

Sarusi Mihály

Lönni vagy nem lönni

Kisiratos írói falurajza

IJK

A kötet digitális megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Alap

Sarusi Mihály

Lönni vagy nem lönni

SARUSI MIHÁLY

Lönni vagy nem lönni

Kisiratos írói falurajza

IJK

**Irodalmi Jelen Könyvek
2015**

A kötet digitális megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Alap

3442/00078

Kiadja
a Concord Media Jelen
Aradon

Felelős kiadó: Böszörményi Zoltán
Szerkesztő: Jámbor Gyula
Borító: Bege Magdolna
Tördelés: Occident Media Kft.
Honlap: www.irodalmijelen.hu

ISBN 978-973-7658-55-5
© Occident Media Kft. – Sarusi Mihály, 2015

Édesapám
2018-ban újraalapítása 200. évfordulóját ünneplő
szülőfalujának.

A szerző

TARTALOM

ELŐSZÓ (Hajdú Mihály)	11
NÉP ÉS ÍRÁS – Bevezető gyanánt – Tájnyelv és irodalmi nyelv az ő-zó Iratos kapcsán	15
HELYNEVEINK	25
Bevezetés	25
Adattár	41
Számmutató	141
Melléklet: 4 térképvázlat	147
SZEMÉLYNEVEK	151
Vezetéknevek	153
Keresztnevek	179
Becenevek	199
Csúfnevek	210
TÁJSZAVAINK	277
Bevezetés	277
Tájszótár	289
Az opletány szókincse	822
SZALBEK-IRATOS – Hetven év a magyar–román mezsgyén	833
FŐ, HOGY MÖGVAGYUNK – Öten Iratosról	913
Hodács pap kálváriája (Hodács Ágoston)	914
Az aradi végek kutatója (Kovács Ferenc)	928
Fő, hogy mögvagyunk (Godó Mihály)	944
Kántorének (Kurtucz István)	960
Almási Iratosról: a szeretet orvosa (Almási Béla)	975
AKIK MÖGLÁTJÁK AZ ARANYBÁRÁNYT – Morzsák kisiratos népéletéből	987
Paraszt észjárás	989
Jelös napok	1031
Lagzi, búcsú, tor	1047
Betevő falat	1075
Zsillérjáték	1120
Talján kártya parasztkézben	1161
Mesebeli parasztilág	1174
CSONKA-CSANÁD	1201

IRATOSI KERTÖK ALATT DOROBÁNCI GRÁNIC –	
Néptörténetünkől	1227
A falu (nömös mög zsillér) nemerusai	1231
Uraink, Szalbekék	1270
Három-Iratos	1298
Iratosi kertök alatt dorobánci gránic	1317
Öcsi Iratosért táncol	1378
Írók Iratoson	1382
Lönni, vagy nem lönni	1396
FORRÁS	1421
KÉPMELLÉKLET	1437

ELŐSZÓ

*Azért mostan meg marad az hit, az reménység, az ßeretet,
ez három, ezec között pedig leg nagyob az ßeretet.*

Így adta vissza Károli Gáspár 1590-ben Pál apostol korinthusziakhoz intézett szavait (I. Kor. 13. utolsó vers). Miért is kezdem egy könyv előszavát ezzel az idézettel? Mert „ez három” nélkül meg nem születhetett volna ez a könyv! Nem írhatta volna meg a szerző, nem jelentette volna meg a kiadó, s nem olvasnák azok, akik számára készült.

Hit kell minden munkához, alkotáshoz, leginkább az íráshoz. Ahogyan megérzi a hallgató a prédikátor beszéde mögött a megalapozott hitet, az olvasót sem lehet megtéveszteni. A hit a bizonyosság tudata. Annak a biztonságérzete, hogy nem hiába tesszünk, mondunk, írunk valamit. A szerző hisz abban, hogy nem hiába dolgozott: ideát, eszményt, ötletet adott. A kiadó és a könyv minden támogatója, segítője hisz abban, hogy igény van erre és az ehhez hasonló munkákra. Bátorságot, tartást, erőt ad a benne levő ismeretanyag, tudás, bölcsesség. Másik oldalról pedig az olvasó hite is elengedhetetlen. Hinni, tudni, érezni kell az olvasott szöveg igazságát. Sarusi Mihály minden könyvének alapja az igazság, ereje a hit. Ennek pedig különösen az, hiszen tudományos igényű munka: mást nem tartalmazhat, csak a hittel hirdetett szintiszta igazságot faluja népéről, annak történetéről, szokásairól, nyelvéről.

Amennyiben a hit a bizonyosság, akkor a remény a lehetőség, az óhaj, a vágyakozás. Miben reménykedik a könyv szerzője, kiadója s velük együtt mi, olvasók is? Elsősorban a jövőben. A múlt ismerete a jövő reménye. Minden történeti vizsgálat eredményének a bemutatása, megismertetése azt föltételezi, hogy hasznosítjuk a tapasztalatokat, büszkék leszünk az eredményekre, elkerüljük azokat a hibákat a jövőben, amelyeket mi magunk vagy elődeink elkövettek. Reménykedünk a múlt értékeinek, őseink megfigyeléseinek, szokásainak, nyelvi sajátságainak megőrzésében. Ha nem is lehet már följújtani sok hagyományt, dalt, játékot, közmondást, tájszót, sokat tud ez a könyv megismertetni, s reménykedni lehet abban, hogy ezeket bátran, magabiztosan, öntudattal vallja magáénak mind a helybeli olvasó, mind pedig a magyarul gondolkodók, beszélők, emlékezők egész közössége.

A legnagyobb pedig a szeretet! Ez kellett leginkább e mű megírásához és megjelentetéséhez. Szeretni az egyes embert, aki segített: emlékezett egy-egy adatra, közölte, elmondta, elmesélte, lerajzolta, megmutatta. Még inkább szeretni azt a közösséget, a település lakosságát, az egész magyar népet, amelynek összefoglalta, elmagyarázta, leírta a szerző a maga ismereteit és a hallottakat, a látottakat és olvasottakat, a múlt eseményeit, történeteit, neveit és szavait. A szeretet, amely többszörösen adja vissza azt, amit kapott. Mint ahogyan a falu monográfusa összegyűjti, rendszerezi, érthetővé teszi, logikus sorrendbe állítja az adatokat, az egyes részleteket egésszé formálja, megírja. És az eredmény több, szebb, jobb, mint a részadatok összege: sokszorosa a kapott ajándékok együttes mennyiségének, hiszen egységessé lesz a sok apró adalék, és az olvasóban átfogó kép alakul ki általa a település népéről, múltjáról, szokásairól, nyelvéről, neveiről. És a szeretet is megduplázódik a befogadók által, akikben, ha volt mélyül, ha nem volt megszületik az érdeklődés, az értékelés, ezek által pedig a szeretet szülőföldjük, lakhelyük iránt.

Hogyan éri el mindezt Sarusi Mihály? Hogyan tölti be a könyv minden könyvek földadatát: a tudás, öröm és katarzis érzésének megteremtését az olvasóban? Érzelmileg a főntebb említett módon, értelmileg pedig tartalmával, mondanivalójával. A visszaemlékezésekkel: történeti, helytörténeti események leírásával, föllevenítésével, újraélésével. Bárkivel is esett meg a följegyzett história, bármennyire is egyéni egy esemény, mindenkire tartozik, a közösség egészének köze van hozzá. Akár nagyszüleink koráról, akár a közelmúltról van is szó, hozzánk szól, mert akár velünk is „mögeshetött vóna”. És éppen ez a csudálatos: a nyelv, nyelvezet, nyelvjárás még akkor is, amikor történelmet olvasunk, helytörténetet, népeletet, szokásokat, eseményeket elevenít föl az író.

Éppen ezzel magyarázható, hogy a könyv legnagyobb része a nyelvvel foglalkozik. A népnyelv legkülönbözőbb megnyilvánulásai: helynevekkel, személynévvel, szavakkal, szólásokkal stb. Ezek készségszerű ismerete tette lehetővé, hogy olyan átütő erejű könyvek kerüljenek ki Sarusi Mihály tolla alól, mint például a Magyar Krisztus. Ennek és többi írásának legfőbb értéke az a nyelv, amely széppé, olvasmányossá, hitelessé teszi a történetet. Itt, ebben a könyvben megtalálhatjuk e nyelv tiszta forrását, a nép nyelvét a legkülönbözőbb szituációkban: ősi helynevek megőrzésében, napjainkban alkotott, új ragadványnevek sziporkázó ötleteiben, igaz bölcsességek tömör megfogalmazásaiban. A nép saját nyelvén szól hozzánk, ragad meg, bűvöl el bennünket. Akár

a nyelvkuatató tudós, akár szülőföldjét szerető, magyarul értő, beszélő, gondolkodó polgártársunk is tanulmányozza, olvassa a neveket, szavakat, emlékek élednek benne, s az emlékek nyomán szeretet, remény és hit.

Sic age fit!*

Budapest, 2010. február 3.

Hajdú Mihály

* *Nosza legyen így!*

NÉP ÉS ÍRÁS

Bevezető gyanánt

Tájnyelv és irodalmi nyelv az ö-ző Kisiratos kapcsán

Tájnyelv, a tájnyelv hasznosítása irodalmilag nem teszi értékesebbé az írást, nem is kisebbíti annak jelentőségét – gyanítja tapasztalatai alapján a magamfajta. Nem is a divat, nem a hivatal által leírt (ma kánonnak csúfolt) kötelező szabvány, hanem a tehetség emeli ki az alkotások tömegéből az igazi nagy művet. Ezt tudva is érdemes végiggondolni, mire jó, ha jó, az 'írói tájnyelviség' – a nyelvjárásiasság valamilyen mértékű jelenléte szépirodalmi műben. Legalábbis a magam, magunk példáján.

Az 1960-as években születtek az első olyan írásaim, amelyeket ma is vállalhatok (egy-két évtized késéssel ugyan, de rendre megjelentek), a '70-es években pedig már meglehetősen tudatossággal készültem az írói pályára. Mást ne mondjak: regényíróvá szándékozván magam kiképezni nekiálltam – addigi két-három beszély után azonnal – a kisrege-írásnak. Ebben az évtizedben öt kisregénnyel készültem el, s íróvá (valamennyire is elfogadott íróvá) avatásomat a huszita kisregém Mozgó Világ-beli '79-es közreadása jelentette.

Az öt kisregényből három jelzi erőteljesen nyelvileg is az elbeszélés színterének helyét, idejét. Az Áchim L. Andrásról szóló, A KAPORSZAKÁLLÚ NÁDVÁGÓ című kisregényem a XIX/XX. század fordulójának Békéscsabáját bemutatva határozottan utal a helyre, elsősorban azzal, hogy (jelzésként, pár mondat erejéig) merít az akkor e városban többségben lévő – Áchimot is magának tudó – szlovákság nyelvi ízeiből, illetve a kétnyelvűségből. A HADAK ÚTTYIK című (népi avantgárd) kisregém hőse az a maroknyi háromszéki férfi, aki a második világháború után majd egy évtizedig harcol fegyverrel a vörös önkény ellen. Az elbeszélésbeli helyet (Kishunnia, melyet egy időre Bergengóciához csaptak) és időt (a csajkarendiek korát), a hősök (székely) nyelvét csak jelezni lehetett. Akkor így rejtjelezve is elfogadhatatlan volt a csonkaha-

za irodalmi szerkesztőinek – ugyanazoknak, akik azóta szocreál, szocromantik igényüket (gúnyájukat) posztmodernre váltották, s ugyanúgy elutasítják a hasonló szellemű dolgokat. A KUTYA-KÁNTOR című regém Szerém vármegyébe, az 1400-as évekbe röpít vissza – természetesen csak ízelítőt adva a magyar huszita Szentírás-fordítók nyelvéből. Ezt a Magyar Huszita Biblia (töredéke, a négy evangélium) tette lehetővé. A negyedik kisregény – JÉZUS-MÁRIA – második világháborús mármarosai történet, az ötödik, AZ ARANYKAPCA ÁLMA a XX. század második felének csabai-balatoni élményvilágából merít a legkisebb tájnyelviség nélkül. Ezt az évtizedet a meglehetősen 'csabjanszki' A csabai Szajmán című elbeszélés-füzérem megírása zárta, hogy könyvként (1981-ben) ez jelenjék meg tőlem elsőnek.

Regényírással készülve nem ok nélkül merülhetett föl bennem a kérdés: merre haladjak, hogy az addigiaknál mélyebbre ássak? A terjedelemmel már bírok, a tartalmi mélységgel hogy is állunk? S csabaiként meddig jutok?... Fölvállalhatnám ('végre'esen') B.csabát is, hisz e kedves, szlovákságáról, kolbászáról, focistáiról, tornásznő olimpiai bajnokáról, néhai Tevan nyomdájáról, tótjain kívül egyebek miatt is híres nagymezővárosban bőven találni szép emberi történetet, példát nép és írás szoros kapcsolatára, bukkanhatunk föltérképező bűvárlatra váró titokra. Ám ezt csak akkor teszem meg, ha más jelentkező nem akad; íróember kerül néhány Bécsabán, elvannak nélkülem. Ráadásul nem egy helybéli a szemembe mondta: „Te nem vagy igazi csabai!”. Itt születtem, itt nőttem föl, jó, de apám honnan is jött, mikor? Mert ők már az 1700-as években idetelepedtek! Hogy mi meg úgy 896 táján, mit számít... Igazi csabainak igazi csabai csak tót származék lehet. Ellenben Iratosunkon.

Írtam még egy-két csabai történetet, de egy idő után, mivel cimboráim tót édesanyjának, diáktársaim, szaktársaim jó részének az anyanyelvét nem értem, valami (belülről? fölülről? valahonnan valami) Kisiratosra figyelmeztetett. Hogy ott sokkal inkább ott-hon vagyok, mint szülőhelyemen, ahová apám menekült 1940-ben Dél-Erdélyből. Hogy bár nem vagyok kisiratosi születésű, ha odavonatozom, azzal fogadjanak: Hazagyüttél? Hogy bármiről beszélgessek, értsem szinte minden szavukat, szemvillanásukat, kimondott és ki nem mondott gondolatukat, érzéseiket... Ahol a nagycsalád belakja az egész falut, rokon, sógor, koma, barát, ismerős majdnem mindenki.

1980-ban Csabáról jövet vonatról buszra szállok Kürtösön. Iratos szélén (a nevetséghatártól egy jó szaladásra) megállítja a társaskocsit az ott bódéja előtt silbakoló határőr, föllép, idege-

neket keres. Nincs, nyugtatják meg utastársaim. Mert közben az egyik unokatestvérem és kekecsi szomszédaink egyike is rám köszönt. Láthatják, itthon vagyok, közülük való lennék én is. „A kis Misa” – magyarázzák egymásnak, hogy a borbély Kurtucz Misa fia, tudod, aki Csabán él.

Így is beszélnek velem; így viselkednek. Nem idegenként, nem vendégként, akivel udvariaskodni kell. Őszintén szólni... Ahhoz, aki úgyis megőrzi a titkot. Mert a család, a falu a közösség titkait is elárulja annak, aki hozzá tartozik. A falu, amely (például) mindig tudja, ki volt a gyilkos, de nem adja ki.

Amikor megjelentek az első írásaim róluk, Iratosról, meglepődtek. Ma már, ha közéjük keveredem, könnyen elhallgatnak! Mondják a magukét, aztán kapcsolnak, mese (mesélés, azaz történetmondás) közben hirtelen abbahagyják, lassítanak, igazítanak a mondandón. Mert ott vagyok! Már tudják, hogy ha közülük való vagyok is, eljár a szám. Azzal, hogy megírom mindezt, leleplezem őket. Néven nevezem a megnevezhetetlent – titkaikat a szerintük ezek befogadására alkalmatlan külvilág előtt. Tabut sértek. Kiadom őket.

Egyikük-másikuk a következő hazamenetelemre fejbe verést ígér, hogy aztán győzzön a testvériség... „Testvér, nem testvérek vagyunk?” Hogyne vónánk. S már nincs harag. Egyikük, nagybetegen, elhív magához: ugye nem haragszom rá? Hogy mehetne el a testvér testvéri ölelése nélkül... Harag hogy maradhatna a szívünkben.

Igazán mélyre csak ilyen helyen merülhet az ember. Ebben a körben juthatunk el kis és nagy közösség, család, helység, nép s nemzet, emberiség-emberség leglényegéhez – erről szól Móricztól Sütőn át Gionig minden valamirevaló XX. századi magyar író művésze.

1971-ben jelent meg az általam költőként ismert Horváth István Magyarózdi toronyalja című műve, amelynek írói falurajz a műfaji meghatározása. Olyan hatással volt rám ez az erdélyi könyv, hogy éveken át foglalkoztatott, mi lenne, ha én meg a magam szülőhelyének az írói falurajzával állnék elő?... (Horváth Istvánénál kevésbé költői, valóban írói, azaz keményebb, tárgyyszerűbb, az érzelmi viszonyt valamelyest hátrébb helyező falurajzzal.) Valamikor. Mert hogy tenger dologgal jár, gondolható volt az ötlet megszületése pillanatától. Aztán 1976-ban a veszprémi megyeházán a mellettem dolgozó Kemenes Ágnes nyelvész(jelölt) – nyugodjék békében, mert fiatalon távozott közülünk – indított első tudatos gyűjtőútjaimra: az országos helynévgyűjtő mozgalom szervezőjeként meggyőzött e munka csodálatos lehetőségeiről. Aztán úgy éreztem, ha én nem állok neki, a falu népének megannyi szellemi

kincse elvész, vagy legalábbis ismeretlen, föltáratlan marad. Kisiratos helyneveit, majd ragadványneveit gyűjtve úgy éreztem: ha egy-egy névvel hozzájárulok a Nagy Magyar Szótárhoz, már érdekes volt. Olyan szavakat gyűjthetek össze, amelyeket máshol nem ismernek. Ha csak egy ilyen szót megmentesz....!

Bevallom, ez hajtott. S hajt ma is, mikor már rég kiderült: nem egyet, valamivel többet mentettél meg. Mert a végén beütött a tájszótárba szerkesztés ötlete.

Olyan kincset segítesz megmenteni, fölmutatni, amilyen egyedülálló érték valamennyi magyar közösségben terem (...amilyet minden közösség őriz). Ám amit megadott az Isten, egyszer be kell takarítani. Másképpen a fa alatt rohad el a legszebb gyümölcs. (Rajta, fiúk! – írtam volt az 1980-as években...)

Mindenesetre nekem ennyire tellett.

Köszönöm a Mindenhatónak, Kisiratosnak, minden segítőnek. Mindenkinek, ki megértett – megsejtett? – valamit e föladatból. Hajdú Mihálynak, a magyar névtan első számú tudorának, kinek bátorítása nélkül nehezen született volna meg e munkácska. Hogy falurajzom végére jutok, a legtöbbet Ő, a magyar névtan önálló tudománnyá emelője tett – akarva-akaratlan (valamikor biztos rájött, mit tesz) – azért, hogy véghezvigyem munkámat: segített eligazodni a nyelvészet érintett területein, s a kemény munkával létrehozott dolgozatokat (a majdani falurajz fejezeteit) sorban közreadta. Hogy lássam, van értelme vállalkozásomnak. Készülő kisdéd (az eredeti terv szerint is úgy ezer oldalas) kisiratosi falurajzunknak.

Íróként óriási lehetőségekhez jutottam a Csanád megyei, kisiratosi népi műveltség mélységeiből merített kincssel. A lassan igen vastag könyvbe kívánczoló iratosi falurajz első darabjai hét kötetben láttak napvilágot (*Kisiratos helynevei*, Bp. ELTE, 1987, *Kisiratos ragadványnevei*, Bp. ELTE, 1992, *Csonka-Csanád*, Bcsaba, Békés Megyei Könyvtár, 2001, *Szalbek-Iratos*, Arad, Irodalmi Jelen Könyvek, 2005, *Személynevek Kisiratoson*, Bp. ELTE, 2005, *Fő, hogy mögvagyunk*, Misk.-Szoln., F.m.o-Szépírási, 2007, *Kisiratosi tájszótár*, Bp. ELTE, 2008). A további népismereti fejezettel, tájtörténeti forgácsokkal s irodalomtörténeti jegyzetekkel, meg az évszázadot átölelő anyagot tartalmazó fényképtárral válik teljessé a sorozat, áll össze nagyjából úgy, ahogy négy évtizede elképzelem.

Az ELTE Magyar Névtani Dolgozatok nevű sorozatában látott napvilágot a falu hely- és személyneveit földolgozó első három dolgozat, ezek szerzője *Kurtucz Mihály*. Ahogy egy költőcimborám szokta mondani: Sarusi az a magyar író, aki álnévként az eredeti nevét használja! Mert valóban, Kurtucz Mihályként tartottak ke-

resztvíz alá, a Sarusi nevet, apai nagyanyám vezetéknevét írói névként vettem föl, s rajtam maradt. Hogy amikor 'rejtekezhethetnék' támadjon, az eredetét szedjem elő... A pesti állami tudományegyetem nyelvészeti tanszékeinek a kiadványaként napvilágot látó negyedik iratosi munkámat, a tájszótáramat már ezzel a számunkra különösen gyönyörű, a réginél is régibb 'új' néven jegyzem, hogy 'leleplezzem magam'. Mert a Kurtucz családnevet nem idegen hangzása miatt váltottam föl a Sarusival (mindkettő a sajátom, hiszen a fölmenőimé!), hanem mert a nyomdászok rendre átírták: hol Kultusz, hol Kurucz, hol Kutrucz, hol ki tudja mi nem lettem a 'nyomdahibának' köszönhetően. A Sarusival tiszta vizet öntöttem a pohárba, ezt már ritkábban értik félre.

Falukutatásom dandárján, 1986-ban jelent meg *Magyar Krisztus* című aradi paraszt családregényem, amely állítólag írói pályám csúcsteljesítménye. Ehhez képest a *kis iratosi falurajz* melléktermék? Aligha. A párhuzamos kutatómunka egymást erősítette: a regény megírásához elengedhetetlen kiegészítő tanulmányok sok olyan adatot is fölszínre hoztak, amelyek pontosabbá tették a falurajz készülő fejezeteit, a falurajz részdolgozatain munkálkodva pedig olyan történetekre bukkantam, amelyek elbeszélőként igencsak hasznosíthatók.

Az *opletány* nevű, ma a Kárpát-medencében bizonyára csak falumban, Kisiratoson ismert kártyajátékról a szakma csak annyit tudott, hogy olasz eredetű, az 1800-as évek legelején emlegeti néhány fő- és köznemesi rendű írónk. Leírásához falukutatásomnak köszönhetően jutott a tudomány (a művelődéstörténet, a néprajz, a nyelvészet). Ha csak ennyi újat mutattunk föl, már megérte – gondolja a magunkfajta (természetesen nagyon-nagyon elfogult) hazafi. Ám tájszótárunkat lapozgatva jegyezte meg szögedi irodalomtörténész: jó, nagyon jó, de az lesz az igazi, ha regényt írsz ezen a nyelven! Tehát ha hasznosítom 'szögedi tudásom'.

Nagy kérdés, *lőhet-é, érdömös-é?* Ki érti; az olvasót nem *ijeszti-é* el az *embör* a tájnyelvű írással? Tán mégiscsak elég a Magyar Krisztusban már alkalmazott megoldás: jelezni, érzékeltetni e nyelv (az adott nyelvjárás) másságát, ízelítőt adván szépségeiből, értékeiből?

Mi használható íróként tájnyelvi tudásunkból? Anélkül, hogy zavaró lenne. Mert tapasztalatom szerint a tisztán tájnyelvi szöveg – a minél pontosabb, tudományosan minél szabályosabb lejegyzés – az olvasó számára elfogadhatatlan, az első mondatok után leteszi azt.

A déli, szögedi, ő-ző (megint más szerint dél-alföldi) nyelvjárást tekintve valamelyes ő-zést tán eltűr a kedves olvasó; akkor, ha

mértékkal él vele az ember. A *mögötte* (mármint hogy 'megette' a fölfalni valót), *adi* (nem Ady Endre, hanem az 'adja' aggya), *főmén* ('felmegy') aligha fogadható el, hogy ellenben a *fölmegy*, *fölkel*, *föleszi*... éppen hogy szerencsés legyen, mert színesíti nyelvünket. A teljes magyar világban gyakori *ë*-zés alkalmankénti jelzése érzésem szerint elviselhető lenne, mert bár a köznyelvnek mondott – valójában szintén tájnyelvi – pestbudai mellett az északkeleti nyelv(járás) nem ismeri az *ë*-zést, a tájnyelvek jó része őrzi a zárt *ë*-t. Így a *lëesött* esetleg leírható (lenne) *lëesett*nek, a *lëmék* né tán *lëmegyek*nek, a *lëugrottunk* meg úgy, ahogy van. Arról most nem szólva, hogy a mekegő *e*-zõ leesett helyett mennyivel szebb a *lëesött* – az igazságnak megfelelően 'ugyanabból' az *e*-ből három különböző hangot jelölő betű lett. (Az *ë* elfogadtatásáért, hál' Istennek, néhányan már tenni akarnak, az *ë*-zést következetesen lejegyző kiadványok jelennek meg.)

A szögedi nyelvre, így ránk is jellemző néminemű *i*-zés, gondolom, követhető: a kenyér minálunk lehet öregesen *kinyér*, *ö*-zve *könyér*, a zsellér helyett *zsillér*, *zsöllér*, ám a *kík* tán jobb, ha 'kék' marad... A kijelentő mód, tárgyas ragozás harmadik személyű -ja, -ják ragja mifelénk -i, -ik: (pl.) látja, látják helyett *lāti*, *lätik*, fogadja, fogadják helyett *fogadi*, *fogadik*... Megneveltetjük olvasóinkat, ha az *adi(k)*, *fogi(k)*, *mari(k)* változatokat kínáljuk adja (adják), fogja (fogják), marja (marják) helyett, de az efféle alakokkal miért ne élhetne a népi avantgard, a népi abszurd, a népi groteszk író, illetve irodalom? (Éltem is, ifjan, ezzel a lehetőséggel. Az 1970-es években a magamagát zátonyra kormányzó rendszert – *röncört* – vizsgáló embör (maga az elkövető) költeményünkben így jelenik meg: „...hízott látó / pisla szöme / tél-túl révedözget / lāti, báni, sajdíti / eztet a nagy léket”.) Ha a modernisták az elmúlt száz évben eljuthattak a szerintük költői műnek számító tótágasmutatványig, mi miért nem tapogathatjuk ki – tolhatjuk kijebbe – (abba alaposan belémerülve) a magyar írói-költői nyelv népnyelvünk felőli szélső határát?

Az említettek alaki (ejtésbeli) tájszavak. Ahogy a *Kercsön* is (Kercs városában szolgált románkatonaként a kisiratosi magyar nagybátyám), az *éccaka*, a *píz*, *péz*, a *vőfény*, a *kalány*, *ëgyütt*, s még mennyi szó. A jelentésbelieket tekintve az ejtésbeli sajátosságokat nem számítva igencsak hangulatot tud teremteni például a *lehány* (a valódi *lëhán/lëhány* hejött, akarom mondani helyett), ami nálunk 'lerak', a *megkeresztel*, *megbérmál*, *megken* (*mökkörösztl*/*möggörösztl*, *mögbérmál*, *mökken*), amely megver, elnászpágol jelentést is bír. Aki rá *së parittyáz*, az rá se hederít valamire, aki *vélekszik*, az nem véleményt mond, hanem

emlékszik, a *dajka, édö(z)s dajkám* édesanya – például. A valódi tájszavak – már csak azért is, mert ezek azért nem olyan számosak – jó része nyugodtan leírható, az olvasó, ha nem terheljük túl, tán elviseli, ha mondjuk a töltött káposztát *szármának*, a disznóóllal párosított kukoricagörét *kotárkának*, az akácvirágot *agacsinak* mondjuk, a csuprot *findzsának*, a hajába főtt krumplit *hajaskrumplinak* vagy *suszterszármának*, az áramdíjat *villanyadónak*, a táppénzt *betegpíznek*, a pakli kártyát *csutaknak*.

A szépirodalmi folyóiratoknál nem kötöttek soha sem belém a tájnyelvek hasznosításáért (más miatt annál többen), a napisajtó szerkesztői közül nem kevesen. Napi tudósítás (az országos sajtónak) persze, hogy nem íródhat tájnyelven, a helyi nyelvhasználatnak csak akkor lehetne helye, szerepe az újságírói munkában, ha az a mondandó lényegéhez tartozna – erre nem sok alkalom kínálkozik. Azt viszont a magunk fajta megkísérelheti, hogy igényes nyelven íródjék a hír, ám a hírügynökség és a lapok szerkesztői ezt szinte kivétel nélkül elutasítják, mindent az egyennyelv (gépnyelv?) képzelt (valóságos?) igényeihez igazítanak. Kevés lehetőségeink egyike élni a helyesírási szabályzatban elfogadott e/ö kettősség lehetőségével. Más kérdés, hogy szerkesztőim (vidékiek és pestiek, jobboldaliak meg baloldaliak) rendre átírták például a *fölmegy*et *felmegy*re (a *csöndet* csendre stb.). Pedig mennyivel kiegyensúlyozottabb az e, az *ë* és az *ö* váltakozása, mint az egyhangú e-zés... Kit érdekel, hogy tájnyelvi csak akkor lennék, ha újságcikkben ilyeneket írnék: *fömögy, fömék, fömík, fömöhetünk, fömöhetöl...* Ezek alaki tájszavak (tájnyelvi alakok), szemben a *fölmegy*-gyel, amely szabályos, mégis szinte tilos a napisajtóban! Nem beszélve a *csöndes, csönget, csöpög, csöppet, csördít, födetlen, gyöp, pör, pörzsöl, söpör, szög, vödör* (s a többi hasonló) alakokról, amelyek *ö*-je egy pillanat alatt *e*-re vált ma is minden valamirevaló pesti és pestit majmoló vidéki lapszerkesztő markában.

A színességet, változatosságot jó lenne idehaza is megőrizni a sületlen egynyelvűség, egyenműveltség helyett, a számítógépes egyneműsítéssel szemben! Hogy legyen miből markolniuk ükunokáinknak is. Íróutódainknak különösképp. Köznyelvünket, irodalmi nyelvünket gazdagítva.

A XX. század első felének nagy magyar írói közül többen (különösen Móra, Tömörkény, Móricz, Tamási, Kodolányi, Sinka) éltek anyanyelvjárásuk lehetőségeivel. A század második felének írói, költői közül Csanáditól Simonyiig sokan jelzik eredeti anyanyelvüket, Páskándi pedig regényt ír tájnyelven (A sirrablók-at), nemzedékem elbeszélői közül viszont a legjobb 'realisták' sem fordították írói előadásukat édesanyjuk nyelvére, legfőljebb jelzik azt. Temesi

Ferenc a Porban, Serfőző Simon elbeszéléseiben, a székely költők közül néhány, például Farkas Árpád őrzi anyanyelvjárásának sok-sok ízét. Az Óbecsén élő Tari István Csurran a csillag című verseskötete is jó példa arra, hogyan jelezheti a XXI. századi tollforgató az anyanyelvjárását, például amikor a keresztet *körösztnek* írja (úgy, ahogy mondja). A nyugati tájnyelvünkbe születő (vasi) Nagy Gáspár költői nyelvében is megjelennek a helyi ízek, nyilván nem véletlenül főleg akkor, amikor a szerző otthon jár – például Anyámmal hófehérülök című költeményében a *szélinél, gúnya, befödöm, hörpölök, csollánzsák* tájszavakkal illetve nyelvjárási alakokkal találkozunk (hogy a kányát ne is említsük, amellyel e sorok rovója nem találkozott eredeti tájanyelvében). Gáspár egyik levelében bérbaltavári keresztanyját emlegeti, úgy, ahogy mi is mondjuk a Dél-Alföldön: *körösztanyám...* A kevés kivétel egyikének számít a kunsági fi Körmendi Lajos. Körmendinek a halála után jelent meg Édes otthon című 'történet-kunhalma' (kunhalomnyi egybe-ragasztott története), amely híven őrzi a nagykun népi elbeszélő-hagyomány sajátosságai mellett a Kolbász-széki (Karcag-környéki) népnyelv zamatait: ilyen ízes, a tájnyelvet az irodalomba emelő elbeszélésfüzér hosszú ideje nem született. 'Természetesen' a kötet nem került a könyvkereskedelmi hálózatba, a műítészek így hogy vehettek volna róla tudomást? S ha eljut hozzájuk, értékelik-e népnyelvi erejét? Azon művek sorát gyarapította ez a regényt érő munka, melyek úgy vannak, hogy nincsenek: kinyomtatták őket, ám nem kerültek be az irodalmi köztudatba. És előfordul persze az is, hogy még a tájnyelv jelzésének a hívét is zavarja egy-egy írónknak csak az adott kis közösség nyelvjárásában ismert szóhasználata.

Magam hogy írhatnék „ö-ző” regényt, amikor a szögedi nem az anyanyelvjárásom?! (Iratosi barát jegyezte meg, amit magam is jól tudok: egy-egy hangot azért nem biztos, hogy jól jelölök... Valóban, ehhez olyan ember kell, aki ebbe a nyelvjárásba született. Én csak Csabán fölnövő iratosi vagyok...) Ez azokra vár, akiknek anyanyelvjárásuk, így véletlen sem nyúlnak mellé, ami velem – Almádban élő (gyakran a köznyelvi ö helyett is e-t /Körös helyett Kerest, körgát hejött kergátat, nem törkölyt, hanem terkelyt, meg gereg-dinnyét/mondó anyanyelvjárású) csabai iratosiként – megeshet.

Ha a Jóisten megengedi, írok még regét. Ha lesz, gyanúm szerint mégis ö-ző lesz – valamennyire. Ha szabad. Tiszta 'iratosi': szögedi, déli nyelvjárásban íródjék az egész? Csak a tájnyelvet használó hősnél alkalmazzam, vagy végig, sorról sora?... Kísérletnek sem lenne utolsó. Vagy maradjak a tájnyelv jelzésénél?

Ráadásul van másik megoldás. Hajdú Mihály írja (Nyelvészeti és néprajzi közlemények, Oh. 2003. 28): páran, köztük Dévai Bíró

Mátyás „valamilyen nyelvjárási ötvöződést” próbáltak teremteni, a többség (e Mohács és a fölvilágosodás kora közti – nyelvtörténeti középmagyar – időben) a saját nyelvjárásában írt. Magam Balas-sinál éreztem, 'mintha' mindazon tájak nyelvéből merített volna, amelyeket bekalandozott, s a debreceni Csokonai is hasznosíthat-ta komáromi, meg somogyi tapasztalatait. Arany – Szalontáról – meg mit nem tett: a saját gazdag tájanyanyelvével élve írott Buda halálában, ha a rím úgy hozta, a szomszéd ö-ző nyelvjárás nyúj-totta lehetőséget hasznosította! Például a 11. énekben az Etele el-len szervezkedő bátyról regélvén így szól a két sorvég: „...ha kivel sűg össze, / ... Buda környéközte!” . (Mert hogy mögkörnyéközött mindönkit arannyal, akit csak löhetött.)

Azaz: írhatnánk így ma is. Ha lehetne, ha mernénk – így, vagy úgy (netán amúgy).

Bálint Sándor egyszer már kisegített! Azzal, amiről Móricz (a Ró-zsa Sándor-regény írásakor) lemaradt, mert akkor még nem volt kész a Szegedi szótár. Elkészülvén Magyar Kirisztusommal, nem anyanyelvem lévén az ö-ző nyelvjárás, okkal lehettem bizonytalan 500 oldalas kéziratomban... tucatnyi szót illetően. Hogy a kölcsön-kapott szögedi szótárhoz nyúlva kiderüljön, pár esetben mellényű-lok, ha nem vehetem kézbe Bálint tanár úr nagy munkáját. Így vi-szont – nyelvjárásiasságát illetően – hibátlannak mondható lett a regény.

Miért épp Iratos?... Van-e benne valami különös, amit messziről jött ember is észrevehet?

Tamás Gáspár Miklós írja Bretter György: Apátzai-film című, a Tiszatájban megjelent cikkében (1979/1. 14-17), miként emleget-te Iratost a kitűnő bölcselelő, aki a Román Televízió fölkérésére írt forgatókönyvet Apátzairól. „Az egyszerű nézők százezzeihez kívánt szólni, Apátzai Csere János módjára – ő is, Erdély e második filozó-fusa, mindenkit akart és tudott tanítani. Kolozsvári zeneakadémis-tákat és kisiratosi parasztokat. 'A filozófia: Kisiratos' – mondta egy interjúban. A gazdag kisiratosi (Arad megye) téesz arra költi a pén-zét, hogy nívós, ha tetszik: világvárosi kultúrát teremtsen magának. Ezért neves értelmiségieket, színházakat hív meg. Bretttert szerették a faluban, filozófiáról kérdezgették és tanácsot kértek tőle. Apátzai kései győzelme: a filozófia találkozása a magyar földművessel.”

Kerestem Bretter könyveit – köztük az utóbb kiadottakat is –, véletlen sem került egyikbe sem 'kisiratosi üzenete'. Túlzottan nincs köze semmiféle nyögvenyelős bölcselethez? Pedig milyen igaz: amit e nép tud, annyit ér az egyetemes emberi bölcsesség. Magad kitalálhatsz bármit, ám ha nem teszed közkincsé, nem vá-lik mindannyiunkévá...

Akár így, akár úgy, egy biztos: a magyar írás végenincs kincses-tára, mélységesen mély, feneketlen kútja a tájnyelv, a magyar tájnyelvek összessége, amely ráadásul a régi magyar nyelv titkaiból is sokat megőrzött. A tájnyelv, mely beborítja az egész magyar atlaszt – a (várvidéki) Lajtától a (moldovai) Szeretig, (nyitrai) Zóbor szent hegyétől (bácskai) Zomborig, (szerémi) Maradékgig. Érdemes belémerülni, hozzá fordulni, belőle meríteni... Aki egyszer belekóstol, nem szabadul tőle. Megérdemelné, hogy életben tart-suk! Író számára: a folyamatos és erősödő forrásszennyezés elle-nére a legisztább forrás. A népélet és a népnyelv – ma is. (Persze nem a 'bازmeg-míveltség', amely felejtendő, illetve a 'posztmo-dern' semmit mondásnak s nagyot mondásnak fönnttartható ócs-kaság. Szereplő jellemzésére persze alkalmas...) Kimeríthetetlen kifejezőeszköz- és mese-tár, ötletadó, tejjel-vérrel, mézzel-epével teli, soha ki nem ürülő csudaedény *varázsfindzsa*.

Ha nem mi, a következő nemzedékek valamelyike visszatalálhat hozzá. Csak ne legyen késő.

...Azért talán joggal érzem úgy, hogy szülővárosomban, Csabán is elég mélyre hatoltam, s készül arról a balatoni kisvilágról is könyvem, amellyel lassan negyven éve ismerkedem (másfél évtizede ottani lakosként). Hogy – Túl-a-Dunán – milyen mélyre sikerül hatolnom, elválik. Tény s való viszont, hogy itt, (máshonnan szalajtottként) a Balaton mellyékén is a bennszülöttekkel azonosulok, nem a gyarmatosítóként viselkedő, a helyi nyelvjárást lesöprő, a tájnyelvet nevetségesnek és fölöslegesnek tekintő *gyüttmön*tekkal. Bátorítom, ha kell, körömszakadtig védem a helyieket, amikor például *séd*nek hívják azt, amit a vendégből lett hangadó helybéli értelmiség is pataknak mond, akik honnan tudnák, hogy az egész tájon *séd* a neveze a vízfolyásnak, s nem csak a Veszprémi *séd* *séd*, hanem a többi, így a mi Berényi *séd*ünk is. Hogy valaha a fél ország *séd*nek ismerte a *séd*et... Mert rád szólnak: nem *séd*, patak!

Azaz: mégsem a szülőhely számít, még csak nem is az anyanyelvjárás? Végső soron valóban: az a szellem, amely azzá tesz bennünket, amik vagyunk. Ahogy Sütő András mondotta volt: „nem fölfele: lefelé török, Uram”. S minél mélyebbre hajolsz, annál magasabbra jutsz?

HELYNEVEINK

BEVEZETÉS

A falu helye

Kisiratos az 1919-es román megszállásig Csanád megyei, azóta aradi falu Kevermes, Dombegyház, Nagyiratos és Kürtös szomszédságában, Aradtól országúton 21 kilométerre. 1925-től román hivatalos neve *Dorobanți*. A környékbeli románok – jól tudván, mit jelent a falu neve – *Iratoșul Mic*-nek, *Iratoșu Mic*-nek tisztelték Kis-Iratost főleg 1919 után. (Nagy-Iratost meg, érthető módon, *Iratoșul/Iratoșu Mare*-nak). A jelek szerint a havaselvei hódítók nem tudtak mit kezdeni az 'Iratos'-sal, választottak számukra is érthető falunevet. Németül Kisiratos *Klein-Iratoschnak* írható-mondható egy 2005-ös helyi kiadvány szerint. 1980-ban (gyűjtésünk 'csúcspontján') 2100 lakosa volt, 2010-ben jó 1700. Akkori közigazgatási központja, Kürtös, dűlőúton 5, aszfalton 6 km-re van a falutól. Kisiratos 2003-tól újra önálló község. (2003-ban népszavazáson döntöttek az önállóságról, amelyet 2004-től gyakorolhatnak.)

A Maros törmelékkúpján települt falu „Földje fekete porhanyós, kevés szíkes helyeket kivéve mindent bőven megterem” (Palugyay). Az Aradi sík eme északnyugati részének térfelszínét az elhagyott Maros-medrek, csatornázott erek (Kisiratos határában a *Csíkér* és a *Cigánka*), laposok, határdombok (ilyen a *Cserép*-, a *Hármas*- és a *Négyeshalom*), kunhalmok (a községhatáron belül: *Szőlős-halom*, *Snajder-halom*, *Nagyiratos-alji halom*), faszorok, erdőcskék teszik változatossá. A román nyelvű földrajzi Arad-monográfia (Jud. A.) a növénytakaró szempontjából a falu környékét „Zona silvostepe”-nek nevezi, azaz e táj átmeneti övezet az erdős vidék és a puszta között.

Csanád megye XVIII. századi újjászervezése óta az iratosi puszta (*Pusztá-Iratos*) e harmada a battonyai járáshoz tartozott. A csanádi központok, Makó és Battonya mellett városként némileg Gyula, igen erőteljesen pedig a közeli Arad gyakorolt vonzást Kis-

iratosra. Így a román megszállás igazi törést jó ideig nem okozott a falu fejlődésében (ehhez az is hozzájárult, hogy a két világháború közt Arad magyar többségű, fejlett ipari s kereskedőváros volt).

Országúton – a középkorban Nagyiratos is érintette az Aradról Tornyán, Csongrádon át Budára vivő járt út (Márki) – 1919-ig a Kevermes-battonyai útból a Hermina-majornál a falu felé keletre elágazó, majd Kisiratosról Kürtösre vezető *Tőtés (Töltés, Kövesút, részeiben pedig Dombegyháza-kisiratosi út, Kürtösi út, Kurticsi út)* kötötte össze a világgal. Hogy Trianon nyomán a két színmagyar falu, Dombegyház és Kisiratos községhatára országhatárrá változott át, fokozatosan elhalt a falu nyugati közúti kapcsolata. A szolnokaradi vaspálya 1858-as megnyitásával Kisiratos 5 km-es közelségbe került a kurticsi indóház jóvoltából Magyarország vasúthálózatához. A kishatár-átlépő kiválthatásával az 1970-es évtizedben fölerősödött a falu kapcsolata – a vasút közreműködésével – több túloldali határmenti településsel, a szomszédos falvak mellett elsősorban Békéscsabával, amely Arad után Kisiratos második számú városi (bevásárlási, piacozási) központja lett a XX. század végére.

Kisiratos múltja

A középkorban a mai Kisiratos helyén feküdt Nagyiratos, Borovszky Samu részletesen megírta a falu történetét. Iratos először a XV. században említik az iratok, s a török-tatár hadak pusztították el. Ha igaz Borovszky azon állítása, hogy a régi Iratos Kisiratos határában volt, akkor az a helynevek és a régészet (Dörner) tanúsága szerint a mai falutól nyugatra (északról délre) sorjázó *Falu-dülleje, Régi-temető, Kettőskút, Téglala-dűlő* által meghatározott határrészben volt. Iratos középkori szomszédai Keczer-Kutas (a mai Kutas-puszta), Kurta-Fejéregyház (Kurtile/Kurtics–Kürtös), Vizes (ma határrész Nagyiratoson és Dombegyházan), Dombegyház s Kevermes voltak.

A hódoltság után *Iratos-pusztát* (Praedium Iratost) a kamara bérbe adta, majd a XVIII. század végén hárman megvásárolták. Báró Forray András (1718-1788), Arad megyei főjegyző majd alispán 1787-ben vette meg a pusztát egy darabját, amelyet róla neveztek el Forray-(Nagy-)Iratosnak (Márki), s ahol a család 1810-ben alapított falut (KG Majlátf.). (Forray Andrást műfordítóként emlegeti az irodalomtörténet, l. Írók Iratoson c. fejezetünket.) Gróf Almásy Pál aradi főispán földjén – 1806-ban iktatták be Zsadányi és Törökszentmiklósi Almásy Pált Iratos pusztába (Márki) – Almásy-Iratos néven születik

kertésztelep 1816-ban. Forray Nagyiratos (puszta) Csanád megyei részét a vétel évében, 1787-ben (Barna-Sümeghy 186) 4000 forintért eladja petrisi Szalbeck Györgynek, akinek özvegye, Török Zsófia (1818/)1819-ben megalapítja *Szálbek-Iratost*. Míg Almásyiratos a XIX. század végén, a XX. század elején fölszámolódott, Forrayiratos-Nagyiratos ma Iratosként (románul Iratoș), Szalbekiratos pedig Kisiratosként (utóbb Dorobáncként is) ismeretes.

Almásy- és Forrayiratos Arad megyei telepessé válása volt, Kisiratos maradt az anyamegyében, Csanádban. Megjegyzendő, hogy a régi Iratos hol Zaránd, hol Csanád, hol Arad megyei faluként szerepel (Csánki), s a környéken másutt is föltűnik az Iratos helységnév: Belsőiratos (Borovszky szerint Dombiratossal, Márki szerint Nagyiratossal azonos), Dombiratos, valamint a Dombegyházsal azonos Dombegyháziratos (Pesty). Kisiratos neve először 1549-es okiratban olvasható *Kys Iratosként*, 1561-ben *Kis-Iratos* (Rácz).

Szalbeck György 1787-ben vette meg *Pusztá-Kisiratos*t, amely halála után 1818-ban végrendelete értelmében özvegyére, Török Zsófiára szállott. Szálbekné 1818/19-ben csanádi, csongrádi, aradi és nógrádi római katolikus magyar dohánykertészeket telepített a pusztába. A legtöbb szerző 1818-ra teszi a falu alapítását, a plébániatörténet, valamint Csanád tanügyi monográfiája 1819-es alapításról ír. A helybeliek közül egyesek úgy tudják, hogy a falut 1819-ben 260 család letelepítésével alapította Szálbekné.

A kisiratosi gányók, társaikhoz hasonlóan, az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban némileg érdektelenek maradtak, ugyanis a 20 magyar hold szántóból s 2 hold belsőségből álló dohányos-telek (Kőváry), a kisiratosi numerus bérloínek földhöz való viszonyán nem változtatott a jobbágyfölszabadítás. Az egyházközség-történet írója, Nagy János plébános 1861-ben úgy fogalmaz, hogy 1851-ben „...Földes Uraságunk a nyomasztó terhektől kényszerítve ezen egész Kiss Iratosi Pusztát örök áron Tekttes Jakabfy Miklós és Thodor Uraknak, Varga, és Rath József Uraknak eladta. Ezek ismét a M. Kintstárral cserélték el Kupa és Domb Iratossal, melly cserének minthogy mai napig sints reánk nézve tökéletes meg nyugtató sikere” (HD). 1873-ban a kisiratosiak is megvásárolhatták bérletüket, ám az évi törlesztés oly magas, hogy a hátralékosok ellen elrendelt végrehajtás a kelet-csanádi faluban 1885-ben 209 telepest érint (Takács).

Az első világháború végén az elkeseredett szegénynép kifosztja a környező uradalmakat, s rátör a kereskedőkre is, a Tanácsköztársaság viszont alig hat a nagybirtok fölosztásáról álmódó erősen vallásos népre. Az 1919. áprilisi tanácsválasztáson mindössze 51 kisiratosi élt szavazati jogával (Csong. munk.mozg.). A rövidesen

bekövetkező román megszállást a gazdák föllélegezve fogadták. A falut utóbb a községet megszálló Dorobanți nevű regáti darabontezredről nevezték el a románok – állítják a helybéliek.

Trianonban (a helyi hagyomány szerint) Kisiratost a megcsonkított Magyarországnak ítélték, ám a kommunizmustól s a Romániának adott aradi Kutason maradó jónéhány ötven-száz holdas birtok elvesztésétől való félelem arra készítette a gazdákat, hogy kérjék Kisiratos Romániához való csatolását. Ennek a szóbeli hagyománynak némi írásos nyomára egy helyütt akadtam, Pelle F. kevermesi helytörténész gyűjteményében. Az ott másodpéldányban megőrzött Memorandum azt követeli, hogy Nagyiratost és Kisiratost adják vissza Magyarországnak. A kevermesi szocialista szegényparasztok emlékirata a gazdasági és szociális indokok mellett megemlíti: „A trianoni gyártmányú szerződésben Kisiratos magyar község nincs Romániának ítélve, mégis megszállás alatt tartják a legkapitalistább állam katonái”. Az 1922-es Memorandum megállapítása szerint az aradi román szolgabíró sikertelenül akart kérvényt kicsikarni a nagyiratosiaktól, amelyben a falu magyar lakossága kérvényezte volna a Romániához csatolást. Úgy tűnik, Kisiratoson sikerrel járt ez a román igyekezet, Nagyiratos pedig tán büntetésül kapta a Magyarországnak hagyott részekről 'Romániá'-ba áttelepülő román kolonistákat.

A két háború közt csempészzettel (egyebek közt embercsempészéssel) is foglalkoztak a nyomorgó kisiratosiak. A gazdák az 1940-es évek végéig átjártak Magyarországra a határ túloldalán maradt birtokukat művelni. Az 1940-es bécsi döntés után sokan átszöktek Magyarországra. A második világháború megpróbáltatásai 1944 szeptemberében tetőztek. Az aradi magyar-német támadás nyomán vagy két hétig újra Magyarországhoz tartozott a falu. A gyűlölt megszállók és az egyesek szemében minden baj okozójának számító zsidók portáinak kifosztása után a szovjet elletámadást követően jött az elmaradhatatlan megtorlás.

A kolhozalakítás első kísérletei után 1950-ben született meg a Szabó Árpád Tsz., amely néhány kürtösi üzemmel s Arad gyáraival együtt évtizedeken át munkát ad a kisiratosiaknak. Míg a XIX. században a gabonatermesztés mellett az állattartásban és a dohánytermesztésben jeleskedtek az iratosi parasztok, a XX. század '70-es, '80-as éveiben a búza- és kukoricatáblákon kívül a (részben melegházi) vetemények, gyümölcsösök s szőlőskertek határozták meg a falu változatlanul létfontosságú mezőgazdaságát. Az 1989-es földrengés nyomán Kisiratoson újra meghatározóvá vált a kisbirtok, de erős maradt a kollektívból megmaradt társas gazdaság. A III. ezred elején önállóságát visszanyerő falu szemmel látható fejlődésen ment át az elmúlt években.

Falufejlődés

A megtelepedés után, már 1821-ben 1043 lelket számlál a falu, s a XX. század elején éri el a fél évszázadon át Kisiratosra jellemző két és félezres lélekszámot (pl. 1916: 2583 – Schem. Csánád.). A kisiratosiak ugyanis az 1960-as évekig a különböző okok miatt támadt fogyások ellenére harmadfélezren maradtak, majd a teljessé váló kollektivizálás, és a kínálkozó városi, aradi lehetőségek hatására az elvándorlás az 1980-as évek elejére 2100-ra apasztotta a lakosságot. (Bizalmasnak minősíthető akkori közlés szerint 1981-ben 2084 a falu lakóinak a száma, közülük 200 a cigány.) Kisiratoson már a XIX. században élt egy-két román, ma pár család képviseli a románságot. A korábban idekeveredett románok beolvadtak, magyarrá váltak. Míg a zsidóság eltűnt a faluból, a cigányság elszaporodása figyelemre méltó újdonsága Kisiratos történetének.

Az 1855-ben Palugyay által közölt adatok szerint a faluban 200 zsellérház volt, a házak száma a századfordulóra 300 fölé emelkedett (1892. M.o. H.névtár: 327 ház), ma pedig kb. 800 ház van Kisiratoson. A község területe 1892-ben 3833 kataszteri hold, az 1980-as években a kutasi határbővülés eredményeként mintegy 4500 k.h. A belterület ekkor állítólag 141 hektár, major a határban korábban egy volt (*Jakabbfy-tanya*), tanyák a *Kilső-gyöpon* és Kútason voltak a kolhozosítás nyélbeütéséig.

A faluban elsőként a ma *Nagyfalunak* nevezett rész, annak is az északi házsora épült föl. Az utóbb hivatalosan Nagy utcának nevezett Nagyfaluhoz csatlakozott a *Toldás/Tódás*, melynek végéből a *Kis utcába* költözött (állítólag a víz elől) a nép. A *Zsillér* föltehetőleg – ugyanúgy, mint a szomszédos Szentpálon – a Nagyfalu második felsorának megépülte, tehát röviddel a falualapítás után adott helyet a zsellérek apró házainak (putrijainak). Az első világháború alatt és végén épülhetett a *Kekecs*, ezt már a román megszállás alatt követte az *Újtelep*. Az eddigi utolsó falubővülés a Groza-időszakhoz kötődik: a román politikus nevét választotta a kisiratosi magyarság, amikor elkeresztelte e telepet (*Gróza-tér*).

Helynévtáramban a belterülethez kapcsoltam a faluval egybeépült kutasi *Májert*, s a gyöpszéi *Gépállomást* és *Juh-karámot*, a külterülethez pedig a *Májeri faiskolát*. Májér és a *Kert* (állítólag) Kürtös közigazgatási határán belül van e gyűjtés első kiadásakor, ám a térség a XX-XXI. századok fordulójára gyakorlatilag részévé vált a falunak. Míg 1987-es térképemen pontozott vonallal jelöltem azt a részt Kútason, amelyet némileg önkényesen Kürtöstől Kisiratoshoz csatoltam, az új változat már követi a tényleges változásokat.

Amíg a legközelebbi szomszédra, Kürtösre a temesközi településeket idéző mértaniisan beosztott, sakktáblaszerű utcahálózat jellemző, Kisiratos első (eredeti) településképe a soros úti falué. Ez bővült lépésről lépésre újabb falurészekkel a mai szabálytalan alakzatúvá.

A 2003-as újbóli önállóvá válást követően a falu területet nyert Kürtöstől Kutason, Májer körül, 2008-ban pedig új községfejlesztési terv születik, amely a következőkben a külterület néhány részének belterülethez csatolását határozta el. Így a belterülethez tervezik kapcsolni például a *Nyolcház-gyöpöt/Kánászyöpöt*, a *Temető* mögötti és a *Fürdő* körüli területet (a valaha *Faiskola* nevű gyümölcsöst), a Kaszárnját, valamint a *Külsőgyöp* egy részét. 2008-ban a Kutason Kürtös várostól szerzett újabb részekkel a község területe 2812 hektár, ebből 340 hektár a belsőség. Ez a belterület az új községrendezési terv alapján 60 hektárral fog bővülni.

Nép és nyelv

A Bálint Sándor által a szögedi nemzetbe sorolt kisiratosi magyarság hagyományvilága és nyelve szegedi gyökerű, ám hatás érte e kis ö-ző közösséget a beolvadt aradi és nógrádi magyarok jóvoltából is. A keveredés ma is tart, a kisiratosi fiatalok a legutóbbi időkig elsősorban otthon, vagy az ö-ző Nagyvarjasról, Szentpálról, és az ë-ző Kisvarjasról, Nagyiratosról választottak párt maguknak. E nép gazdag hagyományvilágáról, népköltészetéről ad hírt Kovács Ferenc Iratosi kertek alatt című gyűjteménye, a falu nyelvéről pedig a romániai magyar nyelvatlasz ad képet, mivel a kutatópontok egyike Kisiratos (Murádin). A nép nyelvére és szokásaira újabban meglehetősen hat a környéken a XIX. század óta alaposan megszorodó románság.

A kisiratosi népnyelv gazdagságát, teremtkészségét, kifejező erejét, az itteni emberek magyaros gondolkodását a helynévanyag is bizonyítja. E csanádi–aradi falu máig igen régies településképet, névadási szokást őrző utcanév-rendszert használ; ehhez hozzájárulhatott, hogy ma a faluban nincsenek hivatalos utcanevek. A régi, magyar időkből való, hivataloskodó Nagy utca helyett szinte kizárólag *Nagyfalut* mondanak, Zsellérről se nagyon tudnak, csak *Zsillérről*, a Malom utca nekik megmaradt *Malomnak*, Toldás utcát is csak az mond *Tódás* helyett, akinek éppen okoskodhatnékja támad, Kekecs utcát még ez utóbbi sem nagyon vesz a szájára,

mert az csak egyszerűen *Kekecs*. Az első máshonnan jött fecske a Kis utca volt, ám hogy mégis nekik legyen igazuk, máig inkább *Kis-úcának* mondik. Az Újtelepnek úgy megörültek, hogy legközelebb visszatértek a hagyományosabb megnevezési módhoz: *Gróza-tér*, s nem -telep. Amúgy leginkább a híreseknek van utcája: Elnöknek, Raskónak, Bábának – amellet, hogy hozzátartozóinkról is megnevezhetünk egy-egy uccát, pl. unokaöcsénk, K. G. ott álló házáról *Gergő uccájának* keresztelhetjük el az egyébként névtelen uccát. Hogy ez utóbbi megnevezést nyilván csak a nagycsalád értse!

A Nagy utca-Kis utca pár az egész környékre jellemző. 1851-ben Marczibányi-Dombegyházán csak *Nagy* és *Kis utsza* van. Nagyvarjas 1913-ban is mindössze e két utcából áll (Arad-monogr. 3.). A Nagy, akár az eredeti Nagyfalú, e rész régiségére utal, a Kis pedig ellenkezőjére (ó-új) a kisiratosi nyelvszemléletben is. Nagyfalú korábban „fél sor” volt, ma „páros úca”.

Ami a gyűjtés idején, 1980 táján csak *Pepenériaként* volt megnevezhető, évtizedre rá már *Kert*, ma leginkább *Májeri faiskola*. A korábbi *Májér* akkor inkább már *Fërma*, utóbb *Tanya*. Bufetnek mondhatnák a románok a falu „nagy-vendéglőjét”, ám nekik, kisiratosiaknak az csak *Kón*, esetleg *Berzán Kató kocsmája*, avagy *Katica-csárda*, netán egyszerűen *Csárda*. A *Vögyös* is legfőljebb *Alimöntár*, a másik, a *Szökcio* is megiratosiasodott romány. A Ceauşescu (népünk nyelvén: *Csucsu-*) korszakban telepített *Cselefe* a jelek szerint valami módon szintén megmagyarosodott volna, ha az idő át nem lép rajta (?). A kisiratosiak tartását, s nem névteremtő tehetségét dicséri az a típus, amely a hivatalos cégéren például Brutărie-nak mutatkozik, valójában csak *Pék*.

Az 1980-as években szűkebb körben ismert, új nevek közül való például az *Andó-laposa* és a *Pista bátya előtt*. Az előbbi csúfnév, Andó nem szereti, ha a háza melletti vizesgödrt neki adják. Pista bátya, a falu jeles kántora már elhunyt, egy darabig még őt emlegetik némelyek, ha a portája előtti Gyöpszélről esik szó; 2008-ra a helynév követte névadó gazdáját az elhalálozásban. Nyilván hasonló sorsra jut jónéhány, csak szűk körben ismert és használt – személyhez kötött – helynév.

A falu nyelvszemlélete magyaros maradt, ám a nép tökéletesen nem tud ellenállni a román hatásnak. Addig írta újság, hivatalos irat, mondta jegyző, csendőr, román tanító, néptanácsi és párttitkár, milicista, miegymás, hogy az 1960-as években még a nép által is használt Kisiratos falunév 1980-ra visszaszorult, s új életre keltése ellen a fiatalabb nemzedékek már tiltakoztak. E gyűjtés első változatának a megjelenésekor a legtöbb iratosi *Dorobáncnak* mondja a faluját. Az eredeti *Szalbekiratos*, majd újabb Kisiratos helyett a környékbeli

népek is egységesen *Iratos*nak hívták a falut. Ezt bizonyítja a nóták iratosi 'keltezése' s maga az Iratosi kertek alatt könyvcím is. Ma Iratosnak a román hivatalos megnevezést átvéve Nagyiratosot nevezi az aradi – s kisiratosi – magyar. Az 1989-es változást követően kezd újra a helyére kerülni a falu neve: községüket, a magyar külvilághoz hasonlóan, újfönt Kisiratosnak hívják maguk is.

„Kisiratoson így mongyák: Mögyök a gyöpön köröszkül, öszök möggyet könyérrel! Nagyiratoson mög: Megyek a gyepen kereszkül, eszek meggyet kenyérrel!... A nagyiratosiak nem szeretik, nagyon haragszanak érte” – állítják. (Később igazítanak: nem e-, hanem ë-vel beszélnek a nagyiratosiak...) Hasonlóképp sértés a kisiratosi szemében, ha e-t adnak a szájába. Öregember mondja unokájának: „Beszéljünk tótul; Egye meg, tata! Gyepesi...”. Mert a kisiratosi: gyöpösi. „Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, menjenek a fenébe!” A nagyiratosiakat csúfolják gyepesieknek, mert „nagyon e-vel beszélnek”. (Mondottuk volt: ë-vel – miközben a zárt e, az ë felénk is ismerős!)

Paraszt észjárás

A helynevek népi szófejtésével is magyarázható az a kisiratosi, nemrég még elég eleven hagyomány, miszerint az első telep a *Szalbek-dűllő*ben hozta létre az uraság, ahonnan a *Régitemető*höz, *Falu-dűllő*be telepítette a népet Szalbekné, s ennek toldása a mai *Tódás*, amelyet követett a *Tempлом* és a *Kis utca*, végül a *Nagyfalu*. Még kacifántosabb magyarázatot hallottam a Kisiratos név eredetéről.

A – kizárólag – Rácz által már 1549-től kimutatott *Kys Iratos* falunév iratos szava Borovszky szerint alighanem a helység szépen festett egyházára utal (mert hogy a régi magyar nyelvben az 'iratos' festett, díszített – épület – értelemben használtatott), ám a kisiratosi paraszt ezt rég elfelejtette, s más magyarázatot keresett a név eredetére. Idézem egyik mesélőmet: „Kisiratos Szalbekné alapította. A két halmon volt kastélya. A Kisiratos név Szalbeknéétől van. Halála előtt szétosztotta a földjét. A telekkönyv-nél, hogy ne legyen nagy a fizetség, kis irattal készítették el az átírást. Erről maradt meg a neve. Nagyiratosról nagy iratot csináltak.” (Parasztkántor nagybátyám, Kurtucz István állt elő ezzel a magyarázattal – nyilván másoktól, a *régi öregöktől* hallotta.)

Dalban, szólásban, mesében gyakori az itteni helynév. Például az Endre báró leánya című ballada így kezdődik: „*Kutas-pusztán*,

Iratos határában...”. Ha jól érzékelem, Kecskeméttől (Bogár Imre balladája, akár az előbbi: K. F-nél) Világosig (1. alább) terjed a kisiratosi ember szemhatára. Szinte valamennyi szomszédfalu nevével találkozunk a falucsúfolókban és a népi helynév-fejtésekben. Marczibányi-Dombegyházát, a mai Dombegyház a kisiratosiak Lévésnek hívják. Az újkori Dombegyház alapításakor, 1818-ban született a földesúr fia, Marczibányi Livius (Borovszky), s a jelek szerint hivatalosan is róla nevezték el a falut (1823. Schem. Csanád.: Lyvius mezeje). A nép ’ferdítette’ Lévésre. Dombegyház és Kevermes, a két szintén tiszta magyar, katolikus és csanádi szomszéd minden iratosi sátoros ünnepen (főleg a búcsún) képviseltette magát fiatalságával. E kapcsolatról vall az egyik kisiratosi mondóka: „Dombegyháza, Kevermes, légy irgalmas, kegyelmes!”. Mert állítólag elég vadak voltak a lévési meg kevermesi legények.

Kutas onnan vette (volna) a nevét, hogy ott sok kút van (sok tanya!), magyarázzák, mások a csatornaásással hozzák összefüggésbe (l. Kutasi csatorna). Kurtics *Kürtös* neve meg a vasútról: addig kürtölt a vonat a kurticsi állomáson, hogy a végén a falura ragadt a Kürtös név (a Schem. Csanád. tanúsága szerint hivatalosan a XX. század első tizedének végére). Almásy-iratos, amely 1816-tól (Pesty) 1880-ig létezett (H. D.), akár Forrayiratos, a nép tudomása szerint is uráról nyerte nevét. Az 1810-ben alapított Forray-Nagyiratos (Arad-monogr. 3.) a kisiratosi népnelvben az 1950-es években is Forraiiratosként, Forraiként szerepelt, csak újabban Iratos. A két Varjas közül Kisvarnyással csúfolódik az itteni ember: „Egy utcája van, olyan kicsi. Ha valaki megkérdi, melyik utcában lakik a bíró, hülyére verik”.

Az Aradi-sík és Makra-alja (a mai Arad-Hegyalja) települései közül Világos említetik még gyakran az iratosi legendákban, s nemcsak 1849 miatt. Egyik regélőm - ősei nyomán - így vélekszik (az ’emlékszik’ szót a kisiratosiak csak újságból, könyvből, rádióból ismerik): „Amikor Árpád vitézei ideértek, a sok sötét erdő, hegy után az Alföld tárult ki előttük, nagy világosság lett. Ezért nevezték el Világosnak”. Az aradi utcákat s más helyeket az iratosiak többnyire régi magyar nevükön nevezik meg az ezedfordulóig. Mára ez a tudás is alaposan megkopott, pl. gyakran piacozó ángyom asszony a minap még Tököli teret említett, ha túrót, tejfölt, vaját, sajtot vitt az aradi piacra, ma viszont már – mondja – a Katedrális téren várják az igényes aradi háziasszonyok. Amúgy ugyanott... (A magyar Golgota, Arad város helyneveinek az összegyűjtése nem mindennapi eredményt hozhatna! Gyönyörű munka ottani barátainknak... Barátaim unokáinak?)

Helynevek szükségből

Amaguk észére különösen rászorulnak a kisíratosiak a helyneveket illetően, ugyanis a faluban a havaselvei király katonáinak bevonulása óta, 1919-től fogvást nincs (hivatalos) helynév sem a bel-, sem a külterületen. A jelek szerint előtte sem nagyon volt!

Hivatalosan a közeli Tornyán és Szederháton is név nélküliek voltak az utcák, 2010 elején döntöttek úgy, hogy megszámozzák őket. Tornyán a számozás 1-22, Szederháton 1-4 között lesz, viszont a házszámok változatlanok maradna – írja a Ny. J. A cikkből, illetve a világhálós olvasói megjegyzésekből kiderül, hogy Pécskán, ahol korábban tisztességes nevük volt az utcáknak, 513 szám pótolja azokat. Így nem okoz fejtörést, hogy milyen nyelven nevezzék el az utcákat – tehetjük hozzá. Hogy az aradi lap olvasói megtoldják: „Szegény tornyaiak és szederhátiaiak, ezentúl rajtuk is röhögnek a távolabbi városok lakói, hivatalnokai, hogy annyi eszük sincs, hogy neveket adjanak az utcáknak, vagy ’hülye amarikai’ jelzővel illettik őket”.

A hivatalos és mindenki által elfogadott, közhasználatú név hiányában többször is jókora bizonytalanság tapasztalható. A hagyományos, mindenki által ismert és használt helynevek (pl. a falurészt is jelentő *Nagyfalu*, *Kisucca*, *Tódás*, *Zsillér*, *Malom*, *Kekecs*, *Újfalu*, *Gróza-tér*) mellett nem egy akad, amelynek a pontosítása némi zavarral jár. Ilyen a *Templom utca*, amely vagy *Kohntól* a *Templomig*, vagy *Kohntól* a *Malom utcáig*, esetleg a *Templomtól* a *Malomig* tart. S ezzel – melleleg – a *Nagyfalu* kezdetét is valamennyire bizonytalanná teszik. A *Templom utca*, *Sürgöny út*, *Nagyfalu*, *Iskola utca* kereszteződésében lévő tér pedig lehet *Fő tér*, *Templom tér*, *Piac*, *Piac-tér*. A száz év után ismét *Iskola* utcaként emlegetett utcát pedig az elmúlt jó fél évszázad – nagyromán? – zürzavarának (zavarának?) köszönhetően *Elnök uccának*, *Rendelő/Röndölő úcának*, *Kórház uccának* egyaránt és egyszerre hívta, hívhatta a nép – annak megfelelően, kinek mi jutott eszébe elsőként az említett közterületről.

Míg Csonka-Magyarországon a politikai változásokkal járt több-kevesebb névváltoztatás, a Párizs-környéki uraknak köszönhetően kisebbségi helyzetbe került kisíratosiak esetében a népi helynévadáshoz szükséges körülmények változnak. Hivatalos helynevek nem léteznek, mivel a magyar lakosságú falut Nagy-Oláhországba csapták. Hivatásos istentagadó rendszerben *Templom térről* jobb volt nem beszélni, ám az *Elnökről* a háta mögött mégiscsak... Miközben pl. *Békéscsabán* így változott (a politikának megfelelően) a város egyik legfontosabb

utcájának az elnevezése: Vasút utca, Andrásy út, Sztálin út (a népnek csak Sztalin-út), Október huszonharmadika útja (pár napig), Tanácsköztársaság útja (a rosszcson helybélieknek Tanácsi út), hogy ma újra Andrásy Gyulát tisztelje keresztapjaként a mai Fő-út. Minálunk Tódástól Nagyfalug minden maradt a régiben... a föld alatt, titokban, hisz hivatalos román iratba hogy kerülhetett volna; szerencsénkre. Mi a közélettől, megszállás-jellegtől függetlenül térhettünk vissza – majdnem szabadon, mint a madár – 2000 táján az Iskola utca esetében az eredetihez.

Népi helynév ott is van, ahol hivatalos utcanév is használatos. Pl. Békéscsabán a Corvin utca a helybélieknek Corvinka (ejtven magyarul és tótul egyként Korvinka, esetleg tótosabban Gorvinka, azaz a kis Hunyadi, János...), a Dózsa György meg a korábbi Zsilinszky utca névre is hallgat. Ahogy Almádiban az eredeti Erzsébet királyné nevet véletlen sem említik a hivatalos Bajcsy-Zsilinszky utca helyett, leegyszerűsítik viszont Bajcsi-útra. Így több név is él egymás mellett ugyanazon hely megnevezését illetően. Kisiratoson és a többi hasonló helyzetben lévő helyen érthetően több a népi földrajzi név, mint ahol a hatalom előírja, mit hogyan szólítsanak.

Mindamelletts több-kevesebb zűrzavarral is járhat a hivatalos helynevek hiánya. Családom egyetlen utcát köt *Raskóékhoz*, mert a nagycsaládba egy ilyen ragadványnevű fiatalember nősült. Bizonyára azzal magyarázható Salamon három darab *Raskóékhoz* kötődő utcája, hogy a gyűjtőt a helynevek itteni világában kalauzolók családlilag, avagy környezetük, ismeretségi körük miatt több *Raskóval* kerültek kapcsolatba... Azaz: ezeknek a neveknek egy részét csak egy-egy nagycsalád ismer, használ. Igaz, akár több száz helybéliből is állhat az adott – névkeresztelő! – család. (Amilyen a miénk is.)

A helynévadók-helynévismerők tovább tagolódnak: az öregek nem egyszer másként neveznek meg egy helyet, mint a fiatalok, hogy a mai gyermekek esetleg már meg sem jegyezzék a legrégiesebb neveket (*Almásiratosról*, *Jegyzőkertről*, *Szálbek-düllőről* nem tudjuk, fog-e nekik valaki a III. ezredben regélni!). Ráadásul ki-ki a maga szűkebb környezetét a világon mindenkivel jobban ismeri... (*Zsidógyöpet* csak az a pár gazda emleget 2000 táján, akinek afelé van a földje.) A traktoristáknál (köztük unokatestvéreimnél) pedig ki ismeri jobban a határt?...

2010-ben a falu vezetése arra készül, hogy hivatalossá teszik a hagyományos (népi) utcanéveket. Merthogy eddig a falu utcáinak nem volt hivatalos neve. De például a Gróza-tér nevű falurész nevenincs utcáit nekik kell elnevezniük. És Kisiratos visszakéri a nevének lefordításával keletkezett román nevét (Iratoșu Mic) – így a Regátot idéző „Dorobánc”, hálá Isten, a feledés homályá merülhet.

A gyűjtésről

1979-ben és 1980-ban gyűjtöttem össze a kisiratosi helyneveket, azóta természetesen újabbakkal gyarapodott névtáram. Az első változat 1987-ben látott napvilágot (Magyar Névtani Dolgozatok 71. Bp. ELTE.) Mivel Kisiratos egy ideje Romániában, a szigorúan őrzött magyar-román határ mellett fekszik, rendkívül körültekintőnek kellett lennem, nehogy kellemetlenségem támadjon.

E két évben havonta átmentem Iratosra, itthon – Odaát – pedig levéltári és könyvtári kutatással egészítettem ki helynévtáramat. Térképet helyben nem használhattam, idehaza készítettem vázlatokat a látottakról-hallottakról, majd beillesztettem azokat a gyulai levéltárban lelt századfordulós (száz évvel ezelőtti) kataszteri fölmérések rajzaiba. Azóta is gyakran megfordulok otthon, mindannyiszor újabb nevekkal szaporítva gyűjteményen.

Első – s igen jó – kalauzom Kisiratoson édesapám, (öreg) Kurtucz Mihály volt, aki 1940-ben menekült el szülőfalujából a román sovíniszták elől az anyaországba. Haláláig segített iratosi néprajzi, nyelvi s történeti kutatásaimban. Párját ritkító emlékezőtehetségének köszönhettem, hogy Békéscsabán élve is jobban ismerte a falut, mint sok ma ott élő ember.

Az adattárban a névcikkek fejét nagybetűvel a helynév népnyelvi alakjának köznyelvi változata vezeti be, majd a népnyelvi helynevek sorjáznak (az előfordulás, használat gyakoriságának, illetve a régebben ismerttől az újabbakig haladva a név életkorának megfelelő sorrendben), végül aláhúzásnál jelölve a hivatalos nevek, iratokban s nyomtatványokban előforduló alakok és változatok következnek. Ez utóbbiak mögött gyakran zárójelben közlöm az előfordulás helyét vagy évszámát, ezt a Forrás-jegyzék segítségével lehet föloldani. Az adattár könnyebb használhatóságát szolgálja, hogy valamennyi név helyet kapott az ábc szerinti rendben.

Addig tudtommal két régebbi helynév-összeírás készült a faluról. Az egyesített Békés és Csanád megyék 1851-es összeírásában Lovrits Pál jegyző a *Hosszú Uttzát* és a Kis utcával azonos *Nap Uttzát* említi, Pesty Frigyesnek pedig ugyanő azt jelenti 1865-ben, hogy a *Szálbek Iratos* és *Kiss Iratos* nevet egyként használó falu határában a „VERMES, RUCZÁS, VIHAROS, SÍRHALOM, RIMA, SZŐLŐSHALOM, HATÁR(?)DŰLŐ és CSÁRDA” topográfiai nevek fordulnak elő. Az enyémnél évtizeddel korábbi Salamon Ida gyűjtése, amely Kolozsvárt jelent meg a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1979/1. számában, ez azonban csak 2007-ben került a kezembe.

A volt iskolaigazgató polgármester Almási Vince tudomása szerint Salamon Ida, aki vagy másfél évtizedig volt romántanár a

kisiratosi iskolában, 2007-ben húnyt el. Községünkben az 1970-80-as években (Aradról naponta idejárva) tanított, ekkor gyűjtötte össze a helyneveket. 2008-ban a Salamon-féle gyűjtés számomra ismeretlen neveit a Kis utcában élő Talpai Gergely (1919-) és leánya, Talpai Irén (1947-) segítségével próbáltam beazonosítani, miután e gyűjtemény jó néhány adatával kisiratosi barátaim nem boldogultak.

Salamon Ida s a magam gyűjtését összevetve és végiggondolva több tanulság is kínálkozik. A legfontosabb, hogy jól mutatja: ahol nincsenek hivatalos helynevek, ott változatosabb a népi névadás! Másrészt 'kötelező', illetve közhasználatú helynevek hiányában a falu közösségének kisebb-nagyobb csoportjai ugyanazokat a helyeket nem egyszer olyan névvel illetnek, amelyet csak ők ismernek. Jellemző, hogy Salamonnak a jelek szerint a Kekecstől távolabb élő adatközlői sokkal több kekecsi illetőségi helynevet tudnak, mint aki ott él. Mert pl. nekünk a „Kekerci nyárfasor” nem mond semmit! Így biztos nem nevezi meg a helyet egy kekecsi sem.

Gyűjteményem első változata, amely 1987-ben látott napvilágot, 233 kisiratosi hely neveit írta le, Salamoné 242 helyet nevez meg. Új gyűjteményem a saját további adataimmal és Salamonéival kiegészülve igyekszik (ezúttal már-már teljes) képet adni a kisiratosi helynévkincsről, s így végülis 434 hely megnevezéseit összegzi. A falu határa mára 2.812 hektárosra bővült, a névanyag erről a teljes területről való.

Kisiratoson a helynevek sűrűsége, illetve gyakorisága: 1000 hektárra átlag 154,34 számozott névcikk jut – például Komárom megyében 58, Vas megyében 75, az egri járásban 94. Egy falura átlagosan Zalában 86,46, Vasban 106, 81, Tolnában 176,37 névcikk esik (Kiss), kisiratosi gyűjteményünkbe pedig 434 helynév-cikk kerülhetett. Tehát mindkét mutatót tekintve településünkön kiemelkedően magas a helynevek száma, amit – nyilván – nem kis részben magyaráz, hogy igen szűk határok közt kellett mozognia-megélnie az itteni parasztembernek. Megbecsülve, megtisztelve szinte minden bokrot, árkot, halmocskát, valamirevaló épületet, dűlőt és gyalogösvényt saját névvel. Ráadásul lassan egy évszázada hivatalos helynevek hiányában nem egyszer ki-ki a maga kénye-kedve szerint nevezhette, nevezheti meg őket. A változatokat illetően is hasonló a helyzet: míg a szakember (Kiss) azt írja, hogy a magyar világban a földrajzi nevek teljes számát a földrajzi alakulatok (műveltebb nyelveken: objektumok) számának több mint kétszeresére teszik, Kisiratoson ugyanez első ránézésre is legalább háromszoros lehet a még élő és változatos tájnyelvnek, a kényszerű román hatásnak, a magyar világtól és köznyelvtől való elzártság miatt még élő régi helyneveknek köszönhetően.

Az előző gyűjtésem óta előkerült még elég sok egykori s újabb iratosi helynév, ezeket beillesztettem névtáramba. S bedolgoztam gyűjteményembe Salamon Ida kisiratosi gyűjtését is, amely jónéhány meglepetéssel – családom, barátaim, ismerőseim által nem említett és nem ismert helynévvel – szolgált. Egymástól függetlenül ketten is összeírtuk (évtizednyi eltéréssel) a neveket, így többé-kevésbé valóban teljesnek tekintető földrajzinév tárunk.

Az adattárban szerepeltetem a falu határához közeli, már a szomszéd helységekhez tartozó fontos, a mieink által jól ismert, illetve Kisiratosra utaló helyek neveit is. A szócikk vezérszavát ilyenkor nagybetű helyett ritkítva s kisbetűvel írom, pl. „ALMÁSSY-TANYA” helyett, megkülönböztetésül a kisiratosi földrajzi nevektől, „A l m á s s y – t a n y a” olvasható.

A helységnév a 2003-as erdélyi adattárban

Szabó M. Attila Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára című, csíkszeredai kiadású munkájában szerepel Kisiratos is (379. l.) a 2003-ban hivatalos Dorobanți címszó alatt. Alább ezt a szócikket közöljük, mint fontos kiegészítést.

„**Dorobanți** [Iratoșul mic] # Curtici (*Arad*); Kisiratos; 1773 Kis-Iratos puszta vagy Kis-Iratos kertész ksg., 1828 Kis-Iratos paredium, 17 házában 119 lakossal, Battonya pagus cameralis része (Gyalay 565); 1839 Kis-Iratos, népes puszta, Arad ugye szélén, 1847 Kis-Iratos (Fényes, 1847); 1851 Kis-Iratos, puszta Csanád vm-ben Arad vm. szélén (Fényes II. 136); 1858 Kis-Iratos puszta, 1863 Kis-Iratos, 1873 Iratos (Kis-), 1877 Iratos (Kis-) + Iratos, 1882 Iratos (Kis-), 1893 Kis-Iratos (Hnt. 1858, 1863, 1873, 1877, 1882, 1893); 1913 Kisiratos (Hnt. 1913); 1921 Iratoșul mic, Kisiratos (Dictionar 1921); 1925 Dorobanți (Leg. 95/1925); 1950 Dorobanți comuna (IAL) x 1785–1790 Csanád vm.; 1839 Csanád vm. puszta; 1849–1850 Szegedi főbiztossági kerület (K.K. Ministerial-Commissariat Szegedin) 1851–1853 Nagyvárad kormánykerület (k.k. Districts-Regierung Grosswardein); 1854–1860 Nagyvárad helytartósági osztály (k.k. Statthaltereien Abtheilung Grosswardein); 1851–1853 Csanád m., Battonyai j.; 1854–1860 Békés-Csanád m., Battonyai j.; 1863, 1873, 1877–1919 Csanád vm., Battonyai j. 1890–1893, 1913 nk.; 1919–1925 Jud. Arad, pls. Arad; 1925–1930 Jud. Arad, pls. Pecica; 1930–1940 Jud. Arad, pls. Aradul Nou; 1941 Jud. Arad, pls. Curtici; 1950–1956 RAR r. Arad; 1956–1960 RTIM r. Arad; 1960–1968 RBT r. Arad”

Adattár

AGRO-BONITA (KFT.) l. Egyes brigádiroda

AGRODOR l. Kolhoz

AGRODOR BOLT l. Egyes brigádiroda

AGRODOR-BÓT l. Egyes brigádiroda

AGRODOR SZÖVETKEZET l. Kolhoz

AGRODOR TÁRSULÁS l. Kolhoz

AKÁCERDŐ l. Kiserdő, Nagyfalú-végi erdő

ALAGÚT;

a monda szerint a halom (Snajder-halom) és a „kürtösi domb” közt alagút volt, a germánok kikövezték. Másik történet arról tud, hogy „a dombok össze vannak kötve alagúttal”, ezúttal nyilván a két szomszéddomb, a Snájderi- és a Szőlős-halom (KovácsMonda 37). (374)

ALIMENTÁR l. Gyermekotthon

ALIMENTARÁ l. Gyermekotthon

ALIMENTE l. Gyermekotthon

ALIMÖNTÁR l. Gyermekotthon

ALJ l. Iratos-alja, Kertalja

ALMAFA SOR, Almafás, Almás-fasor;

az Almafás út (l. ott) menti sor almafa. Ez az egyik Almafa-sor, a másik a Kollektívtól a Döggödörnek (volt), halljuk 2008-ban – l. Szérai almafa-sor. (255)

ALMAFÁS 1. Almafa sor, Almafás út

ALMAFÁS ÚT, Almás-út, Almafás;

földút a Temetőtől a Kürtösi útra, két sor alma közt visz ki a faluból. L. még Almafa sor. (254)

ALMÁS-FASOR 1. Almafa sor

ALMÁS-IRATOS l. Ponyvahát

ALMÁS-IRATOS PUSZTA l. Almásyiratos

ALMÁS-ÚT l. Almafás út

ALMÁSI 1. Almási utcája

ALMÁSI BÉLA – SÍREMLÉK l. Kása Antal Múzeuma

ALMÁSI BÉLA – SZOBOR l. Kása Antal Múzeuma

ALMÁSI IRATOS l. Almásyiratos

ALMÁSI UTCÁJA, Almási uccája, Almási, Picsu Almási,

Picsu Almási uccája;

az Újtelep első keresztutcája. Itt lakik „picsu” Almási. (136)

Almási-tanya l. Almásy-tanya

ALMÁSIIRATOS l. Almásyiratos

ALMÁSIRATOS l. Almásyiratos

ALMÁSIRATOSI HATÁR l. Almásyiratosi határ

Almássy – tanya, Almási-tanya, Iratosi Almásy-tanya;

úri szállás (udvarház?) a mai Kürtös határában az egykori Almásy-Iratoson. Teleki Sándor visszaemlékezéséből kiderül, hogy 1850-ben az aradi vészbírótság elől menekülő honvédtiszt útja Mácsáról (a Csernovics-kastélyból) Kisiratosra (a Salbeck-tanyára), majd Almásyiratosra (az Almásy-tanyára) vezetett, honnan a kunágotai pusztára menekül tovább az üldözött.

ALMÁSY-NAGY-IRATOS 1. Almásyiratos

ALMÁSYIRATOS, Almás Nagy Iratos (Schem. Cs. 1837),

Almás-Iratos (Schem. Cs. 1841), Almas-Iratos (Szabó M.), Almásy-Nagy-Iratos (Fényes), Almásiiratos, Almásiratos (1910 Szabó M.), Almási Iratos, Ponyvahát, Zábrán, Almás-Iratos pusztá (A-i iparkam.), Almásyiratos (Schem. Csanád. 1904), Almás-Iratos vagy Ponyvahát (1863, Szabó M.), Iratos-Almás (1877 Szabó M.), Almás-Iratos vagy Kis-Iratos (1882 Szabó M.);

a XIX. század elején alapított, s a századfordulóra fölszámolt dohánykertész falu Kurtics mellett az iratosi pusztá aradi részén. 1806-ban lett az iratosi pusztá eme aradvármegyei darabja Almásy Pál főispáné, akiről elnevezték az itt létesített falut (Márki). „Almás-Iratos vagy Ponyvahát” (M.o. helynévtára 1863). „Almás-Iratos helyét a nép Ponyvahátnak nevezi” (Arad mon. III) – ez máig elmondható a kisiratosiakat illetően. A História Domus 1883-as följegyzése szerint „Almás Iratos községe, mely 1860-tól 1880-ig virágzó 1000 lelket számláló község, s Kisiratosi plébániának filiálisa volt, feloszlott”. Az egyik öreg így tudta 1980-ban: „1906-ba Rót zsidó mög a Kásáék öregapjuk elvötte Almásiratos 20-25 családjától a földet, házat! Összejátszottak! A nép főleg idegyűtt”. Idegyűtt Kisiratosra e sorok rovojának dédöregapja, dédöreganyja, Sarusi Kis János és asszonya, Kakuja Rozália is. Keverve a kettőt, Zábránnak is mondják a határát. Almás-Iratos határa, akár Zábrán, ma Kürtöshöz tartozik, ám a községhatár innenső felére is átcsúszott e két helynév. Az 1800-as évek végén a Sármezeyeké Almásiratos határának egy része (Sármezey Manó 20 nagyhold öntözését tervezte – Az arad-csanádi öntözések, Arad, 1894.). (Az örmény Vertán család magyarosított Sármezeyre – M II/717 –, ezért emlitenek nagyritkán Vertán dűlőt is az almásiratosi-

kürtösi határban, kisiratosi határszállán az iratosiak.) A kürtösi indóházszal szemben magasodó kunhalomra épített Sármezey-kripa maradványai (az iratosiaknak Kripta) az 1980-as évekig láthatóak voltak, mint Almásyiratos utolsó építészi emléke. 2008: „Lőhetett valami uraság; cselédök lőhettek...” Vertán Antal, ki nevét Sármezeyre magyarosította, Kurticson lett földbirtokos a XIX. század első felében – írja Márki. Almási Iratos helynevei Pesthynél: „kiserdő..., nádas düllő..., taraczkos düllő, kotárka düllő, rövid düllő, Bódori düllő, kis lomsos düllő”. L. még Ponyvahát, Zábrán. (400)

ALMÁSYIRATOSI HATÁR, Almásiratosi határ;

az egykori Almásyiratos és Kisiratos közti községhatár, és melléke ideát. Ma már nem emlegetik. (388)

ANDÓ LAPOSA, Andóék laposa, Lapos;

a kisebbik lapos a Kekecsen, Andóék háza mellett. „Csúfólódásnak vöszik.” (48)

ANDÓ VASKÚT l. Kekecs sarki vaskút

ANDÓÉK LAPOSA l. Andó laposa

ANTI BÁCSI MÚZEUMA 1. Kása Antal múzeuma

APROZÁR, Zóccsés;

zöldség- és gyümölcsüzlet a Pékség épületében. Az „aprozar” szótározatlan román szó, jelentése „zöldséges üzlet”. (124)

ARAD–CSANÁDI ÖNTÖZŐ-CSATORNA (1894);

tervezett öntözőcsatorna a XIX. század végén a Kis utca végénél Kevermes–Dombegyháza (Csanád vm.) felől Kürtösnek (Arad vm-nek), rajta két bukóval (zsilippel) – Iratosi bukó, Zábrányi bukó (Az arad–csanádi öntözések. Arad, 1894.), l. Iratosi bukó. Ennek emléke a templom falában máig meglévő magasságjegy: „ARAD–CSANÁDI / ÖNTÖZŐ-CSATORNA T. / MAGASSÁGJEGY”. Kivitelezését az első világháború kitörése megakadályozta (Ujj 186). (221)

ARADI MELEGHÁZI SZÖVETKEZETI ÉS ÁLLAMI

ZÖLDSÉGTERMESZTÉSI TÁRSULÁS 17. SZ. FARM l.

Széra

ARADI ÚT, Szempáli út, Szentpáli út, Nagyiratosi út, Iratosi út; a faluból (a Kekecsról) Aradba vivő földút, amelyből a határban ágazik el a Nagyiratosi út. Az Aradi út átmegy Szentpálon. Más helybéli megfogalmazás szerint a Kekecsi út folytatása az Aradi út. A térképek a múlt században fontos útként jelzik. (Mint Márki írja, a középkorban Aradról Torna, Batonya, Nagy-Iratos, Csongrád irányában – tehát valahol errefelé – járt út vezetett Budára.) A III. évezred első

esztendeiben a gépkocsi-forgalom számára is valamennyire járhatóvá tett, Tornyáig vivő út 4,5 kilométeres Kisiratos–Nagyiratos közti szakaszát 2008-ban leaszfaltozták. Az út menti régi jegenyest kivágták. (306)

ÁLLAMI GAZDASÁG I. Májer

ÁBRÁNY I. Zábrán

ÁRNÉK I. Miron tanyája

ÁRNÉK TANYÁJA I. Miron tanyája

ÁRON I. Miron tanyája

ÁRTÉZI KÚT I. Vaskút

ÁRVÁK FÖLDJE, Árvák főgye;

S. I. gyűjtötte: a Snajder-birtokhoz tartozó darab. 2008-ben senki sem tud róla. Nyilván a Snajder-tanya körül – bizonyára árváké – lehetett. (282)

BAKK UTCA, Bak ucca;

utcanév Salamon Ida gyűjtésében. Mindmostanáig e sorok rovója – s kisiratosi társasága – nem hallott e megnevezésről. Föltehetőleg egyéni, kevesek által használt helynév. 2008-ban, az ellenőrzéskor a 89 éves Talpai Gergely sem tudta, melyik (volt) ez az utca. Almási Vince polgármesternek valami dereng: kecskés ember lakott az egyik utcában, kicsi utca, odajártak a falusiak a kecskéjüket pároztatni. Hogy melyik ez az utca, senki sem emlékszik már rá; nyilván eredetileg is csak kevesen – a kecskések? – ismerték. (149)

BALOGH-FÉLE SZÉLMALOM I. Kása-malom

BARJÁK-KERESZT, Barják-köröszt, Borják-köröszt, Kis

uccai köröszt, Kónék köröszt, Tódási köröszt;

vaskereszt – kövön – a Kekecs, a Kis utca, a Toldás és a Nagyfalú találkozásánál, Kohn üzleténél. Fölirata: „Hőseink Emlékére özv. Hegedűs Mátyásné Kása Katalin emelte 1935.”. Az első háború áldozataira emlékeztető keresztet a Barják-család ma is gondozza. (28)

BAROMKÚT I. Községi baromkút

BATONYAI ÚT I. Battonyai út

BATTONYAI ÚT, Marczibányi-Dombegyháza–Kisiratosi

út (A-i iparkam.), Magyardombegyháza–kisiratosi út (1906) Dombegyháza–kisiratosi út, Kisiratosi út, Dorobánci út, Batonyai út, Tötés, Töltés, Dombegyházi út, Dombétyházi út, Dombétyházai út, Kevermesi (köves)út, Kevermes–kisiratosi kövesút;

a XIX. század legelején már jelzett út: a Görög-féle megyetérképen Dombegyházát és Mácsát Pusztá-Kisiratoson át út kötötte össze a későbbi nyomvonalon (a Kürtösre/

Kurticsra vivő utat 1802-ben még nem jelzik). A kövesút 1910. táján épülhetett – a helyi szájhagyomány szerint királyi hadgyakorlat alkalmával. A Kevermesről Dombegyházán át Battonyára vivő Csanád vármegyei közlekedési út elágazása (a volt Hermina-tanyai iskolától) keletre, Kisiratosra; 1908-ban tervezik 8080 m hosszún való kiépítését (Makó mon.). Az 1911-es kataszteri térkép innen a kisiratosi Piacig 8 km kiépített utat jelöl. Ma a Töltés nyugati fele, a Hermina majori tanyasi iskolához visz, onnan Dombegyházra. Csanádból hivatalosan Dombegyháza–kisiratosi út, rövidebben Kisiratosi út, nekünk Tótés, netán Dombegyházi út, avagy Kevermesi (köves)út... Lévésről nézvést Dorobánci út, Kisiratosi út, amely a Hármashalomnál metszi az országhatárt. Trianon után az 1940-es évek végéig ezen jártak át Magyarországra (a Bódénál). Az anyaországiak szerint (Szelekovszky) a Kevermes-Dombegyház közti országútból Kisiratosnak nyíló út a Dorobánci út. Valahol itt vezetett el az út Aradról a Magyar Királyság székesfővárosába: „Papi, Torna, Batonya, Nagy-Iratos és Csongrád irányában járt út vezetett Budára” (Márki I/435). (199)

BATTONYAI-NAGYCSATORNA l. Mironi csatorna

BÁBAASSZONY UTCÁJA, Bábaasszony uccája;

páros utca az Újtelepen, a Gyöpről nyílik. A falu bábájáról kapta a nevét: Szabados Annus néni, már möghalt – hallom 1980-ban. Az aradi lap 2007-ben is emlegette a falu híres bábaasszonyát, aki 102 éves korában halt meg. (Ny. J.). Ma már nincs bába a faluban, de pl. 1901-ben kettő is volt (Markos). (103)

BEJÁRÓ l. Borsi- (Hallai-) bejáró, Hajzler-bejáró, Magyar

Béla bejárója, Öblögyi-bejáró

BELSŐ-GYÖP l. Nagy-gyöp

BETTI NÉNI CSÁRDÁJA;

„Sarkon van a Betti néni csárdája...”, énekelték a régi kisiratosiak (közli Kovács, 130). Nem tudják, hol volt, melyik volt az, de talán segít a hely meghatározásában, hogy nem csak sarki épület, de „Észak felé van annak az ablaka”... (150)

BËRZÁN KATI KOCSMÁJA l. Kohn

BËRZÁN KATÓ l. Kohn

BÉKÁSI TÓ;

S. I. gyűjtötte – nyilván valamelyik vízállás, lapos a külterületen, melyet mások (a máshol ismerősek?) másképpen neveznek meg. Ma nem tudják, melyik az. (410)

BIKAISTÁLLÓ, Régi csődöristálló, Csődöristálló;
csődöristálló volt az 1950-es években, de rajtamaradt a korábbi Bikaistálló nevezet. A helyére utóbb ház épült. (100)

BIKÁSOK l. Juh-karám

BIRKAAKOL l. Juh-karám

BIRKAISTÁLLÓ l. Juh-karám

BIRKAITATÓ;
S. I.-nél külterületi kút. Tán a Birkási csatornánál, a Kilsőgyöp fele, l. ott. (372)

BIRKÁSI CSATORNA;
külterületi csatorna S. I.-nál. A Kilsőgyöp felé – mondják 2008-ban. (373)

BIVAJOS l. Bivalyos köz

BIVAJOS LAJOSNÁL l. Bivalyos köz

BIVALYOS KÖZ, Bivalyos Lajos, Bivajos Lajosnál, Bivajos;
kis köz a Kis utca végén. A Kaszárnya felé vivő Tótésen a legutolsó ház tulajdonosa Bivalyos L., innen indul a közből egy dűlőút – Kis utcai kertalja – a Kevermesi útnak. (2)

BORJÁK-KÖRÖSZT l. Barják-kereszt

BORSI 1. Borsi-bejáró, Borsi-dűlő, Borsi-tanya

BORSI-BEJÁRÓ, Hallai Vendel-bejáró;
tanya-bejáró a hol Borsi-, hol Hallai-tanyaként emlegetett szálláshoz Kutason. S. I.-nak emlegetik. (174)

BORSI-DÜLLŐ, Borsi-düllő, Borsi, Borsié, Borsi-főd, Hallai Vendel-főd; dűlő és dűlőút a kutasi részen, 1982-ben dinyenyeföld. A hajdan rajta álló tanyáról nevezték el. (175)

BORSI-FÖD l. Borsi-dűlő

BORSI-TANYA, Borsi, vót (volt) Borsi-tanya, Hallai Vendel tanyája, Hallai-tanya; ma már nem létező tanya Kutason, a Cigánkán túl, tanyahely az Utolsó fasornál. Neve a tanya gazdájára emlékeztet. A Borsik kisgazdák voltak. Közéleben Kása Palcsi tanyája, és Öblögyié, l. ott. Hallai Vendel tanyajaként S. I. emberei emlegetik. Egyesek úgy emlékeznek, hogy Borsi a szálláshely és föld bérelője volt, Hallai a tulajdonos. (173)

BÓDÉ l. Pikét

BÓNÉ l. Bóni-dűlő

BÓNÉ-düllő l. Bóni-dűlő

BÓNI l. Bóni-dűlő

BÓNI-DÜLLŐ, Bóni-döllő, Bóni, Bóné, Bóné-düllő, Sofőr-dűlő, Sofér-dűlő;
a Falu-düllejétől jobbra eső dűlő. A múlt században Bónitól Kása vette meg a Csárdánál lévő birtokot (a Kásák vélekedése sze-

rint 500 hold). 1975 táján nem bírta a nép a kukoricakapálást – megterhelte a vetemény –, kiküldte a kollektív a sofőröket kapálni. Azok (a legenda szerint) ledültek az árnyékba, megitták a liter pálinkát, berúgtak. Amikor megjöttek, kérdezték tőlük: Hol jártatok? Mondták, hogy kapálni, ebben a düllőben; rajta maradt. Pesty szerint a Bóné nagy kiterjedésű nádas, mocsaras helyeket jelöl. A kisiratosi Bóni-Bóné a Cigányka-ér mellett fekszik. S. I.-nek azt mondták, hogy „Bóni csak haszonbérős vót a birtokon”. 1988 szeptemberében e határrészben maglucernát gyűjtenek, vetik az árpát a dorobánci téesz dolgozói, akik a megyei lap tudósítójának azt mondják, hogy ezt a részt régen Cigánkának hívták – azaz itt a határrésznevek, legalábbis részben, fedik egymást. Ugyanők az 1960-as évekre teszik a történetet: a téesz gépkocsivezetői itt kaptak cukorrépaaporciót, s „Egy napon, amikor sehol sem találták őket, valaki azt mondta: Ott vannak azok a Sofördülőben”. (185)

BÓNI-DÖLLŐ l. Bóni-dülő

BÓNI-KISERDŐ;

külterületi erdőcske a Bóni-düllő táján S. I.-nél. (186)

BÓNI-KÚT;

külterületi kút, nyilván a Bóni-döllőben S. I.-nél. (187)

BRIGÁDIRODA l. Egyes brigádiroda, Hármás brigádiroda,

Kettős brigádiroda

BRUTĂRIE l. Pék

BUFET l. Kohn

BUKÁS;

az 1884-5-ös katonai fölmérésen Kilsőgyöp (a térképen Jakabfy-legelő) legvizesebb részén mutatkozó tó mellett áll a Bukás helymegnevezés. (361)

BÚTORÜZEM, Rózsa bár;

a Kis utcai Rózsa bár (l. ott) udvarán épített asztalosipari üzemecske az új ezred elején.

A Rózsa bárokat működtető Fodor Mátyásé, a műhely konyhabútorokat gyárt. (11)

BÚZA-FÉLE SZÉLMALOM l. Kása-malom

C(ANALUL) DOROBANȚ l. Csík-ér

C(ANALUL) JAKOBFY l. Mironi csatorna

C(A N A L U L) C U T A Ș l. Kutasi csatorna

C(ANALUL) TURNO-DOROBANȚ l. Iratosi csatorna

C(ANALUL) ȚIGANCA l. Cigánka

CEMENTKÚT, Cömöntkút;

kút a Faluvégen, pontosabban a Szalbek-dülőben, kilomé-

ternyire a fasorban. A századfordulón építhették, ma már eltűnt - mert nem kell: „A jószág nem áll kint a határban”. A hagyomány szerint ez volt a falu első cementkútja; addig csak kiásták, téglával körberakták a kutakat, ez viszont cementgyűrűkből készült. Az ö-ző megnevezés, a cömöntkút ritka. L. még Cementkút útja, Szalbek-dűlő. (347)

CEMENTKÚT ÚTJA, Cementkút úttya, Cömöntkút úttya, Cementkút, Cömöntkút, Natyfalú végi kürtösi út, Natyfalú végi kurticsi út, Nagyfalu-végi kürtösi út, Nagyfalu végi kurticsi út;

földút a Cementkút-dűlőben, Kürtösre visz. S. I-nak Nagyfalu végi kurticsi útként említették. (351)

CEMENTKÚT-DÜLŐ l. Szalbek-dűlő

CEMENTKÚTI DÜLŐ l. Szalbek-dűlő

CIGÁN-GYÖP l. Cigány-gyöp

CIGÁNKA l. Cigánka-dűlő, Cigánka-ér, Cigánka-medence

CIGÁNKA-CSATORNA l. Cigánka-ér

CIGÁNKA-DÜLŐ, Cigánka, Cigányka-dűlő, Cigányka;

dűlő a Kisiratoshoz csatolt Kútason, a Cigánka-érnél. Lapos, régen tehénállás volt itt, most föl van szántva; ha jön a víz, semmi sem terem rajta. Régen e legelőre a meddő állatokat vitték. Azt mondják, ez új elnevezés. „Amikor bejött a kollektív; azelőtt csak Kútas, Kútas puszták” volt az egész Lőkösig, meg vissza. L. még Bóni, Kutas. (182)

CIGÁNKA-ÉR, Cigánka, Cigányka, Cigányka-ér, Cigánka-csatorna, Cigányka-csatorna, Cigánka-éri főcsatorna, Cigányka-éri főcsatorna, C(analul) Tiganca (1976), Cigány-ér; hajdani Maros-meder, ma a lapos közepében csatorna, a Szárazér-rendszer része. A kanális neve Magyarországon: Cigánka-éri főcsatorna (tábla a Cigánka-parton a Kevermes-battonyai úti hídnál). „Apám nagyapja csónakkal járt a Cigánkán” – közli egy 1919-beli iratosi magyar. 1972-ben, mondják, ezen folyt át az árvíz Magyarországra. A dombegyházi kunhalmokról szóló kötet szerzője a Hármashatárhalomnál elosonó Cigánkáról szólván így fogalmaz: „...mellette a Maros egyik legfontosabb fattyúága, a Cigány-ér...”, melyet máshol Cigánykának nevez. A dombegyházi legenda szerint a Maros eme ágába temették a hét itteni halom közé Atila hun királyt (Radnai). (184)

CIGÁNKA-ÉRI FŐCSATORNA l. Cigánka-ér

CIGÁNKA-MEDENCE, Czigányka medencze (1894), Cigánka, Cigányka;

a Cigánka ér medencéje földrajzosoknak, mérnököknek a

XIX. század végén. L. még Kisiratosi-medence. (192)
 CIGÁNKAI ÚT, Cigánykai út;
 földút az Utolsó fasornál, a Volt Borsi-tanyához visz. (159)
 CIGÁNY ÚT l. Galamb utca
 CIGÁNY UTCA, Cigány ucca;
 rövid utca a XIX. század végi kataszteri térképeken a Kekecs elején, apró, putriknak szánt telkekkel. (A későbbi Kekecs helyén ekkor még lapost, vízállást jelöl a térképész.) „Az első magyar lakos Kis Sarusi János vót, a nagyapám, a múlt század végén. Olyan fődozó cipész vót, nagyon szegény, és jó-solt a gazdáknak a csillagokbul”. Ma ez a hajdani kis Cigány utcza a Kekecs eleje. (51)
 CIGÁNY-GYÖP, Cigán-gyöp, Cigány-gyep;
 S. I.: régebben legelő, ma szántó. (365)
 CIGÁNY-TELEP l. Galamb utca
 CIGÁNY-TELEPI TÓ;
 helynév S. I. gyűjtésében. Talpaiék a Galamb utcánál lévő tóval azonosítják. (145)
 CIGÁNYKA l. Cigánka-dűlő, Cigánka-ér, Cigánka-medence
 CIGÁNYKA-CSATORNA l. Cigánka-ér
 CIGÁNYKA-DÜLŐ l. Cigánka-dűlő
 CIGÁNYKA-ÉR l. Cigánka-ér
 CIGÁNYKA-ÉRI FŐCSATORNA l. Cigánka-ér
 CIGÁNYKA-MEDENCZE l. Cigánka-medence
 CIGÁNYKAI ÚT l. Cigánykai út
 CIGÁNYVÁROS, KEKECSI CIGÁNYTELEP;
 a Kekecs elején, a két kis tó partján pár házból álló cigány-fertály volt. Mára a cigányputrik eltűntek. Eredetileg való-színűleg a Kekeccsel azonos, a Kekecs csúfneve, de a köz-elmúltig már csak a Zsillér-végi cigányfertályt nevezik így. (53)
 CIKÓÉK UTCÁJA, Cikójék uccája;
 utcanév S. I.-nál, magunk nem hallottuk, kevesek által is-mert és használt helynév. Talpaiéktól tudjuk meg: Cikóék Tóth Istvánék a Kis utca felől első Gróza téri utcában. (31)
 CLF l. Cselefe
 COFETĂRIE l. Cukrászda
 COOPERATIVĂ l. Kolhoz
 CÖMÖNTKÚT l. Cementkút, Cementkút útja, Szalbek-dűlő
 CÖMÖNKÚT ÚTTYA l. Cementkút útja
 CÖMÖNTKÚT-DÜLŐ l. Szalbek-dűlő
 CÖMÖNTKÚTI DÜLŐ l. Szalbek-dűlő
 CUCI, Cucinál, Lazok;

kovácsműhely a XX. század első felében Kohnnal szemben. Lazok kovács fia Cuci, nagy, erős ember volt, ő is kovács lett. A faluban az 1930-as években három kovácsmester volt, ő az egyik. Az 1950-es években egykori kovácsként emlegetik még Fodor Istvánt, a két Lazok pedig József és Tamás – KovácsMonogr. (49)

CUKRÁSZDA, Cukrázda, Presszó, Cofetărie;

kiskocsmá a Piac-téren, a Vögyössel egy tető alatt (az 1980-as években). Egyesek szerint a Cukrászda lugásának (kerthelyiségének) helyén állt valamikor a Kistemplom. Hivatalosan r. Cofetarie, annyi mint Cukrászda. (90)

CSARNOK;

tejcsarnok, tejátvevő. Előbb a mai áruház épületében (Szalbekné-féle ház), utóbb a Malomnál volt, s ezt a házat az öregek ma is Csarnoknak mondják. (120)

CSATORNA I. Birkási csatorna, Cigánka, Csík-ér (Nagy-csatorna), Csikóistálló kis csatorna, Iratosi csatorna, Kekecsi csatorna, Kettős-kúti csatorna, Külső-gyöpi csatorna, Mironi csatorna, Régi-temetői-csatorna, Sávai-csatorna, Stáció-nagycsatorna, Szemetei csatorna, Vastag Mihály-csatorna

CSATORNA-PART, Part;

partos rész az Érnél-Nagycsatornánál. 1944-ben, a szeptemberi magyar-német támadás utóvédharcaiban itt ásták be magukat a magyar katonák. Egy részét Tó-partként emlegetik, l. ott. „A Csatorna-parton lakott” – emlegetnek egy illetőt 1980-ban. (269)

CSÁRDA I. Betti néni csárdája, Csárda-dűlő, Gizi néni csárda, Kohn, Szurok Pali kocsmája

CSÁRDA-DÜLLŐ, Csárda;

dűlő, Pesty is említi. A Kis utca végétől Mácsa felé eső föld. Ma így csak az öregek értik, a fiatalok más csárda környékére gondolnak e név hallatán. Névadója valószínűleg az utóbb Szurok Pali kocsmájaként emlegetett, Kis utca végi csárda – l. ott. Szabó Ferenc írja a dél-alföld csárdákról: „A csárdás korábban inkább a csárdabeli lakásért és a csárdaföldért fizette a szerény bérleti díjat, mint az italmérés jóvedelméért”. Azaz ebben a dűlőben lehetett a XIX. században a kisiratosi csárda-bérlő által a csárdával együtt használt föld. (223)

CSÁTÉS DÜLLŐ I. Gyékényes

CSEHOCKI SANYI I. Vencel Kati utcája

CSEHOCKI SANYI UCCÁJA I. Vencel Kati utcája

CSELEFE, CLF;

gyümölcs- és zöldségszállító vállalat irodája és telephelye a

Kert végében. A kolhoz farmjairól ide hozzák a termékeket, s a CLF elszállítja. Központja Kurticson. CLF: Centrul de Legume și Fructe – a cég r. neve. Lehet, hogy köze van a közeli Kertészházhoz, l. ott. (218)

CSEMETÉS l. Májeri faiskola

CSERÉP-HALOM, Hármashatár-halom, Hármashatár;

határdomb az államhatárnál a Tégla-dűlő végiben, a Csík ér partján, magassága a XIX. század végi térképek szerint 107 m. Térképen többnyire névtelenül szerepel. Mellette jelzi az 1853-as térkép a Cseréphalmi dűlőt – nyilván azért, mert e hármashatárhalom neve Cserép-halom volt. Ma az öregebbek Hármashatárnak emlegetik (ezt is). „Méter magas, ötven centi átmérőjű kő, ez volt a Hármashatár. Arra a Nádasdi grófé, amarra az Almásié, erre a Szalbek Györgyé, majd Szalbeknéé...” Ez utóbbi körülírás (bizonyára) téves, hiszen Almásyiratos a falu másik oldalán határos Kisiratos-sal. L. még Hármashatár, Négyeshatár. (289)

CSERÉPHALMI;

dűlőnév az 1853-as térképen. Lehet, hogy e Cseréphalomra utal a mai Tégla-dűlő elnevezés. Ezen a határrészen van egy névtelen, a múlt századi térképeken „Hármas határ hlm”-nak jelzett domb, ennek lehetett régebben Cseréphalon a neve, l. ott. (294)

CSIGÉR-ÁROK l. Csík-ér

CSIKÓISTÁLLÓ, Csikóistálló;

külterületi épület, kúttal, l. még Nagykút. (380)

CSIKÓISTÁLLÓI GYÖP, Csikóistállóji gyöp, Csikóistállóji gyp;

legelő a Csikóistállónál (S. I.), illetve a Nagykútnál. (381)

CSIKÓISTÁLLÓI KISCSATORNA, Csikóistállóji kiscsatorna;

csatorna a Csikóistállónál S. I.-nél. A Nagykútnál lehet. (382)

CSIKÓISTÁLLÓI KÚT l. Nagykút

CSIKÓS-TÓ;

külterületi vízállás S. I.-nél; a Csikóistállónál. (384)

CSIRKE-HÁZ, Csirkenevelő;

a kollektív baromfitenyésztő telepe, S. I.-nél Csirke-ház. 1980-ban nekünk így említik: „A Csirkenevelőben csak döglött a csirke, sokat bajlódtak vele. Aztán mög jól mönt, államosították! Az állami gazdaságé lött, elvötték ugyanúgy, mint a Szérát...”. Az új rendezési terv a belterülethez csatolja. (300)

CSIRKENEVELŐ l. Csirke-ház

CSÍK-ÉR, Ér, Csík-ér árok, Csigér-árok (1931), Nagycsatorna, Naccsatorna, Iratosi csatorna (1894), Kanális, C(analul) Dorobanți (1976), Csatorna, Szárazér;

vízfolyás és lapos föld. A maiak már elfelejtették, hogy a Csatorna helyén hajdan az Ér tekergett. Az öregebbek, amikor az Eret emlegetik, nem erre a folyásra gondolnak, hanem az Ér kanyarulatában volt laposra, ahol gyermekkorukban fürödtek, vadkacsáztak, halat fogtak. Ilyen nádat, csátés rétet, tavat jelöl ott a XIX. század végi kataszteri fölmérés, a vadvízország a csatornázással tűnt el a Szárazéri ármentesítő és belvíz-levezető társulat jóvoltából. A századvégi kataszteri térképeken még csak mint terv szerepel az Ér helyén a csatorna, 1902-ben már valóban csatorna, akár a többi kisiratos-pusztai vizesárok. Végérvényesen (?) a XX. század végére tűnt el az itteni vízállás, mert az 1930-as években még majdnem állandó volt itt a nagy víz. Ha manapság belvíz, illetve Körös-ár idején kiönt a Csatorna, visszaáll a régi vízi világ. Nagyrészt szikes föld. A csatornázás után előfordul a hivatalos Csíger árok elnevezés. Régebben Nagycsatornának hívták, ma inkább csak Csatorna a hajdani ér, Csík-ér szabályozott medre. A Csík-ér falu alatti részét hívják Csatornának, a Kanális nagy kanyarulatát ma is inkább Érként emlegetik. Az Arad felől Csanád megyébe, mai Magyarországra kanyargó Csatornában állandóan folyik a víz, az iratosiak szerint forrás táplálja. S. I.-t úgy tájékoztatják, hogy összefoglaló név, különböző szakaszait attól függően nevezik el, mi mellett halad tova. A Dózsa-lázadás korát idéző történetben – Monda a temesvári főispán meneküléséről (Kovács: Aradvégi 25) – Báthory Iratos alá érkezve lovával átugrat a Szárazéren, amely a mai Ér lehetett. Vajdának is emlegetik a Szárazér megnevezést (179). L. még Iratosi csatorna. (246)

CSÍK-ÉR ÁROK l. Csík-ér

CSÖMÖTÉS l. Májeri faiskola

CSÖDÖRISTÁLLÓ;

a mai a téaszben van, a régi helyén családi ház épült (l. Bikaistálló). Az állami méntelephez tartozik, a dorobánci kolhoz csak helyet adott neki. Az 1980-as évek elejéig csödörös az utolsó iratosi, egyben utolsó aradi csikós, Árvai János, az aradi nemzetközi 'kordé'-versenyek többszörös győztese, édes néném embőre: apám húgának a férje. (119)

CSŐSZHÁZ l. Kertész-ház

CSUCSKÓ;

kis darab föld a határnál, földcsúcs az Országhatár, a Töltés és Sirkó útja (a Kevermesi út) kereszteződésénél. A csucskó a csúcs kicsinyítése, avagy a Szögedében ismerősebb csucska változata lehet. Medgyesbodzásan is Csucskó (Mo. f. név tára), a közeli Szentpálon Csücskő (Salamon).

Kürtösön Csúcs a neve egy ék alakú földdarabnak 1913-ban
(Arad vm.). (203)

DANI-BÁR;

magán kocsmá (2012-ben) a Malom utcában a Piac után, a Malom
előtt. Dani Ilona a tulajdonos, róla nevezték el. (105/a)

DIÓFASOR l. Első diófásor, Második diófásor

DISZKÓ l. Rózsa bár

DOMB l. Halom

Dombegyháza – Hermina majori iskola l. Her-
mina–majori tanyasi iskola

DOMBEGYHÁZI HATÁR, Dombëtyházi határ, Dombëtyházai ha-
tár, Lévési határ;

a Dombegyháza külterületével érintkező községhatár. A
Lévés Dombegyháza népi neve egykori földbirtokosának –
Marczibányi Livius (1818–1851: Barna-Sümeghy 125) – be-
ceneve után. (237)

DOMBEGYHÁZI ÚT l. Battonyai út, Kisiratosi út, Tötés

DOMBEGYHÁZA–KISIRATOSI ÚT l. Battonyai út

DOROBÁNCI ÁLTALÁNOS ISKOLA l. Iskola

DOROBÁNCI CSATORNA l. Iratosi csatorna

DOROBÁNCI KOLLEKTÍV l. Kolhoz

DOROBÁNCI MTSZ l. Kolhoz

DOROBÁNCI MŰVELŐDÉSI HÁZ l. Kultúrház

DOROBÁNCI NYÓCOSZTÁLYOS l. Iskola

DOROBÁNCI PÉPËNÉRIA l. Májeri faiskola

DOROBÁNCI PÖPÖNÉRIA l. Májeri faiskola

DOROBÁNCI PUMPAHÁZ l. Kisiratosi pumpaház

DOROBÁNCI S(Z)TÁCIÓ l. Kisiratosi pumpaház

DOROBÁNCI STRAND l. Fürdő

DOROBÁNCI TÉESZ l. Kolhoz

DOROBÁNCI ÚT l. Battonyai út

DOROBÁNCI ÜVEGHÁZ l. Széra

DOROBANŦI MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐ SZÖVETKEZET l.
Kolhoz

DÖGGÖDÖR l. Szvergyáni döggödör, Zábrányi döggödör

DÖGGÖDÖR ÚT;

földút a nagyfalusi kertaljáról a Dögtemetőhöz. (278)

DÖGTEMETŐ/DÖKTEMETŐ l. Szvergyáni döggödör, Zábrányi
döggödör

DÖGTÉR/DÖKTÉR l. Szvergyáni döggödör, Zábrányi döggödör

DŰLŐ, düllő, döllő (földút, földdarab) l. Bóni-dűlő, Borsi-dűlő,
Cigánka-dűlő, Csárda-dűlő,

Cseréphalmi, Egyes pipacsosa, Falu dülleje, Fris-tanya,

Godó-dűlő, Gyékényes, Hajzler-dűlő, Halom-dűlő, Hármashatár, Határdűlő, Hosszú dűlő, Huszonöthektár, Iratos-alja, Középső-dűlő, Magdus-dűlő, Miron-dűlő, Nagy-ároki dűlő, Nagyfalusi kertalja (Kertaljai-dűlő), Nap utcai falu szélte, Ötvenhektár-dűlő, Pálinkafőző, Paradicsom, Pikét-dűlő, Pipacsos, Rima, Rövid-dűlő, Ruczás, Siromi, Sírhalom, Sürgöny-dűlő, Szalbek-dűlő, Százhektár-dűlő, Szvergyán, Szvidrán, Tégladűlő, Toldasi, Toldási kertalja, Toldáson-túl, Vermes, Viharos, Zabrán

EGYES I. Egyes brigádiroda, Egyes farm

EGYES BRIGÁDIRODA, 1. sz. brigád irodája, Eggyes brigádiroda, Eggyezs brigádiroda, Eggyezs-brigád, Eggyes, Brigádiroda, Agrodor-bót, Agrodor bolt, Agrobonita (bót), Mák, Gál-bót, Gál-bolt;

üzlet a Malom utca legelején, előtte 2008 nyarán pl. diny-nye 'kirakóvásár' várja az érdeklődőket (rövidesen itt nyílt meg az új községi piac). 1989 után alakul a kisebbik társulás, a köznyelven Máknak nevezett Kisiratosi Agro Kft., ennek a székhelye 1993-ban a volt Brigádiroda – az 1. sz. brigád irodája. Később fölszámolódott ez a mezőgazdasági társulás. E Brigádiroda a Malom utca és a Nagyfalu sarkán a Godó-ház (l. ott) telkén álló kis ház. Az ezredfordulón a volt téceszből lett Agrodor Társulás üzlete foglalja el, népnyelven Agrodor-bót. A téceszből lett társas által alapított Agro-Bonita Kft.-nek (államnyelven: S. L. R. Agro-Bonita-nak) három üzlete van, az egyik az Egyes brigádirodában (2 üzletet Aradon nyitottak (Kovács 2003). 2015-ben Gál-bót, Gál-bolt a neve az új tulajdonos miatt. (105)

EGYES FARM, Eggyes farm, Eggyes, Eggyes számú farm;
a kolhoz gyümölcsbegyűjtő telepe a Szőlő végében, és szántó a falu végén. 1986-ban káposztaföld (VL). (267)

EGYES ÖTVENHEKTÁRJA I. Egyes Pipacsosa

EGYES PIPACSOSA, Eggyes Pipacsosa, Eggyes ötvenhektára;
dűlő, a Pipacsos egy része, amelyet az I-es brigád művel; föl-
tehetőleg éppen félszáz hektárt tesz ki. (399)

EGYES-KÚT, Eggyeskút;

kút helye az Országhatártól vagy ötszáz méterre. Az iratosiak szerint az Eggyeskútig látszik tavasszal szántás előtt a Toldás-végi régi falu házainak az alapja. Szentpálon is Eggyes kút (Salamon). (231)

EGYHÁZ I. Kistemplom

ELNÖK HÁZA, Elnök, Szanda, Szandánál, Volt elnök háza, Vót elnök háza;

a helyi téesz elnökének, Szanda Antalnak a háza áll a róla is elnevezett (amúgy Iskola) utcában. „Az Elnöknél, az Elnök (háza) előtt, az Elnök házánál...”. Szanda Antalnak a III. ezred elején történt elhunytá óta ritkán hallani, ahogy kikopik a használatból az Elnök uccája megnevezés is. (92)

ELNÖK UCCÁJA l. Iskola utca

ELSŐ DIÓFASOR, Diófasor;

külterületi fasor S. I.-nél. 2008-ban nem tudják, melyik volt az, legfőljebb abban biztosak, hogy diófasornak a határban mára sem híre, sem hamva. (411)

EMBEREK ÁSTA TÓ; Embörök ásta tó;

a Nagyfalú végiben lévő gödör (S. I.). (369)

ERDŐ l. Bóni-kiserdő, Kiserdő, Nagyerdő, Nagyfalú-végi erdő

ĚGGYES l. Egyes brigádiroda, Egyes farm

ĚGGYES BRIGÁDIRODA l. Egyes brigádiroda

ĚGGYES FARM l. Egyes farm

ĚGGYES PIPACSOSA l. Egyes pipacsosa

ĚGGYES ÖTVENHEKTÁRA l. Egyes pipacsosa

ĚGGYES SZÁMÚ FARM l. Egyes farm

ĚGGYESKÚT l. Egyeskút

ĚGGYEZS-BRIGÁD l. Egyes brigádiroda

ÉR l. Cigánka-ér, Csík-ér, Ér-part, Mironi csatorna (Kilső-gyöpi ér)

ÉR-PART, Part;

az Érként emlegetett tó (a Csík-ér mocsaras elterülése) melletti magasabb rész. A régebbi térképeken e helyt az Ér partján 105 méteres magaslatot jelölnek (l. Sírhalom), mellette kutat, amely nyilván a később emlegetett Kettős-kút. Az Ér túlsópartján a Tódásvég felől a Falu dűlleje. (249)

FAISKOLA, Kösségi faiskola, Községi faiskola;

a XIX. század végétől a Jegyzőség mögött, a Temetővel szemben volt a községi faiskola, s így hívták a közelmúltig a Kultúrháztól a Töltésig terjedő dűlőt. Talán ez volt a Bácsi Béla tanító által gondozott gyümölcsfaiskola 1880-ban, amelyet Andó említ falutörténetében. A községi faiskola helyén települt a Szöllős, amely erdőnyi gyümölcsös, ötven hektár. Újabban a Pepenériát (ma Májeri faiskola, l. ott!) hívják Faiskolának. L. még Kis faiskola, Májeri faiskola, Sarusi faiskola, Szőlős (Téesz-faiskola). (59)

FALU l. Nagyfalú, Templom tér

FALU DÜLLEJE, Falu-dűllő;

faluhely, dűllő, földút a Tódás, a Tótés és a Határ között. A Kása-féle régészeti múzeumban látható emlékek közül jó

néhány innen való. A népi emlékezet itt valamikori faluról tud - ezt látszik igazolni a házak alaprajzának (állítólagos) tavaszi látványa, a Régi-temető a Falu-dűllő szélén stb. A legenda szerint Szálbekné az első kisiratosi települést áttette a Régi temető mellé, majd a falu tovább folytatódott a Tódással, s ezt követte volna a Nagyfalu. (Ez a névfejtés fordított falu-fejlődést föltételez.) Más mendemonda szerint a Toldáson túl (tehát itt) falu volt régen, Kisiratos szomszédságában, de olyan vad nép lakta, hogy csendőr sem mert odamenni, ha meg marha tévedt arra, többé nem látták. Ezzel az állítólagos valamikori faluval függhet össze az a következő szájhagyomány, miszerint a Kis utca népe innen, a Toldásvégről költözött mai helyére (a víz elől). Meglehet, itt volt a középkori (csanádi, s nem aradi) Nagyiratos, s a romos faluhelyet még láthatták a XIX. század elején megtelepedő kisiratosi ősök. (225)

FALU-DÜLLŐ l. Falu dülleje

FALUMÚZEUM l. Kása Antal múzeuma

FALUVÉG, Faluvége, Falu vége, Natyfalu vége, Nagyfalu végén;

Nagyfalu utolsó házai, illetve dűllő Nagyfalu és az almásiratosi határ között – l. még Faluvégi-dűllő, Rövid-dűllő. Faluvéginél Zabrány, Almásiratos – regéli a 81 éves Godó András 2008-ban. (146)

FALUVÉGI DÜLLŐ, Zsidó-főd;

S. I.-nek mondják e Nagyfalun túl fekvő részt Faluvégi dűllőnek és Zsidó-fődnek. A Zsidó-gyöp viszont a Tódás után van, l. ott. L. még Faluvég. (366)

FALUVÉGI KERESZT, Faluvégi-köröszt;

fakereszt a Faluvégén, rajta bádög Megváltó. „Búcsúkor mökkoszorúzik, Nagyboldogasszony, Húsvét és ilyen izé ünnepeken. Régen gazdagok állították, akiknek sok pénzük vót” – állítja egy öreg szegényember. 1980-ban, a Templom építésének 100. évfordulóján följújtották az utca kellős közepén kis halmon álló, a Falut szinte lezáró keresztet. (147)

FALUVÉGI KISUTCA VÉGI CSÁRDA l. Szurok Pali kocsmája

FALUVÉGI ÚT, Natyfalu-végi kürtösi út, Natyfalu-végi kurticsi út, Nagyfalu-végi kürtösi út, Nagyfalu-végi kurticsi út; földút Nagyfalu végétől a Csatornáig, folytatása a Pipacsos (dűllőút). Kürtösre lehet rajta eljutni. L. még Cementkút útja. (368)

FARAGÓ Marciék utcája, Faragó Marcijék uccája;

utcanév S. I.-nál. Hasonló a Raskó uccájához, melyet viszont elsősorban a jelen gyűjtemény szerzőjének családja ismer.

Talpaiék tájékoztatnak: Faragó Marci az Almafás út elején lakott; amíg élt, az út főtéri csatlakozó részét hívták így. (52)

FARAGÓ-FÉLE MALOM l. Faragó malom

FARAGÓ-MALOM, Faragó-féle malom, Új malom, Malom, Kisiratosi malom;

Faragó András malma a Nagycsatornán innen, a Malomi út mellett, túl a Szajvánon. A kommunizmus nagyromániai bukását követő vállalkezési hullámmal alapított gabonaföldolgozó üzem. 1999-ben regélik: „A Szēmētē mellett a Gyöpön épül. Mögvötte a Gépállomást (gépek nélkül az üres épületeket). Mellette már kész a Pécség” (l. ott), „ő látja el a falut kenyérrel. Faragó Andrásé és Szellelki Pálé.” A tulajdonos, Faragó A. 2008-ban – 55 évesen – váratlanul elhunyt; az új tulajdonos román – aki pár év múlva befuccsol, így 2014-ben megint más (pécskai vállalkozó) kezén a malom. A rendezési terv a belterülethez csatolja. (338)

FARM l. Egyes farm, Hármás farm, Májer, Széra

FASOR;

akácfa sor a falu határán végig. Most már kevés van meg belőle. L. még Almafásor, Első diófásor, Gyékényes fásor, Hosszú fásor, Külső-gyöpi fásor, Kürtösi fásor, Magdusdülői fásor, Második diófásor, Ötvenhektári fásor, Szérai almafásor, Tégladülői fásor, Tódási fásor, Tót Jankó fásor, Utolsó fásor. (179)

FELCSER l. Óvoda, Rendelő

FĚRMA l. Májer

FLASZTER l. Töltés

FODBALPÁJA l. Futballpálya

FOGORVOSI RÖNDÖLŐ l. Posta

FORRÁS, Fórás;

a Kilsőgyöpön ered, s vize a múlt századi térképek szerint végigfolyt a gyöpön, Kisiratos-pusztán, majd beleömlött a Csík-érbe. Ez a nevenincs ér már nem él, ám a Forrás igen. Régebben, mondják, az emberek innen hordták az ivóvizet - nyilván a vaskút előtti időben, mezei munkán. Újabb magyarázat a Forrás eredetére: „Kutat fúrtak, hogy locsolják a gyöpöt, nem sikerült, de a víz folyik.” E vélekedés összefügghet azzal, hogy a románok, olaj és gáz után nyomozván a falu határában több kutat fúrtak, s ezek vizet – leginkább: hévizet – adnak. (403)

FÖLD l. Árvák földje, Godó-dűlő (Godó-főd), Halom-dűlő (Halo-mi fődek), Kántor-föld,

Lisztig földje, Pap földje, Paradicsom(föld), Tanító-föld

FŐ TĚR;

a Temető utca, Iskola utca, Templom utca kereszteződésénél lévő terület, sok-sok közösségi rendezvény helyszíne. Az Iskola utca felől a (rég) Piac, a templom előtt a Templom tér része a Fő térnek. (76)

FŐ-UCCA l. Nagy utca

FRIDMAN l. Fridman-kocsmá, Szalbekné háza

FRIDMAN MARCI KERESKEDÉSE l. Szalbekné háza

FRIDMAN-kocsmá, Friedmann-kocsmá, Friedmann, Fridmanék, Fridman, Frigmannék, öreg Frigmanná;

Fridmanéknak két kocsmájuk is volt, az egyik a Malom utcában (balról a 2. ház, 2010-ben üres házhely), a másik a későbbi Magazinban, l. Szalbekné háza, illetve Gizi néni csárda. Az 1930-as években fűszerüzlet és bálteremnek is használatos kocsmá a Malommal szemben. A tulajdonos neve leírva Friedmann. 2010-ben az idősebbek úgy emlékeznek, hogy Fridman Mancie volt a Malomnál az üzlet. Frigmannak 2013-ban Vajdának mondják. (115)

FRIEDMANN-KOCSMA l. Fridman-kocsmá

FRIGMANNÁ l. Fridman-kocsmá

FRIS l. Fris-tanya

FRIS ÚTTYA l. Frisné útja

FRIS TANYÁJA l. Fris-tanya

FRIS-TANYA, Frisch-tanya, Fris tanyája, Fris, Frisné tanyája, Frisné, Friss-tanya, Friss;

ma tanyahely és dűlő, régen uradalom, illetve major a Tégladűlőben. A XIX. században a falu határának e részén volt az úgynevezett „Kis-Iratos pusztá”, melynek központja a Kincstári hodály, majd a Szalbek- s Jakabffy-tanya, s mely pusztá egy része lett később Frissnéé. Az emberek úgy tudják, hogy Frissné Snajder testvére volt, németek, Jakabffy Andortól megvették a birtokot az első háború előtt, s a két testvér kettéosztotta. Frissnek malma is volt Kürtösön. A kolhozosítás előtt itt több tanya volt. „Amikor lebontották Frissné tanyáját, apám azt mondta: Na, fiam, ez már nem szocializmus! Aztán a téglából ez is, az is házat épített ” – regéli 1980-ban a gyűjtő unokaöccse. 2008-ban emlegetik itt, Fris tanyája mellett Kis Ferkó tanyáját, l. ott. 1979-ban cukorrépa föld. A helytörténeti múzeumban a dűlőből való kő kézi malom látható. (323)

FRISCH-TANYA l. Fris-tanya

FRISNÉ l. Fris-tanya

FRISNÉ TANYÁJA l. Fris-tanya

FRISNÉ DOMBJA l. Snajder-halom

FRISNÉ ÚTJA, Frisné úttya, Fris úttya;

a Kekecsi útról, Snájder mellett, Frissné tanyájához (ma: tanyahelyéhez) visz, a kereszteződésben állt a Snajder-körösz, l. ott. (324)

FRISS(-TANYA) l. Fris-tanya

FUTBALLPÁLYA, Fudbapája, Fodbapája, Pája, Kisiratosi Sportpálya, Sportpálya, Sportpája, Jeddzőkert, Jegyzőkert; füves labdarúgó pálya a Temetővel szemben a régi Jegyzőség mögött, a hajdani községi Faiskola helyén. S. I. tudomása szerint a hajdani Jegyzőkerettel azonos terület. Korábban (még az 1950-es években is) máshol, a Gyöpszélen volt a pálya. (58)

FÜRDŐ, Termálfürdő, Kisiratosi gyógyfürdő, Gyógyfürdő, Kisiratosi strand, Gyógyfürdő, Dorobánci strand, Strand; melegvízi fürdő több medencével a Fodbapálya után a Sürgöny úton. A termelőszövetkezeté (majd az abból alakult társulása), ők építették az 1980-as évek végén, miután földgáz és kőolaj helyett hévíz tört föl a kutatófúrások nyomán a falu határában. A fürdőben uszoda és kettéosztott, gyermekeknek és felnőtteknek való hévízes medence van, a vendégeket a kerthelyiségben étel, ital várja. Az új ezred első évtizedének közepén magyarországi befektető igyekszik megszerezni, hogy kiépíthesse komoly gyógyfürdővé. Miután ez nem sikerül, 2010-ben a bezárás fenyegeti (Ny. J. júl. 16. 4.). Főépülete az egykori Gyümölcsös tárolója volt, ahol a szőlőt sajtolták, a bort pedig az alatta lévő pincében tárolták. A területe 0,8 hektár – l. ugyanott. (50)

GALAMB UTCA, Galamb ucca, Cigány út, Cigány-telep;

egy sor ház, összeköti a Faluvéget a Zsillérrel. Ma kizárólag cigányok laknak az itteni putrikban, régen ez a fertály nem volt cigánynegyed. „A Faluvégen régön hét ház vót, az állam építötte a cigányoknak. Ma csak két házban laknak, a többi porta kiürült” tudja másik emberünk harminc évvel később, 1992-ben. A Galamb utca folytatása a határban a Faluvégi út. S. I. Cigány út nevét is említi, s tán ez az általa emlegetett Cigánytelep. (148)

GAZDAHÁZ, Kantin, Téesz-kantin, Vót téesz-kantin, Kiszgazda ház;

az egykori plébániaházból lett Óvoda (l. ott!) udvarán épült téesz-étkezdé, amely ma a Gazda-köré. Kiszgazda háznak is mondják a gazdaköri székházat, amelyet legújabban Gazdaháznak tisztelnek. Korábban a Községház egyik szobáját használta a gazdakör. (72)

GÁL FERENCZ ÉS TÁRSA GŐZMALOM l. Krosán-malom

GÁL ISTVÁN KÖRÖSZTJE l. Gál-kereszt

GÁL-BÓT l. Egyes brigádiroda

GÁL-KERESZT, Gál-körösz, Gálék körösztye, Gál István körösztye, Natyfalusi körösz, Nagyfalusi kereszt; kőkereszt Nagyfaluban a malomi keresztútnál. Főlirata: „E szent keresztet készítette özv. Gál Pálné 1927”. (108)

GÁLÉK KÖRÖSZTYE l. Gál-kereszt

GÉPÁLLOMÁS l. Szemete

GERGŐ UTCÁJA, Gergő uccája, Gergőnél, Kurtucz Gergő uccája, Sebőkék uccája;

utca a Gróza-téren, ahol Kurtucz Gergely brigádvezető lakott. Az egyébként nevenincs utcát így emlegették Gergő rokonai, ismerősei a XX. század utolsó harmadában, míg az új ezred elején el nem hunyt. „Nem így hívják, ennek nincs neve, csak hogy tudd (melyik)!” – igazít el öcsém. Halála óta egyre kevésbé „Gergő uccája”. A Temető felől a telep második utcája, amelyet Salamon Idának Sebőkék uccájaként emlegetnek. 2008-ban nem tudnak ilyen nevű helyről, ám azt igen, hogy Sebőkék hol laknak: a Gróza-tér említett utcájának a falu felőli elején („Érül a második ház, 780-as ház!”) laknak Sebőkék, az öreg Sebők Jóska, meg a fia, szintén Józsi. Az utóbbi jeles vőfény volt, megőrizte az újabb lakodalmozóknak a régi vőfényverseket. „Jó vőfény vót!” (34)

GIZA 1. Gizi néni csárda

GIZI NÉNI CSÁRDA, Gizi néni kocsmája, Gizi, Giza néni, Giza; kocsmá, kereskedés és bálterem a Malomnál az 1930-as években – mondja egyvalaki. Másvalaki szerint a Magazin helyén, illetve előtt működött a házban e szórakozóhely, ahová 1950 táján három fokos lépcsőn juthattunk be. (Lehet, hogy azonos a malomi Fridmanékkal? – l. ott.) Tréfás dalaink egyike Giza nénit énekli ki (Kovács 139), l. még Tájszótár . 2010-es magyarázat szerint Giza néni Friedmannéként vezette az üzletet a későbbi Nagyáruházban és kocsmában, az ő lánya Friedmann Mancsi, akit a Malom utcai üzlettel kötnek össze, s Giza néni unokája, Mancsi fia László Janó, a kollektív tekintélyes közgazdásza. (116)

GIZI NÉNI KOCSMÁJA l. Gizi néni csárda

GODÓ l. Godó útja, Godó-dűlő, Godó-ház, Godó-szobor, Godótanya

GODÓ JANIÉKNÁL l. Godó útja

GODÓ MIHÁLY ÁLTALÁNOS ISKOLA l. Iskola

GODÓ MIHÁLY SZOBRA l. Godó-szobor

GODÓ ÚTJA, Godó-úttya, Godók úttya, Godó Janiéknál, Godó Janijékná, Godónál;
 földút a Pikétnél: „Ott jártak a határ felé, a Godó-tanyához üt ki”. S. I.-nak azt mondják: ösvény a határban, „Ez csak tavasztól őszig van mög, mindön ősszel fölszántik”. (197)

GODÓ-BEJÁRÓ;
 S. I.-nél, a tanyához, l. ott. (169)

GODÓ-DŰLŐ, Godó, Godó-főd;
 dűlő a Cigánkán – 1. még Godó-tanya. (170)

GODÓ-FÖD l. Godó-dűlő

GODÓ-HÁZ;
 Godó Mihály (1913-1996) antikommunista jézustársasági ellenálló szerzetes szülőháza a Malom és Nagyfalu sarkán, falán emléktáblával. Sírja a helyi temetőben. (104)

GODÓ-SZOBOR, Godó Mihály (mell)szobra;
 2009-ben a szeptemberi búcsún avatták Godó Mihály (1913–1996) szobrát a templomkertben, alkotója Kocsis Rudolf aradi művész. A szobornál megemlékező beszédet mondott Balczó András olimpiai bajnok öttusázó. (86/a)

GODÓ-TANYA, Godók tanyája, Godó;
 tanyahely és halom a Cigánkán (Kutason). Godó tehetős gazda (S. I. tudomása szerint G. András), a háború előtt sok dohányuk volt. Ma egy kutasi halom mutatja, hogy itt állt hajdan a Godó-tanya; a dombra értik e megnevezést. A közelben Öblőgyi-tanya, l. ott. (168)

GODÓK TANYÁJA l. Godó-tanya

GODÓK ÚTTYA l. Godó útja

GÖDÖR l. Homokbánya (Homokgödör), Pálinkafőző gödör (Temetővégi gödör), Szvergyáni döggödör, Válykos-tó (Szemetői gödör), Zábrányi döggödör, Zábrányi-gödör

GŐZMALOM l. Krosán-malom

GRANICSÁR-KASZÁRNYA l. Kaszárnya

GRANICSÁROK ÚTJA, Granicsárok úttya;
 a Töltés része: a Kis utca végétől a határőr-kaszárnyáig. Említi S. I. Ebből indul a

Kaszárnyának a Kaszárnyai út, l. ott. (206)

GRÁNIC, Határ;
 1920 óta (ekkor, 1920. április 2-án vonult ki a nyugati szomszéd Kevermesről és Lévésről a megszálló román katonaság, hogy itt továbbra is maradjon) a falu nyugati határa (községhatár Csanádban Kisiratos és Dombegyház, Kisiratos és Kevermes között) Magyarország és Románia államhatára. A Gránicot az öregebbek emlegetik; Trianon igen közel hozta az iratosi ma-

gyar bakák falujához a mindaddig elég távoli, például galíciai gránicot. Az országhatárt határkövek jelzik, két kő között az iratosiak szerint képzeletbeli a határ: a képzeletbeli egyenes. A köveken „M” („Magyarország”), másik oldalukon pedig, nyilván a kőállítás idejét megörökítve, „1922” a fölirat. (152)

GRÓZA TÉR, Gróza-telep, „Gróza” negyed, Piața Groza;

új falurész két páros utcával és két félsorral. Idős magyar mondja: „A Gróza-telepet akkor osztották, amikor Gróza Pétör vót az apánk!” – vagyis a II. világháború után épült. A népnyelvben inkább tér. „Azért mondjuk Gróza-térnek, mert így könnyebb mondani.” A telkek az itt lakók szerint 1.100 négyszögölesek, ezért „kisnemerus”-nak, „kismumerus”-nak is hívják a Gróza-téri házhelyet. S. I. úgy pontosít, hogy 1947-ben épült. A téesz első elnöke, Szanda Antal úgy emlékszik, hogy a Gróza nevéhez kötött földeform alapján a temetőnél vagy 60 db. 10-10 ár nagyságú házhelyet mértek ki a rászorulóknak. Egy emlékező családja 1956-ban épített itt házat (Vajda 105). Nagyiratoson a Gróza telep 1947-ben létesült (SI). A hely nevét románul – Piața Groza – 1987-ben tanítóképzős diák írja le dolgozatában (Andó). A Gróza-tér három „páros úcából” (Szélső utca, Cikóék utcája, Gergő utcája) és egy félsorból (Temető-sor) áll. (25)

GRÓZA TÉRI KISKÖZ, Kisuccaji kisköz;

köz a Kis utcáról a Gróza tér felé. A Sirkó (köze), illetve a Kevermesi út folytatása. Eredetileg ez a dűlőút vitt be a faluba Kevermesről. S. I. ezt is Kisuccai kisköznek nevezi meg. Az én mesélőim úgy tudják: a Kis uccától nyugatra a Sirkó köze, keletre a Gróza-téri kisköz visz. (20)

GRÓZA TÉRI VASKÚT;

kút a Gróza-telepen Gergő utcája elején, 2008-ban már csak a helye van meg. (33)

GRÓZA-TELEP I. Gróza-tér

GUJA-KÚT I. Gulya-kút, Nagy-kút

GUJÁSJÁRAT I. Gulyás-járat

GUJÁZS-GYÖP I. Gulyás-gyöp

GULYA-KÚT, Guja-kút;

gémeskút itatóvályúval a Gyöpszélen, a Gulyás-gyöpön, ez a kisebb. Még az 1970-es években is: reggel itt itatnak, délben a Nagy-kútnál – 1. ott! (341)

GULYÁS I. Jutka-üzlet

GULYÁS-GYÖP, Gujázs-gyöp, Gujázsgyep, Kurtuc Rozinál;

legelő. „Kurtuc Rozinál, a Nagy-gyöpön, gujakúttal” – magyarázzák 2008-ban családbeliek. (Mások, nyilván, más

nevet, mást, saját rokont említenek e gyöp névadójaként.)
Tehát a Gyöpszél előtti gyöprész. (332)

GULYÁS-JÁRAT, Gujásjárat;
út a Gyöpszélen, a gulyát itt hajtják a (Nagy-)Gyöpre. (332/a)

GYEP l. Gyöp

GYEPSARKA l. Gyöpsarka

GYEPSOR l. Gyöpszél

GYEPSZÉL l. Gyöpszél

GYEPTÖRÉS l. Gyöptörés

GYEPTÖRÉSI DŰLŐ l. Gyöptörés

GYERMEKOTTHON, Hangya szövetkezet, Szövetkezet, Hangya, Hitelszövetkezet, Alimento, Alimentár, Alimöntár, Vót alimöntár, Alimentára, Alimentáré, Vegyes, Vögyös, Kisiratosi gyermekotthon, Szent Ferenc Alapítvány kisiratosi gyermekotthona, Szent Ferenc Alapítvány Pius Atya Gyermekgondozó Otthon, Pio Atya Ház, Szent Ferenc Alapítvány (Kisiratosi) Pio Atya Ház(a), Szent Ferenc Alapítvány Pio Atya Gyermekotthon, Gyerökothon;
fűszerbolt a kommunista időszakban a Piac téren, az Alimentár és változatai a román 'alimentară' nyomán (jelentése 'élelmiszerüzlet'). A szövetkezeti vegyeskereskedés (hajdani szatócsbolt) egynyelvű fölirata Alimento (volt) – alapítása az idősebbek emlékezete szerint a Hangya szövetkezet érdeme, s a Szövetkezet (üzlete) valaha a Templomkertből nyert területen épült föl (TÁ). A Hangyából lett Hitelszövetkezet 1937-ben ünnepelte alapításának 40. fordulóját, ennek tiszteletére a vezetőség tagjairól és az épületről készített fényképet tartalmazó emléklap készült. (Hangya szövetkezet Erdélyben a két háború közt is működött.) Az egykor szövetkezeti fűszerbolt és kocsmá, cukrászda a III. ezred elejétől a Bőjte Csaba ferences szerzetes által szervezett dévai árvaház-hálózat itteni Gyermekotthona. 2008-ban hivatalos neve: a dévai Szent Ferenc Alapítvány által létrehozott Pius Atya Gyermekgondozó Otthon. 2007-ben 18 gyermek várta itt a Mikulást (Ny. J.) (93)

GYÉKÉNYES, Gyékényös, Gyíkinös, Jeges dűlő, Csátés dűllő;
lapos föld a lévősi határon, a hajdani Csík-ér mellett. Mielőtt fölszántották, csak nádat és gyékényt termelt – innen a neve. Jeges és Csátés dűllő nevét S. I.-nek említik. „A Kilsőgyöp felé”, halljuk 2008-ban. (321)

GYÉKÉNYES-FASOR, Gyékényös-fasor, Gyíkinös fasor;
S. I. jegyezte le: fasor a Gyékényesnél. (319)

GYÉKÉNYES-HÍD, Gyékényös-híd, Gyíkinös híd;

híd a Gyékényes nevű határbéli vízállásnál (S. I.). (320)

GYÍKÍNYÖS l. Gyékényes

GYÍKÍNYÖS FASOR l. Gyékényes fasor

GYÍKÍNYÖS HÍD l. Gyékényes híd

GYÓGYFÜRDŐ l. Fürdő

GYÓGYSZERTÁR l. Kettős brigádiroda

GYÖP l. Csikóistálló gyöp, Juhász-gyöp, Kanász-járás, Külső-gyöp, Nagy-gyöp, Nyolcház-gyöp, Sávai-gyöp, Zsidó-gyöp

GYÖP SARKA, Gyepsarka;
a Nyolcház és a Zsillér által közrefogott gyöprész. Az 1920-as, 1930-as években itt volt, a Gyöpsarkán, a próbacséplés, említi egy vén iratosi. (83)

GYÖP-SOR l. Gyöpszél

GYÖPSZÉL, Gyepszél, Gyöp-sor, Gyepsor, Mező ucca;
az Újtelep itt házsorral néz a Gyöpnék, illetve a gyöp felől nézve: ez itt a Nagygyöp széle. A Mező utca hivataloskodó félnépi elnevezés. Gyöp-sor nevét S. I. említi, de ritkán a gyűjtő is hallotta. (106)

GYÖPTÖRÉS, Gyeptörés, Gyöptörési düllő, Gyeptörési düllő, Új törés;
valaha legelő, ma szántó (S. I.). Kertek is, ott van a Faluhely – magyarázzák 2008-ban. „Túl a csatornán; Tódás végén, balra az Érnek.” (233)

GYÖPTÖRÉSI DÜLLŐ l. Gyöptörés

GYÜMŐCSÖS l. Májeri faiskola, Szőlős

HAASZ l. Szalbekné háza

HAJZLER l. Hajzler-dűlő, Hajzler-tanya

HAJZLER-DÜLLŐ, Hájzler-dűlő, Hajzler-düllő, Hajzleri düllő, Hájzleri-döllő, Heiszler dűlő, Hajzler, Hájzler;
dűlő Kutason. „Hájzler László birtoka, 580 hold, a falu megvette tőle 1929-30-ban. Elment Magyarországra, úgy mondtuk: Mögyünk dógozni Hajzlerhon!”. Másik öreg szerint 314 holdas birtoka volt itt Hajzlernek. Az A. G. E. 1912-es évkönyve említi e tájon Heiszler József aradi földbirtokost – talán ez a família. L. még Kutas. (181)

HAJZLER-BEJÁRÓ;
bejárat a Hajzler-tanyához (S. I.), l. Hajzler-tanya. (163)

HAJZLER-TANYA, Hajzler;
Hajzlerék szállása a birtokukon, l. Hajzler-dűlő. (162)

HAJZLERI DÜLLŐ l. Hajzler

HALASTÓ, Iratosi halastó;
a Pepenéria alakította ki, öntöznek is belőle, kerítés övezi. A K. F. könyvében szereplő Iratosi halastó („...halastó, Belees-

tem kocsisból, lovastól...”, Kovács 126) talán csak a nótában létezett, esetleg az Érre emlékeztette az embereket. (216)

HALLAI VENDEL TANYÁJA l. Borsi-tanya

HALLAI VENDEL-BEJÁRÓ l. Borsi-bejáró

HALLAI VENDEL-FŐD l. Borsi-dűlő

HALLAI-TANYA l. Borsi-tanya

HALOM l. Cserép-halom, Hármashatár-halom, Nagyiratos-alji halom,

Négyeshatár-halom, Sírhalom, Snajder-halom, Szőlős-halom, Templom

HALOM ÚT l. Malom út

HALOM-DÜLLŐ, Szőlőmenti, Halom, Halomi dűlő, Halomi düllő, Halomi fődek, Malom-dűlő, Malomi düllő;

határrész a Szőlős-halom körül. Malomi dűlőnek azért mondják, mert a Malom út körül van. A Szőlőmenti dűlő-név az 1853-as földmérési térképen olvasható. A Kekecs és a Szőlőshalom közti részt Halomnak, alkalmanként egybevéve az ettől nyugatra eső földdel Tégladűlőnek is mondják (l. ott). 1978-ban herés, 1980-ban búza- és bodorka-föld. „A Halomnál dógosztunk.” (362)

HALOMI DÜLLŐ l. Halom-dűlő

HALOMI FŐDEK l. Halom-dűlő

HALOMI ÚT l. Kenderáztatói út, Malom út

HALOTTAS HÁZ, Temetőkápolna, Kápolna;

temetői ravatalozó. 1986 elején „Kész a halottas ház, de onnan még senkit se temettek! Csak otthonról löhet. A nép nem akari”. Mára, ha nehezen is, a falu beadta a derekát: se otthoni ravatalozás, se otthoni virasztás, se otthoni kántorbúcsúztató, se semmi, amit megszoktak, ami a saját hagyományukká vált az elmúlt századokban. A Halottasház Temetőkápolnaként is szolgál. (38)

HAM BÁR;

falatozó a Gróza-térnél a 2000-es évek elején. 2010-ben bezár, miután a Rózsa Szállóban pizzasütő nyílik – ami év végére szintén becsuk, mert máshol friss péksüteményt kínáló üzlet fogadja a vásárlókat. (47)

HANGYA SZÖVETKEZET l. Gyermekotthon

HARMADIK HALOM l. Nagyiratos-alji halom

HATÁR l. Almásyiratosi határ, Dombegyházi határ, Gránic, Ke-vermesi határ, Kürtösi határ, Nagyiratosi határ

HATÁR ÚT l. Kürtösi út

HATÁRDÜLLŐ;

Pesti említi. Ma nem ismerik, illetve a határ menti, Pikét

mögötti, kutasi Kürtöstől elvett Százhektárral azonosítanák. (412)

HATÁRKŐ, Határkű, Megyekő, Mögyekű;

a Pikét és az Állami Gazdaság között, a Töltés mellett áll(t). A XIX. századi térképek itt az út mellett, már Arad megyében 109 méter magas halmot jelölnek. Nem hogy Mögyeküvet, Megyekövet sem emlegetnek már – rég kiszántották őket. Magunk még szemrevételezhettük a magyar világ eme emlékét. Valójában kilométerkő volt, rajta a km-számmal. (227)

HATÁRŐR LAKTANYA I. Kaszárnya

Há m o r i – d ű l ő, Hámori, Hámori-fődek, Herschman, Hersman; „Hámori-dűlő: Kurtics s Kisiratos határának csücskiben, Szentpál felé”, tudjuk meg idős helybélitől, más – nem véletlenül – Ponyvaháttal azonosítja. Az egykori Hámori-uradalom eszerint a kürtösi határban Kisiratos külterületének széléig terjedt. Az öregek emlékezete szerint 1921-ben kiosztotta a román állam az iratosi szegényeknek, hogy utóbb visszavegyék tőlük, s a kürtösi románoknak adják. A legenda szerint az utóbbiak aláírás-hamisítással szerezték meg: állítólag azt írták volna alá a kisiratosiak, hogy átadják a földjüket nekik. A falu tájházalapítójának a tudomása szerint Hámori eredetileg Herschmann volt, zsidó ügyvéd. K. A. úgy tudta, hogy Herschmann László ügyvéd bérelte az ezer holdas birtokot Almásy gróftól. Gyermekjáték mondkájában is emlegetik: „Kuka Pista pojáca, Hámoriná tojása...” (Vajda 74).

HÁRMAS I. Hármas farm

HÁRMAS BRIGÁDIRODA, Hármazs brigádiroda, Hármazs-brigád;

a téesz egykori 3. sz. brigádjának irodája a Kis utca elején, a Csárdával ferdén szemben. (24)

HÁRMAS FARM, Hármazs;

a kolhoz gyümölcsstelepe a Kaszárnya másik oldalán. (204)

HÁRMASHALOM I. Hármashatár-halom

HÁRMASHATÁR I. Cserép-halom, Hármashatár-halom, Négyeshatár-halom

HÁRMASHATÁR-HALOM, Iratosi hármazs határ (1894),

Hármashatár, Hármashalom, Pikét-halom, Pikét;

dűlő, határdomb és katonai őrhely. Itt találkozik Kisiratos, Kevermes és Dombegyháza határa; a halmot jelenleg az államhatár kettévágja, tengerszint fölötti magassága 108 m. A halom Romániához csatolt felén óratorony áll, ez a Pikét – 1. ott. 1894-ben öntözőcsatorna az „iratosi hármazs

határ”-nál (ACs. önt.). A kevermesiek ma is Hármashatár, Hármashalom, Hármashatár-halom néven említik, Kisiraton már inkább a Pikét járja – nyilván a másik Hármashatártól való megkülönböztetés miatt terjeszti ki jelentését a granicsárok őrtornya. A trianoni döntés után az itt elhaladó Töltés mellé bódé, pikét (r. 'pichet': órház) épült, s innen ellenőrizték a hatnapos igazolvánnyal ide-oda utazó, kettős birtokkal bíró gazdákat, egészen a proletárdiktatúra magyarországi és romániai kikiáltásáig, amikor is megszűnt ez az összevisszaság, s egyben az itteni órház is (amelyet őrtorony vált föl). Szelekovszky azt írja: alapos bolygatást szenvedett halomroncs, alpmérete 80x100 m., viszonylagos magassága 1,5-2 m. S. I. szerint a Hármashatár a kisiratosi, a nagyiratosi és a dombegyházi határok találkozásánál fekszik. A megállapítás helyénvaló, ugyanis két Hármashatár-halom található a kisiratosi község határon belül! Az egyik a Pikétnél, a másik – l. Cserép-halom – a Jakabffy-majortól a határnak. Dombegyház felől nézve: a régi Dorobánci út (a Tötés, Dombegyházi út) a Hármashalomnál metszi az országhatárt, a halom egy része Csonka-Magyarországé. A halmot átszeli a csatorna is. Az 1884-5-ös katonai összeírás szerint is halom áll a Kurticsról Kisiratos érintésével nyugatra vivő út mellett a Kevermes, Kutas/Kurtics, Kisiratos (és Dombegyház?) határának találkozásánál. Hármashatárként emlegetik a Négyeshatárt is. L. még Cserép-halom, Négyeshatár-halom. (198)

HÁRMAZS BRIGÁD(IRODA) l. Hármás brigádiroda

HÁSZ l. Szalbekné háza

HÁT l. Ponyvahát

HÁZ l. Csirke-ház, Elnök háza, Juhász-ház, Kertész-ház, Kisiratosi pumpaház, Község háza, Kultúrház, Kutasi pumpaház, Máltai ház, Nyolcház (utca), Plébánia (Papház), Szalbekné háza, Széra (Üvegház)

HEISZLER DÜLŐ l. Hajzler

H e r m i n a – m a j o r i t a n y a s i i s k o l a, Hermina-majori iskola, Dombegyháza-Hermina majori iskola, Hermina-major, Hermina, Tanyasi iskola;

a Kürtösről a Dombegyháza–Kevermes közti műútra vivő (sokféleképp nevezett) kövesút (Tötés) végében, a főútnál, ma már Csonka-Magyarországon lévő Dombegyház-Hermina majorban lévő tanyasi iskolában az elsővilágháború végéig sok iratosi parasztgyermek tanult, köztük a helynévgyűjtő nagybátyja, Kurtucz István, a későbbi kántor. A majortól Kis-

iratosnak vivő kövesút elejét 1944-ben a szeptemberi harcok idején fölrobbantották (Pelle). L. még Battonyai út.

HITELSZÖVETKEZET I. Gyermekotthon

HÍD I. Gyékényes híd, Kekecsi híd, Kettős-kút hídja, Kutasi híd, Mácsai híd, Malomi híd (Szēmētēji híd), Miron hídja, Nagycsatornai híd, Ötvenhektári híd, Toldási híd, Vastag Mihály-híd, Vencel hídja

HOMOKBÁNYA, Homoggödör, Homokos gödör, Lapos, Szemetes gödör, Szemeteszgödör;

vizes gödör, lapos, mellette halom, amelyre a Kaszárnya épült. A kisiratosiak emlékezete szerint a magyarok idejében volt itt homokbánya, az első világháború előtt a homokot innen hordta a falu népe házépítéshez. A Homokbánya ma Szemetes gödör. Szemeteszgödör: falu szemetesgödre S. I.-nél külön helyként – mire föl 2008-ban magyarázza Á. Anna húgom: a Kis utca végén, Májeron túl jobbra, a Kaszárnya fele a volt Kertészház melletti homokgödörbe hordják a szemetet. (210)

HOMOKGÖDÖR I. Homokbánya

HOMOKOS GÖDÖR I. Homokbánya

HORVÁTH LACIÉK UTCÁJA, Horvát Lacijék uccája;

utcanév S. I. gyűjtésében. Talpaiék mondják: a Malomból nyílik, az első a Zsillér, a második Horvát Lacijék uccája az Újtelepen. Ott lakik a névadó családja. Szűkebb körben ismert helynév. (133)

HORVÁTH-TANYA I. Szárics-tanya

HOSSZÚ DÜLLŐ, Hosszú-düllő;

határrész, említi S. I. 2008-ban magyarázzák, jókora bizonytalansággal: „A Tódási kert alatti részen, a Tótésig, kertajja...”. (243)

HOSSZÚ FASOR;

fasor, S. I. tud róla. 2008-ban azt modják: „Vót, kiszöttek”. A hagyomány azt tartja, hogy eredetileg fasor kerítette a teljes kisiratosi határt. Hogy melyik volt a Hosszú fasor, nem tudják – arra gyanakodhatunk, hogy esetleg a faluhatár menti, a Kisiratosot kerítő sor fa, de lehet a Hosszú düllő menti is. (413)

HOSSZÚ UTCA, Hosszú úca, Hosszu Uttza;

a hagyomány szerint magába foglalta a Nagyfalut, a Templom utcát, a Tódást és a Tódásontúlt is. A Békés-Csanád megyei cs. kir. törvényszék elnökének utasítására 1851-ben készült helynévösszeírás szerint „Kiss Iratos községe... számlál egy úgynevezett Hosszu Uttzát, másik pedig Nap Uttza czimétt viselő...” (Szabó). Ma van, aki így vélekszik: „A Hosszú uccát lebontották!”. Hosszú utca van – volt 1912-

ben: Aradi monogr. 3. köt. – a szomszédos Nagyiratoson is.
(27)

HŐSI EMLÉKMŰ;

második világháborús emlékmű a temetőben. Eredetileg fakeszt, fölirata: „Hőseink emlékére”. A helyiek emlékezete szerint öt magyar katona nyugszik itt. Thury L. esperes új emlékművet emeltetett, fölirata: „Az 1939-44-es világháború áldozatai (...24 név + „Egy ismeretlen katona”) állították a kisiratosi szeretteik 1984.”. (41)

HUSZONÖTHEKTÁR;

újabb dülönév a Négyeshatárnál. (342)

HÚSBOLT, Húzsbot;

különböző időszakokban különböző helyen van a faluban mészárszék, hentes. Az ezredfordulón Kohn egykori csárdájának a Kis utcai oldalában mérik a húst. (29)

IGNÁC TÉR l. Tóth Ferkó utcája

IRATOS AJJI DÜLLŐ l. Iratos-alja

IRATOS ALÁ l. Iratos-alja

IRATOS ALATT l. Iratos-alja

IRATOS ALATTI TÓ;

lapos az Iratosi határon (S. I.). (390)

IRATOS ELŐTT l. Iratos alja

IRATOS-ALJA, Iratosajja, Nagyiratos-ajja, Iratos ajji düllő, Iratos alatt, Nagyiratos alatt, Iratos előtt, Nagyiratos előtt, Iratos alá;

Kisiratos legdélibb dülleje a Harmadik (Nagyiratos-ajji) halomnál, a Nagyiratosi határnál. A Dózsa-lázadást idéző történetben (Monda a temesvári főispán meneküléséről) Báthory István „Iratos alá” érkezett, ez a mai Kisiratos alatti (előtti) rész, s külön nem jelöljük – Kovács: Aradvégi 25. (396)

IRATOS-ALMÁS l. Almásyiratos

IRATOSI BUKÓ;

műtárgy (zsilip) az 1894-ben tervezett nagy öntözőcsatornán a mai Májer táján a főcsatorna 471. sz. szelvényében. A Zábrányi bukót a tervezett csatorna 430. szelvényében a Kürtösi határszélen Zábránynál, a Tötés mellett jelzik, ez tán már a kürtösi határban lett volna (Az arad-csanádi öntözések. Arad, 1894. 66.). (228)

IRATOSI CSÁRDA l. Szurok Pali kocsmája

IRATOSI CSATORNA, Tornya-Kisiratosi csatorna, C(anulul) Turno-Dorobanț (1976),

Dorobánci csatorna, Trianoni csatorna;

vizesárok a Kutasi és a Cigánka-csatornától a Szárazér-csa-

tornáig az államhatár mentén, a falu keleti oldalán. 1942-ben az árvíz miatt a románok átvágták az Iratosi csatorna gátjait, hogy a víztől szabaduljanak. Állítólag az 1930-as években ásták (Radnai M.) – egy része Dombegyház határában. Iratosi csatorna néven a Csík-ér is szerepel, l. ott – mert a Csík-ér csatornázott része a határnál. (215)

IRATOSI HALASTÓ l. Halastó

IRATOSI HÁRMAS HATÁR l. Hármashatár-halom

IRATOSI HATÁR l. Nagyiratosi határ

IRATOSI HÍD l. Kettős-kút hídja

IRATOSI KERÉK ERDŐ l. Kiserdő

IRATOSI KERT(EK) ALATT l. Nagyfalusi kertalja

IRATOSI KOCSMA l. Szurok Pali kocsmája

IRATOSI LEGELŐ l. Nagy-gyöp

IRATOSI NAGYUCCA l. Nagy utca

IRATOSI ÖREG HATÁR NYÁRFÁJA;

nótában (Kovács). (414)

IRATOSI PUSZTA;

kisiratos község külterülete. 1850-ben itt bujkál a Salbeck Jaki bácsi néven említett Szalbek Jakab uraság tanyáján Teleki Sándor (Emlékezzünk régiokról. Buk. 1973. 190). L. Szalbek szállás, Szalbek-puszt. (335)

IRATOSI SALBECK-TANYA l. Szalbek szállás

IRATOSI SCHNEIDER DOMB l. Snajder-halom

IRATOSI SÍRKERT l. Temető

IRATOSI SUDÁR TORONY l. Templomtorony

IRATOSI SÚRÚ ERDŐ l. Kiserdő

IRATOSI TANYA l. Szalbek-szállás

IRATOSI ÚT 1. Aradi út, Nagyiratosi út, Régi iratosi út

IRKA DOR HÁZ l. Ír ház

IRKATER HÁZ l. Ír ház

ISKOLA, Oskola, Dorobánci Általános Iskola, Kisiratosi községi iskola (1882), Kisiratosi Általános Iskola, Nagyiskola, Dorobánci nyócosztájos, Godó Mihály Általános Iskola; a hajdani elemi iskola ma nyolcosztályos magyar nyelvű általános iskola. Oskolának 1855-ben hivatalos levélben nevezi Nagy János, a falu első plébánosa az eredeti iskolaépületet (l. Kis iskola), de a mai nagyiskolát is emlegették oskolaként. Ugyanekkor írja Palugyay Kisiratosról: „Tanoda állapot: r. kath. elemi iskola egy osztályú, egy tanítóval; 72 fiú és 45 leány, összesen 117 tanulóval”. Schem. Csanád. 1889: a 243 tankötelesből 144 jár iskolába. Aztán 1893-ban, írja a Historia Domus, áll az új díszes iskola két tanteremmel – azelőtt fele-

kezeti, azóta állami iskola a kisiratosi (HD – Silviu A.). Kovách Géza tudhatja jól (Kisiratos, 129-130): a korábbi egyházi fenntartású iskola 1892-ben kerül községi irányítás alá. 1903-ban új községi iskola építése kezdődik, hogy ez évben az állami kézbe kerülő tanoda későbbi főépületeként kezdődjék meg annak két új tantermében is az oktatás. 1899/1900-ban Bácsi Béla a fiúk, György Ignác a lányok tanítója. 1922-ben román tannyelvű 6 osztályos (1927-től 7 osztályos) állami tanoda a kisiratosi – igazgató György Ignác, majd Ormay József, rövidesen Mureșan Alexandru –, magyarul csak a hittant tartják. Az 1945/46-os tanévtől újfönt anyanyelven folyik az oktatás (igazgató Kovács Erzsébet), 1948-tól a felső tagozatán már tanárokkal – igazgató ekkortól Bérczy Ferenc. 1964-től 8 osztályos. 1985/86-ban sikertelen kísérlet a tanintézet elrománosítására: államnyelvi tagozat indul, s végzi be év végivel pályáját (1985/86-ban pedig szakiskolai tagozattal kísérleteznek) – olvasható Kováchnál. További, immáron bizalmasnak mondható lakossági közlés szerint 1952-53-ban 404 gyermek jár a párhuzamos osztályokba, 1979 őszén 230-an vannak s nincs párhuzamos osztály. Ekkor tizenhárom tanító s tanár működik az egyre kevésbé magyar nyelvű kisiratosi néptanodában. 2007-ben épül tornaterem a tanoda udvarán. 2009-ben Godó Mihály kisiratosi származású jétustársasági atyáról, a kommunizmus tömlőceiben majdnem két évtizedet töltő hős lelkű katolikus papról nevezték el. L. még Kisiskola.

(78)

ISKOLA UTCA, Elnök uccája, Röndölő-ucca, Rendelő ucca, Kórház ucca;

Iskola utca már 1882-ben. A nép a vörös tizedeken inkább Röndölő uccának, Kórház uccának, vagy Elnök uccájának tiszteli, az eleje miatt Piacnak, Piac-térnek. A Főtér s Piac-tér folytatása a Zsillérhez, Gyöpre. Elnök utcájának az itt házat építő téesz-elnökről, Szanda Antal román nagynemzetgyűlési képviselőről, Rendelő utcának pedig az itt lévő orvosi rendelőről nevezték el. (Az elnök háza a rendelővel szemben van.) Régi-új nevét az itt lévő iskolaépületről kapta – 1988-ban a megyei lap így ír: „úgynevezett Iskola utca”, azaz 100 év elteltével újfönt használták ezt a nevet. 2001-es helyi kiadvány falutérképén a Templom-tértől a Gyöp-szélíg tart ez az utca. (94)

ISTÁLLÓ I. Bikaistálló, Csödöristálló, Juh-karám (Birkaistálló), Kincstári hodály

IZRAELITA TEMETŐ I. Zsidó-temető

ÍR HÁZ, Irkater ház, Irka Dor ház;

egyesületi vállalkozás a Kis utcában, ír katolikus segítségével 2003-ban nyílt meg, vezetője Andó László tanár. Működteti az Irkater Művelődési Egyesület, más szerint az Irka Dor(obánc) Alapítvány. A környék elrománosodó falvaiból fogadja a magyar gyermekeket, hogy az itteni iskolában anyanyelvükön tanulhassanak az anyagilag is segítségre szoruló apróságok. Tanszünetben, nyaranta ifjúsági táboroknak ad helyet – 2010-es bezáráráig. (22)

JAKABFFY BÉLA TANYA l. Szalbek-szállás

JAKABFFY BIRTOK l. Szalbek-szállás

JAKABFFY HODÁLY l. Kincstári hodály

JAKABFFY TANYA l. Jakabfy-tanya, Szalbek-szállás

JAKABFFY-BIRTOK l. Jakabfy-tanya, Kisiratos-pusztá, Szalbek-pusztá, Szalbek szállás

JAKABFFY-CSATORNA l. Mironi csatorna

JAKABFFY-HALOM l. Snajder-halom

JAKABFFY PUSZTA l. Szalbek szállás

JAKABFI BÉLA TANYÁJA l. Szalbek-szállás

JAKABFI LEGELŐ, Jakapfi-legelő, Jakabffy legelő;

az 1884-5-ös katonai fölmérésen az igen vizes helynek jelölt Kilsőgyöp szárazabb, Nagyiratos alatti része Jakabfi legelő, a faluhoz közel halommal. Lehet, hogy az egész Kilsőgyöp neve akkoriban. Ejtven Jakapfi-legelő. 1910-ben Jakabffynak 47 h legelője van (Kovách falutörténet 101).(402)

JAKABFI-BIRTOK l. Kisiratos-pusztá, Szalbek-pusztá

JAKABFI-HALOM l. Snajder-halom

JAKABFI-TANYA l. Jakabfy-tanya, Szalbek-szállás

JAKABFY PUSZTA l. Kisiratos-pusztá, Szalbek-szállás

JAKABFY-TANYA, Jakapfi-tanya, Jakafi, Jakapfi, Jakabfy Tanya; szállás a Szőlős-halmon a két XIX. századi katonai fölmérésen, a neve Jakabfy Tanya. A XVIII. század végi első fölmérésen a szomszédos halomnál jelzik a Szalbek szállást, itt a domb akkor üresen áll. Az öregebbek a XX. század végén még emlékeztek erre a névre. Jakabfy-tanya, illetve Jakabfy pusztá volt a neve a Snájdër-halmon lévő uradalomnak is, l. Szalbek szállás – ott írjuk le a Jakabfy-birtokot, amelyhez ez a tanya is hozzátartozott. A néphagyomány szerint Szalbekéknak mindkét halmon (az itteni Szőlőshalmon, és a Snájdër-halmon) volt kastélyuk – föltehetőleg az urasági lakot minősítették át kastéllyá. A birtok ura, Jakabffy/Jakabfy – másképp Kristoff – örmény család sarja (Barna-Sümeghy 82). Jakabfy birtoka az első világháború előtt 561 nagyhol-

dat tett ki (Kovách falutört. 112). „A társadalmi-gazdasági rétegződés Jakabffy Béla nagybirtokos megjelenésével vált hangsúlyossá, aki áttért a gépesített mezőgazdasági termelésre és a szarvasmarha-, illetve a sertésenyésztés megszervezésére” (Határ mentén). L. Kisiratos-puszt. (348)

JAKABFFY-HALOM l. Snajder-halom

JAKAFI l. Jakabfy-tanya, Mironi csatorna, Snajder-halom, Szalbek-szállás

JAKAPFI l. Jakabfy-tanya, Snajder-halom, Szalbek-szállás

JAKAPFI CSATORNA l. Mironi csatorna

JAKAPFI-BIRTOK l. Jakabfy-tanya, Kisiratos-puszt. Szalbek-puszt. Szalbek-puszt. Szalbek-puszt.

JAKAPFI-HALOM l. Snajder-halom

JAKAPFI-LEGELŐ l. Jakabfi legelő

JAKAPFI-TANYA l. Jakabfy-tanya, Szalbek-szállás

JAKSICS-KASTÉLY, Jaksics-kastély;

Kovács Ferenc kisiratosi népköltési gyűjtésében (Aradvégi mondák) az egyik mesélő emleget a Dózsa-háború idején a faluban Jaksics kastélyt. Az égő Nagylakról ingben, gatyában menekülő temesvári főispán, Báthory István itt lovat, ruhát kapott – hogy távozása után a földühödött jobbágyok agyonkínózzák a gyűlölt helybéli nemeseket. És, tehetjük hozzá, tán ekkor ég le – ha egyáltalán létezett – az iratosi Jaksics-kastély. A legtöbb legenda a Szőlőshalmot övezi, de emlegetnek (mert 'emlékeznek rá') a Snajder-halmon is kastélyt... A mai Kisiratos határában fekvő középkori Nagyiratos a XV. század második felében és a XVI. század első felében a nagylaki Jaksics család birtokában volt – olvashatjuk Márkinál. L. még Kastély. (415)

JANÓÉK UTCÁJA, Janójék uccája;

utcanév S. I. gyűjtésében. Talpaiéktól tudjuk: a Malom ucca vége, az egyik ott lakóról nevezték el. A Malom (utca) eleje Kis Béla uccája, l. ott. (126)

JEDDCŐ-FÖD l. Jegyző-föld

JEDDZŐ-KERT l. Jegyző-kert

JEDDZŐ-LAKÁS l. Jegyzői lak

JEDDZŐI HIVATAL l. Jegyzői lak

JEDDZŐI LAK l. Jegyzői lak

JEDDZŐI-DŰLŐ l. Jegyző-föld

JEGES l. Gyékényes

JEGYZŐ-FÖLD, Jeddző-föld, Jeddzői-dűlő;

a jegyzői hivattal járó föld a község kezén lévő, utóbb Szfát-földnek mondott helyen, l. ott. 2008: „A Jeddzőföld a

Kekecsre: jobbra az Ér-parton. Jobbra dűlőút az Ér-parton; az úttól az első fasorig a Jeddzőfőd. Téglai-dűlő balrul, Jeddzői-dűlő jobbrul”. (280)

JEGYZŐ-KERT, Jeddző-kert;

a jegyző birtoka, ahol most a művelődési ház és a focipálya van. 1873-as törvény szerint 10 magyar (1100 négyszögöles) hold jár papnak, tanítónak, jegyzőnek a kincstártól (Körmendi). L. még Futballpálya, Jegyzői lak. (64)

JEGYZŐ-LAKÁS I. Jegyzői lak

JEGYZŐI HIVATAL I. Jegyzői lak

JEGYZŐI LAK, Kisiratosi jegyzőség, Jegyzőség (1902), Jegyzői hivatal, Jegyző-lakás, Jeddzői lak, Jeddző-lakás, Jeddzői hivatal, Mozi, Múzeum, Kultúrház, Kiskultúr, Kiskultúrotthon;

kisiratosi jegyzőség és jegyzői lakás a polgári jegyzői intézmény megszűntéig. A (se nem népi, se nem demokrácia) ’népi demokrácia’ kezdetétől művelődési otthon, majd az új kultúrház megépülte után egy ideig Kása Antal régészeti és helytörténeti gyűjteményének kiállítóhelye. Jelenleg Kiskultúr: szakköri helyiség, előadások, tárlatok helyszíne. Jó ideig itt volt a mozi is. Az 1950-es években, amikor még nem volt a faluban villany, nyáron a vándormozis vetített az udvaron, ahol egy-egy este – például búcsúkor – a nagy rezesbandás bálokban mulatott a nép. 1820-ban Juhász János a jegyző, s ugyanő 1821-ben az „uraság gazdája”, azaz Szalbekék gazdatisztje a faluban (Kovách: falutörténet 45,48). 1828-tól Lovrik István a falu tanítója, kántora, jegyzője (Andó), 1855-ben és 1865-ben Lovrits István. 1905-ben is Lovrits Istvánnak hívják a jegyzőt, aki a bíróval, Török Pállal képviseli a falut a makai Kossuth-szobor avatásán (Jámbor 34). A népi emlékezet szerint az első háború után 1925-ig a német származású Stelczer a jegyző; nem tesz hűségeskü, ezért mennie kell Magyarországra. 1941-ben Silviu Andrei jegyző rövid román nyelvű „falumonográfiát” hagy maga után (HD). A II. világháború idején Cicvarek volt a jegyző, sváb, majd 1944-ben Igrisán lett – tiszt, a magyarellenes hadseregben harcolt (öKM). Jegyző egy darabig a faluban Bötönyánc – Bătăneanț? (l. Községháza) –, aki a háború után titkár. Román Kürtösről, de a felesége jól beszélt magyarul. Ő volt a faluban a tótumfaktum 1942-től 26 évig – regéli magyarul 1981-ben a Kisiratosra társakocsin hazatérő gyűjtőnek az oda (finom magyar) kenyérért utazó kürtösi román asszony. (69)

JEGYZŐSÉG I. Jegyzői lak

- JUH-KARÁM, Jukarám, Birkaakol, Birkaistálló, Szajván, Bikások;
juhakol a Gyöpszélen a Malomi út mellett. A román 'saivan'
a magyar 'akol'-nak felel meg. Újabban a kolhoz bikaistálló-
ja. 1993-ban (a téesszel együtt) már sem híre, sem hamva –
van viszont juhkarám, Szajván a Kilső-gyöpön. (310)
- JUH-KARÁMI VASKÚT, Jukarámi vaskút;
S. I. emberei mondják így. Talán a régi Birkaakolnál lévő Szēmētēji
vaskúttal azonos - bár S. I. külön említi őket. (311)
- JUHÁSZ-GYÖP, Juhász-gyöp, Juhász-gyep;
S. I.-nek említi e legelőt. 2008-ban azt mondják, hogy a
Kilsőgyöpön lévő Juhász-ház körüli gyöp lehet az. (359)
- JUHÁSZ-HÁZ;
S. I.-nél szerepel, külterületi épület. A Kilsőgyöpön van –
tudjuk meg 2008-ban. (360)
- JUHÁZGYÖP l. Juhász-gyöp
- JUKARÁM l. Juh-karám
- JUKARÁMI VASKÚT l. Juh-karámi vaskút
- JUTKA ÜZLET, Jutka, Jutka ábécé, Gulyás;
a Templom-uccában két Jutka-üzlet is van, mindkettő a Gu-
lyás Judit Kft.-é az új ezred elején. A tulajdonos Gulyás Ju-
ditot becézve hívják így ezeket az élelmiszer-boltokat. (56)
- KANÁLIS l. Csík-ér
- KANÁSZ-JÁRÁS, Kanászfárasi gyöp;
a Kanász-járasi gyöpnek is mondott Nyolcház-gyöpön van a
Kanászfárás, mondják. Valamikor, a Gépállomás, a Szēmētē
– l. ott – telepítése előtt a Nyolcház végétől a Malom-ucca
végénél kijövő útig járt a falu csürhéjével a kanász. L.
Nyolcház-gyöp. (297)
- KANÁSZ-JÁRÁSI GYÖP l. Kanász-járás, Nyolcház-gyöp
- KANÁSZ-JÁRÓ;
a Gyöpszélen vezető út, ahol a csürhét hajtották a Gyöp ka-
nászfárasi részére. (297/a)
- KANÁSZ-KÚT;
külterületi kút neve, említi S. I. Talpaiék: „A Paritya-térön
vót kanászkút, a birkásoknál” – nyilván a Kanász-járasi gyö-
pön, a Kanász-járásnál. (290)
- KANÁSZ-KÚTI TÓ l. Válykos-tó
- KANTIN l. Gazdaház
- K a n t o n;
a kürtösi határban, a Csatorna-parton állt valahai
tanyacsoport, ott vót falu (Almásyiratos), a kúttal. Ponyva-
háton, a Tornyai-nagycsatornánál – regélik 1980-ban.
- KANTON l. Kisiratosi pumpaház

KASTÉLY, Vár;

az emlékekben élő építmény. „Valamikor régen a kisiratosi nagy halmon lakott egy gazdag ember. A kastélya körül jó-fajta szőlő volt ültetve” (KovácsMonda) – a Szőlőshalmon lett volna, s mögötte pince hatalmas hordókkal, benne borral. Más a Snajder-halomra helyezi a kastélyt és a várat, l. ott. A mondavilág Jaksics kastélyt is emleget, l. ott. K. I. parasztkántor úgy tudja, hogy Szalbeknének a két halmon volt kastélya – azaz mindkettőn volt valami (a zsellérek szemében várnak tűnő, nyilván csak nemesi udvarház jellegű) erős épülete az uradalomnak. (377)

KASZÁLÓ l. Román kaszáló

KASZÁRNYA, Határőr laktanya, Pikét, Granicsár-kaszárnya, Kaszárnya;

halomra épült román határőr-örs a falu és az államhatár között. Az első román laktanya egykor a faluban volt, a Tódáson. „A granicsárok nagyon félnek, főleg akik Regátból jönnek. Sokat hallottak az apjuktól a magyarokról.” 2008-ban fölmerül az a terv, hogy az önkormányzatnak 2006-ban átadott, a határőség által kiürített épületben a Temesköz és Arad magyar mezőgazdasági szakiskoláját hozzák létre; más elképzelés szerint öregek otthona lesz a másfél hektáros területen fekvő emeletes épületből. S. I.-nél a Kaszárnya más-képp Pikét. Mások az előtte elvezető Töltés (Dombegyházi út) fölújításában, a magyar-román határ újbóli megnyitásban, azaz a vendégforgalmi hasznosításban reménykednek. A volt Kaszárnya 1,5 hektáron fekszik, az elfogadható állapotban lévő épület 750 négyzetméter alapterületű – írja 2006-ban a Nyugati Jelen. (205)

KASZÁRNYAI ÚT;

a Tótésen a Kis uccától balra, nyugatra haladva a Falu düllejéből jobbra az első földút, folytatása a Kutasi út. (202)

KATI-KOCSMA l. Kohn

KATICA-CSÁRDA l. Kohn

KÁNTOR-DÜLLŐ l. Kántor-föld

KÁNTOR-FÖLD, Római katolikus kántori javadalom (1902), Kántorföld, Kántor-düllő;

a XIX/XX. századfordulós kataszteri térképek a Tégladűlőben jelzik a kántorföldet. Ugyanebben a 42. számú dűlőben volt a tanítói javadalom meg a jegyzőség földje, ám ezt nem őrzi a nép emlékezete. A Kántorföldön kívül a hasonló jellegű Papföldjét emlegetik még, s ez utóbbit meg is tudják nevezni, hol volt. A Kántor-föld, állítólag, vándorolt;

„Pista bátyádnak is húsz holdja vót, az államtól mög, hogy mögrockant, kocsmát kapott. A végén a temető mögött, ahol azelőtt sírok vótak, a Zsidótemetőben kapott részt”. (A 20 hold nyilván kishold – ha annyi.) 1911-ben a kántori és a két tanítói javadalom együtt 14 kat. hold. (299)

KÁPOLNA;

1892-ben a kisiratosi egyháztörténet említi: a bérmlásra érkező Deseffy Sándor megyés püspök „Nagy ünnepéllyel fogadtatott. A község határán Hervay Kálmán járási főszolgabíró és a községi előljárók által, s kísértetett nemzeti ruhába öltözött lovas bandérium által a felállított diadal-kapu és Kápolnáig”. A temetőben mellette áll a Hallai-kripta, tán ezért mondják ma a Kápolnára: „Valami nagy gazdái lehetett.”. A kápolnában szoborcsoport: a széttépett kezével az alatta állókat óvó Krisztus előtt Szent Anna a Szentírást tanítja a kisleány Máriának. Újabban temetőkápolnaként is használják a Halottas házat, l. ott. Az első, putriszerű istenházát is kápolnának nevezték (helyét nem tudni), míg nem fölépült az utóbb Kistemplomként emlegetett második kisiratosi istenháza, l. ott. (42)

KÁSA ANTAL MÚZEUMA, Kása Anti múzeuma, Anti bácsi múzeuma, Kása-ház, Régészeti múzeum, Múzeum, Tájház, Falumúzeum;

helytörténeti gyűjtemény egykor Kása Antal portáján – l. Régi Kása múzeum –, jelenleg a Nagyfalu egyik szép nád-tetős házában. „Kása Anti régészeti, izé geológus. A kocsmá mellett lakik a kolhoznál” – magyarázzák 1979-ben. Kása Antal (1919-1991), az egyik jeles kisiratosi gazdacsalád leszármazottja a Nagyfaluban lakott, az utcai kisházat múzeumnak rendezte be. Gyűjteményében értékes régészeti, helytörténeti, néprajzi tárgyak s különlegességek (például befőttes üvegben állatok – szalamandra Menyházáról stb.) láthatók. A magyar nyelvű aradi útikalauz így írt róla: „A helység ugyan csak 1818 óta létezik, de határában számos neolitikumból származó tárgyat és 'dák' kerámiát találtak, amelyek az 1969-ben megnyílt falumúzeumban láthatók”. (E helytörténeti gyűjtemény eredetileg a Kiskultúrban kapott helyet.) A kisiratosi múzeumról ír a Művelődés 1984-ben, a bukaresti Régészeti Intézet kötete pedig (Dörner), amely Arad megye régészeti emlékeit mutatja be, a kisiratosi részben K. A. gyűjteménye alapján elemzi a falu régészetét. 2002-ben a Nagyfalu egyik jellegzetes parasztportáján nyílt meg ismét – immár a harmadik helyen, Almási Bélának, a

falukörorvosának, K. A. unokaöccsének köszönhetően – a gyűjtemény továbbfejlesztésével születő falumúzeum. A tájház udvarán temették el 2009-ben dr. Almási Bélát – 2010-ben itt avatták a Tasi József temesvári szobrász által tervezett síremléket és a Pakurár Mihály aradi szobrász által készített bronz mellszobrot. Az eredeti Kása-portán álló kis házat – amely a Máltai-féle intézmény része – 2011-ben is Kása-háznak hívják, miközben megnagyobbodott s emeletes lett. L. Régi Kása gyűjtemény. (111)

KÁSA PALCSI TANYÁJA;

egykor tanya, ma tanyahely Kutason. „Tata két évig tanyás Kása Palcsinál, apuka is ott vót!” L. Kásák földje. (164)

KÁSA-FÉLE GYŰJTEMÉNY l. Kása Antal múzeuma, Régi Kása múzeum

KÁSA-HÁZ l. Régi Kása múzeum

KÁSA-MALOM, Szélmalom, Nagyfalusi szélmalom, Nagyfalusi Kása malom;

hajdnavolt malom Nagyfaluban. „Kása Jánosé, dédapámé volt a faluban az első gőzkazán, Brünnben készült 1908-ban” – mutatja Kása Antal a cséplőgép cégjelét a magánmúzeumában. Kása Jánosé volt a szélmalom is; az unokája örökölte (a házat) a Nagyfalusi vaskútnál, az őrlökő még ott az udvaron. A szélmalmot az öreg Kása maga átalakította: kazánnal hajtott, gőzmalom lett. Volt malom a Tódáson is, Óze Mátyásnál, a tódási vaskútnál, gőz, de csak daráló. A nagyfalusi Kásamalom megszűnt, a Kásák 1927-ben megvették a Krosán-féle malmot – sorolja K. A. 1980-ban. Az 1882-es kataszteri térképen szélmalom: 1. a Nagyfaluban, Kása János (!) portáján, 2. a Toldáson a Kovács-közből Búza János nevére, 3. a Nap utcában, a mai Gróza-téri kisköznél Balogh András udvarán. (138)

KÁSÁK FÖLDJE, Kásák földje;

S. I. szerint K. Jánosé volt ez a szántó. „A Tótésen túl, Kutason, Magyar Béla vót a szomszéggya” – halljuk 2008-ban. Lehet, hogy azonos a Kása Palcsi tanyája körüli földdel. (165)

KÁSÁK ÚTJA, Kásák útja;

dűlőút a Kása-birtokra (S. I.), a Kásák földgyihöz, l. ott. (166)

KEKECS;

falurész, utca (és lapos, 1. még ott). Az 1884/85-ös katonai fölmérés szerint a Kekecs taváig már házak álltak, pár lakóház a gödör után is megvolt már a későbbi Öregzsillérig. A Kekecs az első háború előtti Cigány utca folytatásaként

valamikor a háború végén, illetve után épült. Cigányvárosnak is csúfolták az elejét, l. ott. Helyi magyarázatok a név eredetére: „A lapos partján cigányok laktak, s ahol cigányok laktak, azt nevezték Kekecsnek”. „Tizenkilencbe lött; ’19-be nagy vizek vótak, ott a Csatorna, sok víz, rengeteg béka! Innen van, hogy ’kekecs’, a békákról.” Aradon Kekes, Kekecs: cigányfertály a város szélén (Arad III/1/II) – ma a Ségá nevű városrészben lévő negyed (Ujj 47). Kekes: falu 1319-ben a bihari Körösközben (Györffy). Az utca felét 1960. táján a falu csődöröse, az ezermester Árvai János kikövezte, a XXI. század elején pedig a Nagyiratoson át Tornyáig vezető országút kiépítésével új burkolatot kapott. „A Kekecsen ma már egy cigányház sincs; az öregek meghaltak, a fiatalok elmentek. Amikor 1982-ben megölték KJ-t, három családot elűztek, elmenekültek.” (45)

KEKECS UCCA l. Kekecsi út

KEKECS UCCA SARKI VASKÚT l. Kekecs sarki vaskút

KEKECS-DÜLLŐ, Kekecs-düllő;

az aradi lap emlegeti 1988-ban kisiratosi tudósításában a Kekecs-düllőt, amely nyilván a Kekecs (utca és falurész) utáni szántóra vonatkozik. (281)

KEKECS-SARKI VASKÚT, Kekecs ucca sarki vaskút, Kekecsi vaskút, Andó vaskút;

fúrott kút a Kekecs elején Andóék háza előtt. (44)

KEKECSI CIGÁNYTELEP l. Cigányváros, Kekecs

KEKECSI CSATORNA;

S. I. emberei említik e víznevet a külterületen. Ebből látszik, hogy a falu más részén élnek, mint akik S. M.-nek vallottak, ugyanis ez a csatorna nem egyéb, mint az Ér, a Csík-ér Kekecs-alatti, a Kekecs-et érintő szakasza, ami legfőljebb még Csatorna lehet az itt élőknek. (271)

KEKECSI GYÖP l. Nyolcház-gyöp

KEKECSI HÍD;

S. I. említi. Jellemző: az e sorokat rová személy kekecsi családja nem ismeri, legalábbis nem használja a Kekecs sarki vaskút, Kekecs utca, Kekecsi cigánytelep, Kekecsi csatorna, Kekecsi gyöp, Kekecsi híd, Kekecsi nyárfasor, Kekecsi zsillér ucca megnevezéseket. Ha értelmezi, megérti, miről beszél a falu más részén élő adatközlő. (273)

KEKECSI LAPOS, Kekecs, Lapos, Kekecsi-tó;

két lapos van a Kekecs elején: a nagyobbik Kekecs, a kisebb meg Andó laposa, l. ott. (60)

KEKECSI NYÁRFASOR;

nyárfa sor a Kekecs végében, mondják S. I.-nak. Nyárfasor (volt?) az Ér-parton, valamint a Kekecsről Iratosnak vivő út mentén is. 2009-ben már csak mutatóban van, ha van, egy-egy nyár, a Kekecsi út öreg, árnyat adó fáival együtt (az útépítéskor?) kivágták. (274)

KEKECSI ÚT, Kekecs ucca, Kekecs;

a Kekecsen (l. ott) átvezető utca. Folytatása a falu határában az Aradi út, l. ott! Az elejét régen Cigány utcának hívták, l. ott. (46)

KEKECSI VASKÚT l. Kekecs sarki vaskút

KEKECSI ZSELLÉR, Kekecsi Zsillér, Kekecsi Zsillér ucca, Kekecsi Zsellér ucca;

utcanév S. I.-nál. A Zsillér Kekecs-közele része. (54)

KEKECSI ZSILLÉR UCCA l. Kekecsi Zsellér

KEKECSI-TÓ l. Kekecsi lapos

KENDERÁZTATÓ, Kendőráasztató;

lapos a Tégladűlő és a Kilsőgyöp határán, valaha kenderáztatásra használták. „Mamának onnan szedtük a piócát.” 1824-ben Csanád megye rendelete: a falvaktól távol jelöljenek ki kenderáztatót (Tan. Cso.). L. még Kenderáztatói út. (330)

KENDERÁZTATÓI ÚT, Kendőráasztatói út, Kendőráasztató út,

Kendőráasztató, Halomi út;

dűlőút a Kenderáztatóhoz, Halomi út néven is említik – a Snajder-halommelletta cseréphalmi Hármashatárhalomnak tart. (337)

KERESZT l. Barják-kereszt, Faluvégi-kereszt, Gál-kereszt, Kis utca végi kereszt, Kovács-kereszt, Snajder-kereszt, Toldás-végi-kereszt

KERESZT-DÜLLŐ, Körözdüllő, Körösz dűlő;

határrész a Kovács-keresztnél, l. ott. (397)

KERT l. Futballpálya, Jegyző kert, Májeri faiskola, Szőlő, Szőlős, Temető(kert), Templomkert

KERTAJJA l. Kis utcai kertalja, Kollektív-kertalja, Nagyfalusi kertalja, Toldási kertalja

KERTAJJAI DÜLLŐ l. Nagyfalusi kertalja

KERTAJJI DÖLLŐ l. Nagyfalusi kertalja

KERTALJAI ÚT, Kertajjai út;

földút a nagyfalusi és a Kis utcai kertalján, a Mácsai útba torkollik. (245)

KERTÉSZ-HÁZ, Csőszház, Pálinkafőző;

Májer után kis házikó a Tötés mellett. 1993-ban mondják: „A kolhozé (vót), két mázsával. Most csősz van benne, hogy nézze, nem viszik-e a termést...” – ezért Csőszháznak is hívják. 2008-ban hal-

lom: mellette van egy homokgödör, azt használják a falu Szemetes gödrének, l. Homokbánya. 2009-ben említik: itt főzi a szeszt a pálinkafőző. (220)

KERTLÁB l. Zsellér-kertláb

KETTES 1. Kettes farm

KETTES FARM, Kettes;

a kolhoz gyümölcsstelepe a Kaszárnya mellett. (207)

KETTŐS BRIGÁDIRODA, 2. sz. brigád irodája, Kettős brigádiroda,

Kettős-brigád, Kettes brigádiroda, Gyógyszertár; egykor a téesz 2. sz. brigádjának irodája az Elnök házával átellenben a Zsillér-sarkon lévő épületben. 2012-ben Gyógyszertár. (96)

KETTŐS-BRIGÁDI KERESKES-KÚT, Kettősbrigádi keresekút; kút a külterületen (S. I.). 2008-ban így magyarázzák a helyét: „Tótés mellett, Májer fele”. (208)

KETTŐS-KÚT;

kút helye a Tódáson – és Éren – túl a Kettős-kúti dűlőben, az Ér-part mellett, l. ott. A szögedi világhoz tartozó Kübekházán is van Kettős-kút, elnevezésének oka: a csordakutat két ostofával látták el, hogy gyorsabb legyen az itatás (BálintSzögedi). L. Kettős-kúti dűlő. (263)

KETTŐS-KÚT HÍDJA, Kettős-kút hígya, Kettős-kúti híd, Iratosi híd; híd a Csík-éren. „Az Éren át ment, ott fogtuk a halat. Mintha valami halastó is lett volna ott. Ebbe az Érbe volt hal! Kassal fogták, nagy paraszt kassal! Oda jártunk fürödni, volt méteres is. Ezen (ez alatt) mehetett át az élővíz, a Csatorna. Nagy lapos, nádas, csáté (gyékény) és sás... (A csáté) Egyenes, vékony fű, magas, ujjnyi, kemény, másfél méteres, rajta virágfélék!... Iratosi híd... Csak ez lehetett! Mert hal itt volt.” S híd is csak itt, fejtegeti 1919-beli szülőatyám, K. M. arra föl, hogy könyvében K. F. közli velünk: „Iratosi híd alatt, híd alatt, / Lányok sütik a halat, a halat...” . (248)

KETTŐS-KÚTI CSATORNA;

S. I. említi a Kettős-kútnál. Gyanúnk szerint ez csak az Ér (Csík-ér) itteni szakasza lehet. (265)

KETTŐS-KÚTI DÜLŐ, Kettős-kúti düllő, Kettős-kút;

határrész a Kettős-kút nevű egykori kút helyénél. A Gyöphöz tartozott e rész, ma szántó, s a kút sincs meg. Csontok, koponyák kerültek elő innen, közel a Falu dülleje, l. ott. (264)

KETTŐS-KÚTI ÚT, Tódásajji út, Tódási kertajja, Tódási-kertajjai út; földút a Kekecsről a Tódási kertalján a Kettőskúthoz. (250)

KETTŐZS BRIGÁDIRODA l. Kettős brigádiroda
 KETTŐZS-BRIGÁD l. Kettős brigádiroda
 KETTŐZS-BRIGÁDI KERESKÚT l. Kettős brigádi kerek-kút
 KEVERMES–KISIRATOSI KÖVESÚT l. Battonyai út
 KEVERMES–LŐKÖSI HATÁR l. Kevermesi határ
 KEVERMESI HATÁR, Kevermes–lőkösi határ, Lőkösi–kevermesi határ;
 az országhatár mentének egy része. Csak újabban, a kutasi
 határrész átsatolása óta érintkezik egy kis szakaszon a két
 falu határa, azelőtt a Töltés melletti Hármashatárnál talál-
 kozott Kisiratos, Kevermes, Lévés. A kurticsi Kutas határ-
 mentére is ezt mondják, Lökösháza afelől találkozik Kutas-
 pusztával. (180)
 KEVERMESI KÖVESÚT l. Battonyai út
 KEVERMESI ÚT;
 a Temetőtől Sirkón, Hármashatár-halmon át földút (majd-
 nem toronyiránt) Kevermesre. Ugyanez az út amarról
 (a kevermesieknek) Iratosi út, Régi Iratosi út, újabban
 Dorobánci út (ez a kevermesi Iratosi út, a falu Iratosi utcájá-
 nak a folytatása a kisiratosi Piacig). A dűlőút az országhatár
 mindkét felén megvan a Hármashatárig.
 Kevermesi útnak tisztelik a Tötés nyugati, egy ideje Csonka-
 Magyarországnak vivő részét is. L. Battonyai út, Kisiratosi
 út, Tötés. (201)
 KILIÁN TANYA;
 Kutason két Kilián tanyát jelölnek a XIX/XX. századfordu-
 lón a térképek, az egyik – a kisebb – a ma Kisiratoshoz tar-
 tozó részen van. Nevére csak az öregebbek emlékeznek, e
 helynevet már nem használják. (191)
 KILSŐ-GYÖP l. Külső-gyöp
 KILSŐ-GYÖPI CSATORNA l. Külső-gyöpi csatorna
 KILSŐ-GYÖPI ÉR l. Mironi csatorna
 KILSŐ-GYÖPI FASOR l. Külső-gyöpi fasor
 KILSŐ-GYÖPI TÓ l. Külső-gyöpi tó
 KILSŐ-GYÖPI ÚT l. Külső-gyöpi út
 KILSŐ-GYÖPI VASKÚT l. Külső-gyöpi vaskút
 KINCSTÁRI HODÁLY, Kincstári hodáj (1882), Jakabffy hodáj (1902);
 a kincstár pécskai uradalmához tartozó „Kis Iratos pusztá” köze-
 pén egy szem épület az 1882-es kataszteri térképen, az 1902-es
 térképen Jakabffy hodáj névvel illetik. Az 1911-es kataszteri tér-
 kép hodály helyett csinos majort rajzol: a lakó- és gazdasági épü-
 letek körül kert, szőlő és liget. Ekkor új tulajdonosokat jegyeznek
 a birtokvázlatra: özv. Schneider Antalné szül. Fackelmann An-
 nát és társait. „Snájdernée” a birtok fele, s a mai népi helynevek

arra utalnak, hogy ő ült bele a majorba – amelynek ma semmi nyoma, csak a Snajder-halom neve emlékeztet. (349)

KIS BÉLÁÉK UTCÁJA, Kisz Bélájék uccája;

utcanév S. I. gyűjtésében. A Malom ucca eleje, a vége pedig Janójék uccája, l. ott. Az ott lakók egyikének a nevét viseli. Talpaiék szerint így hívják Raskó Francijék uccáját is, l. ott. (112)

KIS EGYHÁZ l. Kistemplom

KIS FAISKOLA l. Kiss faiskola

KIS FERKÓ TANYÁJA;

szállás neve S. I.-nél. 2008-ban regélik e tanyáról: „Tégla-dűlőn belül, ott vót Fris tanyája is”. (295)

KIS IRATOS PUSZTA l. Kisiratos-puszt

KIS IRATOS SZÁLLÁS l. Kisiratos-szállás

KIS ISKOLA l. Kisiskola

KIS UCCA KERTAJJAI ÚT l. Kis uccaji kertajjai út

KIS UCCA VÉGI KÚT l. Kis utca végi kút

KIS UCCAI KÖRÖSZT l. Barják-kereszt, Kis utca végi kereszt

KIS UCCAJI KERTAJJA l. Kis utcai kertaljai út

KIS UCCAJI KERTAJJAI ÚT l. Kis utca kertaljai út

KIS UCCAJI KÚT l. Kis utca végi kút

KIS UTCA, Nap Uttza (1851), Nap utcza (1902), Nap ucca, Libanyakú ucca, Kis úca, Kisucca;

utca és falurész. „A víz után fölépült a Kis ucca, a Tódáson túlról ide költöztek.” „A Tódás végét hozták föl a Kis úcába, még a templom előtt.” Mivel az 1851-es összeírásban (Szabó) már szerepel a Nap utca – a Hosszú utcával együtt –, talán az első templom építése (1836) előtti időre értik ez utóbbit. Ez az áttelepítési hagyomány erősen élt a XX. sz. második felében a faluban! 1848-as megyetérképen Kisiratos még a Nap, illetve Kis utca nélkül jelzik (Tóth 121). A Kis utca a falut (a Nagyfalut–Templomucca–Tódás alkotta települést) köti össze a Töltéssel; gazdák utcája, ma itt jár Kürtösre a busz. 2008: „Régőn... Libanyakú ucca”, mert keskeny. (9)

KIS UTCA KERTALJAI DÜLLŐ l. Kis utcai kertalja

KIS UTCA KERTALJAI ÚT, Kisucca-kertajjai út, Kis uccaji kertajjai út, Kisuccaji kertajja;

földút a Kis utca kertjeinek az alján. „Düllőút Bivajostúl.” Úgy is mondják: „Lemék a Kisuccai kertajján...” . (229)

KIS UTCA VÉGE, Kis-ucca vége, Kis úca vége;

utcarész és fél sor ház: a Kis utca Töltés felőli kis szakasza, és néhány ház a Kevermes-Kürtös közti országút mentén mindkét irányban. Buszmegállóval, kereszttel; itt kezdődik a Májeri gazdaság. Hajdan itt volt a sarkon a Csárda. (6)

KIS UTCA VÉGI KERESZT, Kis úca végi körösz, Kisuccaji körösz;

fakereszt bádognakkeresztussal a Kis utca végén, a Tótés és a Mácsai út találkozásánál. (7)

KIS UTCA VÉGI KÚT, Kis utcai kút, Kis ucca végi kút, Kis uccaji kút;

a falu fürdőjét és üvegházát melegvízzel ellátó hévíz-kút egyike. (217/a)

KIS UTCAI KERESZT l. Barják-kereszt, Kis utca végi kereszt

KIS UTCAI KERTALJA, Kisuccaji kertajja, Kis-ucca-kertajjai dűllő; dűllő a Kis utcai házak alatt. L. még Kis utca kertaljai út. (230)

KIS UTCAI KISKÖZ l. Gróza téri kisköz, Sirkó köze

KIS UTCAI KÚT l. Kis utca végi kút

KIS UTCAI VASKÚT, Kisuccaji vaskút, Vaskút;

fúrott kút a Kis utcán Pustyinál. 2008-ban mondják: az Ír ház előtt a faluban még működő három kút egyike. (18)

KIS ÚCA l. Kis utca

KIS ÚCA VÉGE l. Kis utca vége

KIS ÚCA VÉGI KÖRÖSZT l. Kis utca végi kereszt

KIS-DOMB, Kizs-domb;

a kekecsieknek a Snajder-halom (l. ott) Kisdomb, Kishalom is, S. I. adatközlői másik Kis-dombról tudnak a határban. 2008-ban a falubeliek nem tudják, korábban mire, melyikre értették. E tájt a határban valóban sok halomnyi magaslat, partos rész található...(416)

KIS-FAISKOLA l. Kiss-faiskola

KIS-GYÖP l. Nyolcház-gyöp

Kis – Iratos – dűllő;

Dombegyház község határának a falu és a kisiratosi község határ (magyar–román határ) közé eső területe (M.o földrajzinév-tára).

KIS-IRATOS PUSZTA l. Kisiratos-pusztá

KIS-IRATOSI MEDENCZE l. Kisiratosi-medence

KIS-IRATOSI ÚT l. Kisiratosi út

KIS-MIRON DÜLLŐ l. Kismiron

KIS-TÓ, Kisiratos-Kistó;

valamelyik lapos, tó nem túl pontos, régész általi megnevezése. A gepidák idejéből való „...sárból származó ép edények, többnyire kancsók Kisiratos-Kistóról...” (Köpeczi: Erd.). (417)

KIS-UCCA-KERTAJJAI DÜLLŐ l. Kis utcai kertalja

KISDED TEMPLOM l. Kistemplom

KISERDŐ, Erdő, Akácerdő, Iratosi kerek erdő, Iratosi sűrű erdő, Vót kiserdő;

erdőske a falu határában. „A Sürgöny-úton Kürtösre tartva a Kiserdő mellett kerülünk.” „A Temetősarkánál! Ki van ritkítva, régen ez vót a Kiserdő. Oda van építve a Pálínkafőző.” Nótában: „Iratosi kerek erdő, kis erdő”, és „Iratosi sűrű erdő, zöld erdő” (K. F.). „Azt is ellopták” – közlik velünk 2008-ban. Valami azért látszik még belőle a Tötésről, Kürtösről jövet. Az 1950-es években a gyűjtő édesapja Kiserdőként emlegette. L. még Bóni-kiserdő, Nagyerdő. (261)

KISGAZDA HÁZ l. Gazdaház

KISIRATOS SARKA;

dűlő. „A Nagyfalú végiben, Kisiratos sarkában volt Almásiratos.” (371)

KISIRATOS-KISTÓ l. Kistó

KISIRATOS-KÜRTÖSI KÖVESÚT l. Kürtösi kövesút

KISIRATOS-PUSZTA, Puszta Kis Iratos (XVIII. sz.), P. Kis Iratos (1804), Kis-Iratos puszta (1832), Kis Iratos P. (1855), Kis Iratos puszta (1902), Jakabffy-birtok, Jakapfi-birtok; az 1780–84-es katonai fölmérésen Puszta Kis Iratos (nem tudni, mi a magyarázata) Nagyiratos alatt látható. A XIX. században kincstári föld, a pécskai uradalom legelője, szélén a Kincstári hodállyal, l. ott. A gyöpöt Jakabffy Béla törte föl, aki 1880 táján vette meg, s 1911-ben újabb birtokosokat, Schneidernékat jegyzi a kataszteri térkép. Ekkor a korábbi egyetlen épület, a hodály helyén s körül jól fejlett major, a pusztán pedig három tanya mutatja magát. Kisiratos-pusztát a népnyelv Kilsőgyöpnek nevezi, illetve alaposan összekeverik a hajdani Pusztát, a Kilső-gyöpöt és a Nagygyöpöt. Nem ok nélkül, mert a falualapítás előtt Kisiratos-puszta, Puszta-Kisiratos a két megyébe (Aradba, Csanádba), három részre (Kis-Iratosra, Nagy-Iratosra, Almásy-Iratosra) szabdalt Iratos puszta, Puszta-Iratos teljes csanádvármegyei kisiratosi harmada – hogy a dohánykertész település megszületése után a faluhatár délnyugati, legelőnek megmaradt, föltöretlen részének legyen ez a neve. A Jakabffy-birtok bizonyára nagyjából azonos az 1911-es térképen 45. számú dűlőnek írott – korábban Kisiratos-pusztának nevezett – ekkor 563 kataszteri hold terjedelmű határrésszel. L. még Jakabfy-tanya, Szalbek szállás. (345)

KISIRATOS-SZÁLLÁS, Szall.(as) zu Kis Iratos (XVIII. sz.);

a Kisiratos-szállás helynév (‘németül’, „Szall. zu Kis Iratos”-ként) az 1780–84-es katonai fölmérésen található, pár házat jelöl Puszta Kis Iratos alatt, Varjas-szállás mellett – nem tudni, miért, Nagyiratostól délre. (408)

KISIRATOSI AGRODOR MEZŐGAZDASÁGI TÁRSULÁS l. Kolhoz
 KISIRATOSI ÁLTALÁNOS ISKOLA l. Iskola
 KISIRATOSI FARM l. Széra
 KISIRATOSI GYERMEKOTTHON l. Gyermekotthon
 KISIRATOSI GYÖP l. Nagy-gyöp
 KISIRATOSI JEGYZŐSÉG l. Jegyzői lak
 KISIRATOSI KÖZSÉGI ISKOLA l. Iskola
 KISIRATOSI MALOM l. Faragó malom
 KISIRATOSI MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZET l. Kolhoz
 KISIRATOSI MTSZ l. Kolhoz
 KISIRATOSI MŰVELŐDÉSI HÁZ l. Kultúrház
 KISIRATOSI NAGY HALOM l. Szőlőshalom
 KISIRATOSI ÖNKÉNTES TŰZOLTÓ TESTÜLET SZERTÁRA l.
 Kistemplom
 KISIRATOSI PÉPÉNÉRIA l. Májeri faiskola
 KISIRATOSI POLGÁRMESTERI HIVATAL l. Községháza
 KISIRATOSI PÖPÖNÉRIA l. Májeri faiskola0061
 KISIRATOSI PUMPAHÁZ, Kisiratosi pompaház, Dorobánci
 pumpaház, Dorobánci;
 pompaház, Pompaház, Pumpaház, Tégladűlői kanton, Tégladűlői pumpaház, Kanton, Kisiratosi sztáció, Kisiratosi stáció, Dorobánci sztáció, Dorobánci stáció, Sztáció, Stáció;
 szivattyúház, szivattyútelep Kisiratos és Nagyiratos közt a Csík-éren. A környéken működik még – a falu határmesgyéje mentén – a hatházai, a kisvarjai, a nagyiratosi és a kútasi kanton. Árvíz idején ezekkel zárják el az árkokban a folyást, hogy ne menjen át Magyarországra. A kisiratosiak a Dorobánci pompaházig halásznak a Csatornában, az Országhatárnál, a granicsárok nem szeretik. A ritkább Sztáció nevezet a román 'stație' (állomás), a Kanton pedig az úgyszintén román 'canton' (őrház) nyomán született. A Pumpaháznál gyakoribb a Pompaház ejtés. (352)
 KISIRATOSI R. K. LELKÉSZI JAVADALOM l. Pap-földje
 KISIRATOSI R. K. PLÉBÁNIA l. Plébánia
 KISIRATOSI RÓZSA MOTEL l. Rózsa szálló
 KISIRATOSI SPORTPÁLYA l. Futballpálya
 KISIRATOSI S(Z)TÁCIÓ l. Kisiratosi pumpaház
 KISIRATOSI STRAND l. Fürdő
 KISIRATOSI ÚT, Kis-Iratosi út (1894), Magyardombegyháza–kisiratosi út (1906), Tőtés, Dombegyházi út, Kevermesí út; a Dombegyháza és Kevermes közti útból a tanyasi iskolánál Kisiratosnak–Kürtösnek elágazó út neve a XIX. sz. végén; az út jelölése és megnevezése a tervezett nagy öntöző-csa-

tornarendszert ismertető kiadvány térkép-mellékletén (Az arad-csanádi öntözések). 1906-ban a Töltés nyugati részét hivatalosan Magyardombegyháza–kisiratosi útnak hívják – ugyanezt a részt utóbb a nép Kevermesi útnak és Dombegyházi útnak is tiszteli. L. Battonyai út, Kürtösi kövesút, Töltés. (219)

KISIRATOSI-MEDENCE, Kis-iratosi medenceze;

a falu környéke XIX. század végi szakembernek „medence”. „...Ez az irány a Száraz-érhez tartozó kis-iratosi medenceze és az ugyancsak a Szárazérhez tartozó Czigányka medenceze vízválasztóján...” – itt épül (?) 1894-ben az arad–csanádi öntözőcsatorna. Azaz: az Ér, Csík-ér medencéje – a másik a Kútason csurdogáló Cigánka medencéje, l. ott. (226)

KISISKOLA, Kis iskola, Oskola, iskola ház(ak);

a nagy iskolával átellenben, a szövetkezeti fűszerbolt (ma Gyermekotthon) mellett, a Templomkert végében áll ez a (volt) tanoda. 1828-ban Lovrik István a tanító, egyben kántor és jegyző is (Andó) – a putriiskolában, ahonnan az 1830-as években átköltözhettek a mai helyen fölépült, tanítói lakkkal kiegészített iskolába (Csanád vm. népokt. mon. 115). A plébánia-történetben ez olvasható: „1839-ben Az Oskola mely igen romlott karban éppen az Plebánia mellett létezett, lerontatván, és az helye az Plebánia Udvar nagyobbítása végett azzal egyesítetett; az Oskola pedig a látható illendő alakban az Templom végénél jobb oldalon, az Uraság és község költségén minden szükségesekkel tserép tetejre elkészítetett” (HD 4) – a Templom-kertből nyert területen (TÁ). Az osztatlan, 4 osztályos elemi iskola 1867-ben lett 6 osztályos, 1892-ben a római katolikus iskolából községi iskola lett (KG Kisiratos 129-130). A jelenlegi épület – állítólag – a XX. század elején épült, tanítólakással. Ma az általános iskola két szaktanterme van itt, az egyikben a tanoda könyvtárával, amely időnként községi rendezvények helyszíne. A legelső iskola nem tudjuk, hol volt. A megyei iskolatörténet (Cs. vm. népokt. mon. 115) így ír róla: „Kis-Iratos községe 1819-ben települt... A szerződés csak 10 évre szól. De a lakosság, mihelyt funtusait felépíti, gondoskodik iskoláról. Ez egy padlástalan putri, mint a többi... Ez is bérelt helyiség volt. Csak mikor 8-10 év múlva egy telepes elköltözik, annak hátrahagyott putrijában nyert otthont az iskola.... Mikor aztán 1834-ben újabb 21 évre szerződnek a földesúrral a telepesek, gondolhatnak megfelelően iskolaépület emelésére is, amely 1834-ben már fenn is áll... a

tantermen kívül két szoba, konyha, kamra és mellék épületekkel ellátott tanítói lakot emel”. 1903-ban épül a későbbi nagyskola első része (Kovách: Kisiratos 130), l. Iskola. (95)

KISKASZÁRNYA l. Kaszárnya

KISKÖZ l. Gróza-téri kisköz, Sirkó köze, Toldási kisköz, Tormáék kisköze

KISKULTÚR l. Jegyzői lak

KISKULTÚROTTHON l. Jegyzői lak

K i s k u t a s ;

Kutas része. A Gyulai út és a vasút közt két dűlő, itt volt 200 holdja Kása Jánosnak, Kása Anti bácsi dédapjának, aki ezt eladta és vett a Csárdánál 500 holdat – emlegeti a felcserből lett helytörténész dédunoka 1980-ban.

KISMIRON, Kis-Miron dűlő;

a Miron-dűlő kisebbik – 30 hektáros – része a Kilsőgyöpnél. (322/a)

KISS-FAISKOLA, Kis-faiskola;

faiskola gyümölcsössel, veteménnyel: nyaranta dinnyevásárunk a Kis utca végén a Tőtés mellett (az új ezred első éveitől). Kiss József 2003-tól 2 hektáron termel dinnyét, 2004-ben 70 mázsa termett dinnyekertészetében, ekkor még nincs versenytársa a faluban és a környéken; a dinnyeföld mellett gyümölcsfaiskolája is van (Művelődés). (239)

KISS-IRATOSI PAP LAK l. Plébánia

KISTEMPLOM, Örektemplom, Régi templom, Templom, Templomotska, Kisded Templom (1836), kis Egyház (1841), Egyház (1856), Kisiratosi Önkéntes Tűzoltó Testület Szertára, Tűzoltó-laktanya, Tűzoltó-szertár;

a falu első temploma (amely a korábbi putriszerű kápolnát követte) a hagyomány szerint Szalbekné háza és a Község-háza között volt, s az épület ma tűzoltó-szertárként szolgál. Vannak, akik úgy tudják, a mai templom helyén állt az eredetileg torony nélküli imaház. Palugyay azt írja, hogy 1818-ban Szalbekné építtette (a legelsőt, a 'putrikápolná'-t, amelyre leghamarabb 1819-ben lett szükség, amikor a nép idekerült). (Vályogból épült, nádtetővel a hasonló korú első újkígyósi kápolna – Jároli –, ilyen lehetett a kisiratosi is.) Az 1836-os önálló egyházközséggé válásig Kisiratos Arad-(Német-)Szentmárton leányegyháza. Az első templom és paplak 1836-ban (Tamás szerint 1837-ben) torony nélkül épül, a zsindeyes Kistemplomhoz 1838-ban tornyot ragasztanak, s díszes nagy harangot, meg (állítólag a maival azonos) orgonát kap e katolikus istenháza. A kisiratosi Temp-

lom-nap (búcsú), akár ma, szeptember 14-e, a Szent Kereszt fölmagasztalásának ünnepe. A plébánia-történet Kisded Templomként, Templomotskaként is említi (HD). Ugyanott leljük a templomocska „kis Egyház” s „Egyház” megnevezését (HD). Ez az épület szolgált 1880-ig. A XX. század elején már a kisiratosi önkéntes tűzoltók szertára, s ma is az. Falán kétnyelvű fölirat a ház rendeltetéséről – a kevés iratosi magyar és román nyelvű hivatalos fölirat egyike az eredeti román kommunizmus évtizedeiben. (Találkozni olyan vélekedéssel is, hogy a Kistemplom a mai Templomkertben, illetve a Presszó kerthelyiségének a helyén állt.) A Tűzoltószertárt 1986-ban idős helybéli Tűzoltó-laktanyaként említ. (1855-ben a falu tűzoltáshoz bír 1 hosszú létrát és 2 db csáklját – HD.) Valaha nem csak a templom, a plébánia is itt volt (TÁ) – Szalbekné háza közvetlen szomszédságában, tehetjük hozzá. (73)

KISTÓ l. Kis-tó

KISUCCA l. Kis utca

KISUCCA-KERTAJJAI ÚT l. Kis utca kertaljai út

KISUCCAJI KERTAJJA l. Kis utcai kertalja, Kis utca kertaljai út

KISUCCAJI KÖRÖSZT l. Kis utca végi kereszt

KISUCCAJI KISKÖZ l. Gróza téri kisköz, Sirkó köze

KISUCCAJI VASKÚT l. Kis utcai vaskút

KIZS BÉLÁJÉK UCCÁJA l. Kis Béláék utcája

KIZSDOMB l. Kisdomb, Snájder-halom

KIZSGYÖP l. Nyolcház-gyöp

KLEPE;

mészárszék a két háború köz a Templom utcán Sándor Miska kocsmája mellett. Klepe kürtösi román mészáros volt Fridmannel szemben. (62)

KOCSMA l. Betti néni csárdája, Gizi néni, Kohn, Roza néni kocsmája, Rózsa bár, Rózsa bisztró, Rózsa szálló, Sándor Miska kocsmája, Szurok Pali kocsmája

KOHN, Bufet, Kón, Kónék, Kónék bóttya, Vót Kónék-bóttya, Csárda, (A) Zsidó, Bërzán Kati kocsmája, Bërzán Kató, Kati-kocsmá, Katica-csárda;

egykor szatócsbolt és csapszék, majd földművesszövetkezeti kocsmá (az ezredforduló óta újfönt magánkézben), s az egykori zsidó kereskedő-kocsmáros neve után Kónnak mondják az itteni buszmegállót is. Kohn László volt (állítólag) a vegyesbolt utolsó zsidó tulajdonosa, 1947 táján Palesztinába ment. Ma is Kónnak hívják, újabb csúfneve (a XX. század utolsó harmadában) jellegzetes hölgyvendégéről, a szomszédban

lakó, törzsvendég asszonyról ragadt a csapszékre. A Schem. Csanád. 1830-ban három zsidót említ az 1343 lelkes faluban, az 1835-ös türelmi adó kiadásában Kisiratosról Spitzer Isák szerepel, a századfordulón pedig 73 mózesvallású magyar él itt (Schem. Csanád. 1902). A két háború közt az emberek emlékezete szerint négy zsidó család lakott a faluban: 1. Herman, felesége Róza néni, róla nevezték el a tódási kocsmát, 2. Kón, 3. Fridman, és 4. Gizi néni, aki a Malomnál tartott báltermet. A Kohn-féle ház 1882-ben Scherfer D., 1902-ben Fischer B. tulajdona (kataszt. térk.). Az első háború után történeteket lásd Szalbekné házánál; a kisiratosi zsidókat a második világháború alatt történtek (l. Zsidótemető) üzték el. Schwartz Albert 1881-ben Kisiratoson született, a Tömösvárt 1930-ban megjelent bánsági Ki kicsoda? ír róla: a temesvári Victoria kalapgyár rt. főrésztulajdonosa és vezérigazgatója ez időben (felesége Heimann Malvina). „Kónék” ma a leglátogatottabb kocsmá a faluban, nagy kerthelyisége is van. 1983-ban az épület Kis utca felőli részében szövetkezeti férfi-női fodrászat működik 1-1 fodrásszal. A vendéglő időnként véres verekedések tethelye. Román neve egy időben Bufet. S. I.: „Kónék bóttyánál ál mög a busz”. 2010-ben a Kohn-család Izraelban élő leszármazottja visszaigényelte és meg is kapta az ingatlan tulajdonjogát, a kocsmáros csak bérlője az épületnek. (30)

KOHNÉK KERESZTJE l. Barják-kereszt

KOLÉKTÍV l. Kolhoz

KOLÉKTÍV ELŐTTI VASKÚT l. Kolhoz előtti vaskút

KOLÉKTÍV-KERTAJJA l. Kollektív-kertalja

KOLHOZ, Kólhoz, Kolléktív, Koléktív, Kolléktív, Téesz, Szövetkezet, Termelőszövetkezet, Szabó Árpád téesz, Dorobánci téesz, Szabó Árpád kollektív gazdaság (K. E.), Dorobánci kollektív, Cooperativă agricole de producție: Dorobanți Mezőgazdasági Termelő Szövetkezet, CAP, Kisiratosi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, Dorobánci MTSz, Kisiratosi MTSZ, Kisiratosi Agrodor Mezőgazdasági Társulás, Agrodor szövetkezet, Agrodor társulás, Társas, Agrodor; a helybéli, egykor kitűnően gazdálkodó téesz székháza – irodái, magtárai, istállóí, gépszínei, műhelyei – a Nagyfaluban. Az utcai főépület hajdan a Kásáéké volt. 1950-ben „alakult meg 77 családdal és 210 hektár földdel a termelőszövetkezet, amelynek elnöke Szanda Antal evtárs volt” (Andó – ő említi a téesz román nevét: CAP). Az idősebbek inkább a Kolhoz, a fiatalok meg a Kol(l)ektív s a Téesz nevet használják (használták). A korábbi Szabó Árpád termelőszövetkezet-név már

a rendszerváltozás előtti évtizedre kiment a divatból, ekkor hivatalosan csak a Dorobánci MTSz nevet említik. Szabó Árpád az erdélyi és a Részek-beli magyar munkásmozgalom egyik kiválósága a két háború közt; Aradon ő szervezte a MADOSZ-t (a Magyar Dolgozók Szövetségét), 1943-ban a titkosrendőrség (sziguranca) lefogta és halálra kínoztta (Sz. Á.: Üzenet a mának). A rendszerváltozást követően társas gazdasággá alakult át. Ezt követően, főleg a saját lábukra állók, a társast is Kolhoznak tisztelik, illetve gúnyolják. (117)

KOLHOZ ELŐTTI VASKÚT, Kólhoz előtti vaskút, Kolléktív előtti vaskút, Koléktív előtti kút;

fúrott kút a téesz székházával szemben. 2008-ban a faluban még működő három kút egyike - a másik kettő: Kis utcai kút, Templom-téri kút. (118)

KOL(L)ÉKTÍV l. Kolhoz

KOLÉKTÍV ELŐTTI KÚT l. Kolhoz előtti vaskút

KOLLEKTÍV-KERTALJA, Koléktív-kertajja, Téesz-kertajja;

a Nagyfalusi kertalja Kolhoz-központ alatti része. Lassan az egész Nagyfalusi-kertalját így hívják – az 1980-es években, hogy 1990 után lassan elfelejtődjék e helynév. (314)

KOVÁCS l. Kovács-kereszt

KOVÁCS ANDRÁS KÖZ(E) l. Kovács-köz

KOVÁCS ANTAL KÖRÖSZTYE l. Kovács-kereszt

KOVÁCS ANTALNÉ KÖRÖSZTYE l. Kovács-kereszt

KOVÁCS ANTALNÉ KÖRÖSZTYINÉ l. Kereszt-dűlő

KOVÁCS-KERESZT, Kovács-köröszt, Kovács, Kovács Antal körösztje, Kovácsék körösztje, Kovácsné körösztje, Kovács Antalné körösztje;

fakereszt bádogkrisztussal az Aradi úton a határban. „Ott csapta agyon a villám az öreget. Az egész család a szekéren volt, jöttek haza valahonnan, csak őt csapta agyon!” Más szerint viszont csak az asszony halt meg. Az 1911-os kataszteri térkép már jelöli. S. I.: a Köröszt-dűllőnél van, l. ott. Az ezredfordulón fölújították. (398)

KOVÁCS-KÖZ, Kovács András köze, Kovács András köz;

a Tódásról a Gyöpre vezető kis köz K. A. házánál. Végében a századfordulós térképek szélmalmot jelölnek. (23)

KOVÁCSÉK KÖRÖSZTYE l. Kovács-kereszt

KOVÁCSNÉ KÖRÖSZTYE l. Kovács-kereszt

KÓN(ÉK) l. Kohn

KÓNÉK BÓTTYA l. Kohn

KÓNÉK KÖRÖSZTYE l. Barják-kereszt

KÓRHÁZ UCCA l. Iskola utca

KÖRÖSZT l. Kereszt

KÖRÖ(S)Z(T) DÚLÓ l. Kereszt-dűlő

KÖSSÉGI FAISKOLA l. Faiskola

KÖSSÉKHÁZA l. Községháza

KÖVESÚT l. Battonyai út, Kürtösi kövesút, Töltés

KÖZ l. Gróza téri kisköz (Kis utcai kisköz), Kovács-köz, Nagyfalu-
si kisköz, Sirkó köze, Toldási kisköz, Tormáék kisköze

KÖZÉPSŐ-DÚLÓ;

dűlő és dűlőút a Nagyfalusi-kertalja és a Nagyároki-dűlő kö-
zött. Egy része 1980-ban barackos és szőlő. (316)

KÖZPONT l. Templom tér

KÖZSÉGHÁZA, Kisiratosi Polgármesteri Hivatal, Néptanács,
Szfát, Szvát, Tanácsház, Posta, Községház, Kösség háza,
Kössékház(a);

a hajdani magyar községháza román néptanácsként szűnt
meg 1968-ban eredeti rendeltetésének szolgálni, ugyanis Kis-
iratost az utóbb várossá nyilvánított Kurticshoz csatolták. A
helyi néptanács megszűnt, szerepét átvette a kürtösi román
közigazgatás. A régi Községháza az 1980-as évek elején az is-
koláé, itt volt a tornaterem is. 1985-ben ide költözött a posta,
l. ott. A hivatalos és kötelező román nyelv hatására egy idő-
ben Szfát, tévesztéssel Szvát a Kösségház neve. „A Szvátná...”
(Románul a néptanács ’sfatul popular’.) 1988-ban a régi Nép-
tanács épületében férfifodrászat, posta, női fodrászat, milícia
működik. A változás után egy ideig itt székel a helyi gazda-
kör is. 2003-ban a falu visszanyerte önkormányzatát, azóta
újfönt itt működik a Községháza, oldalában a rendőrséggel.
Az első faluvezetők, akiknek a neve előkerült: 1821-ben a régi
telepesek közt szerepel „Kis György bíró”, az újabb telepesek
között „Öreg Vátzi Mihály bíró” (Kovách: falutörténet 47-48).
Magyar... bíró (1936. október 5-én kelt a gyűjtő édesapjának,
őrek Kurtucz Mihálynak az anyakönyvi kivonata, az aláírás-
ból kiolvasni lehetetlen keresztnév). Utána Almási Béla a
bíró kb. 1938-tól valameddig, őt követhette Magyar János,
aki 1941-ben a bíránk (HD), 1945 után az első bíró Antal...,
Antalt Andó Antal követi. Még valaki, aztán bevitték a hiva-
talt Kürtösre (öKM). 1949-ben „Antal János szegényparaszt
lett az elnök, helyettese Hügel István, a titkár pedig Battonyai
György (Bataneant Gheorghe)” – tudjuk meg az Andó-féle
falutörténetből a néptanácsi átalakulásról. 2004-ben Amási
Vince tanár, iskolaigazgató lett az újra önálló község első
polgármerstere. (75)

KÖZSÉGI BAROMKÚT, Községi barom kut (1856), Barom Kút (1831);

1831-ben a falu fogadott ünnepén, a Szentháromság vasárnapját megelőző szombaton megszentelik a Barom Kutat (HD). „Községi barom kut” 1856-ban (Battonya). Helyét nem tudni; esetleg a Nagykút, l. ott. (383/a)

KÖZSÉGI FAISKOLA l. Faiskola

KRAVEC;

kovácsműhely az 1930-as években a Kis utca végén a mesterről elnevezve. (8)

K r i p t a l. Almásyiratos

KROSÁN GYÖRGY MALMA l. Krosán-malom

KROSÁN-FÉLE MALOM l. Krosán-malom

KROSÁN-MALOM, Gál Ferencz és társa gőzmalom, Gál Ferencz és társai (A-i iparkam.), Krosán-féle malom, Krosán György malma, Gőzmalom, Volt (Vót) Gőzmalom, Régi malom, Malom;

malom a Malom utcában. A kisiratosi gőzmalomról hírt ad 1886-ban az aradi iparkamara jelentése. 1891-ben a kisiratosi „Gál Ferencz és társai” gőzmalom szerepel a legalább 20 állandó munkást foglalkoztató Arad-környéki ipartelepek közt (A-i ip.kam.). Utóbb az emlékezet szerint Krosán György, aki mácsai születésű; 1927-ben eladta, visszament Mácsára, s a malmot a Kásák vették meg hat-százezer lejért (K. A.) – l. Kása-malom. Később a malomgépész, Kőrösi megvásárolja a malmot. (Kőrösinek azelőtt cséplőgépe volt.) Az 1980-as években szövetkezeti malom. (1852-ben már „száraz liszt és úgy nevezett sutu malmok” a faluban – B. m-i Lt.). (114)

KUGLI;

tekepálya a Kiskultúr mögött. Kedvenc vasárnap és sátoros-ünnepi szórakozóhelye a helybéli embereknek. (67)

KULTÚR l. Kultúrház, Jegyzői lak

KULTÚRHÁZ, Kisiratosi művelődési ház, Dorobánci művelődési ház, Kultúr, Újkultúr, Új kultúrház, Natykultúr, Natykultúrház, Natykultúrotton, Nagy kultúr;

a mai Kiskultúr – l. Jegyzői lak – udvarán épült 1956 után a nagy művelődési otthon, ahol színházi és mozielőadásokat, gyűléseket, bálakat rendeznek, s a vörös időszakban időnként elrettentésül ’ítélet’-et (Aradról kihelyezett bírósági tárgyalást) tartottak. A dorobánci művelődési háznak megszerezte híres színjátszói és táncosai voltak. Egyik itteni előadása után mondta Bretter György: „A filozófia: Kisiratos” (Tiszatáj). L. még Jegyzői lak. (70)

KURTICS ALATT l. Kürtös alatt

KURTICSI FASOR l. Kürtösi fasor
 KURTICSI HATÁR l. Kürtösi határ
 KURTICSI HATÁRSZÉL l. Kürtösi határ
 KURTICSI KÖVESÚT l. Kürtösi kövesút
 KURTICSI PĚPĚNĚRIA l. Májeri faiskola
 KURTICSI PÖPÖNĚRIA l. Májeri faiskola
 KURTICSI ÚT l. Kürtösi út, Töltés
 Kurticsi úti kút l. Kürtösi úti kút
 KURTUC GERGŐ UCCÁJA l. Gergő utcája
 KURTUC ROZINÁL l. Gulyás-gyöp

KUTAS, Kutos (Sch. Cs.), P(uszta) N(agy) Kutas (1805), P. Kutas-háza (1858), Kutasháza puszta (Csánki) Kútas, Kútas puszták, Kútas tanyák, Kutas puszta;
 a középkori Kutas (Keczer-Kutas) falu pusztája, a XIX. század végétől sok-sok tanyával – ma ezeknek, egy-két kivétellel, hűlt helyük. Az iratosi népi névfejtés szerint azért Kutas, mert „Mind tanyavilág, tanya tanyát ért, kút vót mindönütt, egymást érték”. S. I. említi az újabb helyi magyarázatot a Kutas név eredetéről: gödröt kellett ásni, hogy legyen vizük az épülő csatorna – l. Kutasi csatorna – mosásához. Egész Mácsa alá a vasútig tart e határrész. Csak a töredék része van itt, a többi Kürtösnek adózott mindig. „Sok ezör hold; finom fődek, tudd mög!” Borovszky a csanádi Peres-Kutasról szólván az ellenkezőjét írja: e nevet akkor kapta, amikor ezen a vidéken még ritka volt egy-egy pusztai kút. Az iratosi öregek szerint Kutason az első háború előtt a tanyák két-három román kivételével mind német kézen voltak; szerintük azelőtt „Andaházié vót egész be Mácsáig, tőle vötték mög a némötök”. A téesz-szervezéskor Kisiratoshoz csatolt kutasi részt hol Cigánkának, hol Hajzlernak hívják (1930 táján vette Hajzler László 580 holdas kutasi birtokát). Mivel a tanyákat lebontották, nehéz azonosítani, a jelenlegi községhatárban elhelyezni egy-egy ma is emlegetett helynevet, dűlőt, tanyát. Borsi (tanyája) az iratosi Kutason van, de mellette emlegetik Öblödi (Öblödi) tanyáját, Kása Palcsi tanyáját is. Az egyik öreg így sorolja a kutasi tanyákat: Szvergyán, Juhász, Kugler, Brautner, Godó, Bulbóka tanyája, Sofördűlő... Csak egy részükről derül ki, hol volt. Kása Béla tanyáját Hajzler mellett említik, de Kutason volt Kása Pista meg Kása Palcsi tanyája is. Kutas egy része Kiskutas – ez is gyakran szóba kerül, amikor este odahaza a traktorista emberek mesélik, aznap hol dolgoztak. „Kutas-pusztán, Iratos határában...” – indul a nóta Kovács gyűjteményében. L. Ku-

tasi csatorna. (161)

K u t a s é r l. Kutasi csatorna

KUTAS PUSZTA l. Kutas

K u t a s – é r i f ő c s a t o r n a l. Kutasi csatorna

KUTASHÁZA PUSZTA l. Kutas

K u t a s i c s a t o r n a, Kutas-éri főcsatorna, Canalul Cutaş, Kútasi-csatorna, Kutas ér, Kutas; csatorna Kúton. S. I. adatközlői szerint onnan a Kutas helynév, hogy ezen a határrészen csatornát építve előbb kutat kellett ásni. Nyilván téves népi helynév-magyarázat, l. Kutasnál! Kérdéses, Kisiratos határát érint-e Kúton ez a vízfolyás! A helyiek 2008-ban nem tudnak róla, hogy a Kutas-ér, illetve a Kutas-csatorna súrolná a községhatárt, illetve átfolyna a falu külterületén.

KUTASI HÍD, Kútasi-híd;

S. I. említi e hidat, amely nyilván Kúton van s a Cigánka föltött ível át – hogy hol, 2008-ban nem tudják -, talán a Kutasi úttal, l. ott. Nem valószínű, hogy a Kutas-éri csatorna hídja, mert az kívül esik határunkon, l. Kutasi csatorna. (167)

K u t a s i p u m p a h á z, Kútasi pompaház, Kútasi stáció, Kútasi sztáció, Pompaház, Pumpaház, Sztáció, Stáció; szivattyútelep Kúton. Emlegetik az arrafelé gyakran megforduló kolhozista gépészek, de valószínűleg a Kürtös kezén lévő Kutas területén van.

KUTASI ÚT, Kútasi út;

a Kaszárnyai út folytatása, Kúton át egyenesen a lőkösi templomnak visz, regélik a heybéliek. (193)

KUTOS l. Kutas

KÚT l. Bóni-kút, Cementkút, Egyes-kút, Gulya-kút, Kettős-brigádi kerekes-kút, Kettőskút, Kis utcai vaskút, Kolhoz előtti vaskút, Községi baromkút, Nagyfalusi vaskút, Nagykút, Paradicsomos kút, Templom téri vaskút, Toldási vaskút, Zabrányi kút

KÚT (hévízkút) l. Kis utca végi kút, Kürtösi úti kút, Nagyfaluvégi kút

KÚTASI CSATORNA l. Kutasi csatorna

KÚTASI HÍD l. Kutasi híd

KÚTASI POMPAHÁZ l. Kutasi pompaház

KÚTASI PUSZTÁK l. Kutas

KÚTASI S(Z)TÁCIÓ l. Kutasi pompaház

KÚTASI TANYÁK l. Kutas

KÚTASI ÚT l. Kutasi út

KÜLSŐ-GYÖP, Kilső-gyöp, Külső-gyep, Meddő;

gyöp és téesz-istálló a nagyiratosi határnál. Mára a köz-tudatban összeolvadt Kisiratos-pusztával. Míg Kisiratos-pusztá a kincstáré, majd Szalbekéké, Jakabffy és másoké, a kilsőgyöpi legelő a kisiratosi közbirtokosság tulajdona (hasonlóan a falu alatti Gyöphöz). Egyre fogyott, a feltörés nyomán ma már csak a Meddőnek is nevezett darabja van meg. „A meddő állatokat tartották itt. Most itt vannak a növendék jószágok – borjú, csikó –, akik kétévesek, és utána föl-folyatják, növendék tehenek, előhasasok. Ott nevelik a téesz növényeiket.” A hajdani Kilsőgyöp táblái nem sok termést adnak. Az istállóhoz fasor visz be az Aradi útról. A 2008-as új településfejlesztési terv ezen a határrészen ipari beruházásra számít. L. még Kisiratos-pusztá, Nagy-gyöp, Szajván, Szalbek szállás, Szalbek-pusztá. (392)

KÜLSŐ-GYÖPI CSATORNA, Kilső-gyöpi csatorna, Kilső-gyepi csatorna, Külső-gyepi csatorna;
csatorna a Kilsőgyöpön. (344)

KÜLSŐ-GYÖPI ÉR I. Mironi csatorna

KÜLSŐ-GYÖPI FASOR, Kilső-gyöpi fasor, Külső-gyepi fasor;
fasor a Kilsőgyöpön, S. I.-nek említik. (343)

KÜLSŐ-GYÖPI TÓ, Kilső-gyöpi tó, Kilső-gyepi tó;
vízállás a Kilsőgyöpön, S.I.-nek említik. (357)

KÜLSŐ-GYÖPI ÚT, Kilső-gyöpi út, Külső-gyöpi út, Külső-gyepi út;
a Vencel-hídi út folytatása a Kilsőgyöpre a Halomi földeken át. (379)

KÜLSŐ-GYÖPI VASKÚT, Kilső-gyöpi vaskút, Külső-gyepi vaskút;
fúrott kút a Kilsőgyöpön (S. I.). (358)

KÜRTÖS ALATT, Kurtics alatt;
a szomszédos Kürtös város községhatárával átellenben, minálunk fekvő rész, ahol pl. a Zábrányi dögödör található – l. ott. (387)

KÜRTÖS-KISIRATOSI KÖVESÚT l. Kürtösi kövesút

KÜRTÖSI FASOR, Kurticsi fasor;
S. I.: fasor Kürtös és Kisiratos közt – tán a régi, egész Kisiratosot kerítő fasor maradványa, ha még egyáltalán megvan. (404)

KÜRTÖSI DOMB, Kürtösi halom;
halom a kürtösi határon. Kovács F. aradvégi népköltési gyűjteményében a „Kürtösi domb”-ot alagút köti össze a nagyhalommal (Szőlős halommal?). A térképeken 105 m magas halom mutatja magát azon a szent helyen, névtelenül, a Kiserdőnél az iratosi-kürtösi községhatáron a Tótés és az Almafás út találkozásánál – talán ez. (241)

KÜRTÖSI HATÁR, Kurticsi határ, Kürtösi határszél, Kurticsi határszél;

községhatár és mente Kürtös meg Kisiratos között. A Kurticsi határszélen, a Tóttés mellett tervezték a XIX. század végén megépíteni a táj nagy öntözőrendszerének főcsatornáját – olvasni „Az aradi-csanádi öntözések” c. munkában. (160)

KÜRTÖSI HATÁRSZÉL l. Kürtösi határ

Kürtösi ipari park l. Zóna

KÜRTÖSI KÖVESÚT, Kurticsi kövesút, Kövesút, Tóttés, Kisiratos–kürtösi kövesút, Kürtös–kisiratosi kövesút, Töltés; a Kisiratos és Kurtics közti országút, közönséges néven Töltés (l. ott) – a többit akkor használják, ha idegennel beszélnek, illetve akkor hallani e neveket, ha valaki okoskodásában a félnépi változatokkal él. Az öregek úgy vélekszenek, hogy még a magyarok építették a Töltés másik, nyugati részéhez hasonlóan a XX. század elején. K. A. viszont azt állítja, hogy 1933-tól 1939-ig épült, 1936-ra megvolt a Csárdáig az alapozás. az 1950-es években gyakorlatilag járhatatlan volt, a terméskövek 20-30 centis szintkülönbségbeli eltérései igen zötyögőssé tették. Kocsival mellette hajtottak, csak jobb híján télen mentek rá. Kürtösre gyalog, kerékpárral rövidebb földúton, netán a kövesút mellett mentünk. Ma aszfaltút, ez köti össze a világgal. L. Kisiratosi út, Kürtösi út, Töltés. (238)

KÜRTÖSI ÚT, Kurticsi út, határ út (1911);

földút Nagyiratos és Kürtös közt, jó darabon a kisiratosi-kurticsi községhatáron. A kisiratosiak, ha csak nem kellett valamiért a Töltésen kerülniük, Nagyfaluból erre tértek rá a vasútra s Kurticsra menet. Kürtösi, Kurticsi út a neve a Töltésnek is, l. ott. (393)

Kürtösi úti kút, Kurticsi úti kút;

a Kisiratos mellett fúrt három hévízkút egyike, a másik kettővel ellentétben ez már a kürtösi határba esik. A Sürgönyút, Almafás-út itt fut ki a Töltésre. Ez a kút már nem működik, a másik kettő látja el hévízzel a falut.

LAPOS l. Andó laposa, Homokbánya, Kekecsi lapos, Válykos-tó

LAZOK l. Cuci

LÁSZLÓ JANIÉK UTCÁJA, László Janijék uccája, László Janójék uccája;

utcanév S. I.-nál. Az Iskola ucca végén lakik László Janó – mondják Talpaiék 2008-ban. (101)

LÉVÉSI HATÁR l. Dombegyházi határ

LIBA UCCA l. Tóth Ferkó utca

LIBANYAKÚ ÚCA l. Kis utca
 LOLÉ UCCA l. Márton utca
 LŐKÖSI–KEVERMESI HATÁR l. Kevermesi határ
 LUSZTIG l. Lusztig földje, Májer
 LUSZTIG FÖLDJE, Lusztik-főggye, Lusztig;
 régén tanya és dűlő, az 1980-as években állami gyümölcsös
 a Mácsai útra. Lusztig a hagyomány szerint egy ideig Májer
 birtokosa, l. ott. (222)
 LUSZTIG-TANYA l. Májer
 LUSZTIK-FŐGGYE l. Lusztig földje
 MAGAZIN l. Szalbekné háza
 MAGDUS-DÜLLŐ, Magduzs-düllő;
 S. I. közli: a Juhász Magda nevű asszony telke melletti föld,
 s a hagyomány szerint itt egykor település volt. 2008-ban
 gyűjtőnket arról tájékoztatják, hogy „Tötésön túl, jobb kéz
 felől” – tehát Kútason fekvő határrész. (194)
 MAGDUS-DÜLLŐI FASOR, Magduzs-düllői fasor;
 S. I. említi, nyilván a Magdus-düllőnél. (195)
 MAGYAR BÉLA BEJÁRÓJA;
 a Magyar-tanya bejárója S. I.-nél. (214)
 MAGYAR BÉLA-TANYA l. Magyar tanya
 M(AGYAR) KIR. KINCSTÁR R.K. LELKÉSZI JAVADALOM l.
 Pap-földje
 MAGYAR TANYA, Magyar Béla-tanya;
 tanyahely. Kutas mai kisiratosi részén a századfordulón ta-
 nya, a helyét ma is így mondják. Szomszédságában volt a
 Kásák főggye, l. ott. (213)
 MAGYARDOMBEGYHÁZA–KISIRATOSI ÚT l. Kevermesi út,
 Tötés
 MAJOR, Téesz-istálló;
 a kisiratosi téeszcsé istállója. Major nevét S. I. említi. Az új
 településfejlesztési terv a III. ezred első tizedében a belterü-
 lethez csatolást írja elő. (313)
 MALOM l. Faragó-malom, Kása-malom, Krosán-malom, Malom utca
 MALOM KERTLÁBJA l. Zsellér-kertláb
 MALOM UTCA, Úri utcza (1882), Malom ucca, Malom-úca, Malom;
 utca és falurész, csak a kataszteri térképeken Úri utcza.
 Újabban (?) Malom utcának nevezik a Zsillér egy részét is.
 Nevét az itteni Gőzmalomról nyerte, l. Krosán-malom. Az
 elejét Kis Béláék utcája, a végét Janóék utcája névvel tisz-
 telik az egyik ott lakóról, l. ott. 2008-ban ide helyezik át a
 Piacot, l. ott. (113)
 MALOM ÚT, Malomi út, Halom-út, Halomi út;

földút, a Malomtól a Szőlőshalom mellett az Aradi útra visz ki. „1944-ben itt jöttek be a magyarok.” (333)
 MALOM-DÜLŐ l. Halom-dűlő
 MALOMI DÜLLŐ l. Halom-dűlő
 MALOMI HÍD, Szëmëtëji híd;
 dűlőút hídja a Nagycsatornán a Birkaakolnál, illetve a Gép-állomásnál. S. I. itt Szëmëtëji hidat említ. (288)
 MALOMI ÚT l. Malom út
 MARCZIBÁNYI-TANYA, Márczibányi Tanya;
 a Márczibányi Pusztára vivő út melletti szállás a mai Májer szomszédságában Kutas Pusztán az 1884-5-ös katonai fölmérésen. 1799-ben azt írja Vályi A., hogy Kurtics egy része, Kutas pusztája egészen Márczibányi/Márczibányi uraságé. (196)
 MARCZIBÁNYI-DOMBEGYHÁZA–KISIRATOSI ÚT l. Battonyai út
 MARHA-KÚT, Márha kút;
 az 1884–5-ös katonai fölmérésen Kutas Pusztája ma Kisiratoshoz tartozó részén a Németh Tanya közelében „Márha kút” jelölése. (157)
 MATILD NÉNI (KOCSMÁJA) l. Sándor Miska kocsmája
 MÁCSAI HÍD;
 S. I. említi. Hogy Kiratos határán belül lenne, erősen kétlik 2008-ban a gyűjtőt tájékoztató helybéli személyek, s valóban: legföljebb a Cigányka-éren a Mácsai úttal átívelő hídról lehetne szó, ám az (Kútas) túl esik a kürtösi határba. Ha csak nem a Cigányka Mácsa felé eső részén átívelő hídról van szó. (224)
 MÁCSAI ÚT;
 földút Kútason át Mácsára, Kutas-pusztán keresztezi a Gyulai utat és a csabai-aradi vaspályát. A Görög-féle térkép szerint 1802-ben már használták ezt az utat, amely a Dombegyházról Pusztá-Kisiratoson át Mácsára vivő út része. 2011-ben tervezik a Kisiratos–Mácsa közti 6 km. hosszú, 709J jelzésű megyei út aszfaltozását (Ny. J.). (4)
 MÁJER, Lusztik-tanya, Lusztig Tanya, Állami Gazdaság, Májeri gazdaság, Fërma, Ferma, Tanya;
 hajdan major, magángazdaság (udvarház, birtokkal), a kommunista tizedekben állami gazdaság, a központi épület homlokzatán az 1828-as évszám áll. A falu öregei azt mondják, hogy 180 holdja volt itt Pintérnek – az övé volt a téglagyár is –, ő eladta Vitmannak. Amikor Vitman meghalt, özvegye Lusztignak adta tovább, aki szentmártoni ember volt. „Vitmannénak huszonnégy családgya vót, nem hiába élt a világba” – emlegetik máig. Kevermesen is volt Wittmann-

tanya (Pelle); W. János a századfordulón az aradi vármegyei életben jeleskedett, több időszakban a szentannai körzet országgyűlési képviselője (Arad-monogr.). Witmann nevezett család 1982-ben is él a faluban, „Májer béresgazda vót, nem az üvé a birtok! Valami svábé... Májer foglalkozott az embörökkel” – magyarázza egy iratosi magyar. A Pepenéria kertészete a Májeri gazdasághoz tartozik (tartozott a kommunista tizedekben). Májer a Faiskolával együtt az aradi állami gazdaságok ménesi központja alá volt rendelve. 1985-ben Májer és Fërma helyett már inkább Tanyának hívják – megint?... Unokaöcsénk 1990-ben innen hord fürdővizet a házához: „Melegvíz folyik Májernál” – azaz az egyik hévízkút innen adja a vizet az Üvegháznak s a Fürdőnek. Az ezredforduló táján olasz cég vette meg, hivatalosan Casa Verde, Zöld Ház a neve: szőlővenyigét természet, üvegháza is van, fóliasátra, s hatalmas raktárt épít. 2008-ban magyarázza a falu polgármestere: Májer körül 40 hektár földet sikerült Kisiratoshoz átcsatolni a kürtösi határból. L. Májeri faiskola. (3)

MÁJERI FAISKOLA, Májer, Pëpënéria, Pöpönéria, Pepenéria, Csömötés, Csetetés, Faiskola, Kert, Szőlő, Szöllők, Gyümölcsös, Kurticsi Pöpönéria, Dorobánci Pöpönéria, Kurticsi Pëpënéria, Dorobánci Pëpënéria, Kisiratosi Pöpöméria, Kisiratosi Pëpënéria; hatalmas állami kertészet (volt) Kutason Májernál (l. ott). Az állami gazdaság 'faiskolá'-jából vagonszám vitték a gyümölcsöt és szőlőt Aradra (ezzel a szőlőlével alapozták az Arad-hegyaljai bort). A kert állítólag fasorral és drótkerítéssel van (volt?) körbevéve, a kurticsi és a dorobánci határban terpeszkedik, 1960 után telepítették. Májer területén fekvő faültetvény. 2008-ban magyarázzák: olasz cég vette meg a volt állami gazdasági épületet és területet, öt éve létesítették az itteni faiskolát. Az itt előállított szőlődugványt külföldre szállítják. A r. 'pepinieră' csemeteültetvényt, csemetekertet, tenyészkertet, a 'pepenărie' pedig dinnyést, dinnyeföldet jelent. (209)

MÁJERI GAZDASÁG l. Májer

MÁK l. Egyes brigádiroda

MÁLTAI HÁZ, Máltai Szociális Otthon, Máltai otthon, Máltai szeretetotthon, Máltai szeretet;

az 1990-es években a falu körorvosának, Almási Bélának és feleségének, Olga asszonynak a vállalkozásában épült, német támogatással. Negyven rokkant embernek ad otthont

a Nagyfaluban (az egykori Kása-portán, az egy ideig a Kása Antal-féle falumúzeumnak is helyet adó telken). Az udvar felől egy épületszéből lett a Sanziana-ház, l. ott. (110)

MÁLTAI OTTHON l. Máltai ház

MÁLTAI SZOCIÁLIS OTTHON l. Máltai ház

MÁRCZIBÁNYI TANYA l. Marczibányi Tanya

MÁRHA KÚT l. Marha-kút

MÁRTON IMRE UCCÁJA l. Márton utca

MÁRTON UTCA, Márton ucca, (a) Márton Imre uccája, Lolé ucca, Tatájék uccája;

S. I. ad róla hírt: az utca első háza Mártonéké, szemben Lole J. lakik, akinek Tata a ragadványneve. Talpaiék: az Öregzsilléren lévő utcában lakik Márton Imre, s itt lakott Lolé is. A „Tatájék uccája” megnevezés nyilván az adatközlő öregapját veszi alapnak, s így nyilván csak szűkebb kör ismeri (másnak máshol lakik a Tatája). (142)

MÁSODIK DIÓFASOR;

S. I. említi. 2008-ban azt mondják, ha volt, sem tudják, hol volt, különben is azóta kivághatták. Mára nyoma sincs. (418)

MEDDŐ l. Külső-gyöp

MEGYEKŐ l. Határkő

MEZŐ UCCA l. Gyöpszél

MILÍCIA l. Rendőrség

MIRON l. Miron-dűlő, Miron tanyája

MIRON HÍDJA, Miron híggya, Mirony híggya;

híd Mironnál (S. I.). L. Miron tanyája, Miron-dűlő, Mironi csatorna. (325)

MIRON TANYÁJA, Miron, Mironnál, Mirony, Mirony tanyája, Mironyi tanya, Árnék tanyája, Árnék, Áron;

tanyahely a Kilsőgyöpön, Iratos előtt, Nagyiratos alatt. „Miron romány birtokos vót. (A tanyát) A kollektív eleinte használta, jószágot tartott, de tönkretöttek, szétbontották. Lapos vót, gyöngé föld, Mironnak máshol vót szántója. Most fölshántották, a fele föl van törve, árpát vetnek, s egy része gyöp” – regélik az 1980-as évek elején. 1986-ban emlegetik: „’67-be lőtt a tanya elintézve. Üvé vót a határtól a Hatházi csatornáig! Mironná mönt a régi Iratosi út”. A hellyel kapcsolatban Árnék, Áron tanyáját is emlegetik, hogy miért, nem derül ki. L. Mironi csatorna, Miron hídja, Miron-dűlő. (329)

MIRON-DÜLŐ, Miron-düllő, Mironon túl, Miron, Mironnál, Mirony-düllő, Mironyontúl, Mirony, Mironynál;

a Miron tanyája (l. ott) körüli föld. Megemlíthetjük: 1787-ben „a (középkori nagyiratosi) pusztá nagyobb részét meg-

vásárolta Soborsini Forrray András, kitől eleinte Bogdán Miron bérelte 3300 frtért. Később itt keletkezett a Foray-Iratos nevű falu” (Borovszky). Hogy a két Mironnak van-e köze egymáshoz, nem tudjuk. „Mironnál, Mironon túl...”, emlegetik e határrészt. Vajda N. gyűjtésében Kismiron és Nagymiron szerepel, a határrész egy-egy darabjaként: a té-
esz idején a csatornával vágták ketté. (322)

MIRONI CSATORNA, Jakapfi-csatorna, Jakafi, Kilsőgyöpi ér, Jakabffy-csatorna, Battonyai-nagycsatorna, C(analul) Jakobfy (1976), Mironi kiscsatorna, Mironyi csatorna, Mironyi kiscsatorna;

a Kilsőgyöpön (és Kisiratos-pusztán) átfolyó hajdani ér csatornázott medre. „Nagyon régi és széles, mély csatorna, ott volt Miron tanyája. Ma csak a lapos, gyöpös meder! Nincs benne víz. Miron előtt ástak új, mély csatornát, de ez másik” – mondja unokaöcsénk 1986-ban. Hivatalos r. nevéből kiderül, hogy a XIX. század végi csatornázáskor az itteni földbirtokos után Jakabffy-csatorna a neve. Jakafi-nak S. I. adatközlői mondják. A románoknak ma is Jakabffy-csatorna a határ túlfelén hivatalosan Battonyai-nagycsatorna. (407)

MIRONI KISCSATORNA l. Mironi csatorna

MIRONNÁL l. Miron tanyája, Miron-dűlő

MIRONON TÚL l. Miron-dűlő

MISKA l. Sándor Miska kocsmája

MOZI l. Jegyzői lak

MÖGYEKÚ l. Határkő

MÚZEUM l. Jegyzői lak, Kása Antal Múzeuma

NACCSATORNA l. Csík-ér

NACCSATORNAI HÍD l. Nagycsatornai híd

NAGY HALOM l. Szőlős-halom

NAGY KULTÚR l. Kultúrház

NAGY ÚCA l. Nagy utca, Nagyfalu

NAGY UTCA, Iratosi nagyutca, Fő-ucca, Nagyucca, Nagy úca, Nagyúcca;

utca Kohntól a Malomig, a Kis utcától a Malom utcáig, azaz a Templom utca és a Nagyutca (Nagyfalu) eleje együtt. Iratosi nagyutca – nótában (Kovács). Májig előfordul Fő uccaként való emlegetése, 2008-ban az aradi napilap is így nevezi meg. K. I. parasztkántor szerint Nagy ucca a Templom uccától a Malomig, azaz a Templomtól a Malom uccáig. L. még Nagyfalu. (55)

NAGY-GYÖP, Naggyöp, Gyöp, Nagy-gyep, Belső-gyöp, Kisiratosi gyöp, Nagyfalusi gyöp, Tehénlegelő, Iratosi legelő;

1818/19-ben a megtelepedő dohánykertészek föltörték a gyöp egy részét, a század végére pedig már csak a falu alatti Nagy-gyöp, s a meddőnek használt külső Kilsőgyöp maradt meg legelőnek. A kolhozosítás nyomán kibontakozó újmódi gazdálkodás nemcsak a tanyákat, a gyöpeket is fölfalta. A hajdani gyöpek nagyobbik része gyöngé termést ad, esős, belvizes időben (s ez gyakran a falura köszön) elpusztul vetés, termés. Gyöpnek maradt meg, legtovább, máig a Gyöp, amely a falu alatt a Nyolcházról délkeletre a Csatornáig, illetve a Faluvégig tart. Legelő, rajta a Gyöpszélnél kis erdő, ahol a maradék juhnyáj meghúzódhat; gépállomás, juh-hodály, gulyakutak, s itt volt az 1950-es években a falu futballpályája is. 1980: „Pista bátya előtt föl akarik szántani a Nyolcházig. Kár érte, hol legel a jószág?”. Ma már gyakran összekeverik a Nagy-gyöpöt a Kilsőgyöppel, az utóbbit is Naggyöpnek mondván. Belső-gyöpként S. I.-nak emlegetik (nyilván a Kilső-gyöp párjaként), 2008-ban a polgármester „Tehénlegelő”-nek tiszteli. A mérgezett lepény c. mondában a boszorkány kimegy az „iratosi legelő”-re, s kiszívja egy tehén tejét (KovácsMonda). (309)

NAGYÁROK l. Nagyaróki dűlő, Nagyaróki út

NAGYÁROKI DÜLŐ, Nagyarók;

dűlő földúttal a kürtösi határnál, s nyilván valami árokkal. „A Nagyaróki-dűlő után jön a Zabrán.” S. I. emberei szerint azonos a Cementkúti dűlővel, l. ott. Más ezt a helyet illetően Nagyarókról beszél (l. Szalbek-Iratos, 1944). L. még Szalbek-dűlő. (307)

NAGYÁROKI ÚT;

út a Nagyaróki dűlőnél, említik S.I.-nak. (315)

NAGYÁRUHAZ l. Szalbekné háza

NAGYBÓT l. Szalbekné háza

NAGYCSATORNA l. Csík-ér

NAGYCSATORNAI HÍD, Naccsatornai híd;

híd a Nagycsatornán (S. I.) – hogy melyik, nem tudni, mert több is van a Nagy-csatornán, azaz az egykori Csík-éren. (419)

NAGYDOMB l. Szőlős-halom

NAGYERDŐ, Erdő;

10 hektár szőlő a Széránál: „Amott lent, ahun a méhek vótak a szőlőben, a széra végiben vót ott tíz hektár szőlő, az vót a Nagyerdő... emez mégkisebb vót, a temető véginél abba a laposba, ahun most halastó vagy mi készül (a Kiserdő helyén)” – regélik Vajdának 2013-ban (228). L. még Kiserdő. (301/a)

NAGYFALU, Nagyfalú utca (1882), Nagy-utca (A. G. E.), Natyfalú, Nagy úca, Nagyucca, Örekfalú, Öregfalú, Falu; utca és falurész, Kisiratos elsőként települt része – a helység soros úti falunak minősülő magja. „Régön csak az egyik oldalon álltak házak, ahol 1-gyel kezdődik a Faluvégén a számozás. A másik oldalon legelő vót, az állatokat csak kicsapták. Nem vót kapu, kerítés, még az én gyerekkoromban is akadt ilyen ház. És rég egyablakos házak vótak! Láncot húztak, lépéssel mérték: Na, neköm ennyi elég! És akkora belsősége lött, amekkorát akart. Ezért nem egyformák a belsőségek” – magyarázza G. B. az 1970-es években. Az 1818-ban települt régi sor portáin a második világháború utánig három-négy méterrel beljebb voltak a házak. Az 1882-es kataszteri térképen Nagyfalú utca Kóntól a Faluvégig, ma ezt a Templom utca rövidíti. Néhány szép, öreg parasztház még mutatja magát Nagyfaluban – az egyik a mai falumúzeum épülete. Bronzkorinak mondott emlékek e falurészből is ott, a helyi múzeumban. (109)

NAGYFALU UTCA l. Nagyfalú

NAGYFALU VÉGE l. Faluvég

NAGYFALU-VÉGI ERDŐ, Natyfalú végi erdő, Akácerdő;

S. I.-nak említik. (370)

NAGYFALU-VÉGI KURTICSI ÚT l. Cementkút útja, Faluvégi út

NAGYFALU-VÉGI KÚT, Nagyfalusi kút;

a falu határában működő két hévíz-kút egyike a Nagyfalú végében. (386/a)

NAGYFALU-VÉGI KÜRTÖSI ÚT l. Cementkút útja, Faluvégi út

NAGYFALUSI CIGÁNYTELEP, Natyfalusi cigánytelep;

S. I. említi. Nyilván a Galamb utca (l. ott) környéke. (144)

NAGYFALUSI GYÖP l. Nagy-gyöp

NAGYFALUSI KÁSA-MALOM l. Kása-malom

NAGYFALUSI KERESZT l. Gál-kereszt

NAGYFALUSI KERTALJA, Kertajja, Kertajjai düllő, Kertajji düllő, Natyfalusi kertajja, Natyfalusi-kertajjai düllő, Iratosi kertek alatt, Iratosi kert alatt;

dülő a nagyfalusi kertek alatt. Erre értik, ha dalolják: „Iratosi kert alatt, kert alatt...”, „Iratosi kertek alatt...” (Kovács). Része a Kollektív-kertalja, l. ott. (312)

NAGYFALUSI KISKÖZ, Natyfalusi kisköz, Zsákucca;

a Nagyfalut és az Újtelepet összekötő szűk köz. A zsákucca nevét S. I.-nak említik. (131)

NAGYFALUSI KÚT l. Nagyfalú-végi kút

NAGYFALUSI SZÉLMALOM l. Kása-malom

- NAGYFALUSI ÜRESTELEP, Natyfalusi ürestelep;
beépítetlen terület Nagyfaluban, említi S. I. L. még Toldási
ürestelep. (141)
- NAGYFALUSI VASKÚT, Vaskút, Natyfalusi vaskút;
állítólag a XX. század elején fúrták. Ez még a régi kút, a töb-
bit átalakították, jellegük megváltozott. 2008-ban már nem
ad vizet. (134)
- NAGYFALUSI ZSILLÉR UTCA, Natyfalusi Zsillér ucca, Natyfalusi
Zsillér;
a Zsillér Nagyfalu alatti része. (139)
- NAGYHALOM l. Szőlős-halom
- NAGYIRATOS ALATT l. Iratos-alja
- NAGYIRATOS ELŐTT l. Iratos-alja
- NAGYIRATOS-AJJA l. Iratos-alja
- NAGYIRATOS-ALJI HALOM, Nagyiratos-ajji halom, Harmadik
halom, Halom;
gyakran emlegetik Iratosajján. A másik két komolyabb halom:
Szőlős-halom és Snajder-halom. A Harmadik halomnál az ara-
di régészek által újkőkorkorinak minősített kővésőt leltek (ma Kása
A. gyűjteményében). Az 1887-es térképen (az 1884-5-ös katonai
fölmérésen) a Kilső-gyöpon, Iratos-alján jeleznek kisebb névtelen
halmot, manapság pedig idegen alig veszi észre a határban jártá-
ban-keltében a kisiratosiak Harmadik halmát. 2009-ben aratás
után szépen látszik, szerényen bár, de kiemelkedik a határban:
szántják-művelik a halmot, kopik, fogy, míg teljesen el nem tűnik.
Védelmet (kíméletet), sajnos, nem élvez. (401)
- NAGYIRATOSI HATÁR, Iratosi határ;
Kisiratos és Nagyiratos községhatára menti rész. 1853-as
nagyiratosi Forray-oklevélben olvasható, hogy „Az egész praedium
egy öl széles 4 láb mély árokkal van körülkerítve” (MOL). (389)
- NAGYIRATOSI ÚT, Iratosi út;
mondják az Aradi útra (l. ott), s a Kürtösről Forrayiratosra
vivő földút egy részére is. Valamikor – magyarázzák – másfelé
jártak Kisiratosról Nagyiratosra, Mironnál a gyöpon át a Régi
iratosi úton, l. ott. (406)
- NAGYISKOLA l. Iskola
- NAGYKULTÚR l. Kultúrház
- NAGGYÖP l. Nagy-gyöp
- NAGYKULTÚROTTHON l. Kultúrház
- NAGYKÚT, Natykút, Gujakút, Csikóistálló, Csikóistálló(j)i kút;
régén kút, állással, a falu gulyája delett itt. Az 1980-as évek-
ben a téesz csikóistállója volt itt. A Gyöpon az 1980-as évek
elején még egy gulyakút van, a Gyöpszélen, l. Gulya-kút. L.

még Csikóistálló, Nyárfás. L. még Községi baromkút. (383)

NAGYLAPOS;
a Nagy-gyöpön volt. „A nagylapos a gyöp közepin vót, nem a kekecsi, hanem a nagyfalusi gyöpön”. (309/a)

NAGYMIRON, Nagy-Miron dűlő;
a Miron-dűlő része, Kismiron mellett a Kilsőgyöpön, kb. 40 hektárnyi rész. Itt volt a Miron tanya. (322/b)

NAGYTÓ, Natytó;
S. I. említi. A falu legnagyobb vízállása a Vájkos, valaha pedig az Ér-kanyar mocsara, l. ott. Hogy melyik határbeli tóra, tavacskára, vízállásra értették három évtizede, embereink 2008-ban nem is sejtik. (420)

NAGYUCCA l. Nagy utca, Nagyfalu

NAP UCCA l. Kis utca

NAP UTCAI FALU SZÉLTI;
határrész az 1853-as földmérési térképen a Kis utcával azonos Nap utca és Nagyfalu között. (251)

NAP UTTZA l. Kis utca

NAPKÖZI l. Óvoda

NAPKÖZIS ÓVODA l. Óvoda

NATYFALU l. NAGYFALU

NATYFALU VÉGE l. Faluvég

NATYFALU-VÉGI ERDŐ l. Nagyfalu-végi erdő

NATYFALU-VÉGI KURTICSI ÚT l. Cementkút útja, Faluvégi út

NATYFALU-VÉGI KÜRTÖSI ÚT l. Cementkút útja, Faluvégi út

NATYFALUSI CIGÁNYTELEP l. Nagyfalusi cigánytelep

NATYFALUSI KERTAJJA l. Nagyfalusi kertalja

NATYFALUSI KISKÖZ l. Nagyfalusi kisköz

NATYFALUSI KÖRÖSZT l. Gál-kereszt

NATYFALUSI ÜRESTELEP l. Nagyfalusi ürestealep

NATYFALUSI VASKÚT l. Nagyfalusi vaskút

NATYFALUSI ZSILLÉR l. Nagyfalusi Zsillér utca

NATYFALUSI ZSILLÉR UCCA l. Nagyfalusi Zsillér utca

NATYFALUSI-KERTAJJAI DÜLLŐ l. Nagyfalusi kertalja

NATYHALOM l. Szőlős-halom

NATYKULTÚR l. Kultúrház

NATYKULTÚRHÁZ l. Kultúrház

NATYKÚT l. Nagyút

NATYTÓ l. Nagytó

NÉGYESHATÁR l. Négyeshatár-halom

NÉGYESHATÁR-HALOM, Négyeshatár, Négyes határ halom
(1887) Hármashatár;
halom s dűlő községhatárok találkozásánál délkeleten. A

108 m. magas határdombnál találkozik (találkozott) Marczibányi-Dombegyháza, Vizes pusztá, Forray-Nagy-Iratos és Kis-Iratos. Más úgy tudja, Kevermes, Dombegyház, Kisiratos, Nagyiratos közt a Csík-ér partján magasodik – valahol valóban ott. Az 1884-5-ös katonai fölmérésen halmot jeleznek Dombegyház, Vizes, Kisiratos, Nagyiratos határának találkozásánál, ez lehet az. S. I. mesélői szerint Kisiratos, Nagyiratos, Dombegyháza határának találkozásánál lévő hely neve Hármashatár. Lehet, hogy valóban más a másik Hármashatár(-halom). 2008-ban tanácstalanok, melyik 'hármashatár' a Hármashatár: „A Cigánka felé?...”. Godó András (sz. 1927): „Hármashatár? A Tótesnél, mög Nagyiratosnál...”. Tologatták megkérdezésük nélkül ide-oda a község- és országhatárt; az emberek belezavarodnak, ezért bizonytalanok, melyik is a Hármashatár, a Négyes-határ(-halom), meg a Hármashatár-halom, l. ott. (354)

NÉMEDIJÉK UCCÁJA l. Szélső utca

NÉMETH JÓZSEF-TANYA, Némöt-tanya, Némöt Jóska tanyája, Német József tanyája, Szárics Némöt Jóska tanyája; a Kilsőgyöpon (mondják, valójában Kisiratos-pusztán), Frissné mellett volt Németh József tanyája. Tanyahely és düllő. „Halastavat akart, de nem sikerült neki.” S. I.-nél Szárics Német Jóska tanyája – tanyahely, szántó. Nem egyértelmű, mi a köze a szintén kilsőgyöpi Szárics-tanyához. 2008-ban mondják: „Kilsőgyöp fele, ott vót a Kendőrástató”. (391)

NÉMETH TANYA (1884);

az 1884-5-ös katonai fölmérésen Kutas Pusztá ma Kisiratoshoz tartozó részén Németh Tanya, közelében a Marha kúttal, l. ott. Nem azonos (Szárics) Némöt Jóska tanyájával. (158)

NÉMÖT JÓSKA TANYÁJA l. Németh József-tanya

NÉMÖT-TANYA l. Németh József-tanya

NÉPTANÁCS l. Községháza

NYÁRFÁS;

nyárfa erdőcske (volt?) a Nagykútnál, l. ott. (385)

NYOLCHÁZ, Nyócház, Nyócház ucca, Nyolcház utca;

nyolc ház, párosával a Gyöpre a Kekecsről. E kis utca a köz-tudatban a Kekecshez (a Kekecs falurészhez) tartozik. (77)

NYOLCHÁZ UTCA l. Nyolcház

NYOLCHÁZ-GYÖP, Nyócház-gyöp, Nyócház-gyep, Kekecsi gyöp, Kekecsi gyep, Kanászfárási gyöp, Kis-gyöp, Kizsgyöp, Kizsgyep;

legelő az Iskola utca és a Nyolcház utca vége közt, ott található

a Válykos-tó, a Kanász-kút, egy része a Paritya-tér, l. ott. 2008-ban magyarázza a polgármester: „A Nyócház-gyöp, amely disznólegelő, 9,5 hektár, ebből 6 hektár lakótelep lesz főleg fiataloknak”. L. Kanász-járás. (291)

NYÓCHÁZ l. Nyolcház

NYÓCHÁZ UCCA l. Nyolcház

NYÓCHÁZ-GYÖP l. Nyolcház-gyöp

OLÁ(H) KASZÁLÓ l. Román kaszáló

ORVOSI RÖNDÖLŐ l. Rendelő

OSKOLA l. Iskola, Kisiskola

Ó-TEMETŐ, Régi-temető;

az 1832-es kataszteri térképen a Temető falu felőli fele. Ma itt az újabb sírok vannak. Itt áll a Kápolna, meg Hodács esperes köve. S. I.-nál ez is Régi-temető, mint a külterületi csontlelőhely, l. még ott. (40)

ÓVODA, Napközi, Napközis óvoda, Paplak, Vót Paplak, Régi plébánia, Rendelő, Régi röndölő, Felcser, Szanitéc, Szanitár; plébániának épült 1882-ben, most óvoda. A két háború közt az udvarán Kintin (l. ott), itt rendezték például a vadászbálakat (az urak). Az 1950-es években a felcser (szanitéc-szanitár) rendelője – l. még Plébánia, Rendelő! A plébánia-történet a XIX. század első felében gyakran emlegeti az akkori paplak mögötti kertet „plebánia kertye” megnevezéssel. 1891-ben már minden Csanád megyei községben működött kisedővő intézet (Csan. vm. népokt. Monogr.), ám hogy ez Kisiratoson hol lehetett, nem tudni. (71)

ÖBLÖDI BEJÁRÓ l. Öblögyi-bejáró

ÖBLÖGYI-BEJÁRÓ, Öblödi bejáró;

tanyabejáró (S. I.), l. Öblögyi-tanya. (172)

ÖBLÖDI-TANYA l. Öblögyi-tanya

ÖBLÖGYI-TANYA, Öblödi-tanya;

egykor tanya, ma tanyahely Kutason a tulajdonos ragadványneve után. „Ott vót Kása Palcsi tanyája, mellette Borsié. A Godó-tanya is ott vót, Borsi Magyar Béla mellett.” (171)

ÖREG FRIGMANNÁ l. Fridman-kocsma

ÖREG-ZSELLÉR, Öreg-Zsillér, Öreg-Zsöllér;

utca, a Zsillér Faluvéggel párhuzamos része, most cigányfartály. E putrisort a Tódásnál is ősbibnek tartják. Más, 2008-ban, Öregzsillérnek a Kekecsről induló Zsillér-szakaszt nevezi. Több mint érdekes, lehet, hogy magyarázat az előbbi kettősségre: a szintén szögédi nép lakta Szentpálon az egyik utca neve „Öregsor vagy Zsillér” (Salamon I.). 2013-ban Öreg-Zsillérnek egyértelműen nem az előbb említett Zsillér-

részt, hanem a Kekecstől az Iskola utcáig tartó szakaszt nevezik. (143)

ÖREGFALU l. Nagyfalú

ÖREGTEMLOM l. Kistemplom

ÖREKFALU l. Nagyfalú

ÖREKTEMLOM l. Kistemplom

ÖTVENHEKTÁR-DŰLŐ, Ötvenhektár;

dűlő Kutason. Több dűlő ötven hektár terjedelmű, emiatt ezeket is mondják Ötvenhektárnak (Hajzler, Sofőr-dűlő, Sürgöny-dűlő, Eggyes Pipacsosa). E Cigánka-éren túli dűlőnek csak ez (?) a neve. 2008-ban mondják: „Ötvenhektár és Százhektár (Kútasen) Kurticsra visz, fasor, kocsit választja el. Ötvenhektár érül, Százhektár Magyarország felé”. (176)

ÖTVENHEKTÁRI FASOR;

fasor a névadó dűlőben (S. I.). (177)

ÖTVENHEKTÁRI HÍD;

híd Ötvenhektárnál, tudjuk meg S. I.-től. (178)

ŐZE-MALOM l. Kása-malom

PAP FÖLDJE, plebánia föld (1880), parochiális föld, Parochia föld (H. D.), M. kir. kincstár r. k. lelkészi javadalom (1911), Kisiratosi r. k. lelkészi javadalom (1911), Pap-főgye, Papi-főd;

1836-tól 32 hold föld – később kevesebb – az almásiratosi határon, az 1911-es térképen kincstári és községi papföldre oszlik. „A vót a papé, huszonégy hód. Most vetemények vannak ára.” 1873-as törvény szerint 10 magyar hold jár a papnak (Körmendi). 2008-ban a 81 éves Godó András emlékezete szerint „A papi-főd Nagyiratos felé, a Kilsőgyöp felé baloldalt vót. Elég sovány főd. 20 kishold vót”. L. Szfát-föld. (405)

PAPHÁZ l. Plébánia

PAPI-FÖD l. Pap-földje

PAPKISASSZONY HÁZA l. Plébánia

PAPLAK l. Plébánia, Óvoda

PARADICSOM-FÖLD, Paradicsom, Paradicsomfőd;

a volt Magyar-tanya mellett hatalmas paradicsomföld az 1970-es évektől. A falu asszonyainak jó keresetet adott, míg vitte a német a paradicsomot. Az 1980-as évek derekán a tévesz-gazdálkodás eme ágazata is csütörtököt mondott, s egyre ritkábban volt hallható, hogy „Mögyünk a Paradicsomba” – ma pedig mindez már a múlt. L. Paradicsomos-kút. (211)

PARADICSOMOS-KÚT;

kút a Paradicsomföldön, említi S. I. 2008-ban így magyarázzák: „A Tótnél vót. Jobbrul is, balrul is paradicsomfőd;

jobbrul a Kettőzs brigádé, balrul a Hármazs brigádé. Utójára egy brigád lött.”. (212)

PARITTYA-TÉR;

S. I. írja: sikátor. Gyöp, ahol a gyerekek játszanak. „A Parittyatérön...” Talpaiék: a Kisgyöpnél, a Vájkos-tónál volt, tehát már a külterületen, a falu szélén. Ezt a részt is a belterülethez csatolja a legújabb településrendezési terv. (298)

PAROCHIA FÖLD l. Pap földje

PAROCHIÁLIS ÉPÜLET l. Plébánia

PARÓKIA l. Plébánia

PART l. Csatorna-part, Ér-part

PÁJA l. Futballpálya

PÁLINKAFŐZŐ;

dűlő, út, épület a Gróza-tér mögött, a Temető-sarkánál, a régi Kiserdőben. 2009-ben már nem itt, hanem a Kis utca végéről az országhatárnak vivő Tótés mellett, a volt Kertész-házban működik a nagyobbik Pálinkafőző (l. Kertész-ház) – kisebb a Tódáson. (259)

PÁLINKAFŐZŐ-GÖDÖR, Temetővégi gödör;

gödör a sírkert végében. 2008-ban úgy tudják, hogy a Pálinkafőzőnél van, tehát a Temető-végi gödör (regélőink szerint) azonos a Pálinkafőző gödörrel, amely vizes mélyedés a Pálinkafőzőnél. „Gödör a Pálinkafőző mellett, páran abba haltak mög. A strandról odafolyik a víz, mindig nagy víz. Elkerítették, de letapossák.” Miután többen belefűltek, a község eladta, s az új tulajdonos 2009-ben horgásztóvá alakítja át: bekerítette, s halakat tervez betelepíteni. (260)

PEPENÉRIA l. Májeri faiskola

PÉK, Pékség, Brutărie;

(szövetkezeti) kenyérsütőde a Malomnál. Az 1970-es években a kürtösi románság zsákszáma hordta innen a környék legfinomabb kenyerét. („Aki román kenyeret eszik, beszéljen románul!” – szokták megkapni a kisiratosiak Aradban, egybeűtt a nagyrománoktól.) A kenyeret bonra kapják; 1985-re alaposan megbarnult, ehettelenné vált a pék kinyere. Ha van miből, inkább maguk sűtnek – ahol még van, a kemencében, a legtöbb helyen a sparheldt sűtőjében, takaránybűzából. ’Brutărie’ – e fölirat díszíti a pékséget, magyarán sűtőde. Az ezredfordulón új pékség épűlt a Faragó-malom mellett, l. ott. (122)

PÉK UTCÁJA, Pék uccája;

a Zsillér neve a Malomtól a XX. század utolsó harmadában a Pékség miatt. (125)

PIAC, Pijac, Piactér, Pijactér;

a falu főterének a része a Templom-kert oldalában, s folytatása a Gyöpre az Iskola utca. Közintézményekkel, közepén az első vaskúttal, s a gesztenyesor alatt a III. évezed első tizedének végéig itt működő hetipiaccal. Itt van a busz végállomása. 1892-ben hetivásár kedden, ma hetipiac kedden és szombaton, az utóbbi a nagyobb. Kürtösön hétfőn, csütörtökön van nagy piac, kisebb minden nap, a kisíratosiak a szombatra mennek még szívesen; hajdan gyalog, ma inkább busszal, személykocsival, vagy kerékpárral. Viszik az aprójószágot, veteményt, gyümölcsöt – ott jobban elkel, mint idehaza. (2008 végén áthelyezik a Malom utca elejére, s az árusítók helyek tető alá kerülnek.) L. még Malom utca, Fő tér, Templom tér. (80)

PIACI VASKÚT l. Templom téri vaskút

PIACTÉR 1. Piac

PICSU ALMÁSI UCCÁJA 1. Almási utcája

PIJAC l. Piac

PIJACI VASKÚT l. Templom téri vaskút

PIJACTÉR l. Piac

PIKÉT, Bódé, Torony;

előbb granicsár-örbódé, majd őrtorony a Hármashatár-halom tetején (a halmot, l. ott, kettészeli a trianoni országhatár). A román 'pichet' őrházát jelent. „Bódé a határon, amikor még nem volt kaszárnya.” Hol így, hol úgy hívják. Bálint S. írja: „A kaszárnyai életben belültrekedt, de visszaemlékezésekben fölbukkanó szavak: ...pikétház (örbódé)...”. Három-négy őrtorony van – volt 1990-ig – a határban, de az 'igazi' pikét a bódé helyére került. Az Európai Közösségbe kerülve lassan sem híre, sem hamva, csak az emléke a minapi Pikétnek. Hogy valami 'bódé' előbb-utóbb csak kerüljön ide – ha más nem, útkaparóé –, azt tervezik, hogy sok-sok év után újranyitják itt a forgalmat a Dombegyháza–(Kevermes–)Kisíratos közti kövesúton. L. még Hármashatár-halom, Kaszárnya. (200)

PIKÉT-DÜLŐ;

dülő a Toronymál Kutason az országhatár mentén. (183)

PIKÉT-HALOM l. Hármashatár-halom

PIO ATYA HÁZ(A) l. Gyermekotthon

PIPACSOS;

dülő s földút a Szőlőshalom és az almásíratosi-kürtösi határ közt, majdnem ki a Kilsőgyőpig. Kendert, répát, kukoricát, búzát termel itt a kollektív az 1980-as években. „Mindig piros, ha búzával van bevetve.” S. I. tudomása szerint csatorna is. 2008-ban úgy tájékoztatnak, hogy a Nagyfalu végénél

kezdődik. (394)

PISTA BÁTYA ELŐTT;

a Gyöpszel egy része K. I. házánál. Pista bátya halála óta csak néhányan emlegetik így ezt a helyet; velük együtt ez a helynév is elenyészik. (132)

PIUS ATYA GYERMEKGONDOZÓ OTTHON l. Gyermekek-Otthon

PLEBÁNIA FÖLD l. Pap földje

PLEBÁNIA KERTYE l. Óvoda

PLEBÁNIA LAK l. Plébánia

PLEBÁNUS URAK KVARTELYA l. Plébánia

PLÉBÁNIA, plebánia lak (1880), Plebania ház, Plebanus Urak Kvartelya, Parochiális Épület, Kisiratosi r. k. plébánia, Római katolikus plébánia, Kiss-Iratosi Pap Lak (H. D.), Rom. kath. lelkészlet (1902), Papkiasasszony háza, Plebánia, Paplak, Papház, Parókia;

a római katolikus egyházközség lelkészi hivatala és lelkészének otthona a Templom mellett. Kisiratos első plébániája és temploma a hagyomány szerint a mai tűzoltószertár volt, majd 1882-ben új papház épült, amely utóbb Óvoda és Kantin (l. ott), ez a Régi plébánia (l. Óvoda). A mai Plebánia 1894-ben magánháznak épült, a Papkiasasszonyé, Hügel pap szakácsnőjéé volt. Hügel János 1880-1906 közt iratosi plébánus a legenda szerint a Papkiasasszonyra hagyta 120 hold földjét – az asszonyról szállt az egyházra, s lett belőle Plébánia(ház). Papkiasasszonynak Hügel szakácsnőjét, Hódosi Etelt – Hódosiné Gál Etelt – hívták. A kolhozszervezők az épületbe betelepülő román rendőrség védelme alatt az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején itt verték félholtra az engedetlenkedő gazdákat, s innen hurcolták el őket. Ezt követően lett az épület paplak (tehát a korábbi megnevezések az előző plébániára – a mai Óvodára – vonatkoztak.) Ma a Parókia nevezet ellen tiltakozik a kisiratosiak nyelvérzéke – szerintük a keresztény katolikus pap háza plébánia, a görögkeleti román papé a parókia. A falu első plébánusa Nagy János 1836-tól 1870-ig, elhunyt 1880-ban életének 72., áldozársága 50. évében (HK). Kisiratosi pap volt Hodács Ágoston író, akinek hatalmas könyvtárát halála után a nép széthordta. Hodács esperesről, aki a Régi plébánián halt meg, számos legendát terjesztenek az öregek. A falu papjai: Nagy János (1836-1880), Pechtl Ádám (1880, 4 hónap, lelkészhelyettes), Hüggel János (1880-1906), Podolszky Ferenc (1898, káplán), Schleich Domokos (1899, káplán), Kollmer Péter (1902, káplán), Sipos István (1904, káplán), Rigó Sándor (1904,

káplán), Mátyás Béla (1906, 4 hónap), Mihályfi Gyula (1906-1912), Herdt József (1912, káplán), Hodács Ágoston (1912-1951), Tóth György (Gyura) (1951, káplán), Huszár Jusztin (1951-1953), Takács János (Nagyiratosról - FD), dr. Stéger József (innen Pécskára ment – FD), Uray József (1953-1963), Tamás Ágoston (1963-1978), Kovács István (1979-1980), Túry László (Tury?, 1980-1994), Zilahi András (1994-). Az önálló plébánia alapításáig (1836-ig) a németszentmártoni lelkész Willand Ferenc pásztorolta volna a népet; mivel nem tudott a nép nyelvén, az iratosiak magyar papot kértek s végül kaptak. 1837-ben Almás Nagy Iratos, 1841-től Almás-Iratos, Dulovics-Dombegyháza, 1884-ban Forray-Nagy-Iratos is (az önállóvá válásig) a kisiratosi plébániához tartozott leányegyházként. 2012-ben Aradszentmárton, Mácsa és Kürtös tartozik a kisiratosi egyházközséghez. (89)

PLÉBÁNIA HÁZ l. Plébánia

PLÉBÁNIA TEMPLOM l. Templom

POLÍCIA l. Rendőrség

POMPAHÁZ l. Kisiratosi pumpaház, Kutasi pumpaház

PONYVAHÁT, Almás-Iratos;

határrész Almásyiratos felé, l. ott. A nép Almásy-Iratost Ponyvahátnak is nevezte állítólag azért, mert „valami ponyvát szőttek ott”. Egy 1848 előtti adat szerint Ponyvaháton 62 zsellércsalád művelt szerződéses dohánykertet (Kovách). „Almás-Iratos vagy Ponyvahát” – olvasható a Magyarország helynévtára 1863-as kötetében. „Ez egykori Almás-Iratos helyét a nép Ponyvahátnak nevezi” (A. vm. községei 161). Az Almásiratos és a Ponyvahát megnevezéseket keverik az öregek, a fiatalabbak nem tudnak egyikről sem. L. még Almásyiratos. (367)

POSTA, Pósta, Régi pósta, Fogorvosi rőndölő, Szelídítő, Szilídítő, Tornaterem;

az 1980-as évek elejéig postaépület, 1985-ben üres. 1866-ban Kisiratos utolsó postája Battonya, 1873-ban Kurtics, ahol ekkor már indóház van. 1890-ben a kisiratosi posta vezetője Háty Sarolta (Andó). 1896: posta helyben, vasút és távíróhivatal Kurticson, 1907-ben posta- és távírda helyben (Schem. Csanád.). 1985-ben a volt Községházába költözött a Posta; azt mondják, a régi épület lesz a milícia (rendőrőrs). 1988-ban a Régi posta épületébe költözik dr. P. L. kürtösi fogorvos (Ny. J.). Addig is a rendőrök itt verik el a rendetlenkedő falusiakat, a vérükkel nem bíró, italos legényeket. Innen ered az új népi elnevezés: Szelídítő. Az ezredforduló táján iskolai tornate-

rem, de később is Szelídítő (régiesen Szilídítő) a becses neve.

2012-ben dr. Filó Diána a fogorvos. (82)

PÖPÖNÉRIA l. Májeri faiskola

PRESSZÓ l. Cukrászda

PUMPAHÁZ l. Kisiratosi pumpaház, Kutasi pumpaház

PUSTYI;

ház a tulajdonos csúfnevéen megnevezve. „Pustyinál volt diófa a Kis uccán, a vaskútnál, Tót Pista, Tót Pistánál. Most a Faszí Jani (Lolé) lakik ebben a házban. Az oroszok itt lőtték agyon az egyik magyar hadifoglyot.” (17)

PUSZTA l. Almásyiratos, Kisiratos-puszt (Puszt Kis Iratos), Kutas, Szalbek-puszt

PUSZTA KIS IRATOS l. Kisiratos-puszt

P(USZTA) KUTAS-HÁZA l. Kutas

P(USZTA) N(AGY) KUTAS l. Kutas

PUSZTA SZALBEK l. Szalbek-puszt

PUTRIISKOLA l. Kisiskola

RASKÓ FRANCIEK UTCÁJA, Raskó Franciék uccája;

S. I. említi Raskójék uccája és Raskó Matyijék uccája mellett. Nyilván itt laknak a névben megnevezettek. Talpaiék: Újtelepí utca, az, amelyikben Raskó Franciskáék laktak; állítólag Kis Béla uccája is, l. ott. (135)

RASKÓ MATYIEK UTCÁJA, Raskó Matyijék uccája, Raskó uccája, Raskónál;

Tóth Mátyás, ragadványnevéen Raskó lakik ebben az újtelepi utcában, hangadó parasztember (volt, míg élt) a faluban. A kolhozban reggelente ő osztotta be dologra az embereket, asszonyokat, aznap ki hova megy dolgozni. S. I. szerint nem azonos a Raskójék uccájával. (130)

RASKÓ UCCÁJA l. Raskó Matyiek utcája;

RASKÓÉK UTCÁJA, Raskójék uccája;

S. I. tudomása szerint a Raskó-család neve e harmadik utca megnevezésében is szerepel; föltehetőleg ez is az Újtelepen van. (137)

RASKÓNÁL l. Raskó Matyiek utcája

RENDELŐ, Röndölő, Orvosi röndölő, Orvosi rendelő, Szanitéc, Szanítár, Felcser;

régén a mai Óvodában volt – l. ott! –, ma a régi Piactér végében van az orvosi rendelő (és szolgálati lakás). Erről nevezték el a korábban csak Elnök uccájának mondott (Iskola utcát) Röndölő uccának. Az öregek felcsernek, szanitécnek, a fiatalabbak szanítárnak is mondják az orvost, mert még az 1950-es években is csak orvossegéd működött a faluban –

innen ered a Kórház ucca megnevezés. A szanitär a szanitéc román változata. Eredetileg a Templomkertből kihalított területen épült föl az orvosi rendelő (TÁ). (97)

RENDELŐ UCCA l. Iskola utca

RENDŐRSÉG, Milícia, Polícia;

a helybéli rendőrség székháza. 1945 után a mai plébániaházban székelt a román rendőrség (a Papkisasszony házában), pincéjében verték félholtra a magyar gazdákat a kommunista hatalom fogmegjai. Jelenleg a helybéli rendőr a községházban tanyázik. A vörös tizedekben románul Milícia (Miliție), ma Polícia (Poliție) a neve a szervezetnek, egyben az irodának. (74)

R é c z e l. Ruczás

RÉGÉSZETI MÚZEUM l. Kása Antal Múzeuma

RÉGI CSŐDÖRISTÁLLÓ l. Bikaistálló

RÉGI DÖGGÖDÖR l. Szvergyáni döggödör

RÉGI DÖGTEMETŐ/DÖKTEMETŐ l. Szvergyáni döggödör

RÉGI DÖGTÉR/DÖKTÉR l. Szvergyáni döggödör

RÉGI IRATOSI ÚT, Iratosi út;

Miron tanyájánál haladt a Régi iratosi út a gyöpön. „Ezért csúfoltuk: 'Megyek a gyepen keresztül...' Nagy vizek vótak itt, ezért lezárták. Amarra úgy lött összehánva!” – magyarázzák. (304)

RÉGI KÁSA MÚZEUM, Kása-féle gyűjtemény, Kása Antal múzeuma, Kása Anti múzeuma, Anti bácsi múzeuma, Kása-ház, Régészeti múzeum, Múzeum, Falumúzeum;

Kása Antal helybéli műkedvelő régész és helytörténész néprajzi, régészeti, történeti magángyűjteménye, amely az 1950-es évektől gyarapodott 1991-ben bekövetkező haláláig. A gyűjtő a portáján álló kisházban rendezte be a helyi múzeumot. A kis magángyűjteményt – az akkori Arad megyében az egyetlen hasonló falusi vállalkozást – örököse, Almási Béla dr. továbbfejlesztette, s az új évezred elején a Nagyfalu egyik szép parasztházába telepítette, l. Kása Antal múzeuma. (110/b)

RÉGI MALOM l. Krosán-malom

RÉGI PLÉBÁNIA l. Óvoda, Plébánia

RÉGI PÓSTA l. Posta

RÉGI RÖNDÖLŐ l. Óvoda

RÉGI TEMPLOM l. Kistemplom

RÉGI TEMETŐ, Régi-tömötő, Régi-temetői düllő;

düllő középkori temető helyén a falu észak-nyugati határában. „A pocsárban ástam, egy koponyát meg egy gyermekéét

találtam együtt; hét darab kék követ, ékszer lehetett. A bukaresti akadémiának küldtem, a válasz: XVI. századi!... A Régi-temető az Ér-parton van, a Kettőskút hídjánál, van ott egy domb is” – regélte 1980-ban a műkedvelő régész Kása Antal. Ez a kiemelkedés lehet a Pesty-féle gyűjtés Sírhalomja, l. ott. Az 1853-as földmérési térképen e tájt jelölik a Siromi dűlőt. A falumúzeumban gazdag leletegyüttes ad hírt a Faludüllejében volt középkori magyar falu (Borovszky szerint is valószínűleg Nagyiratos) életéről – elsősorban a Régi-temető jóvoltából. Ma e rész szántó a Tódás végén az Érnek. A Régi-temető belterületi helynév is, l. Ó-temető. Ezen a helyen templom maradványának vélt téglákat találtak (Határ mentén). (256)

RÉGI-TEMETŐI DÜLLŐ l. Régi temető

RÉGI-TEMETŐI-CSATORNA;

csatorna a Régi-temetőnél S. I. gyűjtésében – az Ér itteni csatornázott medre. (257)

RÉGI-TÖMÖTŐ l. Régi temető

RIMA;

dűlő a Toldási-dűlő mellett az 1853-as térképen, ismeri a Pesty-gyűjtés is. Ma nem tudnak róla. (272)

ROM(AI) KATH(OLIKUS) LELKÉSZET l. Plébánia

ROMÁN KASZÁLÓ, Romány kaszáló, Kaszáló, Olá kaszáló;

az országhatár menti rész. „A határköveken túl a Magyar kaszáló, erről a Romány kaszáló, aztán a Szántás, az előtt csatorna. A Szántás (l. ott) a román oldalon van” – hallom az 1980-as évek elején. A kisiratosiak dolga (mái úrdolga) kaszálni a községhez tartozó határszakasz mentét - volt, míg ki nem derült, hogy 'Románia' az Európai Közösség tagállama. (153)

RÓMAI KATOLIKUS KÁNTORI JAVADALOM l. Kántorföld

RÓMAI KATOLIKUS PLÉBÁNIA l. Plébánia

RÓZA l. Róza néni kocsmája

RÓZA NÉNI KOCSMÁJA, Róza néni, Róza;

egykori csapszék. „Tódás közepén a zsidó Róza néni kocsmája és fűszerüzlete (az 1930-as években), egymás mellett volt.” Hermann Róza volt a tódási mulatóhely zsidó korcsmárosa, mondják, ám az 1950-es években KF így jegyezte föl a kocsmá tulajdonosának – bérlőjének, kedvelt csaplárosának? – a nevét: „(Róza) Freund Róza” (KovácsMonogr). (21)

RÓZSA BÁR, Diszkó;

kocsmá, táncestélyekkel a Kis utcában. A meggyeszerzte híres vállalkozás az 1989/90-es változások után kezdte meg

működését: az első években az egész környék fiatalsága ide járt mulatni (diszkóba). Tulajdonosa Fodor Mátyás, illetve a Rózsa Bár Kft., amely az udvaron bútorkészítő műhelyt működtet, l. Bútorüzem. L. még Rózsa bisztró. (10)

RÓZSA BISZTRÓ, Rózsa bár, Kocsmá;

kocsmá Nagyfalú és a Malom sarkán, tulajdonosa ugyanaz, mint a Kis utcai Rózsa bárnak és a szállodának. Rózsa bisztró a hivatalos neve, népi megnevezése még azért nincs, mert nemrég nyitották – hallom a szomszéd gazda magyarázatát 2008-ban a kocsmában. (123)

RÓZSA MOTEL l. Rózsa szálló

RÓZSA PRESSZÓ l. Rózsa szálló

RÓZSA SZÁLLÓ, Kisiratosi Rózsa motel, Rózsa presszó, Rózsa motel, Szálloda;

vendéglő, kerthelyiséggel, mellette az emeletes fogadó 9 szobával a Sürgönyi úton az ezredfordulón. Tulajdonosa ugyanaz, mint a másik két Rózsa nevű szórakozóhelyé. 2010-ben a szállóban pizzasütőt üzemeltet a gazda. (63)

RÖNDÖLŐ l. Rendelő

RÖNDÖLŐ UCCA l. Iskola utca

RÖVID-DÜLŐ, Faluvég, Nagyfalú vége, Nagyfalú végén;
dülő a Faluvégen – l. ott. (386)

RUCZÁS;

Pesty gyűjtésében, ma nem ismerik. Kürtösön 1913-ban előfordul a „Récze (mocsaras hely)”, közli az aradi monográfia községleírás-kötete és Pesthy. (421)

SALBECK JAKAB TANYÁJA l. Szalbek-szállás

SALBECK ÚR TANYÁJA l. Szalbek-szállás

SALBECK-TANYA l. Szalbek-szállás

SANZIANA-HÁZ;

a Máltal ház istállóinak, műhelyeinek, raktárainak sorát az utca felől nyitó színt (?) a XXI. század első tizedében lakható épületté alakították, itt akarták berendezni a rászoruló környékbeli gyermekek otthonát, ez lett a Sanziana-ház. Ám fölöslegessé vált a Bőjte Csaba-féle gyermekotthonnal, s pár évig pl. a festőtábor céljaira, vendégfogadásra használják. A Sanziana román gyermekvédő egyesület, amely nevét és támogatását adta a vállalkozáshoz. Az új évezred második tizedében már üresen áll. (110/a)

SAROK l. Gyöp sarka, Kisiratos sarka, Temető sarka

SARUSI-FAISKOLA;

kertészet a faluban (a Templom utcában), faültetvény, dinyenyeföld és nyaranta dinnyevásár a Kis utca végénél a Tótés mellett. Sarusi József vállalkozása a Sarusi Kft. (240)

SÁNDOR MÁTYÁS KOCSMÁJA l. Sirkó

SÁNDOR MISKA KOCSMÁJA, Sándor Miháj kocsmája, Miska, Matild néni kocsmája, Matild néni;
ez a régi kocsmá szemben volt a XX. század végén Nagyboltnak s Magazinnak nevezett (eredetileg Szalbekné-féle) épülettel. 1902-es térképen Haasz József a későbbi Sándor Miska-féle kocsmá. Sándor Mihály aradi ember, „Így mondták: Miska, megyünk Miskához!”. Van, aki úgy tudja, Magyar Matildé volt, Sándor Miska feleségéé. Ami nem véletlen, mert a nóta is „Matild néni kocsmájá”-ról szól Kovács F. kiadatlan aradi gyűjteményében (a tréfás dalok közt található). 1941-ben Kurtucz István, a falu hadirokkant (románkatona obsitos) kántora kapta meg (a bérletét?), s a háború végéig ő volt itt a kocsmáros. 1944-ben bezárt, többet nem is nyitott ki. (66)

S á r m e z e y – k r i p t a l. Almásyiratos

SÁVAI-CSATORNA;

csatorna a Sávai-földnél (S. I.). (275)

SÁVAI-GYÖP, Sávai-gyep;

legelő Sávaiék kezén (S. I.). (276)

SÁVAI-HÍD;

híd, említik S. I.-nak, nyilván a Sávai-birtokon. 2008-as, némileg bizonytalan magyarázat: Sávai-csatorna, Sávai-gyöp, Sávai-híd „...a Tódási kert alatt, az Érnek a sarkánál, Nagyiratos fele”. (277)

SCHNEIDER-BIRTOK l. Szalbek-puszta

SCHNEIDER-DOMB l. Snajder-halom

SCHNEIDER-TANYA l. Szalbek-szállás

SCHNEIDERI DOMB l. Snajder-halom

SCHÖNBRUNN KÁLMÁN RUHÁS ÜZLETE l. Szalbekné háza

SEBŐKÉK UCCÁJA l. Gergő utcája

SIRKÓ, Sirkónál, Sándor Mátyás kocsmája;

csapszék Sirkónál, a sarkon, A. B. dr. emlékezete szerint. Kocsmá Sirkó házában (?) a kis köznél a dákóromán-kommunista államosítás előtt – emlegeti más is. Az amerikai Sirkó az öregek emlékezete szerint itt nyitott kocsmát. Az 1950-es években Sirkó Jóskaé (KovácsMonogr). L. még Sirkó köze. (15)

SIRKÓ KÁROLY KÖZE l. Sirkó köze

SIRKÓ KÖZE, Sirkó Károly köze, Sirkó, Sirkónál, Kisuccaji kisköz; apró köz a Kis utcáról Kevermesnek Sirkó házában – a Kevermesi út része, l. ott –, s buszmegálló. Sirkó amerikai magyar, kocsmáros volt kint, az 1930-as években hazajött. S. I

szerint Kisuccai kisköz a másik oldalon, a Gróza-térre vivő köz neve is. L. Sirkó. (16)

SIRKÓNÁL l. Sirkó, Sirkó köze

SIROMI;

dűlőnév (Sírromi dűlő?) az 1853-as földmérési térképen a falu határának nyugati felében, a mai Régi-temetőnél. L. Sírhalom. (262)

SÍRHALOM;

dűlőnév a Pesty-féle gyűjtésben, a falusiak szerint nyilvánvalóan azonos a Régi temetőnél lévő, a csatornázáskor kettészelt dombbal (az Ér-parttal?). Lehetséges, hogy a mai Régi-temető elnevezés fedí a korábbi Siromi/Sírromi és Sírhalom dűlőneveket. Sírhalom, Sírhalmi puszt, Sírhalmi major, Sírhalom dűlő a régi Fazekasvarsándon (1892: Csep-regi). (258)

SÍRKERT l. Temető

SNAJDĚ-DOMBJA l. Snajder-halom

SNAJDĚ-KÖRÖSZT l. Snajder-kereszt

SNAJDER/SNÁJDĚR/SNÁJDER/SNAJDĚR/SNEJDER/SNEJDĚR(-) l. Snajder-halom, Sjander-kereszt, Szalbek-szállás

SNAJDER-HALOM, Jakapfi-halom, Jakabfi-halom, Jakabffy-halom, Frisné dombja, Schneider domb, Schneideri domb, Iratosi Schneider domb, Snájděr-halom, Snájděri-halom, Snajděri halom, Snájděri-domb, Snejderi domb, Snajděr dombja, Snajděl-dombja, Snajdě-dombja, Snajděr, Snájděr, Halom, Vár, Kastély, Ki(z)sdomb;

halom a Szalbek-szállásból lett Jakabffy-tanya – utóbb Snajder-tanya – mellett. A helyi legenda szerint alagút van e kisdomb és a nagydomb (Szőlőshalom) közt. Egyesek szerint orosz foglyok hordták össze sisakjukkal; megint más vélekedés szerint a régi magyar birtokos, akinek jó bora volt, a halomban lévő pincéjében (kastély alatt) berúgatta a török tiszteket, rájuk zárta az ajtót, s amikor mind meghalt, mésszel leöntötte őket. Az öregasszonyok meséiben többszáz török tiszt maradt halva a bemeszelt ajtajú halomi pincében; némelyek úgy vélekednek, hogy Snajder tanyája a dombon volt. A kincésások kedvenc helye (a Szőlőshalommal együtt). A föld alatt össze van kötve a kürtösi dombbal – emlegetik mások. „Az alagutat a régi germánok készítették, oszt belülről kikövezték” (KovácsMonda). Másik mendemonda szerint valamikor vár volt rajta (KovácsMonda). „...a snejderi domb szelleme... minden éjszaka járkál a gye-

pen” (Kovács-Monda). Az Iratosi Schneider dombot Kovács Ferencnél a 4. sz. kincskereső monda emlegeti, mint arany-lelőhelyet (KovácsMonda). Az 1884-5-ös katonai fölmérés szerint e dombon álltak a Jakabfy Puszta főépületei, így a néphagyomány nem véletlen emlegetett még nemrég is Jakabfi-halmot. L. Jakabfy-tanya, Kisiratos-puszt, Szalbek-szállás, Szőlőshalom. (346)

SNAJDER-KERESZT, Snajder-köröszt, Snájdër-köröszt, Snájder-köröszt, Snajdër-köröszt, Snejder-köröszt, Snajdē-köröszt, Snejdër-köröszt, Snajdel-köröszt;

a Kekecsi út és Frissné útja kereszteződésében állt. „Belecsapott a villám a kocsiba, az asszony meghalt” – az ő emlékére emelték. (Regélőim veszekednek, hogy is volt, kibe csapott, egyáltalán villám volt-e.) A kereszt az 1970-es évek elején leégett, belécsapott a ménkű. (350)

SNAJDERI/SNÁJDËRI/SNÁJDERI/SNAJDËRI/SNEJDERI/SNEJDËRI HALOM/DOMB l. Snajder-halom/domb

SNAJDÊL-DOMBJA l. Snajder-halom

SNAJDËR-DOMBJA l. Snajder-halom

SNAJDËR-DÜLLŐ l. Szalbek-puszt

SNAJDËR-TANYA l. Szalbek-szállás

SNÁJDEL-KÖRÖSZT l. Snajder-kereszt

SNÁJDËR-BIRTOK l. Szalbek-puszt

SOFÉR-DÜLŐ l. Bóni-dűlő

SOFŐR-DÜLŐ l. Bóni-dűlő

SOR l. Fasor, Temető-sor, Zsellér

SÖRÖZŐ;

nyári kert az Alimentár/Vögyös udvarán az 1970/80-as években. Ma a Gyermekotthon udvara. (91)

SPORTPÁLYA l. Futballpálya

STÁCIÓ l. Kisiratosi pumpaház, Kutasi pumpaház, Stáció-dűlő

STÁCIÓ ÚT, Sztáció út, Stációi út, Sztációi út;

földút, amely a kisiratosi pumpaházhoz visz. (356)

STÁCIÓ-DÜLŐ, Stáció-dűllő, Stáció;

határrész (S. I.). (355)

STÁCIÓ-NAGYCSATORNA;

csatornarész neve (S. I.). (353)

STÁCIÓI ÚT l. Stáció út

STRAND l. Fürdő

SUTU MALMOK l. Krosán-malom

SÜRGÖNY-DÜLŐ, Sürgöny-úti dűlő, Sürgönyi-dűllő, Vetemény, Veteményös;

a Kis utca, a Töltés, a Sürgöny-út és a Gróza-tér által ha-

tárolt dűlő. Az emberek úgy tudják, hogy e háztáji („Vetemény”) ötven hektár kiterjedésű. A III. ezredben már csak Veteményös. (252)

SÜRGÖNY-ÚT, Sürgönyi út;

a sürgönykarók a Postáról a Temető mellett (ezért egy része a Temető út) ezen a földúton viszik a távíróvezetékét Kürtösre. A kurticsi vasútállomásra itt is járnak, ráfut a Töltésre. Részben azonos az Almafás úttal. (253)

SÜRGÖNY-ÚTI DÜLŐ l. Sürgöny-dűlő

SÜRGÖNYI ÚT l. Sürgöny-út

SÜRGÖNYI-DÜLLŐ l. Sürgöny-dűlő

SÜRGÖNY-ÚTI DÜLŐ l. Sürgöny-dűlő

SZABÓ ÁRPÁD KOLLEKTÍV GAZDASÁG l. Kolhoz

SZABÓ ÁRPÁD TSZ l. Kolhoz

SZAJVÁN;

juhkarám, juhászszállással és (kutyán s pásztoron kívül) vilanypásztorral is óvott, elkerített legelővel, jókora nyájjal a Külső-gyöpon. A rendszerváltozást követően került Szatmári Pál kocsmáros nagygazda tulajdonába. Szajván korábban a Malomi útnál is volt, l. Juh-karám. (392a)

SZALBEK JAKAB TANYÁJA l. Szalbek-szállás

SZALBEK PUSZTA l. Szalbek-pusztta

SZALBEK-DÜLLŐ, Szalbék-düllő, Cömöntkút, Cömöntkút-dűlő, Cömöntkúti dűlő, Cementkút-dűlő, Cementkút, Cementkúti düllő;

dűlő Nagyfalv vége és Kisiratos sarka közt. Régebben Szalbek-, újabban inkább Cementkút-dűlő (hallik Cömöntkút is). A hagyomány – pontosabban bizonyos vélekedés – szerint itt volt az első település, Szalbekné ide hozta az első dobánykertészeket. Hajdan a lapos rész legelő, a partos szántó (részben dohányföld) volt, most mind szántás. A Galamb utcát ehhez ez első településhez kapcsolják. S. I. emberei szerint a Cementkúti dűlő azonos a Nagyaróki dűlővel, l. ott. (334)

SZALBEK-PUSZTA, Jakapfi-birtok, Jakabfy-birtok, Snájdér-birtok, Snájdér-dűlő, Schneider-birtok, Pusztta Szalbek;

a XVIII. század végi német nyelvű katonai fölmérésen a Szalbek szállás alatti teljes délkeleti határrész megnevezése Pusztta Szalbek. Az uraság lakhelye a Szalbek szállás, majd (?) Szalbekné háza, l. ott. Utóbb Jakabfyé, majd Snájdéréké, s nagyjából azonos lehet az ő birtokukkal, l. Jakabfy-tanya, Szalbek-szállás. (331)

SZALBEK-SZÁLLÁS, Szalbék szállás, Szalbék-tanya, Salbeck-

tanya, Salbeck Jakab tanyája, Salbeck úr tanyája, iratosi tanya, iratosi Salbeck-tanya, Szall. zu Szalbek, (Szalbek-szállás, XVIII. sz.), Jakafi, Jakapfi, Jakabfi-tanya, Jakabfi Béla tanyája, Jakabfy Puszta, Jakabffy tanya, Jakabffy Béla tanya, Jakabffy birtok, Snájdör-tanya, Snajdör, Schneider-tanya; előbb a Szalbekeké, majd a Jakabfyaké, utóbb, egész a téjesztéséig, a Snájdöröké. A Szalbek család szálláshelye az akkor még lakatlan Kisiratos-pusztán az első katonai fölmérés idejétől, a XVIII. század harmadik harmadától. Az 1782-85. közt készített 1. katonai fölmérésen látható a „Szall. zu Szalbek” helymegnevezés, mellette uradalom, netán udvarház, pár ház, kert jelölésével, közepén halom jelével. Az Iratosi pusztán (l. ott) 1850-ben bujkál a Salbeck Jaki bácsi néven említett Jakab uraság tanyáján Teleki Sándor (Emlékezzünk régiekről). Jakabfy Puszta a korábbi Szalbek-szállás, későbbi Snájdör-tanya az 1884-5-ös katonai fölmérésen. Akkor a Szőlős-halmon lévő szállást nevezik Jakabfy tanyának. A Jakabfy Puszta ház, kert a Snájdör-halomnál: a néphagyományban emlegetett Kastély (?) a halom tetején, mellette, a dombtól keletre a gazdaság. Utóbb itt van a Snájdör-tanya. Jakabffy Béla tanya (1887), Jakabffy tanya (1900): tanyahely és dűlő a korábbi Szalbek-birtokon. A hajdani kincstári hodály és birtok az 1880-as évek elején Jakabffy Béla kezére került (az 1882-es kataszteri térkép már őt jegyzi tulajdonosnak). Az 1911-es térképre jegyzett új adat szerint ekkortájt tizenegyfelé szakadt a volt Kisiratos pusztá (l. ott): özv. Schneider Antalné szül. Fackelmann Anna 42/84, Fackelmann Anna hajadon 3/84, F. Ferenc 3/84, Lustig Ádámné szül. Schneider Borbála 6/84, S. Éva hajadon 2/84, S. Ferenc 2/84, S. József 6/84, S. Károly 6/84, S. Magdolna hajadon 6/84, S. Márton 6/84, S. Márton (Márton fia) 2/84 részt kapott. A birtok fele így Schneiderné lett, s a népi helynév - Snájdör-tanya - arra utal, hogy a birtok központja, a major is. Az 1911-es kataszteri térkép a Jakabffy-örökségen még egy nagy tanyát – majorságot – jelöl, talán ez lett Frissné; két egy-egy épületes tanyát, vagy „hodályt” rajzol még a volt Jakabffy-birtokra a térképész, talán ezekből lett a későbbi Miron- és Német-tanya. (378)

SZALBEKNÉ HÁZA, Szalbeknéféle házhely (1856), Hász, Haasz, Fridman Marci kereskedése, Fridman-kocsmá, Schönbrunn Kálmán ruhás üzlete (Csanád vm. Hiv. Lapja), Fridman, Fridman-kocsmá, Magazin, Nagyáruház, Nagybót, Universal, Varroda; egykor a földesúr „földes asszonyság” lakóháza a falu köze-

pén, utóbb egyéb rendeltetésű épület. Fényes E. (1839): Kisiratos földesura „Szalpek Uraság, kinek itt szép lakhelye van” – de ez még a Szalbek szállás lehet, l. ott. Az 1856-os földmérési térképen „Szalbeknéféle házhely” szerepel; e Szalbeknéféle házat a XX. század második felében Szalbekné házának hívták a sokat tudó vének. 1918. „...november 3-án délelőtt hazatért katonák, asszonyok és gyermekek élén betörték Schönbrunn Kálmán helybeli vagyonos kereskedőnek a községháza melletti ruhás üzletébe s azt kifosztották” (Csan. vm. Hiv. Lap.). 1980 táján az öregek 1918-ról szólván másra, s nem Schönbrunnra emlékeznek, illetve összekeverik az 1918 végi és az 1944. szeptemberi zavargást: ez utóbbi alkalommal Hászt fosztották ki. A Hász-család 1882-ben tűnik föl Iratoson: a kataszteri térkép szerint a Tódáson Klein Fáni háza ekkor már Haasz Bernáté. Az 1902-es térkép azt bizonyítja, hogy a Haaszok beljebb költöztek: H. Józsefé a Nagyfaluban (Templom utcában) a későbbi Sándor Miska kocsmája. Az 1944. szeptemberi román- (és eszerint egyben zsidó-) ellenes zavargás idején az akkor már Hászek kezében lévő áruházat rabolják ki. A hajdani földesúri lakból lett kereskedés a két háború közt – az 1930-as években – egy ideig Fridman Marcié, akinek itt vegyes, rőfös kereskedése és kocsmája volt (a Malomnál is volt Fridman kocsmája, l. ott) – l. még Gizi néni csárdája. A II. világháború után megszűnt Sándor Miska szemben lévő kocsmája, a zsidó kereskedők elmentek a faluból, s ebből a kereskedésből lett a község legnagyobb ivója a kommunizmus első tizedében. Az 1950-es években tejcsarnok, bolt, kocsmája van a házban. Az 1980-as években szövetkezeti kisáruháza működik Szalbekné házában. (A r. 'magazin' magyarul áruháza, az 'universal' pedig az 1980-as években oly jellemző egyetemes árukínálatra utal). „Nemrég tudtuk meg, hogy Szalbekné ottan lakott. Az ötvenes években ennyi (mutatja: egy arasz) mélység alatt megtaláltuk, ott volt a neve” – állítják 1980-ban. Az új ezred elején olasz vállalkozó varrodája működik az épületben. 2008-ban a Varroda megszűnik, az épület a Rózsa bár tulajdonosának a kezére kerül. (68)

SZALBEKNÉFÉLE HÁZHELY l. Szalbekné háza

SZALBĚK-TANYA l. Szalbek-szállás

SZALL(AS) ZU KIS IRATOS l. Kisiratos-szállás

SZANDA l. Elnök háza

SZANDÁNÁL l. Elnök háza

SZANITÁR l. Óvoda, Rendelő

SZANITÉC l. Óvoda, Rendelő

SZALL(AS) ZU SZALBEK l. Szalbek szállás

SZÁNTÁS;

a nyomsáv (vagy három méter széles szántás) az országhatárnál az úgynevezett kommunizmus időszakában. Magyar és román részre osztja (osztotta) a kaszálót. „A román részen van (a szántás). A román fél, a magyar nem!” (154)

SZÁRAZÉR l. Csík-ér

SZÁRICS l. Szárics-tanya

SZÁRICS NÉMÖT JÓSKA TANYÁJA l. Németh József-tanya

SZÁRICS-TANYA, Szárics;

kisgazdaság (szállás és szántó) a Kilsőgyöpon a XX. század elején. A Szárics ragadványnév, legalábbis az 1930-as években (öKM emlékezete szerint) Száricsék valójában Horváthék voltak. „Száricsnak 20 holdja volt, vizes, rossz föld! Halgazdaságot akart, az ő földjén volt a Kenderázta-tó. Nem ásták, lapos volt. Állt benne a víz, amikor gyerek voltam, csónakáztunk, bíbicet fogtunk. Ma jó föld, az egész gyöpot földszántották, csatornázták.” (A Szabadka melletti Ludason Saric-tanya, Szárics-tanya: Szabadka és körny. földr.n. adatt.) L. még Német-tanya. (336)

SZÁZHEKTÁR l. Százhektár-dűlő

SZÁZHEKTÁR-DÜLŐ, Szászhektár, Szászhektár-dűlő, Százhektár; dűlő a kevesesi határnál, a Pikét- és a Hajzler-dűlő fasorral kerített északi fele. „Kürtöstől elvettek száz hektárt Kutason, ez a Százhektár.” Ötvenhektár mellett, l. ott. 2010-ben egyesek úgy tudják, hogy már az egész dűllő a kürtösi nagybirtokos Muszkáé, miután az egykori tulajdonosok előbb bérbeadták, majd eladták neki. (156)

SZEKCIÓ l. Szemete

SZELÍDÍTŐ l. Posta

SZEMEA l. Szemete

SZEMETE, Szēmētē, Szemető, Szekció, Székciójó, Szökció, Gépállomás, Szemea;

a téesz gép- és traktorállomása (r. 'sectie' m. részleg, illetve 'semeteu', gépállomás) a Gyöpszálen. Az iratosi gépszek szerint régebbi r. hivatalos neve Szemetē (Szemetébe, Szemetéheő stb.), betűszó lehet, ma „Hivatalosan Szekció”. Mások szerint hivatalosan Szemea, ami mezőgazdasági gépállomást jelent. A központ Kürtösön; a kilenc szekció (brigád) egyike a kisiratosi téeszt szolgálja. Egy másik szekció a Faiskolában, Májernál dolgozik. (128)

SZEMETEI CSATORNA, Szēmētēji csatorna;

az Ér Gépállomás melletti részét nevezik így S. I. emberei.
(287)

SZEMETEI VASKÚT, Szēmētēji vaskút;

kút a gépállomáson. (129)

SZEMETES GÖDÖR l. Homokbánya

SZEMPÁLI ÚT l. Aradi út

SZENT FERENC ALAPÍTVÁNY l. Gyermekotthon

SZENT FERENC ALAPÍTVÁNY KISIRATOSI GYERMEKOTT-
HONA l. Gyermekotthon

SZENT FERENC ALAPÍTVÁNY (KISIRATOSI) PIO/PIUS ATYA
HÁZ(A) l. Gyermekotthon

SZENT MIKLÓS FÁBÓL FARAGOTT KÉPE;

faképmás jelezte a középkorban Vizes és Iratos közt, „Iratos
falu alatt” (Borovszky) a községhatárt – 1506-ban említik.
Említi a történeti irodalom mellett a népköltés is (Kovács
mondatára). (409)

SZENTPÁLI ÚT l. Aradi út

SZÉKCIÓ l. Szemete

SZÊMĚTĚ l. Szemete

SZÊMĚTĚJI HÍD l. Malomi híd

SZÊMĚTĚJI CSATORNA l. Szemetei csatorna

SZÊMĚTĚJI GÖDÖR l. Válykos-tó

SZÊMĚTĚJI VASKÚT l. Szemetei vaskút

SZĚRAJI ÚT l. Szérai út

SZĚRIA l. Széra

SZĚL l. Gyöpszél

SZĚLMALOM l. Kása-malom

SZĚLSŐ UTCA, SzĚlső ucca, Némedijék uccája;

S. I. említi. A Gróza-tér egyik utcája, a falu felőli végében
laktak Némediek – a Kis utca felőli ’szĚlső’. (32)

SZĚRA, Aradi Melegházi Szövetkezeti és Állami Zöldségtermesz-
tési Társulás 17. sz. farm, Kisiratosi farm, SzĚria, Üvekház,
Üvegház, Dorobánci üvegház;

melegházi zöldségtermesztő telep a Kollektív-kertalján. A
téesz építette, a gazdaságnak jó pénzt adott (télen is) a friss
uborka, paradicsom, paprika. Miután bevált, a román ál-
lam átvette a téesztől; a kisiratosi Széra a megyei vállalat
(1987-ben az Aradi Melegházi Szövetkezeti és Állami Zöld-
ségtermesztési Társulás) 17. sz. farmja. Az 1980-as évek ele-
jén a villanykorlátozás miatt gyakorlatilag leállt az üvegházi
zöldségtermelés; 1985-ben a 7 hektár veteményt s virágot
három hévízkút vize fűti – olaj s gáz után kutatva a Faluvé-
gen, Majernál és a Töltés mellett, az Almafás útnál letek

melegvizet. A r. 'seră' magyarul üvegház, melegház, az aradi cég neve: I. A. S. Sere (Üvegház Vállalat). Az aradi vállalkozás az új ezred elejére tönkrement, a kisiratosi, önállóan, tovább működik. A téesz-utód helyi társulástól 2011-ben aradi román kezére kerül. (301)

SZÉRAI ALMAFA-SOR, Szérajai almafasor, Szérajai almafasor; fasor az Üvegháznál (S. I.). 2008: „A Szérai almafa-sor mellett, a vót Kiserdővel szömbe” található a Zábrányi döggödör – regélik embereink. (293)

SZÉRAI ÚT, Szérajai út;

út a téesz Üvegházánál (S. I.). (302)

SZÉRAJI ALMAFA-SOR l. Szérai almafa-sor

SZFÁT l. Községháza

SZFÁT-FÖD l. Szfát-föld

SZFÁT-FÖDI HÍD l. Szfát-földi híd

SZFÁT-FÖDI ÚT l. Szfát-földi út

SZFÁT-FÖLD, Szfát-föld, Szvát-föld;

a község tulajdonában lévő földdarab, ezen található (l. ott) a Jegyzőföld, a Kántor-föld és a Tanító-föld. 2008-ban magyarázzák: „...az Éron túl vót, ahun a Jeddzőföld. Szfát-föld több vót! Ez lapos (helyön) vót, csatorna mellett legelő. Egy szántó löhetött.”. Más hozzászólás: arrafelé volt a Papi-föld is. (326)

SZFÁT-FÖLDI HÍD, Szfát-földi híd;

híd a községi földnél (S. I.) – tán az Ér hídja. (327)

SZFÁT-FÖLDI ÚT, Szfát-földi út, Szvát-földi út;

dűlőút a községi földhöz. (328)

SZIFONÉRIA l. Szikvíz-üzem

SZIKVÍZ-ÜZEM, Szifonéria;

leginkább a román neve után megnevezett téesz-szódás a Malomnál. (121)

SZIL-ERDŐ, Szílerdő;

szilfa erdőcske a határban (S. I.) – 2008-ban nem tudnak róla, hogy lett volna valaha sziles, akár egyetlen szil(fa) is a határban. Bizonyára volt. (422)

SZILÍDÍTŐ l. Posta

SZÖKCIÓ l. Szemete

SZÖLLŐ HALOM l. Szőlős-halom

SZÖVETKEZET l. Kolhoz

SZŐLLŐ (1856);

szőlőskert a Szőlőshalom körül a földmérési térképen. L. még Májeri faiskola. (375)

SZŐLŐ(K) l. Májeri faiskola

SZŐLŐMENTI l. Halom-dűlő

SZŐLŐS, Szöllös, Gyümölcsös, Téesz faiskolája, Faiskola, Vót gyümölcsös;

a hajdani községi faiskolától a faluhatárig terjedő kerített kolhoz-kertészet. Állítólag ötven hektáros, 1960 után telepíti a szövetkezet. 2008-ban az új községfejlesztési terv „a volt gyümölcsös”-ből 15 hektárt üdülőterületté minősít át, a belterülethez lesz kapcsolva. Ebből hasították ki a Fürdő területét, l. ott. (266)

SZŐLŐS-HALOM, Szőlőshalom (Pesty), Szőlő halom (1900), Szöllös halom (1902), Szöllő halom (1931), Szöllőshalom, Natyhalom, Nagyhalom, Nagy halom, Kisiratosi nagy halom, Halom, Nagydomb;

kunhalom és dűlő az Aradi út, a Nagycsatorna és az almásiratosi határ között. Az 1884-5-ös katonai fölmérés szerint e dombon állt a Jakabfy Tanya, l. ott. A legnagyobb a kisiratosi határban (111 m. magas, miközben a falu tengerszint fölötti magassága 105 m.), számos legendát terjeszt róla a nép. Azt híresztelik, itt volt Szalbek(-né) kastélya, akörül szőlő, innen ered a neve. Az öregek lángcsóvát, lámpát s lámpást láttak (vélték látni) a halomnál, a halottak csontjai világítottak – a gyermekeket ilyesmivel ijesztgettek még az 1950-es években is. Sok téglát, cserepet szántanak ki a környéken. A Szőlőshalom helynevet dűlőnévként említi a Pesty-gyűjtés. A dombegyházi hagyomány szerint Atillát falujuk határában temették el, a hét halom között. A hetedik „...a trianoni országhatáron túl, Iratos határában van” (Radnai) – ez a kisiratosi Szőlős-halom. Szőlőshalom mint Nagy halom, Kisiratosi nagy halom szerepel Kovács Ferencnél (KovácsMonda). Born Gergely békéscsabai kutató, aki megyéjének 1993-ban azt javasolta, tegyék védetté a kunhalmokat, úgy vélekedik: a Dombegyház melletti Atilla-halom áll a környékbeli halmok alkotta pávaszem-alakzat közepén – tőle nem túl messze a külső körben található az iratosi Szőlőshalom. A kunhalom-pávaszemet, szerinte, úrbeli erővonalak alkották (Napi Délkelet). A táj egyik legnagyobb régészeti-történeti értékét, a Szőlőshalmot, ahogy a többit is, szántják, azaz koptatják, tönkreteszik, fokozatosan a földdel egyenlővé teszik a gazdái. (376)

SZTÁCIÓ l. Kisiratosi pumpaház, Kutasi pumpaház

SZTÁCIÓ ÚT l. Stáció út

SZTÁCIÓI ÚT l. Stáció út

SZUOK PALI l. Szurok Pali kocsmája

SZUOK PALI KOCSMÁJA, Szurok Pali, Szurok Pali csárdája, Csárda, Iratosi csárda, Iratosi kocsmá, Kocsmá, faluvégi Kisutca végi csárda;

a Kelet-Csanádból Aradra vivő XIX. századi országút mellett, a kisiratosi faluszélen, a Kis utca végében lévő csárda egykori neve. Erről nevezhették el a Pesty által is említett Csárda dűlőt. Az 1930-as években Szurok Pali a tulajdonosa, valójában Almási a becsületes neve; ez volt akkor a falu legnagyobb kocsmája. „Az emberek erre jöttek a határból, a birtokról (Májertől)”. A háború előtt magyar cigány húzta a kisiratosi mulató kedvű kisgazdáknak, köztük az e sorokat rová személy öregapjának is. Kovács aradvégi gyűjtésében olvasható: „A legények egyszer az iratosi kocsmában mulatoztak” – kezdí A szájhós legény végzete c. mondát Andó Etel (KovácsMonda). Az 1950-es években KF jegyzí föl: a „faluvégi Kisutca végi csárdá”-ban a bérló mérte az italt – KovácsMonogr. (5)

SZVÁT l. Községháza

SZVÁT-FŐD l. Szfát-föld

SZVÁT-FŐDI ÚT l. Szfát-földi út

SZVERGYÁN l. Szvergyán-dűlő

SZVERGYÁN TANYÁJA l. Szvergyán-dűlő

SZVERGYÁN-DŰLŐ, Szvergyián, Szvergyián tanyája, Szvergyán tanyája, Szvergyán-tanya, Szvergyán-dűllő, Szvergyián dűllő, Szvergyiáni dűllő, Szvergyán, Szvergyáné; ma tanyahely, dűllő és út Kutason a kurticsi határon a Fasornál. A tanyát a XX. század hetvenes éveiben bonthatták le, a kolhoz raktárnak használta. Szvergyán „...román vót, de a románok sē szerették” – tudja a mai zsillérivadék. (188)

SZVERGYÁN-TANYA l. Szvergyán-dűlő

SZVERGYÁNÉ l. Szvergyán-dűlő

SZVERGYÁNI DÖGGÖDÖR, Szvergyiáni dögödör, Szvergyáni dökter/dögtér, Szvergyáni döktemető/dögtemető, Dögödör, Dökter/Dögtér, Régi dökter/dögtér, Régi dögödör, Régi döktemető/dögtemető, Döktemető/Dögtemető ;

S. I.-nek említik a Szvergyán dűllőben található dögtemetőt. 2008-ban regélik: a régi dögtér a Kis utca végén, „Májernak lefele” volt. Az újat akkor nyitották, amikor ezt bezárták. (190)

SZVERGYÁNI DÖGTEMETŐ/DÖKTEMETŐ l. Szvergyáni dögödör

SZVERGYÁNI DÖGTÉR/DÖKTÉR l. Szvergyáni dögödör

SZVERGYÁNI FASOR, Szvergyiáni fasor; fasor a nevezett dűllőben (S. I.). (189)

SZVERGYIJÁN l. Szvergyán-dűlő
SZVERGYIJÁN DÜLLŐ l. Szvergyán-dűlő
SZVERGYIJÁN TANYÁJA l. Szvergyán-dűlő
SZVERGYIJÁNI DÖGGÖDÖR l. Szvergyáni döggödör
SZVERGYIJÁNI DÜLLŐ l. Szvergyán-dűlő
SZVERGYIJÁNI FASOR l. Szvergyáni fasor
SZVIDRÁN, Szvidrány, Szvidrányi, Szvidránnál;

dűlő Kutason a kevermesi határon. Az országhatár túlfelén volt a kevermesi Szvidrán-tanya, amely az 1960-as években még állt (a gyűjtő öregapjának a kekecsi háza padlásáról odáig lehetett ellátni). Szvidrán kevermesi birtokos (már az 1800-as évek végén kiadott térképeken szerepel a „Szvidrán tanya” megnevezés Kevermesnek a kisíratosi határon lévő külterületén); a ma Kisíratoshoz tartozó darab föld (Szvidránnal átellenben) sosem volt az övé, csak a túloldáról átragadt e dűlőre a név. (232)

SZVIDRÁNNÁL l. Szvidránnál

SZVIDRÁNY(I) l. Szvidrán

TÁJHÁZ l. Kása Antal múzeuma

TANÁCSHÁZ l. Községháza

TANÍTÓ-DÜLLŐ l. Tanító-föld

TANÍTÓ-FÖLD, Tanító-föld, Tanító-dűllő;

a község tanítójának javadalma volt a Kántor-föld mellett, l. ott. A községi föld része, l. Szvát-föld. 1873-as törvény szerint 10 magyar hold jár a tanítónak (Körmendi). (296)

TANÍTÓI LAK l. Kisiskola

TANYA l. Borsi-tanya, Friss-tanya, Godó-tanya, Hajzler-tanya, Jakabffy-tanya, Kilián tanya, Kis Ferkó tanyája, Magyar tanya, Májer (Lusztig-tanya), Miron tanyája, Németh tanya, Németh József-tanya, Szárics-tanya, Szvergyán(-dűlő)

TÁRSAS l. Egyes brigádiroda (Mák), Kolhoz (Agrodor)

TATÁJÉK UCCÁJA l. Márton utca

TAVASZTÓ, Tavasztó;

vízállás jelölése a Tódás Ér felőli végén az 1884-1885-ös katonai fölmérésen. (247)

TEHÉNLEGELŐ l. Nagy-gyöp

TELEP l. Gróza-tér (Gróza-telep), Cigányváros (Kekecsi cigánytelep), Nagyfalusi cigánytelep, Nagyfalusi ürestelep, Toldási ürestelep, Újtelep

TEMETŐ, Tömötő, Sírkert, Iratosi sírkert, Temető-kert;

az iratosiak nyughelye a falu közepénél, a XIX. századi faiskolával átellenben. Az elején fekvő Ó-temető régiségére a Kápolna emlékeztet; itt, a főúton áll Hodács Ágoston (Szeged,

1879-Kisiratos, 1951) író, műfordító katolikus pap emlékműve. Rajta az írás: ITT NYUGSZIK / HODÁCS ÁGOSTON / FŐESPERES / ÉLT 72 ÉVET / KISIRATOSI PLÉBÁNOS / 1912-1951 / ADJ URAM / ÖRÖK NYUGODALMAT NEKI. Az 1882-i kataszteri térképen Ó-temető a falu felőli, Újtemető a kertaljai része, amelynek végében ott a Zsidótemető. 1985-ben az egyház halottasházat épített a Temetőben. „Iratosi sírkert”: nótában (Kovács). S. I.-nak Temető-kertként is említik. L. még Döggödör, Régi-temető, Szvergyáni döggödör, Zábrányi döggödör, Zsidó temető. (39)

TEMETŐ SARKA;

itt, a községi Temető sarkánál volt a Kiserdő, amely mára megritkult. Ide épült a Pálinkafőző. (268)

TEMETŐ ÚT, Tömötő-út, Temető ucca;

a Sürgöny út temető melletti eleje. (57)

TEMETŐ-KERT l. Temető

TEMETŐ-SOR;

a Gróza-tér Temető felőli, egy sor házból álló utcája. (36)

TEMETŐKÁPOLNA l. Halottas ház

TEMETŐVÉGI GÖDÖR l. Pálinkafőző-gödör

TEMPLOM, Plébániatemplom;

a mai (római katolikus) templom 1880-1881-ben épült a kincstártól e végre kapott templomkertben. Akkor a környék, Kelet-Csanád legszebben berendezett római katolikus egyháza. Az alapkőbe tett okmány szövege: „Ezen szentagyház alapkőve Kr. sz. u. 1880-ik év Martius 29-én Húsvét másodnapján I. Ferencz József, apostoli magyar Király, XIII. Leó pápa, és Bonnáz Sándor csanádegyházmegyei Püspök uralkodása alatt, Hügel János helybeli plébános által tétetett le ünnepélyesen. Az építési költségeket 10515 frt. 60 kr. Csanádegyházmegye bőkezűségben kifogyhatatlan megyés Püspöke, Bonnáz Sándor Ó Nagyméltósága adományozta. Kis Iratos keresztény buzgalmú községe a kézi munkát fuvar, téglát szolgáltatta. Jámbor utódok kövessétek buzgó keresztény atyáitok példáját. Imádkozzatok érettünk.” (H. D.). Kevermes helytörténésze, Pelle Ferenc szerint lehetséges, hogy falujához és Dombegyházához hasonlóan Kisiratoson is dombra épült az istenháza. Az új templomot 1881. szeptember 14-én, a Szent Kereszt fölmagasztalásának ünnepén Németh József püspök szentelte föl, azóta őszelő havának második vasárnapján tartják – a korábbiakhoz hasonlóan – a kisiratosi búcsút. Az 1980-as évek elejétől némileg sikerült államosítani e keresztény népünnepélyt,

ugyanis ekkor rendezti az Arad Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, valamint a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Arad Megyei Tanácsa az Alföldi Őszköszöntő nevű ünnepséget 'Dorobáncon'. A templom 100. születésnapján, 1980 szeptemberében Tury László aradi magyar esperes, kisiratosi plébános mellett hét másik pap áll a templomnapi nagymisén, a karzaton három kántor irányítja a népes parasztkórust, s ellepi a környékbeli katolikus magyar nép a Templomkertet és a Piacot. L. még Kápolna, Kistemplom, Régi temető, Templom utca. (85)

TEMPLOM TÉR;

a Templom előtti rész; mondják az egész Fő-térre is. A három név, Piac, Fő-tér (l. ott), Templom-tér nagyjában fedi egymás. Mintha a rendezvény, esemény jellege döntené el, melyiket hívja elő a megnevezőből, mikor hogy hívjuk. A Templom teret és környékét, a mai falu közepét Falunak és Központnak is hívják. (79)

TEMPLOM TÉRI VASKÚT, Pijaci vaskút, Piaci vaskút, Vaskút, Templom uccaji Vaskút, Ártézi-kút;

a falu első ártézi kútja, föltehetőleg a XIX-XX. század fordulójáról, a Piacon. Az 1950-es években kerekes-, az 1980-as években nyomó-kút (karos). Hasonló korúnak tartják a Tódási és a Nagyfalusi vaskutat. Időben ezeket a Kis utcai – l. külön mindhármat! – követhette, aztán a Kecses elején is lett karosnak mondott ártézi kút. A szomszédos Kevermesen 1903-ban fúrták az első vaskutat. A Piaci/Templom uccaji/Templom téri kút 2008-ban a még működő három kisiratosi vaskút egyike. Nagyiratoson is vaskút a hasonló ártézi kutak neve. (81)

TEMPLOM UCCAJI KERTAJJA l. Templom utcai kertaljja

TEMPLOM UCCAJI KERTAJJAI ÚT l. Templom utcai kertaljjai út

TEMPLOM UCCAJI VASKÚT l. Templom téri vaskút

TEMPLOM UCCAJI ZSILLÉR (UCCA) l. Templom utcai Zsillér

TEMPLOM UTCA, Templom-úca, Templom ucca, Templom;

a hajdani Hosszú utca, illetve Nagyfalu egy része. Helyének meghatározása nem egyértelmű: egyesek a Templomtól a nagyfalusi keresztig tartják, mások két kereszt, a Gál- és a Barják-kereszt közé helyezik a Templom utcát. Az aradi gazdasági egyesület 1912-i évkönyve már „Templom-u.”-ként említi. 2008-ban mondják: a Kóntól a Malomig tart a Templom ucca. (87)

TEMPLOM UTCAI KERTALJA, Templom uccaji kertajja;

a nevezett utca házai mögötti kertek (alatti dűlő). (285)

TEMPLOM UTCAI KERTALJAI ÚT, Templom uccaji kertajjai út; út a nevezett utca portáinak kertje alatt (S. I.). (286)

TEMPLOM UTCAI VASKÚT l. Templom téri vaskút
TEMPLOM UTCAI ZSILLÉR, Templom uccaji Zsillér, Templom
uccaji Zsillér ucca;

a Zsillér Templom utca alatti része. (102)

TEMPLOM-KERT, Templomkert;

a kincstár 1873-ban átadja a kisiratosi egyháznak templom-
építésre a falu közepén lévő, egy hold 920 négyszögöl nagy-
ságú szabad telket (TÁ). (A „szabad telek” megnevezés arra
is utalhat, hogy a régi templom tán nem itt volt, mint ahogy
némelyek tudni vélik.) E templomkertben épült 1880-1881-
ben az új egyház, s ebből adott a plébánia telekrészt a szö-
vetkezetnek, iskolának, orvosi rendelőnek. A Templom-kert
a római katolikus plébániatemplom ’udvara’, a búcsúi kör-
menetek helye. A templom előtt kőfeszület áll, külön neve
nincs, 1883-ban szentelték föl (HD). E templomkerti ke-
resztre mondta az 1980-as években az egyik helybéli kom-
munista besúgó a másik helybéli kommunista besúgónak:
„Még ez szúrja a szemem!” (86)

TEMPLOMKERTI KERESZT l. Templom-kert

TEMPLOMOTSKA l. Kistemplom

TEMPLOMTORONY, Iratosi sudár torony;

„Iratosi sudár torony” – dalban (Kovács). (84)

TERMELŐSZÖVETKEZET l. Kolhoz

TÉESZ l. Kolhoz

TÉESZ FAISKOLÁJA l. Szőlős

TÉESZ-ISTÁLLÓ l. Major

TÉESZ-KANTIN l. Gazdaház

TÉESZ-KERTALJA l. Kollektív-kertalja

TÉGLA DÜLLŐI FASOR l. Tégladüllői fasor

TÉGLA ÚT, Tégladűlő út, Tégladűlő;

dűlőút, amely átvág a Csatornán túl, a Tégladűlőn. (284)

TÉGLA-DÜLLŐ, 42. számú dűlő, Téglás dűlő, Téglai-dűlő;

dűlő a falu alatt délnyugatra, talán azonos az 1853-as térkép
„Cseréphalmi” dűllejével. A XIX/XX. századok fordulóján
szerkesztett kataszteri térképeken 42. sz. dűlő, l. Kántor-
föld. Északról délnek haladva így következnek a határ e ré-
szének jeles helyei: Falu dűlleje, Régi-temető, Téglás-dűlő.
Sok tégladarabot fordított ki itt az eke, s az aradi régészek
által bronzkorinak ítélt kézimalom is előkerült e földből.
Régebben dohány, aztán kender és búza, az 1980-as évek
elején leginkább cukorrépa termett e dűlőben. S. I.-t úgy
tájékoztatják, hogy valamikor téglát vertek és égettek itt.
Téglás-halom 1418-ban Zaránd megyében: Theglashalom

Lökösháza és Kevermes vidékén. „Minden bizonnyal egy őskori halom tetejére épített Árpád-kori templom helyére kell gondolnunk” (Blazovich). A Téгла-dűlő, a Cseréphalmi, Cseréphalom helynevek erre a korai – téglából emelt – is-tenházára is utalhatnak. L. Cseréphalmi, Cseréphalom, Ha-lom-dűlő, Téгла út. (279)

TÉGLA-DÜLŐ ÚT l. Téгла út

TÉGLA-DÜLŐI FASOR, Téгла дűлői fasor;

a Sztáció út mellett, majdnem a Kenderáztatóig húzódik e fasor. Aztán még egy sor fa, azon túl már Csonka-Magyar-ország. 2008: „Most döntötték ki. Nyárfák vótak, nagyon szépek vótak!”. (303)

TÉGLA-DÜLŐI KANTON l. Kisiratosi pumpaház

TÉGLA-DÜLŐI PUMPAHÁZ l. Kisiratosi pumpaház

TÉGLAI-DÜLŐ l. Téгла-dűlő

TÉGLAGYÁR;

a legöregebbek említik az 1980-as években, hogy a Májeri gazdaság területén volt, Pintér nevű birtokosé. A Téгла-dűlőben is emlékeznek téглаégető/téglavető helyre, ma lapos. (217)

TÉGLÁS HALOM l. Téгла-dűlő

TÉGLÁS-DÜLŐ l. Téгла-dűlő

TÉR l. Fő tér, Gróza-tér (-telep), Tóth Ferkó utca (Ignác tér), Parittya-tér, Piac(tér), Templom tér

TITE UTCA, Tite ucca;

S. I. említi ezt a közterületi helynevet. 2008-ban nem akad ember, aki tudna róla – nyilván az 1970-es évek óta a csak szűk körben ismert névadónak nyoma veszett, vele az utca-névnek is. (151)

TOLDÁS, Tóddás utca (1882), Tódás utcza (1902), Tódás, Tódás ucca; falurész, utca Kohntól (a Kis és Templom-úctól, Kekecstől) az országhatár felé a Toldásvégig. A neve föltehetőleg onnan ered, hogy az eredeti faluhoz tódott páros utca. A hagyomány – illetve egyesek - szerint a Tódás hosszabb volt, egész a mai országhatárig (más szerint az Egyes-kútig) nyúlt; innen, a laposból a víz elől a Kis utcát fölépítve menekült el a nép. A Toldás az 1853-as térképen már rajta van. A Kuttassal szomszédos Lőkösházán előfordul a Toldás helynév, ott vizes kaszáló. A legértékesebb régészeti lelet a kisiratosi Toldásról egy újkőkori kalapács. (14)

TOLDÁSALJA l. Toldási kertalja

TOLDÁSALJI ÚT l. Kettős-kúti út

TOLDASI;

(hivatalos) dűlőnév az 1853-as térképen. (242)

- TOLDÁSI FASOR, Tódási fasor;
fasor a tódási határban (S. I.). (235)
- TOLDÁSI HÍD, Tódási híd;
híd a tódási határban (S. I.). 2008: „Az Éren, Ér (dülő) végiben. Több híd van...” – azaz embereim nem tudják, melyikre kell érteni. (236)
- TOLDÁSI KERESZT l. Barják-kereszt
- TOLDÁSI KERTALJA, Tódási kertajja, Tódási kertajjai-dülő, Tódásajja, Tódási kert alatt, Kertajja, Tódási kertalja;
dülő s út. E határrészt jelzi valószínűleg az 1853-as Toldasi dülőnév. A Salamon Idának említett Hosszú dülővel összefügg, esetleg egyik a másik része – derül ki 2008-ban. L. még Kettős-kúti út. (244)
- TOLDÁSI KERTALJAI-DÜLŐ l. Toldási kertalja
- TOLDÁSI KISKÖZ, Tódási kisköz;
Tódást és Kekecsét összekötő kis utca. (43)
- TOLDÁSI ÜRESTELEP, Tódási ürestelep;
beépítetlen telkek Tódáson (kifelé menet balkézzről). K. I. magyarázza 1980-ban, hogyan lehetséges, hogy ringó búzatábla látható a Tódás több egymás melletti házhelyén. Sok ház maradt üresen: „Kihalt, az örökösöknek nem köllött, az állam nem tutta eladni, a téeszé lött, az bevetötte!”. Azt mondja, nem törődik ő sem a házával, rohadjon meg, úgyis az államé lesz, a gyerekeinek nem kell. (Hál’ Istennek kellett!) (26)
- TOLDÁSI VASKÚT, Tódási vaskút, Vaskút;
a Tódáson a XIX-XX. századok fordulón fúrták (legalábbis így emlékeznek) az első ártézi kutat. A mostani újabb, s máshová került – 2008-ban száraz, nem ad vizet. (19)
- TOLDÁSI-KERTALJAI ÚT l. Kettős-kúti út
- TOLDÁSON-TÚL, Tódáson-túl, Tódás-után, Tódásvég;
dülő. „A Tódás után lapos rész volt, még a templom átépítése előtt hozták föl ezt a részt a Kis uccába a Tódásból” – így valószínűleg 1836 előtt. Más így mondja: „Hosszú ucca, ettől tovább a Tódás, a Hosszú uccát lebontották” – eszerint a Toldásvég, Tódáson-túl a Hosszú utca... E utcavégi dülő után van a Falu-dülleje. L. Toldásvég. (234)
- TOLDÁSVÉG, Tódásvég, Tódás vége;
a Tódás (utca) utolsó házai – s az ezutáni dülő, l. Toldáson túl. (12)
- TOLDÁSVÉGI KERESZT, Tódásvégi-körösz; három dohánfával kerítve áll magában a Tódás végén a nagyfalusi faluvégi kereszthez hasonlatos újabb kisiratosi, bádokkrisztusos útkereszt. (13)
- TORMA ANTAL KÖZE l. Tormáék kisköze

TORMA-KÖZ l. Tormáék kisköze

TORMÁÉK KISKÖZE, Torma Antal köze, Torma-köz, Vencel-hídi kisköz, Tormájék kisköze;
ez a házszám nélküli kis utca köti össze a Nagyfalut a Zsillérrel, s ez visz rá Nagyfaluból Vencel hídjára. A faluból Torma portájánál nyílik – a köz és a Nagyfalu sarkán mindkét oldalon Tormáék laktak; Torma Antal háza 2008-ban Szellelki (Bogyur) Jánosé, aki aradi borpincéjének lerakatát rendezte be a portán, filagóriája kitűnő nyári pinceszerező hely. (140)

TORNATEREM l. Iskola, Posta

TORNYA-KISIRATOSI CSATORNA l. Iratosi csatorna

T o r n y a i c s a t o r n a, Tornyai-nagycsatorna;

a Kürtöshöz tartozó, egykori Almásyiratos területén lévő Ponyvaháton van a Tornyai csatorna, vagy Tornyai-nagycsatorna, az öregek emlékezete szerint 1944 szeptemberében itt húzódott a magyar honvédség utolsó vonala.

TORONY l. Pikét

TÓ l. Békási tó, Gödör, Halastó, Kekecsi lapos, Külső-gyöpi tó, Lapos, Válykos-tó

TÓ-PART;

a nagyobb kekecsi lapos melletti magasabb betonkockás gyalogút megnevezése. „Gyütt a Tóparton...” (61)

TÓDÁS l. Toldás

TÓDÁS UCCA l. Toldás

TÓDÁS VÉGE l. Toldásvég

TÓDÁS-UTÁN l. Toldáson-túl

TÓDÁSAJJA l. Toldási kertalja

TÓDÁSAJJI ÚT l. Kettős-kúti út

TÓDÁSI FASOR l. Toldási fasor

TÓDÁSI HÍD l. Toldási híd

TÓDÁSI KERESZT l. Barják-kereszt

TÓDÁSI KERT ALATT l. Toldási kertalja

TÓDÁSI KERTAJJA l. Toldási kertalja, Kettős-kúti út

TÓDÁSI KERTAJJAI-DŰLŐ l. Toldási kertalja

TÓDÁSI KISKÖZ. 1. Toldási kisköz

TÓDÁSI KÖRÖSZT l. Barják-kereszt

TÓDÁSI ÜRESTELEP l. Toldási ürestelep

TÓDÁSI VASKÚT l. Toldási vaskút

TÓDÁSI-KERTAJJAI ÚT l. Kettős-kúti út

TÓDÁSON-TÚL l. Toldáson-túl

TÓDÁSVÉG l. Toldásvég, Toldáson-túl

TÓDÁSVÉGI KÖRÖSZT l. Toldásvégi kereszt

TÓDDÁS UTCA l. Toldás

TÓT FERKÓ UCCA l. Tóth Ferkó utca

TÓT JANKÓ FASOR l. Tóth Jankó fasor

TÓT PISTÁNÁL l. Pustyi

TÓTH FERKÓ UTCA, Tót Ferkó-ucca, Liba ucca, Ignác tér;

S. I. említi. Ignác tér a hely régi neve az utca egyik lakójáról, Liba ucca, mert „oda járnak föl a libák a hűvösre”. Talpaiék, 2008: az Iskola utcából kifelé menet első az egy sor házból álló Zsillér, második, jobbra a rövid Tót Ferkó ucca. Ugyanők úgy magyarázzák, hogy az Ignác tér a Malom és az Iskola utca közti kétsoros (két sor házból álló) utca, tehát Tót Ferkó uccájának baloldali folytatása. Érezhetően nem túl gyakran használt utcanév egyik sem, érthető, hogy belezavarodnak a magyarázatba. (99)

TÓTH JANKÓ-FASOR, Tót Jankó fasor;

fasor a határban, említi S. I., állítólag T. J. ültette. 2008-ban nem tudnak róla. Valószínűleg a legtöbb fasorhoz hasonlóan kivágták. (423)

TÓTH PISTÁNÁL l. Pustyi

TÖLTÉS, Magyardombegyháza–kisiratosi út, Kövesút, Kürtösi (köves)út, Kurticsi (köves)út, Flaszter, Tótés;

a Kevermes-battonyai kövesútról keletre elágazó, Kisiratoszt a Kis utca végénél (a Csárdánál) érintő országút, mely Kurticsra visz. A Kis utca végétől keletre eső részt (l. Kürtösi kövesút) a nyugatitól (l. Battonyai út) ritkán, szükségből különíti el az iratosi ember, az egész neki csak Tótés. A XIX. századi térképeken látható a Kurticsról Kisiratos mellett Dombegyházára vivő út. Összefüggésben a tervezett nagy aradi hadgyakorlattal 1892-ben töltési munkálatok a magyardombegyházi–kisiratosi közúton (Aradi kamara 1893). A Csanád belsejébe vivő rakott út 1910. körül épült – a falu helytörténésze, Kása Antal szerint 1906-ban már kőből volt a Tótés. Az Aradba, Kürtösre vivő Tótés megépültének idejében a nép bizonytalan: vagy még a magyar világban, vagy már a román megszállás idejében, állítólag 1936-ban (amikor, meglehet csak javítottak valamit az elég rozoga kövesúton). Az országút az államhatártól Kurticson, Szentannán, Erdőskereken át Pankotára visz, (Arad) megyei út, száma: 762 C. (aradi román útikalauz). Az 1980-as évek elején azt rebesgették, hogy itt nyitnak – Kisiratosnál – új határállomást, ez az út visz majd át az anyaországba. A Tótés Kisiratostól Kürtösig terjedő szakasza ma aszfaltút, épült az 1970-es évek végén; a nép tíz évig fizette az útdót, hogy elkészüljön (állítják az emberek). Mind a nyugati, mind a keleti részét több névvel illetik, a nyu-

gatit a csanádi szomszédok Kisiratosi út, a keletit a Kürtösi kövesút címen. Újabban, hogy megjavították, Flaszter is. Állítólag Móra Ferenc szerint római építésű út vezetett Aradról Budára Dombegyházán, Orosházán, Szentesen át Budára (Radnai 82); ki tudja, pontosan hol, nem felénk-e? Márki is említi, l. Battonyai út. Mindenesetre az igen régi itteni országútra utal az is, hogy 1537-ben János király átutazott a középkori Nagyiratoson, tehát a mai Kisiratos területén Budáról Temesvárra menet (Szerémi 273). Márki is említi, l. Battonyai út. L. még Kevermesi út, Kisiratosi út, Kürtösi kövesút. (1)

TÖMÖTŐ l. Temető

TÖMÖTŐ ÚT l. Sürgöny-út, Temető út

TÖTÉS l. Battonyai út, Kürtösi kövesút, Töltés

TRIANONI CSATORNA l. Iratosi csatorna

TŰZOLTÓ-LAKTANYA l. Kistemplom

TŰZOLTÓ-SZERTÁR l. Kistemplom

UCCA l. utca

UNIVERSAL l. Szalbekné háza

UTCA l. Almási utcája, Bábaasszony utcája, Cigány utca, Cikóék utcája, Faragó Marciék utcája, Galamb utca, Gergő utcája, Gyöpszel (Mező utca), Horváth Laciék utcája, Hosszú utca, Iskola utca (Elnök utcája, Rendelő utca, Kórház utca), Janóék utcája, Kececs (utca), Kececsi Zsellér (utca), Kis Bélák utcája, Kis utca, László Janiék utcája, Malom utca, Márton utca (Lolé utca, Taták utcája), Nagy utca (Fő utca), Nagyfalú (utca), Nagyfalusi Zsellér utca, Nyolcház (utca), Öregzsellér, Pék utcája, Raskó Franciék utcája, Raskó Matyiék utcája, Raskóék utcája, Sürgöny út, Szélső utca (Némediék utcája), Temető utca, Templom út(ca), Templom utcai Zsillér (utca), Tite utca, Toldás (utca), Tóth Ferkó utca (Liba utca), Vencel Kati utcája, Zsellér (utca)

UTOLSÓ FASOR;

a kutasi határban, a Cigánkai út mellett Magyarország felé ez az utolsó fasor – amely a vagy megvan, vagy nincs, mert kivágták az állami, községi, avagy magán, netán 'fekete' favágók. (155)

ÚCA l. utca

ÚJ KULTÚR l. Kultúrház

ÚJ KULTÚRHÁZ l. Kultúrház

ÚJ MALOM l. Faragó-malom

ÚJ TÖRÉS l. Gyöptörés

ÚJ-KULTÚRHÁZ l. Kultúrház

Új-TEMETŐ;

az 1882-i kataszteri térképen a Temető fölső, a kertalja felé eső része. Ma itt vannak a legrégebb sírkövek. A kerítésen túl a volt Zsidó

temető: néhány kőmaradvány, bozót az 1980-as években. (37)

ÚJSZÁLL(ÍT)ÁS l. Újtelep

ÚJTELEP, Újszállítás, Újszállás;
 falurész. Az öregek szerint 1924-től kezdődött itt (a Gyöpbé hasítva) a házhelyosztás és házépítés, amely a háború előtt fejeződött be. A Gyöpszéltől a Zsillérig több, javarészt névtelen utcából áll. S. I. emberei említenek Újszállítást – ez föltehetőleg elírás Újszállás helyett. Az Öregelnök, Szanda Antal tudomása szerint (idézi Kovách a falutörténetében) 1922-ben született az Újtelep, közlegelőből kb. 120 családnak 200-200 négyszögöles házhelyet mértek, s kaptak hozzá 1-1 hektár szántót. Az Újszállítás névről 2008-ban senki sem tud – Újszállásról sem. (107)

ÚJTELEPI VASKÚT, Vaskút;
 fúrott kút (volt) Újtelepen, „a Régi Malomtól a második sarok” – magyarázzák 2008-ban, amikor már csak a helye van meg. (127)

ÚRI UTCA l. Malom utca

ÚT l. Almafás út, Aradi út, Battonyai út, Cementkút útja, Cigánkai út, Döggödör út, Faluvégi út, Frisné útja, Galamb utca (Cigány út), Godó útja, Kaszárnyai út, Kekecsi út, Kenderáztatói út, Kertaljai út, Kettős-kúti út, Kevermesi út, Kutasi út, Külső-gyöpi út, Kürtösi kövesút, Kürtösi út, Mácsai út, Nagyratosi út, Pálinkafőző, Pipacsos, Stáció út, Sürgöny út, Szérai út, Szfát-földi út, Szvergyán(-dülő), Tégla út, Temető út, Toldási kertalja, Töltés, Vencel-hídi út

ÜRESTELEP l. Nagyfalusi ürestelep, Toldási ürestelep

ÜVEGHÁZ/ÜVEKHÁZ l. Széra

VARRODA l. Szalbekné háza

VASKÚT l. Gróza téri vaskút, Juh-karámi vaskút, Kekecs-sarki vaskút, Kis utcai vaskút, Kolhoz előtti vaskút, Külső-gyöpi vaskút, Nagyfalusi vaskút, Szemetei vaskút, Templom téri vaskút, Toldási vaskút, Újtelepi vaskút

VASTAG MIHÁLY-CSATORNA, Vastag Miháj-csatorna;
 vívezető árok Vastag Mihály portája mellett (S. I.). 2008-ban eligazítanak: „Az Újtelepnél”. (339)

VASTAG MIHÁLY-HÍD, Vastag Miháj-híd;
 híd a Vastag portánál. (S. I.). 2008: „Újtelep végén, a Gyöpszélén vót híd. De vót több is” arrafelé. (340)

VÁJKOS l. Válykos-tó

VÁJKOS-GÖDÖR l. Válykos-tó

VÁJKOS-TÓ l. Válykos-tó

VÁJOKVERŐ GÖDÖR l. Válykos-tó

VÁLYKOS-TÓ, Vájkos-tó, Vájkos, Lapos, Szēmētēji gödör,

Vájokverő gödör, Vájkos-gödör, Kanász-kúti tó;
vízállás a Nyolcház után a Gyöpön, a Kanász-kútnál. „Neki-
állt a nép, építette a házakat, akkor keletkeztek a laposok... A
házakhoz ott verték a válykot, ma már alig látszik, víz nincs
benne, honnan volna! Régen télen iringáltunk rajta, akkora
víz volt benne, hogy nyakig beszakadtam! Nyáron meg für-
rödtünk.” A helyén 1882-ben vízállást jelöl a térkép. Manap-
ság csak akkor van benne egy kis víz, ha erősen esik. (292)

VÁR l. Kastély, Snajder-halom, Szőlős-halom

VEGYES l. Gyermekotthon

VENCEL HÍDJÁ, Vencel-híggya, Vencel híd;
híd a Csatornán, egy kilométerre a Malomi hídtól. Kis Ven-
cel háza közelében. (364)

VENCEL KATI NÉNI UCCÁJA l. Vencel Kati utcája

VENCEL KATI UTCÁJA, Vencel Kati néni uccája, Vencel Kati néni,
Csehocki Sanyi, Csehocki Sanyinál, Csehocki Sanyi uccája;
kis utca az Elnök utcájával párhuzamosan. Vencel Kati néni
a legelső a tóparton (Válykos-tó), Csehocki Sanyi ugyanígy
első az utca másik végéről. (98)

VENCEL ÚTJA l. Vencel-hídi út

VENCEL-HÍGGYA l. Vencel hídja

VENCEL-HÍDI KISKÖZ l. Tormáék kisköze

VENCEL-HÍDI ÚT, Vencel-úttya, Vencel útja;
Nagyfaluból Tormáék kisköze visz Vencel hídjára, a Csator-
nán megy át a Vencel-hídi út. (363)

VENCEL-ÚTTYA l. Vencel-hídi út

VERMES;

jegyzi dűlőként a Szőlős-halmon túl az 1853-as térkép, s em-
líti a Pesty-gyűjtés. E tájon a gabonatároló gödör neve verem.
Ma nem ismerik. A Nagykunságban partosabb helyeken áll-
tak a gabonavermek, írja Bellon. (395)

V e r t á n l. Almásyiratos

VETEMÉNY l. Sürgöny-dűlő

VETEMÉNYÖS l. Sürgöny-dűlő

VÉG l. Faluvég, Kis utca vége, Toldásvég

VIHAROS;

dűlőnév az 1853-as térképen, 1865-ben Pestynél is előfor-
dul. (305)

VILÁGOSI EMLÉKMŰ, (a) Világosi fegyverletétel emlékműve;
2009-ben Nagyboldogasszony napján (az Iskola utca elején)
fölvatták a Világosi fegyverletétel emlékművét, amelyet a
Szent György Lovagrend békéscsabai csoportja állíttatott.
Alkotója a csabai dr. Füredi Gábor képzőművész. (80/a)

VOLT ALIMENTÁR l. Gyermekotthon
 VOLT BORSI-TANYA l. Borsi-tanya
 VOLT ELNÖK HÁZA l. Elnök háza
 VOLT GŐZMALOM l. Krosán-malom
 VOLT GYÜMÖLCSÖS l. Szőlős
 VOLT KISERDŐ l. Kiserdő
 VOLT KOHNÉK BOLTJA l. Kohn
 VOLT PAPLAK l. Óvoda
 VOLT TÉESZ-KANTIN l. Kantin
 VÓT ALIMÖNTÁR l. Gyermekotthon
 VÓT BORSI-TANYA l. Borsi-tanya
 VÓT ELNÖK HÁZA l. Elnök háza
 VÓT GŐZMALOM l. Krosán-malom
 VÓT GYÜMÖCSÖS l. Szőlős
 VÓT KISERDŐ l. Kiserdő
 VÓT KÓNÉK BÓTTYA l. Kohn
 VÓT PAPLAK l. Óvoda
 VÓT TÉESZ-KANTIN l. Gazdaház
 VÖGYÖS l. Gyermekotthon
 ZABRÁN l. Zábrán
 ZABRÁNI DÖKTÉR l. Zábrányi döggödör
 ZABRÁNY l. Zábrán
 ZABRÁNYI DÖKTEMETŐ l. Zábrányi döggödör
 ZÁBRÁN, Zabrány, Zábrány, Zabrán, Ábrány, Zabrány-düllő,
 Zábrányi dúlló;
 Almásyiratos területére, illetve a hajdani községhatár innenső
 részére is mondják (l. ott), mindamellett az egész határrészre
 önállóan is használják. „Faluvéginél Zabrány (Ábrány), Al-
 másiratos...” Zábrány Almásy-Nagy-Iratostól (1851: Fényes)
 északra fekvő hely. Zábrán Pesthynél Kurticsnál fordul elő,
 Marczibányi Bertalan pusztája. Ponyvahát mellett emlegetik,
 l. ott. 1900-as térképen a kürtösi határban, Almásyiratos fő-
 lötti dúlló. Az Aradmonográfiában „Ábrány (Zabran)” mácsai
 külterület, illetve kürtösi határnév („Sabran /Marczibányi
 birtok/”) – A. vm. községei^{172, 161}. Nem azonos a Zabrány
 nevű Arad megyei településsel. (318)
 ZÁBRÁNI DÖGGÖDÖR l. Zábrányi döggödör
 ZÁBRÁNI DÖGTEMETŐ l. Zábrányi döggödör
 ZÁBRÁNI KÚT l. Zábrányi kút
 Z á b r á n y i b u k ó l. Iratosi bukó
 ZÁBRÁNYI DÖGGÖDÖR, Zabráni/Zábráni/Zábrányi döggö-
 dör, Zabráni/Zábráni/Zábrányi döktér/dögtér, Zabráni/
 Zábráni/Zábrányi döktemető/dögtemető, Döktér/Dög-

tér, Döggödör, Döktemető/Dögtemető;
a döglött állatok temetője, szerepel a kataszteri térképeken, hivatalosan ma már nem használják. Ahogy mondják, régebben nyúzás után a dögöket itt temették el. Az 1911-es térképen Dögtér. „Az Akácerdő végénél van, csak most belepte a gyöp” (S. I.). 2008: ez „A mostani döggödör. Kürtös alatt, a Szérai almafasor mellett, a vót Kiserdővel szömbé...” – azaz mégiscsak ide kerülnek az állati tetemek. L. még Szvergyáni döggödör. (270)

ZÁBRÁNYI DÖGTÉR l. Zábrányi döggödör

ZÁBRÁNYI DÜLLŐ l. Zábrán

ZÁBRÁNYI GÖDÖR, Zábráni gödör, Zabráni gödör, Zabrányi-gödör;

téglaevető és égető hely volt (S. I.). (308)

ZÁBRÁNYI KÚT, Zabráni kút, Zábráni kút, Zabrányi-kút;

kút a zabrányi düllőben (S. I.). 2008: „Löhet, hogy vót kijebb... (kút). Étüntettek ezek sokat!” – adja meg egy vénséges vén, Kis utcai gazda. (317)

ZÁBRÁNYI-DÖGGÖDÖR/DÖGTEMETŐ/DÖGTÉR l. Zábrányi döggödör

Z ó n a, Kürtösi ipari park;

a Kisiratos és Kürtös közti út és a nemzetközi vasút találkozásánál elterülő ipartelep, amely a rendszerváltozást követően vámszabadterületként és ipari parkként született a szántók helyén. 2010-re komoly iparteleppé vált, a fél falu idejár dolgozni, több társakocsi hozza-viszi az alkalmazotakat otthonuk és az üzemek között.

ZÖLD HÁZ l. Májer

ZÓCCSÉGES l. Aprozár

ZSÁKUCCA l. Nagyfalusi kisköz

ZSELLÉR, Zsillér, Zsöllér, Zsillér ucca, Zsillérsor, Zsellér utca (1882), Zsellérsor (Népism. dolg.);

falurész két zsillérsorral, de újabban csak az egyiket nevezik Zsillérnek, a másik inkább már Zsillér-kertláb – 1. ott! Ez utóbbi már talán az Újtelep első utcája. Mindkét utcában csak az egyik oldalon vannak házak, a telkeket négyszáz négyszögöleseknek mondják. Szegényfertály. „A régiek mondták Zsöllérnek, ma Zsillér, Zsellér” – állítja valaki, valójában emberemlékezet óta leginkább Zsillér a neve. Egy-egy részét (valószínűleg újabban) Pék utcának és Malom utcának is hívják, a Zsillér vége, az Öregzsillér pedig cigányfészek. Az 1884-5-ös katonai fölmérés még házsor nélkül ábrázolja az eszerint későbbi Zsillér (utca) helyén futó kertaljai utat. A zsillérsor neve a szintén ö-ző s közeli Szentpálon is Zsillér

egy 1820 körüli összeírásban (l. Salamon). (65)

ZSELLÉR UTCA l. Zsellér

ZSELLÉR-KERTLÁB, Zsillér-kertláb, Zsillér kertlábja, Malom kertlábja, Zsillér;

eredetileg Zsillérnek hívták ezt a félsort is, amely az öreg Zsillérrel párhuzamos, de annál rövidebb. Ezzel az utcával kezdődik az Újtelep. A 'kertláb' népdalban is előfordul (Kovács 122: „A mi kertlábunkban kétágú a nyárfa...”), helynévi közszó a kert vége jelentéssel, tehát a Zsillér-kertláb az egész Zsillért végig kíséri. (88)

ZSELLÉRSOR l. Zsellér

ZSIDÓ l. Kohn

ZSIDÓ TEMETŐ, Zsidó-tömötő, Izraelita temető (1911);

elsőként az 1911-es térkép jelzi meglétét. A Temető végében, külön volt. A II. világháború idején, a vasgárdista lázadás előtt a kurticsi román nácik által fölizgatott és megszervezett helybéli, négy-öt román származású magyarból álló alkalmi legionárius „garda de fier”-rohamcsapat egy éjjel lerombolta a zsidó sírkert köveit. Az összetört kövek egy része 1985-ben is látható a gyomverte Zsidótemetőben. 2008-ban, állítólag, már nincs meg a kisiratosi Zsidó-temető. (35)

ZSIDÓ-FŐD l. Faluvégi düllő

ZSIDÓ-GYÖP, Zsidó-gyep;

a falu legrosszabb földje a Kettős-kúttól, Régi-temetőtől az Érnék. „Inkább nádas, csátés rész vót, a tódási embörök (portájának a) kertvégét nyaldosta. Víz állt rajta nyáron is, mellette Gyékényes, Falu-düllő. A határnál nádas vót, föl sē törték. A zsidóknak nem vót főggye, gyöpje! Ezt a nevet nem ismerjük” – mondja 2003-ban az egykori téesz egyik gazdasági vezetője, helybéli születésű mérnök. Nem ismerik a Zsidó-gyöp megnevezést e területre a családomban sem. Az egyik ottani tulajdonos gazda említi barátai társaságában, s többször előkerül az ezek szerint ma csak szűk körben használt helynév. (283)

ZSIDÓ-TÖMÖTŐ l. Zsidó-temető

ZSILLÉR l. Zsellér, Zsellér-kertláb

ZSILLÉR UCCA l. Zsellér

ZSILLÉR-KERTLÁB l. Zsellér-kertláb

ZSILLÉR-SAROK l. Brigádiroda

ZSILLÉRSOR l. Zsellér

ZSÖLLÉR l. Zsellér

1. SZ. BRIGÁD IROD(ÁJ)A l. Egyes brigádiroda

2. SZ. BRIGÁD IROD(ÁJ)A l. Kettős brigádiroda

42. SZÁMÚ DÜLLŐ l. Kántor-föld, Tégladűllő

SZÁMMUTATÓ

Belterület

1. Töltés
2. Bivalyos köz
3. Májer
4. Mácsai út
5. Szurok Pali kocsmája
6. Kis utca vége
7. Kis utca végi kereszt
8. Kravec
9. Kis utca
10. Rózsa bár
11. Bútorüzem
12. Toldásvég
13. Toldásvégi kereszt
14. Toldás
15. Sirkó
16. Sirkó köze
17. Pustyi
18. Kis utcai vaskút
19. Toldási vaskút
20. Gróza-téri kisköz
21. Róza néni kocsmája
22. Ír ház
23. Kovács köz
24. Hármas brigádiroda
25. Gróza tér
26. Toldási ürestelep
27. Hosszú utca
28. Barják-kereszt
29. Húsbolt
30. Kohn
31. Cikóék utcája
32. Szélső utca
33. Gróza téri vaskút
34. Gergő utcája
35. Zsidó temető
36. Temető-sor
37. Új-temető
38. Halottas ház
39. Temető
40. Ó-temető
41. Hősi emlékmű
42. Kápolna
43. Toldási kisköz
44. Kekecs sarki vaskút
45. Kekecs
46. Kekecsi út
47. Ham bár
48. Andó laposa
49. Cuci
50. Fürdő
51. Cigány utca
52. Faragó Marciék utcája
53. Cigányváros
54. Kekecsi Zsellér
55. Nagy utca
56. Jutka üzlet
57. Temető út
58. Futballpálya
59. Faiskola
60. Kekecsi lapos
61. Tó-part
62. Klepe
63. Rózsa szálló
64. Jegyző-kert
65. Zsellér
66. Sándor Miska kocsmája
67. Kugli
68. Szalbekné háza
69. Jegyzői lak
70. Kultúrház
71. Óvoda
72. Gazdaház
73. Kistemplom
74. Milícia

75. Községháza
76. Fő tér
77. Nyolcház
78. Iskola
79. Templom tér
80. Piac
- 80/a Világosi emlékmű
81. Templom téri vaskút
82. Posta
83. Gyöp sarka
84. Templomtorony
85. Templom
86. Templom-kert
- 86/a Godó-szobor
87. Templom utca
88. Zsellér-kertláb
89. Plébánia
90. Cukrászda
91. Söröző
92. Elnök háza
93. Gyermekotthon
94. Iskola utca
95. Kisiskola
96. Kettős brigádiroda
97. Rendelő
98. Vencel Kati utcája
99. Tóth Ferkó utca
100. Bikaistálló
101. László Janiék utcája
102. Templom utcai Zsillér
103. Bábaasszony utcája
104. Godó-ház
105. Egyes brigádiroda
- 105/a Dani-bár
106. Gyöpszél
107. Újtelep
108. Gál-kereszt
109. Nagyfalu
110. Máltai ház
- 110/a Sanziana-ház
- 110/b Régi Kása múzeum
111. Kása Antal múzeuma
112. Kis Béláék utcája

113. Malom utca
114. Krosán-malom
115. Fridman-kocsmá
116. Gizi néni csárda
117. Kolhoz
118. Kolhoz előtti vaskút
119. Csődöristálló
120. Csarnok
121. Szikvíz-üzem
122. Pék
123. Rózsa bisztró
124. Aprozár
125. Pék utcája
126. Janóék utcája
127. Újtelepi vaskút
128. Szemete
129. Szemetei vaskút
130. Raskó Matyiék utcája
131. Nagyfalusi kisköz
132. Pista bátya előtt
133. Horváth Laciék utcája
134. Nagyfalusi vaskút
135. Raskó Franciék utcája
136. Almási utcája
137. Raskóék utcája
138. Kása-malom
139. Nagyfalusi Zsillér utca
140. Tormáék kisköze
141. Nagyfalusi ürestelep
142. Márton utca
143. Öreg-Zsellér
144. Nagyfalusi cigánytelep
145. Cigány-telepi tó
146. Faluvég
147. Faluvégi kereszt
148. Galamb utca

Beazonosítatlan belterületi hely

149. Bakk utca
150. Betti néni csárdája

151. Tite utca

Külterület

- 152. Gránic
- 153. Román kaszáló
- 154. Szántás
- 155. Utolsó fasor
- 156. Százhektár-dűlő
- 157. Marha-kút
- 158. Németh tanya
- 159. Cigánkai út
- 160. Kürtösi határ
- 161. Kutas
- 162. Hajzler-tanya
- 163. Hajzler-bejáró
- 164. Kása Palcsi tanyája
- 165. Kásák földje
- 166. Kásák útja
- 167. Kutasi híd
- 168. Godó-tanya
- 169. Godó-bejáró
- 170. Godó-dűlő
- 171. Öblögyi-tanya
- 172. Öblögyi-bejáró
- 173. Borsi-tanya
- 174. Borsi-bejáró
- 175. Borsi-dűlő
- 176. Ötvenhektár-dűlő
- 177. Ötvenhektári fasor
- 178. Ötvenhektári híd
- 179. Fasor
- 180. Kevermesi határ
- 181. Hajzler-dűlő
- 182. Cigánka-dűlő
- 183. Pikét-dűlő
- 184. Cigánka-ér
- 185. Bóni-dűlő
- 186. Bóni-kiserdő
- 187. Bóni-kút
- 188. Szvergyán-dűlő
- 189. Szvergyáni fasor

- 190. Szvergyáni döggödör
- 191. Kilián tanya
- 192. Cigánka-medence
- 193. Kutasi út
- 194. Magdus-dűlő
- 195. Magdus-dűlői fasor
- 196. Marczibányi-tanya
- 197. Godó útja
- 198. Hármashatár-halom
- 199. Battonyai út
- 200. Pikét
- 201. Kevermesi út
- 202. Kaszárnyai út
- 203. Csucskó
- 204. Hármás farm
- 205. Kaszárnya
- 206. Granicsárok útja
- 207. Kettes farm
- 208. Kettős-brigádi
kerekes-kút
- 209. Májeri faiskola
- 210. Homokbánya
- 211. Paradicsom-föld
- 212. Paradicsomos-kút
- 213. Magyar-tanya
- 214. Magyar Béla bejárója
- 215. Iratosi csatorna
- 216. Halastó
- 217. Téglagyár
- 217/a Kis utca végi kút
- 218. Cselefe
- 219. Kisiratosi út
- 220. Kertész-ház
- 221. Arad-csanádi
öntözőcsatorna
- 222. Lusztig földje
- 223. Csárda dűlő
- 224. Mácsai híd
- 225. Falu dülleje
- 226. Kisiratosi-medence
- 227. Határkő
- 228. Iratosi bukó
- 229. Kis utcai kertaljai út

272. Rima
273. Kekecsi híd
274. Kekecsi nyárfasor
275. Sávai-csatorna
276. Sávai-gyöp
277. Sávai-híd
278. Döggödör út
279. Téglá-dűlő
280. Jegyző-föld
281. Kekecs-dűlő
282. Árvák földje
283. Zsidó-gyöp
284. Téglá út
285. Templom utcai
kertalja
286. Templom utcai
kertaljai út
287. Szemetei csatorna
288. Malomi híd
289. Cserép-halom
290. Kanász-kút
291. Nyolcház-gyöp
292. Válykos-tó
293. Szérai almafa-sor
294. Cseréphalmi
295. Kis Ferkó tanyája
296. Tanító-föld
297. Kanász-járás
- 297/a Kanászbjáró
298. Parittyá-tér
299. Kántor-föld
300. Csirke-ház
301. Széra
- 301/a Nagyerdő
302. Szérai út
303. Téglá-dűlői fasor
304. Régi iratosi út
305. Viharos
306. Aradi út
307. Nagy-ároki dűlő
308. Zábrányi gödör
309. Nagy-gyöp
- 309/a Nagylapos
230. Kis utcai kertalja
231. Egyes-kút
232. Szvidrán
233. Gyöptörés
234. Toldáson túl
235. Toldási fasor
236. Toldási híd
237. Dombegyházi határ
238. Kürtösi kövesút
239. Kiss-faiskola
240. Sarusi-faiskola
241. Kürtösi domb
- 241/a Kürtösi úti kút
242. Toldasi
243. Hosszú-dűlő
244. Toldási kertalja
245. Kertaljai út
246. Csík-ér
247. Tavasztó
248. Kettős-kút hídja
249. Ér-part
250. Kettős-kúti út
251. Nap utcai falu szélti
252. Sürgöny-dűlő
253. Sürgöny út
254. Almafás út
255. Almafa sor
256. Régi temető
257. Régi temetői csatorna
258. Sírhalom
259. Pálinkafőző
260. Pálinkafőző-gödör
261. Kiserdő
262. Siromi
263. Kettős-kút
264. Kettős-kúti-dűlő
265. Kettős-kúti-csatorna
266. Szőlős
267. Egyes farm
268. Temető sarka
269. Csatorna-part
270. Zábrányi döggödör
271. Kekecsi csatorna

310. Juh-karám	349. Kincstári hodály
311. Juh-karámi vaskút	350. Snajder-kereszt
312. Nagyfalusi kertalja	351. Cement-kút útja
313. Major	352. Kisiratosi pumpaház
314. Kollektív-kertalja	353. Stáció-nagycsatorna
315. Nagy-ároki út	354. Négyeshatár-halom
316. Középső-dűlő	355. Stáció-dűlő
317. Zábrányi kút	356. Stáció út
318. Zabrán	357. Külső-gyöpi tó
319. Gyékényes-fasor	358. Külső-gyöpi vaskút
320. Gyékényes-híd	359. Juhász-gyöp
321. Gyékényes	360. Juhász-ház
322. Miron-dűlő	361. Bukás
322/a Kismiron	362. Halom-dűlő
322/b Nagymiron	363. Vencel-hídi út
323. Fris-tanya	364. Vencel hídja
324. Frisné útja	365. Cigány-gyöp
325. Miron hídja	366. Faluvégi dűlő
326. Szfát-föld	367. Ponyvahát
327. Szfát-földi híd	368. Faluvégi út
328. Szfát-földi út	369. Emberek ásta tó
329. Miron tanyája	370. Nagyfalu-végi erdő
330. Kenderáztató	371. Kisiratos sarka
331. Szalbek-pusztta	372. Birkaitató
332. Gulyás-gyöp	373. Birkási csatorna
332/a Gulyásjárat	374. Alagút
333. Malom út	375. Szólló
334. Szalbek-dűlő	376. Szőlős-halom
335. Iratosi pusztta	377. Kastély
336. Szárics-tanya	378. Szalbek-szállás
337. Kenderáztatói út	379. Külső-gyöpi út
338. Faragó-malom	380. Csikóistálló
339. Vastag Mihály- csatorna	381. Csikóistállói gyöp
340. Vastag Mihály-híd	382. Csikóistállói kiscsatorna
341. Gulya-kút	383. Nagykút
342. Huszonöthektár	383/a Községi baromkút
343. Külső-gyöpi fasor	384. Csikós-tó
344. Külső-gyöpi csatorna	385. Nyárfás
345. Kisiratos-pusztta	386. Rövid-dűlő
346. Snajder-halom	386/a Nagyfalu-végi kút
347. Cement-kút	387. Kürtös alatt
348. Jakabfy-tanya	388. Almásyiratosi határ

- 389. Nagyiratosi határ
- 390. Iratos alatti tó
- 391. Németh József-tanya
- 392. Külső-gyöp
- 392/a Szajván
- 393. Kürtösi út
- 394. Pipacsos
- 395. Vermes
- 396. Iratos-alja
- 397. Kereszt-dűlő
- 398. Kovács-kereszt
- 399. Egyes Pipacsosa
- 400. Almásyiratos
- 401. Nagyiratos-alji halom
- 402. Jakabfi legelő
- 403. Forrás
- 404. Kürtösi fasor
- 405. Pap földje
- 406. Nagyiratosi út
- 407. Mironi csatorna

423. Tóth Jankó-fasor

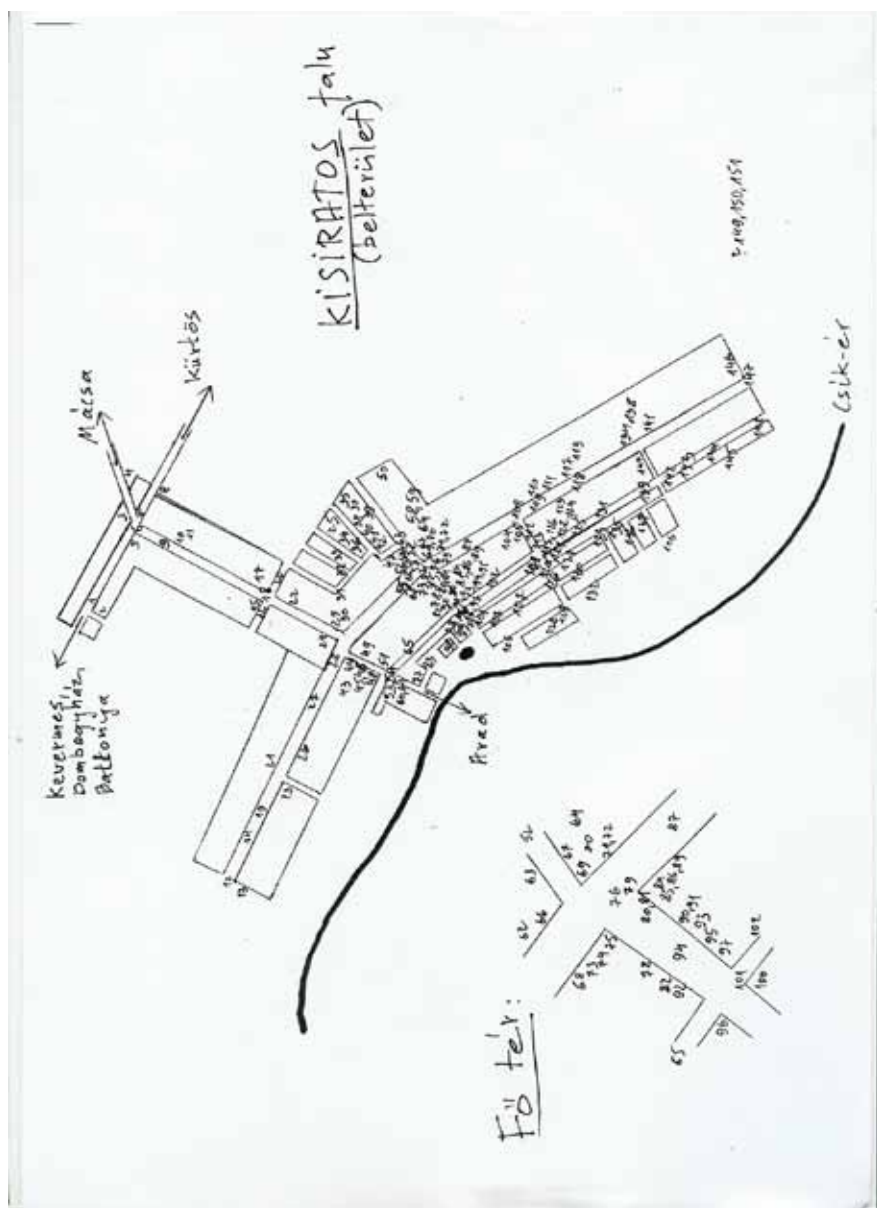
/a, /b jelzéssel a tanulmány
megírása után előjött helyne-
vek.

Mai külterületen kívül

- 408. Kisiratos-szállás
- 409. Szent Miklós fából fara-
gott képe

Ismeretlen külső helyen

- 410. Békási tó
- 411. Első diófasor
- 412. Határ-dűlő
- 413. Hosszú fasor
- 414. Iratosi öreg határ nyár-
fája
- 415. Jaksics- kastély
- 416. Kis-domb
- 417. Kis-tó
- 418. Második diófasor
- 419. Nagycsatornai híd
- 420. Nagy-tó
- 421. Ruczás
- 422. Szil-erdő

SZEMÉLYNEVEK

1976-ban a veszprémi Megyeházán dolgozva Kemenes Ágnes nyelvészjelölt értette meg velem, milyen fontos összegyűjteni egy-egy település helyneveit. A megyei tanács művelődési osztályának a munkatársaként a bakonyi–balatoni tudományosság segítése volt a dolga, s e minőségében állt neki a megye földrajzi neveinek az összegyűjtését megszervezni. Addig magyarázta, mit ér e kincsmentés, míg magam is neki nem láttam (onnan Veszprémből a csanádi) Kisiratos utca- s dűlőneveit összeszedni.

Akkor már készültem a táj magyar parasztvilágának regénybeli megjelenítésére (évtized múltán látott napvilágot e munkálkodásom eredménye Magyar Krisztus címen). Továbbgondolva a nyelvész jóbarát által fölvetetteket nekiveselkedem Iratos írói falurajzának a megalapozásához, hogy az adatgyűjtést majd egyszer tanulmánykötetben hasznosítsam. Fölkutatni s fölmutatni mindazt, ami érték, s ami elvész, elenyészik, elfelejtődik, ha valami hozzánk hasonló földhöz ragadt rosszsont hazafi – népét, fajtáját, szülőföldjét szerető, a magyarságért s otthonunkért bármire, még ingyenmunkára, s az illető szakma elitjének a lekicsinylését is elfogadni kész értelmiségi – meg nem menti azzal, hogy leírja, s ezzel átörökíti a jövődönék.

Egykor úgy gondoltam, ha egyetlen szót, történetet, szokást, játékot, avagy nevet találok, melyet máshol nem ismernek, már érdemes volt ez irgalmatlanul nagy erdőrengetegnek nekivágni! Az opletány nevű népi kártyajáték, amelynek a leírására elsőként (egyetlenként?) szerénységünk vállalkozhatott, annak köszönhetően merült föl a nép titkokkal teli világából, hogy az 1700-as évek végén nemes uraink által játszott kártyajátékot az 1900-as évek végére vélhetőleg egyedül a magyar–román határ túloldalára szorult Kisiratos parasztemberei ismerték, tőlük pedig mi magunk, hogy szerény tudásunkat páran (többnyire zsillérivadékok) áthozzuk az III. évezredbe. Ilyen különlegességgel az iratosi személynév-gyűjtés nem rukkolhat elő, legföljebb néhány („új”) adalékkal szolgál a névtan tudorainak. Használják egészséggel! Valamennyiünk épülésére.

Vezetéknevek

Munkánk az 1818-1819-ben Szeged-környéki dohánykertészekkel betelepített Pusztá-Kisiratosból lett falu, Szalbekiratos, a mai Kisiratos 1975-ben összeírt vezetékeveit mutatja be, kísérli meg elemezni.

A trianoni döntésig (1920-ig) Csanád, azóta Arad megyéhez tartozó színgatolikus és színmagyar falu népét az elmúlt majdnem két évszázadban több összeírás is számba vette; az általam hozzáférhető névsorok közül az 1975-ös a legteljesebb, tehát a leginkább szemrevételezésre alkalmas.

A magáncélból készült (munkavégzést segítő) összeírás házanként, háztartásonként tartalmazza a házszámot, a lakók – tulajdonosok – vezeté- és keresztnévét, születésük idejét. Az összeíró a korszak követelményeinek megfelelően román nyelven írta össze a falut, de gyakran kiesik a rákényszerített szerepből és magyarra vált, mert nem egyszer magyarosan írja mind a vezetéket-, mind a keresztnévet.

Hogy egyértelművé tegyem az összeírást, készítőjével 2004-ben pontosítottam (majdnem) minden kétséges adatot, a keresztnévek magyarra fordítása is az (időközben jobb létre szenderült) összeíró segítségével történt.

Az összeírás magyarra fordított változata pontosan fedi a mai, XXI. század eleji kisiratosi névhasználatot legalábbis a hivatalos névadást illetően. Ugyanis az összeírás a román kiléti igazolványban szereplő adatokat tartalmazza többnyire románul, románosan, tehát például az asszonyok a magyaros -né megnevezés helyett férjük vezetéknévét és saját keresztnévüket viselik.

Az összeírás így nem alkalmas arra, hogy a csanádi-aradi falu köznyelvben, közhasználatban élő teljes 1975-ös személynévanyagát elemezhessük, csak a hivatalos vezeté- és keresztnévek számba vételét teszi lehetővé. Ám ismerve a falu múltját, egykori és mai névanyagát, nyugodtan állíthatja a tanulmány írója, hogy a birtokában lévő – általa gyűjtött, föltárt, megőrzött – névtárak segítségével megbízható összegzés nyújtható az iratosi személynévanyagról.

Névállomány

Az összeírásból kiderül, hogy 1975-ben Kisiratoson 810 házszám volt, 100 ház, illetve házhely viszont lakatlan. 2.348 ember szerepel a listán, 1.202 a férfiak, 1.146 a nők, s 182 a vezetéknévek száma. Egy-egy házban – háztartásban, családban – átlagosan 3,3-an élnek.

Egy-egy vezetéknévre 12,9 helybeli jut, ennél többen 50 nevet viselnek, az átlagnál kevesebben élnek 132 családnévvel.

Összehasonlításul kínálkozó adatok: Kalotaszegen egy vezetéknévre 32,74 személy és 10,99 család esik (B. Gergely 79), Göcsej és Hetés táján, ahol változatosabb a névanyag, egy névre átlagosan 22,8 fő, illetve 7,6 család jut (Ördög 25). Egyetlen falut tekintve pedig: a baranyai Vásárosdombó 873 lakosa 275 vezetéknévet használ (Kovács 9), egy családnévet átlag 3,17 helybéli visel. A vezetéknévek gyakorisága tehát a magyar világban – így első látásra – igen erős szórtságot mutat.

A 182 kisiratosi vezetéknév sorrendje a gyakoriság szerint (elől a nevet használók száma, a zárójelben lévő szám azt rögzíti, hány háztartásban fordul elő az adott név):

- az átlagosnál jóval többször előforduló vezetéknévek, viselőinek száma (141–107) – 141 Tóth (48), 119 Almási (41), 117 Gáll (44), 107 Kovács (30).
- az átlagost meghaladó nevek (59–23) – 59 Papp (17), 53 Lévai (18), 49 Godó (16), Kása (20), Németh (20), 48 Faragó (17), Gulyás (19), Szellelki (13), 47 Torma (17), 46 Őze (13), 45 László (17), 36 Horváth (12), 33 Hallai (13), 32 Kristóf (11), 31 Varga (10), 27 Andó (8), Hegedűs (11), Pelle (9), Takács (9), 26 Kiss (11), Szabadai (7), 25 Antal (7), Czank (10), Juhász (9), 23 Búza (9),
- az átlagos megterheltségű, átlaggyakoriság körüli nevek (21–6) – 21 Dani (6), 20 Nagy (6), 19 Márton (7), Oláh (5), 18 Gábor (5), 17 Janovics (7), Zámboi (7), 16 Fodor (6), Sarusi (4), Szécsényi (6), Tesedán (4), 15 Sallai (6), 14 Barják (7), Falkus (4), Göcző (5), Miklós (5), Szanda (5), Tapasztó (7), 13 Csuha (4), Fischer (4), Kunszabó (4), 12 Bába (4), Medve (3), Terék (3), Vígh (5), 10 Bali (3), Dömösi (5), Gyékény (2), 9 Csigvár (3), Hügel (3), Korpa (3), Kurtucz (3), Laczkó (4), Némedi (3), Rajcsek (3), Szabó (3), Vastag (5), 8 Bagi (2), Danok, Goda (4), Ilona (2), Péli (2), Susán (2), 7 Csiki (2), Daróc, Gémes (3), Kotroczó (3), Lolé (2), Nemes, Roza (3), Samu (2), Sávai (3), Szalai (4), Szekeres (3), 6 Árvai (2), Bartha (3), Bellér (2), Csonka (3), Dolezsán (2), Köblös, Ló-

- rincz (2), Misik (3), Molnár (2), Sebők, Verba (3), Vörös (2),
- az átlagosnál ritkább vezetéknevek (5-2) – 5 Baróti, Bulla (2), Inklovics, Kocsis, Lukács (2), Püspök (2), Setény, Szatmári (2), Talpai, Tamás (2), Uglovics, Vágó, 4 Burai, Dávid, Gyurkó (2), Gyüre, Hevesi, Kócsó, Körösi, Krisán (2), Lovász, Magyar (3), Marovszki (3), Miklya, Szabados, Withman, Zirinyi (2), 3 Adler (2), Amtmann, Balogh (2), Baráth, Blaskó, Bodonya, Bozó, Tirlea/Cürlea, Csepán, Farkas (2), Gagy-Pálffy, Isztolyka, Katkó, Patkány (3), Puja, Prunyek, Sirkó, Süli, Szvercsák, Táros, Teleman, Tomuca, Totterer, 2 Benedek, Bérczi, Bogdán, Csányi, Fackelman, Korda, Lantos, Lippai, Mogyorósi, Retezár, Schupkéger, Sóvári, Szűcs, Tudoran, Ujj, Valdonits, Záhoreczki, Zsadányi (2).
- egyetlen kisiratosi által viselt vezetéknev (1) – 1 Árgyelán, Bakos, Balázs, Csatlós, Dalacsi, Fülöp, Gaudi, Gyilu, Hamza, Krajczár, Lesznyik, Lupu, Moka, Péter, Suhajda, Szőke, Sztojka, Zékány.

A zárójelben szereplő, név utáni szám nem családot, hanem anynyi házat jelent, ahányban előfordul az adott vezetéknev. Töredéksaládról (ahogy azt teszi pl. Ördögh 15) – véleményem szerint – az összeírás alapján nem lehet beszélni, mert abból nem derül ki, milyen a kapcsolat az egy házban élők közt, illetve bizonyos, hogy az együtt élők egyetlen családot alkotnak attól függetlenül, hány és milyen nevet viselnek. Pusztán azért, mert egy vezetéknev másoké mellett magában szerepel, nem utal sem töredék, sem csonkacsaládra, legfőlőbb névtani értelemben vehető „töredéknek”. Ezt a különválasztást viszont nem vállaltam, mert ellenkezik a falu szemléletével, amelyre jellemző, hogy ha például Szabónak hívják is a Szabó lányból lett Kovácsné apját, a Kovács lányból lett Nagyné öregapját, attól még, különösen ha egy fedél alatt élnek, egyetlen családot alkotnak... Letöredékezni vétek lenne akármelyiket; ezért választottam a leegyszerűsítést.

A vezetéknevek átlaggyakorisága Kisiratoson a lélekszámhoz viszonyítva (e szám a falu lélekszámának és a vezetéknevek számának a hányadosa – Ördögh 26) 12,9. Az ennél gyakrabban előforduló vezetéknevek élén álló, 141 ember által viselt Tóthnak a falu lakóinak 6 százalékát hívják. A több mint száz-száz viselőjével a többi közül messze kiemelkedő négy családnév, az együtt 484-szer előforduló Tóth, Almási, Gáll és Kovács nevet a helybeliek 20,61 százaléka, az első tizet pedig éppen a harmada, 33,69 százaléka hordja.

Kalotaszegen a leggyakoribb első tíz vezetéknevet a családok

26,58 százaléka viseli, (B. Gergely 22), s hasonló az arány Göcsej és Hetés vidékén, ahol a gyakorisági sor elején álló tíz vezetéknevet a lakosság 24,8 százaléka hordja (Ördög 27-33). Iratosunkon eszerint az átlagosnál jóval sűrűbben fordul elő a családnevek élén álló első tíz név, az arányokat illetően e vezetékneveket többen viselik, mint az hazánk más tájain tapasztalható.

Az 1-5 kisiratosi által viselt, ritkának mondható 87 név a teljes vezetéknev-állomány 47,8 százalékát teszi ki, míg az e néven élő 244 ember a falu lakóinak csak a 10,39 százalékát teszi ki.

Az 1-3 családban, illetve háztartásban élő, ugyanazon vezetéknevet viselő 1-5 iratosi esete jól példázza, milyen nehéz eldönteni, hány azonos nevű emberből álló családról van szó, hogy például a 4 Magyar 3 házban lakik (szemben például az 1háztartásban élő, hasonló számú társaival), s e 3 házból csak egy alkot egyben (igaz, mindössze kéttagú) családot, 1 Magyar vezetéknevű egymaga él otthonában, 1 pedig más nevűekkel, nyilván a hozzátartozóival lakik egy fedél alatt.

A kalotaszegi családnév-vizsgálat (B. Gergely 5) másként számított – a családok számának és a családoktól viselt nevek számának a hányadosát vevő – átlaggyakoriságával sem tudok mit kezdeni, mert számomra s nyilván a falumbelieknek, a kisiratosiaknak is elfogadhatatlan a társadalmi értelemben vett és a névtaniként fölfogott család szétválasztása.

A nemzedékek szerinti besorolás alapján (B. Gergely 6) törzsökös az idősek, a középkorúak és a fiatalok közt egyaránt előforduló vezetéknev, kihalónak az minősül, amelyet csak öregebbek viselnek, honosodó pedig az a családnév, amely a középkorúaktól föltűnedezik a faluban.

Törzsökös (100): Almási, Andó, Antal, Árvai, Bali, Barják, Baróti, Bartha, Bába, Bellér, Bulla, Búza, Czank, Csigyár, Csonka, Dani, Darócz, Dolezsán, Dömösi, Falkus, Faragó, Fischer, Fodor, Gábor, Gáll, Gémes, Goda, Godó, Göcző, Gulyás, Gyurkó, Hallai, Hegedűs, Horváth, Hügel, Ilona, Inklovics, Janovics, Juhász, Katkó, Kása, Kiss, Kocsis, Korpa, Kotroczó, Kovács, Körösi, Kristóf, Krisán, Kunszabó, Kurtucz, Laczkó, László, Lévai, Lőrincz, Lukács, Márton, Medve, Miklós, Misik, Molnár, Nagy, Nemes, Némedi, Németh, Oláh, Óze, Papp, Pelle, Péli, Püspök, Rajcsek, Roza, Sallai, Samu, Sarusi, Sávai, Sebők, Setény, Szabadai, Szabó, Szalai, Szanda, Szellelki, Szécsényi, Takács, Tapasztó, Teleman, Tessedán, Terék, Torma, Tóth, Varga, Vastag, Vágó, Verba, Vígh, Vörös, Zámboi, Zirinyi.

Hiányzik a középső nemzedék /5/: Isztolyka, Szatmári, Tal-

pai, Tamás, Tomuca.

Kiháló (17): Bérczi, Csatlós, Dalacsi, Fackelman, Gaudi, Gyilu, Lesznyik, Magyar, Mogyorósi, Retezár, Schupkéger, Suhajda, Szőke, Szűcs, Ujj, Valdonits, Zsadányi.

Hiányzik a legfiatalabb nemzedék /7/: Adler, Bozó, Lippai, Patkány, Sirkó, Szekeres, Záhorczi.

Honosodó (52): Amtmann, Árgyelán, Bagi, Bakos, Balázs, Balogh, Baráth, Benedek, Blaskó, Bodonya, Bogdán, Burai, Tirlea, Csányi, Csepán, Csiki, Csuhai, Danok, Dávid, Farkas, Fülöp, Gagy-Pálffy, Gyékény, Gyüre, Hamza, Hevesi, Korda, Kócsó, Köblös, Ködmön, Krajczár, Lantos, Lolé, Lovász, Lupu, Marovszki, Miklya, Moka, Puja, Péter, Prunyek, Sóvári, Susán, Süli, Szabados, Sztojka, Szvercsák, Táros, Totterer, Tudoran, Uglovics, Withman (Wittmann).

Zékány besorolhatatlan (1), mert az összeíró nem jegyezte föl születésének évét.

Mint a ferde zárójelben sorra vett nevek mutatják, e rendszerbe csak némi erőltetéssel rendezhető a kisiratosi vezetéknév-állomány. Gyakran előfordul – például a Bakos esetében –, hogy egyetlen közép-korosztálybeli jelenlét miatt a honosodóba kerül egy családnév, miközben erről szó sincsen, a mind a három nemzedéknél előforduló egyik-másik névről pedig a helybeli sok mindent mondhat, csak azt nem, hogy törzsökös vezetéknévről lenne szó (e besorolás a születés idejét veszi figyelembe, azt nem, hogy Kisiratoson, vagy attól sok száz kilométerrel távolabbi helyen tartották-e keresztvíz alá). Néhány esetben a magányosan élő közepkorú asszony által viselt vezetéknév pedig aligha számíthat arra, hogy folytatása lesz, tehát valóban honosodónak lehetne venni. (Ami szintén nem szentírás, mert előfordulhat, hogy a falutól elszakadt leszármazottja valaha visszatér...)

2004-ben már csak az emlékezete él a faluban például Tomutáéknak/Tomutáéknak.

Jellemző lehet, hogy a falu törzsökösnek azokat a vezetékszókat tartja, amelyek kisiratosi jelenlétét a korábbi korokból megmaradt iratok s a szóbeli hagyomány is bizonyítják.

Nevek jönnek, nevek mennek

... Vagy iratosiasan mondva: Név gyün, név mögy! Mert az alapítás óta százával éltek hosszabb-rövidebb ideig olyan vezetéknevek Kisiratoson, amelyek többsége már az emlékezetből is kiesett.

Jönnék, mennek, s: maradnak! Érdekes kicsit szétnézni e mozgó, változó családnév-világban.

A falualapítók névsorát tartalmazza az Országos Levéltárban őrzött 1829-es összeírás, amelyet Kovách Géza Kisiratos történetéről szóló munkája ad közre először, s amelyet a dolgozat írója is tanulmányozott Budavárában. A két összeírást összehasonlítva kitűnik, hogy 1829-ben és 1975-ben majdnem ugyanazok vezetik a listát, ugyanis a XIX. század elején megejtett lakosszámbavétel szerint a 265 kisiratosiból 18 Almási (6 családban), 18 Kiss (6), 17 Tóth (9) él az akkor éppen évtizede megült faluban, ráadásul a legtöbb, 9 családot az 1975-re élre kerülő Tóth nevéük alkotják.

Az 1829-es összeírás csak a családfők vezeték- és keresztnévét tartalmazza, s közli, hány tagú a család. A névsorban szereplő 125 telepes család főjét, a férfit név (az asszonyt és a mindösszesen 11 gyermeket csak szám) szerint említő összeírás 69 vezetéknevet rögzít s e nevek jó fele, 53,62 százaléka másfélszáz évvel később is élt a faluban.

Az 1829-ben följegyzett 69-ből 37 vezetéknev szerepel az 1975-ös összeírásban: Almási (18 fő 6 családban, 18-6), Búza (2 fő 1 családban, a továbbiakban 2), Czank (2), Dani (2), Faragó (4-2), Fodor (2), Gulyás (7-2), Hallai (10-5), Hegedűs (2), Horváth (2), Juhász (1), Kása (4-2), Kiss/Kis (18-6), Kovács (5-4), Lantos (2), László (2), Lukáts/Lukács (9-3), Magyar (4-2), Márton (2), Medve (2), Miklós (2), Nagy (6-3), Német/h/ (8-4), Óze (4-2), Sebők (4-2), Szabadai (14-6), Szabó (1), Szele/l/ki (2), Szüts/Szücs (1), Takáts (4-2), Torma (9-3), Tóth (17-9), Új/Ujj (2), Varga (2), Verba (2), Veres/Vörös (2), Zámboi (2).

Eltűnt 32 vezetéknev: Babellai /valameddig még Babillaiként, Babillaként/ (2), Bartis (4-2), Bene (2), Berta (2), Borsi (2), Czirkó (7-4), Despot (2), Farsang (2), Fekete (4-2), Fűrész (2), Gyenes (2), Hagya (2), Jámboi (2-2), Kormányos (2), Krista (4-2), Krunczi/Kurunczi (4-2), Mák (2), Mézes (5), Prókay /Prokai (1), Püspöki (4-2), Raj (2), Rátz (2), Szalmási (1), Szügyi (2), Trán (2), Tsóter /Zsótér?/ (2), Ürgés (2), Vátzi (2), Vetró (4-2), Vits (2), Zsolnai (2), Zsótér (3).

K. I. parasztkántor 1960/1970-es évekbeli halottbúcsúztatói az első családok 1975-re eltűnt nevei közül az eltemetettek, a helyi és környékbeli hozzátartozók közt említenek – kántor uram

írásával írván – Berta, Fekete, Jámbor, Krista, Kurunczi, Rác, Váci, Vetró vezetéknévét. A 8 „kihalt” családnéven említettek – vagy zömük – kapcsolatba hozhatók a falualapítókkal, így azt állíthatjuk: az 1829-es 69 vezetéknévből 45 élte meg az 1970-es éveket, ha másképp nem, innen elszármazott, de a faluhoz kötődő kisiratosiként. Erre utal a nem véletlen, többszöri emlegetése Bertáéknak, Kristáéknak, Kuruncziéknak, Vetróéknak; a kántor egyszer búcsúzik Fekete, Jámbor, Rác, Váci nevezetű rokontól.

Ismerős az iratosiaknak a már 1829-ben följegyzett Borsi név, amelynek utolsó (?) itteni kisbirtokos viselőjét máig emlegetik a tanyájának emlékezetét őrző helynévvel együtt. Czirkó a XX. század végén nincs a faluban, de Sirkó igen, Krista nevűre 2004-ben is emlékeznek az emberek, az 1829-es Krunczit említve 2004-ben Kurunczira vélekszenek. Püspöki 1975-nem nem volt a faluban, Püspök igen, Zsótér nevű nem él Kisiratoson, de a szögedi nemzet földjén élők körében jól ismert ez a vezetéknév (”véletlen” e sorok rovójának egyik dédöreganyja Zsótér). Vits nincs, de Vigh igen. A Vetró név az összeírás előtti évtizedekben tűnhetett el Kisiratosról, Mák pedig a szomszédos Kevermesen ma is él.

Ha az 1975-ben még élő falualapító vezetéknéveket vesszük sorra, jó néhány közülük már csak mutatóban van meg (Lantos, Lukács, Magyar, Medve, Sebők, Szűcs, Ujj), mások viszont (elsősorban Almási, Tóth) tartják helyüket a rangsorban. Egyik legfőbb kútforrásom, öreg K. M. mindezek okát így foglalta össze: „Kovács kevés volt, de fiasodott, mások lányosodtak és eltűntek”. Ez utóbira példa a Kis Sarusi (Sarusi Kis) család, amely a XIX. század első felében tűnt föl a faluban, a XX. század elejére meglehetősen elszaporodott, de a „lányosodás” miatt 1975-re eltűnt. A dolgozatíró dédöregapjának, Kis Sarusi Jánosnak négy lánya mellett egy fia volt, Kis Sarusi Mihály, aki az első háborúban odamaradt, leányai pedig négy másik családnak szülhettek más nevű gyermekeket.

Az 1829-es összeírásban az egyik dohánykertész nevét Fodornak és Tódornak is olvashatjuk; Fodor ma is él a faluban, Tódor nem.

Román családok, illetve helybeli magyarokkal összeházasodott román férfiak, nők vezetéknévei az 1975-ös összeírásban: Crisan/Krisán (3 fő), Moca/Moka (1), Puia/Puja (3), Tudoran (2), Talos/Tálos (3), Tîrlea/Cîrlea (3), Miclea/Miklya (4), Tomuta/Tomuca (3), Ardelean/Árgyelán (1), Gyilu/Gyilei? (1), Bodonea/Bodonya (3).

A nevek jó részét románra torzítva kénytelenek használni az iratosiak. Akinek ’oláos’ hangzású a vezetéknéve, különösen rosz-

szul jár. Öreg Kurtucz Mihály (1919-1984) nevét a román elemiben évente másképp írták: I. osztályban (1927/28-ban) Mihaiu Curtuți-nak, II.-ban Curtuțu Mihaiu-nak, III.-ban Curtuțiu Mihaiu-nak, IV-ben Curtuțiu Mihai-nak írták Miskát az iskolai anyakönyvben. Hogy a 2000-es években Curtutiu Zoltánnak hívják az unokaöccsét, testvéröccse, Ferenc unokáját, aki Sofronyán él, de hazajött a Kisiratosi Törekvés SC-ben focizni... (Mihaiu Curtuți-t elsőben rom., másodikban rom., harmadikban m., negyedikben újfent rom. nemzetiségűnek vette a föltehetőleg regáti tanítója, aki, eszerint kicsire nem adott!)

Nemzetiségük, nemzeti kötődésük a nevükből nem föltétlen derül ki, ráadásul gyermekeik a magyar feleségnek és a magyar környezetnek köszönhetően először magyarul tanulnak meg, s román nevük ellenére nem egy közülük magyarnak vallja magát. Emiatt sem választottam le a román vezeték- és keresztnéveket a kisiratosi magyar személynév-anyagról, hatásuk hosszabb távon így is, úgy is elkerülhetetlen a falu közösségére, a község lakóinak névhasználatára, névadási szokásaira. Ráadásul e román nevű román vagy magyar emberek, asszonyok és gyermekeik a faluközösséghez szorosan kapcsolódnak s ahhoz többé-kevésbé alkalmazkodnak is.

Az átmenetileg itt élők közül valók azok a román nemzetiségű tisztviselők, akik a munkájuk miatt telepedtek le hosszabb-rövidebb időre Kisiratoson. Ilyen ebben az időszakban a Puja nevű rendőr a családjával, akit néhány év után máshová helyeztek. Mások – például egy valamikori román határőr – beházasodtak, itt ragadtak, ma kisiratosi polgárok, s jelenlétükkel színesebbé vált a helyi vezeték- és keresztnév-állomány.

A falualapítás óta a legkülönbözőbb forrásokban följegyzett s levéltárban, az 'egyházi nagykönyvekben' (Historia Domusban, anyakönyvben), összeírásban, kataszteri térképen, halottbúcsúztató versben s a helyi közemlékezetben megőrzött valahai, mára a faluból kiveszett (az említett két összeírásban nem szereplő), illetve a XX. század végi, XXI. század eleji legújabb vezetéknevek listája a dolgozat írójának gyűjtéséből:

Agócs (XX. sz. dereka), Andrejkovits (XX. sz. eleje), Asztalos (XX. sz. eleje),

Ábrahám (XX. sz. 1. fele), Ábrám (XX. sz. eleje), Ácsány (XIX. sz. 1. fele), Ádámcsík/Adamcsik (XX. sz. eleje),

Babik (XX. sz. dereka), Bakota (XIX. sz. dereka), Baksa (XIX/XX. sz. forduló), Baranyai (XIX. sz. 1. fele), Bartyik (XX. sz. eleje), Bas (XX. sz. dereka), Bata (XIX. sz. 1. fele), Bataniant/

Bötönyánc (XX. sz. dereka), Bácsi (XIX. sz. vég), Bálint (XIX. sz. dereka), Báló/Baló (XIX. sz. 1. fele), Bánfi (XX. sz. eleje), Beke (XIX. sz. 1. fele), Bellovai (1814-ben /!/ Kisiratoson született, 1845-ben Kunágotán él – B.m.m. évkönyv 1988), Bend (XIX. sz. 1. fele), Benke (XX. sz. eleje), Benkó (XIX. sz. 1. fele), Benzán (XX. sz. eleje), Berszán/Berzán (XX. sz.), Bessenyei (XX. sz. eleje), Békési (XIX. sz. dereka), Binecz (XIX. sz. 1. fele), Bocik (XX. sz. vége), Boda (XIX. sz. 1. fele), Bodácsi (XIX. sz. 1. fele), Bodonka/Bodonca (XX. sz. 2. fele), Bodó (XIX. sz. 1. fele), Bokor (XIX/XX. sz. forduló), Borik (XIX. sz. dereka), Borsos (XIX. sz. elejétől a XX. sz. 1. feléig), Brenkus (XX. sz. 1. fele), Bugyi (XIX–XX sz. forduló), Bungyik (XX. sz. eleje), Bús (XX. sz. eleje),

Cibu (XX. sz. 1. fele), Cicvarek (XX. sz. 1. fele), Czakó (XIX. sz. 1. fele), Czirok (XIX. sz. dereka), Czudar (XX. sz. 1. fele),

Cseh (XIX/XX. sz. forduló), Csehorszki (XX. sz. 1. fele), Cseszkó (XIX/XX. sz. forduló), Csicsely (XIX/XX. sz. forduló), Csipai (XIX/XX. sz. forduló), Csizmadia (XIX. sz. dereka), Csomós (XIX/XX. sz. forduló),

Dancs (XIX. sz. elejétől a XX. sz. derekáig), Davida (XIX/XX. sz. forduló), Dániel/Dányél (XIX. sz. derekától a XX. sz. végéig), Dávid (XX. sz.) Deák (XIX. sz. 1. felétől a XX. sz. derekáig), Debreczenyi (XIX. sz. dereka), Demény (XIX. sz. dereka), Dénes (XIX. sz. 1. fele), Détári (XIX. sz. közepe), Dienes (XIX. sz. 1. fele), Diósi (XX. sz. eleje), Doba (XIX. sz. dereka), Dóczi (XIX. sz. dereka), Dóka (XIX/XX. sz. forduló), Döme (XIX. sz. elejétől másfélszáz éven át), Dunai (XX. sz. dereka), Dusik (XIX. sz. első felétől a XX. sz. elejéig),

Egler (XX. sz. eleje), Endre (XIX. sz. 2. fele), Epfl (XIX. sz. dereka), Erdei (XIX. sz. 1. fele, XXI. sz. eleje), Erdélyi (XIX. sz.), Erdődi (XIX. sz. 2. fele), Evellei /?/ (XX. sz. eleje),

Énok (XIX. sz. dereka),

Faludi (XIX/XX. sz. forduló), Fábián (XIX. sz. közepe), Fázer /?/ (XX. sz. eleje), Ferenczi (XIX. sz., XX. sz. eleje), Filó (XXI. sz. eleje), Forgács (XX. sz. eleje), Földi (XIX. sz. dereka), Freund (XX. sz. 1. fele), Fridman/Friedmann (XX. sz. 1. fele), Friss/Frisch (XX. sz. 1. fele), Fűr (XIX. sz. 1. fele),

Gajdó (XIX. sz. dereka), Galambos (XIX. sz. 1. fele), Galyó (XIX. sz. dereka), Gácsor (XIX. sz. 1. fele), Geier (XIX/XX. sz. forduló), Gondorovszki (XIX/XX. sz. forduló), Gortva (XIX/XX. sz. forduló), Graf (XIX. sz. vég), Grosan (XX. sz. 1. fele),

Gyapjas (XIX. sz. dereka), Gyetvai (XIX. sz. dereka), Gyomozslai (XIX. sz. dereka), Gyömbér (XIX. sz. elejétől), György (XIX/XX. sz. forduló), Győri (XIX. sz. végétől XX. sz. 1. feléig),

Gyura (XIX. sz. derekától XX. sz. 1. feléig), Gyuri (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig),

Haasz/Hász (XIX. sz. végétől a XX. sz. derekáig), Hadzsity (XX. sz. 1. fele), Hajcsár (XIX. sz. dereka), Hajdara (XIX. sz. 1. fele), Hajzler/Heiszler (XX. sz. 1. fele), Halász (XX. sz. vég), Haller (XX. sz. 1. fele), Harczman (XX. sz. 1. fele), Harmat (XX. sz. eleje), Hám (XIX/XX. sz. forduló), Háty (postás, XIX. sz. vége), Heckmann (XIX/XX. sz. forduló), Herczeg (XIX. sz. dereka), Herdula (XX. sz. eleje), Herman (XX. sz. 1. fele), Hockmann (XX. sz. eleje), Hodács (XX. sz. első fele – író, műfordító pap), Hoffmann (XX. sz. 1. fele), Hódosi (XIX/XX. sz. ford.),

Igaz (XIX. sz. 1. fele), Igrisán (XX. sz. dereka), Imre (XIX. sz. elejétől XX. sz. 1. feléig), Ipacs (XIX. sz. 2. fele), Irhás (XIX. sz. 1. fele), Iván (XX. sz. 1. fele),

Jakab (XX. sz. első fele, örmény kereskedőcsalád), Jakabfy (XIX. sz. derekától a XX. sz. elejéig), Jakabos (XIX. sz. dereka), Jambrich/Jambrik (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig), Jankóczki/Jankovszki (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig), Jeger (XIX. sz. 1. fele), Jeges (XIX. sz. dereka), Jekkel (XIX. sz. 1. fele), Jelencsik (XIX. sz. 2. fele), Jeles (XIX. sz. 2. fele), Jó (XIX. sz. 2. fele), Juhai (XIX. sz. dereka), Juklovics (XIX/XX. sz. forduló), Jurik (XIX. sz. 1. fele),

Kakuja (XIX. sz. elejétől XX. sz. 1. feléig), Kakuk (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. 1. feléig), Kalmár (XX. sz. eleje), Kalóczkai (XX. sz. 1. fele), Karsai (XX. sz. eleje), Kálmán (XX. sz. eleje), Kánya (XIX. sz. dereka), Kelemen (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. elejéig), Kenyeres (XIX. sz. dereka), Képes (XIX. sz. dereka), Kilián (XIX/XX. sz. forduló), Király (XIX. sz. 1. fele), Kis Sarusi (XIX. sz. 2. fele, XX. sz. 1. fele, utána csak Sarusi), Klein (XIX. sz. vég), Klepe (XX. sz. 1. fele), Klivinyi (XX. sz. eleje), Kocska (XIX. sz. 1. fele), Kohn (XX. sz. 1. fele – a legnagyobb kocsmá tulajdonosa), Kollmer (XX. sz. eleje), Kolozsvár /?/ (XIX. sz. dereka), Komáromi (XIX. sz. dereka), Koncz (XIX. sz. 1. fele), Kontró (XX. sz. eleje), Kopjás (XIX. sz. 1. fele), Korcsik (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig), Korom (XIX. sz. 2. fele), Kotzi/Kóczi (XIX. sz. 1. fele), Kóczár (XIX. sz. 1. fele), Kórodi (XIX. sz. 1. fele), Kökény (XIX. sz. dereka), Körömi (XX. sz. 1. fele), Kőszegi (XX. sz. 1. fele), Kramli (XX. sz. 1. fele), Kravec (XX. sz. első fele), Krosán (XX. sz. 1. fele), Kurotyi /?/ (XIX. sz. 2. fele), Kurucz (XX. sz. eleje), Kutasi (XIX. sz. dereka), Kún (XIX. sz. dereka), Kvisz (XX. sz. eleje),

Lacsán (XXI. sz. eleje), Ladár (XX. sz. 1. fele), Lajos (XIX. sz. dereka), Landisz (XX. sz. 1. fele), Lazok (XX. sz. 1. fele), Lenkai (XIX/XX. sz. forduló), Lénárt (XX. sz. 1. fele), Lérík/Lérich (XX.

sz. vége), Létra (XX. sz. eleje), Lovrik (XIX. sz. eleje, tanító, jegyző), Lovrits (XIX. sz., jegyző), Lusztig (XX. sz. 1. fele),

Madarász (XIX. sz. 1. fele), Makó (XIX. sz. 1. fele), Maracki (XX. sz. eleje), Mari (XX. sz. 1. fele), Maróczkai ((XX. sz.), Marsi (XIX. sz. dereka), Marti (XIX. sz. 1. fele), Matula (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. 1. feléig), Májer (XX. sz. 1. fele), Máté (XIX. sz. végétől XX. sz. 1. feléig), Megyeri (XX. sz. 1. fele), Mészáros (XIX. sz. 1. fele), Méreg (XIX. sz. elejétől XX. sz.,. elejéig), Mészáros (XX. sz. eleje), Mézer /Mézes?!/ (XIX. sz. eleje), Micsik/Misik (XX. sz. 1. fele), Mihályffy (XX. sz. eleje), Minerár/Minerariu (XX. sz. vég), Miron (XX. sz. 1. fele), Moldován (XX. sz. 1. fele), Mosonyi (XIX. sz. 1. fele), Mucsi (XIX. sz. eleje), Muresán (XX. sz. 1. fele),

Nádas (XX. sz. 1. fele), Nánási (XX. sz. 1. fele), Nézai (XIX. sz. dereka),

Nyári (XX. sz. eleje),

Olasz/Olosz (XIX. sz. derekától XX. sz. végéig), Ormai (XX. sz. 1. fele), Orosz (XIX. sz. 1. fele), Oroszlán (XIX. sz. dereka), Osvárt (XIX. sz. 1. fele), Oszlászki (XX. sz. eleje), Ozadnyi /?/ (XIX. sz. 1. fele),

Ónodi (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig),

Ötvös (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. 1. feléig),

Őze Szakáll (XX. sz. eleje),

Pacsó (XIX. sz. 1. fele), Paksi (XIX. sz. 1. fele), Pataky (XIX. sz. dereka), Patkó (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. 1. feléig), Pál (XX. sz.), Pálincó (XIX. sz. 2. fele), Pápai (XIX. sz. derekától XX. sz. elejéig), Pecht (XIX. sz. 2. felében), Péró (XX. sz. 1. fele), Pikali (XX. sz. eleje), Pintér (XIX. sz. vég), Piroška (XX. sz. 1. fele), Poczog (XX. sz. eleje), Poczó (XIX. sz. 1. fele), Pocsok (XIX. sz. 1. fele), Podolszky (XIX. sz. vég), Posár (XIX. sz. 1. fele), Pója (XX. sz. eleje), Pók (XIX. sz. 1. fele),

Rabcsánszki/Rabcsánszky (XX. sz. első fele), Recski (XX. sz. eleje), Réti (XX. sz. dereka), Riegler (XX. sz. 1. fele), Rigó (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. 1. feléig), Rózsa (XIX. sz. dereka), Rudicska (XX. sz. eleje),

Sarusi Kis (XIX. sz. 2. fele, XX. sz. eleje, utóbb Sarusi), Sándor (XX. sz. 1. fele), Sánta (XIX. sz. 1. fele), Scherfer (XIX. sz. vég), Schleich (XIX. sz. vég), Schneider/Snájder (XX. sz. 1. fele), Schönbrunn (XX. sz. 1. fele), Schwartz (XIX. sz. vége), Sebestyén (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. végéig), Selmeczi (XIX/XX. sz. ford.), Simon(y) (XIX. sz. 1. felétől), Sipos (XX. sz. 1. fele), Siradó (XIX. sz. dereka), Sódar (XX. sz. 1. fele), Sós (XIX. sz. dereka), Sötét (XIX. sz. 1. fele), Spitzer (XIX. sz. 1. fele: 1835, S. Isák az első zsidó Kisiratoson), Sulyok (XX. sz. eleje), Stadler (XX. sz. eleje),

Stelczer (XX. sz. 1. fele), Stern (XX. sz. első fele), Stéger (XX. sz. dereka), Streit /Streits?/ (XIX. sz. dereka), Surina (XX. sz. eleje), Szalbeck /Salbeck/Szalbek/Szálbek (XVIII. sz. vége, XIX. sz. – falualapító uraság), Szárics (XX. sz. 1. fele), Szász (XX. sz. 1. fele), Szebenyi (XX. sz. 1. fele), Szentlaki (XX. sz. vég), Székely (XX. sz.), Széles (XIX. sz. 1. fele), Széll (XIX. sz. 1. fele), Szikszai (XX. sz. 1. fele), Szórfi (XX. sz. eleje), Szurok (XIX/XX. sz. forduló), Szvergyán (XX. sz., eleje),

Tajti (XX. sz. közepe), Tatomir (XX. sz. 1. fele – regáti román iskolaigazgató az 1930-as években), Tálai (XX. sz. eleje), Telek (XX. sz. 1. fele), Tiba (XXI. sz. eleje), Törköly (XIX. sz. 1. fele), Török (XIX. sz., özv. Szalbek Jakabné Török Zsófia, a falu jótevő Asszonysága), Tógyör (XIX. sz. 1. fele), Turóczi (XX. sz. eleje), Thury (XX. sz. 2. fele), Tücsök (XX. sz. 1. fele), Tüzellő (XXI. sz. eleje),

Udvarmester (XIX. sz. vég), Uhlár (XX. sz. eleje), Ujjag (XIX. sz. 1. fele), Ungvári (XIX. sz. dereka), Unyatyinszki (XX. sz. 1. fele), Uray (XX. sz. dereka), Urbán (XX. sz. eleje), Urechian (XX. sz. 1. fele), Uréttyán (XX. sz. eleje),

Újvári (XIX. sz. vég),

Üveges (XIX. sz.),

Vajda (XXI. sz. eleje), Varsandán (XX. sz. eleje), Venczel (XX. sz. vég), Vezai (XX. sz. eleje), Vezér (XIX. sz. 1. felétől XX. sz. elejéig), Vér (XIX. sz. 1. fele), Vicskos (XIX. sz. 1. fele), Világosi (XIX. sz. 1. fele), Vincze (XX. sz. 1. fele), Virág (XIX. sz. dereka, XX/XXI. sz. ford.), Vízi (XIX. sz.), Vucsinyik/Vucinic (XX. sz. 1. fele),

Wiederock (XIX. sz. vég), Wurscher (XIX. sz. vég),

Zabos (XIX. sz. 1. fele), Zámbó (XIX. sz. 1. fele), Zima (XX. sz. 1. fele), Zuisa /?/ (XX. sz. eleje),

Zsarkó (XIX. sz. 2. fele), Zsámboki (XX. sz. 1. fele), Zsidai (XX. sz. 1. fele), Zsiga /?/ (XIX. sz. dereka – „Trombitás Zsiga Lajos Ujj magyar” 1857-ben), Zsoldos/Zsódos (XIX. sz. 1. fele),

E névsorban – ellentétben az 1975-ös összeírással – az asszonyok leányneve is szerepel. És e listában bőven akad a lassan kétszáz éves faluban megforduló, valameddig itt élő német, román, szlovák, cigány, zsidó polgárok, parasztok, kereskedők, tisztviselők vezetékneveiből is.

A dolgozat írójának nem volt módja arra, hogy az összes kisiratosi összeírás, névsor, anyakönyv személynévi adatait kigyűjtse, csak szűrőpróbaszerű merítésekre volt lehetősége, így még véletlenül sem teljes e lista. Annál bámulatosabb, amit a számok mutatnak: e majd' 200 évet illetően 326 vezetéknevre bukkantam, az alapítók

69 családnevéből 37 ma is megtalálható, a nyoma veszett 32 helyett jött és továbbtűnt 326, jött szerencsét próbálni és itt ragadt 145...

Jöttek, mentek, megmaradtak a számok bizonyossága szerint nem is olyan zárt kis-iratosi közösségben.

Mindamellet az iratosi vezetéknév-állomány is igazolja Bálint Sándor (A szögedi nemzet 183) azon megállapítását, hogy e kelet-csanádi falu népe szögedi fajta, Szeged-környékéről való: a falualapítók, illetve a mai törzsökösnek minősülő családnevet viselők zömmel a dél-alföldi nagytáj ő-ző nyelven szóló népénél is ismert vezetéknéveket hordanak. Érdekes módon a több forrásból is megerősített, 1818 utáni újabb – hol palócnak, hol nógrádinak, hol egyenesen „szlovák”-nak nevezett – telepés hullámra a mai névanyagban csak néhány vezetéknév utal (a törzsökös állományban ilyen a Barják).

„A Sarusiak ősi fészkeben”, a „szögedő földön” fekvő Csongrádon kutakodva egyebek közt ilyen neveket leltem az anyakönyvekben: Hallai, Kása, Kis, Sallai, Samu, Sarusi, Sarusi Kis, Sata, Sági, Sándor, Sebők, Sinkó, Szabadai, Szabados, Szabó, Szanda, Szántai, Szél... Akár ha Kisiratoson járt volna az ember! Makón, ahova a Kis Sarusi–Kakuja család emlékezete vezet, Sarusit nem, Kakuját igen, mást alig találtam az anyakönyvekben, amelyek bármiféle kötődést igazoltak volna. Makón a Kisiratoson jellemző vezetéknévek közül csak a Kisre és a Szabóra akadtam, amelyek bárhol előfordulhatnak a magyar földtekén.

1941-ben írta pár oldalas román nyelvű „falumonográfiájában” a település román jegyzője: nógrádi a falu emlékezete szerint a Barják, a Kravec, a Moravszki, a Csehorszki, a Rabcsánszki és a Prunyek család.

Tudjuk – a családi emlékezetnek köszönhetően –, hogy például e második (vagy ki tudja, hanyadik) telepés hullámmal jött Kisiratosra a Kásák egyik ága... Nógrádból, s erősítette meg e vezetéknévet viselők jelenlétét a faluban. (Kása Antal, a falu jeles tájház-alapító parasztfelcsere 1980-ban úgy tudta: „A Kásák egyik ága Gájból, a másik Zimándról, a harmadik Trencsénből, a negyedik nem tudom, honnan került ide”.)

Az elmúlt két évszázadban Nógrádból, meg a szomszédos aradi és csanádi falvakból beköltöző, beházasodó magyarok, románok, németek, cigányok nem csak otthont találtak a Szalbek-Iratósból lett – egy ideje románosan Dorobáncnak is nevezett – Kisiratoson, a község törzsökös lakosságának nyelvét is átvették. S gyarapították, de alapvetően meg nem változtatták a Pusztá-Kisiratosot megülő nép vezetéknév-állományát; ebben is (bizonyítják a számok) a törzsökös alapréteg az uralkodó mindmáig.

Nyilván alig több érdekességnél, ha felsoroljuk, milyen család-

dok éltek a török hódoltság idején, 1563-ban, 1567-ben és 1579-ben a mai Kisiratos helyén élő s pusztuló Nagyiratoson (K-N. Gy. 75-78): Angyal, András, Antal, Antali, Bada, Balik, Barát, Baster, Bácsi, Bárfi, Belecki, Berecki, Berta, Berti, Bessenyő, Bíró, Borsos, Botos, Botyka, Cibur, Csapó, Csarkó, Csató, Csető, Csikiás, Csufol, Dani, Deszke, Deszki, Dezső, Doksa, Dósa, Elekös, Erdős, Faragó, Fejes, Fekete, Fekető, Feljáró, Fodor, Földi, Gergör, Hajdú, Hegedűs, Hernyák, Istenes, Izsó, Izsua, Jó, Kalmár, Karagul, Keresztös, Keskön, Királ, Kis, Komlós(i), Kormos, Korsós, Kovács, Kór, Kövér, Kum, Kutos, Mácsai, Mató, Mészáros, Mónár, Mónus, Nagy, Nehéz, Német, Nilas, Nyilas, Olaos, Oláh, Orbán, Pásztor, Pecsér, Penthe, Péteri, Porkoláb, Radov, Radó, Rató, Sator, Sági, Sáros, Sebestyén, Sós, Suhojói, Süle, Sütös, Szabó, Szakálos, Szántó, Szentei, Szent, Szinta, Szinti, Szonidi, Szőke, Szűcs, Tomás, Tóbiás, Tót(h), Török, Vadas, Vadó, Varga, Vas, Verős/Veres, Vidak, Zentai, Zolan, Zsoldos, Zsódos.

A középkori nevek közül ma az Antal, a Baráth, a Dani, a Faragó, a Fodor, a Hegedűs, a Kiss, a Kovács, a Molnár, a Nagy, a Németh, az Oláh, a Szabó, a Szőke, a Szűcs, a Tamás, a Tóth, a Varga, a Vörös (a 105-ből 17) él a faluban, s megfordult Iratoson az elmúlt két évszázadban Bácsi (néptanító), (az újraterülepítők közt) Berta, Borsos (újraalapító), Fekete, Földi, Jó, Kalmár, Király, Kun, Mészáros, Sebestyén, Sós, Török, (ha Zsolnai helyett, ahogy a szerző először tette, Zsoldosnak olvassuk az 1829-es összeírás egyik nevét, falut újraalapító) Zsoldos, Zsódos nevezetű egyén is. Az Olaos is ha Olasz, járt erre, Oláh pláne...

„Alig több”... Nem nekünk, iratosiaknak, mert akinek köze van ehhez a faluhoz, hogyan kötne össze múltat jellel... S képzelhetőnek az alig hihetőt, a jó kétszáz évnyi pusztairatosi falutlan időt átívelő kapcsolatot... (Legföljebb ez már – megint – nem névtan.)

Mindenesetre a középkori Deszki, Elekös, Gergör, Keresztös, Keskön, Verős arra utalhat, hogy korábban is a „szögédi nyelvvél” élő nép ülte meg a tájat, azaz, ha igaz, ezör esztendeje ugyanazé a szögédi nemzeté e föld. Némi megszakításokkal „Ezön a helyön ezör éve.”

„Meglepő minden bizonnyal a Körös-Maros közének szórva-nyos, de erőteljes ö-zése” – írja a 16. századi török összeírások névanyagát is föltáró kutató (Hajdú: Vt. 450).

Egyszemélyes emlékezet

Ha majdnem az egész falu tud valamiről, közemlékezetnek vehetjük, ha sorra veszed az embereket s egyenként kérdezed ki őket – ne adj’ Isten a vezetékevekről –, talán csak személyes, illetve családi, nagycsaládi emlékezetről beszélhetünk. De mindenképpen tanulságosnak tűnik egyik - egyetlen emlékezőre szorítkozó – ’gyűjtésem’ végeredményének közzététele, ide iktatása. (Ha egyáltalán gyűjtésről beszélhetünk, ha az ember a szülőatyját faggatja.)

1982-ban az egyházi családösszeírást odaraktam ’adatközlőm’ elé, aki egyik-másik névnél megállva ezeket a megjegyzéseket tette.

Adler – borbély volt, a fia Kis Sarusi mama egyik leánytestvérének a leányát vette el. Az Adler félzsidó. (Kíváncsiskodásomra elmondja: az 1930-as években négy zsidó család élt a faluban, Kohné, Fridmané, valamint két kocsmáros família, Róza néniék és Gizi néniék.)

Almási – az egyik csúfneve Picsu.

Andó – 2 család volt. Állítólag csabai tótok, idejöttek kondásnak, itt ragadtak. Sokan jöttek Kisiratosra, például Nagyiratosról Árvai, Sofronyáról Lovász, Szentpálról Székely.

Bába – Jani bácsi kisbíró volt a ’30-as években.

Bodonka – ilyen nevet nem ismer, csak Bodonyát. Bodonya Anna volt a mácsai mostoha-öreganyja, ahonnan Kisiratosra származott a XIX. sz. végén az itteni Kurtucz család őse, Kurtucz Gergely, akit a Magyar család fogadott be.

Bogdán – itteni cigány család.

Bula – s nem Bulla.

Csepám – betelepült.

Dani – Öreg Dani Vendel, híres rezesbandája volt, ő játszott klarinéton.

Dolezsán – tódási, az öreg Ádám jó barátja volt emlékezőmnek, kiskazda, míg kiskazda lehetett az ember.

Dömösi – nagyfalusi.

Hallai – gazdagok voltak, az öregnek cséplőgépe volt, gőzgépének volt teteje, a többinek nem.

Hamza – cigány család.

Hügel – határőr volt, bejött lagziba Bugyurékhoz, ott M. nénnel megismerkedett, leszerelt, elvette. Temesvári volt.

Inklovics – ő volt a malomgépész, a malommal szemben lakott. Volt cséplőgépe is. Nem gazdag, de elég jó módú.

Fischer – hentes volt, a fia is az.

Gémes – Nyolcháznál, a Gyöp-sarkán, jobbról állt a Gémes-ház. Innen rajzolt a család.

Göcző – öreg Göcző paraszt, napszámos, jó haverja volt mesélőm apjának.

Gyurkó – „Gyurkó-ház volt a Zsilléren unokahúgodéké”.

Gyüre – a Kekecsen laktak.

Katkó – Nagyfaluban.

Kocsis – Kis Sarusi Bözsi néninek, Örzse néninek (regélőm nagynénjének) volt Kocsis az ura.

Kovács – nem sok volt, fiasodtak. Mások lányosodtak és a név eltűnt.

Lippai – Sofronyáról.

Lolé – cigány.

Lőrincz – tódási, úgy került oda.

Márton – Kekecsen (akit ismer).

Misik – más, mint a Micsik; Micsik csak lány volt a faluban.

Oláh – mesélőm bátyjának a felesége Oláh-lány, Boros volt az apja ragadványneve (Maris ángyi).

Pölle – egy család volt, Pelle helyett mind Pöllének mondja a nép.

Püspök – kürtösi, ő vette meg az Inklovics-féle házat.

Prunyek – Treszka, Treszka néni jut eszébe öreg K. M.-nak.

Retezár – „Mi Letezárnak mondjuk.”.

Róza – lehet, hogy ő volt Roza néni, a zsidó kocsmáros, Hermann Róza.

Sirkó – két család volt, Amerikából jött az egyik, amerikás volt, kocsmát nyitott.

Szekeres – Öreg Szekeres: keresztapja adatközlőmnek.

Supkégel – a háború előtt a Zsilléren volt (a Malomon erről, a Bikaistálló és a Malom közt) egyiküknek – Misinek – kereskedése.

Tamás – nagy részük a háború alatt átszökött Magyarországra, Lőkösházán telepedtek le, hogy közel legyenek.

Terék – cipész volt a Tódáson.

Tesedán – pásztorok voltak.

Thury/Túri – (Thúry László akkor a plébános) Túriak Dombegyházán vannak.

Unglovics – korábban csak Inklovics volt, Unglovics új telepes.

Új – mesélőm egyik testvérének a felesége, a családot Kakuknak is hívják (ő Kakuk Rozi).

Vastag – cigány család, a Kekecsen laktak, utána az Öregzsillérre mentek.

Venczel – „Vencel cigány: híres primás, jó zenekarral. De ez csak a keresztneve! Elhúzott egy házra valót az apámtól. Meg a

Vendel is, a fúvós, öreg Dani Vendel.”

Vig(h) – kekecsi.

Egy név, (s legalább) egy történet.

Kisiratosi családnév-történeti összegzés egyetlen mondatban: ... Nem sok volt, fiasodtak (s elszaporodtak), mások lányosodtak és a név eltűnt (nevük elenyészett).

Névhasználat

Az 1975-ös összeírás a hivatalos román névhasználatot rögzíti, ami a férfiak esetében egyértelmű, a nőknél viszont nem, ugyanis az asszonyokat a férfi vezetékneve + saját keresztnéve összetételű névvel illeti. Így az, hogy egy nőnek az asszonynevét vagy a lánykori nevét olvashatjuk-e az összeírásban, csak a születési évből derül ki, amely a férfi születési éve körüli időt mutat, míg a férfi vezetéknevével megnevezett fiatalabb nők nyilván a leányaik.

A -né változatot a román hivatalos névadás nem ismeri, a falu népi nyelvhasználatára viszont igen: sokszor hallható Kisiratoson az itt régiesnek, de mégiscsak a leginkább sajátjának tetsző Antalné, Kovácsné, Tóthné megnevezés. Ám az utóbbi években (mintha) fogyna a -né; ennek legalábbis két oka lehet. Az egyik a kötelező román változat kényszerű tudomásulvétele, a másik az országhatár túloldalán, Magyarországon is tapasztalható elidegenedés e hagyománytól.

A -né emiatt egyre ritkábban hallható, mind elterjedtebb a mindennapi nyelvhasználatban is az asszonynak a férj vezetéknevével és a lánykori keresztnévvel való megnevezése. Mindamellet példaul a dolgozatíró egyik rokonának a koporsóján az asszony lánykori, de eszerint őt a sírig elkísérő nevét íratják szerettei: „Barják Mária élt 51 évet”. Férje, az 1992-es temetéskor 52 éves unokabátyám, K. J., aki 33 év házasság után búcsúzott a párjától, azt mondta: „Itt ez a szokás!”. Azaz a különböző, látszólag egymásnak ellenmondó – magyaros és romános, hivatalos és népi – névadási előírások, hagyományok, névszerkezetek egymás mellett élnek.

A köznyelvben, utcán, családban, iskolában és munkahelyen az 1975-ben összeírt 2.348 iratosi közt számba vett 1.146 nőt a 182 hivatalos vezetéknevnél nyilván jóval több családnévvel illetnek, neveznek meg, szólítanak. Mert ha egy asszony eredetileg olyan nevet viselt, amely ’kihalt’, illetve amelyet már csak férjezett, férjük nevére íratott nők hordtak egykor leányként hivatalosan is, a

falu még tud erről s így is szólíthatja.

Ennek ellenőrzéséhez, a hivatalos asszonynevekkel eltakart, de a közösség szűkebb-tágabb körei által ismert, használt (az összeíráshoz képest rejtőzködő) vezetéknév teljes körű földerítéséhez újabb, ezúttal csak az asszonyokra kiterjedő összeírásra lenne szükség. Mivel ez számomra lehetetlen, e dolgozat kénytelenségből adós marad a helyi népi vezetéknév-használat maradéktalan bemutatásával, s csak az összeírt családneveket veszi számba.

Az asszonynév magyaros –né jelölése (tanulságos módon) igen gyakori K. I. parasztkántor 1960/1970-es évekbeli halottbúcsúztatóiban.

A hivatalosan hordott nevek 1975-ös összeírásának egyik 'névhasználati érdekessége', hogy a -né változat sehol sem fordul elő, de gyakori, hogy az asszonyt a faluban ismert lánykori vezetéknévvel és keresztnévvel jegyez föl, hogy utóbb áthúzza a férjzettként elvesztett előző nevet s melléírja az új, férjtől kapott családnevet. Ez arra utal, amit a szerző tapasztalatai is igazolnak, hogy személytől függ, kit melyik névvel szólítanak, neveznek meg: az egyik asszonyt csak a férje utáni vezetéknévvel, a másikat asszonykorában is a leánynevén. Ez viszont függ az életkortól is: a fiatalasszonynak még él a névhasználatban a korábbi neve, az öregasszonyt viszont gyakran már csak az új nevén ismeri a falu.

Általában elmondható, hogy a leggyakoribb vezetéknemekhez kapcsolódik a legtöbb ragadványnév: Gáll 26, Tóth 16, Almási 15, Németh 13, Kása 12, Kurtucz 12, Lévai 12, Szellelki 10, Faragó 9, Kovács 9, Gulyás 8, Hallai 8, Papp 8, Horváth 7, László 7 csúfolódó, illetve ragadványnévvel szerepelt az 1970/1980-as években. Általában, de nem egészen, mert a szerző tapasztalatai szerint Kisiratoson a ragadványnevek egy-egy jeles, különleges, jellegzetes, csúfolásra és megkülönböztetésre érdemes emberhez kötődnek. S természetesen számít a merítés köre, mert nyilvánvaló, hogy a Kurtucz vezetéknév azért szerepelhet ilyen sok ragadványnévvel, mert a gyűjtő – sajátjaként – ezt a családot ismeri a legjobban.

Hogy a ragadványnévvel való megkülönböztetés mennyire esetleges, talán példa rá, hogy míg az 1982-ben hat családdal följegyzett Antal vezetéknévet viselőkre vonatkozóan mindössze két ragadványnév került elő, az 1975-ös összeírásban két Antal Antal is szerepel, tehát amikor családnév és keresztnév egy ugyanaz ennél a két embernél. Úgy, hogy e két Antal Antal egy házban, háztartásban, családban, egy fedél alatt élt. (Hogy pontosan miként különböztették meg őket, csak ők maguk, illetve hozzátartozóik lehetnek, lehetnének a megmondhatóí.)

Hogy tovább fokozzuk: három Búza Antal élt 1975-ben az

egyik kisiratosi portán, a gyakori apa-fia páros e nagycsaládban nagyapa-apa-fiú hármassá bővül. Ugyanúgy három Gyékény András él egy másik házban. S e két eset sem növelte meg a ragadványnevek számát: a 8 Búza családban összesen 2, a 2 Gyékény családban 0 volt a közismert megkülönböztető nevek száma.

Kettős vezetékneve egy családnak van, Gagyí Pállfyéknak (írják még Gagyí-Pállfynak, Gagyí P.-nek is). Tudomásunk szerint mindenki csak az első nevüket, a Gagyit használja.

Érdekes (s talán ideillik) a K. I. búcsúverseiben sűrűn szereplő, vezetéknevre vonatkozó rokonságfajta megnevezése: „A. névről nevelt családtagok...”, „H. névről rokonok...”, „...névről rokon...”. Ez nem csak arra utal, hogy valakit akkor is az illető (nem egyszer igen tág) családjába sorolnak, ha nem vérrokon, de ugyanazt a családnevet viseli, tehát névrokon, hanem arra is, hogy a más vezetéknevet viselő, de a halottbúcsúztató családdal rokonságban álló embert is megillette a nagycsalád vezetékneve... Legalább „...Laci, Kovács rokon...” módra.

A kisiratosi névhasználat legjellemzőbb névkapcsolatai, gyakoriságuk sorrendjében:

- vezetéknev + becenév,
- vezetéknev + keresztnév,
- ragadványnev + becenév,
- ragadványnev + vezetéknev,
- férj vezetékneve + leánykori becenév,
- férj vezetékneve + leánykori keresztnév,
- ragadványnev + vezetéknev + becenév,
- ragadványnev + vezetéknev + keresztnév,
- ragadványnev + becenév + köznév,
- férj vezetékneve/-né + leánykori becenév,
- férj vezetékneve + férj keresztnéve/-né + leánykori becenév,
- férj vezetékneve/-né + leánykori keresztnév,
- vezetéknev + ragadványnev + keresztnév,
- kételemű ragadványnev + vezetéknev,
- kételemű ragadványnev + becenév,
- ragadványnev + vezetéknev + becenév + köznév,
- vezetéknev + ragadványnev + becenév + köznév,
- kételemű ragadványnev + keresztnév,
- vezetéknev + ragadványnev + becenév,
- ragadványnev + vezetéknev + ragadványnev.

Kalotaszegen (B. Gergely 54) a népi névhasználatban szintén a családnév+becenév, családnév+ keresztnév összetétel áll az élen. Kalotaszegen falként legkevesebb 2, legfőljebb 8 féle

névkapcsolat ismert; Kisíratoson ez a szám a föntebbiek szerint 20. (A legtöbbre példa található a ragadványnevekről szóló fejezetben.)

Néveredet

A 182 (+1, a kételemű Gagy-Pálffy utóbbi tagja) vezetéknévét a több forrásban is hasonló módon szereplő jelentéstani csoportokba sorolhatjuk (pl. B. Gergely 56-68).

A / Személynévi alapszavú vezetéknévek (24)

a – régi magyar személynév (1): Pálffy

b – keresztnév (16): Antal, Balázs, Benedek, Dávid, Fülöp, Gábor, Gáll, Ilona, Kristóf, László, Lőrincz, Lukács, Márton, Miklós, Péter, Tamás

c – becenév (7): Bartha, Dani, Gyurkó, Laczkó, Roza, Samu, Sebők

B / Hely- és településnévi alapszavú vezetéknévek (28)

a – település vagy tájegység neve (27): Almási, Árvai, Bagi, Baróti, Burai, Csányi, Csiki, Dömösi, Hevesi, Körösi, Lévai, Lippai, Mogyorósi, Némedi, Péli, Sallai, Sarusi, Sávai, Sóvári, Szabadai, Szalai, Szanda, Szatmári, Szellelki (1857-es iratban Szenlelki – Battonyai-gyulai levéltár 1–200/3449), Szécsényi, Zirinyi, Zsádányi

b – helyet jelölő közszó (1): Bérczi

C / Köznévi alapszavú vezetéknévek (59)

a – nép-, nemzetiség- vagy néprésznév (5): Horváth, Magyar, Németh, Oláh, Tóth

b – mesterséget, foglalkozást jelölő köznév (21): Bába, Bellér, Faragó, Gulyás, Hegedűs, Juhász, Kocsis, Kovács, Kunszabó, Lantos, Lovász, Molnár, Papp, Szabó, Szekeres, Szűcs, Takács, Táros, Tapasztó, Varga, Vágó

c – tisztséget, méltóságot, társadalmi helyzetet jelölő köznév (4): Csatlós, Nemes, Püspök, Szabados

d – emberi tulajdonságra utaló köznév (11): Balogh, Baráth, Csonka, Csuhai, Kiss, Nagy, Szőke, Új, Vastag, Vígh, Vörös

e – tárgyakat és anyagokat jelölő köznév (9): Gémes, Bakos, Darócz, Fodor, Korda, Korpa, Köblös, Ködmön, Krajczár

f – növénynév (4): Búza, Gyékény, Kása, Torma

g – állatvilágnév (5): Farkas, Goda, Medve, Patkány, Pelle

D / Idegen eredetű vezetéknév (44)

a – román (15): Ardelean, Bodonya, Țirlea, Csepán, Dolezsán, Gyilu, Krisán, Lupu, Moka, Puja, Retezár, Teleman, Tesedán, Tomuca, Tudoran

b – német (8): Adler, Amntmann, Fackelman(n), Fischer, Hügel, Schupkéger, Totterer, Withman (Wittmann)

c – szláv (16): Bogdán, Inklovics, Isztojka, Janovics, Lesznyik, Prunyek, Rajcsek, Marovszki, Miklya, Suhajda, Susán, Sztojka, Szvercsák, Uglovics, Valdonits, Záhoreczki

d – cigány (1): Lolé

e – dalmata (1): Vërba

f – török (2): Bula/Bulla, Hamza

g – spanyol (1): Gaudi

E / ismeretlen és bizonytalan eredetű vezetéknév (28)

Andó, Bali, Barják, Blaskó, Bozó, Czank, Csigyár, Dalacsi, Danok, Falkus, Gagyí, Godó, Göcző, Gyüre, Hallai, Katkó, Kotroczó, Kócsó, Kurtucz, Misik, Óze, Setény, Sirkó, Süli, Talpai, Terék, Zámboi, Zékány

’Természetesen’ több esetben némi bizonytalankodás után soroltam be egy-egy nevet, például Almási helynévi eredetét azért fogadtam el, mert Almás falu, hegység és táj is ismert, az almára utaló eredet viszont aligha hihető. A Bula névre nem tudnak magyarázatot, de Bálint Sándor töröknek gyanítja (BS Sz-Av 42). Sávai esetében Sávolyra, Szellelkinél Szentlélek nevű helyekre gyanakszik a dolgozatíró (Szegedében, honnan való e kirajzás, felsővárosi Szentlélek utca is ismert, Tan. Csong. m. tört.1979, 24) – Szöged nagy tudósa viszont úgy véli, a Szellelkiekre ősük „a szentlelkit neki!” szavajárása nyomán ragadt e név (B. S.: Sz-i szótár I/183). A Csuhai/Csuhaj máshol is előfordul, például a palócvidéki Kissikátoron az öt legnagyobb névadó család egyike (D. L.: Az ózdi járás... 64), a Sába nevű helységben pedig jókedvű, mulató emberre vonatkozó ragadványnévként szerepel (u.o. 106).

A Talos nevet viselő románok a magyar Tálasból, Tálusból eredeztethetők. Miklya vezetéknévű szlovákok is élnek e tájon, viselője román s románosan, Miclea-nak írja. A Hamza nyilván török név, a Gaudi tán spanyol s esetleg ragadványnévből lett vezetéknév, a Vetró valószínűleg dalmata (Tan. Csong. m. tört. XXVI. 126). Egy helybéli azt mondja, „A Prunyek románul szilva”, de hát ez a név magyar je-

lentéstani helyzetén nem változtat, mint ahogy az sem, hogy idegen nevű falubeliek jó része szívvel-lélekkel magyar emberek.

A 183 (182+1) vezetéknevből a legtöbb, 59 (32,24 százalék) köznévbeli származik. A helynévhez kötődő vezetéknevek száma 28 (15,3 százalék), személynévből keletkezett 24 (13,11 százalék). Ismeretlen, illetve besorolhatatlan 29 (15,85 százalék), az idegen eredetű vezetéknevek száma pedig 43 (23,5 százalék).

Az összehasonlításra rendelkezésünkre álló szakirodalomból kiderül, hogy a kalotaszegi falvakban (B. Gergely 68) szintén a köznévi eredetű vezetéknevek állnak az élén, ám ott a településenkénti átlag 26,26 százalék, kevesebb, mint Kisiratoson.

Kisiratoson a más nyelvekből származó vezetéknevek száma lényegesen magasabb, mint a Kolozs megyei táj falvaiban, ahol a neveknek csak 16-17 százaléka idegen eredetű, s ott a legtöbb a románból került át (B. Gergely 81), míg Iratoson, némileg meglepő módon, a szláv nyelvcsoporthoz tartozó vezetéknevek vezetnek. Ennek egyik oka a XIX. századi felföldi telepes-hullám, amellyel szlovákok is jöttek, másik a környező tájakról érkező szlovákok, szerbek, horvátok és esetleg bolgár beszivárgás, valamint a nem egy esetben szláv nevet viselő cigányság meghonosodása településünkön.

A népnévből származó 5 vezetéknevű család a névállomány 2,73 százalékát teszi ki, az e családnevet viselő kisiratosiak száma (249) viszont a teljes lakosság 10,6 százalékát alkotja. (Horváth 36, Magyar 4, Németh 49, Oláh 19, Tóth 141.)

Az összevetésre a göcseji-hetési elemzés (Ördög 23-24) bátorított, ott ugyanis a 0,9 százaléknál nagyobb népneveket az ott élők 13 százaléka viselte. Kisiratoson e névcsoport részesedése a Tóthok nagyrányú jelenléte ellenére is alacsonyabb.

Szembeötlő az idegen eredetű vezetéknevek számottevő jelenléte e színmagyarként számon tartott aradi-csanádi faluban, ám e nevek közül egyetlen sem szerepel az átlagost meghaladó terheltségű nevek között, az egyetlen személy által képviselt 19 névből 9 más nyelvekből származik. A 100 törzsökösnek minősített vezetéknevből 9 való idegen nyelvből, s nyilván érthető és jellemző módon e neveket (Dolezsán, Fischer, Hügel, Inklovics, Janovics, Krisán, Rajcsek, Teleman, Tesedán) a falu már a sajátjának érzi (a Wittmannból lett Withman–Vitmannal együtt). Kisiratoson nem a nevük alapján tartják magyarnak vagy nem magyarnak egymást az emberek.

A névfogadtatás további módjainak egyike a névmagyarosítás (amely e tekintetben 'gyorsítási kísérlet'-nek is fölfogható), ezt azonban mindeddig nem túl nagy lelkesedéssel fogadta a falu. Ahogy e sorok rovójának nagybátyja mondotta volt lekicsinylően az 1960-as években: akinek magyarosított a neve, az „ötven kraj-

cáros magyar” – nyilván mert a krajcáros (régi magyar) világban ennyibe került a viselőjének nem tetsző, idegen eredetű vezeték-név magyarosabb hangzásúra váltása.

A falunak ma sincs semmi baja a legidegenebb hangzású névvel sem; hogy legyen annál több a nevektől független dolgokkal.

Név, táj

A kisiratosi vezetékneveket a közbeszédben némi nyelvjárásiasság jellemzi. A 182 (+1) névből 30 esetében találoztunk a beszélt, vagy éppen írott nyelvben használt változattal, háromnál (Roza, Záhorczi, Zirinyi) két, egynél-egynél három (Schupkéger) és négy (Sarusi) változattal.

Hangtani szempontból névtani értékű – föl nem cserélhető – alakváltozatokkal nem találoztunk, annál több a hangsajátosságokat mutató ejtészváltozat.

A hangtani értékű alakváltozatok csoportja:

Ádler – az Adler ejtészváltozata
Bërta – Berta helyett, míg volt
Borják – a Barják néha a beszédben
Böllér – előfordul a leírt Bellér helyett
Bula – Bulla helyett, néha írásban is
Csepám – Csepán helyett a köznyelvben
Dolezsál – Dolezsán helyett időnként.
Dolezsány – Dolezsán helyett gyakran.
Fakkelman – Fackelman(n) helyett a beszédben
Hüggel – Hügel „g”-jét hosszítva
Krizsán – mivel Krisánt így is ejtik
Kúnszabó – Kunszabó helyett a beszédben
Letezár – Retezár helyett a beszédben
(„Mi Letezárnak mondjuk”)
Lukácsi – Lukács ’pontosításával’ az élő nyelvben
Mártony – Márton mellett Márton
Micsik – Misik helyett (összekeverve a két nevet)
Mónár – a Molnár kiejtve
Némöt – a Németh a helyi élő nyelvben
Nömös – a Nemes nagy néha
Olá – az Oláh „h” nélkül, de Olájt, személyre,
nem hallottam, csak a r. helyett
Pétör – Péter a helyi kiejtésben

Pölle – Pelle ö-zve
 Rajcsik – Rajcsek helyett a beszédben
 Róza – Roza helyett újabban s mind gyakrabban,
 a beszéd mellett az írásban is,
 Rúza – Roza helyett
 Sarosi – Sarusi helyett beszédben, írásban
 Sarósi – egy sírkövön: Sarósi Erzsébeté...
 Sarúsi – Sarusi helyett, írásban, beszédben
 Sárosi – Sarusi gyanánt, újabban, hogy a
 Sarusit nem tudják mire vélni
 Simony – Simon helyett
 Sovári – Sovári helyett, talán a Lovári példájára
 a beszédben
 Sötény – Setény helyett a beszélt nyelvben
 Supkégel – Schupkéger helyett a beszédben
 Supkíger – Schupkéger helyett az élő nyelvben
 Szallai – Szalai mellett, illetve helyett (Vajda jegyzé)
 Szupkégel – nyilván félreértésből-félreolvasásból,
 nagy néha Supkégel
 Vërba – a leírt Verba ejtése a falu nyelvében
 Vëtró – ejtvén, Vetró csak írásban
 Zahorszki – Záhorczi helyett írásban és beszédben
 Záhorszki – Záhorczi helyett a beszédben,
 Zerényi – a Zirinyi 1902-ben írott alakban, s néha
 mai ejtésben
 Zékányi – Zékány helyett
 Zirényi – a Zirinyit gyakran így ejtik

Jellemző helybéli fejtegetés a Zirinyit illetően: „Ő Zirinyinek írja, mi Zirényinek mondjuk, Zirényi Lajos, hogy könnyebb lögyön” – hallom 1982-ben testvéremtől.

Ahogy könnyebb kiejteni, úgy ejtik e neveket a kisiratosiak. Hogy miként írja a hatóság, nem az ő dolguk.

Záhorczi/Záhorszkit Csehóckinak mondják ugyanekkor, de ez már inkább ragadványnév számba megy – a törekvés az előbbihez hasonló.

A Misik név Micsiknek ejtését egyik fő adatközlőm azzal utasítja el, hogy a kettő két külön családot, két külön vezetéknévet jelent, jelel, a faluban viszont időnként így is említik a ma itt élő Misikeket. (Ha lenne Misik is, Micsik is – mint esetleg lehetett egykoron –, följegyezhetnénk egy szem itteni névtani alakváltozatként.)

A másik fontos okozója e névváltozatoknak a nyelvjárás, amely a nem nyelvész dolgozatíró gyanúja szerint az ö-ző alakok mel-

lett leginkább Kúnszabó és Sarúsi hosszú ú-jában nyilvánul meg (a helynév-anyagban megtalálható Kútashoz hasonlóan). Az e, é i-zése (Supkiger, Rajcsik) a tiszántúli tájnyelv hatására utalhat (az iratosi helynév-állományban ilyen a Zsellér helyett néha említett Zsöllérrel szemben a hagyományos Zsillér alak).

(A 182 vezetéknév)

Adler
Almási
Amtmann
Andó
Antal
Árgyelán/Ardelean
Árvai
Bagi
Bakos
Balázs
Bali
Balogh
Baráth
Barják
Baróti
Bartha
Bába
Bellér
Benedek
Bérczi
Blaskó
Bodonya
Bogdán
Bozó
Bula/Bulla
Burai
Búza
Tirlea/Țirlea/Cürlea
Czank
Csatlós
Csányi
Csepán
Csigyár

Csiki
Csonka
Csuhai
Dalacsi
Dani
Danok
Darócz
Dávid
Dolezsán
Dömösi
Fackelman
Falkus
Faragó
Farkas
Fischer
Fodor
Fülöp
Gagyi-Pálffy
Gaudi
Gábor
Gáll
Gémes
Goda
Godó
Göcző
Gulyás
Gyékeny
Gyilu
Gyurkó
Gyüre
Hallai
Hamza
Hegedűs
Hevesi
Horváth
Hügel
Ilona
Inklovics
Isztolyka
Janovics
Juhász
Katkó
Kása

Kiss
Kocsis
Korda
Korpa
Kotroczó
Kovács
Kócsó
Köblös
Ködmön
Körösi
Krajczár
Kristóf
Krisán
Kunszabó
Kurtucz
Laczkó
Lantos
László
Lesznyik
Lévai
Lippai
Lolé
Lovász
Lőrincz
Lukács
Lupu
Magyar
Marovszki
Márton
Medve
Miklós
Miklya/Miclea
Misik
Mogyorósi
Moka
Molnár
Nagy
Nemes
Némedi
Németh
Oláh
Őze
Papp

Patkány
Puja
Pelle
Péli
Péter
Prunyek
Püspök
Rajcsek
Retezár
Roza
Sallai
Samu
Sarusi
Sávai
Schupkéger
Sebők
Setény
Sirkó
Sóvári
Suhajda
Susán
Süli
Szabadai
Szabados
Szabó
Szalai
Szanda
Szatmári
Szekeres
Szellelki
Szécsényi
Szóke
Sztójka
Szűcs
Szvercsák
Takács
Talpai
Tamás
Tapasztó
Tálos/Talos
Teleman
Tessedán
Terék

Tomuca/Tomuța/Tomuta
Torma
Totterer
Tóth
Tudoran
Uglovics
Ujj/Új
Valdonits
Varga
Vastag
Vágó
Verba
Vigh
Vörös
Withman
Záhoreczki
Zámbori
Zékány
Zirinyi
Zsadányi

Keresztnevek

Az 1975-ös összeírásban 1.202 férfi 67 keresztnévvel, 1.146 nő 74 keresztnévvel szerepel. Meglepő lehet, hogy Kisiratoson több a nő, de ez nem névtani, sokkal inkább társadalomtudományi, néplélektani elemzést kínál és kíván. Hogy a nők esetében nagyobb a keresztnév-választék, mint a férfiaknál, általánosnak mondható (Ördög 33).

Gyakoriság

A 67 férfi keresztnév megterhelése:

201 János, 151 István, 121 József, 81 Antal, 75 Ferenc, 62 László, 50 Mihály,

48 András, Béla, Károly, 33 Mátyás, 32 Lajos, 29 György, 25 Tibor, 23 Sándor, 21 Pál,

19 Zoltán, 11 Vilmos, 10 Attila, 9 Imre, 8 Péter, 7 Albert, 6 Csaba, 5 Bálint, 4 Árpád, Márton, Róbert, 3 Gábor, Gergely, Miklós, Vazul, Vencel, Vendel, Vince, 2 Ágoston, Dezső, Dénes, Elek, Endre, Ernő, Flórián, Gusztáv, Gyula, Joakim, Rémusz, Szabolcs, Traján, 1 Artúr, Balázs, Benedek, Dániel, Elemér, Géza, Ignác, Izsák, Jenő, Klaudiu, Levente, Máté, Mircsea, Mojsze, Oktavián, Oszkár, Rodrig, Tivadar, Viktor, Zsolt.

Egy férfi keresztnévre átlag 17,94 fő jut.

A 74 női keresztnév megterhelése:

114 Anna, 112 Mária, 109 Erzsébet, 90 Rozália, 79 Veronika, 78 Etelka, 68 Piroska,

61 Margit, 48 Ilona, 47 Franciska, 46 Julianna, 37 Irén, Katalin, 26 Matild, 19 Éva,

14 Magdolna, 13 Zsuzsanna, 10 Viktória, 9 Ágnes, 8 Borbála, 6 Erika, Hajnalka, Ibolya, Ildikó, Terézia, 5 Júlia, 4 Anikó, Emma, Jusztna, Mónika, 3 Gizella, Judit, Krisztina, Olga, Otília, Zsófia, 2 Adél, Andrea, Angéla, Aranka, Brigitta, Ella, Elvira, Eszter, Klára, Luca, Márta, Regina, Valéria, Violetta, 1 Annamária, Csilla, Edit, Emese, Emília, Flóra, Gabriella, Gyöngyi, Gyöngyvér, Helén, Ida, Izabella, Karolina, Lenke, Liza, Marinela, Melinda, Rita, Roberta, Szabina, Szilvia, Tekla, Vilma, Zita.

Egy női keresztnévre 15,49 személy jut, kevesebb, mint a férfinevekre.

A nőket és a férfiakat egybevéve a 141 keresztnév mindegyikére 16,65 helybéli esik – jóval több, mint például az összehasonlításra kínálkozó Zala megyei falvakban, ahol 12 a legnagyobb, 2,4 a legkisebb falunkénti átlag (Ördög 33).

Két keresztnévet az összeírás szerint mindössze ketten hordanak, egy-egy férfi s nő: Csaba Zsolt és Anna Franciska szerepel második keresztnévvel is a följegyzésben.

A három legnépszerűbb keresztnévet a faluban a férfiak 39,35, a nők 29,23 százaléka viseli. (János, István, József, illetve Anna, Mária, Erzsébet.)

A legritkább, 3-1 személy által viselt keresztnéveket a férfiak 5,57, a nők 6,11 százaléka hordja. A 3-1 személy esetében szereplő férfi keresztnévek száma 40 (a férfi keresztnév-állomány 59,7 százaléka), amelyet 67-en, a női keresztnéveké pedig 44 (a női keresztnévek 59,46 százaléka), amelyet 70-en viselnek.

Névdivat

A katolikus szentek nevei vezetik mind a férfi, mind a női keresztnévek listáját, ami – „keresztény katolikus” csanádi faluról lévén szó – nem csoda. A János első helyére a dolgozat szerzője nem tud magyarázatot, az Anna több mint előkelő szereplését viszont talán magyarázza, hogy Kisiratosnak a múlt századtól mindenféle istencsapás elleni védője, fogadott szentje Anna, akinek a naptári megemlékezése egy évszázadig dologtiltó nap volt, s akinek a július végi ünnepét néhány esztendeje falunapként tartja meg a 2003/2004-ben községi rangját Kürtöstől visszaszerző település.

Három név feltűnően gyakori szereplése kívánczik e valamegyes értékelés élére. Az Etelka névre hallgató kisiratosiak száma 1975-ben 78, s ezzel e név a gyakoriság szempontjából a 6. helyen állt. A Piroska nevet 68-an viselik, e keresztnév a 7. legkedveltebb női név, s az Etelkához hasonlóan a XIX. századtól jelen van a kisiratosi női keresztnév-állományban. A 66 férfinévből csak a 14. helyen áll a gyakorisági sorrendben a Tibor, de e keresztnév először csak 1949-ben tűnik föl a faluban s jó negyed század múlva már 25 helybelit tisztelnek ezen a néven.

Míg az Etelka írói névalkotás, a Piroska a magyar történelmi nevek egyike (Hajdú: M. tn. 26) s mindkettő iratosi kedveltségét talán az igen szép számú becenév bizonyítja a legjobban, a Tibor az elmúlt fél évszázad egyik magyar és román divatneve. A Tibor

esetében először a románosító törekvés hatásosságára gyanakodott a dolgozat írója (a román Tiberiu nyilván a híres-neves Tiberius római császár után vététt), mígnem a szakirodalomban rá nem lelt a Tibor ugyanezen korszakbeli magyarországi divatjára is: a tőlünk igen távoli Göcsejben-Hetésben a férfi keresztnevek sorában a 12. (Ördög 34).

Érdekes módon a magyaros nevek (Hajdú: M. tn. 26-27) zöme megtalálható 1975-ben a romániai Kisiratoson: a történelmi keresztnevek közül a Piroskát már említettük (68 – 7. hely), Árpád 4, Béla 48 (a gyakorisági sorban a 9. helyen), Géza 1, Zoltán 19, az írói nevek közül a már szóba hozott Etelka (78 – 6. hely) mellett Hajnalka 6, a XX. században fölelevenített régi nevek közül pedig Attila 10, Csaba 6, Levente 1, Szabolcs 2, Zsolt 1, Csilla 1, Emese 1, Ildikó 6 helybéli keresztneveként él.

A névadási divat XX. századi helybéli lefolyása valamennyire nyomon követhető a 2.348 lakos születési évszámát rögzítő 1975-ös összeírásból. A keresztnevek jelenléte a különböző nemzedékek-nél:

törzsökös (valamennyi nemzedékben, 22+18) – Albert, András, Antal, Árpád, Bálint, Béla, Ferenc, Gergely, György, Imre, István, János, József, Károly, Lajos, Márton, Mátyás, Mihály, Pál, Péter, Sándor, Vilmos + Anna, Ágnes, Borbála, Emma, Erzsébet, Etelka, Éva, Franciska, Ilona, Julianna, Katalin, Margit, Matild, Mária, Piroška, Rozália, Veronika, Viktória

változó (hol fölbukkan, hol eltűnik, 6+6) – Ágoston, Elemér, Joákim, Traján, Vencel, Vince + Brigitta, Flóra, Liza, Olga, Zita, Zsófia

eltűnő (régén divatos, 1975-ben csak az idősebbek viselik, 5+9) – Dezső, Géza, Ignác, Vendel, Viktor + Adél, Ella, Eszter, Juszтина, Luca, Regina, Szabina, Tekla, Vilma

újabb (a fiatalabb korosztályokkal feltűnő nevek, 32+41) – Artúr, Attila, Balázs, Benedek, Csaba, Dénes, Elek, Endre, Ernő, Flórián, Gábor, Gusztáv, Gyula, Izsák, Jenő, Klaudiu, László, Levente, Máté, Miklós, Mircea, Mojsze, Oktavián, Oszkár, Rémusz, Rodrig, Róbert, Szabolcs, Tibor, Tivadar, Vazul, Zoltán, Zsolt + Andrea, Angéla, Anikó, Annamária, Aranka, Csilla, Edit, Elvira, Emese, Emília, Erika, Gabriella, Gizella, Gyöngyi, Gyöngyvér, Hajnalka, Helén, Ibo-lya, Ida, Ildikó, Irén, Izabella, Judit, Júlia, Karolina, Klára, Krisztina,

Lenke, Magdolna, Marinela, Márta, Melinda, Mónika, Otília, Rita, Roberta, Szilvia, Terézia, Valéria, Violetta, Zsuzsanna

születési év nélkül összeírtak (1): Dániel

A XIX. század végén született, 1975-ben összeírt kisiratosiak keresztnevei (12 férfinév, 24 személy +13 nőnév, 45 fő): Antal, Béla, 2 Ferenc, György, 4 István, 4 János, József, 2 Károly, 2 Mátyás, 4 Mihály, Péter, Vince + 5 Anna, Brigitta, 3 Erzsébet, 3 Etelka, Ilona, 3 Julianna, 3 Katalin, Matild, 7 Mária, Piroska, 9 Rozália, 8 Veronika, Viktória.

Az évszámok tanúsága szerint az 1975-ben igen kedvelt László (62) az 1920-as évek végén – 1928-ban – jelent meg (kerülhetett először az anyakönyvekbe), s az 1950-es, 1960-as, 1970-es évek egyik igen nagy kedveltségnek örvendő keresztneve lett Kisiratoson: 23 László az ötvenes, 12 László a hatvanas, 8 László pedig a hetvenes években született. Az iratosi László-csúcs tehát – ki tudja, miért – az 1950-es években következett be.

Mária kiemelkedő szereplését a közeli Radna Boldogasszony-kegyhelyének hatásával lehet magyarázni. Az évente ismétlődő búcsújárások erősíthették az iratosiak Mária-tiszteletét s egyben befolyásolhatták névadási kedvét.

Ami szembeötlő a kínálózó s majd' egy évszázadot átívelő összehasonlításban: a XIX. század végén majdnem a maival megegyező a névdivat a férfiaknál. Az 1975-ben élő, a XIX. század végén született férfiaknál a leggyakoribb az István, a János és a Mihály, ami a férfi keresztnévadás egyértelmű hagyomány-tiszteletére utal. Átrendeződött viszont a nőknél (e majdnem száz évet átélőket számba véve) a keresztnevek kedveltsége, ugyanis Kisiratoson e néhány adat bizonyossága szerint ekkor a Rozália, Veronika, Mária hármas állt az élen. Legalábbis a 'túlélők'-et illetően, de talán ez a néhány adat is az akkori névadási divatot érzékelteti.

Egyébként a legöregebb iratosiak 1975-ben asszonyok voltak: 5-en születtek az 1880-as években (keresztnevük szerint Brigitta, Etelka, Rozália, Veronika, Viktória), s a falu legidősebb, 93 éves lakóját Goda Rozáliának hívták, aki 1883-ban látta meg a napvilágot.

A legújabban (az 1960-as, 1970-es években) megjelent keresztnevek (19+28): Artúr, Attila, Benedek, Csaba, Endre, Ernő, Flórián, Jenő, Klaudiu, Levente, Mircsea, Oktavián, Oszkár, Rémusz, Rodrig, Róbert, Szabolcs, Tivadar, Zsolt, illetve Andrea, Anikó, Annamária, Csilla, Elvira, Emese, Erika, Gabriella, Gyöngyi, Gyöngy-

vér, Hajnalka, Helén, Ida, Ildikó, Izabella, Judit, Karolina, Krisztina, Lenke, Marinela, Márta, Melinda, Mónika, Rita, Roberta, Szilvia, Valéria, Violetta.

E névsor megint azt bizonyítja, hogy a női névadás jobban kitett a divatnak, másrészt pedig a kisiratosi keresztnévadás magyaros jellegének a megmaradására utal, ugyanis az idegen eredetű nevek vagy csak elvétve fordulnak elő, vagy csak a falu nem magyar lakói használják őket.

Az ebben a korszakban föltűnt új magyar keresztnévek egyikének eredetét így tudják a falubeliek: 1977-ben A Tenkes kapitánya hatására kereszteltek egy fiút a szülei Máténak.

A falu román lakói által viselt, a helyi közösség névanyagától elütő keresztnévek: Izsák, Klaudiu, Mircsea, Mojsze, Oktavián, Rémusz, Traján, Vaszil/Vazul + Flóra, Marinela, Szabina. Magyar helybélit is kereszteltek Klaudiu, Rémusz névre.

Rodrig azért lett egy magyar kisfiú, mert édesapja a születésekor zajló labdarúgó világbajnokságon ilyen nevű latin focistáért rajongott, Robertának pedig szintén magyar helybelit kereszteltek.

A Tekla magyar keresztnévnek számít, de nem Kisiratoson, ahol a román jegyző által 1922-ben Teclaként anyakönyvezett leányt a helybeliek azóta is Etelkának hívják, Etelkaként tartanak számon.

Talán érdemes ideróni: az elmúlt fél évszázadban a középnemzedékkal megjelent keresztnéveknek köszönhetően vált változatosabbá a kisiratosi keresztnév-anyag. S a névtani elemzéssel végül is ugyanolyan következtetésre juthatunk, mintha egyéb úton-módon közelítenénk e kérdéshez: a folyamatos változásokat feldolgozni képes hagyománytisztelet (modern konzervativizmus?) biztosíthatja a megmaradást e Romániába csatolt csanádi–aradi falu magyar népe számára. Ehhez – a tartás megőrzéséhez, mert enélkül nem érjük meg a XXII. századot – járul hozzá nem is olyan szerény lehetőségeivel a keresztnévadás.

Névtörténet

Névtörténetnél kevesebbről van szó, de e fejezetcím jól hangzik, s ha parányi méretben is, de valóban ehhez szólhat hozzá másfélszáz évet átfogó részelemzésünk. Ráadásul az 1829-es névsorban csak férfinevek szerepelnek, így kizárólag a férfi keresztnévek összehasonlítására adnak módot.

Az 1829-ben összeírt 125 portatulajdonos (pontosabban telekbérlő) 17 keresztnévet visel, 1 névre átlag 7,35 férfi (dohánykeresztész zsellér) jut. 1975-ben kevésbé volt változatos a férfi keresztnév-állomány Kisiratoson, ahol ekkor egy keresztnévet átlagosan 17,94 fő viselt.

A falualapítás utáni első összeírás keresztnév-gyakorisági sorrendje így fest: 25 József, 23 János, 16 Mihály, 12 István, 10 Ferenc, 8 Antal, 7 Pál, 6 György, 5 Mátyás, 4 Márton, 2 András, Imre, 1 Albert, Bazilius, Gábor, Gáspár, Péter. Az első három legkedveltebb nevet a 125 férfi közül 64 (51,2 százalék) hordja.

Mint ahogy előbb már leírtuk, a háromnegyed évszázaddal későbbi részadatok szerint a XIX. század végén született (s 1975-ben élő) 24 férfi 12 keresztnévet visel, leggyakoribb, 4-4 viselővel, az István-János-Mihály hármas, ők együtt az idős férfiak felét teszik ki. 1829-hez képest csak a József lett 'kegyvesztett', amely azonban 1975-re újra az első három legkedveltebb közé emelkedett.

Az 1975-ös gyakorisági sorrend első három helyezettje (János, István, József) majdnem megegyezik az 1829-essel. Az egykori (másfélszáz évvel ezelőtti) negyedik István második, a második János első, az első József harmadik, s csak a valaha harmadik Mihály hátrált egy kicsit s a hetedik helyre csúszott a 67 férfinév sorában.

1975-ben az első három legkedveltebb keresztnévet az összeírt férfiak 39,35 százaléka viseli, ami a névállomány gyarapodásának, a névadási gyakorlat átrendeződésének köszönhető változás az előzőekhez képest.

Nem meglepő a névtannal foglalkozók, a névadás változásait valamennyire ismerők számára, hogy erősebb a hagyományörzés, hagyománytisztelet a fiú újszülöttek keresztnévének a kiválasztásakor, mint a lányok elnevezését illetően. Ez a kis összevetés is ezt igazolja. S bizonyítja talán a dolgozatíró saját példája: Mihály azért lett, mert Mihály az édesapja is, akit pedig azért kereszteltek 1919-ben erre a névre, mert születése előtt halt hősi halált a fronton édesanyja egyetlen fiútestvére, édesanyja családjának egyetlen reménysége, a 18 éves Mihály. S lett 'mindezek hatására' Mihály még egy az unokatestvérek közül. Hogy valaki továbbviszi-e a családban e számunkra borzalmasan gyönyörű 'hagyomány'-t, csak a Jóisten a megmondhatója; mindenesetre a keresztnévadás Kisiratoson – nyilván nem egyszer és nem véletlenül – valahogy így 'zajlik'. Ha időközben a névadás, névválasztás a keresztény és nemzeti hagyományoknál kevésbé tartós divatok kereszttüzébe kerül is.

Kisiratosi keresztnév-különlegesség az 1990-es évekből a Gyöngyke: édesanyja a Gyöngyike nevet adta leánykájának, de a tisztviselő így értette, s a név így is maradt.

Név és történelem, név és család, név és közösség, név és ember mutatkozik meg e ránk mért megnevezésekben.

Pétör és ts-i

A kisiratosi keresztnév-használatban előfordul, hogy a közösség nem tudja, melyik változat a hivatalos s melyik a becenév. Ilyen az Etel és az Etelka páros, amelyből a legtöbben nem tudják kiválasztani az anyakönyvben szereplőt. Ehhez persze alaposan hozzájárulhat a hol többé, hol kevésbé kötelező román névadás, mert az Etel–Etelka mai romániai-román hivatalos megfelelője az Adelhaida: így szerepel a kiléti igazolványukban (buletinjukban), magyarra csak a maguk kedvére, a maguk használatára fordítják-mondják Etelnek, Etelkának. Hogy így aztán ne legyen miért csodálkoznunk az elbizonytalanodásukon.

Etellel, Etelkával kapcsolatban zavaró tény még, hogy Adelhaida néven tiszteli a román hivatal Adélt is, úgyhogy „embör (avagy asszony) lögyön a talpán”, aki kiigazodik ezekben a dolgokban. A dolgozatíró is már-már belezavarodott az Adélok és az Etelkák különválasztásába, megkülönböztetésébe, mert ki így, ki úgy tartja helyesnek.

Úgyhogy akit esetleg odahaza Adélnak nevez a család, a falu száján egykönnyen Etusnak kereszteltetik, Etelka pedig városi nyelven – városba került, város-járt kisiratosi (urizáló? polgári? szóval parasztmentesített) nyelvén – Adéllá nemesedhet.

Érdekes adalék, hogy a románok Etelka Adelhaida-sításával semmi mást nem tettek, mint átvették Adél német Adelhaid megnevezését. (Korábban az Adél a német Adelhaid alakban szerepelt a magyarhoni anyakönyvekben – Hajdú: Becézőnevek 51).

Nem nagyon tud különbséget tenni az iratosi magyar Júlia és Julianna között sem. Hagyományosan a Juliannát ismerik, a Júlia újabb jövevény, s hogy megjelent a faluban, nyomban olybá vették, mintha a kettő egy s ugyanaz volna: Júliának is jár az eredetileg Juliannával járó becenevek csokra, Julianna pedig újabban Júlia is lehet. (Hasonló zavart a beceneveknél tapasztaltam: Mancinak Máriát és Margitot is hívhatnak. Ahogy teszik máshol is – Hajdú: Becézőnevek 300–301.)

Valamennyire bizonytalan a Zsófia és a Jozefina páros helyzete is (csak éppen e két név itt elvéve fordul elő, míg a Julianna Kisiratoson bevett és régi szép keresztnévnek számít). A községi román anyakönyvben – és az általunk ismertetett és elemzett összeírásban – Jozefinának tisztelt nőt a falu Zsófiaként tartja számon,

pedig Jozefina a magyar keresztnévek közt is szerepel. Végül is úgy igazítottak el a falubeliek, hogy Jozefina nem más, mint Zsófia (akit Zsófinak becéznek) – Tekla pedig, mint mondtuk volt, Etelka.

Bizonytalanok (a keresztnév-listákat tartalmazó kiadványokhoz hasonlóan) annak megítélésében is, hogy valakit Otília-nak, vagy Ottília-nak hívnak-e, s az sem világos, Juszti-n vagy Juszti-na-e valaki.

A román nyelvi hatás eredménye, hogy több keresztnévet románosan is említenek; ilyen az Ana, a Maria és a Robert.

A helyi magyar nyelvjárásnak megfelelően Péter inkább Pétör, Tibor jobbra Tíbor, Attila pedig Atila, de Atila is lehet, Veronika Vëronika, Irén pedig inkább Irény. Hogy Istvánt Istványként is emlegethessék, 1857-ben a jegyző lovas-összeírása bizonyítja: Németh Istvány is tagja a húsz fős kisíratosi lovas bandériumnak. Erzsébet Örsébet, Ágnes Ágnis is Vajda 2013-as gyűjtésében („Mártony Ágnis” – 112); elsőre tájnyelvi keresztnévváltozatokra gyanakszunk, ám Hajdú (120, 255) becézőnévelemzése szerint utóbbi becézés, ezért ott is említjük.

Az 1975-ben följegyzett 141 keresztnévből két szótagú 79, de e tekintetben is eltér egymástól a férfi és a női keresztnévek jellege, s a férfinevek rendre rövidebbek, mint a nőnevek:

a keresztnév	férfi	nő
egy szótagú	3	0
két szótagú	51	28
három szótagú	11	32
négy szótagú	2	13
öt szótagú	0	1

Talán ebben az esetben is arról van szó, hogy a férfi keresztnévek a hagyományosabbak: amellet, hogy rövidebbek, a könnyebb kiejtésű névállományt őrzik, s kevésbé vannak kitéve a ’szószaporítás’ (szótagszaporítás) – női? – divatjának.

(A 67+74 keresztnév 1975-ben)

Férfi nevek:

Albert
András
Antal
Artúr
Attila

Ágoston
Árpád
Balázs
Bálint
Benedek
Béla
Csaba
Dániel
Dezső
Dénes
Elek
Elemér
Endre
Ernő
Ferenc
Flórián
Gábor
Gergely
Géza
Gusztáv
György
Gyula
Ignác
Imre
István
Izsák/Isai
János
Jenő
Joakim
József
Károly
Klaudiu/Claudiu
Lajos
László
Levente
Márton
Mátyás
Máté
Mihály
Miklós
Mircsea/Mircea
Mojse/Moise
Oktavián/Octavian

Oszkár
Pál
Péter
Rémusz/Remus
Rodrig
Róbert
Sándor
Szabolcs
Tibor
Tivadar
Traján/Traian
Vazul/Vasile
Vencel
Vendel
Viktor
Vilmos
Vince
Zoltán
Zsolt

Női keresztnévek:

Adél
Andrea
Angéla
Anikó
Anna
Annamária
Aranka
Ágnes
Borbála
Brigitta
Csilla
Edit
Ella
Elvira
Emese
Emília
Emma
Erika
Erzsébet
Eszter
Etelka
Éva

Flóra//Floaera
Franciska
Gabriella
Gizella
Gyöngyi
Gyöngyvér
Hajnalka
Helén
Ibolya
Ida
Ildikó
Ilona
Iréen
Izabella
Judit
Julianna
Jusztina
Júlia
Karolina
Katalin
Klára
Krisztina
Lenke
Liza
Luca
Magdolna
Margit
Marinela
Matild
Mária
Márta
Melinda
Mónika
Olga
Otília
Piroska
Regina
Rita
Roberta
Rozália
Szabina
Szilvia
Tekla

Terézia
Valéria
Veronika
Viktória
Vilma
Violetta
Zita
Zsófia
Zsuzsanna

Becenevek

Becenév-gyűjtésünk 138 (66 férfi, 72 női) keresztnév 375 (160 férfi, 215 női) becéző változatát, s 3 becéző tartalmú közszóból keletkezett férfi becenevet tartalmazza. Ez összesen 378 név. A jó negyedfélszáz kisiratosi becenév körülbelül felét az elmúlt fél évszázadban a dolgozat írója – a falutól távol élve, de a falu közösségével szoros kapcsolatot ápolva – maga is használta, vagy hallotta odahaza, Iratoson, másik felét pedig jó-részt 2004-ben többek kifaggatásával szedte össze (majd toldotta meg a következőkben újabbakkal).

A 378 név természetesen nem az összes Kisiratoson használt becézőnév, de a XXI. század elején e nevek azok, amelyeket ismer és használ (valamennyire ismer, valamennyire használ s amelyekre valamennyire emlékezik) a falu. Hogy valóban valamenynyí, a kisebb családi, munkahelyi, kocsmái, iskolai, vagy éppen óvodai közösségben élő becenév előkerüljön, ahhoz 'házzról házra' haladva valamennyi kisközösséget végig kellett volna járni, amire a szerző nem vállalkozhatott.

E szerény gyűjtés is érdemes talán arra, hogy fölmutassuk és számba vegyük a névadás e különös, kedves, talán a lélek mélységeinek az érzékeltetésére is képes válfajának a sajátosságait. Nem annyira Kisiratoson, mert csak itt előforduló becézőnévre alig buk-kantam. E 378 becenév – néhány kivétellel (például a régies, igen ódon hangulatú és nyilván népnyelvi Lévés ilyen) – megtalálható Hajdú Mihály monográfiájában is. E kis alig-elemzés újat nemigen hozhat, ám már a pusztá föl sorolás-besorolás is hozzájárulhat ahhoz, hogy megmutassuk, érzékeltessük, Kisiratos mennyire ugyanannak a (szégyen, nem szégyen, mondjuk ki: nemzeti) közösségnek a tagja, mint a Magyarország határain belüli települések népe.

Becézni sem becéz másként a kisiratosi, mint mondjuk (a köztük lévő országhatár ellenére) a kevermesi, mert ugyanúgy gondolkodik, alkot nevet, elfogad s tesz magáévá nemzeti hagyományt, szokást, vesz át divatot, igazít mindent a mindennapi beszédben a maga nyelvéhez. Mintha itt találták volna ki, itt született volna a Boldi, a Dini, a Misu, a Palcsi, az Annus, a Katus, a Teca, a Veca, meg a többi (nekünk oly fontos) becenév.

Gyűjtésünkben megemlítem Jakab XIX. századi itteni Jaki becézését, bár a (mai) kisiratosi népnyelv nem ismeri; történeti

adatként került elő, derült fény egykori meglétére. Teleki Sándor az aradi vészbíróság előtt menekülve 1850 februárjában megfordul az iratosi pusztán Salbeck Jakab tanyáján, s a házigazda uraságot Jaki bácsinak nevezi (Teleki 191). A dohánykertészek nem valószínű, hogy Jakizták földesurukat, ezt valószínűleg csak az úri társaság tehette meg, de bizonyára ismerték.

Becézőnév-csoportok

A becenevek alakulásának, születésének módját figyelembe vevő rendszert Hajdú Mihály dolgozta ki (Hajdú: Becéző 45-197), az általa összeállított alaktani rend egyszerűsített változata alapján igyekeztem besorolni a Kisiratoson föllelt neveket.

Név végi rövidüléssel alakult becézőnév **Ágost / Angyel, Etel, Hajnal, Iboly, Ilon, Jusztin, Karolin, Matil, Otti, Otil, Piros, Teréz, Veron**

Képzéssel alakult becézőnév **Albi, Andri, Andris, Anti, Antika, Ati, Ádi, Árpi, Árpika, Bandi, Bandri, Bence, Benkő, Berci, Béci, Béluci, Bélus, Béluska, Boldi, Csabi, Csabika, Dani, Dávidka, Dini, Döme, Elemérke, Endi, Feri, Fercsi, Ferike, Ferkó, Flóri, Gabi, Gabici, Gabika, Gazsi, Gergő, Gerő, Gézu, Gézus, Gotfri, Guszti, Gusztika, Gyuri, Gyurika, Gyurka, Gyuszi, Gyuszkó, Imi, Imrus, Isti, Jaki, Jancsi, Jani, Jankó, Janó, Jánoska, Jenci, Jocó, Jóska, Józsi, Józsika, Karcsi, Karesz, Koszti, Kosztika, Laci, Lacika, Lackó, Lacus, Lajcsi, Laji, Levi, Lorcsi, Lóri, Marci, Matyi, Matyus, Miki, Mikici, Misa, Misi, Misike, Misika, Miska, Misu, Náci, Oszi, Palcsi, Pali, Palika, Palkó, Peti, Petike, Pista, Pisti, Pistika, Pistike, Pityu, Pityuka, Robi, Robika, Samu, Sanyi, Szabi, Szilu, Tibi, Tibike, Tomi, Toncsi, Tóni, Tónika, Venci, Vendi, Vili, Vinci, Zoli, Zolika, Zolti, Zoló, Zsiga, Zsolti**

Anci, Anca, Andi, Angi, Ani, Anikó, Annamari, Annus, Annuska, Ari, Ági, Ágica, Ágika, Ágnis, Betti, Bettike, Borcsa, Bori, Borika, Boris, Boriska, Böbe, Böske, Bözse, Bözsi, Bözsike, Brigi, Cili, Csili, Edi, Edici, Editke, Ellus, Emi, Emike, Emma, Eri, Erzse, Erzsi, Erzsike, Eszti, Esztike, Eta, Etel, Eti, Etike, Etu, Etus, Évi, Évike, Flóri, Flórika, Franci, Gabi, Giza, Gizi, Gizike, Gyöngyike, Gyuriné, Hajni, Ibi,

Ibike, Ica, Ici, Icu, Idus, Iduska, Ika, Ildi, Ili, Ilka, Ilonka, Irénke, Jolánka, Joli, Juca, Juci, Julcsa, Juli, Julis, Juszti, Jutka, Kari, Kata, Kati, Katica, Katika, Kató, Katus, Klári, Klárika, Kriszti, Lenci, Magdi, Magdus, Magduska, Mancsi, Manyi, Manyika, Marcsa, Mari, Marika, Maris, Mariska, Matilka, Márti, Mártika, Meli, Móni, Olgi, Olgica, Olgika, Otti, Örzse, Örszike, Pancsa, Panni, Pircsi, Piri, Piró, Regi, Roni, Roza, Rozál, Rozi, Rozika, Róza, Rózsa, Rózsi, Rózsika, Szida, Szilvi, Tëca, Tëcu, Tercsi, Teri, Terka, Vali, Valika, Veca, Veconka, Vera, Veri, Veronka, Vicus, Viki, Zitu, Zsófi, Zsófiika, Zsuzsa, Zsuzsi, Zsuzsika

Név eleji csonkulással alakult becézőnév **Berci, Náci, Tomi, Toncsi, Tóni, Tónika / Bella, Berta, Bina, Cili, Ica, Ici, Ika, Linda, Roni, Ronika**

Mássalhangzó-változással alakult becézőnév **Bandi, Bandri, Béci, Lali, Pista, Pisti, Pityu, Pityuka, Sanyi / Böbe, Böske, Bözse, Bözsi, Bözsike, Csili, Emi, Emike, Katyi, Katyus, Pancsa, Panna, Panni**

Magánhangzóváltozással alakult becézőnév **Dini, Gyura, Lévés**

Palatalizálódással alakuló becenév **Dányél**

Összetétellel alakult becézőnév **Kisferi, Kisgergő, Kismiska, Kisjani, Kispityu, Nagyferi, Nagygergő, Nagyjani, Nagymiska, Nagypityu, Öregferi, Öreggergő, Öregjani, Öregmiska, Öregpityu / Annamari, Kisannus, Kisbori, Kisbözsi, Kiskati, Kismari, Nagyannus, Nagyböske**

Becézőnévként használt közszó és tulajdonnév **Öcsi, Öcsike, Öcskös**

Idegen keresztnév használata becézőnévként megfelelés vagy hasonló hangzás alapján **Máté, Tóni, Dzsimi / Heléna**

Névcseré **Máté, Tomi / Berta, Emma, Gyuriné, Ica, Ici, Júlia, Kari, Linda, Nusi**

Hajdú Mihály rendszerét eggyel megtoldani vagyunk kénytelenek:

Román személynévből (keresztnévből s becenévből) keletkezett – románból átvett – becenév **Gica, Grigor, Grigore, Gyica,**

Gyorgye, Mircsa, Mircsulika, Mitika, Mojsza, Mojszi, Nicu, Nyiku, Okti, Stefán, Tibériu, Vaszi, Vaszil / Ana, Szófia

És még egy:

Ismeretlen eredetű becenév **Lila**

A Kovács Ferenc kéziratos följegyzéseit tartalmazó Kisiratos község monográfiája című iratköteggben leltük meg a Lila néni megnevezést, amely a takácsmesterséggel foglalkozó Magyar András feleségét illette az 1950-es években és azt megelőzően. Nem derül ki, mi az asszony keresztnéve, csak az, hogy nagyon kövér volt... (KovácsMonogr). Lehetett csúfnév is, ám gyanúnk szerint becenév. A Hajdúnál – Veszprém megyében – említett Lilla eredet nálunk nem valószínű, mivel ez a keresztnév itt teljesen idegenül hangzik. (Amitől még lehetett Lilla Lila néni!) Ha a Lilla becézése, akkor mássalhangzóváltozással alakult becenév a Lila.

Klaudiu Öcsi becenevét említették a falubeliek, de az ebben az esetben nyilván ragadványnév. Becézőnévnek tán azért érzik, mert e férfi keresztnévnek nem lelik kedveskedő változatát a kisiratosi magyarok, az Öcsi viszont annál inkább az övék.

Gusztai és Gusztika Ágoston és Gusztáv, Gyuszi György és Gyula egyként lehet.

A névcseré, névkeverés-keveredés következményként Kisiratoson – ahogy más magyar közösségekben is – Mancinak Máriát és Margitot egyformán becéznek. Emi, Emike Emma és Emília is lehet, ráadásul Emília egyik beceneveként említik Emmát. Annának és Anikónak egyaránt Ani az egyik beceneve. Adél és Etelka, Julianna s Júlia becenevei azonosak.

Hogy egy-egy becenév Kisiratoson milyen terheltségű (gyakori, ritka, egyéni – Hajdú: Vt. 155), eligazít a dolgozat végén található névtár, amelyben egy-egy névnél a gyakoribbtól a ritkábbon át az egyediig halad a becenevek sora.

Kis Feri, Kisferi s társaik

Az összetétellel keletkezett beceneveket csak akkor kezdtem észrevenni (kivéve az Iratoson egyedülálló Annamarit), amikor olvastam Hajdú M. munkáját. És vettem be ennek hatására néhány nevet, azokat, amelyeket magam is hallottam. Ezeket eredetileg

azért nem soroltam a becenevek közé, mert az ifjabb, ifjú jelentésű kis, az idősebbet jelentő nagy, vagy éppen öreg többnyire nem alkot állandósult kapcsolatot a mögötte álló keresztnévvel, illetve becenévvel, s mert a falu nem tekinti őket becenévnek.

Kisferinek akkor becézhetnek gyermeket, ha az apja is Feri, aki viszont nem veszi jó néven az Öregferizést, ez utóbbinak némi csúfondáros hangulata van, süldő legény pedig szintén nem örül, ha Kisferizik. A nőknél a Kiskatizás előfordul, Nagymari is lehet valaki, de Öregmanci aligha. Annál egyértelműbb a kis Feri, kis Jani, kis Kati, elfogadható a nagy Gergő s társai, s az idősebbekről szólva is a némileg bántó öreg helyett a nagy Jani, nagy Pityu.

A nőket illető nagy Annus, nagy Böske féle megkülönböztetés ritka, az öreg pedig – például öreg Kati – még az illető háta mögött sem járja, sokkal inkább a játékos, kedveskedő Katyus néni, Kati néni. Öregpista, öreg Pista helyett is csak az igen barátságos – és szép, emberséges, valahogy a szeretetet is kifejező – Pista bátya, ha nem a bátyánk, nem a nagybátyánk, nem az unokabátyánk is az illető nálunk idősebb falubeli férfiú. Viszont ugyanezt a melléknévhármast hallottam használni Pityuval a családban.

A tartós névösszetétellel való becézés Kisjulis, Nagyjulis változtatásával közelebb nem, csak távolabbi alföldi tájon, a Nagyikunságban találkoztam: Karcag hajdú székvárosban élő barátom Júlia asszonyának a Nagyjulis, Nagyjuli, leányuknak a Kisjulis, Kisjuli becézés jár a családban (s elfogadott baráti körben).

A kis melléknévvel képzett becenevek a régmúltban a szakirodalom szerint a Csanáddal szomszédos Békés megyében és Kolozsvárt fordultak elő, ma pedig a legnyugatibb magyarlakta területeken használják (Hajdú: Bece 178). Kisiratoson a XX. század második felében s a XXI. század elején – a dolgozatíró vizsgálódásai szerint – e tekintetben így fest a dolog: a kis, a nagy, meg az öreg melléknév a keresztnévek, becenevek előtt megmarad melléknévnek s nem alkot azzal, azokkal összetett becenevet. Például a ragadványneveknél említett Kis Anti nem Kisanti, „hanem” Kis Anti, Öreg Anti fia. (Illetve hát: a kettőt elég nehéz egymástól megkülönböztetni, a két kist – Kist és kist a ’fül után’ - egyértelműen szétválasztani.)

A falubeliek ezeket az alakokat nem tekintik becenévnek, a jelen sorok rovója pedig ezt csak föltételelesen – némileg bizonytalanodva – teszi meg, mert az iratosi névérzék ellenére ’éppenséggel így is magyarázható’, összetétellel alakult becézőneveknek is vehetőek az említettek – s megannyi, föl nem sorolt lehetséges társuk.

Különbségek, azonosságok

Az életkort érzékeltető kis, nagy, öreg melléknevek becéző célzatú hasznosítása helyett inkább a névválasztással fejezik ki a nemzedékbeli különbségeket – gondolhatnánk! Ezzel szemben az igazság, hogy erről többnyire szó sincsen, mert vegyük például Katalin 9 beceváltozatát: Katalin leggyakrabban Kata, Kati, Kató, Katika, de előfordul, azt gondolhatnók csak és kizárólag a legifjabb korosztályhoz tartozókat illetően Katica, Katyi, Kiskati, néhány esetben, valóban szinte csak idősebbeket megnevezve Katus, Katyus is. Ezzel szemben Katica csárda nevet viselt a XX. század első felében a bizonyára nem karon ülő kisbabaként ismert, hol Bërzán Kati, hol Bërzán Kató néven is tisztelt csaplárné korcsmája.

A becézés, becézgetés, babusgatás oka nem csak a kedveskedés lehet – nyilván nem csak Kisiratoson! Mi több: maga a kedveskedés sem csak szeretetet, kifejezhet egyéb jellegű vonzalmakat is, affélét, amely kialakul csinos – és ne adj Isten, csalfa – csaplárné, valamint borissza, legénykedő törzsközönsége között. S a becenevek – magukban, külön magyarázat nélkül – nem adnak választ arra a kérdésre, hány éves lehet a megszólított, megnevezett személy. Mert Iratosunkon Katica az a pici baba, aki éppen most igyekszik talpra állni és ennivalóan édes! És Katica lehet mama, Katica néni, aki 50, 80 éve tett utoljára hasonló mozdulatokat.

Borcsa – gondolhatnánk – csak idős asszony lehet, pedig kicsikét is becézhetnek így, Örzse valóban csak öreganyám lehet, Bözsi már akár fiatalabb is, a Rozához meg rögtön hozzá is tehetjük, néni, nénje. Teca, Veca sem az újszülöttek beceneve, Pityu bárki, Pityuka, Toncsi csak gyermek lehet, Gyuszkó viszont már ki tudja... Sokkal jellemzőbb a becenévre 'régisége', régiessége, hogy melyeknek van némi ódon íze. Azokat sorolhatjuk ide, amelyek kiveszőben vannak, vagy már el is tűntek, s ezek valóban a név esetleg még köztünk lévő viselőjének, illetve a név használójának életkorára is utalnak: Ágost, Boldi, Jaki, Lévés, Matyus, Misu, Misika, Palcsi, Pistika / Boris, Katyus, Katyi, Maris, Örzse, Örsike, Piró, Roza, Teca, Veca.

Azaz például a Pistikám és az Örsike név legalább annyira jellemző viselőjére, mint használójára! E régies hangzású beceneveket elsősorban az idősebbek említik, s ezzel inkább a nevet kiejtők korára, mintsem a megszólítottéra következtethetünk.

S hogy még így sem pontos, álljon itt egy példa. „Misu”, hallottam; öregapám nevezte így 1940-ben 21 éves korában Kisiratosról elmenekülő, az országhatáron átszökő fiát. Magam az elmúlt évtizedekben nem hallottam, mire föl 1989-ben a temesvári magyar

lapban megjelent hirdetés szerint egy kisiratosi Misu is köszönti az édesanyját... Amiből ugyan elsősorban az derül ki, hogy a szülőnek az így becézett, amúgy Mihálynak nevezett fia becenevei közül a Misu a legkedvesebb, de fordítva is lehet igaz: Miska jó néven veszi, ha így emlegeti az édesanyja. S így, ritkasága ellenére, ki tudja, meddig marad köztünk ez az egyébként valóban elég ritkán előforduló becézőnév. Adja Isten, hogy jó sokáig őrizze őt és megannyi társát iratosi népünk!

Néhány egyéninek–egyedinek (tájjellegűnek?) mondható eltéréssel találkozhatunk a kisiratosi becenév-anyagban.

Benedek Benkő beceneve nem, csak Benkő változat szerepel Hajdú M. gyűjteményében, de a ritka -kő képző megvan az ormánsági Ferkőben.

Dánielből palatalizálódással (-ni: -ny változással) lett a Dányel. Hajdúnál csak a nógrádi Danyiel szerepel, ami ismét a szögedi népünkre tett palóc hatást bizonyítja.

Elemérből a -ke képzővel lett Elemérke.

Endre Endiként nem ismert, csak Endriként, de talán joggal soroltam az -i képzősök közé.

Gotfridból az -i képző segítségével keletkezett a Gotfri.

(A Jakabból lett Jaki Hajdú gyűjteményben csak dunántúli előfordulásról ad hírt.)

Konstantinból az -i képzővel Koszti, az -ika révén Kosztika született.

Dombegyház földesurának fiát (a későbbi földbirtokost), Marczibányi Liviust (1818-1850: Barna-Sümeghy 125) a XIX. század elején becézhatték Lévésnek, s a XX. század végén is emlékezik e becenévre a helyi szóbeliség. A magánhangzó-változással keletkezők közé soroltuk e népnyelv-, illetve név- s helytörténeti emlékszámbe menő férfi becenevet.

Lorándból a -csi képzővel lett Lorcsi.

Bettina Betti becenevét a név végi csonkulással keletkezettek helyett a -i képzővel alakultak közé vettem Hajdú M. Brigitta-Brigi besorolásához hasonlóan.

A Hajdúnál nem jegyzett (Editből való) Edici az -ici képzősök közé került.

Nem szerepel a monográfiában Flóra Ika beceneve sem, amely a Flórika elejének csonkolásával keletkezhett.

Ugyanígy a Szabinából lett Bina is „újdonság”. Úgyszintén Szidónia Szida becézése, mert másfelé jobbra csak a Szidi ismert.

Karolina iratosi Karolin becézése nem meglepő s a szóvégi csonkoláshoz sorolható (az esetleges idegen hatással párban), Kari pe-

dig névcsere mellett (Károly) e női keresztnév -i képzős becenevének is vehető.

Linda becenév Hajdúnál csak Rozália egyik megnevezéseként szerepel, így névcserének vehetnénk, de Melinda becézéseként gyanúm szerint inkább szóeleji rövidülésről beszélhetünk.

Terézia Tecuként való emlegetése sem fordul elő Hajdúnál, nyilván a -cu képzősök közé vehető.

A Veronikából lett Veconka az Eszter-Esztonka (Hajdú: Bece 137) példájára az -onka képzővel keletkezettek közé sorolódtak. Veronika Icája, Icije – a névcsere mellett – a becézéssel lehetséges Veronica–Veronici alakokból is keletkezhetett, Ici talán az Irénciből, Ilonciból lett Ici (Hajdú: Bece 85) példájára is. Roni előfordul, Ronika nem Veronika becézéseként Hajdúnál (a név eleji csonkulás példatárát bővítve).

Emília Emma beceneve -a képzővel s névcserével egyaránt kialakulhatott.

Különleges a Gyuriné becenév (már ha becenév): a férj György keresztnévének a becézésével keletkezett Gyuri név megtoldása -né asszonynévképzővel. Másként megfogalmazva: az asszonynév -né képzős második tagjának alap keresztneve becézve. A női asszonynevek ritka, de nem egyedülálló alakja; fordított változata, amikor a férj megnevezése az asszony neve segítségével történik (magam Békéscsabán az 1950-es években az Erzsike bácsi megnevezést hallottam).

György Gyura becenevéről nálunk ma már legfőljebb a legidősebbek tudnak, ragadványnévként maradt meg.

A. K. Szika ragadványnevét van, aki a Károly becézésének, a Karcsi továbbbecézésének gondolja (tán gyerekkori elszólása miatt) – ám ezt így nem mertük ide sorolni. L. a ragadványneveknél!

Azok a kisiratosi becenevek, amelyek nem szerepelnek Hajdú gyűjteményében, a kis, a nagy és az öreg melléknévvel összevontakon s a román jellegűeken túl:

(Benedek:) Benkő, (Dániel:) Dányel, (Elemér:) Elemérke, (Endre:) Endi, (Gotfrid:) Gotfri, (Konstantin:) Koszti, Kosztika, (Liviusz:) Lévés, (Loránt:) Lorcsi / (Bettina:) Betti, Bettike, (Edit:) Edici, (Emília:) Emma, (Flóra:) Ika, (Györgyné:) Gyuriné, (Karlina:) Kari, Karolin, (Melinda:) Linda, (Szabina:) Bina, (Szidónia:) Szida, (Terézia:) Tecu, (Veronika:) Ica, Ici, Ronika, Veconka.

Név és hangulat

A magyar lakosságra vonatkozó hivatalos román névadás okozhatja a zavart az Adél-Etelka 'keresztnev-párost' illetően, s a Trianon után kötelezővé vált román nyelvű névadás bizonytalanságot keltett a becenevek világában is. A hivatalos névadásban az ismeretlenség távolába (és ezzel az őslakosság tudatában a lassú feledés okozta némi homályba) tűnő Etelka helyett a tágabb magyar világban inkább becenévként használt Etel az eredeti névvel azonos értékű keresztnevnél tűnik az anyanyelvükön élőknek. Angélát azért becézhetik Ágnesnek, mert románul ugyanúgy írják mindkettőt.

Ugyanilyen bizonytalan az iratosi közösség a Heléna-Helén párost illetően is, de ebben lúdasok – ha egyáltalán lúdasnak tekinthetők – az anyaországi keresztnev-listák is, amelyeken hol külön szerepel e két név, hol csak az egyik, a Helén található a magyar keresztnevek között. Zavar tapasztalható a Julianna–Júlia párost illetően is, ugyanis a helyi nyelvérzék a kettőt egyugyanazon keresztnevnél, illetve egyiket a másik becenevének veszi.

Bizonytalan a megítélés az aradi-csanádi faluban a Rozál–Rozália, a Veron–Veronika páros tekintetében is. Föltehetőleg az zavarja meg e neveket illetően az iratosiakat, hogy 1919 után elzárta őket a román állam az anyanyelvű anyakönyvezéstől, így nem világos, hogy melyik a hivatalos magyar keresztnev. Mert ha tudnák, nem vennék – nem tekintenék – keresztnevnél Rozált, Veront s társaikat.

A becenevek életkort kifejező hangulata a máshol is tapasztalt mértékben nyilvánul meg (Ördög 164).

Öregesnek mondható becenevek: Döme, Jaki, Lévés, Öregferi / Annus, Erzse, Eta, Jusztin, Lila, Maris, Matil, Örzse, Piros, Roza, Szida, Terka, Treszka, Veca.

Elsősorban *középkorúakat* illetnek Anti, Berci, Jani, Misi, Nagyjani, Pista / Bözsi, Erzsi, Etus, Etel, Jutka, Kata, Mari, Nagyannus, Piri, Rozi becézőnévvel.

Fiatalos hangzása van például az alábbiaknak: Dzsimi, Gergő, Misu, Peti, Robi / Erzsike, Gizi, Kati, Rózsika, Veronka.

A *gyermekek* becézgetésére használt nevek egyike-másika: Árpika, Béluska, Csabika, Gabici, Gusztika, Gyuszika, Kisgergő, Lacika, Misike, Tibike, Zolika / Katica, Katika, Kismari, Pircsi, Rozika, Veconka, Zsuzsika.

Tapasztalatunk szerint gyakorlatilag *kortalanok*, tehát valamennyi nemzedékhez tartozó iratosit megnevezhetnek ezekkel az Ördög ál-

tal közömbösnek nevezett becenevekkel: Áрпи, Bandi, Feri, Gergő, Gyuri, Jani, Jóska, Józsi, Laci, Misi / Ági, Bella, Évi, Magdi, Ilonka, Viki. Ide vehető a becenevek jó része, például a Pityu is, mert ha a megnevező a megnevezettel incselkedni akar, megkaphatja az illetőt többnyire tiltakozásra késztető, de nem bántó nevet felnőtt, sőt korosabb férfiú is.

Más megközelítésből – a dolgozat írójának érzése szerint – a kedveskedő, a parasztos és a csúfolódó hangulatú becenevek csoportja különíthető el. Ezekből néhány példa:

kedveskedő Andri, Ádi, Fercsi, Gyuszkó, Isti, Janika, Kisgergő, Misika, Misu, Zolti / Bözsike, Erzsike, Juliska, Katica, Katika, Katyus, Kisbözsi, Örszike, Pancsa, Rozi, Rozika, Tercsi, Teri, Terike, Veronka, Vicus,

parasztos (hízelkedőnek nem mondható, „tényközlő”) Feri, Gyuri, Jani, Jóska, Marci, Matyi, Misa, Pityu, Samu / Annus, Boris, Bözsi, Julis, Maris, Nagyböske, Piros, Roza, Terka, Kata, Vera, Veron,

csúfolódó Jankó, Janó, Mitika / Borcsa, Julcsa, Marcsa.

Talán elkülöníthetjük a bizalmas jellegűeket is, amelyeket csak igen szűk körben ismernek és használnak, ilyen például a Bandri.

A Veri a Veronika kedveskedő megnevezése, de csúfoldás lehet a vége, ha azt írják ki egy lagziban az új párt köszöntve a sátorban a fő hely fölé: VERI TIBI.

Azaz: hely, helyzet, s a megnevezett (s a megnevező) egyénisége, személyisége is befolyásolja, milyen a hangulata egy-egy becenévnek. Ráadásul a máshol tán durvának tűnő – sértő – Borcsa s néhány hasonló hangulatú társa Iratoson akár kedveskedő is lehet. (Ez sem helyi különlegesség, Hajdú M. elemzi a becenevek hangulatának e sajátos ingadozását, átfedéseit – Vt. 155.)

Tegyük hozzá: középkorúak és idősebbek megszólításakor, illetve megnevezésekor valamennyi férfi becenévhez használatos a bácsi, bátya szó, a női nevek pedig kiegészülhetnek a néni, nénje – ejtve: „nénnye” –, vagy éppen az ángyi főnévvel. (Pl. Pista bátya, Misi bácsi, Rozi ángyi, Annus nénnye, Julis néném.)

Név és hangulat, név és ember... Tenger (falunyi, közösségnyi) titok, melyet semmiféle dolgozat föl nem fedhet. Regény, esetleg.

Becenevek

– a leggyakoribbtól a legritkábban használtig –

Férfi becenevek

Albert **Berci, Albi**

András **Bandi, Andris, Andri, Bandri**

Antal **Anti, Tóni, Antika, Tónika, Toncsi, Tomi**

Nagytoni a ragadványneve az egyik falusinak az 1950-es években – K. F.

Az egyik Antalt 2004-ben Tominak hívják; meglehet, ragadványnév is.

Attila **Ati**

Ádám **Ádi**

Ágoston **Gusztai, Gusztika, Ágost**

Hodács Ágostont Ágostnak is említik, de nem föltétlen becézve, mert a neves kisiratosi író-plébános könyvei hol Ágostonként, hol Ágostként jegyzik a szerzőt – így nem csoda, ha a falu sem (volt) biztos a dolgában.

Árpád **Árpi, Árpika**

Benedek **Bence, Benkő**

Benedek Sándor tanár urat (a Benedeket becézve?) Benkőnek is hívják.

Béla **Bélus, Béluska, Béci, Béluci**

Boldizsár **Boldi**

A Boldi ragadványnév is – K. F.

Csaba **Csabi, Csabika**

Dániel **Dani, Dányel**

A „Dani Dani” név is előfordul a falu névhasználatában: amúgy hivatalosan Dani Dániel.

A Dányel ragadványnévként maradt fenn.

Demeter **Döme, Mitika**

Döme a közelmúltig családnévként élt a faluban.

Az okirályságiak becenévből született csúfneve a román nyelvben a (Dumitruból lett) Mitika, amiről egyes kisiratosiak is tudnak.

Dénes **Dini**

Elemér **Elemérke**

Endre **Endi**

Ferenc Feri, Ferkó, Ferike, Fercsi, Kisferi, Nagyferi, Öregferi

Kovács Fercsi bácsi az ötvenes évek kisiratosi fúvós zenekarának nagydobosa volt.

Flórián Flóri

Gábor Gabi, Gabika, Gabici

Gáspár Gazsi

A Gazsi ragadványnév is – K. F.

Gergely Gergő, Gerő, Kisgergő, Nagygergő, Öreggergő, Grigor, Grigore

Gergely, nagy néha, játékból vagy csipkelődésből, Grigor, netán Grigore (az anyaországi, románul nem értő testvér száján).

Gerő: a 2000-es években is használt becenév.

Géza Gézu, Gézus

Gotfrid Gotfri

K. I. egyik búcsúztatójában olvasható.

Gusztáv Guszti, Gusztika

György Gyura, Gyuri, Gyurka, Gyuszi, Gyurika, Gyuszkó, Gica, Gyica, Gyorgye

A Gyuszi ragadványnév is a faluban.

Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka a kisiratosi télbúcsúztató maszkajáráson összeadandó pár – Ny. J. 2004. II. 23.

Gyuszkó: felnőtt férfit is hívhat így a felesége.

Gyura: ragadványnévként él(t).

Gica, illetve Gyica a beceneve egy helybéli románnak, akinek György a keresztnéve; az államnyelvi becenév éeírva Ghița.

Gyurit alkalmanként románosan – játékból – Gyorgyénak is becézhetik.

Gyula Gyuszi

György és Gyula egyaránt lehet Gyuszi.

Ignác Náci

Imre Imrus, Imi, Dzsimi

Dzsiminek az egyik Imrét becézik, meglehet ragadványnév is.

István Pityu, Pista, Pisti, Pistike, Isti, Pityuka, Pistika, Kispityu, Nagypityu, Öregpityu, Stefán

A Pistika, Pistikám régies, de előfordul ma is.

Stefán románosan.

(Izsák/Isai – román viselője ma már nem él a faluban, akkor sem nagyon becézték, „Hamar eltűnt”, magyarázzák)

Jakab Jaki

A falu földesurának, Szalbek Jakabnak a beceneve a XIX.

század derekán (Teleki S.).

János Jani, Jancsi, Jánoska, Jankó, Janó, Kisjani, Nagyjani, Öregjani

Falu Jánoskája: ragadványnév.

Mesében Fanyűvő Jankó – K. F.

Jenő Jenci

Joakim Jocó

József Józsi, Jóska, Józsika

Károly Karesi, Karesz

Klaudiu Öcsi, Öcsike, Öcskös

Meglehet ragadványnév is.

Konstantin Koszti, Kosztika

A faluban ez a név nem fordul elő, de a (román) rokonságban igen. Kosztit és Kosztikát K. I. kántor halottbúcsúztatójában említ.

Lajos Lajcsi, Lali, Laji

László Laci, Lackó, Lacika, Lacus

A Lackó családnév és ragadványnév is.

Kúmorzsoló Lackó: iratosi mesehős Fanyűvő Jankóval és Vasgyúró Palkóval egy történetben – K. F. Lacus, például László Lacus is.

Levente Levi

Líviusz Lévés

A szomszédos Marczibányi-Dombegyház alapítójának a fia, Marczibányi Livius 'becézett' nevét adta Kisiratos a községnek a XIX. században, s hívja néha máig (az öregebbje) Dombegyházát Lévésnek s emlegeti így a rég megboldogult Líviusz úrfit.

Loránd Lóri, Lorcsi

Márton Marci

A Marci ragadványnév is – K. F.

Mátyás Matyi, Máté, Matyus

A Mátéval keverés valószínű oka, hogy a falu egyetlen Máténak keresztelt lakóját a román anyakönyv Mateinak jegyzi, ugyanúgy, mintha Mátyás lenne a becsületes neve, mert hogy a kettő a bukaresti székhelyű államhatalom nyelvén egy s ugyanaz.

Matyus: G. Matyust, volt boltost, ma mint magángazdát mindenki így ismeri és szólítja, tán ragadványnév is. Matyus volt a beceneve Kása Antal műkedvelő régész testvérének is.

Mihály Misa, Misi, Miska, Misike, Misu, Misika, Kismiska, Nagymiska, Öregmiska

A gyűjtőt az öreganyja az ötvenes, hatvanas években

leginkább Misikámnak szólította.

Sándor Miska kocs mája: helynév.

Misu volt idősb Kurtucz Mihály beceneve, derül ki 2003-ban egy korosabb asszony meséjéből: amikor a szerző édesapja 1940-ben átszökött Magyarországra, apja, Kurtucz Gergely (hét gyermekes részes földművelésből élő parasztember) ríva állt gazdája elé: „Misu itt hagyott bennünket”... Hogy ma is él e becenév a faluban, bizonyosság rá egy újsághirdetés a temesvári Heti Új Szó 1989. 46. számában: „Kisiratosra Roza Erzsébetnek a legdrágább édesanyjának és nagymamának névnapja és születésnapja alkalmából hosszú, boldog életet kíván Erzsike, Misu valamint unokái, Anita és Adrián.”.

Miklós **Miki, Mikici, Nicu, Nyiku**

A Mikici K. I. román vezetéknévét viselő rokon nevében szóló búcsúztatójában hangzott el, illetve olvasható.

K. I. magyar rokont említve ír Nicu, amely a Miki román megfelelője, de eszerint él a helyi magyar nyelvhasználatban is. Nyiku pedig személyesen Nyikoláj volt, Csucsú: Nicolae Ceausescu!

Mircsea/Mircea **Mircea, Mircsulika**

Az 1975-ben Kisiratoson élő egyetlen román Mircea/Mircsea a helybelieknek inkább magyarosan Mircea volt, romános becézése a helybélinek is Mircsulika.

Moise **Mojsza, Mojszi**

Mind a román, mind a magyar beszédben használt beceneve egy itt élő románnak.

K. I. Mojsza-nak írja.

Oktavián **Okti**

A faluban élő román férfi beceneve magyarul.

Oszkár **Oszi**

Pál **Pali, Palcsi, Palkó, Palika**

Szurok Pali csárdája, Kása Palcsi tanyája: helynév.

A Palkó ragadványnév is.

Vasgyúró Palkó: helybéli mesemondó meséjének a hőse Kovács Ferenc könyvében.

Péter **Peti, Petike**

(Rémusz – román név, nem tudják, hogy lehet becézni)

Róbert **Robi, Robika**

Sámuel **Samu**

Vezetéknévként él a falu névállományában.

Sándor **Sanyi**

Csehocki Sanyi uccája: helynév.

Szabolcs **Szabi**

Szilárd **Szilu**

Tibor Tibi, Tibike, Tibériu

Tibor (ejtven minálunk: Tíbor) román alakja, a Tibériu elvéte fordul elő magyar beszédben.

(Traján – román viselőit nem becézik)

Vazul/Vasile Vaszil, Vaszi

Román név, magyarul László – magyarázzák. Vazulról nem tudnak, de e román keresztnév viselőit a román név magyaros becézésével említik az anyanyelvükön is.

Vencel Venci (pl. a cigányzenész Kiss Venci)

Vendel Vendi

(Viktor – tudomásunk szerint Vikinek csak Viktóriát becézik)

Vilmos Vili

Vince Vinci

Zoltán Zoli, Zolika, Zolti, Zoló

Kovács Ferencnél is előfordul a Zolti.

Zoló: egy fiatalat becéznek így 2004-ben.

Zsigmond Zsiga

A Zsiga családnév és ragadványnév is. „Zsiga bácsi” neves cigánymuzsikus volt.

Zsolt Zsolti

A 160 férfi becenév

Albi, Andri, Andris, Anti, Antika, Ati

Ádi, Ágost, Árpi, Árpika

Bandi, Bandri, Bence, Benkő, Berci, Béci, Béluci, Bélus, Béluska,
Boldi

Csabi, Csabika

Dani, Dini, Döme, Dzsimi

Elemérke, Endi

Fercsi, Feri, Ferike, Ferkó, Flóri

Gabi, Gabici, Gabika, Gazsi, Gergő, Gerő, Gézu, Gézus, Gotfri,
Grigor, Grigore, Guszti, Gusztika

Gyorgye, Gyura, Gyuri, Gyurika, Gyurka, Gyuszi, Gyuszkó

Imi, Imrus, Isti

Jaki, Jancsi, Jani, Jankó, Janó, Jánoska, Jenci, Jocó, Jóska, Józsi,
Józsika

Karcsi, Karesz, Kisferi, Kisgergő, Kisjani, Kismiska, Kispityu,
Koszt, Kosztika

Laci, Lacika, Lackó, Lacus, Lajcsi, Laji, Lali, Levi, Lévés, Lorcsi,
Lóri

Marci, Matyi, Matyus, Máté, Miki, Mikici, Mircsa, Mirsulika,

Misa, Misi, Misika, Misike, Miska, Misu, Mitika, Mojsza,
 Mojszi
 Nagyferi, Nagygergő, Nagyjani, Nagymiska, Nagypityu, Náci,
 Nicu
 Nyiku
 Okti, Oszi
 Öcsi, Öcsike, Öcskös, Öregferi, Öreggergő, Öregjani, Öregmiska,
 Öregpityu
 Palcsi, Pali, Palika, Palkó, Peti, Petike, Pista, Pisti, Pistika, Pistike,
 Pityu, Pityuka
 Robi, Robika
 Samu, Sanyi, Stefán
 Szabi, Szilu
 Tibériu, Tibi, Tibike, Tomi, Toncsi, Tóni, Tónika
 Vaszi, Vaszil, Venci, Vendi, Vili, Vinci
 Zoli, Zolika, Zolti, Zoló
 Zsiga, Zsolti

Női becenevek

(*Adél* – a falu úgy tudja, hogy Kisiratoson csak az Etelka név él,
 Etelkát becézik így, s ha valaki az Adél nevet használja, őt is az
 Etelkabeceneveivel illetik – mind Adélt, mind Etelkát Adelhaida
 névvel jegyzi a román közigazgatás és személynyilvántartás.)

Alexandria **Áldi**

K. I. halottbúcsúztatójában román rokon beceneve.

Anasztázia **Anasztáz**

K. I. halottbúcsúztatójában magyar rokon beceneve.

Andrea **Andi**

Angéla **Angi, Ágnes, Angyel**

K. I. halottbúcsúztatójában több Angéla „beceneve” Ágnes.
 (Nyilván a név román és magyar alakjának a keverése!)
 Angyelnak egy ma már nem élő, Angéla nevű asszonyt
 becéztek az elmúlt évszázadban.

Anikó **Ani**

Az Annához hasonlóan becézik.

Anna **Annus, Annuska, Ani, Anikó, Anika, Panni, Panna, Anca, Pancsa, Anci, Nuci, Nusi, Kisannus, Nagyannus, Ana**

Kovács Ferencnél Panna.

K. I.-nál többször előfordul, de az élő névhasználatban is
 megtörténik, hogy románosan, rövid n-nel Anaként említik

Annát. (Kérdés persze, becézésnek, vagy a keresztnév romános változatának vesszük-e, mert 'ilyen alapon' idevehetnők Mária Maria, Róbert Robert, vagy épp Attila Atila változatát is...) Románosan Nuti-t is ír, Nucinak ejtendő, a román Nuța/Nuca (Annus) 'továbbbecézése'.

Annamária **Annamari**

Mint a többi ritka becenévesetében is előfordulhat, Annamari ragadványneve is lehet a megnevezett Annamáriának, mivelhogy (esetleg) csak egyvalakire vonatkozik.

Aranka **Ari, Arany, Aran**

Kurtucz István egyik halottbúcsúztatójában fordul elő az Arany, Aran egy asszonyt illetően.

Ágnes **Ági, Ágika, Ágica, Ágnis**

Bettina **Betti, Bettike**

Bettina Betti a 2000-es évek elején.

Bettinéni csárdája: helynév. „Sarkon van a Bettinéni csárdája...” kezdetű helyi dal K. F.-nél. (Betti néni csárdája valamikor a XX. század első felében lehetett látogatott nyilvános helye a helybéli korcsmai világnak.) Kérdés, hogy e csapláros Bettinek mi volt a keresztnéve.

Borbála **Boris, Boriska, Bori, Borika, Borcsa, Borbál, Kisbori**

A XXI. század elején Borcsa jobbára Borcsa nénire mondatik. Borbált a kántori halottbúcsúztatók említik.

Brigitta **Brigi**

Cecília **Cili**

Csilla **Csili**

Edit **Edi, Editke, Edici**

Ella **Ellus**

Emerencia **Emerenc**

K. I. említi, Emerencznek írja.

Emília **Emi, Emike, Emma**

Emma **Emi, Emike**

Emília s Emma egyként lehet mindkettő.

Erika **Eri**

Erzsébet **Bözsí, Böske, Bözsike, Erzsi, Erzsike, Böbe, Bözse, Örzse, Örsike, Kisbözsí, Nagyböske**

Eszter **Eszti, Esztike**

Etelka **Eta, Etel, Etus, Eti, Etike, Etu, Etelke**

Éva **Évi, Évike**

Flóra **Flóri, Flórika, Ika**

Flórika, amint románul is mondjuk e keresztnévet: „Florica-Florika’.

Ika románul, magyarul – állítják.

Franciska **Franci, Fanci**

A falu utolsó (1960-as évekbeli) néptanács-elnökeként emlegetik Kristóf Franciskát, Kristófnét Franciként az idősebbek a XXI. század elején is.

K. I. búcsúztatóiban Franci mellett Fanci is szerepel (elírás, vagy csak következetes a parasztkántor abban a nyilván ösztönös törekvésében, hogy elkerülje az első szótagbeli mássalhangzótorlódást?).

Gabriella **Gabi**

Gizella **Gizi, Giza, Gizike**

Giza néni, tán csapláros, tréfás dalban – K. F.

Gizi néni kocs mája: helynév, tán az előbbire utal.

Gyöngyi **Gyöngyike**

Hajnalka **Hajnal, Hajni**

Helén **Heléna**

Ibolya **Ibi, Ibike, Iboly**

Ida **Idus, Iduska**

Ildikó **Ildi**

Ilona **Ilonka, Ica, Icu, Icuka, Ili, Ilon, Ilka, Ila, Nusi**

Irén **Irénke**

Izabella **Bella, Iza**

Jolán **Jolánka, Joli**

Jolánka: balladahős Kovács Ferencné.

Judit **Jutka**

Júlia **Julis, Juci, Julcsa, Juli, Julika, Julianna**

Ugyanúgy becézik, mint Juliannát.

K. I. Julika, Juli, Juci, Julis mellett Juliannaként is említ Júliát.

Julianna **Julis, Juci, Julcsa, Juli, Julika, Juliska, Juca, Júlia**

Farkas Julcsa: Kisiratoson ismert ballada hőse (K. F.).

Sávai Juci, Kása Juci: K. F. énekmondói.

Julis: ragadványnév is.

K. I.-nál majdnem valamennyi előfordul (Juli, Julis, Juliska, Juci, Julika – ráadásul előfordul, hogy ugyanazt a nőt hol Julianna, hol Júlia keresztnévvel tisztelt a falu kántora.

Jusztina **Jusztin, Juszti, Jusi**

Hogy Jusztin, vagy Jusztina-e a hivatalos keresztnév, nem egyértelmű a szemükben.

K. I. Jusztin, Juszti mellett Jusit is ismer.

Karolina **Karolin, Kari**

Katalin **Kata, Kati, Kató, Katika, Katus, Katyus, Katica,**

Katy, Kiskati

Vencel Kati utcája, Bërzán Kati kocsmája, Bërzán Kató kocsmája, Katica-csárda: helynevek Kisiratoson.

K. F. adatközlői közt Kata s Kató is szerepel.

Klára **Klári, Klárika**

Krisztina **Kriszti**

Lenke **Lenci**

(Lilla?) **Lila**

Magdolna **Magdi, Magda, Magduska, Magdus**

Margit **Manci, Margitka, Margi**

Kurtucz István egyik halottbúcsúztatójában szerepel Margi.

(Marinela – „Román név, másképp nem mondják.”)

Matild **Matildka, Matilka, Matil**

Mária **Maris, Marika, Mariska, Mari, Marcsa, Manci,**

Manyika, Kismari

Duli Marcsa: kisiratosi balladában (K. F.)

Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka a falu farsangfarki multságának a díszpárja az új évezred első tizedében. Mari dalban is szerepel – K. F.

Márta **Márti, Mártika**

Melinda **Linda, Meli, Meliti**

K. I. említ egy helyen Melitit.

Mónika **Móni**

Olga **Olgi, Olgika, Olgica**

Otília **Otti, Otil, Otild**

Az Otild – az Otil mellett – K. I. halottbúcsúztató verseinek egyikében szerepel.

Piroska **Piros, Piri, Pircsi, Piró**

Regina **Regi**

Roberta **Berta**

Rozália **Rozi, Rozika, Roza, Róza, Rózsi, Rozál, Rózsika, Rózsa**

Róza néni kocsmája: helynév. A Roza családnév és ragadványnév is.

Tóth Rozál (sz. Kisiratos, 1837.) második felesége Deák Jakabnak (sz. Tornyai, 1818.), aki 1845 óta él Kunágótán – olvasható az 1988-as Békés m-i múzeumi évkönyvben.

Sarolta **Sára, Sárika**

Szabina **Bina**

Ha román a viselője, románul Biná, magyarosan Bina – hallom a magyarázatot, s 2004-ben a falubeli asszonyok közt is van Bina.

Szidónia **Szida**

Viselője kisiratosi család Mácsáról ide-idelátogató idős román rokona Szida néni.

Szilvia **Szilvi**

Terézia **Teri, Terka, Teréz, Tëca, Tëcu, Tercsi, Treszka**

Valéria **Vali, Valika**

Veronika **Veron, Veronka, Verona, Vera, Veri, Veca, Roni, Ronika, Veconka, Ica, Ici**

„VERI TIBI” volt olvasható egy XX. század végi lagziban a sátor falán.

Veronkát Kovács Ferenc is említ.

Veronika lehet Ica s Ici is, bizonyára a babusgató Veronica, Veronici kurtításával keletkezett. Mivel egyediek, akár ragadványnévnek is értékelhetők, ugyanis mindkettőt személyhez kapcsolják.

Több Veronikát említ Veronaként K. I. kántor.

E keresztnévet és becézéseit zárt e-vel is hallani. Vëronika: Vëca, Vëra, Vëri, Vëron, Vërona, Vëronka.

Viktória **Viki, Vicus, Viktor**

K. I. az egyik Viktóriát Viktornak („...Viktor sógor asszony”-nak) nevezi.

Zita **Zitu**

Zsófia **Zsófi, Zsófika, Szófia**

Szófiának mácsai román rokon nőt emlegetnek, és Zsófiának fordítják.

Zsuzsanna **Zsuzsa, Zsuzsi, Zsuzsika**

... Gyuriné

Az egyik helybéli nő asszonyneve férje beceneve után.

A 214 női becenév

Ana, Anasztáz, Anci, Ancsa, Andi, Angi, Angyel, Ani, Anika, Anikó,

Annamari, Annus, Annuska, Aran, Arany, Ari

Ági, Ágica, Ágika, Ágnes, Ágnis, Áldi

Bella, Berta, Betti, Bettike, Bina, Borbál, Borcsa, Bori, Borika,

Boris, Boriska, Böbe, Böske, Bözse, Bözsi, Bözsike, Brigi

Cili

Csili

Edi, Edici, Editke, Ellus, Emerenc, Emi, Emike, Emma, Eri, Erzse,

Erzsi, Erzsike, Eszti, Esztike, Eta, Etel, Etelke, Eti, Etike,

Etu, Etus

Évi, Évike

Fanci, Flóri, Flórika, Franci

Gabi, Giza, Gizi, Gizike

Gyöngyike, Gyuriné

Hajnal, Hajni, Heléna

Ibi, Ibike, Iboly, Ica, Ici, Icu, Icuka, Idus, Iduska, Ika, Ila, Ildi, Ili,
 Ilka, Ilon, Ilonka,
 Irénke, Iza
 Jolánka, Joli, Juca, Juci, Julcsa, Juli, Julianna, Julika, Julis,
 Juliska, Jusi, Juszti, Jusztin, Jutka, Júlia
 Kari, Karolin, Kata, Kati, Katica, Katika, Kató, Katus, Katyi,
 Katyus, Kisannus, Kisbori, Kisbőzsi, Kiskati, Kismari, Klári,
 Klárika, Kriszti
 Lenci, Lévés, Lila, Linda
 Magda, Magdi, Magdus, Magduska, Mancsi, Manyika, Marcsa,
 Margi, Margitka, Mari, Marika, Maris, Mariska, Matil,
 Matildka, Matilka, Márti, Mártika, Meli, Meliti, Móni
 Nagyannus, Nagyböske, Nuci, Nusi
 Olgá, Olgica, Olgika, Otil, Otild, Otti
 Örzse, Örzsi
 Pancsa, Panna, Panni, Pircsi, Piri, Piros, Piró
 Regi, Roni, Ronika, Roza, Róza, Rozál, Rozi, Rozika, Rózsa, Rózsi,
 Rózsika
 Sára, Sárka
 Szida, Szilvi, Szófia
 Tëca, Tëcu, Tercsi, Teréz, Teri, Terka, Treszka
 Vali, Valika, Veka, Veconka, Vera, Veri, Veron, Verona, Veronka,
 Vicus, Viki, Viktor
 Zitu
 Zsófi, Zsófi, Zsuzsa, Zsuzsi, Zsuzsika

Csúfnevek

I. BEVEZETÉS

Akisiratosi ragadványneveket falukutatásom kezdete, az 1970-es évek dereka óta gyűjtöm, s a 'decemberi forradalom' után egy hónappal, 1990 Boldogasszony havában – a helybéli zendülés kellős közepén – fejeztem be egy utolsó ellenőrzéssel. (Hogy 2008-ban kiegészítsem az újabban előkerültekkel – s azóta folyamatosan igazítsam). E munka nem olyan teljes, mint a helynévgyűjtés, amely gyakorlatilag valamennyi iratosi földrajzi nevet fölmutatja. Nem olyan hibátlan, mert tapasztalataim szerint a ragadványnév ismerete jobban kötődik az egyes személyekhez, kisebb közösségekhez, mint a helynév. (Erre Salamon Ida népi földrajzi név gyűjtésének kézbevétele után már nem vennék mérget.)

Aragadványnevek jó részét csak a család, a szomszédság, az iskolai osztály, a focicsapat, a munkahely, a 'csárda' (nevezetű kocsmá) s más kis közösség ismeri. Míg Kisiratoson átlagosan egy vezetéknevre 1,83 ragadványnév jut, a Kurtuczra 13; egy családra-házra 0,47, egy-egy Kurtucz-háztartásra 4,3. Ami azt jelenti, hogy a Kurtuczokat csúfolják, a Kurtuczokat különböztetik meg a legtöbb 'nem rendes' névvel?

Nem valószínű. Valószínűbb, hogy a többi családban is hasonló eredményt, nagyszámú ragadványnevet mutathatnék föl, ha a Kurtuczhoz hasonló mélységbe juthatnék el. Ám ahhoz családtagnak kell lenni. A tizenhárom, Kurtuczra vonatkozó ragadványnévből hármat (*Kurucz*, *Öcsi*, *Szép, Úri Borbé*) csak a család idősebb tagjai ismernek – a mesékből, igaz, a figyelmes fiatalabbja is –, hármat a szomszédság-komaság is (*Hajicski*, *Hajicsukki*, *Öreg*), s hatot úgy ahogy az egész falu (*Borbé*, *Kántor*, *Kisöláj*, *Kisromán*, *Mankós*, *Sánta*). Persze az előbbieket egy részét is ismerte annak idején a tágabb közösség, csak mára kikopott az emlékezetből. S megjegyzendő, mert általában jellemző, hogy az utóbbiakat sem ismeri feltétlenül minden falubeli. Aki ritkán van otthon, mert máshol dolgozik, s csak este, vagy éppen hétvégén jár haza, avagy nem verte meg a jó Isten érdeklődéssel, nem föltétlenül tudja, kinek mi a ragadványneve.

A falunak 1990-ben körülbelül 2200 lakosa van (B. M.-i Népújás, 1990. I. 3.). 1982-es összeírás szerint Kisiratoson 698 házban (portán) él a 150 vezetéknevet viselő nép (az összeírás a szerző birtokában). E másfélszáz családnév gyűjtésében 180-ra módosul, mert 7 név (Hódosi, Kuruc, Lazok, Ormai, Simon, Sulyok, Zsiga?) Kovács Ferenc 1950-es évekbeli

gyűjtése előtti adat, a Bocik, a Deák, a Gunics és a Puja család(név) eltűnt a faluból, további 18-cal azért kellett megtoldanom, ugyanis ennyi ragadványnév (*Baszkianyád, Bitang, Bunkó, Cece, Csikós, Csíra, Dena, Farkas, Jupuca, Kilenc, Kutvás, Löködi, Milcsi, Pandúr, Pittyfasza, Postás, Tarcsa, Túrús*) viselőjét nem lehetett megnevezni, 1 pedig újabban került elő. A 180 (ismert és ismeretlen) családnévre 328 ragadványnév jut, így átlag egy vezetéknevet 1,83 ragadványnév pótol. Egy családra (házra) így módon 0,47 ragadványnév esik.

A ragadványnevek teljes nevet, vezetéknevet, 'röndös nevet' pótolnak, vagy pedig többbelemű névben kapnak helyet. Összesen 377 többbelemű, ragadványnevet is tartalmazó népi személynevet találtam – 1. alább!

B. Gergely Piroska kalotaszegi ragadványnév-földolgozásában megadja az átlaggyakoriság-számítás módját (a lakosok számát elosztja a ragadványnevek számával, s így kapja ezt az értéket). Mivel az erdélyi szerző egyként ragadványnévnek tekinti a tiszta ragadványnevet és a ragadványnevet is tartalmazó, többbelemű vegyes nevet, hasonló módon eljárva Kisiratoson (az 1990-es 2200 lakost számítva) – immár 705 'ragadványnevet' tekintve – 3,13 az átlaggyakoriság. (Kalotaszegen ez közepesnek minősülne – ha egy adott pillanatról, s nem évszázadot átfogó gyűjtésről, ragadványnévtárról lenne szó.)

Két merítés (1950, 1990)

Kovács Ferenc Iratosi kertek alatt című, 1950-es évekbeli népköltési gyűjteményének segítségével végülis 328 ragadványnevet (286 egyelemű, 29 kételemű, 1 háromelemű s 12 összetett ragadványnevet), valamint 9 betűnevet (illetve 9 vezetéknevhez kapcsolódó 7 betűnevet) találtam. Kovács Ferenc (a népköltési kötetben és a monográfia-kéziratban együtt) 97 nevet gyűjtött össze, jómagunk 300-at, 27-et csak K. F. szedett össze, 231-et csak mi jegyzünk le, 70-et pedig mindketten meglettünk.

Amelyekkel csak K. F. találkozott, amelyeket mára a nép elfeledett: (27)

Bákos
Bűrös
Csikós
Dányel
Didanc
Didu
Dobó
Goda
Hívös
Kabóca

Kacska	Csattogó Bënga
Kikiri	Csentra
Kilenc	Cserepes
Kisuraság	Csirke
Koppány	Dadri
Kulla	Daka
Mondok	Didili
Nagyfejű	Gazsi
Nagytóni	Gájér
Pikó	Görbe
Piszevoja	Görög
Postás	Gugás
Szűküdő	Gyura
Tálai	Harangozó
Vezér	Hasznos
Világosi	Illés
Zöld	Kakukk
amelyeket	Karmoj
lejegyeztünk: (70)	Katkó
Bagi	Kántor
Bari	Kis
Basa	Kis Szűcs
Báró	Kolop
Bekai	Kopasz
Bënga	Kullai
Bivalyos	Kutyás
Bognár	Laposi
Boldi	Lisztes
Bolondos	Marci
Bolondvonat	Miniszter
Bolyhos	Nagy
Borbély	Nyúlki
Borsi	Öblőgyi
Bugyur	Palkó
Bula	Picsu
Burdics	Pipás
Burga	Pölle/Pelle
Büszke	Prágai
Cigány	Raskó
Cikó	Ruszki
Cukrász	Sánta
Csattogó	Siket
	Szarka

Szomorú
Szurok
Tejes
Vászon

s amelyeket csak jómagunk
jegyeztünk le: 231

Acél
Andó
Angyal
Aranyom
Atom
Asztalos
Baba
Babi
Bábaasszony
Bakancs(os)
Balog
Baszkianyád
Báros
Betlehemes
Bin Ládén
Birkás
Bitang
Bíró
Boci
Boksó
Bolond
Boros
Bógyi
Bótos
Bőgő
Buxsi
Bumbu
Bundás
Bunkó
Cánya
Cece
Combi
Combos
Cuci
Cujka
Csárdás

Csáringer
Csehócki
Csíra
Csonka
Csontos
Csopa
Csorba
Csődör
Csődörös
Csősz
Csula
Csutka
Csüng
Csüves
Dagesz
Dandár
Dandártábornok
Dena
Dobos
Doki
Doktor úr
Dögész
Eddás
Elnök
Esperes/Öspörös
Falu Jánoskája
Farkas
Faszi
Finánc
Fircang
Firgáncs
Fodrász
Frátýe
Füles
Fütyűj
Fűrész
Gerendás
Gémös
Gorilla
Gólyás
Görögdinnye
Gunár
Gyuszi

Hajics ki
Hajicsuk ki
Hajzler
Hari
Horváth
Hosszú
Hóhér
Indícs
Iparos
Julis
Jupuca
Kába
Kalap
Kancsi
Kantinos
Kertész
Keszi
Kis Bátor
Kis Gólyás
Kis Illés
Kis Kába
Kis Muszka
Kisborbély
Kisoláj
Kispatkány
Kisromán
Kisvona
Kopasz Hasznos
Kopek
Koszorús
Kókusz
Körmös
Köröszi
Krecu
Krisztus
Kuka
Kukás
Kulák
Kurtucz
Kuruc
Kuszu
Lackó
Laposi Kúlai

Laposiné
László
Lenin
Löködi
Luca
Lukács
Makász
Mankós
Mátyás
Mázsás
Medve
Milcsi
Mojsza
Mókus
Mozdonyvezető
Mucsi
Múzeumos
Nagyandrás
Nagyoláh
Nándor
Në fütyüjj
Në szójj
Nyúlkiné
Óriás
Öcsi
Öreg
Öregelnök
Öreg Vencel
Padurány
Pandúr
Pap
Papkisasszony
Pápaszömes
Peca
Pengő
Pénztárnok
Pikulás
Pinabíró
Piros
Piroska
Pittor
Pittyfasza
Pocok

Pohos
Poszogyi
Pufi
Pufta
Puncsu
Puszi
Púpos
Pustyi
Rendőr
Roza
Rövid
Rövidlábú
Rúzsza
Saroki
Sarusi
Sájga
Sánta kutya
Sebös
Segges
Sírásó
Skace
Sóder
Szabó
Szabó papa
Szakáll
Szani
Szanitár
Szárazfejű
Szárics
Száz
Szent
Szép
Szika
Szile
Színész
Szobalány
Szódás
Szögény
Sztocsek
Szulcárnóu
Szumi
Takács
Taknyos

Tarcsa
Tata
Tízosztályos
Tódási
Trombitás
Túrús
Untyú
Uszu
Úri Borbé
Vadangyal
Vaskalap
Vencel
Veréb
Virág
Vörös
Zinger
Zódag
Zsandár
Zsarnok
Zsellér/Zsöllér
Zsidó
Zsíros
Zsölléri

Több tanulással szolgál a két, különböző időben, vagy harminc év különbséggel végzett merítés. Bizonyos, hogy az 1950-es években is ismert volt faluszerte a *Bábaasszony*, az *Elnök*, a *Papkisasszony*, a *Szanitár*, szűk, családi körben a *Krisztus*, a *Kuka*, a *Kurtucz*, a *Kuruc*, az *Öreg*, a *Szép*, az *Úriborbé*, de bizonyára a *Csődörös*, a *Szile* és a *Vaskalap* is; a *Sarusi*, a *Szakáll* és a *Trombitás* történeti ragadványnév. 27 nevet elfelejtettek, 70-et újra megtaláltam, a 231 csak általam lejegyzett ragadványnévből 3 levéltári, 24 az 1950-es években is élhetett, ám a további 204 zöme újabb, 1958 után keletkezett név. (Közülük néhány szintén régebbi lehet, ám ezt ma már lehetetlen kinyomozni.) Ez azt jelenti, hogy az elmúlt emberöltőben született a ma Kisiratoson ismert, használt ragadványnevek mintegy fele.

Ez az arány arra utal, hogy e csanádi faluban a ragadványnevek nagyobbik része nem túl hosszú életű, alig éli túl viselőjét. A 70, mindkettőnk által megtalált ragadványnéven kívül csak néhányról gyanítható, hogy apáról fiúra száll. Több nemzedéken át öröklődött a *Sarusi* (a XIX. században), családi legenda szerint a XVIII. században (Mácsán) a *Kuruc* és a *Kurtucz*, a legújabbak közül pedig pl. a *Kába*, az *Indícs* és a ...vonat.

Az élen három család(név)

Az 1982. évi összeírás szerint a legelterjedtebb vezetéknév (családok) Kisiratoson:

– ház:ragadványnév –

Tóth 43:29

Gáll 40:35

Almási 37:22

Kovács 26:16

Lévai 20:14

Kása 16:13

Papp 16:8

Faragó 15:11

Gulyás 15:10

László 15:7

Németh 15:14

A többi 1-14 háztartásban élő azonos vezetéknévű családra 0-12 ragadványnév jut.

Meglepő lehet, hogy a birtokomban lévő első összeírásban (Országos Levéltár, 1829) a 125 portából 8 a Tóthoké – tehát a Tóth nevűek éltek itt már akkor is a legtöbben, 6-6 zsellérportát bírtak az Almásiak, a Kis/Kiss/ek és a Szabadaiaiak (1982-ben 7 házat a Kissek, 6-ot a Szabadaiaiak laktak), de Gál (Gáll) még egy sem élt a faluban. A Gállok nyilvánvalóan utóbb települtek Kisiratosra – 'idegenségük' miatt ragadt rájuk a legtöbb, 28 csúfolódó és megkülönböztető név? Más lehet a magyarázata.

A lista folytatása vezetéknévenként:

Godó 14:4

Torma 14:4

Hallai 12:8

Kristóf 12:6

Óze 12:5

Szellelki 11:10

Hegedűs 10:5

Horváth 10:8

Andó 8:3

Búza 8:3

Varga 8:5

Czank 7:1

Juhász 7:3

Kiss 7:8

Pölle 7:1

Szécsényi 7:2
 Takács 7:0
 Zámboi 7:2
 Antal 6:2
 Barják 6:5
 Dani 6:0
 Fodor 6:3
 Göcző 6:0
 Márton 6:1
 Szabadai 6:2
 Gábor 5:0
 Tapasztó 5:5
 Terék 5:3
 Csuha 4:0
 Gémes 4:0
 Goda 4:1
 Kunszabó 4:4
 Nagy 4:3
 Nemes 4:0
 Oláh 4:5
 Sallai 4:4
 Sarusi 4:3
 Szanda 4:4
 Tessedán 4:1
 Vastag 4:3
 Víg 4:1
 Árvai 3:3
 Bali 3:0
 Barta 3:2
 Bába 3:0
 Csigyár 3:1
 Csonka 3:1
 Darócz 3:0
 Dömösi 3:1
 Falkus 3:4
 Fischer 3:0
 Hügel 3:1
 Kurtucz 3:13
 Laczkó 3:1
 Medve 3:0
 Némedi 3:1
 Rajcsek 3:0
 Szabó 3:2

Szalai 3:2
 Szatmári 3:3
 Adler 2:0
 Bellér 2:0
 Bula 2:0
 Curtia 2:0
 Csiki 2:0
 Dolezsán 2:0
 Gyékény 2:0
 Ilona 2:0
 Korpa 2:2
 Kotroczó 2:1
 Lolé 2:2
 Lőrincz 2:1
 Lukács 2:1
 Magyar 2:3
 Miklós 2:2
 Misik 2:0
 Molnár 2:1
 Péli 2:0
 Püspök 2:0
 Samu 2:0
 Sávai 2:0
 Susán 2:0
 Szekeres 2:1
 Tamás 2:2
 Verba 2:1
 Wittmann 2:0
 Zirinyi 2:0

Az 1982-ben egyetlen portát birtokló családok közül Pujára négy, a Balogh, a Gaudi, a Thury és Zahorszki familiára két-két ragadványnév jut, egy-egy Antmannra, Farkasra, Hamzára, Katkóra, Maróckaira, Rozára, Sebőkre, Setényre, Sirkóra, Süle/Sültre, Szabadosra, Supkégre, Uglovicsra, Ujjra. Ragadványnévtelen maradt az egy-egy háztartásnyi Bagi, Baráth, Benedek, Bérczi, Bodonya, Bogdán,

Bozó, Csepám, Dalacsi, Danok, Fülöp, Gyurkó, Gyüre, Halász, Hevesi, Inklovics, Janovics, Kocsis, Kószó, Köblös, Körösi, Krizsán, Lippai, Lovász, Miklya, Mineráriu, Prunyek, Retezár, Sebestyén, Talpai, Vágó, Venczel, Vörös, Zsadány család. A Bocik családnév (állítólag) leányágon került a faluba, emlékét a Boci ragadványnevét őrzi. Deák 1982-ben a faluban már nincs, K. F. tud Deákek egy ragadványnevről. Hódosi/Hodosi sem él már Kisiratoson, csak egy -né (Papkisasszony) emléke. A Benedekről megjegyezhetjük: e családnévet nyilván keresztnévként becézve Benkőnek is mondják (ezt a becéző nevek közé vettük, bár ragadványnévként is számba vehető lenne.) A Virág és a Gunics vezetéknevét 2014-ben került (újra) elő 1-1 ragadványnévvel, Simonékat pedig 3-mal emlegetik.

Az egy-egy családnévhez kötődő ragadványnevek száma, úgy látszik, független attól, melyik familia milyen régóta él a faluban. Kisiratoson a ragadványnevek meglehetősen kötődnek egy-egy jeles, különleges, jellegzetes, csúfolódásra és megkülönböztetésre érdemes emberhez.

Népi osztályozás

A ragadványneveket a kisiratosiak így csoportosítják: csúfolódó, megkülönböztető, valamint olyan név, amely rajta maradt valakin.

Valójában ennél bonyolultabb a dolog, mert e három csoport elhatárolódása nem egyértelmű. Különösen nehéz szétválasztani egymástól az e felfogás szerinti csúfolódó neveket azoktól, amelyek az illető szavajárására, valamely hozzátartozójának vezeték-, vagy keresztnévére, esetleg becenevére utalnak. Valamiért rajta maradtak, például *Csáringér/Csáringör, Daka, Didanc, Hajícscuk ki, Hasznos, Horváth, Illés, Indics, Julis, László, Nándor, Nőfüttyű, Nőszój. Kisoláhnak* maga nevezte el magát K. G., rajta maradt, ám használata csúfolódás – ugyanígy a *Kisrománé* is. Csúfolódó névnek minősíti emberem a *Palkót*, de hamar kiderül, hogy a falu észjárása szerinti osztályozásban inkább a 'rajta maradt' fajtához tartozik, hiszen valamelyik őstől örökölte (őséről ragadt rá). Ugyanígy csúfnévként említik a *Gájert*, a *Száricsot* és a *Vöröst*, miközben a Szárics az egyik előd vezetékneve, a Gájer valószínűleg, a Vörös pedig esetleg az.

A ragadványnevek e két fajtájára jellemző ez a kettősség, ezért az elhatárolást magam sem vállalom.

Egyértelműbb a harmadik csoport, a megkülönböztető név. Az effajta ragadványnév az azonos nevűeket különbözteti meg egymástól. A XX. század végén hat Gáll Jánost említenek, megkülönböztető neveik: *Luca, Görögdinnye, Rendőr, Csósz, Makász, Piros* (illetve *Piroska*). Három Lévainak (a XX. század második felében) azonos a keresztnéve: *Cigány Lévai Lajos, Miniszter Lévai Lajos, Pohos Lévai Lajos*. A két azonos nevű gyakoribb. A két Árvai János

köziül az apa *Öreg* Árvai, a fia csak Árvai Jani. Öreg Barják Mihály fia Barják Mihály, Öreg Búza Matyié Búza Matyi, Öreg Kis Vencelé Kis Vencel. Egy 1836-ból származó adat e névadás régiségére utal: Öreg László István dohánykertész zsellér nevében az Öreg nyilvánvalóan megkülönbözteti az illetőt a faluban lakó másik, fiatalabb László Istvántól. Öregapám, akit ifjabb korában *Szép* Gergőnek hívtak, utóbb csak *Öreg* Kurtuczként szerepelt – az egyik fia Kurtucz Gergely; a másik fia, Kurtucz Misa pedig Csabán lett Öreg Kurtucz. (Az 'öreg' a faluban bizonyára ennél jóval több esetben különböztet meg azonos nevű apát a fiától.) A két Gulyás Béla közüli az egyik *Kulai* Béla, a másik *Laposi* Kulai Béla, a két Kristóf Bélából az egyik *Lenin*, a másik *Kertész*. Szalai Györgyből is ketten vannak a faluban: *Finánc* Szalai György az egyik, Szalai György a másik. Terék Mátyásékat pedig így különböztetik meg: *Bivalyos* Terék avagy Bivalyos Matyi az egyik, *Gazsi* Matyi a másik. *Julis* Godónak és *Pufi* Godónak is Ferenc a keresztnéve. A két Gál Jani közüli az egyiket a *Piros*, a másikat a *Szép* ragadványnévvel tisztelik meg. Tóth András a neve a *Nagy* és a *Pustyi* ragadványnévvel illetett helybelinek is.

Egy ember több neve

Előfordul, hogy a faluban egy embernek több ragadványneve is van.

Almási László: Aranyom, Kántor Almási Laci

Falkus Margit: Kántor, Koszorús, Pittor

Fodor Béla: Kis, Rövidlábú

Gáll János: Csósz, Csopa

Gáll János: Piros Gál Jani, Piroška Gál Jani

Gáll ...: Büszke, Zsíros

Gáll János: Tódási, Makász

Gáll József: Mucsi Gál, Taknyos Gál József

Gáll József: Puszi Gál, Köröszi Gál József

Kása Antal: Doktor úr, Múzeumós, Pipás

Kis József: Vencel, Öreg Vencel

Kristóf Béla: Lenin, Szent

Idős Kurtucz Gergely: Szép, Öreg

Kurtucz Gergely: Kisolá, Kisromán

Kurtucz István: Hajicski, Hajicsukki, Kántor

Kurtucz János: Mankós, Sánta

Idősb Kurtucz Mihály: Úri borbé, Borbé, Öreg

(Csabán a gyermekei hívták Öreg Kurtuczna, ám egy rövid ideig

Kisiratoson is ez a neve – míg ő volt a családban a legidősebb.

Ezzel tiszteli meg a család a legöregebb férfiember családtagot.)

Németh Mihály: Füttyüj, Néfüttyüj

Oláh Attila: Sánta kutya, Buksi, Boksó
Oláh Károly: Oláh Basa Károly, Öreg Basa Karcsi, Basa Karcsi
Puja (rendőr): Dandár, Dandártábornok, Zsandár, Zsarnok
Simon Antal: Fircang, Fírgáncs
Szanda Antal: Elnök, Öreg, Öregelnök
Szelletki János: Gazsi, Kutyás
Szelletki József: Bugyur, Elnök
Torma Béla: Combi, Combos, Füles
(id.) Tóth László: Aranyom, Gémös, Padurány, Pocok
Tóth László: Cigány, Sájga
Tóth Mátyás: Nagyolá, Raskó
Thury László: Öspörös v. Esperes, (a) Pap, Pap bácsi

Ez mindössze harminc ember. Érdekes módon egy kivételével valamennyi férfi. Az egy szem nő, akire, kivételesen, több név is ragadt, Falkaus Margit, aki afféle mindenese az ezredforduló évtizedeiben a faluban. Segédkántor, (templomi, temetési, virratói) énekes asszony, nótafa, főzőasszony, tréfamester, a régi hagyományok őrzője...

Gyakran előfordul, hogy a különböző életszakaszokban más-más ragadványnévvel tisztelik meg az illetőt. Ilyen ifjúkori-öregkori páros (és hármas) a *Szép-Öreg*, az *Úriborbé-Öreg*, *Elnök-Öregelnök-Öreg*, s bizonyára a *Vencel-Öreg Vencel*. Más esetben a család ragadványnevét öröklő valaki egyéni nevet is kap, s lesz *Gazsi* Szelletkiből még *Kutyás*; efféle a *Bugyur-Elnök*, a *Büszke-Zsíros*, a *Szent-Lenin*, s ilyen valószínűleg a *Raskó-Nagyolá* pár is. Az öt Gáll Jánosból kettőt két-két ragadványnévvel igyekeznek a többitől megkülönböztetni: *Csősz-Csopa*, *Tódási-Makász*. A *Kisolá-Kisromán* névpár népnév magyar népi és hivatalos alakjából keletkezett, ezt az ellentétet fejezi ki, míg a falu plébánosának *Öspörös-Pap* ragadványnévpárja az esperes iránti tiszteletet jelzi, meg azt, hogy nincs kialakult ragadványneve a nem túl régóta itt élő lelkésznek (másfél évtizedig volt a falu plébánosa). Egy esetben az illető testi tulajdonságai váltották ki a barátok csipkelődését: T. B.-t három névvel is megtisztelték (*Combi*, *Combos*, *Füles*), bár ő maga, amikor vallattam, egyikről sem tudott. E három csúfnevet azonban, gyanúm szerint, a volt iskolatársakon kívül nem sokan ismerik, ismerték. A háborúban megrokkant K. J.-t pedig ki a *Sánta*, ki a *Mankós* névvel nevezte meg – nyilván a háta mögött. (Szemtől szembe aligha merték volna így nevezni a könnyen fölbosszantható, románkatonaként lesántuló, de azután is rendületlenül robotoló kemény magyar parasztembert.)

Több ember azonos ragadványneve

A 328 ragadványnévből 282 egy-egy vezetéknevhez kötődik (kényszerűségből idevettük a meg nem nevezett vezetékneveket is), 33

csúfolódó név két családnévhez (illetve családhoz), 5 három vezetéknévhez, 5 négy családnévhez, 1 öt vezetéknévhez, 1-1 pedig tíz, illetve tizenhárom vezetéknévhez kapcsolható.

A legkedveltebb iratosi ragadványnév a *Kis*, amely felváltva utal testi méretre, életkorra, társadalmi rangra. A *Kis* ragadványnév e tizenhárom vezetéknév helyett vagy mellett fordul elő: Balogh, Fodor, Gáll, Kása, Lőrinc, Magyar, Maróckai, Sallai, Sarusi, Setény, Szanda, Szekeres, Tamás. A *Kis* mindamellettt összetett s kételemű ragadványnév egyik – első – elemeként is gyakori: *Kis Báró*, *Kis Gólyás*, *Kis Illés*, *Kis Kába*, *Kis Muszka*, *Kis Oláh*, *Kis Román*, *Kis Szűcs*. Meg nyilván az *Öcsi*, az *Öreg* és a *Tata*, amelyet szinte valamennyi családban használhatnak. Ez utóbbiakat, amelyek eredetileg rokonsági fokot megnevező köznevek, 'bújáló' ragadványneveknek mondhatnók – amelyek közül a családból csak néhány jut el a tágabb közösséghez, s válik valóban ragadványnévvé.

A *Kis*hez hasonlóan népszerű ragadványnév (a Nagy-Öreg párost nem számítva) a faluban nincs több. E gyakoriságnak csak egyik oka lehet, hogy a falualapítók közt is több Kiss szerepelt. Talán a népi szemlélet sajátosságával magyarázható, hogy az utcaelnevezéshez hasonlóan a *Kis-Nagy(+Öreg)* névpár a ragadványnevekben is uralkodó (a falualapítók által megült falurészt Nagyfalunak, az ebből elágazó újabb, második utcát *Kis* utcának nevezték el a XIX. században). Míg a Kissel (legalább) tizenhárom különböző vezetéknevet viselőt illetnek, Naggyal tudomásunk szerint négyet (Lévai, Szécsényi, Tóth, Zámboi), a hasonló jelentésű Öreggel legalább tizet (Almási, Árvai, Barják, Búza, Kunszabó, Kurtucz, László, Lévai, Sarusi, Szanda). És kerül Öreg összetett ragadványnévben is: Kiss Jóska bácsi *Öreg Vencel* is.

Öt családhoz kötődik a *Kántor* ragadványnév (Almási, Falkus, Faragó, Kurtucz, Szabadai). Gyakori még a *Borbé* (Antal, Kurtucz, Németh, Tóth), a *Cigány* (Almási, Lévai, Tóth, Vastag), a *Harangozó* (a Horváth, a Kiss, a László és a Szatmári családban fordul elő), a *Sánta* (a Hamza, a Kása, a Kurtucz s a Lévai családban), s szintén négy vezetéknévhez kapcsolódik az említett *Nagy* megkülönböztető név. Három-három vezetéknévhez kötődik a *Bagi* (László, Lévai, Németh), a *Csehócki* (Tapasztó, Tóth, Záhorszki), a *Hasznos* (Gáll, Hegedűs, Papp), a *Kopasz* (Andó, Hegedűs, Papp), a *Pipás* (Gál, Kása, Vastag). Két-két családban is előfordul az *Aranyom*, a *Báró*, a *Bivalyos*, a *Burga*, a *Büszke*, a *Cserepes*, a *Csirke*, a *Csősz*, a *Csula*, a *Doki*, a *Dobos*, az *Elnök*, a *Gazsi*, a *Gugás*, a *Kakuk(k)*, a *Karmojj*, a *Krisztus*, a *Kutyás*, a *Laposi*, a *Mankós*, a *Nészójj*, a *Pap*, a *Papkisasszony*, a *Poszogyi*, a *Sírásó*, a *Szanitár*, a *Szárics*, a *Szent*, a *Szép*, a *Szurok*, a *Takács*, a *Zsidó* és a *Zsíros* ragadványnév. A négy Sántából kettőt, Kurtuczot és Lévaít egyben megillette a *Mankós* ragadványnév is.

Különleges eset a két Pap Franciskáé. Az anya csúfnévként viselte – a plebánus házvezetőnőjeként – a *Pap* nevet, leánya már hivatalos vezetéknévként használta a származására utaló nevet. A többitől eltérő

eset egy apácaé is: hivatalosan Andó Julianna, apácarendbeli neve Borbála nővér, a falu pedig *Mókus*nak hívta.

A nevek életéből

A névadás érdekes esete, amikor ugyanazt a különlegesnek mondható nevet két különböző nemzedék egymástól függetlenül használja. Ilyen a *Krisztus*, amelyet a századelőn az egyik Sulyok-fiú kapott, hetven-nyolcvan évvel később pedig Kristóf Bélát nevezték el így. Míg a Sulyok-gyerek esetében bizonyos cselekedet váltotta ki az e néven nevezést, Kristóf bácsit kopaszsága, illetve a rokon hangzás miatt keresztelték el Krisztus urunkról. Az előbbi Krisztusról a családi hagyomány tud már csak, semmi köze ez utóbbi elnevezéshez. Időben közelebb van egymáshoz a két *Nészőj*: a különbség itt egyetlen nemzedéknyi, s a névadás indítéka itt is eltérő.

A különböző régi iratokban az alábbi ragadványneveket találtam: *Csirke* (Kiss – ma is használják), *Kalap* (Kovács – ma nem ismerik, de talán azonos a Koloppal, amely szintén a Kovács-családé), *Kis* (ma is gyakori!), *Öreg* (László), *Sarusi* (Kiss – ma csak családnévként él), *Trombitás* (valószínűleg egy Zsiga Lajosnak nevezett cigánymuzsikus ragadványneve a XIX. század derekán). Csak a családi legendában őrződött meg a *Kuruc* és a *Kurtuc* ragadványnevek 'története'.

Idegen nyelvi eredet több ragadványnévnél is tetten érhető. Cigány eredetű a *Csáring*, orosz a *Kulák* és az *Uszu*, román a *Daka*, a *Mojsza*, a *Csentra*, a *Frátje*, a *Jupuca*, a *Mucsi* (a r. muciból, s nem a mi Mucsi vezetéknevünkől), a *Padurány*, a *Szanitár*, a *Szulcárnóu*, az *Untyú*, és talán a *Kurtucz*. A német szomszédságra csak vezetéknevi eredetű ragadványnevek utalnak: *Gájer*, *Zinger*. Az új évezred 'ajándéka' az arab (?) eredetű *Bin Láden* ragadványnév.

A betűnév egyre inkább történetinek tűnik; a faluban ma már alig használják, jobbára csak az emlékezetben él. Amelyekre ráakadtam:

- Tóth B. János (1998-ban ezüstkalászos gazda),
- D. Kiss (1902, anyakönyv),
- K. Sarusi (Kis Sarusi – korábban így is írták, regélik); Papp K. Franciska (Papp K. Papkisasszony – 1945, anyakönyv),
- P. Antal, P. Antal Péter (Prágai A. P. nevét az 1950-es években az iskolában így írták); Lőrincz P. József (1900, anyakönyv),
- S. Kis József (1859, anyakönyv – tán Sarusi K. J.),
- V. Tóth János (Vörös Tóth János nevét így írják, mondják embereim),
- Z. Gál (2014-ben mondják Vajdának: „Zé Gál, Gál Öcsi fölmenőinek a neve”).

Míg ezek az írott változatok, beszélgetés közben Pé Antalt, Vé Tótot mondanak. Az 'idős' rövidítése az *id.* az aradi gazdasági egylet 1912. eszten-

dei évkönyvében: id. Almási Antal, id. Haller József, id. Németh Miklós kisiratosi parasztpolgárok neve szerepel e kötetben.

A hivatalos eredetű betűjeles megkülönböztető név Kisiratoson lassan a feledés homályába vész, amihez bizonyára hozzájárul a román nyelvű anyakönyvezés, amely a jelek szerint nem él ezzel a lehetőséggel. (A betű- és szótagneveket nem gyűjtöttem, e néhányra kutatásaim során akadtam.)

A 328 ragadványnévből a K. F. s jómagam gyűjtése közti emberöltőt teljes bizonyossággal csak 70 élte túl – az, amelyet mindketten fölleltünk. A 231 csak általunk jegyzett név jó része szűkebb körben ismert, nem használja az egész falu – minden falubeli számára csak a hagyományos, régóta használatos ragadványnevek ismerete nyilvánvaló. A csoportnyelvi neveket egy-egy kisebb-nagyobb közösség alkotja s használja. Hogy mennyire jellemző e nevekre, hogy csak a közvetlen környezet él velük, álljon itt az egyik mesélőm (regélő unokatestvérem) megállapítása: „K. nem ott dolgozik, ahol én, nem tudom, hogy hívják” (a kartársai). Megjegyzéséből arra következtettem, hogy a kis közösségekben szinte mindenkinek van valami csúfneve. Őt a kürtösi gépállomás gépészei – javarészt románok – a *Frátye* névvel tisztelték meg, (Árvai Gergely létére) Árváj, Gergő avagy Grigor helyett leginkább Frátyénak szólítják. (Szólítják, míg Kürtösön dolgozik.) A faluban szűkebb családján, a feleségén, s vele együtt dolgozó traktorista testvérein kívül csak a kürtösi gépállomás egy-két iratosi gépésze ismerheti Á. G. egyetlen általunk ismertté vált ragadványnevét. Ha a kisiratosi kolhozban dolgozna, meglehet neki is lenne az egész falu által ismert csúfolódó neve.

A névadás egyik sajátos okáról, forrásáról szól testvérem, amikor *Gazsi* Jani bácsit említi. *Gazsi* (Szellelki) Jani bácsi, ahogy regéli, 'a Kekecs királya' volt (a Kekecs Kisiratoson falurésznyi utca). Ha valaki nem tetszett neki, két-három alkalom után elnevezte, s a *Gazsi* Jani által adott csúfnevet a jó Isten sem mosta le róla, örökre rajta maradt.

Jellemző az is, hogy míg Kurtucz Istvánt életében *Hajicskiként* emlegették, halála után, az emlékezetben, *Hajiccsukkiként* maradt meg. K. I. „A zsírra mondta, annyi lett a disznóból. Amikor Rozi ángyi kérdezte, hová tegye, Pista bátya azt mondta: Hajítsd ki!”. Ami természetesen Hajicskinek hangzik. Erről mesélve alakulhatott ki a mai Hajítsuk ki ragadványnév, hogy lassan ez is, így is feledésbe merüljön. Bár a családi legendákban bizonyára jó ideig fennmarad e jeles Kurtucz – dolgos, jó hangú (Kántor), a háborúban megrokkant, emiatt egy ideig kocsmáros, alkalmanként igen indulatos ember – alakja. S az emberrel együtt a neve is.

A névadó falu szellemességére és a nevek életére, öröklődésére jellemző, hogy *Bolondvonat* unokája *Kisvonat*.

A faluban élő cigányok körében rengeteg ragadványnév él, talán mindnek van csúfolódó neve – halljuk 1992-ben a települést igen alaposan ismerő értelmiségitől. Példaként említi: *Cánya*, *Csárdás*, *Csáring*, *Pipás*... E nevekből csak néhányat – mutatóba – gyűjthettünk össze.

A *Gyura* (amely a György beceneve) csak ragadványnévként él, ma már nemigen tudják, miért emlegetik így az illetőt. A nevezett személynek György a keresztnéve, ám valaha Gyura nevű család is élt a faluban.

Helyi ízek

Kisiratos szegedi gyökerű népe az 'i'-zók tiszai és az 'ö'-zók déli nyelvjárás határán él, ráadásul elég jelentős volt a XIX. században a felföldiek – főként nógrádiak – idetelepedése, így itt igen sajátos helyi nyelvjárás született.

A ragadványnevek közt akad néhány, amely tájszóból ered (*Bari, Bënga, Bugyur, Burdics, Burga*), a *Pénztárnok*, gyanítom, egy régebbi köznyelvi szót őrzött meg a falu nyelvhasználatában, egy sor név népi hangalakja viszont szinte teljes szépségében érzékelteti a falu nyelvjárását. Bënga s Bëkai mellett Bengát s Bekait is hallani (magam, csabaiként, előbb csak ez utóbbit hallottam); *Borbé* és *Borbéj, Bótos, Bűrös, Csüives, Dányél; Fircang*, aki egyben *Firgáncs* is; *Gémös/Gímös, Gunár* (elég nehezen esett tudomásul venni, hogy ez bizony rövid 'u'), *Hajics ki* Hajízsdki helyett, *Kikiri* (a Kukuri-val azonos?), *Kisoláj* és *Kisolá, Kisromány* mög *Nagyolá, Köröszi-Kereszti, Kulla* (amely költői lelemény a szótagszám miatti megkötöttségből születhetett a Kullaiból egy gúnyversben), *Kúlai* s *Kulai* meg *Kullai, Mondok, Në fityüj* és *Në szój* (ezek is hallhatók nyílt 'e'-vel), *Öblögyi* (játékos szóalakítás az 'öblös'-ből), *Öspörös, Pápaszömes, Pittor* (Píktor helyett), *Pölle, Rúza* mög *Roza, Sarúsi* meg *Sarosi* valamint *Sárosi* ugyanannak a neve (a Sarusi, akár a többi régies alak, tűnőfélben); *Sebös, Siket; Szile* (középkorúak már nem föltétlen tudják, hogy a 'szüle' szó régebbi kisiratosi alakja); *Szüküüd; Tódási; Zsölléri; Zsöllér* a korábbi *Zsillér* helyett. *Zódág...*

Gyűjteményemben az egy-két hangnyi különbséget jelzem, ám egyetlen ragadványnévnek tekintem ezeket a változatokat – az előbbieket mellett: *Béka(j) i–Béka(j)i, Bögő–Bögös, Bugyur–Bugyul* (ritka), *Bula–Bulla, Csáringér–Csáringör–Csányinger–Csányingör–Csálinger–Csálingör* (ez a legcifrább), *Daka–Dake, Esperes–Öspörös, Karmaj–Karmojj–Karmoj, Kisromán–Kisromány, Lukács–Lukácsi, Mojsza–Mojsze, Nagyolá–Nagyoláj, Öblödi–Öblögyi–Öblögyi, Pelle–Pölle, Siket–Süket.*

A *Kullát* is csak egy-két hang különbözteti meg a *Kullai–Kúlaitól*, de ebben az esetben, számomra legalábbis, nyilvánvaló, hogy tudatos alakítás nyomán született.

Valamennyire ide vehetjük azokat a csúfolódó neveket, amelyekkel nem helybéli kitűnőségeket nevez meg az iratosi ember. Ilyen pl. a *Bádóg Leó*: Badoglio olasz politikus nevét így magyarították apáink, *Nyikunak, Csucsunak* meg az őseredeti dák kommunizmus atyamesterét tisztelték (magát Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár akadémikus suszter elvtársat) a kisiratosiak.

Kiegészítés

A kisiratosi ragadványnév-gyűjtésem első változatát közreadó füzet megjelenése óta módszeres gyűjtésről szó sem volt, de az elmúlt jó két évtizedben – mint korábban is – lejegyeztem minden otthon hallott, számomra új ragadványnevet, csúfolódónevet, s természetesen a már közreadott ragadványnevekre vonatkozó újdonságot. Az 1992-es kiadásból figyelmetlenségből, vagy valami egyéb okból kimaradt neveket is iderójuk. A korábbiaktól most annyiban eltérve, hogy valamelyest óvatosabban közöljük, kihez, mely családhoz köthető a ragadványnév.

A magyar névtant önálló tudománnyá emelő Hajdú Mihály arra biztatja a gyűjtőket (Válogatott tanulmányok 156), a ragadványnévvel együtt tüntessék föl a vezetéknévet is, hogy a névtani elemzés minél sokrétűbb lehessen. A tudomány mellett azonban van más megszívlelendő szempont is, ilyen annak az igénye, hogy a gyűjtő legközelebb is betehesse a lábát a szóban forgó faluba.

Az 1992-ben megjelent Kisiratos ragadványnevei című kötet a szerző legnagyobb csodálkozására még ugyanabban az évtizedben eljutott községünkbe, mi több, azok kezébe is, akik a leginkább érezhették megcsúfoltnak magukat az őket illető ragadványnév és az általuk viselt családnév kapcsolatának füzetbeli megmutatásával. A csak szűk szakmai körnek szánt kiadványt a pesti állami tudományegyetemen tanuló magyar szakos Arad megyei diákok fölfedezhették, és sokszorosítva került Iratosra egy-egy csiklandósabb oldal, hogy fölbőszítsen néhány – a szerzőhöz egyébként közel álló – megnevezettet.

Az ígéretek ellenére a szerző megúsza szárazon, ám a következőkben – tudományos érdek ide, tudományos érdek oda – óvakodik e közösség titkainak 'nyílt színi' leleplezésétől, így a ragadványnevek és a vezetéksnevek-családsnevek minden esetben való összekapcsolásától is. Csak ahol – akinél, akiket illetően – ez várhatóan nem okoz galibát, kerülhet egymás mellé a csúfolódó-vagy ragadványnév és a beazonosító név.

Ha ma állna kiadás előtt az 1992-es kis kötet, e tapasztalatnak köszönhetően a szerző – ha csökkenne is annak valamelyes értéke – alaposan meghúzná (mondhatni: semlegesítené) munkáját. (... Mondottuk volt 2005-ben, hogy 2014-ben, e munka lezárásakor mégiscsak visszatérjünk az eredeti elképzelés szerinti majdnem teljes leíráshoz.)

2004-ben látott napvilágot Kovách Géza kisiratosi falutörténete, amely közli az 1820-as, az 1821-es, az 1838/39-es és az 1847/48-as adóösszeírás

névsorát. Akad az összeírásban név, amely ragadványnévnek is tekinthető. Ilyen az *Öreg*, de az *Ifjú* és az *Özveggy* talán nem vehető ebbe a sorba, a Kisgyuris vezetéknevét viszont lehet, hogy a Kis ragadvánnyal ellátott Gyuris családra, illetve személyre vonatkozik. 1821-ben az adórovó az azonos nevek megkülönböztetésére a római számokat is használta: Kovács József *I.* és Kovács József *II.* is szerepel az összeírásban. A falu újraalapításának a korát idéző három-négy ragadványnévvel összegzésünk nem foglalkozik (azért sem, mert pl. az *Öreg* majdnem mindegyik vezetéknevét előtt szerepel), de érdekesnek éreztük ezt az utalást a lassan 200 évvel ezelőtti kisíratosi személynévanyagra.

328 ragadványnév

A 328 íratosi ragadványnevet a névadás indítéka szerint B. Gergely Piroskának a kalotaszegi ragadványneveket rendszerező munkája nyomán igyekszem – némileg egyszerűsítve – rendszerbe fogni.

A családtagok nevére vonatkozik 38

- férfielőd vezetéke után *Andó, Borsi, Dányél, Róza*
- férfielőd keresztnéve után *Illés, Mátyás*
- férfielőd beceneve után *Boldi, Cíkó, Gazsi, Marci, Palkó*
- férfielőd ragadványneve után *Nagyandrás, Szárics*
- férfi-családnév a tágabb rokonságból a *Gájer* és a *Prágai*
- apja csúfneve után *Kis Báró, Kis Gólyás, Kisvona*
- anyja leányneve után *Boci(k), Cíkó, Medve*
- anyja keresztnéve után *Luca*
- az anyja előbbi vagy utóbbi házastársa a *Horváth* és a *László*
- nőelőd családnéve után *Bula, Dányél, Szárics, Száz*
- nőelőd csúfolódó neve nyomán *Bënga, Pipás*
- feleség lánykori vezetéke után *Gémös, Keszi*
- feleség keresztnéve után *Luca*
- feleség beceneve után *Julis*
- feleség csúfneve után *Báró*
- férj csúfneve után *Csáring*
- férj csúfnevéből képzett a *Nyúlkiné* és a *Laposiné*
- férj keresztnéve után *Nándor*
- férj beceneve után *Gyuszi*

Testi tulajdonságra utal bizonyosan 54:

- külsőre vonatkozik a *Baba, a Babi* és a *Szép*
- testalkatra, termetre utal a *Burdics, a Gombos, a Csontos, a Csüves, a Dagesz, a Görögdinnye, a Hosszú, a Kabóca, a Kis, a*

Kis Szűcs, a Nagy, a Padurány, a Pohos, a Rövid, a Rövidlábú és a Skace

- testi erőre utal a *Csődör*
- testtartásra, járásra utal a *Görbe* és a *Segges*
- bőrszínre utal a *Cigány* és a *Vászon*
- hajviseletre, szőrzetre utal a *Bolyhos*, a *Kopasz*
- föltűnő testrészre, testi fogyatékokosságra, szokatlanságra, betegségre utal a *Balog*, a *Bolond*, a *Csonka*, a *Csula*, a *Füles*, a *Gugás*, a *Gunár*, a *Kacska*, a *Kancsi*, a *Kuka*, a *Mankós*, a *Mucsi*, a *Nagyfejű*, a *Pápaszömes*, a *Pittyfasza*, a *Poszogyi*, a *Púpos*, a *Sánta*, a *Sánta kutya* és a *Siket* és a *Taknyos*
- hangra vonatkozó a *Bőgő*, a *Kántor* és a *Sebös*
- gondozatlan külsőre utal a *Bakancs(os)* és a *Zöld*
- más személlyel való külső hasonlóságra utal a *Krisztus* és a *Lenin*

Lelki tulajdonságra utal legalább 28:

- fürgeségre, elevenségre, gyorsaságra vonatkozik a *Bolond-vonat*, a *Pocok*
- dolgoz (nő) *Körmös*
- lustaságra utal a *Lackó* (?)
- butaságra utal a *Bunkó*, a *Bolondos* és a *Szárazfejű*
- élelmességre utal a *Szent* és a *Zsidó*
- tartósan rossz hangulatra a *Szomorú*
- szelídségre utal, jókora csúfondárossággal, a *Zsarnok*
- a megszállókkal való azonosulásra utal a *Nagyolá*, a *Kisolá* és a *Kisromány*
- kevélységre vonatkozik a *Basa*, a *Büszke* és a *Miniszter*
- fősvénységre utal a *Hasznos*
- italozásra utal a *Cujka* és a *Kába*
- dicsekvő természetre utal az *Óriás*, a *Színész* és a *Tízosztályos*
- valakire való belső hasonlóságra utal a *Krecu* és a *Szulcárnóu*
- jó természetre vonatkozik a *Frátye*
- városias viselkedést jelez az *Úri borbé*
- rendhagyó női viselkedést jelez a *Vadangyal*
- csavargó, kéregető életmódja miatt *Bitang*

Szavajárásra utal 30:

- szavajárási név az *Aranyom*, a *Baszkiányád*, a *Bumbu*, a *Didanc*, a *Fircang*, a *Fütyüjj*, a *Hajicski*, a *Hajicsuk ki*, a *Hasznos*, a *Hóhér*, a *Kókusz*, a *Mondok*, a *Nészójj*, a *Puszi* és a *Túrús*

- feltűnő szóhasználatra, nyelvbotlásra utal a *Bákos* és az *Uszu*
- gyermeknyelvi alakot őriz a *Sájga*
- névferdítésre utal a *Kurtuc*
- a névviselőhöz intézett, vagy róla mondott föltűnő, illetve ismételt szavakra utal az *Aranyom*, az *Atom*, a *Csáringér*, a *Csüng*, az *Indíccs*, a *Nëfütüij*, a *Në szójj*, a *Szile* és az *Untyú*
- idegen nyelvi tudás fitogtatására utal a *Daka*
- az állandóan emlegetett háziállat miatt *Kutyás*

Szokásra utal 9:

- kedvelt cselekvésre vonatkozik a *Bundás*, a *Csattogó*, az *Eddás*, a *Kukás* és a *Pipás*
- kedvenc mesehősre utal az *Angyal*, a *Fűrész*, a *Koppány* és a *Szabó papa*

Életkorra utal 6:

- *Kis*, *Nagy*, *Öcsi*, *Öreg*, *Szile*, *Tata*

Egykori vagy jelenlegi lakóhelyre vonatkozik 13:

- településre utal a *Békai*, a *Borsi*, a *Kulai*, a *Világosi*
- településrészre vonatkozik a *Laposi*, a *Tódási*, a *Zsellér* és a *Zsölléri*
- egyéb helynévre utal a *Hajzler*, a *Köröszi* és a *Laposi*
- családi otthon körülményeit jelzi a *Saroki* és a *Zódág*

Foglalkozásra, mesterségre (kontárságra), tisztségre utal 51:

Bába asszony, *Báros*, *Betlehemes*, *Birkás*, *Bognár*, *Borbé(j)*, *Bótos*, *Bűrös*, *Cukrász*, *Csikós*, *Csödörös*, *Csász*, *Dobos*, *Doki*, *Doktor úr*, *Dögész*, *Elnök*, *Fircang*, *Firgáncs*, *Fodrász*, *Görögdinnye*, *Harangozó*, *Iparos*, *Kantinos*, *Kántor*, *Kertész*, *Kis Szűcs*, *Koszorús*, *Lisztes*, *Mázsás*, *Mozdonyvezető*, *Múzeumos*, *Öregelnök*, *Öspörös*, *Pandúr*, *Pap*, *Pénztárnok*, *Pikulás*, *Pittor*, *Postás*, *Rendőr*, *Sírásó*, *Sóder*, *Szabó*, *Szanitár*, *Szódás*, *Takács*, *Tejes*, *Trombitás*, *Úri borbé*, *Zsandár*

Egyéb életkörülményre utal 23:

- származásra, nemzetiségre vonatkozik a *Cigány*, a *Csehócki*, a *Kismuszka*, a *Ruszi* és a *Zsidó*
- vallásosságra utal a *Szent*
- családi állapotra utal a *Kakuk* és a *Papkisasszony*
- katonáskodásra vonatkozik a *Kuruc* és a *Vaskalap*
- betegséget jelez a *Csíra*
- vagyoni helyzetre utal a *Kis*, a *Kisuraság*, a *Kulák*, a *Pengő*, a

- *Szögény*, a *Zsellér* és a *Zsíros*
- valamilyen birtokra utal a *Bivalyos*, a *Gólyás*, a *Kutyás*
- más személlyel való kapcsolatra utal a *Szile*
- az illető keresztnévének a becézése a *Gyura*

Eseményre, cselekedetre utal 9:

Báró, Cserepes, Csirke, Löködi, Pölle, Szúküdő, Tarcsa, Virág, Zinger

Játékos névalakításból született 29:

Boksó, Buksi, Combi, Cuci, Dadri, Dandár, Dandártábornok, Didanc, Didili, Dobó, Fircang, Fírgáncs, Kikiri, Kolop, Krisztus, Kulla, Kurtucz, Öblőgyi, Picsu, Pinabíró, Piszepoja, Pufi, Pufta, Szárazfejű, Száz, Veréb, és e valószínűleg névvonatkoztatásos ragadványnevek, (a Bari után) a Bënga, Bugyur, Burga sor tagjai

Ismeretlen és bizonytalan indítékú 73:

Acél, Asztalos, Bagi, Bari, Bekai, Bin Láden, Bíró, Boci, Boros, Bógyi, Cánya, Cece, Cíkó, Csárdás, Csehócki, Csentra, Csopa, Csorba, Csutka, Dányel, Dena, Didu, Doki, Falu Jánoskája, Farkas, Faszi, Finánc, Gerendás, Goda, Gorilla, Görög, Hari, Hűvös, Jupuca, Kalap, Karmoj, Katkó, Kilenc, Kisborbély, Kispatkány, Kopek, Krisztus, Kuszu, Lukács, Makász, Milcsi, Mojsza, Mókus, Nyúlki, Peca, Pikó, Piros, Piroska, Poszogyi, Pölle, Puncsu, Pustyi, Raskó, Rúzs, Sarusi, Szakáll, Szani, Szarka, Száz, Szika, Szobalány, Sztocsek, Szumi, Szurok, Tálai, Vencel, Vezér, Vörös

E rendszerezésben több átfedés is van, de ez, véleményünk szerint, természetes, hiszen például a *Kist* vagy a *Szilét* joggal lehet besorolni több helyre is.

Tiszta kételemű ragadványnevek Kisiratoson (29):

Bábaasszony, Bin Láden, Dandártábornok, Doktorúr, Falu Jánoskája, Hajács ki, Hajácsukki, Kisborbély, Kismuszka, Kisolá, Kispatkány, Kisromán, Kisuraság, Kisvonat, Nagyandrás, Nagyfejű, Nagyolá, Nőfűtyűj, Nő szójj, Nyúlki és Nyúlkiné, Papkisasszony, Pittyfasza, Sánta kutya, Szabó papa, Szárazfejű, Szobalány, Szúküdő, Zódag

Tiszta háromelemű ragadványnév (1):

Baszdkianyád

(E többeleműeket besoroltuk az előbbi rendszerbe.)

Az összetett, tehát több (esetünkben csak két) egyelemű ragadványnévből álló ragadványneveket elemenként lehetett a névadás indítéka szerint valamely csoportba sorolni.

Az összetett ragadványnevek (12):

Csattogó Bënga, Kis Báró, Kis Gólyás, Kis Illés, Kis Kába, Kisszúcs, Kopasz Hasznos, Laposi Kullai, Nagytóni, Öreg Vencel, Öregelnök, Úriborbé

Ragadványnevek többelemű nevekben

A ragadványnév elég gyakran egymaga pótolja a hivatalos nevet; nem kevésbé ritkán fordul elő, hogy a ragadványnév más személynevekkel együtt alkot többelemű (Kisiratoson két-, három- és négyelemű) nevet. A legkedveltebb a faluban a kételemű névhasználat, s a ragadványnév a legtöbb esetben a népi személynév első eleme. A *Kántor Faragó* János típus hivataloskodónak tűnik, mégis gyakori; mindenesetre a *Kántor Faragó* s a *Kántor Palcsi* a mindennapok során kedveltebb népi névadási és megnevezési mód. A *Misa bátya*, *Kurtucz tata*, *Annus nénnye* féle neveket nem soroltam a többelemű ragadványnevek közé, mert ilyen alapon már-már végtelenné válna a falu ragadványnévtára. Pedig amikor nem csak a rokon hívja Jani bátyának, Sarusi mamának, Rozi ángyinak a falu egy-egy lakóját (tehát az illető neki, a megnevezőnek nem rokona), szinte ragadványnévként él ezzel a többelemű névvel.

Összesen 377 többelemű vegyes ragadványnevet találtam Kisiratoson; 245 kételemű, 124 háromelemű s 8 négyelemű névben fordul elő ragadványnév.

Ragadványnevek kételemű nevekben (245)

– ragadványnév + családnév (113):

Acél Óze, Balog Almási, Bari Szellelki, Basa Szellelki, Báró Barta, Betlehemes Sallai, Békai Nagy, Bënga Szellelki, Birkás Némöt, Bivajos Terék, Boci Nagy, Bogyi Barják, Bolondos Gáll, Bolondos Óze, Bolondvonat Papp, Bojhos Kása, Borbé Kurtucz, Borbé Tót, Borbéj Antal, Bótos Almási, Bugyur Szellelki, Bula Víg, Bundás Gáll, Bunkó..., Burga Szellelki, Büszke Gál, Büszke Lévai, Cigány Almási, Cigány Lévai, Cíkó Tóth, Cukrász Mónár, Csonka Gál,

Csontos Faragó, Csopa Gáll, Csődörös Árvai, Csősz Gál, Csula Gál, Csüves Gál, Dadri Hallai, Dobos Kovács, Dobos Torma, Fűtyűj Némöt, Gájer Almási, Gazsi Szellelki, Gójás Kovács, Görbe Gáll, Görög Gál, Görögdinnye Gál, Gugás Gál, Gunár Gál, Harangozó Szatmári, Hasznos Hegedűs, Hasznos Papp, Illés Horváth, Julis Godó, Kancsi Barják, Katkó Korpa, Kántor Faragó, Kántor Kurtucz, Keszi Miklós, Kis Balogh, Kis Fodor, Kis Lőrinc, Kis Magyar, Kis Maróckai, Kis Sallai, Kis Sarusi, Kis Sötény, Kis Szanda, Kis Szekeres, Kis Tamás, Kolop Kovács, Köröszi Gál, Lackó Kovács, Laposi Gulyás, Laposi Juhász, László Horváth, Lisztes Gál, Luca Gál, Miniszter Lévai, Mucsi Gál, Múzeumos Kása, Nagy Szécsényi, Nagy Zámboi, Óriás Tamás, Öreg Árvai, Öreg Kunszabó, Öreg Kurtucz, Öreg Sarosi, Öreg Szanda, Palkó Almási, Pápaszömes Faragó, Pengő Lévai, Pipás Kása, Picsu Almási, Pölle Lukács, Pufi Godó, Puszi Gál, Púpos Gál, Sánta Kása, Sánta Kurtucz, Sírásó Horvát, Sóder Varga, Szanítár Hallai, Szomorú Gál, Szódás Gál, Szögény Gál, Tejes Almási, Vászon Kása, Zinger Gulyás, Zsellér Kása, Zsíros Gáll, Zsölléri Kása

– ragadványnév + keresztnév (18):

Andó Mihály, Bagi András, Basa Mihály, Bënga Mihály, Csirke Vilmos, Didili János, Hajzler András, Kántor Margit, Koszorús Margit, Kullai Béla, Kutyás János, Nagy András, Palkó Béla, Pap Franciska, Pittor Margit, Roza Mihály, Sánta Margit, Szent Béla

– ragadványnév + becenév 105:

Bagi Matyi, Bakancs Ferkó, Bari Anti, Bari Janó, Bari Ferkó, Bari Matil, Bari Panna, Basa Karesi, Baszkianyád Rozi, Báró Laci, Báró Józsi, Bëkai Matyi, Bënga Misu, Bivajos Matyi, Boci Kata, Boci Pali, Boci Tibi, Bognár Józsi, Bolond Matyi, Borbé Jani, Borbéj Ilka, Bógyi Panni, Burdics Jani, Burga Gazsi, Burga Pista, Burga Rózsika, Cigány Katyus, Cikó Jani, Cikó Laci, Cikó Panni, Csáringör Mancsi, Csehócki Józsi, Csehócki Sanyi, Csikós Jóska, Csíra Annus, Csirke Jani, Csirke Rozi, Csorba Jóska, Csorba Misa, Csutka Maresa, Csüng Pista, Eddás Karesi, Faszi Jani, Fodrász Franciska, Gazsi Matyi, Gazsi Pista, Gunár Jani, Gyuszi Mancsi, Hasznos Pista, Indiecs Matyi, Kakuk Rozi, Kántor Ica, Karmaj Mancsi, Karmojj Mancsi, Kántor Palcsi, Kikiri Matyi, Kilenc Ferkó, Kis Anti, Kolop Jani, Kuka Pista, Kulla Panni, Kullai Pista, Kutyás Pista, Kúlai Laci, Lackó Pityu, Löködi Gyurka, Luca Jani, Luca Rozál, Marci Pali, Mátyás Jóska, Mojsza Jani, Múzeumos Anti, Nagyandrás Józsi, Nagyfejú Jóska, Nándor

Örzse, Nészójj Jani, Öreg Anti, Picsu Rozi, Postás Kata, Poszogyi Józsi, Raskó Matyi, Rúzsá Annus, Rúzsá Pista, Saroki Franci, Sebes Jani, Sebös Jani, Segges Jancsi, Siket Pista, Sírásó Kati, Sóder Franci, Sóder Rozi, Szarka Pista, Szárics Örzse, Szárics Atilla, Szárics Tibi, Száz Roza, Szent Rozi, Szép Gergő, Szile Rozi, Szurok Pali, Szurok Teca, Tarcsa Marcsa, Vencel Jóska, Virág Józsi, Zsidó Laci

- ragadvány név + köznév (7):
Bógyi mama, *Cece* néni, *Gyura* káplán, *Indícs* sógor,
Kókusz bácsi, *Pap* bácsi, *Peca* néni
- családnév + köznév/ragadványnév (1):
Kurtuc(z) borbé
- becenév + ragadványnév (1):
Janó Bari

Ragadványnevek háromelemű nevekben 124

- ragadványnév + családnév + keresztnév 46:
Bakancsos Gál Ferenc, *Balog* Almási Eszter, *Boksó* Oláh Attila, *Boldi* Tóth János, *Borbély* Antal János, *Borsi* Hallai János, *Büszke* Gál József, *Cigány* Lévai Lajos, *Cserepes* Tóth Károly, *Finánc* Szalai György, *Gazsi* Almási Antal, *Harangozó* Horváth János, *Kántor* Faragó János, *Kertész* Kristóf Béla, *Kis* Fodor Béla, *Kis* Kása József, *Kis* Magyar Béla, *Kis* Sarusi András, *Kis* Sarusi Borbála, *Kis* Sarusi Rozália, *Köröszi* Gáll István, *Köröszi* Gáll József, *Kulák* Lévai Lajos, *Kutyás* Szelelki János, *Lenin* Kristóf Béla, *Miniszter* Lévai Lajos, *Öreg* Almási Béla, *Öreg* Barják Mihály, *Öreg* László István, *Öreg* Lévai Ferenc, *Pengő* Lévai József, *Picsu* Almási Ferenc, *Pohos* Lévai János, *Pohos* Lévai Lajos, *Prágai* Antal Péter, *Puncsu* Faragó János, *Pustyi* Tóth András, *Sánta* Lévai Ferenc, *Siket* Lévai Lajos, *Szódás* Gál József, *Taknyos* Gál József, *Trombitás* Zsiga Lajos, *Vörös* Tóth János, *Zsellér* Kása János, *Zsíros* Kása János, *Zsölléri* Kása János
- ragadványnév + családnév + becenév 37:
Bakancsos Gál Feri, *Bolondos* Gáll Jani, *Borbély* Tóth Pali, *Bumbu* Juhász Anti, *Bundás* Gál Jani, *Cukrász* Molnár Anti, *Csorba* Németh Jóska, *Csődör* Korpa Jani, *Gólyás* Kovács Jani, *Gunár* Gáll Jani, *Harangozó* László Feri, *Karmoj* Almási Pista, *Kántor* Almási Laci, *Kis* Gáll Jani, *Kis* Magyar

Jani, *Kis Tamás Jóska, Kopasz Hegedűs Pista, László Horváth Feri, Luca Gáll Jani, (a) Lukács Pölle Feri, Makász Gál Jani, Múzeumos Kása Anti, Nagy Szécsényi Pista, Öreg Árvai Jani, Öreg Búza Matyi, Öreg Kovács Jani, Pikulás Papp Anti, Piroska Gál Jani, Pohos Lévai Jani, Poszogyi Kis Jóska, Púpos Gáll Pista, Rendőr Gáll Anti, Szárazfejű Tóth Józsi, Szárics Németh Jóska, Szép Gál Jani, Takács Németh/Némöt Matyi, (a) Tódási Gáll Jani*

- ragadványnév + ragadvány keresztnév + becenév (1):

Nagy András Józsi

- ragadványnév + becenév + köznév 18:

Basa Manci néni, Báró Laci bácsi, Bekai Matyi bácsi, Bënga Jani bácsi, Birkás Feri bácsi, Bitang Jani bácsi, Borbé Pali bácsi, Cigány Pista bácsi, Gazsi Jani bácsi, Kantinos Karcsi bácsi, Kuttyás Pista bácsi, Mankós Feri bácsi, Mankós Jani bácsi, Pengő Józsi bácsi, Szarka Pista bácsi, Szárics Örzse néni, Száz Roza néni, Zóddág Jani bácsi

- ragadványnév + családnév + ragadványnév (1):

Öreg Kis Vencel

- családnév + ragadványnév + keresztnév (8):

Kis Sarusi János, Kis Vencel József, Kunszabó Kakuk György, Oláh Basa Károly, Őze Szakáll György, Papp K(isasszony) Franciska, Szelletki Bugyur József, Tóth Boldi János

- ragadványnév + ragadványnév + becenév (1):

Öreg Basa Karcsi

- családnév + ragadványnév + becenév (1):

Kis Csirke Jani

- ragadványnév + köznév + köznév (2):

Baba tanító néni, Babi tanító néni

- kételemű ragadványnév + családnév (3):

Kis Szűcs Almási, Nē szój Kovács, Nyúl ki Tapasztó

- kételemű ragadványnév + keresztnév (1):

Laposi Kulai Béla

- kételemű ragadványnév + becenév (5):

Kis Illés Matyi, *Kisvonat* Laci, *Në fütyüj* Misa, *Nëfütyüjj* Miska, *Nyúlki* Jani

Ragadványnevek négyelemű nevekben (8)

- ragadványnév + családnév + becenév + köznév (6):

Birkás Némöt(h) Feri bácsi, *Gólyás* Kovács Jani bácsi, *Hari* Hallai Pista bácsi, *Múzeum* Kása Anti bácsi, *Öreg* Kovács Jani bácsi, *Takács* Faragó Pista bácsi

- családnév + ragadványnév + becenév + köznév (1):

Kis Vencel Kata néni

- Kételemű családnév + becenév + köznév (1):

Nyúlki Jani tatája

Az adattárról

Adattáramban csak a ragadványnevek szerepelnek külön-külön, a névcikkekben viszont megtalálható valamennyi olyan többelemű név is, amely ragadványnevet is tartalmaz. Ferde, egyenes zárójelbe tettem a Kovács Ferenc könyvében ragadványneveinkről olvashatókat, s aláhúztam a vezetékszókat, hogy egyértelmű legyen, mely családnévhez tartozik egy-egy ragadványnév. Az adattár végén a vezetékszókat ábc-rendjében sorjázom az egy-egy családnévhez kapcsolódó ragadványnevek.

Az adattárban szerepel néhány már elhunyt ember ragadványneve, ragadványnevet tartalmazó többelemű neve is. A falu mai (XX. század végi, XXI. század eleji) ragadványneveiről fölmutatott összképet ez, véleményem szerint, azért nem zavarja, mert valamilyen módon e nevek is élnek – ha másképp nem, az emlékezetben, a családi legendákban, az öregek meséiben –, másrészt pedig legalább annyi, ha nem több, általam föl nem lelt név élhet még a falu mindennapi névhasználatában, mint amennyit eme elhunytak az adattárban elfoglalnak.

A *dőlt betűs* rész mesélőink előadásának pontos lejegyzésére utal, bár a névcikkek szövege egyébként is az adatközlők szavajárását igyekszik követni. Kétszillos idézőjellel („...”) a Kovács Ferencről és más szerzőktől vett idézeteket jelölöm.

A ragadványnév, ahogy a falu is, éli életét. Mire e gyűjtemény megjelenik, jó néhány (viselőjével együtt) elfelejtődik, mások viszont megszülettek, akkor születnek, azután keletkeznek. Amíg népem

ilyen buzgalommal igyekszik megkülönböztető és csúfolódó névvel megnevezni a falubelieket, nagy baj tán nem érheti Kisiratost. Mert míg a saját hagyományai szerint él, remélheti, hogy fönny marad az úgynevezett Romániában is.

II. ADATTÁR

ACÉL /Nem ismeri./ Acél Őze, Őze Jani bácsi. Hogy miért Acél, nem tudják. Acél-család a faluban sosem élt.

ANDÓ /Nem ismeri./ Roza Mihály a rendes neve, de Andó Mihálynak is hívják. Az anyja nevét viseli, az apja volt Andó. Még nem vette feleségül az anyját az apja, amikor született – később összeházasodtak.

ANGYAL /Nem ismeri./ Szabó Bandi Angyal, Szabó Angyal. Azt mondta, ő a filmsorozatban az Angyal.

ARANYOM /Nem ismeri./ Kántor Almási Laci és id. Tóth László egymást Aranyomnak hívták.

ASZTALOS /Nem ismeri./ Asztalos Őze. Magyarázatot nem kapok. A XX. sz. első felében él a faluban Asztalos-család. Iparos asztalos több is akad(t).

ATOM /Nem ismeri./ Az Atom Anti c. amerikai rajzfilmsorozat hőséről ragdt e név Balogh Antalra, akit Atom Antiként is emlegetnek.

BABA /Nem említi./ Kovács Ferencné Pászthy Mária tanárnő 1949-től 1955-ig tanított író, népköltési gyűjtő férjével Kisiratoson. Mind Aradon, ahol lakott, mind nálunk Baba a beceneve az alacsony termetű, csinos asszonynak. Máig így emlegetik: Baba, Baba tanító néni, Babi, Babi tanító néni. *Baba, Babi tanító néni táncot tanított a Kultúrban. Nem vót tanítónő, csak így mondtuk* (AP 1990).

BABI /Nem említi./ Kovácsné egyik megnevezése, l. Baba.

BAGI /Bagi (László-család): szerette a bagót. Bagi (Lévai-család): egyik elődje bagós ember volt./ Bagi András (valójában) László András. A Bagi csak a csúfolódós neve. Testvére Bagi Matyi. A faluban él Bagi nevű család. Németh Mátyás is Bagi. A csúfnév eredetét nem tudják.

BAKANCS /Nem ismeri./ Bakancs Ferkó. Gál Ferenc neve. Mesélőmre (az 1980-as években) idős édesanyja rászól:

Në mond el! – hogy mit jelent. Bakancsos Gál Ferencként emlegetik 2014-ben (Vajda N.): pöttöm ember, alig 55 kg, de ormótlan bakancsokban járt.

BAKANCSOS I. Bakancs.

BALOG /Nem ismeri./ Balog Almási: *balkezes vót az ükö-regapám* – mondja Torma Ferencné Almási Erzsébet 1990-ben hetvenéves asszony. 2013-ban Balog Almási Esztert emlegetnek (Vajda). A faluban a XIX. sz. eleje óta él Balogh-család.

BARI /Bari (Szellelki-család): az uraság juhásza volt, s ezért 'bari'-nak, azaz 'bárányká'-nak nevezték. A tódási versben: „Kukorékol a kakas / Bari Antiéknál”./ Bari, Bari Szellelki. Apjuk, az öreg Szellelki nevezte el így a gyermekeit (más szerint az öreg Szellelki az unokáit): *Bari, Burga, Bënga, Bugyur*. Így is sorolják: *Bugyur, Bënga, Bari, Burga*. Rajtuk maradt. Báránytermészete miatt becézte Barinak e fiát az öreg Szellelki? – ma már nem tudjuk. Az 1950-es években Szellelki János neve Janó Bari (KovácsMonogr). 2014-ben sorolják Vajdának, mi a négy Bari Szellelki (testvér) csúfolódó neve: Bari Janó, Bari Ferkó, Bari Panna, Bari Matil.

BASA /Basa (Oláh-család): olyan, mint egy török basa, a tódási gúnyversben: „Kínálgatják a nagylányt / Basa Mihályéknál”./ Basa Karcsi – öreg Basa Karcsi –, Oláh Basa Károly Oláh Károly volt, a Kis utcában lakott. Ő Basa Mancsi néni apja. Károly bácsi apja után Oláh volt, de Basa Szellelki nevezetű anyja után mindenki Basának nevezte. (Vajda N.)

BASZKIANYÁD /Nem ismeri./ Baszkianyád Rozinak is hívják az ezredfordulón azt a nőt, akinek állítólag ez a szavajárása.

BÁBAASSZONY /Nem ismeri./ Bábaasszony utcája – ott lakott a falu utolsó /?/ bábjája, Szabados Annus néni.

BÁKOS /Bákos (Hegedűs-család): állandóan náthás volt, s 'mákos' helyett 'bákos'-t mondott./ Nem ismerik.

BÁRÓ /Báró (Hallai-család): bárói ősiükkel büszkélkedett, s a név rajta maradt./ Báró Barta, Báró Laci, Laci bácsi, akinek a fia Kis Báró (I. ott); Báró Józsi – állítólag anyai ágról öröklődött a Báró nevezet (Vajda N.). Báró Hallait ma nem említene.

BÁROS /Nem ismeri.) A névadás oka, hogy az illető (Fodor Mátyás) a faluban több, bárnak nevezett szórakozóhelyet is működtet.

BETLEHEMES /Nem ismeri./ Az 1920-as években Sallai (Feri), az a betlehemös tartotta kekecsi házában a gyerekeknek a kis citerabált. *Betleheemes Sallai*.

- BĚKAI /Békai (Nagy-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Nagy, Bekai Nagy, Békai Nagy. A másik Nagy: Boci Nagy, Nagy Pál. *Békai: Nagy. Ki nyírt mög? Békai a dohánvágóval! Így csúfolták.* 2013-ban Vajdánál (107) Békai Matyi bácsi, Békai Matyi fordul elő, s e magyarázat szerint a név a Békásiból lett, mert Nagy Mátyás szerint Békásmegyerről származott a család.
- BĚNGA /Benga (Szellelki-család): nem tudni, miért./ Benga, Běnga, Běnga Szellelki – hogy miért Běnga, nem tudják. Szalontán a 'běnga' ördöghöz hasonló, Makón a gyomor megnevezése. „Beléállt a benga. A benga cigány eredetű szó, jelentése ördög” (Rostás-Karsai: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár 23). A szólás értelme: „belébújt az ördög”, illetve az ideg, idegesség; „ideges, rájött a bolondéria” (M. Ny. 491). Az Aradon élő Szellelki Mihály megnevezései Kisiratoson: Misu, Běnga Misu, Běnga Mihály. 2014-ben Vajdának magyarázzák, hogy Benga János bácsit az anyjáról nevezték el. L. még Bari, Csattogó Běnga!
- BIN LÁDEN /Nem ismeri./ Barják János neve. A Nyugati Jelen 2005-ös évkönyve mutatja be világrekord méretű szakálla miatt. A jókora bajusz 'kiterítve 1,26 m hosszú. Valamiért Bin Ládennak hívta a falu.
- BIRKÁS /Nem ismeri./ *Birkás Némöt, Birkás Némöt Feri bácsi: vagy tizennyóc évig birkás (juhász) vót.* Birkás Feri bácsi. Németh Ferenc neve.
- BITANG /Nem ismeri./ Bitang Jani bácsi; mindig mönt kérögetni – magyarázzák 2014-ben.
- BIVALYOS /Bivalyos (Terék-család): a faluban egyedül ő tartott bivalyokat./ Bivalyos Terék, Bivalyos Matyi: Terék Mátyás. A másik Terék Mátyás Gazsi Matyi, l. Gazsi. *Bivajos, Faragó Lajos. Vót nekik bivajuk.*
- BÍRÓ /Nem ismeri./ Tóth Károly neve. Hogy miért, nem tudják.
- BOCI /Nem ismeri./ Boci Nagy, Nagy Pál, Nagy Pali. Vajda N. gyűjtése szerint Boci, Boci Tibi (avagy Bocik, Bocik Tibi) édesanyja, Bocik Kata nevéől kapta e megnevezést; apja Boci Pali volt.
- BOGNÁR /Bognár (Gáll-család): bognár volt a mestersége./ Gál Józsi Bognár Józsinak is hívják.
- BOJHOS l. Bolyhos.
- BOKSÓ /Nem ismeri./ Boksó Oláh Attila, mert műtét után nagyon húzta a lábát; így lett Sánta kutya, majd Buksi, végül Boksó.
- BOLDI /Boldi /Tóth-család/: apjának Boldizsár volt a keresztnéve./ Boldi, Tót Boldi János, Boldi Tóth János. A Boldi a Boldizsár becézése.

- BOLOND /Nem ismeri./ Bolond Matyi: Almási Matyi. Mokrán van az elmegyógyintézetben. Gyakran fára ült, szaladt körbe a futballpályán levetkőzve, télen is. Mikor el akarták vinni, fölment a padlásra, onnan dobált cseréppel. (Vajda N.)
- BOLONDOS /Bolondos /Gáll-család/: terhelt volt./ Bolondos Gál, Bolondos Gál Jani.
- BOLONDVONAT /Bolondvonat (Papp-család): állandóan sietve, futva járt./ Bolondvonat, Bolondvonat Pap. *Mönt, mint a Bolondvonat*. Mindig sietett. Unokája Kisvonat, l. ott!
- BOLYHOS /Bolyhos (Kása-család): betegségéből fölgyógyulva, fogadalomból éveken át nem vágatta le a haját./ Bolyhos Kása – a sok Kása(-család) közül az egyik, tehetős volt. Nem tudják, miért *Bojhos*. BORBÉ l. Borbély.
- BORBÉLY /Borbély (Németh-család): borbély volt a mestersége; a tudási versben: „Borotválják az embert / Borbély Ilkáéknál”./ *Borbé Jani, Borbé, Némöt Jani, Borbé Tót(h), Pisti, Tót Borbé, Borbéj Tót Pali, Borbéj Antal, Borbé Antal János* – meg Prágai Antal, ez a két Antal család él a faluban. Férfifodrász a szakmájuk. A Kurtuczok közt is akadt, l. Úriborhé! L. még Fodrász, Iparos, Kisborbély.
- BOROS /Nem ismeri./ Oláh Boros. Két Oláh család volt, a rokonság után (?) hívják ezeket Borosnak. Boros-család a faluban, legalábbis az általunk átnézett adattárak szerint, sosem élt.
- BORSI /Borsi (Hallai-család): Borsból származott a faluba./ Helynévben: Borsi-tanya. Ezt a Hallai-ágot az 1950-as években is Borsinak hívták. 1829-ben és 1836-ban él a faluban Borsi, későbbi adatot nem találtam Kisiratoson e családnévre. Egy innen elkerült férfit 2012-ben is *Borsi Hallai János*ként említene. A Hallaiak családi fészket 2014-ben Borsi-háznak hívják.
- BÓGYI /Nem ismeri./ Bógyi Panni, Barják Jánosné. A Bógyi talán lánynév, mondják. Más vélemény: Bógyi mama Bógyi Barják, a Bógyi a második asszonyneve. Tehát nem bizonyos, hogy a Bógyi ragadványnév, ámbár a faluban a Bógyi családnév ismeretlen.
- BÓTOS /Nem ismeri./ Bótos Almási kereskedő (boltos) volt.
- BÖGŐ /Nem ismeri./ Zámbori Antal csúfneve. Mély hangja van, mint a bögőnek. Először Bögősnek mondja emberem, majd kiigazít: Bögő.
- BŐRŐS l. Bűrös.
- BUGYUR /Bugyur (Szellelki-család): mindig kis szatyorral járkált./ Bugyur, Bugyur Szellelki – l. Barinál a többi Szellelkit! Az 1980-as években a helyi kolhoz elnöke Szellelki (Bugyur)

- József – 1. még Elnök! Hogy miért Bugyur, nem tudják. A 'bugyor' itteni változata lehet.
- BUKSI /Nem ismeri./ Oláh Attila ragadványneve előbb Sánta kutya, majd Buksi, végül Boksó.
- BULA /Bulla /Vígh-család/: édesanyja családnéve után kapta ezt a nevet./ Bula, s nem Bulla, mondják. *Bula Víg – a felesége vót Bula(-lány)*. A XX. században mindig élt Bula családnévű ember a faluban.
- BUMBU /Nem ismeri./ Bumburól, a kürtösi csőszről lett Bumbu Juhász Anti. A csősz Bumbu nagyon szerette a pálinkát, de hogy a nevét miről kapta, nem tudni. Csak küldték a traktoristákat hozzá: ezt vigyél Bumbunak, azt hozz Bumbutól; a traktorista Juhász Anti meg folyton emlegette, Bumbu így, Bumbu úgy, ezért ragadt rá. Az emlékezetben Bumbu mint Dumdu is megjelenik. (Vajda N.)
- BUNDÁS /Nem ismeri./ Bundás Gáll. Bundás Gál Jani, mert már gyerekkorában nagyon szerette a bundás kenyeret.
- BUNKÓ /Nem ismeri./ Az egyik helybéli férfit – nem kis ellenszenv lehet az oka – e több mint gúnynévvel (gúnynév + vezetéknev) említi valaki többször is a kilencvenes évek végétől. *Bunkó ...* Hogy úgy mondjuk, igyekszik ráakasztani, rászoktatni e névre a hallgatóságot.
- BURDICS /Burdics (Magyar-család): kis vakarcs emberke volt. Burdics: vakarcs, apróság. A Kis-utcai gúnyversben: „Elzavarták a nagylányt / Burdics Janiétól”./ Nem tudják, miért Burdics ez a Magyar.
- BURGA /K. F. névtára nem ismeri, de a tódási gúnyversben: „Zsákkal lopik a dohányt / Burga Pistáéknál”./ Burga Szellelki, Burga Gazsi, Burga Rózsika. Burga még Lévai László a Tódáson: *Ojan bolondos embör vót! Befingott az ablakon*. Csak azt tudják, kitől származik a Burga név, de hogy mit jelent, nem is sejtik; 1. Bari! A Hajdúságban a 'burga' disznófalka. „A külföldi országok és városok neve egyébként is gyakran fordul elő a helynévkincsben. A Burgundia (néha: Burga), Amerika, Osztria... névvel a helynévgyűjtő gyakran találkozunk” – írja Szabó T. Attila (Művelődés 69). A Bihari népmondák című kötetből kiderül (37), hogy a német Burgból lett Burga Szalacson falurész és utca. Ez a két Burga tán arra utal, hogy helynévi eredetű e kisiratosi ragadványnév.
- BÜSZKE /Büszke (Gáll-család): gőgös ember volt. *Büszke Gál: zsíros Gál, kulák*. Büszke Gál József. Büszke (Lévai-család): rátarti, gőgös ember volt./ *Büszke Lévai, kekecsi*.

- BŰRÖS** /Bűrös (Tóth-család): bőrfölvásárlással foglalkozott./ Nem ismerik.
- CÁNYA** /Nem ismeri./ *Kis a rőndös neve, cigány. Kicsi, alacsony embör* (1992). Nem tudják, miért Cánya.
- CECE** /Nem ismeri./ Cece néni Godóék szomszédja a két háború közt a Nagyfaluban. Említi (vezetéknév nélkül) Godó Mihály jézustársasági atya önéletrajza (23).
- CIGÁNY** /Cigány (Lévai-család): sötét volt a bőre./ Cigány Lévai, Lévai Lajos, Cigány Lévai Lajos: barna, erős ember volt. Vastag Mátyás lánya: Cigány Katyus, Vastag Katyus. Vastag Mátyás híres cigányprímás, Sztradvári hegedűje volt! Egy utazó megvette tőle. Áron felül vette, de Bukarestben több százezer lejért adta el. Nem tudta szegény! A '30-as években volt – regéli apám. Cigány Almási, Cigány Almásiak; Cigány Pista bácsi az 1990-es évek elején halt meg. Cigány: ifj. Tóth László sötét bőrszíne miatt.
- CIKÓ** (Tóth-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Cikó Tót. Cikó Panni. Cikó Jani. Cikó Laci: Cikó Tóth. Az anya – nagyanya – neve után (Vajda N.). *Tót Istvánék a Gróza téren laknak, űk a Cikójék! Cikó Tót István apja...*
- COMBI** /Nem ismeri./ Torma Béla egyik csúfneve a Combi, amely, akár a Combos, a megnevezett testalkatára utal. L. még Fűles!
- COMBOS** /Nem ismeri./ Torma Béla másik csúfolódó neve a Combos, amely a Combi párja - 1. ott! Ismertebb ragadványneve a Fűles, 1. ott!
- CUCI** /Nem ismeri./ Lazok Mihály kovácsmester fia Cuci, maga is kovács az 1930-as, 1940-es években. Nagydarab, tán ezért 'cuci' (dundi?). A Cuci, Cucinál helynév is. A fiatalok nem ismerik.
- CUJKA** /Nem ismeri./ Cujka, Pap Anti. Pap Cujka. Sokat ivott, innen e név.
- CUKRÁSZ** /Cukrász (Molnár-család): cukrászmesterséget tanult./ Molnárra mondják: Cukrász. Sofronyáról van, talán ott árult cukrot – mondja egy középkorú kisiratosi. A meglett falubeli jobban tudja: *Cukrász, Mónár, Cukrász Mónár, Cukrász Mónár Anti, Mónár Anti. Állítólag 1944 végén a grancsár, aki egymaga gyűjtött vissza (valamennyi itteni határőr közül), vele járt át Magyarországra rabolni.*

CSATTOGÓ /Benga Szellelki további ragadványneve./ L. Csattogó Bënga!

- CSATTOGÓ BÈNGA /Benga, csattogó Benga (Szellelki-család): éjszakánként fehér lepedőbe burkolózva és tenyereit csattogatva járt alá-fel az utcán, az egész falut rettegésben tartotta. Amikor egy öreg ember megleste és fejbe akarta ütni, ezt kiáltotta: „Pista bácsi, ne bántson kend, én vónék a csattogó Benga.” Ez a név ragadt aztán rája./ Hogy ez a Bènga Szellelki miért Csattogó is, nem tudják. L. még Bènga!
- CSÁRDÁS /Nem ismeri./ Uglovics D. nevű cigány ember ragadványneve (1992).
- CSÁRINGER /Nem ismeri./ Farkas nevű roma ember neve. Mint mondják: Zerindről került ide, ő hozta magával a nevét. Jöttek hozzá a cigányok, *Hun az a csáringer?*, rajta maradt. Zenész volt, hegedűs. Csáringer, Csáringör, Csáringör Mancsi, Csálinger Marci vagy Csányinger Mancsi – néhai Hamza Mancsi (Margit) cigányasszonynak Csáringer a második férje volt.
- CSEHÓCKI /Nem ismeri./ Záhorszkít Csehóckinak hívják. Csehócki Sanyi: Tapasztó Sándor, Tapasztó Sanyi. Csehócki Józsi: Tóth Józsi. E név eredetére nem szolgálnak magyarázattal. Valószínűleg a vezetéknevű szláv (‘csehszlovák’) eredetére utal.
- CSENTRA /Csentra (Tapasztó-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Ma sem. Bizonyára a középpontoz, beállít, középre ad, összpontosít jelentésű román, csentrának ejtendő „centra” szó áll e név mögött.
- CSEREPES /Cserepes (Tóth-család): neki volt az első cseréppel fedett háza a faluban./ Cserepes Tót Károly. Cserepes még Czank Erzsébet. Hogy ez a Czank család miért Cserepes, nem tudják.
- CSIKÓS /Nem ismeri./ Ismeretlen vezetéknevű férfi az 1950-es években, aki lóvásárlással és lókötéssel foglalkozik: Csikós Jóska (KovácsMonogr).
- CSIRKE /Csirke (Kiss-család); egy csirke miatt összeveszett a szomszédjával. Csirke (Tóth-család): egyszer a csirkéi mind elpusztultak. Kis-utcai gúnyversben: „Három véka csipedet / Csirke Janiéknál”./ Csirke Jani, Csirke Vilmos. Kis, Kis Csirke Jani: a XX. sz. elején élő *Fiú, árul vót hírös, hogy mögbaszott egy lovat*. Csirke Rozi Indíccs Matyi öreganyja volt. A XV-XVI. századi aradi nevek közt Csirke (Márki 1. k.). „csirke/Bernát” Aradban a XIX. század végén, itt a csirke csúfnév (Arad/III). Kisiratos 1882. évi kataszteri térképén: „Kiss/csirke” földje. Ma nem tudják, miért ‘csirke’ Tóth avagy Kiss gazduram.
- CSÍRA /Nem ismeri./ Csíra Annus – a hormonok rendellenes működése miatt férfias nő.

- CSONKA /Nem ismeri./ Csonka Gál(l): 86 évesen halt meg. *A füle
lë vót vágva* (1992).
- CSONTOS /Nem ismeri./ Csontos, Csontos Faragó. *Focizott, s
bütyközték, nem fájt (neki)!*
- CSOPA /Nem ismeri./ Csopa Gál, vagy Csósz Gál – Gáli János csósz,
a Gyöp-szélen. Talán sántasága miatt hívják Csopának is
csósz bácsit, s akkor összefügghet a hasonló felföldi tájszóval
(a nép egy része arról a tájról jött ide): a 'csopak/csapák' kis
termetű embert, és sérült szarvú jószágot jelenthet ÚMTSz
I/882).
- CSORBA /Nem ismeri./ Csorba Jóska, Csorba Némöt Jóska húsz lovat
hozott át Magyarországra fényes nappal (1945-ben). Németh
József csempészettel foglalkozott. Ma Csorba Misa: Németh
Mihály. Hogy miért Csorba, nem tudják.
- CSÓDÖR /Nem ismeri./ Csődör Korpa Jani, Ez (mármint hogy
Korpa-család a faluban) csak egy van. Mégis van neve. Mert
nagyon nőzött fiatal korában. Ezt nem kellene mondanom.
Nem biztos, csak ráfogták – magyarázza regélőm.
- CSÓDÖRÖS /Nem ismeri./ Csődörös Árvai, Csődörös: az öreg
Árvai Jani (bácsi) csúfolódó neve volt, míg élt. Nyugalomba
vonulásáig, évtizedeken át ő gondozta a kisiratosi lóvilágot
éltető s nemesítő állami méneket.
- CSÓSZ /Nem ismeri./ Csósz (Ormai József) meg én 1940 szeptembe-
rében együtt vágtunk neki a határnak. Csószók voltak, nem ez az
igazi neve – regéli apám 1980-ban. Csósznek és Csósz Gálnak
hívják ma Gál Janit, akinek a másik neve Csopa, l. ott!
- CSULA /Nem ismeri./ Csula Gál Gál Janinak az édesapja volt.
2014-ben Csulának Szalai Csabát
nevezik. Csula, mert annak is, ennek is eláll a füle.
- CSUTKA /Nem ismeri./ Özvegy Kunszabó Mária: Csutka Marcsa.
Kunszabó Kakuk Györgynek a felesége
volt. Hogy miért Csutka, nem emlékeznek.
- CSÜNG /Nem ismeri./ Csünk Pista, Csüng, Csünk, Csüng Pista –
Balogh Pista, téesz-kocsis vót.
Incselkedtek vele: – Csüng még, Pista?! Agglegény vót. –
Csüng! – mondta. Csünknek is mondják megfedkezve az
eredeti jelentésről. (Vajda N.)
- CSÜVES /Nem ismeri./ Csüves Gál. *Nagy fiú, magas* – ezért.
- DADRI /Dadri (Hallai-család): beszédhibája volt, dadogott./ Dadri
Hallai: dadogott. Voltak a gazdag meg szegény Hallaiak, a
szegényeket nem csúfolták. Az egyik Dadri Hallai gépész volt
a két háború közt.

- DAGESZ /Nem ismeri./ A Gulyás család egyik terebélyes hölgytagját hívják így a háta mögött.
- DAKA /Dake (Schupkégel-család): a román „daca” (ha) szót keverte a magyar beszédbe./ Supkégel nem tudott magyarul, az volt a szavajárása, hogy ’daka’. K. F. még a név romános változatát jegyzé, negyedszázad múltán már csak a megmagyarosodott, idegenségét elvesztő hangalak él.
- DAKE I. Daka.
- DANDÁR /Nem ismeri./ Puja nevű román rendőr egyik csúfneve, l. Zsarnok.
- DANDÁRTÁBORNOK /Nem ismeri./ Puja nevű román rendőr egyik csúfneve, l. Zsarnok.
- DÁNYÉL /Dányel (Hallai-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ 1847-től 1882-ig szerepel gyűjtésünkben a Dániel vezetéknev. Nyilván a Dániel (keresztnev) becézése a Dányel. 2013-ban röndös névnek tartják a Dányélt, állítólag Dányél Örzse, Örzsi, Dányél Örzsi hivatalos neve (Vajda N.).
- DENA /Nem ismeri./ 2014-ben fiatal ragadványneve, l. Dögész.
- DIDANC /Didanc (Simon-család): így nevezete a nagymellű nőt, a név rajta maradt./ Nem tudnak róla. A Simon családnév a XX. század derekáig fordul elő Kisiratoson.
- DIDILI /Névtárában nem említi, de a nagyfalusi gúnyversben megjelenik: „Étetik mán Didilit / Bogdán Laciéknál”. A jegyzet: Didili János cigány, másfél évtizede a falu disznópásztora. Ha a disznókat jól párosítja, a gazda megvendégeli és megajándékozza./ Oláhcigány csürhész a II. világháború utáni tizedekben; a rendes neve Gaudi Mihály – állítják az 1980-as években. Talán azért didili, mert kövérkés, félmeztelenül jár, szőrös mellű, kissé lelógó csöcsű ember volt a megboldogult.
- DIDU /Névtárában nem említi, ellenben a Kis-utcai gúnyversben ragadványnévként (vagy becenévként?) szerepel a Didu: „Hízlalik a nagymamát / Deák Diduéknál.”/ Embereim nem tudnak róla.
- DOBOS /Nem ismeri./ Dobos Kovács, Pista bácsi – öregember, valamikor zenész volt. *Dobos Torma: Zenébe vót dobos.*
- DOBÓ /Dobó (Csonka-család): kövér ember volt, akkora pocakkal, mint egy dob./ Mára eltűntek a Csonkák a faluból.
- DOKI /Nem ismeri./ Almási Bélának, a falu legendás körorvosának, tájház- és Máltai szeretetotthon-alapítójának a ragadványneve. 2014-ben is emlegetik Dokiként a már elhunyt Almásit, de kerül új: Falkus Endrét így is hívják.
- DOKTOR ÚR /Nem ismeri./ Vászón Kása, Kása Antal: Doktor úr! Szanitár volt harminc évig a faluban, az ő

magángyűjteményéből lett a falumúzeum. Anti bácsi, a múzeumos ember, aki Pipás is volt.

DÖGÉSZ /Nem ismeri./ „Fűrész, Doki, Dögész, Skace, Sztocsek, Kopasz, Bugyur, Keszi, Farkas, Dena, stb. nem tudok magyarázatot mindegyikre, de utána nézek. Ezek mind fiatalok” – közli velünk AV 2014-ben. Hogy aztán valaki elárulja: Sarusi J-t emlegetik így, mert mészáros (más szerint hentes) az eredeti mestersége.

DUMDU l. Bumbu

EDDÁS /Nem ismeri./ Eddás Karcsi: Kovács Károly – a pesti Edda zenekar rajongója?

ELNÖK /Nem ismeri./ A kolhozalapítástól vagy harminc évig Szanda Antal nagynemzetgyűlési képviselő a técesz elnöke. Az utcát, ahol lakik, a nép róla nevezte el. Az új kolhozelnököt is megtisztelik az Elnök névvel: Szelelki Bugyur Józsefet, akit 1990 legelején vált le a nép. Szanda elvtársat Öregelnöközi is a falu, l. Öreg, Öregelnök!

ESPERES /Nem ismeri./ Esperes, vagy Öspörös; Túri (Thury) László az 1980-as, 1990-es években a falu plébánosa, aki egyben az aradi magyar katolikus esperesség vezetője. L. még Pap!

FALU JÁNOSKÁJA /Nem ismeri./ Gulyás János, Falu Jánoskája: mert ő volt a forspontos, hintós a tsz-ben. Apjára mondták: Laposi Gulyás.

FARKAS /Nem ismeri./ 2014-ben fiatal ragadványneve, l. Dögész.

FASZI /Nem ismeri./ *Faszi Jani, Lolé a röndös neve, a Kisúcán. A bátyját hívták Faszinak, rámaradt. Vagány kis köjök vót!*

FINÁNC /Nem ismeri./ Finánc Szalai György. Van másik Szalai György is, megkülönböztető név.

FIRCANG /Nem ismeri./ Simony Anti bácsit elnevezték Fircangnak, mert járta a falut fűrészelni. Mindig szaladt; ha kérdezték tőle, Hová mész?, azt válaszolta: Fircalogni. Nem fűrészelni... Másképpen Firgáncs, l. ott.

FIRGÁNCS /Nem ismeri./ Firgáncs: sokat fűrészelt – Firgancs, Simon Antal, fűrészelt házról házra. Miközben fűrészölt, ezt mondogatta: Fircang-marcang! Mikor Kürtösre gyalogolt, és egy-egy szekér megállt mellette, hogy fölvegyék, az öreg nem szállt föl: Nem, mer sietők! (Vajda N.) L. Fircang.

FODRÁSZ /Nem ismeri./ Fodrász Franciska: Gulyás Franciska, mert fodrász (Vajda N.).

FRÁTYE /Nem ismeri./ Árvai Gergelyt Frátyénak hívják/hívták a kürtösi gépállomáson vele dolgozó román gépésztársai. E nevet

csak igen szűk körben ismerik a faluban. A román „frate”: testvér, barát, pajtás, társ, koma.

FÜLES /Nem ismeri./ Füles, Combos, Combi – ennyiféleképp hívták (a XX. század második felében), s emlegetik még néha iskolatársai az időközben elhunyt Torma Bélát. Fülesnek elálló fülei, Combosnak, Combinak kicsi, erős lába miatt nevezték el.

FÜTYÜLJ /Nem ismeri./ Németh Mihály ragadványneve, 1. még Nőfüttyüjj!

FŰRÉSZ /Nem ismeri./ Hivatalos nevén Hüggel Peti (Vajda N.), 1. még Dögész. Fűrész ragadványnévvel azért illetik, mert kedvence a tévé vasárnapi mesesorozatának Fűrész Oszkárja.

GABÓCA l. Kabóca

GAZSI /Gazsi (Szellelki-család): egyik elődjének Gáspár volt a keresztnéve./ Gazsi Jani bácsi, Szellelki – a fia Gazsi Pista. Gazsi Szellelki, másképpen Kutyas – 1. ott! Gazsi Matyi: Terék Matyi neve. A másik Terék Mátyás Bivalyos Matyi, 1. ott!

GÁJER /Gájer (Almási-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják. / *Fodrász vót, a felesége rontotta mög mamát. Elbájolta, búbájos vót* – a század elején. Ma Gájer: Almási István csúfneve, a nővére is mondják. *Gájer Almási, Gájer: a mustohaapjuk Gájer vót.* Egy szem adatot találtam a Gájer család ittlétére: a nyilván német származású Geier Annát 1919-ben temették Kisiratoson. A környező falvak közül Mácsán, Németszentmártonban élt egykor jelentős számú németség, s került több német gazda is a Kürtöshöz tartozó Kútas-pusztán.

GERENDÁS /Nem ismeri./ Gerendás: Szécsényi Pista, a kocsisok nevezték el így. Szécsényi kocsis csúfolódó nevét nem tudják megfejtetni.

GÉMES l. Gémös

GÉMÖS /Nem ismeri./ Id. Tóth László egyik ragadványneve felesége leánykori neve (Gémes) után. Gímös is. L. még Aranyom, Padurány, Pocok.

GÍMÖS l. Gémös

GODA /Goda (Kotroczó-család): nagyevő volt, sokat evett, mint a gödény./ Nem említik. Goda-család ma is él a faluban.

GORILLA /Nem ismeri./ Varga István csúfneve volt. Néhány éve, egy búcsún fölakasztotta magát. Nem mondják, miért volt Gorilla.

GÓLYÁS /Nem ismeri./ Gólyás, Gólyás Kovács. Gójás, mer gójafészek vót a házukon. Ez a tény ma már Kisiratoson is figyelmet kelt, miután a csatornázás és a gyakori szárazság miatt eltűnt a gólyának eledelt biztosító mocsárvilág. Gójásék Nagyaluban laknak, házuk tetején gólya költött. Kovács Jani bácsi (öreg Kovács Jani bácsi) Gólyás Kovács Jani. A fiára is mondják. A fiának a fiára meg hogy Kis Gólyás (l. ott). Kovács Jani ő is (Vajda N.).

GÖRBE /Görbe /Gáll-család): hatalmas termetű ember volt, erősen hajlott háttal./ Görbe Gál, Pista bácsi: Gál István. Hajlott a háta.

GÖRÖG /Görög (Gáll-család): a név eredetének magyarázatát nem tudják./ Ma is említik. Görög-család a faluban sosem élt.

GÖRÖGDINNYE /Nem ismeri./ Görögdinnye Gál: *Kövév vót, kis, alacsony embör – Gál Janira mondjuk, hogy Görögdinnye.* Gál Jani bácsi neve Görögdinnye. Dinnyével foglalkozott, rajta maradt (Vajda N.).

GUGÁS /Gugás (Gáll-család): golyvája volt. Gugás (Kovács-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ *Gugás Gál: a körösztí Gál. Mögoperáták a nyakával.* Gugás Kovácsról nem tudnak.

GUNÁR /Nem ismeri./ Gunár Jani, Gál Jani, Gunár Gál, Gunár Gál Jani: *Tyúkszöme vót, ārul, hogy rosszul járt.*

GYURA /Gyura (Tóth-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Hodács és Huszár pap közt, 1952 táján György káplán, másképpen Gyura káplán a falu papja. Arról volt híres, hogy a fogságból hazajöve szépen dalolt. Kilépett (papságából) – mondják. Teljes neve Tóth György. 1866-tól 1925-ig találtam adatokat, amelyek bizonyítják a Gyura családnév itteni előfordulását. Mindamellet a Gyura a György becézése.

GYUSZI /Nem ismeri./ Őze György feleségének mondják, hogy Gyuszi Mancsi.

HAJÍCS KI /Nem ismeri./ Ö. K. M. magyarázza az 1970-es évek végén: a zsírra mondta Kurtucz Pista bátya – 1. Hajícsukki!

HAJÍCCSUKKI /Nem ismeri./ Kurtucz Pista bátya disznótorban mondta valamire (ami nem kellett, s bizonyára többször ismételte): Hajícsuk ki! – mondják 1990-ben. Rajta maradt. Talán a 'Hajícs ki' (Hajítsd ki!) az eredeti, l. ott! Kurtucz Istvánt a Kántor név is megillette, l. ott!

- HAJZLER /Nem ismeri./ Tóth András ragadványneve volt a Hajzler, mert a Hajzler-dűlőben lett földje, s nyerte a Hajzler András nevet.
- HARANGOZÓ /Harangozó (Kiss-család): nemzedékről nemzedékre ők voltak a harangozók./ Régebben Harangozó Szatmári. Harangozó László Feri – most is harangozó, csak Aradon (1982-ben). *Harangozó Horvát János: harangozó vót, de el akarta szeretni a papkisasszonyt. Idős embör vót, de szép embör! Vagy harminc évig volt harangozó, sekrestyés, de elűzte az ez előtti pap. A bátyja sírásó.* Nyilván mindenkire ráragad a Harangozó név, ha ő a templom harangjainak a húzogatója. Kivétel az 1980-as évek elején az unokahúgom. K. E. vállalkozó férfiember híján az egyház harangozója, ám egyszer sem hallottam, hogy Harangozóként említették volna. Talán mert a falunak is furcsa volt az asszonyharangozó, s mert rövid ideig tartott harangozósága.
- HARI /Nem ismeri./ Hari Hallai Pista bácsi. Hogy miért Hari, nem tudják. Állathajtó szó, tán ezzel függ össze.
- HASZNOS /Hasznos (Gáll-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják. Hasznos (Hegedűs-család): az volt a szavajárása, hogy „hasznos”./ Hasznos Pap: Pap Anti neve, az anyja Hegedűs, rajta maradt – mondják. Az anyja bizonyára Hasznos Hegedűs lány. Hasznos Hegedűs: az öregapjuk fukar volt, ezért mondták ’hasznos’-nak. L. még Kopasz! Hasznos Gállra nem emlékeznek.
- HORVÁT /Nem ismeri./ László Horvát(h) – az anyja második férje után, l. László!
- HOSSZÚ /Nem ismeri./ Faragó László ragadványneve. Hosszú, mert magas.
- HÓHÉR /Nem ismeri./ Kása Istvánnak mondják. Hülyéskedett a csárdában, hogy *Gyűn a hóhér!* A végén rajta maradt a fiatalemberen. Nagyon erős fiú volt.
- HÚVÖS /Húvös (Almási-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Nem említik.
- ILLÉS /Illés (Horváth-család): apja Illés volt, őt is így szólították./ Illés Horvát: öregapja Illés, ez volt a neve, Horvát Illés. Rajtuk maradt. Sírásó és orgonanyomogató az egész család.
- INDÍCCS /Nem ismeri./ Indícscs: Németh Ferenc s Németh Mátyás. Indícscs Matyi, Indícscs sógor. A kocsmából így küldte őket haza a párjuk: Indíts! Apa, s fia, mindkettőt így hívják, hívták. A családnak nagyon ellenére van e csúfnév, rokontól sem veszik jó néven, ha a ház urát evvel tiszteli meg.

- IPAROS /Nem ismeri. Iparos: Tóth Tibi, borbély: ha ivott, azzal kérkedett, hogy Én vagyok az Iparos!
- JULIS /Nem ismeri./ Julis Godó: Godó Ferenc ez is, akár Pufi Godó, I. Pufi! A felesége Julis, róla ragadt emberére e név.
- JUPUCA /Nem ismeri./ Újságos az 1970-es években, ő viszi a faluban a megrendelőknak a hírlapokat. Román ember, a rendes nevét nem ismerik. 1990-ben már a csúfnevére sem véleksenek.
- KABÓCA /Nem ismeri./ „Magyar Ambrus bácsi... takács... Száraz sovány ember volt. Kabócának csúfolták. Szál a korbán...” (KovácsMonogr). Ha valóban „szál a korbán”, Gabóca, azaz 'gatyamadzag'; ha a vékonysága miatt utalnak szöcske, sáska alakjára, Kabóca... A két jelentés összekeveredett?
- KACSKA /Kacska (Tóth-család): egy baleset során elvesztette néhány ujját./ Ma nem ismerik e nevet.
- KAKUKK /Kakukk (Kúnszabó-család): szerelemgyerek volt./ Kunszabó Kakuk György; a felesége Csutka Marcsa, özvegy Kunszabó Mária. Kisiratoson ma már jobbára a hivatalos, román módon jelölik az asszonyt: az ember vezetékneve után a nő keresztnéve következik. Mind ritkábban hallani a magyaros-né megjelölést. Ujj, Kakukk Mihály bácsi, Új Mihály. Kakuk Rozi, Rozi ángyi, Új Rozi: ángyi, Kurtucz Béláné. Hogy miért Kakukk, senki sem tudja. A borsodi Nekézsenyben – D. L.: Az ózdi járás r.n. – a falu első kakukkos óráját birtokló Tóth nevű embert hívták Kakukknak, Kakukkosnak. 1848-tól 1903-ig találtam adatokat a Kakukk családról Kisiratoson.
- KALAP /Nem ismeri./ „Kovács/kalap” az 1882. évi földmérési térképen. Ugyanott „Kovács /kalap/ János”. Ma nem ismerik, illetve talán azonos a Koloppal, 1. ott! KF-nek az 1950-es években készített egyik följegyzése szerint az emberek akkor így magyarázták e ragadványnév eredetét: „(Kalap) Kovács előfogatás vót. Kalap bácsi miért nem cseréli a kalapot? Mert olyan zsíros” (KovácsMonogr).
- KANCSI /Nem ismeri./ Kancsi Barják. Magyarázatot nem mondanak, de nyilván összefügg a szemével e csúfolódó név.
- KANTINOS /Nem ismeri./ „...Károly barátommal, akit Dorobanti falu apraja-nagyja Kantinos Karcsi bácsinak nevez, ugyanis ősidők óta ő vezeti a helyi téesz étkezdéjét...” (Vörös Lobogó, 1988). Kovács Károly volt az 1980-as évekig a téesz-étkezde vezetője.
- KARMOJ /Névtárában nem említi, ám a nagyfalusi gúnyversben szerepel: „Megfiadzott a koca / Karmaj Manciéknál”./ Karmojj

Almási Pista – nem tudják, miért 'karmolj!'. 2014-ben is emlékeznek néhai Karmolj Mancira, de ő Virág Józsi felesége volt, lánykori neve Márton Mancsi, s Nagyiratosról származott ide (Vajda N.).

KATKÓ /Katkó (Korpa-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Katkó Korpa gyerek vette feleségül Kurtucz Jani bátya feleségének a nővérét, aki Micsik lány. Kanadába mentek az első világháború előtt, ott farmerok. Ma nem tudnak a faluban Katkó Korpáról. A Katkó ma is élő családnév Kisiratoson.

KÁBA /Nem ismeri./ Faragó István csúfneve a Kába. *Piált az öreg. A fia Kis Kába*, l. ott!

KÁNTOR /Kántor (Szabadai-család): jó hangú őse a kántorral a templomban versenyt énekelt./ Az 1930-as években volt egy Kántor Palesi, családnevét az emlékező nem tudja – talán ez volt Szabadai. Kántor, Kántor Kurtucz Pista bátya, Kurtucz István: a falu ez idáig leghosszabb ideig működő parasztkántora. Kántor Faragó, Kántor Faragó János – Pista bátya után ő lett a kántor. Testvérek a szíjgyártóval, Pápaszömes Faragóval. ... Kántor Ica a harangozó az 1990. évek elején. Kántor Margitként is emlegetik az ezredfordulón Falkus Margitot, a falu kántorhelyettesét. Kántor Almási Laci ragadványneve az Aranyom is, l. ott.

KERESZTI l. Köröszi!

KERTÉSZ /Nem ismeri./ Kertész Kristóf Béla: kertészkedett, vezette a téesz-kertészetet. Két Kristóf Béla volt, a másik Lenin, l. ott!

KESZI /Nem ismeri./ Keszi, Keszi Miklós. A felesége után hívják így, akinek Keszi Katus, Kati néni a neve.

KIKIRI /Kikiri (László-család): kukorékolásáról nevezték el. A Kis-utcai gúnyversben: „Agyba-főbe csuklanak / Kikiri Matyínál”./ Ma nem ismerik; valószínűleg végleg kikukorékolta magát, s a kisiratosi sírkertben alussza az igazak álmát. 2014-ben így emlékeznek rá: „Kikkiri Matyi mindig szaladt a nők után; öregembör vót és így köszönt nekik: Kezítcsókolom, kityaszon!”

KILENC /Névtárában nem említi, ám a nagyfalusi gúnyversben: „Bagzatik mán a nyulat / Kilenc Ferkóéknál”./ Kilenc Ferkóról embereim nem tudnak.

KIS /Kis, Kiskása (Kása-család): kistermetű, s a jómódú Kásanemzetségben társadalmilag is 'kicsi': zsellér volt./ Míg K. F-nek egyetlen Kisnek csúfolt embert (családot) említenek az 1950-es években az iratosiak, az 1980-as években szinte vég nélkül

sorolják a különböző Kiseket. 1: Kis Balogh – kis ember volt, elment Aradra. 2: Kis Fodor Béla, Kis Fodor (amúgy Rövidlábú is) – mert kicsike; a másik nagy Fodor, de nem így mondják. 3: Kis Gál Jani, másképpen Luca Jani, l. ott! 4: Kis Kása József, Jóska bácsi. *Alacsony vót, mint én. Azt mondta, hogy lógos ló lenne; ha látott egy menyecskét, ha mögengedné, inkább lógos ló lenne (csak hogy mögkapja)... A lógos lovat két ló mellé befogják harmadiknak.* 5: Lőrincz fia a Kis Lőrinc – *alacsony is, mög....* 6: Kis Magyar, Magyar *alacsony embör vót.*

Gyerekei: Kis Magyar Jani, Kis Magyar Béla. 7: Kis Maróckai – két Maróczkai Mihály volt, a Kis különböztette meg őket. 8: Kis Sallai – mást nem mondanak róla. 9: Kis Sarusi. Míg a múlt században a Sarusi volt a ragadványnév (pl. az 1882. évi földmérési összeírásban e név így szerepel: „Kis (sarusi)”, a századelőn már, pl. az 1911-es kataszteri térképen „Kis Sarusi” – tehát a két név egyenrangú lett, nem derül ki, melyik a családnév, s melyik a ragadvány. 1890-ben született öreganyám Kis Sarusi Borbála, s a család nem tudta, nem tudja megkülönböztetni a név két részét, nem választja szét. Kissarusinak veszi, így is mondja. Ma a faluban csak Sarusi nevűek élnek, az utolsó Kis Sarusi az előbbi Borbála néni volt. L. még Sarusi! A család magát Makóról eredezteti, ám a makai összeírásokban Sarusi nem, csak Kis családok fordulnak elő. 10: Kis Setény, másképpen Setény Antal. *Mi Söténynek mongyuk.* 11: Kis Szanda, Kis Anti, a korábbi téesz-elnök fia. 12. Kis Szekeres – Szekeres fia. 13. Kis Tamás Jóska, másképpen Óriás, l. ott!

A Kis ragadványnevet az iratosiak hol 'kicsi, alacsony ember', hol 'fi', valakinek a fia, hol 'a szegényebbik' értelemben használják. 1982-ben két házat bírt a Kis család – a faluban 1829-től megszakítatlanul él e vezetéknev.

KIS BÁRÓ /Nem ismeri./ Kis Báró: Barta Józsi, Barta Annus néni fia. Az anyja vót Báró nevezetű. Az apja Báró Laci bácsi; ő is Báró Józsi (Vajda N.). L. Báró.

KIS GÓLYÁS /Nem ismeri./ Gójás (l. Gólyás) Kovács Jani bácsi (öreg Kovács Jani bácsi), Gólyás Kovács Jani fiára is mondják. A fiának a fiára: Kis Gólyás. Kovács Jani ő is (Vajda N.).

KIS ILLÉS /Nem ismeri./ Kis Illés Matyi: Horváth Mátyás, az orgonanyomogató. Magyarázattal nem szolgálnak, összetett ragadványnév.

KIS KÁBA /Nem ismeri./ Faragó István, Kába fia a Kis Kába. *Az öreg piált, mindig be vót rúgva.*

KIS MUSZKA /Nem ismeri./ Sallai fia a Kis Muszka – hogy miért, nem tudja emberem. Ha tudja, sem mondja.

- KIS SZŰCS /Kisszűcs (Almási-család): kistermetű szűcs volt./ Kis Szűcs, Kis Szűcs Almási: Almási Ferenc neve. A faluban a XIX. században élt Szűcs nevű család. Kisszűcsök: a Kovácsok a Gyöpszélről (Vajda N.).
- KISBORBÉLY /Nem ismeri./ Kisborbély: Németh János (Vajda N.)
- KISKÁSA l. Kis.
- KISOLÁJ /Nem ismeri./ Kisolájnak, Kisolának, majd még Kisrománnak, Kisrománynak Kurtucz Gergelyt hívták, mert büszke volt állítólagos román származására. Amiből annyi igaz, hogy az öregapja, K. G. mácsai román fiúból lett iratosi magyar, akinek a gyermekei, így Kisoláh atya, Kurtucz János is mélyen magyar érzelmű emberré nevelődtek a színmagyar faluban. S hogy miért Oláj? *Mi oláhot nem mondunk, oláj!* – adja meg az idős férfirokon. Kisromán művezető volt a gépállomáson, sok ember kenyere függött tőle. E sorok rovójának édes unokaöccse, aki sok segítséget nyújtott, míg élt, e munkához.
- KISPATKÁNY /Nem ismeri./ Kispatkány: Almási Attila, a 2011-ben elhunyt kántor fia. A Patkány cigány család, így e ragadványnév nem erre utal.
- KISROMÁN /Nem ismeri./ Kurtucz Gergely csúfneve, l. Kisoláj!
- KISSARUSI l. Kis.
- KISSZŰCS l. Kis Szűcs.
- KISURASAG /Kisuraság (Kása-család): gazdagsága miatt kapta ezt a nevet./ Ma nem ismerik. Azért sem ismerhették az 1980-as években sem, mert akkoriban ismeretlen Kisiratoson a korábbi jómód. A tisztességes szegénység már tehetőségnek számított a dicsőséges Ceausescu korszakban.
- KISVONAT /Nem ismeri./ *Kisvonat Laci: Pap(p) Laci. Kicsi, de gyors járású, mint a vonat. Bolondvonat unokája* (1990). A helyi zenekarban énekel, muzsikál.
- KOLOP /Kolop (Kovács-család): nagy feje volt, mint egy kolomp. Kis-utcai gúnyversben: „Kártyabanda összeül / Kolop Janiéknál”./ Kolop Kovács – hogy miért, nem tudják.
- KOPASZ /Kopasz (Hegedűs-család); egy szál haja sem volt. Kopasz (Papp-család): hamar egkopaszodott./ *Kopasz: Hegedűs István, az öreg! Jó öreg... De azelőtt is mondták rá. Kopasznak kopasz...* Papp családbeli Kopaszt ma nem ismernek. A korábbiak után a XX–XXI. század fordulóján újabb (általunk most meg nem nevezett) iratosi férfiak jutott azok sorába, akiket ezzel a csúfnévvel illetnek nyilván leginkább a háta mögött. Kopasz a ragadványneve Andó tanár bácsinak is a XXI. sz. elején.

- KOPASZ HASZNOS /Nem ismeri./ Kopasz Hegedűs Pista, másképpen Hasznos Hegedűs István. Hasznos Pista, Kopasz Hasznosnak is mondták, elment az egész haja. A Hasznos Hegedűs família megkopaszodott sarja Kopasz Hasznos.
- KOPEK /Nem ismeri./ Kopek: Laczkó István. Nagyon dühös, ha így hívják. A Kopek nyilván csúfnév, de hogy mit jelent, nem tudják, illetve nem árulják el.
- KOPPÁNY /Koppány (Godó-család): az ősmagyarokról szeretett mesélni./ Ma nincs a faluban ilyen ragadványnév. Bizonyára elhunyt azóta e Godó. Ha nem, mélyen hallgat ősmagyar ismereteiről.
- KOSZORÚS /Nem ismeri./ Koszorút készít az ezredfordulón Falkus Margit, emiatt Koszorús Margitnak is hívják. Másik két ragadványneve: Kántor Margit és Pittor Margit (Bajkó 218).
- KÓKUSZ /Nem ismeri./ Kókusz: Tapasztó Ferenc „Komikus bácsi vót. Mikor dógoztak, délben már megéhezett, és mondta (négykézláb állva): *Möghúszom a kókuszomat, möhetünk ebédozni, dél van!* Járt fokhagymával a piacra, mögfigizte a tejeskocsist.” A tejeskocsi fölborult, meg kellett fizetnie a kárt, de Kókusz csak azt mondta, hogy legalább megtréfálta a tejeskocsit. (Vajda N.)
- KÖRMÖS /Nem ismeri./ Néhai id. Juhász Antal (Bumbu) nevezte el saját feleségét Körmösnek. Aki dolgoz, arra mondják, hogy körmös.
- KÖRÖSZTI /Nem ismeri./ Körösztí Gál István, Gál József fia. Az öreg a Nagyfalusi-körösztínél lakott. Emberem Keresztinek is mondja e Gállokat. Puszi Gál másképpen Körösztí Gál József. Nem tudni, hogy erről a Gállról nevezték-e el a Nagyfalusi-vagy Gáll-körösztít.
- KRECU /Nem ismeri./ Sallai Ferenc, vagy másképpen: Krecu. *Mácsán vólt egy focista, s hogy ő olyan lösz! Azt mondta, amikor focizni kezdett... Krecu nagyon tudott. Rajta maradt.*
- KRISZTUS /Nem ismeri./ *Nagyanyád, Kis Sarusi Borbála testvére, Kis Sarusi Rozália fia. Dohánkertészek vótak, mama testvére pipált. Tizenhat gyeröke vót, Sujok a férje, Marosvásárhelyre kötöztek. Kevés vót a kinyér, nem győzött nekik öleget sütni a néném. A gyerökök alig várták, hogy kisüljön, már el is fogyott. Egyszer az egyik kilopta a cipót a kemöncébül, ezér lött Krisztus – kaptam a magyarázatot, ám ebből sem derült ki, miért éppen ez lett a csúfneve ennek a Sulyok-fiúnak. Krisztus, Béla bácsi,*

Kristóf Béla: a Szemeténél (gépállomáson) volt elszámoló; kopaszsága miatt lett Krisztus – mondják, s hogy nagyon mérges volt érte. Magyaráztatnak ez is sovány. Valószínűbb, hogy a hasonló hangzás miatt lett Kristófból Krisztus.

KUKA /Nem ismeri./ Kuka Pista: Szellelki. Az 1920-as, 1930-as évekről van szó, ö. K. M. meséli: *Zavart benniünket, mutattuk neki a keresztet az ujjunkkal. Ment locsolkodni, amikor kifogyott, belehugyozott.* Ma nem emlékeznek rá, de gyermekjáték nevében és mondókájának szereplőjeként elékerül: „Kuka Pista pojáca, / Hámoriná tojása...” (Vajda 74).

KUKÁS /Nem ismeri./ A Godó Albertó nevű fiatal asztalos ragadványneve. A kólás, sörös dobozokat gyűjtögette lakásdísznek.

KULLA /Névtárában nem említi, viszont a Kis-utcai gúnyversben ott van: „Elzavarták az embert / Kulla Panniéktól”./ E nevet nem hallottam, valószínűleg azonos a Kullaival, 1. ott! (Gulyás).

KULLAI /Kullai (Gulyás-család): e név eredetének magyaráztatát nem tudják. A Kis-utcai gúnyversben: „Csupa nagy a dicsekvés / Kullai Pistánál”./ Kúlai, Kulai Béla, Laposi Kullai – 1. ott! –, Kullaiak, Gulyás. A Bácskából, Kuláról valók, mondja az egyik Gulyás. Kullai: Gulyás László a Tódáson.

KULÁK /Nem ismeri./ Kulák Lévai Lajos. *Jobban érezte magát, mint a többi* (a kommunizmusban?). *Ő maga adott nevet magának. Hogy ő különb kulák, mint a többi* – adja meg a magyaráztatot egy kiszgazdafi.

KURTUCZ. /Nem ismeri./ A Kurtucz családnév, ám a legenda szerint e név, akár az eredetibb, a Kurucz is: ragadványnév! L. Kurucz.

KURUCZ /Nem ismeri/ A Kurtuczok családi hagyománya úgy tartja, hogy ősük magyar kurucként a Rákóczi-szabadságharc leverése után Mácsán húzódott meg, ahol a románok csak Kurucz-nak hívták az eredeti nevét eltitkoló bujdosót. Ám a Kuruczot a románok nehezen tudták kiejteni, a románosabb hangzású Kurtucz (Curtuți/u/) nevet adták neki. E magyaráztatnak részben ellentmond, hogy a kuruc kor végén Mácsán református magyarok éltek, azután húzódtak ide a hegyekből a vlahok. Györffy I. Fekete-Körös völgyi adata ide illik: Rákóczival sok román is elment harcolni, „Aki azonban megérte a kuruc világ végét, az mind hazajött. Az oláhok között gyakori Hajdú, Katona, Kuruc név s a hajdúénekek innen datálódnak” (29).

KUSZU /Nem ismeri./ Vaskalap fia: Kuszu, így csúfolják Kristóf Jóskát. Kutyákkal játszott, azért? – emberem maga sem tudja.

KUTYÁS /Kutyás (Szellelki-család): mindig nagy kutyákkal járt-kelt./ Kutyás, Kutyás János, másképpen Gazsi Szellelki, Szellelki János. Hogy miért Kutyás, nem tudják. 2014-ben is emlegetnek Kutyást: Kutyás Pista, ő helybéli cigány ember, nem Szellelki; mindig a kutyákról kérdez, koldul, „nem teljes”.

KÚLAI l. Kullai!

LACKÓ /Nem ismeri./ Lackó Kovácsok, Lackó, Lackó Kovács, Lackó Pityu. *Lusta, mert a nyakába ült Lackó* – mondják. A magyarázat: *Biztos mer akkor a vót, hogy nem bírta vinni*. Más: Lusták voltak a Kovácsok. *Lackó a nyakában ült*. Lackó nevű család ma több is él a faluban.

LAPOSI /Laposi (Juhász-család): nagy lapály volt az udvarán./ Laposi Juhászról ma is tudnak: Juhászék a Kekecsről, mert a laposnál laktak (Vajda N.). Laposi Gulyás: Gulyás János, Falu Jánoskája apjára mondták. A téesz előtti (nagyfalusi) laposnál volt a háza. Laposi Kullai, 1. ott! Laposiné: *Mer a lapos mellett laktak, Annus nénédéktől visszafele az ötödik ház. Az öreg Laposi útkaparó vót a Kevermesi-úton*.

LAPOSI KULAI /Nem ismeri./ Laposi Kulai Béla: Gulyás Béla. Két Gulyás Béla volt, az egyiket Kulai Bélának, a másikat Laposi Kulai Bélának nevezték el.

LAPOSINÉ /Nem ismeri./ Az egyik Laposi Gulyás oldalbordája, 1. Laposi!

LÁSZLÓ /Nem ismeri./ László Horváth Feri, László Horvát. Az anyjukról nevezték el így őket. Féltestvérek voltak, az asszony első férje volt László, a második lett Horváth./ Eszerint az egyik gyermeknek László, a másiknak Horváth a neve, s a második házasságból valókra is ráragadt a féltestvér apjának a neve.

LENIN /Nem ismeri./ Lenin Kristóf Béla, Szent Bélának is hívják. *Lenin, mer kopasz, és Szent, mer az anyja is. Ő is szentnek tartotta magát* – hallom a helybéli forradalom napjaiban, 1990. Boldogasszony havában.

LISZTES /Lisztes (Gáll-család): lisztként adta el a búzáját./ Mai magyarázat e név eredetére: Lisztes Gál lisztet árult a második háború előtt. K. F. szöfejtéséhez hozzátehetjük: az egyik Gáll malomtulajdonos volt a faluban, talán őt hívták Lisztes Gálnak.

LÖKÖDI /Nem ismeri./ A farsangfarki maszkajarást fölújító 2004. böjtelőhavi népiünnepélyen a Tarcsa Marcsa, Löködi Gyurka páros szórakoztatta Kisiratoson a népet. Löködi agglegény,

aki ezen a farsangon sem lelte meg az oldalbordáját, de aki azért igencsak ácsingózik bármi nőszemély – legyen az akár a némiképp nyilván könnyűvérű Tarcsa Marcsa – után.

LUCA /Nem ismeri./ Gál Jani, Luca Jani, Luca Gál Jani; odamaradt Oroszországba (a második világháborúban fogságba esett). Gáll Jánosból akad néhány a faluban, ezért a Gál Janikat így különböztetik meg: Kis Gál Jani egyben Luca Jani, egy másik Görögdinnye, megint másik Rendőr, a következő Csősz, tódási Gál Jani pedig Makász. A Luca megfejtése: Luca Gál felesége Búza Luca, Luca Rozál volt, s rajta maradt az emberén is, meg a fián is.

LUKÁCS /Nem ismeri./ Lukács, Pelle Ferenc, Pölle Feri. Több Pölle van a faluban, ezért amikor kérdik, melyik: a Lukács Pölle Teri! Hogy miért, nem hozzák tudomásomra. A mai Lukács családot korábban Lukácsinak hívták.

MAKÁSZ /Nem ismeri./ Makász: az egyik Gáll János, tódási Gál Jani másik megkülönböztető neve – Makász Gál Jani. Meglehet, kártyás ember, aki álmában is fölrikolt örömeiben, ha ezt a lapot húzza.

MANKÓS /Nem ismeri./ *Mankós embör, aki mankóval jár sérülése miatt. Mankós Feri bácsi, már nem él, Lévai Feri bácsi vót. Mög Kurtuc Jani bácsi, ú sē él. Mankós Jani bácsi* – említi regélőm 2006-ban, ám elsőre elvéti: Mankós Jani bácsi helyett Mankós Gergő bácsit mond, mert a rég elhunyt K. J.-nak Gergely volt az apja, ráadásul Gergely az egyik fia is.

MARCI /Marci (Szatzmári-család): egyik ősenek Márton volt a keresztnéve./ Marci Pali, Szatzmári Pál. Ő a kocsmáros Kónnál.

MÁTYÁS /Nem ismeri./ Mátyás Jóska: Vastag Jóska. Az apja volt Mátyás. Vastag Mátyás, a megyeszerte ismert cigányprímás, l. Cigány!

MÁZSÁS /Nem ismeri./ Mázsás: László István. A téesz-ben volt mázsás, rajta maradt.

MEDVE /Nem ismeri./ *Medve Pista, az anyja után; Faragó Pista lönné.*

MILCSI /Nem ismeri./ A kekecsi cigány koldusnő az 1950-es években hunyt el, 2013-ban emlegetik a róla elnevezett szatyor miatt (Vajda N.). A Milcsi/Mircsi valószínűleg ragadványnév.

MINISZTER /Miniszter (Lévai-család): egyszer azt mondta, hogy a miniszter után ő az első ember az országban./ Minisztör Lévai Lajos. Négy-öt évet dolgozott (az 1950-es években) a megyénél,

attól érezte magát ilyen nagy embernek. Más: Miniszter Lévai Temesváron takszival (személygépkocsival) járt, lebukott. A tartománynál, Tömösvártt dolgozott, takszival járta az országot. Amikor e név keletkezett, Kisiratos egész Arad megyével a temesvári központú Bánság tartományhoz tartozott. A falu nem szerette; fő bűnei egyikeként tartják számon, hogy nem engedte a családját a templomba, emlegetik 2010-ben is. *Hogy ú (Aradon) ojan rangba van, mint egy miniszter. A végén csősz vót a határba. Amikor Szanda előtört, lőtötték.* Miniszter Lévai Lajos – az '50-es évek elején Kincignél dógozott, députátnak bevásztották, vagy két évig députát a kollektivizálás idején (Vajda N.)

MOJSZA /Nem ismeri./ Mojsza, Mojsza Jani: Csigyár János megmagyarosodott román ember. Az egyik magyarázat: nem a valódi apja nevelte föl, az apja után mondják rá. Más vélemény: Csigyár Mojsza az eredeti neve, a Mojsza román keresztnév, rajta maradt. Mojszából Jánost, Janit csinált a falu? Előfordul a Mojsze alak is. (Románul Mózes Moise, ejtven Mojsze.)

MOJSZE l. Mojsza.

MONDOK /Mondok (Kúnszabó-család); az volt a szavajárása, hogy 'mondok'./ Ma nem ismernek ilyen nevet, bizonyára már meghalt Mondok bácsi.

MOZDONYVEZETŐ /Nem ismeri./ Szabadai: Mozdonyvezető. Drótot köt kerítésnek, annyira olajos – mondják. A masiniszta olyan olajos, mint ő.

MÓKUS /Nem ismeri./ Andó Juliannát, szerzetesi nevén Borbála nővért, a Hodács Ágostont haláláig ápoló apácát Mókusnak hívták.

MUCSI /Nem ismeri./ Mucsi Gál. Másképp Taknyos Gál József. Állítólag a román mucsi-ból – ejtve mucsj, jelentése taknyos (Vajda N.)

MÚZEUMOS /Nem ismeri./ Kása Anti bácsinak, a falu legendás múzeumalapítójának az egyik ragadványneve. Múzeumos, a Múzeumos Anti, (a) múzeumos Kása Anti, Múzeumos Kása, Múzeumos Kása Anti bácsi – hallhattuk az elmúlt század nyolcvanas éveiben. Ugyanőt Pipás Kásának is hívták, mert nagy pipás volt Anti bácsi, és Doktor úrnak is csúfolták.

NAGY /Nagy (Lévai-család): nagytermetű ember volt./ Az egyik Zámbori: Nagy Zámbori. Szécsényi; Nagy Szécsényi. Az öregre mondják, Nagy Szécsényi Pista – ebben az esetben a 'nagy' öreget jelent, ahogy a Nagyfalú öregfalut. Nagy

Lévait ma nem említene. Néhai Tóth András: Nagy András, mert magas ember volt; e – Nagy András – nevet viseli ragadványnévként az egyik unokája, Nagy András Józsi (Tóth József). A faluban 1829-től mostanáig gyakori családnév a Nagy.

NAGYANDRÁS /Nem ismeri./ Nagypja, Tóth András Nagy (András) ragadványnevét viseli Tóth József nevű unokája, akit így Nagy András Józsinak tisztel a falu.

NAGYFEJŰ /Nagyfejű (Sebők-család): nagy volt a feje./ Az 1950-es években „nagyfejű Jóska” a csúfolódóneve Sebők Józsefnek (KovácsMonogr). Ma Nagyfejűre nem emlékeznek.

NAGYOLÁJ /Nem ismeri./ Raskó, azaz Tót Matyi, Tóth M. egyik ritkábban hallható neve. Nagyolá, mert lelkes románbarát, a csárdában, lagziban csakis dákó-román muzsikát rendelt, és minden módon kifejezte a nagyromán állam iránti érzelmeit – kifejezte a forradalomig, hogy a végén ő is megcsendesedik.

NAGYTÓNI /Nagytoni (Németh-család): Antal nevű elődje hatalmas termetű volt./ A faluban ma nem tudnak róla.

NÁNDOR /Nem ismeri./ Katkó Nándor úgy jött Nagyvarnyasról, a felesége Lévai Erzsébet, ő idevalósi, őt hívják Nándor Örzsének. Nándor eddig a faluban nem volt, az itt különlegesnek számító keresztnév ragadt az asszonyra.

NĚFŮTYŮJJ /Nem ismeri./ *Něfůtyůj, Miska, Něfůtyůj Misa: Némöt Miháj* – mondja emberem, magyarázván a név eredetét. Fűtyűj Német: Németh tanítgatta a gyermekeket fűtyülni. Fűtyülj! S rászólnak: Misa, ně fűtyülj!

NĚSZÓJJ /Nem ismeri./ *Něszójj Kovács pont a kertlábomba lakik. Pista, tě csak ně szój!* – ez volt a szavajárása, magyarázzák. Másik segítők így tudja: Ně szólj, Pali; tán Németh. Ha gyűlésen föl akart szólalni, ezzel intették le: *Tě ně szój, Pali!* Eszerint két ember csúfneve a Ně szólj. Némethet az idősebb nemzedék csúfolta így, Kovácsot pedig szavajárása miatt hívják így a középkorúak – két nemzedék egy-egy tagja viselte, viseli e nevet. 2014-ben Nészójj Janira emlékeznek, a néhai Kovács Janira.

NYÚLKI /Nyúlki (Tapasztó-család): a falu szélén lakott; hason csúszva ki nyúlt az útra, és úgy húzgálta be a birkákat az udvarára./ *Nyúl ki Tapasztó. Éccő rádűtt a fal* – ám hogy miért Nyúlki, nem tudja. *Valószínűleg iszákos embör vót. A felesége Nyúlkiné.* Nyúlki Jani tatája a főszereplője az egyik kisiratosi kincsmondának (Kovács: Aradvégi mondák 36).

NYÚLKINÉ /Nem ismeri./ Nyúl ki Tapasztó felesége, l. Nyúlki!

ÓRIÁS /Nem ismeri./ Órjás, Tamás, Kis Tamás, Órjás Tamás.
'Azt mondta, hogy a házat összedűti a fejivel; nekiszaladt.
Tamás Jóska.' Apja után ő Kis Tamásnak számít, ám
óriásnak képzelte magát, míg – nyilván piásan – pórul
nem járt.

ÖBLÖDI l. Öblőgyi!

ÖBLŐGYI /Öblőgyi (Miklós-család): mély, öblös hangja volt./
Öblödi, Öblőgyi, és nem Öblőgyi! Tanyája volt Kutason –
magyarázzák.

ÖCSI /Nem említi./ A Klaudiu román keresztnévet viselő helybeli
ragadványneve a XXI. század elején. Becenév is lehet.
Rajta kívül – mint másfelé, pl. Kalotaszegen is – jó néhány
férfit illetnek ezzel a becéző tartalmú közszóból keletkezett
becenévvel (M. Ny. 2007/4.494). Öcsi a kisiratosi családnak
a Békéscsabán élő, s odahaza gyakran megforduló, immár
lassan inkább öreg Kurtucz Ferenc is.

ÖREG /Nem ismeri./ 1836: öreg László István is aláírta a
földesasszony, özvegy Szalbeck Györgyné és a falu köz-
ti „Kötelező level”-et, amely a párberről, a plébánia
fenntartásáról rendelkezik. Idős emberre, akinek vele
azonos nevű fia van, gyakran mondják: Öreg. Például Öreg
Barják Mihály, Öreg Árvai (Öreg Árvai Jani, Árvai sógor),
Öreg Kurtucz (Gergely), öreg Búza Matyi, Öreg Sarosi,
Sarusi Karcsi. Efféle az Öregelnök is, l. ott! Öreg Szanda,
Öreg Anti – a téesz korábbi elnökének újabb (azaz a gyűjtő
által egykor föl nem jegyzett, ám azóta is gyakran hallott)
ragadványneve. 1950-es évekbeli följegyzés Öreg Kunszabót,
öreg Lévai Ferencet (KovácsMonogr), Vajda 2013-ban öreg
Almási Bélát emleget.

ÖREG VENCEL /Nem ismeri./ Öreg Kis Vencel, Jóska bácsi, Kis
Vencel József. L. Vencel!

ÖREGELNÖK /Nem ismeri./ Öregelnök: Szanda Antal,
nyugalmazott kolhozelnök, hosszú időn át a helybéli Szabó
Árpád tsz vezetője. Korábban ő volt az Elnök.

ÖSPÖRÖS l. Esperes.

PADURÁNY /Nem ismeri./ Id. Tóth László mondja magáról:
„Padurány, me nem nyöttem nagyra!”. A románoknál a
„padurány ló” kicsi, erdei ló (rom. pădure: erdő) L. még
Tóth L. Aranyom, Gémös, Pocok csúfolódó nevét.

- PALKÓ /Palkó (Almási-család): egyik ősének Pál volt a keresztnéve./ Palkó, Palkó Almási – Almási csúfolódó neve. Almási Istvánt hívják Palkónak. Úgy tudják, Pál volt a család őse. Palkó Béla nem, más, mint öreg Almási Béla, aki pedig Palkó(-féle) Almási – magyarázzák 2013-ban (Vajda 104).
- PANDÚR /Nem ismeri./ Az 1982-es, karácsonykor esett utcai gyilkosság miatt leváltották az addigi milicistát, az új román rendőrt hívják így, 1987 táján is, mert nagydarab, erős ember, veri a részegeket a csárdában. Bizonyára rendet teremteni helyezték ide.
- PAP /Nem ismeri./ Pap Franciska: Varga Franciska, a plébános szakácsnője. A falu szerint leánya, Papp K. Franciska, akit Papkisasszonynak is hívtak, Hodács paptól van. Úgy mondják, hogy a pap házat vett szakácsnőjének. Hodács Ágoston író s műfordító 1912-től haláláig, 1951-ig a falu plébánosa. Túri esperes, Öspörös, (a) Pap, Pap bácsi - ennyiféleképp hívják/ hívták Thury László esperesplébánost (aki az új évezredben Temevárt nagyprépost) - l. még Esperes!
- PAPKISASSZONY /Nem ismeri./ Két nőnek is ez volt a csúfolódó neve. A legenda szerint a mai plébánia 1894-ben magánháznak épült, a Papkisasszonyé, Hügel pap szakácsnőjéé, Hódosi Etelé (Hódosiné Gál Etelkáé) volt. Hügel János 1880-1906 közt iratosi plébános, aki a kései emlékezet szerint a Papkisasszonyra hagyta 120 hold földjét (más 100 holdról tud). A másik 'papkisasszony' Pap Franciska, Papkisasszony: Papp K. Franciska Varga Franciskának, Hodács pap szakácsnőjének a leánya. 1945-ben Vucsinyik Dusán (Vucinic Dusan), Fekete segédjegyzőnél nevelkedő árvagyerek feleségül vette, s a Papkisasszonynak úgy szerzett hozományt (regélik), hogy kirabolta a papot; majd párjával elköltözött a faluból.
- PÁPASZÖMES /Nem ismeri./ Pápaszömes Faragó: mert szemüvege van. Jó szíjjártó a téesz műhelyében – míg van téesz.
- PECA /Nem ismeri./ Peca néni Godóék lakója, férje Búza Palcsi bácsi (1945 előtt) – írja Godó M. (Testamentum 16). Gyanúnk szerint Pëca.
- PELLE l. Pölle!
- PENGŐ /Nem ismeri./ Pengő Lévai, Lévai József, Pengő Lévai József, Pengő Józsi bácsi. Mert szedte a pengőt, gazdák voltak – magyarázzák. 2013-ban is él e ragadványnév: Pengő: Lévai Tibor (Vajda N.).
- PÉNZTÁRNOK /Nem ismeri./ Pénztárnok: Lévai János. *Ű fizetött a téeszbe.*

- PICSU /Picsu (Almási-család): formátlan volt a szája./ Picsu, Picsu Almási - Almási csúfolódó neve. Picsu Rozi. Picsu Almási Ferenc. Hogy miért Picsu, nem tudják, avagy restellik.
- PIKÓ /Pikó (Márton-család): a név eredetének magyarázatát nem tudják./ Ma Pikót nem ismernek, tán kihalt ez a Márton-ág, avagy csak feledésbe merült e név.
- PIKTOR I. Pittor
- PIKULÁS /Nem ismeri./ Pikulás Pap Anti, Pap Anti a zenekarban játszott. A helyi rezesbandában fújt valamilyen fúvós hangszert.
- PINABÍRÓ /Nem ismeri./ A néhai Tóth Károly ragadványneve volt a Pinabíró, mert folyton folyvást e női szervről beszélt.
- PIPÁS /Pipás (Gáll-család): kis angolos pipáját még beszéd közben sem vette ki a szájából./ Pipás Gálról ma nem tudnak. Pipás volt az egyik ragadványneve a tájmúzeumot alapító – néha Doktor úrként emlegetett – Kása Antalnak is. Halála után jóval „pipás Kása”-ként emlegeti a megyei lap szerzője (Ny. J. 2009. máj. 17.) *Vastag Mari csúfolódó neve. A cigányasszony nagyanyja, anyja pipázott, ő már cigarettázik* (1992).
- PIROS /Nem ismeri./ Piros Gál Jani 2013-ban (Vajda N.). Hogy miért Piros, nem tudni. Piroska Gál Janinak is hívják.
- PIROSKA /Nem ismeri./ Piros Gál Janit Piroska Gál Janinak is hívják.
- PISZEPOJA /Piszepoja (Németh-család): pisze volt az orra./ Nem ismerik.
- PITTOR /Nem ismeri./ Falkus Margit egyik ragadványneve a Pittor (azaz Piktör, mint falfestő asszony). Pittor Margit.
- PITTYFASZA /Nem ismeri./ 2014-ben emlegetik a Pittyfasza csúfnevet azzal, hogy a pittyfasza embör semmi embert jelent.
- POCOK /Nem ismeri./ Id. Tóth László egyik ragadványneve. Pocok, mert kocsis volt a kollektívban, és olyan gyorsan hajtott, hogy nem értek a nyomába: Úgy futsz, mint a pocok! – kiáltották.
- L. még Tóth L. Aranyom, Gémös, Padurány csúfolódó nevét.
- POHOS /Nem ismeri./ Pohos Lévai Lajos – túl kövér, borzasztó nagy hasú. A kolhozosítás kezdetekor a Tóz nevű mezőgazdasági társulás elnöke vót Pohos Lévai Jani, akire 2013-ban mint padlássöprögetőre emlékeznek ; ő állítólag nem volt pohos. (Vajda N.)
- POSTÁS /Nem ismeri./ „Ótata, ótata, megvert a postás Kata (a Tajtinak a nagyanyja postás volt)” – (KovácsMonogr). A vezetéknev nem derül ki az 1950-es évekbeli jegyzetből. (A

- Tajtiról sem, hogy vezetékneve-e, avagy csúfneve a Tajti István nevű, rikoltozó gyermeknek.)
- POSZOGYI /Nem ismeri./ Poszogyi Kis Jóska – nem tudják, miért. Az ÚMTsz-ban (IV/570-571) a 'poszog' és társai arra utalnak, hogy a megnevezettnak gondja van a bélműködésével. Poszogyi Józsi – Tóth József, húzgálta az orrát, szívta (Vajda N.).
- PÖLLE /Pölle (Lukácsi-család): egyik elődje egyszer pellét fogott./ Pelle, avagy Pölle Lukács (azaz Lukácsi?) ma is él a faluban. Pöllének mondott Pelle család Kisiratoson a múlt század végétől a közelmúltig lakott. Pelle nevű kis állatról a falu valóban tud, azt is mesélik, hogy akadt, aki megette. Pelle család él a szomszédos Kevermesen.
- PRÁGAI /Prágai (Antal-család): azzal dicsekedett, hogy mennyi felé járt a világon; még Prágában is megfordult./ *Prágai, Antal Pétör apja, de Antal Pétör is Prágai!* – mondják. Az Antal gyermekek árván maradtak, a Prágai nevű sógor bácsi nevelte föl őket – a felesége volt rokona az Antal fiúknak. *Vót több Antal János, vót Borbék Antal János, de Borbék Antallal egyáltalán nem vagyunk rokonok. Én csak így írom, P. Antal Pétör* – tájékoztat 1985 táján sógorom. 1990-ben már azt állítja, hogy csak az apja Prágai, rá nem mondják.
- PUFI /Nem ismeri./ *Pufi Godó: focista vót, apját hívják így, mer olyan erős, pufi vót. A fiát nem hívják Pufi Godónak, Ferinek nem mondják.*
- PUFTA /Nem ismeri./ Terék István: Pufta. *Erős embör vót. Ojan puff vót, még a bikát is mögfogta, mikor huszonötéves vót.*
- PUNCSU /Nem ismeri./ Puncsu Faragó János, már meghalt. Hogy miért lett Puncsu ez a Faragó, nem tudni.
- PUSTYI /Nem ismeri./ Pustyi, Tóth Pista. A Pustyi, Pustyinál helynév is! Hogy miért Pustyi, nem tudják. De míg a magas Tóth András neve Nagy András, a másik Tóth András, aki kicsi, Pustyi Tóth András...
- PUSZI /Nem ismeri./ Puszi Gálnak Köröszi Gál Józsefet nevezték, mert mindig azt mondta: Én mögpuszilom ma a feleségömet!
- PÚPOS /Nem ismeri./ Púpos Gál, Púpos Gál Pista – púpos volt, meghalt.
- RASKÓ /Raskó (Tóth-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Raskó, másképpen Nagyolá. Raskó Matyi,

Tót Matyi, Tóth Mátyás. Nem tudják, honnan ered a Raskó nevezet. Másutt előfordul családnév gyanánt.

RENDŐR /Nem ismeri./ Rendőr, Gál Jani. Gáll János ragadványneve. Rendőr Gál Anti rendőr volt. Csüves apja.

ROZA /Nem ismeri./ *Roza Miháj: Andó Miháj köllene hogy lögyön. Nem vótak mögesküdvé, mögmaradt az anyja nevín - mondják.* Roza családnévűekkel 1829 óta találkozhatunk a faluban, ekkor Rózaként szerepelt, ma Roza.

RÖVID /Nem ismeri./ Horváth Jánost hívják így. *Úgy csúfolik, alacsony.*

RÖVIDLÁBÚ /Nem ismeri./ A Kis Fodorként is emlegetett Fodor Béla neve – alacsony termete miatt hívják így (1992).

RUSZKI /Ruszkai (Sirkó-család): orosz hadi foglyokkal barátkozott./ Sirkó: Ruszki. *Orosztul lött.* A Sirkó helynév is, az államosítás előtti csapszék és köz népi neve.

RÚZSA /Nem ismeri./ *Rúzsza Pista a Nyóházánál, Záhocki István a röndös neve. Rúzsának csúfolik – hogy miért, nem tudják. Záhorszki. A XIX. század derekán előfordul Kisiratoson a Rózsza családnév, amelyet itt Rúzsának ejtenek. Rúzsza Annus is.*

SAROKI /Nem ismeri./ Saroki Franci: Almási Franci néni – utcasarki házban él.

SARUSI /Nem ismeri./ Eredetileg valószínűleg ragadványnév, az egyik Kiss családot különböztette meg a többitől. Az 1882. évi földmérési térképen – talán a dédöregapám – így szerepel: „Kis (sarusi) János”, ám a leánya 1890-ben már Kis Sarusi Borbálaként anyakönyveztetett, s az egyik rokon az 1911-es kataszteri felmérésen „Kis Sarusi András”-ként íratott össze. Ma a faluban csak Sarusi meg Kiss család él, a Sarusiak a Kis ’előnevet’ elhagyták. Apám regéli: a Sarusiak Makó környékéről valók, sarukészítők voltak, és Kis meg Nagy Sarusiak, növés szerint. Kis Sarusi János alacsony volt, a felesége magas – ’rá hasonlítunk’ (mármint hogy mi, Kis Sarusi János unokája, Kurtucz Mihály és az ő gyermekei mind magas növésűek). Az egyházi anyakönyvekben a Sarusi családnév 1838-tól máig megtalálható, ám – hogy teljes legyen a zavar – a földmérési térképen Kis /sarusi/ Jánosként jegyzett őszömet korábban a plébános Sarusi Jánosként vezeti be az anyakönyvbe. Kis Sarus és Nagy Sarus Árpád-kori falvak egymás mellett feküdtek a zarándi Miske szomszédságiban, tehát a közelben. Ha a faluból levelet kapok, a címzett gyakran Sarúsi.

- SÁJGA /Nem ismeri./ Ifj. Tóth L. csúfneve arra emlékeztet, hogy kiskorában sajátjának mondta a sárgát.
- SÁNTA /Sánta (Kása-család): az egyik lába béna volt, sántított./ Sánta Kása, Kása Anti apja. Sánta Margit: Hamza Margit. Sánta volt, az egyik lába rövidebb. Sánta Lévai Ferenc – mert hogy ő is sánta. Sánta, Sánta Kurtucz Jani bátya, Kurtuc Jani bátya – fél lába a háborúban megbénult, a térdé alatt falábat hordott, s az onnan hátra lógó lába-szára eléggé akadályozta a paraszti dologban, mégis igen fürgén mozgott a határban. A XIX. században családnévként is előfordult a Sánta nevezet. L. még Mankós!
- SÁNTA KUTYA /Nem ismeri./ Oláh Attila egyik ragadványneve (műtét utáni sántasága miatt), majd Buksi, Boksó, l. ott.
- SÁRGA l. Sájga.
- SEBÖS /Nem ismeri./ Sebes Jani, Sebös Jani: néhai Kovács Jani (Nészójj Jani) fia, ifjú Kovács Jani. Majdnem hadar, azaz gyorsbeszédű.
- SEGGES /Nem ismeri./ Tesedán, Tesedár (?) Jancsi: Segges, Segges Jancsi. *A gyerekek nevezték el, mer' így jár: kinyomja.*
- SIKET /Süket (Lévai-család): nagyot hallott; a Kis-utcai gúnyversben: „Viszik mán a kis cekkert / Siket Pistáékhoz”./ Siket Lévai Lajos: nagyot hall, süket.
- SÍRÁSÓ /Nem ismeri./ Sírásó, Horváth Pista – az apja volt sírásó. Az apját is Sírásónak hívják; valameddig sírásó volt az öreg, s rajta maradt. Az öreg: Sírásó, Sírásó Horváth, Harangozó Horváth János testvérbátyja. Az 1950-es években a Gróza téren Sírásó Katiékkal játszották a gyerekek a Bíró uram, kútbe estem nevű játékot (Vajda 12). Sírásó Kati: Süli Katalin (az apja sírásó volt).
- SKACE /Nem ismeri./ 2014-ben fiatal ragadványneve, l. Dögész. A tőzmiskei származású Kis Jóskát hívják így – állítólag alacsony termete s mitugrász viselkedése miatt.
- SÓDER /Nem ismeri./ Sóder Varga, Sóder Franci. Vargáék sóderral, homokkal foglalkoztak – kereskedtek, bányásztak? Nem derül ki. Sódar (vezetéknév) a XX. század első felében fordul elő Kisiratoson.
- SÜKET l. Siket.
- SZABÓ /Nem ismeri./ Szabó: Barják Antal. Régen szabó volt, ma betegnyugdíjas. L. még Szabó papa! Két évszázada ismert családnév a faluban a Szabó.
- SZABÓ PAPA /Nem ismeri./ Szabó papa; Hallai Pista bácsi. Már most nevezték el, amióta a Magyar Rádióban hallani a

Szabó családot – mondják. Valamiért hasonlít a rádió jeles műsorának eme alakjára?

SZAKÁLL /Nem ismeri./ Óze Szakáll György, elhunyt 1918-ban, egyházi adat. Szakáll sose volt a faluban, így föltehetően az Ózék egyik megkülönböztető – vagy női ágon való beszármazott – neve volt.

SZANI /Nem ismeri./ Szabó Attila ragadványneve 2014-ben.

SZANITÁR /Nem ismeri./ Szanitár Hallai: Hallai János. *A katonaságnál kitanult szanitárnak (felcsernek); dicsekszik, hogy jól beadja az ótást!* – mondják. Szanitár: Papp Mihály. *Mindig a magyarokat várja. Majd ha gyűnnek a magyarok, mindig ezt mondja, hoznak olyan tehenet, hogy nem fél litert ad... Már nem messze vannak! Itt vannak... Mindig ilyeneket mond.* De hogy miért Szanitár, nem mondja meg emberem.

SZARKA /Szarka (Németh-család): szerette a csecsebecséket, mint a szarka./ Szarka Német, Szarka Pista, Német Pista, Német: Németh István, akinek az anyja volt Szarka. Egyetlen gyerek, jó módú Gál-lányt vett feleségül, szeretett verekedni – hallom, ám hogy miért Szarka, mesélőm nem tudja. *Szarka Pista bácsi a Kis-úcn.*

SZÁRAZFEJŰ /Nem ismert./ Szárazfejű: Tóth Jóska. Nagyon okos, azért maradt rajta – magyarázzák némi éllel. Szárazfejű Tót(h) Józsi – Poszogyi Józsi sógora vót. Kekecsi, Andóék mellett, a nagy tónál (lakott). A tó mindig ki vót száradva, innen van a neve (Vajda N.).

SZÁRICs /Nem ismeri./ Szárics Örzse, Szárics Örzse néni; a Szárics csúfnév, Horváth volt, mondja egy volt szomszédjáról 1980-ban, ám más Száricsról is tud idős regélőm: Szárics Németh család, Szárics Német Jóska nagyanyja volt Szárics. Helynévként is előfordul (Szárics-tanya, 1. helynévtár!). A XX. század elején éltek Szárics nevűek a faluban. 2013-ban is él még e ragadványnev: Szárics Tibi Németh Tibor, Szárics Atilla Németh Attila – apai nagyanyjuk neve (a Szárics) után, nem csúfolódónév, hangoztatják (Vajda N.).

SZÁZ /Nem ismeri./ Száz Róza néni: Goda Rozi. *Két férje vót, nem tudom, mi vót az asszonyneve. A Száz csúfolódó név.* A fia Szabadai, ő a Mozdonyvezető. A XX. század elején él a faluban Szász nevű család, talán ennek az eltorzítása a Száz. Kérdezzük egy nyolcvan éves asszonytól: Nem Szász? A válasza: lehet. Szerinte a Száz Roza lánykori név. 2013-ban Vajdának azt mondják (104): Száz Roza Szász Roza volt.

SZEGÉNY I. Szögény.

- SZENT /Nem ismeri./ Szent Bélának is hívják Lenin Kristóf Bélát – 1. Lenin! Szent Rozi: Sóder (Varga) Rozi anyukája – 1. Sóder! Talán mert nagy szentasszony? Vagy mert szenteskedett?
- SZÉP /Nem ismeri./ *Szép Gergőnek hívták tatát, Kurtucz Gergelyt, amikor járt udvarolni.* Jó kiállású, amúgy mulató szegény legény volt Gergő bácsi. Míg meg nem halt. Másképpen Öreg Kurtucz volt még a családnak Kurtucz tata. Szép Gál Jani – szép arcú, vigyorgós, jókedvű öregembör vót (Vajda N.).
- SZIKA /Nem ismeri./ Szika: Almási Károly. Gyerekkorában mondott valamit, rajta maradt - adják tudtul embereim, ám egy Almási-származék közelebbit tud: *a Szika Karcsirúl becenév.*
- SZILE /Nem ismeri./ Szile Őze. Szilének (szülének) szólították a gyermekek Őze mamát, rajta maradt. Szile Őze (mama) mellett mások is így hívták öreganyjukat, vagy az anyjukat, sőt, öregapjukat, atyjukat is. Édes Szile – a nagyszülőt, tatát, mamát hívták így. Szile Rozi Almási Rozál volt, Magyar Andrásné. A legények nevezték el. Elzavarta a kerítéstől a legényeket, ahol a lányával beszélgettek. Kopogtat az ablakon, hogy menjenek! Kiszól: Rozi, gyere be! *Mi a nagyszülőket hívtuk így, ők a szüleiket* – magyarázza László Mária 2005-ben.
- SZÍNÉSZ /Nem ismeri./ Színész Hallai a Dadri Hallai családból. *Így nevezte magát. Piás. A csárdában így öbölygött: Itt a színház!*
- SZOBALÁNY /Nem ismeri./ Gaudi Mihály, Didili kanász leánya. Hogy miért Szobalány, nem tudják. A férje után Kovács Györgyné.
- SZOMORÚ /Szomorú (Gáll-család): sohasem szokott nevetni./ Szomorú Gál: fiatal srác, a CFR-nél dolgozik. Az apja is Szomorú Gál – hogy miért, nem említik.
- SZÓDÁS /Nem ismeri./ Szódás Gáll – szódavizet csinált otthon (eladni).
- SZÖGÉNY /Nem ismeri./ Szögény Gál.
- SZTOCSEK /Nem ismeri./ 2014-ben fiatal ragadványneve, l. Dögész. Kása Szabolcs csúfolódóneve.
- SZULCÁRNÓU /Nem ismeri./ Néhai Tóth Károly csúfolódó neve Szulcárnóu, mert komoly, mint az ilyen nevű román miniszter volt – emlékeznek e hajdani csúfnévre 2014-ben Vajdának.
- SZUMI /Nem ismeri./ Antmann Károly tanár, volt edző csúfneve. Egyik emberem a feleséginek, másik beszélgetőtársam pedig a nevelőtestületnek tulajdonítja a névadást. Okát nem ismerik. Ő maga is Szuminak hívja magát.

SZUOK /Szurok (Hegedűs-család): nem lehetett szabadulni tőle; úgy ragadt másokhoz, mint a szurok./ Szurok Teca, Hegedűs. Szurok Pali: Almási – kocsmája volt a Kis utca végén a két háború közti időben, a csárdát róla nevezték el, l. Helynevek! A Szurok név eredetét nem ismerik. A századfordulóról több adatunk van az itteni Szurok családnévre.

SZŰKÜDŐ /Szűküdő (Tóth-család): az 1863-as szűk esztendőben született./ Nem ismerik. Nem egy, több hét szűk esztendő járja a Részekben és Erdélyben, ám még senkit sem neveztek el ez újabb Szűküdőről, a Ceaușescu korról – a név régi viselője pedig már elporladhatott.

TAKÁCS /Nem ismeri./ *Takács Némöt (Németh) Matyi pokrócot szőtt; szövő vót, Takács Faragó Pista bácsi szőtte a pokrócot, pokrócszövő... Szőtte a vásznat. Nagyfaluban lakott!* A falu alapítása óta élnek itt Takácsok (is...).

TAKNYOS /Nem ismeri./ Mucsi, vagy Taknyos Gál József. Taknyos, „mert mindig szippantotta (j)a...”

TARCSA /Nem ismeri./ Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka a híres kisiratosi télbúcsúztató maszkapár (Ny. J. 2004. II. 23.). Mint köztudott, nem nagy dicsőség, ha a farsang végére – farsangfarkára – az eladó leányzó nem kél el. Ilyenkor (húshagyó kedd táján) a csúfondáros iratosiak szerint aki pártában marad, *mindönét odatarcsa*, csak hogy vigyék, csak hogy kelendő lögyön a (némi farsangi bátorításra) löködő kedvű vénlegények körében.

TATA /Nem ismeri./ Lolé János ragadványneve a Tata, a hely, ahol lakik, Tatájék uccája (SI). Egyébként rokonságnév, a nagyapa megnevezése, a legtöbb családban van tata, sőt, Tata. Lolé tatáról csak a környéken tudhatnak, pl. a kekecsiek nem hallottak róla s uccájáról.

TÁLAI /Tálai (Nagy-család): egyik ősanja a tálaival – tálakkal – dicsekedett./ Öregember említi: Tálai harsonás volt a rezesbandában. Tálai Nagyról mostanság a falunak nincsen tudomása. 1914. évi adat a Tálai családnévről.

TEJES /Tejes (Almási-család)/: ő kezelte a tejsarnokot./ Tejes Almási, Jancsi bácsi: tejsarnokos volt.

TÍZOSZTÁLYOS /Nem ismeri./ Tízosztályos: a szemeténél volt főnök, néhai Kovács Feri (Vajda N.). Tán mert kérkedett az iskolai végzettségével?

TÓDÁSI /Nem ismeri./ Tódási Gál(l) Jani, azaz Makász, l. ott! E Gáll János a Tódás nevű utcában él, innen a ragadványnev. E megnevezés egyébként általánosabb, valószínűleg más,

Tódáson/Toldáson élő embert is megkülönböztetnek e névvel a Kis utcában, a Kekecsön, Nagyaluban s egyébütt lakó rokonától, névrokonától.

TROMBITÁS /Nem ismeri./ 1857-ben írja Lovrits István, a falu jegyzője följobbvalóinak (B. M-i Levéltár, Csanád m. Battonyai szb. 369. 1857). „Orosházánál és Kőrös szabályozásánál fel állítandó bandériumhoz szükségeltető Trombitás Zsiga Lajos Ujj magyart jelen levelem által adójában személyessen tisztelem mellett van szerencsém bemutatni”. A Trombitás itt bizonyára ragadványnév. A királyi vendégek fogadására kirendelt bandériumban e trombitás cigányra is szükség volt. Ez a név többé Kisiratoson nem fordul elő.

TÚRÚS /Nem ismeri./ Férfi, akinek a szavajárása volt: *Égy nagy túrú (túrús) az egész!* (1993-ban jegyzénk föl.)

UNTYÚ /Nem ismeri./ Untyú: Kovács István. *Dógozott a csirkékné egy román technikus is, egyszer idegyütt a sógoromhoz, oszt a fiam, Jancsi kicsi vót, túle kérdözte: Unchiu, unchiu? (A nagybácsi?) Jancsi bemönt, mondta: Untyú, untyú! Így maradt rajta.* (Vajda N.)

USZU /Nem ismeri./ Uszu: Almási. Gazsi Almási Antal fia, Almási Gáspár a rendes neve. Az iskolában orosz órán azt írta föl „ucsenyikó” /?/ helyett, hogy „uszukó”! Így maradt rajta – meséli Uszu egyik valamikori osztálytársa.

ÚRI BORBÉ /Nem ismeri./ Öreg Kurtucz Mihályt – Kurtuc Misát, Misa bátyát, Kurtuc Misa bátyát, Öreg Kurtucot – hívták így a háta mögött. Férfifodrász, az 1930-as években a falu egyik borbélya. A legjobban ő dolgozott (Aradon és Kürtösön tanulta a mesterséget Hemmert Ferenc uramtól), ő járt a falubeli urakhoz, a jegyzőhöz, a tanítókhoz, tanárokhöz, csendőrökhöz haját vágni, borotválni. Ráadásul a viselkedésében valóban volt némi uras – a falunak tán az sem tetszett, hogy elhagyta a helyi nyelvjárást. Öreg Kurtucz nem szerette, ha így hívják, dühbe gurult. Amúgy Iratoson gyakran csak Borbé Kurtucként emlegették.

VADANGYAL /Nem ismeri./ 2013-ban Vadangyal: Duma Irina – talán Aradról jött r. pár nőtagja (Vajda N.).

VASKALAP /Nem ismeri./ Vaskalap, Kristóf Palcsi, Palcsi bácsi: *Vaskalapos katona vót. Hát, páncélsisakja vót.* Mondja, milyen volt az a vaskalap; ezért ragadt rá. Vaskalap fia: Kuszu, l. ott!

VÁSZON /Vászon (Kása-család): sápadt, színtelen volt az arca, mint a vászon./ *Vászon Kása – biztos dicsekedött a vászony ingével!* – tehát emberem így tudja, honnan a Vászon nevezet. Más ezt sem hallotta.

VENCEL /Nem ismeri./ Vencel Jóska, Kis Vencel – Kis József a rendes neve. Kis Vencel Kata néni. Magyarázattal nem szolgálnak. A faluban jó ideje él Venczel-család. L. még Őreg!

VERÉB /Nem ismeri./ Idős Verba János csúfneve, kocsis a téeszben. *Azt hiszem, azér Veréb, mer így könnyebb kiejteni a nevét* – adják meg a név eredetét.

VEZÉR /Vezér (Varga-család): e név eredetének magyarázatát nem tudják./ Ma Vezér Vargáról nincs tudomásuk. Egyébként is: az 1980-as években ha vezérről volt szó, csakis Nyikolájra, a Kárpátok Géniuszára gondolhattak. Források a Vezért családnévként említik 1839-ben és 1902-ben.

VILÁGOSI /Világosi (Nemedi-család): Világosról származott be a faluba./ Ma nem említik Világosi Nemedit. 1849-ben itt temették el Világosi Mihályt, azóta nem él a faluban Világosi nevű család. 1857-ből Nemediékről találtam adatot, azóta – nyilván ugyanazt a családot – Némedinek írják s mondják. Nemedi ma is lakik Kisiratoson.

VIRÁG /Nem ismeri./ Virág Józsi: Horváth József. Virág azért Virág, mert fiatalkorában virágot hordott a kalapjában.

VONAT l. Kisvonat, Bolondvonat.

VÖRÖS /Nem ismeri./ Vörös, Vörös Tóth János. A Vöröst csúfnévnek tartják. A faluban alapítása óta él Vörös-család.

ZINGER /Nem ismeri./ Zinger Gulyás. Nagy kulák vót. *Vött Zinger gépet, innen van.* Más megfogalmazásban: *Gazdaembör, faszarági gyerek.*

ZÖLD /Zöld (Szatmári-család): beteg szemében zöld csipa volt./ Ma már nem emlékeznek rá. Ejtven *Ződ*.

ZÖLDÁG /Nem ismeri./ Vajdának emlegetik a *Ződág* Jani bácsinak nevezett (a XX. század derekán) betlehemező cigány embert. Gunics a vezetékeve. Állítólag azért nevezték így, mert az udvarát elborította a növényzet.

ZÖD l. Zöld!

ZÖDÁG l. Zöldág!

ZSANDÁR /Nem ismeri./ Puja nevű román rendőr egyik csúfneve, l. Zsarnok.

ZSARNOK /Nem ismeri./ A körzeti megbízott csúfneve. *Pedig csöndes, nem bánt sönkit. Romány. Vót itt már magyar*

rendőr is, Székejből, de az nagy piszok vót; talán hogy mutassa, mekkora romány. A helybéli milicista csúfneve 1978-ban, a rendes nevét nem tudták. 1980-ban már arról tájékoztatnak, hogy Puja a becsületes román vezetékeve, és Zsandárnak, Dandárnak, Dandártábornoknak is hívják a falu rendőrét, akit az egész falut fölforgató 1982-es kocsmai gyilkosság után elhelyeznek, hogy keményebb zsandárt hozzanak helyötte.

ZSELLÉR /Nem ismeri./ Zsellér, vagy Zsöllér, netán Zsillér. Az egyik Kása-család ragadványneve, l. Zsölléri!

ZSELLÉRI l. Zsölléri.

ZSIDÓ /Nem ismeri./ Gulyás Laci: Zsidó. Zinger Gulyás öccse. *Zsidó Laci, mer nagy kupec!* Más előadás: *Ez mind Kúlai* (a Gulyásokra mondja)! *Kúlai Laci: Zsidó Laci! Most nevezték el a téeszben, mióta kocsis.* Zsidó még: László János, főmérnök a tsz-ben. *Ez eredeti zsidó. A mamája zsidó vót: Fridmanok vótak. Vót kocsmájuk.* Többen úgy tartják (nekünk is hasonló a véleményünk), ő volt az ész a kolhozban.

ZSILLÉR l. Zsellér.

ZSILLÉRI l. Zsölléri.

ZSÍROS /Nem ismeri./ Zsíros Gáll gazdaember volt, gazda, azért zsíros - mondják. Zsíros Kása Jánosra meg: *Ojan zsírosat szarik, hogy sok szegény embör rántást csinálhat vele – szokta mondani. Nem volt igaz, mert a gazdák sosé éltek jól, mindönbül vagyont akartak csinálni.*

ZSÖLLÉR l. Zsellér.

ZSÖLLÉRI /Nem ismerik./ Négy Kása család él Kisiratoson; Gájból jött Kása András, Zimándról Kása Jóska bácsi, Trencsénből mi, és Zsölléri Kása János, nem tudom, honnan került ide az apja – sorolja Kása Anti bácsi, a múzeumos, 1980-ban. Más így magyaráz: Zsellér Kása, Zselléri Kása, mert a Zselléren lakott. Valószínűleg Zsilléri az eredeti, mert a zsellérsort az iratosiak hagyományosan Zsillérnek mondják.

III. MUTATÓ családnevek szerint

Almási: Aranyom
 Balog
 Bolond

	Bótos	Deák: Didu	
	Cigány	Duma:	Vadangyal
	Doki	Falkus:	Doki
	Gájer		Kántor
	Húvös		Koszorús
	Karmoj		Pittor
	Kántor	Faragó:	Atom Anti
	Kis Szűcs		Bivalyos
	Kispatkány		Csontos
	Múzeumos		Hosszú
	Öreg		Kába
	Palkó		Kántor
	Picsu		Kiskába
	Saroki		Medve
	Szika		Pápaszömes
	Szile		Puncsu
	Szurok		Takács
	Tejes	Farkas:	Csáringér
	Uszu	Fodor:	Báros
Andó:	Kopasz		Kis
	Mókus		Rövidlábú
	Roza	Gaudi:	Didili
Antal:	Borbély		Szobalány
	Prágai	Gáll:	Bakancs(os)
Antmann:	Szumi		Bognár
Árvai:	Csődörös		Bolondos
	Frátye		Bundás
	Öreg		Büszke
Balogh:	Csüng		Csonka
	Kis		Csopa
Barják:	Bin Láden		Csósz
	Bótyi		Csula
	Kancsi		Csüves
	Öreg		Görbe
	Szabó		Görög
Barta:	Báró		Görögdinnye
	Kis Báró		Gugás
Búza:	Luca		Gunár
	Öreg		Hasznos
	Peca		Kis
Czank:	Cserepes		Köröshti
Csigyár:	Mojsza		Lisztés
Csonka:	Dobó		Luca

	Makász		Kopasz Hasznos
	Mucsi		Szurok
	Pipás	Horváth:	Harangozó
	Piros		Illés
	Piroska		Kis Illés
	Puszi		László
	Púpos		Rövid
	Rendőr		Sírásó
	Szép		Szárics
	Szomorú		Virág
	Szódás	Hódosi	Papkisasszony
	Szögény	Hügel	Fűrész
	Taknyos	Juhász:	Bumbu
	Tódási		Körmös
	Zsíros		Laposi
Goda:	Száz	Katkó:	Nándor
Godó:	Julis	Kása:	Bolyhos
	Koppány		Doktor úr
	Kukás		Hóhér
	Pufi		Kis
Gulyás:	Dagesz		Kisuraság
	Falu Jánoskája		Múzeum
	Fodrász		Pipás
	Kulla		Sánta
	Kullai		Sztocsek
	Laposi		Vászon
	Laposi Kúlai		Zsellér
	Laposiné		Zsíros
	Zinger		Zsölléri
	Zsidó	Kis:	Cánya
Gunics:	Zódág		Csirke
Hallai:	Báró		Harangozó
	Borsi		Öreg Vencel
	Dadri		Poszogyi
	Dányel		Sarusi
	Hari		Skace
	Szabó papa		Vencel
	Szanitár	Korpa:	Csődör
	Színész		Katkó
Hamza:	Sánta	Kotroczó:	Goda
Hegedűs:	Bákos	Kovács:	Baba
	Hasznos		Babi
	Kopasz		Dobos

	Eddás		Mázsás
	Gólyás		Öreg
	Gugás		Zsidó
	Kalap	Lévai:	Bagi
	Kantinos		Burga
	Kis Gólyás		Büszke
	Kis Szűcs		Cigány
	Kolop		Kulák
	Lackó		Mankós
	Nészójj		Miniszter
	Sebös		Nagy
	Tízosztályos		Öreg
	Untyú		Pengő
Kristóf:	Kertész		Pénztárnok
	Krisztus		Pohos
	Kuszu		Sánta
	Lenin		Siket
	Szent	Lolé:	Faszi
	Vaskalap		Tata
Kunszabó:	Csutka	Lőrincz:	Kis
	Kakukk	Lukács(i):	Pölle
	Mondok	Magyar:	Burdics
	Öreg		Kabóca
Kuruc:	Kurtucz		Kis
Kurtucz:	Borbé(j)	Maróczkai:	Kis
	Hajácsuki	Márton:	Pikó
	Hajács ki	Miklós:	Keszi
	Kántor		Öblőgyi
	Kisoláj	Molnár:	Cukrász
	Kisromán	Nagy:	Békai
	Kurucz		Boci
	Mankós		Tálai
	Öcsi	Némedi:	Világosi
	Öreg	Németh:	Bagi
	Sánta		Birkás
	Szép		Borbély
	Úri borbé		Csorba
Laczkó:	Kopek		Fütyüjj
Lazok:	Cuci		Indícs
László:	Bagi		Kisborbély
	Harangozó		Nagytóni
	Horvát(h)		Néfütyüjj
	Kikiri		Nészójj

	Piszepoja	Sulyok:	Krisztus
	Szarka	Süli:	Sírásó
	Szárics	Szabadai:	Kántor
	Takács		Mozdonyvezető
Oláh:	Basa	Szabados:	Bábaasszony
	Boksó	Szabó:	Angyal
	Boros		Szani
	Buksi	Szalai:	Csula
	Sánta kutya		Finánc
Ormai:	Csősz	Szanda:	Elnök
Őze:	Acél		Kis
	Asztalos		Öreg
	Gyuszi		Öregelnök
	Szakáll	Szatmári:	Harangozó
	Szile		Marci
Papp:	Bolondvonat		Zöld
	Cujka	Szász:	Száz
	Hasznos	Szekeres:	Kis
	Kisvonat	Szellelki:	Bari
	Kopasz		Bënga
	Papkisasszony		Bugyur
	Pikulás		Burga
	Szanitár		Csattogó
Pelle:	Lukács(i)		Csattogó Bënga
Puja:	Dandár		Elnök
	Dandártábornok		Gazsi
	Zsandár		Kuka
	Zsarnok		Kutyás
Roza:	Andó	Szécsényi:	Gerendás
Sallai:	Betlehemes		Nagy
	Kis	Tamás:	Kis
	Kis Muszka		Óriás
	Krecu	Tapasztó:	Csehócki
Sarusi:	Dögész		Csentra
	Kis		Kókusz
	Öreg		Nyúlki
Schupkégel:	Daka		Nyúlkiné
Sebők:	Nagyfejű	Terék:	Bivalyos
Setény:	Kis		Gazsi
Simon:	Didanc		Pufta
	Fircang	Tesedán:	Segges
	Firgáncs	Thury:	Esperes/Öspörös
Sirkó:	Ruszki		Pap

Torma:	Combi	Vërba:	Veréb
	Combos	Virág	Karmojj
	Dobos	Vígh:	Bula
	Füles	Záhorszki:	Csehócki
Tóth:	Aranyom		Rúzsza
	Bíró	Zámbori:	Bőgő
	Boldi		Nagy
	Borbély	Zsiga(?):	Trombitás
	Bűrös		
	Cigány	?	Baszkianyád
	Cikó	?	Bitang
	Csehócki	?	Bunkó
	Cserepes	?	Cece
	Csirke	?	Csikós
	Gémös	?	Csíra
	Gyura	?	Dena
	Hajzler	?	Farkas?
	Iparos	Jupuca	
	Kacska	?	Kilenc
	Nagy	?	Kutyás
	Nagyandrás	?	Löködi
	Nagyoláj	?	Milcsi
	Padurány	?	Pandúr
	Pinabíró	?	Pittyfasza
	Pocok	?	Postás
	Poszogyi	?	Tarcsa
	Pustyi	?	Túrús
	Raskó		
	Sájga		
	Szárazfejű		
	Szulcárnóu		
	Szúküdő		
	Vörös		
Uglovics:	Csárdás		
Ujj:	Kakukk		
Varga:	Gorilla		
	Pap		
	Sóder		
	Szent		
	Vezér		
Vastag:	Cigány		
	Mátyás		
	Pipás		

TÁJSZAVAINK

Bevezetés

Gyűjteményünk nem a falu teljes tájszóanyagát tartalmazza, csak azokat a helyi szavakat, amelyeket az elmúlt fél évszázadban fűlszedegtettem. Azokat, amelyeket Kisiratoson lejegyeztem, a kisiratosiaktól hallottam, az iratosiaktól tanultam. Elsősorban a családomtól. Apámtól, akinek az emlékezete mélyéről – Békéscsabán – olyan szavak (szófejtések és történetek) is előtörttek, melyeket az odahaza élők már elfelejtettek. Apám testvéreitől, a nagycsaládtól, iratosi barátaimtól s a falu lakóitól.

Amikor 2005-ben beadtuk az országos nyelvjárási gyűjtőpályázatra tájszótárunk első változatát, 50 (számítógép-) oldalas volt a kézirat, ami azóta 379 oldalasra dagadt (s jó 600 reménybeli könyvoldalt tesz ki). Így lassan már valóban tájszótárnak nevezhetjük a várhatóan a továbbiakban is évről évre gyarapodó gyűjteményünket. Mert rendre mi nem jut eszünkbe, hívja föl valaki a figyelmünket általunk eddig még föl nem jegyzett valódi, jelentésbeli és alaki tájszóra.

Édesapám, idős – a falu szóhasználata szerint öreg – Kurtucz Mihály a szögedi nyelvet (az ö-zést) elhagyta, érdekes módon a tájszavakat viszont jobbra megőrizte olyannak, ahogy a faluban ma ejtik, illetve valaha ejtették. Mivel édesanyám is a szögedi nemzethez tartozó faluból való (Ő Újkígyósról került Békéscsabára, ahol magam fölöttem), e szótár szerkesztésekor alaposan ellenőriznem kellett minden iratosinak vélt szót, nehogy összekeverjem a két falu nyelvét, mely a közös déli – alföldi ö-ző – nyelvjáráshoz tartozás mellett is el-eltér egymástól a szókincset, vagy éppen az alaki nyelvjárásiasságot illetően. Akisiratosi nyelv nem anyanyelvem, csak 'öreganyanyelvem': öreganyámtól, Kis Sarusi Borbálától és a faluban élő népes családtól tanultam a legtöbbet ebből a nyelvből. Akadtak más segítőim is, ezért mindjárt az elején fűlsorolom azokat, akik a legtöbbet tettek azért, hogy ez a szójegyzék összeállhasson.

A falu lakói közül a legtöbbet segítők (nevüknek a szótárban szereplő rövidítésével):

- Almási Vince (1949) tanár, iskolaigazgató, polgármester (AV),
- Árvai Jánosné Kurtucz Anna (1928) gazdasszony (ÁKA),
- Kása Antal (1919–1991) felcser, műkedvelő régész-helytörténész (KA),
- Kis Sarusi Borbála (1891–1967), öreganyám, a régi iratosi dolgok ismerője (KSB),
- Kurtucz Gergely (1947–2004), unokaöcsém a Kekecsről és a Gróza-térről (KG),
- Kurtucz István (1913–1980) kántor, apám bátyja a Gyöpszélről (KI),
- id. Kurtucz Mihály (1919–1984), a falurajzító apja, 1940-től Békéscsabán élt (öKM),
- Torma Béla (1946–2005) földműves, Templom-uccai jóbarát (TB),
- Vajda Noémi (1978) Máltai-ház és tájház-vezető, helytörténeti kutató.

Kisiratos a középkori Nagyiratos helyén 1818/1819-ben telepített falu (Borovszky II/410–414). A Csanád megyei helységet a Szalbek-család alapította, s a kisiratosi pusztát a szóbeli és írásos hagyomány, meg a helyi nyelvjárás tanúsága szerint Szeged környéki városokból-falvakból való telepések ülték meg (BálintSzögedi III/420). A kisiratosi népnyelv máig őrzi jellegzetesen déli, szegedi, ö-ző gyökereit, sőt, időnként ö-zőbb az ö-zőknél, mert olyan szóalakokat hallani a faluban manapság is, amilyeneket Bálint Sándor sem jegyezhetett föl a szögedi világban. (Tőle tudjuk, hogy az ö-zést egy helyütt ögetésnek nevezik: a bácskai Gyulafalván „ögetnek, mint a szögediek” – BálintSzögedi I/171).

Az 1800-as évek első felében hol nógrádinak, hol palócnak mondott csoportok is érkeztek a kezdetben Szalbekiratosnak, majd Kisiratosnak nevezett (a köznyelvben – a helyi népdalokban is – sokáig csak Iratosnak mondott, a regáti román király korszakában Dorobáncnak keresztelt) Csanád megyei faluba. A ’palóc beütés’-t igazolja több szláv eredetű családnév, a helyi legendavilág, valamint talán e kis szógyűjtemény is. Pl. a görény *girind* alakját csak az északi nyelvjárás ismeri; ilyen még például: *agacsi*, *angyali kóbász*, *arancsikó*, *bugyi* (budi helyett), *kancsarodik/kancsarodott*, *kotrëca*, *Lazok*.

A XX. század első felében harmadfélezer lelkes katolikus magyar falu lakosainak a száma mára 1.700-ra apadt. A magyar határhoz szorított romániai – az első világháború végétől Arad megyei – falu zártságának is köszönhetően őrzi magyarságával és katolikusságával együtt eredeti nyelvjárását. A csanád–aradi falu nyelvéről Kovács

Ferenc népköltési gyűjtései és Murádin László nyelvatlasza mellett a jelen munka szerzőjének dolgozatai adnak hírt.

Meglehet, 'nyelvcseréptörmelékek' gyűjteménye eme (évről évre terjedelmesebb) szótár, ám a magam fajtának annál többet ér ez a kincsmaradvány. Ez az a töredékes nyelvanyaország, melyből való vagyok – valók vagyunk, hisz a 15 millió magyarból egyre kevesebben élnek le életüket ott, ahol ősök éltek, haltak. Magam iratosi menekült fiaként Békéscsabán születtem, ott nőttem föl, több évtizedet éltem a békési megyeszékhelyen, de meglehetősen ismeretségbe kerültem a bakonyi-balatoni nyelvi világgal is – hogy írói munkámban merítsek valamennyiből.

Valamikor az 1970-es években értettem meg azt, amit Kányádi Sándor így összegez: *Be kell hordanunk, hajtanunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.*

Igen, hogy egy szem tájszó, anyanyelvünk egyetlen szava se maradjon 'kint'.

Talán kevés ilyen egyszeri és egyedülálló tájszó található e gyűjteményben, de néhány talán. Akkor pedig már megérte a fáradságot.

A környék magyar falvainak megoszlása nyelvjárás szerint: ö-ző (*szegedi, déli nyelvjárású*) Kisiratos, Nagyvarjas, Szentpál (és részben Dombegyháza), e-ző, ë-ző (*tiszai, nógrádi-palóc beütéssel*) Kisvarjas, Nagyiratos. Kisiratoson valamelyest erősíthette a faluban megtelepedő 'palóc' családok nyelvjárasi hatását a közeli Forray-Nagyiratos magyar népe, ám komoly (nyelvi) következménye nincsen ennek az érintkezésnek. S a tiszai és a déli nyelvjárás határvidékén élő közösség nyelvében valószínűleg nem véletlenül tapasztalható meglehetősen *i-zés* – újabban pedig a szögedi ősöktől idegen kettős magánhangzók megjelenése.

Szójegyzékünk elsősorban a föllelt valódi és jelentésbeli tájszavakat tartalmazza. Ugyanakkor a legjellegzetesebb alaktani tájszavakat is igyekeztünk számbavenni. A munkánkat segítő iratosiak vélekedését tiszteletben tartva bevettük a gyűjteménybe azokat a szavakat is, amelyeknek a valódi tájszó jellege több mint kétséges, ám amelyeket az e tájnyelvvvel élő közösség ritkaságuk, régiességük, különlegességük miatt tájszónak érez. Bekerültek szótárunkba a tájjellegűnek érzett tulajdonnevek, a többnyire csak alaki okok miatt tájszó helynevek és személynevek. A becenevek közül azokat vettük tájszószámba, amelyek nem szerepelnek Hajdú Mihály összegző művében.

Sorrávéve az alaki és hangtani nyelvjárasi sajátosságokat, az alábbi jellegzetességekre találhatunk Kisiratoson.

Az erős ö-zés, ami szembetűnő. A szögedi világban lejegyzett alakoknál többet ejtenek ö-vel, pl. *csörösnye/csörösnyje* is a *cserösnye* mellett (Bálint Sándornál csak *cserösnye*), *dörője* (derelye), *öste* (este), *sökröstye, sökröstyés, Tömösvár, tömötő*. Hogy milyen erős a szögedi gyökér, mutatja az is, hogy gyakran a román és német vendégszavakat is ö-zve ejtik: *alimöntár* (a román *alimentară*-ból), *pöpönéria* (a román 'pepinieră' után elvárhatókövetkező *pepinéria* helyett), *Snájdör-halom* (Schneider után *iratosiasan*), *szökcio* (a r. 'secție'-ből), *szömötő* (a r. 'semeteu' után *szabadon*). A II. világháborúban a román király ármádiájával a Krím félszigetig eljutó katona meg (KI), Kercs városáról regélve, azt mondja, *Kercsön...* A jellemző példák egyike az ö-zésre a népköltési kötetben közölt Menyasszonykikérés kezdése: „Örülök, hogy látok friss, jó *egészségöt*, / E királyi házban lelki *békességöt*, / Kívánok mindenben állandó *szépségöt*, / Most már átlépem a házban a *küszöböt*” – azaz ha mindönütt nem ö-vel írja is a vőfély, úgy, ahogy mondjuk, de az egy szem csakis ö-vel ejthetőíráható sorvégi toldalék miatt a többi is a valóságnak megfelelően jegyzé... (Kovács 182).

Előfordul, hogy ahol az *e* helyett *ö* járna, *ë* hallható, pl. *mégbeszëjjük*.

Mindkét *e*, a nyílt *e* és a zárt *ë* egyaránt hallható, pl *së ez, së az; ëggyes*.

Meglepőnek tűnhet, milyen gyakori az *i*-zés (a köznyelvi *é* és *e* helyén *i, í*), pl. *csípöl, eriggy, fejire, fínyes, hírivél, karácson böjtyin, képit, kezibe, kigyelmed, kinyér, kík, közelibe, levit, messzibbre, mík, örömbibe, pízit (pízéd, pízér), segícsegíivel, szemit (szömit), szélire, testvérit, végűg*. Erre magyarázatot adhat, hogy Kisiratos népe a tiszai és a déli nyelvjárás határán él. Az *i*-zés előfordul az *ü* kárára is: *Kilsőgyöp, kőmíves, siket*. Jellegzetes kisiratosi (és tápai, l. BálintSzótár) szó a *zsillér* is. Itt jegyezzük meg: azt tapasztalhattam a magam nagycsaládjában, a szerteágazó Kurtucz családban, hogy azon belül egy-egy kiscsalád elűthet egymástól a tájnyelvi jellegzetességeket illetően. Az egyik unokatestvérem családjá (a Kekecsen, ahonnan szétrajzottunk) az *ö*-t is *özve* ejti, míg a másik, pl. a Tódáson élő öcsémnél az igen erőteljes, máshol nálunk Kurtuczoknál-Sarusiaknál nem érzékelhető *i*-zés üti meg az ember fülét. Csakis arra gondolhatunk: a nagycsaládba kerülő férfiak, nők hozhatták magukkal a saját nyelvgyakorlatukat, nyelvhasználatukat. Az erős *i*-zés mellett *e* testvéreméknél föltűnik néhány addig nem hallott (a nagycsalád zöménél ismeretlen) kettőshangzó is... S tán érdemes külön megemlíteni, hogy akadnak szavak, amelyekben (már-már meglepő módon) együtt jelentkezik

az i-zés és az ö-zés; ilyen például a *Gímös* (Gémes), a *píntök* (péntek), a *pízös*, *pízötök* (pénzes, pénzetek).

Gyakori az ü-zés, pl. *búr*, *Búrös* (r.név), *csú*, *csüves*, *dúl*, *errül-ērül*, *fűsül*, *gyükerestül*, *gyükér*, *herül* (herél), *hetfű*, *kű*, *Kúmorzsoló*, *kűszikla*, *küvet*, *lű*, *megdöglött* (Kovács 202), *ű*, *űhozzája*, *űk*, *űtet*, *Szűküdő* (ragadványnév).

A tárgyas ragozású harmadik személy *-ja*, *-ják* ragja szinte mindig *-i*, *-ik*. Egyes számban pl. *adi*, *akari*, *behajazi*, *csináli*, *eláraszti*, *ēbaszi*, *ēhajíti*, *fogi*, *fűsüli*, *gyuggati*, *halli*, *hozi*, *kiadi*, *kikacagi*, *kinyiti*, *lāti*, *lěvági*, *lopi*, *mondi*, *möglāti*, *mökpróbáli*, *möktanáli*, *nyali*, *raki*, *rági*, *taníti*, *tarti*, *varri*, *válogati*, *vári*, többes számban *adik stb.* (A legtöbb előfordul K. F.-nél.) A szögedi fajta nyelvére jellemző ez a jelenség. Kálmány Lajos lőrincfalvi gyűjtését idézve Bálint Sándor az ási, borotváli, csináli, kavari, mari, márti, papoli, sózi, vakari alakokat említi (A szögedi nemzet III/420). Újkígyóson az így beszélőket ezzel csúfolik: Toszi kocsi, baszi ló! – közli a gyűjtővel 2006-ban Harangozó Imre néprajzi-népköltési kutató.

A szóvégi rövidülés-mássalhangzóvesztés gyakran tettenérhető, pl. *azér*, *biz* (bizony helyett), *borbé*, *e* (ez: *e mán nagy szerencse* – Kovács 46), *férhő* (férjhez), *kardér* (kardért), *kén* (kéne), *kugló* (kuglóf), *mer* (mert), *mér* (miért), *mirmínyóér*. Szóközbeni mássalhangzó-rövidülésre és mássalhangzóvesztésre példa a *virasztó*, illetve a *bekerútek*, *bolonkocsi*.

A *-ból*, *-ből* helyett gyakran *-búl*, *-búl*, *-bul*, *-bül* hallható, pl. *kendörbül*, *Maruzsbúl*, „*Hálábúl*” (fölrat a templom mellékoltára falán elhelyezett emléktáblán). HI Aranyimatyánkjaiban *Annástul*, *Heródestül*.

A *-hoz*, *-hez*, *-höz* gyakran *-hon*, *-hen*, *-hön*, *-hó*, *-hē*, *-hő*, *-ho*, *-he*, *-hö*, pl. *ahhon*, *anyáthó*, *főthő*. Előfordul *-hoz* helyett *-hun* is: *királyhun* (Kovács 86), *padhun* (oda volt csípve a padhun – Kovács 56).

A *-ról*, *-ről* többnyire még *-rul*, *-rül*, pl. *lórul*, *székrül*.

A *-tól*, *-től* helyett *-túl*, *-túl*, *-tul*, *tül*: *ajtóstúl*, *csőstül*, *ablakostul*, *kitül*.

A szótagzáró *l* gyakran kiesik, pl. *átal*, *énekútek*, *főd*, *kiőtí*, *kóbász*, *nyóc*, *ódal*, *örútek*, *páca*, *vót*, *zócscég*, illetve a hosszú *l* rövid lesz, pl. *ála*, *álam*, *álapotos*, *álás*, *álatorvos*, *álhatatos*, *áломás*, *vál*.

Az *-al*, *-el*, *-ar*, *-er* végződés elvesztheti a záró mássalhangzót s a szótag vége hosszú *-ā*, *-ē* lesz, pl. *āra*, *avvā*, *ēgyütt*, *ēre*, *röggē*.

Az *ami* névmás *aki* alakot ölthet nem személy esetében is, pl. *paripa*, *aki* (Kovács 60), *koporsó*, *akiből* (Kovács 62), *állatra*: *akik* (öKM).

Néhány esetben előfordul egyes magánhangzók cseréje, illetve megnyújtása:

a – o, ó helyett (lábás, makai, vakondak),

á – a helyett (ád),

e – é helyett (hetfű),

e – ű helyett (kesere),

é – e helyett (belé, kél, nékem, véled),

é – í helyett (mindég),

i – ü helyett (siket),

o – a helyett (magos, oszt, osztán, személynévben Barják helyett Borják),

o – e helyett (citora, pojva),

o – u helyett (onoka),

u, ú – o, ó helyett: csudálkozik, fujt (belefujt), Marus (Maros – mos fokták ki a Maruzsbul), miúta, mucskos, mustoha, rúzs (vadrúzs, ótot-rúzs, kúrúzs), Rúzs (vezetéknév és becenév is), ustor, túrú (Túrús csúfnévben is),

ú – u helyett (cúkor, Kúlai, Kúnszabó, Kútas, Sarúsi, úca (a régi – XIX. századi – plébániai iratokban Údvar, Úcza); kivételesen fordítva is előfordul: gunár a köznyelvi gúnár helyett),

ü – i helyett (szűkiüdő),

ü – ö helyett (sütét)

ű – ö/l/ helyett törűd),

ű – ő helyett (hetfű).

Mássalhangzók esetében is előfordul csere:

gy – d helyett (dug helyett gyug; gyuggati, gyukhajma, térgye),

gy – j helyett (gyün; gyütt, gyühecc, együtt, előgyün, gyüvök).

j – l helyett (eketajiga, tajicska),

l – ly helyett (luk, pöndöl),

l – n (kalán), vagy fordítva:

n – l helyett (tanál),

n – ny helyett (bárán, Cigánka, dohán, karácson, mozdónvezető, mönétke),

n – r helyett (mán),

ny – j helyett (bornyúpaprikás, varnyú),

ny – n helyett: disznyó, fonyott (kalács), innenyső, szebenyi,

nyh – nn helyett (dunyha),

t – f helyett (tér).

A romániai magyar nyelvjárások atlasza is igazolja, hogy Kisiratoson is élünk a népnyelvi ejtéskönnyítő, két magánhangzó közti mássalhangzót pótló *j*-vel, pl. *díj*, *falubelijek*, *fjaddzik*, *fjatalab*, *kalendárijum*, *kárfijol*, *lovajim*, *mezeji*, *mijatt*, *ökrejink*, *pijac*, *szërbijánpaprika*, *szomorujjan* (Murádin) – az utóbbi esetben megnyújtva a hiánypótló *j*-t.

A tájnyelv és a köznyelv keveredése természetes és állandó, gyakran egyetlen beszélő előadásában, nem egyszer egyetlen hosszabb mondaton belül is. Pl. egyaránt hallható a *nékem* (Kovács 18) és a *neköm*, *szemit* és *szömit*, *kútsi* és *kutasi*, *mög-*, *mëg-* és *meg-*, *lë-* és *le-*, *kinyér*, *kenyér*, *könyér*. Két tájnyelv keveredésére utalhat a *péz-píz*, *zsillér-zsöllér*, *kinyér-könyér* páros.

Találkozni a szóeleji mássalhangzó-torlódás elkerülésével (pl. *katuja*, *tiglinó* – *stiglinc*), egyéb mássalhangzó-kieséssel (pl. *kolo/m/p*, *fër/j/hő*, *mon/d/tam*, *Szen/p/pál*) is. Mássalhangzó-átvetés: *cutat* (tucat), *csanál* (csalán), *loró* (roló), *motrot* (motort).

Az 1950-es, 1960-as években a szótáríró nem hallott Kisiratoson kettős magánhangzót, utóbb mind gyakrabban (pl. *vót*, *vótak*, *de vo^{ut}*, *vo^{ut}ak*, *bő^üg*, *jo^u* is). A szögedi világra – ahová nyelvileg Kisiratos tartozik – nem jellemző e kettőshangzás, amelynek megjelenése nyilván összefügg a környék másféle magyar népnyelvével. Mindenesetre tán érdemes megjegyezni: a falurajzró gyűjtő az erősen ö-ző Kekecs nevű falurészhez kötődik, 'táj-öreganyanyelvét' onnan hozta, ott sajátította el (annyira, amennyire), míg pl. a Tódáson és Nagyfaluban valóban hallotta elvétele e 'furcsa' ejtést – hogy kezdetben ne higgyen a fülének, a falutól idegennek érezve azt. Az általunk csak 2010/2011-ben tanulmányozott erdélyi tájnyelvi térképlapok adatai (Murádin I-XI) nyomán vált világossá e nyelvi sajátosság erősödő jelenléte. A kolozsváriak által följegyzettek közül néhány: *bó^utos*, *bő^üg*, *csöngő^ü*, *éⁱdőspaprika*, *éⁱnek*, *éⁱsz*, *jó^u*, *kéⁱne*, *küllő^ü*, *legelő^ü*, *lő^ü*, *lő^ücs*, *meddő^ü*, *ó^ur*, *süldő^ü*, *számó^uca*, *túró^u*, *üsző^übornyu*. A Murádin László vezette kutatás során 1955 és 1967 között 136 kutatóhelyen – köztük Kisiratoson – 3379 kérdésre jegyezték föl a helyi nyelvi alakot (Murádin IX/borító). Az elsősorban a hagyományörző (ö-ző) Kekecsen és a faluban szétrajzott családunk körében megismert tájnyelvhez képest a nyelvészeti gyűjtés a kettős magánhangzó meglétének és a gyakoribb *i*-zésnek az igazolásával, meg néhány általunk nem ismert tájszóval hozott újdonságot.

Gyakori – mint sok más tájon is – a szóvégi mássalhangzó lenyelése (pl. *ablakba/n/*, *gáskába(n)*, *Zsillérbú/1/*). S előfordul a mássalhangzó-kettőzés, -nyújtás is, pl. *kánikulla*, *körömfeketéjje*, *meszellő*, *nállunk*, *reszellő*, *taréjja*, *töpörtőjjit*, *zúzza* (tyúké)... (Murádin). A köznyelvi bricseszadrág Kisiratoson *briccseszadrág*

(Szegedében briccösnadrág – l. BálintSzótár I/190), a palacsinta pedig lehet *placsinta* is.

Hangtévesztés, összevonás: *cuppingol* a piszkál helyett (1980-as évek) – az akkoriban mind gyakrabban elhangzó 'doppingol' és a 'cukkol' összevonásával születhetett? *Në cuppingojj! Cuppingolik az embört.* Hangtévesztés-összekeverés még: *kankurál* konkurál helyett; *csendföltartó/csendföltartó* rendfönntartó (csendőr) helyett.

Arra is van példa, hogy az -es melléknévképző helyett -i képzőt használnak: *tizennégyi háború* (tizennégyes háború helyett).

Aradon: Arad városában, Aradban: Arad megyében – lenne, mert Kisiratoson az *Aradban* lehet 'Aradon' is.

Régies – az előbeszédben nemigen hallható – alakokkal találkozni a Harangozó Imre által gyűjtött Kisiratosi Aranymiatyánkban: *aluvó, jövend, kiszabadítandom, östvé, teszész* (HI).

A kisiratosi helyneveket és személyneveket külön fejezetek tárják föl, ám a tájszógyűjteménybe bevettem a jelek szerint tájnyelvi jellegű tulajdonneveket, s mutatóban pár állatnevet is közlök.

A nem tájnyelvi közléseket – ilyenek többnyire (másokéi mellett) öKM és AV szófejtései – általában idézőjelbe teszem. Dőlt betűvel csak a tájnyelven elhangzó magyarázatok kerültek az iratosi szótárba.

Munkám – második, de nem végső – lezárása előtt (2005-ben) ellenőrzésre elküldtem a kisdéd szótárt a falu polgármesterének, a helyi iskola volt tanár-igazgatójának, a törzsökös helybeli (kekecsi) Almási Vincének, aki segített a szógyűjtésben. 'Lektori jelentése' az alábbi.

Nagyon gazdag anyagot gyűjtöttél, természetesen nem merítetted ki az iratosi szótárat. Most, hogy elolvastam, azt kell mondanom, én egy kicsit másra figyeltem, és pedig olyan kifejezéseket kerestem, amelyek már lassan feledésbe merülnek. A te anyagodban leírt szavak nekem olyan természetesek, hogy fel sem tűntek, mi ezeket az iskolában állandóan javígtattuk, próbáltuk a gyerekek beszédéből kiiktatni, mert úgy gondoltuk, hogy csúfítja a magyar nyelvet, hiszen sok szó a román nyelvből kölcsönzött. Így csokorba szedve kimondottan jónak és érdekesnek találom, nagyon sokat tudnék még hozzá mondani, de azt hiszem, már nem lesz rá idő, és nem hiszem, hogy teljességre kellene törekedni. A gyűjtés hű képet ad Kisiratos mindennapos beszédéről, olvasás közben nem egy kutatólaboratóriumban, hanem otthon, az utcán éreztem magam, nem is tudtam felkelni az asztaltól, amíg végig nem olvastam. Köszönöm, köszönjük, üdvözlettel Almási Vince.

E sorok rovója pedig a falunak mond köszönetet! Tán leginkább azért, mert minden kényszerű idegenség ellenére még mindig a saját nyelven, és nem a szomszédén szólal meg.

A tájszótáracska első változatában több mint 1400 tájszó szerepel – számolta össze a kötet 2008. Szent Jakab hava 18-ai kisiratosi bemutatójára készülve Pávai Gyula aradi gimnáziumi magyartanár, aki a kolozsvári magyar egyetemen Márton Gyula tanítványa volt. Véleménye szerint kb. 200 olyan szó található e gyűjtemény elsőként megjelent változatában, amely csak településünkön ismert.

Eredetileg külön fejezetben szerepeltek volna falurajzunkban a szólások, közmondások, de ez is csak mutató a teljes kincsből, emiatt a nagy tájszótárak példájára beszerkesztjük e gyűjteménybe. Nem módszeres gyűjtéssel, hanem az elmúlt fél évszázadban hallottak, valamint a faluról szóló írásokban olvasottak lejegyzésével szedegettem össze ezt a gyűjteményem is, amely szintén csak ízelítő abból, ami Iratosunkon ismert, amit a kisiratosiak tudnak, használnak. Kálnási Árpád debreceni szólásmondás gyűjteménye nyomán szólásnak a szójárást, szitkot, szitkozódást, feddést, átkot, köszönést, jókívánságot, névcsúfolót, nemzetiségcsúfolót, szóláshasonlatot vettük. Közmondásnak tekintjük a gazdaregulát, népi időjóslást, megfigyelést, hiedelmet, egészségügyi tanácsot – ha találtunk ilyeneket. A szakirodalomban lelt szólásmondásokat a szerzők által leírt módon és „idézőjelbe téve” közöljük, amit pedig mi magunk hallottunk, igyekeztünk nyelvjárási alakban *dőlt betűvel* jegyezni. Szócikken belül is törekszünk az ábc-hez igazodni, csupán a káromkodások kerültek hátra. A tájszótárban negyedfélszáz szócikknél 1000-nél több szólás, közmondás és szólásmondás-változat olvasható.

A szólások közé sorolt átkozódásokat illetően érdemes idézni – mert Kisiratosra is jellemző – az aradi népélet e megnyilvánulása kapcsán 1912-ben leírtakból az alábbiakat. „A káromkodáshoz Arad megye magyarsága csakugy ért, mint minden magyar ember. Némileg módosul talán itt ez a nyerseség azzal, hogy nem elégszik meg a saját szótárával, hanem a románsághoz is fordul kölcsönért. Cifrázza tehát haragja szóáradatát román kiszólásokkal... Sokszor... inkább a humorizáló kedv, mint a harag kifolyása.” (Arad 270)

Talán érdemes megjegyezni: lejegyzett szavaink töredéke egyéni, azaz talán csak egyvalaki által használt s vele együtt valószínűleg elfelejtődő szóról (illetve jelentésről) van szó. Ilyen pl. a *karikatúra* ('körút, csavargás, országjárás' jelentéssel), amelyet nénémről hallottam annyiszor. Ugyanő az 'elkövetője' a *cuppingol*nak is, amely két szó összerántásával keletkezhetett. Egyéni lelemény a futuszpomána magyarítása (csak egyvalakitől – szülőatyánktól – hallottuk), s nyilván ezek közé sorolhatjuk a *szeptembör* alakot

is. A szólások közt is akad efféle, ilyen pl. a *Nehéz igaznak lönni, de mögéri*. Tánczos Vilmos írja (13) csíkszentkirályi édesapja világképét leíró és nyelvét szépen érzékeltető könyvében: „.... a nyelv egyszerre közösségi és egyéni jellegű... (a kifejezések) között vannak olyanok, amelyek tágabb körben is ismertek, tehát állandóbbnak mondhatók, míg mások csak egy-egy szűkebb környezetre (falu, utca, család) jellemzőek, és végül vannak olyanok is, melyek teljesen egyéniek”. De hát az utóbbiak is ennek a népnek a szóteremtő, nyelvépítő szellemére jellemzőek.

Talán itt érdemes megjegyezni: tapasztalatunk szerint egy-egy család 200 év elteltével is (valamennyire) híven őrzi a kisiratosiak eredeti ö-ző nyelvjárásától többé avagy kevésbé elütő eredeti (pl. ’palóc’, azaz nógrádi) tájanyanyelvét. S mintha egy-egy (nagy)család a többenél jobban ragaszkodna az otthonról – máshonnan, pl. a közeli-távoli szomszédból – idehozott kettős magánhangzóikhoz (a *uó^u*thoz, *jó^u*valhoz, *só^utlan*hoz hasonló alakokat). Gyanúnk szerint megérné néhány szókincs- és kiejtésbeli jellegzetességet hűségesen őrző – s továbbadó! – család nyelvhasználatát külön megvizsgálni.

A romániai magyar nyelvjárások atlasza c. munka tizenegy kötetes. A 136 moldvai, erdélyi, partiumi és temesközi kutatóhely egyike Kisiratos. A nyelvjárási térképlapok iratosi adataiból mindazt bedolgoztuk munkánkba, ami teljesebbé tette azt. A kolozsvári tudósok által lejegyzett tájszavainkat egyszerűsítve közöljük.

A szócikkek fölépítése

Félkövér betűvel szedett a szócikkek első szava, amely a tájszavak köznyelvi alakját rögzíti.

Ezt követik *dőlt betűvel* a nyelvjárási alakok, illetve a tájszavak. Ha a szócikk kezdő szava a népnyelv egyik változata, azt hullámvonallal jelezzük, majd a vesszőt követően felsoroljuk a további változatokat. Következik a szófaj meghatározása rövidítve, pl. fn., mn., ts. i. Ezt követi a szó jelentése ’féldézőjel’ közé téve, kivéve ha az a közhasználat szerinti, mert akkor erre a (kny.) utal. A tájszó jelentésének és kiejtésének hangulatát, gyakoriságát avagy ritkaságát (zárójelbe tett rövidítés) – pl. (ritk.), (durv.) – jelzi. Ezt gyakran a tájszót tartalmazó *dőlt betűs idézetek*, illetve szófejtés, más kiadványokra való utalások követik. A románból kölcsönzött tájszavak szócikkei a zárójelbe tett eredeti r. szó – pl. (baza) – közreadásával zárulnak. Félkövér betűkkel jelezzük a közmondásokat (**Km**) és a szólásokat (**Sz**).

Mivel a tájszavakra vonatkozó adatok gyakran nem a betűrend szerinti helyükön olvashatók, hanem a köznyelvi szóalakoknál, ritkított betűközökkel megkülönböztetett *u t a l á s* igazít el arról, hol szerepel az adott hangalak, keresett szó. Ha a köznyelvi szó tájnyelvi változatai (a szócikkre való utalással) a betűrend alapján közvetlenül a szócikk előtt vagy után foglalnának helyet, a legjellegzetesebb alakok kivételével jobbra elmarad a külön szerepeltetésük.

Rövidítés, jel

án.	állatnév	(durv.) durva
c.	című	(gúny.) gúnyos hangulatú
fn.	főnév	(kny.) köznyelvi jelentésű
hangut.	hangutánzó	(rég.) régies, elavultjelentésű, eltűnőben
hn.	helynév	(ritk.) ritkán használt jelentés, vagy kiejtés
hsz.	határozószó	(tört.) örténeti, csak régi iratokban
i.	ige (ts. és tn.)	(tréf.) tréfás hangulatú
ign.	igenév	
ik.	igekötő	
ill.	illetve	
isz.	indulatszó	
KF	Kovács Ferenc	
kif.	kifejezés	
Km	közmondás	
ksz.	kötőszó	
kz.	képző	
l.	lásd	
m.	méter	
mn.	melléknév	
msz.	mondatszó	
nm.	névmás	
nu.	névutó	
pl.	például	
r.	román	
stb.	s a többi	
sz.	század	
Sz	szólás	
szn.	számnév	
szmn.	személynév	
tn. i.	tárgyatlan ige	
ts. i.	tárgyas ige	
tsz.	tiltószó	

tbsz.	többszám
ua.	ugyanaz
uo.	ugyanott
v.	vagy

A rövid magánhangzók közül az *a* és az *e* ejtésbeli hosszúvá válását a betű fölé tett egyenes vonalkával jelezzük: *ā*, *ē*. A zárt *ë*-t, hagyományos módon, a betű fölé tett két ponttal jelöljük.

Az *opletány* nevű kártyajátékban használt szavak esetében utalunk a mellékletre, amely e tájszavakat, illetve e játék szakszavait sorra veszi: L. Az opletány szókincse.

Tájszótár

abajgat ts. i. 'zaklat'. *Mit abajgatsz a másikat?!*

abajog tn. i. 'lőddörög, vagy kínlódik'. „Abajog, két értelmét ismerem, egyik: barangol, céltalanul lőddörög, másik: bajlódik, kínlódik” (AV).

abál ts. i. 'húst, szalonnát, belsőséget főz disznótorban'. *Abájátok már a hurkába valót?... L. hasaszalonna, megabál.*

abáló fn. 'főzőedény disznóvágáskor'. *Hun az abáló?! Lehet abálóedény is a megnevezése: Hozd ide a zabálóedényt!...*

abálódik l. megabálódik

abálóedény l. abáló

abálólé fn. 'lé, melyben disznóvágáskor hurkába belsőséget, illetve húst, szalonnát főznek'. *Néhogy l é f ó r á z z o n* (l. ott) *az abálólé!*

abálózsír fn. 'hurkafőzéssel nyert zsiradék'. (Murádin VII).

abált ~, *abát* mn 'főtt hús, szalonna, belsőség'. *Abált szalonna* – ami pl. a Dunántúlon „kövesztett szalonna”. Murádinnál (VII) *abát szalonna*. L. *f o k h a g y m á s*.

abban *abba* nm. (kny.) Betyárballadában: „Közepébe a bebuki csárda, / *Abba* mulat egy betyár magába” (Kovács 110).

abból *abbul* nm. (kny.) *Abbul nem öszöl!*

ablaktábla fn. 'deszkalap az ablakon'. (rég.) L. *b e t á b l á z*, *k i t á b l á z*, *t á b l a*.

abonament *abonamënt* fn. 'előfizetés, bérlet'. (rég.) *Abonamënt éggy évre, éccöri*

fizetéssē pl. 1930/1940-es években a borbélynak. R. kölcsönszó (abonament).

abonamentes *abonamëntes* fn. v. mn. 'előfizető, bérletes, aki évente egyszer fizet a szolgáltatásért'. (rég.) *Abonamëntes vót* – az illető a férfitodrásznál (a két háború közt).

acat l. aszat

acatol l. aszatol

acatolás l. aszatolás

acatoló l. aszatoló

acsarog tn. i. 'acsarkodik'. *Nē acsarogj!*

acskó l. zacsckó

ad ~, *ád* i. 'valamit nyújt, illetve megver'. *Attunk neki...* - jól elkalapálták. Gyermekmondókában: „Süti, főzi a hurkát, / Kértem

tőle, de nem *ád*” (Kovács 150). **Sz:** *Attál neki?* – kérdik csúfolódva, vagy kérdőre vonva a nagylánytól, aki, gyanújuk szerint, legénnyel rosszkodott. Amarról nézve: *Adott neki...* Azaz: odaadta magát a nagylány a legénynek, adott neki a ’magából’, durván fogalmazva *Attál pinát?* **Km:** „Ha adnak, vedd el, ha ütnek, szaladj el” – a népköltési kötetben is szerepel (Kovács 216). Ha megkínálnak, ne szerénykedj! Illetve ha bántanak, menekülj! L. *k ö l c s ö n a d*.

a d a g l. p o r c i ó

adakozik *adakéroz* tn. i. (kny.) „*Adakéroztak*, használja az adakoztak szóra Magdus néni” (Vajda 177).

adakozó mn. ‚kikapós’. (tréf.) Az emberén kívül más férfiakkal is örömmel kapcsolatba lépő asszonyra mondják, hogy *adakozó a lelköm*.

adjonisten *agyonisten, aggyonisten* fn. ‚köszönés’. **Sz:** *Amijen az aggyonisten, ojan a fogaggyisten!* – szemet szemért, kölcsönkenyér visszajár...

Adler *Adlër* szmn. ‚vezetéknev’. *Adlër vót nagyanyád eggyik nénnyének az ura*.

adó *adó^u* fn. ‚számla (díj), fizetség’. *Ėgymillió lej ëtyházi adó^{ut} fizetünk* – hallom 2011-ben a Kekecsön. Korábban nem volt hallható ez a kettőshangzó sem, újabban teret hódít. L. *b a k t e r a d ó*, *f ü s t a d ó*, *k é m é n y s e p r ő a d ó*, *t é v é – r á d i ó a d ó*, *v i l l a n y a d ó*.

adó fn. ‚aki valamit a másiknak ad’. L. *k a l á c s a d ó*, *t a n á c s a d ó*.

a d ó h i v a t a l l. f i n á n c o k

adósság fn. (kny.) **Sz:** *Adósságba veri magát* – túl sok hitelt vesz föl, nehezen teljesíthető kötelezettséget vállal.

a d u l. t r o m f

advent *advënt, ádvënt* fn. (kny.) *Gyün az advënt*.

agacsi fn. ‚akácvirág’. Palóc földön ismert, a szögedi földön – legalábbis a tájszótár tudomása szerint – nem (ÚMTsz I/179). Szögedében „ágácvirág”, s mint a tájszótár megjegyzi, „Újkígyóson *agacsi*” (BálintSzótár I/54). Valamikor a szögedi világban szilfából készült a dohányyszárításnál és (sarló helyett marokszedő eszközként) aratásnál használt (fa)gamó; a ’szilfa’ a közép-ázsiai török népek nyelvén „kara-ağa–” (kara-agacs), azaz „feketefa” – regéli 2011-ben a szótárírónak a csanádapácai születésű, az *agacsi*t szintén az akácvirág helyi megnevezéseként ismerő Mihály Árpád szobrászművész arra utalva, ami nyilvánvalónak tetszik: az *agacsi* a török „agacs”-ból származhat. A gyerökök az *agacsi*t és a pipacsot ötték (Vajda 190-191). Másképpen megnevezve *f a v i r á g*. **Sz:** „Agacsi, neköd szarik Papp Jancsi!” (Vajda 17) – gyermekmondóka.

aggodalom *agodalom* fn. (kny.) Verstájnnyelvi előadásában:
„*Agodalmak* közt teltek” a napjai (Vajda 146).

agrármérnök l. **mérnök**

Agrodor fn. 'mezőgazdasági szövetkezet Agrodor Mezőgazdasági Társulás néven'. Az *Agrodorná(l) dőgozik...* Az Agrodor az Agro-Dorobánc rövidítése. A társas vállalkozás az 1990-ben fölszámolt helyi termelőszövetkezet (a **k o l h o z**) maradványa. L. **M á k**.

agronómus l. **mérnök**

agy l. **kocsi**

agyatlan mn. 'eszetlen, fejetlen, „lyukas”, üres'. (ritk.) Találós kérdésben: „Erdőn által *agyatlan* – más változatban *vasfejű* – *kutyák* ugatnak” (Kovács 223).

aggyisten l. **Isten**

aggyonisten l. **adjonisten**

aggyarika *atykarika* fn. 'kocsi, illetve talicska alkatrésze'.
L. **kocsi**.

agyonetet *agyonötet* ts. i. (kny.) *Agyonötetöd* – túl sokat ad neki enni. L. **etet**.

agyonisten l. **adjonisten**

agyonkényeztet *agyonkényősztet* ts. i. (kny.) *Agyonkényősztet* *a* *fiját*. L. **kényeztet**.

agyonnyakaz ts. i. 'lenyakaz'. (Ritk.) Mesében: a vasfejű ember „ha megfog, *agyonnyakaz*” (Kovács 51).

agyonver ts. i. 'fejbe ver'. *Hallod, tégöd jó agyonverték...* *Agyonverted? Agyon; egy darabig nem fog piszkoskodni*. L. **ver**.

ahelyett *ahejött* nm. v. hsz. (kny.) *Ahejött, hogy éröndöznéd a dógokat...*

ahhoz *ahon, ahhon* nm. (kny.) „*Ahon* kitartás kell ám” (Kovács 90). *Ahhon nem köll sok...*

ahol *ahun, ahon* hsz. (kny.) *Ahun virrasztik a halottat. Ahun, ma is íty hasznájjuk, ahol hejött. Hun van? – kérdözzük* (AV). *Ahun van... : 'ott, amoda' (van)*. Mesében: „*ahun...* összeszedte” (Kovács 41), „oszt bement a házba, *ahon* a madár volt” (uo. 91).

ahonnan *ahunнан* hsz. (kny.) ...*ahunнан embör még vissza nem gyütt!*

aj(j) l. **alj**

ajak fn. 'áll'. (Murádin IV). L. **áll**, **szájszél**.

ajánl l. **kommandál**, **megajánl**

ajz l. **tuppingol**

akasztófa fn. (kny.) **Sz:** *Mindenhun vót mán, csak akasztófán nem* – mondják, amikor valaki sok rosszat csinál. (Vajda N.)

akác *ágáckafa* fn. (kny.). (Murádin IV). L. a g a c s i, f a.

a k á c v i r á g l. a g a c s i, f a v i r á g

akcsident fn. 'baleset.' (ritk.) Ar. 'accident'-ből. *Akcsident vót* – mentegeti magát, miért késett.

aki nm. (kny.) **Sz:** *Aki bírja, marja* – a szemfülességre biztat: vedd és vidd, a tiéd! Csak az a tiéd, amit kimarkolsz, akár a többi előtt is.

akkor *akkó* hsz. (kny.) *Akkó mán ugathati!*

akkordmunka *akordmunka* fn. (kny.) L. á l t a l j á s.

akol fn. 'juhhodály'. Talányban: „Van egy kis *aklom* fehér bárányokkal” (Kovács 231). K a r á m, s z a j v á n i s. A *birkaakol* juhkarám is.

akol fn. 'disznóól előtti kerített kifutó'. (Murádin IV).

aktivista fn. 'kolhozszervező'. Az 1950-es évek elején C. L. L. „nem akart belépni a téeszbe. Nyaggatták az *aktivisták*, de nem volt hajlandó” (Vajda N.).

a l a c s o n y l. r ö v i d

a l a p l. f u n d a m e n t u m

a l a p o s l. r e n d e s

alatt nu. 'előtt'. *Csála alatt Pécskáná; Pécska alatt; Arad alatt, Nagyiratos alatt.*

alágyújt *alágyút* tn. i. (kny.) *Alágyútottá?* L. g y ú j t.

aláhány *aláhán* ts. i. 'alálapátol, alászór'. L. h á n y.

aláhúz ts. i. 'harmadszor megkapálja (a dohányt)'. *Úgy köll aláhúzni, hogy a fődet a tüvitől kihúzzuk* (SI).

aláhúzás fn. 'a dohány harmadik kapálása'. Salamon Ida iratosi dohányos szakszójegyzékében, adatközlője a gyűjtéskor, az 1970-es évek derekán 63 éves Sebők József helybéli földműves.

alimöntár ~, *alimentár, alimentáré, alimentára, alimente* hn. 'élelmiszerüzlet'. Helybéli magyar megnevezése *vögyös, vögyözbót*, l. v e g y e s b o l t. A románból (*alimentară*).

alj *ajj* fn., hn. 'valami alatt lévő rész'. *Iratos ajja, Iratos-ajji düllő, Nagyiratos-ajji halom.* L. d o h á n y a l j a, H e g y a l j a, h ó n a l j, T o l d á s - a l j a.

alj *aj* fn. '(istállóban, állat alatti) alom'. (Murádin IV).

alkalmatos mn. 'alkalmas'. Az 1843-as Eggyező Levélben is előfordul: „a tunya rest s – a dohánytermesztésre – nem *alkalmatos* lakost” a község elzavarja (HD).

a l k u l. k e r e k a l k u

alkudik tn. i. 'alkuszik'. *Alkuttunk belülle valamit. Alkudni is lehetött...*

alma fn. (kny.) Emlegetik a *borízú* és a s z e n t i v á n i

a l m á t. **Km:** „Nem esik messze az alma a fájától” (Kovács

218), *Nem esik az alma messze a fájátul*. Amilyen az apa, olyan a gyermeke (fia). L. még *c s u m a*.

almacsutak fn. 'almacsuma'. (rég., ritk.) Mesében: „megcsúszott a fiú egy *almacsutakon*” (Kovács 43).

Almafasor l. *Szérai almafasor*

almás szekér l. *kocsi*

Almásyiratos *Almásyiratos*, *Almásyiratos* fn. 'egykori szomszéd falu (helye)'. A valaha Kisiratossal szomszédos, Kürtös melletti helység, Almásyiratos a középkorban egy községhez (N a g y i r a t o s h o z) tartozó iratosi faluhatár harmadán nagyjából egy időben települt a másik két Iratossal, *Szalbék*- és *Forray-Iratossal*. Nevét az alapító földbirtokos Almásyaktól nyerte (kastélyuk Kürtösön máig áll). A XIX. században előfordult *Iratos-Almás* megnevezése is (Szabó M.). Almásyiratos a XIX/XX. század fordulóján elenyészett, emlékét csak a korabeli iratok őrizték volna (a levéltárak legmélyén), ha neve s az ottani nép a *Kisiratos* és környéke múltját idéző helyi történetekben és családi legendákban nem jelenne meg máig. Több almásyiratosi család Kisiratoson talált menedéket (e sorok rovójának dédöregapja és dédöreganyja is). L. *Iratos*.

almásyiratosi *almásyiratosi*, *almásyiratosi* mn. 'Almásyiratosról való'. (rég.)

alom l. *alj*

aló isz. 'rajta, indulj, uccu'. *Aló mars!*

alól ~, *alóll*, *alul* nu. (kny.) *Fölötte a fa alul az eprőt*. L. *alul*.

alsó l. *Az opletány szókincese*

alsókvart kif. 'a magyar kártya 7-10. számú kártyáiból álló sorozata'. (rég.) L. *kvart*.

alsónemű l. *pendely*

alsóoldalfa *alsóóoldalfa* fn. 'kocsioldal-rész'. (Murádin I).

alsós l. *felsős*, *kvart*

alsószomszéd ~, *alsó szomszéd* fn. 'kerttel szomszéd'. Azt nevezzük *alsószomszéd*nek vagy *kertszomszéd*nek, akinek a kertje találkozik a miénkkel. A Kovács által közölt

búcsúztatóban a menyasszony köszönetet mond a „Kedves alsó és kedves felső” szomszédainak is (187). L. *szomszéd*.

alsórény fn. 'szekér alján deszka (aljdeszka)'. (Murádin I).

alszik *aluszik* tn. i. (kny.) (rég.) *Alutt, aluggyon...* Népdalban: „Irigyeink mind *alusznak*” Kovács 124). L. még *aludni*.

aludni *alunni* ign. (kny.) Mesében: „lefeküdt a házba *alunni*” (Kovács 24). Népdalban: „Én csavargok, mert nem bírok *alunni*” (Kovács 124).

aludtjej *aluttej* fn. (kny.) **Sz:** *Fúva őszi az aluttej* – óvatos emberre mondják, akinek az aludtjej is forró, tán mert

már megjárta. *Hallod, ez fúva öszi az aluttej!* Akár a jászsági „Még az alutt tejet is mēkfujja” (ÚMTSz I/215). **Km:** *Úgy mögégötte a szája szélit, hogy fúva öszi az aluttej.* Szögedében „Úgy mögégötte a kása a száját, hogy a tarhót is fúva öszi”; ezt a szólást Dugonics András is említi (BálintSzögedi II/130). Mongol közmondást idéz Buda Ferenc 1992-es műfordításkötetében (256): „Tejforrázta ember az aludttejet is megfűjja”. Azaz igen régi képzet. L. még *virrasztó*.

alul *alól* *hsz.* (kny.) *Alól van a kinyér...*(a stelázsín).

alulról *alúrú* *hsz.* (kny.) *Kezd alúrú!*

alunni l. *aludni*

aluszik l. *alszik*

aluttej l. *aludtej*

alúrú l. *alulról*

alvó *aluvó* *ign.* (kny.) (rég.) Régies alak a Kisiratosi Aranyمياتyánkban: *aluvó kised* (HI Am).

amarról *amāru*, *amārul* *hsz.* (kny.) *Amāru laknak.*

amejk l. *amelyik*

amelyik *amék*, *amejk*, *amík* *nm.* (kny.) Népmesében pl.: „csodakalap, *amék* alatt” (Kovács 22). A *c i c a – m i c a* nevű gyermekjátékban: „*Amelyköt* elkapta...az lött a macska” (Vajda 36). „*Amík* a hüvelyujjával így elérte” (uo. 193).

amennyi ~ *amönnyi* *nm.* (kny.) (rég.) Az ö-s alak már nemigen hallható. **Sz:** *Annyi*, *amönnyi!* – most már mindegy, megelégszünk vele.

amér(t) l. *amiért*

amerikai kacsa *amerikaji kácsa* *kif.* 'kacsafajta'. Így is mondják, de inkább *n é m a k á c s a* a neve. L. *k a c s a*.

amerikás *mn.* v. *fn.* 'Amerikát megjárt, visszatelepedett (ember)'. *Amerikásként* emlegették a faluban pl. Sirkót, aki itthon kocsmát nyitott.

amé l. *amiért*

amék l. *amelyik*

amiért *amé*, *amér*, *amért* *hsz.* (kny.) Vőfélyversben *amért* (Kovács 188). *Amé nem vótá dógozni, nem kapsz píz*t, *hogy vögyé kinyeret* – mond példát 2013-ban AV.

amikor *amikó* *hsz.* (kny.) *Amikó csak löhet...*

amík l. *amelyik*

ammen l. *ámen*

amott *hsz.* 'ott'. *Amott gyün Matyi.*

anaspeta *anaspēta* *mn.* '?. *Anaspēta szilva* a neve a lőszemű szilvának (Murádin II).

Andó laposa l. *lapos*

anélkül *annékű* hsz. (kny.) *Annékű nem mén!*

angazsál ts. i. 'szerződtet, munkára alkalmaz'. *Még nem angazsálták. Pityut sēhová sē vōszik fő angazsálásra, hatvan éves.* A románból (angaja) eredeztetni az erdélyi szakszótár (MPV 44-45), máshol franciából származó régies szó (Bakos 43). *Angazsálták, szerződtették* – fordítja le valaki nyomban, ahogy kiejti e rusnya – és tohonya nyelvhasználatra utaló – szót.

angazsálás fn. 'szerződés'.

angol fn. 'kesé (disznófajta)'. (Murádin II) – máshol jorksírnak mondják. L. *disznó*.

angyal l. **angyalkolbász**, **aranybárány**

angyali l. **angyalkolbász**

angyalkolbász *anygyali kóbász* fn. 'szentesti kolbász'. (tréf.) *Anygyali kóbász, amit Szenteste, az éféli mise után ösznek. Azoknak jár, akik jól viselköttek, betartották a bűtöt.* A szomszédos Kevermesen angyalkolbász – Pelle Ferenc helytörténész közlése. A gömörvármegyei Óbáston, tehát palóc vidéken, a legkisebb szál kolbászt nevezik angyalkolbásznak (ÚMTsz I/223). L. még *aranybárány*, *aranycsikó*.

Anna asszony napja l. **Szent Anna**

Anna nap l. **Szent Anna**

Antal l. **Páduai Szent Antal**, **Szent Antal** – **ájtatoság**

anya fn. (kny.) Kisiratoson használt összetételekben: *anyámasszony*, *édesanya*, *szülőanyád*, *örömanya*, *keresztanya*, *lánnyanya*, *mustohaanya*, *nagyannya*, *örögan* *nyád*, *szépányád*, *szépörögan* *nyánk*, *szépnagyanyád*, *dédanyád*, *dédnagyanyád*, *dédörögan* *yád*, *nagyörö* *reganya*, *óörögan* *ya*, *ükanyád*, *ükörögan* *yád*, *kurva-annya*, *annyapicsája*. Lehet *szüle* is. **Sz:** *Annaya jánya!* *Annaya lánya...* *Anyád lánya vagy!* - tisztára mint a szülőanyja! *Az annya hasába sē vót ijen jó dóga!* – mondják arra, akinek igen jól megy a sora (s esetleg, ennek ellenére, panaszkodni merészel). *Az anyád nēmula* *sson!* *Az anyád istállóját* – istenkáromlás, szelidítve. *Az anyád m i n d ő n i t...* – játékos, szelíd anyázás. *Annyapicsája!* *Anyád kinnya* (l. ott)! *Annaya kinnya!* *Anyád istenit!* *Anyád szentségít!* *Az anyád héccencségít!* *Az annya ēre-āráját!* *Az anyád nēmula* *sson...* – és más hasonló szitkozódásokban is gyakran előfordul anélkül, hogy valóban az anyánkat, vagy épp az Istent szidnók. **Km:** *Nézd mög az annyát, vödd el a jányát!* – tanácsolják a menyecskének való után kajtató legénynek, hogy érdemes a jövődöbeli édesanyját is szömré vételőzni, kiféle, miféle. L. még az alábbiakon túl anyós, gyerek, kispálanya, lány, Szűzanya.

anyamezsgye fn. 'ahonnan a telekhatár számítandó'. (rég., ritk.) Valószínűleg a közigazgatási-telekkönyvezési szaknyelv maradványa. L. *s z o m s z é d*.

a n y a o r s z á g i l. m a g y a r

anyád kínja *anyátkínnya* kif., msz. 'szitkozódás'. (durv.)

Sz: *Annyakínnya! Az anyát kínnyát!* – szidod a másikat, némileg visszafogottan, netán 'finom' csipkelődéssel.

anyád-mindenit *anyádmindönit* kif. 'szitkozódás'. (tréf.)

Sz: *Az anyád mindönét! Annya-mindönit!* – némileg visszafogott szidalmazás.

anyád-nemulasson *anyád-nëmulasson* isz. 'csodálkozást kifejező szóösszetétel'. (tréf.) **Sz:** „Az *anyád* *nëmulasson*, akkor mondják, ha valaki valami különlegeset tett, főleg gyerek vagy fiatal esetében, megfelelője az *anyád mindönit*, de ügyes voltál – tehát általában dicséretes tette, vagy valamilyen ravaszságra, huncutkodásra érvényes” (AV). Körülbelül ugyanazt jelenti az *Az-annyát!* indulatszó, indulatra utaló kifejezés, illetve az *a n y á d – m i n d ö n i t*, az *a n y á d – k í n n y a*. Valemennyi egyben szitkozódás is.

anyámasszony fn. 'anya, nő'. (rég.) Ma már csak az ismert szókapcsolatban fordul elő: **Sz:** *Anyámasszony katonája... Nő lögyél ijén anyámasszony katonája!* – mondják a gyávara.

anyányi mn. 'fejlett (nagylány)'. *Hallod, em mán anyányi...*

a n y á t k í n n y a l. a n y á d k í n j a

a n y g y a l (-i) l. a n g y a l k o l b á s z

anyjapicsája *annyapicsája* isz. 'hogyne, dehogy'. (durv.)

Sz: *A té szeretőd!* – vonják felelősségre, mire a fölháborodott válasz: *Annyapicsája* – azaz csak szerette vóna a nagylány. Szitkozódás.

a n n y a k í n n y a l. a n y á d k í n j a

anyós ~, *anyó"s* fn. (kny.) *Anyó"som, anyám* (Murádin IX). L. *n a p a*.

apa fn. (kny.) Helybéli szóösszetételekben: *é d e s a p a*, *szülőapád*, *örömapa*, *keresztapa*, *mustohaapa*, *öregapád*, *nagyapád*, *dédapa*, *dédöregapád*, *dédnagyapád*, *nagyöregapa*, *őregapa*, *öregtata*, *szépapa*, *szépöregapád*, *szépnagyapád*, *ükapa*, *üköregapád*, *apjafasza*. Lehet *szüle* is. Az após is lehet *apám*. L. még *b a j u s z*. **Sz:** *Apád, anyád idegyűjjön!* – a pénz bátorítása, hogy minél nagyobb mennyiségben az illető zsebébe gyűljék. Többszöri köpéssel jár párban: a mondással egy időben rápök az ember a markába került pénzre, *Pú, pú! Apád, anyád idegyűjjön!*, és köpés után gyorsan zsebre vágja. Pl. borbély mondja a borraivalóra, s megköpködi a borraivalót (öKM).

Apja fia! Kiköpött (az) apja – mondják arra, aki tisztára mint a szülőatyja. „*Eszed az apád fület!*” – mondja a kását megenni készülő törpének Fanyúvó Jankó; az ... apád erre meg arráját káromkodás helyett (Kovács 55). *Úgy tősz, mint..., akit az apja kéccör vágott lë a kötélrül* – mondják arra, aki sehogy sem fér a bőriben. *Apja fasza!* – és más hasonló káromkodások. *Az apja ère-áráját!* – finomítunk, főleg gyermek előtt, a dolgon. *Mi (j)az apát fasza köll?!* – hallható ez a durvaság is.

apad tn. i. 'fogy'. *Apad a hasa*, azaz soványodik, fogy; l. l e a p a d. A lányok csapata m e g a p a d egyikük férjhez menésével, olvassuk az egyik vőfélyversben. L.

l e a p a d, m e g a p a d.

apadt *apatt* mn. 'fogyott, vékonyodott'. *Apatt (a hasa), amióta nem láttuk.* Lehet *apatt a d i n n y e* is: a túlérett, fogyatkozó belű g ö r ö g d i n n y ére mondják.

apartman *apartament* fn. 'lakosztály, lakás'. (ritk.) A románból való átvétel (apartament).

a p a s z t l. e l a p a s z t

apjafasza fn. v. isz. 'fene, rosseb (káromkodásban)'. (durv.)

Sz: *Mi az apjafasza kéne neki?* Párbeszédben: *Aszonta, hogy tē is ott vótá!* – *Apjafasza*; ez esetben 'hógyisne, dehogy!' a jelentése, mint a hasonló helyzetben elhangzó l ó f a s z n a k, vagy a n y j a p i c s á j a n a k.

a p ó s l. a p a, i p a

aprozár fn. 'zöltségés, zöltségüzlet'. Amúgy csak zóccságos, l. z ö l d s é g e s. Helynév is. Szótároztatlan román szó (MPV 46: aprozar).

a p r ó j ó s z á g l. m a j o r s á g

a p r ó p é n z l. h e c i

aproszentek *aproszentök* fn. (kny.) December 28-a az *aproszentök* napja.

āra l. arra

Arad l. Hegyalja, konflis

aradi Högyajja l. Hegyalja, Ménes

aragáz fn. 'háztartási (propán-bután) gáz, illetve gáztűzhely'. *Mögmelegítöd az aragázon?* Átvétel a románból (aragaz).

aragázipalack *aragázipalack* fn. 'gázipalack'.

aragáztűzhely l. aragáz

aran l. arany

aranbárán l. aranybárány

arancsikó l. aranycsikó

arangyűrű l. aranygyűrű

aranhintó l. aranyhintó

arankalács l. aranykalács

arankiráj l. aranykirály

arany ~, *aran* fn. (kny.) **Sz:** *Arany a keze* – ügyes emberre mondják. *Arany szíve van, Aranból van a szíve* – jószívű. Megesik a szíve az elesetten. **Km:** „Ki korán kel, aranyat lel” (Kovács 217) – érdemes időben nekifogni a dolognak.

aranyalma l. aranyól

aranyalmafa l. aranyól

aranybárány ~, *aranbárán* fn. 'szentesti jutalom'. *Aranbáránt, arancsikót, angyali kóbászt* emlegetünk Karácsony előtt, szentesti–karácsonyi ajándékként, jézuskaként. „A kisbírka az a sárgaföldből készült vattával borított bárány, amit a karácsonyfa alá tettek” – emlékeznek az aranybárányra 2013-ban. „Az vót az *aranybárány*, amelyiknek az óra és a szarva högyin lévő kis gomb aranyporral vót befestve. A díszítés pedig: v a t a, faláb és rózsaszín szallag, az vót az arany, a lány” – az e z ü s t b á r á n y meg a fiú, ők alkották a karácsonyi báránypárt (Vajda 89-90). Móra Ferenc idézi a szögedi néphagyomány aranybárányát Szél ángyó bárányc. elbeszélésében. Középkori hagyomány szerint a bárány Krisztus király (Bálint Karácsony 302). **Sz:** *Aki eszt a böjtöt betartya, mögláti az aran(y)bárán(y)t! Möglátod az aranbáránt!* – a gyerekeknek mondik adventba, hogy ha jól viselkedik, meglátja szenteste az aranybárányt, a kis Jézust (a karácsonyi ajándékot). *Mögláti az aranbáránt! – aki jól viselkedik.* Öregapám lassan száz éve mondogatta karácsony előtt a gyermekeinek: *Ha bűtűlsz (bűtősz), möglátod az arancsikót!* – ez ugyanazt jelenti. Szintén a karácsonyi ajándékot emlegeti 'népiesebb', kevésbé vallásos, vaskosan alföldi magyar paraszt észjárással a minap a szótáríró sógorainak egyike: *Ha nem bűtűlsz, nem kapsz anygyali kóbászt!* Az aranybárány eredetileg Isten bárányára, Megváltónkra utal, talán még valamennyire a csikó is (amellett, hogy karácsonyfa dísz lehet), ám az *angyali kóbász* (szinte) kizárólag a Szenteste már szánkba vehető disznóságokra, különösen a főtt, sült és füstölt kolbászra vonatkozik, amelyek (eszerint) szinte szentelményszámba mönnek. L. még

angyalkolbász, bárány, karácsonyi kisbárány.

aranycsikó ~, *arancsikó* fn. 'jó gyermek jutalma karácsonyra'. *Mögláti az arancsikót.* Máshol – a Felföldön – aprószentekvessző (ÚMTsz I/244). Játékcikó, csikó bábu volt ez is, mint az a r a n y b á r á n y, a j u h á s z és kutyája is a karácsonyfa alatt? – l. karácsonyi kisbárány. „Karácsony b ű t t y in nem vót szabad ögyünk délig, mer ha öszünk, nem látjuk mög az aranycsikót. Ha valaki elesött, akkor azt mondja: *Né, mán*

mögláttam az aranycsikót! Ez olyan viccféle vót” (Vajda 20). **Sz:** ... meglátod az aranycsikót!... – meglesz a (szentesti) jutalma. Ugyanez az aranybáránnyal! L. még a n g y a l k o l b á s z.

aranygyűrű ~, *aranygyűrű* fn. (ky.) *Vötté aranygyűrűt?* **Sz:** *Nem esik lë az aranygyűrű az ujjadrul* – nekifoghatsz a munkának, nem rokkansz bele, mondják a dologtól húzódozónak.

aranyhintó *aranhintó* fn. 'játék (mesebeli) hintaja'. Gyermekjátékban *aranhintó* kell a megkért leánynak (Vajda 110).

aranykalács ~, *arankalács* fn. 'görhemálé'. (rég., tréf.) Valamikor a gyermekek hívták így a g ö r h é t. L. k a l á c s.

aranykirály *arankiráj* fn. 'mesebeli király'. (rég.) Népmesében találkozunk csak vele: „a z s i v á n y k i r á l y elrabolta az *aranykirály* vagyonát, oszt beköltözött az aranypalotába”, ahol az e z ü s t k i r á l y támad rá (Kovács 18–19).

a r a n y k ö r t e l. a r a n y ó l

a r a n y k ö r t e f a l. a r a n y ó l

aranyól fn. 'mesebeli malacól'. (rég.) A királyfi aranyólja c. mesében (Kovács 74–77) a királyi udvarban a malacnak aranyólja van, a királyi kertben az aranyalmafa aranyalmát, az aranykörtefa aranykörtét, az aranyszilvafa aranyszilvát terem.

a r a n y s z i l v a l. a r a n y ó l, g a r a b o l y

a r a n y s z i l v a f a l. a r a n y ó l, g a r a b o l y

arasz *araszt* fn. (kny.) (Murádin V.) A p i c c é z é s nevű gyermekjátékban: „Melyiknek a péze esött a közelebbi csíkhon, mértük: *arasztra*, únyira. A legközelebb amik vót, az összeszögte az egész pézt.” (Vajda 193)

arasznyi *arasztnyi* mn. (kny.) (Murádin X).

araszos *araszto* mn. (kny.) M i l c s i néninek (az 1950-es években) „cseréppipája volt két *araszto* hosszú szárral. Fogta az alját, úgy pipázott” (Vajda N.).

a r a t l. r e n d, r e n d l á b

aratnivalót fog kif. 'aratást fölállal'. „Apám *fogott aratnivalót*. Oszt akkor tíz hold búzát le köllött vágni. A gyerekökkel aratott.” (Vajda 191)

a r a t ó c s é p l ő l. k o m b á j n

arc *orca* fn. (kny.) Népdalban: „Piros *orcád* megcsókolom” (Kovács 127). L. m u t r a.

ā r é b l. a r r á b b

arra *āra* nm. v. hsz. (kny.) *Āra mén, āra mögy, āra mönne, āra mék... Āra jó fejbevákta!*

arrább *ārēbb* hsz. (kny.) *Ārēb tönne, ha bírná.*

arról *ārú, ārul* ragos nm. v. hsz. (kny.) *Ārú gyüttek. Ārul beszéltek, hogy...*

Asi ago l. Hasszi ág ó

astok fn. 'szekérol dal foga (oldalzap)' (szaksz.) (Murádin I). L. t eng e ly a s t o k.

asza ló l. szá rító

aszat *acat* fn. 'gyom'. *Mennyi acat vót!* „...kiirtották az *acatot*, a konkolyt, pipacsot, ami nagy növény vót a búzába” (Vajda 257).

aszatol *acatol* ts. i. 'gyomlál'. *Acatojjuk* (Murádin II). „Gyerökök *acatoltuk* a c a t o l óval a búzát” (Vajda 175).

aszatolás *acatolás* fn. 'gyomirtás, gyomlálás'. „A búzából a gyomnövényt szúrkáták ki. Kapáni nem bírták, hanem vót egy botra téve, mint a fecskefarok, pléhbűl. Élős vót, mint egy kés, s akkor avval odaszúrtak a tövihön, oszt így kiirtották az a c a t o t, a konkolyt, pipacsot, ami nagy növény vót a búzába” – magyarázzák Vajdának, mi is az az *aszatolás* (257).

aszatoló *acatoló* fn. 'gyomirtó szerszám'. „Tavasszal mögkezdünk az a c a t o l á s t” (Vajda 175).

aszerint *aszörint* hsz. (kny.) Vajda rögzíti a tájnyelvi változatot (285). L. s z e r i n t.

aszongya ragozott ts. i., msz. 'azt mondja'. *Aszontuk, ez így nem möhet tovább*. Mondatot is érhet: *Aszondod? Aszondom!* – utóbbi esetben 'igen' jelentéssel. *Aszonta. (Ú igön.)*

a s s z e m l. a z t

asszony fn. (kny.) **Sz:** *Az asszony viseli náluk a kalapot* – az asszony a család feje. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, B á b a a s s z o n y u t c á j a, c i g á n y a s s z o n y, d o m n a, é n e k e s a s s z o n y, f e l e s a s s z o n y, f ö l d e s a s s z o n y, k o m a a s s z o n y, m e n y a s s z o n y, n á s z a s s z o n y, n y o s z o l y ó a s s z o n y, s i r a t ó a s s z o n y, s z e n t a s s z o n y, ú j a s s z o n y, ú j a s s z o n y t á n c, v á s z o n c s e l é d.

asszony fn. 'tízes (lap a magyar kártyában)'. (tört.) L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, f e l e s a s s z o n y, h a t a s s z o n y o s, n á s z a s s z o n y, p é n z.

asszonyság fn. 'tekintélyes nő'. A falu földbirtokosának, Szalbek Györgynek a feleségét, megözvegyülése után (a XIX. század első felében) még évtizedekig ezzel a szóval tisztelte a csanádi helység népe. *Szalbekné-Szalbekné*, Török Zsófia *asszonyságot* a közelmúltig emlegette néhány mindentudó parasztember. A régi iratokban is így szerepel. *Vót ott éggy asszonyság* – sorolja a mesélő, mi nem történt az aradi Tököli-téri piacon 2005-ben (mert hogy ma már nem kell földbirtokosnak lenni ahhoz, hogy leasszonyságozzák a nőszemélyt).

a s z t l. a z t, a z t á n

a s z t a g l. a s z t a g r a k á s, b ú z a k é v e

asztagraadás fn. 'asztagépítés'. Az 1950-es években az *asztagraadás* leírására készült a falukutató, ám ez elmaradt (KovácsMonogr). A tájszógyűjtő Vajdának magyarázzák 2013-ban, hogy s mint (257): „A k é v é s búzát mikor learattuk, akkor k ö r ö s z tbe rakták, s aztán hazahordták k o c s ival, v e n d é g r u d a ssal, *asztagba rakták*.”

asztalfia *asztalfija* fn. 'asztalfiók'. (ritk.) Talányban: „Kinek a fia egyidős az anyjával? – Az *asztalfia*” (Kovács 234). L. f i a.

a s z t a l f i j ó k l. f i ó k

a s z t a t l. a z t

Atom Anti szmn. 'ragadványnév'. Az Atom Anti c. amerikai rajzfilmsorozat főszereplőjére utaló ragadványnév keletkezésére így emlékeznek 2013-ban: „Atom Anti, gyűjjön! – szoltak az Antal keresztnevet viselő illetőre. – Anti, de nem vagyok én Faszom Anti!” – hogy rajta maradjon e név (Vajda N.).

Attila *Atilla, Atila* szmn. (kny.) Tudálékosan városias újmódisággal Attilának (hál' Isten) senki sem ejti.

attól *attúl* nm. (kny.) *Attúl még gyűhecc!*

Atyaúristen fn. (kny.) **Sz:** *Të Atyaúristen!* – adjuk jelét hangosan csodálkozásunknak. *(De) Az Atyaúristenit neki!* – dühöng az illető. L. még I s t e n.

a t y k a r i k a l. a g y k a r i k a

avasítani ign. '(meg)romlani'. *A só nem hagyja avasítani a tarhonyát* (ÁKA).

a v v ā l. a z z a l

a v v a l l. a z z a l

a z – a n n y á t l. a n y á d – n e m u l a s s o n

azért *azér, azé, azét* nm., hsz. v. ksz. (kny.) Mesében: „*azér* mentem világgá, merhogy erősebb voltam” (Kovács 27). *Azé ijét nē monggy!*

azon nm. (kny.) Mesében: „a ló *azon* hirtelenben kimúlt” (Kovács 94). Máshol: „most mán *azon hirteleniben* felpattant a lovára” (Kovács 58). Újabb változat a kisiratosi népmesékben: „*azon mentiben* el is mulatta” (Kovács 62).

azóta *azúta* hsz. (kny.) *Azúta befokta a száját.*

azt *aszt, asztat, aztat* nm. (kny.) Népballadában: „*Aztat* tűzbe vetjük” (Kovács 106) – ejtven *asztat*. Lakodalmi kurjantásban: „Aki *aztat* kiabálja, / Fülíg pálljon ki a szája” (uo. 194). Az „*azt* hiszem” *asszem*. L. még a z t á n.

aztán *oszt, azt/aszt* hsz. (kny.) Mesében: „*oszt* oda-szorította a szakállát a padhon” (Kovács 56). Kincskereső történetben: „akkor jött a szellem, *azt* kizavarta a pincéből” (KovácsMonda 36).

azután osztán hsz. (kny.) Mondában: „*Osztán* csúnyát mondott” (KovácsMonda 38).

az úta l. azóta

azzal *avval*, *avvā*, *azzā* nm. (kny.) Mesében: „Ne gondolj *avval*” (Kovács 94). *Avvā gata*.

á c s i n g ó z i k l. v e s z é r t e

ágas fn. kútágas alakú, vastag faoszlop, a dohánypajta alkotórésze’. „Régön az ágasba fúrtak egy lyukat, és egy 25 centis fadarabot beleütöttek, hogy tarcsa a szferdiát” (SI). L. d o h á n y p a j t a. Más jelentéssel l. t ó t á g a s.

ágazik-bogazik *ágaddzik-bogaddzik* tn. i. ’tekervényes ágakat hajt’. (rég.) Talányban: „Úgy megyen, hogy meg sem áll, / Földön fekszik, föl nem áll. / *Ágadzik, bogadzik,* / Mégsem l e v e l e d z i k. Mi az? (A folyóvíz)” (Kovács 223).

á g á c k a f a l. a k á c

ágy fn. ’fekvőhely, ill. a dohánypalánta melegágya’. **Sz:** *Átyhon van kötve* – betegség miatt nem tud fölkelni. *Ágynak dűl. Ágynak esött. Ágyat nyom* – beteg. *Mi egy ágyba feketünk! Minket egy ágyba fektethetnek* – mondja betegeskedő férfi- s nőrokon egymásnak, nyilván arra utalva, hogy nekik már mindegy. (A férfi rákos beteg, ágyának marék epekövet vettek ki a hasából, s ezzel élcelődnek.) *Mögy neki, mint másnak az ágyba szarás; Mögy az, mint az ágybaszarás; Könnyen mén, mint az ágyba szarás* – nagyon könnyen boldogul valamivel. *Othon nyomja az ágyat* – betegen fekszik odahaza. **Km:** „Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát” – olvasható Kovácsnál (217). Azaz amilyen az előkészület, olyan az eredmény: olyan a sorsunk, amilyené magunk tesszük. L. m e g v e t i a z á g y a t, v e t e t t á g y.

á g y a l l. f ö l á g y a l, m e g á g y a l

á g y a t v e t l. v a c k o l

á g y é k l. l á g y é k

á j t a t o s s á g l. M á r i a – á j t a t o s s á g, S z e n t A n t a l – á j t a t o s s á g, v e c s e r n y e

á l l. á l l

á l a m l. á l l a m

á l á s l. á l l á s

á l a t l. á l l a t

á l a t o r v o s l. á l l a t o r v o s

á l d l. s z e n t e l, s z e n t e l é s

áldó fn. (kny.) **Sz:** *Az áldóját! Hű, az áldóját* – enyhe szitkozódás, kb. megfelel a Híjjnye, a fene vigye el! (s megannyi társa) hangulatának.

á l k a p c a l. á l l k a p c a

áll ~, *ál* fn. (kny.) *Ál, sőt, a j a ka* (Murádin IV). **Sz:** *Aki szégyöllösködik, főkopik az ála. Íty főkopik az álad! Főkopik az álatok* – rosszul jár, aki nem élelmes.

áll tn. i. (kny.) *Nem átak sokáig* a magyar katonák a faluban 1944 szeptemberében... (Vajda N.) L. *félreáll, szembeáll.*

állam ~, *álam* fn. (kny.) *Az álam eszt csinájja velünk.*

államvédelem l. *szeku, szekuritáte, szekus állapotos* l. *megesett, másképpen maradt, úgy lett, úgymaradt, úgy van*

állat ~, *álat* fn. (kny.) *Álatok ezök, nem embörök. Km:* „Ártalmasabb állat nincs a hirtelenkedőnél” (Kovács 215). A meggondolatlanság veszélyére figyelmeztet ez a mondás.

állatorvos *állatorvos* fn. (kny.) *Veterinár is* (Murádin III).

állás *álás* fn. 'delelő (ahol délben legel a marha)'. (Murádin II).

állás *álás* fn. 'munkahely'. *Van álásod?*

állkapca *álkapca* fn. 'állkapocs'. (tréf.) *Álkapcán vákta.*

álló l. *testhezálló*

állomás ~, *áomás* fn. (kny.) *Mék az áomásra, Kurticsra.*

álltó mn. 'álló'. *Égy álltó helybűl – egy helyben álltából* (Vajda N.).

áomás l. *állomás*

által *átal* ik. (kny.) Bogár Imre a betyárballadában „*Átal akar menni*” a Tiszán (Kovács 109).

általjárás *átajjárás* mn. v. fn. 'előre kialkudott kerek összegért elvállalt munka, ill. munkás'. *Átajjárás vótam... Átajjárás: akordmunka* (l. ott)! *Fölfogadtuk aszt a munkát kerekalkura; ott már nem löhetött alkudni. Egészébe válalt munka, és aki eszt előre kikötött bérért évégzi. Munkafölfogás kerekalkura* (KI). L. még *kerekalku*.

ámen *ammen* fn. 'vége, kész, elkészült, befejeződött'. *Annak annyi, ammen! Ammen, gyühet a következő!*

ángária ~, *ángárija* fn. 'szófogadatlan, csintalan'. Pl. gyerekeknek mondja a szülő, ha az csintalan vagy visszaszól: *Hallgass, tē, ángária!* Az ángária szót a nagyiratosiak is használják, közli a szótáríróval Vajda N. A latinban az angaria jelentése Györkösy szótára szerint 'robot, úrdolga', a Google fordítójánál 'gyom'. Szögedében az ángária, *angária* jelentése jutalék, pénzbeli ajándék (BálintSzótár I/70).

ángy *ánygy* fn. 'sógornő'. *(Az) Ángyod térgye!* – mondhatjuk némi csúfondárossággal. Sógornőnek nem nagyon hívják, avagy nevezik egymást, ma is inkább az *ánygy* és változatai élnek a faluban. *Ánygyomasszony* az idősebb férfirokon felesége, a fiatalabbé *ánygyika*. *Ánygy* még az *ánygyi*, *ánygyó* is.

ágyi *ágyi* fn. 'férfi rokon felesége'. *Ágyinak szoltál?*
A *kis ágyi* ugyanaz, mint az *á n g y i k a*, azaz fiatal sógornő,
fiatal férfikon asszonya. L. *á n g y*.

ágyika *ágyika* fn. 'fiatal sógornő'. *Ágyika is ott vót?*
L. *á n g y*, *á n g y i*, *á n g y ó*.

ágyó *ágyó* fn. 'sógornő'. *Ágyó mellé kerütem...* Kedveskedő
megnevezése a (korosabb) sógorasszonynak. L. *á n g y*, *á n g y i*, *á n g y i k a*.

ágyomsszony katonája *ágyomasszony katonája*
kif. 'gyáva'. (tréf.) *Nem vaty tē ēty kicsit ágyomasszony*
katonája?... L. *á n g y*.

ánizs *ánis* fn. (kny.) Vőfélyversben: „Nincs ebben sem *ánis*,
sem mustár, sem kömény” (Kovács 191).

á n g y l. á n g y

á n g y i l. á n g y i

á n g y i k a l. á n g y i k a

á n g y ó l. á n g y ó

á n g y o m s s z o n y l. á n g y, á n g y o m a s s z o n y
k a t o n á j a

ár *äre, ärē* fn. 'területmérték: 100 négyzetméter'. *Száz ärē*
ēty hektár, hatvan ärē ēgy natyhold, negyven ärē ēty kishód. A
kekecsi kert öt ärē! Más így mondja: *Ēggy ärē száz méter hosszú,*
ēgy méter szélösen. Kása Antal szerint *Kisiratoson ēggy ár két*
egész háromnegyed kadrát. (Majdnem azt lehet mondani: ki
hogy számítja.) L. még *k v a d r á t*.

á r a m ű t é s l. v i l l a n y c s a p á s

ärē l. ár

árénda *ärénda* fn. (kny.) (rég.) *Ärendába atta a főggyit.*

áréndális *äréndális* mn. 'haszonbérletet – haszonbérlettel
– bíró, haszonbérelő'. (tört.) *Ärendális kertészekről és äréndális*
évekről ír 1843-ban a földesúr és a kertészek közti Eggyező Levél,
amely máskor *haszonbéri éveket* említ (HD). Ejtven *äréndális* az
efféle kertész – a hivatalos, illetve a hivataloskodó nyelvben.

árnyékszék l. budi, klozet, lapulevél, pityöre,
reterát, vécé

árok fn. (kny.) **Sz:** „Kiül az árok partjára.”; „Nem ül ki az árok
partjára” (Kovács 217). Az 1950-es évekbeli gyűjtő megjegyzése:
arra mondják, aki barátkozó természetű, illetve büszke, rátarti,
elzárkózó. **Km:** „Akkor mondd, hogy hopp, mikor átugortad az
árkot” (Kovács 214). Ugyanazt jelenti, mint a Nyugtával dícsérd
a napot közmondás: várd ki a végit! L. még *b o k o r*.

ártézi kút l. vaskút

ártézi víz l. vaskúti víz

áruhá z l. magazin, univerzál

áruló l. janicsár

árvacsánál l. csalán

Árvák földje *Árvák főggye* hn. 'darab föld a határban' (rég.) Bizonyára árváké lehetett. L. még föld.

ász l. Az opletány szókincese, disznó, kétszem

ászkvart fn. 'lapsorozat a magyar kártyában'. (rég.) L. kvart.

át l. odaát

átajjás l. általjás

átak l. áll

átal l. által

átalellenben *átalellenbe* hsz. 'átellenben, szemközt'. (ritk.) *Az egyik bátyám az itt vót, mindgyár ebbe a házba, itt átalellenbe* (Bajkó).

áthelyez *áthejöz* ts. i. (kny.) *Átthejőzték a Fërmába.*

átjárási könyv l. hatnapos

átkerül tn. i. (kny.) *Átkerút Aradrul Kurticsra...*

átküld *átkúd* ts. i. (kny.) *Átküdöd, vagy mönnyek én?* L. küld.

átmegy *átmén* tn. i. (kny.) *Átmöhetők hozzátok? Átmén, átmék...* L. megy.

átmelegedik *átmelegödik* tn. i. (kny.) *Átmelegöttetök.* L. melegedik.

átvesz *átvösz* ts. i. (kny.) L. Az opletány szókincséből.

ávó fn. 'r. politikai rendőrség'. (rég.) A magyarországi államvédelem becenevét vették át, de többnyire a székut használják. L. még szekuritáte.

ávós fn. 'r. politikai rendőr'. A magyar politikai rendőr nevének átvétele. *Évítették az ávósok.* L. szekus.

áztató l. Kenderáztató

bab l. lószeműbab, paszuj, paszujcsőszár, paszulyszedő

baba (kisgyermek) l. Isten babája

baba buba fn. 'bábu, kuglibáb, kuglibaba'. (rég.) Mesében: „Van már egy *buba* odalent a földön” (Kovács 71). „Kilenc bubát fölállítottunk, fababákat töttünk előle” – a földi kuglipályán (Vajda 99). L. paszulybaba.

babarózsa ~, *babarúzsza* fn. 'virágnév'. A piros bazsarózsaára mondja Vajda N. adatközlője, hogy *babarózsa*. Szögedében az a rózsa, amely tele van apró bimbóval (BálintSzótár I/97).

babázik l. kibabázik, lebabázik

babhüvely (száraz) l. paszujcsőszár

babos levél kif. 'érett dohánylevél, sötétbarna foltokkal'.
Mikor válogatják a dohányt, a babos leveleket külön hánnyák (SI).

B a d o g l i o l. B á d o g L e ó

Bagi szmn. 'bagós ember ragadványneve'. (rég., tréf.) A *Bagi* csúfolódónév viselője szerette a dohányt, más szerint egyik elődje volt bagós ember. Valójában nem tudják, honnan e szó, mert család- vagy helynévből is származhat.

bagó fn. 'rágni való dohány'. (rég.) A XX. század derekán még b a g ó z i k az öregje: betették a szájukba a rágásra kiválasztott dohánylevelet s rágták. Éjszakára kitette a bagózó férfiú – utóbb csak az öregember, egykor nyilván a fiatalabbja is (valaha állítólag a dohánykertész felesége úgyszintén) – az asztalra a bagót, hogy reggel újra bekapja. A bagózás miatt jókorákat köptek, mert a dohány leve serkenti a nyálképződést. Állítólag a *bagózás* kevésbé ártalmas, mint a szivarkázás, avagy a pipázás, hisz csak a gyomrot bántja, a tüdőt nem annyira.

b a g o l y l. v i j j o g

b a g ó z á s l. b a g ó

bagózik tn. i. 'dohányt rág'. Egykor nem a cigarettázóra, szivarkázóra értették, hanem a dohánylevél rágójára. A *Gyúccsunk rá!* ebben az esetben azt jelentette, hogy az ember megkínálta egy falat dohánnyal a társát. *Bagósztak*.

bagzat *bagzat* ts. i. 'állat párosítása'. *Bagzatik, bagzattyák a jószágot*. Gúnyversben: „*Bagzatik* mán a nyulat / Kilenc Ferkóéknál” (Kovács 199).

baj fn. (kny.) **Sz:** *Ellátta a baját* – elverte. *Ellátom a bajod, hallod!* L. g a l i b a.

bajusz fn. (kny.) **Sz:** „Rántom a bajszom, János!” – mesemondó élcelődő szólása, melyre a hallgatóságból válaszolnak: „Rántod az apád fülit!” (Kovács 40). L.

bajusz fn. 'dohány, cirok és kukorica terméséből kinövő selymes szálak'. Ugyanaz, mint a s z a k á l l, illetve a b o j t. L. c i r o k b a j u s z, k u k o r i c a b a j u s z.

bajusz fn. 'szőlőkacs'. (Murádin II).

bak ~, *bakk* fn. 'több állat hímje'. Pl. az őzbak *bakk* (Murádin III).

Bak utca *Bakk ucca, Bak ucca* hn. 'utcanév'. (rég.) Salamon Ida gyűjtésében *Bakk ucca*.

bakháj fn. 'kecske (?) hája'. Fájás ellen való ráolvasásban szerepel a népi orvosságként használt *bakháj* (Vajda 113).

B a k k u c c a l. B a k u t c a

b a k k o z á s l. b a k o z á s

Bakonyi erdő kif. 'Bakony(erdő)'. (ritk.) „A *Bakonyi erdő* közvetlenül közel vót” (Vajda 184).

bakozás *bakkozás* fn. 'bakugrás nevű gyermekjáték'. (Murádin XI.)

bakó fn. 'tarisznya, táska'. *Rongybúl, apuka is azzā járt iskolába!* – regéli mesélőm az 1920-as évekről. 2005-ben a bőrtáskát is *bakónak* tisztelik.

bakter *baktër* fn. 'éjjeliőr a közös gazdaságban'. *Mögláti a baktër*. Valamikor, *a nagyfílú világban* a csöndre, röndre, tulajdonra, tűzre vigyázó községi éjjeliőr neve volt bakter, aki éccaka óránként nótázott (ezeket közli Kovács). L. még *k a n t o n o s*, *t é e s z b a k t e r*.

bakteradó *baktëradó* fn. 'adónem, illetve minden helybéltre kirótt fizetség a téesz-bakter (éjjeliőr) után'. *Fizeti az embör a baktëradót, asztán mégis mindönt ehordanak...* L. a d ó.

b a k u g r á s l. *b a k k o z á s*

b a l k e z e s l. *s u t a*

balog mn. v. szmn. 'balkezes'. (tréf.) *Balkezes vót az üköregapám* – tudja a Balog csúfolódónév viselőinek egyike.

balszerencse *balszöröncse* fn. (kny.) *Hallod, ez balszöröncse!* L. *s z e r e n c s e*.

balszerencsés *balszöröncsés* mn. (kny.) *Balszöröncsés vagyok...*

bambul tn. i. 'révetegen bámul'. *Mit bambulsz?! ... bambúsz?!*

banda fn. 'munkacsapat'. Pl. *a d o h á n y c s o m ó z á s n á l*, l. ott. L. még *c i g á n y b a n d a*, *g á s k a*, *k á r t y a b a n d a* (tréf.), *r e z e b a n d a*.

bandagazda fn. 'vezető, szervező, főnök'. (ritk.) *Matyi vót a bandagazda*. L. *g a z d a*.

bandavezér fn. 'zenekarvezető'. (tréf.) L. *ö r e g z e n e*.

banderista fn. 'községi bandérium vezetője'. (tört.) 1857-es összeírásban olvasható a *banderista* megnevezés, a községi bandérium vezetőjét tisztelik így (Battonya). A bandista Szögdedében zenész (BálintSzótár I/109).

bandzsál *banzsál* mn. 'kancsal'. Lakodalmi kurjantásban: „A menyasszony, mint egy angyal, / Aki ránéz, legyen *banzsál*” (Kovács 194).

b a n g ó l. *b a n k ó*

bangyin ~, *bangyen* fn. 'magyar, csúfnevünk a románból'. (durv.) *Aszt monta, hogy bangyinok vagyunk. Montam neki, bangyin a te k...a anyád*. R. szó (bandin). Pávai Gyula aradi tanár szóbeli közlése szerint az erdélyi magyarokat hívják bangyinnak a románok, az alföldiek a *b o z g o r o k*, l. ott.

bani ~, *banyi*, *bán* fn. 'román aprópénz'. *Oláj (olá)fillér. Néhány banyi az egész.* A XX. század derekán az idősebbek még *bánként* emlegették a román banit, banyit: *Hat lej, öt bán az ára. Ötbanyist dobálhat, aki piccézis* – dobálhatott az 1950-es években?... L. pénz.

bankozás fn. 'kártyajáték'. (rég.) Gyermekjátékként mutatja be Vajda (23-24); a pénzt az vitte el, akinek a tízes kártya (?) volt a kezében.

bankozik tn. i. 'bankozás nevű kártyajátékot űz'. (rég.) „Pézre játszották azt. Azé mondták, hogy *bankoznak*” (Vajda 23).

bankó *bangó* fn. 'papírpénz'. (rég.) Vőfény menyasszonytáncot indító versében: „Tömjék mög *bangóval* mind a két markát. Éjjen” (Vőfélyk).

banzsal l. *bandzsal*

banyi l. *bani*

baptista l. *pokait*

baracklëkvár l. *lekvár*

barackol l. *megbarackol*

barát fn. (kny.) **Km:** „A jóbarát szükségben sem hagy el” (Kovács 213) – az igazi barát a rosszban is veled tart. „Amilyen a barátod, olyan vagy te” (Kovács 214) – a Madarat tolláról, embert barátjáról mondás változata: magadhoz hasonló barátot választasz, így a barátod téged is leleplez.

barázda *borozda* fn. 'ekenym'. A *borozda* ma is használt szó, az eke által húzott árkot és földhányást jelent (AV).

barázdabillegető *borozdabilektető* fn. (kny.) (Murádin III).

bari fn., szmn. 'kis bárány, bárányka'. Ragadványnév is, tréfás jelentéssel: az első Bari az uraság juhásza volt, ezért *barinak*, azaz „báránykának” nevezték. L. *ne bari ne*.

Barják ~, *Borják* szmn. 'vezetéknev'. *Barjákot* ritkán hallani.

Barják-kereszt *Barják-köröszt, Borják-köröszt* hn. 'a Tódás elején álló fakereszt'. Elhelyezkedése miatt *Kis-uccaji köröszt, Kónék körösztje, Tódási köröszt* megnevezéssel is bír. L. még *kereszt, Toldási kereszt*.

barkaszentölés l. *szentelés*

barna l. *őszbarna levél, sötétbarna levél*

barom fn. 'szarvasmarha'. (tört.) 1831-ben Paduai Antal napján a *baromku* tak szentelése a barmok megbetegedés ellen (HD).

baromfi l. *majorság, his te*

baromfiól l. *ketrec* (kotrëca)

baromkút fn. 'kút a legelőn a jószágnak'. (tört.) Baromkutak szentelése 1831-ben Paduai Antal napján (HD). „Községi *barom kut*” 1856-ban (Battonya). L. *kút, Szent Antal-ájtatósság*.

baromkút-szentelés *baromkút-szentölés* fn. 'állatitató

évenkénti papi fölszentelése'. (tört.) A XIX. században a határban lévő baromkutakat június elején, Szentháromság szombatján szentelték meg (HD), l. a Jelös napok c. fejezetnél.

Basa szmn. 'török basára emlékeztető férfi csúfolódóneve'. (tréf.) Gúnynév: „olyan volt, mint egy török basa” (Kovács 205.)

basz l. **lóbasz** ó

baszarint l. **odabaszarint**, **rábaszarint**

baszhatnék fn. 'párosodhatnék'. (durv.) *Baszhatnékja van, rájött a baszhatnék.*

baszik i. 'üt, üti'. (durv.) *Jó szájba basztam...* – szájba vágta, szájon ütötte. *Bassza mök, tata* – 'elrontotta'... *Në basz mán ki velem!* – ne 'büntess'. L. még **futuszpomána** (baszótor), **bebasz/ik**, **lebasz**, **megbaszhat**, **megbaszik**, **odabaszik**, **összebasz/ik**, **parittyáz**, **rásebaszik**, **rábaszik**, **szétbasz**.

Baszkianyád szmn. 'ragadványnév'. (durv.) Az említett szót túl gyakran használó nőre ragadt csúfolódó név.

baszkurál ts. i. 'piszkál, zavar, bánt'. (durv., tréf.) *Në baszkurád az embört!* – durva kifejezés tompítva. L. **elbaszkurál**.

baszogat i. 'piszkál'. (durv.) *Baszogatik az embört. Baszogat kend?! L. izélgét.*

baszótor l. **futuszpomána**

basztikuli isz., msz. 'bassza meg (helyett), finomítva'. (durv., tréf.) **Sz**: gyermekek előtt szaladhat ki a szánton: *Basztikuli! Ez így nem lösz jó...*

Batonya l. **Battonya**

batonyai **mögyeháza** – l. **mögyeháza**

batramoskodik tn. i. 'sötétben járkal, botorkál'. *Valaki ott batramoskodott a sütétbe...* L. **elbatramoskodik**.

Battonya **Batonya** fn. 'kny.'. Csanád vármegye keleti járásának székhelyét, Battonyát a közeli-távoli alföldi nép (a kelet-csanádi járáshoz tartozó Kisiratos lakossága is) rövid t-vel *Batonyának* tiszteeli. *Battonyát* azok mondanak, akik térképről ismerik a Szárazér-parti kismezővárost – nem így a vérbeli dél-alföldi katolikus pap kutató, aki szerint az egyik általa gyűjtött népballada-töredék lelőhelye „Batonya” (Kálmány 200).

batonyai **batonyai** mn. (kny.) *A batonyai börtönbe ült* – öregapád, még a magyar időben.

Batonyai l. **Bötönyánc**

batyubál l. **batyusbál**

batyusbál *batyuzsbál*, *batyubál* fn. 'mulatság-fajta'. Táncmulatság, ahova a vendégek maguk visznek harapni- és innivaló. L. még **bál**.

bazin fn. 'medence, fürdő'. (ritk.) A románból való átvétel (bazin). *Bemönt a bazinba*. L. még *ö r e g b a z i n*.

bazsalyog *bazsajog* tn. i. 'mosolyog'. (tréf.) *Mid bazsajoksz?!'*

b a z s a r ó z s a l. *b a b a r ó z s a*

bábaasszony ~, *bábasszony* fn. (kny.) Vajdánál (185) *bábasszony* a bábaasszony.

Bábaasszony utcája *Bábaasszony uccája* hn. 'utca az Újtelepen'. (rég.) Valamikor itt lakott a falu bábája.

b á b á z á s l. *f e l e s b á b á z á s*

bácsi fn. 'férfitiszteletteljes megszólítása'. Nem csak gyermeknyelvi a *bácsi*. Újabban; mert korábban a *b á t y* (bátya) megszólítás járta.

b á d o g l. *p l é h*

Bádog Leó szmn. 'Badoglio csúfneve'. (rég., tréf.) Az olasz fasiszta politikus és tábornok csúfneve volt (öKM). Csák Gyula írta a III. ezred elején is emlegeti e csúfnevet, ami azt bizonyítja, hajdan országosan ismert lehetett (Életünk 61).

b á g y a d t l. *m e g b á g y a d t*

Bákos szmn. 'csúfnév'. (tréf.) Mákos helyett *bákost* mondó, állandóan náthás ember csúfolódóneve (Kovács 205).

bál fn. 'táncmulatság'. *Bálokba, bálokat...* A bál táncmulatságot jelent, ez többféle lehetett, attól függően, hogy ki szervezte, vagy kik a résztvevők. Így az *e m b ö r b á l* a házasságok szerveztetett, ez legtöbbször *b a t y u s b á l* volt, ami azt jelentette, hogy mindenki otthonról hozott fogyasztani valót (enni-inni), *András-bál*, András napkor, *m a s z k a b á l*, ma iskolások álarcos mulatsága farsangkor, *r e g r u t a b á l*, sor alatt lévő fiatalok szervezték, *c i t o r a b á l*, *t a m b u r a b á l* általában kevesebb fiatalnak, háznál szervezték, egy-két *citorás* húzta a talpalávalót, *tizenennyőcévesek bájja*, ez a nagykorúvá vállás ünnepe. A két háború közt a helység román urai *v a d á s z b á l b a* is jártak. A *t o l l a s b á l* vicces mondás: *Vótál a bálba?.. Igen... A tollasbálba*, tehát nem szórakozott, hanem otthon aludt a dunna – dunyha – alatt (AV). Otthon tartott bál a *c u h á r é*. Évente egyszer *b ú c s ú i b á l* a művelődési házban. **Sz:** *Áll a bál ...-éknál. Áll még a bál?* – veszekednek a szomszédban (egyebütt). L. még *k i s b á l*.

b á l a l. *d o h á n y b á l a*

báláz ts. i. 'dohánykötegeket, bálákat készít: bálfákra teszi a dohánycsomókat, majd rááll valaki s összedrótozza a kb. 60-70 kg levelet'. *Ha például hónap viszik a dohányt, előtte nap bálázódik be* (SI).

bálázás fn. 'dohányköteg-készítés'. *Bálázás után nem állhat sokáig a dohány, mert b e f ü l i k* (SI).

bálázódik l. báláz

bálfa fn. 'a dohánycsomók nyomtatására szolgáló, keményfából készült keret, mérete 1 m x 70 cm'. A *bálfa* rönszerűen akácfából készül, de csinyájják fenyőből is (SI).

bán l. bani

bárány ~, *bárán* fn. (kny.) *Mi lössz a báránnyā?* **Sz:** Szelíd, mint a ma született bárány – nagyon szelíd. L. aranybárány, karácsonyi kisbárány, kis üszőbárány, kosbárány, növendékbárány, szika.

báránybőr *báránybűr, báránbűr* fn. (kny.) *Báránybűrből van.* L. bőr.

bárányfelhő *báránföhlő* fn. (kny.) *Esz csak báránföhlő! Báránföhlők az égön.* L. felhő.

Báros szmn. 'bárt működtető férfi ragadványneve'. *Ot vót a Báros is.*

bársony ~, *bárson* fn., mn. (kny.) *Bárson fecske,* l. illeg – billeg.

bársonyka l. büdöske

báty ~, *báttý* fn. 'idősebb férfi rokon, illetve kedveskedő, tiszteletteljes megszólítása minden idősebb férfinak'. *Bátya, bátyám, bátyátok, bátyuk... Mongya, Pista bátya. Szójj Feri bátyusnak. Monthatod Gergő bátyának... Bátyámuram!* L. unokabáty.

bátya l. báty, unokabátya

bátyámuram l. báty

bátyus fn. 'idős férfi rokon kedveskedő megszólítása'. *Drága Gergő bátyus, hogy gondolja... Bátyus, gyűjjön ide!* L. báty.

báttý(a) l. báty

báza fn. 'magtár, gabonasiló, ill. terményátvevő és raktár'. A románból (baza). *A bázáná dógozik.*

Băţăneanţ l. Börtönyánc

beáll tn. i. '(a dohánypalánta) megfogán'. *Csak vagy tíz százaléka nem áll be a dohánynak* (SI).

beállít tn. i. 'megfogán a dohánypalánta'. L. befoltoz.

bebasz/ik tn. i., msz. 'beüt'. (durv.) *Bebaszott neki eggyet* – megütötte. *Hallod, ez bebaszott nekünk* – 'pórul jártunk'. Ugyanez a *Bebaszott!*, *Bebaszik* – ebben az esetben is.

bebőröddzik *bebűröddzik* tn. i. 'a vízen vékony jégvártya keletkezik'. (Murádin XI.)

bebuki mn. 'bekukkantásra való (csárda)?'. (rég.) Betyárballadában szerepel a *bebuki csárda*: „Nem messze van ide Kismargitta, / Környes-körül fogta azt a Tisza. / Közepébe a *bebuki* csárda, / Abba mulat egy betyár magába” (Kovács 110). Talán a máshol „lebuki csárdá”-nak nevezett jeles

betyárfogadó megnevezésének a félrehallása szerinti *bebuki* hely. Gyulán a „lebuki” rossz hírű kiskocsmá, Szögedön „Lëbuki-csárda” üsmeretös (ÚMTsz III/757). Bálint Sándor szótárára szerint (II/21) a Lëbuki-csárda egyrészt valódi Szöged-vidéki mulatóhely, másrészt nótabeli (vagy létező, vagy nem valóságos) vendéglátó hely.

becs böcs fn. (kny.) *Nagy böcsbe tartyák.*

becsmérel böcsméről ts. i. (kny.) *Në böcsméről d a másikat!*

becstelen böcstelen mn. (kny.) *(Hajja,) Böcstelen embör kend!*

becsül böcsül ts. i. (kny.) *Böcsülöm bátyust... Böcsű(l)sz tē valakit?*

becsület böcsület fn. (kny.) *Böcsületöt në várj...*

becsületes böcsületös mn. (kny.) *Böcsületös, ezek közt?! Böcsületös möktanáló... „Nagyon böcsületös, jó embör vót” (Vajda 179).*

becsületesség böcsületösség fn. (kny.) *Ezöktű në várj böcsületösségöt!*

becsületszó böcsületszó fn. (kny.) *Böcsületszóra?!*

bedug begyug ts. i. (kny.) *A g y u g ó t begyukta...*

beépített beépített ign. ’magyarok közé telepített’. *Beépítettek azok az oláh telepesök, akik Nagyiratoson kaptak földet és házat húsztak rá. A szomszédos Nagyiratos színmagyar és színgatólikus falu volt az első háború végéig, amikor is a trianoni döntésnek köszönhetően a határ túloldalán rekedt románok egy része áttelepedett az idáig nagyobbodott Romániába, annak is a határ menti magyar falvaiba, köztük Forray-Nagyiratosra.*

beérkezik beérkezik tn. i. (kny.) *Beérvösztünk az ál(l) omásra (az aradi vonattal). L. é r k e z i k.*

befecskendez befecskendöz ts. i. (kny.) *Befecskendöszte az ótást. L. f e c s k e n d e z.*

befestöttétők l. f e s t

befér l. b e t é r

befoltoz befótoz, befoldoz, befódoz ts. i. ’foghíjas sorokat új dohánypalántákkal pótol’. *Miután beállít, reá vagy négy napra befoldoztam a sorokat (SI). L. f o l t o z.*

befon befony ts. i. (kny.) *Befonyta a haját. L. f o n.*

beföd ts. i. (kny.) *Befödi a tálat földővel (Murádin VII). L. f ö d.*

befőtt l. d u n s z t

befőttes üveg l. b o r k á n, d u n s z t o s ü v e g

befőz l. d u n s z t o l

b e f ő z é s l. d u n s z t o l á s

befülik *befülik* tn. i. 'száradás közben a zsinóron egymáshoz túl közel álló levelek fölmelegednek, majd megfeketednek, megdohosodnak'. *Mikor felakasszák a szferdiára, szét köll igazítani a dohányt, mert befülik* (SI).

beganézí tn. i. 'össze csinálja magát, illetve megijed'. (tréf.) *Úgy rászólt, hogy Majnem beganézott.* L. g a n é z i k.

begazol tn. i. 'becsinál, illetve megijed'. (tréf.) L. g a z o l, b e g a n é z i k.

b e g y l. b ö g y

b e g y e p e s e d i k l. b e g y ö p ö s ö d i k

b e g y e s l. b ö g y ö s

b e g y e s k e d i k l. b ö g y ö s k ö d i k

begyöpösödik tn. i. 'benövi a gyöp'. *Eléggé begyöpösödött...* – pl. az elhagyott ház udvara, a kert, az egész porta. L. g y ö p ö s ö d i k.

b e g y u g l. b e d u g

begyullad tn. i. 'tönkremegy (a dohánylevél)'. L. d o h á n y t s z e d.

b e g y ű j t é s l. k v ó t a

behajint ts. i. 'behajít'. L. h o p p.

behány *behán* ts. i. 'belapátol, beszór'. L. h á n y.

behelyez *behejöz* ts. i. (kny.) *Behejözöd a lukba, oszt...* L. h e l y e z.

beinjekcióz *beinekcióz* ts. i. (kny.) *Akkor beinekcióztak...* L. i n j e k c i ó z.

bejáró fn. 'tanyabejárat'. (rég.) A dűlőútról, útról a tanyához vezető út, pl. *Ö b l ö g y i – b e j á r ó, Magyar Béla bejárója, Hajzler-bejáró, Godó-bejáró, Borsi- (Hallai-) bejáró.*

Bekai ~, *Békaji, Békaji* szmn. 'ragadványnév'. Jelentése ismeretlen; azt állítják, hogy Bekai Békási volt eredetileg.

bekecs fn. 'bunda'. (Murádin VIII). L. k o z s u, t y e p t á r.

b e k e n y ő c s ö z l. k e n ő c s ö z

bekerül tn. i. (kny.) *Bekerűté a Csikibe?* – fölvelték-e a Csiky Gergely nevét viselő aradi magyar gimnáziumba. L. k e r ü l.

b e k o v á r t é j o z l. b e k v á r t é l y o z

beköszönt ts. i. 'ételt fölvezet-bevezet a vőfény'. Az ételeket a v ő f é l y *beköszönti*, azaz verset mond minden fogásra. *Beköszöntik* a levest, a p a p r i k á s t, a süteményt, meg a többit.

beköszöntés fn. 'vőfély verse a menyegző különböző pillanataiban a vacsora fogásaihoz'. *Levezs beköszöntés, paprikás beköszöntés, bor beköszöntés, sült hús beköszöntés, sütemény beköszöntés* hallható Kisiratoson (Vőfélyk.)

bekövetkezik *bekövetkőzik* tn. i. (kny.) *Bekövetközött, amitül féltünk.* L. *k ö v e t k e z i k*.

beküld *bekűd* ts. i. (kny.) *Bekűtted a vízbe?! L. k ü l d.*

bekvártélyoz *bekovártéjoz* ts. i. 'beszállásol'. *Hallom, jó bekovártéjoszta magát kentöknél...* – ez esetben a beszállásolás annyit tesz: hivatlan vendégként hosszabb időre odaette a fene az illetőt. L. *k v á r t é l y*.

belebetegedik *belebetegődik* tn. i. (kny.) *Belebetegödött, úgy szerette!* L. *m e g b e t e g e d i k*.

beledagaszol ts. i. 'belenyomkod'. L. *l a u f*.

beleegyezik *beleeggyezik* tn. i. (kny.) *Beleeggyesztetők?!*

belefojt *befujt* ts. i. (kny.) Mesében: „Mind *belefujtottam*” (Kovács 69). L. *f o j t*.

belehallatszik *belehallaccik* tn. i. (kny.) L. *S z e n t l e á n y*.

belekeveredik *belekeverődik* tn. i. (kny.) *Minek keveröttél bele?! L. k e v e r e d i k*.

belepaszol *belepászol* tn. i. (kny.) „...csinátunk másik, keményebb fából, akácából, elvékonyítottuk, hogy abba ja b o c f á b a pont *belepászoljon*.” (Vajda N.)

be l e s z ö g e l l. s z ö g e l

be l i n e r k e n d ő l. b e r l i n e r k e n d ő

Bellér *Böllér* szmn. 'vezetéknev'. (rég.) Szakmát jelölő családnév.

belőle *belölle, belüle, belúle, belülle* hsz. (kny.) *Vötté belülle?... Öttem is belölle.*

be l s ő k o m r a l. k a m r a

B e l s ő – g y ö p l. N a g y – g y ö p

be m á z o l l. m á z o l

bemegy *bemögy, bemén* tn. i. (kny.) *Be nem mögyök hozzátok! Bemönnek... Be nem mék... Bemík a házba, oszt mit látok?* L. *m e g y*.

bemerészkedik *bemerészkődik* tn. i. (kny.) *Nem bemerészködött a koma a bikák közé?* L. *m e r é s z k e d i k*.

be m é k l. b e m e g y

be m í k l. b e m e g y

bendő *böndő, bönygyő* fn. 'gyomor'. *Tele a böndő...* Murádinnál (III) 'tehénbél, ahová a lenyelt táplálék kerül'. „...a libák mög odaútek, tele vót a *bönygyőjűk*, nyáron, amikor van az aratás” (Vajda N.). L. *p u c o k*.

bendőpaprikás *böndőpaprikás* fn. 'pacalpaprikás'. *Finom a böndőpaprikás, a gyomorból főzik* (öKM). L. még *p a p r i k á s*.

Benedek *Benedök* szmn. 'keresztnev, s vezetéknev'. (rég.) *Benedöknek* valamikor mondták, ma már csak Benedek.

Km: Sándor, József, Benedök, zsákkal hozí a melegöt! ...hozza a melegöt – e napokat követően átalában megjön a tavasz. L. B e n k ő.

Benga Bënga szmn. 'ragadványnév'. (rég.) Községünkben az egyik család ragadványneve *Bënga, Csattogó Bënga*, nem tudják, honnan ered. A szögedi földön Szajánból van rá adat: fejetlen számár-ra emlékeztető lény a *bënga* (BálintSzótár I/141). Máshol ördög, rossz szellem (ÚMTSz I/433), betegség, sőt, lehet betegség-fészek 'bengafészek' is valaki (Matijevics).

Benkő szmn. 'Benedek beceneve'. Keresztnévből lett családneve után becézik az illető férfit.

benneteket *bennetöket* nm. (kny.) *Bennetöket ez nem érdeköl!*

bentlakás *ben^tlakás, benlakás* fn. 'diákszálló, szállás, szálláshely'. Az erdélyi magyar köznyelv Kisiratoson is használt szava. *Drága a bentlakás* – magyarázza a szülő, miért nem tudja középiskolába, egyetemre Temesvára, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre adni a gyermekét. Újabban bentlakás Kisiratoson is van: az ír segítséggel épült Irkater Házban olyan tanfolyamokat szerveznek, amelyek szállást is nyújtanak a résztvevő felnőtteknek és fiataloknak, s a környék rászoruló gyermekeinek a diákszállójaként is szolgál az intézmény. L. i n t e r n á t.

bentlakásos *ben^tlakásos, benlakásos* mn. 'diákotthoni, szálláshelyen való'. Az erdélyi magyar köznyelv szava, l. b e n t l a k á s. A *ben(t)lakásos nevelés*ről beszél a hírlapírónak 2004 áprilisában az Ír Ház tanár-igazgatója, Andó László a Nyugati Jelenben a szórványmagyarságnak szervezett helybéli felnőtt és diák tanfolyamokról szólván.

bentlakó *ben^tlakó, benlakó* fn. 'diákszállóban, gyermekotthonban lakó személy'. (ritk.) Az erdélyi magyar köznyelv szava.

beölt *beőt* i. 'cérnát befűz a tűbe'. *Őzsd be... Beőtí.*

b e p e r e l l. b e p ö r ö l

b e p i s z k í t l. b e p i s z k o l

bepiszkol i. 'becsinál'. Beteg, idős emberrel eshet meg az efféle. Szépítő kifejezése a b e s z a r i k n a k. Hallani arról is, hogy valaki *maga alá piszkol*, avagy megesik, hogy valaki részegségében, netán ijedtségében a gatyájába *piszkol*. Lehet o d a p i s z k í t a n i, l e p i s z k o l n i is. *Nem bepiszkolt az öreg?!* Hasonló jelentésű a *bepiszkít*.

bepöröl ts. i. (kny.) *Bepörölte a testvérít...* L. p ö r ö l.

berakott-sparhelt *berakot sparhët* fn. 'tűzhely-fajta'. (rég.) *Mama früstököt, ebédöt, vacsorát azon főzött. Èty kis szárízék, kóró, azzā begyújtott, mögmelegítötte a (berakot) sparhëton.* L. s p a r h e l t.

berendel *beröndöl* tn. i. (kny.) *Beröndölt a főnök.* L. *rendel*.
berendez *beröndöz* ts. i. (kny.) *Beröndöszte a lakását.* L.
rendez.

berendezés *beröndözés* fn. (kny.) *Mögnéshetöd, mi lött
a beröndözésből...*

berendezkedik *beröndöszködik* tn. i. (kny.) *Jó(l)
beröndöszködött kend!* L. *rendezkedik*.

berlinerkendő *belinerkendő* 'kötött vagy horgolt rojtos
nagykendő'. (rég.) Vajdának említik (187), a gyűjtő 'hárászkendő'-
nek mondja.

beröndöl l. *berendel*

beröndöz l. *berendez*

beröndözés l. *berendezés*

beröndöszködik l. *berendezkedik*

Berta *Bërta* szmn. 'vezetéknev'. Berta *Bërta* vót, míg itt élt.

berukkol tn. i. '(katonának) bevonul'. *Amikó berukkoltunk...*

berúgik *berugik* i. 'berúg'. (Murádin V).

Berzán *Bërzán* szmn. 'vezetéknev'. Ejtven zárt e-vel, azaz
ë-vel. A *Bërzán Kati* kocsmája helynév, l. *Kohán*.

besötétedik *besötétődik, besütétődik* tn. i. (kny.) *Lassan
besötétődik. Besütétődött!* L. *sötétedik*.

besötétít *besütétít* i. (kny.) *Besütétítették? Besütéti-
tötték az ablakot!* L. *sötétít*.

besúgó l. *hordó*

besütő l. *bocpuska, toló*

beszállít *beszálít* ts. i. (kny.) L. *dohánycsomózás*.

beszappanoz *beszappanyoz* ts. i. (kny.) *Szappanyozd be
a hátam!* L. *szappanoz*.

beszarás fn. 'ijedtség'. (durv., gúny.) **Sz:** *Néhogy beszarás
lögyön a (nóta) vége!* – mármint a (föls) erősködésnek-
erőlködésnek! L. *szar*.

beszarik tn. i. 'megijed, megszeppen'. (durv., gúny.) *Mám
mögén beszartá?* L. *szar*.

beszed *beszöd* ts. i. 'bevesz'. *Beszötte az orvosságot?* L. *szed*.

beszentel *beszentöl, beszöntöl* ts. i. 'vízzel meghinti a tésztát'.
Beszöntöltem vízzel... a készülő tarhonyát (ÁKA). L. *szentel*.

beszerel ~, *beszöröl* ts. i. (kny.) Szögedőn (BálintSzótár)
csak *beszerel*, nálunk így is előfordul. *Beszörölte a villanyszörölő*
(a kisházba a villanyt). L. *szerel*.

beszerez *beszöröz* ts. i. (kny.) *Beszöröszte mindönt a
disznóvágáshon?* L. *szeréz*.

beszéd fn. (kny.) **Km:** „Sok beszédnek sok az alja”
(Kovács 219) – aki sokat fecseg, arra ne hallgass, mert

érdektelen dolgokkal tukmál! Népköltési gyűjteményünk szólástára (ugyanott) az alábbi változatokról tud. „Sok beszéd sohase készül el hazugság nélkül”, itt a lefetyelést a hazugsággal hozza párhuzamba. „Sok beszéd szegénység”, ebben pedig a lelki-szellemi sivárságra utal a szószátyárokkal kapcsolatban az iratosi ember. L. m é g b e s z é l , g y e r e k b e s z é d , l e p c s e s .

beszédes *beszédös* mn. (kny.) *Hirtelen beszédös lőtt. Jó beszédös embör.*

beszél tn. i. (kny.) *Beszélök, beszéltem-beszétem, beszész, beszélgetött, beszéljön, beszéljetök. Km:* „Ki sokat beszél, sokat hazudik” – mondják a gyűjtő tanár bácsinak az 1950-es években a diákjai (Kovács 217). A Sok b e s z é d nek sok az alja változata, l. ott. L. o r r á b ó l b e s z é l , ő v e l b e s z é l .

beszélget *beszéget* tn. i. (kny.) (Murádin XI.) *Beszégetött...*

beszínez *beszínöz* ts. i. (kny.) *Beszínöszte... L. s z í n e z .*

beszöd l. beszéd

beszögel l. szögel

beszöntöl l. beszentel

beszöröl l. beszerel

beszöröz l. beszerez

betakar ts. i. 'behantol (a sírásó)'. (Murádin X).

betábláz ts. i. 'ablaktáblát (este) becsuk'. (rég.) Talányban: „Kicsi házikónak két világos ablaka, / Minden este *betáblázzák*, / Minden reggel *kitáblázzák*. Mi az? (A két szem)” (Kovács 231) – akár a háziak az ablaktáblát: este becsukjuk, reggel kinyitjuk a szemünket. L. k i t á b l á z , t á b l a .

beteg mn., fn. (kny.) *Betegön, betegök... L. belebetegedik, lebetegedik, megbetegedik.*

beteg oláh fasza *beteg oláj fasza* kif. 'minden'. (durv.) **Sz:** arra mondják (átkozódva), akinek semmi sem elég, akinek minden kellene: *A beteg oláj fasza nem kéne?* Alkalmanként tovább cifrázzák, pl. *A beteg olá lova fasza nem kéne?! ... lova faszáját...* (öKM).

betegedik l. belebetegedik, megbetegedik

beteges *betegös* mn. (kny.) *Betegös a szöröncsétlen...*

betegeskedik *betegösködik* tn. i. (kny.) *Éty hete betegösködik.*

betegnyugdij fn. 'rokkantnyugdij'. Egész Erdélyben (a romániai magyarság körében) használt szó. (Anyaországiak szerint így emberségesebb a megnevezés!) *Kapi a betegnyugdíjat.*

betegnyugdijas mn. 'betegnyugdíjat élvez, rokkantnyugdijas'. *Amikor betegnyugdíjas löttem...*

betegnyugdíjaz ts. i. 'rokkantnyugdíjba helyez'. Az erdélyi magyar köznyelvből való szóhasználat. *Betegnyugdíjaszták Janit...*

betegödik l. *belebetegedik, lebetegedik, megbetegedik*

betegös l. *beteges*

betegösködik l. *betegeskedik*

betegpénz *betekpíz, betekpéz, betekpénz* fn. 'táppénz'. Az erdélyi magyar köznyelv szava a betegállományban töltött időre kapott pénzösszegre. *Möggyyütt a betekpíz?*

betegség l. *nyavalya*

beteljesedés l. *beteljesedik*

beteljesedik *beteljesödik* tn. i. (kny.) *Beteljesödött, amit mögjosoltunk! Beteljesedés... L. teljesedik.*

betessékel *betesséköl* ts. i. (kny.) *Betessékölik az embört, oszt assë tuggya, hun van... L. még kite ss é k e l.*

betesz *betösz* ts. i. (kny.) *Betötted? Tödd be. Betöhetöd.* L. *tesz.*

betér tn. i. 'befér'. *Alig tér be* – fia a Dáciába, mert hogy megüti a mázsát a koma. L. *tér.*

betlehem fn. 'karácsonyi gyermekjáték'. Vítették a *betlehemöt* a *betlehemözők*, l. *Zöldág.*

betlehemes ~, *betlehemös* mn. v. fn. 'katolikus karácsonyi játék(otjátszó)'. (rég.) *Betlehemösjáték. Betlehemössējártuk a környéköt. Betlehemösök...* Utóbb a falubeli cigányok *betlehemözték* (Vajda 25). Szögedében *bötlehemös, bötlehömös* (BálintSzögedi III/214). L. *csörgősbót, karácsony, subás, szíj, Zöldág.*

betlehemez *betlehemöz* tn. i. (kny.) (rég.) L. *betlehemes, Zöldág.*

betlehemezés ~, *betlehemözés* fn. 'karácsonyi játék'. (rég.) Adventban zajlik (k a r á c s o n y i g) a *betlehemözés*: a *betlehemöző* csapat házról házra járja a falut, s a környék falvait is sorra kerítik az iratosi *betlehemessel*.

betlehemöző l. *betlehemezés*

beton *betony* fn. (kny.) *Csinátá betonyt?*

betonoz *betonyoz* i. (kny.) *Mikor betonyozunk?* L. *lebetonoz.*

betonozás *betonyozás* fn. (kny.) *Végzőttetők a betonyozással?*

betonút *betonyút* fn. (kny.) *Végig a betonyúton...*

betölt *betőt* ts. i. (kny.) *Betőtötte a tizenennyócat.* L. *tölt.*

betöredezik *betöredözik* tn. i. (kny.) *Betöredözött, ēdophatod!* L. *töredezik.*

betösz l. *betesz*

Betti néni csárdája hn. 'kocsma a két háború közt'. Népdalban: „Sarkon van a *Betti néni csárdája*” (Kovács 130). L.

csárda.

betű *bötű*, *betü* fn. (kny.) *Kizsbötűvő... Murádnál* (X) *betü*.

betyár *bëtyár* fn. (kny.) *Bëtyár gyerök vót!... L. kukoricabetyár.*

betyárbútor *bëtyárbútor* fn. 'kézbevehető cókók, holmi'.
Vitte a bëtyárbútort...

betyárkodik *bëtyárkodik* tn. i. (kny.) *Në bëtyárkoggy!*

betyáros *bëtyáros* mn. 'betyárokra jellemző, hetyke'.

Nagyon bëtyáros a viselkedése...

betyárság *bëtyárság* fn. (kny.) *Hajja, ez bëtyárság!*

betyárvilág *bëtyárvilág* fn. (kny.) *Bëtyár világ van megint... beüti a tustot l. tus*

beüvegez *beüvegöz* ts. i. (kny.) *Beüvegöztétök a tornácot?*

bevesz *bevösz* ts. i. (kny.) *Bevöttem az ablakon a gyerököt.*

L. vesz.

bevet i. 'lapáton a kemencébe tesz, bedob'. *Bebetötte...(a kinyeret)*. L. vet. Más jelentéssel l. vackolás.

Békaji l. Bekai

Bërzán l. Berzán

bëtyár l. betyár

bëtyárbútor l. betyárbútor

bëtyárkodik l. betyárkodik

bëtyáros l. betyáros

bëtyárság l. betyárság

bëtyárvilág l. betyárvilág

béjegös l. bélyeges

béjegöz l. megbélyegez

béjegzött l. megbélyegzett

béjjeg l. bélyeg

béka l. varacskosbéka

Békaji l. Bekai

békáz tn. i. 'kacsázik (lapos kavicsal a vízparton)'.
(Murádn XI.) A kacsázás nevű játéknak két helyi neve van:
békázás, *ugrátós*.

békázás fn. 'kacsázás (kavicsfuttatás a vízen)'. L. *békáz*,
ugrátós.

béke fn. (kny.) **Sz:** *Hagy békébe! Haggy békibe!* – szól rá nevetve, amannak a kezére ütve az asszony a vele incselkedő, incselkedni akaró férfiembrre. *Nyugodjon békibe! (...békébe!)* *Nyugodjon békével!* – koccintanak halotti torban az elhunyra emlékezve-emlékeztetve. *Nyugodjon meg ott, ahol fekszik* – kb. ugyanazt jelenti, mint az előbbi.

békevilág fn. 'háború előtti világ'. (ritk.) A II. világháború

után a II. világháború előtti idő is, egyébként pedig az I. háború előttre értik (értették).

béklyó l. láncnyűg

bél l. egyszálbélű, félpoklos, kákabélű, kolbászbél

béla fn. 'adu felső és király kártyajátékban'. (rég.) A k r á g l i z á sról szólván mint értékes kártyalakzatot a *bélát* (Vajda N.).

béles *bélös* fn. 'tésztaféle'. Vőfényversben a bélest mazsolaszőlő édesíti (Kovács 191).

bélpoklos l. félpoklos

bélyeg *béjgeg*, *bijgeg* fn. (kny.) *Vötté béjgegöt?* A plébániai irattárban fönmaradt a földbirtokos „Szalbeck fia Jakab” 1854-ben költ biztosíték-levele a patrónusi terhek vállalásáról, amelyen fölül olvasható: „Tizenöt krajtzaros *billyeg* iv hijjanya – l. h i á n y – miatt, jelen 10 kros, s hozzávont 6 kros *billyeg iv*” (HD) – ejtven *bijgeg* (iv) (tört.).

bélyeges *béjegös* mn. 'megbélyegzett'. Pl. a gyilkos, akit most engedtek haza a börtönből: *béjegös embör*.

bélyegez l. megbélyegez

bélyegív l. bélyeg

bélyegzett l. megbélyegzett

bér l. házbér, kommenció

bérel *béről* ts. i. (kny.) *Bérőlnek ëty kis földet sógorék.*

bérelt *bérlt* ign. 'bérbe vett'. *Bérlt földön dógozunk.*

béres *bérös*, *bírös* fn. (kny.) *Bérös vót náluk. Haszonbérös is. Tatád tanyázsbérös.* A *bírös* is előfordul. L. k i s b é r e s, kommenció, tanyás, tanyásbéres.

bérlet l. abonament

bérlő l. tanyás

bérmál ts. i. '(meg)pofoz, (el)ver'. *Éppem most bérmájják...* L. megbérmál.

bérös l. béres

bibas *bibás* fn., mn. 'cigány'. (tréf., rég.) A cigány tréfás megszólítása, illetve megnevezése. *Hallod, bibás, ha meglocsolod a kecskét az ólban...* – szabta föltételül a házbeli nőszemélyek meglocsolhatását illetően a húsvéthétfői hívatlan vendégeknek öKM az 1950-es években.

bibircsók l. szépségszemölcs

bicsak l. bicska, kacor

bicska fn. (kny.) **Sz:** *Beletört a bicskája* – nem sikerült neki. L. bugylibicska.

bidres-bodros mn. 'fidres-fodros'. (rég.) Talány: „*Bidres-bodros az anyja, / Szépszemű a leánya*” (Kovács 232).

bige l. dólé

bijjeg(ív) l. bélyeg

bika fn. 'gyermekjáték főszereplője'. (rég.) A csöm-csöm, gyűrű nevű gyermekjátékban a hunyó, illetve gyűrűt kereső játékos neve *bika* (Kovács 153). L. csöm – csöm, humózik, humó, kereskedni.

bika l. kis bika, zugbika

bikacsök fn. 'bika hímvesszeje'. (rég.) Másképpen csök. Bátyáim szerint *szárított bikafasz, osztán avvā vertek a rományok*. Mint mondják még: *fasz. Bikacsök, magyarán szólva bikafasz*, tájékoztatnak, amikor nincs fehérnép a közelünkben.

bikafasz l. bikacsök

bikanyál fn. 'ökörnyál'. (Murádin XI.)

bilet fn. 'belépő- és menetjegy'. *Vötté biletöt?* A románból (bilet).

billeg *billög* tn. i. (kny.) L. illeg – billeg.

billegető / billektető l. barázdabillegető
billyeg(ív) l. bélyeg

bimbózik *bimbóddzik* tn. i. (kny.) (Murádin III).

Bina szmn 'Szabina, becézve'. (ritk.)

bir-bir-bir-bir msz. 'libahívogató'. (Murádin II).

birkaakol l. akol

birkabárány l. juhász

birkajárás fn. 'juhok legelőterülete, illetve legeltetése'. (tört.) A földesúr és a község közti 1843-as szerződés említi: „...*birkajárás* azonban télen és nyáron tilalmaztatik...” (HD). L. járás.

birkaól fn. 'kerített hely juhoknak'. (Murádin II). Amúgy még akol, *hodáj, karám*, románosan *szaiván*.

birkapaprikás l. paprikás

birkatúrú l. túró

birkás mn., fn. v. szmn. 'juhász, illetve csúfolódónév'. Annak az embernek a ragadványneve a *Birkás*, aki *vagy tizennyóc évig birkás vót* – juhász, a faluban.

Birkási csatorna hn. 'külterületi helynév'. (Juh-)Legelő-közei helyen átvezető vízfolyás.

birkózik *birkozik, bírkózik* tn. i. (kny.) Murádinál *birkozik* (XI.), Vajdánál *bírkózzunk* (181).

birsalma fn. **Sz:** *Szagojják a birsalmát* – mármint a helybéli zsidók a maguk szeptemberi böjtjén a XX. század első felében (emlegeti öKM). L. még dér.

birtok l. kettősbirtok, Schneider-birtok

bisseng l. büsseng

bissengöl l. büssengöl

bissengölés l. büssengelés

bissengölni l. büssengölni

biztonságos l. biztosságos

bitang mn. v. mn. 'kóborló, gazdátlan (jóság)'. (rég.)
Mökkerűt a bitang koca.

bitangol tn. i. '(ember, állat) kóborol). *Hun bitangol mán megint a gyerekek?! L. el bitangol.*

bivaly l. kisbivaly

bivalyfeld *bivajföld* fn. 'bivalytartásra használt föld(?)' (rég.) Mondókában: „Bivalyfeldbe temetnek, / Megesznek az egerek” (Kovács 150). L. föld.

bivalyos *bivajos* fn., mn., szmn. v. hn. 'bivalytartó (gazda), illetve csúfólódónév és helynév'. (ritk.) Ragadványnévben *Bivajos*, *Faragó Lajos, vót nekik bivajuk*. Helynév is: kis köz a *Bivajos*. Az 1950-es években jegyzi föl KF: „Faragó Lajos apjának volt bivalya” (Kovács Monogr.). A Terék is *bivajos* család volt.

Bivalyos köz *Bivajos-köz* hn. 'Kis utcai helynév'. Itt lakott a *Bivajos* csúfnevé bivalytartó gazda.

biza hsz. 'bizony'. *Almási Béla? Az orvosunk vót, biza!*

bizony ~, *bizon* hsz. (kny.) *Bizon, a mezőn dógozott...* L. biza.

biztosságos *bisztosságos* mn. 'biztonsági'. (ritk.) *Ném vót bisztosságos öve* annak az embernek (emlegetik), aki az elmúlt évezred végén leesett a felújítás alatt álló templomtoronyból.

biztosan l. szigur

bír i. 'tud'. *Nem bírok mönni. Ott bírok lönni...*

bíró l. Pinabíró, primár

bíroné fn. 'bíronő'. **Sz:** *Bíroné löhetött vóna belőlem!* – mondják arra, aki valamit nagyon eltalált (pl. pontosan mért: éppen annyit tett a tálcára a kereskedőkisasszony, amennyit kért tőle a vevő). Ha férfiú jut hasonló helyzetbe, nyilván így fordítja a dógot: *Bíró löhetött vóna belüllem!...*

bíró s l. béres

blokk ~, *blok* fn. 'tömbház'. A románból (bloc). *Aradon blokba laknak.*

boci fn., szmn. 'kis borjú, illetve férfi ragadványneve'. Nem árulják el, miért *Boci* az illető (tréf.) – egyébként a borjú becézésére szolgál e szó itt is. L. ne boci ne.

bocskor fn. 'régi paraszt lábbeli, ill. a románság egyik jelképe'. (gúny.) **Sz:** *Bocskor! Hun a bocskor?! – kérdik akkor, ha valaki nagyon adja, magyar létére, a románt. Emiatt egymásnak mehetnek. Időjóslásnál is előkerül a bocskor (l. dél).*

bocskoros mn. v. fn. 'román' (gúny.) **Sz:** *A bocskoros olája...* – gúnyolják a románt a bocskoros nevezettel, nyilván nem

ok nélkül: míg a kisíratosi paraszt csizmában, vagy mezítláb járt a dolga után, a környékbeli román jó ideig (tovább, mint mi?) bocskort köt a lábára. *Gyűttek a bocskoros oláhok* – emlékeznek az első háború végére. *Bocskorosok*. L. b o c s k o r.

boc fn. 'bodza(fa)'. Vajdánál (258), l. b o d z a f a, f ü t y ü l ő.

bocfa fn. 'bodzafa'. Játékfegyver és síp, füttyülő készítéséhez használták a puha belű *bocfát* (Vajda 63). L. b o d z a f a.

Boci szmn. 'ragadványnév anyja után'. Az anyját *Bocik*nak hívják, gyermekére csak mint *Boci* ragadt (Vajda N.).

B o c i k l. B o c i

bocpuska fn. 'bodzapuska'. A bodzafából készülő *bocpuska* ravasza a besütő, vagy t o l ó (Vajda 29). Csöve a h ú z l i. L. még b o d z a p u s k a.

bodag ~, *bódag* fn. 'tésztaféle'. (rég.) Gúnyversben: „Sütik a s ó s b ó d a g o t / Mátyás Veráéknál” (Kovács 200) – a *bódag* AV szerint elírás. *Lángosszerű kelt tészta, ami kimaratt, vagy gyúrták: kinyújtották harminc-negyven centiméter átmérőjűre, szűzen möksütötték. Előtte möksőszták, paprikászták és késsel mögnyomkották, benyomkották a tetejét*. Kovácsnál maradék rétestésztából készül, a néprajz kenyérlepenyt, lepenykenyeret említ (MNL III/148, 445). Só, víz, liszt keverékéből készülő tészta, amelyet kemencében sütöttek ki (AV).

bodega fn. 'egyszerű (szovjet katonai) szekér'. (rég.) „A *bodega* a második világháború után jött be, az oroszoktól származott, azoknak vót olyan, s akkor itten elnevezték, hogy b o d e g a k o c s i” – fejtegeti egy idős helybéli 2014-ben, majd így pontosít: az oroszok által behozott egyszerű kocsi volt, csak épp négy deszka a széle, és alja volt. Igénytelen munka (Vajda N.). L. k o c s i.

bodegakocsi fn. 'kocsifajta'. Vajda N. gyűjtésében olvasni róla: *bodegakocsi*, vagy b o d e g a. Kürtösön a románoknak, állítólag, „bodonga” (Vajda N.). L. még k o c s i.

bodonka fn. 'nagy szekér'. L. b o d o n y a.

bodonya fn. v. szmn. 'nagy urasági ökrös szekér, illetve vezetéknév'. (rég., ritk.) Mácsán családnév is – a szótáríró családjában fordul elő *Bodonya* Anna. ÖKM szerint a *bodonya* urasági ökrös szekeret jelent. Sem magyar, sem román szótárban nem lelni nyomát, az ÚMTsz (I/506) viszont arról ír, hogy a „bodonka” tájszó a környékünkön 'magas oldalú polyvahordó szekér', Makón pedig '...csilléhez hasonló bádog- v. faedény'. Almási Vince tudomása szerint Kisíratoson is b o d o n k a.

bodorka fn. 'herefajta'. A *bodorka szabadon nő a gyöpön, réten, árokparton*.

bodros l. bidres – bodros

bodzafa *boddzafa* fn. (kny.) (Murádin IV). Vagy *bocfa*, l. ott.

bodzapuska *boddzapuska* fn. (kny.) L. még *bocpuska*,
toló.

bodzatea *boddzatëa, boddzatëja, boddzatëja, boddzatëjja*
fn. (kny.) *Boddzatëjját ittunk.*

bog l. görcs

bogaddzik l. ágazik

bogáncs ~, *bugáncs* fn. (kny.) A tájnyelvi változat régies.
Mökszürt a bugáncs.

bogár l. lóbogár

bogyó fn. 'paradicsomszem'. *Szöttük a bogyót Májerná.*

bojhos l. bolyhos

bojt fn. 'kukoricabajusz'. *Bojtya* (Murádin I).

bojt fn. 'dohánybajusz (?)', v. ostor- s karikásdíz'. (rég.) L.
dohánybojt, karikás.

bojt fn. 'több haszonnövény szár fölötti része s bajsza'. A dohány,
a cirok, a kukorica szár fölötti része, valamint a bajusz egyaránt *bojt*
Kisiratoson – magyarázzák Vajdának. „Mikor köt a kukorica, s
akkor ódalt hozza, ami már kukoricacsű lösz, és akkor hajtotta
ki aztat, akkor először, mikor mögnőtt bizonyos hosszúságra, akkor
hozott fölötte ilyen *bojt*ot. És akkor azt a lányok fonyták be, mint a
kisbabáknak a hajukat, s akkor arra mondták, hogy kibabádzik
a kukorica.” (Vajda 269)

bojtár l. gulya

boka fn. (kny.) **Sz:** *Mögüti a bokáját. Jól mögütötte a
bokáját!* – pórul jár(t).

bokor ~, *bukor* fn. (kny.) A *bukor* ritka, régies. **Sz:** *Árkon-
bukron át...* – a legrövidebb úton igyekszik célba érni; ...fut,
menekül valaki. *Kiugrati a nyulat a bokorbul* – színvallásra
késztet. *Sziggya, mint a bokrot* – ócsárolja az illetőt.

bokor fn. 'masliba kötött szalag'. (Murádin VIII).

bokréta *bukréta* fn. 'legény kalapjára tűzött kis virágcsozor'.
Párválasztó gyermekjátékban is elhangzik köznyelvi változata: „Gyöngyöt
tesz a kislány a nyakába, / *Bokrétát* a fiú kalapjára” (Kovács 156).

Boksó szmn. 'ragadványnév'. Férfi csúfolódóneve; műtét
után húzta a lábát, s lett emiatt Sánta kutya, majd Buksi, végül
Boksó a ragadványneve. (Vajda N.)

Boldi ~, *Bódi* szmn. 'Boldizsár, becézve'. Ragadványnév is:
Boldi Tóth János... A *Bódi* elavult.

Boldizsár ~, *Bódizsár* szmn. (kny.) L. háromkirályok,
vízkereszt.

bolha fn. 'a bolházás nevű gyermekjáték főszereplője,

illetve maga a játék'. (rég.)

bolházás fn. 'lányok árokugró játéka'. (rég.) 2010-ben emlegeti a 82 éves özv. Árvainé Kurtucz Anna e gyermekjátékot: a lányok, mint a bolha ugráltak az árok egyik oldaláról a másikra, meg vissza. Vajda Noéminak pontosítanak az öregek (30, 159): a bolha áll az árokban, ő igyekszik valamelyik átugrálót elkapni, hogy az a helyébe álljon.

bolházik tn. i. 'bolházás nevű gyermekjátékot űz'. (rég.) Hajdan a kislányok az árkon át ugrabukrálva *bolhásztak*.

bolondéria *bolondérija* fn. 'hóbortosság, bolondos viselkedés'. (rég.) *Ez a bolondériája. Sz: Rágyütt a bolondérija* – bolondozhatnékja támadt. L. még *b o l o n d ó r a*.

bolondgomba *bolongomba* fn. 'mérgező gomba, ill. szeleburdi személy'. A mérgező gombára azt mondják, hogy *bolongomba*, aki olyat öszik, bolond lössz. Ha valaki nem jól viselkedett, azt mondták rá, hogy *bolongombát övött* (AV). **Sz:** *Ez is bolongombát övött! Csak nem ötté bolongombát? Nem öttem bolongombát!* – megőrült, avagy mégsem...

bolondkocsi *bolonkocsi* fn. 'körhinta'. (rég.) Ma leginkább a búcsúban szórakoztatja az ifjúságot. *Régön a gyerökök hajtották a bolonkocsit*. Másképpen *r i n g l i s p í l*. A *bolonkocsinál* is öregebb a *k u t y a s z e l e l ő* nevű játék(szer), l. ott. L. még *k i f e s t e t t*, *k o c s i*, *r i n g l i s p í r*.

bolondkocsizik *bolonkocsizik* tn. i. 'körhintázik'. (rég.) „Fizettünk egy lejt, hogy fölűtünk a hintára, oszt akkor a gyerök, aki hajtotta, a dupláját ülhetette ingyen – *bolonkocsi*, *bolonkocsiztunk*” (Vajda 30).

bolondmenyasszony *bolonmönyasszony*, *bolonmöny-asszony* fn. 'nőnek öltözött férfi a lagziban'. (ritk.) Bekormozott arcú, szoknyát viselő személy (többnyire férfi) bolondozik a lakodalomban (Föld 30). L. *m e n y a s s z o n y*.

bolondmenyaszytánc *bolonmönyasszonytánc*, *bolonmöny-asszonytánc* fn. 'lagziban a bolondmenyasszony tánc' (ritk.) Mindenki menekül a lagziban a *b o l o n d m e n y a s s z o n y* elől, aki táncra akar perdülni az első áldozatával. Akit elkap, eljárhatja a kormos arcú, szoknyás alakkal (általában férfival) a *bolommönyasszonytáncot*. L. *m e n y a s s z o n y t á n c*.

bolondokháza fn. 'tébolyda'. *Most fokták ki a Maruzsbúl; vitték a szülei a m o k r a i bolondokházába, beleölte magát*.

bolondóra fn. 'hóbortosság, bolondos viselkedés'. (tréf.) **Sz:** *Rájött (rágyütt) a bolondóra* – mondják, ha valaki bolondosan, hisztériásan viselkedik (AV). L. még *b o l o n d é r i a*.

bolondvonat ~, *bolonvonat* fn., szmn. '(túl) gyors

vonat, illetve csúfnév'. (tréf.) Ragadványnévben: *Bolondvonat*, *Bolonvonat* *P. mönt, mint a bolonvonat. Mindig sietött.* A Kürtösre igyekvők láthatnak épp elég *bolond vonatot*; az egyik szétvágta mesélőink egyikét. **Sz:** *Mögy, mint a bolonvonat* – gyorsan, illetve összevissza, megbízhatatlanul mozog valaki.

bolongomba l. *bolondgomba*

bolonkocsi l. *bolondkocsi*

bolonmönyasszony l. *bolondmenyasszony*

bolonmönyasszonytánc l. *bolondmenyasszonytánc*

bolonvonat l. *bolondvonat*

bolt *bót, bólt* fn. 'üzlet, vásár, alku'. Mesében, leírva: „oszt megkötötte a boltot” (Kovács 97). *Nagybót* a nagyáruház (Salamon). Az 1858-as birtokcsere-szerződésben *bólt s bóltjog* (tört.) szerepel (HD). *Kónék bóttya*, l. *Kohn*. L. még *Egyes brigádiroda*, *Gál-bolt*, *üzlet*, *vegyesbolt*.

boltos *bótos, bótos* fn. (kny.) A kereskedő jobbára csak *bótos*. Kettőshangzó Murádinál (X). L. *kereskedő*, *kisboltos*, *magazinos*.

bolyhos *bojhos* mn. v. szmn. 'nagyhajú, fésületlen, göndör, illetve csúfolódónév'. (tréf.) Szögedében a *bojhos* kócos (BálintSzögedi II/301).

bon ~, *bón* fn. 'jegy, utalvány'. Pl. *kinyérbón* (*kenyérbón*).

bontófésű *bontófűsű, bontófűsü* fn. (kny.) A *bontófűsű* Murádinál (VIII) rövid magánhangzóval végződik, *bontófűsü*. L. *fésű*.

bor fn. (kny.) A bor felénk leginkább kétféle lehet: *édözs bor*, *savanyabor*. Azon túl, hogy *fehér bor*, vagy *vörözs bor*. Meg hogy *ménösi-ë*, avagy nem. **Sz:** *A bor beszél belüle* – túl sokat ivott, ne hallgassunk rá. *Borban az igasság* – a bortól össze lesz az ember. *Fejibe szált a bor* – túl sokat ivott, össze-vissza beszél (avagy némileg bizonytalan a járása...). *Nem szereti a bort a szájába(n) tartani* – inkább fölajtja, tehát valamennyire borissza. „Úgy folyt a bor, mint a Szárazérben a víz” – olvasod az iratosi mesében (Kovács 62) a szóláshasonlatot. Valaha tán valóban tele volt a *Szárazér* medre, tehát volt nálunk elég bor. **Km:** *Jó bornak nem köl cégér* – a jó bor hírverés nélkül is kelendő, a ménösi különösképp. *Vízet prédikál, bort iszik* – másképpen él, mint amit a másiknak ajánl. L. *borraláló*,

borvirág, *fej*, *fickóbor*, *víz*.

borbeköszöntés l. *beköszöntés*

borbéjszösz l. *borbélyszesz*

borbély *borbé, borbél, borbéj* fn., szmn. 'férifodrász és csúfolódóneve'. Betlehemes játékban: „*Borbélnak* hírit se látták”

(Kovács 173). *Borbéinas, borbésegéd, borbémestör, borbéműhej...* A borbélyt mondják koszvakarónak is. L. még cigányborbély, Kisborbély, Úriborbély.

borbémestör l. borbély

borbélyszesz *borbészösz, borbéjszösz, borbélszösz* fn. 'rossz szesz'. (ritk., tréf.) Kovács szerint pálinka, öKM (1979-ben) a denaturált szeszre érti. „Alkoholban” (pitralonban) bogarakat, kis állatokat tartott falumúzeumában KA, aki ezt a lét is *borbészösznek* mondta. Azaz *borbélszösz* minden gyanús szeszféleség. Gúnyversben: „Iszik mán a *borbélyszösz*t / Antal Janiéknál” (Kovács 200).

borda l. oldalborda

borigat l. borogat

boríték l. koperta

borízű l. alma

Borják l. Barják

Borják-körösz l. Barják-kereszt

borjazik *bornyazik* i. 'tehén ellik'. *Mikor bornyazik a tehenetök?*

borjú ~, *bornyú, bornyu* fn. 'fiatal marha'. *Lévágod a bornyút? Szopós bornyú...* A legjobb étkek egyike a *bornyúpaprikás*. *Bornyúja*. *Borju, bornyúk*: Murádin (II). **Sz:** *Bámul, mint bornyú az új kapura* – csodálkozva, értetlenkedve, bambán néz. L. bocsi, üszőborjú.

borjú *bornyú* fn. 'durák (nevezetű kártyajáték)'. (rég.) Aki játssza (4-en játsszák, magyar kártyával), *borjúz*. *Borjús* is...

borjú *bornyú* fn. 'a bornyúzás nevű kártyajáték vesztese'. (rég.) Az vesztette el a játékot, akinek a legtöbb kártya maradt a kezében (Vajda 31).

borjú *bornyú* fn. 'első világháborús gyalogos katonák hátizsákja'. (rég.) Vajdának is említik (176).

borjúpaprikás *bornyúpaprikás* fn. (kny.) L. paprikás.

borjús *bornyús* fn. 'durák'. (rég.) Az 1950-es években „Mit kártyáztak? *Bornyús*at mögcsapdacsacsat. A bornyúsat jobb szerettük.” (Vajda N.)

borjústehén *bornyústehén* fn. 'borjas tehén'. *Bornyús* is (Murádin II).

borjút fog *bornyút fog* kif. 'vemhes lesz/lett'. *Nem fogott bornyút a tehén* – nem lett vemhes (Vajda N.).

borjúz *bornyúz* tn. i. 'durák, azaz borjú nevű kártyajátékot játszik'. (rég.) *Bornyúsztak...*

borjúzás *bornyúzás* fn. 'durákozás'. Gyerekek is szívesen játszották (Vajda 31).

borkán ~, *borkány* fn. 'befőtt üveg'. „A *borkán* kisebb befőtt üveg, iratosi pontossággal: kompótos üveg” – valaha a magas vérnyomással küszködő öregasszonyok abban tartották a piócát (AV), amelyet *borkányba* tettek (Vajda 66). A románból (borcan), ahol kölcsönszó a magyarból (MPV 73).

bornyazik l. **borjazik**

bornyú l. **borjú**

bornyúpaprikás l. **borjú, paprikás**

bornyús l. **borjús, borjústehén**

bornyústehén l. **borjústehén**

bornyút fog l. **borjút fog**

bornyúz l. **borjúz**

bornyúzás l. **borjúzás**

borogat *borigat* ts. i. (kny.) *Na, borigazsd a poharat!* (szájával lefele). *Borigatni* *keszte a széköket...*

borona l. **tüskés**

borozda l. **barázda**

borozdabillektető l. **barázdabillegető**

borravaló fn. (kny.) **Sz:** *Lëmaracc, mint a borravaló* – emlegette öKM, a falu Úri borbéja arra utalva, hogy ha nem igyekszel (nem jól dolgozol), elmarad a remélt jutalom.

bors fn. 'szegfűbors'. *Jó szagú bors, azaz szegfűbors*, l. **borsos fonott kalács**.

Borsi-bejáró l. **bejáró**

borsos fonott kalács ~, *borsos fonyottkalács* kif. 'lakodalmi kalácsfajta szegfűborssal'. A kalácsba őrlött *jó szagú borsot*, azaz szegfűborsot sütnek. L. **bors, dúc, fonott kalács**.

borsó fn. (kny.) **Sz:** *Në hánd a borsót a falra, mer lepereg!* – hallom 2009-ben idős helybéli férfiútól. A fölösleges munkától óvunk e mondással. L. **csicseriborsó, zöld borsó**.

borsószik l. **szalad a hideg**

borul tn. i. (kny.) *Borútunk a vízbe...*

borvirág fn. (kny.) **Sz:** *Borvirágos az óra* – az arcán, az orrán is látszik, hogy (be)borozott.

boszorka fn. 'boszorkány'. Népmesében, pl. Az aranykard címűben „az öreg *boszorka* csoszogott ki” (Kovács 27). L. még **uborkáné, zöld uborkáné**.

boszorkány l. **boszorka, boszorkánykodik, uborkáné, zöld uborkáné**

boszorkánykodik *boszorkánkodik* tn. i. (boszorkány, vénasszony) *kuruzsol*'. (Murádin X).

bot fn. (kny.) **Sz:** *Bottal üthetöd a nyomát; Ennek má bottal üthetitek a nyomát* – utol nem éritek! **Km:** „A botból nem lesz

borotva” (Kovács 213), *A bodbul nem lösz borotva* – közmondás az 1958-ban kiadott népköltési gyűjteményben. Tán arra utal, hogy ha valakinek nincs tehetsége valamihez, ne erőlködjék! Ugyanez O. Nagy gyűjteményében (102). L. csörgősbót, dólésbót, görbebót, Is ten, koldusbót, mankós, piccebót, tekebót, vőfélybót.

bozgor fn. ’hazátlan’. Ennek tartanak bennünket Erdélyben a vendégeink. *Ű a bozgor, montam neki* – adta meg egyikünk egyiküknek. A r. szótárak többnyire elhallgatják, pedig nyilván őseredeti dákö-román szó, tán még a Balkán-hegységből. Aradi vélekedés szerint a bozgor szláv eredetű, azt jelenti, hogy ’hegy-nélküli’, ’hegytelen’, emiatt hívják így a románok az alföldi magyarokat, míg a *ban gyin* az erdélyieknek jár, l. ott. Ha ez a szófejtés helyes, újabb bizonyíték lehet a dákság szláv mivoltára.

bóbiskol l. elbóbiskodik

bódag l. bodag

bódé fn., hn. ’határőr-bódé’. A falu körül több *bódé* is volt 1989-ig, helynévként is szerepelt. L. *kanton*, *pikét*.

Bódi l. Boldi

Bódizsár l. Boldizsár, háromkirályok, vízkereszt

bóltjog l. bolt

bón l. bon

Bóné-döllő l. Bóni-dűlő

Bóni-dűlő ~, *Bóné-dűllő* hn. ’dűlő a Cigánkán’. (rég.) Pestynél e határrész neve *Bóné*. Ma inkább *Bóni* hallható, ha egyáltalán szóba kerül e darab föld. Utóbb ez a *Sofőr-dűlő*. Itt (volt) található a *Bóni-kiserdő*, meg a *Bóni-kút*.

Bóni-kiserdő l. Bóni-dűlő

Bóni-kút l. Bóni-dűlő

bót l. bolt, Gál-bolt

bótos l. boltos

bó^utos l. boltos

böcs l. becs

böcsméröl l. becsmérel

böcstelen l. becstelen

böcsül l. becsül

böcsület l. becsület

böcsületös l. becsületes

böcsületösség l. becsületesség

böcsületszó l. becsületszó

böfög l. ökrődik

bögölylégy *bögöjlégy* fn. ’bögöly’. (Murádin III).

bögre l. csupor, findzsa

bögy fn. 'nyelőcső kiöblösödött része (begy), s kövéredő test'. **Sz:** *Nagyon a bögyömbe (bögyembe) van! A bögyibe van* – ha nagyon un valaki valamit, s kikíváncozik belőle. *Nem tér a bögyibe* – ki kell mondania. *Ögyetök, hogy nyőjön a bögyetök!* – hízzatok! *Tele a bögyöm (vele)* – nagyon un valamit. L. u j j h e g y.

bögyös mn. (kny.) *Bögyös a kicsi!...*

bögyösködik tn. i. 'kényeskedik'. *Nézd, hogy bögyösködik!*

böjt *bűt, bújt* fn. 'húsos ételtől való tartózkodás az egyházi előírás szerint'. Van *kizsbűt, nagybűt, karácson bűttye, péntöki bűt*. A kártyázásról mondják: *Opletányozás télön, karácson böttyin*. Murádinál (X) *bűjt, bűt, bújtök*. **Sz:** *Möglösz ennek is a bűttye! ...böjtye* – megbosszulja magát, visszaüthet. *Ha bűtölsz, möglátod az aranbáránt!* – meglesz a jutalma Szentestére a böjtölésnek. L. *kisböjt, nagyböjt, karácsony böjtje*.

böjti *bűti* mn. (kny.) *Bűti szél*.

böjtöl *bűtöl, bűtül* tn. i. 'húsos ételtől tartózkodik'. *Bűtölsz?*

böjtös *bűtös* mn. (kny.) *Bűtös étel*.

bölcső *bócső, böűcsőü* fn. (kny.) *A bőcsőt régön kidoptuk*. Kettőshangzó Murádinál (IX).

Böllér l. Bellér

bömböl tn. i. 'megvadult bika hangja'. (Murádin Állathangut.)

böndő l. bendő

böndőpaprikás l. bendőpaprikás, paprikás

böngészni l. böngéz

böngéz(ik) ~, *böngész, böngészik* i. 'át kutat; összegyűjt elhagyott, ottfelajtott valamit'. *Böngészésér két évet kapott! Össze-böngézött egy zsák kukoricát a törőgép után, oszt ezér évítették. Nem löhetött böngészni* – az eredeti román kommunizmus alatt.

böngező *böngésző* ign., fn. 'gyűjtögető...'. „Böngészők: akik a kombájn nyomában az elhullatott kukoricát összegyűjtik. Használják még a *böngészik* igét is”. (Vajda N.)

bönygyő l. bendő

börzs l. görcs

Bötönyánc szn. 'kürtösi román tótumfaktum'. (rég.) A két világháború közt és a kommunista uralom elején Kisiratoson is tevékeny kürtösi román közférfiú, Bătăneanț Gheorghe, pontosan fordítva Battonyai György – neve a mi nyelvünkön, ahogy az öregek emlegetik, *Bötönyánc* (Gyorgye, Gyuri?). Amennyire löhet, mögmagyarosítjuk az olá neveket, ahogy a nagyvarnyasiak is, mert nekik pl. Bratianu nem más volt, mint Bratyány (jelözte nekünk a Sarkadon élő varnyasi származék Sz. I.). L. még t ó t u m f a k t u m.

b ö t ű l. b e t ű

b ö ű c s ö ű l. b ö l c s ő

bő ~, *bű* mn. (kny.) *Bűven, bűvebb...* (Murádin VIII). L. b ő g a t y a.

b ő c s ő l. b ö l c s ő

bőg tn. i. 'béget (a bárány)'. (MurádinÁllathangut), (Murádin II).

bőgbőgtn.i. 'marha(tehén)hangja'. (MurádinÁllathangut), (Murádin II).

bőgatya *bűgatya* fn. 'fehér vászon férfiruhadarab'. *Apám még bűgatyában járt* – az 1920/1930-as években. L. g a t y a.

bőgő fn., szmn. 'mélyhangú (férfi) és csúfneve'. (tréf.) Csúfolódónévben: az illetőnek *Méj hangja van, mint a bőgőnek*.

bőgő fn. 'dohánykertész gereblye'. (rég.) Fél évszázada készült népismereti jegyzet emlékeztet rá (KovácsMonogr). Szögedében a „bőgő” a dohányültetésnél használt – gereblyeféle – eszköz (BálintSzótár I/184). L. d o h á n y b ő g ő.

bőgőhúr fn. 'citera-basszushúr'. (rég., ritk.) A helybéli citerakészítés leírására készülő falukutató 1950-es évekbeli jegyzeteiben olvasható: „A Bőgő húrnak jó volt akármilyen” (KovácsMonogr). Szögedében a „bőgőhúr” nagybőgőre való húr (BálintSzótár I/184). L. c i t e r a.

bőgőz/ik i. 'gereblyél'. (rég.) A dohánykertészletben (1958-ban) a melegágyat *bőgő(s)zték* ültetés előtt (KovácsMonogr). L. b ő g ő.

bőnye fn. 'marha szügyének a húsa, illetve mócsing'. *Bőnyés hús...* L. l e b e r n y e g.

b ő n y é s h ú s l. b ő n y e, l e b e r n y e g

bőr, *bűr* fn. (kny.) (rég.) **Sz:** *A saját bűrömet viszöm vásárra. Az embőr a saját bűrit viszi vásárra. Vásárra viszöd a bűrödet?! – magamnak okozhatok kárt. Félti a bűrit – óvatos duhaj. Majd lésült a bűr a pofámra – szégyöltem magam. Majt kiugrik a bűriből; Kiugrik a bűriből – nagyon boldog. Nem fér a bűribé – nem nyugszik. Nem szeretnék a bűribé (hejibe) lönni – nem irigyli a komát. Vigyázz a bűrödre! Nem féltöd a bűröd?! – fenyegetés, illetve figyelmeztetés. **Km:** *Mindönki a maga bűrit viszi vásárra* – valamennyien a magunk kockázatára cselekszünk. L. b á r á n y b ő r, k u t y a b ő r, s z a l o n n a b ő r.*

bőr *bűr* fn. 'gyermekjáték (bőrözés), illetve annak főszereplője'. (rég.) „*Te vagy a bűr!* felszólítással ő lett a dobó” (Vajda 148). L. b ő r ö z é s.

bőrduda *bűrduda* fn. 'kny.'. (rég.) *Bűrduda szólt...* L. d u d a.

bőrdudás *bűrdudás* fn. 'bőrdudán játszó zenész'. (rég.)

bőregér búregér fn. 'denevér'. Ma is így mondják az iratosiak a denevérré, állítják érdeklődésünkre.

bőrödzik l. bebőrödzik

bőrönd l. koffer

bőrös búrös fn., szmn. 'bőrkereskedő, illetve csúfolódónév'. Ragadványnévként: *Búrös*, a T. családból, bőrfelvásárlással foglalkozott (Kovács 206). L. *kutyabőrös*, *libabőrös*.

bőrösödik l. libabőrösödik

bőrözés búrozés fn. 'gyermekjáték'. (rég.) A XX. század derekán még játszották, csapatjáték rongy- vagy bőrlabdával – emlegetik 2013-ban is (Vajda 34). L. *bőr*.

bőg l. bög

bricsesznadrág bricsesznadrág, pricsesznadrág, pricsös nadrág, pricsös nadrág, prices nadrág fn. 'bő, fekete csizmanadrág, bricsesz'. (rég.) Murádinál (VIII) *pricsös nadrág*, Vajdánál „csizmához szabott *pricsesznadrág*” (187). L. *passzos*.

brigád l. szekció

brigádiroda l. Egyes brigádiroda

buba l. baba

bubi fn. 'bubifrizura'. (tréf.) Gúnyversben: „Csinálik mán a *bubit* / Döme Margitéknál” (Kovács 200) – újmódi leány hajviselet.

Buda fn. (kny.) **Sz:** „Egyszer volt Budán kutyavásár” (Kovács 215), *Éccör (Éccő) vót Budán kutyavásár* – Iratoson is: ami egyszer sikerül, nem biztos, hogy legközelebb is eredményt hoz.

budák budág fn. 'csákányszerű szerszám'. Murádin (IV) említi a csákány megnevezéseként a *c s á k á n* (y) mellett a *budágot*. Az ÚMTsz szerint (I/611) a szögedi és a szlavóniai magyar világ ismeri e szót.

budi ~, *bugyi* fn. 'árnyékszék'. A *bugyi* ritka és régies, Szögedében nem ismerik, a palócok viszont igen (ÚMTsz I/612), tehát a XIX. század eleji nógrádi betelepülők hagyatéka a XXI. század eleji tájszókincsünkben. L. még *klozet*, *lapulevél*, *pityöre*, *reterát*, *vécé*.

budis l. fosos, orronverőcske

budli bicska l. bugylibicska

bufet l. büfé

buga búa fn. 'kalászcsemő'. Kisiratoson a *búa csomóba szödött búzakalász*.

buga fn. '(dohány)virág'. L. *dohány bugája*.

bugaszedés búgasződés fn. 'kalász-gyűjtés'. Az *ēhullott kalászek összesződése csomóba aratás után a tallón. Nyiku idejébe börtönbe kerűté érte!* Idős asszony magyarázza: *Aratás*

után a gyerökök möntek szödni az éhullott kalászt, kis csomókba szöttek s vitték a libának! Kin vótunk velük a tallón, odaattuk nekik. L. s z e d.

b u g á n c s l. b o g á n c s

bugyelláris *bugyelláris* fn. 'erszény'. (rég.) Betyárnótában: „Nyereg alatt rézbugyellárisom” (Kovács 111).

b u g y i l. b u d i

b u g y i g ó l. b u g y o g ó

bugylibicska ~, *budli bicska* fn. 'fanyelű zsebkész'. Mesében: „Elővette hát a *bugylibicskáját*, oszt a börtön földjébe kis lukat vágott vele” (Kovács 67). Murádinnál (IV) *budli bicska*.

bugyogó *bugyigó* fn. (kny.) (Murádin VIII).

Bugyur ~, *Bugyul* szmn. 'csúfolódónév'. (tréf.) Ragadványnévben maradt fönn e tájszó: első viselője mindig kis szatorral – nyilván *bugyurral* – járkált (Kovács 206). Ma is használják e nevet, de nem tudják, mit jelent. Ritkán *Bugyul*. Az ÚMTsz-ban 'bátyu' jelentéssel szerepel (I/622), nyilván innen vették a kisíratosiak elei e csúfolódó nevet.

Bukarest ~, *Bukeres* fn. (kny.) Két háború közt a havaselvei székesfővárosban állomásozó kisíratosi és környékbeli magyar katonafiúkról készült fénykép hátulján így adják meg a hely nevét: „...Ezök a katona barátok *bukeresben* együtt szenvednek” – u helyőtt w-t írva. A nevüket helyesen, nagy kezdőbetűkkel róják a papírra.

b u k f e n c l. b ü s s e n g

b u k f e n c e z é s l. b ü s s e n g e l é s

bukfencezik *bukfencözik* tn. i. (kny.) *Bukfencözzetök!* L. még b ü s s e n g e l.

b u k o r l. b o k o r

b u k r é t a l. b o k r é t a

B u k s i l. B o k s ó

B u l a l. B u l l a

buletin *bulétin* fn. 'kiléti igazolvány'. *Elővötte a bulétinnyát*. Átvétel a románból (buletin). L. még o d a b a s z (i k).

Bulla *Bula* szmn. 'vezetéknev'. A kettőt keverik (hol Bula, hol Bulla az illető), ami a magyar írásbeliség korlátozottságával is magyarázható.

Bumbu szmn. 'ragadványnév'. Csúfnév valószínűleg román kürtösi csósz neve után.

b u n d a l. b e k e c s

Bundás szmn. 'ragadványnév'. Olyan férfiú ragadványneve, aki gyerekkorában oda volt a b u n d á s k e n y é rért.

bundáskenyér *bundáskinyér, bundáskönyér* fn. (kny.) *Budáskinyér vót röggelire*. L. k e n y é r.

bunker fn. 'földbe ásott menedék a háború alatt'. (rég.) „Földbe ástak gödröt, s lefődték valamivel...Úgy nézett ki, mint a k r u m p l i s v e r ö m... Mer az szzonyokat fétőtték.” E *bunker*ba bújtak az oroszok elől (Vajda 157). L. még d e k u n g.

bunker fn. 'arató-cséplőgép tartály'. (ritk.) Az 1989-es változás előtt a legkülönbözőbb módon szökött a nép a Kárpátok Géniuszának, C s u c s unak a honából, pl. permetező repülőgép, vagy éppen p a s z u l y s z e d ő *bunkerjába* bújva jutottak ki Romániából – emlegetik 2014-ben a szótárírónak.

b u n k ó s l ó f a s z l. l ó f a s z

burdics fn., szmn. 'vakarcs, apróság, illetve csúfolódónév'. (rég.) Ragadványnév őrzí. Gúnyversben: „Elzavarták a nagylányt / *Burdics* Janiétól” (Kovács 201).

Burga szmn. 'csúfnév'. (rég.) Nem tudják, mit jelent, ragadványnév őrzí: viselője *Ojan bolondos embör vót, befingott az ablakon!* Az ÚMTsz-ban völgykatlan és disznófalka jelentéssel jegyzik (I/636). Alföldi faluról lévén szó, az utóbbival függhet össze, különösen ha még hozzáadjuk az illető viselkedésének fönt említett – az emlékezetben máig megőrzött – sajátosságát. A *Burga* a Burgundia és a Burg helynévre is utalhat, l. falurajzunknak a személynevekről szóló fejezetét. A csabai tót tájnyelvben takarmányrépát jelent a *burga* (Dedinszky 158, Dedinszky-Zahoran 55). A *burga* és a b u r g u n d i összefügghet.

burgundi burgungyi fn. 'takarmányrépa'. A Murádin által jegyzett m a r h a r é p a mellett (l. ott) *burgungyinak* is mondják a takarmányrépát.

Burkus án. 'táltos kutya neve'. Népmesében *Burkus kutya* (Kovács 18), l. t á l t o s. A szögedi tájon a *burkus* 'porosz'-t vagy 'testes, zömök (embör)'-t jelent (BálintSzótár I/199), nálunk erre már senki sem vélekszik.

b u s z l. m u n k á s

butykos fn. 'demizson'. Manapság a demizsonra mondják, hogy *butykos*.

b ú b o l l. m e g b ú b o l

b ú b o s k e m ö n c e l. k e m e n c e

búcsú fn. 'búcsúzás, elköszönés'. **Sz:** *Ettől búcsút vöhecc* – elvesztetted.

búcsú fn. 'templomnap'. (kny.) Kisiratoson szeptember 14-én, a Szent Kereszt fölmagasztalásának napján (Szent Mihály hava második vasárnapján tartják), de Anna-napkor is van búcsú, a falu fogadott ünnepe a természeti csapások (eredetileg jég) ellen. Ismerik a *búcsúfiát* (ajándék a búcsúból). A templomnap nagymise körmenettel, az istenháza énekös, imádságos, templomi zászlós,

füstölős mögkerülésivel zárul. E p e r b ú c s ú és s a l á t a b ú c s ú Gájban, k i s b ú c s ú Kürtösön, l. ott. A táj népének legnagyobb zarándoklata a r a d n a i b ú c s ú. A szögedi nemzet anyavárosában az alsóvárosi Havi Boldogasszony-templom nevenapján, augusztus 5-én tartott búcsút a nép „kovászosuborka búcsú”-nak hívta az ott kínált jellegzetes csemegére utalva (BS Sz-Av 114). L. e g y h á z n a p.

b ú c s ú f i a l. b ú c s ú

búcsúi bál kif. 'búcsú napi bál'. A Szent kereszt fölmagasztalása tiszteletére szeptember 14-én, illetve az első őszi hónap második vasárnapján tartott templomnap i búcsú estéjén rendezett táncos mulatság. A verekedős szomszédfalusi legények itteni búcsúi viselkedésére célozva mondogatták egykoron: *Dombegyháza, Kevermes, / légy irgalmas, kegyelmezz!*

búcsúztatás búcsúsztatás fn. 'lányos háznál az újasszony elbúcsúztatása'.

búcsúztató búcsúsztató fn. 'vőfény-rigmus lagziban a menyasszony elbúcsúztatására'. *Mozs gyűn a búcsúsztató!* Lakodalmaink leírásban: a lányos háznál a menyasszony kikérését követően a v ő f é l y által mondott búcsúztató, amelyben az a leány nevében elköszön a szülői háztól (Kovács 178). *Menyasszonybúcsúztatónak* is mondják (Kovács 184).

búg tn. i. '(disznó, különösen koca) párizani vágyik, illetve párizik'. *Búg a koca, ē kő vinni búgatni.* Másképp r ü h e t.

b ú g a l. b u g a

b ú g a s z ö d é s l. b u g a s z e d é s

búgat ts. i. '(disznót) pároztat'. *Búgati a kocát.*

b ú j ó c s k a l. d o b o l ó s, h u m ó z á s

b ú s g e r l i c e l. g e r l i c e

búvalbaszott mn. 'szomorú'. (durv.) *Ojan búvalbaszott képet vágott!*

b ú z a l. b ú z a s z e n t e l é s, h e n g e r e l, k e r e s z t, k é t s z e r b ú z a, k é v e, k o v á s z o s (búza), k ó r ó, k ö t é l, l e h e n g e r e l, m e g h e n g e r e l, m a r k o t s z e d, m e g f o g a s o l, t o k, t o k l á s z, t o k l á s z o s b ú z a, v a r j ú, v á l a, v e n d é g r u d a s

B ú z a l. n e m e s

búzakéve ~, búzakíve fn. (kny.) Az a s z t a g o t „búzakívekkel befődték, hogy ne ázzon be” (Vajda 257).

b ú z a s z á r l. s z á l

búzaszem búzaszöm fn. (kny.) „szödték a búzaszömet,... hogy ögyenek valamit” (Vajda 194).

búzaszentelés búzaszentölés fn. 'a búzavetés megszentelése'. Szent Márk napján (Szent György hava 25-

én) valamikor a templomi zászlókat lobogtatva, imádkozva *búzaszentölő körmönnet* ment ki a falu népe a búzaföldekre, hogy a pap megáldja az életet jelentő gabonát. Manapság e napon a *búzaszentölést* a Templomkertben megejtett *körmönnet* végzik el. L. s z e n t e l é s.

búzaszentelő körmenet *búzaszentölő körmenet* kif. 'a vetések papi megszentelése, körmenettel, április 25-én, Szent Márk napján'. Újabban följújtották. L. k ö r m e n e t.

búzavirágkoszorú *búzavirákkoszorú* fn. 'búzavirágból font koszorú'. Gyermeekjáték dalában találkozunk vele: „*Búzavirág-koszorú, /Mé vagy ilyen szomorú?...*” (Vajda 33).

b ú z s g e r l i c e l. g e r l i c e

büdöske fn. 'bársonyka, bársonyvirág'. Vajda N. gyűjtésében.

büfé *bufet* fn. 'talponálló, kocsmá'. Átvétel a románból (*bufet*).

B ü g e l. S z á r a z é r

b ü k s e n g l. b ü s s e n g

b ü k s e n g ö l l. b ü s s e n g e l

b ü k s e n g ö l é s l. b ü s s e n g e l é s

b ü k s e n g ö l n i l. b ü s s e n g e l n i

bürgercsizma fn. 'csizmafajta'. (rég.) Vajdának említik, l. c s i z m a.

büsseng ~, *bisseng*, *bükseng* fn. 'bukfenc'. A szögedi főd népének tájszótár-írója így fogalmaz: a bukfenc jelentésű „bükseng ...Tápai alakja büsseng” (BálintSzótár I/197).

büssengel *büssengöl*, *bissengöl*, *büksengöl* tn. i. 'bukfencezik'. *Od büssengölnek...*Nagyvarjason „büksengöl” (Nagy-Szabó 108).

büssengelés *büssengölés*, *bissengölés*, *büksengölés* fn. 'bukfenc(ezés)'. (ritk.) Murádin (XI) említi. Szögedében a bukfenc „bükseng” (BálintSzótár I/197), az ÚMTSz (I/657) az ugyanazt jelentő „büksegg” címszónál említi a változatokat. De lehet b u k f e n c ö z i k i s.

büssengelni *büssengölni*, *bissengölni*, *büksengölni* ign. 'bukfencezni'. (ritk.) *Tucc büssengölni? Apu möktanított büssengölni!*

büszke fn., szmn. 'egres (pöszméte), illetve rátarti'. (Murádin II). Személynévként ragadványnév (Kovács 206).

büszkeség fn. (kny.) **Km:** „A büszkeség butaság” (Kovács 213) – azaz jobb óvatosnak, szerénynek lennünk.

bütykő fn. 'bütyök'. L. b ü t y k ő z i k.

bütykőz/ik tn. i. 'rugdos, bokánrúg (a focista)'.

Bütyköszünk... – emlékezik a régi szép időkre a 2000-es évek elején egy öreg iratosi focista: bokán, lábon rugdosták a meccsen az erre rászolgáló ellenfelet.

bütyök l. bütykő

bű l. bő

bűgaty l. bőgaty

bűjt l. böjt

bűr l. bőr, bőrözés

búrduda l. bőrduda

búrdudás l. bőrdudás

bűregér l. bőregér

bűröddzik l. bebőröddzik

bűrös l. bőrös

bűrözés l. bőrözés

bűt l. böjt

bűti l. böjti

bűtöl l. böjtöl

bűtül l. böjtül

bűven l. bő

ca-ca msz. 'disznóhívogató'. (Murádin II).

Canalul Dorobanți l. Csík-ér

Ceaușescu l. Csau, Csucs, Nyiku

Cece szmn. 'asszony ragadványneve'. Jelentését nem tudjuk (Godó 23).

cekker fn. 'gyékényből font piaci vásárlószatyor'. Gúnyversben: „Viszik mán a kis *cekkert* / Siket Pistáékhoz” (Kovács 201).

celler l. zeller

celofán *telefán* fn. (kny.) (Murádin VII).

cement *cēmēnt*, *cömönt* fn. (kny.) *Vötté(l) cēmēntöt?* Az ö-ző alak ritka (a Kekecsön hallja a szótáríró), akár az alábbiaknál is.

cementkút *cēmēntkút*, *cömöntkút* fn., hn. 'kút és határrész'. Helynévben is; a hagyomány szerint ez volt az első cementkút a faluban. Addig csak kiásták, téglával körberakták a kutat, ez viszont cementgyűrűkből készült. L. kút.

Cementkút útja *Cēmēntkút úttya*, *Cömöntkút úttya* hn. 'düllőút a Cementkúti dűlőben'. *Cēmēntkút úttya*, vagy *Natyfalu végi kurticsi út*. L. út.

Cementkúti dűlő *Cēmēntkúti düllő*, *Cömöntkúti düllő/döllő/dűlő* hn. 'határrész Kürtös felől'. Van, aki szerint elsőként ide települt a falu. *Szalbekné... napszámosokat hozott ide a Cömöntkúti düllőbe*. L. dűlő.

ceremónia *ceremónija* fn. (kny.) *Ha vége lössz a cere-*

mónijának, gyűhettök! Szögedében ceremória (BálintSzótár I/211).

ceruza *cëruza* fn. (kny.) Murádinál (X) *cëruza*. Másképpen
p l a j b á s z.

cë m ë n t l. *c e m e n t*

cégéres gazember *cégérös gazembör* kif. 'rossz ember'.
Cégérös gazembör vót! – dicsérünk valakit. L. *g a z e m b e r*.

c é k l a l. *s z v é k l a*

céllövés *céllüvés* fn. (kny.) Leginkább templomnapon
gyakorolták a legényök a *céllüvést*.

cérna fn. 'kenderfonál'. L. *k e n d e r*.

c é r n a g u r i g a l. *g u r i g a*

C é z á r l. *C s é z á r*

C F R l. *Csefere*

cibere ~, *ciböre* fn. 'levesféle étel'. (rég.) Gyermekjáték
szövegében a szegények eledele a *cibere* (Kovács 160). *Ciberelev*
e snek is mondják – korpáhozadásával készül (KovácsMonogr).
Szögedében a *ciböre* savanyított korpale (BálintSzótár I/212).
A ö-ző megnevezés különösen régies – a ciberére is csak az
öregebbek emlékszenek. L. *k o r p a c i b e r e*.

cibere ~, *ciböre* fn. 'híg lé szilvalekvár-főzéskor, illetve
lekvár'. (rég.) (Murádin II). 2013-ban a megkérdezettek a korpából
készülő *cibereleve*sre nem emlékszenek, csak a *lekvár ciböre*-
változatára. *A ciböre? A lekvár fölfört, litrös üvegbe mertük. Öttük
szalonnával...*

cibereleves ~, *ciböreleves* fn. 'levesféle'. (rég.) ÖKM
szerint a *c i b e r e*, illetve a *cibereleves* gyümölcsből készülő
levesféle. A Kovács-féle falurajztervezet jegyzete szerint igen erős
bőjtben, illetve nagyon szegényeknél készült korpából, vízből. L.
k o r p a c i b e r e.

cic ~, *cicc* msz. 'macskahívogató'. (Murádin II).

cica fn. 'gyermekjáték szereplője'. (rég.) A *c i c a* – *m i c a*
nevű játékban a fogó szerepét játszó gyermek. L. *c i k k a*.

cica-mica fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Egyfajta fogócska,
lányok és gyerekek közös játéka (Kovács 165, KovácsMonogr,
Vajda 35-36). L. *c i k k a*.

cicfark *cicfarka* fn. 'cickafark'. Vajda N. gyűjtésében
cicfarka a cickafark.

cicici-cicici mn. 'macskahívogató'. (Murádin II).

c i c k a f a r k l. *c i c f a r k*

cicvara fn. 'sült tésztaféleség'. Kisiratoson ismert régi étel,
p a l a c s i n t a- (placsinta-) tésztát sűrűbbre készítve (liszt, tej,
só stb.) forró olajba vagy zsírba kavarva sütnék, majd cukorral,
mézzel, netán gyümölcsízzel fogasztják (AV). Az ÚMTsz (I/685)

szerint viszont „országosan”, illetve ahol ismerik – főleg az Alföld déli felén – „tojásból tejföllel, liszttel készített omlettszerű étel”.

cidrus l. ciprus

cifra l. utca-cifra

cifrálkodó l. utca-cifra

cigán l. cigány

Cigán-gyöp l. Cigány-gyöp

cigánasszon l. cigányasszony

cigánbanda l. cigánybanda

cigánborbé l. cigányborbély

cigánembör l. cigányember

cigángyerök l. cigánygyerek

Cigánka l. Cigányka

Cigánka-csatorna l. Cigányka

Cigánka-dűlő l. Cigányka

Cigánka-ér l. Cigányka

Cigánka-éri főcsatorna l. Cigányka

Cigánka-medence l. Cigányka

Cigánkai út l. Cigányka

cigánkerék l. cigánykerék

cigánkodik l. cigánykodik

cigánkodó l. cigánykodó

cigánlán(y) l. cigánylány

cigány ~, cigán fn. (kny.) **Sz:** *Në cigánkoggy!* – ne veszekedj, ne marakodj (pl. a pénzért). **Km:** *A cigány is a maga lovát dicséri!* – azaz a saját a legjobb, nincs jobb annál a világon. *Nem szokta a cigán a szántást* – lusta embörrre mondják. A vándorkereskedő *tollas cigányokról* és a *sátras cigányokról* a kocsinál. L. Csáringer, gyűrűscigány, karaván cigányság, kocsi, ló, magyar cigány, oláh cigány, szekeres.

cigány ~, cigán fn. 'disznótorban kéregető, rossz öltözetű, bolondozó (nem cigány nemzetiségű) nő vagy férfi'. (tréf.) „Disznótorba mink szoktunk mönni, úgy mondjuk, hogy *cigánnak*” – kéregetni, lopni, hivatlanul is jól mulatni, enni-inni; „*möntünk cigánynak*” (Vajda 111-112).

Cigány szmn. 'sötétbőrű férfi csúfolódóneve'. (tréf.) (Kovács 206, Vajda N.)

Cigány-gyöp ~, Cigán-gyöp hn. 'a Nagy-gyöp része'. Egykor legelő, ma szántó. L. gyöp.

cigányasszony cigányasszon fn. (kny.) (Murádin X). L. asszony.

cigánybanda ~, cigánbanda fn. 'cigányzenekar'. Ma már magyar népzene és magyarnótát játszó cigánybanda nemigen

van a környéken. L. b a n d a.

cigányborbély *cigánborbé* fn. 'cigány férfitodrász'. (rég.)
Cigánborbé is vót; gyorsan dógozott, nem csak cigányokat...

cigányember *cigányembör* fn. (kny.) *Gyütt egy cigányembör...* L. e m b e r.

cigánygyerek ~, *cigángyerök* fn. (kny.) **Sz:** *Ha cigángyerökök hullanak (potyognak) is az égből, mökcsinálom!* – bármi lesz, végigviszem. Mondják z s i d ó g y e r e k k e l is, l. ott.
L. g y e r e k.

Cigányka ~, *Cigánka* hn. 'vízfolyás, dülő, kistáj'. Kisiratos mellett halad el a *Cigánka-ér*, *Cigánka-csatorna* (*Cigánka-éri főcsatorna*), *Cigánka*, amely egykori Maros-meder, Maros-ág. Az itteni földutak egyike *Cigánkai út*. Hogy miért Cigányka, nem tudják. A Maros(-ág)ból lett ér csatornázásával keletkezett vízfolyás Aradtól a magyar-román nevetséghatárt átvágva halad tovább napnyugatnak. Az ér melleti földek neve *Cigánka-dülő*. A földrajz-vízrajz tudorai a XIX. sz. végén említik a *Cigányka-medence* megnevezést. Ide is jártak horgászni s halászni, l. p i c c e.

Cigányka-csatorna l. *Cigányka*

Cigányka-dülő l. *Cigányka*

Cigányka-ér l. *Cigányka*

Cigányka-éri főcsatorna l. *Cigányka*

Cigányka-medence l. *Cigányka*

Cigánkai út l. *Cigányka*

cigánykerék *cigánkerék* fn. (kny.) *Hántukacigánkereket...*

cigánykodik ~, *cigánkodik* tn. i. 'veszekszik, pénzért marakodik'. „*Cigánkodik*, ma is használjuk, általában pénz kérésnél, kölcsönkérésnél, vagy más javak elosztásánál hallani; c i g á n k o d ó, ha nem tartja be a szavát, vagy egyre többet követel” (AV).

cigánykodó ~, *cigánkodó* mn. 'hazudozó, követelődöz'. L. c i g á n y k o d i k.

cigánylány ~, *cigánlány*, *cigánlán* fn. (kny.)
D i s z n ó t o r b a hivatlanul bolondozni beállítók beöltöztek „... nagy cigánasszonynak,... *kis cigánlánnak*” (Vajda 111).

cigányprímás l. v a j d a

cigányság l. k a r a v á n c i g á n y s á g

cigányút fn. (kny.) **Sz:** *Cigányútra került. Cigányútra mönt* – rossz helyre, a légszóba ment a falat, vagy a korty.

cigányzeneszó fn. 'cigánybanda muzsikája'. A lagzi leírásában: „Menet közben lakodalmi rigmusokat kiabáltak, oszt *cigányzeneszóra* vonultak” (Kovács 178).

cigaretta ~, *cigeretta*, *cigërëtta*, *cigareta*, *cigereta* fn.

(kny.) Az utóbbi két változat Murádinál (VII).

cigaretázik ~, *cigeretázik*, *cigerettázik* tn. i. (kny.) A gyerekek is *cigerettáztak* (Vajda 15). L. a további változatokat: *cigaretta*.

cikázás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) A *cikázás gyermekjáték*, „mönyünk a gyöpre *cikázni*”, vagy „zavarócskázni”, afféle fogócskázás, lányok és fiúk közösen jácrották... (Ha röggē, amikor iszom a téjját, és őszöm a finom kóbászós mög téfölös kinyeret, oszt ēgondókozik, akkor nagyon sok ijesmi eszömbe jut) – AV. L. *zavarócska*.

cikázik tn. i. 'gyermekjáték'. *Cikáztunk*, l. *lányka*.

cikázni l. *cikázás*

cikcakkvarrás fn. 'varrási mód'. (rég.) „Kicakkozni a ruhát, *cikcakkvarrás* gombluköltéssel” – a madeira hímzésnél, amint nálunk *fehérhímzésnek*, vagy *lyukas hímzésnek* hívnak. (Vajda N.)

cikka tn. i. v. msz. '(fogócskázókban hívogat:) gyere(?) v. hopp(?)'. (rég.) A *cica – mica* nevű gyermekjáték mondókájában hangzik el: „Mondtuk, hogy *Cikka* ide, párom! Ne fogjon mög a macska bennünket!” (Vajda 37). Az ÚMTsz-ból (I/697) kiderül, hogy (állat)hívogató szó is lehet a cika, a *cikka* pedig fogócskázókban fordul elő.

Cikó szmn. 'csúfolódónév'. (rég.) Ragadványnévben fordul elő, *Cikó T.*, *Cikó Panni*, *Cikó Laci*. Hogy mit jelent, nem tudják. Az ÚMTsz-ban az Alföldről 'fonat' jelentéssel fordul elő több adat (I/699).

cimbora fn. 'barát, vagy drusza'. *Hun a cimborád?*

cimet ~, *cimöt* fn. 'fahéj'. (rég.) A falu néprajzi gyűjtője említi kéziratában (KovácsMonogr).

cimöt l. *cimet*

cinege *cinöge* fn. (kny.) „Cérnára, *cinöge*re, / Üss ki, madár, a mezőre” – jegyzé Vajda az *ötöm – bötöm* nevű kisdied gyermekjátékban (115).

cipekedik *cipeködik* tn. i. (kny.) *Mit cipeköcc?*

cipészkedik *cipészködik* tn. i. (kny.) *Jani bátya cipészködött* – hogy a második világháborúban megrokkant.

cipőlágyék l. *lágyék*

ciprus *cidrus* fn. 'virágzöld(je)'. A *szökfű-csokor zöggye*. *Cidrus*, a *szökfűhön*. (Minden jel szerint nem ciprus zöldje.) Az emlékezők szerint az 1950-es években a helyi rendőr vette rá az embereket, hogy a portájuk elé akác- vagy gyümölcsfasort ültessenek, közte virággal, az árok partjára meg egy sor cidrust, mert azt nem bántja a csorda (Vajda 237). Almási N. tudomása

szerint a citrus hivatalos neve „keleti tamariska”.

cirok l. **bojt**, **sza k áll**

cirokbaba l. **csutkababa**

cirokbajusz fn. 'cirokrész (kacs?)'. *Cirokbajusz*, másképp **ciroksza k áll**, l. még **bojt**, **sza k áll**. Vajdának említik.

cirokhegedű l. **hegedű**

ciroksöprű l. **söprű**

ciroksza k áll fn. 'cirokrész (kacs?)'. *Ciroksza k áll*, avagy *cirokbajusz*, netán **bojt**.

ciróka-maróka *ciróka-miróka* msz. (kny.) A kedveskedő gyermekjátékban *ciróka-miróka* hangzik el (Vajda 38).

citera *citora* fn. 'pengetős hangszer'. Más néven **tambura**. Kovács Ferenc kéziratos följegyzése az 1950-es években: „Citerát csináltak. (Sarusi András bácsi.) Takács Imre: van citerája”. Máshol ugyanő továbbiakat is említ a helyi citerakészítők közül. Faragó István házi citerakészítő műhelyében a hangszer két feje keményfából, diófából, bükkből, esetleg gyertyánból, az oldala fenyőből, a teteje hársfából készült. Alja nem mindig volt. A leíráshoz mellékelt rajz szerint 80 cm hosszú, 15 cm széles, 13 cm magas a kisiratosi parasztcitera, amelyre 13 dróthúrt – **c i t o r a h ú r t** – húztak (KovácsMonogr). A húrokat a *kúccsal*, **c i t o r a k ú c c s a l** igazították, a *nyomó*val (**c i t o r a n y o m ó**val) segítik a hangadást és a *verő*vel (*citoraverővel*) pöngetik. Vajdától tudjuk, hogy két citerafajta nevére emlékeznek, a **kisfejes** és a **vályús** citerára (38). L. még **bőgőhúr**, **csikófej**, **fej**, **főfej**, **kanálcitera**, **kotta**, **kottaláb**, **kottás**, **nyomó**, **pengető**, **stimolás**, **stimolva**, **tambura**, **tamburabál**, **verő**.

citera csikófej l. **csikófej**

citera főfej l. **főfej**

citerabál *citorabál* fn. 'felnőttek táncos mulatsága citeraszó mellett odahaza'. (rég.) *Citorabál* általában kevesebb fiatalnak, háznál szervezték, egy-két citorás húzta a talpalávalót (AV). A *kis citorabál*, vagy *ki(z)sbál* gyermekbál a XX. század első feléig vasárnaponként (öKM). KF följegyzése az 1950-es években: „Citera bál is volt – 50 évvel ezelőtt – kocsmánál és házaknál” (KovácsMonogr). L. még **bál**, **kis bál**, **tamburabál**.

citerahúr *citorahúr* fn. (kny.) L. **citera**.

citerakulcs *citorakúcs* fn. 'citerahúr igazítója'. Másképpen **kúcs** – l. ott.

citerál *citorál* tn. i. (kny.) *Kizsbálba citoráltam...*

citeranyomó *citoranyomó* fn. 'citerás eszköz'. Másképp **nyomó**.

citerás *citorás* mn., fn. (kny.) L. **bál**.

citeraszó *citoraszó* fn. (kny.) (rég.) *Idájig hallaccott a citoraszó.*

citerázik *citorázik* tn. i. 'citerát megszólaltat'. *Citorásztak...*

citeraverő *citoraverő* fn. 'citerás eszköz'. Másképpen *verő. citora(...)* l. *citera(...)*

címer *címör* fn. 'kukoricavirág'. Valamikor jártak a kukoricát címezni, azt mondták, hogy ne porozza egyik be a másikat, amikor vetőmagnak termeltek: *Mönyünk a t a t a – m a m á b a címörözni. Beporzás előtt két sort l e c í m ö r ö s z t e k, kettőt mög nem* (AV). *Kukoricacímör.* Más néven *z a b.*

címeres l. *címeres ökör*

címeres ökör *címörös ökör* kif. 'buta, esetleg jó kiállású ember'. A címeres eredetileg szép nagydarab, jókora szarvú marha, erről ma már nemigen tudnak. L. *ö k ö r.*

címerez *címöröz* ts. i. '(mesterségesen) kukoricát beporoz'. L. *l e c í m e r e z.*

címerezés *címörözés* fn. '(mesterséges) kukorica-beporzás'.

címerezni *címörözni* ign. 'kukoricát (mesterségesen) beporozni'.

címör l. *címer*

címörös ökör l. *címeres ökör*

címöröz l. *címerez*

címörözés l. *címerezés*

címörözni l. *címerezni*

coca fn. 'disznó, kedveskedve'. *Nézd, milyen szép a coca!*

coca msz. 'állathívogató'. *Coca, coca!* – hívja a gazda etetéskor a disznáját, valamennyit.

cocó fn. 'disznó'. Állathajtó mondatban, népi gyermekjáték szövegeként említi Vajda (40): „Ne, cocó, ne!”

Combi fn., szmn. 'combos (valaki), illetve ragadványnév'. (tréf.) Csúfolódónévben: erős combú férfi. L. még *C o m b o s.*

Combos fn., mn., szmn. 'vastag combú (valaki), illetve ragadványnév'. (tréf.) Erős combú férfi csúfolódóneve, másképp *C o m b i.*

cömönt l. *cement*

cömöntkút l. *cementkút*

Cömöntkút úttya l. *Cementkút útja*

Cömöntkúti döllő l. *Cementkúti dűlő*

cövekel l. *odacövekel*

cuci fn., szmn. 'kövér (ember), illetve csúfneve'. (tréf.) Csúfolódónévben: nagydarab, dundi emberre ragadt ez a név.

cucli l. *csuszi*

cuharé fn. „házi bál”. (rég.) *Régön az othom mögtartott*

táncmulacsságot, házi bált neveszték így; c i t o r á s z t a k.

cujka fn., szmn. 'egyszer főzött, gyöngye minőségű pálinka, illetve csúfnév'. (Tréfás) Csúfolódónév is, olyan emberé, aki mód fölött kedvelte. Román kölcsönszó (țuică). Murádinál (VII) a pálinka utolja, rossz alja.

cukor ~, *cúkor* fn. (kny.) *Cúkörkörte... Mennyi cukor köl(l) bele?* L. süveg cukor, törött cukor.

cukorrépa l. hengerel, répa

cumi l. csuszi

cuppingol i. 'piszkál'. (ritk.) *Në cuppingojj! Cuppingojjád az embőrt. Cuppingolik...* Talán a (számukra egyként fura) cukkol és doppingol összevonásából. A t u p p i n g o l viszont már „doppingol”... (az ezredfordulón).

curikk msz 'vissza, hátra!'. Eredetileg a lónak mondták (lóterelő, lóhőköltető szóként szolgált), utóbb néha emberre is: *Curikk! Azaz vissza, koma, vissza.*

curikkol tn. i. 'hátrál'. *Curikkoltunk, mer nagyon gyűtt a muszka!* – a háborúban... Egyébként inkább a ló *curikkol*.

curikkoltat ts. i. 'hátrahaladásra késztet (lovat)'. *Curikkoltatta vóna a lovajit, de azok nem hallgattak rá.*

cutat fn. v. nm. 'tucat, illetve kártyapakli'. *Cutat kocsi vótak* (a lagziban). *Vödd elő a cutatot.* L. még csuta k.

cúkörkörte l. cukor

cüveköl l. odacövekel

cvetter l. szvetter

csablécsacsi(s) l. borjús, csapdlecsacsi

csacsi fn. (kny.) **Sz:** *Berúgott, mint a csacsi* – részeg a koma.

csacsi fn. 'aki elbukja a csapdlecsacsit'. A c s a p d l e c s a c s i nevű gyermek kártyajáték vesztesére mondják, hogy *Ű a csacsi!* (Vajda 124)

csahol l. vonít

csajka fn. 'kulacs'. (ritk.) Vajdának említik így (259).

család fn. 'gyermek'. *Vam má családod? Három családgya van.*

csalamádé l. misling

csalán csanál fn. (kny.) (MurádinNövény). *Árvacsanál* is.

csancsog l. csámcsog

csap fn. (kny.) **Sz:** *Csapra ver* – hordó bort megkezd. *Részög, mint a csap* – leittasodott.

csap ts. i. 'söpör'. (rég.) „*Eredj, csapd el az úccát!*, vagy *Eredj, csapd fel az úccát!* – mondtuk régön, hogy elsöpreni az úccát. Nagyon tiszta falu vót, az árkokat is fölsöpöttük tisztára”

(Vajda 148). L. elcsap, fölcsap.

csap i. 'ustorral pattint'. L. csapó.

csapás l. villanycsapás

csapat l. gáska

csapdlecsacsi *csablëcsacsi* fn. (kny.) A kisíratosi gyermekek által is kedvelt kártyajáték a *csablëcsacsi*, *csablëcsacsis*, l. borjú s. Vajdának színgyűjtősként is említik (124).

csapdlecsacsis l. csapdlecsacsi

csapó fn. 'ostor-, illetve karikásvégi kóc'. Murádinál (II) vékony spárga. „Mindön gyerök csinát magának ostort is... Kötéldarab, a végére kóc. Ló szórit vagy tehén farkábúl a szórt kisímogattuk, duplán összefonytuk, azt kötöttük a kötéltre, szíjra. Az szót nagyon. Vót, hogy négyesbe, nyócasba fonytuk kézzel, a végit visszahajtottuk, dróttal elkötöttük. Fa nyélre rákötötték a kötelet, majd a *csapót* egy dróttal. A mi fiúinknak is én csinátam kicsi karikást, s itt *durogtattak* a kapu előtt... Mindön gyerök csinát magának... Csaptunk, akkor egymás ellen möntünk, s ha elkapta, ha rácsavarodott, kinek a keziből rántod ki a karikást. Ha közel vót, vót, mikor megsújtotta az arcunkat... Sárgölödént (*gölödé, gölödén* sárgolyó, töttünk a csapóra, s így möghimbáltuk a fejünk fölött, s akkor a varnyú alá lőtünk. S nagyot sivített, elejtötte a diót. Akkor szaladtunk, fölveltük a diót.” (Vajda 87). L. hárs, karikás, manila, megfon, ostor.

csapófa fn. 'emelőfa, emelőrúd'. A karácsonyi betlehemes játékokban említik: „*Csapófát* az öreg alá!” (Kovács 172). A Szegedi szótárban a gabona kimérésére való deszkalap. (Talán Iratoson is ezt használták a vékánál az egységnyi gabona fölötti rész lecsapására.) Vajdánál a tiló része (259). L. véka.

csatorna l. Birkási csatorna, Csík-ér, Kettős-kút (-i csatorna), kiscsatorna, Külső-gyöpi csatorna, Mironi csatorna, Régi-temető (-i csatorna)

Csattogó szmn. 'az embereket ijesztgető (férfi) csúfneve'. (tréf.) Csúfolódónévben: *Csattogó Bënga*, aki éjszakánként az utcákon föl-alá járva, tenyerét csattogatva rémíszttette a falut. L. még bënga.

Csau szmn. 'Ceașescu'. Ceașescu, a Kárpátok Géniusza népünk nyelvén csak

Csucsu, Nyiku, de előfordul(t) – a vlahos ejtés, Csauseszku-Csaoseszku után szabadon – a *Csau* megnevezés is. *Csau is ott vót?* – mármint az emléközetős üzemlátogatáson, miután ű is mögkapí az angol nagyvalagrend kiskeresztjét a

lógókkal, párja, Ilonka néni oxfordi egyetemi díszdoktorságával párban.

Csauseszku / Csaoseszku l. Csau, Csucus, Nyiku

csavar l. sróf

csavarog l. őbölyög

csádé l. csáté

csákány ~, csákán fn. (kny.) Csákán és budág Murádinnál (IV).

Csáki szalmája kif. 'rendetlenség'. **Sz:** „*Úgy áll az udvarod, mint a Csáki szalmája!* Arra értették, ha valakinek szanaszét volt a szénája a szűrűn, nem rakta kazalba.” (Vajda N.)

csálé mn. 'ferde'. **Sz:** *Csáléra áll a kalapja. Nagyön csáléra áll a kalapod! Csálén áll...* – jobbra vagy balra áll, félre-, illetve lecsúsza az illető süvege, félrecesapva hordja...

Csálingör l. Csáringer

csámcsog csancsog tn. i. (kny.) (Murádin VII).

csámpás l. Csopa

Csányingör l. Csáringer

csárda fn. 'kocsma'. Minden nagyobb kocsma, valamirevaló öreg ivóhely (a 2000-es évek elején is); az újabbakat már – haladván a korrall – pl. *bárnak* hívják. *Csárda* a böcsületös neve Kohnék ivójának is. L. még bebuki, Betti néni csárdája, Gizi (Giza) néni csárda, kocsma, Kohn, putricsárda. csárdás l. frisses

Csáringer ~, Csáringör, Csálinger, Csálingör, Csányinger, Csányingör fn., szmn. 'roma ember és asszony csúfneve'. (tréf.) Csúfolódónévben: *Csáringer* az F. nevű cigány ember, máshonnan került ide. Jöttek hozzá az ismerősei, *Hun az a csáringer?*, kérdezték, rajta maradt; más szerint előző lakhelyéről hozta magával e nevet. A falusiak nem tudják, mit jelent e szó. Talán a cigány csávó szóból, vagy a csóróból.

császárszakáll fn. 'virág'. Vajda N. jegyzé föl: a császárszakáll „szakállas”, kb. 30-40 cm-s virág.

csáté ~, csádé fn. 'vízi növény'. (ritk.) Hol csáté, hol csádé a neve. *Csátés, zsombékos rész vót...* a határban. Aradvármegyei tájszó (Arad 272). Vajdánál 'gyékény' a jelentése (151). L. g a z t e t ő.

Csátés düllő ~, *Csátés-düllő* hn. 'határrész'. *Csátés düllőnek is nevezik a Gyíkínyöst* – l. Gyékényes.

cseber l. csöbör

csecs l. csöcs

csecsemő l. pólyás

csecses l. csöcsös

cseceskorsó l. csöcsöskorsó

Csefere Csëfërë fn. 'CFR, Román Államvasutak'. Átvétel a románból. *A Csëfërënë dógosztam...* Amúgy a r. CFR (a CéeFeR): Caile Ferate Romane.

Csehócki l. Záhorczki

Csek ~, csekk fn. 'takarékszövetkezet'. A NyJ 2005. okt. 26-án írja: a CEC a negyedik legnagyobb román bank, az állam éppen árulja. Azaz a *Csek* a románból (CEC), s nem a mi csekkünkől.

csel l. cselez

Cselefe hn. 'gyümölcs- és zöldségszállító vállalat telephelye'. A román cégnévből (CLF).

cselekedet cseleködet fn. (kny.) *Az ijen cseleködettü óvakoggy.*

cselekedik cseleködik ts. i. (kny.) *Ojat nem cseleköthecc! Cselekszik. Nē a szátok járjon, cseleköggyetők!*

cselez cselöz tn. i. (kny.) *Nē cselözz annyit! L. kicselez, végigcselez.*

cselezés cselőzés fn. (kny.) *Cselőzésbül nem löhet mögélni!* – szólhat rá az edző a túl sokat triblizó gyerekekre.

cseléd fn. 'feleség'. (ritk., rég.) *Cselédöm... Cselédök*, l. *Almásyiratos*. L. *vászonsceléd*.

csemege csömöge fn. (kny.) *Köll ety kis csömöge?...*

csemegeszlő csömögeszlő, csömögeszöllő fn. (kny.) *Csömögeszlőd is van? L. szőlő.*

csemegéz csömögéz ts. i. (kny.) *Valami édességet csömögéznek.*

csemete csömöte fn. (kny.) *Vöttem pár csömötét (csömötefát).*

csemetefa csömötefa fn. (kny.) L. *fa*.

Csemetés Csömötés hn. 'a Májeri faiskola egyik megnevezése'. (ritk., rég.) *A Csömötézsbe vótunk.*

csemetéskert csömötéskert fn. (kny.) *A csömötéskertbe dógosztunk*. L. *kert*.

csempész l. embercsempész

csempészkedik csempészkodik tn. i. (kny.) *Tatád is csempészködött!*

csend l. csönd

csendes l. csöndes

csendesedik l. csöndesedik

csendföltartó csöntföltartó, csentföltartó, csöndfönntartó fn. 'rendfenntartó (csendőrr)'. (rég.) *Gyüttek a csentföltartók 1944-be.... A magyar csöndérok '44. szeptemberébe a dél-erdélyi*

magyar-német ellentámadás nyomán jöttek a faluba, s voltak ott jó egy hétig. A rendfönntartó és a csendőr szó összevonásával keletkezhettek? A megfejtéshez közelebb visz egy új adat: 2006. II. 9-i számában „csendfenntartó hatóság”-ról ír a rendőrségről szólván az aradi napilap, a NyJ temesvári tudósítója.

c s e n d í t l. c s ö n d í t

csendőr *csöndőr, csöndér* fn. 'falusi rendfönntartók a két háború közt'. A *romány csöndért* megkülönböztették a magyar *t o l l a s c s ö n d é r*től. A *csöndőr* a csendőr (csöndőrség=c s e n d ő r s é g), ez nem annyira tájszó, inkább az ő-zés következménye – fejtegeti AV. L. még c s e n d f ö l t a r t ó, f o g d m e g.

csendőrség *csöndőrség* fn. 'falusi rendfönntartó alakulat'. (rég.) Mind a magyar, mind a román csendőrségre e szóval emlékeznek. A *romány csöndőrség* az első világháború végétől vált ismertté Kisiratoson a havaselvei királyi megszállásnak köszönhetően, a *magyar csöndőrséggel* kapcsolatos élményeiket pedig az 1944. szeptemberi magyar-német bevonulás elevenítette föl.

c s e n d ü l l. c s ö n d ü l

c s e n g l. c s ö n g

c s e n g e t l. c s ö n g e t

c s e n g e t é s l. c s ö n g e t é s

c s e n g e t t y ú l. c s ö n g e t t y ú

c s e n g ő l. c s ö n g ő

Csentra szmn. 'csúfnév'. (tréf.) Csúfolódónévben, a szó eredetét nem tudják. A románban a „centra” jelentése beállít, középre ad, összpontosít.

csentres *csentrös* fn. 'kisebb háztartási edény, lim-lom'. Vajda is följegyzi (259). *Ott tarti a csentröst*.

csentru fn. 'város, település szíve'. A központ jelentésű r. „centru”-ból. Korábban Kisiratoson véletlen sem lehetett hallani, sajnos ma már előfordul, hogy valaki így emlegeti Arad, vagy Kürtös belvárosát. *A csentruba...*

Csepán *Csepám* szmn. 'vezetéknev'. (ritk.)k

c s e p e g l. c s ö p ö g

c s e p e g t e t l. c s ö p ö g t e t

c s e p e r e d i k l. f ö l c s e p e r e d i k

c s e p e r e g l. c s ö p ö r ö g

c s e p p l. c s ö p p

c s e p p e n l. c s ö p p e n

csepű *csepű, csöpű, csöpi* fn. 'kenderkóc'. (rég.) A *k e n d e r* belső, tilóval felaprózott része, amivel fűtöttek is, másképp *k e n d ő r k ó c, k ó c, o c s ú* (Vajda 260).

csepűs kályha *csöpűs kájha* kif. 'kenderrel fűthető

tűzhely'. (rég.) „C s ö p ü t a k e n d ö r g y á r n á l ö h e t ö t t k a p n i, még fűteni is, mert vótak olyan *csöpűs kályhák*. Pléhbűl csináták. Abba belejárt egy olyan, amit belűre mögtötötték ezt a részt (a külső kör alakú sávot), itten mög kapott levegőt (lyuggatott kürtöszerű közepe volt, amin levegőzött), s az olyan melegöt adott. Azt mondták, hogy fűrészpóros, de csöpűvel is löhetött benne tüzelni. Levegődzött, hogy égjön. Vót a sarokba, hát az olyan melegöt adott. A negyvenes, ötvenes, még tán hatvanba is vót” (Vajda 261).

c s e r d í t l. c s ö r d í t

cserebogár fn. (kny.) **Sz:** „*Cserebogár*, mikor lösz a nyár? Mikor apád gatyába jár!” (Vajda 41) – gyermekmondóka játék közben.

cserebogaras fn. 'gyermekjáték'. „...hogya van a *cserebogaras* szövege” (Vajda 207). Aki játssza, c s e r e b o g a r a z i k.

cserebogarazik tn. i. 'tavaszi énekes játék cserebogárszedéssel'. „A fűbe lefeküdtünk, oszt *cserebogaraztunk*... Kiabátuk, hogy „– Cserebogár, mikor lösz nyár?... – ezt hajtogattuk, s mögfogtuk” (Vajda 41).

cserepes mn. v. szmn. 'kiszáradt, repedezett (pl. föld), illetve ragadványnév'. *Nagyon cserepes a föld*... A *Cserepes* ragadványnév viselőjének volt az első cseréptető háza a faluban (Kovács 206). L. m e g c s e r e p e s e d v e.

cserepesedik *cserepesodik* tn. i. (kny.) *Cserepesodik a szád!* L. m e g c s e r e p e s e d i k, m e g c s e r e p e s e d v e.

cseresznye ~, *cserösnye*, *csörösnye*, *csörösnye*, *cserösnye* fn. 'kny.' *Ennyi cserösnye régön vót*. Leginkább *cserösnye* és *csörösnye* (Bálint Sándor szótára az előbbi, Murádin Lászlóé az utóbbit jegyzi), de hallani elvéve a másik kettőt is.

cseresznyepaprika *cserösznyepaprika*, *cserösnyepaprika*, *csörösnyepaprika*, *csörösnyepaprika* fn. (kny.) *Früstökre cserösnyepaprika a szalonnáhon*...

c s e r é p l. d u d a c s e r é p

c s e r é p p i p a l. a r a s z o s

cseréptető *cserép tetej* fn. (kny.) (tört.) A plébánia-történetben olvassuk: „1839-ben az Oskola... *tserép tetejre* elkészítetett” (HD). L. t e t ő.

c s e r ö s (z) n y e l. c s e r e s z n y e

csesz ts. i. 'érint (valamit), v. nővel közösül'. Utóbbi jelentése durva. *Mit cseszőgecc? Cseszők, csesző*... L. m e g c s e s z.

csesztézik tn. i. 'gyermekjáték'. (rég.) „*Csesztéztünk* – ütögettük a labdát” (Vajda 202). A tájszótárból kiderül, hogy labdajáték bottal, netán lyuk körül (ÚMTsz I/807).

csetepaté *csitipata* fn. (kny.) Vajda nagyiratosi származású asszonytól hallotta a *csitipata* alakot (260). Szögedében a régi-ségben csitipaté, csatepata (BálintSzótár I/241).

Csēfērē l. Csefere

csépel *csípöl, csépöl* i. (kny.) *Kézzē-lábbā csípölt. Csípöli a búzákat.* L. *kicsépel.*

cséplógép *csíplógép* fn. (kny.) „Hogy hogy működik a *csíplógép?*” (Vajda 175). L. még *gőzmasina, masina.*

csésze l. findzsa

Csézár án. 'lónév'. Versenyló az 1970/1980-as években, kordéversenyek nyertese. A *Cézár* oláhos ejtése.

csiba innen kif. 'kutyaúzó'. (Murádin II).

csibdös l. csipdes

csics l. csöcs

csicsereg *csicsörög* i. (kny.) (Murádin III).

csicseriborsó *csicsere borsó* fn. 'borsófajta'. (rég.) Betlehemes játékban említik: „*Csicsere borsónak* kikeletje vagyok” (Kovács 173).

csicsí msz. (kny.) Játékos dajkáló dalban: *Csicsiss, baba, csicsikájj...* (Vajda 41).

csicskura *csicskara* fn. 'bojtorján'. (Murádin III). A szögedi világban máshol is így hívják a különböző szúrós gyomnövényeket (ÚMTsz I/818).

csicsog tn. i. 'szortyog (a vízzel telő lukas csizma)'. (Murádin VIII).

csicsonkázik tn. i. 'csúszkál'. (rég.)

csicsonkázni ign. 'csúszkálni'. (rég.) Az 1950-es években készült kéziratos följegyzés szerzője az *íringální/iringázni* szónak a *csicsonkázni* jelentést adja (KovácsMonogr). Az ÚMTsz szerint (I/818) elsősorban az erdélyiek *csicsonkáznak*, legközelebb Debrecenben fordul elő ez a szó.

csicsorgat ts. i. '(fogat) csikorgat'. (ritk.) (Murádin V).

csicsörög l. csicsereg

csiga (csigolya) l. nyakcsiga

Csigér-árok l. Csík-ér

csiklando l. kuszkurál

csikó fn. '(fiatal) ló, illetve magyar kártya királya'. Nem csak fiatal lóra mondják, hanem általában a lóra is, pl. *Hozd a csikót!* is hallhatuk, ha valaki lóra akar ülni, lovat kér. A kártyát illetően l. aranycsikó, Az opletány szó kincse, kiscsikó.

csikófej fn. 'kisebb citeravég'. (rég.) KF említi a helyi paraszt *citerakészítéséről* szólván: „2, 3-5 csikófejjel” gyártották ezermestereink. A *csikófej* rövidebb a *főfej*nél, s a *citera*

oldalán kap helyet; „3 csikófej és a 4-ik a főfej” (KovácsMonogr).

Csikóistállóji gyöp l. gyöp

Csikós szmn. ’lókereskedő, illetve lótolvaj’. (gúny.)
Meg nem nevezett vezetéknevű férfi a XX. század derekán, aki
„lövásárlással foglalkozott”, illetve alkalmanként lovat lopott
(KovácsMonogr).

csillag fn. (kny.) **Sz:** *Annyi van belőle, mint csillag az égön!*
(... *égön a csillag*) – van belőle bőven. *Léhazuggya a csillagot az*
égről – össze-vissza hazudozik. *Léhullott a csillagja; Annak a*
csillagja léhullott – hirtelen szalad le az égről a csillag; valakinek a
korai, váratlan halálát jelenti (Vajda 273). *Szöröncsés csillag alatt*
születött – jó sorsra rendeltetett, jó sora eleve megíratott. L. csirke,
Esthajnalcsillag, Hold, kotló, Kotlóstyúk (Fiastyúk).

csillagfényes csillakfényös mn. (kny.) *Csillakfényös*
éccakán... L. fényes.

csin l. sing

csinál l. elcsinál

csinált ~, *csinát* mn. ’mű(vi)’. L. csinált út, csináltvirág.

csinált út ~, *csinát út* kif. ’műút, kővel kirakott út’. *A csinát*
úton möntünk tovább.

csináltvirág ~, *csinátvirág* fn. ’művirág’. Lakodalomban
ezt tűzik a vőfély mellére és kalapjára; a lagziba érkező férfi
vendég virágot – újabban *csiná(t)virágot* – kap a kabátjára,
amiért *virágpénzt* ad. L. lagzi.

csinos l. gálánt

csipa fn. ’szem’. (tréf.) **Sz:** *(De) Kinyílt a csipája* – kislőből
egyszerre nagyfiú lett. L. facsipa.

csipás l. Zöld

csipcsipcsóka l. csipcsipcsóka

csipcsipcsókás l. csipcsipcsókás

csipdes csíbdös, csibdös ts. i. ’csipked’. *Né csibdözsd a*
másikat!

csipedett csipedet fn. ’levesbe való tésztafajta’. Kovács
magyarázata szerint lisztből vízzel és tojással keményre gyúrt,
két ujjal apróra csipedett levestészta. Gúnyversben: „Három véka
csipedet / Csirke Janiéknál” (Kovács 202). Másutt a Dél-Alföldön
csípödött (KissHmvh 83).

csipeget csipeget, csípöget, csipöget, csipöd ts. i. (kny.)
Alig csipögetött valamit! Csípögessön csak... Gyermekjáték
dalocskájában: „Csípödjük a füvet, / Aki nem csipödi...” (Vajda 43).

csipked csipköd, csípköd ts. i. (kny.) *Né csipködd a*
másikat! L. csipkod.

csipkelődik csipkölődik tn. i. (kny.) *Csak csipkölődik*

sógor...

csipkod *csípkod* ts. i. 'csipked'. „*Csípkoggyuk a füvet*” (Vajda 43).

csipöd l. csipeget

csiripel *csiripöl* tn. i. 'veréb hangoskodik'. (Murádin III).

csirke fn., szmn. (kny.) Csúfolódónévként is előfordul – ahogy az akkori Arad megyében is 1912-ben (Arad 272). **Sz:** *Ojan, mint a lejös csirke* – mondták a falubeliek az 1970/1980-as években, amikor húst boltban venni nem lehetett, legföljebb (Aradon) *lejös csirkét*, azaz sovány, tápon tartott, rossz színű, falusi embör számára öhetetlen baromfijószágot. A sirály Iratoson *vízicsirke*. L. még *költés*.

csirke fn. 'búza és szalma csomója, illetve kukoricaszárcsomó'. A búzaföldről, tavasszal, a *tűskés* boronával kiforgatott *kukoricatuléből*, „*kóréből* köllött lerakni a rakásokat: a *csirkéket*. *Na szödjük össze a csirkéket!* Sok ilyen kis rakás vót, az vót a csirke, s akkó vittük nagy rakásba. Végig a búzaföldön vót tíz-tizenöt nagy rakás, s akkor gyűtt a kocsi, az hazahozta. Az volt az egész évi tüzelés” (Vajda 175). „Hány csirkét csinátál? Hozd ide, a kotlóhon!” (Vajda 260). A nagytájon a csirke szálas termény – széna v. gabona – villányi csomója, egyberakva *kotló* (ÚMTsz I/860). Szögedében a csirke – egyebek között – 5 villahegynyi széna is lehet (BálintSzótár I/251).

csirke fn. 'a Fiastyúk melletti kisebb csillag'. A *Fiastyúk* (a *kotló*) körüli apró csillagok a *csirkék* (Vajda 42).

csirkeház fn., hn. 'baromfitelep'. L. *csirkenevelő*.

csirkenevelő fn., hn. 'baromfitelep'. A téesz-é volt, most a társulása. *Csirkeháznak* is hívják (Salamon 104).

csirkepaprikás l. paprikás

csitipata l. csetepaté

csitul tn. i. 'alábbhagy'. *Addigra csitú(l)t a vihar*.

csizma fn. (kny.) Fajtáit sorolják Vajdának 2013-ban (187): „*Vót görbeszárú csizma* is és *tokos szárú*. A görbeszárú *pászos*, csinos. És a *bürgercsizma*, ráncos,

odapászolt szépen a lábáhon”. L. *sarkantyú*.

csizmalágyék l. lágyék

csíbdös l. csipdes

csík l. picce

Csík-ér hn. 'ér a falu alatt, ma csatorna'. (rég.) Más néven – mint a falurajz helynévtárában látható – Ér, Csík-ér árok, Csigér-árok, Nagycsatorna, Naccsatorna, Iratosi csatorna, Kanális, C(ana-lul) Dorobanți, Csatorna, Szárazér. L. *pióca*, *Régi-temető* (-i csatorna).

Csík-ér árok l. Csík-ér

csíkkas l. picce

csíp i. (kny.) *Csípők...* „Vótak mérgös libák, belénk *csípott*” (Vajda N.). L. lecsíp.

csípcsípcsóka *csipcsipcsóka* fn. ’gyermekjáték. Közismert gyermekjáték, a legkisebbekkel űzik a felnőttek, miközben azt mondják, hogy *Csíp-csíp, csóka, vak varnyúcska...*

csípcsípcsókás *csipcsipcsókás* mn., fn. ’a csípcsípcsóka nevű játék(ot űző)’. (Murádin XI.)

csípeget l. csipeget

csípkod l. csipkod

csípköd l. csipked

csíplógép l. cséplógép

csípöget l. csipeget

csípöl l. csépel

csíra fn., szmn. ’nemi elváltozást elszenvedő (nő), s csúfneve’. „A csíra kifejezést értelme szerint is használják (mag csírája), de leányzóra mondták, csak nem tudom pontosan, mit értettek rajta, valami nemi elváltozást” (AV). Másnap mondja ugyanő: „Utánanéztam a csíra értelmezésének, amikor az első idős embert megkérdeztem, azonnal visszakérdezett, hogy: nem ismered *Csíra* ...t? De igen, ismerem, óvodába együtt jártunk, olyan férfias, hogy azt hiszem, borotválkozik, nagyon szőrös a lába, keze, dohányzik, és vastag hangja van. Csak ezt az értelmezését tudom, tehát a hormonzavarokkal rendelkező nő, aki inkább férfinak látszik” (AV). A nemi elváltozásra utaló jelentés elavulóban?

csobán ~, *csobány* fn. ’juhász’. *Vót tott egy csobány...* A r. cioban-ból.

csobolyó *csobojó* fn. ’fából készült vízhordó edény’. (rég.) Murádinnál (VII) ’légely’, azaz lapos hordócska.

csoda *csuda* fn. v. mn. (kny.) *Csuda embör. Ekkora csudát... Mi a csudát akarsz?! Sz: Hajjunk csudát!* – amikor valami különleges dolog történik. Kovács F. meséjében: „Hát halljunk csudát, az asszonynak született is egy gyereke, de az olyan volt, mint egy malac” (74).

csodál l. megcsodál, rácsodál

csodálatos *csudálatos* mn. (kny.) *Csudálatos asszony vót!*

csodálkszik *csudákszik* tn. i. (kny.) *Mit csudákszol?*

csoknyál ~, *csoknál* ts. i. ’összeüt, piros tojást ütöget’ (rég.) A kürtösi román fiatalok húsvétkor tarisznya piros tojással mentek ki a piacérre; a festett tojást összeütögették, s azé lett, aki mindkét végén betörte a másikét. *Csoknyájjunk!*, mondták, románul Csoknyim! Magyarul Üssük össze! (öKM 1983). A románból

(ciocni) – MPV 108. 2013-ban AV *csoknál* – *Csoknájjunk!* – alakját ismeri. (Ugyanígy a *c s o k n y á l á s* *csoknálás*.)

csoknyálás ~, *csoknálás* fn. 'piros tojás összeütögetés húsvétkor'. (rég.) Kürtösi román húsvéti hagyomány, l. *c s o k n y á l*.

csokros viola l. *viola*

csomó l. *görcs*

csomó fn. 'kb. 25-30 egyforma nagyságú, azonos színű dohánylevélből készült köteg'. *Egy-két rossz levél elrontya az egész csomót* (SI).

csomó farka kif. 'a csomóba rakott dohánylevelek hegye'. *A csomó farka egyformán köll hogy ájjon* (SI).

csomó feje kif. 'a csomóba rakott dohánylevelek alsó része'. *A csomót a fejinél köll összekötni* (SI).

csomó hasa kif. 'a csomóba rakott dohánylevelek középső része'. *A csomó hasát ki köll símogatni* (SI).

csomóz ts. i. 'szárítás után az azonos színű és méretű dohányleveleket egy helyre rakja és összeköti, kötözi'. *Mindig decembörbe csomó(s)ztuk a dohányt* (SI). L. *d o h á n y c s o m ó z á s*.

csomózás l. *d o h á n y c s o m ó z á s*

Csonka – *Magyarország* l. *Magyar*

csont fn. (kny.) **Sz:** *Összetöröm a csontodat* – a másik veréssel fenyegetése.

csontos mn. v. szmn. 'erős csontú, illetve a bokánrugdosást elbíró (focista) csúfneve'. (tréf.) Csúfolódónévben: *Focizott ézs b ü t y k ő s zték, nem fájt* (neki)...

Csopa szmn. 'csúfnév'. (tréf.) Sánta ember csúfolódó neve; hogy mit jelent, nem tudják. Máshol a „csopák” kajla, kis termetű, törött szarvú jószág jelentése ismert (ÚMTsz I/882). Murádinál (IX) a *csopa* csámpás.

csoport fn. 'termelőszövetkezet'. (rég.) A falu mezőgazdaságának kommunista jellegű kollektivizálása során az első álszövetkezet-fajta (álszövetkezet, hisz többnyire nem önként léptek be a parasztok). Nagyjából ugyanazt jelenti – ma, utólag, ha szóba kerül – a *kolhoz*, a kollektív, a *téesz* és a *társas*. *Társas csoport*nak is hívták.

csorba fn. 'savanyúleves (románosan)'. (ritk.) Átvétel a románból (ciorbă). *Csorbát főszte?* – hallani effélét elvéve.

csorbít ts. i. '(kasza)élt tompít, csorbává tesz'. L. *e l c s o r b í t*, *k i c s o r b í t*.

csorbóka fn. 'gyomnövény'. Vajda N. gyűjtésében: a *csorbóka* „cikkakos hosszú levelű, de nem a lapu” – más szerint „csorbóka vagy *ku ty a t e j*”. Többfelé a *pitypang* neve csorbóka (ÚMTsz I/883), Szögedében mezei szúrós gyomnövényt hívnak

így (BálintSzótár I/258).

csorda l. **lócsorda**

csordít l. **csördít**, **elcsorbít**

csorgás *csurgás* fn. 'eresz, illetve eresz alatti rész'. (Murádin VI).

csorgó *csurgó* fn. 'ahol víz jön csőből v. magasabbról'. (Murádin IV). **Sz:** *Ha a Hód csurgóra áll, eső lösz – csurgóra, lefelé áll a Hold (szarva) és a Holdnak udvara van: csapadékos idő jön...* (Vajda 77). L. **Hold**.

csoroszlya *csorozsnya* fn. 'ekealkatrész'. (Murádin I).

csorozsnya l. **csoroszlya**

csoszi l. **csuszi**

csókolózik *csókolódzik*, *csókolóddzik* tn. i. (kny.) „*Csókolódzatok*, hát tik vagytok a mönyasszony mög a vőlegény” – kiáltják a gyermekek kislakodalmas játékában (Vajda 161).

csórékolbász fn. 'meztelenkolbász, azaz mics'. (ritk.) Talán a faluba került székelyek nyelvhasználatából. L. **mitité**.

csöbör fn. (kny.) **Sz:** *Csőörbül vödörbe. Csőörbű vödörbe kerűté!* – egyik bajból a másikba. Csebernek még véletlen sem mondjuk.

csöbör fn. '(juhtej) fejóvödör'. (Murádin II).

csöcs ~, *csics* fn. 'mell, illetve csöcsöskorsón lévő lyuk'. A női mell megnevezése is *csöcs*, meg a *csöcsöskorsó* domború ivólyukáé is. Lehet *ivócsöcs*. A tájnyelvi „csecs”-et nem használják, csak ha idegen kerül eléjük. Murádin (V) a *csicset* jegyzi. L. még **tök**.

csöcsös mn. (kny.) *Jó csöcsös a lány...*

csöcsöskorsó fn. '(szopókás fülű cserép) vizeskorsó'. A mezőn dolgozók abban tartották ivóvizüket, árnyékba téve a legnagyobb forráság idején is megőrizte frissességét a jó *vaskúti* (ártézi) víz. „A csöcsös korsó az a cserépből készült korsó, amelynek a foggantyújából lehetett inni, mert volt rajta egy *ivócsöcs*” (AV). Csecseskorsónak csak akkor nevezik, ha elfelejtik, kik is ők valójában. L. **korsó**.

csök fn. 'hím (állat) ivarszerv'. Ez a *bikacsök*, de *csöke* van a kandisznónak is.

csömöge l. **csemege**

csömögeszöllő l. **csemege szőlő**

csömögéz l. **csemegez**

csömöte l. **csemete**

csömötefa l. **csemetefa**

csömötés l. **csemetés**

csömötéskert l. **csemetéskert**

csön-csön *csöm-csöm* msz. 'hívószó'. (ritk.)

Gyermekjátékban: „Csöm-csöm gyűrű, kallangyűrű” (Kovács 153)
– Vajda is leírja e játékot (45). L. még k a l l a n g y ű r ű.

csönd fn. (kny.) *Csöndet kérők!*

csöndes ~, csöndös mn. (kny.) *Csöndes embör...*
Murádinál (V) a ’szófukar’ csöndös. Nagyvarjasi magyartól hallja
a szótáríró szintén, hogy csöndös (embör vót az illető).

csöndesedik csöndösödik tn. i. (kny.) *Csöndösödik
a vihar.* L. elcsöndesedik, lecsöndesedik,
megcsöndesedik.

csöndesít l. lecsöndesít

csöndér l. csendőr

csöndfönntartó l. csendföltartó

csöndít tn. i. ’halottnak harangoz, csendít’. *Hajja,
csöndítenek neki...*

csöndös l. csöndes

csöndösödik l. csöndesedik

csöndőr l. csendőr

csöndőrség l. csendőrség

csöndül tn. i. ’csendül’. *Csöndült a csöngő....*

csöng tn. i. (kny.) *Csöng a fülem...*

csönget ts. i. (kny.) *Csöngettek...* K i c s ö n g e t t e k ! A
betlehemező regéli, hogy mielőtt a házba bementek volna: „előbb
csöngettünk” (Kovács 168). L. k i c s ö n g e t.

csöngetés fn. (kny.) *Csöngetéskor...*

csöngettyű fn. (kny.) *Mögrászta a csöngettyűt.*

csöngő ~, csöngő^ü fn. (kny.) *Mökszóalt a csöngő...*
Csöngő vót a nyakába. A nyelvjárási térképen minálunk csöngő^ü
olvasható (Murádin II). L. k o l o m p.

csöntföltartó l. csendföltartó

csöpögtet csöpöktet ts. i. (kny.) *Csöpöktess a szömibe.*

csöpörög tn. i. ’csepereg’. *Csöpörög még?*

csöpörödik l. fölcseperedik

csöpp fn. (kny.) *Pár csöpp eső... Nézd aszt a csöp(p)
gyerököt!* L. s z e m c s ö p p.

csöppen tn. i. (kny.) L. elcsöppen, lecsöppen.

csöpű l. csepű

csöpűs kályha l. csepűs kályha

csördít ~, csordít tn. i. ’ostorával csatint; cserdít’. A *csordít*
ritka. A betlehemes játék pásztora *csordít a lánccal* (öKM).

csörgő fn. ’csordaterelő pásztoreszköz kutyanyakban’.
Elsősorban pásztor tett csörgőt a kutyája nyakába, hogy a
belerakott kavicsok csörgése segítse a jószágterelést. A gyerekek
is éltek hasonló módszerrel: kóbor kutya farkára dobozokat

kötöttek, szaladt végig az utcán a falut fölverve. (Vajda 46).

csörgősbót *csörgőzs bót* fn. 'pásztorbót'. *B e t l e h e m e s* játékunkban emlegetik a subás pásztorok: „öregapánkra a nyáját otthagyni nem szabad! Majd begyün öregapánk avval a jó *csörgős bót*jával, majd rajtunk jól végigsimogat!” (Kovács 171). *L. bót*.

csöröge ~, *csörege* fn. 'forgácsfánk'. *H e r ő c e* is.

csörös(z)nye(paprika) l. *cseresznye(paprika)*

csöves *csüves* mn. 'morzsolatlan (tengeri)'. *Csüves* vagy *c s ü v e s k u k o r i c a*...

Csöves *Csüves* szmn. 'nagydarab, magas férfi csúfolódó-neve'. (tréf.) *Csüves Gál*. Amúgy a kukorica *csüves*.

csöveskukorica *csüveskukorica* fn. 'morzsolatlan tengeri'. Netán csak *c s ü v e s*. *L. kukorica*.

cső fn. 'babbüvely'. (Murádin I). *L. még hozza a csövet*.

cső ~, *csű* fn. (kny.) *K u k o r i c a c s ű*, *csüvet*. A kürtő is *csű* (Murádin VI).

csődör l. *zugcsődör*

Csődör istálló l. *csődörös*

csődörös mn. v. fn., szmn. 'állami ménék öre, illetve ragadvénynév'. (rég) Öreg Árvai János volt évtizedekig Kisiratoson az állami ménék gondozója, eligazítója. Ragadványnevében örökítődött meg a falu lóállományát nemesítő tevékenysége. A *csődörös* munkahelye a Csődöristálló volt – amely egy időbe helynévként volt ismert.

csőrege l. *csöröge*, *herőce*

csősz l. *dohánycsősz*

csubuk fn. 'borraaló, csúszópénz, kenőpénz'. *Attá neki csubukot?* Átvétel a románból (ciubuc).

csucskó l. *csücsök*

Csucusu szmn. 'Ceașescu'. (gúny.) A Kárpátok Géniuszának csúfneve az 1989 előtti időben. *Gyün Csucusu Aradra...Csucusu ezt tösz, Csucusu azt tösz, Csucusu mindönütt* a korabeli (helységünkben is vígan továbbadott) viccekben. *Nem hiába híftuk Csucsunak, kutyaként végeszte!* – jegyzi meg 1989 végén az egyik helybéli. Ugyanő ezzel toldja meg: *Azok sajnájják Csucsut, akik kitüntették* (azaz, szerinte, Amerika, egyáltalán a Nyugat, meg a Szovjetunió, az úgynevezett Kelet). *L. még C s a u*, *N y i k u*.

csuda l. *csoda*

csudál l. *megcsodál*, *rácsodál*

csudálatos l. *csodálatos*

csudákszik l. *csodálkszik*

csuhé fn. 'kukoricacső (száraz) levele'. Újabban *kukoricacsű*

levele. *Csuhét, csuhéval*. Régebben *k u k o r i c a h a j*, *haj* volt a neve (BálintSzögedi I/613). L. *s a s u j k a*, *s u s u j k a*.

csukló ~, *csukló*^u fn. (kny.) (Murádin V).

csula fn., szmn. 'elálló fül, s ragadványnév'. *Csula* Gál, *Csula* Szalai. Szögedében a csula mn. jelentése 'leálló szarvú' (marha) – BálintSzótár I/266.

csuma fn. 'almacsutka'. (Murádin II). A szögedi földön – így minálunk is – a gyümölcs csutkája, s minden élvezhetetlen része. L. *a l m a*.

csuma fn. 'a dohánylevél lemezének szár fölötti része'. *Köll vigyázni, hogy a csuma közepibe szúrjuk a tűt* (SI).

csuma fn. 'szőlőtörköly, azaz a szőlő sajtolása után visszamaradó anyag'. A *csuma*, vízzel ellepve, két nap áll – magyarázzák, hogyan készül a (gyöngébb) bor. *Szőlőcsuma* is. L. *s z ő l ő*.

csupor fn. 'bögre'. *F i n d z s a* mellett *csuporba*, meg *bögrébe* is kaphat az ember reggelire tejet. *Csuprot aggyak?*

csurak ~, *csurák* fn. 'posztókabát, vagy gyári vékony szövetkabát'. Murádinnál (VIII) *csurák* – l. még *d a k u*. Szögedében (BálintSzótár I/267) a XX. század derekának öregjei által emlegetett *csurak* jelentése meleg szőrmével bélelt télikabát.

csurgás l. *csorgás*

csurgó l. *csorgó*

csuszi ~, *csoszi* fn. 'horgolt lábbeli'. A *p a c s n i horgolt csuszi* – hallani. Murádinnál (VIII) házi papucs. Vajdánál (187) „A *csoszi* a horgolt cipő”. Készítését így magyarázzák: „Amikor az idős bácsiknak vót zsíros mög rossz kalapjuk mán, akkor abbúl kinyírták az asszonyok a gyerököknek. Rátötték a talpukat, és arra a mérőtre levágták azt a kalapot, mer, ugye, az kemény vót. S akkor a tetejire mög vastagabb fonálból horgoltak ilyen fejet, és rávarrták arra a talpára, és akkor az vót a csuszi.” (Vajda 261)

csuszi fn. 'cumi'. Vajdának mondják *csuszinak* a cumit, s lehet *k e n y é r c s u s z i*, *cucli* is. „Gyerökkorunkba nem vót ez a cumi, ami most van a kisgyerököknek, hanem összerágták a kenyeret a cukorral, és beletötték egy olyan vékony szűrös ruhába, összerágtá az anyukája cukorral azt a kenyeret, és akkor azt tötte be a gyerököknek a szájába. Aztat szívogatta, mint a cumit.” (Vajda 261)

csuta l. *csutka*

csutak fn. 'pakli – csomag – kártya'. (rég.) Összefügghet a *csutak* a tucatot, csomót jelentő *c u t a* ttal (ami Szögedében kártyacsomagot is jelent: BálintSzótár II/600). Előfordul a *tucat* is a csutak helyett: „Öt-öt kártyát kiosztanak a tucatból” (Vajda 31). L. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e*.

csutak fn. 'csuma'. (rég., ritk.) L. a l m a c s u t a k, c s u t k a.
csutka ~, **csuta** fn. 'gyümölcs (pl. alma), kukorica csumája'.
Csutkává tüzeltek? A *csutát* Vajda N. említi.

Csutka szmn. 'ragadványnév'. (tréf.) Csúfolódónév, nem tudják, miért emlegetik így az illető asszonyt.

csutkababa fn. 'förlöttötetett kukoricacsutka'. Szögedében a *csutkababa* a tanyasi kislányok játéka (BálintSzótár I/268), nálunk fél évszázada még a falusiaké is – csak nem azért, mert akkorra felénk is szétdúlták a tanyavilágot a kolhozszervezők? Csutka mellett cirokból is készült játékbaba, a cirokbaba (Vajda 186).

csúfolódik ~, **csúfolkodik** tn. i. (kny.) *Az öreggel csúfolkocc?!*

csúfolódónév fn. 'gúnynév, csúfnév'. A csúfnevek, ragadványnevek gyűjtőjét rendre kiigazították a helybeliek: *Karesz csúfolódóneve...*

csúnya fn. 'farsangi maskara'. Háromnapokkor a férfiak *förlöttöztek csúnyának* – menyasszonynak, vőlegénynek, katonának, cigánynak, miegyébnek, „ami mindön c s ú n y a s á g létezött” (Vajda 68).

csúnyaság fn. 'farsangi maskara'. Ua., mint a c s ú n y a.

csúszóvas *csúszó"vas* fn. 'eketalp'. (Murádin I).

c s ú z l i z n i l. P a r i t t y a – t é r

csücsök ~, *csucskó* fn., hn. 'földcsücsök'. A falu határában helynév is. A csücs, csücsök kicsinyítése a *Csucskó*. Mindamellet előfordul a *csücskibe(n)* is.

csücsörít(get) *csücsörget* ts. i. 'szájával csucsorít'. Mesében: „a király visszafütyt a rigónak, de hiába csücsörgette a száját” (Kovács 34).

csülkőzés fn. 'gyermekjáték'. (rég.) KF 1950-es évekbeli hiányos jegyzeteiben tesz említést a c s ü l ö k k e l v a l ó *csülkőzésről*, amelyet nem részletez (KovácsMonogr). A játék leírása olvasható a szögedi tájszótárban (BálintSzótár I/269).

csülkőzik tn. i. 'csülkőzés nevű gyermekjátékot úz'. (rég.) *A gyöpon csülkősztek...*

csülök fn. 'csüd (lóköröm mögötti mélyedés)'. (Murádin III). L. k ö r ö m.

csülök fn. 'fadarab (gyermekjátékbeli alkatosság)'. (rég.) A c s ü l k ö z é s nevű gyermekjátékban használták a *csülköt* – ahogy Szögedében is (BálintSzótár I/269).

Csüng ~, *Csünk* szm. 'ragadványnév'. *Csüng Pista* vénlegényen maradt csúfolódásként a *Csüng*. *Csünk*ként is említik, a név ejtése miatt megfeledkezve az eredeti alakról.

csüngőslámpa fn. 'a mennyezetről lelógó világító alkalmatosság'. (rég.) A petróleumlámpát sok házban a nagyszoba mennyezetéről lelógatva használták, többnyire az asztal fölött világított. A házigazda anyagi lehetőségeitől függően lehetett egyszerű petrólámpa, de lehetett igen díszes példány is – mely utóbbiak egyike a falu tájházában mutatja magát. A konyhában általában egyszerű *csüngőslámpa* világított – tudtuk meg Almási Bélától, a tájház létrehozójától. L. k u k ó, l á m p a.

C s ü n k l. C s ü n g

csürhe fn. 'naponta hazajáró disznófalka'. A *disznócsürhe* pásztora a csürhész. L. d i s z n ó, K a n á s z j á r á s, K a n á s z j á r ó.

csürhész fn. 'disznópásztor'. Az elmúlt század második felének legismertebb iratosi csürhése a D i d i l i nevű cigány ember volt.

c s ü t ö r t ö k l. s z i t a

c s ü v e s l. c s ö v e s

c s ü v e s k u k o r i c a l. c s ö v e s k u k o r i c a

c s ű l. c s ő

D. J. K. l. d i c s é r t e s s é k

dadri mn. v. szmn. 'dadogós, hadaró beszédű, illetve ragadványneve.' (tréf.) (Kovács 206)

d a g a s z t á s l. k e n y é r

dagasztóláb fn. 'dagasztószékláb'. (Murádin VII). L. l á b.

d a g a s z t ó t e k n ő l. t e k n ő

Dagesz szmn. 'ragadványnév'. (tréf.) Terebélyes nőszemély csúfolódó neve.

dajka fn. 'nagy mama'. (rég., ritk.) Nagymama, nagyanya, mama, lehet még é d e s d a j k a, ö r e g a n y a é s s z ü l e i s.

daka ~, *dake* ksz. v. szmn. 'szavajárás, r. ha, illetve csúfnév'. (tréf.) Csúfolódónév az illető szavajárása után: *daka* (magyarul: ha)...A románból (dacă). (Kovács 206)

daku fn. 'télikabát, illetve zakó'. *Ėccerű kabát, bekecsféle. Natykabát*, mondja az egyik, inkább *téli kiskabát*, így a másik. Mondják a bekecsre, meg a hosszú, vastag pufajkára. *Hozd ide a dakut*. Eredetileg kun szó, a juhbőrből készített ködmönféle ruhát nevezték így (Bellon). Arad megyében a daku 1912-ben posztókabát, itt-ott bársonygalléros (Arad 294, 302). Murádinál (VIII) derékon alul érő ujjas posztókabát, akár a c s u r á k.

dal ~, *dall* fn. (kny.) Legalábbis az egyik *vőfélykönyv*be írva *Dal* helyett *Dall* áll a kézirat szerzője, Antal Mihály által összeszedett n ó t á k élén.

d a l o l l. d a n o l

dalom fn. 'talon'. (rég.) Kártyaműszó.

dalommáriás *dalommáriás* fn. 'a máriás nevű kártyajáték változata, máshol talonmáriás, illetve ulti'. (rég.) A *ruffmáriás* nevű *máriás*-változatnál gazdagabb máriás-féle a talonmáriás, amelyet Kisiratoson Kása Antal, a falu tájházi gyűjteményének műkedvelő néprajzos és régész megalapozója *dalommáriás*ként emlegetett. Nem ok nélkül, mert így hívják a szögediek is (BálintSzótár I/271). Hárman játsszák magyar kártyával, sima ulti-nak, egyszerű ulti-nak is mondják, „a máriás talonos változata” (Somogyi 57, Kártyalexikon 393). A talont mondják *dalo* mnak, innen az elnevezés.

damaszt *damasz* fn. (kny.) „*Tercsil* vagy *damasz* volt az ágyneműhuzat anyaga vagy csíkos *kana vác*, métörös anyagok” (Vajda 180).

Dandár szmn. 'rendőr csúfneve'. (rég.) L. Zsarnok.

Dandártábornok szmn. 'rendőr csúfneve'. (rég.) L. Zsarnok.

danol i. 'dalol'. *Danótunk röggelig. Aszt danó(j)juk most... Dohánfűzéskor szoktak mesét mondani vagy danóni. Ott (Od) danógattunk... L. eldanol.*

darab l. *pászma* (föld), *szem*

daráskő *daráskő* fn. 'malomkő'. (Murádin VII). L. *kő*.

Daru szmn. 'betyárnév'. (rég.) Betyár neve, találós kérdéseink egyike őrizte meg az emléket: „Úton mén daru, / Lábán van saru, / Orrlukában tizenkét falu. Mi az? (*Daru* nevű betyár a cipője orrába tizenkét falu értékét rejtette el)” (Kovács 233).

daruháj fn. '(népi orvosságként használt) növényfajta'. (rég.) Szúrt, vágott sebre tették: „Nyúlháj, daruháj, / majd meggyógyul, / ha nem fáj!” (Vajda 113). Móránál a ráolvasás e része: „Nyúlháj, / daruháj, / majd meggyógyul, ha nem fáj. / Varjúháj, ebfül – / Elmaradhatsz már ettül” (MF 24).

darvitéz l. *Kígyódarvitéz*

dángál l. *tángál*

Dániel *Dányel*, *Dányél* szmn. 'becenéből lett családnév, majd ragadványnév'. A *Dányél* ma ragadványnévként – illetve asszony lánykori neveként – él Kisiratoson. Száz évvel korábban Dániel család is lakott a faluban, nyilván abból való. A délvidéki Temerinben Dánél Jóskáról jegyezték föl történetes éneket (Csorba 60), a Székelyföldön pedig ismert a Dánél vezetéknev (l. világháló).

Dányél l. *Dániel*

Deákné *Dējákné* szmn. 'Deák asszonya'. **Sz:** *Ű sē jobb a Dējákné vásznáná(l)!* – nem különb a másiknál.

debella *dëbëlla* fn. 'megtermett, nagydarab nő'. *Nagy*,

dëbëlla nõ!

Debrecen *Debrecön* fn. (kny.) (ritk.) *Debrecönbe utasztak... A Balatontul Debrecönig gyütt a vihar.*

december *decembër, decembör* fn. (kny.) *Csak decembërbe gyühet haza a fjad!* Salamon Ida jegyzete föl az ö-ző hangalakot dohányos szakszógyűjtésében (*decembörbe*), l. c s o m ó z.

dekung fn. 'ásott menedék, bunker'. (rég.) Vajdának (187) lövészároknak tetsző ásott *dekungról* regélnek: a kopott fénykép tanúsága szerint a szanitéc-szabómester kisíratosi katona varrta ott (nyilván a lövöldözés szünetében) a varrni valóját. „Földbe ásott rejtékhely a kertben, általában kukoricaszárral takarták le. Az orosz átvonulás során főleg a nőket és a gyerekeket rejtették ide” – olvasható Vajda tájszójegyzékében (261). Másképpen *b u n k e r*.

d e m i z s o n l. *b u t y k o s*

Dena szmn. 'ragadványnév'. Fiatal csúfolódó neve 2014-ben, a megnevezés okát nem tudni (AV).

d e n e v é r l. *b ő r e g é r*

deputát *dëputát* fn. '(néptanácsi, rajoni-tartományi /?/ képviselő, illetve tanácsag'. A *M i n i s z t e r* csúfnévvel illetett L. L. 1950-es évekbeli *dëputátságára* emlékezve kerül elő ez a szó (Vajda N.), amely a r.-ból való átvétel (deputat).

derce fn. 'örölt gabona héja (korpa). *Töttél dercét a moslékba?*

dereglye *deregje* fn. 'kenderfésű'. (rég.) (*A deregje:*) *Kendör kifűsülője!*

derelye *dörője* fn. 'tésztaféle'. Lehet pl. *lëkvározs dörője*. Szögedében a derelye barátfüle (BálintSzögedi II/125).

derék *dërék* fn. (kny.) *Fáj a dërékad?* Lőhet valaki *dërékfájós* is.

derék *dërék* fn. 'szekérderék'. (Murádin I).

derék *dërék* fn. 'időszak közepe'. *Február dërékán...* láttak hozzá a dohánykertészetekben a melegágy-készítésnek (KovácsMonogr).

derék *dërék* mn. 'jóraavaló'. *Dërék embör vagy!*

derékalj *dërékaj* fn. 'ágynemű a lepedő alatt'. (Murádin VI).

derekasán *dërékasán* mn. (kny.) *Dërékasán viselköttél.*

derékszj *dërékszj* fn. 'kanász, vagy katona szíjja'. Vajdának regéli egy idős férfi (262), mi a *dërékszj*: a kanász zsebes szíja, amire a dudát akasztotta. A piacon lehetett hozzájutni, székeltek és románok készítették s árulták.

derékszög *dërékszög* fn. 'kocsialkatrészt'. **Sz:** *Vigyázz, kiesik a derékszög!* – mondják, amikor nõ hajtja a *k o c s* it, l. ott (Vajda 283).

deszka *dészka, dëcka* fn. (kny.) Az ágydeszka is *dészka* (Murádin IV, VI). **Sz:** „...hoztad-e azt a kis deszkát? – Melyk deszkát? – Hát, amellykkel becsúszol a fehér ló seggibe!” – olvasható Vajda gyűjtésében (217) e csúfos, ám igen régi időkbe visszamutató talány. „...ráállt a sírásó (a koporsóra), nem tört be a *dëcka*.” L. nyújtódeszka, palincs, tóka.

detektoros-rádió *detektoros-rádijó* fn. '(kristály)detektorral működő rádió'. Az 1950-es években a Gyöpszél egyik gazdaportáján látott és hallott egy ilyet a falukutató; bizonytalan emlékezet szerint *küves rádijó* nevezettel (is?) bírt – a *kü* ez esetben a diódát helyettesítő ércdarab volt. A villanyt csak az 1950-es évek derekán vezették be a faluba, ám ez működött áram nélkül is.

dëbëlla l. debella

dëcka l. deszka

Dëjákné l. Deákné

dëputát l. deputát

dërëkaj l. derékalj

dërëkasan l. derekasan

dërék l. derék

dërékfájós l. derék

dërékszíj l. derékszíj

dërékszög l. derékszög

dészka l. deszka

dédanya l. dédmama, dédöreganya, nagyöreganya, óöreganya

dédapa l. dédöregapa, nagyöregapa, óöregapa, öregtata

dédelget *dédölget* ts. i. (kny.) *Mid dédölgetöd annyit?*

dédmama fn. 'dédanya'. *Dédmamád itt halt mög a Kekecsön.* L. nagyöreganya, óöreganya.

dédnagyanya l. nagyöreganya, óöreganya

dédnagyapa l. nagyöregapa, óöregapa, öregtata

dédöreganya fn. 'dédanya'. *Örűne dédöreganyád, ha látna...* Többnyire csak *dédanya*. *Dédnagyamama, dédnagyanya* is. Lehet még *dédmama, nagyöreganya, óöreganya*.

dédöregapa ~, *dídöregapa* fn. 'dédapa'. *Sarusi dédapád Almásiratosrul gyüött.* Lehet *dédnagyapa, nagyöregapa, óöregapa, öregtata* is. „Még a *dídöregapám* is itt születött” – mondja nagyfalusi portáján Gál Misa bácsi 2013-ban 94 évesen, halála előtt valamivel (Vajda 148).

dédszülő l. dédmama, dédöreganya,

d é d ö r e g a p a , n a g y ö r e g a n y a , n a g y ö r e g a p a ,
ó ö r e g a n y a , ó ö r e g a p a , ö r e g t a t a

d é ⁱ z s a l. d é z s a

dél ~, *dél* fn. (kny.) Kettős magánhangzó a kolozsváriak gyűjtésében (Murádin XI). **Km:** „Délről derül, bocskor merül” (Kovács 215) – időjósító mondás. Debrecenben is népi időjósítás: ha délen kezd az ég derülni, hatalmas eső lesz (Kálnási 58).

délidő ~, *délidő* fn. ’dél’. Mesében: Másnap *délidő* van, megint megáll az aranyhintó (Kovács 16). Ejtven *délidő* lehet(ett) – (rég.). L. i d ő.

dér fn. (kny.) **Sz:** *Deret kérnek (a zsidók)... Kérik a deret. Szeptember derekán deret kérnek* - mondták a parasztok a zsidókra és eme állítólagos cselekedetük miatt nagyon haragudtak rájuk. Szeptember 10-15. közt mindig *m e g f a g y* (azaz tönkremegy) a paradicsom, aztán jön a jobb idő. Ilyenkor ünnepelnek a zsidók, három nap, böjtölnek, szagolják a *b i r s a l m* át – tudjuk meg öKM-től az Úr 1980-as esztendejében, hogy s mint volt az 1920-as, 1930-as években. L. még *k u t y a*.

dézsza ~, *dézsza* fn. (kny.) Kettős magánhangzó Murádinál (VII). **Sz:** *Úgy esik, mintha dézsából öntenék* – szakad az eső.

d i á k o t t h o n l. b e n t l a k á s , i n t e r n á t

dianás üveg *dijanás üveg* kif. ’(sósbor)szesz üveg’. (rég.) Vajda megállapítja, hogy a régi Diana márkanévből csak a Diana-szesz maradt meg a helybéli köztudatban, a sósborszeszt nem ismerik (262).

dicsekedik *dicsekodik* tn. i. (kny.) *Né dicseköggyl! Hogy dicseköggünk...*

dicsér *dicsér, dicsír* ts. i. (kny.) *Né dicséjértök (az elnököt) ojan nagyon!* Murádinál (X) *dicsíri*.

dicséret *dicséret* fn. (kny.) *Dicséretöt érdemölsz!*

dicséretes *dicséretös* mn. (kny.) *Dicséretös, ahogy igyekszöl.*

dicsértessék ~, *dicsértessék* msz. (kny.) **Sz:** *Dicsértessék! Dicsértessék a Jézus Krisztus! Dicsértessék a Jézus! Dicsértessék Jézus Krisztus* – katolikus köszönések. Mire a válasz: *Mindörökké!* (avagy) *Mindörökké ámen*. Két-három évtizede még majdnem mindenki így üdvözölte egymást, ma csak a vallásos emberek, illetve a templom táján hallani. 2010-ben 81 éves asszony emlegeti: Kevermesen jártukban ráköszöntek a házuk előtti padon üldögélőkre: *Dicsértessék!* Mire a válasz: *Mindörökké!..* Hogy a kevermesiek egyike így folytassa: *Láccik, hogy nem idevalósiak, mer nálunk már a Csókolom járja!* Vőfélyversben így is elhangzik: *Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!* (Kovács 189). Leegyszerűsítve a vőfénykönyvben *D. J. K.*

dicsőség *dicsőségös* mn. (kny.) *A dicsőségös elftársak ellopik az országot.*

dicsőségesen *dicsőségösen* mn. (kny.) Régies alak az Aranytízünkben (HI).

didanc fn., szmn. 'szavajárás (nagymellű), illetve ragadványnév'. (tréf.) Egy férfi így nevezte a nagymellű nőt, *didanc*, a név rajta maradt (Kovács 206).

didereg *didörög* tn. i. (kny.) *Mit didörögsz?... Amikor rőszket az embör.*

didi fn. 'mell'. (tréf.) Különösen szoptató anyáé. Ragadványnév az ebből származó, erre (a nagy, nőies mellre) utaló *Didili*. L. még *mell*.

Didili szmn. 'nagymellű (férfi) csúfneve'. (tréf.) A kövérek, nyáron félmeztelenül járó, szőrös mellű, kissé lelógó csöcsű kanászt – *csürhést* – hívták *Didilinek* a XX. század derekán. L. még *duda*.

didörög l. *didereg*

differencia *diferencia* fn. (kny.) *Vót valami diferencija kösztük...*

dijanás üveg l. *dianás üveg*

dijós l. *diós*

dijósropogós l. *diósropogós*

dijót törnek l. *dió, só*

dinom – dānom l. *dīnom dānom*

dinnye fn. (kny.) Míg Szögedében (írja BS a szögedi szótárban, és Majláthfalván, tudjuk meg AV-tól) *dinnya*, nálunk csak *dinnye*, ami Kisiratoson fajtája szerint lehet sárga- és *görög dinnye*. L. még *zöld, tök, érett, apadt, lőríncs, savanyú dinnye*.

dinnyeföld l. *föld*

dió *dijó* fn. (kny.) *Lősz dijónk ölég.* A sőtörés nevű gyermekjátékot a falusiak *dijót törnek* megnevezéssel is illetik (Murádin XI). L. *diós, mandula*.

dióbél l. *mandula*

dióbél (palota) l. *vasfejű ember*

diós *dijós* mn. (kny.) *Dijós kalács, dijós tészta.*

diósropogós *dijósropogós* fn. 'házi kekszféle'. Vajdának említik ezt a süteményt (262).

dijótörés l. *dió*

diploma fn. 'díszoklevél, oklevél'. Sok egyéb mellett díszoklevelet is jelent e szó, például Árvai János 1970/1980-as évekbeli kordéversenyző I. helyezését, a kordéversenynyertességét igazoló *diploma* is ilyen. A románból (*diploma*).

disznó ~, *disznyó* fn. 'sertédisznó, illetve kártya ásza,

avagy egy gyermekjáték golyója'. „a *disznyót* levágtuk, s másnap t e k n y őstől vitték el” a kommunisták a gazdaembertől, akire ráfoglák, hogy kulák (Vajda 210). A *disznyó változatot* Kovács is említi (216). *Disznó* a magyar kártya ásza, l. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e. *Disznó* a k u s k a – d i s z n ó z á s nevű régi gyermekjátékban a lyukba ütendő golyó (labda) is (Vajda 100). **Sz:** *Berúgott, mint a disznó* – részeg, és sertédisznó módra viselkedik. *Kus disznó, nincs moslék! Kuskote!* – intik csöndre (elég durván) a hangoskodót, szólnak arra, aki (szerintük) fölöslegesen jártati a lepénylesőjét. *Úgy öszöl, mint a disznyó!* – hallod, amikor az édősanya rendre igyekszik tanítani az ételt magára kenő gyerekeit. **Km:** „A disznónak meg a fősvénynek holta után veszik hasznát” (Kovács 213), *A disznyónak mög a fősvénynek holta után vöszik hasznát* – s való: csak halála után jutunk a disznó húsához, a kuporgató fősvény vagyónához, tehát mindahhoz, amivel hasznat hoznak a családnak, mindannyiunknak. „Éhes *disznyó* makkal álmodik” (Kovács 216), *Éhös diszn(y)ó makkal álmodik* – nyomorúságodban miről álmodsz, ha nem gazdagodásodról, tele bendőrről?... „Nem disznó orrába való az aranypercec” (Kovács 218) – de nem ám, amikor az ól földjét, falát védő vaskarika illik az orrába! Azaz ami nem hozzád illő, felejtsd el. L. még a b á l, a n g o l, c a - c a, c o c a, c s ü r h e, D i d i l i, e m b e r, e r ő s z a k, h u r k a, k a n á s z, k a n á s z j á r á s, K a n á s z j á r ó, k a n i, k é t s z e m, k o c a, k o l b á s z, k o r p a, k u s k a, k u s k a b e, k u s k a d i s z n ó, k u s k a t e, k u s k a d i s z n ó, k u s k a d i s z n ó z i k, k u s k a d i s z n ó z ó, k u s s, l ú d, m a l a c, m a n g a l i c a, n y ú l, o l d a l a s, o r j a, p r e c c, p ö r z s ö l, s ü l d ő, s ü n d i s z n ó, t ö p ö r t y ú, z u g k a n.

disznócsürhe l. csürhe

disznóganéj, *disznógané* fn. 'disznótrágya'. *Mi lössz a disznóganévā?*

disznógyomor l. bendő, pucok

disznóherülés l. herélés

disznókvart kif. 'lapsorozat a magyar kártyában'. (rég.) Ugyanaz, mint az ászkvart. L. k v a r t.

disznópaprikás l. paprikás

disznóparéj *disznóparé* fn. 'gyomnövény'. Vagy csak egyszerűen p a r é (j). A disznó kedvenc zöld eledeleinek egyike. *Szötté disznóparét?*

disznópecsenye *disznópöcsönnye* fn. (kny.) L. p e c s e n y e.

disznóság fn. 'a disznóvágás termékei'. *Hosztá valami disznóságot?*

disznószőr l. sörte

disznótor ~, *disznó^ator* fn. 'disznóvágást lezáró esti lakoma, multság'. Többször nótázással, jókedvű mulatozással jár az egész napos disznóvágást záró lakoma. Néha zeneszerszám is előkerül. Kettőshangzó Murádinál (VII). Disznóvágást is jelent a *disznótor*. A vacsora vendége *disznótoroz*. L. még *cigány, erószak*.

disznótoroz l. *disznótor*

disznózás fn. 'pajkos gyermekjáték'. (rég.) A lányok lefogták a közjük keveredő fiút („Itt a disznó, fogjuk mög!”) és alaposan megnyomkodták (Vajda 47).

disznó l. *disznó*

diszpenzár fn. 'orvosi rendelő'. *Mögyök a diszpenzáriba*. Magyarán *röndölő* (l. *rendelő*). A beteggondozó jelentésű román szóból (*dispensar*).

díbol ts. i. 'rendetlenséget csinál'. L. *összedíbol*.

dícsér l. *dicsér*

dícséret l. *dicséret*

dícséretös l. *dicséretes*

dícsértesség l. *dicsértesség*

dícsír l. *dicsér*

dédőregapa l. *dédőregapa*

díj l. *adó*

dinomdánom *dinom-dánom* fn. 'mulatozás eszemiszommal'. Mesében is: „Csaptak is olyan lakodalmat, hogy hét éccaka meg hét nap tartott a *dinom-dánom*” (Kovács 61).

dísz l. *parádés*

díszeleg *díszölög* tn. i. (kny.) *Od díszölgött szégyönszömre*.

díszes *díszös* mn. (kny.) *Díszös társaság vót!* – amolyan jófélék. L. *parádés*.

díszített *díszített* ts. i. (kny.) *Avvā díszítették a Kolhozná a diadalkaput*.

díszölög l. *díszeleg*

díszös l. *díszes*

doamna l. *domna*

dob (i.) l. Az opletány szókinccse, *eldob, ledob*

dobolás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Godó Mihályjézustársasági atya említi visszaemlékezésében mint a XX. század elején Kisiratoson űzött gyermekjátékok egyikét (19). Vajda Noéminál a megfejtés (77): a bújócskát hívhatták *dobolás*nak is, mert hogy „kidobolták az elbúvókat”. Az ÚMTsz szerint a *dobolás*di egész más: ütlegetéssel járó játék (I/996). L. *kidobol*.

Dobó szmn. 'nagyhasú férfi csúfneve'. (tréf.) Ragadványnévben: kövér ember, nagy pocakja mint a *dob* – magyarázzák (Kovács 207).

dobókocka l. gurító

dobszerda *dopszërda* fn. 'mondókában elhangzó szó'.

S z i t a -szita, píntök, szerelömcstörtök, dobszërda.

dohán l. dohány

dohány ~, *dohán* fn. (kny.) *Míjen dohánt szís(s)z?* L. még (az alábbiakon túl) ágy, aláhúz, aláhúzás, Bagi, bagó, bagózik, báláz, bálázás, bálfa, beáll, beállít, befoltoz, befűlik, begyullad, bojt, bőgő, bőgőzik, csomó, csomó farka, csomó feje, csomó hasa, csomóz, csoma, fogó, gányó, gyulladt dohánylevél, *D o m b e g y h á z a*, *h a l v á n y s á r g a* levél, *h a l v á n y z ö l d* levél, *h o p p*, *k a c s* levél, *k a n c s a r o d o t t*, *k a n c s a r o d o t t* levél, kis- kihányás, kocsány, kuka, kukás, lyukat fúr, lyukat töm, madzag, megveti az ágyat, nagy- kihányás, odaszorítja a földet a dohánypalánta tövéhez, őszbarna levél, piros levél, piros- rongyos levél, puhul, rendes, sárga levél, sárga- rongyos levél, simogatni, sötétbarna levél, szakaszt, szakasztos, szedés, szelemen, szergyia, színdohány, szűzdohány, tetejéz, tetejézés, tömő, tutaj, válogat, válogatás, vizet önt, zsinóros dohány, zsíros.

dohány alja *dohán ajja*, *dohány ajja* kif. 'a dohányszál két-három alsó levele'. *A dohány ajja nem jó, félig mög van sülle* (SI). L. még le dobja, meg sül.

dohány bugája ~, *dohán bugája* kif. 'dohányvirág'. *Mikor kigyün a dohány bugája, le köll törni, hogy érjenek a levelek* (SI). L. buga.

dohány sinor fölolvassása l. dohányzsinór, fölolvassás

dohány teteje ~, *dohán teteje* kif. 'a dohány felső levelei és hajtása'. *A dohány tetején kicsi a levél mán* (SI). L. t e t ő.

dohánybála ~, *dohánbála* fn. 'egymásra rakott, összedrótozott és lenyomtatott csomókból álló, kb. 60-70 kg súlyú dohányköteg'. Vagy csak egyszerűen *bála*. *A dohánybála akkora, mint az asztal lapja* (SI).

dohánybojt *dohánbojt* fn. 'a dohány része (bajsa?)'. „*A dohánnak a bojtja* – ezt csavarták papírba, így *c i g e r e t t á z t a k* a gyerekek” (Vajda 35). L. b o j t.

dohánybőgő ~, *dohánbőgő* fn. 'fából készült, fogakkal ellátott gereblyeszerű, dohányültetés előtt a barázdák, illetve a sorok kijelölésére szolgáló eszköz'. *Hogy az utak el ne görbüjjenek,*

szélső foga abba a barázdába mén, amejik éccör mán meg vót húzva (SI). L. b ő g ő.

dohánycsomózás ~, *doháncsomózás* fn. 'a dohánylevelek egybekötése, illetve ezek tartott mulatság'. *Dohánycsomózás*nál nagyban folyt a mesemondás (Kovács Monogr). Az azonos színű és méretű dohánylevelek egy helyre rakása és a levélkötegek elkészítése, a *Csomózás után, január elején* – a dohány – *beszálítódott* (SI) Aradra. „Csomózáskor Kovács Jánosnál öreg Lévai Ferenc csak *hermonikázott a kispadkán*, azért, hogy a *banda* el ne aludjon. 8-10-12-en is összejöttek. A vége felé (4-5 hét) már fáradtak voltak, álmosak, megunták az ülést. S ekkor... egyet-kettőt perdültek, hogy ébren tartsák a többi” (Kovács Monogr).

dohánycsősz ~, *doháncsősz* fn. 'finác (azaz pénzügyőr)'. (rég.) *Gyühetött a dohánycsősz...*

dohányfa ~, *dohánfa* fn. 'fafajta'. *Három dohánfa* (van) a *Tódásvégi körösztnél* (1982).

dohányföld *dohányföd*, *dohánföd* fn. 'ahol a dohánytermesztés folyt, szakszerűbben dohánytábla'. *Dohánföggyn...* 1843-ban az uraság minden numerosos kertésznek négy *jugerum* (lác) dohánnyal való beültetését írja elő (HD). L. *dohánytábla*.

dohányfűrő *dohányfűrű*, *dohánfűrű* fn. '25-30 cm hosszú, keményfából készített, hosszú nyeles eszköz, amellyel a dohánypalántának ültetésekor lyukat fúrnak: fűrő'. *A dohányfűrűt kéccör köll a földbe szúrni* (SI). „Ültető fa – fűrű” (Kovács Monogr).

dohányfűzés ~, *dohánfűzés* fn. 'a leszedett dohánylevelek zsinorra fűzése'. *Dohányfűzéskor szoktak mesét mondani vagy danóni* (SI). L. *dohányt fűz*.

dohányfűzőtű l. *dohánytű*

dohánygazda ~, *dohángazda* fn. 'dohánytermesztéssel foglalkozó földműves, gányó'. *Nálunk, Iratoson sok dohánygazda vót* (SI).

dohánykacs ~, *dohánkacs* fn. 'a főhajtás helyén sarjadt mellékajtás'. *Három-négy kacsból a legszöbbitet möghagyujuk* (SI).

dohánykapálás ~, *dohánkapálás* fn. 'a dohánypalánta körüli föld elhúzása illetve visszahúzása'. *A dohány második kapálásakor mind a krumplinál a földet visszahúzzuk a tüvekre* (SI).

dohánykert ~, *dohánkert* fn. 'a dohánypalánta nevelésére készítetett melegágy'. *A dohánykert a paradicsomos végibe vót* (SI).

dohánykertész ~, *dohánkertész* fn. 'a dohánytermesztés munkálataira fölfogadott bér munkás'. *A gazda egy lác földet adott ki a dohánykertésznek* (SI). *Dohánkertészők vótak*.

dohánylevél l. *babos levél*, *gyulladt*

dohánylevél, halványsárga levél, halványzöld levél, kacslevél, kancsarodott levél, kihányás, kis–kihányás, nagy–kihányás, őszbarna levél, piros levél, sárga levél, sárga–rongyos levél, sötétbarna levél

dohánymadzag ~, *dohámmadzag* fn. '4-5 m hosszú, közepes vastagságú gyári készítésű madzag, amelyre a dohányleveleket fűzik'. *Vót ennél vékonyabb, vagy valamivel vastagabb madzag is.* Hívják *dohányspárgának* is (SI).

dohánypajta ~, *dohánpajta* fn. 'a levelek fölfűzésére és szárítására használt helyiség'. Mint Salamon Ida tanárnő dolgozatában lejegyezte, padlása nincs, de a tető alatt szellőztethető, több változata van: egy szakasztos pajta, két szakasztos pajta, három szakasztos pajta, négy szakasztos pajta aszerint, hogy hány ágas van benne. – *Van még a faluba vagy negyven-ötven dohánypajta, csak másra használják.* Vagy egyszerűen csak *pajta*.

dohánypalánta ~, *dohánpalánta* fn. (kny.) L. odaszorítja a földet a dohánypalánta tövéhez.

dohányspárga l. dohánymadzag

dohányt fűz ~, *dohánt fűz* kif. 'a tűt áthúzza a levél kocsányán, majd több levelet egyszerre ráhúz a zsinórra'. *Szödés után bevitték a pajtába és akkor délután felfűződött* (SI). (A „bevitték”, gyanúnk szerint, belehallás, a faluban halható sima „bevitték” helyett.) L. d o h á n y f ű z é s.

dohányt szed *dohányt szöd*, *dohánt szöd* kif. 'érett dohányleveleket kézzel letép'. *Ha a dohányt valaki melegbe szögte, akkor begyulladt* – l. ott. (SI)

dohányszedés *dohánszödés*, *dohányszödés* fn. 'érett dohánylevelek letépeése, hónalj alá tévése, majd csomóba rakása'. *A dohányszödést akkor csináltuk, amikor hűvös vót* (SI).

dohánytábla ~, *dohántábla* fn. 'dohánnyal beültetett földdarab'. *Amikor a palántákat ültettjük a dohánytáblába, pásztánként haladunk előre* (SI). L. d o h á n y f ö l d , p á s z m a.

dohánytőke ~, *dohántőke* fn. 'a dohányszál törzse'. *Ha a dohánytőkét nem tetejeznénk el, két és fél méterre is megnőne* (SI).

dohánytű ~, *dohántű* fn. 'vékony – nyílveessző alakú – fémszál, amire fölfűzték a dohánylevelet'. *Dohántű*, vagy *dohánfűzőtű*. A XIX. század eleji községi pecséten dohányertész emberalak egyik kezében dohánylevelet, másikkban (jó hosszú) *dohánytűt* tart. Salamon Ida így írja le a *dohányfűző* tűt: „60-70 cm hosszú, drótvastagságú, késszerű, éles hegyű tű.” S az általa lejegyzett mondat: *egy madzagra három tűvel fűznek dohányt*.

A Tájházban szép összeállítás látható a *dohántűkből*.

dohányzsinór ~, *dohánzsinór, dohány sinor* fn. 'kenderből készült gyári zsinór, illetve dohánymennyiség'. A *zsinórra* kötött szalagocskák a palánták helyét jelölik, írja Salamon Ida, akinek a helybéli dohányos gazda azt is elmondta: *Mikor az ültetэшөн kezdünk, húzunk egy dohányzsinórt igényösen*. A Szalbekné Török Zsófia asszonyság és a kertészközség lakói közt 1843-ban született Eggyező Levél szerint a haszonbér felét „mindenkor őszkor a *dohány sinor* f e l o l v a s á s a alkalmával” kell megfizetniük (HD).

doktor fn., szmn. 'felcser, illetve csúfneve'. (tréf.) Az igazi doktorok mellett *doktornak* tisztelték, míg élt, Kása Antal felcsert, falumúzeumalapítót, műkedvelő régészt is – nem ok nélkül – az iratosiak.

dolgos *dógos* mn (kny.) *Dógos a mönyecske...*

dolgozik *dógozik* i. (kny.) *Dógozok, dógozzatok, dógozzon, dógozna, dógoznák...* (Murádin V). *Az embőr agyondógozi magát. Km: Aki nem dógozik, ně is ögyön; ...ně is egyék; ... ně is ögyék* – dologtalannak nem jár kenyér.

dolog fn. (kny.) *Dógom, dóga, dógotok...* Az újabb évtizedekben elterjedt a kettőshangzós változat, így hallani pl. így is: *Mönnyenek a dó^ugukra! Dó^uga...* **Sz:** *Büdös neki a dolog; Büdös a dolog, ugye?* – nem fűlik a foga a munkához, utál dolgozni. L. m u n k a.

dologtelhetetlen mn. 'arra mondják, aki abba nem hagyja a munkát'. (ritk.) *Boriska ura Németországba dologtelhetetlen*. A szögedi tájszótár csak a „dologtöhetetlen”-t üsmeri, aminek a jelöntése 'munkaképtelen' (BálintSzótár I/292). Ennek a példájára születhetett Iratosunkon a *dologtelhetetlen...*

d o m b l. **S c h n e i d e r – h a l o m** (Kisdomb), **S z ő l ő s – h a l o m** (Nagydomb)

Dombegyháza *Dombëtyháza* fn. 'szomszédos Csanád megyei falu neve'. **Sz:** *Dombëtyháza, Kevermes, / légy irgalmas, kegyelmezz! ...kegyelmes!* – mondogatták az iratosiak búcsú táján arra utalva, hogy mentse meg őket az Ég a szomszédfalusi legények vadulásától. 1944-ig, amíg úgy-ahogy átjárhattak egymáshoz búcsúba, búcsúi bálba is a kettévágott (két országba igazított) Csanád megyei tájon élők. Falucsúfoló. Ugyanerre a mondókára egy dombegyházi származék (Budapesten) 2014-ben így emlékezik: „Nagylévés és Kevermes, / Légy irgalmas, kegyelmes... Igen sűrűn mondogattuk, ha valami ellentábor közelített meg minket. Hogy miért, ... válaszunk az volt, hogy ha felnőttek rákérdeztek: Csak!, vagy az hogy: Dohányért...” Dombegyház(a) népi neve **L é v é s**.

dombegyházi l. lévősi

domna ~, *doamna* fn. 'asszony'. *Szőke, vagy barna a domna?* Hallani a romános *doamna/doámna* alakban is. A románból (*doamnă*).

domó fn. 'pulyka'. (ritk.) Murádin (VII) említi. Egyéni szóhasználat lehet, s máshol sem leljük nyomát; Szögedében *domó* a kenyér gyürkéje (BálintSzótár I/293). 2011-ben kekecsi, tódási, nagyfalusi, gyöpszéi, zsilléri öreget és fiatal faggatunk, sosé hallották.

doppingol l. cuppingol, tuppingol

dopszërda l. dobszërda

dormitor fn. 'hálószoba, hálóterem'. (ritk.) R. szó nyomán (*dormitor*). Néha a katonaságot járt emberek történeteiben fordul elő.

Dorobánc fn. 'Kisíratos újabb román neve'. Az addig Csanád vármegyei falut 1919-ben megszálló havasalföldi román király *dorobánc* („darabont”) ezredének az emlékére nevezték el Kisíratost a regátiak 'a helybéliek kérésére' Dorobáncnak (*Dorobanți*). Az iratosiak a hosszú évtizedek alatt megszokták, hogy így említik falujukat a románok és a Kisíratost nem ismerő magyarok, ma már Dorobáncnak is mondják falujukat. A Csucsu-korszakban szinte csak így említették maguk is a helység nevét, s meglepte őket, ha a hazalátogató anyaországiak – nem alkalmazkodva a változáshoz – Kisíratost emlegettek. 2004-ben a község visszanyerte közigazgatási önállóságát, azóta újra teret hódít az eredeti *Kisíratos* elnevezés. Az igazi *Dorobanți* Konstanca mellett fekszik. „Irațoșu(l) Mic” a falu neve a környékbeli románság ajkán a havaselvei király katonáinak megjelenése előtti időkben – 1925-ig, amikor Bukarest úgy döntött, a továbbiakban az őseredeti ókiráltság *Dorobanți* a falu neve.

dorobánci mn. 'kisíratosi'. Újabban ismét hallani az ősi *kisíratosi, iratosi* önmegnevezést, a *dorobánci* szót egyre ritkábban. L. még *Dorobánc, Kisíratos*.

Dorobánci stáció l. *stáció*

Dorobanți l. *Dorobánc*

dorong ~, *durung* fn. (kny.) *Elővötte a durungot, oszt jó elkente.*

doszár fn. 'irattartó, iratcsomó'. *Vödd elő a doszárt...* Átvétel a románból (*dosar*).

Dóciné szmn. (kny.) **Sz:** *Dóciné ládája – mindönt beledobának láda.* (tréf.) „Olyan láda ez, amelyben a limlomot tartják, melyre szükség lehet, pl. anyagvéget, olyan dolgokat, amiket nem tudsz máshova tenni, mert igazából nincs sehol helye” – fogalmaznak (Vajda N.). Máskor: „Dóciné rendetlen

asszony volt, de nem valóságos személy, legalábbis nem falubeli lehetett... A stafírungos ládába dobáltak be mindent, az volt a Dóciné ládája.” Debrecenben a földre tett ruhaneműre, illetve a kidobni való holmira mondják (Kálnási 61). „A Dóciné ládájába van”, mondják Szögedében az olyan tárgyra, amelynek nincs helye, rendetlenül a földön hever (BálintSzótár I/288).

dóga l. dolog

dógos l. dolgos

dógozik l. dolgozik

dólé ~, *dó^ulé* fn. ’gyermekjáték, ill. a játék eszköze’. (rég.)

Maga a *dólé* mindkét végén hegyes, arasznyi fa-, illetve gallydarab volt. „Nekünk nem vót *röndös dólénk*, hanem csutkából vótak egy-egy darabok, és akkor letörtük a fának a vastagabb ágát. A röndös *dólé* meg vót csinálva fából ilyen hosszúkasra faragták mög, azt a szüleink csináták mög. És akkor vastagabbúl vót a botja is megcsinálva” (Vajda 48). Az aradi magyarság körében jól ismert gyermekjáték 1912-ben (Arad 305). Kovács Ferenc 1950-es évekbeli leírása szerint a *dólé* 15-20 cm-es hegyes végű fadarab, amelyet 1 m-es bottal ütnek meg (KovácsMonogr). Ami Kisiratoson *dólé*, Aradon bige, a románnak meg bigă (Vajda 234). Murádin (XI) említi a kettőshangzós változatot. L. k i l y u k a j t.

dólés fn. ’*dólézó, dólét játszó személy*’. (rég.) „Vót egy kör. És abba át a *dólés*, akinek vót egy bot mög egy ilyen fa (*dólé*). És azt elütötte, és annak a többinek bele köllött a házba dobni” (Vajda 171).

dólésbot *dólézsbot* fn. ’a *dólézás*nál használt hosszabb bot’. (rég.) A kb. 1 méter hosszú *dólézsbot* másképpen *bot*, ü t ő b o t (Vajda 48, 50, 167).

dólézás fn. ’népi gyermek csapatjáték’. (rég.) *Bottal ütik a högyös fa dólét, a vesztesöknek kézzē köll elkapniuk*. Már csak a legöregebbek emlegetik meséikben, igaz történeteikben a valaha volt gyermekvilág e játékát.

dólézik tn. i. ’*dólé* nevű játékban részt vesz”. *Od dóléztunk a kizsgyöpön*.

dó^uga l. dolog

dó^ulé l. dólé

dózecsecsincs fn. ’huszonöt’. Román botütéses büntetés az első világháborút záró megszállás első napjaitól. „Huszonöt” nevezetű változata Magyarhonban a valamivel korábbi jobbágyvilágban volt ismeretes. A XX. században a trianoni típusú műveltség egyik megnyilvánulása tájainkon. Emlegetik *huszonötként* is. *Mökkapi a dózsecsecsincsöt. Huszonötöt a seggire!* A r.-ból (douazeci și cinci).

döccen l. huppan

dög fn. 'betegség, illetve állati tetem'. **Sz:** A *dög* essön a fejedbe (Vajda N.). *Büdös, mint a dög* – az adott dolognak igen rossz lehet a szaga, ha ilyet mondanak rá!

Dögész szmn. 'ragadványnév'. Eredeti mesterségét illetően hentes és mészáros csúfolódó neve a III. évezred elején.

döggödör fn., hn. 'dögtemető'. A falu határában kettő is található, megnevezésük az adott dűlő szerint: *Szvergyáni döggödör*, *Zábrányi döggödör*. L. dög té r.

Döggödörút hn. 'határbeliföldút az ábrányi dögtemetőhöz'.

dögevel *dögivel*, *dögivē* hsz. 'böven'. (tréf.) *Dögivē vót ott...*

döglik tn. i. (kny.) (durv.) *Ott döglik...* – lustálkodik. A jószág döglik, ám ha emberre mondjuk, durvulunk. **Sz:** *Dögöltél vóna mög! Hogy dögöltél vóna mög...* *Dögøj mög* – átkozódik az itteni ember s asszony is, ha valaki nagyon ellenére van. *Tuggya, hogy mitül (mitű) döglik a légy* – eligazodik a világban. L. megdöglik.

dögrovás fn. 'rosszul vabn, beteg'. (tréf.) **Sz:** *Dögrováson van* – mondhatják arra, aki gyöngélkedik, rosszul érzi magát, betegeskedik.

dögtemető l. döggödör, dög té r

dögtér *döktér* fn., hn. 'dögtemető'. A falu határában lévő hely, ahová az elhullott állatokat temetik. *Szvergyáni döktér*, *Zábrányi döktér*. Döggödör is.

döllő l. dűlő, dűlőút

döngöl l. furkóz

dönt l. földönt, ledönt

dörgés l. mennydörgés

dörgöl ts. i. 'dörzsöl'. *Dörgöli a gyerekek ruháját* – mos. **Sz:** *Dörgöld az óra alá!* – olvass be neki. L. megdörgöl.

dörgölődzik *dörgölődzik* tn. i. (kny.) *Nē dörgölöddzön mán annyira!*

dörög l. mennydörög

dörője l. derelye

dől l. ledől, nekidől

drágakű l. kő, rubint

draku ~, *draku* fn. 'ördög'. *Vigye el a draku!* A románból vett kölcsönszó (drac, dracu). Az Arad megyei magyar népnyelvben régóta ismert (Arad 302). L. ördög.

drótostor *drótustor* fn. 'ostor drótból' (rég.) *Rúzsza Sándor a drótustorral a Szabactság térről beszorította őket a kis uccákba, osztán nyírjad!* – regélik 1980-ban, hogy s mint esett volna 1849-ben Aradon a pecsovicshad betyárok általi kiverése.

Drótfonással – drótkerítés-készítésével – a XX. század elején foglalkoztak a faluban (KovácsMonogr). L. o s t o r.

drótostót fn. 'drótos'. (rég.) Valaha a falut is járták a hibás edényeket javító *drótos tótok* (KovácsMonogr). L. t ó t.

drukkol i. 'falvédőt mintáz'. (rég.) Aki *d r u k k o l á s t* készít, mondják, hogy *drukkol*.

drukkolás fn. 'kék minta a falvédőn, illetve mintázás'. (rég.) A faluban parasztasszony *drukkolt*: a falvédők kék mintáját a maga készítette sablonokkal rányomta a vászonra – magyarázza Almási Béla a tájházban kiállított *drukkolások*nál.

drusza fn. 'azonos nevű férfiú, ill. cimbora'. *Gyűtt a druszád...* C i m b o r á n a k i s m o n d j á k.

duda fn. '(pásztor) szarukürt'. (rég.) „Régön, nagyon régön mindég a szögény embör vót kanász vagy gulyás. Fújta a *dudát*, a szarukürtöt, végig az utcán, s mikor hallotta a nép, engedték ki a disznócsürhét. Mikor odaadta a kanász, belefújhattunk, vagy elloptuk: kiakasztotta a g é m r e, odalopóztunk, s akkor elloptuk az öregtől. Ú á t a l á b a n c i g á n y v ó t.” (Vajda 51) – személyösen D i d i l i.

duda fn. 'fúvós hangszer'. Lagziban (1980) berekeszti a szakszofonos banda a muzsikát s ezzel a táncot, mire föl a még táncolhatnéktől gyötört férfiú fölrikkant: *A ménkű esne a dudádba bele!* – azaz (búrduda híján) bármiféle fúvós hangszerszám dudaszámba veendő. Aki fújja-nyomja, a *dudás*. **Sz:** *Ojan, mint a duda!* – kerek, kövér... L. b ő r d u d a, d e r é k s z í j, n a g y d u d a, s z a k s z o f o n, s z a k s z o f o n o s.

dudacserép fn. 'kúpcserép'. (Murádin IV).

dudás mn., fn. 'aki a fúvós hangszert fújja'. L. d u d a, b ő r d u d á s, n a g y d u d á s, s z a k s z o f o n o s.

d u d o r l. r ü c s ö k

d u f l a l. d u p l a

d u f l a v i j o l a l. v i o l a

dug *gyug* ts. i. 'kny., és szeretkezik'. (Az utóbbi jelentéssel durva.). Mesében: „*Gyugja* el rögtön” (Kovács 76). „A dugás nálunk is *gyugás*, de ez nem arra a 'dugásra' értendő,... hanem csak pl. *gyugóhúzó*, *parafagyugó*; mindön lukat *gyugtunk*, de a mostani 'gyugás' nemrég kapott jelöltségöt. Manapság már nálunk is *gyugnak*, főleg a fiatalok, az öregebbek inkább csak üvegöt (pálinkásat, vagy borosat)” – AV. L. l e d u g.

dugás *gyugás* fn. (kny. + szeretkezés). L. d u g.

dughagyma *gyukhajma* fn. (kny.) *Van gyukhajmátok?* L. h a g y m a.

dugó ~, *gyugó* fn. (kny.) *Hun a gyugó?!* L. p a r a f a d u g ó.

dugóhúzó *gyugóhúzó* fn. (kny.) *Elővötte a gyugóhúzót?*

dunc fn. 'kis fonott kalács'. Virrasztóban és halotti torban vajlingból, vagy kosárból osztogatják, osztogatik. L. *dú c, dunszt, kalács*.

duncol l. *dunsztol*

duncolás l. *dunsztolás*

duncosüveg l. *dunsztosüveg*

dunna l. *dunyha*

dunnahaj l. *dunyhahaj*

dunnatok l. *dunyhatok*

dunszt *dunc* fn. 'befőtt'. 2010-ben 81 éves asszony magyarázza: *dunc* a *duncolással duncosüvegbe* télire eltett *befőtt*, míg a frissen fölhasznált befőtt neve *kompót*.

dunsztol *duncol* ts. i. 'gőzöléssel befőz (gyümölcsöt)'. *Duncoli a befőttet...*

dunsztolás *duncolás* fn. 'befőzés gőzöléssel'.

dunsztosüveg *duncosüveg* fn. 'befőttesüveg'. L. még *borkán*.

dunyha *dunna* fn. (kny.) *Bebújtunk a dunna alá*.

dunyhahaj *dunnahaj* fn. 'dunnahuzat'. Murádin (VI) és Vajda (180) is jegyzi.

dunyhatok *dunnatok* fn. (kny.) „A *dunnatok* vagy *fehértok*, amibe a tollat rakták. A tok keményebb anyag volt, erre jött a *dunnahaj*” (Vajda 180).

dupla *dufla* mn. 'kétszeres'. *Dufla vijola*: csokros viola, l. *viola*.

durák l. *borjú, durákozik*

durákozik tn. i. 'durák nevű kártyát játszik'. (rég.) *Régön durákosztunk...* Ugyanaz, mint amikor *borjú* nevű kártyajátékot űzve *borjúz/i k* valaki.

duritmars fn. (kny.) **Sz:** *Duritmars húsz bele aki szagul!* – mondás a *máriás* nevű kártyajátékban, tudjuk meg Kása Antaltól, a falu tájházának kártyabarát alapítójától 1979-ben. A ma is játszott ultiban úgyszintén elhangozhat.

durkál l. *összeturkál, turkál*

durrancsos mn., fn. 'nép gyermekjáték'. Vajda gyűjtésében fordul elő e kifejezés (51). *Durrantós játéknak* 2013-ban mondja egy helybéli férfiú. Lyukas belsejű kulcsba tömött gyufamérget szöggel robbant föl a gyerek...

durrantós l. *durrancsos*

durrog tn. i. 'karikással csap'. Vajda jegyzi föl (81, 262).

durrogni (karikással) l. *karikás*

durrogtat *durroktat, duroktat* tn. i. 'ostorral, karikással csap, durrant'. (rég.) A fiúk, játékból, „itt *durogtattak* a kapu előtt” (Vajda 87).

durung l. dorong

duzzog l. pukkaszkodik

dúc fn. 'fonott kalács'. Pl. lagziban ehetnek belőle a kisiratosiak. Mesében: a dúc árkot varázsol, kutyává változik a hős védelmében (Kovács 51). L. még dunc, fonott kalács, kalács, kiforrás.

dúr l. összetúr, széttúr, túr

düledezik *düledözik* tn. i. (kny.) *Ez má düledözik... (E mán düledözik!)*

düledező *düledöző* mn. (kny.) *Mán döledöző tanya sincs a határba.*

dül l. eldől

dülő *düllő, döllő* fn. 'határrész'. (kny.) Hallani valamennyi változatát: *Iratos-ajji düllő* (a l j), *Borsi dülleje*, *Bóni – döllő*, *Falu – dülő*, *Hajzler – dülő*, *Halom-dülő*. L. még *Kettős – kút* (-idülő), *Mironi csatorna* (Miron-dülő), *Ötvenhektár – dülő*, *Schneider – birtok* (Schneider-dülő), *Sofőr – dülő*, *Stáció – dülő*, *Sürgöny – úti dülő*, *Szalbek-dülő*, *Szólómenti*, *Toldási kertaljai dülő*.

dülőút ~, *düllóút, döllóút* fn. (kny.) Vagy csak egyszerűen *düllő... Azon a döllőn bemész... A düllóút mindig földút.*

dűt ts. i. 'önt, tölt, dönt'. *Dűzsd bele! Sz: Dűccsünk tiszta vizet a pohárba!* – ne köntörfalazzunk... (Vicesen is hallható: *Dűccs tiszta vizet a findzába!*) L. még földút, ledút...

e msz. v. isz. 'rámutatással nyomatékosított szerepben'. Mesében: „E mán nagy szerencse” (Kovács 46), „Itt van e” (Kovács 25). *E mán döfi... Itt, e!* (Vajda 262). *Ehun e!* – l. ehon.

ē köl(l) mönnyön l. el kell menjen

ē- l. el-

-e –ē hsz. (kny.) *Csináltacc-ē... Fogadja-jē az embört?*

eb fn. (kny.) **Sz:** „Eb aki bánja” – mondja, mert nem bánja a mese hőse, mi történt (Kovács 51). *Köti az ebet a karóhun* – nem enged az Istennek sē!

ēbaszarint l. elbaszarint

ēbaszkurál l. elbaszkurál

ēbatramoskodik l. elbatramoskodik

ebbúl l. piros-rongyos levél

ebédel *ebédöl* i. (kny.) *Mit ebédöltök? Ebédőtök... L. megebédel.*

ebédi evés ~, *ebédi övés* kif. 'ebéd'. (rég.) Mesében: „az *ebédi evésnél* is gyatrább” (Kovács 101).

ēbóbiskodik l. elbóbiskodik

ecet fn. (kny.) *Ecetöt is hozz!* **Sz:** *Savanya, mint az ecet.*

ecetes *ecetös* mn. (kny.) *Ecetös uborka.*

ēcsöndösödik l. *elcsöndesedik*

ēcsöppen l. *elcsöppen*

ēdángál l. *eltángál*

ēdanol l. *eldanol*

edény l. *vájdling*

ēdob l. Az opletány szókinccse (eldob)

ēdől l. *eldől*

ēdúr l. *eltúr*

ēdül l. *eldül*

ēfelejt l. *elfelejt*

ēfeletközik l. *elfeledkezik*

egér l. *bőregér*

egérlyuk *egérjuk, egérluk* fn. (kny.) Mesében: „Még az *egérlukban* összegyűjtött búzát is hazavitték a zsebükben” (Kovács 79). L. *lyuk*.

egész ~, *egísz* mn., hsz., fn. (kny.) *Egísz úton monta a magáját.*

egészséges *egésségös* mn. (kny.) *Szép egésségös gyeröke lött! Egésségös embör...*

egrecíroz *egrecéroz* i. 'parancsolgat, ráncba szed'. *Në egrecérozátok az embört!*

egrecírozás *egrecérozás* fn. 'parancsolgatás'. *Elegöm lött az egrecérozásbul.*

egrecíroztat *egrecérozttat* ts. i. 'parancsolgat, erőszakosan irányít'. *Mit egrecérozttatjátok Janit?! Nem kér belülle.*

egres l. *büszke*

egy *ëggy* szn., ne. (kny.) *ëggyet së! Gyütt ëggy asszony...*
L. Az opletány szókinccse, egykutya, egyszeregy, egyszóval, huszonegy, mindegy.

egy szakasztos pajta *ëty szakasztos pajta* kif. 'egy ágassal épített dohánypajta'. L. *á g a s, d o h á n y p a j t a, s z a k a s z t.*

egy-egy *ëggy-ëggy* nm. (kny.) *ëgynek-ëgynek sikerült...*

egybe- *ëgybe-* ik. (kny.) *ëgybeolvasod?...*

egyedem-begyedem ~, *egyedöm, begyedöm, ëgyedöm-bögyedöm* msz. 'kiolvasó mondóka szava'. „Egyedem, begyedem kender-tánc... *Egyedöm, begyedöm, tenger táj...*” (Vajda 75). Szögedében „*ëgyedöm-bögyedöm, tengörtánc, / hajdú sógor mit kívánsz...*” (BálintSzótár I/313).

egyedül *ëgyedül* hsz. (kny.) *ëgyedül nem boldogul az embör.*

egyel *ëggyel* ts. i. (kny.) *Ha végzőttél az ëggyeléssë, begyühecc.*

egyelőre *ëggyellőre* hsz. (kny.) *Ëggyellőre még itt laksz...*

egyenés *ëgyenös, ëgenës, ëgyenës, ëgenyës, igenyös, igenös* mn. (kny.) Az egyenes szót kétféleképpen használják ma is: *igenyös*, vagy *ëgyenös* (AV). *Ájj igenyösen...* Az *ëgenëst, ëgyenëst, ëgenyëssent* jegyzé Murádin (IV) is. L. *hengerel*.

egyenest *igenyöst, ëgyenöst, egyenöst* hsz. 'egyenesen'. Csak *mönny igenyöst...*

egyenget *ëgyenget, ëggyenget* ts. i. (kny.) *Ëggyengetöd az úttyát.*

egyenletes *ëggyenletös* mn. (kny.) *Ëggyenletösen halattunk.*

egyenlőre *ëggyellőre* hsz. (kny.) *Ëggyellőre még én vagyok az apád!* – szól a szülő a rakoncátlan, apjára nem hallgató gyerekekre.

egyenruha l. mündér

egyes *ëggyes* mn. v. fn. 'osztályzat; egyke; kürtösi vonatnév'. *Ëggyest nálatok adnak... Ëggyes gyerek, ëggyes lány. Így mongya a nóta is: Ëggyes fia vagyok én az anyámnak, / Mégis besoroztak katonának. Kürtösről déli egy órákor induló aradi vonat az ëggyes: Az ëggyes vonathoz mék. Gyüsz az ëggyeshön?* Helynevekben: *Ëggyes brigádiroda, Ëggyes farm, Ëggyes ötvenhektárja, Ëggyes pipacsosa, Ë g g y e s – k ú t*. L. *huszonegyes*.

Egyes brigádiroda *Ëggyezs brigádiroda* hn. 'helynév'. (rég.) A kolhoz idején *Ëggyezs brigádirodaként* emlegetett Malom utca–Nagyfalu sarki épület 2015-ben Gál-bót (vagy ahogy a Jelön újság írja, Gál – b o l t).

egyes-egyedül *ëggyes egyedül, ëgyes-ëgyedül* hsz. (kny.) *Ëgyes egyedül úrá vótam kíváncsi!*

Egyes-kút *ëggyeskút* fn., hn. '(egyszerű) kút a határban'. Helynévben őrződött meg. Egyszerű, kútágassal vizet nyerő baromkút, szemben a *k e t t ő s - k ú t* tal, l. ott.

egyesével *ëggyesivē* hsz. (kny.) *Ëggyesivē adogazsd!*

egyesület *ëggyesület* fn. (kny.) *Ëggyesületöt alakítottak.*

egyetem *ëgyetöm* fn. (kny.) *Ëgyetömre möhet.*

egyetért *ëgyetért* tn. i. (kny.) *Ëgyetértöttem veletök, oszt mire jutottunk?*

egyetlen *ëggyetlen* mn., fn. (kny.) *Ëggyetlen embör állt mellénk... Ëggyetlenöm!*

egyetlenegy *ëggyetlenëggyeszn., mn.* (kny.) *Ëggyetlenëggy hibát vétöttem...*

egyezik l. beleegyezik

egyezkedik *ëggyeszködik* tn. i. (kny.) *Ëggyeszködni*

kezdött...

egyező levél *eggyező levél* kif. 'szerződés'. (tört.) Az uraság és a község 1843-as szerződése – és a többi is – *Eggyező Levél*ként jegyeztetett. A pártbért illetően viszont *Kötelező Levél* foglalja össze 1836-ban Kis-Iratos és Almásy Nagy-Iratos községek, illetve a kisiratosi plebánia megállapodását (HD).

egyéb *ögyéb, ögyébb* nm. (kny.) (rég.) *Van ögyéb dóga?! Ögyebünk sincs...*

egyféle *etyféle* mn. (kny.) *Hányféle bor vót? – Etyféle. Ménösi.*

egyfelől *etyfelől* hsz. ((kny.) *Etyfelől gyűhetnek.*

egyfolytában *etyfojtába* hsz. (kny.) *Etyfojtába hazudik!*

egyforma *etyforma, etyfurma* mn. (kny.) *Etyfurmák ezök... Etyformán, l. csomó. L. még f o r m a.*

egyfurt *ety fúrt* hsz. 'folyton-folyvást, egyfolytában'. Mesében: „Csak csutakolt, csutakolt egy fúrt, a boszorka meg ott volt f e s z t a nyomában, oszt sürgette” (Kovács 28).

egyház *etyház* fn. 'templom'. (tört.) A plebánia-történet pl. 1856-ban Egyházként is említi a helyi katolikus templomot (HD).

egyházellenes *etyházellenös* mn. (kny.) *Ölég etyházellenös a koma* (vagy ahogy pl. hallottuk még: *faszi*).

egyháznap *etyháznap* fn. 'búcsú'. (tört.) 1855-ben írja a helység jegyzője: „Kiss Iratos község egyháznapját f. szept. 16-án fogja tartani” (HD) – a szent kereszt fölmagasztalására. L. b ú c s ú.

egyhúztomban *etyhúsztomba* hsz. 'megszakítás nélkül'. Öreganyjáról mondja, hogy járt a Radnai Szűzhöz: *Etyhúsztomba Radnára a búcsúra* – gyalog, éhnyálon, legföljebb ha már nagyon elfáradt, fölülhetett a kísérő kocsira. *Öreganyád etyhúsztomba háromszor járta mög Radnát* – három éven át minden pünkösdi búcsúra elmönt.

egyik *egyik, eggyik* nm. (kny.) *Eggyiknek sē mögy... L. m i n d e g y i k.*

egyik-másik *eggyik-másik* nm. (kny.) *Eggyik-másik beugrott!*

egykottás citera *etykótás citora* kif. 'citerafajta'. L. k o t t á s.

egykutya *etykutya* fn. (kny.) **Sz:** *Etykutya mintkettő!* – egyformákra, hasonszórúekre mondjuk. *Etykutya ez, hajja! Etykutya!*

egymás *egymás* nm. (kny.) *Haggyátok egymást békén!* Vajdánál előfordul az *ögymás* is (210) – ö-ző túlzás, netán tévesztés?...

egymásután *egymásután* fn. (kny.) *Egymásután gyűttek a Tótésön a ruszka tankok.*

egyre *egyre* hsz. (kny.) *Ēgyre csak mönt, mönt...*
egyszálbélű *ëccálbélű, ëtyszálbélű* mn. 'kisétkü, (nagyon) sovány'. *Vékony, elfújja a szél: ëccálbélű.*
egyszer *eccör, ëccör, ëccő* szn. v. hsz. (kny.) *Ēccör csak beütött a ménkü. Ēccő möktöhetöd...*
egyszer-egyszer *ëccör-ëccör, ëccő-ëccő* hsz. (kny.) L. nagy-kihányás.
egyszer-kétszer *ëccő-kéccő, ëccör-kéccör* hsz. (kny.) *Ēccő-kéccő mögesött!*
egyszeregy *ëccörëggy* fn. (kny.) *Tanújjátok az ëccörëggyet!*
egyszeri *ëccöri* mn. (kny.) *Tuggyátok, hogy járt az ëccöri embör?!*
egyszeriben *ëccöribe, ëtyszöribe* hsz. 'hirtelen'. *Ēccöribe ot terem.*
egyszerre *ëtyszörre, ëccörre* hsz. (kny.) *Ēccörre csak egy!*
egyszerű *ëtyszörű, ëccörű* mn. (kny.) *Az ëccörű munkásasszony...*
egyszóval *ëtyszóvā, ëccóval* hsz. (kny.) *Ētyszóvā mönnyünk világgá!*
 ēgyug l. dugja
 ēgyün l. eljön
együtt *ëggyütt* hsz. (kny.) *Ēggyütt könnyebb lössz!*
 ēhajint l. elhajint
 ēhejöz l. elhelyez
 ēhejjöszködik l. elhelyezkedik
ëhetetlen *öhetetlen* mn. (kny.) *Hajja, ez öhetetlen!*
ëhető *öhető* mn. (kny.) *Mijen vót? – Öhető.*
 ēhín l. elhív
 ēhírösödik l. elhíresedik
 ēhirtelenködik l. elhirtelenkedik
ëhon *ehun* hsz. 'itt'. *Ehun van! Ehun e... – 'itt van, ni...'*
 ehun l. ehon
ëjt ts. i. (kny.) *Ëjtötte; ráëjtötte; lëëjtött mindönt...*
 eke l. csúszóvas, gerendely, kormány,
 ösztöke, párna, szántódik, taliga, vezérrúd
ëkecsúszó *ekecsuszó* fn. 'ekelő (közúton az eke alá teszik)'
 (Murádin I).
 ēkedvetlenödik l. elkedvetlenedik
 ēken l. elken
 ēkereködik l. elkerekedik
 ēkeserödött l. elkeseredett
ëketaliga *eketajiga* fn. 'eke elé szerelt kétkerekű taliga'.
 (rég.) L. Falurajz: Szalbek-Iratos, 1949. L. még talicskáz.

ēken l. elken
 ēkerekődik l. elkerekedik
 ēkeserődik l. elkeseredik
 ēkeserődött l. elkeseredett
 ēkészít l. elkészít
 ēkeverődik l. elkeveredik
 ēkezd l. elkezd
 ekhós szekér l. fedett, kocsi, szekér, sátoros
 ēkiát l. elkiált
 ēkotlik l. elkotlik
 ēköröszől l. elkeresztel
 ēkutyapicsáz l. elkutyapicsáz

el kell menjen *el köl mönnyön, ē köl mönnyön* kif. (kny.)
El köl mönnyek (Murádin XI).

el- ~, *ē-* ik. (kny.) Az *el-* igekötő *ē*-nek hangzik a mássalhangzóval kezdődő szótövek nagy részénél. L. pl. *el b a s z a r i n t*, *el b a s z k u r á l*, *el b ó b i s k o l*, *el j ö t t*, *el k e z d*, *el m e g y*, *el r e n d e z*, *el r o n t j a*, *el v é g z ő d i k*, *el v e s z*.

eladó lány ~, *eladó lējány, eladó jány* kif. 'férjhezmenésre érett fiatal nő'. Gyermekjátékban is elhangzik a kérdés: „Van neked, van neked / Szép eladó lányod?” (Kovács 160). L. l á n y.

elapaszt tn. i. 'nem tejel már a tehén'. (Murádin III).

elámít *elámiszt* ts. i. (kny.) Vajdánál (262).

elbaszarint ~, *ēbaszarint* i. 'elront (valamit)'. (durv., tréf.) „Elbaszarint, elbaszkurál – ma is használjuk, arra mondjuk, ha valamit elrontottunk, vagy*ēlbaszarintottam a szöröncsémét*” (AV). *Ēbaszarintottátok!*

elbaszkurál ~, *ēbaszkurál* i. 'elront (valamit)'. (tréf., durv.) *Esz t j ő ēbaszkuráta kend! Ēbaszkurátuk, (oszt) gata! L. b a s z k u r á l*.

elbatramoskodik ~, *ēbatramoskodik* tn. i. 'elbotladozik, (sötétben) elbotorkál'. *Valahogy ēbatramoskottam odáig*. L. b a t r a m o s k o d i k.

elbitangol tn. i. 'elkóborol'. *Hallod, ez jól elbitangolt!* Állatra mondják, de előfordulhat, hogy mérgünkben gyerekről, avagy felnőttéről is így beszélünk. L. b i t a n g o l.

elbóbiskodik *ēbóbiskodik* tn. i. 'elbóbiskol'. (ritk.) Mesében: „el is bóbiskodott” (Kovács 40).

elcsap ts. i. 'elsöpör'. (rég.) „Eredj, *csapd el* az úccát!... – mondtuk régön, hogy elsöpreni az úccát” (Vajda 148). L. c s a p, f ő l c s a p.

elcsinál ts. i. 'magzatot elhajt'. *Elcsinálta a gyerökít*.

elcsorbít ~, *elcsordít* ts. i. '(kaszát) életlenné tesz'. Vajda

N. jegyzi le: *elcsordította* a kasza élet. L. *c s o r b í t*.

elcsöndesedik *elcsöndösödik, ěcsöndösödik* tn. (kny.)
Ěcsöndösödött a ház... L. *c s ö n d e s e d i k*.

elcsöppen ~, *ěcsöppen* tn. i. (kny.) *Ěcsöppen...* L. *c s ö p p e n*.

eldanol *ēdanol* i. 'eldalol'. *Ědanójjuk a nótádat? Oszť*
ēdanolgattunk. L. *d a n o l*.

eldángál l. *eltángál*

eldob *ēdob* ts. i. (kny.) L. *Az opletány szókincese.*

eldől *ēdől, ēdül* tn. i. (kny.) *Ědült a gyertya.*

eldug l. *dug*

eldúr l. *eltúr*

eledel l. *esteli ededel*

elenged ts. i. (kny.) *Engeggyön el!* L. *e n g e d*.

elegyedik *elegyödik* tn. i. (kny.) *Szóba elegyötté vele?*

Elekes *Elekös* szmn. 'vezetéknev'. (tört.) XVI. századi,
török összeírásban szerepel a Kisiratos középkori elődjének
tartott Nagyiratos családnevei közt az *Elekös* (K-N. Gy.)

elesik tn. i. (kny.) *Elesött a koma... Elestetők?* L. *e s i k*.

eleszik *elősz, előszik* ts. i. (kny.) *Elöszťk előllünk mindönt!*
Elövött... L. *e s z i k*.

elevenödik l. *megelevenedik*

elé l. *előbb, elébe*

előbb hsz. 'előbb'. *Előbb ájj elő vele...* Történetes énekben
(Kőmíves Kelemen): „Améknék asszonya *legelőbb* idegyün”
(Kovács 106).

előbe ~, *elibe, elébbe* hsz. 'elője'. *Ájj elébbe a tehénnek!*
„...*elébük* tűnt egy ősz öreg ember” (KovácsMonda 32).
Népballadában: „Kérnek a zöld erdő szélire. / – Na most, Jolán,
térdepüljön *elibe*” (Kovács 116).

elég tn. i. (kny.) *Elégött mindönöd!*

elégedetlen *elégödetlen* mn. (kny.) *Túl elégödetlen vagy.*

elégedetlenkedik *elégödetlenkődik* tn. i. (kny.) *Ně*
elégödetlenköggyetők!

elégedetlenség *elégödetlenség* fn. (kny.) *Nagy vót*
az elégödetlenség! – mármint a forradalom előtt (1956-ban)
Magyarországon, meg persze Erdélyben is.

elégedett *elégödött* mn. (kny.) *Elégödött embör löhecc...*
Mög van elégödvē?! L. megelégedett.

elégedik l. *megelégedik*

elégel l. *megelégel*

eléget ts. i. (kny.) *Mindönt elégetők!*

elégöl l. *megelégel*

elértéktelenedik *elértéktelenödik* tn. i. (kny.) *Elérték-*

telenödött a föld. L. é r t é k t e l e n e d i k.

elérzékenyül elérzékenyül tn. i. (kny.) Nagyon në
é r z é k ö n y ű j j e l !

elgondoskodik tn. i. 'elgondolkodik'. Vajda említi ezt az
alakot (264). L. g o n d o s k o d i k.

elfeledkezik elfeletközik, ēfeletközik tn. i. (kny.)
Ēfeletkösztek rúlunk.

elfelejt ēfelejt ts. i. (kny.) Ēfelejtötték, mit ígértek.

el ft á r s l. é v t á r s

elgyug l. dug

elhajint ~, ēhajint ts. i. 'elhajít'. Ēhajintottad?

elhajintani ~, ēhajintani ign. 'elhajítani'. L. Falurajz:
Szalbek-Iratos, 1959.

elhány ~, elhán ts. i. 'eldob'. Elhánták a buták... – eldobálták
az értékes dógokat is. Hánd el! – rakd arrébb... L. h á n y.

elhelyez elhejöz, ēhejöz ts. i. (kny.) Ēhejöszték a lányod?
L. h e l y e z.

elhelyezkedik elhejöszködik, ēhejöszködik, ēhejjöszködik
tn. i. (kny.) Ēhejjöszködött a fíjatok? L. h e l y e z k e d i k.

elhirtelenkedik elhirtelenkődik, ēhirtelenkődik ts. i.
(kny.) Má mögént ēhirtelenkötted... L. h i r t e l e n k e d i k.

elhíresedik elhíresödik, ēhírosödik tn. i. (kny.) Ēhírosödött
ez a dolog.

elhisz ts. i. (kny.) A Tudd mög!-gel hasonló jelentésű
nyomatékosító fölszólítás a Hidd el! – Hidd el, Csucsu nem sokáig
húzza már! – Ennyit ér az élet, hidd el! L. h i s z.

elhív ēhín ts. i. (kny.) Ēhíttad Rozit? Tégöd is ēhín. L. h í v.

elibe l. elébe

eliszkol l. sipircel

elítél elítíl, elítíl ts. i. (kny.) Elítílték... L. í t é l.

elítélő elítílő ign., fn. (kny.) Az elítílő... (bíróság). Ő az
elítílő (Vajda 67). L. í t é l.

elítélt elítílt ign., fn. (kny.) Hoszták az elítíltöket.

eljön ēgyün tn. i. 'kny'. Ēgyüttek a magyarok is! – a lagziba
az anyaországaiak. Ēgyünnek? El. L. j ö n.

elkedvetlenedik elkedvetlenödik, ēkedvetlenödik tn. i.
(kny.) Ettől csak elkedvetlenödik az embör.

elken ēken ts. i. 'elver'. Jó ēkente a gyerököt. L. k e n.

elkerekedik ekereködik tn. i. (kny.) Ēkereködött a szöme
a csudálkozástul. L. k e r e k e d i k.

elkeresztel elkörösztöl, ēkörösztöl ts. i. (kny.) Kendet
jó(l) ekörösztölték! – mondhatjuk annak, akinek cifra csúfnevet
akasztott a nyakába a falu. L. k e r e s z t e l.

elkeseredett *elkeserödött, ēkeserödött* mn. (kny.)
Elkeserödött embör lött belőle!

elkeseredik *elkeserődik, ēkeserődik* tn. i. (kny.) *Nénéd jól elkeserödött!*

elkészít *ēkészít* ts. i. (kny.) *Ēkészítették az asszonyok a koszorút.* L. k é s z í t.

elkeveredik *ēkeverődik* tn. i. (kny.) *Aradon ēkeverődtem... Valahogy ēkeverődött.* L. k e v e r e d i k.

elkezd *ēkezd* tn. i. (kny.) *Ēkeszte verni. Elkezdött ríni.* L. k e z d.

elkiált *elkiát, ēkiát* ts. i. (kny.) *Ēkiátotta (Ēkiáti) magát... L. ki á l t.*

elkotlik ~, *ēkotlik* tn. i. 'kotlik (ültetni lehet a tyúkot)'. (Murádin II). L. k o t l i k.

elköröszől l. *elkeresztel*

elkutyapicsáz *ēkutyapicsáz* i. 'elver'. (tréf.) *Ēkutyapicsásztam; ēkutyapicsászta Misit.*

elkutyít ts. i. 'elkényeztet'. *Elkutyítod a(s)zt a gyereket...*

ellen nu. 'távol, távolságban'. *Két ház ellen gyün a ministráns... – házszeneléskor, a pap előtt jár a ministráns. Két ház ellen már hallom az ordítást – gyün haza a részeges szomszéd.*

ellen/e hsz. (kny.) **Sz:** *Ellenömre (Ellenödre) van. Ellenötökre... – ha nem tetszik valami.*

ellenez *ellenöz* ts. i. (kny.) *Mi ellenösztüik a dógokat.*

ellenkezés *ellenközés* fn. (kny.) *Nem vót ellenközés.*

ellenkezik *ellenközik* tn. i. (kny.) *Mindég ellenközöl!*

ellenkező *ellenköző* mn. (kny.) *Ellenköző irányba vót.*

ellenkezőleg *ellenközőleg* hsz. (kny.) *Ellenközőleg, éppek hogy teccik!*

ellenséges *ellenségös* mn. (kny.) *Nagyon ellenségös vót.*

ellenségeskedik *ellenségösködik* tn. i. (kny.) *Nē ellenségösköggyetők!*

elme l. *bolondokháza, könnyűelméjű, Mokra*

elmegy *elmögy, elmén, ēmögy, ēmén* tn. i. (kny.) *Ēmék, elmék, ēmönnek, elmöhecc.* L. h a z u l r ó l, m e g y.

elnéz *ēnéz* tn. i. (kny.) *Ēnésztük neki.*

elnök l. *öregelnök*

elnyer *ēnyer* ts. i. (kny.) L. Az opletány szókincese.

elnyílik *ēnyílik* tn. i. (kny.) *Ēnyílott már a rúzs.*

előd l. *old*

eloláhosít *eloláosít, elolájosít* tn. i. 'elrománosít'. *Lassan eloláosították egész Aradot.* L. o l á h, o l á h o s í t, r o m á n.

eloláhosodik *eloláosodik, elolájosodik* tn. i. 'elromá-

nosodik'. *Eloláosodik Tömösvár is.* L. oláh, román.

elold l. old

eloldódzik *elódódzik eloldódzik* tn. i. 'kioldódik (a bog)'.

Murádinál (I) nem esik ki a második szótag l-je.

elolt *elót* ts. i. (kny.) *Elótottátok a tüzet?* L. olt.

elolvas ts. i. (kny.) *Ē tudod olvasni? Olvazsd ē...*

elől *előll, elől, elül* hsz. (kny.) *Elüllem nē vidd el! Elületök őszik...*

elősz(ik) l. eleszik

előbb l. elsőbb

előfizetés l. abonament

előhasi ~, *előhasu* mn. 'először vemhes tehén, ill. elsőszülött (borjú)'. Murádinál (II) *előhasu* a tehén.

előkovász fn. 'kenyérsütési adalék'. „*Előkovászt* csinátak. Fél kilónyi *kovászt* egy tányérba tettek, a jövő hétig mögszáradt. Majd rá sós vizet öntöttek, és a pár levével újra (összekeverték)” (Vajda 271). L. még kenyér.

elől *előll, elül, elüll* nu. (kny.) *Tűnny el a szömöm előll! (...elül!)*

előlegez *előlegöz* ts. i. (kny.) *Előlegözné nénédnek ëty kis píszt?*

először l. elsőbb

előte fn. 'kemenceajtó'. (rég.) Sárból készült (megszárítva, megcserepesedve) az *előte* néven tisztelt kemenceajtó. Ezzel támasztották be (torlaszolták el) a kemence nyílását, a *kemönce száját* - magyarázzák.

előtt l. alatt, ezekelőtt

előtte ~, *előtte* hsz. (kny.) **Sz:** „Előtte hízeleg, háta mögött gúnyolódik” (Kovács 215) – a kétszínű, hamis ember előtted másképp beszél, mint a hátad mögött. Vajdánál (110) ü-ző alak is: „De *előtte* valami egyezkedés is vót, hogy az anyátul a kérő kérte a lányt” az egyik gyermekjátékban.

elpicsáz *ēpicsáz* ts. i. 'elver' (durv.) *Legalábbjó ēpicsáztad?!*

elpuhít *ēpuhít* ts. i. 'tarhonyatésztát elront'. *Ha ēpuhíttuk, vége* – a tarhonyának, készítés (gyúrás) közben (ÁKA).

elrendel *ēröndöl* ts. i. (kny.) *Ēröndölték a légirijadót.* L. rendel.

elrendez *ēröndöz* i. 'megver(i), helyretesz(i), rendbe tesz(i), nemi életet él'. *Ēröndöszted a dógát...* – azaz: jól megverte. *Ēröndöszted Janival? Ēröndöszta az asszonnyā...* - éccaka, ahogy köll (az ágyban). L. még elrendez, rendez, rendőr.

elrendeződik *ēröndöződik* tn. i. (kny.) *Úgyis ēröndöződnek a dógok.* L. rendeződik.

elrepül l. repül

elront *ēront* ts. i. (kny.) *Kend ēronti...* L. csomó.

elröpül l. röpül

elsimít *elsímít, ěsímít* ts. i. (kny.) *Elsímította a dógot... L. simít.*

elsipircel *elsipircöl* tn. i. 'eltakarodik, eliszkol'. (tréf.) *Elsipircöltél mán végre?! L. sipircel.*

első *e'ső* szn. (kny.) Murádinál (XI.) félhosszú e-vel, rövid l-lel (jelölvén).

első udvar kif. 'udvar'. (rég.) *A első udvar* a kapu után elől, hátul a szérű.

elsőbb hsz. 'előbb, először'. A betlehemezés leírásakor mondja a mesélő: „December tizedikén elindultunk *elsőbb* Nagyiratosra” (Kovács 168).

elsőliszt fn. 'lisztláng, finomliszt'. (Murádin VII).

elsőpör ~, *ěsöpör* ts. i. (kny.) *Ěsöpröttem a kemőnce fenekit* (ÁKA). *Elsöpreni az úccát* (Vajda 262). L. csap, söpör.

elsőtétít *elsütétít, ěsötétít* ts. i. (kny.) *Elsütétítették a házat.* L. sötétít.

elsuvaszt ts. i. 'eldob'. Sárgolyóhajítás: sáradag a vessző végire, s *elsuvasztják* – „...ki mennyire messzire bírta azt *elsuvasztani*” (Vajda 121). Vajdánál ez a sársuvasztás.

elsuvasztani l. *elsuvaszt*

elszed *elszöd, ěszöd* ts. i. (kny.) *Ěszöttek tőlünk mindönt, be a kolhozba!* L. szed.

elszégyell *elszégyöll, ěszégyöll(l)* ts. i. (kny.) *Az embör ěszégyöllli magát... L. szégyell.*

elszemtelenedik *elszömtelenődik, ěszömtelenődik* tn. i. (kny.) *Nagyon ěszömtelenöttek!*

elszendereg *elszöndörög, ěszöndörög* tn. i. (kny.) *Szögény ěszöndörödött.* L. szendereg.

elszöd l. *elszed*

eltalál *eltanál, ětanál* i. (kny.) *Eltanátad!*

eltángál ~, *eldángál* ts. i. 'elver'. Mesében: „Ezzel fogta a kötelet, oszt úgy eldángálta az asszonyt, hogy csak úgy nyekkent” (Kovács 32). A kincskereső asszonyt „az ura hazavitte, oszt jól eltángálta” (KovácsMonda 35). L. tángál.

eltát *ětát* ts. i. (kny.) *Ětátotta a száját... Tátotta el a száját.*

eltestesedik *eltestesődik, ětestösődik* tn. i. (kny.) *Hallod, tē jól ětestösödtē(l)!*

eltesz *eltősz, ětősz* ts. i. (kny.) *Ětöheti, nem köll.* L. tesz.

eltetejéz ~, *ětetejéz* ts. i. 'dohánytőke kurtítása'. L. dohánytőke, letetejéz, tetejéz.

eltette l. *tesz*

eltép ~, *eltíp* ts. i. (kny.) *Eltípted? Kár vót!* L. tép.

eltér *ētér* tn. i. 'elfér'. *Ētérünk* (mellette)! L. *tér*.

eltévelyedik *eltévelyödik, ētévelyödik* tn. i. (kny.) *Öcsi, eltévelyötté!*

eltíp l. *eltép*

eltöredezik *eltöredözik, ētöredözik* tn. i. (kny.) *Ěgymás után ōtöredösztek.* L. *töredezik*.

eltörekedik *ētoreködik* tn. i. (kny.) *Ētorekōnnek innét a fjtalok.* L. *törekedik*.

eltörődik *ētörődik* tn. i. 'elfárad'. *Ētörődik az embör az ijen hosszú úton.*

eltösz l. *eltesz*

eltúr *eldúr, ēdúr* i. (kny.) *Ēdúrta a másikat a vājútul.* L. *túr*.

elül tn. i. '(tyúk) kotlani kezd'. *Ěty tyúk elült.* L. *ül*.

elül(l) l. *elől*

elüt l. *Az opletány szókincse*

elütte l. *előtte*

elvesz *elvösz, ēvösz* ts. i. (kny.) *Ēvötted a pész? Elvöttétök... Ēvötte Matyi Julist?* L. *vesz*.

elvesz *ēvesz* tn. i. 'elvész, lába kel'. *Ēveszött a píze.* L. *vesz*.

elveszt *ēvesz* ts. i. (kny.) *Mindönt ēvesztöttünk! Ēvesztöttétök... L. veszt.*

elvégez *elvégöz, ēvégözi* i. (kny.) *Ēvégöszttétök a munkátok?* L. *végez*.

elvégződik l. *végződik*

elvisz *ēvisz* ts. i. (kny.) L. még *Az opletány szókincse*.

elvtárs l. *évtárs*

em l. *ez*

ember *embör* fn. 'felnőtt, házas férfiú'. Az számít Kisiratoson (ahogy az egész szögedi földön is) embörnek, aki férfiként, csaláfként helyállt az életben, legalábbis igyekszik mindent megtenni a családjáért. *Az embör nem szarík a saját fészki*be – az otthonát mindenki igyekszik megővni. *Embör vagy, fjtam!* – teszi kezét a kisgyermekével, ifjú asszonyával megjelenő fiatal férfirokon (unokaöccse) vállára a nagybácsi. Más esetben: *Embörére tanált!* – méltó 'vetélytárs'-ra akadt valakiben, akivel már nem kötözködhet. *Szójj az embörnek* – ez esetben 'férj' az ember jelentése. *Embercsempész* az volt az első világháború utáni évektől a második világháborút követő időkig, aki fizetségért embereket kalauzolt át a magyar-román határon. **Sz:** *A részögös embör ojan, mint a disznó* – aki berúgott, nem tud magán uralkodni; maga alá piszkol stb. *Mökhurcolik (érte) az embört* – bajba kerül miatta. *Nézzön oda az embör! Nézze mög az embör...* – enyhe feddés.

Ojan zsírosat szarik, hogy sok szögény embör rántást csinálhat vele – mondogatta Zsíros Kása János, módos falubeli gazda a XX. század első felében, s rajta maradt (mármint a zsíros nevezet). **Km:** „Amilyen az ember, olyan a fia” (Kovács 214), *Amijen az embör, ojan a fija* – ugyanaz, mint az Apja fia: hogy esne messze az alma a fájátul?... „Az igazi ember ott segít, ahun tud” (Kovács 215) – már az igaz ember, amúgy aligha tesz érted bármit. *Kis embör nagy bottal jár* – az alacsony férfiaknak van ám csak nagy darab akármicsodájuk, legalábbis a közvélekedés szerint! *Okos embör hüjéskodik, hüje embör okoskodik* – tartotta öKM, nem épp ok nélkül. L. még alább, illetve cigányember, fa, gazember, hóember, lámpásember, madár, magyar, szentember, újember, újembertánc, vasfejűember.

emberbál *embörbál* fn. 'házasok táncmulatsága'. L. bál, ember.

embercsempész *embörcsempész* fn. (kny.) A két háború közt nagyban folyt a csempészet az országhatáron át, s *Vót, aki emböröket csempészt!* *Embörcsempész vót...* – és már mondták is a nevét (az 1980-as években).

emberel l. megemberel

emberesedik *embörösödik* tn. i. (kny.) *Kezd embörösödni*. L. megemberesedik.

emberorvos *embörorvos* fn. 'embereket orvosló doktor'. A faluban, hogy megkülönböztessék egyik orvost a másiktól, van *embörorvos*, mög *állatorvos*. L. ember.

emberség *embörség* fn. (kny.) *Ahon köll ety kis embörség is*. A *Zöld uborkáné* című gyermekjáték mondókájában: „Tanulj embörségre” (Vajda 139).

emberszám *embörszám* fn. (kny.) *Nem vösznek embörszámba!*

emböröl l. megemberel

embörösödik l. megemberesedik

emel l. Az opletány szókincese

emeletes *emeletös* mn. (kny.) *Emeletös lössz (...a ház)?*

emelkedés *emelködés* fn. (kny.) *Emelködésnél vigyázz!* *Gyütt az emelködés... (emelködő...)*

emelkedik *emelködik* tn. i. (kny.) *Az út ott emelkedik*. *Égyre föjjebb emelkedött*. L. fölemelkedik, kiemelkedik, megemelkedik.

emelkedő *emelködő* fn. (kny.) *Emelködőhön értünk*.

ēmén l. elmegy

emleget *emlöget* ts. i. (kny.) *Emlögezsd csak!... Fölemleget, megemleget*.

emlékezés emlékezés fn. (kny.) Az emlékezésnek addigra vége lött. L. me g e m l é k e z é s.

emlékezet emlékezet fn. (kny.) Rossz az emlékezetöd! Emlékezetbül...

emlékezetes emlékezetös mn. (kny.) Emlékezetös marad neki!

emlékezik emlékezik tn. i. (kny.) Nē emlékezz, eszt akarik! Emlékösztök, emléksztötök, emlékszök... Amúgy inkább vélekszik. L. me g e m l é k e z i k.

emlékeztet emlékeztet tn. i. (kny.) Mit emlékeztetik az embört ijesmire?!

emlékkereszt emlékkörösztn. fn. 'fontos (szomorú) eseménynek emlékezésül állított kereszt'. Például baleset, villámcsapás, zarándoklat, vagy más ezekhez hasonló miatt állított kereszt (AV). A kisiratosiaknak is van emlékkörösztyük Máriaradnán a kegytemplom hegyoldali kertjében.

emlékszik tn. i. (kny.) Emlékszők, emlékszöm... Visszaemlékszők...

emlög et l. emleget

ēmög y l. elmegy

Endi szmn. 'Endre beceneve'. (ritk.) L. a falurajz ragadványnévtáránál.

ēn é z l. eln é z

enged ~, engöd i. (kny.) Nem engedöm! – Engödöd tē még aszt... – ez az alak ritka. **Km:** Okos enged, számár szenved – nem jó a végsőkhöz ragaszkodni az elképzelésünkhöz: ha nincs más, engedni kell, s nem szítani fölöslegesen az ellenségeskedést. L. még e l e n g e d, n e g y v e n n y o l c.

engedelmes engedelmes mn. (kny.) (rég.) Mijen engedelmes a fíjad!

engedelmeskedik engedelmeskődik, engedelmeskődik tn. i. (kny.) Ez a kölök nem engedelmeskődik sēnkinek!

engedetlenkedik engedetlenkődik, engedetlenkődik tn. i. (kny.) Nē engödetlenköggy anyáddal! L. – k e d i k.

e n g e d é j ö z l. e n g e d é l y e z

engedékeny engedékeny mn. (kny.) Túl engedékeny vagy!

engedélyez engedélyöz ts. i. (kny.) Engedélyözték?

engem engöm, éngöm, ëngöm nm. (kny.) Engömet nē bāncs!...

e n n e k l. e z

enni önni ign. (kny.) Önni öhecc... **Sz:** Nem kér önni – megőrizheted, nem kerül pénzbe...

ennivaló önnivaló fn. (kny.) Önnivaló ez a kizsgyerök!

ēnyer l. elnyer

enyém *enyim* nm. (kny.) *Ez az enyim!*

ēnyílik l. elnyílik

epe l. epemirígy

epemirígy fn. 'kolera'. (tört.) Az *epemirígy* másképpen *epe*. Az egyházközség-történet említi a XIX. században (HD): a falu fogadott ünnepe május elsején az epe megszűnése örömére. L. kolera.

eper *epör* fn. (kny.) Alföldről lévén szó, természetesen fái eper, mely az *epörfán* terem. *Eprön...* L. földieper, szamóca.

eperbúcsú *epörbúcsú* fn. 'gáji katolikus templomnap'. *Epörbúcsú tavasszal, amikor érik az epör* (a földiepör). Másképp salátabúcsú. Mivel boldog Gizella napján, május 7-én tartják a templombúcsút a gájiak, nem egyértelmű, miért *epörbúcsú* – ilyentájt legföljebb virágzik az eper. L. még búcsú.

eperfa *epörfa* fn. (kny.) L. eper.

ēpicsáz l. elpicsáz

eplény *zeplény, zeplén* fn. 'aszántalpakat összekötőfa, illetve kocsialkatrész'. (rég.) Murádinál (I) a *zeplény* szánalkatrész, Vajda gyűjtésében (123, 283) a *zeplén* és az ugyanazt jelentő zápszánkó, illetve kocsialkatrész, l. kocsi. Szögedében az *eplény* a szántalpakat elől és hátul összekötő gerenda, Újkígyóson *zeplény* (BálintSzótár I/377).

eplényel *zeplénöl, zeplényöl* i. 'eplényt használ'. (rég.)

eplényelve *zeplénölve, zeplényölve* ign. 'eplényt használva'. (rég.) A *zeplén* rács a kocsin. *Be van zeplénölve a koci ódala* (Vajda 283).

epör l. eper, eperbúcsú

epörbúcsú l. eperbúcsú

epörfa l. eper

epres *eprös* mn. (kny.) *Eprös a kezöd (...a szád)* – megfogta.

ēpuhít l. elpuhít

erdei eper l. szamóca

erdő l. karácsonyfaerdő

erdőőr l. summár

ēre l. erre

ered tn. i. (kny.) *Útnak eredök, maj csak lösz valahogy! Ereggy! Eriggyetök innét!* Népdalban: „Kelj fel, babám, eridj haza” (Kovács 124). **Sz:** *Eriggyetek mán...* – nehogy már rám fogjátok, ne lódítsatok...

eredményes *eredményös* mn. (kny.) *Ez eredményös vót.*

eredményez *eredményöz* ts. i. (kny.) *Sok jót nem eredményöz.*

ereget *eröget, eriget* ts. i. (kny.) *A gyerökök sárkányt erigetnek.*

eresz l. ereszet

ereszet fn. 'eresz'. Mondják *eresznek* és *ereszetnek*, nemkülönben *csurgásnak*.

ereszkedik *ereszködik* tn. i. (kny.) *Ott ereszködik!* – a repülő, vagy a madár, netán az ejtőernyős. L. *-k e d i k*, *leereszkedik*, *megereszkedik*.

ereszködve l. -kedve

ereszt l. leereszt

eriget l. ereget

ēront l. elront

erő fn. (kny.) **Km:** „Egyesülésben az erő” (Kovács 215), *Ēggyesülésbe az erő* – az összefogás, s nem a széthúzás ad nekünk erőt. L. *ész, okosság, zsír*.

eröget l. ereget

ēröndöl l. elrendel

ēröndöz l. elrendez, rendez

ēröndöződik l. elrendeződik

ēröpűtek l. röpül

erős ~, *erús* mn. (kny.) Vajdánál (17) előfordul ü-ző (ritk.) változat is: „Adj katonád, *erűset*, ne csak egy hideglelőset! Ha nincs erús katonád, jöjjön a király maga!” – hallani gyermekjáték mondókájában. L. *Az opletány szókincese, zsíros*.

erősödik l. pöndül

erőszak fn. (kny.) **Km:** *Nem erőszak a disznótor* – ha nem (kell a jó), hát nem (kell), ne erőltessük!

erőszakol l. pocskol

erre *ēre* nm. v. hsz. (kny.) *Ēre mönnyetök! Ēre mongyák...*

erről *ērül, ērű, errül* hsz. (kny.) *Ērül nem gyühetnek!*

ērű(l.) l. erről

erús l. erős

Erzse *Örzse* szmn. 'Erzsébet beceneve'. Főleg idős nőre, *Örzse nénnye...*

Erzsébet *Örzsébet* szmn. 'keresztnev'. (rég.) „Meségettek, nagyanyám is,... *Örzsébet*” (Vajda 202).

Erzsi *Örzsi* szmn. 'Erzsébet becézve'. Tovább becézve *Örzsike*. Murádinál is (V) *Örzsitül, Örzsihön, Örzsijék, Örzsijéktül, Örzsijékhön; Örzsine'l, Örzsijéké, Örzsijékné*.

Erzsike l. Erzsi

esedezik *esedözik* tn. i. (kny.) *Nē esedözz előtte!*

eseket *esöget* tn. i. (kny.) *Akkó mán esögetött.*

esett *esött* mn. 'megesett (lány)'. *Esött lány, azaz lányanya.*

L. megesett.

esik tn. i. (kny.) *Mi esött beléd?* – mi a bajod? *Jól esött?*...
Essön. L. ágy, alma, dézsá, elesik, jólesik, keresztülesik, láb, leesik, megesik, szétesik, teher.

ēsímít l. elsimít

ēsipircöl l. elsipircel

esküdt *eskütt* fn. 'falusi előljáró'. (tört.) 1857-es járási összeírás sorolja föl a falu *esküttjeit* (Battonya 1-200/3449).

eső ~, *esső* fn. (kny.) Az eső az általános, de előfordul az *esső* is, Vajda lejegyzésében (77). **Sz:** „Eső után köpönyeg” (Kovács 215) – utólag már védekezhetsz a rossz ellen, sokra nem mégy vele. *Eső lössz* – gyanítja az embör, hogy fölnéz a mind jobban beboruló, elsötétülő égre. – *Nem, mer a Marus elhúszta!* – hallhatod a választ, mert úgy tapasztalják, hogy a dél felől érkező viharfelhőket a Maros eltéríti. *Na, nézzétök, esső lösz!* – mondták, ha asszony vezette a *kocsit* (Vajda 262). **Km:** *Májusi eső aranyat ér!* – manapság főleg, hogy Püskösd hava gyakran aszályt hoz. L. zápor eső.

ēsöpör l. elsöpör

ēsötétít l. elsötétít

esperes *öspörös* fn. 'egyházkerületet vezető lelkipásztor'.
Hodács plebános, öspörös és főöspörös (l. ott) *vót.*

esső l. eső

este ~, *öste, östve* fn. (kny.) (rég.) „a legény szombat *öste* elment a lányos házhon a szüleivel kérőbe” (Kovács 177). Ölég régies alak az *östve* az Aranyimatyánkban is (Úrjézus mondja Máriának): ...*halva fogok feküdni a szombati östvé*n (HI Am). *Estétől röggelig, röggeltől estig* (Murádin XI). **Sz:** *Öreg este lösz; Öreg öste lött* – mire hazaérünk, odaérünk, lemegy a nap. Túl sokáig emarattunk... L. ráesteledik.

esteledik *estelődik* tn. i. (kny.) .) *Estelődött, indútunk haza.* L. ráesteledik.

esteli *estéji* mn. 'esti, estei' L. *esteli eledel*.

esteli eledel *estéji eledel* kif. 'vacsora'. (rég.) Nagytmondó meséjében: „*Estéji eledele* még az ebédi evésnél is gyatrább volt. Kilenc darab három kilós főtt tyúk megsütve harminc tojáson” (Kovács 101).

estelődik l. esteledik

estéji l. esteli

estéji eledel l. esteli eledel

Esthajnalcsillag fn. (kny.) Szenteste – *Karácson búttyin* – az *Esthajnalcsillag* (azaz az első csillag) följövetelével szűnik meg

a majdnem egész napos böjt, illetve az egész adventi kishöjt, l. a falurajz Jelős napok c. fejezetében. *Esthajnali csillag* is (Vajda 42).

ēsütétít l. elsötétít

esz ősz tn. i. 'vagyódik, sóvárog'. *Őszi a fene utána; ősz a fene utánna* – leányt a legény után, avagy fordítva. L. leesz.

esze l. ész

eszeget őszöget i. (kny.) *Éppen őszögettünk, amikor értünk gyűttek. Őty kis málnát őszögettünk...* L. eveget, föleszeget, megeszeget.

észégyöll l. elszégyell

eszel l. kieszel

eszem-iszom őszöm-iszom fn. (kny.) *Vót nagy őszöm-iszom!*

eszés eszös mn. (kny.) *Eszös gyerök!*

eszik őszik, észik i. (kny.) *Őszöget, öhetnéköm van. Ötté má? Öttél. Jani mán övött. Ögyél, bát(t)ya! Öhetünk, ami csak belénk tér. Ögyetök; öttetök?Övött, ögyön, önnék, ősző; őszöl, Murádinnál (VII) őszel is. Ödd mög! Sz: Ödd mög mindet, ha nem kő tödd el, majd mögöszöd röggel!* – jegyzé a szótáríró AV nyomán 2013-ban a játékos mondást, amely a takarékos étkezésre int. *Ögye mög a nyúl, mög az úr!* – ... mármint a hús helyett kínált zöltséget. *Ögyetök, nyőjön a bögyetök* – tréfás buzdítás az evésre. *Ősz a fene utána...; Ősz a fene...* – az illető nagyon odáig van a másik nembeliért, mondhatni szerelmes belé; hogy legyen mit tagadni! *Őszöd, nem őszöd, nem kapsz mást! Őszi, nem őszi, nem kap mást...* – ha belegebed, sem tőhet ellene... L. eleszik, föleszik, leesz, megeszik, összeeszik.

észöd l. elszed

eszöl l. kieszel

észömtelenödik l. elszemtelenedik

észöndörög l. elszendereg

esztet l. ez

ētát l. eltát

ētestösödik l. eltestesedik

etetötetts.i.(kny.) *Ötetöm a disznót...* – avagy a cséplőgépet. L. még agyonetet, föletet, megetet.

ētetejéz l. eltetejéz

etetés ötetés tn. i. 'állat élelmezése'. *Ēgyütt az ötetés (ideje)...*

etető ~, ötető fn. 'cséplőgépet (kévét a dobba eresztő) etető személy'. *Ötető vót...*

ētér l. eltér

ētévelyödik l. eltévelyedik

ētöheti l. tesz
ētöredőzik l. eltöredezik
ētörekődik l. eltörekedik
ētörődik l. eltörődik
ētösz l. eltesz

ettől *ettül, ettű* nm, hsz. (kny.) *Ettül éhündögölhecc!*

ev l. ez

eveget *övöget* i. 'lassan eszik, eszeget'. (rég.) *Ott övögetött sógor... L. megeveget.*

ēvesz l. elvesz

ēveszt l. elveszt

ēvégöz l. elvégez

ēvégződik l. végződik

evés *övés* fn. (kny.) *Övés után fojtathatod... L. lepényevés, tudományos evés.*

ēvisz l. elvisz

evőkanál *övőkalány* fn. (kny.) *Tötté ki övőkalányt? L. kanál.*

ēvösz l. elvesz

evvē l. ez, evvel

evvel *evvē, ezzē* nm. 'ezzel'. Mesében: „Evvel a harminc szalmakalappal elindult a piacra” (Kovács 40). *Evvē sokra mész.* Avagy: *Ezzē nem.*

ez nm. (kny.) *Ezöknek sēmmi sē szent! Eszt akari; ettű; ērű; ennek; em mán; evvē, ezöket, ev vót az igazi. Eszt, esztet – Esztet tik építettétök? L. még e.*

ezekeelőtt *ezökeelőtt* hsz. (kny.) *Ezökeelőtt a dógok előtt vót...*

ezen *ezön* nm. v. hsz. (kny.) *Ezön nē mújjon!... Ezön végigmész...*

ezentúl *ezöntúl, ezöntull* hsz. (kny.) *Ezöntul kerúd el a házunkat!*

ezer *ezör* szn. (kny.) *Ezörhat búcsúsztatót írtam (KI). Ezör embör... Ezröt montá(l)? ... Monta az olá sógor, úk kétezör éve vannak itt, mi csak telepesök vagyunk! Akkor hogy van az, hogy Ezöréves határ?! Nem is hallottak ezök ērül, assē tuggyák, hogy a Kárpátokba vót a magyar határ. Mögmagyarásztam neki, tik vatytok a betolakodók! Assē tuggyátok, ki csinát beneteket, nem hoty kétezör év!*

Ezeréves határ *Ezöréves határ* kif. 'Nagy-Magyarország 1000 éves határa'. L. e z e r.

ezermeister *ezörmestör* fn. (kny.) *Ha Csucusu ezörmestör, akkor én tízezörmestör (l. ott) vagyok! – mondotta volt unokaöcsém arra föl, hogy Ny i k u a Párt szerint mindenhez ért. Százezörmestör! – tódítja a beszélgetőtárs. L. m e s t e r,*

tíz e z e r m e s t e r.

ezerszer ezörször, ezörsző *hsz. (kny.)* *Ha ezörsző nem montam...*

ezért ezér *hsz. (kny.)* *Ezér kár vót, hajja!*

ez ö k l. ez

ez ö k e l ő t t l. e z e k e l ő t t

ez ö n l. e z e n

ez ö n t ú l l. e z e n t ú l

ez ö r l. e z e r

Ez ö r é v e s h a t á r l. E z e r é v e s h a t á r

e z ö r m e s t ö r l. e z e r m e s t e r

e z ö r s z ő l. e z e r s z e r

ezredes ezredös *fn. (kny.)* *Gyüött az ezredös, oszt kiatta a parancsot...*

ezres ezrös mn. v. fn. (kny.) *Ezröst attál neki? L. m i á s.*

ezrével ezrivē *hsz. (kny.)* *Ezrivē hullott a baka... az első háborúban (majd a másodikban).*

eztán esztán *hsz. 'ezután'. Esztán máskép lössz!*

e z t e t l. e z

ezüstbárány *fn.* 'karácsonyfa alá kerülő, ezüst színű báránybábu'. Szemben az *a r a n y b á r á n n y a l*, a fiú jelképével, a leányt jelenti (Vajda 90). *L. k a r á c s o n y i k i s b á r á n y.*

ezüsthintó ezüshintó *fn.* 'gyermekjátékbeli díszfogat'. *Párosító játékban („Most viszik, most viszik / A Vargáné lányát...”)* az egyik leánynak *ezüshintó köll* (Vajda 110).

ezüstkirály *fn.* 'mesebeli király'. (rég.) Az egyik iratosi mesében a *z s i v á n y k i r á l y* elszedi az *a r a n y k i r á l y* vagyonát, de „gyüött az *ezüstkirály*, oszt szemet vetett a gyönyörűséges szép asszonyra, oszt megvívott a *z s i v á n y k i r á l l y a l*” (Kovács 18–19).

e z z ē l. e v v e l

-ē l. -e

ē c c á l b é l ű l. e g y s z á l b é l ű

ē c c ó v a l l. e g y s z ó v a l

ē c c ö r - ē c c ö r l. e g y s z e r - e g y s z e r

ē c c ö r - k é c c ö r l. e g y s z e r - k é t s z e r

ē c c ö r ē g g y l. e g y s z e r e g y

ē c c ö r i l. e g y s z e r i

ē c c ö r i b e l. e g y s z e r i b e n

ē c c ö r r e l. e g y s z e r r e

ē c c ö r ű l. e g y s z e r ű

ē c c ő l. e g y s z e r

ē c c ő - k é c c ő l. e g y s z e r - k é t s z e r

ē g l. é g

egenës l. egyenes
 egyenyëssen l. egyenes
 egyedem–bögyedöm l. egyedem–begyedem
 egyedül l. egyedül
 egyenget l. egyenget
 egyenös l. egyenes
 egyenöst l. egyenest
 egyes egyedül l. egyes egyedül
 egyetöm l. egyetem
 eggy l. Az opletány szókinccse, egy
 eggy–eggy l. egy–egy
 eggyel l. egyel
 eggyellőre l. egyelőre, egyenlőre
 eggyenget l. egyenget
 eggyenletös l. egyenletes
 eggyes l. egyes
 Eggyes brigádiroda l. egyes
 Eggyes fram l. egyes
 Eggyes ötvenhektárja l. egyes
 Eggyes pipacsosa l. egyes
 Eggyes–kút l. Egyes–kút
 eggyesivē l. egyesével
 eggyesület l. egyesület
 eggyeszködik l. egyezkedik
 eggyetért l. egyetért
 eggyetlen l. egyetlen
 eggyetleneggy l. egyetlenegy
 eggyezik l. beleegyezik
 eggyező levél l. egyező levél
 Eggyezs brigádiroda l. Egyes brigádiroda
 eggyik l. egyik
 eggyik–másik l. egyik–másik
 eggyütt l. együtt
 egymás l. egymás
 egymásután l. egymásután
 egyre l. egyre
 eszik l. eszik
 ëty szakasztos pajta l. egy szakasztos pajta
 ëtyfelől l. egyfelől
 ëtyféle l. egyféle
 ëtyfojtába l. egyfolytában
 ëtyforma/ëtyfurma l. egyforma
 ëtyfúrt l. egyfúrt

ëtyház l. egyház
 ëtyházellenös l. egyházellenes
 ëtyháznap l. egyháznap
 ëtyhúsztomba l. egyhúztomban
 ëtykótás citora l. kottás
 ëtykutya l. egykutya
 ëtyszálbélű l. egyszálbélű
 ëtyszóval l. egyszóval
 ëtyszöríbe l. egyszeriben
 ëtyszörre l. egyszerre
 ëtyszörű l. egyszerű
 é l. eh

ëbredszik ëbredözik tn. i. (kny.) *Ébredözik a lelköcském...*
Ébredöztök má?

éccaka l. éjszaka
 éccakás l. éjszakás

édés édös mn. (kny.) *Édös fjam, édös lelköm, édözs gyerököm* – ezek mögszólítások is lehetnek. *Édös bor...*
 Szóösszetételben pl. édes – szájú, édesanya, édesapa, édesdajka, édeskáposzta, édespálinka, édespaprika, édestej.

édés édös fn. 'süteményfajta'. Lagziban a különféle *édösökkē* zárják a fogásokat.

édés dajka édözs dajka kif. 'nagymama'. (rég.) *Édözs dajkám...* L. még dajka, öreganya, szüle.

édés-szájú édösszájú mn. (kny.) *Édösszájú a lelköm.*

édesanya édösanya fn. (kny.) *A Szójj az édösannyának!* helyött inkább *a Szójj az annyának! (...a zannyának!)* hallani. L. anya.

édesapa édösapa fn. (kny.) Akár az *édösanya*, az *édösapa* helyött is inkább az *apa* hallható – a gyakori szeretetteljes említés mellett az alkalmankénti káromkodásban is, pl. *Az apja (A zapja) erre-arráját*, lásd *apa*.

édesded édözsded mn. (kny.) *Édözsdedön alszik.*

édesedik édösödik tn. i. (kny.) *Lassan édösödik a szöllő.*

édesget édözsget ts. i. (kny.) *Magáhon édözsgeti...* L. odaédesget.

édésít édösít ts. i. (kny.) *Mivel édösítöd?* L. megédesít.

édeskáposzta édeskáposzta fn. 'főzelék'. (ritk.) Ma már nemigen emlegetik, főzni is alig főzik; káposztafőzelék a kececsi Kurtucz-ház asztalára a jelönlétünkben az elmúlt jó fél évszázadban nem került.

édesleány édeslőjány, édeslány fn. 'leánya s nem

mostohalánya valakinek'. (rég.) Mesében: „Annak az özvegyasszonynak két leánya volt. Az egyik *édesleánya*, a másik meg mostoha” (Kovács 80). L. l á n y, l e á n y.

édеспaprika *édőspaprika*, *é^dőspaprika* fn. 'vörös színű, nem csípős öröltpaprika, vagy nem csípős zöldpaprika'. Az erdélyi szótáríró munkatársai Kisiratoson az *é^dőspaprika* alakot jegyzik (Murádin I).

édеспálinka *édőspájinka* fn. 'likőr'. Szeszből, gyümölcs-pálínkából ízesítővel előállított italnemű. Leggyakrabban, illetve nagyobb mennyiségben lagzira készül, pl. meggylikőr, meggyízesítéssel. Lehet csak *édős* is (főnévként): *Édöset kérsz?* L. p á l i n k a.

édesség *édösség* fn. (kny.) *Édösségöt né aggy neki!*

édestej *édőstej* fn. 'frissen fejt, illetve még meg nem alvasztott tej'. *Édöstejet aggyá neki!* L. t e j.

édestestvér *édőstestvér* fn. 'testvér'. *Vót neköm még egy édöstestvérom.* L. t e s t v é r.

édösít l. édesít, megédesít

édőskáposzta l. édeskáposzta

édösléjány l. édesleány

édösödik l. édesedik

édőspaprika l. édespaprika

édőspájinka l. édespálinka

édösség l. édesség

édösszájú l. édes-szájú

édőstej l. édestej

édőstestvér l. édestestvér

édözs bor l. édes

édözs dajka l. édes dajka

édözsded l. édesded

édözsget l. édesget

éfél l. éjfél

éfélbe l. éjfélben

éféli l. éjféli

éféلكor l. éjféلكor

éféltájt l. éjféل

ég tn. i. (kny.) *Had égjön! Égetők... Égjön, égők...* L. k é z, m e g é g.

ég ~, *ég* fn. (kny.) *Fönn az égön...Égön-födön...* Murádinál (X) *ég* is. **Sz:** *Az eget is böggőnek nézi* – nagyon részög. *Së égön, së födön nem tanáta!...* – föl nem lelte sehol sem az illetőt. *Égön-födön ijet nem tanát!* – hozzá hasonlót nem lelt. L. c s i l l a g.

égedelem *égödelöm* fn. 'rosszaság'. (*Égy*) *Égödelöm ez a*

gyerök – némi játékossággal: égetni való rosszaság.

égetett *égetött* ign. (kny.) „Kiégetött füttyülőszőrűség. Vásárban löhetött kapni. Milyen formájú vót, milyen hangot adott ki, alyannak neveztük” – kakasnak, kakukknak... (Vajda 80) L. kiégetett.

égetők l. *ég*

égett *égött* mn. (kny.) *Égött kinyér, égött hús, égött búr...*

égiháború fn. 'zivatar'. *Szent Annát a falu régön főfogadta, hogy véggye mög égiháború ellen!* Július 26., Szent Anna napja Kisiratos fogadott ünnepe természeti csapások ellen a XIX. sz. óta.

égödelöm l. *égedelem*

égön – földön l. *ég*

égött l. *égett*

égzengés *égzöngés* fn. 'mennydörgés'. *Vót ojan égzöngés!*

égyomor l. *éhgymor*

éh ~, *é* fn. (kny.) *Éhömet, éhit, éhe...* **Sz:** *Ez asztán ēveri az éhit! Éveri az éhit – jóllakik végre.*

éhen *éhön, éhönn* hsz. (kny.) *Éhön marattam.* **Sz:** *Majd éhön veszött. Éhön veszött. Éhön nem veszünk, de... - éhhalál réme kísért.*

éhen-szomjan *éhön-szomjan* hsz. (kny.) *Éhön-szomjan vótunk egész nap.*

éhenkórász *éhönkórász* mn., v. fn. (kny.) *Ijen éhönkórász vagy?!*

éhes *éhös* mn. (kny.) *Éhösek vatytok? Ne!* – töszi elétek a harapnivalót.

éhesség *éhösség* fn. (kny.) *Rám gyütt ojan éhösség...*

éhezik *éhözik* tn. i. (kny.) *Nē éhözzetök neköm!*

éhező *éhöző* mn. (kny.) *Az éhöző rományok...* – Csucsu idejében, mert mifelénk akkor is jutott kenyér minden parasztesalád asztalára.

éheztet *éhösztet* ts. i. (kny.) *Éhösztetik az embört.*

éhgymor *égyomor, igyomor* fn. (kny.) *Égyomorra, igyomorra* (Murádin VII).

éhön l. *éhen*

éhön – szomjan l. *éhen – szomjan*

éhönkórász l. *éhenkórász*

éhös l. *éhes*

éhösség l. *éhesség*

éhösztet l. *éheztet*

éhözik l. *éhezik*

éhöző l. *éhező*

éhség *éség* fn. (kny.) *Nagy éség vót...* **Sz:** „annyira szegény volt, hogy az éhségtől az egyik szeme a másokhoz ment vizitába”

– a szegénység túlzó (nagyot mondó) jellemzése a Szorítsd, zsákom!
c. mesében (Kovács 70).

éⁱdöspaprika l. édespaprika

éⁱn l. én

éⁱnek l. ének

éⁱneköl l. énekel

éⁱsz l. és z

éjfél ~, *éfél* fn. (kny.) *Éfél tájba (Éféltájt) értünk haza.*

éjfélben *éfélbe, éjféibe* hsz. (kny.) *Éfélbe indulunk (Aradra).*

éjféli ~, *éféli* mn. (kny.) *Éféli mise.*

éjfélikor ~, *éfélikor* hsz. (kny.) *Éfélikor gyűttek.*

éjjel ~, *éjjē* hsz. (kny.) *Éjjē sē alszunk.*

éjjel-nappal *éjjē-nappā* hsz. (kny.) *Éjjē-nappā mönt malom...*

éjjeliőr l. bakter, téesz bakter

éjszaka *éccaka* fn. (kny.) Mesében: „Szállás kéne éccakára, meg egy kis kinyér” (Kovács 27). **Sz:** *Jóccakát! Jóccakát kentöknek! Jóccakát mindönkinek! Jó éccakát – jó éjt (Jó éjszakát!) kívánunk egymásnak későeste. A jóccakát szó az éccakából gyün, a jó éccakának a lörövidítése (AV).*

éjszakás *éccakás* fn. (kny.) *Éccakás vagyok (a munkahejömön).*

ék l. pöcök

él tn. i. (kny.) *Élök. Sz: Nem hiába élt! Nem hiába élt a világba!* – mondják arra, akinek szép családja (sok gyermeke) van. *Vitmannénak huszonnégyszáz csalággya vót, nem hijába élt a világba!* – dicsérik azt, amit a külvilág (ma, főleg városon) kinevet.

éledszik *éledözik* tn. i. (ikny.) *Mán éppen éledözött...*

élelem *élelöm* f.n. (kny.) *Köll ëty kis élelöm.*

élelmiszerüzlet l. alimöntár

éles *élös* mn. (kny.) *Élös a a nyelved, hallod-ë?!*

élesít *élösít* ts. i. (kny.) *Élösíti a kést. L. megélesít.*

élesztő l. pár

élet fn. (kny.) *Étetöt attam neki...A tē életöd! Hajja, ez életibe nem dógozott még!* – mondják az ingyenélőre. **Sz:** *Az élet sokat ígír, keveset ad!* – ne akarj többet a lehetségesnél (Vajda 258). *Né(s)z ki az élet belülle* – mondják arra, aki eleven, egészséges (Vajda N.).

életsors fn. '(paraszt)élet, illetve (paraszt)sors'. „Mögöregödtünk, kevés jóban jártunk. Möntünk így a szomszédokba egy este ide, másik este oda, és ottan beszélgettünk. Mönt anyám, apám, möntünk mi is, oszt akkor hallgattunk, hogy miről beszélgetnek: az *életsorsról*. Mit dógozott, mi vót, mit csinát, hun vót. Nem vót akkor az a politika, mint most van.” (Vajda 209)

élez *élöz* ts. i. (kny.) A köszörűs *élö(s)zte* a késöket, ollót (Vajda 218).

élös l. *éles*

émelyeg *émöjög* tn. i. (kny.) *Émöjög a gyomrom.*

émelygős *ímöjgős, émöjgős* mn. (kny.) *Kicsit ímöjgős az íze...*

én ~, *éin* nm. (kny.) (Murádin V).

ének ~, *ének* fn. 'templomi ének'. *Ének*ök. Csak az egyházi ének ének, a többi *nóta*. Kettőshangzó Murádinnál (X), s világi éneköt is jelönt. L. *vegyeskár*.

énekel *éneköl, éneköl* i. (kny.) *Énekölünk, vaty sē?* Kettőshangzó Murádinnál (X). „rab madárka... *éneköl*” (Vajda 143). **Km:** „Aki énekel, duplán imádkozik” (Kovács 213), *Aki éneköl, duflán imádkozik* – az ének erejét, fontosságát példázza ez a mondás: kétszer olyan erős, kétszer annyit ér az ének, mint az imádság.

énekes *énekös* fn. 'kántor'. *Gyün az énekös?*

énekes asszony *énekös asszony* kif. 'egyházi szertartások énekesnője'. Virrasztóban, temetésen és a misén is fontos szerepet töltenek be az *énekös asszonyok*, akik közül az ezredfordulós évtizedekben a legismertebb Falkus Margit. *Nagyon rítak az énekösasszonyok.* – *Irkából énekűnek az énekös asszonyok* (a temetésen). Éneküket megfizették. L. még *síratóasszony*.

énekes halott *énekös halott* kif. 'nagy ember, olyan, aki sokra vitte'. (tréf.) *Ebbű sē lösz énekös halott!*

énnéköm l. *neki*

éntülem l. *tőle*

épit i. (kny.) *Eszt tik építöttétök?* L. *fölépít*.

építkezés *építkezés* fn. (kny.) *Kezdődhet az építkezés!*

építkezik *építkeznek* tn. i. (kny.) *Jóskájék építkeznek.*

*épp*eg l. *éppen*

éppen *épp*eg hsz. (kny.) Mesében: „épp

ér (i.) l. *fölér, kóstál*

ér (fn.) l. *Cigánka (-ér), Csík - ér, Külső - gyöpi ér, Mironi csatorna, Szárazér, Tavasztó*

Ér-part l. *Sír-halom*

érdekel *érdeköl, érdököl* ts. i. (kny.) *Érdeköl esz tégöd?!*

érdekes *érdekös* mn. (kny.) *Érdekös embör vót!*

érdekesség *érdekösség* fn. (kny.) *Gyűjti az érdekösségeket.*

érdem *érdöm* fn. (kny.) *Hajja, az nem érdöm!* – önmagában, (pl.) ha nem lop az ember. *Érdömrönd...* (l. ott).

érdemel érdemöl, érdömöl ts. i. (kny.) *Jobbat érdemőt vóna. Mőgérdőmli... – l. m e g é r d e m e l.*

érdemes érdemős, érdömös mn (kny.) *Nem érdömös evvē foglalkozni.*

érdemesít érdemösít, érdömösít tn. i. (kny.) *Köszönésre nem érdemösít a koma...*

érdemrend érdömrönd fn. (kny.) *Érdömröndöt kapott.*

érdemtelen érdömtelen mn. (kny.) *Érdömtelen kapi a több píszt.*

érdes érdös mn. (kny.) *Ölég érdös a fölületin.*

érett érött mn. (kny.) *Érött gyümőcs. Érötten szöttük. Lehet érött a d i n n y e is. L. még fél é r e t t.*

érez éröz tn. i. (kny.) *Nem éröz az embör sömmit. Érészted?... Érzöd; érzök. L. m e g é r e z.*

érez éröz tn. i. 'ébred'. (rég.) L. fö l é r e z.

érezhető érészhető mn. (kny.) *Érészhető javulás?... Érészhetően jobb lött.*

érik l. leérik, megérik

érkezik érközik tn. i. (kny.) *Mikor érkösztök?Érközik a vonat. L. beérkezik, föléркеzik, megérkezik.*

ért tn. i. (kny.) *Én értöm, de tē értöd-ē?! Értitök... L. egyetért, félreért, megért.*

érte l. vesz érte

értekezik értéközik tn. i. (kny.) *Bent éppen ārul értéköznek! Kissé tudálékos, illetve hivataloskodó a hangulata.*

értekezlet értéközlet fn. (kny.) *Vót valami értéközlet az elnökné(l).*

értelem értelöm fn. (kny.) *Értelömrű szó sē vót.*

értet l. összeértet

értékel értéköl ts. i. (kny.) *Ott értékölni fognak!*

értékes értékös mn. (kny.) *Értékös dógot nē vigyē magaddal! (...magaddā!)*

értékesít értékösít ts. i. (kny.) *Értékösítötte mindönit.*

értéktelenedik értéktelenödik tn. i. (kny.) *A ház is értéktelenödik. L. el é r t é k t e l e n e d i k.*

érvényes érvényös mn. (kny.) *Nem érvényös! (Pl. a jegy.)*

érvényesülni érvényösülni ign. (kny.) *Itt érvényösülni...*

érzeleg érzelög tn. i. (kny.) *Nē érzelögj itt neköm!*

érzékeny érzéköny mn. (kny.) *Na, érzéköny a gyerök!*

érzékenykedik érzékönyködik tn. i. (kny.) *Érzékönyködik, ahejött, hogy tönne valamit! Nē érzékönyköggy!*

érzékenység érzékönység fn. (kny.) *Sértöd az érzékönységit! A tē érzékönységödet...*

érzékenyül l. elérzékenyül

éség l. éhség

ész fn. (kny.) *A ti eszötök... Eszömbe jut. Sz: Eszödné vagy?! Észné légy! Észné maraggy* – szólunk rá a rosszkodóra. *Észhön tér* - visszanyeri a józan eszét. *Eszit vesztí* – megőrül. *Eszödbe vézsd!* – jegyezd meg. *Hun hattad az eszödet?... eszöd* – fakadunk ki, ha valaki ostobaságot követ el. *Lögyön eszöd!* – ne vessz meg. *Sokra mögy (...mén) a nagy eszivel!* – van neki esze, de valahogy nem elég; azaz inkább csak mutatja, mekkora van neki... *Úgy vág az esze, mint a borotva!* *V á g a z e s z e* – éles eszű a koma. *Bazd mög a nagy eszödet!* – támad arra (durván), aki fitogtatja a tudását, ami amúgy semmit sem ér. **Km:** „Többet ésszel, mint erővel” (Kovács 219) – tudják mifelénk is: a nyers erőnél többet ér, ha a fejünket használjuk.

ész ~, *ész* fn. ’(agy)velő’. *Möksütöd az eszit?* – hallhatjuk disznóvágás után, mert hogy sütve igen jó falat. *Ez az esze...* Kettőshangzó Murádinál (IV).

észrevehető észrevöhető mn. (kny.) *Észrevöhető vót...*

észrevesz észrevösz ts. i. (kny.) *Észrevöttétök, mije zavarba gyütt? Nem vötte észre a tolvajt.*

étel l. madárlátta, szárazétel

étet ts. i. ’etet, v. mérgez’. Gúnyversben: „*Étetik mán Didilit*” (Kovács 200). *Didili* a falu kanásza volt a XX. század derekán. „Meg akarta *étetni*” – mög akari mérgezni (KovácsMonda 32).

étetni l. étet

étkezde l. kantin

étkezik étközik tn. i. (kny.) *Étkösztetök mán?* A városias, úrias, uras beszédben fordul elő.

étterem étteröm fn. (kny.) *Étterömbe möntünk.*

évelődik tn. i. ’tréfálkozik, tépelődik, veszekszik, évődik’. (rég.) Kovács Ferenc mondagyűjteményének 14., iratosi mondájában a láda aranyért ásók, miután a remélt kincs eltűnt, „*Évelődtek ott, hogy hova lett az arany*”, mire föl az egyik kiböki, hogy biza ő veszett össze az asszonnyal – ami (tudni való!) kizáró ok a kincslelést illetően.

évente évönte hsz. (kny.) *Évönte möglep valamivel!*

éves fn. ’aki évente egyszer fizet’. (rég.) Például az 1930-as években a borbélynak, aki a *b o n a m e n t e s*, l. ott.

éves ~, *évös* mn., fn. (kny.) (ritk.) „Nyócvankilenc *évös* vagyok” (Vajda 208).

évesmise l. mise

évönte l. évente

évtárs éftárs fn. ’évfolyamtárs’. (rég.) Hodács Ágostra,

a falu egykori plébánosára mondják az öregek: évtársa volt neki Pacha Ágoston (a későbbi temesvári püspök) a tömösvári szemináriumban. Szemben az elvtárs *elftárssal*.

fa fn. (kny.) *Fájé mén, fárúl, fájuk, fa tüve, fájig* (Murádin III). **Sz:** *Fát vákhacc a hátán* – olyan türelmes valaki... *Kemény fábul farakták* – az illető nem egykönnyen adja meg magát! *Naty fába vákta a fejszéjét* – nem akármilyen, már-már lehetetlen föladata vállalkozott – népköltési gyűjteményünk is rögzíti (Kovács 218). „Nem láti a fától az erdőt” (Kovács 218) – arra mondjuk, aki nem látja a lényegeset a lényegtelenről. *Rosz fát tött a tűzre* – arra mondják, aki rosszalkodik. **Km:** „Fát gyümölcseről, embert tettéről lehet megismerni” (Kovács 216), *Fát gyümölcserű, embört tettérű löhet mögüsmerni* – tettünk (gyümölcse) számít, annak alapján méltó mérlegre tenni fát, embert, bármit. „Nyesés nélkül a fa se nő magasra” (Kovács 218), *Nyesés nélkül a fa se nyől magosra* – némi igazítás nem árt, sőt, nagyon is ránk fér, hogy jussunk valamire. L. akác, alsóoldalfa, csemetefa, dohányfa, felsőoldalfa, gyertyánfa, istenfája, jegenyefa, karácsonyfa (fenyőfa), koszorúfa, kutyaafa, nyújtófa, rezgőnyárfa, szemöldökfa, szentjánosfa, Szérai almafasor, tölgyfa.

fababa l. baba

fabatka fn. 'értéktelen pénz'. (rég.) **Sz:** *Fabatkát se ér* – semmit érő dolog.

facsipá fn. 'mézga'. (Murádin II).

faék l. pöcök

fagolyó l. teke

fagy l. megfagy

fagyosszentek *fagyosszentök* fn. 'május derekán Pongrác, Szervác, Bonifác napja'. *Ha gyűnnek a fagyosszentök...*

fahaj l. fahéj

fahéj *fahaj* fn. 'kéreg, fa héja'. (Murádin IV). L. héj.

fai eper l. eper

faiskola fn. 'kertészet, kertészeti vállalkozás'. 2005-ben pl. *Kis(s)-féle faiskola, Sarusi-faiskola*. Cégnév és helynév is. Ugyanezt jelenti a pöpnéria, l. ott.

fajer l. fájer

fajerozik l. fájerozik

fajta fn. 'rokonság, nemzetség'. **Sz:** *Hallod, ez a tőfajtád! A tőfajtád!* – lehet dicséret is, szidalmazás is, ha a családunkat az illetőhöz mérik. *Ki fajtája ez a gyerekek...* – mondjuk, ha elégedetlenek vagyunk vele. *Öggye mög a fene a fajtáját!* L.

mindenfajta.

fakad l. kifakad

fakardos legény l. kardoslegény

faképmás fn. 'faragott fakép'. (rég.) Szent Miklósnak az Iratos és Vizes határán álló fából faragott képét a középkorban a földesúr kiásatta, a jobbágyok „Vették a faképmást, kocsira tették oszt elhurcolták egészen Vizes falu alá” (KovácsMonda 23).

fakilincs l. madzaghúzó s fakilincs

fakít l. kifakít

fakopács fn. 'harkály'. Mesében is: „a fakopács meghallgatta a kis malac kérésit, oszt nagyobbra vágta a lukat” (Kovács 75). Másképpen favágó.

faktum l. tótumfaktum

fakutya fn. 'csizmahúzó'. (rég.) Almási Béla magántájházában látható az egyik utolsó helybéli példány a III. évezred elején e jeles szerszámból.

faküllő fn. 'kocsialkatrészt'. Vajda jegyzi föl a kocsialkatrészei közt (270).

fal fn. (kny.) **Sz:** *Verhetöd a falba a fejed* – késő bánat. *Falra hánt borsó* – hatástalan.

falás fn. 'falat'. Mesében: „nem evett egy falást se” (Kovács 32).

faliórainga l. sétáló

faliszekrény l. téka

Falkusné kacsája *Falkusné kácsája* kif. 'okos kacsá'. (tréf.) **Sz:** *Okos vagy, mint Falkusné kácsája!* – azaz buta az illető. Az öreg Falkusné a Gyöpon eldicsekedett, hogy neki olyan okos kácsája van, hogy az Andóéig húzódó éren megtojt, majd hazahozta a tojásait. (Vajda 238). L. kacsá.

falradobó fn. 'népi gyermekjáték'. (rég.) L. Falurajz: Akik möglátják az aranybárányt.

falu fn., hn. 'a falu közepe'. *Mék a faluba*. Ugyanaz, mint a központ: *Vótál a kö(s)zpontba?* – a Templom térre és könyékére, a község szívére mondják. Ugyanúgy, mint tán mindönütt... L. még Nagyfalu.

Falu Jánoskája szmn. 'mindenes csúfneve'. (rég., tréf.) A téesz hintósára (kocsisára), forspontosára mondták, *Falu Jánoskája* – csúfolódónév.

falu széle l. széle

Faludülő *Faludülleje, Faludüllő, Faludöllő* hn. 'faluhely'. Helynévben őrződik a kisíratosi határban az a terület, ahol a középkorban a település (Nagyíratos) lehetett. *Falu düllejénél, faludüllőbe*.

falusi l. nagyfalusi

Faluvégi kereszt *Faluvégi-köröszt, Natyfalu végi köröszt*
hn. 'a Nagyfalu végiben álló fakereszt'. L. k e r e s z t.

f a n y a r l. h ú z ó s

Fanyűvő szmn. 'mesebeli hős, pusztá kézzel kicsavarja a fát'. *Fanyűvő Jankó*: gyökerestül kicsavari a fát (Kovács 53). A mesében *Vazsgyúró Palkóval és Kúmorzsoló* (l. ott) *Lackóval* együtt indul szerencsét próbálni.

fapénz *fapéz, fapíz* fn. 'államtól annak, akinek 1 hektár, vagy kevesebb földje van'. 2011-ben tudjuk meg ÁKA-tól: *segéj, 44 lej 4 hónapra, az állam adi fűtésre, tűzifára*. L. p é n z.

farkas fn. (kny.) **Sz**: *Éhös, mint a farkas* – nagyon enni akar az illető.

farkasozás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Vajdának regélnek e gyermekjátékról, mely hasonlít a malmozáshoz (57-58), de nem ketten, hanem négyen, s kézzel rajzolt táblán, kukoricaszemmel játszották; sárból készítették hozzá a g u r í t ó t.

farm ~, *fërma, ferma* fn. 'állami gazdaság'. Legalábbis hivatalosan állami gazdaság; a népnyelvben t a n y a, farm, bármilyen állami gazdasági telep, üzemegység *fërmának* nevezhető. E változat a románból való (fermă). L. p á r t f a r m.

f a r o k l. k u r t a f a r k ú

farsang l. csúnya, háromkirályok, háromnapok

f a s o r l. G y é k é n y e s – f a s o r, K ü l s ő – g y ö p i f a s o r, Ö t v e n h e k t á r – d ű l ő (Ötvenhektári faszor), Szérai almafasor, Toldási faszor

fasz fn. (kny.) (durv.) **Sz**: *Verje bele (kend) (Matyi...) a faszát!* – a másik szidalmazása. L. b e t e g o l á h f a s z a, furulya, gyerek, isten(lova), kocsirúd, kutyafasza, lófasz, mi az apja fasza, összeszedi a világ faszát, pikula, puca, szent, világ.

fasza mn. 'belevaló, kemény'. (durv.) **Sz**: *Fasza gyerök a koma! Fasza gyerök vagy!* – az illető belevaló...

faszarági mn. 'fösvény'. (durv.) *Faszarági gyerök*.

faszari mn. 'fösvény, fukar'. (durv.) *Nem vaty tē is ēty kicsit faszari?...*

f a s z e g l. f a s z ö g

faszi fn., szmn. 'férfi, illetve ragadványnév'. (durv.) Csúfólódóneve egy vagány legénynek, rajta maradt felnőtt korára is.

F a s z o m A n t i l. A t o m A n t i

faszög fn. (kny.) A *faszögön* kívül ismerik a t e k s z ö g nevezetű cipéskelléket is.

fatengely *fatengőj* fn. 'kocsitengely fából'. L. t e n g e l y.

fatönköly *fatönköj* fn. 'fatönk'. A k u t y a h i n t a nevű

gyermekjáték (libikóka) leírásakor említik a *fatönköjt* (Vajda 101).

fattyú fn. 'fölösleges, levágandó kukoricahajtás, fattyúhajtás'. *Fattya* (Murádin I).

favágó fn. 'harkály'. *Favágó* is, *fakopács* is (Murádin III).

favëlla l. *favilla*

favilla *favëlla* fn. (kny.) L. *villa*.

favirág fn. 'akácvirág'. Vajda említi az akácfa virágjának e megnevezését (263), l. még a *gacsi*.

fazekas *fazekas* fn. (kny.) *Fazekas vót az öregapja*.

fazék fn. (kny.) *Fazekat...* A köcsögdudát – regélik 2013-ban a Szent Anna napi búcsúban – egykor nem köcsögből, hanem fazékból készítették, így inkább *fazékdudának* kellett volna mondaniuk – állítják. L. *kotla*, *szen tfazék*.

fácánpaprikás l. *paprikás*

fácánpecsenye *fácánpöcsönnye* fn. 'fácánsült'. L. *pecsenye*.

fái epör l. *eper*

fájer *fajer* fn. 'kártyajáték magyar kártyával'. (rég.) Az 1900-as évek első felében űzött, országszerte divatos kártyajátékok egyike. „Rendesen négyen játszották”; aki nyert, *Fajer!* kiáltással az asztalra dobta kártyáját – rövid szögedi leírása: BálintSzótár I/396. A játék neve a német „feuer”-ből való (Somogyi 59).

fájerozik *fajerozik* tn. i. 'fajer nevű kártyajátékot játszik'. (rég.) *Régön fajerosztak...* L. *fájer*.

fáta fn. 'leány, fehérlép'. Román jövevény (fată), már 1912-ben Arad megye magyar nyelvében följegyzik „fata” ejtéssel (Arad 302). *Āra gyüitt ëty szömrevaló fáta. – Mijen a fáta?*

február l. *január*

fecske fn. (kny.) **Km:** „Egy fecske nem csinál tavaszt” (Kovács 215) – egyedül sokra nem jutsz, keress társakat, illetve egyetlen fecskével még nem jött meg a tavasz.

fecskendez l. *befecskendez*, *spriccel*

fed l. *föd*

fedél l. *födél*

fedett *födött* mn. (kny.) *Födött* – azaz ekhós, legalábbis *sátoros* – *szekérrel* jöttek egykor a faluba különböző áruikkal a román és cigány vándorkereskedők, l. *kocsi*. L. még *pléh*, *szalma*, *szekér*.

fedez l. *fölfedez*, *födöz*

fedezett l. *födöz*

fedő l. *födő*

fegyveres *fegyverös* mn. (kny.) *Gyüitt két fegyverös...*

fehér *fehír* mn. (kny.) (ritk.) Vajda N. jegyözte föl a tájnyelvi

alakot.

fehér ló l. deszka

fehérhímzés fn. 'madeira (hímzés)'. (rég.) A madeira hímzést Kisiratoson *fehérhímzésnek* vagy *lyukashímzésnek* mondták (Vajda N.). L. még *cikkakvárás*.

fehérkácsa l. kacsá

fehérkinyér l. kenyér

fehérnép fn. 'nő'. *Ügyes fehérnép vót*. L. még *nőszemély*, *vászoncseléd*.

fehértok fn. 'dunyhatok'. (rég.) L. *dunyhatok*.

fehértök fn. 'sütőtök'. (MurádinGazd., Murádin I). L. még *tök*.

fehérvászon *fehérvászony* fn. 'fehér vászonszöttes, a lepedő anyaga'. A szalmazsákra – (s) *trózsákra* – „Rájött a lepedő *fehérvászonyból* vagy csíkos huzatból” (Vajda 180).

fehér l. fehér

fej ts. i. (kny.) *Mikó fejed a tehenet?Mökfejed?...*

fej fn. (kny.) **Sz:** *A feje lányára ejtötték; A feje lányára esött* – együgyű szegény. *A fejethön vágja* – ráolvassák. *A fejedre nő, ha nem vigyázol* – nem tudsz majd neki parancsolni. *A fejibe szállt neki* – elbízta magát. *Assé tudom, hun ál a fejem* – rengeteg a dolgom. *Bekötik a fejit; Hamar bekötik a fejit; Ennek is hamar bekötik a fejit* – kapós lányra mondják, hogy nem marad pártában, hamar megkéri a kezét valamelyik legény és feleségül veszi. *Benyótt mán a feje lágya* – megjött az esze, felnőtté vált. *De magosan hordod a fejed* – elbízta magát. *Écsavari a fejit* – elcsábítja. *Ennek se nőt még be a feje lágya* – éretlen még. *Fejbe ver* – elkábít (bor, vagy meglepő hír). *Fejibe szállt a bor* – valamennyire szédeleg a bortól. *Fejibe szállt a dicsőség* – elbízta magát. *Fejibe vötte* – elhatározta magát valamire. *(A) Fejihön vákta. Ál(l)andóan a fejemhön vágik* – ráolvasnak az emberre (rendre) valamit. *Majd elsül a feje a nagy okosságtul* – adja az okosat a rátarti butája. *Mögmossa a fejit* – eligazítja a rendetlenkedőt. *Nem esött a feje lányára* – megvan a magához való esze. *Fejbe baszta; jó(l) fejbe baszta; fejihön vákta, szétbaszta a fejit* – fejbe verte. **Km:** *Fejitül búzlik a hal; Fejitül bűdös a hal* – a vezetőket a felelősök a bajokért. L. még *hajadonfótt*, *hajadonfóvel*, *kantárfej*, *kézfej*, *kupak*, *szárazfej*, *vasfejű ember*, *vasfejű kutya*.

fej fn. 'citeravég'. (rég.) A *citera* két végét nevezik *fejenek*, amely keményfából készül a helyi citorakészítőnél; „A fejeket kicifrázták” (KovácsMonogr). Az egyik fejen a húrrögzítő szögek, a másikon a hangoló szögek kaptak helyet. L. *csikófej*, *főfej*.

fejedelem *fejedelöm* fn. (kny.) *Rákóci vót a fejedelöm*.

fejkendő l. slájer

fejkötő *fékötő, fékető* fn. 'vékony, nyári gyermeksapka'. „Kis *fékötőt*. Kislányoknak a fejükbe” (Vajda 174). L. f ő k ö t ő.

fejő fn. 'sajtár'. (Murádin III).

fejős fn. 'nőstény kecskegida'. 2011-ben regéli a gazda a kekecsi portán, hogy *két fejőst* is tartanak – s mutat a kecskeólban a gidákat. Szögedi földön *fejős* általában mindön olyan állat, amelyet fejni löhet (BálintSzótár I/417).

fejsze l. vasfejű kutya

fejt ts. i. 'babot hüvelyéből kiszed, bort kezel'. *Babot fejtök... A borsót hüvejözik! Bort fejteni* – érthetően – kevesen tudnak. Ha valaki fejt, így inkább csak a babra értik. Ha 'rejtvényt fejt', l. m e g f e j t.

feketedik *feketődik* tn. i. (kny.) *Feketődik a lába*. L. m e g f e k e t e d i k.

feketenadály *feketenadáj* fn. 'növényfajta'. *Nadájnak* is hívják. „A *nadáj* növény, nálunk *feketenadáj*ként gyógyszernek használták, teát főztek belőle, vagy kovással izületi borogatásra alkalmazták, de sokszor csonttörés (repedés) gyógyítására is” (AV).

feketeretök l. retek

fekhely l. vacok

fekszik l. lefekszik

fel- l. föl-

felágyal *fölágyal* tn. i. 'bevet(i az ágyat), megvet'. (Murádin VI). L. m e g á g y a l.

felcsap l. fölcsap

felcseperedik l. fölcsseperedik

felcser fn. 'állatorvos segítője'. Annyit tesz, mint a régies *s z a n i t é c*, meg az újabb, románból kölcsönzött *s z a n i t á r*.

feldönt l. földönt

feldug l. földug

feldúr l. föltúr

feldűt l. földűt

felében-harmadában *felibe-harmadába* hsz. 'valaminek a fele, harmad része, valami félig-meddig (van meg)'. *Évégződött?* – *Felibe-harmadába, ha*.

feléből-harmadából *felibű-harmadábú* hsz. 'felületesen, félig-meddig'. *Felibű-harmadábú mögvóna!*

felejt l. elfelejt

felemelkedik l. fölemelkedik

felemleget l. fölemleget

felépít l. fölépít

felér l. fölé

felérez l. fölérez

felérkezik l. fölérkezik

feles mn. 'játék, ha két csapat játszik'. „*Feles*, mer két csapat vót” (Vajda 58). L. felesbábázás, feleshumós, feleshumózás.

feles mn. v. fn. 'fél literes (pálinkás) üveg'. *Hozok ëty felest.*

feles kertész kif. 'a termés, illetve a haszon feléért a földet művelő dohánykertész'. (tört.) A földesúr és a község lakói közt 1843-ban a haszonbérlet föltételeit rögzítő Eggyező Levél említi a *feles kertész*öket, akik minden nyáron 4 napot kötelesek az uraságnak szolgálni (HD).

felesasszony fn. 'egyszínű 9-es és 10-es lapkettős az opletány nevű kártyajátékban'. A magyarkártyában a „tízes (lap) Tápén asszony” néven nevezetett (BálintSzögedi III/56) – az iratosi *felesasszony* tán összefügg ezzel. L. Az opletány szókinccse.

felesbábázás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Két csapat gyerek játszott, szörlabdával kellett egymást eltalálniuk (Vajda 23, 58).

feleshumós fn. 'feleshumózás nevű gyermekjátékban résztvevő, illetve maga a játék'. (rég.) „...akik elbújtak, *feleshumósok*” (Vajda 58-59).

feleshumózás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Itt is, akár a felesbábázásnál, két csapat játszik egymás ellen (Vajda 58-59), tehát a „feles” ez esetben a játézők megfelezésére, felére – fele ide, fele oda – utal. Feleshumósnak is mondják e játékot.

feleség l. cseléd

felesleges l. fölösleges

feleszeget l. föleszeget

feleszik l. föleszik

feletet l. föletet

feletkezik l. elfeletkezik

felettes l. fölöttes

felfedez l. fölfedez

felfedezés l. fölfedezés

felfelé l. fölfelé

felfér l. fölfér

felfésül l. fölfésül

felfolyat l. fölfolyat

felforr l. fölforr

felfűz l. fölfűz

felgyújt l. fölgyújt

felhajint l. fölhajint

felhangolva l. fölhangolva

felhány l. fölhány

felhelyez l. fölhelyez

felhérc *fürhéic* fn. 'kocsialkatrészes: vastagfa'. (Murádin I).

felhő *fölhő* fn. (kny.) A felhő Kisiratoson fö l l e g is. *Fölhők... Sz: Harangoznak fölhő elébe! Fölhő ellen harangoznak* – ha jégveréstől tartanak. Ha meg nem harangoznak: – *Na, nem harangoznak fölhő elébe? Nem láttya a harangozó, hogy gyün a fölhő?* – Állítólag hatékony (volt) a harangozás a jégverés ellen, az újabb villanyharangozás amannak a nyomába nem ér, mert gyöngébb a hangja, kevésbé hatékony, gondolja népünk (azt mondják, okkal). L. bárányfelhő, felle g, jég, jégfelhő, harang.

felhő elé *fölhő elébe* kif. (kny.) Vihar, jég fö l h ő ellen *fölhő elébe harangoznak*, l. felhő, harang.

felhőszakadás *fölhőszakadás* fn. (kny.) *Fölhőszakadás lössz a vége.*

felidegesedik l. fölidegesedik

felidegesít l. fölidegesít

feljebbvaló l. följebbvaló

feljegyez l. följegyez

feljelent l. följelent

feljön l. följön

felkel l. fölkel

felkelt l. fölkölt

felkerekedik l. fölkerekedik

felkeveredik l. fölkeveredik

felkontyol l. fölkontyol

felkölt l. fölkölt

felküld l. fölküld

felleg *fölleg* fn. 'felhő'. (ritk.) *Ojan fölleg gyütt, hogy! L. még felhő.*

fellélegzik l. föllélegzik

fellép l. föllép

fellök l. föllök

felmasszíroz l. fölmasszíroz

felmegy l. fölmegy

felmelegedik l. fölmelegedik

felmerészkedik l. fölmerészkedik

felmérgesedik l. fölmérgesedik

felnevel l. fölnevel

felnevelkedik l. fölnevelkedik

felnéz l. fölnéz

felnől l. fölnől

felnyer l. fölnyer
 felnyergel l. fölnyergel
 felnyújt l. fölnyújt
 felnyű l. fölnyű
 feloldoz l. föloldoz
 felolvas l. fölolvas
 felolvasás l. fölolvasás

felől ~, *felöll* nu. (kny.) *Mezőhöggyös felől gyűtt a vihar.* L. mindenfelől.

felőle ~, *felölle, felölle* hsz. (kny.) *Felöllem aszt tőszöl, amit akarsz...*

felöltő l. fölöltő
 felöltözik l. fölöltözik
 felöltöztetik l. fölöltöztetik
 felperes l. fölporös
 felperdül l. fölporördül
 felpöcköl l. fölporöcköl
 felpróbál l. fölpróbál
 felsebez l. fölsebez
 felséges l. fölseges

felső *fölső, fölső^u* mn. (kny.) *A fölső pócon tanálad.* A kettőshangzó Murádinál (V).

felső *fölső, föső* fn. 'lap a magyar kártya fölső kvartjában és erre alapozott játéknak'. *Makfölső, pirosfölső, tökfölső, zótfölső.* Mondják filkónak is. L. Az opletány szókincese, felsős, felsőzés, felsőz(ik).

felsőkvart *fölső kvart, föső-kvart* kif. 'a magyar kártya alsó-felső- király-ász sorozata'. (rég.) L. kvart.

felsőoldalfa *fölsőoldalfa* fn. 'felsőfa (szekéroidalfa-rész)'. (Murádin I).

felsőpor l. fölspör

felsős ~, *fölsős* fn. 'játékfajta magyar kártyával'. (rég.) Az alsós nevű, egykor Kisiratoson is kedvelt kártyajáték őse, ahol a legerősebb a felső, azaz a filkó (Somogyi 31, 33). A „...*felsős* tartli, felsős kaláber, filkós: a m á r i á sból a 19. század második felében Magyarországon kialakult... kártyajáték” (Kártyalexikon 105). L. felsőzés, felsőzni, filkó, filkós, kráglizás.

felsőszomszéd ~, *fölső szomszéd* fn. 'udvarszomszéd'. Kovács gyűjteményében a M e n y a s s z o n y b ú c s ú z t a t ó újasszony (nevében a v ő f é l y) is megemlékezik a „kedves felső szomszédaim”-ról (187). L. szomszéd.

felsőzés *fölsőzés* fn. 'játék magyar kártyával'. (rég.) Ugyanaz, mint a filkózás. **felsőz(ik)** *fölsöz(ik)* tn. i. 'magyar

kártyával felsőst játszik'. (rég.) L. filkózik, kráglizás.

felsőzni *fölsőzni* ign. 'felsős nevű kártyajátékot űzni'.
Aradon *fölsőzni* annyi mint *kráglizni* (Réhon 132).

felszed l. fölszed

felszentel l. fölszentel

felszerel l. fölszerel

felszolgál l. fölszolgál

feltesz l. föltesz

feltétlen l. föltétlen

feltöredezik l. föltöredezik

feltöröl l. föltöröl

feltúr l. föltúr

felül l. fölül

felül *föüll, fölül, fölül* hsz. v. nu. (kny.) *Ott van fölül... Úk vannak fölül. Bokán föüll vót a víz! Fölúre esik...*

felülkerekedik *föülkerekedik, fölükerekedik* tn. i. (kny.)
Csak *föülkereköttök*. L. *kerekedik*.

felülről *fölürü* hsz. (kny.) *Fölürü nézve igön.*

felvesz l. fölvesz

fene fn. (kny.) Többnyire szitkozódásban fordul elő. **Sz:**
A fene a jó dógodat! A fészkes fenébe! A fene vigye el... A fene ögye mög... A fene mögötte... A fene essön bele! – mérgelődünk, ha valami kellemetlenség ér. A fene a fajtádat! A fene a fajtáját – átkozza az illető rokonságát. A fene majd mögövolt minket (a félelőmtől) – meglehetősen megijedtünk. Bánnya a fene – nem bánja... Ha a fene fenét öszik is (A fene fenét öszik...) – akárhogy, mindenképp. Egye lē a fene... – szítja a vakondakat a több palóc eredetű tájszót is beszédjébe keverő 91 éves, törzsökös kisiratosi férfi 2010-ben. Ott ögye mög a fene – ahun van. Ögye lē a fene, Övött vóna mög a fene, Ösz a fene, A fene övött vóna mög is lehet. Ideötte a fene... Mögötte a fene! Nem ideötte a fene? Hát ideövött a fene! – odaszemtelenkedik (-szömtelenködött) valaki. ...mög mi a fene – azaz (fölsoroláskor) satöbbi, miegyéb, továbbiak. Nem ötte mög a fene – csak nem jártunk pórul?... Ögye fene... Ögye mög a fene a f a j t áját!... – hogy a másik fajtáját dicsérgessük egy kicsit. Öszi a fene utána – legény a lány után kívánczik. L. r e z e s.

fene fn. 'vérbaj'. Murádinál (IX) vérbaj a *fene*.

fenegyerek *fenegyerök* fn. (kny.) *Fenegyerök lött belülle!*

fenék fn. (kny.) **Km:** *Ěty fenékkal nem löhet két lovat ülni* – egyszerre nem szolgálhatsz két ellentétes ügyet. *Fenékön rúkták*. L. p o h á r.

fenn l. fönn

fenn – l. fönn –

fennsík l. Karti-fennsík

fenőtok l. tokmány

fenség *fönség* fn. 'felség'. *Fönség!*... – mondta, valakit idézve, Godó atya Tömösvárt magyar állami kitüntetésekör. L. a falurajz Fő, hogy mögvagyunk c. fejezetében.

fenyeget *fenyöget* ts. i. (kny.) *Në fenyögess éngöm!* L. megfenyeget.

fenyöget l. fenyeget

fenyőfa l. karácsonyfa

fenyves l. karácsonyfaerdő

Ferenc Jóska l. mundér

fergettyű l. förgettyű

férjhez megy *férhöm mén, fér(j)höz mögy* kif. (kny.) *Férhő möntél má(n)?* L. megy.

ferma l. farm, pártfarm

fertály *fertáj, fërtáj* fn. 'negyed (óra)'. (rég.) „Alig telt bele egy *fertály* óra, a kutya dögölve feküdt” (KovácsMonda 32).

fertelmes l. förtelmes

fest i. (kny.) *Mikor festöttél utoljára?* *Lëfestötte* – l. ott –, *festöget, befestöttétök*...

festékes *festékös* mn. (kny.) *Festékös a képöd!*

festöget l. fest

festött l. kifestett

feszés *feszös* mn. (kny.) *Nem feszös ez ëty kicsit?* L. még tömő.

feszt hsz. 'megszakítás nélkül, folyton-folyvást'. L. egy fúrt.

fërma l. farm, pártfarm

féⁱlig l. félig

fékető l. fejkötő

fék fn. (kny.) *Nem üsmeri a féköt...* gépkocsit használva, vagy (amúgy) az életbe... **Sz:** *Fékön tartik (Józsit)...* – visszafogják a vadóc komát.

fél tn. i. (kny.) *Në féjjön kend! Mindönki fét töllük...* L. még útfélen.

fél kive l. markot szed

fél numerus föld *fél numerus föld, fél nemerus föld* kif. 'fél kertésztelek földje'. 2014-ben jegyzi föl Vajda N., hogy az öregek emlékezete szerint a *fél numerus föld* 11 hold. L. numerus.

fél nyaláb l. markot szed

fél sor kif. 'sor (ház), házsor'. *A Gróza-tér három páros úcából és ëty félsorból áll.*

féle l. jóféle, mindenféle

félelem *félelöm* fn. (kny.) *Ēfokta a félelöm. Röscketött a félelömtil.*

félérrett *félérött* mn. (kny.) *Félérött a szöllő... L. é r e t t.*

félig ~, *félig* hsz. (kny.) Kettőshangzó Murádinnál (VII).

félkezű *félkezü* mn. 'félkarú'. (Murádin V).

féllábú *féllábu* mn. (kny.) (Murádin V).

féloldal *félodal* fn. (kny.) *Hosztam félodal szalonnát. L. oldal.*

féloldalt *félodalt* hsz. 'kissé oldalt'. *Félodalt állt...*

félpoklos mn. 'falánk'. (Murádin V) – nyilván a népnyelven ugyanezt jelentő bélpoklosból.

féltre- *fére-* ik. (kny.) Pl. *férebaszik a koma; féreizél.*

félreáll *féreál* tn. i. (kny.) *Féreál az embör... L. még fellök.*

félrebaszik l. félre

félreért *féreért* ts. i. (kny.) *Féreértöttetök... Féreértöttétök a dógot! L. ért.*

félreizél l. félre

félreatesz *féretösz* ts. i. (kny.) *Féretötted Jani vacsoráját?*
L. t e s z.

félsor l. fél sor

félszemű *félszömű, félszömü* mn. (kny.) *Félszömű vót... Murádinnál (IV) félszömü. L. s z e m.*

félt ts. i. (kny.) *Fétötték az asszonyokat a háborúban a megszállóktól (Vajda 157).*

féltékeny *féltéköny* mn. (kny.) *Kicsit féltéköny az asszony.*

féltékenykedik *féltékönyködik* tn. i. (kny.) *Nëhogy mán féltékönyköggy!*

féltékenység *féltékönység* fn. (kny.) *A féltékönység vitte rá.*

félút fn. (kny.) **Km:** „Jobb félútról visszatérni, mint rossz helyre érni” (Kovács 216) – nem szégyen változtatni eredeti elképzelésünkön, ha arról menetközben kiderül, hogy tévútra visz. *Félútrú... L. út.*

félünnep fn. 'majdnem (illetve félig) ünnep'. *Félünnep:* a kisebb, főleg egyházi, hétköznapra eső ünnepre mondják (AV). Ilyen például Szent Anna napja, amely a természeti csapások ellen fogadott ünnepe a falu katolikus közösségének.

félszidó fn. 'akiben van egy kis zsidó vér'. Édekes módon azt nem tartják számon, hogy valaki félromán (féloláh), félnémet (féltokos, vagy félnémöt), félszlovák (féltót), avagy félszerb (félrác, féljugoszláv) lenne. Mindamellet – bántás nélkül, ténynek véve – mindegyiket korcsnak vélik. (Újabban az aradi napilapban előfordul a *félmagyar* megnevezése annak, akinek a szülei közül az egyik nem magyar. Kisiratosi vélekedés szerint ez román – s nem magyar – szemléletű szóhasználat a hazai anyanyelvű

sajtóban.) L. zsidó...

fényes *fényös, fínyös, fínyes* mn. (kny.) *Fényös vót az ég...*
Balladában: „Szabó Gyula revorverje de *fínyes*, / Jolánkának
három golyó elég lesz” (Kovács 118) – valójában ...*fínyös*, /... *lősz*.
L. csillagfényes.

fényesedik *fényesödik, fényösödik, fínyösödik* tn. i. (kny.)
Fínyösödik a (rozsdás, talált) píz (a dörzsöléstül).

fényesít *fényösít, fínyösít* ts. i. (kny.) *Fényösíti a csizmáját.*
Fínyösítöttem...

fényesség *fényösség, fínyösség, fínyesség* fn. (kny.) *Naty*
fényösség támatt. *Valami fínyösséget látott.*

fényez *fényöz* i. (kny.) *Fényözd, hogy szöbb lögyön!*

fér l. tér

fére l. félre

féreál l. félreáll

férebaszik l. félre

féreért l. félreért

féreg *férög* fn. (kny.) *Férög löhet benne.*

féreizél l. félre

féretösz l. félretesz

férgesedik *férgesödik* tn. i. 'férgessé válik (a gyümölcs)'. A
sok esőtű férgesödik a gyümölcs.

férjhez megy *férhöm mén, fér(j)höz mögy* kif. (kny.)
Férhő möntél má(n)? L. megy.

férög l. féreg

fésű *fűsű* fn. (kny.) *Hun a fűsű?* L. bontófésű, sűrűfésű.

fésű *fűsű* fn. 'kenderfésű'. L. kender, kenderfésű.

fésül *fűsül* ts. i. (kny.) Népdalban: a holdvilágban *fűsüli magát*
a babád (Kovács 128). L. kifésül, fölfésül, megfésül.

fésülködik *fűsülködik, fűsüködik* tn. i. (kny.) *Feszt*
fűsülködik... (a nagyjány).

fésülni *fűsülni, fűsülni* ign. (kny.) Találós kérdésben: „Van
egy szerszám, amely a föld alá jár *fűsülni*. Mi az? – A gereblye”
(Kovács 224).

fészek *fészök* fn. (kny.). **Sz:** *Nem szarunk a saját fészünkbe!*
Az embör nem szarik a saját fészkebe! Nem piszkítunk a saját
fészünkbe! A saját fészkebe piszkítasz? – a család dolgait nem
teregetjük (ne teregezzük) ki.

fészek *fészök* fn. 'az úgynevezett tömövel készített lyuk,
amelybe a dohánypalántát ültetik'. Salamon Ida írja: ültetés előtt
vízzel töltik meg, hogy a föld megfelelő nedvességű legyen. *Ki*
löhet számítani, hogy hány fészök van egy száz métörös pásztán.
Fészök, fészök.

fészkel ts. i. 'krumplit ültet'. (Murádin I).

fia ~, *fija* ragos fn. 'gyermek (fia v. lánya)'. A *fijam* megszólítás a lányomnak is szólhat.

fia *fija* fn. 'fiók'. L. *a s z t a l f i a*, *f i ó k*, *l á d a f i a*.

fiadzik *fijadzik*, *fjaddzik* i. 'állat kicsinyét világra hozza, fial'. Gúnyversben: „*Fjaddzik* mán a kutya” (Kovács 204). A nyelvjárási térképen *fjaddzik* (Murádin II).

fias ~, *fijas* mn. 'amely állatnak kicsinye van'. *F i a s f a r k a s*, *F i a s t y ú k*.

fiasfarkas *fijasfarkas* fn. 'nőstény farkas, amelynek kicsinyei vannak'. Vajda gyűjtésében (104) kerül elő a *fijasfarkas*, mint a *l i b á s* nevű gyermekjáték szereplője.

Fiastyúk *Fijastyúk* fn. (kny.) *Fijastyúk* a kotlóval és a csirkékkel (Vajda 42).

K o t l ó s t y ú k is, l. ott.

fiatal *fjatal* mn. (kny.) *Fjatalab* (Murádin V).

fickóbor fn. 'lédarált szőlő első leve'. Hal(l)ai János alpolgármester, a gyűjtő (másod-, avagy harmad-) unokatestvére regéli két nóta közt 2010-ben: „Lédaráljuk a szőlőt, az első lé a fickóbor! 6-7 fokos, 8-10 fok lesz. Azután jön a préselés, enyhén! A c s u m á n a víz 48 órát, két nap áll. Kipréseljük, hozzá 3 literhez 1 kg cukor. Ez a *fickóbor* (illetve: ez is?..). Vagy így isszák, vagy törkölypálinka lösz belőle.” 2011-ben így pontosít: *az elsőhön nem köll cukor, ez a fickóbor, az a jó; a második, ahhon köll cukor!* L. b o r.

ficujka fn. 'papírdarabka, fecni'. *Ěty kis ficujkára írta*. A r.-ból (fiŭicǎ). Erdélyi magyar tájszó (Sántha 138).

figis mn. 'nehéz természetű ember, illetve figurás'. Vajda N. jegyezte föl, hogy „*Figis*, aki jobban tud mindönt, magányos” – mondják a körülményes, nehezen kezelhető emberre. A szótáríró gyanúja elsőre hogy e tájszó vagy a *f ü g é s b ó l*/figízből, vagy a „figlimont”-ból (a dél-alföldi tájon 'tréfás cselekmény, mutatvány’), „figlimontoz”-ból ('tréfálkozik') – ÚMTsz II/444 – eredeztethető. Mígnem Vajdával közli egyik falubelije: a figis nem más, mint a figurás rövidítése.

f i g i z ö l l. *f ü g é z*

f i g í z l. *f ü g é z*, *m e g f ü g é z*

figlihorni fn. 'fúvós hangszer, szárnykürt'. (rég.) A valamikori iratosi rezesbandában, emlékezőm szerint, trombita. Aki fújja, *figlihornis* (öKM). Bálint Sándortól tudjuk meg: a rezes parasztsbandákban a szögedi tájon „figlihorni” a neve a szárnykürtnek (BálintSzögedi III/594).

figlihornis fn. 'fúvós) muzsikus'. (rég.) A *figlihornis*

szárnykürtös, *figlihornin* játszik.

figura fn. 'fura alak'. Lakodalmi kurjantásban hallani: ... „A menyasszony *figura*” (Kovács 194). Bálint Sándor írja, hogy Szegedében a *figura* maskara, torz alak (BálintSzótár II/454).

figurás l. figis

figyelem *figyelöm* fn. (kny.) *Figyelömbe vötte.*

fija l. fia

fijadzik l. fiadzik

fijam l. fia

fijas l. fias

fijasfarkas l. fiasfarkas

Fijastyúk l. Fiastyúk

fijatal l. fiatal

fijú l. fiú

fijúgyerök l. gyerek

fijúsház l. fiúsház

fika fn. 'takony'. *Figyejj mán oda, törűd lē a fikáját!*

fikás mn. 'taknyos'. *Fikás a gyerök...Idefigyejj, tē fikás!* – tréfás megszólítás.

filkó fn. 'felső a magyar kártyában, illetve kártyajáték'. Kártyalapként és játékként ugyanaz, mint a f e l s ő (s) – l. Kártyalexikon (110). Négyen játsszák a *filkót*, illetve *filkóst* (Somogyi 33). Kártyajátékként régies. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, f e l s ő, f e l s ő s, t ö k f i l k ó.

filkós fn. 'kártyajáték'. M a k k f i l k ó s n a k is mondják, mert a makk felső a legerősebb e játékban, második legerősebb a *zöld filkó*, harmadik a *piros filkó*, leggyöngébb a t ö k f i l k ó (Vajda 59). L. f e l s ő s.

filkóz/ik tn. i. 'filkó nevű kártyajátékot játszik (magyar kártyával)'. (rég.) *Fölsősztek, filkósztak...* (régön az öregök). Ugyanaz, mint a *fölsöz(ik)*, *felsöz(ik)*.

filkózás fn. 'játék magyar kártyával'. (rég.) Ugyanaz, mint a *felsőzés*, *fölsőzés*. Az öregek emlegetik, hogy valaha milyen kedvelt játék volt a faluban.

filléres *fillérös* mn. (kny.) (rég.) *Fillérös dolog vót!*

filteres *filterös* mn. v. fn. 'füstsűrős (cigaretta)'. *Rágyújtott éty filterösre.* L. *filtru*, *füstsűrös*, *tokos*.

filtru fn. 'füstsűrős (cigaretta)'. Korábban ehelyett a t o k o s megnevezés volt hallható, ma ez utóbbi egyre ritkábban, átveszi a helyét az újabb román szó (filtru). *Filterösnek* is mondják (l. ott) a f ü s t s ű r ö s szivarkát.

finánc fn., szmn. 'pénzügyőr, adóhivatali tisztviselő, illetve csúfnév'. (tréf.) Salamon Idának így magyarázza az

1970-es években az egyik iratosi dohánykertész: a finánc a dohánygyár kiküldötte, aki ellenőrzi a dohány termesztésének és beszolgáltatásnak munkálatait, s...*A finánc kihúzott egy csomót a bálából és odaütötte a kezefejihön.* Emellett ragadványnév is.

financia fn. 'adóhivatal'. (ritk., rég.) *Möntem a fináncijára, Kurticsra, az adóhivatalba...* Lehet, hogy a pénzügyigazgatóság jelentésű (administrație finanțiară) r. szóból származik. Inkább azt mondják, hogy *Mén a fináncokhon...*

fináncok l. finánc, financia

findzsa fn. 'pohár, csésze'. *Kérsz ęty findzsa kávét?* L. k á v é s f i n d z s a.

fiing fn. (kny.) **Sz:** Játékos, verses találós kérdésben is szerepel ez a főnév. *Sę keze, sę lába, mégis bőgve gyün a világra! Mi az? – ? – A fiing!* Újra kérdi: *Sę keze, sę lába, mégis bőgve gyün a világra! Mi az? – A fiing!* – Mire a kérdező válasza: *...Idd ki mind! Fing, idd mög mind!* Gyerekek játszanak így, egymással csúfolódva. *Ugrál, mint fing a gatyába* – sokat izeg-mozog, nem fér a bőrében az illető.

fingat l. megfingat

finom ~, *finom* mn. v. fn. (kny.) *Finom vót! Finom munka...* – azaz szépen kidolgozott dolog.

finomság *finomság* fn. (kny.) **Sz:** „Mindenféle finomság, még kolbász is volt ott!” (Kovács 57), *Mindönféle finomság, még kóbász is vót ott!* – fogalmaznak a vendéglátás pazarságáról. Minálunk a finomságok finomsága a kóbász!

finnyás ~, *finnyás* mn. (kny.) (Murádin V).

fiók *fjók* fn. (kny.) *Asztalfjók, suglótfjók* is. L. fia, subló t.

fióka *fjóka* fn. (kny.) *Lesöd a fjókákát?* L. kakukkfióka.

fiókos *fjókos* mn. (kny.) L. subló t.

Fircang szmn. 'csúfnév'. (tréf.) L. F i r g á n c s.

fircangolni ign. 'fűrészelni'. (ritk., tréf.) Fűrészelni helyett *fircangolni* ment a F i r c a n g – F i r g á n c s – csúfnévű illető, aki ezért kapta e ragadványnevet.

Firgáncs ~, *Firgancs* szmn. 'csúfolódónév'. (tréf.) Sokat fűrészelő ember csúfolódóneve (Vajda N.). Másképpen F i r c a n g.

firhang fn. 'függöny'. (rég.) *Főtötted a firhangot?* Betyárballadában: „Nézz ki, Marcsa, nézz ki / Ablakod *firhangján*, / Most kísérik Bogár Imrét / Aranyszín paripán” (Kovács 109).

firnájsz *firnánc* fn. 'kence (firnisz)'. (rég.) A tornác „sárgás *firnánccal* vót kenyve” (Vajda 198).

firnájszos *firnáncos* mn. 'kencés'. (rég.) „*Firnáncos* dobozba beletöttünk egy dió nagyságú vagy még nagyobb karbitot...” – kezdi a k a r b i d o z á s nevű játék leírását egy idős

helybéli (Vajda 81). „...az egykori egyes ablakokon zsalugáter volt, amit *kék firnácossal* festett” (uo. 198).

Fischer *Fiser* szmn. 'vezetéknev'. **Sz:** *Lëütlek, mint Fiser a marhát!* – a F. családban apáról fiúra öröklődött a mészáros mesterség, s ez a mondás róluk szól, magyarázzák.

fiú ~, *fijú* fn. **Sz:** *Assë tuggya, fijú-ë, vagy lány* – zavarban van, megkeveredett. L. keresztfiú.

fiúgyerök l. gyerek

fiúsház *fijúsház* fn. 'a vőlegény háza népe, illetve lakodalmas menete'. A lagziban a *fijúsház* (nász)népe adja a vőlegényes násznépet és menetet. L. még lányosház.

fizetett *fizetött* mn. (kny.) *Jól fizetött hejön van.*

fínom l. finom

fínomság l. finomság

fínyös l. fényes

fínyösít l. fényesít

fínyösödik l. fényesedik

fínyösség l. fényesség

flangírol *flangérol* tn. i. '(céltalanul) jár-ke'. *Ott flangéroltak a lányok.*

flaszter *flasztër* fn., hn. 'műút'. *A flasztëron gyütté?* A Kürtös és Kisiratos közti útra mondják. L. töltés.

fliglihorni l. figlihorni

Flórika l. Ika

fodbal l. zömöcsköl

fodormenta *fodormënta* fn. (kny.) (Murádin III). Vagy csak egyszerűen *mënta*; finom tea, mentate a főhet belőle.

fodrász l. borbély

fodroshurka fn. 'vastagbél (amibe a májashurkát töltik)'. (Murádin VII).

fog fn. (kny.) **Sz:** *A félfogára së (lönne) – vót – elég* – megse kottyant neki. *Beletörík a foga* – balul sikerül az illető vállalkozása. *Fogáhon veri a garast* – filléreskedik (garasoskodik). *Kimutati a foga fehérijét* – leleplezte magát. *Mintha a fogát húznák* – nehezére esik a komának a nem várt kiadás. *Ot hatyta a fogát* – ott pusztult. L. Az opletány szókincese.

fog (i.) l. aratnivalót fog, Az opletány szókincese, borjút fog, lábánál fogva, megfog

fog (mandula) l. nyakfog

fogas(ol) l. megfogasol

fogás l. Az opletány szókincese

fogdmeg *fogmög* fn. 'csendőr'. (rég.) *Az őrmestör*

mök fogmöggei. Más jelentéssel: A fogmög ojan jóerőbe lévő fiatalembör, akit valamijen nehéz tárgy emelésire hívnak segiccségül. Ojan nehéz, hoty köll hini egy-két fogmögöt, mē másképp nem birjuk föltönni (AV). L. c s e n d ő r.

fogó fn. 'a dohányfúró nyele'. *Tizenöt centis fogója van a fúrunak (SI). L. még a fogót más jelentéssel: h a r a p ó f o g ó, r ó k a f o g ó.*

fogó l. kézfogó, zavaró

fogócska l. zavaró, zavarócskázás

fogócskázás l. cikázás, zavarócskázás

fogócskázik l. zavarócskázik

fogóddzkodik *fogóddzkodik, fogóckodik* tn. i. (kny.) *Mibe fogóckottál?*

fogódzó *fogóddzó* fn. (kny.) *Nem vót fogóddzó.*

fogy l. apad, türelmefogyottan

fojat l. folyat

fojatas l. folytatás

fojondár l. folyondár

fojt *fujt* i. (kny.) *Në, ez fujt!* – mármint a szorítás. L. *b e l e f o j t, m e g f o j t.*

fojtogat *fujtogat* ts. i. 'ölelget'. (tréf.) *Ott fujtogattya a jányt a sarkon...*

fojtó *fujtó, fűjtó* ign. (kny.) „...*fűjtó* pillanatban” (Vajda 150).

fokhagyma *fokhajma* fn. (kny.) *Fokhajmamártás, fokhajmaszós*z is készül belőle – ha nem is gyakran. L. *h a g y m a.*

fokhagymakoszorú *fokhajmakoszorú* fn. 'fokhagymából font koszorú'. Farsang végi mulaságban *fokhajmakoszorút* tettek a pártában maradt vénlány(ok) fejére (öKM). A szögedi világban a fokhagymából font koszorút – boszorkányhiedelem alapján – szellemjárás és lidércnyomás elleni orvossággént is használták (BálintSzótár I/465). L. *h a g y m a.*

fokhajmamártás *fokhajmamártás* fn. (kny.) *Másképpen f o k h a g y m a s z ó s z.* L. *h a g y m a, m á r t á s.*

fokhajmaszagú *fokhajmaszagú* mn. (kny.) *Ojan fokhajmaszagú vót, hogy ēmenekültem tülle* – sopánkodik a finomkodó (immár városias igényű szagló-, mi több, illatoló-szervvel bíró) nagylány. L. *h a g y m a.*

fokhajmaszós *fokhajmaszós* fn. (kny.) *Ritkán készül...* Amúgy *f o k h a g y m a m á r t á s.*

fokhajmás *fokhajmás* mn. (kny.) *Jó fokhajmás vót* – pl. *az a b á l t szalonna.* L. *h a g y m a.*

fokhajmáz l. *m e g f o k h a g y m á z*

foldoz *fódoz* ts. i. 'foltoz, javít'. L. *foltoz, toldoz* – *foldoz.*

foldozócipész *fódozó-cipész* fn. 'cipész'. (rég.) A XX. században, annak is inkább az elején. *Fódozó cipész vót Sarusi dédöregapád* (a XIX-XX. sz. fordulóján).

folt *fót* fn. (kny.) *Fótot, fótok...* „Fótrul fótra” (Vajda 181).
Sz: „Folt hátán folt, / Tú benne sosem volt. Mi az? (A káposzta)”,
Fót hátán fót, tú benne sosë vót – találos kérdésben is emlegetik a 'nagyon foltos (ruha)' jelentésű mondást (Kovács 226). *Mindön zsák möktanáli a maga fóttyát* – mindenki megleti a hozzá illő társat. L. p ö t t y, v á l l f o l t.

foltos *fótos* mn. (kny.) *Fótos az inge...*

foltoz ~, *fótoz* i. (kny.) *Gatyát fótoz.* A f o l d o z z a l fölváltva használják. L. b e f o l t o z, m e g f o l t o z.

foltozott *fótozott, fútuzótt* ign. (kny.) (tört.) A meglepő (az ÚMTsz-ban nem jegyzett) *fútuzótt* alak Faragó községi bírónak Lovrits jegyzőhöz 1856 nyarán írt levelében fordul elő: a „községi barom kuthoz” tévelyedő talált gyermekén „fútuzótt kiss Laibli” is volt (Battonya). Amúgy inkább *fótozott*.

folyat *fojat* i. 'tehenet) pároztat'. L. f ö l f o l y a t.

folyatás *fojatás* fn. 'üzekedés (tehené)'. (Murádin II).

folyondár *fojondár* fn. 'szulák, illetve gyomnövény'. Murádinnál (VIII) a kendőrt folytogatató növény.

f o l y o s ó l. g a n g

fon ~, *fony* ts. i. (kny.) *Fonyta* – mondja először iskolázott (érettségizett) unokahúgom, hogy a következő alkalommal *fonta* legyen belőle. (Mert ő már nem biztos abban, hogy mi a helyes...) *Fonnyuk...* A faluban is *fontak*, KF a leírását tervezte (KovácsMonogr). Vajdánál (84): „...gyéként és susulykát (nem sasulykát...) *fonytak* az iskolában kézimunka órán, de otthon a szülőkkel is. Nem lehet véletlen Piri néni lányneve – Gyékény –, apja is font – s talán az ősei is –, font minden gyermekének egy-egy k e n y é r s z a k a j t ó kosarat fűzfából és cirokból”. L. b e f o n, k a l l a n t y ú, k e n d e r, ö s s z e f o n, s u s u j k a f o n á s.

fonó fn. 'téli esték közös női foglalatossága dologgal és szórakozással, illetve ennek a helye'. Az 1950-es években KF a Dolezsán Antalnál rendezett *fonót* jegyezte föl (KovácsMonogr.) Később csak az emlékekben élt.

fonott kalács ~, *fonyott kalács* kif. 'kalácsféle'. Főleg lagzira sütötték kalácsésztaból, itteni gyakrabban használt neve a d ú c. L. még b o r s o s f o n o t t k a l á c s, k a l á c s.

fonott kenyereskosár *fonyott kinyereskosár, fonyott könyereskosár* kif. (kny.) *Fonyott kinyereskosarat tött mama az asztal alá* – szenteste, hogy abba söpörje a morzsát. L. k e n y é r.

fonott kosár *fonyott kosár* kif. (kny.) Kurtucz Istvánt, a

bátyját, Kisiratos kántorát emlegeti Anna húga; „az ezernél is több búcsúztatót, mit aztán *fonyottkosárban őrzött*” a parasztkántor (Vajda 207).

fony l. **fon**

fonyott kalács l. **fonott kalács**

fonyott kinyereskosár l. **fonott kinyereskosár**

fonyott kosár l. **fonott kosár**

for l. **forr**

fordít ts. i. 'talajt mélyen fölás'. (Murádin II).

fordul l. **szembefordul**

forгат l. **sörget**

forgó fn. 'egyszerre bevetett határrész'. (Murádin I).

forgó *forgó*^u fn. 'üzület'. (Murádin V).

forma ~, *furma* fn. (kny.) Vajda N. jegyezte föl ezt a (ritka) tájnyelvi alakot, l. **egforma**.

forog l. **sörög**

forr *for*, *fór* tn. i. (kny.) *For* pl. a bor; a rövid és a hosszú o közti hangot jelölnek – okkal - a kolozsvári nyelvészek (Murádin II). *Fór mán a víz?! L.. felforr, suhog*.

forrad *fórad* tn. i. (kny.) *Lassan fórad* (a seb.)

forradalom *fóradalom* fn. (kny.) *Amikó vót nálatok a fóradalom*.

forradás *fóradás* fn. (kny.) *Fóradás vót a térgyin*.

forradásos *fóradásos* mn. 'sebhelyes'. *Fóradásos az arca*.

forra(j)i l. **forrayiratosi**, **forraynagyiratosi**

Forra(j)i l. **Forrayiratos**, **Forraynagyiratos**

forral *fóral* ts. i. (kny.) *Mit fóralsz, Jani?* – miben sántikál, mire készül... L. **megforral**.

forralatlan *fóralatlan* mn. (kny.) *Fóralatlan tej...*

forralt *fóralt* mn. (kny.) *Fóralt víz, fóralt bor, fóralt tej...*

forraszt *fóraszt* ts. i. 'kovács elvásott vasszerszámot nyújt, told, acéloz'. (Murádin IV). L. **megforraszt**.

Forrayiratos *Forrajiratos*, *Fóraj-Iratos* fn. 'Nagyiratos község korábbi neve'. (rég.) Kisiratos testvértelepülését, a szomszédos Nagyiratos a XIX. század elején a telepítőről, Forray Andrásról *Forray-Iratosnak*, *Forraynagyiratosnak* nevezték el. A XX. század derekán még eme régi nevén hívták a kisiratosiak a közeli falut, ma már csak az öregebbek ismerik a pár kilométerre fekvő Nagyiratos valahai nevét. Netán *Fóra(j)i: Fórajin dógosztunk...* L. még *Iratos*, *Nagyiratos*.

forrayiratosi *forrajiratosi*, *fóraj-iratosi* mn. 'nagyiratosi'. (rég.) *Fórajinak* is hívhatták a forrayiratosit: *Gyűttek a fórajiak...* Ma inkább *iratosiak*. L. még *kisiratosi*.

Forraynagyiratos *Forrajnagyiratos, Fórajnagyiratos* fn. 'nagyiratos neve egykor'. (rég.) N a g y i r a t o s valamikori neve; használták a F o r r a y i r a t o s és a F ó r a (j) i nevet is.

forraynagyiratosi *forrainagyiratosi, fórajnagyiratosi* mn. 'nagyiratosi'. (rég.) L. még n a g y i r a t o s i.

forrás ~, *fóras* fn., hn. (kny.) A Kilső-gyöpön eredő ér a XIX. századi térképeken jelzett helyen eredt a F ó r á s b ó l. És: *fórasba van*: víz, tej, must... Kenyéren lévő 'kiforradás': l. k i f o r r á s.

forráz *fóráz* ts. i. (kny.) L. l e f o r r á z.

forrong *fórong* tn. i. (kny.) *Fórong a nép.*

forró *fóró* mn. (kny.) *Vigyázz, fóró a leves!* Murádinál (VII) *fóron.*

forróság *fóroság* fn. (kny.) *Vót ott fóroság!*

forró sodik *fórosodik* tn. i. (kny.) *Fórosodik mán?* L. m e g f o r r ó s o d i k.

forspontos ~, *frospontos* fn. 'hintós, kocsis'. (ritk.) *Frospontos az öreg a kol(l)ektívba.*

fos fn. 'gyermek kártyajáték és vesztese'. (rég.) Vajda gyűjtésében szerepel (60). L. még o r r o n v e r ő c s k e.

fos l. g ó l y a f o s, h a s m e n é s

fosos fn. 'gyermek kártyajáték'. (rég.) Hívják még *fo snak*, *fosozá snak*, *orronverőcskének a fosost*. Akinek ledől a kártyája, elbukott, az a *fos* (Vajda 60). Más mint *orronverőcske* nevű gyermek kártyajátékot említi, de *segősnék* is mondják.

fosozás fn. 'gyermek kártyajáték'. (rég.) *Kezdődik a fosozás?...*

fódoz l. *foldoz*

fódozó cipész l. *foldozó cipész*

fólia l. *szolár*

fór l. *forr*

fórad l. *forrad*

fóradalom l. *forradalom*

fóradás l. *forradás*

fóradásos l. *forradásos*

fóra(j)i l. *forrayiratosi*, *forraynagyiratosi*

Fóraji l. *Forrayiratos*, *Forraynagyiratos*

Fórajiiratos l. *Forrayiratos*

fórajiiratosi l. *forrayiratosi*

Fórajnagyiratos l. *Forraynagyiratos*

fórajnagyiratosi l. *forraynagyiratosi*

fóral l. *forral*

fóralatlan l. *forralatlan*

fóralt l. *forralt*

fóraszt l. forraszt
 fórás l. forrás
 fóráz l. forráz
 fórong l. forrong
 fóró l. forró
 fóroság l. forroság
 fórosodik l. forrosodik, megforrosodik
 fót l. folt
 fótos l. foltos
 fótoz l. foltoz
 fótozott l. foltozott
 főcstej l. gulászta
föd ts. i. 'takar, borít'. *Födi valami a kotlát?* L. beföd.
 födeles l. zsúpfödeles

födél fn. (kny.) **Sz:** *Csak födél lögyön fölöttünk...* Egykor szalma és zsindey *födele* volt a házaknak, ma cserepesek az otthonaik (Kovács Monogr). L. *szemfödél* jelentéssel: szentfödél.

födött l. fedett
 födött szekér l. kocsi

födözi i. '(csödör kancát) termékenyít; óv, véd; ellát, biztosít'. *Födözni vittük, födösztettyük. A testivē födöszte a bajtársát (a fronton). Födözi ez a kőccségöket?!*

födöztet *födösztet* ts. i. 'megtermékenyített, pároztat'. *Födösztetitök a kancát?*

födő fn. 'edénytető'. Fazékra, kantára, miegyéb edényre való alkalmatosság. *Hozd a födőt!*

főjjebvaló l. följebbvaló

föl- *fel-, föl-, fő-* ik. (kny.) *Fel-* (minden esetben) csak akkor, ha 'megfelelkezik magáról' a kisíratosi beszélő, mert többnyire *föl-* (*fő-...*).

föl (fn.) l. tejföl, tejfölös, tejfölösszájú

fölágyal tn. i. 'bevet(i az ágyat), megvet'. (Murádin VI). L. me g á g y a l.

fölcsap ts. i. 'fölsöpör'. (rég.) „*Eredj, csapd fel az úccát!* – mondtuk régön, hogy elsöpreni az úccát” (Vajda 148). L. c s a p, e l c s a p.

fölcseperedik *fölcsöpörödik, főcsöpörödik* tn. i. 'fel nő'. *Ahon az embör főcsöpörödik...*

föld *föd, fő^ud* fn. 'termőföld, v. ház „padló”-ja'. Mesében is: „*födhön vágta*” (Kovács 41) – *föthön vákta. Szülőföd, szántóföd, dinnyeföd. Kimék a föthö. A födé bármit möktösz a magunkfajta. Föggyük, födetök...* Kettőshangzó Murádinál (VI). Helynévben: *Árvák főggye, Godó-dülő (Godó-föd), Halom-dülő (Halomi*

fődek), *J e g y z ő – f ő l d*, *Kántor-főd*, *Kásák főggye*, *Lisztig főggye*, *Pap főggye*, *Paradicsom(főd)*, *Snájder-főd*, *Tanító-főd*. **Sz:** „a föld alól szagolja az ibolyát!” – meghalt az illető (Kovács 99). *Főthön kenyte* – földhöz vágta (a másikat). *Jó zsíros főd* – kitűnően termő szántó. *Lëhor(d)ta a sárga földig* – jól leszidta. *Lëitta magát a sárga földig* – lerészegedett. „Úgy földhön vágta, hogy százra ment”, *Úty főthön vákta, hoty százra mönt* – mesénkben: szétesett a malac („a malac százra ment”), amelyet az illető mérgében földhöz csapott és darabokra tört, jöhet a disznótor (Kovács 101). **Km:** „Fekete földben terem a jó búza” (Kovács 216), *Fekete földben teröm a jó búza* – a jó zsíros fekete föld adja a legtöbb, legjobb termést. L. Árvák földje, dohányföld, házföld, kántorföld, kenderföld, odaszorítja a földet a dohánypalánta tövéhez, kamillafű (székesföld), Papiföld, pászma, Schneider-föld, szántás, szántódik, Tanítóföld, tarlóföld, vitézföld.

földes fődes mn. (kny.) L. alább.

földes asszony fődes asszony kif. ’földbirtokosnő’. (rég., tört.) Özvegy Szalbek Györgyné Török Zsófia volt a falu földbirtokosa a XIX. század első felében, megnevezése a korabeli iratokban (HD: Földes aszony) s a legöregebbek részéről a XX. század végén is Uraság, *Földes (Fődes) asszony*.

földes padló fődes padló kif. ’ház földpadlója’. (rég.) *Fődes padló vót*.

földes szoba fődes szoba kif. ’földpadlós tisztaszoba’. (rég.) *A fődes szobába aluttunk. Fődes a szobájuk*.

földes uraság fődes uraság kif. ’földesúr’. (tört.) Az 1836-ban írt, a község és a földesúr közti viszonyokat rendező Egyező Levélben fordul elő a *Földes Uraság* megnevezés, amely párja a *földes asszonynak* (HD). L. u r a s á g.

f ö l d e s ú r l. u r a s á g

földház főtház fn. ’földbe süllyesztett, egy helyiséges lakóépület’. Ilyenben laktak az első telepesek 1818 után. S ilyesmiben született 1919-ben a szótáríró szülőatyja, aki ezt egyszerűen csak p u t r i n a k mondta. L. h á z.

földi kugli fődi kugli kif. ’egyszerű teke, tekézés’. L. alább.

földi kuglipálya fődi kuglipája kif. ’egyszerű (nem szabályos) tekepálya’. (rég.) „Csinátunk *fődi kuglipályát*, domborítottuk a földet, hogy lögyön egy kicsit domború, hogy ne egyenösen tudjuk gurítani” (Vajda 98–99)

földi kuglizás fődi kuglizás kif. ’nem szabályos tekejáték’. (rég.) *Fődi kuglizás* a paraszti tekepályán: „Gyerököknek nem szabadott pénzre játszani, csak akkor (játszhattak), ha nem vótak

embörök.” (Vajda 98–99)

földieper *fődiepör* fn. ’gyümölcsfajta (máshol szeder)’. *Epör* ez is, mint a *fái epör*, csak épp a földön terem. Az erdei eper sz a m ó c a. L. még e p e r.

földikutya *földi kutya, földikutya* fn. ’mezei rágcsáló’. Mesében: „*földi kutya* ási ki a földet” (Kovács 75). L. k u t y a.

földkunyhó l. p u t r i

földműves l. p a r a s z t, r é s z e s

földönt ~, *fődönt, feldönt* ts. i. (kny.) A mesebeli hős az ördögfej-g u r í t óval *feldőt*i a (teke-) b u b ákat (Kovács 73). L. f ö l d ű t.

földpadlózat l. m á z l ó s

földpatka *főtpatka* fn. ’fekvőhely a földházban’. (rég.) 1818 után az első földházakban *főtpatkák*on aludtak az emberek – emlékeznek az öregek.

földrengés *fődröngés* fn.(kny.) *Fődröndés vót Bukarestbe...* (... a székejöknel). L. r e n g é s.

földúr l. f ö l t ú r

földút *fődút* fn. (kny.) *Oszt együtt éggy fődút...* Ilyen a d ű l ő ú t is.

földút *fődút* ts. i. ’földönt, föltölt, fölönt’. *Fődútotted?* L. d ű t, f ö l d ö n t.

fölemelkedik *fölemelkedik* tn. i. (kny.) *Fölemelkedött a fődrül...* L. e m e l k e d i k.

fölemleget *fölemlöget* ts. i. (kny.) *Minek fölemlögetni...* L. e m l e g e t.

föleszeget *fölöszőget* ts. i. (kny.) *Fölöszőgette a fődrül.* L. e s z e g e t.

föleszik *fölöszik* ts. i. (kny.) *Fölötték a fa alól az epröt.* L. e s z i k.

föletet *fölötet* ts. i. (kny.) *Fölötettem a kukoricát a disznókkā.* L. e t e t.

föléhány *föléhán* ts. i. ’fölelapátol, fölészór’. *Föléhánta a földet...* L. h á n y.

fölényeskedik *fölényesködik* tn. i. (kny.) *Mit fölényesköcc?*

fölépít ts. i. (kny.) *Fölépítették a házukat. Fölépítették?* L. é p í t.

fölér tn. i. (kny.) *Fölértök odáig? Fölértetök.*

fölérez *fölérzed* tn. i. ’fölebred’. (rég.) „Csanád vitéz meg *fölérzett* álmából” (KovácsMonda 18). Mesében: „Ahogy *fölérzett*, ment megnézni a mirminyót” (Kovács 24), „Reggelre, mikor *fölérzedtek*, hát látik, hogy...” (Kovács 56). L. é r e z.

fölérkezik *fölérközik* tn. i. (kny.) *Fölérkösztünk Budapestre...* L. é r k e z i k.

fölfedez *fölfödöz, főfödöz* ts. i. (kny.) *Főfödöszted?!*
fölfedezés *fölfödözés, főfödözés* fn. (kny.) *Főfödözés vót – neki igön!*

fölfelé *fölfele, főfelé* hsz. (kny.) *Főfelé nézz!*

fölfér *főfér, főtér* tn. i. (kny.) *Főférünk még a kocsira? Főtértök.* L. *tér*.

fölfésül *főfúsül* ts. i. (kny.) *Főfúsülte a haját.* L. *fésül*.

fölfolyat *fölfojat, főfojat* ts. i. '(tehenet) pároztat'. A Kilsőgyöpön a kétéves növendék teheneket *fölfojatták*. A Meddön *főfojatik* őket. L. *folyat*.

fölforr *főfór, főfor* tn. i. (kny.) *Főfort, vödd lè a tűzrül!* L. *forr*.

fölfűz ~, *főfűz* i. 'dohánylevelet zsinórra húz'. L. *dohányt fűz*.

fölgyújt *fölgyút, főgyút* ts. i. (kny.) *Főgyútotta a házát.* L. *gyújt*.

fölhajint *főhajint* ts. i. 'fölhajít'. *Főhajintotta az ágyra, oszt...*

fölhangolva l. stimolva

fölhány *főlhán, főhán* ts. i. 'lapátol, szór, villáz, földob; szemére hány'. *Főhánta a pallásra a kukoricát. Nè hánd fő neki...* L. *hány*.

fölhelyez *fölhejöz, főhejöz* ts. i. (kny.) *Főhejöszték Bukarestbe.* L. *helyez*.

fölhő l. felhő

fölhő elébe l. felhő elé

fölhőszakadás l. felhőszakadás

fölidegesedik *fölidegösödik* tn. i. (kny.) *Jóska annyira fölidegösödött, hoty fejbevákta a cimboráját.*

fölidegesít *fölidegösít* ts. i. (kny.) *Nè idegösízd föl az embört!* L. *idegesít*.

följobbvaló *főjebbvaló, főjebvaló* fn. (kny.) *Nem ú a főjebbvaló?*

följegyez *főjegyöz* ts. i. (kny.) *Főjegyöszted, amit hallottál?* L. *jegyez*.

följelent *főjelönt* ts. i. (kny.) *Főjelöntött a gazembör!* L. *jelent*.

följön *fölgyün, főgyün* tn. i. (kny.) *Tik is főgyüttetök?* (pl. Bukarestbe – a románok fővárosában kérdezhetik egymástól szökőévben ha egyszer az igazán nagy emberek). *Főgyüssz az epörfára?* L. *jön*.

fölkel *főkel* tn. i. (kny.) *Főkelök, odamék az asztalhon... Főkeltetök? Úgyis főkeltök... Még nem kelök föl. Akkor keltetök fő... L. kel*.

fölkerekedik *fölkereködik, főkereködik* tn. i. (kny.) *Főkereköttünk, oszt együttünk onnét.* L. *kerekedik*.

fölkeveredik *főkeverődik* tn. i. (kny.) *Főkeverődött a gyomrom.* L. *keveredik*.

főlkontyol *főkonytyol* ts. i. 'új asszony haját fölcavarja, asszonnyá avat'. A l a g z í b a n a m e n y a s s z o n y t á n c után *főkonytyolik* az új asszonyt. Kovács leírásában (179): „*főlkonytyolták a menyasszonyt, azaz pettyes kendővel hátrakötötték a fejét*”.

főlkölt *főlkőt, főkőt* ts. i. 'fölébreszt, felkelt'. *Főkóti az embört...* L. *költ*.

főlküld *főkúd* tn. i. (kny.) *Főkúd az epörfára ëty karëj kinyërrel.* L. *küld*.

fölleg l. *felle*

föllélegzik *föllélögzik, fölélögzik* tn. i. (kny.) *Ettül föllélögösztém...* L. *lélegzik*.

föllép tn. i. (kny.) *Ú is föllépt...* *Tik is fölléptetök?* L. *lép*.

föllök *föllük* i. (kny.) *Föllükte Pityut. Föllük, ha fére nem álok. Föllüklek!* L. *lök*.

fölmasszíroz *fölmaszírol* ts. i. 'gyúr, masszíroz'. Vajda jegyzi a *fölmaszírol* alakot (263).

fölmegy *fömén* tn. i. (kny.) *Fömönnek a högyekbe, fömék én is. Fömén, szétnéz, oszt ad nekik...* L. *megy*.

fölmelegedik *fölmelegödik, főmelegödik* tn. i. (kny.) *Majt ha az idő főmelegödik.* L. *melegedik*.

fölmerészkedik *fölmerészködik, főmerészködik* tn. i. (kny.) *Főmerészköttünk a fára.* L. *merészkedik*.

fölmérgesedik *fölmérgesödik, főmérgesödik* tn. i. (kny.) *Jó főmérgesítőttemek!* L. *mérgesedik*.

fölnevel ~, *főnevel* ts. i. (kny.) *Főnevelöd, asztán itthagyl*

fölnevelkedik *fölnevelködik, főnevelködik* tn. i. (kny.) *Főnevelködött, ëmönt.* L. *nevelkedik*.

fölnéz ~, *főnéz* tn. i. (kny.) *Fölnézök rád... Főnéztetök rá?* L. *néz*.

fölnő ~, *főnyő* tn. i. (kny.) *Főnyőtetök valahogy!* L. *nő*.

fölnől ~, *főnyől* tn. i. (kny.) *Főnyöltek a gyerökök! „...fiúk közt nyöttem föl”* (Vajda 170). L. *nől*.

fölnyer l. *Az opletány szókin*

fölnyergel *fölnyergöl, főnyergöl* i. (kny.) *Főnyergölté? Főnyergölte a csikót.* L. *nyergel*.

fölnyújt *fölnyút, főnyút* ts. i. (kny.) *Nyúzd fő neki!* L. *nyújt*.

fölnyú ~, *főnyú* ts. i. 'borsót szárustul kiszed'. *Amikó főnyútuk a borsót...*

föloldoz ~, *fölódoz* ts. i. (kny.) *Na, fölódozott a pap bácsi?...*

fölolvas ts. i. 'megszámol, megolvas, megszámlál'. (tört.)

fölolvasás fn. 'megszámolás'. (tört.) A földesúr és a község közt 1843-ban született megegyezést rögzítő Egyező Levél írja a haszonbér megfizetésének módjáról és idejéről: „...őszkor a dohány sinor *felolvasása* alkalmával...” (HD).

fölöltő *fölőtő* fn. 'felső (férfi) ruhanemű'. *Vöttem ëty fölőtőt.*

fölöltözik *fölötözik* tn. i. (kny.) *Fölötöszhették!* L. *öltözik*.

fölöltöztet *fölötöztet* ts. i. (kny.) *Fölötöszttették a kizsgyerököt?* L. *öltöztet*.

fölös l. *tejfölös*, *tejfölösszájú*

fölösleges *fölöslegös* mn. (kny.) *Ott én má fölöslegös vótam.*

fölöszik l. *föleszik*

fölötet l. *föletet*

fölöttes fn. (kny.) *Të vagy a fölöttes!*

fölpöcköl ~, *főpöcköl* 'pöccokkal föltámaszt'. *Jó pöcköld fő!*
L. *pöcköl*.

fölpördül ~, *főpördül* tn. i. (kny.) *Főpördült oszt agyonvákta.* L. *pördül*.

fölpörös fn. (kny.) Kissé tudálékos az illető, ha így szól: *Ű a fölpörös!* Mert honnan tudnák, ki van alul, ki fölül.

fölpróbál *főpróbál*, *föltróbál*, *főtróbál* ts. i. (kny.) *Főtróbáltad a cipőt?* L. *próbál*.

fölsebez *fölseböz*, *főseböz* ts. i. (kny.) *Főseböszte a ló hátát.*

fölséges *fölségös* mn. 'kitűnő, pompás (falat)'. *Fölségös falatok kerülhetnek az ember szájába a kisiratosiak vendégeként!*

fölső l. *felső*

fölső kvart l. *felső kvart*

fölső szomszéd l. *felső szomszéd*, *szomszéd*

fölsőóda l. *felsőoldala*

fölsöpör ~, *fösöpör* ts. i. (kny.) „...az árkokat is *fölsöpörttük tisztára*” (Vajda 148.)

fölsős l. *felső*

fölsőzés l. *felsőzés*, *filkózás*

fölsőz(ik) l. *felsőz(ik)*, *filkózik*

fölsőzni l. *felsőzni*

fölszed *fölszöd*, *főszödi* i. (kny.) *Főszödöm a szöme pilláját! Szöt föl!... Főszödögeti... L. köté, szed.*

fölszentel *főszentöl* ts. i. (kny.) *Janijukat mán főszentölték, káplán lött Tömösbe.* L. *szentel*.

fölszerel ~, *fölszöröl*, *főszerel*, *főszöröl* i. (kny.) *Főlszörölte a mestör a csapat... a most beröndözött fürdőszobában.* L. *szerel*.

fölszolgál *főszógál* ts. i. (kny.) *Főszógál a vacsorát, oszt... L. szolgál.*

föltámadás i. *körmönet* l. *körmenet*

föltér l. fölfér

föltesz föltösz, fötösz ts. i. (kny.) *Főtöhetöd a pócra.* L. tesz.

föltétlen mn. (kny.) *Föltétlen gyűjjetök!* – pl. a lagziba.

föltöredezik föltöredözik, fötöredözik tn. i. (kny.)

Főtöredözött a jég (a csatornán). L. töredezik.

föltöröl föltűrül, fötűrül ts. i. (kny.) *Főtűrűted a konyhát?*
L. töröl.

föltróbál l. fölpróbál

föltúr ~, földúr, földúr, feldúr i. (kny.) *Földúrta az udvart (a disznó). Földúrta a szekrényt (hogyan megtaláljon valamit).* L. túr.

fölül ~, fölülni tn. i. (kny.) *Fölült a lóra... Fölültetők má végre?*

fölülkerekedik l. felülkerekedik

fölüll l. felül

fölülről l. felülről

fölvesz fölvösz, fövösz ts. i. (kny.) *Mögált, fövött (a sofér)...*

Fő se vőtte! Fölvönnétök, fövönne... L. vesz.

fönn- ik. 'fenn-'. *Fömmaratt a háasztetőn...*

fönség l. fenség

fönt hsz. (kny.) *Hun láttad? Hun, hun, fönt az égen!*

fördik l. fürdik

fördő l. fürdő

förgettyű förgettyű fn. 'fergettyű (nevű szekér-alkatrész)'.
(Murádin I).

förgettyű ~, fergettyű, fergentyű fn. 'pörgettyű, zúgattyű'.
(rég.) Egyszerű gyermekjáték, Vajdának emlegetik *fergentyűként* is (59).

förödés l. fürdés

förtelmes mn. (kny.) *Förtelmes alak...*

fösvény fn. v. mn. (kny.) **Km:** „A fösvény kétszer költ”
(Kovács 213) – a zsugoriság visszaüthet, ráfizethetsz.

fő- l. föl-

főbi(s)ztos l. szektorista

főcsöpörödik l. fölcseperedik

főd l. föld, házföld

fődes asszony l. földes asszony

fődes padló l. földes padló

fődes szoba l. földes szoba

fődes uraság l. földes uraság

fődi kugli l. földi kugli

fődi kuglipája l. földi kuglipálya

fődi kuglizás l. földi kuglizás

fődiepör l. földieper

fődikutya l. földikutya

fődönt l. földönt
fődröngés l. földrengés
fődúr l. föltúr
fődút l. földút

főesperes *főöspörös* fn. (kny.) . *Hodács főöspörös vót!* – mondják Hodács Ágoston kisiratosi író-plébánosra emlékezve. L. *esperes*.

főfej fn. 'citera-rész'. (rég.) A 2-5 kisebb csikófej mellett a *főfejre* futottak ki a fölhangolt citerahúrok (KovácsMonogr).

főfelé l. fölfelé
főfér l. fölfér
főfojat l. fölfolyat
főfór l. fölforr
főfödöz l. fölfedez
főfűz l. fölfűz

főgyilkos fn. 'gyilkosság első számú gyanúsítottja'. (ritk.) *Az eggyes számú töttös. A főgyilkos a K-gyerök vót. 1983 Karácson búttyin.* L. *tettes*.

főgyút l. felgyújt
főgyün l. följön
főhajint l. fölhajint
főhán l. fölhány
főhejöz l. fölhelyez
főispány l. ispán
főjegyöz l. följegyez
főjelönt l. följelent
főkel l. fölkel

főkerekodik l. fölkerelkedik
főkeverodik l. fölkeveredik

főkommunista *főkomunista, főkomonista* fn. 'kommunista vezető'. L. Falurajz: Szalbek–Iratos, 1951. L. még *k o m m u n i s t a*.

főkonytyol l. fölkontyol

főkötő ~, *főkető* fn. 'fejkötő'. Murádinál (VIII) *főkető*. L. *fejkötő, kötő*.

főköt l. fölkölt
főkúd l. fölküld
főlélögzik l. föllélegzik

főmakher fn. 'főkolompos' (tréf.) A *főmakher* jelentésére rákérdező Vajdának azt mondják, hogy „Főkolompos majdnem” (263). *Nagy makhernak* is mondják. A gyűjtő szerint a német *machen* (csinálni tenni) szóból ered.

főmelegodik l. fölmelegedik

főmerészködik l. fölmerészkedik
 főmén l. fölmegey
 főmérgeződik l. fölmérgeződik
 főnevel l. fölnevel
 főnevelkődik l. fölnevelkedik
 főnéz l. fölnéz
 főnyer l. Az opletány szókinccse (fölnyer)
 főnyergöl l. fölnyergel
 főnyő l. fölnő
 főnyől l. fölnő
 főnyút l. fölnyújt
 főnyű l. fölnyű
 főöspörös l. főesperes
 főpöcköl l. fölöpöcköl
 főpördül l. fölöpördül
 főpróbál l. fölpróbál
 főroppen l. röppen
 fősebz l. fölsebez
 főspör l. fölspör
 fősz l. felső
 fősz-kvart l. felső kvart
 főszentöl l. fölshentel
 főszere l. fölshere l.
 főszógál l. fölsholgal
 főszöd l. fölshed
 főszöröl l. fölshere l.
 főtámadási körmönet l. körmönet
 főtér l. fölfér
 főtház l. földház
 főtkóbász l. kolbász
 főtüredözik l. föltüredözik
 főtüsz l. föltesz
 főtpatka l. földpatka
 főtróbál l. fölpróbál
 főtüöl l. föltüöl
 főü d l. föld
 fővösz l. fölvesz

fővőfély *fővőféj, fővőfény* fn. 'vőfély'. *Ú a vőfény* (a fővőfény). A nagytájon öregvőfély vagy nagyvőfély a neve (BálintSzögedi III/107) – s valóban ő az idősebb, a *v ő f é l y* mesterségben tapasztaltabb.

fővőfény l. fővőfély

főz tn. i. (kny.) **Sz:** *Amit főztél, ödd mög* – magadnak

kerested. **Km:** „Ki hogy főz, úgy eszik” (Kovács 217), *Ki hoty főz, úgy öszik* – a Ki mit főzött, egye meg közmondás változata: magadnak kerested!

főzelék l. mártás, zöldfőzelék

frász fn. 'nyavalyatörés, rángógörcs, ijedség, ill. szerelem'.

Sz: *Benne van a frász:* rángógörcs kínozza. Élcelődve szitkozódik: *A frász vigye el. Rám gyűtt a frász* – azaz: jól megijesztettél... Szerelemre utal (tréf.): *Tőri a frász a nagylány után.*

Frátye szmn. 'ragadványnév'. (tréf.) Kedveskedő ragadványnévben, a testvér, barát, pajtás, társ, koma jelentésű r. szóból (frate).

freccsen l. fröccsen

Fridman ~, *Frigman* szmn. 'Friedmann'. Helynévben, Friedmannék kocsmája miatt őrződött meg e név. *Fridman-kocsmá, Fridmanék. Frigmannék, öreg Figmanná* (Vajda 232).

Frigmanná l. Fridman

Fris úttya l. Frischné útja

Frischné útja, *Frisné úttya* hn. 'dűlőút a Frisch-tanyához'. (rég.) Hivatalosan Frischné útja lenne, ha lehetne – lehetett volna – hivatalos a népi helynév. Emlegették *Fris(s) úttyaként* is.

friss l. mars

frisses fn. 'táncfajta'. A táncrendben a csárdás után következik. *Járta a frissest. Vőfény rikkant: Három csárdás! Három frisses!* Szögedében a frisses 'friss csárdás' (BálintSzótár I/478), tehát gyorsabban járták a csárdásnál. Nyilván azonos a frissként emlegetett táncsal. Ellentéte a *lassú* csárdás. Helyi, gyors csárdás, magyarázzák Vajdának (263).

front fn. 'ház eleje, utcai homlokzat'. *Házuk frontja rosszul néz ki.* Azaz a *há(s)zfront*, illetve *uccafronton*....

frosontos l. forspontos

fröccsen tn. i. (kny.) *A szömedbe fröccsent?*

früstök fn. 'reggeli'. *Früstököté mán?* Mesében: „früstökre csak három liter tejeskávét tudott meginni” (Kovács 101). L. reggeli.

früstököl tn. i. 'reggelizik'. *Früstökölünk?* L. megfrüstököl, reggelizik.

fuhar l. fuvar

fuharos l. fuvaros

fujt l. fojt

fujtató fn. 'templomi orgonanyomogató'. (ritk.) ...*a fujtató, lábbal hajti* (az orgonát).

fujtogat l. fojtogat

fujtó l. fojtó

fundamentum *fundamentom* fn. 'házalap'. (Murádin IV).

furcsa l. **japán**

furkóz *fúrkóz* ts. i. '(furkósbotl szin földjét) döngöl'.
Fúrkózi (Murádin IV).

furma l. **forma**

furuja l. **furulya**, **pikula**

furujás l. **furulyás**

furulya *furuja* fn. 'férfi nemi szerve'. (tréf.) *Në mutogazsd a furujádat! furulyás furujás mn.* 'férfi nemi szervét rejtő (nadrág)'. (tréf.) Vajda N. jegyezte föl: „A bácsi a tizennégyes világháborúba vót Olaszországban, Köröszi Gál Istvány, azét köröszi, mer ott vót előttük a köröszt. Kint dógoztunk mink, fiatal gyerökök, és ő danolgatta ezt a nótát, olyan versszörűség dallamosan. Kint a fronton, oszt akkor eztet egymásnak danolták (dallam nélkül mondja fel a szöveget): *Dúr a disznó, ha fölhajtyák a dombra, / Húzd föl kislány a ruhád a hasadra. // Én is lötölom a furulyás gatyámat, / Lábad közé veröm a pikulámat!*”

fuszekli fn. 'harisnya'. (rég.) *Főkapta a fuszekliját...*

futuszpomána fn. 'ingyen munka'. (durv.) Említi MPV (147), bánsági szólás ingyen munkát végez jelentéssel. ÖKM úgy pontosít, hogy a futuszpománát *baszótornak* fordítja. **Sz:** *Futuszpománába?... Baszok ingyen dógozni!* (A kommunizmus alatt mindent futuszpománának vettek az ezerféleképpen megnyomorított erdélyi – különböző nemzetiségű – emberek.) A román szóhasználatban a 'pomană' jelenthet alamizsnát is, de legtöbbször halotti tort, tehát ingyen evést-ivást jelent. A „futuz” b....st jelent. Kisiratoson akkor mondták a 'futuszpománát', amikor olcsó, vagy ingyenes munkát ajánlottak, pl. *Nem mék dógozni csak úty futuszpománába*, tehát ingyen, vagy nagyon olcsón (AV). Érdekes, hogy ezt a szóösszetételt ilyen formában a román nyelvben nem használják – legalábbis dákoromán szótári alakját nem lelte a tájszógyűjtő. **Sz:** *Baszok futuszpománába dógozni!* – nem dolgozom ingyen, mondhatják (több-kevesebb durvasággal). Tán e szólásgyanús kijelentés adja az ötletet, hogy lebaszótorozzák a futuszpománát.

fuvar *fuhar* fn. (kny.) (Murádin X).

fuvaros *fuharos* fn., mn. (kny.) *Fuvaros lött.*

fúj ~, **fú** i. (kny.) „Csanád vitéz... visszavonulót fúvott oszt” összegyűjtötte Achtummal vívó seregét (KovácsMonda 18). *Fujjom* (Murádin VI).

fújtó l. **fojtó**

fújva *fúva* ign. (kny.). Pl. szólásban: *Fúva öszi az aluttejet* (l. ott).

fúr l. lyukat fúr

fúró *fúró* fn. (kny.) *Vödd elő a fúrút...* Így hívják a dohánykertész ültető fáját is, l. *dohányfúró*.

fútuzótt l. foltozott

fúva l. fújva

fúvós l. figlihorni, figlihornis, pikula, pikulás, réz, rezes, rezesbanda, szakszofon, szaszofonos, szakszofonozás, szakszofonozni

füge *fige* fn. (kny.)

fügez *figíz, figizöl* tn. i. 'tréfálkozik, füget mutat'. (ritk.) Vajda N. jegyezte föl 2014-ben, hogy a *figíz, figizöl* nem más, mint tréfálkozik: „Nesze egy füge, ha mán annyira figizöl! (Ezt mondták a gyerekek, aki túlon túl tréfált, hogy felnőttek tünjön.) A hüvely ujjamat kidugtam, mögpördítöttem a gyerök fején: adtam egy füget.”) L. még *m e g f ü g é z*.

függöny *függön* fn. (kny.) (Murádin VI) – l. még *f i r h a n g*.

fül fn. 'besúgó'. (ritk.) L. *h o r d ó*.

fül fn. (kny.) **Sz:** *A füle bottyát sē mozgati* – úgy tesz, mintha nem hallaná. *A füle is kétfelé áll tülle* – annyira ízlik neki a finom falat egyik mesénk hősnének: „Osztán olyat főzzél, hogy a fülem is kétfelé álljon tőle!” (Kovács 31). Az eredeti szolás nyilván a sokfelé ismert *Úgy jóalakott, hogy a füle is kétfelé ált (tülle)* – azaz nagyon jóllakott. *Égyik fülin be, másikon ki!* – rá se hederít, mondhat sz neki akármit... *Hazaság a füle* – honvágya van (Vajda 266). *Nagyon högyözi a fülit; Nē högyözd a füled* – fülel a lelkem. *Sē füle, sē farka* – értelmetlen. *Sē füle, sē farka, / Mégis bōgve gyün a világra. Mi az?* – hangzik a találós kérdés. (Mire a helyes válasz: Fing!) *Ság a füle* – másra figyel, elvonja valami a figyelmét Vajda N.). **Km:** „Több fül többet hall” (Kovács 219) – többen többre megyünk. L. *bajusz, kutyafüle, nagyfülűvilág, nyúlfülű*.

füles fn., szmn. 'nagyfülű (ember), illetve csúfneve'. (tréf.) Elálló fülő férfi csúfolódónevében.

fürdés ~, *förödés* fn. (kny.) (rég.) A *förödés* korábban kicsit körülményes volt Iratoson, újabban azonban ott a falu megyeszer te ismert és kedvelt hévizes gyógyfürdője.

fürdik ~, *fördik* tn. i. (kny.) (rég.) A *fördik* már nem hallható. „...*fürdöttünk* a mocsaras-pocsaras vízben”, „*hagytak, hogy fürgyünk is*” (Vajda 151).

fürdő ~ *fördő* fn. (kny.) (rég.) *Fördő, förödés, fördik* (l. ott), *valamikor íty használták, ma már kihalt* (AV). L. *b a z i n*. *fürhéic* l. *felhéic*

füstadó fn. 'kéménysöprés díja'. *Szödik a füstadót* – ami a középkori füstadóra emlékeztet. A *k é m é n y s ö p r ú a d ó t*.

füstölt kóbasz l. kolbasz

fűstsűrös mn. v. fn. 'szivarka-fajta'. *Hozz étý fűstsűröset.* Korábban inkább t o k o snak hívták, újabban meg már (a globalizmusra hivatkozó állami – nyelvi beolvasztó – törekvés népi visszaigazolása jegyében) a filtru terjed. L. még filteres.

fütyül i. 'megdagad'. L. kenyér.

fütyülő *fütyüllő* fn. 'síp'. Fából készült a Vajda szerint (62) többnyire *fütyüllő*nek, ritkábban sípnek nevezett nádsíp jellegű kis hangszer. Murádnak azt mondják, hogy fűzfából (IV, XI), Vajdának meg azt regélik az öregek, hogy epör-, gesztenye-, boc és meggyfából készült a *fütyüllő*. „A meggyfából vékonyabb hangot adott, a bocfából vastagabb hangot” (62–63). Lehetett nádból is a *fütyülő*: „Nádból sípot fújtam” – hallani egy kiszámolóban (Vajda 76). L. síp.

fütyülő szörűség l. – szerűség

fű fn. (kny.) **Sz:** *Elmongya fűnek-fának* – kérdezetlen is kitálal mindenkinek. *Fűnek-fának panaszkodik* – nagydobra veri, mi a baja. L. haraszt, kamillafű, szegfű, székfűvirág.

fűlik l. befűlik

Fűrész szmn. 'ragadványnév'. Fiatal csúfolódó neve a XXI. század második évtizedében, a megnevezés okát nem tudni (AV).

fűrész *fűrészöl* i. (kny.) *Ot fűrészöl sógor. Fűrészölünk, fűrészölünk? Fűrészöli a fát. Fűrészöltök...*

fűrész *elni* l. *fircangolni*

fűsül (i) l. *fésül*

fűsülködik l. *fésülködik*

fűsülni l. *fésülni*

fűsű l. *fésű*

fűszedőcske fn. 'gyermekmondókabeli szó'. (rég.) Leányok labdázató játékában mondják: „... (7) G u r g u l y a, / (8) G a b ó c a, / (9) *Fűszedőcske*, / (10) Fejes” (Kovács 147).

fűszer *fűször* fn. (kny.) (rég.) *Vötté fűszört?*

fűszeres *fűszörös* mn. (kny.) (rég.) *Fűszörös* is löhet az étel.

fűz l. *dohányt fűz*, *fölfűz*

fűzés l. *dohányfűzés*

gabóca fn. 'spárga-, vagy pamutgombolyag'. (rég.) Labdás mondókában: „G u r g u l y a, / *Gabóca*, / *Fűszedőcske*” (Kovács 147).

gabóca ~, *kabóca* (?) fn., szmn. 'szál a korbán, illetve csúfolódónév'. KF jegyzi föl az 1950-es években, hogy egy „száraz sovány” férfit így hívtak. „Kabocának csúfolták. Szál a korbán” – magyarázza a gyűjtő (KovácsMonogr). A néprajzi lexikonban olvassuk: „A Sárközben a főleg női ingek ujjába való vert csipkét,

a *gabócát* készítették fehér kendercérnából” (MNL I/515). Ám Kabócaként is van értelme e ragadványnévnek, hiszen a faluban így hívják a sáskát, illetve a szöcskét. Azaz a ’gatyamadzag’ és a ’sáska, szöcske’ jelentés egyaránt illik a vékony férfira.

gabonapalinka l. *monopol*

galambos fn. ’(lábon álló) galambdúc’. (Murádin IV).

galambpaprikás l. *paprikás*

galiba fn. ’baj, keveredés’. *Jó nagy galiba lött belüle!... A galiba? Veszedelem, vagy valami...(valami baj).*

galisza l. *gilisza*

galuska fn. ’főtt tésztaféle’. *Húst aggy, në galuskát!*

gamó fn. ’fa kampó, horog’. (rég.) A dohánytermesztésnél használt eszköz. *Avvā¹ akasztik fő Funár Gyurkát!* – kíván egy helybéli mindön jót a Kolozsvár-napocai dákrómai sovíniszták fejének.

ganca l. *gánica*

ganéj *gané* fn. v. mn. ’ürülék, illetve rossz (ember)’. *Micsoda gané embör! Gané* vagy *trágya* az istállótermék megnevezése. L. *disznóganéj*, *kiganéz*, *lóganéj*, *tehénganéj*.

ganéjdomb *ganédomb* fn. ’trágyadomb’. *Hánd a ganédombra!*

ganézás fn. ’trágya-elrendezés’. *Ha a ganézással végösztl, möhecc...*

ganéz/ik i. ’trágyáz...’. A kertbe *ganéz*. ’Állat végterméket ürít’: *Vigyázz, a lábad elé ganézott*. ’Fél’: *Ganézik a koma...* ’Trágyától megtisztít (valamit)’: *Pityu a disznóólat ganézza*. L. *eganéz*, *kiganéz*.

gang fn. ’tornác, folyosó’. Gúnyversben: „Mázolik a nagy *gangot* / Kása Misáéknál” (Kovács 202). Aradvármegyében a tornác többnyire *gang* (Arad 291).

garaboly *garaboj* fn. ’kosár-fajta (kézi kosár)’. Mesében: „lopjál nékem egy *garabollyal*” aranyszilvát a király aranyszilvafájáról (Kovács 74). *Garabojjā*.

garad l. *garat*

garas fn. (kny.) **Sz:** „Nem volt egy megveszekedett *garasa* se” – olvassuk az egyik mesénkben (Kovács 85). *Nem vót egy mögveszeködött garasa sē. Nincs egy mögveszeködött garasa sē. Mögveszeködött garasa sincs neki*, hallod a faluban. Vagyishogy nincs semmije.

garat ~, *garad* fn. (kny.) Malmi garat: *garad* (Murádon VII). **Sz:** *Fölöntött a garatra* – beivott.

garádfal *garátfal* fn. ’kerítésfajta’. „Egyik háztól a kapuig *garátfal*. R í g e b b e n jobban úgy vót, hogy vertek falat

kerítésnek másfél méter magasságban, raktak rá k ó r ét, kukorica gyökerit, oszt akkor közepibe rá földet” (Vajda N.). Szögedében a *garád* a nyáj kerített helye, „2 m magas falazata összehordott trágyából, s z á r í z é kből”, illetve tanyát, tanyai dűlőket körülvevő akácfasor árokkal (BálintSzótár I/497).

garádics l. grádics

gasztető l. gáztető

gata ~, *gátá* mn. 'kész, vége, elég'. *Gata, hallod, gata!* – amikor nem akar tovább inni a csárdában. A románból (gata).

gatyá fn. 'férfi vászon alsónemű'. (rég.) *Öregapád még ingbe, gatyába aratott*. Manapság inkább 'alsónadrág'. B ú g a t y a – azaz v á s z o n g a t y a – volt az egykori férfiviselet. Hogy miből készült, betyárballadánkból kiderül: „Jaj de szépen kifaragták azt a fát, / Amelyre a juhászlegényt akasszák. / Fújja a szél fehér g y o l c s i n g -, gatyáját, / Más öleli Endre báró leányát” (Kovács 112). **Sz:** *Köst föl a gatyádat; Főköthetöd a gatyádat; Kösse föl (kend) a gatyáját! Jól főközsd a gatyád* – igyekezz; kapaszkodhatsz, ha eredményt akarsz elérni. L. még f u r u l y á s, g y o l c s g a t y a, l e g a t y á s o d i k.

gatyáz/ik tn. i. 'ügyetlenkedik, szerencsétlenkedik'. (tréf.) *Në gatyázz!* – bátorítja egyik a másikat, hogy csipkedje magát. *Mit gatyázik annyit...*

gazda fn. 'akinek van valamije'. *A gazdának könnyű, mögélőszték magukat...* A falu parasztközossége, sokáig, telkes-numerosos-nemerusos gazdákból, azaz a 'gazdagokból' (gazdákból), és a nincstelen, legföljebb zsellértelket bíró zsillérekéből állt (legalábbis a XX. századvégi emlékezet szerint). *A gazdájának könnyű...* – a középfok birtokos személlyel való kifejezése (Hajdú 465). *Gazdája baszik rá* – toldja meg nagyszájú ángyikám. *Ű mán gazdaszömmē nézi a világot* – kivakarózott, netán kigazdalányt vött el, mindenestre már nem a napszámosok, tanyásbéresek módjára él, gondolkodik. *Töhetős, módozs gazda, nagygazda 'gazdagparaszt'* – l. z s í r o s p a r a s z t. Akinek épp annyija volt, amennyiből sok-sok munkával tudott csak megélni, k i s g a z d a sorban élt. **Sz:** *Gazda szöme hízlali a malacot (...a jószágot)* – az a jószág fejlődik, amelyikre a gazdája figyel. *Szabad a gazda?* – pl. találós kérdésnél hangozhat el: válaszolhatunk?... *Szabad a gazda!* – azaz jöhet a felelet. L. még b a n d a g a z d a, d o h á n y g a z d a, h o r d ó, numerosos gazda, paraszt, z s í r o s g a z d a, z s í r o s p a r a s z t.

gazdag l. zsíros

gazdagul tn. i. 'gazdagodik'. Mesében (az egykori helyzet,

amely a mára is jellemző): „a favágástól nem *gazdagultak* egyáltalán” (Kovács 53). Az ÚMTsz (II. 616) csak palóc és csángó adatról tud.

g a z d a k p a r a s z t l. **z s í r o s p a r a s z t**

g a z d á s z l. **m é r n ö k**

gazember *gazembör* fn. (kny.) *Gazembör...* L. **c é g é r e s**
g a z e m b e r.

gazol tn. i. 'gyomlál'. *Mama gazolni mönt a kertbe.* Avagy 'székel, ganézik' jelentéssel (tréf.): *Nem a gatyájába gazolt?! Hallani így is: Ettől úgy begazolt...* – azaz 'megijedt'. L. **b e g a z o l**, **ö s s z e g a z o l**.

gaztető *gasztető* fn. '(ház)tetőfajta'. „*Gaztetőt* tött anyukám, hogy míg apukám hazagyün, tudjunk möghúzódni. Nád, csáté, annak úgy mondtuk, *gaztető*” (Vajda 194).

gá msz. 'libaúzó, illetve libautánzó'. „a libákat már röggel kiengedtük, azok mán, *gá-gá-gá*, tudták, hogy hova köll mönni” (Vajda 165).

gácsér *gácsër* fn. (kny.) Murádin (II).

Gál-bolt *Gál-bót* hn. 'vegyeskereskedés'. 2015-ben Gál-bót a neve az egykori **E g y e s b r i g á d i r o d á n a k**, mert a Gáloké.

Gál-kereszt *Gál-körösz* hn. 'nagyfalusi kereszt a Malom utcai torkolatnál'. Más megnevezése: *Gálék körösztye, Gál István körösztye, Natyfalusi körösz*. A kő feszületet 1927-ben állíttatta fölirata szerint özvegy Gál Pálné. L. **k e r e s z t**.

gálánt mn. 'csinosan öltözködő, nagyvonalúan viselkedő'. *Szida néni ura, Mácsárul, nagyon gálánt embör vót* (ÁKA).

gálickő fn. (kny.) **Sz:** *Nem lesz ebből gálickő!* – mondta haldoklás közben a falu jeles körorvosa, Almási Béla arra, hogy mit ér a neki fölírt orvosság. Jelentése ez esetben (rézgálic helyett): 'sokra (nem) megyünk vele'... (Vajda N.)

gánica *ganca* fn. 'puliszka(fajta)'. (rég.) *Kukoricaganca, rántott pulicka* is. Gúnyversben: „Főzik mán a jó *gancát* / Köblös Misáéknál” (Kovács 200). A környék magyar népnyelvében 1912-ben említik a *gancát* (Arad 296, 302). AV szerint a **p u l i s z k a** és a *ganca* egyugyanaz.

gányó fn. 'dohánykertész'. (rég.) *Gányók vótak az őseink.* A gányóéletet Salamon Idának leíró Sebők József mondja, gányó a dohánykertész, illetve a csomózást végző lány: *Öregszülém mondta, hogy a dohánykertészek vótak régön a gányók, de a csomózó lányokat is így híjták.* A gányó másképp **k u k á s**.

gárda fn. 'román munkásórság, illetve vasgárda'. (kny.) A **h a z a f i a s g á r d a**, 1989-ig. *Ben vót ű is a gárdába. Tudod hogy van, mönni köllött.* A szervezet román nevéből (*gardă*). *Gárda* néven is emlegették az 1930/40-es években a *vazsgárdát* (rég.), l. még **l é g i o n á r i u s**.

gárdista fn. 'vasgárda-tag'. (rég.) A vasgárda – a g á r d a – tagjait *gárdistáknak*, *vazsgárdistának* és *l é g i o n á r i u* soknak nevezték.

gáska fn. 'csapat, banda'. *Gáskába möntünk*. A klikk jelentésű román szóból (gaskă).

G á s p á r l. h á r o m k i r á l y o k

g á t á l. g a t a

g á z (tűzhely) l. a r a g á z

g e l e b l. k e b e l

genny ~, *gönny* fn. (kny.) (Murádin IX). Szögedében is öregesen *gönny* (BálintSzótár I/504).

gereben fn. 'kendermegmunkáló eszköz'. (rég.) *Gerebent* jószerivel már csak a tájházban látni.

gerebenez *gerebenöz* ts. i. 'kendert gerebennel „fésül”, tisztít'. (rég.) *Gerebenözéskor gerebenösztek az embörök*.

gerenda ~, *gërënda*, *görönda* (kny.) *Vitt fő a gërëndát!* *Görönda* Murádinál, l. *k i s g e r e n d a*. L. még *k o s z o r ú f a*, *n a g y g e r e n d a*, *s z e l e m e n*.

gerendely *göröndøj* fn. 'ekegerendely'. (rég.) (Murádin I).

gerezd *girizd* fn. 'kuglófsütő oldalának barázdája, v. szőlőfürt'. L. *k u g l ó f*, *s z ő l ő g e r e z d*.

Gergely *Gergör* szmn. 'vezeték- és keresztnév'. (tört.) A XVI. századi török összeírásban szereplő iratosi családnév a *Gergör* (K-N. Gy.), amely nyilván a Gergely akkori itteni ö-ző alakjának a török nyelvű lejegyzése nyomán maradt ránk így.

gerinc *girinc* fn. (kny.) *Hádgirinc*, *g i r i n c r e f e k t e t*.

gerincre fektet *girincre fektet* kif. 'magáévá tesz'. (tréf.) *Hamar girincre fektette* – koma a komaasszonyt (a falubeli hírek szerint).

gerjesztő fn. 'étvágygerjesztő'. Tréfás mesében: „három üst harminc literes fokhagymamártást evett hozzá *gerjesztőnek*” (Kovács 101).

gerlice ~, *gilice* fn. (kny.) *A háború előtt csak búzs gerlice vót, asztán gyüött a vadgalamb és a vadgerlice*. A legtöbb *gilicének* mondják.

gesztenye *gesztönye* fn. (kny.) *Nálunk csak vadgesztönye van*.

gesztenyefa *gesztönyefa* fn. (kny.) *A templom körül vót sok gesztönyefa*. L. *f ü t y ü l ő*, *h a j*.

gesztenyés *gesztönyés* mn. 'omló, porhanyós, illetve gesztenyebarna (hajú)'. L. *p a r á z s*.

g ë d a l. g i d a

g ë r ë n d a l. g e r e n d a

g é g a l. g é g e

gége *géga* fn. (kny.) (Murádin IV). Szögedében „Olykor *géga* alak is hallható”, amúgy *gegő* (BálintSzótár I/502).

gém fn. 'kútgém, gémeskút'. (rég.) L. *d u d a*.

gémberedik *gémhörödik* tn. i. (kny.) *Gémhörödni kezdött a kezem.*

Gémes *Gímes, Gémös, Gímös* szmn. 'vezeték- és ragadványnév'. *Gímösékhön készültem veled, náluk a Kekecsön szépen beszélnek ö-vel!*

gémeskút *gémöskút, gímöskút* fn. (kny.) *Vót ott egy gémöskút.*

gépállomás l. *szemete*

gépkocsivezető l. *sofőr*

gida *gëda* fn. „kiskecske”. (Murádin II).

gijj-gajj l. *gilly-gally*

gilice l. *gerlice*

gilisza *galisza* fn. (kny.) *Igön, igön, galisza* (a köznyelvi *gilisza*)! – kapjuk meg kérdésünkre a választ, mert addig ezt nem hallottuk (eleresztettük a fülünk mellett). Aztán csak eljut a fülünkbe magamagától is: *Az almába a galisza... Nem galisza! Szóval...*

gilva fn. 'kelés'. *Gilva nőtt a seggire*. Állítólag a leghatásosabb ellene a *s z e n t i v á n i t ű z* átugrása.

gilvás mn. 'keléses'. *Ojan gilvás lött az arca...*

gilly-gally *gíjj-gajj, gíjj-gajj* fn. 'kisebb-nagyobb gally'. „Gillybúl-gallybúl” (azaz *gíjybúl-gajjbúl*) : mindönféléből (Vajda 264).

girín l. *görény*

girinc l. *gerinc*

girincre fektet l. *gerincre fektet*

girind l. *görény*

girizd l. *gerezd, szőlőgerezd*

girín l. *görény*

Gizi néni csárda ~, *Giza néni csárda* hn. 'egykori kocsmá'. (rég.) Kocsmá a két háború közt, valószínűleg Friedmannéké. Másképpen *Gizi néni kocsmája, Gizi, Giza néni, Giza* a megszólítása. Tréfás nótában is: „Giza néni, ejnye, ejnye, ejnye, / De szennyes a kötője eleje. / Mossa ki a kötője elejét, / Úgy várja a borívó vendégét” (Kovács 139). L. *c s á r d a*.

Gímes l. *Gémes*

Gímös l. *Gémes*

gímöskút l. *gémeskút*

goda fn., szmn. 'gödény, illetve személynév'. (tréf.) Családnév és ragadványnév is a faluban. (*Goda*) *Nagyevő vót, mint*

a gödény.

Godó-bejáró l. bejáró

Godó-főd l. föld

gogos l. gogosán

gogosán ~, *gogos, gogosány, gogosár* fn. 'paradicsompaprika'. Mondják (ritkán) *paradicsompaprikának* is. A románból (gogoasă, gogoşar).

gojószerűség l. golyószerűség

golyó l. gurító, teke

golyóstoll l. pasztás

golyószerűség *gojószerűség* fn. (kny.) Vajda jegyezte föl (285).

golyva l. guga

golyvás l. gugás

gombájn l. kombájn

gombolyag l. gabóca

gombos szoknya kif. 'gombokkal ellátott, gombolható szoknya'. Gyermeekjáték őrzi az emlékét (azt az időt, amikor divatos volt): „Én a Bözsi lányom nem adom / Aranyhintó nélkül, / *Gombos szoknya nélkül*” (Kovács 160).

gombóc l. gölődény

gombvirág fn. 'százszorszép'. Vajda N. gyűjtötte.

gomolya l. gömölye

gond fn. (kny.) **Sz:** „A gond nem játék” (Kovács 213) – kártyázók közt (is) járta ez a mondás, mert hogy ne rágódj túl sokat, ne húzd az időt, tedd le a lapot!

gondoskodik tn. i. 'gondolkodik'. *Gondoskodok, hoty kéne!* L. *elgondosodik*.

Gorilla szmn. 'ragadványnév. (rég., tréf.) Csúfolódónév, nem tudják, miért nevezték el erről az emberszabású majomról az illető férfiút.

Gotfri szmn. 'Gotfrid, becézve'. (ritk.)

gólyafos *gójafos* fn. 'gólya madár ürüléke'. **Sz:** *Kóvájog, mint gójafos a levegőbe* – szólás arra tekintettel, hogy a megnevezett személy össze-vissza tekereg, illetve imbolyog.

golyaláb l. mankó, mankós

gólyás *gójás* fn., szmn. 'akinek a házán gólya fészkel'. (tréf.) Csúfolódónévben hallottuk.

góre fn. 'csőszkunykó, ill. gabonátároló'. Betlehemi játékban: „Tyúk van a *góreba!*” (Kovács 172).

göboly *göböj, göből* fn. 'hízómarha'. (tört.) *Almásyirato* son említik a XIX. században, l. *göbölyjárás, göbölyökör*.

göbölyjárás *göböjjárás, göbőljárás, göbüljárás* fn. 'marhalegelő'. (tört.) Az almásyiratosi helynévösszeírásban szerepel

1865-ben *göbül járás halom* megnevezés (Pesty). *Göbőjről* a falunak 2012-ben nincs tudomása.

göbölyökör *göböjökör, göböl ökör* fn. 'hízásra fogott ökör'. (tört.) Az almásyiratosi jegyző által 1865-ben az országos helynévösszeírás jegyében készített iratban olvasható az aradi falu határáról, melyet egykor „örmények *göböl ökrök* számára haszonbérbe birtak” (Pesty).

gödény fn. (kny.) **Sz:** *Iszik, mint a gödény! Úgy iszik, mint a gödény. Annyit iszik, mint a gödény* – a halfaló madárhoz hasonló mohósággal vedel. Lőhetségös gödény helyött *k e f e k ö t ő*, l. ott. L. még *g o d a*.

g ö d ö r l. d ö g g ö d ö r

gölödény ~, *gölödén, gölödé, gölődin* fn. 'kenyérlisztből és főtt krumpliból főzött gombóc, illetve (sár)golyó'. (rég.) Levesbe főzték a gombócot, de ették magában is. Gyermekrigmusban: *Jaj, de kutya kedvem van, / Hat gölődin bennem van!...* (öKM). Az Arad megyei magyar népnelv régóta ismeri: gölődin, gölödény (Arad 296, 305). Vajdánál (279) *gölödén, gölödé* a sárgolyó, a *s á r g ö l ő d é n y*.

gölödénygombóc l. gölödény, gölödényleves

gölödényleves ~, *gölődinleves* fn. 'leves, gölödénygombóccal'. (rég.) *A gölődint belefősztek a saját levébe, nagyon szegény emberek étele.*

g ö m ö j é s t é s z t a l. g ö m ö l y e

gömölye *gömöje* fn. 'összegyúrt, szárított tehéntúró, gomolya, illetve juhsajt'. *Ökölnyire gyúrt, szárított tehéntúró a gömöje. Főt tésztára szokták reszēni (rászelni), mint a sajtot.* Mondókában is: „Túrós csusza, *gömölye*, / tessék venni belőle” (Kovács 150). „A teteje högyös, lent mög szélös, kerek. A kemőnce tetejin szárítom, nyáron a napon vagy a kályha tetejin” (Vajda 264). *Gömőjés tészta*. Szögedében a gömője csorgatott juhsajt, ott ez kerül a főtt tésztára (BálintSzögedi II/125). Idős iratosi asszony mondja, hogy rákérdezzünk, pontosítson: nálunk a gömölye valóban (szárított) tehéntúra, de lehet juhsajt is.

G ö n c ö l s z e k é r l. K o t l ó s t y ú k

g ö n n y l. g e n n y

görbebot fn. 'sétabot'. (Murádin IX).

görbeszárú csizma kif. 'csizmafajta'. (rég.) Vajdának említi (84). L. *c s i z m a*.

görbevas fn. 'piszkavas'. (Murádin VI).

görcs fn. 'csomó (kötélen)'. (Murádin I). Vajdánál a *görcs* általában bog a fán, kötélén, kötőn (264).

görcs fn. 'hideg, halál(os betegség)'. **Sz:** „Álljon beléd a

görcs! – szólhat így az ember, ha másik halálát kívánja. Adatközlőm a macskájának mondja, és így magyarázza: *Újjön beléd a hideg, amiután mán möghaltá*” – jegyzé gyűjtésében Vajda N., aki csak rákérdezéssel pontosíthatta e szitkozódást, mert előszörre a „Hogy álljon beléd a börzs!” változat hangzott el (Vajda 238). L. még k a n g ö r c s.

göreány *girind, girín* fn. (kny.) *A szomszédba van girind, a kutya mökfogot tizenhármát! Égymás mellé tötte úket... Mökfokta a girínt.* Szögedében nem ismerik ezeket az alakokat; a *girínt* Csongrádon, a *girindet* pedig palóc tájon használják (ÚMTsz II/682-683, Hegedűs). A *girind* Aradvármegye magyarsága körében egykor ismert tájszó (Arad 272).

görho fn. 'sütemény kukoricalisztból, illetve sült puliszka'. *G ö r h e m á l é n a k* is hívták, a nagyon szegények eledele volt. *A kött görho: élesztővel...*

görhoemálé fn. 'kukoricadarából kemencében sült eledel'. (rég.) *Görhoemálé*: a *g ö r h é t* így is hívják. *Kinyér hejött kukoricalisztból sül, vékonyabb, mint a kinyér, laposabb, jó araszos. A gyerökök a r a n k a l á c s n a k* monták, a nagyon szegényök. L. m á l é.

görhoedezik *görhoedözik* tn. i. (kny.) *Od görhoedöszték...*

görhoenda l. *gerenda*

görhoög l. *görhoögdinnye*

görhoögdinnye fn. (kny.) *A görhoögdinnye*, vagy csak egyszerűen *görhoög* érettsége szerint lehet *z ö l d*, *t ö k*, *é r e t t*, *a p a d t*, *l ő r i n c e s*, télire eltéve pedig *s a v a n y ú d i n n y e*. L. még *d i n n y e*.

Görhoögdinnye szmn. 'kövér (ember) csúfneve'. (tréf.) *Kövér vót, kis, alacsony embör* – magyarázzák, miért hívják *Görhoögdinnyének* is az egyik kisiratosi férfiút.

görhoenda l. *gerenda*

görhoendőj l. *gerendely*

görhoöngy *görhoöngy, görhoöngy, görhoöny* fn. (kny.) Murádinnál (X) *görhoöngy*, Vajdánál *görhoöny*, „amit úgy fölrag a kapa” (264).

görhoöngyös l. *hantos*

görhoös mn. 'beteges, gyöngye'. *Görhoös a szörhoöncsétlen, betegös...*

gőz fn. (kny.) **Sz**: *Gőzöm sincs rulla* – nem tudott róla, nem értett hozzá, fogalma sincs az egészlől. Kántor mondja a kezdetekről: „...a templomi énekökhöz *halvány gőzöm se vót*”(Bajkó 213).

gőzmasina fn. 'cséplőgép'. (rég.) Másképp *masina*. Helyi

népballadában emegetik: „Gépész uram, álljon meg a m a s i n a,
/ Mert a Julcsa beleesett a dobba. / De mire a *gőzmasina* megáll,
/ Farkas Julcsa piros vére kiomla” (Kovács 115).

gramofon *gramafon* fn. (kny.) (Murádin VI).

granicsár ~, *grenicser* fn. 'határőr'. Az első változat régebbi, még a magyar-osztrák időkből való, a második átvétel a románból (*grănicer*). Ritkán fordul elő a *grenicser* alak (Bajkó: Árvai), amely már az újabb, román közvetítőre utal.

granicsárkaszárnya fn., hn. 'határőrlaktanya'. A falu határában van (illetve volt az 1990-es évekig), helynévként is: *a Granicsárkaszárnnyáná*. 2006-ban az állam a község tulajdonába juttatta az üres ingatlant.

grádics *garádics* fn. 'lépcső'. *Ott a garádics...* Leginkább a házban belül a padlásra vivő zárt följáró neve.

gránic fn., hn. 'országhatár'. Nem a románból jött, korábbi: az osztrák-bajor Granitz-ból (MPV 159), románul egyébként 'graniță'.

grenicser l. *granicsár*

grízes *grízös* mn. (kny.) *Grízös tésztát öttünk*.

grízöstészta l. *grízes*

Gróza tér hn. 'falurész'. Gróza Péter idején, az 1950-es években épült falurész, *G r ó z a – t e l e p* nek is hívják. (A szomszédos Nagyiratoson Gróza telep a neve az 1947-ben épült hasonló falurésznyi utcának – Salamon.) L. még *tér*.

Gróza téri vaskút l. *vaskút*

Gróza-telep hn. 'falurész'. L. *Gróza tér*.

guba fn. 'tésztaféleség'. *A mákozs gubát karácsony búttynin összük: tésztaféle, mákkal mökhintve*.

guborodik l. *összekuporodik*

guga fn. 'golyva'. *Gugája van a g u g á* snak.

Gugás szmn. 'golyvás ember csúfneve'. Ragadványnév, s hogy miért hívják így az illetőt? *Mögoperáták a nyakává, gugája vót*.

guggol *gugul, gugúl, guggúl* tn. i. (kny.) Murádinnál (XI.) *gugul*, Vajdánál *gugúl, guggúl* (264). L. még *l e g u g g o l*.

gugúl l. *guggol*

guja l. *gulya*

Gujás – gyöp l. *Gulyás – gyöp*

Gujásjárat l. *Gulyásjárat*

gulászta *gurászta* fn. 'ellés után először fejt tej, főcstej'. A románból (*curastă*).

gulya *guja* fn. 'tehéncsorda'. (Murádin II). Vajdának regélnék a szarvasmarhacsordáról (264-265): „A tehenek möntek

arra kijebb, az a Gyöp. Az egy nagy gyöp vót, korán tavasszal vót ilyen nagy fű (combig érő), és azt ott lekaszálták az embörök, s vitték haza a szénát. Azután még kinőtt, s akkor a teheneket legeltették. Nem egyszerre engedték mindenhova, hanem szörre. Vót négyszáz tehen is a faluba! Úgy vótak fogadva a gulyások, hogy ameddig leesik a hó. Május elsőtől egészen mindönszentökig (tartott a legeltetés), ha nem is esött le a hó mindönszentökig. Mert régebben leesött a hó sokszor mán Erzsébetre (november 19.), akkor örűtek a bojtároknak a gulyások: nem köll hajtani!” L. még meddőgulya, Nagy – gyöp, szer.

gulyás gujás fn. 'marhapásztor'. Murádinál (II.) aki este hazahajt, vagy egész nyáron kint van. Vajdánál a marhapásztor, a gulya őrzője.

Gulyás-gyöp gujászgyöp hn. 'legelőrészt a faluszélen'. A Gyöp-szél előtti Nagy-gyöp neve. Kurtuc Rozinál... L. még gyöp, Kanászáras.

Gulyásjárat Gujásjárat hn. 'út a Gyöpszélen'. Gulyásjárat a Gyöpszélen átvezető út, amin a gulyát hajtották a Gyöpre (Vajda 261).

gumi l. kutyagumi, strupándli

gunár l. gúnár

gunyhó l. kunyhó

gurásztal l. gulásztal

gurgulyagurgujafn. 'cérnáskarika'. (rég.) Gyermeekjátékban említik (Kovács 147). L. még fűszedőcske, gabóca.

guriga fn. '(cérna-, madzag-, citerahúr-) karika'. Lakodalmi kurjantásban: „Egy-két cérnaguriga, / A menyasszony figura” (Kovács 194). Aradvármegyében 100 éve 'spulni' (Arad 305). A dohánykertész által használt „madzagot gurigába kapták”, valaha ugyanígy gurigára tekerve a citerahúrokat (Kovács Monogr.). Vajdának (119) a pörgettyű nevű gyermeekjátékban emlegetik a cérna üres gurigáját.

gurít 'dob (dobókockával)'. Társasjátékban a gurítóval gurít (azaz dob) a gyermek – írja Vajda (64–65).

gurító fn. 'tekegolyó, kugligolyó'. Mesében: „Van már gurító is, jó lesz a fejed annak!” (Kovács 72). Emlegetnek gurító a farkasozásnak mondott malmozásnál is.

gurító fn. 'dobókocka'. (rég.) A farkasozás nevű gyermeekjátéknál és a helyi népi (gurítás) sakkban használt, sárból gyúrt, szárított kocka rányomott számokkal (Vajda 64). L. még gurít.

gurító sakk l. sakk

guta fn. (kny.) Sz: Mögütötte a guta – gutaütés érte.

Gúnár *Gunár* fn., szmn. 'sánta ember csúfneve'. (tréf.) *Gunár Jani. Tyúkszöme vót, árúl, hogy rosszul járt.* A hím liba is *gunár*. L. liba, lúd, sziszeg.

gyaláz l. pocskol

gyarapít l. többesít

gyarapodik l. pöndül

gyászkereszt *gyászkörösz* fn. 'temetési kereszt'. Feszület, amelyet temetésen a menet élén visznek. *Hozik a gyászköröszöt.* L. kereszt.

gyászmise l. mise

gyenge l. gyöngé

gyengelkedik l. gyöngélkedik

gyep l. gyöp

gyepes l. gyöpös

gyepesedik l. gyöpösödik

gyepesi mn., v. fn. 'nagyiratosiak'. (gúny.) *Gyepesiek, mer nagyon e-vel mondik.* Ezzel arra utalnak, hogy Kisiratoson meg *gyöpösiek* (a gyepet gyöpnek ejtők) élnek. Valójában *ë*-vel beszélnek a nagyiratosiak, akik eszerint *gyépésiek* (és 'tót'-ok). Szögedében aki nem akar (nem tud) *ö*-zbe beszélni, kecskéz, mekeg (BálintSzögedi I/508).

gyeplő *gyeplő, gyöplű* fn. (kny.) *Tartod a gyöplűt?*

Gyepsarka l. Gyöpsarka

Gyepszél l. Gyöpszél

gyere tn. i. (kny.) *Gyertök ide!*

gyerek *gyerök* fn. 'fiúgyermek'. Lányra véletlen sem mondják. *Fijúgyerök, kizsgyerök, szerelemgyerek...* **Sz:** *Belevaló gyerök! Faszgyerök a koma! Faszgyerök vagy!* – az illetőben meg lehet bízni, utóbbi esetben durván kifejezve... **Km:** *Néma gyeröknek az anyja sè érti a szavát* – mondj, mit akarsz, különben honnan tudnánk... L. még *c i g á n y g y e r e k, g y e r m e k, k a m a s z g y e r e k, k e r e s z t g y e r e k, k e t t ő s g y e r e k, s z e r e l e m g y e r e k, v á l t o t t g y e r e k, z s i d ó g y e r e k.*

gyerekbeszéd *gyerökbeszéd* fn. 'éretlen beszéd'. *Hallod, e gyerökbeszéd!* – mondhatják annak, aki komolytalan dolgot állít.

gyerekeskedik *gyerökösködik* tn. i. (kny.) *Itt gyerökösköttünk.* Avagy: *Né gyerököskögy!*

gyerekotthon *gyerökothon* fn., hn. 'bentlakás környékbeli szegénysorsú gyermekeknek'. Böjte Csaba alapította az új évezred első tizedében a volt Hangya szövetkezeti áruház épületében. L. *o t t h o n.*

gyereköcs *gyerököcs* fn. 'fiatalabb fiútestvér'. (ritk.) Mesében: „hát megismerik a fiatalabb *gyerek-öccsüket...* kisebbik öccsüket” (Kovács 91).

gyerekpénz *gyerökpíz, gyerökpéz* fn. 'családi pótlék'. Az államtól a gyermekek után (18 éves korukig) kapott pénzösszeg, nevelési segély. A *gyerök* ezúttal nem csak a fiúkra, a leányokra is vonatkozik.

gyerekunoka *gyerökonoka* fn. 'fiú unoka'. (rég.) L. *lányunoka, unoka*.

gyermek *gyermök* fn. (kny.) (ritk.) Költemény népi előadásában kerül elő ez az alak Vajdánál (145-146): „Jöttek a *gyermökök*, az útast körül fogják”, majd *gyermököm*. A faluban inkább a *gyerököm* járja.

gyermekláncfű l. *kikerics*

gyermekmondóka l. *kutya, tavasz*

gyerök l. *gyerek*

gyerökbeszéd l. *gyerekbeszéd*

gyerökothon l. *gyerekotthon*

gyerököcs l. *gyereköcs*

gyerökösködik l. *gyerekeskedik*

gyerökpéz l. *gyerekpénz*

gyerökpíz l. *gyerekpénz*

gyertya *gyërtya* fn. (kny.) *Jani hozí a gyërtyát. Gyërtyaszentölés*kor... – l. *szentelt gyertya*.

gyertyánfa *gyërtyánfa* fn. (kny.) (Murádin IV).

gyertyaszentelés *gyërtyaszentölés* fn. (kny.) L. *szentelt gyertya*.

gyertyatartó *gyërtyatartó* fn. (kny.) *Hun a gyërtyatartó?!*

gyëplő l. *gyeplő*

gyëptár l. *tyeptár*

gyërtya l. *gyertya*

gyërtyaszentölés l. *gyertyaszentelés*

gyërtyatartó l. *gyertyatartó*

gyërtyánfa l. *gyertyánfa*

gyékény ~, *gyékén, gyíkíny* fn. (kny.) Gyékényfonással a faluban az 1950-es években Ábrahám Károly foglalkozott (KovácsMonogr.). „...*gyéként és s u s u l y k á t... f o n y t a k* az iskolában kézimunka órán, de otthon a szülőkkel is” (Vajda 187). L. *Gyékényes*.

Gyékényes ~, *Gyékényös, Gyíkínyös* hn. 'határrész'. (rég.) A Csík-ér melletti rész a csatornázás előtt csak nádat és *gyíkínt* termett, innen a *gyíkínyös* melléknévből lett helynév. Ezen a helyen található a *Gyíkínyös-fasor*, meg a *Gyíkínyös-híd* (l. ott). A *Gyíkínyös* másképp *Csátés dűlő*.

Gyékényes-fasor *Gyékényös-fasor, Gyíkínyös-fasor* hn. 'fasor a Gyékényes nevű dűlőben'. A *Gyékényös fasorná dő-*

gosztunk.

Gyékényes-híd *Gyékényös-híd, Gyíkinyös-híd* hn. 'híd a Gyékényesnél'. A *Gyíkinyös-híd előtt...*

gyi te l. gyí

gyilkos l. főgyilkos

gyí ~, *gyi* msz. 'lóindító, lóhajtó, lónógató szó'. *Gyí na; gyi te* (Murádin III). Mesénkben is hol hosszú, hol rövid i-vel: „gyí öt lovam, *gyi te!*” (Kovács 93), „Gyi te lovam, gyi!” (uo. 99).

gyíkiny l. gyékény

Gyíkinyös l. Gyékényes

Gyíkinyös – fasor l. Gyékényes – fasor

Gyíkinyös – híd l. Gyékényes – híd

gyolcs *gyócs* fn. (kny.) (Murádin VIII). L. g a t y a.

gyolcsgatya *gyócsgatya* fn. 'finom fehér férfi alsónemű'. (rég.) A falurajzíró öregapja egykor *gyócsingbe, gyócsgatyába* dógozott – *vetött, aratott, amit köllött – a határba*. L. g a t y a.

gyolcsing *gyócsing* fn. 'finom fehér vászoning'. (rég.) Népballadánk állítása szerint *gyócsingben s gyolcsgatyában* akasztják a betyárlegényt (Kovács 112–113).

gyom fn. (kny.) **Km:** „A gyom nem vetés” (Kovács 213) – zöldnek zöld a határ vetetlen is (a gyomtól), de attól még termést nem ad, azaz: ha nem művelem a földet, élet sem lesz. Munka nélkül nincs aratás.

gyomlál l. gazol, porol

gyomlálás l. aszatolás

gyomor l. bendő, éhgyomor

gyors mn. 'elsietett'. Közmondásban: „Gyors munkának nincs értelme” (Kovács 216) – ne kapkodd el...

gyovon l. gyón

gyovónás l. gyónás

gyovóntat l. gyóntat

gyócs l. yolcs

gyócsgatya l. yolcsgatya

gyócsing l. yolcsing

gyón *gyovon* tn.i. 'kny'. *Gyovontam, áldoztam*. L. meggyón.

gyónás *gyovónás* fn. (kny.) *Gyovónás nélkül nem mén.*

gyóntat *gyovóntat* i. (kny.) *Aradi pap bácsi gyovóntat.*

gyökér *gyüker* fn. (kny.) **Sz:** *Gyükeret vert a lába* – a rémülettől megmerevedett.

gyökeres *gyükeres* mn. (kny.) Mesében: Fanyűvő Jankó *gyükerestül kicsavarta a kivágásra szánt fát* (Kovács 53).

gyökerezik l. legyökerezik

gyönge mn. (kny.) *Gyönge legén vaty tē!* A *gyönge kukorica* még tejes, főzni való (tehát még nem teljesen érett) tengeri. *Gyönge lótokból t ö k k á p o s z t a.*

gyöngeség fn. (kny.) *A gyöngeség lévőtte a lábáru.*

gyöngécske mn. (kny.) *Ölég gyöngécske...*

gyöngélkedik *gyöngélködik* tn. i. (kny.) *Szögény gyöngélködik.*

gyöngít i. (kny.) *Nē gyöngizsd a csapatot!*

gyöngül tn. i. (kny.) *Mán mögén gyöngül a lej!*

gyöngy *gyönygy* fn. (kny.) (Murádin VIII).

gyöngyvirág *gyönygyvirág* fn. (kny.) (Murádin III).

gyönyörúséges *gyönyörúségös* mn. (kny.) *Gyönyörúségös a lellköm...*

gyöp fn., hn. (kny.) *Mönnyetök ki a gyöpre!* (...játszani.) *Gyöp* a faluban s határában: *Csikóistállóji gyöp*, *Gulyás – gyöp*, *Juhászgyöp*, *Kanász – járás (-i gyöp)*, *Kis – gyöp*, *Külső – gyöp*, *Nagy – gyöp*, *Nyolcház – gyöp*, *Sáva(j)i-gyöp*, *Zsidó – gyöp*. **Sz:** *Megyek a gyepen keresztű* – csúfolik a nagyiratosiakat, akik csak *e-vel* beszélnek! *A nagyiratosiak nagyon nem szeretik, nagyon harakszanak érte.* Miközben a forraiiratosiak valójában *ë-vel* mondják, *gyëpnek*. Nekünk, Kisiratoson, a mondóka szerint, így áll a szánkra: *Mögyök a gyöpön körösztl, öszök möggyet könyérrel!* (...körösztl, ... *kinyérrē!*) – legalábbis a mondás szerint. L. még az alábbiak mellett *b e g y ö p ö s ö d i k*, *g u l y a*.

Gyöp sarka hn. 'legelő-sarok'. *A Gyöpsarkátul jobra.*

Gyöp – sor l. *Gyöpszél*

gyöplű l. *gyeplő*

gyöpös mn. 'gyöppel benőtt'. *Ojan gyöpös föld vót* – gyepes, szinte hasznavehetetlen.

gyöpösi mn. v. fn. 'ö-zve (ö-vel) beszélő, a mi fajtánk'. Az *e-zve* beszélő *gyepes* iekkel, *tótokkal* ellentétben az *ö-zve* beszélő ember, tehát a magunkfajta. **Sz:** *Beszéjjünk tótul: Egye meg, tata! Gyepesi...* – Mert a kisiratosi: *gyöpösi*. *Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, mönnyenek a fenébe!* A nagyiratosiakat csúfolják *gyepesieknek*, mert „nagyon *e-vel* (pontosabban *ë-vel*) beszélnek”. L. *gyepesi*, *tót*.

gyöpösödik tn. i. (kny.) L. *b e g y ö p ö s ö d i k*.

Gyöpszél hn. 'faluszéli ház sor'. *A Gyöpszélön laknak...* (pl. Pista bátyádék). *Gyöpsor* néven is említik. *A Gyöprű gyüttek* – azaz a *gyöpszéli* a *Gyöpről* való. *A Gyöpszélön...*

Gyöptörés fn., hn. 'dülő az Érnél'. (rég.) Másképp *Új törés* – arra utal e két megnevezés, hogy ott valamikor szintén *gyöp* volt, amit őseik fölszántottak, művelésbe fogtak.

György l. *Szent György nap*

gyötrelem *gyötrelöm* fn. (kny.) *Hajja, esz kész gyötrelöm!*
L. szerelem.

győzelem *győzelöm* fn. (kny.) *Ebből sē lösz győzelöm!*

gyufa l. masina

gyug l. dug

gyugás l. dug, dugás

gyuggató l. lyuggató

gyugó l. dugó

gyugóhúzó l. dugóhúzó

gyújtó *gyútó* fn. 'öngyújtó'. *Régön a gyútónak naty kereke vót; ma ez* (mutatja, gázos öngyújtó).

gyújtós *gyútós* fn. (kny.) *Gyútóst készítötté?*

gyukhajma l. dughagyma

gyullad l. begyullad

gyulladt dohánylevél *gyullatt dohánylevél, gyullat dohánylevél* kif. 'nem szakszerűen fölfűzött és ezért fölmelegedett, majd megfeketedett dohánylevél'. *Nem vót szabad itthon hagyni; vót tűz és vittek oda egyenyőst a gyullatt dohánylevelet* (SI).

Gyuriné szmn. 'Györgyné, becézve'. Férje becenevével megnevezett -né.

Gyurka l. Löködi Gyurka

gyújt *gyút* i. (kny.) *Gyúccsátok föl a villanyt! Nótára gyútottak.* L. alágyújt, fölgyújt, rágyújt.

gyúró tábla fn. 'gyúródeszka'. (Murádin VIII).

gyút l. gyújt

gyútó l. gyújtó

gyútós l. gyújtós

gyühecc l. jön

gyükeres l. gyökeres

gyükerezik l. legyökerezik

gyükér l. gyökér

gyülekezet *gyülekezőt* fn. (kny.) *Égy gyülekezőtbe tartoznak* – a maguk szektájában (ami eddig csak a szomszédban, Kürtösön volt).

gyülekezik *gyülekezők* tn. i. (kny.) *A kapuba gyülekezőstek az embörök.*

gyümölcs *gyümölcs* fn. (kny.) *Van valami gyümölcs?*

gyümölcsleves *gyümölcsleves* fn. (kny.) *Gyümölcslevest fősztem.*

gyümölcsös *gyümölcsös* mn., fn., hn., 'gyümölcsöskert'. Helynévben *Gyümölcsös*, azaz *gyümölcsöskert* is. *Hun vótál? A Gyümölcsösbe.* L. pöpnéria.

gyümölcsös(kert) l. gyümölcsös

gyün l. jön, közbejön
gyün-mén l. jön-megy
gyün-mögy l. jön-megy
gyürke l. pille

gyüszmékel *gyüszméköl* tn. i. '(céltalanul) jön, megy'.
(rég., ritk.) *Ot gyüszmékölt az öreg.*

gyütt l. jön
gyüttmönt l. jöttment
gyüvet l. hazajövet, jövet
gyüvés-mönés l. jövőés-menés
gyüvöget l. jövőget
gyüvő l. jövő
gyüvő-mönő l. jövő-menő
gyüvőre l. jövőre

gyűjt *gyűt* ts. i. (kny.) *Mit gyűtöttél?*

gyűjtés *gyűtés* fn. (kny.) *Gyűtést röndöszték.*

gyűjtöget *gyűtöget* ts. i. (kny.) A gyerekek az Érben vadkacsatojást *gyűtögettek*, anyjuk azzal készítette a tarhonyát, gombát szödték, főleg a Külsőgyöpön, virág, gyermekláncfű, papsajt, szentjánoskenyér, pipacs, akácvirág gyűjtése a játékaikhoz, egyiket-másikat megenni (Vajda 66).

gyűlöletes *gyűlöletös* mn. (kny.) *Gyűlöletös szöméj...*

gyűrű l. aranygyűrű, kallanggyűrű

gyűrűscigány fn. 'vásári ékszerész cigány'. (rég.) A XX. század elején történekekről mesélve kerül elő ez a szakma. L. cigány.

gyűt l. gyűjt
gyűtés l. gyűjtés
gyűtöget l. gyűjtöget
haccáz l. hatszáz
haccor l. hatszor
hadsereg l. regiment

hagy tn. i. *Békén hacc?! Hatyad...* **Sz:** *Hadd el! – Haggya el... Haggya kend – nekem mondod?! Ne is mondd (...mondja)...*
L. helybehagy.

hagyma *hajma* fn. (kny.) *Fokhajma is. Hajmaleves.* L. dughagyma, fokhagyma, vöröshagyma, zöldhagyma.

hagymakoszorú *hajmakoszorú* fn. 'hagymafüzér'. L. fokhagymakoszorú.

hagymaleves *hajmaleves* fn. (kny.) *Hajmaleves vöröshajmából...*

hagymás l. fokhagymás
hagymaszagú l. fokhagymaszagú

h a g y u l l. m e g h a g y u l

haj fn. (kny.) **Sz:** *A hajam égnek ált tüle. Égnek ált a hajam tülle* – megijedtem attól, amit láttam, amit átéltem. *A haja szála sē görbűt (mög); A hajszála sē...* – nem esött bántódása. **Km:** *Hosszú haj, rövid ész* – a nők butábbak a férfiaknál a kisiratosiak (gyanúnk szerint tévhite) szerint is. L. h é j, k e n y é r h é j, k r u m p l i h é j, k u k o r i c a h a j.

haj fn. 'héj'. A fahéj is *haj*: síp készítésekor „A g e s z t ö n y e f ából vágunk egy ilyen darabot. (10 cm-t) Két görcs között elvágtuk, mögütogettük késsel vagy a bicskával, vagy ami vót, a haja legyűtt” (Vajda 62). A k e n d e r „külső része a *haja*, abból fonyták a rokkán a k e n d ö r s z á l a t, s a z e r ő s v ó t” (Vajda N.). L. m é g h a j a s k r u m p l i, h é j, k e n y é r h é j, k r u m p l i h é j, k u k o r i c a h a j.

haj fn. 'huzat'. L. d u n n a h a j, p á r n a h a j.

haj isz. 'érzés, bánat, vágý kifejezésére használt szó'. A K ő m í v e s Kelemen c. történetes énekben is előfordul: „Amék felesége legelébb idejön, / Haj, aztat megfogjuk, áldozat az lögyön” (Kovács 107).

h a j a d o n l á n y f ő l. h a j a d o n f ő v e l

hajadonfőtt *hajadonfőt* hsz. (kny.) *Hajadonfőt járkál...* *Hajadonfejjē*. L. f e j.

hajadonfővel *hajadonfővē* hsz. (kny.) Vőfényversben *hajadon lány fővel*. (Vőfélyk.) A szögedi fődön „hajadonféjt, hajadonfévē” van a nagylány, ha nem köti be a fejét kendővel (BálintSzögedi II/296). Itt a köznyelvi *hajadonfőtt* hallani. L. f e j.

hajas mn. 'héjas'. H a j a s k r u m p l i n a k és s u s z t ě r s z á r m á n a k is mondják a hajában (héjában) főtt krumplit.

hajaskrumpli fn. 'főtt krumpli'. S u s z t ě r s z á r m a, z s í r b a m ö k f o r g a t t y á k – m ö k f o r g a t i k. L. m é g k r u m p l i h é j.

hajaz ts. i. 'szalma-, avagy szénakazal tetejét befejez'. *Behajazi a szénát szalmával, gazzal. Muhar, ződ gaz, amit ősszel vágunk. Hogy ně ázzon be. Vagy bálaszalma, eggyet kibontunk, szálasan beboríttjuk.*

h a j á b a f ő t t k r u m p l i l. h a j a s k r u m p l i, k r u m p l i h é j, s u s z t e r s z á r m a

h a j á b a s ű l t k r u m p l i l. k r u m p l i h é j

hajdúzás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) A játszó gyerekek cédulára írták, kit mire ítélnék. Hajdúzásnak mondták azt is, amikor a megforgatott gyerekeknek bukfencet kellett hánynia (b ü s s e n g ö l h e t ő t t ...) – Vajda 67. L. m é g í t é l, m e g s ő r g e t.

hajint ts. i. 'hajít, dob'. Ű *hajintotta ide a lapátát*. L. b e h a j i n t,

elhajint, fölhajint, hopp, meghajint.

hajintás ~, *hajítás* fn. 'távolság mértékegység: dobásnyi táv'. *Éty hajintásra (hajításra) innét.*

Hajítsuk-ki *Hajíccsukki, Hajincsuk-ki* szmn. 'ragadvány-név'. Csúfolódónév tréfás kiszólás miatt.

hajja l. hallja

hajma l. hagyma

hajmakoszorú l. hagymakoszorú

hajmaleves l. hagymaleves

hajnal l. virradó

hajnalicska fn. 'virágfajta'. Vajda N. gyűjtésében fordul elő. Hódmezővásárhelyen *hajnalicska* a hajnalka megnevezése (ÚMTsz II/801). Szögedében e virág „fekete, formás magját a kifúrt, még hegedő fülben a függő helyettesítésére használják” (BálintSzótár I/547).

hajnalpiros mn. 'hajnalpír színű'. (rég.) Talányban: „Van egy virág, jól ismerem, / Szúrós tövis között terem. / *Hajnalpiros* a levele, / Mondjátok meg, mi a neve? – Rózsa” (Kovács 231).

hajt ts. i. 'keleszt'. (rég.) A p á r az élesztőnél is hamarabb *hajtya* – keleszti - a kenyeret (l. Falurajz: néprajzi rész Betevő falat c. fejezet).

hajt i. 'művel'. „Vót ez a répa, egy *sor*t *hajtottam*, ott vótam vele. Mindég azt mondta: 'Az anyád istállóját, egyik kezedbe a kapa, a másikkal irányítod a *sor*t! Le ne tödd a kapát!' Mögtanútuk hamar a dógot.” (Vajda N.)

hajtás l. surja

hajtási mn. v. fn. 'jogosítvány'. *Van hajtásid? Hajtási jogosítvány, hajtási igazolvány...* A romániai magyar köznyelv szava. L. még s o f ő r k ö n y v.

hajtogatott fn. 'süteményféle'. „rétes vót mög kőtt kifli mög *hajtogatott*” a k i s l a k o d a l b a n (Vajda 162). Makón kenyértésztából készül (ÚMTsz II/808), Szögedében kalácstésztából.

Hajzler szmn. 'vezetéknev és ragadványnév'. Hajzler a falu határának egyik birtokosa volt, s róla nevezték el a határrészt. A Hajzler-dűlő egyik darabját bíró illető ragadványneve is Hajzler.

Hajzler – bejáró l. bejáró

Hajzler-dűlő ~, *Hájzler-dűlő, Hajzler-düllő, Hajzleri düllő, Hájzleri-döllő, Heiszler dűlő, Hajzler, Hájzler* fn., hn. 'Hajzler/Heisler földje'. (rég.) Majd annyiféleképp ejtik e nevet az iratosi magyarok, ahányan vannak – ahényféleképp lőhetségös! L. S c h n e i d e r – h a l o m.

hal fn. (kny.) **Sz:** *Él, mint hal a vízbe; „Úgy él, mint hal*

a vízben” (Kovács 219) – szóláshasonlat: elemében van, nagyon otthon érzi magát, jól él. *Fejítül bűdösödik a hal* – a főnőkök teszik tönkre a világot. L. *picce, piccéz*.

hal (i.) l. *meghal*

halál fn. 'lassú (az illető)'. **Sz:** „Jó volnál halálnak” (Kovács 216), *Jó vónál halálnak* – lassú, nehézkes emberre mondják csúfolódva. L. *görcs, pomána, sirató, siratóasszony, sírbakérés, sírkereszt, tor*.

halánték l. *vak szem*

halász(ik) i. 'halat fog'. A *halász, halászik* ige (akár Szögedében is) egyként vonatkozik halászásra, horgászásra – mindenre, ami halfogás. Míg aki horgász(ik): 'horoggal (*piccével*) halász'. L. *piccéz*.

halászni ik. 'halászni és horgászni'. L. *picce*.

halhorog l. *picce*

Hallai– (*Borsi*–) *bejáró* l. *bejáró*

hallja *hajja* ts. i. v. msz. 'hogyne, hogy a csudába ne, hát hogyne'. *Osztán hajja, ez így nem mén tovább!* Válaszol valamire: *Hajja. Na hajja. Hajja-ë... Hajja, takaroggyon innét!*

halom l. *hármashatár* (*Hármashalom*), *alj* (*Nagyiratos-ajji halom*), *Pikét*–*halom*, *Schneider*–*halom*, *Sír*–*halom*, *Szóllós*–*halom*

Halomi fődek l. *föld*

halott l. *csöndít, énekes halott, halott lakodalma, holt, lélek, pomána, sirató (asszony), sírbakérés, sírkereszt, tor, virrasztás*

halott lakodalma kif. 'fiatal temetése'. Fiatal legény vagy leány temetése. *Nem ilyen lagzit akartam neköd!* – rí, hatalmas könnyeket hullajtva, a gyermekét búcsúztató embör, asszony a ravatalnál, halottas háznál, sírkertben. L. *lagzi*.

halotti tor l. *pomána, tor*

halottlátás fn. 'a halott megtekintése'. A közelmúltig a házban nyitott koporsóban ravatalozták föl az elhunytat, akit megnézni – *halottlátásra* – bement a szobába a temetésre érkező hozzátartozó, szomszéd, ismerős.

halottnagy fn. 'temetést irányító férfi családtag'. A családot képviselve intézkedik a temetésen a tekintélyes férfi rokon. L. *nagy*.

halpikkely l. *pénz*

halványsárga levél kif., fn. 'halványsárga színű, gyönges közepes minőségű dohánylevél'. *Halványsárga levél*, vagy csak *halványsárga*. *Ha nem száradnak mög jól a levelek a spárgán, halványsárgák maradnak* (SI).

halványzöld levél *halványzöld levél* kif., fn. 'halványzöld színű, közepes minőségű dohánylevél'. *Halványzöld levél*, vagy egyszerűen *halványzöld* (mármint az adott dohánylevél). *Egy zsinoron van mindönfajta: halványsárga, őszbarna, halványzöld* (SI).

hamar mn. 'gyors'. *Hamar beszédű és indulatos* – volt H. Á. plébános, regéli róla az egykori gondozója. Máshol hallani *hamar lovat* is, sőt, a nóta is tud róla.

h a m b á r l. h o m b á r

h a m u s l. p ö r n y é s

h a m u t a r t ó l. p ö r n y e t a r t ó

h a m v a z ó s z e r d a l. s z e r d a, s z á r a z s z e r d a

hang fn. (kny.) **Sz:** „Kicsi a hangja, de tud búsulni” (Kovács 217) – tán arra értik, aki csendes ember léteire igen hangosan panaszkodik.

h a n g o l á s l. s t i m o l á s

hant fn. 'rög, görgöngy'. A szántás után összetapadt földdarab (Murádin I).

hantház fn. 'gyöphantból összerakott ház'. (rég.) L. h á z.

hantos mn. 'görgöngyös (föld)'. *Hantos a föld. Hasábos, görgöngyös a szántás, a székejek aszt mongyák rá: gajjas!* – hallja a tájszógyűjtő a katonaviselt, egykor a román hadseregben székelő fiúkkal barátkozó testvérétől.

h a n y a d á n l. h á n y a d á n

hapták *hopták* fn. (kny.) (tréf.) „Katona bácsi *hoptákba*, / Beleszart a nadrágba...” (Vajda 84) – talán egyéni kiejtés.

h a r a g o s l. p u k k a s z k o d ó

harang fn. (kny.) **Sz:** *A harangok Rómába möntek!* – Nagycsütörtökön mondják, mert ezen a napon itt is elhallgat a harang, s csak föltámadásra, nagyszombaton szólal meg, azaz gyün vissza Rómából. L. még l é l e k h a r a n g.

harangoz tn. i. (kny.) Fontos szerepe van a harangkongatásnak a természeti csapások elleni küzdelemben (f e l h ő, j é g, v i h a r), az időjelzésben (l e v e s m a r s), és temetésnél (s í r b a k é r é s). *Harangozni a harangozó* szokott, aki 1723-ban Szögedében arra tett esküt, hogy „a háborgó fölhők alkalmatosságával” megkondítja a harangokat, hogy elűzze azokat (BálintSzótár I/567). **Sz:** *Misére harangoznak.*

h a r a p á s l. k u t y a h a r a p á s

harapófogó fn. (kny.) **Sz:** *Harapófogóvā sē löhet kiszödni belüle; Harapófogóval sē löhet belüle kivönni a szót* – nem árulja el magát, megtartja magának.

haraszt fn. 'száraz fű, ill. káposztalevél'. A s z á r m a

töltelékét *harasztba*, azaz káposztalevélbe tekerik. **Km:** *Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja* – alapja van a szóbeszédnek; ez esetben avar jelentése van e szónak.

hari fn., szmn. 'állathajtó szó, illetve csúfolódónév'. (rég.) Csúfolódónévben fordul elő, jelentését már nem tudják. A tájszógyűjtő hallotta a *Hari, hari!* lóhajtó szót, illetve kifejezést egy öreg kisíratosi lovas embertől, akinek az emlékezete szerint így biztatták a lovakat a második világháborúban erre járó muszka katonák.

harisnya fn. 'petróleumlámpabél szövetborítása'. (rég.) A XX. század első felében a petróleumlámpa belére, égő kanócára húzták. Mint öKM regélte: a két háború közt Pestről hozatják a harisnyát a lámpásba, hogy az jobban világítson. A MNL (4/235) írja: a petróleumlámpás harisnyaszerűen szőtt belét elsősorban a XIX. században és a XX. század elején használták, általánossá a lapos szövetből vált. L. l á m p a.

harisnya l. **fuszekli**, **strimfli**, **strupándli**, **talpaló**

harmadában *harmadába* hsz. 'termés harmadáért (dolgozni)'. (rég.) L. f e l é b e n – h a r m a d á b a n, f e l é b ő l – h a r m a d á b ó l, r é s z e s.

harmadnász fn. 'dédunoka házastársának az apja'. (ritk., rég.) KI halottbúcsúztató verseiben fordul elő. L. m é g n á s z, m á s o d n á s z.

harmadnászasszony fn. 'dédunoka házastársának az anyja'. (ritk., rég.) L. n á s z a s s z o n y, m á s o d n á s z a s s z o n y.

harmincnaposmise l. **mise**

harmonika *hermonika* fn. 'redőzött fujtatójú kézi hangszer'. *Vödd elő a hermonikát!*

harmonikál *hermonikál*, *hermonikázik* tn. i. 'csizma (szára) redőz, illetve harmonikát megszólaltat'. *Hermonikált a csizmája.* „(Dohány-)Csomózáskor ...öreg Lévai Ferenc *hermonikázott* a kispadkán, azért, hogy a banda el ne aludjon” (KovácsMonogr).

harmonikás *hermonikás* mn. v. fn. 'muzsikus, illetve ráncos szárú'. *Hermonikás csizma:* ráncos szárú csizma.

harmonikás csizma l. **harmonikás**

harmonikázik *hermonikázik* tn. i. (kny.) L. h a r m o n i k á l, d o h á n y c s o m ó z á s.

harmonikázni *hermonikázni* ign. (kny.) „Én citerázni tudtam gyerekkoromba, de *hermonikázni* jobban” (Vajda 158).

has fn. (kny.) **Sz:** *Hasam a hasadon, tököm a lukadon* – kártyázás közben hangzott el (2014-ben), nem tudni, mire vonatkozik (Vajda N.) – talán arra utal az ezt hangoztató kártyás,

hogyan nyeresre áll, illetve hogy a meghúzott kártyára megfelelő válasz (lap) jár... Helyükre kerülnek a dógok? (A) *Hasukat fokták, úgy nevettek* – nagyon muris volt (pl. a történet). Mesében is: „oszt olyat nevettek a király nagy fülin, hogy három napig a *hasukat* fogták” (Kovács 37). L. *leapadt has*.

hasaajja szalonna l. hasaalja

hasaalja *hasaajja* fn. 'disznó hasa alatti rész'. Ebből lesz a *hasaajja szalonna*, *hasaszalonna*, a talán legfinomabb – hússal rétegzett – szalonnája a disznónak.

hasas mn. 'állapotos, illetve nagyhasú'. *Hasas menyecske*, vagy *hasas mönyecske*. L. még *phos*.

hasaszalonna fn. 'szalonnafajta'. *Hasaszalonna*, vagy *hasaajjaszalonna*, l. *hasaalja*. Leginkább ezt szokták megabálni.

hasmenés *hasmönés* fn. (kny.) *Hasmönése vót a gyereköknek*.

használni *hasznáni* ign. (kny.) *Hasznáni hasznána...*

haszobér l. árenda

haszonbéri l. árendális

haszonbérös l. béres

Hassziágó fn. 'észak-olasz táj, illetve ugyanott Asiago város'. (rég.) Az első háborúban járt emberek említik, l. *Karti – fennsík*. Tormay Cécile sorolja emlékiratában (36), merre véreztek az első háborúban a magyar fiúk: „Lublin tövén, a satanovi mezőn, a duklai szorosnál, a lengyel mocsarak között, szerb földön és Asiago felett, mindenütt folyt vér, amely rokon az enyémmel”.

hatalmas l. mennykő

hatasszonyos fn. 'népi kártyajáték'. Vajda említi (10): magyar kártyával, hatan játsszák.

határ fn (kny.) **Sz:** *Ez öréves határ! Hunnan tudnák (az olájok), hun van az!* – legyint testvérem; honnan is tudnák. *Hunna akurva annyuktul* – hangzik a költői kérdés. *Össze-vissza van, mint a trianoni határ* – mondja az újasszony, panasolja a szomszédnak, hogy mennyire nem sikerül neki a tészta, gyűjjön, segítsen már neki! Amúgy azért van (bármilyen) össze-vissza, „mint a trianoni határ”, mert Trianonban az antanti urak úgy húzták-vonták a térképbroszon országunk határát, mint akik nincsenek eszüknél: keresztbe-kasul, girbe-gurbán, mint ahogy részög embör halad, a gránic akár az ökörhugyozás – tartja népünk, s tartjuk mi magunk. L. *hármashatár, négyeshatár*.

határkű l. megyekő

hatnapos mn. v. fn. 'kishatárátlépő 1921-1950 közt'. (rég.) A *kettős birtok* rendszer Trianonnak köszönhetően alakult ki. Az új magyar-román országhatár szétszabdalta a birtokokat,

tulajdonosaik a kommunista hatalomátvételt követő 'rendezésig' (azaz a birtokok elvételéig) járhattak át a *hatnapos igazolvánnyal* a földjeiket művelni a másik országba. *Hatnapos* megnevezése volt általános. *Hatnapossā möntem (möhettünk) át.* 2010-ban egy idős ember *átjárási könyvet* emleget, hogy úk azzā jártak át.

h a t n a p o s i g a z o l v á n y l. h a t n a p o s

hatszáz haccáz szn. v. msz. (kny.) **Sz:** *Haccáz! Oszt haccáz!*
– aztán kész...

hatvan szn. (kny.) **Sz:** *Hatvan felé, haza felé...* – ötven éven túl készülhetsz el az árnyékvilágból.

h a v o n l. h ó

h a z a l. h a z u l r ó l

hazafias gárda kif. 'román munkásórség'. A romániai magyar köznyelvben a kommunista időszakban élő szó, mára az illető alakulattal együtt elenyészett. L. még g á r d a.

hazahív *hazahí, hazahíj* ts. i. (kny.) *Oszt néhány hazahíjjátok!* Mesében is: a nyúlfüle miatt kicsúfolt király szégyenében elbújdosik, ám az udvar bölcseinek futárja megtalálja: „gyűttem, hogy *hazahíjjam* felségedet” (Kovács 35). L. h í v.

h a z a j á r ó l. l é l e k

hazajön *hazagyün* tn. i. (kny.) *Hazagyühettök; igön, tik. Hazagyüttök? Na, csak hazagyüttetök!* L. j ö n.

hazajövet *hazagyüvet* hsz. (kny.) *Hazagyüvet benézök hozzát!* L. j ö v e t.

h a z a s ú g a f ü l e l. f ü l

hazatalál *hazatanál* tn. i. (kny.) *A ló hazatanált...* (a részög embörrel). L. t a l á l.

h a z á t l a n l. b o z g o r

hazug mn. (kny.) **Km:** „Akkor se hiszek a hazugnak, ha igazat mond” (Kovács 214), *Akkor sē hiszök a hazugnak, ha igazat mond* – akiről kiderül, hogy hazudozó, akkor sem adunk a szavára, ha véletlen igazat szól.

hazulról *hazúról, hazu(l)rul, hazúrú* hsz. 'otthonról'. *Hazúról hosztam...* – kínálja az ember a társát a jó kis hazai elemőzsiával. **Sz:** *Elmöntek hazulrul (Ēmöntek hazúrú)* – mondhatják, ha a gyerek túl hangos, mert nyilván felügyelet nélkül maradt.

h á l. h á t

háború fn. 'világháború'. *Az első háborúba...* – mesélték az öregek, amikor az I. világháborúban történtek kerültek szóba. *A második háború előtt* – a II. világháború előtt – *árult lisztet Gál*, hogy ráragadjon, s a továbbiakban ő legyen a *L i s z t e s Gál*. L. m é g é g i h á b o r ú.

há d g i r i n c l. g e r i n c

háj fn. (kny.) Népi orvosságként ráolvasásokban emlegetik a különböző hájféléket:

b a k h á j, d a r u h á j, n y ú l h á j, ó h á j... **Sz:** *Mindön hájjā mög van kenve* – furfangos alak.

hájas mn. v. fn. (kny.) *Neköm köllött a hájasat sütni* – hájaszészttát, illetve hájas pogácsát. (ÁKA). *Vót hideg hájas, meleg hájas:* a hideg azért hideg, mert hidegen is jó, a meleg hájasra az a magyarázat, hogy *Olyan, mint a kótt kifli – akkor jó, ha meleg.* (Vajda N.)

H á j z l e r – d ü l l ő l. H á j z l e r – d ü l ő

hál tn. i. 'éjszakára megszáll, alszik'. *Ott háltá(l)?* Mesében: „itt hálhatsz – mondta a vénasszony, oszt megengedte, hogy a gyerek az istállóban a szalmára letegye magát” (Kovács 49). L. m e g h á l.

hála hállá, hál' fn. 'köszönet'. *Hála Isten* – l. I s t e n.

h á l i s t e n l. h á l a I s t e n, I s t e n

h á l l á I s t e n (n e k) l. h á l a, h á l a I s t e n, I s t e n

h á l ó s z o b a l. d o r m i t o r

h á m l. s z ü g y e l ő

h á m f a l. h e n g e r e l

h á m o l l. h í m e l – h á m o l

h á n l. h á n y

h á n c s L. h á r s

(kukorica) h á n c s l. s a s u j k a

hány hán ts. i. 'lapátol, szór'. „A hányásnak két értelme van, egyik a valódi hányás (okádás), a másik a gané, föld, gabona kihányása (kilapátolása). Ez röviden *hánt ki a ganét, hánt ki a földet, hánt ki a kukoricát* stb.” (AV). Kincsesók „Már *hányták* is a földet, oszt már a ládába ütköztek, akkor jöttek a látomások” (KovácsMonda 36). L. m é g a l á h á n y,

b e h á n y, e l h á n y, f ö l h á n y, f ö l é h á n y, k i h á n y, l e h á n y, m e g h á n y, ö s s z e h á n y, s z é t h á n y.

hányadán hanyadán nm. (kny.) *Nem tuggya az embör, hanyadán ál(l) vele.*

hányás fn. 'lapátolás'. L. h á n y, k i h á n y á s. Más jelentéssel l. s z e m r e h á n y á s.

h á p o g l. s á p o g

h á r á s z k e n d ő l. b e r l i n e r k e n d ő

H á r m a s h a l o m l. h á r m a s h a t á r

hármashatár fn., hn. 'ahol három falu községhatára találkozik'. A Kisiratos, Kevermes és Dombegyháza határának találkozásánál található halom neve *Hármashatár, Hármashatár-halom, Hármashalom*. L. P i k é t – h a l o m.

három szn. (kny.) *Forduj háromat! Vótak hároman,* négyen, öten... „Apám, anyám, gyerök, hároman” (Vajda 174). L. még **Az opletány szókincese**.

három szakasztos pajta kif. 'három ágassal épített dohánypajta'. L. *ágas, dohánypajta, szakaszt*.

háromkéccöm l. **Az opletány szókincese**, **háromkétszem, szem**

háromkéccömes l. **Az opletány szókincese**, **háromkétszemes, szem**

háromkéccömez/ik l. **Az opletány szókincese**, **háromkétszemez/ik**

háromkéccömezni l. **Az opletány szókincese** (**háromkétszemezni**)

háromkétszem *háromkéccöm, három-kétszöm* fn. 'opletány-változat'. (rég.) L. **Az opletány szókincese, szem**.

háromkétszemes *háromkéccömes* mn., v. fn. 'opletány-féle (kártyajáték)'. (rég.) *Jáccunk háromkéccömost? Háromkéccömes opletány.* Míg az opletányt 4-en, ezt 3-an játsszák. L. még **Az opletány szókincese, szem**.

háromkétszemez/ik *háromkéccömez/ik, háromkétszömez/ik* tn. i. 'háromkétszem nevű opletány-változatot játszik'. (rég.) *Háromkéccömezünk? Mer csak hárman vagyunk...* L. **Az opletány szókincese**.

háromkétszemezni l. **Az opletány szókincese**

háromkirályok *háromkirájok* fn. 'vízkereszt'. *Háromkirájok* – Gáspár,

Meny h é r t, B o l d i z s á r napja, vízkereszt – *után* e m b ö r b á l t *tartanak; mulatnak, maskarába ötöznek.* Míg *háromkirályok* a farsang kezdete, vége a *h á r o m n a p o k.* *Háromkirályok napja vízkereszt.*

háromnapok fn. 'a három farsang végi nap'. *Háromnapok* a farsang vége: hamvazószerda előtti vasárnap, hétfő, (húshagyó) kedd napja, a téltemető mulatozás tetőfoka. *Háromnapokkor maskarába ötösztek*, l. *c s ú n y a.*

hárs fn. 'háncs'. (rég.) Vajda jegyezte föl (265): a *hárs* erős narancssárgás kötözőanyag. „Hárssal kötöztek. A bótba árúták kötözőnek gombolyagban. A hárs valami fábúl vót, amit úgy hasigattak. Most mán nem löhet tanáni *hársat*. Az nagyon erős munka vót. Régön még a paradicsomot, szőlőt is kötöttük hárssal, csak azután kiveszött, és akkor nájlonnal. A hárs hosszú vót, majdnem úgy vót, mint a kendör.” A *k a r i k á s c s a p ó j a* is készülhetett hársból.

h á s z e n l. **h á t h i s z e n**

hászföld l. házföld

házpásztor l. házpásztor

hásszentölés/hásszöntölés l. házszentelés

hát ~, *há* hsz. v. msz. 'igen, hogyne'. *Jó(l) vagy? Hát.* – *Győzött a focicsapat? Hát, most űk a legjobbak! Vajdánál: Há persze!* (217).

hát (fn.) l. *Ponyvahát, Szederhát*

hátas l. lóhátas

hátgerinc l. gerinc

háthiszen *hászen* hsz. (kny.) Mesében: „*Hászen* itt én csupa lópatát látok” (Kovács 72).

hátsószomszéd *háccsószomszéd* fn. 'anyamezsgye felőli szomszéd'. L. *s z o m s z é d*.

hátulról *hátúrul, hátúrú* hsz. (kny.) *Hátúrú möntünk...*

ház fn. 'nagyszoba, szoba'. A tisztaszoba neve, *szobának* is mondják. **Sz:** *Elmöntek hazulról* – nincsenek otthon a felnőttek, ezért rendetlenek a gyerekek. **Km:** „Az kiabál, akinek a háza ég, de az hallgat, aki meggyújtotta” (Kovács 215); *Asz kijabál, akinek a háza ég* – aki bajban van, világgá kürtöli, aki okozta, hallgat, mint a sír. „Mindenki a maga háza előtt söpörjön” (Kovács 217) – foglalkozzék ki-ki a maga dolgával, ne a máséval!

ház fn. 'telep'. L. *csirkeház, pumpaház, stáció*

ház (kny.) l. *fiúsház, földház, hantház, holdasház, kanton, lányosház, megyeháza, Nyolcház, papház, putri, szegényház, utcacifra, vőlegényes ház, zsúp, zsúpfödél, zsúpfödeles, zsúpszalma, zsúptető, zsúpverő*

házalap l. *fundamentum*

házbér fn. 'lakbér'. *Házbérbe lakott nála.*

házföld *hászföd, házföld, ház főggye* fn. 'földes szoba padlója'. Régebben, ritkán még most is, a lakásban nem volt csak földpadlózat, ez a *hászföld*, vagy egyszerűen *föd*, ami szépen el volt símítva, időnként lukas bögrével belocsolva és vizes ruhával felmázolva (m á z l ó s). Ez símává tette a házföldet, de ugyanakkor egy időre portalanította is (AV). *Locsoli a ház főggyit.* L. *föld.*

házfront l. *front*

házinéni *háznéni* fn. 'szoba- illetve lakáskiadó asszony – a háziúr női párja'. (ritk.) A falu parasztkántorának, Kurtucz Istvánnak az egyik halottbúcsúztatójában fordul elő a *háznéni* kifejezés.

házpásztor *háspásztor* fn. 'házra, portára vigyázó személy'. Hogy ne maradjon őrizetlen a porta, bíznak meg e teendővel rokont, szomszédot, barátot: *Ēgyűssz háspásztornak?*

Akit otthonhagytak, tréfálkozva így emlegetik: *Otthon maratt hászpásztornak.*

házszentelés hásszentölés, hásszöntölés fn. 'lakóház vízkeresztli megáldása a pap által'. Vízkeresztkor (január 6-án) szenteli meg a pap a templomban a vizet, utána hetekig járja a kántorral és a ministránsokkal a falut portáról portára és mögáldja. *Hásszöntölés, hásszöntölő...* – ez gyanúnk szerint az ö-zés túlzása. L. s z e n t e l é s.

h á z s z e n t e l ő l. h á z s z e n t e l é s

heci fn. 'aprópénz'. *Ide a hecit! Add ide a hecit!* – mondták a gyermekekre rég az aprópénzre (öKM). A *heci* egy alföldi hetilapbeli cikk (HetiD) szerint Izraelban használt szó, jelentése 'fél'. Ha a szó valóban héber-jiddis eredetű, az átvételre magyarázat lehet, hogy Kisiratoson a XIX/XX. század fordulóján több mózeshitű család élt. Másrészt a Dél-Alföldön a magyar kártya legkisebb lapját, a 7-est Szögedében tréfásan *hecिंग*nek nevezik (BálintSzögedi III/56), s ez a lap a legértékteleenebb az o p l e t á n y b a n (l. ott). ÚMTsz-beli adat: Köröstárkányban a *heci* a kártya 'hetes'-e (II/902), Érsekújvárt viszont (II/781) 1909-ben „Egy haciba kerűt” valami – a *haci* 'hatos'-t jelent, tán aprópénzt; ezekkel állhat 'rokonságban' a kisiratosi *heci*. Vezetéknév is lehet: Heti (azaz Heci) Edith a tornyai tanoda egyik tanára a III. évezred elején (Nagy 60).

hecsedli fn. 'csipkebogyó (vadrózsa) termés'. (Murádin II).

h e d e r í t l. p a r i t t y á z

h e g e d ű l. h e g e d ű l, m u z s i k a

hegedül tn. i. (kny.) „Cirokbúl csinátunk hegedűt, *hegedűtünk*” (Vajda 180). L. m u z s i k á l.

hegy hegь, **högь** fn. (kny.) *Högьe, högьet, högьön... Högь* a szerszám vége, meg a havas, illetve a hegység is. Murádinál (IV) *högь, högь, högьre*. „...a högьekbe, a szőlőbe dógoztak” (Vajda 188). L. h e g y e s, o s t o r h e g y, t ö v í r ő l h e g y i r e.

Hegyalja *Högьajja* hn. 'Arad-Hegyalja'. *Högьajja*, az Aradhoz közeli dombos vidéket nevezik hegylájának, ami Kisiratoson is *högьajja* (AV). *Högьajján van szőlője* – a szöröncsésnek. (A *Högь* valaha – az Árpád-háziak idejében – a Makra hegьe, a *Högьajja* mög a Makra-alja.) L. a l j.

hegyljai *högьajjai* mn. 'Arad-hegyljai'. *Högьajjai bor; högьajjai villamos; högьajjai* (úti) *mögálló*. Kisiratoson jól ismert és kedvelt a *högьajjai kadarka*, elsősorban a *ménesi, ménösi* (AV).

Hegyljai út *Högьajjai út* hn. 'aradi utcanév'. *Högьajjai úti villamos* – volt, míg föl nem számolták a románok a magyar

világban kiépített (Arad és Hegyalja közti) villamosközlekedést.

hegyes *högyes, högyös* mn. (kny.) A táj *högyes*, a tőr, a köröm és a karó *högyös*;

Mezőhegyes 'viszont' *Mezőhögyös*.

hegyez *högyez, högyöz* ts. i. (kny.) *Ceruzát högyözött... – hallottuk högyezött változatát is.* L. *kihagyaz*.

hegyoldal *högyódal* fn. (kny.) (ritk.) A *högyódalom* *elakattunk.* L. *oldal*.

hej/hejj l. *hely*

hejbehagy l. *helybehagy*

hejjába l. *hiába*

hej(j)iség l. *helyiség*

hejön l. *hely*

hej(j)ös l. *helyes*

hej(j)ösöl l. *helyesel*

hej(j)öszködik l. *helyezkedik*

hej(j)ött l. *helyett*

hejötte l. *helyette*

hej(j)öttes l. *helyettes*

hej(j)öttesít l. *helyettesít*

hej(j)öz l. *helyez*

hej(j)öszködik l. *helyezkedik*

hejpézzszödő/hejpésszödő l. *helypénzszedő*

hejpízszödő/hejpísszödő l. *helypénzszedő*

hejregyün l. *helyrejön*

hejtelenködik l. *helytelenkedik*

hektár l. *Huszonöthektár, Ötvenhektár – dűlő, Százhektár – dűlő*

hely *hej, hejj* fn. (kny.) *Ezön a hejön (hejjön) történt... Hejjetökre möhettök! Hejbú, hej(j)ibe.* Murádinál (V) 'helye' *hejje.* **Sz:** (Mán) *Csak a hűlt hejít tanálta – nyoma veszett.* L. *rejtekhely, tett hely.*

helybehagy *hejbehagy* ts. i. 'jóváhagy, illetve elver'. *Látom, jó hejbehattyátok!* L. *hagy.*

helyes *hejös, hejjös* mn. (kny.) *Hejös a lelköm...*

helyesel *hejösöl, hejjösöl* ts. i. (kny.) *Mindönki hejjösölte.*

helyett *hejött, hejjött* nu. (kny.) Csárdai Óböjgés *hejött inkább hazagyütté vóna!* – kapja meg a pityókás magyar az asszonytól.

helyette *hejötte* hsz. (kny.) *Hejöttetök dógozzunk?!...*

helyettes *hejöttes, hejjöttes* fn. v. mn. (kny.) *Të vagy a hejöttes?*

helyettesít *hejöttesít, hejjöttesít* ts. i. (kny.) *Úk*

hejöttesítettek minket.

helyez *hejöz, hejjöz* ts. i. (kny.) *Hejőzd a földre...* L. áthelyez, behelyez, elhelyez, fölhelyez, idehelyez, kihelyez, odahelyez, visszahelyez.

helyezkedik *hejöszködik, hejjöszködik* tn. i. (kny.) *Nagyon hejöszködött sógor...* L. *elhelyezkedik*.

helyiség *hejiség, hejjiség* fn. (kny.) *Ebbe a hejiségbe beröndöszköthettek!*

hejypénzszedő *hejpézsödő, hejpízszödő/hejpísszödő* fn. (kny.) *Gyűtt a hejpísszödő asszony...*

helyrejön *hejregyün* tn. i. (kny.) *Hejregyűtt a lába.* L. *jön*.

hejtelenkedik *hejtelenkodik* tn. i. 'nevetlenül viselkedik, illetve pajzánkodik'. *Nő hejtelenköggy* – szól rá a nagylány a nagylegényre, ha az elbízta magát, túl közel merészkedik hozzá, és (esetleg) reáüt a kezére, avagy ellöki magától. – *Ellüksz?* – méltatlankodhat a pajkoskodó ifjú.

hempereg *hempörög* tn. i. 'hentereg'. *Hempöröktek.* L. még *hencsereg*.

hemzseg *hemzsög* tn. i. (kny.) *Hemzsög a bolha...*

henceg *hencög* tn. i. (kny.) *Nő hencögj!*

hencegős *hencögős* mn. (kny.) *Hencögős az illető!*

hencser *hencsör* fn. 'egyszerű heverő'. „Mindnyájan a *hencsörön* húzódnak össze. Hencsör, talán mert henyélnek rajta, magyarázza a szó jelentését ...Piroska.” (Vajda 147). Murádin (VI) is említi.

hencsereg *hencsörög* tn. i. 'hentereg, hempereg'. *Ot hencsörög a porba* a részeges alakja.

henger *hengör* fn. 'ilyen alakú földművelési eszköz'. (Murádin I).

hengerel *hengöröl* ts. i. (kny.) „Jobban a cukorrépát, mikor elvetötték, akkor azt *möghengörölték*. Vót egy métör átmérőjű, két métörös farönk, tehát, hogy ilyenös lögyön, letakarítva a haját, hogy sima lögyön, s akkor a két végire csináltak vasbúl ilyen *tengölyszörűségöt*, s akkor csináltak egy keretöt. A keretre rászöröltek egy kocsirudat, mög a két hámfát. Befogták a lovat, s avval *hengerölték* a földet, hogy sima lögyön, mög hogy keményebb lögyön a cukorrépának. A búzát akkor *hengerölték*, ha tavaszkor mögritkút a föld, tehát nem vót kemény, s akkor *möghengerölték*, mer akkor nem bírt a gyökérzet kapaszkodni reja a földre, ha nem vót mögerősödve.” (Vajda 273). L. *lehengerel, meghengerel*.

hengerelés *hengörölés* fn. (kny.) L. *hengerezés*.

hengerelni *hengörölni* ign. (kny.) *Löhet hengörölni* – mármint a földet a hengerrel.

hengerez *hengöröz* ts. i. (kny.) *Abba a düllőbe hengörözünk...*

hengerezés *hengörözés* fn. (kny.) *Ha végöszünk a hengörözéssel (hengöröléssel), nállatok fojtattuk!*

hengergőzés *hengörgőzés* fn. 'hempergőzés'. *Hengörgőzés: (pl.) hátfájás ellen...*

hengergőzik *hengörgőzik* tn. i. 'ide-oda hengeredik, hempergőzik'. *Ott hengergőzik a gyöpön!* L. még *meghengergőzik*.

hengergőzni *hengörgőzni* ign. 'ide-oda hengeredni, hempergőzni'. L. még *meghengergőzni*.

hengör l. *henger*

hengörgőzés l. *hengergőzés*

hengörgőzik l. *hengergőzik*

hengörgőzni l. *hengergőzni*

hengöröl l. *hengerel*

hengörölés l. *hengerelés*

hengörölni l. *hengerelni*

hengöröz l. *hengerez*

hengörözés l. *hengerezés*

hentes ~, *hentös* fn. (kny.) *A hentöstül vöttük.*

henteskedik *hentösködik* tn. i. (kny.) *Matyi Aradon hentösködik.*

heptika fn. 'ugróiskola'. (rég.) *Vót az a heptika...* Nagyiratoson s á n t i k a (Vajda 70).

heptikázás fn. 'ugróiskolázás'. (rég.) 2010-ben mondja a 82 éves Árvainé Kurtucz Annus nénnye a köznyelvben ugróiskolának mondott gyermekjátékot *heptikázásnak*, s rákérdezésre kiderül, a fiatalabb falubeliek is így nevezik meg e játékot.

heptikázik tn. i. 'ugróiskolázik'. (rég.) *Heptikásztunk...* – emlegeti az ugróiskola nevezetű gyermekjátékot a gyűjtő édesapjának a húga a tájszótár lezárásakor.

herdál *hërdál* i. 'pazarol'. (Murádin V). L. *prédál*.

here l. *bodorka*, *tök*

herél ~, *herül* ts. i. 'hímet ivartalanít'. *Disznót herülnek. Kiherülik* – l. *kiherél*. KF följegyezte az 1950-es években: „Herélés. Bota nevű Mácsáról (csődör csikókat herélt, nagyon részeges volt” (KovácsMonogr). L. *kiherél*.

herélés *herülés* fn. 'hím ivartalanítás'. *Disznóherülés.* Csődörcsikóé l. *herél*. L. még *kiherélés*.

herélő *herülő* mn. 'ivartalanító (ember, vagy szerszám)'.

herélt l. *paripa*

hermonika l. *harmonika*

hermonikál l. *harmonikál*

hermonikás l. harmonikás
hermonikás csizma l. harmonikás
hermonikázik l. dohánycsomózás, harmonikál
herőce fn. 'csőrege'. (ritk., rég.) Szegedében nem ismerik, de
pl. a palóc vidéken igen (ÚMTsz II/930-931). L. még csőrege.

herül l. herél

herülés l. herélés

herülő l. herelő

hess hiss msz. 'madár-(héja-)űző'. (rég.) „Hiss el, héjja, hiss! – hajtottuk a héját. Szaladni köllött el, hogy ne fogja mög a héja azt a gyerököt.” (Vajda 69)

hetedhét szn. 'nagyon messzire lévő'. (rég.) **Sz:** *Hetedhét határon túl járt...* Inkább meséinkben él tovább, pl. A mirminyó címűben: „még *hetedhét országon is túl*” (Kovács 22). L. hét.

hetes l. Az opletány szókinccse

heteses hetesös mn. 'kártyajáték'. Vajdának említik a piros hetesös nevű kártyajátékot.

hetfű l. hétfő

hetvenkedik *hetvenkodik* tn. i. (kny.) *Mit hetvenköcc?! Nē hetvenköggy!*

hetykeség l. tehetemség

heverődik l. leheveredik

hërdál l. herdál

hët l. hét

héccencség l. hétszentség

héccör l. hétszer

héccörös l. hétszeres

héccsinszakállú l. hét sing szakállú

héj ~, *haj* fn. 'kenyér, krumpli, miegyéb héja'. Kívül a *kinyér haja*, belül a *kinyér béle*. L. fahéj, haj, kenyérhéj, krumplihéj, kukoricahaj, szemhéj.

héja *héjja* fn. '(csirketolvaj) ölyv'. (Murádin III). Nyilván mert népünknek (talán a sas kivételével) minden ragadozómadár *héjja*... Vajdának gyermekjátékban emlegetik a héját, l. *h é j á z á s*.

h é j a s l. *h a j a s*

héjázás *héjjázás* fn. 'héja nevű gyermekjáték'. (rég.) Héjával viaskodva, héjával vitatkozva játszottak a gyermekek a gyöpön (Vajda 68–69).

hékás fn. 'kedélyeskedő megszólítás gyanánt'. (tréf.) *Hékás, indícs!* – szól az édesanya a fiacskájára, menjen már haza a szomszédolásból.

hét ~, *hët* fn. (kny.) *Ezön a hétön történt*. A kolozsváriaknál *hët*

és *hétön*, az utóbbi félhosszú *ë*-vel, de náluk is *ëty hétön ëccör* (Murádin XI) – avagy *héccör*. **Sz:** *Gyüvő hétön akasztik a sántákat* – a Vajda N. által följegyzet tréfás mondás magyarázatával nem szolgáltak.

hét szn. (kny.) **Sz:** *Heten vótak, mint a gonoszok* – ha valakik véletlen (éppen) ennyien kerülnek össze. Játékos utalás a hetes szám egykori nem túl szerencsés jelentésére?

hét sing szakállú *héccsinszakállú, hétcsinszakállú* mn. (kif.) 'hét sing szakállú, hét singes szakállú törpe'. (rég.) Kisiratosi mesében: *Én vagyok a hétcsinszakállú törpe, oszt azért gyüttem, hogy megegyem, amit főztél* (Kovács 5). Az ÚMTsz is ismeri ezt a népmesei fordulatot. L. *s i n g*.

hétfő *hetfű, hetfü, hétfű, hétfü* fn. (kny.) *Hetfű reggē már ëty sē vót* 1944 szeptemberében a magyar-német támadás kudarca után honvédeinkből. *Hétfűn taná(l)kozunk*. A kolozsváriak a *hétfű* és a *hetfű* alakot jegyzik (Murádin XI). L. *n a g y h é t f ő*.

hétszentség *héccencség* fn. (kny.) **Sz:** *A héccencségit! A héccencségit neki! A héccencségödet...* – káromkodás a hét szentség emlegetésével, amúgy a hét szentségtől többé-kevésbé függetlenül.

hétszer *héccör, héccő* szn. (kny.) *Héccör elmék, ha köll!*

hétszeres *héccörös* mn. (kny.) *Héccörösen visszaadi neki*.

hiába *hijába, hejjába* hsz. (kny.) 1856 eseményeit összegezve írja a lelkész: „*Hejjába* mondotta a Lelki Pásztor, Hogy a Tisztelet eme (Mária) Szobrot csak a Felszentelés után illetendi, – *mind hejjába* – Hozzák a Máriánkat – ... a nép a falú végén kifogja a lovakat, és maguk százan és mind akik hozzá férhettek huzták...” (HD). Míg a *hejjába* történeti adat, a *hijába* ma élő ejtés. Szögedében *héjjába* (BálintSzótár I/596). L. *m i n d h i á b a*.

hiány *hijány hijjány* fn. (kny.) (tört.) A *hijjány* 1854-ben kelt hivatalos iratban, l. *b é l y e g*.

hibás mn. 'sérült, fogyatékos'. *Hibás, szögény* – adják meg, teszik helyre (teszik érthetővé) a dolgot.

hidász *hídász* fn. (kny.) *Szögedébe vót katona a hídászoknál* (Vajda 225).

hidd el l. elhisz

hideg l. görcs, szalad a hideg

hideg hájas l. hájas

hideglelés fn. 'hidegrázás, malária'. *Rágyütt a hideglelés, rászta a hideg*.

hideglelős mn. 'hidegrázásban, maláriában szenvedő, illetve gyöngécske'. *Konstancán hideglelős löttem, maláriát kaptam*. Kovács Ferencnél (166): „Adj katonát, erőset, / Vagy egy *hideglelőset*. / Ha nincs erős katona, / Gyűjjön a király maga!” –

mondóka gyermekjátékban.

hidegvizes fn. 'tésztaféle'. *Lösz hidegvizes is. Másképpen hidegvizestésztá.*

hidegvizestésztá fn. 'süteményfajta'. Iratosi étel, máshol nem nagyon ismerik (?). Vízben, tojásban a lisztet összegyúrták, egy kis szalagárét tettek bele, cukrot szórtak az asztalra (illetve a gyúródeszkára), és a cukorba többször belegyúrták. Vagy szaggatták, vagy fölvagdoszták háromszögre, és összehajtogatták (öKM). *Így is öttük, de általában lëkvárt töttek bele; lëkvár nélkül is jó vót. És tepsziben sütötték, nagyon jó ízű!* Hallani *hidegvizesnek is.*

hijába l. hiába

hij(j)jány l. hiány

himlőhely l. rücsök

himlőhelyes l. ripacsos

hinta l. kutyahinta

hintó fn. 'lajtoskocsi'. (ritk.) *L. lajtoskocsi.*

hintó l. pinalötyögtető, üvegelt hintó

hirdet ts. i. 'pap készülő házasságot misén bejelent'. Háromszor *hirdeti* (ki) a pap – az esküvőt megelőző három egymást követő vasárnapi szentmisén – a készülő frigyet, és utána következhet a lagzi.

hirdetés fn. 'készülő házasság bejelentése a híveknek'. Háromszori *hirdetésnek* – három vasárnapi szentmisei *templomi hirdetésnek* – kell megelőznie az esküvőt. *L. hirdet.*

hirtelenében *hirteleniben, hirtelenibe* hsz. (kny.) Mesében: „mán azon hirteleniben felpattant a lovára” (Kovács 58).

hirtelenkedik *hirtelenködik* tn. i. (kny.) *Minek hirtelenköcc?! L. elhirtelenkedik.*

his te kif. 'kacsa-, liba-, tyúkúzó'. (Murádin II).

hiss l. hess, his

hisz tn. i. (kny.) *Nem hiszök neköd! Km:* „Aki hamar hisz, megcsalt ember az” (Kovács 214), *Aki hamar hisz, mőkcsalt embör az* – a hiszékeny embert lehet a legkönnyebben becsapni. „Jobb hinni, mint hitetlenkedni” (Kovács 216) – hit nélkül sokra nem megyünk, véli iratosi népünk java. *L. elhisz.*

Hiszekegy *Hiszökéggy* fn. (kny.) *Elmon(d)tad a Hiszökéggyet?*

hiszem *hiszöm* fn. 'hit'. **Sz:** *Abba a hiszömbe vót, hogy...* – azt hitte, hogy... *L. még jó hiszemű, rossz hiszemű.*

hiszen l. háthiszen

hit fn. (kny.) *Hitöt, hitön, hitömre... Sz: Kitér a hitibül!* – megvadul tőle...

hiteget *hitöget* ts. i. (kny.) *Në hitögessetök!*

hiteles *hitelös* mn. (kny.) *Ű hitelös embör!*

hitelesít *hitelösít* ts. i. (kny.) *Hitelösítették...*(pl. a mérleget).

hitelez *hitelöz* ts. i. (kny.) *Ha hitelözi neköd a píszt...*

hitetlenkedik *hitetlenködik* tn. i. (kny.) *Má mögén hitetlenköcc?Hitetlenködök...*

hitvány mn. 'szerencsétlen, semmit érő, beteges, illetve vézna (ember)'. *Hitvány embör* – mondják a gazemberen kívül a beteges külsejű személyre, gyöngé, törékeny emberre is.

hivatal *hivatal* fn. (kny.) *A hivatalba vótál?*

hivatali *hivatali* mn. (kny.) *Hívali embör!*

hivatalnok *hivatalnok* fn. (kny.) *Hívaltnok Tömösváron.*

hivatalos *hivatalos* mn. (kny.) *Hívaltnalos!... Hogynë lönnë hívaltnalos!*

hivatkozik *hívatkozik* tn. i. (kny.) *Oszt mire hívatkozott?!*

hivogat l. *hívogat*

hivogatás l. *hívogatás*

hivogató l. *hívogató*

hí l. *hív*

híd l. *Gyéékényes – híd, Kettős – kút (hídja), Mironi csatorna (Miron hídja), Ötvenhektár – dűlő (Ötvenhektári híd), Szemetei híd, Toldási híd*

hídász l. *hidász*

hídd l. *hív*

hídlás fn. 'istálló-padló'. (Murádin IV). *Istáló dëszkázott ajja a hídlás.*

híj l. *hív*

hímel-hámol *hímöl-hámol* tn. i. 'köntörfalaz, mellébeszél'.
Në hímöjj-hámojj!

hímes *hímös* mn. (kny.) **Sz:** *Ojan mint a hímös t o j á s – nebántsvirág, elkényeztetett, túlérzékeny az illető.*

hímestojás *hímöstojás* fn. (kny.) (tréf.) **Sz:** *Ojan, mint a hímöstojás! – érzékeny, nebántsvirág...*

hímez *hímöz* ts. i. (kny.) *Mit hímösztél?*

hímzés l. *cikkakkvarrás, fehérhímzés, lyukashímzés*

hín l. *hív*

hír fn. (kny.) **Km:** „A rossz hír szárnyon jár, a jó hír alig kullog” (Kovács 215) – a rosszat hamar kibeszélik, a jót inkább elhallgatik.

híres *hírös* mn. (kny.) *Hallod, tē hírös embör löttél! – ha valakinek fölvitte az Isten a dölját. Na, tē hírös – csipkelődünk,*

ha valaki valamit elront.

híres-neves *hírös-neves* mn. (kny.) *Ű az a hírös-neves kolhozelnök?!*

híresödik l. *elhíresedik*

híresség *hírösség* fn. (kny.) *Valami hírösség lehet.*

hítták l. *hív*

hív *híj, hín* i. (kny.) *Hoty híjják? Hídd ide... Híjjom, de nem gyün.* Mesében: „gyüttem, hogy *hazahíjjam* feleségedet” (Kovács 35). „Úgy *hítták*, hogy Rezeda” (Kovács 15). ...*így híjták* (SI, l. g á n y ó). *Híjni, híjtađ, híjsz, híjnak, híjj, híjjaatok, híjt, híjta-hítta, híjnám...* (Murádin IX). Amit még hallunk: *Hívok, híssz, hín, hívunk, híttak, hínnak, híttam, híttok, híjjak, hínnék...* L. *elhív, hazahív, kihív, odahív.*

hivatal l. *hivatal*

hivatali l. *hivatali*

hivatalnok l. *hivatalnok*

hivatalos l. *hivatalos*

hivatkozik l. *hivatkozik*

hívogat ~, *hivogat* i. 'meghív a lagziba'. A vőfény, versével *hivogat, hívogattya* lagziba a rokonokat, barátokat, szomszédokat az esküvő előtt. *Szász házat hívogattak.*

hívogatás ~, *hivogatás* fn. 'lagziba-hívás'. A v ő f é l y végzi.

hívogató ~, *hivogató* fn. 'vőfély'. A *menyegző előtt a hívogató hívogati* (rigmusaival) *a vendégöt* – a v ő f é l y.

hívó fn. 'baptista'. Magyar csak véletlen, a többség román – pl. Kürtösön.

hízeleg *hízelög* tn. i. (kny.) *Mit hízelöksz?!*

hízelgés fn (kny.) **Km:** „A hízelgés jócsengésű hamispénz” (Kovács 213) – *h í z e l k ö d ő* nek ne higgy! L. *t ü k ö r*.

hízelkedik *hízelködik* tn. i. (kny.) *Csak hízelködik... Nė hízelköggy!*

hízelkedő *hízelködő* mn., fn. (kny.) *Hízölködő a leköm, galambom...*

hocc msz. 'gyere (ide)'. (rég.) Gyermeekjátékban: „Az alku után a kérő azt mondja, *Hocc ide, párom!*” (Vajda 110). Szögedében hoci, hocide: add ide... (BálintSzótár I/603).

h o d á j l. *a k o l, b i r k a ó l, k a r á m, s z a j v á n*

h o g y l. *m e r t h o g y, n e h o g y, s e h o g y*

hogyisne *hógyisnė* msz. 'dehogy, hogyan'. (gúny.) *Hozzámész? – Hógyisnė.* L. *n e*.

hogyne *honnė* hsz. (kny.) *Honnė vóna!* L. *n e*.

hol *hun* hsz. (kny.) *Hun vagy?* Kovácsnál is, pl.: „Volt

egyszer, *hun* nem volt, még hetedhét országon is túl” (33), „*Hun volt, hun nem volt*” (45). Ejtven: *Hun vót, hun nem vót...* L. *m i n d e n h o l, n é h o l, s e h o l, v a l a h o l*.

hold ~, *hód* fn. ’égitest, illetve területmérték’. *Látod a Hódat? Hány hód főggye vót?* A nagyhold, mint máshol is, 1.600, a kishold, avagy *m a g y a r h o l d* Kisiratoson 1.100 négyyszögölével számítandó. L. még *c s o r g ó, k a t a s z t e r i* (hold), *l á n c, m a g y a r h o l d*.

holdasház ~, *hódasház* fn. ’falualapítók nagyholdnyi telkére épült ház’. A faluban a régi telkek egy nagyhold nagyságúak, ezek a *holdas házak*. Ennek van *hódas kertye, amely hatvan áre*. L. *h á z*.

h o l d a s k e r t – l. *h o l d a s h á z*

holdkóros *hótkóros* mn. (kny.) *Hótkóros a lányod?*

holdvilág *hódvilág* fn. (kny.) *Hódvilágnál ébologulsz. Hódvilágos éccaka...*

h o l l á r i l. *h o l l á r i c a*

hollárica ~, *hollári, hullári, hullári(j)a* fn. ’táncszó’. Párválasztó játék énekében, tánc közben: „*Hollárica, hollárica, / Csak a szívem szomorítja*” (Kovács 157). Az Érik a meggyfa... kezdetű (párválasztó) gyermekdalban – tehát ugyanabban – Kovács gyűjtése után 60 évvel, mások szájából így hallható: „*Hullári, hullári, hullári-hó!...*” (vagy) „*Hollárica, hollárica*”, (netán) „*Hullária, hullária*” (Vajda 55–56).

holló fn. (kny.) **Sz:** *Ritka, mint a fehér holló* – párját alig találni. **Km:** „*Hiába mosdik a holló, nem lesz fehér a tolla*” (Kovács 216) – mutathatod magad másnak, mint ami vagy, attól még maradsz annak, aminek születnél.

holnap *hónap* hsz. v. fn. ’következő nap’. *Hónap gyühecc a pézér. Hónapután késő lösz...* **Sz:** *Nem éri mög a hónapot* – nem sok ideje van hátra (a halálos betegnek). L. *l e v é l h u l l á s, n e k i*.

h o l n a p (fn.) l. *h ó n a p*

h o l n a p u t á n l. *h o l n a p*

holt *hótt, hót* mn. v. fn. ’halott’. *Hót(t) részög. „Hóttá után pedig lelke az Isten előtt fog ragyogni”* (HI Am). L. *m e g h o l t*.

Holt-Maros *Hót-Maros, Hót-Maru(z)s* hn. ’(állóvízű) Maros-ág (Aradon)’. *A Hót-Maruzsba akkor még víz vót*. L. *M a r o s*.

h o l t a l. *h o l t*

holtrészeg *hótrészög* mn. (kny.) *Hótrészögre itta magát*. L. *r é s z e g*.

hombár *hambár* fn. ’gabonátároló raktár’. Kisiratoson a *hambár* fából készült, lábakon álló búzaraktár. *Hord a hambárba!*

homlok fn. ’padlás’. **Sz**(ólásban): „*Addig köll dagasztani*

(a kenyértésztát), míg nem *izzad a pallás*” – azaz a homlokunkról nem kezd el patakzani az izzadság” (Vajda 257).

homokfutó l. kordé, saréta

homokos-kavics fn. 'sóder'. (Murádin IV).

honnan *hunnan* hsz. (kny.) *Hunnan gyüttetők?* L. minden *honnan*, se *honnan*, *valahonnan*.

honnë l. hogyne

honvágyl. fül

hopp msz. 'táncszó'. **Sz:** *Hopp, hopp, így jár, aki dohánt lop!* – emlegetik Vajdának (191) a dohányos anekdota szerint egykor időnként fölhangzó kiáltást. „...a csendőrök a dohánytolvaj hátára tették a zsákmányt, és a Nagyfalu végétől a tanácsig kellett kiabálnia, hogy Hopp, hopp, így jár, aki dohánt lop! A csendőrök büszkén haladtak a díszmenet élén, hátuk mögött az emberük közben tisztára mosta magát: mind behajintotta a dohányt egyenként az udvarokba, míg a központig értek.”

hopták l. hapták

horda fn. 'állatsapat'. Farkascsortára vonatkozóan: *(H)Ordába gyűtt a farkas* – regéli egy máshová elkeveredett kisíratosi ember az 1970-es években.

hordó fn. (kny.) **Sz:** *A hordónak is füle van (...vót)* – hangzott a tanulság abban a szovjetromán (románszovjet) jellegű történetben, amelyet az 1950-es években (és évekről) meséltek a rendőrség alkalmi pincebörtönében őrzött, kolhozról irtózó, megpuhítandó – többnyire véresre vert (s nem egyszer halálba kergetett) – gazdákról. A bezárt parasztok egymás közti beszélgetése kitudódott (a népet kolhozba verő 'népi rendőrség' fülébe jutott), mert a besúgó a papkiasasszony házának – a mai plébániának – tömlöccé varázsolt pincéjében lefordított hordóban lapult, s mindent hallott. L. lámpahordó.

horgászbót l. piccebot

horgász(ik) l. halász(ik), picce, piccéz

horgolt csuszi l. csuszi, pacsni

horog l. gamó, kapocs, kuka, picce

Horthy Horti szn. **Sz:** *Horti, az olájt hord ki! Horti, az olájokat innen hord ki! Horti, a rományt hord ki* – mondták a II. világháború előtt és alatt az iratosiak is az anyaországiak nyomán (annyire, amennyire) szabadon, várva a magyarakat.

hosszú l. Az opletány szókincese

ho^u l. hó

ho^unap l. hónap

hova l. sehova

hozó^u l. hoz

hoz ts. i. (kny.) *Hozzá vizet! Hosztatok?...* Murádinnál (XI.) a hozol ejtése *hozó^u*.

hozza a csövet *hozza a csövet* kif. 'köt a bab (virágzáskor kis hüvelyt növeszt)' (Murádin I). L. c s ő.

hozzátold *hozzátód* ts. i. (kny.) *Hozzátógyak valamit?* L. t o l d.

hó ~, *ho^ufn.* (kny.) A kolozsvári gyűjtők a kettős magánhangó esetében félhosszú o-t jelöltek, s a „hó”-t is ejtik ugyanilyen o-val (Murádin XI). A „havon” nálunk Murádinék szerint *hó^un*. **Sz:** *Hun van mán a tavaji hó!* – régi dolog az már. L. M á r t o n.

hó *isz.* 'jajaj, hajaj, hú'. *Hó, annyi gyerekek vót, hogy borzasztó!*

hó *isz., msz.* 'állat-, főként lóterelő szó'. *Hó, Pajkos, hó!... Hó!*

hó d l. hold

hó d a s h á z l. hold a s h á z

hó d a s k e r t l. hold a s h á z

hó d v i l á g l. hold v i l á g

hóember *hóembör fn.* (kny.) *Hóembört csináltak.*

hó f e h é r k i n y é r l. k e n y é r

hó g y i s n ě l. h o g y i s n e

Hóhér szmn. 'csúfneve annak, akinek az a szavajárása, hogy hóhér'. (tréf.) Csúfolódónév, a kocsmában túl sokat emlegette, hogy *Gyűn a hóhér!*, a végén rajta maradt.

hóhér *fn.* 'tönkretevő'. (ritk.) Szólásban fordul elő ilyen jelentéssel: Ki minek nem m e s t e r e, hóhérja az annak (Kovács 217).

h ó j a g l. h ó l y a g

hólyag *hójag, hó^ujag fn.* (ny.) (Murádin IX). L. v é r h ó l y a g, v í z h ó l y a g.

hónalj *hónaj fn.* (kny.) *Kend be a hónod ajját.*

hónap ~, *holnap, ho^unap fn.* (kny.) (tört.) Nagy János plébános írja a háztörténetben: 1856-ban „hoszu 3 *holnapok* után” lett kész a Grácban megrendelt Mária-szobor (HD). A kolozsváriak a *ho^unap* alakot jegyzik félhosszú o-val (Murádin XI).

h ó n a p l. h o l n a p

hónapos *mn.* 'kny., ill. egy hónapos gyerek'. Utóbbi jelöntéssel Murádinnál (XI.). Egyébként csak: *Hány hónapos a gyerekek?...a kicsitök?* (Öt, hat és fél...)

h ó n a p u t á n l. h o l n a p

hópehely *hópöhøj fn.* (kny.) *Mi az rajtad? Hópöhøj.* L. p e h e l y.

H ó t – M a r o s / H ó t – M a r u s / H ó t – M a r u z s l. H o l t – M a r o s

hótkóros l. holdkóros
 hótrészög l. holtrészeg
 hót(t) l. holt
 hó^ujag l. hólyag
 hó^un l. hó
 Högyajja l. Hegyalja
 högyajjai l. hegyaljai
 Högyajjai út l. Hegyaljai út
 högyes l. hegyes
 högyez l. hegyez
 högyódal l. hegyoldal
 högyös l. hegyes
 högyöz l. hegyez
 hőzöng l. óbolyög
 hugyozás l. ökörhugyozás
 huhog l. vijjog

hulai *hulaji* isz., fn. 'indulatszó, illetve gyermekjáték neve'. (rég.) A *hula(j)*inak is nevezhető sárdurrantós játékban efféle fölkiáltásokkal indították útjára a „robbantószerkezetet” a gyermekek: „Hulai, hulai, akkorát szóljon, mint az Ágnis néni feneke!... Hulai hú, olyat szóljon, mint az Ellus néni segge!... (Hulai hó,) Akkorát szóljon, mint az anyád feneke!” (Vajda 73-74). L. még Kuka Pista.

hull tn. i. 'pereg (az érett gabonaszem)'. (Murádin I).

hullári/hullári(j)a l. hollárica

hullás l. levélhullás

hullik ~, *húlik* tn. i. (kny.) Költemény népi előadásában: „...*húlottak* könnyeim” (Vajda 146).

hullócsillag l. kotlóstyúk

hum tn. i. 'hunyt (gyermekjátékban)'. (Murádin XI.) *Hum és huny*. Vajdánál (77): „...akire rájutott a vers – a kiszámoló –, az *humott*. A humó humott, nekiborút a kapunak vagy falnak, nem vót szabad neki lesni”.

humó ~, *hunyo* fn. 'bújócska nevű gyermekjáték és főszereplője'. *Ki a humó?* L.

kidobol.

humózás fn. 'bújócska'. Tud róla Murádin (XI.), leírja Vajda (74–77).

humózik tn. i. 'játék keresője becsukja a szemét'. A *c s ö n* – *c s ö n*, gyűrű nevű játékban „a bika nincs középen, hanem *humózik*, vagyis kissé távolabb hunyt” (Kovács 153). *Humó(s)ztunk*: „elbújtunk egyik a másikatúl” (Vajda 74).

humózó mn. 'bújócskát játszó'. (ritk.) *Humózó gyerekek*...

hun l. hol
hunnan l. honnan
huny l. hum
hunyo l. humó

huppan tn. i. 'döccen'. L. meghuppan.

hurka l. fodroshurka, rizses hurka, rizse
shurka, véreshurka

husáng l. suháng

huszan l. húsz

huszonegy huszonëggy szn., fn. '21, illetve győztes fogás az ilyen nevű kártyajátékban'. *Huszonëggy!* – kiáltja boldogan a *huszonëggyes* kártyajátékkal foglalkozó személy, amikor megvan a győzelmet jelentő fogás. **Sz:** *Kiváкта a huszonyëggyet!* – letette a garast, megmondta az igazat... L. Az opletány szókincese, egy.

huszonegyes huszonëggyes fn. (kny.) *Jáccunk huszonëggyest!* – biztatja társait e hazard kártyajátékra az ember.

huszonegyez(ik) huszonëggyez, huszonëggyezik tn. i. (kny.) *Huszonëggyezünk?* – kérdés a tekintetben, hogy elővegye-e az illető a csutakot a *huszonëggyes* kártyajátékhoz.

huszonëggy l. Az opletány szókincese,
huszonegy

huszonöt l. dózecsecsincs

Huszonöthektár hn. 'dülő'. *Huszonöthektár*, vagy *Huszonöthektár-dülő*. L.

Ötvenhektár – dülő.

huzat l. dunnahaj, haj, párnahaj

húg fn. 'fiatalabb lánytestvér, illetve egyéb ifjabb nőszemély'. *Húgom, húgomasszony* annak is jár, ki ugyan nem a húgunk, de rászolgált a bizalomra, a családba való befogadásra – legalábbis a kedveskedő szerint. L. unokahúg.

húgomasszony l. húg

húlottak l. hullik

hús fn. (kny.) **Sz:** *Jó húzsba vagy!* – mondják arra, aki jó erőben van, ne adj Isten elhízóban... **Km:** „Olcsó húsnak híg a leve” (Kovács 218), *Ócsó húsnak híg a leve* – amit kis fáradsággal szerzel, aligha ér annyit, mint amiért megizzadsz. Nagy ára lehet annak, amit könnyen megszerzel. L. leve s, melle hús, paprikáshús, pecsenyehús.

hústalan nap l. száraznap

hústüsök fn. 'pattanás'. (Murádin IX).

húsvét fn. 'Jézus föltámadásának ünnepe'. Van *magyar húsvét*, a katolikus magyarok húsvétja, szemben a később

tartandó – pl. kürtösi – *román húsvétal, oláhúsvétal*. L. még k ó k o n y a, p a r f ű m.

húsz szm (kny.) „Vótunk tizenöt-húszan is” (Vajda 148).

húz l. alá húz, Az opletány szókincese, kihúz, madzaghúzó s

húzós mn. ’fanyar (ízű)’. Pl. a vadnövények termése ilyen ízű. (Murádin II).

Hügel ~, *Hüggel* szmn. ’családnév’. A német eredetű vezetéknévben népünk a rövid g-t gyakran megnyújtva ejti.

hülye *hüje* mn. v. fn. (kny.) **Sz:** *Hüjére ittátok magatokat* – túl sokat ittatok. *Hüjére öttem magam* – túl sokat tömött magába. *Néhogy hüjére ögyétök (igyátok) magatokat! Hüjének nézöl? Nē názz má hüjének!* – mondjuk, ha ostobának akarnak bennünket beállítani. *Hüjeségöket mondasz...* – összezavarod a dolgokat. L. még o k o s.

hülyéskedik *hüjéskodik* tn. i. (kny.) *Nē hüjéskögygy! Mit hüjésköttök?! Csak hüjéskögygetök...* L. i z é l, o k o s.

hüvej ujj l. **hüvely** kujj

hüvelyes *hüvejös* mn. (kny.) *Hüvejös mán nállam is* – szépen fejlődik (a borsó), már mutatja magát a hüvely.

hüvelyez *hüvejöz* ts. i. ’borsót fejt’. *Hüvejöszttem a borsót, mikor gyün sógor....* L. f e j t.

hüvelykujj *hüvej* kujj, *hüvej* ujj fn. ’szélső vastag ujj’. Murádinnál *hüvej* kujj (V), Vajdánál *hüvej* ujj: „Amik a *hüvely* ujjával így elérte, az az üvé vót” az asztali pénzezésnél-piccézésnél (193). L. u j j.

húhó fn. (kny.) **Sz:** „Sok *húhó* semmiért” (Kovács 219) – jelentéktelen dolog körüli hangoskodás.

húséges *húségös* mn. (kny.) *Húségös marattam.*

hűtlenkedik *hűtlenkodik* tn. i. (kny.) *Sokat hűtlenköcc, ëccő mögjärod!*

hűvej kujj l. **hüvely** kujj

hűvös mn., hsz., fn., szmn. ’korareggel, illetve csúfnév’. *Hűvösön fösöprök, szénájér mögyök. Hűvösse ëmék Aradra. A hűvös ódalon indulok.* Csúfolódónév is, nem tudják miért ragadt az illetőre.

húzli fn. ’bocpuska csöve’. Vajda jegyezte föl a b o d z a p u s k a csüvének helyi nevét (266).

– i l. – j a

ibolya l. föld, nyári **ibolya**

icce ~, *ice* fn. v. mn. ’kb. 7 dl’ (rég.) Az úrmérték nagyságát már nem tudják. A Bogár Imre c. betyárballadánkban a hős mit nem kér: „Kocsmárosné, hallja, / Száz icce bort adna” (Kovács

109), a kismargittai *b e b u k i* csárda betyárja meg majdnem ugyanígy, ugyanazért szól: „Kocsmárosné hallja-e vagy nem hallja, / száz icce bort ide az asztalra” (uo. 110). L. még *t y ú k h ú s*.

Ici szmn 'Veronika, becézve'. (ritk.)

idegen *idegön, idegöny* mn. (kny.) *Idegönyök gyűttek... Idegönnek érzstem magam. Idegönybe...* L. *j a p á n, szerecsen*.

ideges *idegös* mn. (kny.) *Idegös a lelköm!*

idegesít *idegösít* tn. i. (kny.) *Idegösíccsetök csak! Nė idegösíccsön...* L. *f ő l i d e g e s í t*.

idegeskedés *idegösködés* fn. (kny.) *Idegösködéssel nem mőhecc sėmmire!*

idegeskedik *idegösködik* tn. i. (kny.) *Nė idegöskőggy annyit!*

idegesség *idegösség* fn. (kny.) *Lėrákta a körmit az idegösséktől.*

i d e g ő s ő d i k l. *f ő l i d e g e s e d i k*

idehelyez *idehejöz* tn. i. (kny.) *Idehejőszték a szomszéd-faluba.* L. *h e l y e z*.

ideiglenes *ideglenős* mn. (kny.) *Idėglenősen jó lösz...*

i d e j e l. *i d ő*

idejön *idegyün* tn. i. (kny.) *Apád, anyád idegyűjjön!* (öKM) – l. *a p a*. *Idegyüttetök...* L. *j ő n*.

idekerül tn. i. (kny.) *Idekerút, oszt át is vőtte a vezetést!* L. *k e r ü l*.

ideküld *idekűd* ts. i. (kny.) *Idekűdik, de minek?* L. *k ü l d*.

idemerészkedik *idemerészködik* tn. i. (kny.) *Ha ide mersz merészkönni...* L. *m e r é s z k e d i k*.

i d e p r i c c ő l l. *o d a s p r i c c e l*

idevaló ~, *idevaló^u* mn. (kny.) *Idevaló^u embőrok lőhettek.*

idén ~, *idė'n* hsz. (kny.) *Idėn sė lösz termés!* A kettőshangzó Murádinnál (VI).

i d é n y m u n k á s l. *s z e z o n é r*

idétlen mn. 'koraszülött'. (Murádin IX.)

idétlenkedik *idétlenkődik* tn. i. (kny.) *Mit idėtlenköcc itt!*

idő ~, *ü d ő*, *idő^ü* fn. (kny.) (rég.) Bakternótában: „Tíz órára jár az *ü d ő*” (Kovács 143). A kolozsváriaknál kettőshangzóval szerepel (Murádin XI). *Annak idején... Ideje!* **Sz:** *Ėjárt az idő fölöttünk...* – (ha) megőregedtünk! **Km:** „Az idő jár, senkit nem vár” (Kovács 215) – az idő nem trėfadolog, nem vár senkire, halad előre rendületlenül. *Ha ijenkor Nagyiratoson (a nagyiratosi búcsún) szép idő van, ěty hét múlva a kisiratosi templombúcsún borul el az ěg. ěs fordítva...* – tartja a hagyomány (Ny. J. 2001. aug. 31.); időjóslás. L. még *d é l i d ő*, *m a g y a r i d ő*, *r o m á n*

idő, szűkidő, tréfa.

igaz mn, fn. (kny.) **Sz:** *Nehéz igaznak lönni, de mögéri. Nehéz igazán élni, de mögéri!*) – nem könnyű becsületesnek maradni, de az élet végülis igazolja az értelmét. Egyéni szólás lehet, a szótáríró öregapjától idézik halála után fél évszázaddal is. L. való, valóság.

igazából l. istenigazából

igára fog kif. 'dolgoztat'. (rég.) Vajdánál fordul elő e régies kifejezés (266).

igazmondás fn. (kny.) **Km:** „Az igazmondás fél javítás” (Kovács 215) – ha kimondod az igazat, a hamisat valamennyire ki is javítod.

igazság l. valóság

igen *igën, igön, igön* hsz. (kny.) *Igön, igön ma is az igen* (AV). *Igön jól érzöd magad... Igöncsak.* Ha valaki valamit nagyon bizonygat: *Ígön, ígön!... L. nemigen, való, valóság.*

igen-igen *igön-igön, igön-igön* hsz. (kny.) *Igön-igön mögbánta... Ígön-ígön!*

igéncsak l. igen

igenis *igönis* msz., hsz. (kny.) *Igönis ú vót!*

igényös l. egyenes

igényel *igényöl* ts. i. (kny.) *Igényöltetök tik is?*

igényes *igényös* mn. (kny.) *Nem vót igényös!*

Ignác tér hn. 'az Iskola utcából nyíló kis utca'. (rég.) A **L i b a** (és **T ó t F e r k ó**) utca régi neve, egykori, Ignác nevezetű lakójáról nevezték el.

igön-igön l. igen-igen

igöncsak l. igen

igönis l. igenis

igyekezet *igyeközet* fn. (kny.) *Ha látnánk az igyeközetöt...*

igyekezik *igyeközik, igyekszik* tn. i. (kny.) *Hijába, igyeköznek az embörök! Igyeközz (haza)!*

igyomor l. éhgyomor

ihaj-csuhaj ~, *ihajj-csuhajj* isz. '...(jókedv kifejezésére)'. A piócat „...úgy szödtük, hogy ihajj-csuhajj, az árkokbul mög csatornákbúl ki” (Vajda 66).

ijen l. ilyen

ijenök l. ilyen

ijeszt l. megijeszt

ijeszteget *ijesztöget* ts. i. (kny.) *Naprú napra ott ijesztögette őket...*

ijesztő fn. 'madárijesztő'. Varjú, seregély ellen védekeznek *ijesztővel* (Vajda 78-80). L. *varjúijesztő*.

ijjicslámpása l. Iljics-lámpása
-ik l. -ják

Ika szmn 'Flórika, becézve'. (ritk.)

iker ~, *ikör* fn. (kny.) *Ikör, ikrök* (Murádin IX). L. még kettős.

Iljics-lámpása *ijjicslámpása, ijjics lámpása* fn. (kif.) 'villanyvilágítás, ill. villanykörte'. (rég.) V. I. Uljanov (L e n i n) nevééről nevezték el a román bolsevisták (is) a villanyt. *Kigyulladnak ijjics lámpái! – monta Anti. Főkapcsoltam, valóban möggyütt Iratosra ijjics lámpása* – emlékezik egy villamosító 2004-ben az 1957 táján megesett első (kiskultúrházi) villanygyújtásra. Nagyvarjason Lenin-mécses a beceneve, itt Kisiratost követően vezették be a faluba a kommunisták által lenini világosságnak gyanított villanyáramot (Nagy-Szabó 239).

illatosvíz l. jószagú víz

illeg *illög* tn. i. 'kényesen billeg'. *Mit illög ez itt?!*

illeg-billeg *illög-billög* tn. i. 'kényeskedve jár-ke' (rég.) Verses mesét előadván: „Odaszáll egy bárs on fecske, / *Illög-billög*: – Jó napot!” (Vajda 143).

illeget *illöget* ts. i. (kny.) *Illögeti magát* – kacéran mozog.

ilyen *ijen* nm. (kny.) *Ijenök vatytok!*

ima (rész) l. tized

imádság l. skapulárium imádság

in l. ín

inas l. öreginas

incselkedik *incselködik* tn. i. (kny.) *Incselködnek, incsēköttek*.

ing fn. (kny.) *Ingit...* **Km:** *Akinek nem inge, nē vögye magára!* (Mire ángyom: *De ha az új inge?!*) – azaz: ne vegyük magunkra azt, ami nem minket illet, nem ránk vonatkozik. (Ám ha telibe tetszetek találni...) L. *gyolcsing, régi magyar ing, tüledáló*.

ingeuja l. tehetenség

ingnyak fn. 'gallér'. (Murádin VIII). L. nyak.

ingyen *ingyön* hsz. (kny.) *Ingyön dógosztatná az embört!* L. még *ingyért*.

ingenyes *ingyönös, ingyönös* mn. (kny.) *Bemöhetünk? Ingyönös...(az előadás). Szögedében ingenös(en)* – BálintSzótár I/636).

ingyenmunka l. futuszpomána

ingenpesztra *ingenpészra, ingyönpészra* fn. 'kisgyermekre fizetség nélkül vigyázó leány'. Ahogy *pesztrának, ingenpészrának* is befoghatnak felnőttet, ilyenkor a *pészra*,

ingyenpészra megnevezés csúfolódás, tréfálkodás.

ingyért *ingyér* hsz. 'ingyen'. *Ingyér dógosztunk.*

i n g y ö n l. i n g y e n

injekció *inekció* fn. (kny.) *Inekció lössz a vége!*

injekcióz *inekcióz* ts. i. (kny.) *A nővér inekciózza tatát.* L. *b e i n j e k c i ó z.*

innen hsz. (kny.) „Nagyiratos-alja? *Innentül* arra fele ki...” (Vajda N.) L. még *i n n é t.*

innenső *innenyső, innencső* mn. 'innen való, közeli'. *Innenyső sor* (ház). Murádinál (VI) *innencső.*

innét hsz. 'innen'. Mesében: „Ments meg *innét*, János” (Kovács 21).

int i. (kny.) *Intöttek, möhetünk! Lëintötte a sofért. Mögintötték...* L. *m e g i n t.*

integet *intöget* tn. i. (kny.) *Intögetött, de hijába.*

internát fn. 'diákotthon, internátus'. A románból (internat) a hagyományosabb internátus, magyar diákszálló, diákotthon, illetve az erdélyi magyar köznyelvi *b e n t l a k á s* helyett újabban ezt is hallani.

intézkedik *intézködik* tn. i. (kny.) *Matyi intézködött.*

i n t ö g e t l. i n t e g e t

inventa fn. 'leltár'. (ritk.) *Inventát készítettünk.* A románból (inventar).

i n g y ö n ö s l. i n g y e n e s

i n g y ö n p é s z r a l. i n g y e n p e s z t r a

ipa fn. 'após' (rég.) Talányban: „*Ipamnak, napamnak, / Három papnak, hat kappannak / hány körme van?*” (Kovács 236).

iparkodik tn. i. 'igyekszik, törekszik'. *Hijába iparkottunk, a fődet észötték.*

i r a t o s l. I r a t o s

Iratos fn. 'falunév szépen festett templomáról'. (tört., rég.) A három Iratos, Almásy-, Forray-, Szalbek-Iratos neve. Míg *Almási ratos* már nem létezik, a *Forray ratos*ból (Forraynagyratosból) mára lett *Nagyratosra*, valamint az egykor *Szalbeki ratos*nak is mondott *Kis ratosra* egyaránt használják az *Iratos* megnevezést. A *két Iratos* is hallható. A *Dorobán* *cra való* – r. Dorobanți – (Trianon utáni) keresztelés előtt elsősorban *Kisiratosra* értette mindenki az *Iratos* falunevet. Helybéli szófejtés szerint *Kisiratos* 'kis irat'-tal, *Nagyratos* 'nagy irat'-tal telepítettett. Festett, 'tehát iratos' templomáról nyerték nevüket a középkori Iratosok a nyelvész (Kiss 184), az egykori erdőirtásra utalóan aradi történész (Kovács G. 11) szerint. A török hódoltság idején a végházaknak 'iratos' (azaz szerződéses zsoldos)

katonái, a királynak és az uraknak 'iratos' hajdúi valának (Takáts 32, 137). Borovszky (II/410) így fejteti meg a falu nevét: „Nagy-Iratos... A mai Kis-Iratos község helyén feküdt, s nevét aligha nem *iratos* (szépen festett) templomáról vette” a középkorban. Andó A. tanítóképzős diák 1987-en írt falutörténetében így fejteti meg az Iratos szót: a Kisiratos „név az 'irat' (pictura=festmény) névből származik. Ez a festmény – a régi nyelvhasználatban – egy olyan ritka ikon neve, amely a templomban az oltár felett volt”. A falu neve a környékbeli románság nyelvén Itasoşu(l) Mic – ellentétben az ókirálysági, e tájat hírből sem ismerő havaselvei népek Dorobanţijával.

Iratos ajja l. alj

Iratos – ajji düllő l. alj

Iratos – Almás l. Almásyiratos

iratosi mn. 'kisiratosi'. L. bővebben almásyiratosi, forrayiratosi, kisiratosi, szalbekiratosi.

Iratosi csatorna l. Csík – ér

Iratosi legelő l. Nagy – gyöp

iratosi merítős l. merítős

Iratoşu(l) Mic l. Dorobánc, *Iratos*, *Kisiratos*

irattartó l. doszár

Irén *Irény* szmn. (kny.) *Irényt* mondanak, amikor Irénről van szó.

irigy *irígy* mn. (kny.) (Murádin V).

irígyel *irígyöl* tn. i. (kny.) *Látni való, irígyölnek!* L. m e g i r í g y e l.

iringa fn. '(csont vagy fa)korcsolya' (rég.) *Iringán* (*Iringával*) i r i n g á l t a k, azaz csúszkáltak. L. k o r c s o l y a.

iringál tn. i. 'korcsolyázik, csúszkál a jégen'. *Iringált* *éggyet* – csúszkált a lapos jegén. Míg az *iringa* szót ma már nem hallani, az *iringálás* ismert, *iringálni* ma is szoktak: *Iringálunk éggyet?* – elsősorban csúszkálásra gondolván. ÖKM emlékezete szerint *iringálni* csontkorcsolyával lehetett. Száz éve Selénden irringáltak (Arad 306). KF szerint *irizgálni* annyi mint c s i c s o n k á z n i (KovácsMonogr). Az *irizgálni* talán félrehallás, illetve tévesztés. „Mink, lányok iringátunk” – azaz csúszkáltak (Vajda 97), „lábunkkal iringáltunk (uo. 160). L. k o r c s o l y á z i k.

iringálás fn. 'csúszkálás, korcsolyázás'. (rég.) „(...) télön, amikor befagyott (az ér), kimöntünk és i r i n g á l t u n k. Mink úgy mondtuk: *iringálás*, a csúszkálásnak. És akkó estünk, buktunk, vót, amikó le is möntünk idáig a vízbe – mutat a térdére –, amikó beszakadt. Mivelhogy hagytak, hogy fürgyünk is, gondolom, hogy

nem vót az annyira mély, hogy belefelladhattunk vóna.” (Vajda 80)
iringálni ~, *iringázni* ign. 'korcsolyázni, csúszkálni'.
(rég.) KF 1950-es évekbeli jegyzeteiben „iringázni=csicsonkázni”
(Kovács-Monogr), azaz netán *korcsujázni*.

irizgázni l. *iringál*, *iringálni*

irombás mn. 'kendermagos (színű tarka tyúk)'. *Irombás*
vagy *kendőrmagos* (Murádin II).

irtó mn. 'nagyon nagy'. Mesében: „oszt *irtó* gondban volt”
(Kovács 62), „*irtó nagy* boldogságban éltek” (uo. 18.)

irtón mn. 'nagyon'. Mesében: „oszt *irtón* megbánta”
(Kovács 28).

iskola *oskola* fn. 'tanoda'. (tört.) *Oskola* a kisiratosi (egyházi,
majd állami) néptanoda a régi (XIX. századi) plébániai iratokban,
először 1839-ben (HD). Szögedében az öregek nyelvében él
(BálintSzögedi III/323). L. *f a i s k o l a*, *m e s t e r i s k o l a*.

iskolaszolgá fn. 'pedellus'. Régiesnek ítélnénk, erre 2005-
ben is így hívják az iskolát rendben tartó – a takarítást is végző –
két alkalmazottat. L. *s z o l g a*.

ismer *üsmer*, *ösmer* ts. i. (kny.) *Ösmered a*
komát?Üsmeröm... Üsmeröd. L. *m e g i s m e r*.

i s m e r e t l. *lelkiismeret*

ismeretlen *üsmeretlen* mn. v. fn. (kny.) *Valami üsmeretlen*
alak vót... Gyütt egy üsmeretlen...

ismeretség *üsmereccség* fn. (kny.) *Üsmereccségbe*
keveröttünk.

ismerkedik *üsmerkedik*, *üsmerkedik*, *üsmerkodik* tn. i.
(kny.) *Üsmerkettek...* – a fiatalok a bálban. L. *m e g i s m e r k e d i k*,
összeismerkedik.

ismerni *üsmerni* ign. (kny.) *Üsmerni üsmerem...*

ismerős *üsmerős*, *ösmerős* mn. v. fn. (kny.) *Üsmerősöd?*
Üsmerőse a nyavajának... Üsmerős asszony árút a pijacon.

ismétel *ismétöl* ts. i. (kny.) *Osztájt ismétöl*. L. *m e g i s m é t e l*.

ispán *ispány* fn. (kny.) (tört.) 1861-ben a helyi lelkész
megtette a szükséges lépéseket a „Ns Csanád Vármegye Lelkes
Fő Ispányánál” az ügyben, hogy plébániája támogató hiányában
végtörömlésre kárhóztatódhat (HD).

ispotály *ispotáj* fn. 'kóroda'. (rég.) *Az aradi ispotájba*
fekütt... Nyilván az aradi városi, illetve megyei kórházról volt szó.

istálló *istáló* fn. (kny.) (Murádin IV). L. *s t r á j f a*.

istállópadlás *istálópallás* fn. (kny.) „Öregapám az
istálópallást elrekesztötte, felibe csinát szénából helyet,
odabúttak az oroszoktól” – a háború végén a lányok, asszonyok
(Vajda 223).

Isten fn. (kny.) **Sz:** „Adj isten! Füstös, lencsés, kolbászos jó napot kívánok!” – köszön a pásztor a betlehemes játékban (Kovács 171). *Aggyisten!* – köszönünk egymásra minálunk is l. még a d j o n i s t e n). *Atyaisten! Atya úr Isten!* – fohászkodik az embőr vagy az asszony, ha valamiért könyöröghetnékje támad. *Az istenötöket...* – hallhatni panaszkodásként a másik istenét emlőgetve. *Édös Istenöm. Édös jó Istenöm!* – fohászkodik az Éghön az embőr. *Hállá Istennek! Na hála Istennek! Hála lögyön az istennek! Na hállá Istennek! Istennek hála! Hállá Isten; Hála Isten. Hállisten. Hála Isten, hál' Isten...* – s más hasonló hálálkodások. *Na, hála Istennek, ettől is mökszabadútunk!* – pl. rossz szomszédától, pocsék vezetőtől. *Istenöm! Istenöm, istenöm... Istenkém! Istenöm, Istenöm...* – csóválja az ember a fejét, ha rosszat hall. *Isten éltesse! Isten éltesse kendet!* – köszöntés, koccintással. *Isten hozott! Isten hoszta!* – fogadnak, ha belépünk valahová. *Isten álgya!* – köszönés távozáskor, mire esetleg a válasz: *Álgya isten! – Isten álgyon mög...* (A) *Jó Isten álgyon mög...Álgya mög kendöt (...kentöket) (is)* – sóhajt az ember avagy az asszony, ha valahogy nem boldogul a másikkal. *Isten mence az ijen embörtül... (...asszonytul)* – mondjuk, ha nem éppen vonzó alakról van szó. *Isten nyugosztajja!* – mondjuk, amikor halottat emlegetünk. Mesebeli említésekör – A cigány meg az erdész – az ezzel illetett élő szömély kikéri magának az efféle jó kívánságot (Kovács 99). *Isten tuggya* – ki tudja? *Isten álgyon! Isten mögálgyon! Na, álgyon mög az Isten* (– *Bennetöket is!*) – kérünk áldást, búcsúzáskor, a másakra. *Jaj, Istenöm* – fohászkodunk, ha baj van. *Csak kerüjjön a kezem közé, tudom isten mökkeserüli! Tudom isten, mökkeserüli!* – fenyegetik a rosszalkodót, verést ígérvén. – *Isten tuggya, Tuggya Isten!* – mondjuk, ha nem tudjuk... *Isten uccse* meghálálom! (Kovács 65) – fogadkozásban, iratosi mesében is. *Möhecc Isten hírivél* – föl is út, le is út! *Szencségös Isten! Szencségös Úristen! Úristen! Szencségös Atyaúristen! Szencségös Atyaisten* – fohászkodik az ember, ha valami meglepetés éri. *Anyád istenit!* – és más hasonló szitkozódások. *Bassza isten!* – mondják, ha valamiért nagyon haragszanak: üsse kő, legyen úgy! *Isten lova bassza mög..., Isten lova fasza, Isten lova faszába* – káromkodik a megvadult falusi. *A zistenlovafaszát! Az isten lova faszába...* – igen erős méreg. *Isten lova faszája nem kéne...* – dühöng mérgiben az iratosi (néha az asszony is), ha valakinek minden kéne. *Mi az isten lova lögyön vele?! Hun az isten lovába jártál?* – szólnak óvatosabban. „Mi az Isten lováért jár ide az a legény?” – kérdi Kóka Rozália bukovinai székely meséjében a leányát féltő édesanya. *Isten lova*

fasza – mondják Hevesben, Tiszanánán is (tudjuk meg odaváló újdondász barátunktól, Gulyás Imréről); ugyanez pusztán Isten lova a Szerettől a Lajtáig sokfelé. *Verje bele az isten a faszát* – ordítanak, ha valamit nagyon elrontottak. *Verje bele* (az elnök, a szomszéd, Csucsú, valaki mindenképp) *a faszát... (...a mingyár mögmondom mijét!... micsodáját) a micsodájába*. **Km:** *Az Isten nem bottal ver* – megkapod előbb-utóbb a magadét, nem tudsz kibújni alóla. *Isten szöme mindönt lát* – nem tudod elrejteni bűneidet. „Olyan a fogadj isten, amilyen az adjon isten” (Kovács 218), *Amijen az aggyonisten, ojan a fogaggyisten!* – ahogy a másikhöz fordulsz, ugyanazt visszakaphatod. L. M a g y a r o k I s t e n e , ú g y s e , Ű r i s t e n .

Isten babája kif. 'kisbaba'. Amikor állni kezdött a kisbaba, mondogatták neki: „Állj, állj, *Isten babája!* Állj, állj!” (Vajda 18).

isten lova kif. 'káromkodás'. (durv.) Bálint Sándornál 'szamár' (BálintSzögedi I/643), erről ezön az Iratoson már nem tudnak. **Sz:** *Mi az isten lova lögyön veled?!* Szolidabb istenkáromlás. Durván, ugyanazon jelöntéssel: *Az isten lova a faszát rakja kendbe!* Vagy csak egyszerűen *Istenlovafasza!* – ami kb. ugyanazt jelenti.

i s t e n u c c s e l . ú g y s e

istenel *istenöl* tn. i. 'káromkodik'. *Csúnyán istenölt...*

istenes ~, *istenös* mn. 'vallásos, istenfélő, illetve szolid, visszafogott'. *Az még istenös* – válaszolnak annak, aki az említett személy káromkodásaiból idéz valami visszafogottabbat, illetve rossz viselkedéséből valami enyhébbet.

istenfája fn. 'káromkodás'. (durv.) Szögedében valami búvös szer az *istenfája* (BálintSzögedi I/643), erről nálunk már nem tudnak. **Sz:** *Az istenfáját (neki)!* *(Az) Istenfáját...* – káromkodás, tán az Istent illetően igen durva változatok szelídebbike.

istenfasza fn. 'valami(csoda)'. (durv.) *Ojan tengöri istenfasza vót!* – növény, állat, valami. *Erdeji istenfasza* – ... növény, valami.

istenigazából *istenigazábú, istenigazábul* hsz. 'valójában'. *Istenigazábú nem is verte mög annyira...*

istennyila fn., msz. 'villám, illetve istencsapás'. *Becsapott az istennyila*. Mesében jelentheti magát a tüzet hányó hét fejű sárkányt is (Kovács 91). **Sz:** *Csapjon bele az istennyila!* – átkozódás a villám emlegetésével. *Hogy az isten nyila ütne bele!* - szitkozódhat az iratosi. *Istennyila! Az istennyilát* – tiltakozásképpen hangzik el. Mondatszó káromkodás, indulatszó gyanánt. L. t ü z e s v i l l á m , v i l l á m .

istenöl l. istenel

istenös l. istenes

István ~, *Istvány* szmn. 'keresztnév'. *Köröszi Gál Istvány...* L. Pista, Szent István.

iszik i. (kny.) Murádinál (VII) az ivott: *ivutt*. L. e s z e m – i s z o m, lepetyel, trinkel.

itt *itten* hsz. (kny.) *Itten sě rosszabb, mint kentöknél.*

ithon *ithon* hsz. (kny.) *Ithon vatytok?*

ivartalanít l. herél, kappanol, kiherél, miskáról

Iván l. Szent Iván

iváni l. szentiváni alma, szentiváni tűz

ivócsöcs fn. 'vizeskorsó csöcse'. L. csöcs.

ivutt l. iszik

izél tn. i. 'hülyéskedik, idétlenkedik'. *Ně izěj má(n)!*

izélget ts. i. 'piszkál'. *Izé(l)getik az embört...Magyarán szólva: baszogatik!*

izletes l. ízletes

izzad a pallás l. homlok

ígön l. igen

ígön – ígön l. igen – igen

ígér *ígír* ts. i. (kny.) „Az é l e t, kislányom, sokat *ígír*, keveset ad!” (Vajda 150).

ígéret fn. (kny.) **Km:** „Az ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó” (Kovács 215) – ígéretedet mindig tartsd be.

ígír l. ígér

ímőjgős l. é m e l y g ő s

ín ~, *in* fn. (kny.) **Sz:** *Inába szált a bátorság* – megjed. L. még ín y.

íny *ín* fn. 'fogíny'. *Vérzik az inem.*

ítél *ítíl* i. (kny.) A h a j d ú z á sban a bíró és a hajdú *elítíli* a tolvajt, mert űk az *elítíló*k... A bíró ezt *ítélte*...(Vajda 67). **Km:** „Ne ítélj arról, amihön nem értesz” (Kovács 218) – maradj veszteg, ha olyan dologról van szó, amiről fogalmad sincs. L. elítél, elítélő, elítélt.

ítélet *ítílet* fn. 'nyilvános bírósági tárgyalás, illetve népítélet'. A nyilvános bírósági tárgyalás *í t é l é s* is. Népítélet esetén így hangzik: *Ítélet!* – és az emberek (1978-nan esett meg) rárontottak a gyilkos családjára, a falu önbíráskodással vett elégtételt. „Milyen *ítíletöt* kapott?” (Vajda 222)

ítélés fn. 'bírószági tárgyalás, nyilvánosan'. A Kultúrházban tartott nyilvános tárgyalás és ítélethozatal (pl. 1978-ban gyilkossági ügyben ott volt a fél falu).

ítélkezik *ítélközik* tn. i. (kny.) *Ně itélközzetök...!*

ítíl l. íté

ítílet l. ítélet

ízék *ízik, ízik fn.* 'kukoricaszár (maradványa)'. *Amikor lëtörík, kukoricaszár, asztán hogy a tehén lërágta, levél nélkül, tüzelőnek jó, akkor ízik – magyarázzák. A szárízík,*

s z á r í z é k ugyanaz. Murádinnál (III) *ízík* az etetés után a jászolban maradó kukoricaszár.

ízík l. ízék

ízletes *ízletös mn.* (kny.) *Ez ízletös (früstök)! Ángyi ízletösen főz.*

ízletes *ízletes mn.* 'csinos(?)'. (tört.) „*ízletes Nemzeti Zászlót*” emleget egy XIX. századi helybéli irat, l. *S z e n t I s t v á n*.

ízű l. zöld ízű

-ja -ji rag 'kijelentő mód, tárgyas ragozás egyes szám harmadik személyű ragja'. *Láti, fogi, mondi...*

janicsár *fn.* 'nagy román, román érzelmű magyar, áruló'. A legnagyobb helybéli magyar románvezetőkre értik – és már sorolják is, kikről van szó. Nincsenek túl sokan, de épp elegendő ahhoz, hogy aláássák a közösséget.

jankó *fn.* 'virágfajta'. Vajda N. gyűjtésében, számára ismeretlen virág megnevezése – októberban bújt elő a ház előtt.

Janóék utcája *Janójék uccája hn.* 'kis utca a Malomnál'. *Janójék úcájába...*

január *fn.* (kny.) **Sz:** *Január, február, oszt itt a nyár!* – remélnék közeli (márciusi) kitavaszkodást, sőt, áldott nyarat... (Vajda 78).

japán ~, *jappán fn.* v. *mn.* 'idegen, furcsa'. *Japánnak* mondták az első háború végén a környéken is megjelenő szerezcsen, miegyéb idegen katonákat. *Japán, jappán* (volt) a Csanád megyei falunak minden, ami furcsa, különös, idegen. Tán onnan ered, hogy a trianoni döntés alapján *Japánok, franciák mérték a határt. A gazdáknak sok főggye Arad megyébe, Kürtös alatt vót, a határt pedig a Natyfalú alatt akarik mökhúzni, a régi mögyehatárnál. A gazdáknak köllött a föld, így a falut Románijába mérték, pedig Magyarországé maratt vóna.* Egyes öregek emlékezete szerint 1922-ben húzták a határt, akkor jártak itt franciák, jappánok... Szegedében minden idegen(szerű) „japán”, pl. a „japán papucs”, írja Bálint Sándor (A szögedi nemzet II/341). L. *s z e r e c s e n*.

javít l. reperál

javul l. megjavul

-ják -ik rag 'kijelentő mód, tárgyas ragozás többes szám harmadik személyű ragja'. *Adik, marik, hordik...*

János *szmn* (kny.) *Jánoskor* kiviszi az eladó lány a szemetet

és figyeli, merről ugat a kutya, mert arra viszi majd el a jövőendőbelije (Vajda N.) L. szentjánosfa, szentjánoskenyér

jány l. lány

jár l. rájár, utánajár, szobára jár, utánajár

járat fn. '(egyszerű) út, illetve közlekedés helye'. L. Gulyásjárat.

járás fn. 'legelő (-rész, illetve területmérték)'. (rég.) „Kisiratoson egy járás 10 kadrát kiterjedésű volt, s itt is 1 tehén, illetve 4 birka vagy sertés legeltetését biztosította” (Kovács 35). Helynévben K a n á s z j á r á s, Kanászjárási-gyöp. A nagytájon a disznójárás disznólegelőt jelent ÚMTsz I/989). A járásnál nagyobb, de hasonló szerepet betöltő közigazgatási egység volt a r a j o n. Más jelentéssel l. s t á c i ó j á r á s. L. még b i r k a j á r á s, g ö b ö l y j á r á s.

járó l. Kanászjáró

játék l. Az opletány szókinccse, betlehemes, bolházás, cserebogarazás, csesztézis, csülkőzés, disznózás, dólé, durrancsos, farkasozás, felesbálázás, feleshumózás, földi kuglizás, fürgettyű, fütyülő, hajdúzás, héjázás, heptikázis, hulai, humó(zás), iringál, karbidozás, kártya, kémes, kisházazás, kislakodalmas, kocázás, korcsolyázis, kukó, kutyázás, labdázis, libás, lyukrakanász, métázás, mitírós, nutyeszuperáfátye, patty, peréz(ik), piccejáték, pittty, sőt törnek, szólíttgató, tekés játék, talicska, talicskázás, ujjhúsos, zavarócskázás, zsírozás

játszódik *jáccódik* tn. i. 'játszadozik'. A c s ö n – c s ö n gyűrű nevű játék „Inkább bent *játszódott*, télön” (Vajda 45), a csigabigával, cserebogárral való szórakozás meg – amikor jó idő volt – a szabadban.

jeddző l. jegyző

Jeddző-föld l. Jegyző-föld

jeddzői l. jegyzői

jeddzőség l. jegyzőség

jegenye *jegönye* fn. (kny.) *J e g ö n y é s, jegönyeerdő. J e g ö n y e f á n* fészket rak a csóka, / Barna kislány tanított a csókra – kezd danolni 80 éves vendéglátónk, hogy mutassa, a jegenye bizony mifelénk *jegönye*!

jegenyefa *jegönyefa* fn. (kny.) **Km:** „Jegenyefák nem nőnek az égis” (Kovács 216), azaz *Jegönyefák nem nyólnak az égis* – előbb-utóbb a hatalmaskodóra is rájár a rúd.

jegenyés *jegönyés* fn. (kny.) *Annál a jegönyésné!*

j e g ö n y e e r d ő l. j e g e n y e
jegy fn. (kny.) *Sz: Jegybe(n) járnak* – jegyösök, eljegyözték egymást. *Mijen jegyöt kaptál?*

jegy fn. 'anyajegy'. (Murádin V).

jegyes jegyös mn. v fn. (kny.) *Jegyös embör. Ű a jegyösöd? Ű a jegyöse.*

jegyez jegyöz ts. i. (kny.) *Vigyázz, mindönt jegyöz!* – pl. a falurajzíró; aki ugyan rokon, de... L. f ö l j e g y e z, l e j e g y e z, m e g j e g y e z.

j e g g y u g g a t ó l. j e g y l y u g g a t ó

jegykendő jetykendő fn. 'menyasszony jegyajándéka vőlegényének'. Sikeres lánykérés alkalmával kap a vőlegény jetykendőt.

jegylyuggató jeggyuggató fn. 'kalauz és jeglyuggató szerszámja'. *Elővötte a jeggyuggatóját.*

j e g y ö s l. j e g y e s

j e g y ö z l. f ö l j e g y e z, m e g j e g y e z

jegyző jeddző fn. (kny.) *Ott lakott a jeddző* – a későbbi K i s k u l t ú r b a n.

Jegyző-föld Jeddző-főd hn. 'a jegyző földje'. (rég.) L. f ö l d.

jegyzői jeddzői mn. (kny.) *Jeddzői lak vót régön a mai* K i s k u l t ú r.

jegyzőség jeddzőség hn. (kny.) (rég.) A j e d d z ő i hivatal és lak a jeddzőség.

jelen jelön mn, fn, hsz, msz. (kny.) Pl. *Jelön vót...* – hallani nagyritkán az efféle hivataloskodó megállapítást.

jelenet jelönet fn. (kny.) *Jelönetöt röndözött* – kisebbfajta botrányt okozott.

j e l e n i k l. m e g j e l e n i k

jelenleg jelönleg hsz. (kny.) *Jelönleg nincs munka.*

jelenség jelönség fn. (kny.) *Hallod, tē jelönség vagy!*

jelent jelönt ts. i. (kny.) *Mit jelöntött rúlad a mucskosa?* L. f ö l j e l e n t.

jelentés jelöntés fn. (kny.) *Mökkapi a jelöntést...*

jelentget jelönget ts. i. (kny.) *Jelöngetnek, de sokra nem mönnek vele!*

jelentkezik jelönközik tn. i. (kny.) *Jelönköszte má(n)?*

jelentős jelöntős mn. (kny.) Kissé hivataloskodó hangulatú a tájnyelvi alak is. *Hajja, az jelöntős dolog löhet!*

jelentőség jelöntőség fn. (kny.) *Van annak valami jelöntősége? ...Ma kapott jelöntőséget.*

jeles jelös mn. (kny.) *Jelösre vizsgázott.*

jelez jelöz ts. i. (kny.) *Valamit jelöz a katona...*

jelön l. jelen
 jelönget l. jelenget
 jelönik l. megjelenik
 jelönközik l. jelentkezik
 jelönleg l. jelenleg
 jelönség l. jelenség
 jelönt l. jelent
 jelöntés l. jelentés
 jelöntős l. jelentős
 jelöntőség l. jelentőség
 jelös l. jeles
 jelöz l. jelez

Jeruzsálem Jëruzsálem fn. (kny.) *Jëruzsálembe vótál?...*

L. Makó.

Jesszus l. Jézus
 jetykendő l. jegykendő
 jég l. jég
 Jëruzsálem l. Jeruzsálem

jég ~, *jég* fn. (kny.) Murádinál (X) a köznyelvitől eltérő változat. **Sz:** *A jék hátán is mögél* – élelmes embörrre mondik. *Jég ellen harangoznak* – ha meglátták az ég alján a sötét felhőket, s jégre gyanakodtak, azonnal félreverték a harangokat. Állítólag elverte a felhőt a kürtösiekre, amiért azok nagyon haragudtak ránk! **Km:** *Ott szakad a jég, ahon vékony* – mondják, pl. ha olyan embert ér baj, akinek egyébként is van elég gondja; azt éri baj, akinek amúgy is elege van.

jégfelhő *jékfölhő* fn. kny. *Jékfölhő ellen harangoznak*. L. felhő elé.

jégszekrény *jékszökrény* fn. 'hűtőszekrény'. (ritk.) A villannyal működő hűtőszekrény neve.

jékfölhő l. jégfelhő
 jékszökrény l. jégszekrény

Jézus szmn., msz. (kny.) „*Jézusom-atyám*, nem is jó elmondani!” (Vajda 160). **Sz:** *Jézus Krisztus! Jézus, Mária! Jézusom... Jesszus!* – ha csudálkozik az iratosi magyar, akkor szalad ki ilyesmi a száján. L. még *dicsértesség*, *Pista*.

Jézus nevenapja l. *Pista*

Jézuska fn. '(kis) Jézus, illetve karácsonyi ajándék'. *Mit hozott a Jézuska? Ē(z) lössz a jézuslád.* „a Jézuska úgyis mindönt lát” – azaz maga az Úr (Vajda 210).

Jézusom-atyám l. *Jézus*

jobban hsz. 'jobbára'. *A falu jobban némöt, Tömözsbe* – hallani egy tömösközi történetben az emlőgetött tömösközi

faluról.

j o g o s í t v á n y l. h a j t á s i, s o f ő r k ö n y v

jó ~, *jó^u* mn. (kny.) Kettős mássalhangzós ejtés: Murádin is jegyzi (I) – korábban sosem hallottuk, újabban mind gyakrabban. **Sz:** *Sëmmi jó^ut në hajjak rullad!* – kívánnak egymásnak tréfásan minden jót, hogy minél később emlegessen így bennünket temetési búcsúztatójában a pap: „nagyon jó embör vót”! Az újabban eluralkodó kettőshangzók jellemzők regélőnkre – sógoraim egyikére - 2010-ben: *jo^ut (jó^ut? jout?), vo^ut (...)*; ugyanígy beszél a fia is. *Job lösz odébbállni.* L. még *j ó l.*

j ó é j s z a k á t l. é j s z a k a

j ó c c a k á t l. j ó é j s z a k á t

j ó e s i k l. j ó l e s i k

jóféle fn. 'rosszhírú személy'. (gúny.) *Jóféle vaty tē is...*

jóhiszemű *jóhiszömű* mn. (kny.) *Jóhiszömű az embör, oszt nem becsapják?* L. *h i s z e m, r o s s z h i s z e m ű.*

J ó ⁱ z s i t ű l l. J ó z s i

jól ~, *jóhsz.* (kny.) *Jó mögmontad! Jóesik... Jóesött! Jó mögvert.*

jólesik *jóesik* tn. i. (kny.) „ha jó esött, ha nem” (Vajda 151).

jószagú víz kif. 'locsolóvíz'. *A jószagú víz illatosított húsvéti locsolóvíz, mondják illatos víznek is* – jegyzi föl Vajda (266).

jótett ~, *jótött* fn. (kny.) **Km:** „A jótett jó marad, ha érdemtelenre esik is” (Kovács 213) – a másik megsegítése akkor is dicséretes, ha arra méltatlannal teszünk jót. L. *t e t t.*

jótét lélek *jótét lélök* kif. 'segítőkész ember'. *Ijen jótét lélökkel még nem tanálkosztál!*

j ó ^u l. j ó

J ó ^u z s i k a l. J ó z s i

jóvatesz *jóvátösz* ts. i. (kny.) *Eszt nem töhetöd jóvá!* L. *t e s z.*

Józsi szmn. (kny.) Murádinna (V) *Józsihon, Józsijék, Józsijektúl; Jóⁱzsitúl, Józsináⁱ, Józsijéⁱké, Józsijékhoⁿ, Józsijéknáⁱ; Jó^uzsika...*

jön *gyün, jövend* tn. i. (kny.) Mesében: „Gyüttek is a népek csöstül” (Kovács 101). *Gyühet, gyüvök, gyüssz, gyün, gyünnek, gyüvünk, gyüttök, gyüttetök, gyünnek, gyüjjék, gyühecc, gyüjjetök, gyütté.* A *jövend* régies alak az Aranymiatyánkban (HI). L. még *eljön, följön, hazajön, helyrejön, idejön, közbejön, lejön, megjön, rájön, visszajön.* A kártyázást illetően: Az *opletány* szó kincse.

jön-megy *gyün-mögy, gyün-mén* tn. i. (kny.) *Gyüttek-möntek a zsandárok...* L. *m e g y.*

jöttment *gyüt(t)mönt* fn. (kny.) *Mindönféle gyüttmönt në mászkájjon ěre!*

jö v e n d l. j ö n
jövet gyüvet hsz. (kny.) *Gyüvet nem láttad?! L. hazajövet.*
jövés-menés gyüvés-mönés fn. (kny.) *Vót nagy gyüvés-mönés!*

jövő gyüvő mn. v. fn. (kny.) *Gyűvő hétön, gyüvő ijenkorra.*
G y ü v ő r e.

jövő-menő gyüvő-mönő mn. 'jött-ment, csavargó'. *Gyüvő-mönő embör vót szögén.*

jövöget gyüvöget tn. i. 'lassan jön'. *Gyüvögetnek... (a vendégök).*

jövőre gyüvőre hsz. (kny.) *Gyüvőre csak job lösz.*

j u g e r u m l. l á n c

j u g o s z l á v l. s z e r b

J u g o s z l á v i a l. S z e r b i a

j u h l. n e b a r i n e

J u h – k a r á m i v a s k ú t l. v a s k ú t

juhafa fn. 'kocsi része'. Vajda említi (270), l. k o c s i.
Szögedében *juha*, ami fából készül (BálintSzótár I/787).

j u h a k o l l. a k o l, k a r á m, s z a j v á n

juhász fn. 'karácsonyi játék'. A *juhászt* hívták m i k u l á s n a k is, szintén agyagból készült figura, és az ő subája volt un. birkabarányból, azaz irhabundából – az a r a n y b á r á n y h o z hasonlóan a karácsonyfa alá került dísztárgynak. A juhászbábu mellé tették a szintén játékbáb (juhász)kutyát is (Vajda 90). L. karácsonyi kisbarány.

J u h á s z – g y ö p l. g y ö p

j u h á z i k l. m e g j u h á z i k

j u h h o d á l y l. a k o l, b i r k a ó l, k a r á m, s z a j v á n

j u h k a r á m l. a k o l, b i r k a ó l, k a r á m, s z a j v á n

j u h p a p r i k á s l. p a p r i k á s

j u k l. l y u k

j u k a d l. l y u k a d

j u k a j t l. l y u k a j t

j u k a s l. l y u k a s

j u k a s h í m z é s l. l y u k a s h í m z é s

j u k a s z t l. l y u k a s z t

j u k a s z t ó l. l y u k a s z t ó

j u k a t f ú r l. l y u k a t f ú r

j u k a t t a n á l / j u k a t t a l á s z l. l y u k r a t a l á l s z

j u k a t t ö m l. l y u k a t t ö m

j u k r a k a n á s z l. l y u k r a k a n á s z

j u k r a t a l á s z / t a n á s z l. l y u k r a t a l á l s z

jussol tn. i. 'örököl'. *Nem az újussa, eszt mi jussojjuk!*

jut tn. i. (kny.) **Sz:** *Jut is, marad is. Jusson is, maraggyon is* – van bőven, te is kapsz, nemcsak mi.

j u t ú r ú l. t ú r ó

k a b á t l. s z ű r

kabóca fn. 'sáska, illetve szöcske'. *Rengeteg vót a mezőn, ahogy nagyobb lött a fű, búza, fogdostuk a kabócát* – regélik a sáskát emlegetve. Murádinál (III) a szöcske neve. Ragadványnév is, l. g a b ó c a.

kacor fn. 'görbe élű bicsak'. (Murádin IV).

kacs fn. (kny.) L. d o h á n y k a c s, k a c s l e v é l.

kacsa ~, **kácsa** fn. (kny.) Van *fehér kácsa*, ez a hagyományos házi kacs, a másik a néma k á c s a (állítólag amerikai fajta, ezért a m e r i k a i k á c s a is), amelyet finom húsa miatt kedvelnek, s hízlalnak jó kövérre. A néma kacs nem csak jobb ízű, ugyanannyi idő alatt jóval nagyobbra nő, mint fehér társa. *Kácsák, kácsát. Vatkácsa, kácsatozás, kácsahúsleves, kácsapaprikás... Sz: Nyeli, mint kácsa a nokedlit. Nyeldöste, mint kácsa a nokedlit* – mohón eszik. L. még F a l k u s n é k a c s á j a, l i l i l i l i l i l i, r u c a, s á p o g, v a d k a c s a.

kacsaláb fn. (kny.) **Sz:** *Kacsalábon forgó kastély* – csudás palota, népmesénkben (Kovács 57). Arad vármegyében előfordul „sánta kutya lábán forgó palota” is (KovácsMese). L. l á b.

kacsapecsenye *kacsapöcsönnye, kacsapöcsönnye* fn. 'kacasült, sült kacsahús'. L. p e c s e n y e.

k a c s á z á s l. b é k á z, u g r a t ó s

k a c s á z i k l. b é k á z, u g r a t ó s

kacska mn. v. szmn. 'rossz, hibás kezű, illetve csúfolódónév'. A *Kacska* ragadványnévvel illetett emberről mondják: *kacska* a keze, egy balesetben elvesztette pár ujját (Kovács 207).

kacslevél fn. 'a dohánykacson levő, keskeny, hegyes levél'. *Most mán nem szödik le a kacslevelet, ott marad, hogy zsírozza a fődet* (SI).

k a d r á t l. k v a d r á t

k a j s z i b a r a c k l. k a j s z í n f a, n y á r i b a r a c k

kajszínfa fn. 'sárgabarackfa'. „... Pistiékná, itt vót *kajszínfa*” (Vajda 214).

kajtat ts. i. 'keres, kutat'. *Mit kajtacc itt? Ot kajtatott...* – ott lődörgött, keresett valamit.

kakas fn. '(kisfiú vagy nagyfiú) fütyülő(je)'. (tréf.) A kisfiú nemiszervét nevezik p u c á n a k, amely nem egyéb (tudjuk meg az asszonyoktól), mint a legényke *kakasa*. Lagziban *kakast* (?) tesz a násznagy elé az asztalra az egyik falubeli öregasszony, és

verset mond „a kend tőké”-ről. A búcsúi árusoktól vásárolható égetett cserépsíp *k a k u k* vagy *kakas* (Vajda 80).

k a k a s l. *s a r k a n t y ú*, *s z a k*

kakastaraj *kakastarėj* fn. (kny.) *Ez oszt kakastarėj!* – élénkpiros, nagy, egészséges... L. *t a r a j*.

kakuk ~, *kakukk* fn. ’madárfajta, illetve cserépsíp’. A kiégetett cserépsíp *k a k a s* vagy *kakukk* (Vajda 80). L. még *k a k u k k f i ó k a*.

kakukkfióka *kakukfijóka* fn. ’szerelemgyerek, illetve csúfnév’. (gúny.) Ragadványnévben *Kakukk* v. *Kakuk* – *Kakuk Rozi* (ángyi). L. *f i ó k a*.

kalamol tn. i. ’összevissza beszél, összevissza leng’. E jelentésekkel jegyezte föl Vajda a *kalamolt* (99). Szögedében a *kalamol* ’avatkozik’ (BálintSzótár I/672).

kalap fn. (kny.) **Sz:** *Ėty kalap alá vösz. Nė vögyė ėty kalap alá bennünket!* – ugyanolyannak tekint (ne vegyél ugyanolyannak). L. *v a s k a l a p*.

k a l a r á b é l. *k a r a l á b é*

k a l a r á b é f ő z e l é k l. *k a r a l á b é f é z e l é k*

k a l a r á b é l e v e s l. *k a r a l á b é l e v e s*

k a l a u z l. *l y u g g a t ó*

k a l á b e r l. *f e l s ő s*

kalács fn. ’sütemény’. Minden sütemény egyben kalács is Kisiratoson, ahol előfordul, hogy a sós aprósüteményre is ezt mondják. Pl. a városi és idegen beigli Iratoson *d i ó s* vagy *m á k o s* *kalács*. L. *a r a n y k a l á c s*, *b o r s o s f o n o t t k a l á c s*, *d ú c*, *d u n c*, *k u g l ó f*.

kalácsadó mn. v. fn. ’aki kalácsot ad’. (tréf.) **Km:** „Tanácsadó van, kalácsadó nincs” – e közmondás szerint is könnyebb tanácsot adni, mint kalácsot (Kovács 219).

kaláka fn. ’közös dologvégzés’. *Kalákába möntünk*. A románból (clacă).

k a l á n l. *k a n á l*

kalendárium *kalendárijum* fn. ’naptár’. (Murádin X).

kalitka *kalicka* fn. (kny.) *Kalickában tartják a határban fogott madarat, vagy éppen kisállatot*. Népmesében is: „elvitte a *m i r m i n y ó t a k a l i c k á v a l*” (Kovács 24).

kallangyűrű fn. ’valamilyen gyűrű’. (ritk.) Gyermekek-játékban: *C s ö n – c s ö n g y ű r ű*, *kallangyűrű*...(öKM, a Csöm-csöm-öt jegyző Kovács 153, és Vajda 45). Talán azért *kallan a g y ű r ű*, mert a játékosok kézről kézre adják, kallódik?...

kallantyú ~, *kallanytyú* fn. ’fonásnál használt eszköz’. (rég.) *Kendörbűl fonták vele a fonalat, evvót a kallantyú*. „Mikó

kitilolták a k e n d ö r t, k i f ű s ű (l) t é k, s akkor aztán föltötték egy állványra, s akkor aztat f o n y t á k, s avval a kallantyúval pörgetted, mert vót neki, mint egy ilyen vitorla, s akkor a végire rákötötte, s akkor úgy fonyta, mikor már hosszú vót, hogy vót métör, másfél, akkor rátekerték arra a kallantyúra, s akkor aztán mögint pörgették, tehát úgy fonyták mög a k e n d ö r k ó c o t” (Vajda 267). L. k e r e p l ő.

k a m ^a r a l. k a m r a

kamaszgyerek *kamaszgyerök* fn. (kny.) *Kamaszgyerökök vótak...*

k a m i l l a l. k a m i l l a f ű

kamillafű ~, *kamillafü* fn. ’székfűvirág, orvosi székfű’. (MurádinVirág). „S z é k e s f ő d, abba teröm a *kamilla*. Az olyan lapos föld, és akkor, mikor kiszárad, akkor... s z é k e s: más nem teröm, esetleg valami kis fű mög a kamilla, ami jó kamilla, mer két fajta van. Van az a másfajta, olyan nagyobb, az is kamilla, de az olyan vad” (Vajda N.). L. s z é k f ű v i r á g.

k a m m a c s k a l. k a n m a c s k a

(fa) k a m p ó l. g a m ó

kamra ~, *komra*, *kam^ara* fn. (kny.) Vajda gyűjtésében *komra*, *belső komra*: a kamrának az a ráccsal elkerített, belső része, ahol a sonkát, szalonnát, k ó b á s z t tartják (149). A *kam^ara* Murádinnál (VI).

k a n l. z u g k a n

kanalaz ts. i. ’(labdát) terel’. A k u s k a d i s z n ó nevű játékban *kanala(s)zták a lapot* (Vajda 267).

kanapé *kanapéj* fn. (kny.) (Murádin VI).

kanavász *kanavác* fn. (kny.) D a m a s z t „az ágyneműhuzat anyaga vagy csíkos *kanavác*, métörös anyagok” (Vajda 180).

kanál *kalán*, *kalány* fn. (kny.) *Natykalánnā öttek!* Ö v ő k a l á n y, *levesőskalán*, *merőskalán* is. Lakodalmi kurjantásban: „Egy-két *kalán* krumplileves, / M i n d j á r hazaérünk, kedves” (Kovács 194). L. l e v e s e s k a n á l, m e r ő k a n á l, n a g y k a n á l.

kanálcitera fn. ’kanálra emlékeztető alakú citera’. (ritk., rég.) Csak az 1950-es évekbeli följegyzésben találkozni e szóval. Faragó István 50 éves helybéli hangszerkészítő ezermester elmondása alapján írja le a gyűjtő a c i t e r á t, itt említi a vonóval is megszólaltatott rövidebb citerafajtát követően: „Kanálcitera=mert olyan állása volt” (KovácsMonogr).

K a n á l i s l. C s í k – é r

kanális fn. ’tűztér’. (rég.) A falumúzeum alapítója, Kása Antal magyarázza 1980-ban gyűjteménye darabjait bemutatva:

az ott látható hatalmas – fél méter magas - agyagfazékban főzték őseink a szármát. „Letették egymás mellé (a töltött káposztával teli fazekakat), s alá *kanális*, tűz, főzték!”

kanári *kanár* fn. 'kanárimadár'. Verses mondókában kerül elő: „Ötöm-bötöm, öt mozsár, / Szól a rigó, a *kanár*...” (Vajda 115) – nyilván a rím kedvéért rövidítik meg madarunkat a szóvégi „-i”-vel.

kanász fn. 'gyermekjáték disznópásztor főszereplője'. A *te k és j á t é k*, illetve a *k u s k i – d i s z n ó z á s* főszereplője. Ő hajtja a *te k e b o t t a l a t e k é t* a lukba, hogy közben rá-rásózzanak a kezére a játszótársak. L. *l y u k r a k a n á s z*.

k a n á s z l. d e r é k s z í j, k i s k a n á s z

Kanászfárás hn. 'disznólegelő'. Lassan beépülő faluszéli gyöp. Szögedében a „disznófárás” disznólegelőt jelent (ÚMTsz I/989). Ez, amúgy, a *Kanászfárasi-gyöp*; itt volt a *Kanász-kút* is. *K a n á s z j á r ó* (a *Kanászfárásra*) és *G u l y á s j á r a t* (a *G u l y á s – g y ö p r e*) volt a Gyöpszállón (Vajda 261). L. még *c s ü r r h e, j á r á s*.

k a n á s z j á r á s i g y ö p l. g y ö p, k a n á s z j á r á s

Kanászfáró hn. 'út'. Földút a *G y ö p s z é l e n a* *K a n á s z j á r á s r a*.

k a n á s z k ü r t l. d u d a

k a n c s a l l. b a n d z s a l

k a n c s a r o d i k l. k a n c s a r o d o t t

kancsarodott mn. 'gyűrött (dohánylevél)'. Nyilván az ÚMTsz-ban említett (III/65), fölünkörödik jelentésű, alanyi ragozású *kancsarodik* igéből, amelyet a nógrádi Hugyagon jegyeztek föl – így ez is a falu 'palóc' nyelvi hagyatékából való lehet.

kancsarodott levél kif. 'szárítás után a zsinórról lehúzott, gyűrött dohánylevél'. *Az a levél, amit lehúzunk a zsinórról kancsarodott* (SI).

kancsi mn. v. szmn. 'kancsal, illetve ragadványnév'. (tréf.) Lakodalmi kurjantásban: „A bírónak *kancsi* szeme / Tekintget a nagy üvegre” (Kovács 193). Csúfolódónév is.

k a n d a r í t l. k i k a n d a r í t

kandli fn. 'kanna'. *Hozz éty kandli vizet*. L. *k a n t a*.

kangörcs fn. 'hím erős nemi vágya'. „*Kangörcs*, ma is használják, az apasertésre, azaz a kandisnóra érvényes, de sokszor csúfolódásként embőrré (férfira) is mondják – erős nemi vágy” (AV).

kani fn. 'kan, hím'. *A kani csúnyán földúrta (födúrta) az ólat*. Az erdélyi nyelvjárási térképen Kisiratosnál a *kani* 'kanmalac' jelentéssel szerepel (Murádin II) – ezt a gyűjtő *kis kani* megnevezéssel hallotta.

kankurá(l) l. konkurál

kankutya fn. 'hím kutya'. (Murádin III). L. k u t y a.

kanmacska *kammacska* fn. 'kandúr'. (Murádin III). L. m a c s k a.

kanna fn. 'kondér'. (Murádin VII). L. még k a n d l i, k a n t a.

kanta fn. 'kanna'. *Hozz üty kanta vizet! Szöttünk vizet kantákkal.* Ugyannak löhet a *kanta* k a n n a, vagy éppen k a n d l i is.

kantárfej fn. 'kantár'. (Murádin III). L. f e j.

kantin fn. 'étkezde'. A téeszé volt, ma a községé (és a gazdaköré) az egykori plébánia-épületben. *Téjeszkantin vót.*

Kantinos szmn. 'téesz-étkezdét vezető férfi ragadványneve'. (rég.)

kanton fn. 'ház, tanya, bódé, pumpaház'. A *Tégladűlői kanton* a tégladűlői pumpaház. Átvétel a románból (*canton*), amelyben e szó vasúti órházat, utászlakot jelent (MPV 189). L. még p u m p a h á z, s t á c i ó.

kantonos fn. 'bakter, őr'. A vasút melletti k a n t o n o k b a n (őrbódékban) szolgáló vasutas a *kantonos*. A r. 'canton'-ból.

kap tn. i. 'valamire hirtelen fölpattan'. *Motrára kapott...*

kaparé fn. 'összekapart tésztából sült tésztaféle'. Mint a v a k a r é k (Murádin VII).

kaparkodó mn. 'iparkodó'. *Kaparkodó embör:* iparkodik az illető. (Vajda N.)

k a p á l á s l. d o h á n y k a p á l á s

kapirgál ~, *kapirnyász* i. 'kapargál'. *Kapirnyásznak a tyúk a szemétdombon* (Vajda N.). Talán a *kapirgál* és a kaparász nyomán lett a *kapirnyász*...

kapocs fn. 'kúthorog'. (Murádin IV).

kapogat ts. i. 'többször kap valamit'. **Km:** „Aki nem rest, *kapogat*” (Kovács 214) – aki igyekszik, megtalálja a számítását.

kappanol ts. i. 'ivartalanít'. *Kappanolta a kakasokat. Hat-nyóc hónapos fiatal kakas kiherülése, visszavarrva, hat-nyóc kilósra mögnött; nagymama is értötte* (mármint a kappanolást).

k a p p a n o l á s l. k a p p a n o l

k a r l. v e g y e s k a r

k a r a j l. k a r é j

karalábé ~, *kalarábé* fn. (kny.) Szögedében karaláb is (BálintSzögedi II/139).

karalábéfőzelék ~, *kalarábéfőzelék* fn. (kny.)

karalábéleves ~, *kalarábéleves* fn. (kny.) *Mán mögént kalarábéleves?!*

k a r a t y o l l. k a r a t t y o l

karattyál tn. i. 'karicsál'. A tojni készülő tyúk hangadása (MurádinÁllathangut), (Murádin II).

karattyol *karatyol* tn. i. '(tyúk) rekedtes, elnyújtott hangot hallat, kárál'. Aki túl sokat beszél, arra is mondhatják: *Mit karatyolsz annyit?! Nė karatyojj mán annyit!* **Km:** „Amelyik tyúk sokat *karatyol*, keveset tojik” (Kovács 214) – többnek mutat magát, mint ami.

karaváncigányság *karaváncigánság* fn. 'vándorcigányság'. „Egy másik családdal gyöttünk... kocsi-val, mint a *karavános cigányok*, egy lóval... úgy értünk haza, mint ténleg a *karaváncigánság*” – a háború végén Győrből kisgyermekével a kisoratosi család (Vajda 184). L. c i g á n y.

karavánmozi fn. 'vándormozi'. (rég.) A *karavánmozit* (Vajda 176) az emlékezők szerint a katonaság, majd a művelődési ház hozhatta el a faluba. L. m o z i.

karavános cigányok l. *karaváncigányság*

karácsony ~, *karácson* fn. (kny.) *Karácson böjtje* a karácsony előtti böjti időszak; Szentestére is értik. *Karácson búttyn.* *Karácson hetibe.* *Karácsontú.* *Karácsonkor.* Újév, vagy vízkereszt táján tartják a szomszédok a *románkarácson*t, o l á h k a r á c s o n y t. A miénk a *magyar karácsony*. L. a n g y a l i k o l b á s z, a r a n y b á r á n y, a r a n y c s i k ó, b e t l e h e m e s, K a t a l i n, k i s k a r á c s o n y.

karácsony böjtje *karácson(y) böjtje*, *karácson(y) búttje* kif. 'karácsony előtti böjt'. *Karácson búttyn gyilkolták mög* Nyilván a *kizsbűt*. L. m é g a r a n y c s i k ó, b ö j t, k i s b ö j t.

karácsony hete *karácson(y) hete* kif. 'szentkarácsony napjának hete'. *Karácson hetibe vót mán.*

karácsony utolja *karácsony utója* kif. 'karácsony vége'. L. k a r á c s o n y i m o r z s a.

karácsonyfa ~, *karácsonfa* fn. 'fenyőfa'. Nem csak a karácsonyfa, maga a fenyőfa is. Valószínűleg azért, mert a falu egyébként nem nagyon ismeri ezt a fafajtát, csak a kis Jézus születésnapja előtt kerül elő újabban, messziről, a Kárpátokból, vagy csak a közelebbi Világosi-havasokból. *Karácsonfa áll a házunk előtt* – állítja, akinek a portája előtt fenyőfa árválkodik. *Tüves karácsonfát* is állíthatnak Szenteste, illetve ültethetnek el a ház elé, ha a gazda (avagy nagyfia) effélével állít haza mőcvidéki útjáról.

karácsonyfaerdő ~, *karácsonfaerdő* fn. 'fenyves'. Azok regélnek *karácsonfaerdőről*, akik katonaként messzire, Erdélyben szolgáltak s még ilyen – az aradi rónán szinte elképzelhetetlen – csuda dolgot is láttak.

k a r á c s o n y i b á r á n y (o k) l. k a r á c s o n y i
k i s b á r á n y

karácsonyi kisbárány *karácson(y)i kizsbárány* kif. 'karácsonyi dísz agyagbárány'. (rég.) A XX. század második felében helybéli asszony agyagból kiégetett kisbáránya földíszítve szentkarácsonyra. „Az vót az a r a n y b á r á n y, amelyiknek az óra és a szarva högyin lévő kis gomb aranyporral vót befestve. A diszítés pedig: v a t a, faláb és a rózsaszín szallag, az vót az arany. Az e z ü s t b á r á n y: ugyancsak a gomb ezüstporral vót befestve, és az óra mög a szarva högyin a gomb, annak mög k í k szallag vót a nyakába. Ez vót egy pár bárány: lány jelkép, fiú jelkép, szallag után, a színek után véve. Így emlékszők én a karácsonyi bárányokra. Vöttek neköm, kicsik vótunk, egy pár bárányt, mindég egy párat, egyet nemigön. Vót mellé még csináva, aki akart még: a j u h á s z sapkába, vatával mögcsináva, kutyája vót neki.” A rózsaszín szalagos volt a leány – a jerke –, az aranybárány, a kék szalagos a fiú – a kos –, az ezüstbárány (Vajda 89-90). Szögedében a *karácsonyi bárány* karácsonykor ajándékba adott játékszer, amit régen az ablakba tettek, újabban a karácsonyfa alá helyezik (BálintSzótár I/690). L. még b á r á n y.

karácsonyi morzsa kif. 'a karácsonyi ünnepek idején keletkezett kenyérmorzsa'. „A *karácsonyi morzsa* az vót, amikor mögebédöltünk, az asztarrúl leszödtük az önnivalót, ami morzsa ott vót, azt beletöttük az a r a n y c s i k ó n a k a kosárba. Azt a morzsát nem öntjük ki csak k a r á c s o n y u t ó j á n a kosárbúl, aztán kiadjuk a jószágnak.” (Vajda 20). Szögedében a ~ a karácsonyi vacsora morzsaléka, s beteg gyermeket és beteg jószágot gyógyítanak vele (BálintSzótár I/690).

karám fn. 'fedett hely a juhoknak a legelőn (juhakol)'. (Murádin II). Másképp a k o l.

Karánsebes *Karánsebös* fn. (kny.) *Karánsebösön szógált*.

karbid *karbit* fn. (kny.) L. k a r b i d o z á s.

karbidozás *karbitozás* fn. 'robbantós gyermekjáték'. (rég.) Lyukas dobozba *karbitot* tettek, ráköptek, meggyújtották, s az elrepült – ez a *karbitozás* nevű játék, amely különösen Szilveszterkor volt kedvelt (kissé veszélyes) szórakozás (Vajda 81)

kardoslegény ~, *kardos legény* fn. (kif.) 'koszorúslegény (lagziban)'. Bálint Sándor említi, hogy Kisiratoson is *kardoslegény* a vőlegényt kísérők, a koszorúslegényök neve (BálintSzögedi III/112) – párja e csapatnak a menyasszonyt kísérő koszorúslányok serege. *Kardoslegényök*. A z á s z l ó t a r t ó a l h a l a d a n á s z n é p é l é n a k é t *kardos legény*, a két *fakardos legény* (Föld 30).

karéj *karé*, *karaj*, *karéi* fn. v. mn. 'szelet (kenyér)'. *Karaj*

kinyeret váktam. Murádinál (VII) kettőshangzóval.

karfiol *kárfijol* fn. (kny.) (Murádin I).

Kari szmn 'Karolina, becézve'. (ritk.)

karicsál l. *karattyál*

karika l. *gurgulya*, *guriga*

karikatúra fn. 'körút'. (tréf.) Nénjétől hallotta a szójegyzék készítője nem egyszer, amikor megjött erdélyi–moldovai körútjáról: *Misi möggyütt a karikatúrábul...* Más esetben: amikor valaki 'elmegy, majd visszajön'. *Karikatúrát töttek, emöntek, mög visszagyüttek.*

karikás fn. 'rövid nyelvű pásztorosztor'. Murádinál (II) ökörhajtásra. *Karikásustor* is. *Karikást* az 1950-es években is készítettek a faluban (KovácsMonogr). Vajdánál (81): „Az o s t o r a kocsit hajtani vót, avval a lovat hajtották. A *karikással* a gulyás hajtotta ki a gulyát. Másfél métör hosszú vót, egy c s a p ó vót a végibe. Össze vót nyócasba fonyva szíj, vótak bojtok rajta, azt nevezték karikásnak. A gyerökök kölcsönkérték durrogni.” A gyerekeké a kicsi *karikás*.

karikásustor l. *karikás*

karikáz ts. i. 'disznó orrába karikát helyez'. A disznó orrába az erre való karikázó fogóval drótkarikát nyom a gazda, hogy a hízó abbahagyja az ól szétszedését. *Mökkaarikázzuk...Mög, a héccöncségít.*

Karmolj *Karmaj, Karmoj, Karmojj* szmn. (kny.) (tréf.) Ragadványnévben: *Karmaj Manci*.

Karolina l. *Kari*

karos pad kif. 'háttámlás pad'. Vajdának említik (268) a *karospadot*.

karoskötő fn. 'melleskötény'. *Karoskötő*, vagy *m e l l e s k ö t ő* (Murádin VIII). L. *k ö t ő*.

karó fn. 'karvastagságú, kb. 60 cm hosszú karó, amely a dohányzsinór kifeszítésére szolgál'. A *zsinór mindkét végénél a karót előre leverjük* (SI).

Karti-fennsík hn. 'észak-olasz táj'. (ritk., rég.) Az első háborúban megjárta helyeket sorolva hangzik el, merre jártak az iratosi fiúk (köztük e sorok rovójának Kurtucz-öregapja, meg Sarusi (Kis) -nagybátyja, s anyai ágon nagyapja, a kigyósi Farkas tata is): *Pijáve, Doberdó, Isonzó, Karti fennsík, H a s s z i á g ó...*

kas fn. 'nagyobb (kétfülű) vesszőből font kosár'. *Ragd a kazsba!* Kosárfonással az 1950-es években – a Tódáson lakó – Kristóf Mátyás foglalkozott; ugyanő kötél- és kötőfék-készítő is (KovácsMonogr). *Kassal* fogták a csíkhalat – l. *p i c c e*.

kas fn. 'méhkas'. (rég.) A *kasos méhészkedést* az 1950-

es években említi kézírásos följegyzéseiben a falukutató (KovácsMonogr). Szögedében a kas vesszőből font méhköpi, s így hívják az egyéb anyagból készült kaptárt is (BálintSzótár I/696).

kastély *kastěj, kasté* fn. (kny.) Murádinál *kasté* (VI).

kaszakó l. *tokmány*

kaszatakaró fn. 'kaszacsapó (aratáskor a kaszára szerelt fa)'. (Murádin I).

kaszaüllő *kaszaüllő* fn. 'üllő (kasza alá, kalapáláskor). (Murádin I).

kaszáló ~, *kaszálló* fn. (kny.) (Murádin I). A *s z á n t á s* két oldalán van (volt?) a *román* (avagy *olá*) kaszáló és a *magyar kaszáló* – amit a két ország külön-külön tart(ott) rendben. L. *oláhkaszáló*.

kaszárnya l. *grancsárkaszárnya*

kaszli fn. 'edénytartó konyhai szekrény'. *Tödd a kaszliba*.

kassza l. *vaskassza*

Kata szmn. 'Katalin, becézve'. **Km:** „Könnyű Katát táncba vinni, ha magának is kedve van” (Kovács 217), ... *hozzá* – nem nagy dicsőség valamire rávenni valakit, ha az maga is hajlik rá.

Katalin szmn. (kny.) **Sz:** Ha *Katalin* lotyog, (akkor) karácsony kopog – azaz fagyos idő lesz karácsonyra, ha Katalin napján, november 25-én enyhe idő van (Vajda 78). Fordítva is igaz, tartják: Ha Katalin kopog, karácsony lotyog...

kataszteri mn 'területmérték: katasztrális (hold)'. A *kataszteri hód* 1600 n.öl föld. L. *lánc*.

katasztrális l. *kataszteri*

katárka *kotárka* fn. 'kukoricagóré, alul disznóállal'. A szomszédos Almásyiratoson Kotárka-düllő is volt a XIX. században, Nagyiratoson pedig 1853-ban „Kukurutz Kotarka” szerepel a Forray-birtok gazdasági épületei közt (MOL). *Maratt még kukorica a kotárkába?* A „...kukorica góré (kotárka)” aradvármegyei tájszó 1912-ben (Arad 287).

Kati-kocsmá l. *Kohn*

Katica-csárda l. *Kohn*

katlan fn. 'üstház'. *Begyújtottál a katlanba?*

katoná l. *koncentra*, *koncentrá*s, *munkaszolgálat*, *munkaszolgálatos*, *sarzs*i, *sarzs*is, *tényleges*, *teterista*, *tizedes*

katonaszökevény l. *zöldkádér*

katuja l. *skatulya*

kavics l. *homokos-kavics* (sóder)

kazal l. *tetejéz*

kába fn., szmn. 'ittas állapotban lévő személy, illetve

ragadványnév'. (tréf.) *Hadd el, kába...*

ká c s a l. k a c s a

ká c s a p e c s ö n n y e l. k a c s a p e c s e n y e

ká c s a t o j á s l. k a c s a

ká d e r l. n a g y k á d e r, z ö l d k á d e r

kákabélű *kákabélű, tákabélű* mn. (kny.) (Murádin V).

kál(l) á t ó l. k á r l á t ó

kál(l) á t ó s l. k á r l á t ó s

kálvária – j á r á s l. s t á c i ó j á r á s

kánikula *kánikulla* fn. (kny.) (Murádin X).

kántál tn. i. 'kártyázik (Szenteste)'. (rég.) *Apámék kántátak.*

ká n t o r l. p a r a s z t k á n t o r, t a n í t ó k á n t o r

kántorföld *kántorföd* fn. 'kántorortanítói javadalom'.
(rég.) Mutatja, *Ára vót a kántorföd.* L. föld.

ká n t o r t a n í t ó l. t a n í t ó k á n t o r

káplán *káplány* fn. 'plébánoshelyettes, illetve káplár'. A régiségben is előfordul a tájnyelvi alak, a plébánia-történetben pl. 1836-ban, amikor a falu első saját papja Nagy János *káplány* lett. A hadviselt öreg beszédében fordul elő, de fiatalabb is emlegeti (összekutyulva a dolgokat): román rendfokozatot említ, majd fordít, s a káplárból pap lesz, az illető ...*káplány vót.* L. p a p .

ká p l á r l. ká p l á n, t i z e d e s

ká p o s z t a l. é d e s k á p o s z t a, p ö r k ö l t k á p o s z t a, s z á r m a, t ö k k á p o s z t a

káposztaleves fn. 'leves-féle'. Nagyon egyszerű eledel, a szegény emberek leveze a második világháború előtt (ÖKM).

ká p o s z t a l e v é l l. h a r a s z t

kár fn. (kny.) **Sz:** *Hajja, ez kárba vesztött! Kárba vesztöt. Nő hagyd kárba veszni...* – tönkrement. *Nem sok kárt tősz a vízbe(n)* – vizet nem, bort annál többet iszik. **Km:** *Kárnak, szarnak nincs gazdája* – a bajkeverő sunyítani szokott, hallgat, mint akármicsoda a fűben.

k á r f i j o l l. k a r f i o l

kárlátó ~, *kálátó, kállátó* fn. 'lányos násznép látogatása a menyegző hajnalán a legényes háznál'. *Kállátóba möntök?...* Ösznek, isznak, táncolnak, majd visszamönnnek a lányos házhon a vendégek, mint Szögedében (BSnép 153). A Vőfélykönyvben olvasható: *12 órakor a kálátóba el várjuk. „Mönyünk a kálátóba!”*, mikor éjfélkor a legényes házhoz viszik a menyasszonyt, eljárák a m e n y a s s z o n y i t á n c o t, utána az ú j a s s z o n y – t á n c o t (Vajda 149).

kárlátós ~, *kálátós, kállátós* mn. v. fn. 'lagzivendég a lányos háztól'. Lakodalomban a leány családja megy a fiús házhoz,

reggelig ott maradnak, hogy lássák, mekkora kár éri az újasszonyt (öKM). A kisiratosi lakodalmat leíró Kovács Ferenc népköltésinépismereti gyűjteményében: „Éjfél körül gyűttek a lányos ház vendégei: a *kárlátósok*” (178).

Kármelhegyi Boldogasszony l. skapulárium
i m a

kártya fn. (kny.) **Km:** A kártya az ördög bibliája; „az ördög bibliája a kártya” (Vajda 168) – a kártyás életnek csak rossz lehet a vége; mondják, hogy túl komolyan ne vegyék. L. a l s ó k v a r t, á s z k v a r t, A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, b o r j ú z á s, c s a p d l e c s a c s i, c s i k ó, c s u t a k, d a l o m m á r i á s, d i s z n ó, d i s z n ó k v a r t, d u r á k o z i k, d u r i t m a r s, f á j e r, f e l e s a s s z o n y, f e l s ő, f e l s ő k v a r t, f e l s ő z é s, f i l k ó, f i l k ó z i k, f o s o s, h á r o m k é t s z e m, h a t a s s z o n s o s, h e c i, h u s z o n e g y e s, k á n t á l, k r á g l i z á s, k v a r t, l i b á s, m a g y a r k á r t y a, m á r i á s, o p l e t á n y, p i k é t, p i k ó, p i n a r á n c, p i r c s u, r u f f m á r i á s, s ü v e g e l, s z e m, t i z e s k v a r t, t ö k f i l k ó, z s í r, z s í r o z (á s).

kártyabanda fn. 'kártyázó társaság'. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

kártyázik l. kántál

kása fn. 'kölesből, kukoricadarából és rizsből készített pépes étel'. Emlegeti pl. A három legény és a hétesinszakállú törpe c. mese: „Kűmorzsoló Lackó maradt otthon *kását főzni*” (Kovács 54). A k ö l e s k á s á t és a *kukoricakását* már csak emlegetik, r i z s k á s a m a i s t á n y e r b a k e r ü l.

kása fn. 'kevert baromfieledel'. (Murádin II).

K á s á k f ő g g y e l. föld

K á s á k ú t t y a l. út

kávésfindzsa fn. 'kávéscesze'. *Hozd az új kávésfindzsát!*
L. f i n d z s a.

kázsbiház ~, *kázsbitház* fn. 'árvaház, ill. elárvult ház'. (rég.) „...*kázsbiház* – a magyar állami árvaház tulajdonában álló házakat nevezték így” – vélik előbb, emlékezve rá, a faluban (Vajda 176). Utóbb így pontosítanak: „Az első világháború után a Gyöpszlőn azok a házak, azok akkor lőttek kiosztva négy kadrátosokra. Majd a húszas évekbe vótak, akik kimöntek Amerikába, egyszerűen nem tudtak rólla semmit. Az állam azokat a házakat igénybe vötte, de tartott rá számot, a tulajdonosra. Azok vótak a *kázsbitházak*. Nem tudták, hogy a tulajdonos merre van, hun van, s akkor ki vót (adva) egészen az ötvenes évekig, töttek bele lakókat. S akkor majd a hatvanas évekbe, addig, ha nem jelöntköztek, lejárt nem tudom annyi év, s akkor, akik benne laktak, ha akarta igényölni, hogy a

sajátja lögyön, akkor a nevire írták” (uo. 268). A Kásbi vezetéknév, szerepel a tordai csatában elesett hős magyar honvédek között (<http://archivum.szabadsag.ro/archivum/1999/9apr-29.htm>) – azaz talán „kásbiház”; avagy mégis a r. casă (ház) szóval függ össze?

kebel ~, *geleb* fn. ’mell, illetve kebel’. A *gelebire ölelte. A gelebin melengette. A gelebömbbe rejtöttem. Vajdánál kebelömben* (144).

kecske fn. (kny.) **Km:** *Vén kecske is mögnyali a sót* – az öregember is vágyik a szerelemre. L. g i d a.

kecskecsöcsű mn. ’nagy szemű csemegeszőlő’. Ritkán *k e c s k e t ö k* únek is mondják a *kecskecsöcsű szöllőt*.

kecskepecsenye *kecskepöcsönnye* fn. ’kecskesült’. L. p e c s e n y e.

kecsketökű mn. ’kecskecsöcsű’. (ritk.) A *k e c s k e c s ö c s ű* nevezetű fehér, hosszúkás csemegeszőlőt néha *kecsketökű szöllőnek* nevezik (Vajda N.).

k e d d l. k i s k e d d

-kedik –ködik kz. (kny.) *Szerelmesködik, engödetlenködik, ereszködik, merészködik...*

-kedve –ködve kz. (kny.) *Ereszködve, merészködve...*

kedveskedik *kedvesködik* tn. i. (kny.) *Nagyon kedvesköcc annak a jányinak!*

k e d v e t l e n ö d i k l. e l k e d v e t l e n e d i k

kedvére való *kedvire való* kif. (kny.) *Kedvire való jányt az Istennek sē tanál.*

kefekötő fn. (kny.) **Sz:** *(Úgy) Iszik, mint a kefekötő* – vedeli a szeszes italt. *Annyit iszik, mint a kefekötő* – avagy a g ö d é n y, l. ott.

kegyelem ~, *kögyelöm, kegyelöm* fn. (kny.) *Kögyelmet kapott.*

kegyelemkenyér *kögyelömkínyér, kögyelömkönyér* fn. (kny.) *Kögyelömkínyéron akarsz élni?* L. k e n y é r.

kegyelmed *kigyelmed* nm. ’megtisztelő megszólítás’. (rég.) Népmesében: „De miért olyan bús a *kigyelmed* ábrázatja, uram királyom?” (Kovács 71).

kegyelmez *kögyelmez* tn. i. (kny.) *Nem kögyelmez az Istennek sē!* L. m e g k e g y e l m e z.

kegyeskodik *kegyesködik, kögyesködik* tn. i. (kny.) *Ha kegyesködik együnni!* – gúnyolodunk.

kegyetlen *kögyetlen* mn. (kny.) *Kögyetlen embör vót! Kögyetlenül káromkodik.*

kegyetlenkedik *kögyetlenködik* tn. i. (kny.) *Nē kögyetlenköggy!*

keh fn. ’lóbetegség’. (rég.) A ló hurutos megbetegedése.

kehely *kehel* fn. (kny.) (tört.) A plébánia-történetben olvasható: Szalbekné „1845-be ismét egy tiszta ezüst, és családgya czimerével ékesített 54 latot nyomó *kehellel* gazdagította Templomunkat” (HD).

kehes *kehös* mn. 'beteg, köhögő ló'. *Kehös a ló...*

Kekecs fn., hn. 'falurésznév'. *A Kekecsön lakik*. Akisiratosiak szerint azért hívják így e falurészt, mert *A lapos partyán cigányok laktak, és ahun cigányok laktak, aszt neveszték kekecsnek*. Mára eltűntek a putrik ebből az utcából, a cigányok pedig a faluban máshová költöztek. Aradon (népnyelven?) Kekes, (hivatalosan?) Kekecs volt egykor a cigányfertály (Arad közs. 72). Más magyarázat: *Tizenkilencbe lött* (épült, az I. világháború után, az utca); *tizenkilencbe nagy vizek vótak, ott a csatorna, sok víz, rengeteg béka! Innen van, hogy 'kekecs', a békákrul* – azaz ebben az esetben hangutánzó szó.

Kekecs – s a r k i v a s k ú t l. v a s k ú t

kekecsi mn, hn. 'Kekecsről való, ottani'. Egy sor helynévben szerepel, pl. *Kekecsi csatorna, Kekecsi híd, Kekecsi nyárfasor, Kekecsi út, Kekecsi vaskút, Kekecsi Zsillér*.

Kekecsi lapos l. *l a p o s*

kel tn. i. (kny.) *Későn kelök. Kelök mán...* L. *f ö l k e l*.

keleszt ts. i. 'kelt téstát készít'. *Téstát kelesztők*. L. *h a j t*.

kelet fn. (kny.) *Keletön, keletöt. Keletrül gyűttek*.

keletkezik *keletközik* tn. i. (kny.) *Keletközött ojan vihar...* (avagy: *Kereködött...*)

keletlen l. *z s ö n g é s*

kelés l. *g i l v a*

keléses *kelésös* mn. 'kelés (kiütés) van rajta'. *Kelésös a búre*. L. *g i l v á s*.

kell *kék, köll, kő* tn. i. (kny.) *Kő, vagy nem kő! Persze, hoty köll. Honnë kék. Köllök? Köllesz. ...lapdával kölletött hogy játszodjuk. „Kölletött egy, aki bekötötte a kévit”* (Vajda 226).

kellemes *köllemös* mn. (kny.) *Köllemösen möglepött*.

kellemetlen *köllemetlen, köllemötlen* mn. (kny.) *Hajja, köllemetlen vót!*

kellemetlenkedik *kellemetlenkodik, köllemetlenkodik, köllemötlenkodik* tn. i. (kny.) *Në kellemetlenköggy!*

kellene *kén, kéne, köllene, ké'ne* tn. i. (kny.) *Köllene (Kéne), de nem adi a patikus*. Kettőshangzó Murádinna (X). **Sz:** „Mi kén, ha vóna...?” (Kovács 27), „Mi kéne, ha volna?” (uo. 55) – halljuk a mesében. Ezt egyébként csúfolódásként mondjuk a másiknak, ha az okvetetlenkedik, netán kéretlen tör ránk.

kellet *köllet* ts. i. (kny.) *Kölleti magát. Ne köllezsd magad*.

kelletlen *kolletlen* mn (kny.) *Kölletlen dolog...*

kelletlenkedik *kolletlenkodik* tn. i. (kny.) *Në kolletlenköggy!*

kellő *köllő* mn. 'alkalmas'. *Köllő időbe szójj!*

kellőképpen *köllőképpen* hsz. 'megfelelően'. *Köllőképpen ellátta (elláti) a baját.*

kellős közepe *köllős közepe* kif. 'legközepe'. *Eccócsak a köllős közepibe tanáta magát.*

kelt *költ, kótt, kót* mn. 'tésztaféle'. *Kót kalács, költ kalács, kótt kifli.* L. még *felkölt, költ, kótt* es.

kelt kalács l. *kelt*

kelt kifli l. *költ kifli*

kelteget l. *költöget*

kemence *keménce, kemönce, kemince* fn. (kny.) Többynire *búboskemönce* az iratosi. A *s u t* nálunk inkább *k u c k ó*, netán *s u c n i*, a *kemönce* körül a *p a d k a* (*patka*), *kemencepatka*, annak elején a *k i s p a t k a*. A kemenceajtó neve *e l ő t e*. A *kemince* (ritk.) alakot Vajda N. jegyzé. L. még *s z é n v o n ó*.

kemence lapátja l. *vetőlapát*

kemencenyak *kemöncenyak* fn. 'kemencerész'. A *kemöncenyak* másképp a *kemönce nyaka*, vagy csak egyszerűen *n y a k*. Így is magyarázzák: ahol nem volt *k u c k ó*, nyaka volt a kemencének, vízszintes rész a kemence és a fal között (Vajda 268).

kemencepadka *kemöncepatka* fn. 'kemence körüli ülőke'. *Kemöncepatka*, vagy *p a d k a*.

kemenceszáj *kemönce száj* fn. 'kemencerész'. *Föltöszik a kemönce száját* – amivel lezárják a kemencét (Vajda 263).

kemencezug l. *kuckó, sucni, sut*

keményedik *keményödik, keménykodik, keménkodik* tn. i. (kny.) *Keményödik a tél* – pl. erősen fagy. *Túlzottan keménkodik a lëkvár.* L. még *keményedik*.

keménymag l. *köménymag*

kemince l. *kemence*

kemönce l. *kemence*

kemönce nyaka l. *kemencenyak, nyak*

kemönce szája l. *kemenceszáj*

kemencepatka l. *kemencepadka, padka*

ken ~, *keny* ts. i. 'valamihez töröl, másra hárít, ver'. *Në kend a gatyáthon! Rám ken(y)öd? Jó mökkente... Lëkent neki éggyet. Oszt kennyed!* – emlegetik, hogy verekedni kezdtek. Kenyérre *kenyc* valamit (Murádin VII). *Kinyeret ken(y)ök...* L. még *elken, megken*.

ken ~, *keny* ts. i. 'szíroz (a kártyázásban)'. *Kenöd?Kennyed!*

L. Az opletány szókincese.

kend nm. 'hagyományos megtisztelő megszólítás'. *Kentök, kenték, kendék, kentöknek, kentökkē, k e n d ő z*. A kendezés ma már ritkul. Akit *k e n d ő z*nek, jobbra ma is megtiszteltetésnek veszi. **Sz:** *Baszhati kend! Eszt má(n) baszhati!...Baszhattya kend!* – szólunk rá arra, aki valamit elrontott. *Lelje ki kendet a hideg* – enyhe szitok: hidegrázást kívánunk a másiknak.

kender *kendör* fn., hn. (kny.) A *kendör* megmunkálásáról így vallanak a helyiek (Vajda N.): miután kiszedték a *k e n d e r á z t a t ó* ből, „kiterítették kúpba, mögszárították, s akkor aztán vitték haza, oszt tiltották ki. S akkor vót egy *f é s ű* – én ide adtam (a tájházba) –, s avval kifésűték. S akkor azt fonyták az asszonyok mög *c é r n á*nak, s abból nagyapám idejibe csináltak nadrágot, alsógatyát, *t ü r ű k ö z* őt, lepedőt. Zsákokat abból varrtak. A kötelet is abból fonyták... (meg az istrángot). A lovaknak is csináták a kötőféket, de nagyon jó.” L. még *c s a p ó f a*, *c s e p ű*, *c s e p ű s k á l y h a*, *f o n*, *g e r e b e n*, *g e r e b e n e z*, *h a j*, *k a l l a n t y ú*, *k i t i l o l*, *k ó c*, *l a u f*, *l o m b o l*, *o c s ú*, *o l l ó*, *t i l ó*, *t i l o l*, *t i l o l ó*, *v a r j ú i j e s z t ő*.

kender-tánc l. *egyedem – begyedem*

Kenderáztató *Kendörásztató* hn. (kny.) A falu határában volt *Kendörásztató* is; a *kendörrel* kapcsolatos itteni munkákra így emlékeznek (Vajda N.): „A Külső Gyöpon, úgy mondtuk, vót egy *k e n d ö r á z t a t ó*, Némöth Józsi bácsinak a tanyája mellett. S akkor oda vitték ki az embörök a *kendört*. Beletötték a vízbe, mindönki az *ő* részit, most ki mennyit. Mikor aztat mögáztatták, kiszödték a vízbül...” Nemcsak a *kender áztatására* szolgáló gödör neve volt *Kendörásztató* (amely már a múlté), máig így emlegetik az oda vezető földutat: *Kendörásztató*, vagy *Kendörásztató út*, *Kendörásztatói út*. L. *kender*, *picce*.

Kenderáztató (i) út l. *Kenderáztató*

kenderfésű *kendőrfűsű* fn. 'kenderföldolgozó eszköz'. L. *f é s ű*, *k e n d e r*.

kenderföld *kendőrföd* fn. 'kendertermesztésre a telkes gazdáknak juttatott terület'. *Valamikor vót kendőrfödünk*. L. *f ö l d*.

kendergyár *kendőrgyár* fn. (kny.) „Vót *kendőrgyár*, (Nagy-)Iratoson túl, ott olyan nagy halmokban, a környezetből mindönki odahordta ja *k e n d ő r é t*” (Vajda 268). L. még *c s e p ű s k á l y h a*.

kenderhordás *kendőrhordás* fn. 'kúpokra rakják a levágott kendent'. *Kendőrhordásba, amikor kupokba töttük a*

kendőrt... találtak rá a nyolcvanas években az országhatárnál a román határőrök által megölt – Magyarországra szökésében ilyen módon megakadályozott – emberre.

kenderkóc *kendörkóc* fn. (kny.) „A *kendör* külső része a *haja*, abból fonyták a rokkán a *kendőrszálat*, s az erős vót, abból csináltak vastag cérnát, mög kötelöket, kötőféket a lónak, mög szőtek” (Vajda 270). *Kendörkóc* vagy *csepű*, netán simán *kóc*. L. még *kallantyú*.

kendermagos l. irombás

kenderocsú *kendőrocsú* fn. ’összetört kender törmeléke, szemét’. Vajda említi, másképpen *ocsú*, illetve *csepű*.

kenderszál *kendőrszál* fn. ’kenderfonal’. L. *haja*.

kendertánc *kendőrtánc* fn. ’tenger tánc helyett’. Nyilván tévesztés a *kendőrtánc* a *tengör* (azaz sok) tánc helyett, mert hintáztató mondókában hangzik el: „Egyedem, begyedem, kendertánc, / Hajdú sógor mit kívánsz?...”. Hogy egy változatban előjőjön (legalább) a tenger is: „Egyedöm, begyedöm, tenger táj...” (Vajda 71, 75). L. még *egyedem – begyedem*.

kendervirág *kendőrvirág* fn. (kny.) L. *kendervirágzás*.

kendervirágzás *kendőrvirágzás* fn. ’akendervirágzásának ideje tavasszal’. Húsvét harmadik napján a lányok jöttek locsolni, *kendervirágzásig* jártak (öKM).

kendez/i *kendöz/i* i. ’kenddel való megszólítás’. A *kendőzés* járta a közelmúltig a faluban a magázás helyett, asszony az urát, ifjú a felnőttet kendezte – s ugyanez többnyire fordítva is igaz (volt). A *kendőzéssel* adta meg a másiknak a tiszteletet az ember – a családtagnak is ez járt. Ma egyre ritkább. *Mijen szépen kendőzi Misa az embőrt* – örvendezik ágyunk.

kendör l. dereglye, kender

Kendőrásztató l. Kenderáztató

Kendőráasztatói út l. Kenderáztató

kendőrfűsű l. kenderfésű

kendőrföld l. kenderföld

kendörgyár l. kendergyár

kendőrhordás l. kenderhordás

kendörkóc l. kenderkóc

kendőrmagos l. irombás

kendőrocsú l. kenderocsú, ocsú

kendőrszál l. kenderszál

kendőrvirág l. kendervirág

kendőrvirágzás l. kendervirágzás

kendöz l. kendez

kendőzés l. kendez

kendő l. jegykendő, nyakravaló kendő, slájer

keneget *kenőget* ts. (kny.) *Mivē kenőgetöd magad?*

kenés l. Az opletány szókincse

kenőcs *kenyőcs* fn. (kny.) *Hozda kenyőcsöt! Kocsikenyőcs...*

kenőcsös *kenyőcsös* mn. (kny.) *Kenyőcsös lött a kezöd.*

kenőcsöz *kenyőcsöz* ts. i. (kny.) *Kenyőcsözd a bűrödet.*

Bekenyőcsöszted?

keny l. ken

kenyeres **pajtás** *kinyerespajtás, könyerespajtás* kif. 'jóbarát'. Betlehemesjátékunkban mondja egyik subás a másiknak: „Hát te, *kenyeres* *pajtás*, hol találsz fel magad?” (Kovács 171). *A regimentbe lött könyerespajtásom!*

kenyereskosár *kinyereskosár, könyereskosár* fn. (kny.)
L. fonott kenyereskosár.

kenyerez l. lekenyerez

kenyér *kényér, kinyér, könyér* fn. (kny.) Hol *kinyért*, hol *kinyeret*. Főleg *kinyér* (Kovácsnál kizárólag), néha *könyér*, Murádin (VII) jegyzi a *kényért* is. *Hosztá kinyeret? Könyérrű* csak az tud, aki 'nagyon ö-zve' beszél. Találós kérdésben: „Szakálla van s szeme, / *Kinyér* lesz belőle. Mi az? (A búza)” (Kovács 221). *B u n d á s k i n y é r*; *kóbász* *kinyér*; *madárlátta kinyér*; *kéccörös kinyér*; *lőkváros kinyér*, *pirító s kinyér*; *kéccörösült kinyér*; *s z a l o n n á s kinyér*; *téflős kinyér*; *tökmagolajos kinyér*; *vajaskinyér*; *zsíros kinyér*; *zsöngés kinyér*. A *fehér kinyér*, a *hófehér kinyér* a leggyönyörűbb (a mesénkben: Kovács 36). „A szögedi nemzet”-ben olvassuk: „A kenyér, szegedi ajkakon *kinyér*, öreg tanyaiakén *könyér*” (BálintSzögedi II/108.). *Kinyeret, könyeret*, de *kenyért* is (Kovács 101). **Sz:** „Addig köll dagasztani, míg nem fűtyül a kenyér”, *Fűtyül a kinyér* – megdagad; „Addig köll dagasztani, míg nem izzad a pallás, a homlokunk” – azaz izzadni nem kezd a homlokunk, regélik Vajdának 2013-ban (233). *Könyérön-vízön éjjön az embör?* – azt várjátok, hogy nyomorogjunk? *Mögötte mán a kinyere javát* – megöregedett, illetve túl van élete delén. *Nem kér kinyeret* – jó helyön van, nem zavar senkit. *Ojan, mint egy falat kinyér!* – azaz nagyon jó. *Román kinyeret öszünk!* – *monta az olá doktor Aradon* – fakad ki, panaszkodva, ángyi, miután megszólták a kórodában, amiért magyarul mert beszélni. *Nem olá, magyar kinyér ez!* – mert hogy a mi búzáinkból készül a legszebb, legjobb, legfinomabb kenyér Nagy-Romániában (Aradban nemkülönben). 'Román kinyér'... *Mitül román, amit mi vetünk, aratunk, sütünk?! Tőlünk viszik a könyeret...* Kisiratosról a kürtösiek, aradiak is. *Hó, gyünek, viszik!* L. még *c s u s z i*, *előkövász*, *kegyelemkenyér*,

kiforrás, pár, párszárító, pille, pillés, szakajtó, szakajtó kosár, szentjánoskenyér.

kenyérbe sült kolbász *kinyérbe sült kóbász* kif. 'helyi ételkülönlegesség (készül a nevében találhatóak szerint)'. 2013-ban csonkamagyarországi röndözüvényön evvő lepik mög a vendéglátókat.

kenyércucli *kinyércucli, könyércucli* fn. 'cumi, kenyérből'.
L. *kenyércsuszi*.

kenyércsuszi ~, *kinyércsuszi, könyércsuszi* fn. 'cumi, kenyérből'. *Kinyércsuszi*, másképp *könyércucli*. L. *csuszi*.
kenyérhaj l. *kenyérhéj*

kenyérhéj *kenyérhaj, kinyérhaj, könyérhaj* fn. 'kny.'
Találós kérdésben: „Milyen haját lehet megenni? (A *kenyérhaj*at)”
(Kovács 234). *A haját kéröm!* L. *héj*.

kenyérbon *kenyérbón, kinyérbón, könyérbón* fn. 'kenyér átvételére jogosító utalvány'. Cédula, erre kap a megadott órában kenyeret a szocializmus igen fejlett korszakában, az 1980-as években a nagyromániai (több nemzetiségű) állampolgár. Lisztet ad érte, meg némi pénzt a falusi a helybeli péknek. L. *bón*.

kenyérszakajtó *kinyérszakajtó, könyérszakajtó* fn., mn. 'kenyértészta kelesztésekor használt kosár'. „...font minden gyermekének egy-egy kenyérszakajtó kosarat fűzfából és cirokból” (Vajda 187) – vagy épp gyékényből. L. *szakajtó*.

kenyőcs l. *kenőcs*

kenyőcsös l. *kenőcsös*

kenyőcsöz l. *kenőcsöz*

kerekalku fn. 'munka föl vállalása valaminek az elvégzésére'.
Kerekalku például házépítésre, répaszödésre az első világháború után. Aki eszt tőszí, az az átajjás. Kerekalku: pénzér! Fölfogtunk egy házat fölépíteni, vagy így cséplés után ha vót egy kis időnk fölfogtunk répát szödni, lejér a két háború közt (KI).

kerekedik *kerekődik* tn. i. (kny.) *Szépen kerekődik a cipó. Vihar (Szél) kerekődik...* L. *elkerekedik, fölkerelkedik, felülkerelkedik, kikerekedik*.

kereken *kerekön* hsz. 'határozottan'. *Kerekön a szömibe montam...*

kerepel *kerepöl* tn. i. 'golya hangoskodik'. (Murádin III).

kerepel *kerepöl* tn. i. 'kereplőt használ'. „Húsvétkor, mikor Jézus möghal, akkor a templomban nem harangoznak, hanem *kerepölnek*”, mégpedig a *ker e pl ő*vel. A gyerekek utánózták a felnőtteket: *Kerepöjjünk mink is!* (Vajda 85-86).

kereplő fn. 'forgatható madárúzó szerszám'. (Murádin II).

kereplő *kerepölő* fn. 'harangot a nagyhét végén pótló

eszköz'. Hasonló lehetett, Vajda emlékezői szerint, a kender fonásánál használt *kallantý* úhoz (Vajda 86). L. *kerépel*.

keres i. (kny.) *Mit keresött ez itt? Ha keresöl, tanász!* *Keresni keresők, csak nem tanálok!...* L. még *kajtat*.

kereset fn. (kny.) **Km:** „Hitvány kereset az árulkodás” (Kovács 216) – júdáspénz, azaz mocskos píz, amit a másik beárulásával szerzünk.

kereskedelmi *keresködelmi* mn. (kny.) *Keresködelmi pájára mönt.*

kereskedés *keresködés* fn. (kny.) *Van ott valami keresködés.*

kereskedik *keresködik* tn. i. 'keres, illetve üzletel'. *Mit keresköcc itt?* L. *kereskedni*.

kereskedni *keresködni, kereskönni, körösködni* (?) ign. 'keresni'. *Germekjátékban hallani, leírva: „Csöm-csöm, gyűrű, kallangyűrű, / Nálad van az aranygyűrű. Itt pipálnak, ott füstölnek, / Szabad a bikának kereskedni / Nálam is, másnál is”* (Kovács 153). „Szabad-e a bikának *keresködni* nállam is, nállad is” – hangzik Vajdánál ugyanez (45).

kereskedő *keresködő* fn. (kny.) *A lánya keresködő.* L. *boltos, magazinós*.

kereszt *körösz* fn. 'útszéli (fa v. műkö), vagy máshol álló feszület'. *Keresztek a faluban és a határban: Barják – (Borják-, Toldási) kereszt, Faluvégi kereszt, Gál-kereszt, Kis utca végi kereszt, Kovács-kereszt, Schneider-kereszt, Toldásvégi-kereszt.* L. még *emlékkereszt, gyászkereszt, sírkereszt, útkereszt, vízkereszt*.

kereszt *körösz* fn. '18 kévéből álló kéverakás (a tarlón)'. (rég.) „Kölletött hogy tögyünk egy *köröszbe*, betögyünk négyszer négy kévét egymás tetejire, az tizenhat; a tetejire jött a pap, az tizenhét; és egyet mög alulra kölletött behelyözni. A közepinél vót mindég a kalász, egymásra esött a kalász, hogy az, ha az eső van is, ne ázzon, és ne lögyön befele lejtése, hanem magosabban lögyenek a kalászok, azé kölletött egy kéve legalul, és a tetejire kölletött a pap, és azt le kölletött kötni, hogyha akámylen szél fúj!” (Vajda 226). L. *asztagrakás, kéve, papkéve, vála, vendégrudas*.

kereszt *körösz* fn. 'keresztiszülő'. *Körösz*, vagy – újabban – *köri* is, l. *keri*.

keresztanya *köröszanya* fn. (kny.) *Köröszanyád hun hatyad?* L. *anya*.

keresztapa *köröszapa* fn. (kny.) *Köröszapádnak*

mondod?! Mind a keresztanya, mind a keresztapa megnevezése *körösz*t is lehet: *Körösztné vótál?* L. a p a .

keresztel *körösz*től i. 'ver, agyabugyál'. *Matyit ki körösz*tőte mög? *Naponta körösz*töli valaki – a csárda előtt a szerencsétlenjét. L. még e l k e r e s z t e l , m e g k e r e s z t e l .

keresztelő *körösz*tőlő fn. (kny.) *Akkor mán mög*vót a *körösz*tőlő.

Keresztes *Keresztös* szmn. 'vezetéknev'. (tört.) A falu középkori elődjében a XVI. században törökök által összeírt családok egyike a *Keresztös* (K-N. Gy.). Ma ugyanezt *Körösz*tösnek mondanák az itteniek.

keresztez *körösz*töz i. (kny.) *Ott körösz*tözi egymást...

k e r e s z t e z é s l. ú r k e r e s z t e z é s

kereszteződés *körösz*töződés fn. (kny.) *Aradon a Kürtösi út végi körösz*töződésnél. *Útkörösz*töződés...

keresztény *keresztén*, *körösz*tény, *körösz*tén fn. v. mn. 'keresztény, illetve római katolikus'. *Keresztén katolikus* a római katolikus. Azt, hogy ők római katolikusok volnának, idősebb embertől nem hallani, ők *körösz*tén(y) *katolikusok*. Nyilván mert a „római” (rumunra *körösz*tölvén) félreérthető, attól pedig Isten ments.

keresztfa *körösz*tfa fn. 'kocsi, illetve szekér része'. Vajdának emlegetik (135): „a *körösz*tfát tötték a kocsi ódalára *körösz*tbe, egyet elő a lócs mellé, egyet hátúl, s a v e n d é g r ú dat mög annak a két végire tötték”.

keresztfiú *körösz*tfijú fn. (kny.) *A körösz*tfijam vagy, *nem?*! L. f i ú .

k e r e s z t g e r e n d a l. k i s g e r e n d a

keresztgyerek *körösz*tgyerök fn. (kny.) *Gyüttek a körösz*tgyerökök is. L. g y e r e k .

kereszti *körösz*ti mn., szmn. 'valami v. valaki a keresztnél, illetve keresztnél lakó család ragadványneve'.

keresztkoma ~, *körösz*tkoma fn. 'a keresztapa a keresztgyerek szüleinek, illetve az apa a keresztszülőnek'. A *körösz*tkomám *gyün*... L. k o m a .

keresztkomaasszony *körösz*tkomaasszony fn. 'koma-asszony'. (ritk.) *Szójj a körösz*tkoma-asszonynak! L. k o m a a s s z o n y .

keresztkomaság *körösz*tkomaság fn. 'komaság'. *Komaságba keverettünk, körösz*tkomaságba. L. k o m a s á g .

keresztlány *körösz*tlány, *körösz*tjány fn. (kny.) A *körösz*tjányod vót az. L. l á n y .

keresztlevél *körösz*tlevél fn. (kny.) *Vinni köll a körösz*tlevelet.

keresztnév *körösz*tnév fn. (kny.) *Olául írj*ák a *körösz*tnetet,

ezér lött Atilla! Aszt nem tuggyák mögváltosztatni. L. n é v.

Keresztös l. Keresztes

keresztutca *köröszútca, körösztuca* fn. (kny.) *Az első köröszútca után a harmadik ház!* L. u t c a.

keresztút *köröszút* fn. 'Jézus szenvedésének 14 állomása, kálvária'. Kisiratoson a temetőben állították föl a 14 stációt, s itt történik Húsvétkor a *köröszútjárás*, s t á c i ó j á r á s. A *radnai köröszút* – azaz kálvária – XII. állomását a kisiratosiak állították.

keresztút *köröszút* fn. 'főutat keresztező másik út, v. útkereszteződés'. A második köröszútnál *balra...* Az is előfordul, hogy így fogalmaznak: *Vót ott egy útköröszta köröszútná.* L. ú t.

keresztútjárás l. keresztút, stációjárás

keresztül *köröszül* nu. v. ik. (kny.) *Aradon köröszül...*

keresztülesik *köröszülesik* tn. i. (kny.) *Köröszülesött a szöröncsétlen az első árkon.* L. e s i k.

keresztülkötés *köröszülkötés* fn. 'kötési mód'. Vajdának említik a kötögető asszonyok a *köröszülkötést* (187).

keresztülkötéses *köröszülkötésös* mn. 'kötésfajta'. Vajda N. jegyezte föl.

keresztüllő *köröszüllú* ts. i. (kny.) *Köröszüllútték a lábát a háborúba.* L. l ő.

keresztüllyukajt *köröszüllukajt* ts. i. 'keresztüllyukaszt'. *Köröszüllukajtottuk a lőtököt, hogy t a j i c s k a lögyön belülle* (Vajda 130). L. még l y u k a j t.

keresztvála l. vála

keresztvetés *köröszvetés* fn. (kny.) **Sz:** „Tyúkhús, lúdhús, meleg cipó, egy ice bor, ide csússz!” – A keresztvetéssel kapcsolatos találós kérdés: „A bácsi aszonta, mint mikó *vetik a köröszöt*: tyúkhús, lúdhús, meleg cipó, egy ice bor, ide csússz!”... tehát a hasamba. (Vajda N.)

keresztvíz *körösztvíz* fn. (kny.) **Sz:** *Lészötte rúla a körösztvízet* – lehordta mindennek. L. v í z.

keret l. hengerel

kerék fn. (kny.) **Sz:** *Kereket ód* – meglép. *Nincs ki a négy kereke! Nincs ki mind a négy kereke* – valami hibáztat nála! (Az embernek is négy kerék jár, mint a kocsinak?) L. k o c s i, r á f.

kerékagy fn. 'kocsialkatrészt'. L. k o c s i.

kerékszőg fn. 'kocsialkatrészt'. Említi Vajda a k o c s i leírásakor (270).

kerget l. zavarás

keri *köri* fn. 'keresztzüllő'. A *kereszt*, *keresztanya* és a *keresztapa* helyett újabban hallani a gügyögő *köri*

megszólítást is.

kerítés fn. (kny.) **Km:** „Kerítéstől nem látni a mezőt” (Kovács 216) – a látszattól nem látni a lényegét. L. g a r á d f a l, t a t a.

kert fn. (kny.) A letelepedő dohánykertészeknek a házhely mellé adott *kert* lehetett 22 kadrát (2 kishold – ez a n a g y k e r t), vagy 11 kadrát (1 kishold: k i s k e r t) nagyságú, a zsellérek pedig – a Z s i l l é r e n (és a K e k e c s e n) – 4 kadrát kertet kaphattak (Kovács 32). Mesében kertjéhez helyett *kertihön*, kertjébe helyett *kertjibe* (Kovács 74). *Kertetők*, *kertyük*, *ker(t)bül*, *ker(t)be(n)* (Murádin IV). *Kertöket*, *kertöt*, *kertök*... L. c s e m e t é s k e r t, d o h á n y k e r t, g y ü m ö l c s ö s, h o l d a s h á z (*holdaskert*), n a g y k e r t, s z é r ű s k e r t.

kert alatt l. Toldási kert alatt

kertajja l. Toldási kertalja

kertajjai út l. Toldás (-i kertaljai út)

kertajjai-dűlő l. Toldás (-i kertaljai-dűlő)

kertel *kertől* tn. i. (kny.) *Në kertöjj!*

kertész l. dohánykertész, feles kertész, g á n y ó, n u m e r u s o s k e r t é s z

kertésztelep fn. 'kertésztelek'. (ritk.) L. t e l e p.

kertisöprű l. söprű

kertláb fn. 'kertvég, kert túlsó része'. A *kertlábná szántottunk*. Népdalban: „A mi kertlábunkban kétágú a nyárfa” (Kovács 122). *Zsillér-kertláb*... L. l á b, Z s e l l é r – k e r t l á b.

kertszomszéd fn. 'alsószomszéd'. Nem az utcáról, hanem a kert felől s z o m s z é d. L. m é g a l s ó s z o m s z é d.

kerül tn. i. (kny.) *Új hejre kerút. Kerút éggyet. Ojan hejzetbe nem kerúhattök!* L. még átkerül, bekerül, idekerül, kikerül, megkerül, odakerül, szembekerül.

kesere l. keserű

keserelapi l. keserűlapu

keserít l. megkeserít

keserődik l. elkeseredik, megkeseredik, n e k i k e s e r e d i k

keserődött l. elkeseredett

keserű ~, *keserű*, *kesere* mn. (kny.) *Elék kesere! Keserén szeretöm.*

keserűlapu *keserűlapi*, *keserelapi* fn. 'növényfajta'. A keserűlapu mellett minden nagy levelű növény neve *keserűlapi*, *vagy lapu*, *lapi*. A *lapu nagy levelű*, *sok vót*, *abba jácottunk*” (Vajda N.). L. l a p u l e v é l.

keskeny *kesköny* mn. (kny.) *Kesköny a híd*... L. s z é l e s.

Keskeny Keskön szmn. 'vezetéknev'. (tört.) A falu középkori elődjében a XVI. században törökök által összeírt családok egyike a *Keskön* (K-N. Gy.)

keskenyedik *keskönyödik* tn. i. (kny.) *Ot tovább keskönyödik az út.*

ketrec *kotrëca, kotreca, kotrica* fn. 'baromfiól: tyúké, kácsaé'. Leginkább csirkeól. Szögedében nem ismerik a *kotrëcát*, ott a ketrec legfőnnebb kötröc (BálintSzótár I/736), a palócok viszont tudnak róla: a Nyitra-vidéken ketrec (ÚMTsz II/258). Ismeri a román is, MPV szerint (223) a *kotreca* alapja a r. 'cotreț'. A kisiratosiak bizonyára nem a szomszédtól tanulták, inkább a palóc telepések csoportjától. „A ketrec cirokból vót bekerítve, a kotreca az mán egy komolyabb, vājogból vót mögcsináva.” (Vajda 271)

kettes ~, *kettös, kettős* mn. v. fn. (kny.) Kincsmondában: „ásson ott, ahol egy nagy *k e t t ő s* van írva. A gyerek ki is ment, megtalálta a nagy *kettést*, oszt ásni kezdett” (KovácsMonda 38). *Kettessivel*, kettesével helyett Vajdánál (214).

Kettes-brigád *Kettős-brigád, Kettősbrigád* hn. 'a kolhoz 2. számú brigádja'. (rég.) A *Kettős brigádiróda* a téesz-időszak után gyógyszerár az Iskola utcában.

Kettes-brigádi kerekeskút *Kettős-brigádi kerekeskút, Kettősbrigádi kerekeskút* hn. 'kút téesz-brigádiróda mellett'. (rég.) Emlegettek helynévként *Kettős-brigádi kerekeskutat* is.

kettő szmn. (kny.) *Ketten vótak... Hát, két embör mög egy asszony. Sz: Éggyet mondok, kettő lösz belülle – rögtön kimondja a szintiszta igazat. Kettőn áll a vásár! – két fél köll hozzá...*

kettős mn. 'iker'. *Kettős ellés: kettőt ellött az üsző. K e t t ő s g y e r e k* is. L. még *kettes*.

kettős-kút fn., hn. 'kút két vödörrel'. Kútfajta: olyan vizes kút, melynek az egyik vödre fönn (a levegőben), a másik lenn (a kútmélyben, a vízbe merülve) található – regélik az itteniek. Helynév is. Tudós magyarázata szerint olyan kút, amelyen két ostorfa van, hogy gyorsabb legyen a csordakúton az itatás (BálintSzögedi I/447). A *Kettős-kút* körüli helyek: *Kettős-kút híggya, Kettős-kúti csatorna, Kettős-kúti düllő, Kettős-kúti út* (azonos a *T o l d á s – a l j i ú t t a l*). L. *kút*.

kettősbirtok *kettősbirtok* fn. 'földbirtok Magyarországon és Romániában is'. A két háború közt, illetve 1949/1950-ig átjárhattak az iratosiak a túloldalon lévő, a kevermesiek, dombegyháziak pedig a kisiratosi, vagy kürtösi-kutasi földjüket művelni. *H a t n a p o s* igazolvánnyal járhattak; eredetileg nem maradhattak éjszakára, de rendre ott aludtak a rokonoknál, ismerősöknél. Akkor még használhatták a Kisiratos-Kevermes

közti kövesutat. Hogy kitört az addigi legfejlettebb társadalom, a kommunizmus, megszűnt ez az össze-visszajárkálás (öKM).

kettősgyerek *kettőzsgyerök* kif. 'iker'. *Kettőzsgyerökük* lött. L. még gyerek, iker.

Kettőzsbrigád l. Kettes-brigád

Kettőzsbrigádi kerekeskút l. Kettes-brigádi kerekeskút

kever l. Az opletány szókincese, megkever

keveredés *keverődés* fn. (kny.) *Vót nagy keverődös!*

keveredik *keverődik* tn. i. (kny.) *Keverődik a dolog. Aki korpa közé keverődik...* L.

belekeveredik, elkeveredik, fölkeveredik, megkeveredik,

odakeveredik, összekeveredik.

kevélykedik *kevéjködik* tn. i. (kny.) *Kevéjködik a koma.*

kezd ts. i. (kny.) *Kezdök, kezdött, kezgyön...Tik kezdötök!*

Sz: *Mit kezgyek vele?* – mi haszna van, mire megy az ember ezzel... L. Az opletány szókincese, elkezd.

kezdet fn. (kny.) **Km:** „Minden kezdet nehéz” (Kovács 217) – az első lépést megtenni a legnehezebb.

kényér l. kenyér

kéccöm l. kétszem

kéccör l. kétszer

kéccörbúza l. kétszerbúza

kéccörös l. kétszeres

kéccöröskinyér l. kétszeres, kenyér

kéccörsült l. kétszersült

kéccörsült kinyér l. kenyér, kétszersült

kéine l. kellene

kéit l. két

kéitszínű l. kétszínű

kék ~, *kík* mn. (kny.) (ritk.) *Kík szallag*, l. karácsonyi kisbárány. Szögedében a kék az öregek, tanyaiak ajkán kík is (BálintSzótár I/709).

kék l. kell

kék kötő l. kötő

kékít ~, *kíkít* i. 'fehérít'. „főzte mög *kékítötte*” a ruhát az asszony (Vajda 156).

kékítő ~, *kíkító* fn. 'mosás után fehérenműt fehérítő szer'. (Murádin VIII).

kékkő *kékkű* fn. 'vegyszer (a vetni való búza megmosására)'. (Murádin I).

kékparadicsom fn. 'padlizsán'. (ritk.) *Kékparadicsomot*

szöttünk. A törökparadicsom egyik, néhanapján hallható neve. L. paszta, vineta.

kékp aradicsomkrém l. paszta

kél l. kikél

kém fn. (kny.) *Kémöket, kémök, kémöt...* – küldött az ellen, pl. a háborúban. Játékban is szerepel *kém*. L. *kémes, kémezés, kémez (ik), kémezős*.

kémes *kémös* fn. 'gyermekjáték'. (rég.) A II. világháború után a fiúk *kémöset* játszottak: hátramentek a kertbe és a kezükből pisztolyt formálva, vagy játékfegyverrel üldözték az ellenség ügynökét, a *kémöt...* (Vajda 84) – bizonyítván, mennyire ragados a hülyeség.

kémezés *kémözés* fn. 'kémes játék'. (rég.) Az öregeknek *kémözés*, a fiatalabbakban

kémezős (Vajda 84).

kémez(ik) *kémöz(ik)*tn. i. 'kémes játékot játszik'. (rég.) "Kémöztünk: Puff... le vagy lúve! Faragtunk fából pisztolyt." (Vajda 85)

kémezős fn. 'gyermekjáték'. A fiatalabbak mondják *kémezősnek* a *kémöst* (Vajda 85).

kémény *kímíny* fn. (kny.) *Lédűt a kímíny!* L. még *szabab d kémény*.

kéményseprő *kéménsöprő, kímínsöprő* fn. (kny.) *Gyűhetne a kímínsöprő...*

kéményseprőadó *kéménsöprőadó, kímínsöprőadó* fn. 'kéményseprés díja'. A *kéménsöprőnek kímínsöprőadó* jár a munkájáért, adónak tekintik. L. még *adó, füstadó*.

kén(e) l. kellene

kénköves ~, *kénküves* mn. (kny.) (rég.) Mesénkben az ördög szemén, fülén „csak úgy jött ki az istentelen *kénköves szikra*” (KovácsMese 156). Szögedében a „*kénküves eső*” szentírási büntetés (BálintSzótár I/716).

kénküves (szikra) l. kénköves

kényelem *kényelöm* fn. (kny.) *Ez osztán a kényelöm!* *Hejőzd magad kényelőmbé.*

kényes *kényös, kínyös* mn. (kny.) *Kényös a lelköm.* Murádinnál (V) a *kínyös* 'kacérkodó'. L. *pönye*.

kényeskedik *kényesködik, kényösködik, kínyösködik* tn. i. (kny.) *Mit kényösködik annyit?! Nem köll annyit kényeskönni!* L. *nyafkálkodik*.

kényeztet *kényösztet* i. (kny.) *Nagyon kényöszteteti az ëty szöm (ëccöm) lányát.* L. *agyonkényeztet, tojtat, totojgat*.

kényszer *kényször* fn. (kny.) *Kényször vót* – mármint

a kolhozba lépés oka a megboldogult (több, mint félázsiai) kommunizmusban.

kényszerít *kényszorít* ts. i. (kny.) *Në kényszoríccs engöm!*

kényszermunka *kényszörmunka* fn. (kny.) *Kényszörmunkára vitték az olájok.*

kényszermunkatábor *kényszörmunkatábor* fn. (kny.) *Kényszörmunkatábor lött a nóta vége* – ha máshun nem, hát a Duna-deltában.

kényszermunkás *kényszörmunkás* fn. (kny.) *Az embör ott kényszörmunkás vót* – ott, a román királyi hadseregben. Másképpen **k o n c s e n t r á s**.

kénytelenkedik *kénytelenkodik* tn. i. 'kínlódik, erőlködik'. *Mit kénytelenköcc?*

kép fn. (kny.) *Képön váktad?! L. f a k é p m á s*.

képes mn. (kny.) *Képesök vótak úgy tönni, mintha sëmmit së látnának...*

kér ts. i. (kny.) *Kérök, kéröm, kéröget, kérjétök, kérjé...* L. még *Az opletány szókincse, kikér, kölcsönkér, sírbakérés.*

kérdez *kérdöz* ts. i. (kny.) *Kérdözzön csak (amit akar)! Kérdöszték, kérdözgetöd... Rákérdöz...* **Km:** „Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni” (Kovács 216). L. még *m e g k é r d e z*.

kérdezgetődik tn. i. 'kérdezősködik. (ritk.) ...mindig *kérdezgetődik tőlem* (Bajkó: Almási).

kérdezni *kérdözni* ign. (kny.) **Km:** „Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni” (Kovács 216), *Jop kéccör kérdözni, mint ëccő hibázni* – ha valami nem egyértelmű, érdemes inkább többször rákérdezni, mintsem hogy melléfogjunk.

kérdezősködik *kérdözösködik* tn. i. (kny.) *Kördözösködni kezdött, oszt... Mit kérdözösköcc annyit?!*

kérdés l. *találós kérdés*

kéredzkedik *kérecködik* tn. i. (kny.) *Kérecködik a gyerök...*

kéreg *kérög* fn. (kny.). *Jó vastag rajta a kérög.*

kéreget *kéröget, kireget* i. (kny.) *Në kérögessön kend! Ott kérögetött...* Murádinál (X) *kireget*.

kéregetés *kérögetés* fn. (kny.) *Nézzön oda az embör, ez kérögetés!*

kérés l. *kikérés*

kérgesedik *kérgesödik* tn. i. (kny.) *Kérgesödik a tenyeröd...*

kérkedik *kérkődik* tn. i. (kny.) *Në kérgyöggýé má(n)!*

kérög l. *kéreg*

kéröget l. *kéreget*

kérögetés l. *kéregetés*

kérő fn. 'lánykérés a lányos háznál, illetve vőlegényjelölt'. A legény *kérőbe* ment a szüleiével a lányos házhoz (Kovács 177). *Vam már kérőd?* – kérdehetik a nagylánytól.

kérődzik *kérőddzik* tn. i. (kny.) (Murádin II).

kérvényez *kérvényöz* ts. i. (kny.) *Kérvényöszttétök?! L. meg kérvényez.*

kés el l. meg kés el

késes *késös* fn. (kny.) *Késös Aradon.*

késik ~, *kísik* tn. i. (kny.) Az i-ző alakot Murádin (XI.) is följegyzí. **Km:** „Ami késik, nem múlik” (Kovács 99) – nem szabadultunk még meg attól, ami a várt időben nem üt be. L. *meg késik.*

késlekedik *késlekedik* tn. i. (kny.) *Késlekedik, de annyi baj lögyön!*

késöl l. meg kés el

késő *kíső* mn, ign., hsz., fn. (kny.) *Kíső van. Kíső éccaka...*

későn *kísőn* hsz. (kny.) (Murádin VI).

kész ~, *kísz* mn., fn. (kny.) A tájnyelvi alakot Murádin (V) jegyzí. L. *gata.*

készfogó l. kézfogó

készít ~, *kízít* ts. i. (kny.) *Készíttétök ebédöt?* Az i-ző alakot Murádin (XI) jegyzí. L. *elkészít.*

két ~, *kéit* szn. (kny.) *Kéit asztal köllött hozzá.* Kettőshangzó Vajda N.-nél, de jelzi jelenlétét már Murádin is, l. *kétszínű.*

két Iratos (Kétiratos) l. Iratos

két szakasztos pajta kif. 'két ágassal épített dohánypajta'. L. *ágas, dohánypajta, szakaszt.*

két szem l. kétszem

kételkedik *kételködik* tn. i. (kny.) *Hajja, én kételkedök benne...*

kétezör l. ezer

kétkottás citera l. kottás

kétszem *kétszöm, kéccöm* fn. 'magyar kártya ásza'. (tört.) L. Az opletány szókincese, háromkétszem, szem.

kétszemes l. háromkétszemes

kétszemezík l. háromkétszemezík

kétszer *kéccör, kéccő* szn. (kny.) *Në mongyam kéccör! L. egyszer – kétszer.*

kétszerbúza *kéccörbúza* fn. 'elegybúza (búza és rozs keveréke)'. Ugyanaz, mint a *kétszeres*.

kétszeres *kéccörös, kéccörös* mn. v. fn. 'búza és rozs keveréke, illetve ebből vetés, vagy kenyér'. *Jó lősz kéccörösből* – a kenyér, mert az is igen finom tud lőnni. *Kéccöröskinyér,*

kéccöröskönyér. Más néven kétszerbúza.

kétszereskenyér l. kétszeres, kenyér

kétszersült kéccörsült mn. v. fn. (kny.) Jó lősz kéccörsültnek.

kétszersült kenyér l. kenyér, kétszersült

kétszínű ké'tszínű mn. (kny.) (Murádin V). L. szín.

kéve ~, kive fn. (kny.) (ritk.) „kívível búzát csípöltünk” (Vajda 175). „bekötötte a kévit” (uo. 226). L. búza kéve, markot szed, pap kéve.

kévés ~, kívís mn. (kny.) Pl. kévés búza (Vajda 257). Elvétve kívís.

kéz ~, kíz fn. (kny.) (ritk.) Kízzel nyúltál hozzá?!... **Sz:** „Ég a kezéd alatt a munka” (Kovács 215) – dolgos emberre mondják. *Égjön a kezéd alatt a munka!* – igyekezz... *Kerüjjön a kezem közé!* – mondják a szidalmazott távol lévőre. *Kétbalkezes. Te asztán kétbalkezes vagy!* – mondják arra, aki ügyetlen. *Kezibe vötte a vándorbotot* – világgá ment. *Kézön fogva mönnek; Kézön fogva járnak...* – kéz a kézben megy az utcán (szerelmespár, házaspár). Újabban; régen nem volt szokás így mutatkozni a faluban. *Së keze, së lába, / Mégis bőgve gyün a világra! Mi az?* – hangzik a talányban. (A választ l. a f i n gnál.) **Km:** „Áldott a sok kéz, átkozott a sok száj” (Kovács 215) – nagy család, sok dolgos kéz, ám annyi embert annál nehezebb jól tartani élelemmel. „Kéz kezet mos” (Kovács 216) – egyik a másikat segíti. „Sok kéz hamar kész” (Kovács 219) – ha többen vagyunk, gyorsabban haladunk. L. félkezű, fing, Isten, Magyarok Istene, suta, szent.

kézelő kézellő fn. (kny.) (Murádin VIII).

kézfej kezefeje fn. (kny.) *Kezefejihön.* L. fej, fi n á n c.

kézfogó kézfogó fn. 'eljegyzési ünnepély'. Előbb a papnál, majd odahaza (Kovács 177). Előfordul, hogy 20-30 ház(nép) is összejön a kézfogóra.

kézikocsi l. tolóka

ki l. odaki

kiált kiját, ki(j)álta i. (kny.) *Kijátok, kijácscs...* (Murádin V). A K ő m í v e s Kelemen c. balladánkban régies alakban: „Háromszor kiálta egyetlen anyjáhon” a Déva várának falába zárt asszony fia (Kovács 106) – ejtven *kijálta* löhetött. L. elkiált.

kibabázik kibabádzik, kibabáddzik tn. i. 'csövesedik és bojtot hajt (a kukorica)'. Amikor a kukorica csövesedni kezdett és bojtot hozott, „a lányok fonyták be, mint a kisbabáknak a hajukat, s akkor arra mondták, hogy kibabádzik a kukorica” (Vajda 269).

kibaszarint i. 'kivág, kidob, illetve kibabrál'. (durv., tréf.) *Kibaszarintotta Miklóst a kocsmában. Kibaszarintott kend velem!*

kibassza i. 'kivágja'. (durv.) *Kibasza a kocsi bül. Kibasza a széket az ajtón.*

kicakkozni l. **cikcakkvarrás**

kicseléz kicselöz ts. i. (kny.) *Kicselözte a védőket, oszt belútte a gólt.* L. **cselez**.

kicsépel kicsépöl, kicsípöl i. (kny.) *Kicsépölték a búzatokat?* Népmesében köznyelvi alak: „Otthon kicsépelték, oszt lett annyi a búzából, hogy ameddig éltek, elég volt nekik” (Kovács 79). L. **csepel**.

kicsi fn. v. mn. (kny.) *A ti kicsitök...* – l. **hónapos**. **Km:** „Aki kicsivel nem éri, a sokat nem érdemli” (Kovács 214) – az boldogul, halad egyről kettőre, aki a kicsit is megbecsüli. *Sok kicsi sokra mén* – kis lépésekkel is célba érhetsz. L. **nagy, kicsányi**.

kicsi karikás kif. 'játékkarikás'. (rég.) „Mindön gyerök csinát magának **ostort** is, és játékot is. Kötéldarab, a végére **kóc**. Ló szőrit vagy tehén farkából a szőrt kisímogattuk, duplán összefonytuk, azt kötöttük a kötéltre, szíjra. Az szót nagyon. Vót, hogy négyesbe, nyócasba fonytuk kézzel, a végét visszahajtottuk, dróttal elkötöttük. Fa nyélre rákötötték a kötelet, majd a **cspót** egy dróttal. A mi fiúinknak is én csinátam *kicsi karikást*, s itt **durogtattak** a kapu előtt... A feje fölött addig hajtogatta, oszt csapott. Ott *durrogtattak* a kanász mellett.” (Falkus Julianna) „Csaptunk, akkor egymás ellen möntünk, s ha elkapta, ha rácsavarodott, kinek a keziből rántod ki a karikást. Ha közel vót, vót, mikor megsújtotta az arcunkat... Sárgölődént (*gölödé, gölödén* sárgolyót) töttünk a csapóra, s így möghimbáltuk a fejünk fölött, s akkor a varnyú alá lőtünk. S nagyot sivített, elejtötte a diót. Akkor szaladtunk, fölveltük a diót.” (Vajda 87)

kicsorbít ts. i. 'kasza)élt csorbává tesz'. L. **csorbít**.

kicsönget tn. i. (kny.) L. **csönget**.

kidobol ts. i. 'falra üt a hunyócskában'. (rég.) „Mikor a humó elmönt, ugye, kicselözték, kilesték, odaszaladt, és odaütött a falra, *kidobolta* – Ki vagy dobolva! – úgy mondták. Odaszaladt, oszt odaütött a falra, oszt az mán nem lött **humó**, hanem akit elkapott” (Vajda 154). L. **dobolós**.

kidúr l. **kitúr, túr**

kiemelkedik kiemelködik tn. i. (kny.) *Ű osztán kiemelködött.* L. **emelkedik**.

kieszél kieszöl ts. i. (kny.) *Mit eszölte ki?*

kié kijé nm. (kny.) *Kijé ez a kalap?*

kiégetett *kiégetött* ign. (kny.) „*Kiégetött* füttyülősörűség. Vásárban löhetött kapni. Milyen formájú vót, milyen hangot adott ki, olyannak neveztük” – kakasnak, kakukknak... (Vajda 80).

kifakad ~, *kifokad* tn. i. (kny.) (Murádin IX).

kifakít ts. i. 'felszúr, kifakaszt'. *Kifakíti* (Murádin IX).

kifestett *kifestött* mn. (kny.) *Kifestött kocsi* volt lovakkal a nagyobb bolondkocsin (ringlis pilen).

kifésül *kifűsül* ts. i. (kny.) L. fésül, kallant yú.

kifli l. költ kifli

kiforrás fn. 'dúc, forradás (kenyéren)' (Murádin VII).

kifűsül l. kifésül

kifűsülő l. dereglye

kiganéz i. 'trágyát kihord'. *Kiganézok. Kiganésztad az istállót?* Tréfásan: *Mék, kiganézom a gyereket* – 'tisztába tesz'. L. g a n é z / i k.

kiganézás fn. 'istállótrágya eltávolítása'. *Ha végzőttél a kiganézással...* L. g a n é z á s.

kigyelmed l. kegyelmed

kihány ~, *kihán* ts. i. 'kidug (pl. kalászt), sebesedik'. *Kihányta a kalászat...* Másként 'kidob': *Kihánt mindönt az ablakon. Kihányta a hideg:* seb keletkezett a száján (Murádin IX). L. h á n y.

kihányás fn. 'dohánylevél'. Lehet k i s – k i h á n y á s, n a g y – k i h á n y á s, l. ott!

kihегyez *kihөгyöz* ts. i. (kny.) *Kihөгyözi a ceruzát.* L. hegyez.

kihelyez *kihejöz* ts. i. (kny.) *Kihejöszték Janit a városbul falura.* L. helyez.

kiherél *kiherül* ts. i. (kny.) *Kiherüli a kis kanit.* L. herél.

kiherélés *kiherülés* fn. (kny.) L. kappanol, kiherélés. kihirdet l. hirdet

kihív *kihí* ts. i. (kny.) *Ki nē híjátok...* Népballadában is följegyezték: a szerelmes legény „*Kihítta a zöld erdőbe sétálni, / Hogy ők ketten virágot fognak szedni*” a tőle tiltott leánnyal, hogy azt szíven löje (Kovács 116). L. h í v.

kihөгyöz l. kihегyez

kihúz ts. i. '(tésztát) kinyújt'. *Kihúzza (anyám) kézzel a rétestésztát az asztalon...*

kiját l. kiált

kijé l. kié

kijukad l. kilyukad

kijukajt l. kilyukajt

kikandarít ts. i. 'kilök, kizavar'. (ritk.) *Kikandarították apámat a kössékházárul* – kik, kik nem: a kommunisták, a

gazdaüldözéskor (magyarázza egy idős asszony a kétezres években).

k i k a p ó s l. o l y a n

kikel *kikél* tn. i. 'a kotló alatt a tojásból kibújik a csibe'. (Murádin II).

kikelet fn. 'tavaszi kihajtás?; mindenek kezdete?'. Betlehemes játékban imádkozik a subás pásztor: „Óh, édes kis Jézuskám, / ... C s i c s e r e borsónak *kikeletje* vagyok. / ... Nem tudom: sütik, főzik, paprikázzák” (Kovács 173). A pásztorvilágban a *kikelet* tavaszi kihajtást jelent (ÚMTsz III/322).

kikerekedik *kikerekedik* tn. i. (kny.) *Jó kikerekedett kend!* L. *k e r e k e d i k*.

kikerics *kikirics*, *kikörics* fn. 'virágfajta'. Pitypang, gyermekláncfű (öKM, MurádinVirág). Játsozottak vele: „Fontuk: összekarikáztuk, karikába, koszorút fonytunk” (Vajda 222). Ugyanaz a k í g y ó v í r á g. A *kikörics* Vajda gyűjtésében (269). L. még *p á p i k a*.

kikerül tn. i. (kny.) *Kikerút az uccára* – elvesztette az állását. L. *k e r ü l*.

kikér ts. i. 'elviszi a násznagyalányosháztól a menyasszonyt'. *Kikérték mán a mönyasszonyt?*

kikérés fn. 'a menyasszony elviteléhez engedélyt kér a vőlegény násznagya és a vőlegény nevében a vőfény, illetve maga a versezet'. A lakodalom leírásában olvasható: a templomi esküvő után a l a g z i z ó k t á n c a m e n y a s s z o n y o s h á z n á l, „Utána gyűtt a m e n y a s s z o n y k i k é r é s e”, újra tánc, majd a b ú c s ú z t a t ó (Kovács 178). A kikérő vers címe *Menyasszonykikérés* (Kovács 182), amelynek a Vőfélyk. tanúsága szerint is – a vőlegény nevében – a v ő f é l y a szerzője és előadója. A kikérést végbevívő vőfély a vőlegény násznagyanak a követe szerepét játssza (uo. 183). Szögedében viszont – e nagytáj polgárosodott székvárosában – a táncmester dolga a *kikérés*, ami ott a lagzi vendégeinek név szerinti táncba hívása (BálintSzótár II/542).

Kikiri ~, *Kikkiri* szmn. 'kukorékolásáról elnevezett férfi'. (tréf.) Kovácsnál az 1950-es években *Kikirit* (207), 2014-ben *Kikkirit* emlegetnek az illető ragadványneveként.

k i k i r i c s l. k i k e r i c s, p i t y p a n g

kikísér *kikísír* ts. i. (kny.) (rég.) „Nem *kísírtölek ki*” (Vajda 150).

k i k ö r i c s l. k i k e r i c s

kikötöléc fn. 'székülés (szarufákat alátámasztó oszlop)'. (Murádin IV).

kiküld *kikűd* ts. i. (kny.) *Kikűtték hozzájuk a párttitkárt*.

L. küld.

kilenced fn. (kny.) *Kilencedőt kapott.* L. kilencedért.

kilencedért *kilencedér* hsz. 'termés kilenced részért (dolgozni)'. Hódmezővásárhelyt „kilencedén” u.a. (ÚMTsz III/331). L. részes.

kilences l. Az opletány szókincese

kilesz *kilössz* tn. i. (kny.) *Mingyán kilössz!* – mármint hogy meglesz rövidesen a győzelemhez szükséges kártyafogás (Vajda N.). *Kilőtt, kilönne, kilöhet, kilögyünk...*

kiléniaáz *kilénijáz, kilínijáz* ts. i. 'kivonalaz'. (rég.) A heptikának nevezett ugróiskola leírásakor kerül elő ez a szó Vajdánál (188): „*Kilíniázták* a fődet, és akkor olyan kockákat csináltak benne, akkor aztat ugrálták.”

kilincs l. madzaghúzósfakilincs

kilínijáz l. kiléniaáz

kilométer *kilómétör* fn. (kny.) *Hány kilométör innét? Vaty hat kilométerön át követött...*

kilométeres *kilóméterös, kilométörös* mn. (kny.) *Kilométörös sor ált.*

kilő *kilű* i. (kny.) „...valami repülők a vasút mentén orral a földbe vótak fúródva. *Kilűhették*” – regélik Vajdának egy háborús történetben (194).

kilső l. külső

Kilső-gyöp l. Külső-gyöp

Kilső-gyöpi csatorna l. Külső-gyöpi csatorna

Kilső-gyöpi ér l. Külső-gyöpi ér, Mironicsatorna

Kilső-gyöpi fasor l. Külső-gyöpi fasor

Kilső-gyöpi tó l. Külső-gyöpi tó

Kilső-gyöpi út l. Külső-gyöpi út

Kilső-gyöpi vaskút l. Külső-gyöpi vaskút, vaskút

kilsőség l. külsőség

kilű l. kilő

kilyukad *kijukad, kilukad* tn. i. (kny.) *Hova akarsz kilukadni? ...kijukadni?*

kilyukajt *kijukajt* ts. i. 'kilyukaszt'. „Mikor mögkapta azt a dólét, az högyös vót, *kilukajtotta* a kalapot, és kiesött a dólé” (Vajda 211).

kimázol *kimáزال* ts. i. 'kifest, házföldet újít'. (rég.) A „Tyúkházakat *kimázaltuk*, az vót a szobánk” a kisházazás nevű játékhöz (Vajda 199). l. még mázol.

kimegy *kimén* tn. i. (kny.) *Kimöhetök, ha akarod!* – de *kimögy* helyett (inkább?) *kimén*. *Kimöntök....* L. *m e g y*.

kimelegedik *kimelegődik* tn. i. (kny.) *Jó kimelegötté!* L. *m e l e g e d i k*.

kimén l. *kimegy*

kimenő *kimönő* fn. (kny.) *Kimönöm vót, emöntem a városba.*

kimereget *kimeriget* ts. i. (kny.) *Látom, kimerigettet a levest.* L. *m e r e g e t*.

kimerészkedik *kimerészködik* tn. i. (kny.) *Akkor mán kimerészköttünk az uccára.* L. *m e r é s z k e d i k*.

kimögy l. *kimegy*

kimönő l. *kimenő*

kimúlik tn. i. 'meghal, elpusztul'. *Oszt akkor, hát így kimúltak szegények...* (Bajkó). *Kimút* (valami, pl. szokás) – Vajda N.

kincs fn. (kny.) *Nem tanátuk a kincsöt.* L. *s z ó k i n c s*.

kincses *kincsös* mn. (kny.) *Séhun a kincsös láda...*

kinyereskosár *kenyereskosár*

kinyerespajtás l. *kenyerespajtás*

kinyér l. *kenyér*

kinyérbe sült kóbász l. *kenyérbe sült kolbász*

kinyérbón l. *bon*, *kenyérbon*

kinyércucli l. *kenyércsuszi*

kinyércsuszi l. *kenyércsuszi*

kinyérhaj l. *kenyérhéj*

kinyérszakajtó l. *kenyérszakajtó*

kiolvas ts. i. 'kiszámol'. *Gyermekjátékban kiolvas*, *kiszámolja*, *ki következik* (Vajda 269).

kipállik tn. i. 'tát, illetve begyullad'. Lakodalmi kurjantásban: „Aki aztat kiabálja, / Fülíg *pálljon ki* a szája” (Kovács 193). Aki tartósan eltátotta, illetve akinek nagyon gyulladt az ajka, az a *p áll o t t s z á j ú*.

kipenderít *kipöndörít* ts. i. 'kidob'. *Matyjit kipöndörítették a társasbul is.*

kipitt-kopott mn. 'elkoptatott, rozoga (út)'. Lakodalmi kurjantásban: „Ez az utca *kipitt-kopott*, / A vőlegény tyúkot lopott” (Kovács 195).

kiprésel *kiprésöl* ts. i. (kny.) *Kiprésölte magából...* L. *présel*.

kipróbál ~, *kitróbál* ts. i. (kny.) *Kritróbáltuk, nem mönt!* – pl. a 'szocializmus'-t. *Próbálja ki, ha nem hiszi!* L. *p r ó b á l*.

király l. *Az opletány szókincese, csikó, ezüstkirály, háromkirályok, Kígyókirály,*

Z s i v á n y k i r á l y

királyozás *kirájozás* fn. 'kártyajáték'. (rég.) Vajdának említik (10). A királyos, királyosdi nevű, a XIX. század második felében népszerű magyar kártyajáték leírása a Kártyalexikonban (220).

k i r ú g t á k l. r e p ü l

kis mn., szmn. 'új(abb), alacsony v. szegény(ebb)'. A *K i s u t c a* új utca a *N a g y f a l u*hoz és a Templom utcához képest. Jelenthet kistermetűt és szegényebbet is, pl. az alacsony *Kiskása* a Kásák közül a legszegényebb volt. *Kisszűcs* a szűcs mesterséget űző, kurta növésű Almási volt (Kovács 208). Sz: *Aszonta az öreg Kis, hogy egy kicsit igyunk is* – mondhatja egyik borissza a másiknak, amikor újabb koccintást ajánl. Hogy az (ne adj Isten) így válaszoljon, óvva a túlzástól: *Aszonta az öreg Nagy: Nē igyá, mer részög vagy!* (Vajda N.)

k i s á n g y i l. á n g y

kis bál *kizsbál* fn. 'házi bál gyerekeknek'. A XX. század derekán is majdnem minden házban volt citera, és a gazda időnként 10-20 gyereknek bált rendezett; ő citerázott, az apróságok táncoltak. *Ez vót a kizsbál* (AV). „Nekünk vót *kisbál*, így háznál bent citoráltak vagy hermónikáztak – egy felnőtt citorás vót vagy kettő –, oszt odajártunk. Tizenhárom-tizennégy évesök vótunk, melyik-milyen.” (Vajda 221). L. *bál*, *citerabál*.

kis bika *kizs bika* kif. 'bikaborjú'. (Murádin II).

k i s c i t o r a b á l l. c i t e r a b á l

k i s h o l d l. m a g y a r h o l d

k i s k a n i l. k a n i

kis saroglya *kissarogja* 'első saroglya a kocsis lábánál'. L. *kocsi*, *nagy saroglya*.

k i s s ú b e r l. s u b e r

kis szánkó *kisz szánkó* kif. 'a gyermekek által használt szánkó'. (Murádin I).

S z á n k ó és *n a g y s z á n k ó* a lóvontatta téli közlekedési eszköz (s nem a bevett *szán*).

Kis utca *Kis úca*, *Kisucca* hn. 'falurésznyi utca neve'. A *Kis ucca* nevezet arra utal, hogy a Nagyfalú után itt épült az újabb falurésznyi utca – tehát nem a hosszúsága miatt *kis ucca*. Korábbi neve *N a p u t c a*, népi neve *L i b a n y a k ú u t c a*. L. még *utca*.

Kis utca végi kereszt *Kis ucca végi körösz* hn. 'a Kis utca végében, a Mácsai út előtt, a Töltés mellett álló fakereszt'. L. *kereszt*.

K i s u c c a j i k ö r ö s z t l. B a r j á k – k e r e s z t

K i s u c c a j i v a s k ú t l. v a s k ú t

K i s – ú c a l. K i s u t c a

kis üszőbárány kif. 'nősténybárány'. (Murádin II). L. b á r á n y.

Kis-gyöp *Kizsgyöp* hn. 'kis területű legelő'. L. g y ö p.

kis-kihányás fn. 'kis méretű, szakadozott dohánylevél'.

Akik válogatják a dohányt, így biztatik egymást: kérők kis-kihányást!

kisáruház l. univerzál

kisasszony l. papkisasszony

kisbál l. citerabál

kisbárány l. aranybárány, karácsonyi

kisbárány

kisbéres *kizsbérös* fn. '(többszörféle) kiskorú béreslegény'. (rég.) *Kiskanász, kizsbérös*, ezek legtöbbször kiskorú gyerekek voltak, akiket felfogadtak olyan munkákra, amit el tudtak végezni, pl. csűrheőrzés, vagy a kisbéres a ház körüli apró tennivalókban segédkezett (AV). L. b é r e s.

kisbírka l. aranybárány

kisbivaly *kizsbivaj* fn. 'bivalyborjú'. (Murádin II).

kisboltos *kizsbótos* fn. 'gyermekjáték'. *Kisbótosat jáccot-tunk* – játszottak a gyerekek az 1950-es években. Ők készítették a játékmérleget, rá sárból a súlyokat... (Vajda 91). L. b o l t o s.

Kisborbély *Kizsborbéj, Kizsborbé* szmn. 'ragadványnév'.

kisböjt *kizsbűt* fn. 'adventi időben hústól való tartózkodás'. L. b ö j t, karácsony böjtje.

kisbúcsú *kizsbúcsú* fn. 'kürtösi búcsú'. A kürtösi magyar katolikusok templomnapja, amelyet a kisiratosiak *kizsbúcsú*ként tartanak számon. *A Pünkösdsdutáni első vasárnap, Szentháromság napján van a kizsbúcsú Kürtösön*. L. b ú c s ú.

kiscsatorna l. Mironi csatorna (Mironi kiscsatorna)

kiscsikó fn. '1-2 éves csikó'. (Murádin III). L. c s i k ó.

Kisdomb l. Schneider – halom

Kisdombegyház l. Lévész

kisepreget l. kisöpröget

kiserdő l. Bóni – dűlő

kisfejes mn. 'citera fajta'. *Kisfejes citora*... – az egyik c i t e r a fajta (Vajda 38).

kisgazda *kizsgazda* fn. 'kisbirtokos paraszt'. A *kizsgazdák* alkották a helyi földműves-társadalom középső, legegészségesebb rétegét: igyekvő, g a z d a-szemléletű, a hagyományokat ápoló ember a kizsgazda, aki érti a nála tehetősebb z s í r o s p a r a s z tot, de a föld nélküli z s i l l é r t is. A valamirevaló zsellér a kizsgazdához húzott, maga is *kizsgazdává* igyekezett válni. A kizsgazdának saját tanyája is lehetett, mint pl. Borsinak a XX. század első felében

(öKM). L. még p a r a s z t.

kisgerenda ~, *kisgërënda*, *kizsgörönda* fn. '(padlást tartó) keresztgerenda'. *Kizsgörönda*, másképp *gerenda* a Murádinnál (IV). Vajdánál *keresztgerenda* is (269). L. még *nagygerenda*.

kisgyerök l. *gyerek*

kishalottas mn., fn. 'gyermekjáték'. „Játszottunk *kishalottast*. Temettük a babákat” (Vajda 199). Másképpen *temető*s.

kishatárátlépő l. *hatnapos*, *kisútlevél*

kisház l. *kisházazás*, *kúp*ol

kisházazás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) Játékházat, *kisházat* építettek maguknak tyúkölből, ház végében *s z á z í z i* kből, gallyból, mákszárból, s ott babáztak, süttöttek-főztek, készülve a felnőtt életre a lányok (Vajda 91). L. *kúp*ol, *lepedő*.

kisházazik tn. i. 'kisházazás nevű gyermekjátékot űz'. (rég.) „*Kisházaztunk... Kisházat csináltunk...*” (Vajda 91)

kishinta fn. 'egyszerű bolondkocsi'. (rég.) L. *ringlis píl*.

kishold l. *lán*c, *magyar hold*

kisímít *kisímít* i. 'szárítás után a gyűrött dohányleveleket simává tesz'. *Válogatás előtt kisímítjuk a leveleket, egy-két szömjé* (SI). L. *simít*.

Kisiratos fn. 'községünk neve'. A XIX. század elején települt falu neve kezdetben *hol S z a l b e k i r a t o s* v. *Szálbekiratos*, hol Kisiratos, 1928-tól hivatalosan Dorobanți a román neve, de a XX. század derekáig elsősorban az *I r a t o s*, másodsorban a *Kisiratos* (ön)megnevezés járta. A szomszédos Nagyiratos a kisiratosiak vagy *F o r r a y – I r a t o s*nak, *F o r r a y n a g y i r a t o s*nak, vagy *N a g y i r a t o s*nak – nagy ritkán *F o r r a i*nak – hívták, ám miután Forrayt „Iratosu”-nak keresztelték el a románok, évtizedek elteltével az Iratos megnevezés Nagyiratosra szállt. A kisiratosiak pedig, hogy – községük nevét illetően – elbizonytalanodtak, ráhagyták a hatalomra: Iratos Nagyiratos lett, Kisiratos pedig Dorobánc. Magyar nevét a község az önállóság visszaszerzését követően fokozatosan visszanyeri.

Kisiratos sarka l. *sarok*

kisiratosi mn. 'Kisiratos községből való'. Egykor *s z a l b e k i r a t o s i*, később az *iratosi*, *kisiratosi* (ön)megnevezés járta. Hogy a románok *D o r o b á n c*nak nevezték el a falut, az idevalósiból egy időre *d o r o b á n c i* lett. Ma az utóbbi kárára – hál' Istennek – újra teret nyer a *kisiratosi*. L. még *forraynagyiratosi*, *almásyiratosi*.

Kisiratosi gyöp l. *Nagy-gyöp*

kiskanász fn. 'gyermek disznópásztor'. *Nagyapád, gyerekkorába, kiskanász vót.* Kiskorú, akit megbíznak a csürhe őrzésével (AV).

kiskarácsony ~, *kiskarácson* fn. 'szilveszter, illetve újév napja'. (rég.) Hallani nagy ritkán e szót, de különösebben nem emlegetik. L. *k a r á c s o n y*.

K i s k á s a l. *k i s*

kiskedd fn. 'sohanap(ján)'. **Sz:** *Hónapután kiskeddön* – semmikor. Szögedében: „Hónap után kiskeddön, bornyúnyúzó péntökönn” (BálintSzótár I/707).

kiskert fn. '11 kadrátos kert' (rég.) A falu telepítésekor a házhelyekhez 1 (1.100 négyszögöles) kisholdnyi *kiskertet*, vagy kétszer ekkora *n a g y k e r t e t* mértek ki (Kovách 32). L. még *k e r t*.

kiskocsi fn. 'személygépkocsi'. *Béla Szögedébül kiskocsival (kiskocsivā) gyűtt a búcsúba.* L. *k o c s i*.

k i s k ö z l. *T o l d á s i k i s k ö z*

kiskultúr fn., hn. 'régí művelődési ház'. Az egykor *j e g y z ő i* lakként szolgáló, az 1940-es évek végétől művelődési háznak használt épület neve; helynév, mely lehet *Kiskultúrház* is. L. *k u l t ú r*.

K i s k u l t ú r h á z l. *k i s k u l t ú r*

kislakodalom fn. 'gyermekjáték'. „...babáztunk meg *kislakodalmat* csináltunk” (Vajda 92–94).

kislakodalmas fn. 'lakodalmas gyermekjáték, illetve szereplője'. *Kislakodalmasat*; a gyerekek *l a g z i t* játszanak, megnevezései: *lakodalom, lakodalmas, k i s l a k o d a l o m, kislakodalmas...* (Vajda 92–94, 161). „A kislakodalmasnál *k ö r m e n e t* is volt, használt fátylat és menyasszonyi csokrot kaptak a felnőttektől, úgy vonultak énekelve, akár *a n a g y l a k o d a l m a s o k* hajdanán” (Vajda 92). L. *k i s m e n y a s s z o n y, l a k o d a l m a z i k, s z e r e l m e s k e d i k*.

k i s l a k o d a l o m l. *k i s l a k o d a l m a s*

k i s l á n c l. *l á n c*

kislány ~, *kislán* fn. (kny.) *Möglátott egy kislánt...* „Mondjuk, egy fiú át a körbe, választott egy *kislánt*. Akkor a kislán maradt bent, elénekölte...” – a *Körben áll egy kislánka* című s kezdetű gyermekjátékban (Vajda 97). L. *l á n y*.

K i s l é v é s l. *L é v é s*

kismacska fn. 'macskakölyök'. (Murádin III). L. *m a c s k a*.

kismenyasszony *kismönyasszony, kismönyasszon* fn. 'lakodalmas gyermekjáték szereplője'. „Akkó a *m ö n y a s s z o n* szabályosan föl vót őtözve: *kismönyasszon, kisvőlegény*” (Vajda 92, 161). L. *s z e r e l m e s k e d i k*.

Kismiron ~, *Kismirony* hn. 'határrész'. L. *Miron*.

kismise fn. 'rövid mise, illetve pap nélküli istentisztelet'. A rövidebb szentmisére is mondják, meg a pap nélkülire is. Pl. a szomszédos Kürtösön vasárnaponként gyakran csak *kismise* van, amin azt értik, hogy pap nélkül tartják. *Nem mise, csak istentisztelet* az efféle mise, mondják, amikor a plébános abban az időben máshol (Szentmártonban, Mácsán, vagy a székhelyen, Kisiratoson) tart vasárnapi szentmisét. L. még *mise*.

kismönyasszon l. *kismenyasszony*

kisnemerus l. *kisnumerus*

kisnemerusos gazda l. *numerusos gazda*

kisnemes *kisnömös* fn. 'kisgazda'. (rég.) *Kisnömös*, akinek *kisnumerus* jutott a letelepedéskor. L. még *nemes*.

kisnumerus ~, *kisnemerus* fn. 'egy teleknyi birtok'. (rég.) *Numerusnyi*, azaz egész dohánykertésztelek. Más úgy tudja, hogy *kisnemerus* a Gróza téri, állítólag 1.100 négyszögöles telek. A megnevezés valószínűleg összefügg azzal, hogy a letelepedő kertészek egy része 1 kishold nagyságú *kiskertet*, más része 2 kishold *nagykert*et kapott a portához. Az előbbi lett a *kisnemes*, az utóbbi a *nagy nemes*.

kisöpröget tn. i. (kny.) *Bözsi kisöprögetött*. L. *söpröget*.

kispadka *kispatka* fn. 'patka-elő'. (rég.) „*Kispatka* – a patka eleje magasabb, a bejáratnál ide ültünk” a kemencénél (ÖKM 1980). *A gyerekek szerettek ráülni*. L. *dohánycsomózás*, *padka*.

kispálanya *kispálannya* fn. 'gömböc, disznóbendő'. (Murádin VII).

kissarogja l. *kissaroglya*

kisszánkó l. *kisszánkó*

kisszömű tarhonyarösta l. *tarhonyarosta*

Kisszűcs l. *kis*

kistanyás mn., fn. 'tanyát bérlő szegényember'. (rég.) 2015-ben emlegeti egy idős asszony a *kistanyást* (Vajda N.). Azt a parasztot nevezték így, aki föld nélkül, állatgondozással bérel tanyát (MNL V/198).

Kisuraság szmn. 'gazdag ember ragadványneve'. (tört.) Ma nem ismerik, Kovács jegyzi föl (208). L. *uraság*.

kisutul ts. i. 'kisajtol'. L. *kisutult*.

kisutult ign. 'kisajtol'. (rég.) *Kisutult* mézet említ egy vőfényvers, amellyel a süteményt köszöntik be. Szögedében is ismerik a *kisutul* szót (ÚMTsz III/361). A népi méhészet élt az újabb pörgetés helyett a méz kisajtolásával, *kisutulásával*.

kisuviksolt *kisuvickolt* ign. 'suviksszal kifényesített'. (rég.) „nem akarta besározni a *kisuvickolt* csizmáját” (Vajda 237).

L. s u v i k s z.

Kisúca l. Kis utca

kisút fn. 'ösvény'. (Murádin X). L. út.

kisútlevél fn. 'tartózkodási engedély'. *Kishatárátlépő* igazolvány. L. még p e r m i s z.

kisül tn. i. 'nedvességhiány, betegség vagy kártevők miatt elszárad (a dohány)'. *Ha a vajfű környes-körül átfogja a dohányt, akkor kisül* (SI).

Kisvarjas *Kisvarnyas* fn. 'apró település Nagyvarjas mellett'. V a r j a s ez is, akár a közeli N a g y v a r j a s. A kisiratosiak „palóc”-oknak mondják őket; ë-ző nyelvjárásuk elüt az ö-ző Nagyvarjasétól és Kisiratosétól. A kisiratosi szóbeszéd szerint ha valaki megkérdi egy k i s v a r n y a s itól, hogy hány utcából áll a faluja, „hülyére verik”, mert csúfolódásnak veszik, ugyanis egy szem utca (a Nagyiratos és Torna közti út eme szakasza) alkotja a települést.

kisvarjasi *kisvarnyasi* mn. (kny.) A *kisvarnyasi* K i s v a r j a s r u l való.

kisvőfély *kisvőfőj, kisvőfény* fn. 'lagziban a kisebb rangú vőfély'. A *kisvőfény a fővőfény segítője* – a fiatalabbik. L. v ő f é l y.

k i s z s z á n k ó l. k i s s z á n k ó

kiszabadít ts. i. (kny) Régies ragozott alak az Aranyimatyánkban: *lelkeket kiszabadítandom* (HI Am).

kiszéd *kiszöd* ts. i. (kny.) *Kiszötte a levezsbul a javát...* L. s z e d.

kitalál *kitanál* i. (kny.) *Nem kitanáta?... L. t a l á l.*

kitábláz ts. i. 'ablaktáblát (reggel) kinyit'. (rég.) L. b e t á b l á z, tábla.

kitekeredik *kitekerödik* tn. i. (kny.) *Kitekerödött a nyaka.*

kiteljesedik *kitejjesödik* tn. i. (kny.) *Nem tudott kitejjesödni.* L. t e l j e s e d i k.

kitereget *kiteriget* tn. i. (kny.) *Ki vótak terigetve a kötelek a búza aratásakor, hogy azokkal kössék át a kévéket* (Vajda 274). L. t e r e g e t.

k i t e r í t l. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e

kitessékel *kitesséköl* ts. i. (kny.) *Kitessékölted (a komát)?!* L. még b e t e s s é k e l.

kitép ~, *kitíp* ts. i. (kny.) *Kitíptem a lapot...* L. t é p.

kitilol ts. i. 'a kender összetörése tilolóval'. (rég.) A beáztatott k e n d e r t „mögszáritották, s akkor aztán vitték haza, oszt *tilolták ki*” (Vajda N.). L. k a l l a n t y ú, o c s ú.

kitöredezik *kitöredözik* tn. i. (kny.) *Kitöredözött* –

mármint a fésű. L. t ö r e d e z i k.

kitöröl *kitörül, kitürül* ts. i. (kny.) Az 1843-as Eggyező Levélben kikötik, hogy a község *kitörülhesse* a dohánytermesztésre alkalmatlan lakosokat (HD). L. t ö r ö l.

kitróbál l. kipróbál

kitúr *kidúr* i. (kny.) *Hatytá, hogy kidúrják az álásábul!* L. t ú r.

kitüntetett *kitüntetött* mn., fn. (kny.) *Ű a kitüntetött!*

kiül tn. i. 'kiül a ház előtti kispadra, barátkozik'. Nem annyira tájnyelvi, mint inkább falusi nyelvi szó és szóhasználat, mert a magyar nyelvterület legkülönbözőbb pontjain mondják hasonlóképp. **Sz:** *Kiül az árok partyára* – mondják arra, aki barátkozó természetű. Aki meg nem, mert rátarti, „Nem ül ki (Kiül) az árok partjára” (Kovács 217). *Kiútek? Kiútek-kiútek? Kiút kend? Kiútek kentek?* – fordul (gyakran köszönés helyett e szóval élve) a ház előtti kispadon ücsörgőhöz, öregekhez, asszonyokhoz az arrajáró falubeli. L. ü l.

kiüresedik *kiüresödik* tn. i. (kny.) *Ijenkor kiüresödik a falu.* L. megüresedik.

kiütés l. töpörtyű

kivan tn. i. 'valamely összeg összegyűlt'. *Kivan a pénz* (Vajda 269).

kivégzett ign. (kny.) *A kivégzött katona falubeli vót.*

kivesz *kivősz* ts. i. (kny.) *Kivőttem a számbul a szót!* L. v e s z.

kizs bika l. kis bika

kizsbál l. citerabál, kis bál

kizsbérös l. kisbéres

kizsbivaj l. kisbivaly

Kizsborbé l. Kisborbély

kizsbótos l. kisboltos

kizsbötű l. betű

kizsbúcsú l. kisbúcsú

kizsbűt l. böjt, kisböjt

kizsgazda l. kizgazda

kizsgörönda l. kisgerenda

kizsgyerök l. gyerek

kizsgyöp l. kisgyöp

kizsinóroz *kizsinoroz* tn. i. v. ts. i. 'dohányültetés előtt a barázdán szalagocskákkal ellátott zsinórt húz végig'. *Két-három szöméj a földet tíz perc alatt kizsinorozza* (SI).

kizsinórozás ~, *kizsinorozás* fn. 'dohányzsinór kifeszítése a barázdák mellett karók segítségével'. *A pontosság végött köll a kizsinórozás* (SI).

kígyó ~, *kígyó*^u fn. (kny.) Kettőshangzót jelez Murádin

(III). **Sz:** *Kígyót-békát ránk hordanak. ...rámondanak* – mindenféleképpen meggyanusítanak, gyanúsítják.

Kígyódarvitéz szmn. 'mesehős'. Kovács (44) egyik meséjének népi hőse, aki legyőzi a *Tatárvitét*.

kígyókirály fn. 'mesebeli király, Kígyóország fejedelme". (rég.) A *Tatárvitéz* és *Kígyódarvitéz* című mesében a *kígyókirály* összeszedet a kígyókkal mindenféle füvet, hogy életre keltesse a szegény asszony egyetlen gyermeke, akit *Tatárvitéz* a másik király lányának a kezéért szaggatott szét. Szegény Jánost a *kígyókirály* nevezi el *Kígyódarvitéznek*, aki ezután diadalmaskodik ellenfelén (Kovács 43).

Kígyóország l. *kígyókirály*

kígyó^u l. *kígyó*

kígyóvirág fn. 'kikerics'. (MurádinVirág). *Kikirics* is, l. *kikerics*.

kík l. *kék*

kíkít l. *kékít*

kíkítő l. *kékítő*

kímínsöprő l. *kéményseprő*

kímínsöprőadó l. *kéményseprőadó*

kímíny l. *kémény*

kínyös l. *kényes*

kínyösködik l. *kényeskedik*

kísér *kísír* i. (kny.) Miska bácsi *kísírt* (Vajda 150).
L. *kikísér*.

kísérel l. *megkísérel*

kísérő *kísíró* ign. 'kártyalap'. (rég.) A *borjúzásnál* sorolja a mesélő Vajdának (31): „adtam két tízest mög egy hetest *kísíróbe*, akkor neki azt ki köllött ütni”.

kísért *kísírt* ts. i. (kny.) *Ott kísértött a halomnál...* L. *megkísért*.

kísértet *kísírtet* fn. (kny. (Murádin X). *Gyűttek a kísírtetők...* L. *lámpás ember*.

kísértés *kísírtés* fn. (kny.) *Nő essön kísírtésbe...*

kísik l. *késik*

kísír l. *kísér*

kísíró l. *kísérő*

kísíról l. *megkísérel*

kísírt l. *kísért*, *megkísért*

kísírtet l. *kísértet*

kísírtés l. *kísértés*

kíső l. *késő*

kísőn l. *későn*

k í s z l. k é s z
k í s z í t l. k é s z í t
k í v e l. k é v e
k í v í s l. k é v é s

kívülről *kívürrül, kívűr(r)ű* hsz. (kny.) *Kívürrű gyütt valaki.*

klarínét *klánét* fn. 'rezes hangszer'. A *klánét* ugyan nem réz-, hanem fafúvós hangszer, de a falu így emlegeti, talán mert az egykori híres helybéli fúvósbandában főleg *re z e t* lehetett látni. L. *n a g y k l a r i n é t*.

klarínétos *klánétos* fn. 'klarínétos, illetve valami nagyobb fúvós rezet fúj'. *Klánétos vót Dani Vendel, a pikulás a zenekarba, natyklánétos. Hírös rezezsbandája vót! Egész Arad megyébe üsmerték.* L. *n a g y k l a r i n é t o s*.

klozet ~, *klózet* fn. 'árnyékszék'. Az udvari *b u d i* neve, finomabban *véce*. A második világháborúig a két és félezer lelkes faluban csak két portán volt belső árnyékszék (a jegyzői lakban és egy gazda házában, amely utóbb plébánia lett). Hosszú az első magánhangzó Murádinál (IV). L. *m é g b u d i, l a p u l e v é l, p i t y ö r e, r e t e r á t, v é c é*.

klumpa fn. 'facipő'. Vajdának is emlegetik (187): „... volt *klumpa*... tompa orrú... Télen szalmát tekertek belé, hogy melegítsen.”

koca fn. 'nőnemű állat'. Elsősorban disznóra mondják, de lehet más is *koca*, pl. *k o c a k u t y a, k o c a m a c s k a* is. L. *m é g k o c a m a l a c*.

koca msz. 'állathívogató'. *Koca, koca; koca-koca* – hívogatják a disznót kedveskedve.

kocakutya fn. 'nősténykutya, azaz szuka'. (Murádin III). L. *k u t y a*.

kocamacska fn. 'nőstény macska'. (Murádin III). L. *m a c s k a*.

kocamalac fn. 'nőnemű malac'. (Murádin II). L. *m a l a c*.

kocavadász fn. 'rossz vadász, illetve feketén vadászó ember'. Általában vagy a rossz vadászra, vagy az engedély nélkül vadászóra mondják (AV).

kocázás fn. 'zsonglőrködő gyermekjáték'. Kavicsot, sárgolyót földobálva ügyeskedtek a gyerekek. Ugyanaz, mint a nagyiratosi *p e r é z (i k)*.

kocázik tn. i. 'gyermekjáték'. *Kocázunk?* (Bálint Sándor szótára szerint Szögedében sem a kocázást, sem a perézést nem ismerik.)

kocázni 'kocázás nevű gyermektájékot úzni'. (rég.) „*Kocázni* nem tanútam mög soha” (Vajda 189).

koccan tn. i. 'zörren'. *Koccant az ablak...* L. megkoccan. koccatészta l. síflitészta

kocogtat *kocoktat* ts. v. tn. i. 'lassan ügetve halad, illetve ablakot halkán megver'. *Kocoktat*, amikor a lovaskocsi kocsisa lassú futásban hajtja a lovakat. Nem vágat, csak *kocogtat* (AV). Más jelentéssel: *Kocoktazsd mög az ablakot!* – halkán verd meg az ablaküveget, kopogtass... L. megkocogtat.

kocogtatva *kocoktatva* ign. 'ügetve'. *Kocoktatva gyűttem velük ki a kukorica földig* (AV).

kocódás fn. 'összetűzés'. (tört.) A falu 1855-ben csendőrt kér a vármegyétől a búcsú napjára, mert azon hagyományosan „*kocódások és az innen keletkezni szokott garázdálkodások 's törvény ellenes kihágások merülnek fel*” (HD). E szót csak a palócoknál jegyezték föl, ám a 'veszekedik, civakodik' jelentésű *kocódik* ige a szögedi világban is ismert (ÚMTsz III/420).

kocsány *kocsán* fn. '(dohány) levélnyél'. L. dohányt fűz.

kocsi fn. 'lovas szekér'. Ha ökör húzza, székér (Murádin I), s ugyanígy magyarázta a szótáríró szülőatyja (öKM) az 1960-as, 1970-es években. Ennek ellentmondanak az erdélyi tájszótár Kisiratoszt illető adatai, amelyek a kettőt keverik. Az alsó oldalf a szótárban a kocsi, a felső oldalf a szekér alkatrészeként szerepel, így a többi besorolás is bizonytalan. Aminek az lehet az oka, hogy a kocsi és a szekér közti különbséget többnyire már özszemossák a helybéliek. (Amellett, hogy a hasonló alkatrészt azonosképpen is megnevezhették mindkét teherszállítási alkalmatosságnál.) 2013-ban így emlékezik a kekecsi származék, tanárból lett polgármester: „...kocsinak mondtuk amit itt Kisiratoson munkára használtak, lovak húzták. Székérnek mondtuk azt, amit a bejövő (hegyvidéki román) szekeres árusok használtak, akiknek általában a szekerük földött vót, mint: *meszes szekér, létrás és söprűs szekér*, de gyűttek almával, faanyaggal építéshön, de a *tollas cigányok* is földött szekéron gyűttek, úk vótak a *sátras cigányok*” (AV). Azaz az ekhósnak is mondható „földött szekeret” is ló húzta, nem ökör, mégis szekér volt a nevezete... Vajda N. gyűjtésében a kocsifajták: *st r á f, bodega(kocsi), lajtos kocsi, hintó* (azaz *pinalötyögtető és üvegelt hintó*), *parádés kocsi*. A kocsi leírása Vajda lejegyzésében (270): „Hogyha látták, hogy asszony hajtott: *Na, nézzétök, es s ő lösz!* Akkor a másik mondta, ha asszony hajtott, hogy *Nincs a kocsinak rúggya!* (*k o c s i r ú d*)... A kötelet azt úgy hítták, mikor kész vót, *p á n y v a k ö t é l*. Avval kötötték le a kocsikat, mikor *r a k o m á nt* pakoltak föl: szalmát, szárat. Valamikor a búzakévékbe vótak, és akkor körösztbe

átlósan kötötték le a kocsihoz... S a k ö r ö s z t f á t t ö t t é k a k o c s i ó d a l á r a k ö r ö s z t b e , e g y e t e l ő a l ő c s m e l l é , e g y e t h á t ú l , s a v e n d é g r u d a t m ö g a n n a k a k é t v é g i r e t ö t t é k . A v e n d é g r ú d n a k a k é t v é g e o d a v ó t k ö t v e a k o c s i k é t ó d a l á h o n , h o g y n e c s ú s s z o n l e . S a k k o r a r r a r a k t á k f ö l a s z a l m á t , v a g y a m i t h o r d t a k . A p a r a s z t k o c s i n a k n é g y k e r e k e v a n , j u h a f a i s v a n n e k i , l ő c s . A k o c s i ó d a l a k ü l ö n v ó t , a z m ö n t b e l e m i n d ö n s a r k á r a e g y k o v á c s o l t s z ö g r e . A z b e v ó t z e p l é n ö l v e (e p l é n y e l v e) , t e h á t i l y e n r i t k á n v ó t r a k v a . Z e p l é n n e k m o n d t á k , z á p v a g y z e p l é n (e p l é n y) . S a k k o r a z t á n , h o g y n e l ö g y ö n ü r e s , m é g b e d e s z k á z t á k . A k k o r v ó t k i s s a r o g l y a , n a g y s a r o g l y a . R é p a h o r d á s k o r v ó t : k i s s ú b e r , n a g y s ú b e r (s u b e r) . A k e r é k n e k v ó t e l ő , h á t ú l t e n g ö l y , a m i r e r á m ö n t a k o c s i k e r é k , a r r a r á m ö n t a p u s k a . A p u s k á r a r á m ö n t e g y b i z t o s í t é k , é s a z t á n m ö n t a k e r é k s z ö g e l ő , h á t ú l , m i n d a n é g y h e l y r e . A k o c s i k e r é k j e i n e k k ü l l ő i v a n n a k , f a k ü l l ő . A z a g y o n v ó t a z a g y k a r i k a , é s k í v ü l , a t a l p o n v ó t a r á f . V a n m é g r a j t a d e r é k s z ö g . ” **Sz:** *Nincs a kocsinak rúdja!* (Ugyanaz, mint amikor azt mondják:) *Vigyázz, kiesik a derékszög!* (vagy hogy) *Esső lösz!* – mindhárom esetben nő hajtja, nem férfi, a kocsi elé fogott lovakat (uo. 283). **Km:** „Jobb kocsin szorosan, mint gyalog urasan” (Kovács 216) – jobban jársz, ha alkalmazkodsz. L. még asztagrakás, fedett, kiskocsi, kordé, nagypuska, nyújtó, priccs, sróf, suber, tolóka, üvegelt hintó, vendégrúd, vendégrudas.

kocsi (gép-) l. taxi, teherkocsi

kocsikenyőcs l. kenőcs

kocsioldal *kocsiódal* fn. ’szekéroidal’. „A kocsi ódala külön vót, de az mönt bele mindön sarkára egy kovácsolt szög” (Vajda 270). L. alsóoldalfa, felsőoldalfa, kocsi, oldal.

kocsirúd fn. ’(kocsialkatrészhelyett) férfi nemi szerv’. **Sz:** „Nincs a kocsinak rúdja! Tetszik érteni, hogy mire mondtam...” – intették azt fogatot, amelyet nő vezetett (270). L. h e n g e r e l , k o c s i .

kocsis fn. (kny.) **Sz:** *Úgy beszél, mint a kocsis. Úty káromkodik, mint a kocsis* – csúnya szájú.

kocsiszög fn. ’kocsi-tengelyvégszög’. (Murádin I). L. s z ö g . k o c s i k e r é k l . k o c s i

kocsitengely l. kocsi, tengely, vastengely

kocsm *korcsma* fn. (kny.) (tört.) Az 1843-as Eggyező Levélben fordul elő a *korcsma* alak (HD). L. b ü f é , c s á r d a , K o h n , p u t r i k o c s m a .

kocsonya ~, *kocsonnya* fn. (kny.) **Sz:** *Remögött, mint a kocsonya* – csúfolik a bejédet illető.

kodál tn. i. 'hangoskodik (a tyúk, miután megtojt), kotkodácsol'. (MurádinÁllathangut), (Murádin II). *Kodál a tyúk, eszt a k o t k o d á l* *hejött hasznájjuk* (AV).

koffer *kuffer* fn. 'bőrönd'. Katonadalban: „Édesanyám akkor kezdett siratni, / Mikor kezdtem a *kufferba* pakolni” (Kovács 136).

Kohn *Kón* hn. 'szatócsbolt, kocsmá, csárda'. A valamikori zsidó kereskedő-kocsmáros neve után ma is *Kónhoz mönnek az embörök*, ha ihatnékjuk támad. *Kónék börttya, Csárda, Kati-kocsmá, Katica-csárda nevezettel is bír* – az utóbbi két név egy törzsvendégnek köszönhető. L. *c s á r d a, k o c s m a*.

K o h n é k k e r e s z t j e l. *B a r j á k k e r e s z t*

kolbász ~, *kóbász* fn. (kny.) *Főtkóbász, sültkóbász, füstölt kóbász*. Van *a n g y a l k o l b á s z, t o r m á s k o l b á s z* is. Más termék a *c s ó r é k o l b á s z, v a g y m i t i t é*.

kolbászbél ~, *kóbászbél* fn. 'vékonybél'. (Murádin VII).

kolbászos paprikás *kóbászos-paprikás* kif. 'paprikás-krumpli, kolbással'. *Ögyünk kóbászos paprikást!*

kolbásztöltő ~, *kóbásztőtő* fn. 'kolbász- és hurkatöltő eszköz'. (Murádin VII).

koldul *kúdul* tn. i. 'kéreget'. L. *k é r e g e t, k o l d u s*.

koldus *kódis, kúdus, kúdús* fn. (kny.) Almási Vince így magyarázza: *A koldus nálunk ma is kúdús, aki kúdul, de ha nem is kúdul, ha nagyon szögény, arra is rámongyák, hogy kúdús*. **Km:** „Szégyenlős kódisnak üres a tarisznyája” (Kovács 219) – aki nem tud a maga érdekében kiállni, pórul jár.

koldusbot *kúdu(z)sbot* fn. (kny.) **Sz:** *Kúduzsbotra jutott* – elszegényedett.

kolera *kolëra, korela, korëla* fn. 'betegség, epemirigy'. (tört.) A plébánia irattárában található iratokban fordul elő a *korela* alak (HD). A legsúlyosabb járvány az 1831-es volt, a XX. század végén e század eleji *kolërát* emlegetnek. Almási Vince megjegyzi: vannak, akik úgy ejtenek ki szavakat, hogy betűket cserélnek föl bennük, ez más kifejezésekre is érvényes, pl. *k a n á l* helyett *kalán*, és ilyen a *csanál–c s a l á n* páros is. Szögedében (BálintSzótár) *korëla* vagy *kolëra*, a beteg pedig *korëlás, kolërás* – nálunk is így mondhatták.

kolerás *kolërás, korëlás* mn. (kny.) (rég.) *Kolërás vót*.

kolëktiv l. *kollektív*

kolëktivista l. *kollektivista*

kolhoz fn. 'mgtsz, illetve téesz-világ'. A helyi *t é e s z t* néha minden csúfondároskodás nélkül hívták, nevezték maguk közt *kolhoz*nak. *Asztán gyüött a kolhoz*. Ma már gúnyos a szó hangulata,

a kolhoszt senki sem dicséri. Utódja az A g r o d o r. A kolhozi éveket emlegetik Vajdának (191). **Sz:** A kolhoz dohán(y)föggyin nem köll lukat tömni (SI 116) – a téeszben nem kell olyan kemény munkát végezni, mint egykor a dohánygazdának a dohánföldön. L. még csoport, hordó,

kollektív, társas, T ó z.

Kolhoz előtti vaskút l. vaskút

kolhozi évek l. kolhoz

kolhozista fn. 'téesz-tag'. Korábban egyik természetes megnevezése a téesztagnak, ma csúfondárosság is van benne. *Vélekszöl, amikor kolhozista vótál...* – tag a kolhozban. L. kollektivista, t ó z i s t a.

kollégium l. bentlakás

kollektív ~, *kolléktiv*, *koléktiv*, *koléktiv* fn. 'közös gazdaság, téesz'. *Bezavarik a falut a koléktivba* – l. még h o r d ó. Mondják t é e s z n e k, k o l h o z n a k, újabban t á r s a s n a k is, régebben c s o p o r t v o l t. A románból való átvétel (MPV 211: colectiv).

kollektivista *kolléktivista*, *koléktivista* fn. 'téesz-tag'. Kincsmondában: „a *kolléktivisták* tovább keresik a régi borpince bejáratát” a Szőlőshalomnál az ötvenes években (KovácsMonda 36).

kolna fn. 'pince, présház'. Elsősorban azok az iratosiak ismerik e tájszót, akiknek M é n e s e n, illetve Arad-h e g y a l j á n szőlejük-pincéjük volt, vagy jártak arra pincészeren. Arad-vidéken ismert szó. A szögedi nemzethez tartozó kisiratosiak nyilván itt tanulták a helybéliektől. E szónak az ÚMTsz (III/441) csak aradhegyaljai előfordulásáról tud, Várkonyi Nándor viszont dunántúli tájszóként fedezi föl Vörösmarty egyik költeményében présház jelentéssel (VN): „Szép vagy, kolna, a dombnak oldalán...”. A dolog érdekessége, hogy a költő Rossz bor c. verse a ménesi borról szól: „Mi szép vagy Kolna Ménés oldalán! / Borod setét mint a cigány leány...”. Jókai is ismeri a kolnát, említi Az új földesúr, valamint És mégis mozog a föld c. regényeiben (JM) – az a Jókai, aki Világos után aradhegyaljai kolnában is megbújhatott. Úgyhogy dunántúli tájszó létét nem feltétlenül bizonyítja a Vörösmarty-költemény. A szótáríró szülővárosában, Békéscsabán a „kolnya” (zárt vagy nyitott) szint jelent (Dedinszky-Zahoran 23). Kölcsey Iliász-fordításában egy helyütt „pásztori kolná”-t ír (Babits 24.) A románban a colnă tájszóként kaliba jelentéssel bír.

kolomp *kolop* fn. v. szmn. 'jószág nyakába akasztott csengő, illetve ragadványnév'. (rég.) Ragadványnévben maradt fenn a *kolop*: „K o l o p nagyfejű, feje mint a kolomp” (Kovács 208) – már ha valóban ezt jelent!

kolonel fn. 'ezredes'. A románból (colonel). ...*Oszt akkor a kolonel...*

kolonista fn. '(román) telepes'. Idegen szó – a latinból – a magyarban, jelentése gyarmatos, telepes (Bakos 437). *Gyűttek Nagyiratosra a kolonisták.* Az I. világháború után a megcsonkított országban rekedt románok egy része áttelepült a megnövekedett Romániába, a határ mellé, magyarországinak megmaradt szülőfalujuk romániaiává vált szomszédságába. F o r r a y – N a g y i r a t o s r a is jutott belőlük. A románban is a colonist, colonistă gyarmatosítót, telepest jelent. L. t e l e p e s.

kolop fn., szmn. 'kolomp s ragadványnév, illetve a magyar kártya filkója'. Ismert Kisiratoson, ragadványnévként, a *Kolop*, s k o l o m p jelentésre gondoltak az 1950-es évekbeli kisiratosiak. A szögedi világban viszont e szó jelentése: a magyarkártya filkója (felsője) – BálintSzögedi III/56.

koma fn. 'keresztkoma, gyermek keresztapja'. *Komádékná jártam* – hangzik, ezúttal incselkedve. *Szójj a komámnak...* L. még k e r e s z t k o m a.

komaasszony ~, *komasszony* fn. 'az illető gyermekének a keresztanyja'. *Komaasszony, kér egy findzsa kávé? Majd a komaasszony elintézi! Itt vót a komámasszony...* – hangozhat élcelődve is. Halottbúcsúztatóban: *komasszonyom Erzsébet* (Falkus). L. a s s z o n y, k e r e s z t k o m a a s s z o n y.

komaság fn. 'szülők s keresztgyermek kapcsolata, illetve keresztkoma tiszte'. *Hajja, ha már íty komaságba keveröttünk...* l. k e r e s z t k o m a s á g, k o m a.

k o m á m a s s z o n y l. k o m a a s s z o n y

komámuram fn. 'keresztkoma megszólítása'. *Komámuram aszt tősz, amit akar; ha nem akari, hát nem.* Akár a komám. L. ú r.

kombájn ~, *gombájn* fn. 'aratócséplőgép'. A *gombájn* t aratócséplőnek is mongyák. L. még p a s z u l y s z e d ő.

k o m ë n d á l l. k o m m e n d á l

kommenció fn. 'mezőgazdasági cseléd bére, illetve megegyezés'. Az előbbi régies, az utóbbi ma is élő jelentés. *Kommenció, a konvenció hibás kiejtése, mögegyezést jelönt* (AV).

kommenciós mn. v. fn. 'szerződéses mezőgazdasági alkalmazott, cseléd, béres'. (rég.) *Kommenciós (bérös) vót tatád.* L. b é r e s.

kommendál ~, *komëndál* ts. i. 'ajánl, javasol'. (rég.) *Andó sógor komëndálta Rozit?*

kommunista *komonista* fn. v. mn. (kny.) Hál' Isten-

nek mind ritkábban hallható ez az idegen szó Kisiratoson is. L. f ő k o m m u n i s t a.

kommunizmus *komonizmus* fn. (kny.) *Amikő begyűtt a komonizmus...*

kompánia *kompánija* fn. 'násznép'. Vőfélyversben a násznép „Nemes kompánia” (Kovács 186) – ejtven *nömös kománija*.

kompótos üveg l. borkán

komra l. kamra

konak l. konok

koncsentra *koncsentra* fn. 'munkaszolgálat a román hadseregben'. (rég.) Eredetileg tartalékosok fegyvergyakorlatát jelentette volna, csak hát az erdélyi magyar (s más kisebbségi) bakák megbízhatatlanok voltak, ezért többnyire munkaszolgálatra osztották be őket. E sorok rovójának apját tűzoltó munkaszolgálatra rendelték Nagyrománia hadseregében – hogy soha ki ne próbálja, milyen az: a második bécsi döntéskor áttette magát a csonkamagyar határon (Romániából Magyarországra). *Koncsentra* a királyi Romániában a kisebbségi (magyar, német, szerb, tatár, miegyéb nem román) fiúknak dukált. *Koncsentrára vitték a magyarokat, munkaszolgálatra. Futóárokásás... A végén őket is bevetették; sok iratosi fiú maradt ott.* A szó a románból származik (concentra, concentrare).

koncsentrál *koncsentrál* i. 'munkatáborba tömörít'. (rég.) *Amikor az oláok (rományok) koncsentráltak bennünket...* – a második világháború idején. *A magyarokat koncsentráták.* A románból, l. k o n c s e n t r a.

koncsentrás *koncsentrás* fn. 'munkaszolgálatos'. A háborúban a lövészárkokat „azok a *koncsentrások* csináták” (Vajda 271), akik okkal érezték magukat k é n y s z e r m u n k á s n a k (a román királyi – és kisantanti – katonai k é n y s z e r m u n k á n).

kondér l. kanna

konflis *konfli* fn. (kny.) *Aradi konfli...* „Konfli szállította a személyzetöt a vonatról a piacra.” (Vajda N.)

konkurál *kankurál, kankurá* tn. i. 'versenyez'. Van a boltban minden? – kérde 1993-ban. Nénéd válasza: *Hát, az üzletek kankurának, hogy vigye a nép! Hozik külfődről. Kankurának egymással.* (Mert hogy a „kon”-nak semmi értelme, a „kan”-nak csak-csak?) Avagy v e r s e n y e z.

konnektor l. príza

konok fn. 'összejövetel, társaság (háznál)'. (ritk.) Vajdának említi egy idős asszony, amikor a gyűjtő az egykori mesemondás körülményeiről faggatja: „A Tódás végiek nagyon összejártak.

Ott nagy *konok* vót, *k o n o k s á g*, sokan vótak: citeráztak, kártyáztak. Úgy mondtuk, hogy *konok*, mert az embörök odamöntek. Citeráztak mög nótáztak” (217). Apátfalván a „konok” ’társaság, csoportosulás’ (ÚMTsz III/459), Szögedében a „konakol” ’társaságban beszélget’, „elkonakol” ’elbeszélget’ (BálintSzótár I/804). A magyar tájnyelvi konokkal/konakkal rokon a r. „conac”, amely udvarházat, székhelyt, szállást egyként jelenthet, s a románba a törökből jött – ahonnan mihozzánk is? L. TESZ II/552.

konokság fn. ’összejövetel magánháznál’ (ritk.) „Oan *konokságok* vótak. Összegyűtek a szomszédok.” (Vajda 271)

Konstantin l. Koszti, Kosztika

kontroll *kontrol* fn. ’vámvizsgálat’. *Mögvót a kontrol?* – ha igen, leszállhatnak a kürtösi állomáson a vonatról a Magyarországról érkezők. Az ellenőrzést jelentő román szóból (*control*).

konty *konyty* fn. (kny.) *Lévágattad a konytyodat?*

kontyol l. fölkontyol

konzerv *konzerva* fn. ’kny.’ (rég.) Az első háborús történetek mesélői említik így a tartósított dobozos húst, amelyet a fronton kásába keverve ettek a magyar fiúk.

konyha l. pitvar

kopaszan mn. ’toll nélkül (csórén) a fiókák a fészkükben’. (Murádin III).

kopaszt i. ’libát megfoszt tollától’. *Ángyod kopaszt i a libát. Mikor kezditek a kopasztást?* Vajdának azt mondták, hogy *kopasztyák* az élő libát, nem tépik. L. még *m e g k o p a s z t, t é p*.

koperta *kopërta, kufërta* fn. ’boríték’. Murádinál (X) *kufërta*, ahogy Nagyvarjason is (Nagy-Szabó 108).

koplal tn. i. (kny.) **Sz:** „Többet koplaltak, mint jóllaktak” (Kovács 64) – igen szegényesen éltek: több volt az éhkopp, mint a tele bendő.

kopogós l. kutyakopogós

kopott l. kipitt–kopott

korai *koraji* mn. v. fn. ’korareggeli vonat (Kürtösről Aradra), s ehhez a busz’. *Mék a korajivā.*

korcsma l. kocsmá

korcsolya *korcsolja, korcsuja* fn. (kny.) „Nekünk csinátunk fából – *korcsóját, korcsuját* –, úgy átfúrtuk, madzagot kötöttünk rá, és egy drótot vezettünk alulról.” (Vajda 97). L. *iringa*.

korcsolyázás l. iringálás

korcsolyázik *korcsójázik, korcsujázik* tn. i. (kny.) „Inkább a fiúk *korcsulyáztak*” (Vajda 97). L. *iringál*.

korcsulyázni l. iringálni

kordé ~, *korděj* fn. 'kétkerekű kocsi'. *Homokfutó egy lóval*. Híres kisíratosi *kordéversenyző* volt az 1970/1980-as években öreg Árvai János, nemzetközi versenyt is nyert a helyi téesz fogatával. A *korděj* kétkerekű, úri egylovas *k o c s i* – magyarázzák 2013-ban Vajda Noéminak.

kordéversenyző l. *kordé*

korëla l. *kolera*

korëlás l. *kolerás*

kormány fn. 'kormányvas (az eke része)'. (Murádin I).

korona fn. 'címer?'. **Sz:** *Korona vagy szám?* – hangzik el Fej vagy írás? helyett a gyermekjátékokban a pénzérme földobásakor (Vajda 271).

korpa fn. (kny.) **Km:** *Aki korpa közé keverődik, mögöszik a disznók!* – ne kerülj rossz társaságba! L. *cibere*, *pillangós korpa*.

korpacibere *korpaciböre* fn. 'korpale'. A pár alapanyaga, ezzel készítették a *kenyeret*. L. még *cibere* (leves).

korsó fn. (kny.) **Km:** „Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik” (Kovács 213) – bárhogya ügyeskedsz, hazugságod előbb-utóbb lelepleződik. ... *amíg el nem törik* – emlegeti sógor 2010-ben. L. *csöcsöskorsó*.

kortyolgat l. *nyalogat*

kosár l. *fonott kenyeres kosár*, *fonott kosár*, *garaboly*, *kas*, *karácsonyi morzsa*, *szakajtó*, *szakajtó kosár*, *szárító*

kosbárány *kozs bárány* fn. (kny.) (Murádin II). L. *bárány*.

koslat tn. i. 'hím nőtény után jár, nőtény körül ólálkodik, üzekedni kíván, ill. téblábol, kószál, lótfut'. *Ot koslatott a bentlakás előtt* – mármint a legény a lányok szállása körül. *Mit koslacc itt?*

koszorú l. *fokhagymakoszorú*, *hagymakoszorú*

koszorúfa *koszorufa* fn. 'koszorúgerenda (tető alatt, körbe a falon)'. (Murádin IV).

koszorúslány *koszoruslány* fn. (kny.) L. *nyoszolyólány*.

Koszt szmn 'Konstantin beceneve'. (ritk.)

Kosztika szmn 'Konstantin beceneve'. (ritk.)

koszvakaró fn. 'férfifodrász'. (gúny.) Ha valaki *koszvakarónak* merte nevezni a férfifodrászt, a szótáríró édesapja, *Úri borbély* így válaszolt: *Koszvakaró akkor vagyok, ha az urat (kendet) borotválom! (...ha téged borotvállak!)* – hogy az megszégyenülve elsomfordáljon. Arra utalt öreg Kurtucz Mihály (íratosi, kürtösi, aradi, mácsai, konstancai, csabai fodrászsegéd, majd fodrászmester), hogy tisztességes ember nem ült a borbély

székébe mosdatlanul. L. még b o r b é l y.

k o t á r k a l. k a t á r k a

kotkodál tn. i. 'kotkodácsol (a tyúk)'. L. még k o d á l, t y ú k.

kotla fn. v. mn. 'régilábos, majd lapos fazék, illetve fazéknyi'. Eredetileg lábos. *Nagylábos, vaslábos. Ráköptek, kefével dörzsölték le az ajját.* Kovácsnál gúcsversben: „Összeverték a kotlát / Hallai Janinál” – a rigmus tudója lábosnak mondja a kotlát (204). Arad vármegyében 1912-ben a kotla háromlábú vasedény (Arad 306). „Szármát készítettek, birkapaprikást, reggelre csináltak egy-egy jó kotla pörkölt káposztát, töpörtüvel, kolbással... (hozzá) Bort ittak” (KovácsMonogr) – regéli egy dohánykertész 1958-ban KF-nek, mit nem ettek. Murádinál (VII) a kotla lábás. Szögedében bádogg főzőedény, amelyet ritkán, pl. tor, lagzi alkalmával vesznek elő (BálintSzótár I/818).

kotlik tn. i. 'tojásain ül, keltet (a tyúk)'. *Mán kotlik...* L. e l k o t l i k.

kotló fn. 'kotlóstyúk'. *Ültettél kotlót?... Sz: Vértfog, mint a betek kotló* – sokat jártatja a száját, kellemetlenkedik. *Né vértfogj, mint a betek kotló!* L. k o t y o g, t y ú k, v a r t y o g.

kotló fn. 'szálas termény egybehordva(?)'. A c s i r k éket nagy rakásba hordták, ez volt a *kotló* (Vajda 260). A szögedi szótár nem tud róla.

kotló fn. 'a Fiastyúk főcsillaga'. A *kotló* körül a c s i r k ék. L. F i a s t y ú k.

kotlóalja *kotlóajja* fn. 'kotlásnyi csibe'. *Lött egy kotlóajja...*

Kotlóstyúk fn. 'Fiastyúk'. (Murádin XI.) Vajdának az egyik mesélő felsorolja (42) azokat a csillagokat, amelyeket az iratosiak ismernek: F i a s t y ú k a k o t l óval és a c s i r k ékkel, E s t h a j n a l c s i l l a g, Göncölszekér, hullócsillag. L. t y ú k.

kotomáz tn. i. 'nyalakodik'. (Murádin VII).

k o t r ë c a l. k e t r e c

k o t r i c a l. k e t r e c

kotta fn. 'aciteraérintője'. (rég.) Az 1950-es évekből népi ismereti főljegyzésben bukkanunk e szóra a helyi c i t e r a készítő tudomány leírásában: „A húrok a kottán fekszenek” (KovácsMonogr). A néprajzi lexikon szerint a *kotta* „érintő vagy bund” drótból (MNL I/435). Szögedében kóta a neve (ÚMTSz III/516), de kóta, kotta a dallam is (BálintSzótár I/818). Kunszentmártoni népzeneész mutatja 2011-es tenkei irodalmi estünkön, pöngetve a c i t e r a húrjait, hogy ez a kotta...

kottaláb fn. 'citerahúr-hangok és félhangok helye a citerán'. (rég.) KF írja a paraszti c i t e r a készítés leírásakor: „Egy oldalon 19 kottalábat első hangnak (?), a félhangoknak 9 k o t t alábat tettek”.

Másik leírásban: a húrok alatt a hangok szerint „17 rézdrótot raktak le 2 oktávnak megfelelően.” „A kottalábat rézdrótból, ha nem volt vasdrótból csinálták (20-as drót)” (KovácsMonogr).

kottás kótás mn. 'egész és félhangokat megszólaltató citera-dallamhúr (kottás-húr)'. (rég.) Az 1950-es évekbeli följegyzés készítője említi a helyi *c i t e r* ahagyományról írván: „*Másfél kótás*” (KovácsMonogr). Vajdának (39) így magyarázzák: kétfajta citora van, egykottás és másfél kottás; a másfél kottás más hangokat ad ki, szelösebb. Említenek kétkottás citerát is (40). A néprajzi lexikon citera-szócikke szerint egykótás, azaz egészhangos az egyetlen kottasorral készített hangszer (MNL I/435). Másfél kottás: másfél-kottasoros, másfél-hangos?... Szögedében a kóta, kotta dallamot jelent, a félkottás együgyű, s van „félkottás tambura” kromatikus húrozatú citera jelentéssel (BálintSzótár I/432).

kotyog tn. i. 'csirkéit hívó kotló hangja'. (Murádin II). L. *k o t l ó*.

Kovács-kereszt *Kovács-köröszt* hn. 'fakereszt bádog Krisztussal a határban az Aradi (Nagyiratosi) út mellett'. További megnevezései: *Kovácsék körösztje*, *Kovács*, *Kovács Antal körösztje*, *Kovácsné körösztje*, *Kovács Antalné körösztje*. Jó száz évvel ezelőtti halálos villámcsapásra emlékeztet. A rendszerváltozás – az istentelen kommunizmus bukása – után állították föl újra. L. *k e r e s z t*.

k o v á c s o l t p o m p a l. *p u m p a*

k o v á r t é j l. *k v á r t é l y*

k o v á s z l. *e l ő k o v á s z*, *p á r*

kovászos mn. 'kovászolással savanyított (uborka), illetve félérett (búza)'. A majdnem érett búza nem tejes, hanem *kovászos*, magyarázzák. L. *t e j e s*.

k o z s b á r á n y l. *k o s b á r á n y*

kozs *kuzsu* fn. 'báránybéléses, ujjatlan bekecs'. Férfi-női felsőkabát, illetve mellény – magyarázzák, mi a *kuzsu*. MPV 224/225: az irhabunda, suba jelentésű r. 'cojoc'-ból. L. *b e k e c s*.

k ó b á s z l. *k o l b á s z*

k ó b á s z b é l l. *k o l b á s z b é l*

k ó b á s z o s k i n y é r l. *k e n y é r*

k ó b á s z o s – p a p r i k á s l. *k o l b á s z o s p a p r i k á s*

k ó b á s z t ő t ő l. *k o l b á s z t ő l t ő*

k ó c l. *c s a p ó*, *k e n d e r k ó c*, *k i c s i k a r i k á s*

k ó d i s l. *k o l d u s*

kókad *kókkadt* mn. 'sápadt'. (Murádin IX).

kókonya ~, *kókonnya* fn. 'húsvéti sonkával főtt tojás'. (rég.) *Kókonnyát is kaptunk*. 2013-ban a megkérdezettek nem

tudnak róla.

Kókusz fn., szmn. 'férfi nemi szerve (egyben férfi csúfneve)'. „Möghajót négykézláb, akkor mondta, hogy Dél van, harangozik a *kókuszom*.” (Vajda N.)

Kón l. Kohn

Kónék bótya l. Kohn

Kónék körösztye l. Barják kereszt

kóré l. kóró

kóréverögetés l. kóróveregetés

kórház l. ispotály

kóró kóré fn. 'száraz növényi szár, gyökér, tuskó'. A *kóré levágott kukoricaszár száraz gyökere* – magyarázzák a szótáríróknak. Murádin szerint (I) kóré a kukoricatuskó, ami ősszel a földben marad. Más úgy pontosít, hogy kóré a kukoricagyökérrel együtt maradó kis darab szár: „Mikó levágják a szarat a föld szintjétől egy olyan négy centire, az vót a t u l é. Mink úgy mondtuk neki, hogy *kóré*. A k u k o r i c a után vetettek ősszel b ú z át. Tavasszal megboronáták a búzaföldet, akkor följött a kóré a tetejire, aztat szödtük össze, levertük rólla a földet, s hoztuk haza, töttük kazalba, s avval tüzeltek a népek” (Vajda N.). Másképp *kukoricatulé, tulé*. L. még *garádfal*.

kóróveregetés *kóréverögetés* fn. 'kórótisztítás'. „Gyerökök a c a t o l t u k a c a t o l ó v a l a búzát. Utána mi gyüött? A *kóréverögetés*. Az volt a gazdag, akinek nagy rakás k ó r é j a v ó t. Olyan piszkos munka vót az! A szárnak a t ü v i t köllött egy bottal v e r ö g e t n i .” (Vajda 175)

kóroda l. ispotály

kóros l. holdkóros

kóstál ts. i. '(ennyit) ér'. (rég.) „1838-ban Az Uraság kegyessége által az Templom rendes Toronyal diszes nagy harangal, és orgonával utolsó 750 vv forint kostált... ellátatott, és elvégeztetett.” (HD 4)

kótás l. kottás

köcsögduda l. fazék

–ködik l. –kedik

–ködve l. –kedve

kögyelmez l. kegyelmez

kögyelöm l. kegyelem

kögyelömkinyér l. kegyelemkenyér

kögyeskodik l. kegyeskedik

kögyetlen l. kegyetlen

kögyetlenkodik l. kegyetlenkedik

kökény ~, *kökén* fn. (kny.) (Murádin II).

kölesön *kőcsön, kő^ücsön, kő^üccsön* fn. (kny.) Murádinál (V) kettősmagánhangzóval. **Sz:** *Kőcsön kinyér visszajár* – vissza kell adni a bántást. *Visszaadi a kőcsönt* – megfizet neki.

kölesönad *kőcsönad* ts. i. (kny.) *Kőcsönattuk a teknyőt.* L. a d.

kölesönkér *kőcsönkér* ts. i. (kny.) *Kőcsönkértem a biciglit...* L. k é r.

kölesönöz *kőcsönöz* ts. i. (kny.) *Kőcsönöznétök egy időre? Kőcsönösztek.*

kölesönvesz *kőcsönvesz, kőcsönvösz* ts. i. (kny.) *Kőcsönvöttétök, látom.* L. v e s z.

köldök *kődök, kő^üdök* fn. (kny.) *Késhögggyel tötték a gyereket kődökire* – a hasfájás ellen való orvosságot. Murádinál (V) *kő^üdök.*

köldökzsinór *kődögzsinór, kő^üdögzsinór* fn. (kny.) *Ű vákta el a kődögzsinórját!*

köleskása fn. 'hántolt köles, illetve abból készült étel'. (rég.) Korábban a k á s a ugyanezt jelentette.

kölkedzik ~, *kölkeddik* tn. i. 'állat utódot szül'. *Mikor kölkeddik?*

köll l. kell

köllemös l. kellemes

köllemötlen l. kellemetlen

köllemötlenkődik l. kellemetlenkedik

köllene l. kellene

köllet l. kellet

kölletlen l. kelletlen

kölletlenkődik l. kelletlenkedik

kölletött l. kell

köllő l. kellő

köllőképpen l. kellőképpen

köllős közepe l. kellős közepe

költni l. jószagú víz

kölnis mn. 'szagos'. Pl. *kölnis* – szerintük – a barackpálinka.

kölök l. kölyök

költ *kőt* ts. i. 'ébreszt, (pénzt) fizet, kohol, kikeleszt (csirkét)'. *Köti, kötögeti, híjába! Nő közsd a píst! Rossz hírünket köti...* L. fölkölt.

költ (tészta) l. kelt

költ görhe l. görhe

költ kalács l. kelt

költ kifli *kőtt kifli* kif. 'tésztaféle'. A *kőtt kifli* csak melegen jó, mint a meleg h á j a s.

költekezík *kötekezík, kőteközík* tn. i. (kny.) *Nyakra-főre kötekezík.*

költés *kötés* fn. 'csirkék kiköltése'. *Kötés idejin...*

költöget ~, *kőtöget* ts. i. 'hosszasan ébreszt'. *Sokáig kőtögettem...* L. *kelt*.

költőpénz *kőtőpéz, kőtőpíz* mn. 'elkölthető (pénz). *Kőtőpészt is kapsz.* L. *pénz*.

költség *kőccség* fn. (kny.) **Sz:** *Kőccségbe verték magukat. Nè verd magad kőccségbe...* – mondhatjuk egybe csúfondárossággal is (ne erőltessd meg magad....).

költséges *kőccségös* mn. (kny.) *Hajja, az kőccségös mulaccság lössz!*

költségvetés *kőccségvetés* fn. (kny.) *Kőccségvetést készítöttem.*

kölyök *kölök* fn. (kny.) *Szój annak a kölöknek!*

kö mény l. *tö mény*

kömenymag *kemény mag* fn. (kny.) (Murádin I). L. még *tö mény*.

köny l. *könny*

könyereskosár *kenyereskosár*

könyerespajtás l. *kenyerespajtás*

könyék l. *könyök*

könyér l. *kenyér*

könyérbe sült kóbász l. *kenyérbe sült kolbász*

könyérbón l. *kenyérbon*

könyércucli l. *kenyércsuszi*

könyércsuszi l. *kenyércsuszi*

könyérhaj l. *kenyérhéj*

könyérszakajtó l. *kenyérszakajtó*

könyök fn. (kny.) **Sz:** *A könyökén (könyökin) gyün ki – unja. „...a könyökükön nőtt ki a sokféle finom csokoládé, meg kávé” – a mesehősöknek* (KovácsMese 38).

könny ~, *köny* fn. (kny.) (Murádin IV). L. még *M á r i a k ö n n y e*.

könnyezik *könnyeddzik* tn. i. (kny.) (Murádin V).

könnyű mn. (kny.) **Sz:** „Könnyebb rontani, mint építeni” (Kovács 217) – rosszat tenni egyszerűbb, mint jót.

könnyűelméjű mn. 'háborodott'. (ritk.) *Könnyűelméjűnek* nem a könnyelműt, hanem a bolondot, elmeháborodottat, zavarodottat, háborodottat hívják a faluban némelyek. A *könnyűelméjű*eket egy időben Mokrán a bolondokházában tartották, és a mácsai kastélyban is volt intézetük a kommunista

évtizedekben – magyarázzák.

könyök *könyék* fn. (kny.) *Hun a kend könyöke... Sz: A könyekemön gyün ki! Mán a könyökin gyün ki (az embörnek)...*
– unalmas, túlzottan megszokott a dolog.

könyv l. sofőrkönyv, vőfélykönyv

köp l. pű

köpölyöz *köpöjöz, köpüz, köpúz* (kny.) (rég.) KF kéziratos jegyzetei egyikében írja: „A borbélyok köpüzték az embereket” (KovácsMonogr). A férfigodrász mester öKM is említi, hogy *köpúszték*. L. még megköpölyöz.

köpönyeg fn. (kny.) *Sz: Forgati a köpönyegöt. Nagy köpönyegforgató a koma...* – hamis ember az illető.

köpüz l. köpölyöz, megköpölyöz

körbefosos l. orronverőcske

körhinta l. bolondkocsi, kutyaszellelő,
ringlispír

köri l. kerí

körmenet ~, *körmönet* fn. 'egyházi felvonulás, illetve a templom ünnepi megkerülése'. A búcsúi nagymise után, búzaszentöléskor, Krisztus *főtámadásának* húsvéti ünnepén, mög *úrnapján* tartanak *körmönetöt*. L. még búzaszentelő körmenet, menet.

körmös mn., szmn. 'dolgos (asszony), illetve ragadványneve'. Aki dolgos, arra mondják, hogy *körmös*. Szorgalmas asszonyragadványneve. Szögedében arra mondják, aki lopkodásra hajlamos (BálintSzótár I/829).

környes-körül ~, *környös-körül, környös-körű* hsz. (kny.) Balladában: „Koporsóján *környös-körül* koszorú, / Megy utána édesanyja, szomorú” (Kovács 117).

környéköz l. megkörnýékez

köröm fn. (kny.) *Sz: Körömszakattáig tagad* – váltig tagadja a vádat. L. körmös.

köröm fn. 'disznó lábfeje, csülök'. (Murádin VII).

körömszakadtig l. köröm

köröszt l. kereszt

körösztanya l. keresztanya

körösztapa l. keresztapa

körösztén(y) l. keresztény

körösztény katólikus l. keresztény

körösztfa l. keresztfa

körösztfijú l. keresztfiú

körösztgyerök l. keresztgyerek

körösztí l. keresztí

körösztlány l. keresztlány
 körösztkoma l. keresztkoma
 körösztkoma-asszony l. keresztkoma-
 asszony
 körösztkomaság l. keresztkoma
 körösztlány l. keresztlány
 körösztlevál l. keresztlevél
 körösztnév l. keresztnev
 körösztlől l. keresztel
 körösztlőlő l. keresztelő
 Körösztlős l. Keresztes
 körösztlöz l. keresztel
 körösztlöződés l. keresztelődés
 körösztlúca l. keresztutca
 körösztlút l. keresztút
 körösztlútjárás l. keresztút
 körösztlül l. keresztül
 körösztlülesik l. keresztülesik
 körösztlülkötés l. keresztülkötés
 körösztlülkötésös l. keresztülkötéses
 körösztlüllukajt l. keresztüllyukajt
 körösztlüllú l. keresztüllő
 körösztlvála l. vála
 körösztlvetés l. keresztvetés
 körösztlvíz l. keresztvíz
körte fn. 'falióra-súly'. (Murádin VI).
 körte (villany) l. Iljics-lámpása
 körút l. karikatúra
 körül l. környes-körül
körülményeskedik *körülményeskodik* tn. i. (kny.) *Né*
körülményeskögggy annyit!
 köszönt l. beköszönt
köszörűkő *köszörűkű* fn. (kny.) (Murádin IV). L. kő.
 köt l. hozza a csövet, megköt
kötekedik *köteködik* tn. i. (kny.) *Né kötekögggy velem!*
 kötelező levél l. egyező levél
kötél fn. (kny.) *Kötelet szór, kötelet csinál:* aratáskor annyi
 kötelet készítenek búzaszálakból, ahány kévét vágnak le várhatóan
 a kaszások, „s akkor arra szödték az asszonyok a búzát, szödték
 föl, mint a marokszödők” (Vajda 272). **Sz:** *Nem ált kötélnek* –
 nem lehetett vele megegyezni. L. markot szed.
 kötény l. kötő
kötő fn. 'kötény'. *Létötte a kötőjít. Sejömkötő* (l. ott)...

Népdalban: „Édesanyám, mi van a *kötőjébe*, / Ezüstforint. Adjon egyet belőle” (Kovács 135). Csúfolódó dalban: „Giza nézi, ejnye, ejnye, ejnye, / De szennyos a *kötője* eleje. / Mossa ki a *kötője* elejét, / Úgy várja a borívó vendégét” (Kovács 139) – Gizi néni csárdájának a csaplárosa lehetett Giza néni. „*Kék kötő*” (Kovács Monogr.). L. még *f e j k ö t ő*, *f ő k ö t ő*, *k a r o s k ö t ő*, *m e l l e s k ö t ő*, *s e l y e m k ö t ő*.

k ö t ő l. *k e f e k ö t ő*

köttetés fn. 'összeköttetés (távbeszélőn)'. (ritk.) *Rozi mindön nap hívott telefonon, a gyárba vót köttetés. Annusnak nem adott (Aradon a gyár) köttetést.*

küvecske *küvecske* fn. 'kódarabocska'. A *küvecske* picikő, kódarab a népmesében is: „János átadta a piros küvecskét” (Kovács 85).

köves *küves* mn. (kny.) L. *k é n k ö v e s*, *k ö v e s ú t*.

köves ~, *küves* fn. 'sírköves'. (ritk.) Keressük s nem leljük a Zsidótemető sírköveit; hogy mi történt velük, 2010-ben egy idős asszony magyarázza: *Nincs! Mind a kövesök viszik el* – hogy lecsiszolva a sírkövesök újrahasznosíthatassák a márványkövet.

k ö v e s *r á d i ó* (?) l. *d e t e k t o r o s – r á d i ó*

kövesút *küvesút* fn. (kny.). (rég.) *A küvesúton gyütt. L. t ö l t é s*, *ú t*.

követel *követöl* i. (kny.) *Mit követölsz tē tüllem?!*

követelőzik *követölőzik*, *követölőddzik* tn. i. (kny.) *Hijába követölőddzöl! Nē követölőzz...*

következik *követközik* tn. i. (kny.) *Ű követközött. Ki követközik?! L.*

b e k ö v e t k e z i k.

következő *követköző* mn. v. fn. (kny.) *Ki a követköző?*

következtet *követkösztet* tn. i. (kny.) *Oszt mibűl követkösztecc ēre?*

k ö v é r l. *p o h o s*

közbejön *közbegyün* tn. i. (kny.) *Közbegyütt valami. L. j ö n*.

közel hsz. (kny.) **Sz:** „Erre közelebb, arra hamarabb” (Kovács 215) – az egyik irányban közelebb vagyunk valamihez, amihez amarra mégis gyorsabban odaérünk.

k ö z é p l. *k e l l ő s* *k ö z e p e*

középső ~, *középső* mn. (kny.) (Murádin V).

középujj fn. 'középső ujj'. A középső ujj *középujj* vagy *nagyujj* (Murádin V). L. *u j j*.

közibe hsz. 'közé'. Népmesében: „nem közibük való” (Kovács 39).

közlekedés közlekedés fn. (kny.) *Nem vót közlekedés – mármint hogy tömegközlekedés.*

közlekedik közlekedik tn. i. (kny.) *Nem közlekedik a villamos?*

közönség fn. 'közösség, lakosság'. (tört.) A plébániatörténet XIX. század első feléről szóló részében többször előfordul a kisiratosiak összességének **közönség** megnevezése (HD).

közönséges közönségös mn. (kny.) *Közönségös vagy!*

Központ l. Falu

községház l. szfát

községi baromkut l. baromkút

közveszélyes közveszéljös mn. (kny.) *Közveszéljös a koma!*
L. veszélyes.

kő ~, kű fn. (kny.) *Hun vötted aszt a küvet? Küvet dobott. Kűfal, kűház, kűhíd, kűkerítés, kűkörösz, kűpad, kűpor, kűsó, kűvár; kűhajintásra...* Mesében kűszikla, Kűmorzsoló, kűsó, mögyekű. Kovácsnál: *fején drágakútból való korona* (66), *kűvek* (54). *Kű, kövek, kövön, kűhön, kűvel, köves* (Murádin IV). **Sz:** *Kű küvön nem maratt* – minden elpusztult. *Kűbül van a szíve* – érzéketlen. *Naty kű esött lē a szívemrül* – mondja, aki valami rossztól megszabadult. **Km:** „Aki téged kővel dob meg, dobd vissza kinyérrel” (Kovács 214) – a rossz cselekedetre is jóval válaszolj, tanítja népünket is a keresztény katolikus vallás, s ez, ha nem is mindig, néhanapján sikerül. L. még *d a r á s k ő, k é k k ő, k é n k ö v e s, K ő m o r z s o l ó, k ő m ű v e s, k ő r ó z s a, k ő s z ö r ű k ő, k ő v e c s k e, m e g y e k ő, m e n n y k ő, v e s e k ő.*

kő l. kell

kőccség l. költség

kőccségös l. költséges

kőccségvetés l. költségvetés

kőccsön l. kölcsön

kőcsönad l. kölcsönad

kőcsönkér l. kölcsönkér

kőcsönöz l. kölcsönöz

kőcsönvösz l. kölcsönvesz

kődögzsínór l. köldökzsínór

kődök l. köldök

kőhajintásra kűhajintásra hsz. 'kődobásnyira'. *Ojan kűhajintásra vót innét.*

Kőműves l. kőműves

Kőmorzsoló Kűmorzsoló szmn. 'mesebeli erős férfiú vezetőkéneve'. Iratosi mesében Kűmorzsoló Lackó (Kovács 54). Fa nyűvő Jankó és Vasgyúró Palkó bajtársa a szöröncsekeresésben.

kőműves *kőműves, kűműves, kűműves* fn. (kny.) A *Kőműves Kelemen* című történetes énekben fordul elő a *kőműves* alak (Kovács 105). Valószínűleg a ballada régiségét jelzi inkább, s kevésbé a helyi nyelvjárást – pl. Hódmezővásárhelyt is inkább *kűműves*... (ÚMTsz III/540); a *kűműves* Murádinál (IV).

kőrózsa *kűrózsa* fn. 'kövirózsa'. A népi orvoslásban hasznosítják: a levit fájós fülbe csavarják. L. r ó z s a.

kő só l. kő

kő szikla l. kő

kő t l. kelt, költ

kő te közik l. köl te kezik

kő tés l. költés

kő tő get l. költő get

kő tő péz/kő tő píz l. költő pénz

kő tt l. kelt

kő tt gör he l. gör he

kő tt kifli l. hájas, kelt kifli

kőttes mn. v. fn. 'kelt tésztából készített sütemény'. *Kőttest készítettél?*

Krumpliskőttes... L. kelt.

kőttespogácsa fn. 'pogácsa kelt tésztából'. L. p o g á c s a.

kő ü ccs ön l. köl cs ön

kő ü dög zsinór l. köldök zsinór

kő ü dök l. köldök

krajcár l. ötven krajcáros magyar, pénz

krá dli l. krá glizás

krá gli l. krá glizás

kráglizás ~, *krádlizás* fn. 'kártyajáték'. Magyar kártyával játszották, a *kráglit* mondják *krádlinak* is. Az o p l e t á n y b ó l ismert p i r c s u a krágliban is előfordul: „Hogyha nem nyertél egy lapot sem a krágliban, akkor p i r c s ú t nyertél!” (Vajda 118). Az Új Magyar Tájszótár szerzőinek tudomása szerint csak Nagybecskerekben ismerik e játékot (ÚMTsz III/590). Réhon említi (132), hogy Aradon *kráglizni* az áll, aki f e l s ő z n i akar. L. b é l a.

krá glizni l. krá glizás

kredenc fn. 'üveges konyhaszekrény'. A *kredencre tötted?*

Krim – félsziget l. Kriméria

Kriméria fn. 'Krim-félsziget, Krim'. (rég.) Kurtucz István parasztkántor mondja 1980-ban: *Negyvenháromba Szta-lin-grádbul hoztak haza, Krimériából, a Krim-félszigetön is vótunk, repülővel. Gergő bátya Kercsön vót, mintketten román katonák.*

Krisán l. Krizsán

Krisztus ~, *Kirisztus?* szmn. 'fiúgyermek csúfolódóneve'. (rég.) A XX. század elején egy kisfiú csúfneve. A család magyarázata szerint azért nevezték el így, mert egyszer ellopta a kemencéből éppen kivett kenyeret és amikor rajta keresték, Krisztusra fogta a dolgot: *Krisztus vót!* Lehet, hogy *Kirisztust* mondott, mert az aradvármegyei magyar népnyelvben korábban így is mondták (Arad 298), s ezt tartják valószínűnek a kisiratosi öregek is 2006-ban (AV).

krizantém *krizántin* fn. 'virágnév'. E hangalakot említi MurádinVirág.

Krizsán ~, *Krisán* szmn. 'vezetéknev'. A Krizsán vezetéknevet románosan – ahogy írniuk kell?... – *Krisánnak* is ejtik (r. Crișan). Megkülönböztetik egymástól a *Krisán* és a *Krizsán* nevű családokat, mondván, hogy a kettő nem ugyanaz.

k r u m p l i l. h a j a s k r u m p l i, k r u m p l i h é j, s u s z t e r s z á r m a, t ö r v e k r u m p l i

krumplihéj *krumplihaj* fn. (kny.) Vagy csak egyszerűen *haj*. A *hajába(n) főtt krumpli* a héjában fő, a *hajába(n) sült krumpli* a héjában sül. A *h a j a s k r u m p l i*, avagy *s u s z t e r s z á r m a* főtt krumpli héjastól, azaz *hajában főtt krumpli*. L. *h a j*, *h é j*.

k r u m p l i p a p r i k á s l. s z ú z p a p r i k á s

krumpliskóttos fn. 'kóttosfajta'. (rég.) Az 1950-es évekbeli falumonográfia-tervezetben említi Kovács Ferenc. L. *k ő t t e s*.

krumplisverem *krumplisveröm* fn. (kny.) „Úgy nézött ki, mint a *krumplisveröm*” (Vajda 157) – a háborúban a menedéket adó bunker. L. *v e r e m*.

kuckó fn. 'kunyhó, ill. kemencesut'. Népmesében: „Hazamén a szegény legény a *kuckójába*, oszt be akari vinni a mirmínyót is, de az olyan kicsi kunyhó volt, hogy oda nem fért el még egy szeg se” (Kovács 24). *Bebújtunk a kuckóba* – azaz a *k e m e n c e* és a fal közti kis helyre, a sutba. *S u t n a k m e g s u c n i n a k* is mondják. L. még *k e m e n c e n y a k a*.

k u c s m a l. s i p k a

k u f ě r t a l. k o p e r t a

k u f f e r l. k o f f e r

k u g l i l. b a b a, g u r í t ó, f ö l d i k u g l i z á s, t e k é s j á t é k

k u g l i b a b a l. b a b a

k u g l i g o l y ó l. g u r í t ó

k u g l i z á s l. f ö l d i k u g l i z á s

kuglóf *kugló* fn. 'kalácsfajta'. *Úgy vélekszök, hogy nem kuglóf, az urias (uras); kugló! Kuglósütő girizdekkel (az oldalán), az anyám mazsolát tölt bele.*

kuglófsütő *kuglósütő* fn. 'régen cserép, ma bádog edény'.

Valahun mögvan a kuglósütő.

kujtorgó mn. 'tekergő, csavargó'. Bakternótában: „Ügyelek a *kujtorgókra*, / Tízet ütött mán az óra” (Kovács 143).

kujtorog tn. i. 'csavarog, tekereg'. *Mit kujtorogsz itt?*

kuka mn. v. szmn. 'süketnéma (ember), illetve csófolódónév'. A *Kuka* ragadványnév volt az 1950-es években, l. *K u k a P i s t a*.

kuka fn. 'eperfából vagy más, nehezen hasadó fából készített kampószerű dohánykertész eszköz (dohányhorog)'. Salamon Idának regélték: a fölfűzött dohányleveleknek a *s z e r g y i* ára való függesztésére szolgál. *Régön a kuka fából vót, de most mán csinájják vazsbúl is* (SI). „Kuka. (Vasból, vagy fából horog, olyan mint amire a szalonnát akasztják” (Kovács Monogr). L. *s z a k a s z t*.

Kuka Pista *Kukapista* szmn., fn. 'ragadványnév, illetve gyermekjáték'. (rég.) Vajdának emlegetik e néven az egyik (nyári sárdurrantós) gyermekjátékot, amelynek mondókájában a névadó is szerepel (74).

kukás fn. 'dohánykertész'. (rég.) A kisiratosiakat *dohánkertésznek*, azaz *kukásnak*, másképp *g á n y ó n a k* telepítette le az üres Kisiratosi-pusztán Szalbek uraság, illetve Szalbekné asszonyaság 1818/1819-ben.

kukorica ~, *kukurica* fn. (kny.) Néha *t e n g e r i*. „Kukorica helyett *kukuricát* (pl. *kukuricabajuszt*) csak néhány bevándorolt használ, nem Kisiratos sajátja” – legalábbis AV szerint. Bálint Sándor tájszótárában *kukurica*.1853-as nagyiratosi Forray-oklevélben *Kukurutz Kotarka* megnevezés is szerepel (MOL). **Sz:** *Majd a kukorica pótolja...* – időjósítás; akkor mondják, amikor eső nehezíti a búza aratását. **Km:** *Ha gyöngé a búza (termés), majd a kukorica pótolja! Gyöngé a búza? A kukorica pótolja* – az időjárás a gazdálkodási évben ki szokta magát egyenlíteni: az egyikből több, a másikkal kevesebb a termés, így természetes, nincs abban semmi különös. L. *b o j t*, *c í m e r*, *c s ö v e s k u k o r i c a*, *k i b a b á z i k*, *k ó r ó*, *l é h a*, *m á l é*, *m a m a l i g a*, *p u l i s z k a*, *s a s u j k a*, *s u s u j k a*, *s z á r k ú p*, *t é j e s* (*k u k o r i c a*), *t u l é*, *z a b*, *z s e n d ü l*.

kukoricabajusz ~, *kukuricabajusz* fn. 'kukoricahaj'. „*Kukoricabajusz*, ezt szinte hivatalos elnevezésnek tartják, az érett kukoricacső végében lévő képződmény. *Kukoricabajusz* helyett *kukuricabajuszt* csak néhány bevándorolt használ” (AV). Másképp *b o j t*. Nyers állapotban a *c i r o k s z a k á l l h o z* hasonlóan játékbaba hajaként is megtette. L. még *b a j u s z*.

kukoricabetyár *kukoricabetyár* fn. 'szegénylegény'. „Régi monda, hogy a betyárok jó búvóhelye a kukoricás volt, innen mondják egyesekre, hogy *kukoricabetyár*, de gyerekeket

is ijesztgetnek vele, mert kis gyermekeknél mindig fennállt az a veszély, hogy amíg a szülők dolgoztak, a kicsik eltévedhettek a magas kukoricában” (AV). L. b e t y á r.

kukoricacímör l. címer, zab

kukoricacső *kukoricacsú* fn. (kny.) *Hánd lë a kukorica-csüvet!* L. bojt, cső, tulé.

kukoricaganca l. gánica

kukoricahaj fn. ’kukoricalevél, héj’. Újabban c s u h é is. L. haj, héj, kukoricabajusz.

kukoricaháncs l. sasujka

kukoricakása l. kása

kukoricalevél l. susujka

kukoricamálé l. málé

kukoricapolyva l. léha

kukoricás l. tata–mama

kukoricaszár l. ízék, kúpol, szár, szárízik

kukoricaszárkúp fn. ’tengeriszár kúba rakva’. Szárkúp, kúp is.

kukoricaszem *kukoricaszöm* fn. (kny.) A kukorica szöme. L. szem.

kukoricatörés l. tör

kukoricatörő fn. ’kukoricakombájn, kukorica-betakarító gép’. Lehet *törőgép* is.

kukoricatulé fn. ’kukoricagyökér kis szárral’. L. k ó r ó, kukorica, tulé.

kukó fn. ’(üres) játéktójás’. (ritk.) A *kukó* kifúrt, madárrá alakított tojás, amit a c s ü n g ő s l á m p á r a is aggathatnak dísznek; és a bölcső fölé, meg az ajtó kilincséhez kötik hosszabb madzaggal és ha valaki bejön, rándít egyet rajta, megmozdul a kukó – magyarázzák Vajdának (99).

kukurica l. kukorica

kukuricabajusz l. kukoricabajusz

Kulai l. Kúla

kulák l. zsírosparaszt

kulcs *kúcs* fn. (kny.) *Hun a kúcs?! Sz: Beatta a kúcsot – csúfolódva: meghalt.* L. még c i t e r a k u l c s.

kulcslyuk *kúcsjuk, kúcsluk* fn. (kny.) *Nem tanálod a kúcslukat?* L. lyuk.

Kulla(i) l. Kúla

kultúr fn., hn. ’művelődési ház”. Az 1950/60-as években épített nagyobbik, újabb művelődési ház leggyakrabban használt megnevezése. *Mék a Kultúrba.* L. még k i s k u l t ú r.

kuncogtn.i. ’rí, sívít (azéhes malac)’. (MurádinÁllathangut),

(Murádin II).

Kunszabó *Kúnszabó* szmn. 'vezetéknev'. Mint másutt is, az u-t könnyen megnyújtja népünk.

kunyerál *kunyérál* i. 'kér, kéreget, könyörög'. *Mit kunyéráltál?* L. *összekunyerál*.

kunyhó *gunyhó* fn. '(legelői) juhászházikó'. (Murádin II). Emberlakta kunyhó volt a putri.

kupa fn. 'fej'. (tréf.) *Mingyán kupán váglak!* L. *fej*.

kupa fn. 'lámpakalap'. (Murádin VII). L. *lámpa*.

kuporodik l. *összekuporodik*

kurbli *taksi* l. *taxi*

Kurt(a) l. *Kürtös*

kurta mn. v. fn. 'rövid, kicsi'. Menyasszonytáncra buzdító vőfélyversben: „Táncoljon hát vele mindenki egy *kurtát*, / De el ne tiporják a cipője orrát” (Kovács 190). **Km:** *Kaparj kurta, neköd is lösz. Kaparj kurta, neköd is marad* – igyekezz, hogy neked is jusson. L. *Kürtös*.

kurtafarkú mn. 'rövid farkú (malac)'. (rég.) Mesében fordul elő, pl. a Kis Kolos meg Nagy Kolos c. iratosi népmese kezdő mondatában: „Volt egyszer, hun nem volt, valahol az üveghegyeken is túl, ott ahol a kurtafarkú malac túr...” (Kovács 93).

Kurtucz István l. *parasztkántor*, *tag*, *vers*
kus l. *kuss*

kuska msz. '(disznóúzó) takarodj!'. A *kuss* „becézése” a *kuska*, a *kuski*, meg a *kusko*?... Még tovább: *kuska* – *disznózás*, *kuskadisznó*... L. *disznó*.

kuska *be* kif. 'disznóúzó'. *Kuska, be!* (Vajda 100). L. *disznó*.

kuska disznó kif. 'disznóúzó'. L. *disznó*, *kuska* – *disznózás*.

kuska te kif. 'disznóúzó'. (Murádin II). L. *disznó*.

kuska-disznózás fn. 'gyermekjáték'. (rég.) *Vót egy juk, abba köllött a gojót belökni. A többi bottal zavarta: Kuska, disznó! És az bevitte a 'disznót' az 'ól'-ba. Közbe jól mögüthették a többiek.* L. *disznó*.

kuskadisznó ~, *kuszkadisznó*, *kusztadisznó* fn. 'gyermekjáték, illetve a játék vesztese'. (rég.) Aradvármegye magyarsága körében egykor ismert gyermekjáték a *kuskadisznó* (Arad 305, 327). Vajdánál (100) a *kuska* – *disznózás* vesztese a *kuskadisznó*, aki az egyik mesélő szerint *kuszkadisznó*, *kusztadisznó* – talán mert sejpít... Ugyanaz a játék, mint a *lyukrakánás* és a *lyukratálás*. „Régen a disznót *Kuska, be!*-felszólítással noszogatták az udvarról az ólba.” (uo.) A *kuskadisznó* főszereplője, a

„disznó” fűrészporból, szőrcsomóból, fából, miegyéb-
ből készült golyó, labda. L. d i s z n ó.

kuskadisznózás fn. 'gyermekjáték'. (rég.)

kuskadisznózik ~, *kusztadisznózik* tn.i. 'kuskadisznó nevű
játékot űz'. (rég.) 2013-ban az 1950-es évekbeli gyermekjátékot
idéző egyik regélő így említi: *kusztadisznó(s)ztunk...* (Vajda 100).
Kuskadisznóz: tereli a labdát e játékban. L. d i s z n ó.

kuskadisznózó fn. 'a kuskadisznó nevű játék részt-
vevője'. (rég.) „Mind gurigáztak ezek a *kuskadisznózók*,
k u s k a d i s z n ó z t á k v ó n a a l u k b a , d e o t t á t a v é d ő .” (Vajda
100). L. d i s z n ó.

kuski te kif. 'disznóűző'. L. d i s z n ó.

kusko te kif. 'disznóűző'. L. d i s z n ó.

kuss ~, *kus* msz. (kny.) (durv.) A disznó biztatása a *Kuss!*-
olással, amely lehet *K u s k o t e*, *K u s k i t e!* is. Ez utóbbi
Szögeden *kus' ki te!* (ÚMTSz III/652). **Sz.:** *Kus disznó, nincs
moslék!* – az elhallgass jelentésű, káromkodással fölerő *Kuss!*
Kussojj! Kuss, az anyád jó istenit! (stb.) továbbfejlesztett, több
mint gúnyos – az előbbieknél is sértőbb – változata. L. d i s z n ó.

k u s z k a d i s z n ó l. k u s k a d i s z n ó

kuszkurál ts. i. 'csiklando'. (ritk.) Murádinál (V) a
csiklandozza: *kuszkurájja*.

k u s z t a d i s z n ó l. k u s k a d i s z n ó

k u s z t a d i s z n ó z i k l. k u s k a d i s z n ó z i k

Kuszu szmn. 'férfi ragadványneve'. (tréf.) Hogy mit jelent,
nem tudják, a gyanú szerint a kutyákkal fűgghet össze.

Kutas ~, *Kútas* hn. 'határrész'. *Kútasi stáció, Kútason...*
Kútas, āra ki a rományok felé. Kutas határrész Kürtös mellett,
a középkori Kutas falu helye. A kisiratosiak szerint azért *Kútas*,
mert sok kút van benne – a sok kút a sok tanya és kiadós legelők
megannyi kútja lehet, mely tanyavilág rég a múlté. Valaha jó
darab részét a kisiratosi gazdák bírták.

kutya fn. (kny.) **Sz:** *A kutya fűlit! A kutya mög a macska!* –
enyhe káromkodások gyermekek előtt. „Hű, a kutya mindenedet”
(Kovács 95), olvasható egyik mesénkben, s hallható (*Hű.*) *A kutya
mindönödet!* a mindennapokban, amikor valaki a másikat szidja.
„Aki reám haragszik, / Ögyön kutyát tavaszig!” – kiáltották a gyerekek
játék közben a mondókájukban (Vajda 18). *Amerre ugat a kutya.
Merre ugat a kutya?... Āra viszik el az eladó lányt* – a nagylányt, aki
karácsony harmadnapján kiviszi a szemetet a ház elé, s figyeli, merre
hallani a burkus ebet csaholni (Vajda 274). *Gyűn még kutyára dér* –
ezért még meglakolsz... *Hány, mint a lakodalmas kutya. Okád, mint
a lakodalmas kutya* – nagyon rosszul van, bezabált, vagy berugott.

Kutya baja sē lött; kutya baja, kutya baja sincs – nem történt vele semmi. *Kutya terömtötte* – ma már szolid átkozódás. *Kutyába sē vött (...vötte az embört)* – semmibe vett. „Még ha kutyát dobtak is, alattvalót tanáltak” – annyi alattvalója volt a királynak (Kovács 70). *Nem a mi kutyánk kölke* – nem hozzánk tartozik, idegen. *Úgy bánik vele, mint a kutyával* – rossz ember pl. az asszonyával. *Úgy vannak, mint a kutya mög a macska!* – rossz házasságban élőkre mondják. *Úty fosik, mint a Murányi kutyája* – erős hasmenése van. *Veszött kutya* – akivel senki sem bír. *Kutyafasza! Kutyafaszát! A kutyafaszát!* – fakadunk ki, tiltakozván, elég durván. **Km:** *A hazug embört hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát* – a hazudozó hamar lelepleződik, jobb igazat mondani. „Amelyik kutya ugat, az nem harap” (Kovács 214) – mondjuk, ha hangoskodó, ám cselekedni rest valakivel van dolgunk. *Égyik kutya, másik eb* – egyre megy velük az ember fia, lánya! „Jön még kutyára dér, hogy hasig ér” (Kovács 216), *Gyün még kutyára dér...* – ígér a népi bölcsesség Kisiratoson is büntetést a gaznak, gazságnak. „Kis kutya nagytól tanul ugatni” (Kovács 217) – a hangját próbálgató fiú az apját, a hangoskodó beosztott a főnökét követi. *Kutyából nem lősz szalonna* – az igazán rossz meg nem javul. „Nagy kutya a kicsit nem ugatja”, *Naty kutya a kicsit nem ugati* – a nagyobb nem tart a kisebbtől. „Nagy kutya fel sem veszi, de a kicsi megugatja” (Kovács 218), *Naty kutya fő sē vöszi, de a kicsi mögugati* – a ’nagyfiú’ észre sem veszi, amit a ’kisfiú’ azonnal megmarna. L. Burkus, csiba innen, csörgő, eb, egykutya, fakutya, földikutya, kankutya, kocakutya, liheg, Muki, táltos, tolvaj, vasfejú kutya, vonít.

kutya fn. ’kutyaab’. A karácsonyfa alá az aranybárányon kívül egykor kutyaabú is került, mint a juhász ebe (Vajda 90), l. karácsonyi kisbárány.

kutyabőr *kutyabűr* fn. (kny.) *Akutyabűrott vótapallason...* – a családi legenda szerint a szótáríró egyik fölmenőjénél. Más kutyabűr vót a kisbíró dobján, aminek a segítségével a koma közhírré tette a hivatalos közleményöket (Vajda 88). L. bőr.

kutyabőrös *kutyabűrös* mn. (kny.) *Az őseink kutyabűrösök vótak.* L. bőrös.

kutyafa fn. ’káromkodás (valamilyen) tárgya’. **Sz:** *A kutyafáját!* – enyhe káromkodás a kutya fájának emlegetésével. Az ÚMTsz (III/667) szövésszék farúdjától mocsári tölgyig több jelentést említ, az iratosi használó ezökrül nem tud. Hangulata arra utal, hogy a *Kutya faszal!*... helyett használják. *Ejnye, a kutyafáját! Kutyafáját...* – fejezi ki a haragját a felnőtt a gyermekek előtt.

kutyafasza fn. v. msz. ’valami, amiről szó sincsen’. (durv.)

Sz: *Kutyafasza! Kutyafaszát! A kutyafaszát* – káromkodás, így adja meg a választ annak, akit (például) azzal nyaggatnak, kedveli-e a főnökét. *Písz tanátá? – Kutyafasza (Kutyafaszát!).*
L. k u t y a, k u t y a f a, f a s z.

kutyafüle fn., msz. 'kutyafasza'. (tréf.) **Sz:** *Kutyafülit! A kutyafülit neki... A kutyafüle nem kéne!...* - enyhén durva, illetve a durvaságot enyhítő szóhasználat elsősorban gyermekek jelentlétében. Eredeti jelentése az ÚMTsz szerint (III/668): disznó v. juh szívéhez nőtt ehetetlen húsdarab. L. f ü l.

kutyagumi fn. 'kutyaszar'. (tréf) **Sz:** *Kutyagumi! Kutyagumit neköd...* – Kutyaszar, Kutyaszart! helyett mondunk, főleg gyermekek előtt, enyhítve mérgünket, effélét. Szelíd káromkodás, ha van ilyen.

kutyaharapás fn. (kny.) **Km:** *(A) kutyaharapást szőrivel (gyógyítták)* – azzal orvosolunk, amivel a bajt okoztuk, pl. szerelmi bánatot új szerelemmel.

kutyahinta fn. 'népi gyermekjáték: libikóka'. Vajda gyűjtésében (101): „Vót egy ilyen f a t ö n k ö l y, úgy mondtuk, rátenni egy szál deszkát, ráültem, a másik is. De nem vót rögzítve sem, (kapaszkodó sem). Azon hintáztunk”.

kutyakopogós fn. 'táncfajta'. (rég.) **Sz:** *Ējáři a kutyakopogós(a)t!* – eltáncolta a kemény legényes táncfajtat. Szögeden a kutyakopogós valaha a csizmadiasegédek kedvelt, nyilván kissé vad tánca volt (BálintSzögedi II/329).

kutyalyuk *kutyaluk* fn. 'kutyaól, valamint kutyavalag'. Dohányos anekdota szerint a kisfiú a csendőrtől kapott cukorért hiába mondta el, hogy apja a *kutya lukába* rejtette a dohányt, nem figyeltek rá, azt hitték, csúnyát mond, holott annak idején ólja helyett l u k a volt a kutyának. E hintáztató mondókában viszont másképp fest a dolog: „Hinta-palinta, / Karácsonyi kisbaba, / Úri bunda, kutya luka, / Bújj a valagába” (Vajda 72).

k u t y a p i c s á z l. e l k u t y a p i c s á z

kutyatej fn. 'pitypang'. *Kutyatej* vagy c s o r b ó k a.

Kutyás szmn. 'kutyaszerető férfi csúfolódóneve'. (tréf.) Ma már nem tudják, miért *kutyás* az illető, Kovács jegyezte föl (208). Tán elválaszthatatlan volt a kutyájától.

kutyaszelelő fn. 'a bolondkocsi őse, társas játék'. (rég.) A körhinta őse, régibb a gyerekek által hajtott b o l o n d k o c s i nál. Dr. Almás Béla regéli 2008-ban (a halála előtt pár hónappal): az édesanyja mesélte, hogy valaha ezzel szórakoztak a gyermekek. A legények oszlopot vertek a földbe, arra húzták a fa kocsikereket, a lányokat fölültették, jól meghajtották, a lányok visongattak... *Édösanyám még jáccott így! Vót nagy visongás.*

Változata a k u t y á z á s.

kutyázás fn. 'a kutyaszelelő egyszerűbb változata'. (rég.) A kerékre csak kapaszkodni lehetett (Vajda 101). L. k u t y a s z e l e l ő.

k u z s u l. k o z s u

k ú c s l. k u l c s

k ú c s j u k / k ú c s l u k l. k u l c s l y u k

k ú d u l l. k o l d u l

k ú d u s l. k o l d u s

k ú d u (z) s b o t l. k o l d u s b o t

Kúla *Kula, Kulla* fn., szmn. 'település a Bácskában és személynév'. A Kúlai vezetéknévben maradt meg, amelyet *Kulainak, Kullainak* is mondanak, sőt, *Kulla* lehet a 'ragadványneve' az illetőnek.

K ú l a i l. K ú l a

K ú n s z a b ó l. K u n s z a b ó

k ú p l. k e n d e r, k u k o r i c a s z á r k ú p, s z á r k ú p

kúpász mn. '(a gulyától) elmaradozó marha'. (Murádin II).

kúpász mn. '(túl) élelmes macska'. (ritk.) Arra a cicára mondja sógor, amelyik fölmege az asztalra, leszedi az ennivalót. Murádinál (III) 'kajtár', azaz ételt elcsenő, abba beleevő macska is. Nagyvarjason a „kúpaszkodik” jelentése 'kutat' (Nagy-Szabó 108).

kúpol ts. i. 'termény szárát kúpra rak'. Kúpba rakták, *kúpolták* a mákszárat vagy kukoricaszárát, így lett belőle a kisház, illetve s z á r k ú p – magyarázzák Vajdának a k i s h á z a z á s nevű gyermekjátékot (91).

kúpszár fn. 'kukoricaszár, kúpban'. (ritk.) Lehet, hogy tévesztés a *kúpszár* (Vajda 199), mert inkább s z á r k ú p.

kút fn. (kny.) *kutat, kútat* (Murádin IV) – azaz toldalékkal is lehet hosszú az u hang. Hely, kúttal: B a r o m k ú t, B ó n i – d ű l ő (Bóni-kút), C e m e n t k ú t, C s i k ó i s t á l l ó (j) i k ú t, E g y e s – k ú t, K e t t e s – b r i g á d i k e r e k e s k ú t, K e t t ő s – k ú t. L. még á g a s, B a r o m k ú t – s z e n t e l é s, g é m e s k ú t, v a s k ú t, v a s k ú t i v í z.

K ú t a s l. K u t a s

K ú t a s i s t á c i ó l. s t á c i ó

k ú t h o r o g l. k a p o c s

k ú t k o l o n c l. s ú l y

kútostor *kútustor* fn. (kny.) (Murádin IV). L. o s t o r.

küld *kúd* tn. i. (kny.) *Tégöd mög hova kúttek? Kűggye ide, ha meri!* L. á t k ü l d, b e k ü l d, f ö l k ü l d, i d e k ü l d, k i k ü l d, l e k ü l d, o d a k ü l d, v i s s z a k ü l d.

küldött ördög *kúldött ördög* kif. 'rossz, csintalan gyermek,

akivel nem lehet bírni'. (rég.) *Ojan, mind a kúddött ördög.* (Ethn).
L. ö r d ö g.

külföld *külföd* fn. (kny.) *Külfödön nem így van...*

külföldi *külfödi* mn. (kny.) *Külfödi vót az illető!*

küllő ~, *küllöü* fn. 'kocsikerék-küllő'. Kettőshangzó
Murádinál (I). L. f a k ü l l ő, k o c s i.

különleges *különlegös* mn. (kny.) *Különlegös, azér kerül
sogba.*

külső *kilső* mn. (kny.) A régiségben is: a plébánia-
történet írja, hogy a csinos kis templom 1841-ben „mint *kilső*
mint belső diszére nézve... rendbe állítottatott” (HD). L. K ü l s ő g y ö p,
k ü l s ő s é g.

Külső-gyöp *Kilső-gyöp* fn., hn. 'határrész'. *Régön evvót a
m e d d ő* – a meddő állatokat tartották ezen a legelőn. Az odavivő
dűlőút a *Kilsőgyöpi út*. Itteni hely még: *Kilső-gyöpi csatorna*,
Kilső-gyöpi ér (M i r o n i c s a t o r n a), *Kilső-gyöpi fásor*, *Kilső-
gyöpi tó*, *Kilső-gyöpi vaskút*. L. g y ö p.

Külső-gyöpi csatorna *Kilső-gyöpi csatorna* hn. 'csatorna
Külső-gyöpön'.

Külső-gyöpi ér *Kilső-gyöpi ér* hn. 'vízfolyás'.

Külső-gyöpi fásor *Kilső-gyöpi fásor* hn. 'sor fa neve'.

Külső-gyöpi tó *Kilső-gyöpi tó* hn. 'vízállás Külsőgyöpön'.

Külső-gyöpi út *Kilső-gyöpi út* hn. 'földút neve'.

Külső-gyöpi vaskút *Kilső-gyöpi vaskút* hn. 'ártézikút a
határban'. L. még v a s k ú t.

külsőség *kilsőség* fn. '(községi) külterület'. Kisiratoson a
kilsőség (1993-ban) 2.250 hektár – magyarázza a társas gazdaság
vezetője.

k ü m ü v e s l. k ő m ű v e s

kürt fn. 'trombita'. (Murádin X). L. még K ü r t ö s.

k ü r t ő l. c s ő

Kürtös fn. 'mezőváros Arad megyében Kisiratostól öt
kilométerre'. Nevét az öregek szerint az ott elhaladó vonatok
gyakori kürtjelzése miatt nyerte. A *Kürtös* a román Curtici név
helyettesítésére született, a Kurtics viszont a régi magyar Kurt(a)
egyház-Kurtafehéregyházból lett (akár a Délvidéken pl. a Palics
meg a Feketics) a török után itt megtelepedő rácok nyelvén, azt vette
át az oláh telepes nép, hogy a településnév visszamagyarosítása így
sikerüljön. Más magyarázat szerint az Árpád-kori Kurt(a) helynév
a „kürt” köznévvel, illetve a Kurt-Kürt (latinosan írva 1211-ben
Curt) személynévvel is összefüggésbe hozható (Blazovich 185) –
ám ha ez utóbbi igaz, akár az a föltételezés is helytálló lehet, hogy
a kürt(gyarmat) törzs az eredeti névadó. L. M u s z k a.

küvecske l. kövecske
 küves l. köves
 küves rádi(j)ó l. detektoros-rádió
 küvesút l. kövesút
 kű l. kő
 kűd l. küld
 kűdött ördög l. küldött ördög
 kűfal l. kő
 kűhajintásra l. kőhajintásra
 kűház l. kő
 kűhíd l. kő
 kűkerítés l. kő
 kűkörösz l. kő
 Kűmorzsoló l. Kőmorzsoló
 kűműves l. kőműves
 kűpad l. kő
 kűpor l. kő
 kűrúzsza l. kőrózsza
 kűsó l. kő
 kűszikla l. kő
 kűvár l. kő

kvadrát *kadrát* fn. (kny.) *A Kekecsön négy kadrát a telek, (ebből) három kadrát a kert. A kadrát száz néccögöl, ęty kataszteri föld tizenhat kadrát* – magyarázta KA. (Ellenben) A szögedi földön a négyszögöl neve löhet kadrát és szögöl is (BálintSzögedi I/521) – azaz népünk már keveri? (Mi meg utána...) Vajda 2013-ban ezt jegyezhetette föl egy parasztember elmondása alapján (267): *a kadrát* (e szerint) 3,5 ár. „Két kadrát 7 áre, tehát egy kadrát 3,5 áre.” L. lán c.

kvart fn. 'a magyar kártya lapjainak felosztása'. Az alsókvart a 7-8-9-10, felsőkvart az alsó-felső-király-ász, s van még tízeskvart, meg disznókvart, ászkvart is, melyekről további magyarázattal nem szolgált Kása Antal, Kisiratos felcser falukutatója az 1980-as évek elején. *Kvart* az o p l e t á n y b a n nincsen, de például az alsósban és a pikétben igen (Somogyi 31). „Kvart: összefüggés az alsósban, a f e l s ő s b e n és a pikétben stb.: az osztás után a kézben lévő négy egymás után következő egyszínű lap” (Kártyalexikon 258).

kvártély *kovártėj* fn. 'szállás'. *Sogba kerül a koszt, kovártély* (a kisiratosi diáknak a városban, Aradon, Kolozsvárt, ne adj Isten Temesvárt). L. még b e k v á r t é l y o z.

kvóta fn. 'begyűjtés, kötelező beszolgáltatás előírt mennyisége egy-egy terményből.' (rég.) *Ha nem vót ki a kvóta,*

vötté hozzá, vagy *ēvittek!* 1957-ben törölték el a kvótákat; utána az állam arra biztatta a szövetkezeteket és a magángazdálkodókat, hogy szerződjenek gabona és hús – azaz jószág – eladására (Nagy-Szabó 260). Akár az országhatár túloldalán, kényszerű beszolgáltatás az anyaországban is a (hadi)kommunizmus dandárján.

labda ~, *lapta* fn. 'bőr, szőr, vagy rongy játékszer'. *Dobd ide a lapdát!* Szögedében is löhet *lapta* (BálintSzótár II/2). A m é t a labdája: „Vót lapta csináva legtöbbször ruhából vagy tehénszőrből is lehetött csináni. Tavasszal mikor nagyon vedlöttek a tehenek, összegyűtöttük a vakaróval, beletöttük forró vízbe, akkor mögkerökítettük, oszt dobátuk föl a tetőre. Ahogy gurút lefele, a víz kirepűt belüle, és szőrlabda lött belőle. (Vajda 101-102). L. s z é p e n, s z ó l í t g a t ó s.

labdázás ~, *laptázás* fn. (kny.) *Gyűhet a laptázás!*

labdázik ~, *laptázik, laptáz* tn. i. (kny.) *A gyerekek? Laptáznak.*

labdázató mondóka *laptásztató mondóka* kif. (kny.) Gyermekjáték közben ütemesen mondogatott versikéket Kovács Ferenc jegyzett föl (147-149).

Lackó szmn. 'László, becézve'. **Sz:** *Lackó a nyakába út. Lusta, mer a nyakába út Lackó* – a lustaságra, tohonya emberre mondják. A Lackó Kovácsokra mondják – Iratosunkon Lackó az egyik Kovács ragadványneve.

lagzi fn. 'lakodalom, menyegző'. Lakodalmi kurjantásban: „Aki kiáll a kapuba, / Nem gyűhet el a *lagziba*” (Kovács 193). **Sz:** *Lagzi csak szűznek* – tartották, s tartják még valamennyire. *Vigyázz, hogy lagzi löhessön!* – figyelmeztetik a nagylányt a családban arra, hogy (legalábbis hagyományosan) csak az állhat hófehér menyasszonyi ruhában oltár és pap elé, aki tiszta, azaz szűz maradt. Ne húzódjon multságban félre a szeretőjével, ne hozza magát és a másikat hírbe. Újabban ezzel inkább arra intik a menyecskének valót, nehogy észre lehessen venni rajta, hogy másállapotban van. Ha utólag kiderül, hogy akkor már „úgy volt”, megszólják őket is, meg a családot is. H a l o t t l a k o d a l m a i s. L. k á r l á t ó, k i s l a k o d a l o m, l a k o d a l m a z i k, m e n y e g z ő, ú g y m a r a d t, v i r á g p é n z, v ő f é l y.

lajbi laibli, lajbli fn. 'posztókabát'. (rég., tört.) 1856-ban fordul elő községi levélben *Laibliként* jegyezve (HD). 1857-ben a lovas bandérium tagjainak ruházata: „fehér ing's fehér lábra való's lajbli kerekkalap” (Battonya). L. még *foltozott*.

lajbi fn. 'férfimellény'. *Nyáron is viselhető, báránybélés nélküli, ujjatlan. Mellényre monták. Mindig vót a kabáthon lajbi.*

lajt fn. 'hordó'. Szögedében (ahogy eredetileg falunkban is) a *lajt* kétkerekű kordéra szerelt hordó, benne az arató, a cséplő, a katona... ivóvize (BálintSzótár II/8.). L. *lajtos kocsi*.

lajtos l. *lajtos kocsi*

lajtoskocsi fn. 'vízszállító lovaskocsi, kordé'. A téesz idejében a határban dolgozóknak ez szállította az ivóvizet. Vajda N. gyűjtésében szerepel, hogy a *lajtoskocsi* hintónak is hívták, s mint magyarázták neki: „Egy nagy hordó van rajta, teli vízzel, azt fogták be régen a lovak mögé, ha tűz volt, tűzoltókocsi volt. *Lajtos*, mert a *lajt* az a nagy hordó, amelyikbe az esővizet fogták fel.... Volt *üvegölt* hintó is, mint a jelenkori kisiratosi halottaskocsi. Bár a faluban volt bognár – néhai Szellelki Pista bácsi eperfából készítette a hordókat –, hintókészítők Pécskán voltak.” L. *kocsi*.

lakás l. *apartman*, *bentlakás*

lakbér l. *házbér*

lakodalmas l. *kislakodalmas*, *lagzi*, *nagylakodalmas*, *táncol*

lakodalmas ház ~, *lakadalmas ház* kif. 'vőlegény és menyasszony családi otthona'. *Lamadalmas ház* alak Vajdánál, l. *tus*. A tájnyelvi alak ritka.

lakodalmazik tn. i. 'gyermek lakodalmat játszik (kislakodalmazik)'. „*Lakodalmaztunk* egyik vasárnap egyik házná, másik vasárnap másik házná, barátnőné.” (Vajda 34)

lakodalom ~, *lakadalom* fn. (kny.) (ritk.) Vajda jegyzi a *lakadalom* alakot (282). L. *halott lakodalma*, *kislakodalom*, *lagzi*, *menyegző*, *nyoszolyó*, *nyoszolyóasszony*, *nyoszolyólány*, *tus*.

lap l. *Az opletány szókincese*

lapatyom fn. 'ismeretlen hely gyermekjáték mondókájában". (rég.) Kovács gyűjtésében (160) fordul elő a *lapatyomba*, l. *lipityom*. A szögedi világban csak a *lapatyol* és a *lapatyos* él fecseg, mohón eszik, illetve húgyos jelentéssel (ÚMTSz III/728). A *lipityom*, *lapatyom* – *lipityomba*, *lapatyomba* – játékos szóhasználat a talán egykor létező *lipity-lapatyból*, illetve a népdalbeli „Kikityimbe, kukutyomba” példájára született szóalkotásról is szó lehet.

lapát l. *vetőlapát*

lapocka fn. 'méta ütőfája'. (rég.) Vajdának említik a *métázás* leírásakor (109) e jelentéssel a *lapockát*.

lapos mn. v. hn. 'vízjárta hely'. Ami máshol (pl. a szintén szögedi-nemzetbeli Makón) fenék, tó, Kisiratoson *lapos*. De *lapos* az alacsonyan fekvő terület is: *lapos*; és *partos* lehet a szántó, legelő. Esős időben belvízjárta terület, a folyószabályozás előtt

jórészt ártér volt; határrész, hajlat. *Lapos részön vóna* – a föld, amit megvehetnének, tehát nem túl biztató. Helynévben: *Andó laposa, Kekecsi lapos*.

Laposi szmn. 'laposnál lakó család ragadványneve'. (tréf.) A Laposnál élő család *Laposi*, az asszony – hogy fokozzuk az élcelődést – *L a p o s i n é*.

Laposiné szmn. 'ragadványnév'. (tréf.) *L a p o s i* uram asszonya.

l a p p a d l. *l e l a p p a d*

l a p t a l. *l a b d a*

l a p t á z (i k) l. *l a b d á z*

l a p t á z á s l. *l a b d á z á s*

l a p t á s z t a t ó m o n d ó k a l. *l a b d á z t a t ó m o n d ó k a*

l a p u l. *k e s e r ű l a p u*

lapulevél fn. 'nagy levél'. Bármiféle nagyobb levélre ezt mondják, amely lehet a *k e r e s ű l a p i é* is. Valamikor budipapír helyett használták a csuhéval – s más (kezüik ügyébe eső) alkalmatosságokkal – együtt, hosszabb ideje az újságpapír szolgál a leggyakrabban az árnyékszéken, amelyet a leginkább *k l o z e t n a k* tisztelnek.

lassan mn. (kny.) **Km:** „Lassan járj, tovább érsz” (Kovács 217) – a megfontolt ember messzire eljut. Ugyanez kis igazítással: „Lassan jártunk, messzire értünk” (Kovács 217).

l a s s ú l. *f r i s s e s*, *m a r s*

lator fn. 'asszony (törvénytelen) szeretője'. (tréf.) Nagylány udvarlójára nem mondják, annak *s z e r e t ő j e* van, nem *latra*. *Nénéd a latrával gyűn?* Kicsit durva, kicsit tréfálgató hangsúllyal mondják.

l a t y a k l. *p o c s á r*

lauf fn. 'zsákanyag'. *K e n d e r*ből készült zsákanyag, a szalmazsákhoz használt, általában csíkos anyagfajta. „Kemény kendőanyag, átalába barnára vagy feketére festették házilag. Különböző festékeket kavartak ki, átfőzték, s akkor beletöltték egy csomó vízbe, s abba *b e l e d a g a s z o l t á k*, belenyomkodták, s aztán kiterítették mögyszáradni. Vót, amik fogott is, addig még egy réteg rólla le nem kopott.” (Vajda N.)

Lazok szmn. 'vezetéknev (a XX. első felében)'. (rég.) Csak a legöregebbek emlékeznek e névre, amelynek nem tudják a jelentését. Nógrádban, ahonnan a falu lakóinak egy része származik, a *lazok* tájszó elhagyott, kietlen vidéket jelent (ÚMTsz III/747). Szerepel Mikszáthnál is a Tót atyafiakban csószkunyhó düllejeként. Szlovákul a *laz(u)* hegyi rétet, irtványos szántót, a *lazy* hegyi tanyát jelent (Gőbel).

láb fn. (kny.) *Lábom, lábotok, lábodat... Lápszár, lábfeje* (Murádin V). **Sz:** *Alig áll a lábán* – gyöngélkedik. *Bal lábbal kelt föl* – rosszkedvűen ébredt. *Étötte láb alól* – megölte. *Kitöszöm a lábam...* *Csak kitöttétök a lábotokat...* – és mindjárt áll(t) a bál; pl. rendetlenkednek a gyermekek, kolhozelnök híján a kolhoz féléig kifosztották sat. *Ha ez betöszö a lábát valahová...* *Betötte a lábát.* *Többet nem töszöm be a lábom hozzátok!* – odament, nem megy többé.... *Lába kelt* – elveszett. *Léesik a lábárul* – megbetegszik. *Légyükerezött a lábom az ijeccségtől* – a meglepetéstől nem birt mozdulni. *Lövött a lábomrú* – megnyert magának, maga mellé állított. L. d a g a s z t ó l á b, f é l l á b ú, k a c s a l á b, k e r t l á b, k o t t a l á b, l ó l á b, r e n d l á b.

lábás ~, *lábos* fn., mn. (kny.) *Anyámnak hatliterös lábosa vót. Hát, vaslábos.*

lábatlankodik tn. i. (kny.) **Sz:** *Në lábatlankoggy!* – ne állj elém, ne állj az utamba.

lábánál fogva lábátul fogva kif. (kny.) (Murádin V).

l á b b e l i l. b o c s k o r, c s u s z i, p a c s n i, s u v i k s z

l á b o s l. k o t l a

l á d a l. D ó c i n é, m e n y a s s z o n y l á d a

ládafia *ládafija* fn. 'ládafiók'. (rég.) Mesében: „János elővette a *ládafiából* a sípot” (Kovács 25). L. f i a, f i ó k.

lágér *lóger* fn. 'táborhely'. (rég.) Nép dalban: „Brassó város hegy közé van kerítve, / Ott fekszik a huszárezred *lógerba*” (Kovács 136) – az iratosi fiúk a magyar világban gyakran kötöttek ki a brassai kaszárnában.

lágýék fn. 'lágýék'. (Murádin V).

lágýék fn. 'lábbeli sarka és talpa közti rész'. *Cipólágýék, csizmalágýék...*

lámpa fn. 'világító eszköz'. A régi világban lehetett t ö k l á m p a, *petróleumlámpa* (*petrólámpa*, *petró*, *petrós lámpa*, *lámpás*). Más a *mécs*, *mécses*, amely egykor szintén a világítást szolgálta, de egyszerűbb volt, s többnyire csak az istállóban használták: ez az *olajmécse*s (öKM). Volt asztali lámpa, amelyet az asztalra, vagy más bútordarabra helyeztek, s a mennyezetről a szoba légterébe lógó világító alkalmatosság, a c s ü n g ő s l á m p a. A kicskeresőket a halomban rejlő arany keresésére az éjszaka sötétjében kísértő, körülöttük, illetve a domb körül keringő *lámpa* csábítja (KovácsMonda 35, 37). L. még h a r i s n y a, I l j i c s – l á m p á s a, k u p a, p e t r ó, t ö k l á m p a.

lámpahordó fn. 'petróleumlámpa-alj'. (Murádin VII).

l á m p á s l. I l j i c s – l á m p á s a, l á m p a, l á m p á s,

t ö k l á m p a

lámpás ember *lámpás embör, lámpásos embör* kif. 'kísértet'. (rég.) A *lámpásos embör*, vagy csak egyszerűen *lámpás (embör)*: kísértet, illetve t ö k l á m p ással éjszaka mászkáló akárki. A halmoknál elhaladva látták, avagy képzeltek oda az ijesztő sötétben. Az utcán is előfordult efféle ijesztgető alak. (KSB, KG, öKM). A Schneider dombjánál kísértő lámpást emlegetik Vajdának (190). L. e m b e r.

lánc fn. 'terület-mértékegység'. (rég.) Az öregebbek ma is emlegetik a *lánc földet*. Mesében: „Örült is a nemes ember, hogy mán az egész *száz lánc föld* az övé” (Kovács 62). A földesúr és a község 1843-as szerződése egy helyütt így fogalmaz: „.... kötelezi magát a község, hogy minden egyes numerusos kertész legalább négy jugerumot (láncot) dohányval beültesen” (HD). K. F. népköltési könyvének jegyzete szerint a lánc a holdnak felel meg, de hogy melyik holdnak, nem említi. Az ÚMTsz szerint a lánc 1000-1200 négyszögöl nagyságú föld. A Magyar Néprajzi Lexikon írja: a XIX. században „földmérő lánc” volt, s tájanként eltérő a hosszúsága, pl. Szatmárban 10 öles. Ott a „láncalja” 1.200, Biharban 1.000 négyszögöl. Kása Antal 1980-ban azt állítja, hogy Kisiratoson a láncot nem használják, csak Kürtösön, ahol 1 lánc 2 kishold, azaz 2.200 négyszögöl földet tesz. Más úgy tudja, hogy a dohányos gazda egy lánc földet adott a dohánymunkára fölfogadott béresének, l. d o h á n y k e r t é s z. A nagytájon a lánc, kislánc, m a g y a r h o l d 1.200, a nagylánc, kataszteri hold 1.600 négyszögöl (BálintSzögedi I/521). Arad vidékén a *kislánc* 22 kadrát, tehát két kishold, a *nagylánc* pedig 32 kadrát, azaz két kataszteri hold (Kovács 31).

lánc fn. '(gyerekek, illetve emberek) kézzel alkotott köre'. *Láncot foktunk*, regélik az idősebbek az egyik gyermekjátékot leírva: a játékosok egymás kezét megfogva körbe állnak.

l á n c f ű l. g y e r m e k l á n c f ű

láncnyűg fn. '(vas) béklyó'. (Murádin III). A dél-alföldi ö-ző világban nyűg az állat első két lábára tett bármiből készült béklyó (ÚMTsz IV/152).

l á n c o s ó r a l. z s i n g á s

l á n k a l. l á n y k a

l á n u n g l. l é n u n g

lány ~, *jány* fn. (kny.) Helyi népdalban: „Nem szabad a *jányok* után járni” (Kovács 127). *Nagyjány* is, pl. gúnyversben: „Kínálgatik a nagyjányt” (Kovács 200). **Sz:** *Ajányomnak mondom, hogy a mönyem is ércsön belüle* – e figyelmeztetés másnak szól. **Km:** „Lányát anyjáról, tanulót iskolájáról” (Kovács 217), *Lányát*

annyárul, tanulót iskolájárul – a tanítványt a tanító minősíti. „Vén lánynak nehéz kedvét tanálni” (Kovács 219) – aki fölött elszaladt az idő, kákán is csomót keres, annak semmi sem jó, jobb elkerülni. *L. eladó lány, édesleány, keresztlány, kislány, leány, ló, Makó, nagylány, nyoszolyólány, szénalány.*

lányka *lánka* fn. (kny.) „...lányokkal, süldő *lánkák*, fiúk, *cikáztunk*” (Vajda 211).

lányonoka l. *lányunoka*

lányosház fn. 'a menyasszony (szüleinek) háza'. Más-
képpen *mönyasszonyosház*, illetve *leányosház*. *Elindult a (mönyasszonyos) násznép* – illetve *menet* – *a lányosháztul!* L. még *fiúsház, ház*.

lányunoka *lányonoka* fn. (kny.) (rég.) L. *gyerekunoka, unoka*.

lápfeje l. *láb*

láp szár l. *láb*

László l. *Lackó*

lát l. *madárlátta*

látás mn. (kny.) **Sz:** *Látástú(l) vakulásig* – végzi valaki a dolgát: reggeltől estig...

látogatás l. *vizita*

le- lē- ik. (kny.) *Lēesött, lēfogi, lēsüttyük...*

leány *lējány* fn. (kny.) (Murádin IX). Szögedében csak énekben, imádságban volt hallható (BálintSzótár II/20), nálunk is ritka, inkább *lány*, illetve *jány* járja. Kisiratosi meséinkben viszont gyakori, pl. a jellegzetes népmesei fordulatban mindig így szerepel: „Néked adom fele királyságomat meg a *leányom* kezit” (Kovács 68). L. *édesleány, Szentleány*.

leányosház *lējányosház* fn. 'a menyasszony szülői háza'. L. *lányosház*.

leapad *lēapad* ts. i. 'lefogy, kisebb lesz'. *Lēapatt a hasa*. L. *apad*.

lebabázik *lēbabáddzik* tn. i. 'gyermeket szül'. *Hallod, Julis mingyán lēbabáddzik!*

lebasz *lēbasz* i. 'lehord'. (durv.) *Lēbaszta a komáját. Lēbaszhatod, sēmmít sē érsz vele!* L. *baszik*.

lebeg *lebög* tn. i. (kny.) *Ot lebög a víz fölött*. Versben: „fénylő magosságba *leböghet*” (Vajda 144). „*lebögött* az ujjja högye” – mer levágta (Vajda 200).

lebernyeg *lőbörnyeg* fn. 'a marha álla alatt lelógó húsos bőr'. (ritk.) A *lőbörnyeg* ismert, de inkább a *bőnyés* húst használják (AV). Lehet *le mő is*.

lebetegedik *lēbetegődik* tn. i. (kny.) *Az embőr lēbetegődött*.

lebetonoz *lēbetonyoz* ts. i. (kny.) *Lēbetonyosztuk a*

kapunál. L. b e t o n o z.

lecímerez *lécímöröz* ts. i. 'címerez, kukoricát beporoz'.
Lécímöröszte... L. címer, címer ez.

lecsendesedik l. lecsöndesedik

lecsendesít l. lecsöndesít

lecseppen l. lecsöppen

lecsíp *lécíp* ts. i. 'a tetejezés után sarjadt hajtásokat, kacsokat kézzel letöri úgy, hogy csak két-három hajtás maradjon'.
Csak a legszöbb kacsot haggya mög, a negyedik levélön fölül lécsípi (SI).

lecsöndesedik *lécsondesodik* tn. i. (kny.) *Lécsondesödött az eső.* L. c s ö n d e s e d i k.

lecsöndesít *lécsondesít* ts. i. (kny.) *Jani lecsöndesítette az elégödetlenködő emböröket.* L. c s ö n d.

lecsöppen *lécsoppen* tn. i. (kny.) *Lécsoppt a zsír... Lē nē csöppennyön!* L. c s ö p p e n.

ledob *lédob* ts. i. 'letépi a dohány alját, a dohány alsó leveleit'. *Csak eccör köll lédobni a dohány ajját* (SI).

ledől *lédül* tn. i. (kny.) *Lédútem éty kicsit.*

ledönt *lédőt* ts. i. (kny.) *Lédőtí a szél a búzát* (Murádin I).

ledug *léggyug* ts. i. (kny.) *Ősszel Léggyugja a földbe a cidrust,* oszt az gyükeret ver (Vajda 236).

ledút *lédút* ts. i. 'leönt, ledönt, letölt'. *Lédútöttük a felest, oszt aggy neki!* (Nem egyértelmű, hogy a fél liter, vagy a fél deci pájinkát említi-e sógor.) L. d ú t.

leereszkedik *lëereszkodik* tn. i. (kny.) *Lëereszködött hozzánk. Lëereszköttek.* L. e r e s z k e d i k.

leereszt *lëereszt* tn. i. (kny.) *Lëeresztött – a kerékpárbelső. Lëeresztötték a vizet a tóbul.*

leesik *lëesik* tn. i. 'megbetegszik'. *Lëesött a lórul.* L. e s i k.

leesz *lëösz* ts. i. (kny.) *Ögye lë a fene, tüllem csinálhattyátok! Lëötte a fárul... Lëövött a fene végre! Sz: Lëöszí magát – az ételből jut a ruhájára is.* L. e s z, e s z i k.

leérik *lëérik* tn. i. (kny.) *Lëérött a koraji körte...*

lefekszik *lëfekszik* tn. i. (kny.) *Lëfeksző⁽¹⁾ má végre?! Lëfekszők.*

lefelé *lëfele, lëfelé* hsz. 'a falu (az utca) vége felé'. *Lëfele a Kis-uccán. A Natyfahun lëfelé.*

lefest *lëfest* ts. i. 'ecsetel, bemutat (valakit)'. *Hallod, tē jó lëfestötted a szomszédasszonyodat! Lëfestöttétök...* L. f e s t.

lefetyel *lëfetyöl* i. 'folyadékot, folyékony ételt mohón magához vesz, illetve mindent összehordva beszél'. *Mit lëfetyölsz te itt össze-vissza?!*

leforráz *lëfóráz* ts. i. (kny.) *Vigyázz, lëfórázod magad!*
Lëfórásza a kezit. L. f o r r á z.

legalább *legaláb* hsz. (kny.) (Murádin VI).

legatyásodik *lëgatyásodik* tn. i. 'tönkremegy'. *Të asztán jó lëgatyásottá!* – tönkrement, belerokkant, belebetegedett az illető. L. g a t y a.

l e g e l é b b l. e l é b b

legelő ~, *legelő*^ü fn. (kny.) Kettőshangzó Murádinnál (II).
L. j á r á s.

legeltet ~, *legöltet* ts. i. (kny.) Vajdánál (190) fordul elő ö-ző alak: „Libát *legöltettünk*,... möntünk libát *legöltetni* kétszer egy nap, röggel, este”. *Legeltetött...*

legeltetés ~, *legöltetés* fn. (kny.) L. l i b a l e g e l t e t é s.

legény ~, *legén* fn. (kny.) *Legén korába az embör...* L. k a r d o s l e g é n y, n a g y l e g é n y, s z a l m a l e g é n y, v ő l e g é n y.

legényke ~, *legénke* fn. (kny.) *Oszt van két szép legénke fia* (Bajkó: Árvai).

legénykedik *legénködik* tn. i. '(férfiú fiatalosan) virtuskodik'. *Legénködik* - ma is arra mondják, aki kirívóan, bátran viselkedik, de általában kritikával illetik, amiért például télen, hidegben nem vesz a fejére sapkát, *në legénköggy, nézd mán hogy legénködik* (AV) – azaz feddőleg használják e szót. A *legényök legénkönnnek. Legént...* L. még n a g y l e g é n y.

l e g i j o n á r i j u s l. l é g i o n á r i u s

l e g ö l t e t l. l e g e l t e t

l e g ö l t e t é s l. l e g e l t e t é s

l e g s z e b b l. s z e b b

leguggol *lëgugul, lëguggúl* tn. i. (kny.) (Murádin XI.) Játék közben: „akkó gyorsan *leguggútak*” (Vajda (130). L. g u g g o l.

l e g v e s z é j ö s e b b l. v e s z é l y e s

legyen *lëgyön* tn. i. (kny.) *Lëgyönek idehaza!* L. l e s z.

legyeskedik *legyesködik* tn. i. 'pipál (a ló föl s alá lógatja a fejét)'. (Murádin III).

legyökerezik *lëgyökerezik, lëgyükerezik* tn. i. 'gyökeret ver, gyökeret ereszt'. *Lëgyükerezött a lábam...* L. g y ö k é r.

lehány *lëhány, lëhán* i. 'lerak, lepakol'. *Lëhántad a kukoricát a kocsirul? Lëhánd, oszt vacsorázunk.* L. még h á n y.

lehel *lehöl* i. (kny.) *Në lehöjj rám!* L. még r á l e h e l.

lehengerel *lëhengöröl* ts. i. (kny.) *Lëhengöröltük a búzát.*
L. h e n g e r e l, m e g h e n g e r e l.

lehet ~, *löhet* tn. i. (kny.) *Löhetött vóna rosszabb is! Ű lehetött (az).* L. l e s z,

me g l e h e t.

lehetetlen *lőhetetlen* mn. (kny.) *Hajja, az lőhetetlen!*

lehetőség *lőhetőség* fn. (kny.) *Nálatok, tudd mög, több a lőhetőség!*

lehetséges *lőheccségös* mn. (kny.) *Lőheccségös, hogy ű járt ěre!*

leheveredik *lőheverődik* tn. i. (kny.) *Lőheveröttünk a győpre.*

l e h ő l l. l e h e l

lej fn. „román pénzegység”. *Őt lej, hat bán* (ára). *Háromlejjőssel* is játszhat, aki *piccézik* – legalábbis évtizedekkel korábban. A románból (leu, tbsz. lei). L. b a n i, p é n z.

lejegyez *lējegyöz* ts. i. (kny.) *Lējegyőszted a dógokat?* – bátorítják a krónikást. L. j e g y e z.

lejescsirke *lejős-csirke* fn. ’tápos, bolti csirke, illetve beteges kinézetű’. (tréf.) A rossz minőségű, üzletben kapható, tápon fölnőtt csirkére-tyúkra mondják. Nem mondható dicséretnek, ha valakit ehhez hasonlítanak: *Úgy nézött ki, mint a lejős csirke!* A kisiratosiak, ha övésről van szó – míg tehetik –, maradnak a saját udvarukon fölnövő tyúknál. A legények a lányok közt kutatva is kerülnek a hasonlóan vézna, csont-bőr teremteseket. L. c s i r k e.

lejjebb *lējjobb* hsz. (kny.) A m o t o l l a működésit magyarázó embőr emlőgeti, hogy az egyik alkatrész *lejjebb* vót, mint a másik (Vajda 275).

lejön *lējyün* tn. i. (kny.) *Lējyütt a miniszter. Lējyütterők a fárul?* L. j ö n.

l e j ő s c s i r k e l. l e j e s c s i r k e

lekenyerez *lėkinyerez, lėkönyerez* tn. i. ’lefizet’. *Lėkinyerez, lėfizet, valamit elintéz pé(n)zér* (AV). *Hát, lėkönyereszte!* L. k e n y é r.

l e k s z ő b b l. s z e b b

l e k s z ü k s é g ő s e b b l. s z ü k s é g e s

leküld *lėkűd* ts. i. (kny.) *Lėkűtték vidékre, oszt most adi a nagyot!* L. k ü l d.

lekvár *lėkvár* fn. (kny.) *Baracklėkvár, szilvalėkvár.* Híg változata a c i b e r e. L. még m a r m e l á d, v á s á r.

lekváros *lėkváros* mn. (kny.) *Lėkváros dőrője* (l. d e r e l y e), *lėkvároskinyér* (l. k e n y é r), *lėkváros tészta.*

lelappad *lėlappad* tn. i. ’lelohad’. (Murádin IX).

lelkendezik *lėlköndözik* tn. i. (kny.) *Hijába lėlköndöző, nem lősz abbul sėmmi.*

lelkes *lėkös* mn. (kny.) *Lėkös az elftárs...*

lelkesedés *lėlkesödés* fn. (kny.) *Lėlkesödés nélkül nem mőgy sėmmi.*

lelkesedik *lelkesödik* tn. i. (kny.) *Lelkesödik az embör, aztán rágyün, hogy becsapták!*

lelkesen *lelkösen* hsz. (kny.) *Lelkösen tapsoltunk* – a C s u c s ut fogadó aradi népgyűlésön.

lelkiismeret *lelkiüismeret* fn. (kny.) **Km:** „Rossz lelkiismeret súlyos teher” (Kovács 219), *Rosz lelkiüismeret súlyos tehör* – nehezen szabadulunk meg attól, ami a lelkiünkre nehezedik.

lelköndözik l. *lelkendezik*

lelkös l. *lelkes*

lelkösen l. *lelkesen*

lelköstül l. *testestől-lelkestől*

lelök *lölük* ts. i. (kny.) *Nem lölükte az asztarrú?! (...asztarrú?!)*

lelökdő *lölügdös* ts. i. (kny.) *Lölügdöste őket sorba... L. lökdös.*

lelő *lölü* ts. i. (kny.) *Lölütte a katona a menekülőt.* L. *lő.*

leltár l. *inventar*

leमारad *lëमारad* tn. i. (kny.) **Sz:** *Lëमारacc, mint a borraavaló! Lëमारattá...* – a fodrász mesterséget Arad vármegyében (Aradon, Kürtösön, Mácsán) elsajátító, majd a tengerparton (Konstancán) alaposan továbbképzett segéd (öreg) Kurtucz Mihály egyik kedvenc mondása volt arra utalván ilyenkor, hogy ha nem igyekszel, pórul jársz!

lemegy *lëmén, lemögy* tn. i. (kny.) *Lëmék (lëmögyök, lëmik) a kertbe. Lëmén az embör, oszt mit lát? Inkább lëmén, mint lëmögy.* L. *megy.*

lemő fn. 'lebernyeg (tehénnyak lelógó bőre)'. (Murádin III). *Lebernyeg* is.

len l. *tiloló*

lenéz *lénéz* i. (kny.) *Lénézitök a magunkfajtat! Lénézök az emeletrül...* L. *néz.*

lengedez *löngedez* tn. i. (kny.) (Murádin X).

Lenin szmn. 'buzgón vallásos ember csúfolódóneve'. (tréf.) L. *Iljics-lámpása, szent.*

lent *lënt* hsz. (kny.) *Lënt a földön...*

lepcsés ~, *lepcsős* mn. 'nagyszájú'. (rég., tréf.) „*Lepcsös szájú, lepcsés szájú* - ma már nemigen ismerik, de régebben használták, arra mondták, aki sokat beszélt, természetesen erre azt is mondták, hogy 'sok beszédnek híg a leve'..." (AV).

lepecsétel *lëpöcsétöl* ts. i. (kny.) *Lëpöcsétölték a papírodat?Lëpöcsétöli, oszt föl is út, lë is út!* L. *pecsétel.*

lepedő ~, *lepedű* fn. (kny.) „Szárízik meg galyak így össze:

kisházat csináltunk meg süttünk, főztünk, vittük ki a rongyokat. Kiloptuk – anyuék odavótak dógozni –, kiloptuk a *lepedűtől* kezdve mindönt. S akkor ott, mindönt összeszedtünk, főztünk ottan, süttünk” – regélik egyik egykori játékukról 2013-ban Vajdának (160). Ez volt a k i s h á z a z á s. A szótáríró érdeklődésére Vajda elárulja, hogy az ü-s alak nem elírás, valóban így is mondja a neki emlékező asszony.

lepetyel *lepetyöl* i. 'mohón vizet iszik'. „A *lepetyöl* szót ma is használják, ami mohó folyadékfogyasztást jelent (a *kutya lepetyöli a savót*), vagy aki sok vizet iszik, esetleg *gyerök, në lepetyöjj annyi!*” (AV). L. i s z i k.

lepény l. málé, túró slepény

lepényevés *lepényövés* fn. (kny.) *Lepényövés: őszi az embör a lepényöket.* L. e v é s.

lepényleső fn. (kny.) (tréf.) **Sz:** *Be nem áll a lepénylesője* – be nem áll a szája; még a végén elszólja magát. *Mindig jár a lepénylesője* – könnyen elszólja magát.

lepihen l. tanyázik

lepiszkol *lepiszkol* 'beszennyez'. *Lépiszkoltad az új ruhádat! Lépiszkít is.*

ler/lēr l. rer

lerak l. lehány

lerészegedik *lerészögödik* tn. i. (kny.) *Lérészögöttek mán az első hejön... L. r é s z e g.*

lerészegít *lerészögít* ts. i. (kny.) *Lérészögítötte Gergőt...*

lerni l. rer

les i. (kny.) *Lesöd a fíjókákat? Lesök...*

leselkedik *lesekődik* tn. i. (kny.) *Mit leseköcc?*

leső l. lepényleső

lesz *löss, lössz* tn. i. (kny.) *Lössz, vagy nem lössz...Lössz, ha akari az embör! Löszöl, lösző, löszök, lösznek, löttek, lött.* L. még k i l e s z, l e g y e n, l e h e t, m e g l e s z.

leszar *lészar* ts. i. 'semmibe vesz'. (durv.) **Sz:** *Lě sě szarom! Lészarom kendet* – mondhat effélét, aki valamiért nagyon mérges valakire. L. s z a r, s z a r i k.

leszed *lészöd* ts. i. (kny.) *Lészötte a szél a cserepet a házrul. Lészöthetöd... L. s z e d.*

leszerel *lészerele, lészöröl* i. (kny.) *Lészörölte a csapat. A katona is lészöröl.* L. s z e r e l.

leszerepel *lészerepöl* tn. i. (kny.) *Hajja, ezek jó leszerepöltek! L. s z e r e p e l.*

leszolgál *lészógál* i. (kny.) *Lészógálta a három esztendőt, gyütt haza! L. s z o l g á l.*

letanyáz *létanyáz* tn. i. 'letelepszik'. „*Létanyáz*, amikor valaki letelepszik, de arra is mondjuk, ha valahol ideiglenesen letelepszünk, például út közben, vagy kiránduláskor” (AV). *L. t a n y á z i k.*

letegez *létégez* ts. i. (kny.) *Létégeszted?! Nem köllött vóna.* *L. t e g e z.*

letelepedési *létélepedési* mn. (kny.) *Létélepedési engedéjt kaptunk.*

letelepedik *létélepedik* tn. i. (kny.) *Őseink először a Nagyfaluba telepöttek lè.* *L. t e l e p e d i k.*

leterít *léterít* ts. i. (kny.) *Léterítötte a dakuját.*

letesz *létösz* ts. i. (kny.) *Létöhetöd, émöntek.* *L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, t e s z.*

letetejéz *létetejéz* i. 'kézzel letépi vagy késsel levágja a kevésbé kifejlődött felső dohányleveleket úgy, hogy kb. 18-20 levél még megmaradjon'. *Mikor a dohány embör magasságú, akkor létetejézzük* (SI). *L. t e t e j é z é s.*

L e t e z á r l. R e t e z á r

letérbetyül *létérbetyül* tn. i. 'letérdepel'. *Létérbetyűtünk, oszt mökkaptuk az áldást.* *L. t é r b e t y ü l.*

letérdel *létérgyel* tn. i. 'térdre ereszkedik'. *L. t é r d e l.*

letérdepel *létérgyepel, létérgyepül* tn. i. „letérdel”. *Amikor az oltárná létérgyepűté... Halott asszony lelke a dombból járt vissza, amikor visszatért, „létérgyepelt, keresztet vetett, oszt erre a domb megnyílt”* (KovácsMonda 37). *L. l e t é r b e t y ü l, t é r d e p e l.*

letölt *létőt* ts. i. (kny.) *Létőtöttem a három évet, oszt... L. t ö l t.*

letöredezik *létöredözik* tn. i. (kny.) *Létöredözik a széle.* *L. t ö r e d e z i k.*

letöröl *létörül, létürül* ts. i. (kny.) *Türúd lè a port! L. t ö r ö l.*
l e t t l. ú g y l e t t

leül *lèül, lèül* tn. i. (kny.) *Lèültetők? Üjjetök lè az asztalhon!* *L. ü l.*

leülepedik *lèülepedik* tn. i. (kny.) *Lèülepedik az ajjára.* *Vagy lèülepszik.* *L. ü l e p e d i k.*

leültet *lèültet, lèültet* ts. i. (kny.) *Ültessétök lè sógort!*

l e ü t i a t u s t o t l. t u s

levegőzik *levegődzik, levegődözik* tn. i. (kny.) *Levegődött, hogy égjön – mármint a csepűs kályha.*

leveledzik *leveleddzik* tn. i. (kny.) *L. á g a z i k – b o g a z i k.*

leves fn. (kny.) **Sz:** *Többe kerül a leves, mint a hús* – ami olcsónak tűnik, gyakran igen sokba kerül. *L. c i b e r e l e v e s, c s o r b a, g ö l l ő d é n y l e v e s, h a g y m a (l e v e s), h ú s (l e v e s), k á p o s z t a l e v e s, o r j a l e v e s, s a v a n y ú l e v e s,*

savóleves, sóbavízbeleves, tejleves, zöldpaspaszulyleves.

leves beköszöntés l. beköszöntés

leveses *levesös* mn. 'lében gazdag, illetve leveshez való (edény)'. *Jó levesös...* (a gyümölcs). *Levesösfazék, levesös skalán, levesöstál...*

leveseskanál *levesöskalán* f. (kny.) L. *Vödd elő a levesöskalánt!* L. kanál.

levesmars fn. 'déli harangszó'. **Sz:** *Gyűn a levesmars! Húzik mán a levesmarsot* – mondják a déli harangszót hallva a mezőn, vagy odahaza, s cselekednek aszerint. L. mars.

levesös l. leveses

levesz *lövös* ts. i. (kny.) *Lövötted a tűzrül?... Lövöhetöd...*

levet *lövet* ts. i. (kny.) *Lövetött magárul mindönt.*

levél fn. 'vékonyra nyújtott tészta'. (Murádin VII).

levél (dohány) l. babos levél, gyulladt dohánylevél, halványsárga levél, halványzöld levél, kacslevél, ancsarodott levél, kihányás, kis–kihányás, lapulevél, nagy–kihányás, őszbarna levél, piros levél, piros–rongyos levél, sárga levél, sárga–rongyos levél, sötétbarna levél levél (kny.) l. egyező levél, keresztlevél, lapulevél, zöldséglevél

levélhullás fn. (kny.) **Sz:** *Ēmöggy a levélhullássā* – az öreg, azaz bátyád; s el is mönt. Hasonló a *Nem éri mög a tavaszt!*, *Nem éri mög az őszt!...* *Nem éri mög a hó(l)napot!* mondás, amely a beteg ismerős, avagy hozzátartozó súlyos állapotára utal, közeli halálát vélelmezi.

lë – l. le –

lëapad l. leapad

lëbabáddzik l. lebabázik

lëbasz l. lebasz

lëbetegődik l. lebetegedik

lëbetonyoz l. lebetonoz

lëbuki l. bebuki

lëcímöröz l. lecímerez

lëcsíp l. lecsíp

lëcsöndesít

lëcsöndesődik l. lecsöndesedik

lëcsöppen l. lecsöppen

lëdob l. ledob

lëdőt l. ledönt

lëdül l. ledől

lëdút l. ledút

lēejtött l. ejt
 lēereszködik l. leereszkedik
 lēereszt l. leereszt
 lēesik l. leesik
 lēérik l. leérik
 lēfekszik l. lefekszik
 lēfelé l. lefele
 lēfest l. lefest
 lēfóráz l. leforráz
 lēgatyásodik l. legatyásodik
 lēgugol/lēguggúl l. legugol
 lēgyökerezik/lēgyükerezik l. legyökerezik
 lēgyug l. ledug
 lēgyün l. lejön
 lēhán(y) l. lehány
 lēhengöröl l. lehengerel
 lēheverődik l. leheveredik
 lēhullott a csillagja l. csillag
 lēintötte l. int
 lējány l. leány
 lējányosház l. lányosház, leányosház
 lējegyöz l. lejegyez
 lēken l. ken
 lēkinyerez/lēkönyerez l. lekenyerez
 lēkúd l. leküld
 lēkvár l. lekvár
 lēkváros l. lekváros
 lēlappad l. lelappad
 lēlügdös l. lelökdös
 lēlük l. lelök
 lēlű l. lelő
 lēmarad l. lemarad
 lēmén l. lemegy
 lēmík l. lemegy
 lēmögy l. megy
 lēnéz l. lenéz
 lēnt l. lent
 lēösz l. leesz
 lēpiskít l. lepiskol
 lēpiskol l. lepiskol
 lēpöcsétöl l. lepecsétel, pecsétel
 lērészögít l. lerészegít
 lērészögödik l. lerészegedik

lészar l. leszar
 lészere l. leszere
 lészerepöl l. leszerepel
 lészógál l. leszolgál
 lészöd l. leszed
 lészögel l. szögel
 lészöröl l. leszere
 lētanyőz l. letanyőz
 lētelepödési l. letelepedési
 lētelepődik l. letelepedik
 lēterít l. leterít
 lētetejéz l. letetejéz
 lētégez l. letegez
 lētérbetyül l. letérbetyül
 lētérgyel l. letérdel
 lētérgyepel/lētérgyepül l. letérdepel
 lētöredőzik l. letöredezik
 lētörül/lētürül l. letöröl
 lētősz l. Az opletány szókinccse, letesz, tesz
 lētőt l. letölt
 lēül/lēűl l. leül
 lēülepődik l. leülepedik
 lēülepszik l. leülepedik
 lēültet/lēültet l. leültet
 lēüti a tustot l. tus
 lēvet l. levet
 lēvősz l. levesz

lé fn. (kny.) **Sz:** *Mindön lébe kalány* – mindenbe beleüti az orrát.

léc l. kikötőléc

légionárius *légijonárius, legijonárius* fn. 'vasgárda-tag'. (rég.) Az 1930/40-es évek román nemzetiszocialista szervezetének, a vasgárdának a tagjait *légijonáriusnak, vasgárdistának* s gárdistának egyaránt hívták (öKM). A r. 'legionar'-ból (Kelemen 334). A Vasgárda (r. Garda de Fier) alapítója 1927-ben C. Z. Codreanu volt, a szervezet neve eredetileg Mihály Arkangyal Légiója, tagjai a légionáriusok (r. legionarii) – írja a Szövétnek szerzője.

lég y l. bö g ö l y l é g y

léha fn. 'kukoricapolyva'. (Murádin I).

lép l. lép

léjjebb l. lejjjebb

lélegzet *lélőgzet* fn. (kny.) *Lélőgzetöt vőnni nincs időm!*
Sz: *Lélőgzethön jutottam* – megkönnyebbedett a dolga.

lélegzik *lélögzik* tn. i. (kny.) *Lélögzik még?...* L. föllélegzik.

lélek *lélök* fn. (kny.) *Édös lelköm... Lelkit, lelköd, lelke...* Népköltészeti gyűjteményünkben ellenben „leked” (Kovács 214). **Sz:** *Az ű lelkin szárad – ő a hibás. Elatta a lelkit az ördögnek* – rossz útra tévedt. *Hálni jár bele a lélök* – rosszul néz ki, gyöngélködik. *Kirázza a lelköt belülem!* – a rossz út agyonráz, megkínoz. *Hazajáró lélök* – leginkább a temetőben találkozhatunk vele, s nem egyszer lepedőbe burkolva kísért bennünket az illető halott. *Lelke rajta* – az ő lelkin szárad. *Lelkire kötöttem, në haggya magát!* – igyekezett meggyőzni az illetőt valaminek a fontosságáról. *Nagyon a lelkire vőtte. Nė vödd lelködre!* – túl komolyan vett valaki valamit. *Őszöm a lelköd!* – örvendezik az ember a másíknak. *Szentlélok Úristen!* – fohászkodhatsz segítségért. **Km:** „Amilyen a lelked, olyan az írásod” (Kovács 214) – az írás elárul. L. j ó t é t l é l e k, s z e n t l é l e k.

lélekharang *lélökharang* fn. (kny.) Halottbúcsúztatóban: „Megszolalt a lélek harang – S akihez a hang el ért / Megindulva imátkoztok – A távozo lelkekért” (Falkus). L. h a r a n g.

lélögzet l. *lélegzet*

lélögzik l. *lélegzik*

lélök l. *lélek*

lélökharang l. *lélekharang*

lénia *lénija, línija* fn. ’vonal’. (rég.) L. k i l é n i á z.

léniaz *lénijáz, línijáz* ts. i. ’vonalaz’. (rég.) L. k i l é n i á z.

lénung ~, *lánung* fn. ’zsold’. (rég.) Katonanótában: „Édesanyám, mi van a kötőjébe? / Ezüstforint. Adjon egyet belőle. / Addig adjon, amíg Brassóba érek, / Ottan mán a *lánungomból* megélek” (Kovács 135). Hallani *lénungot* is. Egykor az iratosi fiúk Brassóban is szolgáltak.

lényeges *lényegös* mn. (kny.) *Lényegös dógok ezek!*

lép ~, *lép* tn. i. (kny.) *Lép, lépköd... Áréb lépött.* Kettőshangzót – okkal – Murádin (V) jelözt. L. föllép.

lépked *lépköd* tn. i. (kny.) *Ott lépködött utánam.*

létezik ~, *létözik* tn. i. (kny.) *Létözik ojan? Az nem létözik!* *Ojan nálunk nem léteött.*

létrás szekér l. *kocsi*

Lévés szmn., fn. ’Liviusz beceneve, ragadványnév, illetve falunév’. (rég.) Marczibányi Líviuszna (1818-1850 – Barna-Sümeghy 125), *D o m b e g y h á z a* földesurának (földesura – később örökösként szintén urasággá váló – gyermekének) a beceneve s ragadványneve, s e nevet a XX. századi kisiratosiak is ismerték, viselőjét emlegették. Egyben a szomszédos Dombegyház népi neve. A földesúrról, Marczibányi *Lévésről* nevezték s

nevezik máig így az öregek a Kisiratossal szomszédos Csanád megyei falut a XIX. századtól. *Lévésön is jártunk*. Márki írja a családról: Marczibányi István csanádi alispán az arad-csanádi birtokait, Dombegyháza és Kurtics egy részét 1800-ban és 1804-ben megvette, meghalt gyermektelenül 1810-ben. Testvére Lőrinc, kinek fia Márton, kinek fia volt Livius, kit 1837. aug. 7-én Dombegyházába beiktattak s ki ugyanekkor a kurticsi kastélyt építtette. Líviusz 1850-ben sírba vitte Lőrinc ágát (M II/695). A táj népe ismeri Dombegyháza *Nagylévés*, Kisdombegyháza *Kislévés* megnevezését is.

lévés mn. „dombegyházi”. (rég.) *Gyütt két lévés, oszt aggy neki!* – azaz nekik mentek.

lib l. Gúnár, kopaszt, libás, lúd, sziszeg, tép

Liba utca *Liba-ucca* hn. ’kurta utca az Iskola után’. Nevét onnan nyerte, hogy a liba szeret ott hűsölni. Régi neve *I g n á c t é r*, mai *Tót Ferkó ucca*.

libabőrös *libabűrös* mn. (kny.) *Libabűrös a hátam...* L. bőrös.

libabőrösödik *libabűrösödik* tn. i. (kny.) *Libabűrösödik a lábom (...kezem)*.

libanyakú mn. ’keskeny’. (rég.) L. *Libanyakú utca*.

Libanyakú utca *Libanyakú ucca* hn. ’a Kis utca népi neve’. (rég.) *Régön a Kis úcára montuk, hogy Libanyakú úca! Mer kesköny...* L. *Kis utca*.

libapecsenye *libapöcsönnye* fn. ’libasült’. L. *pecsenye*.

libás fn. ’gyermek kártyajáték, illetve gyermekjáték’. (rég.) Egyszerű kártyajáték (Vajda 103-104). Van *libás* gyermekjáték is (uo.). Szögedében liba nevű gyermekjáték üsmert (BálintSzótár II/46).

libikóka l. *kutyahinta*

liheg *lihög* tn. i. (kny.) Murádinnál (III) a *k u t y a* akkor *lihög*, ha melege van.

lihegve *lihögve* ign. (kny.) *Ott gyütt mögötte lihögve*.

likőr l. *édesspálinka*

lilililili msz. ’kácsahívogató’. (Murádin II). L. *k a c s a*.

lilium *lilijom* fn. (kny.) *De szép a lilijomod!*

Linda szmn. ’Melinda, becézve’. (ritk.)

lipity–**lapaty** l. *lapatyom*, *lipityom*

lipityom fn. ’ismeretlen hely gyermekjáték mondókájában’. (rég.) A Zöld uborkáné című gyermekjátékban a boszorkány (a *zód uborkáné*) ezzel veszi el az anyjától annak lányát, Bözsit: „Én elviszem őtet / *Lipityomba, lapatyomba*, / Cigány *c i b e r é b e*, Hajdú hegedűbe” (Kovács 160). A *lipityom* Makón szeles, kissé fogatékos (ÚMTsz III/869). L. még *lapatyom*.

Lisztes ~, *Lisztös* szmn. 'búzáját lisztként értékesítő gazda ragadványneve'. A család őse malomtulajdonos volt (Kovács 208), lisztöt őrölt. L. h á b o r ú.

litánia l. nagyvecsernye

liter ~, *litör* fn. (kny.) *Litre öt lej hú(s)z bán* (az itálnak). *Hozd a litör pájinkát!*

literes *literös*, *litrös* mn. v. fn. '1 literes (boros, pálinkás) üveg'. *Litrös (literös) üveg. Tödd a litrösbe.* Szögedében csak *literös* (BálintSzótár II/50).

Liviusz l. Lévés

línija l. kiléniáz, lénia

línijáz l. kiléniáz, léniáz

lobogó fn. 'templomi zászló'. *Pista bátya viszi* (a búcsú menetben) *a lobogót.*

locsolkodás l. parfüm

Lolé utca *Lolé ucca* hn. 'egyik lakójáról elnevezett kis utca'. Hol *Márton ucca*, *Márton Imre uccája*, hol a vele szemben lakó *Lole* J. után *Lolé ucca* a népi – ritkán használt, alig ismert – neve a *Zsillér* egyik kis utcájának. *Lole* ragadványneve *Tata*, ezért a *Tatájék uccája* megszólításra is hallgat – legalábbis a szűkebb-tágabb családi, baráti, szomszédsági, üsmerősi körben.

lombol ts. i. '(kendert) levág'. *Lombojják a kendört*, majd *ollóba* töszik.

lombolás fn. 'kendermunka'. „A *lombolás* a levelit és a magot leverni rúlla, csak kimondottan a szára lögyön mög tisztán” (Vajda 274).

lombolni ign. 'kendert levágni'. „...a k e n d e r t *lombolni*, levágni kell, ezután rakták *ollóba*” (Vajda 233).

Lorcsi szmn 'Loránd beceneve'. (ritk).

Lordesi Márija l. Lourdes-i Mária

lordosi l. Lourdes-i

Lordosi Márija l. Lourdes-i Mária

loró l. roló

lotyog l. Katalin

lotyogós mn. 'túlérett (körte)'. (Murádin II).

lottyadt *lottyatt* mn 'puha'. *Lottyatt* – a puha, rohadó gyümölcs jellemzője (AV).

Lourdes-i Mária *Lordosi Márija*, *Lordesi Márija* szmn. 'Lourdes francia városból való Mária (radnai kegyszoba)'. Lourdes-i Máriának az Arad megyei Máriaradnán is van oltára, neki is búcsújáróhelye Radna. *Mék Lordosi Márijáhon. Möntök Radnára, Lordosi Márijáhon?* Mint *Lordosi Mária* (népi) személynév. Ritkán előfordul *Lordesi Márija* is.

lovas fn. 'lótenyésztő (gazda)'. L. t e h e n e s.

lovaskocsi l. kocsi, saréta

lovasszánkó fn. '(ló vontatta) szán'. L. s z á n k ó.

ló ~, **ló^u** fn. (kny.) *Lovajim, lovastul* (Murádin III). Előfordul a kettőshangzós változat is, pl. *Kocsival, ló^uval gyűttek, az oroszok elvették tőlük. Sz: Jó lóra tött – szerencsésen választott. Lóvá tötte. Hallod, tégöd is jól lóvá töttek! Lóvá tött tégöd!* – becsapott. *Lovat ad alá* – fölöslegesen bátorítja. *A lova micsodája nem kéne?! A lova fasza nem kéne? A beteg olá lova fasza nem kéne? A beteg olá lova fasza is kéne neki* – a csődör nemi szervét káromlasként emlegetik, időként a románságot is belekeverve a dühöngésbe: arra mondják, aki túl sokat akar magának. Bukovinai székely mesében hangzik el Kóka Rozália előadásában (48): „Mi az istenlováért jár ide annyit az a legén?” – azaz ez a 'népi képalakítás' nem kisiratosi különlegesség. Mert, hogy mást ne mondjunk, *Isten lova micsodáját* is emlegetik e csanádi-aradi faluban a csúf szájú emberek (s nem ritkán asszonyok). *Sziürke lovat látok, gombot nem tanálok* – fogd meg a gombot, szöröncséd lösz. **Km:** *A lónak is négy lába van, mégis mögbotlik* – bárkivel megeshet, hogy téved, rosszat tesz; pl. házasságtörésre való belenyugvás. *Ajándék lónak nē nézd a fogát* – amit ingyen, ajándékba kapsz, ne ócsárol! „Ha ló nincs, szamár is jó” (Kovács 216), *Ha ló nincs, szamár is jó lösz. ... szamár is möktöszi* – jobb híján, megteszi a gyöngébb, értéktelenebb is. *Közös lónak túrús a háta* – jobb, ha magad boldogulsz. *Mindönki a maga lovát dícséri* – valamennyiünknek a sajátja az első, a magunké mindig jobb a másénál. L. még c i g á n y, c s ü l ö k, d e s z k a, g y i t e, h a r i, i s t e n, M á r t o n, n e t ő l ó, o l á h, p a r i p a, p r r r, s á r l i k, s z ü g y e l ő, t á l t o s, z u g c s ő d ö r.

lóbaszó fn. 'lóütő tárgy'. (ritk.) (durv.) A *lóbaszó* lóütő, nagyobb fadarab, karó, vagy ehhez hasonló tárgy (AV).

lóbogár fn. 'lótetű'. *Összeszöttük a lóbogarat.*

lócsorda fn. 'ménés'. (ritk.) *Lócsorda? A ménös* – magyarázza.

lóf fn. 'szalmazsák anyaga'. (ritk.) „...szalmazsák vagy t r ó z s á k. *Lóf* vagy zsákanyag kellett hozzá, az igazi csíkos vót” (Vajda 180).

lófasz fn. v. msz. 'hógyisne, dehogy'. (durv.) **Sz:** *Lófasz! Lófaszt! Lófaszt neköd! Bunkós lófasz! Egy nagy bunkóslófasz! Egy nagy lófasz nem kéne?! Lova faszája nem kéne...?! – káromkodás, átkozódás a ló micsodájának emlegetésével, pl. amikor a másiknak semmi sem elég. Verekedés után: *Te keszted? – Lófasz(t)! Lófasz neköd a seggödbe! Lófasz neki a seggibe!**

...*picsájába* – nemkülönben hasonló kíváncsi, hogy általában annak, aki rosszat tett mivelünk. L. i s t e n, o l á h.

lóganéj *lógané* fn. 'lótrágya'. *Kihortad a lóganét?* A hagyományos parasztház karbantartásánál pótolhatatlan a lógané. L. g a n é j.

lógáz *lógáz* ts. i. 'lógat'. *Lógásztá ki a lábát az ablakon* – emlegeti H. Á. öregkorát egy idős asszony. „Vasárnap vagy így este kiűtünk az utcára, *lógáztuk* a lábunkat az árokba, oszt beszélgettünk” (Vajda 209).

l ó g e r l. l á g e r

lógós mn. v. fn. 'a kocszi elé a többi mellé befogott, nem húzó (ló)'. *Kis Kása József, Jóska bácsi alacsony vót, mint én. Aszt monta, hogy lógos ló lönné; ha látott egy menyecskét, ha mögengedné, inkább lógós ló lönné (csak hogy mökkapja)... A lógos lovat két ló mellé befogják harmadiknak.*

lőhajtó ostor *lőhajtó ustor* kif. 'ostorfajta'. Az erősebb fajta ostort emlegetik *lőhajtó ustornak*. Másképp l ó o s t o r (Vajda 134).

lőhátas fn. 'lovass'. Mesében: „megint megáll az aranyhintó a ház előtt a tizenkét *lőhátassal*” (Kovács 16).

lőláb fn. (kny.) **Sz:** *Kilóg a lőláb* – észlelhető a rejtett szándék.

lóostor *lőustor* fn. 'ostorféle'. Olyan a *lőustor*, mint a l ó h a j t ó o s t o r.

lőszánkó fn. 'ló vontatta szán'. L. s z á n k ó.

l ő s z e m ű s z i l v a l. a n a s p e t a

lőszeműbab *lőszöműbab* fn. 'bivalypaszuly (nagy szemű, tarka bab)'. (Murádin I).

l ő s z e r s z á m l. s z ü g y e l ő

lőtök fn. 'takarmánytök'. Gyöngye *lőtökből* is készülhet a t ö k k á p o s z t a nevezetű főzelék. A t a l i c s k a nevű gyermekjáték nyaranta érett (egyébként jószágnak szánt) *lőtökből* készült. L. t ö k.

l ó l. l ó

l ő b ő r n y e g l. l e b e r n y e g

l ő g y ö n l. l e g y e n

l ő h e c c s é g ö s l. l e h e t s é g e s

l ő h e t l. l e h e t

l ő h e t e t l e n l. l e h e t e t l e n

l ő h e t ő s é g l. l e h e t ő s é g

lök *lök* i. (kny., ritk.) *Lököt rajta éggyet. Möglükte.* L. föllök, lelök, meglök.

lökös *lögös* tn. i. (kny.) *Mit lögösöd a másikat?* L. lelökös.

löködi ~, *löködi* ts. v. tn. i. 'többször meglök valakit v. valamit'. L. L ö k ö d i G y u r k a.

Löködi Gyurka *Lüködi Gyurka* szmn. 'farsang(végi) öreglegény csúfneve'. (tréf.) A farsangi maszkajárás férfi főszereplője *Löködi Gyurka* agglegény (párja *T a r c s a* Marcsa pártában csúfoskodó vénlány), neve a *lüködés* egyik – koruk miatt könnyen elmaradó – változatára utal. Mert hogy kérdés, nekiáll-e még az öreglegény (Marcsa miatt) *lükögetni*. Biharban a lőködi melléknév, eszelős, bolondos jelentéssel (ÚMTsz III/908).

L ö k ö s h á z a l. *L ő k ö s h á z a*

lökődik *lükődik* tn. i. (kny.) *Nem neki lükődött?...*

l ö n g e d e z l. *l e n g e d e z*

l ö s (s) z l. *l e s z*

lövés *lüvés* fn. (kny.) *Hány lüvés vót? L. céllövés, vaklövés.*

lövöldöz(ik) *lüvöldöz(ik), lüvöldöz(ik)* ts. i. (kny.) *A határőrök lüvöldösztek. Nē lüvöldözz! Valaki lüvöldözik...*

lövöldözés *lüvöldözés* n. (kny.) *Vót a határon lüvöldözés...* (a háború végén).

lő ~, *lű, lő^ü, lől* i. (kny.) *Lútem, lűjjél, lüvök, lűsz, lűnél, lüvünk...* Murádinál (IV) *lő^ü*. Vajdánál (74) kerül elő a *lől* alak egy gyermekjáték kapcsán: „No, most lől az ágyu!”. L. még *k e r e s z t ü l l ő, k i l ő, l e l ő, v a k l ö v é s*.

lőcs ~, *lő^ücs* fn. (kny.) A kettőshangzót az erdélyi nyelvatlasz rögzíti (Murádin I). L. *k o c s i*.

Lökösháza ~, *Lökösháza, Lőkös* fn. 'közeli falu neve'. Többnyire *Lőkösnek* hívják a határ túloldalán fekvő falut. *Kútason, Lőkösnek, maj^dnem Mácsa alatt szántottunk...*

l ő l l. *l ő*

lőrinc *lőrincös* mn. 'rossz (dinnye)'. *Fölvákta a dinnyét, a belseje lőrincös vót*. Eredetileg a Szent Lőrinc nap (Kisasszony hava 10.) után szedett *g ö r ö g d i n n y é*re mondják, hogy *lőrincös* – mert túlérrett, poshadt, ízetlen –, ám Szent Anna napja táján is ugyanez a minősítés jár a rossz görögnek. L. még *d i n n y e*.

l ő^ü l. *l ő*

l ő^ücs l. *l ő c s*

luca fn. 'Luca napon sültött pogácsa, illetve belé rejtett pénz'. L. *l u c a p o g á c s a*.

Luca szmn. 'Luca nap'. „*Lucakor* (Luca napján) azt mondták, hogy mög köll piszkáni a tyúkketrecbe” a tyúkot (Vajda N.). **Sz:** *Lucátúl karácsonyig nem nől az éjszaka* – egy állapotban van a nappal az éjszakával, azután kezd nőni a nappal (Vajda 78). L. *t y ú k, l u c a p o g á c s a, l u c a s z é k*.

Luca napi p o g á c s a l. *l u c a p o g á c s a*

lucapogácsa fn. 'Luca napján sültött pogácsa'. (rég.) A Luca napi babonás hagyományok körébe tartozó sós sütemény. A

Luca napi pogácsa, a *lucapogácsa* neve röviden *luca*. „A lucába töttek bele aprópénzt”, amit meg kellett találniuk a gyermekeknek (Vajda 106) – ennek is *luca* a neve. Megtalálójának szerencsét hoz.

lucaszék ~, *Luca széke* fn. 'Luca nap és Szenteste közt babonás rendeltetéssel faragott szék'. (rég.) **Sz:** *Lassan készül, mint a lucaszék! Soká készül, mint a Luca széke. Úty készül, mint a lucaszéke* – nehezen akar megszületni. Karácsonykor bevitték a templomba a *Luca széköt*, hogy ráállva meglássák, ki a boszorkány a faluban. L. s z é k.

lucázás fn. 'legények bolondos falujárása Luca napjától Szilveszter éjszakájáig'. „A legényök csak *lucázni* jártak, möntek ijesztgetni a lányokat. Fölötöztek, fehér lepedőt töttek, oszt möntek, ha úgy vót, fölkapták a lányokat, oszt csókolgatták” (Vajda 107).

lucázni járni l. lucázás

lucerna *lucërna* fn. (kny.) (Murádin III).

lucskos l. pocsaras

lufmárijás l. ruffmáriás

luk l. lyuk

lukad l. lyukad

lukajt l. keresztüllyukajt, kilyukajt, lyukajt

lukas l. lyukas

lukashímzés l. lyukashímzés

lukasórú l. lyukasorrú

lukaszt l. lyukaszt

lukasztó l. lyukasztó

lukat fúr l. lyukat fúr

lukat tanász/lukat talász l. lyukratalálsz

lukat töm l. lyukat töm

Lukács *Lukácsi* szmn. 'vezetéknev'. Akár Lukácsi, akár Lukács az illető vezetékneve, egyaránt *Lukácsinak* mondják a falusiak.

lukrakanász l. lyukrakanász

lukratalász/lukratanász l. lyukratalálsz

Lusztig főggye l. föld

lúd fn. 'liba'. (rég.) Talányban *ludat* és *libát* egyaránt mondanak (Kovács 224, 228). A nagytájon néha lúd, többnyire liba (BálintSzögedi I/510), nálunk is. A kolozsvári nyelvészek a *libával* találkoztak (Murádin II) – nem véletlen, a szótáríró is. Hódmezővásárhelyen *lúd* a tojó liba, gúnár a hím (KissHk). A citera verője *lúdtoll* – *lúttol* – (KovácsMonogr.). **Sz:** *Ha mán lúd, lögyön kövér; Jól monod: ha már lúd, lögyön kövér!* – legyen minél értékesebb; pl. a kártyázó, kisebbet nyerve nagyot üt (nagy fogásra csap le, vág le kártyát), és ezt kiáltja. **Km:** *Sok lúd disznót*

győz – ha a gyöngébbek összefognak, legyőzhetik az erősebbet! L. Gúnár, libabőrösödik, libanyakú, (liba)pecsenye, sziszeg.

lúdhús l. tyúkhús

lúdpecsenye *lúdpöcsönnye* fn. 'lúdsült'. (ritk., rég.) L. pecsenye.

lúdtalpú *lúdtalpu, lúttalpú* mn. 'lúdtalpas'. Murádinnál (IX) *lúdtalpu*.

lügdő s l. lökdös

lük l. lök

lüködi l. löködi

Lüködi Gyurka l. Löködi Gyurka

lükődik l. löködik

lűvés l. lövés

lűvöldöz(k) / lűvődöz(ik) l. lövöldöz

lűvöldözés l. lövöldözés

lű l. lő, vaklövés

lyuggató *gyuggató* fn. 'kalauz, ill. jegylyuggatója'. L. jegylyuggató.

lyuk *luk, juk* fn. (kny.) Mesében is: „átbújt a *lukon*” (Kovács 75). Általános a *luk* alak használata. Népnyelvi jelentése 'női nemi szerv' is lehet (l. Hasam a hasadon, tököm a lukadon szólás), amit talán tréfásnak mondhatunk. **Km:** *Bolond lukbú bolond szél fű* – ostobától okos szót ne remélj. L. *egérlyuk, has, kulcslyuk, orrlyuk*.

lyuk *juk, luk* fn. '(kutya)ól'. Ha maguk közt vannak, *luk*. L. *kutyalyuk*.

lyukad *jukad, lukad* tn. i. (kny.) Hagyományosan *lukad*. L. *kilyukad*.

lyukajt *jukajt, lukajt* ts. i. 'lyukaszt'. Otthon csak *lukajt*. L. *keresztüllyukajt, kilyukajt, lyukaszt*.

lyukas *lukas, jukas* mn. (kny.) Tájnyelvi ejtéssel *lukas*. *Lukas bögre*.

lyukashímzés *jukashímzés, lukashímzés* fn. 'madeira (hímzés)'. (rég.) A madeira hímzést a faluban *f e h é r h í m z é s* nek vagy *lukashímzés* nek mondták (Vajda N.). A nemzeti tájszótár lyukhímzést említ, mint hímzésfajtát (ÚmTsz III/929). L. még *c i k c a k k v a r r á s*.

lyukasorrú *lukasórú* mn. 'lyukas az orra valaminek'. *Lukasórú* a cipőd (...harisnyád)...

lyukaszt *lukaszt, jukaszt, lukajt* ts. i. (kny.) *Ű lukaszi a jegyöt?* A szögedi szótár szerzőjének a megjegyzése: régiesen *lyukajt* (BálintSzótár II/66). L. még *keresztüllyukajt*.

lyukasztó jukasztó, lukasztó fn. (kny.) *Hova tötted a lukasztót?*

lyukat fúr jukat fúr, lukat fúr kif. 'kézzel a fúrót a vizes földbe szúrja'. *Kéccör köll lukat fúrni* (SI).

lyukat töm jukat töm, lukat töm kif. 'kézzel a földbe szúrja a tömőt'. *A kolhoz dohányföggyn nem köll lukat tömni* (SI).

lyukrakanász jukra-kanász, lukrakanász fn. 'gyermekjátékfajta'. (rég.) Godó M. írja (19): a m é t a más néven jukra (lukra) kanász, illetve hosszabban jukra kanász, jukra tanász – lukra kanász, lukra tanász. „A kanász hajtotta azt a golyót, ő a disznópásztor vót” (Vajda 100). L. k u s k a d i s z n ó.

lyukratalálsz jukra-tanász, lukratanász, jukratalás, lukra-talász fn. 'gyermekjátékfajta'. (rég.) Másképp l y u k r a k a n á s z, avagy jukat tanálsz, jukat talász. L. még k u s k a d i s z n ó, t a l á l.

ma máma hsz. (kny.) *Ha máma sě sikerül, mögbaszhati kend!* Talányban: „Máma lehull, / Holnap elfogy”... a hó (Kovács 226). **Km:** „Ami ma még itt áll, holnapra kidőlhét” (Kovács 214) – kiszámíthatatlan a jövő. „Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra” (Kovács 214), *Amít ma möktöhecc, ně halazd hónapra* – ne halogasd a dolgot, légy túl rajta mielőbb. L. n e k i, M a s z a r i k.

macska fn. (kny.) **Sz:** *Kerűgeti, mint macska a főró kását* – nem tér a lényegre, mellébeszél. *Mögbérmálták* (a rendőrt, avagy a csárdai erőszakoskodót), *ojan jámbor macska lött, hogy az ördög ojat nem baszott!* – regéli este a családjának öcsém, mi nem esött mög velük aznap. 'Jámbor macskává' verték a hőzöngőt a komái. L. c i c, c i c a, c i c a – m i c a, c i k k a, k a n m a c s k a, k i s m a c s k a, k u t y a, s i c t e, s i c c.

macskapatkolás fn. 'durva gyermekjáték'. Vajdának regélnek a *macskapatkolásról* (107): kettétört dióba szurkot öntenek, s így rányomják a macska talpára, hogy attól ne tudjon menni – a gyerekek jót nevetessenek rajta...

m a c s k á s o d i k l. m e g m a c s k á s o d i k

madár fn. (kny.) **Sz:** *Annyit őszik, mint a madár!* – keveset eszik, hogy adott esetben, nyilván okkal, megtoldjuk: ...*mint a Madár nevű ló!* **Km:** *Madarat tollárul, embört baráttyárul* – hallani felénk is. Lejegyezve, a népköltési kötetben: „Madarat tolláról, embert barátjáról ismerni meg” (Kovács 217) – a barát minket is minősít. *Üsmerem a madarat a tollárúl!* – ugyanaz, kicsi igazítással (Vajda 282). L. b a r á t, c i n e g e, f a k o p á c s, f e c s k e, g e r l i c e, t i g l i n ó (stiglinc), z s o l t á r m a d á r.

m a d á r i j e s z t ő l. i j e s z t ő, s e r e g é l y, v a r j ú i j e s z t ő

madárlátta mn. 'dologból, távolból hazahozott étel'.

Leginkább *madárlátta kinyér...* Apánk, ha hazahozott valamennyit az úti elemózsiájából, műszakba vitt ennivalójából, kenyeréből, azzal kedveskedett gyermekeinek, hogy *madárlátta*, belekóstolhatunk.

madárlátta kinyér l. *kenyér*, *madárlátta madárszegfű* *madárszekfű*, *madárszőkfű* fn. 'buglyos szegfű'. Három féle szegfűt említenek, egyiknek van külön neve: lilás rózsaszín, nagyon illatos virág a *madárszekfű*. (Vajda N.)

m a d e i r a l. *c i k c a k k v a r r á*, *f e h é r h í m z é s*,
l y u k a s h í m z é s

madzag *maddzag* fn. (kny.) (Murádin IV). L. *dohánymadzag*.

madzaghúzás fakilincs *maddzaghúzó fakilincs* kif. 'régi kilincs' (rég.) Az 1920/30-as években *maddzaghúzás fakilincs* volt a Kurtucz-ház folyosóról – tornácról – nyíló ajtaján a Kekecsen (öKM).

m a g l. *k ö m é n y m a g*, *t ö k m a g o l a j*

magá nm. (kny.) **Sz:** *Ez is lészopta magát; ...lëitta magát* – berúgott egy kicsit. *Ivásra attá magát* – iszákossá vált. *Magának való embör* – önző. *Nem tuggyuk utolérni magunkat* – nehezen haladnak előre, a család elég nehezen boldogul. *Őszi magát* – rágódik valamin. *Össze nē törd magad* – csúfolódás: nehogy már megerőltess magad! Lustának mondjuk. **Km:** „Először bíráld meg magad, azután csúfolj ki másokat” (Kovács 215) – ne ítélkezz, illetve magadon kezd a bírálgatást, csúfolódást. L. *m e g s z é g y e l l i m a g á t*.

m a g á n (z ó) l. *p a t i k u l á r*

magányos *magános* mn. 'egyedül élő'. (ritk.) *Magános embör...Magánosan él.*

magas *magos* mn. (kny.) Hallani hétköznapi, de a Kőműves Kelemen c. történetes énekben is ott van: „*magos Déva várban*” (Kovács 106).

magasság *magosság* fn. (kny.) Vajdánál vers előadásakor hallható (144): „Fönn az égbe, *magosságba*”.

magazin fn. 'üzlet, áruház'. *Hun láttad? A magazinba.* Az áruház jelentésű román szó (magazin) után szabadon. A r. „magazin universal”: nagyáruház, l. *u n i v e r z á l*.

magazinos fn. 'kereskedő'. *Szóltam a magazinoshnak, tőgye el.* L. *k e r e s k e d ő*.

magbaváló mn. 'magvaváló (szilva)'. *Jó kis magbaváló szilva!* Előfordul a *m a g v á l ó* is, de a *magbaváló* az általános (AV).

m a g o s l. *m a g a s*

m a g o s s á g l. *m a g a s s á g*

m a g t á r l. *b á z a*

magváló mn. 'magvaváló (szilva, azaz besztercei szilva)'. (Murádin II). L. *m a g b a v á l ó*.

magzatelhajtás l. elcsinál

magyar fn. v. mn. 'anyaországi, csonkamagyarországi (ember)'. *Hány órákor lössz? Ötkor. Magyar ötkor, nem román ötkor. Sz: A magyarok is csak a szarukat hagyták itt!* – mondta öregapád 1944 szeptemberében, amikor egy hét után visszavonultak a fölszabadító magyar honvédek. Mondása (legalábbis a nagycsaládban) szólássá vált. *Gyűnnek a magyarok!* – hangzott el néhányszor az elmúlt században. A magyarok, azaz az anyaországiak. Ritkábban katonaként, gyakrabban testvéri vendégségbe, haza. *Gyűnnek a magyarok a búcsúra* – hallani minden nagyobb hasonló helyi ünnep előtt ma is, mert hogy ilyenkor tömeges a távolba szakadtak hazajövelete. *Magyar emböt ijet nem tösz! Magyar embör vagyok (én)! Magyar embör vaty té?!* – a csanádi paraszt férfi tartása: a magunkfajta csakis tiszességes ember lehet; úr, s idegen ezt hogy értené. Mert a piszkot mi kivetjük magunkból. (Kivetettük eddig – addig, mígnem... ilyen csúfosan nem jártunk.) *Ö t v e n k r a j c á r o s m a g y a r* – a régi öregek arra mondták, aki idegen hangzású nevét magyarosította („50 kr-ért”). L. s z é k e l y.

Magyar fn. '(Csonka-)Magyarország'. *Mész Magyarba? - Mögyök Béla bátyáhon.*

Magyar Béla – bejáró l. bejáró

magyar csöndőr l. csendőr

magyar hold kif. '1.100 négyszögöl föld'. (rég.) A *kisholdat magyar holdnak* is mondják az öregek – nyilván keveredik a kettő (az országosan bevett magyar hold föld 1.200 négyszögöl). A kataszteri (1.600 négyszögöles) holddal szemben itt inkább ezt használták (használják...). L. h o l d, l á n c.

magyar húsvét l. húsvét

magyar idő kif. 'amikor a falu Magyarországhoz tartozott (1919-ig), illetve magyar időszámítás, magyar óra'. *Ammég a magyar időbe vót! A tótés a magyar időbe épült. Ugyanaz, mint a magyar világban. Magyar idő szerint este hatkor.* L. i d ő, magyar, román idő.

magyar ing l. régi magyar ing

magyar karácsony l. karácsony

magyar kaszáló l. kaszáló

magyar kártya *magyarkártya* fn. 'svájci kártya'. L. k á r t y a.

magyar világ kif. 'a Trianon előtti (jó) ezer év'. L. még magyar idő, világ.

magyarán mondva kif. 'nem finomkodva, az igazat mondván'. *Magyarán mondva mögbaszta!* – szögezi le az illető, amikor a beszélgetőtársak finoman körülírják, mi nem történt

ottan. Hogy a felesége rosszállva (és somolyogva, de valójában egyetértve) rázza a fejét: *Jani, hogy beszélsz?!... L. m o n d.*

magyarcigány fn. 'magyarul beszélő cigány'. L. c i g á n y, o l á h c i g á n y.

magyarkodik l. magyaroskodik

Magyarok Istene szmn. (kny.) **Sz:** *Kerüjjön csak a kezem közé, (tudom Isten) mögemplögeti a Magyarok Istenit!* – fenyegeti rosszakaróját az ember, jókora verést ígérve neki. A Magyarok Istene tán a régi (kereszténység előtti) magyar világ főistene lehetett. L. I s t e n.

Magyarország l. Magyar

magyarországi l. magyar

magyaros mn. 'csárdás, friss és egyéb magyar tánc'. *Magyaros (tánc)*, szemben a *romános tánc*cal, o l á (h) o s t á n c c a l. *Magyarost!* – inti a bandát a lagziban a jó tartású iratosi magyar embőr.

magyarosít l. ötven krajcáros magyar

magyaroskodik tn. i. 'ragaszkodik a magyarságához, azaz „magyarkodik”'. *Nincs mit magyaroskodni, ez itt Románia – monta apám 1945-be; hogy az illető nyomban be is álljon a világ kommunistáinak romániai pártjába. Mert hogy, valóban, minek magyaroskodni.*

magyarromán fn. 'magyarországi román'. L. r o m á n, r o m á n m a g y a r.

mahomet mn. 'nagydarab, otromba nagy'. *Mahomet egy embőr vót!* Azaz t e r m e t e s az illető. Véletlenül Mahomet a becses neve az utolsó gyula pasának (Virágh), akit a nép Mehemetnek is becéz – a falu a középkorban a gyulai szandzsáksághoz tartozott. B. S. szerint hódoltsági török jövevényszó (BálintSzögedi III/427).

majd ~, *maj* hsz. (kny.) *Maj kűggyed... Maj mindég ott vót.*

majdcsak *majcsak* hsz. (kny.) *Majcsak benő a feje lágya!*

majdnem *majnem* hsz. (kny.) *Majnem ētaná(l)tad!*

major fn. 'őrnagy'. A katonaviseltek emlegetik, mit nem tett velük a román ármádia főtisztje, a *major*. A románból (maior).

major l. t a n y a

majorság ~, *majosság* fn. 'aprójóság'. *Tartunk majorságot, disznót hízalunk, vöttünk üszőt.* A nagytájon általában aprójóság, néhol *majorság* (BálintSzögedi I/508). A kolozsváriak nyelvatlaszán *majosság* (Murádin II).

majosság l. majorság

makai l. makói

Makász fn. 'férfi csúfolódóneve'. Nem tudják, miért hívják így az illetőt, talán kártyás ember neve.

makher l. főmakher

makk l. Az opletány szókinccse
makkfelső *makfölső* fn. (kny.) *Hun a makfölső?!*

makkfilkó *makfilkó* fn. 'magyar kártya makk felsője'.
A *filkós* nevű játék főszereplője: „A *makkfilkó* vót a leg-
erősebb, a ződ (utána), a piros, s a tök vót a leggyöngébb”
(Vajda 59).

makkfilkós *makfilkós* fn. 'kártyajáték'. A *filkós* nevű
kártyajáték másik neve: *makfilkós* – a játék legerősebb lapja után
(Vajda 59).

Makó fn. (kny.) **Sz:** *Makóra mönyünk szép lányért* – Vajda N.
jegyezte föl; e szólás tán arra utal, hogy a kisiratosiak egy része makai
származék, akiknek nyilván a kibocsátó városból való lány a világon a
legszebb. *Messze van, mint Makó Jëruzsálemhön (...Jëruzsálemtül)*
– a kettőt nem lehet összehasonlítani. L. *Jeruzsálem*.

makói *makai* mn. 'Makó városából való'. (ritk.) *Makói,*
igen, makai.

Makra l. Mokra

Makra-alja l. Hegyalja

malac fn. (kny.) **Km:** „Ahol malacot emlegetnek, ott
zsákkal forgolódjál” (Kovács 213) – légy élelmes, vedd észre,
miből származhat hasznod. L. *disznó, kocamalac*.

malacpecsenye *malacpöcsönnye* fn. 'malacsült'. L. *pecsenye*.

malactartó fn. 'koca méhe'. A *miskarolás* mikéntjéről
beszélgetve kerül elő ez a tájszó. L. *disznó*.

malária l. hideglelés

maláriás l. hideglelős

malmozás l. farkasozás

malom fn. (kny.) **Sz:** *Az ű malmára hajti a vizet* – neki
segít.

Malomi híd l. Szemetei híd

malomkő l. daráskő

mama l. dajka, édes dajka, ómama, öreganya,
öregszüle, szüle, tata-mama

mamaliga fn. 'puliszka, illetve rossz étel'. Gyöngye ételre:
Jó, hogy nem mamaligát löksz elém! Mi ez a mamaliga? – ez
esetben tréfálgató a szóhasználat. A románból (*mămăligă*);
meghonosodott román szó a környék magyarsága körében (Arad
302). L. *kukorica, puliszka*.

mamaligaliszt fn. 'kukoricaliszt'. Ebből lesz a *puliszka*. Az
1980-as évekbeli Ceaușescu-féle bőségkorszakban a fejadag része
(tetszik, nem tesz, eszi, nem eszi) egy bizonyos mennyiségű
mamaligaliszt (volt). L. *kukorica*.

mandli l. mándli

mandula fn. 'dióbél'. (tréf.) Találós kérdés Kovács Ferenc gyűjteményében: „Melyik diónak nincs mandulája? – A rádiónak” (234).

mangalica mangolica fn. (kny.) (Murádin II). L. d i s z n ó.

manila manilla fn. (kny.) „Kemény, vékony kötözőanyag. A negyvenes évek végére tehető megjelenése a faluban. Készítettek erre c s a p ó t i s a k a r i k á s r a” (Vajda 274).

mankó fn. 'gólyaláb'. Aki használja, a m a n k ó s.

mankós mn. v. szmn. 'gólyalábas, illetve bottal járó (ember) s csúfneve'. *Mankós embör, aki gólyalábra álva rémítgeti éccaka a falusiakat* (rég., öKM). Ragadványnévként, arra utalván, hogy a nevezett személy a betegsége miatt bottal jár: *Mankós embör, aki mankóval jár, sérülése miatt. Mankós Feri bácsi, már nem él, Jani bácsi, ő sem él* (AV). L. b o t.

manna fn. 'málna'. Nemcsak Iratoson, a tágabb környéken is (Murádin II).

m a r a d l. l e m a r a d, m á s k é p p e n m a r a d t,
o d a m a r a d, ú g y m a r a d t

Marczibányi l. Lévés

Marcsa l. Tartja Marcsa

marék l. marok

marha l. barom, bikaesök, borjú, göbolyjárás,
tala, tinó, üszőborjú, zugbika

marhapaprikás l. paprikás

marharépa fn. 'takarmányrépa'. (Murádin I). L. még
b u r g u n d i, r é p a.

markol i. (kny.) **Km:** „Aki sokat markol, keveset fog” (Kovács 214) – elégedj meg kevéssel, (de abból ne engedj).

markot szed *markot szöd* kif. 'gyűjti a levágott gabonát, fölmarkolja'. „Ketten *szödtük a markot*, húztuk, cibáltuk, ahogy tudtuk” – a gyerekek az apjuk által levágott búzát (Vajda 191). „Aratáskor s a l l ó a l szödték föl az asszonyok a félkíviket, félnyalábot, egyik kezibe, s akkor azt tötte rá a k ö t é l r e, amik ki vótak terigetve. Akkor a következő kaszás mönt, akkor szögte a másik asszony a búzát, fél kívít, oszt tötte arra is rá, s akkor utána ment egy bácsi, aki kötötte mög” (uo. 274).

marmelád *marmaládé, marmeládé, marmalád* fn. 'konzervgyári, boltban kapható lekvár'. (rég.) Míg Bakosnál (523) a gyümölcsíz portugál-német eredetű, MPV (251) szerint román kölcsönszó (marmelada). A *marmaládé* Szögedében is ismert mindenféle román hatás nélkül: a két háború idején terjedt el, kényszerűségből, e műlekvár és neve (BálintSzótár II/89). L. még
l e k v á r.

marok ~, *marék* fn. 'tenyér'. *A markából ivott. Marokkal szórta... Marék sót adott.* L. t e n y é r.

marok fn. 'nyaláb gabona (egyszerre levágott gabona)'. (Murádin I). L. n y a l á b.

marokszedő *marokszödő* fn. 'aki a kaszás után fölmarkolja a levágott éleket'. L. k ö t é l, m a r k o t s z e d.

Maros *Marus, Maruzs* hn. 'folyónév'. *A Maruzsba veszőtt – aki beleölte magát. Marus – Maros folyó. Most fokták ki a Maruzsból; vitték a szülei a bolondokházába, beleölte magát.* A szögedi világban másutt is Marus (BálintSzögedi I/355), vagy Maruzs (BálintSzótár II/89). L. e s ő, H o l t – M a r o s, S z á r a z é r.

Marosvásárhely *Marosvásárhej* hn. (kny.) *Marosvásárhejjön, Marosvásárhejën* (Murádin V).

mars fn. 'táncfajta'. *Mars, friss, lassú* – sorolják (l a g z í b a n) az Iratoson járt táncokat. L. m é g l e v e s m a r s.

M a r u (z) s l. M a r o s

M a s a r i k l. M a s z a r i k

masina fn. 'gyufa, vagy cséplőgép'. (rég.) Balladánkban a *masina* gőz cséplőgép, l. g ő z m a s i n a. 'Gyufa' jelentéssel már nem hallani, 'cséplőgép' helyett – emlékeik idézésekor – a legöregebbek emlegetik.

Maszarik ~, *Ma szarik* szmn. 'cseh politikus'. (rég.) **Sz:** *Maszarik (Ma szarik), neköm mindegy, hogy mikor szarik!* – emlegetik (emlegették még az 1970-es években is) az öregek a nyilván a csonkamagyarországiaktól tanult csúfolódást. Mondották úgy is, hogy *Ma szarik, holnap Benes* (öKM). Hasonló névmagyarítás a B á d o g L e ó (Badoglio).

m a s z a t o s l. m o r c s o s

maszkabál fn. 'farsangi álarcos táncmulatság'. Farsangi bál ma is van Kisiratoson, maszkának kevesebben öltöznek be, mint egykoron. *Maszkabál* manapság farsangkor az iskolások álarcos mulatsága. L. b á l.

masszíroz *maszírol* ts. i. (kny.) L. f ö l m a s s z í r o z.

m á l. m á r

m á j a s h u r k a l. f o d r o s h u r k a

m á j u s i á j t a t o s s á g l. v e c s e r n y e

Mák ~, *Máku* fn. 'mezőgazdasági kisszövetkezet MÁK Társulás néven'. *A Máknál van a főggye.* Az 1989/1990-es változás nyomán fölszámolt helyi termelőszövetkezet romjain született A g r o d o r Társulás mellett néhány tehetősebb gazda külön kisszövetkezetet hozott létre, amely utóbb fokozatosan fölszámolódott. Csúfnevei: M á k v i r á g, R e p c e v i r á g. A MÁK tagjait *mákosoknak, r e p c é* seknek és t ú r ó soknak is gúnyolták.

A 'pipacs' jelentésű r. „mac”-ból? *Rományosan Máku...* – hallja a szótáríró.

m á k o s l. B á k o s, M á k

m á k o s g u b a l. g u b a

m á k s z á r l. k ú p o l

Mákvirág fn. 'a Mák nevű társas vállalkozás egyik csúfneve'. (ritk.) Az 1989/1990-es rendszerváltozás után alakult Mák (MÁK?) Társulás csúfneve, 20 év múltán alig emlékeznek rá. L. M á k.

málé fn. 'édes lepény kukoricából' (rég.) *Mint a lepény; cukrot keverték bele, zsírral bekenték, ropogósra sült a kemöncébe. Nagyon szerették a gyerekek. Kukoricamálé* nevezete is ismert. A románból (malai). L. g ö r h e m á l é, k u k o r i c a.

m á l n a l. m a n n a

m á l y v a f a l. v i r á g f a

m á m a l. m a

m á n l. m á r

mándli *mandli* fn. szövet kabát'. (tört.) 1856-ban fordul elő községi iratban: a talált gyermekén „nyári szövetből zöld színű mandli” volt (Battonya).

mángorló *mángoló, mángolló* fn. 'vasaló'. (rég.) A falutörténetíró jegyzetei közt szerepel a rajza is a *mángolónak* (KovácsMonogr.).

m á n m o s t l. m á r m o s t

már *mán, má* hsz. (kny.) Mesében: „Most mán mit tegyenek” (Kovács 101). *Mán hogy... Tögyé (Szöggyé) má!*

M á r i a l. L o u d e s – i M á r i a, r a d n a i b ú c s ú

Mária könnye *Márija-könnye* kif. 'növénynév'. Növénytani neve hoya, sokféle mirtusznak is nevezik, Kisiratoson viszont *Márija-könnye*.

Mária szíve *Márija-szive* kif. 'növénynév'. Kerti virágfajta; ciklámen piros színű, kis szív (alakú) a virágja – magyarázza unokahúgaim egyike 2010-ben. L. s z í v.

Mária-ájtatosság *Márija-ájtatosság* fn. 'templomi imádkozás Szűz Máriához minden hónap első vasárnapjának délutánján'. Az idős asszonyokat a fiatalabbak hozzák el a közös ájtatosságra.

M á r i (j) a r a d n a l. r a d n a i b ú c s ú, s k a p u l á r i u m
i m a

máriás *máriás* fn. 'játék magyar kártyával'. (rég.) Több változatát emlegetik a kisiratosi öregek. *Ultiféle a márijás, ez lehet lufmáriás, dalommáriás* (KA). A XIX. század kedvelt játéka – Kisiratoson is játszott változata a r u f f m á r i á s és a

talonmáriás (d a l o m m á r i á s) –, legérdekesebb, ma is ismert máriás-féle az ulti (Somogyi 20, 56-57). L. még d u r i t m a r s.

máriásozik márijásozik tn. i. 'máriás nevű kártyajátékot játszik'. (rég.) *Régön sokat márijásosztunk.*

mármost mánmost hsz. (kny.) *Mánmost mit töhecc?*

mártás fn. 'főzelék, vagy húshoz való szaftos lé'. A főzelék, illetve a szósz is lehet mártás – pl. *almamártás, fokhajmamártás* –, ahogy a húshoz való pépes lé is (Murádin VII).

Márton Mártony szmn. 'vezeték- és keresztnév, illetve Szent Máron nap'. *Mártony Ágnis* (Vajda 231). **Sz:** „Na, lássuk, hogy Márton milyen lóval jön!” – mondták Mártonra (Márton napjára, november 11-re), hogy ebből megjósolhassák, milyen idő várható. Ha hullott a hó: *Na, Márton szürke lovon gyün!* Ha nem, akkor *Márton fekete lovon gyün* – mondják az öregek akkor, ha Szent Márton napján hullik, vagy nem hullik a hó (Vajda 78). L. S z e n t m á r t o n.

M á r t o n (I m r e) u c c á (j a) l. L o l é u t c a

mártoni mártonyi mn. 'szentmártoni, Márton-napi (?)', Márton heti (?)'. „...mán nagy gyerök vótam, rá két hétre vót a *mártonyi péntök*” (Vajda 180) – hogy miről van szó, nem derül ki. (Márton heti péntek?...)

más nm. (kny.) **Km:** „Ne bánts d a másét, érd meg a magadéval” (Kovács 218) – a tízparancsolat két törvényét fogalmazza újra: hadd békén a másét, elégedj meg a sajátoddal. (A nyolcadik és a tizedik parancsolat: Ne lopj.... Ne kívánd felebarátod házát; ne kívánd felebarátod feleségét, szolgáját, szolgálónőjét, sem ökrét, sem szamarát, semmit, ami felebarátodé!) L. v e r e m.

m á s f é l k ó t á s c i t o r a l. k o t t á s

másképpen maradt máskép-maratt kif. 'áldott – más – állapotba került'. Aki *máskép maratt, másképpen van*, állapotos lett, ugyanezt jelenti az ú g y m a r a d t, ú g y v a n.

m á s k é p p e n v a n l. m á s k é p p e n m a r a d t

m á s o c c o r l. m á s o d s z o r

másodnász fn. 'unoka házastársának az apja'. KI halottbúcsúztatóiban fordul elő többször is az elhunyt unokájának az apósára utalva. L. még n á s z, h a r m a d n á s z.

másodnászasszony fn. 'unoka házastársának az anyja'. Halottbúcsúztatóban: *másod nászaszonyom* (Falkus). L. még n á s z a s s z o n y, h a r m a d n á s z a s s z o n y.

másodszor másoccor hsz. (kny.) L. o d a s z o r í t j a ...

mázló fn. 'anyag a házföld kezeléséhez'. (rég.) Tehénganéval, vízzel készül(t). A kamasz lányok hétvégi dolga volt, a fiúké az udvar fölsöprése – tudjuk meg Almási Bélától, a

falu embörorvosától 2006-ban.

mázlós mn. v. fn. 'földpadlózat'. (rég.) „*Mázlós*, amit trágyás vízzel símitanak. A földpadlózat, a házföld, szépen el volt símitva, időnként lukas bögrével belocsolva és vizes ruhával felmázolva – ez a mázlós. Símvá tette a házföldet, és egy időre portalanította is” (AV). „*Mázlós föld*. A padolás előtt mázolt földből volt a szoba földje” (Vajda 274).

mázol ~, *mázal* i. 'házföldet ken a földpadlóra, illetve meszel, fest, beken'. (rég.) *Mázoli a házat. Bemázojja...* – a ház földjét. A *mázal* alakot Vajda rögzíti, l. k i m á z o l.

Mázsás szmn. 'mérlegkezelő ragadványneve'. A *téjeszbe vót mázsás, rajta maratt*.

meddő ~, *meddő*ⁱⁱ mn. v. hn. 'borjatlan tehén, illetve legelőnév'. Nem föltétlen meddő, csak épp addig még nem lett vemhes, nem borjazott, illetve abban az évben nem borjazó tehén. Helynév is. *Kin van a Meddőn* (a jószág). *Mögyünk ki a Meddőre*. Kettőshangzó Murádinál (II). L. még K ü l s ő g y ö p.

meddögulya *meddöguja* fn. 'kint háló csorda'. (Murádin II).

meg- mög- ik. (kny.) L. még t u d d m e g.

megabál *mögabál* ts. i. 'Jó(l) abájja mög... L. a b á l, h a s a s z a l o n n a.

megabálódik *mögabálódik* tn. i. (kny.) *Mögabálódott mán a szalonna?* – utána nekiállhat sózni, fokhagymázni, paprikázni...

megajánl *mögajál* ts. i. (kny.) *Mögajáta a némöt, hogy segít, de becsapta a magyart* (1944 szeptemberében, Arad visszafoglalásakor) – Vajda N.

megapad *mögapad* tn. i. 'megfogyatkozik'. Vőfényversben hallani-olvasni: a menyasszonynak-újasszonynak köszönhetően „a lányok serege eggyel *megapadott*”. (Vőfélyk.) L. a p a d.

megágyal *mögágyal* i. 'megveti az ágyat'. Ugyanaz, mint a f ö l á g y a l (Murádin VI).

megbarackol *mögarackol* tn. i. 'kicsit megver'. (tréf.) *Ěty kicsit mögarackótad? Csak az óra tört be, a feje nem*.

megbaszhat *mögbaszhat* tn. i. 'fújhat, leshet'. (durv.) *Mögbaszhati kend!* – azzal már sokra nem megy, 'elrontottak valamit'. *Eszt má mögbaszhattya*. L. b a s z i k.

megbasz/ik *mögbaszik* ts. i. 'megver'. (durv.) *Kend asztán mindönkit mögbaszik... (...mögbasz).* *Hajja, mögbasszák a magyarok a komonistákat!* – lelkesedtek a falusiak 1956-ban. Avagy: *Mögbasszák az amerikaiak ezöket...* – amiből semmi sem lett (a Csucsú-világban). L. b a s z i k.

megbágyadt *mögbágyatt* mn. 'fáradt, elbágyadt'. A

Kovácsnál közölt vőfélyi *M e n y a s s z o n y b ú c s ú z t a t ó*ban:
„Majd kiesik nyelvem *megbágyadt* helyéről” (185).

megbetegedik *mögbetegödik, mögbetekszik* tn. i. (kny.) *A jányunk mögbetegödött.* L. *b e l e b e t e g e d i k.*

megbélyegez *mögbéjegöz* ts. i. (kny.) *Mögbéjegöszték egy életre (az illetőt).*

megbélyegzett *mögbéjegözött* mn. (kny.) *Mögbéjegözött embör lött.*

megbérnál *mögbérnál* i. 'megver'. (tréf.) *Mögbérnáltad? Bérnájja mökkend. Jó mögbérnátad, hallod! Mögbérnáli a komát...* Régen a főpap bérnáláskor egy kicsit arculütötte a bérnálkozót; ha valakit jól megbérnálnak, valóban jókora verést jelenthet... – tudjuk meg Balatonalmádiban a szó kisíratosi értelme hallatán elmosolyodó Szabó János plébánostól a *mögbérnál* eredetét. A Balaton-melléken a *b é r m á l* szó jelentése megpofoz (Édes).

megbúbol *mögbúbol* tn. i. 'megver, fejbe vág'. (tréf.) *Mingyár mögbúbollak!*

m e g c s e n d e s e d i k l. *m e g c s ö n d e s e d i k*

megcserepesedik *mökcseresepesodik* tn. i. (kny.) *Mökcseresepesödött a föld.* L. *c s e r e p e s e d i k.*

megcserepesedve *mökcseresepesödve* ign. (kny.) *Az előtte (nevű kemenceajtó) sárbul, mökszárítva, mökcseresepesödve.*

megcsesz *mökcsezs* ts. i. 'megérint (pl. labda valamit), illetve közöszl (férfi nővel)'. *Eszť mökcsezszeťi kend! Sz: Csezd mög! – hallani káromkodásban.* L. *c s e s z.*

megcsíp *mökcűp* i. (kny.) *Mögcűpott a pióca (Vajda 221).*

megcsodál *mökcűdál* ts. i. 'megnéz, rácsodálkozik (valamire, valakire)'. (Murádin IX). L. *r á c s o d á l.*

megcsöndesedik *mökcűndűsödik* tn. i. (kny.) *Ebbe a korba má mökcűndűsödik az embör.* L. *c s ö n d e s e d i k.*

m e g d a g a d l. *k e n y é r*

megdöglük *mögdöglük* tn. i. (kny.) *Gűnyversben: „Megdöglűť a nagy kutya” (Kovács 202). Cűfolodva mökhöglük, mökhöglűť.* L. *d ö g l i k.*

megdörgöl *mögdörgöl* ts. i. 'megdörzűsöl'. *Mögdörgölťe az órát.* L. *d ö r g ö l.*

megebédel *mögebédöl* tn. i. (kny.) *Mögebédölűnk, oszt mögyűnk tovább.* L. *e b é d e l.*

megelevenedik *mögelevenödik* tn. i. (kny.) *Cűk mög nű elevenögyűn!... (pl. Lenin, avagy Csűcsű).* L. *e l e v e n e d i k.*

megelégedett *mögelégödűť* mn. (kny.) *Mögelégödűť embör löť belűlle!* L. *e l é g e d e t t.*

megelégedik *mögelégödik, mögelékszik* tn. i. (kny.)

Mögelégöttek ennyivē? Elégögygék mög vele!

megelégel mögelégöl ts. i. (kny.) *Mögelégölted a dógot?*

megemberel mögemböröl ts. i. (kny.) *Végremögembörölte magát. Emböröjje mög...*

megemberesedik mögembörösödik tn. i. 'kezd érett, felnőtt férfiúvá válni'. *Jó mögembörösödött a gyerök! L. emberesedik.*

megemelkedik mögemelkodik tn. i. (kny.) *Akkor is mögemelködött a víz. L. emelkedik.*

megemleget mögemlőget ts. i. (kny.) *Mögemlőgetik eszt még kentök! L. emleget.*

megemlékezés mögemlékezés fn. (kny.) *A mögemlékezés elmaratt. L. emlékezés.*

megemlékezik mögemlékezik tn. i. (kny.) *Mögemlékezőnek rulla. L. emlékezik.*

megereszkedik mögereszködik tn. i. (kny.) *Mögereszködött a hasa. L. ereszkedik.*

megesett mögesött mn. 'áldott állapotba tett (nagylány)'. *Mögesött lány a szöröncsétlen. Szégyönébe világgá nē fusson. L. esett.*

megesik mögesik tn. i. 'leány másállapotba kerül'. *Mögesött. Montam neki, vigyázz, mer mögesöl! L. esik.*

megeszeget mögöszöget ts. i. (kny.) *Apránkint mind mögöszögette. L. eszeget.*

megeszik mögöszik mögösz ts. i. (kny.) *A fene majd mögövött (úgy rettegett). Mögötte a fene! Ű osztán mögöszik mindönt! Mögösztök tik akármit... Ögye mök kend! Mögönné, ödd mög... Sz: Nem öszlek mög! – ne fél, nem bánt a bácsi (néni)... L. eszik.*

megetet mögötet ts. i. (kny.) *Mögötetted a kicsit? Mögötettétök... L. etet.*

megeveget mögövöget ts. i. (kny.) *Lassant mögövögettük a maradékot.*

megédesít mögédösít ts. i. (kny.) *Mögédösíti az életünket. L. édesít.*

megég mögég tn. i. (kny.) *Mögégött a hús. L. ég.*

megélesít mögélösít ts. i. (kny.) *Mögélösítötte a kaszát? L. élesít.*

megérdemel mögérdemöl ts. i. (kny.) *Mögérdemlöd, amit kaptál. L. még érdemel.*

megérez mögéröz ts. i. (kny.) *Mögérösztem! Mögérzi az embör. L. érez.*

megérik mögérik tn. i. (kny.) *Mögérött a barack?*

megérkezik mögérközik tn. i. (kny.) *Mögérköszünk,*

kiszállás! Mögérközött, mök fog érközni, mögérkösztek, mögérkösznök, mögérkösztetők... L. é r k e z i k.

megért mögért ts. i. (kny.) Mögértötted? Értöttem. Mögértöttétök? L. é r t.

megfagy mökfagy tn. i. 'tönkre megy'. Szeptember derekán mindig mökfagy a paradicsom.

m e g f e j l. f e j

megfejt mökfejt ts. i. (kny.) Mökfejtöttétök a rejtvényt?

megfeketedik mökfeketődik tn. i. (kny.) Mökfeketődött a heje. L. f e k e t e d i k.

megfeledkezik mökfeletközik tn. i. (kny.) Mökfeletkösztek ró l u n k.

megfenyeget mökfenyöget ts. i. (kny.) Mökfenyögettek minket a kolhozirodán. L. f e n y e g e t.

megfésül mökfűsül ts. i. (kny.) Mökfűsűjjelek? L. f é s ü l.

m e g f i g i z l. m e g f ü g é z

megfingat mökfingat ts. i. 'megbüntet, meghajt'. (durv.) Mökfingati az emböröket (az a dolog)...

megfog mökfog ts. i. (kny.) Mökfokta neki? Mög... L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

megfogasol mökfogasol ts. i. 'búzát elsimít fogassal (boronával)'. „Ősszel elkészítik a talajt, mögfogasolják, mögcsináják símára, annak idején fogassal csináták, egyenes vót (a föld), és akkor úgy vetötték be búzával” (Vajda 260).

megfojt mökfujt, möffujt tn. i. (kny.) Röktön mökfujtom! Fujcsam mög?... Hallani röttön möffujtomat is. L. f o j t.

megfokhagymáz mökfokhajmáz ts. i. (kny.) Mökfoghajmásztad a kinyerödet?

megfoltoz mökfótoz ts. i. (kny.) Mökfótosztam a gyerök ingit. L. f o l t o z.

megfon mökfony ts. i. (kny.) „Valamikor a(z) (ustor) c s a p ó n a k a v é g é t c s i n á t á k l ó f a r k á b ú l v a g y a s ö r é n y i b ú l , m ö g a t e h é n n e k a f a r k á b ú l . H ú z t á k k i b e l ú l l e , é s a k k o r m ö g f o n y t á k .” (Vajda 81)

megforral mökfóral ts. i. (kny.) Mökfóraltad a tejet? L. f o r r a l.

megforraszt mökfóraszt ts. i. (kny.) Mökfórasztotta a csüvet. L. f o r r a s z t.

megforrásodik mökfórosodik tn. i. (kny.) Mökfórosodott a motor. L. f o r r ó s o d i k.

megfrüstököl mökfrüstököl tn. i. 'megreggelizik'. Mökfrüstökötök? L. f r ü s t ö k ö l.

megfügéz mökfígiz ts. i. 'fügét mutat, megtréfál'. (tréf.) A K ó k u s z névvel tisztelt tréfás ember „mögfigizte a tejeskocsist”,

azaz megviccelte (Vajda N.) L. f ü g é z.

meggyón möggyovón tn. i. (kny.) *Möggyovóntad? Ű igön.*
L. g y ó n.

meghagyul mekhagyul, mökhagyul ts. i. 'színét veszti, megfakul'. Murádin (VIII) említi az e-s változatot.

meghajint mökhajint ts. i. 'meghajít'. *Küvelmökhaajintotta...*

meghal mökhal tn. i. (kny.) Mesében „Hiszen ez *meghótt!*” (Kovács 96), azaz *mökhótt*. A méhecske is *mökhal* (Murádin III).

meghál mökhál tn. i. 'megszáll (éjszakára), ott alszik'. L. Falurajz: Szalbek-Iratos, 1951. L. h á l.

meghány mökhány, mökhán ts. i. 'megver, v. megpakol'. „*Mökhány... arra használják, hogy valakit jól megver, megruház... meghány. Jól mökhánta... Arra is használják, hogy mökhánta a kocsit homokkal, földdel, ganéval* stb. - tehát megtöltötte, tele lapátolta” (AV). L. h á n y.

meghegyez mökhögyöz ts. i. (kny.) A d ó l énak „*möghögyöztük a két végét*” (Vajda 153).

meghengerel mökhengöröl ts. i. (kny.) „Jobban a cukorrépát, mikor elvetötték, akkor azt *möghengörölték*” (Vajda 273). L. h e n g e r e l, l e h e n g e r e l.

meghengergőzik mekhengergőzik, mökhengergőzik tn. i. 'ide-oda hengeredik, hempergőzik'. „Fehér ingbe *mekhengergősztünk a porban*” (öKM). L. h e n g e r g ő z i k.

meghengergőzni mekhengergőzni, mökhengergőzni ign. 'meghengeredni, meghempergőzni'. „Tavasszal az első mennydörgéskor *meg* kell *hengergőzni*, akkor nem lesz hátfájásunk!” (öKM). L. h e n g e r g ő z n i.

megholt mökholt, mökhót, mökhótt mn., fn. 'meghalt, halott'. *A mökhótt embör gyütt āra.* L. még h o l t, m e g h a l.

meghuppan mökhuppan tn. i. 'megdöccen'. Mesében: „egy nagy gödörben *meghuppan* a szekér” (Kovács 94). L. h u p p a n.

megijeszt mögijeszt ts. i. (kny.) *Mögijesztötted a fíjad!*

megint mögint, mögént, mögén hsz. 'újfont'. *Mögén ideöszí űket a fene!* „Húztunk *mögint* a földön” vonalat a játékhoz (Vajda N.).

megint mögint ts. i. 'figyelmeztet'. *Mögintötted, sëmmit së ért.* L. i n t.

megirígyel mögirígyöl tn. i. (kny.) *Mögirígyöli kend, ha mögláti!* L. í r í g y e l.

megismer mögüsmer ts. i. (kny.) *Mögüsmeröd?* L. i s m e r.

megismerkedik mögüsmerkődik tn. i. (kny.) *Látom, mögüsmerköttetök.* L. i s m e r k e d i k.

megismétel mögismétöl ts. i. (kny.) *Mögismétölte,*

takaroggyak... L. ismétel.

megjavul mögjavul tn. i. (kny.) (Mög)Javút... (Murádin XI.)
megjár l. tű

megjegyez mögjegyöz ts. i. (kny.) Jó(l) jegyözd mög...
Mögjegyözhetöd... Mögjegyözve a liba feje pirossal, zóddal
(Vajda 88). L. jegyez.

megjelenik mögjelönik tn. i. (kny.) Mögjelönté, és mán áll
a bál!

megjön möggyün tn. i. (kny.) Möggyütté? Hát mög-
gyüttetök... L. jön.

megjuházik mögjuházik tn. i. 'megcsöndesedik'. A ruszki
tiszt mögjuházott – a háborúban, hallom egy igaz történetben,
miután jól megkenték a férfiak a nőkre támadó szovjetmuzska
fölszabadítót.

megkarikáz l. karikáz

megkegyelmez mökkögyelmez tn. i. (kny.) Mökkö-
gyelmesztek nekünk... L. kegyelmez.

megkeményedik mökkeményödik, mökkeményködik,
mökkeménködik tn. i. (kny.) Ha nem kavarod, mökkemén(y)
ködik. Oszt mökkeményödött az embör... L. keményedik.

megken mökken tn. i. 'megver'. Mökkented? Más, 1950-es
évekbeli történetben: Mökkenték apádat a kolhosszervezők! L.
még mögbérmál. L. ken.

megkeresztel mökkörösztl tn. i. 'megver'. Hallod, ha
aszt mökkörösztlöi... Körösztlője mög. Mökkörösztlőte. – Sz. vót a
milicista, a légy is félt tőle, rátarti, fiatal magyar, székej legény vót,
innét nősült, rá is kapott a magyar népre. Innen elkerút Kisperegre,
ott mökkörösztlőték! Olyan jámbor macska lött, hogy az ördög ojat
nem baszott. L. még keresztel, megken, mögbérmál.

megkerül mökkerül tn. i. (kny.) Végre mökkerúté! L. kerül.

megkeseredik mökkeserödik tn. i. (kny.) Mökkeserödik
az embör szája íze...

megkeserít mökkeserít tn. i. (kny.) Mökkeseríti az
életünket.

megkever mökkever ts. i. (kny.) L. A z o p l e t á n y
s z ó k i n c s e.

megkeveredik mökkeverödik tn. i. (kny.) Mökkeverödött
a gyerök! L. keveredik.

megkérdez mökkérdöz ts. i. (kny.) Mökkérdöszted, mikor
gyünnek? Mökkérdözöm. L. kérdez.

megkérvényez mökkérvényez ts. i. (kny.) Mökkérvé-
nyesztük, de nem lött sëmmi belülle. L. kérvényez.

megkésel mökkésöl ts. i. (kny.) Mökkésölték szomszédot.

megkésik mökkísik tn. i. (kny.) (ritk.) *Kissé mökkístem a válasszā...*

megkísérel mökkísírel ts. i. (kny.) *Ēggyáltalán mök-kísírelted?!*

megkísért mökkísírt ts. i. (kny.) *Mökkísírtötte, de nem hatyta magát! Mökkísírthetöd, oszt mire mész vele?*

megkoccan mökkoccan tn. i. 'koccanás hallatszik'. *Mök-koccant a konyhaablak.* L. k o c c a n.

megkocogtat mökkocoktat i. 'megkopogtat (ajtót, ablakot)'. *Mökkocoktatta az ablakot; mökkocoktati; kocoktazsd mög.* L. k o c o g t a t.

megkopaszt mökkopaszt ts. i. 'tyúkot, levágás után tollaitól megszabadít'. *Anyád addig mökkopasztja a tyúkot.* L. k o p a s z t.

megköpölyöz mökköpöjöz, mökköpűz ts. i. (kny.) (rég.) L. k ö p ö l y ö z.

megkörnyékez mökkörnyéköz ts. i. (kny.) *Mökkörnyéköszték, lépjek a pártba! Mökkörnyéköszte, de a lány nem állt kötélnek.*

megköt mökköt i. (kny.) **Sz:** *Mökkötötte magát – megmakacsolja magát az illető.* L. e b.

meglehet möglöhet tn. i. (kny.) *Hajja, anélkül möglöhet az embör!* L. l e h e t.

meglehető möglöhető mn. (kny.)

meglesz möglössz, möglössz tn. i. (kny.) *Möglössz estére?* L. l e s z.

meglök möglük i. 'fellök, illetve közösül'. A *möglük*, ritkán, közösül; inkább *f ö l l ü k*, azaz meglök, fellök jelentéssel használják (AV). L. l ö k.

megmacskásodik mögmacskásodik tn. i. 'begörcsöl (a láb)'. *Mögmacskásodik a lábom* – arra mondjuk, amikor begörcsöl az izomzatunk, vagy sokat állva, avagy ülve egy helyben, utána nehezen mozgunk, mert *mögmacskásodott a lábunk* (AV). A jószágé is *mögmacskásóthat*.

megmelegedik mögmelegödik tn. i. (kny.) *Ēty kicsit mögmelegödik az embör.* L. m e l e g e d i k.

megmellesedik mögmejjesödik tn. i. 'megerősödik, kifejlődik a (leány) melle'. *Tē asztán mögmejjesötté!* L. m e l l e s e d i k.

megmenekszik mögmönekszik tn. i. 'megmenekül'. A gyűjtő nem a tájnyelvi, mögmönekszik alakot közli: „akkor megmenekszünk a bajtól” (Kovács 60).

megment mögment, mögmönt ts. i. (kny.) *Mögmöntötté! Mögmentötte űket. Mögmöntötte...* L. m é g m e n t.

megmerít mögmerít ts. i. (kny.) *Mögmerítötte a kantát.*

megmérgesedik mögmérgesödik tn. i. (kny.) *Mögmér-gesöttem, othatyitam őket.* L. m é r g e s e d i k.

megmérgez mögmérgez ts. i. (kny.) *Mögmérgezték, mögmérgezik...* *Ki mérgezte mög?* L. m é r g e z.

megmosdik mögmozsdik tn. i. (kny.) **Km:** „Ha megmosdol, tiszta vagy” (Kovács 216) – ha rendbe teszed magad, megtisztulsz (testbe, lélekben).

megnehezedik mögnehezödik tn. i. (kny.) *Mögnehezödött a dógod...*

megnéz mögnéz ts. i. (kny.) *Mögnéztéd jól?! Mögnéztétök aszt a filmet?* L. n é z.

megnő mögnyő tn. i. (kny.) *Jó mögnyótél...* L. n ő.

megnől mögnyől tn. i. (kny.) „Mikor mögnyőlt” (Vajda 170). L. n ő l.

megnyilal mögnyilal ts. i. 'patkolókovács szöggel lólábat sebez'. (Murádin III).

megold mögód ts. i. (kny.) *Mögódottuk a föladatot...* L. o l d.

megolvas mögolvas ts. i. 'megszámol'. *Mögolvastad a píst?*

megpálcáz mökpácáz ts. i. 'vesszővel megver'. *Jó mökpá-cásza, mingyán csönd lött.* L. p á l c á z.

megpendít mökpöndít ts. i. (kny.) *Pöndízd mög neki!*

megpenészedik mökpenészödik tn. i. (kny.) *Éty kicsit mökpenészödött!* Murádinál (I, VII) 'tönkremegy (pl. a széna, ha nem szárad ki)'. L. p e n é s z e d i k.

megperdül l. p ö r d ü l

megperzsel l. megpörzsöl

megperzselődik l. megpörzsölődik

megpocskol mökpocskol ts. i. 'nőt megerőszakol, bepiszkít, meggyaláz'. *Mökpocskollik a nőszöméjüket – Mökpocskolták őket* - 1944 őszén a fölszabadító szovjet katonaelvtársak Kisiratoson is. Ki tudja, miért, e szót a falu szinte nekik foglalta le. L. p o c s k o l.

megpördít mökpördít ts. i. (kny.) *Mökpördítöttem...* L. f ü g é z, p ö r d í t.

megpördül l. p ö r d ü l

megpörzsöl mökpörzsöl ts. i. (kny.) *Mökpörzsöltétök mán a kocát?* L. p ö r z s ö l.

megpörzsölődik mökpörzsölődik tn. i. 'felületén megég'. *Mökpörzsölődött mán a disznó, gyühet a...*

megpróbál mökpróbál, möktróbál ts. i. (kny.) *Próbáld mög! Tróbájja mög...* A möktróbál ritka. L. p r ó b á l.

megpuhul mökpuhul tn. i. 'a dohánylevél meleg helyen puhává válik'. *Kint is megpuhul a dohány, ha ködös idő van* (SI).

L. p u h u l.

megpuszil mökpuszil ts. i. (kny.) A gyermekjátékban „mög köllött pusziíjam vagy valami...”, avagy „ne pusziíjam mög” (Vajda 211).

megrendel mögröndöl ts. i. (kny.) *Mögröndöltem a lagziba a bort.* L. r e n d e l.

megrendez mögröndöz ts. i. (kny.) *Mögröndöszte az egészet!* L. r e n d e z.

megreng mögröng tn. i. (kny.) *Mögröngött a ház.* L. r e n g.

megreperál mögröpérál ts. i. 'megjavít, megreparál'. *Mögröpérálad?* L. r e p e r á l.

megreszket mögröszket tn. i. (kny.) *Attul egy kicsit mögröszketött!* L. r e s z k e t.

megretkesedik mögretkösödik tn. i. 'rászárad a piszok'. *Mögretkösödött a gyerök.*

megretten mögrötten tn. i. (kny.) *Mögröttentem tülle.*

megrezdül mögrözdül tn. i. (kny.) *Mögrözdült a kezibe a papír.*

megrészegedik mögrészögödik tn. i. (kny.) *Mögrészögödött a vendég addigra. Mögrészökszik.*

megrészegít mögrészögít ts. i. (kny.) *Mögrészögítötte az asszonyt az ital.*

megrohad mögrohad tn. i. (kny.) **Sz:** *Rohaggyanak mög ott, ahun vannak! Rohaggyon mög ahun van!* – hallani efféle átkozódást, ha kár éri az embert valakinek, akárkiknek a jóvoltából.

megröntgenez mögröggönyöz tn. i. (kny.) *Mögröggönyöznek és kiderül, mi a bajod.* L. r ö n t g e n, r ö n t g e n e z.

megrusnyul mögrusnyul tn. i. 'megrondult'. *Mögrusnyult a komámasszony!* L. r u s n y u l.

megrühesedik mögrühesödik tn. i. (kny.) *Mögrühesöttünk, mögrühesöttünk?* L. r ü h e s e d i k.

megsavanykásodik möksavankásodik tn. i. 'kissé megsavanyodik'. *A pár möksavankásodik.*

megsebesül mökseböszül tn. i. (kny.) *Mökseböszült a háborúba.* L. s e b e s ü l.

megsebez mökseböz tn. i. (kny.) *Mökseböszte magát.*

megsegél möksefél ts. i. 'megsegít.'. *Möksefél a jó Isten! Möksefélt minket.*

megsegít möksegit tn. i. (kny.) *Möksegitötte a jó Isten! L. s e g í t.*

megserget l. megsörget

megsivalkodik l. megsivalkodtat

megsivalkodtat möksivalkottat ts. i. 'megvisített' (ritk.) Lakodalmi kurjantásban: „Úgy megsivalkodtatott, / Mint egy koszos malacot” (Kovács 195). A szögedi tájszótár 1553-ból emlegeti a megsivalkodik igét ím így: „Megsivalkodának...” (BálintSzótár II/129).

megsörget möksörget ts. i. 'megforgat, megpörget'. (rég.) A h a j d ú z á s nevű gyermekjátékot leírva kerül elő ez a szó: „Forogtunk úgy körbe, osztt aki leghátú vót, aztat jó mögsörgettük” (Vajda 67), majd a vitorlás gyermekjáték leírásakor (uo. 136).

megsüketül möksüketül tn. i. (kny.) *Így möksüketültök!*

megsül möksül tn. i. 'megég, tönkremegy'. A dohány alsó pár levele (l. d o h á n y a l j a), illetve a termés (a kukorica is) száraz, forró időben.

megsüvegel möksüvegöl ts. i. (kny.) *Möksüvegölted, látom... L. s ü v e g e l.*

megsüvegeltet möksüvegöltet tn. i. 'vesztessé tesz az opletányban'. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

megszabadul mökszabadul tn. i. (kny.) *Mökszabadútunk tüllük!*

megszentel mökszentel, mökszentöl, mökszöntöl tn. i. 'megáld, megver (tréf.), téstába vizet tesz, ruhára vizet hint'. *Mökszentütte a pap bácsi... Jó mökszentölte (mökszentötte) kend... Mökszöntöltem* – vizet hintett a téstára, hogy megfelelő minőségű legyen a a készülő tarhonya. Murádinál (VIII) aki *mökszentel*, vízzel fehérneműt vízzel belocsol. L. s z e n t e l.

megszeret mökszeret ts. i. 'megölel'. *Hadd (Hat) szeresselek mög!* – jelzi nénéd, hogy meg akar ölelni.

megszerez mökszöröz ts. i. (kny.) *Mökszörösztem a h a j t á s i t.* L. s z e r e z.

megszégyelli magát mökszégyöllyi magát kif. 'elszégyelli magát'. *Mökszégyöl(l)te magát, oszt hazamönt.* L. m a g a, s z é g y e l l.

megszolgál mökszógál ts. i. (kny.) *Mökszógálta, na!* – az illető a verést. L. s z o l g á l.

megszomjazik mökszomjúhozik tn. i. (kny.) Mesében: „Időközben megszomjúhozott” (Kovács 95).

m e g s z o m j ú h o z i k l. m e g s z o m j a z i k

m e g s z o r i n g a t l. s z o r í t g a t

megszorul mökszorul tn. i. 'kisül a szárazságtól a termés'. (Murádin I). L. s z o r u l.

m e g s z ö g e l l. s z ö g e l

megszületik mökszületik tn. i. (kny.) *Mökszületött a baba?*

megtakarít möktakarít ts. i. '(disznót porzsolás után

késsel, vízzel) megtisztít'. (Murádin VII).

megtalál möktanál ts. i. (kny.) *Möktanátad a pízödet? L. t a l á l.*

megtapos möktapos ts. i. 'párizik a gúnár, illetve a kakas'. (Murádin II).

megtekint möktekint ts. i. (kny.) *Möktekintötte kend az eladó jányt? L. t e k i n t.*

megtelepedik möktelepedik tn. i. (kny.) *Möktelepöttek, marattak! L. t e l e p e d i k.*

megterem mökteröm tn. i. (kny.) *Mökteröm (abba) mindön – a jó földben, illetve a sajátban. L. t e r e m.*

megterhel mökterhöl ts. i. (kny.) *Jó(l) mökterhölték a vállát, majd mögszakatt. L. t e r h e l.*

megterhelés mökterhölés fn. (kny.) *Nem bírta a mökterhölést. L. t e r h e l é s.*

megterít mökterít ts. i. (kny.) *Mökretítötte az asztalt?*

megtermékenyítés möktermékonyítás fn. (kny.). L. m e s t e r s é g e s m e g t e r m é k e n y í t é s.

megtestesül möktestösül tn. i. 'testté válik'. Az *Úr möktestösülésének kétezör-tizedik évibe...* Szögedében: „Az Ige mögtestösült Názáretbe (ének)” (BálintSzótár II/135).

megtestesülve möktestösülve ign. 'testté válván'. Kincsmondában a tájnyelviséget elvesztve: „egy asszony meghalt, oszt másnap a lelke megtestesülve a dombból jött ki” (KovácsMonda 37).

megtesz möktösz ts. i. 'megcseleked, illetve férfiú nővel közösül'. Az utóbbi csúfolódó jelentéssel: *Möktötte? – Mög, a latra – a szegény ártatlan leánykával. Hogy sógor megtoldja: – Mér bambult el?! – Éhalgass. L. t e s z.*

megtetejez möktetejéz ts. i. 'megtetéz'. Murádinnál (VII) *möktetejézi.*

megtetszik mökteccik tn. i. (kny.) *Mökteccött neki a jány... L. t e t s z i k.*

megtép möktép, möktíp ts. i. (kny.) *Möktípted a haját?!*

megtiszteltetés möktisztöltetés fn. (kny.) *Möktisztöltetés vót veletök lönni.*

megtizedel möktizedöl ts. i. (kny.) *Möktizedöltek bennünket. L. t i z e d e l.*

megtojóz möktojóz ts. i. 'megtapogatja a tyúk hátulját, hogy lesz-e tojás; hím nőténnyel párosodik'. *Möktojószad? Gúnyolódásként férfiút is érhet a vád: Nem möktojószad a szomszédasszonyt?! L. t o j ó z.*

megtold möktód ts. i. (kny.) *Möktolthatod, ha akarod –*

azt, amiről éppen szó van. L. t o l d.

megtosz möktosz ts. i. 'férfi nőt magáévá tesz'. (tréf.)
Szégyön, nem szégyön, möktoszták a nagylányt... Sz: Tossza mök kend! Hoty toszná mög, vén marhája – rosszallás gyanánt szólhat így az ember. L. t o s z i k.

megtölt möktöt ts. i. (kny.) *Möktöttöttétök a belet?* (hurkába, kolbászba valóval disznóvágáskor). L. t ö l t.

megtöröl möktüröl ts. i. (kny.) *Türúd mög a kezöd!* L. t ö r ö l.

megtörülközik möktürülközik tn. i. (kny.)
Möktürülkösztetök? L. t ö r ü l k ö z i k.

megtőgyel möktőgyel tn. i. 'tejet ad'. *Möktőgyel a tehén* – tejet ad (Vajda N.). Szögedében a tőgyel jelentése 'ellés előtt tejjel telik meg a tehén tőgye' (BálintSzótár II/590).

megtréfál l. megfigiz

megtud l. tudd meg

megüresedik mögüresödik tn. i. (kny.) *Mögüresödött a hej, jelön(t)kösztem.*

megvendégel mögvendégöl ts. i. (kny.) *Mögvendégöltük őket.*

megver mögver tn. i. (kny.) *Mögverjön, mögveritök... Sz: Mögver az isten! Mögverte az Isten. Verje mög az Isten! Mögver ezér az isten* – az ég büntetésének emlegetése, kérése. *Mögverte szömmē (...szömmel)* – megrontotta, megigézte. L. v e r.

megvereget mögveröget ts. i. (kny.) *Mögverögetött (Mögverögeti a vállam), azzā gata.* L. v e r e g e t.

megvesz mögvösz ts. i. 'megvásárol'. *Mögvötted, amit akartál?* L. v e s z.

megvesz mögvesz tn. i. 'veszettség tör rá'. *Mögveszött a szöröncsétlen kutya.* L. v e s z e t t.

megveszekedett mögveszeködött mn. (kny.)
Mögveszeködött garasa sincs!

megveszteget mögvesztöget ts. i. (kny.) *Hát, mögvesztögették! Mögvesztögettétök...* L. v e s z t e g e t.

megvesztegetés mögvesztögetés fn. (kny.) *Mögvesztögetéssē szöröszték (mög).* L. v e s z t e g e t é s.

megvet mögvet ts. i. (kny.) *Mögvetöttem az ágyat. Mögvetöd érte?* L. v e t.

megvetemedik mögvetemödik tn. i. (kny.) *Mögvetemödött az ajtó.* L. v e t e m e d i k.

megveti az ágyat mögveti az ágyat kif. 'melegágyat készít a dohánypalántának'. *Úgy márciusban megveti az ágyat a dohánynak* (SI). L. á g y.

megviccel mögviccöl tn. i. (kny.) *Jó(l) mögviccöltük!*

(...mögviccőtük...) L. v i c c e l.

megzavarás mögzavarász ts. i. 'megkerget'. Mögzavarászta a komát az úcán. L. z a v a r á s z.

megy megyen, mén, mögy tn. i. (kny.) *Nem mék, mönnyön a fene!* (SMÍgyvót 13). *Mönyünk, möntök, möntek, möhecc...* A mék a jellemző, a mík viszonylag gyakori, a mögyök elvéte hallható. De pl. gyermekjáték énekében így hangzik: „Már én innen elmögyök, elmögyök, / Többé vissza sem jövök, sem jövök” (Vajda 110) – mék és gyüvök helyött... Igeköttovel: *átmöhecc, bemén, emöntek, főmék, kimén, lémén, odamönnnek, visszamík...* – l. ott. Igen régies (?) alak a *megyek, mék, mík* helyett a *menek*: „Nem menek – mondi a király” (Kovács 37). Talányban: „Elöl megyen hat bak, / Utána megy hat pap”... (Kovács 236). L. á t m e g y, b e m e g y, e l m e g y, f é r j h e z m e g y, f ö l m e g y, j ö n m e g y, k i m e g y, l e m e g y, m e g y – m e n d e g é l, n e k i m e g y, o d a m e g y, r o s s z r a m e g y, s z á z r a m e g y, t ö n k r e m e g y, v i s s z a m e g y.

megy-mendegél mén-mendegél, mén-möndögél tn. i. 'megyeget'. Népmesében: „Ahogy így mén-mendegél, egyszer csak” (Kovács 33).

megy(e) fn. 'tehén nemi szerve'. (rég.) *Hogy mongyam, a tehén micsodája a megye.*

megye mögye fn. (kny.) (rég.) *Vármögye* is – l. ott.

megyeget mönöget tn. i. (kny.) *Mén, mönöget, oszt mit nem lát?...*

megyeház(a) mögyeház(a) fn. 'a járás székháza Battonyán'. (rég.) Nótában: „Battonyai megyeháza de sárga, / Odavisznek engem v i z i t á l á s r a. / Amíg engem a főorvos v i z i t á l t, / Veregette a vállamat, úgy sétált” (Kovács 134). Ejtven *battonyai mögyeháza*. *V á r m ö g y e h á z a*. L. m é g h á z.

megyekő ~, mögyekű fn. 'kilométerkő'. (rég.) A Dombegyháza-Kürtös közti kövesút (*Tőtés*) északi, kutasi/kurticsi oldalán állt belőle mutatóban még egy az 1970-es években, később kiszántották ezt is. E kilométerkő egyben valóban 'megyekő' volt, hiszen az út túloldala már Arad megye (a trianoni döntésig). Mondták *határkűnek* is. L. k ő.

m e g y e n l. m e g y

meggy ~, möggy fn. (kny.) (ritk.) Nem mond a falu möggyet, avagy mötyfát, csakis meggyet, metyfát. Falucsúfolóban hallotta a szótáríró: *Mögyök a gyöpon körösztil, öszök möggyet könyérrel*. (A máshonnan valók gúnyolják így az ö-zést, írja a nagyvarjasi Szabó I.) *A gyepesiek aszt mondják: Megyek a gyepen keresztül, eszek meggyet kenyérrel...* A szögedi földön meggy (BálintSzótár

II/140), ám a cseresznyemeggy cserösznyemöggy (BálintSzótár I/239), amiből nyilván az következik, hogy a *möggy* is helyénvaló valamennyire e szögedi világhoz tartozó csanádi faluban, nem hibás a csúfalkodó ejtés, nem a túlzó ö-zés eredménye. *Ė*-vel – meggy – többfelé mondják az országban (ÚMTsz III/1207).

mejj l. *mell*

mejjehús l. *mellehús*

mejjes l. *melles*

mejjeskötő l. *melleskötő*

mejjesödik l. *mellesedik*

mejk l. *melyik*

mekhagyul l. *meghagyul*

mekszomjúhozik l. *megszomjazik*

meleg hájas l. *hájas*

melegágy l. *tutaj*

melegedik *melegődik* tn. i. (kny.) *Melegedik az idő... L. átmelegedik, fölmelegedik, kimelegedik, megmelegedik.*

melegen *melegőn* hsz. (kny.) *Melegőn kő tartani!*

melegház l. *széra*

Melinda l. *Linda*

mell *mejj* fn. 'felnőtt melle'. De a szoptató anyáé, a gyermeknek, *didi*. **Sz:** *Veri a mejjit* – adja a nagyot, hőzöng, henceg.

mellehús *mejjehús* fn. 'aprójószág melle húsa, pl. csirkemell'. *A mejjehúsát szeretöm... L. hú s.*

melles *mejjes* mn. 'nagy mellű (pl. nő). *Jó mejjes a lelköm!*

mellesedik *mejjesödik* tn. i. (kny.) *Mán mejjesödik* (a nagylány). L. *megmellese dik.*

melleskötő *mejjeskötő* fn. 'melleskötény'. *Mejjeskötő vagy k a r o s k ö t ő* – amikor a kötőnek felső része is van (Murádin VIII). L. *kötő*.

mellékes *mellékös* mn. (kny.) *Neköd mellékös, neköm nem! Mellékösen...*

mellékösen l. *mellékes*

mellény l. *lajbi, pruszlik*

mellépördül l. *pördül*

melög l. *válogatás*

melyik *mejk, mík* nm. (kny.) *A csapdlecsacsi leírásakor hangzik el e táji alak: „mík szín gyün jobban be” (Vajda 124). Másik gyermekjátékban (36): „C i c a m i c a, melyk szemöd fáj?”.*

mendegél l. *megy – mendegél*

menedék *mönedék* fn. (kny.) *Mönedéket kapott tüllük.*

menek l. megy
 menekszik l. megmenekszik
menekül mönekül tn. i. (kny.) *Hova mönekültök?!*
meneszt möneszt ts. i. (kny.) *Iskolába mönesztötte...*
menet mönet fn. (kny.) *Indul a (lakodalmas) mönet!*
Mönet közbe... L. búzaszentelés, körmenet,
 menyasszonyos menet, vőlegényes menet.
 menetel l. mennybemenetel
menetszázad mönetszázad fn. (kny.) *Mönetszázaddá*
vitték ki a frontra.
menés mönés fn. (kny.) L. jövés – menés.
 menhely l. öregotthon
 menkő l. mennykő
 menő l. jövő – menő, kimenő
ment ~, mönt ts. i. (kny.) (ritk.) *Möntötte a möntheót...*
 Bálint Sándor szögedi szótára csak a ment (l. mentő...) alakot
 ismeri – Kisiratoson eszerint ez esetben is túlzó özésről lehet szó.
 ment l. jöttment, megment
mentatea mēntatēa, mēntatēja, mēntatēja, mēntatējja fn.
 (kny.) L. fodormenta, tea.
menteget mentöget ts. i. (kny.) *Nē mentögezsd magad,*
nem töhecc rúla!
mentegetődzik mentögetődzik tn. i. 'igyekszik magát
 igazolni'. *Nē mentögetőzz!*
menten hsz. 'rögtön'. Mesében: „menten elfutotta a méreg,
 oszt meg is pukkadtt azon nyomban” (Kovács 98).
menthető möntheót mn. (kny.). (ritk.) L. ment.
mentő ~, möntő fn. (kny.) *Gyűtt a möntő, oszt elvitte.* A
 XXI. század elején a möntő alak a jellemző (AV). L. ment.
mentőautó ~, möntőautó fn. (kny.) *Möntőautó is vót.*
mentőorvos ~, möntőorvos fn. (kny.) *Möntőorvos lött*
Brassóba.
meny ~, möny fn. (kny.) *Hun a mönyed?* **Sz:** *A lányomnak*
mondom, hogy a mönyem ércsön belüle – óvatosan adom a
menyem tudtára, mit várok tőle. L. unokameny.
menyasszony mēnyasszony, mönyasszony fn. (kny.) *Vam*
má(n) mēnyasszonyod? – az ö-ző változat a ritkább. **Sz:** *Eladó a*
mēnyaszony! Szabad a mönyasszony! – indítják, ahogy országszerte,
 a menyasszonytáncot. L. kismenyasszony.
menyasszony-vőlegény-tánc mēnyasszony-vőlegény-
 tánc, mönyasszony-vőlegény-tánc fn. 'az új pár első tánca'. A
 kisiratosi lagzi leírásában szerepel: „gyütt a
 menyasszony kikérése. Ezután a menyasszony-

v ő l e g é n y - t á n c , u t á n a m e g a b ú c s ú z t a t ó ” (K o v á c s 178).

menyasszonybúcsúztató l. búcsúztató

menyasszonykikérés l. kikérés

menyasszonyláda *mënyasszonláda, mënyasszonyi láda, mõnyasszonláda, mõnyasszonyi láda* fn. 'a menyasszony kelengyéjének való bútor'. (rég.) Az 1950-es évekbeli följegyzés említi, hogy az egyik mesélő öreganyjának volt „m e n y a s s z o n y i l á d á j a . F e s t e t t v o l t , t u l i p á n o s ” (K o v á c s M o n o g r).

menyasszonyos menet *mënyasszonyos menet, mõnyasszonyos menet* kif. 'lakodalomban a menyasszony vendégei'. Azonos a *mënyasszonyos násznéppel*. L. v ő l e g é n y e s m e n e t .

menyasszonyos násznép *mënyasszonyos násznép, mõnyasszonyos násznép* kif. '(lakodalomban) a menyasszony rokonsága, barátai'. L. v ő l e g é n y e s n á s z n é p .

menyasszonyosház l. lányosház

menyasszonytánc *mënyasszontánc, mõnyasszontánc, mënyasszonyi tánc* fn. 'tánc a menyasszonnyal (pénzért)'. A lagziban vacsora után, éjfél tájban járják el: „Eladó a menyasszony!” – „(Csak az) Enyém a menyasszony!” felkiáltással kínálják s viszik (Kovács 178-179). *Menyecsketánc*nak is hívják: *mönyecsketánc*. A menyasszony átöltözése után jön (jött rég, s jön néha ma is) az ú j a s s z o n y t á n c . L. k á r l á t ó .

menyecske ~, *mönyecske* fn. 'fiatalasszony'. *Szömrevaló a mõnyecske!* Mondják ú j a s s z o n y n a k i s .

menyecsketánc l. menyasszonytánc

menyegző *mönyegző, mõnyegző* fn. 'lakodalom, lagzi'. Vőfély-rigmusban: „Hogy a *menyegzőben* vígan mulassanak” (Kovács 190). A nemzedékkel fiatalabb vőfénynek már 'lakodalom' a nemrég i 'menyegző'. L. l a g z i .

menyét *mönyét, mõnét* fn. (kny.) Kicsinyítve (becézve?) menyétke.

menyétke *mönétke* fn. 'menyét, kis menyét'. (ritk.) *A Tőtésnél vót mönétke... Szalattak be a Tőtés alá!*

Menyháza *Mönyháza* fn. 'Arad megyei hegyi gyógyüdülőhely'. Kisiratosiaknak is van itt nyaralójuk. *Nekünk is vót Mönyházán!* – mondotta volt Kása Anti bácsi.

Menyhért *Mönyhért* szmn. 'a háromkirályok egyike, illetve keresztnév'. (ritk.) *Gáspár, Mönyhért, Boldizsár...* L. h á r o m k i r á l y o k .

menny *mönnny* fn. (kny.) *Mön(n)ybül az angyal... Mönnyek országa...*

mennybemenetel *mön(n)ybemönetel* fn. (kny.) *Ebbül sē lösz mõnybemönetel...*

mennybéli *mön(n)ybéli* mn. v. fn. (kny.) *Majd az a*

mönybéli mögsegít!

mennydörgés méndörgés fn. (kny.) *Lösz itt ojan méndörgés...*

mennydörgős méndörgős mn. (kny.) **Sz:** *A méndörgős ménkű csapjon bele!* – átkozódás, villámcsapást kívánva.

mennydörög méndörög, méndörög tn. i. (kny.) *Mingyár méndörög...*

mennyei mönnyei mn. (kny.) *Mönnyei illat...* Amúgy mifelénk csak szag; illata csak a templom körüli világnak van.

mennyezet mönnyezet fn. (kny.) *Eléri a mönnyezetöt...* L. p a l l a t, s t u k a t ú r.

mennyi mönnyi nm. (kny.) *Na, mönnyi? Mönnyiér aggya (...adi)? Aggya ennyiér?... L. s e m e n n y i.*

mennykő ménkő, ménkű mn. 'hatalmas'. „leányát elrabolta az egész ménkű nagy vagyonával együtt” (Kovács 19). De ménkő is: „egy ménkő nagy istállóban megszámlálhatatlan sok ló áll” (Kovács 28).

mennykő ménkő, ménkű, menkő fn. 'meteordarab, villám v. baj'. **Sz:** *A ménkű esne a dudádba bele!* – rikkant 1990-ben egy 55 körüli férfi, amikor a banda kis időre berekeszti a muzsikát a lagziban. Átkozza a zenészt, amiért letette hangszerét. *Becsapott a ménkű* – azaz a villám, illetve baj ért bennünket. „...jól meg kell nyújtani, hogy a *menkő* se vágjon bele jobban” – egy alapos elpáholás többet ér a ménkűcsapásnál (legalábbis e közlés szerint, ami a Jelen világhálós honlapján kisíratosi olvasói megjegyzésként volt látható 2011-ben).

mennyország mēnyország, mönyország fn. (kny.) *Tē sē jucc a mēnyországba* – ha így viselkedsz. *Mönyország* Vajdánál (286).

mer ts. i. (kny.) *Meröd, vagy nem meröd? Mertök... Meritök?* **Km:** „Aki mer, az nyer” (Kovács 214) – a bátraké a szerencse.

mer l. mert

mereget meriget ts. i. (kny.) *Merigess csak!* L. k i m e r e g e t.

merészkedik merészködik tn. i. (kny.) *Merészköcc ijét mondani?! L. b e m e r é s z k e d i k, f ö l m e r é s z k e d i k, i d e m e r é s z k e d i k, – k e d i k, k i m e r é s z k e d i k, o d a m e r é s z k e d i k.*

– merészködve l. – kedve

merhogy l. merthogy

meriget l. mereget

merít l. megmerít

merítés fn. 'néptánc-fajta'. (rég., ritk.) Állítólag eredeti íratosi néptánc, fölfedezője Kovács Ferenc aradi-kisíratosi

író, tanár, népköltési gyűjtő felesége, Pászthy Baba tanárnő és tánctanár, aki KA (1980-beli) tudomása szerint az 1950-es években leírta a Művelődés c. lapban. *Iratosi meritós* néven is említik.

merőkanál *merőkalán* fn. (kny.) L. k a n á l.

mert ~, *mer* ksz.(kny.) Mesében is: „*mer* hát övé volt a mirminyó” (Kovács 23).

merthogy *merhogy* ksz. 'mert, ugyanis'. Mesében (Kovács 27), l. a z é r t.

mesél i. (kny.) *Akkor nem vót villany, és az öregasszonyok mesétek... Mesétek, mink oszt tátott szájjal lestük, hogy mit mondanak.* (Vajda N.)

mester *mestör* fn. 'középvezető a közös gazdaságban, illetve szakember'. *Mestör* (például) *a szökciovezető*. Művezető, brigádvezető a termelőszövetkezetben, vagy a gépállomáson – hallani a falubeliektől a Csucsú-korszak dandárján (KG). Az iskolaigazgató (2006-ban) másképp tudja: arra mondják, aki szakiskolát végzett, l. *mesteriskola*. A *mestör* – egyébként – *a szakembör*, aki legjobban érti és tudja az elvégzendő munkát (*építésmestör*, *kovácsmestör*), de például a futballedzőnek is azt mondják, hogy *mestör úr* (AV). **Km:** „Ki minek nem mestere, hóhérja az annak” (Kovács 217) – a kontár tönkreteszi a munkát. L. e z e r m e s t e r, m u n k a, p l a c c m e s t e r, s z a k i, t í z e z e r m e s t e r.

mesteriskola *mestöriskola* fn. 'mezőgazdasági és gépészeti mesterképző tanintézet'. (rég.) Elvégzése emelkedést jelentett a kisiratosi parasztembernek a Ceaușescu-időkben (KG). A *mestöriskola* szakiskola volt, abban az időben aki szakiskolai végzettséggel rendelkezett, *mestörnek* neveztetett, mert ők voltak a s z a k i k (AV). L. i s k o l a, s z a k i.

mesterkedik *mestörködik* tn. i. (kny.) *Mibe mestörköccmán mögén?*

mesterség *mestörség* fn. (kny.) *Tanúja ki a mestörségöt...* L. p i c c e.

mesterséges *mestörségös* mn. (kny.) *Hajja, ez elég mestörséges... Mestörségös tó* – l. p i c c e.

mesterséges megtermékenyítés *mestörségös mőktermékönnyítés* kif. (kny.) *Mivē, mivē! Mestörségös mőktermékönnyítéssē.*

meszelő *meszellő* fn. (kny.) (Murádin IV).

meszes szekér l. k o c s i

messze *messzi* hsz. 'távol'. Mesében: „Mán nagy lendületet vett, hogy minél *messzibbre* hajítsa” (Kovács 33).

messzibbre l. m e s s z e

metyfa l. megy

mezei ~, *mezeji* mn. (kny.) *Mezeji egér* (Murádin III).

mezőgazda l. mérnök

Mezőhegyes *Mezőhőgyös* fn. (kny.) *Mezőhőgyös felül gyütt a vihar* – kétezörtízben, nyáron, amikor fél Mezőhegyest fölborította a szélvihar, Iratoson több tucat házat rongált meg. L. hegyes.

meztelen l. pucér

mezsgye l. anyamezsgye

mëndörög l. mennydörög

mëntatéjja l. fodormenta, mentatea

ményasszonláda l. menyasszonyláda

ményasszontánc l. menyasszonytánc

ményasszony l. menyasszony

ményasszony-vőlegény-tánc l. menyasszony – vőlegény-tánc

ményasszonyos menet l. menyasszonyos menet

ményasszonyos násznép l. menyasszonyos násznép

ménország l. menyország

mél. miért

mécs l. lámpa, mécses

mécses *mécsös, mé'csös* fn. v. mn. 'olajégő'. Kezdetleges világító eszköz a *mécs*, vagy *mécsös*: valami edényben olaj, abban kanóc, ami ég, világít, adja a mécsvilágot. *Hozd a mécsöst! Olajmécsös... A mécsösnek alágyútottak!* A kettőshangzót máskor is használó idős nagyfalusi asszony mond *mé'csöst* kétezör-tízbe.

még l. míg

méh l. nyáriibolya

méhecske *méhöcske* fn. (kny.) „...kikeríttek a *méhöcskék* is oda, ott gyűtötték a mézet” – a Kiserdőben (Vajda 186).

méhköpi / méhkaptár / méhkas l. kas

mé'csös l. mécses

méjségös l. mélységes

mék l. megy

mélységes *méjségös* mn. (kny.) *Méjségösen mögbántott...*

mén l. megy

mén – mendégél l. megy – mendégél

mëndörgés l. mennydörgés

mëndörgős l. mennydörgős

mëndörög l. mennydörög

ménés *ménös* fn. (kny.) Mondják lócsordának is a

ménöst.

Ménés *Ménös* fn. 'tájnévadó község Arad-hegyalján'. A híres borvidék legjellegzetesebb szőlőtermesztő, bortermelő faluja, a *ménési/ménösi (kadarka)* szülőhelye. L. *hegyaljai*.

ménési ménösi mn. (kny.) A *ménösi bor* az igazi, ahol a leghíresebb a *kadarka* (mög a ménösi vörös aszú). Ez a *hegyaljai*.

ménkő l. *mennykő*

ménkű l. *mennykő*

ménkű nagy l. *mennykő*

ménös l. *ménés*

Ménös l. *Ménés*

ménösi l. *hegyaljai*, *ménési*

mér l. *miért*

méreg mérög fn. (kny.) *Ez nagy mérög! Sz: Ösz a mérög* – mondja, akit valami bánt.

mérges ~, mérgös mn. (kny.) Ma már általános a köznyelvi, ritka a tájnyelvi változat. *Mérögös vagy?* L. *csíp*.

mérgesedik mérgesödik tn. i. (kny.) *Égyre mérgesödött a koma.* L. *fölmérgesedik*, *megmérgesedik*.

mérgez ts. i. (kny.) *Mérgezöd a levegőt...* L. *megmérgez*.

mérnök fn. 'mezőgazda, gazdasz, agronómus, agrármérnök'. *Odagyütt a mérnök...*

mérög l. *méreg*

mért l. *miért*

mérték l. *szemmérték*, *vízmérték*

mész fn. (kny.) **Sz: Meszet öttem én? Nem öttem meszet!** – majd ha bolond leszek (azt a dolgot megcselekedni).

mészárszék fn. 'húszület, illetve házi vágóhíd'. Az 1843-as Eggyező Levél is emlegeti, mint kizárólagos úri jogot a tartására (HD). Néha ma is használják. Eredetileg marhahús-mérés (BálintSzótár II/153). *Szék* megnevezését is hallani. Elavulóban.

méta fn. 'gyermekjáték eszköze, illetve csoportos gyermekjáték'. (rég.) Csontgolyó a *m é t á z á* shoz; vagy szőrlapta, l. *labda*.

métázás fn. 'méta nevű népi gyermekjáték üzése'. (rég.) Két csapat legény játssza méteres botokkal, csontgolyó (csontteke) *m é t á v a l* dobálózva (öKM). Vajdánál az ütőfa *lapocka*.

métázik tn. i. 'méta nevű gyermekjátékot üz'. (rég.)

métázni ign. 'méta nevű játékot játszik'. (rég.) *Métázni möntünk a gyöpre.*

méter métör fn. (kny.) *Hány métör löhet?*

méteres méterös, métörös mn. (kny.) „Vót egy métör

átmérőjű, két *métörös* farönk” (Vajda N.) L. f é s z e k.

méz fn. (kny.) *K i s u t u l t* méz, l. ott. **Sz:** *Édös, mint a méz* – nagyon édes, nagyon finom.

m é z g a l. f a c s i p a

m g t s z l. t s z

mi *mink* nm. (kny.) Mesében: „*mink* meg gyalog vagyunk” (Kovács 12). *Mirű beszész? Mibül aggyak...*

miatt *mijatt* nu. (kny.) (Murádin VI). L. még m i á n.

mián *miján* nu. 'miatt'. (kny.) Mesében: „nem gúnyolják őt a hosszú füle *mián*” (Kovács 33). L. m i a t t.

miás ~, *mijás* fn. 'ezres, ezer lej'. *Attam egy miást* – mondja ángyi, mit tett menyasszonytánckor a kosárba az unokája lagzijában 1981-ben, amikor még jó pénz az ezor lej. A románból (mie). L. e z r e s.

m i b ű l l. m i

m i c s / m i c c s l. m i t i t é

M i c s i k l. M i s i k

mienk *mijenk, mijénk* nm.(kny.) **Km:** *Az a mijénk, amit mögöszünk!* – csak abban lehetünk biztosak, ami már a bendönkben van. *A mijejink nyerték a meccset.*

miért *mé, mér, mért, mijér, miér* hsz. (kny.) Mesében: „*mér* ne engedném” (Kovács 38), „*Mijér* rísz, lelkem tündérem?” (uo. 77). *Mé tötte?!... Mé nem szeretöd?* L. b ú z a v i r á g k o s z o r ú.

m i j a t t l. m i a t t

m i j a z a p j a f a s z a l. m i a z a p j a f a s z a

m i j á n l. m i á n

m i j á s l. m i á s

m i j e n k / m i j é n k l. m i e n k

m i j é r l. m i é r t

m i j ó ^{ta} l. m i ó t a

mikor ~, *mikó* hsz. (kny.) *Tik mikó möntök Aradra? Mikó ārasietünk...*

mikulás fn. 'karácsonyi játékbáb'. L. j u h á s z.

Milcsi ~, *Mircsi* szmn. 'Aradról idekerült cigány koldusnő (neve)'. 2013-ban emlegetik *Milcsi nénit* (és a róla elnevezett *milcsis szatyort*), az egykor a *Kekecs* nevű lapos partján egyszobás kunyhóban élő cigány öregasszonyt, aki az 1950-es években halt meg (Vajda 187). L. a r a s z o s.

milcsiszatyor ~, *mircsiszatyor* fn. 'Milcsi/Mircsi nevű koldus nő (csuhészatyor) tarisznája'. Milcsi (másoknak Mircsi) néniről, a cigány koldusasszonyról nevezték el, mivel *susujka szütyővel* koldult (Vajda 274-275).

milícia ~, *milicija* fn. 'rendőrség'. A románból (militie). *Bevitték*

Kürtösre (Kurticsra) a milici(j)át. L. hordó, rendőrség.

milicista fn. '(román) rendőr'. *Mit akart a milicista?* A románból (milițian). L. rendőr.

mincent l. mindszent

mind ~, *mint* ksz. (kny.) (tört.) A plébániatörténet írja 1841-ről: a „csinos kis Egyház mint kilső mint belső diszére nézve... rendbe állított” (HD). L. mint.

mindegy *mindéggy* msz. (kny.) *Mindéggy! Mindéggy, hogy ki vót!* L. egy.

mindegyik *mindéggyik, mindenik, mindönik* nm. (kny.) *Mindéggyiket lēhordtam...* Mesében: „oszt ezzel adott *mindenik* fiának egy-egy rossz lovat” (Kovács 58). Vajdánál *mindönik* (91). L. egyik.

minden ~, *mindön* mn., fn. (kny.) *Mindön embör...* *Mindöne a gyeröke! Mi mindenön körösztlümlöntem mán...* **Sz:** „Tyű, a mindenét...” – visszafogott káromkodás az egyik mesénkben (Kovács 100), ejtvén *Tyű, a mindönit!....*

mindenes *mindönös* fn. (kny.) *Ű vót a mindönös!*

mindenestől *mindönöstül, mindönöstű* hsz. (kny.) *Mindönöstű vitte* – ami az üvé.

mindenfajta *mindönfajta* nm. (kny.) L. fajta, halványzöld levél.

mindenfelé *mindönfelé* nm., hsz. (kny.) *Mindönfelé ot vótak a milicisták. Mindönfélit montak... Mindönféle embör vót ott.*

mindenfelől *mindönfelől* hsz. (kny.) *Mindönfelől a víz...*

mindenható *mindönható* ign. (kny.) **Sz:** *Mindönható Atya Isten!* – fohászkodás az Éghez.

mindenhol *mindönhun* hsz. (kny.) *Mindönhun az új képit löhetött látni.* L. hol.

mindenhonnan *mindönhunnan* hsz. (kny.) *Mindönhunnan előbújtak...* L. honnan.

mindenik l. mindegyik

mindenki *mindönki* nm. (kny.) *Ott mindönki hazudik!*

mindenszentek *mindönszentök, mindönszöntök* fn. (kny.) *Mindönszentök napján mögyünk apánkxon* (a sírkertbe). A *mindönszöntök* alak Vajdánál (286). L. gulya.

mindenütt *mindönütt* hsz. (kny.) *Mindönütt út láti...*

mindéggy l. mindegy

mindéggyik l. mindegyik

mindég l. mindig

mindhiába *minthijába, mind hejjába* hsz. (kny.) (tört.) L. hiába.

mindig *mindég* hsz. (kny.) Mesében is: „János már

röstelte, hogy *mindég* a palota ajtaján kopogtasson” (Kovács 86).

mindjárt *mingyárt, mingyár, mingyán, mingyá, minygyár, minygyár, minnyá* hsz. 'kny'. *Mingyán gyüvök!* Régies népi imában: *...neköd mingyárt mögmondom...* (HI). Lakodalmi kurjantásban: „*Mindjár* hazaérünk, kedves” (Kovács 194). Murádinnál (VI) *minygyár, minygyár*. Versben, Vajdánál *mingyán* (144), máshol: *Minnyá mék!* (151).

mindön l. minden

mindönfajta l. mindenfajta

mindönfelé l. mindenfelé

mindönfelől l. mindenfelől

mindönféle l. mindenféle

mindönható l. mindenható

mindönhun l. mindenhol

mindönhunna l. mindenholna

mindönik l. mindegyik

mindönki l. mindenki

mindönös l. minden

mindönöstül l. mindenestől

mindönszentök l. mindenszentek

mindönt beledobának láda l. Dóciné

mindönütt l. mindenütt

mindörökké l. dicsértessék

mindszent *min^tszent, mincent* fn. (kny.) L. mindenszentek, szent

mingyá(n) l. mindjárt

mingyár(t) l. mindjárt

Miniszter ~, *Minisztör* szmn. 'kérkedő férfiragadványneve'. (tréf.) A csúfolódónév viselője egyszer nagy hangon azt mondta, hogy a miniszter után ő az első az országban, rajta maradt – egy ideig (Bánság) tartományi (más szerint aradi rajoni) tisztviselő volt. Az ö-ző alak ritka, meglehet egyedi. L. d e p u t á t.

mink l. mi

mint *mind* hsz. v. ksz. (kny.) Dohánykapáláskor, *mind a krumplinál...*(SI). L. mind.

minthijába l. mindhiába

minuta fn. 'perc, pillanat'. *Ebbe a minutába* - most, ebben a pillanatban.

minutum fn. 'perc, pillanat'. *Ebbe a minutumba...*

mióta *miúta, mijúta, mijó^uta* hsz. (kny.) *Miúta emöntél...* Kettőshangzó Murádinnál (VI).

Mircsi l. Milcsi

mircsiszatyor l. milcsiszatyor

mirígy l. epemirígy

mirminyó fn. 'ürge'. „Ha a gatyám odalesz, a *mirminyó* akkor is meglesz!” – kiáltozta A mirminyó című mese réti ürgevadásza (Kovács 22). *Mirminyó* az ÚMTsz. nem tud, máshol nem ismerik az ürge eme nevét. A Jászságban viszont szörny jelentése van a „mirmió” szónak (ÚMTsz III/1279).

Miron ~, *Mirony* szmn, hn. 'egykori nagygazda s birtoka'. Egykori tanya (helye) – *Miron(y) tanyája* –, (valamikori) kisbirtokkal a Kilső-gyöpnél: Miron(y)é volt. A jó darab föld (*Miron(y)-döllő*) és a rajta átfolyó csatorna (*Miron(y)i csatorna*) névadója környékbeli tehetős román földműves. E tájon található hely még: *Miron(y) híggya*, *Miron(y)on túl*, *Kis-Miron(y)*, *Nagy-Miron(y)*, *Miron(y)i kiscsatorna*... A Miron(y)-dűlőt *Kis miron* és *Nagy miron* darabra osztja a helybéli lakosság. Vajda N.: „Mirony, először csak Mirony volt, a Mironyi tanya. Amikor az emberek kint dolgoztak, oda mentek megitatni az állatokat, engedte a gazda. Aztán, a hetvenes években a csatornázáskor felparcellázták a területeket, így a csatorna szabta ketté a Mironyt. Kis- és Nagymironra keresztelték a 30 illetve 40 hektárnyi területet a téeszések. A tanyarész a Nagymironyon vót.”

Mirony híggya l. Miron

Mirony tanyája l. Miron

Mirony-döllő l. Miron

Mironyi csatorna l. Miron

Mironyi kiscsatorna l. Miron

Mironyi tanya l. Miron

Mironyon túl l. Miron

mirtusz l. Mária könnye

mise fn. (kny.) Van *nagymise*, amely az ünnepi szentmise. Kisebb ünnepen *kis mise*. Van még *vasárnapi mise*; *gyászmise*, melynek változata az *évesmise*, korábban a *harmincnaposmise*: gyászistentisztelet a temetés után esztendőre, illetve harminc napra.

Misik ~, *Micsik* szmn. 'vezetéknev'. A leírt Misik helyett inkább *Micsiket* mondanak; régebben a név Micsik változatával a leírtak közt is lehetett találkozni.

miskárol tn. i. 'kocát ivartalanít'. Általában a koca disznót *miskárojják* – *miskárolik* – (kiműtik a *m a l a c t a r t* óját), hogy ne fogamzzon, mert hízlalni akarják levágásra (AV).

misling fn. 'tengeri-zöldtakarmány, csalamádé'. *Zőt kukorica takarmánynak. Gyöngye zőt kukorica, úgy van vetve a misling.* Sűrűn vetett, takarmánynak szánt kukorica. Mondják *csalamádénak* is.

miszér szóttos *miszér szóttos* fn. 'szóttosfajta'. (rég.) A

szóttések közt említi a *miszér-szűttest* 2010-ben egy 80 éves asszony, többet nem mond róla. A szögedi szótár nem említi, ám az ÚMTsz (III/1282) valami hasonlóra utal: a Tiszántúlon miszir-micér-miszër-miször-mizír néven nevezik meg a vásznat fehérítő pamutfonalat. L. s z ő t t e s.

mitika fn. 'regáti román'. (gúny.) Az ókiráltság (havasalföldi) románok csúfneve a románban, de újabban hallani az erdélyi magyarok beszédében is, ahogy idézik a szomszédok véleményét egymásról. Jelentése állítólag paprikajancsi, kelj-főjancsi, 'kicsi'. Talán a Dumitru (Demeter) becézéséből: Mitru, Mitika (r. Mitiță). Páskándi egyik regényében a Mitikő a Demeter becézése (magyarán, mondjuk, Dömi). A román köznyelvben a 'mitică' legendást jelent. A két háború közti aradi életet megjelenítő regényben már találkozhatunk e szóval: „...kit kell lefizetni. Nem találtam még meg a 'Mitikámat'...” (Prohászka 90). L. r e g á t i.

mitité ~, *mititéj* fn. 'kis kolbász alakú sült vagdalthús'. Átvétel a románból (mititei). Elvértve hallani (a máshonnan falunkba települő magyaroktól) a *mics*, *miccs* megnevezést is – szintén a r.-ból (mici). Nem ismeretlen Kisiratoson, de szintén máshonnan való átvétel a c s ó r é k o l b á s z is.

mitírós fn. 'gyermekjáték, palatáblával'. (rég.) A palatáblás világból maradt ránk az emléke: el kellett találni, mit ír a másik (*Mit írtam? Tanád ki...*). Ha nem találta, a másik írhatott tovább. (Vajda 110, 189)

mitugrász l. *Skace*

miúta l. *mióta*

mivel *mivē* ksz. (kny.) *Mivē úgyis mindéggy...*

mivélünk l. *vele*

míg *még* hsz. (kny.) *Még lehet, dógozunk!*

mík l. *megy, melyik*

mocskos *mucskos* mn. 'rongy, rossz (ember)'. *Hajja, mucskos embör vót!... Nagy mucskos az emlögetött szömély.* L. p o c s a r a s.

mocsok *mucskos* fn. v. mn. 'szemét, rossz'. *Nagy mucskos az az embör, szóba nē aj vele! Mucskos embör.*

Mojsza ~, *Mojsze* szmn. 'ragadványnév'. Helybéli r. embert emlegetnek e névvel. „Moise” (ejtven Mojsze) a románban Mózes...

mokány fn. 'havasi román'. **Sz:** *A mokány istenödet* – hallani káromkodásban is e megnevezést. A románból (mocan). L. r o m á n.

Mokra fn. 'Arad megyei (a tájnak – Makra, Makra-hegy, Makra-alja – nevet adó) falu'. **Sz:** *El kéne vinni Mokrára* – ha valaki

úgy viselkedik, könnyen megkaphatja, hogy a háta mögött a mokrai bolondokházába küldik. *Bolond szegény, háborodott, Mokrára kéne vinni. ...Mokrára való.* (Mokra tébolyda Borosjenő mellett, Makra-alján, Arad vármegyében.) L. még *b o l o n d o k h á z a*.

mokrai *mokraji* fn. v. mn. 'elmeógyógyintézetbe, bolondokházába zárt, illetve odavaló zavarodott (ember)'. Az Arad megyei *M o k r á n b o l o n d o k h á z a* működött; egy időben *k ö n y ű e l m é j* űek (gyöngéelméjűek) a közelebbi máscai kastélyban is voltak. **Sz:** *Ojan mindëgy már neköm, mint a mokrajiaknak!* – válaszol egy idős asszony 1985-ben arra a kérdésre, hogy miért nem veszi be az orvosságot (majd hallom másokról is a változatait).

molnár *mónár, mó^unár* fn., szmn. (kny.) Vezetéknévként is ismeretes a *Mónár*. Kettőshangzó Murádinál (VII).

mond ts. i. 'élőszóban vagy írásban közöl (kny.), illetve kártyamondást bejelent'. *Monta a magájét.* Régies ragozású alak a Kisiratosi Aranyمياتánkban: „*Mondá* erre a boldogságos Szűz Mária” (HI Am). **Sz:** *Në monggy ekkorát!* – ne hazudj. A kártyamondást illetően l. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e*. L. még *m a g y a r á n m o n d v a, n a g y*.

mondás l. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, i g a z m o n d á s*

Mondok szmn. 'szavajárás után keletkezett csúfolódónév'. (tréf.) *Mondom* helyett a nyelvjárási *mondokból*.

monopol fn. 'gabonapálinka'. Igen rossz minőségű ital'. *Dűtötte magába a monopol, abba hüjült bele.* A románból (monopol); eredetileg egy állami vállalat 'pálinkája'. L. *p á l i n k a*.

morcso mn. 'maszatos (ember)'. (ritk.) Vajda N. jegyzi le, hogy egyik mesélője szerint aki *morcso*, nem más, mint maszatos. Ahol még magyar földön e szó előfordul, jelentése 'mogorva, durcás, haragos' (ÚMTsz III/1301), de pl. a közeli Hódmezővásárhelyen s Arad vármegyében is piszkos, maszatos (uo. III/1327).

more *móré* fn. 'cigány'. Mesében: „Hé móré, mit csinálsz ott a fán?” (Kovács 98). L. *c i g á n y*.

morzsa fn. (kny.) **Sz:** *Ëgy morzsát së a szentőtbű!* – a kenyér morzsáját sem szabad veszni hagyni. Mert – ráadásul, tehát amellet, hogy a kenyér szentelmény, mivel anyánk körörsztöt rajzolt az aljára – népünknek szent volt a takarékoság. L. *k a r á c s o n y i m o r z s a*.

morzsoló l. *K ő m o r z s o l ó*

mos l. *sulyok*

mosdik l. *m e g m o s d i k*

mosdó *mozsdó* fn. (kny.) **Km:** „Amilyen a mosdó, olyan

a törölköző” (Kovács 214), *Amijen a mozdó, ojan a törűköző* – amilyen te vagy, olyan a barátod, párod, környezeted.

mosóteknő l. teknő

mostan hsz. ’most’. Balladában is: a szeretője által megölt leányt gyászolja az iratosi Nagy utca, „mostan viszik ki rajta” (Kovács 117).

mostoha *mustoha* fn. v. mn. (kny.) *Mustohája neki, nem a zannya! Mustoha vót hozzá az élet. Mustohaapa, mustohaanya, mustohatestvér, mustohaöccse, mustohabáttya, mustohahúga, mustohanénnye.*

motolla fn. ’a fonal mérésére és föltekerésére használt eszköz’. (rég.) Kézi és lábbal hajtható *motolla* is volt a faluban (Vajda 275).

motor fn. (kny.) *Jancsinak motrot (motort) vött az apja. Motrára kapott. Tót ki a (motort) motrod...*

motorina fn. ’motorolaj, nyersolaj’. A románból való átvétel (motorină).

mozi *muzi* fn. ’mozgóképszínház’. (rég.) Hosszú időn át vándormozisok hozták el a filmet a kisiratosiaknak. Régen nincs mozijuk, ezért is hallani ma igen ritkán e szót a faluban. Az 1950-es években nyáron a művelődési ház udvarán vetítettek, ez lehetett a karavánmozi.

mozsárütő l. törő

moszdó l. mosdó

módozs gazda l. zsírosparaszt

mónár/mó^unár l. molnár

móré l. more

möffujt l. megfolyt

mög- l. meg-

mögabál l. abál, megabál

mögabálódik l. megabálódik

mögajál megajánl

mögapad l. megapad

mögágyal l. megágyal

mögbarackol l. megbarackol

mögbaszhat l. megbaszhat

mögbaszik l. megbaszik

mögbágyatt l. megbágyadt

mögbetegődik l. megbetegedik

mögbéjegőz l. megbélyegez

mögbéjegzőtt l. megbélyegzett

mögbérmál l. megbérmál

mögbúbol l. megbúbol

mögdöglik l. megdöglik
 mögdörgöl l. megdörgöl
 mögebédöl l. megebédel
 mögelevenödik l. megelevenedik
 mögelégödik l. megelégedik
 mögelégödött l. megelégedett
 mögelégöl l. megelégel
 mögelékszik l. megelégedik
 mögemböröl l. megemberel
 mögembörösödik l. megemberesedik
 mögemelkodik l. megemelkedik
 mögempléközés l. megemplékezés
 mögempléközik l. megemplékezik
 mögemplöget l. megemleget
 mögereszködik l. megereszkedik
 mögesik l. megesik
 mögesött l. megesett
 mögetett l. megetet
 mögédösít l. megédesít
 mögég l. megég
 mögélösít l. megélesít
 mögén(t) l. megint
 mögérdemöl l. megérdemel
 mögérdömli l. érdemel
 mögérlik l. megérlik
 mögérközlik l. megérkezik
 mögéröz l. megérez
 mögért l. megért
 mögfej l. fej
 mögfejtötte l. megfejt
 möggyovón l. meggyón
 möggyün l. megjön
 möggyütté l. megjön
 möghótt l. meghal
 mögijeszt l. megijeszt
 mögint l. megint
 mögirígyöl l. megirígyel
 mögismétöl l. megismétel
 mögjavul l. megjavul
 mögjegyöz l. megjegyez
 mögjelönik l. megjelenik
 mögjuházik l. megjuházik
 mögköt l. megköt

möglöhet l. meglehet
möglöhető l. meglehető
mögös(s)z l. meglesz
mögük l. meglük
mögmacskásodik l. megmacskásodik
mögmejjesodik l. megmellesezik
mögmelegodik l. megmelegedik
mögment l. megment
mögmerít l. megmerít
mögmérgezik l. megmérgezik
mögmérgez l. megmérgez
mögmozsdik l. megmosdik
mögmönökszik l. megmenökszik
mögmönt l. megment
mögnehezodik l. megnehezedik
mögnéz l. megnéz
mögnyilal l. megnyilal
mögnyő l. megnő
mögnyől l. megnől
mögolvas l. megolvas
mögód l. megold
mögös l. megeszik
mögöszik l. megeszik
mögösöget l. megeszeget
mögötet l. megetet
mögövöget l. megeveget
mögretkösodik l. megretkesedik
mögrépérál l. megreperál
mögrészögít l. megrészegít
mögrészögodik l. megrészegedik
mögrohad l. megrohad
mögröggönyöz l. megröntgenez
mögröndöl l. megrendel
mögröndöz l. megrendez
mögröng l. megreng
mögröszket l. megreszket
mögrötten l. megretten
mögrözdül l. megrezdül
mögrusnyul l. megrusnyul
mögrühesodik l. megrühesedik
mögsörget l. megsörget
mögszoringat l. szorítgat
mögüresodik l. megüresedik

mögüsmer l. megismer
mögüsmerkődik l. megismerkedik
mögvendégöl l. megvendégel
mögver l. megver
mögveröget l. megvereket
mögvesz l. megvesz
mögveszeködött l. megveszekedett
mögvesztöget l. megveszteget
mögvesztögetés l. megvesztegetés
mögvet l. megvet
mögvetemődik l. megvetemedik
mögveti az ágyat l. megveti az ágyat
mögviccöl l. megviccel
mögvösz l. megvesz
mögzavarász l. megzavarász
möggy l. megy
möggye l. megye
möggyeháza l. megyeháza
möggyekű l. megyekő
möggy l. megyy
möhecc l. megy
mökcserepesődik l. megcserepesedik
mökcserepesődve l. megcserepesedve
mökcsesz l. megcsesz
mökcsíp l. megcsíp
mökcsudál l. megcsodál
mökcsöndösödik l. megcsöndesedik
mökcsudál l. megcsodál
mökfagy l. megfagy
mökfej l. fej
mökfejt l. megfejt
mökfejtöttétök l. megfejt
mökfeketődik l. megfeketedik
mökfeletközik l. megfeledkezik
mökfenyőget l. megfenyeget
mökfigiz l. megfügéz
mökfingat l. megfingat
mökfog l. megfog
mökfokhajmáz l. megfokhagymáz
mökfony l. megfon
mökforgattyák l. hajaskrumpli
mökfóral l. megforral
mökfóraszt l. megforraszt

mökfórósodik l. megforrásodik
 mökfótoz l. megfoltomökfüstököl l.
 megfüstököl
 mökfujt l. megfojt
 mökfűsül l. megfésül
 mökhagyul l. meghagyul
 mökhajint l. meghajint
 mökhal l. meghal
 mökhál l. meghál
 mökhán(y) l. meghány
 mökhengergőzik l. meghengergőzik
 mökhengergőzni l. meghengergőzni
 mökhengöröl l. hengerel, meghengerel
 mökhótt l. meghal
 mökhöglik l. megdöglik
 mökhögyöz l. meghegyez
 mökhuppan l. meghuppan
 mökkarikáz l. karikáz
 mökkemén(y)kodik l. megkeményedik
 mökkeményödik l. megkeményedik
 mökken l. megken
 mökkerökít l. megkerekít
 mökkerül l. megkerül
 mökkeserít l. megkeserít
 mökkeserődik l. megkeseredik
 mökkever l. Az opletány szókincese, megkever
 mökkeverődik l. megkeveredik
 mökkérdöz l. megkérdez
 mökkérvényöz l. megkérvényez
 mökkésöl l. megkésel
 mökkísik l. megkésik
 mökkísíró l. megkísérel
 mökkísírt l. megkísért
 mökkoccan l. megkoccan
 mökkocoktat l. megkocogtat
 mökkopaszt l. megkopaszt
 mökkögyelmez l. megkegyelmez
 mökköpőjöz l. megköpölyöz
 mökköpűz l. megköpölyöz
 mökkörnyéköz l. megkörnyékez
 mökkörösztöl l. megkeresztel
 mökköt l. megköt
 mökpácáz l. megpálcáz

mökpenészödik l. megpenészedik
 mökpocskol l. megpocskol
 mökpöndít l. megpendít
 mökpördít l. megpördít, pördít
 mökpördül l. pördül
 mökpörzsöl l. megpörzsöl
 mökpörzsölődik l. megpörzsölődik
 mökpróbál l. megpróbál
 mökpuhul megpuhul
 mökpuszil l. megpuszil
 möksavankásodik l. megsavanykásodik
 möksebsül l. megsebesül
 möksebz l. megsebez
 möksegél l. megsegél
 möksegít l. megsegít
 möksiketül l. megsüketül
 möksivalkottat l. megsivalkodtat
 möksörget l. megsörget
 möksül l. megsül
 möksüvegöl l. megsüvegel
 möksüvegöltet l. Az opletány szókinccse,
 megsüvegeltet
 mökszabadul l. megszabadul
 mökszentöl l. megszentel
 mökszeret l. megszeret
 mökszégyöllí magát l. megszégyelli magát
 mökszomjazik l. megszomjazik
 mökszomjúhozik l. megszomjazik
 mökszoringat l. szorítgat
 mökszorul l. megszorul
 mökszógál l. megszolgál
 mökszögel l. megszögel
 mökszöröz l. megszerez
 mökszületik l. megszületik
 möktakarít l. megtakarít
 möktanál l. megtalál
 möktapos l. megtapos
 mökteccik l. megtetszik
 möktekint l. megtekint
 möktelepödik l. megtelepedik
 mökterhöl l. megterhel
 mökterhölés l. megterhelés
 mökterít l. megterít

möktermékönnyítés l. megtermékenyítés
 mökteröm l. megterem
 möktestösül l. megtestesül
 möktestösülve l. megtestesülve
 möktetejéz l. megtetejez
 möktép/möktíp l. megtép
 möktisztöltetés l. megtiszteltetés
 möktizedöl l. megtizedel
 möktojóz l. megtojóz
 möktosz l. megtosz
 möktód l. megtold
 möktösz l. megtesz
 möktőgyel l. megtőgyel
 möktőt l. megtölt
 möktróbál l. megpróbál
 möktürül l. megtöröl
 möktürüközlik l. megtörülközlik
 mönedék l. menedék
 mönekül l. menekül
 möneszt l. meneszt
 mönet l. menet
 mönetszázad l. menetszázad
 mönés l. menés
 mönét l. menyét
 mönétke l. menyétke
 mönöget l. megyeget
 mönt l. megy, ment
 mönthető l. menthető
 möntő l. mentő
 möntőautó l. mentőautó
 möntőorvos l. mentőorvos
 möny l. meny
 mönyasszonláda l. menyasszonyláda
 mönyasszontánc l. menyasszonytánc
 mönyasszony l. menyasszony
 mönyasszony-vőlegény-tánc l. menyasszony
 - vőlegény-tánc
 mönyasszonyos menet l. menyasszonyos
 menet
 mönyasszonyos násznép l. menyasszonyos
 násznép
 mönyasszonyosház l. lányosház
 mön(n)ybemönetel l. mennybemenetel

mön(n)ybéli l. mennybéli
 mönyecske l. menyecske
 mönyecsketánc l. menyecsketánc
 mönyegző/mönnyegző l. menyegző
 mönyét l. menyét
 Mönyháza l. Menyháza
 Mönyhért l. Menyhért
 mönny l. menny
 mönnyei l. mennyei
 mönnyezet l. mennyezet
 mönnyi l. mennyi
 mönyország l. mennyország
 mönyünk l. megy

Mucsi szmn. 'ragadványnév'. Az illetőt azért nevezték el így, mert állandóan csöpögött az orra. Vajda N. tudomása szerint e név a r. mucí-ból való, a 'taknyos' jelentésű dákoromán szó magyarul ejtve mucsj. (A szótáríró a szintén szögedi nemzetbeli újkígyósi rokonság Mucsi nevezetű nemzetségére eszerint – elsőre – hiába gondolt...)

mucskos l. mocskos
 mucsok l. mocsok

Muki án. 'kutyanév'. (ritk.) Kutyanév az 1930/40-es években, öKM kedves kutyája volt. Amikor a k u t y a szeretett gazdája 4 és fél év menekültélet után hazament a családi házhoz Csonka-Magyarországról, a kutya örömeiben a nyakába ugrott.

mulass l. nemulass

mundér fn. 'katonai-egyenruha'. Népdalban is előfordul: „Ferenc Jóska rád adja a *mundérját*, / A huszár meg siratja a rózsáját” (Kovács 135).

munka fn. (kny.) **Km:** „A munka dicséri mesterét” (Kovács 214), *A munka dicséri mestörét* – a teljesítmény, az általunk létrehozott termék minősíti a szaktudásunk. *Büdös neki a munka* – elmenne a dolog temetésire, nem valami dolgos ember. „Gyors munkának nincs értelme” (Kovács 216) – nem érdemes elkapkodni a dolgokat, meg kell adni a módját. „Munka után édes a nyugalom” (Kovács 218) – nyugtod akkor lehet, ha a dolgotad becsülettel elvégezted. L. d o l g, f i n o m, k é z, s z é g y e n.

munkaszolgálat l. koncentra
 munkaszolgálatos l. koncentrás

munkás fn. 'kürtösi vonatfajta, és buszjárat'. Az egyik (Arad és Kürtös közt közlekedő) vonat neve, váltóvonat, melyről Kürtösön át lehet (lehetett?) szállni a békéscsabaira. *A munkáshon mék*. Egyben busznév is, arra a járatra vonatkozik, amely beviszi

az embert ehhez a vonathoz.

Murányi szmn. 'vezetéknev'. **Sz:** *Fosik, mint a murányi kutyája. Úty fosik, mint a Murányi kutyája* – erős hasmenése van.

muskátli ~, *muskántli* fn. (kny.) (Murádin III).

muskotály *muskotár* fn. 'legfinomabb szőlő(fajta)'. (Murádin II).

muslica *muslinca* fn. (kny.) *Hajzsd el a muslincát!*

mostoha l. **mostoha**

muszka fn. v. mn. 'orosz, illetve szovjet (katona)'. A második világború végén a falut megszálló szovjet vöröshadsereg katonáit *muszka, ruszki, orosz* néven egyaránt emlegetik, szovjetnek csak a mindenkit elvtársazó kommunista elvtársak hívják őket ottan: *Hoty főszabadítottak a szovjet elftársak...* Amúgy csak: *Gyűttek a muszkák, oszt mökpocskolik a nőszöméjüket! Rücskösek vótak...* Az orosz nép kisiratosi népneve a **r ü c s k ö s**, *rücskösek* is.

Muszka hn., szmn. 'kürtösi mezőgazdasági vállalkozó ill. vállalkozás'. A Muszka nevű kürtösi román ember Dimitrie Muscă, a Kürtösi Mezőgazdasági Kombinát (CAI) vezetője – tulajdonosa? – , volt téesz-elnök. A Muszka cégénél dolgozó kisiratosi azt mondja: *Muszkáná dógosztunk... Muszkánál kaptam munkát... Muszkánál dógozni köll!...* A cég terjeszkedik: 2011-ben a szótárírók arról tájékoztatják a helybeliek, hogy a községhez tartozó Kútason több itteni kisgazda földjét Muszka bérlő műveli-művelteti. L. **K ü r t ö s**.

mutat ts. i. 'kártyaszínt kér'. L. Az opletány szókincese.

mutogat i. (kny.) **Sz:** *Në mutogass! Hajja, ez mutogat! Csaltok, Matyi mutogat!* – szólnak a színt (adott kártyaszínt) kérő kártyajátékosra az opletányozók, l. **A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e**.

mutra fn. 'arc'. (ritk.) *Mutazsd a mutrádat!* R. szó (mutră) átvétele, szerencsére ritkán hallható mind nálunk, mind az egész erdélyi magyarság nyelvében (MPV 270).

muzi l. **mozi**

muzsika fn. 'hegedű'. (Murádin X) – meg, tehetjük, hozzá, a többi hangszer. L. (szájharmonika jelentéssel) **s z á j m u z s i k a**.

muzsikál tn. i. 'hegedül'. (Murádin X) – és, természetesen, egyéb hangszereket megszólaltat. *Muzsikáltak is a nagy disznótorba* (Vajda 112).

muzsikás fn. 'muzsikus'. (Murádin X).

m u z s i k u s l. **d u d a** ('-s), **b ő r d u d á s**, **c i t e r á s**, **figlihornis**, **harmonikás**, **klarinétos**, **nagydudás**, **nagyklarinétos**, **pikulás**, **rezes**, **szakszofonozik**
m ú l i k l. **k i m ú l i k**

múlt *mút* mn. v. fn. (kny.) *A múlt éve nem így vót!*

múltkor *mútkor, mútkó* hsz. (kny.) *A mútkó is evvót! Jó mútkorába; a mútkoriba...*

Múzeum *Múzejumos* szmn. 'helytörténész ragadvány-neve'. Kása Antal csúfolódóneve; felcser léteire tájházat hozott össze.

Naccsatorna l. **Csík-ér**

naccsága l. **nagysága**

nadály l. **feketenadály**

nadrág l. **bricsesz nadrág**, **spilhózni**

nadrágszój l. **szatying**

nagy mn. v. szmn. 'öreg, régi v. nagytermetű'. Helynévben: Kisiratos *Natyfalu* (*Nagyfalu*) nevű fertálya a község legrégibb része, amely *Nagy-uca* is. *Nagyúca – a nagy régít, öregötjelönt: régi falu, régi ucca. Az újabb a Kis úca. Naty Pityu*, akinek a fia kis Pityu, *naty Kovács*, kit kis Kovács követ a sorban. „*Nagytoni/Natytoni*: Antal nevű egyik elődje hatalmas termetű volt” (Kovács 208). **Sz:** *Nagyot hall (az öreg)* – kissé süket. *Nagyokat mond* – lódit. **Km:** „Minden nagynak kicsi a kezdete” (Kovács 217) – a világon minden kicsiből nő nagyra. L. **kis, öreg**.

nagy makher l. **főmakher**

nagy puska *naty puska, natypuska* fn. 'kocsialkatrészes: persely (amibe a kerékagy kerül)'. (Murádin I). L. **kocsi, puska**.

nagy saroglya *natysarogja* fn. 'hátsó saroglya'. A másik a kocsis lábánál lévő **kis**

saroglya. L. még **kocsi**.

nagy süber l. **süber**

nagy származás *naty származás* kif. 'nagy család'. „*Nagy származásújak*” (Vajda 275) – azaz bő volt náluk a gyermekáldás.

nagy természetű *naty természetű* kif. 'nőfaló'. *Naty természetű embör* – hallani arról, aki falja a nőket. A szögedi világban a „természet” 'ondó' jelentéssel is bír (BálintSzótár II/570), így e fogalmazás ezzel is összefügghet.

Nagy ucca l. **nagy, Nagyfalu**

Nagy-gyöp *Naggyöp* hn. 'a falu alatt fekvő jókora legelő'. Másképp *Belső-gyöp*, *Gyöp*, *Iratosi legelő*, *Kisiratosi gyöp*, *Nagyfalusi gyöp*, *Tébenlegelő*. L. **gulya**.

nagy-kihányás *natykihányás* fn. 'nagyobb méretű szakadozott dohánylevél'. *Mikor válogatik a dohányt úgy incselködnek eccör-eccör a társaikkal az embörök: kérök nagy-kihányást* (SI).

Nagy-utca *Nagyucca, Nagyúcca, Nagyúca* hn. 'a Fő utca egyik neve'. A szögedi nemzet népe másfelé is *Nagyúccát* mond

(Kálmány 187, 196, 213, 218). L. Nagyfalu, utca.

nagyanya l. dajka, édes dajka, ómama,
öreganya, öregszüle, szüle

nagyapa l. ótata, öregapa, öregszüle, szüle,
tata

Nagybót l. bolt

nagyböjt *nagybűt* fn. 'húsvét előtti időszak, hústól tartózkodással'. L. még böjt.

Nagycsatorna l. Csík-ér, Stáció–nagycsatorna

nagydarab l. mahomet

Nagydomb l. Szőlős–halom

nagyduda fn. 'rezes hangszer'. (rég.) Réz, hatalmas, egész a nyaka körül, katonai nagy-nagy trombita. (Tán bombardon.)
L. d u d a.

nagydudás fn. 'rézfúvó muzsikus'. (rég.) Talán a bombardonos az egykori helybéli rezesbandában.

Nagyfalu *Natyfalu* hn. 'öregfalu'. Falurész, Kisiratos első házai itt épültek. A n a g y az öregségére utalhat. *Natyfalu – e vót az örek falu!* Hívják még Falunak,

Öregfalunak, Nagy–utcának, *Natyfalu-uccának* is.

Nagyfalu végi kereszt l. Faluvégi kereszt

Nagyfalu–utca l. Nagyfalu

nagyfalusi *natyfalusi* mn. (kny.) *Natyfalusi* pl. a köröszt, nem natyfalui, l. ott.

Nagyfalusi gyöp l. Nagy–gyöp

Nagyfalusi kereszt l. Gál–kereszt

Nagyfalusi üresteplep l. telep, üresteplep

Nagyfalusi vaskút l. vaskút

Nagyfalusi Zsellér *Natyfalusi-Zsillér, Natyfalusi Zsöllér* hn. 'a Zsillér Nagyfalu alatti szakasza'. L. Zsellér.

nagyfülűvilág *natyfülü-világ, natyfülü világ* fn. 'régi idők'.

Sz: *A natyfülüvilágban... Még a nagyfülüvilágba...* – kezdi meséjét az idősebb ember, avagy asszony. *Még a natyfülüvilágba történt...* – régen, valaha, a 'régi öregek' idejében esett dologra emlékezve fogalmazhatnak így. Avagy: *Nem ért hozzá, ez még a natyfülüvilágbul való!* – arra mondják, aki nem halad a korral. Tóth Béla írja Dombiratosról szóló könyvében (269): „... a számarorrú öregek korában történt... a nagy fülű világban, a fatengölyös világban, fakilincsös időkben, olyan régön, amikor még a templom is csak kápolna volt”. *A régi öregek idejébe(n)...* – l. ott.

nagygazda l. zsírosparaszt, gazda

nagygerenda ~, *nagygërënda, nagygörönda* fn. 'mestergerenda'. Az ö-ző alakot Murádin (IV) jegyzi. Füllentésben:

„fölszúrt egy kést a *nagygerendába* (középen) – a többi a *kisgerenda* vót –...” (Vajda N.). L. *gerenda*.
nagyhasú l. *pohos*
nagyhétfő *natyhetfű* fn. 'a húsvét előtti nagyhetet kezdő nap'. *Natyhetfűn...* L. *hétfő*.

nagyhold l. *lánc*

Nagyiratos fn. '(szomszéd)falu'. Mivel román neve „Iratos”, újabban az itteni magyar nép- és köznyelvben inkább csak *Iratos*. A régiségben *Forrayiratos*, *Forraynagyiratos*, a népnyelvben (ezek mellett) még *Fórai* a neve.

Nagyiratos – *ajji halom* l. *alj*

nagyiratosi mn. (kny.). *Iratos* inak is hívják őket. L. még *forrayiratosi*.

nagyjány l. *lány*

nagykanál *natykalán* fn. 'nagyméretű evőeszköz'. Akkor emlegetik, amikor *natykalánnyal* *ösznek*, amikor azt akarják kifejezni, hogy dús lakomán vettek (vesznek) részt. **Sz:** *Natykalánnyal öttek (a lagziba)!* – a lakodalomban a magunk fajták; a vezetők a maguk lakomáján stb. L. *kánál*.

nagykáder *natykáder* fn. 'kukoricás, cirok(ültetvény)'. (rég.) Az első világháborúban kérdezték: – *K. V. hun van?* – *Bevonult a nagykáderhön!* – A frontról sokan megszöktek, cirokban, kukoricásban bújdostak, ezt jelentette (öKM, 1980). Aki ott bújkál, *zöldkáder*.

nagykert *natykert* fn. '22 kadrátos kert'. (rég.) A portákhoz vagy 1 kishold

kiskertet, vagy két kishold *natykertet* adott a kertészeknek a földesúr (Kovách 32). L. még *kert*.

nagyklarinét *natyklánét* fn. 'valamelyik nagyobb rezes hangszer'. (rég.) L. még *klarinét*.

nagyklarinétos *natyklánétos* fn. 'rézfúvó muzsikus'. (rég.) L. *klarinétos*.

nagylakodalmas fn. 'lakodalom, illetve résztvevője'. L. *kislakodalmas*.

nagylánc l. *lánc*

nagylány *nagyjány* fn. (kny.) L. *lány*.

nagylegény fn. 'legénykedő férfi'. (tréf.) Ha valaki büszkeségét túlzottan kimutatja, azt mondják rá, hogy *nagylegény*, *de nagylegén* vagy (AV). L. még *legény*, *legénykedik*.

Nagylévés l. *Lévés*

nagymama l. *dajka*, *édes dajka*, *öreganya*, *öregszüle*, *szüle*

Nagymiron ~, *Nagymirony* hn. 'határrész'. L. *Miron*.

nagymise l. mise
nagynumerus l. nagynumerus
nagynumerusos gazda l. numerusos gazda
nagynemes l. nemes
nagynéni l. tanti
nagynömös l. nemes

nagynumerus ~, *nagynumerus* fn. 'kétteleknyi birtok, illetve kert'. (rég.) A *nagynumerus* megnevezés magyarázata lehet, hogy a letelepedő kertészek a házhelyhez 2 kishold *nagykert*et, vagy 1 kishold *kiskert*et kaptak (Kovách 32) – hogy emiatt egyben rajtuk maradjon a *nagynemes*, illetve a *kisnemes*, portájukon a *nagynumerus* és a *kisnumerus* nevezet. L. még *kert*, *numerus*.

nagyon l. irtón
nagyon nagy l. irtó

nagyöreganya fn. 'dédanya'. (rég., ritk.) Régiesen *nagyöreganyád* a *dédanyád*,

dédmamád, dédőreganyád. L. *anya*, *öreganya*.

nagyöregapa fn. 'dédapa'. (rég., ritk.) A *dédöregapa*, *öregtata* *dédapa* régiesen *nagyöregapa*. L. *apa*, *öregapa*.

Nagypél l. Pél

nagypéntek *natypéntök*, *natypíntök* fn. (kny.) **Sz:** *Soká lösz, mint natypéntök* – Vajda N. jegyzi föl, egyik kártyázó mondja a másiknak tán arra utalván, hogy várhat az illető a győzelemre, illetve hogy sokáig tart a játék...

nagysága *naccsága* fn. 'úriasszony'. Mondánkban a tüzes golyóból fekete hintóvá változó alkalmatosságon „Egy nagysága meg egy úri ember ült” (KovácsMonda 38). Ma, ha ezt a szót használják, városi úriasszonyra gondolnak, netán némi élel teszük – helybéli nőt e szóval illetve pedig kimondott gúnyos a hangulata.

nagyszájú l. lepcsés

nagyszánkó *natyszánkó* fn. '(lővontatta) szán'. *Nagyszánkó*, vagy csak *szánkó* – amit magunk húzunk, az a *kis szánkó* (Vajda 123–124).

nagyszemű tarhonyarosta l. tarhonyarosta

nagyszülő l. szüle

nagytata l. öregapa, tata

Nagytóni l. nagy

nagyujj l. középujj

Nagyúca l. Nagy-utca

nagyútle vél fn. 'útle vél'. Románosan *pasapor*tnak is

mondják; a másik, a kis útleveél pedig az állam nyelvén *permisz*.

Nagyvarjas *Nagyvarnyas* fn. 'falu a közelben, Nagyiratos alatt'. Egykor jelentős katolikus magyar falu Arad megyében, a nép zöme szintén a szögedi nemzethez tartozik, ö-zve beszél. *Nagyvarnyast*, s a mellett fekvő *Kisvarjast* egyaránt hívják *Varjast* a falunak. Az itteniek *varnyasiak*, *nagyvarnyasiak*.

nagyvarjasi *nagyvarnyasi* mn. (kny.). Vagy csak egyszerűen *varnyasi*...

nagyvecsernye ~, *nagyvöcsörnye* fn. 'vasárnap délutáni litánia'. „Möntem a nagymisére, délután a litániára, *nagyvecsernyének* monták, este mög a bálba” (Vajda 202). *L. vecsernye*.

nagyzene fn. 'régi zenekar'. (ritk., rég.) *L. még öregzene*.

nap fn. (kny.) *Napóra* a faluban az 1950-es években Fodor Dezső bácsinál volt (Kovács Monogr). **Sz:** *Hallod, ez a nap is jó(l) kezdődik!* – fohászkodunk, ha valami rosszul indul. **Km:** „Múlva dicsérd a napot” (Kovács 218) – várd ki a végét; a végén csattan az ustor.... Ugyanennek a változata a *Nyuktával dicsérd a napot*. „Több nap, mint kolbász” (Kovács 219) – beosztással kell élni, nem fölfalni mindent mihamarább! *L. háromnapok, hatnapos, hónap, Isten, nevenap, száraznap, téstnap*.

Nap utca *Nap ucca* hn. 'a Kis utca régi neve'. (tört.) Régi térképeken olvasható ez a helynév. 1853-ban *Nap Uttza*, 1902-ben *Nap utcza*. Talán onnan e megnevezés, hogy a *Kis utca* a faluból Nap-keletnek halad.

Nap utcai falu szélti l. széle

napa fn. 'anyós'. (rég.) *L. ipa*.

nappal l. éjjel-nappal

naptár l. kalendárium

naty süber l. suber

naty származás l. nagy származás

naty természetű l. nagy természetű

Natyfalu l. Nagyfalu

Natyfalu végi körösz l. Faluvégi kereszt

Natyfalu-úca l. Nagyfalu

natyfalusi l. nagyfalusi

Natyfalusi gyöp l. Nagy-gyöp

Natyfalusi körösz l. Gál-kereszt

Natyfalusi ürestealep l. telep, ürestealep

Natyfalusi vaskút l. vaskút

Natyfalusi Zsillér/Natyfalusi-Zsöllér l. Nagyfalusi

Zsellér, Zsellér

natyfülü világ l. nagyfülűvilág
 natyhetfü l. nagyhétfő
 natykalán l. nagykanál
 natykáder l. nagykáder
 natykert l. nagykert
 natykihányás l. nagy-kihányás
 natyklánét l. nagyklarinet
 natyklánétos l. nagyklarinetos
 natypéntök/natypíntök l. nagypéntek
 natypuska l. nagypuska
 natysarogja l. nagy saroglya
 natyszömű tarhonyarösta l. tarhonyarosta
 natytata l. öregapa, tata
 nád l. gáztető

nála nálla hsz. (kny.) *Nállatok vótunk... Nálluk.*

nárcisz l. pipavirág

nász fn. 'gyermekének az apósa/ipa'. *Nászuram, eszt kóstojsa mög! Nászomnak mondd... L. még m á s o d n á s z, h a r m a d n á s z.*

nászasszony ~, *nászasszon* fn. 'az illető gyermekének az anyósa/napa'. Gyermekünk anyósával (napával) hoznak hírbe, ha így élcelődnek: *Në a nászasszont kerúgezsd... L. a s s z o n y, n á s z, m á s o d n á s z a s s z o n y, h a r m a d n á s z a s s z o n y.*

násznép l. kompánia, menyasszonyos násznép, vőlegényes násznép

nászuram l. nász

ne në tsz. 'tílt valamit'. *Në öböjögj!* (A nem viszont nyílt e-vel, *nem*.) Ragadványnévben: *Nëfüttyüj, Nészój.*

ne ~, *né* msz. 'nesze'. *Ne, ögyé tē is!* – vet a gazda egy kis húst a kutjának. Mesében: „Itt van né, igyál” (Kovács 95). *L. nye hó – nye.*

ne bari ne kif. 'juhúzó'. (Murádin II).

ne boci ne kif. 'tehénűző'. (Murádin II).

ne te ló ne tē ló kif. 'lóűző'. (Murádin II).

negyedes *negyedös* mn. v. fn. 'negyedliteres (pálinkás) üveg'. *Bekaptam egy negyedöst! (... negyedössē.) Negyedös a pálinka negyed litre.* Halotti tor végén az emböröknek *negyedöst* nyomnak a kezibe, negyed literes üveg pálinkát.

negyedéből *negyedébül, negyedébül* hsz. 'termés negyedéért (dolgozni). *L. r é s z e s.*

negyedös l. **negyedes**

negyennyolc *negyennyóc* szn. v. fn. '1848 (igazsága)'.

Sz: *Nem enged a negyennyócbú; ...negyennyócbul* – nem lehet eltéríteni a véleményétől. *Engedett a negyennyócbul... –*

mégis elfogadott valamit.

nehezedik *nehezödik* tn. i. (kny.) *Nehezödött az élet, de mink nem hatytuk magunkat.* L. *m e g n e h e z e d i k*, *r á n e h e z e d i k*.

nehézkedik *nehézködik* tn. i. (kny.) *A bottyára nehézködött.* L. *r á n e h é z k e d i k*.

nehézség *nehésség* fn. 'nyavalya, nyavalyatörés'. **Sz:** „Szálljon le a *nehézség!*” – szól egyik mesénk hőse: mármint hogy ő a szakadékba semmi pénzért (Kovács 38); szelidebb káromkodás.

nehogy *néhogy* ksz. (kny.) ...*néhogy aszidd, hízelgök.*

nejlönfólia l. *szolár*

neki ~, *néki* hsz. (kny.) *Neköm, néköm, nekem* nm. (kny.) *Neköm mondod?!... Neköd. Nektök adi...Néköd, néki... Énnéköm.* Talányban élcelődve: „Másszál rá, / *Néked* jó, / *Nekem* is jó. Mi az? (Az almafa)” (Kovács 220). **Sz:** *Ha neköd vónék... Ha neköd lönnék... – A te helyedbe... (így meg így cselekednék). Mاما neköm, hónap neköd – ami ma az én jussom, azt kapod holnap te is (Falkus). Még neki áll föjjebb! – lenne miért csöndben lennie (pl. rossz fát tött a tűzre), mégis hangoskodik.*

nekidől *nekidül* tn. i. (kny.) *Nekidült a hátával a falnak, oszt aggy neki! – állt neki szétverni a rátámadó bandát. Másképpen ugyanaz: Nekidűtötte a hátát...*

nekikeseredik *nekikeserődik* tn. i. (kny.) *Látom, nagyon nekikeseröttél!*

nekimegy *nekimén, nekimögy* tn. i. (kny.) *Nekimönt a lányának, de hijába...* L. *m e g y*.

nekiveselkedik *nekiveselködik* tn. i. (kny.) *Nekiveselködött, fölásta a kertöt.*

neköd l. *neki*

nektök l. *neki*

nem rendes *nem rëndös* kif. 'hibbant, agyalágyult, zavarodott'. *Hallod, ez nem rëndös!* L. *r e n d e s*.

nem teljes *nem tejjes* kif. 'többé vagy kevésbé (valamennyire) zavarodott'. *Nem tejjes – mondják arra, akinél valami hibádzik.*

nemërüs l. *numerus*

nemërüsos l. *numerusos*

nemërüsos gazda l. *numerusos gazda*

nemërüsos kertész l. *numerusos kertész*

nemes ~, *nömös* fn., szmn. (kny.) (rég., ritk.) *Kisnömös és nagynömös – az a (dohánykertész) gazda, aki kisebb vagy nagyobb telken élt. A nemes vezetéknévét is Nömösnek ejthetik. Sz: Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt! – állítólag „Búza József, aki eladta Kisiratost”, mondta 1920 táján, amikor a falut*

a földért eladták a románnak a nagygazdák. Kisiratost a trianoni urak állítólag Csonka-Magyarországnak ítélték, ám a gazdák földje Kürtössel Nagy-Romániába esett volna, mire föl gazduramék, emlegetik máig, átkérték a községet a bukaresti király birodalmába. E szólássá vált kijelentést máig emlegetik a faluban. Mondhatni mökkapi. Mökkaptuk! (Búza nevű ember viszont már nincs a faluban.) L. kis nemes, numerus, tekintetes.

nemigen *nemigön* hsz. (kny.) *Nemigön jársz felénk...* L. igen, karácsony kisbárány.

nemrégén *nemrégön* hsz. (kny.) *Nemrégön láttam.*

nemulass *nēmulass* fn. (kny.) (tréf.) **Sz:** *Lössz itt nēmulass!* – ijesztgetik az embert, ha verekedés, veszekedés, vita, bármi kellemetlen viadal várható.

ne sze l. ne

netán *nētán* hsz. (kny.) *Nētán szó löhet rulla!*

neveccségös l. nevetségös

nevel l. fölnevel

nevelkedik *nevelködik* tn. i. (kny.) *Othon nevelköttem.*

nevenap fn. 'névnap'. *Nevenapját tartya.* Mókás köszöntő: „*Neved napján, mikor a hajnal hasad, / Hollók vágják ki a hasad!*” (Vajda 227). **Sz:** *Kiőtözik, mint szaros Pista Jézus nevenapján* – föltűnően rendbe tette a ruházatát. Akár az egész szögedi világban (BálintSzögedi II/264), Iratoson is ismerik. *Neved napjára vöttem...* L. nap.

nevetgézí tn. i. 'nevetgél'. (rég.) „Ahogy ottan *nevetgéztek*, bolondoztak, Möglükte a kutyát a nyúl” – hangzik a 2013-ban följegyzett verses mesében (Vajda N.).

nevetségös *neveccségös* mn. (kny.) *Neveccségösek vatytok.*

nevezetes *nevezetös* mn. (kny.) *Nevezetös embör!* – incselkedik ángyi, amikor a nagy hóhányó X. Y. szóba kerül. *Ú arrul nevezetös, hogy...*

nē l. ne

Nēfütyüjj l. ne

nēhogy l. nehogy

nēmulass l. nemulass

Nēszoj l. ne

nētán l. netán

né ísz. 'meglepődés kifejezésére szolgáló szó'. *Né, möggyütt!*... L. még ne.

– né l. Gyuriné, Laposiné, Nyúlkiné, uborkáné, zölduborkáné

néccögöl l. négyssögöl

néccögletös l. négyszögletes
néccömkösz t l. négyszemkösz t
néccör/néccő l. négyszer

néger *négör* fn., mn. (kny.) *Négöröket is láttunk, négör katonákat.*

négy szakasztos pajta kif. 'négy ágassal épített dohánypajta'. (szaksz.) L. á g a s, d o h á n y p a j t a, s z a k a s z t.

négyeshatár fn., hn. 'négy község közigazgatási határának találkozása'. Marczibányi-Dombegyháza, Vizes pusztá, Forray-Nagy-Iratos és Kis-Iratos, más szerint Kevermes, Dombegyház, Kisiratos, Nagyratos közt található a Csík-ér partján. A megnevezése *Négyeshatár, Négyeshatár-halom.*

négyszemközt *nétyszömkösz t, néccömkösz t* hsz. (kny.)
Amikő néccömkösz t marattunk...

négyszer *néccör, néccő* szn. (kny.) *Néccő vótál mán nála...*

négyszögletes *nétyszögletös, néccögletös* mn. (kny.)
Nétyszögletös lögyön... L. s z ö g l e t e s.

négyszögöl *néccögöl* fn. (kny.) *Néty hód ötven néccögöl földet örököttem... L. h o l d.*

néhol *néhun* hsz. (kny.) *Néhun előfordul!*

n é k i l. n e k i

nélkül *nékül, nékű* nu. (kny.) *Apám nékű nem mék!*

némakacsa *némakácsa* fn. 'kacsafajta'. Másképp *a m e r i k a i k a c s a.* L. *k a c s a.*

német *némöt* fn., szmn. v. mn. 'népnév, illetve vezetéknév'. *Némötöt* a fiatalabbak mondanak, az öregebbeknek inkább a hagyományos *t o k o s.* Vezetéknév, mi több, helynév is kötődik hozzá, l. *N é m e t h – t a n y a.*

Németh-tanya *Némöt-tanya* hn. 'egykori szállás a határban'. (rég.) *Némöt Jóska tanyája, Szárics Némöt Jóska tanyája.* A tulajdonosa, *Némöt Némötországba mönt.* L. *t a n y a.*

Németség *Némötország* fn. (kny.) „*Némötországba angol fogságba kerűt*” (Vajda 194). L. még *n é m e t, N é m e t h – t a n y a.*

Némötszem mártony l. **Szentmárton**

néne ~, *nénnye* fn. 'idősebb nőtestvér, nőrokon, megtisztelt öregebb nőszemély'. *Rozi nénnye, Annus néném, Mari n é n i* – megszólításkor és megnevezéskor is. A tisztelet jeleként jár bárki idősebb asszonynak a *néni, néném, nénnye, nénémasszony.* Valamikor a *n é n e* (nénnye) járta, ma lassan már csak a *nénit* hallani. L. *u n o k a n é n e.*

n é n é m a s s z o n y l. *n é n e*

n é n i l. *n é n e*

nénnye l. néne

népdal l. nóta

néptanács l. szfát

nétszögletös l. négyszögletes

nétszömkösz l. négyszemközt

név fn. (kny.) **Sz:** *Rossz névön vösz.* *Nē vödd rossz névön...* – nem tetszik neki. *Nevin nevezi...* – nem titkolja! L. keresztnev.

névnap l. nevenap

néz i. (kny.) *Nézöm, nézöm, nézőgetöm, ez nem ú! Nézöl, nézz, nésztetők, nésté!l, néznének, mögnézzük, néznénk... Nézött.* (Kettős magánhangzó: Murádin V). L. elnéz, fölnez, lenéz, megnéz, szembenéz.

nézeget *nézőget* i. (kny.) *Mit nézőgecc?*

nézz oda kif. 'természetesen, illetve ejnye'. *Egyetértesz vele?* – *Nézz oda!* (Hogyne.) Ugyanezt jelenti a h á t. Valami 'ejnye, ejnye már' a jelentése, ha azt mondjuk: *Nézzön oda!*...

Nicolae (Ceaușescu) l. Nyiku

november *novembër* fn. (kny.) *Novembërbe vágunk disznyót.*

nóta fn. 'dal'. Minden dal nóta, a népdal, meg a magyar nóta is. Sőt, a népdal szót nem is ismerik. *Aszt a nótát üsmered: Két nyárfa köszt kisütött a hódvilág...* Csak a templomi ének nem lehet „nóta”, azt nevezik éneknek.

nömös l. nemes

növendékbárány *növendég bárány* fn. 'éves bárány'. (Murádin II). L. bárány.

növényház l. széra

növés *nyövés* fn. (kny.) *Nyövésbe van... (a gyerök).*

növöget *nyövöget* tn. i. 'lassan nő'. *Szép lassan nyövöget...*

nő fn. (kny.) **Sz:** *Mökpocskolták a nőket... Mökpocskolták (Mökpocskolik) a nőszöméjüket (...az oroszok)* – 1944-ben a megszálló szovjet vöröshadsereg katonái minden nőt megerőszakoltak, aki csak a kezükre jutott. L. fehérnép, nőszemély, vászoncseléd, varrónő.

nő *nyő* tn. i. (kny.) *Hogy nyő ez a fa... Nyőjetők... Sz: Nagyon a fejire nyöltek! Hatyta, hogy a fejire nyöljenek (...nyőjjenek)* – mondják arra, aki pl. odahaza nem tud rendet tartani a gyerekei közt. L. föl n ő, megn ő, n ő l.

nőfaló l. nagy természetű

nől *nyől* tn. i. (kny.) *Nyőjjetők nagyra!... Sz: Nagyon a fejire nyöltek! Hatyta, hogy a fejire nyöljenek (...nyőjjenek)* – mondják arra, aki pl. odahaza nem tud rendet tartani a gyerekei közt. L. föl n ő l, megn ő l, n ő.

nőszemély *nőszöméj* fn. 'nő'. *Nem akármilyen nőszöméjvót!* Valószínűleg a hivatalos nyelvből került a falusiak szókincsébe. L. o l y a n, s z e m é l y.

nővér ~, *nőⁱvér* fn. (kny.) *A nőⁱvérommal gyűttek haza.* A kettőshangzós alakot Vajda N. jegyezte föl 2015-ben.

numerus *numërus*, *nemërus* fn. 'dohánykertész zsellértelek, illetve a telek birtoklását igazoló okmány'. A latin szám, házszám jelentésű *numerus* után, amelyet *nemërus*nak ejtenek. 1818-ban egy *numerus* Kisiratoson 20 kishold szántó és legelő (külsőség), 2 kishold házhely, kert (belsőség). K. A. helytörténész szerint a *numerus* egyenlő a *kisnumerus*sal – *kisnemërus* a becsületes iratosi neve –, míg a *nagynumerus* (*nagynemërus*) ugyanennek a kétszerese, két telek. *Nagynemërus a rőndös telek föld. Azé, aki nemërusos gazda, tejjes kertésztelekké. A kisnemërus kis telek, kis numërus* (KG). Szögedében *numërus* és *nomërus* is (BálintSzögedi I/602). L. fél *numerus* föld, *numerusos gazda*.

numerusos *numërusos*, *nemërusos* mn. 'telkes (dohánykertész)' (rég.) *Numërusos gazda vót az őse.*

numerusos gazda *numërusos gazda*, *nemërusos gazda* kif. 'telkes dohánykertész'. (rég) Akinek az őse egész telkes dohánykertészként települt a faluba, s a földet meg is őrizte – KA szerint (utóbb?) megkészszerelte. Emlegettek még az öregek *kisnemërusos gazdát* és *nagynemërusos gazdát* is – l. *gazda*, *kertész*, *kisgazda*, *paraszt*, *zsírosparaszt*.

numerusos kertész *numërusos kertész*, *nemërusos kertész* kif. 'telkes dohánykertész gazda'. (tört.) Az 1843-as Egyező Levélben fordul elő, a nép ehelyett ma a *numerusos gazda* kifejezést használja. L. *kertész*.

nuna fn. 'női nemiszerv'. Vajda említi a gyerekek dudával való játszadozásáról szólva (51). A r. *nună* jelentése nászasszony (Kelemen 431), az erdélyi magyar nyelvjárásban az eredeti jelentéssel használják (Márton–Péntek–Vőő 275). Az anyaországban (Túl-a-Dunán) is előfordul *pina* jelentéssel (ÚMTsz IV/80).

nutyeszuperáfátye fn. 'az Ember ne mérgeződj! nevű társasjáték a kommunista időszakban'. Vajda említi – leírása nélkül – 2013-as gyűjtésének előszavában (9).

nyafkálkodik ~, *nyafkákodik* tn. i. 'kényeskedik, nyafkán viselkedik'. (gúny.) *Mit nyafkálkods?*

nyafot l. *nyifit* – *nyafot*

nyak fn. (kny.) **Sz:** *Nyakába vőtte az országot* – bejárja az országot pl. dologkeresőben, avagy valamely tárgyért. *Nyakig van a szarba* – bajba került. – *Hajja, az benne van.* L. *ingnyak*,

libanyakú.

nyak fn. 'kemencenyak'. A *kemönce nyaka, szilvát, gömjét, eszt-aszt szárítottak itt*. L. még *kemencenyak*.

nyakaz l. agyonnyakaz

nyakcsiga fn. 'nyakcsigolya'. (Murádin V).

nyakfog fn. 'nyakban kinövő, képzeletbeli fog, illetve mandula'. (gúny., rég.) A Vőfénykönyv sült hús beköszöntőjében: „Mert ki bort nem iszik, *nyakfoga* nől attól. Éljen” (Vőfélyk). Nemzedékkel korábban e vőfényversben 'nagy fog' szerepel, így lehet, hogy félreértés, félrehallás – gondultuk, mígnem a kezünkbe nem került Kiss Lajos magyarázata, miszerint Hódmezővásárhelyt a *nyakfog* 'mandula' (KissHmVh 401), s ugyanígy tudja az ÚMTsz is (IV/87.). Ha valakinek *nyakfoga nyól*, nyilván mandulagyulladásra van – ezt mondja a táj nagy tudósa is: BálintSzögedi III/178.

nyakló fn. 'lószerszám, illetve ostorrés'. Az *ostor* nyeléhez *nyakló* segítségével erősítették a szíjat (Vajda 134).

nyakravaló fn. 'nyakba való kendő, illetve nyakkendő'. A férfiak viselik (vagy viselték), a nőké a *nyakravaló (sejöm)kendő*.

nyakravaló kendő kif. 'rojtos gyapjúkendő, hárászkendő (nőknek)'. (Murádin VIII). Ilyen lehet a *sejőmkendő* is.

nyalafinta mn. 'nyalakodó, nyalakodós'. (Murádin V).

nyalakodik l. kotomáz

nyaláb fn. 'ölnyi, ill. amit a karjával összefog'. *Hozzá egy nyaláb bodorkát!* Fél nyaláb – l. *markot szed*. L. még *marok*.

nyalogat ts. i. '(pl. bort) kortyolgat'. (Murádin VII).

nyavalya nyavaja, nyovoja fn. 'betegség'. *Valami nyavaja elkapta... Valami nyovoját összeszökött!*

nyavalyatörés l. frász

nyavalyás nyavajás mn. 'gyönge, beteges, szerencsétlen'. *Vidd innen eszt a nyavajást!*

nyám fn. 'rokon, rokonság'. A *kend nyámja, nem az ényim!* A *rokonyom* lehet *nyámom* is. A *zú nyámja*. A románból való kölcsönzés (neam).

nyár fn. (kny.) Murádinál (XI) a *nyárt* nyarat helyett. L. még *január*.

nyárfa l. rezgőnyárfa

nyári ibolya nyári iboja fn. 'nyáron virágzó növény'. „... *nyári ibolya*, hallok egy Kisiratoson régen gyakori, ma már talán nem létező futó, fehér virágról. Akkor tele volt vele a Nagyerdő, a méhek nagyon szerették” (Vajda 233).

nyáribarack fn. 'kajsziparack'. A *kajsziparackot nyáribaracknak* is mondják (Murádin II) – nyilván arra utalva, hogy

míg a másik (inkább) ősszel, ez nyáron érik.

nyehó-nye msz. 'terelés:) fogd meg(?)'. (tréf.) „Kicsi a lány, nagy a csöcse, / Asse tuggya, hova tegye, / *Nyehó-nye!*” – hallani egy játékos mondókában (Vajda 87). A *ne* és a *nyehó* az ÚMTsz (IV/44-46) tanúsága szerint állatterelő (mondat)szó is lehet, ebben az esetben csúfondáros szóhasználat valószínű.

nyeldes *nyeldös* i. (kny.) *Nyeldöste a finom falatokat.*

nyelv fn. (kny.) **Sz:** *De főválták a nyelved! Ennek is jó főválták a nyelvit!* – a bőbeszédűre mondják. *Ha belegyugja a nyelvit, nem bírja abbahagyni, míg el nem éri az ujjával* – iszik, míg nem tudja elérni az ujjával az italt a torkában. Azaz ha nagyon berúgott emberről van szó, akkor emlegetjük ezt a nem akármilyen helyzetet.

nyelvel i. 'kutya v. macska nyelvével eszik'. (Murádin III).

nyer i. (kny.) *Mit nyerök vele?! Sz: Nyerd el!* – biztatja a játékos a társát, aki az opletányban (l. a népismereti fejezetben és szótárunk Az opletány szókinccse c. részénél) hármat mondott. L. elnyer, mer.

nyereg *nyerög* fn. (kny.) *Nem nyerögbe úteti a gyerököt?! Hova tötted a nyerögöt?*

nyerés l. Az opletány szókinccse

nyergel *nyergöl* i. (kny.) *Nyergöjjétök a szürkét... Nyergöltök?* L. fölnyergel.

nyerít tn. i. (kny.) *Nyerítött a ház előtt. Nyerítök, nyerítőtöttök...*

nyerög l. *nyereg*

nyersen l. *szűzen*

nyersolaj l. *motorina*

nyifit-nyafot *nyifit, nyafot* fn. 'játékos szóképzéssel született szó'. (ritk., rég.) Talányban: „*Nyifit, nyafot, / Felfont gyapot / Mára lehull, / Holnap elfogy*” (Kovács 226).

Nyiku szmn. 'Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár – akadémikus suszter, Kárpátok Génusza stb. – elvtárs (a román kommunistáktól)'. (tréf.) Nicolae Ceaușescu becézése az 1989 előtti évtizedekben, s néha ma is így emlegetik. L. még Csau, Csucs u.

nyil l. *istennyila*

nyilal l. *megnyilal*

nyílik l. *elnyílik*

nyír tn. i. 'üt, vág'. *Oszt nyírrjad!* – estek egymásnak.

nyírfasöprű l. *söprű*

nyolc *nyóc, nyó^uc* szn. v. msz. (kny.) Számnévként is, 'mindegy' jelentéssel is *nyócnak* mondjuk. Kettős magánhangzó Murádinál (XI), de nála is *nyócadik*. **Sz:** *Három!* – jelenti be az

egyik kártyázó, mire a másik: *Neköm nyóc! – Neköd igön, neköm nem! – Neköd nyóc, de neköm nem* – kártyamondás (három, hat) utáni párbeszéd lehet ellenfél játékosársak közt. Ellenkezés, inkább csak bolondozás, hisz akinek mondása van, többnyire erős a kártyája, nyeresre áll. Amúgy e kártyajátékban *nyócat* mondani nem löhet (l. *Az opletány szókincse*). A *Neköm nyóc* jelentése amúgy: neki mindegy... L. még *n e g y v e n n y o l c*.

nyolcadik *nyócadik* mn. (kny.) *Nyócadik osztájba jár.*

nyolcas *nyócas* fn. '8-as számú kártya'. *Tödd lë a nyócasodat!* L. *Az opletány szókincse*.

Nyolcház *Nyócház* hn. 'utcanév'. Nyolc házból áll. Ritkán *Nyócház-uccának* is hívják. Újabban *Nyó^ucház* is löhet. Az utca végében a *Nyócház – gyöp*.

Nyolcház utca l. *Nyolcház*

Nyolcház-gyöp *Nyócház-gyöp* hn. 'legelő a Nyolcház utca végében'. L. *gyöp*.

nyolcszor *nyóccor* hsz. (kny.) *Ha jó számolom, nyóccor vótam náluk, hijába...*

nyolcvan *nyócvan* szn. (kny.) *Nyócvan éves az öreg.*

nyomás l. *vérnyomás*

nyomogató l. *orgonanyomogató*

nyomorult *nyomorút* mn. 'nyomorék'. *Nyomorút embör a sánta, a béna, a félkezű, a féllábú, azaz a nyomorék.*

nyomó fn. 'citerahúrok lefogására használt fadarab'. (rég.) A *citera* készítését és használatát leírni igyekvő 1950-es évekbeli följegyzésben említetik (KovácsMonogr) a *nyomó*, azaz a *citeranyomó*.

nyomsáv l. *szántás*

nyomtati. 'szétteregetett gabona szemeit lóval kitapostatja'. (rég.) L. *nyomtatás*.

nyomtatás fn. 'szétteregetett gabona szemeinek lóval való kitapostatása'. (rég.) „Nyomtatás. 4 lóval végezték. Voltak, akik otthon elvégezve a nyomtatást mentek Borosjenőre is nyomtatni” (KovácsMonogr).

nyoszolyó *nyoszojó, nyoszojú* fn. 'koszorúslány'. (rég.) A *lakodálom*ban.

nyoszolyóasszony *nyoszojóasszony, nyoszojúasszony* fn. 'idősebb (immár asszony) koszorúsnő'. A *nyoszolyójúlánys* mellett *nyoszojóasszonyokat* is emlegetnek a *lakodálom* kapcsán.

nyoszolyólány *nyoszojólánys, nyoszojúlánys* fn. 'koszorúslány'. Vőfényversben *nyoszojúlánysokat* említenek. Szögedében is *nyoszojúlánys* (ÚMTsz IV/138). Murádinnál (IX) *koszoruslánys*.

L. lagzi, lakodalom, lány, virágpénz.
 nyovoja l. nyavalya
 nyóc l. nyolc
 nyócadik l. nyolc, nyolcadik
 nyócas l. nyolcas, Az opletány szókincese
 nyóccor l. nyolcszor
 Nyócház l. Nyolcház
 Nyócház-gyöp l. Nyolcház-gyöp
 Nyócház-ucca l. Nyolcház
 nyócvan l. nyolcvan
 nyó^uc l. nyolc
nyögdécsel *nyögdécsöl* tn. i. (kny.) *Mit nyögdécsölsz?*
 nyövés l. növés
 nyövöget l. növöget
 nyő l. nő
 nyől l. nől
 nyugdíj l. betegnyugdíj
nyugodtan *nyugottan* mn. (kny.) **Km:** „Nyugodtan fekszek, nyugodtan kelek” (Kovács 218) – akinek tiszta a lelkiismerete, éjszaka sem kerül bajba: békességes lesz az álma.
nyuszi fn. ’húsvétkor meglocsolandó dolog a bugyiban’. (tréf.) „Piros tojás, fehér tojás, / Neköm is van egy pár tojás. / Föl a szoknyát, le a bugyit, / Hagy locsoljam mög a *nyuszit*” – locsolóvers, melyet Vajda jegyzett föl (104). L. még *nyúl*.
nyuszis fn. ’gyermekjáték’. A Nyuszi ül a fűbe kezdetű dalocskára játszották el a *nyuszisat* (Vajda 113).
nyújj l. *nyúl*
nyújt *nyút* ts. i. (kny.) *Nyúccsátok oda neki!* L. még *fölnyújt*.
nyújtó *nyútó* fn. ’kocsi(alkat)rész’. Murádin (I). Vajdának sorolják a *kocsi* alkatrészeit, köztük a *nyútót* (276): „Az fogja össze a kocsi elejét a hátújjával”.
 L. *kocsi*.
nyújtó *nyútó* fn. ’sodrófa’. (Murádin VIII).
nyújtódeszka *nyútódészka* fn. (kny.) *Hun a nyútódészka?*
Vödd elő a nyútódészkát!
nyújtófa *nyútófa* fn. ’vasaló’. A falutörténetíró följegyzésében, rajzzal: „Nyújtó fa. (A hosszú rúd rajza, alatta:) erre rácsavarták a ruhát és így vasaltak.” (Kovács Monogr.) Egyebek közt *nyútófával* vitézkedik a *cigányt* alakító hivatlan vendég a *dísznótóban* (Vajda 112).
nyújtott *nyútott* mn. (kny.) *Nyútott lábbal köll*.
nyújtózkodik *nyútószkodik, nyútóckodik* tn. i. (kny.) *Jani? Ott nyútószkodik...*

nyúl fn. (kny.) *Nyulam, nyulaji...*, **Sz:** *Nemsokára úty fok futni, mint a nyúl!* – gyógyulóban lévőre mondják: újra eleven lesz, mozoghat kedvre. *Ögye mög a nyúl, mög az úr!* – ... mármint a hús helyett kínált zöldséget. *Ögye mög a zöldfőzeléket* (l. ott), általában mindenféle zöldséget a hús helyett; mondják azok, akik a húst pártolik. *Úty fut, mint a nyúl* – szóláshasonlat a gyorsaságról. L. *nyuszi, nyuszi*.

nyúl fn. 'disznóhús rész'. A *disznó* hasán végigfutó hús, amiből finom pecsenye sül; csak toldalékos alakját használják: *nyújjá, nyúlja* - Murádinál (VII) *nyúja*.

nyúlfülű mn. 'akinek nyúlfüle van'. (rég.) Mesében találkozunk vele: „Volt egyszer, hun nem volt, még *h e t e d h é t* országon is túl, messze-messze, még az üveghegyeken is túl volt egyszer egy király. Ennek a királynak nyúlfüle volt, ezért hívták őt az alattvalói *nyúlfülű királynak*” (Kovács 33).

nyúlháj fn. 'népi gyógyszer'. (rég.) Ráolvasában kerül elő: „*Nyúlháj, daruháj, / majd möggyógyul, / ha nem fáj!*” – sebre tették (Vajda 113). L. még *daruháj*.

Nyúlki szmn. 'férfi ragadványneve'. (tréf.) *Nyúlki vót az!*

Nyúlkiné szmn. 'asszony ragadványneve (az ura után)'. (tréf.) *Ott gyütt Nyúlkiné...*

nyúlpaprikás l. *paprikás*

nyúlpecsenye *nyúlpöcsönnye* fn. 'sült nyúlhús'. L. *pecsenye*.

nyút l. *nyújt*

nyútott l. *nyújtott*

nyútó l. *nyújtó*

nyútdőszka l. *nyújtódészka*

nyútfőfa l. *nyújtófa*

nyútoszkodik/nyútockodik l. *nyújtózkodik*

nyűg l. *láncnyűg*

oan l. *olyan*

oboda l. *óvoda*

obónéni l. *óvónő*

ocsú ~, *ocsu* fn. 'összetört kender törmeléke, szemét'. *Ken d e r o c s ú, ocsú*. „Az *ocsú* az a szár, az a rövid, mikor *kitilolták*, az a kemény szára, az kihút. Aztat befűtötték”. *Cse p ú nek* is hívták (Vajda 260).

oda l. *nézz oda*

odaát hsz. 'a határ túoldalán, Magyarországon'. *Odaát sē fenéig téföl mindön!*

odabaszarint tn. i. 'odaüt'. (durv., tréf.) *Odabaszarincsak ēggyet?*

odabasz/ik i. 'odavág'. (durv.) *Odabaszták a bulétint...*

Odabaszta az elnök elé az asztára. L. b a s z i k, b u l e t i n.

odacövekel *odaciüveköl* tn. i. 'odaragadt, gyökeret eresztett'. (rég.) *Odaciüvekölt, nem mozdult...*

odaédesget *odaédözsgget* ts. i. (kny.) *Odaédözsggeti a gyereköket.* L. é d e s g e t.

odahelyez *odahejöz* tn. i. (kny.) *Odahejöszték mellénk.* L. h e l y e z.

odahív *odahí* i. (kny.) *Odahíttam, gyűtt is. Odahínak, nem mék.* L. h í v.

odakerül tn. i. (kny.) *Amijóta odakerút, mindön rönbe van.* L. k e r ü l.

odakeveredik *odakeverödik* tn. i. (kny.) *Valahogy odakeverödtünk.* L. k e v e r e d i k.

odaki *hsz.* 'ott kinn'. *Odaki hangoskoggy!*

odaküld *odakúd* ts. i. (kny.) *Odaküttetök ezek közé...* L. k ü l d.

odamarad tn. i. 'elmarad, (háborúban) ott marad'. *Éccaka odamaratt a kocsmába... Jani bátyád odamaratt a háborúba.*

odamegy *odamén, odamögy* tn. i. (kny.) *Odamöntek az embörök, lesték... Odamík, odamék, odamén...* L. m e g y.

odamerészkedik *odamerészködik* tn. i. (kny.) *Odamerészköttünk, jó mögleptük őket!* L. m e r é s z k e d i k.

o d a m é k l. o d a m e g y

o d a m é n l. o d a m e g y

o d a m í k l. o d a m e g y

o d a m ö g y l. o d a m e g y

odapasszol *odapászol* tn. i. 'illeszkedik'. „bürgersizma, ráncos, *odapászolt szépen a lábáhon*” (Vajda 187) – l. c s i z m a.

odapiszkít tn. i. 'odakakál'. *Nem odapiszkított az ágyba?! – a vén szarosa.* L. b e p i s z k o l.

o d a p ö r d ü l l. p ö r d ü l

odaspriccel *odapriccöl* tn. i. 'odafecskendez'. *Nem odapriccöl a víz?! Lehet idepriccöl is.* L. s p r i c c e l.

odaszemtelenkedik *odaszömtelenködik* tn. i. (kny.) *Nem odaszömtelenködött?! L. s z e m t e l e n k e d i k.*

odaszorítja a földet a dohánypalánta tövéhez *odaszorította a földet a dohánypalánta tüvühön* kif. 'ültetéskor a földet a fúróval a dohánypalánta gyökeréhez rögzíti'. ...*mikor másoccor leszúrjuk a fúrút, a föld a dohány tüvühön szorul* (SI). L. s z o r í t.

odavan tn. i. 'meghalt, elveszett'. *Az mán odavan...* L. v a n.

odavolt *oda vót, odavót* tn. i. 'elment, odament'. A helyi történeti monda szerint Mohács után „minden deli legénye *oda volt* a falunak” – a legények elpusztultak a mohácsi csatamezőn

(KovácsMonda 24). A *testvéröm is odavót* (Oroszországba, fogságba). L. v o l t.

oficér fn. 'tiszt'. Nem csak katonatiszt, vámos tiszt is, *vámos oficér*. A románból (ofițer).

o j a n l. o l y a n

okos mn. (kny.) **Km:** „Okos enged, számár szenved” (Kovács 218) – engedékenységgel többre mész, mint makacssággal. Ennek a mondásnak a kurta változata az alábbi: „Az okosabb enged” (Kovács 215). *Okos embör hüjéskedik, hüje embör okoskodik* – tudjuk szülőatyántól, öreg Kurtucz Mihálytól: az okoskodónál fárasztóbb ember nem sok van! Ő maga is, tán éppen ezért, állandóan bolondozott.

o k o s k o d i k l. o k o s

o k o s k o d ó l. s z á r a z f e j ű

okosság fn. (kny.) **Km:** „Nagyobb az okosság és bölcsesség a nagy erőnél” (Kovács 218) – jelentését illetően a Többet ésszel, mint erővel egyik változata.

október *októbër* fn. (kny.) „'45-be szintén *októberra* hazagyi a család” (Vajda 184).

o k t ó b e r i á j t a t o s s á g l. v e c s e r n y e

okvetetlenkedik *okvetötlenkodik* tn. i. (kny.) *Mit okvetötlenköcc?*

olaj fn. (kny.) **Sz:** *Ojan, mint az olaj* – sűrű a húsleves leve, de nem túl zsíros. A jó marhahúslevesre Szögedében is mondják (BálintSzögedi II/164). Nálunk ugyanezt minden levesre mondhatja, ha igaz, a szakácsné. L. m o t o r i n a, t ö k m a g o l a j.

olaj fn. (kny.) **Sz:** *Ojan, mint az olaj* – sűrű a húsleves leve, de nem túl zsíros. A jó marhahúslevesre Szögedében is mondják (BálintSzögedi II/164). Nálunk ugyanezt minden levesre mondhatja, ha igaz, a szakácsné. L. m o t o r i n a, t ö k m a g o l a j.

o l a j é g ő l. m é c s e s

o l a j m é c s ö s l. l á m p a, m é c s e s

o l a j p o g á c s a l. p o g á c s a

o l a j s a j t o l ó l. s u t u

o l a j s u t u l. s u t u

o l á l. o l á h

o l á b a r á t l. r o m á n m a g y a r

o l á c i g á n y l. o l á h c i g á n y

oláh *olá, oláj* fn., mn., szmn 'román nemzetiségű, v. vezetéknév'. *Áragyi két olá. Oláj asszony, olá embör. Olá Pityu vót...* Vezetéknévként jobbra *Olá(j)* (Maris), de pl. ragadványnévként lehet *Kisolá* is, *Kisoláj* is, népnévként leginkább *oláj*. **Sz:** *A beteg oláj fasza nem kéne? A beteg olá fasza is kéne?*

A beteg oláj lova fasza nem kéne? – mondják annak, aki mindent magának akar. *A beteg oláj faszába! A beteg oláj lova faszába! Mész a beteg olá (lova) faszába! Mönny...* – szidalom, cifrázva, a románok emlegetésével. *Büdös olá!* – a románok csúfolása. *Szőrös talpú olá (...oláok,... olájok)* – a románokra mondják, csúfolódva. L. b o c s k o r, i s t e n, l ó, r o m á n, s z ő r ő s t a l p ú.

oláh karácsony olákarácson(y), oláj karácson(y) kif. '(román) görögkeleti karácsony'. Az olá karácson(y) nem esik egybe a nyugati keresztények karácsonyával, l. k a r á c s o n y.

oláh kaszáló olákaszáló, oláj kaszáló kif. 'az országhatáron lévő szántás előtti (egykori?) füves rész'. (rég.) L. k a s z á l ó.

oláhcigány olájcigány, olácigány fn. 'román nyelvű cigány'. Olájcigány nálunk eddig nem vót, csak m a g y a r c i g á n y. L. c i g á n y.

oláhhúsvét oláhhúsvét, olájhúsvét fn. '(román) görögkeleti húsvét'. Oláhhúsvét, vagy román húsvét, l. h ú s v é t.

Oláhország Oláország, Olájország fn. 'Régi-Románia'. Hallani az Órománia, Románia, Ókiráltság nevezet mellett az Olájország megnevezést is a R e g á t r a, l. ott.

oláhos oláos, olajos mn. 'romános (beszéd, zene, tánc, miegyéb)'. Szeretöm az oláosat! – szabadkozik a megszállókkal tartó, érdekből „érzelmileg” amazokhoz kötődő rosszféle, amikor (magyar társaságban) romános zenét, romános táncot kér a bandától. Olájosan járja: románosán táncol. Rományos is lehet, l. r o m á n o s.

oláhosít olájosít, oláosít tn. i. 'beolvaszt, románosít'. Ëtyhúsztomba olájosítanak. L. e l o l á h o s í t.

oláhosodik olájosodik, oláosodik tn. i. 'románosodik'. Olájosodik Erdély-szerte maga a Trianonban beolvasztásra ítélt, a pestbudai urak-elvtársak által is magára hagyott nép. L. e l o l á h o s o d i k.

oláhhúsvét l. oláhhúsvét

oláj l. oláh

olájcigány l. oláhcigány

olájhúsvét l. oláhhúsvét

olájkarácson(y) l. oláh karácsony

olájkaszáló l. oláh kaszáló

Olájország l. Oláhország

olajos l. oláhos

olájosít l. oláhosít

olájosodik l. oláhosodik

olákarácson(y) l. oláh karácsony, karácsony

olákaszáló l. oláh kaszáló, kaszáló

Oláország l. Oláhország

oláos l. oláhos
oláosít l. oláhosít
oláosodik l. oláhosodik
olápap l. pópa

olcsó ócsó mn., szmn. (kny.) A két háború közt Aradon a Hegyalja-téren árulta ó c s ó s á gait a magát Ócsó Jánosnak hirdető árus (öKM). **Sz:** Ócsó húsnak híg a leve – amihez könnyen hozzájutsz, hamar a nyakára hághatsz.

Olcsó János Ócsó János szmn. 'egykori aradi kereskedő'. (rég.) L. olcsó.

olcsóság ócsóság fn. (kny.) Tiszta ócsóság...

old ód ts. i. (kny.) Ez nem ód mög semmit! Ód(d) el a kötelet! L. megold.

oldal ódal fn. (kny.) Foktam az ódalamat... Kihatytam egy ódalt a könyvből. L. féloldal, hegyoldal, kocsioldal, vendégoldal.

oldalas ódalas fn. 'füstölt (disznó)oldalas'. L. disznó, porköltkáposzta.

oldalborda ódalborda, ó^udalborda fn. 'feleség'. (tréf.) Hun hatytad az ódalbordádat? Ó^udalborda is (Murádin V).

oldalfa l. alsóoldalfa, felsőoldalfa

oldalt l. féloldalt

oldoz l. föloldoz

oldódzik l. eloldódzik

olló ~, olló^u fn. 'juhnyíró olló'. Kettőshangzó Murádinál (VIII).

olló fn. 'kenderköteg (olló alakba összetéve)'. „Mikor kézzel vágták a kendőrt, berakták ollóba – teljes kévét kalászával töttek jobbra, másikat balra, körösztozve”, hogy jobban száradjon (Vajda 276). L. kender, lombol.

olt ót ts. i. (kny.) Éppeg óttyák... Ótod a gyertyát? Ózsd el! – l. elolt.

oltalmaz ótalmaz ts. i. (kny.) Ótalmazzon téged az ég!

oltalom ótalom fn. (kny.) Ótalmába vötte.

oltár ótár fn. (kny.) Virágot viszök az ótárra. Ótárkép.

oltás ótás fn. (kny.) Mökkapi az ótást. Ez az új ótás – azaz oltóág (Murádin II). L. még szemzés.

oltott ótott mn. (kny.) Ótott rúzs, l. rózsá.

oltó ótó fn., ign. (kny.)

oltókés ótókés fn. (kny.) Ótókéssē... L. még szemzőkés.

oltótű ótótű fn. (kny.) Nincs nálam ótótű...

oltvány ótvány fn. (kny.). (Murádin II).

oltván fn. v. mn. 'ókirálysági'. (tréf.) Tudják, hogy nem csak az oltyán ókirálysági (pl. a dobrudzsai, a baragáni is), de

könnyen leoltyánozzák valamennyi havasokon túli r o m á nt.
Ceaușescunak – a Kárpátok oltyán Géniuszának – az uralma
idején nem épp dicsérőleg emlegették a faluban *az oltyánokat*.
Ma, 'amúgy', semmi bajuk sem lenne velük.

olvas l. elolvas, fölolvas, megolvas

olvasás l. fölolvasás

olyan *ojan*, *oan* fn. v. mn. 'rossz, kikapós (mondják
csúnyábban is)'. (gúny.) **Sz:** *Tudod, ojan* – afféle nőszemély, akit
durva szóval csemendének lehet nevezni. *Ojan nőszöméj! Afféle.*
Ojan nőkhön járogatott, míg rajta nem vesztött! – mármint a
koma. „Ez *oan* durva játék vót” (uo. 131). L. s z o b á r a j á r.

omlós ~, *omló*⁹s mn. 'sok vajjal készített tésztából készített
sütemény'. (Murádin VII). L. p a r á z s.

ondó l. nagy természetű

onnan l. onnét

onnét hsz. 'onnan'. Betlehemezők előadása az adventi (az
iratosi pásztorjátékot bemutató) körútról: „Mácsára, *onnét* pedig
gyöttünk vissza haza Kisiratosra” (Kovács 168).

onoka l. unoka

onokabátya l. unokabátya

onokahug l. unokahúg

onokamöny l. unokameny

onokanéne/onokanénnye l. unokanéne

onokaöcs l. unokaöcs

onokatestvér l. unokatestvér

onokavő l. unokavő

opletány ~, *opletány* fn. 'kártyajáték'. A szaknyelvben és
máshol oplitán, opletán, falunkban, ahol a magyar világban a
legtovább él(t) és ahol teljesen megmagyarosodott, *opletány*. Az
opletányt a XXI. század elején már csak az idősebbek ismerik, de
már ők sem játsszák. L. bővebben tájszógyűjtésünk végén a kis
kártyaszójegyzékben: A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e (és a
falurajz néprajzi részének külön opletány-fejezetében).

opletányos ~, *opletányos* mn., fn. 'opletány'. O p l e t á n y t,
opletányost játszott valamikor a legszívesebben, a legtöbbet –
legtovább a zsillér fajta – kisiratosi embör.

opletányozás ~, *opletányozás* fn. 'opletány nevű kártyajáték'.
Az *opletányozás* kiment a divatból. L. még A z o p l e t á n y
s z ó k i n c s e.

opletányozik ~, *opletányozik* tn.i. 'opletány nevű kártyával
játszik'. *Opletányozzunk!* L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

opletányozni l. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e

opletányozó ~, *opletányozó* mn., fn. 'aki opletány nevű

kártyát játszik’. Az *opletányozó* gyakran igencsak belefeledkezett a játékba... L. Az *opletány* szó kincse.

oplitán l. Az *opletány* szó kincse, *opletány*
orca l. *arc*

ordít tn. i. ’üvölt (a farkas)’. (Murádin II).

orgona fn. (kny.) **Sz:** „*Orgona*, vastag szar a torkodra!” (Vajda 191) – a gyerekek mondogatták.

orgonanyomogató fn. ’orgonista segítője’. (ritk.) A templomi orgona lábbal *f u j t a t ó j a*, a kántor mellett végzi dolgát. (Kántor) *Bátyádnak segít a zorgonanyomogató*.

orja ~, *órja*, *órja* fn. (kny.) A kettőshangzót Murádin (VII) jegyzi. L. *disznó*.

orjaleves ~, *orjaleves* fn. ’leves főtt disznógerinccel’. L. *disznó*.

orosz l. *muszka*, *ruszki*, *rücskös*

oroz ts. i. ’lop’. (rég.) L. *orozva*.

orozva hsz. ’titokban’. A tojó egyszer csak csapat kiskacsával jelenik meg az udvaron, a gazdasszony csodálkozhat, mert a kacsá a tojásokat eldugta, nem tudott róluk. *Orozva lőtt* – magyarázza. *Orozva lőtt csirke; orozva kótt...*

orr ~, *ór*, *ó^{ur}* fn. (kny.) *Në üzsd bele az órodat!* Murádinál (IV) *orr*, *ó^{ur}*. **Sz:** *Borsot tör az óra alá* – kellemetlenkedik. *Nem harapom lë az órodat!* – nem kell tőle félni.

orrából beszél *orrából beszél, órábul beszél, ó^{ur}ából beszél* kif. ’dünnyög’. Kettőshangzót Murádin (V) rögzít. L. *beszél*.

orrlyuk *órluk*, *ó^{ur}luk* fn. (kny.) Murádinál (IV) *ó^{ur}luk*. L. *lyuk*.

orronverőcskés *óronverőcskés* fn. ’gyermek kártyajáték’. (rég.) Vajdának említik a játékot (114). A máshol körbefososnak nevezett játéknál (*vécésnél, budisnál, fososnál...*) gazdagabb, mert a végén a vesztes orrát a „budi” összedülését okozó kártya értékének (7-es, 10-es, főső...) megfelelő alkalommal ütögetik a lappal. L. még *fos*, *fosos*, *fosozás*.

ország l. *Magyar* (ország), *mennyország*, *Németország*, *Oláhország*

országút l. *töltés*

orvos l. *állatorvos*, *emberorvos*, *rendelő*, *veterinár*

orvosi rëndölő l. *rendelő*

orvosol ts. i. ’gyógyít’. *Engöm orvosoltak* – amikor (valamikor, fiatal lányként) mögláti a hatalom által üldözött apját a pajtában fölakasztva (SMÍgyvót 12).

orvosság l. *daruháj*, *fokhagymakoszorú*,

kamillafű, nyúlháj, pasztilla, szenesvíz

Orza hn. 'mesebeli hely'. (rég.) A z s o l t á r m a d á r c. mesénkben fordul elő (Kovács 88-93): hősünk „elindult Orza vára felé, nyugati irányba”, ahol rossz gebéjéért táltost kap cserébe, s megleti a csudás madarat.

o s k o l a l. i s k o l a

ostor *ustor* fn. (kny.) Népdalban minem történik: „beleakadt az *ustorom*” az iratosi sugár toronyba... (Kovács 127). *Ustornyél*... Ostorral a lovaskocsit, k a r i k á s s a l a gulyát hajtották (Vajda 81). **Sz:** *Útójára csattan az ustor!* – Várd ki a végét!... (Vajda 282), ami hagyományosan *Végin csattan az ustor!*... L. még c s a p ó, drótostor, kicsi karikás, kútoszor, lóhajtó ostor, lóostor, nyakló, szíj, szíjostor.

ostorhegy *ustorhöggy* fn. (kny.) *Ustorhöggyel mökcsíptem*... L. h e g y.

o s z t l. a z t á n, A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e

o s z t á n l. a z u t á n

o s z t á s l. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e

ott ~, *ottan* hsz. (kny.) *Ottan ált az öreg, möksajnáltam!*

otthon *othon* hsz. v. fn. (kny.) *Othon tanátam*. L. g y e r e k o t t h o n, ö r e g o t t h o n.

Ottlaka *Ótlaka* fn. 'Arad megyei falu (neve)'. L. P u s z t a o t t l a k a.

ottlakai *ótlakai* mn. 'Ottlaka helységből való'. Nem csak az egykor német lakosságú, ma is aradi Ottlaka faluból való valaki vagy valami, hanem az egykor szintén Arad megyei, 1950-ben Békés vármegyéhez kapcsolt, magyar–román–szlovák lakosságú (csonkamagyarországi) Puszttaottlaka községből való is *ótlakai*.

o v o d a l. ó v o d a

o v o d á s l. ó v o d á s

o v ó n é n i l. ó v ó n ő

o z s o n n y a l. u z s o n n a

ó c s ó l. o l c s ó

Ó c s ó J á n o s l. O l c s ó J á n o s

ó c s ó s á g l. o l c s ó s á g

ó d l. o l d

ó d a l l. o l d a l

ó d a l a s l. o l d a l a s

ó d a l b o r d a l. o l d a l b o r d a

óháj fn. 'régi (azaz tavalyi), avas háj' (rég.) Fájás elleni ráolvasásban szerepel az *Óháj, b a k h á j*... (Vajda 113). Népi orvosságként máshol is használják az előző évről megmaradt hájat (ÚMTsz IV/171).

Ókirályság *Ókirájság* fn. 'Órománia'. (rég.) Az *Ókirájságba vitték katonának*. A R e g á t (r. Vechiul Regat) fordítása. Hasonlóképp Ó r o m á n i a is lehet.

ókirálysági *ókirájsági* mn. 'óromániai'. (rég.) *Gyűttek az ókirájságiak...* A regáti megnevezés magyarul. L. még óromániai.

ól fn. 'kny., illetve lyuk (gyermekjátékban)'. (rég.) L. a r a n y ó l, k u s k a – d i s z n ó z á s, l y u k, k u t y a l y u k.

ólomöntés fn. 'babonás népi orvoslási mód'. (rég.) A megolvadt ólmot hideg vízbe öntötték, ezzel pl. rángógörcs ellen gyógyították a gyermeket, s jóslásra is használták. Csak az ehhez értő asszonyok alkalmazhatták (öKM), őket Szögedében ólomöntőnek nevezték (BálintSzótár II/225).

ómama fn. 'öreganya'. (ritk.) 1958-ban idős dohánykertész férfi mondja KF-nek: „Nagymamának – ómama (jegyzí ide a jegyzetíró) – volt menyasszonyi ládája. Festett volt, tulipános” (KovácsMonogr). Sem az *ómama*, sem az *ót a t a* nem helyi megnevezése a nagyszülőnek, a jegyzet készítője hozhatta magával kis falunkba – habár előfordulhatott a hazai németsegnél ismert szóhasználat a Kisiratosra is nagygazdákat (tanyatulajdonosokat) kibocsátó közeli Mácsa svábjai körében. L. n a g y a n y a.

őöreganya fn. 'dédanya'. (Murádin IX).

őöregapa fn. 'dédapa'. (Murádin IX).

óperenciós tenger *óperenciás tengör* kif. 'világ vége'. Az *óperenciás tengörön túli* igen jó – mert hogy olcsó sört és bort kínáló – világot emlegetik az iratosi betlehemest előadó subások (Kovács 171).

ó r l. o r r

ó r a l. z s i n g á s

ó r á b u l b e s z é l l. o r r á b ó l b e s z é l

ó r l u k l. o r r l y u k

óra fn. (kny.) *Hány órájig marathatok?* **Sz:** *Ütött az órája! Hallod, ennek is ütött már az órája!* – vége.

ó r j a l. o r j a

ó r j a l e v e s l. o r j a l e v e s

Órománia *Órománija* fn. 'Királyi Románia'. (rég.) *Órománijából való...* – tehát a Kárpátokkon túlról érkezett közénk. A R e g á t (az Ó k i r á l y s á g) egyik megnevezése.

óromániai *órománijai* mn. 'a királyi Romániából való'. (rég.) *Órománijaiakkal lött tele a város.* Azaz r e g á t i, ó k i r á l y s á g i, tehát nem erdélyi.

ó r o n v e r ő c s k é s l. o r r o n v e r ő c s k é s

ó t l. o l t

óta *úta* nu. (kny.) *Ténnap úta fáj a lába.* L. a z ó t a.

ótalmaz l. oltalmaz

ótalom l. oltalom

ótata fn. 'nagyapa'. (rég., ritk.) Csak egy helyen fordul elő: KF 1950-es évekbeli följegyzései említik a **c s ü l k ö z é s** nevű gyermekjátékhoz kötődő, kicsit zavaros történetben (KovácsMonogr). Valószínűleg máshonnan ideszármazott család szóhasználatáról van szó. A szögedi világ (BálintSzótár) nem ismeri. L. **öregapa, tata**.

ótár l. oltár

ótárkép l. oltár

ótás l. oltás

Ótlaka l. Ottlaka

ótlakai l. ottlakai

ótott l. oltott

ótott rózsa l. rózsa

ótó l. oltó

ótókés l. oltókés

ótótű l. oltótű

ótvány l. oltvány

ó^udalborda l. oldalborda

ó^ur l. orr

ó^urábul beszél l. orrából beszél

ó^urluk l. orrlyuk

óvoda *ovoda, oboda* fn. (kny.) Murádinál (X) *oboda* is.

óvodás *ovodás* mn. (kny.) *Ovodás lött a kisfjuka*.

óvónő *ovó néni, obó néni* fn. (kny.) *Ovó néni*; Murádinál (X) *obó néni* is.

Öblödi l. Öblőgyi

Öblőgyi-bejáró l. Öblőgyi-bejáró

Öblőgyi ~, *Öblőgyi, Öblödi* szmn. 'öblös hangú (férfi neve)'. Csúfolódónévben s tanyája *bejáró*jának nevében maradt fenn.

Öblőgyi-bejáró *Öblőgyi-bejáró* hn. 'tanyabejáró'. L. *bejáró*.

öccáz l. ötszáz

öccő(r) l. ötször

öcs ~, *öccs* fn. 'fiatalabb fiútestvér'. Becézve *öcsi, öcskös*. Ha valakit *öcsémnek* szólítunk, nem föltétlen rokonfiú, mert az *öcs* s változatai kedveskedő megszólításként is használatosak. *Mustohaöccse. Öccsijé*: *öccséé* (Murádin IX). L. *gyereköcs, unokaöcs*.

öcsi l. öcs

öcskös l. öcs

ödd l. eszik

ögyetők l. eszik

ögyébb l. egyéb

öhetetlen l. ehetetlen

öhető l. ehető

ökör fn. (kny.) *Ökrejink, ökrejitök, ökrejik* (Murádin II).

Sz: *Mit bámulsz, té ökör?! – a semmibe vett másik szidalmazása, figyelmeztetése. Ökör iszik magába!* – egyedül nem jó iszogatni.

Km: „Az ökör méreg, a bivaly átok” (Kovács 215) – ugyanazt jelentheti, mint az Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz, az Egyik kutya, másik eb mondás, azaz: egyre megy (velük az ember).

L. címeres ökör, szekér, szekeres, tinó.

ökörfogat l. szekér, szekeres

ökörhugyozás fn. 'összevissza'. Nincs durva hangulata e szónak, csak kemény, pontos. **Sz:** *Ojan, mint az ökörhugyozás – girbe-görbe, nem egyenes. Az úgynevezett trianoni határra is mondják, l. határ.*

ökörnyál l. bikanyál

ökrődik tn. i. 'böfög'. (Murádin V) – Szögedében 'öklendezik, hányni készül' (BálintSzótár II/237).

öl l. négyszögöl

ölelkezik ölelkezik tn. i. (kny.) *Ott ölelkösztek a sarkon.* L. összeölelkezik.

ölt őt i. (kny.) *Őzsd a cérnát a túbe!* L. beölt.

öltő l. fölöltő

öltözik öltözik tn. i. (kny.) *Ötözzetök!* L. fölöltözik.

öltözködik öltözködik tn. i. (kny.) *Ötöszköggyetök...*

öltöző-ruha öltöző-ruha fn. 'rend férfiviselet, öltöny'. *Van nyóc öltöző ruhám – mondja büszkén az öcsém; anyagilag így állt, mégis menekülni kényszerült Csucsú országából.*

öltöztet öltöztet ts. i. (kny.) *Öltöztetik a (mögmozsdattott) halottat.* L. fölöltöztet.

ölyv l. héja

önkéntes önkéntös mn., fn. (kny.) *Önkéntös vót, teterista.*

önni l. enni

önnivaló l. ennivaló

önt l. vizet önt

öntés l. ólomöntés

ördög fn. (kny.) **Sz:** *Az ördög ojat nem baszott!* – mondja a mesélő (igaz történetet mondó falubeli), amikor valami csudás dolog, pl. rendőrverés (l. m a c s k a) esett meg a környéken, illetve pl. nagyon eleven gyerekről van szó. *Belebújt az ördög!* – belebújt a rosszalkodás szelleme, nyughatatlan. *Köll az ördögnek!* *Az ördögnek sē köll* – arra mondjuk, amire nincs szükségünk. *Ojan, mind a kűdött ördög!* – mondták a régiek a rossz, csintalan gyermekre, derül ki az Ethnographia 1926-os kötetének Kisebb

közlemények rovatában: „Tóth Joákim tisztiszolga mondta, Kisiratosról, Csanád megyéből volt.”. *Ördög bújjon a fejibe kendnek! Ördög vigye. Ördög vigyön! Ördög vigyön el! Vigye ördög! Vigyön el az ördög! Vinne el az ördög.* Sőt, románul is mondják: *Dutyele dráku (...draku)!* – gonoszúzás, a rossz elhárítása, a rossz távoltartása mitőlünk. *Veri az ördög a feleségit* – süt a nap, esik az eső. **Km:** *Nem köll az ördögöt a falra festeni, mögjelönik ügyis!* – ne emlegessük a rosszat, megkapjuk anélkül is. L. draku, küldött ördög, lélek.

örebikuram l. **öregbikuram**

öreg mn. fn., szmn. 'azonos nevűek közül a fiú apja, illetve megkülönböztető ragadványnév'. *Örek Kurtuc (Miska)* – akinek a fia kis Kurtucz (Miska). Az *öreg* ragadványnév is. *Hadd békén az öregöt! Öregök...* *Ö r e g a p á d* nagyapád, *ö r e g a n y á d* nagymamád, *öregembör* az idős. L. még nagy, nagyöreganya, nagyöregapa, régi öregek, régi öregek idejében.

öreg mn. 'késő (este)'. *Öreg este lösz* (mire hazaér)...

Öreg-Zsellér *Öregzsillér, Öregzsöllér* hn. 'a Zsillér falurész utcája'. L. *Zsellér*.

öreganya fn. 'nagyanya'. További megszólítása, megnevezése: *dajka, édes dajka, ómama, öregszüle, szüle.* A leggyakrabban *mama* – néha *öregmama*, akia *dédöreganyán* kis lehet. L. *anya, óöreganya, szépöreganya, üköreganya.*

öregapa fn. 'nagyapa'. Lehet *natytata, ótata, öregtata, tata is* – leginkább az utóbbi. L. *apa, óöregapa, szépöregapa, üköregapa.*

öregbazin fn. '(hévizű) nagymedence'. (tréf., ritk.) A kisoratosi gyógyfürdő nagyobbik melegvizes medencéje 2010-ben egy 4 éves helybéli kislány szerint *öregbazin*, mert hogy az öregek gyógyítják ott rossz csontjaikat. L. *bazin*.

öregbikuram *örebikuram* fn. 'férjem testvérbátyja.' (rég., ritk.) Az *örebikuram* „öregebbik ura” – férje bátyja – az asszonynak. L. *úr*.

öregedik *öregődik* tn. i. (kny.) *Öregődik ú is.* Lőhet *örekszik* is. L. *megöregedik*.

Öregelnökszmn. 'nyugdíjastsz-elnök'. (rég.) Akolhozlapító Szanda Antal ragadványneve a kollektívából való távozását követően, amikor már más vezette, elnökként, a szövetkezet nevű helybéli téeszcsét.

öregembör l. **öreg**

Öregfalu *Örekfalu* hn. 'a falu legrégebbi része'. L. *Nagyfalu.*

öreginas fn. 'utolsó idejét töltő iparos tanonc'. (rég.) *Öreginas ruhámat a mestörtül ócsón mökkaptam* – emlékszik

a régi szép időkre, az 1930-as évekre fél évszázad múltán a szülőfalujába vissza-visszajáró iparos. Szögedőn ugyanő lehet elsőinas is (BálintSzótár I/357).

öregmama l. öreganya

öregothon *öregothon* fn. 'idősek otthona, szociális otthon, menhely'. *Csak öregothonba nő kerűj!*

öregödik l. öregedik

öregszik l. öregedik

öregszüle *örekszüle* fn. 'nagyszülő'. (rég., ritk.) L. gányó, szüle.

öregtata *örektata* fn. 'dédapa'. (rég.) *Mönny örektatáthon!* – ez a nagyapára is érthető. L. még dédöregapa, nagyöregapa, tata.

öregzene fn. 'régi zenekar'. (ritk.) *Dobos Kovács zenész vót, nagyzenébe, öregzenébe. Nyócvan éves. Öregzene: a háború előtt csak rezezsbanda vót, ezután az öregzene. Fúvók, asztán Pista bácsi közéjük kerűt a hermonikájává. Ez egy zenekar vót. Maróckvi, Maróckai Miháj vót a b a n d a v e z é r: kottából tudott muzsikálni! Ezután gyűtt a mai, amikor már nem csak keringőt tettek. Ezök, az öregzene, csak a tust tettek elhúzni – állítja 1983-ban egy valamikor táncos kedvű embör, Antal Pétör – sógor – (a Zsillérről).*

Öregzsillér l. Öreg-Zsellér

Örekfalu l. Öregfalu

örekszik l. öregedik

örekszüle l. öregszüle

örektata l. öregtata

örmény fn. 'örvény'. (Murádin IV).

örököl l. jussol

öröm fn. (kny.) **Km:** „Öröm nyomán jár a szomorúság” (Kovács 218) – egyszer hopp, másszor kopp, a szerencse forgandó.

örvendezik *örvendözik* tn. i. (kny.) *Örvendözzünk...*

örvény l. örmény

Örzse l. Erzse

Örzsébet l. Erzsébet

Örzi l. Erzsi

Örzsike l. Erzsi

ösmer l. ismer

ösmerős l. ismerős

öspörös l. esperes

öste l. este

östve l. este

ösz l. esz

öszik l. eszik

ö sz ö ge t l. es ze ge t
 ö sz ö m – is zo m l. es ze m – is zo m
összebasz/ik i. 'összehány, összevág'. (durv.) *Összebaszta, sokra nem möntek vele.* L. ba sz ik.
 ö ss ze b ö n g é z l. b ö n g é z
összedíbol ts. i. 'széthány, szétszór'. *Összedíbolta a zágyat.* L. dí bo l.
 ö ss ze du r k ál l. ö ss ze tu r k ál
 ö ss ze du r l. ö ss ze tu r
összeeszik összeöszik ts. i. (kny.) *Összeösvött mindönt.* *Összeöttetők...* L. es z ik.
összeértet ts. i. 'egymáshoz érint'. Mesében: „Vette a hatalmas kardját, oszt összeértette a Károlyéval” (Kovács 30).
összefon összefony ts. i. (kny.) L. ki c si ka ri k ás.
összegazol ts. i. 'ürülékével összepiszkít”. (durv., tréf.) *Összegazolta a koma magát.* L. ga zo l.
 ö ss ze gu bo ro di k l. ö ss ze ku po ro di k
 ö ss ze gu bo ro d va l. ö ss ze ku po ro d va
összehány ~, összehán ts. i. 'összelapátol, összeszór, v. összeokád'. L. há ny.
összehányva ~, összehánva ign. 'összedobálva, összelapátolva'. A mai Iratosi út – a Tótés - *úgy lött összehánva!*
összeismerkedik összeüsmernödik, összeüsmernödik tn. i. (kny.) *Amikor anyáddal összeüsmernököttünk...* L. is me r ke di k.
összekeveredik összekeverödik tn. i. (kny.) *Összekeverödték a gyerökök.* L. ke ve re di k.
összekunyerál összekunyerál ts. i. 'kér, kéreget'. *Összekunyerálta a rávalót.*
összekuporodik összeguborodik tn. i. (kny.) (ritk.) *Összeguborodott, oszt...*
összekuporodva összeguborodva ign. (kny.) (ritk.) „... hogy elment a vihar, ott volt összeguborodva” az asszony (Bajkó).
összeölelkezik összeölelkezik, összeölelkezik, összeölelkezik tn. i. (kny.) *Összeölelkező(s)ztek* (Vajda 146). *Összeölelkezőszenk vót a béke!* L. ö le l ke z ik.
összespriccel összespricöl tn. i. 'összefecskendez'. *Összespricölöd az embör!* L. ö ss ze spr ic cel, spr ic cel.
összeszar/ik ts. i. 'összepiszkol'. (durv.) **Sz:** *Úgy mökkente, hogy (a pasas) összeszarta magát – úgy megvert valakit, hogy az bekakált. Káromkodás, átkozódás a javából: Szard össze magad! Szarjátok össze magatokat...* L. sz a r/i k.
összeszed összeszöd ts. i. 'összegyűjt, v. rendbejön, megerösödik'. *Összeszöttük a gyümöcsöt a kertbe. Összeszötte*

magát... L. s z e d.

összeszedi a világ faszát összesződi a vilák faszát kif. 'zsugorgat, gyűjtöget, összekuporgat'. (durv.) **Sz:** Összesződi a vilák faszát!... A végén ű vót a leggazdagabb, összeszötte a vilák faszát – kuporgat, kegyetlenül gyűjtöget.

összeszervezkedik összeszervezködik tn. i. (kny.) Összeszervezköttek ellenük... L. s z e r v e z k e d i k.

összetép ~, összetép ts. i. (kny.) Tíbd össze!

összeszög el l. szög el

összetöredezik összetöredőzik tn. i. (kny.) Ennyi idő alatt összetöredőzött. L. t ö r e d e z i k.

összeturkál összedurkál ts. i. 'turkálással összekever'. Nem összedurkálta az egészet? L. t u r k á l.

összetúr összedúr i. (kny.) Összedúrtá(l) mindönt! L. t ú r.

ösztoke üsztöke fn. 'eketisztító bot'. (Murádin I).

ötet l. etet

ötetés l. etetés

ötető l. etető

ötöm-bötöm msz. 'gyermekjáték'. (rég.) Öklük összeütögetésével mozsárbeli törést utánzó játék mondókájában: „Ötöm-bötöm, öt mozsár, / Szól a rigó, a kanár...” (Vajda 115). (Ütöm-bököm?..)

ötször öccör, öccő szn. (kny.) Öccő tán ölég lösz!

öttetők l. eszik

ötven krajcáros magyar kif. 'magyarosított nevű ember'. (rég., gúny.) Csak ötvenkrajcáros magyar – mondta, némi lekicsinyléssel, az 1950-es években K. J. bátya arra, aki megmagyarosította, megváltoztatta az eredeti nevét. Ő román hangzású neve ellenére erősen m a g y a r nemzeti érzelmű földműves ember volt a királyi, majd kommunista Nagy-Romániában. Ennyi pénzért lehetett családnevet magyarosítani az első háború előtti Magyarországon, magyarázza. A névmagyarosítási kérvényre 50 krajcáros okmánybélyeget ragasztottak, pontosítható a korral foglalkozó szakirodalom segítségével (JO). Az Aradon 1914-ben elhunyt Löwy Árpád/ Réthy László írja a XX. század elején kelt, A magyar nemzet jövője című verselményében: „...S ötven krajcárért Széchenyi / Lehet ma már akárki”. Bánffy Miklós híres regényében emlegeti, hogy a szepességi németből lett magyar író, Rákosi Jenő „ötven krajcárért vett egy magyar nevet” (278). 1881-től került 50 krajcárba a névmagyarosítás (Pallas XIII).

Ötvenes l. tanya

Ötvenhektár-dűlő ~, Ötvenhektár-döllő, Ötvenhek-

tár-düllő hn. 'határrész Kútason'. A tsz-időszakban nevezték ki a szakértő elvtársak a határ egy-egy részét a terjedelme alapján. Így lett a határban **H u s z o n ö t h e k t á r** (*Huszonöthektár-düllő*), *Ötvenhektár-dőllő* (*Ötvenhektár*), valamint *Szá(s)zhektár* (*S z á z h e k t á r – d ü l ő*). *Ötvenhektárnál Ötvenhektári hidat és Ötvenhektári fasort* is emlegetnek.

Ötvenhektári fasor l. *Ötvenhektár–dűlő*

Ötvenhektári híd l. *Ötvenhektár–dűlő*

övé *üvé* nm. (kny.) *Az üvébű vötté(l). Mindön az üvé lött. Üvéké... Az üvé!*

övés l. *evés*

övöget l. *eveget*

övőkalány l. *evőkanál*

ő őü, ú nm. (kny.) Hagyományosan: *űk, űket, űtet, űvele, űtőle, űnékik, űnála. Ű tötte...* Újabban előfordul kettőshangzóval is: *Az őü dóga!* Népdalban: „Azt írja egy kislány, menjek *űhozzája*” (Kovács 122).

őbölyög *őböjög* tn. i. 'csavarog, illetve hózöng, hangoskodik, hőbörög'. Az *őböjög* barangolást, csavargást jelent (AV). Más szögedi tájon: céltalanul kószál (PZ, ÚMTsz IV/225). Más jelentéssel is előfordul, nagy ritkán, Kisiratoson : *Nő őböjögj!* – ne hangoskodj...

ők *űk* nm. (kny.) *Űk azok! Űket...*

őr l. *bakter, kantonos, rendőr*

őrlárat l. *patrul*

őrmester *őrmestör* fn. (kny.) *Gyütt az őrmestör... L. fogd meg, mester, szerzsent.*

őrnagy l. *major*

őrség l. *rendőrség*

örtorony l. *pikét*

őszbarna levél *őzbarna levél* kif. 'barna színű, érett, jó minőségű dohánylevél'. *Őszbarna levél nincs ojan sok* (SI).

őt út, űtet nm. (kny.) *Űtet hibásztattyák.*

őt l. *ölt*

ötöszködik l. *öltözködik*

ötösztet l. *öltöztet*

ötözik l. *öltözik*

ötöző–ruha l. *öltöző ruha*

őtőle *űtőle* hsz. (kny.) *Űtőle tanútam mög opletányozni.*

őü l. *ő*

övel beszél kif. 'ö-zve beszél'. *Ott nagyon övel beszélnek...* – szépen ö-zve (a Kekecsön). *L. beszél, gypesi.*

ő(s)zbarna levél l. őszbarna levél

ő(s)z paprikás l. paprikás

pacal paprikás l. bendő paprikás

Pacha *Paka* szmn. 'püspök vezetéke'neve'. *Paka Ágoston tömösvári püspök vót* – emlégette a falu parasztkántora (KI), akit Tömösvárt képezött ki az egyház e mestörségre. Pacha Ágoston (1870–1954) 1923-tól a csanádi püspökség Romániához csatolt részének apostoli kormányzója, 1930-tól haláláig püspöke (MKL).

pacsni fn. 'horgolt lábbeli'. (ritk.) Másképpen c s u s z i. Az ÚMTsz tanúsága szerint a *pacsni* elsősorban a Dél-Alföldön ismert lábbeli (IV/317).

padka *patka* fn. 'kemence körüli ülőke'. *Kemöncepatka* – *kemencepadka* – is. Eleje a *kispadka* (*kispatka*), vége, a kemence és a fal között, a leginkább *kuc kónak* nevezett s u t. „Vót, akinek úgy deszkából vót csináva, de általába beépítették úgy a vájoggal. Oda ültek az asszonyok, gyerökök” (Vajda 276). L. *kemence*.

padlás *pallás* fn. (kny.) *Hun van? A palláson*. Mesében: *pallás ajtaja*, *pallásajtó* (Kovács 54–55). Talányban: „Se keze nincs, se lába, / Mégis feljut a *pallás*ra. Mi az? (A füst)” (Kovács 223). A magunk által hallott változatban füst helyett *fi*ng volt hallható. L. még i s t á l l ó p a d l á s, s z á j p a d l á s.

padlás *pallás* fn. 'homlok'. Addig kell dagasztani a kenyértésztát, „míg nem izzad a *pallás*, a homlokunk” (Vajda 233) – ami szólásgyanús fogalmazás...

padlizsán l. kékparadicsom, paszta, vineta

padlizsánkrém l. paszta

Paduaji Antal napja l. Pádúai Szent Antal napja

Padurány szmn. 'kistermetű férfi ragadványneve'. Alacsony ember ragadványneve, amely a helyi magyarázat szerint a r. *pădurean* (ejtven padurány), kistermetű 'erdei ló'-ra utal. Az erdélyi magyar köznyelvben a padurány 'erdei, hegyvidéki román ember'-t jelent (MPV 285).

pajesz *pajész* fn. (kny.) *Pajészuk vót nekik, a nők pakókát hordtak* (rég e faluban is az óhitű zsidók).

pajeszos *pajészos* mn. (kny.) *Gyütt két pajészos zsidó...*

pajta fn. 'tágas gazdasági épület'. Iratoson a XXI. század elején a gabonaraktárra mondják. Korábban a dohánykertészettel összefüggésben *dohánypajta*, egy (két, három, négy) *szakasztos pajta*.

pajtás l. kenyeres pajtás

Paka l. Pacha

pakli l. csutak

palacsinta ~, *placsinta* fn. (kny.) L. még *cicvara*.

palacsintasütő ~, *placsintasütő* fn. (kny.) A *placsintasütőné nagyobb a serpenyő*. Murádinál (VII) a palacsintasütőn viszont serpenyőt értenek.

palatábla l. mitíró s

palincs fn. 'vastag deszka, deszkapalló'. *Vastag, ëty colnál nagyobb dësзка a palincs* – magyarázzák. Szegeden a török kézen lévő vár sáncainak koronájára „...erős palincsból, azaz vastag deszkapallóból kerítés készült” (BálintSzeged 33).

pallag l. parlag

pallat fn. 'mennyezet'. A *pallat is kész*. L. *men ny e z e t*.

pallás l. padlás

pallásajtó l. padlás

palló l. palincs

palozs *polozs* fn. 'rossz tojás fészekben, hogy oda tojjon a tyúk'. (Murádin VII). Szögedében a palozsna, parozsnya megnevezés járta (BálintSzótár II/265).

palóc fn. 'máshonnan való'. (tréf.) Pontosabban ő helyett e-t, ë-t használó (pl. nagyiratosi) ember. *Palócosan beszél...A palócok csúfolása e tájon máshol is előfordul* (l. ÚMTsz IV/341). L. még *tót(u)l*.

palócos l. palóc, *tót(u)l*

pandúr fn., szmn. 'rendőrféle, illetve ragadványnév'. Az utóbbi esetben tréfás megnevezés. *Mögláti a pandúrt...* A helybéli *milicista* (rendő r) csúfolódóneve az 1980-as években. L. *perzekutor*.

pap fn. 'lelkipásztor'. **Sz:** *A jó pap is hóttig tanul!* – mondja ángyó arra föl, hogy bátya valami tanfolyamra jár; mondjuk, ha felnőtt fejjel kell valamit megtanulnunk. L. *esperes*, *főesperes*, *káplán*, *plébános*, *pópa*, *szerzetes*, *tisztelendő*.

pap fn. 'borító kéve (legfelső kéve a gabonakeresztén). (Murádin I). *Tött fő a papot!* A régi aratást regélik 2013-ban: „Kölletött hogy tögyünk egy köröszbe, betögyünk négyször négy kévét egymás tetejire, az tizenhat; a tetejire jött a *pap*, az tizenhét; és egyet mög alulra kölletött behelyőzni” (Vajda 226). „A papot tödd föl a körösz tetejire!” (uo. 272) – mert hogy eredetileg ez a búzakéve járt az egyháznak (uo. 277). Másképp *pap kéve*, *paponbíró*. L. *kereszt*, *kéve*, *vála*.

Pap szmn. 'plébános szakácsnőjének a népi (csúfolódó) neve'. (gúny.) A XX. század első felében. L. még *pópa*.

papföld l. papiföld

papház fn. 'plébánia'. *Paplak* régiesen, *papház* nagyritkán,

parókia néha, *plébánija* majdnem mindig, múltját, régi tulajdonosát illetően *Papkisasszony háza*, a történetiségben *plebania ház*, *Plebanus Urak Kvartelya*, *Parochiális Épület*. L. plébánia.

papiföld *papiföd*, *papföd* fn., hn. 'plébános földje (a katolikus egyházközség szolgálatáért)'. (rég.) *Papföggye*. L. föld.

papkisasszony fn., szmn. 'pap szakácsnéja, leánya, illetve csúfnév'. (gúny.) Csúfolódónév több nőszemélyt illetően.

papkéve papkíve fn. „a kereszt legmagasabbra tett kévéje”. Papkévít... L. pap, paponbíró.

paplak l. papház

paplan *paplany* fn. (kny.) *Hozd a paplant!*

paponbíró fn. 'a búzakereszt 17. (18.), legmagasabbra tett kévéje'. L. kereszt, kéve, pap.

paráspé(n)z l. parázspénz

paprika l. édespaprika, törött (paprika), szerviánpaprika, töltött paprika, zöldpaprika
paprikás l. kolbászos paprikás, szűzpaprikás
paprikás beköszöntés l. beköszöntés

paprikáshús fn. 'korábban a paprikásnak is mondott étel, ma inkább pörköltnek hívják'. *Paprikáshús*, vagy csak egyszerűen *paprikás*. Ahány féle hús, annyi *paprikás*, *paprikáshús*: *birka-paprikás*-ju(h)*paprikás*, *bornyúpaprikás*, *bendőpaprikás*, *csirkepaprikás*, *disznópaprikás*, *fácánpaprikás*, *galam(b)paprikás*, *marhapaprikás*, *nyúlpaprikás*, *ő(s)zpaprikás...*, hústalan a szűzpaprikás *krumlipaprikás*. L. pörkölt.

paprikáskrumpli l. kolbászos paprikás, szűzpaprikás

paptánc fn. 'férfitánc az esketés alatt a templom előtt'. *Nem tér a bűribé, járja a paptáncot* – ahelyett, hogy bent ülne az istenházában az egyházi szertartáson a duhaj férfiember.

papucs l. csuszi, pacsni

paradicsom l. bogyó, kékparadicsom

paradicsompaprika l. gogosán

parafadugó *parafagyugó* fn. (kny.) *Kivitted a parafagyugót?* L. dugó.

paraszt fn. v. mn. 'földműves, illetve szegény földműves'. Az *opletány paraszt kártya*(játék) – adja meg egy gazdaszármazék az 1980-as években, azaz ez esetben lekezelő értelemben használva e szót. A falu szegényebbik fele büszkén – igaz, egyre kevésbé magabiztosan – vallja 2000-valahányban is *parasztnak* magát, míg a másik, gazdaszármazék fele mindig is lebecsülte a 'paraszt'-ot, aki nála elesettebb, ügyetlen – a szemében *sëmmirevaló* – földműves.

A *paraszt* szó használata, jelentése egyben társadalmi helyzetet is kifejez, kifejezi a falu népének évszázados kettéosztottságát – mondhatni: sajnos. **Km:** *Ha a parasztnem szarí, az úrnem öszik!* – így tartják kis falunkban is: a parasztnélkül megállna a világ kereke. L. gazda, kispap, numerosos gazda, hordó, parasztn, zsellér, zsírosgazda, zsírosparasztn.

parasztkántor fn. 'énekes-zenés egyházi feladatokat végző személy'. Ellentétben a régi kántortanítókkal, helybéli parasztember, aki a földművelés mellett a kántori feladatokat is végzi. (Ilyen volt Kurtucz István is, akinek működéséről külön szól a Falurajz.) L. tag, vers.

parasztkocsi l. kocsi

parasztos mn. 'olyan, mint a helybélieké'. *Parasztos* lehet valakinek a viselkedése, a ruházata... Olyan, amilyen a kisiratosiaké. **Sz:** *Parasztosan beszél. Jó parasztn a beszéde!* – a mi nyelvünkön szól, azaz magyarul, netán tájnyelven, a faluén szóln meg. *Parasztosan jár* – azaz hétköznapi nem ölt magára ünnepi viseletet, mint a városi. Ellenben a városiakat utánzó: uras.

parasztsház fn. 'falusiak öntevékeny színtársulata'. Évtizedekig híres volt a kisiratosi színjátszó csoport, bejárta a környék magyar falvait; ezt hívták maguk is *parasztsháznak*.

parádé l. parádéskocsi

parádé prádé mn. 'dísz, díszes'. *Prádé kocsi, prádé kocsi, prádé ló, prádé istálló.* **Sz:** *Prádé...* erre meg arról, lova micsodája nem a világnak. *Prádé apjafasza...* – dühöng a mosdatlan szájú helybéli, ha fölbosszantják.

parádéistálló prádéistálló fn. 'díszfogat és dízló otthona'. *Prádéistálló a prádé lónak.*

parádéskocsi prádéskocsi fn. 'díszkocsi'. A *prádéskocsi* mán-mán hintó. Löhet pusztán *prádé* is. Vajda N. följegyzése: „Prádé kocsi a parádéskocsi, prádé ló a parádéló. Volt gazda, amelyik két lovat tartott erre a célra, és kimondottan csak a prádé kocsi fogta be.”

parádéskocsi prádéskocsi fn. 'díszfogat hajtója'.

parádéló prádéló fn. 'dízló'. *Parádéskocsi* való ló.

parázs (szénparázs) l. szén, szénvónó

parázs mn. 'omlósra sült'. *Parázs* lehet a sült tök, a sült krumpli, de a sült hús is, ha szánkba téve szétomlik. L. gesztenyés.

parázspénz parázspénz, paráspéz, paráspíz fn. 'készpénz'. (tört.) 1850-es Csanád megyei összeírásban Kisiratosnál is szerepel a parázspénz a községi tisztviselők, szolgák és szegődöttek fizetésének felsorolásánál. Jelönteit a tájzótárból tudjuk (ÚMTsz IV/376), amely hódmezővásárhelyi, azaz a szögedi világba tartozó

helyön való előfordulást jelözi. Ha a nép is ismerte e szót, nyilván jobbára *paráspéz*, *paráspíz* jött a nyelvére. L. p é n z.

parcella *parcella* fn. (kny.) (rég.) *Abba a parcellába vetöttünk...*

parcelláz *parcelláz* ts. i. (kny.) (rég.) *Akkor parcellászták a Gróza-teret.*

paréj *paré* fn. 'gyomnövény. L. d i s z n ó p a r é j.

parfúm *parfum* fn. (kny.) Húsvétkor „...a kisebbek *parfummal* locsolkodtak, a legényök kivitték a lánt a kútra, és nyakon öntötték egy vödör vízzel” (Vajda 230).

paripa fn. 'herélt ló, illetve táltos ló'. A mesében táltos ló a *paripa*, amelynek szárnya van (Kovács 68).

Parittyá-tér hn. 'sikátor, illetve játszóhely'. A *Parittyatérön szoktak a gyerekek jáccani mög csúzlizni* (Salamon 105). Salamon szerint sikátor. Helybeli eligazítás: A *Kizsgyöpön, a vájkos tónál vót a Parittyatér*. L. még t é r.

parittyáz tn. i. 'hederít, ránt'. (durv.) **Sz:** *Rá sē parittyázott* – a hatalmas termetű idegen férfi a román határőrre, amikor Romániából Magyarországra gyalogolt (a falu alatt); a határőr eliszkol, félt tőle – regélik 1993-ban. *Rá sē baszott*, pontosít a mesélő. Annyit tesz, mint a 'rá sē hederít'.

parlag *pallag* fn. (kny.) (rég.) *Pallagon maratt a föld.*

parókia l. *papház*

part fn. 'magasabban fekvő terület'. *Ér-part*, l. *Sír-halom*. Másképpen *partos* (mármint az adott hely).

partikulár mn., fn. 'magántulajdonban lévő, ill. magánzó'. ...*gazda, tudod, partikulár!* A magán személykocsira is mondják: *Kocsija van, partikulár*. Traktorra, cséplőgépre mondják: *Partikulárt fogattunk*, erőgép-tulajdonos magánzóval szerződtek. A románból való átvétel (particular).

partos mn. 'magasabban fekvő terület'. A határban akad l a p o s meg *partos* rész, alacsonyabban és magasabban fekvő szántó, legelő. Jobban termő, biztonságosabb a *partos* részen fekvő föld, ide nem jön föl a tavaszi belvíz – mondják. A *partos részön kaszáltunk*.

pasaport ~, *pásaport* fn. 'útlevel'. *Kiváltottad mán a pasaportot?* Magyarosan *útlevel*, n a g y ú t l e v é l. A románból (paşaport).

paslog l. *pislog*

passzol *pászol* tn. i. (kny.) „...a kettőnek köll hogy *pászoljon*.” (Vajda 31). L. *belepasszol*, *csizma*, *odapasszol*.

passzos *pászos* mn. 'szoros, beleillő'. A *briccses nadrág bokától térdig pászos, attól fölfele pedig bő fekete csizmanadrág*

(AV). Beleillő jelentését jegyzi Vajda (187). L. c s i z m a.

paszta fn. 'padlizsán-, törökparadicsom-, kékparadicsom-krém'. A románból vettük át, s románosan is emlegetik: *vinet(t)a paszta* (r. pastă vînată?). *Vinetakrém* is lehet. L. v i n e t a.

pasztás fn. 'golyóstoll'. Vajda jegyi (277).

pasztilla fn. 'orvosság, labdacs (tabletta)'. *Beattam Pértörnek a pasztillákat...* A r.-ból (pastilă), korábban e szót nem valószínű, hogy használták.

paszuly *paszuj, paszúj, paszúr, paszur* fn. 'bab'. Gúnyversben: „Kavarik mán a *paszulyt* / Péter Jóskaéknál” (Kovács 200). 2010-ben a *paszúrt* régiesnek mondják, hogy inkább *paszuj*ként emlegetik. Az erdélyi nyelvtérképen *paszur* a hosszú és a rövid u közti hanggal (Murádin I). L. s e g g e n ü l ő p a s z u l y , t ö r t p a s z u l y , z ö l d p a s z u l y l e v e s .

paszulybaba *paszujbuba, paszúrbuba* fn. 'gyermek-játékban bab baba'. A népi s a k k o t leírva emlegetik Vajdának a *paszúrbubát* – tudjuk meg a gyűjtő leveléből.

paszulycsőszár *paszurcsőszár* fn. 'száraz, üres babhüvely'. (Murádin I).

paszulyfőzelék *paszujfőzelék, paszurfőzelék* fn. 'babfőzelék'. *Paszurfőzeléköt fősztél?*

paszulyleves *paszujleves, paszurleves* fn. 'bableves'. B ö j t b e h ú s n é l k ü l . . .

paszulyszedő *paszujszödő, paszurszödő* fn. 'babtermés arató-cseplőgépe (kombájn)'. *Möntek át Magyarországra a némötök, 8-10-en vótak benne, a csalággya is benne vót a b u n k e r b a* (a gép tartályában) – regélik 2014-ben, hogy s mint volt 1989-ben a rönccörváltozás előtti időben.

p a s z ú r l. p a s z u l y

p a t k a l. f ö l d p a t k a , p a d k a , k i s p a d k a

p a t k á n y l. p o c o k

p a t k o n c a v i o l a l. v i o l a

patkószög fn. (kny.) **Sz:** *A patkószöget is mögönné. Mögöszi a patkószöget is. Még a patkószöget is mögönné* – jó étvágya van. **Km:** „A patkószög is pénzt ér” – idézi a tudós a kisiratosi bölcsességet (BálintSzögedi I/457, Kovács 215). L. s z ö g .

p a t r u j l. p a t r u l

patrul ~, *patruj* fn. 'őrjárat'. Határmenti falu lévén Kisiratoson elsősorban a határőr őrjáratokra értik, a katonaviseltek a katonaira is. *Gyüött a patrul és elvitte őket.* A románban a 'patrula' cirkál, a 'patrulare' és a 'patrulă' járőr, ám nyilván ugyanonnan való, mint a mi *patrujunk-patrulunk*: az osztrák-magyar monarchia német katonanyelvéből.

patty msz. 'játékban elhangzó szó'. Gyermekjátékban a bekötött szemű játékos p i t t y-et mondva beül egy társa ölébe, aki erre *patty*-tyal felel. A játékosnak a hangról föl kell ismernie, kinek az ülében kötött ki (Kovács 154, Vajda 118).

pazarol l. herdál, prédál

páca l. pálca

pácáz l. pálcáz

pácika l. pálcika

Páduai Szent Antal napja ~, *Padua(j)i Antal napja* 'június 13. névadója (Szt. Antal) az egyházi naptárban'. (tört.) 1831-ben *Paduai Antal napján* szentelik a falu határában a baromkutakat (HD). Ma is él Szent Antal tisztelete, l. **Szent Antal** – ájtatosság.

pájinka l. édespájinka, pálinka

Pál l. Szent Pál

pálanys l. kispálanys

pálca páca fn. (kny.) *Hun a páca?!...*

pálcáz pácáz tn. i. 'vesszővel ver'. *Pálcázd mög... Megpálcáz.*

pálcika pácika fn. (kny.) *Pácikát faraktunk...*

pálinka ~, *pájinka* fn. (kny.) Bálint Sándor azt írta fél évszázada: „pálinka, öregek ajkán *pájinka*” (BálintSzögedi II/187) – Kisiratoson ma is így járja. **Sz:** *Möggyulladt benne a pájinka* – alkoholmérgezést szenvedett. Meséli valaki: habzott az öccse szája, amikor a kamrában megitta az előlük eldugott, kisgyermekes elől rejtegetett ünnepi italt. L. még *borbélyszesz, cujka, édespálinka, monopol, rákiu.*

pállik l. kipállik

pállotszájú ~, *pálotszájú* mn. 'eltátott szájú, illetve begyulladt ajkú'. (tréf.) *Pálotszájú a lelköm, bogaram!* – tán mert más után ivott. L. *száj.*

páncélsisak(os) l. vaskalap(os)

páncélszekrény l. vaskassza

pántlika fn. 'hajszalag'. *Pántlika vót a hajába.*

pányvakötél fn. 'kocsialkatrészt'. Vajda említi (135): *pányvakötél*, amivel lefogják a *kocsi* rakományát.

pápaszem *pápaszöm* fn. 'szemüveg'. *Főttöte a pápaszömit.*

pápaszemes *pápaszömes* mn. v. szmn. 'szemüveges (ember), illetve csúfnév'. Ragadványnévként is előfordul Kisiratoson a *Pápaszömes*.

pápika msz. 'állathívogató, illetve játékos varázsszó, netán gyermekláncfű'. (rég.) Eredetileg állathívogató lehetett Iratoson is a papi, pápi, pápika (ÚMTsz IV/357) közül valamelyik változata. Kisiratoson gyermekjátékban, a kikiricskoszorúval játszadozás

közben hallható (varázsló?) mondókában hallani: „*Pápika-pápika, / Göndörödj a számba, / Ül a kispadkára! – a számba vót az a kis pápika*” (Vajda 116) – a k i k i r i c s? Vajda szerint a pápika Kisiratoson ’gyermekláncfű’.

pár fn. ’egykor használt kenyérflesztő-féleség, illetve kovász’. (rég.) A *pár* korpa, derce, kovász összegyűjtésével készült, maréknyi gombócokban került a p á r s z á r í t ó ba, majd onnan a kenyértésztába. (Készítésének valamelyes leírása a Falurajz népmismereti részének Betevő falat c. fejezetében.) *Igazi magyaros kinyér, amit párral sütnék* – tudjuk meg egy 80 éves háziasszonytól 2010-ben a Nagyfaluban. Murádinál (VII) a *pár* jelentése kovász – illetve vízben áztatott k e n y é r t é s z t a az előző sütésből. Vajdánál a pár korpa, só és víz összedolgozva, s fél ökölnyi darabokra szakítva került a p á r s z á r í t ó ra, majd tarisznyában tárolták (277); „A párt vízbe tölték egy fazékba. Mikor föloldódott, leszűrték, és a pár levét a kovászhon öntötték” (271). L. még e l ő k o v á s z, k e n y é r.

p á r f u m l. p a r f ű m

párna fn. ’taligavánkos (az eke része)’. (Murádin I).

p á r n a l. v á n k o s

párnahaj fn. ’párnahuzat’. (Murádin VI).

páros-utca *páros-úca, páros ucca* fn. ’két sor házból álló utca’. Páros utca, amelynek mindkét oldalán házak állnak, s f é l s o r, amelynek csak az egyik oldalán. *Gergónél, páros-ucca a Gróza-térön*. L. u t c a.

párszárító fn. ’amin a párt szárították’. (rég.) *Párszárító* látható a kisiratosi tájházban, a nagyfalusi Gál-portáról került ide. L. k e n y é r, p á r.

pártfarm *pártfërma* fn. ’RKP által irányított állami gazdaság’. (rég.) Az az állami gazdaság, amelyet a párt – illetve, ha jól értjük, az RKP Arad megyei bizottsága – közvetlenül irányít. A *fërma* a románból való, l. f a r m.

p á r t f è r m a l. p á r t f a r m

p á r z i k l. b a g z a t, b ú g, f o l y a t, f ö d d ö z, f ö l f o l y a t, m e s t e r s é g e s m e g t e r m é k e n y í t é s, m e g t o j ó z, r ü h e t, s á r l i k, t o j ó z, ú z ő d i k

pászma ~, *pászta* fn., mn. ’darab föld (pár sor vetemény), szakasz, rész’. A MÉKSz (II/1091) így pontosít: szántóföld, szőlő hosszú, keskeny darabja. *Nénéd Májer mellett a paradicsomba dógozik; szödi és ládába válogati a félig érött bogyót. Èty pászmát lè löhet szödni (egy nap?)*. Máskor *pászta* hallható: *Két-háromszáz métör pásztát fognak föl, például krumplit*. Hallani a *pászma krumpli, pászma paradicsom* mellett *pászma szőlő* megműveléséről

is. Máshol is sávnyi földdarabot jelent mind a pászta, mind a pászma (ÚMTsz IV/394, 397). A *pászta* a dohánytermesztésben is használatos mérték, mint Salamon Ida írja, a dohánytábla széles, ösvényekkel szegélyezett része. *A pászta szélőssége is és hosszúsága is száz métör* (SI). Nagyvarjason 50-100 m hosszú parcella (Szabó I.). L. még *dohánytábla*, *fészek*, *föld*.

pászol l. *passzol*

pászos l. *passzos*

pászta l. *pászma*

pásztor l. *csürhész*, *házpásztor*

Peca szmn. 'asszony ragadványneve'. (rég.) Ragadványnev a XX. század derekáról; nem tudják, miért volt *Peca* (*Pëca*?) az illető megszólítása.

pecsenye *pöcsönnye* fn. (kny.) Ahány húsféle, annyi *pöcsönnye*: *disznópecsenye*, *fácánpecsenye*, *kacsapecsenye*, *kecskepecsenye*, *libapecsenye*, *lúdpecsenye*, *malacpecsenye*, *nyúlpecsenye*; *pecsenyehús*, *pecsenyezsír*, *pecsenyeszag*...

pecsenyehús *pöcsönnyehús* fn. 'a disznó legfinomabb húsa'. *Pöcsönnyehús az ódalas fölött* – regéli a 91 éves Gál Mihály 2010-ben, hogy vót, mint vót.

pecsenyeszag *pöcsönnyeszag* fn. (kny.) *Micsoda pöcsönnyeszag*... – nyalja a koma a szája szélit.

pecsenyezsír *pöcsönnyezsír* fn. (kny.) *Vödd elő a pöcsönnyezsirt!*

pecsét *pöcsét* fn. (kny.) *Lássuk a pöcsétöt!*

pecsétel *pöcsétöl* ts. i. (kny.) *Ott pöcsétöli a koma...* *Lëpöcsétölöd?* L. *lepecsétel*.

pecsételés *pöcsétölés* fn. (kny.) *Hát a pöcsétölés hum marad?*...

pecsétes *pöcsétösmn.* (kny.) *Hunapöcsétöspapír? Pöcsétös lött a ruhád!*

peder l. *pödör*

pehely *pöhøj* fn. (kny.) *A vánkusba pöhøj van*. L. még *hópely*.

pele *pölle* fn. 'mókusnyi rágcsláló'. A várható *pöle* helyett *pöllét* hallani (a *pelle* halfajta, s nem emlős). A *pöllét* régen a nagyon szegények megsütötték, *pöllehúst öttek* (öKM). L. még *Pelle*.

Pelle *Pölle* szmn. 'vezeték- és ragadványnev'. Nem tudni, hogy a *pelle* nevű halra, vagy a kis emlősre, a *pelére* utal-e e személynév. A *Pölle* család ragadványneveként is előfordul.

pelyhes *pöjhös* mn. (kny.) *Pöjhös a fejed (hajad)*.

pelyva *pojva* fn. 'törek'. A cséplésnél keletkező törmelék, amelyet tapasztáskor, sár készítéséhez használtak. Talányban válaszként: „...*(A búza és a polyva csépléskor)*” (Kovács 221). *Pojvás, pojvásszekér* is, l. p e l y v á s.

pelyvás *pojvás* mn. v. fn. 'pelyvatároló (építmény illetve raktár)'. Csúfondáros mondókában: *Öregapád a pojvásba, maj meg szakad a fingázsba* (öKM). Pojvaszállításra használhatták a *pojvásszekeret*. A *pojvás* ma is használatos kifejezés, mezőgazdasági raktárt jelent, benne szalmát, csutkát, szárízíket tárolnak, de néha gabonát is (AV). A régi világban lécből készített ketrec a pojva tárolására.

pelyvás szekér *pojvás szekér* kif. 'pelyvaszállító eszköz'. (rég.) *Mökrakták a pojvás szekeret...*

pelyvás szín *pojvás szín* kif. 'pelyvatároló faépítmény'. (rég.) „régön, akinek jószágja vót, vót *pojvás szín*, szénának szín” (Vajda 280).

pendely *pöndøj, pöndöl* fn. 'női alsószoknya és férfi alsónemű'. (rég.) Ma csak mint női ruhadarabra emlékeznek, öKM még a fiúk *pöndøjirül* is tudott. L. s z a t y i n g.

penderedik l. pöndörödik

penderít l. kipenderít

pendít *pöndít* ts. i. (kny.) L. m e g p e n d í t.

pendül l. pöndül

penészedik *penészödik* tn. i. (kny.) *Em mán penészödik!* L. m e g p e n é s z e d i k.

penészes *penészös* mn. (kny.) *Penészös lött a kóbász.*

peng ~, *pöng* tn. i. (kny.) *Pöng a gitár* – valaha inkább a sarkantyú.

penget *pönget* ts. i. (kny.) *Pöngeti a kasza élit...* vagy épp a c i t o r á t.

pengető *pöngető* fn., mn. 'citerahúrokat verő kis eszköz'. *Pöngető és nem verő* – adja tudtul 2012-ben az egyik helybéli citorás. L. c i t e r a.

pengő ~, *pöngő* fn., szmn. 'gazdag gazda csúfolódóneve, illetve pénz'. *Szötte a pengőt, gazdák vótak* – adják magyarázatát e névadásnak. L. p é n z.

penna *pënna* fn. (kny.) Murádinál (X) a tintába mártott penna *pënna, toll*.

pepenérija l. pöpönéria

per l. pör

perc l. minuta, minutum

perdít l. pördít

perdül l. pördül

pere fn. 'játékgolyó'. (rég.) Nagyiratosi születési asszony említi, l. *peréz ik*.

pereg l. *pörög*

perel l. *pöröl*

peres l. *pörös*

pereskedés l. *pörösködés*

pereskedik l. *pörösködik*

perézés l. *peréz (ik)*

peréz(ik) tn. i. 'gyermekjáték'. (rég.) „Kislányok vótunk, vót öt *perénk*, ilyen kis kerek golyónk. Dobtuk föl, oszt kaptuk el a kezünkbe – *peréztünk*”; aki mesél 2013-ban e játékról, 1950-ben Nagyiratosról került a faluba (Vajda 203). Kisiratoson ugyanezt k o c á z á snak hívják (uo. 277). A nagy tájszótárból kiderül, hogy máshol (Hajdúszoboszlón) öt kavicsal is lehet – valahogy – játszani a *perézést*... (ÚMTsz IV/446).

perje l. *tarack*

permisz *përmisz* fn. 'tartózkodási engedély'. Engedély a Magyarországon huzamosabb ideig való tartózkodásra, illetve (korábban) a túloldali, magyarországi határkörzetbe való utazásra, a kishatárforgalomban való részvételre. K i s ú t l e v é l n e k is mondják. A románból átvett szó (*permis*).

pernye l. *pörnye*

pernyés l. *pörnyés*

pernyetartó l. *pörnyetartó*

perpatvar l. *pörpatvar*

persely *pörsøj* fn. 'templomi vagy otthoni pénzgyűjtő láda, doboz, kosár stb.'. *Tödd a pörsøjbe*.

perselyez *pörsøjöz* ts. i. 'pénzt gyűjt (templomban pörsöllyel)'. *Nem pörsøjösztek?*

perselypénz *pörsøjpéz, pörsøjpíz* fn. 'mise alatt a pörsöllye összegyűlt pénzösszeg'. *Mönnyi a pörsøjpéz?* L. *p é n z*.

pertli *përtli* fn. 'hajba font zsinór' (Murádin VIII).

perzekutor *perzekútor, perzekúter* fn. 'zsandár, pandúr'. (rég.) Az öregek emlegetik. *Perzekútor vót Makón a szépöregapád!* – mármint hogy, állítólag, a szójegyzék összeállítójának volt makai pandúr az egyik fölmenője. L. *p a n d ú r, z s a n d á r*.

perzsel l. *pörzsöl*

perzselés l. *pörzsölés*

perzselő l. *pörzsölő*

perzselőgép l. *pörzsölő*

pesztra *pësztra* fn. 'kisgyermekre vigyázó leány'. *Pësztrának jó vótam...* L. *i n g y e n p e s z t r a*.

pesztrál *pësztrál* tn. i. 'kisgyermekre vigyáz'. *Ű pësztrá(l)t*,

amikor kicsi vótam.

pesztrálkodik *pészrá(l)kodik* tn. i. 'gyermeket őrizget'. *Pészrákodásra attad a fejed?* – kérdé csipkelődve a szomszédot a koma, amiért azt az asszony befogta i n g y e n p e s z t r á n a k.

petlorⁱjom / petlórjⁱom l. petróleum

petrence l. rudas

petrezselyem *petrezsejöm, petrözsejem* fn. (kny.) *Petrezsejöm zöggye.* A *petrözsejem* alakot a kolozsvári kutatók jegyezték föl (Murádin I). *Zőccségnek* is mondják, l. z ö l d s é g. **Sz:** *Áruli a petrezsejmöt; Petrezsejmöt árul* – nem viszik a lányt a táncba.

petró fn. 'petróleum'. (rég.) A petróleumlámpára is mondják, hogy *petró*. L. h a r i s n y a, l á m p a.

petróleum *petlorⁱjom, petlórjⁱom, petróljⁱom, pëtrójom* fn. (kny.) Murádinál (VII) *petlorⁱjom*.

petróljⁱom l. petróleum

petrós lámpa l. lámpa

petróleumlámpa l. lámpa

petyegtet l. pötyögtet

petty l. pötty

pettyes l. pöttyös

pëнна l. penna

pëpënérija l. pöpönéria

përmisz l. permisz

përtli l. pertli

pészra l. pesztra

pészrál l. pesztrál

pészrá(l)kodik l. pesztrálkodik

pëtrójom l. petróleum

Pél *Píl* hn. 'Arad megyei falu'. Pélt a táj régi magyar lakói hívták a maguk nyelvjárásának megfelelően *Píln*ek, hogy újabb lakói az őseredeti dáknak (esetleg, mi több, netán újlatinnak) tekinthető Pílu megnevezéssel illessék (ami újabb ódon dák-római településnév a magyar ókorból). Kisiratoson is Píl; Pilut az újabb, nyelvtanilag románosodó némely helybéliek mondanak. Pél eredetileg, hivatalosan, Nagypél.

péntek *péntök, píntök, pintök* fn. (kny.) *Ha nem péntökön, maj(t) szombaton... Nő ögyé zsírosat, ma píntök van! Az öregök így monták, píntök...* Azaz az utóbbi ritka, régies hangalak – amellet, hogy Szögedében nem ismert (BálintSzótár II/298), Makón viszont pinter is, Csongorádon pedig píntök lehetséges (ÚMTsz IV/436-437). L. még m á r t o n i, s z i t a.

péntöki bút l. böjt

pénz péⁿz, péz, píz fn. (kny.) *Van pízötök? Píze bármit...* Mesében: „*Pízed van-e?*” – kérdezte a boszorka a mesében (Kovács 27). Csúfolódó nótában: „*Iratosi legények, / Nem legények szegények. / Pízért nyúl a zsebébe, / Tökmag akad kezébe*” (Kovács 140). *Ha pé(n)zöm vóna...* Murádinál (X) péⁿz. Bogár Imre „...Csikót akar lopni, / Kecskeméti nagy vásáron / *Pízt* akar csinálni” (Kovács 109). **Sz:** *Elverte a píz* – nyakára hágott a pénzének. *Rossz péz nem vész ē!* – a rossz embernek szerencséje van, illetve előbb-utóbb úgyis előkerül a keresett valaki (pl. szeleburdi gyerek). *Píz ált a há(s)zhon!* – mondjuk, ha a család (váratlan?) pénzhez jutott. **Km:** *Péz olvasva, asszon verve. A píz olvasva, az asszony verve jó* – a pénzt ne felejtsd el megszámolni, az asszonyt helyretenni. L. még bani, fapénz, gyermekpénz, halpikkely, heci, költőpénz, lej, miás, ötven krajcáros magyar, parázspénz, pengő, perselypénz, piccézík, segély, virágpénz.

pénz péz, píz fn. 'segély'. L. fapénz.

pénz fn. 'halpikkely'. (Murádin III).

pénzes pézös, pízös mn. (kny.) *Pézös pasas* – hallani újabban a városi nyelvből idekerült utóbbi szót is.

Pénztárnok *Pésztárnok, Písztárnok* szmn. 'ragadványnév' A tsz pénztárosa volt, ezért maradt rajta.

pénz ügyőr l. finánc

Péter *Pétör* szmn. 'keresztnev'. Sz en (t) Pé t ö r.

péz l. pénz

phű l. pű

pi-pi-pi-pi msz. 'tyúkhívogató'. (Murádin II). L. tyúk.

piac l. piacozik

piacozik *pijaczik* tn. i. 'piacon árul'. Aradra és Kürtösre járnak a kisiratosi asszonyok *pijaczikni* – újabban gyakran a férj viszi be őket a *pijakra* szánt árukkal (pl. tejtermékkel, zöldséggel-gyümölccsel) a városba a kocsijával (a régiek lovaskocsival tették ugyanezt). *Ángyod is ott pijaczott.*

Piave *Pijáve* hn. 'olasz folyó'. (rég.) *Tatád a Pijávénál is vót...* L. Karti-fennsík.

picce fn. 'halhorog'. „Gyerök koromba sokat jártunk halászni. Kedvenc helyek: Nagycsatorna, Nagylapos, Kendőráztató, mög az Ér. Az Ér, a Nagylapos sekély vizű tavacskák vótak, a Kendőráztató mélyvizű mestörségös tó vót, a Nagycsatorna a K e k e c s végén van most is, a Cigánka Kisiratos mög Mácsa között. Mi *piccével* halásztunk pontyra (p o t y k á r a), kassal mög csíkra (Szögedében ez a csíkkas – BálintSzótár I/243). A picce az gombostűbül möghajlított horog vót, amire g a l i s z t á t húztunk, parafadugó vót az úszó, ami

erős cérnára húzva, hosszabb faágra vagy erősebb nádszálla kötve (piccebot nevet viselt)” (AV). Szögedében a halhorog píce, a horgász pícés, aki műveli, a pícéző: pícéz... (BálintSzótár II/304). L. piccejáték.

piccebot fn. 'horgászbot'. L. még bot.

piccejáték fn. 'pénzdobálós gyermekjáték'. (rég.) Falra, vonalra, asztalon gyakorolják a piccejátékot. L. piccézik.

piccéz ts. i. 'halászik, horgászik'. A halászás és a horgászás is piccézés, s a halfogó pl. pontyot piccéz.

piccézés fn. 'gyermekjáték, illetve halászás-horgászás'.

piccézik tn. i. 'pénzdobó gyermekjátékot úz'. Földön (vonatra), asztalon (Vajda 193), falhoz dobták a pénzt, s az nyert, aki a fém ötbanyisával, háromlejőseivel (uo. 117) közelebb volt a vonalhoz, falhoz. *Vonalra pé(s)zt dobunk, amelyik a vonatra esik, nyer. Ha rádobod, kivered, nyersz! Piccézünk...*

picsa fn. 'valag, illetve női nemiszerv'. (durv.) Káromkodásokban gyakran előfordul. **Sz:** *Hun a picsába vótál? Hun a picsába jártatok? Hun az anyád picsájába vagy* – förmednek a gyerekükre a szülők, ha azok nagyon elbitangoltak (l. a nyjapicsája). Az emlegetett testrész ezúttal nem a testrészt, hanem ismeretlen helyet jelent; egyfajta átkozódás. *Maraggy a picsádon!* – ne ugrálj, nyugtod legyen, alkalmazkodj... *Mönny a picsába! Elmész a picsába* – küldik egymást a haragosok melegebb égtájra. Becézve pic su. A szögedi szótár szerint (II/305) jelentheti a női szeméremtestet is (úgy mint pina). L. valag.

picsafüst fn. 'semmiség'. (durv.) *Ez picsafüst! Picsafüstöt sē ér* – azaz semmi, mit nem érő dolog. Szögedében elsősorban szellentés, másodsorban ugyanaz, mint nálunk (BálintSzögedi I/469).

picsányi mn. 'kicsi, jelentéktelen'. *Picsányi földet attak...* – pl. földosztáskor a románok, majd legutóbb a kolhoz földjéből. L. kicsi.

pic s á z l. elpic s á z

picsu fn. 'pina'. L. Pic su.

Picsu szmn. 'formátlan szájú férfiú csúfolódóneve'. (csúf.) A falubeliek mondják, miért *picsu* az illető; a családbeli úgy tesz, mintha most hallaná először.

pihen tn. i. (kny.) *Pihenők eggyet!* L. még tanyázik.

pihenni *pihenyni* ign. (kny.) Vajdánál (145) jön elő a *pihenyni* alak.

pihenyni l. pihenni

pijacozik l. piacozik

Pijáve l. Piave

pijonír l. pionír
pijóca l. pióca
pijócas l. piócas
pikáncs(os) l. pikáns

pikáns *pikáncs* mn. (kny.) Szögedében a pikáns ejtése *pikáncs* (BálintSzótár II/305), Kisiratoson a szótáríró is hallotta. Vajda (277) a *pikáncsos* alakot jegyezte föl.

pikét fn., hn. 'örtorony (a magyar-román országhatáron), őrhely, illetve kártyajáték'. A *Pikétné dógosztunk*. A *pikétön*. Eredeztethető a román 'pichet'-ből, amelynek őrház, határőrség a jelentése – mondják. T o r o n y n a k, B o d é n a k is hívják. A szögedi világban a pikétház megnevezés az 1. világháború előtti katonanyelv maradványa (BálintSzögedi III/78, BálintSzótár II/305) – azaz a *pikétet* mégsem a románból vették át. Kártyajátékként l. a *k v a r t n á l*.

Pikét-halom hn. 'kunhalom az országhatárnál'. Másképp H á r m a s h a t á r - h a l o m, l. ott. Rajta magasodott a magyar–román nevetséghatár fölé a *p i k é t* őrtornya.

pikkely l. *pénz*

pikó fn. 'nyereményegység (harmad) az opletányban, illetve személynév'. Míg Makón s Vásárhelyt a *pikó* bohókást, ügyetlent jelent, Szatmárban és Beregben keveset, kicsit tesz (ÚMTsz IV/473) – utóbbihoz hasonló mennyiséget jelez a kisiratosi opletánybeli *pikó*. Ragadványnév is (Kovács 208). L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

piktor *pittor* fn., szmn. '(fal)festő, illetve ragadványnév'. A falu egyik mindenese így nyilatkozik a kolozsvári kutatónak 2012-ben: „Engem a faluba ismernek Kántor Margitnak, Falkus Margitnak, koszorút csináltam, Koszorús Margitnak, pittorolni jártam, – tudja, mi az a pittorolás? –, festés a falra, *Pittor* Margitnak, énnekem annyi nevem vót” (Bajkó 218).

piktorol *pittorol* i. '(falat) fest'. L. *p i k t o r*. (Szögedében aki *piktorol*, mintásra festi a falat – BálintSzótár II/306).

piktorolás *pittorolás* fn. '(fal)festés'. L. *p i k t o r*.

piktorolni *pittorolni* ign. 'festeni'. L. *p i k t o r*.

pikula fn. 'egykor fa, ma rezes (fúvós) hangszer'. A furulya a falubelieknek *furuja* vagy *pikula* (volt), jegyezte föl Murádin (XI). Manapság inkább a rezes hangszereket hívják *pikulának*. Vajdának azt mondták, hogy csakis furuja, sose *pikula* – készítése általában puhafából (61). L. *s í p*.

pikula fn. 'férfi nemi szerve'. (tréf.) L. *f u r u l y á s*.

pikulás mn., fn., szmn. 'paraszt fúvós, illetve ragadványnév'. Ű v ó t a *pikulás* a régi iratosi *r e z e s b a n d* ában – amely valójában (vegyes, fa és réz hangszereken játszó) fúvós zenekar lehetett. A

MÉKSz (II/1104) szerint a *p i k u l a* klarinét, furulya, okarína egyaránt lehet, úgyhogy akkor talán valóban a klaninétról van szó, ahogy valaki állítja. Csúfolódónév is. L. még *k l a r i n é t o s*.

p i l l a l. *s z e m p i l l a*

p i l l a n a t l. *m i n u t a*, *m i n u t u m*, *s z e m p i l l a n a t*

pillangós korpa kif. 'korpafajta'. (rég.) A kenyérsütésnél használt *p á r* készítésénél volt erre szükség. L. *k o r p a*.

pille fn. 'kenyérforradás, gyürke'. A sütés előtt fölvergött, vagy sülés közben fölhasadó *k e n y é r* forradásos része.

pillés mn. 'gyürkés (kenyér)'. *Ijen finom pillés kinyeret régön öttél!* – nyújtja az első szelet kenyeret édös nénéd a Kekecsön. A Vásárhelyi-pusztán a (túrós)lepény pilléje a tetejét borító vékony vöröses-barnás réteg (NagyGy). Pillés kenyér Gyula környékén a forradásos, gyürkés *k e n y é r* (ÚMTsz IV/481.). Pilís a kinyér púpjához közeli rész a nagytájon (BálintSzögedi II/109).

P i l u l. *P é l*

pina fn. 'nő, illetve nemi szerve'. (durv.) *Szójj a vén pinának!*

Sz: *Bozse moj, mögötte a pinát a moj!* – szójáték, amelyet 2011-ben borközi állapotban emleget férfiember, mondván: úgy fél évszázada gyakran ezzel csúfodtak a Kekecsön a gyerekek. *Aszt sē tuttam, mi jaz a pina* – állítja, majd jön az adott nemi szervet tapogató *t ó t t a l* kapcsolatos szólás magyarázata, l. ott. Valószínűleg a többi szó jelentésével se volt egészen tisztában, a Bozse mojjal pláne. ... *Fog mög a pináját!* – rikolt (meg még további hasonló finomságokat) egy (főző)asszony, amikor hozzák haza a fiús házhoz a menyasszonyt az esküvőről. L. *n u n a*, *p i c s a*, *n y u s z i*, *p i c s u*, *v a l a g*.

Pinabíró szmn. 'ragadványnév'. (rég., tréf.) Az illető férfiú mindig a pináról beszélt, ezért maradt rajta e nevezet (mondhatni: tisztség).

pinalögyögtető *pinalötyöktető* fn. 'hintó'. (tréf.) Vajda N. gyűjtésében a *h i n t ó* egyik csúfondáros megnevezéseként szerepel a *pinalötyöktető*.

pinaránc fn. 'preferánsz'. (tréf.) Az ismert kártyajáték helybéli beceneve. *Preferánsz, magyarán pinaránc* (KA). Máshol „ópinaráncos tenger” (népmesében) az óperenciás tenger (ÚMTsz IV/197) – azaz népi nyelvi játékról van szó. Magyar kártyával játszották a *pinaráncozók* a *pinaráncot*.

p i n c e l. *k o l n a*

pincérkedik *pincérködik* tn. i. (kny.) *Kis Jani? Aradon pincérködik*.

pionér *pijonér*, *pijonír* fn. 'kommunista gyermekszervezeti tag'. (rég.) A II. világháború után a román gyermekszervezet tagjai a *pijonérok*, l. még *pirosgombos egyesület*. A r.-ból (pionier).

A *pijonír* is hallható volt, míg volt *pijonér*-szervezet, nyilván a régi, öregapjuk meséiből ismerős pioníroknak köszönhetően.

pionír *pijonír* fn. 'utász-hidász'. (rég.) Az I. világháborúban *pijonír vót tata a Piávénál, Isonzónál*.

pióca ~, *pijóca* fn. (kny.) Vajdának regélik a gyermekeknek a természeti kincsek játékos gyűjtögetéséről szólván (221): „A Tódáson a kertlábbá vót egy ér, oszt abba vót sok hal, de vót sok *pióca* is. Mindég vót a zsebbe egy kis só, ha m ö g c s í pott, töttük rá, oszt leesött a lábunkról.” L. még b o r k á n, C s í k – é r.

piócás ~, *pijócás* mn., fn. 'piócióval gyógyító (ember és kezelés)'. (rég.) „Régen sokan alkalmaztak piócás kezelést. Az idős emberek otthon üvegben tartottak piócat, azt időnként megittatták saját vérükkel, főleg vérnyomás ellen. A gyerekek pénzért fogták ki a pióákat a különböző állóvizetkből” (AV). A piócat köpölyözésre használták öKM borbélymesterei, a fájó testrésztre tették, hogy kiszívja a rossz vért.

pipacsos fn. 'gyermekjáték'. Játék a pipaccsal; leszedték a bimbóját és kérdezték: „Sör-e, bor-e, pálinka? / Tanád ki, hogy micsoda!” A pipacs virágja bimbóban először fehér (Pálinka!), aztán rózsaszín (Sör!), végül amikor kinyílik, piros (Bor!). Aki eltanálta, megehetette. (Vajda 117-118)

pipavirág fn. 'virágnév'. A nárciszra mondják, hogy *pipavirág*. (Vajda N.)

pipál tn. i. 'pipázik'. *Pipált dédanyád is!*

Pipás szmn. 'pipázásáról híres falubeli csúfolódóneve'. (tréf.)

piresu ~, *pircsú* fn. 'üres, illetve vesztes fogás az opletány nevű kártyajátékban'. Általános a *piresu*; a *pircsú* alakot Vajda említi, mint ami a k r á g l i (z á s)ban is ismert (118). L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e (+ a falurajz népismereti fejezete)

piresuzás fn. 'opletány-változat'. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e (+ falurajz-fejezet).

pircsuzik l. Az opletány szókincse

pircsuzni l. Az opletány szókincse

pirítós mn. v. fn. 'pirított kenyér'. *Lösz pirítós früstökre? Pirítós kinyérē öttem... Pirítós könyér.* Murádinnál (VII) *pirítós kényér.* L. *kenyér*.

pirítós kinyér l. *kenyér*, *pirítós*

pirított mn. 'pirítással készülő étel'. A *pirított tarhonya* valaha a mainál gyakrabban került a paraszti asztalra. Helyi aratási ételkülönlegességeként mutatta be Csorváson az aratóünnepen 2011 nyarán a falu mindönöse, Falkus Margit – hozzá köcsög

aludttej járt az aratónak, magyarázta az egykori játszótárs és távoli rokon a szótárkészítőnek.

pirított tarhonya l. pirított

piros l. Az opletány szókincese, filkós, hajnalpiros

piros heteses piros hetesös kif. 'kartyajáték'. (rég.) Vajdának említik (227).

piros levél kif. 'pirosas színű, nagyon jó minőségű dohánylevél'. *Ha vastag és zsíros a levél, száradáskor piros lősz* (SI).

piros-rongyos levél kif. 'piros színű, szakadozott dohánylevél'. *Ha jön a vihar vagy esik egy pár szöm jég a piros leveleket meghasogattya és ebből lősz a piros-rongyos levél* (SI).

pirosfölső l. felső

pirosgombos egyesület pirozsgombos eggyesület kif. 'pionírszervezet'. (gúny.) Az öregek emlegetik így a harmadik évezred elején is – nyilván korabeli csúfneven – a magyarhoni úttörőszövetség moszkvai típusú romániai tejttestvér-szervezetét, a pionírok egyesülését. L. pionér.

pisinger pisingör fn. 'ostyalapokból rétegesen töltött tortasütemény, pischinger'. *Nem szeretöd a pisingört?*

pislog pizslog, paslog tn. i. (kny.) A pizslogot Murádinék (V) jegyezték föl 'pislant' jelöntéssel. A paslogot 'pislog' jelentéssel hallotta a faluban Vajda N.

Pista szmn. 'István, becézce'. **Sz:** *Kicsípte magát, mint Szaros Pista Jézus nevenapján. Kiőtözik, mint szaros Pista Jézus neve napján. Kiőtözött, mint Pista a nevenapján* – amúgy nem sokat ad magára, de most kicsípte magát... Túl elegáns (akar lenni) az illető. Avagy nagyon elhanyagolt a viselete, nagyon nem ad magára. Bálint Sándor szögedi szótárából tudhatjuk: az újév és a vízkereszt közti vasárnap neve Jézus nevenapja, ami valamikor a cselédfogadás ideje volt (I/659). Az István további becézése: *Pisti, Pistika, Pityu...*

Pisti szmn. (kny.) *Pistival* (Vajda 162).

Pistika szmn. 'István becézése'. *Pistikám, hun vótál?...*

pisze l. tompa

Piszepoja szmn. 'pisze csúfneve'. (tréf., rég.) Játékos szóképzés, ragadványnévben (Kovács 208).

piszka l. szurka–piszka

piszkál l. baszogat, izélget

piszkít l. odapiszkít, pocskol

piszkol l. bepiszkol, lepiszkol

piszkos l. retkes

piszok l. retek

pitar l. pitvar
pittor l. piktor
pittorol l. piktorol
pittorolás l. piktorolás
pittorolni l. piktorolni

pitvar ~, *pitar* fn. 'konyha'. (rég.) Kisiratoson a régi parasztház konyhája a pitvar. *Mönny a pitvarba. Kútték a gyerököket a pitarba.* ÖKM szerint *pitvarnak* a putri konyháját nevezték a régi öregek – ugyanígy a konyha a pitar Hódmezővásárhelyt (Kiss 299), s az aradi magyarság körében is ismerik (Arad 305).

pity l. pitttyfasza ember

pityereg *pityörög* tn. i. (kny.) (Murádin V).

pityöre fn. 'árnyékszék'. (rég.) *Vótál a pityörén?* Eredetileg kezdetleges árnyékszék, ma az udvari budi egyik löhetségös neve. L. budi, klozet, lapulevél, reterát, vécé.

pityörög l. pityereg

pitypang l. kikerics

pitty msz. 'gyermekjátékban elhangzó szó'. L. patty.

pitty-patty kif. 'gyermekjáték'. L. patty.

Pittyfasza szmn. 'ragadványnév'. Férfi csúfolódó neve.

pittyfasza ember ~, *pittyfasza embör* kif. 'semmi ember'. Vajda N. gyűjtésében: „Olyan *pittyfasza ember*, mondják a semmi emberre is.” Szögedében a pity-potya fn. jelentése hitvány, haszontalan, alpári, a pity-potty mn. hitvány (BálintSzótár II/313).

Pityu l. Pista

pizslog l. pislog

píce l. picce

Píl l. Pél

píntök l. péntek

Píszárnok l. Pénztárnok

píz l. pénz

pízös l. pénzes

placcmester *placmestör* fn. 'gyári munkavezető'. (rég.) *Placmestör vótam az aradi cukorgyárba a mostani háború előtt.* E szó a városi nyelvnek a két háború közötti kisiratosi megjelenésére utal. L. mester.

placsinta l. palacsinta

placsintasütő l. palacsintasütő

plajbász fn. 'ceruza'. *Vödd elő a plajbászt, oszt írd lē...* Vagy ceruza.

plán fn. 'terv, munkaterv, elképzelés'. *Evvót a plánnya!* A románból (plan).

plásza fn. 'műanyagzacskó'. (ritk.) Az igénytelen nyelvhasználatra utal a *plásza* magyar mondatba kerülése. A románból (plasa).

plebánija l. **plébánia**

plebánus l. **plébános**

pletyka *plëtyka* mn. 'pletykás'. (Murádin V).

pletykál *plëtykál* i. 'fecseg'. (Murádin V).

pletykás *plëtykás* mn. (kny.) *Ijen plëtykás vagy?*

plébánia *plébánija, plebánija* fn. (kny.) *A plebánija udvarán...* L. **p a p h á z**.

plébános ~, *plebános, plebánus* fn. (kny.) A régiségben is, pl. 1836: „...az Szt Mártonyi *Plebánusnak*...” (HD). L. **p a p**.

pléh *plé* fn. 'bádóg'. *Plével fődött ház* (Murádin IV) a bádógtetős ház, amiből nálunk, szerencsére, még mutatóban sincs – hogy annál több legyen a környező román településeken.

pocok fn., szmn. 'patkány, illetve ragadványnev'. *Na hun a pocok? Pockot...* **Sz:** Szaporodik, mint a pocok – sok utódot nemz. „Szaporodjatok, mint a pocok!” – kiáltják a menyasszonytánc után az összetáncolt pénzzel távozó ifjú pár után (Kovács 179). Úgy futsz, mint a pocok! – azaz gyors; így fejtik meg a Pocok csúfnevű, kocsis foglalkozású férfiú ragadványnevét.

pocsaras mn. 'mocskos, lucskos'. *Pocsaras vót sógorod...* (részegön). „Lucskos”: Murádin XI.

pocsár fn. 'sár, vizes mocsok, latyak'. *Fekütt a pocsárba* (a részeg koma). 'Latyak' jelentéssel Murádinnál (XI).

pocskol i. 'piszkít; erőszakol, gyaláz'. *Pocskoli szögént. Nő pocskód!* L. **m e g p o c s k o l**.

p o f a l. **s z á j**

pogácsa fn. 'olajpogácsa, préselt tökmagból'. (rég.) *Pogácsa* alakú darab sajtolt tökmag. A disznónak adták, de ette a nagyon szegény ember is a két háború között (öKM). L. **k ő t t e s p o g á c s a**, **Luca napi pogácsa**.

pohár fn. (kny.) **Sz:** *A pohár fenekire nézött*. Valaki a *Fenekire nézött a pohárnak* – leittasodott. L. **f i n d z s a**.

pohos mn., szmn. 'kövér, nagyhasú'. Teltkarcsú férfi ragadványneve.

p o j v a l. **p e l y v a**

p o j v á s l. **p e l y v á s**

p o j v á s s z e k é r l. **p e l y v á s s z e k é r**

p o j v á s s z í n l. **p e l y v á s s z í n**

pokait *pokajit* fn. 'baptista'. *Gyűttek a pokajitok, énekűtek*. *Pokajit lött a szöröncsétlen!* A kisiratosiak szerint baptisták, Romániában általában a szektákhoz tartozókat hívják pokaitoknak

(MPV 309). Átvétel a románból (pocait). H í v ő is.

poklos l. félpoklos

pokol fn. (kny.) **Sz:** *Mönny a pokolba!* – inti rendre a rendetlenkedőt, küldi valami jobb helyre a rosszkedűt az ember.

Km: „A pokolban mindenki elfér” (Kovács 215) – sokféle a rossz.

polc póc fn. (kny.) *Hadd a pócon!* L. takonypolc.

politikai rendőrség l. ávó, ávós, szeku, szekuritáte, szekus, sziguranca

polozs l. palozs

pomána fn. ’halotti tor (a románoknál)’. Ismerik és használják is a szót Kisiratoson, amikor a szomszéd falvak románjairól esik szó. Románból való átvétel (pomană). ’Halotti tor’ jelentéssel az aradi magyarság körében meghonosodott román szó a pomana, olvashatjuk Aradvármegye XX. sz. eleji monográfiájában (Arad 302). L. futuszpomána.

pompa l. pumpa

pompaház l. pumpaház

ponty l. picce, potyka

Ponyvahát hn. ’határrész (illetve kisebb település) Almásyiratosnak’. (rég.) Elnevezése állítólag onnan ered, hogy az ott lakók ponyvát szőttek. A XIX–XX. század fordulóján kelt iratokban szerepel, a XX. század végén még emlegetik az emberek.

porció porcijó fn. ’adag (olaj, cukor, liszt)’. Amit egy hónapra kap az ember – hallod 1987-ben s megtoldják: csak akkor kaphatják (azaz vásárolhatják) meg, ha helyette pl. kacsát adnak el az állami kereskedésnek szabott áron.

porol ts. i. ’gazit irt’. *Poroli* a répát.

porolás fn. ’gazirtás’. „a répa közepit kikapátad a gaztúl”, ez vót a *porolás* (Vajda 239).

porta fn. ’telek, vagy annak része’. Az egyik magyarázat szerint beltelek ház nélkül, vagy alsó udvar, Murádinnál viszont (IV) maga a házhely, a telek.

posta pósta fn. (kny.) *Mén a póstára.*

postás póstás fn. (kny.) *Öcséd lött a postás.*

Poszogyi szmn. ’férfi csúfolódóneve’. (tréf., rég.) Ma nem tudják, honnan ez a szó. Az ÚMTsz-ban (IV/570–571) a *poszog* és társai arra utalnak, hogy a megnevezett gyakran szellent – ami, mint a példa mutatja, iratosi embörrel is mögeshet.

posztókabát l. szűr

potyka fn. ’ponty’. A *potykára* piccével horgásztak.

póc l. polc

pólyás pójás, pó^ujás mn. v. fn. ’csecsemő’. *Mék pójás vót...* Kettőshangzó Murádinnál (IX).

pópa fn. 'román pap'. Mondják *olá papnak, románpapnak, románypapnak* is. A görögkeleti román lelképásztor megnevezése. *Kúttek a pópáér.* A r. nyelvől való szó (popa).

pósta l. posta

póstás l. postás

pótkocsi l. remorka

pó^ujás l. pólyás

pöcköl ts. i. (kny.) *Pöcköld Öcsinek...* L. még föl pöcköl.

pöcök fn. 'kis faék'. *Valami pöcköt tögyél oda!*

pöcs l. puca

pöcsét l. pecsét

pöcsétöl l. pecsétel

pöcsétös l. pecsétes

pöcsétölés l. pecsételés

pöcsönnye l. pecsenye

pöcsönnyehús l. pecsenye hús

pöcsönnyeszag l. pecsenyeszag

pöcsönnyezsír l. pecsenyezsír

pödör ts. i. (kny.) *Pödri a bajsát...*

pöfékel *pöféköl* tn. i. (kny.) *Ott pöfékolt a ház előtt.*

pöffeszkedik *pöffeszködik, püffeszködik* tn. i. (kny.) *A kolhozirodán pöffeszködik.*

pöhøj l. hópehely, pehely

pøjhös l. pelyhes

pökhendiskedik *pökhendisködik* tn. i. (kny.) *Mit pökhendisköcc velem?*

pölle l. pele, Pelle

pöndít l. pendít

pöndøj/pöndöl l. pendely

pöndörödik tn. i. (kny.) *Táncra pöndörödtek, oszt röggelig abba sē hatyták!*

pöndül tn. i. 'gyarapodik, erősödik'. (Murádin VIII).

pöng l. peng

pöngget l. pengget

pönggető l. penggető

pöngő l. pengő

pönye mn. 'kényes'. (Murádin V). L. kényes.

pöpönéria *pöpönérija, pöpönérija, pepenérija* fn., hn. 'faiskola, gyümölcsös'. A *Kis(s) faiskola, Sarusi faiskola* egyben *Kis(s) pöpönérija, Sarusi pöpönérija* is. A románból való – fölöslegesnek tűnő, hisz semmit sem pótló, bár a nyelvet színesebbé tevő – kölcsönzés (pepinieră). L. még *f a i s k o l a*, *g y ü m ö l c s ö s*.

pör fn. (kny.) *Pörbe vagy vele?*

pördít tn. i. 'fordít, forgat'. *Pördít rajta éggyet. Pördízd mög!*

pördül tn. i. 'valahová, valahogyan perdül'. *Pördülté vele éggyet... Föl pördül, odapördül, mellépördül, mökpördül.*

pörget l. **sörget**

pörgettyű fn. 'gyermekjáték'. (rég.) A *pörgettyű* – mint gyermekjáték – „Fábúl vót csináva. Ki tudta tovább, hogy **sörögjön**” (Vajda 119).

pörköl ts. i. 'disznót szalmával pörzsöl'. (Murádin VII). L. **pörzsöl**.

pörkölt mn. 'amit megpörkölték'. Pl. *pörkölt kávé, pörkölt káposzta*.

pörkölt fn. 'húsétel'. Eredetileg az lehetett, amit Szögedében említ a táj nagy tudósa: „paprikáshús kevés lében” (BálintSzótár II/328), újabban azonban a **paprikás** (hús) neve.

pörköltkáposzta fn. 'reggeli ételkülönlegesség káposztával, szalonnával'. *Früstökre készült: savanyakáposzta tepsibe, rá szózott szalonna, vagy ódalas, és möksült a kemöncébe! L. **töportyű**.*

pörnye fn. (kny.) Az általánosan használt pernye helyett nálunk ez is ö-vel hangzik. Murádinál (VII) szalma hamuja. A kemencében a (bármiféle) tüzelőből ez marad, *pörnye*, l. **szénvónó**. A magas vérnyomás ellen használt piócat, miután megszívta magát, pörnyébe tették s kijött belőle a vér, majd **borán** yba került (Vajda 66).

pörnyés mn. 'hamus'. Pl. az asztal a cigarettahamutól, a konyha földje kenyérsütéskor.... *Pörnyés a kezed.*

pörnyetartó fn. 'hamutartó'. (Murádin VI).

pörög tn. i. (kny.) *Pörög a levele... Pörög a dólé... Játékban a kör közepén gyermek pörög* – 'forog' – azzal, akit a játszótársai közül választott (Kovács 155). L. még **sörög**.

pöröl (kny.) *Má(n) megin pörölsz? A szomszédot pöröld?* L. **bepöröl**.

pörös mn. (kny.) *Pörös ügybe keveröttem. Főnévként föl pörös.*

pörösködés fn. (kny.) *Hajja, eszt pörösködés nélkül nem ússza mög!*

pörösködik tn. i. (kny.) *Në pöröskögy!*

pörpatvar fn. (kny.) *Në lögyön belülle pörpatvar.*

pörsøj l. **persely**

pörsøjöz l. **perselyez**

pörsøjpez / pörsøjpíz l. **perselypénz**

pörzsöl ts. i. 'disznót szórtelenít'. Valaha szalmával égették le a hízó bóréről a szórt, ma (fával és gázzal működtetett) **pörzsölővel**,

l. ott. L. megpörzsöl, pörköl.

pörzsölés fn. 'disznó szőrtelenítése'. Korábban szalmával történt a pörzsölés, utóbb fatüzelésű és gázpisztoly-szerű pörzsölőgéppel.

pörzsölő fn. 'disznó szőrért leégető masina'. Helybéli mesterek olyan gépet szerkesztettek, ami fatüzeléssel, kézi kerékmeghajtással okádtá a tüzet a levágott disznóra, hogy lepörzsölje róla a szőrt. Ezt a pörzsölőt utóbb fölváltotta az égő háztartási gázzal szőrtelenítő (az előbbinél egyszerűbb és a föladatával gyorsabban végző) pörzsölőgép.

pörzsölődik l. megpörzsölődik

pörzsölőgép l. pörzsölő

pöszméte l. büszke

pöszög ~, pösszög tn. i. 'fővő puliszka hangja'. (Murádin VII). L. puliszka.

pötyögtet pötyöktet tn. i. 'vezet, irányít'. **Sz:** *Aki fizet, az pötyöktet* – aki csak élvez, ne okoskodjék; aki fizet valamiért, az adja a bankot, az dirigál!

pötty fn. 'pici folt, pont'. *Mi az a pötty a képedön?* L. folt.

pöttyös mn. 'pöttyökkel díszített (ruha)'. *Ijen szép piros pöttyös az inge.*

prádé l. parádéskocsi

prádés l. parádés

prádéskocsi l. parádéskocsi

prádésló l. parádésló

prccc msz. 'állathívogató'. (rég.) Füllentésként adják elő a mesegyűjtőnek 2013-ban: „Prccc! – hitták a némöt szomszédok a disznót, mikor ötették. Há mi: Prccc! – hamarébb kihittuk a disznókat...” (Vajda 220)

preferánsz l. pinaránc

prédál i. 'herdál, pazarol'. (Murádin V).

présel présöl s. i. (kny.) *Géppē présölnek*. L. kiprésel.

présház l. kolna

pricces nadrág l. bricesesznadrág

priccöl l. odaspriccel, ráspriccel, spriccel

priccsösnadrág l. bricesesznadrág

priccs fn. 'rugós ülés (lovaskocsin)'. Vajda N. gyűjtése.

priccses ágy ~, *priccsös ágy* kif. 'rugós ágy'. Vajda N. gyűjtése.

primár fn. 'községi bíró, tanácselnök'. Átvétel a románból (primar). *Gyütt a primár...* **prímás** l. vajda

príza fn. 'konnektor'. (ritk.) *...van egy príza ottan, az áram oda van vezetve* (Bajkó: Almási). A r.-ból (priză).

procsent fn. 'százalék, percent'. (ritk.). *Szászhúsz procsent vót.* A románból (procent).

propeller *propell* fn. 'játék bádoggvitorla'. A vitorlás játék bádogszárnyának a neve *propell* (Vajda 136).

próba szerencse *próba-szöröncse, tróba szöröncse* kif. (kny.) *Próba-szöröncse, ájj neki!* A *tróba-szöröncse* ritka, régies(?). L. s z e r e n c s e.

próbál ~, *tróbál* ts. i. (kny.) *Tróbálkozz, hátha sikerül!* A *tróbál* alak ritka. L. f ö l – p r ó b á l, k i p r ó b á l, m e g p r ó b á l.

próbálkozik ~, *tróbálkozik* tn. i. (kny.) A *tróbálkozik* ma már ritkán hallható.

prrr hangut. 'lóprüszkölés utánzása'. (ritk.) *Prrr, prrr, állították mög az oroszok a lovakat* – 1944-ben, regéli mesélőnk, az öreg csikós Árvai János. Nem egyértelmű, orosz, avagy magyar hangutánzás-é az efféle lóállítás. Mire föl Illyés Gyula 1945. február 13-i naplójegyzete: a fővárosi utcán „Szegény alföldi lovak az oroszok 'prrr' biztatására...”. Azaz a *prrr* szovjet vöröskatonák által magyar földön is ismertté vált orosz állathajtó szó az emlékezetünkben.

pruszlik fn. 'női mellény'. (rég.) *Vödd elő a pruszlikot!*

prüsszen *prüsszön* tn. i. 'tüsszent'. (Murádin IX).

puca fn. 'kisfiú nemiszerve'. *Hogy mi a puca?* A *kisfiú k a k a s a* – adják meg. Ismeri a szögedi nemzeten túl (BálintSzótár II/333) az erdélyi magyarság is: állítólag (MPV 322) népünk a románságtól vette volna e szót (puța). Máshol a női nemi szerv megnevezésére is szolgál (ÚMTsz IV/609).

pucér mn. 'meztelen'. *Pucér vót.*

pucok fn. 'bendő, disznógyomor'. *A pucok a böndő. – Mekkora a pucok? – kérdi a gazda a disznótorba.* L. b e n d ő.

p u d e r o s l. p ú d e r o s

pufi mn. v. szmn. 'pufók, illetve csúfnév'. Ragadványnévként való élcelődő használatát így magyarázzák: *Mer ojan erős, pufi vót.* L. p u f t a.

pufogat *puffogat* i. (kny.) Gúnyversben: „*Puffogatik a motort / Fischer Sanyiéknál*” (Kovács 200).

p u f ó k l. p u f i, p u f t a.

pufta mn. v. szmn. 'pufók, illetve csúfnév'. A tréfálkozó ragadványnév magyarázata: *Pufta, mer erős embör vót.* L. p u f i.

p u h a l. l o t y o g ó s, l o t t y a d t

puhás mn. 'puha, nedves'. (ritk.) Vajda jegyzi: „Bocfábúl, aminek *puhás* bele van”, készült a (bodzapuska) b o c p u s k a (85).

p u h í t l. e l h u p í t

puhul tn. i. 'nedvesség hatására, illetve meleg helyen

elveszti keménységét, ropogósságát a dohánylevél'. E jelentés a dohánykertész szóhasználatból való. L. m e g p u h u l.

p u j k a t o j á s l. p u l y k a t o j á s

pukkaszkodik tn. i. 'duzzog'. *Në pukkaszkoggy!*

pukkaszkodó mn. 'haragos'. (Murádin V).

puliszka *pulicka* fn. 'kukoricaétel: kukoricakása kukoricalisztból'. *Aszt mongyák, a pulicka nem robban, oszt most főrobbant!* – hallható 1989 legvégén. A m a m a l i g a és g a n c a is (l. g á n i c a) *pulicka*. L. még k u k o r i c a, p ö s z ö g.

p u l y k a l. d o m ó, p u l y k a t o j á s

pulykatojás *pujkatojás* fn. 'pulyka sárgás, pöttyös tojása'.

Sz: *Ojan mint a pujkatojás* – szeplős a lelkem. L. t o j á s.

pumpa ~, *pompa* fn. 'szivattyú'. *Pompa* kell például a családi házat vízzel ellátó rendszer kiépítéséhez: az udvari kútból ez hozza-húzza föl a vizet a konyhába, a fürdőszobába, meg a házbeli árnyékszék számára. Azt gondolná az ember, hogy egyértelműen a románból való (*pompă*), mire föl kiderül, hogy például a délszláv hatásnak kitett Zenta vidékén a szivattyú *pumpa* (Tőke 138), tehát e szóhasználat eredete a Trianon előtti időkre nyúlhat vissza – az iratosi alak, a *pompa* viszont romános. *Kovácsolt pompa* húzta föl a vizet a v a s k ú t n á l (Vajda 282). Nagyvarjason is pompa a neve a szivattyúnak (Nagy-Szabó 208).

pumpaház ~, *pompaház* fn., hn. 'szivattyútelep'. Akad belőle néhány a határban. A *pompaházat* s t á c i ó n a k is mondják. Helynévben is használatos. L. még h á z, k a n t o n, s t á c i ó.

Puncsu szmn. 'férfi csúfolódóneve'. (tréf.) Nem tudják, honnan e szó.

punga fn. 'nejlonszatyor, zacskó'. *Tarisznyázzon a pungába* – mondja a dologba induló legény az anyjának, embőr az asszonyának. Kölcsönvétel a románból (MPV 325), a jellegzetes „romániai magyar tájszavak” egyike (*pungă*). Az igénytelen (sajnos egyre terjedő) nyelvhasználatra jellemző.

puska fn. 'kocsialkatrészt'. Vajda említi a n a g y p u s k á v a l együtt (270, 278).

Pustyi szmn. v. hn. 'férfi csúfolódóneve, illetve földrajzi név'. Nem tudják, honnan ered az elnevezés, de a két T. András közül a magasnak Nagy, a kicsinek *Pustyi* a ragadványneve (Vajda N.).

pusztabíró fn. 'csőszök fölöttese'. Vajda említi (278). Szögedében 1848 előtt a *pusztabíró* 'pusztai rendőrbiztos' (BálintSzótár II/337), 2014-ben Kisiratoson a csőszök vezetője.

Puszttaotlaka *Puszttaótlaka* fn. 'egykor Arad, ma Békés megyei falu'. L. O t t l a k a.

putri fn. 'földkunyhó, földház'. *Apád putriba, földbe vájt*

kunyhóba(n) születött a Tódáson – mondják a falukutatónak. 'Szegénység, szegény nép' a jelentése, ha valaki azt mondja: *En a putrivā tartok*. Mondják úgy is, hogy *putriház*. Van (volt) *putricsárda*, *putrikocsmais*. L. földház.

putricsárda fn. 'szegényes csárda'. (rég.) Ugyanaz, mint a *putrikocsmais*, csak ez régiesebb megnevezése ugyanannak. Az 1800-as években is így hívták a falubeli szegénység – a legszegényebbek – mulatóhelyét. L. csárda.

putriház l. *putri*

putrikocsmais fn. 'szegényes kocsmas'. (rég.) L. kocsmas.

púderos *puderos* mn. (kny.) Lakodalmi kurjantásban: „Ez az utca de poros, / A menyasszony *puderos*” (Kovács 194).

püffeszködik l. *pöffeszkedik*

pű ~, *phű* isz. 'köpést utánzó szó'. Babonás, illetve tréfás varázslásnál használt szó. **Sz:** *Pű, pű! Apád, anyád idegyűjjön!* – köpködi meg a kezébe kerülő apró pézt öreg Kurtucz Misa. – *Phű, phű* – köpi le Annus nénéd a kisdedet, hogy ezzel szöröncsét hozzon neki. És csak rövid ideig nézi, *néhogy mögverjem szömmē* – *Pű, pű!* – köp a hízó felé az embör, hogy az jó zsíros lögyön, disznóvágásra jó kövérre möghízzon. Hogy el ne vigye a szerencsáját... – *P(h)ű, p(h)ű!* – köpsz mérgedben a gyerekre, ha rosszkodik. Ajókívánság különleges (az ördögűzést eredményező köpködés?) esete.

radnai búcsú *radnaji búcsú* kif. 'máriaradnai búcsújárás'. *Márijaradna* a XVIII. század elejétől a fél Alföld katolikus népének búcsújáróhelye. A kisiratosiak elsősorban a pünkösdi, a Nagyboldogasszony-napi, a Kisasszony-napi, és újabban a Magyarok Nagyasszonya-napi búcsúba szoktak ellátogatni. L. még búcsú, emlékkereszt, keresztút, Lourdes-i Mária, skapulárium ima.

radnai köröszút l. *keresztút*

ragadós l. *Szurok*

ragya l. *rücsök*

ragyas l. *rücskös*

Rajcsek *Rajcsik* szmn. 'vezetéknev'. A Rajcseknek írt családnév a népnyelvben *Rajcsik*.

rajon fn. 'járásnál nagyobb közigazgatási egység'. (rég.) *Ben vótam a rajonná* – azaz Aradon. A közigazgatás átszervezésekor (kikerülván a Tömösvár székhelyű bánsági tartományból, vissza Arad megyébe), 1968-ban szűnt meg a rajon. A románból (*raion*). L. járás.

rakás fn. (kny.) **Sz:** *Kicsi rakás, nagyot kíván!* – gyөрkjáték: a Gyөpön egyik a másokra esөtt, hogy minél nagyobb

lögyön a csomó...(Vajda 88).

rakomány *rakomán* fn. (kny.) A *rakománt* kötéllel rögzítették a k o c s íhoz.

r á l. r á j a

rá se baszik *rá sē baszik* kif. 'rá se hederíts'. (durv.) *Rá sē basszál, valahogy majd ēröndözödik... Hallod, ez rá sē baszik!...* L. b a s z i k.

rábaszarint tn. i. 'ráfizet, megjárja'. (durv., tréf.) *Rábaszarint erre még a koma!*

rábaszik tn. i. 'ráfizet'. (durv.) *Ēre még rábaszik kend... Rábasztá, öcsém! A Jó rábaszott* esetében 'megjárta'. *Rábaszott a kezire – 'ráütött, rávert'. Rábasztuk az ajtót – 'rávagtuk'. L. b a s z i k.*

rácsodál *rácsudál* tn. i. 'megbabonáz, szemmel ver'. **Sz:** *Nem rácsudátá (Boriskára, Misura...)?* – mondják annak a rokonnak, szomszédnak, ismerősnek, akire meglepően hasonlít az újszülött: tisztára ő a baba.... Nézéseddel megbabonáztad, megrontottad (elvarázsoltad?). L. még m e g c s o d á l.

rádió *rádijó* fn. (kny.) *Régön detektoros rádió(j) óvót.* L. t é v é – r á d i ó.

r á d i ó a d ó l. t é v é – r á d i ó a d ó

rádiózik *rádijózik* tn. i. (kny.) *Rádijósztok, rádijósztok?*

r á e j t ö t t e l. e j t

ráesteledik *ráestelődik* tn. i. (kny.) *Ránk estelődött.* L. e s t e, e s t e l e d i k.

ráf fn. 'kerékpár vasabroncsa, illetve kocsikerék vaspántja'. *A ráfon mönt* – bicajkerék fémvázán, miután a gumi kidurrant. Régebbi, de ma is ismert jelentése: *ráfa k o c s i* fakerekére húzott vas abroncs, vaskarika, amit a kovácsmester melegen kikalapált és a kerékre illesztette (AV).

rágyújt ~, *rágyút* tn. i. 'bekapja a bagót'. (tréf.) *Tata rágyú(j)tott* – azaz a szájába tette a friss, avagy (reggel, az este letett, egyszer már alaposan megrágott) használt dohánygolyót. L. g y ú j t.

r á g y ü n l. r á j ö n

rája ~, *reja* hsz. 'rá'. *Rája ütött* – rá hasonlít. *Szarok rája.* A *reja* alakot Vajda N. jegyzi.

rájár tn. i. 'férfi nővel rendszeres nemi viszonyt folytat'. (tréf.) *Rájár a szomszédasszonyra.* L. s z e r e t k e z i k.

rájön *rágyün* tn. i. (kny.) *Rágyüttetők tik is! Rágyühettök.* – *Vadak vótak a kozákok! Csak nő lögyön. Amikor rájuk gyütt...* *Borzasztó* – emlékezett 1944 őszére 2015-ben egy öregasszony (Vajda N.). L. j ö n.

rák fn. (kny.) **Sz:** *Ēvörösödött, mint a rák. Vörös lött, mint*

a **rák** – elszégyellte magát.

rákérdőz l. **kérdez**

rákiu *rakiju, rákju, rákija* fn. 'pálinka'. Pontosabban a rossz minőségű román 'pálinkára' – nem a kisüstire, hanem a szeszipari termékekre – mondják. A románból jött (*rachiu*).

rálehel *rálehöl* tn. i. (kny.) *Lehőjj rám!* L. **lehel**.

ráné l. **pinarác**

ránehezedik *ránehezödik* tn. i. (kny.) *Ránk nehezödik mindön tehör. Ránehezödik...* L. **nehezedik**.

ránéhezkedik *ránéhezködik* tn. i. (kny.) *Ránéhezködött, oszt fölemelte...* L. **nehézkedik**.

rántott puliszka l. **gánica**

rántotta ~, *rátotta* fn. (kny.) (Murádin VII).

ráspriccel *rápriccöl* tn. i. 'ráfecskendez'. *Rápriccölt a gatyámra.* L. **spriccel**.

rászarik l. **szarik**

rászerel *rászöröl* ts. i. (kny.) *Szöröld rá a (kocsi) hátújára!*

rátalál *rátanál* tn. i. (kny.) *Rátanátak a határba.* L. **talál**.

rátéhénkedik l. **tehénkedik**

rátotta l. **rántotta**

rávesz *rávösz* ts. i. (kny.) *Rávötötte a marháját...* L. **vesz**.

ráz l. **szétráz**

rázendít *rázöndít* tn. i. (kny.) *Akkó rázöndítöttek!*

rebdös l. **repdes**

rece isz. 'gyermekjáték mondókájában megfejtetlen jelentéssel'. (rég.) „*Rece-rece, pogácsa, Túrós asszony csinálta...*” (Kovács 158). A „recece” – Szögedében – indulatszó 'csuhaj, hej' jelentéssel népdalban (BálintSzótár II/355).

recseg *röcsög* tn. i. (kny.) (rég.) *Röcsög alattuk az ágy.*

recseg-ropog *röcsög-ropog* tn. i. (kny.) *Röcsög-ropog mindőne...*

református *rëformátus* mn., fn. (kny.) *Rëformátusok nálunk páron löhetnek.*

rég l. **réges** – **rég**

Regát *Rëgát* hn. 'királyi Románia (a Kárpátokon túl)'. Órománia, Románia, Ókiráltság (Havasalföld és Moldva összefoglaló) neve a román után szabadon. Ma is gyakori ez az ország(rész)megnevezés, korábban – a megszállás kezdetétől vagy fél évszázadig – főleg így hívták a falubeliek, és Erdély-szerte a magyarok. *Hun vótál katona? A Rëgátba.* A román – Ókiráltság jelentésű – „vechiul Regat”-ból.

regáti *rëgáti* mn. 'óromániai, ókirálysági'. Újabban inkább a havasalföldieket hívják *rëgáti*aknak, a moldovaikat moldvainak

mondják. A Bukarest-környékiekről (havaselveiekről) szólván emlegetik mostanában *mitikának* is a *régátiakat*. Hallani elvétve az *oláországi, olájországi* megnevezést, gyakran még az *oltványt*. L. még *óromániai, ókirálysági*.

reggel *röggel, röggē* hsz. 'kny'. *Maj röggē utánanézök.*

reggeledik *röggelődik* tn. i. (kny.) *Röggelődött mán.*

reggeli *röggeli* fn. 'kny'. *Mi lösz a röggeli?* Ugyanez *früstök* is.

reggelizik *röggelizik* tn. i. (kny.) *Röggelizzünk!* – hallani még a *früstököljük* helyett.

regiment fn. 'hadsereg'. (rég.) L. *kenyerespajtás*.

regruta *rekruta, rēkruta, rekuta, rēkuta, reguta, rēguta* fn. 'újonc (katona)'. Katonadalban „Mosdjatok, *rekruták*, mert porosak vagytok, / A jó Isten maga tudja, mikor szabadultok” (Kovács 137).

regrutabál *rekrutabál, rēkrutabál, rekutabál, rēkutabál, regutabál, rēgutabál* fn. 'sor alá vett legények táncmulatsága'. A legduhajabb *bál* volt mindig Kisiratoson a *rēgutabál*, de tán máshol is.

re^homa l. *reuma*

reja l. *rája*

rejteget *rejtöget* ts. i. (kny.) *Mit rejtöget kend?!*

rejtekhely *rejtökhej* fn. (kny.) *Rejtökhejön van* – a szökevény, vagy az a bizonyos érték. L. *hely*.

rejtett *rejtött* mn. (kny.) *Rejtött hejön őrzí.*

rekedt *rekett* mn. (kny.) (Murádin IX).

rekruta/rekuta l. *regruta*

rekrutabál/rekutabál l. *regrutabál*

rel l. *rer*

relni l. *rer*

remeg *remög* tn. i. (kny.) *Ott remögött szögény.*

reménykedik *reménykodik* tn. i. (kny.) *Mit reményköcc?*

remetéskedik *remetésködik* tn. i. (kny.) *Nē remetésköggy!*

remorka ~, *rēmorka, rēmarka, remarka* fn. 'pótkocsi, utánfutó'. Tehergépkocsi, vagy traktor pótkocsija. *Tavaj hazahosztam egy rēmorka búzát* – természetesen feketén, a téeszből, hogy ne vesszen éhön a baromfi. Egyben mértékegység is. Átvétel a románból (*remorca*).

remög l. *remeg*

rend *rönd* fn. 'megfelelő – szabályos - állapot'. *Így vót rön-gyin*. Mesében: „már minden *rendin* volt” (Kovács 64). *Rönbe tötte magát. Rön(d)nek köll lönnie. Sz: Rönd a lelke mindönnek!* – a szabályok, törvények betartása nélkül nem boldogulunk. *Rönbe van*

a szénája – az illető dolgai rendezettek. *Úgy elintézte, mint annak a röngye! Mökkente, mint annak a röngye!* – megvert valakit.

rend rënd fn. 'öltözet' *Két rënd ruhát vittem magammā.*
L. öltöny.

rend rënd fn. 'amit a kaszás vág'. (rég.) *Vágott ojan rëndöt...*

rendbeli rendbéli, rëndbéli mn. 'alkalommal bekövetkező, ill. különféle?' A Kovács-féle népköltési gyűjteményben közölt Búcsú a leányos háztól c. búcsúztató versezet (187) vőfély szerzője szerint a lányos ház népe a fiús ház népével közölt „sok rendbéli jókat” – legfőként hogy vihetik az immár újasszonyt!

rendel rëndöl i. 'kny.' *Az embörorvos rëndölte neki (az ótást). Mék a rëndölőbe (ahun a doki rëndöl). Nem rëndölt semmit...* L. berendel, elrendel, megrendel.

rendelet rëndölet fn. (kny.) (ritk.) *Gyütt a rëndölet...* A rëndöletökkel – egyébként – nem sokat foglalkoznak a falubeliek, legföljebb hallomásbul tudnak róluk. L. végrendelet.

rendelkezik rëndölközik tn. i. (kny.) *Evvē ű rëndölközik!*

rendelő rëndölő fn. 'orvosi rendelő'. *Löhet embörorvos, mög állatorvos rëndölője.* Rëndölő – úc a is van. Orvosi rëndölő...

Rendelő utca Rëndölő-ucca, Rëndölő úca hn. 'az Iskola utca egyik neve'. Az itt található orvosi rendelő miatt nevezik így is ezt az utcát.

rendes rëndös mn. (kny.) *Rëndösembörvót a mögboldogult.* Rëndös dólé. *Rëndösen ekutyapicsászták!* – l. ott.

rendes rëndös mn. 'rend méretű (dohány), bizonyos mennyiségű'. (rég.) 1843: „2 rendes jó szín dohány” (Kovách 59).

rendes rëndös mn. 'ép elméjű'. Ellentéte a nem rëndös – l. ott.

rendetlen rëndetlen mn. (kny.) *Rëndetlen gyeröke, vigyázz magadra!*

rendetlenkedik rëndetlenködik tn. i. (kny.) *Rëndetlenködik a szíve.*

rendez rëndöz i. 'elvégez valamit, ill. párosodik'. (tréf., durv.) *Rëndöszte a rëndözni valóját. – Ērëndöszte a rëndözni valóját.* Kan a kocával, bika a tehénnel, embör az asszonnyal, magyarázza, hogy is érti. *Magyarú mondvā mögbaszta.* (Mire az asszony, fölháborodást tettetve, láthatóan élvezve a dolgokat: *Hogy beszéssz? Legaláb a gyerök előtt nē.*) – *Rëndözd mielöbb...* L. berendez, elrendez, megrendez, szeretkezik.

rendezkedik rëndöszködik tn. i. (kny.) *Mit rëndöszköcc?!*
L. berendezkedik.

rendeződik rëndöződik tn. i. (kny.) *Rëndözödtek*

(Röndözöttek) a dógok othon? L. elrendeződik.

rendezvény rōndōzvény fn. (kny.) Ír valamit a Jelön a rōndōzvényrűl?

rendláb rōndláb fn. 'aratáskor használt hossz mérték'. (rég.) L. láb.

rendőr rōndőr fn. (kny.) (rikt.) Gyűtt két rōndőr, oszt ērōndōszték a dōgot. Általában a köznyelvi alakot hallani. L. milicista, pandúr, perzekutor, szektorista, z s a n d á r, Z s a r n o k.

rendőrség rōndőrség f. (kny.) (ritk.) Hogy a rōndőrségrűl gyűtt... L. még hordó, milícia, szeku, szekuritáte, sziguranca.

rendszer ~, rōndször, rencer, rōncör fn. (kny.) Jó kis rencer vót az! – mármint Csucsué. Gyűtt ez a rōncör... A rōncör, rōndször ritka – ellenben Szögedében a rendszer (a szögedi szótár írásáig legalábbis) „nem lett rōndször” (BálintSzótár II/360). Szanda-rōncörként is emlegetik Kisiratoson a régi téesz-világot (l. ott).

rendszeres rōndszörös, rōncörös mn. (kny.) Rōndszörösen mōgjelōnik.

rendszerint ren'tcerint, rencerint, rōn'tcōrint, rōncōrint, rōncerint hsz. (kny.) Rōncōrint benéz hozzánk. L. szerint.

reng rōng tn. i. (kny.) Rōngött a föld. L. földrengés, megreng.

rengeteg ~, rōngeteg mn. v. hsz. (kny.) Rōngetegött tévedött a koma. Rōngeteg vót belűle. Rōngeteg erdő... Rōngetegen vótunk (Vajda 173).

reomás l. reumas

reparál l. reperál

repcések ~, repcésök mn. 'MÁK-tagok'. (ritk.) Űk a repcésök – volt hallható rövid ideig (az 1990-es években) a MÁK Társulás tagjairól. L. M á k.

repdes rebdös (kny.) Murádinnaál (III) a fecske.

repedezik repedōzik, rōpōdōzik tn. i. (kny.) (ritk.) Szōgēn disznōszar / De mōg rōpōdōsztél, / Egész nyáron át / A gyōpōn sűtkērōsztél! – emlegeti egyik, föltehetőleg tévesztő regélőm a csűf mondókát. A repedōzik, repedōzott a szabályos alak.

repedōzott l. repedezik

reperál rēpērál ts. i. 'javít, reparál'. Rēpērájja a kerítést... L. megreperál.

repít rōpít i. (kny.) Rōpítōd?

reped l. rōpköd

reppen l. rōppen

reptében l. röptében

repül ~, röpül tn. i. 'száll, illetve kirugták'. *Azonnal repúté?! Érepút...* Hallani néha a *röpült* is, amit a szögedi nemzethez tartozó Újkígyóson élő kutató (Harangozó Imre) az irodalmi nyelv hatásával magyaráz, míg a gyűjtő (kisiratosi) unokahúgainak egyike – Antal Péterné Árvai Anna – úgy pontosít, hogy a „repül”-t *Ugyanúgy mongyuk, mint úk, repül! De az úri beszédbe itt is röpül...* Szögedében repül is, röpül is (BálintSzótár II/361). R ö p k ö d, *de repül* – állítja egy nagyfalusi 2010-be.

rer ler, lēr, lerni, relni, rel fn. 'sütő, tűzhely sütőtere'. *Ragd a lērbe. Möksült a relnibe.*

rest röst mn. v. fn. (kny.) *Röst a lelköm...* **Km:** „Arest kétszer fárad” (Kovács 215) – aki kényelmes, könnyen rákényszerül a fárasztó ismételésre. „Aki nem rest, kapogat” (Kovács 214) – a szorgalom mindig elnyeri jutalmát.

restelkedik l. röstelkedik

restell l. röstell

reszket röscket tn. i. (kny.) *Röscketött a keze...* **Sz:** *Röscket, mint a nyárfalevél* – félelmében remeg. L. megreszket.

reték retök fn. 'zöldségféle, vagy piszok'. Kérsz retköt? *Feketeretök.* L. retkes.

reterát rētērát fn. 'árnyékszék (az udvaron). (rég.) Az öregek a katonaságnál tanulták. *Rönbe tötted a rētērátot?* L. budi, klozet, lapulevél, pityöre, véccé.

Retezár *Letezár* szmn. 'vezetéknev'. Tán a könnyen ejtés érdekében lett *Letezár* a Retezárból.

retkes retkös mn. 'piszkos'. *Retkös a kezöd! Nagyon retkősek vatytok...*

retkösödik l. megretkesedik

retök l. reték

retteg röttög tn. i. (kny.) *Në röttögj tülle...*

retten l. megretten

rettenetes röttenetös mn. (kny.) *Röttenetös vót! Röttenetösen mögijtettem.*

rettentő röttentő mn. (kny.) *Röttentő messze van innét.*

reuma rëuma, reoma, rëoma, re^homa fn. (kny.). Murádinnál (IX) a re^homa 'köszvény', a szögedi szótárírónál a rëuma, rëhoma 'csúz' (BálintSzótár II/364).

reumás rëumás, rëomás, reomás mn. (kny.) *Rëomás lött a lába.*

rezdül rözdzül tn. i. (kny.) *Rözdűt a kerítés...* L. megrezdül.

rezeg rözög tn. i. 'remeg'. *Rözgött az ablak(üveg), amikor tehörkocsi mönt el a házunk előtt.*

rezes fn. 'fene'. **Sz:** *Örökké itt övött a rezes!* – állandóan itt evett a f e n e, azaz itt voltam (Vajda 149).

rezes fn. 'fúvós muzsikus'. A II. világháború előtti rézfúvós muzsikusok parasztzenészek voltak – ahogy a mai iratosi lakodalmas zenekarokban sem cigányok húzzák a talpalávalót. *Gyűnnek a rezesök!* L. figlihornis, klarinétos.

rezesbanda rezezsbanda fn. 'rézfúvós zenekar'. Kisiratosnak a XX. század első felében parasztemberekből álló kitűnő fúvós zenekara volt. L. duda, figlihorni, klarinét, nagyklarinét, nagyzene, öregzene, pikula.

rezgő rözgő mn. (kny.) Ha rözög, akkor rözgőnyárfa? – kérдем ángyomtól (a *Léhullott a rözgőnyárfa levele* kezdetű nóta kapcsán), aki megadja: *Igön, rözgő nyár, nem is rezgő!*

rezgőnyárfa rözgőnyárfa fn. (kny.) L. fa, rezgő.

rezsda l. rozsda

rëformátus l. református

Rëgát l. Regát

rëgáti l. regáti

rëguta/rëkuta l. regruta

rëgutabál/rëkrutabál/rëkutabál l. regrutabál

rëmarka l. remorka

rëpërál l. reperál

rëtërát l. reterát

rëoma/rëuma l. reuma

rëomás/rëomás l. reomás

rësta l. rosta

rëstál l. rostál

rëtërát l. reterát

rëzsda l. gabonarozsda, rozsda

rëzsdás l. rozsdás

Récze l. ruca

régebb-régebb hsz. 'régen-régen, régesrég'. A *régebb-régebb* Vajdánál kerül elő (156).

régebben régöbben, rígebben hsz. (kny.) A *rígebben* alakot Vajda N. jegyezte föl, l. garádfal.

régen régön, rígen hsz. (kny.) *Régön sē vót könnyű!* L. még nem régen.

réges-rég régös-rég hsz. (kny.) *Azon má régös-rég túl vagyunk. Régös-régön... Régös-régi történet!* Hasonlót jelent a *régebb-régebb*.

régi l. nagy

régi magyar ing kif. 'lobogó, bőujjú ing'. (Murádin VIII).
L. ing.

régi öregek *régi öregök* kif. 'nagyon idősek, sok régi dolog tudói'. *A régi öregöktű hallottam...* Akik vagy élnek még, vagy már nem – ö r e gapánk, öreganyánk nemzedéke. Emlegeti egyik székely elbeszélésében Nyíró József is a *régi öregeket*, amiből a szótáríró arra következtet, hogy nem egy tájhoz, hanem népünk valamelyes teljességéhez kötődő kifejezéssel van dolgunk.

régi öregek idejében *régi öregök idejibe* kif. 'nagyon régen'. **Sz:** *A natyfűlű világba(n), még a régi öregök idejibe(n) történt... A régi öregök így monták! A régi ö r e göktű hallottam* – a régmúltban történt dolgokról szólva fogalmaznak így, avagy hasonlóképp. L. *n a g y f ü l ű v i l á g*.

régi uborkáné l. *uborkáné*

Régi-temető hn. 'a középkori falu sírkertjének a helye'. (rég.) A régi Iratos temetőjéből az eke rendre csontokat fordít ki, emiatt teszi ebbe a dűlőbe az egykori Nagyiratos sírkertjét a népi emlékezet. A *Régi-temetői-csatorna* az egykori C s í k - é r szabályozott medre. L. *t e m e t ő*.

Régi-temetői-csatorna l. *Régi-temető*
régön l. *régen*

régös-rég(ön) l. *réges-rég*

régös-régi l. *réges-rég*

rémítés fn. 'rémületkeltés'. (ritk.) *Rémítés vót az egész!*

rémséges *rémségös* mn. (kny.) *Rémségös vót!*

rémületes *rémületös* mn. (kny.) *Rémületös lehetött...*

Rén l. *Réni*

Réni *Rén* fn. 'kikötőváros (a Duna-torkolatnál)'. (rég.) A két háború közt a kisiratosi bakák is megfordultak itt, amíg éltek, emlegették. *Bátya Rénbe vót katona (koncstrán).*

répa fn. 'cukorrépa'. MurádinGazd: a cukorrépát *répának* mondják, a takarmányrépa pedig *b u r g u n d i*, vagy *m a r h a r é p a*. A falu hol *répaként*, hol *cukorrépaként* emlegeti ezt az ipari növényt. L. *s u b e r*.

rész fn. (kny.) **Sz:** *Kiatták a részöm. Kiatták a részöd? Nem kapta mög a részit* – a kijelentés és a kérdés az örökségre vonatkozik. Régen a részibe (a termés bizonyos hányadaért) dolgozó paraszt megkapta a részit (termés felét, harmadát, negyedét..., tizedét, tizenkettedét).

részeg *részög* mn., fn. (kny.) *Részög embör... Gyütt két részög... Részögök*. L. *h o l t r é s z e g*, *l e r é s z e g e d i k*, *l e r é s z e g í t*, *m e g r é s z e g e d i k*, *t ö k r é s z e g*.

részegedik l. *megrészegedik*

részeges *részögös* mn. (kny.) *Részögös a szöröncsétlen!*

részegeskedik részögösködik tn. i. (kny.) *Csak në részögösködne annyit!*

részes ~, **részös** mn. v. fn. '(aki) részt kap valamiből (aratás, cséplés után)' (rég.) *Részibe dógosztam* – mezei dolog elvégzése szerződésben lekötött részért. *Munkafölfogás kukorica negyedéből, répa harmadába, búza kilencedér. Amikor részös vótam...* (KI). *Részesök, részösök. A kolhozvilágba is löhetötött az embör részös. A részösök részt foktak* (kukoricából, paradicsomból, törökparadicsomból...). L. **részibe** (n).

résziben *részibe* hsz. 'részért (dolgozni)'. *Fölfogtuk a kukoricát részibe negyedéből, répát harmadába, búzát kilencedén.* L. **részes**.

részleg l. **szekció**

részletes *részletös* mn. (kny.) *Részletös beszámolót kérünk!*

részög l. **részeg**

részögít l. **lerészegít**, **megrészegít**

részögödik l. **lerészegedik**, **megrészegedik**

részögös l. **részeges**

részögösködik l. **részegeskedik**

réz fn. 'rézfúvós hangszer'. L. **klarinét**, **kürt**, **rezes**, **rezesbanda**.

rézbugyelláris l. **bugyelláris**

ric-ruc hsz. 'ripsz-ropsz'. (rég.) Idős asszony regéli: *Ric-ruc, összepakoltunk...*

Rima hn. 'ismeretlen jelentésű hely neve'. (tört.) Dúló a XIX. század derekán a falu határában, ma sem a helyét, sem a név eredetét nem ismerik. 1853-as térképen szerepel e határrész-név, s 1865-ben följegyezte a Pesthy-féle gyűjtés is.

ringlispír *ringispír* fn. (kny.) „B o l o n (d) k o c s i k e t t ő járt: egyik a k i s h i n t ával, olyan kis ülőkékkel, de az gyorsan járt. A másik a kocsi, a lovak, mert vótak szép k i f e s t ő t t k o c s i k rárakva a bolonkocsira. Jobban *ringispír*nek mondtuk” (Vajda 30). A körhinta őse a k u t y a s z e l e l ő.

ripacsos mn. 'himlőhelyes'. (Murádin IX).

ripsz-ropsz l. **ric-ruc**

rizshurka *rizshurka* fn. 'hurka'. Régen köleskásával (és fűszerrel) keverték a darált belsőséget a hurkába, ma rizzsel, ezért a *rizshurka* megkülönböztetés.

rizskása *riskása* fn. 'rizs'. Ma *riskása* kerül a hurkába a korábbi *köleskása* helyett. L. még *k á s a*.

rizshurka l. **rizshurka**

rí i. 'sír'. *Mi ez a nagy sírás-rívás? Nė ríj, lelköm. Ríjjok, mer fáj. Ríni köll. Mit rísz? Rívással nem oldasz mög sėmmit.*

Rít(t)atok öleget. Rín, rín(n)ak, ríttak, ríjünk... Sz: Úgy rítt, mint a záporosó – nagyon zokogott, majd megszakadt a szíve.

r í g e b b e n l. r é g e n

r í g e n l. r é g e n

r í j l. r í

r í n i l. r í

r í s z l. r í

r í t a t o k l. r í

r í v á s l. r í

robot fn. 'kötelező társadalmi, illetve közmunka a község javára'. Faluszépítésre, orvosi rendelő, művelődési ház, járda, iskola és más középület s közterület karbantartására, javítására pl. 1986-ban évi 6 nap. Férfiúnak, nőnek kötelező 18 évtől nyugdíjig. *Napszám százshúsz lej. Eszt fogik lē attul, aki nem tōti lē a robotot.* Máshol is jelent közmunkát a *robot*, pl. Biharban a második világháborút követő szovjet megszállás kezdetén (Szűcs 132). Hivatalosan községfejlesztési hozzájárulás.

r o h a d l. m e g r o h a d

rokolya *rokoja* fn. 'női felsőszoknya'. (rég.) Gyermeekjáték énekében: „Tűzet viszek kötőm alatt, / Lányok, lányok, lányok. / Se lássátok, se mondjátok, / Ég a *rokolyátok*” (Kovács 161).

rokon ~, *rokony* fn. (kny.) *Gyűttek a rokonyok...Rokonyok vagyunk!* L. n y á m.

roló ~, *loró* fn. 'redőny'. *Lēhúzod a lorót?*

román ~, *romány* fn. v. mn. 'újlatin nép a Kárpátok két oldalán, illetve románkodó magyar'. *Nagy romány!* – ami nem nagy dicséret, ha magyar emberre mondják. Amúgy a románokat emlegetve előfordul a m o k á n y, m ó c, o l t y á n és moldován, moldva(j)i nevezet is, mely időnként nem csak az adott táj vlach népéhez tartozó emberre érthető, hanem valamennyi románra. *Tiszta romány nincs Kisiratoson; tiszta romány az, aki nem ért magyarul!* – *Román embör.* – *Gyűtt egy romány. Rományok.* Az idő meghatározásakor lehet szó magyar (közép-európai) vagy román (kelet-európai) zónaidőről: *Magyar délbe, nem román délbe...* Amúgy a román inkább o l á h, l. ott, néha még b o c s k o r o s. A román szekeres vándorkereskedőkről l. a k o c s i n á l. L. még m a g y a r r o m á n, p ó p a, s z e k e r e s, s z ő r ö s t a l p ú.

r o m á n h ú s v é t l. h ú s v é t

román idő kif. '1919-től: a román megszállás kezdetétől; romániai időszámítás szerint'. *Mán a román időbe történt!* Az óra szerinti magyar és román i d ő t l. a m a g y a r, m a g y a r i d ő, r o m á n szócikkeknel.

r o m á n k a s z á l ó l. k a s z á l ó

Románia l. Regát
(ó)romániai l. regáti
románkarácson l. karácsony

románmagyar *romámmagyar* fn. 'románosodó magyar v. anyaországi román'. Például a *nagyiratosi olábarát* m a g y a r o k r a mondják, hogy *romámmagyarok*, de nagy m a g y a r r o m á n o k voltak a Csonka-Magyarországról az I. világháború végén Nagyiratosra telepített r o m á n o k is.

romános ~, *rományos* mn. (kny.) *Elég rományos az ötözte!* Más: *Rományos táncot kérök!* – rikkantá magyar lagziban a magyar anya szülte janicsárféle nagyhangú embör, mert hogy ő kedvre akar mulatni. L. oláhos.

románosít l. oláhosít
románosodik l. oláhosodik
romány csöndér l. csendőr
románypap l. pópa
ronda l. rusnya

rongyos mn., fn. 'turkáló'. A használt ruhát árusító üzlet neve *rongyos* – hallja a szótáríró 2014 falunapi vigalmában.

rönt l. elront
ropog l. recseg – ropog

rosta ~, *rësta* fn. (kny.) A tájnyelvi alakot Murádin (VII) is jegyzi. **Km:** „Rostával nem lehet vizet méríteni” (Kovács 218) – rossz szerszámmal sokra nem megyünk. L.

tarhonyarosta.

rostál ~, *rëstál* ts. i. (kny.) (Murádin VII).

rostély *rostěj* fn. 'lécekből összerakott kis (tornác) ajtó, verőce'. Tornác, gang, illetve konyha, istálló bejáratánál elhelyezett alacsony, lécekből összerakott kis ajtó, hogy a majorság, vagy a kutya nem tudjon bemenni. 2010 májusában a tájmúzeum udvarán dr. Almási Bélának síremléket állító bánsági szobrász, Tasi József rak efféle kis léckaput a ház, a kamra és az istálló nyitva tartott ajtajára, hogy a házőrző eb ne tudjon bemenni és ott kárt tenni, s ő mondja a nevét: verőce! Hogy a bennszülötteket képviselő, a ház körül buzgolkodó, amúgy a Szellelki nevet viselő családhoz tartozó férfit megmondja az itteni becsületes nevét is: *rojtej*. Másoknak ezt megemlítve kiderül, a falunak csak egy része tudja a nevét, ám ettől még nem mondhatjuk régiesnek, elavulónak... Az 1912-es aradvármegyei néprajzi összegzés szerint e tájon – a nem is távoli Vadászon – máshol is előfordul a rostěj verőce megnevezése (Arad 291). Hódmezővásárhelyen verőce (ÚMTsz V/695).

rossz l. mocskos, mocsok

rosszféle l. olyan

rosszhiszemű *ros(s)zhiszömű* mn. (kny.) *Ros(s)zhiszömű alak vót!* L. hiszem, jóhiszemű.

rosszra megy *roszra mén* kif. 'összetörik' (rég.) Mesében: „a tányér is *rosszra ment*” (Kovács 96). Hasonló, mint a száram egy. L. még megy.

Roza *Róza, Rúzsa* szmn. 'keresztnev'. A régies Roza keresztnev és becenév helyett mindinkább *Rózát, Rúzsát* mondanak.

rozs l. zsúp

rozsa ~, *részda* fn. 'vas rozsdája'. (Murádin IV). **Sz:** *Mögötte a részda* – megöregedett, tönkrement.

rozsa ~, *rezsda, rēzsda* fn. 'gabobarozsa'. (Murádin III). L. gabonarozsa.

rozsdás *rēzsdás* mn (kny.) *Vigyázz, rēzsdás!*

róka fn. (kny.) **Km:** „Róka halálát a tyúk nem gyászolja” (Kovács 218) – ...*gyászoli*; kártevőnket nem siratjuk. L. vonít.

rókafogó fn. 'vadfogó csapda'. (Murádin III).

róla rúla, rulla, rúlla hsz. (kny.) *Rúla írt Misi...*

római katolikus l. keresztény

Róza l. Roza

rózsa *rúzsza* fn. (kny.) *Ótott rúzsza, vadrúzsza* (MurádinNövény). *Kúrúzsza* és *babarúzsza* is, l. ott.

rózsafűzér-ájtatosság l. vecsernye

rózsaszín *rúzsaszín* mn., fn. (kny.) A pipacs bimbója először fehér, aztán *rúzsaszín* (Vajda 117).

röcsög l. recseg

röcsög-ropog l. recseg-ropog

röggel/röggē l. reggel

röggeli l. reggeli

röggelizik l. reggelizik

röggelődik l. reggeledik

röggöny l. röntgen

röggönyöz l. röntgenez, megröntgenez

rögtön *röktön, röttön* hsz. (kny.) L. megfojt, menten.

röncör l. rendszer

röncörös l. rendszeres

rönd l. rend

röndbéli l. rendbéli

röndetlen l. rendetlen

röndetlenkődik l. rendetlenkedik

röndér l. rendőr

röndláb l. rendláb

röndöl l. rendel

röndölet l. rendelet
 röndölközik l. rendelkezik
 röndölő l. rendelő
 Röndölő-úca l. Rendelő utca
 röndös l. rendes
 röndöszködik l. rendezkedik
 röndöz l. rendez
 röndözés l. berendezés
 röndöződik l. rendeződik
 röndöztény l. rendezvény
 röndőr l. rendőr
 röndőrség l. rendőrség
 röndször l. rendszer
 röndszörös l. rendszeres

röng l. reng
 röntgen l. röntgen
 röntgenöz l. röntgenez, megröntgenez
 röntgeteg l. rengeteg

röntgen *rönt'gen, röntgen, röggöny* fn. (kny.) *Csak Aradon vót röggöny. Röggöny, de ma már amúgy is mongyák – rönt'gennek, röntgennek.*

röntgenez *röntgenöz, röggönyöz* ts. i. (kny.) *Röggönyöszhetik eszt má... L. megröntgenez.*

röpít l. repít

röpköd tn. i. (kny.) *Mit röpködnek itt ezek a varnyak?!*

röpdözik l. repedezik

röppen tn. i. (kny.) *Föröppentek a galambok.*

röptében *röptébe, röptibe* hsz. (kny.) *Röptibe ěkapt.*

röpül l. repül

röst l. rest

röstelkedik *röstelkodik* tn. i. (kny.) *Röstěköthecc, testvér...*

röstell ~, *röstel* ts. i. (kny.) *Nem röstelled (a dógot)?! Röstejjětök magatokat! Népdalban: „Gyere, kis angyalom, ne rösteld bekötni, / ěn se nem röstelek este hozzád gyünni” (Kovács 123).*

röszket l. reszket

rötten l. megretten

röttenetös l. rettenetes

röttenetösen l. rettenetes

röttentő l. rettentő

röttög l. retteg

röttön l. rögtön

rövid mn. v. szmn. 'alacsony (ember)'. Ragadványnevben is

Rövid; úgy csúfolik, alacsony.

r ö z d ü l l. r e z d ü l, m e g r e z d ü l

r ö z g ő l. r e z g ő

r ö z g ő n y á r f a l. r e z g ő

r ö z ö g l. r e z e g

rubint fn. 'drágakő, rubin'. Godó Mihály atya is emlegeti nevezetes tömösvári beszédében (l. Falurajz: Fő, hogy mögvagyunk): „összegyűjtik ezeket a *rubintszemeket*”. *Rubintos virágom...*

r u b i n t o s l. r u b i n t

ruca fn., hn. 'kacsa' (tört.) *Ruca* helyett *makácsát* mondanak az iratosiak, ám a régiségben előfordul a kisiratosi határban a *Ruczás* helynév (Pesthy). A Szegedi szótárban sem szerepel a *k a c s a* eme megnevezése. Valószínű sorsa: az idetelepedő szögedi nemzetbéli nép átvette a korábbi magyar lakosságtól örökölt helyneveket, hogy aztán majdnem valamennyit a maga tájnyelvi-nyelvjárási igényeihez igazítsa. A szomszédos, Kurt(a)egyházból lett Kurticson-Kürtösön, ahol a török idők vége utáni újratelepítés óta román a lakosság, 1913-ban viszont Récze helynév szerepel – ez nyilván szintén a régi kurtai magyar őslakosságot idézi. Nótázás közben hallani a *rucát* (a *vadrucában*): *Szépen úszik a vadruca a vízen...*

Ruczás *Rucás* hn. 'dűlő(név)'. (tört.) Sok *vadruca* tanyázhatott ebben a határrészben? Azaz: vízjárta terület lehetett. Pesty Frigyes XIX. századi helynévösszeírása őrzi e hely (és megnevezése) emlékét.

rudas fn. 'petrence (szénacsomó)'. (Murádin I).

ruffmáriás *lufmáriás* fn. 'a máriás nevű kártyajáték változata'. (rég.) A *m á r i á s* fejlettebb változata, négyen játsszák – a korábbiakat ketten, hárman (Somogyi 56, Kártyalexikon 295). Aki kezd, segítségül hív valakit, pl. akinél a makk *d i s z n ó* van, mert sorozatából ez a lap hiányzik, s e játszmat a meghívottal párban igyekszik nyeresre vinni a másik kettő ellenében. Szögedében *rufmáriás* a megnevezése, illetve egyszerűen csak *máriás* (BálintSzótár II/380).

r u h a l. ö l t ö z ő – r u h a, s l i n g e l t

ruskó fn. 'folyadék sűrű alja (üledéke)'. A *ruskóját* *nē idd mög!* Pl. boré, vízé.

ruskós mn. 'zavaros, üledékes folyadék'. *Ruskós, önzsd ki...*

ruskósodik tn. i. 'ruskóssá, üledékessé válik'. *Hajja, ruskósodik már!*

rusnya mn. 'nagyon ronda (igen csúnya)'. *Az a rusnya mit akar tülled? Hallod, rusnya embör vót!*

rusnyul tn. i. 'egyre rondább'. (ritk.) *Rusnyult szögény öleget...* *Me gr us ny ul is.*

ruszki fn., mn., szmn 'orosz, illetve oroszokkal barátkozó személy, avagy csúfnév'. *Amikor gyűttek a ruszki, gyűttek a ruszki katonák* – 1944 szeptemberében. Csúfolódónév, magyarázat: *orosz hadifogjokká barátkozott, illetve oroszul lőtt.* L. még *mu sz ka, r ü c sk ö s.*

rúd fn. (kny.) **Sz:** *Rájár a rúd* – sorozatban balszerencsés. L. *kocsi, kocsirúd, szergyia, vendégrúd* l. *kocsi, kocsirúd.*

rú das l. *ven dé gr u das*

rú z sa l. *r ó z sa*

Rú z sa l. *Ro za*

rú z sa sz ín l. *r ó z sa sz ín*

rücskös mn. v. fn. 'ragyás, illetve orosz nemzetiségű'. Az utóbbi ritka, illetve régies. Az oroszok: *rücskösek*. A második világháborúban szerzett élmények alapján emlegetik így a szovjet fõlszabadító katonákat és katonánékat a falusiak. *Tele vótak rücsökkel. A katonanők is félmesztelen jártak, az egyiknek két vödör vót a mejje, rajta ujjnyi rücsök.* **Sz:** *Amikor gyűttek a rücskösek...* – a szovjet fõlszabadító katonánék 1944 őszi Iratos-járását emlegették így a régi öregek a XX. század végén is. Rücskösnek a vöröskatona nőket azért nevezték a mieink, mert ökölnyi rücsök voltak a mellük bimbaja. *Amikor it vótak a rücskösek...* L. *mu sz ka, ru sz ki, r ü c sk ö s.*

rücsök fn. 'ragya, dudor, himlőhely'. Főleg a II. világháborúban erre járó szovjetkatonákat megidézve emlegetik az öregek. Úgy látszik, mély nyomot hagyott a kisiratosiakban az oroszok testén látható megannyi kiütés, ragya, akármicsoda. Ezért hívhatták őket *r ü c sk ö s*eknek.

rügyezik *rügyeddzik* tn. i. (kny.) (Murádin II).

rühes *rühös* mn. (kny.) *Szöröncsétlen nem rühös lőtt?*

rühesedik *rühesödik, rühösödik* tn. i. (kny.) *Rühesücc?! L. me gr ü he se di k.*

rühet tn. i. 'párizk (a disznó)'. B ú g, avagy *rühet* a disznó (Murádin II).

rühetik ts. i. '(kocát) pároztat'. Gúnyversben: „*Rühetik mán a disznót / Német Jóskáéknál*” (Kovács 199).

saj á ta l. *sa lá ta*

saj á ta bú cs ú l. *sa lá ta bú cs ú*

sajdít ts. i. 'sejdit, sejt, vél'. (rég.) *Sajdított valamit...*

saj t l. *g ö m ö l ye*

sajtalan mn. 'sótlan, nem elég fűszeres'. Elsősorban ételre

mondják. *Hajja, ez elég sajttalan!* Máshol inkább 'sótlan' a jelentése (ÚMTsz IV/805, 806), Kisiratoson az ízetlen, fűszerhiányos ételre mondják – természetesen a sőtlanra is. Hallani *sajttalan beszédről* is, ha ízetlen, unalmas a megszólaló, és *sajttalan* lehet az embőr, s maga az élet is.

sakk fn. 'népi gyermekjáték'. „...négy személyes, többnyire p a s z u l y b u b ákkal (paszúrnak mondják többfelé...) és sárból készített, hatig számozott dobókockával, un. g u r í t óval játszott társasjáték” kézzel rajzolt táblán – olvassuk Vajda N. falurajzíróhoz írt levelében. A *gurító*s sakknak nevezett népi gyermekjáték leírása Vajdánál (64-66). A táblás sakk, áll ugyanott, az 1940-es évek végén jelent meg a faluban.

saláta ~, *sajáta* fn. (kny.) *Sajátát* ritkán hallani, nyilván régies, ahogy a *sajátabúcsú* is (l. ott). L. u b o r k a s a l á t a.

salátabúcsú ~, *sajátabúcsú* fn. 'gáji templomnap Gizella napján'. A környék népe így is emlegeti a gájiak búcsúját, amelyet május 7-én, Gizella napján, illetve az azt megelőző, vagy követő vasárnap tartják a ma Arad külvárosának számító egykori falu katolikus egyházközségében. Ugyanaz lehet, mint az e p ö r b ú c s ú. L. még b ú c s ú.

S a l b e c k l. S z a l b e k

s a l l ó ^(u) l. s a r l ó

sandi mn. 'gyanakvó, alattomos, sanda'. (ritk.) Mesében: „*sandi* szemmel nézett” (Kovács 93).

sapka fn. 'báránybőr fejrevaló, kucsma'. (Murádin VIII). L. még s i p k a.

saral tn. i. 'faljavítás sárral'. Ház tatározásakor *saral* a háziasszony: a vertfalat, vagy a vályogfalat sárral javítja.

saréta fn. 'kétkerekű lovaskocsi'. „A kétkerekűnek úgy mondtuk mink, hogy *saréta*” (Vajda 279). A világhálón lelt jelentése: homokfutó.

sarjú *sarnyu*, *sarnyú* fn. (kny.) Murádin (I) a *sarnyu* hangalakot említi.

sarkantyú *sarkantyú* fn. 'kakaslábon hátraálló ujj'. (Murádin II).

sarkantyú *sarkanytyu* fn. 'levételt könnyítő gomb a csizmán'. (Murádin VIII).

s a r k i l. s a r o k i

sarló *salló*, *salló^u* fn. (kny.) *Sallóval vákta* lő. A kettős magánhangós ejtést a kolozsvári nyelvészek rögzítették (Murádin I). L. m a r k o t s z e d.

s a r n y u / s a r n y ú l. s a r j ú

s a r o g l y a l. k i s s a r o g l y a , n a g y s a r o g l y a , s u b e r

sarok fn. (kny.) **Sz:** *Hátrakötöm a sarkadat! ...sarkad* – figyelmeztetjük a túl pajkos gyermeket, hogy megbüntetjük, ha így folytatja.

sarok fn. 'valaminek a végében, sarkában lévő hely'. A *Kisiratos-sarok*, *Kisiratos sarka*, *G y ö p s a r k a*, *Temető-sarok* helynevekben is előfordul.

saroki mn., szmn. '(ragadványnévben:) sarki (jelentéssel)'. Utcasarki – *saroki* – házban lakó nő ragadványneve *Saroki*. Saroki bót, saroki kút...

S a r o s i l. S a r u s i

s a r u k á t e r l. z s a l u g á t e r

Sarusi ~, *Sarúsi*, *Sarosi*, *Sarósi*, *Sárosi* szmn. 'vezetéknev'. Előfordul ragadványnévként is. A *Sarúsi* régies hangalak lehet, a *Sarosi*, *Sárosi* újabb – tán mert a 'Sarusi'-t már nem értik. A középkorban Sáros vármegye s az országban sokfelé előforduló azonos nevű falu leírt névalakja *Sarus* (kerül belőle, Kis- és Nagy-Sarusként, a szomszédos Aradban is); ezt a régi alakot őrizheti a *Sarusi/Sarúsi* név. *Sarósi* egy sírkövön.

S a r u s i p ö p ö n é r i j a l. p ö p ö n é r i a

sarzsi fn. 'alacsony katonai rendfokozat'. *Sarzsit kapott...*

sarzsís mn. v. fn. 'kisebb katonai rangot viselő személy'. S a r z s i j a a tisztesnek van, s aki viseli, az a *sarzsís*. Népdalban: „Kapitány úr kiállítja századját, / Jobb szárnyára állította *sarzsísát*” (Kovács 136).

sasujka fn. 'kukoricaháncs'. *Sasujkábul fonta*. Máshol a sasujka a búza levele (ÚMTsz IV/846). Az erdélyi nyelvjárasi fölmérésben kisiratosiként a s u s u j k a szerepel (Murádin I) – ugyanaz a nem túl távoli Simonyifalván is, kukoricaháncs (ÚMTsz IV/986). *Sasujkával* kötözték a dohánylevelet; *susujkából is fontak, nem csak gyékényből* (Vajda 187). Vajda N. egyik forrása szerint a sasujka és a susujka ugyanaz, az előbbi téves kiejtés. A Temesközben „susorka” (ÚMTsz IV/985), Békéscsaba-Biharban „susolina” (uo). L. még c s u h é, k u k o r i c a, z s e n d ü l.

s a t n y a l. v á l t o t t g y e r e k

s a v a n k á s l. s a v a n y k á s

s a v a n k á s o d i k l. m e g s a v a n y k á s o d i k

s a v a n y a l. s a v a n y ú

s a v a n y a b o r l. s a v a n y ú

s a v a n y a d i n n y e l. s a v a n y ú d i n n y e, t ö k

s a v a n y a k á p o s z t a l. s a v a n y ú k á p o s z t a

s a v a n y a l e v e s l. s a v a n y ú l e v e s

s a v a n y a s á g l. s a v a n y ú s á g

s a v a n y a u b o r k a l. s a v a n y ú u b o r k a

savanyauborka – virág l. savanyúuborka
– virág

savanyán l. savanyú

savanykás ~, *savankás* mn. 'kissé savanyú'.

savanykásodik l. megsavanykásodik

savanyú *savanya* mn. (kny.) *Lös(z) savanya? Savanya bor* – amire a városi szakember azt mondja, hogy száraz bor... *Savanyán* nem jó a bor, magyarázza más Murádinéknak (II). *Savanya* az éretlen szőlő is.

savanyúdinnie *savanyadinnye* fn. 'savanyított (tartósított) görögdinnye'. Tőkből, azaz éretlen görögdinnyéből készíti a háziasszony. Szögedében savanyadinnya, BálintSzögedi II/147. L. még dinnye.

savanyúkáposzta *savanyakáposzta* fn. (kny.) *Savanyakáposztával készítöd a szármát?*

savanyúleves *savanyaleves* fn. 'levesfajta'. Disznótorban, lagzizóknak, illetve más ünnepi alkalommal tálalják előszeretettel a belsőségből készített – a román csorbával és a szlovák kiszajlevessel rokon –, igen finom levest. L. még csorba.

savanyúság *savanyaság* fn. (kny.) Télre eltett, avagy már nyáron, frissen ehető savanyított zöldség a *savanyaság*.

savanyúuborka *savanyauborka* fn. 'télre eltett uborka'. Nyári használatra kovászolják az uborkát, ez a *kovászos uborka*, télre *ecetös uborkát* készítenek (l. ott), ezt nevezik *savanyauborkának* is.

savanyúuborka-virág *savanyauborka-virág* fn. 'nem létező uborkavirág'. (gúny.) A gazdavilág szétverésekor a kolhozszervező elvtársak parasztsúfoló rigmusa volt: *Akkor lös a kulákokra jó világ, / Ha nyílik a savanyauborka-virág!*

savóleves fn. 'leves a túró mellett maradt léből (savóból)'. (rég.) Fölforralták a tejet; ami a túró mellett maradt lé, abból készült (öKM). Ahogy regélik 1979-ben: *A szögény embör mögvendégölte a barátait. – Csak savóleves van, úgy ögyetök! – Mindönki jól lakott savóle vessē, asztán mög asz monta: – Van még hús is! – De hát mán nem tér! – Fussátok körbe a házat háromszor, maj tér még! – Mire visszaértek, a szögény embör családgya mind mögötte a húst.*

Sá j g a l. Sá r g a

sámedli fn. 'kis szék, zsámoly, sámlí'. (ritk., rég.) *Húszt ki a sámedlit!*

sá m l i l. s á m e d l i

s á n t a l. h é t

Sánta szmn. 'fél lába béna v. rövidebb, emiatt sántikál'.

Ragadványnévként többen viselik, viselték azok, akik a legkülönbözőbb okból sántultak le, rokkantak meg.

Sándor szmn. 'keresztnév'. **Km:** *Sándor, József, Benedök, zsákkal hozí a melegöt; ...zsákba(n) hozí... – e márciusi napokat követően itt a tavasz!*

S á n t a k u t y a l. B o k s ó

sántika fn. 'ugróiskola'. Nagyíratosról fél évszázada Kisíratosra elszármazott emlegeti a *sántikát* (279), amit a csanádi faluban h e p t i k á n a k neveznek – kérdés, hogy e tájszótárba illek-e...

sápor tn. i. 'hápor'. A ruca hangja (Murádin: Állathangut). (Murádin II). L. k a c s a.

s á r l. p o c s á r, s a r a l

Sára szmn. (kny.) **Sz:** *Pakojj, Sára, múlik a vásár! – ha valaminek vége van, illetve tréfás biztatás indulásra.* (Vajda N.)

sárfészek *sárfészök* fn. (kny.) *Ojan sárfészökbe möntél?!*

Sárga Sárga szmn. 'ragadványnév'. (tréf.) Az illető gyermekkorában selypesen beszélt, a sárgát *sájpgának* mondta, s rajta maradt.

sárga levél kif. 'a sárgás színű, egyik legjobb minőségű dohánylevél'. *Mikor mögkegyük szödni, minden tőkérül öt-hat sárga levelet lővöszünk* (SI).

sárga-rongyos levél kif. 'sárga színű, szakadozott dohánylevél'. *Ha lőesik a spárga a szferdiárul, a sárga levelek hōgye letőrik; ez a sárga-rongyos levél* (SI).

s á r g a b a r a c k l. n y á r i b a r a c k

s á r g a d i n n y e l. d i n n y e

s á r g a f ő l d l. j u h á s z

sárgölődény ~, *sárgölődén, sárgölődé, sárgölődin* fn. 'sárgolyó'. (rég.) Ostor, karikás csapójára, vagy hajlékony bot végére tűzték, hogy megdobjanak vele valamit. Vajdánál (279) *sárgölődén, g ö l ő d é n, g ö l ő d é* a sárgolyó.

sárlik tn. i. 'kanacsődörhöz kívánczik (megtermékenítésre vágyik)'. (Murádin III). Makón szállik is (ÚMTsz IV/833).

sáros mn. 'szántáskor ragadó (föld)'. (Murádin I.)

S á r o s i l. S a r u s i

sársuvasztás fn. 'sárgolyóhajítás'. L. e l s u v a s z t.

s á s k a l. k a b ó c a

sátoros fn. 'eckhós szekér (ernyővel)'. (Murádin I). L. f e d e t t, k o c s i, s z e k é r.

s á t r a s c i g á n y l. k o c s i

S á v a (j) i – g y ö p l. g y ö p

Schneider-birtok *Snájdër/Snajdër/Snajdē/Snájdër/*

Snájdél/Snejder/ Snejdër/Snájderi/ Snejdöri-birtok, Snájdër, Snajdër, Snajdë, Snájdör, Snájdél, Snejder, Snejdër, Snejdör fn., hn. 'Schneiderék földbirtoka a falu határában'. (rég.) A XX. század elején birtokolta az egykori Szalbek- és Jakabffy-birtokot a német – mácsai? – származású *Snájdë* család. Ide tartozott a *Snájdër-tanya*, amely a *Snajdër-halmon* (*Snájderi dombon, Snajdë-dombján, Snajdel- és Snajdër-dombján, Snájderi-halmon, Snájdöri-halmon*) vót a *Snajdëri-düllőbe* (*Snajdë-düllőbe, Snajdër-döllőbe*). A tanyához vivő út elején állt a *Snajdër-köröszt* (*Snejdër-köröszt*); mindez a *Snájdöri-fődön*.

Schneider-düllő l. *Schneider-birtok*

Schneider-föld *Snájdër-főd, Snájdöri-főd* hn. 'Schneiderék földbirtoka'. (rég.) Ugyanígy hívnak egy darab földet Nagyiratoson: *Snájdër főd* (Salamon).

Schneider-halom *Snajder-halom, Snajder-domb, Snajdë-dombja, Snajdë-halom, Snajdël-dombja, Snajdël-halom, Snajdër-dombja, Snajdër-halom, Snájder-halom, Snájder-domb, Snájderi domb, Snájderi-halom, Snájdöri halom, Snájdöri-domb* hn. 'a kisíratosi határban található egyik kunhalom'. Snájder valamennyi alakváltozatával hallani, valamint Kisdomb megnevezése is ismert – szemben a Nagydomb *Szóllóshalom*mal. L. a német név hasonló – már-már teljességre törekvő – „földolgozását” a *Hajzler-düllő*nél, a német birtokost illetően a *Schneider-birtok*nál. Ezeknek a helyneveknek a bizonytalan – mondhatni változatos – ejtését bizonyára idegen eredetük magyarázza. Vajdának a Schneider dombnál kísértő *lám pá sról*, a halomba rejtett kincsről regélnek (190) – ahogy egykor regélt a szótárírónak az öreganyja, Kis Sarusi (Sarusi Kis) Boriska néni.

Schneider-kereszt *Snajdër-köröszt, Snájder-köröszt, Snajder-köröszt, Snejdër-köröszt* hn. 'egykori fakereszt az Aradi útból a Schneider-birtokra vivű düllőút elején'. (rég.) Csak az emléke él, az udvarházzal együtt a félázsiai jellegű, kommunizmus nevű micsoda a keresztet is eltüntette.

Schneider-tanya l. *Schneider-birtok*

se *së* tsz. (kny.) *Së ez, së az*. L. *so se, úgy se*.

sebes *sebös* mn. (kny.) *Sebös a teste!*

sebes ~, *Sebös* mn., szmn., hn. (kny.) A *Sebös* ragadványnév is Kisiratoson. L. még *Karánsebes*.

sebesedik *sebösödik* tn. i. (kny.) *Sebösödik a heje*.

sebesség *sebösség* fn. (kny.) *Ez is sebösség?! Ehhön a sebössékhön...*

sebesül *sebösül* tn. i. (kny.) *Hun sebösülté mög?* L.

m e g s e b e s ü l.

sebesült *sebesűt(t), sebösült* fn., mn. (kny.) *Gyűttek a sebesűttek...Sebösült katonák.*

sebez l. fölsebez, megsebez

segél l. megsegél

segg fn. (kny.) (durv.) *Seggön ül, seggön csúszik. Sz: Èty seggel két nyergön akar ülni* – egyszerre több embernek való föladatot akar ellátni. *Maraggy a seggedön! Újj a seggödön! Nem tucc a seggödön maradni?* – maradj veszteg. *Mingyár a seggödbe rugok! Seggbe ruglak!* – ígér a káromkodó fenéken billentést. *Nyajja a seggit; A seggit nyajja* – a senkiházi illető a főnökeinek hízelködik. *Seggire vert a píznek* – elszórta (pl.) a fizetésit. *Seggire vert az örökséginek (...vagyónának)* – ugyanaz, illetve annál is súlyosabb véték. *Viszket a seggöd?!* – ígér verést a szülő a rosszalkodó gyermekének. **Km:** *Èty seggel két nyergön ülni nem löhet* – egyszerre több dolgot nem tudsz végezni. L. l ó, s z á j, t y ú k s e g g, v a l a g.

seggenülő paszuly *seggönülő paszur* kif. 'gyalogbab'. (Murádin I). L. p a s z u l y.

segges ~, *seggös* mn., fn., szmn. 'vízbe ugrás, üleppel előre, illetve csúfnév'. (tréf.) *Jani seggöst ugrott* (a Gyulai Várfürdőben). Csúfolódónév is: *Segges: úgy jár, kinyomja a seggit!*

segges *seggös* fn. 'gyermekes kártyajátéka'. A *seggös* inkább fos, fosozás, fosos, orronverőcske.

segíti i. (kny.) *Segítötté neki?Segítöttem. Jóskát segíti. Segítök, ha köll. Segítötök? Segíccsetök! Segítötтетök.* L. m e g s e g í t.

segítség *segíccség* fn. (kny.) *Segíccségömre vót.* **Km:** „Nagy segítség sohse volt jó” (Kovács 218) – jobb megúszni önerővel, minél kevesebb segítséggel.

secrestye/segröstye l. sekrestye

segröstyés l. sekrestyés

sehogy *séhogy* hsz. (kny.) *Sēhoty sē ált kötélnek...*

sehol *sēhol, sēhon, sēhun*, hsz. 'egy helyen sem'. Mesében: „sehon sem lelte” (Kovács 89). „Sehun egy lélek” (Kovács 66). *Sēhun sēnki.* L. h o l.

sehonnan *sēhonnan, sēhunnan* hsz. (kny.) *Sēhonnan, itt vót!* L. h o n n a n.

sehova *sēhova* hsz. (kny.) *Sēhova se mönny!*

sejöm l. selyem

sejömkötő l. selyemkötő

sejmös l. selymes

sejpös l. selypes

sejt l. sajdít

sekrestye *secrestye, segröstye* fn. 'a templomi személyzetet kiszolgáló helyiség'. Hagyományosan *segröstye*.

sekrestyés *segröstyés* fn. 'a templom (s benne a sekrestye) világi gondnoka'. A *pap segícsege (a segröstyés)*.

selejtes *selejtös* mn. (kny.) *Hallod, élék selejtös ez a gyümölcs!*

Selénd *Selind* fn. 'aradi falu'. (rég.) *Selindet* az idősebbek mondanak.

selyem *sejöm* fn. (kny.) Összetételekben is: *sejömruha, sejömszoknya, sejömkendő, sejömlúz... Tiszta sejöm.*

selyemkötő *sejömkötő* fn. 'selyemkötény'. *Sejömkötő vót rajta.* L. kö t ő.

selymes *sejmös* mn. (kny.) *Sejmös a bűre...*

selypes *sejpös* mn. 'sejpite beszél'. (Murádin IX). „...me *sejpös* vagyok” (Vajda 145).

semennyi *sēmönnyi* mn. (kny.) *Engettél belülle? Sēmönnyit!* L. m e n n y i.

semleges *semlegös* mn. (kny.) *Semlegös marattam.*

semmi *sēmi, sōmi* nm. (kny.) (ritk.) *Sōmit sē ér! Sēmmit. Sz:* a *Mit csinász?* kérdésre adott alkalmankénti válasz: – *Sēmmit! Segítünk annak, aki sēmmit sem csinál!* (Vajda N.) – azaz az illető a semmi előállításához igyekszik buzgón hozzájárulni.

semmirekellő l. s z a r z s á k

semmiség l. p í c s a f ü s t

senki *sēnki* nm. (kny.) *Sēnki sē szót!*

seper l. s ö p ö r

sepreget l. s ö p r ö g e t

seprő/seprű l. kéményseprő, söprű, utcaseprő

seprűs szekér l. k o c s i

ser l. s ö r

serege l. s e r e g é l y

seregély *seregēj, serege* fn. (kny.) A madárijesztő miatt „Nem mertek odaszállni a *seregék*” (Vajda 79).

serget l. s ö r g e t

serke *sörke* fn. 'tetűtojás'. (Murádin III). L. t e t ű.

serte l. s ö r t e

Setény *Sötény* szmn. 'vezetéknev'.

sē l. s e

sēhogy l. s e h o g y

sēhon/sēhun l. s e h o l

sēhova l. s e h o v a

sēhunnan/sēhonnán l. s e h o n n a n

sēmi l. s e m m i

sēmönnyi l. semennyi

sēnki l. senki

sérteget *sértöget* ts. i. (kny.) *Mit sértögetöd a sógorodat?!*

sértyog tn. i. 'sistereg, serceg'. Amikor kifut és odaég az étel (pl. a töltött paprikához való paradicsom), keletkezik az így megnevezett hang. *Hallot, hogy sértyog?*

sétáló fn. 'falióra ingája'. (Murádin VI).

sic te kif. 'macskaúzó'. (Murádin II). L. m a c s k a.

sicc msz. 'macskaúzó'. (Murádin II). L. m a c s k a.

siflítészta fn. 'kockatészta'. (Murádin VII).

sifon ~, *sifony* fn. 'ruhás szekrény'. A *sifony* szekrényfajta, kettős, tornyos díszítésű szekrény. Mesében: „föltette a sifonra” (Kovács 76). *Régön szekrény hejött sifont haszná(l)tunk! Ot van a sifonba – montuk.* Szögedében a szekrény hun sifon, hun sifonér (BálintSzótár II/403).

sijjedő l. süllyedő

sikeredik *sikerődik* tn. i. (kny.) *Sikerödött összehozni* (pl. a babát)... *Nem sikerödött!*

sikeres *sikerös* mn. (kny.) *Sikerös embör lött belülle.*

siket l. süket

siketül l. megsüketül

simá *síma* mn. (kny). L még elsímít, kisímít, simán, simít, simítás, simogat, simogatás, simul.

simán *simán* mn. (kny.) *Símán émögy...*

símely *síměj* fn. 'szekér-alkatrész (amin a fürgettyű forog)'. (Murádin I). L. s z e k é r.

simít *simít* ts. i. (kny.) Lehet elsímít, kisímít is.

simítás *simítás* fn. (kny.) *Végösztünk a simítással...*

simogat ~, *simogat* ts. i. (kny.) A *simához*, *simíthoz* hasonlóan többnyire hosszú az első szótag magánhangzója: *simogatás, simogató, simogatni* (l. c s o m ó h a s a), *simogattya, simogati*, de lehet lehet röviden is, pl. *simogati*.

simogatás *simogatás* fn. (kny.) *Ráfér ęty kis simogatás!*

simogatni *simogatni* ign. (kny.) *Simogatni a dohánt:* kisimítani a dohánylevelet (Vajda 279).

simon *Simony* szmn. (kny.) *F i r g á n c s* a ragadványneve *Simony* Antalnak (Vajda N.). *Simony* Anti bácsit *F i r c a n g n a k* is hívják.

simul *simul* tn. i. (kny.) *Símul a nagylány...*

sin l. sün

sindisznó l. sündisznó

sindisznóvágás l. sündisznóvágás

sing *csin* fn. 'régi hosszsmérték'. (rég.) A mesebeli ('hét-

singsszakállú' – hét sing hosszú, hét singes szakállú – jelentésű) *hétcsinszakállú* szóban fordul csak elő a *sing* (Kovács 53). Elavult hosszmérték, 1 sing kb. 60 cm. (MÉKsz II/1209). L. h é t s i n g s z a k á l l ú.

sipircel ~, *sipircöl* tn. i. 'eliszkol, eltakarodik'. (tréf.) *Ot sipircölt előttünk...* L. e l s i p i r c e l.

sipka fn. 'sapka, kucsma'. A madárijesztő készítéséről szólva emlegetik Vajdának (79) a rossz téli *sipkát*, amit régen kucsmának hívtak.

sirató fn. 'halottsiratás, illetve halottsirató személy'. A h a l o t t házában a halott mellett v i r r a s z t a n a k – a v i r r a s z t ó egyben *sirató* is a siratóasszonyoknak köszönhetően. *Siratóba sē mönnek mán.* A v i r r a s z t á s o n a halott ember házánál a temetés előtti éjszakákat a kiterített (koporsóban fölpravatalozott) holttest mellett ébren, imával, énekkel, emlékezéssel tölti a legszűkebb rokonság és a s i r a t ó a s s z o n y o k k a r a. Amióta (a XX. század végén) megépült a temetőben a h a l o t t a s h á z, elcsökevényesedett ez a szokás. L. még énekes asszony, halál.

siratóasszony fn. 'halottat virrasztóban-siratóban búcsúztató öregasszony'. *Röppenetösen rítak a siratóasszonyok.* Ugyanők az énekes asszonyok.

sirály l. vízicsirke

Siromi hn. 'dülő 1853-ban a Régi-temetőnél'. (tört.) A földmérési térképen szereplő *Siromi* talán azonos a Pesty által följegyzett S í r – h a l o m m a l. *Síromi dülő* lenne?...

sisirig tn. i. 'sistereg, sír'. (ritk.) (Murádin VI).

sistereg l. sérttyog, sisirig

sivalkodtat l. megsivalkodtat

síma l. sima

símán l. simán

síměj l. símely

símít l. simít

símítás l. simítás

símogat l. simogat

símogatás l. simogatás

símogatni l. simogatni

símul l. simul

síp fn. 'síp, illetve füttyülő hangadó rése'. A népi gyermekjátékként számba vett *síp* készítéséről regélve mondják Vajdának (62-63): „bevágunk egy ilyen sípot (egy lyukacskát három ujjnyira az egyik végétől)... Itt elő fúta, mint a p i k u l a”. L. b o c f a, füttyülő.

sír l. rí

Sír-halom hn. 'kunhalom megnevezése a Pesty-féle gyűjtésben'. (tört.) A *Sírhalom* a mai R é g i - t e m e t ő n é l l é v ő É r - p a r t t a l l e h e t a z o n o s . L . m é g S i r o m i .

s í r á s – r í v á s l . r í

sírbakérés fn. 'harangozás temetés végén'. A koporsó sírba eresztésekor szólal meg a *sírbakérő* h a r a n g . *Sírbakérés amikor mökszólal a harang. Sírbakér.*

S í r h a l o m l . S í r – h a l o m

sírkereszt *sírkörösz* fn. (kny.) *Kicszerélöd a sírköröszöt?*
L . k e r e s z t .

s í r k e r t l . t e m e t ő

S í r r o m i (?) l . S i r o m i

Skace szmn. 'ragadványnév'. Fiatal csúfolódó neve a XXI. század elején, állítólag mitugrász viselkedése az oka e névnek.

skatulya *katuja* fn. (kny.) *Katuja gyufa.*

s k a p u l á r é l . s k a p u l á r i u m i m a

skapulárium ima *skapulárijum ima* kif. 'imaféle'. (ritk.) *Skapulárijum imát végzett... Anyám nyakába vót valami; szentöknek vót valami... Térgyen állva imádkozott* – emlékeződik a két háború közti időre 2014-ben ÁKA. A skapularé az idegen szavak szótára szerint (763) ez esetben a ruha alatt hordott szentkép lehet, s ezzel függ össze ez a fohászkodás. A világhálón olvasható a skapularé ima, amelyet 3 Üdvözlégy Mária és 1 Dicsőség követ – http://hu.wikipedia.org/wiki/Barna_skapul%C3%A1r%C3%A9. Hogy mi lehetett a XX. század első felében a Kis Sarusi Borbála nyakában lévő szentképen, Bálint Sándor igazít el: a Kármelhegyi Boldogasszony – egyik karján a kis Jézussal, másik karján a skapulárénak nevezett szerzetesi vállruhával – Máriaradna kegyképpé vált XVII. századi réznyomaton (BSÜnnep 51), ami fölkerült a búcsúi szentképekre is. KSB többször megjárta a Kisiratos–Radna–Kisiratos zarándokutat (gyalog, kocsival, majd busszal, vonattal). Kármelhegyi – Szögedében Kapulláris – Boldogasszonyt július 16-án „jámborabb asszonyok misehallgatással, közös ájtatossággal ünneplik meg” (BálintSzótár II/408).

slájer fn. 'menyasszony tüllszerű fejkendője, fátyol'. (Muraadin VIII).

slingelt *slingölt, slingert* mn. 'kivarrrt női ruhanemű'. (rég.) *Slingölt kendőjét elővötte. Slingert szoknyába vót.* A nagytájon a *slingölés* hímzés (BálintSzögedi II/292). A Délvidéken – a bácskai Temerinben – a *slingelt/slingölt* 'sűrűn hurkolt öltésekkel díszített ruhadarab' (Csorba 76).

smaragd *smargat* fn. (kny.) Vajdánál (144) költemény előadásában hangzik el e szófacsarás: „Jaj, de szép a *smargat*

erdő, / jaj de szép a tarka rét...” – tán mert nem tud szavaló a smaragdról.

Snajdē(-birtok) l. Schneider-birtok
Snajdē-domlja l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snajdē-düllő l. Schneider-birtok
Snajdēl-domlja l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snajdēr-domlja l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snajdēr-döllő l. Schneider-birtok
Snajdēr-körösz l. Schneider-kereszt
Snajdēri-düllő l. Schneider-birtok
Snájdél(-birtok) l. Schneider-birtok
Snájder-halom l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snájderi(-birtok) l. Schneider-birtok
Snájderi doml l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snájderi-halom l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snájdēr(-birtok) l. Schneider-birtok
Snájdēr-föld l. Schneider-föld
Snájdēr-tanya l. Schneider-birtok
Snájdör(-birtok) l. Schneider-birtok
Snájdöri-föld l. Schneider-föld
Snájdöri-halom l. Schneider-birtok,
Schneider-halom
Snejder(-birtok) l. Schneider-birtok
Snejdēr-körösz l. Schneider-kereszt
Snejdöri-birtok l. Schneider-birtok
sodrófa l. nyújtó
sofér l. sofőr

sofőr *sofér* fn. 'gépkocsivezető'. Nem csak a személykocsi pilótája, a buszvezető is *sofér*. A romániai magyar tájnyelvben mind a *sofér*, mind a *sofer*, *sofēr* alak előfordul. (Érdekes módon karcagi írónál, Körmendi Lajosnál is találkozhatunk e szó továbbképzett alakjával: *soférozni*, írja A mama című munkájában, jelentése 'sofőrködni'.) A faluban van *Sofér-düllő* is, l. ott. A románból (sofer).

Sofőr-dűlő *Sofér-düllő* hn. 'határrész Kutason'. Korábban ez volt a B ó n i – d ű l ő. A megboldogult téeszcsé idején a szövetkezet gépkocsivezetői itt kaptak művelésre egy kis földet,

róluk nevezték el. Ha a főnökeik nem találták sehol őket, megvolt a választ: *A Sofér-düllőbe vannak!* – mert munkaidő javán is itt dolgoztak. Ott, a majdnem sajátban, s nem a (mindönki/j/é, tehát sënki/j/é) kollektívban.

sofőriskola *sofériskola* fn. 'gépkocsivezetői tanfolyam'. Az erdélyi magyar köznyelvben – Kisíratoson is - használt szó.

sofórkönyv *soférkönyv* fn. 'jogosítvány, gépkocsivezetői engedély'. Az erdélyi magyar tájnyelvben ezt a szót használják, a *jogosítványt* szinte sosem, h a j t á s inak néha mondják. Máskor csak *könyv*: *Elvötték a könyvet!* – panaszolja az illető, mert hogy rendszeresen gyorsabban hajtott a megengedettnél.

sofőrvizsga *soférvizsga* fn. '(gépkocsi)vezetői vizsga'. Az erdélyi magyar köznyelv kifejezése. *Soférvizsgát* az ember a *sofőriskolában* tesz a *soférkönyvért*, *hajtásiért* (l. ott).

s o k l. k i c s i

sokáig *sokájig* hsz. (kny.) (Murádin V).

sor fn. 'besorozás, illetve ügy, eset (sors?)'. *Amikor sor alá kerültem...* Mesében más jelentéssel: a legkisebb gyerekről mondják, hogy „Óh, annak *szomorú sora lett*”, mert lova eltaposta (Kovács 92). L. más jelentéssel *f é l s o r*, *G y ö p s z é l* (*G y ö p s o r*), *S z é r a i a l m a f a s o r*.

sose *sosë* hsz. (kny.) *Sosë monygy ijét!* L. s e.

S o v á r i l. S ó v á r i

só ~, *só^u* fn. (kny.) Kettőshangzó Murádinnál (XI). L. még *sót törnek*.

sóbavízbelevés fn. 'szegényes levesféle'. (rég.) *Sóbul-vízbul főtt leves, és egy nagy hagyma bele, és kész! Bőjtkor! Emmán nagyon erőzs bűt. Nem szerettük a sóbavízbelevest, huj...* Máshol is ismerik (ÚMTsz IV/918).

Sóder szmn. 'ragadványnév'. Férfi csúfolódó neve. (Építőanyagként l. h o m o k o s – k a v i c s.)

sógor fn. 'közös nő révén rokon'. (tréf.) *Jól mondod, a sógora...* Szögrű-végrű!

sós bodag *sózs bodag* kif. 'sült tésztaféle'. L. b o d a g.

sósvíz ~, *só^usvíz* fn. (kny.) *Só^us vizet töttünk a kinyérhön...* – regéli nagyfalusi öreganyánk 2010-ben, hogy s mint készült a kemöncébe vetés előtt a kinyér. L. v í z.

sót törnek ~, *só^tt törnek* kif. 'sótörés nevű gyermekjátékot úznak'. A kettőshangzót Murádin (XI) említi.

s ó t l a n l. s a j t a l a n

s ó t ö r é s l. d i ó, s ó

s ó ^u l. s ó

s ó ^u s v í z l. s ó s v í z

só^ut törnek l. sőt törnek

Sóvári *Sovári* szmn. 'vezetéknév'. Tán a Lovári mintájára ejtik *Sovárinak* a Sóvári család nevét – mert hogy ők hívják így magukat?

sózs bodag l. sós bodag

sömmi l. semmi

söpör i. (kny.) *Söpörd össze a szemetet!* L. elsöpör.

söpröget i. (kny.) *Söprögetté mán?* L. kisöpröget.

söprű ~, *söprű* fn. (kny.) *Főkapott a söprűre...* (a boszorkány, vagy az anyós). *Nyírfasöprű, kertisöprű, cirokseprű* (Murádin IV). A faluban az 1950-es években is készítettek *ciroksöprűt* (KovácsMonogr).

söprűs szekér l. kocsi

sörget ts. i. 'pörget, forgat'. (ritk.) L. megsörget.

sörke l. serke

sörög tn. i. 'pörög, sürög, forog'. (rég., ritk.) *Sörög* – azaz pörög – a *pörgettyű* nevű gyermekjáték (Vajda 119), de *sörögnek* a gyermekjátékokban résztvevők is (uo. 130). A nagy tájszótárban a sörög 'sürög, sürgölődik, forgolódik' jelentéssel szerepel (ÚMTsz IV/1001), utóbbi esetre ez áll is. A Ződ fű, ződ fű nevű gyermekjáték két szereplője „*sörgött* egyet a kör közepin,... addig forogtak, míg ezt az éneköt el nem mondták” (Vajda 139) – azaz itt egyértelműen 'forog' jelentéssel használják. L. sürög.

sörök-forog l. sürög-forog

sörte fn. 'erős disznószőr'. (Murádin VII). L. disznó.

Sötény l. Setény

sötét *sütét* mn. V. fn. (kny.) *Ki szereti a sütétöt?*

sötétbarna levél *sütétbarna levél* kif. 'sötétbarna színű, túlérett dohánylevél'. *Amit utójjára szöd az embör, az sötétbarna* (SI).

sötétedés *sötétödés, sütétödés* fn. (kny.) *Sütétödés után gyűhecc!*

sötétedik *sötétödik, sütétödik* tn. i. (kny.) *Akkó mán sütétödött.* L. besötétedik.

sötétít ~, *sütétít* ts. i. (kny.) *Në sütétíccs...* L. besötétít, elsötétít.

sötétség *sötéccség, sütéccség* fn. (kny.) *Mék sütéccség vót...*

sparhelt *sparhët* fn. (kny.) *Sparhëton a legjobb (főzni), gázon odakap, nem löhet ott hagyni.* L. még berakott-sparhelt.

spekulál *spëkulál* ts. i. (kny.) *Mín spëkulálsz?*

spilhózni fn. 'rövid nyári gyermeknadrág'. (ritk., rég.) Öregek emlegetik, hogy ilyen is volt.

spiccel *priccöl* 'fecskendez'. *Priccöl, nem látod?! L.*

o d a s p r i c c e l, ö s s z e s p r i c c e l, r á s p r i c c e l.

sróf fn. 'kocsi anyacsavar (a tengelyre), illetve lámpacsavar'. (Murádin I, VII).

stabil mn. 'a II. világháború utáni pénzromlást követő (pénz) értékállóság'. (ritk.) „A *stabil* előtti régi pénzök” (Vajda 279).

stáció *stácijó, sztácijó* fn., hn. 'szivattyútelep'. Magyarosabban p u m p a h á z, p o m p a h á z. Helynévben is: *Dorobánci stráció/sztáció, Kútasi stáció/sztáció, Stáció/Stációi, Sztáció/Sztációi út*. A romániai magyar nyelvjárások román kölcsönszavai közt (a szótárak szerint) ilyen nincsen. A r. 'stație'-ből származó szónak gépállomásra, traktorállomásra vagy vasútállomásra kellene vonatkoznia. Ejtik románosan sztációnak, s magyarosan stációnak is. K a n t o n is, akárcsak Nagyiratoson (Salamon).

Stáció út *Stácijó út, Sztácijó út* hn. 'út a szivattyúháznál'. A *Stácijó(ji) úton* möntünk.

Stációi dűlő *Stácijóji dűllő, Sztácijóji döllő* hn. 'dűlő a szivattyútelepnél'. A *Stáció – dűlő*vel azonos.

Stációi nagycsatorna *Stácijóji-naccsatorna, Sztácijóji naccsatorna* hn. 'csatorna- (illetve Csík-ér-) rész'.

Stációi út *Stácijóji út, Sztácijóji út* hn. 'út a szivattyúháznál'. Ugyanaz, mint a *Stáció út*.

Stáció-dűlő *Stácijó-dűllő, Sztácijó-döllő* hn. 'dűlő a szivattyútelepnél'. A *Sztácijó-dűllőbe* dógosztak.

Stáció-nagycsatorna *Stácijó-naccsatorna, Sztácijó naccsatorna* hn. 'csatorna- (illetve Csík-ér-) rész'. A *Sztácijó-naccsatornán túl valamivel*.

stációjárás fn. 'kálváriajárás'. Nagypénteken végigjárják a temetőbeli Kálvária állomásait; az 1930-as években eljátszották a stációknál történeteket (öKM 1980). Ma is élő hagyománya a keresztút.

stelázsi télázsi fn. (kny.) *Tödd a télázsira...* (az edényt).

stiglinc l. tiglinó

stimol l. stimolás, stimolva

stimolás fn. '(citera)hangolás'. (rég., ritk.) A *c i t e r á n* „...3-4 húrt tettek egy *stimolásra*” (KovácsMonogr).

stimolva ign. '(citera) hangolva, fölhangolva' (rég., ritk.) A *c i t e r á n* „3 húr volt egy hangra *stimolva*” – olvasható az 1950-es évekbeli falukutató följegyzésében, amelyben a helyi citerakészítők munkájáról szól (KovácsMonogr).

strajfa l. strájfa

stráf fn. 'stráfkocsi'. A *stráf* (avagy *stráfkocsi*) szekérféle, olyan, mint egy koporsó – magyarázzák Vajda Noéminak. L. *k o c s i*.

stráfkocsi l. stráf

strájfa *strajfa* fn. '(istállóban) állateltávolító fal'. (Murádin IV).

stréber *stébör* fn. (kny.) (ritk.) *Ölék strébör vót!*

strimfli ~, *trimfli* fn. 'zokni, illetve női harisnya' (rég.) *Főkapta a strimflijét...* Aradvármegyében 1912-ben trimfli és strimfli (Arad 294). Murádinnál (VIII) a női harisnya *trimfli*. A dohánytermesztők is használták a *trimfli* nevezetű harisnyát az áztatott dohánymag elültetésre való előkészítésekor – hallja a szótáríró 2012-ben a Szögedi Nemzet II. Találkozóján az alszögedi ferences rendházban.

strózsák ~, *trózsák* fn. 'szalmazsák (ágybetét), derékalj'. (rég.) *Régön vót srtózsák* – regélik. Murádinnál (VI) és Vajdánál (180) *trózsák*. L. f e h é r v á s z o n.

strupándli ~, *strupántli* fn. 'harisnyatartó (kör)gumi'. (rég.) Az Arad megyei Gyarakon „strupántli” (Búvópatak, 2006. 10. 17), amit Békéscsabán „stropángli”-nak hallottunk.

stukatúr ~, *stukatér* fn. 'mennyezetborítás náddal és sárral'. *Nem lészakatt a stukatér?* L. m e n n y e z e t.

subás fn. 'subát viselő pásztor a betlehemesben'. Az iratosi b e t l e h e m e s játékot 3 subás és 2 angyal játssza (Kovács 170).

suber *súber* fn. 'kocsialkatrész'. Vajda említ a k o c s i részeit sorolva *kis súbert, nagy súbert*, répahordáskor használták (270). Szögedében és környékén a 2 darab *súber, súberdészka* vagy végdeszka a szóródás ellen a kocs i s a r o g l y ájára kerül (BálintSzótár I/790).

subick l. suviksz

subickol l. suvikszol

sublót *suglót* fn. 'fiókos (fehérenemű) szekrény'. A *suglót konyhaszekrény: négy fíjokos (suglótíjókka), a ruhának*. Más szerint a *sublót* „Háromfiókos ruhaneműtartó. Sok gyerekes családban a fiókokat lépcsőzetesen kihúzogatták; mindegyikben egy-egy gyerek aludt. Általában a fehéreneműket oda rakták” (Vajda 279). L. s z e k r é n y.

sublótíók *suglótíjók* fn. 'fehéreneműs szekrész fiókja'. L. f i ó k.

sucni fn. 'kemence kuckója, azaz a sut'. (ritk.) L. s u t, k e m e n c e, k u c k ó.

suglót l. sublót

suglótíjók l. fiók, sublót(fiók)

suháng fn. 'husáng'. „...mamám együtt egy jó *suhánggal*” (Vajda N.).

suhog tn. i. 'forr a víz'. (Murádin VII). L. f o r r.

suj l. súly

sulykol *sujkol* ts. i. (kny.) A ruhát mos jelentése régies.

sulyok *sujok* fn. 'mosóeszköz'. (Murádin VIII). **Sz:** *Ēveti*

a *sujkot* – túloz, nagyot mond, szélsőségesen cselekszik.

summár fn. 'erdőőr'. Murádinál (IV) *summár* és *erdőőr*. A tájszó a Fekete-Körös völgyében és Szlavóniában is használatos (ÚMTsz IV/977).

Supkéger *Supkíger, Supkégel, Szupkégel* szmn. 'vezetéknev'. Az eredetileg Schupkéger Supkégert a nép *Supkígernek, Supkégelnek* ejti, néha a *Szupgégel* is előfordul.

surja fn. 'fa melletti hajtás'. Vajda N. jegyezte le a *surja* e jelentését. Szögedében alacsony bokorra, fiatal facsemetére mondják, a fa melletti vadhajtás neve viszont surnyó (BálintSzótár II/428).

susujka ~, *sasujka* fn. '(zöld) kukoricalevél'. (Murádin I). Tán azonos a *s a s u j k á*val. A *susujka* földolgozásának leírására készült az 1950-es években a falukutató műkedvelő néprajzos, ám ez elmaradt (KovácsMonogr). Az idősebbek szerint a *sasujka* a *susujka* eltorzulása (Vajda 280). L. *c s u h é*.

susujka szütyő *susujka szütyű* kif. 'kukoricalevél-tarisznya'. *S u s u l y k á*ból *font szatyor* (Vajda 228). L. *m i l c s i s z a t y o r*.

susujkafonás fn. 'kukoricalevél fonása'. „Mesélnek... a *susulykafonáshoz* fűzőként átlukasztott kanálról” (Vajda 187).

suszter *susztër* fn. (kny.) **Sz:** *Susztër maraggyon a kaptafánál!* – avval foglalkozz, amihön értesz!

suszterszárma *susztërszárma* fn. 'hajában főtt krumpli'. Amúgy *h a j a s k r u m p l i*, zsírban megforgatva. Más szögedi tájon a hajában sült krumplit suszterfánknek hívják (BálintSzótár II/428). Szögedében a valamivel kíváncsiabbá tett főtt tészta lehet „lëkváros, másként lucskos, tréfásan susztertészta” (BálintSzögedi II/124). A silány szivar az anyavárosban, Szögedében *suszterhavanna* (BálintSzögedi II/203). Azaz a csúfondáros *susztërszárma* megnevezés arra utal, hogy gyöngé kis töltöttkáposzta ökelme... Az igazi *s z á r m a* kiadósabb étel.

sut fn. 'kemencezug, kemence mögötti kuckó'. *Mama bebújt a sutba*. A faluban jobbra *k u c k ó*, l. ott. Becézik is: *s u c n i*. L. *k e m e n c e*.

suta ~, *sutya* mn. 'balkezes'. Szögedében is *suta*, a *sutya* jelenlétét Murádin (IX) jelzi.

sutu fn. 'olajprés, olajsajtoló'. (rég.) Olajmalom, *olajsutu*; volt a XX. század elejéig Kisiratoson is *sutu malom* – 1858-ban földbirtok-csere szerződésben is előfordul (HD). Szegedében *sutú*, *olajsutú* (BálintSzögedi II/143, BálintSzótár II/429), de ismert a *borsutú* (borsajtó, szőlőprés) is. Szeged-Alsóvárosnak *Sutu* utcája is volt (BS Sz-Av 74). L. *k i s u t u l t*.

sutu malom l. sutu

sutul l. kisutul

sutult l. kisutult

sutya l. suta

suvasztás l. elsuvaszt, sársuvasztás

suviksz *subick* fn. 'lábbelifényező szer'. (rég.) Kiolvasóban: „Megetted a *subick*ot, / Nem nő ki a bajuszod” (Kovács 152). *Bakkancsot, csizmát ezzel tisztítottak, ráköptek*. L. még *kisuvikszolt*.

suvikszol *suwickol, subickol* ts. i. 'cipőt suviksszal ken és fényesít'. Vajdánál *suwickol* (279).

súber l. suber

súg l. fül

súly *suj* fn. 'kútkolonc (kútgém végére kötött nehezék)'. (Murádin IV).

süket *siket* mn. v. szmn. 'nagyot hall, illetve ragadványnev'. (Kovács 209).

süketnéma l. kuka

süketül l. megsüketül

sül l. kisül, megsül

süldő ~, *süldő^ü* fn. (kny.) Kettőshangzó Murádinál (II). L. *disznó*.

sületlen l. szalonnás

sült l. kétszersült

sült(hús) beköszöntés l. beköszöntés

sültkóbasz l. kolbasz

süllyedő *sijjedő* fn. 'vizenyős hely'. (Murádin IV).

sün ~, *sin* fn. (kny.) A *sin* régies.

sündisznó ~, *sindisznó* fn. (kny.) (rég.) *Régön sindisznónak montuk*.

sündisznóvágás ~, *sindisznóvágás* fn. 'süntor, gyermek-játék'. (rég.) Az 1920-as években a kisfiúk, utázva a felnőttek által végzett disznóvágást, sünt öltek, pörzsöltek, sütöttek és ettek (öKM 1980). Vajdának elárulták (121), hogy „a régi öregök” levágták, földolgozták a sündisznót és megették a húsát.

sürgöny fn. 'távirat'. *Gyütt a sürgöny, möhetünk*. Helynévben is, pl. Sürgöny – dűlő, Sürgöny(i) út, Sürgöny – úti dűlő. A dűlőutat táviróoszlopok szegélyezik.

Sürgöny út hn. 'sürgönykaros dűlőút'. *Sürgöny-út, Sürgönyi út...* L. *sürgöny, út*.

Sürgöny-úti dűlő hn. 'dűlő a Sürgöny-út mellett'. *Sürgöny(i)-döllő/düllő* is. L.

sürgöny, dűlő.

Sürgönyi út l. *Sürgöny út*

sűrög l. sörög

süt ts. i. (kny.) **Sz:** „Nem tudom: sütik, főzik, paprikázzák” (Kovács 173) – betlehemes játéokban az egyik pásztor bolondozik a többivel, s hogy (állítólag) nem ért semmit, arra mondja. Talán önállóan is helytáll (szólásként) a *Sütik, főzik, paprikázzák* kijelentés.

sütemény l. édes, kalács, omlós, pisinger, tészta, túróslepény

sütemény beköszöntés l. beköszöntés

süteményes *süteményös* mn. (kny.) *Süteményös tálat tött a násznagy elé, amiből mindönki igyeközött önni* (Kovács 179).

sütéccség l. sötétség

sütét l. sötét

sütétbarna levél l. sötétbarna levél

sütétít l. sötétít

sütétödés l. sötétedés

sütétödik l. sötétedik

sütkérezik *sütkérozik* tn. i. (kny.) *Ot sütkérösztek a napon.*
L. repedezik.

sütő l. kuglófsütő, palacsintasütő, rer

sütőlapát l. vetőlapát

süveg fn. 'kalap letétele (vesztesként a kártyázásban)'. L. Az opletány szó kincse (+ falurajz-fejezet).

süveg *cukor* *süvekcukor*, *süveges cukor*, *süvegös cukor* fn. 'süveg alakú cukordarab, cukorfajta'. (rég.) L. *cukor*, *törött cukor*.

süvegel (kny.) l. megsüvegel

süvegel *süvegöl* tn. i. 'süvegét letéve kártyázik a vesztes'. Makón az esélytelen kártyajátékos fejfedőjét letéve jelzi, hogy vesztesre áll, azaz *süvegöl* (ÚMTsz IV/1006) – Kisiratoson az opletányozó leteszi a süvegét, amikor veszített.
L. Az opletány szó kincse (+ falurajz-fejezet).

süvegelés l. Az opletány szó kincse, süvegel

süvegelni l. Az opletány szó kincse, süvegel

süvegelő l. Az opletány szó kincse, süvegel

süvegeltet l. Az opletány szó kincse,
megsüvegel, süvegel

süveges cukor l. süveg

cukor l. süveg

cukor l. süveg

sűrűfésű *sűrűfűsű* fn. (kny.) (Murádin VIII). L. *fésű*.

szabad kémény *szabatkímény* kif. 'szabad tűzhelyes konyhából a füstöt elvezető, fölfelé keskenyedő nyílás a mennyezeten' (rég.) *Szabatkímény vót, ott lógott a kóbász...* L. *kémény*.

szabad kéményes *szabatkímányös* kif. (kny.) *Szabatkímányös házba laktunk.*

s z a b a d í t l. *k i s z a b a d í t*

s z a b a t k í m í n y l. *s z a b a d k é m é n y*

szagol ~, *szagul* ts. i. (kny.) (rég.) *Szaguuják a birsalmát* – szeptemberben a zsidók a maguk ünnepén (a XX. század elején).

s z a g o s l. *k ö l n i s*

szajván fn., hn. 'akol, juhakol, illetve földrajzi név'. *Má a Szajvánná jártunk.* A románból (saivan).

szak fn. 'kakas csőre alatti lebernyeg'. *Szakját csipkötötte.* A szintén szögedi nemzetbeli Újkígyóson cakk. Állítólag székely és palóc tájszóként tokát jelent a szak (AJ 158).

szakajt ts. i. 'szakít'. Népdalban: *...Csak aszt az egy pirosz bazsarózsát,/ Lányok, lē ne szakajcsátok! // Ha le szakajtyátok,/ El nē hervasszátok!...L. még s z a k a j t ó* (k o s á r).

szakajtó fn. 'kenyértészta kelesztésekor használt kosár'. *Kaptunk ëty szakajtó cserösnjét.* L. *k e n y é r s z a k a j t ó*, *s z a k a j t ó k o s á r*.

szakajtó kosár kif. 'szakajtó'. Szenteste vacsora után mama a morzsát belesöpörte az asztal alá tett kosárba, *amibe a kinyeret szakajtotta – a szakajtó kosárba* (ÁKA).

s z a k a s z l. *s z a k a s z t*

szakaszt ts. i. 'szakít'. Szerelmi dalban: „Piros rózsa *szakasztok*” (Kovács 125).

szakaszt fn. 'dohánytermesztési távolság-mérték, szakasz'. A dohányteresztés helyi szókincsében a *szakaszt* két ágas közti távolság a pajtában, írja Salamon Ida, embere pedig megtoldja: *A két szakasztos pajtába a középső szferdián kéccör annyi kuka vót, mint a szélsőn.* A *dohánypajta* aszerint egy, két, három, négy *szakasztos*, hogy hány ágassal építették. L. még *ágas*.

szakasztos mn. 'szakaszos (dohánypajta)'. L. *s z a k a s z t*.

szakasztott mn. v. hsz. 'ugyanolyan, olyan, mint az'. *Szakasztott apja! Szakasztott ojan, mint Piros...*

s z a k á c s n é l. *p a p k i s a s s z o n y*

s z a k á l l l. *h é t s i n g s z a k á l l ú*

szakáll fn. 'cirokból, kukoricacsóból kiálló szálak'. A *cirok* *szakállából*, *bajuszából* és *kukoricabajuszából* készítették valaha a (lány)gyermekek a játékbabájuk haját. L. *cirok szakáll*.

szaki fn. 'mesteriskolát végzett egyén'. A mestőiskola szakiskola volt (a kommunista időszakban), abban az időben azt, aki szakiskolai végzettséggel rendelkezett, *m e s t ő r n e k n e v e (s) z t é k*, *mer űk vótak a szakik* (AV).

szakít l. szakajt, szakaszt

szakszofon *szakszafon* fn. (kny.) *Almási Laci bácsi szakszafonon jáccik. Ű is szakszafonos.* Másképpen *d u d a*.

szakszofonos *szakszafonos* mn. (kny.) Néha *öt szakszafonos* is játszik az iratosi parasztbandában a III. ezred elején; ugyanők könnyen váltanak más hangszerre, akár citerára is. A szakszofonon játszó is *d u d á s*.

szakszofonozás *szakszafonozás* fn. (kny.) *Jól mén neki a szakszafonozás.*

szakszofonozni *szakszafonozni* ign. (kny.) *Szakszafonozni kend mikor tanult mög?*

szalad a hideg kif. 'borsódzik'. (Murádin V). ...az embör hátán...

szalag *szallag* fn. 'hajba kötött sejöm szalag'. (Murádin VIII). „...este mög a bálba. *Szallagot* kötöttünk, így vót föltéve a hajamba” (Vajda 202). L. még *karácsonyi kisbárány*.

s z a l a g á r é l. *s z a l a l k á l i*

s z a l a g á r é s l. *s z a l a l k á l i s*

szalalkáli *szalagáré* fn.l (kny.) *Hun löhet a szalagáré?!*

szalalkális *szalagárés* mn. 'szalagáréval készített tészta'. *Szalagárés a tésztája...*

Szalbek ~, *Szalbék, Szálbek, Szálbék* szmn. 'a falualapító nemes család neve'. Pusztá-Kisiratoszt az 1700-as évek végén Szalbek György vásárolta meg, 1818-ban megkezdte szögedi dohánykertészek letelepítését. A faluépítést felesége, Török Zsófia folytatta 1819-ben, miután férje elhalálozott. A német eredetű *Szalbékek* eredetileg Salbecknak írták a nevüket, de már az 1700-as években Szalbekra változott a nevük, l. *s z á l l á s*. 1861-ben a *Salbeck/Szálbek/Szalbek/Szalbék* család (Kisiratoshoz kötődő) férfi ága kihalt. *K i s i r a t o s* t a Szalbék-időszakban *Szalbek-Iratos*ként is emlegették.

S z a l b e k – s z á l l á s l. *s z á l l á s*

Szalbekiratos ~, *Szálbékiratos, Szálbekiratos, Szalbek-Iratos* fn. 'Kisiratos (egykori neve)'. (rég.) A Szalbek (Salbeck) György és felesége, Szalbekné Török Zsófia által lassan két évszázada alapított falu neve évtizedekig *Szálbékiratos* is. L. még *I r a t o s*, *K i s i r a t o s*.

szalbekiratosi ~, *szálbékiratosi, szálbékiratosi* mn. 'kisiratosi'. (rég.) L. még *k i s i r a t o s i*, *i r a t o s i*.

szalma fn. (kny.) *Szalmával földött ház* (Murádin IV) a szalmatetejű épület. L. *C s á k i s z a l m á j a*, *z s ú p*, *z s ú p s z a l m a*.

szalmalegény fn. 'rossz (értéktelen) legény'. (rég., tréf.)

Km: „Szalma-legény s z é n a – l á n y t kap” (Kovács 219). E mondásra Kálnási (281) ad magyarázatot: a szalma az értéktelen, a széna az értékes kifejezése. Azaz az ügyes, bár széltoló legény könnyen szerez magának szép, jó, értékes menyasszonynak valót. L. legény.

szalmaszál fn. (kny.) **Sz:** (Ëty) Szalmaszálat sē tōsz körōsztbe – semmit sem tesz érte. L. szál.

szalmazsák l. strózsák

szalonna l. hasaszalonna

szalonnabőr szalonnabűr fn. (kny.) *Mögöszöd a szalonnabűrt is?* Az abáltszalonnáét igen, mert puha... L. bőr.

szalonnás mn. 'sületlen'. Szalonnás a kinyér, ha sületlen, különösen a rosszul sült kenyér alja.

szamár fn. (kny.) **Km:** „Nem minden szamár kiáltása hallatszik az égbe” (Kovács 218) – a hitvány ember szavát az Úr sem hallgatja meg. L. ló, okos.

szamóca ~, szamó^uca fn. 'erdei eper'. Kettőshangzó Murádinnál (II).

szanda l. szandál

Szanda l. Öregelnök, Szanda-rendszer

Szanda-rendszer Szanda-röncör fn. 'Szanda Antal téeszelnökségének ideje'. A Szanda-röncörbe így vót! L. Öregelnök, rendszer.

szandál szanda fn. (kny.) (Murádin VIII).

szanitár fn., szmn. 'orvos segítője, felcser, illetve csúfneve'. L. felcser,

szanitéc. A románból (sanitar).

szanitéc fn. 'orvos kisegítője, felcser'. (rég.) Ugyanaz, mint a felcser és a szanitár.

szappan ~, szappany fn. (kny.) *Hozzá szappanyt!*

szappanos szappanyos mn. (kny.) *Szappanyos a víz, dűzsd ki!* L. zömöcsköl.

szappanoz szappanyoz ts. i. 'mos'. (Murádin VIII). L. beszappanoz.

szar fn. (kny.) (durv.) **Sz:** A szarát is mögönné. Mögönné a saját szarát – fukar. A szarbú is pézt csinál. A szarbú is aranyat csinál – ügyes. Benne maratt a szarba – belesett a maga ásta gödörbe. Halgat, mint (a) szar a fűbe! – lapít, sunyít, megbújik a koma, mert rossz fát tett a tűzre. Kalap szart sē ér – semmit sem ér. Lē vagy szarva – annak mondjuk mérgünkben, aki megbántott bennünket: nem érdekel, mit mond, mit gondol. Mi a szart csinájjak vele? – nem megyünk vele semmire. Mindön szarba beleüti az órát – minden lében kanál. Nézd mög a szarodat! –

mondják akkor, ha szemmelveréstől óvnak valakit. *Ott hatyta, mint eb a szarát* – cserbenhagyta. *Szar a világ, tők a tromf* – tréfás egyéni, családi és társadalmi helyzetértékelés, nehéz az élet. *Szarba vöszí az embörtl...* – semmibe vesz bennünket. *Szart sē ér* – érdektelen, mert még annyit sem nyom a latban. *Szarul-húgyul, szarul-hugyul...* adják, számolják: szarért-húgyért, azaz semmiért... *Szarul-húgyul adi a társulás a neköm járó terményt...* Úgy számolja a kollektív-utód cég, hogy csak neki érje meg, nekünk nem... a náluk végzett munkát. (Szinnyeinél – II/255 – „szarva-húgyva..., szarral-huggyal..., szarva-hugyva, v. szarván-hugyván...: apránként, csipp-csupp módra (ad, fizet)”. Szögedében: „Szarrā-húggyā fizet” (BálintSzótár II/452) – becsap, nem fizeti mög az árát. *Utálom, mint a szart* – ha nagyon nem szeretünk valakit, mondunk ilyen csúnyaságot. Többnyire szitkozódás. **Km:** *Szarnak, kárnak nincs gazdája* – ne keresd a kártevőt, úgyis letagadja. L. b e s z a r i k, b e s z a r á s, k á r, l e s z a r, ö s s z e s z a r, s z a r i k.

szarakodik tn. i. (durv.) *Mit szarakottok velem?!*

szarik tn. i. (kny.) (durv.) **Sz:** *Szarik rá!* – semmibe veszi. L. l e s z a r, s z a r.

szarka fn., szmn. 'ragadós kezű, lopkodós természetű ember, illetve csúfnév'. (gúny.) Csúfnévként azon maradt, aki „szerette a csecsebecséket, mint a szarka” (Kovács 209). **Km:** *Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka* – olyasmit vállalna, amire képtelen.

szarul ~, *szarú* hsz. 'rosszul'. (durv.) *Szarú vagyok...*

s z a r u l – h ú g y u l l. s z a r

szarzsák fn. 'semmirekellő ember'. (durv.) *Az a szarzsák?! Ű ugar?...!*

s z a t ó c s b o l t l. K o h n

szatyng fn. 'pendelyt fölerősítő zsinór, illetve nadrágszój'. (Murádin VIII).

s z a t y o r l. m i l c s i s z a t y o r

száj fn. (kny.) *Szám, szád, szátok...* **Sz:** *Akkora a szája, mint a bécsi kapu; Akkora a pofája, mint...* – nagyszájú. „Hogy a szád szélén follyon le a zsír!” – káromkodás népmesében (Kovács 99). E mondás nyilván arra utal, hogy nem valami kellemes állapot, amikor nem vagy a magad ura, pl. a zsír lefolyik a szád szélén... Persze lehet épp ellenkezően is érteni! *Gurá báte kúru* – *Száj veri a segget* – emlegették az öregebbek ezt a kedves (két háború közti), Erdélyben honosított havaselvei kincstári népszokást. Le kellett hajolni, kézzel megfogni a lába ujját, és vagy deszkával, ágydeszkával, vagy bikacsökkel (szárított

bikafasszal) verték az illetőt. A román csendőr tíznél vagy húsznál eltévesztette és újrakezdték. Az egyik verte, a másik számolta. (Öreg Kurtucz Mihály regéli 1980-ban az 1930-as évek báljaiban kitörő verekedések végkifejletéről.) *Mögnyajja utána a száját – ízleni fog neki. Szájára vötte a falu – kibeszélnek valakit. Úgy mögégötte a száját, hogy az aluttejet is fúva öszi. Úgy mögjárta, hogy azóta fúva öszi az aluttéjet. Úgy mögégötte a szája szélit, hogy fúva öszi az aluttéjet (is).* Az illetőre egyszer olyan alaposan ráijesztettek, hogy azóta túlon túl óvatos. **Km:** „Több száj többet mond” (Kovács 219) – az emberek tapasztalata összeadódik. L. még b o r, k é z, p á l l o t t s z á j ú, t e j f ö l l ö s s z á j ú.

s z á j h a r m o n i k a l. s z á j m u z s i k a

szájpaddlás szájpallás fn. (kny.) (Murádin IV). L. p a d l á s.

szájmuzsika 'szájharmonika'. (Murádin X).

szájszél fn. 'ajak'. *Szájaszéle* (Murádin IV). *Szád (Szát) széle. Csípi a szám (szájam) szélit...* **Sz:** *Annyit övött, hogy a szája szélén fojt le a zsír* – az illető pl. a lagziban túl falánk volt, ott túl jól tartották... „Hogy a szád szélén folyjon le a zsír! – káromkodott az ember” (Kovács 99) – kívánt rosszat (halált?) a másíknak.

szál fn. 'búzaszár'. (Murádin I). L. még s z a l m a s z á l.

S z á l b ë k l. S z a l b e k

S z á l b ë k i r a t o s l. S z a l b e k i r a t o s

s z á l b ë k i r a t o s i l. s z a l b e k i r a t o s i

s z á l d o b l. t ó k a

s z á l l (i.) l. s z e m b e s z á l l

szállás fn. 'tanya, uradalom'. (tört.) Az 1780-as években készített német nyelvű, 1. katonai fölmérésen látható a *Szall. zu Szalbek* helymegnevezés, amely magyarul *Szalbek-szállás*. A szálláshely a Szalbek család által birtokolt, akkor még falu nélküli Kisiratos-pusztán volt. Utóbb a szállás tulajdonosai a térképek szerint szállás helyett t a n y á n éltek...

s z á l l í t l. b e s z á l l í t

s z á m l a l. a d ó

s z á n l. s z á n k ó

szánkó fn. 'lovasszán (télen, kocsi helyett)'. (Murádin I). *Vagy n a g y s z á n k ó, netán l ó s z á n k ó, l o v a s s z á n k ó* (Vajda 123-124). Amit ló húz, szemben a kézi k i s s z á n k óval. L. még e p l é n y.

szántás fn., hn. 'fölszántott föld, illetve (fölszántott) nyomsáv az országhatáron'. Helynév is, bár a kommunizmus bukásával egyre kevésbé emlegetik (tán már nincs is meg). (Az országhatárnál) *A szántásnál arattunk a Glóriával, nagyon*

lestek a granicsárok! **Km:** „Egy szántás egy kinyér, három szántás három kinyér” (Kovács 215) – több dolog, nagyobb könyér! L. *k a s z á l ó, t a r l ó s z á n t á s*.

szántódik ts. i. ’adja magát a föld az eke alá (könnyű szántani)’. (Murádin I).

s z á n t ó f ő d l. föld

szár fn. ’kukoricaszár’. *Szárrā fűtöttünk*. L. még *s z á r í z é k*. A búzaszár: *s z á l*.

Szárazér fn. ’egykori Maros-ág’. (rég.) Úgy vehetnők, a közelben – Varjas határában – található vízfolyás neve az egyik kisiratosi népmesében is előfordul: „Úgy folyt a bor, mint a Szárazérben a víz” (Kovács 62) – l. *b o r*. Csak hogy akadnak Kisiratoson is olyanok, akik szerint a *C s í k – é r* azonos a Szárazérrel (Vajda 179). A nagyvarjasiak a Szárazért Büge néven emlegetik (Szabó I.). L. még *M a r o s* (-holtág).

szárazétel fn. ’nyers, sütés-főzés nélkül készülő, illetve használható étel’. Pl. kolbász, szalonna és más füstölt, avagy sózott disznóságok, tej, sajt, vaj, túró (s miegyéb) kenyérrel, paradicsommal, paprikával... L. *s z á r a z n a p, s z á r a z s z e r d a*.

szárazfejű mn. v. szmn. ’okoskodó, illetve csúfnév’. (ritk., gúny.) Okoskodó férfin maradt ez a név. L. *f e j*.

szárazanap fn. ’a három hústalan (tésztás) nap’. A *szárazanapok: a három tésztás nap, hetfű, szerda, péntök. Húsos nap a kedd, csütörtök, szombat, vasárnap*. Szögedében csak

s z á r a z é t e l és száraztészta ismert (BálintSzótár II/453–454).

szárasszerda *szárasszërda* fn. ’hamvazószerda’. (ritk.) *Szárasszërdán csak s z á r a z é t e l t l ö h e t ö t t ö n n i, e s e t l e g o l a j j á; së hús, së zsír. Régön még tojást së vót szabad (önni)*.

S z á r i c s N é m ö t J ó s k a t a n y á j a l. *N é m e t h – t a n y a*

szárító fn. ’vesszőből font alkatmatosság (gyümölcs-aszaláshoz)’. (Murádin II).

s z á r í t ó l. *p á r s z á r í t ó*

szárízék ~, *szárízik* fn. ’kukoricaszár’. A kukorica marha által lerágott, leveleitől megfosztott *s z á r á n a k* a neve. A kemencében tüzelőként végzi. *Í z é k* is. L. *k i s h á z a z á s*.

szárkúp fn. ’kukoricaszár kúpba rakva’. *Kukoricaszárkúp, szárkúp, kúp* és *kúpszár* néven is említik. L. még *k ú p o l*.

szárma fn. ’töltött káposzta’. A kisiratosiak egyik kedvenc (és igen finoman elkészített) étele a *tőtöttkáposzta*, melynek *szárma* a rendes neve. A románban ’sarma’, ’sarmală’, de – mint a MPV írja (350) –, „Az egyes magyarországi nyelvjárásokban

adatolható *szárma* alak nem román kölcsönszó”; így az iratosi sem az, bizonyára szögedi eredetű. L. még *s u s z t e r s z á r m a*.

származás fn. (kny.) **Sz:** „Nagy származásújak vagyunk, mer hatan feküttünk egy ágyon” – tréfás mondás arról, hogy az igazi nemességet a nagy család adja. (Vajda 184)

szárnykürt l. *figlihorni*

Szászhektár (döllő) l. *Szászhektár-dűlő*

száz l. *hatszáz*, *négyszáz*, *ötszáz*, *százra megy*, *tű*

század l. *menetszázad*

százalék l. *procsent*

százezörmestör l. *ezermeister*

Szászhektár-dűlő *Szászhektár-düllő*, *Szászhektárdüllő* hn. ’határrész’. *Szászhektár-düllő*, vagy csak *Szászhektár*. L. *Ötvenhektár-dűlő*.

százra megy ~, *százra mén* kif. ’elpusztul, tönkremegy’. (rég.) **Sz:** *Százra mén*; *százra ment* – azaz összetörik, tönkremegy, megdöglök. Kovács F. egyik meséjében (101): „...oszt ezzel úgy földhön vágta, hogy százra ment” a hízó; „a malac százra ment”, s már készülődhetnek is a disznótóra. Akár a *r o s s z r a m e g y*.

szebb *szöbb* mn. (kny.) *Szöbb ez a lány* – mint legutóbb vót. *Szöbné-szöbbit láthat it kend! Lekszöbbik. Vót esze neki, a szöbbit – szöbbiket – vitte el!* L. még *s z é p*.

szebeni *szebenyi* mn. ’Szeben városából való’. A katonaságtól hozták haza ezt a hangalakot?

Szebeni *Szebenyi* szmn. ’vezetéknev.’

szecska fn. (kny.) **Sz:** „Vágjad, mint a szecskát!” – utasít a mese hőse az ellen lekasabolására (Kovács 30).

szed *szöd* i. (kny.) *Szöttük a cserösnyét... Szöttetők? Hat szöggye! Szöggyé húst is!* L. még *beszed*, *dohányt szed*, *elszed*, *fölszed*, *kiszed*, *leszed*, *markot szed*, *összeszed*.

szedeget *szödöget* ts. i. (kny.) *Szödögeti a papsajtot* – a gyerök az árokparton (valaha, amikor még termett papsajt).

szedelődzködik *szödelőcködik* tn. i. (kny.) *Szödelőckögg, öcsém!*

szeder *szödör* fn. (kny.) A *szödörbokor* termése. *Szödröt szöttünk*.

szederbokor l. *szeder*

Szederhát *Szödörhát* fn. ’kis (nemrég még színmagyar, ma félig sem magyar, ë-ző) Arad megyei falu a közelben’. *Szödörhátrú gyűttek*.

szederjés *szödörjes* mn. (kny.) *Szödörjes az arca* – kékül, elkékült.

szedett l. szemenszedett

szedés szödés fn. 'az érett dohánylevél levétele'. L. dohány szedés, dohányt fűz.

szedő szödő fn. 'aki összeszed valamit'. Pésszödő (pénzszedő), tolszödő...

szedrezni szödrözni ign. (kny.) Mögyünk szödrözni!

szedte-vette szötte-vötte mn. v. fn. (kny.) **Sz:** Szötte-vötte terömtötte! – szól rá az anyuka a rongyalkodó gyermekre; szolid szitkozódás.

szeg l. szög

Szeged Szöged fn. 'városnév'. Szögedébe, Szögeden, Szögedön, Szögedről, Szegedébe... Szögedébű gyüttiünk...

szegel l. szögel

szeges l. szöges

szegény ~, szögény, szögén fn. v. mn., szmn. (kny.) Szögényök, nem töhetnek rúla! Szögénnek van ölég baja. Lehet ragadványnév is: Szögény (Gál). **Sz:** „Annyira szegény volt, hogy az éhségtől az egyik szeme a másikhoz ment vizitába” (Kovács 70), *Annyira szögény vót, hogy az éhséktül az éggyik szöme a másikhó mönt vizitába* – a Szorítsd, zsákom! c. mese Jánosa, a király legszegényebb parasztja járt így. Csúfondáros megfogalmazása a szegénységnek. L. még szem, templom, vérszegény.

szegényes szögényös mn. (kny.) Ölék szögényös vót (az ellátás).

szegényház szögényház, szögénház fn. 'kicsi, egy ablakos ház'. *Janival szömbe a sarkon, az a kis szögényház; az öreg egyedül él.*

szegénylegény szögénlegény, szögén(y)legíny fn. 'béres, napszámos, cseléd'. „Haggyátok mán, hisz ű mindön szögénylegínynek fizetött!” – mentenék az embörök a kommunisták által üldözött gazdát az emléközetös ötvenes években azzal, hogy röndösen fizetött az alkalmazottainak (Vajda 210).

szegénység szögénység, szögénség fn. (kny.) *Naty szögénység vót!* „Akkó háború vót, szögénség” (Vajda 181).

szegez l. szögez

szegfű szökfű fn. (kny.) L. ciprus, székfűvirág.

szegfűbors l. bors

szegletes l. szögletes

szekál székál ts. i. 'zaklat'. Nē székáj engöm!

szekció ~, székcijó, szökcijó fn. 'részleg, brigád, üzem a kolhozban, illetve a gépállomáson'. *Abba a szökcjóba kűttek...* Átvétel a románból (secție).

szekeres mn. v. fn. 'román és cigány árus, v. helybéli

szekeres gazda'. A r o m á n szekeresök meszet, miegyebet árultak. Az iratosi szekeres gazdákról l. t e h e n e s. L. még cigány, fedett, kocsi, sátoros.

szekér fn. 'ökrösfogat, illetve vándorkereskedő fedett (lovas) fogata'. Murádin (I) adatközlője szerint a *szekér* ökrösszekér, ám mások a lovas fogatot is leszekerezik (amit az atlasz készítőjének forrása szerint k o c s i n a k k e l l e n e n e v e z n i ü k), l. t e h e n e s. Az ekhós – fedett – szekér pedig sátoros (Murádin I). A *szekér sátoros, vándor dëszkások, szöllőárusok... gyűttek szekérral* – regélik 2013-ban a szótárírónak. L. a l s ö r é n y, a s t o k, b o d o n y a, f e l s ő o l d a l f a, s í m e l y, t e n g e l y a s t o k, v e n d é g o l d a l, v e n d é g r ú d.

szekéroz l. szekíroz

szekíroz *szekéroz* ts. i. (kny.) *Në szekéroz!*

szekrény ~, *szökrény* fn. (kny.) (ritk.) Szögedében nem hallani az ö-s változatot, tán tévesztés, esetleg ö-ző túlzás?... L. jég szekrény, kaszli, kredenc, sifon, sublót, téka.

szektorista fn. 'körzeti rendőr (milicista)'. A kürtösi rendőrség kisiratosi embere 2004., az önkormányzati önállóság visszanyerése előtt. Nem volt állandóan milicista a kapitányság helyi kirendeltségén-szektorában, Kisiratoson, csak ha a föladat úgy kívánta. 2004-től *főbi(s)ztos* az immár állandóan a faluban tartózkodó r e n d ő r n e v e. A románból (sectorist).

szeku fn. 'r. államvédelmi hatóság'. (rég.) A s z e k u r i t á t e 'beceneve' az erdélyi magyarság körében a kommunizmus idején, Kisiratoson is ez a népi megnevezése a tisztelt szervnek.

szekuritáte ~, *szekuritáté, szekuritáté, szekuritát* fn. 'román politikai rendőrség 1989-ig'. *Nagyon kereste a szekuritáté a könyved!* A román ávós 'cég' alkalmazottja a *szekuritátés*, ill. a s z e k u s. Ugyanaz, mint a s z e k u. A románból (securitate).

szekuritátés l. szekus

szekus fn. 'politikai rendőr, a szekuritáte (a román ávó) embere'. *El në vigyön a szeku.* Mondják *szekuritátésnak*, á v ó s i s.

szelelő l. kutyaszelelő

szelemen fn. 'a dohánypajtafödél ágasait alátámasztó vastag gerenda'. *Csak a dohánypajtakon van szelemen, a házakon nincs* (SI). L. g e r e n d a.

szeleskedik *szeleskodik* tn. i. (kny.) *Szelesköttek, oszt beverte a fejét.*

szelet l. karéj

szelíd *szilíd* mn. (kny.) *Szilíd lött tülle* – hogy jól elkalapálták.

szelídít *szilídít* ts. i. (kny.) *Szilídített rajta valamit.* L.

megszelídít.

Szelídítő ~, *Szilídítő* hn. 'alkalmi fogda'. (rég.) A ma fogorvosi rendelőnek helyet adó épület, a *Szelídítő/Szilídítő*, amely eredetileg posta volt, egy időben (a kommunizmus végnapjaiban) a rendőrség alkalmi verőhelye: itt puhították az italos, rendetlenkedő legényeket. Így emlegetig máig.

szellő l. szőlő

szem szöm fn. 'látás szerve'. *Szöme, szömed, szömem, szömünk, szömetök, szömük* (Murádin IV). *Neköd asztán jó szömöd van! Csak ki nē verd a szömit. Mondd a szömibe! Szöme járása, jár a szöme, szömmel ver, szöme világa. Sz: A két szép szömödér! Majd a két szép szömedér... – nem adják ingyen. A saját szömömmē láttam – mondhati a szemtanú. A szömem elé nē kerüjj! – ne is lássalak. A szömibe monta. Mögmondi a szömibe – nyíltan színt vallott. A szöme sē áll jó! A szöme is rosszul áll... Még a szöme sē áll jól! Ennek a szöme sē ál jó... Hallod, neköd sē ál jól a szömöd! – ránézésre gyanús az illető. „...annyira szegény volt, hogy az éhségtől az egyik szeme a másikhoz ment vizitába” – nagyon nagy szegénységben él, nyomorog (Kovács 70). Csak a szöme kívánnya (kíváni)– tele a hasa, de tovább enné a kívánatos étket. Évesztötte a szöme világát – megvakult. Csak a szömem kívánnya – nem éhes, de kívánatos a föltálalt étel. Kiesik a szömed! Majt kiesik a szöme... Ki ne essön a szömed! – ha nagyon megnéz valakit az ember. Kilopja/Kilopi a szömed! A szömit is kilopik...– vigyázz, meglopnak. Kisülne a szömöm, ha ijjet tönnek! Süjjön ki a szömed! Hogy nem sül ki a szöme! Nem sül ki a szömöd? ... te disznó! – átkozódik az ember, ha valaki nagyon szégyöntelenül viselkedik. Kiszúrja a szömetöket azzal a pár fillérrel – értéken alul kifizet. Kopog a szöme az éhséktől – éhes. Görbe szömmē nézött rá... Görbén nézött rá... – valami sandaságból kifolyólag. Kífojt a szöme – elvesztette a szeme világát. Kinyílt a szöme (avagy a c s i p ája) – hirtelen megokosodott. Majt kiszúrja a szömit. Kiszúrja a szömed – ott van előtte, előtted! Kiszúrták a szömöd avval a pár lejjē! – túl olcsón kifizették. Kopog a szömed (az éséktől) – éhös löhet. Körösz(t) be áll a szöme – becsípett. Mögmonta a szömibe! A szömibe mondta – nem kertelt, megmondta neki a szintiszta igazat. Nem lát a szömitül – nem veszi észre az illető. Nem sül ki a szömöd? Kisülne a szömem szégyölletömbé – szégyelheti magát az illető. Mögván mindöne, amit szöme-szája kíván. Mindöne möglönne, amit szöme-szája kíván... – (ám) telhetetlen. Mögveri szömmel, Mögverte szömmē! Szömmē ver – kárt okoz a másiknak, ha*

erősen megnézi. *Möhecc, amēre a szömöd lát!* – tőle mehetsz világgá. *Rávetötte a szömit* – kinézte magának. *Szö mire vetötte...* *Szömemre vetötte, hogy...* – valamit fölhánytorgat. *Szömmē tarti űket az embör...* – figyel rájuk, tart tőlük. *Szömöm-szám elált* – elcsodálkoztam. *Szömre jó nész ki!* – amúgy nem biztos. *Szömet szúrt a dolog...* – ha furcsálni való az a valami. *Szömre mögvóna...* – ránézésre megvan... *Vakujjak mög, ha nem a saját szömömmē láttam!* – esküdözik komámasszony, amikor a hetedik szomszéd nagylány rosszalkodásáról pletykálgodik. **Km:** „Aki írni-olvasni tud, négy szemmel láti a világot” (Kovács 214) – az írni, olvasni tudó ember könnyebben boldogul, mint az írástudatlan. „Más szemében meglátja a szálkát, de a magáéban nem veszi észre a gerendát” (Kovács 217) – mást könnyebb bírálni, mint a magunk hibáját észrevenni. „Több szem többet lát” (Kovács 219) – többen előrébb jutunk, együtt könnyebb. L. f é l s z e m ű, p á p a s z e m, p ű, s z e m f ű l e s, s z e m h é j, s z e m k ö z t, s z e m l á t o m á s t, s z e m m é r t é k, s z e m p i l l a, s z e m p i l l a n a t, s z e m t a n ű, s z e m ü v e g, t y ú k s z e m, v a k s z e m.

szem szöm fn. 'darab'. Mesében: „egy szem hír, annyi sem érkezett a leányról” (Kovács 18), máshol „nem hagyták békében egy szemet sem” (Kovács 70) – itt 'csöpp'-et, 'kicsi'-t sem jelentéssel. *Szöllőszöm... Attam neki pár szömet.* L. k u k o r i c a s z e m.

szem szöm fn. '(kártya)lap'. (tört.) Ilyen jelentéssel (Somogyi 11) nálunk nem fordul elő a szöm, de benne van a k é t s z e m, h á r o m k é t s z e m / e s nevű opletányváltozat kártyajáték nevében. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

S z e m P á l l. S z e n t P á l

szembe szömbé hsz., ik. (kny.) *Szömtű szömbé...* L. s z e m t ő l s z e m b e.

szembeáll szömbéáll tn. i. (kny.) *Szömbéállt a két csapat, oszt aggy neki!*

szembefordul szömbefordul tn. i. (kny.) *Ára szömbefordult vele.*

szembekerül szömbekerül tn. i. (kny.) *Szömbekerültek egymással.* L. k e r ü l.

szembekötősdí szömbekötőzsdí fn. 'gyermekjáték'. *Szömbekötőzsdit jácottunk.*

szembekötőzés szömbekötőzés fn. 'gyermekjáték'. *Szömbekötőzés:* „Bekötötték a szömit, oszt mög köllött fogja azt a másikat” (Vajda 125).

szembekötőzik szömbekötőzik tn. i. 'szembekötősdit játszik'. „*Szömbekötőztünk: bekötöttük így a szömünket*” (Vajda 181).

szemben szömbbe hsz. (kny.) *Szömbbe velünk Kovácsék laknak.*

szembenéz szömbenéz tn. i. (kny.) *Szömbenéz a két ház egymással.* L. *n é z.*

szembesít szömbesít ts. i. (kny.) *Szömbesítették őket?*

szembeszáll szömbeszáll tn. i. (kny.) *Szömbeszállt vele!*

szemcsöpp szömcso pp fn. (kny.) *Főlrít a doktor szömcso ppöt?* L. *c s ö p p.*

személy szöméj fn. (kny.) *Āra gyütt két szöméj...* L. *n ő s z e m é l y.*

személyesen szöméjösen mn. (kny.) *Szöméjösen intézd...*
– *K. G? Szöméjösen!*

s z e m é l y (g é p) k o c s i l. t a x i

szemenszedett szömenszödött, szömönszödött mn. 'válogatott'. *Hajja, ez szömönszödött hazugság!*

szemerget szömerget tn. 'csöpörög'. (Murádin X.)

szemerkél szömörkél tn. i. (kny.) (rég.) *Szömörkél az eső.*

szemes szömes mn. 'szemes, azaz szemekből álló (eleség, gabona)'. *Szömes kávé, szömes kukorica.*

szemes szömes, szömös mn. 'nagy szemű, szemfüles, illetve nagyszemű'. *Szömös a huncut...* Hallani szömesnek is.
Km: *Szömösnek á(l)l a világ* – az élelmeseke itt minden! 2010-ben a szömöst más jelentéssel használják idős regélőim: *Szömös akinek nagy szöme van és néz, āra mongyuk: "Nézzétök, mije szömös!"*. *A szömfüles más...* L. *p á p a s z e m e s.*

szemete szēmētē, szömötő fn., hn. 'tsz-gépállomás'. (rég.) *Matyi a Szēmēténē kereste.* A szömötő itt-ott hallható. A románból (semeteu).

szemete szēmētē, szömötő fn., hn. 'tsz-gépállomás'. (rég.) *Matyi a Szēmēténē kereste.* A szömötő itt-ott hallható. A románból (semeteu).

Szemetei csatorna Szēmētēji-csatorna hn. 'az Ér gépállomás melletti szakasza'. (rég.) *A Szēmētēji-csatornánál...*

Szemetei gödör Szēmētēji-gödör hn. 'vízállás a gépállomás mellett'. (rég.) Ugyanaz, mint a *V á l y k o s – t ó* a *Szēmētēji-gödör*.

Szemetei híd Szēmētēji-híd hn. 'híd a szövetkezeti gépállomásnál'. (rég.) A rendszerváltozás után a tsz megszűnt, vele a névadó telep, a *S z e m e t e* is. Ma inkább (újra?) *Malomi híd* a darab ideig (egy-két évtizedig?) *Szēmētēji-híd*.

Szemetei vaskút Szēmētēji vaskút hn. 'vaskút (a Szemeténél)'. *A Szēmētēji-vaskútnál.* L. *v a s k ú t.*

szemez szömez, szömöz i. (kny.) *Mit szömözöl avval a*

lánnyal? Gyümölcsfát szömez...

szemezés szömözés fn. 'gyermekjáték'. Az nyert, aki tovább állta a másik nézését (Vajda 125).

szemérem szöméröm fn. (kny.) Szöméröm, ezökné?...

szemérmes szömérmes mn. (kny.) Szöröncsére szömérmes...

szemérmeskedik szömérmesködik tn. i. (kny.) Nē szömérmesköggy itt neköm!

szemérmetlen szömérmetlen mn. (kny.) Szömérmetlen nőszömēj!

szemészet szömészet fn. (kny.) A szömészetön vótál?

szemét l. mocsk

szemfödél l. szentfödél

szemfüles szömfüles mn. (kny.) Szömfüles vótál! L. szem, szemes.

szemhéj szömhéj fn. (kny.) Lēcsukódott a szöme héjja. L. még héj, szem.

szemközt szömkösztsz. (kny.) Szömköszts vele... L. négy szemközt, szem.

szemlátomást szömlátomást sz. (kny.) Szömlátomást jól van.

Szemmárton(y) l. Szentmárton

szemmártonyi l. szentmártoni

szemmérték szömmérték fn. (kny.) Neköd asztán van szömmértéköd! L. szem.

szemölcs szömölcs fn. (kny.) Kézön vót szömölcsöm. Mongyuk tyúkseggek is – állítja 91 éves regélőnk 2010-ben. L. még szépség szemölcs, tyúkseg.

szemöldök szömöldök fn. (kny.) Összevonta a szömöldököt.

szemöldökfa szömöldökfa fn. (kny.) Beverte a fejít a szömöldökfába. L. fa.

Szempál l. Pál, Szent Pál, Szentpál

szempáli l. szentpáli

szempilla szömpilla fn. **Sz:** Főszödöm én a szöme pilláját! – mondja a férfi illető, aki mögkeni a helytelenkedő nőszömélyt, ha nem hagyja békin.

szempillanat szömpillanat fn. (kny.) Ęty szömpillanat alatt ott vótak... L. szem.

szemrehányás szömrehányás fn. (kny.) Neköm nē töggye szömrehányást!

szemrevaló szömrevaló mn. (kny.) Nem mondom, szömrevaló terömtés!

szemrevételez szömrevételöz ts. i. (kny.)

Szömrevéteszömte, oszt adott neki.

szemtanú szömtanú fn. (kny.) *Mer szömtanú vótál!* L. s z e m.

szemtelen szömtelen mn. (kny.) *Gyütt egy szömtelen alak...*

szemtelenedik l. elszemtelenedik

szemtelenkedik szömtelenkodik tn. i. (kny.) *Në szömtelenköggy!* L. o d a s z e m t e l e n k e d i k.

szemtelenség szömtelenség fn. (kny.) *Azér ez szömtelenység!*

szemtől szembe szömtű szömbe kif. (kny.) *Szömtű-szömbe áltunk vele...* L. s z e m b e.

szemügyre vesz szöműgyre vösz kif. (kny.) *Të asztán jól szöműgyre vötted...* - azaz a koma jól megbámulta a helyes nőszemélyt. L. v e s z.

szemüveg szöműveg fn. (kny.) *Tödd föl a szöművegödet.* P á p a s z e m i s. L. s z e m, ü v e g.

szemüveges szöművegös mn. (kny.) *Szöművegös vót?* L. p á p a s z e m e s, ü v e g e s.

szemverés l. szem

szemzés szömpzés fn. 'rügy oltása'. *Ájj neki a szömpzésnek.* L. o l t á s.

szemzőkés szömpzőkés fn. (kny.) *Vödd elő a szömpzőkést...* L. o l t ó k é s.

Szen Pétör l. Szent Péter

szencség l. szentség

szencségöl l. szentségel

szencségös l. szentséges

szendereg szöndörög tn. i. (kny.) *A házba szöndörög a lányod.* L. e l s z e n d e r e g.

szenesedik szenesodik tn. i. 'szénné válik'.

szenesvíz fn. 'népi orvosság'. (rég.) Éppen csak említi öKM, mire használják: többek közt malária, szemmel verés ellen, síró gyermek orvoslására. A néprajzból tudhatjuk: hideg vízbe parazsat dobznak (MNL IV/637), s ezzel a vízzel orvosolnak. L. v í z.

Szengyörnap l. Szent György nap

Szenlány l. Szentleány

szent ~, szönt fn., mn. v. szmn. 'buzgón vallásos ember, illetve férfi csúfolódóneve'. (ritk.) A *Szent* ragadványnév viselőjére, ki tudja, miért, ráragadt a *L e n i n* csúfolódónév is. *Szentöket, szentöktül.* Ritkán hallható a szönt alak, amelyet Vajda is följegyzett (287). Az Új Magyar Tájszótár nem tud róla, pedig Kriza János lejegyezte az ö-ző alakot a Julia szép leány című

székely népballadában: „...Ha eljőnél velem, én odavinnének / A mennyei karba, a szönt szüzek közü...” **Sz:** *A szentök faszára!* – durva káromkodás, hál’ istennek ritkán hallani. **Km:** „Minden szentnek maga felé hajlik a keze” (Kovács 218) – mindenki a maga érdekét tartja elsőnek. L. m i n d s z e n t.

Szent Anna szmn. kif. ’Jézus nagyanyja, illetve a nevenapja (július 26)’. *Anna asszony, Anna asszony napja, Szent Anna napja, Szent Anna asszony napja, Szent Anna, Anna-nap.* Szent Anna napja Kisiratos fogadott ünnepe természeti csapás ellen a XIX. század óta. *Anna asszony napján nem dógosztak, a tanyákon sē vót sēnki!* A XXI. század elejétől ekkor tartják a falunapot.

Szent Anna (asszony) napja l. Szent Anna
Szent Antal l. Páduai Szent Antal

Szent Antal-ájtatosság *Szent Antal ájtatossága* (kif.) ’templomi ájtatosság minden kedden’. A Szöged-alsóvárosi templom Szent Antal oltáránál keddenként tartott Szent Antal mise (BálintSzótár II/483) hagyományát folytathatja a kisiratosi mindön keddi ájtatosság, amelyen főleg idős asszonyok, leginkább a rőszafűzér-társulat tagjai vannak ott. Páduai Szent Antal napja a XIX. század elején a faluban a b a r o m k u tak szentelésének a napja volt.

Szent György nap *Szengyörnap* kif. ’Szent György emléknapja, április 24’. **Sz:** *Ha Szengyörnapkor el tud bújni a varnyú a búzába, akkor jó termés lösz* (Vajda 78). L. még v a r j ú.

Szent István ~, *Szent Istvány* szmn. ’I. István király’. A plébánia-történet írja: a földbirtokos asszony 1846-ban „Csináltatott...kétigen izletes Nemzeti Zászlót Templomunknak, egyiket nagyobb szertartások és Bútsú Járások alkalmára *Szt Istvány*, és Zsofia képekkel elátva” (HD).

Szent Iván *Szent Ivány* szmn. ’Keresztelő (Szt.) János ünnepe’. L. s z e n t i v á n i a l m a, s z e n t i v á n i t ű z, s z e n t i v á n i t ű z u g r á s.

S z e n t I v á n y – i l. s z e n t i v á n i a l m a, s z e n t i v á n i t ű z

Szent kereszt fölmagasztalása *Szent körösz* *fölmagasztalása* kif. ’szeptember 14-e megnevezése a katolikus naptárban’. Az iratosi b ú c s ú napja szeptember 14., a *Szent körösz* *fölmagasztalásának napja*. Ez talán összefügg azzal, hogy Kisiratos 1818-ban a helyi hagyomány szerint a *körösz* *tőviben alapították* – azaz itt már akkor is állt (volna) kereszt...

S z e n t M á r t o n l. M á r t o n, S z e n t m á r t o n

Szent Pál *Szem Pál* szmn. ’szentnév, illetve a szent napja’.

Km: „Ha fényes szent Pál, minden termés szépen áll” (Kovács 216), *Ha fényös szem Pál, mindön termés szépen áll.* Azaz ha Boldogasszony hava 22-én hét ágra süt a nap, bő termést várhatunk.

Szent Péter *Szen Pétör, Szent Pétör* szmn. ’szentnév’.

szentasszony fn. ’buzgón vallásos nő’. Rózsafüzértársulatba, siratóba, (radnai s egyéb) búcsúba eljáró asszony. Gúnyolódás is lehet az oka, ha valakit *leszentasszonyoz*nak, mert csak teszi, *s z e n t e s k e d i k*... L. még *a s s z o n y*, *s z e n t e m b e r*.

s z e n t e k l. *a p r ó s z e n t e k*, *f a g y o s s z e n t e k*, *m i n d e n s z e n t e k*

szentel *szentöl* ts. i. ’pap vízzel meghint, illetve háziasszony téstába tenyeréből vizet ad’. *Pappá szentölték. Házat szentöl. Szentöli a tarhonyát*...L. még *b e s z e n t e l*, *f ö l s z e n t e l*, *m e g s z e n t e l*.

szentelés *szentölés, szöntölés* fn. ’egyházi áldás’. A *szentölés* szabályos, a *szöntölés* nem biztos – tán a kisiratosi ’túlzó ö-zés’ egyik példája. A búcsú az egykori *templomszöntölés* napja – tájékoztattak 1980-ban a 100. évfordulós templomnapon. *B a r o m k ú t – s z e n t e l é s*, *b ú z a s z e n t e l é s*, *b a r k a s z e n t ö l é s*, *g y e r t y a s z e n t e l é s*, *h á z s z e n t e l é s*, *v í z s z e n t e l é s*.

s z e n t e l ő l. *b ú z a s z e n t e l ő k ö r m e n e t*

szentelt *szentölt* mn. (kny.) *Szentölt löhet a víz, a kinyér, a gyertya*... – s mindön, amit a pap megáldott, pl. a barka és a bor is. L. még *v í z s z e n t e l é s*.

szentelt gyertya *szentölt gyertya* kif. ’a pap által megáldott gyertya’. A *gyertyaszentöléskor mögáldott szentölt gyertya* került pl. a halott ágya mellé. L. *g y e r t y a*.

szenteltvíz *szentöltvíz* fn. (kny.) *Szentölt vizet iszik* – a nagyon beteg, gyógyulást már csak a csodától remélő ember. L. *v í z*.

szenteltvíztartó *szentöltvísztartó* fn. (kny.) *Tötté vizet a szentöltvísztartóba?*

szentember *szentembör* fn. ’(túlzottan) vallásos ember’. A *s z e n t a s s z o n y* párja a népnyelvben a *szentembör*: a vallásához a többenél erősebben ragaszkodó férfiú. Csúfolódásból is mondhatják a másakra, aki túlzásba viszi, vagy épp ellenkezőleg, csak játssza, mennyire betartja a tíz parancsolatot... L. még *e m b e r*, *s z e n t e s k e d i k*.

szenteskedik *szentösködik* tn. i. ’túlzásba viszi a vallásos-ságot’. *Nē szentöskögygy itt neköm!* L. *s z e n t a s s z o n y*, *s z e n t e m b e r*.

szentfazék fn. ’vallási túlbuzgóságban szenvedő nő’.

(gúny.) *Nagy szentfazék... Szójj a szentfazéknak!*

szentfödél fn. 'szemfödél'. (Murádin X).

szentiváni alma *szentiványi alma* kif. 'Szent Iván napja táján érő almafajta'. (rég.) Szt. Iván napja (jún. 24.) körül érik, regélőnk 50 év múltával emlegeti az 1920-as évekből megőrzött különleges íz- és szag emléket. L. a l m a.

szentiváni tűz *szentiványi tűz, szönt iványi tűz* kif. 'Szent Iván éji tűz'. (rég.) „És akkó szönt iványi tüzet is ugrátuk” (Vajda 125). L. még s z e n t, t ű z.

szentiváni tűzugrás *szentiványi tűzugzás* kif. 'a Szent Iván napjára virradó éjszaka gyújtott tűz átugrása'. Június 24-én éjszaka tüzet gyújtottak a fiatalok, aki átugrotta, annak meggyógyult a g i l v á j a (öKM). Vajdának *szöntiványi tűzugrásról* beszélnek (125). L. még s z e n t, t ű z.

s z e n t i v á n y i t ű z u g r á s l. s z e n t i v á n i t ű z

szentjánosbogár ~, *szöntjánosbogár* fn. (kny.) (ritk.) Az ö-ző alak szabálytalan, Vajda gyermekjátékgyűjteményében szerepel (41). Nyilván túlzó ö-zés.

szentjánosfa fn. 'szentjánoskenyérfa'. (rég.) Ez termi a s z e n t j á n o s k e n y e r e t. L. f a.

szentjánoskenyér *szentjánoskinyér* fn. 'különleges gyümölcs csemege'. (rég.) A tájszógyűjtő szülőatyja emlegette az 1950-es években, milyen különlegességet kóstolgathattak a régi öregek. 2013-ban is emlegeti egy idős asszony: „...leментünk a kert alá – akkó' a Tódáson laktunk –, vót s z e n t j á n o s f a, azt öttük, azt mondtuk: *szentjánoskenyér*. Hosszú, csüngős valami vót, széttörtük, oszt öttük a belsejít. Azt mondtuk, hogy az nagyon finom *szentjánoskenyér*...” (Vajda 151). A szögedi szótár a s z e n t j á n o s f á t nem említi, a *szentjánoskinyérről* pedig azt írja, hogy a „a szentjánoskenyérfa (ceratonia) gyümölcse, régebben a gyerekek csemegéje” (BálintSzótár II/490). L. k e n y é r.

szentjánoskenyérfa *szentjánoskinyérfa* fn. 'szentjánosfa'. L. s z e n t j á n o s f a, s z e n t j á n o s k e n y é r.

Szentleány *Szen'lány, Szenlány* fn. (kny.) Falu Arad mellett, a kisiratosiak jobbára így mondják a nevét: *Szenlány... időnként belehallaccik a t betű is, tehát néha Szen'lány* (AV). L. l á n y, l e á n y.

szentlélek *szentlélek* fn. (kny.) *Atya, Fiú, Szentlélek*... L. l é l e k.

Szentmárton *Szemmárton, Szemmártony* fn. 'közele Arad megyei falu neve'. Valamikor hivatalosan Aradszentmárton és Németszentmárton, az iratosiak nyelvén *Némötszemmártony* a neve a XVIII. század elejétől német lakosságú, a Ceaușescu-féle időben az elmenekülő németek által elhagyott, ma román és cigány

lakosságú falunak, ahol csak mutatóban van magyar. L. M á r t o n.
szentmártoni szemmártonyi mn. 'Szentmártonba való'.
Kisiratos régön a szemmártonyi plébániához tartozott – régen, azaz a XIX. század elején. A plébániatörténetben ez így szerepel: az iratosi katolikusok az első évtizedekben a „Szt. Mártoni Plébániához” tartoztak (HD).

szentöl l. szentel

szentölés l. házszentelés, szentelés

szentölt l. szentelt

szentölt gyertya l. szentelt gyertya

szentöltvíztartó l. szenteltvíztartó

szentöltvíz l. szenteltvíz, vízszentelés

szentösködik l. szenteskedik

Szentpál Szempál fn. 'közeli (magyar) község Arad megyében'. *Szempálra mék.*

szentpáli szempáli mn. 'Szentpál községből való'. *Szempáli mönyecskevel állítot haza... Szempáli az embör.*

szentség szencség fn. (kny.) **Sz:** A szencségödet! – hallani szitkozódásban. Ugyanez a héccencség mögidézésével is lehetséges, l. h é t s z e n t s é g, I s t e n, Ú r i s t e n.

szentségel szencségöl tn. i. 'káromkodik'. *Szencségölt kögyetlenül.*

szentséges szencségös mn. (kny.) **Sz:** Szencségös Atya-úrsten! Szencségös Isten! Szencségös Atyaisten! Szencségös Úrsten! Szencségös Szűzmárijája! – fohászkodhat az ember, ha valami különös (netén veszélyes) dologgal találkozik.

szenvedélyes szenvedjös mn. (kn.) *Szenvedjös lehetött a mönyecske...*

szeptember szeptembör, szeptembör fn. (kny.) (ritk.) 2011-ben mondja 84 éves asszony (ÁKA): *Szeptembörbe két gyerök mén iskolába.* Tán az „-embör” miatt mondi ö-vel. L. d é r.

szer ször fn. '(legelő)rész, rend'. L. g u l y a.

szerb fn. v. mn. 'jugoszláv, jugoszláviai (amíg volt Jugoszlávia)'. *A szerbek nem atták vissza, vagy visszaatták a szökevényt az 1980-as években. Szerb határ:* jugoszláv határ.

Szerbia Szerbija fn. 'Jugoszlávia'. A kisiratosiak (valamiért) következetesen kerülték a Jugoszlávia, jugoszláv megnevezést tán az alsó Maros-menti, temesközi szóhasználatnak megfelelően.

szerda szërda fn. (kny.) *Hamvazószërda*, másképpen s z á r a z s z ë r d a. L. még d o b s z e r d a, s z i t a.

szerecsen szerecseny, szerecsön, szerecsöny fn. v. mn. 'idegen fajta (ember)'. (rég.) A legöregebbektől hallottuk, hogy az I. világháborút követő megszálláskor megismert, számukra

fura kinézetű katonákat hol szerecsön(y)nek hol j a p (p) á nnak tisztelték. L. i d e g e n.

szeredelem szeredelöm fn. 'szerelem'. (rég.) Lakodalmi kurjantásban: „Három bokor petrezselyem, / Meggyütt mán a szeredelem” (Kovács 195). Hangozván *Három bokor petrezsejöm, / Möggyütt mán a szeredelöm.*

szerel ~, szöröli. (kny.) *Szöröl a gyerök. Szerelök; szörölök.* Az ö-ző alak ritka. L. b e s z e r e l, f ö l s z e r e l, l e s z e r e l, m e g s z e r e l, r á s z e r e l.

szerelem ~, szerelöm fn. (kny.) (rég.) *Hum marad a szerelöm?” Szerelöm, szerelöm, / Átkozott gyötrelöm...”*

s z e r e l e m c s ü t ö r t ö k l. s z i t a

szerelemgyerek szerelemgyerök, szerelömgyerök fn. (kny.) *Azér ijen szép, mer szerelömgyerök!* L. g y e r e k.

szerelmes ~, szerelmös mn. (kny.) Ritka az ö-s változat. *Ott gyűnnek a szerelmesök!* De: *Szerelmös* Piri néni (Vajda N.).

szerelmeskedik szerelmeskodik tn. i. (kny.) *Kivel szerelmesködtél? (... szerelmeskötté?) Szerelmeskönnék; nē szerelmesköggyetök! – azaz ne enyelegjenek a nyílt színen. Gyermekek (kis)lakodalmas játékában: „becsukták a m ö n y a s s z o n t s a vőlegényt, hát, hogy szerelmesködjönek, a tyúkházba vagy valahova. Kiabátunk és becsaltuk őket, hogy mönjönek be az új párok az ólba. Meg vótak ijedve, dörömböltek” (Vajda 92). L. – k e d i k.*

szerelő ~, szörölő fn. (kny.) *Hosztá magával a szörölőt...* Az ö-ző változat ritka. L. v i l l a n y s z e r e l ő.

szerelvény ~, szerelvén fn. (kny.) *Beált a szerelvén a kurticsin álmáson...*

szerencse szöröncse fn (kny.) *Nincs szöröncsége... Km:* Aki visszafordul, annak nem lösz szöröncsége – ne légy túl kíváncsi... (Vajda N. jegyezte föl e babonaságot). „Míg ülsz, a szerencséd is ül” (Kovács 217) – csak a cselekvő ember juthat egyről kettőre. L. b a l s z e r e n c s e, p r ó b a s z e r e n c s e.

szerencsés szöröncsés mn. (kny.) *Szöröncsés embör vagy!* L. b a l s z e r e n c s é s.

szerencsétlen szöröncsétlen mn. v. fn. (kny.) *A szöröncsétlennye!*

szerencsétlenkedik szöröncsétlenkodik tn. i. (kny.) *Ot szöröncsétlenködött.*

szerencsétlenség szöröncsétlenség fn. (kny.) *Ekkora szöröncsétlenséget...*

szerepel szerepöl tn. i. (kny.) *Kik szerepöltek benne?* L. l e s z e r e p e l.

szeretet fn. (kny.) *Tülle csak szeretetöt kaptam.*

szeretet fn. 'szeretetotthon'. (ritk.) *...a Máltai Szeretethez volt Bélus az ...orvosa* (Bajkó: Árvai).

szeretkezik szeretkezik tn. i. (kny.) *Mit mongyak, éppek szeretkezték.* Alig hallani e szót, legfőljebb újabban, mert inkább néven nevezik, vagy más módon finomítanak. L. *baszik, csesz, elrendez, félre* (-baszik, -izél), *gerinc-re fektet, megcsesz, megpocskol, megtesz, megtosz, rájár, rendez, toszik.*

szerető fn. 'valakinek a szerelmese, illetve ágyasa'. *Láttalak a szeretődde!* – lehet ez is, az is, helyzete (személye, ízlése) válogatja. *Szeretőt tart, szeretője van. Neköd ki a szeretőd?* – hangozhat a patyolattiszta gyermekbeszéd. L. *l a t o r*.

szerez szöröz ts. i. (kny.) *Mit szöröszte? Szörözzön kend is! Szöröszte tē valamit?! Zenét is szöröz, nem csak fújja!* L. *beszerez, megszerez, visszaszerez.*

szergyia szërgyija, szfergyija, szergyiján (fa) fn. 'rúd, amelyre a pajtában a kukával a dohányköteleket akasztják'. (rég.) KF említi 1958-as följegyzésében a *szergyiánfát* (KovácsMonogr.). Szegedében is *szërgyia*, szërgyia, szergyia (BálintSzögedi I/139, 296, 606, 607) a dohányszárító rúd, állvány (BálintSzótár II/498-9, 603). Salamon *szferdia* alakot jegyzett föl 'a dohánypajta falaiba rögzített, az ágasokon nyugvó közepes vastagságú gerenda' jelentéssel. *Abba az egy szakasztos pajtába* (l. ott) *két szferdia vót* (SI). L. *s z a k a s z t*.

s z e r g y i (j) á n f a l . s z e r g y i a

szerint ~, *szörint, szörént* nu. (kny.) (rég.) *A mi nyelvünk szörint saroki bót...* L. *a s z e r i n t , r e n d s z e r i n t*.

szerinte ~, *szörinte, szörénte* hsz. (kny.) (rég.) „Nem vót ilyen népi hagyomány itt *szörintem*. Lehet, hogy régebb-régebb.” (Vajda 156)

-szerűség – *szörűség* kz. (kny.) „Kiegetött *fütyülőszörűség*” (Vajda 80) – a kakas, vagy épp kakukk nevű (és alakú) játékhangszer.

szervezkedik szervezkodik tn. i. (kny.) *Mögén szervezköttek? Nagyon szervezkönnék a komonisták.* L. *ö s s z e s z e r v e z k e d i k*.

szerviánpaprika szërbijánpaprika fn. 'zöldpaprika'. (Murádin I).

szerzetes szerzetös fn. (kny.) (rég.) *Szerzetös lött* – mondták a boldog emlékezetű Godó atyára. A szögedi világban szörzetös is, a szótáríró csak az előbb említettet hallotta – nyilván mert errefelé alig kerül szerzetes p a p, Szegedébe annál több.

szerzés szörzés fn. (kny.) *Szörzésbe a falu* – csúfondárosan: lop mindenki (a kolhoz dandárján).

szerződés szörződés fn. (kny.) *Kötöttetök szörződést?! L. egyező levél.*

szerződik szörződik tn. i. (kny.) *Szörződik az embör, osztán maj lösz valami.*

szerzsént fn. 'örmester'. *Beugrasztottuk a szerzséntöt.* A román 'sergent'-ből, amely viszont szakaszvezetőt jelent, az örmester 'sergent-major'. Úgy tűnik, a kisíratosi bakának egyrement a kettő!

szesz szös fn. 'alkohol'. *Mindögy neki, csak szös lögyön!* L. borbélyszesz.

szeszélyes szeszējös mn. (kny.) *Szeszējös a barátod, ez a Miska gyerök!*

szeszez szeszöz, szösöz ts. i. 'alkohollal kezel'. *Szöszsözste a sebet az orvos. Mökszöszsözste... Szeszsözste.*

szezonér fn. 'idénymunkás'. „Szezonérnak még én is vótam” (Aradon?) a jéggyárban, mondja egy asszony (Vajda 221). A románból (sezonier: idény).

székál l. szekál

székcijó l. szekció

szēmētē l. szemete

Szēmētēji vaskút l. Szemetei vaskút, Vaskút

Szēmētēji–csatorna l. Szemetei csatorna

Szēmētēji–gödör l. Szemetei gödör,

Válykos–tó

Szēmētēji–híd l. Szemetei híd

Szëraji almafasor l. Szérai almafasor

Szëraji út l. Szérai út

szërbijánpaprika l. szerviánpaprika

szërda l. szerda

szërgyija l. szergyia

Szëri(j)a l. Széra

szédbasz(ik) l. szétbasz/ik

széddúr l. széttúr

szédeleg szédelög tn. i. (kny.) *Në szédelögj itt neköm!*

szégyell szégyöll ts. i. (kny.) *Nem szégyöllöd magad? Szégyöllitök... L. elszégyell, megszégyelli magát.*

szégyen szégyön fn. (kny.) *Szégyön, nem szégyön... Sz: A munka nem szégyön!* – mondhatjuk annak, akinek nehezire esik a kapanyelet megragadni. *Szégyön a futás, de hasznos!* – ne resteld, ha magadat mentve odébbállsz. *Szégyönt vall vele az embör. Szégyönt höz a fejire. Szégyönbe maracc vele* – lejárata az

illető bennünket.

szégyenkezik szégyönközik tn. i. (kny.) *Ezök nem szégyönköznek!*

szégyenletes szégyölletös mn. (kny.) *Szégyölletös dógot követött el.*

szégyenletében szégyölletibe hsz. (kny.) *Szégyölletibe odébbállt.*

szégyenli szégyöllyi (kny.) *Szégyölhetöd magad...Szégyöld magad! Nem szégyöllyi magát... Szégyöllöm, szégyölte.*

szégyenlős szégyöllős mn. (kny.) *Szégyöllős teccik lönni...*

szégyenlősködik szégyöllősködik tn. i. (kny.) *Në szégyöllőskögggy!*

szégyenlősködni szégyöllőskönni ign. **Sz:** *Nem köll szégyöllőskönni – bátorítjuk a vendéget –, vögyön! (...ögyön).*

szégyenszemre szégyönszömrehesz. (kny.) *Szégyönszömre kiállítottak a többi elé.*

szégyentelen szégyöntelen mn. v. fn. (kny.) *Szégyöntelen dógot követté el! Szégyöntelen, hoty töhetté ijét?!*

szégyölletibe l. szégyenletében

szégyölletös l. szégyenletes

szégyöllyi l. szégyenli

szégyöllős l. szégyenlős

szégyöllősködik l. szégyenlősködik

szégyöllőskönni l. szégyenlősködni

szégyön l. szégyen

szégyönközik l. szgyenkezik

szégyönszömre l. szégyenszemre

szégyöntelen l. szégyentelen

széⁱk l. szé^k

széⁱp l. szé^p

széⁱt l. szé^t

szék ~, széⁱk fn. (kny.) *Székön, székhön, széktül, székrül...*
Kettőshangzó Murádinál (VI). L. l u c a s z é k, s á m e d l i, s z ö v ő s z é k.

szék fn. 'mészárszék'. (rég.) *A székrül hozott húst.* L. m é s z á r s z é k.

szék l. szik

székely székej fn. v. mn. (kny.) *Székejök gyüttek dógozni...*
Sz: *Székej szarta a magyart! A székej aszt monta, ű szarta a magyart!* – emlegetik az iratosi m a g y a rok, hogy vélekednek róluk a székelyek: űk az első^k, a magyar csak utánuk gyün! Ezzel nem értenek egyet, hősködésnek tekintik. De azért érzik, van benne valami.

Székely *Székej* fn. 'Székelyföld'. *Székejbül gyűttek, hogy lehetne átjutni* (a határon) – Vajda N.

székes l. szikes

székes föld l. szikes föld

székfűvirág ~, *székfűvirág, szökfűvirág, szökfűvirág* fn. (kny.) Az egyébként *szegfűt* jelentő *szökfűre* utaló *szökfűvirág* is hallható alkalmanként a *székvirág* megnevezéseként. *Kamilla* fű megnevezését Murádin (III) jegyzi, ugyanott szerepel a *székfűvirág* is.

szél fn. 'levegőmozgás'. **Sz:** *Hajja, eszt elfújja (ēfújja) a szél!* – sovány, betegeskedő emberre mondják. *Kinek csapja a szelet? Csapja a szelet... Hiába csapja annyira a szelet!* – legény a lánynak udvarol. *Szél érte* – bénulásos betegségbe esett. *Szél ért!* – jelenti be a huncut iratosi embör a vendéglátónak, asszonya röstelkedése közepette, a röggeli ébredéskor, hogy az éccaka történetekre való félreérthetetlen utalás nyomán nagy kacagás törjön ki. **Km:** „Aki szelet vet, vihart arat” (Kovács 214) – ha valamit elindítasz, nem tudod, mi lesz a vége: lehet, hogy nagyobb kárt okozol, mint hasznot. *Szélel szömbbe nem szabad pisálni! Szél ellen nem lehet hugyozni! ... pisálni* – az erősebbel nem érdemes kikezdeni.

szél fn. 'valaminek a pereme, vége'. *Szélön, szé(l)rű...* Népballadában: „Kiérnek a zöld erdőnek *szélire*” a fiatalok, hogy a legény szíven löje szerelmét és önmagát (Kovács 118). *L. Gyöpszél, szájszél*.

széle *szélti* fn. (kny.) (tört.) *Nap utcai falu szélti* megnevezés 1853-as térképen.

széles *szélös* mn. (kny.) *Szélös a Balaton vize / Kesköny a híd rajta...*

szélesedik *szélösödik* tn. i. (kny.) *Látom, szélösöcc!* – mondi a komaasszonya a mind jobban vastagodó állapotos nőnek.

szélesen *szélösen* hsz. (kny.) *Jó szélösen gyűtt ránk a víz!*

szélesség *szélösség* fn. (kny.) *Szélössége, hossza...*

szélsőséges *szélsőségös* mn. (kny.) *Elék szélsőségös a koma...*

szélti l. *széle*

szén fn. 'parázs (a kemencében)'. *L. szénvonó.*

szén fn. '(vízbe dobott) parázs'. *L. szenesvíz.*

széna l. *pelyvás szekér*

szénalány fn. 'jó (értékes) lány'. (rég., tréf.) Közmondásban emlegetik, mint a semmirekellő *szalmalegény* párját, l. ott.

szénvonó *szénvonyó* fn. 'paráznak a kemencéből való kihúzására szolgáló eszköz'. (rég.) *A kemöncébe ezzé kezelik a*

szenet, azaz a parazsat. A kemöncébül húszták ki vele a pörnyét.
L. k e m e n c e.

szép ~, *szép*, *szíp* mn. (kny.) Kettőshangzó Murádinál (IX). „Ez az idő nem gyün mán vissza! Nagyon *szíp* vót!” (Vajda 165). *Szép, szöbb, lekszöbb*, l. s z e b b.

s z é p a n y a l. s z é p ö r e g a n y a

s z é p a p a l. s z é p ö r e g a p a

szépen *szépön* hsz. (kny.) „Vízze összeát *szépön*” a tehén szőriből a l a b d a (Vajda 102).

s z é p n a g y a n y a l. s z é p ö r e g a n y a

s z é p n a g y a p a l. s z p ö r e g a p a

szépöreganya fn. 'dédanya anyja'. (rég., ritk.) Némi bizonytalanság érezhető, amikor rákérdez az ember, milyen (hanyadik) fölmenőről van szó. Az MÉKSz szerint (1274) dédanya anyja, vagy nagyanyja – hasonló Kisiratoson is. Lehet *szépanya* is, sőt, többnyire így mondjuk, s előfordul még a *szépnagyanya*. Szögeden a dédanya anyja ükanya, ott szépanyáru nem tudnak (BálintSzögedi III/18). L. a n y a, ö r e g a n y a.

szépöregapa fn. 'dédapa apja'. (rég., ritk.) Hasonló a helyzet, mint a s z é p ö r e g a n y a esetében. Többnyire *szépapa*, de lehet *szépnagyapa* is. L. a p a, ö r e g a p a.

szépséges *szépségös* mn. (kny.) *Micsoda szépségös szép lányod van!*

szépség szemölcs *szépség szömőcs* fn. 'bibircsók'. (Murádin V). L. s z e m ö l c s.

Széra ~, *Szërija* fn., hn. 'növényház, melegház'. Helynév, illetve cégnév is. Amúgy *üvegház*. Átvétel a románból (seră). Közéleben

Szërai alfafasor *Szëraji almafa-sor, Szëraji alfafasor* hn. 'fasor az üvegháznál'. A *Szëraji alfafasornál kimész...*

Szërai út *Szëraji út, Szëraji út* hn. 'út az üvegháznál'. A *Szëraji úton gyütt be*.

zérú *szúrú* fn. 'asztagoknak, cséplésre fenntartott terület a beltelken, szérúskert'. (rég.) *Szúrúnek monták, a gazdasági udvar az udvar és a kert között, itt csépölték a gazdák a búzát*. (Egykor kisebb volt a gyümölcsöskert és a veteményeskert az iratosi portán.) Ma is megvan, itt futkosnak a baromfiak, a piszkosabb munkát itt végzik el a háziak, itt van a nyári szín, innen nyílnak az ólak, itt magasodik a szalma- és szénakazal, a kotárka. Korábban *szúrú* volt az a hely is (a határban), ahová a cséplőgép beállt, hogy a cséplést elvégezzék. *Szúrúskert* is. Vajdának 2013-ban így magyarázzák: „Ahun vót leraktározva a takarmány... Nem ez, mer ezt e l s ő u d v a r n a k hítták, amaztat lent, ahun vót a

kotárka, kúpok, mög ezök, az a szűrű vót” (173). L. még C s á k i s z a l m á j a.

szérűskert szűrűskert fn. ’gazdasági udvar’. Ma a szűrűvel azonos a jelentése, l. ott. L. k e r t.

szét ~, szé^t hsz. v. igk. (kny.) Murádinál kettőshangzó (VI).

szétbasz/ik szédbasz/ik i. ’szétver’. (durv.) Szédbaszta a fejit. Szédbaszott kösztük. Ű baszta szét a gazdavilágot – a szédbaszta ez esetben ’tönkretette, fölbomlasztotta’. L. b a s z i k.

szétesik tn. i. (kny.) Szétesött a koporsó... – a halott meg kigurult; nagynéha megesik. L. e s i k.

széthány ~, széthán ts. i. ’szétszór, illetve szétver’. Széthántad a ganét? (a kertben). Széthántuk az öbölgőket – megkenték a hőbörgőket. L. h á n y.

szétráz ts. i. ’villával szénát mozgat’. (Murádin I).

széttöredezik széttöredözik tn. i. (kny.) Vigyázz, az üveg kezd széttöredezni! L. t ö r e d e z i k.

széttúr széddúr ts. i. (kny.) Széddúrta a disznó az ólat. L. t ú r.

szfát ~, szvát fn. ’községháza, néptanács’. A szfáttul három házra visszafele. A szvátná járt a meszes. A románból (sfat).

Szfát-föld Szfát-főd, Szvát-főd hn. ’község(ház)i föld’. A Szfát-főd után valamivel.

Szfát-földi híd Szfát-földi híd, Szvát-földi híd hn. ’híd a községi földön’. A Szvát-földi hídon körösztil.

Szfát-földi út Szfát-földi út, Szvát-földi út hn. ’község földjén átvivő dűlőút’. A Szfát-földi útra mén ki.

s z f e r g y i j a l. s z e r g y i a

Szida szmn. ’Szidónia becézve’. (rég.) Mácsai – Kisiratosra is el-ellátogató – rokon nő beceneve a XX. század első felében; a család idősebb tagjai száz év múltán is emlegetik.

szifonéria szifonérija fn. „szikvíz üzem”. A románból (si-fonar).

szigur hsz. v. msz. ’biztos, biztosan, természetesen’. Szigur, mondja hogyne, hát helyett újabban az iratosi. Mökfázott a lába? – Szigur, de hogy mitül... A románból (sigur).

sziguranca ~, sziguranca fn. ’a királyi Románia titkosrendőrsége’. (rég.) Évitte a sziguranca. Elvértve szigurancaját is hallani. A románból (siguranța).

szik szék fn. ’szikós talaj’. Szék terem ott, más sëmmi.

szika fn. ’bárány?’. A Cica-mica, melyik szemed fáj? c. gyermekjáték mondókájában: „Szika ide, párom!” (Kovács 165). A cica elől menekülő két gyermek kiáltja biztatásul egymásnak. Alföldi tájszó a szika, fiatal bárányt jelent (ÚMTsz V/161).

szikés *székes* mn. 'szikós, terméketlen földterület'. *Székes földön kínlódott*. Terméketlen, illetve gyöngén termő föld. L. *kamillafű*.

szikés föld *székes föld* kif. 'szik(es föld)'. *Székes földön dógosztunk...* L. még *kamillafű*.

szikvízüzem l. *szifonéria*

szile l. *szüle*

szilíd l. *szelíd*

szilídít l. *szelídít*

Szilídítő l. *Szelídítő*

szilva l. *anaspeta*, *magváló* (besztercei)

szilvalékvár l. *lekvár*, *vásár*

szilveszterez *szilveszteröz* tn. i. (kny.) *Hun szilveszterösztek? Szilveszterözni hova möntök?*

szimpla vijola l. *viola*

sziszeg *sziszög* tn. i. 'csípni készülő gúnár hangja'. (MurádinÁllathangut), (Murádin II). L. *Gúnár*, *lúd*.

szita fn. (kny.) A Bújj, bújj, ződ ág nevű s kezdetű gyermekjátékban éneklük: „*Szita-szita* péntek, szomorú (szerelem-) csütörtök, / *Z a b s z e r d a*” (Vajda 32). **Km:** „Új szita szegen függ, később a földre kerül” (Kovács 219), *Új szita szögön függ, később a földre kerül* – az új tárgyakat megbecsülik, ám ha elhasználnának, sutba vetik őket. Debrecenben akkor is emlegetik, ha arra utalnak, hogy az ócska dolgoknak is hasznát lehet venni (Kálnási 285). L. még *d o b s z e r d a*.

Szittyia (föld) l. *Szittyia*

Szittyia *Szittyija* fn. 'Szittyaföld, Szkítia'. (ritk.) Vőfélyversben: „A követjük lettem messze *Szittyiából*” (Kovács 188). Újkígyóson szintúgy vőfélyversben Szittyaföld (HI 36), Arany Zrínyiászában Szittyia, Szittyaföld (AJ Első ének 13., 14. verszak).

szivattyú l. *pumpa*

szivattyútelep l. *pumpház*, *stáció*

szí l. *szív*

szíj fn. (kny.) Betlehemes játék szövegében: „bocskorom szíja” (Kovács 172). **Sz:** *Szíjjat hasítottak a hátadbúl?* – bántottak? *Szíjjat hasítok...* L. még *karikás*.

szíjjál l. *szív*

szíjostor *szíjustor*, *szíustor* fn. (kny.) *Elővötte a szíustort, oszt jól ékente őket*. L. *ostor*.

szín fn. (kny.) *Jó színbe vagy! Színig tótötte. Színe, fonákja*. **Sz:** *Sëmmi szín alatt* – még véletlen (se tedd azt...). *Színit se láttam!* – nem látta (az illetőt). L. *kétszínű*. Más jerlentéssel

tejszín. L. még Az opletány szókincese.

szín l. pelyvás szín

színdohány szín dohány fn. 'a dohány java'. A földesúr és a kertészek közt 1843-ban kelt Eggyező Levélben szerepel numerusonként a haszonbér fölött „két mázsa jó szín dohány” megfizetése (HD). A szót később is használták.

színes színös mn. (kny.) *Színösre festöttem...*

színez színöz ts. i. (kny.) *Mijenre színözöd? L. beszínez.*

Színész szmn. 'kocsmázó férfi csúfolódóneve'. *Színész a csárdába így öböjög: Itt a színház!*

színgyűjtés l. színgyűjtős

színgyűjtős ~, *színgyűjtős* fn. 'csapdlecsacsi nevű kártyajáték'. Vajdának (124) említik a csapdlecsacsi e megnevezéseit: *színgyűjtés, színgyűjtős, színgyűjtős...*

színház l. parasztszínház

színhiány l. Az opletány szókincese

színnak l. szív

színös l. színes

színöz l. színez

színre szín l. Az opletány szókincese

szíp l. szép

szísz/szíssz l. szív

szíttok l. szív

szíustor l. szíjostor

szív fn. (kny.) *Szívem újult, ha láttalak: örült – a dalban – a szerelmének* (Kovács 129). Balladában: „Kettőt lőtt a Jolánka szívébe” (Kovács 117). *Szívön szúrta magát. Szívön tanát... Sz: Mögesött a szíve rajta – mögsajnálta. Nagyon a szívre vötte. Szívre vötte – magára vette, érzékenyen érintette, megsértődött. L. Mária szíve.*

szív ~, *szíj, szí* ts. i. (kny.) *Szívek, szíjjál, szís(s)z, szívunk, szítok, színek, színák, színánk; szítam, színék....*

szívni ~, *színi* ign. (kny.) *Színi köll, nem fújni!*

Szkítia l. Szittyia

szlovák l. tót

szlovákul l. tótul

szoba l. ház

szobára jár kif. 'leány az esküvő előtt házasesetet él'. *Szobára jár a fiújával – ebből sē lösz lagzi! Aki el-eltűnik sēta közben...az udvarlójával. Apa inti ilyenkor – ennek bekövetkeztétől tartván – leányát: Vigyázz, hogy lagzi löhessön! L. olyan.*

szoknya l. gombos szoknya, rokolya

szolár fn. '(nejlon)fólia'. A közös és a magángazdák

kertészetében egyaránt használják. A románból (solar).

szolga *szóga* fn. (kny.) *Szóga létire...* L. i s k o l a s z o l g a.

szolgál *szógál, szógáll* i. (kny.) *Miúta szógász itt?* L. f ö l s z o l g á l, l e s z o l g á l, m e g s z o l g á l.

szolgáló *szógáló* fn. 'cseléd lány'. *Szógáló aradi urakná.*

szomjúhozik l. *megszomjazik*

szomorú csütörtök l. *szita*

szomorúan *szomorujjan* mn. (kny.) (Murádin X).

szomszéd fn. 'közelben lakó'. A Vőfénykönyv menyasszonybúcsúztató versében *alsó és felső szomszédaitul* is búcsúzik a menyasszony nevében a vőfély (Vőfélyk). Minden háznak van a n y a m e z s g y é j e, erről az oldalról neki kell csinálni a kerítést, és általában erre az oldalra építették a házat is. Az a szomszéd, aki ezen oldalon lakik, a h á t s ó s z o m s z é d, aki a másik oldalon, tehát az udvar felől lakik, az a f e l s ő s z o m s z é d. A l s ó – vagy k e r t s z o m s z é d csak abban az esetben van, ha a lakók a kertjeikkel szomszédosak (AV). L. még t ő s z o m s z é d.

szomszédság *szomszéccság* fn. (kny.) **Km:** „Rossz szomszédság örök átok” (Kovács 219) – a rossz szomszédnál rosszabb dolog alig képzelhető el. A rossz szomszédság török átok helyi változata, esetleg tévesztéssel. Eredetileg itt is nyilván *Rosz szomszéccság török átok* – ments Isten a töröktől, s más ránk telepedőtől.

szoptató fn. 'vállnál legombolható ing a gyermekét szoptató anyának'. Ingvállas kombiné, vállán gombolós – magyarázzák Vajda Noéminak.

szoringat l. *szorítgat*

szorít l. *odaszorít*

szorítgat *szoringat* tn. i. (kny.) Népdalban: „Gyere, kovács pajtásom, / *Szoringasd* meg rajta” a patkót (Kovács 134). Ejtven *szoringazsd (mög)...*

szoros l. *passzos*

szorul l. *megszorul*

szó ~, *szó*^u fn. (kny.) *Szó*^uk... A kettőshangot Murádin (V) jegyzi. **Sz:** *Ėgyik szavamat másikba nē őccsem... Hogy ěgyik szavamat másikba nē őccsem! Ėgyik szavamat másikba őtőm* – ezt akkor mondjuk, ha belezavarodni kezdünk a saját mondandónkba, s kezdjük kiigazítani, az eredeti mederbe visszaterelni. *Essē érti a szép szót!* – nem hallgat ránk. *Hajjunk szót!* – lagziban vőfélyversben, illetve a vőfény megjelenésekor hallani: hagyjuk beszélni! *Szavadat nē felejzsd! ...nē feledd!* – amikor egyszerre kezdünk beszélni, én elhallgatok, ő ezt mondja, s folytatja mondókáját. „Szó éri a ház elejét” (Kovács 219) – a könyv szerzője szerint ez a pletykálkodás

káros voltára vonatkozik; megszólhatnak valamiért. *Në érje szó a ház elejét* – ugyanez arra való biztatással, hogy ne kövessük el ezt a baklövést: ne hagyjuk, hogy a falu, vagy bárki a szájára vegyen bennünket. **Km:** „Ahogy szót fogadsz, úgy veszed hasznát” (Kovács 213), *Ahogy szót fogacc, úgy vöszöd hasznát* – hasznos szófogadónak lenni. *Szóbul ért a magyar! Szóbul ért az embör... Szóbul értök!* – akinek valami baja van, szóljon, akkor segíthetünk neki. L. *egyszóval, ígérlet, szókinsz*.

szó dabikarbóna *szó dabóna* fn. (kny.) *Szó dabónát töttem bele* – tett a háziasszony a levestésztába, hogy finomabb legyen (ÁKA).

szó dabóna l. *szó dabikarbóna*

Szófia *Szófija* szmn. 'Zsófia, illetve becézése(?)'. Román nőrokon, akit Zsófiának tud a kisiratosi család, de *Szófijának* 'becézik' – tán románosan.

szóga l. *szolga*

szógál l. *szolgál*

szógáló l. *szolgáló*

szójjá l. *szól*

szókinsz ~, *szó^ukinsz* fn. (kny.) *Naty szó^ukinsze van...* – magyarázza 2010-ben a Nagyfaluban egy idős (80 éves) néni, amikor nagyszájú szomszédjáról esik szó.

szól ~, *szó^ul* tn. i. (kny.) *Mit szósz hozzá? Szójjatok! Újabb a kettőshangzós ejtés: Szó^ulhat kend...*

szólítgató *szóligató* fn. 'fiúk szólítgatós nevű labdajátékának irányítója'. (rég.) *Szóligató* vagy *szónok* irányítja a *szólítgató*s nevű gyermekjátékot (Vajda 23).

szólítgatós *szóligatós* fn. 'gyermekjáték'. (rég.) 2013-ban Vajdának mesélik el (22-23), hogyan is nézett ki a *szóligatós* nevű labdajáték, amelyet fiúk űztek, az irányító volt a *szólítgató*.

szónok fn. 'a szólítgatós nevű gyermekjáték irányítója'. (rég.) L. *szólítgató*.

szósz l. *szól, mártás*

szótag l. *tag*

szó^u l. *szó*

szó^ukinsz l. *szókinsz*

szó^ul l. *szól*

szöbbs l. *szebb*

szöcske l. *kabóca*

szöd l. *szed*

szödelőcködik l. *szedelődzködik*

szödés l. *szedés*

szödő l. *szedő*

szödöget l. szedeget
szödör l. szeder
szödörbokor l. szeder
Szödörhát l. Szederhát
szödörjes l. szederjes
szödő l. szedő
szödrözni l. szedrezni

szög fn. (kny.) *Lékerűt a szögrű...* Talányban: „Szögre teszik, ha leveszik, / Minden háznál pofon verik. Mi az? (A szita)” (Kovács 231). L. faszög, kocsiszög, patkószög, tekszög.

Szöged l. Szeged

szögel ts. i. 'szegez'. *Mit szögelsz? Beszögeltük, lészögeli, mökszögeltétök, összeszögejjük...*

szöges mn. (kny.) *Szöges bot, szöges cipőtalp...*

szögez ts. i. (kny.) *Fegyvert szögezz... Ládát szögesztünk. Szuronyt szögezz!*

szögén(y) l. szegény

szögén(y)ház l. szegényház

szögén(y)legény/szögénlegíny l. szegénylegény

szögén(y)ség l. szegénység

szögényös l. szegényes

szögletes szögletös mn. (kny.) *Ölék szögletös a testvéröd!*
Ojan szögletös az arca. L. négyszögletes.

szögöl l. négyszögöl

szögről-végről szögrű-végrű hsz. (kny.) *Szögrű-végrű rokonok vónák! Mire, netán, ha csipőkelődhetnénkünk támad, a válasz: Csak szögrű-végrű – hogy nyomban kitorjön a harsány hahota.*

szökcijó l. szekció

szökfű l. ciprus, szegfű, székfűvirág

szökfűvirág l. székfűvirág

szökrény l. jégszekrény

szöllő l. szőlő

szöllőcsuma l. csuma

szöllőgirizd l. szőlőgerezd

Szöllőshalom l. Szőlős-halom

szöm l. szem

szömbe l. szembe, szemben

szömbeáll l. szembeáll

szömbefordul l. szembefordul

szömbekerül l. szembekerül

szömbekötőzés l. szembekötőzés

szömbekötőzik l. szembekötőzik

szömbekötőzsdi l. szembekötősdí
 szömbenéz l. szembenéz
 szömbesít l. szembesít
 szömbeszáll l. szembeszáll
 szömcsöpp l. szemcsöpp
 szöme pillája l. szem, szempilla
 szöme világa l. szem
 szömenszödött l. szemenszedett
 szömerget l. szemerget
 szömes l. szemes
 szömez l. szemez
 szöméj l. személy
 szöméjösen l. személyesen
 szömérmes l. szemérmes
 szömérmesködik l. szemérmeskedik
 szömérmetlen l. szemérmetlen
 szöméröm l. szemérem
 szömészet l. szemészet
 szömfüles l. szem, szemes
 szömhéj l. szem
 szömkö(s)zt l. szem
 szömlátomást l. szem
 szömmérték l. szem
 szömöldök l. szemöldök
 szömöldökfa l. szemöldökfa
 szömönszödött l. szemenszedett
 szömörkél l. szemerkél
 szömös l. szemes
 szömötő l. szemete
 Szömötőjihíd l. Szemetei híd
 szömöz l. szemez
 szömözés l. szemezés
 szömőcs l. szemölcs
 szömpilla l. szem
 szömpillanat l. szem
 szömrehányás l. szemrehányás
 szömrevaló l. szemrevaló
 szömrevételöz l. szemrevételez
 szömtanú l. szem
 szömtelen l. szemtelen
 szömtelenkodik l. szemtelenkedik
 szömtelenödik l. elszemtelenedik
 szömtelenség l. szemtelenség

szömtű szömbé l. szemtől szembe
 szömügyre vösz l. szemügyre vesz
 szömüveg l. szemüveg
 szömüvegös l. szemüveges
 szömverés l. szem
 szömlés l. szemzés
 szömlőkés l. szemzőkés
 szöndörög l. szendereg
 szönt l. szent
 szöntiványi tűz(ugrás) l. szentiváni tűz
 szöntjánosbogár l. szentjánosbogár
 szöntölés l. szentelés
 ször l. szer
 szörént/szörint l. szerint
 szörénte/szörinte l. szerinte
 szöröl l. szerel
 szörölő l. szerelő
 szöröncse l. szerencse
 szöröncsés l. szerencsés
 szöröncsétlen l. szerencsétlen
 szöröncsétlenkedik l. szerencsétlenkedik.
 szöröncsétlenség l. szerencsétlenség
 szöröz l. szerez
 -szörűség l. -szerűség
 szörzés l. szerzés
 szörződés l. szerződés
 szörződik l. szerződik
szösz fn. 'csoda?' „Mi a szösz” (Kovács 23).

szösz l. szesz

szösszöz l. szeszez

szötte-vötte l. szedte-vette

szövet ~, *szüvet* fn. (kny.) *Vötté szüvetöt hozzá?* Az ü-s alak ma már ritka.

szövetkezet l. Agrodor, csoport, kolhoz, kollektív, társas, téesz, Tóz

szövés *szüvés* fn. (kny.) *Szüvéskor vötté csak elő...* L. sző, szőttes.

szövő ~, *szüvő* fn. 'szövőszék'. Említik *szövőnek* a szövőszéket Vajdának (280).

szövőszék ~, *szüvőszék* fn. (kny.) (rég.) Ma már csak az emlékezetben él, s mutatóban látni egyet belőle a tájházban. L. m o t o l l a, s z é k.

sző ~, *szű* ts. i. (kny.) *A takácsok szűttek. Szűjjük, szűttem...*

szőke ~, *sző^üke* mn. (kny.) Kettőshangzó Murádinál (IX).

szőlő ~, *szöllő*, *szöllő* fn. (kny.) A legenda szerint a faluhatár legnagyobb dombjának, a *Szöllős-halom*nak a környékén volt egykor jelentősebb szőlőültetvény, a kolhoz-időszakban a szövetkezetnek is volt ott *szőleje*–*szölleje*. Valamennyi szőlő ma is szinte minden ház körül található. Tévesztéssel *szellő*. Iskolai irodalmi vetélkedőn irodalmi nyelven kell a gyerekeknek beszélniük, ezért egy alkalommal, amikor a tankönyvbeli mese hősei a szőlőbe mennek dolgozni, a fölolvadó diák olybá vesz, így kell mondania: „a szellőbe mennek...” (AV). **Sz:** *Lösz még szöllő, lágy kinyér* – meglásd, jóra fordul a dolog. L. c s e m e g e s z ő l ő, c s u m a, k e c s k e c s ö c s ű, k e c s k e t ö k k ű, m u s k o t á l y.

szőlőgerezd *szőlőgirizd*, *szöllőgirizd*, *szöllőgirizd* fn. (kny.) *Ne, girizd szőlő, fínom!* L. g e r e z d.

s z ő l ő c s u m a l. c s u m a

Szőlőmenti hn. 'dülőnév'. (tört.) 1853-as térképen jelzik a *Szöllős* – *halom*nál a *Szőlőmenti* dülőnevet.

Szőlős-halom, ~, *Szöllőshalom* hn. 'kunhalom, egykor szőlővel". Számos monda, népi történet kötődik a helyiek képzeletét megmozgató domhoz, a *Szöllőshalom*hoz, amely a kisíratosi határ legmagasabb helye. Másképp még *Nagydomb*.

s z ö r l. s z e r

szőr ~, *sző^ür* fn. (kny.) Kettőshangzó Murádinál (V). **Sz:** *Szőrin-szálán éveszött. Szőrin-szálán étünt* – nyoma veszett annak a valaminek.

szőrös *sző^ürös* mn. (kny.) (Murádin V).

szőröstalpú mn. v. fn. 'román'. (gúny.) Nem gúnnyal, inkább incselkedve, csúfondárosan mondják, tudva, hogy így nem szabad beszélni: *szőröstalpú olá*, *szőröstalpúak*... **Sz:** *Szőrös talpú; szőrös talpúak; Gyüttek a szőröstaplúak*... – az *olá* hokra (r o m á nokra) mondják, mert hogy a néphit szerint, valami okból, szőrös talpuk van napkeleti/délkeleti szomszédainknak.

szőttes *szűttes* fn. (kny.) *Vászonszűttes; miszérszűttes* (l. ott): *fehér, amit régön attak. Tűrülközött, szakajtóruhákat, férfiruhát* – ezöket szűtte a takács. L. m i s z é r s z ő t t e s.

s z ő ^ü k e l. s z ő k e

s z ő ^ü r l. s z ő r

s z ő ^ü r ö s l. s z ő r ö s

s z t á c i j ó l. s t á c i ó

Sztácijó út l. Stáció út

Sztácijó–dülő l. Stáció–dülő

Sztácijó–naccsatorna l. Stáció–nagycsatorna

Sztácijóji dülő l. Stációi dülő

Sztácijóji naccsatorna l. Stációi nagycsatorna
Sztácijóji út l. Stációi út

Sztocsek szmn. 'ragadványnév'. Fiatal csúfolódó neve 2014-ben, a megnevezés okát nem tudni.

Szulcárnóu szmn. 'ragadványnév'. Férfiú csúfolódó neve a *Szulcárnóu* (Szulcárnó^u?), amivel a hozzá hasonlóan komoly, ilyen nevű román miniszterre utalnak (Vajda N.). Azaz – eszerint – olyan komoly (e kisíratosi embör), mint (a bukaresti) Sultarnou... (Akinék a nevét adattárakban nem leljük.)

Szumi szmn. 'férfi csúfolódóneve'. Okát nem tudják a névadásnak.

szundikál *szunnyikál* tn. i. (kny.) (Murádin IX).

s z u n n y i k á l l. s z u n d i k á l

S z u p k é g e l l. S u p k é g e r

szurka-piszka fn. 'pizskafa, illetve pizskálódás'. *E mi vót, szurka-piszka?*

Szurok szmn. 'lerázhatatlan ember csúfneve'. (rég.) Ragadványnév: „nem lehetett szabadulni tőle; úgy ragadt másokhoz, mint a szurok” (Kovács 209).

szuvas *szújjos* mn. (kny.) (Murádin VI).

szú ~, *szúj* fn. (kny.) *Őszi a szú(j)*. A szögedi világban csak kivételesen fordul elő a szúj alak (BálintSzótár II/525), Kisíratoson ez az általános (AV).

s z ú j j o s l. s z u v a s

szügyelő *szügyellő* fn. 'lószerszám (hám)'. (Murádin III).
L. l ó.

szükséges *szükségös* mn. (kn.) *Mejik a szükségösebb? A lekszükségösebb...*

szüle ~, *szile* fn., szmn. 'dédszülő, nagyszülő, szülő, illetve ragadványnév'. Régebben szülő, újabban nagyszülő is; más fordítva mondja. „Mi a nagyszülőket hívtuk így, de ők a szüleiket.” A nagyszülő lehet még – nagymama esetében – d a j k a, é d e s d a j k a, ö r e g s z ü l e. Vajda tájszójegyzékében a *szile* dédanya (280).

születik tn. i. (kny.) *Dédink, születött Kása Jusztina... L. megszületik.*

s z ü l ő l. s z ü l e

s z ü l ő f ő d l. f ő l d

szünetel *szünetöl* n. i. (kny.) *Szünetölt a kimérés.*

szüretel *szüretöl* tn. i. (kny.) *Mikó szüretőtök? Nem mi szüretölünk...*

szürke *szürkē* mn. v. fn. 'hamuszín'. (Murádin III).

szütyő *szütyű* fn. 'tarisznya, szatyor'. (ritk.) L. milcsiszatyor.

s z ü v é s l. s z ö v é s

szüvet l. szövet
szüvő l. szövő
szüvőszék l. szövőszék
szű l. sző

szűkidő *szűküdő* fn., szmn. 'szűkös idő, illetve akkor született ember ragadványneve'. (rég.) Ma már nem ismerik, Kovács jegyzi (209). L. idő.

Szűküdő l. Szűkidő

szűr fn. 'hosszú posztókabát, szokmány'. (Murádin VIII).

szűrő fn. 'tehéntúrókészítő tarisznnya'. Másképp *zacskó* (Murádin II). L. túró.

szűrű l. szérű

szűrűskert l. szérűskert

szűszpapríkás l. szűzpapríkás

szűttes l. szótttes

szűz l. tiszta

Szűzanya fn., szmn. 'Szűz Mária, Krisztus édesanyja'. **Sz:** *Szűzanyám! Szűzanyám, nē haggy el* – fohászkodik az iratosi is, ha ráijesztenek, meglepik valamivel, segítségre szorul. L. anya.

szűzdohány ~, *szűzdohán* fn. 'a pénzügyőr elől rejtegetett dohány'. A *szűzdohányt a finánc szöme nem látta* (SI).

szűzen mn. '(tészta) nyersen, magában'. A *sós bodagot szűzen möksütötték...* L. még

szűzpapríkás.

szűzpapríkás *szűszpapríkás* fn. 'papríkáskrumpli'. (tréf.) „A *szűszpapríkás*: nincs benne hús! Ez a *papríkáskrumpli*.”

szvát l. szfát

Szvát-föld l. Szfát-föld

Szvát-földi híd l. Szfát-földi híd

Szvát-földi út l. Szfát-földi út

Szvergyáni döggödör l. döggödör

Szvergyáni dögtér l. dögtér

szvetter ~, *cvetter* fn. (kny.) (Murádin VIII).

szvékla fn. 'zöldségféle, cékla'. (ritk.) Murádin László hallotta (MurádinGazd), jómagunk nem találkoztunk a *szvéklával* – tán mert az elmúlt fél évszázadban már szégyelték elének tenni a Kekecsön a céklát. A felföldi magyarság ismeri (ÚMTsz I/673), szlovák eredetű, pl. a csabai tótoknál is „cvikl'a” (Dedinszky-Zahoran 64).

Szvidrán tanya hn. 'egykori szállás a dombegyházi határban, közel a kisiratosi községhatárhoz'. *Szvidránná dógozott tatád*. Az országhatárnál: „Itt vót egy tanya, *Szvidrának* hitták” (Vajda 199).

tag fn. 'szótag'. (ritk., rég.) A parasztkántor nevezi *tagnak* halottbúcsúztató énekeinek szótagjait. *A búcsúztató dallama az étyházi éneköskönyv dallamára: egy dallam, másik halott másik dallamra. Ezön a két dallamon van az egész! Tizenhárom mők tizenöt tagos; annyi a hangjegy, nem löhet mögnyújtani. A tizenhárom tagos: Jézus az én reményöm. A tizenöt tagos: Reám nézve a Föld ölen, vagy Mony naponként és óránként... Számolom a tagokat, hogy mejik a kettőből* – magyarázta 1979-ben Kurtucz István. L. még *parasztkántor*, *vers*.

tajcsol tn. i. 'sarat tapos, sárban topog'. (rég.) „Máma ki engedné mög, hogy a gyerökök *tajcsoljanak* egy udvaron, hogy a szűrűn bújócskázzanak?” A kérdésre, hogy a *tajcsol* mit jelent, a válasz: sarat tapos (Vajda 173). Hódmezővásárhelyen viszont 'német táncot jár', illetve 'féltett helyet tönkretesz' (ÚMTsz I/944). Szögedében német táncot jár, vagy totyog, netán traccsol, szapul (BálintSzótár II/533).

tajicska l. talicska

tajicskáz l. talicskáz

tajicskázás l. talicskázás

tajiga l. taliga

takar l. betakar

takarít l. megtakarít

takarmányrépa l. burgundi, marharépa

takarmánytök l. tök

takaró l. kaszatakaró

takarózik *takaróddzik* tn. i. (kny.) (Murádin VI).

takony fn. (kny.) (durv.) **Sz:** *Kiváglak, mint a taknyot* – fenyegetés: kihajintalak! L. *fika*.

takonypole *takonypóc* fn. 'éretlen'. *Hallod, tē takonypóc...* – szólnak a gyerökre, ha rosszalkodik. L. *pole*.

takszi l. taxi

tala ~, *tola* msz., isz. 'állat(tehén)terelő szó'. *Tala ki!* Kifelé! Így noszogatták a szarvasmarhát, hogy faroljon ki a szűk istállóból. „Nem vót oan nagy, hogy mögfordújjon, és farral gyütt ki, és akkor mondták, hogy Tala ki, tala ki!... Vót, aki a jószágnak, például a tehénnek is úgy mondta, hogy *Na, tala ki!* Hogy mőnjön kifelé.” Ugyancsak Vajda jegyzi föl a *tola* alakot is, nyilván csúfolódó jelentéssel a Töröm, töröm a mákot nevű gyermekjátékban, ahol így biztatják a kiszemeltet „Uccu, tola, motola, / Neköd adom, Juliska (...Jancsika)!” – a nem létező kalácsot (281, 130). Szögedében Tala te! Tala ki te! szóval terelik a borjút (BálintSzótár II/ 535).

talál *tanál* i. (kny.) *Magára tanát... Nem tanátam sēhun.*

Mesében: „Még ha kutyát dobtak is, alattvalót *tanál*” (Kovács 70) – olyan sok volt belőlük. L. eltalál, hazatalál, kitalál, lyukratalál, megtalál, rátalál.

találkozik *tanálkozik, tanákozik* tn. i. (kny.) *Akkó tanákosztak először.*

találós kérdés *tanálós kérdés* kif. (kny.) *Tucc válaszolni āra a tanálós kérdésre, hogy...?*

talán *tán* hsz. (kny.) *Tán möktösz.*

talány l. találós kérdés

talicska *tajicska* fn. 'egykereű, kézzel tolt szállítóeszközt, illetve gyermekjáték'. *Hánd a tajicskába!* Gyermekjátékként: kilyukasztott lótköt hajtottak maguk előtt, a *tajicskát*, amit *töktajicskának* is mondanak (Vajda 129).

talicskáz *tajicskáz* ts. i. (kny.) '52-be ű is bemönt a kolektívba, *tajicskázta a földet, eketajigávā* – l. *eketaliga*.

talicskázás *tajicskázás* fn. 'gyermekjáték'. Közismert gyermekjáték.

taliga *tajiga* fn. 'eketaliga' (rég.) Maga a lóvontatta eke; *befokta a lovat a tajigába*. L. Szalbek-Iratos, 1949. Murádinna is (I). L. *eketaliga*.

talló l. tarló

tallóföld l. tarlóföld

tallószántás l. tarlószántás

talon l. dalom, dalommáriás

talonmáriás l. dalommáriás

talp l. lúdtalpú

talpaló *talpalló* fn. 'harisnya talp alá kerülő része'. (Murádin VIII).

tambura fn. 'citera'. L. *citera*.

tamburabál fn. 'citerabál'. *A tamburabál..., igön, citorabál!* – l. ott.

tanácsadó fn. (kny.) **Km:** „Tanácsadó van, kalácsadó nincs” (Kovács 219) – szójátékként arra figyelmeztet, hogy tanácsot könnyebb adni, mint kenyeret, netán kalácsot.

tanácselnök l. primár

tanál l. talál

taná(l)kozik l. találkozik

tanálós kérdés l. találós kérdés

tanítóföld *tanítóföld* hn. 'kántortanító javadalmaként használt községi föld'. (rég.) *Avvót a tanítóföld!* L. föld.

tanítókántor fn. 'kántortanító'. (rég.) Utóbb parasztkántora volt a falunak, aki már nem tanított (KI).

tanonc l. öreginas

tanti tánti fn. 'nagynéni'. (rég.) Szülő, nagyszülő nőtestvére. *Boris tánti, Bőzsi tánti*, ma inkább *nénnye* (nénje), l. *n é n e*.

tanul i. (kny.) **Km:** „Aki tanul, többet tud” (Kovács 214) – hogy többet tudj, tanulnod kell.

t a n ú l. s z e m t a n ú

tanya fn. 'major, szállás, uradalom'. *Tanyán dógosztunk, Ötvenesön* – az ötvenesi majorra utal, amely nem paraszt-tanya, nem egyszerű *s z á l l á s*, hanem egykori uradalom. A húsz-harminc házból álló határbeli házcsoporthoz is *tanyát* mondanak. L. még *f a r m*, *k a n t o n*, *M i r o n i c s a t o r n a* (Miron tanyája), *N é m e t h – t a n y a*, *S c h n e i d e r – t a n y a* (*S c h n e i d e r – b i r t o k*).

t a n y a b e j á r a t l. b e j á r ó

tanyás mn. v. fn. 'tanyát bérlő'. (rég.) Föld nélküli *p a r a s z t e m b e r*, aki műveli a szálláshoz tartozó földet, és a bér része a lakhatás, családostul. Jószágot is tarthat. *Tanyás vót az apám Kútason. Löhet tanyászbérös is a neve* (l. ott). L. *b é r e s*.

tanyásbéres *tanyászbérös* fn. 'tanyát bérlő (s a tanyához tartozó földet művelő) parasztember'. L. még *b é r e s*.

tanyázik tn. i. 'lepihen'. *Tanyázunk, tanyázunk?* – köszönhetnek az ember fiára, ha pl. leült a padra fújni egyet esetleg mások társaságában. L. *l e t a n y á z*.

tapogat *tapigat* i. (kny.) Vajda említi (281). *Tapigati a jányokat. Nē tapigazsd!*

t a p o s l. m e g t a p o s

t a p s l. t a p s i

tapsi fn. 'taps'. Gyermeeknyelvi, talán kevésbé tájnyelvi szó; gyermekjátékban – labdázató mondókában - is előfordul (Kovács 147).

tarack fn. 'perje'. *Kiszöttük a tarackot...* Murádin (III) is említi.

taraj *taréj, taréjj* fn. (kny.) *Nézd, mekkora a taréjja!* Murádinál is (II). L. *k a k a s t a r a j*.

T a r c s a M a r c s a l. T a r t j a M a r c s a

t a r é j / t a r é j j l. t a r a j

tarhonyarosta *tarhonyarësta* fn. 'rosta tarhonyakészítéshez'. *Vót kis- és natyszömű tarhonyarësta...* L. *r o s t a*.

t a r i s z n y a l. b a k ó, s z ű r ő, v a r r t (t a r i s z n y a), t a r s o l y

tarisznyáz ts. i. 'útravalót készít'. *Ëty kis sültet tarisznyázok*, mondja fiának az édösanya, embörének az asszony, amikor útra, dologba engedi. Tarisznya nélkül is: valamibe

(újabbán pl. p u n g á b a) csomagolja az elemőzsiát.

tarló ~, *talló* fn. (kny.) *A tallón vigyázni köll* – a mezitláb haladással.

tarlóföld *tallóföd* fn. (kny.) *Tallóföd, úty hatytuk*. L. föld.

tarlószántás *tallószántás* fn. (kny.) *Hátra vót még a tallószántás*. L. szántás.

tarsoly *tarsoj* fn. 'tarisznya'. (rég.) Mesében: „a diót, betette *tarsolyába*” (Kovács 50).

tartány fn. 'tok, huzat, tartály'. Pl. „a kulacsnak a *tartánya*, posztóbúl” (Vajda 281).

Tartja Marcsa *Tarcsa Marcsa* szmn. 'farsangvégére pártában maradó vénlány gúnyneve'. (tréf.) Farsangfarki népiünnepély 'hósnője'. L. Löködi Gyurka.

tartó l. zászlótartó

tartózkodási engedély l. *permisz*

taszít ~, *taszajt* i. (kny.) *Taszajtott eggyet rajta...*

tata fn. 'nagyapa'. *Natytata, öreg, nagyapa, ó t a t a, ö r e g a p a, ö r e g s z ü l e, s z ü l e* is. A nagyapa megnevezése leggyakrabban *tata*. **Sz:** *Átesött, mint tata a kerítésön; Ezön is átesött, mint tata a kerítésön* – az illető férfiember időnként boros állapotban nem az ajtón került beljebb, ezért maradt rajta, s hasonlítják a hasonlóképp járt embert hozzá. *Na, ez is körösztüln esött, mint Gergej bácsi a fatönkön! Na, ezön is körösztülestem! Ezön is átestünk, mint tata a kerítésön! Na, ez is átesött, mint tata a kerítésön...* – nénje mondi 1979-ben; mert hogy öregapánk egyszer, állítólag, némi itálnemű hatására, átesett volna a kerítésen, vagy min. A szólás eredete vélhetőleg összefügg az „Átesett, mint Bakó a házán” mondással (O. Nagy 67). L. *T i s z a*.

tata-mama fn. 'kukoricás'. (ritk.) A tata-mama az a kukoricás, ahol csak vetőmagot termesztene, és a beporozást *címörözéssel* irányítják (AV). L. *c í m e r*.

Tatá(j)ék uccája l. *Lolé utca*

tatár fn. (kny.) **Sz:** *Hajt a tatár?* – kérdik, ha valamit elsietsz, elkapkodsz. *Nem hajt a tatár!* E szólás bizonyára a tatár- (és török-) járás korát idézi. L. *t ö r ö k*.

Tatárvitéz szmn. 'mesebeli személy'. (tört.) Mesében fordul elő. A *Tatárvitéz* és a *K í g y ó d a r v i t é z* című történetben az előbbi a hős ellenfele a királylány kezéért vívott párviadalban (Kovács 41).

tavas fn. (kny.) **Sz:** „Aki reám haragszik, / lelje hideg *tavaszig!*” – volt hallható a mondóka gyermekek játéka közben (Vajda 18). *Tavasszal mindön bokorba teröm szállás* – mondi

Béla bátyám 1989-ban arra, hogy tavasszal könnyű munkát kapni, könnyebb boldogulni. *L. f e c s k e, l e v é l h u l l á s.*

Tavasztó hn. 'egykori vízállás az Ér-kanyarban'. (tört.) Az 1884/1885-ös katonai fölmérésen szereplő helynév a *Tavasztó*.

taxi takszi fn. 'kiskocsi, alkalmi és magángépkocsi'. (rég.) Az 1950/1960-as években, amikor még ritkaság volt a személygépkocsi az Arad megyei faluban, *takszi* volt minden személykocsi. A bérkocsit jelentő taxi kiterjesztése minden személygépkocsira. Jó ideig *kurblis takszi* járt az aradi utcákon, nagynéha betérve falunkba is: hajtókarral, kurblival kellett indítani. Máshol is lehet(ett) *takszi* a személykocsi, pl. Ugocsa megyében, Tiszabökényben a III. ezred elején így jegyzik föl (Pilipkó 28).

tábla fn. 'ablakot kívül védő falap'. (rég.) Ma már legfőljebb a legöregebbek említik, a faluban már nem látni belőle. *L. ablaktábla, betábláz, gyúró tábla, kitábláz.*

tábla (földdarab) l. dohántábla

táblás sakk l. sakk

tábláz (ablakot) l. betábláz, kitábláz

tábor l. láger

tábornok l. Dandártábornok

táca l. tálca

tákabélű l. kákabélű

Tálai Tálaji szmn. 'tálaival dicsekvő ősanya leszármazottja'. (Kovács 209).

tálca táca fn. (kny.) *Hozd a tácát!*

táltos ~, *tátos* fn., v. mn. 'varázserejű (ember, ló, miegyéb élőlény)'. *Mamád öccse foggal születött, hat ujja, tátos vót. Az ész vihar évitte.* Más ugyanezt így adja elő: „Táltos fia született: két sor foga volt! Azon az éjszaka akkora vihar volt, hogy majdnem elvitt mindent! 1915, 1916 táján. Két órát élt” (öKM). A mesében más táltosról is tudnak a kisiratosiak: ...vidd magaddal ezt a kalapot, ezt a lovat, meg ezt a *táltos kutyát* (Kovács 19). Utóbbi *tátos kutya* neve amúgy *Burkus kutya* (uo. 18). Szárnyas – tehát *táltos* – lóval, amelyet a *p a r i p a* szóval tisztelnek meg, mesében találkozunk (Kovács 68). *L. kutya, ló.*

táltos ló l. táltos

táltoskutya l. Burkus, táltos

tán l. talán

tánc l. frisses (csárdás), kutyakopogós, magyaros, mars, menyasszonytánc, menyasszony – vőlegény – tánc, menyasszonytánc, merítős, paptánc, újasszonytánc, újembertánc,

ú j a s s z o n y t á n c.

táncol tn. i. (kny.) „Lakodalmas, vertük ott az edényöket, danótunk, *táncótunk*” (Vajda 166). L. k i s l a k o d a l m a s.

táncos mn. v. fn. (kny.) **Km:** „Jó táncos, rossz dolgos” (Kovács 216) – a falusiak tapasztalata szerint a mulatós legény ritkán áll helyt a dologban.

táncszó l. hollárica

tángál *dángál* ts. i. 'ver'. L. még e l t á n g á l, v e r.

tánti l. tanti

táppénz l. betegpénz

társas fn. 'társas gazdaság, (mezőgazdasági) társulás'. Az egyéni gazdákat előbb a *társaszsba* csábították, majd abból szerveztek szovjet módra k o l h o z t, k o l l e k t í v o t. A volt Szabó Árpád MGTSz-ből – a Kollektívából – a rendszerváltozás után lett mezőgazdasági társulás, mely a köznyelvben újra a régi: *Mék a társaszsba*. L. még c s o p o r t, t é e s z, T ó z.

társas tag l. tózista

társulás l. Mák, Mákvirág, társas

tartli l. felsős

tát l. eltát

tátika l. tátogó

tátogó fn. 'tátika virág'. (MurádinVirág).

tátos l. táltos

távirat l. sürgöny

távol l. messze

te ~, *tē* nm. (kny.) *Tē montad! Tēneköd, tētűled, tēveled... Te vótá?! L. n e t e l ó.*

tea *tēa, tēja, téja, téjja* fn. (kny.) *Ha röggē, amikor iszom a téjját, és öszöm a finom kóbászós mög t é f ő l ő s kinyeret, oszt ēgondolkozok, akkor nagyon sok ijesmi eszömbe jut* (AV). Szögedében *tēa* is a virágvíz, viráglé (BálintSzögedi II/189), lehet nálunk is. *Téjafű, téjjafű, tēafű...* L. b o d z a t e a, m e n t a t e a.

teás *tēás, tējás, téjás, téjjás* mn. (kny.) *Vödd elő a téjaskannát, findzsát...*

Teca *Tēca* szmn. 'Teréz, becézve'. *Tēca nénédnek szójj!* L. még *Tēcus*.

teccik l. tetszik

Tecus *Tēcus* szmn. 'Terézia, becézve'. *Ez a Tēcus, ez a Tēcus* ... L. még *Tēc a*.

tegez *tēgez* ts. i. (kny.) *Tēgezöd?* L. l e t e g e z.

tegnap *tēgnap, tennap, tēnnap* hsz. (kny.) Mesében: „*tennap óta*” (Kovács 75).

tehenes mn. v. fn. 'tehéntulajdonos, marhatulajdonos

gazda'. Nagyszüleid idejébe csütörtökön délbe vagy este indultak a tehenesök, lovasok, hogy legeltetve péntek röggē ott árulhassanak. Mőntek gyalog is. A szekeresök éfélkor indultak – a pénteki aradi hetivásárba.

teher *tehör* fn. (kny.) *Ekkora tehör lögyön a vállán... Jókora tehörrel mögrakodva möntünk a pijacra... Tehörbe ejtötte... (a fiú a lányt). Tehörbe esött – állapotos lött. Túl nagy terhöt vött a válára.*

teherkocsi *tehörkocsi* fn. 'tehergépkocsi'. A vasúti teherszállító kocsi neve inkább *tehörvagon*. *Mögraktuk a tehörkocsit. Tehörgépkocsi.*

tehet *töhet* ts. i. (kny.) *Ki töhet rúla?...*

tehetenség *töhetömség* fn. 'hetykeség, gőgösség, önhittség'. (rég.) „Ki lakik itt, az gyűjjön ki! – mondta nagy *tehetenséggel*, oszt már gyúrte is az ingeujját, hogy majd emberségre taníti” (Kovács 27).

tehetetlen *töhetetlen* mn. (kny.) (rég.) *Micsoda töhetetlen embör vagy! 'Embör'...*

tehetetlenkedik *töhetetlenködik* tn. i. (kny.) (rég.) *Mán megint töhetetlenköcc?*

tehetetlenség *töhetetlenség* fn. (kny.) *A töhetetlenséktől majt szét robbantam.*

tehetős *töhetős* mn. (kny.) (rég.) *Töhetőzs gazda l. z s í r o s p a r a s z t.*

tehetség *töheccség* fn. (kny.) (rég.) *Nem vót hozzá töheccségöm – tudása, avagy pénze.*

tehetséges *töheccségös* mn. (kny.) (rég.) *Töheccségös fíjad van.*

tehén fn. (kny.) *Tehenék, tehenet, tehénrül* (Murádin II). **Sz:** *Úgy ál rajta, mint tehénön a gatya* – nem illik rá. L. még borjú, gulya, lemő, marha, megtőgyel, ne boci ne, tala.

tehénganáj ~, *tehéngané* fn. 'tehéntrágya'. *Hán(y)d ki a tehénganét! „...tehénganéjjal is tüzeltünk, szárítottuk, Szanda Gyuri bácsi, aki vigyázott (a gulyára), az fölforgatta. Szegén világ vót mög sokat köllött dógozni!”* (Vajda 175). L. g a n é j.

tehénkedik *tehénködik* tn. i. 'illetlenül támaszkodik, nehézkedik'. (tréf.) *Nē tehénköggy rám!*

Tehénlegelő l. Nagy-gyöb

tehéntúrú l. szűrő, túró

tehör l. *teher*

tehörkocsi l. *teherkocsi*

tehörvagon l. *teherkocsi*

tej ~, *té* fn. (kny.) Lőhet a *tej édőstej, aluttej, főralatlan és főralt* (l. ott). A tájnyelvi *té* kiveszőben. **Sz:** *Alszik, mint a tej* – mélyen szunnyad. *Összemén a tej* – forraláskor túró sodik, ha nem friss a tej. *Vam mit a tejbe aprítani* – a tehetőség kifejezése. L. még *aludttej, édestej, főcstej, megtőgyel, tejes, tejföl*.

tejes ~, *téjes* mn. v. szmn. 'tejjel készülő (kávé); amiben tejet tartanak (köcsög); nem teljesen érett (kukorica) stb., illetve csúfnév'. A *kukoricára mongyuk úgy, hogy téjes; a búza nem tejes, kovászos!* – ha félérett, magyarázza 2010-ben a 91 éves Gál Mihály. A *téjes* régies, ritka. Ragadványnévként *Tejes*: „ő kezelte a tejszarnokot” (Kovács 2009).

tejestengeri tejestengőri fn. 'tejeskukorica'. (ritk.) (Murádin I).

tejföl ~, *téfol* fn. (kny.) (rég.) *Téfolle kéröd?*

tejfölös ~, *téfölös* mn. (kny.) (rég.) *Téfölös kinyér*, l. *t e a*.

tejfölös kenyér l. *kenyér, t e a*

tejfölösszájú ~, *téfölösszájú* mn. (kny.) (rég.) *Hallgass, téfölösszájú... L. s z á j.*

tejjesödik l. *teljesedik*

tejleves ~, *téleves* fn. (kny.) Ritka, régies a tájnyelvi alak: *Kérsz télevest?*

tejszín *tejszin* fn. (kny.) (Murádin II).

teke fn. 'fagolyó'. (rég.) A *t e k é s j á t é k* nevezetű gyermekjátékban használt fagolyó neve *teke*.

tekebabu l. *kugli*

tekebot ~, *teke bot* fn. 'a tekés játékban (tekézésben) használt fagolyóüőtő alkalmatosság'. A gyermekjáték leírásakor jegyzi föl KF: „Teke bot: 1-1,2 m. hosszú akác v. eperfából. (Eperfa volt sok.)” (KovácsMonogr). L. *b o t*.

tekegolyó l. *gurító*

tekeredik *tekerődik* tn. i. (kny.) Gyermekjátékban éneklük: „*Tekerődik a kigyó, rétes akar lönni, / tekerődik a rétes, kigyó akar lönni...*” L. még *k i t e k e r e d i k*.

tekés játék kif. 'gyermekjáték'. (rég.) A néprajzi szakirodalomban (ÚMNL V/234) *tekézésnek*, Szögedében s régen nyilván Kisiratoson is *tekének* (BálintSzótár II/560) nevezett gyermekjátékot *tekés játéknak* hívták az 1950-es évekbeliek Kovács Ferenc leírása szerint (KovácsMonogr). A felnőttek tekézése *k u g l i z á s*, a gyermekeké *teke, tekézés, tekés játék*, amelyben a *t e k e b o t t a l* fagolyót (*t e k é t*) hajtott a *k a n á s z* a lukba... Ugyanez – vagy hasonló – lehet a mások által *k u s k a* – *d i s z n ó z á s n a k* mondott gyermekjáték.

tekészés l. kugli, tekész játék

tekint i. (kny.) *Rám tekintött.* L. megtekint.

tekintetes tekintetős mn. v. fn. 'nemes'. (rég.) Mesénkben (köznyelven, tehát nem tájnyelven): „Mindenki búcsút vehet a tekintetes úrtól”, „áldott rossz ember volt a tekintetes, nem volt hát mit szeretni rajta” (Kovács 62). L. n e m e s.

teknő ~, teknyő fn. (kny.) *Lügd a teknyőbe!* A dagasztóteknyő és a mosóteknő is teknyő (Murádin VII, IX). L. d i s z n ó.

tekszög fn. 'fémszög'. A cipészetben is használt fémszög, rövid, négyszögletes szögtesttel (Vajda N.).

teleesz teleösz ts. i. (kny.) *Látom, teleötted magad...*

telefán l. celofán

telek fn. (kny.) *Telkőn, telkők, telköt...* Dohánykertész zsellértelek még a

n u m e r u s (és a telep). L. p o r t a.

telep fn. 'település, illetve településrész'. Magára a falura (Kisiratosra) is mondhatják: a helyi plébános által írt falutörténet *telep*nek mondja az 1819-es falualapítás utáni évekről szólván a falut. És hol G r ó z a – t é r, hol *Gróza-telep* a megnevezése az 1940-es évek végén létesült falurésznek, s Ú j t e l e p nek hívják a valamivel később kialakított fertályt.

telep fn. 'telek'. A falu írástudó parasztkántora, Kurtucz István hol a n u m e r u s, hol a *telep* szót használja (1989-ben) 'telek' helyett, amikor arról van szó, ennyi és annyi földből állt egy-egy kertésztelep – egy-egy kertész telepe, telke. Salamon Ida tanárnő, földrajzi név gyűjtésében, *Nagyfalusi ürestelep* és T o l d á s i ü r e s t e l e p néven nevezi meg adatközlői nyomán az üres telket, illetve telkek csoportját.

telepedik telepődik tn. i. (kny.) *A tatája mellé telepődött.* L. l e t e l e p e d i k, m e g t e l e p e d i k.

telepes ~, telepös mn. v. fn. (kny.) *Telepösök (Telepesök) gyűttek Nagyiratosra, kolonisták.* Ugyanaz, mint a k o l o n i s t a.

telepődési l. letelepedési

település l. telep

teletölt teletőt, telitőt ts. i. (kny.) *Telitőtötte a kantát.* L. tölt.

telitőt l. teletölt

teljes l. n e m t e l j e s

teljesedik tejjesödik tn. i. (kny.) L. b e t e l j e s e d i k, k i t e l j e s e d i k.

telkes (dohánykertész) l. n u m e r u s o s, n u m e r u s o s g a z d a

Temes Tömös fn. 'Temes vármegye'. *Tömözsbe vót dógunk.*

Temesvár Tömösvár fn. 'Temesköz székvárosa'. *Odavótam Tömösvárba. Tömösváron jártam.*

temesvári tömösvári mn. 'Temesvár városából való'. *Tömösvári mérnök gyűtt, eredeti német vót!* Az EMSzT „temesvári” szócikkének első adata 1585-ből a *tömösvári* alakot rögzíti, s a többi XVI-XVIII. századi idézet zöme is ö-ző.

temetés l. pomána, sirató, siratóasszony, sírbakérés, sírkereszt, tor

temető ~, tömötő fn. (kny.) (ritk.) *Régön vótunk a temetőbe. Sírkert* elvétve hallható. A ritka – kekecsi (egyéni?) – *tömötő* egyszerre utalhat a megőrzésre és a romló tájnyelvi érzékre. A *tömető* lehet a régies (hogyan milyen öreg a tömet alak, mutatja pl. a Halotti Beszéd, amelyben egy olvasat szerint „Kinek ez napon testét tömetjük” szerepel – HB); ez Iratoson már nem hallható. A sírkert végében volt a *Z s i d ő t e m e t ő*. Az állatok temetője a határban *d ő g g ő d ő r, d ő g t é r*. A középkori falué a *R é g i – t e m e t ő*. A Temető mellett vezet el a *Tömötő út*.

Temető-sarok l. sarok

temetős mn., fn. 'gyermekjáték'. Játékból cirok babákat temettek a gyermekek; *temetősnek* vagy *k i s h a l o t t a s n a k* hívták. (Vajda 199)

templom fn. 'kny.' **Sz:** *Ojan szögény, mint a templom egere; Szögén, mint a templom egere* – koldusszegény. Népmesében (A dióbél palota): „Ez a szegény ember olyan szegény volt, mint a templom egere” (Kovács 49). Utcanév is. L. még *e g y h á z*.

Templom téri vaskút l. vaskút

Templom utcai Zsellér *Templom uccai Zsillér, Templom uccai Zsöllér* hn. 'A Zsillér Templom utcával párhuzamos része'. L. *Zsellér*.

templomi hirdetés l. hirdetés

templomi orgonanyomogató l. fujtató, orgonanyomogató

templomszentölés l. szentelés

tengely *tengőj, tengőj* fn. (kny.) *Vastengőj, mög fatengőj is (vót)!* – fejtegetik a régi öregök világáru. L. *k o c s i, v a s t e n g e l y*.

tengelyastok *tengőjastok* fn. 'szekéralkatrész: ástok (amibe a szekér vastengelye ágyazódik)'. (Murádin I.) L. *a s t o k, s z e k é r*.

tengelyszerűség *tengőjszörűség* fn. (kny.) L. *h e n g e r e l*.

tenger *tengör* fn. v. mn. (kny.) *Tengör nép vót ott... A tengörön szógáltam (tengörész koromba)*. L. *e g y e d e m – b e g y e d e m, k e n d e r t á n c, ó p e r e n c i á s t e n g e r*.

tengerész *tengörész* fn. (kny.) *A katonaságnál tengörész vót* – Gergő bátya.

tengeri tengőri fn. 'kukorica'. (ritk.) (Murádin I). L. még tejes tengeri.

tengeri *tengőri* mn. (kny.) *Tengőri hajó vót...* L. istenfasza.

tengőj l. tengely

tengőjastok l. tengelyastok

tengőjszörűség l. tengelyszerűség

tengör l. tenger

tengörész l. tenger, tengerész

tengőri l. tengeri

tennap l. tegnap

tenni-venni l. tesz-vesz

tenta l. tinta

tenyér fn. (kny.) **Sz:** *A tenyerin hor^dta...* – kényőztette. *Tenyerödet, tenyerödön...* „Nyisd ki *tenyeredöt!*”... a játékban (Vajda 215). L. marok.

tepertő l. töpörtyű

tepertős l. töpörtyűs

tepsi ~, *tepsi* fn. 'sütőedény'. *Tepszibe vele!... Tepszivel* dobolnak a disznótorba kéretlenül induló, *c i g á n* ynak öltözött bolondozók (Vajda 111). A közeli Arad megyei Dezsőházán is *tepsi* (Murádin VII).

tepsi l. tepszi

terebélyes *terebélyös* mn. (kny.) *Jó terebéjös vót.*

terebélyesedik *terebélyösödik* tn. i. (kny.) *Terebéjösödik a komaasszony...*

tereg *teriget* ts. i. (kny.) *Még nem terigettem* – ruhát. L. kiterget.

terem ~, *teröm* fn. 'helyiség'. *Ebbe a terömbe lössz?* – bár többnyire csak terem, azaz a helyiség *teröm* megnevezése ritka.

terem *teröm* tn. i. 'termést, gyümölcsöt hoz'. *Nem teröm itt sémmit!* L. megterem.

teremt *terömt* ts. i. (kny.) *Isten terömtötte a világot...*

teremtés *terömtés* fn. (kny.) *Úgyes terömtés! Szép terömtés vót...*

Terézia l. Teca

terhel *terhöl* ts. i. (kny.) *Në terhöld túl...* L. megterhel, túlterhel.

terhelés *terhölés* fn. (kny.) *Nagy vót a terhölés.* L. megterhelés.

terhes *terhös* mn. v. fn. (kny.) *Terhös neki a dolog... Terhös a lelköm.*

teriget l. tereget

terít l. leterít, megterít

terített *terítött* mn. (kny.) *Terítött asztallā várjuk.*

terjeszkedik *terjeszködik* tn. i. (kny.) *Égyre jobban terjeszkönnék.*

termelőszövetkezet l. Agrodor, csoport, kolhoz, kollektív, társas, téesz, Tó z

termetes *termetős* mn. (kny.) *M a h o m e t* embör vót, jó *termetős*. L. még nagy.

termékeny *terméköny* mn. (kny.) *Terméköny föld ez! Terméköny fajta.*

természet l. nagy természetű

természetes *természetős* mn. (kny.) *Hajja, ez nem természetős! Természetösen...*

terocsil fn. 'ágyneműhuzat(anyag)'. (rég.) Vajdának emlegetik (281). L. d a m a s z t.

teröm l. terem

terömt l. terem t

terömtés l. terem tés

terpeszkedik *terpeszködik* tn. i. (kny.) *Ott terpeszködött.*

terv l. plán

tesséköl l. betessékel, kitessékel

test fn. (kny.) *Testöd, testöt...* Az Aranyimatyánkban: ...*Szent hajaddal fogod törülni véres testömet* HI). *Testöddē...*

testes *testös* mn. (kny.) *Jó testös embör.*

testestől-lelkestől *testöstű-lelköstű* hsz. (kny.) *Testöstű-lelköstű velünk van...*

testhezálló *testhönálló* fn. (kny.) *Nem túl testhönálló?...(a csinos fiatal nön a viselet).*

testösödik l. eltestesedik

testösül l. megtestesül

testvér fn. 'ugyanazon szülők gyermeke, egyugyanazon nagyszülők unokája'. Azaz az unokatestvér is *testvér*. *A tē testvéröd. Testvérök...Testvérje az embörnek*. L. é d e s t e s t v é r, u n o k a t e s t v é r.

tesz *tösz, teszsz* tn. i. (kny.) *Mit tötté(l)?! Tödd le... A töszöü* (teszel) és a *tögyéi* (tegyél) változatot Murádin (XI) említi. Régies alak az Aranyimatyánkban: ...*Mit teszsz te virágvasárnapján?* (HI Am). *Tönné, de nem töheti. Tött, töttetök... Tögye! Tögyétök...*

Sz: „Mit volt mit tennie” (Kovács 94), *Mit vót mit tönni* – kényszerűség, nem tehet mást. *Ojan tödd ide, tödd oda* (embör, alak)... – tehetetlen valakire mondhatják. L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, b e t e s z, e l t e s z, f é l r e t e s z, f ö l t e s z, j ó v á t e s z, l e t e s z, m e g t e s z, t ö n k r e t e s z, t ú l t e s z.

tesz-vesz *tösz-vösz* tn. i. (ikny.) *Ott tött-vött a közelibe.*

Tönni-vönni kezdött... L. v e s z.

tetej l. tető

tetejez ts. i. 'kazlat befejez'. A kazal tetejének az elkészítéskor gyakran lekötik – *tetejezik* – valamivel, hogy a szél ne hordja el a szalma-, vagy polyvakazlat.

tetejez tetejéz ts. i. 'tetéz'. L. m e g t e t e j e z.

tetejéz ts. i. 'dohánytőkét kurtít'. L. d o h á n y t ő k e, e l t e t e j é z, m e g t e t e j é z.

tetejézés fn. 'a dohánytőke megkurtítása'. L. d o h á n y t ő k e, l e c s í p i, l e t e t e j é z.

teterista fn. 'önkéntes'. (rég.) Az egy évre 'ö n k é n t e s n e k' behívott katona a két háború közt. „Románul *tétériszt*. Akit egy évre soroznak be, egy évig katona. Például engem egy évre tűzoltónak vittek volna el. Az inasiskola miatt egy év!” (öKM). A románból (teterist).

tetet l. tettét

teté l. tető

tethej l. tetthely

tető *teté, tetej* fn. (kny.) *A ház tetéje...* L. c s e r é p t e t ő, d o h á n y t e t e j e,

tetejez, tetejézés, z s ú p t e t ő.

tetszik *teccik* tn. i. (kny.) *Teccik a mönyecske?...Teccött vóna!* L. m e g t e t s z i k.

tett ~, *tött* fn. (kny.) *Nem akármijen töttet követött el! Tötten érték.* Egyéni változatnak mondhatnók az ö-zést – 2013-as szórátírói ellenőrzésen egy helybéli sem tudott az efféle ejtésről (a kekecsi forrás, Árvai János és környezete kivételével) –, ám a tájszótárból (ÚMTsz V/377) megtudhatjuk, hogy az ö-ző világtól nem idegen ez az alak: Hódmezővásárhelyen följegyezték a „tötte szegény”, „tötterossz” változatot, máshol pedig előfordul ez e/ő helyetti ë (tëtt...). **Sz:** *Jó tött hejibe jót nē várj!* – hálára ne számíts. L. j ó t é t l é l e k, j ó t e t t.

tettes ~, *töttes, töttös* fn. 'bűnelkövető'. *Ki vót a töttes?* L. f ő g y i l k o s.

tettet *tetet, tötet* ts. i. 'színlel'. *Mit tötetöd magad? Nē tötezs...*

tetthely *tethej, tötthej, töthej* fn. (kny.) *A töthejön...*

tetű fn. (kny.) **Sz:** *Lusta, mint a tetű!* – nehézkesen mozog, lassan vánszorog. Ugyanez: *Lassú, mint a tetű!*

tetűtojás l. serke

tevékeny *tevékony* mn. (kny.) *Tevékony embör!*

tevékenykedik *tevékonykodik* tn. i. (kny.) *Nagyon tevékonyköcc...* L. Falurajz: Szalbek-Iratos, 1952.

të l. te
 tëa/tëja l. tea
 tëás/tëjás l. teás
 Tëca l. Teca
 Tëcus l. Tecus
 tëgez l. tegez
 tëgnap/tënnap l. tegnap
 tëlázsi l. stelázsi
 tënta l. tinta
 té l. tej, tejes

téesz ~, *téjesz* fn. (kny.) (rég.) A helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet, a *Szabó Árpád Téjesz* testesítette meg évtizedekig a félázsiai kolhozrendszer helybéli alapszervezetét. Mondhatni hál' Istennek egyre ritkábban hallani róla. Mint *téjeszt* is egyre ritkábban emlegetik, néha még mint csoport, gyakrabban kolhozként, kollektívként, társasként fölidéződik. L. még hordó, Tóz.

téeszbakter *téeszbaktër, téjeszbaktër* fn. 'a kollektív éjjeliőre'. A *téeszbaktër sè látta!* – ahogy vitte haza az illető a téeszből megmentendőket. L. bakter.

téeszkantin l. kantin
 téesztag l. tózista
 téföl l. tejföl
 téfölös l. tejfölös
 téfölös kinyér l. kenyér, tea
 téfölössz szájú l. tejfölössz szájú
téged *tégöd* nm. (kny.) *Tégöd nem bántottak?*
 téⁱka l. téka
 téja/téjja l. tea
 téjás/téjjás l. teás
 téjes l. tejes
 téjeskávé l. tejes
 téjeskukorica l. tejes
 téjesz l. téesz
 téjeszbaktër l. téeszbakter
 téjeszkantin l. kantin
 téföl l. tejföl
 téfölös l. tejfölös
 téfölös kinyér l. kenyér, tea
 téfölössz szájú l. tejfölössz szájú
 téjja l. tea
 téleves l. tejeleves

téka ~, *té'ka* fn. 'fali szekrény'. (rég.) *Díszös, nem csukható,*

nyitott, kampós szögön lóg, fűszerös. A falon vót a konyhába. Kettőshangzó Murádinnál (VI).

tél fn. (kny.) *Télön gyün csak haza....*

téleves l. tejleves

ténfereg *ténförög* tn. i. (kny.) *Mit ténföröksz itt?!*

tényleg *ténleg* hsz. (kny.) (ritk.) Vajdánál előfordul a *ténleg* alak (184).

tényleges *ténylegös* mn. v. fn. 'sorkatonai szolgálat'. *Még a ténylegös időmbe történt...*

tép ~, *típ* ts. i. (kny.) Libát tép, libát szabadít meg tollától, k o p a s z t. *Anyád segít tépni.* A nagylány kopasztani akar, édesanyja mondja, majd ő is nekiáll *libát típni*. L. *eltép*, *kitép*, *megtép*, *összetép*.

tépés ~, *típés* fn. (kny.) *Végződtek a típéssel?*

tépni ~, *típni* ign. (kny.) L. *tép*.

tér tn. i. (kny.) **Sz:** *Jó útra tér* – mögtanálta a helyit a világba. *Magáhon tér* – eszméletét visszanyerte.

tér tn. i. 'fér'. L. *betér*, *eltér*, *fölfér*.

tér fn. 'telep, negyed, v. köz, v. más szabad hely'. A *térön jáccanak*. A II. világháború után, Gróza Péter idejében kiosztott házhelyeken épített kertes házas lakónegyed neve: *Gróza – tér*, *Gróza-telep*. De előfordul a *tér* játszóhelyként – l. *Parittyatér* –, s a határban a dögtemető megnevezéseként, l. *Dögtér*. Rövid utca az *Ignác tér*, amelynek amúgy *Liba utca* a neve. A szögedi világban máshol is ismert a *tér telep*, település, falurész jelentése: a torontáli Szaján mellé 1849-ben Vilmatér néven épült kis falu, Vilmának a létrehozó földbirtokos asszonyságot hívták (Bálint/Szögedi I/220).

térbetyül tn. i. 'térdepel, térdel, térden áll'. L. *letérbetyül*.

térd *térgy* fn. (kny.) *Tödd árébb a térgyed! Térgyig, térgyit, térgyitül, térgyükön...*

térdel *térgyel* tn. i. 'térdre ereszkedve áll'. L. még *letérdel*.

térdepel *térdepül, térgyepül* tn. i. 'térdel'. A *térgyepül* és a *térbetyül* mellett sűrűn használjuk azt is, hogy *térgyel* (l. ott) – AV. Népballadában, leírva: „*térdepüljön elibe*” (Kovács 116). L. még *letérdepel*.

térgyepül l. *térdepel*

tészta l. *bodag*, *cicvara*, *csőrege*, *derelye*, *diós*, *galuska*, *gölgödény*, *grízestészta*, *herőce*, *hidegvízestészta*, *kalács*, *kaparéka*, *kelt*, *köttes*, *köttespogácsa*, *krumplisköttes*, *kuglóf*, *lekváros*, *tészta*, *levél*, *Luca napi pogácsa*, *omlós*, *palacsinta*, *pogácsa*, *siflitészta*, *sós bodag*,

sütemény, szalalkális, töpörtyűs (pogácsa),
túróslepény, vakarék

tésztanap fn. 'hústalan nap'. *Tésztanap a hetfű, a szerda
és a péntök.* L. nap.

tét l. jótét

tévejődik l. eltévelyedik

tévelyeg *tévejög* tn. i. (kny.) *Hun tévejöksz?*

tévé-rádióadó *tévé-rádióadó* kif. 'tévé és rádió előfizetési
díj'. 1981-ben nénenk – nem nagy lelkesedéssel, valóban adónak
tekintve azt – 75 lejt fizet a tévé- és rádióadót szedő személynek.

ti ~, *tik* nm. (kny.) *Tik sě vattok külömbek! Tik vatytok
a betolakodók!* Betlehemes játékunkban: „Hát *tik* idebent mit
csináltok?” (Kovács 171). *Tiktöket möktanálni...*

Tibor *Tíbor* szmn. 'keresztnev'. A helyiek következetesen
hosszan ejtik Tibor i-jét.

tied *tijed* nm. (kny.) *Fogd, a tijed!*

tietek *tijetök* nm. (kny.) *A tietök, vigyétök!*

tiglinó fn. 'stiglinc madár'. (rég.) Cserzy Mihály írja a
madarokról: a kalickában csíz, csízik, stiglinc, „öregek ajkán
tiglinc, Kisiratoson *tiglinó*... csapkod” (BálintSzögedi I/373). A
idősebb kisiratosiak sem emlékeznek már erre a szóra. 1950-es
évekbeli gúnyversben még ott van: „Fogik mán a *tiglinót* / Kovács
Matyiéknál” (Kovács 200).

tijed l. tied

tijetök l. tietek

tik l. ti

tiktöket l. ti

tilédáló l. tüledáló

tilol ts. i. (kny.) „Mikor leáztatták, utána mögszáradt, oszt
akkor *tilóták*” a *kender*t (Vajda N.). L. *kitilol*, *tiloló*.

tiloló fn. 'tiló'. (rég.) A nevét még ismerik, de a len és
*kender*feldolgozáskor használt eszközt már jobbára csak a
falumúzeumban látni. *Ez itt a tiloló...*

tiló fn. 'kenderfeldolgozó (tiloló) eszköz'. (rég.) *Tiló*, vagy
tiloló. L. még *csapófa*, *kender*.

tinó fn. (kny.) **Km:** „Tanulj tinó, ökör lesz belőled” (Kovács
219), *Tanuuj tinó, ökör lösz belüled* – a gyerekből (sok-sok
tanulással) embör lösz: legföljebb épp olyan buta, mint az apja.

tinta *tenta*, *tënta* fn. (kny.) (rég.) Népdalban: „Asztalamon
tenta, penna, papiros” (Kovács 128).

Tisza fn. 'folyónév'. **Sz:** *A Tiszáig akartak mönni! Egészen a
Tiszáig möntek vóna!...* – mármint az első háború után a románok
az úgynevezett államhatárukkal, ha az antant (és a trianoni urak

társulata) engedi. *Tatádat a Tiszáig vitték* (fuvarozni a havaselvei király katonái, kényszerrel, mert hogy amúgy ő Horthy várta, hátha vitézi telket kap tőle).

tiszt l. oficér

tiszta mn. v. fn. 'szűz, érintetlen (leány)'. Sz: *Vigyázz, hogy tiszta maraggy!* – szólnak a lányra, emlékeztetik, hogy aki *nem tisztán mén férhőn*, szégyenben marad, szégyent hoz a családra is.

tiszta román l. román

tisztaság fn. (kny.) **Km:** „Tisztaság fél egészség” (Kovács 219) – aki tisztán tartja magát, nehezebben éri betegséget.

tisztel tisztól ts. i. (kny.) *Kit tisztölhetők kendbe(n)? Tisztöld szüleidet! Tisztölik...*

tisztelendő ~, *tisztölendő* fn. 'fiatal pap'. *Amék fiatal* (az a tisztelendő), *az idősebb plébános úr*.

tisztelet *tisztölet* fn. (kny.) *Ha nincs tisztölet, mögötte a fene! Add mög neki a tisztöletöt...* „...tisztöletbe köll vönni a rangot ott is” (Vajda 31).

tisztesség *tisztösség* fn. (kny.) *Itt, tisztösség?! A Z ó d u b o r k á n é* című gyermekjáték mondókájában: „Tanulj tisztösségre” (Vajda 139).

tisztességes *tisztességs*, *tisztösségs* mn. (kny.) *Tisztösségs vót a főnöke!*

tisztöltetés l. megtiszteltetés

Tite utca *Tite-úca* hn. 'Salamon Ida gyűjtésében szereplő kis utca neve'. (rég.) Alkalmi megnevezés lehetett, mert 2013-ban senki sem vélekszik, melyik is volt az, s hogy miért *Tite* a köröszta (netán körösztanya).

titkosrendőrség l. sziguranca

titokban l. oroszva

tized fn. 'imádságrész'. (rég.) *Öt tizedöt imátkosztam* – a Rózsafüzérből.

tizedel *tizedöl* ts. i. (kny.) *Tizedölni keszték az emböröket*. L. még *megtizedel*.

tizedes *tizedös* fn. 'káplár'. (rég.) *Az öreg tizedös vót...*

tizen- ~, *tizön-* szn. (kny.) (rég.) Osztáskor a két játékos öt-öt (összesen tíz) kártyája után a *tizönéggyedik* lapot fölfordítják a *b o r j ú z á s* nevű kártyajátékban, írja Vajda (31), s többször is lejegyez hasonló alakot. A falu zömmel nem él ezzel az ö-ző alakkal – igen régies tájnyelvi hagyományt őriznek a még *tizön*-alakot használó öregek.

tizenkilenc szn. (kny.) **Km:** *(Az) Éggyik tizenkilenc, a másik ëty híján húsz* – egykutya mindkettő.

tizennégyes háború l. tizennégyi

tizennégyi mn. 'tizennégyes (1914-es)'. (ritk., rég.) Pontosabban az első világháború: *a tizennégyi háborúba* – hallottuk az öregektől. (Mezőhegyesen a majorokat így számozzák: hati /6., 6. számú/, nyolcvanéggyi /81., 81. számú/ major.). Máskor *tizennégyes háborúról* beszélnek.

tizeskvart kif. 'lapsorozat a magyar kártyában'. (rég.) L. kvart.

tizön- l. tizen-

Tíbor l. Tibor

típ l. tép

típés l. tépés

típní l. tépní

tízes l. Az opletány szókincese, asszony, felesasszony

tízezmester *tízezőrmestör* fn. 'ezermesterek ezermestere' (tréf.) L. ezermester, mester.

tojás fn. (kny.) **Sz:** *Ojan, mint a hímös tojás* – érzékeny, törékeny. L. kókonya, kukó, palozs, pulykatojás, rántotta.

tojóz i. 'tyúkot vizsgál, van-e benne tojás; kakas hág tyúkot; játszadozás leánnyal vagy más nőszeméllyel'. Csúfolódásként is elhangozhat: *Mit tojózod aszt a gyerököt?! – minek kényezteted annyira...* L. megtojóz.

tojtat ts. i. 'kényeztet'. *Mit tojtatod aszt a gyerököt?! L. kényeztet.*

tok fn. 'zöld búzakaralásban a szemet körülvevő hártya'. (Murádin I). L. búza, (más jelentéssel) dunyhatok.

toklász fn. 'búzakaralászból kiálló szúrós, tapadós szálak'. *Toklássza* (Murádin I). L. búza.

toklászosbúza *toklászozsbúza* fn. 'kalászosbúza (szálkák vannak a búza fején)'. (Murádin I). L. búza.

tokmány fn. 'fenőtok (kaszakó tokja)'. (Murádin I).

tokos mn. v. fn. 'német (nemzetiségű), vagy fűstszűrős szivarka (cigaretta)'. (rég.) *Gyütt ránk a tokos* – 1848-ban a német (nevezetű osztrák)... *Csak tokos vót – tokos dohán.* Újabban inkább *némöt* nemzetiségű az illető, s nem tokos. A *tokos cigarettára* is inkább a *filteru*, vagy a *filterös* jár. L. még német.

tokos szárú csizma kif. 'csizmafajta'. (rég.) Vajdának említik (187) – l. csizma.

tola l. tala

told *tód* ts. i. (kny.) *Métörnyit tóggy még a kerítéshön!* L. hozzátold, megtold.

toldalék *tódalék* fn. (kny.) *Es csak tódaléka a háznak.*

toldás *tódás* fn. (kny.) *A há(s)z tódásáná...* Murádinna (VIII) 'ing hónalj alatti betoldása', s nyilván mindenféle hosszabbítás.

Toldás *Tódás* hn. 'falurész, utca neve'. A falu első utcájának, a Nagyfalunak nevezett öregfalunak a megtoldásával keletkezett része Kisiratosnak. Egy sor helynévben szerepel a *Tódás*, l. alább.

Toldás utca *Tódás ucca, Tódás-úca, Tóddás utca* hn. 'a Toldás/Tódás hivataloskodó neve'. A *Tódás* megnevezése néhanapján, úthatnám mód *Tódás ucca*, jobb esetben *Tódás úca*. 1882-ben *Tóddás utca*.

Toldás vége *Tódás vége, Tódás-vég* hn. 'a Toldás utolsó házainak környéke'.

Toldás-alja *Tódás-ajja* hn. 'a Toldás körüli rész: a tódási kertalja'. A *Tódásajján értük utól*. Ez a *Tódási kertajja, Tódási kert alatt*.

Toldás-alji út *Tódás-ajji út* hn. 'dülőút a Tódásnál'. Azonos a *K e t t ő s – k ú t i* úttal.

Toldás-után *Tódás-után, Tódás után* hn. 'a falurésznyi utcát követő határrész'. A *Tódás után dógosztunk*. Másképpen *Tódáson-túl*.

toldási *tódási* mn. v. szmn. 'Toldásról való'. Az idevalósi ragadványneve lehet *Tódási*.

Toldási fasor *Tódási-fasor* hn. 'sor fa a Tódásnál'.

Toldási híd *Tódási-híd* hn. 'híd a Toldásnál'.

Toldási kereszt *Tódási köröszt* hn. 'a Toldás elején és végén álló egy-egy kereszt neve'. *Tódási körösztnek* is nevezik a *T o l d á s* elején álló *B a r j á k – k e r e s z t* et, valamint a *T o l d á s v é g i k e r e s z t* et.

Toldási kert alatt *Tódási kert alatt* hn. 'a Toldás körüli rész'. Néha a *Tódási kert alatt* megnevezéssel illetik a *T o l d á s i k e r t a l j á t*, ami egyben *T o l d á s – a l j a*.

Toldási kertalja *Tódási kertajja* hn. 'Toldás kertjei, illetve az amelletti rész'. L. *T o l d á s – a l j a*.

Toldási kertaljai út *Tódási kertajjai út* hn. 'dülőút a Tódás körül'.

Toldási kertaljai-dülő *Tódási kertajjai düllő, Tódási-kertajjai döllő* hn. 'határrész'.

Toldási kisköz *Tódási kisköz* hn. 'kis köz a Tódáson'.

Toldási ürestelep *Tódási ürestelep* hn. 'háztalan telek'. L. *t e l e p*, *ü r e s t e l e p*.

Toldási vaskút *Tódási vaskút* hn. 'az egyik ártézi kút'. Amúgy még *V a s k ú t*.

Toldáson-túl *Tódáson-túl* hn. 'dülőnév'. *Tódáson-túl*,

vagy T o l d á s – u t á n.

Toldásvég *Tódásvég* hn. 'falurész vége'.

Toldásvégi kereszt *Tódásvégi körösz* kif. 'a Toldás végén lévő kereszt'. *A tódásvégi körösztné szántottunk. Tódási körösztnek is hallani, de összetéveszthető a Toldás elején lévő B a r j á k – k e r e s z t t e l.* L. k e r e s z t.

toldoz-foldoz *tódo(s)z-fódoz* ts. i. (kny.) *Csak tódozzuk-fódozzuk, nem mögyünk sém mire.* L. f o l d o z.

t o l l l. p e n n a

t o l l a s c i g á n y l. k o c s i

tollasbál *tollazsbál* fn. 'ágyban alvás, tánc helyett'. (tréf.) A tollasbál vicces mondás: – Vótál a bálba? – Igen... – adja a nagyot a kis legény. – A tollasbálba! – kapja meg, tehát nem volt semmiféle táncmulatságban, otthon aludt a dunyha alatt (AV). L. b á l.

tollascsendőr ~, *tollascsőndér, tollascsőndőr* fn. 'anyaországi (magyar) csendőr'. (rég.) Arad megyében 1944 szeptemberében fordultak meg magyarországi csendőrök, l. még c s e n d f ö l t a r t ó, c s e n d ő r. *Amikor a háború végén begyűttek a tollascsőndérok! (...tollascsendőrök.)*

t o l l a z s b á l l. t o l l a s b á l

toló fn. 'bodzapuska ravasza'. Vajda gyűjtésében (29) nevezik így a bocpuska elsütőjét: *toló*, vagy *besütő*. A b o d z a p u s k a t o l ó j a Szögedében tőtőfa (BálintSzótár I/164).

tolóka fn. 'kézikocsiféle'. (rég.) A falutörténetíró jegyzetlapjainak egyikén a *tolóka* rajza: négykerekű, téglalap alaprajzú, az egyik rövidebb oldalon derékszögben álló „fallal”... – hogy ki használhatta (pl. pék, dohánytermelő gazda, avagy gyermek?), nem derül ki. (KovácsMonogr). Hasonló ahhoz, amit a tudós néprajzos Szögedében tolóközi néven leír, s amit a járni kezdő gyermek használhatott (BálintSzótár II/585). L. k o c s i.

t o l ó k o c s i l. t o l ó k a

tolvaj fn. v. mn. (kny.) **Km:** „A tolvajt hamarabb meg lehet fogni, mint a sánta kutyát” (Kovács 215) – nem érdemes hazudni, úgyis rajtavesztesz.

tompa mn. 'pisze'. (Murádin IX).

tor fn. 'temetést követő lakoma'. Valamirevaló temetés torral zárul. Csöndes, majd esetleg hangosabb, akár nótázásba is csapó evés, ivás, társalkodás a halott érdemeinek a méltatásával, az itt maradottak fájdalmanak megfogalmazásával, egyben az életöröm megnyilvánulásával. L. még d i s z n ó t o r, f u t u s z p o m á n a, p o m á n a.

tormáskolbász *tormáskóbász* fn. 'főtt kolbász, reszelt tormával'. Talányban: „Orra is van rendes, formás, / Nem ingerli

tormás kolbász” (Kovács 221). L. k o l b á s z.

tornác ~, *tornánc* fn. (kny.) Murádinál (VI) *tornánc*. L. g a n g.

tornácláb fn. ’tornácfá’. (Murádin IV).

t o r n á n c l. t o r n á c

torony fn., hn. ’határőr toronyállás az országhatáron’. A *toromba figyelt a granicsár*. L. p i k é t.

torpedózás fn. ’gyermekjáték’. Játék kockás füzetlapon: *kilüvik egymás hajóját...* (Vajda 128-129). Hasonlót a szótáríró csabai iskolatársai is játszottak.

toszik tn. i. ’közösül’. (tréf.) *Ott a kazaltövibe, nē mongyam, tosztak. Toszik, vagy nem toszik? Hát, toszott!* L. m e g t o s z.

totojgat ts. i. ’gyereket kényeztet’. *Nē totojgazsd annyit!* L. k é n y e z t e t.

TOZ tó z fn. ’mezőgazdasági társulás (az 1950-es években)’. (rég.) „1951-ben meghírdették a TOZ típusú mezőgazdasági társulások létrehozását, és 1952. januárjától ezeket a mezőgazdasági egységeket kezdték megalakítani. (Később a mezőgazdasági társulás, majd társas gazdaság elnevezéseket alkalmazták.) Ezekben a termőterület és a műveléséhez szükséges mezőgazdasági eszközök és igásállatok magántulajdonban maradtak, és be lehetett állni a földterület egyrészével is. A földterületeket tagosították, a legfontosabb munkálatokat közösen végezték, a termést a tagok bevitt földterületének arányában osztották szét. Ezek megalakítása kisebb ellenállásba ütközött, ezért 1959-ig jórészt ilyeneket alakítottak” (László, világháló: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=79>). A TOZ román szó, a kisíratosiak *tóznak* ejtik; l. még *té es z*, *tó z i s t a*.

t ó l. Külső – gyöpi tó, Tavasztó, válykos – tó
t ó d l. t o l d

tó d a l é k l. t o l d a l é k

tó d á s l. t o l d á s

Tó d á s u c c a / Tó d á s – ú c a l. T o l d á s u t c a

Tó d á s v é g e / Tó d á s – v é g l. T o l d á s v é g e

Tó d á s – a j j a l. T o l d á s – a l j a

Tó d á s – u t á n / Tó d á s u t á n l. T o l d á s – u t á n

Tó d á s a j j i ú t l. K e t t ő s – k ú t i ú t, T o l d á s – a l j i ú t

tó d á s i l. t o l d á s i

Tó d á s i k e r t a l a t t l. T o l d á s i k e r t a l a t t

Tó d á s i k e r t a j j a l. T o l d á s i k e r t a l j a

Tó d á s i k e r t a j j a i ú t l. T o l d á s i k e r t a l j a i ú t

Tó d á s i k e r t a j j a i – d ü l l ő / Tó d á s i – k e r t a j j a i
d ö l l ő l. T o l d á s i k e r t a l j a i d ű l ő

Tódási kisköz l. Toldási kisköz
 Tódási köröszt l. Barják–kereszt, Toldás,
 Toldási kereszt, Toldásvégi kereszt
 Tódási ürestelep l. telep, Toldás
 Tódási vaskút l. Toldási vaskút, vaskút
 Tódási – fasor l. Toldási fasor
 Tódási– híd l. Toldási híd
 Tódáson–túl l. Toldás–után, Toldáson–túl
 Toldásvég l. Toldásvég
 Toldásvégi–köröszt l. Toldásvégi kereszt
 Tóddás utca l. Toldás utca
 tódo(s)z–fódoz l. toldoz–foltoz

tóka fn. 'harangpótló fa eszköz a görögkeleti egyházban'.
Dészkalap, eszt verik a románok natypéntektül húsvétig harangozás hejött. A faluban ismerik, hallani e kifejezést, ha a kürtösiokről s a többi környékbeli román faluról van szó. A románból vették (toacă). Az EMSzT-ban (358) a tóka 'száldob'.

tókál tn. i. '(húsvétkor harangozás helyett) fadeszkrát ütöget'. (ritk.) *A kürtösiék tókálnak.* L. t ó k a.

tót fn. v. mn.'szlovák, illetve nem ö-zve (hanem e-zve, ë-zve) beszélő személy'. **Sz:** *Beszéjjünk tótul: Egye meg! Mint a gyepesiek* – a (p a l ó c eredetűnek mondott) nagyíratosiakat, az ő helyett e-t (ë-t) ejtőket csúfolik *tótnak, gyepesinek.* „Krumplit és vizet nyeljen a tót és a számár” – áll az egyik itteni vőfényversben: nekünk más étel s ital (mondjuk hús, bor) dukál. *Őrűt (neki), mint üvegös tót a hanyattesésnek* – nagyon nem hiányzott neki. *Tapogati, mint tót a pinát* – körülményeszködik, ahelyött, hogy dolognak látna. *Në tapogazsd, mint tót a pinát!* – szólhat az apa a fiára, ami annyit tesz: Në totojázz, ájj neki! (A Székelyföldön is: „Tapogassa, mind tót a pinát” (Tánczos 324.) L. d r ó t o s t ó t, g y ö p ö s i, t ó t u l, ü v e g e s t ó t.

Tót Ferkó ucca l. Liba utca

tótágas fn. 'kézenállás, illetve összevisszaság'.
Gyerökkoromba éppen öleget áltam tótágast. Tótágast állt itt mindön, nem ismerté vóna rá...

tótul mn. 'szlovákul, illetve nem ö-zve (hanem e-zve, ë-zve) beszél'. *Beszéjjünk tótul* – mondja a férfi az unokájának, s elkezd e-zve, ë-zve (ö helyett e-t, ë-t ejtve) beszélni palócosan. Tehát a szomszédos 'palóc' falvak, pl. Nagyíratos nyelvét használóra is érthetik, ha valakire azt mondják, hogy *tótul* beszél.

tótumfaktum fn. 'mindenes'. (rég.) *B ö t ö n y á n c v ó t a tótumfaktum, ű vót a mindönös* – az 1940-es, 1950-es években.

t ó z l. T O Z

tózista fn. 'tóz (TOZ) nevű termelőszövetkezeti csoport tagja'. (rég.) A kolhozosítás kezdetén a gazdák, hogy ne kelljen a kolhozba lépni, ezt a maguk által alakított társulást választották. Hogy miért volt Tóz a neve, ma már nem tudják. Később valamennyi tózistából kollektivistá lett. A t ó z lazább közös volt, mint a k o l h o z n a k is mondott k o l l e k t i v, ezért lehetett vonzóbb az iratosi parasztembereknek. L. T O Z.

több szn. (kny.) **Sz:** *Több kettőnél* – baj van, dönteni kellene!

többesít ts. i. 'növel, gyarapít'. (ritk.) *Többesítik a földet,* kivágják a gyümölcsöst és megnő a szántó.

t ö g y é ⁱ l. t e s z

t ö h e c c s é g l. t e h e t s é g

t ö h e c c s é g ö s l. t e h e t s e g e s

t ö h e t l. t e h e t

t ö h e t e t l e n l. t e h e t e t l e n

t ö h e t e t l e n k ö d i k l. t e h e t e t l e n k e d i k

t ö h e t e t l e n s é g l. t e h e t e t l e n s é g

t ö h e t ö m s é g l. t e h e t e m s é g

t ö h e t ő s l. t e h e t ő s

t ö h e t ő z s g a z d a l. z s í r o s p a r a s z t

tökfn. 'takarmánytök, illetve éretlenninnye'. Atakarmánytök csak *tök*, míg a süttőtök *f e h é r t ö k*, l. ott (MutrádinGazd). A még éretlen, legfőljebb savanyítani való *g ö r ö g d i n n y é* mondják, hogy *E még tök, né szödd le!* A *tök*nek mondott éretlenninnyét savanyítják, l. *s a v a n y ú d i n n y e*. L. l ó t ö k, s z a r.

tök fn. 'here, illetve férfi nemiszerv'. Herüléskor *Kívágik a kan(disznó) tökit*. Népi gyermekdalocskában is: „...Fogom a csöcsödet, / Te meg a tökömet...” (Vajda 128), gyermekjáték kiolvasójában pedig „Szörös töke van a légynek, / Ha nem hiszed, gyere, nézd meg!...” (76). L. még *h a s, k a k a s*.

t ö k l. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e

tökéletes *tökéletes* mn. (kny.) *Tökéletesnek hiszi magát*.

tökfilkó fn. 'tök felső a magyar kártyában, illetve ostoba ember'. (tréf.) *Tökfilkó* vagy *tökfölső* a kártyában. A *filkó*s nevű játékban a leggyöngébb a négy felső közül a *tökfilkó* (Vajda 59). L. A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, *filkó*.

t ö k f ö l s ő l. f e l s ő, t ö k f i l k ó

tökkáposzta fn. 'tökfőzelék'. *Gyöngye lőtökből* készülő főzelékként emlegetik.

töklámpa fn. 'világító (kivágott) tök'. A XX. század első feléig *töklámpá*val, *töklámpá*ssal ijesztgették egymást az iratosiak – pl. a török időket idéző mesékkel övezett Szőlős-

halomnál l á m p á s o s e m b ö r bókászott (legalábbis történeteikben), hogy halálra váljanak az arra járók. Gyertya vagy mécs a kivágott tökben, az világít, ijeszgeti a népeket a sütétben. L. l á m p a.

t ö k l á m p á s l. t ö k l á m p a

tökmagolaj fn. 'tökmagból sajtolt olaj'. Valaha igen kedvelték, bőjt idején a kenyeret, krumplit *tökmagolaj*ba mártogatva ették. L. p o g á c s a.

t ö k m a g o l a j o s k i n y é r l. k e n y é r

tökrészeg *tökrészög* mn. (kny.) *Tökrészög vót... L. r é s z e g.*

töktalicska *töktajicska* fn. 'gyermekjáték'. A *t a l i c s k a* nevű gyermekjáték gyakorlatilag *töktajicska vót, tökből készült.*

tölcsér *tőcsér* fn. (kny.) *Mán hozí a tőcsért!*

tölgyfa *tőtyfa* fn. (kny.) *Tőgyfa, avagy tőgy... Tőtyfábú készült? Igön, tőgybű.* L. f a.

t ö l l e l. t ö l e

tölt *tőt* i. (kny.) *Tőccs neki! Tőtitek mán a kóbászt? L. b e l e t ö l t, b e t ö l t, l e t ö l t, m e g t ö l t, t e l e t ö l t.*

töltelék *tőtelék* fn. (kny.) Szárma, kóbász, hurka, miegyéb *tőteléke...*

töltés *tőtés* fn., hn. 'országút Kürtös és Kevermes között, Kisiratost a Kis utca végénél érinti'. A két háború közt (nappal volt nyitva számukra a határ) ezen mentek át az odaáti birtok művelésére. Helynév is. A m a g y a r i d ő b e é p í t ő t t é k. Eredetileg k ö v e s ú t volt, majdnem járhatatlanul gidres-gödrös, ma Kürtös és Kisiratos közt valamivel jobb műút van. A falutól az országhatárig, meg azon túl a Gyula–Battonya közti országútig a régi, fűvel benőtt *Tőtés* rejtőzik. F l a s z t e m a k és k ö v e s ú t n a k / k ü v e s ú t n a k is mondják a *Tőtés* Kürtösre vivő részét. *Asztán éccaka düböröktek a tankok a Tőtésön* – 1944 szeptemberében. L. ú t.

töltöget *tőtöget* ts. i. (kny.) *Tőtögetöd, tőtögetöd? – ...a krumpli, vagy a kukorica tövit, netán pálinkát üvegbe.*

töltött *tőtött* mn. (kny.) *Tőtött káposzta (a s z á r m a), tőtött paprika.*

t ö l t ö t t k á p o s z t a l. s z á r m a

töltött paprika *tőtött paprika* kif. (kny.) Szögedében paprikaszárma (BálintSzótár II/593).

t ö l t ő l. k o l b á s z t ö l t ő

töltőtoll *tőtőtoll* fn. (kny.) *Van tőtőtollad?*

t ö m l. l y u k a t t ö m

t ö m e t ő l. t e m e t ő

tömény fn. 'kömény(mag)'. (tréf., ritk.) Sütemény-beköszöntő vőfényversben hallható, játékból(?), köménymag

helyett: „Nincs ebben se mustár sem *tömény*”. Megjegyzendő, hogy Szögedében ismerik a tömént, mégpedig tömjén jelentéssel, s a tömjént nagy baj esetén használják a nagytáj népi orvoslói (BálintSzótár II/594). L. t ö m j é n.

t ö m j e l. t ö m é n y

tömjén ~, *tömény*, *tömje* fn. (kny.) Murádinnál (X) *tömje* is.

tömjénez *tömjénöz* ts. i. (kny.) *Mit tömjénözöd*

C s u c s u é k a t ? É n , ű k e t ? ! . . .

T ö m ö s l. T e m e s

T ö m ö s v á r l. T e m e s v á r

t ö m ö s v á r i l. t e m e s v á r i

t ö m ö t ő l. t e m e t ő

T ö m ö t ő ú t l. t e m e t ő

tömő fn. '120 cm hosszú, karvastagságú keményfából készült karó'. Salamon Ida ezt azzal toldja meg, hogy ültetéskor a szalagocskák által kijelölt helyen a földbe szúrják, a dohánykertész pedig így folytatta: *Amikor a tömővel csinájjuk a lukakat, a zsinórnak feszösnek köll lönni.*

tönkremegy *tönkremén* tn. i. (kny.) *Így asztán tönkre-möhetünk! Oszt tönkremén az embör.* L. m e g y , s z á z r a m e g y .

tönkrete sz *tönkretö sz* ts. i. (kny.) *Tönkretö szik a szöröncsétlent. Ezek nem tönkretö tték?* – megerőszakolt nőre is mondhatták a világháborúban. L. t e s z .

t ö n n i - v ö n n i l. t e s z - v e s z

t ö p ö r t ö s p o g á c s a l. t ö p ö r t y ú s

t ö p ö r t ö s t ú r ú s c s u s z a l. t ö p ö r t y ú s

töpörtyű *töpörtő* fn. (kny.) Az 1950-es évekbeli kéziratos följegyzés elkövetőjének dohánykertész sorolja, mit ö sznek röggelire: p ö r k ö l t k á p o s z t á t t ö p ö r t ő v e l , k o l b á s s z a l (KovácsMonogr).

töpörtyű *töpörtő* fn. 'kiütés a láztól az ajkon'. (rég.) *Töpörtőd lött...*

töpörtyűs *töpörtös* mn. (kny.) *Töpörtös t ú r ú s c s u s z a , t ö p ö r t ö s p o g á c s a* – egyik finomabb, mint a másik.

t ö r l. s ó t t ö r n e k

töredezik *töredözik* tn. i. (kny.) *Töredözik mán a széle!* L. b e t ö r e d e z i k , e l t ö r e d e z i k , f ö l t ö r e d e z i k , k i t ö r e d e z i k , l e t ö r e d e z i k , ö s s z e t ö r e d e z i k , s z é t t ö r e d e z i k .

t ö r e k l. p e l y v a

töreke dik *törekö dik*, *törekszik* tn. i. (kny.) *Túlzottan törekö dik... Törekszik a gyerök!* L. e l t ö r e k e d i k .

t ö r e k t á r o l ó l. p e l y v á s

törékeny *töréköny* mn. (kny.) *Töréköny terömtés.*

törés l. Gyöptörés

török fn. v. mn. (kny.) **Sz:** *Nem hajt a török!* – hallani Kisiratoson is, ha túl gyors vagy. Mondják a t a t á r t emlegetve még, l. ott.

törökparadicsom l. kékparadicsom, vineta

törökparadicsomkrém l. paszta

töröl *törül, türül* ts. i. 'por-, víz- és miegyébtelenít törülközővel, törölőkendővel portalanít, illetve üt'. *Ezzē türūd az órod! Jó szájba türúte!* L. feltöröl, kitöröl, letöröl, megtöröl.

törött mn. 'tört'. *Törött paprikát is tottem bele* – a s z ű z p a r i k á s b a (ÁKA). L. még törött cukor.

törött cukor *töröt cúkor* kif. 'süveg alakú cukordarab, cukorfajta, a süvegcsukor összetörve'. (rég.) Az 1920-as, '30-as éveket idézve emlegetik ma is az öregek. „Volt kockacukor meg süveges cukor, a süveges vagy tíz kilós! Össze kellett törni. Nehéz volt, de olcsóbb, mint a másik! Akik répát termeltek, ezt kapták” (öKM). *Süvegös cúkor* és *törött cúkor* is a süvegcsukor Kisiratoson.

törött paprika l. törött

törő fn. 'mozsárütő'. (Murádin VIII). L. még kukoricatörő.

törődik l. eltörődik

törőgép l. kukoricatörő

tört l. törött

törtpaszur l. törtpaszuly

törtpaszuly *törtpaszuj, törtpaszur* fn. 'étel babból'. Főzeléket korábban a falu nem ismert, törve ették. L. még paszuly, törvekrumpli.

törül l. töröl

törülközik *türüközik* tn. i. (kny.) *Türüközz mög!* L. megtörülközik.

törülköző *türüköző, türüküzű* fn. (kny.) *Hozd ide a türüközőt!* Tiszta ü-s változat is előfordul Vajdánál: „köröszöt a fejire a türüküzűvel” (114). L. kender.

törvekrumpli fn. 'tört krumpli'. *A főtt, tört, sózott krumplit hagymás, paprikás zsírba beletötték; így vót a törtpaszuj is!*

tösz l. tesz

tösz-vösz l. tesz-vesz

tösző^ü l. tesz

tötet l. tettet

töt(t)hej l. tetthely

tött l. tesz, tett

töttes/töttös l. tettes

töviről hegyire *tüvirű högyire* kif. (kny.) *Tüvirű-högyire* kikérdözött... L. hegy.

töves *tüves* mn. (kny.) *Tüvestül* kitepte a haját. *Tüvestül* kivákta. L. *tüves* karácsonyfa.

tő tű fn. (kny.) *Tüvihön* szorul... – l. o d a s z o r í t j a...
Tútávolság szükségös vetésnél, ültetésnél. *Tűszomszéd*, l. ott.

tőcsér l. tölcsér

tőgyel l. megtőgyel

tőke l. dohánytőke

tőle *tölle, tölle, túle, tülle* hsz. (kny.) *Túle* töhecc, amit akarsz. *Tüllem* nem szabadúsz! *Tülletök* mögdögölhet az embör. *Tülük, tülük...* *Éntülem!* *Të tülled* kirabolhatták a házat!

tőszomszéd *tűszomszéd* fn. (kny.) *A tűszomszéggya* vót a Kekecsön. L. szomszéd.

tőt l. tölt

tőtávolság l. tő

tőtélék l. töltélék

tőtés l. töltés

tőtöget l. töltöget

tőtött l. töltött

tőtött káposzta l. szárma

tőtött paprika l. töltött paprika

tőtőtoll l. töltőtoll

tőtyfa l. tölgyfa

trágya l. ganéj

tréfa fn. (kny.) **Sz:** „Ne véld élted tréfának, mert az idő eljár” (Kovács 218) – érdemes komolyan venni az életünket.

trén fn. ’vonat’. *Beált a trén, möhetünk.* A románból (tren).

trimfli l. strimfli

trinkel ~, *tringel* tn. i. ’szik’. *A csárdában tringeltek.* A németből, illetve a városi nyelvből.

trombita l. kürt

tromf fn. ’adu’. *Vödd má elő a tromfot! Húzd mög...*

tróba szöröncse l. próba szerencse

tróbál l. próbál

tróbálkozik l. próbálkozik

trózsák l. fehévászon, strózsák

tsz l. téesz

tucát l. cutat

tud tn. i. (kny.) *Tuggya, tunnátok, tudi...* Mesében, föltételes módon: „*tunná...* elszedni” (Kovács 41) – nyilván ... *ēsződni*. L. bír.

tudd meg *tudd mög* kif. ’jegyezd meg’. *Tuggya mög, ennek*

nem lösz jó vége! – *Finom fődek, tudd mög!*

tudni való kif. 'világos, nyilvánvaló, természetes'. *Szeretöd a sört?* – *Tudni való.* De válaszolhat így is: T u d d m ö g!

tudományos evés *tudományos övés* kif. 'tudományos táplálkozás'. (gúny.) Magyarán éhezés Ceaușescu-kori módra. A kommunista napisajtó, tévé, rádió egyfolytában azt sulykolta, hogy kevesebbet kell enni, nehogy túltápláltsá válnak a román állampolgárok – köztük az iratosiak –, miközben a boltok polcai üresen ásitottak, se hús, se kenyér, se krumpli nem volt kapható. Ha a *tudományos övés* előírásaira hallgattak volna a kisiratosiak, a megengedett kalória(mennyiség) magukhoz vételével az éhhalált ha elkerülték volna. Inkább ettek, amennyi beléjük tért a maguk kis portáján tartott, hízlalt jószág húsból, meg a kertjükben és a kollektív földjén megtermő kertészeti s miegyéb (hazamentett) termelvényekből. A *tudományos övés* a román kommunista politikai nyelv – és a nagyromániai politikai sajtónyelv – e sajátságos kifejezésének a kisiratosiasítása. L. e v é s.

t u g g y a l. t u d

tulé *tulei, tuléj* fn. 'földben maradt kukoricacső'. Száz éve már kürtösi magyar tájszó a *tulé* 'kukoricaszár' jelentéssel (Arad 306). A románból (*tulei*), l. MPV 388. Azonos a k ó r ó val, s k u k o r i c a t u l é nak is mondják. L. még k u k o r i c a.

tulipán ~, *tulipánt* fn. 'virágnév'. A *tulipánt* régies.

tulipános ~, *tulipántos* mn. 'tulipán virággal ékes'. (rég.) A *tulipános láda* valaha sok otthon dísz volt. Ilyen volt, tulipános, a régiek m e n y a s s z o n y l á d á ja is (KovácsMonogr).

tulsó *túsó, túsó*^u mn. (kny.) A *túsó parton möktnálod*. Kettőshangzó Murádinnál (V).

t u n n á l. t u d

tuppingol i. 'doppingol, ajzza (magát)'. (ritk.) *Tuppingolik itt az embört...* *Nő tuppingojj!* L. még c u p p i n g o l.

turkál *durkál* i. (kny.) *Ott durkálhacc magadnak* – rávalót a használt ruhák közül. L. ö s s z e t u r k á l.

t u r k á l ó l. r o n g y o s

tus ~, *tust* fn. (kny.) Az első és utolsó dal a lakodalomban, bálban. „Mikor l a k a d a l o m van, s mögérkezik a zene a l a k a d a l m a s h á z hoz, akkor ők először egy o a n *tustot ütnek*, hogy hallják, hogy mostmán van zene, möhetnek a vendégek. Az mög mán röggel vót, hogy *beütötték a tustot*. Mikor mán látták, hogy csak pár szömély kullogott, *beütötték a tustot...* *Leütötték a tustot*, löhet hazamönni a mulatságból!” (Vajda 282)

t u s t o t ü t l. t u s

tutaj fn. 'dohánykertészeti melegágy cirokszárból'. (rég.) „Cirokszárból készítettek *tutajt*, s ebbe rakták 8-10 cm-es rétegben a földet” – magyarázta az 1950-es évekbeli néprajzi följegyzés szerzőjének az 59 éves Kovács Zoltán dohánykertész, hogyan készült a melegágy (KovácsMonogr). A néprajzi lexikonban közölt fénykép a dohány-melegágyról mutatja, hogy valóban tutaj alakú volt a melegágy kerete (ÚMNL I/595).

tutálibe málibe ~, *tutáliber-máliber* kif. „szójáték”. A Hová mész te kis nyulacská... kezdetű gyermekjáték mondókájában a közismert „tutálibe málibe” helyett egy versszakban „(Ingyom bingyom tálibe,) *Tutáliber máliber*” hangzik el Vajdánál (73).

tutáliber – máliber l. tutálibe málibe

túl l. ezentúl, Mironi csatorna (Mironon túl), Toldáson – túl

túlérett l. lotyogós, lottyadt

túlterhel *túlterhöl* ts. i. (kny.) *Túlterhölték a gyereket.* L. terhel.

túltesz *túltösz* tn. i. (kny.) *Túltösz ez a gyereket rajtuk is...* L. tesz.

túr *dúr* i. (kny.) *Árét dúrta* a disznó az eleséget. *Dúrd ide!* A vakond is *dúr*... „Dúr, ma is így használják a túr szót: *dúrja a földet, dúr a disznó*” (AV). *Kidúrta a kerítést.* L. eltúr, föltúr, kitúr, összetúr, széttúr, vakondoktúrás.

túró *túró^u, túró^u* fn. (kny.) *Téft, túró^u, vaját vittem a piacra! Tehéntúró^u, ju(h)túró^u, birkatúró^u.* A kettőshangzós alakot (akár a többi hasonlót) magunk is hallottuk, mindenesetre a nyelvtérkép készítői jegyezték föl (Murádin II). L. gömöllye, szűrő.

túrós *túrós* mn. v. szmn. 'kny., illetve férfi csúfolódóneve (szavajárása után). *Túróslepény, túrósrétes, túrós tészta, túrós kifli...* A játékban (Kovács 158) a *túrós asszony* mit nem követ el: „Rece-rece, pogácsa, / Túrós asszony csinálta” – hogy adott esetben *túrós csuszát* is készítsen: „Túrós csusza, gömöllye, / tessék venni belőle” (Kovács 158, 150).

túró^u l. túró

túrós asszony l. túró

túrós csusza l. túró

túrós kifli l. túró

túrós tészta l. túró

túróslepény l. túró

túrósrétes l. túró

túsó/túsó^u l. tulsó

tüdő *tüdő^ü* fn. (kny.) (Murádin V).

tükör *tükör* fn. (kny.) *Nézd mög a tükörbe!* Km:

„Rossz tükör a hízelgés” (Kovács 219) – félrevezet, ha hiszel a hízelkedőnek.

tülle l. tőle

tüledáló ~, *tiledáló* fn. 'női alsónemű (fehéring)'. (rég., ritk.) *Lévetötte a tüledálót.* A falutörténetíró kézzel írt följegyzésében *tiledáló* (Kovács Monogr.). L. i n g.

tülekedik *tülekodik* tn. i. (kny.) *Mit tüleködtök!*

türelem *türelöm* fn. (kny.) *Türelöm kő hozzá. Türelömmē...*

Km: „Türelem rózsát terem” (Kovács 219), *Türelöm rúzsát terem* – érdemes kívánni a végét, nem elhamarkodni.

türelmefogyottan hsz. 'türelmét elvesztve'. (ritk.) Mesében: „kiabált rá *türelmefogyottan*” (Kovács 95).

türelmetlenkedik *türelmetlenkodik* tn. i. (kny.) *Né türelmetlenköggy!*

türelöm l. türelem

türül l. töröl

türüközík l. törülközík

türüköző l. törülköző

tüskés *tüskös* mn. (kny.) A nagytáj szótára (BálintSzótár II/607) történeti, 1872-es említést rögzít. Kisiratoson 2014-ben is élő alak, l. *tüskés borona*.

tüskés borona *tüskös borona* kif. 'tövises vesszőkből font borona'. *Tüskös boronával* boronálták tavasszal a búzát (Vajda 260). Bálint Sándor tájszótárában *tüsökbورونا*. L. még *csirke*.

tüsök fn. 'tüske'. *Tüsök mönt az ujjába.* L. *hústüsök*.

tüsszent l. prüsszen

tüves l. töves

tüves karácsonfa l. karácsonyfa

tüvirű högyire l. töviről hegyire

tüzelés l. csirke, tehénganáj

Tüzelő *Tüzellő* szmn. 'vezetéknev'. Vajda N. említi: „*Tüzellő* Mari néni – ez a röndös neve”.

tüzesvillám fn. 'kazal-, asztag-, zsúptető-gyújtogató villám'. (ritk.) *Becsapott a tüzesvillám, oszt mindön lëégött.* L. *istennyila*, *villám*.

tű fn. (kny.) **Sz:** *Möggjárja a szá(s)z tű fokát* – mondják 2014-ban arra, aki sokat utazik. Szögedében 'oda volt hazulról' jelentéssel „Möggjárta a száz tű hosszát” (BálintSzótár II/116). L. még *dohánytű*, *tő*.

tüle l. tőle

tűszomszéd l. tőszomszéd

tűtávolság l. tő

tűz fn. (kny.) **Sz:** *Nem tönném érte tűzbe a kezömet! ...a*

kezöm – nem bízik meg benne. **Km:** „Nem ég a tűz, ha nem piszkálják” (Kovács 218) – semmi sincs ok nélkül. „Nem jó a tűzzel játszani” (Kovács 218) – ami veszélyes, jobb békén hagyni, nem játék! L. *s z e n t i v á n i t ű z*.

tűzhely l. *sparhelt*

tűztér l. *kanális*

tyeptár *gyëptár* fn. 'bekecs, bőrmelles'. (rég.) *A gyëptár bekecs, ujj nélküli*. Román kölcsönszó, említi MPV is (391), megfejtésük szerint a r. 'pieptar' nyelvjárási 'teptare', 'ceptari' változataiból származik. Murádinál (VIII) ua. báránybőr női ujjatlan mellény, mellrevaló. L. *b e k e c s*.

tyúk fn.(kny.) **Sz:** *A tyúkokkal fekszik (lë) – este korán lefekszik. Ért hozzá, mint tyúk az ábécéhön! Annyit értesz hozzá, mint tyúk az ábécéhön – fogalma sincs róla. Az én tyúkom üjjön, tojjon, a másé mög kotkodájjon!* – mondták, mondogatták Luca napján, megpiszkálva a tyúkot, hogy tojjon... (Vajda 258). *Ojan, mint a sós seggű tyúk* – nyughatatlan, izeg-mozog. **Km:** „Amelyik tyúk sokat karatyol, keveset tojik” (Kovács 214) – más a szó, mint a tett: aki sokat beszél, alig dolgozik. „Vak tyúk is tanál szemet” (Kovács 219), azaz *Vak tyúk is tanál szömet* – véletlen bárki ráakadhat az igazságra: néha az ügyetlennek is lehet jó meglátása! L. *elkotlik, kakas, kotlik, kotleó, kotleó alja, Kotleóstyúk* (Fiastyúk), *kotyog, róka, pi-pi-pi-pi*.

tyúkhús fn. (kny.) **Sz:** „Tyúkhús, lúdhús, meleg cipő, egy ice bor, ide csússz!” – 'tehát' a hasamba! A keresztvetéssel kapcsolatos találós kérdésre (hogya mikor vetik a keresztet) adott válasz, amit máskor is mondhat a hasát megtömní készülő akárki (Vajda N.).

tyúksegg fn. 'tyúkszem, illetve szemölcs'. Az utóbbi jelentés talán a kettő összezagyválása, l. *segg, szemölcs, tyúkszem*.

tyúkszem *tyúkszöm* fn. (kny.) *Tyúkszöm?!... Työkszömed löhet*. L. *szem, tyúksegg*.

tyű l. *minden*

uborka l. *ecetes, kovászos, savanyúuborka*

uborkáné fn. 'boszorkány'. (rég.) Gyermeekjátékban: „a régi uborkáné beáll a körbe” (Kovács 160). Ua. *zöld uborkáné*, gyermeekjátékban: „a zöld uborkáné vagy más néven *boszorkány*” (Kovács 159). A Szilágyságban gyermeekdalban fordul elő az Ugorkáné megnevezés (Dalbimbó 12).

uborkasaláta *uborkasajáta* fn. (kny.) (rég.) *Lösz uborkasajáta is?*

ucca l. *utca*

uccacifra l. *utcacifra*

uccafront l. front

uccaji l. utcai

uccasöprő l. utcasöprő

uccu ~, *úccu* isz. 'öröm kifejezése'. Gyermekjátékban: „Uccu ide, párom!” (Vajda 110), „Uccu, tola, motola” (uo. 130).

uccse l. úgyse

udvar l. első udvar, szérű

ugratós fn. 'nép gyermekjáték: kacsázás'. „Ugrattuk a követ (a vízen)... *Ugratós...*” (Vajda 132). Murádin gyűjtőinek leírása szerint aki Kisiratoson kacsázik: *b é k á z*.

ugróiskola l. heptikázás, heptikázik

ugyan hsz. 'ugyancsak, nagyon'. *Ugyan kiötöszte!*

ugyanolyan l. szakasztott

ugye *ugyē* hsz. (kny.) *Ugyē mögmontam?*

ujj fn. (kny.) **Sz:** *Addig iszik, amíg az ujjával el nem éri* – meg sem áll a lerészegedésig, mígnem okádni nem kezd, avagy az ujjával torkán lenyúlva kihányhati. Székenyfordón is: „Ne igyál addig, amíg az ujjodval bééröd” (Tánczos 344). *Mind a tíz ujjára kapna jányt* – mondják arra a legényre, aki valamiért vonzó a lányok (ne adj Isten elvált asszonyok, özvegyek, netán kikapós mönyecskék) körében. Ami fordítva is igaz lehet: *Mind a tíz ujjamra kapok legént* – mert olyan gyönyörű a jány! *Nē húzz velem ujjat!* – ne kötekedj. *Ojan vékony, mint az ujjam* – magyarázza a fölpucolva 120 kilós komámasszony a szomszéd betegeskedő, sovány gyermekéről (pedig hát az ujjá sem akármí). L. *h ü v e l y k u j j*, *k ö z é p u j j*, *n a g y u j j*.

ujjbögy l. ujjhegy

ujjhegy *ujjhögy* fn. 'ujjbögy'. (Murádin V).

ujjhúsos fn. 'gyermekjáték'. (rég.) „A tarkóra tötte a tenyerét, és ki köllött tanája, hogy ki csapott bele, mer mink, a többi ott átunk hátul.” (Vajda 133)

ulti l. *duritmars*, *m á r i á s*, *d a l o m m á r i á s*

univerzál fn. 'kisáruház'. Az 1980-as évekig volt hivatalosan *univerzál* – kiírva „universal” – a kisáruházuk neve, amelyet inkább *m a g a z i n n a k* hívtak. Átvétel a románból (universal).

unoka ~, *onoka* fn. (kny.) *Onokát* ma már ritkán hallani. *Lányonoka*, *gyerökunoka*, *onokatestvér* (stb.), l. ott.

unokabátya *onokabátya* fn. 'nagybácsi'. (rég.) *Jani bátya* (az) *onokabátyám*. L. *b á t y*.

unokahúg *onokahúg*, *onokahug* fn. 'fiatalabb lány unokatetsvér'. *Ú az onokahugom*. L. *h ú g*.

unokameny *onokamöny* fn. 'unoka felesége'. (rég.) *Bözsi?* *Az onokamönyem*. L. *m e n y*.

unokanéne ~, *onokanénnye* fn. 'nagynéni'. (rég.) *Nénnye* az *onokanéném*. L. *n é n e*.

unokaöcs *onokaöcs* fn. 'fiatalabb fiú, illetve férfi unokatestvér'. *Onokaöccsémmel jártam anyádéknál*. Az *onokaöccse*... L. *ö c s*.

unokatestvér *onokatestvér* fn. (kny.) (rég.) *Onokatestvőm*... Vagy csak egyszerűen *t e s t v é r* – mert a nagycsaládban testvér minden első-, másod-, harmad- (akárhányad-) unokatestvér is.

unokavő *onokavő* fn. 'unoka férje'. (rég.) *Onokavejem a gyerekek*.

Untyú ~, *Untyu*, *Unytyú*, *Unytyu* szmn. 'ragadványnév'. Kisiratosi férfi csúfolódóneve a r. *unchiu*-ból (jelentése 'nagybácsi').

u r a d a l o m l. t a n y a

ural ts. i. 'hatalmában tart'. (rég.) Mesében: „Tatárvitéz annyira *uralta* mán a királyt” (Kovács 44).

uras ~, *úrijas*, *urijas* mn. 'városias'. (gúny.) Városias a viselkedése, ruházata, nyelve (elhagyta az ö-zést), szemben a helyi *p a r a s z t o s s a l*. *Urasan jár*. *Ojan uri(j)as*. L. *ú r i*.

uraság fn. '(Szalbek) földesúr'. (rég.) A XIX. század elején falut alapító Szalbek-család férfitagjaira mondták a XX. század végén is az öregek. A plébánatörténetben a XIX. század első feléről szólván előfordul a földbirtokos özvegyasszonyra, Szalbekné Török Zsófiára vonatkoztatva is az *Uraság* megnevezés (HD). L. *földes uraság*, *kisuraság*.

u r i j a s l. u r a s

u s t o r l. o s t o r, d r ó t o s t o r

u s t o r h ö g y l. o s t o r h e g y

utas *útas* fn. (kny.) *Gyütt éggy útas*...

utasít *útasít* ts. i. (kny.) *Në útasíccs të engöm!*

utasítás *útasítás* fn. (kny.) *Évvót az útasítás!*

utazik *útazik* tn. i. (kny.) *Hova útazik kend?*

után ~, *után* nm. (kny.) *Járnak utánna* – mármint a házbeli eladó nagylány után a legények. *Utánna asztán nem!* Más esetben: *Embörök, utánna!* L. *T o l d á s – u t á n*.

utánajár *utánajár* tn. i. (kny.) *Utánajárhatnál, igaz-é, amit mondanak!*

u t á s z – h i d á s z l. p i o n í r

utca *ucca*, *úcca*, *úca* fn. (kny.) Többnyire így mondják, pl. *Nagy-úca*, *Kis-úca*, *Templom-úca*, *páros úca*, illetve *Nagy ucca*, *Kis ucca*, *Templom ucca*, vagy éppen *Bábaasszony úccája* – l. ott. A régi (XIX. századi) plébániai iratokban is *Úcza* (HD).

Gyakori, hogy egy-egy kisebb – „névtelen” – utcát az ott lakókról neveznek el, neveznek meg, pl. ilyen az a *G r ó z a t é r i* utca, amely a megnevezőtől függően hol *Gergő uccája*, hol *Sebőkék uccája*. **Sz:** „Eredj, csapd el az *útcát*”, „Eredj, csapd föl az *útcát*” – küldenek valakit az utcára söprögetni (Vajda 148). L. *B a k* utca, *K e k e c s* (utca), *k e r e s z t u t c a*, *K i s* utca (*L i b a n y a k ú* utca), *L i b a* utca, *N a g y* utca, *N a g y f a l u* (utca), *N y o l c h á z* (utca), *p á r o s – u t c a*, *T e m p l o m* utca, *T i t e* utca, *T ó d á s* (utca).

utca-cifra *uccacifra* fn. ’cifrálkodó nőszemély’. (csúf.) **Sz:** „*Utca-cifra*: háza ronda” (Kovács 219) – cifrálkodik, keni magát, hogy a háza annál rútabb legyen, arra már ne jusson ideje.

utcai *uccaji*, *úccaji*, *úcaji* mn. (kny.) *Vödd elő az úcai cipődet!*

utcaseprő *úccasöprő*, *uccasöprő*, *úcasöprő* fn. (kny.) *Úcasöprő sē lössz belülled, ha nem tanulsz! Uccasöprőnek ált.*

utolja *utója*, *utójja* fn. (kny.) *Neköd jutott az utója! L. k a r á c s o n y u t o l j a*.

utoljára *utójára* hsz. (kny.) *Utójára egy brigád lött – a Kettős, mög a Hárma(z)s brigád. L. még sötétbarna levél.*

uzsonna *uzsonnya*, *ozsonnya* fn. (kny.) *Mi lössz uzsonnyára? Murádinnál (VII) ozsonnya.*

úca / úcca l. *utca*

úcaji / úccaji l. *utcai*

úcasöprő / úccasöprő l. *utcasöprő*

úccu l. *uccu*

úccsē l. *úgyse*

úgy lett *úgy lött* kif. ’állapotos (lett)’. L. *ú g y v a n*, *ú g y m a r a d t*.

úgy van kif. ’állapotos’. *Rozi úgy van; úgy érzi magát. L. ú g y m a r a d t*.

úgy maradt *úgy maradt* tn. i. ’állapotos lett’. *Úgy maradt? (Nyilván mert...) Szobára járt. Ú g y v a n*, *ú g y l e t t*. L. még *m á s k é p p e n m a r a d t*.

úgyse *uccse*, *úccsē* msz. (kny.) Iratosi mesében: *Isten uccse meghálálom! (Kovács 65). Úccsē mondom mög! L. s e*.

Új törés hn. ’dülő’. Fölszántott egykori *g y ö p* neve, l. *G y ö p t ö r é s*.

újasszony fn. ’friss házas menyecske’. A menyasszonyságból épp kilépő, névlegesen már *a s s z o n n y á* lett fiatal nő neve. A lagziban *m e n y a s s z o n y t á n* cot járva segít megalapozni az új család anyagi alapjait, majd a párjával eljári az ajándékgyűjtéssel már nem járó *ú j a s s z o n y t á n* cot. L. *ú j e m b e r*.

újasszonytánc fn. 'a menyasszony átöltözése után a vőlegény tánc a újasszonnyal'. Régen általános volt, s nem azonos a menyasszonytáncal/mönyecsketáncal, magyarázzák – ma keverik a hármat. A m e n y a s s z o n y t á n c után jött (Vajda 149). L. a s s z o n y, k á r l á t ó, m e n y a s s z o n y t á n c, ú j e m b e r t á n c.

újember *újembör* fn. 'friss házassági férfi'. L. e m b e r, ú j a s s z o n y.

újembertánc *újembörtánc* fn. 'lagziban az új ember tánc a z ú j a s s z o n n y a l'. L. e m b e r, ú j a s s z o n y t á n c.

ú j o n c l. r e g r u t a

újság fn. (kny.) **Sz:** *Mi újság Iratoson?* – kérdi egyik a másiktól. Ha az illető nem tudja, a válasz: *Sütét van.* Mert amikor munkába megy, még nem világosodik, amikor hazaér, már besötétedett – mondják az aradi munkások, az Aradra ingázók (az 1980-as években).

Újtelep hn. 'falurész'. A két háború közt épült, több utcából áll. *Matyi az Újtelepön lakik.* L. t e l e p.

Ú j t e l e p i v a s k ú t l. v a s k ú t

úr fn. (kny.) *Urárul* beszél az asszony, ha a férje kerül szóba. **Sz:** *Magad, uram, ha szógád nincsen!* – ne játszd az urat, állj neki magad. *Úr Isten!.... Uram Isten!* – sóhajtozhatunk, ha valamivel meglepnek bennünket. **Km:** „Nem jó az urakkal egy tálból cseresznyét enni” (Kovács 218), *Nem jó az urakkal étty tálból cseresznyézni*, ... *cseresznyét önni* – parasztnak semmi keresnivalója az urak társaságában, gatyában járónak a nadrágosok közt. L. d i c s é r t e s s é k, k o m á m u r a m, n y ú l, ö r e g b i k u r a m, p a r a s z t.

úri mn. 'városi, nem paraszti'. Pl. *úri beszédnek* mondják a nem a falu nyelvén elhangzottakat, tehát az irodalmi, városi, nem ö-ző nyelven megfogalmazottakat. 1882-es térképen a Malom utca *Úri utca*. L. r e p ü l, u r a s.

ú r i a s s z o n y l. n a g y s á g a

úriborbély *úriborbél, úriborbé* fn., szmn. 'városiasan dolgozó férfifodrász, illetve csúfneve'. (rég.) A gyűjtő szülőatyjának a csúfneve, amit ő nagyon nem szeretett. L. m é g b o r b é l y, k o s z v a k a r ó.

ú r i j a s l. u r a s, ú r i

Úristen fn. (kny.) **Sz:** *Szencségös Úristen!* – sóhajtok, ha valami baj ért bennünket. *Az Úristenedet! Az Úristenit neki* – káromkodik a földühödött ember. L. I s t e n, ú r.

ú r n a p i k ö r m ö n e t l. k ö r m e n e t

út fn. (kny.) *Eszt az utat sosë javíttják.* Helynévben: C i g á n y k a (-i út), D ö g g ö d ö r ú t, F r i s c h n é ú t j a,

Hegyaljai út, *Kásák úttya*, *K e t t ő s – k ú t* (-i út), Külső-gyöpi út, Stáció út, Sürgöny-út, Szérai út, Toldás-alji út, Toldási kertaljai út, Töltés. L. még csinált út, dűlőút, félút, földút, keresztút, kisút, kövesút. **Sz:** *Föl is út, lē is út!* – mehet az illető, nincs rá szükségünk, l. l e p e c s é t e l. *Kiadi az úttyát* – eltanácsolja. *Útba van* – ott éppen fölösleges. **Km:** „A legrövidebb mindig az egyenes út”, „Legjobb mindig az egyenes út”, „Legrövidebb mindig az egyenes út” (Kovács 214, 217) – nem érdemes jobbra-balra kacsintgatni, egyből bele a közepibe! Kerüld a (fölösleges) kitérőket.

úta l. óta

útas l. utas

útasít l. utasít

útasítás l. utasítás

útazik l. utazik

útfélen *útfélön* hsz. 'út mentén'. *Ott ált az útfélön*. L. ú t o n – ú t f é l e n.

útkereszt *útkörösz* fn. 'út menti feszület'. Valami szerencsétlenség (halálos villámcsapás, kocsival való súlyos végű borulás) emlékére emelt *út széli körösz*. *A második útkörösztné bāra*. L. kereszt.

útkeresztezés *útköröszközés* fn. (kny.) *Ennél az útköröszközésnél jobbra mén...*

útkereszteződés *útköröszköződés* fn. (kny.) L. k e r e s z t e z ő d é s.

útlevél l. hatnapos, kisútlevél, nagyútlevél, pasaport, permis

úton-útfélen *úton-útfélön* hsz. (kny.) *Úton-útfélön grancsárok állítik mög az embört* – a határban a Csucsú-korszakban, ha nem ismerik az illetőt. L. ú t f é l e n.

úttörő l. pionír

üdő l. idő, szűkidő

Üdvözlég fn. 'az Üdvözlég, Mária kezdetű ima'. *Három Üdvözlégyöt köllött (el)imátkoznom...*

ügy l. szemügyre vesz

ügyel i. 'szemmel kísér, szemmel tart, vigyáz rá, figyel'. *Ű ügyeli a gyerököt*.

ügyelet *ügyeletős* fn. (kny.) *Ű vót az ügyeletős*.

ügyeskedik *ügyeskodik* tn. i. (kny.) *Ügyeskögg, neköd is jut!*

ügyetlenkedik *ügyetlenkodik* tn. i. (kny.) *Ha ügyetlenköcc, pórul jársz!*

ükanya l. üköreganya
ükapa l. üköregapa
üknagyanya l. üköreganya
üknagyapa l. üköregapa

üköreganya fn. 'üknagyanya'. (ritk., rég.) A nagymama, öreganya nagyanyja *ükanya* is lehet. *Üköreganyád sē látott ijét!* L. anya.

üköregapa fn. 'üknagyapa'. (rég., ritk.) A nagyapa öregapja, lehet *ükapa* is. Mese hősről mondja a mesemondó a történet zárásaként: „mert János bácsi, a béres, az én ükapám volt” (Kovács 64). L. apa, öregapa.

ül tn. i. (kny.) *Üjjetök csak!* L. elül, fölül, kiül, leül, seggenülő paszuly, üldögél.

üldögél ~, *üldögél* tn. i. (kny.) *Mit üldögélsz?!*

üledék l. ruskó

ülepedik *ülepődik, ülepszik* tn. i. (kny.) *Hadd, ülepeggyön!*
L. leülepedik

üllő l. kaszaüllő

ültet l. leültet

ültető fa l. dohányfűró

ünnep fn. (kny.) *Gyűnnek az ünnepök...* L. félünnep.

ünnepel *ünnepöl* tn. i. (kny.) *Ünnepölünk, vagy sē?!*
Ünnepöjjünk...

ünnepéjös l. ünnepélyes

ünnepéjösködik l. ünnepélyeskedik

ünnepélyes *ünnepéjös* mn (kny.) *Ölég ünnepéjös vót.*

ünnepélyeskedik *ünnepéjösködik* tn. i. (kny.) *Nē ünnepéjöskögy!*

üreges *üregös* mn. (kny.) *Üregös vót a belseje.*

üres l. Az opletány szókincese

üresödik l. kiüresedik, megüresedik

ürestelep fn. 'beépítésre váró telek, telkek csoportja, településrész'. *Natyfalusi ürestelep, Tódási ürestelep* – Salamon Ida gyűjtésében. L. telep, Toldási ürestelep.

ürge l. mirminyó

üsmer l. ismer

üsmereccség l. ismeretség

üsmeretlen l. ismeretlen

üsmerködik l. ismerkedik

üsmerni l. ismerni

üsmerős l. ismerős

üstház l. katlan

üszö^übornyu l. üszőborjú

üsző l. kis üszőbárány, üszőborjú

üszőbárány l. kis üszőbárány

üszőborjú üszőbornyú, üsző^übornyu fn. 'nőnemű borjú'.

Kettőshangzó Murádinál (II). Lőhet üsző is. L. borjú.

üszőke l. őszőke

üt l. Az opletány szó kincse, megüt, nyír, tus

ütés l. Az opletány szó kincse

ütőbot fn. 'a dölé nevű játék ütőeszköze'. L. dölésbot.

üvé l. övé

üveg fn. (kny.) *Hosztá üvegöt?* **Km:** „Ha üvegből van a házad, ne dobálózz kővel” (Kovács 216) – aki sérülékeny, ne ugráljon, vigyázzon magára. L. szemüveg.

üvegelt hintó üvegölt hintó kif. 'üvegfalú hintó'. (rég.) Volt üvegölt hintó is, ami a mai kisiratosi halottaskocsihoz hasonlóan üvegezett volt – tudjuk meg Vajda N. kéziratosszógyűjtésében. Szögedében üveghintó (BálintSzótár II/630) az, ami a mesében régen nyilván nálunk is.

üveges üvegös mn. v. fn. (kny.) *Gyün az üvegös?* L. szemüveges.

üveges tót üvegös tót kif. (kny.) Közismert az üvegöstót esete a hanyatteséssel. L. tót.

üvegesedik üvegösödik tn. i. (kny.) *Mán üvegösödik a szöme.*

üvegez üvegöz ts. i. (kny.) L. beüvegez.

üvegház l. széra

üveghegy üvekhögy fn. (kny.) *Az üvekhögyekön is túl...* L. nyúlfulű.

üvegezés üvegőzés fn. 'fiatalok játéka'. Fiúk-lányok közös játéka sörösüveg pörgetésével: aki felé áll a szája, csókolózhat a pörgetővel. (Vajda 135)

üzem fn. (kny.) *Bezárík az üzemöt (Aradon).* L. szekció.

üzlet l. bolt, magazin, vegyesbolt

ű l. ő

űdögél l. üldögél

űhozzája l. ő

űk l. ők

űt/űtet l. őt

űtűle l. őtőle

űződik tn. i. 'üzekedik (a kos)'. (Murádin II).

vackol tn. i. 'ágyat vet'. (tréf.) *Vackojj!*

vackolás fn. 'ágy nemű elpakolás, ágy bevetése'. (tréf.) *Végőztünk a vackolással...*

vacok fn. 'állat fekhelye, illetve szerény emberi szállás,

fekhely'. *Mér nem mész a vackodra?!*

vacsorál i. 'vacsorázik'. (Murádin VII).

vadász l. **kocavadász**

vadászbál *vadászbál* fn. 'úri bál a két háború közt'. (rég.)

Az első és a második világháború közti vadászbálak házigazdája a falu bírója volt, résztvevői az esküdtek, a nagygazdák, a román jegyző, az iskola román tanítói kara és a román csendőrök (öKM).

L. **bál**.

vadgalamb l. **gerlice**

vadgerlice l. **gerlice**

vadkacsa *vatkácsa* fn. (kny.) L. **kacsa**.

vadruca l. **ruca**, **Ruczás**

vadrózsa *vadrúzsza* fn. (kny.) L. **rózsa**.

vagon *vagony* fn. (kny.) *Mögraktuk a vagonyokat...*

vagy ksz. (kny.) **Sz:** *Vagy mökszözik, vagy mökszözik!* – alkalmazkodni kell.

vagyon l. **van**

vajaskinyér l. **kenyér**

vajda fn. 'cigányprímás'. (gúny.) A Vőfénykönyv menyasszony-búcsúztatójában: „Vajda hegedűjének áljon meg zengése”. L. **cigány**.

vajling l. **vájdling**

vajfű l. **kisül**

vakaré fn. 'összevakart tésztából sült tésztaféle'. Akárcsak a **kaparék** (Murádin VII).

vakaró l. **koszvakaró**

vakarózik *vakaróddzik* tn. i. (kny.) *Mit vakaróddzol?*

vaklövés *vaklűvés* fn. 'lövés nem éles golyóval'. KA községi díszágyúval való díszlövés emlegetésénél mond (mert nyilván vaktölténnyel való lödözésről lévén szó) *vaklűvést*. L. **lő**, **lövés**.

vakondok *vakondak* fn. (kny.) Szegedében vakondok, vakandok (BálintSzótár II/638), nálunk *vakondak*, halljuk testvéreinktől. *Égye lë a fene, elijeszti a veteményt a vakondak!*

vakondoktúrás *vakondagdúrás* fn. (kny.) (Murádin IV).
T. **túr**.

vakszem *vakszöm* fn. 'halánték'. *Vakszömön ütött*. L. **szem**.

valag fn. 'nőni nemi szerv, illetve fenék'. *Mit mutogati a valagát?! Mingyán mögmondom micsodát. Aszt, a pináját*. L. **pic**, **segg**.

valahol *valahun* hsz. (kny.) Mesében is: „hátha *valahun* be tud menni” (a kis malac a király kertihön) (Kovács 74). L. **hol**.

valahonnan *valahunnan* hsz. (kny.) *Szörözz valahunnan!*
L. **honnan**.

valamelyik *valamejk* nm. (kny.) *Valamejk benn tart éggyet!* – jegyezte föl kártyázókat hallgatva Vajda N. 2015-ben.

vallásos (buzgón) l. **s z e n t**, **s z e n t a s s z o n y**, **s z e n t e m b e r**

való msz. 'igen, igaz'. *Jó mondom?* – *Való*. Hasonló a hangulata, mint a

valóságnak. L. **i g a z**, **i g e n**.

való l. **i d e v a l ó**, kedvére **való**, nyakra**való** (kendő), szemre**való**, tudni **való**, zsír**nak****való**

valóság msz. 'igazság, igen'. *Úty történt, ahogy mondom?* – *Valóság!* Mondhatna válaszul **v a l ó t** is. *Valóság, csak új lehetött!* L. **i g a z**, **i g e n**.

való^u l. **i d e v a l ó**

van *vagyon* tn. i. (kny.) (rég.) *Vatytok...* Ételköszöntő vőfélyversben: „A hátam mögött is vagy húsz legény *vagyon*, / Azoknak is kezét süti igen nagyon” (Kovács 188). **Sz:** *Nagyra van magával* – öntelt. L. **k i v a n**, **o d a v a n**, **ú g y v a n**.

var/vār l. **v a r r**

varacskosbéka *varacsagosbéka* fn. 'varangyosbéka'. (Murádin III).

varangyosbéka l. **v a r a c s k o s b é k a**

Varjas *Varnyas* fn. 'kétközeli falu (Kisvarjas, meg Nagyvarjas) neve'. *Kisvarnyas, Nagyvarnyas*: két szomszéd falu Arad megyében, egykor színmagyar lakossággal – a két (három...) Iratos közelében. *Varnyason jártam*. L. **K i s v a r j a s**, **N a g y v a r j a s**.

varjasi *varnyasi* mn. 'kis- vagy nagyvarjasi'.

varjú *varnyú* fn. 'kny'. A *varjú nálunk varnyú, többes számban varnyúk* (AV). **Sz:** „Ha el tud bújni a *varnyú* a búzába, akkor jó termés lesz. Szent Györgykor mondták” (Vajda 78).

varjúijesztő *varjuijesztő, varnyuijesztő* fn. 'madárijesztő a kenderben'. (Murádin VIII). L. **i j e s z t ő**.

Varnyas l. **V a r j a s**

varnyasi l. **v a r j a s i**

varnyuijesztő l. **v a r j ú i j e s z t ő**

varnyú l. **v a r j ú**

varoda l. **v a r r o d a**

varónő l. **v a r r ó n ő**

varr ~, *var, vār* i. (kny.) *Varrok, varok, vārok, varsz, var, vartok, varom, varja, vari, varjátok, vārjatok, varnám, varna, varnánk, varnátok, varnák...* Murádinnál is (VIII).

varroda *varoda, vāroda* fn. (kny.) *Varoda nyílt a faluba*.

varrónő *varónő, vārónő* fn. (kny.) *Varónő vót*

anyád. L. n ő.

varrt *vart* mn. 'varrással készített, varrott'. A Mese az aratásról c. történetünk szereplői „megették a varrt tarisznyából a sült pogácsát” (Kovács 79) – ejtven: ...a *vart* tarisznyából...

vart tarisznya l. **varrt**

vartyog *vértzog, vértzog* tn. i. 'kotló hangot ad'. *Vértzog* – kurrog a baromfi, l. MurádinÁllathangut, Murádin II. *Mit vértzoksz?* L. *kotló*. **Sz:** *Vértzog, mint a betek kotló*.

vas l. *görbevas*

vasaló l. *mángorló, nyújtófa*

vasárnap *mise* l. *mise*

vasfejű ember *vasfejű embör* kif. 'mesebeli gonosz alak'. (rég.) A dióbél palota című mesében (Kovács 50) a dió föltörésekor gyönyörű palota keletkezik, amelynek „Vasrácsos kapuja volt, oszt a vaskapu előtt egy *vasfejű ember* állt”, aki minden módon igyekszik akadályozni a szegény legény boldogulását, ám végül is sikertelenül. A *vasfejű embör* – az ősi magyar hitvilág bálványaként – a vasorrú bába párja (Szerb 44). L. *ember, fej*.

vasfejű kutya kif. 'fejsze'. (tréf.) Talányban: Erdőn által *vasfejű kutyák* ugatnak. Mi az? – A fejsze (Kovács 223). L. *fej, kutya*.

vasgárda l. *gárda, gárdista, légionárius*

vasgárdista l. *gárda, gárdista, légionárius*

Vasgyúró (Palkó) l. *Fanyűvő, Kőmorzsoló*

vaskalap fn., szmn. 'páncélsisak, illetve csúfnév'. (rég.) *Vaskalapos katona* vót, akin rajta maradt s *Vaskalap* a csúfolódó neve. E szót a II. világháborúban valószínűleg valamennyi magyar (magyarországi magyar és romániai magyar) baka ismerhette, mert egy kiskunfélegyházi honvédnak az 1942/43-as Don-kanyari eseményeket megörökítő naplójában is előfordul (a följegyzés másolata a szógyűjtemény összeállítójának birtokában van). L. *kalap*.

vaskalapos mn. 'páncélsisakos (katona)'. (rég.) *Aki vaskalapot hord*.

vaskassza fn. 'páncélszekrény'. (rég.) Mesében: „szaladt a *vaskasszáhon*” (Kovács 63).

vaskút fn., hn. 'ártézi kút, illetve helynév'. Több is van belőle a faluban. Ezek: *Gróza téri vaskút, Juh-karámi vaskút, Kekecs-sarki vaskút, Kilső-gyöpi vaskút, Kis uccaji vaskút, Kolhoz előtti vaskút, Natyfalusi vaskút, Szemetéji vaskút, Templom téri vaskút, Toldási vaskút, Újtelepi vaskút*. Az igazi, a legjobb vizű, legrégebb, legmélyebbről jövő vizet adó *vaskút* a (régi) piactéri. A szomszédos Dombegyházán népdalban is szerepel: „Dombegyházi lányok, hova jártok? / A vaskutban vizet

nem találtak. / Mert a vaskut befagyott, / A szeretőm elhagyott, az a barna” (GGy 126). Nagyíratoson is vaskút (Salamon), Nagyvarjason nemkülönben (Nagy-Szabó 261). L. még kút, Külső-gyöpi vaskút, pumpa.

vaskúti víz kif. ’ártézi víz’. A minden portán megtalálható ásott kútból való vízzel ellentétben a fúrott kútból, *vaskútból* följövő víz jó ivóvíz. L. kút.

vaslábos l. lábas

vastagbél l. fodroshurka

vastengely *vastengőj* fn. ’kocsitengely vasból’. L. tengely.

vasút l. villamosvasút

vasvilla *vasvella* fn. (kny.) L. villa.

vatkácsa l. kacsa, vadkacsa

vatta ~, *vata* fn. (kny.) L. karácsonyi kisbárány.

vazsgárda l. gárda, légionárius

vazsgárdista l. gárdista, légionárius

vág l. nyír

vág az esze kif. ’éles eszű’. **Sz:** *Vág az esze, mint a borotva* – arra mondják, aki éles eszű, okos, könnyen kapcsol. L. ész.

vágás l. disznótor, sündisznóvágás

vájdling *vájling, vajling* fn. ’fém edény’. (rég.) *Vajlingból adik a duncot* – pl. halotti torban.

vájkos l. válykos, válykostó

vájkostó l. válykostó

váju l. vályú

vájús l. vályús

vál l. váll

vála fn. ’búzakereszt 4 kéréje’. Vajdának sorolják: a *körösztválában* (azaz válában) négy kéve volt, s 4 *vála* (4x4 kéve=16) került a keresztbe. Alattuk is egy, rájuk a pap, így került a keresztbe összesen 18 kéve búza (226, 272). L. kereszt, kéve.

válal l. vállal

válé fn. ’völgy’. (ritk.) Például akkor hallani, amikor katonaemléket idéz valaki, de a *válé* nem szerves része a helyi szókinsnek. Az *erdélyiek mongyák, nálunk nem* – válaszolják, ha rákérdezőnk, mert a falunak ma is még inkább csak *vögy*. Román kölcsönszó (vale). L. völgy.

válfót l. vállfolt

váll ~, *vál* fn. (kny.) *Vállam, válam, válad, válla...* (Murádin V).

vállal *válal* ts. i. (kny.) *Válād el!*

vállfolt *válfót* fn. ’ingváll-betoldás’. (Murádin VIII).

válogat ts. i. ’dohányleveleket csomózás előtt szín, fajtá,

méret szerint osztályoz'. *Ha az embör nem válogattya meg jól a dohánylevelet, az átvevő az alacsonyabb osztájba teszi az egész bálát* (SI).

válogatás fn. 'dohánylevelek fajta, szín, méret szerinti osztályozása'. *A válogatást melög hejön köll elvégezni, hogy a dohány megpuhujjon* (SI) – az itt emlegetett „melög” nem valószínű, hogy elhangzott Kisiratoson; a melegönnel, melegödikkel keverhette össze (...akinek a száján kiszaladt, illetve a lejegyző).

váltott gyerek *váltott gyerök* kif. 'satnya, beteges (gyermek)'. (rég.) *Váltott gyerök vót...* L. g y e r e k.

válykos *vájkos* fn. 'vályogvető gödör'. L. Válykos-tó.

válykos-tó *vájkostó* fn., hn. 'vályogvető-gödör helyén keletkezett vízállás'. (rég.) A házépítésnél használt vályogtéglák készítéséhez szükséges föld kitermelésével – vályogtéglakészítéssel – keletkező gödör a falu szélén. Hallani még a *vájkos* megnevezést, bár a gödör már betemetődött. Helynév is. Másképp *S z e m e t e i – g ö d ö r*.

v á l y o g v e t ő g ö d ö r l. *v á l y k o s, v á l y k o s – t ó*

vályú *vájú, vāju* fn. (kny.) A rövid u-s alakot a kolozsváriak jegyzik (Murádin II).

vályús *vájús* mn. 'citerafajta'. (rég.) Vajda írja, hogy név szerint két féle citerára emlékeznek, a *k i s f e j e s* és a *vájús citorára* (38). L. *c i t e r a*.

v á m v i z s g á l a t l. *k o n t r o l l*

vánkos *vánkus* fn. 'párna, illetve ágybetét'. (rég.) *Vánkus...* ágybetét, régi szó, ma már alig használják – mondja 2006-ban Almási Vince. A szógyűjtő személy korábban párna jelentéssel hallotta.

v á r l. *T e m e s v á r*

vármegye *vármögye* fn. (kny.) (rég.) L. *m e g y e*.

v á r o s i l. *ú r i*

vásár fn. (kny.) **Sz:** *Mögyünk a vásárba, hozunk lëkvárt* – mondták a régi öregök, amikor elindultak a vásárba a hegyi oláhokból szilvalekvárt venni. L. *S á r a*.

vászón ~, *vászony* fn., mn., szmn. 'szövetfajta, sápadt, illetve csúfolódónév'. Ragadványnévben is előfordult: *Vászón* az egyik helybéli, mert sápadt arcú volt. *Vászony* is, l. *f e h é r v á s z o n*.

vászoncseléd fn. 'nő, asszony'. (tréf.) *Hozia vászoncselédöt* is. L. *a s s z o n y, c s e l é d, n ő*.

vászongatya fn. 'vászónból készült férfi alsónemű' Ugyanaz, mint a *b ő g a t y a*, illetve *g a t y a*. Gúnyversben: „Szövik mán a *vászongatyát* / Takács Matyiéknál” (Kovács 201).

vászoning ~, *vászonying* fn. (kny.) *Vászonying vót rajta.*

v á s z o n s z ú t t e s l. *s z ő t t e s*

Veca ~, *Vëca* szm. 'Veronika, becézve'.

Veconka *Vëconka* szmn. 'Veronika becézése'.

vecsernye ~, *vöcsörnyefn.* 'délutániájtatosság a templomban'.

(rég.) Vasárnap, havonta egyszer, délután: *Mögebédölünk, "Hova mész? A vöcsörnyére!" Így az öregök, de mán úk së érnek rá, vigyáznak a gyerökökre. Azér, mer van rózsafűzér ájtatosság, titokcsere.* Van külön májusi és októberi ájtatosság (a XXI. század első tizedeiben). L. még *n a g y v e c s e r n y e*.

v e d e r l. *v ö d ö r*

vegyes *vögyös* mn., fn. (kny.) *Vögyösen vót ijen is, ojan is... Vótál a vögyöszsbe?* (a *v e g y e s b ó t b a*...)

vegyesbolt *vegyezsbót, vögyözsbót* fn. 'vegyeskereskedés'. *Vögyösnek is mondják, meg – románosan – a l i m ö n t á r n a k . M é k a v ö g y ö z s b e . M i t h o z o l a v ö g y ö z s b ó t b u l ?* L. *b o l t*.

vegyeskar *vögyöskar* fn. (kny.) *Negyven tag vót, vögyöskar: legényök, lányok* – a templomi énekkarban az 1940-es években, míg szét nem zavarták az erdélyi magyar klerikális reakció ellen végső harcba induló itteni magyar és román kommunisták (KI).

v e j e l. *u n o k a v ő*

véle *véle* hsz. (kny.) (rég.) Mesében: „Itt a vége, fuss el *véle*” (Kovács 100). *Véletek* (uo. 184), *mivélünk* (uo. 187).

v e m h e s l. *b o r j ú t f o g*

v e n d é g e l l. *m e g v e n d é g e l*

vendégeskedik *vendégösködik* tn. i. (kny.) *Nálluk vendégösköttünk.*

vendéglés fn. 'vendéglátás'. (tört.) Az 1843-as Eggyező Levél az uraság jogait rögzítve megengedi, hogy a kertészgazda lagziba, torba a „barátságos *vendéglés* végett egy két akó bort” behozhasson (HD).

vendégoldal *vendégódal* fn. 'szekérre erősíthető rúd'. Másképp *v e n d é g r ú d*. L. még *o l d a l*, *s z e k é r*.

v e n d é g ö l l. *m e g v e n d é g e l*

vendégrúd fn. 'vendégoldal'. A *v e n d é g o l d a l* az erdélyi tájnyelvi térkép kutatóinak valló helybéliek szerint *vendégrúd* (Murádin I) – Vajdánál *vendégrúdat* (135). L. *r ú d*, *s z e k é r*.

vendégrudas *vendégrúdas* mn. 'kocsi vendégrúddal'. *Vendégrúdas kocsi*val hordják haza a learatott búzáat (Vajda (257)).

venyige *venyöge* fn. (kny.) Murádin (II) s Vajda is említi e hangalakot (283).

ver ts. i. (kny.) *Verök, veröm, veröd, veritök... Veri a ci-*

torát. Sz: *Veri az ördög a feleségít* – süt a nap, esik az eső. L. adósság, agyonver, csap, fej, fog, gyökér, lélek, megver, mell, ördög, pénz, segg, tángál, verő.

Vera ~, *Vëra* szmn. 'Veronika becézve'.

Verba *Vërba* szmn. 'vezetéknev'.

veréce l. rostély

vereget *veröget* ts. i. (kny.) *Në verögezsd a vállam!* L. megvereget.

veregetés l. kóróveregetés

verejtékezik *verejtéközik* (kny.) *Kögyetlenül verejtékösztem!*

verekedés *verekedés* fn. (kny.) *Oszt aggy neki, kitört a verekedés!*

verekedik *verekodik* i. (kny.) *Në verekögyetök! Mit verekögyön...*

verem *veröm* fn. (kny.) Pl. *k r u m p l i s v e r ö m*. Régen lehetett *búzás veröm* is, l. *V e r m e s*. **Km**: „Aki másnak vermet át, maga esik bele” (Kovács 214) – ha másnak akarsz rosszat, magad kapod ugyanazt. L. *veres* l. *vörös*

vergődik tn. i. (kny.) **Sz**: *Në vergőggy vele* – rá se ránts, ne törődj sém-mivel.

Veri ~, *Vëri* szmn. 'Veronika egyik beceneve'.

Vermes hn. 'dülőnév (1853-ban)'. (tört.) Ma nem ismerik a helyét; e tájon valóban verem a gabonátároló gödör neve.

Veron ~, *Vëron* szmn. 'Veronika becézése'.

Verona ~, *Vërona* szmn. 'Veronika egyik beceneve'.

Veronika ~, *Vëronika* szmn. (kny.). L. még. *I c i, V e c a, V e c o n k a, V e r a,*

V e r i, V e r o n, V e r o n a, V e r o n k a.

Veronka ~, *Vëronka* szmn. 'Veronika, becézve'. *Vëronkát emlögetöd?*

veröget l. *vereget*

verögetés l. *kóróveregetés*

veröm l. *verem*

Verös l. *vörös*

verő fn. 'a citerát (tamburát) veréssel-pöngetéssel megszólaltató eszköz'. (rég.) Az 1950-es évekbeli népismereti följegyzés említi a *citoraverőt* – l. ott – *verőként* (Kovács Monogr. 2012-ben csak *p ö n g e t ő r ü l* tudnak. L. *c i t e r a*.

verő (fn) l. *zsúpverő*

verőce l. *rostély*

vers fn. 'versszak'. (ritk.) *Hány versöt* mondott? Kántor temetői halottbúcsúztatójának a versszaka. Kurtucz István

p a r a s z t k á n t o r temetésén 1980-ban: *Negyvenkilenc vers! Egy vers két lej, három lej, mindönki annyit ad, amennyit akar.* Közeli hozzátartozó nevében egy verssel (versszakkal) búcsúzik a kántor, majd pároktól, családoktól, távolabbi rokonoktól, barátoktól, ismerősöktől is egy-egy verssel. A versszak négy soros, 13, vagy 15 szótagos. Az átlag búcsúztató 31 versből (versszakból) állt. KI fél évszázadot átívelő kántori pályáján a legrövidebbet 9, a leghosszabbat 54 vers(szak) alkotta. (L. Falurajz: Fő, hogy möggyagunk – Kántorének) L. még t a g.

versel ~, *versöl* tn. i. 'szaval, verset mond'. „Az unokatestvérőm... *versölte* a kultúrházba” – Vajda gyermekjátékkötetének első változatában az 54. oldalon olvasható így, az új, könyvvé vált munkában már *verselte* (143). A Délvidéken nem idegen az ö-ző alak (ÚMTsz V/697), így nem kizárt, hogy a gyűjtő elsőre jól érzékelte az ö-t. „Meg voltam győződve, hogy ő, többször meghallgattam a hanganyagot, de még idejében több embernél rákérdeztem. Mindenki a *versel* alak mellett áll ki” – közli a szótáríróval a gyűjtő. (Azaz másképp mondja, ha szabadon beszél, másképpen, ha rákérdeznek, mert akkor javít, az elfogadottat veszi elő, s nem a szüléitől tanultat?...)

versenyez *versenyöz* ts. i. (kny.) Versenyösztok? L. még k o n k u r á l.

versszak l. *vers*

versszerűség *versszörűség* fn. (kny.) *Versszörűség vót*, amit a háborúban az iratosi bakák danolgattak (l. *furulyás*).

vert fal l. *garádfal*

vesekő *vesekű* fn. (kny.) *Veseküve vót neki*. L. *k ő*.

veselkődik l. *nekiveselkedik*

vesz *vösz* i. (kny.) *Mit vötté Aradon? Vögyön belüle... Vödd (el)... Vönné, vöhetöd, vötte, vöszöl. Sz: Magára vötte* – magára értette. L. még *átvesz*, *észrevesz*, *evesz*, *elvesz*, *fölvesz*, *kölcsönvesz*, *kivesz*, *levesz*, *megvesz*, *rávesz*, *szemügyre vesz*, *tesz-vesz*.

vesz tn. i. 'pusztul, meghal, tönkremegy'. **Sz:** *A háborúba veszött* – az illető a fronton hagyta a fogát. L. *elvesz*, *megvesz*.

vesz érte kif. 'ácsingózik utána, szerelmes belé, fut utána, bolondul érte'. Apád gyerekkori szerelmét emlegeti néném, aki *veszött érte*, Kurtucz Misáért.

veszedelem *veszedelöm, veszödelöm* fn. (kny.) *Kész veszödelöm!*

veszedelmes *veszödelmes* mn. (kny.) *Veszödelmes alak...*

veszekedés *veszeködés* fn. (kny.) *Veszeködés lött a vége.*

veszekedik *veszeködik* tn. i. (kny.) *Në veszeköggy mán!*

Veszeköttek, veszekönnek...

veszeködött l. megveszekedett

veszekedős veszekedős mn. (kny.) *Sógor elég veszekedős!*

veszett veszött mn. (kny.) *Veszött kutya...* (az illető). L.

megvesz.

veszettség veszőccség fn. (kny.) *Rátört a veszőccség.*

veszéljös l. veszélyes

veszéljösztet l. veszélyeztet

veszélyes veszéljös mn. (kny.) *Veszéljös dógok ezek.*

Legveszéljösebb... L. közveszélyes.

veszélyeztet veszéljösztet ts. i. (kny.) *Né veszéljösztetd a családodat! Veszéljösztetőd a saját életödét...*

veszőccség l. veszettség

veszödelmes l. veszedelmes

veszött l. veszett

vessző l. virgula

veszt i. (kny.) *Vesztöttél? Na, mit vesztöttem!* L. elveszt.

veszteget vesztöget ts. i. (kny.) *Né vesztögezzünk rá időt!*

L. még megveszteget, megvesztegetés.

vet i. (kny.) *Nem vetők ide sémmit. Köröszöt vetöttem, oszt be a templomba! Sz: Kártyát vet. Kártyát vetött, és mögjósolta, hogy... – kártyából jósol, megjövendöli az elkövetkezőket. Kinyeret vet (a kemöncébe) – beteszi a sütésre váró kenyeret (a kemencébe). Köröszöt vethecc rá! Ére mán köröszöt vethecc – bottal üthetöd a nyomát, számodra elveszött. Számot vetött vele. Avvā számot vetöttetök, hogy...? – figyelembe vette(-e). Szömet vetött rá – megtetszett neki, magáévá tenné. Szömire veti, hogy ű eddig mennyit segített neki – fölhánytorgat az illető valamit. **Km:** „Aki nem vet, nem arat” – idézi a kisiratosi aranyigazságot Bálint Sándor (BálintSzögedi I/536) Kovács Ferentől (Kovács 214): mindenki azt kapja, amit megérdemelt, amiért megdolgozott! „Ki mint vet, úgy arat” (Kovács 217) – az előbbi változata. L. bevét, megvet, szél.*

vetekedik vetekodik tn. i. (kny.) *Né veteköggly vele!*

vetemedik vetemodik tn. i. (kny.) *Mire vetemötté?! L. megvetemedik.*

veteményes veteményös mn., fn., hn. (kny.) *Mék a Veteményözsbe. Nézd a veteményöskertöket...*

veteményez veteményöz i. (kny.) *Nénnyénél veteményösztem.*

vetemodik l. vetemedik

veterinár fn. 'állatorvos'. *Veterinár és állatorvos* (Murádin III). A románból (veterinar).

vetett ágy *vetött ágy* kif. (kny.) A bevetett, elröndözött ágy neve *vetöttágy*. L. ágy.

vetés ~, *vetís* fn. (kny.) (Murádin I). L. költségvetés. *vetött ágy* l. *vetett ágy*

vetőlapát fn. 'sütőlapát'. Egykori iratosi (akkor aradi) fiatal A *vetőlapát* meg a két gyermek című meséjében fordul elő e szó. A mesében a sütőlapát megnevezései: *vetőlapát*, *lapát*, *kemence lapátja* (KovácsMese).

Vetró *Vëtró* szmn. 'vezetéknev'.

vette l. *szedte* – *vette*

vevő *vövä* fn. (kny.) A *bóti vevő vövä*.

vezet l. *pötyögtet*

vezetékes *vezetékös* mn. (kny.) *Kétezör-kilencbe beho(s)zták a vezetékös ivóvizet.*

vezérel *vezéről* ts. i. (kny.) A *seregöt ű vezérölte.*

vezérrúd 'taligavezér (ekerész). (Murádin I).

Vëca l. *Veca*

Vëconka l. *Veconka*

vëlla l. *villa*

Vëra l. *Vera*

Vërba l. *Verba*

Vëri l. *Veri*

Vëron l. *Veron*

Vërona l. *Verona*

Vëronka l. *Veronka*

vërtyog l. *vartyog*

Vëtró l. *Vetró*

vécé *véce* fn. (kny.) *Ott a véce!* L. *budi, klozet, lapulevél, pityöre, reterát.*

vécés l. *orronverőcske*

védekezik *védeközik* tn. i. (kny.) *Nagyon védeközött, de hijába!*

védelem *védelöm* fn. (kny.) *Gyönge kis védelöm...*

vég fn. (kny.). Helynévben is előfordul: *Kis ucca vége*, *Toldásvég*, *Falu végi kereszt*. **Sz:** *Várt ki a végét!* – várd meg a dolog kimenetelét.

végestelen-végig *végöstelen-végig* hsz. (kny.) *Végöstelen-végig csak katonát láttál.*

végesvégig *végösvégig* hsz. (kny.) *Végösvégig az úton gyűttek a ruszók.*

véggett *végött, vígött* nu. (kny.) A *pontosság végött* – l. *kizsinorozás*. A *vígött* alakot Vajda N. jegyözte föl.

végez ~, *végöz* i. (kny.) *Végöszte vele? Végözd a dógod!*

Hónap végezök (végzők) a házépítéssē. Végzött magávā. Dógát végőszte... L. elvégéz.

végház *vékház* fn. 'végével utcasarokra épített ház'. Ilyen kis ház – *vékház* – áll pl. a Kekecs és a Nyócház sarkán. Vajdának is említik (209).

végig l. végestelen-végig, végesvégig

végigcselez *végikcselöz* ts. i. (kny.) *Végikcselőszte a páját.*
L. cselez.

végleges *véglegös* mn. (kny.) *E mán véglegös?!*

véglegesít *véglegösít* ts. i. (kny.) *Véglegösítették a vasútnál.*

végöstelen-végig l. végestelen-végig

végött l. végett

végöz l. végez

végrendelet *végröndölet* fn. (kny.) *Végröndöletöt tött...*
Murádinnál (X) *végröndöletöt hagy.* L. *rendelet.*

végről l. szögről-végről

végtelen *víktelen* mn. (kny.) *Elég víktelen játék! (Vajda N.)*

végződés fn. 'háziállatok ellátása'. Vajdának így sorolják, mi a *végződés*: a jószág etetése, itatása, „tisztítás is, tiszta alj behordás, trágyakitakarítás, mögpucolni a jószágot, mögvakarni” (283). Más tevékenységre is mondják.

végződik tn. i. 'elvégzi (a dolgát), dolgozik'. *Végződünk anyámék helyött. Évégződik is.* Előfordul 'befejezi (a munkát, a dolgát)' jelentéssel.

véka fn. 'űrmérték, ill. mérés eszköze'. (ritk.) XIX. századi, egyházi adóról szóló levélben említett mérték (HD). A XX. század derekán még használták, s az adott mennyiség *fél véka* is lehetett. *Fa edény, mint a vödör, azzal mérték a búzát, kukoricát. Fogója vót! Például fodrásznak, csősznek is mög vót határozva, mennyi a bére eggy évre. Hány véka.* A falu első parasztkántora, Kurtucz István említi (1979-ben): 1950-ben a kolhozosításkor az emberek vállalták, hogy páronként fél véka búzát, vagy 20 lejt fizetnek neki. Mára csak a sok egyébire használható *c s a p ó f a* maradt meg ebből a mérőeszközből. 12 kiló, mondják Vajdának (283).

vékház l. végház

véle l. vele

vélekedik *véleködik, vélekszik* tn. i. 'emlékszik'. Nem vélekszöl rá? – *Nem vélekszők. Vélekszőnek, véleködnek...* Nem csak a szögedi világban, pl. a szintén ö-zó, de zalai világban is jelentheti ugyanezt (Markó 270).

vén ~, *vín* mn. (kny.) *Vín kecske* – nők után kajtató öregember. *Nem szégyölli magát a vén kecskéje! Vín szatyor!* –

ez meg (újabban!) a fiatalasszonyt játszó öregasszonyt illetheti.

vénember ~, *vínembör* fn. (kny.) *Hova tötted a vínembört?*

vér fn. (kny.) *A tē véröd! Véröm.* L. **v é r e s**.

véres *vérös* mn. (kny.) *Vérös a kezöd.* L. **v é r e s h u r k a**.

véreshurka *véröshurka* fn. (kny.) *Vérösnek, vérösrizsösnek, vérösrizsöshurkának is mondják a véröshurkát arra utalva, hogy (újabban) nem köleskásával, hanem rizskásával készül.*

véresrizses *vérösrizsös* mn., fn. 'hurkaféle'. A **v é r e s h u r k a** egyik megnevezése.

véresrizseshurka *vérösrizsöshurka* fn. 'hurkaféle'. L. **v é r e s h u r k a**.

vérhólyag *vérhójag, vérhó^ujag* fn. (kny.) (Murádin IX). L. **h ó l y a g**.

vérnyomás fn. 'magas vérnyomás'. Emlegeti valaki, a nagy nyári melegben igen magasra szökött a vérnyomása. Mire egy iratosi magyar: *Nem vót vérnyomásom, de ojan össze-vissza vótam!*

vérnyomásos mn. 'magas vérnyomású'. *Űis vérnyomásos vót.*

vérös l. **v é r e s**

véröshurka l. **v é r e s h u r k a**

vérösrizsös l. **v é r e s r i z s e s**

vérösrizsöshurka l. **v é r e s r i z s e s h u r k a**

vérszegény *vérszögény* mn. (kny.) *Vérszögény a lelköm...* L. **s z e g é n y**.

vérszem *vérszöm* fn. (kny.) *Vérszömet kapott...* L. **s z e m**.

vértzog l. **v a r t y o g**

vét i. (kny.) *Mit vétöttem neköd?*

vétek *vétök* fn. (kny.) *Hajja, ez nagy vétök! Vétköm, én igen nagy vétköm...*

vételez *vételöz* ts. i. (kny.) *Vételösztetök üzemanyagot?*

vétkezik *vétközik* tn. i. (kny.) *Minek vétközz? Ezök annyit vétköznek...*

vétök l. **v é t e k**

viasz *vijack* fn. (kny.) (Murádin III).

viccel *viccöl* tn. i. (kny.) *Nē viccöjj velünk!* L. **m e g v i c c e l**.

viccelődik *viccölődik* tn. i. (ny.) *Sógor mindig viccölődik. Nē viccölöggyetök!*

vicces *viccös* mn. (kny.) *Ölég viccös!*

vihar fn. (kny.) **Sz:** *Vihar elé harangosztak (...harangoznak)* – mondják, amikor jégverés, szélvihar ellen kondítják meg a templomtorony harangjait. L. **f e l h ő, h a r a n g, s z é l**.

Viharos hn. 'helynév a XIX. század derekán'. (tört.) Ma nem ismerik, és nem tudják, miért hívták így az elődök ezt a dűlőt.
vijack l. viasz

vijjog tn. i. 'huhog (a bagoly)'. (MurádinÁllathangut.), (Murádin III).

vijola l. viola

világ fn. (kny.) **Sz:** *Nem hiába élt a világba! Nem hiába élt!* – mondják arra, akinek szép családja (sok gyermeke) van. *Összeszötte (Összelopta) a világ faszát!* Pl. *Vászon Kása, a végén ű vót a leggazdagabb, összeszötte a világ faszát* – harácsoló embörrre mondják, hogy összeszödi, összeharácsoli a világ... (micsodáját). *Világgá mönt; emönt világgá. Világgá mönnyek? Világgá möhetünk...* – elbujdosott, elbujdosna, elűznének... *Vitmannénak huszonnégy csalággya vót, nem hijába élt a világba!* – dicsérik azt, amit a külvilág kinevet, a falu (valaha) annál többre becsül. L. holdvilág, magyar világ, nagyfülűvilág, összeszedi a világ faszát.

világ fasza l. világ

világháború l. háború

Világos fn. 'Világos helység Aradvármegyében'. A nevét a kisiratosi régi öregek szerint onnan kapta, hogy amikor Árpád apánk fiai kiérték a Világosi-hegyeket borító végtelen erdőből a Nagy-Magyar-Alföld peremére, végre világosságot láttak. Másfelől: (hajnalban) arról jön a világos(ság)...

világosi mn., szmn. 'onnan való, illetve személynév'. *Világosi* ragadványnevet visel egy onnan származó család (Kovács 209).

villa ~, *vëlla* fn. (kny.) *Favëlla, vasvëlla...* – l. ott.

villamosvasút fn. 'arad-hegyaljai villamos'. (ritk., rég.) Egy időben *villamosvasúttal* mentek a *radnai búcsúra* az iratosiak. Hogy fölszámolták, társasgépkocsival, vagy személykocsival vágnak neki.

villanyadó fn. 'villanyáramdíj, villanyszámla'. *Hónap szödik a villanyadót.* L. a d ó.

villanycsapás fn. 'áramütés'. Agyonütött egy gólyát a villanyáram, erre föl mondják az 1980-as évek elején: *Villanycsapás érte...* – nyilván az villámcsapás példájára a villanykaró tetején fészkelő madarat.

villanykörte l. Iljics-lámpása

villanyszerelő ~, *villanyszörölő* fn. (kny.) *Gyütt a villanyszörölő és...* A szótáríró 2012-ben hallotta a nagycsaládban ezt az ö-ző alakot. L. szerelő.

villanyvilágítás l. Iljics-lámpása

villám fn. (kny.) **Sz:** *Csapjon beléd a tüzes villám! A fejedbe!* – hallom, mert mondja valaki 1980. július derekán Kása Anti bácsi háza előtt fényes nappal. Mondhatni: régies átkozódás – ezúttal játékból, némi hamissággal fakadván ki. L. *istennyila*, *tüzesvillám*, *villanycsapás*.

Vince szmn. 'keresztnév, illetve névnap'. **Km:** „Ha csordul Vince, tele lesz a pince” (Kovács 216). Időjóslás: ha Vince napján, Boldogasszony hava 22-én enyhe az idő, jó szőlőtermés lesz.

vineta ~, *vinetta* fn. 'törökparadicsom, padlizsán'. *Kékpáradicsom* is. *Vigyél ebből a szép nagy vinetábul!* A románból (*vînătă*, tbsz. *vinete*). L. még *paszta*.

vinet(t)akrém l. *paszta*

vinet(t)apaszta l. *paszta*

viola *vijola* fn. 'virágnév'. A patkonca *viola*: *szimpla vijola*. Csokros *viola*: *dufla vijola* (MurádinVirág), (Murádin III).

viraszt l. *virraszt*

virasztás l. *virrasztás*

virasztó l. *virrasztó*

virág l. *agacsi*, *babarózsa*, *bokréta*, *borvirág*, *buga*, *büdöske*, *ciprus*, *császárszakáll*, *csinált virág*, *gombvirág*, *gyöngyvirág*, *hajnalicska*, *kamillafű*, *kendervirágzás*, *kígyóvirág*, *kikerics*, *krizantém*, *lilium*, *madárszegfű*, *mária szíve*, *rózsa*, *pipavirág*, *szegfű*, *székfűvirág*, *tátogó*, *tulipán*, *viola*, *vőfélyvirág*

virágfa *virákfa* fn. 'mályvafa'. „A kert lábán mályvák száron és mályvafák, *virágfa*, ahogy Franci néni nevezi” (Vajda 198).

virágpénz *virákpéz*, *virákpíz* fn. 'lagziban a kabát hajtókára tűzött virágért adott fizetség'. A *nyoszolyólányok* és a *vőfélyek* virágot (újabbán *csináltvirágot*) tűznek a *lagziba* érkező férfi vendégek kabátjára, ezt fizetik meg azok a *virágpénzzel*. **Sz:** *Kikaptuk a virákpészt* – (elmaradt?) lagzi után visszakapta a virágpénzt, de az ajándékot nem. Arra mondja egy gazda az 1990-es években, hogy a téeszésítéskor elvett földek egy részét a parasztok visszakapták, ám a java a téeszéből lett új társulása maradt; a vagyonmegosztás is hasonlóképpen történt. L. *pénz*.

virágzás l. *kendervirágzás*

virákfa l. *virágfa*

virákpéz/virákpíz l. *virágpénz*

virgács *virgancs* fn. (kny.) Vajda N. kéziratos gyűjtésében.

virgula fn. 'vessző'. (ritk.) *T ugye a t betű alá a virgula*

(Bajkó: Árvai). A r.-ból (virgulă).

virradó fn. 'hajnal hasadta előtt'. Bakternótában: „Hajnalodik, öt az óra, / Kakas szólít *virradóra*” (Kovács 143).

virraszt ~, *viraszt* i. 'halott mellett éjszakázik'. *Halott* mellett éjszakázik a családtag akkor is, amikor a *sirató asszonyok*, *énekes asszonyok* már hazamentek. *Rományok, ahol virasztik, kártyáznak! A cigány mög mulat* (KG 1980). L. még *halál*, *sirató*.

virrasztás ~, *virasztás* fn. 'halott melletti tisztelgő éjszakázás'. *Virasztás* éjszaka a családból fölváltva, reggelig, aztán napközben is ott van valaki a rokonságból (KG 1980). L. még *énekes asszony*, *sirató*, *siratóasszony*.

virrasztó ~, *virasztó* mn., fn. 'halott mellett virrasztó (személy), v. halott melletti virrasztás'. *Tegnap virasztóba vótam a feleségömmē* (KG 1980). *Virrasztóba mék*. A *virrasztó* *sirató* is, *siratóasszonyokkal*, *énekes asszonyokkal*. „Mikor a *virrasztó asszonyok* gyűttek, hát látták, hogy a halott ül a ravatalon, oszt még a szája is tiszta aludtej” (Kovács 63).

viselkedés *viselkedés* fn. (kny.) *Ijen viselkedéssel sokra nem mész!*

viselkedik *viselkedik* tn. i. (kny.) *Hogy viselköcc?! Jó viselkötetők?*

visz ts. i. (kny.) *Viszöm, vizsöd, vizsitök, vittétök... Sz: Nem viszi ē szárazon! Eszt nem viszi ē szárazon* – ezt nem ússza meg! L. még *Az opletány szókincse*.

viszket *viűszket* tn. i. (kny.) (Murádin IX). Ritka lehet, mert a szótáríró nem hallotta.

viszony *viszon* fn. (kny.) (ritk.) Vajdánál „Nincsenek jó *viszonba*” (143).

viszsaemlékszők l. *emlékszik*

visszajön *visszagyün* tn. i. (kny.) *Visszagyüttetők?* L. *jön*.

visszaküld *visszakúd* ts. i. (kny.) *Küdd vissza nekik!* L. *küld*.

visszamegy *visszamén* tn. i. (kny.) *Visszamöhetők?* *Visszamek, visszamík...* L. *megy*.

visszaszerez *visszaszöröz* ts. i. (kny.) *Visszaszörzött mindönt* – pontosabban annyit, amennyit lehetett, a rendszerváltozáskor. L. *szeréz*.

vitéz l. *Kígyódarvitéz, Tatárvitéz*

vitézföld *vitészfőd, vitézi föld* fn. 'az I. vh. vitézeinek Horthyék által juttatott föld'. (rég.) *Tata vitézi földet kapott vóna, ha visszagyűnnek a magyarok*. L. *föld*.

vitézkedik *vitészkodik* tn. i. (kny.) *Az olájok nem nagyon vitézköttek a háborúba! Sē a régibe, sē a mostaniba*.

vizenyős l. süllyedő

vizestésza l. hidegvizestésza

vizet önt kif. 'a tömő segítségével a dohánypalántáknak kijelölt nyílásokba öntözővel három-négy decinyi vizet önt'. *Kapáláskor a luk, ahová a vizet öntöttük eltűnik* (SI).

vizita fn. 'látogatás, vizit'. (rég.) Mesében (tréf.): „az é h s é gtől az egyik szeme a másikhoz ment *vizitába*” (Kovács 70).

vizitál tn. i. '(katonaorvos) vizsgál'. (rég.) Katonadalban: „Amíg engem a főorvos *vizitált*”, „Egye fene azt az orvos, aki vizitál” (Kovács 134, 135). L. m e g y e h á z a.

vizitálás fn. '(katonaorvosi) vizsgálat sorozáskor'. (rég.) A batonyai Megyeházára vitték az itteni legényeket *vizitálásra* (Kovács 134). L. m e g y e h á z a.

vizitáló ign. 'sorozáskor vizsgáló'. *Vizitáló terem a Batonyai megyeházán* (a járásnál), valamint Aradon várt a bevonulás előtt álló legényekre: „Beírták a nevemet a nagy könyvbe, / Az aradi *vizitáló* terembe” (Kovács 135).

vizsgál l. vizitál

vizsgálat l. vizitálás

vizsgáló l. vizitáló

vígött l. végett

víktelen l. végtelen

vín l. vén

vínembőr l. vénember

víszhójjag l. víz hólyag

víszköröszt l. vízkereszt

vísszentölés l. vízszentelés

víz fn. (kny.) *Vízhőn, vízbűl* (Murádin IV). **Sz:** *Nem keresi mög a hideg vízre valót sē* – akinek a keresete túllontúl alacsony. *Nem sok vizet zavar* – nincs beleszólása. *Vizet prédikál, (oszt) bort iszok* – mást mond, mint amit cselekszik. **Km:** „Lassú víz partot mos” (Kovács 217) – nem biztos, hogy a leánnyal óvatosan bánó legény nem kapja meg annak a kezét: épp ellenkezőleg... L. hal, keresztvíz, malom, rosta, sóbavízbelevés, sósvíz, szenesvíz, szenteltvíz, vaskúti víz.

vízhólyag *víszhójjag, vízhójjag* fn. (kny.) (Murádin IX). L. hólyag.

vízicsirke fn. 'sirály'. *Azelőt nem vót, néhány éve látni ēre. Amikor szántok, látom: a vízi csirke ēszödi a gilisztát a varjú elöl, az mög kergeti... A vízi csirke gyorsabb, ēröppen a lassú varnyú elöl* (1987). Mint az idézetből kiderül, nem véletlenül nem tudnak a kisiratosiak a sirályról, s nevezik, ahogy tudják. L. c s i r k e.

vízimérték l. vízmérték

vízkereszt vízsköröszt fn. 'január 6.'. *Vízsköröszt, másképpen Háromkirajok – Gáspár, M ö n y h é r t, B ó d i z s á r – napja.* Ilyenkor végzi (illetve kezdi) a falu papja a házak szentelését. L. kereszt.

vízmérték vízimérték fn. (kny.) (Murádin IV).

vízszentelés vízszentölés, vízszöntölés fn. 'a víz megáldása a pap által a templomban vízkeresztkor'. A vízszentölés – ritkán (tévesztéssel?) vízszöntölés – alkalmával beszerzett szentölt víz a néphit szerint betegségek sorára foganatos. L. szentelés, szentelt.

volna vóna, vó^una i. (kny.) *Hajja, hogy nē lött vóna. Lönne, ha vóna, de nincs!* Mesében: *Mi kén, ha vóna, legényke?* (Kovács 27). A kettőshangzó Murádinál (XI).

volt vót, vóut, vo^ut tn. i. (kny.) *Ē vót határozva... Vót ott valami! Vótá bátyáná? Vo^utak, vó^utatok... L. jó, odavolt.*

voluntáris mn. 'önkéntes'. A Máltai háznak voluntáris orvosa 2012-ben egy skót orvosnő – közlé az intézmény vezetője. A r.-ból (voluntar) – önkéntes munka: munca voluntară (MPV 406).

vonat l. munkás, trén

vonít vonyít tn. i. (kny.) Murádinál (II) (kutya, róka) csahol.

von(y)ó l. szénvonó

vo^ut l. volt

vóna l. volna

vót l. volt

vó^una l. volna

vöcsörnye l. vecsernye

vödör fn. (kny.) *Pár vödör víz köll csak neki...*

vögyös l. vegyes, vegyesbolt

vögyöskar l. vegyeskar

vögyözsbolt l. vegyesbolt

völgy vőgy fn. (kny.) Nem túl gyakran említik a (két hegy közti) vőgyet, akkor is a váléval keverik. *Vót ott egy nagy vőgy...*

völgy vőgy fn. 'kelés közepe (mélyedés)'. *Vőgye* (Murádin IX).

vörhenyes vörhenyös mn. (kny.) *Vörhenyös a búre.*

vörös mn. (kny.) Mindig vörös, sosem veres. Vezetéknévként a középkorban előfordul a Verös a falu elődjének számító Nagyiratoson (K-N. Gy. 76). Vörös szilva nevezettel bír a húsos szilva (Murádin II).

vörös szilva l. vörös

vöröshagyma ~, *vöröshajma* fn. (kny.) *Vöröshajma, fokhajma, / Gyűjjenek a lagziba!* – hallatszott valaha a lagziban rikoltozóknak köszönhetően. Murádinnál (I) *vöröshagyma*. L. *hagyma*.

vősz l. *vesz*

vövő l. *vevő*

vő l. *unokavő*

vőfély *vőféj, vőfény* fn. 'lakodalom szertartásmestere'. *Hun a vőfény?* Van *kisvőfény* is, a *fővőfény* pedig maga a *vőféj*. A *vőfélynél vőfélybot, vőfélyen vőfélyvirág*. A *vőfény* más néven *hívogató*. L. *lagzi*.

vőfélybot *vőféjbot, vőfénybot* fn. 'vőfély selyemcsokros vagy fölvirágozott, pántlikás botja'. A vőfély jelvénye (BSnép 149). L. *bot*.

vőfélykedik *vőféjkodik, vőfénykodik* tn. i. 'lakodalomban vőfély-szerepet vállal'. *Hétvégeken vőféjködök*.

vőfélykönyv *vőféjkönyv, vőfénykönyv* fn. 'kéziratos füzet vőfényversekkel'. (Vőfélyk.)

vőfélyvirág *vőféjvirág, vőfényvirág, vőfény virág* fn. 'vőfély menyasszonytól kapott virágja'. Említi a Vőfélykönyv is: „Köszönet a *vőfény virágért*” címmel vőfélyvers Antal M. 1950-es évekbeli gyűjteményében. *Vőféjvirág* a szögedi világban *vőfély* botjára, kalapjára, mellére (BálintSzótár II/683). L. még *csináltvirág, virág pénz*.

vőfény l. *vőfély*

vőfénybot l. *vőfélybot*

vőfénykodik l. *vőfélykedik*

vőfénykönyv l. *vőfélykönyv*

vőfényvirág l. *vőfélyvirág*

vőgy l. *völgy, válé*

vőlegény ~, *vőlegén* fn. (kny.) A *kislakodalom* leírásakor mondja az emlékező: „Akkó a *mőnyasszon* szabályosan föl vót ötözve: *kismőnyasszon, -vőlegén*” (Vajda 161). L. még *menyasszony-vőlegény-tánc*.

vőlegényes menet *vőlegényös mönet* kif. 'a vőlegény vendégei a lagziban'. *Külön mönt a templomba a vőlegényös mög a mőnyasszonyos mönet*. L. még *lagzi, menet*.

vőlegényes násznép *vőlegényös násznép* kif. '(lagziban) a vőlegény rokonai, barátai'. *Összetanákozik a templomnál a vőlegényös násznép a mőnyasszonyos násznép* ppē. Majdnem azonos a *vőlegényes menettel*. L. még *lagzi*.

vőlegényesház *vőlegényösház* fn. 'vőlegény (szüleinek) háza'. *Áll a bál a vőlegényösháznál* – akkor is mondhatni, ha

megszöktették a menyasszonyt. L. még l a g z i, f i ú s h á z, h á z, l á n y o s h á z.

v ü s z k e t l. v i s z k e t

zab fn. 'kukoricacímer'. *Zabja* (Murádin I).

zabi fn. 'házasságon kívül született (gyermek)'. *Zabija születött. Zabigyeroke van...* (a nagylánynak).

z a b i g y e r ö k l. z a b i

Zabrány ~, *Zabrán* hn. 'Arad megyei település'. *Zabrámba vótunk.*

zabszerda *zapszërda* fn. 'mondókabeli varázsszó'. L. szita.

zacskó *acskó* fn. (kny.) (Murádin VII). L. még p l á s z a, p u n g a, s z ű r ő.

Z a h o r s z k i l. Z á h o r c z k i

z a k l a t l. s z e k á l, s z e k í r o z

z a p s z ë r d a l. z a b s z e r d a

zavarás ts. i. 'kerget'. *Az uccán zavarászta az asszonyt – vót, hogy nagykéssel.* L. m e g z a v a r á s z.

z a v a r o s l. r u s k ó s

zavaró fn. 'a fogócska nevű gyermekjáték, illetve főszereplője, a fogó'. „Vót egy *zavaró*, a fogó, amelyiket elfogta, az lett a fogó: Most te vagy a fogó!, kiáltotta. Ha a kicsi lőtt a fogó, kibújtak a nagyobbak útülle. Ez vót a *zavaró* vagy a fogócska (Vajda 148).

zavarócskázás fn. 'gyermekjáték: fogócskázás'. L. c i k á z á s.

zavarócskázik tn. i. 'fogócskát (zavarócskát) játszó gyermek'. „*Zavarócskáztunk*, melyik hogy tud szaladni, mögfgogni a párját” (Vajda 137). L. c i k á z á s.

Z á b r á n y i d ö g g ö d ö r l. d ö g g ö d ö r

Z á b r á n y i d ö g t é r l. d ö g t é r

Záhorczi *Zahorszki, Záhorszki* szmn. 'vezetéknev'. A nógrádi palóc betelepülők hozták magukkal ezt a családnevet Kisiratosra; a felföldi származásra utal e család *Csehócki* ragadványneve is.

záp fn. 'kocsialkatrés (eplény), illetve lyuk a fában'. (rég.) Vajda említi, mint az e p l é n y változatát (283). Ugyanő jegyezte le a másik jelentését is: „*Zápot csináltak*. Lyukat faragtak a fába, hogy beleékeljenek egy rudat”. Szögedében a kocsiodal egy-egy foka, másképp oldalzáp (BálintSzótár II/789).

záporeső fn. (kny.) **Sz:** *Úty káromkodik, mint a záporeső* – sűrűn kiszalad a száján a káromkodás. L. e s ő.

z á s z l ó l. (templomi) l o b o g ó

zászlótartó fn. 'lakodalmi menet élén járó férfi, földíszített bottal'. A násznép élén haladó *zászlótartó* kezében rúd, arról

hímzett kendő lóg, hímes pántlikák lobognak (Föld 30).

zecse máj kif. 'május 10. (a román király napja)'. (rég.) Játék közbeni mondókában hangoztatták a gyermekek: „Ország-úton zörög a kocsi, / Annál jobban bög a csacsi, / Libamáj, kacsamáj, / Nem lesz többet *zecse máj!* – Május tíz, a királynak vót a napja. Akkor nem szabad vót mondani.” (Vajda 138). Román kifejezés átvétele (zece mai).

zeller celler fn. (kny.) (Murádin I).

zendít l. rázendít

zendülés zöndülés fn. (kny.) *Vót ott akkora zöndülés!*

zenekar l. nagyzene, öregzene, rezesbanda

zenekarvezető l. bandavezér, öregzene

zeng ~, zöng tn. i. (kny.) *Zöngött az ég.*

zeplény l. eplény

zeplén l. eplény

zeplénölve l. eplényelve

Zerényi l. Zirinyi

Zékány Zékányi szmn. 'vezetéknev'. Jelentését nem tudják.

Zirinyi ~, Zerényi, Zirényi szmn. 'vezetéknev'. Ejtik így is, úgy is. A Zrínyi magyarítása?...

zivatar l. égiháború

zokni l. strimfli

zöld zód mn. v. fn. (kny.) *Míjen gyönyörű zód a határ! Kimék a zódbé. Zót filkó. Zód a még éretlen görögdi nye is.*

Zöld Zód szmn. 'csipás szemű ember csúfolódóneve'. (tréf.) Beteg szemében zöld csipa volt (Kovács 209).

zöld l. Az opletány szókincese

zöld ízű zód ízű kif. 'éretlen'. *Zód ízű még* (a gyümölcs).

zöld uborkáné zód uborkáné kif. 'boszorkány'. Gyermekekjátékban: „Zöld uborkáné, / zöld uborkáné, / Mit kerülgetsz / A házam tájékán?” (Kovács 159). Vajdának is előadják: „Zód Uborkáné, Zód Uborkáné...” (138). L. boszorkány, emberség, tisztesség, uborkáné.

Zöldág Zódág szmn. 'ragadványnev'. Cigány ember ragadványneve, Vajdának emlegetik (116). „...felnőtt cigánynak betlehemoztek, és sorolja Tóth Eszter néni is egy diósropogós mellett, hogy Vót két-három asszony mög egy idős bácsi, *Zódág Jani bácsi*, azok vitték a betlehemozt hozták. Két cigán asszonnyal vitte a betlehemöt. Azt mutogatták, a kis Jézus születését, s adtunk nekik pénzt.” 2014-ben egy emlékező szerint azért volt Zódág a ragadványneve az illetőnek, mert udvarát ellepte a növényzet. Szögedében *zódág* a frissen tört zöldelő ág,

amivel díszítik pl. a lakodalmi sátrat és az új házat (BálintSzótár II/692).

zöldborsó zódborsó fn. (kny.) *Zódborsót is töttem bele* – tett a s z ű z p a p r i k á s b a Annus nénnye (ÁKA). 2013-ban egy idős férfi emlékezete szerint az első zöldborsót – még nagyapja idejében – Zimándról hozta egy menyecske Kisiratosra (Vajda N.). *Zódborsóleves... L. b o r s ó.*

zöldel zódel tn. i. (kny.) *Zódel mán a vetés.*

zöldes zódes mn. (kny.) *Kissé zódes a színe...*

zöldfelső l. felső

zöldfőzelék zótfőzelék fn. (kny.) **Sz:** *Zótfőzelék: ögye mög a nyúl, mög az úr! - Zótfőzelék?! Ögye mög a nyúl, mög az úr! – zöldséggel, zöldfőzelékkel csínján kell bálni, mert parasztnak nem, csak legelő jószágnak, meg (városi) úrnak (netán elvtársnak) való. Így mondják a szögedi tájon (BálintSzögedi II/138), így minálunk is. A Csucusu becenéven említett Nyiku főpárttitkár idején kelt új életre ez a régi földműves igazság, amikor a húst kivették a szánkából, hogy az egészséges táplálkozásra (t u d o m á n y o s ö v é sre) hivatkozva zóccséggel és zótfőzelékkel traktálják a hajnaltól napestig a fődeken dógozó emböröket. (Hogy rajtunk takarítsák meg azt, amit elherdáltak.) Ögyék mög űk! – mondták, s nem volt igazuk?*

zöldhagyma zóthajma fn. (kny.) *Szötté zóthajmát? L. h a g y m a.*

zöldkáder zótkáder, zót káder fn. 'katonaszökevény az első háborúban'. (rég.) *Tele vót a határ zótkáderrā.* „...az összeomlaskor a zöld káder elfogta...” (Kibán 119). Akkortájt a 'katonai keret' neve volt a káder (Bakos 399) – eszerint a zöld káder a határban bújkáló katonaszökevények 'állományának' a csúfneve. Az első háború végén a Muraközben garázdálkodó horvát katonák állítólag azért voltak „zöldkáder”-ok, mert csapatban zöld zászló alatt vonultak (Domonkos). L. n a g y k á d e r.

zöldpaprika zótpaprika fn. (kny.) *Zótpaprika a szalon-náhon, kóbásszā...*

zöldpaszuly zótpaszuj, zótpaszur fn. 'zöldbab'. *Zótpaszurt hosztam.*

zöldpaszulyfőzelék zótpaszujfőzelék, zótpaszurfőzelék fn. 'zöldpapfőzelék'. *Zótpaszujfőzelék lősz ebédre.*

zöldpaszulyleves zótpaszujleves, zótpaszurleves fn. (kny.) A nyáron készülő ételek egyike a zótpaszujleves. L. l e v e s, p a s z u l y.

zöldség zóccség fn. (kny.) *Kurtics a köszpont, oda*

hordik a zőccségöt a piacra. Nē beszéj zőccségöket! Ez zőccség – utóbbi esetben ’sületlenség’. Vajdánál a „ződség” nem más, mint *petrezselyem*. L. még *nyúl*.

zöldséges *zőccségös* fn. ’kert, kereskedés, illetve kereskedő’.
Mögyök a zőccségöshön. L. *aprozár*.

zöldséglevél *zőccséglevél* fn. ’petrezselyemlevél’. (Murádin I).

zöldül *ződül* tn. i. (kny.) *Ződül a vetés...*

zömöcsköl ts. i. ’összesajtol, gyúr’. (rég.) Vajdának regéli a régi falusi *fodballabda-gyártásról* (60): a tehénszört „...édősapám, mink nem tudtuk úgy, *zömöcskölte* s z a p p a n y o s vízben, s akkor úgy összeát, hogy nagyon!”

zöndít l. *rázendít*

zöndülés l. *zendülés*

zöng l. *zeng*

zőccség l. *petrezselyem*, *zöldség*

zőccséglevél l. *zöldséglevél*

zőccségös l. *zöldséges*

ződ / Ződ l. *zöld*

ződ ízű l. *zöld ízű*

ződ uborkáné l. *uborkáné*, *zöld uborkáné*

Ződág l. *Zöldág*

ződborsó (-leves) l. *zöldborsó*

ződel l. *zöldel*

ződes l. *zöldes*

ződül l. *zöldül*

zőtfölső l. *felső*

zőtfőzelék l. *zöldfőzelék*

zőthajma l. *zöldhagyma*

zőtkáder l. *zöldkáder*

zőtpaprika l. *zöldpaprika*

zőtpaszuj / zőtpaszur l. *zöldpaszuly*

zőtpaszujfőzelék / zőtpaszurfőzelék l.

zöldpaszulyfőzelék

z ő t p a s z u j l e v e s / z ő t p a s z u r l e v e s l.
z ő l d p a s z u l y l e v e s

zugbika fn. ’szaporításra feketén tartott szarvasmarha apaállat’. (rég.)

zugcsődör *zukcsődör* fn. ’szaporításra feketén tartott ló apaállat’. (rég.) L. *csődörös*, *ló*.

zugkan *zukkan* fn. ’szaporításra feketén tartott disznó apaállat’. (rég.) Valamikor minden településen volt állami apaállat (bika, csődör, kan), szaporítás céljára. Ezekon kívül voltak feketén tartott apaállatok, akikkel pénzért párosítottak, ezek voltak a

zukkanok, **zugcsődörök**, vagy **zugarbikák** (AV). L. **disznó**.
zuckcsődör l. **zugcsődör**
zukkan l. **zugkan**
zúza **zúzza** fn. (kny.) (Murádin II).
zúzmara **zuzmara** fn. (kny.) (Murádin XI).
zsalugáter **sarukáter** fn. (kny.) (Murádin VI).
zsandár fn., szmn. 'rendőr, illetve csúfneve'. *Szóltak Zsandárnak...* L. **perzekutor**, **rendőr**, **Zsarnok**.
Zsarnok szmn. 'szelíd rendőr csúfolódóneve'. (tréf.) Csöndes milicista csúfneve (a röndös neve Puja). Hívják **Zsándárnak**, **Dandárnak**, **Dandártábornoknak** is; ki hogy (az 1970-es években). L. **rendőr**.
zsák fn. (kny.) **Sz**: *Möktanálta zsák a főttyát* – megglelte a hozzá illőt.
zsámoly l. **sámedli**
zseb fn. (kny.) *Zsebömbe...* A papírból hajtogatott csákonak is van **zsebje** (Vajda 40). **Sz**: *Zsebre vákta!* – ellopta.
zsellér **zsillér**, **zsöllér** fn. 'telek, illetve ház nélküli, nincstelen (falubeli)'. „...öregesen zsöllér, tápaiasan zsillér...” – írja B. S. A szögedi nemzetben (I/330). Kisíratoson a **zsillér** járja, **zsöllért** csak néha hallani. A **Zsillér**-**Zsöllér** és **Zsillérsor** helynév is.
Zsellér **Zsillér**, **Zsöllér** hn. 'falurész, utca'. Régiesen **Zsillér**, ö-zve **Zsöllér**. Lakói a **zsellérek**. Nagyíratoson is **Zsellér** a szegényfertály (Salamon). Előfordul a **Zsilléri**, **Zsölléri** ragadványnév – l. ott. Részei: **Nagyfalusi Zsellér**, **Öreg** – **Zsellér**, **Templom utcai Zsellér**.
Zsellér-kertláb **Zsillér-kertláb**, **Zsöllér-kertláb** hn. 'a falurész portáin a kertvég'.
Zselléri **Zsölléri**, **Zsilléri** szmn. 'a Zsellér nevű utcából való'. Hagyományosan **Zsilléri**. L. **zsellér**.
Zsellérsor **Zsillérsor**, **Zsöllérsor** hn. 'a Zsillér'. A **Zsillérsoron laknak**. L. **Zsellér**.
zsemle l. **zsömle**
zsendül **zsöndül** tn. i. 'érik, fejlődni kezd a tengeri, illetve sárgul a kukoricalevél'. *Zsöndül* a kukorica, **zsöndülésnek** indul – amikor már kezd sárgulni a **sasujkája** (Vajda N.). L. **kukorica**.
zsendülés **zsöndülés** fn. 'kukoricaérés'. L. **zsendül**.
zsengés l. **zsöngés**
zsidó fn., szmn. 'nagy kupec, ügyes, illetve csúfnév'. *Fiam, tē kézs zsidó vagy!* Csúfolódónévként ügyeskedőre mondják. L. még **birsalma**, **dér**, **félzsidó**
Zsidó-gyöp hn. 'dülő'. (ritk.) A falu legrosszabb földje az Érnél, helynévként emlegetik néhányan a III. évezred elején; a

legtöbb középkorú sem ismeri. L. g y ö p.

zsidógyerek *zsidógyerök* fn. 'mózeshitű magyar fia'.

Sz: *Ha zsidógyerökök potyognak (hullanak) is az égből, (akkor is) mökszináalom!* – bármi áron végigviszi, amit tervez. Ugyanez c i g á n y g y e r e k k e l is ismert. L. g y e r e k.

Zsidótemető ~, *Zsidó temető* hn. 'a zsidók egykori temetkező helye'. Ma már csak az üres helye látható a katolikus falu sírkertjének végében. L. t e m e t ő.

z s i l l é r / Z s i l l é r l. z s e l l é r

Zsillér–kertláb l. kertláb, Zsellér–kertláb

Zsilléri l. zsellér, Zselléri

Zsillérsor l. Zsellérsor

zsinat fn. „zsinat, hangoskodás”. **Sz:** Nincs nagy zsinat a faluban – annyi mint 'nincs nagy mozgás, csend van (a faluban)' – jegyzé 2015-ben Almási N.

zsindeyes *zsindejös* mn. 'zsindeellyel fedett'. *Zsindejös ház* (Murádin IV). „Szalma és zsindey fedelű ház több volt mint cserepes” (KovácsMonogr).

zsingás mn. 'érzékeny, sérülékeny'. (ritk.) „*Nem olyan zsingás az azt jelönte, hogy nem olyan érzékeny. A láncos óra nem vót olyan zsingás, tollal zsírozta az édosapám.*” Átvételről lehet szó, hiszen a kürtösi román tájnyelv hasonló ejtéssel és értelemben használja a jingaş (ejtsd *zsingás*) szót az irodalmi gingas (dzsingás) megfelelőjeként, magyarázza Vajda (284).

z s i n ó r l. d o h á n y z s i n ó r, k ö l d ö k z s i n ó r, p e r t l i

zsinóros dohány *zsinoros dohán, zsinoros dohány* kif. 'dohánypárgára fölfűzött dohánylevelek'. *A zsinoros dohánt leszödtük a szferdiákról* (SI). L. d o h á n y, d o h á n y z s i n ó r.

z s i n ó r o z l. k i z s i n ó r o z

z s i n ó r o z á s l. k i z s i n ó r o z á s

zsványkirály *zsvánkiráj* fn 'rablóvezér'. (rég.) A szegény leány három ruhája című mesében: „A maga leánya a zsványkirálynak volt a felesége” (Kovács 18).

zsizsik *zsuzsok* fn. 'a búza élősködése'. (Murádin III).

zsír fn. 'a föld ereje, illetve erős kártyalap'. A föld termőereje a *föld zsírja*: a z s í r o s föld az igazi, az terem csak igazán! A zsír több magyar kártyajátékban a két legerősebb lap, az ász nevezetű d i s z n ó, valamint a tízes (Kártyalexikon 434). A kártyát illetően l. Az o p l e t á n y s z ó k i n c s e. **Sz:** *Zsirt bele! Zsírozd! Zsirt, a kutyafáját, zsírosat!* – rikkant a kártyás, ha a többitől, főleg a társától erős, zsíros lapokat vár. L. m é g s z á j.

zsírnakvaló ~, *zsírnakvaló* mn. v. fn. 'amiből (nem csak a szalonnából) zsír sül'. Kettőshangzó Murádinál (VII).

zsíros mn. v. szmn. 'gazdag, erős, illetve ragadványnév'. Akkor van *zsíros fődrül* szó, ha kitűnően termő szántót emlegetnek. Csúfolódónévben is előfordul: *Zsíros G., kulák* – magyarázzák. Az erős kártya is *zsíros*, l. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e*. A dohánytermesztés szókincsében a *zsíros* a dohánylevél kitűnő minőségét (olajosságát?) jelzi, l. *p i r o s l e v é l*.

zsírosgazda *zsírozsgazda* fn. 'módos paraszt'. Ugyanaz, mint a *z s í r o s p a r a s z t*. L. még *g a z d a, p a r a s z t*.

zsíroskenyér *zsíroskinyér, zsíroskönyér* fn. (kny.) *Zsíroskinyér, ajaj, kacsazsírral, hajmával...Fínom vót!* L. *k e n y é r*.

zsírosparaszt fn. 'gazdagparaszt'. Őt nevezték ki a szovjetvilág idején *kuláknak*, és üldözték, ütötték, kifosztották, börtönbe hurcolták; többen közülük úzottságukban fölakasztották magukat az 1940/1950-es évek fordulóján. *Módozs gazda, töhetőzs gazda, nagygazda* is lehet. Bálint Sándor szögedi szótára nem említi, ami arra utal, hogy e szó, a *zsírosparaszt*, az úgynevezett szocializmussal (az osztályharc tudatos élezésével) nyert teret, illetve hogy a szótár megjelenésekor szégyelni kellett. L. *g a z d a, k i s g a z d a, n u m e r u s o s g a z d a, p a r a s z t, z s í r o s g a z d a*.

zsíroz ts. i. 'erősít, javít'. *Zsírozza a földet*: termékenyebbé teszi, l. *k a c s l e v é l*.

zsíroz ts. i. 'erős kártyát vet, illetve magyar kártyával zsírozást játszik'. *Zírozunk?...* – és zsírozni kezdenek. *Zsírozd!... Mér nem zsírozod?!* – biztatja társát a *z s í r o z á s*ban és az *o p l e t á n y o z á s*ban a kártyás. L. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e*.

zsírozás fn. 'játék magyar kártyával'. Vajdának (59) a *f i l k ó z á s t* és a zsírozást egyugyanazon játéknak mondják. L. *z s í r o z*.

zsírozni l. *A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e, z s í r o z z s o l d* l. *l é n u n g*

zsoldos *zsódos* mn., fn., szmn. (kny.) Az 1829-es összeírásban *Zsódos* nevezetű család is élt településünkön.

zsoltáréneklő madár l. *z s o l t á r m a d á r*

zsoltármadár *zsótármadár* fn. 'zsoltárt éneklő csudás madár'. (rég.) A *zsoltármadár* c. mesénkben (Kovács 88-93): „*zsoltáréneklő madarat* kéne fogni, az megtöri a templom csöndjét” (uo. 89). A szögedi mesekincsből való e csodás, gyönyörű hangú *m a d á r*, amely Tombác János A *zsoltáréneklő madár* c. meséjének egyik főszereplője (BSTombác 388-402). L. *O r z a*.

zsód l. *l é n u n g, z s o l d o s*

zsódos l. *z s o l d o s*

Zsófia l. *S z ó f i a*

zsótár l. zsolttármadár

zsóttármadár l. zsolttármadár

zsöllér/Zsöllér l. Zsellér

Zsöllér-kertláb l. kertláb, Zsellér-kertláb

Zsölléri l. Zselléri, zselér

Zsöllérsor l. Zsellérsor

zsömle fn. (kny.) Újabban ismerik a *zsömlemorzsát* is.

zsöndül l. zsendül

zsöndülés l. zsendülés

zsöngés mn. 'keletlen, sületlen (kenyér, tészta)'. *Zsöngés kinyér...* L. kenyér.

zsupp hangut. 'zörej hangja'. (rég.) *Hallom: zsupp, zsupp, gyünnek-mönnek, gyünnek mönnek* (SMÍgyvót 13).

zsupp l. zsúp

zsuzsok l. zsiszik

zsúp *zsup, zsupp* fn. 'rozsszalma ház, ól födésére'. L. szalma.

zsúpfödél *zsupfödél*, fn. 'zsúptető'. *Zsupfödél vót...* L. födél.

zsúpfödeles ~, *zsupfödeles* mn. 'zsúptető (épület)'. (rég.) Ilyen volt egykor a (szalmatető) melléképület is, meg a ház is. Mesében: kopogott a *zsúpfödeles házikó* ajtaján (Kovács 90).

zsúpszalma *zsupszalma* fn. 'rozs szalmája'. (rég.) Ház zsuptetejére alkalmas szalma. *Zsupp* a másik neve. L. szalma.

zsúptető ~, *zsuptető* fn. 'rozs szalmájából készített tetőzet'. (rég.) *A fele zsuptető vót tatánál. Másik fele nád.* L. gáztető, tető.

zsúptető ~, *zsuptető* mn. v. fn. 'zsúpfedelű (épület)'. (rég.) *A zsúptető nyáron hűvös, télen meleg. Jól szigetelt!*

zsúpverő ~, *zsupverő* fn. 'zsúp háztető készítésénél használt eszköz'. (rég.) *Tata zsúpverővel verögette, sokat csinát a Kekecsön a házánál.*

Az opletány szókincse

Az opletány nevű kártyajátékot *Talján kártya parasztkézben* című munkámban írtam le, erre addig a Kártyalexikon összeállítójának tudomása szerint nem került sor. Dolgozatunk elsőként folyóiratban látott napvilágot (Jászkunság, 1993/3. 3–6), majd kötetben is megjelent (Alföldi képek, Karcag, 2005., Barbaricum Könyvműhely, 87–99). A kártyaadattár 2008-as 2. kiadása továbbra sem tud játékunk mibenlétéről és mikéntjéről.

Az *opletány* olasz eredetű kártyajáték, Magyarhonban a nemes urak egyik kedvenc időtöltése az 1800-as évek elején *oplitán* néven (Kártyalexikon 305, Somogyi 20). A parasztvilágban a XIX. században terjedt el, a XXI. század elején talán már csak az egykor Csanád, ma Arad megyei Kisiratoson ismerik az idősebbek, de már ott sem nagyon játsszák. *Opletányozni* általában négyen ülnek le (egymással vetélkedő két-két pár), a magyar kártya 32 lapjából mindenki 8-at kap, s addig játszanak, míg valamelyik páros el nem nyeri a 21-et. Aki veszít, *süvegel*, aki üreset fog, *pircsut* nyer.

Kis szójegyzékemben sorra veszem az *opletányozás*nál használt szavakat, leírom jelentésüket, jelzem ejtésüket.

E kártyajáték-szójegyzékből nem tanulhatja meg senki e kitűnő – a társas időtöltést pompásan szolgáló – játékot (a széptanulmánnyal együtt már esetleg), ám segíthet megőrizni, legalábbis megmenteni a végleges feledéstől az egykor úri kedvtelésből játszott kártyajáték lényegét és sajátos szókincsét, amelyet a legalsóbb népréteghez, a leginkább semmibe vettek közé tartozók őriztek meg nekünk.

A kisiratosi *zsillérek* voltak ők. (Hogy ne mondjam: apám fajtája.)

Kétszáz év üzen e játékkal, a kisiratosi opletányozók szavaival.

S tán kiderül e szójegyzékből: az *opletányt* a kisiratosiak anyyira a magukévá tették, hogy az – legalábbis „szakszókincs”-ét illetően – legmagyarabb kártyajátékaink egyikének tűnik. Példát mutatva arra is, hogyan lehet – kell? (kellene?) – nyelvileg a sajátunkká tennünk azt, amivel élünk.

alsó fn. 'pikót érő lap'. A magyar kártya legkisebb lapja, amely az opletányban fölértékelődött, egy p i k ó t ér.

asszony fn. 'tízese (kártyalap)'. (tört.) A magyar kártya tíze se (BálintSzótár I/87). „Az á s z t vagy d i s z n ó t sokáig k é t s z e m nek hívták, a tízest asszonynak. A s z e m a többi számozott lap elnevezésére is szolgált, példáulul kilenc szem” – a 9-es (Somogyi 10-11). L. f e l e s a s s z o n y.

ász fn. 'egymaga egyet érő lap'. Ász, avagy d i s z n ó (régebben k é t s z e m), a magyar kártya eredetileg legerősebb lapja. *Ēggyet ér*, így (f o g á s szemponjából) a legértékesebb lap az opletányozásban. Nyerés szempontjából csak a harmadik kártya, tehát viszi a 10-es és a 9-es is. *Három ász: három mondás*. Az adott szín három legerősebb lapjából álló o p l e t á n y m o n d á s (10-9-ász) leggyöngébb lapja.

átvesz átvösz ts. i. '(ütést) átvállal (a társától)'. *Átvöszöd? Nem beszélünk! Nem montam sēmmit, csak hogy átvösz-i-ē... – azaz úgy játsszon-e (kártyázzon), hogy a másik nyerjen, ő vegye át az irányítást*.

csikó fn. 'király'. Csikó avagy k i r á l y e lap neve, p i k ó t ér.

csutak fn. 'kártyacsomag, pakli kártya'. Vas megyében a „csutak szalma” marék szalma, a csutak nyilván itt is 'ugyanazt' jelenti: éppen maréknyi a pakli kártya (Fábián). Hermannál (174) marokra való cirok a haltisztításhoz. Bálint Sándor „cutat kártyá”-t említ, s a kártyázásról értekező Tömörkény István is azt írja: „teljes cutat kártyának...” (A szögedi nemzet III/57) – eszerint meg a cutatból lett a csutak? A falu ma cutaton – l. a tájszótárban – tucatot ért.

disznó fn. 'ász'. Az á s z másik neve, az o p l e t á n y b a n egyet ér, ez a *legzsírosabb lap* – l. z s í r o s.

dob ts. i. '(amikor rákerül a sor) kártyalapot az asztalra helyez'. *Mire vársz, tē dobsz! Ződalsót doptál?* L. e l d o b.

egy eggy szn. 'három pikó (értéke)'. Három p i k ó (9, 10, alsó, felső, király), illetve az ász *eggyet ér*. Egyet ér az utolsó fogás is. Ezeket adják össze a játszma végén a játékosok.

eldob ~, *ēdob* ts. i. '(kártyalapot) eljátszik'. *Ēdoptad a tők-lilencest?!*

e l e m e l l. e m e l

elnyer ~, *ēnyer* tn. i. 'elüt'. *Ēnyertünk mindönt!... Kár, hogy nem hatytál pirsura*. L. n y e r.

elüt tn. i. 'elnyer, elfog, elvisz'. *El nē üzsd!.. Nem elütötte?!...* L. még (e l) n y e r, ü t.

elvisz ~, *ēvisz* ts. i. 'Ēvittek ezök mindön (zsíros) lapot! L. v i s z.

emel i. 'pakli kártya kettéválasztása osztás előtt'. O s z t á s előtt az osztó elemelteti az előtte lévővel a kiosztandó, jól

összekevert c s u t a kot. Ha ezt elmulasztja, a vesztes fél azt mondhatja, hogy nem érvényes az egész, újra kell játszani. *Të emelsz! Emeld (el). Ijen rossz kártyát emelni...*

erős mn. 'nyerő (lap)'. Erős lehet a lap, illetve erős az opletány, a *hosszú-felesasszony* is. L. még z s í r o s.

felesasszony fn. '9-es, 10-es ugyanabból a színből'. Nem mondás, nem ér önmagában semmit, de ha van még egy-két lapod ebből a színből, szépen lehet vele n y e r n i, két-három azonos színű lap esetén pedig már sokat lehet fogni, ez a *hosszú felesasszony*. Színe szerint lehet a felesasszony *mak-felesasszony*, *piros-felesasszony*, *tök-felesasszony*, *zót-felesasszony*. H o s s z ú a felesasszony (azaz több kisebb, a felesasszonnyal azonos színű lap is van a játékos kezében): *hosszú mak-felesasszony*, *hosszú piros-felesasszony*, *hosszú tök-felesasszony*, *hosszú zót-felesasszony*. Az a s s z o n y nevű lap valaha a magyar kártya tízeze volt (Somogyi 10-11, BálintSzögedi III/56) – ezzel függhet össze a *felesasszony*, amely „fél opletányt ér”...

felső ~, *fölső*, *főső* fn. 'pikót érő lap, a csikó párja'. Felső, avagy filkó, egy pikót ér.

filkó fn. 'felső (az alsó és a csikó közti lap)'. Filkó avagy f e l s ő, p i k ó t é r. L. még t ö k f i l k ó.

fog tn. i. '(el)nyer'. *Nem fogod mög? Mökfoktad!* L. n y e r, ü t.

fogás fn. 'négy (avagy három, öt) lap, amit a játékosok egy húzásra – egy ütésbe – betesznek'. Lehet ü r e s, akkor p i r c s u t érhet. Az o p l e t á n y o z á s lapjainak értéke a fogásban, illetve a játékban a végső összeadáskor: a 7-es, 8-as üres, semmit sem ér, pircsuhoz elegendő csak, az alsó, a felső, a király, a 9-es és a 10-es pedig egy pikót ér. A d i s z n ó (ász) egyedül ér e g y e t, pikóból három kell *ëtyhön*. *Az utolsó fogás ëggyet ér*. L. ü t é s, n y e r é s.

fölnyer *főnyer* ts. i. 'süvegelésből kikerül'. Az előbbi játékban vesztő, s ü v e g é t letenni kényszerülő páros elnyeri a 21-et, azzal *főnyerte a süvegöt*, a továbbiakban nem s ü v e g ö l (a játékos újra a fejére teheti a tökfödőt). *Főnyertük!* – mondhatja boldogan egyik a másikának.

h a t o t m o n d l. m o n d á s

h á r m a t m o n d l. h á r o m

három szn. 'mondás, hármat ér'. A m o n d á s bejelentése: *Három! Hármat mondok. Hármam van. Hármat ér* három 9-es, három 10-es, három ász, illetve az opletány azonos színű ász-9-10 sora. A legerősebb három az o p l e t á n y, mert azzal nyerhetünk a legtöbbet. Ász mondással z s í r o z n i lehet a társ nyeresét,

három 9-essel legföljebb p i r c s ut foghatunk, magában álló három 10-es meg csak arra elég, hogy ezt a csúfságot elkerüljük.

háromkétszem *háromkétszöm, háromkéccöm* fn. 'opletány-változat'. *Jáccunk háromkéccömet?... A kétszem* az ás régi magyar neve, ami később d i s z n óra változott (Somogyi 64); a háromkétszem talán arra utal, hogy e játékban a s ü v e g e l ő három ás (három kétszem) elnyerésével veheti föl a s ü v e g e t, győztesen kikerülve a vesztes helyzetből. Hódmezővásárhelyt a kártyázók „hatszöm”-et ismernek (ÚMTsz III/125), a Hajdúságban a hétszem a magyar kártya 7-e (Kálnási 155), a kilenc szem pedig a régi magyar kártyanyelvben a 9-es lapot jelenti (Somogyi 11). L. s z e m.

háromkétszemes *háromkétszömes, háromkéccömes* mn. v. fn. 'opletányváltozat'. A *háromkéccömes*, a h á r o m k é c c ö m, h á r o m k é c c ö m e z n i az o p l e t á n y másik változata (a p i r c s u z á s mellett), akkor játsszák, ha csak hárman állhatnak neki. Mindenki maga van, s előfordul, hogy mindhárman s ü v e g e l n e k. A p i r c s u ilyenkor nem számít, bár lehet úgy játszani, hogy *pircsura is mögy*. A p i r c s u nélküli háromkétszömesben (*háromkéccömes opletányban*) csak a négy ás számít, az s ü v e g e l, aki nem nyer d i s z n ót. A s ü v e g e l é sből három ás elnyerésével lehet szabadulni. M o n d á s ebben a játékban nincsen.

háromkétszemez/ik *háromkétszömezik, háromkéccömezik* tn. i. 'háromkétszemest játszik'. *Háromkéccömezünk?*

háromkétszemezni *háromkéccömezeni* ign. 'háromkétszemest játszani'. *Löhet háromkéccömezeni is.*

hetes szn. 'a legkisebb lap'. Nem ér semmit, ü r e s *kártya*. *Evvē löhet p i r c s ut fogni!* A *hetes* a szegedi tájon 'hecing' (BálintSzögedi III/56), tán ebből való a kisiratosi h e c i szó (l. a tájszótárban).

hosszú mn. 'több lap van az adott színből, illetve az opletány színéből'. Ha van egy-két erős lap is a *felesasszony*, vagy az *opletány* mellett, sokat lehet vele nyerni. *Hosszú felesasszony, hosszú mak-felesasszony, hosszú piros-felesasszony, hosszú tök-felesasszony, hosszú zőt-felesasszony* – l. f e l e s a s s z o n y. Lehet *hosszú opletány* is. *Hosszú szín*: amikor nem csak egy-két nyerő lapod van ugyanabból a színből.

hosszú felesasszony l. hosszú, felesasszony

h o s s z ú m a k k – f e l e s a s s z o n y l. h o s s z ú, f e l e s a s s z o n y, m a k k

hosszú opletány l. hosszú, opletány

hosszú piros – felesasszony l. hosszú, felesasszony, piros

hosszú szín l. hosszú, szín

hosszú tők – felesasszony l. hosszú, felesasszony, tők

hosszú zöld – felesasszony l. hosszú, felesasszony, zöld

huszonegy huszonéggy szn. '21 fogásból, illetve mondásból áll egy játszma'. A játék addig tart, míg az egyik páros el nem nyeri a *huszonéggyet*. A m o n d á sokból, a f o g á sok p i k ót, vagy egyet érő lapjaiból, s az utolsó fogásból adják össze játszmányként, amelyekből általában két-három után jön össze a huszonegy. Számolnak, s ha játék közben megvan a 21, megállhatnak, nyertek, a másik meg s ü v e g e l.

húz i. 'kijátssza a lapot'. *Ki jön?* – kérdik. Az húz, aki indítja a játékot. *Húzd mög!*, azaz nyerj, *húzza mög a nyerő kártyát, nyerő színt*, avagy a játékos segítse a párját. *Mökhúzhatnak!* *Disznót mökhúzni...* *Erőset húzz!* L. még A z o p l e t á n y s z ó k i n c s e.

jön gyün tn. i. 'következik'. *Ki jön?* (*Ki gyün?*) – azaz ki kezdi a következő ütést (fogást) lapja meghúzásával.

kártya fn. 'maga a kártya, kártyázás, illetve (kártya)lap'. *Gyühet a kártya!...* *Milyen kártyád van?* – milyen lapod.

kártyabanda fn. 'kártyázók csapata'. Az o p l e t á n y esetében 4, avagy 3 ember, netán 5 résztvevővel. Gúnyversben: „*Kártyabanda összeül / Kolop Janiéknál*” (Kovács 202). Összeült az, egykoron, minden háznál.

ken ts. i. 'zsírozza, azaz erős lapokat vet a biztos nyerő társa fogásába'. *Nézt hoty keni...* – mérgelődik a vesztesre álló. *Kendd!* – szól rá társára a játékos, *Kennyed* (a lapot, illetve a nyereményt jó kártyával), különösen ha *végignyeri*. *Végignyered?* – kérdi a társa nyerését zsírozni készülő társ, hogy a másik kettő egyszerre szólaljon meg: *Nem beszélünk! Kenye...*

kenés fn. 'amikor a kártyás jó lapot tesz társa ütésébe'. *Amikor zsírozol – zsírt dobsz bele –, az a kenés...*

kever ts. i. 'kártyalapokat összekever'. *Të keversz?* *Jó(l) mőkkeverted?!*

kezd tn. i. 'játszma első lapját meghúzza'. *Ki kezd?*... *Aki kérdi!*

kér ts. i. 'színt vár a társától'. *Zódet kértél...* *Kérök*. L. m u t a t.

kétszem kéccöm, kétszöm fn. 'magyar kártya ásza'. (tört.) *Kétszömként* nem emlegetik, de ott van a h á r o m k é t s z ö m / (e) s o p l e t á n y v á l t o z a t nevében. Az ász előbb *két-szem*, majd *disznó* néven

magyarosodott meg (Somogyi 64).

kilences szn. 'pikót ér, a második legerősebb ütőkártya, az opletány nevű mondás középső lapja'. Jó lap, ha vannak társai, ám ha magában áll, p i r c s ufógó kártya. Három kilences három m o n d á s t ér, s a szintén hármat érő o p l e t á n y második legerősebb lapja.

király *kiráj* fn. 'a magyar kártya második legerősebb lapja, pikót ér'. Az o p l e t á n yban csak a negyedik legerősebb kártya, de legalább a f o g á sban ér valamit. Király, vagy c s i k ó.

kiterít ts. i. (kny.) *Kiterítötte a lapját* – mérgében megmutatta, milyen kitűnő kártyája volt, csak a társa közbeszólt, megakadályozta, hogy kedvire nyerhessen.

lap fn. 'kártyalap'. A régiségben s z e m (Somogyi 11). L. k á r t y a.

letesz *létösz* ts. i. 'levesz (a fejéről)'. *Létöttük a süvegöt... Lë, a bitangját!* – és már vágja is a sarokba a kalapját.

makk fn. (kny.) *Lehet makk-opletány, mak-felesasszony, hosszú mak-felesasszony...* L. még f e l e s a s s z o n y, h o s s z ú, o p l e t á n y, m o n d á s.

m a k k – f e l e s a s s z o n y l. f e l e s a s z o n y, h o s s z ú, m a k k

m a k k – o p l e t á n y l. m a k k, o p l e t á n y

m e g f o g l. f o g

m e g h ú z l. h ú z, j ö n

m e g k e v e r l. k e v e r

m e g ü t l. ü t

megsüvegeltet *möksüvegöltet* i. 'megver, megbüntet (a játékban) valakit'. A vesztesnek le kell tennie a s ü v e g e t, mely állapot a s ü v e g e l é s ből való f ö l n y e résig marad. *Hajja, essüveg!* – nevet a nyertes, mérgelődik a vesztes. *Möksüvegöltetöd apádat* – panaszkodik az öreg.

mond ts. i. 'mondást bejelent'. *Mit mondasz?* – mire a válasz, netán: *Opletány!*

mondás fn. 'három darab a játékos kezében a három legerősebb lapból, hármat ér'. *Három! Hármam van. Hármat mondok* – amikor a játékosnak három darab k i l e n c e s e, három t í z e s e, vagy három á s z a van, illetve egy színből ász–kilenc–tízből álló o p l e t á n y a. A mondás, játék nélkül, hármat (háromszor három pikónyt, tehát sokat) ér. Egy játékosnak egyszerre a nyolc lapból legföljebb (hatot érő) két mondása lehet, ilyenkor alaposan elkedvetleníti az ellenfél párost a bejelentése: *Hatot mondok!* Hogy van-e benne opletány, nem köteles elárulni. *Nyerd el!* – biztatja a társát, akinek a párja hármat m o n d o t t. Azt mondja,

elnyeri, de ahhoz *Zsirt!* kér, *Zsirt bele!* Ha *hatot mond*, a másik pár szívhatja a fogát, mert ekkora mondással nehéz elbukni a játékot.

mutat i. 'színt kér'. A kívánt színt kérni *mutatással* lehet: keményebben teszed le a kívánt színű kártyát, hogy a társad észrevegye, mire vársz, mit húzzon meg, avagy bedobja, ha színhiányos, annak a színnek a tízesét, amelyikből így is marad épp elég nyerő kártyája. *Mutogatni*, szólni viszont nem szabad: – *Beszélni tilos!* – *Në mutogass!* – szólnak rád, ha nem érted a szép szót. *Szóltam én éggy árva szót?! – méltatlankodhatsz*, néha okkal, mert csak arcjátékkal mutattad, melyikre vársz. *Makkot k é r*, azaz *mutat*: elhúzza a száját, „mint a ló”. *Pirosat kér*: kiölti a nyelvét. *Ződet kér*: fölfelé néz (fa zöldjére?). *Tök kéne*: fölfújja a pofazacskóját. *Ződet mutat, nem ér!*

mutatás l. mutat

mutogat l. mutat

mutogatni l. mutat

nyer tn. i. 'viszi az erősebb kártyával az ütést'. Aki nyer, nyer, de aki *nyerézsbe(n) van*, *mindönt ényer*, sorozatban viszi el az ütéseket. *Főnyeri, ha nem vigyázol! Nem nyersz?! Nyerés* szempontjából a lapok sorrendje az o p l e t á n yban az értéktelentől a legértékesebbig: 7-8-alsó-felső-király-ász-9-10. L. még e l n y e r, f o g, f ö l n y e r, ü t, v i s z.

nyerés fn. 'nyerő helyzet'. *Nyerézsbe van...* L. f o g á s, ü t é s.

nyolcas *nyócas* szn. 'a második legértéktelenebb lap'. Ü r e s *lap*, semmit sem ér. Illetve: p i r c s u t foghatsz vele, pircsut fogathatsz a másikkal e l a p p a l.

opletány ~, *oplétány* fn. 'talján eredetű kártyajáték, illetve hármast érő mondás'. Magának a játéknak a neve (a szakkönyvekben *oplitán*), és három erős kártya: ász-9-10 ugyanabból a színből. Tehát lehet *makk oplétány*, *piros oplétány*, *tök oplétánya*, *zöld opléány* a játékos kezében, amely *három m o n d á s t é r*. Igen erős kártya, ha *hosszú oplétány*, azaz a három nyerő lap mellett van még néhány darab ugyanabból a színből, mindent nyer az illető. Legföljebb a végén *pircsura* (*pircsufogásra*) föl ad egy ü r e s *kártyát* – 7-est, 8-ast –, hogy ha a társa is hasonló lapot őrzött meg, az ellenfél egyetlen egyet (*három p i k ó t*) nem érő *utolsó f o g á s h o z* jusson, s ezzel az a csúfság érje, hogy p i r c s u t f o g. A XIX. század derekán még közismert lehetett e kárnyajáték, erre utal a Vasárnapi Újság híre: a pécsi színtársulat által 1858 végén előadott, Az új politikai csizmadia című darab szereplőinek egyike „Oplitán, kártyaművészeti rendes tag, borkedvelő, egykor színigazgató”

(világháló: epa.oszk.hu).

opletányozás ~, *opletányozás* fn. 'kártyajáték'. *Nem mén mán az opletányozás!*

opletányozik ~, *opletányozik* tn. i. 'opletány nevű kártyajátékot játszik'. *Opletányozzunk!...Hadd el, opletányoznak.*

opletányozni ~, *opletányozni* ign. 'opletányt játszani'. *Opletányozni szoktunk...*

opletányozó ~, *opletányozó* mn. v. fn. 'opletányt játszó (személy)'. *Opletányozó embörhön në szójj...Hadd békén az opletányozókat* – azaz ne zavarj a játékot, a játékost a játékban! Szakszövegben *oplitánozó* (Jung 34). L. még *s ü v e g e l*.

oplitán l. *opletány*

oplitánozó l. *opletányozó*

oszt i. 'lapot ad'. A kezdő előtti játékos *osztja* el a 4 x 8 (avagy 3 x 8) lapot. *Ki oszt? Aki kérdi...* Mert gyakran az kérdi, aki gyanítja, ha nem is tudja biztosan, hogy *ű gyün, ű osztja a lapokat... Ozd el a lapot.*

osztás fn. 'kártyalapok átadása a játékosoknak'. *Osztáskor* az *osztó* megemelteti a lapot, majd általában egyesével kiosztja a 32 kártyát a négy játékosnak. *Rossz lapot osztottá...*

osztó l. *osztás*

pikó fn. 'lap értéke: egynek a harmada'. Az *alsó*, a *felső*, a *király*, a *kilences* és a *tíz*es kártya értéke a *pikó* – tehát akár számnévnek is vehetnők. *Három pikó éggyet ér. – Még pikód sincs?, morog a játékos, ha társa kénytelenségből ü r e set vet. P i r c s ut akarsz velem fogatni? – harsog, ha rosszul áll, s úgy érzi, többet már aligha n y e r.*

piresu fn. 'csúfos vesztes az opletányban: nem jött össze három pikónyi sem'. Amikor a játszma nyereményében csak értéktelen 7-esek, 8-ek, meg egy-két pikó található, tehát nincs ki az egy, amely három pikóból áll. A vesztes legcsúnyább változata az *opletányban*. *Úgyis pircsut fokszt! Pircsut adok... Pircsud lösz, mögnyugodhacc! Pircsut foktál? – Pircsu! – Mökfogta!* Hogy mit jelent a *piresu*, nem tudják, mindenesetre 'picsa' hangulata van a szónak, s aki ilyet fog, igen ideges lesz. A 'pircsi' máshol a piros szín kicsinyítése (Somogyi 64). L. *piresuzás*.

piresufogás l. *opletány*, *piresu*, *piresuzás*, *piresuzik*

piresuzás fn. 'opletány-változat'. Amikor szánt szándékkal arra megy ki a játék, hogy *piresut* fogjon a másik, *piresut* fogasson az ember az ellenféllel, ezúttal valamennyi játékostársával. Ezt öten is játszthatják, mindenki maga van, mindenki mindenki ellen játszik. Ha valaki *ű r e set* fog, nem *h ú zhat rá n y e r ő* kártyát

– a sima o p l e t á n y o z á s n á l természetesen az üres fogásra azonnal nyerhet a játékos. A *pircsuzás* az opletányozás azon változata, amikor *Ára mönnek, hogy a másik is pircsut fogjon*. Megtörténik, hogy egyszerre valamennyi játékosnak pircsuja van – ezért a hangzavar, a sok *ēre-āráját a világnak*.

pircsuzik tn. i. 'az opletány pircsu-változatát játssza'.
Pircsuznak, azér ojan hangosak!

pircsuzni ign. 'pircsura játszani'.

piros fn. (kny.) E színből is lehet *piros opletány, piros-felesasszony, hosszú piros-felesasszony...*

piros opletány l. opletány, **piros**

piros-felesasszony l. felesasszony, **hosszú, piros**

süveg fn. 'kalap, illetve a tökfödő elvesztése, letétele'. Elsősorban kalap, amely az iratosi parasztemberről és parasztlegényről a házban, az asztalnál (kivéve étkezéskor, amikor kötelező a kalaplevétellel való tiszteletadás), és természetesen kártyázás közben sem kerülhetett le. Lehetett svájcisapka s bármi más tökfödő, azaz süveg, amit oly nehezükre esett letenni (pl. a padra). *Essüveg!* – rikkant, aki veri a másikat.

süvegél *süvegöl* tn. i. '(a) vesztes süveg nélkül játszik'. A vesztesnek le kell tennie a süvegjét, ami nem egyszer irtózatossá válik káromkodással jár. Amíg *föl nem nyeri a süvegöt*, nem töheti föl a fejire a kalapot. Az ÜMTsz (IV. 1006) más jelentéssel említi azt, aki *süvegöl*: Makón „...kártyajátékban az esélytelen játékos fejfödőjét levéve adja tudtára társainak, hogy ő a vesztes”. Efféle önfeladásra semmi pénzért nem vállalkozna egyetlen kisiratosi o p l e t á n y o z ó sem! Csak akkor teszi le a s ü v e g e t, ha veszített. Több játszmán át *süvegölhet* az ember; mindaddig, amíg föl nem nyeri (a süveget).

süvegélés *süvegölés* fn. 'vesztes játéka'.

süvegelni *süvegölni* ign. 'süveg nélkül, vesztesként játszani'. *Süvegölni* nem nagy öröm, szégyen! A vérmesebbek fogvicsorítva viselik csak el a s ü v e g ö l é s nehéz állapotát. *Süvegöl* az a pár, amelyik elvesztette a játékot, és emiatt *süvegölni* kénytelen.

süvegelő *süvegölő* fn. 'vesztes'. A *süvegölő gyün...* – szólhatunk rá a tengör gond miatt fejét vakaró, előbb még mérgibe a süvegét a sarokba hajító, nehezen magához térő 'vesztes fél'-re.

süvegeltet *süvegöltet* i. 'vesztésre szánja a másikat'. *Në süvegöltessük mög úket?* – csúfondároskodik az egyik, hogy dühönghessön a másik.

szem szöm fn. '(kártya)lap'. (tört.) L. h á r o m k é t s z e m, k é t s z e m.

szín fn. 'a magyar kártya négy színe (piros, zöld, tök, makk)'. Ha sok van ugyanabból a színű kártyából, az a *hosszú szín*, ha a négy színből az egyik teljesen hiányzik, mert abból egyet sem kaptál, *s z í n h í á n y o d v a n*. *Mi a színe (az opletánynak)?*

színhiány fn. 'a négy szín valamelyikéből nincs a játékos kezében'. Ha egy színből nincs lapja a kártyázónak. Színhiány esetén a játékos nyugodtan *z s í r o z h a t*: ha párja nyer, ő veti bele az értékes lapokat (á s z t, vagy legalábbis *p i k ó t* érő kártyát), az ellenfélnek meg *ü r e s* lapot vet.

színre szín kif. 'a meghúzott kártya színével azonos lapot kell adni'. Tökre tököt, makkra makkot, pirosra pirosat, zöldre zöldet kell tenni (ha van). Ha nincs, az a *s z í n h í á n y*.

s z í n t k é r l. m u t a t

tesz tösz ts. i. 'lapot dob'. *Töttél mán?! Tögyé... Töhecc!*

tizes ~, *tizes* szn. 'az opletány legerősebb lapja'. Mindent visz, de csak egy *p i k ó t* ér. Az *o p l e t á n y n a k* is az élén áll (10-9-ás a négy szín valamelyikéből), a három tizes pedig szintén három *m o n d á s t* ér. A tizes a régi magyar kártyanyelvben az *a s s z o n y* volt (Somogyi 11).

tök fn. (kny.) *Opletányt* mondhatunk e színből is, és lehet *felesasszonyunk*, *hosszú felesasszonyunk* is *tökből*.

tök opletány l. opletány, tök

tök-felesasszony l. felesasszony, hosszú, tök

tökfilkó fn. 'tök felső, illetve buta ember'. *Hun van a tökfilkó?! – keresi valaki az adott szín fölsőjét, hogy legyen min s k i n* nevetni.

üres mn. 'értéktelen lap, illetve fogás'. *Üres*, azaz 'semmit sem ér' (még egy *p i k ó t* sem) a 7-es és a 8-as lap. Amikor a fogásban csak *h e t e s t*, *n y o l c a s t*, meg egy-két pikót szereztél, *üreset ny e r t é l*, *üreset foktál*. Ha a játszma végén sincs ki legalább az „egy” (nincs összesen három pikó), *p i r c s u t foktál*. *Üres lap; üres f o g á s*.

üt tn. i. '(erősebb kártyával) nyer'. *Üzsd mög! Elütötte előlem* (a jó zsíros lapokból álló *f o g á s t*). *Ütöd vagy nem ütöd?! L. még e l ü t, f o g, n y e r, v i s z*.

ütés fn. 'fogás'. *Két ütésünk vót* – ami lehet jó is, ha tele *d i s z n ó v a l*.... L. *f o g á s, n y e r é s*.

v e s z l. á t v e s z

v é g i g n y e r l. k e n

visz i. 'nyer, fog, üt'. *Visznek ezek mindönt...Të nem viszel sëmmit?! ... Viszöd, vagy së?... Vigyed!* L. még *e l v i s z*.

zöld zód fn. (kny.) A *zód opletány*, a *zót-felesasszony*, a *hosszú zót-felesasszony* is annyit ér, mint a többi színé.

zöld opletány l. opletány

zöld-felesasszony l. felesasszony, hosszú

zsír fn. 'értékes lap'. *Zsír* a nyerő kártya, a jó lap. *Zsírt bele!*, azaz a legzsírosabbat, á s zt, vagy legalább p i k ót kér társától a játékos. A *Zsírozd!* ugyanaz, ahogy a *Kendd!* is. *Zsíros lapod van...*, sopánkodik az ellenfél, ha túl jól áll a vetélytárs kettős. *Kennyed.* – *Nézd, hoty keni!* L. még k e n.

zsíros mn. 'erős (lap)'. *Neköd asztán zsíros lapod van!*

zsíroz i. 'értékes lapot vet'. *Zsírozd! Ha nem zsírozod, végünk! Zsírozza kend (a fogást)? Mér nem zsírozod?! Ha nincs mibül...* L. z s í r, z s í r o s.

zsírozni ign. 'erős lapot tenni'. *Löhet zsírozni!... Zsírozni szabad!*

SZALBEK-IRATOS

(Hetven év a magyar–román mezsgyén)

A filozófia: Kisiratos.
(Bretter György)

Elöljáró beszély

Kisiratosról épp eleget írtam már, de úgy tűnik, nem eleget. Édesanyám Újkígyóson, édesapám Kisiratoson született, vagyis a szögedi nemzet fia vagyok, ha időnként messze elvet is a sors a szögedi földtől. Apámnak, Kurtucz Mihálynak – meg a drága iratosi nagycsaládnak – köszönhetően Csaba, Veszprém, Almádi mellett Iratosunkon is otthon érezhetem magam. Vitt, csak vitt apánk minket három kis Kurtuczot Iratosra, ahogy lehetett: haza, édesanyjához, édesapjához, hat testvére közül még otthon élő négy testvéréhez, Jani bátyához, Pista bátyához, Feri bátyához, Annus nénénkhez a Kekecsre, a Gyöpszéltre, a Bikais-tállóhoz, Gájba, Szentpálra, meg persze Aradra. És úgy átadta nekünk otthon-szeretetét, Kisiratos, az egész aradi táj és népe iránt érzett szeretetét, a nagycsalád mélységes tiszteletét, hogy mit lehetett tenni, mi, gyermekei is iratosiakká váltunk. (És persze hogy Iratosról volt szó „odaát” Eleken Gergő bátyáéknál, Mezőhegyesen Béla bátyuséknál, kik hozzá hasonlóan elmenekültek 1940-ben Dél-Erdélyben felejtett szülőfalujukból!) Vele együtt mi is mindannyiszor hazamentünk, hogy később, magunkra maradva, a magunk kiscsaládjával is neki-nekivágyjunk a haza vivő útnak. Tanúsíthatom, nem rajtunk múlik, hogy egy tollvonással visszaadja Csonka-Magyarország az egy tollvonással elvett állampolgárságot valamennyi kerítésen túli testvérünknek: húgom táncfőiskolás nagyfia a kettős állampolgársági népszavazás csabai kampánygyűlésén „Kisiratosért táncolt”, unokanővére meg sorra hívta fiú unokatestvéreit, nehogy egy pillanatra is elfelejtsék, hová tartoznak.

Az 1986-ban megjelenő Magyar Krisztus című, majd’ két évszázadot átfogó aradi parasztregémre készülve fogtam neki ’minden iratosi dolgok’ összeírásának, s az eltervezett írói falurajz kötetei – elsősorban az ELTE tanárának, Hajdú Mihálynak köszönhetően – rendre megjelentek. Kis iratosi falurajz volt a címe sorozatomnak, amelyből hét kötet látott napvilágot. A Jóisten megengedte, hogy – íme! – befejezhessem csanádi–aradi falurajzom.

Miért is, kérdezhetik. Jó Buda várának Országos Levéltárában a kutatáshoz ívet kell kitölteni, az egyik kérdés az iránt érdeklődik, ki bízott meg e munkával? Mit nem válaszoltam az Úr 1970-es éveinek az elején: Kisiratos népe! Honnan vettem

hozzá bátorságot? Ki vitt erre, ki, avagy mi vezette s vezeti máig így a tollam? Költői a kérdés.

A szeretet, amelyet apánk átadott. (Melyet ő kapott.) (S amelyet tán továbbbíthatunk.)

Az önkormányzati önállóságról álmodozó, a változásoktól megbátorodó iratosi értelmiségiek – a „két Almási”: dr. Almási Béla körorvos, RMDSZ-es tanácsos, a Máltai Ház és a Falumúzeum megálmodója s megépíttetője, meg Almási Vince volt iskolaigazgató, a Kisiratossal összeboronált Kürtös alpolgármestere, 2004-től a 36 év után visszakapott önállóságnak köszönhetően a falu polgármestere – vettek rá e könyvre. A falutörténet megírására hiába kapacitáltak, Kovách Gézát, a környék legkiválóbb hivatásos történészét javasoltam, s Géza bátyánk 2004 nyarán még megélhetette a szép könyv megjelenését. Mivel ő csak 1944-ig vállalta a múlt fölmutatását, a továbbiak bolygatására – nyilván érthető okokból – nem vállalkozott, Almásiék bátorítására nekiültem.

Hogy ne mondjam, nem esett nehezemre e munka föl válllása!

Elsőjegyzeteim a faluról érettségítáján születhettek – a könyvbe foglalt 70 év a krónikás 70 éve is, mert épp akkor, a háború utolsó előtti évében születtem a határ túloldalán, ahol (közel maradva az otthonhoz) apám családot alapított –, a két első évtizedről a magam és családom, meg a falubeliek emlékezete alapján írtam. A továbbiakról annyi a jegyzetem, hogy a szekrényt megtöltik. Így amikor kitaláltam, hogy a plébániai Historia Domus-ok (katolikus egyházközség-történetek) mintájára veszem sorra a történeteket, csak a rendszerezés és a hiányok kitöltése, meg persze a megírás maradt.

A Historia Domus-ba a lelkipásztor rendre beírta (vagy nem írta be) mindazt, ami falujával, nyájával megesett: járványt, gyilkosságot, keresztállítást, kiadás (tetőszaggató) vihart, szóba hozva az egyházközség gondjait és örömeit. Magam valami hasonlót kíséreltem meg a falubeliek segítségével, akik nélkül semmire sem mentem volna. Ha száz ember nem szólal meg e munkában, egy sem, úgyszólván fölsorolni hogy lehetne őket! Köszönet eleveneknek és holtaknak, valamennyi történetmondó, regélő iratosinak. (Élünkön Kis Sarusi Borbálával, édes öreganyámmal, akitől a legszebb történeteket hallottam!) Meg az aradi újságíróknak, mert a megyei napilapban a legsötétebb elnyomás idején is talált az ember tisztességes kisiratosi híradást (amelyet regáti parancsra dorobáncnak köllött írni).

S hogy miért Szalbek-Iratos a mi Iratosunk, Kisiratosunk (vagy a ránk erőltetett Dorobánc) e könyv címében? Mert apáink nemzedéke – a mesélő öregeknek, meg tudós papjaiknak

s tanítóiknak köszönhetőn – még tudta, hogy a középkor Csanád megyei Nagyíratosa helyén az 1800-as évek elején a csanádi Pusztá-Kisíratosra Szalbek uraság telepítette a falut s lett belőle jó időre Szalbek-Iratos. Ahogy az Arad megyei Pusztá-Nagyíratosra Forray uraság ültetett magyar dohánykertész telepet, amely emiatt lett Forray-Iratos, Forray-Nagyíratos. Az egykor egyetlen Iratos további, Kurtaegyházból lett Kurtics-Kürtös mellett fekvő harmadán a zselléreket otthonhoz juttató földesúrnak köszönhetően pedig Almásy-Iratos született (hogy mára nyoma sem maradjon e kis településnek, amely a XIX. század végén otthont adott dédszüleim, Kis Sarusi János és Kakuja Rozália családjának).

Dicsértessék! – hallhattad még a hatvanas években is a falu utcáin. Szebben ma sem köszönhet iratosi az iratosinak, iratosi embör és asszony a vendégnek. Dicsértessék, ha lehet.

1944. szeptember 13-án, szerdán reggel jöttek be a magyarok, vasárnap búcsú lött volna. Vagy két hétig voltak itt. Nagyiratosról a kolonisták beljebb menekültek. Kisiratoson az egyik embörcsempészt a magyarok hülyére verik, mert besúgó volt és elszedte az emberektől a pénzt. Nagyon megvámolta őket, bejelentették.

Búcsú előtt jöttek be. Törtünk a Nagyároknál.

– Nem ágyúszó ez? – kérdeztük egymástól.

Mögraktuk a kocsit kukoricával, otthon a magyar katonák segítettek leszödni.

Tíz nap múlva már azt hallhattuk:

– Gyertök, möggyütt az ellenség!

S már egy magyar katona sem volt a faluban.

Jöttek a magyar tankok a Tódáson befele (Kevermes és Dombegyház felől), a gyalogosok a Kekecsön, úk foglalták el a pikétöket! Kónéknál volt a csendőrség. Egy magyar őrmester vagy 20 embörrel jött: belőtt az ajtón egy sorozatot, aztán bemöntenek. A disznót, jószágot odaadta a népnek, az embörök széthordtak mindönt; tudja, hogy van. (Sógor akkor 13 éves.)

Sokan a magyarokkal mentek Világosig, segítettek a szekereikkel, meg vissza; velük mentek a testvéreim, most a túloldalon élnek, ott maradtak.

Akad emlékező, aki arról is tud, hogy azonnal magyar nemzetőrség alakult a faluban.

– Második vasárnap este még tele volt katonasággal a falu, másnap, hetfű reggel már egy se volt.

– Kürtösön két magyar század lőtte egymást; az egyik eléje került a másiknak oszt adj neki!

A szegények széthordták a községháza bútorait, egyesek szerint nem jártak jobban a helybeli zsidók s a hivatalnoknak betelepített románok házai sem. Néhány magyart utána a románok elvittek, s egyes állítások szerint a román leventeparancsnok októberben, a szeptemberi fosztogatás viszonzásául, kirabolta a plébániát. A román iskolaigazgató is törlesztett, legalábbis egy emlékező úgy tudja, hogy „1944. októberbe az igazgató visszaadi: mindönt elvölt a paptul!”.

Ekkoriban írhatta le Márai Sándor: „Arad már a ’miénk’, ’tegnap elfoglalták csapataink’, de Budapest sorsa kérdéses. Ez az arány.”.

– A magyarok visszavonulása után az oroszok a Tódáson a Kónig (Kohn üzletéig) annyian álltak, hogy majd leszakadt a föld. Innen indultak támadásra. A magyarok ágyúval nem lőttek, csak golyóval, a cserepek kopogtak.

A román csapatok több falubeli gazdát erővel magukkal vittek Magyarországra, hogy lovas kocsijukkal segítsék a hadsereg fuvarozását, az oroszok pedig, ahol csak tehették, „mögpcskolták a nőszemélyeket” – emlékeznek az emberek a harmadik évezred elején is 1944 őszére.

Az oroszok röggelre értek be, mi a bunkerban voltunk. Azt mondták az embörök:

– Lölüvik, ha tanálnak valamit! Lölüvik a disznót...

Inkább leszúrom, mondta a másik, hogy mögelőzze az oroszát.

„Nehéz igazán élni, de jó!” (...érdemös.”) Ezt vallotta nagyapád, K. Gergely, apám. A Snájder birtokot (Snájdër mácsai vót) kifosztotta a nép, amikor az oroszok bejöttek. Ötven marhája, sok disznaja vót itt a Kishalomnál, elhordták a jószágot az embörök. Snájder jött:

– Gergő bácsi, egy tehenet odaadok.

Hogy ha nincs, nincs, ha lesz, lesz, visszaadja.

Utána visszaadtuk.

A többiek levágták.

Ki hogy érte, úgy marta.

Hallod, öcsi, bitang világ vót!

Folytatódik s **1945**-ben lassan befejeződik az embercsempészet, amely 1940-től ad egy kis keresetet némely bátor iratosi szegény embernek. A faluban közszájon forog, hogy milliomosok is akadnak a Magyarországra átvezetett szökevények között. Előfordul, hogy lelketlen helybéliek, vagy éppen a granicsárok kifosztják a Magyarországról néhány napra hazatérőket.

– 1943/44-ben egy átmenés 12.000 lej volt Magyarországra. Jó pénz volt, többet ért, mint a havi fizetés. Úgy kellett összeszedni a családban. Négy diákot vitt, 48 ezer lejt kapott.

1945. tavaszán Gyulán újjászervezik a honvédséget s rövidesen határportyázó őrsöket is fölállítanak, mert igen nagy méreteket ölt a csempészet. Hiánycikk Magyarországon a só, az élesztő, a gyula, a petróleum s a benzin. Különösen szívesen fogadott csempészáru a békési megyeszékhelyen s a határ mentén a magyarádi kisüsti.

Kelendő Magyarországon a ló is: a front után nem maradt, elvitte a német meg az orosz, kellett a parasztnak.

K. G. az első világháború után Romániából olcsó húst, sót, petróleumot vitt át Magyarországra, volt aki élő disznót hajtott át a határon. Magyarországról lámpaüveget cipelt vissza.

– Még 1922-ben is petróleumot, sót, disznót vitt (hajtott), 2 lej volt a hús kilója. Magyarországról lámpaüveget hozott: fa deszka a hátán, rajta kampókon az üveg – regéli az öreg kényszercsempész fia. (Öreg K-éknál – hálá Istennek – tele volt a porta gyermekkel, föld meg csak az a kis talpalatnyi, amennyit a zsellértelek a Zsilléren s környékén tesz.)

1992-ben hallani: Anti bácsi, Öreg Anti azt mondja, ő volt a falu cselédje!

– 1945-ben cukrot hozott Magyarországról, csempészett. Elkapták és azt mondták neki: vagy velük tart, vagy becsukják! Így lőtt kommunista.

1940–45-ben embörcsempészet, 1944 őszén: Romániából só, cukor, Romániába búza, kukorica.

Amíg meg nem erősödik a határ őrizete, ebben az évben is átjárnak egymáshoz a távol került hozzátartozók; a front átvonulása utáni, hónapokig tartó zűrzavart kihasználva jöttek haza – legalább látogatóba – azok, akik az elmúlt években átszöktek az anyaországba a Dél-Erdélyhez tartozó, s így 1940–44. közt is romániai Kisiratosról. A román határőrökkel jó kapcsolatokat ápoló falubeli embercsempészeknek köszönhetően s a némi jutalékért egyébként is engedékennyé váló granicsárok jóvoltából még jó darabig elég szabadon átjárható a határ annak, aki nagyon haza akar menni.

Főleg 1940–44. közt hagyták el sokan a falut s telepedtek le leginkább az országhatár túloldalán, közel a szülőfaluhoz, szülői házhoz Dombegyházán, Kevermesen, Lökösházán; kisebb részük most hazatér, a zöm mostanra gyökeret vert Odaát.

1945-ben váratlanul lezárták a határt; volt olyan Magyarországon élő kisiratosi, akit éppen otthon talál az intézkedés. Szökhethet vissza, menekülhet az immár puskát is használó granicsárok elől.

A földreform során 248-an kaptak családonként 2,2 hold földet.

1946. február 2-án megalakul a mezőgazdasági dolgozók szakszervezete, amely a falu szegény rétegének a képviselőjét vállalja magára. Élharcosaiul a kommunisták állnak, hogy harcoljanak a Párt céljainak valóra váltásáért.

– 1940-ben megkaptam a behívót; fogtam magam és gyerünk! Előbb Losoncon voltam a menekülttáborban, majd Hatvanban gazdánál dolgoztam. Kevés volt a fizetés, továbbálltam, Tolnában Mórágynon némőt gazdánál szolgáltam olyan némőt vidékőn, ahol magyar nem is volt. A háborúnak vége lőtt, húzódtunk hazafelé.

– Tápén vótam, aztán húzódtunk tovább, Dombegyházán kötöttünk ki. A Szvidrán tanyánál, ahol cselédlakásban laktam, vagy öt hold földet kaptam. '45 végén, ősszel gyűtt a híre, hogy Romániában amnesztia van! Szödtük magunkat és eljöttünk!

– Itthon édösapám – édösanyám möghalt – azt mondta, nincs mit magyaroskodni, hogy ez Románia! Örökségünket nem vöhetik el. Ha ma mindönt visszakerék, majdnem húsz hektárom vóna. Minek – regéli Anti bácsi 2003-ban.

Erre az időre márt teljesen lezárták a határt, innen sehová, ide sem. A kettészakított családok csak az ötvenes években találkozhattak újra. Legföljebb képeslap jött otthonról Békéscsabára a jó baráttól:

– Most szabadultam, aradi gyári munkás lettem...

Futva a kollektív elől, menekülve a Dolgozók Társadalmának uralkodó osztályába. Pár évtizeden belül fél Iratos városba költözött.

A mezőgazdasági dolgozók szakszervezete meg közben, ahelyett, hogy tette volna a dolgát, szolgálta a Pártot.

– Egy évig használtam a földet. Beválasztottak a község-házára gazdasági felügyelőnek. Barják János akkor, **1947**-ben a bíró. Ekkoriban kezdődött a téeszésítés. Tárgyalták, csináljunk egy kis szögénységből egy nagy szögénységet!

Ebben az évben hirdetik ki a Román Népköztársaságot; érezni itt is, hogy fokozódik a kommunista nyomás.

– Adj neki! Rá.

Indíts elszödni a másét.

A világháború után épül ki a Gróza-tér, Gróza-telep nevű falurész a temető, a Templom-utca és a Kis utca között. A falu

szegényebb lakosai között házhelyeket osztanak ki, ezzel veszi kezdetét a Gróza-negyed építése.

Dej idején már áll a Gróza-tér, Ceaușescu meg már mit tehet; hogyné, ténne: ahogy magához tér, nekilát nem hogy a Gróza-tér féle telepeket, falurészeket fölszámolni, a hasonló falvak lerombolását tervezni.

Ha rajta áll, ma Dorobánc helyét a szántás közepén magasodó Templom-halom jelzi? Ahogy Almásy-Iratosét a Kripta az arad-kürtösi vasút mellett.

Almási-iratos-ot elpusztította az uraság földéhsége, pénzéhsége: a parasztokat az 1800-as évek végén kizavarták a házaikból, hogy a házhelyüket is fölszántathassa-bevettethesse a birtok ura; Kisiratos megúszta mindkettőt.

A Szalbek-Iratosból lett Kisiratos a román királyságnak köszönhetően lett egy időre Dorobánc. Dorobánc, melynek népére a Ceaușescu-féle beszántás várt.

1948–49-ben átszervezik a közigazgatást: a megszűnő jegyzőség helyén néptanács alakul.

1944-ig román a jegyző, az iskolaigazgató, az írnok, csak a bíró magyar, mert román származású helybéli nem bírnak beszervezni.

– A falu utolsó bíróját (polgármestere) Kása István volt, 1948-ig szolgált e tisztségben. Kása Istváné, meg a többi Kásáé volt az a terület, az a néhány egymás melletti telek, ahova később a kollektív betelepedett.

– Kása Istvánt 1950-ben kitelepítették, albérletbe költözött. Szívroham vitte el, egyik napról a másikra elvitte.

– Úgy viselkedtek velünk a kommunisták, hogy ma (2003-ban) sem tudok rájuk nézni.

– 1950-ben tizenhárom éves voltam, Kása István a nagyapám. Apámat is ütötték-verték.

– A portáján alakult meg a téesz; hogy miért éppen ott? Jelképes volt.

– Az első termést rezesbandával kísérték, tele szekér búzával, kukoricával állítottak a kollektív-tagok háza elé. Hogy ennyi van! Az állam nem hogy elvett, adott nekik. Aztán újra semmi sem maradt, elherdálták.

Bíró körülbelül 1938–1945. közt Almási Bálint. Szabósegéd, gazdag – Kása – leányt vett el. 1942-ben Magyar János, 1944-ben

Almási Bálint a bíró. 1947: Barják János a bíró. 1948-ig Kása István a bíró, az utolsó.

1945 után az első néptanács elnök Antal Pétör apja! Antal János (Prágai) 1949-től.

– 1949-ben Antal János az elnök, utána Czirják? Valami ilyesmi, aradi gyárból jött, suszter. Schmidt? János volt! Cipész, tán 1-2 évig. Olyan jelentéseket írt, hogy milyen nagy dolgok történnek nálunk, de semmit sem csinált, leváltották. Aradról jött a titkár is.

– Utána Búza Jóska, Andó Anti; Kristóf Franciska, Kristófné az utolsó néptanács elnök 1968-ban.

– Az utolsó néptanács elnök Franci, Kristóf Franciska volt.

– Bötönyánc a titkár; Deák a könyvelő, vagy anyakönyvvezető, magyar neve ellenére román volt, gyűlölte a magyarokat.

Más ennyit tud: 1953-54-ban Antal után Andó Anti jött; Andó Antal az utolsó helyi néptanács-elnök.

– Még valameddig volt valaki, aztán bevitték Kürtösre a néptanácsot.

Jegyző 1944-ben Igrisán. Tiszt volt, a magyarelleneshadseregben harcolt. Amikor bejöttek a magyarok, a nép széthordott mindent a községházán s a jegyzőségen.

Bötönyánc jegyző volt a múltban, aztán titkár. Román Kürtösről, de a felesége is jól beszélt magyarul. Ő volt a faluban a tótum-faktum 1942-től 26 évig! – meséli magyarul 1981-ben az iratosi buszon egy román ember, aki kenyérért jön Kürtösről, s apádat jól ismeri.

– Titkár az öreg Bötönyánc volt, az írnokok kürtösiek. 1949-ben ezek mind elmöntek Kürtösre, maradtunk magunkra.

Ki így, ki úgy emlékszik; hivatalos irat minderről a kürtösi községházán... Biztos van, csak ki kéne bányászni... valahonnan.

1949–50-ig volt meg a kettős birtok rendszere: akinek földje volt a határ túloldalán, átjárhatott művelni. Ekkor megszűnik ez a birtoklási rend s abbamarad az átjárás.

– A két háború közt, 1921-től 1950-ig akinek a túloldalon maradt a földje, „hat napos igazolvánnyal” mehetett át a Töltésen.

Senki sem törődött vele, meddig marad, ott aludtak a rokonoknál. Szántott, vetett, aratott, míg be nem ütött a kommunizmus.

Más úgy tudja, 1948-ig volt érvényben a „kettős birtok” rendszer.

1949. június 1-jén Antal János szegényparaszt lett a néptanács elnöke, helyettese Hügel István, a titkár pedig Battonyai György (Bătăneanţ Gheorghe) – olvasható a máig emlegetett „Bötönyánc”-ról az Andó-féle falutörténetben.

– 1950-ben 77-en alapítottuk meg 93 hektáron a kollektívot. Többnyire szegény; középparaszt alig volt, talán Körösi József és Barják Franciska. Ötven éve egyetlen helybeli származású értelmiségink volt, Barják Franciska tanítónő. Idős már, nyugdíjas, amikor belép.

– 1949-ben kezdődött a szervezéssel, tele voltunk aktivistákkal, aradiakkal, munkásokkal, és köztük sok magyar. Hogy önkéntes volt-e? A kvótákkal szorították az embereket, mentek be önként! 1952-ben már 205 család volt bent.

– Nem úgy hitták, hogy az enyim, hanem hogy a mienk.

– Az emberek szabadultak a földjüktől, aki tehetete, eladta, hogy ne legyen a téeszé. Apám az összezsugorgatott pénzéből sorra vette nagyon olcsón a földeket! A végén ő is csak bekényszerült, minden odalett.

– Annyira szerette a földet, hogy akkor vett, amikor más szabadult tőle. Így vett öt hektárt. '52-ben ő is bemönt a kollektívba, tadjicskázta a földet, eketajigával.

– Minden éjjel jött a párttitkár..., vele más aktivisták és verték az ablakot. Ordítottak, berúgtak, mint a disznók. Beengedte őket, ott is hóbörögtek. Kuláklístára tették; most tíz hektárt visszaadtak.

– Az elnök is ütött, vert. Amit a kommunisták csináltak...

– Kuláknakszámított nagyapám, Kása Mátyás. Nagybátyám Kása Anti bácsi, s apámat, Almási Györgyöt is elvitték.

– Nagyapám fölment Bukarestbe; kiderült, hogy bevádolták, hogy csempészett a határon. Legalábbis ezzel ijesztgették. Ilyen indokkal tartóztatták le Gulyás Andrást is.

– Lágerban volt apád, valaki bejelönte, hogy csempészött. Apósom a minisztériumba mönt, hogy elröndözze; amnesztia gyütt, mind elengedték.

– Ez 1948–49-ben volt, a rémítés előkészítés a kolhozosításra. Románia 1947-ig királyság, kikiáltják a „népköztár-

aságot”, 1948 júniusában tört ki az államosítás. Lépésről lépésre tették szabaddá az utat a kommunizmus előtt.

1950-ben alakult meg a Szabó Árpád Tsz.

– Magyar Bélát a kollektív szervezésekor jól összeverték. Möghurcolták: elvitték, két évig volt börtönben, a családot kilakoltatták. Amikor hazajött, tovább úzték, a pajtában fölakasztotta magát.

– Kilakoltatták őket, kommunista család költözött be hozzájuk. Pereskedtek, nem kapták vissza, aztán beköltöztek a hátsó házrészbe. Törvényileg visszakapták a házat, de amazok nem mentek ki csak ötvenhatban, amikor a magyarországi forradalom jól rájuk ijesztett. Egy éjjel eltűntek, hirtelen beköltöztek a még csak félig kész házukba.

– Akkor volt a forradalom. Az a hír járta, hogy a magyarok jönnek és itt is fölakasztják a kommunistákat.

– Rá is tettek, hogy megijessék. Hamar ki is takarodtak.

Kása Pálnak vagy 10 holdja volt, övé volt a mai Máltai-porta. Fia Kása Laci, övé a kollektív helyén.

Öngyilkos lett, fölakasztotta magát.

’50. táján; földjét és házat elszedték, kipakolták otthonából a családdal. Földönfutóvá tették, ez elől menekült a halálba.

– Igön, Kása Pali fölakasztotta magát. Elvették a földjét; több volt neki, mint nekünk, vagy 100 holdja. Nagyot hallott szögény. Nem eggyezett bele, hogy a földet a néptanácsnak adja. Családi gondjai is voltak; a család nem eggyezett, hogy kié lögyön a föld.

1950. június 25-én alakult meg 77 családdal és 240 hektár földdel a termelőszövetkezet, elnöke 1981-ig Szanda Antal.

A kollektív mellett egy kisebb mezőgazdasági társulás is működött, a Tóz szövetkezet elnöke Tóth Ferenc volt. Összefogtak a gazdák, hogy ne kelljen a kolhozba belépni. Jobban ment, mint a Szanda-féle kollektív.

– Tózysta vagy, nem kollektivista? – kérdezték.

Emiatt az iskolában is bántották a gyerekeket.

Hogyan lett a 93 hektárból 200-valahány?

– Öt nagygazdától elvették a földet. Godó János 30, Gólyás Kovács János 25, Kása József vagy 20, Magyar Béla, tanyája volt, meg Maróczkai Károly földjét, volt vagy 121 hektár! 1950-ben, amikor a téesz alakult, összegyűtt vagy 200 hektár, 210, 215.

- Maróczkai fiát az ötvenes években agyonverték a szekusok.
- A föld köllött.
- Volt, aki Amerikában is járt. Amikor hazajött, egy csomó földet vásárolt. Most ez is a téeszé lett. Nem volt jó érzés nekik sem; ez nem igazság, nem törvényes! Csak aki önként – emlékezik a kollektív első elnöke.
- Volt, aki felől az aradi törvényszék határozott.
- Így kezdődött, ez volt az első lépés, ezekkel a földekkel.
- Bekerültek a téeszbe, ugyanúgy dolgoztak a családtagokkal, mint azelőtt. A házuk megmaradt.
- A 2400 hektár közös tulajdonból 2003-ra ha 800 hektár maradt együtt.

1951-ben meghalt Hodács Ágoston esperes-plébános, író.

A falu kommunista vezetője mindenfelé hangoztatja: Itt az lesz egyháztanács tag, akit én akarok!

– El van vetve a kukorica? – szólt be minden portára az agitátor tavasszal, mintha a paraszt nem tudná, mikor kell neki-fogni.

Hiába no, be kell lépni.

Be kellene.

Ha muszáj sem.

– Jöttek éjszaka, be kellett engedni őket: dőzsöltek, ettek-ittak, etetni, itatni köllött őket. Jött ..., a párttikár, kolbászt, tejfölt köllött eléjük hozni. A rendőr minden éjszaka idehozta őket.

– Minálunk sok aktivista möghált! Itt szálltak mög, itt öttek; ide ötte őket a fene. Közel a község ház, a kisbíró ide zörgött be.

– Mögöregödtünk. Hatvan éve vagyok ezön a portán, de ezön a portán kevés jót éltem mög.

– A Gyöpön csépöltünk a bérösökkel, gyütt az egyik főkommunista: – Úgy öttesetők, hogy a kvótát kifussa.

– Bevasalták rajtunk valahogy.

– Nagyon értötte a dógát, hogy köll mögnyomorítani az emböröket.

– Gyurikám, gyere, írd alá, elintéztük! Gyurikám, bevöszünk a közösbe! – mondta a párttikár.

Hogy ki, jobb le nem írni, mert nekik, a rablóknak és gyilkosoknak, személyiségi jogaik vannak! Nekünk meg volt egyetlen életünk – szól közbe egy hallgatónk.

– Addig-addig, míg alá nem írta.
– Így vót, szép élet vót.
– Nem sok jót éltünk mög, fiam, ilyenöket. Én sëmmi jót nem értem. Bejöttek a magyarok, aztán az oroszok; így telt az élet.

– A téesz szervezői? Nagyon alattomosak voltak! Nem egy közülük sokat ütötte-verte a gazdákat. Aztán fájt neki, amikor nem köszöntek az embörök a privatizáláskor!

– Akkor nem fájt, amikor elszödté a másét.

– Hogy Kása tatát mért vitték el? Székely nőt segített át a határon Magyarországra. Szólt, hogy vigyék át. Visszajött, követelte a gyűrűt, amit odaadott. Apámat akkor elvitték a szekusok. Politikai rabok voltak.

– Ráfogták, hogy így beszélt: – Akasztófát csinálók a kommunistáknak!

– De nem volt igaz. Tatád mindig ki akart ugrani az emeletről; nem bírta a börtönt. Hazajött, nemsokára meghalt.

– Sok baj volt! Három hónapig Tömösváron. Tudták, hogy nem bűnösök.

– Együtt kártyáztak, mondtak ezt, azt, aztán valaki kommunista följelentötte.

1952-ben ott folytatták, ahol 1951-ben abbahagyták.

– Párttitkár, ki volt itt párttitkár? P. Misa, a kollektívé volt, de ez nem volt rossz. Mindjárt a háború után volt. L. Jani a kollektívánál, nem sokáig, K. Feri a kollektív párttitkára. (Másik) K. Feri.

– Miniszter Lévai Lajos, az vót valaki! Nem itt tevékonykodött, bemönt Aradra.

– M. K.? Nagy feketéző, gyilkos. Kirabolta, elintézte az embereket, akiket átvitt a határon. Elvötte az ékszer, aranyat. A fiát agyonütötték, a szekusok úgy mögverték, hogy belehalt.

– Minisztör? Lëbukott, begyütt a kollektívba, csapatvezető vót a gyümölcsösbe, de jól írta nekünk a munkanaplót!

– Úgy-úgy: jusson is, maradjon is.

– K. Feri akkor vót a kollektív párttitkára, amikor a község mögszünt, mert bemönt a község Kürtösre. Mögszünt a községi párttitkárság is, a kollektívé vót itt mindön.

– Az, hogy a fene essön belé.

– Itt, párttitkár?

Mintha sose lött vóna! Hogy emlékeznének rá. Pláne aki elkö-
vette, semmi pénzért eszébe nem jutna e dolgáról bármi.

– Ű, párttitkár?

Majd ha megőrül. (2004-ben, vagy mikor.)

Hogy mondják? Szarnak, bajnak nincs gazdája!

A kommunizmusnak hogy lönne; nem öttek meszet.

1953 tájt, amikor először járt odahaza a krónikus, már kultúrház a régi jegyzői lakás. Jegyzői laknak csak édesapád emlegeti, amúgy ekkor már csak Kultúr.

Az udvaron e nyári napokban este mozi: a ház falára, vagy mire vetít a vándormozis kint az udvaron, hétvégén meg bál, fújják a kisiratosi rezesek! Tánc, tánc. Mert attól, hogy beütött a közös, az élet nem állhat meg. Az ifjúság.

1949-ben még a „rég i kultúrházban” – a jegyzői lakban – lakik a jegyző, Bötönyánc, aki később néptanács titkár lett. A közigazgatás átszervezésekor lehetett, hogy elvette tőle a házat a katonaság, kaszárnya volt egy darabig; Antal János elnökségének az ideje alatt lehetett.

A határőr tiszt kiásatta a gyönyörű kert díszbokrait és hazavitette a katonáival. Nagy botrány lett belőle, Bötönyánc elintézte, hogy emiatt kitegyék onnan a katonaságot. Aztán lett kultúrotthon.

Három terem volt az utcára: az egyikből a színpad, a másik kettő egybenyitásával pedig a nagyterem lett. A faluban csak két ház volt, ahol abban az időben belső árnyékszék et használhattak: a mostani parókián, amely Hódosi Etelkáé volt, és a jegyzői lakásban, a mai Kiskultúrban.

A kultúrház mögött jóféle tekepálya a legényeknek, embereknek, hátul a focipálya. (Később emögé kerül a fürdő.) Jól elütheti itt az időt a kolhozból kikapcsolódni igyekvő nép.

1954-ben is hazavitt bennünket Békéscsabáról édesapánk, hosszú ideig minden évben.

Amikor először futott be velünk a kürtösi állomásra a vonat, Feri bátya a téesz lovas-kocsijával várt ránk; ő lent, a váróterem ablakában, majd hogy kiengedték, a peronon a szemét törölgetve, mi, míg le nem engedtek a vámosok, a két-három órás várakoztatás, az utasok halálra rémítése után, a vonaton... Megölelte egymást, a háború vége óta először, a két testvér.

Feri bátya – édesapánk öccse – szeméből patakzott a könny, apánk könny nem látta szeme is meg-megrebbent.

– Öcsi, öcsikém! – ölelt meg bátya, hogy sose feledd meleg szívét, otthonszagát, erős, dolgos karját, dalra könnyen fakadó jókedvét.

„Testvér”; Tőlük – jó atyád édes iratosi családjától tudod, mit tesz. Testvér, báty és öcs, bátya és öcsi, nővér és hűg, nénje, hűgom, bátyám, sógor, ángyi... itt mindenki! Majd’ az egész falu.

Hogy testvér; testvérnek kell lenni. Kell, mert ez a világ rendje. Segíteni a másikat, legalábbis megérteni. Bántani semmi pénzért! S hogy: gerinc, jó tartás, hit, dolog, emberség. S hogy mindez teszi a magyar embert arrafelé. Mifelénk! Odahaza, otthon... A Szalbek-Iratosból lett Kisiratoson. No meg persze szerte e drága Nagy Magyar Alföldön minden hasonlóan istenverte szegény faluban, városszélen...

Ott, akkor – Feri bátyával kezdődően, a kürtösi–kurtaegyházi vasútállomástól fogvást – ismerhetted meg kistestvéreiddel együtt, mi az, testvér! Magyar. Ember. Embör. Magyar és ember egy és ugyanaz. Hogy aki nem jó egyiknek, másiknak is alkalmatlan. Meg hogy egyik a másik nélkül mit sem ér.

Ott, akkor, 1950-valahányban.

Az ötvenes évek elején (Sztalin halála után?) megjelenhetnek a faluban a távolba szakadtak, hazajöhetnek családosul a Kisiratosról elszököttek. Később az iratosiak is át-átrándulhatnak az anyaországi rokonsághoz. 1944-től majdnem egy évtizedig a Magyarországra telepedők nem kaptak útlevelet, nem mertek hazajönni s hozzájuk sem látogathattak az otthon – itthon – maradottak.

Képeslap Aradról Békéscsabára: Mosóczy-telepi fodrászmester férifodrász fia írja az egykor náluk tanoncoskodó, majd segédként alkalmazott, kisiratosi származék iparosnak, akkori bécsabai ktszelnöknek: „Kedves Mihály! Leveled megkaptuk, nagyon örültünk neki. Az ollót megkaptam, köszönöm is. Tik hogy vagytok? A fiad karjára nagyon vigyázni kell, hogy jól forrjon össze. Hát az ilyesmi előfordul a gyerekekkel. Kívánunk kellemes karácsonyi és boldog új évet. Mi is jól vagyunk, 18-án vágjuk le a disznót. Hallom, hogy a Sz... Antit 3 évre lezárták, én nagyon sajnálom. Különösebb újság nincs. Maradunk szívélyes üdvözzel H... M. és családja. XII. 13.”.

1955. tájára már kezded megtapasztalni: templomjáró nép a Kis utca, Nagyfalú, Tódás, Zsillér, Gróza-tér népe. Nem sieti el a

vasárnapi misére menetelt a legszegényebbek lakta Kekecs, Újtelep.

Öreganyád ellenben, meg a többi öregasszony a Kekecsről – meg nyilván Újtelepről – akkor még el nem maradna egy miséről sem! Hogy az istentelen beszédre hajlamos férfinép is kövesse – ha csak teheti – asszonyát a templomba.

Később – a hetvenes, nyolcvanas évekre? – csappan meg alaposan a templom férfinépe.

A plébánia a kolhozosításkor gazdaház volt, amelyet halála előtt a tulajdonos Hódosi Etelka, Hodács Ágoston házvezetőnője az egyházra íratott. 1950. táján a rendőrség itt működött, pincéjében voltak bezárva a nem engedelmeskedő gazdák.

A mai (2004-ben mai) óvoda volt eredetileg a paplak. Amikor áttelepült jelenlegi helyére a plébánia, a másikat a község, illetve az állam elvette. Még 1990-ben is „Paplak”-ként volt bejegyezve a telekkönyvben, gyorsan átírták az állam nevére. Ilyen pontosan, szépen dolgoztak a kommunista időkben az elvtársak!

A téesz-kantin később épült az óvoda udvarában; ma már össze akar dűlni. Az egyház fölhasználná, újjáépítené, ha visszakapná a portát. Az idő múlásával egyre kevésbé lesz hasznosítható.

2003-ban, május első vasárnapján majdnem tele az istenháza. Férfi – rajtad kívül – csak a kóruson; lenn, jobbra hátul (melletted) néhány, akit lassan a betegek kenete vár. Gyászba öltözött ángyi balról, fiát nem képes feledni. Előtted húgod. Amott a másik, öcséd kisleánya.

Testvér, testvér.

Másik ángyi – egyenest a Gyöpszélről jövet – a kórusra csalna.

Otthon, ennyi édes öreganyám, húgom, néném között.

– Így könnyű... itt is itthon lenned.

1955-ben, 2003-ban. Egyvégtében!

1956: új kultúrház épül.

Benedek Sándor, a későbbi művelődési ház igazgató 1949-ben került Kisiratosra tanárnak.

– 1956-ban lett úgy-ahogy kész a kultúrház; elhúzódott az építés, soha hivatalosan nem volt átadása.

1967-re lett kész. Az első műsor így nézett ki: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, a Békéscsabai Jókai Színház játszotta. Még mindig nem volt betatarozva, -vakolva. A téesz építette.

Számтан-fizika szakon végzett a Bolyai Egyetemen 1949-ben, pankotai.

– Orosz kivételével mindent tanítottam, 1949-ben románnal kezdtem; s kultúrházigazgató lettem.

Az 2004-ben is.

A helyi színjátszást 1952-től 1989-ig szervezi.

– Erőszakolták, enélkül nincs bál se! Kellott vigyem a listát, hogy mit játszunk. Az utolsó években le kellett írni a teljes műsort, a zeneszámok címét is! Csak a műsorszámok 20 százaléka lehetett magyar. Aradon a tartományi és a megyei kulturális osztályon kellett bejelentenem a műsort.

– Minden vasárnap bál volt. Előtte be Aradra, utána újra: beszámolni, milyen nevelő előadás volt a bál előtt. Politikai. Batyubál újévkor, búcsúkor; nem lehetett, csak ha van műsor vagy előadás a kukoricatermésről, esetleg a szocializmusról.

– A végén lagziba se mentem, nehogy amiatt is faggassanak.

Ki mit mond, távárisai az elvtársaknak.

– Itt és a környéken ezeket a daljátékokat, operetteket, népszínműveket játszottuk: János vitéz, Falu rossza, Piros bugyelláris, Maricza grófnő, Csárdás királyné, Liliomfi, Sári bíró, Nem élhetek muzsikaszó nélkül, A csikós, A bor. És egyéb darabokat, például Kovács Ferenc egyfelvonásosait; az egyik Kossuth és Balcescu lippai találkozásáról szól, a másik pedig Bem József és Petőfi Sándor barátságáról.

– Nem volt szabad máshová is mennünk, de például a János vitézt elvittük Kisperegre. Micsoda hatása volt, amikor a színpadon a huszárok elővették a magyar zászlót...! Valahogy megúsztuk.

A színjátszók többsége 18-20 éves volt, de akadt idősebb is.

– Az 1960/70-es években Nagyiratosra, Majlátra, Kisperegre jártunk szavalni, azok meg hozzánk. Ezzel a három faluval volt a legjobb kapcsolatunk – vélekszik egy volt színjátékos az Úr 1980. évében.

1996: rock-passiót ad elő a helybéli fiatalok csoportja. Piklor László mérnök-tanár szerezte a zenéjét, tanította be s adták elő legelőször ez év nagybőjtjén, majd évente újra. Hangfölvétel készült (1999-ben) róla, 2000-ben nagy sikerrel Aradon is előadják. Bemutatták még Pécskán, Temesvárt.

1957-ben kezdődött a villamosítás.

– A villamosítást a téesz kezdte, az egyik épületben német traktorral hajtottuk az áramfejlesztőt. A 4 kilométer hosszú falut

először mi villamosítottuk, nem az állam. Egy, másfél évig tartott, aztán az állam csinálta tovább. Véglegesen a '70-es években lett Kisiratos villamosítva; a Kisiratos–Kürtös közti utat a villamosítás kezdetén, az '50-es évek végén aszfaltozták először.

Formanek, és Almási doktor apja, Almási György szervezte a villamosítást. Almási György akkor már a téesz alkalmazottja, ő járt utána, hogy jöjjön a faluba villanypózna.

– Formanek László iskolaigazgató volt az egyik szervezője; Andó Anti néptanács elnök akkor pártaktivista volt.

– A Kiskultúrban népgyűlés, amelyen nagy tömeg vett részt. Elfelejtettem, mit kell mondanom, nem kapcsoltam föl a villanyt! Az volt a jelszó: „...Kigyulladnak Iljics lámpái”, de én nem figyeltem. Amikor másodszor mondta Andó Anti: – Kigyulladnak Iljics lámpái! –, fölkapcsoltam a villanyt, valóban meggyött Kisiratosra Iljics lámpása.

– Almási Gyuri, Formanek László, Sávai János, együtt szervezték a villamosítást. Jöttek az ellenőrök, itt voltak egy hétig. Az embörök úgy vótak vele, na, most elviszik őket a börtönbe! Egy tarisznyában volt a falu pénze, amit a villamosításra összeszedtek az emböröktől, nyolc lej volt a diferencia.

– A kollektív bízta meg őket a szervezéssel. Oszlopot, drótot vöttek, ők szödték össze a pénzt. Gyuri, ű vót a bandagazda, hozta a sok fenyőt Székelyföldről.

– Csak annak volt bevezetve, aki kollektívtag volt. Csak annak világítottak, aki belépett a Szabó Árpád Szövetkezetbe.

Arad megye az újonnan alapított Bánság tartományhoz tartozik, a székhely Tömösvár. A megyerendszer 1968-ban tér majd vissza.

1958-ban megjelenik Kovács Ferenc „Iratosi kertek alatt” című népköltési gyűjteménye Bukarestban, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó gondozásában, Faragó József előszavával.

Ronggyá olvasott példányaiból ma már csak néhány kötetet őrizhetnek a kisiratosiak. (Egy ilyen újrakötött példány van a históriás könyvesházában, egy jobb példányt testvér kapta.) A népköltészetet kedvelő és értő olvasók körében e kötetnek köszönhetően vált ismertté a falu neve az anyaországban is. Egy-egy Kovács Ferenc által a faluban lejegyzett népköltészeti alkotást azóta is gyakran idéznek, újraközzölnek; ilyen például a Bogár

Imre című betyárballada, amelynek gyönyörű változata került a könyvbe.

– Erre az időre már majdnem mindenkit behajtottak a kolhozba.

– 1950-ben alapították a Szabó Árpád Kollektívot. Kása Istváné, Kása Béláé, Kása István fiáé, Kása Lacié meg Szalai üres telke; ide telepedett a kollektív.

– Első elnöke Szanda Anti; utána elmönt iskolára, Lévai Jani lőtt, talán elnök volt Papp Misa is, majd újra Szanda Anti. 1982-ben Szellelki József az elnök.

1950: 77 család, 217 hektáron, 4 millió lej alaptőkével alapítják. Egy hektáron 20 mázsa gabona terem. 117 szarvasmarhájuk van, a bevétel 6-7 millió lej.

– A téesz ötvenben alakult. Ötvenkettőben behajtottak mindenkit, ötvenötben Romániában mindenki belépett! – regéli V. Valentin, mint Bálint, aki az aradi vonaton mondja a magáét 1980-ban. – Az uraság inkább kiszúrta volna a szömit, mint hogy ilyenkor így álljon a kendőr. Rég kazlakban állna szeptember 18-án.

– 1950–1981: a kisiratosi téesz elnöke Szanda Antal, 32 évig elnök. Ű akarta, hogy Kurticshon tartozzunk; jobb lett volna Nagyiratoshoz!

1950-es években, az általános iskolák 6. osztályosainak olvasókönyvében föllelhető „Az iratosi harmadik fiú” című írás róla szól – a faluról, a gyarapodásról, a rátermett parasztemberekről s vezetőikről.

– ...Kitüntetéseim közül a legnagyobb A Szocialista Munka Hőse érdemrend. A különböző évfordulókon vagy tíz 1. és 2. osztályú állami kitüntetést, érmet kaptam.

Ficzay Dénes, Arad mindentudó irodalomtörténész, helytörténész tanára regéli később: 1958-ban bemegy az aradi könyvesboltba egy iratosi ember, keresi Kovács Ferenc könyvét és azt mondja:

– Elintézzük mi azt a híres Kovácsot! Rágalmazza a családot!

A könyv Aradon egy nap alatt elfogyott, az amerikások 500 lejt adtak érte – emlékezik Ficzay tanár úr a csonkaországi üzletekben 14 forintért vesztegetett munka megjelenésére.

Az Iratosi kertek alatt című népköltési gyűjteményben

közreadott csúfnevek egyikét vette – nyilván okkal – magára az illető. Pedig a gyűjtő nem tette hozzá, mely csúfolódó név kire, kikre vonatkozik. Krónikánk szerzőjének 1992-ben látott napvilágot Pestbudán, az ELTÉ-n Kisiratos ragadványnevei című, pár száz példányban kinyomtatott, csak a szűk szakmának szóló dolgozata, de az egyetemre járó Arad megyei fiatalok jóvoltából eljutott a híre mellett néhány fénymásolata is a faluba. Így a nevezett szerző egy ideig óvakodott egyik-másik testvére szemébe nézni, mert hasonlót ígértek neki, miután elkövette azt a hibát, hogy minden csúfolódó és ragadványnévhez hozzátette (nem gondolva a nyolcvanas években arra, hogy egyszer eljut ez a kis kötet azokhoz, akikről szól), kit illet a becses megnevezés.

1959-ben véglegesen termelőszövetkezet lett az egész falu. Egy-két csökönyös ember maradt csak ki, aki sehogy sem akart belépni, de a végén a szükség őket is bevitte – regél 2003-ban az egykori elnök.

– Nagy kedvvel a többiek sem mentek. Nem meggyőzéssel, erőszak hatására sikerült teljesen kollektivizálni Kisiratosot, és ezt az emberek meg is mondták.

– 1200 embernek kellett a mezőgazdaságból megélnie! Kezdődtek a nehézségek. Munkát adni ennyi embernek, fizetni. Ekkor még kézzel vágtuk le a gabonát, cséplőgéppel csépeztük.

– Az első években az állam belátással volt; ha elvitte volna a termést a beszolgáltatással, nem maradt volna nekünk. Volt beadás, de.

– Fejleszteni kezdtük az ágazatokat! Elsőként a kertészetet hoztuk létre a '60-as évek derekán, az első hektár melegházat '65-ben. Tíz hektárt akartunk, hét lett.

– '90-ben Szentannán, Kürtösön csődbement a szövetkezet, szétosztották, itt is ezt akarták. Szerencsére megmaradt.

– Az állam igyekezett segíteni; Kisiratoson is az állam költségén fűrtak kutat. A '60-as évek végén, a '70-es évek elején fűrták a melegvíz-kutakat, amelyekkel a melegházakat fűtik.

– 2400 hektár a falu határa, de ennek egy része legelő, szikes terület.

– Nem volt elhajintani való a téesz; nem Szanda miatt, a falu miatt! Dolgos emberek; a fele zsellér. A zsellérek a Zsilléren, a Kekecsen laktak, volt zsellér Nagyfaluban, Tódáson is. Majd az Újtelep.

– Amikor a Gróza-telep alakult, voltak olyan vélemények, egyes vezetők azt akarták, hogy a legelőn kell házhelyet osztani,

ahol víz áll, mocskos helyen, hogy ne vegyük el a termeléstől. Jó helyen, a temető mellett osztottunk 60 házhelyet.

– Sok nálunk a földnélküli. Az első háború után nagy harc volt a földért, a kisiratosiak a földosztáskor Arad alatt kaptak. Messze volt, használhatatlan, nem volt érdemes 30 kilométerre járni kapálni. 1945-ben 2 holdat kaptak.

– 1200 munkaerő! Hogy lehetett (mindnek munkát találni); nem volt könnyű.

1960-ban többfelé a villanykörte mellett még lámpa és mécs világít a házakban.

Lámpa az asztalon, vagy fölakasztva az asztal fölé a petróleum-lámpa, amelyet éjszaka lecsavarnak annyira, hogy ne zavarja az alvást, de enyhe fényt adjon.

Hogyne tetszett volna az anyaországi rokongyermekeknek! Nem csetlettek-botlottak a sötétben, ha éjszaka ki kellett menni (az udvarra), a gyöngye fény éppen elég volt. Aludni viszont nyugodtan lehetett.

Mécs az istállóban: dobozba tett zsír s a rongy ég benne. Ezzel is találkozhattál, ha apád hazavitt.

Az itthon élőnek meg a villany volt az újdonság! Neked a petró és a mécsvilág, nekik Iljics lámpása.

Az 1950-es évek végén, az 1960-asok elején lehetett, nyár, amikor kigyullad az utcai villanykörte a faluszéli Kekecsen. Az utca mezítlásas kölköi – köztük a „magyarországiak” (azok közt te magad) – tán épp hazafelé készülődtek, a kisgyöpi csatangolás, focizás után még futkároztak egyet, amikor az addig semmibe vett, figyelemre nem méltatott újdonság villanypóznák tetejében kigyulladt a villany.

– Ég, villany!

Ég a lámpa, ég. A villanykörte.

Micsoda öröm volt.

1982. I. 30-án írja az aradi lap: „A villanyfogyasztás érdekében január 30-tól kezdődően a megye egyéni fogyasztóinál az alábbi napokon és órák között szakítják meg az áramszolgáltatást. Arad municipium..., Kürtös: 9-14 óra...A megye községeiben a következő órarend szerint történik az árammegszakítás: ... 12–15 óra között ... Szentmárton falu...”

A Dorobánc nevezetű Kisiratos nem szerepel a Ceaușescu-i áramszüneti órarendben a helybeliek szerint az üvegház megszakíthatatlan fűtése miatt.

Az egykor hírhős kisiratosi csatár regéli 2003-ban:

– 1961-től '66-67-ig jó kis csapatunk volt! Kapus Faragó András és Takács Károly. Hátvéd: Andó Antal, Kunszabó György, Csuhai István, Szabó István (zerindi fiú vót, Aradról járt focizni), Németh Ferenc, Kása István. Elöl Kiss Ferenc, Antal Pétör, Amtmann Károly (tanár), Faragó József, Juhász János. Meg még egy-két embör játszott a csapatban.

– A bánsági interliga, rajonközi, Temesvár tartományi bajnokságban játszottunk akkoriban, hogy többször is megnyertük a megyei bajnokságot.

– Edzőnk Burdán Károly aradi sportember volt.

– Később még egyszer lett ilyen jó kisiratosi csapat!

Hogy később milyen a helyzet, mutatja: 2003 tavaszán azért nem tudtak kiállni például Soborsinban, mert nem volt pénz a 105 kilométeres útra. Az elmaradt meccset 3:0 végeredménnyel a vendég nélkül maradt házigazdák javára írták.

1993: a Kisiratosi Törekvés Sportegyesület labdarúgó csapata a megyei bajnokságban. Áprilisban a megyei bajnokság A csoportjában játszó csapat összeállítása: Takács – Falkus, Boros, Godó I., Ilies, Tapasztó, Godó II., Filip (Kotroczó), Szabó, Sajti, Verba.

– Hajrá...

Dorobánc!... Kisiratos.

A 2003-ban sikeresen megrendezett sakk-, asztalitenisz- és tekebajnokság után utcaközi kispályás labdarúgó-bajnokságot rendezett a kisiratosi sportegyesület. Az Andó Antal klubelnök által szervezett bajnokságban hét csapat vett részt: Gyepszél, Nagyfalú, Nagy utca, Kis utca, Toldás, Kekecs és Gróza-tér.

Agyőzelmet végül a 16 pontot gyűjtő, Godó István (csapatkapitány), Almási Vince, Andó Antal, Antal Zsolt, Árvai János, Csíki János, Nagy Máté, Papp Róbert, Siclovan Ioan, Szabó András, Szécsényi Béla és Szilveszter Tóth László alkotta Kekecs csapata szerezte meg a 14 pontos Kis utca és a 8 pontos Nagyfalú előtt.

A bajnokság legeredményesebb játékosa Antal Zsolt (Kekecs) lett 6 góllal, a 2. és 3. helyen Kiss József (Nagyfalú) és Sommer József (Nagy utca) végzett 4, illetve 3 góllal. A szurkolók jól szórakoztak, a rendezvény jó hangulatú bográcsos vacsorával zárult.

(Mit mondjon erre a krónikás, akinek a gólkirály – véletlenül s egyenest a Kekecshez csapott Zsillérről – az édes unokaöccse!)

1962-ben? Akkoriban jegyzed meg, hogy megjárta öregapád a világháború Doberdó és Isonzó nevezetű poklát, és emlegeti a család a Pripeti-mocsarakat is. Öreganyád egy szem öccse, Kis Sarusi Mihály – 18 évesen?! – valahol ottmaradt!

Úgyhogy ő bizonyosan az első világháború kisiratosi hősi halottja volt.

Ő s megannyi társa többnyire jeltelen sírban, közös emlékmű – s közösségi emlékezés – nélkül maradt. Illetve: emlékkereszt áll máig a Csárdánál, a Tódás elején, fölirata az I. világháború helybéli hősi halottaira utal:

HŐSEINK EMLÉKÉRE

EMELTE...

KÁSA KATALIN

1935

K. S. M. az én családomból; ha valamennyi család nekiáll emlékezetében kutakodni, csak-csak összeáll a teljes névsor! Mert az egyházi anyakönyvet – plébániaházunkról – valakik eltüntették.

Hogyne, hogy ez sem derüljön ki.

A II. világháborús emlékmű a temetőben 25 halottról tud; „Az 1939-44-es világháború áldozatai... Állították a kisiratosi szeretteik 1984”-ben. Ami nem volt Arad megyében akármik! Thúry László esperes-plébános bátorságát mutatja.

– Koncstrára vitték a magyarokat, munkaszolgálatra, például futóárkot ásni! A végén őket is bevitték katonának; sok iratosi fiú maradt ott... – emlékezik egy idős ember a ’80-as években.

– 5 magyar katona halt a faluban hősi halált az 1944. szeptemberi támadáskor, az oroszok lőtték le őket – említik a falubeliek az emlékmű fölállítása után.

Már csak az első háború hősi halottainak a névsora hiányzik.

Ha összeadjuk minden iratosi család emlékezetét, a hivatal iratai nélkül is összeállhat a kép akkori veszteségünkről.

Családról családra, házról házra... egy hősi halott?

1963-ban, meg előtte, utána annyiszor zaklatták a Kürtös és Lökösháza közt közlekedő nemzetközi vonatok – valójában helybéli

– utasait, ahányszor vállalkozni merészkedtek erre az útra: az 'anyaországból' 'Erdélybe', 'Romániából' 'Magyarországra'.

Jól néztünk ki, nem mondom! Ide-oda át az országhatáron... a szomszédba. Szomszéd faluba, szomszéd vármegyébe, testvér a testvérhez.

Az Alföld magyar–román (román–magyar) gyepűjének – mezsgyéjének – egyik oldaláról a másikára, meg vissza.

Testvér a testvértől, szülő gyermekétől (gyermek szüleitől) elválasztva.

– Piper? – fordult hozzád elsőként a román vámos.

Mi tagadás, nem véletlenül! Anyaországivá lett kisiratosi szülőatyád anyaországi disznóvágásához, a disznóságok elkészítéséhez nélkülözhetetlen bors hogy lett volna Rákosi 'kemény' és Kádár 'puha' diktatúrájában?! Akeményebb, meglehet, cseleesebben puha, de legalább annyira elnyomó Gróza-i, Dej-i, Ceaușescu-i s miegyéb (épp oly folyamatos) elnyomás országában ha más nem is túl sok, piper nevezetű bors volt bőven!

Szoronghattak a magad fajta rosszcsonatok, el ne kottyintsák a délszaki fűszer után szaglászó egyenruhásoknak, mit nem rejt a ruhácskájuk, holmijuk rejteke.

Vittünk magyar kártyát tucatszám, finom tokos szivarkát, cukorkát és csokoládét, később a gyermekeknek rágógumit, már a nyolcvanas években az óvatosabb fajta rokonnak óvszert, beteg hozzátartozónak orvosságot, annyi mindent! Hogy vissza – Aradról – néhány olcsó ruhaneművel (szívedben 'csakazértis' reménytel) indulhasson kis családod.

Később válik majdnem általánossá a motozás, vetkőztetés. 1982 végén a szomszéd fülkében lemeztelenített és végigmatatott utastárs esete miatt lett rosszul asszonykád és szerzett olyan mély – első – élményt (az efféle – Közép-Európában tett – balkáni utazásról), hogy azóta is félelem keríti hatalmába, ha ennek a határnak indul.... Férje szereteteihez.

Határ; nyilván, mert mindennek van határa.

Bors pedig... Mi több, a harmadik évezred elején igen olcsó Aradon a legújabb napnyugati holmi, az iratosi ember, asszonyával, a határ igazi megnyílása óta piacozni jár Csabára, Gyulára, Békésre, Kovácsházára... Hová csak elviszi a vonat, meg a személykocsi.

Hogy 'odaát' lerománozza csabai szlovák, gyulai német, battonyai szerb, budapesti hottentotta, mafla magyar.

– Piper?

Aki megszokta, hogy tántoríthatta el... a hazameneteltől. Ahogy a 'románózás' sem a kisiratosít; legföljebb keserűbb lett a szája íze a magyarság anyaországában. Hogy aztán a nyolcvanas években ránk köszöntön a „Könyv, puska?” (2004-ben a „Cigi, viszki?”) utáni buzgó finánc érdeklődés.

1964-ben is buszok szállítják a népet Kürtösre, meg vissza, hogy időben elérjenek az emberek Aradra, aradi üzembe, aradi iskolába.

A por beterít, a benzinszag (olajillat?) átítatódik a ruhádon, műszakváltás idején egyik utas a másik lábán, amaz emezén, emez amazén, jobb esetben (ha fiatal párról van szó) az ölében; de csak könnyebb, mint kutyaoljni. Olyan irgalmatlanul zötyögős úton, hogy állapotos asszony aligha mer fölülni.

1975: végre út épül a két falu között!

– Tíz éve fizetjük, hiába! Nagyiratosra rég jó út visz, mert a falu fele román. Ha mi is úgy vónánk, rég lönne – állítja testvéreid egyike.

1980-1981: aszfaltozzák a Kürtös és Kisiratos közti kövesutat.

1981 februárjában írja az újság: Várni vagy elébe menni? – ... Dorobáncon például, néhány ember az utcájuk 'gödör kérdését' úgy látta a legegyszerűbben megoldhatónak, hogy betömte s ledöngölte azt, ami addig tengelytöréssel fenyegetett.

1981 májusában olvashatod a lapban: Dorobáncon az aszfaltozás idején, aránylag rövid távolságon, nem készítették el az új burkolatot. A rendkívül rossz útszakasz rengeteg bosszúságot okozott a járókelőknek, de a gépkocsik rongálásához is jócskán hozzájárult. Kedden, bár eső verte az útjavítókat, megkezdték a zúzott kő szétterítését a foghíjas részen. Remélhetőleg rövidesen befejezik a munkát és a faluba vezető egész úthosszon összefüggő, sima burkolaton gördülhetnek a járművek.

1982-ben is van minek örülni a Vörös Lobogóban: 14 km. betonjárda van a faluban, villany mindenütt, rendelő, posta, áruház, új házak, Kürtösre új út, iskolabővülés 5 teremmel, 3 tantermes óvoda.

Az 1970-es évek végén regéli (egyik) Anti bátyád:

– Adó az útra vagy húsz éve! Évi 200 lej házanként, most 150. Levonják. Azt mondják, 1980-ra lesz kész.

– A régi vasúti átjáróig kész (Kürtöstől). Van ott valami üzem, tán amiatt.

– Bukarestben megtudhatták, hogy másra kótik a dorobánciak pénzt, valaki rájuk ijesztett, most csinálják. Csak olyan lassan, két-három ember ténfereg. Mikor érnek ide?!

– Már mindenhová van, csak Kisiratosra nincs jó út.

– Mi építettük a járdát, az utat (a Kis utcát, a Templom utcát, Nagyfalut), a kultúrházat!

Vagyis: külön adóból adta össze a rávalót a nép.

A hetvenes-nyolcvanas években a buszt visszafelé rendszeresen megállítják a határőrök a falu szélén, hogy nincs-e rajta idegen, illetve az országhatáron átszökni igyekvő több mint gyanús személy.

Amikor egy ilyen ellenőrzésen 'anyaországiként' magad is átesnél, az emberek odaszólnak a kiskatonának: nem, nincs köztük idegen. Mert addigra kiderül, hogy rokonod, édes unokatestvéred, sógorod, komád is ül a poros, bűdös, olajos, hatalmasakat döccenő, sűrűn majd' fölboruló társasgépkocsin.

1998: Ádámtúr (Adamtour?) nevű nagyiratosi cég busza közlekedik a Kisiratos–Arad közti járaton. A magánbusz tulajdonosa a nagyiratosi Pap Attila, náluk van körjárat Aradra, ezért jött át ide is. Reggel 6-kor indul Aradra (Kürtösön át jár) s 7 előtt ér oda. Délután 4-kor indul vissza, 5 előtt itt van. 7.000 lej oda. Olasz nagybusz – tudja a nagy család.

1965-ben, 1965 előtt és után, egészen mostanáig, ki tudja meddig – nyilván míg él Kisiratos határain túl, szerte a nagyvilágban iratosi ember –, két harang is szól értünk. Apádért, anyádért, testvéredért, kit a sors máshová rendelt.

Harang szólal meg lelked üdvéért, társaidat reád emlékeztetve, sírkertbe hívogatva azon a szent helyen – falun s városon –, hol lehunyta szemed s ahol örök nyughelyet lelsz. És megszólal a lélekharang odahaza, itt Iratoson is, jelezvén, útra bocsátó családot, a fölnevelő falunyi közösség nem felejt, nem feledett még el s nem is fog, míg élnek családod azon tagjai, akikkel valaha egy levegőt szívtál a Zsilléren, Nagyfaluban, Kis utcában, Kekecsen, Tódáson, Templom és Malom utcában, Piac-téri Vaskútnál, Kisgyöpön, Gróza-téren és Újtelepen, egyebütt. Meg azon valahai iskolatársak, játszótársak, szeretők és ismerősök, akiknek valamit csak-csak jelentettél: az Ér-parton, oskolában, bálban, katonaságnál, aradi, radnai vagy menyházi kiránduláson történt valami olyasmi veletek, amit hogy lehetne kitörölni az

emlékezetből? Mely közös emléket, élményt csak erősít, mélyít, örökre rögzít a valahol messze elhunytá emlékeztető harangszó.

– Misáért szól a harang.

Misuért, tudod meg jóval később.

Pistáért, Matyiért, Bözsiért, Terkáért; ángyiért, bátyáért, öcsiért, apáért, mamáért.

Míg itthon is megveri a harangozó, vagy gombnyomásra a villanyszerkezet a léleknek rendelt harangot a távolba szakadtért, a kenyér és szabadság, jó szó után ki tudja hova el nem kalandozó kisiratosiakért, nagy baj nincsen.

1966-ban sem maradt el a hazalátogatás. A határ túlfelén élő kisiratosi deák-féle (főiskolai hallgató) fölül a vonatra, a Pestről Csaba, Lökös és Kürtös érintésével Aradon át a Havaselvére tartó nemzetközi gyorsra, s ha esik, ha fú, ha éjszaka van is, meg nem áll a szülői házig. Atyja szülői házáig; mely nem is az, mert egy utcával arrébb jött világra, de a család itt lakik, deák urunk öregapja, öreganyja, meg apja testvére a családdal itt él.

Utcai világításnak nyoma sincs – a karók a helyükön, ám tetejük vaksin mutat a Mindenható lakhelyére –, de a hold ad annyi fényt, hogy a kürtösi indóháztól idáig úgy hozzászokjon a fiatalúr szeme a sötétbe, hogy nyaktörés nélkül megússza a hazáig kutyagolást.

Koccan az előbb említett módon mégiscsak szülőinek tekintett ház ablaka – ablakán az üveg –, mert a kapu ugyan most is nyitva, de hát itt, a tisztaszobában alszik a család, így adhatja igen csöndes jelét nem várt, bejelentetlen, de talán mégsem zavaró hazatértének.

Ha búcsú előtt, amikor mindenkit hazavár a falu (s minden valamire való közösség), ha hétvégén, amikor egy kicsit itthon tudnak maradni (pihenés, Istenhez fordulás mellett vagy helyett odahaza buzgólkodni a hét közben megtehetőnél jóval többet), ha bármikor, éjnek évadán térsz is be e házba, ugyanaz a szeretet fogad. Most sincs másképpen.

Öröm; hamar öröme vált az álmod félbeszakító koccanás okozta váratlan ébredéssel járó csodálkozás.

Otthon van, megint hazaérkezett az anyaországba szakadt testvér nagyfia.

Édes jó Istenem.

2003-ban olvasható az aradi lapban: meglepő, szinte már németalföldi az a hangulat, amely Kisiratosra jellemző. Amiatt támad ez az érzése az újságírónak, hogy a művelődési ház, orvosi

rendelő, miegyéb közintézmény előtt lakatolás, zárás, láncolás nélkül ellehet Iratoson bármiféle kerékpár, hogy nyúlna ahhoz bárki?

– Szinte mint Hollandiában!

Már-már.

Mióta is? Mitől fogvást?

Amióta az eszét tudja... az itteni ember (meg asszony).

Bármennyire is igyekszik falunk felé a globalizációnak nevezett lopakodó akármicsoda, valóban, csodák-csodájára a harmadik évezred első éveiben többnyire még mindig betörőktől, tolvajoktól mentes Kisiratos. S: ajtó-ablak tárva.

Mint azon a negyed évszázaddal korábbi nyári, nyári – szünidei – éjszakán; meg annyiszor.

Kisiratos, meg a retesz; zár; lakat.

Mert amióta – 1818-tól fogva? – fölépítette faluját e nép, így szokta meg. Ilyen szabadon.

„Brüsszel”, „Németalföld”. Hogyne, Kisiratos.

1967–1968-ra teszi 1997-ben a kürtösi polgármester Kisiratos önállóságának a megszűnését. S való, az időben lehetett!... Hogy híre jött. Aztán a következő esztendőben be is következett.

– Akkoriban az Aradi Népi Egyetem minden előadását elhozták Kisiratosra, hogy a téesz kantinjában megetessék őket s így itt is előadást tartottak. Bretter György is így járt itt, amikor én katona voltam.

„A filozófia: Kisiratos” – mondotta volt itteni élményeinek a hatására Bretter György (idézi a Tiszatáj 1979. 1. száma).

Bretter, a kiváló – magát marxistának valló – filozófus így járhatott falunkban, ahol bölcséleti előadása akkora érdeklődést keltett, hogy megtelt kíváncsi, minden újra fogékony, minden iránt érdeklődő, gondolkodni kész parasztemberrel és parasztasszonnyal, ifjúval és vénnel a művelődési ház. S még hogy zsúfolásig tele a nagyterem, kérdésekkel árasztotta el a nép a meglepődő tanárt!

Akkor fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy az egész filozófiából az ér valamit, ami eljut a néphez, amit a tömeg földolgoz, amit a legalul lévők, a társadalmi ranglétra legalsó fokán tengődők beépítenek saját világképükbe, mindennapinak is mondató gondolkodásukba... A többi.

A filozófia: (szálbeki, dorobánci) Kis-Iratos.

– 1960/70-es évek: Nagyíratosra, Majlátra, Kisperegre jártunk szavalni, azok meg hozzánk. Ezzel a három faluval volt a legjobb kapcsolatunk.

1968; ekkor – a falu csanádi alapításának a 150. évfordulóján – csapják (Aradban) Kürtöshöz a falut.

Ettől fogva gyakran megesik, hogy az öregje dolgavégezetlen megy haza a (kürtösi) tanácsról, mert nem értik. Ő (akárcsak a kürtösiék nagy-nagy többsége) még csak egy nyelvet ért, az anyanyelvét. Valaki tud a néptanácsnál magyarul, de nincs mindig kéznél.

A hangadó szerepet a termelőszövetkezet veszi át elnökével, elnökhelyettesével, párttitkáiraival, brigadérosaival, szekcióvezetőivel. A téesz épít és rombol (épít nagyobb istállót, üvegházat, pusztít tanyát, szabad gazdaszellemet) s a település teljessé váló kollektivizáltságával megalapozódik a fél-ázsiai jellegű kolhoz itteni egyeduralkodása.

A kisíratosi néptanácselnökök egyike Andó Antal; egy másik Andó Anti – e sorok rovójának unokaöccse – 2004-ben a közös társulás elnöke.

Hogy lesz-e a falunak a harmadik évezred elején polgármestere, nem itt fogják eldönteni. Ám, ha lehet, biztos, hogy azt fogja választani, akit erre a legrátermettebbnek tart!

Várjuk ki.

Kisíratos a továbbiakban – szóval 1968-tól – nem hogy Dorobáncnak, egyenesen Curtici-nak számít. (Mely Curtici hogy emlékezne eredeti magyar Kurtaegyháza, Kurtafehéregyház, Kurta, Curt=Kurt /Kürt?/ nevére, melyből lett a rácok ajkán Kurtics, honnan már könnyen eljuthatnak az újabb betelepülők a Curtici-hoz...)

Dorobánc? 1926-ban 'kérték' e nevet a helybéliek – nyilván a regáti jegyző, iskolaigazgató, csendőr, pikéti granicsárkapitány – az ezer éves magyar megszállást fölvaltó okirálysági bevonulást megvalósító bukaresti darabont ezred tiszteletére.

1968 újabb lépés „Kisíratos” ellen; hogy majd a falurombolás réme is fölmerüljön a Kárpátok Géniusának működése vége előtt valamicskével.

1969-ben az újabb közigazgatási átszervezéssel megszüntették Kisíratos község önállóságát és felsőbb parancsra

Kürtöshöz csatolták – tudja másképp az elcsatolás idejét másvalaki.

Ez évben is szép termelési eredményekről ad számot a Szabó Árpád Téesz. Andó Attila 1987-ben íródott falutörténetében áll: a CAP, magyarul a téesz az elmúlt 30 évben megsokszorozta a hektáronkénti termést (h/tonna):

	1959	1969	1979
búza	1,927	2,964	4,407
kukorica	2,878	3,191	6,097
cukorrépa	24,856	35,764	25,685
kender	6,765	7,450	8,460

Teljes termelési érték (millió lej):

	6,3	19,491	26,379
Vagyonleltár (millió lej):	2,969	19,163	32

1970-ben egy kilométer szélesen folyik Kevermesnek, Lévésnek az elszabadult Körös vize, rá a betakarításra váró termésre.

Júniusban tetőznek a Körösök. A Fehér-Körös mindkét oldali gátját áthágja a víz.

– A '60-as évek végén építettük a baromficsarnokot, vagy tíz személy dolgozott ott. Eleinte százezrivel tenyésztettünk baromfit, de nem tudtuk értékesíteni, takarmányt sem tudtunk beszerezni. Az állam átvette. A mi tulajdonunkban maradt, az állam bért fizetött érte. 2003-ban gabonát tárolunk benne. A baromfitenyésztés a '80-as évek első felében megszűnt – sorolja a téesz régi elnöke.

– Meg kellett tanulnunk: nem az keres jól, aki jól tud kapálni, hanem aki jól tud üzletelni! Nem elég megtermelni, értékesíteni is kell.

– A '60-as évek végétől 80 hektáron korai paradicsomot termesztettünk. Aki jobban dolgozott, több pénzt keresett, mert bizony a némötök jó pénzt adtak érte! 20-25.000 lej prémiumot tudtam havonta fizetni; a 20.000 nagyon nagy pénz volt, a téesz-elnök, meg a mérnök 15.000-et keresett. Vagon tételben naponta szállítottuk a kürtösi állomásra, a némötöknél kötött ki.

– Volt, ami ráfizetéses volt.

– A '80-as évek elején 1000-en felül volt a szarvasmarha, 5-600 a fejőstehén! Kötelező volt megtartani. Ha nem volt tehén, nem tudta a szövetkezet teljesíteni az állam által előírt tehenenkénti napi 3 liter tejet. A tehén a hereszénával ötszörösen megette a tej árát! 4 lej, 4 lej 50 bani 1 liter tej előállítás költsége, amikor megértékesítettük, az állam 2 lej, 2 lej 50-ért vette mög! Amikor szóvá tettem, azt válaszolták: – Jó, jó, elnök bácsi, máson megkeresik!

– A mérnökkel számoltattam ki.

– 4-500 disznónk is volt, azt se árán adtuk el. A zsírost olcsóbban; üzletelni is tudni kell.

1971-ben, ahogy 1970-ben és 1972-ben sem, hogy lett volna saját helységnevtáblája falunknak? Az egy szem magyar fölirat változatlanul a volt Község ház melletti épületen kopik, tünedezik: KISIRATOSI ÖNKÉNTES TÚZOLTÓ TESTÜLET SZERTÁRA.

Ezekben az évtizedekben ennyi, ez a szertári fölirat idézte a falu Kisiratos-múltját.

Még jó, hogy legalább ennyi megmaradt; mert az emberek mintha elhitték volna, hogy lőttek Kisiratosnak!

Belefásultak a reménytelen küzdelembe? Úgyis mindegy; minden mindegy; egyre megy;... ott, ahol; itt.

1989 végén (1990 elején?) tették ki a kétnyelvű helységnevtáblát a kürtösi úti faluszélen:

DOROBANŢI

KISIRATOS

A tábla 2004-ben (sőt, 2015-ben) is kint van.

Almási dr. mondja 2000-ben:

– Többször lehajlították, mi vissza. A prefektúra jó néhányszor utasította a várost, Kürtöst, hogy leszedni! Kérdezte a polgármester, mi legyen vele, le kell venni. Azt válaszoltam: „Leszedhetitek, ha ez a parancs; nem tudom, mit szólnak hozzá az emberek. De biztos, hogy akkor, azt mondják az emberek, kimennek, ha leszedik! Kimennek az utcára”. Nem nyúltak hozzá.

1980-ban hiába nevezi a téesz-elnök Dorobánc helyett Kisiratosnak a faluját, a búcsúnapi őszköszöntő állami ünnepélyen a Nagykultúrban a háta mögött legyintenek s lehurrogják:

– Késő... Eddig mért Dorobáncot mondtál?!

A „Kisiratos” a szabadságot, a szabad, téeszcsé-nélküli paraszt-életet, a falu önállóságát jelentette volna a népnek?

A szomszédban, Nagyiratoson 2003-ban föl kell újítani az Arad felőli helységnév-táblát, mert valaki megrongálta a kétnyelvű fölíratot. A forray-nagyiratosi polgármesteri hivatal leszereltette és újrafestette az elrontított névtáblát. Júliusban azt írja az újság: „Reméljük, a tábla hamarosan megújulva kerül vissza a helyére.”.

Valakiknek nagyon fáj valami. Csak tudnánk, kiknek, s mi, mire föl.

1972-ben újabb kisiratosi fogadalmi kép kerül a ferences kegyhelyre, Máriaradnára – olvasható a szegedi egyetem néprajzi tanszéke által 2002-ben kiadott könyvben. A betlehemi Szent Családot ábrázoló színes nyomaton ez áll: „Hálából Szűz Anyának. Kisiratos 1972 V/13. ifj. Gulyás Béla és családja”.

A fogadalmi képről s adományozásának a körülményeiről tudósító tanulmány szerző, Gulyás Gáborné Kiss Bernadett leírja: az áldott állapotát elhallgató asszonyt – veszélyeztetve a magzatot – kétszer is beoltották az országos fekete himlő járvány miatt, s a nagyon várt második gyermek nem születhetett meg. A vándor árusoktól Aradon vásárolt kép a kolostor második emeletén lévő kétezer hasonló szentkép közé került. Juci néni és férje így köszönte meg a Radnai Szűznek, hogy megsegítette őket, nem született beteg gyermekük.

A tanulmány szerzője diákként járt Radnán és a kép nyomában Iratoson; a találkozás után a Gulyás család egyetlen gyermeke a férje lett.

„A faluban pedig azt beszélik, hogy minket a Szűzanya hozott össze...”

A szögedi néprajzi kötet tanúsága szerint még két kisiratosi fogadalmi tárgy látható a radnai rendház falain: özvegy Kovács Antalné és családja 1936. évi fogadalmuk emlékére a jószágok védőjének, Szent Vendelnek a képével, ugyanők 1956-os fogadalmukra emlékezve a Jézus születése című olajnyomattal fordultak köszönettel a Radnai Szűzhöz.

Radnára korábban elsősorban pünkösdkor járt a kisiratosi ember s háza népe; az ezredfordulón akkor megyünk, amikor időnk engedi, meg amikor Doktor Úr (dr. Almási) elviszi a búcsújárókat Szűzanyánkhoz.

1973-ban meséli apád: a két világháború közt Romániában, az 1924-es elemi oktatási törvény alapján 7 osztályos volt az iskola.

Az alsó 4 osztályban megengedték az anyanyelven tanítást, a felső 3 osztályban a tanítás nyelve kizárólag román lehetett.

Sokan aligha lehettek, akik innen továbbtanultak! Egyenként... 2003-ban többen állítják, hogy az első helybéli származású, itt élő értelmiségi a Barják lány: tanítónő, akit a két háború közt a román hatalom nem engedett az iskola közelébe sem. Csak majd 1945 után állhat katedrára, amikor megszűnik a színtiszta román elemi.

– Az aradi magyar gimnázium egyik fenntartója a kisiratosi iskola! – állítja 1980-ban a már életében legendás aradi tanár, Ficzy Dénes irodalomtörténész, a város mindenese. – Innen jönnek évek óta a legtöbben a 3. számú líceumba. Jól tanulnak, erős bennük a tudásszomj, törekednek. És jó magaviseletűek. Azt hiszem, azért, mert kivételesen jók a házasságok! Aki elvállik, bejön Aradra dolgozni; a falu nem fogadja el a válást.

Apád így emlékszik: a két világháború közt csak egy-egy tanyasi gazda – például Borsi – adta gimnáziumba a gyermekét, lányát, meg a zsidó. A falusi gazda úgy volt: ott a föld, gazdálkodják a gyereke! A szegény ember meg iparosnak adta, ha tudta.

1982-ben hallod nénédől:

– Most már az iskoláért fizetni kell: a líceumért 1 évre 5000 lej fizet a szülő, az egyetem 12 000 lej – a szakiskola ingyenes marad, de az internát (diákszálló) 700 lej! Ki bírja... És csak 8 osztály kötelező, 10 osztályt már nem kell, maradjon otthon!

A szegényebb családok gyermekei ismét elkerülik a középiskolákat.

A '80-as, '90-es években válik szinte lehetetlenné a továbbtanulás, az aradi, tömösvári, kolozsvári, váradi oskoláztatás koszt-kovártély, miegyéb költségének a vállalása a szegényebb sorsú falusiaknak.

...Hogy a harmadik évezred elején is Kisiratos legyen az aradi magyar gimnázium egyik fő beiskolázó helye.

2003. ősztől 12 iratosi diákot szállít az egyház kisbuszával minden hétfőn Tömösvárra, pénteken onnan haza a plébánosunk, a 12 diák a Szent Gellért Gimnáziumban – a Gerhardinumban – tanul.

– 2001-ben 4-en érettségiztek az egyházmegye katolikus gimnáziumában a mieink közül, az első osztályba heten indultak. Ma mind a négy egyetemre, főiskolára jár.

Az aradi Csíky Gergely Líceum gimnáziumi, szakközépiskolai és szakiskolai osztályaiban ennél valamivel többen tanulnak Kisiratosról.

1974-ben is: hetipiac helyben, nem beszélve a kürtösiről, meg az aradiról.

Már aki megteheti; akit odaenged a pártállam és rendőrsége.

A kereskedés egyre lehetetlenebbé válik; 1980-ban mezőgazdasági terményhez már elég körülményesen lehet csak hozzáférni. 1 liter olaj: az árából levonják az 1 db. kötelezően leadandó tojás árát. Az asszony, ha nincs tojó tyúkjá, 2 lejért veszi a szomszédoktól, hogy 60 bánnal kevesebbet keljen fizetnie.

1 kg. cukor: ugyanígy 5 tojás.

Háztartási gép (tévé, rádió, hűtő, villanyfőző, stb.): tehén, bika, disznó, lúd beszámításával. Csak éppen: nem éri meg, kevesebbet adnak a húsert, állatért, mint amennyiért (feketén?...) – persze hogy feketén! – el lehet adni.

A fölvasárlás így fest 1980-ban: 1 kg. disznóhúsért 15 lejt adnak, most emelték, 18 lej, de ha eladja a faluban, 28-30 lejt is kap érte.

1980-ra javul a helyzet, péntekenként bejárhatnak az aradi hetivásárra. Nénéd regéli:

– Nagyszüleid idejében csütörtök délben vagy este elindultak a tehenesek, lovasok, hogy legeltetve péntek reggel ott árulhassanak. Möntek gyalog is. A szekeresek éjfélkor indultak.

Möntek s mönnek, amíg löhet. Amíg a Párt engedi. Amikor éppen a Párt úgy gondolja.

... Gondolja.

– Vásár november 1-jén, 4 napos, állatvásár és kirakóvásár. Hozzá voltunk szokva, hogy „Mögyünk a vásárba, hozunk lekvárt”, fa dézsában. Ma magunk főzzük. Akkor a hegyi oláhoktól vették a finom (szilva?) lekvárt.

Járnak az aradi piacra 2000 táján is, de most már inkább – az utazás költségei miatt – csak ide a kürtösire. Tejet, túró, szárnyast, tojást visznek (természetesen többnyire az asszonyok, a férfiak szállítani segítenek).

Csabára az 1990-es években járnak át tömegesen, ma már ez sem éri meg. Pedig milyen hatalmas „KGST-piac” volt – s van

mindenféle tiltás ellenére ma is – a tótok alföldi székvárosában!

2 kisiratosi lábasjózág-vevő Csabán az 1851. febr. 23-i vásárban – írja a tudós b.csabai szerző a túloldali várostörténetben 1970-ben.

Akkoriban – 1970-ben, vagy éppen 1974-ben – egy fia iratosít nem láthattál Csabán piacozni.

Hogy **1975**-ben hány ház van a faluban? Ki számolta azt akkoriban.

1855-ben – jegyzé Palugyay urunk – 200 kertész zsellér ház vala, meg

2 urasági lak,
2 lelkész- és tanítólak,
1 községház.

1873-ban a Helységnévtár

249 házról tud.

1892-ben a Helységnévtár szerint

327 a házak száma.

1980-ban esperes urunktól tudható:
szám van a faluban s

800-egynéhány ház-

700-valahányban lak-
nak.

2003-ban eléd teszi Almási Vince vicepolgármester a nagyfalusi Bugyur-portán tartandó pincszer előtt egy községközi papíron.

Lakóház:

1900–1960 között épült	439,
1961–1980 -,-	170,
1981–1990 -,-	7,
1991–1992 -,-	1.

(A továbbiakról nincs városházi számvetés, de épült néhány ház.)

Régi épületek (a kürtösi nyilvántartásban): templom, iskolák (két épület), óvoda, kultúrház, néptanács, szövetkezet.

Új épületek: orvosi rendelő (1958), szolgálati lakások (nyolc, 1960), kultúrotthon (1966), panzió (1994), máltai ház (1996), malom (1999).

Hákszám: 810.

A lakóházak száma 680 körüli (az üres telkek miatt.)

Az utcák hossza 13,5 kilométer.

1976-ban már biztos nem Formanek vezeti az iskolát, igazgatónak jött ide valamikor az ötvenes években, ő vezette a villamosítást.

Csinált valamit, három hónapra lecsukták. Utána nem jött vissza tanítani többet – szól a fáma egyik nevezetes igazgatónkról.

A két háború közt az utolsó magyar tanító Ormai (József?) volt; apád is emlegette, pedig a húszas-harmincas években nem taníthatta, minden tanítója született román volt. 1940-ben behívták tartalékosnak a román hadseregbe, mert amúgy magyar királyi honvédtiszt lett volna. Átszökött, utána megint csak románok tanítottak. Tiszta román iskola volt, románul oktattak.

1945-től idejöttek a Szőke testvérek, újra magyar iskola lett a kisiratosi. De addig a gyermekek nem jöttek a román iskolába, inkább dolgoztatta őket az apjuk.

Barják Franciska tanítónő volt a falu első értelmiségije. A második világháború előtt nem kaphatott állást, mert magyar címeres diplomája volt. A háború után ő is katedrára állhatott.

Lengyel (József) idejében, a '60-as években (más úgy emlékszik, Püspök – György – igazgatóságának az idején a '70-es években a 9–10. osztályban) rászedték a szülőket s ötödiktől egy osztály román volt.

– A második évben is, a harmadik évben is. A negyedik évben jött a negyedik osztály az ötödikbe, nagy létszámú volt! Feleségem lett az igazgató. Rábeszéltem a szülőket, ne lépjenek be a gyerekek a román osztályba. Többet nem is lett nálunk román osztály.

A legjobb diákokat csalták át! Jöttek velük a román tanárok, ők is tanítottak a magyar osztályokban.

– Később Lengyel is dutyiba került, bujdosott, hogy ne kelljen bevonulnia a börtönbe. Szabó Pista is börtönben volt Búza Jóska néptanácselnök alatt.

– Püspök (igazgató) azzal védekezett, mentségül azt hangoztatta: azért ment bele, hogy így könnyebb legyen a tanulóknak! Jobban boldoguljanak, hisz az állam nyelvén biztos könnyebb, mint a sajátjukon.

1977, éjszaka csak a templom előtt ég villany, meg a Kekecsen, ahol valaki fölszerelt egy erős körtét s nem tudják kikapcsolni, mert a házból jön a villany, egyébként az egész falu sötétbe borult. Csak sötétlenek a fölszerelt villanykörték a még helyükön lévő villanykarókon. Takarékoskodik a még létező állam.

Éccaka mintha repülők röpködnének a koromsötét égen; futhat a bakter riasztani a milíciát, mit nem látott egy ember a mennyég előtt valamivel!

– Mennyit ivott?

Mármint a Csárdában, Kónnál. Hol Kohn uramnak persze réges-rég sem híre, sem hamva.

– Csak együtt az a fene nagy repülő.

Abban a sötétben hogy vette volna ki pontosan!

Ez sem indokolta – a földérítési indok sem – a több fénytérés jogosságát. Batramoskodhatsz a sűrű, sötét éjben hazáig. Alig járható járdán, rettenetes kövesúton, porban nyakig. Kezed-lábad ha ép marad; a házakból, istállóból, nyári konyhából kiszűrődő pisla fény igazít el.

Csak azt is el ne túlozzák! Jöhetnek az imperialisták.

Mi több, a magyarok.

– Kár volt kimondanod.

Úgyis mindenki ugyanarra gondol. Gondolt akkoriban.

A Szvidrán-tanya (helye) felé Kevermes, Dombegyház felől az az örült erős fény... Mit meg nem enged magának a magyar.

– Mikor is jár le az Szerződés?

Lejágni lejár előbb-utóbb, de hogy mikor hajtik végre, máig nem sejtik.

1978-ban mutatja be Kása Anti bácsi a gyűjteményét.

– Először a lakásomon volt, aztán a régi kultúrházba került, onnan meg vissza ide.

– Pénzzel, bélyeggel, könyvvel foglalkoztam a háború előtt. 600 kötetem volt, a papnak sem volt annyi. Pap Franciska, a Hodács lány ajánlotta, amikor meghalt az apja, vigyem el ingyen a könyveit! Csak pénzért akartam. A téveszben a parasztok csomagolásra használták Hodács Ágoston könyveit.

Gyűjtőszenvedélyében odáig merészkedett, hogy Mácsáról el akarta hozni az aradi vértanúk sírkövét, amikor azt kidöntötték. Damjanichét és Láhnerét.

– Dr. Kovács Ferenc csinálni akart egy másik könyvet, Kincskeresők címmel rólam! A gyűjtésről. Nekem a Kalászdi nevet akarta adni.

A gyűjteményben ekkor vagy ezer darab, nyolcvan százalékuk itteni. A többi hozta mindenhol.

– Konstancától Iratosig gyűjtöttem! A falu állatorvosa mellett felcser voltam, sokszor az állatorvost is helyettesítettem, kísérleteztem, például a lóhúgy kimutatja, ha a béka hasas.

A nagyfalusi Kása-porta kisházában a magángyűjtemény, melynek első két szobájában a tárlókon 'kincsek', a bejárattól balra eső, harmadik helység lomtár, szemben az ötödik teremben

a befőttes üvegek (azokban különböző szörnyszülöttek áznak spirituszban), az utóbbi kettő között a tornácon pedig néhány nagyobb tárgy, amely nem fér a házba.

– Kővéső; 1946-ban a Kisiratos és Nagyiratos közti határban, a Harmadik halomnál vadásztam, ráakadtam. Ez volt az első. Iratos-ajja, Nagyiratos-alja, kisiratosi határ. Az újkőkori kőkalapácsot a Tódáson találtam.

– Ez a lándzsahegy bronzkori; Falu-végén, Falu-dülejében került elő. A feliratokat az aradi múzeum adta. A rézcsákány a szomszéd házból való. Hálónehezék: negyedik ház a templom felé. Két kézi malom, ezek is a Téglás-dűlő felé eső részen kerültek elő, a községnek az a része volt lakott.

„Átmeneti vaskorszak”: edény a Régi-temetőből.

Vaskor, i. e. III–IV. századi edény, díszes csat a kollektív területéről, IV–V. századi gyöngysor színes kövei a Régi-tömötőtől.

A dák állammal egyidős, időszámításunk elejéről való nagyiratosi kétfülű edény, meg szürke füleskancsó.

– Kisiratosról kis füles csészek szürke palából, innen az ötödik házban, Nagyfaluban találták őket!

A hűbériség kora (a X. századtól 1848-ig): lándzsahegyek, zablák, csizmapatkó, dohányvágó (amely családról családra öröklődött), XV–XVI. századi sarkantyú, hasított szárú, meg sima koporsószőg, amely a régészek szerint XVIII. századi, a Régi-temetőből.

– Hodács könyvtárából 1789-es német–latin szótár. Ez itt XVI. századi kereszt alakú olvasó! A Régi-tömötőből, meg ez a koponya.

– A tulipános ládát Godó Vera 1820-ban kapta a szüleitől. Leveses tálak, 30-50 centi az átmérőjük, 20-30 centi magasak; letették őket a földre, tíz gyerek kanalazhatott! Fazék: ebben főzték őseink a szármát! Letették a földre, alá kanális, tűz, főzték! Fél méter magas.

1836-tól 1927-ig a születés, halálozás, 1836-1950 között az egyházi házasságkötés anyakönyvének a kivonata, mutatója? Nem a teljes, de ad némi támpontot az érdeklődőnek. Az egyházi anyakönyveket Kása Antal emlékezete szerint a kommunisták elvitették Gyulafehérvárra (K. G. tanár úr aradi levéltárról tud), így a faluban csak ennyi maradt.

– Két kőszobor a mácsai kastélyból (a tornácon), Jancsi és Juliska!

Bent a házban Láhner pipája, szintén Mácsáról; iskola harangja.

– Kőkorsó, petróleumot töltött bele apám, amikor nem lehetett kapni. Mozsárágyú, négy volt! Ez a legnagyobb. A

tisztviselők, mielőtt Kürtösre költözött a néptanács, leadták. Ezt nem engedtem. Nagyobb ünnepen a község ezekkel adott le díszlövést vaklövéssel.

A kamrában tölcseres gramofon, Kovács Ferencé volt.

Akamra: boszorkánykonyha! A befőtt üvegekben szalamandra Menyházáról, ahol Anti bácsinak nyaralója volt.

– Állat, bogár preparátumok, például hatlábú s félkezű malac, csirkemagzat-sorozat, ahogy növekszik az embrió a tojásban, hát nem csodálatos?! A feleségem azt hitte, a kotló a hibás.

Kása Antal (született 1919-ben, elhunyt 1991-ben) a telkén álló kisházát rendezte be falumúzeumnak a mai Máltai Ház helyén. A régi múzeum-épület lebontása után dr. Almási Béla és felesége, Olga asszony vásárolt új házat a túloldalon falumúzeumnak.

Tájházavatás a templombúcsún, Nagyfaluban, a 482. sz. portán 2002. szeptember 14-én: 11.00-kor szentmise, 16.00-kor avatás. A neve: „Múzeumi Gyűjtemény, Kisiratos – Colecția Muzeistică, Dorobanți”.

– Mi vettük, mert más megoldás nem volt! Bízunk benne, hogy valaki fölfigyel rá és támogatja. Pályázni szeretnénk – mondja Almási doktor.

1979. augusztus 24-én, Aradon: lóversenykisiratosi résztvevőkkel. Árvai János csődörös a téesz lovával első lett.

– Mit akarsz, te vén szivar, vén vagy! – bátorította, állítása szerint, az asszony.

Ha bevallod, ha nem: édes nénéd.

– El se akart engedni az asszony, szégyent hozok a fejére!

A diplomát a téesz kirakja, az érem a szoba falán (‘arany lófej’).

Román–magyar, nemzetközi lóverseny mezőhegyesi, orosházi és jugoszláviai lovasokkal.

– Amikor megnyertem, földobtak! A magyaroknak dobálták a pénzt, százasokat!

Hogyne lenne boldog az utolsó iratosi csikós.

– A gondozó azt mondta: Árvai, nem tudom, hogy mész el vele, nagyon ijedős! Két hétig tanítottam a lovat, minden nap lefürdettam, kitakarítottam, adtam neki kockacukrot és a ló észrevette, hogy társa vagyok, ő meg az én társam. Induláskor Csézár, nóniusz paripa, föllágaskodott, négy került elé, de hamar elhagytam őket. Hamar a kisvonal mellé (a belső, rövid pályára) kerültem.

Amikor Cézárral befutott, újból körbejárta a pályát, díszkört írt le a lovával.

– Fekete kalap, fekete ruha, fehér ing rajtam! Megemeltem a kalapomat.

Kisiratosi négyes fogat is volt, harmadik lett.

– A kordéverseny után odajött a mezőhegyesi csikós: „Maga ért a lóhoz!”. Hát, harminc éve vagyok állami ménék mellett, azelőtt is lovakkal foglalkoztam! A lovász azt mondta: „Mi színészek vagyunk”. Fönt áll a két hátsó ló hátán, elöl három! Ötös fogat volt.

– Este 10-kor jöttünk meg, 3-ig mulattunk. Almási, az emberorvos kért: „Árvai bácsi, csikós nótát!”. Nagyon szereti.

Az emberek azóta megbékítették Annus nénémet, annyit dicsérik az urát, hogy már nem bánja, hogy idős Árvai János 56 évesen kordéba szállt.

Ő kordénak tudta (nyugodjék békében...), hivatalosan a homokfutó fogatversenyt nyerte meg.

1980-ban kezdődött. Kísérlet a búcsú államosítására: állami ünnep a templombúcsú napján, hogy kivonják a népet az egyház hatása alól.

1980-ban volt az első, utána még kétszer rendeztek Kisiratosi Őszköszöntőt. Próbálkoztak, de nem volt olyan sikere, mint a majlátnak. Ott Majláti Vasárnap néven rendeztek állami búcsúnapi népünnepélyt.

– Te kisiratosi, én majláti – szól rád Ferenczes István csíkszeredai szerkesztő testvéröcséd a berekfürdői írótáborban, mert hogy ő meg Majláthfalván töltötte rokonainál a nyarait, s például a kölyök focicsapattal Iratosunkra is át-átrándult.

– Az Alföldi Őszköszöntőket az évtized elején rendezték meg néhányszor. Az utolsó őszköszöntőn kiderült, az új elnök, Szelelki mondta az aradi vendégeknek: az asszonyok hazamentek a saját vendégeiknek főzni, az aradiak hideg ebédet kapnak a kávéházban – regéli Sanyi bátyánk.

– Nem ehhez voltak szokva!

– Na mindegy, bementünk az óvoda udvarára, nekilátunk a hideg búcsúi ebédnek. Jön Thury esperes, hogy igen nagy tisztelettel meghív mindenkit a plébániára egy kis meleg ételre, meg egy kis itálra. Románul is elismételte! Alaposan meglepődött a társaság.

– Valamelyikünk megkérdezte Hegyi Tibortól, a magyar nemzetiségi szervezet Arad megyei vezetőjétől – magyar neve

ellenére nem tudott magyarul, mert állami nevelőotthonban nőtt föl –, hogy mehetünk-e, vagy sem. Hegyi megrettent, mit fog ő erről Aradon jelenteni; nem ajánlotta, hogy kövessük Thuryt.

– Többet nem szerveztek nekünk az aradiak őszi köszöntő állami ünnepet a templombúcsú napjára!

A hivatalos vendégsereg átment a plébániára ebédelni, s papunk, mi tagadás, jól tartotta őket.

1981: se nem jobb, se nem rosszabb kollektív-esztendő a többinél.

– Harminc évig 1 lej 50 bani a búza kilója átvételkor, amit kötelező az államnak leadni.

– A '80-as évek elején 8000 kiló, 8 tonna termett 1 hektáron, 30 éve 6000 kiló... Benne volt az újságban. Honnan vötte?... A megyei központtól kapta a propagandaszámokat.

– Hogy nem csak nekem volt ekkora tervem, a pécskai elnöktől tudtam meg. Kőmíves Anti mondta: volt 200 hektár a Maros-mederben az ártéren, amely nincs nyilvántartva, de azt is bevetették! A termésátlagot a kisebb vetéstervre számították, így jöttek ki a rekordok.

1978 nyarán, aratáskor gépész testvér mondja, ki Glóriával, román arató-cséplő géppel jár:

– Biztatnak, dőgozzunk, dőgozzunk, nógatik az embőrt, hogy a gépnek éjjel-nappal mönnie köll, hogy mindön szöm magtárba kerüljön, mindön hétön három nap esik az eső; neköm aztán mondhatják! Előbb ebédelünk, s leülök nyugodtan, hogy ögye úket a fene.

Ki zsákkal, kannával, ki traktorral lop: gabonát, gyümölcsöt, szénát, homokot, benzint. Hordják haza, akár a főnökök. K. G. is, az ÁG-ban brigádvezető: szólnak neki, hogy a vendég elvtárs kocsijába tegyen 1 ládával (gyümölcsöt). Ha nem tenne, megnézhetné magát. Hát akkor teszik el ők is!

1980. szeptember 14-én a téesz termékiállítása a művelődési ház előcsarnokában. Szanda Antal nyitja meg a szövetkezet 30. évfordulója tiszteletére – búcsúnapon – rendezett bemutatót.

Szól az eredményekről, megemlíti, hogy ebben a harminc évben átadtak 7 hektár melegházat (az állami gazdaságnak), sertéstelepet...

Sorolja s a táblákon olvasható:

– a kertészetben zöldség termék több mint 3000 tonna,

1976-ban

2994 tonna,

1980-ban	3166 tonna termett,
– 21 hektáros gyümölcsös, 10 hektár szőlő is van a tsz-ben,	
– cukorrépát 30-40 hektáron termesztettek,	
– rost-kender hektáronként 7-8000 kilogramm,	
1971/75-ben	7023 kg/h,
1980-ban	7150 kg/h,
– „dohánytermesztésünk inkább visszatekint őseink foglalkozására”,	
– búzatermés	
1970-ben	3555 kg/h.,
1977-ben	5989 kg/h,
1980-ban	5044 kg/h,
– kukorica termett	
1971/75-ben	5027,
1980-ban	5500 kg/h,
– tej	
1976-ban	8578 liter,
1980-ban	11 760 l.

1981 koratavasán ágyi regéli:

– Éhön döglenek a csikók. A téeszben jó ha egy-két hétig elég még a szár. A fele fennmaradt (a kukoricaföldön), a nép nem szedte le. Szalmát darálnak, melasszal keverik, ezzel etetnek. A tehén fél liter tejet ad.

(Pécskán is ugyanígy állnak. Jött Nyiku, a téesz összeszedte a házaktól a nagy tőgyű teheneket, mutogatták, hogy náluk milyen a jószág. Ott is maradt, a téesz kifizette őket.)

Meg nem nevezhető helybéli lakos 1981 nyarán 100 lejt ad zsák műtrágyáért, másik százast zsák búzáért (amely amúgy vagy 600 lejt ér). Az illető a téeszben szerezte.

Szörzésben – kényszerűségből – a fél falu. (Vagy tán az egész.)

1982-től fejadag: 150 kg. búza (=85 kg. liszt) a felnőtt téesztagoknak. 100 kg. a gyermekeknek. Meg 30 kg. mamaligaliszt.

1982 januárjában Bugyur (Szellelki) József volt főkönyvelő a téesz-elnök a nyugdíjba vonuló Szanda Antal Vince helyett.

1982 januárjában a feketepiacon 1 mázsa kukorica 800 lej, 1 mázsa búza 1.000 lej. Hivatalosan az állam 150-200 lejért veszi. Annyiért, ha nem kötelező, ki adja?

– Januárban kint volt az elnökválasztáson Áron Pál megyei párttitkár, fölállt egy öregasszony, akinek már nincs mitől félnie

s olyanokat mondott, hogy ha a dorobánciaknak 150 kg.-ból kell megélniük, nem fognak tudni dolgozni. Napi 20 deka kenyér nem elég annak, aki ilyen nehéz munkát végez! Reggeltől estig lögyön mög két szelet kenyéren! Akkor a falu nem tud adni sē húst, sē sēmmit!

– Áron azt mondta, hogy a falusiak még sosem haltak éhen, biztos ezután sem fognak. Más felszólaló azzal toldja meg, majd csak lesz valahogy. – De hát ez nekünk kevés! Valahogy... – ellenkezett volna az öregasszony.

– Az elnökválasztó népgyűlésön románul beszéltek, pedig a nép csak a nyolcvan százalékát értette. A helybeliek közül oláhul szolt M. sógor is, de úgy mondta, hogy alig értették, csak nyögött románul!

– A mostani gyűlésön fölállt egy öreg romány asszony és olyanokat mondott, hogy Ceaușescu könnyen beszél, ű nem 150 kg. búzábul él, mindig vendégeskodik valahun!

– A román eddig nem szolt, mert ha nem vót, lopott! De most mán lopni sem löhet, mer akit elfognak, mögbüntetik. Nem csukják be, de lefogik a fizetésibül a 70 (75?) százalékot. Az asszony tartja el az embört, ha így jár.

– Tavaly hazahoztam egy rēmorka búzát! Köll a jószágnak, anélkül nem tarthatnánk. Adni köll belőle másnak is, mer különben főjelöntenek. Nem tudhatja az embör, még a legjobb barátjában sem bízhat, ha möglátja s nem kap ű is.

– A tehenök éhön vesznek! A téesz-istállóba mozdulatlan fekszenek, a markoló föltöszi űket a a tehörautóra, viszi Aradra! Ott kötelet kötnek a lábára, úgy húzzák lē, möhet! Lēdarálják, táp lösz. Olyan soványak, hogy nincs rajtuk hús.

1982: 730 család a kollektívban, 2380 hektáron gazdálkodnak, az alaptőke 40 millió lej. Egy hektáron 50-60 mázsa gabona terem. A kertészetben 3500-4000 tonna zöldséget állítanak elő. Ezer szarvasmarhájuk van. A bevétel 30 millió lej.

A téeszalapítás óta 1.000 hektárt lecsapoltak, 300 hektáron öntözéses földművelés folyik. 7 hektáros az 1966-ban létesített üvegház – lelkesedik az újság.

Aradra ingázik Anti öcsém; Aradon dolgozik, szakmunkás.

– Amelyik gyári munkás nem dolgozik öt éve, visszamehet a faluba, elküldik!

– Nemrég gyárba látogatott Nyiku. Alig, hogy kijött, fölrobbant. Az volt a szöröncséje, hogy gyorsabban mönt végig a gyáron, mint tervezték. Most várják a mi gyárunkban, már ötször

kitakarítottunk, mégse gyűtt; ma megint röndöt csináltunk, várják, bármikor beállíthat.

– Nyiku olyan, hogy hirtelen mögjelenik...

– A munkásnak két disznóra köll szerződnie, hogy otthon falun neveljen.

Márciusban P. bátya leánya azzal fogad:

– Nem dolgozom, a gyárból hazaküldtek! A termékeink nem kellenek a kutyának se.

1983 táján kerül e sorok rovója kezébe a Kisiratosról írt első román falutörténet. A plébánián fordítják magyarra, rövidre fogva, az egyház adattárában megőrzött román nyelvű dolgozatot. 1992-ben már nincs meg az egyházközség irattárában a 2 lapos gépirat.

Silviu Andrei, kisiratosi jegyző írta 1941 októberében, címe: Monografia comunei Dorobanti. Valahogy így hangzik (hangzott, míg megvolt):

„Az öregek emlékezete szerint 1800 táján Nógrádból jött a nép, az a rész most átesik Csehszlovákiába. Meggyőződésünk, hogy ez a nép szlovák, csak elmagyarosodott. Barják, Kravec, Moravszki, Katkó, Csehorszki, Rabcsánszki, Prunyek...

Mit mondhatunk még róluk? Gyanús e magyar nép eredete.

A plébános azt mondta nekem, hogy ez katolikus nép, magyar, s hogy ezer éve itt él a magyarság!

A Hétvezér... Egy maréknyi kolonistát hoztak ide, hogy bizonyítsák, mióta vannak itt!

Az iskolában 6 tanító... 1893-ig felekezeti, azóta állami iskola.

1873-ban kolera pusztított, 1903-ban és 1904-ben tűz emésztí a falut.

Akommünidején egyedül Sándor Mihály agitált a kommunizmus mellett, de magára maradt, senki sem követte. Ma is él.

Búzát, dohányt, kukoricát, cukorrépát, kendert termesztenek.

Háziipar nem igen van, a kereskedőktől szerzik be...

Jó gazdák, szorgalmasak, tiszták; nagyon szép állataik vannak, jó fajta marhát, disznót nevelnek, leginkább mangalicát s a német fajtaival (jork) keresztezve.

Az itteniek nem értelmesek – kinézetük ment minden értelemről, kezdeményező szellemről. Buták s a szemükben semmi jókedv (mitől lenne 1941 őszén, kérí fordítónk), nehéz a tekintetük. Nem tudnak nevetni, brutálisak, magukba zárkóztak – az ázsiai jellem visszaütése, vagy mert elmagyarosodott, elkorcsosodott szlávok.

Régi szokásaik nincsenek, nincs hajlamuk a művészetre. Alig találí parasztot, aki énekelni, verselni tud.

A központ Kürtös... Nagyon rosszak az utak.

3840 hold a határa – szántó és legelő. Földosztás...”

Kelt s két aláírás: a jegyzőé és a bíróé, Magyar Jánosé.

Kár, hogy valaki – 1981 után, 1981 és 1992 közt – itt kutatva kölcsönkérte az egyháztól s megtartotta magának a falu első eredeti román (román nyelvű és román szellemű) ’monográfiáját’.

1984-ben? Aligha, inkább harminc esztendővel korábban, ’54-ben történhetett, hogy öcséd lába megbénult. Mire az orvos odaért (volna), öcséd lába megjavult. Jéghideg kútvízzel teli vályúban áztatta magát fél napon át, míg (majdnem) úgy maradt.

Orvos Kisiratoson... Hogyne lett volna!

– 1944 előtt Kürtösön volt az orvos; az első itteni orvos egy idősebb férfi, ideiglenesen Aradról járt ki, zsidó ember volt. Utána jött Hirsch.

– Hirsch Jani a gyönyörű Magyarország történetet elvitte (Ormai tanító kallódó gyűjteményéből). Jó pár évig volt itt, visszament Aradra. Utána jött egy Lídia nevű, majd Macean Teofil, Mácsai, Marosvásárhelyt végzett az orvosin, az anyja még nem tudott románul. Őt Almási Béla követte, aki ma, 2003-ban László Terézzel együtt orvosa a falunak. László Teréz (Czank Terézia) gyermekorvos képzettségű családorvos.

A tudományos táplálkozás ekkor már tombol kis hazánk e fertályán, unokaöcsém egyike „tudományos övés”-ről tud.

– Nyiku kezdeményözte s az ő irányításával dolgozták ki a lakosság tudományos táplálkozásának tervét. Megvitatásra hozták nyilvánosságra. A szakemberek szerint Romániában 1 embernek napi 2.700-2.800 kalória elég, pedig jelenleg 3.300-at esznek – adja tudtul a kisbíró helyett a lap.

Állatorvos ez időben a kollektívban; 2003-ban a nyugdíjas Almási doktor látja el a falut Kurtucz felcser segédletével s beállni készül az embőrorvos Almási Kolozsvárt tanuló állatorvos-jelölt fia.

1985 is mivel telt? Éltünk, ahogy élhettünk.

– Ekkoriban löhetött, ezekben az években, hogy egy cigányasszony vödör kukoricát lopott. Állapotos volt, möghalt a börtönben. A babát sem adták vissza ide a családnak.

– Zsilaván volt, fél zsák kukoricát szödött össze a gép után a letört tábláról.

– S. Ida volt.

– Elítélték, a börtönben möghalt, a gyerök maradt. Akkoriban nem engedték az embört böngészni. Akármennyit ott hagyott a gép, nem löhetött összeszedni.

– Estefelé zsák répát vittem haza a kollektívából. Egyszer csak egy kéz megfogta a vállam: – Hát te mit csinálsz?!

– Az elnök volt.

– Mit, viszöm haza.

– Kérdi: – Honnan vötted?!

– Viszem az üszőnek.

– Azzal kivette a kezemből és kiborította: – Vidd be a téesz-istállóba!

– Szödtük a krumplit. A gép kifordította, szödtük a vödörbe. Amikor vége vót a napnak, vittük haza a vödörben.

– A falut akkorra körbevötte a rendőrség! A milicisták tudták, hol lehet bemönni a faluba. Kürtös felé kerültünk.

– Képesök voltunk, mert mögpakoltuk a vödröt krumplival! Vitte mindön asszony. Máskor paradicsom, amit szödtünk.

– Gyühetött értünk a milicista társaság, hajtottunk a biciklivel, mint a szélvész!

– Szedtük a gogosánt (paradicsompaprikát), sétált köztünk a milicista. Ma ezzel, amit csináltunk. Eldugtuk, másnap elvittük.

– Aki nem lopott, nem boldogult.

1986-ban Szellelki József téesz-elnök a Vörös Lobogó január 22-i számában, a Gyógyfürdő Dorobáncon? című cikkben arról nyilatkozik, hogy a falu a melegvizű forrásokat kihasználva hévízfürdőt szeretne építeni.

Adó az 1980-as években, ahogy néném sorolja:

villanyadó	816 lej (három hónapra),
tévé-, rádióadó:	75,
házadó	350 (fél évre),
bakteradó (fogik tőlünk a kolhozban)	20 (minden hónapban),
nyugdíj (kiskönyvre fizetünk)	120,
füstadó (kéményseprő adó),	
sportra, stb. adó 1 évre	786 lej!

Jön Aradról a magyarul is értő 'adó'-beszedő. Riadalom a Kekecsen: az asszonyok augusztus helyett szeptemberre várták! Futás megszerezni! Mert különben be kell vinni Aradra s naponta késedelmi díjat is fizethetnek.

– Házról házra járnak, összeírják a 'búzafölösleget'! Aki nem ad, azzal ijesztgetik, hogy fölmennek a padlásra és lesöprik... 70 mázsát szedtek össze!

Miközben az embereknek sincs elég.

Néném egyike: – Mi nem adtunk, nincs mit!

Öcsém: – A lengyeleknek gyűjtik, de hát ki tudja...

Robot, 1986-ban: évi 6 nap, férfinak, nőnek 18 évtől nyugdíjig. A napszám 120 lej, ezt fogják le, aki nem tölti le munkával. Faluszépítés, orvosi rendelő, művelődési ház rendezése, járdajavítás, középületeknél munka. A néptanács betervezi a lakosok által végzendő munkanapokat; a szomszédos Nagyiratoson ebben az esztendőben 3.272 robot-munkanapra számítanak a 2.600 lelkes faluban – ez a „községfejlesztési hozzájárulás”. 1-1 le nem dolgozott munkanapért Nagyiratoson is 120 lejt kell fizetni.

Kekecsi gazda ez év áprilisában magánszorgalomból számlálja a portáján élő állatokat:

1 fejőstehén, 500 litert kell szerződésre az államnak eladnia
3 lej valamennyi banyióért, a faluban 1 literért 8-9 lejt adnak;

2 üsző, a kollektívé, a két fiatal üsző tartásáért hereföldet (kaszálót) kapnak;

3 süldő az ólban, olyan 30-40 kilósak;

néhány tyúk;

vagy 100 kiscsirke, ők ültettek kotlót;

2 kiskutya.

Most indulnak Szentannára, onnan hoznak kiskacsát, búzát.

Máskor van még: nyúl, liba ritkábban – jobban szeretik a zsírosabb kacsát! –, bika... Sógor már nem bír a bikával.

Csak amit megesznek! Eladásra semmit. (Bár a nagyfia most adta el – túl olcsón, mondják – az apjától kapott süldőt.)

1987: az elmúlt 30 év alatt a falu lakói 740 rádiókészüléket, 650 televíziót vásároltak, s ez évben 1.300 újság-előfizetés van – áll az Andó-féle falutörténetben.

– A községi könyvtárban 4-5000 kötet volt Ceașescu munkáival együtt. 1990-ben kiszedtük a Ceașescu brosrákat, 1000-rel csökkent a könyvvállomány.

Ugyanekkor az iskolai könyvtár is.

Nagy könyvtára volt a faluban Ormainak, meg Hodácsnak, mindkettőt széthordták. Ormai könyvtárát egy ismerőse őrizte, 1953-54-ben átvitték a néptanácsra s ugyanaz lett a sorsa, mint Hodács kincseinek.

2004-ben a harmadik legnagyobb könyvtár a faluban a Máltai Házban van.

– Hodács Ágoston könyvtára a plébánián egy nagyszoba fele volt. 1951-ben a könyveket átadták a földműves-szövetkezetnek, élesztőt pakoltak a könyvlapokba. Néhány kötetet megmentettek.

Budapesten 1986-ban megjelent a Magyar Krisztus című regény, amely a környék népéről szól; a hatóság házkutatást rendez annál a tanárnál, aki a nyilvánosság előtt szóbahozza. A kötet több példányát tűzbe vetik tulajdonosaik, nehogy őket is elővegye a politikai rendőrség.

2003-ban kérdi egy akkori vezető:

– Mi volt abban? Annyira keresték.

Tűvé tette érte a falut a politikai rendőrség.

– Az 1980-as években nem csak a Magyar Krisztussal volt baj, Illyés Gyula összes könyvét ki kellett venni a községi és az iskolai könyvtárból is – emlékezik tanár bácsi.

A tévében régóta Budapestet nézi a falu.

1988 tavaszán a sportpálya mellett melegvízzel működő fürdő építése kezdődött meg – árulja el az aradi napilap július 9-én.

Az Öreg Elnök fia, Szanda Antal a „kisiratosi farm”, a kiváló eredményeiért nemrégiben a Munka Érdemrend I. fokozatával kitüntetett aradi melegházi szövetkezeti és állami zöldségtermesztési társulás itteni üvegházának a vezetője.

1987-ben az üvegház 46 százalékkal szárnyalta túl tervezőirányzatait – írja A hét. Az üvegházban folyamatos a termesztés, egymást váltják a termesztési időszakok (s termények, termékek, amilyen például a szegfű és az uborka).

Ültet, nevel, szed, palántáz 70 munkás.

Télen csak hidegtűrő növényeket tesznek: salátát, karalábét, retket.

Nyár vége: hónapok óta szedik az uborkát, jó része külföldre kerül. Hektáronként 80 tonna a termés.

A legkifizetőbb a szegfű: 1,5-2 millió szál bimbózik ki hektáronként, különösen tél végén keresik.

Palántával, szaporítóanyaggal ők látják el a környék szövetkezeteit s állami mezőgazdasági vállalatait. Tavasszal 3 millió palántát neveltek a telepen.

A szövetkezetben szántóföldi paradicsom- és padlizsán-termesztés.

Az államivá vált melegházakat a határban fűrt hévíz-kutak vizével fűtik: ötödik éve a másodpercenként 25 liter hozamú 3 kút termálvizével s évi 400-500 tonna lignittel melegítik üvegházait.

Még 2 kút kellene, hogy teljesen megoldódjanak gondjaik.

2000 áprilisában hallani az Agrodor üvegházáról: jól ment a saláta, sorba álltak érte a szállítók. Pedig tavaly azt mondták: többet nem bajlódnak vele, mert rajtuk maradt. S már nő a karalábé.

Virág? Nincs! Nem viszik. Például a brassói (üvegház) közelebb van Bukaresthez, a tengerparthoz.

1989 júniusában a Nagy Imre temetés napján Benedek Sándor tanár bácsi az évzárói ünnepély próbáját tartja a tanulókkal az iskola és a kultúrház között, amikor lerohanja őket egy csapat rendőr.

A szektorista (a Kürtösön székelő rendőrségnek az embere, akinek a Kisiratos nevezetű „szektor” a munkaterülete) vagy itt volt, mert figyelmeztették, hogy legyen résen, vagy a beépített embere tájékoztatta, mit csinálnak tanár bácsi gyermekei a falu főterén világos nappal a vértanú magyar miniszterelnök, Nagy Imre újbóli és ünnepélyes temetése pillanatában. Valaki áttelefonált a városi kapitányságra, gyorsan jöjjenek!

– Dorobáncon forradalom van! – mondták az emberek Kürtösön.

A tanároknak azon a helyen kellett maradniuk, ahol éppen érte őket a különítmény, míg tartott a razzia. Almási Vince, az iskolaigazgató ekkor éppen nem volt odahaza.

– A kürtösi rendőrségre vittek be, százszor le kellett írnom, hogy nem akartam tüntetést szervezni. Ahányszor bírtam, leírtam, amíg a fényképezőgépemet el nem hozták.

„Filmfölvévre veszem és elküldöm Pestre”, ezzel gyanúsítottak. Otthon volt, film nélkül, üresen.

A rendőrség készült, illetve valaki jelentette, hogy „most van a tüntetés Kisiratoson” Nagy Imre temetése napján!

Mint a kommandósok, lerohanták az évfárai menetelést gyakorló diákokat.

– Engem meg elvittek.

Bevitték kocsival, utána hazaengedték, mehet gyalog!

– „Ballag már a vén diák, tovább, tovább...”, énekelték a gyermekek, bapó a hátukon.

Nagyon ijesztő lehetett azon a napon, amikor a magyar tévé a Nagy Imre temetést közvetítette.

Ballagtak, mint a pesti temetésen.

Karácsonyra kitör Aradon is a forradalom, az emberek reménykedve figyelik a – kivételesen a bukaresti – tévét, mi történik velük. Az új év első napjaiban tör ki a helyi zendülés.

1989. december 25-én a karácsonyi szentmise után a zsúfolt templomban Almási Vince iskolaigazgató elmondta a népnek, mi történt. Az emberek nem értették, mi zajlik, meg kellett nekik magyarázni. Utána a művelődési házban többször volt népgyűlés.

1990-ben, az új év első napjaiban tör ki az évtizedek óta elfojtott népharag. Népgyűlés népgyűlést követ; menesztik a tsz vezetését, a földek és a vagyon kiosztásáról döntenek, megalakul az RMDSZ, a nemzeti megmentési front, a diktatúrában hangadó szerepet betöltő néhány helybéli – nem ok nélkül – fenyegetett helyzetben érzi magát.

– A Mák Társulás 800 hektárral mönt ki a kollektívából. Aki akart, maradt a téeszben; a földosztó bizottság kimérte a földeket. „Kikaptunk a virágpénzt”! ... A lagziban arra tűznek virágot, aki pénzt ad. Visszakaptunk, de az ajándék maradt, nem adták ki. A jó föld az Agrodoré lett – vélekszik a falu legnagyobb magángazdaságának a tulajdonosa 2003-ban.

A kollektívából Agrodor (Agro-Dorobánc) Mezőgazdasági Társulás lett, birtokában gépek, javítóműhely, üvegház, gyümölcsös, zöldségekertészet. 1990 elején Hügel László technikus (a zöldségfarm addigi vezetője, agrármérnök) a vezetője, majd Szellelki József, aki a bevásárló volt. Évtizede Andó Antal az elnök.

– Kiutaltuk a téesz- és nem téesz-tagoknak az egyéni parcellát. Az aktív tagoknak és téesz-nyugdíjasoknak fél hektár, az olyan családoknak, melyeknek tagjai máshol dolgoznak, 25 ár

földet juttattunk. Ahol egy családban téesztag, meg munkás is él, az mtsz közgyűlésének a határozata értelmében nem jár külön a gyári munkásnak is föld – sorolja a Jelenben Hügel László.

– A falu határa (nem tudom, meddig maradunk falu, kértük a néptanács visszaállítását) 2000 hektáros, ebből a külterületen 450, a belterületen 150 hektárt tesznek ki a kertek. Minden családot fölkerestünk, mit szándékoznak vetni az egyéni parcellában. A terület 80 százalékába kukoricát, 10 százalékába búzát, a fennmaradó részbe cukorrépát, zöldséget, takarmánynövényeket szeretnénk.

– Egyáltalán nem, vagy minél kisebb területen termesztünk eddig ráfizetéses vagy minimális nyereséget hozó növényeket. Ilyen volt elsősorban a paszuly és a fokhagyma. Burgonyából is kevesebbet termesztünk majd, mint régebben, a mi éghajlati és talajviszonyaink nem ideálisak ennek a növénynek. Csökkentenünk kell a zöldséggel, a paradicsommal és vinettával beültetett területet is, hisz a téesz-tagok félhektáros egyéni parcellát kapnak, amelyet szintén meg kell művelniük, a közösben valamivel kisebb teljesítményekre számíthatunk, mint eddig. Természetesen továbbra is a megye egyik legnagyobb zöldségtermesztő gazdasága maradunk, ezentúl is exportálni fogunk paradicsomot és vinettát, sőt ha teljesen visszkapjuk az üvegházat, más termékekkel is kirukkolunk a külföldi piacon.

Ebben az évben nyílik meg a hévízfürdő meleg- és hidegmedencékkel, öltözőkkel és gépkocsi-parkolóval. A fürdő a következő években egész Arad megye s különösen az aradiak kedvelt pihenőhelyévé válik.

1991-re alaposan megnő a szekerező gazdák száma: míg a kollektív idején szinte nem volt ló, a '80-as években 10 magán-ló sose volt, '90 után a legtöbb ló 120; azóta sokan traktort vettek, ma nem kell annyi.

Szatmári Pál 2003-ban már 120 hektáron gazdálkodik, saját föld 80 hektár.

4,5 hektárt örökölt; kocsmáros a Kohn Csárdában a '70-es évek végétől (25 éve vezeti a csárdát), előbb bérli, majd ő a tulajdonos. 370 birkája, 160 disznaja, 45 tehene is van, kisebb gépállomás a portája a Kekecs és a Templom utca sarkán.

A Kilsőgyöpon – ahol a környékbeli falvak nyájaival együtt 1000 juh legel – 7 hektár legelője van saját hodállyal.

- A kisiratosiak 60-70 százaléka az állatból él; akik képviselik a falut, nem érdekli őket – véli a nagygazda kocsmáros.
- Gyűtt a vagyonmegosztás, megalakult a vagyonmögosztó bizottság. Kikaptuk a virágpénzt, az ajándék mög bentmaradt. Így történt a falu széthúzása.
- 2150 hektárról döntött a földosztó bizottság, 800 hektár a Máké, 370 a magángazdáké, a többi az Agrodoré lött. Vittük a pálinkát, a mezsgyekarót, van földünk! Köllött volna kapnunk a ránc eső részt a vagyonból. Mikor kéne kapjuk. A Szerát tíz évön körösztül elvötte az állam tölünk, az embörök havi fizetést kaptak, aztán visszakapta a kollektív.
- '89/90-ben 60 millió lej vagyona volt a téesznek, '90-92-ben elosztották, akkor már megalakult az Agrodor. A tíz év fizetését, munkaegységét átszámították, 10.000 lej és 20 ár föld egyaránt 1 részt jelentett. A 60 millióból 17 a Máké, 40 az Agrodoré.
- 550 lovat vittek be a kollektívba; ami maradt, 111-et osztottak ki. 5 ló után járt 1 ló. Tehenet nem vittek be, de azt is vagyonértékben szétoztották.
- Vitte volna a magáét a magángazda, a Mák társulás, az Agrodor; addig húzták-halasztották, amíg úgy nem vették: aki nem jogi személy, nem kap semmit!
- Máshol nem így csinálták, szétvittek mindent az emberek.
- Bodonya Gyuri társulása; köllött nekik a kantine, traktort kaptak. Meg két remorkát, istállót, Molotov teherautót, csak hogy mönjünk! Az Agrodor már mög volt erősödve.
- Egymillió lej a Bodonya társulás vagyonértéke, amikor '89/90-ben 30 lej 1 márka volt.
- A kollektívban két istálló egymással szemben, egyenként a 60 millióból 110 ezer. Amit kértünk, mindönt kiadtak! Bodonyának kiadták.
- 1950–1960 közt lött a téesz, 1990-ben egy év alatt szétszödték. A régi Szanda-röndszörben nem volt annyi élösködő, mint most. A falu, sajnos, kettészakadt. Bűn volt 1990-ben újra engedni a kollektivizálást.
- Az iratosi asszonyt messziről megismerni a szomszéd falubeli asszonyok közt: lagziban a mieink elsőnek fáradnak el, a nagyiratosinak, a kürtösinek meg se kottyán! Mert agyondolgozták magukat, míg a többi... nem annyira. Anyám is, porcióba, 40 ár paradicsomot fogott. Nem bírta.
- 460 ezer lej, ez '89/90-ben 6 és fél traktor ára; járandóságomat nem kaptam ki a gazdaságtól. '95-ben leromlott lejben akarták kiegyenlíteni, hogy fogadtam volna el?! '92-ben már 1 millió lej volt egy traktor ára.

Kisgazda panasza 2003-ban:

– 25 hektárt művelek, a mienket, a rokonságét, meg a szomszédokét árendában. Gép annyi van, amennyi ehhez köll. Mégse tudok belőle mögéltni úgy sem, hogy a gépekkel másnak bémunkákat vállalok. Kénytelen vagyok beállni traktoristának Kürtösre Mironhoz (volt téesz-elnök nagyvállalkozóhoz).

Emellett műveli a saját kis birtokát. Így már valahogy boldogul a családjával.

– Nem tudom eladni, nincs rá piac.

Másik kisgazda:

– 12 hektárom van, megélek belőle. Hol a disznó, hol a kertészet jön be. Több lábon köll állni. A tej most jól mögy.

– Valamikor mindent kézzel műveltünk, de Minden-szentekre mindent behordtunk! Ma még tovább is találni kukoricaszárat a földeken.

1992-ban Thury pap bácsi árulja a környéken a gyulafehérvári püspökség lapját, a Keresztény Szót. 11 elkel Kürtösön, 15 Németszentmártonban, 10 Nagyiratoson, 80 Kisiratoson – ebből 68 előfizető!

Kezdett csökkenni a búcsújáró kedv, amikor Almási Béla kezdeményezésére 1996-ban megszervezték az első „máltai” zarándoklatot október 8-ra Radnára. Azóta minden évben Magyarok Nagyasszonya napján társasgépkocsi viszi a kisi-ratosiakat a Radnai Szűzanyához.

– 1996-ban csak mi voltunk ott ezen a napon Máriaradnán, az ötödiken, 2000-ben már több százan; mi két busszal mentünk, a többiek, más erdélyi máltai szervezetekből Bíró Antal ferences atya vezetésével.

Radna továbbra is kedvelt kirándulóhelye a kisiratosiaknak: jó néhány család rendszeresen jár személykocsival Máriaradnára, sokan évente több hétvégén is megteszik ezt a családi, baráti kiruccanást a táj legnagyobb katolikus zarándokhelyére s gyönyörű környékére.

1999-ben majdnem leégett a templom a villamos rendszer rövidzárlata miatt. A kárt senki sem fizette meg.

Nem **1993**-ban, 1994-ben jött ide a falu jelenlegi plébánosa, Zilahi András.

– 1992-től van hittan az iskolában. 2003 őszétől iskolán kívüli hittan is van, a templomban tartjuk, mert a törvény szerint az állam dönti el, hogy mit taníthatnak az iskolai hittanon, a tananyagot a minisztérium engedélyezi. Azért van a templomira szükség, mert az iskolai kötelező hittananyag az ortodoxot követi. A temesvári püspök rendeletére az iskolai hittan mellett külön templomi erkölcsi és hitbeli oktatást is tartunk.

– Aki iskolába jár, annak a hittan kötelező. Csak akkor nem, ha a szülő kérvényezi, hogy nem kéri gyermekének a hitoktatást. Itt senki sem kérte, hogy ne! Kisiratoson olyan erős a katolikus közösség, hogy a pár bekerült román ortodox család gyermeke is katolikus hittanra jár, elsőáldozóként lép be a katolikus egyházba. Az ortodox egyház csak azt köti ki, hogy bérni nem lehet, mert azt a görögkeletiek nem engedik.

– Teljesen magyar és teljesen katolikus falu. Szekta nincs, két család tartozik hozzájuk.

Templomba járók? 2003-ban a május eleji vasárnapon jó másfélszázan vannak a vasárnapi misén.

– Vetni kell!

– 1700 lélek; 1000 sincs, aki a hitét úgy-ahogy gyakorolja. Úgy 500 templomba járó van, akinek a vasárnap szentmise nélkül nem vasárnap. A férfi, aki délután elmegy a csárdába kártyázni, délelőtt itt van a szentmisén is.

– Vannak, akik nem minden vasárnap, de 2-3 hetente eljárnak. Nincs 10 százalék, aki egyáltalán nem jön karácsonykor, húsvétkor sem.

– Élnek még olyan idősek, akik emlékeznek arra, anyjuk úgy vitte a templomba őket, hogy az 5-6 gyerek a szoknyájába kapaszkodott, mentek a szentmisére! Ezek buzdítják a fiatalokat, hogy ebéd előtt tessék imádkozni!

– Persze sokat változott a falu. Régen semmi áron nem adták el a házukat nem magyarnak, ma eladják, hétvégi háznak vesznek kiürült kisiratosi házat a környékbeliak.

Rózsafüzér imádság minden első vasárnap. Ilyenkor délután többen vannak, mint délelőtt a szentmisén! Az öreg mamák is eljönnek, elhozzák őket a fiatalabbak és együtt imádkoznak a Szűzanyához. Ezek a Mária-ájtatosságok.

– Hány rózsafüzér-társulatunk van?... Titok-cseréhez képeket vettünk, 16 koszorú. Egy koszorú 3 x 5, az 15 személy a koszorú főnökasszonyával; összesen 240.

Az ágyhoz kötött rózsafüzér-társulati tagokhoz ő viszi haza a titkot, hogy mit kell imádkozni. Elég szép szám, és igen tevékenyek. Anyagi szempontból is támogatást jelent, mert ők szokták kifizetni a templom-költségeket, például miseruhát is vettek, új ministráns ruhákat csináltattak, oltárterítőt.

1994 óta szolgál a faluban a jelenlegi pap.

– Házszenelésre bemegyek a cigányokhoz is, a pénzt el sem fogadom. Olyan helyre nem engednek be, ahol talán részeg a gazda és nem tud az ajtóhoz jönni.

– 2000-ben a szentév tiszteletére kicseréltük, vagy följújtottuk a falu körül a kereszteket. Két keresztet újra föllállítottunk, a háború után ezek eltűntek. Az egyiket traktorista húzta ki, megbüntette érte az Isten. Körmenettel szenteltük föl a két keresztet.

– A búzaszentelő körmenet már nincs meg, az úrnapi vizsont rossz időben is megtartjuk, ragaszkodnak hozzá az emberek.

– Búcsúnapon, a Szent Kereszt föltalálásának az ünnepén szeptemberben mindig sokan gyűlünk össze, hazajönnek a fiatalok, ma is elég ünnepélyes. Szent Anna napja 2001-től három napos faluünnep! A szentmise mellett felvonulás, tánc, minden.

– Június első napjaiban van a kürtösi ortodox község fogadott ünnepe, a kürtösi románok jég elleni ünnepe. Kizavarni sem lehet az embereket a mezőre, mert a kommunista időkben ezen a napon a villám a földeken dolgozó embereket csapott agyon. Azóta kerti, vagy mezei munkára ilyenkor semmi pénzért ki nem mennének a kürtösiiek.

– Ez visszahat a kisiratosiakra! Itt régen fogadott ünnep volt Szent Anna, jég elleni. Munka-tiltó, ünnepi hangulatban kell megtartani.

– Ma is: ha fekete felhő jön, „különös módon” harangoznak, kondítják a harangot. Amíg kézzel húzták, erősebb volt, élénkebb, élesebb és látható volt, hogy a jégfelhő a harangozás hatására kettévált és kikerüli a felhő a falut. Amióta villany működteti a harangot, nincs az az éles hangja s nem hat úgy.

– De a szokás megvan! Ha viharfelhő látszódik, szalad a harangozó, indítja. Ha egyszer-egyszer elmarad, az emberek zúgolódnak.

– A Szerában két éve elverte a jég az üvegház harmadát. Senki sem kérdezte, hogy harangoztak-e.

1995 táján már érzékelhető a változás a helyi kereskedelemben és iparban, a harmadik évezred első éveire pedig (a kollektív-utód társuláson túlmenően) a magánvállalkozás az uralkodó a faluban.

Az ipart az 1990 utáni első évtizedben a Gyöpszélre települt Faragó-féle malom testesíti meg, 2002-től pedig a Kis utcai Rózsa bár portáján létrehozott bútorüzem gazdagítja a helyi, remélhetőleg életképes ipari kisvállalkozások sorát.

– A tulajdonos műhelyt épített; Fodor Mátyásé. Megrendelésre dolgoznak, például hálósobabútort készítenek. Ott dolgozik G. Laci sógorod. Hat-nyolc embernek ad kenyeret.

A volt szövetkezeti áruházban 2003-ban már varroda működik, olasz a tulajdonos, tíz-húsz embert foglalkoztat.

Két „Jutka üzlet” – Jutka ÁBC – a faluban, mindkettő a Templom utcán. A társulása az Agro-Bonita Kft. (S. L. R. Agro-Bonita): három elárusító helye van a községben, két kirendeltsége Aradon.

Több további magán elárusítóhely (például Fodor János élelmiszerboltja), elegáns vendéglő és egy 9 szobás, emeletes szálloda létesül 1990 után a faluban – írja Kovách Géza.

„Kávézó – Cofetărie” – áll a cégtáblán, működtetője Zámboiri Irénke.

Rózsa bár a Kis utcában, Nagyfaluban, meg a Rózsa fogadó a fürdő előtti utcasarkon.

A 9 szobás szálloda s vendéglő, a Rózsa motel hirdetése a 2001-es Jelen Kalendáriumban: „A kisiratosi Rózsa Szálló a termálfürdő szomszédságában, egy- és kétágyas szobáival egész évben az Ön rendelkezésére áll. Szombatonként itt szervezik a környék legnépszerűbb diszkóját! Töltsön egy kellemes hétvégét a Rózsa Szállóban. Figyelmes kiszolgálás, szolid árak. Szobafoglalás a 057/535-020-as telefonszámon.”

1990-re fejeződött be a helyi hévizet hasznosító fürdő építése a Pálya mögött, a sírkerttel átellenben.

– Kár, hogy a társulás nem kínálja a vendégeknek a saját terményeiből készíthető ételeket – hallani 2003 forró nyarán azoktól, akik szívesen ennének pihenés közben egy kis iratosi lacipecsenyét, rucasültet, szármát, bográcsos gulyáslevest, avagy éppen krumplis pogácsát, túrós lepényt.

Forró vizű medence, pancsoló a gyermekeknek, uszoda langyos vízzel.

A Kisiratosi Agrodor Mezőgazdasági Társulás vállalkozása a hévíz-fürdő, amely meggyezerte ismertté és vonzóvá teszi a falut, s amely további lehetőségeket kínál a helyi vállalkozások bővítésére.

1996-ban dr. Almási Béla alapítja 28 taggal a gazdakört.

1998 szeptemberében írja az újság: 21 gazda igényelte az ezüstkalászos gazda-tanfolyamot; 17 járt s nyert oklevelet. A faluba 40 Erdélyi Gazda jár. Vizsga a gazdakör székházában, jelen van Almási Vince, Kürtös-Kisiratos alpolgármestere is. Okleveles ezüstkalászos gazda lett Almási Bálint, Almási Gábor, Tóth B. János, Tóth József, Óze István, Óze Márton, Lévai Lajos, Németh Attila, Gulyás János, Papp Antal, Hallai László, Kovács Antal, László László, Szabadai István, Szellelki Antal, Godó Károly, Bali Ferenc.

1999-ben megrendezték a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének az országos tanácskozását; Almási doktor egyben a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének az Arad megyei elnöke.

Andó Antal elnök sorolja 1993-ban a társulás székházában: a falu határa 2250 hektár. Kürtös községé a 94 hektáros Kilsőgyöp, ahol 2 tehénistálló, 1 gulyásház van. 1350 hektár az Agrodoré, amelyen van 20 hektár gyümölcsös, 5 hektár szőlő (5 hektárt kiszedtek, nem érte meg), 70 hektár gyöp is.

769 tag volt, ennyien alapították a társulást 1991-ben. 1992-ben sokan jöttek még földdel együtt. A többi parasztember a MÁK-ban, vagy magángazdálkodó. A MÁK, úgy néz ki, idén föloszlik. Bodonya családi társulása? Állítólag föloszlott.

A régi kollektív 220 lovát 1991-től szétosztották; 1000 marhán is osztozkodott a falu.

1993-ban így gazdálkodnak:

450 hektár búza (1 q-ért 10-11.000 lej adnak),

100 h. árpa,

50 h. szója (szójaszalmával fűt a társulás péksége),

70 h. zab,

70 h. cukorrépa (mázsája 10 000, + 50 kg. cukor, amely 35 000 lej ér),

130 hektár kukorica (mázsája 7000 lej),

30 h. kertészet (amelyből 7 hektár üvegház),

+ vetemény, háztáji a tagoknak.

1992-ben 100 millió lej tiszta jövedelmet értek el. Ezt a sport és a kultúra támogatására, fejlesztésre fordították, 65 millió lej kiosztottak a tagoknak és a dolgozóknak. És a fizetés: átlagosan az üvegházban 50 000 tisztán, adót is beszámítva 70 000 lej, a gépészeké 70-80 000, a részeseké 35-40.000 lej.

A társulásé a pékség, a Malomnál lévő szikvízüzem, a Szifonéria, s bognárműhelye, kovácsműhelye, javítóműhelye is van az Agrodornak.

Kereskedelmi vállalkozásuk az Agro-Bonita nevű, három üzletből álló cég (a „Bonita”: virágnév): I. élelmiszerbolt a Malomnál, II. vasárut, ruházati cikket, cementet kínáló üzlet a volt Bikaistállónál, III. élelmiszerbolt Sofronyán.

Az Üvegházban (Szerában) 120-an dolgoznak. 1956-ban még csak pár négyzetméter volt, amikor mozdonykazánból szárral fűtötték. Ma virágot (például szegfűt), zöldséget (karalábét, padlizsánt, paprikát) termesztenek az üvegháziaik.

– 2003-ban 4000 valamennyi kiló búza termett hektáronként, kukorica elég jó, vagy 70-80 mázsa. Jó föld a társulás 800 hektárja! A társulás másfél milliárd lej adót – tva-t – fizetett; ha magam művelek ennyi földet, semmit sem fizetek! – védi az új szövetséget a nyugdíjas elnök, Szanda.

1997-ben már a Máltai Ház utcai szárnyának az építéséhez fognak.

1991-ben Kolozsvárt a Szuverén Máltai Lovagrend a németországi segélyszervezet és a romániai katolikus egyház támogatásával újraalapította a Romániai Máltai Segélyszolgálatot. A szervezet a temesvári székhelyű csanádi püspökség területén Aradon, Resicán és Temesvárt tevékenykedik.

Az aradi máltai segélyszolgálat 1993-ban alakult, 1999-ben önállósult a kisiratosi szervezet, amelynek dr. Almási Béla a vezetője. Testvérszervezetük a szatmárnémeti, amelyet a kisiratosival egy napon jegyeztek be.

1992-ben hallani a faluban: Borbála nővér és Godó atya, nyugalmazott pankotai plébános azon töri a fejét, hogy nyugdíjas papi otthon legyen Kisiratoson. Almási doktor és a falu akkori plébánosa, Thury László fölkarolja az ötletet.

– 1995-ben eladó lett az a telek, ahol később fölépült a Máltai Ház. Pályázatot adtunk be mozgássérültek otthonának az építésére; először öregotthont akartunk, de kiderült, hogy az van máshol is. Jó ötletnek bizonyult, hogy a Németországi Máltai Segélyszervezethez fordultunk, amelyet onnan ismertünk, hogy adományait többször mi oszthattuk szét. A főtitkárhoz fordultunk, hogy 14 000 márkáért eladó a telek az épületekkel, majdnem 1 hektár. Sikerült, augusztus 3-án volt az alapkövetétel és megkezdtük az első rész, a főépület építését az istálló helyén. Itt kapott helyet az ebédlő, a konyha, az emeleten három iroda.

1996. június 13-án, Szent Antal napján szentelték föl a főépületet. A konyha a faluban a napközi ellátást is biztosítja, az első évtől napi 300 porciót készítenek a szakácsok.

– A következő évben, 1997-ben hozzáfogtunk az utcai épületnek, ez a lakóház, a beutaltak otthona. Tíz kétágyas szoba a háromszintes épületben, húsz mozgássérültnek ad helyet. Az alagsorban raktár, a tetőtérben iroda. 1998-ban adtuk át és megkezdtük a benépesítést.

A harmadik épületet, amely a régi gazdaház helyére került és szintén húsz embernek ad otthont, 2001 júniusában Roos Márton püspök szentelte föl. Így ma 40 mozgássérült ember fér el a Kisiratosi Máltai Házban.

– Terveink: kápolnát szeretnénk és hévizes medencét, nyitottat és fedettet, hogy rehabilitációs központtá fejleszthessük a házat. Csak a pénz hiányzik, a terv megvan.

2003 tavaszutóján 37 lakója, 23 alkalmazottja van a máltai otthonnak.

Hátul gondozott kert öntözött veteménnyel, a gazdasági udvar óljaiban 10 fajkoca majdnem 100 malaccal, süldők, az istállóban 2 ló, 2 fejőstehén, 2 vemhes üsző, 5 borjú.

A rendre 3 kutya vigyáz.

A Kisiratosi Máltai Házban rendszeresek a képzőművészeti kiállítások és művésztelepi rendezvények, néptánc- és hagyományápoló-, sajtó-, ifjúsági alkotó-, építő- és máltai-táboroknak adnak otthont, biztosítják a faluban a közétkeztetést, s szívesen látott vendégek az Aradra ellátogató magyar politikusok, tudósok, művészek, írók is. A néhány román gondozott lelki ellátásához hozzájárulva időnként görögkeleti istentiszteletet is tartanak a Házban a mácsai román pap közreműködésével; a katolikus lelki gondozás természetesen állandó.

1998-ban 15 elsős diákja van a helyi iskolának, közülük 14 magyar, 1 román.

1852-ben 144-en járnak iskolába a 178 tankötelesből (olvasható az egyházmegyei értesítőben); 1855: 117 tanuló, 1861: 122 (a tanköteles 190-ből), 1873: 98 (146), 1889: 144 (jár a 243 tankötelesből), 1894/95: 340 gyermek tanul 2 épület 2 tantermében 2 tanító közreműködésével (Csanádvármegye népoktatásának monográfiája szerint), 1952/53: 404 (jár a párhuzamos osztályokba B. S-né emlékezte szerint), 1978: 18 nyolcadikos végez, közülük

1 megy az aradi magyar líceumi tagozatra, 1979/80: 230 (ugyanekkor a hasonló nagyságú, de a határ túloldalán lévő Kevermesen 380 diák tanul).

1979 őszén mondja Benedek Sándorné tanítónő, aki egykor Bánffyhunyadról került ide:

– Nincs párhuzamos osztály. 13 tanárból és tanítóból, meg 3 óvónóból áll a tantestület. Zárkóztak az emberek, nem olyan őszinték, barátkozók, mint felénk. Talán mert gazdagabbak? Az iskolában nagyon lecsökkentünk. Tavaly két nyolcadikos osztály volt, most mindegyik osztályból csak egy-egy.

1979-ben 16 nyolcadikos, 1980-ban 234 tanuló, 1993-ban 13 elsős és a minisztérium azt sürgeti, hogy nyíljon román osztály is. Van a faluban 10 – nagyobb részben moldvai és mármarosi – román család, még jön 10, kikövetelik. 1996-ban 148 diák.

2000-től évente 9-10 szülés a faluban (1974-ben 34 szülés volt, a '80-as évekre csökkent 10-re).

A 2000/2001. tanév tantestülete (2001 nyarán):

Hadnagy Dénes – igazgató, matematika tanár,

Almási Magdolna – magyar, román – kisiratosi,

Szabó Gizella – helyettes tanár, katolikus hitoktató – kisiratosi,

Godó János – kémia, biológia, technika – kisiratosi,

Fischer Zsuzsa – matematika, fizika, informatika (a Csíkyban is) – kisiratosi,

Andó László – tornatanár – RMDSZ helyi vezetőségi tag, kisiratosi,

Sztánné, Gotia Anca – román szakos helyettes tanár, Aradon lakik,

Engelharth Mária – történelem, helyettes tanár – vadász, Aradon él,

Benedek Sándor – ny. ének-zene tanár – kisiratosi,

Gaic Irén – I. osztály tanítónője – Némedi-lány, kisiratosi,

Kunszabó Valéria – II. oszt. tanítónője – kisiratosi,

Tarkó Erzsébet – III. oszt. tanítónője – aradi, 2001/2002-ben nem lesz itt,

Gulyás Gabriella Csilla – IV. oszt. tanítónője – kisiratosi,

Deák Diana – angol-, történelem-tanár,

Fischer Csilla – óvoda-igazgató,

Németh Emese – óvónő – Barják-lány, kisiratosi,

Jáger Hajnalka – helyettes óvónő – Török-lány, kisiratosi,

Almásiné, Gulyás Gyöngyike – helyettes óvónő – élelmiszeripari mérnök,

Szellelkiné, Horváth Margit – helyettes óvónő,

Falkus Endre – iskolaszolga és takarító,
László Irénke – takarítónő.

139 tanuló a 2002/2003-as tanévben: első osztályos 19, második 16, harmadikos 12, negyedikes 18, ötödikes 19, hatodikos 16, hetedikos 15, nyolcadikos 24. 2003–2004-ben 16-20 első lesz. Óvodába jár 2002 tavaszán 52, a fele cigány gyermek.

2002 szeptemberében írja a Nyugati Jelen: Kisiratoson 8 tanterem van, laboratóriumok a Kisiskolában. A tantestületben 3 címzetes tanár, a többi helyettes is szakképzett, 1 tárgyat tanít képesítés nélküli tanár. Számítógépeikre 120 000 forintot nyertek az Illyés Alapítványtól.

1999-ben sorolja Almási doktor:

– Az 1950-es években 50 gyermek született évente; az 1970-es években, amikor idejöttem orvosnak, 32. Izgultunk, hogy két osztály legyen. 2000-ben 9 elsőünk lesz.

A 2000-es nagyiratosi Arad–Békés megyei határmenti polgármester-találkozón közreadott adattár úgy tudja, Kürtös lélekszáma 1992-ben 10 494 – román 7537, magyar 2181, természetesen Kisiratossal együtt.

Kisiratos lélekszáma (a különböző források szerint) az elmúlt, lassan két évszázadban így változott:

1819:	260 család	települ ide (a legenda szerint)	
1821:	1043,		
1828:	807,		
1841:	1532,		
1850:	1997 (1973 m, 10 r, 1 n, 13 cigány),		
1854:	2052 (2019 12	21 zsidó),	
1857:	1897 (1890 1	6 zsidó),	
	-61 -61 K.i.-puszta		
1871:	1994 -83 Kisiratos-puszta		
1900:	2373		
1916:	2583		
1930:	2452 2362 m 68 r 19 n 3 más		
1977:	2341 2215 27 99		
1992:	1845 1785 57		
2003:	1731 1586		

2000-ben helyhatósági választás. Az RMDSZ polgármester-jelöltje Almási Vince, az eddigi kürtösi–kisiratosi alpolgármester. 17 tanácsos-jelölt az RMDSZ listáján, amelynek élén Almási Vince, dr. Almási Béla, Szanda László, Misik József, Lőrincz Lajos, Hallai László, Németh Attila, Gulyás Gyöngyi, Hügel János áll.

Csak listás jelölés van, egyéni nincs s a tanácsosi hely az első fordulóban eldől. A most lejáró időszakban Kürtösön 4 RMDSZ-es városatya volt, meg az alpolgármester. Idén 16 polgármester-jelölt indul a városban.

Az eredmény: 1-gyel több, 5 RMDSZ-es tanácsos jut be a testületbe, s marad hatodikként magyar alpolgármesternek Almási Vince volt kisiratosi iskolaigazgató, kürtösi vállalkozó.

A 2000. évi parlamenti választások elemzése, elvégezte az RMDSZ Arad megyei szervezete: Kisiratos – 1845 lakos, 1785 (96,75 %) magyar.

1452 választópolgár közül 986 szavazott (67,91 %).

928 érvényes szavazat, RMDSZ-re 839 (90,41 %).

Az RMDSZ helyi szervezete 1990. januárban alakult, első elnöke Benedek Sándor, az induló taglétszám majdnem elérte a 600-at. 2003-ban 280 a fizető RMDSZ-tag, elnök Jäger Hajnalka óvónő.

Kürtösön 1990-ben 80-an hozták létre az RMDSZ helyi szervezetét, alapító elnöke dr. Almási Béla. Itt 2003-ban 26 a fizető tag, elnök Piklor Margit tanítónő.

A **2001**-es Jelen Kalendáriumban áll: a Kisiratosi Agrodor Mezőgazdasági Társulás üvegházában termesztett primőr zöldségfélét olyan olcsón adják, ahogy sehol máshol az ország nyugati részén.

Az utóbbi időben a hol Szerának, hol Üvegháznak nevezett melegházi kertészetben 60 ember dolgozik.

A falu vendégeit meglepi, hogy amikor Kisiratosra érnek, a zsebtelefon megszólal s magyar üzenetet közvetít: Üdvözljük Önt Magyarországon! Mert itt már kilép a „dialog” rendszerből a magyarhoni „Westel”-be.

– A magyar–román zsebtelefon határ éppen átszeli Kisiratos és Kürtös. A ház szobájából a Westellel lehet, a konyhából a Dialoggal, az udvarról meg a Connex GSM veszi át az irányítást. Mert hogy üzlet is van a világon, nem csak államhatár.

A legszebb az egészben, amikor ülsz édesapád iskolájának az udvarán a padon, a szél egy ültődben odébb fújja a villanyhang hullámain s a Connex helyén egyszerre csak a Westel fölrat tűnik elő. Hogy a szél csöndesedésével visszagyűjjön a román.

Kár, mondja sógor, hogy nem mi döntünk, hanem a szellőcske, ahogy jár, kel közöttünk.

– Sok az öngyilkosság a faluban. Szerényebb a temetés, de eltemetjük. Rövidebb búcsúztatóval, harangszóval, de eltemetjük. Nem a mi dolgunk megítélni, majd elszámol az Úr előtt azzal, amit tett.

Hogy az italozás miatt? Nem lehet csak az italra fogni, nem lehet csak a szeszre, kábítószerre. Az útkeresés, úttévesztés világszerte jellemző. A világ nehézségei miatt? Sokszor a megélhetéssel sem lehet magyarázni; a lélek sérül meg.

Az ördög az oka.

Godó atya mondta 1995-ben, halála előtt egy évvel itt a templomban egy ifjúsági lelkigyakorlaton: – A Sátán biztos létezik, de valamivel Jézustól le van kötve, mint egy rossz szándékú kutya. Tőlünk függ, hogy mennyire közelítünk felé; elérhet bennünket, vagy csak viczorogni tud ránk.

Kisiratos, ’üvegházi védőburok’ nélkül.

2002: kinek így, kinek úgy.

– Régön három embör élt úgy a faluban, mint ma háromszáz, hogy nem tudja, holnap mit fog önni! Ha szögény a paraszt, szögény az ország is – tudja öcsém uram, nem úgy, mint a hon urai.

A legutolsó állatösszeírás a faluban:

457 szarvasmarha,
522 juh,
47 kecske,
3075 disznó,
21 483 szárnyas,
64 ló,
13 méhcsalád.

Mezőgazdasági földterület összesen: 2650 hektár (a Faiskolával együtt, ez Kürtösé volt). Ebből 101 hektár legelő, ezen tartják a majdnem félezer tehenet. Beltelek 188,3 h. A lakosság száma (a 2002-es népszámlálás adata): 1731.

Bejegyezve 14 kft.,

7 gazdálkodó (fizikai jogi személy),
s több családi vállalkozás („nem jogi személy”).

Összesen 234 munkakönyvvvel rendelkező munkavállaló a faluban, Kürtösre, Aradra ingázó munkaerő kb. 80-100.

Nagyobb helyi munkaadók:

Malom – kb. 30 alkalmazott (a tulajdonos 300 hektár földet is műveltet velük),

Agrodor 60-80 ember,

tanügy 20 (iskola, óvoda),

egészségügy 4,

Rózsa bár 15 (a bútorüzemmel),

varroda 20.

A kft.-k (sorolják a krónikásnak 2003-ban a nagyfalusi pincészeren):

Agrodor,

Malom (Faragó Andrásé),

Rózsa bár (fogadóval, asztalosműhellyel, Fodor Mátyásé),

S. C. P. – Palimp Kft. (Szatmári Pálé),

Gulyás Kft. (Gulyás Judit Kft.-je, a két élelmiszer Judit-üzlet),

Miklós Kft. (Molnár Miklós Kft.-je, élelmiszer-kiskereskedés),

Ham Bár (Misik Endréé a Gróza tér sarkán).

Magyarigazolványt 2003 májusáig 420-at adtak ki a faluban. (Arad megye 49 000 magyarjából 7300 kért s kapott magyarkoronás igazolványt.)

2002 végén népgyűlés a művelődési házban, Almási Béla javaslatára megszavazzák: kérik az elszakadást Kürtös várostól.

2003. március 16-án, vasárnap népszavazás Kürtös városban Kisiratos elszakadásáról, újbóli önállóvá válásáról. Szavaz a város és a falu valamennyi választópolgára, így – általános vélemény szerint, ha csak rá nem tudják beszélni a románok, vagy a cigányok legalább egy részét a részvételre – nem sok esély van a szabadság visszanyerésére.

Fölhívás a Nyugati Jelenben: „Vasárnap Kisiratos önállósága a tét!

Kisiratosi és kürtösi polgárok! Vasárnap népszavazáson Kisiratos önállóságáról dönthetnek. Szavazzanak IGEN-nel, hogy ezentúl magunk dönthessünk helységünk fejlődési üteméről, településünk arculatáról, saját sorsunkról. Hiszem, hogy önerőből, saját pénzünkkel gazdálkodva sokkal nagyobb dolgokat vihetünk majd véghez, mint eddig.

Kürtösi polgárok, ne maradjanak közömbösek, és ne féljenek IGEN-nel szavazni a vasárnapi népszavazáson. Kisiratos különválása mindkét település javára válhat.

Szavazatát mindenki a saját szavazóközrétében vasárnap 8–20 óra között adja le. Almási Vince alpolgármester”

Híradás a Ny. Jelen 2003. március 17-i számában:
„Népszavazások Arad megyében –

Kisiratoson győzelem!

Harmincöt éves vágyuk teljesül a kisiratosiaknak azzal, hogy visszanyerve községi státusukat, különválhatnak Kürtöstől. A rendszerváltás óta többször bebizonyították, mekkora erő rejlik összefogásukban, egységes szavazatukban. Tegnap sem történt másképp: alig múlt el 8 óra, megérkeztek az első szavazók. A csúcsidőszak délben, a szentmise után volt, amikor sorban álltak az urna előtt. 18 órakor (ott jártunkkor) a szavazásra jogosult 1421 személynek a 75-80 %-a leadta voksát – tájékoztatott Szelletki Zsuzsanna, a 4-es számú kisiratosi választóközrét elnöke.

A végeredmény közlésekor tudtuk meg, hogy Kisiratoson este újabb sorok keletkeztek az urna előtt, de a kürtösiek is kitettek magukért. Városi szinten a 7824 szavazati joggal rendelkező polgár közül 4942, azaz 63,1 % szavazott, még hozzá – 60 kivételével – igennel az önállósodásra.”.

Ugyanezen a napon teljes érdektelenség Nadab függetlensége ügyében: még hogy Kisjenőn és Erdőhegyen alig megy valaki szavazni, az urnazárás előtt 40 perccel Nadab 1423 választópolgára közül alig 200 jelent meg a szavazóhelyiségben.

A kürtösiek (iratosi) vicepolgármesterének az első nyilatkozata szerint az önállóságra szavazó kisiratosiak számára a legsürgősebb az országút járhatóvá tétele a falu és a vám-szabadterület közti 4 kilométeres szakaszon, amelyet nyaranta a gyógyfürdő miatt napi 5-600 személygépkocsi is használ.

...Élni szeretnének.

A maguk uraként, odahaza, a Szalbek uraság pusztá-kisiratosi földjén 1818-ban újraterelített (azóta Csanád vármegyéből Arad vármegyébe átkerült) faluban.

2004-ben a falu visszanyerte önállóságát. A népszavazási kezdeményezést jóváhagyva Bukarest áprilisban a választásokig ideiglenes polgármesternek Almási Vince kürtösi alpolgármestert, az ismét községgé vált település alpolgármesterének Lőrincz Lajost, titkárnak Lupan Adinát, a kürtösi önkormányzat jogtanácsosát nevezte ki.

A júniusi önkormányzati választáson Almási egyedül induló polgármesterjelöltként nyert. Alpolgármester Lőrincz, akit rövidesen Halai János vált (aki valójában Hallai, de valaki, valahol – nyilván a regáti kiképzésű kancellárián – elírta a nevét). A helybéli román párt (PD, magyarul Demokrata Párt) szerencsére lemaradt, nem nyert tanácsost. (Listájuk első helyén magyar, másodikán román jelölt állt.) Hál' Istennek a PSD (magyarán Szociáldemokrata Párt) névsora sem vonzotta kellőképpen a helybéli román kisebbségeket és a velük tartó, románbarát – már-már román érzelmű – magyarokat. A harmadik helybéli román kisebbségi lista (Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt, PNTCD) élén egy helybéli férfi, másodikként és egyben sorzáróként az édesanyja állt. A négy polgármesterjelölt: Almási Vince (RMDSZ), Szatmári Pál (PD), Caran Gligor (PSD), Bodonya Róbert (PNTCD).

A Roma Pártnak egy tanácsos-jelöltje volt Darócz László személyében – ő elég sok szavazatot kapott.

Az RMDSZ tarolt, 80 %-ot kapott. Polgármester lett Almási Vince, a 11 tanácsból 10 a magyar pártot képviseli – Andó László, Antal Antal, Kovács Antal, Hallai János, Fischer Csilla, Szécsényi Károly, László Teréz, Németh Attila, Jerger Hajnalka, Almási Gyöngyike –, és 1 független, Almási Olga (a Máltai-ház alapító körorvos felesége).

Az iskola szeptemberben 130 gyermekkel kezdett új tanévet. Az Andó László tanár által vezetett, 2004 ősze óta működő Kis utcai (amerikai alapítású) úgynevezett Ír Házban nyolc környékbeli szegény sorsú magyar gyermek él, tanulni a helyi általános iskolába járnak. A Ir-Ka-Ter nevű otthon első kis lakói kisperegi, aradi, nagyiratosi, németszentpéteri gyermekek, akikre két felügyelő vigyáz. Az utóbbiak egyike, Bella Zoltán a parancsnoka a kisiratosi Godó Mihály cserkészcsapatnak. A gyermekekkel élő nevelők irányítják a kisdíákokat iskolába, viszik orvoshoz, velük tanulnak, rendezik kis életüket.

Aztán 2010 szeptembere: 123 tanuló, 51 óvodás. Ebben a tanévben már nem tud gondoskodni az addig a felügyelete alatt

lévő gyerekekről az Ír Ház. A szegénygondozó intézményt fenntartó egyesült államokbeli, de belfasti származású Bob Gass keresztény vezető és az észak-írországi karitatív szervezet a gazdasági válságra hivatkozva megvonta a támogatást a kisiratosiaktól. Az Ír Házat 2002-ben alapították, és azóta évről éve 10-20 általános iskolás gyermek otthona a tanulás idejére (sokan csak a nyári szünidőre mentek haza). Arad megye, illetve a szomszédos megyék településeiről származtak, valamennyien rossz körülmények között élő magyar családból. Nekik megváltás volt itt lakni, és a családjuk is szívesen bízta a nevelőkre őket, hiszen szállást, teljes ellátást kaptak, iskoláztatták őket és felügyelet alatt voltak. A többségüket az utcán való csellengéstől mentették meg. Ugyanakkor a 15-20 gyermek sokat jelent az iskolának, mert hogy az Ír ház bezárta kapuit, nehezen sikerült összeszedni annyi gyereket, hogy minden évfolyamon önálló osztály indulhasson – nyugtázza a Jelön.

2005-ben is megtartja a falu a hagyományos templomnapot, a Szent Kereszt fölmagasztalása napi búcsút. Szeptember 14-e helyett a kommunizmus kitörése óta rendre a második szeptemberi vasárnap az iratosi búcsú napja.

A Szent Kereszttel eljegyzett kisiratosi egyházközségi templom helyén 1836-ben fölszentelt kis templom állt, amely pár év múlva kapott tornyot. 1838. szeptember 14-én a toronnyal együtt szentelték föl az első harangot és a ma is használatos orgonát. Néhány év múlva a püspök a nagy harangot Szent György, a középsőt Szent Mihály, a kis harangot Nepomuki Szent János tiszteletére áldja meg. Az első itteni bérnálás, 1842-ben Lonovics József, a csanádi egyházmegye püspöke 1400 helybéli részéltetett a bérnálás szentségében.

A régi templom hamar kicsinek bizonyult. Az új a régi helyén a régi öregek emlékezte szerint 400 ezer téglából épült (1880-ban), 1881-ben szentelték föl. 1892-ben az új templomban először megtartott bérnálás a csanádi püspök 1036 iratosi keresztségét erősítette meg. A legnagyobb harangot 1899-ben a Szűz Anya tiszteletére szentelik föl.

2011: megint javítják a kisiratosi templomtornyot. 10 napig dolgoznak a munkások a tornyon, amit a tavalyi vihar alaposan megtépázott. Mint a (Nap)Nyugati (nevezetű, a csonkaországból nézvést /Nap-/Keleti) Jelön írja, három székelýföldi alpinista, kötelekkel biztosítva, a torony lemezborításán, illetve a lemez alatt

lévő sérült deszkaburkolat felújításán ügyködik. Helyrehoznak minden előre nem látható hibát, ami a javítás közben előkerül. A 3 vakmerő férfiúnak naponta más-más család biztosítja az étkezést. A toronyújítás költségeit a községi tanács támogatásából és a hívek adományaiból fedezik.

2006-ban, meg előtte, utána valameddig ihat egyet a vendég Bugyur Jancsi, azaz a Szellemi János borkereskedő nagyfalusi parasztházból lett pincéje előtti filagóriában a jobbnál jobb nedűkből. 2008-ban a krassó-szőrényi Tirol (Királykegye) bódító pirosát nyakaljuk szép csöndben... Avagy netán a Tömös-vidéki Rékas fehér boraiból veszünk magunkhoz ízelítőt.

Erdélyi vendégforgalmi honlapon olvasható, mit nem kínál a kisiratosi hévízfürdő. Medencéibe a 61 Celsius fok hőmérsékletű melegforrásból föltörő víz kerül. A hévizes kismedencék mellett nagyobb, úszásra is alkalmas fürdőmedence található, amely kellemes hőmérsékletével az úszni vágyóknak is megfelel. „A víz ízületi bántalmak, csonttörés és izomsorvadás utókezelésére, idegrendszeri betegségek, nőgyógyászati betegségek és reumatikus megbetegedések gyógyítására alkalmas” – hirdeti magát a helyi mezőgazdasági társulás (az Agro-Dor) tulajdonában lévő fürdő. Nyitva tartás pünkösdtől havától Szent Mihály hava végéig – magyar idő szerint – délelőtt 8-tól este 7-ig. A kisiratosi hévíz lúgos kémhatású, kiváló fehérítő hatással rendelkezik, ezért a falubeliek kannákban hordják mosáshoz, de sokszor fürdéshez is. A gyógyvízből a fürdő mellett szabadon tölthetünk edényeinkbe, hogy megkönnyítsük asszonyaink dolgát.

2007: új út Kürtösre! Sosem volt itt ilyen finom a Tötés... Kürtösről az ipari parknak nevezett Ipartelepig az elmúlt évtizedben már jó utat építettek, innentől viszont Kisiratosig továbbra is elég döcögős volt a kövesút. Az ez évi Anna napi faluünnepre ezen száguldoznak 60 km-es sebességgel a helybeliek és vendégeik, köztük az elszármazottak.

Rövidesen már százötvenen dolgoznak a kürtösi ipartelepen, a nagy külföldi cégek buszaikkal gyűjtik össze munkásaikat, hozzákviszik őket otthonuk és munkahelyük között. Ezzel lényegesen javult a faluban a megélhetés.

Átadják az iskolai sportcsarnokot, avat Borbély László miniszter.

A következő évben készül el a két Iratos közti, négy és fél kilométer hosszú műút. Ezzel könnyebbé válik a tornyai átkelő megközelítése, s a Pestre – egyáltalán a nyugatra – utazók Varsánd helyett erre hajtanak, mert így hamarabb jutnak el a magyarországi autópályára, hogy gyorsabban célba érjenek.

A falu azt szeretné, ha pár év múlva határállomás nyílna Kisiratos és Dombegyháza között a meglévő, csak elhanyagolt kövesút mellett a Hármashatár-halomnál.

Négy év múlva sorolja Almási Vince a terveket a Jelönben. Sok reményt fűznek a Kisiratos–Mácsa út fölújításához, amit a megyei önkormányzat vett be tervei közé, és a kisiratosiak közvetlen átjárást szeretnének Magyarországra. Minősített megyei út vezet Kisiratosról nyugatra, ami Dombegyház és Kevermes között csatlakozik a magyarországi úthálózathoz (a Battonya–Gyula közti útba torkollik). A mi oldalunkon 2,8, a határ túloldalán 3,2 kilométert kellene leaszfaltozni. Abban bízik a polgármester, hogy majd csak csatlakozunk a schengeni övezethez, és akkor határállomást már nem kell építeni. A Kisiratos–Mácsa közti 6 km. hosszú, 709J jelzésű megyei út aszfaltozását szeretnék. (2013-ban sem egyiknek, sem másiknak nem látni nyomát.)

Kisiratoson valamikor úgy félezer tehen járt naponta a legelőre, illetve onnan haza, ma félszáz sem. Út közben a tülekedés, vagy a 'pityörehány' miatt tönkretették a virágágyásokat, végigganézták az utcákat... A legeltetés május 1-jén indul, a tehénészek időben találtak olyan családot, amelyik vállalta a 40-nél valamivel több tehennek a legelőn való őrzését. Megegyeztek a legeltetés díjában is, így Munkás Szent József napján már kihajthatták a jószágot a legelőre. Az első nap után a fél falu a polgármesteri hivatalban méltatlankodott a jámbor kérődzők által okozott utcai károk, a fölfordulás miatt... – írja a Jelön embőre (a kisiratosiak régi üsmerőse, Balta János) Virágágyások-e vagy szabadon vonuló csorda címmel.

Hogy Kisiratos a tehenei – egyáltalán a paraszti munka, a földművelés és az állattartás – nélkül megmarad-e, költői kérdés.

2008-ban hosszas tárgyalás, huzavona után a társas a faluvezetés közvetítésével eladja a gyógyfürdőt, melynek fejlesztésre, nyugat-európai színvonalú, az európai szabványoknak megfelelő szolgáltatásokat nyújtó gyógyhellyé emelésére a volt téesz pénz hiányában nem vállalkozhat. Magyarországi befektető a kisiratosi

hévizes fürdő, ám ez évben még a társas működteti. S működteti, még mindig mint tulajdonos, 2013-ban is... Mert az üzlet: ugrott.

A helyhatósági választás után június 18-án tartotta alakuló ülését az új községi tanács. Mint az aradi lap írja, magyarul folyt a szertartás, de ez itt nem újdonság, hiszen a tanácsülések hivatalos nyelve is a magyar. A 11 tag mind magyar nemzetiségű, de az RMDSZ-t csak kilencen képviselik: Almási Béla, Almási Gábor, Andó Antal, Andó László, Dani Lajos, Gulyás Levente, Hallai János, Jerger Hajnalka és Lőrincz Lajos; Szalai Szabolcs az Új Generáció Pártja, Szatmári Pál a Demokrata-Liberális Párt jelöltjeként jutott be.

A hivatalban lévő s újraválasztott polgármesternek, Almási Vincének az alakuló ülés előtt le kellett mondania a tanácsosi mandátumáról, így került bejutó helyre Almási Gábor. Alpolgármesternek újra Hallai Jánost választották.

A falu először avat díszpolgárokat. A Szent Anna napi faluünnepen három közismert, a falu történetében fontos szerepet játszó személyt tüntetett ki a helység képviselőtestülete. A 98 éves Bérczi Ferenc igazgatótanító 1949-ben került Kisiratosra, és évtizedeken keresztül szolgálta rendkívüli odaadással faluját, mondta köszöntőjében Almási Béla körorvos. A ma Aradon élő idős tanító, akit 90 éves korában Márki Sándort-díjjal tüntettek ki eredményes életpályája elismeréseként, egészségi állapota miatt nem vállalta a megjelenést, az oklevelet a község polgármestere adja majd át neki. Átvette viszont a díszpolgári oklevelet a 80 esztendő s ft. Thury László nagyprépost, aki 14 évig (1980-tól 1994-ig) szolgálta plébánosként a falu és több környező helység híveit. Andó László, az Ír ház tanár vezetője méltatásában hangsúlyozta: igazi jó pásztorként tevékenykedett, nagyon sokat tett a templom rendbehozataláért, a temetőben ravatalozót épített. Thury László köszönő szavaiban arra figyelmeztette a kisiratosiakat, hogy túl sok a temetés és túl kevés a keresztelő, s arra bízta őket: ne féljenek a jövőtől, neveljenek gyermekeket, hogy megmaradhassanak. Benedek Sándor tanár, a harmadik díszpolgár dicséretére az egykori tanítvány és tanártárs Almási Vince polgármester hangsúlyozta: a pár hónap múlva 60 esztendeje Kisiratoson dolgozó, ma 82 éves tanárember nemcsak tanított, szakköröket vezetett és az általa szervezett kirándulásokon természetszeretetre nevelte tanítványait, de jó öt évtizeden át, 2006-ig a művelődési otthon vezetője volt, 20 éve, a strand létrejötté óta pedig azt irányítja – s mindezért sokszor egyetlen banit sem kapott.

November 26-án hivatalosan átadják a vízvezetékrendszert. Előtte megkezdték a tűz(oltó)csapok és az utcai kutak fölszerelését, sőt az iskola rákapcsolását is a rendszerre. December 16-án pedig birtokba vették a Malom utca és a Nagyfalú kereszteződésénél majdnem 100 négyzetméteres, betonozott padlóval ellátott, fedett, 6 hosszú asztalból álló, éjjel megvilágított piacteret.

2009-ben írja a Nyugati Jelen: 2008 őszén indította el a (Nyolcház-gyöpi) „fészekrakó” vállalkozást a polgármesteri hivatal. A 35 évnél fiatalabb helybeliek családalapítását és letelepedését próbálta bátorítani az önkormányzat, és az első felhívásra több mint 30 kérvényt nyújtottak be az egyenként 500 négyzetméteres házhelyekre. Aki kevesli a területet, még vásárolhat mellé, s a fennmaradó 15-20 házhelyre is jelentkezhetnek azok, akik lemaradnak a kedvezményezettek listájáról. Jó öthektáros területet jelöltek ki az ’új negyed’-nek, de a területrendezési terv, az útépítés, a villany- és vízbevezetés terve a vártnál jóval lassabban készül. Közművesítés nélkül nem akarják átadni a telkeket, ezeket pedig európai uniós beruházás keretében képzelik megvalósítani. A polgármester szerint (írja a Jelön) az utóbbi négy évtizedben öthet új háznál több nem épült Kisiratoson, és a ’fészekrakástól’ a társadalmi-gazdasági élet vérfrissítését reméli a község vezetősége.

2015-ben még gaz borítja a remélt új családi fészkek helyét.

Május 15: Almási Béla halála, temetése rá három napra a tájház udvarán.

A nagyfalusi nádtetős parasztházból tájház lett, a telek közepén, az udvart lezárva húzta föl Almási a nádtetős családi házat, amely (kis)nemesi udvarháznak is megtenné. A porta udvarán lelt végső nyughelyet a falu már életében híressé vált körorvosa. Ez volt a végakarata; hogy ne a helybéli sírkertben, itt hantolják el.

A faluban a nép morog: itt ez nem szokás, csak a havasi románoknál, náluk ma is ott temetik el az embereket, ahol éppen kedvük szottyan, mert távol a falu, a községi temető... Ám itt: nem. S Béla hagyománytisztelő ember volt. Sőt! A polgármester nyakára is járnak, miért nem a temetőben...

Almási felesége, Olga asszony köti az ebet a karóhoz: Bélának ez volt az utolsó kívánsága, neki azt teljesítenie kell.

A fél falu és a megye hangadó magyarjainak a java részt vett Almási Béla temetésén.

Almási Béla sírját 61 bontott téglából Tasi József (TaJó) temesvári születésű, a Néra-völgyében, Krassó-Szörény vármegyében, az Oravica melletti kis román faluban, Szakaláron élő szobrászművész, az iratosi művészklub tagja alkotta, avatása a következő évben volt. Háttérként téglából kirakott 'üresen maradt szék' árválkodik. Almási Béla bronz mellszobra az aradi Pakurár Mihály, szintén rendszeres művészklubori vendég műve. Mindkettő a Múzeum (az Almási-porta) udvarán áll.

Nagyboldogasszony napján (az Iskola utca elején) fölavatták a Világosi fegyverletétel emlékművét, amelyet a Szent György Lovagrend békéscsabai csoportja állíttatott. Az emlékmű alkotója dr. Füredi Gábor képzőművész. A szeptember 13-i búcsún avatják Godó Mihály (1913–1996) szobrát a templomkertben, alkotója Kocsis Rudolf aradi művész. Az iskola október 23-án fölvette Godó Mihály atya nevét. Az avatóünnepségen leleplezték a jézustársasági szerzetes domborművét, Kocsis Rudolf aradi szobrászművész alkotását.

2010. július 16–18: Anna-napi faluünnep. A legfőbb tanulság: Kisiratos visszamagyarosodik.

„Dorobánc”? A Regátban van belőle vagy hat. Visszakérik, legalábbis a románoknak, azt a nevet, ahogy a környékbeli oláhok hívták korábban – a magukéra fordítva a nevünket – a falut. IRATOŞU(L) MIC! Rakják össze az iratokat, küldik Bukarestba.

Eddig nem voltak hivatalos utcanévek, most lesznek: a régi hagyományos népi utcanéveket teszik hivatalossá!

A festőtábor is magyarosodik: eddig gyakorlatilag a román volt a hivatalos nyelve a tábornak, most egyenrangúvá akarják tenni a magyart. A szervező román képzőművész nő megsértődik, amikor a X. tábor kiadványának szövegét a román és az angol mellett magyarul is kéri... Ez is Románia, nem? – kérde a művész nő. De a falu magyar, nemde? Mi több, itten magyar kinyeret öszünk – a magunkét; tik is. És erre ő kivonul. S üzen a régi táborosoknak, nem lesz, ha meg lesz tábor, ne gyűjjenek, Kolozsvárt meg följelenti őket: Dorobáncon nacionalizmus ütötte föl a fejit... (2013-ban már nincs festőtábor: az országos Máltai szervezet nem vállalja, önerőből meg hogy lehetne.) (Az új keze vóna a dologba?)

A helybéli néptáncsoport legényeinek kalapján – most először – háromszínű, magyar nemzeti színű szalagok lógnak, lengesse őket a nagyromán szél – bele a Nagy Magyar Alföld huzatjába.

Fölirat csak magyarul a színpad fölött: KISIRATOSI FALUNAPOK 2010. július 23. (2013: megint két nyelven, vendégeinkén is.) (Kötelező volt?) (Nem, magunkul töttük ki.)

A polgármester csak magyarul mondja el megnyitó beszédét, nem fordítja – mint tette eddig, kényszerből – románra is. A pécskaiak szélsőromán országgyűlési képviselőjét – Hossu a neve – csak magyarul üdvözlí: Isten hozta, érezze jól magát minálunk!

A kaposvári színtársulat operetténekeinek jó félórás műsorát a SZÉP VAGY, GYÖNYÖRŰ VAGY, MAGYARORSZÁG, valamint a SZÉP VÁROS KOLOZSVÁR..., AHOL MINDEN PIROS-FEHÉR-ZÖLDBEN ÁLL! zárja.

Hogy meglegyen az ellenhatás, kifejtődjék-kifejlődjék az ellenállás is a bennszülött többséggel szemben. Az egyik beházasodott román asszony hosszú évek során sem volt hajlandó megtanulni magyarul, csakis románul szólal meg, más hasonló helyzetű román asszonyokat is igyekszik megnyerni, maga mellé állítani. Fenyeget az iskola elrománosítása: ha valaki román osztályt akar, egy szál maga megkapja; eddig megúsztuk. Mert akkor a magyar gyermekek egy részét is odaadják. Az önkormányzat tárgyalási nyelve a magyar, mert valamennyi tanácsos magyar. Ám ha az egyik román pártot képviselő helybéli átadja a helyét egy román jelöltnek, és az is megkapja a bejutáshoz szükséges (140?) szavazatot, az egy szem román képviselő miatt kénytelenek lennének románra fordítani az ülések nyelvét... (2013-ban lemond a nem RMDSz-es képviselő, a helyére lépő magyar származású, ám román párti, magát / politikailag?/ románának valló tanácsos... a várakozással ellentétben nem töri meg az eddigi szokást, továbbra is a falu nyelvén folyik a tárgyalás a testületi üléseken.)

Éjfélkor a falunap mulatozó ifjúsága megszakítja a hejehuját, fölcsendül Kölcsey fohásza és a székelyek himnusza.

A sokadalomban, keresztbe-kasul, meg a széleken kommandós kinézetű csendőrök cirkálnak.

Három magyarországi mezőgazdasági vállalkozó érdeklődik a faluban földterületek haszonbérben történő megmunkálása iránt. A kunágotai vállalkozó a földtulajdonosoknak hektáronként 800 kiló szemes gabonát ígér hazaszállítva vagy annak az ellenértékét, továbbá kifizeti a föld adóját is. Az ajánlat nyomán a helybeli Agrodor Mezőgazdasági Társulás mintegy 30 tagja, majd' 70 hektár földdel átiratkozott hozzá.

Az aradi lap világhálós honlapja **2011** pünkösdi hava utolsó napján ad hírt bizonyos feszültségről Kisiratosi elégedetlenség nyomában címmel. A lényeg annak a pletykának a cáfolata, hogy a faluban külföldieknek adtak el földet. Más ellenben valóban történt. Egy dombegyházi vállalat bérben művel 60-65 hektárt. A helybeli vállalkozó kedvre példa a malom, amit a tulajdonos éveken keresztül árult, mégsem vásárolta meg kisiratosi. Végül tenkei befektető vette meg és működteti. A helyi gazdakör vagy néhány tehetősz gazda összefogva megvásárolhatta volna, mégsem tették. Ha viszont Kisiratoson nem a helybeli tőke fektet be, azt nem nézik jó szemmel – mondja a polgármester a Jelőben. Arra a kérdésre, igaz-e a híresztelés, miszerint az új malomtulajdonos az alkalmazottaknak megtiltja, hogy munka közben egymás között magyarul beszéljenek, a polgármester kijelentette: nincs tudomása ilyen esetről. Szerinte az új malomtulajdonos megpróbál beilleszkedni a közösségbe, kenyeret ad díjmentesen a gyermekotthonoknak, támogatja a helybeli közművelődési rendezvényeket.

Hogy az aradi lap honlapján jöjjenek rögtön a hozzászólások.

– Aki nem kisiratosi, nincsenek ott élő családtagjai, az külföldi, ugyebár!

– A kisiratosi olvasók elégedetlenek, mert sok helybeli magán földterületeket külföldiek vásároltak meg.

1. A dolog nagyon világos: MAGÁNTULAJDONT a gazdája annak ad el, akinek akarja.

2. Most érnek meg a gyümölcsei annak a felelőtlen politikának, melyet a forradalom után folytattak a kormányok. Hogy az egyszerű embernek NEM ÉRI MEG, hogy megdolgozza a földet. És eladja!

3. A kérdés azonban az, hogy miért éri meg a külföldieknek?

– A malomtulajdonos nem túri a magyar szót, mert én ott dolgozom és tilos magyarul beszélni, a földek eladása külföldinek hülyeség, mert miért ne mi dolgozzuk meg a mi földjeinket.

– Miért éri meg a külföldinek? Mert ők értékelik a földet, nem mint a falusi paraszt, én is azért vettem meg pár hektárt, mert idegesítő, hogy egyesek lusták művelni a földet.

– Inkább arra kéne odafigyelni, hogy a házakat kinek adjuk el.

– A Toldáson legalább 10 család bocskoros, van, akiknek már templom, iskola meg a f.....om kéne nekik. Hát hova jutunk, pár év múlva el leszünk korcsosodva! Figyelem, kisiratosiak!!! Ha egy mód van rá, ne adjátok az ingatlanokat románoknak, menjenek máshová. Az a jöttment bocskoros malomtulajdonost

jól meg kell nyújtani, hogy a menkő se vágjon bele jobban és csináljon törvényt ott, ahonnan jött!!!!

– Na figyelj ide „kopasz”. 32 ha jó minőségű szántóföldet adok igaz 8 parcellába, hogy idegeskedj te vele továbbra, mert én már nem teszem. Nem telik ki a 827 lej nyugdíjamból, amit 37 év munka után kapok, hogy bemunkáljam a saját gépeimmel. UI: nem Iratoson.

Egyre kevésbé érzik magukat a maguk urainak a kisiratosiak. Idegőn (nem falubeli, külföldi, illetve máshonnan való) kezében 2011-ben:

– Kútason Muszka többektől földet bérel (Dimitrie Muscă a Kürtösi Mezőgazdasági Kombinát /CAI/ vezetője, volt téeszelnök),

– lévési gazda vagy 60 hektárt bérel,

– a Malom tenkei (lakos, valójában oltyán) kezében (a tulajdonos nem engedi, hogy a dolgozók magyarul beszéljenek?),

– az Üvegház aradi román vállalkozóé,

– a Fürdőt el szeretnék adni (az eddigi külhoni – magyarországi – ajánlkozók rendre elálltak a tőkeigényes beruházástól),

– a Máltai betegotthont úgy veszi a romániai Máltai segélyszervezet, hogy az az övé, s nem Almási Bélának és a helyieknek köszönhető a léte,

– ...(?)

2012 elején a polgármester sorolja a Jelőnben, hogy s mint. Az elmúlt év legnagyobb beruházása az új lakónegyednek a kiépítése volt, melynek során úthálózat, villany-, vízvezeték kiépítésével adják át a telkeket az új tulajdonosoknak. A kimért 64 házhely közül év végéig 27 gazdára is talált. Sajna a telket vásárlók harmada nem magyar. Akik viszont ingyen kapják, azok helybeli fiatalok. A beruházás összértéke 500 ezer lej, ami tartalmazza a vezetékes víz, az utcakövezés és a villanyhálózat kiépítésének a költségeit, nagy részét a megyei tanács biztosította.

Ahogy lenni szokott minden valamirevaló cikk után, nyomban nagy adok-kapok a lap világhálós oldalán – szorul a polgármester.

Hozzászólt: EGYENLORE MAGYAR / Hétfő, 2012. január 09., 10.38–EZEKKELAZUJHAZHELYKIARUSITASSALALMASIUR AZT ERI EL HOGY LASSAN DE BIZTOSAN ELROMANOSITJAA MEG ARANYLAG EGYETLEN MEGMARADT MAGYAR FALUT AZ A 17 KISIRATOSI FIATAL AKINEK HAZHELYET VETTEK

A SZULEI INKABB MEGVETTEK VOLNA EGY-EGY ROMOS
URES HAZAT [RENGETEG VAN BELOLE].S NEM KELLENE
ELROMANOSITANI A FALUT. 40 EV MULVA A ROMANSAG
ARANYA LEGALABB 50 SZAZALEKOS LESZ... KAR NAGY KAR
EZERT A MEG MAGYAR FALUERT

Az új önkormányzati választáson a legtöbb szavazatot Andó Antal kapta, második Halai János, harmadik Andó László, őket követi Lőrincz Lajos László, Tóth Hajnalka, Almási Bálint, Németh Tibor, László Terézia, Miklós Tibor, Varga Roland István, Kecskés Dani Zsolt, Capan A. István. Almási Vince a szavatok 85 %-ával nyerte a polgármesterválasztást. A szomszédos Nagyratosnak újra magyar a polgármestere, Papp Attila.

– A 11 képviselőből 10 a mienk (RMDSZ), egy pedig az a bizonyos román párti (USL: Szociál-Liberális Szövetség), akit különben úgy hívnak, hogy Miclos Gabriel. Édesapjával, Miklós Istvánnal I-VII. osztályban osztálytárs voltam – közli a krónikással az újraválasztott polgármester.

A kiszivárgott hírek szerint az év végi népszámláláson 170-en vallották magukat románnak. A faluban csak egy-két román család él, így a cigányság körében nőhetett a magát románnak vallók száma. Mire a Jelön írja: községünkben 141-en vallották magukat románnak. A magyarság fogyásáról szóló cikkhez fűzött megjegyzések egyike a honlapon: „Romania a romanoke! Dorobanti Romania romanOKE” (Mitru). Erre válasz: „Én kisiratosi vagyok és szerintem lenne egypár román család mely eltakarodhatna innen” (Attila). Majd kiderül, a faluban 1474-en vallották magukat magyarnak – Nagyratoson még 1085-en vagyunk.

Varga Roland kertészmérnök szervezte az első kisiratosi fogathajtó versenyt. A községben és környékén a lovak száma megközelíti a 100-at, minden ötödik alkalmas fogathajtásra is. Egy év múlva a futballpálya adott helyet a II. Kisiratosi Fogatversenynek. A tavalyi 8 helyett 19 fogat indult – több, mint a román országos bajnokságon. A kisiratosiak saját lovas sportkör szeretnének, de a 18-20 lovat egyelőre ígáslóként használják.

– Följelöntöttek bennünket, amiért a rendőrség nevét magyarul is kiírták. Kitelefonált a parancsnok az őrsre a rendőrünknek, vögye lè! Rëndörünk mén a polgármestörhön, mit tögyön? Ragasztd lè! – kapta az útmutatást.

Telefonált a falu első embere, hívják be, szívesen elmagyarázza nekik, miért van kint magyarul is a rendőrség neve. A törvény szerint 10 százalék fölött a kisebbség nyelvén is ki lehet írni az állami és önkormányzati szervezetek nevét! Kinyomtatta a törvényt, amely engedi a kétnyelvűséget; megmutatja annak, aki nem hiszi! Nem válaszoltak neki, de:

– Egyszer csak gyün a röndőr, hogy röndbe, lévőtte a ragasztást (a Röndőrségrül).

2013-ban fölújították az óvodát. Beindították a napközis ellátást ebédrel, déli alvással. Idén 39 gyermek jár óvodába, két csoporttal délelőtt, egy csoporttal délután foglalkoznak. A napközisek ebédjét a Máltai Házban főzik.

A Jelön (Mikulás táján) ír a kisiratosi postai helyzet remélhető rendeződéséről.

Amióta e falu létezik, mindig volt postakirendeltsége, egészen a közelmúltig – kezdi a polgármester. Ősszel a két postai alkalmazott hölgy fölmondott, mert nem óhajtottak ketten egy fizetésért tovább dolgozni. Az egyetlen kézbesítői állásra volt jelentkező, ám ő egy nap után fölmondott, mert megijedt a föladataktól. Újfönt meghirdették az állást, egy fiatalembert sikerült rábeszélni, hogy segítséggel vállalja.

A 800 lejes fizetéséért kézbesítenie kell az 1700 lakosú település villany- és telefonszámláit, meg a leveleket. Miután a nyugdíjak kézbesítése is akadozott Kisiratoson, a helybeli idősek jelentős része már banki átutalással igényli a nyugdíját, ezért a postás komoly bevételről esik el. A kisiratosi postai szolgáltatás talán legnagyobb gondja, hogy Petre Roman kormánya idején a helybeli községháza épületéből kormányhatározattal a Román Postának adományozott egy részt, amit telekkönyveztek is a nagyvállalat nevére. Ott kellene működnie a hivatalnak, legutóbb azonban olyan feltételek között hirdették meg az állást, hogy a postai kirendeltségnek a postás házában kellene működnie. A polgármester kezdeményezni fogja a Román Posta kisiratosi kirendeltségének a postaépületbe történő költözését. Ha erre nem hajlandók, a polgármesteri hivatal pörbe fogja a Román (királyi) Postát, mivel azért kapta az épületrészt, hogy ott működjön a hivatal. Az új postás nem óhajtotta a munkahelyét hazatelepíteni, decembertől a postai kirendeltség a polgármesteri hivatal által adott másik helyiségben működik, miközben a kormányhatározattal megkapott iroda ajtaját lakat őrzi.

Az elmúlt időszakban úgy működött a szolgáltatás, hogy havonta egyszer a helyszínre érkezett négy személy az összes levéllel és számlával, amelyeket egy asztalra öntöttek, mindenki keresse a magáét. Az asztalnál nagy kavarodás támadt, az emberek órákon át keresték leveleiket és számláikat. A legtöbben viszont nem tudták, hogy a hivatalba kell menni a küldeményekért, ezért a kézbesítetlen leveleket, számlákat visszavitték. Mivel a számlák hónapok óta nem jutottak el a címzettekhez, néhány kisiratosinak már letiltották a telefonját, de a villanygyártól is felszólítást kaptak a villanyszámlák kiegyenlítésére. Ellenkező esetben lekapcsolják az áramszolgáltatást.

Ejrópa, dák módra (a magyar határnál).

FŐ, HOGY MÖGVAGYUNK

Öten Iratosról

Hodács pap kálváriája

(Szeged, 1879. augusztus 5. – Kisiratos, 1951. június 17.)

Hodács Ágostonnal először apám történeteiben találkoztam; ő keresztelte (1919-ben), ő tanította hittanra (az 1920-as években), s 1940-ig Kisiratoson élve róla leginkább az maradt meg benne: nagy magyar volt! És író.

A dolog innentől egyre érdekesebb lett.

Ráadásul apám és a többi iratosi öreg meséiben – 'igaz történeteiben' – rendre föltűnt Hodács plébános, öspörös és főöspörös házvezetónője, akitől leánygyermek született, s a falu száján Papkisasszonynak tisztelt leánya.

Kisiratos múltját, népéletét, nyelvét, társadalmát mind nagyobb nekiszánással kutatva a temetőben hamar ráakadtam a falu nevezetes papjának a sírkövére, amelyen ez áll:

ITT NYUGSZIK
HODÁCS ÁGOSTON
FŐESPERES
ÉLT 72 ÉVET
KISIRATOSI PLÉBÁNOS
1912-1951
ADJ URAM
ÖRÖK NYUGODALMAT NEKI

Így jutottam el a Magyar Irodalmi Lexikonhoz, amelyben ez áll: *HODÁCS ÁGOSTON (Szeged, 1879-): író, műfordító. Versek, elbeszélések írásán kívül jelentős egyházirodalmi munkásságot fejtett ki (egyházjogi műszótár stb.). Ezenkívül nagyszámú verset, elbeszélést, regényt fordított görögből, németből, franciából. Művei: Idegen tájakról (Szeged, 1912), Nyugat felől (Szeged, 1912).*

'Falukutatóként' bukkantam a hiányzó lexikonadat nyomára, s évtizedes adatgyűjtés után lassan összeáll – a sok-sok törmelékből – a kép egy zaklatott életű, hányatott sorsú alföldi római katolikus papról, aki mérnök akart lenni, papnak készülve íróvá s műfordítóvá vált, hogy a kelet-csanádi sárba ragadva is megpróbálja végül mégiscsak vállalt hivatását teljesíteni.

Inkább szomorú, mint nagyszerű történet az övé.

Hodács Ágoston szegedi származású; kovácsmester fia, tizenketten voltak testvérek – állítja szülőatyám, s Szeged-Felsőváros plébániájának anyakönyvi adatai majdnem ugyanezt bizonyítják.

Hodács János kovácsmester és Kertész Erzsébet első gyermeke, János Ferenc 1866-ban született, őt 1868-ban Antal László, 1870-ben Emilia Erzsébet, 1872-ben pedig József Ferenc követte. A következő keresztelés Hodács János kovácsmesternél 1875-ben volt, ekkor született Gizella Anna nevű leánya, ám a gyermeket szülő feleség, a kisded édesanyja már Feischifter Anna. Az első feleséget (harmincéves korában, tizenkét esztendei házasság után) 1873-ban a kolera vitte sírba. Következett Ilona Annamária 1876-ban, Sándor 1878-ban (még ez évben elhunyt), Ágoston 1879-ben, Ferenc 1881-ben, Gizella 1885-ben, Gyula 1887-ben, András 1888-ban, végül Lajos 1892-ben.

Hodács Ágoston 1879. augusztus 5-én született, valószínűleg a Vásárhelyi sugárút 12. számú házban; egy 1944-es bejegyzés „Pfeilschifter”-re pontosítja édesanyja nevét.

Meglepő lehet annak, aki nem ismeri a falusi emlékezet megbízhatóságát, hogy a fölszögedi plébánia anyakönyve igazolja öreg Kurtucz Mihályt: aszerint ugyanis éppen tizenketten voltak testvérek, akik együtt nőttek föl, hisz a tizenharmadik, amely Ágoston előtt a hetedik gyermekként született, csak fél évet élt. S ez akkor is igaz, ha mi most már tudjuk, a tizenkettőből hét (illetve nyolc) édestestvére, négy pedig féltestvére volt a későbbi kisiratosi papnak. A féltestvér is testvér a népes Hodács famíliában – ahogy különbséget máig nem tesznek a (szögedi gyökerű) kisiratosiak sem.

Hodács János felsővárosi kovács nyolcadik – második felesége, Feisifter Anna negyedik – gyermekeként született Szegeden Hodács Ágost egyházi író.

A Hodács-Hodács név a XVIII. század végén jelenik meg Szegedében. A felsővárosi plébánia keresztelési anyakönyvében Hodács először 1795-ben fordul elő, ekkor született Georgius Hodács és Anna Hanzell Julianna nevű leánya, s a kereszteltek mutatójának tanúsága szerint 1814-ig sorjáztak az első szegedi Hodács-gyermekek. Az esketési mutatóban 1791-es adat: Hodács György és Hantzel Anna ekkor kötött házasságot. 1814-től 1866-ig nem kereszteltek Hodácsot Felsővároson, ezután következnek Hodács János gyermekei, majd 1898-tól fiának, legifjabb Hodács Jánosnak a családjai.

Reizner János (Szeged története, 1899. I. 369) kiderítette, hogy a Hodács család származási helye Galánta, míg az első szegedi Pfeilsifter

Németországból, Pemflingből jött (1790-ben) a Tisza-parti városba. A Hodács családban a közelmúltig hagyományozódott a kovács mesterség, az utolsóról (?) Bálint Sándor ad hírt: Hodács Andor kovácsmester segítségével írta le a kocsi részeit s a kocsihoz kapcsolódó hiedelmeket (A szegedi nemzet II. 51 – Sz., 1977).

Hogy nem egyszerű patkolókovácsok voltak a szegedi Hodácsok, több adat bizonyítja. Hodács József 1835-ben baromorvos is (B. S.), Hodács János – az író édesapja – 1883-ban a helyi ipartestület kovács szakosztályának az elnöke (Szegedi Kalauz), ugyanő 1907-ben kocsigyáros fiával, ifjabb Hodács Jánossal együtt (Szegedi út- és névmutató). Gyulay Endre szeged-csanádi püspök közlése szerint Hodácséknak a jelenlegi Lechner téren lámpagyáruk volt.

Hodácsok a XX. és XXI. századok fordulójának szegedi távbeszélő-könyveiben is szerepelnek.

PAP, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ

Hodács Ágoston a kisiratosiak tudomása szerint a csanádi püspökség székhelyén, Temesvárt végezte el a teológiát, a Schematismus Csanadiensis kötetei szerint pedig 1902-ben szentelték pappá, majd káplán Stájerlak, Temesvár-Belváros, Nagybecskerek, Kiszombor, Fehértemplom, Szeged-Rókus plébániáján, 1912. október elsejétől Kisiratoson adminisztrátor. Az évkönyvben még 1916-ban is csak adminisztrátor, később nevezhették ki a kisiratosi egyházközség vezetőjének, a sírkő fölirata szerint pedig mint főesperes végezte be, ugyanitt, földi pályáját.

Gyermek- és ifjú éveiről nem tudni semmit, mindössze annyit sikerült kideríteni, hogy a szegedi kovácsmester sokadik fia mérnök akart lenni, ám a család papnak szánta; s bár később módja lehetett volna pályamódosításra, hivatásához – a nehézségek ellenére is – hű igyekezett maradni.

Számos idegen nyelvet megtanult (a németet talán még az édesanyjától), hiszen görög, német és francia műveket fordított, a latint bizonyosan bírta, s az őt utolsó éveiben ápoló Borbála nővér tudomása szerint angolul és románul is tudott (ez utóbbit 1919 után kénytelen lehetett elsajátítani, ám kivételes nyelvérzéke miatt ez sem okozhatott gondot neki). Könyveiben káplánként (1903), világi papként (1910), hittanárként (1910) és áldozópapként (1914) jegyzik.

Gulyás Páltól tudjuk meg (Magyar írók élete és munkái XIII. Bp. 1993. 747–750), hogy a középiskolát Szegeden, a teológiát Temesvárt végezte. Míg Gulyás 18 önálló kötetről tud (ebből

egy nem szerepel első jegyzékemben), magam első nekifutásra 21 műre bukkantam (közülük 4 nincs ott Gulyás jegyzékében). E 22-es listám a falurajz 2010-es zárásakor a világhálós Magyar Katolikus Lexikon (MKL) Hodács-cikkének köszönhetően további kettővel bővült: Benson híres regényére és Jörgensen Siena-i legendaföldolgozására itt akadtunk (emiatt a kezünkben sem lehettek). 1903-tól 1930-ig így – tudomásunk szerint – huszonnégy kötet jelent meg, amelynek Hodács Ágoston (illetve Hodács Ágost) volt a fordítója, átdolgozója, összeállítója és szerzője. Közülük huszonegyet vehetett kézbe e sorok rovója Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban és Szegeden a Somogyi Könyvtárban. A huszonkettedikről csak három Hodács-könyv végén, vagy borítóján olvasható ajánlás tájékoztat: a *Katholikusok kincsesháza* című kötetet sem könyvtárban, sem Kisiratoson nem találtam meg... egészen a közelmúltig. 2007-ben dr. Almási Béla a kisiratosi tájházban mutatja a helybéli Wittmann családtól kapott eléggé tépett könyvet! Alcíme szerint Oktató-, épületes és imádságoskönyv a magyar nép számára, kiadja Hodács Ágost csanádegyházmegyei áldozópap. Megjelent 1905-ben Kölnben a Rajna-vidéki Kath. Könyvkiadó-vállalat, Brake Gusztáv jóvoltából. A MKL-ban lelt további két kötettel válik – úgy-ahogy? – teljessé a Hodács-életmű.

A 24-ből nyolc egyházi, illetve vallásos tárgyú, tizenöt kötet idegen nyelvű, keresztény szellemű irodalmi mű magyarítása, egy pedig idegenből fordított és saját elbeszélések gyűjteménye (*Nyugat felől*). Temesvárt hét, Budapesten hat, Szegedében négy, Kolozsvárt négy, Fehértemplomon, Győrött és Kölnben egy-egy (első kiadású) könyve vagy füzetje látott napvilágot, több kiadást pedig hét munkája ért meg (hat, s talán hetedikként a háromszor is hirdetett *Katholikusok kincsesháza*). Gulyás jegyzéke szerint Hodács legtöbb műve különböző lapokban folytatásokban is megjelent, jó néhányszor több folyóiratban is napvilágot látott ugyanaz a fordítása. Pesttől Szegeden, Temesváron át Kolozsvárig több lap és folyóirat rejteget kötetben soha meg nem jelent Hodács-művet, Hodács-fordítást.

1903 és 1915 közt jelent meg életművének java, húsz kötet, a háború után, Kolozsvárt a további négy. A halála után fennmaradt, kiadatlan kéziratok elvesztek. Az első műve irodalmi alkotás fordítása volt (*Lilien A.: Párbaj s becsület*, regény), az utolsó pedig a Szentírásban szereplőkről szóló történetek fordítás-kötete (*Legendák könyve*). Az első ima- és énekgyűjteménye német nyelvű: 1904-ben jelent meg *Katholisches Gebet- und Gesangbuch* című összeállítása.

Álneveit s betűjegyeit Gulyás Pál gyűjtötte csokorba, ezek: Ács Ágost, Ács Gusztáv, Chanadiensis, Csanádi, (h. á.), H. Á., Hodoegus, H. Pelbárt Á., Ignotus, Ignotus II., Iratosi, Nádi Cs. A.

Hodács Ágoston fordításainak, összeállításainak és saját műveinek a talán teljes címsora a következő.

I. *Lilien Anna bárónő: Párbaj és becsület.* (Társadalmi regény; ford.) Bp. 1903. Kny. az Alkotmányból, 2 kötet. – 2. kiad. Bp. 1904.

II. *Katholisches Gebet- und Gesangbuch.* (Imák, Jézus szenvedéstörténete, 94 német és 25 magyar ének.) Temesvár, 1904.

III. *Katholikusok kincsháza.* (Összeáll.) Köln, 1905.

IV. *Vincze és Paula.* (Németből – Franciaországok; ford.) Temesvár, 1905.

V. *Ekenste(e)n Mária: Békét a kunyhóknak.* (Társadalmi regény; ford.) Bp. 1906.

VI. *Grotthus(s) Erzsébet bárónő: Az amerikai párbaj.* (Társadalmi regény; ford.) Temesvár, 1906.

VII. *Pankratiastes: A német katolikusok munkaterve.* (Ford.) Temesvár, 1908.

VIII. *Champol (F.): Alexandrina nővér.* (Ford.) Bp. 1909.

IX. *Auer Vilmos: Mentsd meg lelkedet!* (Missiókönyv, németből ford.) Temesvár, 1909 (?), 2 kötet – 2. bővített kiad. Bp. 1914.

X. *Weiler, Mathias: Imádkozol-e még?* (Fejtegetések az imádságról Weiler M. plébános nyomán.) Győr, 1910 – 3. kiad. Temesvár, 1915.

XI. *Jörgens(en) János/Johannes: Példabeszédek – Élethazugság és életigazság.* (Ford.) Fehértemplom, 1910 – 2. kiad. ugyanott, ugyanabban az évben.

XII. *Krane Anna bárónő: Az Emberfiáról.* (Krisztus-elbeszélések; ford.) Bp. 1911 – újabb kiad. Kolozsvár, 1927.

XIII. *Krane Anna: Magna peccatrix.* (Regény Krisztus Urunk idejéből; ford.) Bp. 1911. (Gulyás említi: XIII/749 + MKL).

XIV. *Idegen tájakról.* (Elbeszélések; ford.) Szeged, 1912.

XV. *Nyugat felől.* (Elbeszélések – a 12-ből 10 ford., 2 Hodácsé). Szeged, 1912.

XVI. *Benson, R. H.: A világ ura.* (Ford.) Bp. 1912. – 2. kiad. Bp.-Bécs, 1995.

XVII. *Champol (F.): János herceg öröksége.* (Elbeszélés, ford.) Szeged, 1913.

XVIII. *Herbert Mária: Aglája.* (Elbeszélés a kereszténység IV. századából; ford.) Szeged, 1913.

XIX. *A jegyesoktatás korszerű anyaga.* Temesvár, 1914. kny. Havi Közlöny.

XX. *Háború idejére alkalmas imádságok és templomi énekek.* (Összeáll.) Temesvár, 1915.

XXI. *Jørgensen, J.: A szent tűz. Legenda a régi Sienából.* (ford., átdolg.). Kolozsvár, 1927 – kny. Hírnök.

XXII. *A kisderek. Elbeszélések a gyermekvédelem köréből.* (Ford.) Kolozsvár, 1928.

XXIII. *Karácsonyi történetek.* (Ford.) Kolozsvár, 1929. (1939?)

XXIV. *Legendák könyve.* (Ford.) Kolozsvár, 1930.

A Karácsonyi történetek a katolikus lexikon szerint 1929-ben jelent meg, Monoki István könyvjegyzékében viszont 1939 szerepel a kiadás éveként.

HODÁCS-NÉVTELEN A 2000-ES ÉVEKBEN

Az angol Robert Hugh Benson utópisztikus regénye, amely Krisztus második eljövetelének apokaliptikus előzményeit írta meg, a századvégen is megjelent: 1995-ben a budapesti Cristianus és a bécsi OMC jelentette meg az 'ismeretlen fordító' 1912-es munkája nyomán, Tarbay Ede szöveggondozásában. (Mint a gondozó közli velünk 2010-ben – a könyv új kiadásának tán utolsó könyvesbolti példánya megszerzésekor –, gyakorlatilag a Szent István Társulat volt a kiadó.) Az új közreadás hírverése a világhálón így zárul: „Az 1912-es első magyar kiadás fordítója mindmáig ismeretlen, így neve a jelen kiadásban sem szerepelhet, csak jó néhány stilisztikai javítást végeztetett el a Kiadó, hogy ez a különleges regény minél tisztább nyelven kerüljön az olvasó kezébe”. Gyorsan értesítsük Budapestet (Almádiból, Iratosról, akárhonnán): Hodács Ágost volt az elkövető!

Az ő jó szemét dicséri annak a regénynek a lefordítása, amelyben a szerző „...a viláгурalmi törekvések, Hitler és Sztálin – előképét mutatta fel Felsenburgh-ban. Felsenburgh, a regény egyik fő alakja maga az Antikrisztus, aki a világot – földrészeket, országokat sátáni egységbe fogja össze, és a protestantizmus korábbi felszámolása után tűzzel-vassal irtja a katolicizmust. A látszólagos 'világbéke' utolsó előtti, katolikus szigete Róma, ide menekültek az egyszerű hívők, uralkodók és királyok. De

Felsenburgh Rómát is elpusztítja léghajó-bombázói segítségével, így a kereszténység – és egy új egyházi-világi szerzetesrendet alapító angol papból lett pápa – utolsó menedéket a Szentföldön talál. Ide hívja össze a világ még létező püspökeit, és Felsenburgh, a világ ura itt akar végleg leszámolni az Egyházzal, de a világ igazi ura, Krisztus második eljövetelkor 'eltűnik a föld, és annak minden dicsősége'...”.

1912-es példány kikiáltási ára (2010 böjtelő havában) egy világhálós könyvkereskedésben 1900 rénes forint, amit fölverték 2500-ra – legalábbis ez a helyzet az árverés lezárta előtt 7 óra 41 perccel. Az új kiadást viszont 'fillérekért' megkaphatjuk.

Hodács, 2010-ben!

Tudta, mi vár ránk. 1912-ben, hogy 1944 előtt meg után... mi lehet a sorsunk.

Lett, majd' olyan.

Az évben (összel) jött hozzánk, hogy megjelent e munkája. Előtte (Rókuson, a jó szögedi, hazai levegőn) tán már befejezte. Hogy itt majd valami másba fog.

KISIRATOSON

1912-ben került Kisiratosra a szegedi iparos fiából lett tudós és irodalmár Hodács Ágoston, miután megüresedett a battonyai járásban fekvő – kelet-csanádi – falu plébániája, s ott is ragadt.

A kisiratosi pusztára (Pusztá-Kisiratosra) 1818/1819-ben javarészt Szeged környéki dohánykertészek települtek. Amikor Hodács Iratosra kerül, 2200 lakosa, posta- és távbeszélő hivatala van a falunak, amelyet kövesút köt össze (a vasúti megállóhely) Kürtössel és Dombegyházával–Kevermessel. Az egykori gányókból lett gazdák és zsellérek társadalma élesen szemben áll egymással, a tudós pap falujában három összezapást is megél: 1918-ban a szegénység kifosztja a gazdagokat (a közeli uradalmakat is), 1944-ben a magyar hadsereg dél-erdélyi támadása idején az elmenekülő román megszállók helyett a zsidó kereskedőkön tölti ki a bosszúját, az 1940-es évek végén pedig megkezdődik a minden eddiginél kíméletlenebb, véres 'osztályharc' a gazdák ellen. Híres az iratosi nép munkaszeretete, az itteniek állattenyésztése. A falu lakói a XX. században egyre inkább a gabonatermesztésből élnek meg, ám megmarad különösen lószeretetük, kertész ismereteikből pedig máig hasznót húznak (a közeli aradi és kürtösi piacra viszik terményeiket).

Kisiratos első plébánosa (1836-tól) Nagy János, őt a mai templomot építő Hügel János követi (1880–1906), Hodács

Ágoston előtt pedig hat évig Mihályffy Gyula a falu papja. A templom, amelyben Hodács is szolgált, 1880-ban épült, az akkori plébánia pedig, az istenházával átellenben, 1882-ben (ebből az államosítás után óvodát csináltak, s a paplak másik helyre, a templom mellé költözik). A Schematizmus szerint 1916-ban Kisiratosnak egy leányegyháza van, Almásyiratos (a plébániához ekkor 2490 római katolikus tartozik, az almásyiratosiak inkább reformátusok és görögkeletiek). Kisiratos a századfordulón a csanádi egyházmegye Maroson túli (Tömösvár felől Maroson túli...) főesperességében a felsőcsanádi – Arad, Békés és Csanád vármegyei – esperesi kerület aradi felső alesperességébe tartozott.

A későbbiek miatt tanulságos két elődjének a sorsa. Hügel János szakácsnéját, Hódosi Etelt a falu sokáig a Papkisasszony csúfolódó névvel emlegeti, mert a 'felesége' volt a papnak. (Később Hodács Ágoston leányát is így hívják.) 1912-ben a kisiratosi káplán, Herdt József Kevermesen lett plebánushelyettes, s ott hamarosan olyan súlyos beteg lett, hogy papi tevékenységét alig képes teljesíteni. „Megtörténik, hogy vasárnap szentmise közben az evangéliumos könyvet reszkető kezében tartva áll a nép felé fordulva, az evangélium szövegét pedig a kóruson lévő kántor olvassa hangosan” (Bodor J. kevermesi plébániatörténete). Hodács Ágoston nem kevésbé súlyos beteg utolsó éveiben.

Madridi, párizsi, tiroli történeteket fordít, hősei grófok, bárók, gyárosok, művészek, előkelő hölgyek és urak, meg papok. Egyház és tisztaság, ima és szeretet, szent ének és önfeláldozás – ez hatja át a fiatal lelkipásztort, mielőtt Kisiratosra kerül. Ahol, ne tagadjuk, úgy ragad a sár, hogy szinte lekaparni sem lehet. Áldott jó föld, de eltűri-e a nemesebb fajtát?

Főleg ha ez a nemes is: ember. Pap létére is esendő.

Könyveit forgatva kerestem a titkot, miért lett oly szomorú vége (túl zsarnokságon, túl megszálláson, túl betegségen) Hodács Ágoston életének. Nem mondom, hogy megfejtettem, mindenesetre tény, hogy az általa magyarrá ültetett elbeszélések, regények hőseinek egy része csalódott a szerelemben. Az *Amerikai párbaj* áldozata nem kapta meg azt a leány, akit szeretett, a *Párbaj és becsület* hőseit pedig elhagyják barátai, sőt az a nő is, akiért odáig van, s hitében, meg a munkában keres és talál vigaszt; a *Nyugat felől* egyik elbeszélésében a szív győz az ész fölött...

Pap és szerelem?

Elfojtott, megtisztítani akart szenvedély, amelyben el lehetett (volna?) bukni.

Kisiratoson szerkesztett még néhány könyvet, ám azok sora

1930-ban megszakadt. Azelőtt pár évvel születhetett leánya, Papp K. Franciska a 'szakácsnő'-jétől, Varga Franciskától.

Pedig ezután is rendre ellátogatott hozzá Kisiratosra Pacha Ágoston püspök, aki évtársa volt a temesvári szemináriumban, egy évben háromszor is jött Kisiratosra. „Nagyon szerette a papunkat, de a népet is” – emlékezik Borbála nővér.

Az iskolatárs és püspök eszerint megbocsátott? Mert a falu nem nagyon.

Volt miről beszélgetnie s vitatkoznia a két barátinak.

A PAKISASSZONY ATYJA

Kisiratosi életéről és működéséről alig maradt írásos nyom, s a falu népe is inkább csak utolsó éveire, meg a Papkisasszony-históriára emlékezik.

Hogy miért lett pap Hodács Ágoston, Andó Julianna (Borbála nővér) tud bizonyosat – tudott az 1990-es évek elején (a falu egyik negyedének, a Kekecsnek a sarkán lévő otthonában, hová hazahúzódtott szolgálata után), mert azóta ő is jobblétre szenderült.

„Sokszor sírdogálta, mérnök szeretett volna lenni. Az édesanyja azt mondta:

– Nem, fiam, te pap leszel!

Amikor fölszentelték, elég hamar idekerült. Jött az édesanyja, és hogy látta (nem biztos, hogy jól tette, amikor papnak küldte), kérte:

– Nem papnak való vagy, fiam, lépj ki!

– Nem, édesanyám! – válaszolta. – Én mérnök akartam lenni; kérte, hogy pap legyek. A jó Isten adott hivatást, hagyjon nekem békét, hagy végezhessem!”

A falu helytörténésze, az 1991-ben elhunyt múzeumalapító Kása Antal szerint Varga Franciskának hívták Hodács szakácsnőjét (házvezetőnőjét), akit a falu emiatt Pap Franciskának tisztelt, s akitől az esperesnek Papp K. Franciska – a falu nyelvén Papkisasszony – nevű leánya született. A Papkisasszony 1945-ben kötött atyja előtt házasságot Vucsinyik Dusánnal; a leánygyermek 1925-1928 közt láthatta meg a napvilágot.

Míg Kása Antal szerint Varga Franciska aradi úrinő volt, Borbála nővér úgy tudja, szegedi, onnan hozta Kisiratosra. Amikor a nővér Hodács Ágostont utolsó éveiben gondozta, Varga Franciska már nem élt. (Élt viszont még Hügel pap Papkisasszonya, akit százegy éves korában, 1955-ben 'temetett' Kurtucz István parasztkántor.)

Hodács leányának az iskola regáti igazgatója, Tatomir udvarolt, Hodács öspörösnek nagyon nem tetszett – vélekszik gyűjtésem

kezdetén idős Kurtucz Mihály. Kása Antal szerint a Papkisasszony férje (az anyakönyvben: Vucinic Dusan) Fekete segédjegyzőnél nevelkedett árvagyerek, s 1945-ben a falu kommunista párttitkára volt. „Hű, de haragudott” – mármint Hodács Ágoston a házasság miatt.

Indulatos ember lehetett Hodács Ágoston (a falunak leginkább Hodács pap, Hodács esperes, Hodács öspörös), mert haragját más emlékező is említi. Ahogy Borbála nővér sorolja:

„A lánya elment az oroszokkal. Nagyon haragudott rá, kitagadta. Amikor visszajött, nem engedte, hogy eljöjjön hozzá!

Amikor a halálán volt, kérdeztem tőle, látni akarja-e? A szemével jelezte, igen. Idehívtam.

Rosszul végezte, Aradon halt meg nemsokára. Gyermeke nem volt.

Igaz, papnak nem lehet utóda!

Így jobb.

Így való.”

Ez az egész: titok.

Csak a falu tud róla. (Neked a nővér azt javasolja, ne add tovább! Hogy adnád.)

Andó Anna néni meg azt mondja:

„Nála voltam kislánként szolgálni, cseléd. A szakácsnő fia, Béla az azelőtti paptól származott. A leányát elkényeztette.”

Higgyed, ne.

Hogy ez a fiú kitől volt? Tán csak a szóbeszéd szerint attól, akire a falu ráfogta.

A falunak, úgy látszik, (ezek után) minden gyanús lett.

Tapasztalatunk szerint a vallásos emberek megértéssel, a vallásból kivetkőzők ellenségesen viszonyultak 'így járt' papjaikhoz. Hodácshoz is.

HAZAINDULT

„1951. június 17-én halt meg, a plébánia halotti nyilvántartása szerint a halál oka agyér-elmeszesedés; Takács Vince nagyiratosi címzetes esperes temette június 19-én” – olvassa 1980-ban a könyvből a falu akkori plébánosa, Thury László. Majd amit az öregektől hallott: „Előtte egy évvel egy körmeneten – keresztjáró napon – pofon is ütötték. Mit akar itt az egyház!... Nagyon támadták akkor a vallást. Miniszter Lévai (Lévai Lajos, hetvenévesen halt meg) volt az, mindenki félt tőle. Ő pofozta meg. A felesége áldott jó asszony volt, én temettem”.

Az egyház Kisiratoson, a XXI. század elején is a legműködőképesebb szervezet, a vallásgyalázók, egyházüldözők meg, ha még élnek, letagadják, mit követtek el, s pappal temettetik el magukat.

Andó Anna néni – kissé maga is meszesedik – így vélekszik: „...S nem volt, hogy csúfságot mondjak, nem volt mindig ésnél; lógázta ki a lábát. Megzavarodott! A végén kiült a plébánia ablakába és lógatta ki a lábát”.

Hodács Ágostont utolsó napjaiban Andó Julianna gondozta, aki Borbála nővér lett a Miasszonyunkról elnevezett szegény iskolanővérek rendjében, ahova 1939-ben, tizenöt évesen állt. A kisiratosi apáca a szerzetek romániai szétverése után került haza Temesvárról. 1992 Mindenszentek havában („Hatvanhét éves leszek...”) szülőfalujában emlékezik az őt faggatónak.

„Zárdában voltam Temesvárt. 1948 táján, amikor szétzavartak bennünket, hazakerültünk, eljött édesanyámhoz, hogy engedjen el engem. Ágyban feküdtem, tüdővérzésem volt. Beteg voltam, de adott az Isten olyan erőt, hogy le tudtam zárni a szemét.

Amikor egyszer tisztába tettem, édesanyám rám nyitott:

– Jaj, lányom, mit vállaltál?!

Sérve volt, mint egy babafej! Kérdeztem anyámtól:

– Édesanyám, minden férfi ilyen csúnya? – mert férfit rajta kívül nem láttam.

– Nem, nem ilyen csúnya – mondta.

Volt itt egy Jancsi nevű doktor, megkértem, magyarázza el, hogy gondozzam. Ruhával, olajjal... Ha nem, megbüdösödött volna.

Vette az imakönyvét, hogy a kertek alatt megy Szegedre, mert ott van az ő otthona. (Kisiratos meg Szeged közt jó száz kilométer a távolság, s közben van egy államhatár is.) Imakönyv és rózsafüzér volt a kezében, hogy megy Szegedre.

Sokat imádkozott. Egész nap a kezében volt az imakönyv és a rózsafüzér. Kétrét hajtotta a rózsafüzért, úgy imádkozott.

Nagyon okos ember volt! Franciául, angolul is tudott, a román nyelvet bírta. Igen jószágos öreg bácsi volt. Buzgó ember volt, mindig imádkozott.

Volt mellette egy öregasszony, szentannai öreg néni, buzgó néni volt. (Itt) Felszabadult, másik pap mellett volt, azóta meghalt.

Kövérkés; amikor meghalt, akkor is kövérkés volt (Hodács Ágoston).

Nagyon szerettük. Az iskolában hittant tanított; nádpálcával járt, a fiúkat... (tartotta kordában). Szerette nagyon a gyerekeket.

Mindig sírt! Hozta ki a sámedlit, még ha morzsoltam, akkor is odaült. Az öregek elvárják a szeretetet. A szenvedését türelemmel viselte.

Mindenféle mocsokságot ráfogtak, jött a szeku.

Nem engedte, hogy más fogja a gyertyát, én fogtam – amíg le nem zártam a szemét. Nem sokat szenvedett.

Énzártam le a szemét. Megszépült! Látszott, hogy megnyugodott.

Huszonkét éves voltam, amikor meghalt. Azóta csak plébánián voltam (Erdélyben, Németországban és Magyarországon). Sok idős pap bácsi volt, akit ápoltam. Sokat szenvedtünk a kommunizmus alatt, mert a papokat meghurcolták.”

Még egy emlék (Andó Anna nénié), milyen volt Hodács Ágoston:

„Hamar beszédű és indulatos! Ha a gyerek rosszkodott, a padra fektette és nádpálcával elfenekelte”.

Hazament Szegedébe.

EBEK HARMINCADJÁN

Csúnya világ járt akkoriban a keresztény emberre. Kisiratoson 1945 után a mai plébániaház (az akkori milícia) pincéjében verték a gazdákat – közülük többen öngyilkosok lettek –, és sorra került a falu papja is: őt is megverték. Öregsége, betegsége mellett tán ez is hozzájárult ahhoz, hogy megzavarodjék.

Borbála nővér így folytatja:

„Uray nevezetű pap került ide utánunk. Uray beadta az iratokat a szövetkezetnek csomagolópapírnak, a könyveket meg elégették az emberek. Modern pap volt, anyukája egyetlen gyermeke, elkényeztette.”

(Uray József 1953-tól 1963-ig kisiratosi plébános, 1951-1953 közt – papír szerint – Huszár Jusztin a falu lelkipásztora.)

„Az emberek (a vallásos emberek, s nem a könyvégető, nem a könyvlapokat gyűjtősnak használó emberek) sírtak, hogy a könyveket olvasták volna! Az emberek (...) éheztek a könyvet.

Jött Uray:

– Vigye el a függönyt! Szedje le, jó lesz (otthon)!

Én nem tudtam elhozni; elmosolyodtam, mit csináljak én azzal? Ilyenek az emberek.

Volt Hodács bácsinak egy öccse (a legkisebb Hodács fiú), ő minden értékes könyvét magával vitte. Resicán volt öntő rézgyáros. Minden értékes holmiját, bútorát, könyvét elvitte. Lajos bácsi, Hodács Lajos (volt ő).

– Lajos bácsi, kegyed még a szögeket is kivenné a falból! – mondtam neki.

– Neked is hagyunk!

Nem kellett nekem.

Egy évig őriztem a plébániát; üres volt.

Lajos bácsi elvitte, egy hónap múlva értesítenek, hogy börtönbe került, elvették a gyárát, állami kézbe került. A felesége otthon maradt, a gyár portáján kapott egy szobát. Gyerekük nem volt; egy autószerencsétlenségben meghalt.

A kommunista, aki bántotta: amikor elmentem a sírja mellett, olyan bűzt éreztem! Olyan hulla-, borzasztó szag.”

Hodács püspökét, Pacha Ágostont 1950 nyarán tartóztatják le, s 1954-ben engedik haza Temesvárra meghalni (Virt L.: Katolikus kisebbség Erdélyben). A legvadabb keresztényüldözés ideje ez, megjárta a börtönt és az internálást Erdély, meg a Részek szinte minden lelkésze, ki nem állt be békepapnak.

1953-ban vették el az egyháztól a plébániát, akkor hordták szét Hodács Ágoston hagyatékát. Akkor, meg tán amikor lehetett: aki bírta, marta! Néhány könyv a faluban maradt, egy-két bútorát is megmentette a nép, a Hodácsot ábrázoló egyetlen fönnyaradt fényképet Andó Ferencné Szabadai Anna néni őrizte meg nekünk. Ekkor hordták szét a Hodács-könyvtár megmaradt értékeit: könyveket, kéziratokat, leveleket, hogy csomagolópapír, meg ’fűteni való’ legyen belőlük.

1951–1953 közt még nem foszthatták ki a plébániát, mert Huszár Jusztin ferencrendi (minorita) atya nem valószínű, hogy engedte volna. Tán emiatt is száműzte az új, istentagadó hatalom 1953-ban Esztelnekre. Az öregek emlékezete szerint a Hodács-örökség széthordásában részt vett a Papkisasszony és embere is: kocsival álltak a plébánia elé, s megrakták, amennyire tudták. A múzeumos Kása Antal regéli 1980-ban: „Pénzzel, bélyeggel, könyvvel foglalkoztam a háború előtt, hatszáz könyvem volt. Papp Franciska, Hodács lánya ajánlotta, vigyem el ingyen a könyveit! Csak pénzért akartam...”.

1992-ben Hodács-nyomok után kutatva a faluban házról házra küldenének: volt egy könyvük Hodács paptól, de nem lelik, állt itt egy nagy üveges ebédlő-szekrénye, valaki elvitte. Semminek sem híre, sem hamva.

Csak az emlékezet.

A pogánya – ma is – gyalázkodó, a kereszténye megbocsátó, tisztelő.

Nyugodjék békében, Hodács uram!

Kása Antal helytörténeti gyűjteményében árválkodik egy szem kötet a műfordító pap könyvtárából: német-latin szótár, 1789-ben Lipcsében nyomták. Az elején bejegyzés: „Andreae Babay Presbyteri Diocensis Csanad: ab Anno 1826.” Nem akármilyen út lehetett Lipcsétől Kis-Iratosig! (Azóta Hodács-könyv is került a tájházba.)

A kisiratosi Hodács-hagyatékra a kommunizmus mondott áment.

Egyház és irodalomtörténet már-már megfedkezett róla, csak kálváriájának, küzdelmeinek, szenvedéseinek és helytállásának a helyén, a ma is színgatólikus Kisiratoson őrszi szívósan a nép emlékezete – s a népi kisépika, az igaz történet -, mi mindent nem élt át papjuk, Hodács Ágoston a XX. század első felében.

Az aradi végek kutatója

(Kovács Ferenc, 1907. Temesvár – 1959. Arad)

Kovács Ferenc az 1958-ban (bukaresti kiadónál) megjelent IRATOSI KERTEK ALATT című kisiratosi népköltési gyűjteményével szerzett magának némi hírnevet. E munkáját úgy említik, mint amely egyike az 1945 utáni első romániai folklórköteteknek, s amely több érdekességet mutatott föl. „Kötetünk legterjedelmesebb, legértékesebb és ugyanakkor legeredetibb részét kétségtelenül a mesék alkotják” – írja a könyv bevezetőjében a szerkesztő, Faragó József. A balladák közül a Kőműves Kelemen két helyi változatát emeli ki, a dalok fejezete viszont – mint a szerkesztő fogalmaz – meglepően szegényes. (Szegényes és – tegyük hozzá – zenei leírás nélküli, mert kottát nem közöl az iratosi gyűjtemény.)

A kisiratosi népköltésből kiemelkednek még a találós kérdések, amelyek nagyon népszerűek a faluban. (Gyermekkorában a krónikást is próbára tették e talányokkal.) 166 a Kovács Ferenc által kiadott kisiratosi talány, a kéziratban maradt aradi gyűjteményben pedig több mint 500 szerepel. Hogy milyen sok akár a 166, akár az 500, bizonyítja Ráduly János kibédi székely Hold elejti, Nap felkapja című találós kérdés-tárának bevezető tanulmányában a szerző: e könyv megjelenéséig a kisiratosi volt a legnagyobb talánygyűjtés. (A kibédi kötet az aradi négyszeresét, majdnem 2000-et ad közre.)

IRATOSI KERTEK ALATT

Kovács Ferenc az Aradba kebelezett kelet-csanádi falu élő népköltészetét a kisiratosi általános iskola tanáraként a diákjai segítségével gyűjtötte. Így adatközlői javarészt a magyar nyelvű tanoda felsőbb osztályainak a tanulói, de néhány ’túlkoros’, úgy 16-18 éves leány s legény is akad a mesék, dalok és játékok lejegyzői közt, a kisiratosi népköltés nem akármilyen részét pedig az idősebbektől gyűjtötte.

A kötet 22 meséjét 13-18 éves fiatalok előadásában ismerhetjük meg, a 8 balladából s 3 változathoz 7 felnőttektől származik

(6 az akkor 38 éves Talpai Gergely bátyáé). A 26 szerelmi dal, a 12 betyárdal és katonadal, a 7 tréfás dal, a koldusének és a bakternóták forrásaként az eddigieknél több középkorút és öreget jelöl a gyűjtő. Az iratosi nótafaák közt élen járt a 82 éves Bűrös Pál, akitől a 47 dalból 16 származik, Talpai Gergelytől pedig 8 dal való (egy helyt a gyűjtő megjegyzi: „Talpai Gergely füzetéből”). A 22 gyermekjátékot (s 6 változatot) egytől egyig – 13-17 éves – süldő leány és süldő legény jegyezte föl, míg a betlehemezést, a 15 lakodalmi (vőfély-) verset és a 3 gúnyverset a felnőtt nemzedékek képviselőitől szedte össze Kovács Ferenc. (A kisiratosi betlehemezés leírása a 38 éves Sallai Ferenc, a vőfélyversek megörökítése a 86 éves Barják Károly bácsi érdeme.) *Az Iratosi kertek alatt* 36 lakodalmi kurjantást, 94 gúnynevet, 157 közmondást és 166 találós kérdést ad még közre.

Az ötvenes években Kisiratoson majd minden házban ott volt egy példány a népköltési gyűjteményből, a falu nagyra tartotta mind a gyűjtőt, mind könyvét – nyilván önbecsülésből is, melyből (szerencsére) elegendő szorult az iratosiakba. A hagyományokhoz ragaszkodás és saját magyarságuk értéként óvása őrizte meg Kisiratosot a román uralom alatt – mindmáig.

Kovács Ferenc könyvét – nemkülönben a falu 1951-ben elhunyt irodalmár plébánosának, Hodács Ágostonnak a majd' két tucat művét – hamarabb kitakarította az idő az iratosi portákról, mint a magyar dalt s a magyar imádságot, így magam a nyolcvanas évek elején csak hosszas kuncsorgás után jutottam egyetlen alaposan megviselt példányhoz. A család a fél falut végigkérdezte, míg a kezembe adhatta a foltos, gyűrött, tépett kötetet, melyet (a hiányzó oldalak bemásolása után) azonnal vihettem 'helyreállíttatni' a könyvkötőhöz.

Ma már csak a róla, róluk szóló történetek őrzik Kisiratoson Kovács tanár bácsi s könyve, no meg a gyűjtés emlékét. És néhány csárdai (kocsmai, presszóbeli) öregedő 'nótafa', ki az 1950-es években öregapja nótáit mondta el, írta le, énekelte tanárának, hogymost a negyedik és az ötödik üveg sör közötti kényszerszünetben ríva emlékezzék a régi szép ötvenes évekre.

1980-ban Ficzy tanár úr emlegette; a legenda szerint a könyv megjelenésekor egy iratosi ember így háborgott az aradi magyar könyvesboltban:

– *Elintézzük azt a híres Kovácsot! Rágalmazza a családot!*

Nem rágalmazta, csak leírta a falu lakóinak legismertebb csúfneveit, s az egyiket – nyilván okkal – magára vette a könyvesboltban dühöngő férfiú.

Hogyne emlékeznének az iratosiak a fél évszázaddal ezelőtti évekre, midőn erre járt egy nagyszerű ember. Csak az lehetett,

hisz szerette a népet. (Népét.) (Neki az is volt; ugyanez a 2000-valahányadik években nem állítható minden magyar anyanyelvű értelmiségiről.)

Jött, ment, s maradt!

Kovács Ferenc további munkásságáról az aradiakon kívül nem sokan tudnak. Az aradi népköltési tárra némi kerülővel találtam. Kisiratos fiaként a Trianonban Arad megyéhez kapcsolt csanádi község írói falurajzát készítve akadtam reá – Kovács Ferencre s további munkáira.

MEGKERÜL A KÉZIRAT

Kása Antal, a falu egykori régészkedő s múzeumalapító felcsere 1980-ban regél az 1950-es évek végén Aradon elhunyt Kovács Ferencről, Kisiratos valahai tanáráról, ő hívja föl rá a figyelmet. Anti bácsi a spirituszban tartósított torzszüleményeket is őrző múzeumában, hogy ízelítőt adjon a helybéli szájhagyományból, rémségekkel tarkította előadását Kovács Ferenc nehéz sorsáról. Például: *A faluban azt beszélték, hogy az anyósa, Elza néni megmérgezte.*

– *Amikor meghalt, nemsokára fölkerestem a feleségét. Épp akkor jött egy rendőrtiszt, Ferit kereste* – sorolta Anti bácsi, akit még Doktor úrnak is hívtak –, *hozta neki az útlevelet.*

– *Mehet haza végleg – mondta a tiszt.*

– *Már elutazott – szóltam.*

– *Hová?*

– *Messzire.*

Baba sírt.

Baba a felesége, Kovács Ferencné, Pászthy Mária.

Nem tudni, mi igaz a további Kása-meséből, mindenesetre Múzeumos Anti bácsi úgy tudta, hogy Kovácsnak felesége s két gyermeke is volt Magyarországon. Ferenc az apja halála után Temesvárra ment (Pestről) rendezni a dolgait, akkor ismerte meg az atyja barátjának a leányát, Babát, s végül ott ragadt.

Anti bácsi tudott egy készülő (tervezett?) regényről is, amelynek KINCSKERESŐK lett volna a címe, s maga mint Kalászi szerepel benne. (Tudni való: Kása Antal a kisiratosi, a néphit szerint kincssel teli kunhalmok rendszeres ásója, kiváló műkedvelő régésze, mondhatni kincskeresője volt, míg meg nem holt.)

Az általa megadott aradi címen Kovács Ferencné özvegyét nem leltem, ám ekkor ismerkedtem össze a város jeles ismerőjével, Ficzy Dénessel, aki minden eleven s holt Maros-parti dolog tudója volt. Tőle tudtam meg, hogy Kovács Ferenc Juhász Zoltánnal

együtt gyűjtötte a város külső negyedeiben, a város peremén élő, mindenfelől Aradra került emberek népdalait. *Talán Babánál megvan* – mondotta volt Arad irodalomtörténésze, Ficzy uram. – *Juhász Zoltán* – a tanárból lett újságíró – *az Előrénél dolgozik, de Aradon él; nemrég baja volt, ne keresse.*

Tíz év után nyitottam rá az ajtót – Ficzy Dénes addigra már elhalálozott, e cselekedetében nemsokára az önkény is követte –, s Juhász Zoltán nagyot nézett: valóban, 1980-ban bajban volt. Nagyon jártak a nyakára a titkosrendőrök. Más se kellett volna, mint hogy akkor egy ismeretlen magyarországi keresse!

S 1990-ben a már a bukaresti Romániai Magyar Szó aradi tudósítójának, Juhász Zoltánnak a városszéli kamrájából előkerült a harminc éve majdnem érintetlen ARADVÉGI MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET egyik (sokadik, alig olvasható, némiképp hiányos, ám mégiscsak valóságos) példánya. Akkor, a karácsonyi forradalom után Kovács Ferencnéhez is eljutottam, s ha a kézirat eredeti – azaz első – példánya nem került is elő, egy másik legenda igazáról is megbizonyosodhattam (Ficzy urambátyám szerint ugyanis Kovács Ferenc már kismagyarországi életében író lett volna): elem tette férje egyetlen anyaországi munkáját.

S. Kovács Ferenc KONDORTAMÁS KARRIERJE című, Budapesten a Kozmos kiadásában 1935-ben megjelent regényét a budai várban (a Széchenyiőről elnevezett Nemzeti Könyvtárban) vehettem végre kézbe. Özvegye szerint sok mindent írt, Ficzy Dénes színdarabokról is tudott. Az új évezred elején Kisiratos kitűnő népművelő magyartanára, Benedek Sándor sorolja, mely két egyfölvonásosát adta elő az általa vezetett parasztszínház a későbbiekben: az egyik Kossuth és Balcescu lippai találkozását, a másik Bem és Petőfi barátságát álmódja színpadra. (Hozzá tartozó, barát, színjátékos meg nem őrizte, tán a policáj ha – a szeku levelesháza netántán!)

Ficzy tanár úr említi (Válogatott írások, 2005. 18.): Szántó György 1946-ban „...meghívott magához. Üzenetét szegény Kovács Feri, az alig ötvenéves korában elhunyt, helyi író közvetítette. Feri társszerzője szeretett volna lenni Szántónak. Hármában transzcendális drámát (így nevezték!) írtak. A harmadik: B. Réli, elkallódott, jó fantáziájú amatőr filmíró volt”.

ARADON ÍGY TUDTÁK

Aradon?... Ficzy Dénes, Arad irodalomtörténésze! Ő így tudta.

Schmidt volt, Temesvárt született, az apja gazdag földbirtokos. Ő Magyarországon tanult, jogász lett. A világháború után

visszajött, elvette a második feleségét, Babát. És mit tehettek: elmentek tanítani Kisiratosra!

A felesége Pászthy Baba, tán Erzsébet. Ő fedezte föl Iratoson az eredeti iratosi merítőt! Néptánc, a leírása megvan az akkori Művelődésben!

Kovács Ferenc regényei:

- Ormosék báloznak, Budapesten jelent meg,*
- Ember a hágsón,*
- Pénz őfelsége.*

És németből fordított.

Missz Monte-Karló című operettjét Aradon bemutatták a '30-as években.

Kovácsné annyira csak Baba volt az aradiaknak, hogy keresztnévét a tudós tanártárs sem tudta.

S. KOVÁCS ÉLETE

Kovács Ferencné adta meg ura adatait: Kovács Ferenc Temesvárt született 1907. szeptember 15-én, s Aradon halt meg 1959. augusztus 10-én. Amit még elmond az özvegy, aki egykoron tánctanár volt: Ferenc az 1920-as, 30-as években Budapesten élt, a jogi egyetemet viszont Szegeden végzi el.

– Feri már beteg volt, amikor én a kéziratot elküldtem Faragónak Kolozsvárra. Meghalt, s évekig áztatott Faragó, hogy meg fog jelenni. Aztán elkértem tőle.

Amelynek (az első példánynak) így nyoma veszett?

1980-ban doktor Kovács Ferencről beszélt nekem Kisiratoson Kása Antal, azt hittem, félreértette a dolgot. (Őt, a felcsert, le doktor urazta a falu; úgy gondoltam, azért nevezte ki doktornak Kovács tanár bácsit – valahai diákjai ma is így említik Kovács Ferencet –, mert ha ő Kisiratoson valamennyire doktornak számít, a nála iskolázottabb ember csakis az lehet.) Tévedtem, valóban az volt. (Ennyit – ez esetben – a 'népi emlékezet' állítólagos megbízhatatlanságáról.)

Kovács Ferenc a kisiratosi iskolában 1949 őszétől 1955 nyaráig magyar nyelv- és irodalom-, valamint történelemtanár, s itt tanít akkor a felesége, Baba is.

Juhász Zoltán így emlékezik:

A kisiratosi könyv megjelenése után Kovács Ferencet a tanügytől eltanácsolták. Rossz pedagógus volt, de politikai okai is voltak annak, hogy kitették az állásából! Helyettes tanár volt Kisiratoson. Ekkor hozzáfog Aradon összegyűjteni a népköltés eltorzult, módosult alkotásait.

Aradra jellemző: mint egy őshüllő, kicsi a feje, hatalmas a teste – kis belváros, nagy külterületek.

Kovács Ferenc úgy gondolta, e külső városrészek meg kellett hogy őrizzék a régi népszokásokat! Mozgósította a helyi tanárokat, mi pedig a diákokkal gyűjtöttük a népköltészetet. 1959-ben lett kész a kötet. A kolozsvári folklorisztikai intézetben Faragó József (aki Kovács Ferenc kisíratosi könyvét is szerkesztette) ígérte, hogy rövidesen kiadja! Megírta az előszavát is. Postázzuk Faragó Józsefnek, mondta Feri, mert őt bevitték a kórházba. Máig nem tudom, mi történt vele, de szinte biztos, hogy bélsavarodásban rögtön meghalt. Akkor azt mondták, az orvos volt a hibás.

Faragó József elhidegült a kötettől, meg aztán kezdődtek a megszorítások: a kiadványok számát csökkentették, nem fért bele a keretbe. Faragónál többször jártam, tologatta. Aztán 1962-ben kimondta: nagyon sajnálja, de nem tudják kiadni.

A tanfelügyelőség engedélyével gyűjtöttünk. Egyszer Horváth szekus őrnagy behívott bennünket: mi célból gyűjtjük a magyar népdalokat? Hasznos-e ma, Romániában a magyar népköltészettel foglalkozni? Mivel állandóan tökrészegre itta magát, a nyolcvanas években májzsugorban halt meg.

– Az iskolának az a célja, hogy oktasson, s ne ’magyar népköltészetet’ gyűjtsön! – oktatott ki bennünket.

Barátságosan bánt velünk, de azért fenyegetés is volt a viselkedésében.

Kovács Ferencsel szerződést kötöttünk, eszerint (a gyűjtemény és az érte járó pénz) kétharmada az övé, egyharmada az enyém.

Kovács egykori társaságára is emlékszik a valamikori gyűjtőtárs, Juhász Zoltán. Az aradi írók közül baráti viszonyban volt Károly Sándorral (az Ötszáz emelet című regény szerzőjével), Szántó Györggyel és a Temesvárról Aradra látogató Franyó Zoltánnal.

Kovács Ferenc az aradi íróelittel akart kapcsolatot tartani, de lenézték ezt a tollforgató jogászfűt. Zárkózott ember volt, akit nem kedvelt a társaság – jogász, de nem képes közönség előtt felszólalni –, kirekedt ebből a körből. Ezután Ficzy tanár úrral, dr. Sántha Alajos tanáremberrel s velem talált kapcsolatot.

Egy méter nyolcvan centiméter magas, széles vállú, jó megjelenésű ember, arcán az ijedtség: nehogy minden mondatától nevetségessé váljon – állítja Juhász Zoltán. – Sokszor a háta mögött kinevették, mert nem volt irodalmi műveltsége. Otthon papucshős volt.

Tenni akart az aradi magyar közösségért, amely az ő idejében erősebb volt, mint amivé mára lett. Valamit hagyni akart maga

után. Amennyire nem értett az irodalomhoz, annál inkább volt érzéke a népköltészethez.

Valamit hagyni maga után: amivel bebizonyíthatja, hogy alkotó tagja a magyar közösségnek!

Amiről sokat beszélgettem vele: az élet értelme és a hiábavalósága. Ő tagadta a hiábavalóságot.

Molnár Sándor költő mondott beszédet a temetésén – sírja a Felsőtemetőben (román neve Eternitate), az UTA textilgyár mellett a Pécskai úton kifelé; itt van Goldis sírja is. Molnár Sándor Czine Mihály barátja, 1960-ban halt meg; a sírján az áll, hogy hatvan évet élt.

Molnár Sándor maga adta ki a verseit. Köpcös, fehér hajú ember, a Korzó ismert alakja, azonnal feltűnt, ha hiányzott. A magyar irodalom leglelkesebb terjesztője volt. Néha dolgozott, könyvkereskedésben is, de valójában a semmiből élt – többnyire a felesége fizetéséből. Állása ritkán volt. Könyveket vett, könyveket adott. De mindig rendes ruhában járt, s 25 lej mindig volt a zsebében.

'Veszett kommunista' volt, de nem volt az! Vad kommunista verseket írt – a Zsilvölgyi Naplót szerkesztette a háború után Petrozsényban, valójában szociáldemokrata volt. Akkor még színmagyar volt a Zsil-völgy. Hetilap volt, egyedül írta. Aztán ráfogták, hogy elárulta a munkásokat, kiszolgáltatta őket a szociáldemokráciának. Akkor már aradi lapnál dolgozik, amikor kitették, kizárták a kommunista pártból. Azért lett kommunista, rácsfoljon, hogy elárulta a munkásságot! Utolsó tangó című kisregénye a harmincas évek végén, a háború elején jelent meg. Ez volt a hattyúdala; írta a verseit, novelláit, de semmit sem jelentetett meg. Később a Vörös Lobogóban néhány cikkét láttuk.

Kovács Ferencre és Molnár Sándorra az volt a jellemző: jó cimborák, akik állandóan marakodtak!

Juhász Zoltán 1932-ben született Aradon, a kolozsvári Bolyai Egyetemen 1954-ben végzett magyar irodalom szakon; előbb tanár, majd hírlapíró. A magyarság által mára szinte teljesen kiűritett, javarészt ókirálysági románok által lakott Mosócín (Mossóczytelepen) él az 1990-es években is a párjával. És sehogy sem megy – sehogy sem ment akkor, amikor társalkodtunk Kovácsról, Kovács-hagyatékáról, Aradról –, nem megy a fejébe, miért nézi ki őt innen az ideköltöző moldvai ember; s hát valóban, mit keres itt a magyar?... Magyar a Maros-parton!

Honnan tudná a belvárosi, buzsáki, fakerti, gáji, kisszentmiklósi, kürtösi-úti, mikelakai, mossóczytelepi, ségai, szentleányi, újaradi, zsigmondházi telepes (jól mondod, kolonista a mi kolonizált

Aradunkon!), mi keresnivalója van ezen a tájon annak az értelmiséginek, aki majd' negyven éve e végeken kutatta, miről s mit regél a szegény magyar?

Arad, Maros, magyar...

Az 1930-as temesvári Ki kicsoda?-ban áll az alábbi 'életrajz-előzetes': „*Schmidt-Kovács Ferenc 1907-ben Temesvárott született, apja nyug. Posta és távirda műszaki felügyelő ugyanitt. 1926-ban a temesvári Déli Hírlap munkatársa, majd a Keleti Ujság, a Rivalda és a Tizperc munkatársa volt, közben a budapesti egyetem jogi fakultásán folytatta tanulmányait. Előszeretettel foglalkozik az irodalommal.*” Apjáról az előző lapon olvashatunk: Schmidt Mihály 1880-ban Kisőszön született, atyja földbirtokos volt. A műegyetemet Pesten végezte s nyomban a temesvári postaigazgatóságnál állt munkába. A háborúban századosként szolgált, és egy sor kitüntetés a díja katonai érdemeinek. A *Bánsági Német Bank rt. alapítója és főrésztvényese, több helybeli gazdasági alakulat és szociális egyesület vezetőségi tagja.*

Édesapja kemény ember lehetett, hogy a fia annál finomabb lélek... Akire – mindamellet – az 'osztályidegen' szerepe várt a Román Kommünben. Csoda, hogy egyáltalán megtűrték. (Sváb gyökerű magyar, keresztény, polgár, író, a magyar népköltészet gyűjtője!... Ennyi rosszat a legnagyobb 'jóakarattal' sem hordhatott volna össze róla a ráállított szekus.)

NÉPKÖLTÉS A VÁROS PEREMÉN

Egyedülálló gyűjtés az aradi: egy partiumi sorsra jutott magyar város külső negyedeiben (a város végein) élő, paraszt gyökereit még őrző, városi munkássá és polgárrá válás előtt álló emberek közösségének minden bizonnyal teljes népköltészetét megmentette az aradi hétosztályos magyar iskolák tanárai és diákjai segítségével. Az ötvenes évek második felében folyt a munka, amely a mára alaposan elrománosodó külkerületek egykor volt magyar népköltészetét őrzi.

A 723 oldalas kézirat 51 mondat, 57 mesét, 27 balladát, 434 népdalt, 133 gyermekjátékot, 1 betlehement, 21 verses szerelmes levelet, 21 vőfélyverset s 83 lakodalmi kurjantást, 1127 (!) közmondást és több mint félezer találós kérdést tartalmaz. A meglévő egyetlen kézirat-példány hiányos, bizonytalan 36 népmese azonosítása (ezek a mesék csak füzetbe másolva maradtak fenn), és a találós kérdések zöme nem került elő (a több

mint 500 talányból csak 36-ot rejt az évtizedek viharait átvészelő, dohánypapír vékonyságú sokadik példány – a kéziratot Juhász Zoltánné gépelte, regéli ő maga.) Kovács Ferenc aradi gyűjtésének nyilvánvalóan legkevésbé értékes része a népdal-tár, mert a gyűjtő (akár a kisiratosi kötet esetében is) csak a szöveget rögzítette, a dallam lejegyzése elmaradt.

A kéziratos mű talán legizgalmasabb része az aradi-kisiratosi mondatár! Aradi és kisiratosi, mert bár – ahogy aradvégi gyűjtőtársa, Juhász Zoltán mondja – a gyűjtemény az aradszéli magyarság népköltészetét igyekezett megmenteni s fölmutatni, Kovács Ferenc e kéziratába dolgozta bele mindazt, ami valamiért kimaradt az IRATOSI KERTEK ALATT című művéből. Ez különösen az aradi gyűjtés mondafejezetében nyilvánvaló: az 51 népmondából 25 kisiratosi! Különösképp a kincsmonda gyakori a Kelet-Csanádból Nyugat-Aradba metszett tájon: a 19-ből 16 iratosi.

Az 1950-es években az 'aradvégi' mondatárban is megtalálható kisiratosi (az ottani faluszéltől nem messze lévő) Schneider-halmot s a szomszédos Szöllőshalmot naponta szemrevételező öreganyám, Kis Sarusi Borbála regélt unokáinak a Forrayiratos(Nagyiratos)–Lévés(Dombegyháza)–Kevermes–Szalbekiratos(Kisiratos) közti, kincsekkel – s annál is több mesével – teli kún-, avagy Atilla-halmokról. Lidércről, boszorkáról, lámpás emberről, borba s halomalji pincébe fojtott török vitézekről, valamint egyéb rémséges alakokról és történetekről mesélt Sarusi mama, hogy máig sajnáljam, miért nem jegyeztem le azokat. (Főiskolás magamra találásom idején távozott az örök békesség honába.) Kovács tanár bácsi viszont megtette.

Ahogy olvassa a régi iratosiak ajkán egykoron élő történetek ismerője e gyűjteményt, gyakorta bólogat boldogan: ezt is, azt is hallotta! Amaz pedig alaposan meglep – például amikor Szent Miklós fából faragott képének kiásásáról regél nekünk Antal Mihály valahai 18 esztendőös legény. Ugyanis az eme történeti monda alapjául szolgáló középkori históriát Csanád vármegye – Borovszky Samu-féle – kétkötetes XIX. század végi monográfiája nyomán valami olvasni tudó embertől ismerhették meg a kisiratosiak. S huszadik századunk első felében egyetlen iratosiról állíthatjuk bizonyosan, hogy forgatta a megyetörténetet, ez pedig az 1951-ben elhunyt Hodács Ágost, aki a falu műfordító és író plébánosa – kiről épp elég 'igaz történet'-et hallhatott Kovács Ferenc néptanító. (Kár, hogy ezeket nem szedte össze.)

Meglehet, a többi kisiratosi történeti monda szülőatyja is Hodács uram, aki közvetítette népének a tudósok állításait – mi

mással magyarázható, például, az iratosi (a valóságban a középkori nagyiratosi) templom oltárképéről szóló monda? Nem beszélve a többi, Kisiratoshoz még így sem kapcsolható, ám itteniek által előadott mondáról.

Kisiratosra – az üres kelet-csanádi Pusztá-Kisiratosra (Kisiratos pusztá helyére) – a XIX. század elején települt Szeged tájékáról a nép. A határ halmainak megannyi titkát (a paraszt ember hitvilága alapján és némi tudós segítséggel) maguknak kellett kitalálniuk.

KINCSES IRATOS

Kovács Ferenc aradi mondagyűjteményének a fele származik Kisiratosról, s míg a 32 történeti mondából csak 9, a 19 kincsmondából és mondatöredékből 16 az emiatt akár Kincses-Iratosnak is nevezhető faluból való.

Kisiratos nyugati határában, a falu szélétől pár száz méterre emelkedik a Schneider- és a Szöllős-halom, amelyek eme – Aradban legalábbis – páratlan kincsmonda-termésre ihlették az itteni népet. A Nagyiratosra, Szentpálra, a két Varjasra, Aradra, vagy más délre és nyugatra lévő helyekre igyekvő kisiratosiak e két domb közt kocsiztak, gyalogoltak el. Piacra, vásározni, búcsúba s más sátoros ünnepre, vagy éppen csak dologba, szántani-vetni igyekezve valóban szinte naponta látták a Nagy- és Kishalmot. A korán kelő és a világosodó ég alatt a határba tartó, este a szürkületben hazasiető iratosi ember félelem keltette gyakori képzelgése is hozzájárulhatott a két halom ihlette költészethez. A két domb múltja körüli sejtelmes homályban eligazodás vágya mellett a kincskereső szenvedély is ott munkál e mesés történetekben. A kincs- és kincskereső mondákat (no meg sok-sok embercsontot) termő kisiratosi föld és népélet ihlette meg a falu költői lelkületét, alakot a kincskeresés hiedelemvilága adott, műformát pedig a mesemondás kínált.

Egy házzal arrébb – a nyugati szomszéd Dombegyházán – Atilla kincseről regél a nép. Úgyhogy a dombegyházi halmok egyike, természetesen, Atilla-halma.

A kisiratosiak egyébként – az aradi gyűjteményben – más népköltési műfajnál (forrásként, mesélőként) csak elvétve fordulnak el. A vaskos kézirat adatközlői közt szereplő 19 iratosi közül 4 szolgál egyébbel (1-1 gyerekjátékkal-gyermekdallal s népdallal, 2 mesével). Amit Kovács Ferenc Kisiratoson gyűjtött, volt hol megjelentesse, a falura igen jellemző kincsmondákkal viszont adós maradt az IRATOSI KERTEK ALATT. A kiadásra várakozó aradi kéziratban helyezte el őket.

Olyan fiatalabb vagy idősebb kisíratosiak is akadnak, akik az aradi gyűjtemény és az iratosi kötet adatközlői közt egyaránt előfordulnak. Andó Etelka, aki az IRATOSI KERTEKALATT anyagának gyűjtésekor 15 éves volt, a kisíratosi kötetben gyermekjátékkal, az aradi kötetben (20 évesen) mondával szerepel. Antal Péter (15, illetve 18 éves) – szóba hogy hozhatjuk: utóbb e sorok rovójának sógora, és nem egy máshol fölhasznált történet forrása – előbb mesével s játékkal, később gyermekjátékkal és gyermekdallal segíti a gyűjtést. Barják Károly (a két gyűjtés közt 86-ról 90 évesre vénülvén) a könyvben vőfélyversekkel szolgál, az aradi kéziratban mondával. Hallai László (16-19 éves) az első gyűjteményben mesével, dallal, játékkal, a másodikban mesével jelentkezik. Hügel László (15, majd 19 éves) a kisíratosi munkához játékkal, az aradvégihez mondával járult hozzá, ahogy Korpa János (14-20 évesként), Tapasztó János (14-20) dallal és kincsmondával. A Sávai lány, Juci korában (13 évesen), játékot ír le, Juliannaként (immár 18 évesen) mesét mond. Az életkor meghatározásakor jelzett 3-6 év különbség a két gyűjtés között eltelt időt mutatja. Az ARADVÉGI MAGYAR NÉPKÖLTÉS ZET mondatárában a legtöbb kincsás történettel a kisíratosi (akkor 19 éves) Almási Rozi van jelen: 4 kincsmondát tud.

A 26 nem iratosi mondából 16 mossóczytelepi, 3 mikelakai, 1-1 gáji, (gyula)varsándi, kisszentmiklósi és ségai, 3 pedig közelebbről meg nem határozott Aradvégről való. A kézirat történeti mondái közt betyár-, eredetmagyarázó és helyi mondák is szerepelnek.

Az ARADVÉGI MAGYAR NÉPKÖLTÉS ZET-ben – talán nem csak az itteni magyarok örömeire – a mondák gyűjteménye felerészben kisíratosi.

S: SCHMIDT (VILMOS FERENC)

Hogy az újkígyósi népfőiskola közreadta Kovács aradi gyűjteményéből a mondákat (*Aradvégi mondák* címmel), 1995 nyarán átvittünk Aradra néhány tiszteletpéldányt az özvegynek és az eredeti kézirat főmunkatársának. Harangozó Imre, a kígyósi katolikus műhely megteremtője, maga is népköltési gyűjtő, ekkor készítette a Batthyányi utcában azokat a fénykép-fölvételeket, amelyekből néhány megjelent a szintén újkígyósi, 1997-ben Kovács kéziratából kiemelve kiadott aradi mesekönyvben (címe: *A szanta kutya lábán forgó palota*).

Baba – elcsodálkozva azon, hogy ura egykori buzgólkodása miatt neki bárki emberfia pénzt ad (amely ugyan nem sok, de hát forint) – további adatokkal egészítette ki férje életrajzát.

Hogy mitől 'S. Kovács'?

Schmidt Vilmos Ferenc volt a neve! Aradon lett Kovács. 1946-ban házasodtunk össze (Temesvárt), itt adta be a névmagyarosítást, mert újságíróként így ismerték. 1946-ban lett Kovács.

Maga (Pászthy Mária) 1917. december 1-jén született Petrozsényben.

Írt egy (másik) könyvet, Kolozsvárra elküldte; jó könyv, de nem ennek a világnak való... Valami rosszéletű írónőről (írta).

A falakon a fényképeken megőrzött egykorvolt: a tömösvári esküvői fölvétel, Wilhelm és Hans Schmidt a bécsi diplomataképezdében... (Mert hogy Kovács oda is járt.) Szép fiatal nő, kövérkés férfiarc.

Hogy aztán 1997 elején az aradvégi meséskönyv kisiratosi bemutatóján újabb meglepetések érjenek bennünket.

Akkor már özvegy Kovácsnénak semmi gondja nem volt a család visszkapott hegyaljai szöllejével: követte emberét – (ha igaz:) 1996 februárjában – a túlvilágra.

TANÁRTÁRS EMLÉKEI

Az ARADVÉGI MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET-ből kiemelt mesegyűjtemény kisiratosi bemutatóján (1997. böjtelő hava 21-én) a vendéglátókat képviselő Almási Béla – a falu embőrorvosa – arra kéri a kötetet megjelentető csabai–kígyósi csapatot, elsőként hadd szólhasson Kovács Ferenc egykori tanártársa, Bérczi Ferenc, aki (87 éves már) nem tudja megvárni a könyv-est végét.

A kisiratosi Régi kultúrházban rendezett találkozó – aztán – (szinte) Bérczi tanár úr előadásával kezdődött s hozzászólásával végződött!

1949–1955 közt, melléktárgyként, földrajzot, történelmet tanított Kovács Ferenc Kisiratoson, főtárgya a magyar volt. A magyar irodalom, nyelvtan, magyar helyesírás; nagyon tudta! Gyengéje volt, hogy a módszertant nem ismerte, fegyelmet nem tudott tartani. A gyerekek szerették! Meséltette őket (az órán), a nyakába borultak.

Szó ami szó, (doktornak doktor, de) képesítés nélküli néptanító volt.

Az összes férfi tanár közt ő volt a legrendesebb; tisztelettudó, udvarias.

Simulékony, népszerű ember volt.

Velem íratta a kérvényét, felmentették az állásából. Temesvár körül fél év, utána dramaturg a színházban; 5-6 hónapig, ha bírta.

*Megírtam neki a kérvényt, mert nem tudott jól románul.
Nyugtalan, ideges volt.
Kiesett onnan is, hazakerült.
A Zsil-völgybe került: 5-6 hónapig Topillán bányánál
dolgozott.
Itt Kisiratoson kőkorszaki kőbaltákat talált Kása Antallal.
Budapesten ismerkedtek meg, ahol gabonaforgalmi vállalatnál
volt hivatalnok. Fél évig kisiratosi régész.
Aztán Aradon gyermekotthonban könyvelő, a Coşbuc utcában
laktak. Téesz-alkalmazott Kisiratoson, munkanélküli Aradon...
Nyugodjék békében!
Ilyen (majdnem-) Áment egy könyvbemutatón...*

FERI MEG BABA

*Pászthy Baba először maga jött ide, Kása Antinál lakott. Baba egy-
másfél évig tornatanár Kisiratoson; táncsoportja volt. Hegedültem,
onnan tudom, a zenekarban, végig kísértem őket a zenekarral!*

*Pászthy Baba titkárnő volt (az oskolában), de egy betűt le nem
írt, helyette Feri dolgozott. Kovács Feri csinált mindent!*

Nagyon szerette a feleségét.

Mindkettő azt mondta, a saját titkait nem árulja el!

*Volt Babának – az egész falu és fél Arad által jól ismert – titka
épp elég.*

*Kovács Ferencnek (Magyarországon) gyermekei voltak. Az
apja postafőtiszt, Baba apjával jó barát.*

*Jött Kovács Ferenc a temetésre (haza, Temesvárra), megismerte
Babát, otthagyt a családját.*

Babának volt barátja, de szakított vele.

*(Ferenc) Cseléd volt Babáéknál! Az édesanyja, az anyós! Ilyet
még nem láttam, hogy az anyós a vejét a felettese előtt szidja...*

*Bérczi Ferenc (Petrilla, 1910-Arad, 2012) – írja a könyv –
katolikus kántortanító, iskolaigazgató, tanfelügyelő, műked-
velő festőművész és diákszínpadi rendező 1949-től nyugalomba
vonulásáig, 1970-ig Kisiratoson tanít. Százkét évesen a
megyeszékhelyen hunyt el.*

SZÍNDARABOKAT ÍR, SZÉLKAKAST ÁLLÍT

1942-ben Kolozsvárt, a Bolyai Egyetemen szerzett diplomát.

A Román Írószövetség tagja volt.

A Revolver című temesvári élclapnál dolgozott a háború előtt.

Három regénye volt, s apróságok.

1: KONDOR TAMÁS KARRIERJE.

2: MAROS-MENTI VÁROS – Munteanu a sajátjaként adta ki, pedig Feri írta. Sokat segített neki, Munteanu társszerzője volt.

Később Bérczi igazgató úr úgy fogalmaz: a MAROS-MENTI VÁROS-t Kovács és Munteanu közösen írta.

3: ÉLŐ MŰMIA című regényét olvastam, nagyon intelligens könyv volt. (Ezt említhette Kovácsné.)

1950-ben 6 hónap alatt megírja Kisiratos monográfiáját! A plébániáról veszi az adatokat. Kiadták, 32-42 oldal, 200 évet tárgyalt. A városi (aradi) levéltárban is kutattott.

1818-ban Szegedről 50 dohánykertész családot hoztak (ide).

Barják Franciska tanárnőnek meg kell köszönni, nagyon sokat segített Kovács Ferencnek, az IRATOSI KERTEK ALATT egyharmadát ő diktálta, tollba mondta.

Kovács Ferenc írt szonetteket is! A gépelt verseket beküldte, nem tudom, mi lett velük.

Írt színdarabokat, egyfelvonásosakat; nem válaszoltak neki!

Egyszer válaszoltak: helytelen, amit ír! A párt viszi a népet a Paradicsomba; az élet persze más volt.

(Kovács, szegény, az életről írt.)

Ferivel meteorológiai állomást csináltunk. Kása Anti bácsival szélkakast állított. Mint földrajztanár csinálta ezeket a dolgokat.

Pionírszervezet alakult, Feri Bocskai-sapkát tervezett! Baj lesz, mondtam, mire Feri azt válaszolta: Csináljuk pirosra!

Bordó színű lett; vagy 35-öt sikerült toborozni (35 tanulót a kisiratosi úttörőcsapatba).

1950-től analfabéta-tanfolyamot szerveztünk. Házhoz jártunk. 35 ember jelentkezett, 13-an vizsgáztak és a 4 osztály után a 7 osztályos elemi is elvégezték. Volt, aki középiskolában folytatta, például Szanda elvtárs (az országos híró kisiratosi termelőszövetkezet állami díjas elnöke).

MESEMONDÓ MONDJA

Kovács Ferenc egykori mesemondóinak egyike, Sávai Julianna sorolja a kisiratosi könyvnapon:

Kovács tanár bácsi óráin öt meséért egy ötös járt! Akkor még 5-ös volt, nem 10-es a legjobb jegy.

Rádió, tévé nem volt, este meséltek az öregek. Leírtam.

Amikor 18 éves voltam, újra kérte, nem tudok-e mesét? Maga leírta. A Tódás végén éltek a nagyszüleim, tőlük hallottam.

Sávai Julianna előbb a kisiratosi, utóbb az aradi gyűjtéshez járult hozzá meséivel.

Kovács Ferenc tanítványainak az egyike, Szelletki József regéli: *1949/50-ben, amikor a 'pirosgombos egyesületbe' is jártunk, az osztályfőnökünk volt! Nyolc-kilencen voltunk a tizedikben. A magyart nagyon jól tanította.*

Az est hatására (a következő hetekben) további történetek kerülnek elő, s kiderül, fénykép is maradt a faluban Kovács tanár bácsiról. Az egyik főlvételen kilenc diák s osztályfőnökük, Kovács Ferenc látható, egy iskolai pecsétes aláírás pedig hősünk, Dr. Kovács kézjegyét őrzi.

AMIT AZ RMIL TUD

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon harmadik kötetében (különösképp, hogy a második a 'szintén iratosi' Hodácsról nem tud) örömmel fedezhetjük föl – 'mi, szálbekiratosiak' – a Kovács Ferencről tudósító szócikket. Szekernyés János az alábbiakba sűríti mindazt, amit hősünkről sikerült megtudnia.

KOVÁCS Ferenc, S. K o v á c s (Temesvár, 1907. szept. 15.–1959. aug. 10. Arad) – regényíró, folklorista, újságíró. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, Székelyudvarhelyen és Budapesten végezte (1926). A Déli Hírlap munkatársa, majd a bécsi Konsular Akademie elvégzése után a temesvári Magyar Újság szerkesztője. 1933-ban Budapestre költözött, ahol a Független Szemle munkatársa, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének tisztviselője. A szegedi tudományegyetemen államtudományi doktorátust szerzett (1940), 1945-ben hazatért Temesvárra, majd Aradra költözött; a kisiratosi általános iskolában tanított magyar nyelvet és irodalmat (1949–55).

Kondor Tamás karrierje c. regénye Budapesten jelent meg (1935). A Déli Hírlap folytatásokban közölte J a c h t – t e a a B r i t a n n i á b a n (1936) c. regényét. Sarkadi Dénessel lefordította Figueiredo S a v a n y ú a s z ó l ó c. darabját, amelyet 1957-ben mutatott be a temesvári és a nagyváradi magyar színház. Tanítósága alatt összegyűjtött gazdag népköltési anyaga Faragó József szerkesztésében és bevezetésével Iratosi kertek alatt címmel jelent meg (1958), mint az első Arad környéki magyar folklórgyűjtemény. Egy másik gyűjteménye (Aradvégi magyar népköltészet) kéziratban maradt.

S(chmidt). Kovács Ferenc iratosi gyűjteményét (a szintén aradi) Kovách Géza értékeli a Korunk 1959/9. számában. (Ugyanő írja meg a falu történetét, Kovách e munkája közvetlenül a halála előtt, 2004-ben látott napvilágot.)

ÉS A HAGYATÉK

Kovács Ferenc iratosi és aradi népköltési gyűjtéséből lenne még mit megjelentetni, s hírlapba temetett folytatásos regénye, meg (ha előkerülnének a kéziratok) kiadatlan – és ellopott, vagy csak félbemaradt – regényei is tartogathatnak meglepetést.

A falu meg a város (Kisiratos és Arad) – nem tudom, Temesvár mennyire, mert Pest semennyire sem – őrzi valameddig, valamennyire a Schmidtből lett Kovácsként helyálló aradi(–csanádi)–temesközi magyar értelmiségi emlékét. Néhány mindenre elszánt hazafi viszont (teszem azt az újkígyósi Harangozó Imre, ki csudás népi imákat lelt Kisiratoson) folytatja, hol Kovács Ferenc abbahagyta.

Fő, hogy mögvagyunk

(*Godó atya – Kisiratosról – Jézus Társaságában*)

(2001. Szent Jakab hava 28., Kisiratos. A Godó-ház a Malom utca előtt a község ősi részén, Nagyfaluban. Regélőm Godó András – született 1927-ben –, a ház mai öregura.)

(Öregnek öreg, de annyira nem, hogy ne tudna még magáról – meg szereteteiről – gondoskodni. Hogyne, a két keze munkájával.)

(Amennyire az idő – azaz a jó Isten – engedi még neki.)

(Úrnak meg hogy nevezhetné... ezt az elsőre eléggé bizalmatlan, majd egyre megbátorodó parasztembert.)

(– A doktor úr tavaly szólt, hogy jön. Vártam, nem jött.)

(– Maga az.)

(– Annus nénje? Együtt jártunk az iskolába. Pista bátya, a kántor?)

(S mire bekerülünk a konyhába, már-már bizalmába fogad.)

(– Volt nekik egy testvérük Magyarországon, Miska, borbély.)

(– A maga apja?)

(Így már más.)

(De ehhez – hogy idejussunk – beszélgetni köll vele néhány órán át.)

A gazda hagymát szed a kertben, hogy ne rohadjon tovább az esőben.

Asszonyának elég nehezére esik embörét a kertből – az idegön kedviért – előhívni.

Hogy lóg az eső lába, megkönnyíthetné, egyben meg is nehezíti a Godó-járó gyalogportya dolgát.

Az elején mintha harapófogóval szedné ki belőle.

18 ÉV BÖRTÖNBEN

A börtönben meglátogattam: Zsilaván, Prahován, Nagyváradon, Bukarestben, Tömösváron, Tömösváron a katonai törvényszéken, Resicán, Karánsebösön – regéli Godó atya testvére.

Gorombán bántak vele.

Rimniken a föld alatt volt, egy magáncellában, ott sokat panaszkodott. Akkor mondta:

– Na, most már a halál markában vagyok teljesen.

Valahol olvasta, hogy a nevetés gyógyít. Elkezdett a magáncellában hangosan nevetni.

– Godó páter mögbolondult! – jöttek a börtönőrök.

Kérte, menjen ki Afrikába a bélpokolosok közé! Sokszor kérte, nem engedték.

A börtönbe nem mindig engedtek be.

Tíz év után kaptunk tőle levelet. Be volt dobva az ablakon.

(Virt László írja Katolikus kisebbség Erdélyben című könyvében: miután 1952-ben vita támadt az egyházhoz hű és a hatalomnak behódoló papság között arról, ki az egyház titkos vezetője – Márton Áron és helyettesei /ordináriusai/ már börtönben sínylődtek –, Godó Mihály több társa támogatásával levelet írt a szovjetromán politikai rendőrség ordináriusjelöltjeinek, hogy kifejtse, miért nem jogosultak e tisztség betöltésére. E levelet Godó atya a papság körében terjesztette.)

(„A levél a hatósághoz is eljutott, Godó Mihályt letartóztatták, akkor első fogsága alkalmával lázításért és hazaárulásért /kapcsolata volt a Szentszékkal/ tíz évet volt börtönben, ebből nyolc évet Rimnicu Sarat-on, magánzárkában. Godó Mihály élete során 12 évet töltött börtönben és 6 évet internálásban. Utoljára 1981-ben szabadult, miután 41 gyilkos megtért a kezei között!”)

(Az erdélyi katolikus szellemi ellenállás egyik vezetőjeként 1954-ben – börtönéből – lelki motorja volt annak a szervezkedésnek, amely nyomán, a békepapokat kijátszva, többfelé titkos lelki gyakorlatokat s bojkott-miséket tartottak az egyházhű lelkipásztorok. Év végén e hálózat csaknem összes tagját lefoglák a szekusok.)

Prahován a belvárosban úriembörök voltak! Volt börtön a város szélén is, út a belvárosban tartották. Bukarestből villamossal kimentem a város szélire, aztán visszamöntem, mert bent volt. Vittem neki csomagot. Elfogadták, úriembörök vótak!

Azt mondták, átadják, engem mög beengedtek hozzá. A fényképezőgépét, karóráját ideadta, vigyem haza.

Várakoztam, jött egy tiszt:

– Menjen!

– Mögyök!

Mint ez a kis konyha; ű már ott ült.

Apám, hogy möghalt, testvérek; ilyesmirül beszélgettünk.

– Hoztál cigarettát? – kérdezte.

Tíz dobozzal vittem, de Mihály kevesellte!

– Mönjön, vögyön még cigarettát! – szólalt mög a tiszt, aki közben ott ült a szobában.

Amikor kiszabadult, csak feleket szívott, aztán elhagyta.

A tüdejével volt baja. Másfél évig a Korányi szanatóriumban, Budapesten volt, kikezelték. (Később tudjuk meg: pestbudai gyógykezelése idején ismerte meg cimboránk, Nagy Gáspár, akire szintén óriási hatással volt.)

Helyregyütt.

Bukarestben volt tán? Úgy fázott a börtönben, hogy neki adtam a bakancsomat. Ő mezítláb volt.

Vele volt egy miniszterhelyettes; meg is halt.

Nem volt igényös! Ha vót, jó, ha nem, az.

Aszonta, Prahován, amikor volt, hogy kiszabadult:

– Nem akarok innen kiszabadulni! Segíteni akarok azokon az embörökön, akik itt sínylődnek a börtönben.

– Hej, bandita! – förmedt rá a börtönőr.

Hát, ez volt a sorsa.

(Kemény embör vót!)

Az, hajja.

MESÉK A PÁTERRÓL

– Nemrég csukták le. Herkulesen volt plébános; az volt a baj vele, hogy magyarul, románul és németül egyaránt prédikált, és túlzottan megszerették az emberek. Meg ráfogtak mindent. Tudja, a katolikus egyház sok mindent kap nyugatról, Nyugat-Németországból is, a papok másképp éhen halhatnának. Én is a kintről ajándékozott kocsival járom a filiákat; máshogy nem lehet ellátni ezt a sok elhagyott plébániát. Aztán ránk fogják, hogy illegálisan kapott valutából vettük, hogy lopunk, csalunk – hallom odahaza 1981-ben.

– Őt még kémkedéssel is meggyanúsították.

Más (később!) – Herkulesfürdő helyett – Újaradról tud. Meg hogy magyar!

Valóban, a nyolcvanas évek elején Újaradon szolgált, miután a 'Herkulesért' kapott büntetést megkurtítva hazaengedték. Jól tudták az Aradon naponta megforduló iratosiak, Godó atya itt sem nyugodott.

(– 1979-ben Herkulesfürdő miatt hat évet kapott. Mivel Herkulesen a titkos rádióadó, amelynek működtetésével gyanúsították, tovább tájékoztatta a „román igazságról” a Nyugatot, 1981 nyarán hazaengedték.)

Kisiratoson hallottam először Godó Mihályról. Csak a legjobbakat! Hogy rendíthetetlen. Becsukhatják akárhányszor, üthetik, vágthatják, üldözhetik, nyomorgathatják, nem és nem,

nem enged – otthonról hozott? – keresztény katolikusságából, magyarságából, emberségéből.

Majd 1982-ben magam is láthattam s hallhattam. Iratosunk jelenlegi templomát százkét évvel azelőtt építették – építettük mi, helybeli magyarok –, száz éve emelte a falu a templom előtti kőkeresztet, s a fényes búcsúi évfordulós ünnepségen megszólalt Godó atya is.

Bevallom, sosem felejttem.

Aztán még egyszer találkoztunk: megkerestem Szentannán a német öregotthonban.

Fölment szülőfaluja szószékére és olyanokat mondott, amitől melege kezdett lenni az embernek. 1982-ben nyilvánosan mifelénk – különösen Romániában – nem nagyon hangzott el efféle kommunista- és szovjetellenes uszítás.

Különösképpen nem prédikációban.

Jóval később tudtam meg, hogy Márton Áron, Mindszenty József és a pápa között közvetített. Vatikán és Erdély, Róma és a magyarság közös dolgaiban ügködött; hogy ne tekinthette ügynöknek a bizánci – egyre megy, hogy vallásos, vagy istentelen – vakvilág?!

Hogy 'békepappá' – a kommunista 'nemzeti'-katolikus egyház-féleség emberévé – válni semmi áron sem volt hajlandó.

Szentannán árulta el, hogy nem lelkesedik a magyarországi egyházi vezetőkért, mert – szerinte, aki inkább évtizedekig ült, mint hogy 'ezeket' szolgálja – túl engedékenyek voltak.

Azt firtatta, melyik – katolikus – lap milyen; azoknak szurkolt, akik kimondják s nem kenik el az igazságot.

Tömösvárról gyüvet fölment a százesztendősi iratosi szentegyház szószékére s – a megörökítés szerint – így szólt a búcsús néphön:

– Itt vagytok mint egység!... A kereszt tövében alapított faluban, e vérzivataros tájon megmaradt a nép!... Mert jó helyre jöttek, oda, hol már állt a kereszt... – Az emberek sután törlik könnyeiket. – Mert a kereszt hatalom, erő! Mert a kereszt hatalom, erő!... Ez a kereszt diadalmaskodik az egész világon! Moszkvától Fokföldre, Washingtonig a kereszté a hatalom!... Ennek a keresztnek a hordozójának hangzottak el a szavai a Holdon!... Maradjatok ilyen egységesek, akkor örökre megmaradtok... Másképpen az ördög diadalmaskodik, az Antikrisztus!

2001-ben tudom meg, hogy éppen akkor – szóval nemrég – jött ki a tömlöcből.

Ennyire hatott rá a lenini módi átnevelés.

Ha nem kínzással kísérleteznek, sem mehettek volna vele sokra.

Bevallom, megrázott. Hogy népemre mennyire hatott, csak sejtem. Biztos, hogy nagyon! Azokra, akik hallhatták. De a mái új nemzedék honnan tudná mindezt!?

Istenházát kerülve, vallást elhajintva, keresztény katolikus erkölcsöt sutba vágva, hagyományainkból kivetkőzve egységesek mára hogy maradtunk volna, meg hogy maradhatnánk, az ördög hogy ne diadalmaskodhatna?

Ha minden papunk ilyen okos, ilyen kemény, ilyen rendíthetetlen?!

Hogy lehetne. Ahogy mi sem. Mindannyian hogy lennénk rá képesek.

Ellenben Godó Mihály.

Kisiratosi – Szent kereszt fölmagasztalására szentelt – istenházánk 102. (rendesen Szent Mihály hava második vasárnapján megtartott) templomnapján életének 69. évében állt elénk.

Tanítani.

Jobbá tenni.

Mert ez lehetett az élete.

Tenni; segíteni; fölemelni.

GODÓ GAZDA S GYERMEKEI

Három évig a Duna-csatornánál dolgoztam munkaszolgálatosként. Az ilyen mögbízhatatlanokat a katonaság helyett odavitték.

(A testvér regől tovább.)

A kollektív után vasutas voltam. Ha hozzáutaztam, ingyen utazhattam. Nem a szabadjegy miatt, hanem mert elengedtek a kalauzok.

Adtam volna neki háromszáz forintot; nem fogadta el.

Kurticson voltam vasutas húsz évig. Málhakezelő, tolató, mindenhol dolgoztam. Előtte tizenkét évig a kollektívban.

Ötvenben berukkoltam, három évet lehúztam a Duna-csatornánál.

Hazajöttem, négy-öt napra möghalt az apám.

Részös vótam, aratni jártam.

Ötvenben jött a kollektív, a 'beszélgetés'. Apámmal erőszakoskodtak.

Nehéz idők voltak.

De fő, hogy mögvagyunk!

Főleg, hogy most visszaadták a földet.

De, tudja, lassan lejár az idő.

Nekünk van a feleségemmel tíz hektár földünk, 87 éves anyósomnak tíz hektárja, de lemondtak róla, kiadta bérbe.

Kilencen voltunk testvérek. (Hetényi Varga Károly a Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában című sorozatának II. kötetében közzétett Godó-életrajzban tizenkét gyermekről ír, s hogy Mihály az ötödik volt a sorban.)

Volt földünk, de nem olyan nagy.

A gyerekek, ma? Egyáltalán nem foglalkoznak a jószággal! Tisztán járni, jól élni!

A határban fiataalt kapálni, kaszálni nem lát. Ceaușescu tanította őket erre.

Hiába tanul (a fiatal), sehol sincs állás. A föld meg...

A nyolc testvérem?... Hajja, már meghalt Tóni, Gyuri, Matyi, Boris, Piri, Mihály. Él még Andris, Örszike, Bözsi, Feri.

(Zilahi András, a falu plébánosa 2003-ban így magyarázza a 9 és a 12 közti különbséget: Godó Mihály mindent leírhatott, számon tartotta édesanyja születeit. Öccse, akit Bandrinak becézett, csak azokra emlékszik, akikkel együtt nőtt föl; azokat a testvéreit, akik kisgyermek korukban meghaltak, elfelejtette.)

Mind a hárman itt élünk, Kisiratoson.

Anyánk Kása Mária, apánk Godó András.

Aháborúbankétszerhajtottakela románok. Először Körösladányon át mentünk, a Tisza-hidat építettük, a német bombázta le.

Aztán télen Nagymágocson jártunk, lovakat vittünk. Lovakkal Purghlytól, Sofronyáról (Horthy sógorának uradalmából). Sebesült lovak, de jó lovak voltak! Az oroszok után, a front után vittük.

Majd megfagytunk! Az oroszoknak vittük az ottani uradalomba.

Hajja, igazságtalan az élet! Sok mindön mögtörténik, a legtöbb rossz, hajja.

Ide is hoztak a szatmáriak emléktáblát, a parókián van. A falat előbb rendbe kell tenni.

Ez a szülőháza. Nagyfalu, 446. szám a Godó-ház.

A leányom Pitestben gyerőkorvos; a veje fogorvos. Két unokám van.

(Mindkettő éppen itthon nyaral. A legényke odaül mellénk hallgatózni.)

(Nagyra nőjj, kisfiam!)

ITT SZÜLETÖTT

Mihály 1913-ban született ebben a házban. Gimnáziumba a gyulafehérvári papi szemináriumba ment. Gyulafehérvárról elkerült Krakkóba; Lengyelországba került, ott folytatta a tanulást. Jezsuita lőtt.

1942-ben, vagy 1943-ben szentölték föl Szögedében egy kis utcában, kis templomban.

Ott voltam az aranymiséjén.

Márton Áronnal nagyon jóban volt. Ismerte II. János Pált, a lengyel pápát is.

A legnagyobb bűne az volt, hogy amikor volt a változás, alá köllött írni, hogy ők ennek a röndszörnek a hívei! A papság közt is volt egy kis huzavonás. Ű fölkérte úket, ne engedjenek ennek a röndszörnek!

Űzent a pápa, hogy ne fogadják el ezt a röndszört. A postán elfogták a levelet.

Ű írt a pápának. A pápa válaszát kapták el.

Innen indult az ű legnagyobb bűne.

Más bűn is vót! Voltak mások is ebben a zűrzavarban.

Nem adott ki senkit se! Nem akart senkit belekeverni a dologba, inkább magára vállalta.

Nagyon titoktartó volt! (Megtartotta a dolgokat magának.) De olyan természete volt, hogy mindenkit magához tudott vonzani.

Egyszer kérdezték, hogy bírta ki? Három dolgot említett.

– A harmadik: mindönön körösztlümontem mán, csak a körösztre feszítés hiányzott.

Hogy miért lött pap? A pap mondta neki:

– Te, Miska, pap löhetnél!

Mert nagyon jól tanult. Abban az időben másképpen nem tanulhatott a parasztembör gyermeke.

Meg a tudást akkor nem nagyon értékelték!

(Msgr. Ross – a mai /tegnapi mai/ tömösvári püspök – halotti búcsúztatójában sorolja: Godó Mihály S. J. „... itt Kisiratoson született 1913. szeptember 25-én. Holnap lesz 83. születésnapja. Teológiai tanulmányait a Krakkói Egyetemen végezte, ahol a jelenlegi Szentatyánk is, II. János Pál pápa később tanult és élt. Pappá szentelése után Hódmezővásárhelyen, Kolozsvárott és Szatmáron szolgálta az ifjúságot, mielőtt egyházmegyénkbe jött volna. 1965. április 1-én került hozzánk, közelebbi hazájába. Életének majdnem egyharmadát töltötte közöttünk, beleértve a börtönéveit is. Plébánoskodott, káplánkodott egyházmegyénkben, ahogyan ezt éppen kívánták, követelték tőle előljárói, az állami hatóságok, melyek az ő számára /akarva, nem akarva/ csak a jó Isten akaratának végrehajtói voltak. Mehádián, Herkulesfürdön, Újaradon, illetve Angyalkúton működött. Életének utolsó éveit Szentannán az öregek között mint idősebb testvér és lelkipásztor töltötte.”)

Szülőháza: majdnem a Gál-köröszttel szömben.

A falu határában – a cigánkai részen – Godó-tanya (Godó-halom s Godó-dűlő, tanyahely) hült helye. Kifele – természetesen – a Godók útyján.

(Más úgy tudja: Mihályt erővel kellett iskoláztatni, mert többre becsülte atyja tizenkét lovát, mint az egész Oskolát. Anyja, hogy megzabolázza, adta volna Szatmárra a jézustársaságiakhoz. Úgy megfogták a jezsuiták, hogy apja helyett maga írta alá a szerzetesrendbe való jelentkezésnél a szülői beleegyező nyilatkozatot.)

GODÓ-REGE

– Tizenhét évig volt börtönben? Ebből hetet sötétzárkában töltött. Utoljára Herkulesfürdőről vitték el; rádióadót kerestek rajta. Hosszú ideig szolgált Szatmáron, itt tanított is. Végül Pankotán volt, onnan került Szentannára. Jött volna Kisiratosra a Máltai-házba! – regéli Almási Béla, a falu körorvosa, az RMDSZ kürtösi önkormányzati tanácsosa, a Máltai Szeretetszolgálat aradvármegyei vezetője, aradi szegények ingyenorvosa, kürtösi magánorvos, iratosi betegmenhely-építtető.

Hogyne, '80 után a parókián hallottam e tervről: Godó atya azt szeretete volna, ha szülőfalujában papi otthont rendez be a tömösvári püspökség. Így hazajöhetett volna Iratosra.

Egyik sem sikerült.

– 1996. szeptember 22-én halt meg (Szentannán), 24-én temették Kisiratoson. A temetésén görög katolikus pap beszélt románul, együtt raboskodtak. Itt volt Déváról a rendfőnök is.

Halála napján is misézett a szentannai öregeknek.

Amikoreltávozásaelőttvalamivelmeglátogattam,éppszentmisét tartott a szentannai sváb öregotthon lakóinak. Lefényképeztem volna, ahogy áldását adja a kicsi öreg gyülekezetre! Leintett, ne, s később, beszélgetésünket sem engedte megszakítani bármiféle fényképezkedésért.

Szerénysége miatt nem örült, hogy levennem? Vagy mert ehhez szokott hozzá a rab s félrab, majdnem rab ötödfél tized alatt? Hogy teljesen háttérbe kell húzódnia, el kell bújni, kerülnie kell az efféle megörökítéseket? Akármilyen rögzítését bármikori szereplésének? Hogy épp erre fáj a foga a vörös vallás- és magyar-elhárító politikai titkosrendőrségnek?

1994-ben, Magyar Televízió-beli szereplése után írja a (miskolci) Keresztény Élet szerzője: vagy tíz éve ellátogatott hozzá Újaradra, s beszélgetni szerették volna az atyát. „Múltjáról, szenvedéseiről, a börtönévekről. Ő beszél is, de inkább másokról, mások hősiességéről, hazaiakról, kint élőkéről. Aztán csendesen hozzáteszi:

Jézus Szíve megengedte, hogy ő is társuk legyen a szenvedésben, s hogy bátorítsa őket a szükségben.

– ...a tv képernyőjén. Godó atya a dicsérő beszéd alatt fejét lehajtva, szemét lesütve állt félrehúzódva (ősz hajával is), mint a megszidott gyermek, a súlyos börtönévekre ítélt börtöntöltelék.”

– 1999. szeptember 22-én, halálának 3. évfordulóján dr. Bura László mondott beszédet a sírnál, ahova eljöttek a szatmári tanítványai. A sírra márvány emléktáblát tettek.

Az iratosi sírkertnek a ravatalozóhoz vezető fő útján balkézzről sorakoznak a Helybéli Golgota állomásai. A tizenharmadik stáció (”XIII. Jézust leveszik a keresztről”) előtt a jezsuita atya síremléke. A kövön felül ez áll:

ITT NYUGSZIK
GODÓ MIHÁLY
JEZSUITA PÁTER
1913. IX. 24. – 1996. IX. 22.
NYUGODJÉK BÉKÉBEN.

Alul pedig a külön rátett tábla:

„TÖRTÉNELEM TŰRŐPRÓBÁJÁT
ÁLLTA, MINT A HŐS MÁRTÍROK.
NEM TÖRTÉK MEG SEM A BÖRTÖN,
SEM A VÖRÖS PILÁTUSOK.”
HITVALLÓ NEVELŐJÜK EMLÉKÉRE
A SZATMÁRI TANÍTVÁNYAI.

– Csodálatos ember volt! Egyszer szeretném megírni – sóhajt Banner Zoltán, a volt szatmári tanítvány, aki Csabán élve nem jut el az iratosi évfordulós megemlékezésre.

A verset egy pap barát írta.

– Bíró Antal atya Godó Mihály barátja volt, Simándról ment nyugdíjba, Aradon él.

Délben bejár ebédelni a Minoritákhoz. Mikelakánál a hídnál vett magának lakótelepi lakást; helyettesíteni szokott.

Német–magyar szakos tanár lenne.

– Verseket ír, költeményt szerzett a Márton Áron pályázatra is. A szatmáriak ebből vettek idézetet Godó atya sírjára. A tábla fölszentelésére Bíró atya eljött.

– Jé, ezt én írtam! – fedezte föl.

– Nem tudtuk!

A név nincs ott a versrészlet alatt.

– A szatmáriak emléktáblát hoztak a szülőházra is. Később fogják kitenni. A szülőházban most András bácsi él, Godó atya öccse. A másik öccse a Tódáson, leánytestvére a Malom utcában lakik – regél tovább Almási doktor.

Dr. Bura László 1999. szeptember 26-án a szatmárnémeti Kálváriadombon Godó atyáról szólva elmondotta, hogy egyetemi lelkészként, Szatmárnémetiben a konviktus vezetőjeként, a Mária kongregáció elöljárójaként, az államosítás után még hittanttanítva, az egyház egységéért küzdve, a 18 évi börtön alatt mindenkor egyenes jellemével, meg nem alkuvásával, célratörésével hatott az emberekre, a diákokra, a felnőttekre, az egyháziakra, ezernyi rabtársára.

– Godó atya a rábízottaktól, neveltjeitől azért kérhetett kitartást, készséget és munkaakaratot, mert őt is ez jellemezte. Azért volt eredményes, mert ősforrása a meggyőződés és a lelkesedés, illetőleg a következetes cselekvés volt.

– Élete tartalmas és eredményes volt. Egyszerű életmódja, meggyőződéséhez való töretlen ragaszkodása, az egyházhoz való hűsége tanúskodott arról, hogy amit hirdetett, azt éli is. Jelentős volt az egyházellenes folyamat megbuktatásáért végzett tevékenysége; eredményes volt, mert 18 nehéz börtönévet (8-at magánzárkában) hitéért és meggyőződéséért szenvedte. Börtönéveit lelkipásztori munkának is tekintette, hiszen egy nagyon elhanyagolt réteg, a súlyos bűnözők, az életfogytiglan elítéltek körében hirdette az evangéliumot.

– 1952. december 6-án Jilava földalatti börtönének 2-es cellájában meghalt dr. Scheffler János, Szatmár megyéspüspöke, akit Rómához való hűsége miatt börtönöztek be. A börtönvilág sajátos csatornáin keresztül Jilava földalatti lakói sokat tudtak egymásról, így a püspökkel a kihallgatásokon történekről és a börtönben való viselkedéséről is. A 8-as cella lakói, Péter Godó és 105 cellatársa még aznap értesültek a püspök haláláról. P. Godó letérdelt a cellában és hangosan imádkozott, cellatársai némán hallgatták. Hálát adott Istennek, hogy a püspököt megmentette az ellene tervezett, Mindszentyéhez hasonló pertől, s azért, hogy az egyháznak újabb követe áll ezentúl Isten színe előtt, aki közbenjár értünk.

– Ahogy Ross Márton, Temesvár mai püspöke mondta: „Imáinkban hálát adhatunk Istennek, hogy közöttünk élt, velünk együtt dolgozott és hitét megvallotta, velünk megosztotta, példájával arra tanított mindenkit, hogy mit jelent a mai világban hinni, Istent és embert szolgálni.”.

Ámen.

Bíró atya így emlékezik a „Magyar jezsuiták vallomásai”-ban (+PPEK):

– Talán hiába is mondom a ma emberének, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek. Óhaját jelezte szüleinek, hogy pap szeretne lenni. Édesanyjának nem volt kifogása ellene, de édesapja azt szerette volna, ha az elég tekintélyesnek mondható gazdaságban marad s lesz, aki a 12 ló gyeplőjét kezében tartja. Az édesanya óhaja győzött, de 12 ló helyett – ha szabad így mondanom – a szellem és a lelkeség 12 lovának gyeplőjét tartotta feszesen a kezében, és ezt soha el nem engedve olyan életpályát futott, amit csak bámulni, de gyarló embernek követni alig lehet. Nem ismert megalkuvást sem az állam, sem az egyház előtt. Szent Ignác harcos magatartása jellemezte, ami egyhuzamban 10 év szigorított börtönbüntetésbe került, egyedül egy cella magányában. A kákán is csomót kereső diktátúra gondoskodott róla, hogy börtöneit megszakításokkal 16 évre gyarapítsa. Börtöntársa vallomásából tudom, hogy magas korára való tekintettel az utolsó büntetését megrövidítették, de ő kérte a börtön igazgatóját, hogy a rá kiszabott büntetést teljes egészében letölthesse, mert a vele elítélt szerencsétleneknek nagyobb szüksége van a vigasztalásra, mint a szabadon élőknek.

(András bácsi folytatja.)

Herkulesen szolgált. Több nyelven tartott misét, onnan emiatt elhurcolták. Herkulesen

Králik néni szakácskodott; nem ő, a szakácsnője főzött.

Az volt a helyzet, hogy Herkules előtt máshonnan indult a börtönbe.

Volt egy másik pap, az új dolgát is magára vállalta. Körösztöt árultak, rózsafűzért. Aradon valami alumínium dolgokat kicsempészték a gyárból s körösztöt gyártottak. Ki, ki nem, besúgta őket.

Resicán azt mondták neki:

– Hunnan szögte az anyagot?!

És miért gyártották a körösztöket mög a rózsafűzéroket?

Ügyvéd nem köllött neki, nem hagyta beszélni, majd új.

Herkulesön némötül, magyarul, románul prédikált, de csehül is tanult, mert Herkules körül voltak cseh falvak; tán már csehül is tudott.

(Ez is az egyik bűne volt.)

– Te – aszondja –, annyi folyóiratom volt Szatmáron, a püspöktől kaptam, hogy használjam a konviktusban a tanítványaimmal. Eldugostam a könyveket a padláson a deszka alá!

Nem mögtalálták aztán? Mindönét elszödték.

Szamosújvárt – ahol szintén volt börtönben – ferences szerzetes volt a parókián. Amikor möglátta a plébános, azt mondta:

– Na, ebből sē lösz embör!

És jól tartotta, hogy mögerősödjön.

Lejárt a Szamosra. Reumás volt, ott kúrálta magát.

Az orvos lassan talpra állította.

Majd aztán Budapestön (Szentannáról vitték el oda) a szürkehályogot leszödték a szöméről, de nagyon legyöngült tőle. Egyszer (Szentannán) elesött, majdnem eltörte a kezét.

Szalontán, Pankotán volt még azután.

Várjon, leengedem a cserepet. Ne ázzunk be. Ilyenkor fel szoktam néhányat húzni, hogy levegőzzön a búza.

(Mert hogy az eső megint rákezdett.)

Volt neki egy könyve, róla írta egy író. „Kisiratostól Szentannáig.”

Pankotáról Szentannára gyűtt, amikor már nem bírta.

Vittem neki a disznóvágásból Herkulesre, még Pankotára is. Egy-egy fél disznót.

Nagyon szegényesen élt.

– Jaj, András, ez a fráter nem veszi el a pénzt! – mondta egy asszony.

Erre-arra köllött az igazolás.

Egy némöt ott könyörgött, hogy az anyakönyvből írjon ki! Írja ki az adatait.

– Nem gondolja, hogy engöm ezért börtönbe csukhatnak? – mondta.

Sokat kisegített.

Herkulesön valaki beszerelt a szobájába egy rádió adó-vevőt. Mindönt tudtak róla!

A harangórába tötték, Némötországból kapta. Órakor a harangot bekapcsolta. Ebbe rejtötték el az adóvevőt.

Jött a szeku, elvitték. Fölkerült az ügye Ceaușescu elé, aki azt mondta:

– Hagyják el!

(El nem hagyták.)

Bíró Antal ferences atya így vett tőle búcsút:

– „Kisiratostól a poklon át Kisiratosig.” Ezzel a mondattal jellemezhetném a legtalálóbban azt az életpályát, melyet P. Godó Mihály, a Jézus Társaság tagja 83 éven át jellemcsoportulás nélkül megfutott. A klasszikus eposzok rendszerint így kezdődnek: Arma virumque cano – Fegyvert és férfit éneklek. P. Godó életpályáját kiértékelve így fogalmazhatnánk: szikla jellemre s Krisztus hős papjára emlékezem, mert neve fogalom, nem csak

a papság körében, hanem egyházmegyénk határain túl is igen nagyra becsült egyéniség volt. A jellemóriások közé tartozott, nem hiába volt titkos közvetítő a diktatúra évei alatt a két egyházfejedelem, Mindszenty bíboros és Márton Áron püspök között. A magyarságért hozott áldozataiért megkapta a Magyar Köztársaság Nagykeresztjét.

RIMNIKTŐL SZENTANNAÍG

– Születésem után a családommal tanyán éltem, a kevermesi határnál.

Hogyne, Kútason, a Cigánka nevű határrészen.

– Apámnak vagy nyolcvan hold földje volt, tizenkét lova, mindene. Jól éltünk.

– Eleven gyerek voltam, szerettem a parasztéletet. Együtt nőttem föl a tanyasi magyar, román, sváb gyerekekkel; románul, németül tőlük kaptam az alapot.

– A gyulafehérvári egyházi iskolában tanultam; ott is elég pajkos voltam, piszkáltam a lányokat!

Meg-meghúzta a hajukat.

– Örültem, amikor hazajöhöttem.

– Papnövendék lettem, jezsuita. A rend, a Societas Jesus, a Jézus Társaság, hogy nyelvet tanuljak, Krakkóba, Rómába is kiküld iskoláztatni.

Elég nehéz szóra bírni. Valamit csak-csak kiszedek belőle a szentannai öregotthonban (1994-ben).

Sokkal ügyesebbek a szekuritáте vallatói sem lehettek!

– Tizenkét évet töltöttem börtönben, hat év internálás. Nyolc évig Moldvában, Rimniken egy szűk, háromszor három méteres lyukban voltam. Magánzárkában, egyedül kellett lennem.

– Nem csoda, hogy időnként bezártak! A kommunista időkben háromszor kerültem börtönbe. Például egyszer amikor a kommunisták békepapokat küldtek volna a nép nyakára, megszerveztem, hogy a nép a falujából, ahova már betelepedett volna a békepap, misére átment a szomszéd faluba. Ment utánuk a lovasrendőrség, de akárhogy szidták az embereket, hogy Futuz... így, Futuz... amúgy, azok csak átvonultak a szomszédba.

A tüdőbajt, amelyből öregkorában kigyógyították, a tömlőcben szedte össze.

Éppen misézik, amikor rányitok. Vagy húsz német vénasszonynak s négy-öt apácának prédikál németül a szentannai otthonban.

Az öregotthon – ahol (a tervezett Kisiratos helyett) vén korára meghúzódott – németországi segítséggel a régi katolikus konviktusból kialakított, emeletes házban kapott helyet. A menhelyen negyvenen férnek el.

Az egyik bentlakó, Holczer bátyám – nyolcvanegynéhány éves – most költözik ide

Aradról. Mindenkijét eltemette, utoljára a feleségét is. Mehetne Németországba, de inkább idejön.

– Amikor Németországban jártunk, mire visszajöttünk, kiraboltak bennünket. A szomszéd cigánycsalád apránként mindent elhordott, festményt, ezüstkanalat s villát – regél Godó atya legújabb lakótársa.

Van kiknek vigaszt nyújtani Szentannán is.

– A tévé Magyarországon filmet mutatott be rólam, de lesz egy több órás is, a filmgyáré! Megmondtam nekik, hogy csak akkor vetíthetik, ha már nem élek. Nem akarom látni magam.

(A filmet – a rövid változatot nem számítva – azóta sem látta senki.)

Nekem sem mond semmit magáról. Mert alig emlékszik valamire? Mert ha bármi (?) eszébe jut, annál részletesebben adja elő.

– 1930 táján, amikor a Godók meg akarták venni a Krosán-malmot, egy nagy csapat cigány tört ránk éjszaka. Összeverték bennünket, de a pénz nem került elő, mert előtte bankba tette a család, hogy ott biztonságban legyen.

– A rablókat végül elfogták. Amikor dolgavégezetlen távoztak, azt mondták: „Egy fánál találkozunk!”. Simándnál csendőrök vártak rájuk az út menti fánál.

Vittem atyámnak egy-egy példányt a Magyar Krisztusból, meg V. L. erdélyi katolikus ellenállásról szóló könyvéből – gyorsan beütötte a pecsétjét, az már az övé!

Ad egy sokadik másolatot temesvári kitüntetésekor mondott beszédéből. Mond néhány keresetlen szót a magyarországi főpapokról, akik az elmúlt évtizedekben behódoltak a kommunistáknak, s közben pálinkával kínál. (Skót viszkivel.)

Hogyne emlékezne neves elődjére, Hodács öspörösre!

Iratosi író, műfordító hittanár a XX. század első felében.

– Mindig attól félt, hogy nem lesz mit ennie. Egy hibája volt: több gyermeket csinált.

Egyet biztos, egyet elismert, de több volt neki. Mókusnak hívta az őt ápoló nővért.

Kisiratos papvilága Hodács Ágostontól Godó Mihályig (meg vissza).

KÖZÉPKÖRÖSZT

Tömösvárt a püspökségön vötte át Entz Géza címzetes államtitkártul, az anyaország Határon Túli Magyarok Hivatala vezetőjítul a Magyar Köztársaság Érdemröndjének középkeresztjét.

1994. Szent György hava 28. napján – Virágvasárnapon – valahogy így köszönte meg az elismerést.

– Megígérték, hogy közlik.

Máig senki.

Mi megtettük. (A kezünkbe adta; íme!)

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Amikor megköszönjük a Magyar Kormány figyelmét, egy magas kitüntetésben részesült német tábornok szavai jutnak eszembe: Főnség! Ez a kitüntetés elsősorban nem engem illet meg, hanem azokat az ismeretlen hősokeket, akik szavamra a halálba mentek.

Volt idő, amikor Románia összes katolikus püspökei le voltak zárva és börtönben haltak meg. Ha életben egy-kettő haza is jött, mint Ágoston főpásztorunk és atyánk, vakon hagyta el a fogházat és pár héten belül itthon hunyt el, Temesvárt. Bemutatták neki, mit jelent a papi engedelmesség.

A katolikus papság jó hányada, kb. 120 szintén börtönt járt, akik viszont otthon maradtak, lelkileg talán többet szenvedtek, mint akik „beérkeztek”. Zaklatás, félelem és lelki szenvedés volt sorsuk.

...

A temes-szlatinai katolikusok görög-keleti testvéreikkel együtt fejszével, kaszával felfegyverkezve, halálra szántan védték meg a falu közepén felállított ősi keresztet, amelyet a kommunista hatóságok el akartak onnét távolítani. És a kereszt ma is áll, hirdetve az egyszerű nép ragaszkodását Istenéhez.

A bihari keresztények ragaszkodása az Úr szentélyéhez, nem csak az egyháztörténelem, hanem a világtörténelem egyik fénypontja. A hatóság le akarta rombolni Szent László Várad központjában lévő ősi templomát. A kereszténység válasza megrendítő volt. Katolikusok, reformátusok, román ortodoxok imádkozva álltak őrt, hogy életük feláldozásával akadályozzák meg a vörös hatalomnak ezt a sátáni tervét.

A miniszteri kiküldött, látva ezt a mindenre elszánt keresztény tömeget, állítólag azt mondotta: Itt nem segít csak a sortűz, vagy hagyjunk fel egyelőre tervünkkel. És a templom áll, hogy örökre hirdesse a bihari keresztények hitét.

...

A temesvári nagy forradalom szintén a keresztény nép műve volt. Talán először talált egymásra a hősi városban minden nemzet. Először nyújtott kezet a román és a magyar, és először történt a történelem folyamán, hogy az igazi román kimondotta ezt a mondatot: Magyar testvéreink. Megérezte a magyarság vértől átítatott hűségét nemzetéhez, látta a szegény Magyarország teherautóit megrakva élelemmel az éhezőknek, ruhát és gyógyszert a rászorulóknak. Először életünkben szakad fel lelkünk mélyéről az a különös érzés, amit így tudnánk visszaadni: Uram, milyen egyszerű volna ilyennek maradni örökre és akkor ez a két nép Európa két legboldogabb népe lenne.

...

Pazar bőséggel szórta be a gondviselő Isten Erdély földjét az áldozat halálig elmenő rubint szemével. De lesznek-e szerető kezek, amelyek összegyűjtik ezeket a rubintszemeket, hogy elhelyezzék minden magyar szívbe, főleg a fiatal generáció szívébe és hogy fényt és meleget, valamint erőt árásszon lelkünkre egy egész életen át az igazság.

...

Ne feledjük századunk egyik legnagyobb államférfiának kérését, melyet a pápához intézett, amikor kérte, hogy váltsa le az összes békepapból lett püspököket. Sőt, még a halála előtt úgy rendelkezett, hogy ne akáarki temesse el.

...

Ami politikai felfogásunkat illeti, szintén Antall József miniszterelnök úr szelleme vezérel bennünket. Ahogy Magyarország határa szent és sérthetetlen, ugyanolyan sérthetetlennek tartjuk a szomszédos országok határait. Meg vagyunk mi erdélyiek győződve, hogy ezer bécsi döntés sem fosztja meg a román népet Erdélytől. A történelem igazolta ezt. De ugyanakkor ha az összes ördögök feljönnek a pokol fenekéről és nagyéhu kutyákká válnak, hogy darabokra tépjék az erdélyi magyarság varratlan köntösét, akkor sem fogjuk itt hagyni Erdélyt. Itt születünk, itt hullott népünk vére is, őseink itt építettek szentélyeket számunkra, csontjaik itt szentelik meg az ősi földet.

Egyet kérünk a hatóságoktól, védjék meg népünk becsületét azoktól az emberektől, akik a hazugság és gyűlölet világához tartoznak és csatorna-cikkeikkel be szeretnék mocskolni népünk becsületét, mocskolni népünket. Adják meg népünknek a legemberibb jogainkat és mi őszinte jóakarattal fogunk viseltetni minden román iránt.

Önök kitüntettek bennünket, mi cserébe a legszentebbet adjuk, azt a rózsát, amely itt fogant, itt szökött szárba Erdély földjén és itt bontotta ki szirmait, amelyre annyi drága ártatlan vér hullott: az Istenhez és népünkhöz való hűség örök jelképeként.

HŰSÉGE JUTALMA

2002-ben, a falu által fölújított Szent Anna napi fogadalmi ünnepen avatták föl Godó atya szülőházán a szatmáriak emléktábláját.

– Amikor egyszer kijött a börtönből, eljött közénk. Elmondta: – *Bedobtak egy börtönbe, aztán meg kidobtak! Mert amikor közölték, hogy nem kell leülnöm a teljes büntetést, azt mondtam: Maradni szeretnék! Erre kidobtak.* Láta: a börtönben nagyobb szükség van egy papra, mint a polgári világban, hogy a bűnözőknek, a szenvedőknek jó szóra lenne szükségük!

Hogy akiben megmozdul valami, ne fojthassa bele a börtön pokla – emlékezett a tábla alatt lelkésztársa.

A szatmáriak három éve hozták ide a márványtáblát, most kerülhetett a helyére.

ITT SZÜLETETT
P. GODÓ MIHÁLY
JEZSUITA ATYA
1913. IX. 24. - 1996. IX. 22.
HŰSÉGE JUTALMA
18 ÉV SZENVEDÉS, BÖRTÖN.

Odahaza.

– A Godók? Nyakas embörök – hagyják helyben az iratosiak 2003-ban.

Kántorének

(Pista bátya halottbúcsúztatói)

Kurtucz István, Kisiratos parasztkántora, aki 1913. szeptember 8-án a Dombegyházához tartozó Szvidrán-tanyán született (apja itt volt cseléd, ezért ment ki a szomszéd falu határába a vele már háromgyermekes család). S akit odahaza, gyöpszéli házában 1980. december 11-én szólított magához az Úr... legkedvesebb nagybátyáim egyike. Apám hat testvére közül az egyik. Egyik drágább, mint a másik, egyik szeretni valóbb, mint a többi... Az egyik jobban szeretett bennünket, mint a bátyja, öccse, húga, nénje.

KURTUCZ

A Trianonban a határ magyarországi, tehát túlfelére tett Szvidrán-tanyát az 1950-es években a nagyszülők kekecsi háza mellől méregethette a magasabbra nőtt unokák csapata. (Azt a Szvidrán-tanyát, amelynek gazdasszonya Misa bátya feleségének a nagynénje volt... S aki – azaz Szvidránné – Misa bátya csabai családjában arról is nevezetes, hogy 1956 előtt a Corvin ucai házban rejtethette el emilyen-amolyan értékeit a körülötte igencsak sürgölődő ávéhá elől.)

Jani bátyám: igen harapós ember. (Ha őszinték vagyunk, azt mondjuk: embőr. Ha még mondhatjuk, mert huszadik századi álszellemi sajtó-terrorlegény kiképzésen átesett elődeikhez hasonlóan a mai 'nyelvi', tömegpublikációs, tele-ez, tele-az, hangos-képes s miegyéb szerkesztőék szemében az efféle szó sē több, sē kevesebb: szálla.) Nem biztos, ám valamennyire tán az tette ilyené, hogy a háborúban – magyar létire oláhkatonaként, de valóban a keleti, mi több, szovjet-orsz arcvonalon – megrokkant. S egy életet végigkínlódhatott a megnyomorodott fél lábával a kicsi saját földjén, meg a kollektívén.

Béla bátyát Mezőhegyesre, majd Kovácsházára vetette a sors – vezette a jó Isten –, s a ménesbirtok cselédjéből lett úgazdának annyira ellenére volt a termelőszövetkezeti csoportnak is gúnyolt kolhoz, hogy minapi haláláig pörben-haragban van mindenkivel, akinek köze lehet kisemmizéséhez. „Mindent vissza!”, harsogta

a kárpótláskor, s bármennyire megroggyant már 1990-re, visszavette és mindvégig műveli (s művelteti) a családjával a sajátját.

Gergely bátya is áttette magát a bécsi döntés táján 'Dél-Erdélyből' 'Fél-Magyarországra', s Eleken kapaszkodva a háború után kitelepített sváb kisparaszt otthonába fészkelhette be magát. Az ő szelídsége hasonlítható Pista bátyáéhoz. Édesanyjuk, Kis Sarusi Borbála mama természetét örökölték. Nyughatatlan édesapjukra, Kurtucz Gergely tatára leginkább Jani bátya, valamennyire Misa, meg Feri ütött.

Misa, akit tűzoltó munkaszolgálatra szánt a rumun király hadereje, 1940-ben lépett át a trianoni nevetséghatáron, hogy Csabán – fodrászsegéd létére – beleszeressen a kiscsaládjában Farkas Bözsikébe, s szülőatyja legyen öt kismagyarországi gyermeknek, köztük a Pista bátya regényét papírra rovó ismeretlen (elkövető) személynek.

Feri bátya – apámnak Feri öcsém – akár snájdig nagyromán katonatiszt is lehetett volna, olyan jó vágású, talpraesett, ráadásul jó kedélyű, mulatós ember volt, s akibe hiába szeretett bele egy menyecskének való dák nőszemély. Iratoson, Szentpálon, végül Gájban élve boldogult, ahogy tudott. Amikor az ötvenes években először – s másodszor, harmadszor, ki tudja, hányszor! – kijött a kollektív szekerével Misa bátyáért és családjáért a kürtösi indóházhoz, a jó kötésű, erős, munkában edzett, jóképű ember csöndes zokogással borult „...Bátya, Misa bátya...” nyakába. Míg nem a sofronyai vágóhídon akkorát nem emelt – fél marhát, egészet? –, hogy a két karjával fogta fel: kifordult mindene.

Annus nénéd, akihez ma is eljárhatsz, aki 'az ősi portát' (a tatánk által az első háború után a kis zsellértelekre rakott kedves családi fészket) lakja s népét kommandírozza, az egy szem leánytestvér volt a családban. Végül is ő került haza, hogy gondoskodjék az öregekről, akikkel bivalyerős, de jámbor természetű, a többi itteni valamirevaló emberhez hasonlóan dolgoz, a csikós, a csődörös és a fogathajtó mesterséghez e vidéken legjobban értő urával, Árvai sógorral együtt szépen bántak.

Csak hogy tudja a Tisztelt Olvasó, honnan jött (mely családból) – s hová távozott: (belénk, lelkünkbe, meg hát egyébként is:) örökké valóan –, s hogy mi köze e sorok rovójának Hozzá, Pista bátyához.

Sem több, sem kevesebb.

– Édes bátya, ha megbocsátasz.

Ő meg, s tán azok is, akik azt hiszik, Misa (öcsi, bátya, sógor, testvér – szóval: a 'szerző') ebből szedi meg magát. Mert honnan

tudnák – neked hogy hinnék, nyilván szerénykedsz –, hogy az efféle írásért nem hogy köszönet, fizetség sem jár. Legföljebb fanyalgás, kiközösítés... A XX., meg a XXI. századi jajmagyar világban.

Keresztény, magyar, paraszt, Nagy-Alföld, Iratos, Csanád, Arad; eddig sem ért sokat – így együtt – (sem 'Erdélyben', sem 'Magyarországon'), eztán meg miért érne. 'Hiszen' mindez feledni való múlt.

Pista bátya – meg mindaz, ami e katolikus csanádi szegény magyar ember számára az életet jelentette – (nektek) valóban az. Nekünk ellenben...

Mi tagadás, változatlanul: minden.

– Mindön, de mindön...

A hét Kurtucz testvér szülőatyja, Kurtucz Gergely félárvaként Mácsáról került Kisiratosra, ahol gazdánál cselédeskedi végig az életét. Dolgos szegény ember, az első háború után csinos (zsupptetős) saját házat rak a kekecsi faluszélen. Bár (félíg sem, de) valamennyire román származású, igen várja vissza a magyar államot e királyi Romániába csapott tájra, hogy elnyerhesse a háborús hőstetteiért kapott vitézségi érmei jogán a Horthy-világban járó vitézi földet. Vitézi telek neki, akinek éppen hogy futja talpalatnyira... Jó hangú ember, a Kis utca végi Csárdából hazafelé menet végigénekelte a falut, s ha a cigány abbahagyta az általa rendelt nótát – kedvenc nótája a Temető kapuja, végig tea rózsa volt –, visszament, s újraindította a vonót:

– Hazáig halljam!

Hallhatta.

Párja, hét gyermekének a szülőanyja, Kis Sarusi Borbála belerokkant a szegénységbe. Hogy a nyomorba, nem mondhatjuk, mert a csanádi keresztény katolikus szegény ember fia s leánya a legnagyobb elesettséget sem érezte nyomorúságnak, ha megvolt a betévő falatja.

– Otthon a magunk fajta szegényeknek a kenyérhez hagyma jutott, Magyarországon legalább szalonna. Micsoda különbség! – mentegette 1940-es Magyarországra futását az egyik Kurtucz testvér.

Mamának, Sarusi Kis Borbálának valaha olyan szép hangja volt, hogy az egyik gazdája operaénekest akart belőle neveltetni.

Énekelni – mulatni úgyszintén – mind a hét Kurtucz igencsak tudott. A legjobb hangja viszont valóban Pista bátyának volt.

Ám hogy parasztkántor lett, ahhoz a jó hangján kívül más is kellett. A szegénység.

Hogy a háborúban megrokkant, eggyel több oka lett a parasztkántorság folytatásának abban a korban, amely amúgy a

kommunizmus diadalútja volt Nagyromániában éppúgy, mint a véle szomszédos Kismagyarországon.

Gyermekei: Piros, Jancsi, Rozi, Annus... Szeretni való játszótársaid voltak, s szeretni való emberré, asszonnyá értek valamennyien! Ne tagadd: édes testvéreid. Asszonya pedig, Rozi ángyi – Hegedűs Rozália – híven őrzi ura, embere áldott emlékét.

PARASZTKÁNTOR

1939-től 1979-ig kántora Kurtucz István a kisiratosi római katolikus közösségnek. Az emlékezet szerint ő volt az első parasztkántora a kelet-csanádi falunak; a korábbiak egyben tanítók is voltak. A kántortanítóság lehetőségeinek a nagyromániai múlásával nyílt meg az emelkedés útja Pista bátya előtt.

Köteg halottbúcsúztató versét 1980 nyarán, betegágyában adta nekem; utoljára ez év decemberében, halála napján délelőtt beszélgettem vele.

– Még nem értél haza, amikor Pista bátyád meghalt! – siratta urát Rozi ángyi hónapokkal később is.

A családban a feleségén kívül én láttam életében utoljára.

Elhunyt 1980. december 11-én este fél nyolc tájban, temetése 13-án, szombaton délután kettőkor volt.

– Öt osztályt végeztem. Négy osztály a kötelező, meg az ipariskola. Az ipariskola három év, vagy amennyi inasságra szerződve volt! Aztán a kántoriskola – sorolta, amikor élete végén sikerült leülnöm vele beszélgetni.

Mert amíg bírta, hogy lett volna erre ideje.

– Előttem kántor Nádasai Károly, utána Ormai József vagy négy évet a harmincas években. Nádasai ahogy hazakerült a frontról, egészen 1935-ig kántor. Nádasai tanított, akkor hatvan éves lehetett. Pankotán élt, hazament, ott halt meg. Szölleje, háza volt ott. Ormai Pesten van. Tanító volt mind a kettő.

– 1930-ben kezdtem el, '39-ig volt Ormai. Magyarországra szökött. Hodácsnál latint tanultam. Sokat kell (a kántornak a szertartásoknál latinul szólnia), mondom neki is latinul.

Hodács Ágoston Kisiratos plébánosa volt.

– Kántori vizsgát végeztem 1943-ban, odavoltam Tömösvárba! Azért kapom a nyugdíjam, másképp nem kapnám! Sokszor mondta a püspök: Ha nálunk lennél, Tömösvárt, na milyen úr lönnél! Paka Ágoston, most ő a püspök.

Pacha – bátyámnak Paka – Ágoston temesvári-csanádi püspök 1954-ben hunyt el.

– Orgona... De sokat az ujjamra vert Nádas! Nyugodjon meg ott, ahol fekszik. '40-ben halt meg. Huszonhét évesen lettem kántor. Előtte otthon voltam, napszámosként éltem, átaljás.

Az átaljás: átalányban, részesként dolgozik a más földjén, hogy a családnak nagyobb kenyér jusson. (Ötödéért, nyolcadáért, tizedéért?)

– Legelőször néhány temetésnél a plébános úr, Hodács Ágoston csinálta, aztán beletanultam. Ormaitól is (tanult verset írni), Ormai a végén csak orgonált, elvezettem én a kórust, énekeltem!

– Kint voltunk a határban, megszólalt a harang, meghalt valaki, már mondták: Pista bácsi, milyen lesz a búcsúztató? Attól függ, hogy férfi, vagy nő! Mire beértem, már itt voltak. Előtte már gondolkodhattam, milyen legyen a bekezdés. Olyan ez, mint a költészet.

– Negyvenháromban Sztalingrádból hoztak haza, Krimériából, a Krim félszigetön is voltunk, repülővel. Gergő bátya Kercsön vót, mindketten román katonák. Bemöntünk a városba, megismertem a házakat, az állomást a tévében! Vagy két hétig, aztán kiszorultunk. Száz kilométeres frontunk volt, ahol csak románok voltak. Gergő bátya kapott valami sérülést, már huszonnyolc hónapja volt a fronton, nem vitték vissza!

– Pontázi és Antoneszku tábornaszernagyok versenyeztek a hatalomért; Antoneszku lett az államfő, Pontázi ment ki a frontra (parancsnoknak).

– Román? Magyar? Nem az vót, hogy te ki vagy, te mi vagy! Ó..., csak megmenekülni! A századból ketten maradtunk meg, Kümpiánu százados, mög én. Egy gödörben aludtunk; neki a gránát az ujjait vitte el, nekem a combom, karom összezúzva. Négy hónapig Krajován voltam, kórházban, leszöröltünk.

1942-től 1944-ig korcsmáros is.

– 1950-re már nem volt (kórus), egyáltalán az egyház úzóbe került, mindenféle összeomlott. Negyven tag volt, vögyöskar: legényök, lányok. Hajaj, hogy örútek, mikor énekötünk! Vasár- és ünnepnapokon. Én voltam a karmester; négy szólamba éneköltünk, két-két férfi, nő. Nők: szoprán, tenor, a férfi: alt, basszus. Tenor? Mindenfajta. A basszus is olyan vót, mint a tenor vagy az alt.

Ahogy köllött, töheti hozzá édös öcsikéje. Mert amikor megszólalt, abban nem volt hiba! Csodálatos tenorja betöltötte a lelünköt, s a vögyöskar is úgy szólt, ahogy a nagy könyvben mög löhetött írva.

A paksaméta búcsúztatót átnyújtva mondja:

– Sok hiányzik, mert van, aki elkéri. Odaadom. Ez (amit nekem ad, majd nem száz Kurtucz-vers) az utóbbi négy-öt évből való. Kovács Ferenc (az Iratosi kertek alatt című itteni – ötvenes évekbeli – népköltési kötet gyűjtője) elvitt százötven darabot; azt mondta, hogy majd honorálja. Meg Godó Mihály vagy három éve, Nagybányán pap, idevaló, elvitt tőlem egy csomót. Temettem, a testvérit. Godó Mihály egy idős velem, Szegedében tanult a gyerekek.

– Az irodalomra nagyon köll figyelni! Ki is köll színezní, meg a szavakat mögtalálni – regéli ágyán fekvé halála napján délelőtt.

Ahogy a szögedi nemzethez tartozó kígyósi magyarok közül való Farkas Bözsike, Kurtucz Mihály felesége is tette, ha bensőségebbé vált a beszélgetés: édosre fordította a szót a halálra vált embör.

– Amikor 1979. január elsején nyugdíjba mentem, akkor volt 996. Ennyit írtam a harminckilenc év alatt. Utána még 12-13. A negyven évben 1005-1006. Ezörhat!

Ezerhat kisiratosi búcsúztató szerzője volt Pista bátya. Pontosabban, igazít ki:

– Szentpál, Kurtics, Sofronya, Mácsa, (Nagy-)Iratos, bejártam az egész környéköt, mindönfelé jártam én! Mácsa: némöt kántorunk vót, Szentpál, Sofronya: nem vót kántorunk, Fórai-Iratoson sé vót sokáig kántor! Faragó Sándor szentpáli parasztkántor vót rajtam kívül ezön a tájon az ötvenes évektől vagy tizenöt évig. Már nem, nincs egyedül az utódom, most a három falunak nő kántora van.

– Aradig más parasztkántor nem volt! Az öccse, Faragó János, most ő a kántor (Kisiratoson), idevaló család.

– Én vagyok itt a faluban az első parasztkántor, az elődeim kántortanítók. Utoljára 1979. november huszadika körül búcsúztattam; Gál Jolán, fölakasztotta magát. Nagyon szép temetés volt, mindenki sírt.

– Tegnap és ma vért köptem, nem tudom... Köhögök és vért köpök.

S az aranyér is kibabrál vele.

– Vért köpött? Hajaj, kiköpi a tüdejít és kész! Öszre elviszi – hallottam a testvérektől a Kekecsön.

– Kiénekelte a tüdejét! – állapítja meg férifodrász öccse, Miska Békéscsabán.

Pista bátya ragadványneve: Kántor, mert hogy Kántor Kurtucznak is hívják. (Emlegetik, nagy néha, ma is.) A család, s az iratosi Gyöpszel népe másképp is tudja: Hajícscukki, Hajicski

Pista bátya. Mert asszonya, Rozi ángyi odahaza a disznótorban kérdezte tőle, hová tegyék a zsírt, mert nagyon sok lett belőle. Erre mondta Pista bátya: Hajítsd ki!

Rajta maradt.

A család nem örül, ha az ember ilyesmit szóba hoz, pedig (gyakran a hátunk mögött) szinte valamennyiünknek van valami csúfolódó-neve. Titoknak érzik, amit nem szabad kiadni? Idegennek (a kedves olvasónak) különösen nem? Baj, persze, nem e ragadványnevek játékosságával van; hogy megnevettetjük vele az embereket.

Pedig hát e nevekben ott a szeretet is.

KOTTA UTÁN SZABADON

– Énekelve, kántálva mondom. Van hozzá kotta, abból a kottából énekelem a verseket.

Ahány búcsúzó, annyi vers.

– Számolom a tagokat, hogy melyik a kettőből.

Számolja a halottbúcsúztató soraiban a szótagszámot, hogy a vers a két búcsúztató egyházi ének közül melyikhez illik.

– A bekezdésre nagyon kell vigyázni.

Ahogy nekilát az ember.

– A fizetség? Ki mennyit adott.

Vers után, szabadon. Versenként; a búcsúzókat számától függően eleve többet, kevesebbet.

– A búcsúztató dallama az egyházi énekeskönyv dallamára: egy halott, egy dallam, másik halott másik dallamra. Ezen a két dallamon van az egész! Tizenhárom meg tizenöt tagos; annyi a hangjegy, nem löhet megnyújtani. A tizenhárom tagos: Jézus az én reményöm. A tizenöt tagos: Reám nézve a Föld ölen, vagy Mondj naponként és óránként...

Az elsőt a Temető-könyvben lelem meg (Szent István Társulat, Bp., 1960. 245), a harmadik a Hozsannában (a 186. ének, 1629-ből). A középsőnek, a Reám nézvének...-nek azonban semmi nyomát nem találok, s lelkipásztor barátaim sem tudnak róla. Tán az egykori tömösvári kántorképezde környékén kellene kutakodni!... Míg rá nem akadsz Kájoni János 1600-as évekből való énekeskönyvében (Domokos Péter Pál, 1979. 712): Mária-ének, Szent Kázmér himnusza („Azon Sz. Casimirus hymnusa magyarul”):

*Mondgy napon-ként, és órán-ként lelkem dicsireteket:
Mariának, Szüz Anyának, üllý vigan innepeket...*

No lám, nem akármit énekel Pista bátyám az iratosi sírkertben!

Ez is mutatja: Tömösvárt valóban jóra – csak jóra – tanították.

Hogy milyen ősi hagyományokat őriz és folytat a harmadik évezredelején egyházilag már betiltott(?) kántori halottbúcsúztató, 1984. március 15-én a magyar tévé nyugat-német néprajzi filmje figyelmeztet(hetne): az őserdőben kőkorszaki idejét élő új-génuai aszmatok fejevadász népe siratózik, akár az iratosi, halottat búcsúztató asszonyok. (Aki elsiratták Pista bátyát is.) Az óceániai asszonyok bánatukban fetrengenek, a mieink: a fejüket fogják, verik... Temetés után megmosakodnak a folyóban (tengerben?), az iratosi – veled együtt – ha megtér a sírkertből, otthon, a halottas ház küszöbe mellé tett lavórban mos kezét. A Csöndes-tenger szigetvilágában vér és mész köti a fadob keretéhez a bőrt, mert csak úgy köt meg! Ahogy Kőműves Kelemenék elei is tették?

A tegnapi őskorhoz képest évezredekkel későbbi tegnapelőtti gyakorlatunkról tudósít Bél Mátyás a Hungáriából Magyarország felé című művében: „Miután a pap befejezte beszédét, népnyelven verset mondanak, amelyben részben a halott érdemeiről emlékeznek meg, részben a fájdalom kimutatására alkalmas gondolatokkal az egyesektől külön-külön, majd pedig mindenkitől búcsút vesznek”.

A Magyar Néprajzi Lexikon (V.) is úgy tudja, mint Pista bátya: az ősi hagyomány alapján egyes szám első személyben kell Isten hozzádot mondania a halottbúcsúztatónak. Ugyanerről azt írja Vargyas Lajos A hősének maradványai népköltészetünkben (Magyar Néprajz V.): fogalmazásbeli sajátosságunk, amit a honfoglalás előtti hősénekekből örököltünk, hogy a történetet a hős mondja el. „A halotti búcsúztató pedig szinte máig megtartotta ezt a hagyományt – a halott nevében, első személyben búcsúztatja el hozzátartozóitól.”

Sávai uram, szintén a szögedi nemzetből, írja (S. János: Missziók, mesterek, licenciátusok): a középkorban az iskolamester, később a kántortanító, majd a kántor feladatai közt szerepel a halott verses búcsúztatása. „... még a halottvirrasztó imádságot, temetési éneket is ők vezették. Pilisi Mátyás gazda végrendeletében a kántorra Holdas nevű lovát hagyja a búcsúztatásért.” Majd az 1500-as években megtörténeteket föllelevenítő szerző a jegyzetben folytatja: „A 'búcsúztató' sok helyen máig megkövetelt cselekmény a falun: a kántor versbe szedve 'kiéneklí' az elhunyt érdemeit, de főként azt, hogy az ott álló szerettei mennyire gondozták és most nagyon fájlalják eltávozását; mindezért az elhunyt most köszönetet mond”.

Kodály Zoltán így szól parasztvilágunk eme megnyilvánulásáról (A magyar népzene): „A kántor búcsúztatója némi tekintetben

szintén a sirató szerepét vette át. Benne a halott itt maradt rokonait néven szólítva, sorra elbúcsúzik tőlük. Igen régi hagyománya lehet, tudományos vizsgálója eddig nem akadt. Szintén a népkultúrából való kibontakozás tünete: fizetett szakemberre, 'specialistára' bízni amit régen ki-ki maga végzett.”.

Majd végezetül: amit az Isten nélküli világ nem végzett be, megtette – kántorbúcsúztatónkkal – az egyház. Kr. u. 2000-ben olvasom a kötelező Szertartás szabálykönyvében a Szentelményeken belül a Temetésről szóló parancsolatot: „A névszerinti kántori búcsúztatók mind stílusukban, mind tartalmukban ellenkeznek a szertartások kellemével, ezért használatuk tilos”.

Ahogy – nyilván – tiltott lett az asszonyok siratóéneke, a halál és a temetés közti estéken, éjszakákon való szentasszonyi siratózás is a halott ember házában, a halott ember lábánál. S hogy a kántor nem említ téged, az elhunyttól búcsúzó testvért, miegyéb hozzátartozót, nyilván elmarad a legalább ilyen ősi halott-, illetve koporsó-csókolás. (Amikor a neved említi énekében a kántor, kimégy, ráhajolsz a lezárt koporsóra s megcsókolod a deszkát.) Ahogy tetted magad is a Pista bátya porhüvelyét rejtő ládánál a gyöpszéli, zsúfolásig megtelt Kurtucz-porta közepén, az udvaron. (S ahogy meglepte a csabai plébánost a Ligeti-sírkertben a kisiratosi testvérek koporsócsókolása Misa bátya temetésekor.)

Kellemtelen, meglehet, csak hát.

Ha egyszer avítt, ugye.

Áment mondtak Pista bátyáéknak, kellemtelen paraszti hagyományuk... zavaró lehet a továbbiakban.

Még szerencse, hogy Pista bátya nem élte meg!

Tudós főpapjaink be, mi meg ki. (Mi be, ők ki? – valamiből, valamiért.)

Ha tilos, hát tilos; több szó erről ne essék.

(Hogyne, a 'Tilos!'-ról – s szerzőiről – e széptanulmányban.)

A MI HÁLÓNK

A temetési énekek névsorolvasásaiból kitetszik a jelen lévő ifjúnak is: a családi kapcsolatok hálóként tartják egybe a falut. Hogy itt - szegről-végről - mindenki mindenkinek testvére, keresztkomája s komaasszonya, barátja, kartársa, szomszédja!

Ez lenne a baj? Emiatt lett útban – ha kell, egyházi lepel mögé búvó globalizátorainknak is – a paraszt kántorének? Ők tudják. Mi – persze – nem kevésbé.

Hogy lehet bármilyen naív a kántori búcsúztató, gyöngeszerzemény a vers, mégiscsak rólunk szól? A nevünkben? S hogy a: miénk? Mert mi magunk vagyunk? Csetlő-botló szavú, de tiszta szívű, reménykedő... közösség? Falu, város; család. Olyanok, amilyenek?

Lássuk Kisiratost Pista bátya zöngeményeiben!

Tagról tagra.

A négysoros versszakok egy-egy sora 13, vagy 15 szótagos. A rímképlet, hogy úgy mondjuk, egyszerű: hol mind a négy sor vége összecseng, hol páros rímmel találkozni, hol a négyből három – úgyahogy – rímel, az egyik pedig (ez az egy a négy sorból bármelyik lehet) nem rímel a többivel. Úgy tűnik, halottbúcsúztató kántorköltőnk nem esett kétségbe, ha nem tudta egységessé tenni a rímelést: ahogy adta magát a 'vers', úgy zárta a sorokat. Szinte tetszés szerint – majdnem a legelső, költésre vetemedő ember módjára.

A 91 búcsúztatóban együttvéve 2817 vers(szak) található. A legrövidebb 9, a leghosszabb 54 versszakból áll, s egy halott átlag 31 versben vesz búcsút – a kántor közvetítésével – a világtól. Mint fentebb említettük: a legtöbb esetben egy versszak egy búcsúzó személy és családja nevében fogalmazódik, a versszakok kisebb száma pedig egy-egy rokoncsalád, szomszédcsalád, a rokonok, barátok, munkahelyi ismerősök nevében. A búcsúztató hosszúságát a megrendelő dönti el: akitől csak néhányan vesznek végső búcsút, néhány versszakból áll a mű, akinek meg népes a családja, sokat megélt és tömérdek falubelijével tartott szorosabb kapcsolatot, arról akár félszáz versszak is szólhat.

A legjellegzetesebb kántorversek közül való a gyűjteményben 51. számot viselő búcsúztató, amely a 96 éves korában elhunyt Godánéra emlékezik.

A Godánét búcsúztató, 35 versszakos – soronként 15 szótagos – mű a Reám nézve a Föld ölen című egyházi ének dallamára íródott. Főlépítése jellemző a többi Kurtucz István-féle búcsúztatóra.

A népdalokhoz – s a máshol, például a Temes megyei Újszentesen is dívó kántori halott-búcsúztatáshoz – hasonlóan természeti képpel kezdődik:

*Őszi szellő jár a fák közt, le hull a fák levele
Halni készül a természet és az ember is vele.
Ime hozám is be nyitott kilencvenhat év után
A zord halál, hogy el vigyen oda, hol hitvesem vár.*

Jellemző e versszak a tekintetben is, hogy mutatja: a Magyar Tudós Társaság által jóváhagyott helyesírást aligha lehet számon kérni öt – nagyromániai – osztályt végzett kántorunktól.

A második versben (bátyám versnek hívja a négysoros versszakot) arról énekel, hogy hosszú szenvedés, 65 év özvegység után megy jó férje után, a harmadik verssel pedig az eltávozott búcsúzik – úgy általában – a szeretteitől.

A 4. verstől a 7.-ig egy-egy versszakban négy gyermekétől, a 8–14.-ben hét unokájától, a 15–25.-ben tizenegy dédunokájától, a 26.-ban egy szem dédunokájától s családjaiktól (házastársuktól és gyermekeiktől) vesz búcsút Godáné nevében a kántor. A 27–29. vers(szak) a három keresztyermektől, a 30.-ban egyetlen jelen lévő unokatestvérétől, a 31.-ben valamennyi távol lévő rokonától, a 32.-ben a nászoktól és nászasszonyoktól, a 33.-ban a társulati (nyilván: rózsafüzér-társulati) tagoktól, a 34.-ben pedig a szomszédoktól s a temetésén megjelent ismerőseitől búcsúzik.

Az utolsó, 35. vers(szak) ismét a halotté:

*Jézusom légy irgalommal szolgáló lányod iránt
Mutasd meg nekem a te hozád vezető irányt
Éretem ontot véredek tisztítsd meg lelkemet
Míg a rám boruló sirhant testem szerint el temet*

Olyanok Pista bátya búcsúztatói, mint általában a hazai parasztkántor-művek (akár a már említett temesközi Újszentesen elhangzó, amelyről az 1999-ben Váradon kiadott Partiumi temető című kötet ír a 227-230. lapon): költői műként elég gyöngék. Az ének egy, két, három kaptafára megy, a rímelés – műköltészeti szemmel méregetve a dolgot – már-már költészeti tömegszerencsétlenség, a jelzők laposak... Például: valamennyi búcsúzó családtag és ismerős vagy jó, vagy kedves, ha pedig elmarad ez a minősítés, annak vagy a „tag” (azaz szótag), a soronkénti kötött szótagszám az oka, vagy arra utalhat, hogy az illetőre mégsem mondható egyik sem.

Ha úgy tetszik, igen egyszerű költészet (volt) a kisiratosi parasztkántoré, meglehet, költészetnek sem nagyon lehet venni. Ám azon posztmodern és posztavantgárd és akármicsoda elképzelés szerint bizonyára szintisza líra, amely nem tud költésről, csak szövegelésről, költői műről nem, csak szövegről, s amely szerint nincs költő, mert bárki ember fia az lehet...

Pista bátya viszont olyasmit tudott, amit a helyi munkamegosztás rá szabott, olyasmit művelt, amelyre más a faluban nem volt képes. Olyasmit vállalt föl – hoggyne, hogy megéljen, s hogy szolgáljon! –, amire a falunak szüksége volt.

A magad élményét is szóba hozva megemlítheted: amikor Pista bátyát temették az új parasztkántor közreműködésével, a számodra is oly kedves, testvérekkel, szeretni való emberekkel

megtelt udvaron a koporsó közelében állva hogyan ríkatott volna meg az a pár esetben szó, amely az iratosi költő tollára-szájára jött, amikor a halott szeretett Misa bátyját, Misa bátya jó gyermekeit, s családjukat említette.

Aki átélt hasonlót, tudja, milyen fontos e kezdetleges, a népköltészetből, népi halott-búcsúztatásból, siratózásból valóban kivetkőző – mert jó uraink által kivetkőztetett!!! – kántorének. Mással pótolhatatlan annak a népnek, amelynek a fia vagy, annak a közösségnek, amelyhez tartozol, azon családnak, amely utolsó lélegzetig – s azon túl is, míg emlékszik rád – azonosul veled. Szemedbe könny szökik, torkodat sírás fujtogatja, s karod ölelni indul a legközelebbi testvért.

Hogy erre mikor képes műköltői mű – vagy épp hivatalos egyházi ének –, jól tudod. Elvértve egy-egy! Mondjuk Kölcséytől a Himnusz.

Szóval: kár lesajnálni s kár volt elbúcsúztatni a paraszt kántoréneket. 'Emelni rajta' egy kicsikét, 'pallérozni'... persze, hogy nem lett volna könnyű föladat!

TAGRÓL TAGRA

A Pista bátya által valaha elbúcsúztatott jó ezer majdnem egytizedét kitevő 91-ből 57 nő, 34 férfi, s közülük 5 férfiúnál, 9 nőnél a kántorének nem említ életkort. E 77 kisiratosi összesen 5187 évet élt; a legfiatalabb eltemetett három hetes, a legöregebb 96 éves volt. Az 1970-es évek végén eltemetettek átlagéletkora 67 esztendő – a férfiaké 64, a nőké 69 év.

A búcsúztatókból kiderül, hogy a távozók közül egyedülálló 4, házas 40, özvegy nő és férfi 47. A 91 elhunytat összesen 258 gyermeke gyászolja, egy búcsúzóinak átlag 2,8 leány vagy fiú családja volt. Gyermeektelen 9, több házasságból való gyermekeket (és mostohagyermeket) nevelt 10, a legtöbb gyermeke pedig, 8, annak a férfinak volt, akiről annyit tudhat meg a búcsúztató hallgatója és olvasója, hogy Vastag nevezetű (valószínűleg cigány magyar ember), ötvenvalahány éves, s 35 esztendeig élt házasságban a feleségével.

Az eltávozók és hozzátartozóik keresztnéve helyett gyakran az illető beceneve szerepel a búcsúztatóban: kortól függetlenül előfordul, hogy – például – Antal helyett Antit, Erzsébet helyett Bözsit vagy Erzsit, Katalin helyett Katit, Katót, vagy Katicát, Mária helyett Marist, Mariskát, Marikát, Mihály helyett Misát, Miskát, Misikámot, István helyett Pityut, Pistát, Rozália helyett pedig Rozát, Rózát, netán Rozált említ a kántor.

A 91 elhunyt és a tőle búcsúzó családneveit (az igen gyakori Almásitól az egyetlen Zékányiig) összeszedve gyakorlatilag a csanádi–aradi falu teljes vezetéknévtára összeállítható lenne, mivel a rokonság-háló révén e majdnem száz emberhez az akkoriban kb. 2100 lelkes Kisiratos valamennyi lakója kötődik annyira, hogy legalább egy esetben szerepeljen a megváltó halál kegyelmében részesülők valamelyikének nevében emlegetettek között.

Néha az is kiderül a kántorversből, hogy a halott élete párja, vagy más hozzátartozója egyéb nemzetiségű. Az egyik asszony például, akinek román volt a férje, így int Isten hozzádot:

it születem testemet honi föld veszi be

A kisiratosi születésű nő – bizonyára – városi, vegyes házasságából tér meg a szülőföldbe mindörökre.

Arra is utal – a család fölkerésére – a búcsúztató, ha valakire „az alapszervezeti tagok” is emlékeznek, ha valamiért fontos, hogy „hétfő reggel négy órakor” távozott az örök élet honába. Hogy „kettős özvegység után megy el”, hogy „három árvát hagy itt” az, akit leütöttek, hogy „65 éve özveg”, vagy „59 éve házas”, „családtalan özveg”. Akad olyan is, akit agyonütött az áram, a túl korán, leányként 19 évesen eltávozó leány „bús temetési éneke” pedig - két változatban is - az elmaradt lakodalomra emlékeztet.

Pista bátya megmaradt búcsúztatóiból kikerekedik a keletcsanádi faluban használt rokonságnevek jó része is. Férje, felesége avagy neje, (egyik vagy másik házastárstól való) gyermeke, fia, lánya, árvája, apja, anyja, komája és komaasszonya, keresztfia, keresztlánya, násza, nászasszonya, (unoka, dédunoka esetében) másod-, vagy harmadnásza s -násza, nagypapa, dédapja, unokája, déd- és ükunokája, testvére, húga, nénje, öccse, bátyja, sógora, sógorasszonya, nagybácsija, ángyija, unokatestvére, vőlegénye, vagy menyasszonya, valamilyen rokona odahaza csak-csak akad minden iratosi asszonynak s embörnek.

Az egyéb említésre méltóak közt – a már említettek mellett – szobatárs, kartárs, háznéni, szomszéd, vendég, ismerős is szerepel.

Míg az ének elfedi a látszólagos fogyatékokat, mert Pista bátya csodálatosan zengő hangja betöltött minden lehetséges teret, olvasva szembetűnőek a helyesírási 'hibák': el-elmarad az ékezet, vessző, pont szinte sehol, a sorkezdő nagybetű néha – váratlanul – kicsire vált, a szavak gyakran egybeírva, más szavak kettévágva, a hosszú – kettős – mássalhangzók röviden (egymagukban) árválkodnak. S az sem zavarja meg különösebben népköltőnket, ha nem jön ki a kötelező soronkénti

13, vagy 15 tag: ha nem annyi, hát nem, ki tehet róla. Énekéből úgy sem derül ki e 'hiba'. Az írott változatbeli „s” az énekben „és” lesz, az „az kívánom” mindenki számára ugyanazt fogja jelenti: „azt kívánja”...

A falu gazdag szókincsére – így taníthatták neki tömösvári, meg helybéli lelkipásztor és kántortanító mesterei – csak utal egy-egy szóhasználat: a „családom” a „gyermekem” helyett, az „ezt” helyetti „eztet”, a „magányos”-ságra utaló „magános”.

Az ö-ző szögediségre viszont egyetlen jelzést sem találtam e paksaméta búcsúztatóban. Csak amikor nagyon belemelegedett az öcsikéjével való beszélgetésbe, feledkezett meg egyre jobban a tanodában tanultaktól, s tért vissza, tért meg édösanyja, Kis Sarusi (Sarusi Kis) Boriska mama nyelvjárásához. (Amelynek – a kántoroskolában hallottak szellemében – hogy maradhatott nyoma a leírt s elénekelt halotti búcsúztatókban?!)

Drága Pista bátya: még hogy versenként, tagonként sorra vette ezt a kicsi, nekünk oly kedves, egyedülálló magyar közösséget! S előfordul, hogy – mivel ő is e közösséghez tartozik – magát is megverseli: a 78 éves korában elhunyt özvegy Szécsényiné nevében búcsúzva versszak jut neki, a búcsúztatónak és asszonyának: „Keresztkomám Kurtucz István s Hegedűs Rozália / Rátok a nagy irgalmú Isten áldását adja / Szeretetben boldogságban még sokáig éljete / S hogyha eljő végórátok a menyégbe térjete”. Tudván tudja, hogy – bármiképpen írja a román tisztviselő a román kiléti igazolványába Nagy-Románia legközelebbi községházáján – a neve Kurtucz, és nem Curtuți.

A róla szóló búcsúztatónak nyoma veszett.

Almási Iratosról: a szeretet orvosa

Béla megint meglep s nem is akárhog. Regélt róla valamit, mesélte, mit tervez, többször emlegette, de hogy egyik napról a másikra megcsinálja?

Igaz, csak engem, az Iratostól azért mégiscsak némi-nemű távolságban élő iratosi-fit lep meg, aki odahaza él (otthon, úgy a Makra-aljától a trianoni határig terjedő térben – Radnától Tornyáig, Világostól Három-Iratosig meg vissza – Arad vármegyénkben), nem lepődik meg ennyire, mert nap mint nap látja, mi nem zajlik Szalbek-Iratosként induló Kisiratosunk Nagyfalu nevezetű fertályán.

Almádi lakosként a világhálóról minden áldott reggel leszedett Nyugati Jelen-tudósításból (2002. Szent Mihály hava 16-án) tudtam meg, mit követett el dr. Almási Béla és neje, Olga asszony: házat vásároltak, öreg nagyfalusi parasztportát, hogy azt a maguk költségén helytörténeti múzeumná, mi több, tájházzá varázsolják s hogy abban Kása Antal felcser legendás gyűjteménye végre – végleges? – helyet kapjon.

TÁJHÁZAT AVAT

Kása Anti bácsi – falu felcsere, falu műkedvelő régésze, falu (inkább földmíves, mint értelmiségi, gazdaságából a komonizmus nevű szörnyűség által kilakoltatott) mindenese – a hatvanas években alapított falumúzeumot. Gyűjteményének csodájára járt fél Nagyrománia, nyilván mert nem volt szokva az efféle polgári cselekedethez.

Az 1969-ben megnyitott iratosi magángyűjtemény előbb a Kiskultúrának nevezett épületben, majd az alapító nagyfalusi portáján álló kisházban kapott helyet. E házikót akkor kellett lebontani, amikor éppen ezen a telken állt neki Almási doktor a Kisiratosi Máltai Ház megépítésének. Azóta a gyűjtemény értékei ki tudja, hol porosodtak; Almási Béla rejtette el a falu múltjából megmentett s megőrzött tárgyi emlékeket, hogy egyszer méltó helyen nyílhasson meg újra a kis múzeum. Almási doktor a 'falutár' őrizgetése közben tovább bővítette a Kása-féle gyűjteményt főként a néprajzi anyaggal.

Kása Antal (1919–1991) Almási Béla nagybátyja: Anti bácsi Almási doktor édesanyjának a bátyja volt, Anti bácsi felesége pedig Almási Béla édesapjának a húga. A kolhozvilág javán nyitott magán kiállítóhelyén közkinccsé tette mindazt, amit összehordott kamrájába, fészerébe, csűrjébe, kotárkájába, udvarába: minden rendű s rangú régészeti, történeti, népismereti, levéltári emléket, mely falujáról, az 1919-ben Nagy-Magyarországból Nagy-Romániába igazított színmagyar Kis-Iratosról szólott volt. Mindent, mi a keze ügyébe került.

Anti bácsi, mielőtt megtért őseihez, unokaöccsére, Almási doktorra bízta kincseit. S Almási Béla jó évtized múltán teljesíthette be ígétét.

Nyilván várt, várta, hogy segítsen az álladalom, önkormányzat, netán az anyaország valamely segélyszervezete, bárki! Hogy támogassa valaki. Nem tudni, ki mennyire segített, mivel járult hozzá az újabb falumúzeum-avatáshoz, mindenesetre tény s való, hogy az aradi lap az Úr Jézus Krisztus 2002. évében a Szent Kereszt Fölmagasztalására, szeptember hó 14-re rendelt kisiratosi templombúcsú után arról adott hírt, hogy az Almási Béla és felesége által vásárolt házban megnyitották a helytörténeti múzeumot.

Megunta a várakozást? Hogy majd csak megsegít az Úristen, vagy legalább – helyette, nevében, késztetésére, fölbujtására – valamelyik alapítvány?

A 482. számú kisiratosi portán álló házat Múzeumi Gyűjtemény néven plébánosunk, Zilahi András szentelte föl, avatóbeszédet dr. Almási Béla mondott. Ne is említsd, megint mit nem mondott az országhatár egyik, vagy másik felén erőlködő hagyománytalanítók, gyökértelenítők nem túl nagy örömére, szívünket simogatva, bizakodásunkat erősítve:

– Hagyomány, gyökér nélkül nem lehet élni.

S hogy ez a ház legyen mindenkié, tartson össze bennünket.

Tudni való: Almási afféle ember az Aradi Rónán, aki egy darab ideig vár, várakozik, hátha; aztán hogy semmi nyoma a segítségnek, nekiáll maga rendet tenni.

Amikor már olybá vehetnők a dolgokat, ebből semmi sem lesz?

Almási megint bemutatta, mire képes... az a nem túl sok hozzá hasonló férfiember.

Ha belerokkan, akkor is.

Csak reménykedhetünk, hogy talán mégsem. Hogy még sokáig bírja! Ideggel, erővel, szeretettel. Hogyne, honszeretetével. Ebben a gyüvő-mönő korban: Iratoshoz való maradéktalan hűségével.

A Romániai magyar ki kicsoda 1997-es kötetében kisiratosi születésűként öten, Kisiratosot lakhelyként megelőként úgyszintén öten szerepelnek. A kétszer ötből egy személy azonos: dr. A. B. szülőhelye és lakhelye is Kisiratos.

Mit tud róla a személyi adattár?

„(74) ALMÁSI BÉLA orvos, községi tanácsos. (Kisiratos, 1947. szept. 2.) Sz.: György, Jusztina. V.: róm. katolikus. F.: Olga, kozmetikus (1971). Gy.: Roberta (1971) technikumi hallg., Loránd (1976) egy. hall. T.: Mvh-i OGYI (1971). Ép.: 1971-1972: a Bákó megyei Pancesti-en, 1972-1974: az Arad megyei Rajon, 1974-től Kisiratoson körorvos. Ém.: 1989-ig az aradi Népi egyetem előadója. Tudományos-népszerűsítő és egészségügyi előadásokat szervez. Sz.e.: Ady Akadémia (Debr., 1995). Társ.: 1992-ben vesz részt a Máltai Segélyszolgálat aradi szervezetének létrehozásában, amelynek azóta vezetője; 1995-ben megkezdtek az ország első mozgássérültek otthonának építését. A helyi egyháztanács tagja; a helyi RMDSZ elnöke (1990), megyei választmányi tag; az RMGE megyei elnöke (1996-); a Segítő Jobb Alapítvány aradi megbízottja, az EME és a Keresztény Orvosok Szöv. tagja. Mh.: Dispensarul medical, 2930 Dorobanți-AR, nr. 428. Lc.: 2955 Curtici-AR, str. Primariei nr. 45.”

Hogy Almási doktor nyomban pontosítson: 1972-74. közt az Arad megyei Brazii-ban, a Honctó melletti, régen Szaturóként emlegetett (Szatul Rau: Rosszfalu) helységben gyógyított. A Máltai Szolgálat Aradon 1993-ban alakult, a kisiratosi szervezet 1999-ben önállósult. 1998–2000 között a Magyar Gazdák Egyesületének megyei elnöke, büszke arra, hogy 1999-ben Kisiratoson megszervezték az erdélyi gazdák tanácskozását.

Ma nagyobbírszt odahaza, Kisiratoson tevékenykedik, s bár állandó lakhelyeként a kürtösi Városház-utcában magasodó házat jegyzik, a szülőfalu Máltai Háza legalább ennyire az otthona.

Emlékezéseiből, ritka meséiből kiderül: gazdaember fia. A Csanád, utóbb Arad megyei falu zsellérekéből és gazdákból – a kommunisták által alaposan összeboronált, előbb jól megbérmált, jócskán helybenhagyott s tönkretett, valamint legalább ennyire becsapott, egy életre elámított, valójában egyformán kifosztott földművesekből – álló közösségének a hűséges fia lett. Valóban rendületlenül.

Küldhette a hatalom Óromániába, annak Moldova nevezetű tartományába, mit tesz Isten, a hatalom ellenkező igyekezete ellenére (a hatalmon lévők butaságának s tájékozatlanságának

köszönhetően) ott is magyarokkal hozta össze a sors. Csángóföldön a beteg magyarok anyanyelvükön szólhattak orvosukhoz, bajukat, panaszukat nem kellett az állam nyelvére fordítaniuk: Doktoruk így is érti! Értette magyarul, ahogy akkor már a papok sem nagyon akarták, a románkatolikus szentatyák is csak ha előbb átestél az ördögűzésen.

Ma is ráférne Moldvahon korcsosuló magyarjaira néhány hasonló erdélyi értelmiségi! Persze ha nem kényszerlakhelyként jelölik ki nekik a Szeret, a Beszterce, a Tatros, a Dnyeszter, meg a többi ottani folyó közti (Etel-közi) falu valamelyikét.

Moldva, Csángóföld? Amikor lassan itt, Aradban is utolér bennünket ugyanaz a sors.

– Táguljunk! – vehetné Almási doktor is magára, ha afféle volna.

Ha megijedne a saját árnyékától.

Hogy tenné, amikor a másé sem tudta mindeddig innen tovaűzni.

Marad, hogy maradhasson... ez a nép. Halad, ahogy haladni lehet e néppel – itt, odahaza. Csanádban, mái Aradban. A magyarigazolványt csodálva; egyenjogúságban, egyenlő esélyben bizakodva, a megmaradásban reménykedve. Vagy ha nem lehetne is, legalább emberül... állni.

Nem elfeküdve, magad megadva.

Na, nem, Almási nem ezt teszi.

A valaha volt iratosi magyar ember tartására ismersz Almásiében. Aki nem veri a mellét, nem mutatja, mire nem képes! Nem döngeti sem a maga, sem a más kapuját. Teszi, amit tehet. Csöndben, de következetesen: épít, hogy megmaradhassunk.

Bevallom, félttem, nehogy túlzásba vigye. Nehogy idő előtt föl kelljen adnia.

Nem kulákfi, nem: Almási Béla gazdafi! Afféle ember fia, akinek a gazdasága, ekkora vagy akkora birtoka a mindene. Élete, nem vitás. Akinek ha ilyen gyermeke születik, mint Béla, biztos, hogy nem magáért fog küszködni; háza népéért, amely belakja... a határt, ameddig a szem ellát.

Éppen egy falunyi közösség tud ebben a körben megélni. Almási Béla esetében ezt a községet mi Kisiratosnak, Iratosnak hívjuk. (Hogy az anglusok, meg a jappánok hogy neveznék, az ő dolguk.) (Hívatlan regáti vendégeink keresztelték el – tágas havaselvei hazájukra gondolva – Dorobáncnak; a román szomszédnak is Iratoşu/1/ Mic a falu neve.)

...meg vissza Iratos, Kürtös és Arad között. Mert jön, megy, állandóan úton van szegény Béla: annyit vállalt magára, hogy ha egyfolytában a kocsijában ülne, sem érne oda időben minden parancsolt helyre. (Amikor e sorokat rovom, Almási doktor épp az aradi egyetemistáknak tart előadást a megyeszékhelyen.)

Körzeti orvosi rendelést Kisiratoson folytat, magánorvosként pedig mindkét helyen, Iratoson és Kürtösön is fogad betegeket.

Nem vitás, hol itt várják, hol ott várnak rá. Kürtösön ráadásul ő a román mezőváros egy-kétszáz magyar lakójának a reménye, ha testi-lelki nyomorúságáról olyan orvosnak akar kitárulkozni, aki érti is, amit mond, nem csak gyanítja. Aki ráadásul a véréből való, ugyanannak a kis közösségnek a fia, ugyanolyan szomorúságok szomorítják, s akivel örülni is jobban esik.

Hogy ne hagyják el magukat! Kitől fogadnák el jobban, ki szólhat erről nála hitelesebben? Ha néha megszorítja is a tenger dolog; de hát helyette ezt a munkát senki sem végzi el.

Ezt?

Ez az, fölsorolni is körülményes. Kap néha érte, de joggal legyint; nem tehet mást, mindből elvégez annyit, amennyit el lehet, amit el tud, el képes egy ember.

– Röndölőből röndölőbe!

Még hogy az iratosi körzet, meg a városi és a falusi magánrendelő betegek, várják Aradon is a rászorulókat! Nem akármik: akiknek nincs semmijük, csak a betegségük. Magyar szerencsétlenek, román szerencsétlenek, bármi szerencsétlenek: éveken át Almási doktor ingyen-orvos rendelőjébe sietnek. Mert dr. Almási Béla az Úr 1990-es évtizedében a máltai segélycsapat aradi vezetőjeként nem csak külhoni adományokat osztogat az aradi több nemzetiségű szegény nembeli lakosságnak, máltaként ingyen-orvosi teendőket is ellát. Ne is mondd: ezt is sok-sok együttérzéssel.

Kijár-e neki a Máltai Lovagrend tagsága? A máltainak mondott iratosi szeretet révén.

Az elesett, kegyelemre szoruló emberiségért.

Az elmúlt ezredév utolsó Szent György havának a derekán odahaza járva Almási Béla egy koraeste becsal az évtizedekkel ezelőtt bezárt községháza egyik helyiségébe. Az erdélyi gazdaegyesület helyi szervezete ülésezett a gulyásfogadásról. Nyilván mert nyakukon a kihajtás, marhás meg sem égen, sem földön; már ami a szegődtetést illeti, mert – gondolom – pályázó lenne épp elég a környékbeli magyar és nem magyar szegény emberek közül.

Béla kifut a gazdaszóval és dohányfüsttel teli teremből, beteghez hívták? Vagy csak egy kis jó szó hiányzik valamelyik közeli házban? Segély kellene a Tömösvártt tanuló nagyfiuknak? Munka sehol, a család kenyér nélkül, hogy tehetetlenségében C. – vagy B. – (netán A.) sógor eligya az eszét a Csárdában? Mire visszaér, elviekben a gazdák megegyeztek: mennyi kenyeret és szalonnát kap egy-egy tehén után a gulyás.

Az 1989. decemberi aradi fölkelést követően itt 1990 első napjaiban kitörő zendülés nyomán megalakult helyi RMDSZ-szervezet vezetőjeként két társával bekerült a kürtösi városi önkormányzatba, s városi tanácsos jó ideig. A Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek az 1990-es években 2000-ről 1800-valahány lakosúra apadó Iratoson a megalakuláskor vagy 600 tagja volt, s bár egy-két köpönyegforgató miatt megmegroggyan az erdélyi magyar párt népszerűsége, a szinte tiszta román Kürtöshöz kapcsolt Kisiratos egységes szavazata miatt a szomszéd mezővároska képviselő-testületében 1990-től választásról választásra a legerősebbek közt van a helyi magyarság érdekében szót emelő RMDSZ-es városatya-csoport.

Szenátorjelöltséget is vállalt, amikor a köz érdeke ezt kívánta tőle. Például 1996-ban az RMDSZ megyei szenátorjelölti listáján a 6., névrokona, a kisiratosi iskolaigazgató, Almási Vince az aradi magyar képviselőjelöltek névsorában a 7. helyet kapta. Ezekről a helyekről Aradvármegyében magyar ember nem kerülhet a bukaresti törvényhozás alsó-, vagy felsőházába, de tekintélyükkel hozzájárulnak ahhoz, hogy a bátortalan polgárok is ránk szavazzanak.

Béla bukaresti szenátor, Vince nagy-nemzetgyűlési képviselő nem lett, de utóbbit a kürtösi városháza ellenzéki többsége a szociáldemokrata polgármester mellé RMDSZ-es alpolgármesternek választotta.

Almási tanácsos úr – e határ menti alföldi magyar közösség robotosa – megint siet egyik tisztség megkövetelte dologból a másik föladat szülte teendőt teljesíteni.

Azt lehet mondani: Almási Béla mindig siet valahová. Tán akkor is, amikor látszólag (?) magába roskadva ül: megoldáson töri a fejét?

Csendes természetű, inkább lassú, mint a dolgokat elkapkodó ember. Akinek azonban valóban mindene ez a föld, ez a nép, ez az élet; úgyhogy mit tehet. Mi mást?

Mehetne a világ gazdagabb felébe; ha fizetnének neki e megfutamodásért, sem tehetné.

Hős? Egy pillanatig sem érzi magát annak. Hogy is érezné; küszködve, fajtájával azonosulva, népéért – néha tán népével is

– viaskodva, gyötrődve, de minden apró sikerben a megmaradás esélyét remélve.

Ha bírja, ha nem.

MÁLTA, MINÁLUNK

Máltai Ház Kisiratoson? Mutatja az öregház, nagyfalusi gangos (tornácos) gazdaház udvarán, mi nem készül itt. Mit nem tervez!... Mit nem remélnék.

Úgy sorolja, mi hová kerül a nagyfalusi pocsétában, hogy magad sem hiszed. Ő igen, s bevallom, Olga asszony is hiszi. Magad – hittel hívőként is örök kétkedő lévén – némileg tamáskodva hallgatod lelkes előadását a pusztai iratosi fekete földből, porból, sárból rövidesen kiemelkedő szeretetházról, hol otthonra lelhet bárki nyomorék ember, ki itt kér s lel menedéket.

S mit ad Isten: mikor legközelebb meglátogatom a nagyfalusi gazdaportán Almásit, a parasztház oldalában, az utcai fronton s arra derékszögben a gazdaházzal párhuzamosan már áll a félig kész szeretetbéli – Máltai-féle – betegotthon. A szerte heverő építőanyagra is vigyáz a két hatalmas dög – Béla s Olga, meg két gyermekük meg ne hallja, pláne ne a nagyfiuk, aki rendre országos (román) kutyabajnokságokat nyer velük, mert ebből az ebfajtából csak ez a pár található Romániában. Mely ebek még hogy különlegesek, meg hatalmasok, rémesen tudnak rád vicsorogni, úgyhogy ember fia nincs, aki itt át merné lépni a kerítést egy kis ezért, azért, bármi hazamenthető holmiért!

A falu réme e két jókora – bevallhatjuk, némiképp ijesztő – állat.

– Hát nem gyönyörűek? – kapod meg gazdájuktól.

Vitán felül.

Legközelebb bepucolva, bebútorozás előtt a Ház, hogy amikor rácsodálkozol, Béla már az új mesével altasson:

– Látod, oda épül majd a következő szárny.

Igen, hogy az udvart mind a négy oldalról kerítse az épület. Az udvar körül, mint valami kolostorban, zárdacellák helyett a betegszállás lakosztályok, előadó-teremként is szolgáló étterem, jókora konyha, miegyéb. Hátnál hatalmas kert veteménnyel, gyümölcsösssel, gazdasági udvar jószágokkal, az utca felől a volt tájház helyére épülő vendégház.

Atya Isten, Béla megint ábrándozik! Hogy lesz erre pénz, ehhez erő, türelem, mindaz, ami együtt sem biztos, hogy ha megépül is, megtartja ebben a jó fekete csanádi–aradi, nagy-magyar-alföldi porban.

Még hogy az utoljára megépülő sarokpalotában kápolna is helyet kap, a régi gazdaház helyére is másik épül! Az építőanyag egy része már az udvaron.

Mondom, a felét ha hiszem.

Aztán amikor 2002 nyarán járok náluk – kovártélyozom be magam Arad-járó íróársaimmal a Kisiratosi Máltai Szeretetház vendégszobájába – a négyszöget záró saroképület helyett a gazdaház hűlt helyén magasodó szárnnyal ismerkedhetem. Lesem; ha merném, a szemem törülgetném, hogy jól lát-e, azt látja-e, ami a való, vagy csak az Almási-ábránd tükre szemem fenekén, vagy hol! Ahogy rábámultam az első félbena bentlakóra, majd az első ötről tizenötöre, rácsodálkozom a mára ki tudja mennyire, harmincra szaporodó menedéket lelő ifjabbra s öregre, magyarra, románra, nőre és férfiúra, s lep meg biztosan legközelebb is valamivel Almási Béla, ha rányitok Máltai Házában.

Még hogy a rászoruló, máshol betegségüktől és magányukban már lassú kínhálálra ítélték, az egyik gondozóleány nem egyéb, mint édes unokahúgaid egyike. A jószágot – főleg a szeretetház kis birtokán tartott tehenet, csikót és disznót – gondozó ember meg öcséid közül éppen az, aki 1989 karácsonyán nálad, csabai otthonodban leste szívszorongva 'erdélyi' 'menekült'-ként, mi nem történik a határ túlfelén, odahaza, Arad vármegyében, hogy az új esztendő legelején édesanyja újabb hívó szavára hazafusson.

Atya Úr Isten! És még némelyek csudálkoznak, hogy e faluban otthon érzed magad. Lépsz egyet s testvér köszön reád.

Nem tagadom, itt kezdődik – s végződik – minden.

Ahány beteg, annyi alkalmazott: gondozó, szakács, takarító, udvaros. Sofőrnek itt van az Almási házaspár, házi orvosnak Béla, lelkipásztornak a falu plébánosa, a pár görögkeleti ápolat kedvéért átjár néha misézni a mácsai, magyarul is jól értő pópa.

Semmiben sincs hiány e házban! Ha főntartani legalább olyan csoda is, mint megépíteni volt: az állam egy vasat sem ad a vállalkozásnak. Olybá veszi, aki ilyesmit magára vállal, nyakába vesz: fedezze a főntartási költségeket a bentlakók vagyontábját? S mit tegyen a ház – s vezetése, Almási és Almásiné –, ha az az összeg nem elég? Arról nem beszélve: mit tegyen Almási, ha valami agg vagy aggné úgy jön ide – esetleg gyalog Aradról –, hogy egy vasa sincs, mert a családja kifosztotta, de hallotta, hogy itt emberséget kaphat?

A Máltai Segélyszolgálat aradi fiókja 1995. Szent Mihály hava 10. napján, vasárnap, a falu Szent Kereszt Fölmagasztalása tiszteletére rendezett búcsúja alkalmából teszi le Kisiratoson a mozgássérültek 30 ágyas szeretetotthonának az alapkövét.

– Később a hévizet is idevezetjük, gyógyfürdőt tervezünk.

1999-ben – sárga alapon máltai keresztes – fölirat a házon: **SERVICIUL DE AJUTOR MALTEZ CENTRUL SOCIAL DOROBANȚI**, magyarul **MÁLTAI SEGÉLYSZOLGÁLAT SZOCIÁLIS KÖZPONT KISIRATOS**, s hogy az erre tévedő, vagy épp kíváncsiskodó adományozók is értsék: **MALTESER HILFSDIENST SOZIALZENTRUM**.

Hévízi feredő Iratosunkon: évek óta várja (s fogadja) az aradiakat! De hogy a Máltai Házba is bevezessék a gyógyvizet.

Bélától – ezek után azt mondhatom – még ez is kitelne.

SZUVERÉN IRATOSI ALAPÍTVÁNY

A Szentföldön 1070-ben alapított Szuverén Máltai Lovagrend romániai segélyszolgálatát Kolozsvárt – nem vitás, némi késéssel – 1991-ben hozták létre, az aradit 1993-ban, hogy 1995-től kiépülhessen a kisiratosi szeretetotthon (1999-től önálló a máltaiak itteni szervezete).

Az Iratosi Máltai Ház szórólapjára fénykép is került: nyolc helybéli asszony üli körül az asztalt a Ház egyik rendezvényén. 'Véletlenül' a nyolcból kettő a nénéid közül való: apád két bátyjának a mára már megözvegyült s megöszült leánya a fölvetelen.

(Idenézel, testvért látsz, amoda testvért; könnyű így otthon lenned!)

Azt hihetnéd, Béla elérte, amit akart. Hogyne, úgy lehet, de hát milyen az Almási-féle embörök eleje? Ha már Ház, teljék meg étellel... az egész falu!

Tánctábort kezdeményez, művésztelepet, képtárat alapít, erdélyi magyar tévések s rádiósok szakmai tanácskozását hívja ide, tárlatokat szervez, könyvbemutatóra csábít, az ország magyar közösségének a vezetőit állítja falubelijeie elé, aranykalászos gazda-tanfolyam indítására késztet, együttműködést vállaló Békés megyei gazdakört keres faluja gazdaembereinek; mondom, abba nem hagyná. Pedig lenne épp elég baja, ha észrevenné, ha lenne rá ideje.

– Alapítvány kellene, mert másképpen nem kapunk támogatást. Anti bácsi múzeumát szeretném egy régi parasztházba telepíteni, pályázaton szereznénk rá pénzt. Ha létrehozzuk, belépsz? – kérdi tőled pár éve.

Alapítvány sehol – hogy lenne még arra is ideje, hisz mindent majdnem egymaga csinál, szerencsére újabban a kürtösi alpolgármester Almási támogatásával, s megmozdulásaikba be tudnak vonni egy-egy helyi értelmiségit is, de mindezt így

sem győzik –, a régészeti, néprajzi, történeti anyag meg törik, foszlik. Emiatt, ezt pótolandó vett a maga kontójára házat a falumúzeumnak?

'Iratosért Alap' valóban jó lenne. Hát még ha támogatók is kerülnének. (A Kisiratosért Egyesület Pro Ki Dor néven 2002 végén alakult meg.)

Legutóbbi találkozásunkkor véletlen éppen arról igyekezett meggyőzni az iratosiakat, hogy csakis az önállóság méltó hozzájuk! Hogy visszaszerezzék a hatvanas években elvett községi rangjukat, elszakadjanak Kürtöstől.

Ki tudja, nem kényelmesebb-e, amit – kényszerből – megszoktak? Húzódoznak, a nagyobb kürtösi (városi) költségvetésből tán több pénz jut nekik, mintha a saját lábukra állnak.

– Őseink azért jöttek ide, alapítottak falut, tették termővé és lakták be ezt a tájat, hogy a szomszédban döntsenek rólunk?

Az is melléállt, akinek addig esze ágában sem volt.

A falu főterén a régi községház megvan, de megfelel-e a polgármesteri hivatal igényeinek?

Főhet tovább Béla (Dr. Almási, Kisiratos, melyhez száz éve még hozzátették: u. p., azaz utolsó posta – a Kurtaegyházból lett – Kurtics–Kürtös) feje.

...2003 nyarán avatják föl az egyik nagyfalusi portán létrehozott tájházat, amely Almásiék magánvállalkozásában nyílhatott meg. Almási Béla (mivelhogy más vállalkozó nem akadt széles e határban) valóra váltotta; hogy úgy mondjuk, mögtötte, amit lehetett.

2004? 2005?...2007? Ki tudja, mit hoz a jövő Neki, nekünk.

Teszi, amit tehet. (Ha a szíve közben azért – néha – neki is fáj.)

KISIRATOSTÓL KISIRATOSIG

2009. pünkösd hava 14., csütörtök: „A szomorú hír, hogy apósom nagyon rosszul van, valószínűleg eljutott már Balatonalmádiba is. Karácsonykor összeesett, egy havi késéssel a leukémia egy ritka és agresszív változatát diagnosztizálták. Az elején még ő is reménykedett. Akkoriban mondta, hogy 'Miskával majd akkor akarok beszélni, mikor egy kicsit jobban vagyok. Most még ne értesítsetek'. Sajnos az állapota rohamosan romlott, s nem érte meg, hogy még egyszer utoljára találkozhasson a barátjával. Ma hozták haza Vásárhelyről. Mély kómában van. Az orvos csak órákat, napokat adott. Úgy éreztem, illő, hogy értesítsük az embert, akit annyira szeret”.

Ugyanaznap a polgármester (merthogy a falu közben visszanyerte önállóságát) így ír: „Rossz hírt kell közölnöm veled, ha még nem tudod. Béla hónapok óta betegeskedik, többet volt kórházban, mint itthon. Bizakodtunk, hogy rendbe lesz, az orvosok is azt mondták. Sajnos ma hazahozták Marosvásárhelyről, kómában van, talán pár napja lehet hátra. Ezt közölte velem Olga, érdeklődésemre. Most készülök hozzá látogatóba. Sajnos talán már nem is tudok vele pár szót sem váltani. Továbbra is értesíteni foglak a fejleményekről.” Unokahúgaim egyike azt mondja a telefonba: „Nem biztos, hogy a reggelt megéri”.

Másnap, pénteken délelőtt jön Almási Vince újabb értesítése Almádiba: „Meghalt Béla ma 10,30-kor”. A menyje szombaton ezzel toldja meg: „Tegnap délelőtt, mintha csak megvárta volna, hogy újra melléérjen az édesanyja, fél óra leforgása alatt lassan elcsendesedett a légzése, és mire Jusztí néni befejezte a Síralmas olvasót, Béla földi útja is bevégeztetett. Hétfőn 16 órakor temetjük. Engedélyezték, hogy a múzeumkertbe hantoljuk, a kertbe, amelyhez annyi reményt fűzött, és amelynek minden szöglete magán őrzi a keze nyomát”.

Május 18-án, hétfőn a temetés a kisiratosi sírkert halottasház-kápolnájától a község fő utcáján a Nagyfalú nevű falurészen álló Almási-portáig tartó (jó félezer gyászoló alkotta) menettel kezdődött. Folytatódott a kismemesi udvarház kinézetű családi otthon mellett „a Doktor” által létrehozott tájháznak is helyet adó telken az egyházi szertartással, hogy bevégeződjék az udvaron a végső nyughelyre hantolással, a virágerdő sírra helyezésével, magyar, német, román nyelvű fohászunkkal.

A családtól tudhatjuk: Almási Béla élete utolsó heteiben kérte, hogy oda temessék, ahol élete 61 és fél éve alatt a legjobban érezte magát. A talán fő művének tekintett, szép nádtetős, öreg gazdaházból lett tájház kertjébe—udvarára. Ahova szobrászművész barát tervez méltó emlékművet.

Tán nincs kisiratosi család, amelyik ne képviseltette volna magát a temetésen. Barát el nem maradhatott; márpedig barátja épp elég volt Bélának idehaza, Iratosunkon, szerte Aradban, egész Erdélyben, meg a velünk időnként mostohaként bánó anyaországban.

Szerény, szemérmes, szelíd embervolt, aki azért megtudta magát makacsolni, különösen ha valamennyiünket – mindig a valami módon rászorulókat – szolgáló tervéről volt szó. Szülőfalujához, fajtájához mindhalálig hű férfi, akitől mindamellettt távol állt bármiféle bezárkózás: a lehető legtermészetesebb lehetett neki,

hogy Moldvában a magyarságukban megnyomorított csángók bajait orvosolhatta, Aradon (ha kellett) a szegények ingyenorvosa lett, román elesett, magyar beteg egyaránt bizalommal fordulhatott hozzá. A Máltai Segélyszolgálat tevékenységébe kapcsolódva is ugyanaz munkálhatott benne, mint egész életében: a másokon való segítség vágya. A művészetek iránti érzékenysége művészteleplétesítésre indította, a tájházat pedig felcser nagybátyja műkedvelő kutató- és gyűjtőmunkájának a folytatójaként alapította.

Ahhoz, hogy kiábrándult sok mindenből, érzésünk szerint hozzájárult betegsége, amely az elmúlt években alattomosan jelentkezett nála. Egyre fáradtabb lett, tavaly, 60 évesen az öregség keserveiről panaszkodott, s ahogy tehetette, orvosként nyugdíjaztatta magát. (Nem a gyógyításba fáradt bele, hanem abba – ha jól értettük –, hogy ma az orvos munkájának nagyobbik részét teszi ki a ’könyvelés’.) Azt remélte, ezután már csak azzal foglalkozhat, ami a legkedvesebb számára: a tájházzal, amely magába sűríti e nép és e táj egész múltját. Rendezi a gyűjteményt, fogadja a látogatókat, magyarázhat a falu vendégeinek...

Almási Béla, a szeretet aradi–csanádi orvosa itt hagyott bennünket. Holt tetemével e tájba porlik; szellemét nekünk kell fölállalnunk, folytatnunk, ápolnunk. Amennyire tudjuk, tehetjük... Nyugodj békében, Béla!

(A temetés után egy évre a tájház és utolsó otthon – a kisiratosiaknak a Múzeum – udvarán fölavatták a Tasi József temesvári szobrászművész tervei alapján készült síremléket és a Mihai Păcurar aradi szobrász alkotta mellszobrot. Mindkettő azóta is dísze nem csak az Almási-portának, a maradék aradi magyar világnak is.)

(2012-ben Nagyboldogasszony napján a leányunoka után megszületik fiúnokája, akit – véletlenül – a Csanád keresztnévvel illet fia, menyé.)

(Csanádban mi más járja egy fiúnak ott, ahol rég elfelejtették a néppel, hova tartozik, mihöz mi közünk, ám akinek az öregapja, drága szülője híven őrzött mindönt, ami csanádi...?) (Csanádban mi nem.)

AKIK MÖGLÁTJÁK AZ ARANYBÁRÁNYT

Morzsák Kisiratos népeletéből

Kisiratos néphagyományaiából adunk ízelítőt az alábbiakban. Rögzítjük, fölmutatjuk mindazt, amit magunk ismerünk a szögedi nemzetbéli kisiratosiak népéletéből – túl mindazon, amit a kis iratosi falurajz előbbi fejezeteiben leírhattunk. A népdalokról fejezetnyire sem tellett, mert azt helyiel-közzel teljességében mutatta be Kovács Ferenc Iratosi kertek alatt című szép munkája. Ami abból hiányzik, Kurtucz Erzsébet Borbála szedte össze fél évszázaddal később, s e kiadásra váró kéziratban a népdalok már a hangjegyekkel leírt dallamukkal szerepelnek. Magunk ezt a két gyűjtést csak pár (a legmegfelelőbbnek tetsző helyen előadott) dallal, rigmussal, mondókával, igaz történettel tudjuk kiegészíteni. Meséinkre, mondáinkra viszont pillantást vetünk.

A magyarságot néprajzilag 6 nagytáj, 40-45 közepes táj, s vagy 200 kistáj népcsoportja alkotja – legalábbis Katona Imre útikalauza szerint. Szalbek uraság Kisiratosát keresve e rendszerben azt mondhatnók: alföldi, a szögedi nemzethez tartozik, annak szigete Kelet-Csanádban, az aradi megyeszélen... szinte egymagában! Két ö-ző falu, Nagyvarjas és Szentpál szomszédságában, az ë-ző – 'palóc' – Nagyiratossal párban, az utóbbihoz hasonló 'gyöpési'-'gyepesi' Kisvarjas közelében, nagy román helység, Kürtös tőszomszédságában, (egykor) német falvak (Szentmárton, a valaha részben német Mácsa) közelében... Épp eléggé bizonyítva már a térbeli – földrajzi – elhelyezéssel, mennyire összefügg minden Kárpát-medencénkben. Az aradi-csanádi megyeszélen különösképp.

A falu 1950-es évekbeli kutatója, Kovács Ferenc Kisiratos község monográfiáját tervezte megírni. Ez korai halála miatt nem készülhetett el, ám a kézzel írt füzet megmaradt s a kisiratosiaknak köszönhetően eljutott hozzánk. A kéziratban utalásszerűen szó van a helyi hagyományokról is, ezeket falurajzunkban hasznosítjuk – mindig illő módon utalva a forrásra.

Paraszt észjárás

Az alföldi ember legalább annyira csavaros eszű, mint a székely! Amaz góbé, emez – a bíkisi – Csuba Ferke módjára... akár későbbi csavarintos unokatestvérük (édös öcsikéjük a cselákoknál:) Svejek közlegény. (Hogy nem beszélünk félre, tán bizonyítja valamennyire: minden jel szerint cseh volt e sorok rovójának dédöreganyja, Chlotni Anna mama Mácsán, Aradvármegyében.) (Szóval hogy egyáltalán nincs tőlünk olyan messze az a cseh világ.) (Hasektól a b.csabai kaszánya, hol, állítólag, megfordult, s kis időt időzött is volna ottan.) Avagy mint a sarkadi–szalontai hajdúlegény Csavarga Miska! Aki annyiszor járt túl a török eszén, ahányszor úgy adta az ég – hogyne, mert rákényszerült.

Ahogy elhallgatja az ember a „Kisiratos: kis irattal, Nagyiratos: nagy irattal”, s a megannyi hozzá hasonló ’történet’-et, nem csodálja, hogy mi égyek vónánk! Ádámtól, Évától fogvást.

Amit írunk: népisme, hagyomány, hiedelem (nevezetű babona)... Morzsánként!

A FILOZÓFIA: KISIRATOS

„Bretter György a Román Televízió magyar szerkesztőségének felkérésére írta ezt a forgatókönyvet (Apáczairól). Az egyszerű nézők százezreihez kívánt szólni. Apáczai Tsere János módjára – ő is, Erdély e második filozófusa, mindenkit akart és tudott tanítani, kolozsvári zeneakadémistákat és kisiratosi parasztokat. ’A filozófia: Kisiratos’ – mondta egy interjúban. A gazdag Kisiratosi (Arad m.) téesz arra költi a pénzt, hogy nívós, ha tetszik: világvárosi kultúrát teremtsen magának. Ezért neves értelmiségieket, színházakat hív meg. Bretttert szerették a faluban, filozófiáról kérdezték és tanácsot kértek tőle. Apáczai kései győzelme: a filozófia találkozása a magyar földművessel” – írta egykor Bretter Kisiratos-élményéről Tamás Gáspár Mikós.

Legfőljebb annyi ellenvetésünk van: aligha világvárosi az iratosi igény! Annál inkább: természetes emberi vágy szólaltatta meg bátyáimat, öcséimet, nénéimet, húgaimat, barátaimat, amikor Bretttert kérdezték. Kurtucz Gergő, Árvai Annuska, Torma Béla,

Bugyur Jancsi, Almási Béla neve jut hirtelen eszembe, ha valaki a kíváncsi, kérdezni bármikor kész, a világ dolgai iránt érdeklődő kisíratosakat említi.

Az Aradon szervezett munkás Rajcsik az 1920-as, '30-as években tatának (öregapámnak) is magyarázza a kekecsi udvaron, hogy van a Szovjetunióban (hallotta valahol, vagy maga is megjárta a dicső álladalmat?): – Befejezőm a munkát, bemögyök az étterömbe, a jegyömre azt öszök, amit akarok: kiválasztom, és a jeggyel fizetők! – Tata nagyon nem szerette a kommunistákat. Az 1940-es évek második felétől aztán maga is megtapasztalhatta (anélkül, hogy a kedves vörös lágerniőba utaztatták volna), valójában hogy néz ki az a „azt eszem, amit akarok”.

Az 1930-as, '40-es években a románok szerették volna, ha tata (akit, nem épp ok nélkül, oláh származásúnak tekintettek) elvállalja a bíróságot. Tata nem állt kötélnek! Horthyt várta, hogy ha visszajönnek a magyarok, a világháborúban szerzett vitézsége érmeiért vitézi földet kap. Földtelen zsillérnek, ki legfőljebb tanyás béresnek állhat, mi lett volna a legtöbb? Bíró, ő...

Ember! Hogy embörnek mondhassa, hihesse, érezze magát.

Magyar, román? A lényeg (e tekintetben) egyre megy.

Amúgy nem egészen.

Unokatestvéreimnek 'a bölcselet', öregapáméknak a tisztesség? Apáméknak a megmaradás.

A hét testvérből egy lány, 2015-ben már csak ő él Kurtucz tata és Sarusi mama hét csemetéjéből. Kisíratos Dél-Erdéllyel 'Romániá'-ban maradt, a hat fiúból három áttette magát – véglegesen – a nevetséghatáron. Három Kurtucz megjárja a Don-kanyartól a Krimériáig tartó keleti harcvonalat, s míg Gergő sebesülten kerül vissza, Jani és Pista (magyar oláhkatonaként háborúzva) csonkán, bénán ért haza a Krímből. Apánk ellenben... Nem volt annyi pénz, nem volt az az állampolgárság, amiért puskát fogott volna a másíkra! 1940-ben menekítette át magát a nevetséghatáron, s csak a háború után kapta meg a magyar állampolgárságot. Inkább vállalta, hogy hontalannak minősítsék (a hazájában), meg hogy a háború legvégén munkaszolgálatra hurcolják 'román'-ként... Onnan szabadulva hogy asszonya s kisfia mellett maradhasson, még félre kellett vezetnie a „Kicsi robot!”-ra csalogató szovjetmuzska vöröskatonákat.

Hamarabb hazaért B.csabára, mint katonává lett testvérei a maguk kis családjához Kisíratosra!

Ki, hogy.

„A filozófia: Kisíratos.”

Van benne valami.
...Mindön, de mindön.

EREDETMONDA

Töredék(ek), persze.

Kurtucz Pista bátya szerint Szalbekné földbirtokos alapította Kisiratost. *A két halmon vót kastéja. A Kisiratos név Szalbeknétul van! Halála előtt szétoztotta a foggyét. A telekkönyvnél, hogy në lögyön nagy a fizetség, kis irattal készítették el az átírást. Érül maratt mög a neve (Kis Iratos). Nagyiratos nagy irattal írták át.*

Szalbekné nagyon szép terömtés vót, gróf udvarolt neki. El akarta vönni, de Szalbekné nem mönt hozzá. Erre a gróf – vagy herceg – azt mondta: amit egy nap alatt körül tud járni (Szalbekné), az üvé lösz! Körül is járta, nem gyalog, kocsival, így lött ez az iratosi határ - regélte bátyus.

Ezzel szemben a szakirodalom úgy tartja, azért Iratos a falu (a középkori Nagyiratos), mert temploma – egyházának fala – 'iratos', azaz festett, díszes, írt... (Iratosra igazított istenházánk utolsó tégláit a Faludúló melletti Régi-temetőnél lelték meg a mieink.) Borovszky így fogalmaz: „A mai Kisiratos község helyén feküdt (a középkori Nagyiratos), s nevét alighanem iratos (szépen festett) templomától vette”. Azaz az iratos szónak a régi nyelvben festett, díszített jelentése volt, így valamely díszes épületről, vagy szép templomáról nevezték el a falut. Kovách Géza aradi történész föltételezése szerint viszont az 'iratos' szó a középkori – majd' ezer évvel ezelőtti – erdőirtások emléke lenne. Mert hogy e tájt az aradi síkot akkoriban szerinte még erdő borította, amelyet apránként irtottak ki. „Az írás, iratás szóból való származtatással szemben inkább az irtás szóból eredeztetjük.”

Szalbek Györgyné Török Zsófia 1818-ban vesztette el a férjét, 1819-ben már ő népesítette be Kisiratost, s 1859-ben halt meg (HD). Azaz szép mese a legenda azon állítása, hogy Szalbekné egynapos kociúttal szerezte volna Kisiratost, amelyet valójában a férje vásárolt még az 1700-as években. Ám hogy valami hasonló történt, a plébániatörténet előadása bizonyítja. A Historia Domus (Kisiratoson csak „Az Plebánia Eredeti Története”) ugyanis így kezdődik: „Hatalmas az Ég az ő végzésében, mellynek Felséges Ura ki szollitván e gyarló világban Nagyságos néhai Szalbeck György Királyi Tanácsos Urat, hátra maradott példás életü özvegyének, az Árvaság terhei könyeb s' nyugottabb hordozására ezen Kis Iratosi Pusttát vég rendeletének erejénél foga 1818-ba egész Földes Uri joggal felruháztatva, egész özvegy életének

használására által engedte. – A ki... az érintett Pusztát még 1819-be tsekél számú kertész jobbágyival letelepedve mivelteté...”.

A mesebeli gróf valójában a földbirtokos, valóságos királyi tanácsos férj.

Öcsém, Gergő valamivel későbbi dolgokról tud (1980-ban). *Kisiratoson kincstári és kiráji fődek vótak. Szalbekné alapította a falut. Özveggy vót! Dohántermesztőket, napszámosokat hozott ide a Cömönt-kúti düllőbe, itt épült az első kisiratosi település. Áttelepítette a Régi-temető mellé, ezt beszántották.*

Van, aki úgy tartja, a Tódás végében állt az első település, ahonnan az árvíz elől húzódtak a Kis utcába az emberek. Más a Ponyvahátra teszi ugyanezt, s ennek a vélekedésnek a valamelyes létjogosultságára utal, hogy Kovách G. tudomása szerint 1848 előtt e tájon Nagyiratoson 88, Ponyvaháton 62 zsellércsalád művelt szerződéses dohánykertet, s ugyanezt támasztaná alá az az egyébként tévesnek tetsző halvány (helybéli földműves) emlék, hogy Ponyvaháton volt a Szalbek-föld.

Gergő (természetesen Kurtucz G.) sorolja tovább. *Az első dohányfődek a Nagyfalun túl vótak. Az öregök úgy mongyák, Szalbekék a Cömöntkútnál (túl az Öreg-Zsillérön) telepítették dohánt és kertészöket...* (Erre föl arra van – lenne – a Szalbek-dűlő...)

Vad nép lakta kis falu a falu mellett. Ha tehén tévett arra, többé nem látták. A csendőr se mönt oda – veszi át a szót Pityu. Tán a Szalbek-szállás, majd Jakabffy-, utóbb Snájder-tanya idegen béresei lehettek a dohánykertész falu rémei.

Godó Mihály 1980-as prédikációjában emlegette, s mástól is hallottam azt a vélekedést, hogy Kisiratos „a kereszt tövében alapított falu”. Bálint Sándor jut erről az ember eszébe. Alsóvárosi könyvéből tudjuk, hogy a Szögedről elvándorlók „Legelőszőr kőkeresztet és harangot állítottak az építendő templom helyén, hogy áldás legyen itteni életükön”.

Amit a családom – bátyám, öcsém, meg a többi – (valójában a falu) megőrzött, a közösség emlékezete. És tisztelgése a falutelepítő Asszonyság előtt.

CSALÁD

Vitmannénak huszonnégyszáz családja vót, nem hiába élt a világba!

Withmanéké volt Májer, a későbbi állami gazdasági birtok Kútas szélén, a kisiratosi Kis utca végében. Ma már a falu része ez a fertály.

Májér igen, a 24 gyermek hogy lenne.

Egy családban? A faluban sem születik már egy évben ennyi gyermek s leány.

Witmanné nem hiába élt a világban!

Mi miért élünk hiába?

Az 1930-as években félrelépés csak titokban történhetett. A szegény ember nem ért rá! Annyi a nyomorúság, hogy nem volt ideje félrelépni – legfőljbbe a gazdáknak a cseléd lányokkal. És a nép nagyon vallásos, ez is fékezte az embereket. Az erkölcsre a becsületesség, szorgalom volt jellemző – emlegeti fél évszázad múltán apám, aki akkor (kényszerűségből, hogy első felesége korán elhunyt) a negyedik asszonynál tartott. (Ha van még neki tíz éve, biztos kipróbálja az ötödiket is.) (Valami nála 30 évvel fiatalabb óvónőt emlegetett, hogy az kellene neki hatvanévesen.)

Aki félrelépett, a falu könnyen világgá zavarta. Ahogy azt a lányanyát is, aki 1849-ben Aradon a polgármesternél cselédeskedve megtapasztalta Haynau virgonc kedvét. Semmibe vett iratosi zsillér lányanyánk meg nem a hóhér kezére ütött, nehogy már, vén disznaja?!

A tábornok-főhóhér akár ki is végeztethette volna. Akkor épp sorra lógatták Aradon a magyar fiúkat.

Több tisztesség volt a megesett iratosi parasztnőben, mint.

Mint az egész hasburgi (hasburg-párti, pecsovincs) csürhében. (Örömezt regémbe kapnám ezt az aradi hősnőt!)

A lány csak tisztán mehet férjhez! Ha bál szünetében, bármikor eltűnik a sötétben a szeretőjével, a falu a szájára veszi, menyasszonyi fehérben már nem állhat a közösség elé! Oltár elé csak szűzen... Ha nem, hát nem, csöndben összeházasodnak. Így lagzi hogy lehetne!

Ha a fiatalok úgy veszik, nem terhelik meg a családot a lagzi költségeivel, a legény megszökteti a lányt, a lagzinak fuccs.

Aki otthagynja férjét, feleségét, a közelmúltig nem maradhat meg a faluban. Mehet világgá! Mert nem méltó a faluhoz. Híresen jók a kisiratosi házasságok! – vélekedik még 1980-ban is az aradi magyartanár Ficzy Dénes.

Híresen jók... lehetnének ma is. Ha közbe nem szól kommunizmus, istentagadás, megszállás, világméretű falupusztítás – a kis, természetes közösségeket halálra ítélő (globálbuzernyák) pénzistenhit tombolása.

SZÁZKÉT ÉV, MÖG ËGY NAP!

Kilenc évre, mög egy napra ítélték. Az az egy nap sosë telik le – az az egy nap lösz a leghosszabb! – tudta bátyám, K. I. 1980-ban.

1982-ben a cigány gyilkos 19 évet mög 1 napot kapott. Az az egy nap azt jelönti, hogy ha nem viselkedik rëndösen, a 19 év után së eresztik el, hanem bent tartják kényszörmunkára (sóbánya)... – tudatja velünk Á. I. 1984-ben.

Nyóc év, három hónap, mög egy nap! Az az egy nap nem akart sëhogy së letelni – regéli bátya az ezrödvégön.

Az ezüstkulcs című mesében a boszorkány „...Se ételt, se italt nem adott 3 éve, 3 hónapja meg 3 napja” (Kovács 47).

Mesében, köznapi előadásban (igaz történetben!) rendre előjön ez az 1 nap. Látjuk, máskor 3. Hogy honnan szedtük, ki nem találhatjuk. Pedig nyilván megvan neki a maga oka.

Ráteszünk egy lapáttal az igazságtevésre. Bíróra, kapor-szakállúra.

Az az egy nap, az nem fog sosë elmúlni...

Hogy múlna. Az a leghosszabb.

Öreg Kovács Pétör fölakashti magát. A '30-as évekbe késsel legénködött! Most a fiatalok visszaadták neki, jól elverték a kocsmá előtt. Ęmönt, otthon végzött magával – tudatja 1975-ben ödös öcsém.

Javít, nem Kovács, Fazekas... Kis embör Fazekas Pétör, de ha kés van nála, mindönki fél tüle; még a rendör is védi! A barátja... Fölakashti magát.

A rossz ember borzalmas kínok közt hal meg, pl. a rák gyötri halálra Miniszter Lévait, aki beállt a kommunisták közé. A gonosz, egyházára támadó ember sírjából pedig förtelmes büz árad – tudjuk meg a Hodács papról szóló történetben is.

Ítélni a nép, ítélni fog, s ezörször jaj a bünösöknek – gondolja máig Ady Alföld-széli magyar népe.

Ha meg nem sikerül, káromkodás a nóta vége.

...Tizenkilenc év mög egy nap? Azt hihetnök, népmesei a fordulat. Pedig a bírói ítéleteknél is előfordul, pl. 2009-ben a hön sajtóban olvasni, hogy egy amerikai bíróság ennyi és ennyi évre, mög egy napra ítélté azt a banktisztviselőt, aki megcsapolta a saját pénzintézetét.

Lehet népmesei a fordulat. Akár környékbéli is! Aradi mesében olvassuk: a szegény ember és szegény asszony fiát három évre, három hónapra meg három napra viszi el a szakállas öreg, hogy megtanítsa a világ minden mesterségére! Valahogy eltelt a három

év, meg a három hónap, „de a három napot már nem győzték kivárni” (KovácsMese).

KÁROMKODÁS

Ha az igasságtövés törvényösen nem mögy, gyühet az istenkáromlás! Zsillér módra; mert a gazda nehezebben engedi el magát. Ű mán pógár! Istenfélő.

Mögtöheti?

Van miből. Tellik neki.

Minekünk ellenben...

Kegyetlenül tudja cifrázni a templomjáró embör s asszony is!

Joli néni: *Édösapja fasza!*

Apám: *A beteg oláj fasza nem kéne?!*

Mind: *Isten... mingyár mögmöndom micsodája (nem)!*

Tata imádkozik. *Mi Atyánk...* Közben szórja az átkot gyermekeire, unokáira, odapofátlankodó kutyára, miért zavarik a röggeli mosakodással együttjáró imádkozás közben.

Hogy minemű rút dolgokat szoktak egymás fejihön vágni az iratosiak, mondom, embörök, asszonyok, gyerökök, jányok, ifjak és vének, kiderül valamennyire tájszótárunkból! A szólások közé besorolt káromkodás is bőven akad (szótáracskánkban), itt nem akarjuk cifrázni. Csak ha nincs mese (pl. róluk – rólunk – szóló regény írása közben).

Amúgy káromkodni nem csak csúnya dolog, istenkáromlás, még érdekeink ellen való is! Ugyanis kincsmónáinkból kitetszik (KovácsMonda): aki a halom megfúrása közben elkáromkodi magát, fuccs a kincsnek, ahhoz nem juthatnak! Úgyhogy jobb csöndben maradni. Veszteg! Nyelvedre lakatot tönni. Embörhön méltó módon... szólni.

NË CSÚFOSKODJ!

Csúfondáros szellem hatja át mondókáink, rigmusaink egy részét. Ezekből is adunk egy kis ízelítőt!

Talány (találós kérdés, beugrató) az első.

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégis böggve gyün a világra! – Mi az?

– (?)

– *Fing!* – Majd ismét:

– *Na, mi az:*

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégis bögve gyün a világra!

– *A fing!*– *Idd mög mind!* – szórakoztak a gyermekek az 1920-30-as években (öKM regéli az '50-es években Csabán).

Ugyanez rövidebben:

Së keze, së lába,

Mégis bögve gyün a világra! – Mi az?...

Temesi Ferenc a Porban említi, tehát Szögedében is jól ismerik e mondókát ugyanarról a jelenségről: „...sé keze, sé lába, mégis dúdolván gyün a világra!”. Hasonló a talány-kezdés Anton (l. Fábián): „Se keze, se lába, / Dúdolván jön a világra” – a dudaszó.

Szögén disznószar

De mög röpödöztél,

Egész nyáron át

Agyöpön sütkéröztél! – mondták, ha valami nagyon kiszáradt, emlékezik a dolgokra öKM 1981-ben. A „röpödöztél” túlzás, vagy tévedés...

Öregapád a pojvásba(n)

Maj(d) megszakad a fingásba(n)! – emlegeti nevetve öreg Kurtucz a régi szép időket (mármint hogy amikor ilyesmikkel szórakoztak az 1930-as években, kinevetve az öregebbeket.)

Aztán egy alkalommal, váratlan eszébe jut majdnem az egész! Ezt is énekeltük, mondja (s nem danolja) öreg Kurtucz Miska 1981-ben:

*Kicsi kislány, nagy a csöcse, (vagy: Kicsi a lány,
nagy a csöcse,)*

Nem fér a legény kezébe.

Nyehó, nye!

Fölveti a bal vállára,

*Úgy mögyön ki a konyhába. (Úgy mögy – Úgy
mén – legénnyel konyhába.)*

Nyehó, nye!

Ugyanez Vajda gyűjtésében (87):

Kicsi a lány, nagy a csöcse,

Asse tuggya, hova tögye,

Nyehó-nye!

Ha fölveti a vállára,
Leér a segge partjára,
Nyehó-nye!

Öreg Kurtuczal folytatva:

*Öregapád a pojtásba,
Maj(d) mög szakad a fingásba. (vagy: Majd mög
szakad a baszásba.)
Nyehó, nye!*

...

*Jó(l) van neki, minek jáccik,
Mindig csak mással cicázik.
Nyehó, nye!*

Vagy:

*Jó(l) van neki, minek jáccott,
Mér(t) nem inkább bibliázott.
Nyehó, nye!*

Így is énekelték:

*Nem kapálok, nem kaszálok,
Fazekas inasnak állok.
Nyehó, nye!*

*Sok kis fazekat csinálok,
Abba(n) főznek a leányok.
Nyehó, nye!*

Énekelték? Lehet, hogy inkább mondták, mondogatták, rikoltották...

Beugrató mondóka gyanánt löhetött hallani:

– Mondd azt, hogy *Templom alatt mosnak...*

– *Templom alatt mosnak!*

– ...*Nyakad közé fosnak!* – emlegeti öreg Kurtucz Miska 1982-ben a XX. század elejének egyik beugatósdiját, amely persze nagy vidámságot keltett a kelet-csanádi gyermekhadban. Biharban így zajlik majdnem ugyanez (Fábián Imre gyűjtése):

– Mondjad azt, hogy... *A híd alatt mosnak!*

– *A híd alatt mosnak...*

– *Nyakad közé fosnak!*

Némiképp másról, a fenéken billentésről van szó az Alföldön lakodalmi kurjantásként gyakorolt (Katona), nálunk attól függetlenül is hangoztatott rímes rikkantásban:

*Jaj, de kutya kedvem van,
Hat gölődin bennem van!
Ha valaki seggbe rúgna,*

Hat gölődin kigurulna.

De kigurulna...

Koncentrálnak lévő iratosi magyar fiúk, amikor a románok nem hallják, rázendítenek (rázendíttek az I. és a II. világháború közötti szünetben):

Öt liba egy sor-bakafaszabum.

Mönnnek a templom-bakafaszabum.

Elöl mögy a sátán,

Lófaszt visz a hátán, baka fasza bum! (Regéli apád 1980-ban.)

A román tiszthelyettes hogy értette vóna.

Vajda közli (128) az alábbi szókimondó játékos népi gyermekdalt: „Tiszába úszik a pap, / Seggibe süttött a nap, / Lesi a habokat, / Fingik jó nagyokat, / Ilyen a majomkirály. // Tiszába úszik a harcsa, / Fogom a csöcsödet, Marcsa. / Fogom a csöcsödet, / Te meg a tökömet, / Ilyen a majomkirály.”

SZÓFEJTÉS

Kis irattal Kisiratos, nagy irattal Nagyiratos...

Kürtös: kürtölt a vonat...

Kurtucz eredete: Kuruc (Mácsán).

Nem beszélve a kisnemes, nagynemes eredeztetése a kisnemerusos, nagynemerusos gazdából...

S még mennyi szótáracskánkban! Még egyszer sorra nem vesszük. Ami a lényeg: ugyanúgy, mint szerte a magyar világban, igen eleven népünk képzelete.

Kurtucz István kántor (mint az előbb már idéztük) magyarázza 1979-ben: *Kisiratosnak Szalbekék kis irattal készítették el az átírást. Nagyiratost nagy irattal jegyöszték be a főhivatalnál.*

Kürtös a középkori Kurt(a)egyházból lett Kurtics mai magyar neve, a helyiek szerint azért, mert a nagy román falu mellett elhaladó vonat sokat kürtölt. *Kürtös: ott kürtölt a vonat...* Mi több, idehallatszott.

Világos Arad-hegyaljai faluról hallom 1980-ban: *Amikor Árpád vitézei ideértek, a sok sütet erdő, högy után az Alföld tárult ki előttük, nagy világosság, ezér neveszték el Világosnak.* Más magyarázat szerint arról kel a nap, a világos (onnan támad), innen a neve!

(Emléköztetőül most ennyi.)

A VILÁG KÖZEPE

...természetesen Kisiratos. Ahol állsz. Élsz. Ahol otthon vagy. Ahova – bármerre vet a sors – hazatérsz, hazakívánczol. Ahol anyád vár.

Az aranykulcs című mesénkben a hősök (Antal Pétör, aki később húgom ura, tehát sógorom lett, adi elő Kovács tanár bácsinak jó fél évszázada:) „Csaptak olyan lakodalmat, hogy elment a híre hetedhét országon túlra, de még azon is túlra, egészen Kisiratosig. Folyt a bor, még a kutyák is fácánt ettek jódogukban...”. Mert történhet a dolog bárhol, Iratoshoz mérjük... Onnan, s vissza.

Apám és két testvére 1940-ben a (mégmindig-)csonkamagyar-’(csonka-)nagyromán’ (a Tiszához képest nekik ez még mindig nem az igazi) országhatár túlfelőli oldalára húzódott, hogy közel maradjon Iratoshoz. ...Közel legyenek Anyjukhoz. Testvéreikhez. A nagy családhoz. Szülőfaluhoz.

Mehettek volna ők is világgá! Apám készült (hol Nyugat-Európába, hol Amerikába), hogy ő se tudja levenni a szemét... Iratosról. Közel, a lehető legközelebb! Ahonnan egy ugrás! Ahová átlátni.

A csabai Körgátról még hogy az Aradi síkig, Iratosig, a Világosi hegyekig látni! Csak kikerekedett az öreg a város szélére (kertbe, avagy tanyasi vendéghez hajtván a kerékpárjával), s már otthon érezhette magát. Odaát is! Itt.

A bölcsőhely? Anyád melege? Az első szerelem?

Apám két testvére iratosi nagylányt tett asszonyává s vitt át az anyaországba magával. Hogy ágyukban, portájukon nagyon otthon maradjon! Bárhol.

Anyám Csabán várta Miskát finom kígyósi – szögedi – szeretettel, igaz magyar lányszívvel.

Hogy 1944 karácsonyára hazaugorhasson a három testvér... az anyjához.

’Amerika’... Nekik. A magunk fajtának.

(Míg engedik?) (Engedi a vakvilág.)

FÖLDSZAGÚ ÖNTUDAT

A városin fél métörös fű nő, mire én éhön halok! – állítja magabiztosan K. G. öcsém 1982-ben.

Paraszt? Falusi.

Magyar? Paraszt.

A földműves embör életereje. Hite.

Míg ki nem tetszettek verni belőle!

...Ű igön, de a világ? *Csucusu mögdöglött*, űk talpon maradtak.

Maradunk?

Arad: marad!

Maradhatott volna.

Apám iparosként is ragaszkodott paraszt(származék) mivoltához, ahhoz, hogy nem az urakkal tart. Ahogy apja, az igyekvő cselédember, aki a kispap barátaival tartott, s ki nem állhatta az úrhatnám zsírosparasztokat, apám is haláláig úgy volt vele: „A putrival tartok.”

Mái szegény tudatlanok honnan tudnák, hogy a putri nem a cigányságot, hanem a szegény magyar emberek világát jelentette neki! Azokét, akik a két kezükkel keresik meg a kenyerük. Mást ne mondjunk, a dolgos cigány és a zsidó kiskereskedő is közénk tartozik.

A legnagyobb sértésnek vette, hogy le Űri borbélyozzák falubelije! Mert városi fodrászként a helybéli urak őt keresték, nem parasztborbé társait! Akik a borotvát gyakran kaszára, kapára váltották. Apánk nem, ő vérbeli iparos-legény lett! Városi s polgár vágyakkal.

Lélekben a paraszttal... Hogy Csonka-Magyarországon a kispapokkal, a kereszténydemokratákkal és a nemzeti parasztpártiakkal tartson. Azokkal, akiknek közük van a fajtájához.

Mihozzánk.

(A többi? Elmehet.)

Igaz történet? Adoma? Ezekben is a paraszt öntudat.

Dalainkban, meséinkben.

SÜVEGÖL

– *Sapkában nem öszünk! Nem vagy tē zsidó.*

– *Vödd lē a sapkád! Űgy öszöl, mint a zsidók!*

Semmi bajuk nem volt a zsidókkal, csak egyszerűen ragaszkodtak a saját hagyományaikhoz. (Ahogy űk is a magukéhon.)

A süveg levételének a jellege az opletány nevű kártyajátékban mutatja meg magát. Azaz nem is annyira vallási, mint ősrégi viselkedési (nyilván a hitvilággal szorosan összefüggő) hagyományról lehet szó.

Még a házban sem veszik le a süvegüket (kalapjukat), csak ha ösznek, mög ha imádkoznak. Amúgy az Istennek sē!

Annak igen.

Amúgy mögsüvegölnek mindönkit! Ahogy illik. Mögadni a tisztösségöt. Úton, útfélön. Bármikor, bárkinek.

Másképp az Istennek sem.

NË VICCÖJJETÖK

Csak mutatóba néhány.

Háromezer tehene van a téesznek, napi két liter az átlag tej. Kihajtják a legelőre a szarvasmarhákat, köztük van egy kecske is. Kihajtanak egy bikát is, hogy elröndözze, ami röndözni valója van. Kérdi a kecskét:

– Mit keresel itt a tehenek közt?

A kecske azt válaszolja:

– Az elnök azt mondta, ugyanannyi tejet adok, mint a tehenek, hát ugyanannyi porció jár nekem is, mint nekik!

Mire a bika kifakad:

– Tudod mit, basszon mög tégöd a téesz-elnök, én nem fogyok lë azér, hogy neköd ugyanannyi porció jár!

(...Ezt arra mondják, hogy milyen rosszul gazdálkodnak a románok – jegyzi meg az előadó, KG 1980-ban.)

Összeáll a magyar, a némöt mög a romány, hogy melyik fingik nagyobb!

Nekiáll a némöt: a képek lääsenek a falrul.

Fingik a magyar, mögreped a fal.

Akkor jön a romány: Krisztus leesik a keresztről, kihúzza a szöget a falból, befogja az orrát és indul kifelé: – Büdös oláj! (1985; olvasható valamelyik írásunkban, némileg finomítva.)

Az alábbi adoma bekerült a Magyar Krisztusba. 1982-ben adta elő K. G. testvérem.

Három ember vár az orvosra. Bemén az első. Az orvos kérdi, mi a baja, erre az öreg mutatja, hogy itt is fáj, ott is fáj, mindöne fáj!

– Mibül él? – kérdi az orvos.

– Nyugdíjas vagyok.

– Mennyit kap?

– 3000 lejt.

– Akkor a betegségére a legjobb orvosság: hús, hús, hús!

Bemén a következő. Az is sorolja, mi mindön baja van. Az orvos látja, hogy az is öreg már, nyugdíjas.

- Amíg dógozott, mivel foglalkozott?
 - Művezető munkás vótam.
 - Mennyi a nyugdíja?
 - 280 lej.
 - Legume, legume! Zóccség, zóccség!
- Bemén a harmadik. Az is előadja, hol fáj.
- Aztán azelőtt miből élt?
 - Paraszt vótam.
 - Nyugdíja?
 - 80 lej.
 - Levegő, levegő, levegő!

Mi más.

A 2012-es (Kölcsey-s) színjátszótábor gyűjtésében olvasható kis történet az alábbi.

„Történt egyszer, hogy a falu bolondja bekerült a bolondok házába, mert a falusiak nem tudták már kezelni.

Ahogy telt az idő, mindenki csodálkozott, hogy miért is került ő ide, mivel semmi bolondságot nem tett. Egyszer azonban ebédkor sült csirkét kaptak, amihez persze kés is járt. A kés láttán a bolond lázba jött és játszani kezdett vele. Az orvos ezt észrevette és elindult a bolond felé, hogy lenyugtassa. Nem is kellett több a bolondnak, felállt az asztaltól és elkezdte kergetni az orvost. Végigkergette az egész házban, míg zsákcútába nem kerültek. Az orvos persze halálra rémült, gondolván, hogy most meg fogja ölni a bolond. A bolond lassan közelített hozzá, majd mikor teljesen közel ért, megszólalt.

– Most te vagy a fogó! – majd odaadta neki a kést.”

Aztán még egy anekdota a táboriak gyűjtésében, amelynek Keresgélés a címe.

„Történt egyszer a faluban, hogy egy házaspár nagyon összeveszett. Az asszony annyira megsértődött, hogy eldöntötte, ő bizony többet nem szól a férjéhez. Így is történt. Az asszony végezte a dolgát, mint mindig: süttött, mosott, takarított, kikészítette férjének a tiszta ruhát szokás szerint, de egy árva szó nem sok, annyit se szólt az urához. A férj nem is bírta sokáig és eldöntötte, hogy akárhogy is, de szóra bírja asszonykáját. Hát elkezdett kutatni: keresett, keresett, kikutatott mindent. Az asszony eleinte csak nézte-nézte, mit csinál a férje, de amikor meglátta, hogy szünet nélkül pakol és keresgél, megelégedte s megkérdezte tőle:

– Te meg mit keresgélisz?

Erre a férje:

– Áh, megvan! A hangodat!”

Mondhatni, mint a mesében.

Másik kincskereső babonáság- és anekdota-kereső kisdiák mire nem lelt: ugyanennek a részeges változatára, melynek A haragos asszony szóra bírása címet adták.

„Nagyapám mesélte, hogy a faluban élt egy ember a feleségével.

Az ember nagyon szerette az italt és biza jó sokszor leitta magát. A felesége megelégtelte a dolgot és elhatározta, hogy többé nem szól iszákos férjéhez.

Teltek-múltak a napok, mindketten dolgozgattak, de a férj nem bírta szóra bírni dühös feleségét. Egyik reggel nagyszerű ötlete támadt: feltúrta a szobát, a szekrényből elkezdte kidobálni a holmikat. A felesége egy darabig tűrte ezt, de mikor már a második szekrényt is feltúrta, nem bírta tovább és megkérdezte:

– Mondd, mi a csudát keresel annyira?

Mire a férj abbahagyta a kutatást és mosolyogva mondta:

– Megvan már! Csak a hangodat kerestem!”

Majd a következő (már-már rémmese).

„Egyszer történt, hogy Vince bácsi és a testvére egyedül maradtak otthon, mert anyjuk elment a temetőbe.

Gondolkodtak, hogy mit játszanak és mivel anyjuk temetőbe ment, ők is temetőset akartak játszani: azt mondta Vince bácsi a testvérének, hogy azt a kacsát, amelyik elsőnek kidugja a fejét, fogja meg és adja oda neki.

Ez így is lett. Vince bácsi megölte a kacsát és eltemették. Majd a 'sírjára' cirok keresztet és az anyja legszebb virágait tették. Ez így ment, míg az összes kacsát el nem temették.

Mikor hazaért az anyjuk és meglátta a harminchért sírt, rajta a virágjaival, nem tudta, hogy sírjon vagy nevensen-e kínjában.”

Aztán újabb, igaz történetterjedelműre kurtított mese a kis gyűjtőktől:

„Élt egyszer egy ember, aki nagyon szeretett inni, de a családjá megelégtelte ezt és nem adott többet pénzt neki. Egy ideig tűrte ezt az öreg, de egy napon emelégtelte a 'szenvedést', így hát elhatározta, hogy ír egy végrendeletet, amivel pénzt fog kicsalni a családtól. Meg is írta a végrendeletet, amiben az állt, hogy amennyiben nem kap pénzt italra, felakasztja magát. Kitétte a levelet az asztalra, pont akkor, amikor a lánya hazaért a munkából. Ő felment a padlásra és meglátta, hogy az öreg pont akkor készül felakasztani magát. A lány nagyon megijedt és annyi pénzt adott az öregnek, hogy amíg élt, elegendő italt tudott vásárolni magának.”

Nem mese. Efféle történethez hasonló, sajnos, nem egyszer zaklatja föl a kisiratosi embereket, asszonyokat.

Részeses férfi önakasztása... Bár megmaradna – megmaradt volna – a mesék (ne adj’ Isten szomszédfalusi ’igaz történet’-ek) birodalmában!

A temetőben éjszaka a kabátját a fejfához szögező, ijedtében szörnyet haló (’kissé ittas’) legényről a kisiratosiak is tudnak. Ezt regélte el az 1950-es években Kovács Ferencnek az akkor 20 éves Andó Etelka, s A szájhős legény végzete címmel bekerült az aradvégi népmonda-gyűjteménybe. A falurajz szerzőjének édesapja, öreg Kurtucz Mihály ugyanennek a ’vándortörténet’-nek egykor azt a változatát adta elő, amely szerint a koma egyik barátja fogja meg a sötétben az éccakai temetői hősködésre vállalkozó, ezúttal is szörnyethaló helybéli legény történetét.

MAGYARSÁG

A székelý szarta a magyart! – hallotta 1938-ban egy székelýtől öreg K. M. (emlegeti 1982-ben).

A székelý, az igen.

Később székelý rendőr veri az iratosi (szalbekiratosiból lett kisiratosi, darab ideig dorobánci) fiúkat. Jobban nyúzz bennünket, mint egy átlag román rendőr nyúzza a magyarokat Arad(–Csanád) megyében. Nem és nem, ezzel akart bizonyítani? Elhelyezték, ott aztán megbérmálták.

Nem egy iratosi jobban ismeri a székelýeket, mint az anyaországiakat. Együtt szolgált velük a seregben, a dolog is összehozza egyikünket-másikunkat a székelýföldiekkel, A Kárpátok Géníusza idejének végén meg a falu határán is átátosonnak a Nyugatra menekülő székelýek.

Székelý.

Magyar.

A java magyar!

Beke Györgynek elég rossz volt a véleménye az Alsó-Marosvidék és a Bánság (Tömösközünk) magyar szellemiségéről. Nem a parasztéről – az nyilván olyan, amilyen, se nem rosszabb, se nem jobb az átlag erdélyiénél –, az értelmiségéről. Hogy a ’bánsági’ – le Bánságozták az aradi–csanádi világot amiatt, mert valameddig e megye is a Tömösvár székhelyű Bánság tartományhoz tartozott –, hogy a temesközi–aradi értelmiség behódolt a román szellemiségnek, megalkuvó lett!

Tőkés László ugyan mást bizonyít, de az e vidéki magyar értelmiségre a félelem a jellemző. Valóban, a kényszerű alkalmazkodás a többséghez, az óvakodás a magyar érdekért való nyílt kiállástól.

Akinek kést tartanak a torkán, mi mást tehet?

Szedi a sátorfáját és odébbáll. Vagy marad.

Mint tette az a három szökevény Kurtucz.

De aki marad, 'Romániában' marad.

Léfeküdtem a Kaszálón – az Oláh kaszálón –, áttöttem a lábam, csúnyán rám szólt a magyar: – Vögye vissza, maga román! Nem mertem mondani, hogy milyen jól érzi magát a lábam Magyarországon!... Még ezt sem engedték mög – ri öcséd 1970-ben.

Mondta az olá sógor, úk kétezör éve vannak itt, mi csak telepösök vagyunk! Akkor hogy van az, hogy Ezöréves határ?! Nem is hallottak ezek errül, azt sē tudják, hogy a Kárpátokba vót a magyar határ. Mögmagyaráztam neki, tik vagytok a betolakodók! Azt sē tudjátok, ki csinált benneteket, nem hogy kétezör év! A némöt anyádat mögbaszta egy magyar legény, oszt most veröd a mejjed, kétezör év! Káromkodott, szidta az anyámat, a többi jót nevetött – folytatja magyarságtudományi értéközésit másik édös öcsém 1980-ban.

Jó, hogy gyűttek a muszkák; azóta nem gyűlölködik a két nép – állítja a magyar–román barátság mai (1970-ben mai) állásáról az egyik kekecsi szomszéd. Ha száz évig lösz itt demokrácia, akkor is gyűlölni fogik a magyart! – adja meg sógor.

A második világháború előtt (Beszélj románul! – adta hírül a falragasz) nem szabad magyarul megszólalni a hivatalban, azért is magyarul tárgyalnak! 1983-ban szabad (lenne, állítólag), mégis mindenki olájul!

Jobb lenne, ha nem engednék át bennünket! Aki egyszer átmén, látja, mi az Odaát; mögszakad a szíve. (Magyarban, 1980-ban.)

A kekecsi műkökerítésen mázolás a falu felől 1980-ban: FTC, UTA, HONDA.

„...Három évig magyar katona! – (Három éves magyar katona!)” – éneklik a kisiratosi legényök, embörök az 1970-80-as években rendületlenül. Lagziban, mulatságban, kocsmában, akárhol. Három évig... – be jó is lönne! Lött vóna. (1944 szeptemberében is csak egy jó – ? – hét.) (2010-ben a majlátiak a kisiratosi falunapi mulatságon „román katoná”-ról danolnak.)

2012: az ötven éve kizárólag a Kossuth Rádiót hallgató rokon (most, hogy rányitsz) a bucurești tévéadók egyikének a műsorát élvezi nagy műélvezettel.

A nótában viszont – csárdában, gazdaházban, bálban – változatlanul... *három évig magyar katona!*

Apám regéli, hogy Mama (az ő édesanyja, a mi Sarusi öreganyánk) 1925-ben énekelt:

*Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje!...*

Emlegeti 1982-ben Öreg Kurtucz Mihály, hogy s mint, milyen szellemben növekedtek a Kurtucz gyerekek a trianoni rablóknak köszönhetően a királyi Oláhországhoz csapott Csanád vármegyében.

Ím így.

*Ha elfogyott, kettő-három,
Lősz helyibe harminchárom.*

Idegönt 1945-ig nem fogad be a falu. Ű maga sē mén el. 1945 után elházasodnak a környék magyar falvaiba.

Majd gyün, aminek gyünnie köll.

EGYÜTT(ÉLÉS)

Az idegen: japán. Aki nagyon messziről gyütt. Sárga, fekete, szerecsen. Mint példának okáért az 1919-22 közt erre kalandozó 'francia' katonák, meg a határt húzó antanti útonállók.

Igen változatos az iratosi népnév-kínálat!

Bocskoros – román. *Hun a bocskor?! Hol a bocskor!*

Bocskoros olá – román.

Japán – minden idegen, furcsa.

Mitika – regáti román. Az ókirálysági (havasalföldi) románok csúfneve a románban, de újabban hallani a magyarok beszédében is, ahogy idézik a szomszédok véleményét egymásról (azaz magukról). Jelentése állítólag paprikajancsi, keljőjancsi, 'kicsi'. Talán a Dumitru (Demeter) becézéséből: Mitru, Mitika.

Mokány – román, havasi oláh. *A mokány anyádat!...* – hallani néha (nem dicséretképpen).

Móc – szintúgy.

Muszka – az orosz beceneve.

Olá, oláj, romány – a román.

Ruszkí – orosz.

Rücskös – orosz.

Sváb – a némöt.

Szerb – 'jugoszláv', jugoszláviai.
Székely – a magyar legjava Erdély délkeleti negyedében.
Szőröstalpúak – románok.
Tokos – a némöt.
Tót – szlovák. (Mög az ő helyött ë-vel élő környékbeli magyar, a 'palóc'.)

A kisiratosi Vőfénykönyv sült hús beköszöntője ezzel zárul: „... Krumplit és vizet nyeljen a tót és a számár”.

Nekünk ahhoz előbb meg kell bolondulnunk! Már ami a lagzit illeti.

(A bécsabai tótokat ismerve kijelenthetjük: nincsen másképp ezzel a tót koma sem! Hogy a mönyecskekrül szót sē ejtsünk... De hát minderrül hogy vóna tudomása az itteni magyar embörnek! Különösen három-négy pohár pálinka után, kupa bor előtt.) (Hogy hasonló hangulatban a bécsabai tótok meg azt mondják: a magyar ajtó szó onnan lönne, hogy amikor Árpád apánk vitéze a honfoglalás javán lekapta a ház ajtaját és tovaszánguldott véle, a kifosztott tót atyafi az iránt érdeklődött vóna: Aje to?! Azt is?...)

(Tót? Talán inkább dák – szól közbe liter monopol után a kurticsi szomszéd.)

Olá mönyecske kerül a szomszédba. Hamar előjön:

– *Főjelöntött!* – mondotta volt öcsénk 1998-ban.

Valaki. De ha valaki, csakis ű löhetött.

– *Ki más löt vóna.*

Másik olá 'lány' a szomszédban – mönyecske!

– Úgy beszél magyarul, mint én! Hidd el!...

Tudd mög! (1980-ban.)

Van több román a faluban, mind tud magyarul. De tiszta román ide nem gyün! Fél, hogy kicsúfolik, mer nem érti a magyart.

Mert tiszta románnak az számít, aki nem tud egy szót sem a falu nyelvén. Magyarul. Akivel szót lehet érteni a mi nyelvünkön, az már nem igazi román...

Már-már közülünk való.

...Vagy annak adja ki magát.

(1980-ban) Azt mondják, három olá van a faluban: Gergő, Puja (a rendőr), meg Tika. De tiszta román nincs, mert tiszta román az, aki nem ért magyarul! Ilyen pedig honnan lenne.

2015-ben már kerül néhány.

Az öreglegény olá fátát hozna (1980-ban).

– Kitagadlak, az anyád istenit! – támad rá az anyja.

Máskor: rendőrnek állna.

– Nézze, anyám, nem dolgozik ez sémmit, mégis mindöne mögvan!

– Ha ezt töszöd velem, möghalok.

A végén csak román lesz a menyé. A portán azután egy darabig (pár évig) szinte csak román szót hallani: mindönki a mönyecske kedvibe akar járni! Mígnem a mönyecske egész jól mögtanulja a falu nyelvit, s már úgy felesel vissza anyósának, mintha születött kisiratosi asszony vóna.

Várjuk ki a végét.

Az aradi kórházban mögkapi az embör: – Aki román kinyeret öszik, tanuljon mög románul! – szólnak rád évtizedek óta.

Katona vótam, azt mondtam Marikának, Máriusz lögyön! – Tibor lött. Elfelejtöttem, úgy töttem, mintha elfelejtöttem vóna – szól vissza az asszonya. – Úgy töttél? – Igön, még mit nem. Magyar ellenállás? A megalkuvó férfié helyett asszonyáé. Szeliden, szolidan, csöndben.

Az egyik gazda 1919-ben azt mondta: *Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt!*

Mögkapi.

Mögkaptuk.

Ebbe a században a gazdák és a szögényök is elárulták a falut. A gazdák akkor, amikor átkérték Romániába Kisiratoszt: az első háború után itt húzták mög a határt, Kisiratos átesött vóna Magyarországra, de a gazdák földje akkor a Kürtöshöz tartozó Kútason Romániába kerül. Ere kérvényezték, kerüljünk Romániába, úgysé tart az sokáig... A szögényök mög akkor árulták el a falut, amikor 1945 után nekiestek a gazdáknak, évötték mindönüket, behajtottak bennünket a kolhozba. Sokan fölakasztik inkább magukat.

Inkább...

Nemes, paraszt.

Gazda, zsillér.

Java, szemete.

Csak hát: a magánérdek! Mi – állítólag – mozgati az emböriségöt.

Nömös vagy nem nömös.

Mitül nemes?

1940-ben hallotta apám, s amikor hazament (kis falujába), sok hasonlóval szórakoztatta a fülét hegyező nagycsaládot. Példának okért e román nótával, amely az erdélyi szomszéd nyelvét csúfolja.

<i>Báté vüntul hotolmás,</i>	Hatalmasan fúj a szél,
<i>Mérg ficsóri lá sorozás.</i>	Mennek a legények a sorozásra.
<i>Fétélé szö busulész,</i>	A lányok búsulnak,
<i>Ficsóri szö rukulész.</i>	A legények meg berukkolnak.

Effélékkel szórakoztatta odahaza a népes hallgatóságot. Mög a tengör viccel, adomával, tréfás történettel. Az *embörök egymás hasát fogták, úgy nevettek!*

1980. június éjszaka a Piactéren az éjjeliőr mit nem vett észre: *Az öste szólt a röndör, figyeljem a repülőt, mögén készül egy. Az ú dóguk, tőlem nyugodtan kiröpülhet, hogy vönném észre? Bakter, figyeli az üzletöket, duhajokat. Hiába szólnak rám a vonaton, bárhol, hogy beszéljek románul!... Ez nem igaz, nem az üvék, hiába verik a mejjúket! Ezek nem is tudnak a szent istváni határrul! Nem hiába gyűtt haza a korona. Tudja, hogy bánt ez minket? Ennek nem lönne szabad Oláhországnak lönni.*

Magyarország kifizeti Románia tartozását s mögkapja Erdélyt!– Honnan vöszí kend? – A Szabad Európa mondta be, hogy az egyik vezető (a magyar miniszterelnök?) így nyilatkozott – mesélik Kisiratoson 1982-ben (regélik ugyanekkor Gyimesben, az országúton az ezöréves határ előtt valamivel) a magyarok... Jugoszlávia ugyanígy a Bánátot! Mögkapi.

A török után újranepesedő Iratosi pusztára előbb rácok jönnek (ökreikkel), majd a háromfelé szakadó pusztán három magyar falu születik. A szomszédban, a Kurtaegyházából lett Kurticsot mögkörösztlő Kürtösön a románok szaporodnak el, s a falu helyén támadt pusztán kiadós község, szinte kismezőváros kerekedik.

A kurtaiak (újkurtaí oláhok) gazdálkodása – szinte – semmiben sem tér el a környező magyar falvakétól. Ugyanolyan a porta, ugyanolyan alföldi magyar parasztházban élnek, ugyanazt a jószágot tartják, ugyanazt termesztik a kitűnő földeken, s társadalmuk is hasonlatos a mienkéhez. A más nyelv, a más műveltség, a más vallás miatt üt el csak egymástól újkurtaí oláh és háromiratosi magyar. (Ugyanezt említi 'útikalauz'-ában az egész Alföld vonatkozásában Katona I.)

Hatás, persze, hogyne érződne mindkét közösségen! De tán nem véletlen érzi azt az ember: a kisiratosi magyar és a kürtösi román közelebb áll egymáshoz, mint a kurticsi és a bukaresti oláh, vagy az iratosi és pestbudai magyar.

Több tekintetben; ámbár.

Nem csak a környező falvak románságával keveredik (újabban) a nép, a táj magyar falvainak lakóival is. Összeházasodtak Nagyiratos, Nagyvarjas, Kisvarjas, Szederhát, Szentpál, Pécska magyarjaival. S a beházasodottak hozzák magukkal (táj)nyelvüket, szokásaikat. Hogy legyen mit beolvasztani?

Eddig sikerült.

1980 nyarán *Válogatják az asszonyok a paradicsomot, úgy mindön 10. láda mögy külföldre. Most nem viszi úgy a némöt, mint régebben! Azt mondják az embörök: Mér nem a mócoknak, mög a székelőknek adják? Szegényök sosé látnak paradicsomot... Arad mögye eltartaná a havasiakat is!*

Hogy lönne ellenség... Az, akivel egy házban él.

Mert igaz ugyan, ha így fogalmazunk, fején találjuk a szöget: Aki más: idegen; az idegen: más. Ám ű is csak embör.

Embör, értöm, embör!

...MINT A TRIANONI HATÁR

Össze-vissza van, mint a trianoni határ! – mondják a mieink, nem ok nélkül. Mint az ökörhugyozás, girbe-gurba, görbe, tekeredik jobbra, balra, le, föl, keresztbe-kasul! Át települések határán, birtoktól-birtokostól, néptől-akarattól független. 'A népek önrendelkezési joga'; jó vicc vót! Más alig.

Apám regéli. Amikor a románok megtámadták Magyarországot, a Dorobánc nevű ezred szállta meg Kisiratost. Innen a falu román neve. Dorobánc nevű falu Dobrudzsában, a tenger-part közelében is van, de az román és kisebb!

– A világháború után Kisiratos Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része Romániába esett. Kutason volt sok gazdának a földje, Kutas pedig a Trianonban Romániába csatolt és Arad megyei Kürtöshöz tartozik. A kisiratosiak kérték, hogy Románia adja vissza a földeket! Erre a falut csatolták Romániához.

Az emberek többsége valóban úgy tudja, hogy a kútsai földek miatt a gazdák kérték a falu Romániához csatolását. Búza József, aki eladta Kisiratost, azt mondta:

– *Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt!*

...Emlegetik ezt a Búzá a III. évezred elején is.

Unokaöcsém ugyanezt eképpen adja elő. Japánok, franciák mérték (1920-22-ben?) a határt. A gazdának sok földje Arad megyébe, Kürtös alatt vót, a határt pedig a Nagyfalu alatt akarták

meghúzni, a régi megyehatárnál. A gazdáknak kellett a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarországé maradt vóna.

A gazdák úgy vótak vele: *Úgysë tart ez sokáig!*

Hát tart még valameddig.

Öreg Kurtucz Misa úgy tudja (a régi öregöktől), hogy 1922-be húzták meg a határt.

FALUCSÚFOLÓ

Mindamellett (azért) mindönki mögkapi a magáét. Ami jár!

A *dombegyáziai (lévésiek) és kevermesiek* (azaz a búcsúban a két szomszédfaluból való legények) a kisiratosiak szerint duhaj fiúk, ezért mondhatjuk:

*Dombëgyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmezz!*

vagy

*Dombëgyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmes!*

Dombiratoson így tudják e mondókát (Tóth 289): „Dombiratos, Kevermes, / légy irgalmas, kegyelmes”.

A *nagyiratosiak* azt mondják: – *Megyek a kerten keresztül. – Mi azt mondjuk: Mögyök a kertön körösztl.*

Gepesiek – a nagyiratosiak. Mivel a nagyiratosiak a gyöpöt gyepnek mondják, így heccelik őket: *Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, menjenek a fenébe! – mer nagyon e-vel beszélnek. Kisiratoson gyöpösiek mönnek...–* hallom 1981-ben. Ugyancsak a foraiiratosiakat bántják, amikor így csúfolódnak a mieink: *Megyek a gyepen keresztül, eszek meggyet kenyérrel! Mer hogy Kisiratoson így mondik: Mögyök a gyöpön körösztl, öszök möggyet könyérrel! A nagyiratosiak nagyon nem szeretik, nagyon haragszanak érte.*

Könyérrel, kinyérre.

Hány ucca van Kisvarnyason? – Ha ezt kérdezöd a kisvarnyasiaktól, hüjére vernek, mer csak egy uccájuk van! Ugyanennek a változata: Éggy uccája van, ojan kicsi. Ha valaki megkérdi, mejik uccába lakik a bíró, félholtra verik, mer csak egy uccája van! – regéli édosapád.

BESZÉLJÜNK TÓTUL!

„...az alföldiek a palócos beszédű felföldi magyarokat gyakran tótoknak nevezték” – írja Katona Imre. Nálunk nem csak őket: a palócos, e-ző, ë-ző környékbeli magyarokat, így pl. a nagyiratosiakat!

– *Beszéljünk tótul!* – mondotta volt Pista bátya, folytathatjuk az előbbi fejezetecskét.

Beszéljünk tótul: Ëgye mëg, tata! – szól a kisgyermek az öregapjához, hogy csúfolja a gyepesieknek mondott nagyiratosiakat. Mert nálunk *Ögye mög... Gyepesi* – teszi hozzá csúfondárosan.

Tótul, azaz e-vel, az ö-zést nem ismerve. Miközben a nagyiratosi, pontosítanak értelmiségi kisiratosiak, nem e-vel, hanem ë-vel beszél... Annyira idegen tőlünk az ë, hogy e-nek vesszük? Pedig alkalmanként előfordul náluk is az ë... Végül helyösbírt a többi szalbekiratosi is: Forrayiratoson nem e-vel, hanem ë-vel mondik...

Gyepesi... Mer a kisiratosi: gyöpösi. Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, mönnyenek a fenébe!

NÉPI VALLÁSOSSÁG

Például a kisiratosiak *M á r i a – t i s z t e l e t e*.

1856 eseményeit összegezve írja a lelkész, Nagy János a plebánia-történetben: a falu egy emberként állt Mária-szobor állítási elképzelése mellé. „1856-dik évben, midőn a szószékről a Lelki Pásztor egy Maria szobrának elkészítésére szollitá fel Hiveit, maga 10 pengő fttal kezdve meg az aláírási ívet: Ezen Napnak délutáni 4 órája vala kitűzve az aláírásra, melyre 562 vv f. igényeltetett. – Ez volt Lelkipásztorkodásom legörvendetesebb pillanattya. A délutáni ájtatosság után, tömve volt a Plebánia lak, egy óra müve volt, a Maria Snt Szobrára a leg gazdagabtól az utolsó koldusig sietett ajánlatát meg tenni, meg volt egy óra alatt az ajánlatt, hogy ha még egyszer anyiba kerülne is készek örömmel áldozni. – Azonnal meg rendeltem Gráztból az illető müvet, mely hoszu 3 holnapok után késznek lenni jelentetett, és Szegedre a Vaspállján leküldetett. Ezt tudomásul tévém azonnal a már nyugtalanul várakozó buzgó népnek, mely is a snt müvet kotsiján haza hozhatni. Elment tehát egy négyfogatú kotsi egy esküdt emberrel és a Templom Atyával által venni, és haza hozni ama kedves vendéget, akit példátlan buzgosággal vártak és fogadtak. – Lovasok mentek száguldozni és tudni vallyon jön é

már a Szegedi Kotsi, a nép egy tömegbe a falú végén várta azt; Hejjába mondotta a Lelki Pásztor, Hogy a Tisztelet eme (Mária) Szobrot csak a Felszentelés után illetendi, – mind hejjába – Hozzák a Máriánkat – vágat a lovas – ez egy pillanat műve volt, a harangok zúgtak, a nép a falú végén kifogja a lovakat, és maguk százan és mind akik hozzá férhettek huzták, és tolták a kotsit a kedves teherrel. – Az Egyház ajtajába a Lelkész a 80 éves öreg Földes aszonymal és a legöregebbekkel várta a megérkezést, az egész tömegnek egy hangú üdvözlete: Isten hozott szegény Helységünkbe és szegény Templomunkba Mária, Istennek Snt Anya, késéré bé a Templomba a tisztos művet, mely is a fent irt év September 14-én a legbuzgobb ájtatosság és az egész környékbéli nép jelenlétében az Hellybeli Plebánus Nagy János által Püspöki engedélly mellett felszenteltetett. – Adgyon Isten minden jámbor közönségnek sok illy napot. A lelkész pedig ön magátul 'távol minden álarczoskodás' mély alázatba vallyá és iktattya ide, hogy ez nap szellemileg a jobb világba vándorolt.” (HD)

Az iratosiak nagy Mária-tiszteletét bizonyítja az itteniek rendíthetetlen, máig tartó Radna-járása is. Sarusi mamánk is többször megjárta Radnát, hogy orvosságot leljen bénaságára, tenger bajára.

Máriaradnán külön fogadalmi keresztje van a kisiratosi keresztény katólikus népnek.

Míg korábban a pünkösdi, meg a Kisasszony napi búcsúra jártak az iratosiak Radnára Máriájukhoz, utóbb – a mindenes Almási Béla körorvos kezdeményezésére – október 8-án, Magyarok Nagyasszonya napján indul a faluból társasgépkocsi Máriarandára.

Mindamellettt egyik népmesénkben (Szorítsd, zsákom!) Boldogasszony anyánk – Szűz Mária képiben – segít hősünknek az ellenséget legyőzni. Nem imádsággal, hanem az ellenségnek hősünk, a legszegényebb parasztember, János tarisznya nevezetű zsákjába varázslásával.

Kurtucz tata reggel laborban mosakszik a kútnál, közben i m á d k o z i k. „Üdvöz légy, Mária... Az Úr van téveled...”. A gyermekek ott rosszalkodnak, lábánál lábatlankodnak; imádságát félbehagyva rájuk förmed: – Az anyátok jó istenit, hagyjátok abba, mert szétverem a fejeteket! – Hogy visszafordulva, a víz fölé hajolva folytassa a mosdást és az imádságot: „...Magaddal vagy teljes...”. Ám a következő pillanatban, hogy csak nem hagyják békén a gyerökök, újra kitörjön: – Az isten ... (erre meg arra)!... – emlékeznek rá 1983-ban az unokái. Mert hogy tata öregkorára vallásos lett.

Legénykorában éccaka bedobta a plébánia ablakát, mert a pap kiprédikálta, amiért nem jár vasárnapi szentmisére, s e duhajkodása miatt bezárták rövid időre – nyilván hogy ráijesszenek, a rend tiszteletére okítsák – a batonyai tömlöcbe.

Mácsán görögkeletiként keresztelték meg, idehaza az asszony (és az egész falusi közösség) római katolikus vallásához kellett igazodnia.

Tette, amennyire bírta. Kis Sarusi Borbála mellett kicsit megjuhászodott.

2010-ben így emlékszik rá egyik unokahúgom: „Tata étkezés kezdetekor pálcával a gyerök kezire ütött, ha imádkozás nélkül látott vóna az övésnek. Napközbe odafutottunk a kosárhoz, hogy törjünk egy darab kenyert, tata jól elvert, mer csak ha itt az ideje, akkor löhet kenyert vönni! Anyám kérte, nē bántson minket, már nem olyan idők vannak...” Édősanyja, apám húga megtoldja: „Este, lefekvéskor elmondtuk az imát (Én Istenem, jó Istenem, becsukódik már a szemem...), majd hálát adtunk a napért szüleinknek, köszönjük édesapánknak, édősanyánknak, hogy gondoskodtak rólunk!”.

Egyébként: vallásos a gazdaréteg, kevésbé templomba járó a helybéli zsillér-társadalom. (Úgy épp fele-fele a falunak.) Vasárnap templomba indul a Tódás, a Kis ucca, a Templom ucca és a Nagyfalu. Az Újtelep, a Gróza-tér, a Kekecs és a Zsillér kevésbé, illetve asszonya inkább.

Akár manapság.

A gazdák maguk adtak példát: elöl jártak a vallásosságban.

Érdekes: az egyéb hagyományok őrzésében nem! A tájnyelvet és a régi iratosi szokásokat a szegényebbek tartották meg.

Az adventi k i s b ö j t, meg a húsvét előtti n a g y b ö j t mellett érdemes szóba hozni a p é n t e kit. A zsillérétekről szóló (Betevő falat című) fejezetben említhetjük: péntek hajnalban sütötte öreganyám az egész hétre való kenyeret, „mert a péntek a böjti nap”... Nem nehéz kitalálni, hogy illett ez a (nem szentfazék, de valóban nagyon vallásos) szegény asszony gondolkodásához: *bűtnek bűt, péntökön bűtülni köll*, ám akkor legalább friss lögyön, még meleg, igencsak kíváncsú, a legízletesebb a kemöncébül épp hogy kivött kinyér! Ami akkor is finom, akkor is ízlik, ha csak sóval, paprikával hinted mög, ha csak vaj, olaj jut rá, vajba, olajba mártogatod, magában öszöd!

Lekvárt rá! Nyáron föl az epörfára, szödni-vönni hozzá epröt... Almával, bármivel magában is. Hogy zsír, hús, hurka, kolbász,

szalonna, töpörtyű, sonka, oldalas és más hasonló disznóságok nélkül is ellögyön embör, asszony, gyermek, jány. Öregje, fiatalja.

D í c s é r t e s s é k – szögedi föld. „...a szögedi föld, a szegedi ember világa addig terjed, ameddig idegeneknek is ezzel a formával (Dicsértessék a Jézus!) köszöntek oda” – írja Bálint Sándor A szögedi nemzetben.

Még a hatvanas években is *Dicsértessék!*-kel, *Dicsértessék a Jézus Krisztus!*-sal köszöntek rád az utcán a falubeliek, amikor hazajöttél. Nénéid is. Hogy aztán egyre kopjon – a régi Iratos tartása.

Csodálod, Dorobáncon?

A kinyérre (könyérre) köröszöt vetünk, mielőtt mögszegnénk – rajzoltunk késünk hegyivel, míg lē nem szoktattak bennünket ērül is. A templom előtt úgyszintén köröszötvetés, úti köröszöt előtt nemkülönben. Az olá szomszéd nem csak a görögkeleti előtt hányja magára a keresztet, valamennyi istenháza előtt, a magyarokénál, németekénél is.

Isten, Isten! Jobb óvatosnak lönni.

Kereszt, kenyér... Egyik szentebb, mint a másik.

Az igazán komoly embör, mög asszony mögcsókoli a szegetlen kinyeret! Ha földre hull, fölkapod, bevele! Legföljebb letisztogatod. Szent... (Szentelmény már attól, hogy te mögköröszötled.) *Ēgy morzsát sē a szentőtű!* A keresztet úgyszintén csókoli a magunkfajta.

Magadfajta?

Köröszteny katókikus embör hogynē...

Annus néném emlőgeti 2010-ben az 1930-as éveket: *Tata lēvötte (lētötte) a kalapot, köröszöt vetött a könyér ajjára, mögszegte és mondta: Ēdös Jézus, köszönöm!*

Ű még köszönte! (Tán ezér jutott nekik, szülőnek, 7 gyermeknek.)

Nyilván a népi vallásossággal függ össze, hogy a falu népe máig úgy tartja, a gonosz ember sírjából förtelmes bűz árad! Neveket is mondanak, pl. egy régi kommunistáról szólva emlegetik, hogy a sírjánál, ha elmész mellette, borzalmas szagot (már-már illatot) érzel. Arról nem beszélve, hogy az illetőnek – akár a többi rosszéletűnek – kimondhatatlan kínok között kellett kiszenvednie! Úgy látszik, enélkül el sem tudják képzelni az effélék végét. Ezek együtt a mieink szemében az i s t e n i i g a z s á g - s z o l g á l t a t á s jelei. Hogy mindez milyen régi hiedelmekkel függ össze, bizonyoság rá, amit a középkorban jegyeztek föl: Fehérvárt István király megbontott

sírljából 1083-ban, szenté avatásakor „nagy mondhatatlan szép illat” csapta meg az ott lévők orrát (Várkonyi N. emlegeti). Azaz a jónak jó, a rossznak rossz szaga van holttetemként is...

A két példa közt egy évezred feszül.

HIEDELMEK

Van belőlük épp elég! Hogy csak néhányat említsünk, azokat, amelyeket hallottunk. (A legtöbbet apánktól s öreganyánktól.)

Előbb nézzük a bűbájosságokat s bűbajos szövényeket. Majd a többi.

boszorkány – Az elátkozott vörös arcú ember című helyi mondában az öreg boszorkány elátkozza azt az embert, akire megharagszik. „Az átok úgy szólt, hogy az embernek olyan pirosan égjen a teste, mint a sült hús.” A nagyiratosi bálba igyekvő legényeket halálra ijesztgette a vörös ember, mígnem egy bátor ifjú egymaga vágott neki az útnak, s bottal támadt az elátkozottra. Mire föl az visszanyerte eredeti mivoltát, megszabadult a varázslattól. A mérgezett lepény című mondában a vénséges vén öregasszony, boszorkányként, az iratosi legelőn kiszívta az egyik tehén tejét. Odahaza lepényt sütött, és ráokádta a tejet. Elküldette unokájával a menyének. Amikor az asszony a szájához akarta emelni a szép pirosra sült lepényt, kislánya kikapta a kezéből és a kutyának dobta. A kutya fölfalta és fertály óra múlva megdöglött. Szóba kerül Luca napján a lucaszéke körül, meg uborkánéként a boszorkány. A legjobban A vetőlapát meg a két gyermek című mesénkben leplezi le magát a boszorkány. Foglyul ejtett ifjú hősünket így bátorítja a gonosz vénasszonyként jelentkező boszorka: „No, téged most befoglak hízni, mert mire én kétszáz éves leszek, elevenen megsütlek... mert csak akkor élek kétszáz évig, ha születésnapomra fiúhúst eszek!” Az aranypálca című mesénkben is szerepel boszorkány, ám itt a hős segítőtársa az Útszéli király ellen, s végül átváltozik gyönyörű királylánnyá. „Te boszorkány vagy, olyan sokat tudsz!” – szólnak rá arra, aki a másiknál jobban emlékszik a dolgokra.

bűbájos – „Bűbájosokról is mesélt Kis Sarusi öreganyád...” A lucaszéke köré gyűlt szenteste a templomban a falu összes boszorkánya, bűbájosa.

elátkozott embör l. boszorkány

esősalogató – Vajdának adták elő 2013-ban mese-, illetve gyermekjátékgyűjtés közben ezt az esővarázsló mondókát: „Csak

úgy montuk: Ess, eső, ess! / Bugyborékot vess! / Árpa szaporodjon (v. Széna szaporodjék...), / Búza bokrosodjon, / Az én hajam olyan legyen, / Mint a csikó farka, / Még annál is hosszabb, / Mint a Duna hossza!” (56-57)

fekete hintó l. tüzes golyó

fény l. kísértet, lámpás, lidérc, tüzes golyó, viharlámpa.

fog – Játékos gyermekmondókában (Vajda 52): „Mikó az első foga a gyerekeknek kiesött: Dobd a kuckóba! Hátrafelé bedobta a kuckóba: Egér, egér, adok neked csontfogot, / Te meg adjál vasfogat!”. Fogvarázslás...

gurásztá – A megellett tehén első tejét, a gurásztát az öregasszonyok megfőzték, odahívták a környék gyerekeit is és megetették velük. Olyan volt, mint a túró. Akkor a nyakunk közé borították a vödör vizet, hogy a tehénnek sok teje legyen – tudod meg jó atyádtól Bcsabán.

halál – Ēmőgy a levélhullássā – mondi Rozi ángyi a nagybeteg, tüdőbajos uráról, K. Pista bátyáról 1979-ben. Tavasszal, hogy akkor még él az embőre: Ēviszi ...Ēs eccő csak el is mönt. Hirtelen halált jelent nálunk is a hullócsillag, mert arra utal, valakinek múltóban az élte, azért ment le a csillaga (Vajda 42).

hazajáró lélők – Leginkább a temetőben találkozhatsz vele. Községünkben is hallani azt az állítólagos történetet, hogy éjszaka valaki a sírkertben véletlenül leszúrta a kabátját a földhöz, nem tudott mozdulni, azt hitte, a halott megfogta, és ijedtében szörnyethalt. Van, aki az illető nevét is tudja. A hazajáró lélők hitével függ össze az a történet, miszerint a Ződág nevezetű – amúgy adventba a helyi betlehemös játékban játszó – cigány ember ki-kijárt a sírkertbe fakeresztet lopni. „Valaki fölötözött halálnak, oszt amikor húzta ki a köröszöt, azt mondta: Jani, hozd haza a köröszötmet!”. A hatás elképzelhető. L. lepedős.

időjóslás – Vajdának mesélik (77–78, 202) az időjóslás tudományáról: ”mindég mondom a fiamnak, este is, mikor kigyüvünk, ugye, a Hold állását, mikor látom, hogy gyün az eső. Mőg a csillagokrúl nagyanyámtúl mőg édösapáméktúl is tanútam, hogy, milyen időjárás lösz. Ugye, láttuk, hogy mikó a hold lefelé áll, csurgóra, és akkó van egy nagy karimája, mint egy udvar – úgy mondják, udvara van a Holdnak –, akkó biztosan eső lösz hamarosan, másnap. Akkó mögint: mikó bárányok vannak az égön, az a sűrű bárányföhlők, az is azt mutatja, három napon belül köll hogy lögyön eső biztosan. És ez úgy is van! Azúta is! Jósolom, hogy most nem lösz! Az este is azt mondja a fiam: Anyu, hogy áll a Hold? Lösz eső? – Dehogy lösz! – hogy most nem lösz, mer fölfele áll. Mikó udvara van a Holdnak, az is biztos eső. Régön ezeket

mondták. (...) Mikor halottakról álmodunk, lösz eső. Halottak megjelönnék, régön azt mondták, akkor egész lent gyün a fölő, oszt a lelkők fölszabadúnak... Hogyha csurgóra áll (a Hold), akkor kifolyik belőlle, ha a két ága föl, akkor tele vót, telehold. Na, nézzétök, telehold van, lösz esső! Akkor, mikor a Hód így, félig le, akkor azt mondja: Nézzétök, kifolyt belőlle, akkor mán nem lösz esső. Ha Arad felől fújt a szél, ha aradi szél fújt, délről, akkor azt mondták, hogy esső lösz. De hogyha északrúl, akkor nem lösz esső...” Ezek mellett a napi – kalendáris (máshol is ismert) – időjósítások. 2014-ben hallja a falurajzíró: ha Arad felől gyün a fölő, a vihart a Marus elszívja, nem lösz nagy baj. (Nem is zavarta szét 2014-ben zivatar a falunapi sokadalmat!)

jós – Ősz öreg embör jósol a kürtösi határban a vasúttöltésnél dolgozó apának ebédet vivő gyermekeknek: három lyukat mutat, az egyikben zab, a másikban búza, a harmadikban vér van. „A három lyuk három évet jelent” – mondta az öreg. „Az első évben zabból lesz a jó termés, a második évben búzából lesz olyan termés, mint amilyet még nem is láttatok, de a harmadik évben annyi vér fog folyni, hogy nagyon”. 1846-ot írtak akkor, regéli az iratosi mesélő Kovács mondagyűjtésében. Dédapám, Sarusi Kis János pár évtized múlva épp onnan, a Kürtös és Kisiratos közt fekvő Almásyiratosról, a vasúttöltés mellől települ át kényszerűségből a családjával Szalbek-Iratosra, hogy attól fogva időjóslásból igyekezzék megkeresni családjának a betévő falatot.

kénköves szikra – Az ördög meg az ámen című mesében „istentelen kénköves szikra” jön ki az ördög szeméből, füléből (KovácsMese).

kincskeresés – Kincskereső mondáinkat Kovács Ferenc gyűjtötte össze az 1950-es években, s ezekből valamire 60 év múlva is emlékeznek. Mint Vajdának regélik (190): „Már nekifogtak, az én időmbe is, kicsi vótam. Nekifogtak az egyik ódalán, de mögmondták, hogyha nekifog, csak úgy fogjon neki, ha el nem káromkodja valaki magát, mert ha odaérnek a véghön, lehet, hogy tüzeshintók, tüzeslovak – elkacagja magát, de ijesztően komolyan mondja – fognak kijönni, és hogyha megijedsz, elszaladsz, akkor tovább nincs semmi, akkor nem tudsz mit csinálni tovább!” L. kísértet, lámpa, öregasszony.

kísértet – Egyik mondánkban fény kísérti a kincskeresőket a dombnál, a másikban kisaszonyféle tesz csúfságot a bácsival, aki a domb mellett didergő kisasszonyt hívja, jöjjön föl a kocsijára, mire az csúnyán szól vissza. A gazda ustorral vágna rá, de „Mikor felemelte az ostorát, valami erő visszadobta őt a koci derekába”.

A falu szélén lakók úgy látták, hogy gazduram tüzes bikával verekedett.

lámpa – Lámpa kísért a domb körül, mutatja a kincs helyét a Kovács Ferenc által gyűjtött több mondában is. L. lidérc.

lámpás, lámpásos, töklámpásos – A Halomnál, éccaka, tökmécössel ijesztgetnek. Lámpás (lámpásos) embör jár a halomnál; éccaka nem mernek āra mōnni. A „lámpásos ember” előtt nincs akadály, fölmeġy a padlásra, behatol a zárt ajtón, s nem más, mint lidércfény, l. ott.

lepedős – Lepedőbe burkolózott legényök ijesztgetik a temetőbe járókat, akik hazajáró léloknek gondolik őket, pedig csak szeleburdi (fékezhetetlen) fiatalok ’szórakoznak’ velük.

lidérc – Öreganyánk meséiben a Szőlős-halomnál tűnt elő; fény a Halomnál. Az arra járókat ijesztgeti. A „lámpásos ember”: lidércfény.

lucaszéke – Valamikor nálunk is készült lucaszéke, tudjuk szülőatyánktól. A Jelős napok című fejezetben írunk előállításának körülményeiről a Luca napnál. L. még búbajos.

mankós – A gólyalábas embörre mondik, nem csak a rossz lába miatt mankóval bicegőre. L. még a ragadványneveknél.

orvos – Sarusi Kis János (a falurajz írójának dédöregapja) időjósló, orvosló embör – amúġy fódózó cipész – vót. L. még jós, táltos.

ördög – Egyik mesénkben (Az ördög meg az ámen – KovácsMese) a hősünkkel találkozó „olyanfajta kis furcsa emberke”, aki amikor maga vallja be, hogy ő az ördög személyesen, „a szemin, a fülin csak úgy jött ki az istentelen kénkőves szikra”. A tizedik gyermekének keresztapát kereső szegény embert meghalasztaná, de annak könyörgésére vállalja a halál elhalasztását azzal a föltétellel, hogy a családban bárki az imádság végén áment mondjon. A mese avval ér véget, hogy a mégiscsak kimondott ámen hatására ördögtöket forgószél ragadja a magasságba. A Szoritsd, zsákom! című mesében (Kovács) megjelennek az ördögök, ezúttal a mesebeli királyt nem hagyják békén, ám János, aki oly szegény volt, hogy az éhségtől az egyik szeme a másikhon járt vizitába, kibabrál velük: kinyújtóztatja valamennyit.

öregasszony, öregembör – Egyik mondánkban a két halomhoz kincsásásra csábítja az embereket a két öreg. Az öregember sántának tettette magát, az öregasszony meg kérte, hogy vegyék föl őket a kocsira; az ugrik egyet az asszony mögöl, oszt bemegy a dombba. Az öreg ember jóslata című mondánkban az ősz vénember 1846-ban megjósolja az elkövetkező véres időket.

rezes – „Örökké itt övött a rezes! (Jelentése:) Állandóan itt vótam, vagy örökké itt övött a fene” (Vajda 149). A szólásban előforduló rezes valószínűleg azonos a Dél-Alföldön is ismert gyermekijesztő „rézfaszú”-val, „rézfaszú bagoly”-lyal, ami a magyarság ázsiai eredetű, jórészt feledésbe merült népi hitvilágának bálványára utalhat (Balázs 102).

szentölt víz – A vízkeresztkor (vízszenteléssel) megáldott szentelt víz minden betegsége foganatos! Kenik, isszák, meghintik egymást, magukat vele. L. Jelös napok fejezetben a vízkeresztnél, és a Tájosztárban.

szeplő ellen – „Fecskét láttam, / szeplőt mostam, / Pfű, pfű! Mind a seggire ragadjon!” – mondták, hogy múljon el a szeplő (Vajda 58).

szöröncse – *Aki visszafordul, annak nem lösz szöröncsége!* – tartják mifelénk is.

tá(l)tos – Annus nénénk regéli: „Mamád öccse foggal születött, hat ujjal, tátos vót. Az első vihar elvitte”. Szülőatyád ugyanezt így adja elő: „Táltos fia született: két sor foga volt! Azon az éjszaka akkora vihar volt, hogy majdnem elvitt mindent! 1915, 1916 táján. Két órát élt”. Kis Sarusi János (dédöregapám, született 1848-ban, meghalt 1928-ban) és Kakuja Rozália fia volt ez a táltos gyerek! Atilla temetését a kisiratosi mondában a táltosok irányítják. De táltos lehet – a táltos társa? – a kutya és a ló is.

táltos kutya – Burkus kutya táltos kutya A szegény leány három ruhája című iratosi mesében (Kovács). A táltos eb lelopja a hírnök fejéről a kalapot, hogy az ne tudjon addig elmenni, amíg választ nem ad a gazda kérdésére. A szegény ember elrabolt s az ezüstkirály palotájának tömlöcében őrzött Rezeda leányának kiszabadítására induló Jánosra, a falu legszegényebb legényére véreb támad, ám nyomban az is a pártjukat fogja, ahogy Burkus, a táltos kutya megszólal. János az ezüstkardjával levágja a királyt 12 testőrével egyetemben, majd a lóháton hazafelé tartó szerelmes pár elhagyja a varázserejű csodakalapot, amit – szerencsére – Burkus kutya utánuk visz.

táltos ló – Paripa (ami eredetileg mindössze herélt csődör) megnevezéssel szerepel a kisiratosi népköltési gyűjtemény A három mag című meséjében: „Jánosnak kezibe akadt a mag. De alighogy a kezibe akadt, leesett a földre. A vén gebe meg egy pillanat alatt befalta, oszt uram isten, láss csudát: gyönyörűséges paripa lett belőle. Még szárnya is lett egyszeribe...”. „Táltosfajta ló” is szóba kerül, nyilván ez is táltos ló: „ez a ló, ez a gyönyörű paripa valamiféle táltosfajta, oszt ahogy rátaposott, öcsénk azon nyomban eltűnt” (Kovács: A zsoldármadár).

tüzes bika l. kísértet

tüzes golyó – Röpül a domb felé, majd fekete hintóvá

változik, amelyben egy nagysága, meg egy úri ember ül – majd eltűnnek a dombnál. Más szemtanú arról az esetről számol be, amikor a golyó öregasszonnyá változott, s térden állva megkerülte a dombot. Amikor az emberek leszálltak a kocsiról, közelebb mentek, hogy beszélnek vele, a domb megnyílt, oszt az asszony eltűnt – tudjuk meg az egyik mondánkból.

tüzes hintó l. kincsásás

tüzes ló l. kincsásás

uborkáné – Boszorka ez is, akár a zöld uborkáné – derül ki Kovács iratosi gyermekjáték-leírásainak egyikében. L. boszorkány.

varázslás l. esőcsalogató, fog

viharlámpa – Jön ki éjszaka a dombból; két lámpa birkózik egymással, majd visszamennek a (nem csak mondáinkban szereplő) halomba. Töklámpa?

vízszentölés l. szentölt víz

zöld uborkáné l. boszorkány, uborkáné

zsoltármadár – Templomi éneket éneklő madár, A zsoltármadár című mesében fordul elő (Kovács iratosi gyűjteményében).

A további babonaságok közül néhányat 2012 nyarán gyűjtött össze a színjátszótábor ifjú tagsága. Nézzük őket sorjában (a Kölcsey-tábori alkalmi kiadványból). Többségük a *szerencse-balszerencse* körül forog.

A fekete macska balszerencsét hoz.

A kotló alól a tojást nem volt szabad köténybe vagy zsebbe rakni, edénybe kellett tenni.

Ha a kiscsirkéket megverik szemmel: pohár vízbe hamut szórnak és megszentelik.

Ha nyúl megy el az ember előtt és jobbra szalad, szerencsét hoz, ha balra tart, balszerencse ér. Másik kis gyűjtőnk szerint az adatközlő helybéli szerint éppen fordítva: ha az átszaladás balra történik, akkor van, ha jobbra, nincs szerencsénk.

Ha elindulsz, mindent szedj össze, és ha valamit otthon hagysz, akkor se fordulj vissza, mert az balszerencsét hoz. Más ugyanezt így fogalmazza meg: Ha útnak indulsz, lögyön nálad mindön, mer ha visszafordulsz, nem lösz szöröncséd!

Szürke lovat látni: sok pénz áll a házhoz. Más így tudja: mikor „Szürke lovat látok, gombot nem találok” – fogd meg a gombot. (S nyilván szöröncséd lösz.)

„A karácsonyi böjtben a családnak ahány tagja van, annyi almát dobna a kútba és amikor megérkezik a Szilveszter, akkor kiveszik

az almákat. Amelyik alma beteg, a hozzátartozó családtag is megbetegszik.” (Az, aki azt az almát kútba dobta?) Azaz érdemes szép, egészséges almát pottyantani a kútba... Bálint Sándor írja A szegedi nép című könyvében, hogy az anyavárosban a karácsonyi almát pohárba rakják, kútba vetik, s erről iszik újévig a család, hogy egészségesek legyenek, majd kiveszik a vízből és megeszik. Ennek a csökevényes emléke – vagy változata? – a 2012-ben gyűjtött kisiratosi (úgynevezett) ’babonaság’.

A söprögetést „hátral az ajtónál kezd”...

Amikor mész valahova, akkor fordítva kell legyen rajtad valami”.

Mosogatáskor először a fakanalat kell elmosni, hogy első táncos légy a bálban.

„Mikor eszünk (ettünk?!), vissza kell tolni a széket, hogy szerencsénk legyen.”

(2013-ban tán folytatják a kistábori gyűjtők az iratosi babonaság-betakarítás... Helyettünk. Sok szöröncsét a vállalkozóknak!)

Ekézirat lezárása után írja 2015-ben Vajda Noémi: „Régi naplómát olvasgatom, és Dorka (lányom) keresztelőjénél egy bejegyzés: Juszti nénihez mentünkben keresztelő után ’a keresztanyának a frissen keresztelttel háromszor kellett felmennie a küszöbön, csak utána léphettük át a küszöböt.’ Sajnos valamit elírtam: nem világos már, hogy a lépcsőn kellett felmennie a küszöbig, vagy a küszöbön átvinnie háromszor a porotnyot, mire mi is átmehettünk.”

Amit babonának mondunk (mert erre tanítottak bennünket), a tudománynak hiedelem.

Valószínűleg tudós hölgyeinknek és urainknak van igazuk!

Iancu Laura költő s néprajzkutató (a Magyar Naplóban): „Mi a babona? Amit a tudós, képzett teológusok állítanak, az miért hit és nem babona? Amit nem szakképzett ember talál ki, figyel meg, gondol el, az babona? A ’babonás’ embernek a saját ’babonája’ bizonyosság és tapasztalat, amelyhez hittel viszonyul. A babonát a katolikus doktrínákhoz viszonyítva határozzák meg. Ami a dogmával ellentétes, az babona. Egyik sem tud egzakt bizonyítékokat felhozni a saját igaza mellett. Én azt tapasztaltam, hogy a valóságban a babona népi megfigyelés révén szerzett tudás, benyomás, hiedelem vagy akár transzcendens tapasztalaton alapuló tabu”.

Ha valaki nekiállna, tán még föl lehetne mutatni egy szögedi gyökerű dél-alföldi magyar falunak a XXI. század elején is eleven népi hit- és hiedelemvilágát. Akár Kisiratosét is. (E téren a mi vállalkozásunk ennél szerényebb.)

„A harangszó is szent, elúzi a gonoszt, ezért lehet vihart, jégesőt is elhajtani a harang szavával” – írja Szabó László a Jászság című kötetben. Nálunk is valami hasonlót jelenthet.

„Amint mondogatták: *vihar elé harangoztak*. A harangozó 1723-ban szövegezett hatósági esküjében ünnepélyesen kötelezte magát, hogy 'háborgó fölhők alkalmatosságával' mindig harangoz" (Bálint S.: A szögedi nemzet III). Hogy lassan háromszáz év múltán ugyanúgy *vihar elé harangozzanak* Kisiratoson a szögedi származék harangozók... Harangozzék újabban helyettük az önműködő harangozó szerkezet.

„A harangot ágyúból öntötték, régi rézágyúból! Hallai öntette Tömösváron a két háború közt. A rézágyúból öntött haranggal nyáron jégfölhő ellen harangoznak. Azt mondják:

– *Harangoznak fölhő elébe!*

Ha meg nem harangoznak:

– *Na, nem harangoznak fölhő elébe? Nem látja a harangozó, hogy gyün a fölhő?*

A községi ágyúval ünnepen lőttek, mög ha jégfölhő gyűtt, hogy elzavarják! És van benne valami...

Az igazság, sokszor elhajtották a fölhőt Kürtös felé és ott volt jégverés. A hang elverte a fölhőt, rájuk hajtotta a vihart. A régi öregök mondják, emiatt vita vót Kisiratos és Kürtös közt, ellentét.

Három harang van. A nagyharanggal déli tizenkettőkor harangoznak” – tudjuk meg öcsém uramtól 1980-ban.

Jég ellen – sütőlapát, fejsze az eresz alá.

Öreg K. M. mondja 1980-ban: Amikor esett az eső és kezdett jég esni, a sütőlapátot kitették éltre az udvarra, hogy ne legyen jég. Vagy a fejszét belevágták a földbe, úgy hagyták.

Unokatestvér regéli 2005-ben. A férje, *Pétör családja babonás vót, ű is az! Ha jégeső van, a fejszét belevágja az eresz alá a földbe. Aztán esik be (a házba), ott hagyja. Esküszöm, hogy van benne valami! Mer 5 perc múlva eláll. 5 perc, a nagy mögszűnt, még 5 perc, az apró jégdarabok is mögszűnnek.*

Húgom ezt arra föl meséli, hogy a népköltési gyűjtő Harangozó Imrének egy kisiratosi öregasszony elmondja: ha jégfelhő közeledik a faluhoz, imádkozni kezdi jég elleni imáját! Attól Kürtösnek fordul a felhő! Amikor a kürtösiek megtudják, hogy az iratosi néni imádkozni kezd, elküldenek valakit, hogy leállítsa...

KÖPÉS, SZÖMMEL VERÉS, RONTÁS

Köpés gonoszúzás és szerencsevárás, szerencsekérés, szerencsevarázslás jegyében. Mert a köpés lehet varázslás, gonoszúzás is.

Phű, phű! Apád, anyád idegyűjjön! – köpködi meg a kezébe került aprópézt öreg Kurtucz Misa (megesett vele, hogy a fodrászműhelyben, a borraivalót zsebre vágva, tehát még a vendég előtt).

Pű, pű – köpködi meg Annus nénéd a kisdedet, hogy szöröncsét hozzon neki, a kisfiú szöröncsés lögyön. Hogy el ne vigye a szerencsáját... És csak rövid ideig nézi, *néhogy mögverje szömmē!* Annus néni 1982-ben azért jött Csabára, hogy megnézzze a pár hetes babát, Csabát, Misa bátya unokáját.

Phű, phű! – köp a hízó felé az embör, hogy jó zsíros lögyön, disznóvágásra jó kövérre möghízzon. Hogy el ne vigye a szerencsáját...

Pű, pű! – köpsz mérgedben a gyerekre, ha rosszalkodik.

Ha valakinek *szúros szöme* volt, azt mondták: köpködjön meg akár állatot, akár gyereket (ami tetszik neki), hogy *nē verje mög!*

Akinek *olyan a szöme*, amikor szarik, nézze mög a budiban a szarát, és akkor nem fog fogni a szöme! Így igaz, rászólnak rontás ellen, hogy ne verje szemmel: *Nézd mög a szarodat!* Legközelebb nem ver mög sänkit, vagyis soha sänkit!

Ha *kisgyerök sír, szömverés* az oka. *Mögverték szömmē!* És akkor *szenes vízzel* megmosdatták... – hallod 1980-ban.

Öreganyám fél keze megbénult. Mitől? Fia – édesapám – szerint a XX. század elején egy helybéli borbély felesége rontotta meg mamát: *Elbájolta, bűbajos vót.*

Szemmel vert? Mással? Ki tudja.

A nyál amúgy (köpéssel vagy anélkül) sebre való orvosság is.

ORVOSLÁS, BETEGSÉG

A legtöbbet apámtól hallottam (lejegyeztem őket 1979-83-ban). Ő meg, föltehetőleg, anyjától, Sarusi mamától, aki meg az időjós, állatgyógyító – annyi mindönt tudó – Sarusi dédapámtól.

Valami csak-csak.

alvászavar – „Ha a gyerek nem tudott aludni, mákgubóból főztek teát, azzal altatták. Aludt szerencsétlen éjjel-nappal. Ezért lett olyan sok hülye.”

bakháj l. fájás ellen

bénaság l. szentelt víz

borbély dolga l. érvágás, köpölyözés, pióca

csíra – Nemi elváltozásban szenvedő nő, l. Tájszótár!

csonttörés l. nadály

daruháj l. seb

duzzanat l. ütés

ecetös szalonna l. kelés, seb

élesztő l. seb

érvágás – A borbély szakmát kürtösi (németmagyar) mestertől tanuló (Kisiratoson Úriborbé névre szert tevő) szülőatyánk elsajátította a (magas) vérnyomás ellen alkalmazott érvágást is.

fájás ellen – „Vótak olyan öregasszonyok, mikor fájt valami, mondták: Na, majd ráolvasok: Óháj, bakháj, / Ott ögye mög a fene, / Ahun fáj!”; „Óháj, bakháj, / szíved, ha fáj.” (Vajda 113)

fázás, nátha, köhögés – E betegségek ellen nálunk is használatos a gőzölés: székvirág fölforrt vizének páráját leheljük be a fejünkre borított kendő, törülköző alatt.

fejfájás – Fejfájás ellen borbé szülőatyánk a homlok és a halánték, valamint a nyakszirt kenését (masszírozását) alkalmazta, mindig sikerrel: az illető megkönnyebbült.

frász l. rángógörcs

fülbetegség – „Gyógyítás szentölt vízzel. Lámpa fölött (régi lámpa, petrós) melegítenek egy kalán szentölt vizet, a beteg fülbe csöpögtetik. Fülfájást, fülbetegséget orvosol. Talán még mög is isszák, ha valaki nagybeteg” (K. J-né, Tódás, 1980). A sáncok, kerítések tetején volt rengeteg kőrózsa. A fájós fülbe belecsavarták (a nedvét, levét).

genny l. mandulagyulladás

gilva l. kelés

gőzölés l. fázás

gyertya l. köpölyözés

gyomorrontás – „Ricinusmagot adtak annak, akinek gyomorrontása volt, hogy hajtsa meg. Rekutabálom volt harminckilencben, így novemberben, megzavarták a mulatást a csendőrök: bejöttek, hogy vége a bálnak! Adtunk nekik néhány száz lejt, Na, csak mulassatok! – mondták. Az asztalon állva ittuk a tízliteres demizsonokból (a bort). Tudod, hogy nem szoktam inni,

nem bírom, eléggé kikészültem. Otthon hányingerem volt, mama beadott 5-6 szemet, majdnem belepusztultam. Földobáltam magam ilyen magasan. A ricinusmagot féléretten vették be. Később hallottam, hogy a ricinusmag méreg, meg is halhattam volna tőle” – emlegeti öKM.

gyomorsav(túltengés) – Ha sok a sava az embernek, gyomorsavtúltengés kínozza, vagy épp kinyílik a gyomorszáj és ellepi, marja gégénket, torkunkat, fojtogat bennünket a gyomorsav? 6-10 szem babot kell lenyelni. A száraz bab magába szívja a fölösleges gyomorsavat, s így elmúlik a nyitott gyomorszájjal járó égő fájdalom is – tudod meg unokahúgodtól 2014-ben.

hamu l. síró gyerek

hasfájás – „Kenyérhéjból pénz nagyságút vágta, késsel bevágták, hogy belemenjen a rongyszalag, keresztbe rátették a két rojtot, bezsírozták, hogy égjen, és késheggyel tették a gyerek köldökire! Üvegpooharat borítottak rá, gázt eresztett, fölhúzta a hasát (hasán a bőrt). Elmúlt a görcs, a hascsikarás!” „Hasgörcse volt a gyereknek? Verébszart szedtek össze, nagyobb kávé kanálba anyatejet fejt rá az asszony, összetörték, megettették vele!”

hátfájás ellen – „Tavasszal az első mennydörgéskor meg kell hengergőzni, akkor nem lesz hátfájásunk! Márciusban Bélával a fehér ingben meghengergőztünk a porban. Amikor anyám hazajött, megkérdezte, mit csináltunk? Megmondtuk, hogy ne fájjon a hátunk! Jól elvert.” L. köpölyözés.

hengergőzés l. hátfájás

ijedtség l. ólomöntés

izomlazítás – Borbé szülőatyánk keze aranyat ért: a fájó hát, fájó nyak izmait úgy meglazította, görcseit oldotta a keze munkájával (masszírozással), hogy elmúlt a fájdalom.

ízület l. nadály

kelés – Kelésre, gilvára, sebre kettévágott paradicsom, avagy ecetes szalonna került. Egyébként pedig a szentiváni tűz átugrása Szent Iván éjjelén.

kés l. ütés

kinyér l. hasfájás

köhögés l. fázás

köpés l. malária, seb

köpölyözés – A borbélymesterséggel járt (szülőatyánk emlékezete szerint) a köpölyözés is. A borbé a fájó testrészsre (pl. a hátra) fölmelegített kis, búraszerű edényt (pooharat?) nyomott, az fölszívta a bőrt, s vele ki a testből a betegséget... Ha a mindennek a pontos lejegyzését négy évtizede elmulasztó krónikás emlékezete

nem csal, gyertya került a beteg helyre, rá a búra, s így szívta föl a kis edény a bőrt. Az 1950-es években itt gyűjtő Kovács Ferenc följegyezte (monográfia-tervezetében), hogy „A borbélyok köpüztek az embereket”; névsoruk: Adler, Heckmann, Bogdán.

kűrúzsza l. köpölyözés

láz – Bizonyára Priznic doktor hatására nálunk is járta, járja láz ellen a vizes borogatás.

magas vérnyomás l. vérnyomás

malária – „Konstancán török családnál laktam. Amikor maláriát kaptam, ugyanúgy gyógyítottak, mint otthon! Szenes vízzel kenték be a testemet, megköpködtek!” – regéli (ezt is) öKM.

mandulagyulladás – „Genny (gennyes zacskó) a torokban. Anyám összetekerte a törülközőt, és a torokra téve kétoldalt hátrafelé nyomta, hátra haladt a nyomással – kinyomta a gennyet!” Újkígyósi, szintén szögedi származék öreganyánk is mögölgdött a mögölgdandókat: borotvával vágta ki a gyulladt manduláját, hogy ne kerüljön pénzbe az orvos. Vajdának efféle régi népi gyógymódokról számolnak be 2013-ban (114): törülközőt csavartak a gyerek nyakára és húzták fölfelé; éjjel az anya megnyálazta az ujjait és erősen nyomkodta a mandulát kívülről; a megsodort törülközőt a beteg gyermek nyakára tekerte, jól meghúzogatta, „köröszöt a fejire a tűrűküzüvel vagy kaszakóvel, hogy ne mönjön a szivére”; „mög még néha fakanállal is benyúttak, de az köllemetlen dolog vót.”

masszírozás l. fejfájás, izomlazítás

mák l. alvászavar

nadály – „A nadály növény, nálunk fekete-nadályként gyógyszernek használták, teát főztek belőle, vagy kovással ízületi borogatásra alkalmazták, de sokszor csonttörés (repedés) gyógyítására is” (AV 2006). L. a Tájszótárban!

nátha l. fázás

nemi elváltozás l. csíra

nyál l. mandulagyulladás, seb

nyughatatlan gyeröknék – „A gyerekeknek, ha nem maradt, összerágott az anyja kockacukrot és kenyérbélt, bekötözte zsebkendőbe, és a gyerek azt szopogatta. Nagy görcsöt kötött rá, hogy ne nyelje le. Cumi helyett.”

nyúlháj l. seb

óháj l. fájás ellen

ólom l. ólomöntés, rángógörcs

ólomöntés – Babonás népi orvoslási mód, pl. rángógörcs ellen, l. ott. Szögedében is jól üsmerték, népünk tudomása szerint kígyógyítja a gyermeket az ijedtségből – olvassuk a szögedi szótárban.

paprika (törött p.) l. seb

paradicsom l. kelés, seb

parázs l. szenesvíz

pálinka l. vérnyomás

petróleum l. torokfájás

pióca – „Gyerök koromban sokan alkalmaztak piócás kezelést, de ennek sémmites tudományos alapja nem vót. Az idős embörök otthon üvegben tartottak piócat, azt időnként mögitatták saját vérükkel, főleg vérnyomás ellen. Mi, gyerökök, pénzért fogtuk ki a piócákat a különböző állóvizekből. Sajnos nem tudok manapság a létezésükről. (A faluban) Nem ismerik pióca jelentéssel a nadály szót, amely errefelé gyógynövényt jelent” (AV 2005). „Nagyon sokat jártunk piócat fogni, beleálltunk a tóba, pár perc múva már 4-5 pióca ragadt a lábunkra, kicsi sóval leválasztottuk, én 2 lejé adtam darabját az idős asszonyoknak, akik borkánba tartották, időnként vérnyomás ellen szívatták vérüket velük a nyakuk táján” (AV 2013). Borbé szülőatyánk is emlögette a piócás kezelést, mint azon gyögmódok egyikét, melyeket akkoriban (a XX. század első felében Arad- és Csanádvármegyében) a férfifodrásznak mög köllött tanulnia. Vajdának így mesélték (66): „...a piócákat szööttük. Én a nagymamámra azt raktam rá. Merhoggy ű vérnyomásos is vót, s akkor ráraktam a hátára, és akkor mikor az teleszívta magát, lepörögtek. S akkor bele köllött tögyem pörnyébe, s akkor ottan kigyütt belölük a vér. S utána vissza köllött tögyem borkányba, vízbe. S akkor nem fétem, most mög, esküszöm, úgy fénék tülle. Akkor úgy szödtük, hoggy ihajj-csuhajj, az árkokbul mög csatornákbul ki.” Az Ér vizében „...vót sok pióca is. Mindég vót a zsebbe egy kis só, ha megcsípött, töttük rá, oszt leesött a lábunkról.”

pohár l. köpölyözés

priznic l. láz

rángógöröcs – „Rángógöröcsöt kaptak a gyerekek, azt mondták rá: 'Benne van a frász!'. Gyertyát gyújtottak, fölé üveget tartottak, az üvegen a láng fölé ólom került. Az ólom elolvadt, tányérba, vízbe öntötték. Kifolyt, szétesett, különböző formákat adott. Erre voltak külön asszonyok, bárki nem tudta. Ha ördögforma vót, azt jelentette, hoggy kiűzték a gyerekből a gonoszt, a gyerek megmarad. Ha virágformát mutatott, azt jelentette, hoggy meghal a gyerek! Ördög, ha farka van...” L. még ólomöntés.

ráolvasás l. fájás, szemmel verés ellen

ricinus l. gyomorrontás

sav l. gyomorsav

seb – „Kis Sarusi tata (a jós embör) a végén odaköltözött hozzánk. Fódozó cipész vót. Egyszer dikiccsel elvágta a kezét. A vért sóval és törött paprikával állították el. Utána egy kis kanál zsírt és ugyanannyi élesztőt összegyűr és rátette a sebre, ráköttözte.

Reggelre hófehér lett, kiszívta.” Kisebb seb kezelésére a nyál is megteszi. Nemkülönben az ecetös szalonna (vagy csak egyszerűen a szalonna), ha nincs más, paradicsom – hogy fertőtlenítsük. Gyermeünk – avagy épp a magunk – sebet lenyaljuk, hogy fertőtlenítsük. Vajdának szúrt és vágott sebre mondanak varázsigét az öregek (113): „Mikó elvágtuk az ujjunkat vagy mögszúrta a szög a lábod, ezt mondták mindég, ráolvasták a szülők. Tűrűközöt mögcsavartak, s akkó húzták föl a gyerököt. Kendővel a torkunkat föl kötötték, oszt húztak... Nyúlháj, daruháj, / majd meggyógyul, / ha nem fáj!” Máshol torokgyíkra mondták. Móránál a teljes ráolvasás (24): „Nyúlháj, / daruháj, / majd meggyógyul, ha nem fáj. / Varjúháj, ebfül – / Elmaradhatsz már ettül”.

síró gyerök – Síró gyermeknek szenesvíz... „Ha kisgyerek sír, azt mondják: 'Megverték szemmel!' És akkor szenes vízzel mosdatták meg. Hét szál seprűszálat meggyújtottak, és tiszta pléhtányért (ilyenek voltak, és laposak) tettek alá. A seprűből (való) szálat a víz fölött elégették, a hamu beleesett a vízbe, és akkor a fejtől a lábáig húzta az anyja a belemártott kezét (tenyerét, ujjait). Mikor a (gyerek) szájához ért, a kezével beleeresztett néhány csöppet. Közben 'Távozz gonosz az ártatlan testből!', ezt mondogatta. A gyerek meztelenül volt.”

só l. seb

söprűszál l. síró gyerek

szalonna (ecetös sz.) l. kelés, seb

szenesvíz – Például malária, szemmel verés ellen, síró gyerök gyógyítására szenes vízzel mosdatnak. Hogy mi a szenesvíz, csak a néprajzi szakirodalomból tudjuk meg: hideg vízbe parazsat dobunk (MNL IV), s eszerint ezzel orvosolnak. Aranyosszéken szenesvíz ólomöntéskor keletkezik azzal, hogy az olvadó ólom vízbe folyik (Komáromi 149).

szentiváni tűz l. kelés

szentölt víz – Szentelt vízzel sok mindent igyekeztek gyógyítani. K. J.-né a bénaságára kente, itta, iszogatta, másnak fülbetegség ellen szolgált. Hogy más nem hatott, sem orvosság, sem semmi nem tett jót! Ez állítólag jó lehet.

szömmel verés – Vajda közöl egy szemmel verés elleni ráolvasást a könyvében (16): „Szíve szerette, / Szöme mögverte, / Boldogságos Szűz Mária / Vögye ki belülle”. L. még síró gyerök, szenesvíz.

szúrás l. seb

tányér l. rángógörccs, síró gyerök

tea l. alvászavar

toll l. torokfájás

torok l. mandulagyulladás, seb, torokfájás

torokfájás – „Torokfájás, bedagad a torok (orvoslása):
petróleumot itatott velünk az anyám, persze keveset. Vagy tollal
beecsetelte. Petróval, ami a lámpában volt.” L. még seb.

torokgyík l. seb

törött paprika l. seb

törülköző l. mandulagyulladás

tűz l. kelés

ütés – Ütés, csapás, összekoccanás nyomán a fejünkön
(fejünk búbján, avagy épp a homlokunkon) kelezhető duzzanatra
azon nyomban kés lapja nyomandó, hogy azonnal elsimuljon, ne
duzzadjon meg a helye.

üveg l. pióca, rángógörcs

verébszar l. hasfájás

vérnyomás – Pontosabban magas vérnyomás ellen
minálunk is jól üsmert szer a pálinka. Nemkülönben a piócás
kezelés, l. ott. Üsmeretös az érvágás is.

vérzés l. seb

vizes borogatás l. láz

víz l. síró gyөрök, szenesvíz, szentelt víz, vizes borogatás.

zsír l. seb

Hogy a végére érek, kiderül: dédöregapámtól, a (csak pár napot
élő) táltos fiút nemző Sarusi Kis Jánostól öröklődik ránk ez a kicsi
kis paraszt orvoslási tudás még a XIX. századból! (Ide a XXI-be.)
Makóról–Csongrádról Almásy-Iratosra, majd a végső nyughelyre,
Szalbek-Iratosra.

Hozta, vitte, átadta. Annyit, amennyit: sosem látott (de
bizonyára remélt) dédunokájának.

AMERIKÁS BÖLCSESSÉG

Végül álljon itt ez a szalbekiratosi bölcsesség. Világjáró embörtül
való! Paraszt észjárás.

Amerikát-járt iratosi magyar, Sirkó József – a korcsmaalapító
Kis-úcai Sirkó – mondta állítólag vagy száz éve (a kétezör-három-
beli emléköző szerint).

– Annyit möntem gyalog, hogy ha még egy kicsit möntem
vóna, a sëmmibe értem vóna!

Hova, ha nem oda.

Buda.

Jelős napok

Az egyházi esztendő ünnepei

Valamennyit hogy vehetnők sorra!... Csak annyit említünk, amennyivel találkoztunk – magunk személyesen, avagy jó atyánk meséiben, az Iratos-kutató Kovács Ferenc s mások, főleg Bálint Sándor műveiben, néhány esetben a nagycsaládhoz tartozók emlékeiben. Bővebb az adventi és a karácsonyi, legalaposabban körbejárható a templomnap, búcsúi szokáskör. A többit jobbra csak megemlítjük.

Dédöregapánktól, Sarusi Kis Jánostól ennyi maradt ránk. Mert ő kicsit többet tudna minderről – napra nap – elmondani...

Mi annyit, amennyit!

ADVENT – KISBÚT

Az advent – régiesen úrjövet – négyheti előkészület karácsonyra. Rorátéval, hajnali misével – már ami a templomot illeti.

Ami a kisiratosi adventi hagyományokból – Kovács Ferenc könyvének köszönhetően – valamennyire országos hírvé lett, az a *betlehemösünk*. Kovácsnak a 38 éves Sallai Ferenc írja le, 1935-ben miként zajlott a betlehemezés.

Az öreg Szanda Gyuri bácsi tanította be a fiatalokat. Két hét próba után december 10-én indultak útnak: Nagyiratos, Kisvarnyas, Nagyvarnyas, Tornya, Nádasdy-birtok (Vizes?), Purghly-birtok (Sofronya), Szentpál, Ötvenesi birtok, Zimánd, Kisjenő, Szentmártony, Mácsa katolikus családjait látogatták meg. Ott játszották el a betlehemest, ahová beengedték őket. Gyalog bandukolva végig az utat visszaértek Kisiratosra, ahol a Tódás felől kezdik házról házra járva a betlehemezést. A végén hazamentek az öreghez (Szanda Gyuri bácsihoz), az ajándékot elosztották, az enni, innivalót megették, megitták. Karácsony böjtjén átmentek Kürtösre, ahol alaposan berúgtak. Éccaka hazafelé tántorogva az úton a betlehemi templomot földhöz vágták. Karácsony szent napján az 5 betlehemező elosztotta a pénzt testvériesen. Ötükre igen sok, 5500 lej jutott. 3 subás (pásztor) és 2 angyal játszott a kisiratosi betlehemest.

Apánk, öreg Kurtucz Mihály egészíti ki a Kovács-féle leírást.

„A Sallai család, a Kekecsen (apámékkal) szemben, nagy betlehemes család! Dróton madzagon rángatták a bábukat,

végigjárták a falut, rengeteget kerestek, csak lestük, hogy táncolnak a pásztorok. Sallaiék az innenső Lapossal szembe laktak. De a legöregebb betlehemes Forgács Jankó volt! (A csúfneve nem jut eszembe). Gyerekkoromban még ő volt a pásztor. A betlehem nagy láda volt hosszú toronnyal, olyan, mint a templomtorony, kereszt rajta, és valahol az üstökös: mutatta az utat. Két oldalt fogóval. A ládában dróton alulról és hátulról rángatott bábok: Szent József, Mária, kis Jézus, három király, meg a jászol. Két angyal fogta, három pásztor előtte bement (a házba?). 'Pásztorok...', énekeltek az angyalok. Fölugrott az egyik pásztor, nagyot üt a bottal, csordít a lánccal (ami a boton volt). Kóti a másikat is, az öreg nem ébred: – Kelj föl, öreg! (Hallod-e, öreg,) megyünk Betlehembe! – Beteg tehénbe? – tápázkodik az öreg. – Nem, kis Jézuskát köszönteni! – Kis Juliskát ölelgetni? – Szóval így marhászkodtak.”

Sokfelé viszi betlehemes játék a kis Jézus születésének jó hírét a népeknek, akad olyan hely (pl. Vörs a Kis-Balatonnál), ahol bábtáncoltató betlehemezés nevel – tanít és szórakoztat – nemzedékeket. Nálunk már csak emlék a betlehemes játék.

Hogy a *ki(z)sbűt* idején mit ettünk, a Zsillérétek alcímű (Betevő falat) fejezet tudósít.

SZENT MIKLÓS NAP

December 6. Ma Mikulás-ünnep, a gyermekek megajándékozásának a napja minálunk is. A középkorban Vizes és a mai Kisiratos helyén fekvő Nagyiratos határát faragott Szent Miklós-kép jelezte. Mint Borovszky írja: 1506-ban az önkényeskedő Jaksicsok 188 jobbágya (köztük 53 iratosi is) „fegyveresen a vizesi határba törtek. Itt Szent Miklósnak fából faragott képét, mely Iratos felől rég idő óta a határt jelezte, a földből egyszerűen kiásatták, s egészen Vizes falu alatt állították fel újra” – hogy ezzel megnöveljék az Iratost (is) bíró földbirtokos Jaksics birodalmát. Szent Miklós eszerint a középkorban a mainál nyilván nagyobb tiszteletet élvezett az aradi–csanádi magyar világban.

LUCA NAPJA

December 13. A Gergely-naptár előtt Luca nap, azóta Tamás az év legrövidebb napja.

„Luca napján kezdték a *lucaszékét* faragni, az illető elvitte a szentesti misére, ráállt, és meglátta a *boszorkányt*!

Luca napjától karácsony böjtjiig... kikeverték a bájítalt? Valami szerelmi babonaság... Nem tudom pontosan!... Dióhéjba keverték kovászt...

Luca naptól Karácsony böjtje, éjféli miséig készült a lucaszéke. Oda kellett ülni a templomban Szent Antalhoz a kórus alatt – baloldalon van, hátul. Aki csinálta, ráült, gyorsan krétával húzott egy kört maga körül, és a körön kívül megjelentek a falu boszorkányai! Mind a boszorkányok! De: vigyázni kellett, mert hazafelé menet a boszorkánynak szarva nőtt és dobálták föl a háztetőre. Szóval ilyen hülyeség.

A boszorkány *rontani* tudott. Jószágot, gyereket; legényt, hogy ne tudja elvenni a lányt.” (öKM 1981)

Luca napjára sütöttek: *Luca napi pogácsát*, tettek bele (egybe-egybe) pénzt. Valami mondás volt hozzá... A pénz az övé lett. „A luca, lucapogácsa Luca napján sült zsíros pogácsa. Egyikbe aprópénzt sütnék bele. Fontos, hogy a háziak találják meg, nehogy elvigye más a szerencsét a háztól. Jó mulatság volt a gyermekek számára a *luca* keresése” (Vajda N.).

...Boszorkány volt, akit megégettek. Hajnalba kimentek a tyúkketrecbe, egy pálcával megkotorták a *tyúkok seggét*, hogy jobban tojjanak.

Régen csináltak lucaszéket. A templomban a kórus alá tették, a Szent Antal szobor előtt, a karácsonyi éjféli misén ráült, aki csinálta, és körülötte megjelentek azok, akik a faluban boszorkányok, *búbájosok*.

Luca napjától 12 napig, karácsony estéig, reggelig: dióhéjba kovászt tettek, és azon az éjen a *lány megálmodta*, hogy *ki lesz a párja* (regéli más alkalommal öKM.)

Vajda könyvében olvasható (258): „Lucakor azt mondták, hogy mög köll piszkáni a tyúkketrecbe, s mondani: *Az én tyúkom üjjön, tojjon, a másé mög kotkodáljon!* Azt is mondták, hogy Luca napján nem köll kiadni pézt a háztól. Az nem vót szöröncsés nap, a Luca nap.” Luca időjóslo nap is: „Lucátúl karácsonyig nem nől az éjszaka. Egy állapotban van (az éjszaka a nappallal). S akkor karácsonytúl, újév után mán löhet észrevönni, hogy kicsit hosszabbodik a nap.” (78) Luca naptól Szilveszterig a legények lucázni jártak: fehér lepedőbe bújva ijesztgették a lányokat (107).

KARÁCSON BÜTTYE

Szenteste (december 24-én), *karácson búttyn* a kisiratosi embörök este *kántálnak*. *Öregapádék kántá(l)nak!* – azaz kártyáznak. Leginkább *opletányoznak* (l. külön).

„Kántáltunk Jani bátyánál. Kártyáztunk. Elnyertünk tőle vagy öt katuja *gyufát*, szálanként... Mérgibe az ajtóba mind egy szálíg elvötte tőlünk” (ÁI 1989). Az 1920-30-as években Szögedében

„Karácsony böjtjin minden házban kártyáztak, *dióra*. Déltől az éjféli miséig. Akkor mindenki elment a misére, fiatalok, felnőttek. A karácsonyi diót az egész szegedi világban emlegetik”.

Amúgy az igazi *kántálás* régen nálunk is bizonyára úgy zajlott, mint a szögedi világban mindenütt! Az adventi gyermekjáték lényege: néhány gyermek jár egy-egy kántáló csapatban, házról házra menve karácsonyi énekeket énekelnek, költeményeket szavalnak, jutalmuk valami finomság – tudjuk meg ezt is Bálint Sándortól.

„Karácsony böjtjin csak délben ettek, egész nap semmit. Délben *bablevest*, de csak *vajjal* berántva (a zsír halálos bűn), és nagy *ostyákat* hoztak a paptól, és volt *törött cukor* (*süvegcukor*) 1 kilónyi, és *fokhagymát* mártogattunk a cukorba és ettük! Azt mondták, hogy akkor nem leszünk gilvásak! Az ostyát nem volt szabad rágni, csak lenyeltük. És csak amikor följött az Esthajnalcsillag, akkor lehetett *mákos gubát* enni. *Mézzel* ettük, olcsóbb volt a cukornál! A gubát mama a kemencében sütötte, nagyon finom volt!” (öKM 1980)

„Karácsony búttyin nem vót szabad ögyünk délig, mer ha öszünk, nem látjuk mög az aranycsikót. Ha valaki elesött, akkor azt mondja: *Né, mán mögláttam az aranycsikót!* Ez olyan viccféle vót. A karácsonyi morzsa az vót, amikor mögebédöltünk, az asztarrúl leszödtük az önnivalót, ami morzsa ott vót, azt beletödtük az aranycsikónak a kosárba. Azt a morzsát nem öntjük ki csak karácsony utóján a kosárból, aztán kiadjuk a jószágának.” (Vajda 20.)

„Szenteste napján kukoricát öttünk. Éccaka az éféli mise után anya betötte a hurka, kolbászt a kemöncébe. Vacsora után mama lesöpörte a kezibe a morzsát, onnét az asztal alá tött kosárba, amibe a kinyeret szakajtotta; a szakajtó kosárba. Kis szalma vót benne, és beleszórta, hogy az az angyaloké!” (ÁKA 2010)

Szőgedében a kántálás „angyalivigasság”: szentestegyermeccsapat vacsora és éjféli mise közt ablaktól ablakig haladva énekel.

Bálint Sándor írja a nagyünnepekről szóló művében: „a virrasztásnak ezekben az óráiban az embernép álmoság ellen országszerte *dióra* szokott kártyázni. Pénzre nem szabad, illetőleg nem illik. A kártya egyébként az ördög bibliája, a könnyű nyereszkedés eszköze, most karácsony estéjén azonban a tét mintegy a kised”.

Nálunk is így festett – míg löhetött.

Mindön szögedi dógok tudója, Bálint Sándor ír a *karácsonyi almaról* is, amelyre népünk máig emlékszik, l. a hiedelmeknél.

Karácsony böjtjén ezzel szoktak táplálkozni, ostyát vesznek! Néhány öregasszony. Itt ez a szokás – mondja Tamás Ágoston ny. plébános az őt váltó Thury esperesnek 1980 adventjén. Karácsony bütyte e tájon nagyon erős böjt. Bálint Sándortól tudjuk, hogy az ostya karácsony előtti eszegetése palóc szokás. A szögedi nemzetbéli Kisiratos népe palóc telepeseket is beolvasztott magába – s átvette ezt a hagyományt.

A szögedi nemzet ezen az éjszakán éjjelig, gyakran reggelig virraszt, hogy ébren fogadhasa az Úr áldását. A férfiak dióra kártyáznak – teszi hozzá a Dél-Alföld nagy tudósa.

Már a szentesti kántálásunk eláruli, kifélék vónánk!

KARÁCSONY NAPJA

December 25., szent karácsony első napja. Ilyenkor láthatja meg, aki megérdemli, az *aranbáránt*. „Aki ezt a böjtöt betartja, meglátja az aranybárányt! Kerestük (az 1920-as években, karácsony böjtjén), de sose találtuk. Nem is tudtuk, micsoda” (öKM 1980). Középkori hagyomány: a (húsvéti) bárány maga Krisztus Király. Pásztorhagyomány a szögedi világban a karácsonyi bárány fölajánlás. Szögedében régen a gyermekek karácsonyi bárányt kaptak: apjuk földből gyúrta, gyapjút ragasztott rá, s a lábuk fából, gyufából készült, szemük egy-egy bors (írja Bálint S.) – ennek emléke az iratosi *aranybárány*. Kisiratoson „Száz Róza néni (70-80 éves) agyagból, vattából, drótból csinált kisbirkákat” – olvasható Kovács Ferenc 1950-es évekbeli (falurajzba tervezett) néprajzi jegyzeteiben. Ezeket aranyozhatták be, hogy így kerüljenek a karácsonyfára, illetve a gyermekek kezébe a legjobban várt jézuskaként.

A karácsonyi – angyali – bárány készítéséről így regélnek (Vajda N.): „Vót itt, nem tudom milyen Roza néninek híták, oszt az gipszből csinát birkát. Hófehér birkát, ilyen kis pácákkal a lábát, vattából tött rá ilyen szórt. S akkó kék masnival, vót amelyk rózsaszín masnival, mög vót kötve... (Szász Roza és Márton Piros néni volt a két, karácsonyi birkakészítő, Roza nénit pedig sajátos kisiratosi humorral Száz Rozának keresztelték. Juci néni karácsonyi képet vesz elő, hogy mutassa a birkákat a fa alatt)”. Azaz 2013-ra némelyek emlékezetében az egykori aranybárányból birka lött.

Kis *juhászbábu* – s mellé 'juhászkutya' – is kerülhetett a karácsonyfa alá. A juhászt hívták *mikulás*nak is, szintén sárgaföldből készült figura, és az ő subája volt un. birkabárányból, azaz irhabundából – emlegetik még Vajdának.

Aranycsikó is lehet Kisiratoson az a csodaállat! *Ha bűtölsz, möglátod az arancsikót!* – mondta tata, öreg Kurtucz Gergely Szenteste – emlegeti Torma Béla 1989-ben.

Az *angyali kolbász* is a karácsony ajándéka. Akár az aranycsikó, aranybárány... *Ha nem bűtűlsz, nem kapsz angyali kóbászt!* (AP 1984). *Angyali kóbász amit az adventi disznóvágáskor készített friss kóbászból az éjféli mise után ösznek* (TB).

Mint Újkígyóson az aranszekér! Bálint Sándor írja Újkígyósról: „Karácsony böjtjén... A böjt miatt éhes gyermekeket e napon azzal biztatták, hogy jutalmul meglátják az aranszekeret a pallaton, vagyis a mennyezetén”. Palócföldön (mint Manga J. írja): a gyereknek azt mondják, ha böjtöl, meglátja az aranytyúkot. Szőregen aranymadár a böjtölő gyermek jutalma. (Valamennyit föl sorolja A szögedi nemzet szerzője.)

Az éjféli mise után jár Szögedében az angyali kolbász (a fölmelegített disznótoros vacsora), esetleg az angyali kocsonya mellé ülnék.

„Amikor főgyütt a csillag (az első), már nekiláthattak a szármának... Nem szabad, csak az éjféli mise után önni, de...” Erre hivatkozva a vacsora már hússal (TB); megnevezése nélkül, szintén az Esthajnalcsillagot említi. Szegedében is: addig nem látnak hozzá, míg föl nem jön az első csillag.

„Száz Roza néni agyagbul báránt csinált. Kiégette, befogta vattával, krepp papírbul virágot, nyakláncot csinált neki, rugóból szarvat. A karácsonfa alá töltük. Ezelőtt 10 évvel még csinálta. Valami tíz éve, hogy möghalt. *Karácsoni kisbáránt...*” (AP 1983). Szögedében a gyermeknek ajándéku kisbáránt, karácsonyi báránt adtak, Drágszélen Jézuska báránya néven bárányalakú játékot.

‘Romániában’ a kommunizmus évtizedeiben a román karácsonykor van munkaszünet, magyar karácsonykor nincsen. Erre magyar karácsonykor bemennek dolgozni Kürtösre az iratosi magyarok; üres munkahelyeket lelnek, a románok nem dolgoznak! Mehetnek haza a kisiratosiak is pl. 1980-ban.

Néha a jó is ragad.

Azokra, akik *möglátik az aranbáránt?*

KARÁCSONY HARMADNAPJA

(December 27-én, János napján) *Jánoskor* „viszik ki a szemetet, oszt az eladó lány viszi ki, (figyeli), hogy merre ugat a kutya. Amerre ugat a kutya, arra viszik el a lánt (férjhez)” – emlegették a minap a gyűjtőnek (Vajda 274).

APRÓSZENTÖK

(December 28-án, *aprószentök* napján) Átküldték őket valami ürüggyel, megvesszőzték a szomszédban a gyerekeket (öKM

1980). Ugyanő máskor arra emlékezik, hogy vízkeresztkor (l. ott) a gyermekek lába szárát a felnőttek addig vesszőzték, míg meg nem tudták mondani, hányan vannak az aprószentek. A helyes válasz: Mindön sarokba százan!

SZILVESZTER

December 31., az ősztendő utolsó napja: „Minden szilveszterkor a házásoknak tartják az emberbált, mostanában a Kultúrban” (öKM 1980.) E napot és újévet is *kiskarácsonyként* említi. *Szilveszterözni* ki nem kívánkozik...

ÚJÉV

Január elsején mentek a gyerekek köszönteni az új évet, és mondták: „Itt az újév, új jót hozzon, / Régi jótól meg ne fosszon, / Ha már több jót nem is hozhat, / Vigye el a régi rosszat / Ebben az új évben! / Boldog új esztendőt kívánunk!” – emlékeznek a régi szép időkre 2013-ban az öregebbek. (Vajda 133)

VÍZKÖRÖSZT (HÁROMKIRÁLYOK NAPJA)

Január 6., *vízkereszt*, másképp *Háromkirájok* napja. „Háromkirájok – Gáspár, Mönhyért, Boldizsár napja, vízkereszt – után embörbált tartanak; mulatnak, maskarába ötöznek.” Míg háromkirályok a farsang kezdete, vége a háromnapok.

A *vízszentölés*kor megáldott víz gyógyít. Kancsóban hordják haza a templomból.

Házszentölés – az egyházadó beszédese, az 1980-as években a jobbára 'külföldről', Magyarországról beszerzett jövő évi fali naptárak kiosztása, a ház megszentelése e napon. A ministráns, vagy a kántor előremegy megtudni, ki fogadja őket. Kisiratoson szinte kivétel nélkül mindenki beengedi a házszentelő papot.

„A január 6-i vízszentölés után kezdi (a pap a faluban a házszentölést), de idén a vakáció miatt, hogy a fiatalok itthon vótak, hamarabb kezdte. Röndösen 2 hét. Imádkoznak, énekelnek, a végén a pap az asztalon találja a pézt (a möglátogatott s mögáldott házban)” – K. J.-né a Tódáson 50 lejt adott a papnak, 10 lejt a kántornak, 5 lejt a ministránsoknak. A pap egy katolikus falinaptárt ad annak, aki befizette az egyházadót.

Kántor Pista bátyám ilyenkor kétezör lejt is mögkeresött.

Két ház ellen jön a ministráns, csengővel csönget, hogy beengedik-e. A Kis utcában volt egy ház, ahol nem engedték be.

A ház (nagyszoba) ajtajára (belül, felül) krétával fölírja a kántor: Gáspár – Menyhért – Boldizsár; a háromkirályok neve. K. J.-nál a Tódáson január 5-én jártak, itt a fölirat: 19+G+M+B+80.

1981. Vízszentölés, vízköröszt január 6-án. A templomban a kórus alatt hordóban a víz, a pap megszenteli, az asszonyok negyed, fél literes üvegben visznek haza belőle.

„Temetéskor egy kis csészében a halott lábához tőszik, kis székre. Aki begyün, létérgyel, körösztöt vet a kis csokorral (télen téli zódbül készítik). Belemárti a szentölt vízbe s mögszöntöli vele a halottat. Így vót Pista bátyánál is!

Más gyógyításra használja, példáulul fülbetegség ellen.

Másnap a vízszentölés után házszöntölés!” (ÁKA)

„Vízkereszt?... Bejöttek a felnőttek, a gyerekek lába szárát nyírfavesszővel addig ütötték, amíg (azok) meg nem mondták, hányan vannak az aprószentek! Azt kellett mondani, hogy minden sarokban százan!” (öKM) – Föltehetőleg nem vízkeresztkor, hanem aprószentekkor történt mindez. (Ámbár...)

FARSANG

Vízkeresztől húshagyó keddig tart. „Farsangkor a menyasszonynak *fokhajmakoszorút* tettek a fejére” – temették a telet (öKM 1982); nyilván a *Tarcsa Marcsa*-féléknek, tehát a maskaramenyasszonynak. Bál a bálozó kedvűeknek rogyásig – l. a táncos alkalmakat a Zsillérjáték című fejezetben. L. Háromnapok, Tájszótár (Tarcsa Marcsa, Lödödi Gyurka).

VINCE NAP

Boldogasszony hava 22-e időjósuló nap. Mifelénk is azt mondják, hogy „Ha csordul Vince, tele lesz a pince”. Azaz csak egy kis enyhülés a zord tér kellős közepén, s már reménykedhetünk is, hogy idén jó szőlőtermés, bőséges boráldás lesz.

HÁROMNAPOK

A három farsangfarki nap. *Háromnapok* a farsang vége: hamvazószerda előtti vasárnap, (húshagyó) hétfő, (húshagyó) kedd napja, a téltemető mulatozás tetőfoka Kisiratoson is. Szögedében farsangháromnapok (BálintSzögedi III/243).

Vajdának regéli (68), hogy háromnapokkor még a hatvanas években is „fölötöztek csúnyának” a férfiak „menyasszonynak, vőlegénynek, katonának, cigánynak, ami mindön csúnyság létezött. Mőntek végig a falun zeneszóval, és mindenütt kaptak valamit: pálinkát, bort, pénzt, sonkát, amit, azt” (68).

HÚSHAGYÓ KEDD

A III. ezred első éveiben újítták föl a régi helyi téltemető hagyományokat. A farsangvégi maszkajárás két főszereplője *Tarcsa Marcsa* és *Löködi Gyurka*, kik ebben a farsangban sem lelték meg életük párját. A játéokban összeboronálják őket. Mindez nyilván a régi helyi szokás és a tévében látott, rádióban hallott, újságban olvasott honi s világvégi téltemető hagyományok ötvözte. Mindenesetre a Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka alkotta díszes pár a csanádvármegyei magyarság bővérű humoráról, életkedvéről ad nekünk hírt a 2000-es évek elején is.

Az álarcos, maskarába bújt menet végigvonul a falun, fánkot osztogatnak, bábut égetnek, az ifjú pár – Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka – örök hűséget esküszik egymásnak. Eszem-iszom, zene, tánc. Búcsúztatják a telet. A 2011-es iratosi maszkajárás a világhálón is látható (<http://www.youtube.com/watch?v=4xuNPUIy-GE>): a falujárás után a fiatalok a Gazdaház udvarán tálcolják ki a telet, máglyát raknak és azon elégetik Löködi Gyurkát mög Tarcsa Marcsát.

...(a közeli) Kétegyházán téltemető maszkajárás, (a Duna-parti) Mohácson busójárás, (a dunántúli) Mohán tikverőzés... A kapos(vár) i megyeházán Dorottya a férjfogó bálban... Velencében, Rióban karnevál... Valaha valami hasonló löhetött Kisiratoson is – erre utal, hogy az anyavárosban, Szögedön húshagyói fölvonulás járta.

NAGYBÚT

Nagybút hamvazószerdától húsvétig: Sarusi mama kemény böjtje. Negyven napig húsmentes étkezés, sütés-főzés zsír nélkül, csak növényi eredetű ételökkel, ha szigorú, tejtermék nélkül. Erős böjtben pl. *sóbavízbeleves*, l. az ételöknél!

SZEN(T)GYÖR(GY)NAP(JA)

Ha Szent György napján (április 24-én) már akkora a búza, hogy el tud benne bújni a varjú, jó termés lösz – vélekedtek a régi iratosiak. Vajda följegyezte (78), hogy e nap nevét így ejtik: Szengyörnap.

BÚZASZENTÖLÉS

Április 25., Szent Márk napja: *búzaszentölő körmenet*. 1981-ben április 26-a vasárnap, ekkor tartják a búzaszentölő körmenetet a Temlomkertben, a Templom körül. „(Régen...) Május elején? Amikor már ekkora (mutatja: vagy másfél arasz a búza), körmenettel ment ki a nép a határba, a pap megszentelte a búzát. Vitték a lobogókat...” (öKM 1980). Most csak az istenháza körül, jelképesen.

NAGYHÉT

Nagysütörtök. Ezen a napon elhallgat a harangszó. *A harangok Rómába möntek!* – mondják.

Nagypéntek. „Nagypéntökön nem harangoznak!” (KI 1977). A kürtösi román sem harangoz, harang helyett tókát ver, tokál. Nagypéntektől föltámadásig, péntek reggeltől (?) szombat estig nem harangoznak. A kürtösi románok (a maguk nagyhetében) a tókát használják a harang helyett, a magyarok a kereplőt. A gyerekek járták a falut a kereplőkkel. Amikor (*nagyszombat* este) megszólal a harang, az asszonyok söprik a ház elejét és mondják:

*Békák, kígyók, bogarak,
Kerüljétek (el a) házunkat!*

„Húsvétkor stációjárás! Végigjátszották – az 1930-as években – Jézus szenvedését a 12 apostollal. Ki volt osztva a szerep, és azok egymással beszéltek egyházi nyelven. Menet közben. Én nem láttam! Nagypénteken? Úgy hiszem! Vagy nagyszombaton? A temetőben kálvária, talán itt volt a stációjárás?...” (öKM 1980). A temetőbeli 14 állomást érintő *körösztyútjárás* ma is él.

HÚSVÉT (SZENT NAPJA)

Húsvét vasárnap föltámadási szentmise a templomban, föltámadási körmenettel.

„A húsvét a zsidóknál a legnagyobb ünnep, tavaszünnep, tőlük ered a mi húsvétunk. A románok (*Kurticsón*) – az 1930-as években – nem locsolkodnak, de piros tojást minden háznál hatalmas kassal festenek. A legények, lányok kimennek a piacra, a tarisznyájuk tele tojással, és azt mondják egymásnak: *Csoknyálunk!* Románul „Csoknyim!” *Csoknyálás.* Markukba fogják, csak a vége van kint az összeszorított markukból (öklükből) és összeütik! Előbb a hegyivel, utána a hátuljával. Aki betörte a másikét mindkét oldalon, azé lett a másik (tojás)! Akié erősebb volt. Mind a kettőt be kellett törni, különben nem lett az övé. Hemmert Miki (fodrász, mesélőnk mesterének a fia) fából csinált, befestette, elnyert egy tarisznyával. Hazahozta, megettük, s megint kiment, de rájöttek, csúnyán elverték. A Csoknyim: Üssük össze!” (öKM 1983)

A kürtösi románok csoknyálásáról tudnak a mieink, de nem vették át e szokást. Bár ki tudja; ki tudja, ki mit vett át kitől? Szöged vidékén a játékos húsvéti tojáskoccintás régi szokás: a gyerekek összeütik a piros tojás hegyit, akié eltörik, vesztett, s odaadja a nyertesnek – olvasható A szögedi nemzetben.

Húsvét kapcsán „a fokhagyma, az ostya, a méz, a dió és az alma rituális elfogyasztása” kerül szóba Bajkó Árpád 2012-es kisíratosi gyűjtőútján (Bajkó 211).

HÚSVÉT MÁSNAPJA

Húsvét hetfő reggelén a kisiratosi legények – ahogy szerte a mi világunkban – *vödör vízzel* köszöntötték húsvét reggelén a leányokat. Néha hajba kaptak emiatt: „Húsvétkor a kövér szomszéd hideg kútvízzel nyakon csördítette Annus nénédet. Gergely bátyád éppen otthon volt, jól lehordta, majdnem nekiment. Ha még egyszer meg meri tenni, agyonüti!” (öKM 1981). Ma – városi módon – szagos vízzel, kölnivel öntöznek itt is.

2013-ban így emlékezik egy 85 éves férfi, hogy is volt régen (Vajda 230): „a kisebbek párfummal locsolkodtak, a legényők kivitték a lánt a kútra, és nyakon öntötték egy vödör vízzel”.

HÚSVÉT HARMADNAPJA

„Húsvét harmadik napján, húsvét kedden a lányok jöttek locsolni, kendervirágzásig (jártak)” (öKM 1980). Vajdánál így kerül elő (105): keddön mög az asszonyságok locsoltak.

MÁJUS ELSEJE

Újabban Munkás Szent József (egyébként Fülöp és Jakab) napja, a régi *májusfa*-állítással.

1831-ben Kisiratos fogadott ünnepe május elseje az epe (epemirigy, azazakolera) megszűnése öröme – 1980-ban Thury L. esperesplébános közli a Háztörténetből. „Ezen közönség fogadott ünnepei évenként. 1-ör Május 1-ő napja, az epe mirigy meg szűnése hálás emlékezetére szentelve, = fogadatott 1831-ben midőn az úgy nevezett kholera itt ily nagy pusztálása után meg szűnt = Nagy pompával tartatik.” (HD)

Száz éve a velünk szomszédos Arad vármegyében már szűnőben volt a májusfa-állítás (Arad vm. néprajza).

FAGYOSSZENTÖK

„Májusba gyűnnek a fagyosszentök, Pongrác, Szervác, Bonifác” (napjai). Ha az ekkor esedékos hideg napokat túléli a vetés, nem fagy le gyümölcs, vetemény, jó termés – jó évünk – löhet!

PÜNKÖSD NAPJA

Pünkösd vasárnapja, 1981-ben június 7. – hamvazószerda után 50 napra.

„A lányok összefogóztak egy páran, rózsát tettek a hajukba, körtáncot jártak és énekeltek:

Mi van ma, mi van ma?

Piros pünkösd napja.

Holnap lösz, holnap lösz

A második napja!”

– énekelték öreg Kurtucz Mihályék gyermekkorukban, az 1920-as, '30-as években. (Ahogy egész Aradvármegyében (MTI) – Arad vm. népr.) „Mentek a házakhoz és áldást adtak a házra.” Bálint Sándor A szögedi nemzetben e gyermekdal teljes szövegét és dallamát leírja.

A falurajzíró apja által is megőrzött előbbi versrészlet a teljes pünkösdlő köszöntés részlete, derül ki az újkígyósi gyűjtésből is (Újk. 111–112).

A *radnai búcsú* napja, 1. Lagzi, búcsú, tor.

SZENTHÁROMSÁG SZOMBATJA

1831-ben a Szentháromság vasárnapját megelőző napon, június elején *baromkút-szentölés*. HD: (a XIX. század első felétől) „Ezen közönség fogadott ünnepei évenként... 2-or. Szent Háromság vasárnapját megelőző szombat. Ezen ünnepen az Barom Kutat Processioval ki menvén meg szentelni szokás, minthogy az egész ünnep (:melly buzgon tartatik:) az Barmok veszedelmek elhárításaért szenteltetik az Tellyes Szt Háromságnak.”

SZENT ANTAL NAPJA

Június 13., Páduai Antal, Antal napja.

Szent Antal az iratosiaknak is igen kedves. 1981-ben mondja plébánosunk: mindenkedden jönnek (Szent Antal ájtatosságára)... főleg az öregasszonyok a rózsafüzér társulatból. A szögedi világban a keddet a nép Antalnak szenteli (BS: Ünnepi kalendárium). Régi a „kilenc kedd” nevű fogadalmi ájtatosság, később „52 kedd”. „Antal a szegedi dohánykertészek, paprikatermelők védőszentje.” A keddet illetően Bálint Sándortól tudjuk: a középkori eredetű Szent Antal-tiszteletet Szent Annáé váltotta, s lett Kedd Asszony, 1. ott., hogy valami azért megmaradjon a Szent Antal hagyományból is a szögedi nagytájon.

ÚRNAPJA

Jézus mennybemenetele, júniusban. Körmenet, elől a pap, rózsaszirmot szórnak az emberek lába elé. Gyönyörű *úrnapi körmenet* ma már csak a Templomkertben.

SZENT IVÁN NAPJA

Június 24., *Körösztőlő Szent János napja*. „Szent Iván éj, *szentiványi tűz*. Június 24-én este, még Péter-Pál előtt, tüzet gyújtottunk a falu szélén, a Kekecsen a híd után, és *átugráltuk*; gyerekek, fiatalok; aki átugrotta a tüzet, *meggyógyult a kelése, gílvája*. A gazdák gyerekei más csináltak, ott nem gyújtottak

tüzet, csak a szegények. A zsilériek is odajöttek hozzánk, néha jól összeverekedtünk” – regéli öKM 1980-ban, hogy két év múlva június 26-án így fogalmazzon: „*Szentiváni tűzugrás* Kisiratoson: aki átugorja, nem lesz gilvája! Utána elmentünk a faluba; az egyik háznál *szentiváni alma* érett, azt loptuk!” .

Azaz: a gazdák gyermekei már az 1920-as években elhagyták ezt a szokást, csak a szegényfertály népe tartotta Körösztőlő János napját.

Az egész országban egykor a gyermekeknek adták a Szent Iván tűzében sült almát, ami a szögedi világban a fog- és hasfájás orvossága volt – olvashatjuk néprajzi lexikonunkban. Azaz Kisiratoson a XX. század elején nem ezt, hanem a Szent Iván napja táján érő almát nevezték szentiváni almának – legalábbis a fél évszázaddal későbbi emlékezés szerint.

Vajdának 2013-ban elregélik a szentiváni tűzön való átugrás mikéntjét és vélt hasznát (125-126).

SZENT PÁL NAPJA

Ha június 26-án, Pál napján fényesen süt a nap, gyönyörű termést aratunk – vallották a régi öregek. Ahogy az iratosi közmondás állítja: „Ha fényes szent Pál, minden termés szépen áll” – jegyzé népköltési könyvében Kovács Ferenc.

SZENT ANNA

Július 26., Szent Anna napja Kisiratos fogadott ünnepe mindenféle csapás (betegség, égháború, jégverés) ellen – mondják, leírva ennek nyomát nem találtuk. Szegedi Keddasszony, Kedd asszonya. Szent Anna, Mária édesanyja az asszonyok védőszentje. A környéken Szentanna (németjeinek), Kisvarjasnak és az aradi Szilvás-telepi templomnak a védője Anna.

„Anna asszony, Anna asszony napján, Szent Anna napján, Szent Anna asszony napján nem dógoztak, a tanyákon sē vót sēnki! Szent Anna fő van fogadva jég ellen. Harminc éve elég gyakori vót a jégverés. Nagy ünnepöt köll tartani, hogy nē érje jég a falut” (KG 1980). Ugyanő mondja: „A kösségi ágyúval lőttek, ha jégföhlő gyütt, hogy elzavarják!”.

„Szent Anna van fölfogadva jég ellen! A falu régön fölfogadta, hogy védje mög égháború ellen!” – igazít el harangozó unokanővérem, K. Bözsi. 1980-ban ünnepi nagymise 11-kor, 9-kor kismise. Aznap búcsú Kisvarnyason.

A nagymisén vagy 30 feketébe bújt ünneplő nő s férfi. A nők bent imádkoznak, a férfiak kívül várják a papot, megbeszélik a templom csinosításának teendőit. Az előbb még itt dolgoztak a

100. évfordulóra megújuló egyházon. A napokban kiesött az állványból egy embör, s csak a csontja törött össze.

Délután háromkor jön a dologból egy asszony:

(MTI) – Na, most már ünnepelhetünk! – szól át az utcán.

„Kürtös fogadott ünnepén a kolhozvilágban hajtották ki az embereket dolgozni. Két asszonyt agyoncsapott a villám. Csak borulás volt, egyet villámlott és kész! Azóta nincs ember Kürtösön, aki kimenne dolgozni a határba a jégeső ellen fogadott ünnepen!” (AB 2002)

Kisiratoson hosszú idő után először, látványos keretek közt, 2002. július 26-án Szent Anna napján ismét megülik a falu régi fogadott ünnepét, falunapnak nevezik el az immár hivatalossá tett – több mint egyházi, vallásos – ünnepet. Az azóta évente megismételt ünnepély három napig tart: pénteken kezdődik általában művelődési-művészeti rendezvénnyel (pl. könyvbemutatóval), szombaton a falun végigvivő menettáncos-néptáncos, csikós, fogatos fölvonulással, a Sportpályán, illetve a művelődési ház udvarán lévő szabadtéri színpadon művészeti csoportok előadásával, este bográcsossal, majd hajnalig tartó könnyűzenei hangversennyel és bállal folytatódik, vasárnap ünnepi szentmisével és sporteseményekkel zárul a sorozat.

2014-ben e napon (amely szombatra esik) az ünnepi misén hálát adnak a jó időért. Mert az aratást ugyan hátráltatja a váratlanul ránk-ránk törő eső, nagy baj nem érte, nem éri a falut, amiért köszönet jár Istenünknek.

NAGYBOLDOGASSZONY

Augusztus 15., sokan ilyenkor mennek *búcsúra Máriaradnára*.
L. Lagzi, búcsú, tor.

KISASSZONY

Szeptember 8. **(MTI)** - *Máriaradna!* Jelös radnai búcsúnap ez is a kisiratosiaknak. L. Lagzi, búcsú, tor.

SZENT KERESZT FÖLMAGASZTALÁSA

Szeptember 14. – *kisiratosi búcsú* (templomnap, védőszentünk napja) őszi hó második vasárnapján. A falu legnagyobb ünnepe ma is a szent körösztt fölmagasztalására. E katolikus ünnep eredete az ókorba nyúlik vissza. A hagyomány szerint Constantinus római császár anyja, Szent Ilona Jeruzsálemben, az Olajfák hegyén 320. szeptember 14-én lelte meg Jézus Krisztus keresztfáját. Lásd külön a kisiratosi templomnap szokásait a Lagzi, búcsú, tor című fejezetben!

ZSIDÓ SZEPTEMBER

Öreg Kurtucz Mihály úgy tudta, hogy „Szeptember derekán deret kérnek, *kéri a deret*, mondják a parasztok a zsidókra, és nagyon haragszanak rájuk! (Nyilván mert nekik nagyon nem hiányzik még a dér.) 10-15-e közt mindig megfagy (tönkremegy) a paradicsom, aztán jön a jobb idő. Ilyenkor ünnepelnek a zsidók, három nap böjtölnek, *szagolják a birsalmát*”. Az alföldi parasztember számára a legrosszabbkor... Zsidó származású barátainktól tudjuk, hogy ebben az időben valóban van valamilyen ünnepük a mózeshitű magyaroknak, a magyar anyanyelvű zsidóknak, nemkülönben a világ egyéb zsidóinak.

Zsidó ünnep szeptemberben: birsalmát szagolgtatnak a szeptemberi böjtben a zsinagógában (M.o-i zs. ételek). Olvassuk a zsidó műveltség adattárában: e Szent Mihály havi nagy böjtben sem enni, sem inni, sem nemi életet élni nem volt szabad. A mieink mit nem gondoltak: kínjukban szagulgatják a birsalmát... Hogy azzal verjék el éhségüket? Avval is sanyargassák maguk.

Nem akármilyen böjt löhetött!

Nálunk nem volt zsidótemplom, otthon szagolták az birsalmát? Apánk meg – kisfiú korában – nem megleste őket.

A kíváncsiság független a vallási felekezettől. Ahogy a mieinktől elütő szokásokkal szembeni óvakodás is.

ARADI VÉRTANÚK NAPJA

Október 6. *Aradi gyásznapi*. Aki tehetett, elment Aradon a Csucsukorszakban is a *Vesztőhelyre* emlékezni. A kisoratosi iskola diákjai Benedek Sándor tanár bácsi vezetésével a XX. század második felében évtizedekig átkerékpároztak *Mácsára a Csernovicskastély kertjébe Damjanich János és Lahner György vértanúk sírjához*, hogy emlékezzenek, megismerjék a legkülönb magyar hősokeket. 2009-ben világosi emlékművet avatnak a községháza előtti téren, azóta évről évre megemlékezés e napon – Világos helyett – Kisoratoson a kopjafás emlékműnél a negyvennyolcas szabadságharc hőseiről.

MAGYAROK NAGYASSZONYA

Október 8. Újabban – Almási Béla dr. kezdeményezésére – ezen a napon is járnak búcsúsok Kisoratosról Máriaradnára. A búcsúsok különbusszal utaznak a Magyarok Nagyasszonya napi *radnai búcsúra*. Az iratosiak hagyományt teremtettek, ma már távolabbról is jönnek társasgépkocsikkal a katolikus hívek az e napi búcsúra Máriaradnára. Az új hagyomány a kezdeményező halála után is él Kisoratoson, évről évre megjelenünk Radnán Máriánknál, hogy segítsen nekünk. L. Lagzi, búcsú, tor.

MINDÖNSZENTÖK

November 1. 1999-ben este mintha ki lenne világítva a temető – s virágtenger borítja a sírkertet. Az elhunyt szeretteinkre való emlékezés itt is kétnapos, másnap, 2-án *halottak napján* is emlékezőkkel tele a kisiratosi temető. Az előtte való napokban kapával állítunk szeretteink sírjához, hogy rendbe tegyük azokat, *Mindszent napján* öl virággal, hogy sírjaikra tegyük, s gyertyával, hogy *mindönszentjeink* tiszteletére meggyújthassuk.

Gulyást a falu „Május elsőtől egészen mindönszentökig” fogadott (Vajda 265).

MÁRTON NAPJA

November 11. „Hogyha esött a hó – mán ilyenkor vót, hogy esött a hó! –, akkor azt mondták, hogy: Na, Márton szürke lovon jön! Ha nem, akkor fekete lovon.” (Vajda 78)

KATALIN

November 25. „Ha Katalin lotyog, (akkor) karácsony kopog”, azaz befagynak a tócsák az iratosi határban is karácsonyra, s tán fehér lesz a csanádi (meg aradi) táj e szent ünnepre. És fordítva is igaznak tapasztalják: ha Katalin napján fagyos az idő, karácsonyra (sajnos) kienged.

...Hogy evvel kezdődjék előlről az egész. Iratosunkon is az egyházi (mondhatni magyar) esztendő.

Lagzi, búcsú, tor

Kezdhethők a kiemelt, legnépesebb, legbensőségebb és leghangosabb ünnepek sorát a *körösztlő*vel, de erre vonatkozóan csak csabai élményről számolhatnók be. Mivel kisiratosi apám, Öreg Kurtucz Misa volt az örömapa módjára lelkesedő szervezője, s a vendégsereg több mint fele kisiratosi származék volt 1950-ben húgom születésekor, (legalábbis említés erejéig) ki nem hagyhatom. Apám nagy örömeiben – hogy három fiú után lánya született végre! – a nyári forrósággal nem törődve disznót vágott, úgyhogy a disznótorokhoz hasonló, annál is vidámabb, fölszabadultabb, önfeledtebb volt az ünneplése leánya megkeresztelésének.

Nyilván odahaza, Kisiratoson is hasonló indulatokkal – véghetetlen szeretettel – volt tele egy valamirevaló *körösztlő*... Ám erre, így (sajnos) nem térhetünk ki.

LAKODALOM

Hogy milyen volt a régi iratosi lagzi?

1935 táján még átjárnak egymáshoz lagziba a dombegyházi/lévési, kevermesi, batonyai, iratosi magyarok (öKM 1980).

Kovács Ferenc írja le a kisiratosi lagzit (177-181): kérő, jegykendő, kézfogó, 3-szori templomi hirdetés, hívogató (2-2 *vőfény*, kalapján selyem virágcsokor, pántlika, kezében vőfénybot csokorral, pántlikával – Bálint Sándor leírása szerint Szögedében: öregvőfély vagy nagyvőfély, és a fiatalabb kisvőfély), esküvő, kikérés, lagzi, vőfényköszöntő fogásonként a vacsoránál, kárlátó, menyasszonytánc-újasszonytánc stb.

Á. G. és Ó. A. 1978-as lagzija szolgált alapul a Magyar Krisztus című parasztreghém Embörének-fejezetéhez, így ezt nem írom le még egyszer. (Nem azonos vele, egy-egy dolgot elírtam, átírtam, valamit hozzátettem, mást elvettem..., regöshöz illően elrejtöttem, átváltoztattam.) További iratosi lagziélményeimből merítik e falurajzrészben.

Kézfogó: húsvét szombatján a templomi 3 hirdetés előtt (szombatvasárnap). J., az örömapa(jelölt) tehenet vágott, sokat kimért húsvétra. 80 kgr. tehénhús, 40 tyúk – banda húzza a sátorban, amely áll a ház udvarán a lagzi végéig. Rég volt ekkora kézfogó – újságolják testvéreid. Vagy hatvanan voltak, csak a legszűkebb rokonság. Apám (öKM) is, mint nagybácsi.

Háromszori *hirdetés* a templomban.

Lagzi délután 6-kor. Indulás 5-kor. Minden család küld 1 tyúkot. Finom bor a téészből. *Vőfény* a Falkus gyerekek.

A menyasszony szülői házának udvarán állított sátor falán falvédők körben. A bejárattal szemben a menyasszony fényképe. A vőlegény családjának násznépe a Kultúrban. Vagy 300 ember a lagziban K.-éknál.

Délután 3-kor *ebéd* az addigra már (messziről, pl. Csonka-Magyarországról) érkező vendégeknek: húsleves, tehénpaprikás savanyával, sütemény. Jó itteni fehér bor (iratosi szőlő levéből a ménesi borvidéken készített bor), pálinka. A banda húzza. Minden fogás előtt a vőfély verset mond, hogy azzal zárja: ...Éljen!

Indulásnásznépmenete. Előlamenyasszonyakoszorúslányokkal, utánuk a lányos násznép, végül a banda: előtte 4-5 legény járja, közte Á. P. öcséd is. Az örömapa K. J. a kapuban sírva vigadva búcsúztatja leányát.

A *templomba* bevonulnak. Utánuk a Nagykultúrból a másik menet, a vőlegényé, a vőlegényes ház násznépe, a vőlegény körül a fölvirágozott *kardoslegényök* (koszorúlegényök) csapata tüsténködik. Thury pap ritka szépen beszél házasságról, kötelességről, hűségről – amit, tanúsíthatod, Erzsikéék meg is tartanak. (Valaha a módosabb vőlegény barátaiból álló koszorúlegényök csapata lóháton tötte mög az utat a szülői háztul idáig, mög vissza – emlegeti a tudós könyv, Bálint Sándoré a szögedi dógokrul.

A templomi szertartás alatt Raskó Matyi a bandával húztatja az oláhost a régi községháza előtti sarkon, a piactéren. Máshol ezt paptáncnak hívják.

Aprópénz-szórás templomkapuból, esküvő után, hazaindulás előtt. Furcsállom, oláh szokásnak gyanítom. D o m o k o s P. P. írja a csángó lagziról: a templomból hazatérő újember és újasszony elé a házba lépéskor búzát, pénzt, bort öntenek, s hívják az asztalhoz enni, inni a vendégeket. Erdős Szászka Péter emlékei közt szerepel: a menyasszony Szabófalván az őt az utcán köszöntő gyermekeknek (s felnőtteknek) lejt hajít marokkal.

Otthon a *sátorban* jön a *vacsora*: húsleves, paprikás, sült tyúk, torta (mindenki a maga tortáját kapja, kínálja, a maradékot hazaviszi). A vőfény ismét versel. Már ott a pap is, a másik helyen nem érezte jól magát, („sok az idegen, román”, magyarázzák, s a hangulat se ilyen jó).

Tánc: csárdás, frisses, foksztrott (polka), és 1-1 mái is (rán-gatózhat egyet a vőfény). S a népdalt éneklők ütemét gyorsítja a gitáros banda újmódija. A vőfély a *mönyecsketáncot* beharangozva elrikkantja magát: *Három csárdás! Három frisses!*

Lassúra frisses, csárdás?

Amúgy csak az oláos körtánc. Körbe, karikába a rezes zenére.

Újasszonytánc – mondják arra, ami régebben menyasszonytánc lehetett. Röpülnek a 100 lejösök, Rozi ángyi, az örömnagymama miást (ezör lejt) tősz a szakajtóba. R. Matyi „románosat” kér, a veje „magyarost” kérve veszi meg az újasszonyt! Aki átöltözve megtudja: itt 4000, ott 3000 lejt táncolt (össze).

„Ilyen jó magyar lagziban még nem voltam!” – mondja István öcsém. A bátyja azért nem jött, mert összeveszett a feleségével, akinek a rokonságából valaki Kürtösre házasodott, magyar mindkettő, de oláh lagzit csináltak. Azt mondta Jani, ú oda nem mén! Erre most Ilonka visszaadta, akkor most mög ú nem mögy. Nem és nem; azért sē.

Tibi és Veri lagzija 1990-ben

Lagzi a Gróza-térön a fiús háznál. A sátorfákat piros-fehérezöld szalagok borítják. Azért a tető alatt: mintha a piros-sárga-kék színek állnának össze a színes szalagokból (óvatosságból?) álladalmi hármassá.

Megy haza az új pár a vőlegény házához a templomból és a kultúrbeli kikérésből. A sátor és a kapu előtt, a Gróza-térön az árokpárt és az út közt: szénából rakott tűz lobog, körötte, mellette néhány (főző)asszony. Húgom szerint a tűz azért van, hogy megismerjék az új asszonyt, nem tévesztette-e el a fiú, nem mást kapott-e (a Nagykulturban mulató másik násznéptől). Meg hogy régen nem volt világosság, nem volt villany, ezért gyújtottak tüzet.

A tűz mellől (játékból) harcias asszonyok kiáltoznak, példának okáért ím így: ... *fogd meg a pináját!*

Hogy megismered-e? Nehogy csúfság érjön.

Amikor a vőfély elmondta a pecsenyét köszöntő versét, és mielőtt az étékfogó asszonyok, leányok, fiúk ki nem osztanák a sültet (sült tyúkot), a főzőasszonyok egyike *kakast* tesz az asztalra

a násznagy elé, aki az új pár mellett ül, és vad *verset mond a kend tökéről*. Az új pár és a násznagy közé szorult esperes: pislog, mosolyog, remeg, de... megszokta.

Újkígyóson is: fonóban, lakodalomban gyakori a fajtalan beszéd, amiért 1842-ben 25 krajcár büntetés, vagy 2 órai fogság jár. A kelet-csanádi (Kisiratost is magába foglaló) járás székhelyén, Battonyán 1842-ben községi hirdetményben olvasni: „A felsőbb K. rendelések folytában szoros tilalomképpen közhírré tétetik ismét, hogy a lakodalmi alkalommal az utcán való fertelemes versek kiabálása, lövöldözés, zászlóval való járás, kocsival való futtatás, lovaknak ijesztgetése s kocsi mellett menetkor dobolás, szorosan tilalmaztatik...”. (A zászlókat kendőből készítették.) Mint a szerző írja, még az 1920-as, 30-as években is gyakori tájunkon a „kocsival való futtatás”; fölvirágozták, pántlikázták a lovak szerszámain, s hangos kurjongatással, nótaszóval, néha zászlólobogtatással hordták össze a lagzi kellékeit. A kisvőfély fölszalagozott, kendőkkel ékesített botjával táncolva, kurjongatva haladt a zenekar előtt (ÚA). Eszerint az egykori batonyai vőfélyvers is akár az iratosi!

A *vőfény* (vőfély) viszi a prímet. Van *kisvőfény* is. A vőfénynek (s kisvőfélynek) a menyasszony tűz botja hegyére virágot, kalapjára (kalapjukra) vőfényvirágot (Vőfélyk.). A *banda* e '90-es lagziban is: gitárzenét játszik! *Gitárzenekar* húzza a magyaros talpalávalót, a csárdást. A zenekar: gitár, szakszofon, dob, tangóharmonika. (Helybéli parasztsbanda játszik.) Ahogy új vendég jön, tust húznak.

Rokonférfi regéli. „Az egyik lagziban elénekölték a székely himnuszt. Valaki följelöntötte őket, behívták a családot a milíciára. Vallatták őket, mér éneköltek? Mögbüntették őket 2-3 ezor lejre. – Ki vót az? Ott löhetött a lagziba, csak rájött a család!? Mért nem törték össze? – Nem löhet, nagy fejes.”

A sátorban a főhely fölött VERI TIBI fölirat ékeskedik.

Magyar igen a kisiratosi hivatalban (2004)

Az aradi napilap tudósít (Kr. u. 2004. Pünkösöd havában) arról, hogy az iratosi községházán a helyi közigazgatás megszűnése, 1968 óta az első házasságkötést tartották meg. (Akkor Kürtösön számunkra igen kedves pár, Antal Péter és Árvai Anna fogadott hűséget egymásnak.) Almási Vince polgármester előtt 2004. május 29-én mondta ki az igent Almási Béla és Torma Eleonóra.

Örök hűséget magyarul fogadhattak egymásnak a fiatalok. A községház után a templomba vonultak át az egyházi esküvőre.

A vőfély, Varga Roland a tudósítónak elmondja: a vőlegény a vőfélyvel és a rokonsággal a menyasszony házához megy, ahol kikérik és elbúcsúztatják a szülőktől a menyasszonyt. Miután a menyasszony szülei odaadják leányukat a vőlegénynek, gyalog, zenei kísérettel elindulnak a kultúrházba, ahol várja a vendégeket a terített asztal. A főlszolgálók eléjük teszik a csirkeaprólékból főzött savanyú levest, második fogásként a paprikást.

A templom után a násznép egy része hazamegy, hogy elrendezze az állatokat – megetesse őket –, és este 10 után jön vissza. Ekkor már javában tart a tánc, az asztalokat kihordták, hogy fölszabaduljon a táncparkett – írja a lap. Általában középen teszik szabaddá a termet, az asztalok körben, a falnál megmaradnak, jó időben kijebb is kerülhetnek. Éjfélkor visszaviszik s megterítik az asztalokat, hogy fölkinálják az újabb fogásokat: tyúkhúslevest, sült húsokat tört krumplival, savanyúsággal. Most jöhet a bor és a torta!

Fél három körül *Szabad a menyasszony!* – annak, aki megfizeti.

A *menyasszonytánc* után a *bolondmenyasszony tánca* következik: egy férfi menyasszonynak öltözik, őt a vőfény így mutatja be:

*Íme, itt áll előttünk egy nagy marha,
Akinek lába közt nőtt meg a szarva.*

Hajnali négykor jön az *újasszonytánc*, vagy *menyecsketánc*. A vőlegény/újember bort tölt a férfiaknak, a menyasszony/újasszony süteményt kínál körbe az asszonyoknak, s reggelig folytathatják a mulatságot.

Ebben a lagziban a pécskai Quint zenekar húzta a talpalávalót – adja tudtul a hangulatos beszámolót író költő-újságíró, Nagyálmos Ildikó. A Nagykultúr melletti (kantinbeli) konyhán az asszonyok több mint félezer vendégre főztek. A főzőasszonyok, Rajcsek Anna és Márton Anna mondják: a hatalmas üstökben 150 tyúk főtt.

N a g y m a m a m e s é l i (2005)

Hadnagy Kinga (aradi lakos, akkor 14 éves) A kincses Kisiratos című kis írásával vett részt 2005-ben a békéscsabai Karácsonyi János Honismereti Egyesület kevermesi táborának Nagymamám, nagypapám mesélte pályázatán. Az írás a Föld adta sors című egyesületi kiadványban látott napvilágot. Az ifjú szerző nagyszülei otthonáról, Kisiratosról írja le, amit tud, s elmondja, miket mesél öreganyja a házasságkötés helyi szokásairól.

A *lánykérés* szombat este történik: a legény a szüleivel állít be a lányos házhoz, és ha igen a válasz, a fiatalember *jegykendőt* kap. Elmennek a paphoz, bejelentik szándékukat, s a harmadik *templomi hirdetés* után jöhet a lagzi. A megelőző vasárnap két-két *vőfély* a lányos, illetve a legényes háztól *hívogatni* indul. „A *nyoszolyólányok* színes virágcsokorral, hosszú pántlikával díszítik a vőfélyek kalapját és a *vőfélybotokat*.”

A lagzi napján a vendégeket a nyoszolyólányok és a vőfélyek kaláccsal, pálinkával fogadják, a férfiaknak virágot tűznek a kabátjára (ezt a *virágpénzzel* fizetik meg). „A párnákat, dunyhákat, a *stafirungot* a lány viszi magával, ezt nagy alkudozás közepette adják át a vőlegényes ház *nyoszolyóasszonyainak*.” A lakodalmas menet mindkét háztól megindul elől a *zászlótartóval* (kezében a rúdon hímes pántlikák, himzett kendő lógnak), meg a *két (fa) kardos legénnyel*, akik mellett szedi a lábát a két vőfély, hogy borral, pálinkával kínálják a kapuk előtt ácsorgó kíváncsiskodókat.

A templomi esküvő után visszaindul a násznép a két házhoz, a vőlegény (a maga rokonságával) is a lányos házhoz mén, ahova viszont csak akkor engedik be, ha felelni tud a *násznagy három kérdésére*. Egy kis közös mulatozás után elkövetkezik a *menyasszony-vőlegénytánc*, és a *menyasszony-búcsúztató*, s a „vőlegény” a maga násznépével, meg persze a „menyasszonnyal”, visszaindul a saját házába, folytatni a mulatságot.

A lagziban *vőfélyversek* vezetik be a különböző fogásokat. A *menyasszonytánc* hangulatát fokozhatja, ha a nyoszolyólányok nem elég elővigyázatosak és valaki ellopja a menyasszonyt – ilyenkor a násznagy „sokvödörnyi vörösbor” árát fizetheti váltságként, hogy visszakapják. A *bolondmenyasszony tánca* is növelheti a hangulatot. „Valaki, általában egy férfi, bekormozza az arcát, szoknyát húz, aztán azzal táncol, aki nem tud elfutni előle. Talán a legszebb mégis az *új asszony-új ember tánca*, a legfinomabb a torta, amit az új asszony kínál, a legaromásabb pedig az a bor, amit az új ember tölt.”

Lagzi csak szűznek

Lagzi csak szűznek! – mondják.

1983-ban N. M. leányát a fiúja megszöktette. Sógor mindig azt hajtogatta, hogy a sátor a kertlábig fog érni, akkora lagzit csinál. Nem lehetett, a lány *szobára járt* (a fiújával).

1984: K. E. fia, A. megszöktette a menyasszonyát. Látták másokkal, a főnöke (munkahelyéről) kijárt hozzá, el-eltűntek séta

közben. Buta lány, el lehetett téríteni. A. azt mondta az anyjának: az első menyasszonyát más vette feleségül, ha ezzel is így jár, fölakasztja magát! – Nő, fiam, szöktesd mög! – mondta az anyja (regéli néném).

1985: A. P. a lányának: „Vigyázz, hogy lagzi löhessön!”.

VŐFÉNYKÖNYV

Vőfélykönyvet kaptam, hogy lemásoljam, Kr. u. 2000-ben Szent György hava 16.-án Kisiratoson Almási Bélától.

– Kurtucz Gergő Antal Misutól kapta a vőfélykönyvet – mondja. – Eredetileg a legteljesebb Sebők Józsefé volt. 60 körüli, az övé elégett. Valószínűleg odaadta valakinek lemásolni, állítólag elégett. Azt mondják, ezt is az eredetiről másolták! Misu másolta.

Antal Mihály született 1941. október 17.-én Kisiratoson, írta le maga! Házsám nr.

500 – regélik.

Hasonló a Kovács Ferenc által közzétett lakodalmi versekhez, de nem ugyanaz az összeállítás. Kovács az 1950-es évek elején gyűjtötte az akkor 86 éves Barják Károly által ismert vőfényverseket, az újabb nemzedékhez tartozó Antal Mihály leírása 1958-ból való. Nyilván Barjáké a régiesebb.

Vegyük sorjába, hasonlítsuk össze a kettőt!

Barják Károly

Antal Mihály

Virág kikérés I.

Köszönet a vőfény virágért II.

Hivogatás III.

Búcsúztatás az esküvőre X.

Búcsúztató esküvő előtt
Hazaköszöntő az esküvőről

Indulás a menyasszonyért

Menyasszonykikérés
Első kikérés
Második kikérés
Harmadik kikérés
Ajándékköszöntő
Menyasszonybúcsúztató

Menyasszony búcsúztatás
(Új)Menyasszony búcsúztatás

Búcsú a leányos háztól

A menyasszony beköszöntés

Asztalhoz hívó
Ételköszöntő – Leves
Paprikás
Bor
Sülthús

Leves beköszöntés IV.
Paprikás beköszöntés V.
Bor beköszöntés VI.
Sült hús
Sülthús beköszöntés VII.

Menyasszonytánc

Menyecskeköszöntő

Sütemény beköszöntése VIII.

A menyaszony tánc

A menyaszony tánc pénzért

Menyecsketánc

Az új asszony beköszöntése

Hazainduláskor

A mindkettőnél megtalálható versezet általában ugyanaz, az eltérés többnyire kicsi. Pl. így kezdődik egyiknél, másiknál a Leves-beköszöntő:

Érdemes vendégek, nem üresen gyüttem,
Étkekkel terhelve vagyon mindkét kezem.
De mielőtt hozzányúlnek a kalánhoz,
Buzgó szívvel hálát küldjenek az Úrhoz. (Barják)

D. J. K.

Érdemes vendégek nem üresen jöttem
Étkekkel telve vagyon mind két kezem.
De mielőtt a kanálhoz nyulnának,
Buzgó szívvel adjanak hálát az urnak.
Éljen. (Antal)

A bort beköszöntő két versezet eltér, érdemes egymás mellé tenni őket! Barják 2, Antal 3 versszakot alkotott ugyanabból a szövegből.

Szív-vidámításul Isten a bort adta,
A mi házigazdánk hordóját kifúrta,
Teli üvegeit ide behozatta.
Ez az a vörös bor, ennek neve: bánom,
Ez mártotta sokat sárba a nadrágom.
Nem is iszom többé vöröst, csak fehéret,
Majd ettől könnyebben hordom a fejemet.
Ebből a jó borból mindnyájan igyanak,
Hogy a menyegzőben vígan mulassanak,
Köszöntsék egymásra, el ne aludjanak. (Barják)

D. J. K.

Szív-vidámításnak Isten a bort adta
Szent Dávid oltárjánál azt mondotta:
Ami házigazdánk hordóját kifúrta
Teli üveg borát ide fel hozatta.
Éljen.

Ez a vörös ennek a neve bánom
Ez mártotta sárba a nadrágom
Nem iszok többé vöröset csak fehéret
Attól majd könnyebben hordom a fejemet.
Éljen.

Ebből a borból mindnyájan igyanak
Hogy a lakodalomban reggelig mulasanak
Köszöntsék a poharakat hogy el ne aludjanak
De egy poháral a vőfénynek is adjanak.

D. J. K. (Antal)

Szembetűnő változás: időközben a menyegzőből lakodalom lett.
A sült hús beköszöntésére való Barják féle vers Antalnál is szerepel, ám e 3 versszakos mellett Antal 4 versszakos másikat is tud:

D. J. K.
Hogy a konyhára semi rosztat ne mondjak
Házunknál valaki éhen ne maradjon
Gondolkoztam étel legyen bőven
Hozzá is kértem a mult esztendőbe
Éljen

Most pedig sült pecsenyét kerítettem sorba
Ha ilyet kapna a baka a táborban
Aztán torkát borral öntözhetné
Még az ördögöt is pokóllba kergetné
Éljen

Ős atyáink háborut viseltek
Télen nyáron sült hussal éltek
Félvilág bámulta hősi bátorságukat
Miránk is ránk származott dicső szokásuk.
Éljen.

Itt hát uraim leteszem a tálat
Bűbájos illat töltse be a házat
Bort is igyanak ürítsék a poharat
Krumplit és vizet nyeljen a tót és a számár.
Éljen.

D. J. K.

'Bűbájos illat'-ról persze az iratosiak aligha tudnak, jó (pecsenye)szagról annál inkább! Sebaj, lagziban bármi elmegy – még az efféle álnepi városiasság (szinte már úri modor) is.

Nem szerepel Kovácsnál (illetve Barjánál) a sütemény-
beköszöntés. Lássuk, hogy fest Antal Misué!

Itt van a finom lisztből jó féle sütemény.
Nincs ebben se mustár sem tömény.
Puha jó ízű egy csep se kemény.
Aki ilyennel él azt nem bántja a köszvény.
Éljen.

Elhoztam végre bélesekét mazsolát
Szöllővel kelt édeseket tudtam hogy szeretik
Az itt lévő szűzek, öregek és vénék.
Éljen.

Olyan ez uraim minth a kisutult méz
Meg kívánja az ember mihelyt rá néz
Bátran lehet enni, gyomornak nem nehéz.
Fogjon hát minden darabot egy kéz.
Éljen.

D. J. K.

„Kisutult méz”? Kisajtol, kipergetett?...

A Virág-kikérést sem ismeri Barják bátyánk (nyomán K. F.). Ez
így hangzik:

1958. XI. 12-én I. Kisiratos.

D. J. K.

Továbbá bátor vagyok még egyet kérni
Amit hiszem hogy fognak teljesíteni.
Ezen kérésem azt tartalmazza
Amit kedves menyaszonyunk is beláthatja
Hogy semmi jele se nincs hivatásunkba
Mi jelezné mi célja van a mi dolgunknak
Kérném szépen tehát hogy azon virágot
Fel tűznék helyére a nyoszojú lányok.
Amiért mi nekik megfogunk szolgálni
Ha az égura rá fog segíteni.
Hiszük hogy kérésünket nem fogják meg vetni
Amiért mi hálásan meg fogunk köszöni.

D. J. K.

Más a szövege Barják menyasszonytáncra hívó, és Antal
menyecskétáncra kérő zöngeményének. Ím az utóbbi:

Tisztelt vendégeim, minden megváltozott,
a lányok serege eggyel megapadott,
a menyecskéké pedig eggyel szaporodott.
Vesse jól mindenki méjen elméjébe,

ki itt áll előttünk, díszes fejkötőbe,
az előtt még táncolt hajadon lány fővel.
Asszony lett a lányból, bimbóból a rózsza,
ezt mondja a nóta sok-sok száz év óta.
Kívánjunk hát nekik erőt, gazdagságot
de mindenek előtt hosszú boldogságot!
HÁROM CSÁRDÁS!
HÁROM FRISSES!

Az újasszonyt beköszöntő versezet alá véste a szerző (?): „Irtam 1958. XI. 15-én Kisiratos. Arad. Timisoara N. 500. Antal Mihály. Született. 1941 okt 17-én Kisiratoson. Vigyázz rá...” – az utóbbival talán a másolót figyelmeztetve.

E versezet (amelyet ki tudja, ki írt) egyébként így hangzik (az írást valamelyest helyesre téve):

Az újasszony beköszöntése

D. J. K.

Tisztelt násznagy uram, egy csodát mutatok,
Amit még nem látott, tessék elhinni, hogy
Igazat mondok, amit könnyen be is bizonyítok.
Mert szép menyasszonyunk az elébb még lány volt,
Tessék most megnézni, hogy megváltozott.
A haját nem látom, nem tudom hová lett,
Csak annyi bizonyos, hogy (a) feje bekötött.
Kérném szépen tehát násznagy uramékat,
Fogadják be ismét szép menyasszonyunkat,
Mint új asszonyt e szép társaságban
Részeltessék ötöt először a táncban.
Nosza, Laci komám, hegedűd zendüljön,
Hogy az újasszony füle megcsendüljön.
Húzd el Rákóczi híres indulóját,
Mi sem látunk egyet, sem apácát, se barátját,
Járjuk el tehát az újember és az újasszony táncát.

D. J. K.

A vőfély a menyasszonnyal a vőlegény házához való induláskor a lányos ház népét másnapra meghívja: *12 órakor a kálátoba el várjuk. Éljen. Dicsértessék Jézus Krisztus.*

Ká(r)lító ma már ritkán van, ugyanis a két háznép együtt üli meg a lakodalmat. Nemrég külön-külön ünnepelt a két család, s éjféltájban (éjfél után?) a lányos ház népe megindult a legény szüleinek a házába, hogy 'megnézze', beteljesedett-é a nász nászéknál...

Antal Mihály leírásából kiderül (ami K. F. könyvéből nem), hogy a verseket a kisiratosi vőfény *Éljen!*-nel és *Dicsértessék Jézus*

Krisztus-sal kezdi, illetve zárja. Például a Leves beköszöntést D. J. K.-sal kezdi s Éljenrel fejez be valamennyi versszakot, hogy legvégül (az Éljen után) ismét elhangozzék a D. J. K. köszöntés. És Antalé, leírva, nem jelzi a helyi nyelvjárást – Barjánál legalább *gyüttem, kalán* olvasható. Viszont Antal *kisutult mézet* említ, ami a népi méhészet szakszókincsének helybéli közismertségére utalhat.

Antal Mihály vőfénykönyve nótákkal zárul. *Dall* a fölirata valamennyi magyar nótának, amelyet szorgalmasan lejegyzett. Nyilván amelyek megnyerték a tetszését! Ezek (kezdeté): Van egy szőke asszony..., Vándor felhők fenn az égen..., Mint egy koldus úgy járok.... Aztán gyün a Tangó, több is: Kopogtat a *fakopács* az erdőn..., Szeretlek, jöjj vissza hozzám... Utóbbiak, nyilván, tangósított nóták.

S minden Dall meg Tangó alatt a jegyzés ideje: 1958. XII. 3-án, 4-én, 5-én, 29-én. Aláírással: Elnök (olvashatatlan), Titkár Antal Mihály. Máshol alul megjegyzi: Emlék, vagy épp „1958. XII. hó 4-én este hallottam Sávai Imrétől. Írta Antal Mihály 1958. XII. 6-án” – azaz szinte másnap (a másnaposságot követő napon?).

Öreg Kurtucz Mihály így emlékszik 1981-ben, hogy az 1920-as, '30-as években 'Hunyadi Lászlóból énekelték' – nyilván Erkel Ferenc dalművéből – a lagzikban:

*Gyere ki te vén boszorkány
nézd csak, mit hoztunk,
Ezért a szőke (barna) leányért
sokat fáradtunk (fáradoztunk).
Hogyha nem kell, visszavisszük
édesanyjának,
(A)Ki fölnevelte szép eladó lányának.*

Vőfényeink 'költészetéből' kitetszik, mit tettek egykor a násznép elé: elsőnek (hús)levest, majd együtt a (marha)paprikás, hozzá bor (előbb vörös, majd az igazi, a fehér), együtt a sült, sült hús, a pecsönnye! Hogy zárja a sütemény: béles, mazsolás, s mindenféle más édes. Nehogy valaki éhön maradjon.

BÚCSÚ

Szeptember 14.: *Szent körösztl fölmagasztalása*. A kisiratosi búcsú (újabbán) évente Szent Mihály hava második hétvégéjén vasárnap. (Mert korábban nyilván mindig 14-én volt.)

Messze földről hazajön ilyenkor a család. Szombaton megjönnek, vasárnap délután indulnak haza. Aki teheti, csak hétfőn; erre nem túl sokan érnek rá, menni kell haza, vár dolog, a jószág, a ház.

A körösz tőviben

„1838-ban az Uraság kegyessége által az Templom rendes Toronyal diszes nagy harangal, és orgonával.... éppen butsu Templom Napjára, vagy is 14 szeptemberre ágyú róbajja és diszes Lakoma mellett tökéletesen ellátatott, és elvégeztetett” (HD).

Irat 1855-ből a plébánián: „Kiss Iratos község egyháznapiját f. szept. 16-án fogja tartani, melly ünnepély alkalmakor öszve gyülekezni szokott nép tömeg töbnyire kortsmai multság kedvéért jelenik meg, hol azután rendes koczkodások és az innen keletkezni szokott garázdálkodások 's törvény ellenes kihágások merülnek fel. Az illy nemű kihágások meggátlása tekintetéből kérjük a Cs. Vm. Tettes Szolgabirói Hivatalt, hogy a fentebb irt napon Kiss Iratosra... csendőrt kirendelni méltóztatna. Lovrits jegyző Németh Mihály biro és tanácsa '855. szept. 13.”

1930-as évek, regéli öKM: „Vagy ötöt összevissza szúrtak a búcsún. Minden búcsúkor verekedések voltak és szurkálások. Kevermesi fiú szurkált. Romániában be is csukták. Átjött a búcsúba. Leütötték a lámpát, aztán adj neki! Az egyik a kezében vitte ki a belét. Meg bálkor is volt mindig verekedés. Csak a román csendőrség erős volt, megkenték az embereket, ezért volt csönd. 'Gurá báte kúru' – Száj veri a segget... –, mondták.”

1979. Szombat estig dolgoznak, éjszaka sütnek, főznek. Sok helyen két-három óráig, az asszony alig alszik valamit. A szombaton érkező vendéget már szármával kínálják, a kacsát, a tyúkot – s a disznóhúst – este s éjjel is sütik. Nénémék disznót szoktak vágni, most a szomszédban vágta, tőlük vettek friss húst. A vendégek jobbára vasárnap jönnek. S a búcsú inkább a házaknál – sok helyen kiülnek az udvarra, a gyümölcsfák és szőlőlugas alá, ott esznek, isznak, beszélgetnek egész nap. Az egyik házban magyar muzsika, a másikban (a Kekecsen) oláh bömből (a rádióból, vagy magnóról). Vasárnap magyar 10, oláh 11 (óra) előtt indul a nép feketében a templomba. Körmenet a templom körül. A téren: 3-4 sátorban édesség, műanyag játék, műanyag bővli. Bolondkocsi most nem jött. Inkább csak a gyerekeket vonzza. Oláh (cigány)banda húzza az oláh talpalávalót, magának, a kutyát sem érdekli ez a zenebona. Nagyritkán rázendítenek egy-egy magyar nótára. (Olyan büdöset ereget e szent napon a kisiratosiak vendége... A hús teszi? Ki tudja,

mi nem. Az asszony odahaza ebből tudja, hun jártál.) És mindenki annyit főzött, hogy ha megjönnek a rokonok, ne éhezzenek! Néhol potyára főztek, senki sem jött. Sérti őket, ha a rokon nem néz be hozzájuk – minek készültek?! Ott marad az étel egész hétre. A hagyományt még tartanák, de nincs mindig kinek.

1980: 100 éves a kisiratosi templom (alapkövének elhelyezése). Ünnepi nagymise szeptember 14-én délelőtt 11-től a felvonulás végeztével 1/2 1-ig.

A szent köröszt fölmagasztalásának napján – mondí a pap. Az iratosiak szerint ez annyit tősz, mint a templomszentölés napja! A tömösvári vikárius meg további 5 pap nem jött el, sorolja az őspörös. Mindenesetre tehenet vágatott Thury esperes is vendégeinek. De itt van a helybélín kívül még 7 pap, tehát összesen 8 lelkipásztor. S ha jól vélekszöm, 4 szólt hosszan-röviden a gyüleközethön. Jó néhány ministráns, 1 helyett 3 kántor, Pista bátyámat bántja, hogy már nem énekölhetött.

Thury az egyik ígét románul is elmondja: „Vannak itt román testvérek...”. Aztán jön egy vele egyívásúnak tetsző (pedig jóval idősebb), kemény pap, s olyan prédikációt vág ki, hogy az emberek a szemüket törölgetik. Magam a csodálkozástól. (Hogy mit mondott, megíratott a FŐ, HOGY MÖGVAGYUNK című falurajzfejezet Godó-részében.) Bátor, egyértelmű kiállás a keresztény szellemiség mellett – amitől úgy elszoktunk Odaát.

Ami még meglep: Godó Mihály valami olyasmit állít, hogy „a kereszt tövében alapított falut” az idetelepedő nép. Ha ez igaz (és nyilván az, ha a falu jézustársasági tudós papja állítja), azt jelenti, hogy 1818-ban valahol itt, Kisiratos-pusztán, az Iratosi-pusztá Szalbek-részén kereszt állt. S hogy eszerint nem véletlen a névadás, az istenháza keresztelése: a szent kereszt tiszteletét hirdeti templomunk is.

A mise végén kihozzák a hímzett új és régi képes lobogókat, majd a gyermekek, papok s a nép is kitódul a templomkertbe. Thury pap rőndözi őket, indulás körbe, szép komótosan: elől a gyerőkhad, élén a kis (virág?)feszülettel, majd a férfiak, a lelkészök, mögöttük az oltáriszentséggel a sátor alatt az egyik pap, aztán a férfikórus, végül hosszan a nők, s mi, férfiak. Lépésben vissza a szentegyházba, s ott még ezzel sincs vége.

Délután a Tódáson végigsétál 4 pap.

Kocsik, a nemzetiségi szövetség megyei elnöke Aradról, mi Csabáról, más Nyugat-Némötországból. Idehaza a szanaszét szaladt nép.

A hivatal (az Arad Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, valamint a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Arad

Megyei Tanácsa e szent napon röndözi mög Szálbek-Iratosunkon az Alföldi Őszköszöntő művelődési ünnepélyt. A kétnyelvű falragaszból kitetszik a műsor: 10 órakor mezőgazdasági termékek kiállítása, Bérczi Ferenc festménykiállításának megnyitója 11-kor, Dorobanți-Sofronea megyei labdarúgó-mérkőzése délután 5-től, helyi és környékbeli műkedvelő-művészeti együttesek előadása este 8-tól, majd táncmulatság. (A művelődési házban és a pályán.) Megnyitja Kocsik József, a megyei nemzetiségi tanács elnöke (utóbb csabai nyugdíjas költő). Szanda Antal elnök a téesz kiállítását, Havasi Pál rajzoló a képtárlatot adja át némi bevezetővel. Mindannyian Kisiratost emlegetnek – a hivatalos Dorobánc helyött. Egy öreg iratosi megjegyzi:

– Most mán késő!

Egész nap nyitva Kása Anti bácsi helytörténeti gyűjteménye is (a Kiskultúrban).

Álló nap 3 társaskocsi hordja oda s vissza a népet! Szombaton is 2! Azt mondta a kürtösi néptanácselnök (elegáns román elvtárs, ott van a délutáni műsoron): - Úgy is egybetartozunk, aztán lögyön öleg busz! – idézik testvéreim az urat. – Lött is.

A kisiratosi táncsoport leánykái Benedek Katalin és Benedek Sándor tanárházaspár betanításában éneklik: „Tavaszi szél vizet áraszt, / Virágom, virágom...”; „Rózsa, rózsza, labdarózsa levele, / Csak egy legény szeretett a kedvemre...”; „Hosszú szára van a cseresznyének, / Göndör haja van a menyecskének...”. Majd gyors, fúvós zenére: magyar dallam elég románosan. Túlontúl gyors! Förgetegös, mint a kürtösi szomszédé. Asszony padszomszédom odaszól:

– Ugye, milyen jó ez a zene? Milyen gyors, ütemes – és veri a lábával.

Már ez tetszik neki; nem a minapi saját. (Minapi? Valamikori.

Az már: öregapjáé? A régi öregöké? Tatáé, tántié, édös szülée?

A magyaros.

(Vigyázz, ne öbőjögj! Még rád fogik, ha a magyarnak magyarost kívánsz, hogy magyaroskodol! És akkor – ugye – jaj neköd.)

Templombúcsú a környéken

Tavasszal, május 7.: *Gáj* – *epörbúcsú* tavasszal, amikor érik az epör. *Sajátabúcsú*: gáji templomnap Gizella napján. A környék népe így is emlegeti a gájiak búcsúját, amelyet május 7-én, Gizella napján, illetve az azt megelőző, vagy követő vasárnap tartják a ma Arad külvárosának számító egykori falu magyar katolikus egyházközségében. A salátabúcsú ugyanaz, mint az epörbúcsú.

„Sajáta-búcsú... május hetedikén, a Gizella-nap utáni vagy előtti vasárnapon!.... Epör? Az is akkor érik.” Ezzel szemben inkább az áll, hogy május elején virágzik az eper, sajáta pedig sē égön, sē fődön... (Hacsak nem az üvegházban.)

Május, október: Mária-misék, búcsújárás *Tornyan*, a Boldogságos Szűz, a Szentszűz kápolnájához. 1897-ben említik a környék népének, köztük az iratosiaknak a jelenlétét: „A téli nagy hidegben sem maradtak el”. Az elmúlt évben (1896-ban) Dusik Örsikével csuda esett egy fűzfánál, azóta búcsújárás a Mária-jelenéshez kapcsolódó fűzhöz. Az 1989-es változást követően a kb. 50-60 férőhelyes kápolnában május és október hónapok minden vasárnapján szentmisét tartott a környék papsága – volt, hogy 10-12 pap is összejött. Ezeket a miséket a környék népe egyszerűen csak *Mária-misék*nek hívta. Jöttek Arad, Pécska, Iratos, Szederhát, Németszentpéter, Németpereg búcsújai, vitték a Szentkút vizét, és újra indult a kegyhelyen a régi búcsújárás. Így ment ez egészen 2000 októberéig, amikor a népi vallásosságot nem sokra becsülő temesvári püspökség megtiltotta a misézést. (Harangozó Imre nyomán írja a világháló bucsujaras.hu honlapja.) Az egyházi tiltás ellenére a búcsújárás változatlanul tart a *tornyai Máriához*.

Pünkösöd: Máriaradna, valaha ez volt a legnépesebb *radnai* búcsú, a pünkösdi. L. külön a Radna-jarást!

Pünkösöd utáni első vasárnap: *Szentháromság napja, kisbúcsú Kürtösön*. 1982. június 6-án, vasárnap 11 órától 'istentisztelet' (részvételünkkel): a kisiratosi plébános Szentmártonban, Mácsán misézik, miközben a kürtösi egyházban pap nélkül fohászkodnak, imádkoznak, énekelnek a hívek, akik megtöltik a kistemplomot. A pap a végére fut be, megáldja a népet, s már fut is tovább.

Július 1., *Szent Antal napja: Aradon*, a minoritáknál (1981-ben magad is megtapasztalod apád városában e szép búcsút).

Július 26., *Szent Anna: Kisvarjas*. „Kerékpároznak ki a Kekecsről az asszonyok, lányok szombat délelőtt Kisvarnyasra...”

Augusztus 15., *Nagyboldogasszony: Radna* (l. Radna-járás!), *Nagyvarjas*. És *Majlát*, ahol „Majláti vasárnap” néven pártállami szervezésű búcsúpótló népünnepélyt szerveztek az ünnephez legközelebb eső vasárnap a kedves aradvármegyei kommunisták. A rendszerváltozás után fölújították a jó hangulatú, s az egész táj magyarságát mozgósító („vöröstelenített”) rendezvényt.

Szeptember 1., illetve *szeptember első vasárnapja: Nagyiratos* (pl. 1980. szeptember 1-én). 2000-ben mondja a helyi plébános: az egyház védője *Órangyalok*, de október (másodika) helyett szeptember első vasárnapján tartják a templombúcsút. „A nagyiratosi búcsút nemcsak a helybeliek várják türelmetlenül, hanem a kisiratosiak

is. A hagyomány szerint ugyanis ha ilyenkor Nagyviratoson szép idő van, egy hét múlva a kisiratosi templombúcsún borul el az ég. És fordítva...” – olvasható a Ny. J. 2001. augusztus 31-i számában. Hosszabb ideje rendre megnyitják a nagyiratosi búcsúra a Kisvarjas-Dombegyháza közti ideiglenes határátkelőt.

Szeptember 8, *Kisasszony: Radna* (l. Radna-járás).

Szeptember 2. vasárnapja: *Kevermes* (és a szintén csanádvármegyei *Mezőkovácsháza*) búcsúja. Mindkettő *Kisboldogasszonyé*...

R a d n a - j á r á s

Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) a védője a ferencesek radnai kegytemplomának, búcsúját a nyári Mária-ünnepeken tartják. A szűkebb környék a török időkben is búcsújáró hely, sőt, a török is a magáénak érzi úgyannyira, hogy Evlia Cselebi 1660-as útleírásában az igazhitű muszlimok itteni – lippai és Lippához képest Maroson túli, tehát radnai (?) – szent helyeiről ad hírt. A kegytemplomi kegykép olaszországi eredetű, a színes papírnyomat állítólag 1668-ban került adományként az akkori radnai kápolnába. A mi hagyományaink szerint a radnai egyházat a török fölgyújtja, csak a kegykép maradt épen.

1709-ben zarándokoltak az aradiak Mária-Radnára a mirigyhalál-távoztató „kegyelmes kép”-hez, s a járvány megszűnt. Ez alapozta meg szentségi jelentőségét, Magyarország jeles barokk kegyhelye lett. Azután évről évre zarándoklatok sorának helye Radna. A szögedi búcsúsok hagyományosan Kisasszony napjára (szeptember 8.) zarándokoltak Radnára – írja Bálint Sándor. Akárcsak a mieink. „Kisasszonykor vannak a legtöbben! A kisiratosiak mennek pünkösdkor, Nagyboldogasszony napján, Kisasszonykor” – magyarázza Thury esperes 1980-ban. 1981-ben ugyanerről ezt mondja: a búcsú tart Kisasszonyig, sokan jelentkeznek Boldogasszonyra is.

A szögedi nemzetbéli hívó katolikus gyógyító erőt tulajdonít(ott) az éhnyálnak. Az „...asszonyok közeli búcsújáróhelyekre (pl. Radnára) éhnyálon, azaz étlen-szomjan szoktak elmenni” – fogalmaz a Karácsony, húsvét, pünkösöd szerzője. Az éhező ember éhnyála megöli a gonoszt... Ezért ment éhnyálon öreganyám is Radnára? (Előszörre, harmadjára...)

„Lobogókkal mentek, végig a falvakon, gyalog. Víttek pénzt, megszálltak a házaknál, járt Radnán mama is!” „Nagyanyám

öreganyja háromszor járt Radnán, meg is gyógyult!” – hallod mástól. „Kis Sarusi mama a sok bajtól, veszekedéstől idegbajos lett, rángatta a görcs (a kezét). Fölvitték Radnára: térden csúszott föl a lépcsőn Lordosi Máriáig, kétoldalt apáca fogta a kezét. Mire fölért Lordosi Máriához, elmúlt a baja!... Láttad? Lordosi Máriának a kezéből (tenyeréből) folyik a vér!?!...” (öKM 1980).

„Kurtucz mamát elvitte tata, vagy háromszor (a Lordosi Máriáhon) elment egyhúztomba! A lépcsőn térden mászott föl. Nagyon beteg volt, aztán ettől jobban lött” – regéli ugyanezt más családtag.

Régen pénteken indultak, éjszaka Aradon a templomban virrasztottak, énekeltek, innen tovább gyalog Radnára. (Később a villamosvonattal.) Mama a végén már busszal ment. Az újkígyósiak péntek délelőtt indultak gyalogszerrel a vasárnapi radnai búcsúi szentmisére, hogy kedden ebéd előtt otthon lehessenek – írja Harangozó Imre.

Most pünkösdkor (1981-ben június 7-én) 2 busz is megy, annyian iratkoznak a papnál. Két fehér lobogó a feszülettel (rajta koszorú). Este 6-kor megjöttek a búcsúsok, a templomba menet a kántor a szép radnai énekekkel fogadja őket. A legtöbben pünkösdkor mennek – tudja más öreg iratosi. (Apád is így tudja: egykor az első a pünkösdi búcsú volt...)

Lordosi Máriának hívják az iratosiak Lourdes-i Máriát, a Lourdes-i barlang-kegyhely Máriáját, illetve az azt utánzó máriaradnai Lourdes-i oltár Szűzanyáját. Van, aki a Radnai Máriával azonosítja.

A radnai kegytemplom körül emlékkeresztek (pl. az újkígyósiaké 1859/1912-ből a kegytemplom előtt), mögötte, a hegyoldalon a radnai keresztút az állomásaival, köztük az iratosiakéval! A Radnai Köröszút kisiratosi állomása a XII., fölirata:

„12.

Jézus elküldi a Szentlelket.

Jesus sendet den heiligen Geis.

- . -

Alapították

a KISIRATOSI

bucsujáró hívek

1929.

Zalai. Radna”

Az aláíró nyilván a stáció alkotója.

1981. Szent Mihály hava 6-án jártunk ott. A szentegyház mögötti erdőt bevezető bozótban – az állomás előtt némileg letörve, letaposva a gallyak, nemrég járhattak itt – rejtőzik az iratosi stáció.

Gyertya füstnyoma a kövön, melyen összefirkált, de olvasható írás és tábla, az állomás képének a helye üres. 'Mögvakult'. (Mert valaki kiverte a szemét.)

A firkálmányok: „Itt járt... Péter Viola... Magyar... Varga... EMIL + Daniela 23 XII. '80. CONSTANTA. Berki Maria... Alex... Blach...”

Vlah, vagy hun világtalanjai a XX. századnak.

Az „1929” alatt a jobb sarokban:

„Góczó Antal 1981. VI. hó 7én

Godó Ferencz - „ -

Talpai Gergely”

Ki tudja, tán szeretetből.

Mindenállomástmáshelységkatolikusaiállították. Emlékkereszt (a kálvária körül) és körösztrúti állomás Hódmezővásárhelytől Óbesenyőig, Újaradtól Nagyikindáig, Battonyától Endrődig és vissza. Makó, Csanádapáca, Szentes, Kiszombor, Kecskemét, Vinga, Csongrád, Békés-Gyula, Magyar Bánhegyes, Újpanát, Gátalja, Nagykamarás, Öthalom, Pécska, Mezőkovácsháza (népe) is a félig eltemetett Radnai Kálvárián...

Volt hol találkozniuk a kisiratosi dohánykertészeknek (gazdának és zsilléréknek) az 1818–19-ben odahaza maradt testvérekkel!

Dettai csoport járja a körösztrutat – a stációknál, a lépcsőn megállnak, énekelnek.

A fiatal meg: itt – ha Kisiratoson nem lelt – talált (ha keresett, ha nagyon köllött neki) asszonynak, embörnek valót... két imádság közti pillantásban.

A rendházban emeletről emeletre a folyosón: kegyképek a falon! Köztük kisiratosiak is (l. Szalbek-Iratos!).

TEMETÉS

Kisiratosi keresztlőt csak Békéscsabán éltem meg, ám lagziban és temetésen odahaza is lehettem. Nem egy rokonom sírgödrénél állhattam, torában lehettem ott. Apám egyik testvérenek a csonkaországi temetésén is ott szomorkodhattam – hogy a végén a tor (a bor hatására) nótázásba torkolljék, mígnem az elbúcsúztatott bátya nagylánya el nem rítta magát: De hát möghalt apám, nő vigadjunk...

Nyugodjék békében! (Nyugodjanak békével!)

Isten, Isten.

Hogy a temetést illetően mit jelenthet a *harangszó*?

A falunak majd fél évszázadik volt kántora Kurtucz István, aki azt mondta: amikor mezei dolog közben a határban meghallotta a halottat jelző harangszót, azonnal végiggondolta, ki halhatott meg. Fölidézhetette, a pap a legutóbbi temetésen kire nézett annál a bizonyos (a halottat túlvilági útján legközelebb követő falubelire utaló) mondatnál... S ha valamennyire biztos volt benne, kit fog kántorénekével búcsúztatni, hazáig már a versen gondolkodott: hogyan kezdje, miképpen végezze a *halottbúcsúztatót*. (L. a Fő, hogy mög vagyunk parasztkántor-fejezetében.)

Sírbakérés is lehet a harangszó: a halott eltemetésekor (bővebben Kurtucz István temetésénél).

Virrasztó, amikor a halottas háznál a temetés előtti éjszaka a halott mellett az éccakát ébren, imával, énekkel, emlékezőssel eltöltő rokonságéssziratóasszony-kartanyázik. „Tegnap virrasztóba vótam (a feleségömmel). Körbeülük a ravatalt, imádság, ének. Éjfél, egy óra tájt elmönnék. Ahol idős az asszony, vagy kevesen vannak, tízkor hazamönnék. A távozó asszonynak duncot (kis fonott kalácsot), az embörnek mög pálinkát (negyedöst) nyomnak a kezibe” – soroli öcsém, KG 1980-ban. (Amúgy részletesebben Almási Béla temetésénél!)

Virrasztó, ahol énekelnek is, illetve azon személy (*sirató*, *siratóasszony*, *virrasztó asszony*), aki a halottat siratással búcsúztatja az otthonában éjszaka. „A siratók előtte (temetés előtt) este 6-7-től éjfélig, másnap déltől énekelnek. Persze ahol öreg az özvegy, vagy kevesen vannak, hamarabb elmennek a siratók. Mögfizetik őket! Az *énekös asszonyok*nak fizetnek. Attul is függ, mennyire fizetik őket. 40-50 lej egy estére, és mögkapja mindönki a maga duncát a vajlingbul, és a pálinkát. Amikor emöntenek, a gyászoló családból fölváltva *virraszt* valaki. Rományok, ahol virrasztik, kártyáznak! A cigány mög mulat” – egészíti ki KG.

2009-ben Falkus Margit a legjobb helybéli siratóasszony; ű énekl mindön este Almási Béla körorvos falumindönös virrasztásán a sírkertbeli halottasház temetőkápolnában május 15.-ei halálától a 18.-ai temetéséig.

„*Virrasztás* a családból fölváltva, röggelig, aztán napközben is ott van valaki a családbul” a halott mellett a házban (KG). *Virrasztik* az öregöt, nénédet, húgodat, ángyit, komádat... elhunytától eltemetéséig. (Látjuk Almási Béla temetésénél.)

Halottlátásra valamennyien bemegyünk a tisztaszobában nyitott földelű koporsóban fölravatalozott elszenderülthöz. Ki-ki megtekinti a halottat; amikor belépsz, a legközelebbi hozzátartozó, pl. a feleség, aki most özvegy lett, rákezd zokogni, ríni, hogy érezzük, mekkora a bánata. A halott látására a házba bement búcsúzkodók a koporsó

körül, majd a szoba (ház) falánál szomorkodhatnak, magukban vagy halkán egymás közt emlékezhetnek, imádkozhatnak. A nemes ember kétszáz forintja című mesénkben a béres tíz imát mond az elhunyt tekintetes úr lelki üdvéért.

A *koporsócsókolás* (1984-ben) Békéscsabán, amikor az iratosi rokonok a Körös-parti sírkertben nevük említésekor kimönnének apám koporsájához és megcsókolik azt, plébánosunkat csodálkozásra készíti, de jelzi, érzi a nagy fájdalmat, amit kifejeznek e cselekedetükkel. Ott ez már rég nem szokás, ahogy nálunk máig éljen az a bizonyára igen elavult testvérszeretet, amit ezzel érzékeltetni merészelünk. Kisiratosi temetésen a koporsót mindenki megcsókolja, ahogy a búcsúztató kántor a nevét kimondja. Újabban egyesek csak a kezüket teszik a koporsóra.

Szabófalván (a kies Moldovában, Etelközünkben) a koporsóban fekvő holtat a hozzátartozók megcsókolják – regéli Szászka Erdős Péter 74 éves csángó ember 1992-ben Újkígyóson.

Kézmosás, mielőtt belépnél a halottas házba. Kezet kell mosnod az udvaron a ház (a tornác) ajtaja elé tett lavórban, amely mellett ott a törülköző (l. Kurtucz István temetésénél). Mint Pilátus: Mosom kezeimet?... Mert ártatlan vagyok ez igaz embörnek véritül? (Máté ev. 27:24). Zentán is kezet mosnak temetőből jövet a háznál (Délvidéki m. néprajz).

Bálint Sándor írja a szögedi nemzetről: „Máig élő szokás, hogy temetésről, temetőből hazajövet a tor kezdete előtt sárgaság ellen kezet mosnak”. „A visszatérő gyásznépet az udvaron mosdóvíz, törülköző várta. Mindenki megmosta a kezét..., hogy sárgaságba ne essenének. A mosakodás kultikus célzata nyilvánvaló.”

A gyászolónak *kendőt* adnak. Kendőnyi fehér zsebkendőt kap minden tisztelő a halott ember családjától. Azt gondolhatnók, hogy a gyász mérhetetlenségét jelképezi a hatalmas, törülközőnyi zsebkendő a könnyek törlésére, ráadásul hogy ez oláh szokás átvétele lehet. Mire föl a java szépirodalom fölvilágosít: a szögedi világban kendő jár a koporsóhordónak! – írja Móra Ferenc Ének a búzamezőkről című regényében. „Az énekes asszony gyertyát és fehér zsebkendőt szokott osztogatni a halott atyafisága, szomszédai, barátai között” – az anyavárosban, fogalmaz A szögedi nemzet szerzője. Máshol Bálint Sándor így tudósít a régi szögedi dógokrul: a Szent Antal-társulat tagjának a temetésén a tagok (a szeretetszolgálatért, a temetésen való közreműködésért) a hozzátartozóktól egy-egy szál gyertyát, „régebben még fehér kendőt is kaptak megemlékezésül”.

Kapsz (korábban fekete szélű) fehér zsebkendőt a halottas ház vendéglátó asszonyaitól, a válladnál a ruhádra tűzik *gombostű*vel.

Amikor Almási Béla temetésén (2009-ben) elkezdik a gödörbe eresztett koporsóra hányni a földet a sírásók, az emberek lésződik magukról a kendőt, s megkérdi egyik a másiktól: Tudod, mit köll ilyenkor tönni a gombostűvel?... A sírba vele!

Sírkerülés tán neked is?... Hogy a halottnak a szelleme ne járjon vissza, megkerülik a sírt mifelénk, Újkígyóson, Apácán is – ad hírt róla könyvében Gazda József. Ugyanez járja Békéscsabán és másutt is. A nagytáj szívében: a temetés végén az új sírt, elsősorban a közeli hozzátartozók, háromszor megkerülik – eredetileg valószínűleg azért, hogy ezzel megtévesszék a hazajáró lelket (olvasod A szögedi nemzetben).

Halott lakodalmán egyszer lehattunk. Öcsém, K. J. temetése Gájban, az 1980-as években: fiatalon vesztette életét, temetését gyászos lagziként, végig ríva tartotta meg a család – l. külön: KJ, Gáj. Halott lakodalma másutt, pl. Zentán is (Délvidéki m. néprajz).

A *szentölt víz*nek a temetésen is van szerepe, l. Jelös napok – vízszentelés.

Kiesött a koporsóbul – ilyen nálunk is előfordult az elmúlt században! Az 1970-es évek végén a Kekecsön a kövér szomszéd kiesött a koporsóbul, az emlékező szerint a hasa szétfeszítötte a bádogot. Az emberek halálra rémültek, ángyomnak egy hét múlva is fájt a feje, csak a pap nem futott el, visszacsalogatta a népet. „Mint a disznót, kötéllel húzták vissza a koporsóba.”

Kalács jár a végtisztesség megadását követően a búcsúzóknak. *Duncnak* nevezett kis fonott kalácsot (vagy kalácsdarabot) adnak a temetésről távozóknak – pl. dr. Almási Béla 2009-es búcsúztatását követően egy szeletöt.

Gyászmise többféle lehet. Halott tiszteletére a temetéskor. Harminc napos mise: temetés után 30 napra mise a halott lelki üdvéért. A temetés évfordulóján mise (éves mise) a halott emlékére. „Tatáék miséje márciusban. Jani bátya, Bözsi ángyi, Jani miséje novemberben. Ára 50 lej” (öKM 1981).

Halotti tor nélkül alig múlik el temetés Kisiratoson, mert tort máig minden valamirevaló család rendez, ahova meghívják az elhunyt szűkebb-tágabb rokonságát, baráti körét.

Kurtucz István kántor nagybátyánk tora (1980-ban) pálinkával kezdődik, savanyúlevessel folytatódik, birkapaprikással (ahhoz savanyúuborával, kenyérrel és kaláccsal) fejeződik be. A távozó nőknek duncot, férfiaknak negyedöst (1/4 litrös üvegben pájinkát) adnak. Közben a pálinkáról többen áttérnek a borra, avagy a sörre – koccintáskor Nyugodjék békében! (...békével) köszöntéssel.

2009-ben dr. Almási Béla halotti torában az étkezés hidegtállal, előétellel kezdődött, amely füstölt sonka- és kolbászszeletekből,

olajbogyóval ízesített juhtúróból állt. A főfogás a szárma volt, tejföllel. A távozókat útravaló hideg elemózsiával és borvízzel látják el.

A réges-régi korok hangulatát idézi egyik népmesénk (A nemes ember kétszáz forintja), amely szerint „szörnyű eszem-iszom, halotti tor kerekedett. Úgy folyt a bor, mint a Szárazérben a víz. Mindenki annyit ivott, amennyi belefért”. El lehet gondolni... Aki volt paraszti torban, tudja, mi lett a (nóta) vége.

A faluban szokásos *halottbúcsúztatás*ról a Kurtucz István parasztkántor működését bemutató fejezetünkben részletesen szólnunk. Mindazt egyetlen dologgal toldjuk meg: 2011-ben a *búcsúztató* verseket író kántor nálunk megmaradt majdnem száz költeményét elkérte a kolozsvári magyar egyetem doktori iskolájának hallgatója, Bajkó Árpád, aki az erdélyi népi költők munkásságának a kutatója. A további kántor-versezetek után érdeklődve megkereste a kisiratosi plébánost is, akitől megtudta: az egyháztól engedélyt kértek, hogy a kántor továbbra is búcsúztathasson, mert kevés a tiszteletdíja, ezzel tudja azt kiegészíteni. Azaz az egyházi tiltás ellenére Kisiratoson így maradt meg ez a hagyomány.

Idegenök temetése. A zsidókat a temetőn kívül, később külön zsidótemetővé váló helyen hantolták el. A görögkeleti románok sem kerülhettek a temetőbe: „A temetőárokba három román meszest ástak el. Akkor még tartották a vallást. Vándorkereskedők voltak, itt maradtak a járvány miatt, nem mehettek haza” – sorolja, mit hallott az öregektől a XX. század eleji (kolera)járványról ifjabb Kurtucz Gergely 1980-ban. Ugyanő mondja: „75 éve kolera vót Kisiratoson! Akkor születött Horváth Károly bácsi, száz és egy évet élt, aki a legtöbbet élt Kisiratoson. 1970 tájt mondta, hogy amikor ű gyerök vót, akkor vót ez a kolera. Akkor halt mög három szekeres (román mészáros); ű 12 éves vót. Mindön tizedik möghalt! Nem maradtak mög csak az állapotos asszonyok mög a gyerökök.” (Bálint N. I. könyve az alábbi századfordulós Csanád vármegyei kolerajárványokat sorolja: 1886, 1893, 1909-es csak szórványosan, 1914-ben már nagyobb...)

E fejezet lezárása után kapjuk (2010-ben) a hírt, eltemették dr. Almási Béla édesanyját. Mint a Székelyföldről ideszármazott másodmenye levelében írja: „Meglepődtem, amikor Juszti néni először készítette elő, hogy egyáltalán létezik ilyen, *gyászfehérnemű*. Az is új volt számomra, hogy ezt Kisiratoson mindenki maga készítette el (most jut eszembe, azt nem kérdeztem meg, hogy a férfiaknak ki varrta, az anyjuk vagy a feleségük, mert szerintem a férfiak ilyesmivel nem foglalkoztak... Be kár!!... Egy fényképet készítettem Juszti néniről, még mielőtt a fekete ruhát

ráadták volna. Sajnos nem tökéletes a felvétel, azaz közelről nem látszik a mintázat. A halotti viselet fehérneműje valóban fehér. Alsónadrágból és egy ujjatlan felsőből áll, mindkettőt fehérrel hímezte. Írás, monogram nincs ráhímezve.”.

Csak nem a szögedi nemzet földjén ritka (egykori?) *fehér gyászra* utal Juszti néni halotti fehérneműje?...

Nézzünk kicsit részletesebben egy-egy temetést.

Kurtucz István, élt 67 évet – 1980

A falu jeles parasztkántorának – nagybátyánknak – a temetése 1980. december 13-án délután 2-kor a gyöpszéli családi háztól.

„Fél nyóc löhetött, tán még nem is értél haza, Pista bátyádnak már vége vót!” – fogad a jajveszékelő özvegy, Rozi ángyi a ravatálnál, a házban (nagyszobában). A tisztaszoba közepén az asztal a ravatal, rajta nyitott koporsóban bátya teteme.

Igen; halála napján délelőtt még jót beszélgettem vele.

Amikor a kocsiból kiszállunk, elénk jön ángyi sógora (testvérenek az ura a szomszédból), ő a *halottnagy*. Unokatestvéreim többsége az udvaron a konyhafalhoz húzódva áll némán, a házban zsúfoltság. Legbelül a házban az utca felől, az ablak előtt áll a ravatal, bátya ünnepi öltönyében, kalapja jobb keze felől a fejénél. Sárga, aszott bátya arca, teste. Mellette jajgat özvegye meg fia, Jancsi, és sírdogál, zokog a szűkebb család. A ravataltól jobbra állnak. Szemben, balról az asszony rokonok ülnek, előttük, (felőlünk) jobb kéz felől a sarokban öregek ücsörögnek. Az ajtótól balra mindjárt a *siratóasszonyok* asztala, jobbra, ahol Pista bátya az ágyában meghalt, most asztalok. Kis széken edényben szentelt víz, azzal mindenki megszenteli Pista bátyát (l. Vízköröszt).

Minél több ember sír egy temetésen, minél több gyászolót megríkat az özvegy jajgatása, annál jobban sikerült a temetés, bizonyítva, hogy a halott sokunknak feledhetetlen – magyarázzák testvéreid.

Négy *sirató* (asszony): irkából, nyomtatott füzetből énekelnek.

Fehér kendőt osztogatnak. Nyolcvanat vettünk – mondja Rozi ángyi. Zsebkendőt tűznek a koszorúvivők, koporsóvivők, lobogóvivők karjára, hogy abba törüljék könnyüket. Ajándékba kapják, amiért vitték – véli egyikünk. „Kap ajándékba egy zsebkendőt! Aki segít.” Végül kapott minden testvér, közelebbi rokon (mi, nagybátyánk unokaöccsei, unokahúgai is), a négy gyászokocsis, a két pap, kántor, ministráns.

„A románoknál türülközöt, fejrevaló kendőt is adnak!” – tudjuk meg testvéreinktől.

Belép a pap (meg a kántor a ministránssal), s énekelni kezdi:

Körülfogtak engöm a halál félelmei...

A koporsó még nincs leszögezve. A szertartás végén (tömjénfüst közepette) leszögeznek a koporsó födelét.

Búcsúztatás az udvaron. Négy lobogó: két fekete (gyászlobogó), rajt' fehér körösztel, egy Szűzmáriás, egy Jézus a körösztfán. Gyászköröszt is: fakereszt, rajta halálfej, alatta lábszárcsont.

Az asztalnál ül a két pap és a kántor. Thury László esperes-plébános *búcsúztat*. Majd kéri, hogy a nyugdíjas kisiratosi pap (Tamás plébános), ki évekig vele dolgozott, szóljon! Aztán a kántor *búcsúztató* versei (1 vers 2 lej) – akitől Pista bátya nevében búcsúzik, odamén a koporsóhoz s megcsókolja a tetején lévő körösztöt. „A Kurtucz névről rokonok...” közt magad is: 1 vers... Apád, öreg Kurtucz Mihály: özvegy Kurtucz Mihály...

Tata! – jajgat Jani, a megboldogult fia. Valóban nagyon szerette; az apja meg őt, egy szem fiát nagyon. (Ráütött: dolgos, csupa szív, csöndes, drága ember.) (...Volt, míg jó húsz évre rá ő is meg nem halt.)

49 vers hangzik el. 1 vers 2 lej, 3 lej, mindenki annyit ad, amennyit akar – mondja ángyi.

Indulástól földbetételig, sírba tételig szól a harang. Ez a *sírbakérés: harangozás*, amikor eresztik a koporsót a mélybe – magyarázza KG.

A férfiak kiviszik a koporsót a Malom utca végiben várakozó halottas kocsira, és indul a gyászmenet, Kurtucz István parasztkántor utolsó földi útja. Elöl a 4 lobogó és a gyászköröszt, utána a koszorúk, a papok, a kocsi, mögötte a gyásznép – a nők többsége a járdán követi.

A *gombostűt* (azzal tűzték karjukra a fehér kendőt, zsebkendőt) be kell dobni a *sírba*.

Otthon megkezdődik a *tor*.

Hazafelé a temetőből az ajtó előtt *lavór, türülköző: mindönki kezet mos* a csöpp vízben. Hogy összebékítsen, lemossa rólunk a haragot, ne legyen harag! (KG)

Az egész házban asztalok körül ül a gyásznép. A baloldali asztalon egy szál *gyertya* ég – bátya emlékezetére? *Pálinkát* tesznek elének.

– Nyugodjék békével! – koccint velem KG öcsém.

Kihordják a *savanyalevest*, evés előtt *imádsághoz* áll föl a nép, mormogja a nagy oláhvezető sógor is. *Miatyánk...* Hangosan mondjuk, majd az előimádkozó folytatja: „Aki ételt, italt adott / Annak neve legyen áldott. Ámen.”.

Furcsa, avval kezdik, amivel mi végezni szoktuk.

És mondja vele a nép. Aztán leül, és nekiesik a gyöngé tyúklevesnek.

Pista bátya tányérja összetörve a ház előtt, az udvaron a konyhafalnál (az eresz alatt), a kisajtó mellett egy ládában (kétrészes, szalmával bélelt aljú kotlóültető alkalmatosság): hogy többé más ne ögyön belőle!

Más háznál a halott tányérját, kanalát az asztal közepire teszik, nem eszik belőle, vele senki (KG).

A második fogás: *birkapaprikás* savanyú uborkával, kenyérrel és (fonott) kaláccsal.

Este fél hatkor már vége a tornak!

A távozóknak a gyászoló család ajándékkal kedveskedik: a nőknek *duncot* (kis fonott kalácsot), az emböröknek *negyedöst* (negyedliteres üveg pálinkát) nyomnak a kezibe.

Nagymise, Pista bátya nagymiséje január 18-án a 11 órás (11 órai) mise. 30 napos mise a temetés után 30 napra, de hétköznapra esne, a lányáék (Annusék) dolgoznak, vasárnap érnek rá. 50 lej egy mise (sorolja az özvegy, Rozi ángyi).

(Ángyi félvakon, 90-valahány évesen 2007-ben tért meg az Úrhoz az aradi ispotályban.)

(Nyugodjanak békében!)

Kurtucz (Curtiti) János, Arad – Gáj, 1981

Feri bátyám kisebbik, 23 éves legény fiát vonat ütötte el. Temetése 1981. január 6-án a házuktól Gájban a Nyúl utca 2. szám alól.

„Január 2-án este a barátaival beült tévézni. Még örültem, hogy az én fiam itthon van, adtam nekik másfél liter bort, igyanak, itt jó helyön vannak este 6-kor. Nyugodtan montem el dőgozni” □ regéli az apja, Kurtucz Ferenc, apád testvéröccse.

„10-kor azt mondta: Anyám, mindjárt visszajövök! Visszagyütt... Vasárnap hozták haza, a kórházból! A vasúti sorompónál két társa már átért, őt elkapta a mozdony, a villamosig vitte. A lába közét a gyomráig föltépte, eltört a csontja, vagy ütést kapott hátul a hátára, a lábáról hiányzik a hús” – emlékezik sírva az anyja, Irén ángyod.

Feri bátyád őrjöngött a gyárban, azt hitte, a nagyfiát érte baleset, az jár vonattal. „Látod, bátya, egész évbe dőgozunk, augusztus 23-án, karácsonykor sē áll lē a gyár, most a fiam tiszteletére lēállt!... Mondták: ilyen két munkást nem találnak többet!”

A koporsón: Curtuti János.

– Most lösz a *lakodalma*! – szól a tódási öregasszony, sógornőnk.

Rezesbanda húzza a gyászindulót. A kántor, Gájban, nő. Temetőbe menet végig a falun leáll a forgalom.

– Jaj, fiam, nem ilyen lagzit akartam! – zokog Feri bátyád. Zokogunk mindnyájan.

A pap rájuk szól, szögezzék már le a koporsót, mert a szertartást csak azután kezdheti. Jajveszékelnék, még utoljára benyúlnak a koporsóba a halotthoz (megsimogatják...).

A gáji plébános ócsárolja a családot a rossz nevelés miatt, a falut. 1300 katolikus család, 3200 lélek Gájban, Szilveszter estéjén a misén mégis csak 150-en voltak, másnap is csak valamivel többen. Csak akkor fordulnak hozzá, kérik számon Isten segítségét, ha bajba jutnak... Előbb kellene!

A családnak nagyon nem tetszik a pap gyászbeszéde. Mért kell a hibákat emlegetni?! Nincs elég bajuk így is?

(Feri bátyád végül megszakad a munkában, nagyfiát a rák viszi el, egy szem unokája sofronyaiként a kisiratosi focicsapat erőssége, s Kisiratosrul választ magának lányt...)

(Édes jó Istenkénk, segíts meg minket!)

Almás i Béla, 2009

2009. pünkösöd hava 15-én, pénteken délelőtt halt meg (fél év szenvedés után) életének 62. évében dr. Almási Béla nyugalmazott körorvos, önkormányzati képviselő, a helybéli Máltai ház vezetője, tájház- és művészklub-alapító. „Tegnap délelőtt, mintha csak megvárta volna, hogy újra melléérjen az édesanyja, fél óra leforgása alatt lassan elcsendesedett a légzése, és mire Juszti néni befejezte a Síralmas olvasót, Béla földi útja is bevégeztetett” – olvashattad menye értesítőjében. Hétfőig a halottasházként is szolgáló temetőkápolnában hűtött, felül üvegfalú koporsóban vár az elhantolásra az elhunyt, esténként a virrasztóban Falkus Margit siratóasszony (meg egy itteni származású aradi asszony, Farkas Viktória énekes asszony) énekel s imádkozik a családdal, barátokkal, jó ismerősökkel. A temetés napján a család a koporsónál várja a gyászolókat. Almási Bélát négy pap temeti, de a Halottasháznál nem szólal meg egyik sem, s nem hangzik el a hagyományos kántorbúcsúztató sem. A gyászmenet a gyázkocsira tett koporsóval kihajt a sírkertből a Templom térre, majd tovább halad a Nagyfalunak, Almási Béla

nádtetős tájmúzeumának és nádfödeles udvarháza felé. A hatóság engedélyével, az elhunyt kívánságára itt, az udvaron helyezik örök nyugalomra. A félezer gyászoló jelenlétében temetik el a papok a falu közkedvelt orvosát. A temetésről távozóknak az asszonyok mákkal megszórt kis kalácsot, duncot osztogatnak. „A gombostűt tudod hova kell dobni?...”

Az ember idővel megtanulja.

Betevő falat

= Z s i l l é r é t e k =

A betevő falatról, mindennapi ennivalónkról és ünnepi étkeinkről szól e fejezet. Arról, mit evett egykor, eszik manapság az iratosi. Valamennyit hogy vehetném sorra! Nem tudományos alapossággal, csak az odavaló, sütni-főzni nem tudó férfiember kíváncsiságával veszem sorra mindazt, amit magunk (főleg asszonyaink jóvoltából) megkóstolhatunk s ízlelhetünk, amiről hallottunk-olvashattunk.

A lagziban, avagy halotti torban Kisiratoson kínált ételekről elsősorban a Lagzi, búcsú, tor című fejezetben szólunk, itt nagyjából az étkezés rendjében közöljük az általunk megismert, többnyire öreg Kurtucz Mihály által leírt – regélt – módon készített fogásokat. Kisded étel-adattárunk elsősorban a szegény emberek étkeit sorolja föl, mert az étekregélő személy a falu legszegényebb, zsillérnél is zsillérből lakóinak otthont adó, jó száz éve még szinte csak cigányok lakta, mára viszont a többi fertályhoz hasonlóan polgárosodott (polgárosodni igyekvő) Kekecs szülötte.

Öreg Kurtucz Mihálynak 1981-ben sorolom – a közeli, nevetséghatáron túli, B.csaba nevű nagymezővárosban - a hódmezővásárhelyi ételleket (Kiss L. A szegény asszony élete című könyvéből), s ő mondja, melyiket ismerték Kisiratoson. Magam hozzátettem mindazt, amit lehetett. Azt, amit magam is megízlelhettem, s azt is, amiről csak hallomásból tudok.

LEVES

Szinte valamennyi leves böjtben is főzhető – „böjti napon leves és kalács, vagy lepény”, hallottad a legöregebbektől.

Vegyűksorjában. (Végigábc-rendben, mert akonyhaművészethez nem értvén ez kínálkozik a legelfogulatlanabbnak s legpontosabbnak.)

almaleves – Nyári újdonság, s terem kertjeinkben a többi gyümölcsökhöz hasonlóan alma is épp elég.

babaleves 1. paszujleves, zótpaszujleves (+ Jelős napok, Karácson búttye).

becsinált leves – Fehér húsból zöldséggel lében készült leves (pl. csirkebecsinált). Almási Vince – meg jómagunk, sokunk – tapasztalata, hogy az egyik legjellegzetesebb iratosi étel. Húgom szerint leginkább disznóhúsból készül, pl. disznótorban vesével, velővel – amit én savanyúlevesnek mondok... Lehet, hogy a halotti torban általam emlegetett (mert mások által is így nevezett) savanyúleves nem egyéb, mint becsinált leves? A világhálón található leírások zöme csirkehúst, csirkeaprólékot kínál a becsinált leveshez, de állítólag a marha- és juhgyomor-pacalból is készülhet különleges becsinált leves. Ugyanitt a savanyú becsinált leves disznóhúsból készül – mint odahaza, Csabán, disznótorkor... L. még savanyaleves.

borsóleves – Szárazborsó-levest mi odahaza nem ettünk (sem Iratoson, sem Csabán), csak zöldborsólevest – l. ott.

ciböre, ciböreleves – Gyermekjátékban az uborkánénak mondott boszorka ezekkel a szavakkal 'varázsol': „Lipityomba, lapatyomba, / Cigány ciberébe, Hajdú hegedúbe” (Kovács). Apád szerint levesféle gyümölcsből. Aradvármegyében 1912-ben másfelé a „cibere ecetes, cukros víz, kenyér belehányva” (Arad vm. néprajza). KF monográfia-kéziratában a helyi ételféleségeket felsorolva ennyi szerepel: „Cibere leves (korpa + víz)”. A legszegényebbek – másoknak böjtös – eledele lehetett.

csirkehúsleves – Ha csak nem vén tyúk, nem lestrapált kakas az áldozat, csirkehúslevesnek becézik a belőle fővő levest. Egyébként tyúkhúsleves.

csorba – Román savanyaleves, újabban több házban kínálja urának, gyermekeinek s vendégeinek a szomszédos románságból közénk házasodó asszony. Bármiféle hússal, tetszés és lehetőség szerinti zöldségből főzik, újabban 'csorbásító' savanyító-ízesítő, boltban beszerezhető szerrel.

disznóhúsleves – Tyúkhús (csirkehús) mellett a legtöbbször disznóhúsból készül húsleves az iratosi konyhákban.

fácánleves – Néhanap ez is kerülhet a tányérba. „Vót répafődünk, a fácánt láttuk, hogy hát ül a tojáson... mögfogtuk. Jobb a levese mög a húsa, mint a tyúknak. Mög a színe is. Olyan, mint a kikirics, olyan sárga” (Vajda 222). L. még Húst hússal, nyúlhús.

galamb(hús)leves – Gyöngye húsleves, különösen gyermekeknek, kismamáknak készítik örömmel.

göldinleves – A *göldint* (l. a főtt tésztáknál) belefőzték a saját levébe, nagyon szegény emberek étele. „Gombóclevés! Anyám krumplitésztából bogyókat gyúrt (lisztből, főtt krumpliból gombócot), dió, mogyoró nagyságút, és levesbe főzte. Volt levesbe,

volt külön, ez nagyobb, és pirított kenyérmorzsát tett rá” (öKM 1981). Szögedében „Közkedvelt a kukoricagaluska-leves, tápai nevén rézgaluskaleves, egy múlt századi adat szerint gölődinleves, amelytejeslében főzöttkukoricagombóc” – állA szögedi nemzetben. A XIX. századi szögedi étel eszerint a XX. században még asztalra került Kisiratoson, hogy emlékeztet a XXI. elején is idézzük.

grízgaluskaleves – Húsleves, grízgaluskával. Kurtucz Anna néném akkor emlegeti, amikor a legapróbb szemű tarhonyából készülő ételeket említi.

gujás, gujásleves, marhaguja-leves – Krumplival egybefőzve, jól megpaprikázva készül minálunk is.

gyöngytyúkaleves – A húslevesek közül talán a legfinomabb, legízletesebb.

gyümölcsleves – Alma, meggy, körte, szilva egyaránt lehet alapanyaga, azaz mindegyik gyümölcs belekerülhet e levesbe, akár vegyesen is, sőt, tán az a legfinomabb.

hajmaleves – Hagymaleves, öKM: a nagyon szegények ették. Vöröshagymából készül.

húsleves – Főzik mindenféle húsból, különösen a tyúkhúsleves tud finom lenni. Nem mintha az általában ünnepi marhahúsleves gyöngébb vóna... Majorságból (aprójószágból, baromfiból) egész esztendőben készíthető húsleves.

kalarábéleves – Karalábé, vagy amit akartok! Ami éppen levesbe való kerül a kertből... Csak túl fás nő lögyön.

kácsahúsleves – A levágott kácsából is leginkább leves és paprikás készül, a javából meg sült lesz. Hogy a szárazabb, valóban igen sovány mejjehúsát – a libáéhoz hasonlóan – manapság könnyen a kutyának, macskának hajítsa a kövér húst kívánó gazdája. A levesben kifőtt hús mártással is eléd kerülhet.

káposztaleves – Levesféle, szegény emberek eledele. L. paradicsomos káposztaleves.

krumplileves – Lakodalmi kurjantásban (Kovács könyviben): „Egy-két kalán krumplileves, / Mindjár hazaérünk, kedves”.

lakodalmas savanyaleves l. savanyaleves

lencseleves – Magunk effélét odahaza nem ettünk, Csabán igen, pedig régön Kisiratoson is éltek vele.

libahúsleves – Meg sem közelíti a kácsa- és tyúkhúsleves, ne adj Isten marhahúsleves, de azért igen finom tud lenni ez is.

májgaluskaleves – Ettünk éppen eleget Iratoson is, Csabán is húsleves májgaluskával. A legapróbb szemű tarhonyából készülő ételeknél említi özv. Árvainé Kurtucz Anna. A legfinomabb levesek egyike.

marhahúsleves – A jó marhahúsleves „olyan, mint az olaj”: sűrű a leve, de nem túl zsíros (avagy faggyas)... Szögedében (írja Bálint Sándor). Nálunk ugyanezt minden levesre mondhatja, ha igaz, a szakácsné (Olyan, mint az olaj!). A lagzira levágott borjú, tehát húsból fő sok zöltséggel. A kifőtt hús vagy a levesben marad, leves mellett öhetöd, vagy a mártáshoz lökik – leginkább paradicsomszósszal költik el.

orjaleves – (Főtt) Órja levébe tészta (öKM).

paradicsomleves – Kedvelt levesféle ez is (az otthon kifőzött paradicsomléből) télön-nyáron.

paradicsomos-káposzta leves – „Rántás nélkül, cukor se köll bele! Fínom...” – lehet böjti eledel ez is.

paszujleves – „Péntökön paszujleves, régön hús nélkül, ma hússal” – adja tudtul 2005-ben az alpolgármester, Hal(I)ai János. Más arról szól, hogy szentesti böjtben is előszeretettel főzik: vajjal berántva, szigorúan zsír nélkül készítik a bablevest (öKM). Annus néném regéli 2011-be: Paszujleves vót délbe fűtt hússá. Nagyvarjason dió is kerülhetett bele, l. savanyaleves. L. még zótpaszujleves.

pujkahúsleves – Pulykát is vágnak a faluban, ám a kekecsi Kurtucz/Árvai-portán effélét még nem láttunk, így nem is öhetünk.

rántott leves – öKM: Vékony rántással megfőtt leves, egy kis só, paprika bele, és 'ilyen' vékony kenyérszeletek... – mutatja is, nem csak mondja, mekkora (nyilván szárazabb) kenyérdarabokkal.

savanyúleves – Savanyúleves disznóvágáskor, de disznót lagzira, keresztelőre, temetést követő torra, bármilyen jeles ünnepi alkalomra vághat az iratos magyar. 1980-ban Pista bátyánk temetésén a torban savanyúleves: tyúk(hús)leves. 2004-ben: csirkeaprólékból főzött savanyúleves... (Máshol, máskor is csirkeaprólékból főzött savanyúleves.) Azaz becsinált leves, l. ott is. (Úgy tűnik, az öregek savanyalevesnek, a maiak becsinált levesnek hívják.) A szomszéd falusi, nagyvarjasi Szabó István így emlégeti a savanyalevest (2013-ban): „Amúgy kedvenc levesöm, toronymagasan a savanyaleves !!!!! A savanyalevest is savanyalevessel önném!!! Apám is a nagyvarnyasi paraszbandába muzsikált, ahun az én áldott jó körösztapám vót a bandafőnök. Oszt Kisiratoson is sokszor muzsikáltak. Jóapám kedvence is mindég a savanyaleves vót. Mindég mondogatta, hogy legjobb savanyalevesöket Dorobáncon főzik. Ha az vót a lakodalomba, oszt különösen ízlött neki, akkor ú csak azt övött – sémmi mást. Hát a varnyasi savanyaleves? Jó édösapám szörint is 'a legjobb savanyalevesöket Pintér Viktor néni mög anyád főzi

Varnyason'. Viktor néninek sok szakács- és ögyéb titka közt vót égygy: ú a savanyalevesbe mög paszújlevesbe – attul függ, hány szöméjre főzött – porcióként tött két (2) görözd (fél) dióbelet. Ez ugyé négy szöméjre 2 dió. De ezt csak akkor, ha ú otthon főzött, lakodalmakba, bankéttokba nem. Ja, oszt a díódarabokat mán a legelejin beletötötte a levezsbe". A világhálón meg mit nem leltünk: „Kisiratosi lakodalmas savanyú leves. Hozzávalók: egy tál vöröshagyma, két tál sárga répa összedarabolva, egy tál zöldség összedarabolva, hús (disznóhús kockára vágva), ízesítő (gulyáskrém, paprikakrém), bors, rántás (liszt, zsír/olaj), tejföl és ecet ízlés szerint. A hozzávalókat összefőzzük, ha a hús és a zöldségek megpuhultak, akkor berántjuk. Tálaláskor tejföllel és ecettel ízesítjük.”

savóleves – A túrókészítéskor keletkező léből főzték, l. Tájszótár.

sóbavízbeleves – Levesféle. „Sóból-vízből főtt leves, egy nagy hagyma bele, és kész! Bőjtkor! Ez már nagyon erős bőjt. Nem szerettük, huj...” (öKM 1980). Nagyböjti eledel, bele maréknyi tarhonya (ÁKA 2010). Újkígyóson jellegzetes böjti étel, írja Bálint S.: petrezselyemből, sárgarépából, krumpliból, levestésztából főzték. 1912-ben a közeli Nagyvarjas ételkülönlegessége a „sóba vízbe”, az az gyurt tészta és krumpli összefőzve rántás nélkül” (Arad vm. néprajza).

tarhonyaleves – A tarhonya nagyjából készülő ételek közt említi Árvainé Kurtucz Anna.

tejleves – Üsmeri az egész szögedi világ, mi magunk csabai otthonukban ettünk igen gyakran jó anyáknak köszönhetően a kigyósi–iratosi módra készülő levesfajtából. Tésztával kerül elének (főleg a gyermekek elé).

tyúkhúsleves – Már-már ünnepi (legalábbis vasárnapi ebédet kezdő) eledel...

zödbableves – Inkább zőtpaszujleves.

zödborsóleves – A zöldborsóleves (természetesen) nyáron készül (öKM); a kisiratosi jegyzék iratosi-csabai-balatoni összeállítójának egyik kedvence.

zőtpaszujleves – Akár a zödborsó, nyári eledel.

A *levestészták* közül a *csipedet* került elő, mivel Kovács Ferenc könyve ezt az egyet emlegeti. Kovács magyarázata szerint lisztből vízzel és tojással keményre gyúrt, két ujjal apróra csipedett levestészta. A gúnyversben így szerepel: „Három véka csipedet / Csirke Janiéknál” – hogy miért Csirkééknél, ma már ki tudja... Valóban, a szögediek csipött, csipötke néven nevezett száraztésztát is üsmernek, amely ujjal szaggatott tészta, levesbe is tőszik (tudatja velünk Bálint Sándor).

HÚST HÚSSAL

Valaha jóval kevesebb húst ettek az iratosiak. A gazda takarékoskodott, zsugorgatott újabb darab fődre gyűjtve a pénzét, a zsillérnek nem futotta rá, jó, ha hetente egyszer-kétszer öhetött egy kis húst. Hogy annál többször éljenek böjtös étellel. Már-már egész évben böjtöltek?... Ma húst hússal ösznek a mieink! Tehetősebbje, elesettebbje. Mert legalább aprójóságot – majorságot – a legszegényebb ember is tart az udvarán.

A *vadhúsról* érdemes külön megemlékezni. A vadhúsból készülő étel – amúgy – nyilván úri fogás, ám az iratosi magyar (főltehetőleg a környékbeli román és német paraszthoz hasonlóan) nem kerüli ki, ha belebotlik... fácánba, nyúlba, őzbe. 'Vaddisznó'-t, hallom 2009-ben, legföljebb akkor ütnek a gépészek, ha az erre bóklászó román pásztorok szabadon tartott disznaiból kerül eléjük egy-egy. Mint regélik a III. évezred első tizedének a végén a bizonyára jó fél évszázadra visszanyúló paraszti 'fekete' vadászmódot: a traktor elé kerül valamelyik, s ha nem üti el, az éjszaka sötétjében nem tud kimenekülni az állat a fényszóró nyalábjából; nappal meg üldözőbe veszi a gépész a vadat. Előbb a géppel vág neki a vadászatnak, aztán hogy fáradni látja az állatot, állatokat, kiugrik, hogy kézzel kapja el egyiket, másikat, vagy épp mind. A fácánvadászatról regéli öcsém egyike: az a legfáradtabb, tehát azt kezdte elsőnek üldözni, amelyiknek a hátán – farkánál? – üldözés közben egyszer csak föláll a toll. Ezzel mutatja magát a menekülő fácáncsapatban. Akkor már kiszállhat a gépből, megfoghatja! Ha őzet ejtenek, a kicsit hazaviszik, fölnevelik, a nagyot a traktorállomáson megfőzik. (A rókát, hogy pusztítsák – csökkentve a kártételt –, a rókalyukba csővel eresztett füsttel ugrasztják ki, hogy a bódult komát fejbevághassák.)

Vad persze ritkán kerül tányérjukba, házi állat húsa – mondják, hál' Istennek – annál többször.

Főtt húseétel

A majorság (aprójóság, baromfi) húsból vagy levest főznek, vagy paprikáshús lesz belőle. A levesben kifőtt húst (marha- és disznóhúst is) többnyire mártással kínálják. Paprikás(hús) mindenféle húsból készülhet.

abált szalonna – A főtt szalonna (húsosan, vagy csak tisztán) paprikásan, fokhagymásan. Apám szerint a hasaaljából lesz a legfinomabb abált- (Túl-a-Dunán, így a Balaton-meltyéken, az

egyesek szerint miattunk Balatoniratosnak mondható Almádiban is: kövesztett-) szalonna!

birkapaprikás, juhpaprikás – Torban (1980): a második fogás birkapaprikás savanyú uborkával, kenyérrel és (fonott) kaláccsal. De jólesik tortól független is az iratosiaknak. L. paprikás.

bornyúpaprikás – A borjúpaprikás a (Kis Kolos meg Nagy Kolos című) mesében is a legjobb ételek egyike, l. marhapaprikás, paprikás.

böndőpaprikás – A pacalpaprikást nevezte meg így Öreg Kurtucz Mihály. „Finom, a gyomorból főzik.” Más azt mondja, csak a legszegényebbek ették. L. paprikás.

csirkepaprikás – Igen ízletes tud lenni... Ellentétben a lejös-csirke húzával, a lejös – tápos, bolti, azaz beteg(es) kinézetű – csirkéből, tyúkból készülő paprikáshússal, amely alig öhető. Igen finom a tarhonyás csirkepaprikás, amely közepes méretű tarhonyatésztával készül (ÁKA). L. még paprikás.

disznóhús, disznyó, főtt disznóhús – A disznóé, mely urasan sertésdisznó, még urasabban sertés, miveléne még csak disznó, legfőljebb disznyó. Hogy mi minden nem készül belőle? Példának okáért (főtt) orja, (füstölt) ódallas, (kolbász) paprikás, (főtt) kóbász (azaz tormás kóbász), abált szalonna, disznópaprikás. Hurka, (füstölt) sajt, (füstölt) sonka, abált (főtt és sós-paprikás-fokhagymás), füstölt és sós szalonna. Kóbász! Netán hájas (tészta)... Mi szem-szájnak ingere. Alkalmanként vaddisznó húsról is szó lehet, l. Húst hússal.

disznópaprikás – Paprikás mi másból, disznóhúsból. (Sertéspaprikásról, avagy sertéspörköltről – hál’ Istennek – miveléne egyelőre még nem tudnak.) L. paprikás.

fácán – Az ezüstkulcs című mese végén „Csaptak olyan lakodalmat, hogy... Folyt a bor, még a kutyák is fácsát ettek jódogukban” . Sülve-főve – nagy ritkán! – egyaránt élénk kerülhet. Ha fácsát sikerül a férfiaknak szerezniük, a háziasszony abból főzhet levest (fácsánleves), rakhatja élénk főtt húsként (főtt fácsanhúsként) az apraját, a javát meg fácsansültként (fácsanpecsönnyeként) teszik eléd. L. fácsánleves, Húst hússal.

fácsápaprikás – Akkor főz fácsát az asszony, ha a gépész (avagy kaszás) gazda hazához egyet a mezőről. L. Húst hússal, paprikás.

főtt krumpli l. suszterszárma

galam(b)paprikás – Gyöngye húsa van a galambnak, ezért különösen a fiatalabbjának, meg gyöngélkedőknek való falat. L. paprikás.

gyöngytyúk l. tyúkhús

hajaskrumpli 1. susztërszárma (a zöldségből készülő krumpliólőknél).

hurka 1. a sülteknél

juhpaprikás, másképp *birkapaprikás*, 1. ott

kácsapaprikás – Nem gyakran, de kácsahúsból is főzhetnek paprikást. A kácsahús, főleg ha jó kövér a lelköm, sütvé a legjobb. L. paprikás.

kóbász, főtt kóbász – A tormás kolbász főtt kolbász reszelt tormával (Kovácsnál találós kérdésben olvasni róla). Nálunk egyébként a sült meg a füstölt kolbász az igazi.

kóbászos paprikás 1. paprikás

libapaprikás – Libahúsból is főzhet a gazdasszony paprikáshúst, de a java sütvé az igazi. L. paprikás.

marha, főtt marhahús – Főve is öhetöd a tehénhúst (bornyúhúst), magában, kinyérrel, kissé mögsózva, avagy szósszal, pl. paradicsommártással.

marhapaprikás – Leginkább lagzira vágott borjú, tehén húsból készül, amúgy (mészárszék hiányában) marhahús ritkán kerül iratosi embör asztalára. Ha fiatal a barom jószág, amit ünnepre áldoznak, bornyúpaprikás a böcsületös neve az ebből fővő paprikáshús ételnek. Leginkább krumplival készül. L. paprikás.

nyúl, nyúlhús – Jó lősz nyúlpaprikásnak, máskor sült (nyúl) húsként élhetnek vele, ha a szántóvető férfiember a határból vadnyulat ment haza. Mivel nem csak házinyúlból, vadnyúlból is készülhet étel, 1. Húst hússal.

nyúlpaprikás 1. nyúl, paprikás

orja, főtt orja – „A főtt húshoz (orjához) fokhagymamártás, paradicsommártás való” (öKM). Orja a disznó gerince húásával, főtt disznóhús, 1. még orlajeleves.

őzpaprikás – A mezőn őzre lelő gazda asszonya odahaza főzheti nagy titokban, de egybeállhat a traktorista csapat is, hogy a gépállomáson készítse el magának a gépek elé kerülő állat húását. L. Húst hússal, paprikás.

paprikás – Lagziban hagyományosan marhahúsból készül (emlegeti Kovács könyve). 2005-ben a Szent Anna napi faluünnepen Hal(l)ai János alpolgármester sorolja, tudomása szerint mi a különbség a paprikás és a pörkölt között. „A paprikáshoz hagyma kell, darabokban, zsír, dinsztelelem. Rá a hús, paprika! Nem engedem föl vízzel; keverem. Megkapja a paprikás hús (?). A végén vízzel engedem föl. A pörkölt: hagyma, zsír, hús. Amikor megfőtt, rá a paprika! – Szombati étel a paprikás! – Pénteken paszulyleves, régen hús nélkül, ma hússal. – A szűzpaprikás: nincs benne hús! Ez a paprikáskrumpli. – Kolbászos paprikás: 1 darab

kolbász mindenkinek...” A korábbi paprikás megnevezést mintha itt is a pörkölt váltaná föl. Szegeden krumplival, tarhonyával – újabban nokedlival, makarónival – főzik össze (A szögedi nemzet). Hogy miért mondja ma az iratosi is pörköltnek a paprikást, tán magyarázza, hogyan fogalmaz Tömörkény István a gulyásnak, marhagulyásnak, gulyásos levesnek, rég’ gulyásos húsnak nevezett ’alig-leves’-ről szólván: „löpörkölik a levire”, szinte semmi leve nem marad a húsnak... Azaz a lepörkölés miatt? – kezdünk gyanakodni, ahogy Bálint Sándor idézi Tömörkényt (A szögedi nemzetben). A szegedi szótárban olvassuk, mi – volt – a pörkölt mifelénk: „paprikáshús kevés lében”. Ma a paprikáshúst, paprikást is lepörköltözik. 2009-ben beszélgetünk a családban, ángyi kitűnő szakácsnő, némi gondolkodás után leszögezi: a paprikáshúst mondják ma pörköltnek... A paprikást régön magában – kinyérrel, vagy (lagziban) kaláccsal – ötték, legföljebb savanya járt hozzá. Egyik mesénkben a Tatárvitéz a szegény asszony egyetlen fiát azzal ijesztgeti, hogy „paprikássá aprítalak!”. L. birkapaprikás-juh paprikás, bornyú paprikás, böndő paprikás, csirke paprikás, disznó paprikás, fácán paprikás, galamb paprikás, marha paprikás, nyúl paprikás, őz paprikás, paprikás krumpli, pörkölt.

paprikás hús l. paprikás

paprikáskrumpli l. szűz paprikás

pörkölt – Régen nemigen ismerték a nevét sem, csak paprikás(hús)t öttek, l. ott. Amúgy valaha az lehetett, amit Bálint Sándor említ tájszótárában: „paprikáshús kevés lében”, újabban azonban a paprikáshúsnak is ez a neve. L. még pörköltkáposzta (a sült disznóságok közt)!

pujkapaprikás – Pulykahússal magunk Iratoson nem, csak iratosi embör csabai asztalán tanálkoztunk, ám állítólag ebből is lehet finom paprikáshúst főzni akár Iratoson is! L. paprikás.

susztërszárma l. a krumplételek közt

szárma, tőtöttkáposzta – A harasztnak nevezett káposztalevélbe tekert, ma rizskásás vagdalthús. Régen rizsa helyett árpakásával készült e tájon (áll A szögedi nemzetben). A szárma szó máshol is előkerül: susztërszárma a csúfneve a hajában főtt krumplinak.

szűz paprikás, vagy paprikáskrumpli – Szegényes, hústalan, ám annál ízletesebben elkészíthető étel. Árvainé 2011-ben sorolja, ő hogy készíti: „Hagyma, jó bőven, krumpli, bele paradicsom, törött paprika, pár csű paprika. Borsót is, zódborsót, töttem bele kis marékkal. Jobban mögötték, mint a disznó paprikást!” L. még paprikás.

tormás kolbász l. kóbász

tőtöttkáposzta l. szárma

tőtöttpaprika – Ahogy másfelé is: kitakarított testesebb paprikába tömnek darált húsos-rizsás-fűszeres töltelék, paradicsommártással tálalják.

tyúk, főtt tyúk(hús) – A főtt tyúk húsa magában is pompás eledel, a levesből kikerülve az aprólék szinte azonnal – azon melegében, a főtt zöldséggel, répával stb.-vel együtt – a böndőnkbe (főleg az ingyenc ifjabbakéba) kerül. Néhol gyöngytyúk (amannál édesebb) húsa is asztalra kerülhetett.

tyúkpaprikás – Akár kakas, akár tyúk, akár kappan kerül kés alá, paprikás lesz a becsületes neve, mire a tányérunkba kerül (a java). Ha ifjabb korában vágják el a torkát, csirkepaprikás. L. még paprikás.

vadgerlice – Vajdának regélik (66): a gyerekek a gerlét a fészekből kivették, hazavitték, anyjuk megfőzte.

varjú – Ugyanúgy járhatott, mint a vadgerle: a kisvarjút a szegényebb gyerekek leparityázták, otthon az anyjuk megfőzte, megették (Vajda 66).

Főtt hús mellé mártás való... – hallod. Meg azt is, hogy *Ócsó húsnak híg a leve* – mert mondják ezt felénk is.

P ö c s ö n n y e h ú s, s ü l t e k

A pecsenye ünnepi étel. Hogy a sültről ne is beszéljünk.

A sült hús száraz, sovány részét – pl. a majorság mejjehúsát – többen kutyának, macskának vetik, mert sok iratosinak (túl jó dolgunkban?) csak a kövér hús hús, a sovány nem nekünk való...

„Télön is a sparheton süttöttük a kacsát. Gázon odakap” magyarázza 2011-ben az 1928-beli háziasszony (ÁKA), hol a legjobb sütni, főzni. Már hogy lebontották a kemencét. Mert az igazi az volt!

Disznó

disznó(hús), disznósült, disznópöcsönnye – A majorság mellett legtöbbször disznó húsa kerül elénk; a marha ünnepibbe eledel s leginkább paprikáshús alakjában találkozni vele, disznóhússal a legváltozatosabb alakban. Talányban: „Mi az ötödik? Van egy ól, az ólban van négy disznó. – A vályú.” (Kovács 238).

hurka – Sütik (leginkább már csak süttették) a kemencében, l. pörkölt káposzta. A hurka abált (főtt) disznóbelsőségből fűszerrel, manapság rizksásával készül a disznótorban. A főtt

hús és kása keverékéből születő, fűszerekkel ízesített disznóság sütve kerül elénk. Korábban köleskásával készült, ma rizsával. Lőhet a belsőségből rizsös hurka, vérös (véröshurka), vérös rizsös hurka, májashurka – regéli egy 80 éves asszony Nagyfaluban, hogy összekapjon 91 éves emberével, aki véreshurkára nem, csak májasra, májashurkára emlékszik a régi időkben. A maival ki vergődik a 100. életévhez közelítvén?... Gyermekeink hintáztató mondókáiban is emlegetik: „Pad alatt, pad alatt volt egy ház, / Abba lakott Mikulás. / Süti, főzi a hurkát, / Kértem tőle, de nem ad”... Csak épp fordítva: előbb főzik, aztán sütik.

kinyérbe sült kóbász – 2013-ban az orosházi kistáj böllerversenyén a korábbiaknál is nagyobb sikert arattak a kisiratosiak, akik ezúttal kenyérbe sütött kolbásszal lepték meg a népünnepély résztvevőit, hogy ezzel elnyerjék a hagyományos dél-alföldi találkozó vándorserlegét (Ny. J. 2013. febr. 26.). Falkus Margit regéli az évben a falukutatónak: kis cipóba tették a kolbászt, a gyereket ezzel küldték iskolába. Volt, hogy kött tésztába tette a kolbászt. A kemöncében süttötték.

kóbász – A kolbász bármikor elővethető, különösen kíváncsú a tarisznyába, hogy úton, dolog szünetében lögyön mihön nyúlni... Az iratosi betlehemesben mondja a második subás: „Bizony, én sem (mék ki addig ebből a házból), / Amíg egy szál kolbászt a nyakamba nem akasztok” (Kovács betlehemes-leírásában). A kolbász errefelé az ételek étele, amire példa A három legény és a hétcsinszakállú törpe című mesében a csodakastély, ahol „...uram isten, valami gyönyörűség volt, ami elébük tárult: minden csupa arany meg drágakő!...az egyik szobában megterített asztalokon mindenféle finomság; még kolbász is ott volt! Leültek hát enni”. Valaha ez is kemöncében sült. Nálunk is kolbászból fonják a valamirevaló kerítést – derül ki A vetőlapát meg a két gyermek című mesénkből, amelynek ifjú hősei a boszorkány erdei lakjához tévednek. „A kerítése mind kolbászból volt fonva, a fala meg tésztából, a cserepek rajta mézeskalácsból. A két gyermek nem kérdezett egy szót sem, hanem nekiestek a kerítésnek enni” – olvassuk Kovács aradvégi mesetárában a lejegyzéskor 19 éves kisiratosi Hallai László előadásában. Azaz a kolbász a legkíváncsúbb nekik. Dínom-dánom, mondhatni kolbász!... Adventban a gyermekeknek, ha jók lesznek, szentesti *angyali kóbászt* ígérnek, l. Jelős napok, Tájszótár. Kisiratoson a nép korábban jobbára csak a vékony kolbászt ismerte, a vastag később terjedt el, állítják az öregebbek. L. még früstök, pájinka, paprikás, pörkölt káposzta (sültek közt), (tormás)kóbász.

májás – E hurkafélét szintúgy kedveljük.

malacpöcsönnye – A *disznópöcsönnye* változata, a levágott jószág fiatalságára, húsa gyöngeségére utalván.

pörköltkáposzta – Früstökre (nő adj Isten, röggelire) készülő eledel: „Savanyúkáposzta tepsiben, rá szózott szalonna, vagy ódalas, és megsült a kemencében! A kemence másik sarkában hurka, kolbász sült. Ha ugyanabba a tepsibe tették, hű, az volt a legjobb! Ezek voltak früstökre” (öKM 1981). Hasonlóan emlékezik 2010-ben a 82 éves özv. Árvainé Kurtucz Annus néném. 1958-ban regéli egy dohánykertész gazda KF-nek: „reggelre csináltak egy-egy jó kotla pörkölt káposztát” (Kovács-monogr). Hódmezővásárhely népe is ismeri a pörköltkáposztát, és szintén röggeli paraszt ételkülönlegesség (Kiss L.).

sonka – Nyersen (sózva, füstölve), sütvé, főzve... Ki hogy szereti! A boszokrány ezzel is traktálja főlhízalni-megsütni-megenni szánt kis vendégeit A vetőlapát meg a két gyermek című kisiratosi népmesében (I. az aradvégi kötetben).

sült kóbasz – Sült kolbász: kemencében sütik. (Sütötték...) Nyers és füstölt kolbászból is süthetünk egy darabot – annyit, amennyire szükségünk, avagy lehetőségünk van.

sült malac – Lakodalmi kurjantásban: „Az éjjel az álmomban / Sült malacról álmodtam, / De mire fölébredtem, / Csak a számat töröltem”. Azaz igen jó falat! Malacpöcsönnye, vagy mi, csak ez egybesütve...

töpörtő – Reggelire pörköltkáposzta, töpörtővel, kolbásszal (KovácsMonogr).

vérőshurka – Ahurkatöltelékbevérisikerül. Afőttösszetevőkből készülő disznóság sütvé kerül az asztalra. Vérősrizsőshurka, vagy mi. A véröst jellegzetes kisiratosi disznóságnak érzik a helybeliek: 2013-ban a gádorosi böllerversenyen ezt kínálták mint rájuk legjellemzőbb disznótori terméket.

Kácsa

Kácsa – kacsa, amikor lehet. Búcsúra szeretnek kacsát vágni, fehér kácsa helyött inkább (fekete) néma kacsát sütni. Búcsú előtt pár héttel befogják tömni a kacsákat, hogy a templomnapot köszöntő vendégsereg elé a legfinomabb falat – sült kövér kacsa húsa – kerülhessen.

kácsapöcsönnye – fehér kácsából, vagy néma kácsa (fekete színű, amerikainak is mondott kacsa) javából. Pecsényéje... Különösen a búcsúra, avagy lagzira süttött, már kövér – hízott, mert tömött – kacsa jó zsíros húsa igen ízletes, tán a legfinomabb sült a világon! Ilyenkor vágják is számolatlan – emlékezik, nyálát

törölgetve, a jegyzék írója a magyar tenger partján, Almádiban 2009. böjtmás (majd igazításakor, 2012. Szent Jakab) (sőt, 2012 Boldogasszony) havában. A pecsönnye tehát – sült, sült hús, lagziban is (Kovács 190) – akár kácsasült is lehet.

Lúd

A liba nevű ludat nem annyira a húsaért, zsírjáért, májáért, mint inkább a tolláért tartották. Nem számítva a zsidókat, akiknek az első számú húsétele lehetett a helyiek emlékezte szerint.

libacomb (lúdcomb) – „Zsidó fiúknak szalonnát adtak (a két háború közt), cserébe a falusiak sült libacombot kérnek (s kapnak). Néha a fél libát kihozzák” (nekünk a zsidó barátaink) – emlékszik öreg Kurtucz Miska, aki Kohnék közelében nőtt föl.

libahús, libapöcsönnye – Amúgy lúd lönne a neve a libának, de inkább libasült, sült libahús, libapöcsönnye, lúdpöcsönnye alig. A libapöcsönnye is akkor a legjobb, ha kövérre hízott (tömött) liba jó zsíros húsat süti meg nekünk a szakácsné gazdasszony. A sült libacomb, mint pöcsönnye? Gyühet! – adi a bankot a ház gazdaféle ura. A *libapöcsönnye* libasült; combja, bármije.

lúd, liba – Talányban: „Fehér ház sárga lábon áll. Mi az? – A liba”. De: „Ha már lúd, lögyön kövér” – mondják felénk is.

Tyúk

rántott csirke – Még iratosi mesében is szerepel (A cigány fejfája), a szegény cigány ember számára a leginkább vágyott étel, l. (csokoládé) torta. A rántott csirke igazi vasárnapi falat.

sült tyúk – Vasárnapi ebédnél, vagy lagziban az egyik fő fogás lehet; mindamellett a kárlátósok „Sült tyúkot meg élőt vittek a menyasszonynak”. L. még estéji eledel, tyúk.

tyúk(hús) – Főve, sülve, rántva egyaránt élénk kerülhet a vasárnapi asztalon. A faluszerte minden udvarban ott kapirgálókáricsáló-kodáló tyúkot, nemileg pontosítva a dolgot, talányban is emlegetik: „Ipamnak, napamnak, / Három papnak, hat kappannak / Hány körme van? – 148”; „Miért hunyja le a szemét a kakas, amikor kukorékol? – Mert kívülről tudja”. Mert akár kakas, akár kappan, akár jérce avagy rossz (netán csak kiöregedett) tojó a lelköm, a belőle készülő leves tyúkhúsleves, a 'rántott csirke' alapanyaga persze hogy lehet kappan avagy kakas...

Marha

Marhasült felénk – mert szegény a nép? – manapság nemigen járja. S mivel régön nincs mészárszékünk (az áldott emlékeztető komonizmusnak köszönhetően), egyhamar nem is fogjuk megszokni az ízt.

Fácán

Fácánleves, fácánsült, főtt fácánhús, fácánpaprikás... Fácánsült, fácánpöcsönnye is löhet a javából! Bár ez kissé száraz, azt pedig nemigen szeretik kis falunkban. L. fácánleves, Húst hússal (a paraszti vadásatról ejtett pár szónál).

Nyúl

Nyúlpaprikás (l. főtt húsok) mellett sült nyúlhús, azaz nyúlpöcsönnye is készülhet belőle. Találós kérdésben gyakrabban emlegetik, mint ahányszor az asztalukra kerül: „Mikor fél a nyúl? – Amikor kettévágják”; „Miért nyúl a nyúl? – Azér, amit nem ér el”; „Mér jár a nyúl meztláb? – Mert nincs cipője”; „Miért mén a nyúl a hegyre? – Mert nem mehet a hegy alá”; „Meddig szalad a nyúl az erdőben? – A közepéig, mert attól kezdve kifelé szalad” – sorolja Kovács gyűjtése. A vadnyúlra vonatkozóan l. Húst hússal.

Kecske

Nálunk, kekecsi portánkon nem tartották, Csabán viszont apámék 1945 után, hogy a háborús pusztítás miatti nyomorúságban tej kerülhessen a gyermekek elé, kecskét tartottak, s mi ettünk is gidahúst, kecskehúst... – ha úgy tetszik iratos szegény ember módjára. Legeltetni mi hajtottuk ki a Pázsitra, Körös-partra, zöldet mi, gyerekek dobtunk elé az ólba. Kisiratosi talányban: „Van egy hasznos öregem, / Szakállánál vezetem. Mi az? – A kecske”. Valóban hasznos jószág volt a néhol sztalintehénnek tisztelt állat. Keckepöcsönnyét magunk is faltunk, s igen ízletes vót!

Pölle

Azaz a pele: mókusnyi rágcsáló, amelynek a húsát régen a nagyon szegények megsütötték, pöllehúst öttek (öKM 1981).

Sündisznó

A sündisznóvágás játékos gyermekjáték, a 'sün-tor'-ban/'sin-tor'-ban régen a gyermekek állítólag meg is kóstolták a sült sünhúst. Szögedében a cigányok ettek e húsból, de korábban mások is élhettek vele, írja a Város tudósa, Bálint Sándor. Kisiratosi talányban: „Varrni még senki sem látta, / Mégis csupa tú a háta. Mi az? – A sündisznó”. Bornemisza Anna fejedelemasszony 1680-beli szakácskönyve mit nem ír: „82. A közönséges tövises disznó mind főve, mind sülve jó. Pestetumban is jó, ha a bőrit az fedelire csinálják.” Harmadfél száz évek múltán az erdélyi királyi fogás Kisiratosra is eljutott – a Kekecs nevű szegényfertály kellős közepibe. Vajdának 2013-ban a felnőttek egykori sündisznósültjét

is emlegetik: „Az én mamám mög mögötte ja sündisznót. Mögfogta, mögpörkölték a szomszédasszonyával... oszt mögötték. A lánya, mikó möglátta, haragudott érte, eldobta. De ők szerették. A régi öregök mögcsináltak mindönt. Elkészítették: fölbontották, mögmösták, kibelették, eldarabolták mög mögsütötték, csak azt a tüskéit lepörkölték, mint a disznót.” (121)

F ü s t ö l t

Egytől egyig mind a disznóhúst tartósítja füstölőjében a húst füstölő gazda. (Közép-Ázsiában a kazakoknál a lókolbászt füstölő gazdával is tanálkozunk.) (De ez itt, hiszik, nem, nem Közép-Ázsia: Közép-Európa. Disznaival – disznainkkal – /a sok-sok sertédisznóval/ együtt.)

kóbasz – Jobbára csak a vékony kolbászt ismerik. Kissé más a fűszerezése, mint pl. Csabán: több köményt szór bele apánk, mint mondja, az aradiak is így készítik... (Más ezt – csabai román ember – romános ízlésnek állítja.) (Utoljára a 2012-2013-as tél kellős közepén készített kisiratosi /Kurtucz-/ módra kolbászt a Balaton-melvényen éldegélő Kissarusi Miska.)

ódalas, füstölt ódalas – Füstölt disznóoldalas, pl. sült a pörkölt káposztán, l. ott.

sajt, disznósajt – A hagyományos módon.

sonka, füstölt sonka – Mifelénk korábban valóban inkább csak húsvétra. A szegénye, mert nem futja rá, a gazdája mert nem pazarolhat!

szalonna – Füstölt, sózott, abált szalonna... A szegény leány három ruhája című mese (már megint: hálá Istennek!) lagzival ér véget, amelyen a varázslás nyomán „a következő percben rogyásig megtelt az asztal mindenféle jóval, még szalonna is volt rajta”. A három legény meg a hétsinszakállú törpe meséjében (véletlenül) szalonna és pogácsa kerül a szerencsét próbálni induló legény tarisznyájába. A Szorítsd, zsákom! című mese hőse, a király legszegényebb parasztja zsák arannyal tér meg szerencsepróbáló útjáról, ám hazaérve asztalánál „Szalonnát evett kinyérrel meg fokhagymával”, mert az a fő, hogy szerettei körében lehet. Mire föl megjegyezhetjük: ez a szellem nemcsak másfelé, minálunk is kiveszőben van.

Löhet még s ó z o t t a húsféle. Leginkább a szalonna. Amúgy sózzák – mint minden valamirevaló torban, tort követően – a füstölt szalonnának valót is, amely ezt követően kerül füstre.

HAL

Halat ma alig esznek az iratosiak. A Csík-ér, (az Ér,) valamint a kutasi Cigánka és Kutas(-ér) csatornázása előtt jóval több volt a határban a vizes élőhely, különösen az úgynevezett Ér-kanyart borította az év nagy részében víz. Az Ér a falu alatt kanyargott, vágta át a Gyöpöt, fölötte több híd is átívelt... Ezek egyike alatt süthették lányaink a halat: „Iratosi híd alatt / Lányok sütik a halat. / Fehér tányérba rakják, / A betyárnak úgy adják...”. Szögedében ugyanez: „A szögedi híd alatt...”... Sokfelé ismert e nóta, de nyilván azért danolták mifelénk is, mert volt rá ok: a lányok elé hal, híd, betyár került, a nóta pedig kínálta magát. (Betyárnak híd, hal, leány.)

Idevehetjük a *nyárson sült halat* is: – „Nyárson sütik a halat / Varga Janiéknál” – hangzik a tódási gúnyversben (Kovácsnál). Valaha halastó is volt a határban, helyét helynév őrzi, meg a nóta: „Iratosi halastó, halastó, / Belestem kocsistól, lovastól”. Talányban is szóba kerül: „Pénzem van, de nem tudom. / Nem adok, nem veszek. / Meg sem gazdagodom. Mi az? (A hal)”.

Vajdának arról regélnek (221), hogy a Csík-érben kassal halásztak (nyilván elsősorban csíkhalat), csukát is fogtak, öregasszony nyúzta meg...

Halastavat létesít egy helybéli vállalkozó a kisiratosi határban 2009-ben – tudjuk meg testvéreinktől. Tehát, hál’ Istennek, továbbra is öhetünk halas ételöket!

MÁRTÁS, FŐZELÉK

...Avagy egyszerűen csak szósz. Löhet száraz-, mög zódfőzelék. Szárazfőzelék pl. a lencse-, a paszuj- és a borsófőzelék, a zótfőzelék zódborsó, zódbab, illetve zótpaszuj. A *zódfőzelékről* nincs valami nagy véleménnyel népünk, amely ugyanúgy tartja, mint a Város lakossága: *Ögye mög a nyúl, mög az úr!* – mondi a belevaló iratosi embör a Csucus-féle tudományos övés évadján. Mondta régebben is, újabban különösen. Amikor húst hússal... (önne). Nem sok főzeléket ettek a szegediek, írja Bálint Sándor. Ők is úgy tartották, mint az iratosiak (A szögedi nemzet). Mártásnak mondják a főzeléket és a hús mellé való pépes lét is.

almazósz – Nyári finomság, főleg gyerököknek. Kis főttel, avagy sülttel különösen finom.

borsófőzelék – Mi leginkább zódborsóból készített főzeléket ettünk, szárazborsó-főzelékkel csak vendéglőben tanálkoztunk.

édőskáposzta – Káposztából készült főzelék, ma nem túlzottan kedvelt.

fokhagymamártás – Kiflivel (A sovány ember kövér malaca című tréfás mesében Kovács gyűjteményében): ha már túl jól megy a dolgunk. Fokhagymamártás főtt orjához, l. ott. Főtt húshoz ötték. Fokhagymamártás vagy fokhagymaszósz. L. még estéji eledel.

kalarábéfőzelék – Leves is, főzelék is készül a karalábé nevű kerti növényből.

kelkáposzta(főzelék) – Élnek vele a faluban, de mielőtt nem került, tán mert szegényes éteknek tartják.

lencsefőzelék – A betlehemes játék egyik subása így köszönti a háziakat: „Adj isten! Füstös, lencsés, kolbászos jó napot kívánok!” – azaz valaha a lencsés étel a kolbászos étellel ért föl. Persze egybe is vöhetjük: lencsefőzelék sült kolbással... Ami valóban nem akármilyen! Lencsefőzeléket főz ebédre B.csabán 1989-ben az asszonyom, azzal kínáljuk az Iratosról hozzánk menekülő Pityut is. Öcsém elámul, mondja is: régön nem övött lencsét... Otthon nem főz az anyja. Mert a szegénységet idézi? Amikor annyi húst öhetnek, amennyi beléjük tér?!... 2010-ben (már odahaza, a szülői háznál) a nevét se tudja, paszujt említ. Hódmezővásárhelyt lencsefőzelék, régebben – akár felénk – lencseleves is.

meggymártás – Ez is lehet főtt hús mellé. A szótáríró egyik kedvence. Főtt helyett megteszi a sült (pl. oldalas) is, sőt!

paradicsommártás – Finom tud lenni, például főtt húshoz, főtt orjához. Paradicsommártás, annyi mint paradicsomszósz.

paszujfőzelék – Amitől mifelénk is löhet gondja embörnek, asszonynak, legénnek, nagyjánynak, ha valami mulatságba menet bekap belőle egy jó tányérral. Hát még ha káposztával keveri.

sóskamártás – Mártás, vagy szósz ennek is a neve.

tormamártás – Pl. főtt húshoz. „Tormamártás, fokhagymamártás, paradicsommártás, meggymártás volt főtt hús mellé” (öKM).

tökkáposzta – Főzelék lötökből, amikor még gyöngye volt (öKM). Szögedében (is) leszelt tökből kaporral, tejföllel ízesített főzelék.

zödbabfőzelék – Inkább zödpaszujfőzeléknek mondik.

zödborsófőzelék – Netán darab pezsönyével, avagy főtt hússal.

zötpaszujfőzelék, zötpaszúrfőzelék – Ízletös löhet, különösen egy kis hússal.

Valaha a (búbos) parasztkemöncében sült a kenyér is, s itt főtt és sült majdnem minden (görhe, kenyér, hurka, kóbasz, pörkölt káposzta – l. ott). Mezőkovácsházán megtelepedő százezörmestör nagybátyám – Béla bátyus – az 1970-as években még azzal biztatott, hogy kérésemre olyan búboskemöncét rak, amilyet a csabaiak még nem, az iratosiak is alig láttak! (Az 1950-es években ő állított a régi helyire új kaput a csabai házunknak.) A tudós is úgy tudja, a kemöncét „gyakorlott paraszti ezermester szokta sárból készíteni” (A szögedi nemzet). Sárbul rakjuk, mint a fecske szokta.

Kinyérfélék

(...Avagy) *Könyér* – akár ezt is a böjtös ételek közé sorolhatnók. A kényeret magában is eszegetik a kisiratosiak. „Az embör sós, paprikás kinyeret övött, hajmával. Kinyeret hajmával. Zsíros kinyérre nem futotta, csak mán Magyarországon. Érdekös, itt akkor is jobban éltek, sok vót a munkanélküli, de zsíros kinyeret öttek” (KB 1981). Kinyérsütés: „Kenyérsütés péntek hajnalban! Mert a péntek a böjti nap. Jól befűtöttek, még egy kalács is megsült (a kenyéren kívül): odatették az elejébe!” (öKM). Ezzel szemben a péntöki kinyérsütést a táj nagy tudósa – katolikus népünk nyomán – másképp minősíti, amikor azt írja: régi szögedi hagyomány szerint nem jó ünnepen, kedden, péntökon kinyeret sütni, a péntökon süttött kinyér keletlen marad. (A mieink mást tapasztaltak: annál jobbat azúta sē öttek!)

Egykor *párt* használtak kenyérelésztként. Ahogy 2010-ben regélte a nagyfalusi 501-es porta 80 éves gazdasszony, Gálné Kristóf Ilonka néni: *A pár korpa és kovász, pillangós korpa és (a gríznél nagyobb) derce, mög kovász összegyúrva; összenyomták, egy-egy marék a párszárítóba. Az összegyúrt korpára és dercére ráöntik a kovászt. Egy marék... (ety pár). Sós vizet a kenyérhön, rá a beásztatott gombócokra... Hogy mekkora a pár? Naty tyúktójas... Kácsatójas! ... (nagyságú). Ráöntötték az összegyúrt párra, möksavankásodott benne.... Élesztő is köll! De ez hamarabb hajtja. Igazi magyaros kinyér, amit párral sütnék!... Píntökon süttöünk; amikor elfogyott... Píntökon nem mostak. Hogy miért: Amikor Jézus a földön járt, kidobták az útra a szennyvizet, Jézus elcsúszott rajta. Máshun éroszte a jó kinyérszagot! Ére monta Jézus: Áldott lögyön a ház, amely*

kinyeret süttött, de átkozott lögyön a ház, amelyik kiöntötte az útra a vizet! Említi kéziratában a párt a falu néprajzosa is: „Komló – párban (kenyérsütés). Korpa + kovász + komló” (KovácsMonogr) – nyilván részletesen le szerette volna írni. Falkus Margit „korpa ciböre”-nek nevezi a pár alapanyagát, amivel a kenyér készült. A komlót és a párt egy kekecsi asszony emlegeti: „Ott a kútágason fut a komló. Még a mi időnkben is futott, amibű csináták a párt régön. Olyan illata van annak!” (Vajda N.). A pár(élesztő) máshol is komlóval készült; az ezzel kelesztett kenyér egészségesebb, mint ami pékélesztővel kel életre (Oláh 119).

Az édesanyja által párral süttött kenyérről szól az orosházi tanyasi költő, Bónus István igen szépen: „Mi volt jó kenyérének titka? / A pár-élesztő finom korpája, / Mely favirággal, komlóval készült? Senki azt már ki nem találja.”. Bónuséknál az édesanya az ötgyermekes családnak négy kinyeret süttött három hétre... Meglehet az egész Magyar Alföldön a párral készülő kenyér volt valaha az igazi; a Dél-Alföldön úgy tűnik. Különösen ha anyánk varázsolta élénk; s tán az is hozzájárult feledhetetlenségéhez, hogy egyszerre öt gyermek majszolta. (Nálunk, apáméknál – a kisiratosi Kekecsön – hét.) S nem csak az alföldi magyar, a tót szomszéd is! Csabai corvinkai szembeszomszéd Zahoranék tanyáján párral készült a kenyér élesztő, tört timsó, netán komló hozzáadásával – olvasható Dedinszky nagytiszteletű úrnál.

A kenyérkészítésről regéik az asszonyok (Vajda 233): „Addig köll dagasztani, míg nem füttyül a kenyér..., vagy míg nem izzad a pallás, a homlokunk”.

Nagyszüleink még kemencében süttötték a kinyeret – az 1950-es években magunk is abból kaptunk. Népmesénkben (Az aranykard) is a kenyér az első étel: „Szállás kéne éccakára, meg egy kis kinyér, mert nagyon megéheztem”. S a „hófehér kinyér” a leggyönyörűbb... következő mesénkben (A nyúlfülű király meg a varázsbagoly). *Haja* (héja), *bele* (puha belseje) van neki. *Kéccörös kinyér* – kétszeres kenyér, kétszeresből (búza és rozs keverékéből) süttött kenyér. *Kóbászos kinyér* – früstökre a jó módúaknak a tea mellé kolbászos meg *téfolös kinyér* dukál. *Madárlátta kinyér* a maradék, amit a mezőről jövet, útról hazahoz a gazda (iparos a dologból este a családjának, minekünk Csabán). *Bundáskinyér*: tojásba forgatott kenyér megsütve forró zsírban. *Zsíroskinyérre* hagyma szeletelve... *Tökmagolajos kinyér* – „A malomban volt olajprés is; nagyon szerették a tökmagolajat. Böjtök azzal főztek, abba mártották a kinyeret, krumplit. A pogácsát a disznó ette” (öKM). Tökmagból sajtolták, valaha a legkedveltebb olaj: böjtös eledel zsírozója, kenyérre csorgatva, sóval, paprikával ízesítve

kedvelik (a szögedi nemzet világában). A keletlen, sületlen („sült”, tehát csak sütéssel készült, tökéletesen azonban ki nem sült) kenyér és kalács, tészta *zsöngés*, ha meg mindezek alja ujjnyi vastag (sűrű a kenyér bele), *szalonnás*, a kemöncében nem kapott elég meleget. A kenyér löhet *kéccörsült kinyér*, avagy *pirítós kinyér* is. L. még birkapaprikás, früstök, görhe, ostya, rántott leves.

A cipót a kisiratosi betlehemes játékban is emlegetik: „Bizony, én ebből a házból addig ki nem mék, / Amíg egy meleg cipót a subám alá nem kapok”. A *lángos* szegényes ételnek számíthat, mert az elmúlt jó fél évszázadban sehol sem kínáltak meg vele Kisiratoson. Kenyértésztából sütötték, apánk emlegette. Újabban forró zsírban sütött lapos kenyértészta a lángos, régön a kemöncében sült ez is.

A falurajzíró nénje, Árvainé Kurtucz Anna 2011-ben regéli, hogy is vót a lángosã.

Möntenk dógozni – mit aggyak?! Korán möntenk... (a férfiak). Tüzes a kemence, elsőpröttem a kemönce fenekit, nyújtófára hajtottam... nem telt bele tíz perc, kivöttem, mögfordítottam. Mökkentem libazsírrã, kacaszírrã! Ojan gusztusos vót! Nagyok, mint egy fél asztal.

Ma zsírba sütünk lángost. Johanna főz levest, hozzá lángos. Tésztanapon: hetfűn, szerdán, péntekön. Ez a három nap. Húsos nap a kedd, a csütörtök, a szombat és a vasárnap. Három tészta, négy húsos.

Lángost sokszor süt Johanna – a menyé. (ÁKA)

A kenyérre, megszégésekor, keresztet írunk késünkkel.

Ha leejted, fölkapod, mögcsókolod s mán be is kaptad... az öreganyád által a cipó avagy vekni aljára rajzolt körösztel mögszentölt kinyérdarabot. *Ëgy morzsát së...*

K a l á c s

Ilyen, olyan.

„Pénteki böjt: leves és kalács, költ kalács vagy lepény volt a második” (öKM). Lehet dunc, dúc, mézeskalács, mákos, diós kalács. L. még birkapaprikás, kenyér, sütemény.

borsos fonott kalács l. fonott kalács

dijós kalács – Annyira kalács minden sütemény, hogy a minálunk városban bejglínek nevezett tészta is kalács: mákos kalács, diós kalács... Köttes tésztából sütik, darált, cukrozott dió kerül a közepibe.

dunc – Kis fonott kalács a virrasztóból, temetésről (torból) távozóknak. Szögedében a gudúc, gudúckalács: apró, briósra emlékeztető kalácsfajta, a halottkultusznál van szerepe (írja Bálint S.).

dúc – Tenyérbe férő apró fonott (fonyott) kalács, pl. lagziban (1981).

fonott kalács – Apám emlegeti, magam is megkóstoltam. Öregesen fonyott kalácsnak is ejtik. A lakodalmas menetben „a két vőfény, hosszúnyakú borosüveg a kezükben, rajta körbefont borsos fonott kaláccsal. Egyiket beadták a jegyzőhöz, másikat a paphoz” (Kovács). Lagziban dúcnak is nevezik, l. ott. A borsosra rákérdezzünk, ángyi válaszol: jó szagú bors (azaz örölt szegfűbors) van benne. Dunc nevezetű kis fonott kalácsot temetés végén kap a végtisztességtévő. L. még birkapaprikás.

kifli – Lekváros kifli, túrós kifli... Kelt kalácstésztából sütik, kótt kifli.... L. még estéji eledel (kifli fokhagymamártáshoz a zsiványmesében).

kótt kalács – Leves mellé második fogásnak pénteki böjtben; kótt kalács.

mákos kalács – A városiak sváb módon beiglinek nevezett efféle (hasonló) „tésztá”-ja minálunk mákos kalács. Kóttes tésztából.

mézeskalács – Előfordul mézeskalács a mesében is, a legjobb falatokat leíró A vetőlapát meg a két gyermek című (az aradvégi kötetben közölt) csudás történetben mint a boszorkány által fölkinált ételfinomságok egyike, amely cseréptető helyett mutatja magát a vénasszony házában. Kelt tésztából – finomabb lisztből – készül a dúckaláccsal és a fonott kaláccsal együtt.

ostya – Kenyér helyett karácsony böjtjén: rágni tilos, lenyelik az 1920-as, 30-as években (öKM). L. még pisinger (+ Jelős napok, Karácson búttye).

perec – A lakodalmas menet megérkezésekor a háznál „A szülők mézes pereccel fogadták az új párt. Ezek ettek belőle, hogy olyan édes legyen az életük, mint a mézes perec” – regöli nekünk Az iratosi kertek alatt című kötet összeállítójának köszönhetően Barják károly bácsi. Kelt tésztából készül, kalácssütéskor kerül ki a kemencéből. A kóttespogácsa emlegetésekor jut eszébe öKM-nek 1981-ben: perec nem volt... Legalábbis a hétköznapiakban a szegény emberek világban a XX. század első felében. A perecsütés akkor minálunk fényűzés lett volna.

Sült tészta (sütemény)

Sütemény, azaz sült tészta – minálunk egyugyanaz.

Menyecskéköszöntő lakodalmi vőfélyversben hallani bővebben a süteményről (a Kovács-könyvből idézzük): „Itt a finom lisztből készített sütemény, / Nincs ebben sem ánis, sem mustár, sem kömény. / Cukorral vegyítve, nem is igen kemény, / Aki ilyennel él, nem bántja a köszvény” – amiszentigaz, mert köszvényt sült tésztától aligha szenved az ember. Iratosunkon valamennyi sütemény kalács is, l. ott. Efféle lehet az a tészta is, amit a boszorkány kínál házilásra-megsütésre-megevésre szánt vendégeinek: házának a fala tésztából vala... (A vetőlapát meg a két gyermek című mesében, amely Kovács aradvégi kötetében látott napvilágot).

almás rétes l. rétes

bélös – Lagziban is fölkinált finom sütemény: „Elhoztam végtére a jó bélesek, / Mazsolaszőlővel teli édeseket”. Talányban is szerepel: „...Rétes, de nem béles,... (A hagyma)”. Szögedében a bélös kinyújtott, keletlen ünnepi tésztaféle rétestésztából készül mákkal és dióval.

bodag – Tésztaféle. „Bőjtökön sós bodag. Lángosszerű kelt kenyértészta, ami kimaradt, vagy gyúrták: kinyújtották harminc-negyven centiméter átmérőjűre, szűzen megsütötték. Előtte megsózták, paprikázták, és késsel megnyomkodták, benyomkodták a tetejét”. A sós bodag öKM elmondása szerint maradék rétestészta, amelyet megszírozva-sózva sütnék meg. Népköltészeti kötetünk bodagként rétestésztát említ. A Vásárhelyi-pusztán vagy együtt sül a kemencében a kenyérrel, vagy külön (Nagy Gy.) – nyilván minálunk is valahogy így lehetett. Említi a falu néprajzi gyűjtője monográfia-jegyzetében is, eszerint bővebben szeretett volna vele foglalkozni.

cicvara – Palacsintatésztát sűrűbbre készítve (liszt, tej, só stb.) forró olajba vagy zsírba kavarva sütnék, majd cukorral, mézzel vagy gyümölcsizzal fogvasztják (AV). Szögedében tojás, tejföl, esetleg tej és liszt, frissen sütik, omlettszerű. L. még Tájéztatótár.

csöröge – Forgácsfánk, mondják felénk még herőcének a csörögét. Kinyújtott, keletlen ünnepi tésztaféle Szögedében is.

diósropogós – Vajdának emlegetik, mint házi kekszfélét (262).

fánk – Pl. farsangfarkán kínálják. Kelesztett tésztából forró zsírban sütik.

guba l. mákos guba

hajtogatott – A játékos kislakodalomban a gyerekeknek

süteményt kínáltak a szülők: „rétes vót mög kótt kifli mög hajtogatott” (Vajda 162). A nagytájon – Makón – kenyértésztából készített sütemény (ÚMTsz II/808). Szögedében elnyújtott, zsírral, lekvárral vagy túróval bekent, összehajtogatva megsütött tészta (BálintSzótár I/550).

hájás – Sült tésztaféle a disznóháj fölhasználásával. A hájas lehet hájas pogácsa, vagy hájastészta. Volt meleg hájas, hideg hájas. A hideg hájas hidegen is jó, a meleg hájas „olyan, mint a kótt kifli – akkor jó, ha meleg.”

herőce l. csőröge

hideg hájas l. *h á j á s*

hidegvizestészta – Sütemény. „Iratosi étel, máshol nem nagyon ismerik! Vízben, tojásban a lisztet összegyúrták, egy kis szalagárét tettek bele, cukrot szórtak az asztalra (illetve a gyúródeszkára), és a cukorba többször belegyúrták. Vagy szaggatták, vagy fölvagdoszták háromszögre, és összehajtogatták. Így is ettük, de általában lekvárt tettek bele; lekvár nélkül is jó volt. És tepsiben sütötték – nagyon jó ízű!” (öKM)

kaparé – Az összekapart tésztából sül, ugyanennek még vakaré a neve (Murádin VII).

kifli – Sülhetött a kemöncébe kifli is.

kótt kifli – Csak melegen jó, mint a meleg hájas.

kótt tészta l. kinyérbe sült kolbász, kóttes

kóttes – Kelt tésztából sütemény. Krumplis kóttest említ felsorolásában KF monográfia-kézirata.

kóttespogácsa – Pogácsa kelt tésztából, kóttesből.

krémes – Keni be az eladó lány az arcát krémmel a tréfás dalban, hogy elijessze a legényt: „Nem kell nekem a kend lánya, / Mert krémes az ő pofája” – ez esetben a „krémes” nem süteményt jelent, hanem hogy krémmel bekent a nagylány pofázmánya, azaz városiasan cifrálkodik... Amúgy az egykori közfölfolgas szerint röndös iratosi jány nem krémest, hanem bélöst, rétest, hájast, kóttest, lepényt, miegyéb helyi finomságot süt és fal maga is. (Bcsabán a falurajzíró szögedi nemzetbeli – erősen polgárosodó – édesanyja igön finom krémest készített...) L. lepény.

krumplis kóttes l. kóttes

kugló – „Úgy emlékszem, kugló, nem kuglóf, az urias. Kuglósütő girizdekkel az oldalán. Anyám mazsolát tett bele” (öKM). Bécsből került a szögedi világba az eredetileg cserép kuglósütővel együtt – jegyzé le A szögedi nemzet szörzője.

lángos – Nálunk is a kemöncében sült. Újabban zsírban-olajban sütik, mint mindönütt e kemöncétlenné tött vakvilágban.

lepény – Böjtös étel: leves mellé második fogás pénteken. A

Vásárhelyi-pusztán szombaton rántott leves meg túrós lepény az ebéd (Nagy Gy). Csúfolódó dalban is említik az iratosiak a lepényt: „Nincsen olyan öregasszony, / Mint az öreg sógorasszony. / Kosárral süti a lepényt, / Odavárja a sok legényt. // Ha a lepényt megettétek, / A lányomat elvegyétek. / Nem kell nekem a kendő lánya, / Mert krémes az ő pofája”. A krémes ez esetben – mint említettük volt – nem sütemény(maradék), hanem városi szépítő arcbőrkenecs... Túrúslepény: az alja köttes tészta, rá az ízesített túrú. L. kalács, leves.

lucapogácsa l. pogácsa

mákos guba – „Szenteste a böjt utáni első valamirevaló eledel a kisebbeknek: ahogy följön az Esthajnalcsillag, ehetik a gyerekek! Mézzel ették. A guba kemencében sült” (öKM). A guba kenyér-, vagy kalácstésztából készül. „Mákos tészta karácson bűtтын. Hosszúra nyújtott tésztát U alakban a tepsibe tesznek, be a kemencébe! Aprítják, tej kerül rá, méz és cukros mák” – regéli más alkalommal öKM. Árvainé Kurtucz Annus néném kenyértésztából készítette, regéli 2010-ben. A mák talányban is előfordul, pl.: „Egy kisasszony kalapja, / Ezren laknak alatta. Mi az? – A mák”. Főtt tésztára is kerülhet mák. L. még Jelős napok (Karácson bűtтыe).

mákos rétes l. rétes

mákos tészta l. mákos guba (s a főtt tészták között)

meleg hájas l. hájas

olajpogácsa l. pogácsa

omlós – A sok vajjal készített tésztából való sütemény (Murádin VII).

placsinta – A palacsinta helyi megnevezése a placsinta, tésztájából készül a cicvara. Mindamellett az elmúlt jó fél évszázadban sem palacsintát, sem placsintát, nemkülönben cicvarát odahaza nem ettünk – nyilván a gyermekeknek tartogatják asszonyaink! Férfiembőr elé ritkán kerülhet Kisiratoson. Tejjel, tojással, kevés liszttel fölvert, édesített palacsintatészta adagolásával kerül a serpenyőbe, amelyben megsütik. Szögedőn leginkább túróval, lekvárral öszik.

pogácsa – Jut belőle a tarisznýába is meséinkben s nyilván a valóságban, főleg juthatott korábban. A három legény meg a hétcsinszakállú törpe című mesében szalonnát és pogácsát tesz útravalóul a szegény asszony a szerencsét próbálni induló fia, Fanyűvő Jankó tarisznýájába. Másik alkalommal (Mese az aratásról) a hősök „megették a varrt tarisznýából a sült pogácsát”. Szögedében a pogácsa leginkább keletlen tésztából való sütemény, „Régiségére nyilvánvalóan utal a lucapogácsa kultikus jelentősége”

– írja Bálint Sándor A szögedi nemzetben. Minálunk is a Luca napi pogácsa Luca napján sültött pogácsa, l. Jelös napok, Tájszótár. Lőhet töpörtös pogácsa is... Gyermekjáték énekében: „Rece-rece, pogácsa, / Túrós asszony csinálta”. Pogácsa az olajpogácsa is, préselt tökmagból pogácsa alakú darab. A disznónak adták, de ette a nagyon szegény ember is (öKM).

rétes – Kovács F. talánygyűjtésében is szerepel („Rétes, de nem béles...”). A Vásárhelyi-pusztán kelt tésztából sütik kemencében, Szögedében kinyújtott, keletlen ünnepi tésztaféle. Leginkább almás, túrós, mákos rétes.... Szögedében is van kőttes rétes: nem nyújtott, kelesztett tésztából. Említi KF monográfia-tervezetének felsorolása is. L. bodag.

sós bodag l. bodag

töpörtös pogácsa l. pogácsa

túrúslepény l. lepény

túrúsrétes l. rétes

vakarék l. kaparék

Külön műfaj a sült tészták közt a *t o r t a*. Ez lőhet pl. *csokoládétorta* – egyik népmesénkben (A cigány fejfája) a szegény ember erre vágyik. Amivel kínálják: „Csak egy kis puliszka van”. A válasza: „Ez nem ebéd! Nékem süss rántott csirkét meg csokoládés tortát. A puliszkát edd meg magad!”. A *pisinger* ostyalapokból rétegesen töltött tortasütemény. Hogy régóta kedvelik az iratosi gyermekek, bizonyosság rá egyik népmesénk (az aradvégi kötetben: A vetőlapát meg a két gyermek), amelyben a vén boszorka „sokféle tortát” is kínál kis áldozatainak.

F ő t t t é s z t a

Kifőtt száraztésztából lesz a kéznél lévő ízesítő hozzáadásával pl. a *diós*, a *gömjés*, a *grízös*, a *krumplis*, a *lekváros*, a *mákos*, a *túrós tészta*.

díjós tészta – Főtt tészta darált cukros dióval meghitve.

dörője – Derelye, pl. lekváros dörője.

galuska – Darabokra szagatott főtt tészta.

gombóc – Egykor önálló étel. A falurajzíró öreganyja az 1920-as években tál gombócot küldött a fiával a szüleinek (dédszüleimnek) a szomszédba. Lehet lekváros gombóc is, l. ott. L. gölődin, gölődinleves.

gölődin – „Kenyérlisztből és főtt krumpliból főzött gombóc, levesbe főzték. Volt külön, ez nagyobb, és pirított kenyérmorzsát tett rá (anyám)” – ez a gölődin (öKM 1981). „Jaj, de kutya kedvem

van, / Hat gölődin bennem van! / Ha valaki seggbe rúgna, / Hat gölődin kigurulna” – dalolták, amikor mulattak a régi öregek (öKM). Aradvármegyében száz évvel ezelőtt összetört főtt krumpli és liszt keverékéből készült (Arad vm. néprajza). L. még gölődinleves.

gömőjés tészta – Főtt tésztára gömője. A gömőlye/gomolya ökölnyire gyúrt, szárított tehéntúró. Főtt tésztára szokták reszelni, mint a sajtot – írja Kovács. L. még Tájszótár.

grízös tészta – cukros grízzel (pirított búzadarával) ízesített kifőtt tészta. Lëkvárral a legjobb...

krumplis tészta – „Anyámnak (Sarusi Kis Borbálának) 6 literös vaslábosa vót, krumplis tésztát főzött benne. Apámnak pirosra köllött süjjon. Sparheton a legjobb. Gázon odakap, nem löhet ott hagyni” – emlékszik 2011-ben a 84. életében járó Árvainé Kurtucz Annus néném a múlt század elején volt dolgokra.

lëkváros gombóc – Gyermekdalban is szerepel: „Egyszer a Mariska mit gondolt magába, / lekváros gombócot csinát vacsorára. / Gyúrta kézzel-lábbal, tüzet rakott fával, / mégiscsak így köllött elvagni baltával” (Vajda 53).

lëkváros tészta – Leginkább barack- és szilvalekvárral ízesített kifőtt tészta.

mákos tészta – Nem csak a (kemöncében süített) guba löhet mákos, főtt tésztára is kerülhet darált cukros mák. L. még Jelös napok (Karácson búttye).

szilvás gombóc – Szilva helyett lëkvár is kerülhet, szilvaíz a gombócba (kerül szóba Murádin VII. könyvében is).

túrós csusza – Avagy túrús tészta. „Túrós csusza, gömőlye, / tessék venni belőle” – hangzik a rigmus Kisiratoson. Mindamellet a tőpörtös túrós csusza az igazi!

túrús tészta l. túrós csusza.

Szárított tészta (tarhonya)

Talán így nevezhetjük meg, szárított tésztának, a *tarhonyát*. Hogy milyen fontos és jellegzetes eledele a kisiratosi népnek e tésztaféle, bizonyoság rá, hogy 2011-ben Csorvás aratóünnepén – ahová meghívták a kisiratosi citerásokat és népi énekeseket is – „az aratóebéd megfőzését rábízták a 73 éves, igen lelkes Falkus Margit nénire, aki a hagyományos tarhonyatésztát saját kezűleg készíti elő, de a helyszínen, nyárson sült szalonnát is esznek mellé” (NyJ 2011. júl. 4.).

Falkus Margit ugyanazt, *pirított tarhonyát* készített a csorvási aratóünnepély résztvevőinek 2011-ben, mint amit elem tött pár

hónappal korábban a Kekecsön a család. A tarhonyához jól illett – mert az könnyebben lecsúszott az arató torkán – köcsög *aludtej*. Az aratóknak *fánkot* és *lángost*, meg *levest*, bármi *főttet-sültet* vihettek – vittek is egykor a családbeli gyermekek szüleiknek, a mezőn dolgozó felnőtteknek.

Kurtucz Annus néném regéli ugyanekkor a Kekecsön: *tarhonyaröstával készítötték, kis- vagy nagyszömű rësta vót. Kétféle tarhonyaröstán háromfelé szitáltam! A legapróbb mint a gríz, májgaluskát készítöttem belülre. Asztalra, abroszra kitöttem száradni, az udvaron 8-10 asztalon száratt. Téltre tarisznyába töttem. Mi kellett hozzá? Liszt, só, tojás... Beszöntöttem vízzel... Harminc tojás egy liter vízzel. Töttem sót is, nem haggya avasítani. Azaz a megfelelő mennyiségű sótól nem fog megavasodni-romlani. Jó mők kő száraggyon...*

Hogy mi készül tarhonyával, tarhonyából? *Pirított tarhonya, a múltkor tē is aszt öttē! Rózsaszínűre pirítom kis szalonnába, vagy olajba. Föleresztyük, párojjuk vízzel, addig, amíg mög nem puhul. Kavarni köll, könnyen odakapja.*

Nehéz gyúrni! Nēhogy tészta váljon... Addig köll dógozni, amíg vót lisztje. Keményre!

Tarhonyaröstavā áddörzsöltük, vittük az asztalra.

Száradás után kész.

Szóval: háromfelé... *Háromfelé röstáltuk. Az apró például májgaluskába, grízgaluska-levesbe. Pici szódabónát töttem bele, fñom vót! Közepes: pirítani, levesbe, paprikásba. Olyan jó a tarhonyás csirkepaprikás! Pirított tarhonyának... Nagyja: pirítani, tarhonyalevesbe...*

Pirított tarhonya: magába, töpörtővel! Nagy szelet szalonnával sütötte anyám, tata szerette!

Tarhonya mindön ételbe löhet! Szerettyük szárasztészta hejött is. Ma a mönyecske vösz a bótba. Gyári; mi nem, úk vöszik.

Èccerű! De nehéz csinálni. Ha ēpuhíttjuk (gyúrás közben), vége. Ha az utója puhább, reszelővē lēreszelöm; két-három tojással... Ebből is lött tarhonya.

Csináltam, ma már nem bírom.

84. évében van, amikor nekünk mindezt sorolja.

Vajdának egy asszony azt meséli (221), hogy régen a Csík-ér táján vadkacsatojást szedtek, otthon az anyjuk azzal készítette az egész évre való tarhonyát.

G a b o n a

Búza

Talányban: „Szakállá van s szeme, / Kinyér lesz belőle. Mi az? – A búza”. L. még a kenyérnél, kalácsnál.

Kukorica

aranykalács l. görhe

ganca – Puliszka, rántott puliszka, kukoricaganca; gúnyversben is előfordul: „Főzik mán a jó gancát / Köblös Misáéknál...”. *Ganca*, kukoricaganca: a főtt kukoricagombócot olajjal leöntik, zsömlemorzsával (szegény helyen kenyérmorzsával), cukorral hintik. „Kisiratoson már zsírban forgatják” ezt a kukoricalisztból készülő ételt. A nagytájon a kukoricaganca, *ganca* böjti eledel (áll A szögedi nemzetben), nálunk nemkülönben. „Puliszka, gancának is mondtuk” (öKM). Kígyóson forró olajban süített kukoricapép gombóc. A *gánica*: *ganca*, rántott puliszka, azaz ugyanaz. L. puliszka.

gánica l. *ganca*

görhe – Avagy görhemálé, aranykalács: kenyér helyett. Kukoricalisztból sült, vékonyabb, mint a kenyér, laposabb, jó araszos. A gyerekek aranykalácsnak mondták, a nagyon szegények – magyarázza öKM. „Görhe: kukoricalisztból sütvé kemencében” mondja máskor ugyanő. 2013-ban magyarázzák: „Görhe, az vót a tészta! A nagyon szegényeknek. A kótt görhe: élesztővel...”. Kígyóson vastagra süített málé. Hódmezővásárhelyen a görhémálé keményebb, vastagabb a málénál. Minálunk: görhemálé, mondják görhének is – kukoricadarából kemencében sütik. Szögedében a görhe, görhemálé: hígra keverik, éccaka erjedni hagyik, másnap sül ki. Kovács kéziratában „görhe (kuk. liszt, tej, cukor)”.

görhemálé l. görhe

kása l. köleskása, kukoricakása, rizskása

kótt görhe l. görhe

kukoricaganca l. *ganca*

kukoricakása – Nagyobb szemű(re darált kukoricából fő), mint a puliszka (öKM). L. puliszka.

kukoricamálé l. málé

mamaliga – Puliszka, illetve rossz étel.

málé – Avagy kukoricamálé: édes lepény kukoricából (kukoricalisztból). A románok kenyér helyett eszik, mi, időnként, nemkülönben. Kukoricalisztból készül. Lakodalmi kurjantásban

is szerepel: „Réztepsiben sül a málé, / A menyasszony jaj de málé”. L. görhe, Tájosztár.

puliszka – Kukoricakása kukoricalisztból, másképp ganca. Hogy nem járt a cigány az iratosi mesében a puliszkával: kéri az asszonyt, „Osztan olyat főzzél, hogy a fülem is kétfelé álljon tőle! Az asszony meg, mivel nem volt miből, hát egyszer-egyszer nem főzött semmit, másszor meg egy kis puliszkát” (A cigány fejfája). L. még csokoládétorta.

rántott puliszka l. ganca

A kukorica is előfordul talányban: „Télen meztelen jár, / Nyáron bundában. Mi az? – A kukorica”.

Köles

kása – Köleskása. A három legény meg a hétsinszakállú törpe című mesében a szereplők kását főznek, hogy azt a törpe rendre fölfalja előlük. A szegények ették; akinek többre futotta, rizsával ette a tejbekását az 1920-as, '30-as években (öKM).

köleskása l. kása

tejbekása – „A szegények köleskását ettek, egyébként rizsából készül” (öKM 1981).

Rizs

rizskása – Rizsből készülő főtt étel; l. köles (tejbekása).

tejberizs – Tejben főzött rizskása.

Z ó c c s é g

Túl a zöldségzöldjén (vagy épp a sületlenségökön).

csicseri borsó – Borsófajta, amelyet a K. F. által közzétett betlehemes játéokban is emleget az egyik subás: „Lám, hogy én is itt vagyok, / Csicseri borsónak kikeletje vagyok”.

ecetös uborka l. uborka

fehértök – Sütőtök. L. tök.

fokhajma – Fokhagyma. Törött cukorba mártogatja (apám): karácsony böjtjén való eledel. L. (süveg)cúkor, hajma, s Jelős napok (Karácson búttje).

gogosán l. paradicsompaprika

gomba – Előfordul találós kérdésekben is, a rövidebb így hangzik: „Fehér ház féllábon áll. Mi az? – A gomba”. Ételként ma nemigen emlegetik. Az Ezüstkulcs című mese szegény emberei „abból éltek, amit az erdő megterem. A gombából, a szamócából, meg a másfajta növényekből... Szedték is a gombát

nagy szorgalmasan, hogy legyen mit egyenek ebédre”. Nótában így kerül elő: „Úgy nőttem fel, mint erdőben a gomba”. Gyanúnk szerint ez a XIX. századra utal, a XX.-ban már nem nagyon élt gombával a kisiratosi ember; a legszegény falurésznek, Kekecsnek a fia, apánk sem említi. Vajdának (66) játékösszeírás közben említik a gombát: a határban kedvtelésből gyűjtögető gyerekek szerzik be a családnak. L. még számóca.

hajában főtt krumpli l. hajaskrumpli, krumpli, suszterszárma.

hajaskrumpli – Hajában főtt krumpli, l. krumpli, susztërszárma.

hajma – Hagyma, fokhajma és vöröshajma, zóthajma. Hajmaleves is készülhet a vöröshagymából. Említik talányban is: „Kerek, de nem alma, / Piros, de nem rózsa. / Rétes, de nem béles, / Kóstoltam, nem édes. Mi az? – A hagyma”. Lakodalmi kurjantásban is emlegetik: „Vöröshajma, fokhajma, / Gyűjjenek a lagziba!” (öKM). L. még kenyér, paprikás.

haraszt, vagy káposztalevél, l. káposzta, szárma.

kalarábé – Újabb zöldsféle a karalábé, leves és főzelék egyaránt készül belőle a nyár elejétől.

káposzta – Savanyítva, szármába, avagy levesben. A szármában fölhasznált káposztalevél neve haraszt. Nagyfalusi gúnyversben: „Keresik a káposztát / Korpa Jánoséknál”. Talányban: „Folt hátán folt, / Tű benne sosem volt. Mi az? – A káposzta”; „Zöld a lába, / Zöld nadrágja, / Bunkó a feje. Mi az? – A káposzta”. L. szárma, s a pörköltkáposztát a sült disznóságoknál!

kékpáradicsom – Avagy padlizsán, törökpáradicsom, oláhosan vinet(t)a. A padlizsánkrémet (pasztát) tán a románoktól vettük át.

kovászos uborka l. uborka

krumpli – A krumpliból igen sokféle étel készül minálunk is. A susztërszárma, vagy hajába főtt krumpli, hajas krumpli esetében zsírban megforgatják. (Ugyanez Szögedében suszterfánk). Valaha (a kemöncében) hajába sült krumplit ettek a mieink is. A krumlis (főtt) tészta szintén asztalra kerül. A paprikás krumplit népmesében is emlegetik (A cigány fejfája): az asszony az urának kínálja, ám annak – némileg érthetően – rántott csirkére és csokoládétortára fáj a foga. Szegény ember eledele, a neve lehet szűzpaprikás, l. paprikás (a főtteknél). A törvekrumpli tört krumpli. „Főtt, tört, sózott krumplit hagymás, paprikás zsírba beletölték; így vót a törtpaszuj is!” Talányban: „Olyan tyúkom van, / Hogy a föld alá jár tojni. Mi az? – A krumpli”. L. gölődin, gölődinleves, hajaskrumpli, krumplileves, paprikáskrumpli, susztërszárma.

lótök – Takarmánytök. L. tök.

mák l. főtt tészta, mákos guba

padlizsán l. kékpapadicsom

paprika – Fűszer a sült-fővő ételekhez, de (örölt) pirospaprika kell az igencsak szegényes, ám e sorok rovója által is megkóstolt, az éhös embörnek igen finom sós, paprikás kinyérhön is. Nyáron früstöknél elmaradhatatlan a zöldpaprika. L. bodag, paprikás, zödpaprika.

paradicsom – Pár évtizede télen is volt paradicsom a téesz üvegházának köszönhetően. Falatozni igen jól lehet paradicsommal: illik hús, szalonna, kolbász, sonka, bármiféle disznóság mellé, avagy a szegényesebb zsíroskenyérhez, szalonnához. Magában is igen finom tud lenni.

paradicsompaprika – Oláhosan gogosán, gyakran annak is hívják. Szalonnázáshoz elsőrendű (kiadós) 'kísérő zöcség'... A téesz-kertészetből igen szép példányokat lehetett hazamenteni; mostanra (megint) maradt a saját kert.

paszuj, paszur – Paszuly, azaz bab. Gúnyversben: „Kavarik mán a paszujt / Péter Jóskaéknál...” – bablevesnek, babfőzeléknek. A törtpaszuj étel babból. „Lencsét, borsót nem ettünk, ilyen főzeléket a paraszt nem csinált, csak nyáron zöldborsólevest!” Mártást viszont igen; meg tökkáposztát, amely főzelék... (öKM). A babot az ismert nótában emlegetik az iratosiak: „Tarka paszuly az ágy alatt, / Jaj, de réges-régen nem láttalak”. L. (törve)krumpli.

répa – A húslevesbe bőségesen kerül, de talányban is előfordul a sárgarépa: „Minek lehet megenni a szárát? – A répának”.

sajáta – Azon túl, hogy (némileg kikészítve) megteszi húsos étel mellé: a salátabúcsú a gáji templomnap Gizella napján, május elején. L. Jelös napok.

savanyakáposzta l. káposzta, pörköltkáposzta (sült disznóhússal)

savanyauborka l. uborka

sósuborka l. uborka

susztérszárma – Ez a csúfneve a hajában főtt krumplinak, amely így még hajaskrumpli – l. krumpli.

torma – Mártásként, pl. főtt húshoz, l. tormamártás. Az ingerlő tormás kóbasz főtt kolbász reszelt tormával.

tök – A tökmagot a nóta is emlegeti (az Iratosi legények című): píz helyött tökmag van az itteni legényök zsebibe. Olajpogácsa préselt tökmagból (l. pogácsa), a tökmagból sajtolt olaj böjti zsírozó (l. kenyér). Lótöknek mondott takarmánytökből is készülhet tökkáposzta(főzelék). A fehértök nem más, mint a sütni való tök.

törtpaszuj l. paszuj
törvekrumpli l. krumpli

uborka – Nyers és savanyú uborka nyáron, télire savanyítva tartósítva. Nyáron kovászos uborka, esetleg sós uborka, télire ecetös uborka (ez a valóságos savanyauborka, mint az egész nagytájon, olvassuk A szögedi nemzetben). Nyersen, kovászolva, ecetösen, sajátának szelve-ízesítve-sózva égyaránt mögtöszí bármiféle húshon. L. birkapaprikás.

uborkasajáta – Apám (nyilván Sarusi-mama) módján: a sóban áztatott (kicsavart, a sólétől megszabadított) uborkaszeletekhön zöldpaprika- s paradicsom-szeleteket vágunk, ecet (ha lehet, borecet), némi cukor, végül tejföl rá, s ennél ízletösebb uborkasajátát még senki nem övött!

vöröshajma l. hajma, vöröshajmasaláta.

vöröshajmasaláta – Apám igen ügyesen készítette (édesanyja módján) ezt is: a fölszelt, karikára vágott hagymát sóval enyhén meghintjük, összekeverjük, kis ideig így áztatjuk, hogy a só elvegye a hagyma vad erejét, majd ecettel leöntjük, megkeverjük, hogy legvégül egy kis cukorral édesítsük-ízesítsük. Igen egyszerű téli csemege – zóccség híján – szalonna, kolbász, zsíroskenyér mellé. Szegedéből hozhattuk ezt is, tudjuk meg a könyvből, Bálint Sándoréból.

zödborsó – Leginkább zödborsólevesnek. Csicseriborsó: minálunk csicsere borsó – legalábbis a Kovács Ferenc által megörökített betlehemes játékunkban –, amelyről Bálint Sándor azt írja, hogy a legáltalánosabb szögedi borsófajta.

zóthajma – Hideg ételhön falatozni, szalonna mellé harapni való zóccségféle. L. hajma.

zőtpaprika – Szalonnázók kezibe való zóccség. Öregapánk früstökre cserösznyepaprikát harapott a szalonnához. A jól megtermett zöldpaprikába kerül a töltelék, amikor tőtőtpaprika készül; minél húsosabb, annál jobb.

G y ü m ő c s

Leves, kompót, lekvár, pálinka készülhet gyümölcsöseink termésébül. Meg persze falhatod magában! Talányban a lekvár szerepel: „Melyik várban nincs katona? – A lekvárban”. Valamint aszalással aszalt gyümölcs... „Aszalt mama főleg szilvát! Rátötte a szárítóra, a palláson aszalta” a XX. század első felében (ÁKA 2010).

alma – Szentiváni alma érik Szent Iván napja táján, l. a Jelős napoknál. Tréfás dalban: „Elment a pap almát lopni, / Elfelejtett

zsákot hozni”. Gyermekjátékban: „Mikor a kürtösi piacon / Piros almát árult. / Vettem is belőle, / Ettem is belőle...”. Talányban: „Mikor jó a kicsi alma? – Ha nincs nagy”. Leves és mártás egyként készül belőle, aszadják is. Aranyalmával – mi több, aranyalmaféval – is találkozhatunk mesevilágunk királyi kertjében (nyilván nem véletlenül A királyfi aranyólja című történetben, mert ha a disznóól lehet aranyból, az alma hogy a csudába ne).

barack – Csúfondáros talányban: „Kívül szőrös, belül nedves, / Mindenkinnek igen kedves. Mi az? – A barack”. Befőtt, lőkvár, pálinka készülhet a barackból, amely mifelénk jobbadán csak sárgabarack, kajsi, de akad valamennyi ősi is.

birs – Netán birsalma; akár befőtt, mi több, aszalt birs is lőhet belőle. A helybéli zsidók, eleink szerint, szeptemberi ünnepükön birsalmát szagulgattak, hogy ezzel jól ránk ijesszenek (l. Jelős napok). A gyerekek és a betegek kedvence a birsbefőtt – legalábbis így mondják, mert a falurajzoló sem nem beteg, sem nem gyermek, mégis igön-igön szereti!

cserös(z)nye – Cseresznye. Magában, avagy kinyérrel a jobb?... Netán befőtt üvegből. Meg cefrébe, pájnkának.

dinnye – Görögdinnye, sárgadinnye; elég jó terem minálunk. A rendszerváltozás óta a Kis faiskola és a Sarusi faiskola dinnyét is árul minden nyáron a Kürtösre vivő országút melletti kertészetükben. A görögdinnyét talányokban is emlegetik: „Ha földobik, zöld, / Ha leesik, piros. Mi az? – A görögdinnye”; „Zöld istállóban fekete lovak piros szénát esznek. Mi az? – A görögdinnye”. Az éretlen dinnyét töknek mondják, s vagy a disznónak lőzik, vagy savanyúság készül belőle, l. ott.

di(j)ó – Leginkább sütemények készítésekor hasznosul. Karácsonykor külön jelentősége van, l. Jelős napok, Opletány. Valaha dióra kártyáztak, a mesékben is gyakran elfordul, pl. A dióbél palota címűben. Tésztához használva lőhet diós a kalács, diós a (főtt) tészta. Nagyvarjason savanyalevesbe és paszujlevesbe is kerülhet, l. a savanyúlevesnél!

epör – Eper. Amikor érik az eper, mehetnek a gáji templomnapra, az epörbúcsúba. *erdei számóca* l. számóca

görögdinnye l. dinnye

körte – Megterem a mi kertjeinkben is, mindamelllett a lakodalmi kurjantás szerint „Réztepsiben sül a körte” – ami arra utal, hogy tán valóban süttették eleink a kemöncébe tolt réztepsiben a körtét. Nyersen falni, befőttnek sem rossz, sógor pájnkájába... (Hát még ha a sajátba!) Különösen a cükörkörte ízletes. Ezt is aszadják. Aranykörtefa aranykörtéjéből is kell egy garabollyal lopnia mesehősünknek a királyi kertből (A királyfi

aranyólja című történetben) – azaz a körte sem akármilyen gyümölcs! Királyi eledel.

meggy – Ebből is tengőrdolog készülhet! Mást ne mondjunk meggy is kerülhet a vögyöskompótba, édözs befőttbe, levesbe, hogy a meggy mártásról szót se ejtsünk. Meggy pájinka, meggybor lehet még a nóta vége, s aszalt meggy, ha csak így fogy.

sárgadinnye l. dinnye

szamóca – Az erdei szamóca és gomba a legszegényebbek eledele, derül ki Az ezüstkulcs c. mesében. Talányban is szerepel: „Nyaka bozontos, szeme piros, / Gyermekeknek kívánatos. Mi az? – A szamóca”.

szeder – Említi a kéziratában a falu kutatója. A mi nyelvünkön szödör.

szentjánoskenyér – Különleges gyümölcs (?). Említi KF kézírata is: „Szt. János kenyér” – az Iratosi kertek alatt és az Aradvégi magyar népköltészet szerzője további magyarázattal nem szolgálhatott, mert túl hamar eltávozott körünkől. Vajdánál olvassuk (67): „lemöntünk a kert alá..., vót szentjánosfa, azt öttük, azt mondtuk: szentjánoskenyér. Hosszú, csüngős valami vót, széttörtük, oszt öttük a belsejét. Azt mondtuk, hogy az nagyon finom szentjánoskenyér.”

szilva – Lékvárt főznek belőle (a cibere a lekvár híg változata), megteszi télire befőttnek is, kerülhet gyümölcslevesbe, aszaltra szárítják, meg pájinkának tartogatik. A legjobb persze nyersen... A királyfi aranyólja című mesében: „Elhoztam az aranyszilvafaszilváit. Fogyassza anyám jó egészséggel!”. Valaha, regéli nénéd, Aradon szerezték be a legjobb lekvárt: „Mögyünk a vásárba, hozunk lekvárt’, mondtuk, fa dézsában. Ma magunk főzzük. Akkor a hegyi oláhoktól vették a finom (szilva)lékvárt”. A pálinkafőzőhöz meg ebből visznek a legtöbbit az iratosiak is.

szödör l. szeder

szőlő – Nyersen, télire fűrtökben eltéve, mustnak, bornak... A nótában: „Szőlőtőke, venyige, venyige, / Rászállott a cinege, cinege”. Talányban: „Bidres-bodros az anyja, / Szépszemű a leánya. Mi az? – A szőlő”; „Öt betűből állok, / Jó szüretre várok. Első három betűm / Iparos munkája, / A végső két betűm / Vadász mulatsága. Mi az? – A szőlő”. A mazsolaszőlőt a bélös készítésénél emlegetik, a mazsolát a kuglófnál. Itt készülő borra nem vélekszünk; készülhet Iratosunkon is, de erre nem büszke senki, megissza az embör és kész. Korábban más lehetett a helyzet, erre utalhat Kovács Ferenc 1950-es évekbeli följegyzése: „Szőlő. (Dolezsán Antal bácsi.) Vetró bácsi Algyón volt vincellér”. Borkereskedő a rendszerváltást követően előbb

Szellelki János, majd Andó László, tömösrékasi bort árulnak megveszte.

CÚKOR, SÓ, FÚSZÖR(SZÁM)

Szögedében a fűszer fűször, a fűszerszám fűszörszám – amiről, bár évtizeddel később jelent meg, mint Bálint Sándor műve, A szögedi nemzet, nem tud az Új Magyar Tájszótár. Tán Kisiratoson is így ejtik, de magunk nem hallottuk.

ánis – Ánizs, a Kovács-féle gyűjtemény menyecskeköszöntő vőfélyverse említi, l. sütemény.

borecet l. ecet

bors – Az 1950-es évek egyik nagy gyermeki élménye volt a bors-csempészet! 'Romániában' volt belőle elég, 'Magyarországon' semmi, úgyhogy ha disznót akartunk vágni mi, szerencsétlen anyaországi iratosiak, beállhattunk fűszerszám-csempészeknek. „Piper, piper!?” szaglászott a dák-oláh (vlach-dac) vámos, mi meg retteghettünk, csak nem akad rá a féltett hurka-, krumplitészta-, káposztás-tészta (s miegyéb-) ízesítőre... A vőfély kezében lévő hosszúnyakú borosüvegen körbefont borsos fonott kalácsot emleget a helybeli a néphagyományok kutatójának, ez a szegfűbors, l. ott.

cúkor – A menyecskeköszöntő vőfélyvers is emlegeti, mint a sütemény elengedhetetlen tartozékát. Süveg-cúkor – süveg alakú cukordarab (illetve cukorfajta) az 1920-as, '30-as években az Erdéllyel megtöltött Nagy-Oláhországban, összetört állapotban törött cúkor volt a neve. „Karácsony böjtjén fokhagymát mártogattak a törött cukorba (süveg-cukorba)” – tudatta velünk öKM fél évszázaddal később. L. Jelös napok.

ecet – Téltre ecetös uborkát tesz el a gazdasszony. Manapság a borecet is bótból kerül az asztalra. Régön gyümölcsből maguk készítették a borecetöt.

kömény – Netán köménymag: igen szükséges fűszerszám, különösen a kolbászból elmaradhatatlan. Apánk csabai kolbásza abban tért el a többi csabai embör csabai vastag- és csabai vékonykolbászától, hogy fűszeresebb, pontosabban köménymagosabb – és fokhagymásabb – volt azoknál. Állítólag (aradi) román hatás a több kömény a kolbászban. Meglehet, inkább csak iratosi... A menyecskeköszöntő vőfélyvers (Kovács által közölt) süteményleírása sorolja, mi minden nem kell hozzá, pl. kömény nagyon nem. A kéziratos Vőfélykönyv másolója töménynek írja a köményt.

kisutult méz – Pörgetés helyett kisajtott méz, l. méz, Tájszótár.

méz – A böjtöt záró ünnepi eledel ízesítője is lehet: „Szenteste, ahogy följött az Esthajnalcsillag, a gyerekeknek mákos gubát adtak mézzel” (öKM). Az 1950-es években jegyezte föl néprajzi gyűjtőnk, mit kellene még leírnia (ebben őt a korai halál megakadályozta): „Kasos méhészkedésről: Öreg Kunszabó, Tapasztó Illés, Tapasztó István” (KovácsMonogr). L. cicvara (Tájszótár), *kisutult méz*, mákos guba, mákos tészta.

mustár – Menyecskeköszöntő vőfélyvers sorolja, mi minden nem szükséges a süteménybe, mustár sē.

paprika – Erősen paprikázzák az ételt, a kolbászt, mindent, amit kell.

só – Alaposan mögsóznak mindönt. Ha valami sajtan: sótlan, fűszer nélküli, kevés benne a fűszer. Elsősorban ételre mondják, de lehet az élet, a beszéd, mög az embör is sajtan. L. Tájszótár.

süvegćukor l. ćukor

szegfűbors – Amit szintén borsként emlegetnek, l. a borsos fonott kalácsnál! Ez a jó szagú bors...

színméz – A legjava méz lehet, mert a vőfély a lagziban így kínálja az édes süteményt: „Édes ez, oly édes, valamint a színméz, / Mindjárt megkívánja az ember, ha ránéz” (Kovácsnál).

törött ćukor l. ćukor

SAVANYASÁG, BEFŐTT

Savanya a húshoz; vagy (nyáron) kompót, (télen) befőtt is kerül a hús mellé (alá, elé, fölé, közé).

befőtt – Amit télire teszünk el befőzéssel: gyümölcsbefőttek húsételekhez. Sülthöz, főtthöz; igen finomak! Gyakorlatilag valamennyi felénk előforduló gyümölcsből – almából, körtéből, szilvából, birsből, barackból, cseresznyéből, meggyből – készülhet.

cékla – Tódási gúnyversben: „Üstben főzik a céklát / A Tóth Antaléknál”. A tájnyelvutató meglelte a cékla szvékla változatát – Murádin –, amit magunk odahaza nem hallottunk (tán mert céklát újabban falusi embör aligha vesz magához).

cukorrépa – „Megfőve és ecet rá: finom! 'Savanyúságként', de megettük főételnek is” az elmúlt (XX.) század elején a Kekecsőn (öKM).

dinnye – Eltéve savanyadinnye. Az apró, illetve félérett görögdinnye a tök nevezettel is bír, amelyet ecettel savanyítanak, tesznek el télire – öszögetik nyáron is, ha úgy tőszik el, hogy szinte

azonnal öhető lögyön. Szögedében, akár minálunk, disznótorban a disznóságokhoz a legjobban a savanyadinnye illik (ízlik...). Más ne mondjak Csabán ugyanígy éreztünk. (Úgyhogy a III. évezred első harmadában Balaton-melleyéki szállásunkon nemkülönben.)

kompót – Míg a télre eltett (tartósított) gyümölcs neve befőtt, a nyáron frissen húsétel mellé készülő főtt és ízesített (fűszerezett) gyümölcsöt kompótnak tisztelik. Ez is készülhet valamennyi gyümölcsből.

savanya – Sőt, savanyaság: savanyú, savanyúság zöldségből. Télire, avagy nyáron is (azonnal) használható savanyított zöldség. savanyadinnye l. dinnye.

savanyauborka l. birkapaprikás, zöccség.

savanyakáposzta – Sütve is, disznóhússal, ez a pörköltkáposzta (sült disznósággal), l. ott!

szvékla l. cékla.

uborka – Nyáron *kovászos uborka*, télire *ecetös uborka* kerül az üvegbe. L. még zöccség.

TEJ, TOJÁS

Tejtermék, tejes étel

aluttej – Aludttej; minálunk is mondják: Úgy mögégötte a szája szélit, hogy fúva öszi az aluttejet. A nemes ember kétszáz forintja című mesében a pénzéhes béres gazdája halott testvérének a száját aludttejjel keni be, hogy föltámadásának a megakadályozására kicsalja urától a forintokat. Édös tej a forralatlan tej. Forralt tejjel készül a tejeskávé: Szögedében is legtöbbször pótkávé, vagy házilag pörkölt árpakávé a kávé. Az aludttejből (főle a téfől) lesz a túrú, abból csurog a savó (l. savóleves). Aratáskor a pirított tarhonyához köcsög aludttej járt a gabonát betakarító embörnek, asszonynak.

bivajtej – Mivel a faluban valaha tartottak bivalyt is, került pár asztalra bivalytej is.

cicvara l. sült tészta, Tájszótár.

édös tej l. tej

gomoja-gömöje – Apám a szárított terhéntúrót nevezi gömöjének, Szögedében viszont sajtolatlan sózatlan – sajtan – juhsajt (A szögedi nemzet leírásában), amelyből reszelni szoktunk a főtt tésztára. Nálunk is lehet juhsajt a gömöje. (2010-ben Kis-Magyarországon a szlovák brindza néven forgalomba hozott termék fele juh-, fele tehénsajt.) Vajda N. lejegyzése szerint a gömölye sóval ökölnyi kúp alakba gyúrt tehéntúró.

Szárazabb tehéntúrót használnak hozzá, és sót. Nyáron a kamra szellőzőnyílásában szárították heteken keresztül, télen a kemencén vagy a kemence nyakán. „A teteje högyös, lent mög szélös, kerek. A kemönce tetejin szárítom, nyáron a napon vagy a kályha tetejin. Hetet is szárítok.” Ő szárítás után lereszeli, papírba teszi, mert ha nagyon kiszárad, nehéz vele dolgozni. Más hűtőben tárolja, így hónapokig eláll. Főtt tésztára, puliszkára és lucapogácsára reszelik. L. gömőjés (főtt) tészta.

gurászta – Gulászta, főcstej. A megellett tehén első teje, l. Paraszt észjárás (Hiedelmek).

placsinta, palacsinta l. sült tészta.

sajt – Gömöje (sajt) l. gömőjés (főtt) tészta.

savó l. savóleves.

tej – A még meleg, nemrég fejt édös tejbe, vagy a valamennyire fölmelegített tejbe kenyérdarabokat törünk, kis áztatás után esetleg cukrot szórunk rá, s már be is kanalazhatjuk tányérunkból. Ez a száraz kenyér fölhasználásának az egyik módja is. Amellett, hogy a gyermek szereti! Szögedében is ismerik a tej efféle hasznosítását. S ihatjuk magában, a findzsából, kenyérrel, bármivel, ami élénk kerül.

tejleves, l. leves.

tejbekása, tejberizs, tejbegríz – Tejes étel(ek) főleg gyermekeknek, meg véneknek, azaz fogatlanoknak.

tejeskávé – Reggelire, l. früstök. Húgom (KBE) emlegeti Békéscsabánötvenévmúltánis: Iratoson kitettékelénkakonyhában az asztalra nagy porcelán tálban a tejeskávét, merítőkannállal szedhetünk belőle a mélytányérunkba. Beleaprítottuk a kenyeret, nagyon jó volt! (Jó lönne ma is öreganyámékkal egy tálból tejeskávézni...) (Ha nem vigyázol, hamar utoléröd őket.)

téföl – Tejföl ízesíti pl. a legkedveltebb iratosi ételek egyikének számító szármát, de a túrús csuszát is nehéz nélküle elképzelni.

túrú – Túró, tehéntúró. A Túrótettem nevű gyermekjátékban: „Túrót ettem, / Elejtettem. / Azt sem tudom, / Hova tettem” – Kovácsnál leírva, mert valójában „Túrút öttem, / Elejtöttem. / Azt sē tudom, / Hova töttem” (s hasonlóképp a többinél). Másik játékban: „Rece-rece, pogácsa, / Túrós asszony csinálta”. Túrús csusza készülhet a közreműködésével: „Túrós csusza, gömölye, / tessék venni belőle” – hangzik a rigmus Kisiratoson. Ebből is jut a kürtösi meg az aradi piacra. Lőhet a lelköm túrús önnivalója akár túrús kifli, túrús lepény is. L. még savóleves.

vaj – Bőjtben olajjal vagy vajjal sütnék s főznek, l. Jelős napok (Karácson búttye). Kenhetöd kinyérre, kalácsra...

T o j á s

Süteménybe; sültve-főve... Nyersen alig, legfőljebb gyerökkorban játékból.

fácántojás – A gyerekek által kifosztott fácánfészekből hazakerülő madarat az anyjuk megfőzte, az egészséges tojást a gyerekek megették, a véreset eldobták (Vajda 222).

főtt tojás – Hogyne, húsvétkor is; l. húsvéti megjelenését a Jelős napoknál.

nyers tojás – Talányban: „Ha földobik, fehér, / Ha leesik, sárga. Mi az? – A tojás”. Mi más lenne.

rá(n)totta – Avagy tojásrántotta a nagyfalusi gúnyversben: „Sütik mán a rántottát / A Tóth Jankóéknál”. Egy kis kolbásszal, szalonnával egybesütve, zöldpaprikával, paradicsommal, uborkával körítve, netán cseresznyepaprikával erősítve, ropogós, friss kenyérrel különösen finom étel.

vadkácsatojás – Vadkacsa tojását a határban szedtek a gyerekek, hogy odahaza az asszonyok azzal készítsék a tarhonyát (Vajda 66).

ITAL

V í z

Jószágot itatni, mosni, mosogatni a portán lévő *gémöskút vize* is megteszi, inni a vaskútról hozott mindaddig a nép, mígnem 2009-ben be nem vezették a faluba a *vezetékös vizet*. A jó vaskútinál azért máig nincs jobb – vélik, így sokan az egymás mellett lévő két kollektív előtti kút (vaskút és karos vezetékes kút) közül továbbra is a *vaskúti ártézi*t részesítik előnyben. Egykor csöcsös korsóban vittük ki (mi, gyerökök) a mezőre az emböröknek, asszonyoknak az ebéddel együtt az ivóvizet is.

B o r

Leginkább a *ménösi borokat* itták, isszák az emberek – az egyik vőfélyvers szerint (l. ott) elsősorban a fehér bort kedvelik, azt egészségesebbnek érzik. A nyúlfulú király meg a varázsbagoly című mesében az elvarázsolt király három kérése: „amit a kezembe fogok, váljon arannyá, amibe beleharapok, váljon kinyérre, meg amit megízlelek, váljon borrá”. Az arany után a kenyér és a bor a sorrend a kisiratosi dohánykertésznél. A bőség jele is: a mesében, mint minden valamirevaló iratosi lagzit tervező örömapa vágyálmaiban, hét nap meg hét éjjel folyik a bor” (A Tatárvitéz és a Kígyódarvitéz). Lehet *édös bor*, *savanya bor*... (Bálint Sándor

szögedi leírása szerint is). Ismerik a forralt bort is. Isten éltesse! Isten éltesse kendet!... kentöket! Isten éltesse! Egységire! Isten, Isten! Lë vele... (Lë Csucusval.) Nagyritkán meggybor és almabor is kerülhet az asztalra.

Valamikor a helyben készülő bort illetően jobb lehetett a helyzet: Kovács Ferenc az 1950-es években följegyezte, hogy Vetró bácsi Algyőn volt vincellér.

P á j i n k a

Avagy *szilvórium* (szilvapálinka) a pálinka. Lehet negyedös, negyed litres üvegben kínált bolti áru. A betlehemes játékban szilvórium; subások párbeszéde: „Tudjátok, fiam, mér öregedtem én így meg? – Mér, öreg, mér? – A híres vetemények közt legjobban szeretem a kolbászt, / A forrásvizek közt legjobban szeretem a bort, / Ha orvos orvosságot rendel, szilvóriumot iszok”. Érkezéskor egy kis pájinkával kínálnak... Hogy nyomban kolbásszal, szalonnával, paradicsommal, paprikával folytassák! Az ezredfordulón igen kiváló pájinkát főz a helybéli vállalkozó a Kis ucca végiben. Szilvából, körtéből, barackból, meggyből főzik itt is.

A *borbészös*z–borbélyszesz szesz, pálinka a Kovács által közölt gúnyversben: „Iszik mán a borbélyszöszt...”. ÖKM (1979-ben) a denaturált szeszre érti. „Alkoholban” – pitralonban – bogár, kis állatok Kása Antal falumúzeumában (ugyanakkor), ennek is borbélyszesz a neve. Magyarán borbészös mindön gyanús szös.

Ennél valamivel jobb a *cujka*, ami gyöngye minőségű gyümölcs-pálinka. Nőknek való az *édőspájinka*, azaz a likőr. A *monopol* – állítólag – gabonapálinka; sok férfibort mögbolondított már. A *rakiu/rákiu* rossz minőségű, hamis román pálinka, tehát nem kisüsti – magyarázzák. Sok helybéli férfiú végzete lött.

S ö r

Ez a legmegbízhatóbb az Erdélyhez – mi több, Nagy-Romániához – csapott csanádi–aradi Iratosunkon is: míg a boltban, csárdában kapható bor meg pájinka ritkán az, aminek nevezik, a sör többnyire mégiscsak erjesztett árpalé. Isszák is felénk a magyarok!

A betlehemes játékban egyik subás kérdi a másikat, hol jártál? Mire a válasz: „Az óperenciás tengeren is túl, / Ahol a sörnek-bornak krajcár volt literje”, azaz igen jó helyvala... A falutörténetíró (monografikus) jegyzete szerint Sarusi András készített sört a XX. század első felében – Kovács nyilván erről is bővebben szeretett volna írni.

Isznak, iszogatnak, kóstolgatik, nyalogatik, kortyolgatik az

iratosiak...(vagy éppen kerülgetik) a sört, a bort, a pájinkát. Ki-ki kedve, tehetsége, fölfogása szerint. Evés előtt, közben, után...? Leginkább azért végződven a dologgal. Hogy utána öröndöszhessék az öröndözni valókat. (A világgal. Leginkább csak a szomszédal, mög az asszonnyal.)

F r i s s í t ő

Szódavíz, szóda – borhoz, de magában is megteszi. Szódás a ragadványneve az egyik iratosinak, merthogy szódavizet készít otthon a falusiaknak eladni.

kávét – A parasztportákon inkább csak ünnepnapon kóstolgatik, hét közben nemigen isszák testvéreim a feketét. Talán ha a gazdánál volt szokásban a kávézás, a zsillérek által épített, lakott Kekecsön alig. Az egyik mesénkben (A vetőlapát mög a két gyermek c. az aradvégi kötetben) emlegetik, mint amit – egyéb finomságok mellett – a boszorkány kínál vendégeinek. Az ötvenes évektől hamiskávé – pótkávé malátát, cikóriát – ihatott, aki nagyon akart, ez került a tejbe is, hogy kitűnő ízű tejeskávé adjon (rakhasson élénk a gazdasszony). Tréfás dalban Kovács gyűjteményében is emlegetik: „Szereti a pap a kávé, / De még jobban a szakácsné”. Törökös és presszókávéval is szolgálnak. Szögedében a tejeskávéhoz a tejbe kávépótlót, vagy pörkölt árpát töltek.

téja – Tea járhat például reggel a kolbászos meg tejfölös kenyérhez kísérőnek. A virágvíz fűvét maguk készítik, pl. 2011 nyarán a Máltai házban hosszú asztalon szárítják a gyermekek által a határban szedett mentát, hogy kitűnő tea készüljön belőle betegnek, ápolónak, vendégnek. A környéken székvirágot, hársvirágot, bodzát, valamint mentát gyűjtöttek a Bőjte atya által vezetett Pio Ház hátrányos helyzetű fiataljai a Máltai Ház betegeinek. L. Tájszótár.

Újabban (borszéki, lippafüredi s miegyéb) *borvíz* és *édes üdítő* is eléd kerülhet. Amúgy mögfelelő nekünk a vaskúti is.

É d ö s s é g

Nyalakodni való finomság is kerül, ilyen például a

csokoládé – Egyik mesénkben (A vetőlapát meg a két gyermek) „sokféle finom csokoládé”-t ehetnek a boszorkány rabságában élő – hízlalásra-megsütésre-fölfalásra szánt – apróságok; édesíteni pedig ott a

méz – Pl. mézes perec a menyasszonynak a vőlegény házánál (Kovács lakodalmás leírásában emlegetik).

AZ ÉTKEZÉS RÖNDJE

E g é s z n a p

Önni, amikor lehet. Köll. Szabad.

röggeli, früstök – A reggelit Kovácsnál tréfás mesében emlegetik: „Olyan zsugori volt, hogy früstökre csak három liter tejeskávét tudott meginni, oszt kenyért is nagyon keveset evett. Csak ritkaság volt, hogy három kilóval beérte, no meg három szál kolbász...”. Újabban röggeli, hagyományosan früstök, írja a Dél-Alföld tudósa (A szögedi nemzet c. művében). Almási Vince polgármester röggelije 2008-ban téjja, kóbászos mög téfölös kinyér, l. Tájosztár (tea). A pörköltkáposzta (némi disznósággal, kemöncében sütve), szintén röggeli eledel, l. ott. Hódmezővásárhelyön röggelire: „Télen hurka, kolbász, pörkölt káposzta kerül az asztalszékre, mert a legszegényebb is azon igyekszik, hogy egy kis malacocskát ölhessen” (Kiss L.).

ebédi evés – Ebéd (l. estéji eledel), tréfás mesében; magyarán ebédi övés. Bálint Sándornál az ebéd régi szögedi neve délebéd. Az 1950-es, '60-as években hétköznapi kivittük mi gyerökök a határba az emböröknek, asszonyoknak az ebédet. L. estéji eledel.

uzsonna – Uzsonnaidőben, délután 5 tájt Szögedében: valami száraz étel – nálunk úgyszintén lehetséges.

estéji eledel – A vacsora Kovácsnál tréfás mesében „estéji eledel”: „Estéji eledele még az ebédi evésnél is gyatrább volt. Kilenc darab három kilós főtt tyúk megsütve harminc tojáson. De levest alig evett hozzá, mert a levest három harmincliteres üstben főzte meg, de még ezt is alig bírta megenni, ezért még három üst harminc literes fokhagymamártást evett hozzá gerjesztőnek, meg harminc kiflit”. Szögedében (s az egész tájon) vacsora, vacsoraüdőben: ebédmaradék, vagy mint a reggeli, hideg, a gyerököket esetleg főküdik a fára eprezni. Mentünk mi bármikor az első feketedő epörfára...

L a k o d a l o m

Öreg Barják Károly vőfélyversei közt ételköszöntő több is akad.

leves – „Itt tehát a leves, melyet adott jó hús, / Azért köztünk senki szíve ne legyen bús. / Nosza, muzsikusok, szóljon hát a virtus, / Ezzel dicsértessék az Úr Jézus Krisztus.”

paprikás – „Nosza, hevenyében a (bika) bőrét levettem, / Fejét a nyakától egyszerre leszелtem. / Ezt a jó eledelt abból készítettem, / Megvallom, uraim, ezt én is szeretem.”

bor – „Szív-vidámításul Isten a bort adta, / A mi házigazdánk hordóját kifúrta, / Teli üvegeit ide behozatta. / Ez az a vörös bor, ennek neve: bánom, / Ez mártotta sokat sárba a nadrágom.”

sülthús, pecsönnye – „Itt hozom a sültet, számtalan sokfélé... /... Nincsen párja sehol a jó pecsenyének...”

édös (sütemény) – A vőfény rigmusaiban: béles, dúc, sütemény, torta.

Bálint Sándor írja a fajtánkbeli dél-alföldi lagzijáról: hagyományosan húsleves, birkapaprikás vagy marhapaprikás, végül béles, rétes az étrend – ugyanúgy, mint egykor Kisiratoson. A paprikáshoz körítés nincs, legföljebb savanyúság, s kalács, vagy kenyér jár hozzá. A polgárosodással járt a pecsenye, a sült hús helyfoglalása a lakodalmi étrendben, s az édes sütemény, meg a torta kiszorította a hagyományos tésztaféléket (A szögedi nemzet). Tortát minálunk is minden család maga visz magának, hogy kínálgassa padszomszédainak, barátainak, testvéreinek. Kisiratoson is szokás a lagziba ajándékolni családonként egy-egy tyúkot vinni. Hódmezővásárhelyen lagziban csöröge, kalács, (a borhoz) perec, szegényebbeknél pogácsa, málé, boritatóul pattogatott kukorica került a hús után a vendégsereg elé (KissHmvh).

L. még a Lagzi, búcsú, tor c. fejezetnél!

Halotti tor

Torban hagyományosan *savanyaleves* (savanyú tyúkhúsleves, becsinált leves), *birkapaprikás*, *dunc*(kalács), néhány pohár *pálinka* és *bor* kerül a gyászolók elé a temetést követően a halott otthonában. A vége néha itt is már-már nótázás (pl. 1980-ban kántor Kurtucz Pista bátyám temetésekor a Gyöpszlön). L. Kurtucz István és Almási Béla temetésénél, valamint a Lagzi, búcsú, tor c. fejezetben!

Disznótör

A disznóvágás a tor kellemes változata. Többnyire igen szép torokon búcsúztatjuk disznainkat a portánkon: az egész napos dolgot este vidám torozás (bőséges vacsora, jókedvű beszélgetés, iszogatás, nótázás) zárja. Az egész évben végzett hasznos munka öröme hatja át az embert – ráadásul megtelik a kamra mindazzal, ami nélkül aligha húzhatnánk ki újig! Magunk ugyanezt – eléggé iratosiasan a kígyósi, mezőhegyesi-kovácsházi, eleki testvéreknek köszönhetően (hállá a jó Istennek!) – a nevetséghatár túloldalán, Békéscsabán évente többször átéltük.

L. még Lagzi, búcsú, tor c. fejezetnél!

Böjt

A böjt (a *kisböjt*, azaz karácsony böjtje, a húsvétot megelőző *nagyböjt*, valamint a *pénteki böjt*) étrendje szépen összeáll

kínálatunkból! Kiderül belőle az is, mivel segített magán, családján az övéiért minden áldozatra kész gazdasszony (nagyanyánk, Kurtucz Gergelyné Sarusi Kis Borbála) pénteken: hogy ne éheztesse háza népét, aznap hajnalban sütötte ki a kemencében a friss, ropogós, szinte már melegen kézbe vehető kenyeret. Böjti napon leves és (eszerint még meleg) kenyér, vagy kalács.

Egész évben böjt?... Majdnem az lőhetött a Kekecsön Kurtucz Gergőéknél. Hogy éhön nő maradjon a hun bérös, hun, napszámos, hun tanyásbérös édesapa hét gyermeke (hat gyeröke, egy lánya), mög asszonya s a szomszédban annak anyja, apja. L. a Lagzi búcsú, tor c. fejezetnél!

A cigány fejfája című mese hőse az asszonytól hol puliszkát, hol paprikás krumplit kap – pedig ő rántott csirkét és csokoládés tortát önné. A cigány ember álma? Álmodozott itten a szegény magyar zsillér épp öleget! A böjtnél mélyebb éhség is előjön: a Szorítsd, zsákom! című mese Jánosa, a király legszegényebb parasztja „annyira szegény volt, hogy az éhségtől az egyik szeme a másikhoz ment vizitába”... tán egy falat kinyérért?

L. még bodag, sóbavízbeleves, fokhagyma, kalács, kenyér, költ kalács, leves, mákos guba, mákos tészta, ostya, paszujleves, sóbavízbeleves, süvegcúkor, és Tájszótár.

K a r á c s o n y

A kisiratosi – adventi – betlehemezőknék a vendéglátók kenyeret, kolbászt, néha egy kis bort, pálinkát adtak, meg persze pézt. A karácsony böjtjén való étrendet l. a Jelös napoknál! Amúgy aki jól viselkedett, angyali kóbász lőtt a jutalma... – ami Kevermesen egyenesen angyalkolbász (Pelle): amit Szenteste esznek. A gyereket ezzel biztatják adventban: ha jól viselkedik, szenteste már megkóstolhatja. A karácsonyi falatokat illetően l. angyali kóbász, mákos guba, mákos tészta.

K ö r ö s z t ö l ő (s a t.)

Körösztlő, lagzi, búcsú, disznóvágás, nevenap, születésnap, húsvét...? Dínom-dánom! ... Csabán, hogy három fiú után végre lánya lőtt apámnak (akinek anyja, Sarusi Kis Borbála – Kis Sarusi Borbála – után Borbála, asszonya, Farkas Bözsike után Erzsébet lőtt a kisjány neve), nyáron a legnagyobb melegben disznót vágott a körösztlő-ünnepély népes vendégseregletének. Lőhetött bármekkora forróság 1950 Szent Iván havában, csurgott a zsír a rokonok, barátok szája széliről a finomabbnál finomabb – a helybéli beszolgáltatási osztály fogmegjai által nem látott – falatok faldosása közben. Hogy a végén apánk, szokásához híven,

(a kést, majd a villát letéve) a mandolint kapja elő, s szélnek eressze erős, férfiasan szép hangját, végtelen jókedvét, féktelen örömét a Corvin uccai gazdaportán. (Ú, az iratosi zsillérivadék csabai iparoslegény, akkor már ktsz-tag – kispapból lett iparosné menyecske ura – az elvtársi évad javán.)

M i n d ö n n a p i

Hét közben? Már-már böjtösen. Pénteken mindig! Böjtben hogyné. Hogy aztán eleresszthessük magunkat... vasárnap, ünnepen. Hogy lögyön egy kis örömünk nekünk is.

A *mindönnap*i kinyér legjavául A vetőlapát meg a két gyermek című mesénk ad hírt. Az 1950-es években a lejegyzéskor 19 éves Hallai László előadásában ilyeneket olvashatunk: „Uramisten, ez volt aztán az igazi kunyhó! A kerítése mind kolbászból volt fonva, a fala meg tésztából, a cserepek rajta meg mézeskalácsból! A két gyermek nem kérdezett egy szót sem, hanem nekiestek a kerítésnek enni”. A szegény ember éhönhalásra szánt fiait a vénasszony behívja: „belül is minden ennivalóból volt”. Az öregasszony eléjük tett még „sokféle tortát meg kolbászt, sonkát, s már a könyökükön nőtt ki a sokféle finom csokoládé meg kávé” – olvashatjuk Kovács Ferenc aradvégi mesetárában.

Ilyen szép mesét! Szöbbit el nem képzelhetett az elesött iratos zsillér; volt miért a mesemondó minden szavát lesni. Manapság már, ugye... Ki figyel oda.

A Csanáddal tőszomszéd Aradvármegyében a miénkhez hasonló ennivaló került asztalra. „Az ételek gerince a kenyér és a szalonna, rántott leves, szűz leves, ecetes bableves, ganca, gölődin kása stb., turós csusza, töltött káposzta, turós lepény csak ünnepi eledel. A zsiros cipó és lángos kedvelt ételek voltak, de már kiveszőben mindkettő.” (Arad vm. néprajza)

Zsillérjáték

Hogyne szórakoztak volna, szórakoznak ma is, ha tehetik, a kisiratosiak! Gyerök és jány, legény és mönyecskének való, embör és asszony; amennyire löhetségös, a vénje is!

Mint máshol, itt is: arról adunk számot, amit apánktól tudunk (az 1920-as, '30-as évekről, évekből), és amit utóbb magunk is megpróbáltunk. Meg a szakirodalomban letekről. *Dólt ritkított címszóval* jelzem azokat a játékokat, amelyeket *Kovács Ferenc* az 1950-es években lejegyzett a gyűjteményében, és aláhúzásal a Vajda Noémi által 2013–2014-ben leírtakat.

Ha megvallhatjuk: az *opletányozásra* emlékszem a legszívesebben! Azt úztem magam is... alkalmanként röggeltül estig; Iratoson, Csabán – ahol a szent pillanat ért bennünket. Szent pillanat? Amikor a család összejön, s a férfiak hamarosan a kártyáért nyúlnak. Mert közben folyhat a szó, koccinthatnak, ha van mivel, pöfékelhetnek, ha rá akarnak gyűjtani, szidhatják a rossz urakat (akik egy időben elvtársnak hívták magukat), dicsérhetik a dicsérendőket, emlékezhetnek a régi öregökre, a nagyfülű világra...

Hogy sorjában haladjunk, kezdjük a gyerökjátékkal!

GYERMEKJÁTÉK

a d j k a t o n á t – A falutörténetírásra készülő Kovács Ferenc jegyzeteiben a játékokat soroló részben ez áll: „Adj katonát – lányok a gyerekekkel.” L. Adj király, katonát.

a d j k a t o n á t, e r ő s e t l. Adj király, k a t o n á t

Adj király, k a t o n á t – „Láncot fogtunk, és a király a legerősebbet kiválasztotta. Ha áttörte (a másik láncot a legerősebb katonája) Aggy kiráj, katonát! kiáltással, amit leszakított, áthozta. Ha nem, ott maradt. Két csapat játszott, két királlyal, egymással szembe...” (öKM). Ugyanezt Kovács így írja le: az „Adj katonát, erőset...” kezdetű kiáltással kezdődő fiújátékban a másik csapat válasza „Én katonát nem adok, / Inkább magam szaladok!”, s nekiiramodva igyekeznek áttörni az ellentábor kézfogással alkotott láncát. Ha ez sikerül, egy játékost átvisznek magukhoz.

Következik a másik csapat, s az egész addig folytatódik, mígnem az egyik sereg el nem fogy. (Kovács Ferenc tanár bácsinak az akkor 15 éves Antal Péter – unokahúgom jövődőbelije – mondta el a játékot; a sógorommá lett Pétör asszonyával, Árvai Annával együtt, segített abban, hogy e falurajz pontosabb legyen. Nyugodjon békében!) Vajdának is leírják (17, 158).

a g a c s i – Az akácfavirágot (az agacsit) eszegetve mondogatták a gyerekek: „Agacsi, neköd szarik Papp Jancsi!” (Vajda 17).

a k i n e m l é p e g y s z e r r e – A dalocskát énekelve (Aki nem lép egyszerre, / Nem kap rétest estére...) meneteltek a gyerekek, s aki elvétette, kiállt a sorból, mert „...Katonának nem való!” (Vajda 17).

a m i k o r é n k i c s i v ó t a m – „Amikor én kicsi vótam, / az ágy alá begurútam, / macskaszarból tüzet raktam, / kukoricát pattogattam” – szavalták egykor a gyermekek, ha a házban beszáradt valahol a macska kakája (Vajda 18).

a n y á s – a p á s – A gyerekek anyás-apását is játszottak, egyikük az apát, másikuk az anyát alakította.

a r a n y c s i k ó ö t e t é s e – A karácsonyra várt aranycsikónak (az aranycsikót Szenteste csak az látja meg, aki jó gyerek) szénát, kukoricát, almát, diót tettek az asztal alá (Vajda 19–20).

a s z t a l o n g o m b o z á s l. g o m b o z á s

a s z t a l o n p é n z e z é s l. p i c c é z é s

b a b á z á s – A lányok nyilván babáztak, de erről nincs személyes élményem, apám sem említette, s Kovács (illetve regelő gyermekköre) is megfeledkezett róla. Hogy közben jól tudjuk, húgaink épp azzal foglalatосkodnak. Vajda 2013-as gyűjtésében írja, hogy általában kukoricacsutkából és cirokszárból (csutkababa, cirokbaba) készült a kisiratosi leányok babája (volt, aki fából faragott magának), rá ruhát varrtak, a kukoricahajat két ágba fonták s rátették a fejére – ezzel aztán kedvükre játszodozhattak, készülve a felnőtt asszonyéletre. Pl. kotárkában babáztak, ahol kislakodalmasoztak is (161). A szülők ruhadarabból készítettek játékbabát a lányaiknak. Vásárolni is lehetett, a vándorköszörűs rongybabát árult: „Itt a köszörűs, ószeres! – kiátotta a köszörűs. – Tehát ű mindönnel foglalkozott, ez a köszörűs... Járkát faluról falura, mög közbe árút babákat. Magyar ruhába ötözött babákat, egy kis pártával, szép fehér ruhával, piros kötövel. Ríva könyörögtünk, de úgy köllött arra vigyázni, arra az egy babára, mer elég drágán adta ez a köszörűs... Rongy (babákat árult), de aztán kísőbb mán az a keménypapír, mer az se porcelán, és meg vót úgy fényösítve, az vót az arca a babának. A többi ruha volt. Az arcon vót egy kicsi haj.” (Vajda 20–22)

b a k k o z á s – A bakugrást nevezik így a faluban (Murádin XI). Vajdának (23) így magyarázza egy idős férfi, hogy volt, mint volt: „Ugrátuk egymást át. Lehajúva, sorba. Vót, mikor mán valamelyik unta, akkor amaz ugrani akart, ez félreugrott, az leesött, az orrát is leütötte”.

b a n k o z á s – Kártyajáték, amelyben az nyer, akinél a tízes kártya volt, magyarázzák a gyűjtőnek (Vajda 23-24).

b á b á z á s l. **s z ó l i g a t ó s**

b á b o z á s l. **k i s s z í n h á z**

b e t l e h e m e s j á t é k l. **b e t l e h e m e z é s**

b e t l e h e m e z é s – Adventban házról házra végigjárták a betlehemezők a falut; a *betlehemes játék* valamelyes leírása a Jelős napokról szóló fejezetben található, a teljes pedig Kovácsnál és Vajdánál. 100 éve még parasztemberek és parasztfialok betlehemeztek, a múlt század közepén e szokás gyakorlásának befejezéseként helybéli magyar cigányok járták a falut a betlehemi játékkal (Vajda 235).

b e ü l t e t t e m k i s k e r t ö m e t – A kettős körben belül a lányok, kívül a lányok mögött fiúk állnak, legkívül fiú sétál, s mind éneklí az ismert dalt: „Beültettem kiskertemet a tavasszal...”. A második versszakhoz érve a körbejáró az egyik fiú vállára teszi a kezét, s a dalocska végeztével uccu neki, vesd el magád, az ellenkező irányban kerülík meg a kört. Aki hamarabb odaér az üres helyre, beáll a lány mögé párnak, a másik folytatja körbejáróként az előlről kezdődő játékban. Leírása Vajdánál is (26).

b é k á z (á s) l. **k a c s á z á s**

b i g e l. **d ó l é**

b i r k ó z á s – A fiúkkal nálunk is mögesött, hogy vereködés helyött birkózással igyekeztek mögmutatni, ki az erősebb, ügyesebb. Nő adj Isten a végén néha így is összevereködtek.

b i s s e n g ö l é s l. **b ü s s e n g ö l é s**

b í r ó u r a m, k ú t b a e s t e m – A körben ülő legények, leányok közül az egyik kérdi a középén álló 'bíró'-tól, aki rögtön válaszol: – Bíró uram, kútba estem! – Hány méterre? – Háromra (négyre, ötre...). – Ki váltson ki? – Leány legényt, legény leányt nevez meg, s annyi csókot vált vele, ahány méter mélyen van a kútban. Ha a megszólítottnak nem kell a kút mélyén kushadó játékos, ott maradhat, míg valaki ki nem váltja. És így tovább a többi. (Hogy úgy mondjuk, ezzel is az eljövendő – csókos – felnőtt életre készültek fiaink, lányaink.) Vajda is leírja (27–28).

b o c p u s k a – A bodzapuska készítését Vajda írja el (29).

b o l h á z á s (**b o l h á s**) – Bolhásztunk, ugráltuk át az árkot, emlékezik 2010-ben a 82 éves Árvainé Kurtucz Annus néném,

milyen játékaik voltak valaha a lányoknak. A bolha állt az árokban, akit elkapott az átugrálókából, a helyére állt (Vajda 30). Közben ezt kiabálták: „Bolha, kimosom a ruhámat! Ringyem-rongyom, ruhámat! Itt mosom a ruhámat!” Vagy „Bolha, kimosom a ruhámat! Még a bolha ideér, addig én a szennyös ruhám kidobom!”

b o l o n d k o c s i – Körhinta (ringlispíl: ringispír), azaz bolondkocsi sátoros ünnepen, elsősorban búcsúban szórakoztatta (s szórakoztatja) az itteni gyermekeket, meg a vendég lurkókat. Eredetileg nem motor forgatta, maguk a gyerekek, fiatalok hajtották. Volt bolonkocsi kishintával, kis ülőkékkel, és szépen kifestett lovaskocsikkal (Vajda 208). L. még kutyaszzelelő.

b o r n y ú s, b o r n y ú z á s – A felnőttek kártyajátéka a borjúzás/bornyúzás – városiasan: durákozás –, de a gyermekek is szívesen bornyúztak, játszották a bornyúsat (Vajda 31).

b ó (l) t o s l. k i s b ó (l) t o s

b u k f e n c e z é s l. b ü s s e n g ö l é s

b u d i s l. k ö r b e f o s o s

b ú j, b ú j, z ó d á g – „Bújj, bújj, zód ág...” (vagy „...zód ágacska...”)... „Szita-szita péntek, szomorú (szerelem-) csütörtök, / Zabszerda”, énekelték a gyerekek, s összefogták a kezünket, az alatt bújtak át a kislányok (Vajda 31-32).

b ú j ó c s k a l. d o b o l ó s, h u m ó z á s

b ú z a v i r á g k o s z o r ú – A körbe haladó, éneklő gyerekekből a kör közepén bekötött szemmel álló játékos kiválaszt egyet, s tapogatással igyekszik kitalálni a nevét. Ha eltalálta, helyet cserélnek, ha nem, nem: tapogathatja tovább a társait – szöröncsés (más esetben: szöröncsétlen) esetben legényke a kislányokat. Vajda is leírja (33–34).

b ü s s e n g ö l é s – ...vagy bissengölés: Kisiratoson ez a bukfenc, vagyis ha bukfencezik az ember. Vajdánál (67) a hajdúzás egyik változataként szerepel: „(...) sorbaátunk, oszt így fogtuk egymás kezét, tízen is. Forogtunk úgy körbe, oszt aki leghátú vót, aztat jó *mögsörgettük*, oszt az akkó *büssengölt* egy nagyot, elesött, repút. Messzire möntünk, mikor mán nagy kört alakítottunk, szalattunk mindnyájan, oszt az csak úgy repút el.”

b ú r (b ú r ö z é s) – „Búr, az 1920-as években játszottuk a búrózést. Két csapat, fiúk (serdülők), egy-egy kapitánnyal. Jó három lépésre egymástól két vonalat húztak. Választás a csapatba: a két kapitány mutató- és nagyujjával egymás ujjai fölött megfogta a 10 centis pálcát, és aki hamarabb ért a pálca tetejére, az választott magának embert (játékost) a csoportjába. Aki maradt, az került a vesztes csapatba. Például hárman-hárman: a három vesztes a vonalra állt, szembe vele a győztes csapatkapitány. A vesztes

odaadta (odadobta) a labdát – bőr- vagy rongylabda, inkább bőr –, hogy elkapja. A vesztesek elszaladtak, a győztes a vonalig futhatott, és a labdával egy játékost le kellett hogy üssön (el kellett találnia). Az kiesett a játékból. Jött a másik, aztán a harmadik – le kellett ütni mind a hármat! Ha a támadó leütötte őket, akkor ők lettek a győztesek, ha csak egyet nem, akkor a vesztesek nyertek és akkor ők adták! Ha ők győztek, addig maradtak, míg nem veszítettek!” (öKM). A bűrözést a falutörténetíró jegyzete szerint fal mellett játszották (KovácsMonogr). „...fiúk játszották egymás ellen, labdával kellett érinteni az ellenfelet. Te vagy a bűr! felszólítással ő lett a dobó” (Vajda 34). Széna- vagy szalmaboglyánál is játszhatták, hogy ne repüljön el a lapta.

c é l l ü v é s – Vajda említi (34) a céllüvést – leginkább a búcsúban szórakoztak ily módon (puskával, céltáblára lúve) a legényök; a szótáríró csak leste.

c é r n a l ë v ö v é s – Vajdának mesélik (34-35) azt a játékot, amelyet a szótáríró is játszott valaha: cérnát, madzagot vesz a gyerök az ujjaira, s a másik átszödi...

c i c a – m i c a, m e l y i k s z ö m e d f á j ? – A gyermekek egymás mögött állnak (fiú a lány mögé), az oszlop élén magában a 'cica', aki a játékban igyekszik megfogni az előre szaladó hátsó pár valamelyik tagját. Ha ez nem sikerül neki, marad cica (macska), az addigi hátsó pár előre áll, ha viszont elkapta egyiküket, ő áll be vele első párnak, a társ nélkül maradó pedig cica lesz a folytatásban. Máshol (Kovács a monográfia-tervezet jegyzetében) azt írja, e játék neve cica-mica.

c i g á n y k e r é k – Vajdának (35) így fogalmaz egy helybeli: „Hántuk a cigánkereket, hidat csinátunk, egymás hátán ugrátunk”.

c i k á z á s – Vajda írja el e játékot (36). Idős asszony, egykori kislány sorolja: „mikor cikáztunk, hát, kint a Gyöpön, mán nagyobbak vótunk. Vót ilyen fapapucsunk. Ugye, sütetbe játszottuk, oszt vertük össze a papucsunkot, hogy: Erre vagyok, erre vagyok! Akinek akartuk, azt hattuk, hogy mögfogjon, akinek nem, mög nem. (Mosolyog.) Szaladtunk”. Zavarócskázásnak is mondják.

c i r o k h e g e d ű – Cirokból készítettek maguknak hegedűt, azzal muzsikáltak (Vajda 38). Jobb híján két – megigazított – kukoricaszár is megtette, ilyen maga készítette hangszere a szótárírónak is volt.

c i r ó k a – m a r ó k a – Simogatták a kicsi arcát, kezit: – Ciróka-miróka, mit főztél? – Kását! – Hova tötted? – A pad alá, mögötte a pap macskája! (Vajda 38).

c i t e r á z á s – Gyerekeket (mint a szótáríró édesapját) megtanították citorálni, ír róla Vajda is (38http://www.

irodalmijelen.hu/2015-nov-23-1122/alomfogo-vesztergom-andrea-versei40).

c s a p d l ě c s a c s i – A gyermekek kedvenc kártyajátéka (volt?). Színgyűjtésnek, színgyűjtősnek is mondják; „akinek kivót gyorsan, az lecsapta – Csapdlecsacsi!” (Vajda 124).

c s e n d ő r ő z é s – „A kert teli vót szárkúpokkal. A tolvaj elbújt a szárkúpban, a csendőr kereste. Vótunk tizönöt-húszan is, ahogy összegyűtt a banda.” (Vajda 41)

c s e r e b o g a r a z á s – Amikor tavasszal előjött a cserebogár, a gyöpön énekelve-játszva szedegették: „A fűbe lefeküdtünk, oszt cserebogaraztunk. Kiabátuk, hogy: – Cserebogár, mikor lesz nyár? – Mikor apád gatyába jár!” Más így folytatja: „...most nem hallom, hogy Bogár, sárga cserebogár! Ezt szödtük mindég, míg az est leszállt, éneköltünk.” (Vajda 41)

c s e s z t é z é s – Vajdának említik (202): labdát ütögettek...

c s i c s i s s , b a b a , c s i c s i k á j j – Énekes dajkavers Vajda gyűjteményében (42)

c s i g a b i g a – Libalegeltetés közben játszották a kertben: „Még vöttük föl a csigabigát: Csigabiga, gyere ki, / Ég a házad ideki! / Jön apád, jön anyád, / Hozza a piros csizmád! / Hozzák a piros csizmát. S addig így ráztuk a csigát, míg az ki nem gyűtt a házából. S akkó mink annak örűtünk, hogy kigyűtt a házából a csigabiga. Így tartottuk a kezünkbe.” (Vajda 42)

c s i g a f ű z é s – Vajdának regélik (66): „Vót az ár, amit apukám hasznát, avval kilukajtottuk az üres csigaházat – akkó kerek csigaház vót, hosszúkás nem –, selyöm cérnaszálra fűztük nagyság szörint, diszítöttük... Hosszúkás csiga, fekete, azt lehetett nálunk is tanáni és még oan kerekök is, kis, fekete csigákat. Azokat fűztük föl. Feketék mög fehér is vót hosszú...”

c s i p c s i p c s ó k á s – Mi is játszottuk a csipcsipesóka nevezetű játékot, pontosabban édösanyánk velünk, amíg kicsik voltunk, majd mi a gyerökeinkkel. „Csip-csip, csóka, / Vak varnyúcska...”

c s í p k o d j u k a f ű v e t – „Ekkó ütünk, a fűbe ütünk, és szödtük a fűvet. Vót ilyen mondóka: Csípkodjuk a fűvet, / Aki nem csípkodja, / Ördög bujjék ódalába, / Mind ide rakja. Így, ugye – két kezét hátrateszi –, köllött, hogy csípkodjuk a fűvet, s akkó így előretöttük a kezünket. Vót, amelykbe vót fű; vót, amelykbe nem vót fű. S akkó (a szembenülő) mondta, hogy: Nyisd ki ládácskádat! És akkó kinyitottam, akkó mondta, hogy Arany!, ha vót benne. (...) Az Fos!, amelykbe nem vót. Osz akkó jókat neveltünk, oszt folytattuk, kezük előrrő.” (Vajda 43)

c s ó n a k á z á s l . t u t a j o z á s

c s ö m – c s ö m, g y ű r ű – Kört alkotó, széken ülő gyermekek közt keresi az eldugott gyűrűt a közepen álló 'bika', s közben éneklik: „Csöm-csöm, gyűrű, kallangyűrű, / Nálad van az aranygyűrű. Itt pipálnak, ott füstölnek, / Szabad a bikának kereskedni / Nálam is, másnál is”. Leírás Vajdánál is (44-45).

c s u t k a v á r – Kukoricacsutkából várat építettünk; Vajda ezt a játékot is említi (46). Várat másból is építettünk – abból, ami kezünk ügyébe volt.

c s ű z l i z á s l. p a r i t t y á z á s

c s ű l k ö s – Vajdánál (47) a jelek szerint más, mint a szintén csülökkel űzött, Kovács Ferenc által hézagosan leírt csülközés. Eszerint a gyerekek a kihegyezett 10 centis fadarabot belenyomták a földbe; a bicskájukat leejtették, s ha nem állt a földbe, a csülköt kellett a késsel a földbe beljebb verni. A végén a csülköt a fogukkal húzták ki a földből. A veszélyes játékot a szülők tiltották. Ez nem hasonlít a néprajz által leírt csülközés (csürközés-kecskézés) egyik változatához sem (MNL I/548, III/114).

c s ű l k ö z é s – KF hiányos (és emiatt itt-ott nem egyértelmű) 1950-es évekbeli följegyzéseiben olvasni arról, hogy Kisiratoson a gyerekek ismerték e játékot, amelyet a 'csülök'-kel űztek. „Csülközés: a rossz ...(?) hívták csülöknek. 14-15 m. dobták (?) a függőlegesen felállított...(?)csülköt 90 cm. bottal néha elütötte, a Varga Karcsi ütötte el. Tajti (István). Sívalkodott a Tajti. Öregapja szaladt le, és a Karcsi elkezdett szaladni és kiabált ótatának – Ótata – ótata, mert megvert postás Kata. A Tajtinak a nagyanyja postás volt” (Kovács Monogr). Szögedéből fönmaradt a játék pontos leírása (Bálint Sándor tájszótárában), ami szerint a játszó fiúk a lábukkal igyekeztek minél messzebb ellendíteni az arra helyezett botot, s az lett a csósz, akié a legközelebb pottyant le. Ezután a játékosok a karójukkal a csülöknek nevezett fadarabra céloztak, s amikor a bot kimentésére indultak, a csósz egyiküket megszúrta, ő lett a továbbiakban a csülköt őrző csósz... Vajdánál más játékot emlegetnek csülkösként, l. ott.

d i (j) ó t ö r é s – A sötörés nálunk amikor a játszó gyerekek 'sót törnek'; meg ha ugyanarra azt mondják, hogy dijót törnek (Murádin XI).

d i s z n ó t o r b a c i g á n y n a k – „Beöltöztek cigánynak” (rossz ruhát kaptak magukra, kezükbe botot vettek, szájukba pipát tettek) és hívatlanul beállítottak a disznótorba, vacsorára. Kéregettek, ha leültették őket, nem folytatták, de ha nem, sonkát, meg amit lehetett, loptak – hogy a végén vagy visszaadják, vagy nem. Inkább a felnőttek szórakozhattak így, de vitték magukat a kisgyerekeiket, pl. „kis cigánlán”-nak beöltöztetve (Vajda 111–112)

d i s z n ó z á s – „Sokan összegyűtünk, majdnem minden házban lány vót, csak egy vót fiú. Oszt a fiút lefogluk: Itt a disznó, fogjuk mög! Mögfogluk, mögnyomkodtuk jól. De nem bántottuk mink. Ez vót a disznózás.” (Vajda 47)

d i s z n ó v á g á s – „Egyik fiútestvérem (...) olyan ugrifüles vót: Bözsike, tudod mit, vágjunk disznót! Vágjuk le a babát! Aztán sirattam mindég, nem vót babám többet. Béla levágta. Szegény öreganya egész délutánokat elvarrogatott, hogy csináljon neköm babát.” Máskor meg a felnőttek disznóvágását utánozva pörzsölték szalmával a hízót jelképező kukoricacsövet. (Vajda 96)

d o b o l ó s – Godó atya említi, hogy sokan ismerték a XX. sz. elején, de nem részletezi e játékot, így nem tudjuk, mire gondol. Godó Andri bácsi tisztázza 2013-ban: „A dobolás? Hát a bújócska! Mer ki köllött dobolni!” (Vajda 236). L. humózás, méta.

d o b o z ü t é s – Vajda emékeztet (48) a búcsúban, vásárban, vagy épp más sátoros ünnepen űzhető játékfajta: dobozokat verhetnek le a játékot megfizetők a labdával, s aki mind leütötte, ajándokot nyert.

d ó l é (d ó l é z á s) – Népi gyermek csapatjáték. Bottal ütik a hegyes fa dólét, a veszteseknek kézzel kell elkapniuk. Ez a dólézás. „A fiúk két csapatba álltak. Akár egy-egy gyerek is játszhatta, tehát kettesben is lehetett játszani. Körülbelül 15 centiméter hosszú, vastag, kemény fadarab a dólé, kerek kellett legyen, és a vége kihegyezve. A kezdő (csapat) a vonalra állt, innen kellett méteres bottal kiütni a dólét. A válogatás, a játékosok kiválasztása ugyanúgy, ugyanazon a pálcán történt, mint a bűrózésnél, és a győztes csapat ütötte a dólét. A vesztes csapatnak a repülő, pörgő dólét kézzel el kellett kapni. A dólé messzi kiment, volt, akinek betörte a fejét. Ha elkapták, ők kerültek be, ha viszont a csapatból mindenki ütött és nem fogták el, akkor ők maradtak bent. Volt másik változat is. A győztes kezd: ráüt a bottal a földön a hegyezett dólé végére, és a levegőbe repülő dóléval játszani kellett (a bottal ütügetni). Számolták, ki tudta tovább verni, tovább a levegőben tartani a dólét, az lett a győztes” (öKM 1980). „Dólésztunk a gyöpön, a lányok is!” – emlegeti 2010-ben a 82 éves Annus néném (ÁKA). KF följegyzése szerint a dólé 15-20 cm., a bot 1 m. hosszú. Vajda (48) 2013-as gyűjtésében egy asszony így emlegeti, hogy játszották az 1940/1950-es években: „... ki tud nagyobbat ütni. Ezt a Gyöpön csinátuk. Ilyen darab dólét csinátunk faágból – mutat egy kanálra –, möghögyöztük a két végét, így, oszt azt ütöttük egy bottal, egy karódarabbal. Ahogy kirepült, vót, aki visszaütötte. Aki, mondjuk, dobta vissza, be oda énhozzám, én kiütöttem, akkó újra beütötték, mi kiütöttük. Ha én nem tudtam, más. Melyik milyen messze el tudta ütni, az játszott jobban”; majd később: „A dóléval

a Kisszűcs szömit kiütötték” (233). E 2014-as játékgyűjtemény több dóléváltozatot is leír. Murádinál (XI) a bige nevű játékban használt, két végén kihegyezett gömbölyű fadarab neve minálunk dólé. A dólé „régi magyar dolog” – írja Godó, l. méta.

dur á k o z á s l. b o r n y ú s

dur r a n c s o s – Kulcslyukba tömött gyufaméreg szöggel való fölrobbantása. E megnevezést Vajda említi (51). A falurajzíró a durrantós, durrantós játék megnevezést hallotta.

dur r a n t ó s (j á t é k) l. d u r r a n c s o s

dur r o g n i l. k a r i k á s

e g y, m ö g é r ö t t a m e g g y – „Körbeátunk, egy vót a közepin. Mindig az az egy mondta: Egy! Akire rámutatott tízig, köllött rá válaszolni. Aki nem tudott, kiát. Rád mutattam, három! Akkor te köllött gyorsan valamit rávágja, mer, ha nem, kiesté. Aki tudott tovább mondani párbeszédöt, az bent maradt a játékban. Ki maradt legtovább! Mink olyan csúnyákat nem mondtunk, lányok, de a fiúk, igön. Előre ezöket mondtuk, aztán köllött mást. Ha elfogadta, jó; ha nem, kiesött.” (Vajda 52)

e l v e s z t e t t e m z s e b k e n d ő m e t – A Tüzet viszek kötöm alatt nevű játékhoz hasonlóan játsszák a gyermekek, csak az ének más, amely így kezdődik (úgy, ahogy máshol is jól ismerik): „Elvesztöttem zsebkendőmet, / Mögver anyám érte...” „Körbeálltak, táncolva möntünk, és énekölték. Tekingettünk hátra, oszt akit szeretött, (annak) a háta mögé ejtötte le a zsebkendő, az mögsókolta.” (Vajda 54)

e m b e r, n e m é r g e l ő d j – románosan „nutyeszuperáfátye”-nak nevezett társasjáték az úgynevezett szocializmus világából. Részleteket nem tudunk róla, mert Vajda csak említi gyűjteménye bevezetőjében (9), mint a korabeli (a kommunizmussal együtt tovatűnt) társasjátékok egyikét.

e m l é k v e r s ö s f ü z e t – „Egy időbe például divat vót, hogy egy füzetöt elindított valaki... – Emlékversös (a könyvben már: verses) füzet! Olyan is van neköm!... – Odaadta egy lánynak, az a lány is írt bele. Akkor a másik is. Mire visszakerűt, szinte tele vót. – Mikó mán tudtunk írni! Negyedik osztályba kimaradtak sokan, és akkor mán tudtunk írni. És akkó mán vótunk negyven valahányan. És akkó abba ki mit, emlékkerseket” (Vajda 54). A falurajzírónak a szintén szögedi gyökerű Újkígyósról való édösanyjának is vót emlékkönyve.

e z e l m ö n t v a d á s z n i – Vajdának is előadják a valamennyiünk által ismert játékos mondókát: „A tenyerit így fogtad. Kezdtük a nagyujjával, akkó a mutató, középső, gyűrűs: Ez elment vadászni, ez meglötte, ez hazavitte, ez megsütötte. / Hát ez

a kicsi mit csinát? / Az iciri-piciri mind megette! Mögsímogattuk a pici ujját. Ezt mikó elmondtuk, leszaladtunk a hóna alá, vagy a kis hasáhon.” (57)

érik a meggyfa – A kör közepén három gyermek áll, mindhárom párt választ, a táncot járva a körben állók az előbbivel ellenkező irányba haladnak. A játék az „Érik a meggyfa, / Hajlik az ága...” kezdetű dalocskával kezdődik, a párválasztás után az „Ezt szeretem, ezt kedvelem...” kezdetű ének hangzik el, hogy aztán kezdhessek előlről az egészet. Hogy a meggyfa érik-e, avagy a meggy, költői – netán egyenesen gyermeki – kérdés.

falhoz (falra) dobó l. gombózás

falra dobós pénzezés l. piccézés

farkasozás – „Megrajzoltuk, és akkor kukoricaszemekkel. Sárból, agyagból csináltunk egy kis kockát, akkor megszáritottuk úgy a párkányon, oszt akkor arra nyomtunk pontokat, és az vót a gurító.” ... „A farkas mög köllött hogy fogja” – magyarázzák Vajdának (57) anélkül, hogy értenénk, pontosan miről van szó, s valamennyire hasonlít a malmozáshoz, bár nem ketten, hanem négyen játszották.

(játék) fegyverkészítés l. kémös

felesbábázás – Szórlabdával játszották, el kellett találni a másik csapatból valakit, aki így kiesett a játékból. „Feles, mer két csapat vót. Úgy szaladtunk egyik ódalról a másikra az úcán. (...) ha elérte, az mindég kiesött. Ha nem tanáta el, szaladt tovább. Aki utoljára maradt, az nyert.” (Vajda 58, 201)

feleshumózás (feleshumós) – „...két csapat játszott. S akkor egyik bújt, a másik pedig (megkereste): összegyűltek a gyerökök, s oszt akkor elbújtak a szűrűn. Vót egy rakomány szalma, széna, kúp, szárkúpok, oszt akkor keresték azt, akik elbújtak, feleshumósok. Oda köllött érnei a szalmáhun, hogy rátegye a kezit”, és kidobolja (Vajda 58-59). L. humózás.

foci – Az 1920-as, '30-as években rongylabdát kergettek az iratosi fiúk a faluszéli, falu körüli gyöpön, gyöpszélön. Az 1950-es években már gumilabdát rugdostunk; ma nyilván ami lábra jön, vágják a fiúk az ellenfél kapujába. Vajdának (60) tehénszörből készült valahai labdát is említenek.

fogó l. fogócska

fogócska – Az ismert gyermekjáték Kisiratoson is szórakoztatta, szórakoztatja a kisebbeket. Vajdánál hol fogocska, hol zavarócska, vagy épp fogózós, fogó, fogózós (137-138).

forgó – Búcsúban kapható ma is. Vajdának elmondják (60): „Színös papír ki vót négyszögletösen vágva, négy sarkát összehajtották, rajzszöggel vagy szöggel odaszúrták egy botra.

Ahogy szaladtunk, az forgott. Mink is csinátunk krepp papírbúl.”

f o s o s – Gyerekkorában a falurajz írója is gyakran játszott, de ez csak Vajda leírásának olvasásakor jutott eszébe (60): „Szétterítették a kártyát az asztalon. Összeborítottak a tetején két kártyalapot. Mindég köllött egyet-egyet kihúzni, hogy el ne dűjjön. Aki eldűtötte a tornyot, az lett a fos, az kimaratt.” Fos, fosos, fosozás a neve. Hasonló (‘komolyabb’) a körbefosos, l. ott. Mondják seggösnek is.

f ö r g e t t y ű – A pörgettyű, zúgattyú és használata Vajdánál: a gyermekek kabátgombból készítettek, keresztbe fűzték a zsinórt, kiegyenlítették és az ostorhoz hasonlóan pörgették meg. „Egy nagy gombot egy 30-40 centis cérnára fűzöd, akkor így mögpörgetöd az egyik kezedben, a másikkal tartod, s akkor így két kézzel húzgálod.” (Vajda 59)

f ő d i k u g l i z á s l. k u g l i z á s

f ű l l e n t é s ö k – Ajátékos füllentések közül sorol föl néhányat Vajda (95-96). Ezek egyike: „Az asztalra letött egy tányért, tött bele tojást, fölszúrt egy kést a nagygerendába (középen) – a többi a kisgerenda vót –, s azt mondta, hogy ha ő kimén, a kés leesik, oszt összetöri a tojást. Hát, ez nem igaz, édösapám! Beigazította, pont, hogy úgy pászoljon. Kimönt, fölvette a fejszét, kívülről, a másik szobából odaütött a nagygerendába, de csak úgy szúrta bele a kést, hogy az csak épp, hogy álljon. A zörrenéstül leesött a kés, összetört a tojás.”

f ű r d é s – Az Érben, különösen a tóvá szélesedő Ér-kanyarban a XX. század első felében gyakran megmártóztak a környékbeli gyermekek – tud erről a falurajz írója a szülőatyjától. Vajdának szépen mesélnék erről az asszonyok: „...az egész (ér) kigyütt erre majnem a Kekecsig, és ott egy nagy tóforma vót. Mink osztán oda jártunk úszni, mög aztán vót csáté, ilyen gyékény, s akkó így átöleltük. Mögfürdettek a szüleink szombati nap, hogy ki ne mönjünk! – nagy hajunk vót –, s kiszöktünk, s ott fürdöttünk a mocsaras-pocsaras vízbe. Átfogtuk (a csátét), és akkó ráütünk, lovagoltunk rajta, borútunk bele, nem fétettek bennünket! De úgy kikaptunk, mikó hazamöntünk...! ...Nyáron, amikor esött az eső, térdig érő vízbe mosattuk a lábunkat fiúk-lányok, mi fölhúzva a szoknyát. Akkor kint a csatornába fürdöttünk. Egyik ódalt vót a lányoké, másik ódalt vót a fiúké. Akkor még nem vót strand. Az vót a legjobb szórakozásunk” (62, 151). Úszni viszont itt senki sem tudott megtanulni.

f ü t y ü l l ő (s í p) – „A gesztönyefából vágtunk egy ilyen darabot (10 cm-t). Két görcs között elvágtuk, mögütögettük késsel vagy a bicskával, vagy ami vót, a haja legyütt. De mielőtt le nem húzi, bevágunk egy ilyen sípot (egy lyukacskát három ujjnyira

az egyik végétől), s akkor amabbúl, ami kigyútt, a belsejéből levágtunk egy picike darabot, aztat a végén visszagyugtuk. Itt elő fúta, mint a pikula.” (Vajda 62-63)

g e s z t ö n y e b a b á k – A gesztönye termésiből a gyerökök embőralakot, állatot faragtak, alakítottak ki. Magunk így töttünk, Vajdának is emlögetik (63).

g o m b o z á s – „Gombozás *vonatra*: pénzzel, gombbal – akié közelebb esik le a vonalhoz, azé az egész! *Falhoz, falra* dobó, gombbal: valaki dob a falra, a következő úgy dobja, hogy arasszal elérje a másikat, és akkor övé az is (amit elér); ha nem, akkor az előbbi dobhat a másikra. Sokszor leszedték a gombjaikat... *Lyukba* (gombozás): aki bedobta, illetve aki a lyukhoz legközelebb dobott, ahányat bele tudott lökni, az övé lett; aztán a második, harmadik következett, ha maradt (gomb)” (öKM). Az *asztalon* is lehetett, mint arról Vajda tudósít (64): „Ez gombok, inggomb, vagy kabátgomb, vagy bármilyen. Abba az időbe azt nem engedték mög a szülők (mindig) – egy asztal vót – hogy majd itt az asztalon. Idetöttük a tenyerünket (az asztallap széléhez), oszt akkó így fölütöttük, akkor jött a másik, az is fölütötte. Akkor így mértük (araszra). No, most, ha távolabb vót, nem fogta el, akkor mán én nem nyertem, akkor jött a következő.”

g u r í t ó s s a k k l. s a k k

g y ű j t ő g e t é s – A gyermekjátékok, gyermeki szórakozások közt említi Vajda (66) a gyűjtögetést a természetben, a határban: csigagyűjtés (l. csigafűzés), halászás (kassal az érben), piócaszedés (vérnyomásos öreganyjuk gyógyítására), vadkacsatojásszedés (anyjuk azzal készítette a tarhonyát), gombászkodás, virágok (gyermekláncfű, papsajt, szentjánoskenyér, pipacs, akácfavirág) gyűjtése, fűzése és evése...

h a j d ú z á s (b ü s s e n g ö l é s s e l) – Vajdánál (67) a hajdúzás egyik változata így fest: „(...) sorbaátunk, oszt így fogtuk egymás kezit, tízen is. Forogtunk úgy körbe, oszt aki leghátú vót, aztat jó mögsörgettük, oszt az akkó büssengölt egy nagyot, elesött, repút. Messzire möntünk, mikor mán nagy kört alakítottunk, szalattunk mindnyájan, oszt az csak úgy repút el.”

h a j d ú z á s – A játészó gyerekek cédulára írták, kit mire ítélnék (Vajda 67), pl. puszilózásra.

h a n g u t á n z á s – Az állatok hangjának utánzását is besorolja a gyermekjátékok közé Vajda (68) – joggal. Efféle játéokban a falurajz írója is részt vett – pl. béka, galamb, vadgerle, rigó, kakukk, kutya, macska, kacska, liba, tyúk, kakas, bagoly, ló, szamár, kecske, juh, disznó, tehén, farkas... lesthette, hogy megszaporodott a nemzetsége!

h a t a s s z o n y o s – Ezt az iratosi kártyajátékot Vajda említi, részletezés nélkül (10).

h á b o r ú z á s l. l o v a s h á b o r ú z á s

h e p t i k á z á s – A köznyelvben ugróiskolának mondott gyermekjátékot 2010-ben Árvainé Kurtucz Anna a XX. század első felének gyermekjátékait sorolva heptikázásnak nevezi. „Heptikásztunk; jobblábon ugrálni, visszafordulni... (Amiben ugráltak:) Köröszt alakú, 6 kocka...”. Rákérdezésünk eredménye: a falu ma is így hívja ezt a játékot. Vajdának így írják le a heptikát (70): „Kilíniázták a földet, és akkor olyan kockákat csináltak benne, oszt ugráták... A kezünkre töttünk kis cserépdarabot vagy rossz pézt, akkor avval köllött ugráni. Ha leejtötte a pézt, mögbukott vagy, ha rálépött a vonalra, akkor is... Köllött tartunk a kezünkön megint küvet. És ha az a kú egészen a tízig, ha kitartott, jó; ha leesött a kezedből, újból köllött heptikázni, újra köllött kezdeni az egyestül... rajzoltunk a földre kockákat. Így vót öt kocka körösztbe, emígy hat, oszt ki tudja fél lábbal kiugrani a kockát, mint a köröszt, egyet elhagytunk, a többit lefelé. Nem számoztuk mög, csak kirajzoltuk krétával. Fél lábbal ki tudja átugrani az egész kockát, hogy nem esik el. Mígcsak át nem ugráta, addig nem cserétük le. Úgy egyensúlyoztunk mink... Aki leejtette a lábát, az kiesött... Egyformán játszottunk fiúk és lányok... Itt vót két kocka, itt volt egy kocka, akkó újra két kocka és akkó itt vót még egy. Löhetött ezt hétig, nyócig, tovább is. S akkó innen dobtuk bele egy kis kavicsot vagy üvegöt, vagy ki mit, s akkó ott nem vót szabad hogy letögyük a lábunkat, mer ha véletlenül tévedésből beleugrottunk abba, amibe dobtuk az üvegöt vagy a kavicsot, akkó aztán a másikba már csak egy lábbal szabad vót hogy ugorjunk... Aki végig bírta ugrani fél lábbal, az nyert; aki leesött, mögbukott.”

h é j j á z á s – A gyerekek a gyöpon (játékukban) a héjával viaskodva folytatnak párbeszédet, végül jól elverik a tyúktolvaj héját. (Vajda 68-69)

h í d – Tornamutatvány, l. c i g á n y k e r é k.

h i n t á z á s – Mind a libikókát, mind a kötélhintát hintának nevezik Kisiratoson (Murádin XI). Hintázás közben énekeltek, illetve hintáztató mondókákat mondtak (Vajda 70-72): „Addig hintázt az egyik, még el nem mondtuk ezt az éneköt. Mikó elmondtuk, akkó cserétünk, akkó fölút a hintára a másik. Mikó kisebb gyerökök vótunk, és összejártunk: Pad alatt, pad alatt volt egy ház, / Abba lakott Mikulás...”. Két mondókát említ a Kovács-féle népköltési gyűjtemény is.

h í v o g a t ó l. l a k o d a l m a s j á t é k

h ó e m b ö r – Vajda (72) figyelmezteti a falurajz szörkesztőit, hogy a hóembörkészítés Iratosunkon is dívik: „Csinátuk a hóembör

testét hóbul: gurítottuk össze a havat, sárgarépából az orrát, gombokat fekete sárbul. Rossz kalapot vagy edényt töltünk a fejire.”

h ó g o l y ó z á s – „Jobban az iskolába csinátuk. Gyűjtöttünk, mongyuk, 20-20 hógolyót. Sorbaátunk két csapatba, ki, hogy melyiköt tanája el, az ki köllött ájon. Ki tanát el többet a másik sorbul, az győzött.” (Vajda 72-73)

h u l a i, h ú l. s á r d u r r a n t ó s

humózás – Humó, humózás, avagy bújócska. A hunyó hum, a humózó gyerökök elbújnak, s a humó a számolás után nekiállhat megkeresni játszótársait. Hogy közben szerető a szeretővel (fiúgyermek s gyermeklány, valamint fordítva) ismerkedjék a kazal tövében, istálló árnyékában... mindazzal, ami egykor (tán nem is oly soká) várni fog rá a páros életben. A hunyó kiválasztása kiolvasó-verssel történik: „Óh, óh, óh, / Tündér-kaszi-nó, / Aki-re jut a száz-kettő, / Az lesz a hu-nyó. / Tizenkettő, huszonkettő, harminckettő, / Negyvenkettő, ötvenkettő, hatvankettő, / Hetvenkettő, nyolcvankettő, kilencvenkettő, / Százkettő”. Ezt mi is játszottuk mind Csabán, mind Iratoson. Vajda (74-77) több kiszámolót is közöl. L. még felehumós.

I g n á c – „Akkó mink játszottuk, de jobban a fiúk: egy fiú vötte föl a másik fiút, de lányok is, s akkó kérdözte az alsó, hogy: – Ignác, mit lácc? – Eget, földet, vaskarikát, / Átalugrom a patikát – mondta a fölső. És akkó, ha gyorsan nem tudta rá a választ, akkó jó mögrázta amelyk alul vót a fölsőt. Az mán fájdalmas vót a hátán, akkó mindég a vötte a másikat, oszt ez így vót akkó.” (Vajda 78)

i r i n g á l á s – Ma a csúszkálást mondják iringálásnak, míg valamikor a fa, illetve csont (?) iringán való siklást, korcsolyázást nevezték így. Fél lábon csúszkáltunk – emlékszik öKM 1980 táján. Az É r s a további vízállások jegén való csúszkálás, 'korcsolyázás' kedvelt téli időtöltése volt mindig is az idevaló gyerekhadnak. Vajdának (97) így emlékeznek a gyermekek e téli szórakozásáról: „Nekünk csinátunk fábúl, úgy átfúrtuk, madzagot kötöttünk rá, és egy drótot vezettünk alulról... Inkább a fiúk korcsolyáztak. A cipőjükhön köllött kötni, fábúl. Mink, lányok iringátunk.”

j ö n a k o s á r – A körben ülő leányoknak, legényeknek a középén álló játékvezető három nevet ad (fiúnak leány, leánynak fiú neveket), az egyik az illető számára nem közömbös név. Ezután a fiatalokat jól ismerő játékvezető megkérdi egyenként tőlük, mit tennének egyikkel, másikkal? Elsőre azt említik, akit föltennének a füstre, a másodikat elküldenék boronálni, a harmadikhoz érve: – Mit csinál vele? – Jósát (vagy Erzsit) megtartom magamnak... 2013-ban már nem emlékeznek rá (Vajda 80).

j u k a t t a n á l s z l. k u s k a d i s z n ó

j u k b a g o m b o z á s l. g o m b o z á s

j u k r a k a n á s z l. k u s k a d i s z n ő

k a c s á z á s – Csak a fiatalabbak nevezik így a víz felszínén kavicsot ugráltató játékot, helyi neve békázás, ugratós. Murádin (XI) közli, hogy a kacsázást a falusiak békázásnak hívják. 2013-ban a falurajz szerzőjének érdeklődésére a tucatnyi megkérdezett helybéli ifjú és felnőtt (nő s férfi) közül egy sem tudott a kacsázás békázás nevezetéről, kacsázásnak pedig csak fiatalabb férfiu mondta a víz tetején való kavicscsúsztatást-kavicsfuttatást. „Dobtuk a kavicsot (...küvet)...” Az nyert, akinek a lapos köve, lapos kavicsa legtöbbször ugrott föl a vízről. A végén egyre apróbbak az ugrások, számlálásukon könnyen össze lehetett veszni... Nem jellemző a falura e gyermekjáték, mert itt víz alig van, nagy vízfelület pedig véletlenül sincs – mondja más. (Az Érből lett csatorna erre keskenysége miatt alkalmatlan.) Vajdának (132) a kacsázást ugratósnek mondták.

k a r b i t o z á s – „Karbittal dobozban. Kilukajtottuk, bele a karbitot, nem vízzel: beleköptünk. Rátöttük a tetejét, akkor gyufával möggyújtottuk, s akkor az elvitte ja, s akkor durrant. Szilveszterkor meg este, a Gyöpön” (Vajda 81).

k a r i k á s, k i c s i k a r i k á s – Karikással durrogni (durrogtatni) majd minden fiú megpróbálkozott; ha szerencséjük volt, nem tekeredett a nyakukra a szíj, nem verte ki a másik, vagy a maguk szemét. (A falurajz szerzője megúsza, jókat durrogtatott...) A fiúk néha egymás ellen mentek, egymást ijesztgették, néha meg is csapták a másikat. A játékkarikás neve kicsi karikás. „Sárgölödént (gölödé, gölödén sárgolyó) töttünk a csapóra, s így möghimbáltuk a fejünk fölött, s akkor a varnyú alá lőtünk. S nagyot sivített, elejtötte a diót. Akkor szaladtunk, fölveltük a diót.” (Vajda 81, 87).

k á n t á l á s – Nálunk a férfiak szentesti kártyázását nevezik (csúfolódva) kántálásnak, ám a szögedi világban ez a gyerekek adventi karácsonyi énekes falujárása (l. a Jelös napoknál). Korábban Kisiratoson is jártak kántálni a gyerökök.

k á r t y á z á s l. b o r n y ú s, c s a p d l e c s a c s i, f o s o s, h a t a s s z o n y o s, k á n t á l á s, k ö r b e f o s o s, o p l e t á n y, o r r o n v e r ő c s k e, z s í r o z á s

k e r é k v e z e t é s – „Még nem nagyon vótak biciklik. Az ekéknek a kereke, amik még könnyebbek vót. Betonvasat möghajlítottuk, avval möggurítottuk azt a kereket, s akkor taszítottuk. Amikor jelöntköztek biciklifelnik, akkor már csak a végit hajlítottuk mög a betonvasnak, taszítottuk, az vót az öröm.” (Vajda 85) A falurajz írójának az 1950-es években csak a

kerékpárkerékráf efféle hajtásának tudományával volt szerencséje ismerkedni: hajtotta a karikát a porban.

k é m ö s – „Kémöztünk: Puff... le vagy lúve! Faragtunk fából pisztolyt... Beletöztünk még egyet, azt a dugót, ahogy begyugdostuk, a másik ódalt, a két dugó között vót levegő, iderántottuk a hasunkhon, az szabályosan szót, az egyik dugót kilúte. Mögkerestük. Mink evvel háborúztunk, kémöztünk” (Vajda 85).

k i c s i k a r i k á s l. k a r i k á s

kiolvasóversek – Öt kiolvasót közöl az Iratosi kertek alatt című gyűjtemény. Az egyik: „Akatham, bakatham, csakatham, hé, / Ábel, fábel, domnu-lé. / Esz, pesz, spiri-tusz, / Ausz, trausz, tripisz-trausz, / Trausz”. A hunyó kiválasztásának ez a (nyelvtörő) módja.

k i n t a b á r á n y – „Mink, ahogy körbeátunk, körbefogódzkodtunk, egy vót bent a bárány, kint a farkas. Be akart mindég törni a farkas, hogy a bárányt mögfogja. Vigyáztunk, hogy a farkas ne mönjön be. Ha sikerűt, a bárányt a másik kiengedte. Ekko fordítva vót mondva: Kint a bárány, bent a farkas!”.... Közben körbetáncoltak, a fentieket kiáltva (Vajda 89).

k i s c i t o r a b á l – Gyermekből a XX. század első felében vasárnaponként. „Kis citera bál: gyerekeknek volt, a gyerekké! Vasárnap esténként 1 lej, vagy 2 lej volt (a belépő), nem emlékszem már, Sallai (Feri), az a betlehemes tartotta – citerával! A saját házánál a Kekecsen! Nem sokszor voltam... Később (az 1930-as évek elején), amikor én már tanuló (inas) voltam, Szabadai János tartott a Zsilléren, harmonikával – Annusékon erről van! Hó, annyi gyerek volt, hogy borzasztó! Egyszer mentem el, anyám nem szerette” (öKM). L. kisbálnak.

k i s b á l – Otthon a legtöbb férfi citerát tartott, és időnként a gyerekeknek bált, kisbált rendezett: ő muzsikált, 10-15-20 fiatal meg járta. Vót bundáskinyér, zsíroskinyér hajmával, aluttejjel – emlékezik 2012-ben Almási Vince. A Kovács Ferenc-féle falumonográfia-kísérlet is e néven említi. Ugyanaz lehet a kis bál, mint a kis citerabál. Vajdának is mesélnek róla (89): „Akkor vót kisbál. Tíz évesek (előbb még: évesök...), ha vótunk. Kicsi lányok vótunk. Éneköltünk, Szécsényi Pista bácsi harmonikázott, László Jani bácsi, itt a szomszéd, citerázott. Odamöntünk, ahun észrevöttük, hogy gyüleköznek. Jaj, Istenöm!”

k i s b ó (l) t o s – „Kisbótosat játszottunk. Csinátuk a mérlegöt, súlyokat sárbúl. Mértük, két kis, így vót egy kis deszka, két skatulyát aztán ide – a deszka két szélére mutat –, akkor a középdeszkára egy ilyen kis izére rászögeltük, oszt mértük vele mindönik ódalon.” Másképp bótos. (Vajda 91)

k i s h a l o t t a s (t e m e t ő s) – t e m e t ő s – 2012-ben följegyzett egykori (csúfosan végződő) ’gyermekjáték’ a temető, amelyben a két ’játékos’ (miközben édesanyjuk a temetőbe megy), megöli és eltemeti a család össze kacsáját (Kölcsey). Másképp kishalottas: „Vittük, temettük a babákat. Mink aztat játszottuk, hogy möghalnak. Vót ott Gál András bácsiék, ahun laknak, egy gyümölcsös, oda vittük temetni a babákat. Cirokbabákat. Elástuk, aztat mán nem köllött kiásni.” (Vajda 91)

k i s h á z a z á s – „Kisházastunk. Akkor nem vót ennyi tyúk se, se csirke. Tyúkházakat kimázaltuk, az vót a szobánk... Kisházat csináltunk mög sütöttünk, főztünk, vittük ki a rongyokat.... – szárizikból és galyból építették – ...Itt hátul ennek a végén a kiskonyhának, adott az én anyám meszet, bemeszetük, még füstölt a kémény is, körúraktuk téglával, benne a babák.” (Vajda 91)

k i s k e r t – Előfordult, hogy kimért négyzetméternyi helyet a kertben az édesanya a gyermekének, aki ott kertészkedhetett: ültetett, vetett, kapált, gondozta a saját kiskertjét, majd betakarította a termést. (Vajda 91-92)

k i s l a k o d a l m a s l. l a k o d a l m a s

k i s s z í n h á z – „...náluk vót egy nagyon szép fűzfa, s akkor vót egy kis lapos, s így, nyáron, mikor esött az eső, pláne, akkor egy kis víz vót benne. Annus nagyon tudott rajzolni, s rajzolt babákat lapra. Ott vót királynő, ott vót boszorkány, ott vót mustohaanya, ott vót királyfi, ott vót vadász. Avval játszottunk kisszínházat, a papírbabákkal.” A bábozás mellett az iskolai színjátszás hatására elterjedt az iskolán kívüli szerepjáték is. (Vajda 94)

k í s é r t e t (t ö k l á m p á v a l) – Középkori hangulatú kísértethistóriákban, a Szőlős-halomnál (állítólag) megesett lámpás jelenések emlegetésekor is hallani a tőklámpáról, tőklámpásról. Azon túl, hogy játszani is jól lehetett vele... Vajdának így írják le (129): „Akkor divat vót az, hogy tökből csinátak, kilukasztották szömit mög száját, és akkor töttek bele gyertyát. Avval mönt, s akkor azt mondták, ez a kísértet.”

k o c á z á s – „Kocázni nem tanútam mög soha. Szödték a kavicsot, oszt dobáták föl...” – zsonglórködtek a gyerekek. Volt, aki sárgolyót készített a mutatványhoz. A szomszéd faluban, Nagyiratoson ez a perézés. (Vajda 96)

k o r c s o l y á z á s – A tanítónők korcsolyáztak, a falusiak iringáltak, azaz csúszkáltak (178), l. iringálás.

k ö r b e f o s o s – Körbefosos, fosos a neve (a falurajz írója Csabán és Iratoson is játszotta, emlékezete szerint vécésnek, budisnak hívták) annak a gyermeki kártyajátéknak, amelyet Vajda gyűjteményében (60) így írnak le: „Szétterítették a kártyát, s kettőt

összeállítottak. S aki osztott, egy kártyát mögfordított. Ez egy piros. Akkor pirosra pirosat, borítom zóddel. Akkor a másíknak nincs, akkor húzgálta ki a kártyákat a szélin, hogy össze ne dőjön az a ahogyíjják (az a kettő). Mikor mán lőtt vóna zódem, akkor rátöttem a zódet, akkor, mík kezembe vót kártya, töttem más színt le, akkor azt köllött keresse a másík.” Vajda orronverőcskésnek nevezi e játékot. A gyerekek a budinak nevezett, felső élénél összeállított két kátya alól húzzák ki a lapokat, míg az – a véce – össze nem dől, s lesz fosos az illető... Egyszerűbb változata a fosos, „gazdagabb” az orronverőcskés, l. ott.

k ö r b e n á l l e g y k i s l á n y k a – A kört alkotó, a „Körben áll egy kisleányka...” kezdetű dalocskát éneklő gyermekek közül a középen álló játékos párt választ, azt megforgatja, majd helyet cserélve folytatódik a móka az „Ezt szeretem legjobban...” kezdetű énekkel.

k ö r h i n t a l. b o l o n d k o c s i, k u t y a s z e l e l ő.

k ö t é l h ú z á s, k ö t é l u g r á s – „Mindenféle játék volt a kötéllel: kötelet húztunk, kötelet ugrottunk, egyesével is vagy csoportban: ketten forgatták, egy középen ugrott. Vagy volt olyan, hogy egyetlen egy, aki ügyesebb volt, forgatta saját maga körül, a kötél végén egy súly volt, s akkor ketten-hároman ugrották át... (Máskor) kettő fogta, egy meg ugrát át. Ha véletlenül mögakadt a lábunk, elestünk, előrebuktunk.” (Vajda 98)

k u g l i z á s (f ő d i k u g l i z á s) – „Ez itten mellettünk üres tér vót egész a sarokig. S ide jártak az embörök is játszani, bácsik a környékről. Dóléztak, földi... Csinátunk földi kuglipályát, domborítottuk a földet, hogy lögyön egy kicsit domború, hogy ne egyenősen tudjuk gurítani. Kilenc bubát fölállítottunk, fababákat töttünk elő le. Vót, aki pénzre fogadott. Gyerököknek nem szabadott pénzre játszani, csak akkor (játszhattak), ha nem vótak embörök” (Vajda 98-99). Máskor az árokba fadarabokat állítottak, amit egy tehénszörlabdával kellett leütni – vagy kődarab, netán fémgolyó volt a kugligolyó.

k u k ó – A kukó kifúrt, madárrá alakított üres dísz- és játéktojás, amit különböző helyekre, pl. csüngős lámpára, bölcső fölé aggatnak, ajtó kilincséhez kötik hosszabb madzaggal és ha valaki bejön, rándít egyet rajta, megmozdul a kukó (Vajda 99).

k u s k a – d i s z n ó (z á s), j u k a t t a n á l s z, j u k r a k a n á s z – „Volt egy lyuk, abba kellett a golyót belökni. A többi bottal zavarta: Kuska, disznó! És az bevitte a ’disznó’-t az ’ól’-ba. Közben jól megüthették a többiek” (öKM). Godó Mihály így írja le (19): „...jukra kanász, jukat talál sz játék. Ezt többen lehetett játszani; mindenkinek volt egy kis gödre, (a játszóter) közepén is egy gödör,

és be kellett hajtani egy labdafélét abba a középső lyukba bottal. De vigyázni kellett, hogy amíg én elmegyek, és terelgetem ezt a gömböt, addig a másik el nem foglalja a helyemet, mert akkor elvesztettem.” 2013-ban így emlékeznek rá: „*Kusztadisznóztunk* künn a Gyöpön. Csinátunk olyan lyukakat a gyöpbe, oszt ilyen kis labdák, s osztán ki hogy bírta belecsinálni, szaladgátunk, abba lükdöstük belé bottal. Aki a legtöbbet bírta, az nyert. Aki nem, mög, az nem nyert” (Vajda 100). Pécskán (Önarckép) „Kint kuskiztunk, pópáztunk – ez olyan játék, hogy egy fát el kell ütni egy másikkal”. Gyermekjáték az aradvármegyei magyarság körében a XX. sz. elején (Arad vm. néprajza). Emlegetik száz év múlva a Délvidéken is, ahol (ütő)botjaikkal rongylabdát űzve „kusskidisznóztak” (Aracs). Más ugyanezt tekés játéknak nevezi, l. ott.

k u t y a h i n t a – A kezdetleges libikóka helyi népi neve. Fatönkölyre keresztbe szál deszkát tettek, s már hintázhattak is (Vajda 36).

k u t y a s z e l e l ő – A körhinta őse, régibb a gyerekek által hajtott bolondkocsinál. Almási Béla regéli 2008-ban: az édesanyjától tudja, hogy valaha ezzel szórakoztak a gyermekek (eszerint a XX. század elején). A legények oszlopot vertek a földbe, arra húzták a fa kocsikereket, a lányokat fölültették, jól meghajtották, a lányok visongattak... „Édösanyám még jáccott így! Vót nagy visongás.”

k u t y á z á s – A kutyaszelelő egyszerűbb változata, a kerékbe csak kapaszkodni lehetett. Vajdának regélnek róla (101): „De akinek tériszonya vót, kis fordulat, ugye, szinte megszedűt, gyorsan hajtották ők, azt nem nagyon szerették a szülők... Vót egy cölöp, fölülről egy dorongot leállítottak, ráhúztak egy kocsikereket: rápasszolt az agyra a kerék. Mink abba csimpaszkodtunk. Kutyázásnak mondtuk.”

l a p t á z á s – Fiúk, lányok egyaránt labdáztak, labdázna... a laptának is nevezett rongy-, búr-, vagy egyéb labdával. Tehén szőriből csináltak labdát (szőrlabdát), „Vízzel összeát szépön, mögszárítottuk, oszt avval labdáztunk... hogy hányig tudja fölütni, lent verni a fődre” (Vajda 101-102). Lányok szórakozása: a játékos a labdát a (szabálynak megfelelő rendben) falhoz üti, s közben mondókát fúj; Kovács kisíratosi népköltési gyűjtése két változatot említ.

l a k o d a l m a s j á t é k – „Kisíratoson a ’20-as években a hívogató a gyerökök lakodalmas játéka. Amikor vőfély (vagy más) voltam, és elfelejtettem a mondókámat, ezt dobtam be:

Vöröshajma, fokhajma,
Gyüjjenek a lagziba!
Aki nem gyün lagziba,
Maraggyon a kuckóba!

Zászlókat csináltunk, azokat lengetve jártuk a falut.

Volt vőfély, aki kikért. Menyasszony, vőlegény. Végig az utcán vonultunk. A lányok kendőt tettek a vállukra, a fiúkon kalap, és énekeltünk: Iratosi ucca, végig piros rózsa...” (öKM 1981).

Kis lakodalmasnak is hívják – a XX. század végén még játszották a gyerekek (Vajda 92–94, 161).

l á n c, l á n c, e s z t e r l á n c – „Fogtuk egymás kezét, úgy möntünk... mink ilyen hosszú lánc, és mindég, akinek a nevet mondták, az mögfordút... Mikor kifordút az egész kör, azután möntünk visszafele... Mikor jártuk a második kört, nem azt mondtuk, hogy kifordúna, hanem hogy befordúna.” (Vajda 103)

l i b á s – „Egy csoportba vótak a libák, a gazdája arrébb át. Kétfelől két lány vagy fiú vót a farkas... Mikó a libák szaladtak, a farkasnak el köllött hogy kapja” (Vajda (103). Szögedében hasonló a liba nevű játék: a farkas a pásztor őrizetében lévő libákat igyekszik elfogni (BálintSzótár II/46).

l i b á s (kártyajáték) – A gyermekek által űzött egyszerű kártyajátékok egyike. Ketten játszá, a letett lapokat a pirosra az ellenfélnek föl kell vennie... Játszanak, míg el nem fogy a kártya. (Vajda 104)

l i b i k ó k a l. k u t y a h i n t a

lovasháborúzás, háborúzás – A fiúkegymás nyakában (vagy hátán lovagolva) estek egymásnak, ki bírja a másikat lehúzni a „lováról”. Két lovas, vagy két csapat lökdösődött... (Vajda 105-106). Ugyanezt a játékot vízben is űzték a Kisiratosról elkerült unokatestvérek.

l o v a z á s – Valakit befogtak, madzaggal, lónak, oszt hajtották (Vajda 106). Gyí! Gyí te... Gyí na! – játszott a gyerek.

l u c a p o g á c s a – k e r e s é s – A lucapogácsába tett aprópénz keresése is szórakoztatta az apróságokat . „Az vót a nyertes, aki tanát benne pénzt, a pogácsába.” (Vajda 106-107)

l u c á z á s – Luca napjától szilveszterig lucázni jártak a legények: fehér leplet magukra kapva ijesztgették a lányokat – fölkapták, csókolgatták őket. (Vajda 107)

l y u k a t t a n á l s z l. k u s k a d i s z n ó

l y u k b a g o m b o z á s l. g o m b o z á s

l y u k r a k a n á s z l. k u s k a d i s z n ó

m a c s k a p a t k o l á s – A kettétört dió héjába szurkot öntöttek, rányomták a macska lábára. Az így megpatkolt cica nem tudott menni. (Vajda 107)

m a l m o z á s – „...mögrajzoltuk, kukoricaszömmel játszottuk” – magyarázták Vajdának 2013-ban (108), s mintha összekeverték volna egy másik játékkal, a farkasozással, l. ott.

m a s z k a b á l – Farsangkor tartják az iskolásoknak.

m é t a – Országsszerte ismert népi gyermekjáték. Két csapat legény játssza méteres botokkal, csontgolyó (csontteke) métával dobálózva (öKM). Godó Mihály atya is említi visszaemlékezésében (19): „Nagyon szerettük a játékokat. Volt a dobolás, azt sokan ismerik, aztán volt a dólé, régi magyar dolog ez. Azután a méta, a jukra kanász, jukat találász játék”. Öreg Kurtucz Mihály 1980-ban sorolja, mi is volt az a métázás.

„Méta, métázás; legények játszották! Két csapat kell hozzá, akár 10-10 (legény) is! Minden legénynek méteres botja, kalap a fején; és ugyanúgy választ a kapitány, mint a bűrözésnél!

Aki vesztett (a választásnál), kiment a gyöpon – a térben szétment –, egy bent maradt, a vezér a körben! Három méter átmérőjű a kör. Abból nem léphetett ki. A vesztes vezér csontgolyót – tekét, almányi nagyságú, elég nagy métát – dobott a levegőbe, és sorban, ahogy következtek, a győztes vezér a körből utána dobta a botot, hogy eltalálja őket. Ha eltalálta (mindig eltalálta): ha a vesztes elfogta, ők kerültek a győztesek helyére. Közben a többi győztes külön várt.

Kalap a fejükön, mert a méta üt! Néha az új kalap tönkrement.

Sorba ment tovább. Ha nem fogták el, tovább is kint maradtak (a körön kívül, szerteszét a gyöpon), mindaddig, míg el nem fogták a métát. Volt, akinek kilyukasztotta az új kalapját.

Akkor is helyet kellett cserélni, ha az első tíz (a győztes csapat) nem ütötte el (a métával a veszteseket), és ő lett a vesztes.”

A métázást az anyavárosban, Szögedében is ismerték. Vajda a kisiratosi emlékeket részletesen leírja (108-109).

m é t á z á s l. m é t a

m i n á l l s z? – Lányok játéka: „Átunk körbe. Egy át mindig a kör közepin, és akkor mutatta a kezivel: – Min ász? – Cserépen. – Min lebegsz? – Levélen. – Fordulj háromat, de ne ne vess! – És akkor grimaszokat vágtunk le egymásnak, hogy miné hamarabb ne vessön, s akkor kerűt a második sorba, egymást vátottuk.” (Vajda 109)

m i t í r o s – Mitírósnak nevezik azt a játékot, amikor palatáblára írtak: „Na, mongyad má, hogy mit írtam! Tanád ki! (...) Ha nem tanátad ki, csak én írtam; ha kitanátad, akkor te.” (Vajda 110)

m o s á s l. s ü t é s – f ő z é s

m o s t v i s z i k, m o s t v i s z i k – „Körbeátak a gyerökök, és egyik vót az anya, Vargáné. Vót a másik, a kérő, egy fiú, mondjuk. S akkor így a lányok, én asziszem, nem is a kezünket, az anyánknek a ruháját fogtuk, s akkor úgy möntünk körbe, és akkor

éneköltük. De előtte valami egyezkedés is vót, hogy az anyátul a kérő kérte a lányt, és mondta a nevit, hogy – Juliska lányát adjaj-e? Valahogy kérte. – Odadom...” – kezdődött a játék, amelyben a menyasszonykérés elevenedik meg. (Vajda 110–111).

n u t y e s z u p e r á f á t y e l . e m b e r , n e m é r g e l ő d j
n y i l a z á s – Vajda emlékezteti a falurajz szerzőjét a nyílazásra (112, 166): botot meghajlítva a két végéhez madzagot kötöttünk, s az így elkészült íjjal lőttük ki a netán kihegyezett nyílveesszót (vékonyabb, lecsupaszított egyenes faágat) az égre, vagy erre, arra, valamibe...

n y u s z i ü l a f ú b e n – Több hasonló körjátékkal ellentétben ezúttal nem járnak körbe a kézfogással kört alkotó gyermekek, arccal középre, a guggoló ’nyuszi’-ra nézve éneklik: „Nyuszi ül a fűben, / Ülve szundikálva...”. Hogy a „nyuszi hopp”-ra a kis nyulacska kiválassza egyik társát a helyére, s folytatódhassék előlről a játék. Vajdánál a nyuszisnak nevezett játék leírása (113).

n y u s z i s l . n y u s z ü l a f ú b e n

o p l e t á n y (o z á s) – A felnőttek kedvenc kártyajátékát, az opletányozást feszült figyelemmel követték a gyerekek, fiatalok is, s amikor csak tehették, maguk is nekiálltak így kártyázni. A falurajzíró az 1950-es években maga is gyermekként tanulta el a felnőttek e játékát, hogy máig ez legyen a legkedvesebb kártyája. L. Tájszótár.

o r r o n v e r ő c s k é s – A körbefosos nevű kártyajáték leírásában említett budiösszeomlásakor történik valami, ami miatt külön neve van e gyermeki kártyázásnak. Ugymnis amikor összedőlt a két lap, annyiszor ütögették vele a játékos orrát, amennyi értéke volt a dőlést okozó kártyának (Vajda 114). A falurajz írója Iratoson és Csabán is játszott a hol vécésnek, hol budisnak, leginkább körbefososnak nevezett gyermek kártyajátékot – orronverés nélkül.

p a r i t t y á z á s – Parittyával, csúzlival... pl. a Parittya-térön. Salamon Ida idézi mesélőjét helynévgyűjtésében: „A Parittyatérön szoktak a gyerökök jáccani mög csúzlizni”. A Parittya-tér a Kisgyöpön volt. Parityázni, persze, bárhol lehetett. Csak itt nem zavarta őket üvegablak, majorság, dolgát végezni igyekvő embör, asszony. Vajdának is regélnek a parittyázásról, csúzlizásról (116).

p á p i k a – p á p i k a – „Sokat löhetött játszani a kikiriccsel. Emezt fűztük össze, a szárát (a nyakunkba, ugye, láncokat, karperecöket) vagy fonytunk belőle koszorút. Nagyon értöttük, mer, ugye, vöttük a háromat, s akkor mindég töttünk kettőt hozzá, s az olyan szépen fonódott. Ez vót a játék akkor. – Pápika-pápika, / Göndörödj a számba, / Ül j a kispadkára! – A szánkba vót az a

kis pápika, s az, hogy be vót hasítva, addig montuk, az tényleg így begöndörödött.” (Vajda 115–116)

p e r é z é s – „...vót öt perénk, ilyen kis golyónk. Dobtuk föl, oszt kaptuk el a kezünkbe – peréztünk” (Vajda 203), meséli egy nagyiratosi születésű asszony, így ez nem kisiratosi játék. Itt kocázásnak hívják.

p é n z e z é s l. p i c c é z é s

p i c c é z é s – Vonalat húznak a földre, arra pénzt dobnak, s amelyik közelebb esik a vonalhoz, nyer. Ha a vonalra esik a pénzdarab, rábobbhatod a magadét, avval azt kiverve, s akkor te nyersz – magyarázza 2010-ben Árvai István öcsém. „Piccesztünk” – emlegeti az 1950-60-as éveket. Almási Vince piccejátéknak mondja. Vajdánál részletes leírás, pl.: „Vótak azok a stabil előtti régi pénzök, s akkor mi, gyerekek avval játszottunk, avval a régi banikkal: tíz lejös, húsz lejös.” Piccéztek – pénzezték – *vonatra, falhoz, asztalon...* (116–117).

p i p a c s o s – Többnyire a libalegelőn játszották: „Levöttük a pipacsnak még a bimbóját. És azt mondtuk mindég, hogy: Sör-e, bor-e, pálinka? / Tanád ki, hogy micsoda!... Ha kitanátad, hogy rózsaszín, te ötted meg. Ha fiatalabb vót a bimbó, fehér vót; ha idősebb vót, rózsaszín; mikor majdnem kinyít, piros vót, akkó azt már nem ötték mög.” A fehér a pálinka, a rózsaszín a sör, a piros a bor... (Vajda 117-118).

p i r c s u z á s – A gyermekek is játszották az opletány e változatát is, amelyben mindeki mindenki ellen játszik – l. Tájszótár.

p i t t y, p a t t y – A gyerekek körben ülnek, közepen a bekötött szemű társuk, aki találomra beleül valamelyikük ölébe, s annak azt a hangjáról föl kell ismernie. A szembekötősdí változata, l. ott.

p ö r g e t t y ű – Üres cérnagurigába kis fadarabot dugnak, s így pörgetni lehet (Vajda 119).

r e c e, r e c e, p o g á c s a – A párválasztó játékok változata: a „Rece, rece, pogácsa, / Túrús asszony csinálta...” kezdetű dalocskára a kör közepén gyermekpár táncol, hogy az ének végén mindketten mást küldhessenek középre, s folytatódik előlről a játék.

r e p ű l a, r e p ű l a – Vajda (119) juttatja a szerző eszébe e játékot. Repül a, repül a... fecske! – aki nem emeli föl a kezét, kiesik a játékból. Repül a, repül a... szék! Aki fölemeli, kiesik... (És így tovább.)

r é t e n k a s z á l e g y f i ú – A Zöld fű, zöld fű, s a Körben áll egy kisleányka nevű gyermekjáték a „Réten kaszál egy fiú...”

kezdetű dalocskával indul, s a párválasztás után a „Gyöngyöt tesz a kislány a nyakába...” kezdetével folytatódik.

r i n g i s p í r l. b o l o n d k o c s i

s a k k (gurítós) – Vajdának mesélik, mi volt Kisiratoson a parasztembernek, parasztiúnak a sakk a régi világban. A sakk Kisiratoson nem ám a hagyományos polgári eredetű sakk, hanem négyszemélyes, többnyire paszulybubákkal (paszúrbubákkal) és sárból készített, hatig számozott dobókockával, gurítóval játszott társasjáték (ún. gurítós sakk, Vajda 64-66). A saját kezűleg rajzolt lapon csak azután indulhattak a játékosok, miután hatost dobta. Az nyert, aki az óra járásával ellentétesen elsőnek bejárta a kirajzolt útvonalat, és 'hazaérkezett' – olvassuk V. N.-nak a falurajzíróhoz írt levelében. A gurító leírását l. a farkasozásnál. A táblás sakk az 1940-es évek végétől ismert a faluban.

s á r d u r r a n t ó s – Jobb híján sárdurranτόςnak nevezzük ezt a nyári gyermekjátékot, amelyet gyakorolt a falurajz szerzője is, s melyet Vajda „hulai”, illetve „hulai, hú” néven nevezett meg a közlők előadása nyomán (73-74). Az egyik emlékező így írja le: „...meleg esők vótak akkoriba, szinte örűtünk. Csinátuk a sárba kint a kis könyvereköt a lábunkkal. Valamelyik kitanáta, hogy vöttünk föl így sarat, és akkor szépen összeállítottuk, mint mikor gyúrunk, s akkor ilyen kockára csinátuk. S csinátunk egy lukat bele, s bele köllött köpni: Hulai, hulai, akkorát szóljon, mint az Ágnis néni feneke! S odavágtuk a fődre, s az a nyál, hogy benne vót, az kipukkadt, és lűtt egy nagyot.” A másik így tálalja: „Hulai hú! A második asszony, a szomszédunk beteg vót, az ablak nyíva vót, kiabátunk: Hulai hú, olyat szójjon, mint az Ellus néni segge!” „Hulai, hulai, akkorát szóljon, mint az Ágnis néni feneke!” (uo. 166).

s á r h a j í t á s – A falurajz szerzőjének szülőatyja emlegeti, hogy ők ugyanúgy dobáltak sárgolyóval a '20-as években, mint fiai Csabán az 1950-es évtizedben: zivatar után hajlékony vessző végére sárgolyót gyúrtunk s húztunk, meglendítve lőttünk vele célba. Ha meszelt falon csattant a sárscsomó, szedhattuk a lábunkat! Hódmezővásárhelyt hajítókának, vagy suhintónak nevezték ezt a játékot (írja Kiss L.). Hasonló módszer karikással dobni a sárgolyót, l. a karikásnál. Vajdának így emlegetik (121): „Csináltunk egy kis golyószörűségöt, egy pálcát vöttünk, s akkor arra rátapsikoltuk, s ki mennyire messzire bírta azt elsuvasztani.” Ezért Vajda sársuvasztásnak nevezi.

s á r k á n y – A sárkánykészítésről ezt mondják Vajdának (121): „újságpapírból, ragasztottuk kovásszal (liszt mög víz), ugyancsak cirokból.” Hogy legyen a gyerekeknek mit eregetni a gyöpön.

s á r s u v a s z t á s – s á r h a j í t á s

s á r v á r – „Késsel vagy fadarabbal eső után a sárban várat csináltak. Be köllött szaladni a várba. Ki első vót, azé lött. Ilyenkor egy vár vót, máskor több vár vót. Szaladtak, ki foglalta el a másik várát.” (Vajda 28)

s e g g ö s l. f o s o s

s e g g r e v e r ő c s k e l. u j j h ú s o s

s i m i l a b d a – Vajdának emlegetik (121) ezt a búcsúban vásárolható játékot, amihez mindön iratosi gyeröknek és lánynak löhetött szöröncsége! „...az ujjunkra kötöztük, és dobtuk, és dobtuk a másikhoz vagy le a födre.” Nagylányt megcélozni, kislegényként... (ha volt hozzá merszed).

s i n t o r l. s ü n d i s z n ó v á g á s

s í p l. f ü t y ü l l ő

s í r u n k, r í j u n k – Kézfogással kört alkotó gyermekek éneklük, „Sírunk, sírunk, / Elfogyott a zsírunk”, s egyenkint kifordulnak, olvasható Kovács könyvében. Vajdánál „Sírunk, ríjünk” (121–122).

s ó t ö r é s – A játszó gyerökök ilyenkor „sót törnek”: párba állnak, a hátukat egymásnak feszítik s előre-hátra hajlonganak... L. még diótörés.

s ü n d i s z n ó v á g á s – „Béla bátyád meg én sündisznót vágtunk, amikor gyerekek voltunk (az 1920-as években). Szalmával megpörzsöltük, leégett a tüskéje, fölbontottuk, a húst megsütöttük. Persze amikor nem voltak otthon! Utána fölböfögtem, rosszul lettem a sündisznószagtól...” (öKM). Jófélek vótak akkortájt is a gyerökök... – főleg ha Kurtucznek nevezték őket. Nem fért egyik se a bűribe. Éltrevalóságuk jele volt e „sintor”? Misából nem akármilyen iparos lett, aki úgy vágott disznót, ahogy hentes is alig, Béla mög ezörmestör a csanádi világ nyugati felén, Mezőhőgyös táján... Isten nyugosztalja őket. „A régi öregök” is levágták, földolgozták és megették a sündisznót, regélik Vajdának (121).

s ü t é s – f ő z é s – Lányok játéka, az anyjukat utánozzák: sütnék, főznek – készülnek a felnőtt életre. Mint Vajda írja, játékból a lányok a mosás tudományával is ismerkedtek (60).

s z á m h á b o r ú – Alkalmankint a falurajzíró is gyakorolta e játékot. Vajda közlése szerint (9) Kovács Ferenc honosította meg Kisiratoson a gyerekek körében az 1950-es években, majd a szintén tanár Benedek Sándornak köszönhetően élt tovább e cserkészjáték a faluban. „Számháborúztunk a Kiserdőbe” (uo. 158, 228).

s z á n k ó z á s – A kézzel húzott kisszánkón, szánkóval való téli, havas szórakozás.

s z e n t i v á n y i t ű z u g r á s – A falurajz írójának édesapja, öreg Kurtucz Mihály regélt arról, hogy űk is elkövették az 1920-as, 1930-as években a tűz átugrását. Vajdának így mesélnek róla: „Az utcákba egy-két helyön, nem mindön helyön vót. Este, s akkó möntek a fölnőttek. Engöm anyuék vittek. Átugrották a kisgyerökkal vagy, ha mán úgy nagyobbacska vót, akkó fogta a kezét, oszt átlendítötte az apukája. Valamit dobátak bele, mer olyan gyönyörűjen pattogott ki a tűzből... Kukoricát, hogy jobban pattogjon.” Vajda leírásában szöntiványi tűzugrás (125).

s z í n g y ű j t ő s l. c s a p d l e c s a c s i

s z ő l í g a t ó s (b á b á z á s) – „Vót szóligatós is: lapdával köllöttö hogy játszodjuk 4-5 szömély. Köll egy kis kerek lukat ásni füves helyön, benne a lapta – almáná nem vót nagyobb a lapta. – Mindegyik abbúl az 5 fiúból bemonta, hogy ő milyen nemzet: orosz, szerb, török, magyar. Egy szömély vót, aki tartotta a kezibe a lapot. Oda föl vót írva a neve mindegyiknek, és a nevével egy vonalba oda vót írva, hogy magyar, román, némöt, angol... Ez az egy, aki szóligatott, az mikor szólította: Magyar!, akkor a magyarnak ki köllöttö a lukból vönni a laptát, mögfordút, és mög köllött üsse a többit. Az vót a győztes, ki miné több pontot tudott begyüteni, hogy hátbadobta, mer csakis hátba dobta, me mindegyik szalatt. Aki szóligatott, az jegyözte be a pontokat... A győztes lött a következő szóligató” (22-23, 202). Más emlékező szóligató helyett szónokot említ. Vajda bábázásnak veszi e játékot.

s z ö m b e k ö t ő s d i – A szömbekötözést, szömbekötözösdit Vajdának így írják le (125): „Bekötötték a szömit, oszt mög köllött fogja azt a másikat.” E játék változata a pittypatty.

s z ö m ö z é s – Ketten egymás szemébe néztek; az nyert, aki jobban állta a másik nézését. Vajda (125) juttatja a falurajzíró eszébe e bolondozást.

t a j i c s k a – Vajdának így mesélnek róla (129): „Tajicskát csinátunk (lótökből)... Levöttük, amík érött vót, a két végibül levágtunk egy keveset, s akkor aztat körösztüllukajtottuk, s akkor a cirkot – hosszú szára van, aztat szépön möghajtottuk, mögtörtük, s akkor belegyugtuk abba. S akkor taszítottuk a tököt, szaladtunk vele. Az vót a tajicska” – avagy töktajicska.

t a j i c s k á z á s – Közismert gyermekjáték, Vajdának így magyarázzák (126): „Fogtuk egyik a másikának a lábát, az kézön mönt.”

t a l á l ó s k é r d é s – Talány Kovácsnál (220-239) és Vajdánál (126) egyként szerepel: találós kérdések a rájuk adandó (játékosan) helyes válasszal. A gyerekek is kedvelték.

t e k e r ö d i k a k í g y ó – „Ahogy fogtuk egymás kezit, mindég csavarodtunk ki addig, míg a végére ki nem tekerödött

mindönki” (Vajda 127). „Tekerődik a kígyó, rétes akar lönni, / tekerődik a rétes, kígyó akar lönni...”

tekés játék (tekézés) – Az ÚMNL-ban tekézésnek nevezett gyermekjáték kisiratosi meglétéről, egykori üzéséről Kovács Ferenc 1950-es években készített néprajzi följegyzéseinek egyike ad hírt. „Játékok. 1/ Tekés játék (fiúk)... A földben csinálnak egy lukat. 4-7-8 személy játssza. Ahány személy játssza, annyi luk van. + egy nagy luk középen. (Rajz a játéktérrel a lukak helyének megjelölésével.) Teke bot: 1-1,2 m. hosszú akác v. eperfából. Egy játékosnak nem volt luk. Azt hajtotta, be a fagolyót, kanásznak hívták. – A kanással együtt a közelébe lévő is Kuska-disznó mikor mondták, hogy menjen be a golyó. Teke a lukba. A kanász hajtotta be és mondta, kуска disznó.” (Kovács Monogr). Régön kucka-disznózásnak hívták ezt a gyermekjátékot, l. ott. Szögedében teke, tekézés ez a fiújáték, ott kanász helyett pásztor keres magának saját lukat a saját botjával, s amikor ez sikerül neki, a többi egy lukkal odébbáll Lukról lukra! kiáltással – olvasható a szögedi tájszótárban. L. még kuglizás.

temetős l. kishalottas

torpedózás – „Egytől tizönötig számozod a kockákat (a lapon), lefele tízig. Lehet tovább is, de nincs minek. Itt van a hatos torpedó. Berajzolom a hat, öt, négy, három, kettő, egy (kockából álló torpedót). Akkó én mondom, hogy a felső négyes az alsó ötössel. Nem tanát. Ezért köll miné cífrábbat rajzolni, hogy ne tudjad, hol van a hajóm. Aki külví hamarabb a hajókat (az ellenfél hajóit), az nyert.” (Vajda 128-129)

töklámpás – Kisértetnek hitt, kívájt (szemmel, szájjal ellátott) tökbe tett gyertyával ijesztegették – kísértetként – egymást.

töktajicska l. tajicska

töröm, töröm a mákot – A kör közepén álló mondta: „Töröm, töröm a mákot, / Sütünk vele kalácsot. / Uccu, tola, motola, / Neköd adom, Juliska (vagy Jancsika)!” – csak mutatja, hogy kalácsot ad a megszólítottnak, aki a helyibe áll, s ökölbe tett kézzel játssza el, hogyan töri a mákot a mozsárral, ám mozsár sehol. Azaz csak teszik, mintha... Mint az Ötöm-bötömbben. (Vajda 130)

tutajózás – A csapadékos időben tóvá szélesedő Ér-kanyarnál, a megduzzadt Éren, csatornán teknőbe ülve csónakáztak, tutajoztak a gyerekek – száz éve, meg ötven éve. Emlegetik Vajdának is, mint régi gyermekjátékot (131).

túrút öttem – E párválasztó játékban a kört a kettesével forgó-táncoló gyermekek alkotják. A közepén sétáló leány az ének végén társat választ magának, annak az addigi párja középre áll, hogy folytatódjék a játék, míg meg nem unják. A dalocska: „Túrót

ettem, / Elejtettem, / Azt sem tudom, / Hova tettem. / Szél fújja / Pántlikáját, / Kapd el, kislány, / A szoknyáját.” (Túrút öttem, elejtöttem...) A kislegényeknek hogy ne tetszett volna! A lányoknak nemkülönben, volt mi ellen tiltakozniuk. Vajda is leírja (130).

tűzet viszek kötőm alatt – A kört alkotó gyermekek énekelnek („Tűzet viszek kötőm alatt, / Lányok, lányok, lányok...”), a dalocska végén a kívül sétáló társuk leejtí a zsebkendőjét. Akinél leesett a kendő, inal a másik után körben, s vagy ő, vagy a másik áll be a helyére. Aki lemarad, lesz a folytatásban a körbejáró... Vajdának is előadják (131–132).

ugratós l. kacsázás

ugróiskola l. heptikázás

ujjhúsos – „Játszunk ujjhúsosat! Eltakartam a szömemet, erről átak a másik fiúk, a másik kezének odacsapott. Ki kellett tanáni, ki vót. Ha nem tanátam ki, akkor tartottam tovább. Jobban a fiúkkal játszottuk. Egy időben, ugyan ujjhúsosnak mondják azt is, leűtünk egy székre, a másik möghajúva odatötte ja fejit, s ez befogta a szömit, hogy ne lászon. Akkor mi, fiúk, átunk ott körülötte, s akkor odacsaptunk a fenekére. Akkor tanád ki, hogy melyik vót! – máshol ez utóbbi a seggreverőcske, a falurajz szerzője így ismeri –. A tarkóra tötte a tenyerét, és ki köllött tanája, hogy ki csapott bele, mer mink, a többi ott átunk hátul.” (Vajda 133)

üvegös – Kört alkottak a fiúk és a lányok. Egyikük megpörgette a sörösüveget, és aki felé mutatott az üveg szája, meg kellett csókolnia a pörgetőt. Valaha a csókolózás nem volt olyan nyilvános, mint manapság, jegyzi meg a játékra emlékező asszony. (Vajda 135)

vár l. csutkavár

vécés l. körbefosos

vitorlás játék – Bádogvitorlát szereltek csutkavégre, madzagot igazítottak hozzá, megforgatták, és a kis – ám némiképp veszélyes – játék elrepült. (Vajda 136)

vonalra gombozás l. gombozás

vonalra pénzezés l. piccezés

zavarócska l. cikázás, fogócska

zálogos – Az országszerte ismert gyermekjáték Kisiratoson is avval kezdődik, hogy a zálogtárgyak kendő alá rejtése után valaki alányúl s megkérdezi: „Mit érdemöl az a bűnös, akinek a záloga a kezembe van?” ... (Vajda 137)

zöld fű, zöld fű – „Zöld fű, zöld fű / A lábom alatt...”, éneklí a kört alkotó gyermekek, akik közül a középén álló kiválaszt egyet, megtáncoltatja, majd helyet cserélve folytatódik a játék.

z ő d u b o r k á n é – A gyermekek kézfogással körbe állnak és úgy haladnak. Középen az 'anya', kívül a 'zöld uborkáné', a 'boszorkány' áll. A játék az anya és a boszorka párbeszéde, az utóbbi el akarja vinni az előbbi Bözsi lányát. A végén uborkáné fogja a nevezettet, megforgatja, hogy utána ő álljon középre, Bözsike pedig az új uborkáné szerepében folytatja.

z s í r o z á s – A felnőttek és a gyermekek egyként kedvelték ezt a kártyajátékot. Vajdának is említik (59), de – 2013-ban – leírni már nem tudják, sőt, összekeverik a filkózással.

SZÓRAKOZÓ FELNŐTTEK

Túl sokat nem szórakozhatott az iratosi fölnőtt, épp eléggé lekötött embört, asszonyt a dolog odahaza, vagy a fődekon. Vasárnap jutott idő egy kis szusszanásra – már csak azért is, mert a vasárnap a templomba menetel napja. A komolyabb munkákat hétköznapra illet halasztani. Tette is a parasztja – gazda, zsellér egyaránt –, nagyon ráfért egy ki pihenés, valami játék. Hogy hetfűn folytathassa inaszakadtáig.

Tánc, kártya, csárda... Teke, focimeccs...

B á l

„A bál táncmulatságot jelent, ez többféle lehetett, attól függően, hogy ki szervezte, vagy kik voltak a résztvevők, így az *embörbál* a házasoknak szerveztetett, ez legtöbbször *batyus bál* volt, ami azt jelentette, hogy mindenki otthonról hozott fogyasztani valót (enni-inni). *András-bál* András napkor, *maszkabál*, iskolások álarcos mulatsága farsangkor, *regutabál*, sor alatt lévő fiatalok szervezték, *citorabál*, általában kevesebb fiatalnak háznál szervezték, egy-két citorás húzta a talpalávalót, *tizennyolc évesek bálja*, ez a nagykorúvá válás ünnepe. A *tollasbál* vicces mondás: voltál a bálba?.. igen..., a tollasbálba, tehát nem, hanem otthon aludt a dunna (dunyha) alatt” (AV 2006).

Az 1930-as években két bálterem volt: a Malommal szömbé Fridmanéknál (fűszerüzlet és kocsmá, amely bálteremnek is megteszi), és bent, (Sándor) Miskánál – tudjuk meg, utóbb, apánktól. A táncmulatságokban megszólaló zenéről, bandákról, zenekarokról a zenei hagyományok vázolásánál ejtünk szót, de a lagzíról szóló részben sem tekinthetünk el említésüktől.

Az 1950-es években KF azt is följegyezte monográfia-tervezetében, hogy „Bálakon az I. világháború előtt Nagyiratossal a falunak nem volt kapcsolata. Kevermesre, Dombegyházára jártak, és onnan is jártak át ide a legények”.

András-bál – András-napkor (november 30-án, illetve a legközelebbi hétvégén) tartják. A szögedi világban, mint egész katolikus népünknel, ezzel zárul az őszi mulatságok ideje, kezdődik az advent, a kisbőjt.

batyusbál – Amikor a mulatságba ki-ki hoz magának enni-innivalót. Említi kéziratában a falu néprajzi kutatója is.

búcsúi bál – Régen is híresek voltak az iratosi búcsúnapi bálók, nem egyszer végződtek verekedéssel. Leginkább a környékbeli (lévésí, kevermesi) legényekkel akaszkodtak össze a mieink.

citorabál – A citera-bál felnőttek táncos mulatsága citeraszó mellett a XX. sz. első felében (öKM). Az új ezred elején AV úgy emlékszik, hogy néhány fiatal magánháznál citeraszó melletti szórakozása. Citorabál volt Lévésön is: citera szolgáltatta a zenét, hozzá „fűsűn susujkával” némi aláföstés (TKT). Kovács Ferenc az 1950-es években úgy tudja, hogy citerabált, 50 évvel azelőtt, kocsmákban és házaknál tartottak (KovácsMonogr). Citerakészítők az 1950-es években: „Sebők (József), Sz... Laci, Sarusi Károly (tódási), Szanda Pista, Juhász János... Faragó István”. „Vonóval is játszottak rajta. Csak rövid, 50 cm-es citerán. Kanálcitera – mert olyan állása volt”. A citerabálban 30-40 pár is összejött, 1 citerás volt; „Este 6-7-kor kezdték s eltartott 10-12 óráig. Néha a csendőrök szétzavarták” (KovácsMonogr). L. még kis citerabál, kisbál (a gyermekjátékoknál).

cuharé – Régen az otthon megtartott táncmulatságot, házi bált nevezték így; citeráztak, danoltak, táncoltak.

embörbál – Házások táncmulatsága, pl. Szilveszter napján, Háromnapok estéjén (farsang farkán), egész farsangkor, bűt előtt (öKM). Újabban a Kultúrban.

farsangi multság – Farsang, farsangi bál, bál farsang idején. Sokfelé a farsangi multsággra nagybőjtben kerítenek sort. Mifelénk ez, egyelőre, míg be nem tör hozzánk is az újabban globalizmusnak nevezett magunkból kivetkőző agyalágyulás, még nem szokás. Pümkösdkor pümkösd, délben dél, nászéjszakán nászéccaka tartatik! – doboli a kisbíró, ha dobolhati... L embörbál, háromnapok bálja, maszkabál.

fiatalok bálja – Külön, a kocsmaiban volt a két háború közt (öKM).

gazdaköri bál, gazdabál – Valaha is a gazdák rendezték, ma a rendszerváltozás után újjáalakult gazdakör a házigazdája.

háromnapok bálja – Háromnapok idején, farsang végén; ilyenkor embörbált tartanak. Mulatnak, maskarába öltöznek. Ilyenkor jött a böjt (öKM). A gyerököknek maszkabál, l. ott.

Katalin-bál – A szögedi világban az új bor megköstölésével kezdődő kifsarsang záró napja, ekkor még illő a hangos mulatság. Mifelénk is így tartották.

kis citerabál – A gyerökök citorabálja.

maszkabál – Farsangi mulatság, ma csak az iskolásoknak, egykor a felnőtteknek is rendeztek efféle télűző táncos, játékos estet.

réguta-bál – „Rekutabál Sirkónál, 1938-ban. A kisiratosi rezesbanda muzsikált. Dani Vendel tanította be őket, ő volt a karmester” – emlékezik öreg Kurtucz Misa a maga rekutabáljára 1980-ban. A sor alá került legényöknek tartják. L. Paraszbanda.

szüreti bál – Régen is voltak szüreti bálok, ma is megmegtartják. L. a Paraszbandánál.

tizennyóc évesek bálja – A nagykorúvá válás ünnepén rendezik a III. ezred elején is (AV). Talán a hajdani regutabálak folytatása. Volt 18 évesek bálja az eredeti (Csucsú-féle) dák kommunizmus tizedei alatt is, mai ünnepélyes alakzata a rendszerváltozás után alakult ki. A fiatalok népviseletben lovas kocsikon látogatják sorra az adott esztendőben 18 éveseket, s a házaknál (ahol eljárnak egy lassút és egy frisset) vendégül látják őket, majd augusztus első szombatján este a művelődési házban tartják meg a táncmulatságot. 2009-ben is van (hála lögyön a Jóistennek!) érintett a nagycsaládban: Kurtucz Jani öcsém Erika leánya – az aradi Csíky Gimnázium friss érettségizettje az ünnepeltek, fölköszöntöttek között! („Még egy Kurtucz!” – mutatkoztam be neki vagy tíz éve, hogy még tágabbra kerekítse gyönyörű fekete szemét.) Kántor Kurtucz Pista bátyán dédunokája a feketeszömű tódási nagylány, édes kis húgaim egyike.

tollasbál – Otthon, a dunna alatt... – élcelődnek.

vadászbál – Az uraknak. Úri bál a két háború közt (s tán azelőtt). Az első és a második világháború közti vadászbálok házigazdája a falu bírója volt, résztvevői az esküdtek, a nagygazdák, a román jegyző, az iskola román tanítói kara és a román csendőrök (öKM). Az 1950-es években a Kantinban voltak az elvtársi vadászbálok.

C s á r d a

A *kocsma* máig elsősorban *csárda* Kisiratoson!

1980-ban regéli öcsém: „Amióta kinyitott *Kón*, az embörök mögvesztek, mind odajár munka után. Az egyik a szandálját K.

Bözszi előtt hagyta, a nadrágját a vaskútnál, az ingét a Templom utcában. Meztelen mönt haza. A másik meztelenre vetkőzött, elaludt az őrbódéba (a faluszéli határőr-bódében). Azt hitte, otthon van! Éjjel fölébredt, fázott, ingbe-gatyába mönt haza; pocsaras vót!”

„Ha belegyugja a nyelvét, nem bírja abbahagyni, míg el nem éri az ujjával. Úgy leissza magát a disznó” – adja meg néném.

„A férfiak elbaszik a píz, amióta megnyílt Kón. Sógor fizetéséért is a leánya mén be Aradra. Amióta mögvan a kocsmá, az embörök mögbolondútak, sok a részög! Gatyára vetkőzött embört szödtek ki az őrbódéból” – fogalmaz unokanéném ugyanakkor.

„Bocskor! – ordít az öreg Á. a kürtösi kocsmában. Sokszor elverték ezért, most már együtt isznak, hagyják, ű fizet. Otthon olá fáta, a gyerekeket magyarul tanítja” – hallod odahaza az igaz történetöt.

Valaha, a XIX. században a (pusztaszéli) *Kis utca végi Csárdát* emlegették, ugyanott a XX. század elején is volt jeles mulatóhely – öregapám onnan muzsikáltatott magának hazáig (a pézt előre letéve) a cigánnyal magyar nótát (népdalt, meg újmódi városi nótát). Ha hamarabb abbahagyta, mint ahogy ő hazaért, visszament, hogy követelje a jussát, s zeneszóra nótázva folytassa a hazakutyagolást a Kekecsig. A múlt század első felében híres iratosi kocsmák: *Betti néni csárdája*, melyet népdal nevezetű nótában is megemlegetünk, *Kohn, Kón*, amely ma is gyakran csak *Csárda* (a Kis és a Templom úca sarkán), *Fridman* két kocsmája (az egyik a Malomnál, a másik a Templom utcában), *Sándor Miska* csárdája, meg *Sirkó, Sirkónál* – hun apám a maga rekutabálját elrúgta 1938-ban, *Róza néni kocsmája* a Tódáson. A komonista tizedekben a *Magazin* épületében lévő kocsmába is be-betértek (főleg dologból gyüvet) a mieink, a *Kultúr* és a *Kiskultúr* tája sátoros ünnepen kínált (s kínál) italneműt is, a *Kantin* szintén jeles alkalmakon nyitott ki (ma *Gazdakör*ként teszi ugyanezt). A rendszerváltozás óta legismertebb a végig üzemelő Csárda mellett a három *Rózsa bár*; ezek a Kis uccában, a Nagyfalú elején, és a Rózsa Szálló előtt, a Fürdőnek menet állítják meg egy szóra a szomjas férfieimbört.

Ugyanerről az 1950-es években a falumonográfiára készülő Kovács Ferenc az alábbiakat írta össze: „Kocsmá és csárda. Sirkó (Jóska). (Roza) Freund Rózsa. Haász. Friedman. Sándor Miska. Torma Jóska gyönverték (1931-32). Sándor Mihály. – A faluvégi Kisutca végi csárdát úgy bérelték, aki bérelte, az mért benne. – Schönbrun. Várad környékére mentek el, nagy üzlete volt neki (volt gyász-kocsija). – Ponyvahát. (Kása?)...”.

Parasztbanda a talpalávalóval

Talpalávalóval koronként másképpen fölálló banda szolgál! Bálban, csárdában, művelődési házban, avagy éppen odahaza, netán az udvaron fölállított sátorban. A vendég, illetve a gazda által rendelt tánchoz.

Bálint Sándor írja (A szögedi nemzetben), milyen táncaik voltak a szögedieknek: mars, páros lassú, friss. Mintha az iratosiakat látnád... Lagziba menet, meg lagziban! *Mars, lassú, friss.*

Mënyasszonytánc, újasszonytánc, újasszony-újemböránc. Katona I. írja (néprajzi útikalauzában): *lassú és friss csárdás* (a csárdás lassú és friss része), amelyet változatosan jár az alföldi magyar. Számon tartják az egyes figurákat (jellegzetes mozgáselemeket), amelyek pl.: csapásolás, hátravágós, darudübögős, lippentős... Lagziban előfordul a *bolommönyasszonytánc*: bekormozott képű, szoknyát viselő férfi – a bolondmenyasszony – járja az előle menekülni nem tudó bárkivel, hogy ezzel tovább növelje az amúgy is féktelen jókedvet.

A Művelődés című folyóirat beszámolója 1979-ben: a kisiratosi *néptánccsoport* a művelődési házban szombaton és vasárnap délelőtt próbál, amikor a fiatalok hazajönnek Aradról és Temesvárról. Benedek Sándor, a Kisiratosi Művelődési Otthon igazgatója: „Kénytelen vagyok a diákokra alapozni, mert a 17-18 évesek bár ingáznak, még szívesen próbálnak. És próbálom nevelni az utánpótlást: a VII-VIII. osztályosokkal, tizenhat lánnyal beállítottam egy üveges táncot. Az V-VI. osztályok 12 párból álló csoportja páros táncot jár. Mire ők felnőnek, lesz talán táncegyüttes Kisiratoson is”.

Kocsik Teréz tanárnő mondja: Pécskán, mint *Arad megye telepesei falvaiban általában, sajátos táncot föllelni ma már lehetetlen.* Helyi jelleget táncaiknak csak annyiban tudnak biztosítani, hogy a csárdás és *frisses* lépésekre, a helyi lakodalmakból, bálokból ismert táncokra építik műsorukat. „A *kisharang*, a *csusszanó* olyan lépések, amelyeket itt is táncolnak, de nem kizárólag e táj jellegzetességei”.

Aradon tanuló majláti fiatalember: „Tán két évvel ezelőtt színpadra akartam vinni egy táncot, amelyről azt mondták, hogy az a *nagyiratosi tapsikolás*... abban ugyancsak kevés eredeti elem lehetett”. Ugyanerről a táncról más azt monda: „Ezt a táncot tudtommal a temesvári Rezeda tagjai fedezték fel, magnóval járták a vidéket, így bukkantak rá. Még mindig több mint semmi”.

„Pár évvel ezelőtt ez volt a zerindiek, majlátiak, kisiratosiak ’népviselete’: a lányokon térden felüli ’csárdáskirálynő’ szoknyács-

ka, gyöngyös-csillámos párta, a fiúk fekete 'táncos' nadrágot, fehér inget, lajbit húztak magukra. Mondták is sokan, hogy az itteni magyaroknak nincsenek hagyományaik, se táncuk, se ruhájuk. Aztán Zerinden Csanádi Jánosék régi ládák mélyén találtak pár száz évvel ezelőtti ruhadarabokat, és sikerült rekonstruálniuk a *kőrösközi* népviseletet. Tornyán Ujj János kutatta fel a korán urbanizálódott *Maros menti vidék*, Pécska és környéke hagyományos öltözetét.” Zerinden él még a *regrutatánc*, meg a *kanásztánc* – valami hasonlót valaha a mieink is járhattak, tehetjük hozzá.

„Benedek Sándor: Kovács Ferenc, aki az Iratosi kertek alatt című kötetet közölte annak idején, felfedezett vagy húsz évvel ezelőtt egy úgynevezett *merítőst*. Hogy ez mennyire eredeti, nem tudom. A leírása, sajnos, nincs meg, az öregek már nem emlékeznek rá. Másrészt viszont érdekességként is meg kell említenem, hogy amikor az ősszel a *szüreti bált* (volt lovas felvonulás, a lányok szólóval, a fiúk musttal kínálták a közönséget), hegyaljai mintára rendeztem meg – odaválósai vagyok -, sokan jöttek hozzám azzal, hogy bizony itt is rendeztek ilyesmit 50-60 évvel ezelőtt. Előzőleg hiába érdeklődtem, senki sem emlékezett rá, utólag másféltucatnyi embernek jutott eszébe, hogy régen itt is éppen így csinálták.”

Acikkíráskora „...kisiratosi lakodalmizenekar... villanyorgonán, szaxofonon, villanygítáron pengeti a frissest a néptáncosok talpa alá”. A zerindiek és a kisiratosiak táncház szervezés gondolatával foglalkoznak – írja tudósításában Znorovszky Attila.

1981-ben, lagziban: *csárdásra frisses, majd foksztrótt, polka. Magyaros, romános*. Meg persze legelőbb a menetbe a menettánc, a *mars. Menyasszonytánc, újasszonytánc (mönyecskétánc), újembőrtánc...*

1990: *körtánc* a Nagykultúrban a menyasszony kikérésekor az esküvő után. Itt van mind a két ház népe, 400-400 vendég?... Magyar dalra rántja, fújja, üti, nyomja, püföli a banda az oláhos ütemű zenét a körtánchoz. A fiúk s lányok egybekarolnak, kört alkotva ropják körbe, karikába: dobják, kapják, kapkodják, vetik (dobik, kapik, kapkodik) a lábukat, és ugranak tovább.

– Ez romános! – jegyez meg óvatlanul.

– Nem! A román nem így járja, nem így rúgja a lábát! – adi mög nekünk egyik süvem. – Ez más körtánc, így csak a magyar jár! Így táncoltunk a '60-as években is.

Amikor ő legénködött. Az pedig hogy lehetne oláhos.

A főtéren együtt járják a fiús házhoz menet: immár az egész falu körbe, karikába rúg, kapál.

Hogy a *kutyakopogós(a)t* ne is említsük.

Valaha itt is *cigánybanda* szolgált talpalávalóval (vendéglőben, csárdában, de tán mulatós gazdánál is). „1910-1930 közt Vencel cigány: híres primás, jó zenekarral, ő klarinétozott. Elhúzott egy házra valót az apámtól. Meg Vendel is, öreg Dani Vendel, fúvós.

– *Húzzad, Vencel, húzzad!* – mondta tata.

Vencelnek cigányzenekara volt, cigánybandája.” (öKM)

Más azt mondja, Vencelnek *rezesbandája* volt. Lehet, hogy előbb rendes cigányzenekara, aztán ahogy változott az igény, az ízlés, váltott, állt át zenésztársaival a polgári fúvós muzsikára. (Amiből a XX. század második felében idelátogató, itt föllépő csabai színészek által fél évszázad múltán is emlegetett abszurd zene született.) A szakirodalom is említi (amit néha a magad szemével látsz): ugyanaz a banda, ugyanakkor, ugyanabban a bálban, lagziban, akár kétféle (hangszeres) fölállásra is képes.

Kétfélére? 2012-ben látod: aki legutóbb szakszafonozott, most a citerabandában játszik, de klánéton is tudja... 'Egyszerű' parasztemberek: mennyi zeneiséggel megáldva! Öröm velük – köztük – lenni.

Kovács Ferenc néprajzi följegyzései közt ezt találjuk: „... cigányzenészek (Zsiga bácsi), Venci (Kiss Vencel), Lévai Ferenc bácsi fuvarozta őket” (KovácsMonogr) – nyilván egyik megrendelőtől a másikhoz. „A kutyát becsukták s rá 2-3 óra után is megtalálta a kocsit” – Lévai bácsi cigányzenészekkel megrakott kocsiját?... Tán a muzsikaszó után loholva. A helyi gúnyversek egyike szerint az 1950-es években „Három cigány hegedül / Sebők Jóskaéknál” – nyilván mulatós kedvű volt a falubeli.

Öregzene, régi zenekar. „Dobos Kovács zenész vót, nagyzenébe, öregzenébe. Nyócvan éves. *Öregzene*: a háború előtt csak rezes banda vót, ezután az *öregzene*. Fúvók, aztán Pista bácsi közéjük került a herminokájává. Ez egy zenekar vót. Maróckvi, Maróckai Miháj vót a bandavezér: kottábul tudott muzsikálni! Ezután gyütt a *mai*, amikor mán nem csak keringőt tuttak. Ezök, az öregzene, csak a tust tutták elhúzni” – állítja 1983-ban egy valamikor táncos kedvű embör (AP sógor), hogy megtoldja: „Dobos Torma: zenébe vót dobos”.

„*Rekutabál* Sirkónál, 1938-ban. A kisiratosi rezesbanda muzsikált. Dani Vendel tanította be őket, ő volt a karmester.

Öttagú! Dani Vendel klarinéton, Kocsis József figlihornin (trombitán), Horváth... nagydob, Kalóckai nagydudás, Tálai harsona. A '20-as, '30-as években! A későbbi banda nem volt ilyen jó!

A nagyduda: réz, hatalmas, egész a nyaka körül (tán bombardon?), katonai nagy-nagy trombita.

Kalóckai volt nagydudás, és nagydobos Horváth volt. Dudás – több hangszeren játszottak! A klarinét vitte a prímét.

Kocsis József, elsőunokatestvérem (az anyja Kis Sarusi Erzsébet), ő volt a legjobb figlihornis!

Öten voltak, ötödik... Húzogatták!

Mindkét Kalóckai: István, és úgy tudom, a másik András volt.

...Tálai! Trombitált is.” (Emlékezik minderre 1980-ban öKM).

1972 táján Iratoson járt a csabai színház, regéli Székely Tamás színművész 1982-ben (Békéscsabán). „A Himnusszal kedveskedtek, amikor megérkeztünk. *Dob, tangóharmonika, és óriás bombardon...* Abszurd zene volt.” Veszprémben, 2008-ban, véletlenül ugyanez a szó jut eszébe Szoboszlai Sándor színművésznek az általa is megtapasztalt akkori kisiratosi zenéről: abszurd...

1973-tól 1990-ig játszik helyi paraszzenekarban Almási László (1950), aki 1989-től kántor. Volt idő, amikor a hasonló, 6-7 tagú zenekarokból három is volt Kisiratoson, s nem csak a helyi lagzikban játszottak, ők szolgáltak talpalávólóval (Gyulavarsándtól Vingáig) az egész környék magyar lagzijaiban is. Orgonál, énekel, citorál, szakszafonozik, klánétoz, mikor mire van szükség. És amióta kántor, (Kurtucz Pista bácsi módjára) halottbúcsúztató verset is ír. (Bajkó)

1983-as lagziban így áll föl a zenekar: villanyorgona, szakszofon, villanygitar, dob. Valójában szinte gitárzenekar... Népi dallamokat játszik az újmódi banda! Magyar nótát, népzene- népdalt.

Banda 1990-ben: gitárzene! *Gitárzenekar* húzza a magyaros talpalávalót, a csárdást. A zenekar: gitár, szakszofon, dob, tangóharmonika. Helybéli parasztbanda játszik. Ahogy új vendég jön, tust húznak.

2004-ben alakul a falunapra a kisiratosi *citerazenekar*, vezetője az 1949-es születésű Sarusi László, akit a társai kikiáltottak prímásnak. A banda által megszólaltatott citerák mellé kell egy köcsögduda – azt bírja szóra (pár évig, mert az évtized végén elhalálozik), miközben őt tartják a legjobb citerásnak. Mint Sarusi a Nyugati Jelenben regéli (világháló: 2004. máj. 7.): „Akkoriban nem volt villanyáram, rádió vagy tévé. A falusi ember számára egyetlen szórakozási eszköz a citera volt, zenéjére a házaknál összeült emberek nótáztak, táncoltak. Szép idők voltak, alig volt ház citera nélkül.” Régi citerája tönkrement, újat készített – valamikor majdnem minden háznál volt citera, s mind saját készítésű.

A basszust képviselő Sarusi a köcsögdudáját is maga gyártotta. „Legnagyobb gondot a cserépedény okozta, mivel nem vékony köcsögre, hanem öblös fazéokra volt szükség. Szerencsésen megtaláltam egy régi padláson. Most már csupán disznó húgyhólyagra van szükség, amelyet rákötök a cserépfazék szájára. A közepén kilyukasztott bőrön keresztül egy letisztított nádszálat kell a nóta ritmusára húzgálni. Szabály szerint 9 citerához kell egy köcsögduda.”

Miközben Kisiratoson köcsögdudának hogy hívták volna – a régi öregök – a fazékból való hangszert! *Fazékdudának* sē.

A citerák egy részét a többiek is maguk készítették. Mint kiderül, akik szakszofonon játszanak, természetesen citerán is kitűnően muzsikálnak... A hajdani citorabálban kezdődött minden?

A citerabanda hangolója öreg Papp József. Szalonnadarabbal végigkeni a húrokat, majd pöngetni kezdi azokat egy üvegszálás kis lappal. A citerakulccsal húz vagy enged a húrokon, mígnem minden rendben. Mint az újságírónak regéli, a citerákat ugyanarra a hangmagasságra kell hangolnia. A szalonna azért kell, hogy a pöngető – amely valaha libatoll vagy vékonyka falemez volt – jobban csússzon a húrokon.

2012-ben a polgármester rakja össze – emlékezetében kutatva – a nyolc éve alapított, Csonka-Magyarországon is rendre nagy sikert arató kisiratosi citeranezekart, amelynek eredetileg 5 tagja volt. Almási Laci (a kántor), Sarusi Laci (a fia nálunk tanár, s akinek 2012-ben az aradi Kölcsey Egyesület történetéről szóló könyve jelönt mög), Papp Józsi bácsi (ű sē él), a fia, Papp Laci (ű is möghalt mán), Korpa Laci (ű is fúvós lött)... Mind fúvós lött. Klánéton Almási Laci játszott.

Citorán kezdték, valami rézzel folytatták, hogy a szakszinál kössenek ki.

Abszurd zene?

Löhetetlen világ.

...zenéje.

De: (mégis:) a miénk.

Hogy vénségükre visszatérjenek a citeráhon.

2012-ben Magyarhonban országos arany minősítést nyert a kisiratosi citerabanda. Májusban, Budapesten a BVSC stadionjában is nagy sikert aratott a játéuk.

2009-ben a kisiratosi magyar banda így áll föl: 5 szakszi, 1 dob és 1 tangóhermonika! Húzzák-vonják-verik-fújják a magyar nótát, a magyar népdalt, mindegy, csak halljuk! Ugorhassunk rá. Az 1800-as évek végén a magyar parasztbanda Kisiratoson is hegedűs,

mélyhegedűs (vagy kontrás?), nagybőgős, klánétos, cimbalmos fölállású löhetött; cigánybanda, hasonlóképp, sátoros ünnepen, ha idekerült, amúgy a mieink húzták a talpalávalót. Hogy rövidesen átadják a bécsi hangulatú rezesbandának a helyüket? (Otthon, odahaza és szabadtéri mulatságaikon, mert a csárdában jó darabig cigánybanda húzta a talpalávalót.)

Ha végire akarunk járni a dolognak, megint Bálint Sándorhoz fordulunk! A szögedi nemzetben írja: magyarbanda, parasztbodya a XIX/XX. sz. fordulójától muzsikál – a cigányzenekarok hatására – falvainkban. Fölállásuk: primás, kontrás, nagybőgős, klánétos vagy pikulás, cimbalmos – néha két hegedűvel álltak föl, így 5-6 muzsikás parasztbodyból állt a banda. (Később?) Rezet is használtak, ezök: helikon, bariton, trombita, puzon (harsona), klarinét és – láss csudát: – *fliglhorni!* Azaz szárnykürt. A jó ideje Csabán élő iparos apámon kívül a XX. század második felében már csak a szögedi tudós tudott e hangicsáló szerszámról... Iratoson – és az általunk megkérdezett nagymagyarhoni zenészek, zenetanárok közül – senki sem tudta, mi is az a *figlhorni!* (A mieink, hogy tudnak még magyarul, elhagytak egy szerintük fölösleges első szótagbéli l betűt.)

Hogy 1968-ban (írja Bálint Sándor) egy balástyai lagziban már így álljon föl a parasztbodya: pizton, harmonika, szakszofon, kis- és nagydob, cintányér – hegedű csak tartaléknak, a nótakészlet pedig azonos azzal, amit a szögedi tájon hagyományosan danolunk. Azaz majdnem ugyanaz a helyzet, mint Kisiratoson.

C i t e r a

A legegyszerűbb hangszer, és egyben egymaga egész bandát pótol, a citera! Szólunk róla a citerabájlról, kis citerabájlról írván, de talán érdemes változtatás nélkül iderónunk azt a kézzel írt följegyzést, amely Kovács Ferenc 1950-es évekből való falumonográfiájának igen töredékes kéziratával együtt került elő. Hogy kitől származik, nem egyértelmű, mert a címben kétszer is szereplő 1968 szerint nem az 1959-ben elhunyt Kovács a följegyzés szerzője, ám lehet elírás is. Így mivel Kovács Ferenc népismereti jegyzetei közt bukkantunk rá, ez utóbbira gondolunk. Íme a citerás jegyzet! Dőlt betűvel jelezzük a népnyelvnek tetsző szavakat.

„Citerakészítés. Faragó István 50 éves (1968)

A két *fejét* keményfából, diófából v. bükkfából, ha ez nem volt, gyertyánfából készítették.

Az oldalait fenyőfából készítették.

Az anyag száraz kellett legyen, hogy kiadja jól a hangot és fogja meg jól a csavarokat, és ne repedjen.

Aljat nem mindig tettek neki.

A tetejét hársfából csinálták.

Egy oldalon 19 *kottalábat* első hangnak (?), a félhangoknak 9 *kottalábat* tettek.

Csikófejekkel; csináltak (citerát) 2, 3-5 csikófejjel.

(Itt rajz következik, a parasztcitera adataival:) 80 cm (a hossza), 15 cm (a széle), 13 csavar, 13 húr.

3-4 húr volt a ...(?)

A ... (?) 3-4 húrt tettek egy *stimolásra*.

A húrok a *kottán* feküdtek.

Kottalábat rézdrótból, ha nem volt, vasdrótból csináltak (20-as drót).

Vonóval is játszottak rajta. Csak rövid, 50 cm-es citerán. *Kanálcitera*=mert olyan állása volt.

3 *csikófej* és a 4-ik a *főfej*. *Másfél kotás*. Takács Imre(-tól való e citera?). Dombegyházán 1928-ban készült. + 1933

A kulcsok hasonlítanak a cimbalomkulcshoz.

Két sorba furták vagy sütötték a lukakat.

Gyermekbájakat csináltak citerával. *Kisbálnak* is hívták.

30-40 pár is összejött (a felnőttek citerabájljában).

1 citerás volt.

Este 6-7-kor kezdték s eltartott 10-12 óráig. Néha a csendőrök szétzavarták.”

A kéziratlap hátoldalán a citera leírása a Pallas Nagy Lexikonból... Kimásolva kézírással. A következő lapon pedig a folytatás, ebből csak azt tesszük ide, ami újdonság az előbbihez képest:

„CITERAKÉSZÍTÉS. László László 1968, 34 éves.

(A citera rajza:) 60-80 cm (a hossza), 20-25 cm (a széle). 20-22 húrral.

5 hangon tudta hangolni...

A fejeket kicifrázták.

Az egyik orvostanhallgatónak készített egy kicsit, hogy elfért a kabát alatt...

A hangolásra nagyon kellett vigyázni.

A kulcsokat vaspálcából házilag csinálták.

Régen lehetett kapni citerahúrokat. Meg voltak számozva, 4-7-10. Gurigákra volt feltekerve. 4 húr volt egy gurigán.

Rakott rá félhangokat is...

A drótok egyforma magasan kellett álljanak.

A *verőjét* ludtollból (srégen elvágva), majd fésűből készítették.

A *nyomóját* fából faragták.

A két fejnél a húrokat vörösrézdróttal v. gömbölyű vassal támasztották fel.

A húrok alatt a hangoknak megfelelően 17 rézdrótot raktak le 2 oktávnak megfelelően.”

E följegyzés hátlapján az Új Idők Lexikonának citeraleírása kapott helyet.

Vajdának 2013-ban azt regélik (39): „Kétfajta citora van: egykottás és másfél kottás... A másfél kottás más hangokat ad ki, szélösebb.” Amúgy pedig a kisfejes és a vályús citera nevére emlékeznek. A harmadik fajtának, a hasas citerának a nevét nem tudják, de az öregek láttak már effélét.

T e k e, f o c i...

Kitűnő tekepálya volt s van ma is a Jegyzői lak (a művelődési ház) udvarán, a focipálya előtt. Valahonnan a közelből mindig lehet, lehetett sört, bort, pájinkát beszerezni, hogy möglögyön a lökэшőn szükségös fölös kedv (ně adj Isten erő). Esténként, dolog után, hétvégén különösképp ott a kugli! Életemben először (és utoljára?) ott gurítottam... (Nálunk a teke *kugli*, a tekézés *kuglizás*, a tekepálya *kuglipálya*, a tekebáb, tekebábú *buba*, a tekegolyó-kugligolyó *gurító*...)

A jegyzői kertből hasították le a *futballpályát*. Vasárnaponként mostanság is megtelik: az iratosi együttes – hol Kisiratosi Törekvés SC, máskor Pro-Ki-Dor SC a neve – hagyományosan jó *focicsapat*, többnyire a megyei bajnokság élmezőnyében tanyázva várják a környék labdarúgóit és szurkolóit. (Hogy örömmüket fokozza: a III. évezred első tizedében itt rúgja a tököt apánk öccsének, Kurtucz Feri bátyánknak a Sofronyán élő unokája, másodunokaöccsénk, Kurtucz Zoli! 2009-ben már azt mondják: Kisiratosról választott és vitt magának társat Sofronyára, s már nem focizik.)

Hogy a további szórakozásokról (mint a *kártyázásról*, amiről az *opletányról* írott fejezetben értekezünk) most szót se ejtsünk.

A *mese*, a *mesélés* külön fejezetet érdemelne, de erről Kovács Ferenc eleget közreadott az Iratosi Kertek alatt című könyvében. Nekünk sem Iratoson, sem Csabán (sem Mezőhegyesen, sem Eleken iratosi nagybátyáink otthonában) nem mondott mesét anyánk, apánk, bátyánk, ágyunk, öreganyánk, ám *igaz történetet* annál többet! A legtöbbet szülőatyánktól, öreg Kurtucz Mihálytól

hallottuk. Ezek java bekerült e falurajz megfelelő –érintett – fejezeteibe, vagy éppen regényeinkbe, elbeszéléseinkbe. Kovács tanár bácsi megkezdett, de befejezetlen maradt falurajzának följegyzései közt ennyi utal a népi elbeszélés meglétére: „Dohánycsomozásnál az öregek meséltek”. Úgy, mint máshol is a magyar (s azon túli) világban... Ahogy a kisiratosi *fonó*ban is, amit máig emlegetnek: közös ének, s nyilván mese is.

Talján kártya parasztkézben

Az opletány

Legkedvesebb kártyajátékom az *opletány*. Leginkább odahaza, Kisiratoson játszottuk, de csabai otthonunkban is erre a játékra váltottunk, ha összeállt a kártyabanda. A legjobb négyesben játszani; lehet hármásban, ötösben is *opletányozni*, de az igazi, ha négyen üljük körül az asztalt. Ha iratosi rokon jön Csabára, s este vacsora után előkerül valami ital s kártyázni támad kedvünk, csakis *opletányozunk!*

Az iratosi ember nem is érti, miért olyan kedves nekünk ez a játék.

Persze, mert annyi élmény köt bennünket, máshová keveredett iratosi származékokat

az opletányhoz.

Kisiratoson már alig játsszák; csak az idősebbek, és nagy néha a velünk egyívásúak, a középkorúak (...voltunk eme írásunk születésekor, hogy mire falurajzunk mögjelönjön, továbblépjünk eggyel) (...lassan a régi öregök közé). Az ifjabb iratosi nemzedékek már nem ismerik, nem játsszák, más kártyajátékokkal élnek. Az opletányt jó, ha hírből ismerik, hogy valamikor atyjuk, öregapjuk ezzel múlatta az időt.

Kár.

KÁRTYABANDA ÖSSZEÜL

...Kártyabanda összeül / Kolop Janiéknál... – hangzik a kisiratosi gúnyversben. S összeült: kezdetben valóban az utcán, fák árnyékában, udvaron, tornácon, télen pedig a házban. Utóbb, az ötvenes években már jobbára csak a házban.

A század első felében *alsóztak, durákoztak (bornyúztak), fajeroztak, felsőztek, azaz filkóztak, máriásoztak, zsíroztak, opletányoztak és preferánszoztak*. Újabban a *hatvanhat*, az *ulti* és a *snapszer* járja – buszon, vonaton is, munkába menet, munkából jövet. „Ultiféle a máriás, ez löhet *lufmáriás, dalommáriás*. A *Duritmars húsz bele aki szagul!* mondás a máriásban” – emlékezik egy vén kártyás, Kása Anti bácsi 1980-ban.

A kisebbek kedvence a *csapdlecsacsi*. Mit kártyáztak? – kérdik 2013-ban a gyermek néprajzi gyűjtők egy asszonytól, mit

játszottak az 1950-es években. „Bornyúsat meg csapdlecsacsist. A bornyúsat jobb szeretttük” (Vajda). A gyerekek kártyajátékai (ahogy a gyűjtőnek 2013-ban sorolják): bornyúzás, *fos*, *libás*, *orronverőcskés*, *pircsuzás*, *színgyűttős* vagy csapdlecsacsis, *zsírozás*. Ugyancsak Vajda tudta meg, hogy egykor kedvelt volt a *ferbli* és a *hatasszonyos* is – neve alapján az utóbbi tűnik népi kártyajátéknak. Emlegetik a *bankozás* nevű játékot, amellyel a gyermekek is szórakoztak.

Említik a *kráglizást* is – ami krágli vagy krádlí. Réhontól tudjuk meg (132), hogy Aradon a kráglizás nem más, mint a felsőzés.

Valamennyit magyar kártyával játszották. Vajda (7) összesen 17 kártyajátékot talált 2013-ban a faluban (valamennyit magyar kártyával játsszák).

Már nem emlékeznek a *hatasszonyos* elnevezésének eredetére; ezt hatan játsszák, és játék közben jeleznek egymásnak: négyféle egyezményes jellel súgnak az összetartozó felek, a három-három ember, s közben az ellenfél fenyegetőzik, nem játszik, ha tovább jeleznek. (Ahogy ellenükre van opletányozás közben a mutogatás...) Míg a *hatvanhat*, *hatvanhatos* közismert, a *három kétszömezés* az *opletány* változata (l. Az opletány szókincse). A nálunk is ismert *filkós* a kártyalexikon szerint tulajdonképp *felsőzés*, ám itt nem annak ismerik, sőt, míg sokat filkóztak, Lévai Lajos bácsi (Vajda adatközlője) szerint nem szerettek felsőzni. Említik Vajdának az *ultizást*, a (hazard) *ferblit* viszont nem úgy játsszák, mint hazai csendest. Említik Vajdának még a *királyozást* és a *piros hetesőt* is.

A XIX. században, állítja a Kisiratosról mindent tudó múzeumos ember, Kása Antal, a gazda opletányozott, a XX. század első felében már csak a zsellérivadék cselédnép. Zsírosparaszt származék mesélőm szerint a *paraszt nem kártyázott* (a paraszt nála a zsillér), azaz a szegény ember fia nem máriásozott, nem preferánszozott. Mert ma már az opletányt nem is tartja igazi kártyának.

Minden jel arra utal, hogy mást játszott a paraszt, tehát a napszámos, és mást a gazda, az úri, városi passziókat elsőként átvevő módosabb paraszt. Meglehet, az előbbi állítás (hogy a paraszt nem kártyázott) a XIX. századra érvényes: akkor tán valóban csak a numerosos (telkes) zsellér kártyázott, a zsellér (Iratoson *zsillér*) nem engedhette meg magának ezt a fényűzést. Mindenesetre ez a XX. század elejére már úgy változott, hogy bizony a cselédember is keverte az ördög bibliáját! Öregapám, aki tanyásbéressé emelkedett szegény ember, a társaival, majd hat fia a cimborákkal pihenőidőben elővette a kártyát és opletányozott.

Opletányozás télön! Karácson búttyin! – emlékeznek, hogy elsősorban mikor kerítették sort erre a játékra. S valóban, szegény

ember fia csak télen, meg dologtöltő napon ülhetett le az asztalhoz kártyázni. S hogy ők már a század húszas, harmincas éveiben nem csak opletányoztak, bizonyítja, hogy Szenteste az emberek addig kártyáztak, míg menni nem kellett az éjféli misére, míg meg nem jött az Égi Bárány, s a nyeremény a dió volt. *Néha egy zsák di(j)ót nyert tata!* Az opletányban pedig nincsen nyeremény. Ugyanebben az időben (a két háború közt) a gazdák kedvenc játéka a preferánsz. Anti bácsi szerint *pinaránc*nak is hívják (hogy új elhunyt, mán csak hitták?).

Kovács Ferenc falumonográfiájára készülve az 1950-es években ennyit írt le egy jegyzetlapra: „Kártyázás (Tódáson). Már szombat délután megborotvátkoztak. 4 ember kellett, de többen jöttek össze, a többiek lesték. Sokszor nem jutottak be, s ezért játszott a Károly bácsi is egyedül. – Nyáron kint az eperfa alatt, vagy kiültek az utcára is. Télen bent a szobában...”

Szóval *A preferánsz: pinaránc!* – szögezte le 1980-ban Kása Anti bácsi, falu ezörmestör felcsere, műkedvelő régésze, tájházalapítója. Szenteste meg a kekecsiek szakajtó dióval mentek *alsózni* a szomszédba – tudom apámtul. Tata volt, hogy másfél zsák diót nyert, de reggelre semmi se maradt (öKM). S játsszák, játszották mindazt, amit e táj népe szokott.

OLASZ KÁRTYA

Az opletány nevű játék nyomait kutatva csak néhány máshonnan való adatra akadtam. A szintén csanádi Magyarbánhegyesen száz éve (Andó I. írja) „Az idősebb emberek az utcákon kártyáznak s közben szívből kacagnak, ha valakit sikerül *megsüvegeltetni!* Ez a szokás még most is megvan”. Ez, gyanúm szerint, csakis az opletány lehet. A bács-bodrogi Gombosról szóló kötetben olvasható, hogy „A férfiak, különösen az öregebbek kedvenc kártyajátéka az *Oplitán*” (Jung). Vasár- és ünnepnapokon délután minden 10–15. ház előtt ül egy csoport *oplitánozó*. *Nem pénzre játszanak*, a vesztő pár födetlen fővel kénytelen tovább játszani. Az eredeti írás 1895-ben említi az oplitánt. Kása Antal kisiratosi helytörténész úgy tudja, hogy az aradiak is opletányoztak. (Meglehet, a Kisiratosról a városba kerültek.)

A szögediek nem ismerik, legalábbis Bálint Sándor nem említi az itteni népi kártyajátékok között (A szögedi nemzet vonatkozó helyén). Ami azért meglepő, mert Kisiratos Szeged felségterületéhez tartozik, az iratosi magyarok 1818-19-ben Szeged környékéről rajzottak a kelet-csanádi Kisiratos-pusztára dohánykertész telepet alapítani.

Az opletány (oplitán) szó eredetét keresve déli hatásra gyanakodva a szerb „oplesti (opletati)”: 1. megfon, 2. befon (haját befon), 3. körülfon, „plesti”: fon, „plet”: fonat, „pletenica”: fonott kalács (Hadrovicsnál leltük eme adatokat) ígért megoldást. A cseheknél az „opletáni” (a népnyelvben) kellemetlenség, bonyodalom, az „oplétáni” körülfonás–körülfonódás, körültekerés–körültekerőzés, az „opleteny” pedig körülfont, befont (palack, demizsom) – épp mint a nem kevésbé összefont kártyával játszott opletány?). A románban is kerül valami hasonló: az „oplean” mezőgazdasági szakszó, a szántalpakat összetartó keresztfa, eplény a jelentése (R.-m. szótár). A moldvai csángó nyelvben is az opleány, oplyëan a szántalpakat összekötő keresztfa (NyIrK), forrása a román opleán ua.; ez utóbbi a déli szlávból való (MNyTESz).

Még délebbre tekintve az olaszban három szóra akadtam, amelyek talán segítenek az „opletány”-t megfejteni. Az „o” egyik jelentése hé, hát, no; az „opli'te”, mely régies, hoplita, nehéz fegyverzetű ógörög gyalogos; a „ple'tta” pedig pálmalevél-fonat (O.-m. szótár).

Már megint a *fonat*!

Azután a kártyanyelvünk szókincsét földolgozó munka, Somogyi Béla szakszótára oldotta föl számomra valamelyest az opletány titkát: „Oplitán – Olasz eredetű kártyajáték (1816: Gyarmathi S.: Voc.3:NSz.). Első adatunk 1808: 'Tudok harmincegyet és egy kicsit oplitánt is' (Verseghy: Külneki Gilméta 278:NSz.). Későbbi adat, 1827-ből: 'kártyáztak... ki vojtát, ki filkót, ki oplitánt' (Kisfaludy K. Munkái VIII. 129-30:NSz.).”

Tehát az opletány-oplitán olasz eredetű, s hazánkban ma már tán csak Kisiratoson ismert talján kártyajáték.

Ami a XIX. század elején nemes uraimék játéka volt, a század végére a kelet-csanádi Iratoson – meg nyilván jónéhány további magyar helyen – a tehetősebb parasztok kedves játéka, hogy tovább ereszkedve a XX. századra a legszegényebbek őrizték meg. A XXI. századot szinte csak az emléke érte meg: jópáran (az idősebbekből) még ismerjük, alkalomadtán játsszuk, ám a falusi életből kikopott minálunk is.

Az ezredfordulón a világhálón bóklászva egyetlen további adatra bukkanhat az érdeklődő. Az 'oplitán' szó vezetéknévként fordul elő: *Oplitán János* a nagyváradi Ady Endre Líceum öregdiákjainak 1970-es évfolyamában szerepel. S, jóval e széptanulmány első lezárása után, az új tájszótár IV. kötetében kerülnek elő idekapcsolható további adalékok. 1905-ben Hódmezővásárhelyt az *oplétán* táncfajta – „Kiki a maga nótájával csak úgy járta az

opletánt” , Makón pedig a *süvegel* annyit tesz, „...kártyajátékban az esélytelen játékos fejfedőjét levéve adja tudtára társainak, hogy ő a vesztes”.

Utóbb az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának köszönhetően további adat kerülhetett elő: a Vasárnapi Újság 1854-1860 közti Irodalom és művészet rovatából szemlésző összeállításban akadunk rá... *Oplitán* kártyaművész uramra. „(Szinházi curiosum.) A pécsi szintársulat 1858 dec. 5-én 'Az új politikai csizmadiát' adta, melyben illy szerepek fordulnak elő: Bányai tönkrejutott csizmadia, politikus, polihistor, craniolog, chiromantista, agyvelőkutató Sybarita. Kati szolgáló, a kutra járó leányok közt a legjobb dalos, csak hogy nagyon éles a hangja. Peti rég ideje telt, de kukoriczakápálás miatt fel nem szabadulhatott csizmadiainas, igen nagyon szerelmes... György... Korthy... Kallos... Száli... Repcze... Málcsi... Ráza... Makra... Oplitán, kártyaművészi rendes tag, borkedvelő, egykor szinigazgató. stb...” Ami azt jelentheti, hogy a XIX. század derekán még közismert volt az oplitán/opletány.

Hogy 2010-ben a világháló keresőjébe beírva az *opletán* szót 1280 találatra bukkanjak! E honlapokon jórészt az Opletán vezetéknévvel viselő délvidékiek (Bács-Bodrog vármegyeiek, Szabadka, Zenta környékén élők) szerepelnek. Egy itt lelhető adat szerint a röszei *Opletánok* szerb származásúak... S hogy további Oplitánok is előkerüljenek – a régi Szegedről is!

Mondhatni: helyben vagyunk. (Ennyit tesz – ilyen sokat segíthet a kutatónak – a világháló.)

Mivel tudtommal az opletányt senki sem írta le (a néprajzi irodalomban az említett szórványadatokon kívül semmire sem akadtam), igyekszem megmenteni azt a kicsit, amit magam tudok róla. (A Kártyalexikonnak sem az első, 1993-as, sem a második, 2008-as 'akadémiai' kiadása nem tud semmit az opletányról: tán olasz eredetű, de „leírása nem ismeretes” /Berend-Jánoska/, miközben dolgozatunk először a Jász-kunság 1993/3. számában látott napvilágot, s azóta kötetben is kiadatott.)

AZ OPLETÁNY SZABÁLYRENDEJE

Az opletányt a *magyar kártyával* játsszák; a kártyacsomagot, a paklit Iratoson *csutak*nak hívják.

A *kártyalap* értéke szerint lehet

– *üres*: a 7-es és a 8-as – a játékos ezeket az elején s főleg akkor dobja el, amikor az ellenfél nyer, legyen az övé az üres lap;

életveszélyes utoljára hagyni, mert könnyen pircsut lehet vele fogni; akkor tartogatjuk utoljára, ha a másikkal pircsut akarunk fogatni;

– *pikó*: az alsó, a felső, a király, a kilences és a tízes (három pikó tesz ki „egy”-et, így ezt már érdemes gyűjteni);

– *egy*: az ász (nevezetű disznó), amely nyereményként a legzsírosabb.

Az opletányban a sorozat a fogásszempontjából a leggyengébbtől a legerősebbig haladva: 7, 8, *alsó, felső, király, ász*, 9, 10. Tehát a 10-es a legerősebb, mindent visz, de összeszámláláskor az ász ér a legtöbbet.

(Kisíratoson a magyar kártyát még *kvar*tokra osztják, ez az opletányban nem érvényes: *alsó kvar*t a 7–8–9–10, *felső kvar*t az alsó–felső–király–ász, s van még *tízes kvar*t és *disznó*-, azaz *ász-kvar*t is – ez utóbbiakat Kása Antal nem magyarázta meg.)

A játék elején kell bejelenteni, ha a kártyásnak *mondása* van. „Három mondás” (*Hármát mondok!*) esetén játék nélkül, önmagában hármát ér a három 9-es, a három 10-es és a három ász, valamint az opletány. Egy játékosnak a nyolc lapból legfőljebb két mondása lehet. *Hatot mondok!* – szól a szerencsés, de ő sem toldja meg, hogy miből, s hogy van-e opletánya is.

Az *opletány* a legerősebb mondás, a legerősebb „három”. Akinek valamelyik színből opletánya van (*ász–9–10*-e), jó kártyát kapott, nyeresre esélyes, legalábbis ha meghúzhatja. Egy *erős opletány* (például ha az *ász–9–10* mellett, tehát az opletány színéből van még három-négy pikó és üres lap) arra is jó, hogy pircsut fogasson az ember a másikkal: a végén, ha van a másik három szín valamelyikéből üres lap, azt meghúzva majdnem biztos, hogy pircsut fog a szomszéd.

A *felesasszony* az opletánynál kevesebbet ér, nem lehet bemondani (nem mondás, nem ér kettőt), két tagja a 9-es és a 10-es. *Hosszú felesasszonya* van a játékosnak, ha a kilences és a tízes mellett van még néhány lap ugyanabból a színből. Ha hosszú felesasszonya van s rákerül a sor, meghúzza a tízest és a kilencet, biztos, hogy kiesik az ász, így már végignyerheti a színt. Ha a felesasszony magában áll, nem húzza meg, vár a jó szerencsére. A felesasszony színe után lehet *makk-felesasszony*, *tök-felesasszony*, *zöld-felesasszony*, *piros-felesasszony*.

A játszma végén összeadják a nyerést. A 32 kártyából 8 üres, 20 egy pikót ér, 4 pedig egyet-egyet, így az összesen 32 pikót érő tíz fogás meg két pikó oszlik el a két pár között. Az utolsó fogás külön ér egyet.

A játék mindaddig tart, míg az egyik páros el nem éri a *huszonégyet*. Mivel egy játszmában az utolsóval együtt legfőljebb

tizenegyet lehet nyerni, ami a mondásokkal tizennégyre, tizenhétre, a legjobb esetben húszra fölmehet, általában két-három játszma egy játék. Egyetlen játszmaival igen ritkán lehet huszonegyet nyerni. Ha már közel a huszonegy, játék közben számolnak, s ha kivan, megállhatnak (amikor fogásuk van).

A vesztesek *süvegölnek*, azaz mindaddig kalap, sapka, kucsma, magyarán süveg nélkül (*Süveg!* – kiáltanak) kénytelenek játszani, míg föl nem nyerik a süveget. (*Fölnyertük/Főnyertük.*)

A két párból az egyik megnyeri a játékot, a másik pár süvegel (játszmáról játszma, míg föl nem nyerik a süveget, a vesztes oszt s a nyertes kezd). Az első játszmaiban kedvezménnyel nyerheti föl a süveget a süvegelő: ha nem nyer semmit, vagy ha mind elnyeri, fölteheti a tökfödőt. A továbbiakban csak akkor nyerheti föl a süvegöt, ha ő nyer hamarabb huszonegyet.

Pircsut az fog, akinek (amely párnak) a parti végén a nyerésében nincs legalább egy (legalább három pikó, vagy egy ász), tehát csak egy-két pikót s üreseket fogott. *Pircsut* az nyer, akinek egyetlen fogása volt, s az tele üres kártyákkal. A *pircsu* egyszeri, ez alól nem lehet – nem kell – fölszabadulni. Nagy szégyen *pircsut fogni!*

PIRCSU

Van, amikor *pircsuznak*. Amikor arra mennek, hogy a másik is *pircsut* fogjon (*Pircsut foktál!*). Ilyenkor lehet öten is játszani, mindenki maga van. Ha valaki üreset fog, nem húzhat rá nyerő kártyát (a sima opletányozásnál természetesen az üres fogásra nyerhet a játékos, hogy megússza, sőt, azonnal nyerő lapot vág ki, ha teheti).

A *pircsuzás*ban mindenki összefog az ellen, aki *pircsut* fogott, hogy ne nyerjen többet.

Csak akkor menekül meg, ha a játszma végéig valaki föladja neki a kártyát, nyerni tud.

A „*pircsu*” szó magyarázatával a falubeliek nem szolgálnak; talán annyit tesz, hogy ’picsa’ – legalábbis olyan a szó hangulata e játékban. Máshol a „*pircsi*” a piros szín játékos kicsinyítése (Somogyi említi), de erről Kisiratoson nem tudnak.

HÁROMKÉTSZÖMES

A három-kétszömes, a *háromkétszöm* az opletány változata, akkor játsszák, ha csak három játékos kerül. Mindenki maga van,

s előfordul, hogy mindhárman süvegelnek. A *háromkéccömesben a pircsu nem számít*, bár lehet úgy is játszani (hogy *pircsura is mén*). A megszokott, pircsu nélküli háromkétszömben *csak a négy ász*nak van értéke; aki üreset, tehát ásztalant nyer, süvegel. A következő játszmaiban vagy semmit sem fog vagy legalább három ászt, akkor nyeri föl a süveget. A másodjára is süvegelő már csak három ásszal nyerheti föl a süveget, ugyanígy a továbbiakban. Mondás a háromkétszömbesben nincsen.

Ez, mondják, nem olyan érdekes, mint amikor négyen opletányoznak.

Ennél a kártyajátéknál két kártyát kitesznek, vagy osztás után a két megmaradtat föl vágják (tíz lapot kap minden játékos).

ZSÍRT BELE!

Keverés után az *osztó emeltet*, majd *nyolc lapot* ad mind a *négy játékosnak*; ha már izzik a hangulat, nő a méreg és erősödik a vetélkedés, egyesével osztja a kártyát. Akinek az első lapot adta, az *kezd*; az első kártya letételekor be kell jelenteni, ha valakinek mondása van. Az opletányt nem jelentik be, az is csak „három”; hamarosan úgysis kiderül.

Az egymással szemben ülő párok arra törekednek, hogy minél több ászt és pikót nyerjenek. Akinek túl erős a lapja, esetleg mindent elnyer. Izgalmasabb, ha megoszlanak az erős kártyák, s csak kemény csatában sikerül legyőzni a másikat.

A játékos, ha már nem tud, vagy még nem akar nyerni, keresi a párját, vigyen ő is valamit! Ha a játékos párjáié a fogás, az ember *zsírt* tesz bele (*Zsírozd!*); ha lehet, ászt – hisz az önmagában nem nyerő kártya, ám annál többet ér –, vagy pikót, de semmiképpen sem üres lapot. Azt megtartja az ellenfélnek, netán egyenesen pircsura.

Zsírt bele! – rikkant a magyar, hogy jó lap bedobására serkentse a társát. Ezt szabad.

Színt s kártyát nem kérhet.

Az opletányt érdemes elnyerni. Ilyenkor a társa, ha már elfogyott a színe, *zsírozza* a nyerést (csak az azonos színűvel lehet felülütni, elvinni az *ütést*; ha nincs *színre szín*, más színű lapot lehet dobni, de tilos mást vetni, ha a meghívott színből még van lapom). Ha a játékos *végignyeri*, társa *keni* (zsírozza). Az ellenfél ilyenkor menekül a fölösleges lapjaitól, az erőseket tartogatja, hátha jut még neki is valami. Az opletányt kijátszva, hosszú opletányt elnyerve a játékos vagy átadja az *ütést* a párjának (ha mindent el akarnak nyerni, mert például süvegelésből kell szabadulni),

vagy leteszi a legkisebb más színű kártyát, hogy azzal az ellenfél pircsut foghasson. Ha a másik párnak csak pircsu elnyerésére van ereje, mert a következő fogás az opletányt kijátszóké, verhetik az asztalt, káromkodhatnak, kacaghatnak: *Megfogta! Pircsu! Hogy az a... Csaltatok! Az előbb nem töttél színt....* És már veszik is elő a fogásokat, ellenőrizni, tett-e mindenki *színre színt*? Mert ha nem, az egész érvénytelen.

Bemondta a kártyás a hármát. Amikor ő kezd – s éppen játékos kedvében van –, ásszal hozakodik elő. Aki nem figyel, megjíed, miért teszi ki a társa? Aztán a 9-essel, majd a 10-essel nyer – persze, opletánya van!

„Így könnyű.”

Nehezebb elnyerni a három-három ászból s kilencesből álló mondást. Ha három mondás a tízesből van, természetesen mindhárom elvihető, ám előfordul, csak arra elég, hogy biztos legyen a pircsumentes játszma, mert az első három ütésben a másik kettő a legrosszabb kártyáit veti oda, alig jön össze valami. Ilyenkor megtörténhet, hogy a végén a másik számol többet. A *három 10-es* magában nem sokat ér, főleg ha a társa nem segíthet, olyan vacak lapja van. Ha egyik-másik 10-es mellett 9-es vagy ász is van, már többet ér e három mondás. Ha a három tízes magában áll, inkább kivár a játékos, mást tesz le, hátha valaki úgy indít egy színt, hogy beleesik a 9-es meg az ász, s akkor ő, ha mondjuk van egy rossz királya is, tovább nyerhet.

Ha a három tízesből az egyik felesasszony, hosszú-felesasszony élén áll, már-már kedvére nyerhet.

A *három 9-es*ből álló mondással, ha egyik mellett sincs ász vagy 10-es, pircsut foghat az ember. Ha a 9-es mellett ász is van, meghúzza a 9-est, s ha a 10-es kiesik, az ász már szabad. Nyerni lehet a 9-essel, ha mellőle kisebb lapokat meghúzva kiesik a 10-es s esetleg bennragad az ász, így újra megjátszva már az övé lehet a disznó.

A *három ász*ből álló mondással nyerni csak véletlenül lehet, vagy ha kerül mellé 9-es, netán 10-es. Ilyenkor a legbiztosabb, ha az ember bedobja a társa nyelésébe az ászait; ha nem teheti, mert a cimbora is kutyául áll, vérben forgó szemmel vágja az asztalra, vigyék! Kész csúfság magában három ász, nagy méreg, ha mind az ellenfélé lesz. A magányos ász többnyire csak akkor nyer, ha valaki elnézi, nem üt, s ő elviheti. Ha az ász mellett akad néhány gyöngébb kártya, azokból egyet elindítva van némi esély, hogy a két erősebb lap elsőre kiesik.

Ha az embernek se jó sora, se erős kártyája, se mondása, legfőljebb zsírozza a társa fogásait, és igyekszik elkerülni, hogy üreset fogjon (a párjával, mert együtt számít minden).

Míg a 10–9 (felesasszony) igen jónak számít, hisz két húzásra csak-csak beleesik az ász is, ha valakinek ász–10-e van, kapaszkodhat: persze, hogy meghúzza a tízest, de bele kell esnie a 9-esnek, hogy az ász nyerő lehessen. Ha nem, a nevető ellenfél elviszi a disznót. Vagy vár: hátha kiteszi valaki a 9-est, ő a 10-essel nyer, s máris úr az ász. Hosszú ász–10 birtokában meghúzza a 10-est, és a 9-es bizonyára kiesik.

Ász–9 birtokában, ha nincs mellettük abból a színből több, általában nem húzza meg a játékos a 9-est; inkább vár, hogy az ász fölszabaduljon, valaki csak kijátssza a 10-est! Ha hosszú ász–9-e van, a 9-est meghúzva a többi már az övé.

Általában jellemző: ha valaki valamivel *indít*, azt társa nem felejtí (persze az ellenfél sem) – nem véletlenül teheti, és az első alkalommal visszahív. Például ha a kártyás 9-est húz meg az ásza mellől és a 10-es a párjánál van, az elviszi és visszaadja a színt, hogy a társa elnyerhesse az ászt, s ha van, a többit is. Ha az ellenfél hívja újra ezt a színt, nagy hiba, a párja szidja, mint a bokrot, hogy nem figyel. Ha *meghúzzák* a 10-est, nem kell ügyeskedni, az ász már nyerő lap – már ha visszakerül hozzá az ütés. De ha a 9-es mellett magában álló ász áldozatul esik, mert nincs mese, oda kell adni, mintha a fogát húznák a zsillérnek! Emiatt jól hajba lehet kapni.

Az ász elvesztésének sosem örül az opletányozó. Pircsu ellen is foganatos, mert az ászt utoljára hagyva nem lesz üres az egy szem ütés sem. Mind a négy ászt elnyerni nagy öröm. Tízes nélkül négy ászt elnyerni persze lehetetlenség.

Akinek se opletánya, se más mondása, se rövid, se hosszú felesasszonya, se semmije, csak hetesekből, nyolcasokból, alsókból, felsőkből, királyokból áll a kártyája, fohászkodhat, nehogy túl nagyot nyerjen: pircsut! Mert ilyen rossz kártyával a süvegletétel természetes, játszhat tovább *hajadonfővel*.

Nagy szégyen hajadonfótt ülni az asztalnál, s úgy opletányozni. Emiatt az iratosi magyarok képesek (voltak) a testvérükkel, atyjukkal, bátyjukkal, fiukkal összeveszni, mert biztos, hogy a másik hibájából kell *süvegölni*...

„Vesse le a süvegét s övét! – kényszerítette a középkori kínai az ujgurt, mert süvegelni, hajadonfővel járni szégyen” (Erdélyi–Sugár). Vagy ahogy a közelebbi szögedi táj népéről írja a szabad ég alatt megtartott halotti torról szólva Tömörkény István (Bálint Sándor idézi A szögedi nemzetben): „Az emberek a kalapot leteszik, ami ritkaság, mert még otthon a házban is viselik a kalapot, csak ételkor nem. De mert itt is ennivaló következik, hát levették. Sipka csak két fejen maradt: a fiatal halott apjáén, meg a testvérjéén. Jelzéséül annak, hogy ők a házigazdák és vendéglátók”.

Elképzelhető, milyen a házigazda hangulata, ha a saját asztalánál opletányozás közben le kell tennie a padra a kalapját. Könnyen megesik, hogy a szoba sarkába röpül a süveg.

„Ha még egyszer így játszol...”

Nem játszik vele többet!

Már hogyan játszana. A legközelebbi kártyás napig – valamennyire – el lehet felejtetni a szégyenletes süvegelest.

Egy-egy *pircsufogásra* évekig emlékezhetnek.

„Emlékszel, amikor bátya egymás után háromszor *pircsut* fogott?!”

Sorra verte a gyermekeit, mert nevetni mertek.

SZÍN MUTOGATÁS

Nyerd el! – biztatja társát a koma, ha az hármát mondott. Avagy ha az ellenfél úgy érzi, sokra nem megy a mondásával, megkapja: nyerje el, ha tudja!

Zsírt bele!

Meg még néhány jeles mondás, mert az opletányozás hangos játék. Nem csöndben, magukba merülve, kártyát lesve jó játszani, hanem hangoskodva, bele-beleszólva, viaskodva-heccelődve, egymást bolondítva.

Beszólni tilos, tehát megmondani, mit vessen a társam, mit ne. Se színt, se figurát nem szabad hangosan kérni, csak a kártyával. Mutatni, hívni, csalogatni: igen, szabad! Például a koma kettőt, hármát elnyer, utána gondban lesz, látható. Ezért a párja, ha színhiánya van, *mutatja* a saját nyerő kártyáját, saját színét: abból vet! Esetleg ilyenkor erősebben teszi le a kártyát az asztalra (úgy is lehet mondani, rávágja, ököllel csap az asztalra). Mondhatja az ellenfél: *Nő mutogass!* Nyugodt szívvel szólhat vissza: „Szóltam én egy árva szót?”.

Nem szólt, csak mutatta, mi kell neki.

Például 10-est dob a másik nyerésébe; nagyon rossz kártyásnak kell annak lennie, aki ilyenkor, ha már kifogyott a nyerő kártyákból, nem azt a színt húzza meg! A 10-es eldobásával jelez, hogy neki abból a színből van még néhány erős lapja. Az opletány színét is így módon lehet a párnak megmutatni, hogy húzza már meg az ő színét!

Hetest dob a játékos, biztos nincs semmije; ezzel jelzett, hogy rá ne számítson a társa, nyerjen, ha tud.

Az efféle jeleken túl tilos minden – elvileg. Mert bár általában nem szabad mutogatással, arcjátékkal színt kérni, színt „hívni”, ha

már nagyon nem megy a játék, előbb-utóbb rákényszerül a vérbeli opletányozó, hogy a saját nyerő színét jelezze a párjának, akinél a nyeres, aki kártyát húzhat. Mert végre nyerni kellene, föltenni a süveget. Csak az ellenfél föl ne fedezze!

Egymás szemébe néznek, egymás pillantását keresik, s előbb-utóbb megjön az útmutatás. Abban a szent pillanatban, amikor az ellenfél megfeledkezik szemmel tartani őket.

Ha *pirosat kér*: a nyelvét kiölti, megmutatja, kidugja, avagy véletlenül megnyalja a szája szélit.

Makkot kér? Elhúzza a száját, netán a szája szélit, „mint a ló”.

Zöldet, de azonnal: fölrántja a szemöldökét, vagy fölfelé néz. Talán a feje fölötti fa zöldjére utalt ezzel a hajdani opletányozó paraszt, amikor még a szabad ég alatt játszott; innen lehet ez a 'zöld'.

Tök kéne: fölfújja a pofáját.

„Në mutogass!”

Ő nem, ő csak a mennyezetet leste, mikor szakad le.

Mit lehet tenni. Egy kis csalás, ha nem derül ki, belefér.

Emiatt már hajba lehet kapni; hogy aztán csak folytassák a süveget.

ZSILLÉREK JÁTÉKA

A gazda a XX. század első felében az úri „pinaráncot”, a zsillérje a napnyugati, talján opletányt játszott. Az úrhatnám parasztnak a pinarác, a mezítlábas napszámosnak a nemes uraiméktól hozzá eljutó oplitán dukált. Mondhatni: *opletány, kontra pinarác!* S az eddigiekből tán az is kiderült, hogy míg a magyar kártyanyelv – a bridzsé, a kanasztáé, meg a többié – nagyrészt idegen szavakból merít (ezt bizonyítja a Kártyalexikon és a Somogyi-féle szókincselemzés is), a talján oplitánból lett iratosi paraszt opletány szinte teljes egészében magyar népi szakszavakkal él. (Élt, míg élhetett.)

Fonat? Meglehet, a 7–8–alsó–felső–király–ász–9–10-es sort vehették fonatnak az elődök; mert ez valóban fonat, hisz ez nem szabályos sora az úgynevezett magyar kártyának.

Akisiratosi Kekecsön hamáskornem, hát búcsúkor, Szent Mihály hava második vasárnapján (a Szent Kereszt Fölmagasztalásának ünnepén) a hamar előkerülő „csutak” opletányra osztódik a magyarországiak kedvéért. Mert ők még szeretik ezt a játékot.

A messzire szakadt iratosiak. Mert a helyben élőknek már a múlt.

Amazoknak több. Az igazi otthont, az elhagyott szülőfalut,
apjuk-anyjuk kedves csanádi–aradi Kisiratosát jelenti.

Azt, amit felejteni nem szabad.

Zsillérjáték: lélekjáték?

– Na, akkor, utoljára! – kezd osztani egyikünk.

Mesebeli parasztvilág

Csak kiegészítésül, mintegy ráadásként. Népköltésünkről, szőrmentén. Az Iratos-rajzunkban eddig elhangzottakon túl, Kovács Ferenc gyűjteménye, meg a kiadatlan (általunk sem ismert) Kurtucz Borbála-(Erzsébet-)féle teljesebb gyűjtés mellé. Folytatva a dolgot az előbbieik szerint, miszerint milyen is volna a paraszt észjárás. Népköltésünkben is.

Mi más volna!

Vóna, ha löhetne.

De nem lehet.

...Valami kicsit hozzátéve az eddigiekhez.

Arról, mifelénk hogyan él, milyen is egyáltalán az úgynevezett népi elbeszélés. A dalainkat illetően ezúttal jobbára csöndben maradunk. (Nem azért, mert ha bármelyik nótánkat elővesszük, a kulacs nyomban mellé kerül.) (Pedig jó borból terem éppen elég Arad-hegyalján!) (Énekből – hála legyen Istennek! – nem különben.)

Maradunk – egyelőre – az elbeszélői műfajoknál.

SZÓBESZÉD

Aligha népköltési műfaj. Avagy talán: az igaz történet azon változata (csírája?), melyben a mesélő igaz történet helyett valahol (rádióban, munkahelyen stb.) hallott, újságban olvasott történetet ad elő némileg megváltoztatva, a lényegre szorítkozva, értelmezve (netán félreértve). Jellemző a népfiai gondolkodására, meseszövéseire, lényegre törő, sűrítő – s lehető legegyszerűbb - előadásmódjára.

Több is bekerült korábbi – kisiratosi helyszínű, tárgyú, ihletettségi – írásainkba. Ezekből most csak egyetlen egyet idézünk. Hogy miről is lenne – volna – szó itten!

Krisztus urunk 1987. esztendejében, böjtmás hava javán hallottuk odahaza a családban. Miszerint *Csucsunak három fija van. Az egyik mögşzökött, nyugaton él. A másikat egy hónapja 18 évre és 1 napra ítélte az orosz. Mőgölt egy orosz nőt. Nyiku odaadta vóna cserébe a Baragánt! Az orosz nem mönt bele.*

Vagy még egy, emlékeztetőül. 1970 táján nálunk is emlegették a népek, hogy *Léjárt Tri(j)anon!* Hogy valami történik, valaminek történnie kell, hisz 50 éve vették el Magyarországtól... Azt, ami az

övé. Szakítottak el bennünket azoktól, akikhez tartozunk. Vágták le gally-mivoltunkat a nemzet törzséről.

Netán szóba hozható Jani bátyám előadása *Teleki Pál* haláláról, *akit* szerinte – mert bizonyára ez a szóbeszéd járta Kisiratoson és környékén (ne adj isten a rumun haditengerészetnél, ahol éppen akkoriban is szolgált) *1941-be(n) – a némötök lútték lë*. (Ezt is megírtuk már valahol.)

Szóbeszéd, vagy se, mindenesetre erről volt szó. Igaz történetnek tán még kevés. Ámbár... majdnem mese.

Ábránd?

Valaminek – ki tudja, minek – a reménye.

VICC, ADOMA

Evvel is úgy jártunk, mint az előbbivel: kerül épp elég a csanádvármegyei illetőségű dolgainkban! Ezekből is csak emlékeztetőül pár.

– *Csauseszku magyarul tanul!*

– *Hogy-hogy?*

– *A némötök kimöhetnek, a rományok kiszöknek, a magyarok maradnak, mer visszaadik őket!*

...Mönnök oda magyarok is, például a nagyiratosiak! – toldja meg a kurta adomát a hallgatóságból valaki.

Ceaușescut látogatásra viszik. Óvodát ígértek neki, de valamiért fegyintézetbe vitték. A rabokat beötöztetik gyeröknek.

– *Hány éves vagy? – kérdi Csucu.*

– *Öt.*

– *Többnek néztelek – csudákszik Csucu.*

– *Mit akarsz két zsák kukoricáért?!*

Elhangzott az 1980-as évek elején.

Csucsunak prosz-tatã-ja van. A fiának prosz-tãti-ja (hülye – dülmirígygyulladásos – apja, hallod az 1980-as években.)

Apánk ennek a műfajnak volt a Békés–Csanád–Arad vármegyei fejedelme. Az emberek – itt is, ott is – a hasukat fogták nevettükben.

IGAZ TÖRTÉNET

Egyet a legjellegzetesebbek közül itt is újra közzéteszünk.

1984 nyarán meséli néném, amit a fiától tud.

Csucus Pécskán járt. Hajtottak engöm is, mönni köllött. Kiabálni köllött vóna: Csauseszku-Pé-Csé-Ré, Csauseszku-Pé-Csé-Ré, tapsolni, de csönd vót, sënki nem kiabált. Még a románok fujolni kezdték, öklüket rázták a tribünre! Azér gyüött Csucus Pécskára, mer tavaly az országba űk löttek az első. Könnyű nekik, a Maros mellett nagy lapos föggyeik vannak, az aszály sē tötte tönkre a búzájukat, vizes maradt a föld. A partos föld hamarabb kiszárad, oda a termés. Akkor a vezetők ēkezdték kiabálni, hogy Éjjen Csauseszku! Nyiku mérges lött, lēintötte űket és elmönt. Láttá, hogy a népnek rossz a hangulata.

Tapsolni, amikor üres a bendő...

REGE, REGE

Persze, hogy nem rege. Csak mese, mese. Beugrató, találós kérdés, történet, monda, mese... Meg hát akár rege is!

Falkus Juci néni, aki az '50-es években Sávai Juliannaként 13 évesen jegyzett le mesét Kovács Ferencnek, 2013-ban Vajda Noéminak így emlékezik a régi-régi mesemondás körülményeiről (103). „Tudja, hunnan vót a mese? Én lejártam tatáékhon, a Tódás végin laktak. Sebők József, úgy hívták a nagyapámat. Akkó mindég úgy fogadott: – Na, gyüttél, lányom? – Gyüttem, tata! – Oszt hoztad-e azt a kis deszkát? – Melyk deszkát? – Hát, amellykel becsúszol a fehér ló seggibe! A Tódás végiek nagyon összejártak. Ott nagy konok vót, konokság, sokan vótak: citeráztak, kártyáztak. Úgy mondtuk, hogy konok, mert az embörök odamöntek. Citeráztak mög nótáztak. Én leírtam vót vagy 300 éneköt, odaadtam Almási Gábornak. Egy időbe divat vót az emlékversös füzet – olyan is van neköm! Tehát akkó, ahogy mondom, nem vót televízió, nem vót rádió, mit csináltak? Kártyáztak és meséket mondtak, és egymást ugratták: ilyen mondókát mondtak mög találós kérdést, ki mit, így kitanátak az öregök maguktól. Higgye el, hogy ott annyian vótak, hogy húszan is vótunk, tizenöten, me nagy szobák vótak, ugye, elő egy nagy szoba vót, vót a konyha, abba vót, ahol tűzzel fűtöttek is, bent a szobába a kemönce, és akkó mindég mondták a mesét, oszt mi gyerökök nagyon élveztük. Vagy pedig, ha űk kártyáztak, a férfiak, nagyapámék, akkor nagyanyámnál vót Biblia, nagy Bibliák a padokon. Vót ez a karos pad, s azon a szélin vót vagy három-négy ilyen nagy Biblia, s akkor abból olvasott föl nagyanyám... És az iskolába vót ez a Kovács Ferenc tanár bácsi, Budapestről kerüt ide, azt monták ügyvéd vót, de nagyon jó magyartanár vót, s az írta azt a könyvet. S mink, gyerökök: Na, ki tud? Az kap egy

tízest! Há persze, mentem le a Tódásra én is, hogy mondjanak mesét neköm, de olyan mese köllött, ami régi, és akkó ottan, amit hallottunk, oszt akkó jó nagyokat is mondtak az öregök, me élvezték, hogy olyan hülyeségöket mondtak, mer mindég mondta valaki, hogy – *Tudod, a háborúból bemöntünk a* – hogy is adta elő? – *a térdig érő hóba* – aszongya –, *aztán mög kimöntünk az érött búzába.* Mög ilyen hülyeségöket is úgy mondtak. Lámpa vót, oszt vót, hogy úgy nem vót már levegű, a lámpa elaludt, szinte aludt el ilyen petróleumlámpa, s akkor nagyanyám mindég tött a lámpaüveg tetejire ilyen kenyérhaját, hogy az egy kicsit húzza föl, hogy égjen, hogy lássunk, annyian vótak ott. Nagyon sokat mesétek az öregök még az én gyerekkoromba is.”

Ma már, ugye... Minek? Ott a tévé, világháló. S minden, amihez alig van közünk.

MONDÁINK

Kovács Ferenc Aradvégi mondák címen kiadott – 1950-es évekbeli – gyűjtésében szép számmal akad kisiratosi: mieink által előadott monda. Érdeemes megállni náluk egy-egy pillanatra. Avagy hosszabban elidőznünk... Elsőnek az öt történeti mondánknál.

A gyűjtés idején 90 éves Barják Károlytól származik a Monda Attila temetkezési helyéről című mende-monda, amely természetesen a Maros meg a Tisza szögletében képzei el a hun király sírhelyét régi sírdomb alagútjába temetve (a táltosok útmutatása alapján Csaba királyfi parancsára került ide Atilla).

Hügel Rózsi 23 éves nagylány regélte – írta Kovács tanár bácsinak irkalapra? – a Monda Csanád vitéz győzelméről című történetet, amelyben a görög keresztény Achtumot legyőző vezér diadaláról, s az előtte álmában oroszlán alakban megjelenő Szent György vértanú tiszteletére (Oroszlámoson?) építettett templomról mesél. (Rege, monda, mese? Néha valahogy egybefolynak...)

Antal Mihály (18 évesen előadott) Monda Szent Miklós fából faragott képének kiásásáról című története a középkori Iratosra visz vissza bennünket valószínűleg tudós papunknak, Hodács Ágostnak köszönhetően. Másképp aligha képzelhető, hogy parasztlegény előadója tudjon II. Ulászló koráról, a jobbágysanyargató, Rácországból való Jaksics földesurunk faképmás-kiásással kezdődő faluhatár-rablásáról. Arról a faragott Szt. Miklós képről, mely Vizes és Iratos közt a határt jelezte... jó Borovszky urunk (meg eszerint az 1950-es években a kisiratosiak) tudomása szerint. Vagy mondamondó legényünk az apjától,

öregapjától, dédanyjától vehette e csuda izgalmas, félezer éves történetet! Ki tud ma „Dorobánc”-on – fél évszázad múltán – Jaksicsról?... Vizesről még igen, de Szent Miklós faképiról...

Csonka János 75 éves, tehát az idősebb mondaregélők közül van, mégis különös, hogy tud a mohácsi vész iratosi hőseiről! (Monda a mohácsi vésszről.) Kitől mástól, mint Hodács paptól...? Hogy Iratosról Mohácsnak véve az irányt *Elől lovagolt a vöröshajú Jaksics, utána öt nőmös, aztán mög gyalog a nyócvannyóc pór. Ahogy elmöntenek, úgy nem gyüött vissza csak két pór.* (Itt és a továbbiakban nem a Kovács Ferenc által közzétett szöveget idézzük, hanem annak vélhető – és egyszerűsített – tájnyelvi változatát. Aki amarra kíváncsi, Kovács könyveiben megtalálja!) Jaksics, Rácországból, milyen lenne, ha nem vörös, de hogy a falu épp 5 nemese, meg az iratosi pórnépből 88 gyalogos hadfi... Hazafi mind! – hogy bosszantsuk a III. ezred eleji sehonnaiakat. (Hogyne, akiknek se Istenük, akihez fohászkodhatnak, aki megsegéli őket, se hazájuk, mint nekünk Iratos, meg mindenkinek a maga Iratosa, Csabája, Almádija.) Nem csoda, hogy *Ráborult a gyász Iratosra, merhogy mindön deli legénye oda vót a falunak...* 1526-ról jó 400 évvel később! Jó, hogy nem mindjárt a mohácsi hősi halottak névsorával állt elő a regélő! (Az I. világháború áldozatairól sincs a falunak névsora.)

Magyar János (50 évesen előadott) regéjét Monda az iratosi templom oltárképéről címmel tette aradi gyűjteményébe Kovács tanár bácsi. A történet hőse, a régi Iratosnak Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló oltárképe úgy menekül meg a törökvérszből, hogy az égő faluból s a szintén porig égő istenházából (ez lehetett az a híres iratos falú istenháza) kimentí Bali Balázs. Akinek a családja apáról fiúra adja tovább a képet, hogy amikor 1836-ban Szalbeck Zsófia nagyasszony pénzén templom épül az újjátelepült falu jobbágyainak, Bali Ferenc Nagyiratoson kocsira tegye, oszt elhozza a képet a helyire! Hogy a monda (a mondamondónak köszönhetően) mutassa, mit nem tud ez a nép. Ha békén hagyják. (‘Véletlen’ a törzsökös helyi családok egyike a Bali az ezredfordulón is.)

A helyi mondákat négy iratosi történet képviseli az aradi gyűjteményben.

A szájhős legény végzete címűt a 20 éves Andó Etelka mondta tollba (avagy jegyezte le). A kocsmában mulató legények kimennek a temetőbe, s a hősködő ifjú odaszögezi a kabátját a minap meghalt leány keresztfájához, hogy bátor tettét követő távozásakor ijedtében szörnyet haljon – annyi hasonló, más falubeli történethez hasonlóan. (A rémtörténet, hol így, hol úgy cifrázva, országszerte ismert.) Öreg Kurtucz Misa is ismerte ezt az örültséget, megtörténtként adta elő az 1960-as években

a gyerekeinek. Még tán azt is tudta, kivel esett meg mindez a faluban!

Az elátkozott vörösarcú ember című mondácskát ugyancsak Andó Etelkától tudjuk. A boszorkány által elvarázsolts vörös ember egy bátor legény botütésével szabadul az átok alól. A nagyiratosi bálba igyekvő legény botlik – tehát nyilván a két halom táján – az elátkozott emberbe; ott, ahol mások lámpás emberrel szoktak összefutni...

A megmérgezett lepény című történetet Korpa János (20 évesen) adta elő. Boszorkány megint az elkövető: a vénség mérgezett lepénnyel igyekszik eltenni láb alól a menyét – szerencsére kutya falja föl a tejjel leokádott lepényt, amely így az eb végzete lett. Igazi boszorka-történet! Tehát ez már rég nem helyi monda...

Az öreg ember jóslata című mondát is Korpa Jánostól kaptuk ajándékba. Az 1846-ban a Kürtös és Iratos közti határban arra az évre jó zabtermést, 1847-re sosem látott mennyiségű acélos búzát adó aratást, 1848-ra halált, véres forradalmat jósoló ősz öreg más történetekben is előbukkan Kisiratoson.

KINCSKERESÉSBEN

Kovács aradi mondatárának 19 kincsmondája közül 16 kisiratosi. Ráadásul a táltosok szelleme mindben ott kísért... A táltosoké s megannyi társuké. Mindenféle csudás alaké! Akikkel rendre találkozhattál öreganyád, Kis Sarusi (Sarusi Kis) Borbála meséiben.

A kincskereső mondák mesélői így sorjáznak: Almási Rozi (19 éves, 4-et tud), Antal Mihály (18 éves, 1-et mond), Bába János (70 éves, 3 monda), Csonka János (75 – 1), Dömösi Antal (22 – 1), Faragó Béla (45 – 1), Hügel László (19 – 1), Korpa János (20 – 1), Lévai Lajos (22 – 1), Szelletki József (25 – 1), Tapasztó János (20 – 1). Antal, Csonka és Korpa itt is jeleskedett! Jó emlékezetű lehetett valaki a fölmenőik közül...

Valami azért megmaradt bennünk is abból, amit öreganyánktól – s mástól – magunk hallottunk. Előbb vegyük ezt a kicsit.

A hol Szőlőshalomként, hol egyszerűen csak Halomként emlegetett dombról mondja 1980-ban öcséim egyike, KG: *A birtokosnak jó bora vót; a török gyün, inna! A gazdag (akinek a kastélya vót ott) rájuk zárta az ajtót, több száz tiszt berúgott. Mésszel leöntötte őket.* Mamám is emlegette ezt a törökkori változatot, de csak ennyi maradt meg a fejünk tárában. Gergőében ugyanannyi, mint a miénkben! Hogyne, hisz ugyanattól, ugyanazt, majdnem ugyanakkor hallottuk...

A Szőlőshalomról és a Snájderi-halomról/dombról kincskeresők történetek sorát tudja a nép. Magam is hallottam őket, a legtöbbet Sarusi öreganyámtól az '50-es években. Kisiú voltam, hogy írhattam le őket? A '60-as években mással voltam elfoglalva, a '70-es évekbe pedig, amikor már igyekeztem lejegyezni mindazt, amit fontosnak gondolok, továbbtűnt iratosi öreganyám, öregapám. Szerencsénkre Kovács Ferenc tanár úr annál többet lejegyzett a kisiratosi mondákból! A legtöbb kincsmonda a két halommal függ össze.

Mindkettő a közelben áll (mármint kekecsi otthonunkhoz – ha szabad a nagyszülők s apánk egykori otthonát minékünk, unokáknak-fiaknak otthonnak képzelni!): a Snájder-domb/Schneider-halom a Kekecsről Nagyiratosra vivő poros (középkori?) 'országút', a másik, a Szőlősdomb/Szőlős-halom tőle pár száz méterre, a Malomnál elvezető, szintén Nagyiratosra (és Szentpálra) tartó út mellett.

Vegyük sorra, mi minden jellemző e két kincses halomra, s magára a kincskeresésre! Miért gondolták a régi iratosiak, hogy kincset rejt e két domb mélye, milyen módon kísérelték megszerezni a vagyont, milyen föltételekkel juthattak volna hozzá, illetve mi miatt bukott meg sorra a helybeliek időnként lázas kincskeresése? (A 4-19. számú mondák kisiratosiak az aradi Kovács-kötetben.)

K i n c s k e r e s e s r e c s á b í t (a domb körül)... mi minden!

Kezdjük a **l á m p á v a l**, amely éjjel az elásott kincshez vezet. A lámpa fényessége a gyöpon kíséri az Aradra tartó öregasszonyokat – *ez a snájderi domb szelleme, amék mindön éccaka járkál a gyöpon.* Tehát a lámpa, a **f é n y** egyben **s z e l l e m** is, mely ide s tova... Éjjel a lámpa egy asszonyt maga előtt vezetve körbe járat a domb körül. *Sokáig mönt, oszt még mindig nem érte utol. Mán hajnalodott, amikor möglátta, hogy még mindig azon a helyön van, oszt a lámpa ütet körülcsalogatta a dombon.* Lámpás, lámpásos ember járt a halom (halmok) körül – emlegette édes Boriska mamám is. Töklámpával, egészítette ki Gergő öcsém, mert hogy olyat ő is készíthetett.

Fontos kincsmondáinkban a **l á n y** is, aki egy helyt „kisasszonyféle”. Késő este a domb mellett áll, *oszt didörög. Hítta* – az ára kocsizó illető –, *hogy gyűjjön föl a kocsira, de hiába hitta, az nem gyűtt! Osztán csúnyát mondott. Szekeres Jani bácsi ére lészállt a kocsirul, hogy ustorral rávágjon vagy elzavarja. Mikor fölemelte az ustorát, valami erő visszadobta út a koci derekába.* A falu szélén lakók azt látták, hogy *tüzes bikával vereködött, ami a dombban tűnt föl, mikor a lovak nyargalni kezdtek.* A tüzes bika arra utal, hogy itt is a *táltossal* lenne dolguk az iratosaknak. Volt elég bajunk velük!... (A családomban is megemlegették, de,

igaz, mert a nagybátyánk lett volna, szeretettel.) A dombban lévő korcsmában tivornyázó szellemek – ezekután hogy lenne csoda! – „a lámpással didergő lány” alakjában mennek a föld felszínére.

Öregasszony, öregember – az egyik veszélyesebb, mint a másik. (Ki tudja, milyen tapasztalat okán!) Mármint kincsmondáinkban. Mindenesetre nézzük a nénét – nénnjét –, aki (*tüzes golyóból öregasszonnyá válva*) térden állva megkerüli a dombot. Amikor az emberek megközelítették, a domb megnyílt és az asszony eltűnt benne. A vénasszony alakjában a szellemek a *dombban lévő korcsmából* mennek éjszaka a föld felszínére. Az öregember ellenben asszonyt biztat, kövesse a lámpát; őrizi a halomban lévő fa alatti *láda aranyat*; sántának tetteti magát, társa, az öregasszony meg fölkéredzkedik a kocsira. *Az az embör, aki a kocsin ült, félt fővönni őket* – a dombból előkerülő gyanús idős párt –, *mikor tovább möntek mög hátranéztek, látták, hogy az öregembör röndösen kezdött járni, még a kocsiival is mögálltak, mer látták, hogy ugrik egyet az asszony mögül, oszt bemén a dombba*. Rémes lehetett... A dombban két méter mélyen láda aranyat ígér egy asszonynak a nagyon öreg ember. *Éccör egy gyermeknek mögjelönt egy nagyon öreg embör, oszt mondta neki, hogy mönjön a dombhon, oszt ásson ott, ahun egy nagy kettős van írva... Ugyanez az öreg embör mögjelönt a kártyások között, kihíta őket a dombhon, oszt azt mondta, hogy két métert ássanak lē, de beszélni nem szabad*. Öreg ember alakjában jön a felszínre a dombbeli korcsmából a szellem s imádkozásra veszi rá a kincskeresőket.

Az ember beleborzong!

A r a n y (hol nem:) a h a l o m b a n! Mindkettőben. Mindkettő körül.

Azt mondják, Kása Antal felcser (az állatorvoslási dolgok mellett jó ismerője a különféle tudományos dolgoknak) állt neki az ötvenes években régészkedni a határban, s ásta meg társaival dombjainkat is! Hogy kerüljön követője épp elég. A leletek java – reméljük – a helyi tájházban Anti bácsi gyűjteményében található.

Sorra véve a halombéli csuda dolgokat, álljon itt elsőnek az **alagút**: *a domb a föld alatt össze van kötve a kürtösi dombbal. Az alagutat a régi germánok készítették, oszt belülről kikövezték*. Ami itt a legmeglepőbb, hogy nem elég a két közeli halom közti esetleges földalatti összeköttetés, egyenesen a kurtai-kurticsi dombbal hoz bennünket össze a képzeletbeli – valóságosnak gondolt! – alagút. Aztán még hogy *a dombok össze vannak kötve alagúttal, az alagútban fegyverek vótak fölakasztva* – a halmon lévő vár, kastély, udvarház urának, vagy valamely rablóbanda fegyvertáráként?

A **Borospince** a domb mélyén című mondánk arról tud – szinte azt mondhatjuk, igen pontosan emlékezve-emlékeztetve a régi dolgokra –, hogy *Valamikor régön a kisíratosi nagy halmon* (a Szőlőshalmon) *lakott egy gazdag embör.* (A valóságban nem más, a falualapító Szalbek uraság és családja!) *A kastélya körül jófajta szőlő vót ültetve.* (A domb neve arra utal, hogy pontosan emlékezik a falu.) *A halom mögött vót egy pince.* (Hogy ott volt-e, nem tudjuk, más legenda szerint magában a dombban volt e borospince!) *Én tatámtul hallottam, ű is az apjátul tudja* (az '50-es években 22 éves Dömösi Antal meséli), *hogy amikor a gazdag embör möghalt, a szelleme* (Szalbeké, személyesen) *a szőlőshalom alá bújt. A gazdag embör halála után a dombon levő szőlő mind kiszáradt, oszt csak a kopár domb maradt mög. A dombot oszt fősántották, oszt termőfőd lött a helyibe.* (2013-ban is szántják, gyilkolják a Szőlőshalmot, elszántják róla a földet.) *Mikor a domb a kollektív gazdaság tulajdonába kerűt, az embörök be akartak mönni a dombba, mer hogy az öregök úgy mondják, hogy abba van egy nagy pince. A pincébe olyan hordók vannak, amelyekbe ha beleáll az embör, a söprűvel sem éri el a tetejét. Az embörök úgy vélekedtek, hogy a hordókba bor van, de azt a hosszú idők miatt mán vágni löhet, úgy mögkeményödött.*

Amikor ott ástak a dombnál (a kincskeresők), *ëccörre csak valami fény közeledött a domb teteje felöll. Mind elfutottak, csak Jani bácsi maradt ott. Másnap röggel möntek mögnézni, hogy mi van vele, hát ott tanálták a földön fekve, de nem vót az eszínél. Mikor hazavitték oszt földcsolták, csak azt mondta az öreg, hogy ű bemönt a pincébe, oszt ott egy asztalt tanált, azon mög kancsót. Inni akart a kancsóból, de a bor bele volt keményödve, akkor gyűtt a szellem, azt kizavarta a pincéből.*

Alig hogy kiért onnét, a nyílás beomlott, űt mög egy göröngy fejön tanálta, oszt azúta nem tud mán sëmmit. Amikor ezt elmondta, még egy nagyot sóhajtott, oszt möghalt. A monda végén a mesélő arról tájékoztat, hogy *a kollektivisták tovább keresik a régi borpince bejáratát, mer ott pincegazdaságot akarnak létesíteni.* Mondhatni ezzel menthető okot adott a kolhoz Kása Anti bácsiék régészeti és miegyéb ásátásainak...

A legszebb, leghosszabb kincsmondánk ez, a legtöbbet árul el arról, mit gondoltak a régi öregek e két halomról, a körülötte, rajta s benne egykor zajló életről. Némileg – nem is kicsit – módosítva a lehetségesen a képzelet segítségével a mese irányába.

A falurajz írója jól emlékszik arra a mende-mondára (annak a mondának egyetlen mondatba sűrítve benne megmaradt leglényegére), amely szerint a törököt valahogy becsalták a magyar vitézek a halomban lévő pincébe, leitatták őket s rájuk

zárták az ajtót, arra föld... Hogy mind ott pusztuljon. S nyoma se maradjon a megszálló hordának.

Míg a Szőlőshalmon a monda szerint **kastély** volt, a kisebbik, Schneider-dombon **várról** tud a hagyomány. Az iratosi erődítményben aranykincsel teli láda van elásva. A tájtérképek – s a szerző gyanúja – szerint ha nem is biztos, hogy egy időben, de mindkettőn volt, illetve lehetett nemesi udvarház, földesúri kúria. Szalbeké, Jakabffyé... Magyarán népünk nagyon jól emlékezik! A lényegét illetően. A többi... mese, mende-monda, legenda, rege. Költészet. Ami majd annyit ér. Ha nem többet! ('Tudósaink' – szemben az igaziakkal, amilyen például Bálint Sándor volt □ erről mindmáig semmit sem tudnak.)

Koporsó is kerül mondai halmunk közepébe! A kincskeresők közös imádkozásának hatására megjelenik *a láda tele arannyal, oszt mellette mögjelönt a koporsó is. Az öreg embör mögmondta nekik, hogy abba bele köll feküdni, oszt háromszor mögfordítani, akkor el löhet vinni a láda aranyat. Ezt sënki së merete mögtönni, oszt ezér eltűnt a koporsó is, mög a láda arany is.* Mondhatjuk: puff neki.

Halmunkban **korcsma** is lehetett, mondánk szerint volt is (valamirevaló hely hogy lenne meg csapszéktelenül!): *A dombban belül egy korcsma van, ahun a szellemek tivornyáznak.* Jó kis hely lehetett ez is... Méltó korcsma nevezetére. Mi mást lehet abban tenni, mint tivornyázni... A korcsmai élet jó ismerői lehettek az efféle dajkamesék kitalálói! ...továbbadói. (...elszenvedői.)

Ha már arany, (néha:) **ládával**! Alább nem adtuk... A Schneider dombban *van egy láda, oszt a ládába van sok értékös aranytárgy... A ládát, amelyik a dombba van, elátkozták. Vótak sokan, akik ki akarták ásni a ládát, de ezt csak nagy nehezen löhet.* Eljutottak a ládáig, de akkor látomás tört rájuk: annyi kerékpáros támadt, mint amikor a vándormadarak serege elborítja az eget. Úgy megrémültek, hogy kiugrottak a gödörből, a láda pedig visszaesett és betemetődött. Arról nem beszélve, hogy a láda kulcsa sem volt meg.

Halmok **lakói** sem akárik! A hajdani uraságokon túl. Mert velük alig foglalkozunk. Annál többet azokkal, akik valami csuda dologra voltak képesek. Jóra, rosszra. Varázslatosra!

Mondottuk volt, hol öregasszony, hol öregember, netán mindkettő... *Mindön tizedik napon mögnyílik a domb, oszt kigyün belülle egy asszony, oszt háromszor mögkerüli a dombot, azt mikor ezt mögtötte, a domb mögén mögnyílik, oszt az öregasszony bemén a dombba.* Előkerül a halomból az öregember is, és együtt ijesztgetik, bolondítják az arra járókat. A fény, a lámpa, a szellem még... Honnan, ha nem a dombból.

Hogy jelezze, hol lehet az a r a n y, a k i n c s? Ládával. Ami nincs. Legalábbis eddig elő nem került.

Csak a szaga tán.

Ami annyi embert megbolondított mán! Ásni, túrni, fúrni a domboldalt!

Tehát a kincs: elásva – hun máshun lenne; kígyó őrzi a domb mélyén ládába rejtve – jó, hogy nem zsákba! zsákkal...; bivalybőrbe varrva a föld alatt, halom mélyén, ami mi más, **arany**, töméredek arany, láda arany, sok értékes aranytárgy.

Ám a k i n c s s z e r z é s f ö l t é t e l e i szabottak, így adottak. Legföljebb nem mindig tud róla a kutató ember (néha asszony)! Hogy mi kell hozzá, például – majdnem azt mondtam legfőképpen, mert ebből van ma a legkevesebb (akkoriba azért több vala): – állhatatosság! Ha az asszony nem volt állhatatos, a kincs eltűnik – így is történik. Kincsásás közben nem káromkodhatsz. *Ástak, ástak, oszt tudták, hogy nem szabad káromkodni. Éccör az egyik embör mögunta, oszt ekáromkodta magát. A gödör rögtön betemetődött, pedig mán ott vót a láda, amit az egyik embör legkedvesebb fiának a vérivel köllött vóna locsolni, hogy kinyíljon.* Fontos e paraszti régészkedés közben az imádság: imádkozni, semmi rosszat nem mondani, különben kincsásás közben eltűnik a láda arany. Az öregember azt mondja, *sokan mönnyenek ki a dombhon, állják körül, fogják mög a kezüket, oszt úgy imádkozzanak.* Így is tettek, mire megjelent a láda. Előny meztelenül – adott pillanatban adott testrészt lemeztelenítve s avval bizonyos dolgot elkövetve – nekilátni: *ha valaki a meztelen farát odaveri a ládáhon, mög ha a legkedvesebb fiának fejit levágja. Ezt régön mög is tötték, de a kincsököt nem tudták elvinni, mer a kígyó ott ült a ládán, oszt sènki sem merte a meztelen farát a ládáhon verni.* Másik kincsmonda is hasonlóan végződik, a kígyó a fő akadály, s nem a vállalkozó kedv a meztelen far ládához verését illetően. Ám *hogyha a ládát ki is vöszik, nincs annak kúcsa, oszt nem is löhet csinálni bele, csak úgy löhet kinyitni, ha valaki a meztelen farát odaveri a ládáhon, amire egy kígyó vigyáz.* További kedvezmény jár annak a kincsásónak, aki a ládát – mint említettük – enfia vérével locsolja; csoda, hogy máig nincs meg a halom kincs?! Ráadásul csak akkor remélhető siker, ha hárman állnak neki kincset ásni. Volt rá eset, hogy valóban hárman fogtak neki, ráadásul az egyik esetben a kizárólagos föltételül szabott fúróval, de az is balul ütött ki. Mást már ne mondjunk: csak akkor szerzik meg a láda aranyat a kincsásók, ha nem vesznek össze a feleségükkel. *Ki is möntek másnap többen, oszt ekezdték ásni a dombot. Mán kopogott is a láda, éccör csak eltűnt. Évelődtek ott, hogy hova lött az arany, mér nem tanálták mög, oszt akkor árulta*

el az egyik embör, hogy ténnap összeveszött a feleségivel, amér az a gyerököt kütte el a szomszédba ásóér. (Hogy kinczsásás előtt mennyit ittak, a mondamondó nem említi. El lehet képzelni! Mert valahogy erőt kell meríteni egy ekkora vállalkozáshoz.) Más szerint ásás közben szót sem szabad kiejteni! Az öregember a kártyásoknak azt mondja, megtalálják a kincset, csak ássanak le két métert, *de beszélni nem szabad. Ástak, ástak, már mög is koppantották a ládát, de valamelyik embör elszólta magát, oszt a láda eltűnt. Úgyhogy mikor ástak, nem volt szabad sè beszélni, sè káromkodni.* A legkeményebb föltétel persze az, hogy feküdj koporsóba. *Ezt senki sem merte mögtönni, oszt ezér eltűnt a koporsó is, mög a láda arany is* – ha hitte, akinek regélték az újabb eredménytelen kinczsásás elkövetői... Odahaza ámuló, gazdagságról álmodozó asszonynak, kispadon ülő vént hallgató kíváncsi gyereknek, csárdában bambula ivócimborának. Látomásként oroszlán, farkas, medve kísérti még a kincsre vágó jó iratosiakat.

Végül is azt mondhatjuk, annyi föltételt szabtak – mindig mást és újat, lehetetlenre még elképesztőbbet –, hogy valódi csuda lett volna a kincset megtalálni. Majdnem olyanok ezek a föltételek, mint amiket mindenkori uraink szabnak boldogulásunk elé. (Jelen pillanatba épp a brüsszeliek.)

Kinczsásóink nem üres kézzel, különösen nem pusztá kézzel álltak neki Szőlőshalmot, Snájdöri-halmon megásni! Szerszámmal, természetesen, melyek élén – legtöbb említéssel – az ásó áll. De kézbe kerül csákány, a már említett fűrő, kalapács, kapa, no meg lapát is. (A népköltési gyűjtő, vagy a falurajzíró lúdtollát nem emlegeti senki.) (Pedig mesén kívül ők sem leltek mást.) (...Hogy megelégedjenek ennyivel is.)

Azok mellett, amelyek – akik – már szóba kerültek, továbbiakkal, úgy mint c s u d á s v a l a m i c s o d á k k a l (akármicsodákkal) is találkozhat kincsmondáink hallgatósága. Állattal elég gyakran, elvarázsolva. Kígyó őrzi a kincset, pl. elrettenti a meztelen farukat a kincses ládához verni igyekvő kincskeresőket e cselekedetüktől, ami nélkül viszont nem jutnak az elrejtett értékekhez; ugyanez a csúszó-mászó bömbölve, zörögve őrzi a kincset, vigyáz a ládára, amelynek 'kulcsa' ezúttal maga a meztelen far. A tüzes bika – aki mellelleg nyilván személyesen, magát átváltoztatva, a huncut táltos!

A mesés hordóval, benne a beledermedt jó öreg borral mán összefutottunk. A fekete hintóvá változó tüzes golyó, amelyet más valamiféle viharlámpával kever össze. Kocsi (kocsistul) tiszta feketében; a kocsis elveszi a kincskeresőktől a sikerhez nélkülözhetetlen fűrőt, de ő sem jut a kincshez. Mire fölébrednek

a közben elalvó kincskeresők, kocsi, kocsis nincs sehol. Hogy a bicikli nevű kerékpár is előkerüljön – látomásban, természetesen, csapatban, mint madárraj az égen. Akasztófával a kincsásásra vállalkozókat elűző látomás szolgál: a szellem akasztással ijesztgeti őket, s hogyan lenne tele a gatyá s venné el az ember kedvét a további kutakodástól. Nagy kettős – nagy kettes... – a domb oldalába írva: ott kell ásnia annak, aki a kincset szeretné megszerezni.

Csábos **fény**jelöléssel nem egyszer találkozott – találkozik tán ma is (találkozni fog, míg mi ott tanyázunk?) – az éjszaka halmaink táján járó-kelő személy. Netán lámpa képiben, mely lámpa a sötétben kézmagasságban körbe jár a domb körül, s körülcsalja a kincskeresőt. Az ott mutatkozó egyéb fény sem akármilyen... A Szőlőshalomnál kincset (a régi Kastélyhoz tartozó pince hordóiban lévő óbort) keresőket ásás közben közelíti meg a domb tetejéről. Máshol az öregek meséikben említik a lidércet is, a kettő egy-ugyanaz lehet. Van, akit egyenesen viharlámpa kísért! *A dombból éjszakánként két viharlámpa gyűn ki. Azok a lámpák egy ideig mönnek egymás után, aztán szaladni kezdenek. Az egyik elől, a másik utána, oszt egymáshon ütődnek, majd mintha birkóznának. Egyik a másikat lē akari teperni, de nem törnek el. Egy rövid idő múlva eltűnnek, oszt belemönnek a dombba. Még azt is sorolik, hogy amikor Aradrú gyűnnek haza, oszt a domb mellett elmönnek, egy embört látnak a domb között járkálni, akinek nincs feje. Amikor közel möntek hozzá, ez az embör eltűnt a dombba. Máskor ezt Kovács Béla öregapja sorolta, aki csősz vót, hogy látott egy tüzes golyót repülni a levegőbe a domb felé. Mögfigyelte, oszt abba az irányba mönt, möglátta, hogy a tüzes golyó fekete hintóvá változott. Egy nagysága mög egy úri embör ült benne, oszt amikor a dombhon értek, eltűnt a hintó a nagyságával, mög az úriembörrel együtt a dombba. Ezt a tüzes golyót látta Csíki Rozi néni, mikor még nagylány vót, oszt a nagyiratosi búcsúról gyűtt haza. Kocsin gyűttek, amelyeken sokan vótak, oszt mindnyájan látták, hogy a golyó egy öregasszonnyá változott, aki azt térden állva mögkerülte a dombot. Mögálltak a kocsival, az embörök lészálltak, hogy majd beszélnek vele, de amikor közel möntek hozzá, a domb mögnyílt oszt az asszony eltűnt. Lehet, hogy túl sokat ittak a forrayiratosi búcsúi bálban? Ha annyit vedelünk, mi is így járhatunk? (Ámen.)*

Azért róttuk ide a teljes lejegyzett mondát, mert talán itt találjuk a legtöbb mesés, csodás dolgot egyetlen előadásban. Ráadásul az egymással viaskodó két (vihar)lámpa nyilván nem más, mint erejét összemérő két táltos, amely a magyar néphagyományban

– mondavilágunkban – jól ismert jelenet (a táltos különböző alakban jelenik meg, az egyik a láng, amit nem nehéz azonosítani a lámpával). A viaskodó táltosok mondáinkban megmutatják a kincs helyét (MNL). Iratoson e mondánk, akár a többi, töredékes változatban maradt ránk – de ránk maradt, hál’ Istennek!

A tüzes golyó fekete hintóvá változik, később (ugyanabban a mondában) öregasszonnyá. Megjelenik a tüzes bika is – ő mondáinkban országosan táltos, nálunk táltosságát nem említik. A dombnál elhaladó s az őt ijesztgető kisasszony(félé)t megustorozni készülő parasztembert a tüzes bika mint „valami erő visszadobta” a kocsi derekába.

Fény, tűz, varázslás... Kincsmódáinkban táltosaink csak így jelennek meg. Olyan tisztán nem, mint az Atilla-temető történetben. Hogy *látomás* annál több kísértsen!

A Szőlőshalomnál kincshásás közben szerencsétlenül járt (ijedtségében eszméletét vesztő) bácsi – akit emlegettünk már – *Inni akart a kancsóbul, de a bor bele vót keményödve, akkor gyűtt a szellem, azt kizavarta a pincébül... egy göröngy fejen tanálta... oszt möghalt.* Aztán az ásás közbeni képzelődés: oroszlán, farkas, medve, akasztófa ijesztgeti a kincskeresőket. *Ezt akasszák föl először* – szól a látomás, mire a kincshások elmenekülnek, ott hagyják a bátrabbakra (miránk?) váró ládát kincsestül. A magyar mondavilágban a különböző szellemek így ijesztgetik, készítetik menekülésre a kincshásokat: „Melyiket akasszuk föl?” (MNL). Nálunk is épp erről van szó... Ráadásul, mint mondtuk volt, ásás közben nem szabad se beszélni, se káromkodni! *Így jutottak odáig, hogy valami keményhön ástak, oszt akkor gyűttek a látomások, mindönféle állat, de nem ijedtek mög sēmmitül, csak amikor olyan sok bicikli gyűtt, mint a levegőbe amikor a madarak vándorolnak más országba. Akkor kiugrottak a gödörbül, a láda visszaesött, oszt betemetődött.* Hogy a kincsre megint keresztest vethessünk.

Az ember letérdepel, keresztest vet – erre megnyílik a domb, az embereket kísértő (halott) asszony (lelke) visszamehet oda; kincset őrizni?... Egy alkalommal fejetlen ember járkál a domb körül, máskor a szellem – se szó, se beszéd – kizavarja a halombeli pincéből a kincskeresőket. A lélek maga, amúgy – mi tagadás, mire ide érünk, nyilvánvaló lett – testté válva kísért. *Éccör egy asszony möghalt, oszt másnap a lelke mögtestösülve a dombbül gyűtt ki, hazagyűtt, mögmosdatta az onokáját, oszt még önni adott neki, azt visszamönt a dombhon. Ott letérnyepelt, köröszöt vetött, oszt ére a domb mögnyílt, az asszony bemönt a dombba, oszt az visszahúzódott ahogy vót.* Hogy a snájdéri halom szelleme minden éccaka a gyöpon járkáljon.

Volt vagy nem volt... Járkált, vagy se! Ki tudja azt ma már.

Á t o k – s más ronda következmény – hogy ne járt volna a kincsásással! Annak rendje s módja szerint. Té s tova. Mint mondják, az egyik esztét vesztette. A Szőlőshalomnál kincsásás közben éjszaka a „fény” által meglepett csapat elfut s *csak Jani bácsi maradt ott. Másnap röggē möntek mögnézni, hogy mi van vele, hát ott tanálták a földön fekvő, de nem vót az eszínél.* Másikuk az anyjának sem árulja el, mit lelt (...kincset!) – mondja, mire föl eltűnik a láda az arannyal. Akadt, aki hazatérve örökre elszenderült. Átok által, vagy csak úgy. Olyasmibe ütötte az orrát, amihez semmi köze!

Hogy végül azt mondhassuk: a történeti és kincskereső mondának nevezett történetek közül nem egy valójában nem történeti s nem kincsmonda, hanem a legősibb népmeseféle töredéke! Gyanítja a magunkfajta gyanútlan – nem néprajzos, nem történész, nem nyelvész... – iratosi falukutató. A történetiekben boszorkány és (elátkozott) vörös ember, majd boszorkány magában, aztán (1846-ban háborút jósoló) ősz öregember jelenik meg. A kincsmondák némelyikébensokmindenrőlszóvan, csakkiásandórengetegaranyról nem. Hogy megjelenjék viszont a domb szelleme, a bűbajoskodó – eleve gyanús – öregember és öregasszony, a két birkózó viharlámpa, a tüzes golyó, mely fekete hintóvá varázsolódik, amelyen a nagysága mellett úri ember ül, míg el nem tűnnek a dombban, hogy más esetben a golyó a halmot körbe térdeplő öregasszonnyá változzék, a kisasszony és a tüzes bika. E történetekben a legősibb magyar hiedelemvilág maradványait őrzik a mondamondók – gondolhatja a magunk fajta nagyon elfogult, tárgyáért rajongó tollforgató-hadfi. Ugyanígy a Kovács Ferenc által gyűjtött iratosi mesékben is, ahol Fanyívó és ts-ai tösznek igazságot. Amelyekben többnyire arról van szó – valójában semmi másról –, hogy a falu legszegényebb szegény emberének a legkisebb fia (azaz a legelesettebb, leggyöngébb, a semmi semmijét öröklő iafia) megszerzi az ilyen meg olyan király szépséges szép, egyenesen gyönyörű leányával a király fele országát, és a mesemondó üköregapja (esetleg velünk együtt) addig mulat a lakodalomban, míg meg nem hal. (...mi magunk is meg nem halunk.) (Úgyhogy a mulatság ma is tart...)

A szegény ember a szószóló e történetekben. A falu szegényebbik fele. Függetlenül attól, hogy mi tudjuk, a falunak ez csak az egyik fele. A másik... a gazdáké, mintha kimaradna. Vagy pedig pórul jár. Legalábbis az erőszakos, a zsugori, a hitvány. A java persze hogy velünk van, velünk tart... Időnként – már-már – a különböző alakban megjelenő táltos segítségével.

Na de ez már a mese.

Az iratosi mese a szegény ember szemével láttatja a világot. Hőse a legszegényebb ember, a legelesettebb asszony, faluszegénye özvegy legkisebb fia, aki rendre győz. Legyőzi a hétfejű sárkányt, a Tatárvitét, a gonosz királyt, a vasfejű embert, az ördöghadat, lever akárkit! Aki gazságra vetemedik, a szegényre emeli kezét.

Jó kis igazságtétel... (Már megint.) (Valahol meg kellett tenni!)

(Mert ha ott sem, hol, hol tenné?!)

Szereplői még a dióbélpalota vasrácsos vaskapuja előtt silbakoló vasfejű ember, a kásazabáló hétsinszakállú törpe (aki Fanyűvő Jankóval, Vasgyúró Palkóval és Kúmorzsoló Lackóval viaskodik a nagyobb falatért), a hősünket elevenen megsütni készülő boszorkány, a bármilyen csudás tettekre kész béreslegény, Szűz Mária (aki Jánosnak varázstarisznyát ad, hogy legyőzhessen minden ellenséget), a früstökre zsugoriságában három liter tejeskávét megivó – amúgy elég sovány – négymázsás asszony és csalimadár társulata. No, meg a királyok: aranykirály, ezüstkirály, zsványkirály, nyúlfulű király, kígyókirály, Útszéli király, Fekete király...

Mert van hazudozó csalimesénk is: A sovány ember kövér malaca című fürgeteges történetben minden visszajára fordul. Példának okáért így néz ki mesénk hősnője: *Ennek a sovány embörnek vót egy még soványabb felesége, aki körülbelül négy mázsa löhetött. Ez az asszonyság alig övött. Olyan zsugori vót, hogy früstökre csak három liter tejeskávét tudott möginni, oszt kinyért is nagyon keveset övött. Csak ritkaság vót, hogy három kilóval beérte, no mög három szál kóbász – igaz, nagyon kevés –, hát ennyit övött. Estéji eledele mög az ebédi övésnél is gyatrább vót. Kilenc darab három kilós sült tyúk mögsütve harminc tojáson. De levest alig övött hozzá, mer a levest három harmincliterös üstbe főzte mög, de még ezt is alig bírta mögönni, ezér még három üst harminc literös fokhagymamártást övött hozzá gerjesztőnek, mög harminc kiflit.*

Nesze semmi, fogd meg jól, de azt erősen.

Maradjunk a **jellegetes mesekezde**seinknél. Szóval kezdjük ezzel. Az elejin.

Ėccör vót, hun nem vót, még hetedhét országon is túl vót ěccör egy embör...

Hun vót, hun nem vót, még hetedhét országon is túl, de még azon is túl vót ěccör egy nagy erdő. Annak az erdőnek a közepibe állt egy kis kunyhó. Abba a kunyhóba lakott egy öreg mama. Annak a mamának vót egy onokája... – görgeti,

görgeti tovább a leírást, bevezetést, a szereplők és a helyszín bemutatását, a történetet a mesélő...

Vót éccör, hun nem vót, még az óperenciás tengörön is túl vót éccör egy özvegyasszony. Annak az özvegyasszonynak két leánya...

Vót éccör, hun nem vót, még az üveghögyön is túl vót éccör egy szögény legény. Ezt a szögény legényt Jánosnak hitták... – a legtöbb hősünk valóban: János. A legkedveltebb férfúi keresztnév? Meséinkben igencsak. Hogy ma hetedhét határon és üveghegyen innen s túl ki keresztelje a fiát e névre?! Épp erre nem. Akár Jumurdzsák is lehet, csak ne János, ne István, ne Béla... e janicsárszagú világban. (Hogy az illatukról meg a bűzükről ne is beszéljünk!) (Mert az a legbüdösebb az egészben.)

Vót éccör, hun nem vót, még hetedhét országon is túl vót éccör egy szögény embör mög egy asszony. Ezöknek vót egy fiuk... – hogy legalább ennyi örömük (s reményük) legyen.

Vót éccör, hun nem vót, még hetedhét országon is túl, még azon is túl, rántom a bajszom, János... – Rántod az apád fülit! (– válaszol mesehallgató János a mesemondónak.) – *Jól van, no! Élt éccör egy öregembör...* – mutatván, unatkozni nem lehetett, azt nem engedhette meg a mesemondó.

Vót éccör, hun nem vót, még hetedhét országon is túl, messze-messze, még az üveghögyekön is túl vót éccör egy király. Ennek a királynak nyúlfüle vót...

Vót éccör, hun nem vót, még az óperenciás tengörön is túl, vót éccör egy szögény asszony. Annak a szögény asszonynak vót egy gyönyörűségös szép leánya... ...vót egyetlen fia, akit Jankónak híttak... ... vót éccör egy szögény embör. Ennek az embörnek vót három fia...

Vót éccör ... egy cigányembör. Ez a cigányembör... – hogy a kép teljesebb legyen a faluról.

Vót éccör, hun nem vót, valahun az üveghögyekön is túl, ott ahun a kurtafarkú malac túr, vót két embör...

Vót éccör, hun nem vót, vót éccör egy embör. Ennek az embörnek vót három fia...

Vót éccör, hun nem vót, vót éccör egy nőmös embör. Az a nőmös embör olyan fösvény vót, hogy... – jelzi eme mesénk a gazdag és a szegény néminemű ellentétét.

Vót éccör, hun nem vót, vót éccör egy szögény embör. Ez a szögény embör olyan szögény vót, mint a templom egere, tán még annál is szögényebb, oszt nem vót neki egyebe, csak egy beteg felesége mög egy gyeröke... – hogy az ember már a történet kezdetén elveszítse a feleségét, annyi se maradjon neki a gyerekén és a templom egerén kívül.

Mesebeli nyelvi fordulatainkból párat iderótunk. Azok után, amelyek a bevezető mondatokban rendre előfordulnak hetedhét országon túl, még az üveghegyen is túl, az óperenciás tengeren is túl... Vagy épp a Csaptak olyan lakodalmat (multságot), hogy... – féle zárómondatokon túl.

Aki nem hiszi, járjon utána.

Égy életöm égy halálom.

Én a tied, tē az enyim! – kiáltott a legény.

Három nap mög három éjjel vigadtak.

Hét éccaka mög hét nap tart a dínom-dánom.

Hét nap mög hét éjjel folyt a bor a lagziba.

Isten nyugosztalja!

Isten uccse möghálalom!

Néköd adom fele királyságomat mög a leányom kezit!

Tē az enyim, én is a tied – kiáltotta a királylány.

Telt, múlt az idő...

Uram isten, láss csudát...

Hogy csak néhányat vegyünk. Az előbbieket és a következők közé.

A **mesevég** meg valahogy így.

...A fiú átölelte a leányt, oszt boldogan vitte a pap elé. Csaptak is olyan lakodalmat, amilyent hetedhét országon nem látott sēnki. Még a kígyókirály is ott vót. Hét nap mög hét éjjel folyt a bor, oszt tán még ma is mulatnak, ha mög nem haltak – néha három nap meg három éccaka... Többnyire azért csak Röggelig folyt a vigalom, (ám) sokszor két nap mög két éjjel.

...Az öreg embör... három nap mög három éjjel gyömöszölte a sok pézt a zsebibe. Vagy még most is gyömöszölné, ha a mesének vége nem vóna – három nap meg három éjszaka vedelik a bort a zárómultságon, de akad három máshun is: általában három fia vagy három leánya van a szegény embernek, szegény asszonynak. Vagy csak egy. Netán kettő, de az egyik okvetlen mostoha.

...Azon túl oszt boldogan éltek nagyjólétbe. Lött sok gyerökük, azt még ma is élnek, ha mög nem haltak.

...Azóta sem látták a földön az ördögöt, a szögény embör pedig még sokáig élt boldogan a gyermekei körébe, oszt tán még most is él, ha ki nem mondta valamelyik közülük, hogy ammen.

...Csaptak akkora lakodalmat, hogy hét nap mög hét éccaka folyt a bor. Én is ott vótam a lakodalmon, mögütöttek égy darab csonttal, oszt mögsántultam. Aki nem hiszi, járjon utána – legfőlőbb maga is belesántul.

...Csaptak is olyan lagzit, hogy hetedhét országra is elmönt a híre a mulatozásnak. Aki nem hiszi, kérdözze mög Pétör bácsit mög Pista bácsit, úk is ott vótak, oszt együtt mulattak János bácsival mög a fiatal párral. Tán még most is mulatnak, ha mög nem haltak – aki nem hiszi, lejárhatja a lábát, míg rátalál az emlegetettekre!

...Csaptak olyan lakodalmat, hogy elmönt a híre hetedhét országon túlra, de még azon is túlra, egészen Kisiratosig. Folyt a bor, még a kutyák is fácánt öttek jódolgukba. Aki nem hiszi, kérdözze mög az apámat, aki iratosi, mégis ott vólt, de annyit ivott, hogy még ma sējózan – meddig, ha nem Iratosig, hogyne, még a kutyák is, fácánt, mi mást, ki mással, a mesélő apjával, aki hogy a csudába ne lenne ma is ittas! Ha mán egyszer lagzi, legyen lagzi!

...Csaptak olyan lakodalmat, hogy hetedhét országon is túl mönt a híre. Hét nap mög hét éjjel folyt a bor, s aki ivott belűle, élete végéig sem felejt el, hogy milyen lakodalom vót – aki volt iratosi lagziban, rábólinthat.

...Fölölelték az egész lévőgott búzát, oszt hazahordták. Még az egérlukba összegyűjtött búzát is hazavitték a zsebükbe. Otthon kicsépölték, oszt lött annyi a búzábul, hogy ameddig éltek, ölég vót nékik. Öttek, oszt abbul a búzábul csinálták a kinyeret, oszt tán még most is élnek, ha mög nem haltak – a sok kicsi sokra megy szegényember-tartás egyik példája, hogy még az egérlukból is kibányássza az életet jelentő búzát.

...Három nap mög három éjjel vigadtak, oszt tán még ma is boldogan élnek, ha mög nem haltak.

...Itt a vége, fuss el véle.

...János a hátára vötte a tarisznyát, oszt elindult hazafele. A felesége mög a gyermekei már várták a ház előtt. János, ahogy betért a házba, a sarokba dobta a tarisznyát, oszt leült az asztalhon önni. Szalonnát övött kinyérrel mög fokhagymával, de boldog vót, hogy a családja körébe löhetött. Oszt még ma is boldog, ha mög nem halt – úgy, hogy elhárította a fele királyságot, egész királylányt... Egykor ez volt a természetes, ma mán mesének is sok? Túlzás(nak tűnhet). Pedig azt se mondhatod, hogy őkelme nem tudott eleget a világról, mint tud a mai ember! Éppen hogy, hisz szerencsét próbálni bejárt hetedhét határt (mi több, országot), tán még az üveghegyet is megkerülte, az óperenciáson maga evezett át a ladikjával, osz ugye mégis. Igaz, a mese szerint maga a Boldogasszony segítette; evvel hálálja meg? Hogy ember marad. (Halkan mondd, nehogy idegen meghallja: magyar ember.)

...János mögемelte szépen a kalapját, oszt elindult haza. Ennyi pízт még sosē látott ēgy összegbe. Mögfogadta, hogy ezöкután nem mulati el a pízт, hanem halomra gyűjti, mivel hogy mögokosodott immár. Az esetöт elmondta a gyerökeinek, azok is elmondták az utódaiknak. Így hallottam mög én is, mer János bácsi, a bérös, az én ükapám vót – szinte a magadé is.

...Mög is gyászolta az anyja, oszt tán még most is gyászoli, ha kibírta ilyen sokáig a nagy szomorúságot.

...Még ma is élnek, ha mög nem haltak.

...Mikor Nagy Kolos a röngeteg kincset mög a széplányт möglátta, menten elfutotta a mérög, oszt mög is pukkadт azon nyomba. Kis Kolos mög szép palotát építettöтт magának a kincsekbül. Papot hívatott, oszt nagy mönyegzőт tartott, amelynek híre hetedhét országra elmöнт. Oszt tán még ma is mulatnáнак, ha a mesének vége nem vóna.

...Most nyílt a ház ajtaja, oszt azon belépöт a szögény embör mög a szögény asszony. Három hónapja keresték mán a gyerököket és most boldogan ölelték magukhon üket. Nagy lakmározást csaptak a házba, oszt még ma is ösznek, ha azúта mög nem haltak – önni, önni, míg ki nem pukkadunk.

...Olyan lagzit csaptak oszt, hogy hetedhét országon túl is elmöнт a híre. Három nap mög három éjjel folyt a bor, ötteк-ittak. Tán még most is mulatнак, ha mög nem haltak - hát, mulatni, ezek szerint, régen is tudтunk!

...Rögtön mög is esküdtek, oszt még mindēg tartana a vígság mög a lakodalom, ha a mesének vége nem vóna – csak hát, ugye, vége löтт.

...Tán még ma is tart (a дinom-dánom a lakodalom), ha mög nem haltak – avagy mégsem?

...Űgy mulatнак, hogy a курjantásuk idáig hallatszík. János bácsi is hallotta tēннаp, attul löтт süket a fél fülire – az övére igen!

S ilyenek azok a nyelvi fordulatok is meséinkből, amelyek tájszótárunkba kerültek.

Tovább hogy fokozhatnáнк...

Érdekes, az „ásó, kapa és a nagyharang”-fogadalom nálunk – legalábbis lejegyzett meséinkben – elmarad. Miközben 'akkoriban' valóban addig tartott egy valamirevaló házasság: a sírig. Másмilyen nemigen volt. Vagy mégis? De az nem tartozott abba a világba, amelyet mesésnek mondunk, mesebelineк tartunk, de ami mi más lenne, mint a reményeinket, vágyainkat, álmainkat megvalósító e világi diadal... földön túli erőк közreműködéssel. Тöbbnyire a táltosok s hasonszörűek segítségével.

Mert meséinkben, mondáinkban, miegyéb népi költésünkben, nem számítva a táltosokat, boszorkányokat s más hasonló csudás alakokat, mintha odahaza lennénk, Iratoson! Arról nem beszélve, hogy gonosz, boszorkányként viselkedő vénasszonnyal épp eléggel találkozhatunk idehaza is, varázslatos (táltos) dolgokra pedig nálunk is képes... nem egy ember! Hogy paripáink legyőzhetetlenségéről szót se ejtsünk!

Portánk? Akár a mesebeli. Akarom mondani: a mese hőségnek portája akár a földi... Többnyire igen szegényes. Mint a mesemondóé? E mesés történetek közvetítőjéé? (...akik zömmel a falu törzsökös népéhez tartoznak!)

Kertünkre ismerhetsz a mesében is. Még a király gyümölcsöse is mit nem kínál a lopni küldött garabolyos – malacképű – szegény legénynek? Mit nem... Almát, körtét, szilvát! Persze arany változatban. Virágoskertünk? A nótában *Beültettem kis kertömet a tavasszal, / Rúzs-, szögfű-, lilijom- és rezedával...* Hogyne, úgy, mint az egész magyar világban.

Állataink? Mesebeli malac, ki valójában szegény ember egy szem fia. A gebe, aki könnyen táltosfajta lóvá alakul, s csak röpít, repít, ahová kell. Kis pej lova, disznaja, mi több, sült változatban szereplő malaca, meg kutyája, macskája, szamara, bivalya, galambja, bikája, kecskéje, nyula, tyúkja; mirminyó nevű ürge, róka, gyermekmondókában majom, szarka, pocok, egér... Majdnem a teljes környékbeli baromvilág.

Az ember? Mármint a mesebeli. Akárha idelelni, a földön! ... járna a lábán. S nem paripaháton, a föllegekbe... Szegény és gazdag, ifjú és vén, gyönyörűséges és rút, nemes és bérese, ember és asszonya, leány és legény... Mi más lenne! Ami nincs, annak mi keresnivalója volna... Mesénkben. Álmainkban. Akár a magosba emelvén is.

Mit eszünk? Önnénk, ha vóna. Eszünk, ha van. Evéséről álmodunk... Kenyeret, kolbászt, szalonnát, hagymát, hurkát, lencsét; krumplilevest, mindönféle paprikást, sülttyúkot, rántottát, meg persze gyümölcsöt (a körtét sütve is). Gyermekmondókában ciberét (a legszegényesebb ételek egyike ez), lakodalomban mézes perec (jár a menyasszonynak a vőlegény házánál), jó béles, fűszerként bors és paprika...

Mit isznak? Mit nem: bort, pálinkát... Borból is inkább a fehér csúszik, illik hozzánk, esik jól az iratosinak. Ahogy a vőfély verseli (nyilván ősei nyomán, mög saját tapasztalata alapján): *...Ez az a vörös bor, ennek neve: bánom, / Ez mártotta sokat sárba a*

nadrágom. // Nem is iszom többé vöröst, csak fehéret, / Majd
ettől könnyebben hordom a fejemet.

Hangszereink? Síp, hegedű... Síp ma mondjuk a szakszofon is!
Minden, amit fújni kell.

Táj... Az aradi róna! Pl. hol, ha nem a mi falunk határában
játszódna Endre báró leányának és fölakasztott juhászbojtár
szeretőjének hosszú énekbe szedett története?

Kútas-pusztán, Iratos határába

Leveledzik egy nagy nyárfa magába.

Iratosi öreg határ nyárfája,

Búsulni jár egy kis bojtár alája.

A falurajzró öregapja gyerekfejjel épp azon a földön kutyagolt
világgá menetel közben Mácsárul Kisiratosra az 1800-as évek
végén. Mert hogy volt miért búsulnia! Mostohája miatt, aki mellett
nem maradhatott. Az iratosi öreg nyárfa árnya neki is jól jöhetett!
Később kanászbojtár korában úgyszintén.

A ballada másik helyi változata már *Túl a Tiszán, az endrei
határba* játszódik. Hogy melyiket énekelte – ha énekelte... –
szívesebben a szalbekiratosi magyar ember, vitás nem lehet.
(Amelyikbe otthon érezheti magát.)

Kiserdőnket is szóba hozza az egyik, ugyancsak szomorú
történetes ének (nevű ballada). Szóba hozza? Idehelyezi Szabó
Gyula és szeretője, Jolánka véres történetit:

Iratosi kerek erdő, kis erdő,

Vérrel vagyon belocsolva a mező...

A folytatásban:

Gyászol mán az iratosi Nagyuca...

Hogy a dolog így végződjék:

– Kimögyök az iratosi sírkertbe,

Rúzsát viszők Jolánka holttestére...

Hová, ha nem a temetőnkbe, mit oly jól üsmerünk.

Szabó Gyula története más esetben (az előbbi a 14 éves Kása
Juci, a most következő a 38 éves Talpai Gergely nyomán közli
Kovács könyve) így kezdődik:

Iratosi sűrű erdő, zöld erdő...

Kerek, sűrű, zöld vala a mi kis erdőnk. Akörül történt valami...
véres dolog. Nyilván nem csak a balladában!

Mi más lenne, mint iratosi a nótabeli halastó, híd... S mit
ad Isten, mindkettő van nálunk is! Nem véletlen tehát az
azonosulás.

Iratosi halastó, halastó,

Belestem kocsistul, lovastul.

A másik is:

*Iratosi híd alatt,
Lányok sütik a halat.*

Hogy tovább fokozzuk:

*Iratosi kertők alatt
De sok gyalogutak vannak.*

Ne adj Isten

*Iratosi sugár torony
Beleakadt az ustorom...*

S hogy biza a mi leányaink a legszöbbek! Még akkor is, ha Betti néni csárdájának az ablakán az

*Iratosi hős lányok
Sírva járnak ki rajta.*

Persze hogy híresek, némi gyanúnk támadt mineműségüket illetően.

És vegyük csak végig!

*Sarkon van a Betti néni csárdája,
Legényöknek van az oda csinálva.
Észak felé van annak az ablaka,
Hideg szellő fújdogál rég be rajta.
Iratos hős lányok
Sírva járnak ki rajta.*

Azaz ez kimondottan iratosi nóta!... Lenne (vehetnők olybá), ám kezünkbe kerül a nagyiratosiak (forrayiratosiak) közreműködésével újratervezett Magyarbánsági történelemkönyve, amiben mit nem lelünk: ugyanennek a nóta a változatát. Hogy mondják a mieink – mert hogy ők is iratosiak volnának! – Bánsági?

*Sarkon van a, sarkon van a Zsidó Sándor kocsmája,
Bánsági legényöknek van az oda csinálva.
Észak felől van az ajtaja, hideg szél fúj be rajta,
Bánsági legényöknek van az oda csinálva.*

Sarkon volt ez is, az is, északról fútt a szél, a legények kedvét szolgálja, és zsidó a kocsmáros emide, amoda. Ám hogy ablakon járnának ki a leányok... Szalbek-Iratoson, Forray-Iratoson, Bánsági.

Betyárdalunk betyárosan rátösz:

*Kisiratos de szép helyön van,
Mer a templom közepibe van.
Körülötte arancsipke,
Rászállott egy bús gilice.*

Mire, na?

A párja el van zárva.

*El van zárva nehéz zár alá,
Rádáznak két karja alá.*

Ami nem volt tréfabeszéd!

Erről lehetett saját élményünk! Tán a Kisucca végi Csárda – lëbuki-bebuki csárda – vendégeinek köszönhetően is! E csárda volt öregapánk – Kurtucz Gergő (később tata) – kedvenc hét végi esti-éccakai tartózkodási helye (úgy 100 magyar esztendeje).

A bëtyárvilág nagyon ránk köszönhetett, mert mi nem következik Kovács szegénylegény-daloskönyvében:

*Iratosi zóð erdőbe születtem,
Anyám së vót, mégis főnevelkødtem...
Mikor én mán tizenennyóc éves vótam,
Akkor én mán lovat lopni tanultam.*

Öregapám is anya nélkül nőtt föl. Tán e vót az egyik kedvenc nótája! (Kovácsnak az akkor – 60 éve – 14 éves Tapasztó gyerek danolta!) Kedve talán lett volna hozzá tatámnak, de lopni mégsem tanult meg. Nem állt rá a keze?

*Én loptam el a vármöggye hat lovát,
Éngöm keres mindönfelé az ország.*

Dufla vagy sömmi (mer ugyanarra a dallamra):

*Iratoson kikötött a gőzhajó,
Közepibe van a gyászos lobogó.
Négy sarkába nemzetiszín van tűzve,
Szülőfalum, isten veled örökre.*

*Édösanyám akkor kezdött siratni,
Mikor a gőzhajó kezdött süllyedni.
Holttestömet a hullámok ringatik,
Falumbeli szép lë(j)ányok siratik.*

Ha csak nem az Ér meg a Cigánka visszatér Maros-ág voltába, még tán elképzelhető! Pedig mindössze kihajóztak Amerikába innét is a magyar gyerekek. Honnan, honnan nem.

S még egy katonadalban varázsolja haza magát az iratosi (magyar) baka (Nagyoláhországban is... *Három évig magyar katona!* – hogy csudálkozott a délvidéki nagysága Tokajba, hogy mink mit nem danolunk, mikor őnekik ugyanez „jugókatona” vala):

*Kisiratos nyakig sáros falu,
Égyre oda-oda vágyok.
Ott tanáltam szeretőt magamnak,
Ott szépek a jányok...*

Még hogy szépek!

Neköd valók.

Még a talányaink közé is befészkelte magát... ugyanaz a szellem. Hogy... minden idevaló. *Égy veréb hordozza, / Hat ökör nem*

bírja. / Sok városba van mög, / Iratoson nincs mög. Mi az? – A v betű. Ki – mi –, ha nem Iratos.

Persze hogy IRATOS. Semmi cifrázás: Szalbek-Iratos, Kis-Iratos... Almásy... Forray... Akármi-Iratos!

Mi volnánk – lennénk – az. Azok.

Egyáltalán az **otthonunk**(ban). Ahol jobb kenyéren, szalonnán élni az asszonyunkkal, mint idegenben fele királysággal, világszép királylányból lett feleséggel... Mainap mintha másképp mennének a dolgok! Fele királyság se, oszt usgyi, be az első kínálkozó szabad – és idegen, tehát szép – asszonyi ágyba... Odahagyva mindent, amit csak odahagyni lehet.

És: szinte mindegyik a szegény ember diadalával zárul. Hogy a falu legszegényebb emberének, asszonyának az egy szem, avagy háromból a legkisebb, a leggyöngébb, a legkevesebbet remélhető fia diadalmaskodjék... Csakis ő győzhet! Mert ő a legerősebb.

Mi magunk?

Hogyne, ha hiszünk magunkban. S mesemondóink még hittek.

Mégsem győztek?

Ők igen, csak mink.

Miközben mesélőink... nevüket nézve az tetszik ki: javarészt a falualapító családok leszármazottai. Nema (meséinket, tájnyelvünket, szokásainkat könnyebben feledő) tehetősebb gazdák gyermekei, s nem is a máshol a leginkább hagyományőrző legszegényebbek, a zsilérsorban élők – netán cigány testvéreink – közül kerülnek ki mesemondóink, mondaelőadóink, népdaléneklőink. Hogy ne mondjuk a kisgazdafiak s -leányok, meg a falualapító numerosos zsilérekszellérsorba ragadt utódai tudnak a legtöbbet. (Lánykorában gyönyörű hangú öreganyánk ez utóbbiak egyike vala.)

Magunk tapasztaltuk meg – másutt lejegyeztük már –, hogy a mind lefelé, mind fölfelé eleven kapcsolatokat ápoló kisgazdák s gyermekeik – együtt a pár holdas kisparasztokkal, meg a cselédsorba süllyedt, de visszakapaszkodni igyekvő kertészszellérivadékokkal – tudtak, tudnak a legtöbbet... mirőlünk. Mesében, dalban, mondában, bármiben! Azaz a falu szegényebbik fele, amelyben a hangadó a példának tekintett, hagyományainkhoz, fajtánkhoz ragaszkodó kisgazda. S nem az asztagyújtogató s népbolondító futóbolond. De a zsugori – paraszt mivoltát már tagadó úrhatnám – zsírosgazda sem... Mely paraszt még tudja, nem felejtette el, hogy ősei ingben, gatyában jöttek ide: a semmiből otthont teremteni. A két kezük munkájával. Becsülettel, tisztességgel. Eszmény és valóság ölelkezik e történetekben?

Azaz **az öntudatos paraszt véleménye** tükröződik úgynevezett népköltésünkben. Történetes énekeinkben, rövid

és hosszú történeteinkben, műfajtól függetlenül: a falu – a falu javának az – ítélete. Életérzésük. Még a viceinkben is!

No lám, ki a hangadó – végül is – a faluban.

Ki ítél.

...Amit, tudvalévő, nem lenne szabad.

Az Istennek sē!

Nem és nem.

Nem.

– *Hajja, nagyon földhön ragadt világ a kendtöké!*

Hallja, ez igön. Igön-igön!

Fönn szárnyal, oszt mégis itt alatt szánti a földet.

Mer hogy valamibül csak mög kék élni.

Az ám, hazám!

A' kéne.

És nem ritkán... jóféle jókedv lengi be. Mondandójukat, mesélőkéjüket! Hogy csak a hazugságsorozatba forduló csali-mesét említsük, mög viceinket (amelyek nagymestere öreg Kurtucz Misa vala, az iratosiból lett kurticsi-aradi-konstancai-csabai borbélymester, nyugodjék békében ott, ahol van)... Vagy azt a megjegyzést, miszerint hőszünk *annyira szögény vót, hogy az éhségtül az egyik szöme a másikhon mönt vizitába!* (Természetesen ő is – mesebeli – János volt.) (Mi más lett volna!) (Az oláhnál Janku, a tótnál Janó, nálunk Jancsi...) Ami nem is olyan vicces. Annál szöbb!... Nekünk.

És **mulatókedvük!** Alig van olyan mesénk, amely nem így végződik: addig mulattak – avagy még rosszabb: ittak (sőt: dűtötték magukba a bort) –, míg meg nem haltak. Lakodalomban, vagy csak szolidan annak örömére, hogy megúszták a mesében jelzett nagy-nagy veszedelmet! Hol úgy folyt a bor, mint Szárazérbe' a víz! Dunába' a sör; Tiszába' a *pájinka*.

Szárazér... már megint helybe tetszenek hozni... Némi kegyes csalással? Mán mér nem lehetne... mindönt hazahozni!

Ne folytasd!

Úgy is tudni való.

Látható!

Avagy mégsem? Nem eléggé?

Szerintünk doszt.

...*Rántom a bajszom, Matyi!*

– *Rántod az apád fülit, farkát!* – szól vissza a mesével éppen hogy ébren tartott, elaludni semmi pénzért sem akaró mesehallgató nagyérdemű legérdemesebbje!

Rántod... Hadd te csak azt békén! Rántaná...

Mesélj, öreg, mesélj! Nem azér fizetünk?!

Fizette a fene, a fizetség a figyelem vala. És a tisztelet iránta – világos nappal is. Nem csak lefekvés előtt a seregbe, odahaza, munkásszálláson... (Mert hát hová kényszerült a kolhozosítás nyomán a paraszt? Föld híján városi gyári dologra...) Béreslakban. Cselédsoron. Kisgazda otthonában.

...Hol hét nap meg hét éccaka folyt a bor! Mármint a mesebeli lagziban. Máskor csak három nap és három éjjel. Talán még ma is mulatnak, ha meg nem haltak.

Abbiza!

Én a tied, tē az enyim! – mondá a legény, többször is. A királyleány ellenben: *Tē az enyim, én a tied...*

A kettő nem ugyanaz? A sorrend számít-e?

Bele nem merülünk, hagyunk valamit a szakemberekre is! Jut is, marad. Nem?

Hogy közbe olyan jót ne vessenek, hogy három napig a hasukat fogják! Nem egy napig, nem kilencig: háromig. Netán hétig.

Mert a szám is számít. Szinte az is mondandó.

Jel.

Csel.

Finomság.

Utalás.

Szolid – szelíd – (szitkozódásnak is mondható)

káromkodásokkal fűszerezve. *Szálljon lē a nehézség! Hogy a szád szélén folyjon lē! Hű, az áldóját!...* A hangosabbakat elhallgatva.

...

Nem új dolog ez. Valamennyi mesevilágra valami hasonló jellemző. Amiben mi sem ütünk el a többitől. Alábbvalóak hogy lehetnének?!

Hogy a világ közepe igenis Iratos.

Iratos.

*Iratosi kertők alatt
Régön leesött a hó,
A(s)zt hallottam kis an(y)gyalom
Véled esött el a ló...*

Mely *Iratosi kertők alatt* – tudjuk a nótából ezt is – *De sok gyalogutak vannak...*

Vannak! Vóna egy pár!

Terömtöm, el nē hagyj.

Az Úr 2012. esztendejében az egyik gyalogúton kilencven éves öregasszony ballag. Megint azon rágódik, nyolcvan éve miért vesztette el első szeretőjét, Misát. (Aki – véletlen, nem – szerzőnk édesapja vala, s aki már rég áttötte magát egy jobb világba.)

CSONKA–CSANÁD

Csonka, a bonka.

Iratosi kertek alatt: dorobánci gránic

Igen, dorobánci államhatár, mert jóval a népdal születése után, Krisztus 1926. évében a kisiratosiak önként dalolva kérték falujuk nevének románosítását. A kelet-csanádi színmagyar faluból Dorobanți lett, a kertlábnál meg a Galíciából idezsuppolt gypű.

Kovács Ferenc uram (1907–1959), ki anyaországi életében regényt is írt („Kondor Tamás karrierje” című művének Aradon az özvegye, Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár őrzi egy-egy példányát), a háború után Aradon ragadva jogászkodás helyett kisiratosi tanárként kereste kenyerét, s csanádi évei alatt gyűjtötte csodálatos *Iratosi kertek alatt* című népköltési összeállítását. Majd hogy állástalanul maradt, úri passzióból – az aradi magyar tanárok és diákok közreműködésével – a máig kiadatlan *Aradvégi magyar népköltészet* című gyűjtemény értő kutatóra váró kincshalmazát szedte össze. S kedvet abban a faluban kapott az aradi–csanádi magyar világ értékeinek a fölmutatására, amelyben Hodács Ágoston (1879–1951) műfordító, író, egyházi szakíró katolikus pap oly tragikus sorsra jutott.

Csanád! Ők még tudták, hová tartozik a két ország peremére került, koncnakodavetett Kisiratos. Az egyiktől a másikhoz csapták, miközben emennek a szélire vetve amannak a határán maradt. A Varga Dávid könyvében leírt csonkabihari, körösnagyharsányi peremvidék ehhez képest az ígéret földje.

S lám, mindkettő annak tartja magát, ami! A harsányi bihari, az iratosi csanádi. Mert a határszélre jutott, a határt bármely oldalról érintő falvak népe – úgy tapasztalom – őrzi a más megyéhez tartozás tudatát. Pontosabban emlékét. Még inkább: tudja, hol lenne az ő igazi helye.

Ezer év alatt valahogy megszokta – Harsány; Iratos száz év után.

A minap fölmérték Csongrádban, mi a véleményük az embereknek Csanád megyéről, s kiderült: Makó és közvetlen,

Szegeddel szomszédos környéke nem kívánczik el Csongrádtól, míg a máai békés-csongrádi megyehatár két oldalán vergődő, az egykori Csanád megye kellős közepén lévő települések népe hajlana a régi önállóság visszaállítására.

Csanád vezér és Szent Gellért Csanádvármegyéje a szélre szorítottakban él?

Ki tudja, miért tartok velük, s alapozom évtizedek óta kisiratosi 'írói falurajzom'.

Csonka (-bonka)-Csanád

Csonkának nevezik azt a történelmi megyerészt, amelyet Trianonban nekünk hagytak. Csonka az a Csanád, melynek négy járásából három maradt a miénk, s csonka az a Bereg is, amelyből járásnyi maradt meg a Párizs-környéki urak jóvoltából. Avagy csonka az a marék ugoccai föld, mi véletlenül itthon ragadt?

Csonka a megrövidített test, s nem az, amivel megkevesbedett. Tehát Csonka-Csanád valóban csonka Csanád, hisz maga a megkurtított Csanádvármegye. Ám már Csonka-Bihar nem csonka Bihar, mert hogy Biharország java odaát került, s a mi, utóbb két megyéhez szorított bihari fertályunk csak ennek az idegen uralom alá jutott Biharnak a Magyarországnál hagyott darabja.

Szóval ha a levágott végtag, kinyomott szem, a kerítésen túlra helyezett bél, a lekanyarított fül, a fűrészsel kettészelt test kisebbik fele ideát maradt s mi ezt Csonka Jánosnak, Csonka Balázsnak, Csonka Ábrahámnak hívjuk, akkor minek nevezzük a végtagjától, avagy bármely más testrészétől megfosztott Jánost, Balázst, Ábrahámot? Ha Csonka-Csanád nem más, mint a Csanádból megmaradt megyerész, micsoda Csanád a lekanyarított s Arad megyébe tagolt pár falu? Mert ha Csonka-Szatmár a kisebbik, a testéről letépett, ideát került Mátészalka-tája, nem Csonka-Csanád-é, nem csonkacsanádi-é mondjuk az én falum, Kisiratos?

Attól függ, honnan nézvést.

Bár az úgynevezett Csonka-Bihar, amely eszerint csak a testcsonk-közeli testrész-maradvány, már-már teljes életre képes (lenne), a törzsétől eltávolított aradi Csanád erre képtelen. Ráadásul Csonka-Csanádban a csanádi öntudat kimúlt, a lenyisszantott aradi részeken még eleven; ellenben a Csonka-Biharnak mondott maradvány református népe büszkén vallja magát: biharinak.

No persze: Bihar népe törzsökös, Csanádé jószerivel telepes.

De attól még a csonka csonka... Csonka-bonk

Aki nemrég jött, könnyebben megy? S különösebb erőlködés nélkül rávehető a szülőföld nevének is az elfelejtésére?

Csanádban csak elvétve hallani a megye ősi nevét, sem a Békéshez, sem a Csongrádhoz csapott rész lakossága nem vergődik azzal, milyen megyében élt az a nép, melynek a csontjaira települt – leginkább az Úr 1800-as éveiben. Mert a török után megmaradt néhány földkunyhónyi csanádi magyar igazában csak a XVIII. század végétől, s legfőként a dohánykertész zsellérfalvak kincstári, bérleti s földesúri telepítéseitől kapott segítséget, hogy újra belakja a megyét. Jött a szögedi nemzet, a palócság, meg a környező magyarság, hogy újból az ország legjobb termőföldjévé tegye a törökjárta, elvadult tájat.

Uradalmak népe, bérlők zsillérsége a csanádi, nem kisbirtokos, nem kismemesi származék vagy éppen magát a hétszilvafások rendjébe soroló hajdúivadék, mint a szintén alaposan helybenhagyott – többszörösen szétdarabolt és a peremre szorított – (Békés- és Hajdú) Bihar vármegyei nép. Ezért gyújtotta föl a legutóbbi századfordulón a 'parasztoszocializmus' a csanádiakat (a bihariakat alig), s lett a Viharsarok kellős közepe Csanád (meg a hasonló sorsú – szintén telepes – szomszédos Békés). A biharival együtt törzsökös népességű, Biharral szomszédos, Körös-közi északi Békés sem mutogatta magát az aratózendülésekben, zsidóverő megmozdulásokban (mely utóbbiakat a közelmúltig oly jól el lehetett hallgatni; el kellett, hogy a szegényparasztság lázadását eszményíthessék s szocialistának mondhassák).

A csanádi: nemrég jött, nem törzsökös? Azért nem követeli vissza ma sem az ősi megyenevet? Mert mi köze hozzá? Vagy éppen mert: sosem volt gazda, a maga ura? S ami – ameddig emlékezik – igazán sose volt az övé, könnyedén másnak nevezhető?

Például: Békésnek, Csongrádnak – Csanád, avagy Békés–Csanád és Csongrád–Csanád helyett. Avagy akár Aradnak.

Ahogy elnézi az ember, a legújabb – rendszerváltó – földosztás sem ígér sokkal több önálló parasztgazdaságot sem csongrádi, sem békési (sem aradi!) Csanádban. S bizonyára nem véletlen, hogy újabban Zsíros Géza (békés)csabai kispapból lett kunágotai (csanádi!) nagygazda emlegeti Csanádot, mert hogy szerinte föl kellene költeni Csipkerózsika-álmából.

Persze, aki a sajátjában élhet...!

Túl a nevetséghatáron

Ha meg akarod tudni, milyen az Alföld, gyere el Kisiratosra! Jöjj ide, kedvesem, jer, ha mondom! Ne máshová, csak ide – errefelé. Ezekbe a parányi, csöpp, édes maradék Részek-beli magyar falvakba. Túl a határon, azon az alkalmi gypűn, hol a magyar még kiköp, ha köphetnék jön reá.

Télen a hó, a havas barázda; a kútágas: varnyú; nem ráz agyon az első háború előtt – a magyar időben – rakott, istentelenül zötyögős töltés, s egyébként is: nekivághatsz falu tornya iránt a hóborította vetésen, mert a kövesút jókora karikatúrát ír le (a karikatúra nénémnek nem egyenes utat, körbe-karikába való csatangolást tesz); naphosszat kártyacsata: a nagy magyar haza tán egyetlen faluja, hol még opletányoznak (az olasz eredetű játékot az 1800-as évek legelején főnemes ifiuraimék honosították meg, hogy mára ide szoruljon, a részekre tépett Partium e részébe); tavasszal az akác zöldje, az Almafás út virágzuhataga, a vízzel telt laposok és megközelíthetetlen Kekecs, a sárba is vetni kell, ha lehet, s lesni az eget, mit hoz ez az esztendő; a határ a parasztkéz nélkül is megindul, hát nekiveselkedhet a nép, hogy tiszta búza (s hozzá tiszta leány) teremjen; a határ egy-egy düllőútján több embert látsz, mint a Templom-úcán vasárnap; nyáron a hasadó föld, por és törek, rongyos ing és csatak az emberháton, az asszony a földön csúszva szakad meg a dologban; széna és illat, a föld most más szagú, mint Húsvétkor; ősszel a búcsú, rucatömés, jó nagy falatok, az újra zöldellő határ, hazamenteni, amit csak löhet; s mindig a zöld, tavaszeltől őszutóig; s nyaranta a sárga magyar határ, épp a Trianonban húzott gypűnél, túl e nem-határon, szérús, tarlós, asztagos, életes sárga robbanás, meg télvíz idején az a vakító fehér: a RÓNA! Nem mái városon, hajdani mezővárosban avagy kézmíves-fészekben, nem tornyos istállójú házgyári telepeken, csak itt, maradék hitben, sovány hitű jelenben, ki tudja, mit hoz jövődőben.

Az első szomszéd majdnem Áment mondott reánk.

Zarándbóljövet

A középkorban hol Zarándhoz, hol Aradhoz, hol Csanádhoz (leginkább ez utóbbihoz) tartozott Nagyiratos, melynek nyomai máig izgatják a csontot, cserepet, házalapot kiásó kisiratosiakat, akik természetesen rögvést mondákat is kerítenek hozzá. (Kovács Ferenc kéziratos aradvégi magyar népköltési gyűjteményének tán

legérdekesebb része a kincsmonda-összeállítás, amelyet iratosi diákok írtak le – az ötvenes évek végén – a tanáruknak.) A török által a földre taposott falu helyét Szalbeck György uram 1787-ben vette meg, s csak a következő század elején nő ki újra falu az iratosi puszta eme harmadának földjéből. (Forray-Iratosnak, majd Almássy-Iratosnak ad még helyet az Iratosi Puszta, már Aradban.) 1818/19-ben – mint az egyháztörténet írja, 260 család révén – újra falu települ a kelet-csanádi fertályba, s a csanádi, csongrádi, aradi és nógrádi eredetű dohánykertész zsellérség lélekszáma az 1821-es 1043-ról 1916-ra 2583-ra gyarapodik. Az ország jó részét, Iratost is idegen járomba kötelező 'békeszerződések', a háborúk, a Balkán idehúzódása, a határmelletti számkivetettség s a kisebbségi sorba kerülés ellenére hosszú ideig nem apadt számottevően a lélekszám: 1977-ben még 2341 kisiratosit írtak össze a román biztosok, s köztük csak 27 román származásút leltek. Az 1990-es évekre (sok Aradra került iratosi visszatelepülése ellenére) 2000 alá csökkent a lakosság száma.

Az első dohánykertészek a később Nagyfalunak nevezett falurészen építettek maguknak viskót, a húsz magyar hold szántón és két hold belsőségen gazdálkodó – a legrégibb irat szerint 19 kis hold szántóval és 1 kis hold kerttel bíró - (numerusos, tehát szinte nemesszámba vehető) zsellérek váltak fél évszázad alatt módos gazdákká, a hamar melléjük (a Nagyfalu alá), a mai Zsillérre települő újabb, ám már szántó nélkül csak egy kis házhelyet birtokló zsellérekből lett a szegény emberek társadalma.

A két tábor máig marja egymást. A gazda hamar polgárosodott, a viselkedése is finomabb lett, ugyanakkor jobban megőrizte katolikusságát. A béres nép maradt annak, ami mindig is volt: kutya magyarnak, aki legalább annyira nem tagadja meg a fajtáját, mint a zsírosparaszt rokon, de a csárdában hamar odavág, bármikor könnyen elkerekíti, s templomba csak az asszony jár; ám ő őrzi a szögedi nyelvet.

Zarándból Aradba ért Iratos; közte a majd ezer év Csanádban: mai urai szerint nem is volt, vagy ha volt, piszok dolog volt, legalábbis a legsötétebb elnyomás.

Mert hogy e magyar falu ezer esztendeig leginkább az úgynevezett Magyarországhoz tartozott.

Szembe, testvér!

Szegény és gazdag, gazda és zsellérje, bérese, napszámosa, cselédje, részese – régi ügy, de sehogy sem akar csitulni a párviadal.

Néha mintha eltűnt volna, az ellentétet föloldaná az idő, aztán előáll valami változás – mint most a Romániához csatolt Magyarországi Részekben is 1989 után –, s már-már kaszárapapára kap a két tábor.

– Hiába, a kulák megelőzte magát – talál magyarázatot szegénységére (arra, hogy neki nem futja 'Dákország' nevű személygépkocsira!) a néhai tanyás-béres unokája.

Könnyebben boldogult a Csucsu-korszakban is; hogy újra föltalálja-e magát, ebben a félázsi polgárosodásban mire viszi az egykori nagygazda dédunokája, elvállik, az viszont bizonyos, hogy megint lekörözi a másikat.

Elég magyarázat-e, hogy 'megelőzte magát' – valamelyik ősük révén a családja?! Hisz valóban, a két kishold, ami megmaradt, mert erre nem tette rá a kezét a kolhoz, a ház melletti szép nagy kert mindent megad, mi parasztembert boldoggá tesz még a kommunizmusban, a kommunizmus ellenére is! Abból sok mindenre futotta.

A szemlélete más a gazdaszármazéknak.

Persze: a jobb, más, legalább a szegénység elűtő körülmények miatt lett (maradt) igyekvőbb.

Igyekezett a századelőn szegény tatám is, hogy aztán egész évi béréből vett malac-ármádiáját (mind a tizenvalahányat) megegye a fene: mind elpusztult. Mert nem értett úgy hozzá, mint akinek évről évre tellett hasas kocára. Legény korában be is záratta a plébános, akinek (tehetetlen dühében) beverte az ablakát.

A parasztnak: se Istene, se semmi. A gazdának: minden.

Öregapám, kinek csak egy kicsi kekecsi (a cigányfalun túl emelt) házra futotta ebben az életben, a hasonszőrűekkel meg a kigazdákkal érezte jól magát. Apám, ki szegény ember fia volt, elkerülte azt a gazdalegényt is, aki pedig barátkozni akart vele.

Magam – a városivá s anyaországivá vált iratosi – sem érzem túl jól magam, ha nem parasztszármazékok társaságába keveredem.

Úr és paraszt – mire föl, amikor pedig itten Kisiratoson mindkettő: szinte ugyanaz?

Gazdaérdekből Romániába

Trianon elvett Csanád vármegyéből négy községet (245 négyzetkilométert 23326 lakossal); e falvak: Kisiratos, Nagylak, Sajtény, Tornya. Köztük ott a mi falunk, a Szalbeck-Iratosból lett, Dorobánccá tett Kis-Iratos, mely az Iratosi kertek alatt című népköltési gyűjtemény tanúsága szerint is: Iratos. (A falu népe ma magát inkább dorobáncinak veszi, iratosinak pedig –

úgyszintén a román uralom és népbolondítás, névátírás hatására – a nagyíratosít, forraiíratosít, forrainagyíratosít.)

Apám – ki 1940-ben tette át magát a nevetséghatáron, mert nem akart 'Dél-Erdélyben' maradni – jó néhányszor elmesélte, hogy s mint esett a falu Romániának ítéltése. Óromániához csatolása, Nagyromániába tagosítása. A faluban ugyanezt – később meggyőződhettem róla – hasonlóképpen tudják.

A világháború után Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része a Párizs-környéki döntéssel Romániába esett, mert korábban a gazdák a Trianonban Romániának ítélt, Kürtöshöz tartozó Kutason terjeszkedtek. (Kutas pusztája közvetlenül szomszédos Kisiratossal: a falu utolsó házait akkoriban csak az országút választotta el e hatalmas, de már Arad megyéhez tartozó határrésztől.) A kisiratosiak kérték, hogy Románia adja vissza a földeket. Erre a falut csatolták az Ókirálysághoz.

Máskor így pontosított:

– A gazdák kérték át a falut Romániába! Féltek a magyar kommunistáktól, hogy elveszik a földjüket... Az iratosi gazdák úgy tartották, hogy a magyarok mind kommunisták... Akkor románpartiak voltak. Meg aztán Trianont ideiglenesnek hitték! ... A gazdák rég megbánták!

A testvérei, kik odaát maradtak, ugyanígy tudták.

...Japánok Trianonból

Édes (otthon maradt) unokaöcsém regéli (amit a jó atyjától hallott)... majdnem ugyanúgy:

– Japánok, franciák mérték a határt (Kisiratoson „jappán” mindenki, ki nem úgy néz ki, mint az európai ember; ez esetben a francia megszálló és határszabó egységben szolgáló szerezcsen, avagy négerfekete katonák tűnhettek nekik eléggé távolkeletieknek.) A gazdák földje Arad megyében Kürtös alatt volt, a határt pedig a Nagyfalva (az öregfalva) alatt a régi (azaz akkori aradi–csanádi) megyehatárnál akarták meghúzni. A gazdáknak kellett a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarországa maradt volna. Azt hitték, ez az egész ideiglenes, úgyszólván minden Magyarországhoz! Később bánták...

Családról családra hozzászólnak valamit a közös rémtörténethez. Apám egykori osztálytársa (szintén '19-beli, tehát 2010-ben 91 évesen) emlegeti:

– Vót itt egy bíró, Őze Mátyás. Csúcskóba vagyunk, a falu teljeseen („csúcskóba”, mert körbeveszi Arad megye). Kisiratos

átesőtt vóna Magyarországra. „Eztet nem löhet, én Aradra járok piacra!”, magyarázta a bíró. Möhet Batonyára is piacra, mondták neki a falubeliek. „Nem, én Aradra járok!” Apám mindig mondta, azért vagyunk itt, a bíró végett!... Lőkösházával, Kevermessel, Dombegyházával vagyunk határosak, csucskóban.”

S mit ad Isten, Csanád vármegye valóban csucskóban (a kisiratosi beékelődéssel) nyúlik Aradba.

Buta embör haját tépi, az okos mög óbégat...

„Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt!” – állítólag „Búza József, aki eladta Kisiratost”, mondta 1920 táján, amikor a falut a földért eladták a nagygazdák. Kisiratost a helyi hagyomány szerint a trianoni urak Csonka-Magyarországnak ítélték, ám a gazdák földje Kürtössel Nagy-Romániába esett volna, mire föl gazduramék, emlegetik máig, átkérték a községet a bukaresti király birodalmába. E szólássá vált kijelentést máig emlegetik a faluban. Mondhatni mökkapi. Mökkaptuk!

...Húzták hazánk új határát Trianonban a térképasztalon az urak; csak húzták, vonták, tolták...; szabták, csonkították tovább a tethelyen.

Ahány határ menti falu, annyi hasonló történet?

Érdemes lenne sorra venni e meséket... Csanádról Aradra, Biharról Szatmárra...

Dűlőről dűlőre?

...Maglehet, egyszer a levéltárakban kutakodók pontról pontra igazolni fogják azt, amit az ország közepe táján meghúzott japán gyepeű mentén népünk tud 'Trianon'-ról.

Hogy e történet végére a minap a kolhozállam által megkínzott asszony tegyen pontot. (Apja a kolhozba úzóknak elől menekülve fölakasztotta magát, s ha nem lesz rosszul, neki kell levágnia a kötélről.) „Az első háború után a gazdák kérték át a falut Romániába, mert odaát maradt volna, elvesztették volna a földjüket; hamar megbánták. A második háború után a kommunisták fordultak ellenünk, ma már a legszívesebben letagadnák. – A gazdák hangadói, meg a szegények élharcosai egymással versengve fordultak szembe Kisiratossal, árulták el a falut.

Csak kis falunkban árulták el a közösséget? Nem az egész világon?

Jó kis század vót – jappánostul – a huszadik!

„Varjasi nagybátyám mondogatta: átszántott Magyarországnak egy barázdát Romániából!” Mert amikor a határnál szántott, egy barázdával többet adott – hagyott (szántott) /fordított/ – Csonka-Magyarországnak.

Öreganyám az Arany Bárányt ígérte hét gyermekének, hogy ha jók lesznek, Szenteste meglátják!

Az Arany Bárány nem más, mint Isten Báránya, az értünk magát föláldozó Krisztus.

Szenteste vagy hamarabb, mindenképp meglátta a kisiratosi gyermek az Arany Bárányt, mert előbb a betlehemező kislegény csapat bábjátékában, majd a templomban megmutatta magát Jézus.

Öregapám már kicsit másképp mondta: Ha bűtölsz, meglátod az Arany Csikót! Ugyanakkor, Szenteste, s ugyanazt. Tán mert az iratosi lovas népeknek többet mondott a csikó, mint a bárány? Volt mindig is juha a kisiratosi gazdaembernek, kerül ma is, de abból a kürtösi románnak sokkal többje van, a ló viszont Aradban, Csanádban ennél szebb sehol sem lehetett.

Gazdának, béresnek mi jelenthetett valamit, ha nem a csikó!

Leinthe pap, öregasszony, neki akkor is Arany Csikó!

Áldozati állatként is?

Amióta az eszét tudja a magyar paraszt, a ló a mindene. Miért ne lehetne a bárányból csikót varázsolni?

Neki is állt az embercsapat: kántálni.

Amikor először hallottam, nem akartam hinni a fülemnek: kántálnak a katolikus kelet-csanádi faluban? Mintha csak kálvinista testvéreink tennék.

Kártyáznak! Arra mondják. A századelőn dió, később – már a kolhoz idején – gyufaszál a nyeremény. Elnyerik egymástól az az évi diótermést, a több katulya gyufát.

Amikor feljön a csillag, nekiláthatnak a szármának! Nem szabad csak az éjféli mise után, de hogy megjelent az égen az első csillag, erre hivatkozva már jöhet a hús.

A hús, mely egyre többet jelent a romániai embernek. Úgyannyira, hogy újabban meg angyali kolbászt emlegetnek.

Ha nem jól viselkedsz, nem kapsz Angyali Kóbászt!

Angyali kolbász, amit az adventi disznóvágáskor készített friss kolbászból az Éjféli Mise után vehet magához a keresztyén katolikus a szépséges Aradi Rónán.

A nyúl mög az úr

*Jaj, de kutya kedvem van,
Hat gölődi bennem van!
Ha valaki seggbe rúgna,
Hat gölődin kigurulna.*

Apám gyűjt rá, amikor szóba kerül az egykori szegénység.

– A gölődin kenyérlisztból és főtt krumpliból főzött gombóc. Levesbe főzték. Gölődinleves: a gölődint belefőzték a saját levébe; nagyon szegény emberek étele.

A régi öregek dalolták, amikor mulattak.

Ma se gölődin, se ekkora szegénység, a nyomort hírből ha ismeri a falu – nem jó emlékezni? Az anyaországi városi suttyó csak hápog, amikor nénje odaveti a macskának, kutyának a kácsa mejjehúsát:

– Száraz, a fiaim meg nem eszik!

A jó zsíros, ropogósra sült kövér hús az igazi.

Mer is magának néném a kanállal a levesen úszó zsírból. Az apja éneke volt a gölődines, kiskorukban nem sok húst láttak.

Szegénység, egészség?

Ugyan már, húst hússal falni!

A város éhezik, a falu meg csak tömi a bendőjét. Tán mert majd fél évszázadig tilos volt piacozniuk, mutatni, milyük van! S hogy el ne vegyék tőlük, inkább mindent fölfalt a parasztság? Hogy az a biztos, ami bennünk van.

– Ha ledugod az ujjad, kijön.

Mert odáig ér.

Hogy a zsilérivadékot is fenyegeti immár a korai városi halál? A mezőn dolog közben proli mód lóg a szájából a bagó, dolga végeztével meg irány a csapszék, hol mérget mérnek?

Ződfőzelék! Még csak az kéne.

– Ögye mög a nyúl, mög az úr!

Jól nézünk ki.

Körbe, magyar

A menyasszony s vőlegény (új asszony s új ember) fölött a falon: VERI TIBI, vagyis hogy Veronika lett Tibor párja. Amúgy nagyban járja a lakodalmas nép a helybéli csúrdöngölőt: a lagzis körtáncot. Karikába, kéz a kézbe, körbe, oda is meg vissza a terem közepén, hogy a padon ülő iszogatóknak nyugtuk ne legyen.

Húzódhatnak a falhoz.

Itt van mindkét ház népe, négyszáz-négyszáz vendég. Magyar dalra rántja, fújja, üti, nyomja a banda az oláhosat. A legények és a leányok egybekarolnak, kört alkotva ropják: dobják, kapják, kapkodják, vetik a lábukat, s ugranak tovább.

– Ez romános! – csodálkozik el a határon túlról e lagzira hazatérő testvér gyermeke.

– Nem, a kürtösi nem így járja, nem így rúgja a lábát! Ez más körtánc, így csak a magyar teszi oda! Így táncoltunk legénykoromban is – tehát vagy harminc éve.

A főtéren ugyanezt járják a fiús házhoz menet: immár az egész falu körbe, karikába rúg-kapál.

Lagzi Kisiratoson: csak szűznek! Amely leány séta közben el-elűnik a szeretőjével, nem öltheti magára a menyasszonyi viseletet, a fiúnak meg kell szöktetnie – abból lakodalom nem lehet.

– Vigyázz, hogy lagzi löhessön! – inti Pétör a nagylányát, kit igen fujtogat egy nagyfalusi katonaviselt legény.

Mert aki szobára járt.

A sátorban, a sátorfákon piros, fehér, zöld szalagok, a sátortető alatt viszont – jobb az óvatosság – mintha a piros, sárga, kék állna össze. A házigazda örömapa néhány éve még azzal szerzett magának ellenségeket, hogy a románok hátulját bújta, ellenben most így regél:

– Bejelentettem Aradon az RMDSZ-nek, hogy megalakul Kisiratoson nyolc fővel a kisgazda kör. Azt szeretném, ha erős középréteg alakulna ki. Hogy magyar emberként haljak meg! Utánam a fiataloknak könnyebb legyen.

És hogy a családnak becsületet szerezzen! Mert addig nem nyugszik, míg polgármester nem lesz az önálló Kisiratoson.

A sátorban csak: TIBI VERONKA.

Hogyne, ez a fiús ház sátra, melyben a menyegző többbe került, mint amennyit a ház ér.

Szép kövér

Mutogathatják magukat a lapok címlapjain a formásabbnál formásabb kurvák, Világszépék, Buda-szépék, Matyinak a felesége a legszebb! És elsősorban nem azért imádja úgy a párját, mert nem mutogatós a lelkem, hanem mert...

Miért is?

Mert valaha őt választotta? Amikor még jóval karcsúbb volt? Egyáltalán, akkor még karcsú volt? Azért, mert most jó kövér? Mármint hogy: jó telt? Van neki mindene? Mert szült neki három gyermeket? Vagy mert dolgos asszonyka? Vagy amiért szereti őt, az urát?

Amikor a leányok közül kiszemelte, hogy neki ő a legszebb, ő kell neki, még nem volt ekkora darab. Akkor azért szerette!

Azért, amilyen. Most azért, mert más. Most is az oldalbordája kell csak neki.

Van rajta mit fogni! Van, nem vitás. Csakhogy: most szinte jobban odáig van érte, mint egykoron. Csanádi paraszt asszonyszépség. Telt csípő, telt keblek, kikerekedett orca, kerek rajta minden! De minden.

Mindene olyan édes az urának, aki amúgy eléggé jóképű ember. Talán mert ezt tanulta? Mert falujának ma is más a női szépségeszménye? Örökség, a földműves ember természete? Hogy az egészséges asszony sosem gebe? Akár a ló? A kövérség: életrevalóság? Így való anyának?

Amikor arra biztatták, használjon óvszert, jót nevetett: ahhoz neki kettőt-hármat is magára kell öltenie! Hagyja abba időben! Hogy lenne rá képes, amikor éppen a legjobb?! A meddőbogyót az asszonyka vagy szedte, vagy nem – rendre megfélemezett róla –, ráadásul rosszul érezte tőle magát. Jött is sorban a gyermekáldás!

Matyi és faluja mással is így van, még például a hússal. Hús-e az, amelyen nincs egy kis kövér falat? A száraz hús a kutyanak való.

Úgyhogy Matyi nem válik, sőt, éppen hogy most boldog igazán.

Nagy kommunista

Kis falumban nem minden kommunista kommunista, hanem csak a nagy kommunista. Azaz hogy: nem minden párttag számít kommunistának, csak az, aki a leghangosabban az. Példának okáért: a legtöbbet hazudik, a legtöbbet lop, a legerőszakosabb, a legjobban veri a mellét, hogy ő kicsoda-micsoda, a faluban a legnagyobb renegátok egyike (van belőlük kettő-három). Szóval ez lenne kis falumban – a Partiumban, tehát az Erdélyhez csatolt Részekben – a kommunista. (A nagyfülű világban a falu néhány kommunistája – zömében – tiszta ember volt.)

Mert párttag volt a kétezer lelkes romániai színmagyar faluban a férfilakosság majdnem fele. Az asszonynép alig, mert ők a kolhoz, a családnévelés, a porta tisztán tartása mellett nem értek rá pártoskodni. De bizony a muszájból, gyávaságból, alkalmazkodásból pártba lépetteket a falu népe nem tartotta kommunistának. Ma sem tartja azt az unokaöcsémet sem, aki munkásór volt (odahaza hazafias gárdának hívták a megboldogult alakulatot.)

Kis falum népének közéleti és erkölcsi érzéke még ép, ezért nem kommunistázzák (kommunistázták) le a belépetteket. Nem jutottak odáig, hogy a Pruton túlra küldjék valamennyit – ahogy egy, régóta az anyaországban élő partiumi tenné, ha tehetné:

– Ők a Lajtán túlra zavartak bennünket, mi Záhonytól küldjük haza a nyolcszázezer párttagot!

De kiürülne – vendégeink örömeire – Kisiratos!

Mondom, csak a legvéresebb szájú a kommunista. A volt. Mert ma már őket sem kommunistázza a falu. Sőt, az egyik volt nagy kommunista rokon gyermekének a lagzijára az egész család elment.

Két éve a családból senki sem lett volna ott a sátorban.

– Buta! – legyint a falu, s visszafogadja a bukottat.

Mert sokkal inkább az számít: dolgoz-e? S hogy mégiscsak testvér.

Keresztény katólikus

A nép magát nem római, hanem keresztény katólikusnak mondja; tán mert a másféle katólikus – példának okáért: a görög – az ő szemében kevésbé keresztény.

A magyar, kisiratosinak, leginkább a szögedi pápista fajta!

Akkor jönnek a hívőnek is mondható pokaitok, és az ablak alatt énekelnek.

– Pokait lett, a felesége hatására, a V. gyerek! Olá lányt vett el, odavitte, aztán beköltöztette Kürtösre. A menyecske pokait vallású, az emberét is becsalta. A végén az is pokait lett. Amikor az apját temették Kisiratoson, jöttek ezek, és a V. gyerek kezdett olá hul pokait éneköket énekelni. Eredetileg pokait szertartást akart, de a család nem engedte. Erre elkezd énekelni.

– A nagynénje kidobta a házból az énekes V. gyereket.

Minden eddiginél veszélyesebb románosítási kísérlet ez az 1818-as telepítése óta szinte színkatolikus faluban, hiszen látszólag csak hitről van szó.

Az aradi Jelen írja:

– Piszkos pokait! – szidta a kommunista vezető a gyárban a munkást.

Mert a vörösök sem szívelték őket, mert nekik semmiféle Isten se tetszett.

Hogy kellenének a jóérzésű, ép lelkű katolikusoknak? Ha tehetik, kizavarják őket a faluból.

Tán azért is hat e szekta, mert való: rosszat nem tesznek.

Istenfélő, rendes munkás- és parasztemberek meg asszonyok.

Ám ha magyarul énekelnének, még sikerük is lehetne.

Valahol lehet, Iratoson így sem.

A kérdés csak az, meddig?

Meddig áll ellent a nép?

Egyelőre az vezérli, csak 'görög' ne legyen!

Persze aki máshol él s a párja nem keresztény katólikus, kikerül a falu ellenőrzése alól, beolvad, mint annak a rendje.

1986-ban százharminc aradi indult együtt Ausztriába! Csak húsznak nem sikerült, a többi lágerba került. Ezért nem engednek bennünket Magyarországra, nagyon nehéz útlevelet kapni – magyarázzák. Csak ha lefizeti az ember a főnökeit. Komám – Csabáról – hétszáz forintért Kentet visz nekik.

Román asszony mondja: „Magyar kenyéren és vízen életem végéig élélnék!” ...Jobb Magyarország éjszaka, mint Romániában nappal – toldják meg a magyar menekültek a békési menekülttáborban. Megkínálták magyar kenyérrel, tetszett neki; hogyne tetszett volna!

’88-’89-ben szinte naponta átszökik valaki a faluból.

Fiatalok, de párok is. Gyermekkel nem hallottak. Kimegy kaszálni, nézi, mikor lehet, és átsétál. Nagyíratosnál nemrég elfogtak egyet. Szétlőtték a lábát, le kellett vágni. Ő már jól néz ki – mered maga elé a vénség.

Elfogtak a határon a granicsárok egy székely legényt, a kaszárnyában a földön rúgták. Bevitte a mentő Aradra, de mielőtt kórházba értek vele, meghalt. Ekkor már nyolcvannyolc Karácsonya volt.

– A piacra jöttem Csabára, de már nem éri meg, a román mindent elszed.

Amit nem, azt a magyar.

– Meddig maradsz? – kérdem ángyomat 1988 végén a csabai Vasút-uccán, hol összefutok vele. Háromgyermekes menyecske a határon túlról, otthonról. Még dél sincs, de a piacnak már régen vége, az esti vonatindulásig rengeteg ideje van, csak épp költeni való nem akad. Ángyit arra biztatom, maradjon itt nálunk. Jöjjön el hozzánk, aludjon itt, s a reggeli vonattal mehetne haza. Erre utal, erre biztat a:

– Maradj itt!

– Hogy maradhatnék, otthon a családom!

Mert mintha szájon vágtam volna a csabai sétáló-uccán.

Lehet román is

Ha ezt Pityu hallaná, megint hazamenne.

Nyolcvankilenc nyarán körülötte odáig fajultak a dolgok, hogy amikor aratógéppével a magyar határ mellett dolgozott, áttette magát a túloldalra. Még szerencse, hogy nem kombájnnal állított be a Kastélyi-szöllőkbeli szállásom előtti keskeny utcába.

Jött hazulról, mert már nem lehetett ép idegekkel elviselni. Bozgor! – kapta meg janicsárrá vált főnökétől is. Hazátlan a szülőfalujában.

Akkor inkább, otthagya mindenét: átszökik az anyaországba!

Át is jött, s gépészként azonnal állást és szállást kapott egy tsz-majorban, falunyi tanyán. S mert szeret és tud dolgozni, hamar kezdett jól keresni.

Ám az Újévet már otthon töltötte.

A karácsonyi forradalom vitte haza?

Éjjel-nappal együtt néztük a forradalom helyszíni közvetítését, tudom, hogy nem amiatt. A társa, az igen, Béla harcolni ment haza! Amikor meglátta falubelijét a tévében karszalagos, géppisztolyos nemzetőrként az országúti ellenőrző-helyen, felrobbant: ő is ott akar lenni!

Pityu nem, Pityu nem ezért ment haza.

Pityu agglegény. Harmincvalahány éves, s biz odahaza, a Partiumban 'ilyen magas korban' már nehezen talál magának feleségnek valót az efféle csöndes természetű, visszahúzódo, mindössze dolgoz, tisztességes legény. Az anyaországban új életet akart kezdeni? Családot alapítani?

Ám akkor a kantinos nő, egy helyre, tán kissé nagyszájú, de hozzá is kedves özvegy lerománózta.

Olvasom az újságban: kisvárosi özvegyasszony szerény komfortos házába társat vár „Lehet román is” jeligére a kiadóba.

Pityu nagyon sírt.

Azért jött el, mert odaát magyarnak lenni lehetetlen, erre ideát meg ezt kapja.

Bozgor-bolá

Aradon azt mondják a lánynak – elsős, a magyar iskolába jár –, hogy „bozgor”.

– Anya, mit jelent a bozgor?

– Azt, hogy mond meg neki: az anyja picsáját!

Nem értette az anyját a kisleány, mert még nem hallotta így beszélni.

– Olyan, mint amikor mi kiskorunkban azt mondtuk:

Olá-bolá vaskaró,

Akasztófára való!

Zajlik a magyar-román, román-magyar élet Aradban, kicsi csanádi részeken, járja a nép a féloláhosat.

A kisiratosi anya magyar, az aradi atya román, Aradon élnek. Kisfiuk az apját APUCI-nak hívja, másképp nem is tudja, egyébként igazában csak románul ért. Anyjáiéknál, Iratoson kérdik tőle:

– Hol van apád?

– Ott a lapát! – válaszol, s mutatja is, mert így már, 'apád', nem érti; hacsak nem 'lapát'.

Jani öcsém kürtösi román leányt szerzett magának. Az anyja egy mukkot sem tud a hatalom és a szomszéd nyelvén, nem is örül különösebben a házasságnak; igaz, ellene sincsen. Hogy nászék hogy s mint vették a dolgot, nem tudható, mivel ők meg a magyarral állnak hadilábon. Náluk tanyázva hamar kiderül, hogy a három éve magyarul megszólalni sem tudó menyecske szépen „ő”-zve beszél. Ráadásul a kétéves pici leányuk nem érti kurticsi öreganyját.

Nem tudna egyszerre két nyelvet megtanulni, érdeklődik a messziről jött báty. Magyarul s románul, románul s magyarul.

– Ne keverje össze! Egyszerre egy nyelvet tanuljon. Majd ráragad az anyjáról úgy is a román – szögezi le édes öcsém.

Kisdéd (vegyes házasságbeli) élet Kisiratoson az Úr 1993., s a román állam ittlétének a 74. esztendejében.

Szedd és vidd!

Korábbiól már ismerős a módszer, haza vele!

– Jóba voltam a mérnökkel; bármit kért, megcsináltam. Kértem tőle bont, éjjel ezzel az egy bónnal hat remorkával vittem haza a fát, a szénát, a kukoricát... Elláttam az egész családot.

De most, hogy megbukott a kommunizmus, hazakerült szinte minden a kolhozból.

Az 1991. szeptember 8-i búcsú után 9-én, hétfőn osztják a téesz állatait! Összeadják, ki mit vitt a közösbe, mennyit dolgozott a szövetkezetben, s bizonyos százalékot (állítólag tíz percentet) figyelembe véve kapják a teheneket. (Disznó alig, s a lovak még a kollektívban.)

Már az osztás előtt volt a faluban vagy tizenöt lovas, szekeres gazda.

Ha jól értem: tíz hektárig mindenki – aki kéri – visszakapja a földjét, s ötven áre (fél hektár) annak, akinek nem volt földje. A gépállomáson dolgozó unokaöcsém egy nagyhold földet kap.

Kilencvenegyben a nyolcszáz tehenet, kilencvenkettőben a száznyolcvan lovat hordták szét. Vitték kocsival haza a gazdagok a tsz-vagyont; szétszedték a dorobánci mgtsz hatalmas kotárcáját – vitték a cserepet, a gerendát is, s a gabonát.

– Bevitt a gazda öt lovat, az örökösök kaptak egyet. Eladták, osztzkodtak, jól összevesztek. Örök harag! Négy után háromnegyed lovat! A negyedet kifizették.

Felértékelték a lovat ötezer lejre, eladták nyolcvanezerért. Rá pár hónapra már százezret érne, aztán meg esik az ára.

Nénémék a Kekecsen jól jártak: hárman együtt összeszedtek másfél hektár szántót, s azt egyben és itt, kertjük végében mérették ki maguknak. Ekkora darab föld egy tagban! Kurtucznak ilyen nagy itt sosem jutott.

A földosztásból valahogy a szegény is kimaradt, ha magyar volt. Egykor! Mert most.

Gépész a hasadéknál

Egy vagon, negyven mázsa búzát bír learatni a kombájnn, de mi öt vagonnal, hogy legyen prémium. Tizenhárom százalék lenne megengedett elhullás, erre így negyvenöt százalék.

Ha nekik megéri... Aratás után a föld olyan, mintha bevetették volna!

Tizenheten Tordára mentünk, ott kellett aratni. Jártam a Hasadéknál.

Agyonhajszoltuk a gépeket, nem bírták ezt a tempót a hegyoldalakon: az egyik leégett. Egymillió lej! Nagy pénz volt az akkor.

Kijött a miniszter, helikopter hozta Bukarestből – valaki a minisztériumból –, és azt mondta, ki kell az embernek fizetnie az egymilliót!

Erre föl mi: föl a vagonba!

Reggelre mind a tizenhat gép a vagonokban volt, mi pedig az indulásig bementünk a kocsmába, ittunk! A mérnök mondta, hogy ne hagyjuk magunkat.

Közben az állomást már körbevette a rengeteg rendőr, de nem mertek semmit sem csinálni velünk.

Kürtösön az állomáson belénk kötött a rendőr, a kerékpárt a nyakába tettem. Behívott a parancsnok, őszintén elmondtam, hogy ő kötött belém. Azt mondta:

– Csak szóljon, ha ízélgeti!

Csúnyábban mondta.

Nem is meri folytatni! De megmondtam neki:

– Ne találkozzak veled sötétben!

A forradalom idején összehúzta magát. Most megint elég nagy a pofája.

A gépek most még rosszabbak: se alkatrész, se motorina. De adtak egy kis földet; a gépállomás megműveli, a költségeit levonja, s ami marad, az az enyém.

Soha ilyen csúnya nem volt a kisíratosi határ – mondják '92 nyarán –, mert sok öreg, jó néhány hetvenéves, nem tudja művelni a földjét. Ha nincs pénze, azért marad a kukorica kapálatlan, ha meg bírja fizetni a nyolcszáz lej napszámot, nem vállalja senki!

A szegények bosszúból sem dolgoznak nekik, egyébként is: ugyanannyit a szövetkezetben is megkapnak, ahol nem hajtja őket a gazda. Inkább szőlőt kötöz, üvegházban dolgozik kényelmesen, vagy ha nagyon kell a pénz, átmegy Magyarországra, ahol ötszáz forintot megkap egy napra – otthon, a nagy pénzromlás előtt, ez kétezer lejt ért.

A szegény a régi szegény, a gazda a régi gazda, ám annyira nem hajdani, hogy elő ne tudjon törni az egykori ellentét.

- A gazdának nem dolgozunk!
- Fogsz te még könyörögni nekik, ha kenyér kell.
- Megint cselédek leszünk.

Eddig is azok voltak, kolhozcselédek, de a kolhozból kedvükre lophattak, a gazdaféle meg, akár egykori, akár mostani, nehezen tűri a tolvajlást.

A gazdagok kivették a földjüket, hogy maguk művelik. Mivel se kocsi, se ló, se gép elegendő, se elég népes ifjú gazdacsalád, megalakították a MÁK Társulást. (Csúfnevei: Mákvirág, Repcevirág, vlachosan Máku, azaz "Pipacs"; amúgy még repcések, túrósok ők.)

A bejegyzésük is nehézkesen ment. Kulákjával nincs kibékülve a pórnép, néha már-már összeakaszkoznak.

A szegények alakították meg az AgroDor-t, az Agró Dorobánc csoportot, az övék a régi kolhozközpont. A földnélküliek maradtak egyben, ők a fiatalabbak, munkabíró társaság. A régiből kifordult új szövetkezet erőssége az üvegház, mert zöltségük, virágjuk biztos pénz: az egész országból jönnek érte. A harmadik társulás az Agrowest, amely főleg a Bodonya család tagjaiból áll.

A kétezer hektár nagyobbik felét műveli a kolhozhoz szelődült ifjúság.

Aki: marad

Két év alatt vagy százan szöktek át. A legtöbben a határ túloldalán, Lökösházán, Kevermesen és Dombegyházán telepednek le, jó néhányukat a korábbi kirajzások során odamenekült rokonság fogadja be.

1985 táján összeírta az orvos, hány agglagény van a faluban, mert sokallta. Vagy kilencvenöt. Piszkálták őket az alacsony népszaporulat miatt, azért nézte meg.

A Ceaușescu-időben (Csucsú-korként is említik) nyilvántartottak minden nőt, aki egy-két év házasság után még nem szült, s havonta be kellett menniük ellenőrzésre, nehogy elvetessék a gyermeküket. Ha valakiről mégis kiderült, mehetett az orvos is a legfelsőbb bíróságig.

Amikor a kórházi kivizsgálás során kiderült, hogy nem tud szülni, kezelésre kellett járnia. Ezekben az években csak heten vállalták s közülük egy szült.

A fiút Ioannak akarták beírni. Az apja nem hagyta magát, azért is Jánost kellett bejegyezni.

– Az orvosok, tanárok elszaladnak – mordul rám a boldog atya 1989 nyarán. – Pedig ez a rendszer nem tart örökké, és akkor itt maradunk vezetők, értelmiség nélkül. Amikor majd újra lehetne valamit tenni, nem lesz, aki a népen segítsen, a népnek segítsen megőrizni magyarságát.

– Gyávák! – szögezi le földész testvérem. – Nekünk ez a hazánk, itt kell élnünk!

Hogyne, asszonykáját ismét áldott állapotba tehette.

Aki egymaga van, könnyebben vág neki a világnak.

Így már: maradni kell. Van miért.

Hiszi.

Parasztlázadás

December 22-én az emberek a tévéből nézték a temesvári és a bukaresti forradalmat, nem volt semmi a faluban. Aztán megalakult a helyi front, amelyet a nép nem fogadott el. Még a román rendőrt sem zavarták el.

Népőrség alakult, vagy húsz fiatal vigyázott a falura. Közben csak leszedték a Csucsut éltető táblákat, az irodákban elégették a képeit, s eltűntették a Kis utca végében álló DOROBANȚI falunév-táblát. Januárban már az új fogad – a Dorobanți alatt ott a KISIRATOS is.

A Kisiratos tán sosem volt itt kiírva.

Azóta sem nyugszik a hatóság, vagy négyszázszor utasították eddig a falut, hogy törölje le azt a csúfságot. 1993. Szent Mihály havában – a Szent Kereszt Fölmagasztalása napjára rendelt templomnapon – még a helyén a kétnyelvű tábla. (2010-ben nemkülönben.)

LEAKOMMUNISTÁKKAL, hirdeti egy felirat a volt községházán működő fodrászat ablaka alatt.

Boldogasszony januári havában elzavarják a téesz-elnököt – Ki a Bugyur-bandával! – kiabálják a gyűlésen –, s a régi elnök (a volt Nagy Nemzetgyűlés addigi képviselője, helybéli szegény ember fia), a kolhozszervező Szanda is bajban: ijesztgetik, hogy rágyújtják a házat. Bűneinek egyike, hogy az ő utcájában épült először kövesút. Amúgy az általa vezetett kolhoz Aradban az első volt.

Ugyanakkor valakik leverik a Malomi Keresztet.

Január 26. előtt Csucsú születésnapján Aradon s itt Kisiratoson az iskolában is román nyelvű röplapok jelentek meg, rajtuk ilyesmi: „...Eljött a ti időtök, készíthetitek a koporsótokat... A ti ünnepetek újévkor volt, a miénk 26-án lesz...”. Niku napján.

Rá két napra a falu újraválasztja a frontot – neki ez is csak népfront, megteszi így is –, mert a nép az önmagukat újraválasztó régi vezetőkben nem bíz.

Az egyik értelmiségi napnyugatra távozik, a másikat a falu úzi.

A Megmentési Front elnöke Almási Vince tanár.

– Kommunista volt, csinált pártiskolát...

(1996-ban Kürtös RMDSZ-es alpolgármestere lett! Mert a nagy román faluból lett kismezővárosban a hozzácsatolt Kisiratos egységesen voksoló szavazópolgárai miatt a magyar lista nyert, összességében pedig – megint – az ellenzék.)

Azon túl követeli a nép a magyarnyelvű oktatást, a falunak a külön néptanácsot és hogy a régi szokásait hagyják békén!

E században ez a harmadik zendülés a faluban. Elsőre, 1918 őszén adtak a gazdagoknak, 1944 szeptemberében, hogy Horthy katonái tíz napra fölszabadították Kisiratosot, a román vezetők szorultak. Hogy most ki fog.

Húgom harcai

Annus húgom szinte belerokkant a negyedik szülésbe, s lám, most a népgyűlések egyik hangadója. Nem csak a családban ő a legokosabb.

Hol az elszemtelenedett régieket nyírja, hol az oktanul megtámadott védelmére kel. De ahhoz is van esze, hogy ne maradjon magára: maga köré kerít néhány asszonyt, s így már elég nehéz legyőzni.

1990 januárjának derekán egy gyűlésen úgy ráolvassa az addigi tsz-elnökre a vétkeiket, hogy az a végén azzal védekezik:

hagyják békén, mert szívbajos. Megtámadták Almási Vincét, az iskolaigazgatót, amiért a kommunista időben pártiskolát végzett (elküldték valamilyen tanfolyamra); még az is ellene volt, aki korábban vlach származásával és markszi hitével tüntetett.

– Jöttek házról házra, írjuk alá, hogy le kell váltani! Nem volt a papíron semmi, csak az aláírások, azután írták fölé a szöveget. Bármit odaírhattak volna!

– Összehívták a falut a kultúrba, zsúfolásig volt. Szidták kegyetlenül, ő pedig majdnem sírva védekezett. Felálltam és elkezdtem mondani: Mért akarják ezt az embert bántani? ... A végén könnyes volt az emberek szeme.

Pedig nagyon rosszul volt, de elment, meg kellett védeni.

– Tudod, testvér, nekem egyáltalán nem tetszik Annuska politikai szereplése – mérgelődött öcsém uram, aki, korábbi vallásával ellentétben, úgy ellene van az iskolaigazgatónak, s aki, mint az egyik csúfneve is bizonyítja, eléggé románpárti volt világ életében, aki a magyarságáról a legszívesebben megfeledkezne.

– A gyűléseken be nem áll a szája; tudod, hogy van: hosszú haj, rövid ész!

Az ő haja, valóban jóval rövidebb.

Asszony és politika...

Faluhelyen megesisik.

Választ a magyar

Választ, s hogy végre (1990-ben) megteheti, magára szavaz. A képviselőválasztáson az 1323 érvényes voksból 1273 az RMDSZ-é (95,9 százalék), 28 szavazatot kap Iliescu frontja, ötöt-ötöt a parasztpárt és a liberális párt, kettő-kettőt az ökológusok és a demokrata agrárpárt, nyolc egyéb kicsi pártot támogat. (Érvénytelenül 171-en szavaztak)

Megalakulásakor ötszáz tagja van a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek a kétezer lelkes faluban, hetven a MADISZ-nak – a legtöbb Aradban. Szinte a teljes férfilakosság belépett. 1992-re felére apad a létszám, de azért ez sem akármilyen.

Rá is szorultak az összetartásra, mert jött a helyhatósági választás, s Kisiratos a majd tízezer lelkes román kismezőváros, Kürtös része. A tizenkilenc tagú városi képviselőtestületbe tizet küldhettek az ellenzékiek, s a polgármestert is a kommunista ellenes pártszövetség adta – a kisiratosiak jóvoltából.

A polgármester-választás első fordulójában első, 49 százalék körüli eredménnyel a „kulcs” (az ellenzéki konvenzió), a második

a Nemzeti Megmentési Front, azaz Iliescu pártja, harmadik az ellenzéki szociáldemokraták embere. A második fordulóban fej-fej mellett (a számláláskor) az első kettő. Kürtösön nagy öröm a kormánypártiak táborában, ugyanis a három helyi körzet eredménye: 800 szavazattal vezet az ő jelöltjük! Bejön a kisiratosi eredmény: ott 850-nel több szavazat a „kulcs”-ra.

– Nem tetszett nekik, mit keres itt Dorobánc? ...Mert csak akkor kellünk nekik, ha az adót szedik be.

Némely köpönyegforgató iratosi ember magatartása miatt csökkent az RMDSZ népszerűsége, sokan a kürtösi románokra szavaztak.

A kilenc „kulcsosból” és egy szociáldemokratából álló kürtösi ellenzéki többségnek három kisiratosi tagja van. Ennyi magyart régen látott a kurticsi községhez.

(Na, majd 1996 végén újra alávág Iliescuéknak–Funáréknak a kisiratosi magyarság.)

Török a kertlábban

Ég a villany a verandán, az udvaron az anyaországi rokonság e hétvégére hazalátogató csoportjának férfitagjaival beszélget a gazda s fia. Asszony és gyermek már házban hűsöl, az embereknek nem jön álom a szemükre az éjszakai kánikulában. Még hogy éjjel, nappal mi volt itt?!

Terefere, egy kis ital, dohányzás a szabad ég alatt.

Éjféltajt idegenek lopakodnak a kert felől a portára. A kertlábnál szalmakazlak majdnem a trianoni határig, Magyarorszáig. Az idegenek annyian vannak, hogy megijedni sincs idő, a kúthoz rohannak s a háziak és vendégeik meglepetésére nem inni, fürdeni kezdenek! Öntik magukra a hideg kútvizet, már tele a porta: törökkel, arabbal, kurddal.

A keletről nyugatra menekülők napközben a partiumivá tett falu határában a kazlakban húzták meg magukat, hogy aztán éjjel indíts Magyarországra! Az országhatár egy jó nekiiramodás, ám előtte, úgy látszik, le kell hűtsék magukat. Úgy átforrósodtak a kazlak tövében, a szalmába bújva, hogy szökés előtt a legszívesebben kútba ugranának.

A gazda atyja idejében, Trianon után igen eleven csempészélet volt a faluban, virult az embercsempészet is. Aztán a második háború alatt és után. Ez most, ebben a században, a harmadik nagy szökevényáradat. Kezdődött a Romániából menekülő magyarokkal és nem magyarokkal, folytatódik az Ázsiából a nyugat-európai Kánaánba szaladókkal.

Ki tudja, meddig tart? S hogy mi lesz a vége.

A kényszerű vendéglátók meglepődtek, de hát, úgy látszik, megszokták, mi folyik a határon. A szökevényeket a falu nem veszi észre, bizonyára együtt érez velük. Két-három évvel ezelőtt ment innen is a fiatalság a már akkor szabadnak hitt Magyarországra.

S egy pohár vizet senkitől sem tagadnak meg. De hogy fürödni akarjanak?

E szép nyári éjszakán a kút majdnem kiszáradt.

Csárdára bár

Szaktársa áll meg a széke mögött. Pityu kérdi:

- Hol jártál?
- Anyádnál.
- Nem értem.
- Anyádnál.

Pityu kigombolta a mellén a kabátot (ne kelljen anyjának a leszakadt gombokkal vesződnie) és akkorát bevágott a cimborájának, hogy az kiesett a csárdaajtón.

– Nem kellett volna, részeg – vetik ellen az ivótársak a Kohnhoz címzett kocsmában.

– Nem tudtam.

Kónhoz ma alig járnak, pedig a kommunizmus utolsó évtizedeiben ha estelente nem borította előtte az árokpártot száz kerékpár, akkor egy sem. Itta az ember nép a tenger rossz sört, még rosszabb, méregből vegyített szeszt. Sírhat az asszony, kérlelhet a plébános, nem és nem, e nélkül meglenni sem tud az ember.

Hogy beütött ez a Romániában is elég fura demokrácia – kimondottan balkáni demokrácia itt a Közép-Európáról leszakított részekén –, mintha abba maradt volna ez az öngyilkos italozás. Az innivaló méregdrága lett, ráadásul a munka, a munkahely is szorít: akár kisgazda újra, akár továbbra is a szövetkezetben dolgozik a férfinép, több lett a dolga! Az emberek kevésbé érnek rá Kohn csárdájába járni. (Amúgy az utolsó Kohn a faluból az 1940-es évek második felében távozott Izraelba.) A nagyobb önállóság és nagyobb felelősség hatására – mert hogy a kolhoz már nem tartja el a lógósokat s családjukat – józanabb lett a falu.

Aki megkíván valamit, inkább beül a csinosabb Rózsa bárba, mely az egykori Csárda közelében van s a megye első sikeres magánvállalkozása volt, vagy a falu szívében nyitott Rózsa cukrászdába, mert ezek, ha valamivel többet kérnek is a fölhajtandókért, mint Kón, jóval tisztábbak s akár

magyarországi, ne adj Isten skótországi italféleségekkel is szolgálnak.

Mindenesetre Matyi sógor újabban egy gyűszűnyit sem iszik, mert a veje úgy összeverte, hogy eltört a bokája. Sógor alaposan berúgva ült kocsiba, s előbb csak a kormányt akarta a veje kezéből kicsavarni, majd a fékbe taposott, amitől a kocsi (benne két unokája s nászasszonya) fának szaladt.

Nem iszik, így túl drága a sör meg a pálinka.

– A határőrök? Már nem öböjögnek! Előtte őket innét a fene. A kaszárnnyából

mindön bálba begyűttek! Űk be, mi ki. Hamar kiürült a bál, magukba mulattak tovább. Lékérték a jányt, belekötöttek az embörbe, egybül ránk támadtak; jobb a békesség. Visszaadik nekik, bátyus, a mieink, në féjj! Az első alkalommal kilestük, eggyet-eggyet jól mökkentünk. Egy darabig csönd vót, nem gyűttek a bálba! A falu szélénél beljebb nem merészköttek. Hogy asztán kezdőgjön az egész előrül.

Mígnem, ugye.

Helybéli táltosoron

Péter nagyon jól tanult! Csak a románt nem bírja, nem vették volna föl az egyetemre. Annyira nem tud románul. Pedig olyan eszes fiú.

– Ha másképpen lenne, Magyarországon élnénk, ő biztos egyetemet végezne – sóhajt az édesanyja, ki belerokkant az életbe anélkül is, hogy a fiát taníttatnia kellett volna.

Még hogy a nyelv, de fizetni hogy tudnák? Koszt, kvártély, tankönyv, tandíj, meg a többi. Kolozsvár messzire van, és se rokon, se semmi.

A kürtösi vasútállomáson dolgozik, ahová az apja vitte be.

Harminc ember maradt meg, s csak ő magyar, meg még egy, akit utólag vettek föl.

Péter: táltos! Zsilléri táltos, a Zsillér-soron meg egyebütt is: jósol! Akár a szépapja, Kis Sarusi János a közeli kekecsi putri előtt: csillagból, tenyérből...

Tehet mást?

Nem iszik, nem mulat (nem kocsmázik); lagziban is inkább kimegy társalogni anyaországi testvérével a sírkertbe.

– Nagyon okos – hagyja helyben a nála valamivel fiatalabb csabai gimnazista legényke, kit úgy lenyűgöz unokabátyja szava, hogy magának kell hazautaznia, mert a szülei, amikor

haza kell indulniuk, az éjszaka sötétjében hiába keresik, sehol sem találják.

Bölcselkedik.

Táltos... lett volna.

Lenne. Lehetett volna.

Most végzett a temesvári tiszti iskolán; ha szerencséje van, és a közelben kap állást, mehet valami kis Arad megyei vasútállomásra.

Lengetni a lobogót, Isten áldjon, gyors-, sebes-, személy- és tehervonat!

Vajh meddig terem még táltost a kisiratosi Zsillér? Míg MI ott vagyunk?

IRATOSI KERTÖK ALATT DOROBÁNCI GRÁNIC

Néptörténetünkből

Néptörténet? Falurajzunk e könyve: részben az. Meg – talán – még művelődéstörténetnek vehetjük (legalábbis a nálunk megforduló írókról szóló beszámolóknak köszönhetően). Annak, ami.

Eredetileg azt terveztük, ebben a falurajzfejezetben azt írjuk meg, milyennek látja, tudja, ismeri a falu a maga múltját. A helység történetét; őseinkre – urainkra, jobbágy elődeinkre, kertészzsellérből lett gazda és zsillér dédapánkra, iparkodó szüleinkre – miképpen emlékezünk. Azaz mit gondol a nép mindarról, ami megesett velünk. A lassan negyven éve megkezdett utat – falukutató falurajzíró munkálkodást – járva (annak most végére jutva) ide lyukadtunk ki. Ennyire tellett... időnkből, erőnkől, lehetőségeinkből.

A kertész(zsellér)telek jelentésű numerus – minálunk nemeris – mi volt erre felé; hogyan laktuk be a három (Forray-, Szalbek-, Almásy-) Iratost; kik voltak az uraink; mire jutottunk mi magunk... Nem kis részben a trianoni döntés nyomán e tájon is elkövetett emberiség-, emberiesség-, emberellenes büntettnak köszönhetően eltérítve arról az úttól, amelyen valaha elindultunk.

...elindultunk?... A helység határában egykor ki tudja, hány nép élt, s mind előbb-utóbb futni kényszerült. Mi, magyarok – állítólag – 896 táján jöttük e szent földre, s többször hasonlóképp jártunk, mint akik előttünk e földet már annyiszor szerették volna véglegesen megülni. Tatár, török gyűjtja ránk a házat, teszi lakhatatlanná otthonunkat, hogy rendre mégiscsak visszaszivárognak, újraépítsük a falunyi családi fészket. A három Iratos közül Almásyiratost 1880 körül sikerült végleg eltakarítani – nem töröknek, nem tatárnak, nem némötnek, nekünk, magunknak (azaz, hogy pontosabbak legyünk: nagy jó urainknak) –, a másik kettő azonban kitarzott. Forrayiratos megfőjtását az első világháború után kezdték meg a havaselvei megszállók, amikor a színmagyar faluba a megcsonkított Magyarországról idehúzódo románokat telepítettek (büntetve ezzel a falut, amiért nem kérte a Magyarhontól való elszakítást). A Szalbek-Iratosból lett Kisiratost rövidlító (magyar nagygazda) urai a betolakodók kezére játszották, mert bár a falu Magyarországnak ítéltetett, a módos gazdák földje 'Romániába' esett volna, zsírosgazdáink pedig inkább a bikacsökkel, dózecssecsinccsel nyomban örök életre berendezkedni igyekvő bukaresti királyi hatalom karjaiba löktek bennünket. A föld, a földjük megmaradjon... Ami – az iratosi kertek alá varázsolt

dorobánci gránic 'román' oldalán – hogy maradt volna az övék.

Mesék, igaz történetek, rémálmok elevenednek meg a falurajz e részében, annyi minden abból, amit a falu emlékezete őriz. A falué, meg a faluról szóló történeti irodalomé. Mert természetesen vastagon szerepel könyvünkben a tudósok által föltárt mindazon ismeret, ami rólunk szól. Rólunk, háromiratosiakról, mert bár a falurajzíró elsősorban Kisiratosra összpontosít, többnyire sorraveszi a másik két Iratos dolgait is. Azon az alapon, hogy valaha egyetlen Iratos falu és pusztája és határ volt ez az egész. Zaránd, Arad, Csanád vármegyében, azok találkozásánál. Hol ide, hol oda csapva, kényszerítve.

„Lönni vagy nem lönni” – emlegeti Hamlet szavait a magyar világ e fertályán néhány ember arra a jó száz évvel ezelőtti parasztszínházra emlékezve, amely Shakespeare-t is játszott. A Hamlet nem került színre, ám – láss csudát – népünk mégis így emlegeti. Mitlöhettönni; kerülhet száz (meg egy) színháztörténész, aki kimutatja, békési Szentetornyán vagy csanádi Tornyán ezt a darabot nem adták elő Justh színházában, akkor is az erre emlékezőknek van igazuk. Mert ha ők ezt magukévá tették, hogy lönne a másé?

Föld; élet; álom; valamennyi szabadság. Reménye annak, hogy érdemes.

A falu (nömös mög zsillér) nemerusai

= v a g y a h o g y v ö s s z ü k =

Falu, határ, mérték; numerus, telek, ház; lélekszám, oláh, cigány, zsidó. A társadalom és feszültségei.

Ennyi, ennyi lönne az egész.

Mennyi.

Nemerus, vagy sē.

Főleg a kis- mög a nagynemerus! Kismömösé, nagymömösé.
Hogy urasági nőmös urainkrul – ezúttal – (elsőre) szó alig essék.

Kilsőség, belsőség

Az *első sor ház* a későbbi Nagyfalú bal oldala, ablaka a Gyöpre, a mai Nagygyöpre néz.

Később épült házsor a túloldalra. És nőtt tovább a falu. Terjeszködött amarra.

A régi falu felé? Faluhelynek, középkori Nagyiratosnak, hunnan annyi lelet – edény, csont, szerszám – előkerült. Egy része igényöst Kása Anti bácsihon.

Szóval hogy. Az első ház.

Az, amelyet 1-gyel – 1-es számmal, azaz numerussal – jelölnek? A Nagyfalú végiben. Vagy a templomtól?

A régi öregök szerint innét indult mindön. A 'falú' lőtt utóbb Nagyfalú. Mint szerte – szinte bármerre – a nagy magyar világban.

Mert, mondanunk sem köll, van, aki szerint nem úgy vót!

Hanem hogy?

Pista bátyám – pedig ma már (halála után jó 30 évvel) ű is a régi öregök egyike – úgy tudta, hogy a legrégibb, 1. a Tódás. S onnét gyüttünk vóna följebb. 2. a Templom utca. 3. a Nagy utca (a Templom utcától a Malomig). 4. a Nagyfalú. 5. a Zsillér. 6. a Kekecs (szerinte '19-be). 7. az Újtelep ('26-'27-be). 8. a Gróza-tér ('45 után). (9. lösz a Kanász-gyöpi ifjúsági lakótelep – tehetjük hozzá.) S nem is olyan okatlan ez a vélekedés! Mer hogy ott, a Tódás végibe vala valamikor a régi Iratos, mit jó Borovszky urunk hogy nem, Nagyiratosnak mond. ...hív a lelköm!

Jó okkal.

Mer hogy nyilván az vót.

Kisiratoson Nagyiratos.

Ki nem hiszi.

Aki nem, nézzön utána!

A legjobb az egészbe, hogy egy 1700-as évek végi térképön Pusztá-Kisiratos a mai Kisiratosul jó messzire, a mai Nagyiratos (Forrayiratos) alatt szerepöl a térképész tudomása szerint.

Vót vagy nem vót.

Megint más – ki, ha nem a kissé tudálékos, de másoknál (korosztályos társainál) sokkal többet őrző, átörökítő, nekünk továbbadó Gergő öcsém – azt terjesztötte, míg élt: 1. település, lételepődésünk a Cömönt-kútnál történt vóna, 2. a Régi-temetőnél. És így tovább.

Ez mög – ugye – abbul indul ki, hogy: valóban, a falu Almásiratossal határos részin vót, löhetött valami... Házcsopot, falu(kezdeményözés)? Möglöhet, maga Almásyiratos, amit Ponyvahátnak is mondanak jó darabig... Mer a régi öregök valóban emlígetnek ott a határban valami vad népet. Féközhetetlen emböröket, akiktül tartott a falu (azaz Kisiratos, Nagyiratos helyin). A Régi-tömötő mög... hogy kerülhetne ki a számításbul? Séhogy.

Égy szó mint száz.

Úgy is regélik, hogy a Tódásvégrül gyüttünk vóna beljebb a Kis uccába.

Mög még ki tudja, mit nem.

Ej, regő, rejti, azt is elfelejti.

... Az utód, az utód. Ha így halad.

Addig élünk, amíg regélünk?

Mesélünk; emléközünk.

Őrizzük, mit rajtunk kívül senki sem fog.

Remélünk.

A faluval mögvónánk; vajh mekkora vala a *község területe*?

Akkora, amekkora. Amelyet a legenda szerint a Földes Asszony eladó nagylány korában körbefutott (égy nap alatt?). Regő, ha rejti. Hogy abbul lögyön – a kis irattal íratott – Kis-Iratos... határa.

Persze, a kilső.

Adatokerrül innen, onnan. (Majdnem végig 1100 négyszögölével mérve a holdat.)

1835: 2750 h. urasági föld

2462 h. jobbágy (kertész) föld

1848/49-es kimutatás Cs. megye nemesi birtokairól: „...Szalbeck Jakab kisiratosi pusztája

5911 hold”

1851: 5212 kishold: 1232 h. kaszáló – 750 h. gyöp majorsági
3120 h. szántó – 1500 h. a falué, 2750 h. majorsági
860 h. legelő – 464 h. a falué,
+ (?) 30 h. erdő

(erdő 1875-ben Almás-Iratoson 19, Nagyiratoson 13 kat. hold az aradi gazdasági évkönyvben, azaz: Három-Iratoson nálunk volt a legnagyobb az erdőterület)

1855: 5598 kishold: 4088 h. szántó
1470 h. legelő
40 h. kaszáló

1865: 5595 210/1100

1871: 2589 kat. h. (K.I.+ K.I.-puszta)

1873: 2589 kat. h.

1892: 3833 kataszteri hold

1900: 3840 kat. hold

1941: 3840 hold a határ, szántó és legelő

1978: 5000 kat.hold (kb.): 4400 kh. művelésben

600 kh-at tesz ki a 820 házhely

1979: 5500 kat.h. régen a falu határa (máskor 5520, 4000 kat h.=2300 hektár)

6000 kat. hold, 2300 hektár most

131 hektár (máskor 141) a község (belterülete),

5 hektár a temető

1992:	1100 hektár az Agrodoré	más szerint: 1150
	700 „ a Máké	950
	<u>300</u> „ magánkézben	<u>450</u>
	2100	2500

1987: a kutasi határbővülés eredményeként úgy 4500 k.h. (a belterület állítólag 141 hektár)

1993: 2250 hektár a kilsőség – a társas elnöke szerint a Kilsőgyöp Kürtöse

2004 után Kútason, a volt állami gazdasági Májer körül, az újra önállóvá vált Kisiratosnak 40 hektárt sikerült átcsatoltatnia a kürtös határból

2005: 2780 ha

2008-ban a község területe 2812 hektár, belsőség 340 hektár

2008-ban a polgármester, Almási Vince sorolja: az új, 2006-ban elfogadott községrendezési terv szerint a régi belterület 60 hektárral fog bővülni. A volt Gyümölcsös, 15 hektár, a fürdőnél, üdülőterület lesz. Beépül a Vájkos körüli Kisgyöp. „A Nyócház-

gyöpön, amely disznólegelő, a 9,5 hektárból 6 hektáron lakótelep épülhet főleg fiataloknak, akik ingyen kapják a telket, amely 500 négyzetméter, májusig 20 kérvény érkezett a községházára – feltétel: 35 alattinak, kisiratosi állandó lakosnak kell lenni. Ebből 1 hektáron játszóteret, sakkozót, sétányt akarunk kialakítani. 3-4 hektár, a Malomnál, beépítetlen marad, ha valami befektetőt találnánk.” A belterülethez csatolnak a Kilsőgyöpön 30 hektárt, itt mezőgazdasági, vagy állattenyésztési fejlesztést szeretnének. Egy fiatal kecsketenyésztést tervez; érdeklődő amerikai disznótenyésztőt elutasítottak. És a Kaszárnját, ahol szintén fejlesztés várható... B. Z. aradi nagyvállalkozó 9,5 hektárt vásárolt a tehénlegelőből (a Nagygyöpből). Kisiratosra bejegyzett cégnek tervez biogáz üzemet. Ha bűzlik, nem engedik. Vagy energiafűz oltványiskolát hoz létre...

A Csanád megyei telepek céljára *bérbe adott* (kamara, kincstári?) területek 1100 négyszögöles holdakban:

	1820-621	1832/33	1845/46	1848/49
Kis Iratos (régibb)	1940	1027	4000	4900
Kis Iratos (újabb)	600	442		

Úgyhogy: igazodj el, ha tudsz.

Mekkorák is vónánk?

Kicsik. Kicsi a falu határa. Azt mindig szűknek érezte... A dohánykertész zsillér – akiből nemeruosos gazda, mög ház, de nem nemeruosos zsillér, és házatlan zsillér lőtt. Egy idő múlva.

Jókor.

Hogy az 1800-as évek végén, 1900-as esztendőők elején lögyön miért óbolyogni. Elszelelni azelőtt is, utóbb egyre inkább, lázadni mög.

Ami beletér!

Nem tértünk el... Mönni köllött innét. El innen!

Ki maradt. Aki.

Aki mögmaradt.

Ha lősz kinyér.

A *közigazgatás* mög: haladt a korral. Vittek bennünket. Terelgettek. Gyüttünk, möntünk.

1818/819 – újraterlepedés; a falu első jegyzőjét 1820-ban, első bíróját 1821-ben nevezik néven.

1918-ig nagyközség (jegyzőség, posta, tf., házasságkötő hivatal, hitelszövetkezeti kirendeltség, községi malom...

1919-től kisközség az úgynevezett Romániában; 1949-ig Pécska

közigazgatási fönnhatósága alatt – 2012-ben a helyi rendőrőrs Pécskához tartozik a korábbi Kürtös helyett.

1969–2004: Kürtös része.

2004 – újra önálló község.

Mértékeink, mértékkel. Amivel mögmérik – fölmérik, bemérik, lémérik, kimérik, összemérik –, hogy s mint. Mi mekkora.

Területi mértékek:

ár, árë, áre – bátyám regéli: 100 árë 1 hektár (10 000 négyzetméter)

60 árë 1 nagyhold

40 árë 1 kishold (utóbbi kettő:

átszámítással).

1 áre 100 négyzetméter nálunk is. 1 árë:

100 métör hosszú, 1 métör szélösen – igazít helyre Pityu az Úr 1981. évében. Múzeumos Anti bácsi mög: egy ár két egész háromnegyed kadrát. (Nem számolunk utána...) (Pista bátya nem hiába volt kocsmáros, jól számol! Ugyanis 'szám szerint' a nagy hold 1.600 négyszögöle 57,55 ár, tehát valóban majdnem 60, a kis hold 1100 öle pedig 39,56 ár, szinte 40! Kerekítve, hogyne, hogy használhassuk...)

hektár – 10 000 négyzetméter föld, kb. 1,74 kat.h. = 100 ár(e); fél hektár 50 árë, 1 h. 100 ár

hold – régen általában 1.100 n-öles kishold, és használik a nagyholdat is; Szögedében hold helyett szívesebben használták a láncot

járás – legelőegység. „Zerinden és Feketegyarmaton... 36 kishold szántóföldhöz 18 legelőegység, más szóval járás járt. Kisiratoson egy járás 10 kadrát kiterjedésű volt, s itt is 1 tehén, illetve 4 birka vagy sertés legeltetését biztosította. Nem mérték ki külön telkenként a legelőt, mivelhogy a környező nagybirtokok miatt a legelő területe kicsiny volt, s abból is egyre többet vetettek be takarmánynövényekkel” – olvasható Kovách Gézának a Népismereti Dolgozatok 1980-as kötetében megjelent tanulmányban, amelynek iratosi kútfője a 68 éves Gáll Antal.

jugerum – azaz (kis) hold, 1.100 négyszögölével = 3956 m²

kadrát (kvadrát) – a hold alegysége, 100 n.öl, 1 hold 11 kadrát – Gergő öcsém szerint is, aki azzal egészíti ki mondandóját: a Zsillér telkei négykadrátosak. Kása Antal így magyarázza: Kisiratoson egy ár két egész háromnegyed kadrát. (Az átszámolás helyességéről megint lemondunk.)

kataszteri hold (0,575 hektár) – 1600 n.öl föld (hivatalos: katasztrális hold). Ma is inkább az 1100 öles kisholdat használják.

kishold – Kása Anti bácsi is úgy tudja, hogy 1 kishold 1100 négyszögöl; Kovách G. azt írja, hogy Arad környékén általában az 1100 n.öles kisholdat, ritkán az 1200 öles magyar holdat használták. A kettőt a falurajz szerzőjének magyarázva több helybéli összekeverte: magyar holdról beszélnek, amikor pedig lehet, hogy kisholdra gondolnak.

kert – „Kisiratoson... igen terjedelmes, 22 kadrátos nagykertereket, illetve 11 kadrátos kiskertereket mértek ki; nyilvánvaló, hogy itt a kertereket egy, illetve két kisholdban szabták meg” – írja Kovách. Ezt mondja öcsém is: 1 kert 1.100 négyszögöles kishold. A Zsillért kerterjei viszont csak 4 kadrátosak.

kiskert l. kert

kislánc l. lánc

lánc – Aradban főleg Pécskán és környékén használatos a lánc: a kislánc 22 kadrát, tehát két 1100 n.öles kishold, a nagylánc 32 kadrát, tehát két kataszteri hold (Kovách). Bálint Sándor írja, hogy Szögedében hold helyett inkább a láncot használják. A kislánc Újkígyóson 1200, a nagylánc 1600 négyszögöl. Mi is ismerjük, szögedi hagyaték.

magyar hold – 1200 n.öl, ritkát használják

nagyhold – 1600 négyszögöl; Pista bátyám úgy tudja, 60 ár 1 nagyhold

nagykert l. kert

nagylánc l. lánc

négyszögöl, öl – ezörszáz öl a kishód

numerus – vagy ahogy még nálunk mondják: nemerus...

Löhet kis nemerus, nagy nemerus: egy telkes, két telkes a gazda. Kovách a falutörténetében írja: nálunk 1 telek (numerus) 19 hold szántóból, 1 kishold házhelyből és kertből állt a közös legelő használatával.

öl l. négyszögöl

pászma – Arad környékén a pászma a kerti szőlőkben (Kovách szerint) 200-400 tőke. 1980: szőlősor, paradicsomsor a kollektív kertészetében (Annus nénéd). Löhet pásztának is érteni a pászma szót.

pászta l. pászma

Kása Antal helytörténész 1980-ban így összegzi a Kisiratoson használt területmértékeket:

1 numerus=kisnumerus= 21 kishold

18 kishold külső(ség)

2 kishold belső(ség)

1 kishold legelő

1 nagynumerus=2 numerus, 2 telek!

1 ár=2 egész $\frac{3}{4}$ kadrát

1 kadrát=100 négyszögöl

1 kataszteri hold=16 kadrát

Kása Anti bácsi úgy tudta, hogy Kürtösön 1 lánc=2 kishold=2200 négyszögöl. Szerinte Iratosunkon a láncot nem használják! Hogy unokatestvéreid rendre rácăfoljanak...

Kása A.: a négyszögöl, kádrát, hold, (lánc?), numerus, nagynumerus sorozat mellett használják a négyzetméterrel számító árë, hektár sorozatot is. (Hogy legyen mit átszámolni.)

Na, ebbe – teljesen – bele nem möhetünk!

De a nemerusba-numerusba-telekbe – valamelyest – csak érdekös...

Ki-ki a maga nemerusán.

1237

Kisnumerus (kismenerus) – kisnumerosos/kismenerosos –
kismönös.

Kisgazda – gazda – (rossz időben:) kulák.

Napszámos, zsillér, (tanyás)bérös, részös.

Satöbbi!

...Ezt tessék részletözni!

Ha mönne.

Mönni mén, de minek.

Bonyolult egy röndször vót.

Röncör. Ma? Majdnem ugyanaz.

Abban a tekintetben, hogy.

A szögény szögény maradt, a gazdag ma is gazdag. Gazdagabb.

A szögény mög.

Hajja!

Mán ha hallja.

... Hogy lögyön igazi nemes, nemesi származék is... a gazdák,
sőt, a zsillérek között. Például Sarusiék állítólagos – mondai?
legendai? mesebéli? álmodott? – nemessége.

Makón az 1900-as évek elején készített fénykép a kismemesi
származású Dávid családról. Édesapa, édesanya, három kisebb
gyerek, és gyönyörű nagylányuk, Rozál. Aki, szól a családi legenda
– igaz történet! –, a Makón katonáskodó kisiratosi szerelmével
elszökött. S lett belőle... iratosi menyecske. Akinek az utódai máig
szeretettel őrzik e képet.

És még hány hasonló sors?! Nömösségü(n)ket őrizve... e
dohánykertész zsellérfaluban.

Lélőkben legalábbis. A nömösnél nömösebb.

Zsillérnömöse a alföldi (sőt, magyar) világnak.

Nemerus, azaz telek

Az, numerus.

Az 1843-as Egyező levélben olvasod: 1 numerus a „legelön kívül 19
holdat” tesz... Ekkor 200 házhely, telek, numerus van a faluban, de
adózó gazda kevesebb – egy-egy nyilván több numerust vállalt (Kovács
falutörténet 59–61).

Pista bátyám szerint telep... Mármint a telek. Az. A numerus. Mint
nemerus. Kis, nagy.

Kinek így, kinek sēhogy.

Szóval: nézzünk széjjel kicsikét.

De abból a jó másfélszáz évvel ezelőtti közlésből nem derül ki, hogy
a 19 kishold a teljes telek, vagy csak a külsőség, amelyhez 1-2 hold
házhely, kert is jut...

A szögedi világban általában 20 hold, amiből 4-et dohánnyal kell beültetni. Bálint Sándor a szótárában így ír: „numerus fn. 1. 'háztelek, porta'. Tá. Valamikor minden tápai numerushoz dohányföld is tartozott a mai Kápisztás dűlőben. 2. 'eredetileg 5 kis hold belsőségből és 20 kis hold határban elterülő szántóból álló birtokegység'. A belsőségen volt régebben a ház és a dohányföld. „Nagy portájja van egy numeruson fekszik.” A félnumerus (Kisiratoson tán ez a kisnumerus, teszed hozzá) 2 1/2 kis hold belsőségen fekszik. A külsőség, szántó nagysága az eredeti 1815. évi kiosztáshoz képest már változó. Újk. 3. 'Kübekháza alapítása alkalmával egy-egy telepesnek juttatott rész: 16 hold, amelyből 12 hold szántó, 1 1/2 hold kaszáló, 1 1/2 hold legelő, 1 hold beltelek és kert.' 4. '16 hold belsőségből és 13 hold legelőből álló, valamikor dohánykertészeknek juttatott birtokegység.' Söv. Itt nomërus néven is hallható.” A szegedi nép című műben meg így igazít el: a numerus általában 20 hold. 2-4 hold belsőség: ház, pajta, istálló, palántáskert, dohányföld. Pl. Kígyós: 5 kishold belsőség (házhely+dohányföld), 20 kishold külsőség. Máshol nagynumerus 25 hold, kisnumerus 17,5 h. Haszonbérük holdanként 2-3 ezüst forint. A belsőség: házhely meg dohányföld. Máshol nagynumerus 25, kisnumerus 17,5 kis hold.

„Kertészségeket a XIX. században – főleg kincstári birtokokon, de magánföldesuraknál is – általában 'numerus'-on telepítettek. A numerus vagy telephely 16-20 kataszteri hold földből állott. Ebből rendszerint 4 hold volt a belsőség, ezen épült a ház és ezen volt a dohányföld is, míg a többi szántó és esetleg legelő volt.” Ez utóbbi helyett gyakran csak bizonyos számú marha legeltetését engedte az úr a közlegelőn. (A parasztság Magyarországon)

Minálunk mög...

Parasztkántorunk, Kurtucz István így tudja: 1 telep 21 hold volt, ezt nevezték 1 numerusnak, kisnumerusnak. Volt, akinek 120 holdja volt, az a nagynumerus. A kisgazdáknak 5-6 holdja. Ez gyermekkorának az állapotára utal: kinek sëmmi, kinek pár hold, kinek mög „a világ fasza” – ahogy Misa bátya fogalmazott városi iparos embörként is eléggé póriasan (a Zsillér, mög a Kececs népét idézve a legtehetősebbekről). Pista bátya más alkalommal arra emlékszik, hogy 1 numerus 20 magyar hold, mög 1 nagyhold telek (azaz házhely, kert).

Lévés helytörténésze (KEP) arról ír, hogy Kisiratoson, ahogy a környék többi falujában is, „mindenki kapott egy numerus földet, ami 20 hold szántóból és 2 hold beltelekből állott”. Utóbbin termelhették a dohányt.

Apád (öKM) így tudja: 21 hold az 1 numerus: 20 kishold külsőség, 1 nagyhold házhely, kert. Kb. mint Pista bátya.

Szállt az ének szájrul szájra.

Megint más szerint: 20 hold szántó, 2 hold belsőség.

Tamás Ágoston ny. plébános (1980-ban) úgy tudja, 1 családnak 19 hold (meg legelő) járt az 1819-es megtelepedéskor (HD). És mit ad Isten, az 1843-ban kelt Egyező Levél ugyanezt mondja: 19 hold + legelő járt a telkes dohánykertésznek.

Ez a plébánosunk nem csak prédikálni, olvasni is tudott, s lám, azt pontosan adta tovább. Annak, aki figyel rá. A többiek... Félrehallották, félreértették. Megtoldották, kiegészítették, színesítették, ferdítették... Kényre-kedvre. Ammen.

E lönne az 'irodalmi szöveg' népi hasznosítása? Földolgozása. Bekebelezése. Magunk képére igazítása. 'Folklorizálódása'.

Igen; ígön-ígön.

Nem akármí! A röncör. Felénk.

Nagynumerus – 2 telek – nagykerttel (ami 22 kadrát, azaz 2, 1100 n-öles kishold).

Kisnumerus – 1 telek – kiskerttel, mely 11 kadrát, azaz 1 kishold.

Zsillértelek – Zsillér, Kekecs: 4-4 kadrát a telek, amiből 3 kadrát a kert.

Újkígyós helytörténeti tankönyvéből tudjuk, hogy az 1873-as földmegváltási törvény érvényesülése során került 2-3 telek (numerus) egy-egy ügyesen gazdálkodó kertész kezére, a megváltást fizetni nem képes gazda pedig föld (telek, numerus) nélküli zsellérré vált. A kigyósiak 1884-től 20 éven át törlesztettek (Harangozó 77). Eszerint a zselléresedés nálunk is a XIX/XX. század fordulóján következhetett be.

Pityu mondja 1981-ben: a bátyjáé, Gergőé *holdas kert*: 60 áre, azaz – szerinte 1 hektár. Pontosabban: ha 60 ár, akkor 1 nagyhold... Háza pedig *holdas ház* (a porta, telek, numerus). Gergő telke (a Tódáson) a gazda szerint 36 árë föld (házhely, udvar, kert); itt volt a régi ház, aminek a helyére épült a mai. Misa bátya szerint ez a *nagynumerus* – lehet, hogy az: a kert, az udvar és a házhely együtt kiteheti a 2 kisholdat, a 2200 n.ölet...

Azaz nem véletlen az emlékezés némi zavara, mekkora is a belsőség.

Hun ennyi, hun sēmennyi.

Mert hogy a nép gyütt innét, gyütt onnét, gyütt mindönfelől. S mi is mondunk ám mindönfélit!

Összességében: 1 numerus (regélőink szerint) 1818-ban

20 kis hold szántó + 2 kis hold belsőség, ezön löhetött a dohán is + legelő,

20 magyar hold + 1 nagyhold belsőség kerttel, házhellyel + legelő,

19 kis hold + legelő.

Végül is.

„1818-ban az első házaknak sē kapuja, sē kerítése, és a házon csak egy ablak. Az állat kicsapva a gyöpre! Láncot húztak, lépéssel mérték: Na, neköm ennyi ölég! És akkora belsősége lött, amekkorát akart. Ezér nem egyformák a belsőségek” (Gergő öcsém regöli 1982-ben). Másnap folytatja: „Az első ház (1818-ba): földház! Földbe sülyesztve 1 helyiség, fekvés a földpatkán. Máshun hantház is vót, gyöphantbul összerakva – jól szigetel!”

Nyári jászol, nyári istálló a gazdasági udvar (a szűrű) végében, a kerttől elválasztó kerítés előtt – 1970-es évektől a Kurtucz–Árvai portán is, mindmáig. Előtte (tatáék idejében) nem volt.

A gazdaporta Kisiratoson 1882-ben (a térképeken): udvar a házzal, szűrű (szérűskert, azaz a gazdasági udvar), mög a kert.

Szegényporta a Kekecsön: 4 kadrát (Annus néném szerint), illetve 5 árē (ez mög öreg Árvai tudomása).

Ház

Mög amit akartok.

Először 1786-ból van adat arra nézve, hány ház állhatott Pusztá-Kisiratoson: 4. 1820-an az adórovó 73+21 házas zsellért lel a faluban – 94 házat?... Kérdés, melyre a történész, Kovách Géza sem válaszolhatott. 1821-ben az összeíró 74 régi és 28 újabb telepest talál... nyilván a földkunyhójában. (Apánk putrit emlegetett az 1980-as évek elején is e 'házak' jellegét pontosan meghatározva.) 1828-ban, az úratelepítés után egy évtizeddel 106 zsellérházat írtak össze (Oltvai). 1855-ben 200 kertész zsellér ház, 2 urasági lak, 2 lelkész és tanító lak, 1 községház (Palugyay). Majd a helyzet fokozódik, 1873-ben 249 (Helységnévtár), 1888-ban 265 (M.o hnt.), 1892-ben 327 házat (Hnt) leltek az erre illetékösök. Hogy a két utolsó magyarországi népszámlálás ezt a helyzetet rögzíthesse (mi ezt Kovách falutörténetéből vesszük):

1900	1910
336 lakóház	355
6 kő v. tégl	6
	13 kőalap
330 föld v. vályog	336
32 cserép	88
41 zsindely	28
284 zsúp v. nád	356

Legközelebb magunk írjuk össze (mások tollbamondása nyomán), hogy s mint ház dolgában. 1978: 800 ház egyikük, 820 házsám másikuk, 900-valahány házsám, csak néhány telek üres harmadikuk szerint. (Pista bátyám, Gergő öcsém, mög Anti bácsi a tollba mondók.)

1978-ban tehát, mint a példa mutatja, kezdött komolyra fordulni a falukutatásunk. (Ha jól vélekszünk, a helynévgyűjtés dandárján voltunk.) (Rá egy évre már a nevetséghatár túlfelén, Csabán élünk, hogy havonta átmeheessünk a gyűjtést, leírást, möghallgatást rondszőrössé tenni.)

1981-ben az új plébános, Thury László kb. 800 ház(szám)ról tud, s hogy vagy 700-ban laknak. 1989 vége: 810 a legmagasabb házszám (a Szatmári Pál korcsmárostól kapott kimutatáson).

Tudni való: majdnem valamennyi utcában üres házhelyek is várnak benépesítőkre. Azaz a mintegy 800 nagyon pontos becslés vala... Egykor s ma is.

A 810-es ház (és szám) 1993-ban Hallai Istváné a Gróza-téri félsoron.

Öreg Kurtucz Gergely háza (Kekecs, 1920–1950)

...Mert hogy azután fokozatosan átépült.

A kekecsi telek udvarán áll a ház, merőlegesen az utcára (amely akkor a Nagyíratosra tartó földút kezdete volt).

Nagyapám, öreg Kurtucz Gergely építette az első háború után, 1920-1921 táján, föltehetőleg a földosztás alkalmával. Az öregapámnak akkor már 4 gyermeke volt (addig a tódási, bérbe vött telkőn álló viskóban – földkunyhóban, apánk szerint putriban – laktak), a további 3 már itt született. Vót mér nekiveselkednie tatámnak! Meg nyilván a baráti társaságnak, netán a Sarusi rokonságnak.

A ház végében az istálló, az udvar után a kert. Részletes leírása öreg Kurtucz Mihály elmondása szerint 1980-ban (vesd össze a mellékelt térképvázlattal).

HÁZ – régen nem mondták szobának! – ma szoba

1. szentképek a falon
2. ablak – 1 volt (pici), most 2 (nagyobb) van, az utcára
3. pad – nagy tornyos pad –, faragott fapad az utca felől a falnál
4. asztal – körötte székek, fölötte lóg a mestergerendáról a mécs, majd a petróleumlámpa
5. ágyak
6. falióra – kerek, karimával –, szép hangú!
7. kemence – 1-1 sütés: 4-5 kenyér (4 nagy kenyér + 1 cipó), balra az ajtótól
8. kuckó, a falnál
9. patka, körbevette a kemencét

10. kispatka – a patka eleje magasabb, a bejáratnál ide ültünk
11. nyak – kemöncenyak –, szilvát, ezt-azt szárítottak itt!
12. földes (földpadló)
13. ajtó – eleinte csak rongypokróc volt, nem volt rá pénz, tata összecsempészte a tölgyfaajtót (ajtóra valót)

GANG

14. kamra – a folyosó végében az utca felől
15. gang – először nem volt deszkatornác, aztán a '30-as években tata csinált; még az '50-es években is ez állt a ház mellett, aztán kijebbb tolták, nagyobb lett, fölötte meghosszabbították a cseréptetőt s üvegfala lett

KONYHA – a putrikban pitvar volt a neve

16. előtte – kemenceajtó sárból, meg volt szárítva, megcserepesedve; ezzel támasztották be
17. sparhet, berakott sparhet – mama reggelit, ebédet, vacsorát azon főzött; egy kis szárízék, kóró, azzal begyújtott, megmelegítette
18. ágy – nyáron itt hevertünk; a szülei ott háltak, ott érte őket a halál is

19. stelázsi – nyitott fakkos polcos bútor; edénynek, mindennek, alól kenyér

20. téka – régen a konyhában, ma a hozzáépített régi gangon: fűszertartó, kb. 1 m x 80 cm

ISTÁLLÓ – ló sosem volt, tehén ritkán, inkább a tyúkoknak, kotrica helyett

21. jászol
22. az istállóajtó előtt létra a padlásra (onnan el lehetett látni Kis-Magyarországra)

UDVAR

23. klozet
24. kotárka – alul disznóól, felül (kukorica)góré
25. kút
26. szilvafa – 1 db
27. galambdúc – hordóból!
28. édes nyári alma (fája)
29. savanyú korai alma (-fa)
30. kapu
31. kiskapu – léctető, retesz tolós zár
32. ajtó a házba – régen madzaghúzó fakilincs, aztán rendes kilincs – innen van a nóta:

Fábul van a kilincsem,

Maddzag a húzója!...

UTCA

33. kispad – a tornác folytatásában

KERT – rengeteg szilva volt (pl. muskotály szilva), vagy 60 fa, sűrűn! Tata pálinkát főzött belőle, azt mondta, majd veszünk rajta hízót! Aztán mire sorra került, nem volt csak fél liter pálinka.

Öreg Kurtucz Mihály regéli a házukról: „Apám építette, saját kezűleg. Előtte a Tódáson Barjákéknál (Barják 100 holdas gazda) cselédházban laktunk. 1920-22-ben épült, amikor csempészett, akkor rakta össze azt a kis pénzt (ami ahhoz a saját házhoz kellett). Akkor épült az egész Kekecs!”

Kert

A telepítéskor általában 1 (1.100 négyszögöles) hold kertet kapott minden telepes a numerusával (Kovách falutörténete szerint). 40-60 árés kertek Nagyfaluban, Tódáson... 10-14 ár Gróza-térőn, 5-6 árë a Kekecsön – itt a legkisebb (árulja el 1993-ban az új szövetkezet vezetője, Andó Anti, aki itt lakik – majdnem ott, ahun a dédszüleink, az új szépszülei éltek?). 4 kadrát (Annus néném szerint), 5 árë (az ura, Árvai sógor szavával) a miénk a Kekecsön...

A kismömsztül a nagymömsig a kismemerustul-nagymemerustul mentes zsillérig. Hun vót, hun nem vót. Valahun a Száraszér – Csíkér – (Marus-ág) mentibe.

Az 5-6 árë épp a tizede a nagyfalusinak. De mán a tiéd! Talpalatnyi föld.

Hunnan – láthatod – hét magyar élet sarjadt. Kis Sarusi mama, Kurtucz tata jóvoltából.

Édös jó Istenkénk.

Érön innét, Érön túl.

Kert-Magyarország!

Löhetött vóna.

Itt és most.

Itt és mást.

Nagyon mást.

...Mindörökké.

– A kismömsnek kismemerusa vót, a nagymömsnek nagymemerusa!

A' vót.

Lélök

Oláhok, cigányok, zsidók s más nemzetiségűek - a magyarok mellett. Rajtunk kívül. Velünk. Mellettünk... Míg lehet.

Jó ezörszáz – ha a szarmatákat, hunokat is vöszöd, ki tudja, hány ezör – éve a miénk ez a föld.

Lélök... a testbe.

Lélökszám.

Az is.

De nem annyira.

Mondom, inkább csak.

Lélök.

A lélok.

Enyim, tiéd.

Miénk.

Hogy hányan is vónánk. Kifélék. Mik.

1983-ban mondja öreg Faszi a falukutatónak:

– Kétezör-háromszáznegyvennyóc embör a faluba!

Ű így tudja. Ennyien vónának. Vónánk!

– Nö mozogj, számolnak!

Pontosan ennyi. Sö több, sö kevesebb. Eggyel sö!

Hasonlóképp pontos számot tud kétezör-tizenkettőbe Annus néném a tekintetbe, hogy Pista bátya hány halottbúcsúztatót írt: Ezörharminchetet! Éppeg annyit, darabra. Nem éccő ű írta lë /vers-/szakrul /vers-/szakra, ahogy Pista bátya költötte a búcsúztató költeményt.) Hasonlóan kerek – nem kerek, de kereken kimondott – számot mond ugyanerrül 1980-ban maga a kántor nagybácsi. De Pista bátya ugyanekkor az 1950-es évekre is (gyanúsan) pontosan emlékszik: 2.834-an éltek itt abban az időben.

Azér... nézzünk a körmire!

...utána.

1786 – 13

1819 – 260 család települ

1821 – 1039 kat. 4 helv. (ref.) = 1043

1830 – 1331 9 3 zs. = 1343

1841 – 1500 16 8 8 gr = 1532

+ (plébánia:) Almásy-Iratos, tanyák, D(ulovics) D(ombegyház)

= 2.152

1852 – 1874	18	9	ev	= 1901
1861 – 2000	3	16		= 2019
1870 –				=1912 (népszáml.: 996 ff, 916 nő)
	+ puszta			83 (42 ff,
41 nő)				
1880 – 1746	35	41	10	38
1890 – 2069	23	40	3	39
1900 – 2183	54	73	28	35
1910 – 2079	28	41	8	63 1 gk
1920 – 2482				
1930 – 2353	12	23	3	61
1941 – 2451				
1950-es évek: 2834 (1980-ban közli KI parasztkántor)				
1966 – 2456				
1977 – 2341				
1981 – 2084 (Thury László esperes-plébános)				
1992 – 1774	12	-	2	51 1 1 e
2000 – 1845				
2008 – 1700...				
2011 – 1616				

Kevermesen (amely északnyugati szomszédunk, ma a nevetséghatár túlfelén) 1815-ben 1.500-an telepednek le, 1821-ben 1008-ra apad a helység lélekszáma, 1839-ben 1.398, 1852-ben 2.531, 1892-ben 3.734, 1920-ban 4.477 a falu lakóinak a száma. 1965: 4.251... Azaz: a szomszéd falu megkétszereződött. Oka: Trianon, a napnyugati, napkeleti, napészaki és napdéli útonállók nevetséghatára.) Kevermes lakossága 2010-ben 2.081, azaz mostanra ők még többet vesztek.

„Az 1950-es években 50 gyerek született évente. Az 1970-es években, amikor idejöttem orvosnak, 32. Izgultunk, hogy két osztály legyen. Az idén, 2000-ben 9 lesz” – mondja Almási Béla körorvos, falumindenes.

Lassan-lassan esztendőnként 2-3?

2011: 11 újszülött; 2012 első fele: 5 – de az orvosunk szerint lesz megint 11.

Ám ha a 11-ből 2-t a kürtösi román iskolába adnak, hogy jól megtanuljon az állam nyelvén... A szülő azt hiszi, jót tesz a gyermekével. Honnan tudná, hogy így könnyen egyetlen anyanyelve sem lesz imádott egy szem, két szem gyermekének.

Löhet színmagyar család gyeröke, lánya, ú is a vögyös-házasságba születők zűrzavarába löketik.

– Van, aki mán óvodába Kürtösre viszi naponta a gyerökét, hogy jól mögtanuljon románul! Eszibe sè jut, hogy mögfosztja kicsikéjét a legszöbb legelső közösségi, gyerökkori, óvodai élményektül... Sè itt, sè ott nem lösz igazán otthon.

Sè barát, sè senki. (Persze, manapság minek?)

Oláhjai a falunak

1831: először jelöz olát vagy rácot a katolikus adattár: 2 gr!
(görögkeleti vallású)

1837: – (azaz egy sincs)

1841: 8 gr. + 3 Almás-Iratoson + 6 a pusztákon =17
a plébániánk területin

1852: –

1857: – + 4 gr. (Dulovits-D.e.h.)

1873: 6 + 2 AI-on + 4 tanyán

1877: 9 + 2 + 5

1880: 20 + 3

1883: 18 + 4 + 2 +32

1886: 30 +42 +35 +35

1896: 4+2gk+42 (gk: görögkatolikus)

1898: 30 +41 +10

1902: 35

1907: 20+6gk

1916: 39+6 +62 (+2)

...

1977: 25 (népsz.)

1992: 57 (népsz.)

2011: 170 (népsz.: román nemzetiségűnek vallja magát)

2031: ?

A 170-en kissé meglepődnek. 170 román lönne nálunk? Csak ha a cigányok (egy része), mög a vögyös házasságban élők így vallanak.

Ki tudja?

Ennyien löttek pecsovecsok?

Mi fogyunk, űk mög.

A románok mihozzánk jönnek, a mieink mitőlünk mennek. Ki be, ki ki. Vagy beolvad. Eddig legalábbis. Hogy mit hoz a jövő.

Gyüvőre.

...vagy később elválík.

Öregapád, Kurtucz tata 9 – más szerint 12 – évesen menekül atyja

(és a mostoha) haragja elől Mácsáról hozzánk. Írástudatlan volt – tudod meg 2012-ben nénédétől, nagyapád egy szem lányától. Amin kissé meglepődsz, mert Mácsán a nagycsalád orvosnőt, a következő nemzedék görögkeleti papot is ad. A gyerekeket eszerint nem föltétlen tanították meg írni, olvasni... Persze ez a magyar szegényvilágban is megesett az 1800-as évek végén is.

Magyart gyűlölni annál inkább megtanították az erdélyi pópák az embereket... Legalábbis a Székelyföldön kívüli Belső-Erdélyben. Ahol már megtehették. Lassan ők kerültek többségbe. Itt még – ha már nem sokáig is, de – magyar többség volt. Az időben. A nagytájon. Avagy már csak a közelben? Aradtól Váradnak, Gyulának, Szögednek. Tömösvárnak már nem igen.

A Nyíró idejében 800 lelkes Kidének ma 180 lakója van – hallod 2012-ben az udvarhelyi megemlékezésen.

*Ungur-bungur ciapata
Futá draku mamata!*

*Magyar-bagyar csapata,
Ördög az anyját b...a!*

(...micsinájja.)

Olyan, mintha azt mondanád: B...a meg az ördög az anyádat!

... meséli a két háború közti aradi dolgokról szólva öKM, aki az 1930-as években dolgozott iparos segédként a Maros-parti városban.

(Hogy milyen csúnyán tetszenek beszélni!)

A két háború közt román bírót szeretne a hatalom a színmagyar faluban, de egy román származású sem vállalja. Nem kell nekik a kiközösítés! Öregapám, Kurtucz Gergő bácsi is visszautasítja. Inkább Horthyt várja...

A beteg oláj micsodája nem kéne?

1944-ben oláh a falu jegyzője, írnoka, iskolaigazgatója, valamennyi tanítója. Magyar csak a bíró; oláh származásút nem találnak, aki vállalná, mert a betolakodók által Curtutinak csúfolt Kurtucz öregapád sem áll be, nehogy elárulja a falut (öKM). Ma ki tudja, számítana-e, ha lehetősége lenne rá az Államnak.

A falu fölfogása szerint Kisiratoson nincs tiszta román! Mert tiszta román az iratosi magyar szerint az, aki nem ért magyarul.

A baj csak az, hogy hosszú ideje ha a magyarok közé román keveredik – otthon, munkahelyen –, előbb-utóbb románra váltják a szót. Hogy ne sértsék meg! Ne higgye, nem akarik, hogy értse... (A román ilyet hogy tenne? Ő nem, ő fújja tovább a maga nótáját.

És nem neki van igaza?)

„Tiszta román” aki csak románul ért – nincs Kisiratoson! Aki beszél magyarul is, lehet született román, már nem tiszta román...

Az hiányzana nekünk, nem a megmaradás: hogy tiszta magyarok legyünk.

A közelmúltig a kisiratosiak elutasították a román beházasodását a családba. Románnak el nem adták volna a házukat! Hogy ne törjön meg az egység. Hogy megmaradjunk. Ma nem. Összeházasodnak, annak adják el, amijük (házuk, telkük...) van, aki viszi. Megfizeti! Mert kinek kell ez mán...

1990-ig alig nő a románok száma. 1977: 25, 1990: 30. 1993-ra alaposan megsaporodnak, mert – öcsém mondja – 10 moldvai (máskor: máramarosi) család telepedik közénk. Még jön 10, osztályt kell indítani neki az iskolában!

– Aradról hazagyűnnek a félig-meddig már beolvadóban lévő, román párjukkal, magyarul úgy-ahogy értő gyerőkeikkel. A munkanélküliség elől! Sok román asszony...

– Iratosi legény egyre gyakrabban hoz haza román lányt.

– A vőgyös házasság régön szégyön vót, inkább Aradon álltak pap elé. Ma már ez is: természetös. Ha ellene mondasz, rád fogik, hogy magyaroskods! (A magyarhoni csavargónak ugyanez magyarkodás.)

– Egyre több aradi vősz nálunk üres házat. Aradon mögtartik a blokot, itt nyaralni akarnak, vagy ideköltözni. A melegvíz miatt. Ha látnád, egy-egy hétvégi napon hány kocsi áll a fürdő előtt!

– Az újabban betelepülő oláh (a vele tartó elrománosodásra érdekből, kényszerből kész magyar) a magyarságához úgy-ahogy ragaszkodó magyarsággal szemben...

Az ötvenes években még a magyar idő szerint éltek, azt használták, ahhoz igazodtak. (Hány óra? – 5 – s nem 6, mint a havaselveieknél.) Meg hallgatták a magyar rádiót, később a magyar tévét nézték. A cigányok lakta Zsillér-végen is az 1980-as években az antenna Magyarország felé volt fordítva. Ma a déli harangszó után következő Jó ebédhez szól a nóta budimpesti MR1-es betiltását követően népzenét sugárzó bukuresti adót keresnek. Azt, amelyik népzenét kínál nekik; hogy nem magyart? Egyre megy. Népzene kell neki! Esetleg: városi népies műzene. Román népzene, román nóta inkább, mint a pesti jampecok (jenki) zenebonája.

1992-ben mondja öcsém, aki román lányt hozott haza Kürtösről. Ángyi három év házasság után már nagyon szépen „ö”-zve beszél, 2 éves leányuk pedig nem érti a kürtösi nagyszülőket.

– Nè keverje össze! Egyszörre egy nyelvet tanuljon! Majd

mögtanul az anyjátul úgyis románul.

És éppen így lőtt. A Csíky Gergelyről nevezett aradi magyar gimnáziumban szép eredménnyel érettségizik unokahúgunk, s természetesen nagyon szépen beszél édesanyja kurticsi nyelvén is. Így lőtt anyanyelve mindkettő. Egészségére!

Egészségünkre.

(Hogy rám csodálkozott, amikor kislány korában bemutatkoztam neki, derekam kihúzva, kezét nyújtva, s átölelve őt: Még egy Kurtucz! Az a gyönyörű fekete, tágra nyílt szempár... Errül a Kurtuczrul még nem tudott. Hogy tudott vóna!) (Hogy biza, mi Kurtuczok.)

Nem kaptam olyan betegséget, hogy megtanuljak magyarul! – tör ki a magyar fiatalembör román újasszonya 1994-ben. Máskor meg: – Szpurkec ungur! – fakad ki sógorasszony az őt befogadókat emlőgetve. A „spurcat” annyi tesz, hogy mocskos, aljas, piszkos, ocsmány, pogány... Aztán – mi mást töhet – lassan csak rákap a magyar szóra.

Bitang nyelv, de mit löhet tönni.

Hogy a gyerőke mi lösz, majd elválík.

Ez is, az is? Së ez, së az?

Várjuk ki!

1996. Az öcsémék mögötti házat aradi román házaspár vette meg. Hétvégi háznak használják! Csak szombat-vasárnap jönnek. Szent Mihály hava 6., péntek: ott ül este öcsém konyhájában a szomszédasszony. Románul tárgyalnak. Aradi főnök az ura. Nyilván a hévizes gyógyfürdők miatt telepednek ide szabadnapjaikra. Vendégeink a gyerőkeinket románul tanítják, öcsémék a gyerőköktől magyarul vösznek románleckét...

Nagybátyáim sírján még magyar írással a nevünk. Már látni román írással is testvért, rokont a földben pihenni. (Hogy apánk és két testvére éppen ezelől menekült egy kicsikét arrébb?)

– Nem mindegy az? Ennek már löttek. A magyarságnak – mondja az, aki húsz éve még az első magyarnak mondta magát.

1997. Pünkösöd hava 23, Kürtös, magyar-román határ menti polgármester-találkozó a kastélyban. Fordít Almási Vince alpolgármester. Románról magyarra fordít, mindön rőndben. Majd magyart fordít románra. Elkezdi: a magyart románra fordítva átfogalmazza más szavakkal a magyart magyarul.

Hogy bújhatna ki a bűriből?

Az aradiak vagy húsz házat vöttek. Nyugdíjasok, fiatal párok.

Igön, jórészt rományok. Röndbe töszi az omladozó házakat, vagy éppen újat építenek. A Kekecsön emeletös épül – tódítja Pityu 1998. Mindszent havában.

1999, dr. A. B.: megjön a fiatal Aradról pár év után, törve beszél magyarul! Hogy ő már elfelejtett magyarul... Affektál.

– Trámvájon útazik a Piácá Révolúción a Gárának lá Gáj.

Elkerül, nyelvet vált.

A vegyes házasságban élők gyerekei csak akkor tanulnak meg magyarul, ha a nagyszülők megtanítják.

Ha ők se, sőt...!

„Hinta, palintá”-t játszik gyermekével Bukurban az odakerült aradi menyecske. Az anyósa rászól:

– Csak semmi „Hinta, palinta” – s már mondja a maga havaselvei anyanyelvén, mi a helyös.

Az aradi Tököli tért a közelmúltig Tököli térnek hívták testvéreim. Már akad, akinek – átvéve a hivatalost, a románt – Katedrális tér. Román kinyeret öszöl, mégse tucc olájul?!

Román kinyér, Kisiratosrul. Egyenöst a pékünkötül.

– Nagyon viszik, nagyon! – a magyar könyeret (a környékbeli románok).

Egészségükre!

2011: az 1.618 itt élőből 170 román. Amennyi sosem volt. Álmukba sē.

Miközben egy-két román család él a faluban. Félromán, persze, több van, de. Úgy töszi, mintha. Mintha igazodna a férjéhön, feleségéhön. Oszt, ugye.

A cigányok vallhatták magukat románoknak?

Korábban a gazdák munkát tudtak adni a cigányoknak is, hát hozzájuk kellett igazodni. Aztán a téesz. Most már a falu nem ad kinyeret. Így mán: mi közük hozzánk?

Kár lönne. Kár vóna.

(Értük.) (Értünk.)

Azt írja egy helybéli rumun olvasó (nem igazi rumun, hisz ért a mi nyelvükön, úgy tehet, mintha közénk tartozna) a Nyugati Jelen egyik cikke alá megjegyzésként: ez itt Dorobanți! Románia. Akinek nem tetszik, menjen a magyar hazájába.

Hunnan tudná, hogy Dorobanți van épp olég... az Ókiráltságban. Havaselvén, és Moldovában is. Kisiratos mög... csak ez az egy.

Lelköm olájom.

Kiistürliaszörkesztő rövidesen a válaszlevelek közül az ókiráltsági

szellemiségű dorobanții replikát! Azzal együtt, amely a 2011-es népszámlálás pécskai – azon belül szödörháti – eredményeiről közölt adatokat magyarázná. Mármost hogy mért tűnt el a minap még színmagyar Szödörhátról a közénk telepedő, befogadott, agyonkényőztetett hegyi pásztort követő (GYERÖKÖM, IJEN JÓ MÉG NEM ÉLTEM! GYÜJJETÖK, SZERETETTEL – MÁST NÉ MONGYAK HÁZUKKAL, SŐT, ÁGYUKKAL – VÁRNAK AZ ELMAGYAROSODOTT DÁKUTÓD MAGYAROK!) ókiráltságaiak s mőcvidékiek elöl menekülő bennszülött hunnivadék.

2012-ben mondja sógor:

– Van két némő unokám (a nagylányomtól), két román (nagyfiamtól) és két magyar (nagylányomtól). A kisfiunk? Elvállik. (Mer ű még nem házasodott mög.)

Fog, ně félj.

Cigány a Cigánkán ěröl

A cigány gyilkos 1982-ben 19 ěvet és egy napot kapott. Azóta kevesebb a faluban a cigány, sokan elszivárogtak. A falu elűzte őket, s nem jőttek vissza.

Előtte gyakori volt, hogy ějjel leütöttek embereket az utcán. Mintha tervezett dolog lett volna... Utána a rendőrt elhelyezték innen.

1992-ben 200-nál kevesebb a cigány.

1993-ban már egyetlen cigányház sincs a Kekecsőn – 2012-ben sem. Korábban a Galamb utca környéke, az Öregzsillér, meg a Kekecs volt a fő fészük. Az őregek meghaltak, a fiatalok elmentek. Amikor Kotroczó Jóskát megölték, három családot az embőrekek elűztek, elmenekültek Nagylakra.

2012? Kb. ugyanannyi lehet, de a falu vélekedése szerint őők írátták be magukat legutóbb a népszámláláson románnak, s lett hirtelen 170 román Kisiratoson.

Ha.

Mer ki tudja.

Tudi, vagy sě.

A cigányságról – ěrthető okból? – elég össze-vissza adatokat lelmi a törtěneti s miegyéb iratokban. Hogy aszondi.

1855-ben 13 a cigányaink lělőkszáma (Palugyaynál).

1941-ben – tehát majdnem száz ěv múltán – jön elő megint némi

adalék a cigányság lélekszámáról. Ekkor a 2.451 kisiratosibul a 2.273 magyar, 87 román, 38 német mellett 53 egyéb nemzetiségű, utóbbiak közt lelhető, gondoljuk, cigányaink – Vargánál a világhálós adattárban olvassuk.

Másként csak mint „egyéb” jönnek elő. Pl. 1880-ban a cigányainkat (és zsidóinkat) is rejtő 137 egyéb, hogy 1890-ben 4, 1900-ban 9, 1910-ben 6, 1920-ban 22, 1941-ben 53 legyen az állítólagos – persze, hogy csak statisztikai, tehát nem valóságos – lélekszámuk. Amellett, hogy a cigányság akkor még különösen hajlamos volt a gyűvés-mönésre! 1977-ben a népszámlálás szerint 76, 1992-ben 1 valaki vallja biztosan, hogy ű magát bizonyosan egyébnak gondol.

1980-ban plébánosunk szerint 2100 körüli – kereken 2084 – a magyarság lélekszáma, a katolikus népből 200 löhet a templomba alig járó cigány.

Gyűnnek, mönnek. Gyűvünk, mögyünk. S ha löhet, maradunk.

Mózeshitűek minálunk

Spitzertől Kohnig (1830-1952), mög vissza (2010-).

Az első zsidót 1830-ban jegyzik föl: 3 mózeshitű az 1343 lelkes Kisiratoson, nyilván 1 család – olvassuk a csanádegyházmegyei évkönyvben. Az 1835. évi türelmi adó kirovása Csanád megyében, itt ez alkalommal egy zsidót vesznek számba: *Spitzer Isák* ő, aki „2 frt. pengőben” összeggel szerepel az összeírásban. Ekkor az utóbb legjellegzetesebb kisiratosi zsidó családnévnek mondható Kohn-nal legközelebb (Csanád)Apátcán találkozhatunk: Kóhn Áronra 4 pengőforintot róttak ki türelmük jeléül a hatóságok.

A következő jellegzetesebb adatok a kisiratosi mózeshitű magyarokról – helybéli magyar zsidókról – (izraelitáinkról) az alábbiak.

Mivel mára rég eltűnt innen a zsidóság – s nem azért, mert olyan nagy mehetnékjük volt, a körülmények váltak nekik időközben elviselhetetlenné – s csak az emléküek él, úgy gondoljuk, kicsit többet időzhetünk náluk falurajzunk e fejezetében. Tiszteletünk jeléül is. Amikor lehet, Három-Iratosra – a teljes Puszta-Iratosra, Iratos puszta – (a három Iratos nevezetű szomszédfalura) tekintve. Főként a tömösvári katolikus püspökség évkönyvei (Schem. Cs.) nyomán.

1830: az első zsidó a faluban

- 1835: Spitzer Izsák a böcsületös neve az első mőzeshitűnek Szalbek-Iratoson
- 1837: 12 zs. a faluban
- 1838: 3 zs.
- 1841: 8 + 4 Almás-Iratoson
- 1852: 18 + 8 + 10 Nagy-Iratoson
- 1861: 16 5 13
- 1873: 48 12 6
- 1880: 43 4 4 + 7 Hatháza
- 1886: 39 1 5 + 4 Villa Dom. Iratos
- 1898: 46 10
- 1902: 73 (Almás-Iratossal együtt) – Almásyiratos akkor már nem falu, kiürült, csak egy kocsmája van. Az ezt működtetők lehettek zsidók; a többi kisiratosi.
- 1914–1918 Arad zsidó hősi halottai (a világháborúban elpusztult, mőzeshitű aradi magyar honvédek) közt Adler, Fischer, Kohn, Stern... Ha az aradi hitközséghez tartoztak a mieink, akár közülünk valók lehetnek ők is.
- 1916: 39 5 (Almásiratos helyén kocsmá működik)
- 1918: a zsidó üzletek és a környező uradalmak kifosztása
- 1920: 22 magát egyébnek jegyeztető zs.
- 1930: 41 Kovách G. háromlapos falutörténete szerint, Varga 3 zs. nemzetiségűről s 23 izraelita vallásúról tud
- 1941: a Kisiratoson is uszító zsidófaló volt kürtösi román bíró, Kokosel kivégzése a vasgárdista 'forradalom' leverésekor
- 1941: 53 „egyéb” nemzetiségű, köztük a zsidók is
1944. szeptember: rátörnek Kohnra, magyar katona zavarja ki onnan a fosztogatókat, védi meg a zsidó családot
- 1952: az utolsó mőzeshitű család, Kohnék távozta
- 1980: még állnak a Zsidótemető sírkövei
- 2010: sē híre, sē hamva a Zsidótemetőnek (a Zsidó-győpnek is alig); Kohn izraeli leszármazottja kárpótlást kap, a visszanyert vendéglőt bérlővel működteti

Kereskedők, kocsmárosok

A Schem. Csanadiensis 1830-ban három zsidót említ az 1343 lelkes faluban, az 1835-ös türelmi adó kirovására Kisiratosról S p i t z e r Isák szerepel, nyilván az ő családja volt az első Kisiratoson a mőzeshitűek közül. Utóbb a nevével nem találkozunk. Hogy az első háború kezdetéig megsokszorozódjék a számuk. Spitzer kereskedő vagy

kocsmáros (netán egyszerre mindkettő), mint a többi későbbi iratosi mőzeshitű (többsége).

A két háború közt zsidó Iratoson: 1. H e r m a n (n)..., a felesége Róza néni, róla nevezték el a kocsmát (és kereskedést) a Tódáson, kocsmá és fűszerüzlet egymás mellett (Kovács monográfia-kéziratában az 1950-as években összeírt kocsmárosok közt „/Roza/ F r e u n d Rózsa”; 2. Kónék... (K o h n) a Kis utca sarkán; 3. F r i d m a n (F r i e d m a n n?) Marci vegyeskereskedése, méteráru üzlete, rőfös kereskedése, ahol most a méterárú van (a Magazin), szemben vele Sándor Miska kocsmája; 4. Gizi néni – F r i d m a n rokona, a Malomnál – bálteremmel! Akkoriban ez a négy zsidó család élt itt! (öKM 1980)

Ugyanő (öKM) máskor más névsorral áll elő: „R ó t zsidó, K ó n... F r i d m a n, vegyes, rőfös, rőfös kereskedő volt. A Tódás közepén a zsidó (H e r m a n n?) Róza néni kocsmája és fűszerüzlete egymás mellett... Megint máskor: az 1930-as években Kohn, Friedmann, Róza, és Gizi néni a kocsmájával.

Á d l e r borbély félzsidó volt, korcs – mondja más. A Nagyfaluban élt a családjával. Bizonyos emlékek szerint Á d l e r a falukutatóval rokonságba keverődött, mert hogy a falurajzíró Sarusi öreganyjának a testvére Adlerhön mönt vóna feleségül, tehát az Adler leszármazottak nekünk unokatestvéreink vónának. Lönnének. (Löhetnek.) (Isten éltesse őket!)

Amáig legtöbbet emlegetett, zsidó kézben lévő vendéglő a Kohn-féle csapszék, melyről falurajzunkban több helyen ejtünk szót. Valaha szatócsbolt, s természetesen a család otthona. A kommunizmus kitörését követően földműves-szövetkezeti kocsmá; ma újra Kohn-kézben, bérlő által működtetett csárda. Úgy emlegetik a helybéliek, hogy Kohn László volt a vegyesbolt utolsó zsidó tulajdonosa, 1947 táján – utóbb kiderül, 1952-ben – Palesztinába ment. A Kohn-féle ház 1882-ben S c h e r f e r D., 1902-ben F i s c h e r B. tulajdona (kataszteri térk.). „Kónék” ma is kocsmá Csárdanépi megnevezéssel, kerthelyisége van, a ház Kis utcai oldalán üzlethelyiség, amely hol ilyen, hol olyan kereskedésnek, kisvállalkozásnak (pl. egy időben fodrászatnak) ad helyet. Scherferről nem tud a falu, Fischer ma is él Iratoson, nem tudni, van-e köze a Kohn-féle ház 100 évvel ezelőtti tulajdonosához.

2010-ben az utolsó iratosi Kohn lánya Izraelből visszaigényelte és vissza is kapta a csárdát, amelyet ezek után tőle bérlő Szatmári Pál. A kocsmáros (kis)iratosi nagygazda 2012-ben regéli embörünknek:

– Kohn Laci vót itt az utolsó zsidó, aki 1952-be elmönt Izraelba. A lánya, Erzsike is möghalt. Üvé vót a ház. Vót két lánya és egy fia. Erzsike nénivel még tanálkoztam, mondtam neki, hogy ez az ő házuk vót! A fiú Iván.

– ’79-től tartom karba ezt a kocsmát. Hogy visszakapta a gazdája, bérbe vöttem.

S c h ö n b r u n n Kálmán ruhás üzlete a Szalbekné háza-ként is tisztelt, kocsmaként, később Magazinnak használt épületben működött. Schönbrunt, kocsmárosként, említi Kovács monográfia-tervezete is.

1918. „...november 3-án délelőtt hazatért katonák, asszonyok és gyermekek élén betörtek Schönbrenn Kálmán helybeli vagyonos kereskedőnek a községháza melletti ruhás üzletébe s azt kifosztották” – olvassuk Csanádvármegye Hivatalos Lapjában.

1980 táján az öregek 1918-ról szólván másra, s nem Schönbrunnra emlékeznek, illetve összekeverik az 1918. novemberi és az 1944. szeptemberi zavargást: ez utóbbi alkalommal ugyanis Hászt fosztották ki. A Hász-család 1882-ben tűnik föl Iratoson: a kataszteri térkép szerint a Tódáson K l e i n Fáni háza ekkor már H a a s z Bernáté. Az 1902-es térkép azt bizonyítja, hogy a Haaszok beljebb költöztek: H. Józsefé a Templom utcában a későbbi Sándor Miska kocsmája. Az 1944. szeptemberi román-, zsidó-, úrellenes zavargás idején a megvadult nép az akkor már Hászék kezében lévő áruházat (s kocsmát?) rabolja ki. Haaszt említi Kovács monográfia-tervezetének kocsmáros-összeírása. A hajdani földesúri lakból lett kereskedés a két háború közt – az 1930-as években – egy ideig F r i d m a n Marcié, akinek itt vegyes és rőfös kereskedése volt. A II. világháború után megszűnt Sándor Miska szemben lévő kocsmája, a zsidó kereskedők elmentek a faluból, s ebből a kereskedésből lett egy időre a község legnagyobb ivója.

R ó z a n é n i k o c s m á j a – Tódás közepén a zsidó Róza néni kocsmája és fűszerüzlete (az 1930-as években), egymás mellett volt. Talán H e r m a n n Róza (Hermann felesége) volt a mulatóhely zsidó csaplárnéja – a Kovács féle falumonográfia-tervezetben szereplő kocsmáros-összeírásban így szerepel: „(Roza) F r e u n d Rózsa”.

F r i e d m a n n-leszármazott a László (az egyik László) család (?). L á s z l ó János mérnök, a szövetkezet volt farmvezetője (kb. egyidős a falurajz szerzőjével) 2003. Szent Mihály hava 20-án regél

közös barátjuknál, Almási orvosnál magáról, a falujáról, a kolhozról. Félzsidó, mondják róla. Máskor Zsidó a neve. 2010-ben magyarázzák róla: „László Janó anyja Fridman. Balról a második ház vót Fridmanéké a Malomnál, nemrég lebontották. A vót nagyáruház is az üvék vót. G i z a n é n i é, Janó nagymamájáé vót a későbbi magazin.” Úgy emlékeznek, a Zsidótemető utolsó sírkövei a Friedmannoké voltak, azokat László Janó (tsz-közgazdász), Fridmann Gizi unokája, Fridman Manci fia gondozta. Őt már – pár évvel társalgásunk után – a (katolikus) temetőben hantolták el. A külön izraelita sírkert addigra megszűnt. A közvélekedés szerint ő (volt) a téesz és az azt váltó társas gazdaság igen ügyes ’pénzügyminisztere’. Mint mondják, nélküle csődbe ment volna a kollektív, de már rég csődöt jelentett volna az új társas vállalkozás is.

S c h w a r t z Albertről könyvből szerzünk tudomást. 1881-ben Kisiratoson született, a Tömösvárt 1930-ban megjelent bántási Ki kicsoda? ír róla: a temesvári Victoria kalapgyár főrésztvényese és vezérigazgatója. Talán az egyetlen gyáros, aki közülünk származik, ezért a teljes szócikket idemácsoljuk.

„Schwartz Albert a temesvári Victoria Kalapgyár rt. főrésztvényese és vezérigazgatója, 1881-ben Kisiratoson, kereskedőcsaládból született. A középiskola elvégzése után Lippán a kereskedői pályán praktizált, majd New Yorkban a kalap- és kalaptomp-készítést tanulmányozta, végül visszatért és letelepedett Temesvárott; 1919-ben megalapította a Victoria kalapgyárat, mely 1924-ben 5 millió lej alaptőkével részvénytársasággá alakult. A Victoria-sportegyesület elnöke, a Lloyd-club, a Gyáripárosok Szövetségének, a mentőknek, tűzoltónak aktiv és pártoló tagja. A sportok közül a footballt s az asztali-tenniszt kedveli. Gyárának és családjának szenteli minden munkásságát. Felesége, szül. Heimann Malvina a jótékonykodás terén buzgólkodik.”

Kisiratoson kezdte, s ki tudja, hol végezte.

Jelős zsidó helyök

Az eddig soroltak mellett sokat emlőgetött hely a Z s i d ó – t e m e t ő, amely 1911-ben a térképen mint Izraelita temető jelenik meg. A községi – római katolikus – sírkert végében volt, külön. Az öregek emlékezete szerint a II. világháború idején, a vaskárdista lázadás előtt a kurticsi román nácik által fölizgatott és megszervezett helybéli, négy-öt román származású magyarból álló alkalmi ’vaskárdista’ rohamcsapat egy éjjel lerombolta a

Zsidótemető sírköveit. Az összetört kövek egy része 1985-ben is látható a gyomverte Zsidótemetőben – hogy 25 év elteltével se híre, se hamva ne legyen az egésznek.

A Z s i d ó g y ö p rosszul – gyakran semmit sem – termő föld a Tódáson túl.

„Inkább nádas, csátés rész vót, a tódási embörök kertvégét nyaldosta. Víz állt rajta nyáron is, mellette Gyékényös, Faludüllő. A határnál nádas vót, föl sē törték” – állítja társai körében az egyik arrafelé tulajdonos gazda, és ebben a társaságban e helymegnevezés többször előkerül.

A zsidóknak nem vót főggye, gyöppe! Ezt a nevet nem ismerjük” – mond ellent érdeklődésünkre 2003-ban László János.

A faluban azokon kívül, akiknek azon a környéken volt – netán van – földje, nem ismeri senki a Zsidó-gyöp megnevezést. Meglehet, csúfnév volt. Hogy miért, csak találgathatunk.

Zsidó családjaink

Adler (Ádler) – „félzsidó”, XX. sz. 2. fele, XXI. sz. legeleje.

Fischer (Fiser) – 1902-ben a későbbi Kohn-ház az ő kezén.

Freund – kereskedő-kocsmáros család a XX. sz. első felében

Friedmann/Friedman (Fridman) – 1930-as évek; a László, 'félzsidó'-ként számon tartott. Fridman-leszármazott család a XX. században. Gizi néni (a kocsmájával) Fridmanné.

Haasz (Hász) – 1882-től 1944-ig emlegetik.

Hermann (Herman) – Róza: tán a korcsmáros (Hermanné Freund) Roza néni.

Klein (Kláj) – 1882, a Tódáson.

Kohn (Kón) – 1952-ig, amikor az utolsó K. elment Izraelba.

László l. Friedmann

Roth (Rót) – említi öKM.

Róza néni kocsmája és fűszerüzlete a Tódáson, l. Hermann.

Scherfer (Serfer) – 1882-ben a későbbi Kohn-ház tulajdonosa.

Schönbrunn (Sönbrun) – XX. sz. 1. Fele.

Schwartz (Svarc) – S. Albert, XIX/XX. sz.

Spitzer (Spiccer) Izsák – 1835, az első (nevén nevezett) zsidó a faluban.

Stern Gyula – kovácsmester, családjával a háború után kiment Izraelba.

„Szeptember derekán deret kérnek. *Kérik a deret*, mondják a parasztok a zsidókra és nagyon haragszanak rájuk. 10–15-e közt mindig megfagy a paradicsom, aztán jön a jobb idő. Ilyenkor ünnepelnek a zsidók. Három nap; böjtölnek, *szagulják a birsalmát*” – emlegette, míg élt, (öreg Kurtucz) Misa bátya.

Hogy nem véletlen emlékszik minderre a falukutató szülőapja, igazolja a Magyarországi zsidó ételek című könyv. Mert mit nem olvashatunk ott: birsalmát szagolgatnak a szeptemberi böjtben a zsidók a zsinagógában. Nem hogy zsinagóga, tán imaterem sem volt – vagy mégis lehetett elegendő mőzeshitű ehhez is Iratoson?... –, de a hit gyakorlása nem maradhatott el. Odahaza sem. Csak: fura, idegen volt tőlünk. (Ahogy általában a zsidóság, amely elűtött tőlünk szokásban, viseletben, nyelvben, foglalkozásban, hitben, viselkedésben, majdnem mindenben.) (A lényegben nem; hogy emberek vagyunk; ne adj Isten magyarok.)

Hogy attól még békében élhessünk egymás mellett. Sőt, együtt. A zsidó fiúknak szalonnát adtak, cserébe a falusiak sült libacombot kérnek. Néha a fél libát kihozták nekünk – emlékezik 1979-ben az 1920-as, '30-as évekre öreg Kurtucz (Misa bátya).

Roth nevű birtokosa is volt – valameddig – a falunak: 1851-ben megvett egy darabot Szalbekéktől, hogy azt később dombiratosi földre cserélje. Roth József nevét senki sem említi, csak hivatalos iratban maradt nyoma nyilván rövid ideid tartó ittlétének, pontosabban annak, hogy kisiratosi föld volt valaha a kezén. S nem tudni, milyen nemzetiségű illetve vallású volt.

Aradon a Rácfertályon apád benézett egy kupleráj ablakán:

– Szakállas zsidó nyalta a fagylaltot. Fúj! – nevetett undorodva Csabán fél évszázad múltán emlegetve a dolgot.

Kíváncsinak kíváncsi volt rá, de annyira azért nem.

Csabán legjobb barátainak egyike a haláltábor megjáró zsidó kereskedő volt. A felesége, Marika néni jól főzött, ízlett a Kurtucz családnak. Ahogy (a Gondossá lett) Glückének is Kurtuczné Farkas Bözsikéé. „Birsalma” (és szagulgatása) nélkül. Avagy avval együtt. (Birsból készült minálunk is a legfinomabb befőtt.)

Megvoltunk egymással. Sőt, jól.

Iratoson innen, Iratoson túl – még az öreg Makra hegye (Arad-högyalja) előtt valamivel.

Társadalom

Még hogy emerről, amarról, de akkor maga a társadalom! A köz. A közösség. Megannyi összetartó, széthúzó erejével. Összetevőjével.

Akármijével.

Az, a falu. A Falu, hogy az mit szól hozzá.

Ma már tán ez sem igazít el.

Hullunk, szét, szerte, szana.

Például Újkígyóson – édesanyád békésvármögyei szülőfalujában – (látod 1991-es könyvükben) így álltunk föl:

numerusos gazda

feleskertész

zsellér

szolga

béres alkotja a faluközösséget. Foglal abban helyet a maga lehetőségeinek megfelelően.

Azzal együtt, hogy az 1800-as évek elején telepített gányófalvak lakói kezdetben valamennyien zsellérek.

A kígyósihoz hasonló az iratosi helyzet, így nem véletlen a faluközösséget leginkább megosztó, két pártra, két táborra, két félre, két oldalra állító ellentét, a zsellérből lett gazdák és a zsellérsorból gazdává lenni képtelenek szembeállása. És – sajnos – máig majdnem ugyanez a fölállás Kisiratoson: a volt gazdák a gazdagok (gazdagabbak), a valahai zsellérek a szegények (szegényebbek), akik már-már külön társadalmat alkotnak. Ha néha – nem elég gyakran – egybeállnak, megszületik is a sokunk által óhajtott parasztegység.

Már ha egyáltalán van még parasztság.

Az alig, de... Mi igen, mi itt vagyunk. Gazdák, zsellérek leszármazottai. Gazdaöntudattal, gazdává válni igyekvő zsellér-kiállással, a kiszolgáltatottságba soha bele nem nyugvó szabadságvágygal. Meg, biza, szolgatudattal.

– Ebben a században előbb a gazdagok, aztán a szegények árulták el a falut.

Lenne min igazítani!

...a XX. századon. Az egész elmúlt évszázadon. Legkésőbb a XXI. században.

Még hogy magyar–román, magyar/román–zsidó, magyar/román–cigány, magyar/román–német ellentét... A gazdává lett házas zsellérek és a házatlanná váltak (tettek) néha ma is parázsló szembenállása az, ami meghatározta (a román megszállás mellett) az elmúlt századot.

Nagyjából fele-fele, s egymással szemben. Ahogy az egész Alföldön – írja Katona Imre „útikalauz”-ában.

Kisíratoson 1828-ban 106 zsellér, 10 (16 é. felüli) fiú, 19 lakó él. „1833-34-ben a 99 zsellér háztelken 40 lakó is él családjával, ami a háztartások 29 %-át éri el” – tudjuk meg Oltvai Ferenctől. Azaz ekkor még nincs meg a fele-fele arány. Az később – fokozatosan – alakul ki. Az egyiknek újabb házra – újabb telekre (ez lesz a „kétnemerusos”, „nagynemerusos”, majdnem nömös, szinte nagynömös) – futja, a másik az adósság elől elmenekül a faluból, vagy lakónak költözik a máséba, s lassan nekilát a zsillérsor megnyitásának...

Gazdájá, hajrá! Zsillérje, kapaszkodj!

Volt miért. Mihez. Minek. Mire föl!

Mögmaradni. Éhön nem veszni. Önni adni a családnak...

Van-é annál fontosabb.

Az életnél.

Életöt jelöntő... Főd. A fő! A magadé. Valamennyire.

1910-ben a 100 nagy holdon felüli területet bíró birtokosok – azaz módosabb (mi több, zsíros) gazdák:

Faragó József 112,

Gáll Ferenc 125,

Gáll József 118,

Gáll Pál 110.

Jakabffy Béla az 561 kataszteri holdas birtokával a szakirodalomban ide sorolódik, ám jól tudjuk: ő más, nem parasztgazda, mint a többi, Jakabffy valódi uraság. A régi nemesi rendből. Az utója. Hírmondó. Valameddig még.

1912-ben az Arad vármegyei Gazdasági Egyesület pártoló és kedvezményes tagjai közt kisíratosi

Almási György földmives,

Id. Almási Antal Templom-u. 54. hsz.,

Barják István földmives 113. 114. hsz.,

Barják János földmives 115. hsz.,

Barják Mihály kisbirtokos 116. hsz.,

Benke Vince földmives 20. hsz.,

Dolezsán Antal földmives 120.,

Faragó József Nagy-u. 235. hsz.,

Gulyás Mátyás,

Gál József földmives 238. hsz.,

Gál Pál gazdálkodó Nagy-u. 24.,

Id. Haller József földmives 197.,
Kovács Mátyás földmives Nagy u. 240. hsz.,
Kristóf Mátyás földmives 164.,
Németh István kiskapás 76.,
Id. Németh Mihály földmives 56.,
Szécsényi Pál Nagy-u. 25.,
Tapasztó Károly kiskapás 103.,
Torma István kiskapás.

Úk – a pár nagykapás, már-már (föld)birtokos mellett – a kiskapások!
Mondhatni igazi kapások, akik nem csak birtokot növelni, darabrul
darabra mindönt összerharácsolni hajlandók, hanem együttműködni,
haladni, összefogni is kapálkodásban, netán mindenben...

Kár, hogy a megszállókkal szemben tehetetlen volt e kiskapás
élcsoport.

Azért jó a nevüket olvasni...

Ha mi magunk nem is ide tartoztunk. Pár holddal, egy-két
holdra áhítozva...

„A két háború közt a Kásák vitték a prímet! Bolyhos Kása –
göndör hajú! Vászón Kása – a végén ő volt a leggazdagabb!
Kis Kása – szegény!” – regöli szülőatyád a mögboldogult
ezörkilencszáznyócvanas évek elején.

Az 1930-as években Kása-nyaraló Mönyházán – ezt meg
magától Kása Anti bácsitól tudod meg.

A Kásákat emlegetik Almásiratos szétkergetőiként is. Mert
hogy – így vélelkesznek – ők és az aradi bank tette rá a kezét az
Almásy-birtokra, a falura és határára, és visszavették a bérlőktől a
bérletet, semmijük sem maradt, a házukat is le kellett rontaniuk.

Ha nem ők tették, megtette az új uraság (bérös csoport).
(Nyilván oláh fiúkat szerződtek, hogy möglögyön az újabb ok
a gyűlölködésre.) (Hogy kik rontották le a házainkat – Kis Sarusi
Jánosét, Kakuja Rozáliáét, dédszüleideit is –, nem tudjuk, de a
falu elpusztítása után valamelyest újraéledő Pusztá-Almásiratos
telepesei közt a görögkeletiek vannak többségben.)

Hogy, hogy nem, némelyek máig a zsidók bűnéül róják föl
Almásy-Iratos szétverését. A Kásákat csak egy Kása – Múzeumos
Anti – említi.

A falu a magafajtának megbocsát? Amannak az Istennek se.

Neki is mentek – ahol tehették – az uradalmak mellett a
zsidóknak.

– Úk vótak!

– Úk tötték!

Uram, irgalmazz.

Agyon senkit sem vertek, de.

Sok köszönet nem volt felénk sem a „Károlyi-forradalom”-ban.
Kő kövön.

Értéktárgy – harapni való – ... söpredékkézben.

– Ha éccő éhös vót az embör!

Söpredék, söpredék; könnyű azt mondani.

Tatád, Gergő bácsi nem tartott nincstelen társaival zsíros gazdát (uraságot, netán zsidót) kifosztani. Maradt a – a fenekén a – földkunyhójában. Hogy mondhassa 50 (20) év múlva: Nehéz igazán élni, de megéri.

Mög.

Mán akinek!

Nagy gazdák (a két háború közt): a 100-120 holdasok! – Ezt meg Pista bátya, kántor bátyád regéli. – Az 50 holdasnak is vót béröse! A bérös: legény! Nagyobb úr volt, mint akinek családja vót, a bérös különben ötözködött, mint a gazda fia! Mer a gazda újabb földre gyűjtött.

Hallai Jóska 130 magyar hold (nyilván: kishold, s nem kataszteri nagyhold).

Gáll F. (Ferenc) Jóska 130 magyar hold.

Magyar Béla 130 magyar hold – Kútason.

Kása István 150 magyar hold.

Hallai Vendel 100 magyar hold – Magyar Bélával volt kint a tanyája.

Kása Antiék 80 magyar hold – Anti apja szétoztotta a gyerekeknek.

Öreg Barják Mihály 120 magyar hold – 6 numerus, szétoztotta a gyerekei közt.

S mit ad Isten, Schneidert – Snájderékat – Pista bátyám sem említi. Tán mert nem közölünk való volt? Idegön.

...Magyar hold, mer mi más löhet a magyar föld magyar kézőn.

2012-ben hogy áll a helyzet?

120 hektár földet művel Hallai János alpolgármester.

100 hektár saját, meg 100 bérelt föld Szatmári Pál kocsmárosé.

80-90 hektárt bérelnék a magyarországi gazdálkodók, akik többet adnak (magasabb bérletet fizetnek a tulajdonosnak), mint a földeket addig bérlő és művelő társas.

800 hektárra csökkent a Társas által művelt föld.

Vagy 100 hektárt művelhet a kürtösi tsz-elnökből lett nagyvállalkozó Muszka a kisiratosi határban. Bérli a gazdáktól; ki tudja, mi lesz ebből is. Kié lösz a végén.

A szögényök a Zsillérön, a Kekecsön, Gyöpszélön, és a faluban is! A gazda kiadta az üres házait, házbérbe lakott nála. A szegények költöztek a Gróza-tére és Újtelepre is.

Pista bátya soroli 1979-be, hogy vót a két háború közt.

– Átaljás; akordmunka. Fölfogtuk azt a munkát kerekalkura; ott mán nem löhetött alkudni.

– Kerekalku: pénzér. Fölfogtunk egy házat fölépíteni. Vagy így cséplés után ha vót egy kis időnk fölfogtunk répát szödni. Lejér.

A két háború közt a gazdának Iratoson 1-2-3 gyeröke, a szegénynek 4-5-6-7 – mondja apád.

Mög is lött a következménye.

Sőt, a helyzet fokozódik! Ma mán a vót szögény gyeröke, onokája is gazdamód igyekszik élni.

– Minek annyi gyerök? Hogy tartod el? Igaza van a szomszédasszonynak, ölég egy ebbe a nehéz világba!

Elég, valamire. Másra alig.

Az is sok!

Nagyon.

Paraszt – úr, földműves – városi

Ha a paraszt nem szarik, az úr nem öszik! – vallják ma, 2015-ben is.

Korábban sem másképp.

Mindig, egyhúztomban.

Amióta úk művelik a földet? Amióta van valaki fölöttünk? Akinek adózni tartozunk. Aki kedvire kifoszthat bennünket. Ránk telepödhet. Adhatja a bankot.

Úr és paraszt.

Apámat leúriborbélyozták. Mennyire rosszul esött neki! Pedig csak ezzel is elüsmerték, hogy jobb, különb férifodrász, mint helybéli társai. Aki megmaradtak parasztnak is, mert megélni az iparból nem tudtak. Az csak Kurtucz Misának sikerült. Aki hozta városból – Aradról, Konstancáról – a tudását. Városias modorát. Az urak számára is elfogadható viselkedését. Ami ráragadt a városi évek alatt. Mert tán eleve megvolt belőle valami... Rádásul nem a helyi oláh parasztok nyelvjárását használta, anyanyelvi szinten beszélt a regáti király városi népének nyelvén. Hogyne kellett volna jó román urainknak!

Rossz, nagyon rossz uraink voltak, de azokban az években kényeret adtak Úriborbénak. Hogy ezzel se tudják lekenyerezni.

A magunk fajtát hogy lehetne.

Az első ajkalkommal áttette magát a nevetséghatár túloldalára. Hogy megmaradhasson annak hetedíziglen is, amivé édesanyja tötte.

Mert hogy neki valóban anyanyelve lett a magyar. Nem mostohanyelve, amit jobb elrugni magunktól.

Megtartani!

... Amit aztán Csabán a kígyósi kiscgazdalanýból lett felesége, Farkas Bözsike csak biztosabbá tett. S lötté tē, annyi kutya labanc bánatára.

Pecsovicsok, takarodó!

Tokorodó.

Paraszt – nagybirtokos

Parasztok, nagybirtokosok ellentéte. Ezt szinte parasztegységgel műveljük...

Ők meg, ha tehetnék, velünk szemben?

...Szalbekné? Ő még valóban – Uraság jelentésű – Asszonyság volt. Ellene, aki otthont, hazát adott az ő iratosi pusztájára általa telepített dohánykertészeknek, hogy lehetett volna? Rá ma is tisztelettel emlékeznek a falu – már az a falu, amelyik még létezik. Mert van már nálunk is olyan falu (falusi réteg, már-már osztály, sőt, többség), amelynek a neve semmit sem mond. Azoké, akinek nem mesél a szüle. Vagy mert sosem volt neki, vagy mert semmibe veszi. Mármint szülőt, nagyszülőt, hogy a meséjükrol ne is beszéljünk. Hogy aztán jöjjenek a máshonnan idetelepedő nagybirtokosok, bérlők. Akiket már lehetett utálni, ne adj Isten gyűlölni.

Jakabffyék – akiktől a jelők szerint a románok vöszik el a földet a második háború utáni 'földosztás' nevezetű földrablásukkal –, délnyugatra a Forray helyére tolakvó nagyiratosi és vizesi uradalmak keresztény és zsidó urai-bérlői, délkeletre-keletre a nem régi almásiratosi Almásy-birtok új kézben tartói...

Északra a hatalmas – Kürtöshöz tartozó – kútsai határra a kis- és középbirtok a jellemző, nem véletlen terjeszkedett a falu tehetősebb rétege épp ebbe az irányba, arrafelé... Hogy ezzel végezenek (Trianon miatt) Magyarországgal. Mivel ők adták el – regélik máig – a falut a megszállóknak. Az áteső föld miatt.

Az uradalmaknak nem 1848-ban, '49-ben, hanem 1918 végén, majd '44 őszén adott a helybéli zsellérnép: vitt, amit látott. Terményt, állatot...

Rablást emlegetnek, gyújtást nem.

– Kifosztották őket.

Úket ígön.

Mondottuk volt a zsidókkal párban. Mármint a kereskedésekkel együtt. Amit leltek.

Mást nem.

A kisemmizett, halálba kergetett, tönkretett szegény nép nekilátott igazságot tenni.

Sikerülni nem sikerült, mert eleve rosszul álltak neki, de ha nem volt más. Nem volt helyettük valaki, aki eligazítja őket. Senki, aki tudta volna, mi a teendő. Nem lenini módra.

A tulajdont illetően az egyház sem segített.

Nem tőhette?

Való, hogy nem tőtte.

A magyarságot illetően megkísérelte... plébánosunk, Hodács öspörös, de – láthatjuk Lönni vagy nem lönni című fejezetünkben – semmiresé jutott ú sē. A falut a földet féltő nagygazdák a beröndözőkődő regáti olá hatalom biztatására áttötték Nagyoláhországba.

Itten, a Magyar Alföld szívében.

Ammen; majdhogynem!

1910-ben egy „régí” – mármint hogy régi vágású – földesúr nevét jegyzik föl. Jakabffy Béláé az 561 kat. holdas birtok, amiből

375 h szántó,

2 h kert

130 h rét,

47 h legelő,

6 h erdő,

1 h terméketlen

No, ezt tépte darabokra az új hatalom.

A volt Szalbek/Jakabffy-uradalom egy része a Schneider-család kezére jutott. A nyilván mácsai némöt tulajdonosnak legalább a nevét megőrizte a paraszt emlékezet. A helynevekben különösen.

Uraínk – hun vótak, hun nem.

Ha valakit sajnálunk, az a falualapító – német eredetű, de kellete korán hozzánk igazodó, megmagyarosodó Szalbek család. Amelynek az egyik tagjáról – Jaki bácsiról – szépen ír az 1850-ben Aradról rajtunk keresztül menekülő Teleki Sándor. Hogy biza jó magyar embör lött, s akinek a fia, Jakab a szabadságharc idején országgyűlési képviselő.

Arról ki tehetett – ő legalábbis nem –, hogy Jaki bácsi két fiának egy gyermeke sem született.

Möhetött mindön ebek harmincadjára.

Jutott is.

Az új urak mán a kutyának sē köllöttek.

Na, ez az ellentét csitulna, ha.

Csizmás, pantallós. Városi, paraszt. Nem ugyanaz. Mert az értelmiséget tisztelné a nép! Ha csizmás – hogy vóna! –, ha pantallós. Tiszteli, ha a tanító, tanár, pap, mérnök, miegyéb tiszteli útet. Szereti.

Ne adj Isten.

De amikor elsőnek az köt útilaput a talpára...

– Ha az értelmiség elmén, mi lösz velünk?

Nélkülük, kérdi öcsém. És cifrázni kezdi. Mert jobb lenne velük. Azokkal, akik ezt tanulták. A betűvetést, az olvasást, a számolást, a többi tudományt... Ha éccör ezek itt hagyik őket.

– Mögnézhetjük magunkat.

Égyelőre nem tartunk ott.

Kisiratosiak a Romániai magyar Ki Kicsoda 1997-ben szülőhely szerint:

Almási Béla orvos, kürtösi városi RMDSz-tanácsos,

Almási (Istvánné, Czank) Magdolna Piroska tanár Kisiratoson,

Almási Vince tanár, alpolgármester (iskolaigazgató, majd polgármester),

Kőszegi Károly vállalkozó, villamosmérnök,

Varga József Ferenc fényképész, műszaki rajzoló.

Lakhelyként (működési helyként):

Benedek Sándor tanár, RMDSz-tisztségviselő, művelődési ház igazgató,

Bérczi Ferenc tanító, műkedvelő festő, népművelő (2012-ben 102 évesen Aradon él),

Kunszabó Valéria Anna tanítónő, RMDSz-tisztségviselő,

Zilahy András János plébános.

Kürtösi szereplő az erdélyi névtárban Szanda László mezőgazdasági mérnök, vállalkozó (a volt kisiratosi tsz-elnök Szanda Antal fia), nagyiratosi pedig Rajcsek István tanár.

A legismertebb – országosan ismert kisiratosi – értelmiségi a XX. század második felében Szanda Antal tsz-elnök, majd a századvégen, évezred elején Almási Béla Máltai-ház, művésztelep-és tájház-alapító körorvos.

Szanda Antal (1919-2005) 1960-1981 közt a téesz elnöke. A kollektív vezetőjeként a Szocialista Munka Hőse, s nagynemzetgyűlési képviselő Bukarestban. Az 1950-es években az általános iskola 6. osztályos olvasókönyvében Az iratosi harmadik fiú című írás róla szól. A faluról, a gyarapodásról, a rátermett parasztemberekről s vezetőikről. Szanda együtt járt iskolába a falurajz szerzőjének apjával.

Az egyik fia Kürtösön, a másik Kisiratoson mezőgazdaként vállalkozik.

Aztán még egy iratosi értelmiségi! Ficzy Dénes arról tudósít 1981-ben Aradon, hogy „Takács Anti kisiratosi színész Temesvárt. A franciaországi Nancyban operaénekes! Néhány éve kint maradt”.

Nyilván kerül még jó pár.

Belső feszültségek

Akad pár.

Ahány újságcikk a Jelen című aradi napilapban a faluról, annyszor szólal meg – véleményének világhálós közzé tételével – néhány ellenkező. Akinek szinte minden csak ürügy a megszólalásra. A falu és vezetése és népe és hagyományai és nyelve és... mindene ócsárlására.

Ki magyarázza. Mivel. Hogyan.

„Soltszentimre társadalma túlfejlődött szomszédjain: ismeri a csoportok ellentétét és heves összetűzéseket produkál, nyilván mert színmagyar népesség lakja. Gazdák és zsellérek, reformátusok és katolikusok, parasztok és faluvezetők kibékíthetetlen harcot folytatnak egymás ellen. Nincs olyan mozzanata a község életének, amelyben ki ne alakulnának szembenálló frontok. Harcos és nyughatatlan kis közösség, nyilván ezért marad el termelési kultúrája a szomszédos Csengőd mögött” – írja Erdei Ferenc. No, mi nem maradtunk le..., sőt! De.

A falu vezetőinek RMDSz-es rétege és az újjgazdagok... Gazdák és zsellérek utódai; paraszt, iparos, munkás öntudat egymásnak feszülése. Uras és idegön. Más, mint úk. Oláh; dák; román; rumun; romány; vlach – most akkor melyik?!

Nem baj; ha mán közénk gyűtt, nē sértsük mög az anyánk nyelvivel. Használjuk az üvét! Mi úgyis értjük.

Lassan annak örülnek, ha nem magunk fajta az illető. Lassan könnyebb. (Könnyebb az idegön; mer nem köll váltani; egyből úgy mondd, hogy váltás nélkül is értse mindönki. Nem?)

(Nem.)

Az önkormányzati választásokon rendre olyanok is jelentkeznek tanácsos- és polgármester-jelöltnek, akikre ugyan a falu nem fog szavazni, de arra jók, hogy pár tucat szavazatot elvigyenek és zavart okozzanak. Ne adj Isten megosszák az amúgy sem egységes helyi magyarságot. Magát a közösséget.

Ott vagyunk, ahol a part szakad.

Ahun kezdtük.

Így nem tudtuk volna fölépíteni a pusztába a semmiből ezt a két kezünk munkájával, ügyességünkkel, dolgosságunkkal, föld-, állat-, természet-, család-, haza-, élet-szeretetünkkel fölvirágoztatott falut...

Szóval, mer magyarok vónánk?

A kutya mög a macska. (Persze, hogy mást mondunk, de nem akarunk csúnyán beszélni.)

Öreg hiba!

– Igyál!

– Nö...

– De!

– Nö!

– Igyál!

– Mög akarsz ölni?

Jani ríva fakadt.

Az ivás hozzájárul az önpusztításhoz. Csak hát az italozás is: menekülés.

Sok az öreglegény. Bánatában – hogy dolog alig, őt elfogadó nagylány annyi se – iszik, mint a kefekötő. Elhanyagolja magát. Borostás a képe, minden, csak vonzó nem a viselkedése, megjelenése, ne adj Isten túl sokszor tántorog végig az utcán; hogy kéne lánynak, özvegynek, kikapós menyecskének? Végleg magára marad.

A nők erre idegön után néznek. Idegönbe mönnek, vagy idegönt hoznak ide.

Mi mög.

Maradunk magunkra.

Ha hagyja magát az embör!

Uraink, Szalbekék

Szalbekékre még úgy-ahogy emlékszünk, néhány utódjukra (Jakabffyra, Schneiderra...) is, ám ami előtte volt... Akik korábban e föld urai lehettek! Urai a földnek, uraságai e népnek... Nekünk, pontosabban, eleinknek. Elődeinknek az egykori – középkori – Iratoson, meg az 1818/19-es újraalapítás előtt itt élő pár (tucat) embernek.

Hajdan, valaha, egykor.

Régön. Igön régön!

Nézzük, mit mond a könyv. A szakirodalom.

Voltak épp ölegen!

Néha – úgy érzi az embör – túl sokan.

Egyszer-másszor.

Uraságaink

(Három-)Iratosi földbirtokosok – uraságai zsellér eleinknek

Szalbek-Iratos, nem véletlen, a Szalbek családé volt. Amúgy Kisiratos, sőt, a középkorban Nagyiratos. Mi több, egy helyként – tájként? – Iratos pusztá. Több felé vágva! Belső-Iratos, Nagy-Iratos, Iratos, majd Kis-Iratos, Almásy-, Forray-, no meg a miénk, persze, Szalbek-Iratos. Hol Zaránd, majd Arad és Csanád vármegyékben. Szétszedni... mi is nehezen bírjuk. Ők meg minek szedték volna ízekre... Az Egy-Iratost.

Szóval hogy... volt neki elég ura. Urasága. Földes Ura, Földes Asszonya. Ura és Asszonysága. A kezdetektől fogvást.

Kezdjük a sort... Az elsővel?

Akit elsőként megneveznek Iratos birtokosának!

Hogy ma... Ki tudja, kié is vagyunk. Kiké. Kik kezén. Markában.

Soroli... Márki urunk az Úr aradi... esztendejében... az 1800-as évek végiben... Mög a többi tudós embör Nagy-Magyarországunkban, Borovszky...

Hogy aszondi.

Mögdűtjük a falu urának, urainak a nevit. Hogy észbe vöhessük, kiktől függött az életünk. Kiktől várhattunk – bajban! – segítséget. Kiknek tartoztunk jobbágyi tisztölettel, no mög adóval. A tized nevezetű dézsmával. A köröstyény katolikus anyaszentegyház mellett, akinek úgyszintén járt egy tized.

Vöhetnők a földbirtokosok neve szerint ábc-röndbe, de így, időben tagolva tán áttekinthetőbb az összeállítás. És érthető. Ki kire gyütt. Ránk.

(A történészők híradásait illető megjegyzéseinket zárójelbe téve tesszük közzé.)

1356 A *Hermán* nemzetségből való Kerekegyházi *Lackfi* család a XIV. században jut e tájon nagyobb uradalomhoz. Az uradalom közepe Kerekegyháza, Arad és Csanád vármegyei birtokai közt Batonya, Iratos, Dombegyháza. Lackfi Dénes Csanád vármegye főispánja 1356-ban.

A XIV. században a Hermán nemzetségből való Kerekegyházi Lackfi család (ősük állítólag Szent István király korában vándorolt be Németországból) jutott a kerekegyházi uradalomhoz, amelyhez (Nagy-) Iratos is tartozott. Kerekegyháza Csanád megyei hely, időnként Aradhoz tartozott, az uradalom területe is e két megyében terült el. (Első némöt urunk vala Hermán? Vagy csak az egyik közbülső?) (Idegyűtt mögkörösztolni minket.)

1414: a később emlegetett Iratos pusztával valószínűleg azonos Belsőiratos pusztája a *Maróti* családé.

1418: *Maróthy* János 1418-ban többeket eltilt Gyula, Belső-Iratos, Szannaiszántás és más zárandi földek használatától.

1418 után... A kerekegyházi uradalmat (benne Iratossal) Zsigmond király a Hermán nemzetség (Lackfiak) után a *Garai* családnak adományozta, majd a Harapkói *Botos* család örökölte.

1430... *Hunyadi* János Zsigmond uralkodásának a vége felé (+1437) kapta a királytól a magvaszakadt *Tamási* Henrik jószágait a csanádi Hód, Vásárhely, Torony és Donáttornya városokban és tartozékaikban s az inkább Arad megyébe számító Dombegyház és Iratos nevű falvakat.

1437: Szekcsői *Herczeg* Rafael kezén – sok más helység mellett – Iratos. Szekcsői *Herczegh* Fülöp és Pál kapja Iratost (más helyekkel együtt) Aradban.

1446-ban a *Héderváriaktól* pörlik mint a toronyi uradalomhoz tartozó falut (Nagyiratost) a Szekcsői *Herczeg*-fiúk.

1450-ben Hunyadi János újra beiktatta magát Tamási H. egykori uradalmába, majd *Mátyás*, *Szilágyi* Erzsébet és *Corvin* János birtoka Iratos és az egész környék.

1453: „Abudaikáptalan előtt Harapkói Bothos’ dictus’ Andrásnak, temesi comesnek a fia: *Bothos* György... bejelentette, hogy Kerekeghaz nevű birtokát a hozzátartozó arad- és csanádmegyei falvakkal: ...Bakthornya, Bathonya, Irathos, Dombeghaz... eladta Hwnyad-i (Hunyadi) János beszercei örökös grófnak, Magyarország főkapitányának”. Iratos új birtokosának, *Hunyadi* Jánosnak a beiktatása. Iratos ura a Hunyadi család: Hwnyad-i János, László és Mátyás. (Máshol azt olvassuk:) Hunyadi János

1453. szeptember 10-én 2000 forintért megvette a Harapkói Botos lányoktól – özv. *Bánfi* Györgynétől, Szekcsői *Herczeg* Pálnétól és gr. *Bazini* Györgynétől – a kerekegyházi uradalmat.

1454. Iratost *Hunyadi* kapta, a király febr. 6-i parancsára 24-én iktatják be a birtokba, az aradi káptalan jelentése márc. 10-én.

1455: Iratos a *Bothosoké* – Márkinál. Borovszky viszont azt írja, hogy ez évben, február 6-án iktatta be az Aradi Káptalan Hunyadi és fiait.

Harapкаи Botos György elhaltával magva szakad a Botos családnak, V. László 43 falut (közte Iratost) a két lánytestvér (Botos Anna Szekcsői *Herczegh* Pálné, Botos Margit *Bazini* Gróf Györgyné) közt osztja el.

1456-ban *Hunyadi* János halálával Mátyás örökölte.

1464-ben Mátyás király „Iratost a nagylaki uradalommal *Jaksics* Istvánnak és Demeternek adományozta”.

1465-ben a Rácországból idevándorló s nálunk megtelepedő, birtokot szerző *Jaksicsok* – Nagyiratos új urai – embereikkel megrohanták Varjason a tősgyökeres Varjassyakat. A *Jaksics* család kezén a középkorban pl. Bodrog, Fellak, Nagyiratos, Munár, Torna.

1470-1485: földesúr Nagy-Iratoson *Jaxics* (*Jaxith*, nagylaki) család.

1484: „Nagy-Iratos a *Jaksicsoké* Csanádban; 1498. és 1506. ugyanott említik, 1517. azonban ismét Aradban. A régi Nagy-Iratos és Dombiratos Csanádban, – Belső – Iratos ellenben Aradban feküdt s ezt rendszeren csak Iratosnak nevezték. Ma csanádi Domb- és Kis-Iratos, aradi pedig Nagy- és Almás-Iratos.

A hatalmaskodó Dóczi Imre ellen Zádorlakára a kerekegyházi uradalom jobbágysait küldte rá *Jaksics* István. Dóczi nem volt rest, más zarándmegyei nemesekkel együtt jobbágysaikat fölbiiztatta „s ezek Nagy-Iratoson elfogtak két jobbágyot, kiket a zádorlaki földesúr mindaddig bilincsekben tartotta, míg tőlük 200 Frttot ki nem zsarolt”. ’Érdekes’ nevű kerekegyházi – kerekegyházi uradalmi, a kerekegyházi uradalomhoz tartó falvak valamelyikéből való – jobbágyok: Sáros János és Kürtös János. (Sáros akkoron nyilván Sarus vala.)

A *Dóczy* családé a középkorban Iratos környékén Erdőhegy, Ottlaka, Keczerkutas (a mai Kutas), Kinged, Vizes. (Kutas ’iratosi illetékességű’ hely, ugyanis egy része ma Kisiratosé, zöme Kürtösé.)

1493–1500: Iratos *Jaxit* (*Jaksics*) Demeter özvegyéé.

1510. *Brandenburgi* György őrgróf március 23-án királyi adományul kapta a Gyula székhelyű uradalmat. Hohenzollerni

György brandenburgi őrgróf a Gyula várához tartozó zarándi Hunyadi-uradalmakat mint *Corvin* János özvegyének, *Frangepán* Beatrixnak férje (F. B. halálával) kapta.

1511-ben Iván diák (Mátyás király oroszországi követe, 1508-ban a Jaksicsok basarági gazdatisztje) Iratoson kifosztotta a *csanádi káptalan* egyik jobbágját – a Csanádi Káptalan (eszerint a falunak legalábbis egy részét birtokló uraság) 1512-ben tart ellene vizsgálatot. Borovszky szerint az aradi káptalané a fejéregyházi (mai megnevezéssel: kürtösi) jobbággy.

1514-ben a népmonda szerint is a falu *Jaksics* kezén van.

1517-ben *Dóczy* Ferenc zarándi és aradi főúr még mindig pörben áll Iratos – és egyebek – miatt.

1526 őszén Perényi Péter temesi főispán „homályos háttérű vizsálya miatt” elfogatta a Zápolya-párti *Jaksics* Márkot, a nagylaki székhelyű hatalmas tiszántúli uradalom birtokosát, akit olasz asszonya vált ki. A Jaksics család rácsokat telepít uradalmaiba.

1536-ban meghal Jaksics Márk, a gazdag tiszántúli földbirtokos, Iratos ura; örököse a felesége, a római patríciuslány Polixéna.

1543-ban a temesvári főispán Suraklini *Petrovics* Péter lefoglalta a fiörökös nélkül maradt Jaksics-birtokot.

1551. november végén *Fráter* György váradi püspök erővel elfoglalta a volt Jaksics-uradalmat, kiverte belőle (a protestáns) *Petrovics* tiszttartóit s a maga embereit állította a helyükre. December derekán Frátert eltették láb alól az idegen zsoldosok.

1553-ban nyolc porta adózik az immár *Forgách* Simon által bírt faluban. (Gyűnnek, mönnek, mi még egy darabig maradunk.)

1557–1558-ban a *török* adóróvó 31 házat írt össze az aradi náhiéba osztott faluban. (A porta nyilván a magáénak tekintette a megszállt táj e faluját is.)

1561-es adóösszeírás szerint Kis-Iratoson *Sulyok* Ferencnek (7 porta), *Kendy* Péternek (10), *Csáky* Lászlónak (5), *Losonczy* (István?!, aki 1552-ben Tömösvárt hősi halált halt?!) úr örökösének (5), *Zay* Ferencnek (2) és *Kancsar* Péter örökösének (1) van birtoka. A szintén csanádi Nagy-Iratoson *Forgács* Simon (35 porta) adózik birtoka után. Zarándban (Keczer) Kútason *Balassa* Jánosé 10 porta.

1564-es adóösszeírás: Gimesi *Forgách* Simon földesúrnak 53 jómódú jobbággya van a faluban, a lakosság megközelíti a félezret.

1565: Gimesi *Forgách* Simon Nagy-Iratos ura.

1596-ban tatárjárás takarítja el a falut. (Urait, e helyt, nem bánthatták, mert nem itt élhettek.) (...Avagy: középkori urainak egy részével együtt?)

1609: „Kutast 1609-ben Bethlen Gábor fejedelem *Balassa* Bálint s Ferencz eleste után *Balassa Annának* és *Pacztot* Ferenc fiának újonnan conferálja Kutas és Macha helységeket s a Székudvari portiójokat Zarándban”. (Kutas kis része újabban Kisiratosé, ezön az alapon magunkat Balassi-jobbágyoknak is vöhetnők.)

1632: a kerekegyházi uradalom Paizsgyártó Mihályé. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem pusztá faluként *Paisgyártó* Mihálynak és *Kőrösi* Pálnak adományozza Iratost.

1640-es évek: *Ali* alajbég, csanádi parancsnok magyar, rác és oláh telepeseket hoz Nagy-Iratos, Dombegyháza... falvakba.

1642: „*Dobóczy* és 1650. *Széll* már mint csanádi falut szerezte meg, de a török hódítás után, 1720. is Aradhoz számították. (Az egyik Iratost)

1647: „nemcsak az *erdélyiek*, hanem a *magyar király szendrei vitézei* is rátették a falura kezöket. 1647-ben *Dobóczy* Ferencz hódoltatta meg s évi adóját 16 tallérban, egy vég patyolatban, két bokor karmazsin csizmában és egy úrnak való paplanban állapította meg. Világosan ráczoknak mondja a lakosokat”. (Azaz ekkor pár rác lakik a letarolt magyar Nagyiratos helyén.)

1650: *Széll* az ura a csanádi falunak. *Dobóczy* Ferenc „*Danéczius* János és *Széll* Mihály társaságában királyi adománylevelet eszközölt ki, melynek alapján az egri káptalan 1651. június 3-án ellentmondás nélkül beiktatta őket” nagyiratosi birtokukban. (Ráczostul, nyilván.)

1652: „Iratos (Nagy-) felét özv. *Paizsgyártó* Mihálynétól 1652-ben *Tisza* István vette zálogba.” Az uradalom Paizsgyártó halálakor a kincstárra szállt, özvegye azonban visszaváltotta, majd *Tiszának* zálogba adta. „Mikor *Paisgyártó* Mihály meghalt, részét II. Rákóczi György eladta *Borosjenei Tisza* Istvánnak; de az özvegy, ki *Várad*i Nagy Mihályhoz ment másodszor nőül, addig nem nyugodott, míg ezt a birtokrészt a gyermekek számára nem biztosította. Először is *Tisza* Istvánnak térítette meg a költségeit, azután a fejedelmi kincstárba fizette be a birtokrész árát, úgy hogy 1652. június 1-én kiállították részére s első férjétől való gyermekei, *Mihály*, *Gergely* és *Borbála* részére az adománylevelet”. (*Tisza* uram tehát urunk is volt, meg nem is.) (Nekünk, azaz e szent helynek.)

1661-ben a *rácok* kezére került helyek közt említik Nagy-Iratost, de ugyanakkor *Dobóczy* F. és *Szél* M. is sajátjának tekinti. (A helyzet fokozódott.) (Nem a javunkra.) (Kik itt sem voltunk az időben.)

1662-i „osztzkodáskor Nagy-Iratos *Dobóczy* Ferencznek jutott” – királyi adománylevelet 1650-ben közösen kapott a falura

Dobóczi Széllal és Danécziussal. „Utána testvére, Péter s fiai, Gábor és Zsigmond örökölték.”

1666-ban a nádor intézkedik, az ügy: „nemzetes Dobóczy Péter és néhai Dobóczy Ferencz árvái Nagy-Iratos és Tompa nevű falvait verték fel a végbeli katonák, minden marhájokat hatalmasul elhajtották és házuknál lévő javaikat elpredálták”.

1667. április: „Dobóczy Gábor és Zsigmond testvérek Végh Mihályjal szerződtek, amazok Nagy-Iratos falujuk fele jövedelmét, emezek Kovácsházának szintén fele jövedelmét ígérk oda életfogytig tartó kötelezettséggel” – a nemes urak egymással biztosítást kötnek falvaik elpusztulása esetére. A Dobóczi fiúk „Nagy-Iratos évi jövedelmének felét lekötötték özv. Makai Széll Mihályné Pósa Anna asszonynak s vejének Végh Mihálynak”. Szeptemberben aztán köröstarcsai Vér Mihály azelőtt bihari alispán, Kállóból kéri a gyulai törököt, engedje, hogy pénzen vásárolt 15 falujának (köztük Nagy-Iratosnak) jobbágyai beküldhessék neki tartozásukat. Vér M. Kőrösi Pál részét vette meg Nagyiratoson.

1669: Végh Mihály és felesége, Szél Anna zálogba veszi tíz évre Dobóczy Zsigmondtól és Ferencztől csanádvármegyei Tompa falut egészen és Nagy-Iratos harmadát.

1686-ban a török végleg eltörli a középkori (ekkor épp rác és kicsike) Nagyiratos a föld színéről. A pogány kiűzése után a pusztát a *kincstár* foglalja le s adja bérbe.

1702: „1702-ben az olivethi, sofronyai, eötvenesi, zimándi, szt-páli, iratosi, varjasi, szt-tamási puszták az *aradi polgárok* birtokában voltak.” A határőr katonaság tisztjei nemsokára elvették tőlük a földeket, Iratos is elfoglalták. Az aradi határőrvidék 3 lovas századának és 2 zászlóaljának rác tisztjei egytől egyik földesurak. (...Urai e drága honnak.)

1715-1720 közt Rác-Tököli és testvére, *Osztojka* kapitány bérli az orovili és az iratosi puszta egy részét. A Tököli (Kevermesi és Vizesi) család alapítója Popovics János, Rákóczi ellen harcolva Rác-Tököli néven híresedett el, mint az aradi határőrök ezredese. (Labanczvilág Iratoson és Iratos táján... nyilván magyarmentesen e magyarmentessé tett – magyarmentesített – gyönyörű újrac világban.) (Otthont, menedéket kapott tőlünk, hazát a töröküzte rácza, hogy rövid időn belül szétnézzon: Itt, magyarok?! A mi ősi rác hazánkban? Vissza velük... Oda, vissza.)

1720: „Az összeírásban foglalt polgárok... a *rác* nemzeti katonák miatt az aradi területen nem szánhatnak, hanem kénytelenek a tanyákra kiköltözni”.

1722-től 1764-ig említenek az iratok Szentpál és Iratos közt, Iratos határában *Orovil(l)* szállást, ahol az addig kóborló

életmódot folytató rác határőrök letelepedve fokozatosan áttérnek az állattartásra, kisebb mértékben a földművelésre – a szerbek egy része az 1750-es években kivándorolt Oroszországba. (Ott persze mi mást tehettek: oroszra váltak.) (Inkább muszkává, mint magyarrá?) (Magyarrá az istennek se.) (Ők ráczosítják a Délvidéket, ahova beengedtük őket.)

1742: Iratos (helye) a *modenai herceg* kezén.

1700... – XVIII. sz. dereka: az Arad megyei Iratos praedium *kamarai* birtok (összeírás a hasznáról). „Az *aradi katonaság* használja kaszálónak és legelőnek, ezért elhagyottnak értéklendő”.

1743: Aradvárosának 1743. jan. 19-én az aradi várparancsnok ellen tett panaszaitól sarkaltatva, február 27-én csakugyan fölszólította Mária Terézia a vm-ét, mutassa ki, rendes hadi zsoldján felül micsoda ingó v. ingatlan javai vannak ott az A-i várparancsnoknak. A vármegye „ezen több mint anyai gondoskodáshoz képest” márcz. 13. jelentette a királynénak, hogy *Freytag* Károly Jeromos gyalogsági ezredes a 4.000 frtnál többet érő s hír szerint valaha *Aradvárosához* tartozott Iratost, nem tudni, mi czímen sajátjának tekinti s használja” más helységekkel együtt.

1746-ban *Aradváros* 10.000 forinton 20 évre bérbe vette Nagy-Iratost a *kincstártól*, de a „polgárosított rác katonák... zavarják őket”.

1747: Az *aradi helyőrség* használja legelőnek és kaszálónak – javaslat a katonai használatban levő birtokrészek kamarai kezelésbe való vételéről.

1750: „*Kászonyi* (Tótvárad) József 1746-1750. alispánja volt Aradmegyének, melytől jutalmúl Aradon egy háztelket kapott. Tótváradon levő javaihoz *Horváth* János alezredestől 32.900 forinton megvette Kurticsot, Sofronyát, Iratost és Szent-Pál, melyekről már 1750. jún. 25. végrendeletet is tett... a királyné pedig csupán 1779. hagyta jóvá a vételt”. *Horváth* határőrségi ezredes, aki Kurticson lakott, két szerb ezredessel 1751-ben kivándorolt Oroszországba.

1757: összeírás az aradi kamarai birtokról. A török megszállás után a *határőr lakosság* használta Nagy-Iratost is, amely a határőrség 1745-ös föloszlatása után „visszakerült a bizottság útján a *királyi fiskus* birtokába, s a fiskus ezeket részint magas összegekért eladta magánosoknak, részint pedig a király adományozta el azoknak, akiket erre érdemeseknek tartott.”

1759-ben a *Marczibányi* család birtokába kerül Kurtics (falu) fele és Kutas (puszta), melyeket a *Horváth* és a *Muslay* családtól vett Lőrincz uraság.

1760: „*Govrik*. Örmény család; ősi fészke Szamosujvár... A család tagjai közül János és Tódor 1760-ban, mint kisiratosi

bérlők, kerültek megyénkbe”. (Végre egy nem némöt és nem rác az uraink közt!)

1765-ben *Végh* Mihály és Judit s *Dobóczy* Márton és Zsigmond a jászói konvent előtt (mint aradmegyei nemesek) megbízták Rakovszky Sámuel és feleségét, Bessenyei Juliannát, hogy visszaszerezzék Békés-Csongrád és Heves megyében követelt falvaikat és pusztáikat (köztük Nagy-Iratost), melyek őket illetik, de most idegen kézen vannak. 1781-ben a hivatkozott adományleveleket hamisnak találták.

1769-ben Kisiratos pusztá bérlője a *Govrik* család. „....mint a többi idegen, rendesen örmény, de itt nemességet szerzett bérlők: a kezükön levő pusztá évtizedekkel visszamaradt a fejlődésben, mert legnagyobb részt állattenyésztésre rendezkedtek be. Govrik örmény családból való, ősi családi fészük Szamosújvár, ahonnan a família szétágazott több vármegyébe, így Csanádba is... A család tagjai közül János és Tódor 1760-ban, mint kisiratosi bérlők, kerültek megyénkbe és még u. azon évben bemutatták... címeres levelüket...”

1777-ben Nagyiratos pusztá bérlője *Rác* Joachim és *Bárány* Márton. (Bérlő, tulajdonos? Nekünk egykutyá vala?)

1779-ben Mária Terézia jóváhagyta: *Kászonyi* J.-é Iratos egy része.

1780 táján? Mert hogy, írja a történész, 1778 után pár évvel a *kamara* eladta Arad megyében többek közt Iratos pusztát a *Bohus* családnak.

1780–1784: az első katonai fölmérésen a falu mai területén jelzik *Szalbek*-szállást (mint Szall. zu Szalbek-et), mellette pedig a Pusztá Szalbek megnevezés is ott látható. A föllelt iratok szerint a pusztát csak évekkel később vásárolta meg, ám a térképészlet már Szalbek-életéről ad hírt a Szalbek-szálláson s környékén! Ráadásul nem az eredeti német Salbeck, hanem a már megmagyarosodó Szalbek néven jegyezvén föl.

1786: Rövid összefoglalás Csongrád, Békés és Csanád megyékről 1786-ban című irat a Csongrád Megyei Levéltárból. Eszerint ekkor Kis Iratos pusztá földesura *Szalpeh*, házak száma 4, házi és kerti zsellér 6, asszonynépség 3, az egész népesség 13. Az itt nevezettekől házas(pár) 3, nőtlen és özvegy 7.

1787-ben Iratos falut Forray András báró örökáron megvásárolta, amelyet azóta Forray-Iratosnak is neveznek – írja Márki urunk. „1787. július 5-én a pusztá nagyobb részét megvásárolta Soborsini *Forray* András, kitől eleinte *Bogdán* Miron bérelte 3300 frtért. Később itt keletkezett a Forray-Iratos nevű falu, mely Arad vármegyéhez tartozik. A pusztá csanádmegyei részét 1787. júl. 13-án *Szálbek* György szerezte meg, ki szintén bérbeadta e pusztarészét

2000 frtért. E birtokára a család 1818-ban nógrád- és aradvármegyei magyarokat telepített s az új helységnek Szálbek-Iratos nevet adott, mely név később Kis-Iratosra változott. Ez a község Csanád vármegyéhez tartozik” – fogalmaz Borovszky a megyerajzában.

1799: Iratos: Nagyiratos ura báró Forrai és Kászonyi, Kisiratos „földes Ura *Szalpek* Uraság, ez is Tornyai filiája” – ezt meg Vályinál olvassuk az évben.

1800: Iratos pusztá *Lázár* Miklós bérletében – hogy melyik Iratos, azt Kovách nem közli.

1806: „*Almásy* (Zsadányi és Törökszentmiklósi) Pál aradi főispán a régi család első tagja, ki Aradban birtokot szerzett. 1803. igtatták be Szent-Pál és 1806. ápr. 29. és 30. Iratos pusztába” (áll Márkinál). Ebből lett Almásyiratos/Almásy-Iratos/Almásiratos község.

1824: A kurticsi *Kászonyi*-birtok örököse a Friebeisz család.

1851. Pusztá Almásy-Nagy-Iratost Arad vm-ben bírja *Almásy* Pál, volt hevesi alispán. Kiterjedése 5.212 hold 1100 négyszögölével (1232 h kaszáló, 3120 h szántó, 860 h legelő). „Haszonbérlők tartják, de van itt egy kis 30 holdnyi erdő mellett egy dohánykertész község is megtelepítve: 480 r. k. magyarból álló”. Köztük lehetett már Kis Sarusi János dédapánk és felesége, Kakulya Rozália dédanyánk, anyai dédszüleink.

P. Forray-Nagy-Iratost bírja Arad vármegyében báró *Forray* Iván. A 688 rk. és magyar lelket számláló dohánykertész községnek 1500 h szántóföldje, 464 h legelője van, a major(ság)hoz 2.750 h szántó, 750 h gyöp tartozik.

Ez évben a földesúr a Kis Iratosi Pusztát örök áron eladta *Jakabfy* Miklósnak, *Fodor*, *Varga* és *Roth* Józsefnek, akik később elcserélték ezt a dombiratosi állami uradalommal.

1855. „Kisiratos... szerződésileg a k. *kincstárnak* több évekre van átadva” – állítja Palugyay.

1857. Kisiratosi nemesek birtoka: *Szalbeck* Jakab fia György aradi lakosé 945 h, *Jakabffy* Miklós Kupa pusztai lakosé 1.575 h, *Jakabffy* Tódor kupai pusztai lakosé 1.575 h, *Varga* Ignátz aradi lakosé 1.500 h (a battonyai járás irata szerint).

1858-ban jóváhagyják, hogy a *kincstári* Kupai pusztáért és a Dumiratosi pusztá egy részéért Szálbek Jakab, Szálbek György, további Varga Ignác, *Jakabfy* Miklós és *Jakabfy* Tódor odaadta kisiratosi birtokát.

1884–85: második katonai fölmérés az Alföldön. *Jakabfy* Pusztá a mai Snájder-dombon, *Jakabfy* Tanya a Szőlős-halmon. Almásy Wald a Kripta körül, mellette kereszt. „Colonic Almás Iratos” az erdőcske mellett, attól délkeletre két dűlőút után.

Almásiratos falu valóban Kisiratos sarkában... (A nép így emlegeti a XX. század végén.) A Jakab(f)fyak örmény eredetű nemesek.

1890... A századfordulón a falu leggazdagabb embere Kisiratos bírása, Kása János (Múzeumos Kása Anti bácsi dédapja). Almásyiratost a Kásák és egy pénzintézet vette meg, ők takarították el a zsellérfalut (tartja a közvélekedés azóta).

1900-ban 100 holdon felüli birtokos Kisiratoson *Faragó József* 112, *Gáll Ferenc* 125, *Gáll József* 118, *Gáll Pál* 110, *Jakabffy Béla* 561 nagyhold.

1919–1944: Akét háború közt a Kásák vitték a prímét □ állítják. Mindamellett a két háború közt 100-120 holdas gazdagparaszt az emlékezet szerint *Hallai József*, *Gáll F. (Ferenc) József*, *Magyar Béla*, *Kása István*, *Hallai Vendel*, *Kása Antal*, *Öreg Barják Mihály*.

1921: A román „földreform” – Erdélyben: elvenni a magyartól, odaadni a románnak – Nagyiratoson gr. *Nádasdyék* 3507, Kürtösön gr. *Almásyék* 2881, a tornyai Justhék 798, a sofronyai Purglyék 3737, minálunk *Jakabffy* 561 nagyholdat kitevő birtokát érinti.

1944 után a *kommunisták* kifosztják ki a falut: előbb csak a gazdagokat, aztán mindenkit. Akit értek! Amit kézbe kaphattak.

1950–1989: a *termelőszövetkezeté* a falu.

1990 után *Szatmári Pál* kocsmáros lett a falu legtehetősebb embere.

Vót ám nekünk... török által a csatatéren lelőtt Balassától, törökverő Hunyaditól Tiszán át a velünk azonosuló Szalbekékig, Jakabffyaktól a Schneider Uraságig épp elégünk... Urunk, ha nem is Istenünk. Mert az maradt. Aki. Ami. Vala. Rác. Örmény. Tokos. Ki tud, ki nem.

Rege.

*Kissarusi és Nagysarusy Sarusi Kurtucz Mihály de György
az uraság-előd – ős – egykori 400 jobbágyára emlékező
szalbekiratosi Zsillérről
(Kisiratos nevezetű Iratoşu/l/ Máre, mi több, dorobánci
Dorobanţi egyik zsellérsoráról) tegnap
Kr. u. 2000-valahányban
Előttünk mint tanúk előtt...*

++

+

+++

Zarándi nemes Somosi Csuba Elek tanú

+

Hogy aztán – közbevetőleg – gyűjjenek a Szalbekok.

Szalbekék (Szalbek-Iratosrul). (...Iratosra.)

Előbb (Maros-parti, Makra, azaz Zaránd havasa alji) Petresrül, aztán.

Legelőbb ki tudja honnan! Moldován körösztil, Erdélynek, le, le a Maros-völgyben. Egészen. Mihozzánk.

A só útján.

Útján az életnek.

Halálnak.

Éltünknek.

Hun élünk, (hun) halunk.

Szalbekék

A (magyarországi) Szalbek/Salbeck család.

Kizárólag a honi, tehát semmiféle „magyarországi Szalbek”.

A Szalbek eleve magyarországi. Mi több, magyar.

Aki Salbeck, még német. Német ma is.

(Ahogy a Curtuți; mi Kurtuczok vagyunk.)

Szalbekék: a mieink.

Velünk azonosultak.

Remélhetőleg nem miattunk szakadt magva e nemzetségnek.

A Kisiratoson egykor birtokos Govrik és Jakabffy örmény, örmény a szomszédos Almásyiratoson birtokos Sármezey család is. *Szalbek* német eredetű - Arad városában „Magyar családok ugyan, de német eredetűek: *Salbeck*, *Edelspacher*”. S mint a többi adat bizonyítja, valóban németből lett magyar család a *Szalbek* Aradban, Csanádban. Csanádban is, mert Kisiratos urai voltak. Az Uraság, *Szalbek* György, majd a felesége, Török Zsófia, aki özvegyen maradva a falunak – a falu öregjeinek a meséiben – az 1900-as évek végén is (az) Asszonyság. Hogy gyermekeikkel kihaljon e szépreményű nemes – magyarként megneemesedett, magyarrá vált – család.

Az eredetileg német anyanyelvű „... *Salbeck* család aradi ágát Máté alapította. Mielőtt megtelepedett volna vidékünkön, egy ideig a moldvai vajda titkára volt” az 1700-as évek elején.

1703 – Petrisi Salbeck Ferenc Galacon született 1703. december 2-án, elhunyt Udvarhelyt 1770. december 19-én. Jézustársasági

áldozópap s tanár, S. Mihály és S. Károly testvére. „Salbeck Máté sószállító biztos fia. 1721. december 17-én lépett a rendbe és lelkeszi szolgálatot teljesített. Tanított a kolozsvári római katolikus gimnáziumban is. Munkája: Virtus heroica Francisci Astrauti in propaganda religione catholica. Claudiopoli, 1730.” Németföldről Moldvahonba keveredő sószállító tudós pap fia... Magyarországon.

1705: Máté „második fia – Ferencz – Jászvásárban született 1705-ben, és a harmadik fiú - Mihály - ugyanott 1709-ben, összevetve egyéb információkkal, kijelenthetjük, hogy Mihai Racoviță első (1703-1705) vagy Antioh Cantemir második (1705-1707), illetve Racoviță második uralkodása idején (1707-1709) lehetett Máté fejedelmi titkár.... Utána Hunyad megye sómegbízottja. F. és M. nevű fiain kívül feleségével, Barkóczy Katalinnal még három fiuk volt: Jakab-József, Mátyás és Károly, valamint két leányuk, Zsófia és Ágnes.”

Salbeck Ferencz a Wikipédia szerint 1703-ban született, 1705-ről s más szülőhelyről tud Márki és az aradi szerzőpáros (Stoi-Berecz).

1706 után Matthaëus *Salbek* sószállító, ezt 1733-as oklevél említi. „*Salbeck, Salbek, vagy Szalbek* (Petrisi) (Máté) előbb a moldvai fejedelem titkára, (majd) hunyadmegyei sószállítási biztos volt... Meghalt 1735. szept. 23. ...gyermekai... A család folytatója Jakab fia, György aradi főszolgabíró, 1785. febr. 25. óta táblabíró.”

1709: Máté Mihály nevű fiának a születése Jászvásárban. „Petrisi Salbeck Mihály (Jászvásár, 1709. május 9. – Gyulafehérvár, 1758. február 25.) bölcséleti doktor, Jézus-társasági áldozópap és tanár, Salbeck Ferenc és Salbeck Károly testvére. Salbeck Máté sószállító biztos fia. 1726-ban lépett a jezsuita rendbe; tanította a humaniorákat, bölcséletet és a teológiát Kolozsvárt és Gyulafehérvárott. Munkái (Szinnyei Józsefnál): Septi-collis Dacia in octavo colle beata, gesti Haller de Hallerkő devoto. Honoribus... Neo-baccalaureorum... 1735. Claudiopoli. Príma quinque Saecula Regni Mariani Apostolici ethice adumbrata... Claudiopoli, 1746. Vera apostolicorum virorum idea. Dicata honoribus spectabilium... dominorum dum in... S. J. academia Claudiopolitana suprema aa. ll. & philosophiae laurea insignirentur... anno 1746. Claudiopoli” – adja tudtul a Wikipédia. (Még egy tudós Szalbekfi.)

1715-öt követően Marospetresnek (németül Petersdorf), a század második felében *Szalbek*-kézre kerülő jeles aradvármegyei helységnek oláh és magyar ajkú lakossága volt.

1721: jézustársasági szerzetesnek áll Ferenc.

1722. szeptember 6-án lett radnai lelkipásztor Novoszelics István, aki gyűjtést indított a roskadozó templom megújítására és kibővítésére.

Salbek Máté sószállító biztos fát adott az építéshez (amely 1725–27-ben fejeződött be). A Radnai szent Antal és Nepomuki szent János tiszteletére rendelt két mellékoltárt pedig, saját költségén, *Salbek* állíttatta. A búcsújárás miatt ez a templom is szűk, újabb gyűjtés kezdődik. „Az új és díszes egyház alapkövét 1756. június 7. Rossi Kelemen kanonok, *Salbek* Jakab bánsági tanácsos és Bacsin Jeromos guardián helyezte el” – fölszentelése 1767. Pünkösöd hétfőjén.

1723 – *Salbeck* Károly, petrisi (Jászvásár, Moldva, 1723. nov. 17.-Szepeshely, 1787. jún. 15.): megyéspüspök. – A gimnót Kolozsvárt, Székelyudvarhelyen és Nagyszombatban, a fil-t Kolozsvárt, a teol. 2 évét Nagyszombatban végezte. 1744. X. 24: a CGH növ-e lett, teol. dr. 1746. VII. 4: diákonusként tért haza, X. 15: pappá szent., a zágrábi mpp. szertartója. Ercsi apát, 1752. XII. 15-76: kalocsai knk., 1757-76: váci nagyprép. és Migazzi Kristóf helynöke. 1759. IV. 4: nemesiai fszt. pp., 1776. IX. 16: az újonnan alapított szepesi egyhm. első pp-e. – M: Sermo sacer... habitus Jaurini die XV Aug. 1774. Vác, 1774. - Utóda a szepesi széken 1787. VIII. 21: Révay János (M. Kat. Lex.).

1725 – Az előbbivel ellentétben Petrisi *Salbeck* Károly Galacon, 1725-ben, s valóban, november 17-én született, s nem Szepeshelyen, hanem Lőcsén hunyt el 1787. június 15-én – olvasható a Wikipédián. Teológiai doktor, szepesi püspök, *Salbeck* Ferenc és *Salbeck* Mihály testvére. *Salbeck* Máté sószállító biztos fia. A római Collegium Hungaricum növendéke, majd erdélyi egyházmegyei pap volt. 1751-től 1776-ig kalocsai kanonok, ercsi apát, nemesiai fölszentelt püspök és váci nagyprépost; 1776-tól 1787-ig első szepesi püspök, valóságos belső titkos tanácsos és a szent István-rend vitéze. Munkája: Sermo sacer ... habitus Jaurini die XV. Aug. 1774. in alteris sacerdotii soleniis exc., ill, ac. rev. dni Francisci e com. Zichy de Vásonkő episcopi Jaurinensi. Vacii.”

1726: *Salbeck* Máté lippai harmincadszedő (harmincados) Jakab, Mátyás és Károly nevű fiaival honfiúsítás mellett címeres nemesi levelet kapott. Mihály belép a Jézus Társaságába.

1733: III. Károly megerősítette *Szalbek* Mátét Aradon vett háza birtokában. Ekkor említi oklevél, hogy Matthaeus *Salbeck* 1706 után sószállítással foglalkozott.

A máriaradnai templom istenfélő jótevői közt „*Szalpek* Máté, Császári Királyi Só-fuvarozás mellett Erdélyi Biztos, ...*Szalpek* Jakab, Császári Királyi Harminczadoknál Fő Tiszt, és a Temesvári Adminisztrátiónál Tanácsos”.

1735: meghalt *Szalbek* Máté, akinek 7 gyermeke született feleségétől, Barkóczy Katalintól – a legidősebb Jakab (-József), akinek a fia, György aradi főszolgabíró, táblabíró a család folytatója.

Szalbek Máté III. Károly király uralkodása idején, 1733. február 21.-én Aradon házat vásárolt, amelyben 1735. szeptember 23-án hunyt el.

1736-tól a lippai sóház pénztárosa az elsőszülött *Salbeck* fiú, Jakab, Jakab-József. 1746. május 25-től az aradi Fellebbviteli Bíróság táblabírája. György Arad főszolgabírója lett, ő szerezte meg a már említett birtokokat, valamint az újabb nemesi oklevelet.

1739: Lippáról a ragály miatt Aradra költözik Sz. Jakab (Jakab-József: Máté fia) lippai kincstári sóhivatalnok.

1741: Makón a februári – csanádvármegyei – főispáni beiktatáson jelen voltak közt „*Szalbeck* Jakab sóházi prefektus, Tompa újdonsült birtokosa”.

Miután Mária Terézia segítséget kér, a vármegye gyűlése „a legjelentősebb birtokosok terhére 13 lovast állít ki: a modenai uradalom 6, az Edelspacher család (Dombegyháza) 2, Bibics Jakab (Kovácsháza) 2, *Szalbeck* Jakab (Tompá) 1, Tököli család (Kevermes, Tompa) 1, Száraz család (Komlós) 1”. *Szalbek* gazdatisztje, Demetranko – másokhoz hasonlóan – 80 forinttal járul hozzá további 13 lovas állításához.

„...az aradi mészárosok 1741. már a megyéhez folyamodtak *Salbek* lippai sópénztárnok ellen, ki Aradon saját házában nyitott mészárszéket”.

1744. szeptemberben Arad vármegye nemesi fölkelése: *Szalbek* József Jakab lippai sótárnok 1 katonát ajánl.

1745: S. Jakab panaszt tesz, mert nemes létére a Lajtánál megvámolták.

1746-tól S. Jakab(-József) az aradi Fellebbviteli Bíróság táblabírája.

1747-ben *Salbeck* sótárnok kérte 10 évre Lovrin (Lóránt) pusztát.

1754: Arad megye nemessége 7 birtokos (*Salbeck*, Forray, Edelspacher, Csernovics, Lengyel, Kászonyi, Jósa), 4 praedialista (Marczibányi, Andrásy, Thalheim, Muslay), 74 armalista (pl. Kiss János, Kiss Mátyás, Kiss Mihály...).

1756: Máriaradnán „A búcsújárások növekedése következtében ez a templom is szűknek bizonyulván, Abramovics Balázs guardián és plébános gyűjtést indított egy új és díszes egyház építésére. Ennek alapkövét 1756. június 7.-én Rossi Kelemen kanonok, *Salbek* Jakab bánsági tanácsos és Bacsin Jeromos guardián s nagy tömeg jelenlétében helyezte el.”

1758: Mihály halála Gyulaféhevárt.

1764: Az országgyűlésen Arad vármegye követei közt *Salbeck* Jakab. Az aradi főispán Fekete György grófon kívül követ az alsó-

és felsőházban „három erős aulikus: így *Salbeck* Jakab, kit 'a természet megrészegített, pedig 'Ökör – minden tudja – a disznó szülötte'...” – áll az országgyűlés főurairól szerzett kézíratos gúnyiratban. Forray a másik 'aulikus' aradi követ.

Elhunyt S. Mátyás. „*Salbeck* Mátyás, petrisi (†Nagyvárad?, 1764. szept. 14.): választott püspök. – 1743–58: gyulafehérvári knk., nagyprép., 1759. IV. 1: váradi nagyprép. V. 15: dulcinói vál. pp. és Szt Henrikről nev. apát”.

1767-ben fölszentelik a *Salbek* Jakab bánsági tanácsos hozzájárulásával épült új radnai templomot.

1770: S. Ferenc halála.

1771: „Az Edelspacher örökösöknek pedig megtiltatott a *Szalbeck*-Edelspacher kuriában gulyát tartani és pálinkát égetni. Ugyanekkor Knezovics Pachomius görög keleti püspök az aradi területen fekvő majorjának a *Szalbeck* család által erőszakos elfoglalása ellen óvást tett”.

1776-tól szepesi püspök S. Károly.

1777: Sz. Károly (Jakab testvére) váci püspök, majd szepesi püspök ez évben „b. t. tanácsos lett”.

1778 után kerül a *Salbeck* család kezére a Petrisi völgy Corbestivel, Rossiával, Obirsiával, Vinești-tel – Marospetres, Maroshollód, Rósa, Óborsa, Vám. Marospetrest Fábián szerint a török elől menekülő oláhok 1700-ban alapították, a petres/petris „kövesd”-et jelent. A *Salbeck* család (fakitermeléssel és korszerű állattartással foglalkozó) petrisi majorságához mintegy 430 hold szántó, 80 h kaszáló s mintegy 16.000 h erdő tartozott. Híressé vált *Szalbekék* marospetresi nemesített ménese. Az uradalom központja Petres.

1780: „Visszakerülvén a kincstár birtokába, 1780 táján *Salbeck* György aradi főszolgabírónak adományoztatott más négy faluval együtt, melyeknek uradalmi központja Petris volt.”

1780-1784: az első katonai fölmérésen (illetve az arról készült számítógépes térképen) a mai Kisiratos körül ezek a helynevek láthatók: Kövernös ház (Kevermes), Lokos ház (Lökösháza), Kutos ház (Kutas(háza/), Macsa (Mácsa), Kis Kutos (Kurtics mellett, a mai ipartelep helyén), Kurtics, Szalas zu Kurtics (a későbbi Almásyiratos helyén), Puszta Nagy Iratos, Puszta Vizes, Dumegyháza (Dombegyház). A mai falu területén a Szall. zu *Szalbek* (*Szalbek*-szállás) és a Puszta *Szalbek* név található, utóbbi az urasági szállástól délnyugatra.

A *Szalbek*-szállás megnevezésnél kert s urasági épületek (jelei) láthatóak, talán udvarház gazdasági épületekkel. Szántó a falu mai területén egyedül délkeletre, Nagyiratos-puszta alatt (előtt)

található, a többi gyöp, legelő. *Szalbek*-szállás fölött, Kutas felé három épületből álló házcsoporthoz tartozik a térképész, az út ide a Kurticstól nyugatra haladó útból ágazik el délre. Ha a *Szalbek*-szállás a legendák egy részének megfelelően a mai Szőlőshalomnál volt (a mesék a dombon álló kastélyról is tudnak), e pár épület a ma Faluhelyként emlegetett (Tódáson túli) határrész táján állhatott.

Halmot *Szalbek*-szállás mellett, a szállástól délkeletre a szántó előtt (ez lehet a későbbi Szőlőshalom?), kettőt Nagyiratospuszta szélén, egyet pedig *Szalbek*-puszta végében jelöl a katonai térképész (esetleg ez lehet a Téglás-halom). Ez mindösszesen 5 (jelzett) halom. Meglepő módon a térképész Nagyiratostól délre jelöli a térképen Puszta Kis Iratost (a Kisiratos-pusztát), és az alatt, egészen Varjas mellett Szall. zu Kis Iratost (Kisiratos-szállást) pár házzal, kerttel.

Márki megjegyzése, miszerint Szalbek György 1787-ben megvette Kisiratost „valamint Nagy-Iratos puszta harmadrészét, melyekre már korábban kir. adományt szerzett”, igazolja az 1780-1784. között e tájt fölmérő térképészt, aki eszerint nem utólag írta oda Szalbek nevét az abroszára.

1784: a Hóra-lázadás egyik román rablóbandája fölgyújtja *Salbeckék* (*Szalbek* György aradvármegyei járási főszolgabíró) petrissi/petresi kastélyát – ég Forrayék soborsini kastélya is, s elrabolják Forray alispánt. „A mozgalom Arad megyei átvitelében nagy szerepet játszott Ion Lupenci, a petrissi *Szálbek* uradalom hajdúja. A zámi görögkeleti pap szerint Lupenci azt állította magáról, 'én vagyok a második Horea'...” (Még egy zshivány!) (...vezér.)

„1784. november 7-én az oláhok kirabolták s föléggették a petrissi kastélyt, mire *Salbeck* az egész uradalmat tisztartójának, Vitkay Pálnak, évi 4.000 frtért bérbe adta.”

Más fogalmazásban ugyanaz: „Horea felkelői, Ioan Lucaciu vezetésével eljutottak a Maros völgyébe is 1784. november 6-án. Soborsint és környékét feldúlták. Ilyen körülmények között sok más kastély és uradalom is hasonló sorsra került, sokat felgyújtottak. A marospetresi *Salbeck* családbirtok is ugyanarra a sorsra jutott”.

Kastélyának fölgyújtása után *Szalbek* György petrissi „birtokát bérbe adván, megvette 4000 frtért Nagyiratos község csanádmegyei részét s megalapította *Szalbek*-Iratost, a mai Kisiratos községet... A férfiág kihalása után (1861.) a többi birtokok is idegen kézre jutottak”.

Salbek György képviseli a Szalbek-családot az aradi megyegyűlésen.

Petrissen *Salbekék* vadászkertjét emlegetik.

Ebben az évben megy feleségül Nagy Teréz, *Salbek* Zsófia és Csatári Nagy János erdélyi kamarai igazgató s tanácsos leánya Forray András aradi főjegyzőhöz. (Tehát nem véletlen Iratospuszta *Szalbek*- és Forray-kézre kerülése...)

1785: Arad nemessége 35 donatarius-család (112 tag), 40 armalista-család (102), 2 praedialista, 7 kétes nemes. Don.: 3 Forray, 3 Kászonyi, 1 *Salbeck*, 4 Csernovics család. Kétes pl. Kis Ádám. (Kis/s/, mint a Sarus/s/i/y/ak – az állítólagos kutyabórt a falurajz összeírójának apja látta az 1920-as években a kekecsi zsellérház padlásán foszladozni.) Az aradi főszolgabíró S. György 1785-től táblabíró. Ő szerezte meg a petresi uradalom mellé a család új nemesi címerét, melynek 1. és 4. osztályában vár, 2. és 3. osztályában vízen úszó vitorlás, sószállító hajó látszik.

1786: latin nyelvű vármegyei fölmérés szerint ekkor már *Szalpeh* uraságé az iratosi puszta!

1787: ez esztendőben „Nagyiratost a Forrayak vették meg, Kisiratost és annak Csanád megyei részét *Szalbeck* György vásárolta meg” (Oltvai).

Salbek György „4.000 frton 1787. júl. 13. a nagyváradi káptalan előtt a *Dobóczy*-családtól örökáron megvette Tompa és Kis-Iratos pusztákat, valamint Nagy-Iratos p. harmadrészét, melyekre már korábban kir. adományt szerzett. Kardicsfalvi Török Zsófiától született fia Jakab, aradi főszolgabíró... Gyermekük: 1) György, 1848-ban Aradváros első népképviselője” – leled Márkinál.

Meghal Lőcsén *Szalbek* Károly szepesi püspök.

Július 5-én a (nagyiratosi) puszta nagyobb részét megvásárolta Soborsini Forray András, kitől eleinte Bogdán Miron bérelte 3300 frtért. Később itt keletkezett a Forray-Iratos nevű falu, mely Arad vármegyéhez tartozik. A puszta csanádmegyei részét 1787. júl. 13-án *Szálbek* György szerezte meg, ki szintén bérbeadta e pusztarészt 2000 frtért. E birtokára a család 1818-ban nógrád- és aradvármegyei magyarokat telepített s az új helységnek *Szálbek*-Iratos nevet adott, mely név később Kis-Iratosra változott. Végül az aradvármegyei Iratos puszta többi részét 1806. ápr. 30-án Almásy Pál később aradi főispán vette meg, kiről azt ma is Almásy-Iratosnak nevezik – rögzíté Borovszky.

Salbek György bepanaszolja Rossia (Rósa) pópáját, amiért az úrbéri rendeletet elferdítve hirdette ki, s emiatt a nép engedetlenkedik.

1790(?): *Salbek* György táblabíró a főispánt (zsadányi Almásy Pált) hívó aradi küldöttség tagja.

1799: „Iratos. Kis Iratos. Szabad p(uszta). Cs(anád). Várm. földes Ura *Szalpek* Uraság, ez is T(ornya). Filiája” (Vályinál).

1818: meghalt a kisiratosi puszta ura, *Szalbek* György, örököse a felesége, Török Zsófia. Szalbek-Iratosra megérkeznek az első dohánykertész telepések.

1819. „Aradon az első nyomdát Michek Antal 1818 végén alapította; első nyomtatványai az I. Ferencnek 1819 február 12. tartott nevenapjára s a *Salbek* Jakab (nov. 26-i) lakodalmára P. Nagy Lászlótól készült versezetek”. *Szalbek* Jakab Losonczy Bánffy Polyxena bárónőt vette feleségül, aki 1879-ben hunyt el. Gyermekük György, 1848-as népképviselő, és Albert.

Az aradi nyomdának *Salbek* Jakab szolgabíró 400 forintot adott Nagy (Perecsényi Nagy László) ’Tibullus’-ának kiadásáért”.

Övegy *Szalbek*né betelepíti dohánykertészekkel a kisiratosi pusztát – írta a kisiratosi római katolikus egyházközség plébániai háztörténete (nyilván nem ok nélkül).

Ez évben özv. *Szalbek*né (máris) nyúzza a kisiratosi ’jobbágý’-okat, írják 1822-ben. A kovácsházi kertészeketől özvegy *Szalbek*né Asszony az „1819 Esztendőben 4. Teheneiket a Tsintyei határról minden tudtuk nélkül elhajtattott” – az ügyet 1822-ben terjesztik a megyei közgyűlés elé.

1820: György születése.

1822: *Szalbek*né a megyei közgyűlésen pereltetik 1819 miatt. „1822. december 30-án megyei nemesi közgyűlés Goda György, Vas Péter és Tetlyák Mátyás kovácsházi kertészek panaszával foglalkozott. Kitűnt, hogy korábbi főbérllőjük, *Szalbeck* Zsófia tisztje 181 ft adósságuk fejében – bár már nem tartoztak neki – 4 tehenüket elhajtatta.... 6 év múlva még mindig nem történt semmi. 1835-ben ismét szorgalmazták az elintézését” (Oltvai).

1824: özv. *Szalbek*né Asszony elveszi a kovácsháziak dohánypénzét. A Csanád megyei közgyűlés előtt szerepelt pl. 1824-ben a „Kovátszázi kertészszégnék azon 2000 f. Törvény utján való keresése, melyet özv. *Szalbek*né Asszony részéről bizonyos haszonbérzésre nézve tett egyezésnek nem teljesítésért vissza tartóztattak” (dohánypénzüket foglalták le a főbérllők). A tisztí főügyész szerint „a kertészeknek már azért is igazuk vagyon, mivel annak elvesztésére az egyezés nemtartása esetére meg állapítva nem volt” (áll Takácsnál).

1828-1848 közt a *Szalbek* család megvette a kamarától a teljes – addig bérelt – kisiratosi birtokot.

1833: Aradon „Bánffy bárónő özv. *Szalbek* Jakabné kálváriát és keresztutat építtetett, melyek fenntartására 105 frt-nyi alapítványt tett le a csanádi káptalannál”. Megáldva a kálvária és a szintén új temetőkápolna 1836-ban – tudható Szentkláraytól. (Bánffy bárónő *Szalbek* Jakabné nem volt özvegy 1833-ban, az özvegy

Szalbekné meg nem Jakabné... A többi (remélhetőleg) stimmel. Tán özv. Szalbek Györgyné Török Zsófiáról van szó – ő igyekezett ily módon jóvátenni – legalábbis az Isten színe előtt – bérlőinek nyúzását? Bárónő a Bánffy-lány menyé, fia, Jakab asszonya vala. A falurajzíró.)

1834-ben *Salbek* Jakab 2 társával Arad szabad királyi város díszpolgárává tétetett – ekkor kapta Arad a szabadalom-levelet, polgármester lett Heim Domokos.

1839: népes puszták Csanád megyében: „...Kis-Iratos, Arad vmegye szélén: 259 lakossal, nevezetes ló-, marha-, és juhtenyésztéssel. F. U. *Szalpek* uraság, kinek itt szép lakhelye van” – tudatja Fényes összeírása (amiből mindenképpen gyanús, hogy mindössze ennyi lakost lelt a faluban). (Ekkoriban ennyi – a néphagyomány másfélszáz év múlva is igen jól tudja: ’260’ – család élhet itt.)

1842: Kisiratoson bérálja meg Lonovits püspök a helybéli parasztyerekkel együtt az Földes Asszony két unokáját. Mint a plébániatörténet mondja: „Ezen alkalommal béráltatott meg T. ifiu *Szalbeck* György Úr is kedves testvérével Malvin kisaszonnyal”.

1843: a földesúr és a község haszonbérleti szerződését az előbbi nevében „néhai *Szalbek* György özvegye: szül. Török Sofia Asszonyság Uricsaládjával egyetemben” köti meg, aláírója részükről özvegy *Szalbekné*, *Szalbek* Jakab, *Szalbek* György.

„**1844**-dik évben ajándékozta meg Petrisi *Szalbek* Jakab Úr Ő Nagysága Templomunkat egy csinos 45 pengő forintot érő kazulával”. Ugyanezen évben a Földes Asszony három ágyút vásárol az ünnepeken való használatra. (Az egyik díszlövés-adásra alkalmas ágyúcska a kisiratosi tájházban látható.)

1845-ben vette zálogba Purgly János a petrisi *Szalbek* családtól Tompa pusztát.

1845-1846 táján az 1844-ben alapított Bánkút kertészközség templomának Szent István-oltárképét több egyházi fölszereléssel együtt *Salbekné* adta (azaz Bánkúthoz is volt köze a *Szalbek* családnak).

1848: *Szalpek* a földesúr Kisiratoson, Dumiratoson – ez Fényes fogalmazása.

A forradalom és szabadságharc idején készült kimutatás Csanád megye nemesi birtokairól: „*Szalbeck* Jakab Kisiratosi pusztája 5.911 hold” 1.100 négyszögölével. (Ez 4.063 kh. és 1300 n.öl.)

A Zaránd megyei földbirtokosok egy része, köztük Szálbek a megye területén kívül lakik (Kozma). Azaz Szalbekéknak nem csak Csanád meg Arad vármegyében volt birtoka, háza, kastélya, a szomszédos Zarándban is.

Április „29-én Csernovics Péter temesi gróf, főispán és kir. biztos (a minisztérium által nemrég kinevezvén) a nemzetőri főparancsnokságot *Szalbeck* Jakabra ruházta”. „Már ápril 30. fölesküdött a *Salbeck* Jakab főparancsnoksága alatt álló nemzetőrség”. Május 20-án (miután a miniszterelnök hadba hívja az aradiakat) „toborzó bizottság alakult Aradon, melynek elnökévé *Szalbeck* Jakab választott”.

Június 18-án Aradon a nemzetőrség tisztikart választ, az V. század kapitánya *Szalbeck* György, birtokos. „Június 20.-án. Arad városa részéről a jövő hó 2.-án megkezdendő nemzeti gyűlésre közmegegyezéssel *Szalbek* György követnek választott.” Az elsőszülött György 1848-ban Arad első népképviselője. A másik két aradvármegyei képviselő: Forray... és a világosi kerület követeként Fábian Gábor. Más szerint Simonyi óbester fia, báró Simonyi Lajos is a megye képviselője a forradalom idején.

Július 18.: az aradi tanács dönt (sorshúzással), hogy Kiss Ernő huszár ezredes hívására Becskerekre megy a IV. és az V. nemzetőr század. „Ezek századosai Domián Antal és *Szalbeck* Jakab. *Szalbek* még ma beadta lemondását”.

December 5., Aradon „Este öt órakor a várparancsnok a várost kezdte lövetni. Egy gránát a Bárány-útcában gyűjtött és *Szalbeck* Jakabné istállója lángba borult. Ott termettek tűzoltóink, a kik a várból mérgesen szórt gránátok és golyók által okozott tűz elharapózását meggátolták.”

1849: Aradon „A templom homlokzata legtöbbet szenvedett 1849. január 28.-án este, midőn a Bárány- és Tyúk-útcában *Szalbeck* istállója lángba borult s a várbeliek az oltást gátlandó záporként eregették golyóikat irányunkba”.

Újabb oláhjárás a Maros-völgyben: *Szalbek* György petrisi kastélyát az oláhok kirabolták. Másképpen mondva: „1849-ben a román ’forradalmárok’ újra feldúlták a marospetresi kastély”.

1850: Az Iratosi pusztán 1850-ben bujkál az aradi hóhérok kopói elől a *Salbeck* Jaki bácsi néven említett Szalbek Jakab uraság szállásán Teleki Sándor.

„**1851.** Ezen közönségre nézve az eddigieknél szerentsétlenebb sorsnak vala szüleménye, mert Földes Uraságunk a nyomasztó terhektől kényszerítette ezen Kis Iratosi Pusztát örök áron... eladta”. „*Jakabfy* Miklósnak, *Fodor*, *Varga* és *Roth* Józsefnek, akik később elcserélték ezt a dombiratosi uradalommal. Így Kisiratos az állam kezébe került”.

Fényesnél ez évben még *Szalbek* Györgyé Korbést, Obersia, Petris, Rossia, Vinyest, „*Szalpek* uraság”-é Kis-Iratos.

1857: „A *Salbek*-családnak – Sz. Györgynek Petresen - nemes erdélyi s angol ménekkel keresztezett ménese 1857-ben oszlott fel”.

„Kis Iratos község területén létező nemeseknek (birtokosoknak, haszonbérlőknek) kimutatása.

név foglalkozás kb. mennyi ezen Járásbeli birtoka Lakhelye

1. *Szalbeck* Jakabb

enek fija György Birtokos 945 Hold Arad

2. Jakabffy Miklós -,- 1575 Kupai puszta

3. Jakabffy Todor -,- 1575 -,-

4. Varga Ignatz -,- 1500 Arad

enNek fia Hugo és Emill.

Kelt Kiss Iratoson Februar 13-án 1857 Lovrits István jegyző”

„Mivel a tulajdonost tevékenysége és a versenysport leköti, három évvel halála előtt, 1857-ben elhagyja a szép épületet. Halála után, 1862-ben kezdődött meg a birtok elidegenítése. Több kézbe került egy bécsi bank által rendezett árverésen”.

1858: „Purgly János 1845-ben zálogba vette a petrisi *Szalbek* családtól Tompa pusztát”. (A végén kiderül, hogy a Horthy családdal is 'komaság'-ba keveredtünk...)

„A *Salbek*-család petrisi uradalmában, melyhez 16.000 hold erdön kívül mindössze csak 430 hold szántó és 60 hold kaszáló tartozott, 7 tiszt (1 jószágigazgató-főerdész, 3 erdész, 1 ispán, 1 könyvvezető, 1 lovászmester) és 39 cseléd (3 lovasz, 12 erdő csősz, 1 kertész, 4 kertészlegény, 1 igáskocsis, 12 béres, 3 kanász, 1-1 tehenész, szamaras, csikós) talált alkalmazást”.

Birtokcsere: a kincstári Kupai pusztáért és a Dumiratosi puszta egy részéért cserébe *Szalbek* Jakab, *Szalbek* György, további Varga Ignác, Jakabfy Miklós és Jakabfy Tódor odaadja kisiratosi birtokát (áll az Örökös csere kötési szerződésben).

1859: a 80 éves Földes Asszony a kisiratosi templom ajtajában a lelkésszel és a falu legöregebb lakóival fogadja a Mária-szobrot. Ez évben özvegy *Szalbek*né „Patronatus: vacat” – meghalt.

1860: júniusban meghal Sz. György.

1861: kihal a *Szalbek* család férfiága, birtokaik idegen kézre jutnak, mivel György után Albert is elhalálozik.

1862: „*Szalbeck* György két fiában a családja kihalván, a petrisi uradalom 1862-ben árverésen a bécsi banknak adatott el”. „A kihalt család uradalmát 1862. márczius 26-án árverésen a *bécsi bank*, majd a bajor Steinburgi gróf *Bray* Ottó, 1865. ápril 6. a bécsi *Blühedorn* Lipót, 1871. *Stadion* Magdolna grófné, 1874. pedig *Prónay* István vette meg” (Márki).

1865. április 6.: a bécsi Blühedorn Lipót vette meg az elárvult Szalbek-birtokot.

1871-ben így Stadion Magdolga grófné vásárolta meg az örökös híján maradt Szalbek-uradalmat.

1874-ben tehát Prónay István kezére került a volt Szalbek-birtok.

... majd ki tudja, kiére nem.

1898-ban gr. Wenckheim Frigyes az ura a petresi volt Szalbek-uradalomnak, amely a sebesi uradalom része.

Béke porainkra. (Az övékre nem különben.)

1903. „A Salbeck családról... A régi aradi temetőt 1903-ban bezárták, onnan csak azoknak a hamvai kerültek át a Felsőtemetőbe, akiknek hozzátartozóik voltak” – írja 2013-ban Ujj János a falurajz elkövetőjének. Azaz a Szalbek-sírt ne keressük!

1913: Az aradi monográfia ekkor kiadott III. kötete arról ad hírt, hogy ez időben éppenséggel a gróf Zoltowsky testvérek a volt Szalbeck-birtok urai.

Egyszóval.

Hogy tovább ne fokozzuk.

Soborsin meg – a Forray-kastéllyal együtt – ’rövidesen’ a havaselvei király kezére jut. (Hogy onnét a Ceaușescu-i bandához kerüljön, mígnem végre... vissza... – mái nap – a királyi családhoz?) (Nem a magyar, a román királyi családhoz.)

Utóélet

1985. Szent Mihály hava, Marospetres: a Déva és Arad közti főútról 3 km-es rossz út vezet Petresre. Az országút nyílegyenesen visz a faluba, szembe a Szalbek-kastéllyal, az út két oldalán a falu, a főtér a kastély előtt községházával, görögkeleti templommal, postával, üzlettel, egészségházzal. Az emeletes kastélyban gyermekek, az egykori urasági lak körül kert öreg fákkal. Az épületen tábla: „Școală generală”, általános iskola. Mögötte földszintes épület: „Preventoriu TBC / Pentru copii / PETRIȘ”. A falu főterén három kereszt: 1919., România Marea, II. világháború helyi hőseiért. Az egykori oláhjárásra – XVIII. század végi dákdulásra, XIX. század közepi oláhjárásra – senki és semmi nem emlékeztet.

2005: Aradon megjelenik a Szalbek-Iratos című könyvünk.

2009. május 25-i hír az aradi napilapban: „Nagyszabású eseményre került sor ma délben Marospetresen (Petriș), ahol az Arad Megyei Gyermekvédelmi és Szociális Gondozói

Főigazgatóság felavatta Neuropszichiátriai Rehabilitációs Központját, melynek egy felújított épület adott otthont... A marospetresi neuropszichiátriai sérülteket (más bántalmakban szenvedőkkel együtt) eddig a község kastélyában ápolták, az értékes épületet azonban visszaigényelte az eredeti tulajdonos, ezért az ott kezelt embereknek sürgősen új helyet kellett találni. Az 1989 előtt épült, romos állapotban lévő másik épület kapóra jött, azt alakították át a finanszírozás átutalása után új központtá. A kastélyból az elkövetkezőkben egy szakbizottság felmérése alapján csupán a szellemi sérülteket költöztetik át az új épületbe.”

Biztos nem Szalbekék (a nem aradi ág odahaza, Némethonban maradt, hetedízigleni oldalági örökösei) kapják vissza... Bár, ha egy oldalági rokon Salbecunak (Salbecannak?) – Salbecanunak? – becéztetné magát, ki tudja!?

Eredeti...

Eredetinek eredeti így nevezni.

2012: A kisiratosi vegyeskar fölveszi a falualapító Szalbek nevét, azóta Szalbek Vegyeskarnak hívják. A nagyiratosi női kar meg a továbbiakban Forray Dalárdának nevezte magát.

Salbeck, Salbek, Szalbeck, Szalbek, Szálbek, Szalpeh, Szalpek... Uraság, Asszonyság... Kisiratoson. Forrayékkal átellenben, Almásy mellett (netán almafa alatt a kertben). (Kastélykertben 'alma'...)

Kis irattal. Amaz naggyal.

Kis, nagy. Ki mit bír.

Aki bírta, marta.

...Miközben ez volt a nagyobb (darab főd). Kisiratosé.

Nagy-Iratosé – Forray sógoréké – a kisebb. Almásyéké még apróbb. S amaz mindkettő már Aradban.

Aradban, hol – amúgy – szállásuk vala (Salbeckéknak). (Lippát követően.) (Jászvásárbul gyüvet.) (Menet.)

Pista bátya történetei? Kis Gergőé?

Ki ide, ki oda gondolta a szállásukat. Udvarházukat, mely kastélyá nemesült. Magasodott. A maguk (magunk) vityillójához mérten. A Nagyiratosra épült Kisiratoson.

...Hogy a világhálón így mutatkozzanak be az mái Szalbekék, mint Salbeckok (főcímként rögvest:)

Salbeck.

Salbeck Ltd.

Salbeck Electroluminescence With Organic Compounds.

Salbeck Spiro.

Ha az ember okosan választ famíliát... No – előbb is –, hazát.
...Aztán bővül a sor: Salbeck group. S a Wikipédia Salbeckjai. A katolikus lexikon szentéletű Salbeckjai. A világ Salbeckjai... szerteszét.

Magyar Salbecknak semmi nyoma. Szalbekéknak valóban nyoma veszett.

Leszámítva (a minapi) Iratost.

Mert a mai, persze, hogy őrizné! Tán soraink után némi nyom.

Az ifjabb nemzedékben.

Nyom, nyom! Kit érdekel. A 'mani', az igen.

A só! Ha sajtalan.

Ha adható, vehető, vihető.

Salbeckék is ügyeskedhettek – Asszonyosságunk: erőszakoskodhatott – éppen eleget, mígnem emlékezetünkben tisztává nem mossa őket...

Az idő.

Őfőméltósága.

...

(petrisi) *Salbeck Máté* (16..-1735), asszonya Barkóczy Katalin
fiuk *Salbeck Jakab* (Jakab-József) lippai sóházi pénztárnok
fia *Salbeck György* aradi főszolgabíró, majd táblabíró,
1787-től Iratos ura (17..-1818) – felesége (Kardicsfalvi) Török Zsófia
(1779-1859)

fiuk *Szalbek Jakab*, aradi főszolgabíró,
1848. áprilisában az aradi nemzetőrség főparancsnoka, májusban
a toborzó-bizottság elnöke – felesége losonci Bánffy Polyxena
bárónő (18..-1879), esk. 1819

fiuk *Szalbek György*, 1848-ban
Aradváros első országgyűlési képviselője. Márki szerint „három
erős aulikus” képviseli a várost követként: gr. Fekete György főispán,
Salbek Jakab és Forray... (1820-1860)

lányuk *Szalbek Malvin* (rőla másť nem tudunk) s fiuk még (a szintén gyermektelen) Albert, 1861-es elhúnyťával kihal e Salbeck-ág

+

Szalbekék magyarországi ága alapítójának, Máténak (Barna tudomása szerint) hét gyermeke volt: Ferenc (sz. 1705), Mihály (sz. 1709), Mátyás (váradi prépost, dulcignői címzetes püspök 1743-1758), Jakab (sóhivatalnok, falualapítónk atyja), Zsófia (Csatári Nagy János asszonya), Ágnes, Károly (szepesi püspök, belső titkos tanácsos 1777-ben).

S mire Szalbekék megszabadultak Marospetrestől, Kisiratostól, magva szakadt családjuknak. Mindenestül.

Csak a nép (no meg pár történettudományi szakkönyv) emlegeti őket.
Népünk; nemzetünk.
Mi magunk. (Jobb híján mi, magunk.)

Szalbekék a falu emlékezetében

Parasztkántor nagybátyám, Pista bátya szerint *a falut Szalbekné földbirtokos alapította. A két halmon volt kastélya.* S valóban, a korabeli térképeken mindkét halmon – a Kishalmon-Snájdérhalmon és a Nagyhalmon-Szőlőshalmon) uradalomra, urasági lakóhelyre utaló jelek olvashatók le. Azaz, már megint, a népi emlékezet helyességét igazolja a korabeli irat (ez esetben térkép).

A Kisiratos név Szalbeknél van! (A földesúr) Halála előtt szétosztotta a fögyét. A telekkönyvnél, hogy ne lögyön nagy a fizetség, „kis irat”-tal készítették el az átírást. Erről maradt mög a neve. Nagyiratost „nagy irat”-tal írták át... S mi ad Isten, eredetileg – úgy tűnik, igaz, jó régen, századokkal korábban? – valóban egy kézen volt még Iratosi-puszt, csak annak egy darabját (kisebb, aradmegyei részét) Forray sógorának adta el Szalbek György?... Vagy épp fordítva. Avagy mégsem. Netán együtt vették meg a két megyébe vágott – vármög्यehatár által kettévágott – Iratospusztát?

Szalbekné nagyon szép terömtés vót, gróf udvarolt neki. Özvegyön maradv, élt még negyven évet, azaz fiatalon maradt egyedül, ki tudja, ki nem tette neki a szépet... El akarta vönni, de Szalbekné nem mönt hozzá. Erre a gróf neki azt mondta: Amit egy nap körül tud járni (Szalbekné), az üvé lösz! Körül is járta, nem gyalog, kocsi, így lött ez az iratosi határ!

Gergő öcsém kicsit másképpen tudja. Szerinte *Szalbekné az első kisiratosi települést áttelepítötte a Régi-tömötfö mellé, tovább folytatta a Tódással.* Azaz épp fordítva: nem Nagyfalutemplomucca után a Tódás, hanem amarról, kintről, a (középkori nagyiratosi) Faluhelytől emerre, a mai Falu felé.

Az előbbi okfejtést egészíti ki, teszi világosabbá ugyanő újabb ’népmesé’-je: Vad nép lakta kis falu (szállás?...) a falu – Kisiratos – mellett. Ha tehát téved arra, többé nem látták. A csendör se mönt oda.

A Gálokat Szalbekné hozta ide, kertészök vótak Szöged környékéről, Fölső-Magyarországról... Így igaz: Szögedéből, Szöged környékéről, mög Nógrád mögyéből, és a környékéről, Aradvármög्यéből gyüttek ide őseink!

A Kurtuczok – öregapjuk révén – Mácsárul valók, a Sarusiak Makóru-
(vagy hunnan)... Újabb mesékkel. Egészen Kígyósig, hunnan mög...
Ki nem, a szörző édesanyja. Nagy-Csabára mönet, onnan gyüvet.

Valameddig.

Valahogy.

Hogy ilyen szépen idáig jutottunk, úgy vesszük, érdemes úri –
földbirtokosi, urasági, nemesi...– körképünket a falu egykori és mai
lakóinak vezetéknev-mutatójához hasonlóan előadni. Íme Három-
Iratos úrmutatója! Hogy tudjuk, kiké volt valaha e szent föld, Iratos.

Való, nekünk SZENTIRATOS!

Mi más lönné.

Három-Iratos úrmutatója

Urak, kik gyüttek, möntek.

Agrodor – XX–XXI. sz.

Ali – XVII. sz.

Almásy – XIX. sz.

Arad város – XVIII. sz.

aradi bank – XIX. sz.

aradi katonák, helyőrség – XVIII. sz.

aradi polgárok – XVIII. sz.

Aradváros – XVIII. sz.

Balassa – XVI–XVII. sz.

Barják – XX. sz.

Bazini – XV. sz.

Bánfi – XV. sz.

Bárány – XVIII. sz.

Bogdán – XVIII. sz.

Bohus – XVIII. sz.

Botos – XV. sz.

Brandenburgi – XVI. sz.

Corvin – XV. sz.

Csáky – XVI. sz.

csanádi káptalan – XVI. sz.

Danéczius – XVII. sz.

Dobóczy – XVII–XVIII. sz.

Dóczy – XV–XVI. sz.

erdélyi vitézek – XVII. sz.

Faragó – XIX–XX. sz.

Fodor – XIX. sz.
 Forgács – XVI. sz.
 Forray – XVIII–XIX. sz.
 Frangepán – XVI. sz.
 Fráter – XVI. sz.
 Freytag – XVIII. sz.
 Friebeisz – XIX. sz.
 Garai – XV. sz.
 Gáll – XIX–XX. sz.
 Govrik – XVIII. sz.
 Hallai – XX. sz.
 Herczegh – XV. sz.
 Hermán – XIV. sz.
 Hédervári – XV. sz.
 Horváth – XVIII. sz.
 Hunyadi – XV. sz.
 Jakabffy – XIX–XX. sz.
 Jaksics – XV–XVI. sz.
 Kancsar – XVI. sz.
 Kása – XIX–XX. sz.
 Kászonyi – XVIII–XIX. sz.
 Kendy – XVI. sz.
 kincstár (kamara, végváriak, állam, királyi fiskus...) – folyamatosan
 kommunisták – XX. sz.
 Kőrösi – XVII. sz.
 Lackfi – XIV. sz.
 Lázár – XVIII. sz.
 Losonczy – XVI. sz.
 Magyar – XX. sz.
 Marczibányi – XVIII. sz.
 Maróthy – XV. sz.
 Mák (társas) – XX. sz.
 modenai herceg – XVIII. sz.
 Muslay – XVIII. sz.
 Nádasdy – XIX–XX. sz.
 Orovil(I) – XVIII. sz.
 Osztojka – XVIII. sz.
 Paczot – XVII. sz.
 Paizsgyártó – XVII. sz.
 Petrovics – XVI. sz.
 rác katonák, határőrök – XVIII. sz.
 Rác-Tököli – XVIII. sz.
 Rác – XVIII. sz.

RKP – XX. sz.
Roth – XIX. sz.
Schneider – XX. sz.
Sulyok – XVI. sz.
Szalbek – XVIII–XIX. sz.
Szatmári – XX–XXI. sz.
Széll – XVII. sz.
Szilágyi – XV. sz.
Tamási – XV. sz.
társas l. Agrodor, Mák
téesz – XX. sz.
Tisza – XVII. sz.
Tököli – XVIII. sz.
Török – XIX. sz.
török (porta, csanádi parancsnok...) – XVI–XVII. sz.
Varga – XIX. sz.
váradi püspökség – XVI. sz.
Végh – XVII–XVIII. sz.
Vér – XVII. sz.
Zay – XVI. sz.

Nem akárkik voltak uraink közt! Balassi Bálint, Hunyadi János, Mátyás király, (a kis) Corvin János... Losonczy István!

Hogy a középkori faluban pár portával bíró nemes uraink mellett szóba kell-e hozni a 100 holdas birtokot igazgató (művelő-műveltető) zsíros gazdáinkat, kérdés. Mi idevettük.

Dicsértessék a Jézus!

Hazánk szent neve.

Három-Iratos

... a hozzánk csapott Kurtafejéregyházával/Kurtával/Kurticcsal/
Kürtössel és a valamivel tágabban vett aradvármegyei környékkel.

Az iratosi pusztán.

Pusztá-Iratoson.

Iratospusztá többi falujával.

...2012-ben, látva Kisiratoson a Szent Anna napi búcsúban
résztevő nagyiratosiakat, mire nem fakad az ember: Iratos Város!
Együtt, Kurtát és a két Varjast – netán Szentpált is – bekebelezve.
Nagy-Iratos! A mai; nem a tegnapi, mely e z e k n e k Iratos, nem.
A holnapi. Az Össz-Iratos. Teljes-Iratos. Valamennyi-Iratos. Meg
ami beletér!

Néztek rád, mint aki meszet evett.

Pedig csak aradhögyajjai borocskát. Tömösrékasival koccintva.

Isten, Isten!

Édös Háromiratosunk.

Mely kezdődött vala...

Ó-Nagyiratos

...A középkori Nagyiratossal, amely az akkori iratokban gyakran
csak Iratos. Különféle nyelveket beszélő vendégeink az iratosi
pusztát művelő nép lakhelyeként szolgáló Nagyiratost másképp
nem nevezték, mert akkor még innét igen messzire tanyáztak
(az otthonukban ütötték el a drága idejüket). (...de gondolatban,
Erdélybe beóvakodva-betelepedve azért suttyomban már –
időközben megismertük őket, tudjuk: – ránk fenték a foguk.)

Nagyiratos Zarándban, Csanádban, Aradban... Hogy végül is a
háromfelé szabdalt Nagy Iratos Pusztá két vármegyéhez kerüljön.
Kettő Aradba (Almásyé, Forrayé), egy pedig (Szalbeké) maradt
szinte eredeti helyén, Csanádban.

Ír épp eleget Eme Ős-Iratosunkról Borovszky Samu
Csanádvármegye-története, mi most itt tovább nem időzünk.
Lépünk.

Nagyon messze nem, mert...

Iratos

Az Iratosnak nevezett helységet a középkorban többnyire Nagyiratossal lehet azonosítani, de többször Belsőiratossal is behelyettesíthető.

Például Káldy-Nagy mondá: az 1567-es és 1579-es török adóösszeírás Iratos pusztája „azonos lehetett Belsőiratós pusztával, melyet a Maróti család birtokai között, a Bánkúttal szomszédos Lökösegyháza után soroltak fel 1414-ben”.

1567-ben és 1579-ben amúgy a török adóösszeírók szerint Nagyiratós az aradi náhiében lakott hely, míg Iratos (Kevermessel, Lökösházával, Kutossal) a zarándi náhiében lakatlan puszta.

Jól nézünk ki... Már akkor sem volt egyértelmű ez az Iratos dolog.

Valaki már korábban kettévágta – több darabra darabolta – Iratosunkat!

Ebadta.

Amikor nekünk ez egy ugyanaz.

Minket ki kérdezett? Valaha is.

Belsőiratós

...Borovszky szerint Dombiratos első neve! Megkülönböztetendő a kintebb fekvő Iratostól, mely később Nagyiratós lett. (Evvél a megyetörténet-író jött elő; nyilván okkal.) 1418-ban Belsevyratos Zaránd megyében, ahogy Kígyós, Gyula, Vizes, Kétegyháza is. A XIV. századi pápai tizedjegyzékből hiányzik, mert valószínűleg nem egyházas falu – mondja Ortvay. Másfelől (Csánkinál): „Zarándmegye –... Iratos. Belsevyratos. (1418:...) Ma több Iratos nevű pusztát találunk Batonyától é. és ny., Csanádmegyében.” Mire Márki: az 1418-ban emlegetett Belső-Iratós Zaránd megye utóbb Arad megyéhez tartozó részén fekszik. Blazovich szerint Belsőiratós Kingedtől keletre állhatott. A XV. sz. első felében Dombegyház, Iratos, Vizes Arad megyében fekszik.

Ha e korban Belsőiratost is emlegettek, nyilván több Iratos lehetett: Kilső? Nagy? Kis? Domb?...

Káldy szerint Belsőiratós azonos Iratossal.

Melyikkel?

Persze, Nagyiratossal.

Vagy, vagy. Netán mégse.

Hogy aztán bekeverjen:

Dombegyháziratos

Mert Dombegyház nem egyéb, mint Dombeghazirathos. Legalábbis 1455-ben. Említi Borovszky, Pesty.

Dombegyháza, melyet igen barátian Lévés-ként ölelünk magunkhoz, tartunk távol magunktól. Dombegyház, amely Kevermessel együtt csanádi szomszéd falu, s mindhárom sorsa majdnem ugyanaz. Ugyanaz az első háború végéig. Mert onnét fogva.

Attól kezdve.

Ők ott, mi itt.

Nagyiratos, Kisiratos, Almásiratos, Kevermes, Dombegyház: öt színmagyar, színgatolikus falu. Igaz, Nagyiratos meg Almásiratos az aradiak levágták a mi testünkről, az utóbbi helyét túl hamar be is szántották (sóval hintették hűlt helyünket az új urak?). (Hogy dögöltek vóna mög ott, ahun vannak. Vótak! Lösznek.) (Avval vót gondjuk, hogy elűzzenek bennünket a házunkból, földönfutóvá tögyenek a nagyobb haszon reményében, ám hogy megvédjék a hazát?!) (Arra nem vót érközésük.) (El, a kutya mög a macska.) De attól még testvérek maradtunk. Ebben a kusza – mind kuszább – aradi síki jelönlétben.

Hogy térjünk a lényegre.

A valóságos Iratosra.

Oda, ahova magunk is kerültünk.

Makórul? Mácsárul. Almásyiratosrul.

Jobbrul, balrul.

Kis-Iratosunkra.

Szalbek-Iratos

Előbb valóban Kisiratos (puszta), majd a földbirtokos neve után Szalbekiratos. Utóbb a legnagyobb létszámú vendégünk nyelvén Iratoşu(l) Mic – anyaországuk, Királyi Románia szerint pedig Dorobanţi.

Amely csak azért is Kisiratos...

Anno.

Úgy, az Úr évében.

Bármikor.

Az ördög évében lött Dorobanţi.

Hadd el!

Csak a közben (1926-tól) eltelt majdnem évszázadnyi időben maga a nép is elhitte már, hogy Kisiratosnak vége. Ma is a zöm még Dorobáncot mond.

Addig mondd (a hazugságot), míg igaznak nem gondolják. És a végén maguk is úgy mondják!

Hazugság-Iratostok.
„Dorobánc”. A Regátban. Ott keresd, meg is leled. Iratost máshol...
E tájon kívül.
Rólunk máshol, más lapokon... bőven találatsz: annyi mindent.
Mindönt nem, de.
Ha lehet.
Ellenben:

Forray-Nagy-Iratos

Forray-Iratos, Forray, Nagy-Iratos, Iratos, az oláh szomszédnak Iratoşu(l) Máre, a nagyromán betolakodónak meg – hogy kellőképpen összezavarjon bennünket – csak Iratoş. Forray báró falualapító után. Amikor az 1950-es években Feri bátyám elvitt bennünket a feleségéektől kapott szentpáli otthonába, Forray alatt elkocsikázva mutatta a tornyát: az ott Forrayiratos! A kekecsi faluszélről is elláttunk a nagyiratosi toronyig, de most szinte beláttunk a toronykeringő galambok fészkébe.

Forray...

Szalbekot akkor már a mi Iratosunkra nem mondott senki, később csaltam csak elő az öregekből a mi földesurunkról szóló regéket. És tudtam meg tőlük, hogy Szalbekiratos vóna a böcsületös nevünk. S hogy amott, alá, az mög Almásiratos vóna. Vót. Míg szét nem szödték.

Mert történészők nélkül is elég hamar eligazodott itt az embör. Az Iratosi Határban.

Hogy olyanoknak löhettél a testvére, akiknek ez a világ közepe. Az egyetlen otthon.

Honnan mégis milyen könnyű kiakolbólítani... bárkit.

Apád. Bátyáid. Családjuk. Valamennyiünket.

Csak egy kis elnyomás. Nyelv-elmetszés. Kenyértelenség. Remény... csak odaát. Valahol messze. Távol!

Innét legalábbis.

Úgy festött.

Hogy aztán mi az igazság...

Ki.

1787. Szent Jakab hava 15-én Iratos falut Forray András báró örökáron megvásárolta, azóta Forray-Iratosnak is nevezik. A Forray családot állítólag a XVII. század elején említik először. Soborsini bárók, majd grófok. 1658-ban Forray János Rákóczi György seregében hadnagy, Arad várának ostromakor elesik.

Forray András (1718-1788) Arad vármegye alispánja, majd Erdélyben királyi tanácsos, 1788-ban hunyt el.

1810-ben Forrayék 83 családot hoztak ide a Felföldről, főleg Nógrádból, mások Csanádból jöttek. 1859-ben mindössze 174 lélek lakja Nagyiratos, mert a falu népe áttelepül a bánhegyesi pusztára s megalapítja Magyarbánhegyest. „Az aradmegyei Nagy-Iratos község palócz lakosai a Nádasdy gróf földjeit bérelve, képtelenek valának az ottani uradalmi terheket viselni, s nagy szükségükben fölvételüket kérték Bánhegyesre. Az iratosi lakosságnak egy része 1859. évi szept. 30-án költözött át a bánhegyesi pusztára, abban a reményben, hogy a kincstár nem fogja őket hontalanul bolyongani engedni. Összesen 912 lélek jött át Nagy-Iratosról négy paraszt csapat főnök vezetése alatt. A költözött nép eleinte a szabad mezőn sátorokban tanyázott, és egymásnak segítve, építeni kezdé a faluját” (olvasod Szentkláraynál). 1863-ban viszont már megint 1345 magyar él Forray-Iratoson és a hozzá tartozó pusztákon.

1913-ban is még csak három utca: Hosszú-u., Kereszt-u., Tapasztó-u. Forrayból lett Nagyiratos majorjai: Nagypusztá, Irma, Hora, Hatháza. Az utolsó (1910-es) népszámlálás szerint 1.611-an lakják. A Gr. Nádasdy-féle forraynagyiratosi uradalom feje Nádasdy Tamás gróf, lakhelye Nádasladányban vala. Innét csak a pénzt viszi, Túl-a-Dunán épít s működtet belőle kastélyt.

Keresztény vagy zsidó, bérlő vagy tulajdonos? Egyre ment! A nép egyként utált minden népnézó urat.

Biza, koma!

Da, da. Faji jellegtől független.

Némelyeknek viszketett a tenyere. (Jobb híján ’szocialistá’-nak adták ki magukat.) (Pedig csak adtak volna gazduraiméknak, hogy legyen már nekik is egy kis földjük.) (Másnak – falurajzító öregapjának is – a tenyere azért viszketett, mert épp nem volt dolga, pedig ű nagyon megfogta vóna mán a lapátot! Ami gyütt, kézre, kézbe. Égött a keze között a dolog, égött!) (A dolog, s nem a.) (Nem a gazdag asztagja.) (A kaszát kaszálásra használta s nem akarta – bármilyen harapós tudott lenn – kiegyenesíteni.)

Az első világháború után Nagyiratoson kaptak a kolonista oláhok – kétegyházi stb. áttelepültek – 8 kadrát háztáját, és azon építhettek. A román állam eredetileg külön román falut akart Nagyiratos mellett, de a nagy románmagyarok erősködtek, legyen egybe, így lett Nagyiratos mellett román rész. Nyóc hód földet kaptak, hát gazdálkodtak a beépítettek! – regéli sógor bácsi 1980-ban.

1920 táján jöttek ide Elekről, Batonyáról, Kétegyházáról a románok. A négy magyar utca (Malom u., Nagy u., Egyes sor, Kettes sor) mellé három román utca épült (a nevüket 1980-ban

nem tudja felsorolni a Forraiiratosról Kisiratosra beházasodott sógor.

Nagyiratosra az első világháború után 200 román család telepedik Battonyáról, Kétegyházáról, Magyarcsanádról – tudod meg aztán (utóbb) a könyvből.

2011-ben Nagyiratoson tizenkét 18 éves fiatalat avatnak nagykorúvá. „Lăcătuș Gheorghe polgármester röviden köszöntötte az ünnepelteteket, majd jókívánságok kíséretében egy-egy szál virággal bocsátotta Achimas Dianát, Andó Máriót, Buchsbaum Bélát, Cseh Róbertet, Harczman Renátát, Falkus Tündét, László Esztert, Lippai Tímeát, Recski Cecíliát, Recski Jenifert, Szatmári Márkot, valamint Varga Evelint a 'nagybetűs életbe'...” – áll a Jelönbén.

A népszámlálás szerint Nagyiratoson 1085 magyar él. És kb. ugyanennyi román?

Köllött nekünk 'nagybetűs élet'.

Jutott belőle!

Amoda meg, lám csak:

Almásy-Iratos

Helye. Maga a puszta. Másképpen Almásiratos, vendégeinknek Almaş-Iratoş. Néha előfordul az Almásinagyiratos megnevezés is, avagy a Ponyvahát helységnév. Utóbbi módon még kis falumban, Szalbekiratoson is említik így Almásyiratost! A XX. század végén.

Hogy a XXI-ben ki vélekszik rá – róla –, az Isten se tudja.

Puszta puszta hátán... Kürtös, Kis- meg Nagyiratos között.

Forrayiratos a másik ismert Iratos a három Iratosból, Almásy-Iratos a legkevesbé volt mindig is szem előtt. Emiatt róla szólunk a leghosszabban.

Azért is megérdemli, mert letörölték a föld színéről.

Hogy megmaradjon emlékezetünkben.

Néhányunknak a szívében.

1800-ban aradmegyei Iratos puszta Lázár Miklós bérletében.

1806. Szent György hava 29-30-án iktatták be Almásy (Zsadányi és Törökszentmiklósi) Pál aradi főispánt Iratos pusztába. 1804-ben Szentpált szerzé meg. Arra nézvést, ki vala Almásy Pál, lásd Perecsényi Nagy László munkáját, melynek címe így fest: „Lantolag. Azon alkalmatosságra, midőn Zsadányi és Török-Szent-Miklósi Almásy Pál ur Arad vármegyében helyheztetett Iratos nevű, másképpen Sofronya czim alatt lévő nagy pusztába 1806. eszt. bévezetve béiktatódott. Temesvár.”

A falu katolikus népe a kisiratosi plébánia leányegyházát alkotja. 1841-ben a 482 lakosból 475 a katolikus, 3 a görögkeleti, 4 a zsidó felekezet tagja. 1851: „Almásy-Nagy-Iratos, puszta, A. vm-ben, Cs. vm szélén, A-hoz 2 órányira. Kiterjedése 5.212 hold 1100 négyszögölével, melyekből 1232 h. kaszáló, 3120 h. szántóföld, 860 h. pedig legelő. Az egész puszta róna és igen gazdag termékenységgű; rétje legelője zsíros lévén, a marhahízlalás nagyban divatozik. Haszonbérlok tartják, de van itt egy kis 30 holdnyi erdő mellett egy dohány-kertész község is megtelepítve: 480 r.k. magyarból áll. Birja a pusztát Almásy Pál, volt hevesi alispán” (Írá Fényes a maga könyvében).

Az 1860-as évektől a kincstár túltelítődött a dohánytól, az emberek kezdték elhagyogatni a kötelező dohányültetést (a dohányos telepes helységeekben), s e helységek is szabályos telepes falvakká alakultak – írja Takács. Hogy a század végére kiderüljön, dohány helyett hasznosabb gabonát termesztetni, és amelyik birtokos teheti – merészeli –, világgá zavarja kertészeit: nem szerződik velük tovább a kertészföld művelésére, s a paraszt lebonthatja házát, mehet, amerre lát... Így szűnt meg Almásyiratos is!

1869-ben már 1.796 lélek otthona (1.408 római katolikus, 3 görögkatolikus, 254 görögkeleti, 83 református, 30 evangélikus, 17 zsidó, 1 egyéb). 1880-ban 894-re apad a lakosság, 1883-ban pedig már csak 227-en lakják (220 k 4 gr 2 ev 1 zs). Hogy a kisiratosi pap háztörténetében leírja: „1883. Almás Iratos községe, mely 1860-tól 1880-ig virágzó 1000 lelket számláló község, s Kis Iratosi plébániának filiálisa volt, feloszlattatott. A lakosok szétszlottak s így a plébános jövedelme is tetemesen csökkent”.

Plébánosunk jövedelme apadt, mi pedig akkor jöhettünk a faluba. Almásyiratosról a dédapám a családjával idehúzódot. (Borbála nevű leánya, öreganyánk, 1890-ben már Kisiratoson született.)

Máshol kiderült: előbb tódási, majd kekecsi földkunyhóba.

Hasonló 'faluosztatás' máshol is előfordult. „...a Pallavicini uradalom 1852-ben szétverette az ottani dohánykertész telepeket, a földönfutó nép...” máshol lel menedéket. Ányási harangjukat kútba rejtik, majd onnan éjjel kihúzza állítják föl új otthonukban, Kömpöcön – tudjuk meg Bálint Sándor Szeged-Alsóváros című művéből.

1900-ben az 52 almásyiratosiból 18 katolikus, 22 görögkeleti, 12 református, a háború derekán, 1916-ban 153 lélek él a Kürtöshöz tartozó helyen (62 gr 16 ev 5 zs 68 ref 2 gk). a többség román, a régi falualapító magyarság elűzetett innen.

Béke porainkra!

Ez már nem Almásy-Iratos, ez lehet a Ponyvahátnak nevezett telep...!!!

Ponyvahát

Kurticsról szólván jegyzik meg ez időben (a megyerajzban): „A községtől nyugatra, az erdőn túl volt régente az Almási grófok jobbágy községe. Szin magyar hely, de egészen elpusztult. A lakosság Kisiratosra és Dombegyházára költözött. Az egykori Almás-Iratos helyét a nép Ponyvahátnak nevezi.”

„Az almásiratosiak szétszélődtek, amikor a Kásák szétverték! Ki Kürtösre, ki ide, ki tovább!” – tudja édös öcsém az Úr Jézus Krisztus 1980. esztendejében. Más az aradi bankokat emlegeti, hogy azok kezére került az almásiratosi föld, nekik nem kellett a község, azok zavarták szét a népet.

A falu leírása 1898-ban a megyerajzban: „A Kurtics határában fekvő Almás-iratosi birtok. (gr. Almásy Kálmáné.) Jelen birtokosának tulajdonába Almásy Páltól 1869. év elején történt vétel útján került. – Területe háromszög alakú; kelet és délkeleten KurticsésSofronyaközségek, nyugatonForray-Nagy-Iratospusztá, délen Szent Pál pusztá, északon Kis-Iratos (Csanádvármegyében) határolják; egy tagban fekszik. Talaja fekete homokkal kevésbé vegyült agyag. Virányát a jobb talajokat jellemző tisztes fű, gyomok közül a szerb tövis, aszat stb. alkotják. – Az egész birtok kisebb részletekre osztott, rövid tartalmú bérletek alakjában kezeltetik, holdanként évi 14 frt 25 kr. haszonbér mellett. A legutóbbi – 1885. évi – katasteri felmérés szerint az összes terület 3610 578/1600 hold, ebből szántóföld 3446 285/1600 hold. – A gazdálkodás mindinkább külterjes jellegű. Legelterjedtebb a három nyomású rendszer. Az állami adó: földadó és általános jövedelmi adó 7308 frt 98 kr., a községi adó mintegy 500 frt évenként.”

Száz év múlva kántor bátyám így emlegeti: „Kanton, a kürtösi határban. A Csatorna-parton állt valaha tanyacsopport, ott vót falu (Almásyiratos), a kúttal. Ponyvaháton, a Tornyai-nagycsatornánál. Regéli hasonlóképp más is, s úgy tudják, tán kisiratosi föld vót az is.

Kása Antal 1980-ban úgy tudja, hogy Almásy és Tagányi pörösködött Almásiratosért! Hersman zsidó ügyvédé lett, Hámorira magyarosított. Hámorinak nagy uradalma volt a közelben (Vizesen, Nagyiratoson...?). „Az első világháború után három nagyhold földet kaptak Hámoriban az iratosiak, de elvették tőlük” – tudja Anti bácsi. Más szerint azért veszett el ez a

tábla föld az iratosiak számára, mert maguk mondtak le róla: túl messze volt Arad alatt, nehéz volt megközelíteni.

Öreg Kurtucz Mihály is tud a dologról. „Hámori-dűlő: Kurtics és Kisiratos határának csücskiben, Szentpál felé. 100 holdnál több nem lehetett (?). Trianon után kiosztották az iratosi szegényeknek. A kurticsi román bíró elvetette tőlük. Kokosel (Cocoşel) a csúfneve. Parasztpárti szenátor volt, Brădianu. Varsandán András, iratosi, román származású, tartotta a románságát, segített ennek a piszok román bírónak, aláírást hamisítottak, hogy az iratosiak átadják a földet... Az iratosiak agyon akarták verni (Varsandánt). '29-be?... Munteanu rendőr félholtra verte (Kokoselt). Utána vasgárdista vezér lett. Jött ki Iratosra, tatáékhoz is, hogy 'Elvesszük a piszkos zsidóktól a földet!'. Amikor Antonescu vette át a hatalmat, letartóztatták, hogy viszik be Aradra. A régi sorompónál a két rendőr lelőtte. Azt mondták, hogy meg akart szökni.”

Sármezey-kripta

...-háza?

A halomra s rajta az épületromokra, sírkövekre az 1980-as évek elején akad a falurajz szerzője. Hogy mi a csuda lenne, lassan derül csak ki.

A falunak, míg áll, csak Kripta. Hogy Sármezeyéké, csak néhány öreg tudja. Például Pista bátyám. Hogy a könyvekben kutakodj utána...

Ma már bottal üthetnéd a nyomát. Mert a rendszerváltozás után a földdel egyenlővé tette a terület új gazdája. Halmostul, kriptástul.

Hogy a kunhalmokat meg kellene őrizni? Nagy-Romániában erről ki tudna?

Mert hogy az nem az övék!

A miénk sem.

Volt... Valaha.

A régi iratokból kiderül, hogy a Sármezeyeké lehetett az egykori Almásyiratos-területén, ma a Kürtös és Kisiratos közti műút melletti halmon álló, a mieink által Kriptának nevezett temetkezőhely. A kürtösi indóházzal átellenben lévő halom mellett valami major áll (állt, hogy ma gépkocsicsorda várakozóhelye legyen a piacra dobás előtt a gyárból a kürtösi indóházon át ide jövet...), körötte szántó 1980-ban – rá tíz évre az egészet a szántóföld némi emelkedése jelzi: itt állhatott a Kripta! A kápolnaszerű romos Kripta, melyet elsőre kápolnának vélünk.

Az almásiiratosi „kápolna” után kérdezősködve ad magyarázatot öcsémuram: „A Kripta? Nemrég még állt! A falu (Almásiratos)

áréb löhetött! Ahun Hatháza! Mutatták a rományok, ott kút van! Rakott kút”.

A romos falak közt – belül – kőhalom, jókora sírkő-maradvánnyal... Körben bokrok. A halom körül a szántásban téglá- és vastörmelék. A hátsó fal omladékiban: vaskapu.

Kántor nagybátyám mondja, ugyancsak 1980-ban: Gróf Károlyi Gyula birtoka volt ez a kápolna; az övé volt a kastély (Kürtösön) a békevilágban! Hogy más kontrázzon: „Nem a kápolnánál volt Almásiratos! Kürtös és Kisiratos közt, Kisiratos sarkában, a Nagyfalu végiben. Egy része, Ponyvahát, ideesik, idemaradt Kisiratoshoz!”

Hogy milyen kápolna, illetve kriptá, Kása Antal tudósít: „Sármezeyé vót a Kriptá! Az erdő mögött; ötven éve még mögvót!”

A Sármezey család az örmény Vertánok leszármazottja (olvasod a csanádvármegyei nemességtörténetben).

– Az s bizonyítja, hogy Almás-Iratos ősi román helység!!!
– mármint hogy Almaş ez az Iratoş.

Hogy a csudába nē.

Nagyon iş.

Háromiratos

1865-ban.

Hogy s mint. Vala.

A Pesty-féle helynévtárban leltük (kézírással egy oldalon, 2 filmkockán) a Széchényi Könyvtárban. Az eredeti (36) tintával, a másolat (122) gépirással. 1865-ből.

„Helynevek

Kiss Iratos községből Csanád Megyéből.

1. pont. Kiss Iratos Telepítvény fekszik Csanád megyében Battonyai járásban.

2-ik Nevezett Telepítvényes község jelenleg két nevet visel, u.m. Szálbek Iratos és Kiss

Iratos, az első nevet Telepítvényező Szálbek családról örökölte, mely néven a tájon igen ösmeretes, ellenben az utóbbi mint ilyen néven országszerte ismeretlen.

3-ik Valamint most, ugy hajdan mint pusztá csak Kiss Iratos néven neveztetett, más mellék nevet nem viselt.

4-ik Mint Telepítvényes község legkorábban 1818-ik évtől veszi kezdetét.

5-ik Az ide benépesített lakosság részint Nógrád, részint pedig Arad megyéből Róm. Kath. Magyarokkal töltetett be.

6-ik Eredetileg, a fentebbi név keletkezése, vagy is származása ki nem puhatolható, azt homály fedi.

7-ik Az eme község határában előforduló Topográfiai nevek következők u. m. VERMES, RUCZÁS, VIHAROS, SÍRHALOM, RIMA (vagy SIMA...), SZŐLŐSHALOM, HATÁRDŰLŐ és CSÁRDA.

Határos szomszédjai Keletről Kurtits község, Délről Almás Iratosipusztá, Nyugatról Forrai Nagy Iratosi pusztá, Északról Dombegyházi pusztákkal környeztetik. Területe 1.110 négyszögölével 5595 210/1100 hold.

Kelt Kiss Iratoson 1865. Decemberben Lovrits István jegyző

Almás(y)iratos az aradi Pesty-gyűjtésben.

„*Almás Iratos* község – 4007 magyar holdakból áll, hajdankor egészen legelőből állott, és 40-50 évvel annak előtte Kászonyi Antalé tulajdona vala, kitül örmények göből ökrök számára haszonbérbe birtak, és kitül azután Gróf Almásy Páll örök áron vette meg.

Ezen helység először nevet kapott 1816-ik évben.

Eme helység Csongrád megyei Csányi lakosokkal népesedet meg. 1816: 60 beltelek méretik ki – jelenleg 56 főnáll – róm. kath. m. ajkú telepítvényes kertészekkel népesedett meg – most 560 lélek.

Határa: 6 domb, 5 legelő, 12 dűlő, 7 pusztá, 15 holdas erdő (ebben urasági épület), az erdőn kívül 1 cseléd ház, a határban 1 csósz ház, 2 posvány, 2 dűlő nádas, a község ház, az uradalomhoz tartozó száraz malom – neveik: 4 ház után dűlő, 2 nádas dűlő, 1 taraczkos dűlő, 1 halom dűlő, 2 Iratosi határ dűlők, 2 kenderáztató dűlő, – a legelőnek lapos dűlőneve van, – a határban egy taraczkos halom, másik lapos dűlő halom, harmadik Moldoványi halom, és a 4-ik göből járás halom neveikkel neveztetnek.

- Keletről Kurtics közs.
- Délről Soffronyai puszták
- nyugatról F. N. I-i közs.
- éjszokról Kis Iratosi község

Utak: Kurticsről Tornaig, Aradról Kis Iratosig és Almási Iratosig.

Puszták: Békefy György haszonbérő

Taganyi István,,
Bulboka Juon ,,
Hirschmann Samu ,,
Hartmann Simeon ,,
Vabaay (?) Ferenc ,,
Faur Nikolaj ,,

1865. dec. 19.

Kelemen Gábor bíró
Bérczy János jegyző”

Pestynél Forray-Nagyiratos is.

„Statisticai összeírása

Forray Nagy Iratos határa területén található hely neveinek.

Az 1-ső pontra nézve:... 4.750 cat. kold területű kertész község
– éjszakra Kis Iratos Kincstári Kertész község. Keletre Almásy
Iratosi ... pusztákkal határos. A községtől

délnek ½ órányira fekszik Gr. Nádasdy Lipót Úrnak F. N. I.
nevű majorja, ettől vette nevezetét a kertészközség is, melyen egy
kastély vagyon több tiszti és gazdasági épületekkel.

2. N. I.-nak neveztetik.

3. más elnevezése ember emlékezet ólta nem volt.

4. 1810-ben telepítetett a község.

5. lakói: részint Neográd m., részint Csanád m.nek szomszéd
községei m. ajkú
lakosaiból.

6. közs. név eredete: senki se tudja!

7. Bent a községben Hosszu útca – Kereszt útca – Tapasztó
útca – Temető halom –

Bibolár düllő – Homokos három gödör düllő – Tüskös düllő
– Tapasztó düllő – Temető düllő – Csúcs – Halom düllő - Bika
kaszálló düllő – Kert düllő – Kurticsi ország út melletti düllő.

A grófi Majorsághoz tartozó 4.500 catt. h. területű földön
a Kastély udvar – Temető – Lucernás – Fa iskola – Szérűskert
– nevezeteken kívül – mi elnevezések se léteznek, minthogy
forszírozott gazdálkodási rendszer folytán minden düllők és
Táblák számszerint I. II. III. sat. vagynak elnevezve.

1865. dec. 10.

Andó József bíró
Búza Gergely esküdt
Tóth Gergely „ ”

Forszírozott bolsi és náci és banki gazdálkodás folytán mifelénk
is kezdtek – kezdenek – s kezdeni fognak az efféle név- (és nép-)
irtó I. II. II. sat-ra áttérni a hízómarhái (marha hízói) a göbölőknek
(az Három-Iratosi Göbüljáráson).

Aztán léphetünk vissza.

Vissza!

Mindönt.

Mán ami jár.

A mi fajtánk

...Három-Iratoson.

Meg hozzánk csapott Kurtafejéregyházán/Kurtán/Kurticson/Kürtösön.

Atájlagnagyobbtelepülésének, a középkori Kurtafejéregyházból (Kurtaegyházból, Kurtából, Fehéregyházból) a Kurta nyomán lett rác Kurtics nevet átvevő oláh Curtici-nak a népessége a török pusztítás utáni jó másfél században igen fölszaporodott. Mást ne mondjunk 1880-ban 4906-an vannak, 3959 a román, 528 a magyar, 79 a német, 104+236 az egyébnek mondott cigány és zsidó, 61 a tót. A háború előtt már igen népes a magyar közösség, amely Kurticsról Kürtösre igazította a saját nevét: 1910-ben a Szentpállal és Almásiratossal gyarapodó hatalmas község igazgatása alatt élő területen 8298-en élnek, s az 5928 román mellett már 2166 a magyarok száma. 1920-ban a 1997 magyar még tartja magát, évtized múltán, 1930-ban már csak 736-an vagyunk.

Még ennyien. Mert a kürtösi magyarok száma 1941-ben 413-ra, 2002-ben pedig 265-re apadt.

Átmeneti erősödést az 1969-2004 közti idő jelentett, amikor Kisiratos Kürtöshöz csapták, s ezzel a 'város magyarsága' kétezerre duzzadt... A kisiratosiak különválásával megint magára maradt a kurtai magyar. Hogy utánpótlással a két-iratosi, szentpáli, sofronyai magyarság, s a tovatűnő mácsai, szentmártoni hunnmaradék szolgáljon – hogyne, magamagát pusztítva.

...ugyanez Varga E. Árpád összeírása szerint a világhálón.

Varga adattárának jelmagyarázatából idézünk:

„. Nincs adat. (Az illető nemzetiséget az adott népszámlálás nem kérdezte, vagy rá vonatkozóan adatot nem közölt.)

Az évszámok után: a = anyanyelv, n = nemzetiség.

1880a = Eredeti közlés. (Az egyéb rovatban + jel után a beszélni nem tudók száma szerepel.)

1880b = Az eredeti közlés kiigazítva. (A beszélni nem tudók az egyes anyanyelvek között számarányuknak megfelelően szétosztva.)”

Tehát Vargánál így festünk:

Év Összesen Román Magyar Német Egyéb Zsidó/jiddis Cigány Ukrán Szerb Szlovák Bolgár
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Almaş-Iratos – Almásiratos

1880a	894	141	681	3	18+51	.	.	-	-	17	.
1880b	894	150	722	3	19	.	.	-	-	18	.
1910a (177)	(142)	(29)	(5)	(1)	.	.	(-)	(1)	(-)	.	.

Dorobanți – Kisiratos

1880a	1870	34	1676	23	2+135	.	.	-	-	2	.
1880b	1870	37	1806	25	2	.	.	-	-	2	.
1890a	2174	14	2152	4	4	.	.	-	2	1	.
1900a	2373	18	2340	6	9	.	.	-	7	-	.
1910a	2210(a)	39	2151	14	6	.	.	-	4	2	.
1920n	2482	39	2385	36(b)	22	22	.	.	.	.	.
1930a	2452	68	2362	19	3	3	-	-	-	-	-
1930n	2452	68	2324	20	40	12	28	-	-	-	-
1941n	2451	87	2273	38	53	.	.	.	.	.	.
1956	2557										
1966a	2456	33	2418	2	3	-	-	-	-	-	-
1966n	2456	33	2407	2	14	-	-	-	-	-	-
1977n	2341	25	2239	1	76	-	76	-	-	-	-
1992n	1841	58	1781	1	1	-	1	-	-	-	-
2002a	1679	89	1586	2	2	-	1	[.]	[.]	[.]	[.]
2002n	1679	83	1568	4	24	-	22	-	1	-	1

(a) A dohánytermelés megszűnt, dohánykertészek eltávoztak.

(b) A németek száma – a járási összeghez is igazodva – 66-ról javítva.

Kiegészítésünk a legutóbbi népszámlálás alapján:

2011 1618 170 1447 (+1..)

Iratoșu – Nagyiratos

1880a	1202	32	1093	2	4+71	.	.	-	-	2	.
1880b	1202	34	1162	2	4	.	.	-	-	2	.
1890a	1441	59	1364	7	11	.	.	-	8	3	.
1900a	1412	63	1313	19	17	.	.	-	1	16	.
1910a	1611	50	1547	13	1	.	.	-	-	-	.
1920n	1792	42	1742	2	6	-	.	.	.	.	.
1930a	2238	610	1625	1	2	-	-	-	1	-	-
1930n	2238	598	1611	1	28	5	16	-	6	-	-
1941n	2286	799	1443	34	10						
1956	2081										
1966a	2124	726	1375	19	4	-	-	-	2	2	-
1966n	2124	726	1372	19	7	-	-	-	4	2	-
1977n	2090	784	1301	2	3	1	-	-	2	-	-
1992n	2053	934	1042	3	74	-	67	6	1	-	-
2002a	1885	899	958	6	22	-	15	6	-	-	1
2002n	1885	850	959	8	68	-	58	8	1	-	1

Azaz valóban 1880 és 1910 közt tűnt el dédszüleim faluja, Almásiratos.

A szomszédban

Köröttünk... a végtelen Aradi Sík. Mármint keletre; nyugatra a Nagy Magyar Alföld csanádi határtalansága.

Annyira azért nem messze, mi több, közvetlen szomszédos velünk: Kutaspusztá. A valahai Kútas – Keczer-Kutas – helye.

Kutas 1914-ben 640 lakosával Kürtös nagyközség része. Hogy a középkori Kutasházáról – Keczerkutasról – szót se ejtsünk. Hol Balassa – Balassi – is úr vala valameddig. Épp élte fogytaig.

Valahun megénekeltük: ha erre is járt – netán épp véggyulai leventeként – Költő Balassa, Balassi Nagy Bálint, Iratoson át kellett mennie. S ha átment Iratoson, tán betekintett valamelyik lányos – ne adj isten kikapós menyecskéjéről hírhedt – jobbágyház ablakán! S ha benézett, biztos talált ott szemrevaló dolgokat.

Mán ahogy üsmerjük a dalaibul!

– Magadbul indulsz ki, koma.

Mácsa meg: öregapádé. A Kurtucz rokonságé.

Szinte a miénk.

Ha olybá vesszük, sémme köze Mácsának az antanti tiszt urak előtt 1922-ben Lőkösön ránk támadó csürhéhön!

Nagyvarjas sē akárm! Majd’ akkora szögedi nemzetbéli magyar falu, mint a Kisiratos nevezetű Iratos. Volt. Ma (Forray-) Nagyiratos községnek alárendelve. Kisvarjas mellett. Szabó István nevezetű – Sarkadrul véled levelező – cimboráddal. Aki arról is hírt ad, falujában hogy emlégetik Kisiratos: „Igazi jó magyar embörök. Kár, hogy nem nagyvarnyasiak. – A kisiratosiak nem csak szeretnek, de tudnak is mulatni. – A kisiratosiak tuggyák, hogy mit akarnak, oszt amit akarnak, azt tuggyák is. – A kisiratosiak összetartóbbak, mint mink. – Amelyik falunak saját papja van, az mind erősebb.”

Kisvarjas? Nagyvarnyasnál. Amely, ugye, egy szöm uccábul áll.

Szentpálon, ángyodék házában, a Székely-porta Kurtucz-fertályában magad is megpihenhettél. Drága Feri bátyáddal.

Micsoda táj... Otthon, ahol ennyi szeretet várt – s vár (várni fog, ha fog!) – rád.

Ahun tán tē is adhatsz a magadébul.

Kurt(a)fejéregyház/Kurtics/Kürtös/Decebál/Curtici

Zarándban, pl. a XVI. században, majd Arad vármegyében húzta meg magát. Amíg meglehetett! Decebál-nem-látta Kurta innen, onnan.

Curt, a később Kurtaegyház, legelőbb is. Állítólag 1332-ben említik először.

Kurteg(y)ház – zarándi hely 1519-ben.

Kurtafejéregyház is – pl. 1559-ben, amikor még él. Áll. Ritkán Kisfejéregyház. Ha magyarázod ugyanazt (más szóval).

Kurta (?) – nyilván (Kürtből lett /?/) Kurta a középkori magyar népi neve, ebből vehette át az elpusztult tájon megtelepedni készülő ráctság, tőle az oláhság (mind a maga nyelvéhez igazítva), hogy legyen belőle...

Kurtile-Kurtegyházat bírja 1561-ben Méregyh F. és Bigedy M. – a falu (helye) elpusztulva találatik.

Kurtik – 1645-ben fordul elő e falunév. Más ugyanezt (ugyanakkor) így olvassa:

Kurtig... Aztán:

Kurták – rögvest 1646-ban. Magyar embör e tájt egy se... Illetve, nyilván: alig. Mutatóba ha.

Kurtics – a rácnak – jegyzé a történész. Hogy aztán a helyzet fokozódjék:

Kurtile – I. Rákóczi György Kurtilét mint Zaránd megyei pusztát adományozza 1645-ben Jeney, Szegedy, Mágovics, Simándy nevű vitézeinek több szomszédos pusztával együtt.

Kurtits – 1821-ben a katolikus egyházmegyei évkönyvben.

Curtița: „A község régibb nevét Curtița nevű úrilakról származtatják a hagyományok. ...A lakosság Erdélyből jött” – írja az 1913-ban közreadott megyetörténet-fejezet illető része. Rumun népi szövegről lévén szó?... Ebből lött (vóna) a

Curtici – oláhosan írván. (Mán ha hiszöd.) A tokosnak mög:

Kurtitsch – némötösen! Ugyanaz. Ű se emlékszik (Kürt-) Kurtára. Majdnem ilyen jó a

Kuertos megnevezés is, amire a világhálón bukkanunk.

Kürt (Kürt-Gyarmat) nevű ősmagyar nemzetségre is utalhat, gondolja ugyanis más... a Kurtics név.

Kürtös 1910-től. 1916-ban írja először Kürtösnek a falut a csanádi egyházmegyei évkönyv, addig Kurticsnak veszi. „Kürtös, régiesen Kurtegyház, avagy romános hangzással Kurtile”. Amúgy 1772-ben húzták föl a katolikus templomot, építtette Kászonyi András a Szentháromság tiszteletére. 1778-ban láttak neki a villám sújtotta régi óhitű istenháza helyett új görögkeleti templom építésének (az 1990-es években még újabb, immár 'bizánci' ízlésű építésébe fognak). 1857-ben nyílik meg a Szolnok-aradi vaspálya. Kovách Géza szerint Kisiratosnál épült volna a vasút, de a gazdáknak nem tetszett, azért került arrébb Kürtösre. Innen ered Kürtös neve is: sokat kürtölt a vonat. S hogy kik tették szóvá? A mieink... 1914-ben 8298 lakosú nagyközség Arad megyében, hozzá tartozik Almásiratos 177, Kutas 640, Sofronya 763, Szentpál 802 lélekkel. 1921-ben „Decebal”-ra névre keresztelik az oláhok, nyilván a regáti urak. (Befutottunk Decebálba! – Kiszállás, Decsebál! – Indul Aradról Decebálon át Budapestre! – Decsebál, Decsebál!)

(Hogy ne lett volna Decebál Gyulán a címe a falurajzíró regényíró azon románmegszállási rémtörténetből lett kisregényének.)

Decebál – kiszállás. (Tovább nem megy.) (Itt letöszük a tollat.)

Kurta – csak azért is.

...Vagy mégis: Kürt... kürtje?

Az Arad-történet 1912-ben megjelent III. kötete közli a jellegzetes kürtösi családneveket, köztük van a Hemmert név is. Hogy legyen min megint elcsodálkoznunk!

Márkiékegyszermármegleptek: kiderült a megyemonográfiából, hogy Mácsa református magyarjainak emlékét őrzi jó néhány „mai” román vezetéknev, köztük a Pelhes – amely az én családom mácsai ’román’ ágában is előfordul. Most meg ez a Hemmert...

Apám kürtösi-aradi fodrászmestere volt Hemmert. Kürtösön kezdte nála a szakmát tanulni, majd aradi műhelyében is dolgozott, s mestere egyik fiával haláláig tartotta a barátságot – nyugdíjba vonulásakor a vele inaskodó, ekkor már Pesten élő Hemmert-fiú igazolta náluk eltöltött éveit.

„Az öreg Hemmert Miklós Németországból előbb Csabára jött, itt nem boldogult, az első világháború előtt Kurticsra ment, ott nyitott üzletet. Nagy pofaszakálla volt, láttam a kurticsi temetőben, a sírkövén rajta van a fényképe. A vasút mellett közvetlen van a magyar temető – jobbra, ahogy kijövünk az állomásból, nagy tó mellett. Beépült. Nem nagyon lehet látni. Ott aztán sok magyar név van... Majd amikor a vak mama is meghalt, az öregek emlékére a család harangot vett. Ott van a temetőben, amikor temetnek, megszólal.

Az öreg Hemmert is borbély volt, a fia, Miklós is, ő volt a mesterem. Az ő két fia: Miklós, borbélyból Magyarországon, Budapesten mérnök lett, vele együtt dolgoztam Kurticson, Aradon. A másik Hemmert-fiú Bukarestben vegyészmérnök. A lánynak meg katonatiszt az ura.

A mesterem még három nyelven beszélt – magyarul, németül, románul –, a gyerekek inkább csak magyarul, kicsit románul, mert Kurticson csak román iskola volt” – regéli apád 1983-ban.

Az a Kürtös, tudjuk meg a XX. század eleji aradi megyetörténetből, magyarosodó nagy román falu volt: a majdnem tízezer lakos ötöde vallotta magát magyarnak. Ma az akkori jó kétezer helyett 2-300?...
A helyzet fokozódik!

Persze akkor Kürtösön a Magyar Királyi Államvasutak egyik fontos vonalának állomása épült ki, s az indóház körül szaporodott a magyar élet...

Gyarapodtunk, amíg lehetett. Amíg engedték.

Végül a magyar temető.

Ma már – bizonyára – az sem.

...Aki meg tehette, odébb állt – meg sem állt Bukurvárig, Pestbudáig, Nagy-Csabáig.

Kurt(a)egyházból lett Kurtics nyomán születő Kürtös... Melyet netán egyenesen Kürt vezér nevéből – törzséből – vezethetünk le...

1992-ben a Kisiratossal kiteljesített Kürtös városnak 10.494 lakosa van: 7.537 román, 2.181 magyar, 858 cigány, 24 német, 2 szerb, 2 szlovák.

2004-ben megszabadultak tőlünk.

Vizes

Vizesen meg a husziták.

1333–35-ben Vizes falu pápai tizedet fizet. „Feltehetőleg a későbbi Vizesmonostorral azonos. Ma psz. Battonyától ÉK-re”. 1483: „Vizesmonstor, ma Csanádban a vizesi pusztá. Emlékét 1483-ból egy homo regius neve őrzi”. 1486: a vizesi templomban Szent Miklós képe. 1498-ban nagy villongás a Jaksicsokkal a vizesi határ miatt: az Arad vármegyei Vizes falu ekkor özv. Dóczinéé és fiáé volt, de nem egészen, mert volt itt egy kis birtoka Vizesi Imre deák özvegyének is. Már 1498. június 18-án vizsgálatot kellett a királynak elrendelnie, mert Jaksicsék dombegyházi jobbágysai a vizesi határ egy részét erőszakkal elfoglalták s több mint ezer forint kárt okoztak Dóczyéknak. Majd a két Jaksics testvér azt parancsolta jobbágysaikkal, hogy Szent Miklós püspök és hitvalló fából faragott képét, mely Isten tudja, mióta, Iratos falu alatt állott, s mutatta a vizesi-iratosi határt, ássák ki. Azután jó darab földön levitték Vizes alá, ahol újra szépen felállították – tudjuk Borovszky Samutól. 1517: kutatja az aradi káptalan, mi bírta rá a huszita Jaksicsokat, hogy tiszteletlenül kiásatták szent Miklósnak a vizesi határban levő képeit. Pan, Pongrácz, Jaksics Nagylakon templomot emelt a huszitáknak. (Erről meg Márki tudósít.)

Husziták a mi vidékünkön? A délvidéki – szerémi – magyar Husz-követőkkel tartott Nagyiratos akkori ura is? No lám. Ha ezt tudtuk volna! ...Se lett volna más a kisregénk. Az 1970-es években kisregényt tetszett írni a magyar huszita Szentírás-fordítókról, kiknek elvbarátai eszerint Csanád vármegyében is megmutatták maguk.

– Vizesön fogasolták a fődet, találtak egy követ, rátötték a fogasra nehezéknak, azzal dógosztak. Érte gyűttek a régészek, lő vót törve mindőne, nem láccott, hogy szobor vót! Kecse. Belül rengeteg arany – regéli 1980-ban gépész öcsém Kisiratoson.

*Iratosi betyár tsárda
Zsandárokkal körülállva.
Azér van az körülállva,
Kurtucz mulat a csárdába.*

*Kurta Miska most gyere ki,
Hat vármögye vár ideki!
Mit ér neköm hat vármögye
Tizenkettő gyűjön ide!*

*...Mit ér neköm hat vármögye,
Tizenkettő gyűjjék ide.*

Háromiratosra.

Iratosi kertök alatt dorobánci gránic

Nagy-Iratostól Kys Iratoson, Pusztá-Kisiratoson és Szalbek-Iratoson át Kisiratosig. Hogy Iratoşu(l) Micról, Dorobanţi-Darabont Dorobáncról ne is beszéljünk.

Iratosi kertek alatt... tette kisiratosi népköltési gyűjteménye címének az egyik nótánk kezdő szavait Kovács Ferenc, az 1950-es évekbeli aradi magyarság kitűnő alakja. Arad város magyar külvárosainak a meséi *A sánta kutya lábán forgó palota*, mondái pedig *Aradvégi népmondák* címmel láttak később napvilágot, s e két utóbbi is tartalmaz kisiratosi szellemi kincseket. Az általa összeszedett iratosi mesék, mondák, történetes énekek, dalok, a szokásvilág költészeti értékei s megyebek jobbára a régmúltban gyökereznek, nem a XX. század parasztvilágának a termékei. Hogy írói falurajzunk e fejezetében a számunkra oly kedves (kezdetben inkább zarándi, legtovább csanádi, újabban aradi) helység múltjából merítő legjellemzőbb történetekre kerül sor, címnek a folytatást meghatározó, nem éppen szívderítő valóság efféle meghatározása ugrott be: *...dorobánci gránic*. Mármint ami az iratosi kertek alatt húzódik. Trianonnak, a trianoni hazudozóknak és rablóknak, hasonszórú útonállóknak köszönhetően.

Innen van az IRATOSI KERTEK ALATT... DOROBÁNCI GRÁNIC.

Ennyi. Se több, se kevesebb.

Éppen elég.

Nekünk.

Valamennyiünknek.

Nem siránkozva, nem. Csak arra utalva, mi történt velünk, mi folyik körülöttünk. Nélkülünk, ellenünkre. Ami nem akármilyen kihívás... a falunak. Ennek a népnek.

Ami nem mindennapi próbát jelent.

Aminek meg kell felelnünk!

...Mi a magunkszerény eszközeivel – írásunkkal – (könyveinkkel, egész életünkkel-életművünkkel) ezt igyekszünk szolgálni. Nem szolgaként, szabad emberként! Szabad magyarként.

Ha lehet. Ha nem sérti túlzottan az idegeneket. A messziről szalajtottakat.

Mert a románt nem fogja. Ezt onnan vesszük, hogy. Hogy mibennünk is van nem is olyan kicsi oláh vér.

Eggyéválva ezzel a néppel. Sarusiként, Kakujaként; Kurtuczként, Hlotniként.

Teremtőm, segíts!

...Eddig megsegített. Eztán sem hagyhat cserben.

Nem hagy bennünket magunkra eztán sem.

Ha országhatárt, grániczot töttek is az urak az Iratosi kertők alá... Tört vóna lë a kezük.

Maradunk tisztólettel.

– *Nem mék sēhova.*

Së ű, së mi.

Kezdvén valahun a kőkorszakban.

ŐRHALMOK KORA

A Maros valamelyik (több?) ága a közvetlen közelünkben tekergett (ilyen lehetett a Cigánka és a Csík-ér), nem messze (Varjason) a Száraz-ér... Eszményi hely letelepedni... A faluban s a határban, meg a környéken talált régészeti leletekből valamennyire kirajzolódik Három-Iratos (Forray-, Szalbek-, Almásy-Iratos), no meg a szűkebb Kisiratos helyének a múltja.

Hogy magának a falunak a múltja, nem mondhatjuk, de a falutól hogy lehetne elválasztható az a föld, ahol gyökeret eresztettünk... Azoktól, akiknek a lerombolt-fölégetett házaire épült a mi házunk, akiknek a csontjaiból is erőt merítünk, akiknek a szelleme itt kísért ma is... Mást ne mondjunk a kunhalmoknak köszönhetően. Mely halmaink-dombjaink, amik Illyés Gyula szerint a mi katedrálisaink és piramisaink. Ennyi maradt belőlünk, építményeinkből, abból, amit teremtettünk az évezredek óra ránc zúduló rablóhadjáratok szüneteiben. Amelyek őrhalomként, temetőként, határjelként, vagy épp lakódombként szolgáltak. A kunhalmok vízparton, folyók hordalékján emelkednek. A mai Kis-Iratos határában a Szőlős-halom és a Snajder-halom a legismertebb – mindkettő a Csík-ér mellett emelkedik, s a közelben van egy további, a Téglás-halom is; mások máig több falu külterületének a találkozási helyét jelölik (Négyeshatár-halom, Hármashatár-halom...). Nálunk is legendák sora volt nemrég még hallható e dombokról. Legenda, monda, meg ilyen-olyan kő-, csont-, cserép-, fémmaradvány, amiből előkerült a faluban és a határ más részein is éppen elég!

A halmokalegépebben megmaradt emlékeink az írott történelem előtti időből. Ám hogy kik emelték, mire föl, csak találgathatjuk.

Az ásatásokkal előkerült, vagy éppen a föld művelése során az eke által kiforgatott régészeti leletek viszont mégiscsak útmutatók! Elkaulozolnak bennünket – valamennyire – a régmúltba.

...Mire föl az ezredfordulón Kisiratos északnyugati szomszédja, Kevermes határában mi nem kerül elő: tán a halmoknál is öregebb kincset fordít ki az eke az áldott anyaföldből! Krisztus előtt 3.500-2.500 közti időből való vésett, jelekkel teli sírkőről van szó, amihez hasonlót a régészek legközelebb Kis-Britanniában (a Bretonföldön) leltek. Anyaga zöldpala, a Déli-Kárpátok és a Maros-völgye közti tájról való – tudja meg, akit érdekel, 2013-ban a Magyar Nemzet olvasója.

Őskori, ötezer éves – késő rézkori, kora bronzkori – menhir a határunkban... Jó szaladásra Iratosunktól: Kevermesen! A csanádi síkon. Csanádvármögye északkeleti csücskében. Az újabb szaladásra fekvő Dombegyházán Atilla sírja a pávaszöm alakzatú halomgyűrű egyik tagja, másik (szintén kincsmondákkal teli) dombja Kisiratoson.

Félnapi járőföldön belül: mennyi rejtély! Titkok titka.

Mese; nem mese; való.

ÖRDÖGÁRKÁN BELÜL

Szarmata sírok kerültek elő a Nagyfaluban a Kása-portára települt téesz-ben az 1950-es évek végén, föltárta Kása Antal felcser, műkedvelő régész és helytörténész. A legértékesebb lelet egy bronz szekerce: egyik felől csákány, másik felől fejsze kinézetű alkalmatosság, dísz-, avagy használati tárgy, netán fegyver.

A szarmaták Csörsz-árka – olvasod a róluk szóló egyik cikkben (MN 2012) – a Duna-kanyartól Debrecenig, onnan az Alföld keleti peremén az Al-Dunáig húzódott, egy-egy része úgy-ahogy megmaradt. Föltehetőleg a Krisztus utáni 300-as években épült. Emlegetik a Kis-Körösközben (a Fehér- és a Fekete-Körös közén Aradban) élő magyarok a középkori Kissarus és Nagysarus határában lévő, ma Sárosi erdőnek nevezett hely közelében (Ágya, Vadász, Miske közt) húzódó úgynevezett római limest, amelyet a mieink Ördögárkának tisztelnek, a helybéli dák-nemlátta román utódok Traján útjának, Traján sáncának vélnek. Kiemelten védett minősítést nyert Csonka-Magyarországon a Csörsz-árka, Ördögárok, Avarárok, Ördögszántás... nevezetű ókori védmű, amely valószínűleg a rómaiak segítségével épült a keletről támadó gótok ellen. A szarmata leletek jelentős része a sánc mellett került elő, írja a cikk, s íme, minálunk is, hisz a közelben húzódhatott –

valahol Szentanna táján – a szarmata árok. S mit ad Isten, nálunk is kerül több kunhalom, Bélzerind, Vadász és a két volt-Sarus közt pedig egész csapat halom feszít..., szenved..., rejtve csontjainkat? Őrizvén a reá állított láthatatlan őrszemek az alatt nyugvókat? Testhalom testhalom után? Csontra csont. Végző fohász. S míg a csonkamagyarországi Csörsz-árok vonala 2012-ben kiemelten védett minősítést nyert, odaát – ideát, nálunk – kunhalmainkat szabadon szánthatja-ronthatja, apaszthatja-tüntetheti el a föld színéről tulajdonos, bérlő. A haszonelvvel mentegedett önzés nem mentség, s a birtokos nemzetisége sem.

A szarmata, mint hírlik, iráni-perzsa nép vala, rokona a szittyának. Ahogy szögrül-végrül mi az azok vónánk – legalábbis bizonyos ókori történetírók szerint! (Mert mi hogy állíthatnók?)

A környék régészeti leleteiről Dörner Egon ad összefoglalást az 1970-es román régészeti évkönyvben. (Fordította számunkra – e falurajzba kizárólagosan! – 1986-ban Bcsabán Muntyán Elena történész.) Szóval a hivatalos leírása a kisiratosi szarmata-ügynek.

Eszerint a helyi téesz-tagok sílógödröt ástak a gazdaság fő és hátsó kapuja közti út felénél, ahol 70 cm mélyen emberi csontokat találtak. A gazdaság 'állatorvosa' – valójában állatorvosi felcsere –, Kása Antal három sírből mentett ki leleteket.

1. sír. Kis bronz csat (fibula), alul fordított lábú. Bronz fülbevaló. Vaskés darabjai. Gyöngysor különböző alakú és színű 'gyöngy'-ökből (festékből henger alakú, kék és téglaszínű; üvegből sárgászöld „bitronconice”, borostyánkő; csiszolt lap és feketére festett üveg).

2. sír. Vasdarabok. Rozsdával belepott bronzérme kétfelé szakadva, azonosíthatatlan.

3. sír. Korongon készült szürke (agyag) edényke, és bronz csat alulról fordított lábbal kidolgozva.

A sírok a szarmata népességhez tartoznak és a III-IV. századból valók.

...Az itt lelt tárgyak Kása Antal gyűjteményében láthatók, amelyek a helyi téesz-székház egyik szobájában vannak kiállítva egyéb régészeti leletekkel, amelyeket az 'állatorvos' gyűjtött össze Kisiratos és más környékbeli falvak határában. (A kisiratosi szarmata sírokból származó leletekről készült fényképek is láthatók a cikk mellékleteként.) A mai Kisiratos – a Nagy- (vagy Forray-) és Kis- (avagy Szalbek-) Iratost magába foglaló középkori Nagyiratos – határában talált leletek közt hunkori edény és köcsög is szerepel.

Kicsit arrébb, „a vizesi határba: fogasolták a földet, követ tanáltak, rátötték a fogásra, avval dógoztak! Nehezek vót. Érte

gyűttek a régészők, lő vót törve mindőne, nem látszott, hogy szobor vót! Kecse. Belül rengeteg arany” – regélte 1979-ben Anti bácsi, falu régésze. Hogy s mint – melyik korból, melyik néptől –, arról nem volt tudomása. Aradon lehet az aranykecske? Ha valaki – lovas nomád, avagy korszerűbb módon – meg nem lovasította.

Kútason 1862-ben (Márki írja) görögutánzat barbár *dák* pénzt találtak! A dákok, állítólag, a Tiszáig portyáztak. A sírjaikban, telepeiken lelt római családi érmek az őslakosság és a *rómaiak* közti kereskedelmet bizonyítják. Arad vidéke 150 évig római hatás alatt állott – emlegeti Márki Sándor, vármegyénk történetírója. Azaz dákok és rómaiak is kóborolhattak az Iratosi Pusztán. Várva ránk; hogy útba igazítsuk őket, merre van a merre.

Hogy végre ide jutottunk! Ide róhassuk: a *hunok* nagy királyáról, Atilláról is tud népünk. Igen, az iratosi. Sőt, temetésének pontos leírásával is szolgálhatunk... ha nagyon kíváncsi rá valaki! Megtalálható Kovács Ferenc aradvégi mondatárában.

Eszerint Réka halála után az új asszonnyal, Nikoltával való nászéjszakán Atilla orra vére eleredt és a hun király soha többé nem ébredt föl. A táltosok hét nap, hét éjjel gondolkodtak, hogyan temessék el a hun vezért, a fél világ urát. Az arany, ezüst, vas koporsóba tett halottat kísérő gyármenet élén Csaba királyfi vonult. A Maros és a Tisza szögébe érve kapták a hírt, hogyan szól a táltosok parancsa:

– Tömessék el a királyt oly módon, hogy ásóvágás sē történjen a birodalom sima főgyiben, oszt akik eltömették, hírül nē vihessék, hogy hova tötték!

Csaba, Atilla legifjabb fia három nap, három éjjel törte a fejét, hogyan is történhet így a temetés. Eszébe jutott, hogy végig halmok emelkednek az Alföldön, hát egyet kiásatott, lássa, hogyan temették el régen a vezéreket... Ásás közben kikövezett folyosóra bukkantak, amely összekötötte a halmokat. Csaba most már mindent tudott! Beparancsolta a koporsót vívő vitézeket az alagútba, azoknak vezetniük kellett Atilla fölkanthozott lovát is, és hogy vigyék, amíg bírják! Mögöttük lezáratta a kijáratot, a koporsóvivők meg tán még ma is viszik, cipelik Atilla koporsóját. Ma is viszik, ha meg nem haltak.

Így aztán hogy tudhatná bárki, hol nyugszik Atilla király! A regemondó (az 1950-es években megejtett mondamondáskor 90 éves) Barják Károly sem gyaníthatta.

IV–V. sz-i *gepida* temetőre is találtak a régészek a kisiratosi határban (Erd. Tört.). Gepida „...sírból származó ép edények, többnyire kancsók Kisiratos-Kistórol.” A (keleti germán) gepidák egy évszázadig voltak urai e tájnak, de a nép megélhette a magyar honfoglalást.

Régészeti leletek sűrűsödnek Iratosunk határában a magyar középkorból (Ó-Nagyiratosról): a Faludüllőben, Régi-temetőnél, Kettőskútnál, Tégladűllőben... Mind-mind ugyanott: a Tódás-végen, a Tódás vége és az Ér-kanyari Ér-part között... Mely Ér-szakasz mellett halom magasodott... Az Ér-kanyar is lehet „Kisiratos-Kistó”! Vagy mégsem.

Ott találták – a Kettőskút, Ér-part és Faluhely, Régi-temető között – a legtöbb régészeti leletet. Csak hát ez már a magyar középkort, a honfoglalás és az Árpádok korát idézi.

AZ ÁRPÁDOK IDEJÉBEN

A Faluhelynek is nevezett düllőben eső után látni vélik az emberek – tán a régi öregök előadása nyomán? – a régi falu (Nagyiratos) házainak a helyét. Mert az más színű.

Egészen véletlen a hivatásos régészek is élnek ezzel a terepismereti kutatással, nem egyszer ők is így bukkannak gazdag lelőhelyre.

Bukkant – odatelepedésünk (megtelepedésünk) óta – sok-sok iratosi!

Ha Árpád apánkat nem emlegeti is a falu, *Csanádról és Ajtonyról* már tud népünk. Az aradvégi mondatárban közölt történet (18-19) előadója, Hügel Rózsi Csanádnak az István királlyal szembeforduló Ajtonnyal (mondánkban Achtummal) vívott győztes csatájáról regél. A mondát előadó 23 éves nagylány tud arról, hogy Achtum serege a nagyősi réten, Csanádé a Maros–Tisza szögletében készül az összecsapásra. Hogy a görögül imádkozó Achtumot a latinul imádkozó Csanád az álmában megjelenő oroszlán biztatására éjszaka lepi meg, s hogy Csanád a diadal után az álom – az oroszlán-jelenés – helyén emeltet templomot Szent György vértanú tiszteletére. A történészek szerint Oroszlámos táján alapított Csanád vezér monostort... (Hogy mi hibáztunk rá a mondánkban, vagy a történészek a tanulmányaikban, eldönthetetlen!) (A megoldás további kutatása vár.) (Mi erre nem vállalkozunk.) (Már csak azért sem, mert elfogultak vagyunk.) (Mindannyian, ahányan csak vagyunk.)

Hogy ennyit tudott volna ez a kisiratosi parasztlány, aligha hihetjük. Mármint valószínűtlennek tűnik, hogy majd ezer évet hidaljon át a népi emlékezet. Történelemtanárának, netán tudós plébánosunknak, Hodács Ágostonnak, esetleg Rózsika olvasmányainak köszönhetjük ezt a szép történetet.

Bár nem kizárt, hogy népünk a Délvidékről hozta magával Iratosra ezt a legendát. Tehát hogy mégiscsak ezer éven át ível a kapcsolat... elődeink s miköztünk.

Finom kis híd... Érdemes rálépni!

Árpád-kori cserépüst (bogrács, főzőüst) is előkerült az iratosi határban (Erd. Tört.). A kekecsi családi otthontól nem messze, Frischné tanyájánál 1970-ben kézimalmot találtak, Anti bácsi bevitte a gyűjteménybe. „Kukoricadaráló löhetött? Hogy lött vóna tengőri-daráló Amerika mögyszállása előtt.” „Kása Anti bácsi régészeti, izé geológus. A kocsma mellett lakik a kolhoznál” – igazítanak el 1980-ban.

Blazovich László írja a mezőhegyesi határban dülönévként megőrzött középkori Fűperek község múltja kapcsán. A középkorban PEREG nagyobb föld (terra) lehetett, melyen később több település jött létre: Kispereg, Nagy- avagy Németpereg, Fűperek, Kaszaper. Hasonló a környéken ALGYÓ és Felgyő, MezőKOPÁNC-S-Rétkopáncs, AlmásKAMARÁS, Csatókamarás, Nagykaramarás. Az ok a népesség növekedése. Hogy folytathassuk a sort e módszerrel a mi tájunkon: NagyIRATOS, Belsőiratos, Külsőiratos, Dombiratos, Kisiratos, Almásyiratos, KisDOMBEGYHÁZ, Nagydombegyház, Magyardombegyház, MezőKOVÁCSHÁZA, Reformátuskovácsháza, MEDGYESbodzás, Medgyesegyháza, MagyarBÁNHEGYES, Tótbánhegyes (Nagybánhegyes), KisVARJAS, Nagyvarjas, és így tovább majdnem a végtelenségig! Azaz egy nagy pusztá, falu és határa... (Szövétnék, 2010). Hogy a bizonytalan illetékességű – Dombegyházakhoz és Iratosokhoz egyként számítható, Nagy-Dombegyházba és Nagy-(Nagy)Iratoshoz is kapcsolható – *Dombegyháziratost* ne említsük.

Hogy tovább bogozzuk (Csánki Dezső munkája nyomán).

„Z a r á n d m e g y e... *Iratos*. Belsevyratos. (MOL, 1418: Dl.10711.) Ma több Iratos nevű pusztát találunk Batonyától é. és ny., Csanádmegyében. (L. ott is.)”

„A r a d m e g y e... *Iratos*. Irathos. (1446: M. Tört. Tár. VI. 28. l., 1455: Dl. 14942. Lásd Csanádmegyében.”

„C s a n á d m e g y e... *Iratos*. Irathos. (Csanádban vagy Aradban: 1454: Békésm. oklt. 68.) Nagh Iratos. (1484: Dl. 18974.) Irathos. (1498: Dl. 20692.) Iratos nevű pusztákat találhatunk ma Batonyától ék. Néha Zarándhoz, majd Aradhoz is számítják; s csakugyan e tájon érintkezik e három megye.”

Iratos, Iratos, te csodás...

Hol így, hol amúgy. Itt és ott! Belső, Kilső, a Közép meg pusztán Nagy. Körbe, karikába. Ha Nagy, lesz ott Kis is...

HUNYADI MÁTYÁS A VARJASI CSÁRDÁBAN

A legenda szerint 1457-ben Hunyadi Mátyás és édesanyja, Szilágyi Erzsébet járt e tájon. Sőt, Tömösvárról Budavárának menet át is utaztak Iratosunkon. Már ha hihetünk Szerémi Györgynek, aki a Budáról Tömösvárnak tartó János királyt szűk egy évszázaddal később (1537-ben) Nagyiratoson éri utol. Azaz ez az országos út (a Tömösközből Buda várába és vissza) akkoriban iratos szentegyházáról híres helységünkön vezetett át. Mert hogy a nándorfejérvári diadal utáni évben, királlyá koronázása előtt egy esztendővel a főrendiházi ülésre Budára hívott Mátyás – mondtuk volt, a helybéli mendemondák szerint – egy éccakát a varjasi csárdában töltött.

Varjas déli szomszédja (volt) a középkori Nagyiratosnak. S rajtunk át vezetett a Tömösvár–Buda (Buda–Tömösvár) közti út.

A nagyvarjasi történet (Nyugati Jelen-beli) szerzője jól tudja: a tavaszi sárban biztosan járható út, mint máshol is Nagy Magyar Alföldünkön, a vízzel telt, pocsolyás laposok közti hátakon, partos részeken tekereghetett, kanyaroghatott Aradról jó Budára. Varjason, Iratoson át. Varjason a Szárazért, Iratoson a Cigánka-ért és a Csík-ért kerülgetve? (Állítólag mindhárom elhagyott öreg Maros-ág.) Hogy a Hunyadiak este vacsorára s lepihenni betérjenek a varjasi csárdába.

A jó előre értesített csárdabéliek kellőképpen fölkészültek a nagyságos vendégek fogadására, volt eszem, volt iszom, volt illően bőséges és barátságos vendéglátás. A vacsora javán a legszebb étékfogó szolgálányt magához rendelő ifjú Hunyadi megtudhatta, Varga Annuska Pintér Sanyit szereti, úgyhogy ennyivel be is fejeződött a szemrevételezés. Később kellőképpen megjutalmazta a varjasi szerelmeseket: esküvőjükre nászajándékként szép summa arany ütötte a markukat.

Itt a vége, fuss el véle! (Egyelőre.)

Iratoson innét, Varnyason túl (valamivel).

HÁTUNKON SZENT MIKLÓS FAKÉPIVEL

Kőműves Kelemen történetéről két énekváltozat is előkerült (Kovács Ferenc tette közzé), róla – róluk – tudunk egyet s mást. Ám az iratosiaknak a vizesiek kárára, földesuruk hasznára – naná, persze hogy annak az utasítására! – elkövetett területablásáról nem csak a történészeknek vannak valamelyes ismeretei, népünk is tudott róla. Hogy ma mit tud, kérdéses, ám az 1950-es években

még monda került elő a Szent Miklós faképmásával odébb hurcolkodó jobbágyokról.

Akorszakra jellemző, amivel bevezethetjük a határjelölő faképmás eltávolításának történetét. A Nagyiratossal északról szomszédos aradvármegyei *Keczer-Kutason*, Dóczi Imre és Székudvari Czecei Lőrinc falujában „1484 tavaszán két nagyiratosi jobbágy, Szűcs Benedek és Szántó János rablást követett el. A két földesúr úgy vett magának elégtételt, hogy fölfegyverezték tisztjeiket s keczerkutasi jobbágyaikat, s rátörtek Nagy-Iratosra, hol a két jobbágyot elfogták s azután Zaránd vármegye törvényszéke elé állították. A vármegye a jobbágyokat kerékbetörésre ítélte, de megengedte, hogy ha a károsult birtokosok beleegyeznek, 200 frt váltságdíjon életüket megválthatják. Ezek ebbe beleegyeztek s egyúttal szavatosokat állítottak. Azonban a (Nagyiratost birtokló) Jaksics testvérek sem hagyták annyiban a dolgot; Dóczi és társa ellen a kir. törvényszék előtt indítottak keresetet, de hogy milyen eredménnyel, nem tudjuk” – közli velünk jó Borovszky urunk a XIX. század végén. (Tegyük hozzá: Iratos, Kisiratos révén, északról ma is Kutassal határos.) Márki viszont arról tudósít, hogy 1485-ben „a Kutason kárttevő iratosi jobbágyokat 40-40 frt. fejkáltságra ítélte Zarándvármegye”.

A Mátyás király halálát követő zűrzavar helybéli folytatásaként „1498 körül a néh. Jaksics Demeter fiai, János, Demeter és György dombegyházi és iratosi jobbágyaikkal elfoglaltatták özv. Dóczi Imréné aradvárm. Vizes faluja határában azt a darabot (Nagyiratostól délre), mely a Vadborsos és Eső nevű halmok közt feküdt s ezzel ezer frt kárt okoztak neki. 1504. szept. 29. körül meg elfoglalták Dóczinének és özv. Vizesi Deák Imrénének a következő vizesi pusztáit: Esővilág, Almateleke, Borsosalmateleke és Sásosszerteleke nevűeket. Iratos alatt a vizesi határt sz. Miklós püspök és hitvalló fából faragott képe jelölte; ezt Jaksicsék egyszerűen kiásatták, elvitették Vizes alá s ott a faluszélen állították fel. Ezzel persze jóval kijebb akarták tolni a két falu közt levő határvonalat. Ebben a hatalmaskodásban részt vettek a nagyiratosi jobbágyok is, számszerint 53-an, többek közt Antal, Biró, Botos, Csapó, Fejes, Földi, Komlósi, Kovács, Kövér, Mácsai, Nagy, Radó, Sós, Szabó, Tót, Török, Veres és Zintei nevűek” – tudatja a késői utókorral Borovszky. (Nem egy vezetéknev ma is gyakori Iratoson.) Máshol ugyanerről ezt írja ugyanó: a vizesi határ miatt a Jaksicsok és a Dócziak közti pör be sem fejeződött, amikor nyáron a két Jaksics testvér azt parancsolta jobbágyainak, hogy szent Miklós püspök és hitvalló fából faragott képét, mely Isten tudja, mióta, Iratos falu alatt állott, s mutatta a vizeti-iratosi határt, ássák ki. Azután jó darab földön levítették Vizes alá, ahol újra szépen fölállították – hogy Iratoshoz kapcsolják az említett vizesi pusztákat.

Jaksics rablólovag földesurunk jól megugrasztott bennünket... Kíséreltük volna nem teljesíteni a parancsot... Deres? Jóval több járt akkor ezért.

Nem véletlen jött 1514? Dózsa népének volt tartozása uraival szemben? Lett mit behajtani rajtuk... Hogy a vége 1526 legyen.

Édes jó Istenkénk.

„1506-ban a Jaksicsok Nagylucsei Dóczi Ferencnek és özv. Vizesi Deák Imrénének az aradvármegyei Vizes faluhoz tartozó Essővilág, Almateleke, Borsosalmateleke, és Sásosszerteleke pusztáit, melyeken a gabona épen akkor ért volt meg, jobbágyaikkal learattatták s a szegény vizesi jobbágyoknak mintegy 300 frtot érő termését elhordatták. Ezzel meg nem elégedve, Iratosról, Dombegyházról, Toronyról, Szécsényről és Kerekegyházáról mintegy 188 jobbágyukat összegyűjtötték s fegyveresen a vizesi határba törtek. Szent Miklós fából faragott képét, mely Iratos felől rég idő óta a határt jelezte, a földből egyszerűen kiásatták s egészen Vizes falu alatt állították fel újra. Persze, ekként a Jaksicsok Vizes határának jó nagy részét maguknak foglalták le” – írja megint Borovszky a megyetörténete más helyén, s ennek nyomán Bálint Sándor is. Azaz az év némileg bizonytalan, a történet lényege ugyanaz. Nyilván a pör húzódott... Hogy aztán az 1950-es években Kovács Ferenc népköltési gyűjtőnek az akkor 18 éves Antal Mihály majdnem ugyanígy mondja tollba! Hogy a Miska gyerek honnan vette... A történetek után ötödfélszáz évvel általa előadottak címe Monda Szent Miklós fából faragott képének kiásásáról.

Míg az Ajtony Csanád vezér általi legyőzését megörökítő legenda kisiratosi mondában való megjelenése talán 'első kézből való' népi hagyományőrzést jelez, ez esetben mégis csak hajlunk a történész–tanári–lelkészi továbbadásra.

A mondamondó tudja, hogy II. Ulászló (nekünk csak Dobzse László) volt a király, s hogy az iratosi határ ura ekkor Jaksics, aki vitába keveredett a Vizes nevű szomszéd falu földes uraságával. Jaksics a jobbágyaival learattatta a vizesiek búzáját, majd kiásatta velük Szent Miklós faképmását, amely a két helység közti határvonalat jelölte. „Vették a faképmást, kocsira tették oszt elhurcolták egészen Vizes falu alá. Ott felállították. Egyszeribe megnőtt a határ, de megnőtt a vizesi jobbágyok búja-baja is, mivelhogy föld nélkül maradtak.” A vizesi földesúr minden igyekezete ellenére a továbbiakban az ottaniak is Jaksicséknak robotoltak. „...a faktum faktum, a faképmás, amelyik a határt jelölte, ott állt a vizesi falu alatt, oszt nem volt az országban bíró, aki ezt megsemmisíthette volna.”

Dobzse László országában hogyné.

Szegény iratosi, még szegényebb vizesi jobbágyok...

1511-ben újabb 'túlkapás' jegyeztetett föl az örökkévalóságnak: az aradi káptalan eperjes-fejéregyházi (a későbbiek szerint kurtai-fejéregyházi, mígnem maiglan kurticsi-kürtösi) jobbágya, Kún Tamás „november havában átment Iratosra, itt azonban a Jaksicsok tisztje, Iván deák elvette kantáros és nyerges lovát, továbbá szűrcsuháját, összesen 10 frt értékben. Ebből azután pöre keletkezett Jaksics Péternek az aradi káptalannal”.

Még hogy a vizesi, meg az iratosi jobbágnak, a kurtainak is elege lehetett az égésből.

DÓZSÁVAL... 'MOHÁCS' ELLEN

Csuda vagy sem, mindenesetre 1514, a Dózsa-féle néplázadás idejének Iratosa is megmaradt emlékezetünkben. A táj népének tudatában?

Hogy milyen módon, más kérdés. Mondhatni: kérdéses.

De.

A 88 éves mossóczytelepi Rácz Julianna által előadott aradi mondában mi nem áll!

Monda a temesvári főispán meneküléséről címmel közölte a Kovács-féle aradvégi mondatár a történetet, miszerint Báthory István Nagylakról futva „...Addig-addig kerülgetett, míg Iratos alá nem érkezett. Itt baleset érte. Ahogy lovával a Szárazéren át akart ugratni, a ló megcsúszott, oszt lábát törte. Gyalog kellett bemenni a faluba, hogy a Jaksics kastélyban más lovat szerezzen. Más lovat is, meg valami ruhát magára, mert a parasztok ugyancsak megcsudálták az ingben szaladgáló főispánt. Adott is az ispán neki öltözetet, meg másik lovat is, de ekkor már közeledtek Dózsa emberei. Mikor az ispán ezt meglátta, két lovat nyergeltetett, egyikre felsegítette Báthory Istvánt, a másikra meg maga szökkent fel. Alighogy elvágtattak, a jobbágycsapatok már ott is voltak a faluban. De nekik szerencséjük volt, mert egéruat nyertek..., hiszen a többi nemeseket válogatott kínok között pusztították el a feldühödött jobbágyok”.

Haza, amelyet megvédeni sem szabad?

Ők, uraink, nem is voltak rá képesek. Egymást megrövidíteni, a jobbágyot emberszámba nem venni... Csoda, nem, mi más következhetett Dózsa elevenen sütögetése után...: Mohács.

Mondáinkban megőrződött Mohács, az 1526-os csatavesztés emléke is. Csonka János Kisiratoson adta elő Kovács Ferencnek, amikor még csak 75 éves volt. Sőt, hogy ott vitézkedett földes uraságunk, Jaksics testvére is.

„...Iratosról is ment vagy hat lovas, meg nyolcvan-nyolc jobbágy. Ezeket a földesúr vereshajú unokatestvére vezette a háborúba. Volt nagy sírás, amikor a falu fiataljai elmentek, mert mindenki tudta, hogy nagy harcba indulnak. Így is lett. Elöl lovagolt a vöröshajú Jaksics, utána öt nemes, aztán meg gyalog a nyolcvannyolc pór. Ahogy elmentek, úgy nem jött vissza csak két pór az egészből, ott pusztultak mind, merthogy a török meg túlerőben volt, oszt lemészárolta az egész hadat Mohácsnál. Mikor a két pór hazagyött, oszt elmondta a nagy pusztítás hírét, az egész faluban sírás-rívás volt heteken keresztül. Ráborul a gyász Iratosra, merthogy minden deli legénye oda volt a falunak.”

Kisiratosi az 1950-es években aligha mondott vereshajú vöröshajú helyett, de a történet így is hátborzongató. Persze egy rác – mármint Jaksics – mi más lett volna, mint vöröshajú... A magyarnak más dukál! Ha jobbágy, ha úr. Pusztulni viszont egyként pusztulhatunk.

Az eredeti – lehet, tankönyvből tanult – történet helyi ízekkel, sajátos színekkel elővarázsolva. Így már a miénk! Mert nincs az a történet, levéltárban őrzött irat, amely tudna erről a Jaksics vezette, öt nemes közreműködésével irányított, 88 pórlevente alkotta iratosi hadról! Ezt csak mi ismerhetjük.

Ismerhetjük – köszönhetően S. Kovács Ferenc aradi írónak, tanárnak, népköltési gyűjtőnek. Meg tán tudós papunknak, aki vasárnapi szentbeszédében rendre elővehette ezeket a régi dolgokat.

TÖRÖKJÁRÁS

...elején, majd végén. Közben pedig. Mert közben is volt.

Mi magunk valahogy – a mondában – megoldottuk (belefojtottuk őket a Szőlőshalom pincéje borába) –, de azért ilyen könnyen nem ment a dolog.

1537-ben még átutazhatott az addig török-nem-látta (-nem-járta) falun János király, akit itt ért utol a Budavárából hozzá igyekvő Szerémi György. 1552-ben először pusztítja el török hadjárat a falut: néhány házat kivéve leégett Iratos, utána csak két kapu után adózunk. Rá egy évtizedre összeszedjük – újjáépítjük – magunkat! Az őszi és tavaszi gabona, valamint a méhek tizedének, a kereszténypénznek, továbbá a méhek, a bor és a bárányok megváltásának összesítése a gyulai vár számára 1563-ban a Csanád megyei Nagyiratoson: búzából 185 kalangya és 24 simándi köből, árpából 29 simándi köből és 3 kalangya,

méhek megváltására 30 dénár, a kereszténypénz 21 dénár. A török összeírások szerint például 1563-ban csak Vácott Arad környékéről a következő számban vámostak el marhát: Arad városából 128 db-ot, Nagyiratosról 303 db-ot, Kutasról 292 db-ot, Simándról 783 db-ot – írja Kovách G. Pécska-történetében. Azaz az északi szomszéd Kutas ekkor még áll, őket is a századvégi tatárjárás takaríthatta el.

1565-ben a török sanyargatás miatt a gabonatermesztés visszaszorul, inkább barmot tartanak, azzal is adóznak. Gimesi Forgách Simon nagyiratosi jobbágysai, minthogy uruk néhány évi jövedelmét a háborúk miatt készpénzben meg nem vihették, 210 ökröt hajtottak fel. Az előző esztendőben, 1564-ben az adóösszeírás szerint 53 jómódú jobbágy lakja a falut.

1579-ben 113 család él s adózik Nagyiratoson, az adózók névsora is megvan. Az 1567-es és 1579-es összeíráskor (Káldytól tudjuk:) több jobbágnak volt szép juhnyája, a legtehetősebb „Földi Matias nős, van 300 juha”. Ugyanekkor Iratos pusztá lakatlan a zarándi náhiében – tehát mégsem mindig egy és ugyanaz a kettő...

1596 márciusában Szolimán tömösvári pasa a Maros–Körös közére hívja a Győr környékén telelő tatárokat, akik pörzsölnek, öldösnek, fosztogatnak. A vidék csanádvármegyei szíve, Makó 7 évig pusztán áll. (Nagy-)Iratos falu végleges pusztulása.

Végleges, amennyiben. Már hogy amennyire.

A dél-alföldi magyarság maradéka ekkor az egyetlen ép magyar városba, Szögedre menekül. Nyilván az életben maradó (református...?) iratosiak is ide húzódtak. Hogy jó kétszáz év múlva az utódaik – kiegészülve további nincstelenekkel – nekiinduljanak Pusztá-Iratos benépesítésére. Már ha még vélekedött valaki a pápista Szögedében a 200 évvel korábbi kálvinista iratosi eleikre...

Monda őrzi annak a kornak az emlékét, amikor elpusztult a falu, vele ősi templomunk. Magyar János adta elő a történetet az 1950-es években Monda az iratosi templom oltárképéről címmel. „...nagy csapat török rontott a falura, oszt mindent lerombolt, meg ami megmaradt, azt is felgyújtotta. Így pusztult el a templom is. Csak egy képet tudott Bali Balázs éjszaka kocsira dobni, oszt elhajtani vele. Ugyanazzal a képpel hajtott el, amit előző napon a törökök dobtak kocsira, de a kocsit nem tudták megindítani, hiába fogtak bele hat lovat is. Így azután a törökök lehányták a földre, még rá is tapostak.”

A képet a Bali család apáról fiúra örököltette azzal, hogy ha a törököt kiűzik az országból, a falu pedig ismét fölépül, visszaviszik a képet a helyére. „Így is lett. Az Úr 1836-ik esztendejében Szalbeck

Zsófia nagyasszony nagy pénzt adott a jobbágyainak, hogy azon templomot építsenek. Föl is épült a templom, de nem volt benne kép. Meghallotta ezt Bali Ferenc, aki akkoriban nagyiratosi jobbágy volt, ismét kocsira tette, oszt elhozta a képet a helyire.”

Hogy ez a kép hol van, nem tudni... Túl szép lenne, ha törökjárás előtti, régi-iratosi (óiratosi) oltárképünk lönne!

1648–1655-ben a minap elpusztult, eszerint azóta valamennyire megújult Nagyiratos adója 16 tallér, 1 vég patyolat, 2 bokor karmazsin csizma, 1 úrnak való paplan (a magyar uraságnak). A Dobóczyaké Nagyiratos, amikor „végbeli katonák ütöttek rá a falura, minden marhát hatalmasul elhajtottak s házukat is kirabolták. A nádor a tolvajok elfogatására 1666. szept. 23-án parancsot bocsátott ki. 'Nemzetes Dobóczy Péter és néhai Dobóczy Ferencz árvái – így szól a parancslevél – Nagy-Iratos és Tompa nevű faluit ez elmúlt napokban felvervén végbeli katonák, minden marhájokat hatalmasul elhajtották és házoknál lévő javokat elprédálták, melyeknek felkeresésére s azon tolvaj katonáknak kinyomoztatására vagy maguk ő Kegyelmök vagy arra rendelendő ez levelünk mutató ő Kegyelmök emberei mennek. Minekokaért akaránk végbeli kapitány s más tisztviselő uraimékat requirálnunk, egyszersmind parancsolnunk is, valahol azon elhajtók marhájokat megismerik, adgyák s azkiknek illik, alattokvalóival adassék kezekhez ő Kegyelmöknek vagy az ő Kegyelmök embereinek; végbeli kapitány uraimék pediglen az ollyatén tolvaj katonákat, a kikre azon hatalmaskodás és marhahajtás reá bizonyosodik, megfogatván, érdemek szerint meg is büntessék'...” – tudatja velünk Borovszky uram ott, ahova tette a könyvében.

Egyik mondánkban is előfordul a törökvilág, a betolakodók a Szőlóshalom pincéjében őrzött borba, vagy a rájuk zárt alagút levegőtleniségébe fulladnak. A Tatárvitéz meg a kígyódarvitéz című mesénk tán a törökvilág tatárjárásainak utóhatása. Hogy valami azért maradt utánuk... Lábuk nyoma – már az elpusztított (elpusztult, tatár-eltaposta, -fölégette, -kardélrehányta, -űzte) Nagyiratoson túlmenően. Szegény asszony egy szem fia, aki Kígyóországban elvenné a kígyókirály leányát, s megvív a Tatárvitézzel, aki őt szétszabdálja. A király a kígyókkal életre kelteti, Kígyódarvitézzé üti s megint ráküldi az ellenségre, akit leventénk elintéz, hogy ezzel elnyerje a királyleány kezét és a király fele királyságát.

Tatár innét, tatár amonnan.

Jó, hogy megszabadultunk tőle!

Kígyóval, vagy anélkül. A jó király segítségével; ki – mi – másért, a leányáért!

1686-ban a török végleg eltörli a föld színéről a középkori Nagyiratost, amely ekkor – ha igaz – kicsike rácz telep...

PUSZTA-IRATOS

Eredetileg jó kétszáz évre; teljesen évszázadig.

Az 1700-as években „Így lettek a magyar földből élő idegenek a töröktől amúgy is agyonsanyargatott (Csanád) vármegye kerékkötőivé. Így bérelték Tompa pusztát Demetrasko, Ilia Katalin, majd a Szalbek Jakab... (1741)... A sokszor szintén idegen – rendesen örmény –, de itt nemességet szerzett bérlők közül a Govrik család Kisiratoson, Simay család Dombegyháza bérlője, Török Sándor, majd 1769-ben Verzár Gergely Kunágota, Verzár Márton Dombegyháza bérlői” – írta vala Bohdaneczky. A századvégen szállások a korábbi s mai falvak helyén: utak, dűlők, ösvények mentén.

1766-ban elrendeltetett, hogy az Arad, Szeged és Temesvár között fekvő vidéken csak németek telepítendőek le. 1780-84 közt az első katonai fölmérés. A térképészeti fölmérésen a mai Kisiratos körül ezek a helynevek láthatók: Kövernös ház (Kevermes), Lokos ház (Lökösháza), Kutos ház (Kutas), Macsa, Kis Kutos (Kurtics mellett, a mai ipartelep helyén, Kutas szélén), Kurtics, Szalas zu Kurtics (a későbbi Almásyiratos helyén), Pusztá Nagy Iratos, Pusztá Vizes, Dumegyháza (Dombegyház). A mai falu területén a Szall. zu Szalbek (Szalbek-szállás), és a Pusztá Szalbek név található, utóbbi az urasági szállástól délnyugatra.

A *Szalbek-szállás* megnevezésnél kert s az urasági épületek jelei láthatóak, nyilván udvarház gazdasági épületekkel. Szántó a falu mai területén egyedül délkeletre, Nagyiratos-pusztá alatt található, a többi gyöp, legelő. Szalbek-szállás fölött, Kutas felé három épületből álló házcsoporthat jelöl a térképész, az út ide a Kurticstól nyugatra haladó útból ágazik el délre. Ha a Szalbek-szállás a legendák egy részének megfelelően a mai Szőlőshalomnál volt (a mesék a dombon álló kastélyról is tudnak), e pár épület a ma Faluhelyként emlegetett (Tódáson túli) határrész táján állhatott.

Halmot Szalbek-szállás mellett, a szállástól délkeletre a szántó előtt (ez lehet a későbbi Szőlőshalom), kettőt Nagyiratos-pusztá szélén, egyet pedig Szalbek-pusztá végében jelöl a katonai térképész (esetleg ez lehet a Téglás-halom). Ez mindösszesen 5 halom. Meglepő módon a térképész Nagyiratostól délre jelöli a térképen Pusztá Kis Iratost (a Kisiratos-pusztát), és az alatt, egészen Varjas mellett Szall. zu Kis Iratost (Kisiratos-szállást) pár

házzal, kerttel. Azaz ez a Kisiratos nem az a Kisiratos (legalábbis a térképen jelzettet illetően).

1799-ben a Vályi-féle honleírás így tálalja (darabolja) a nagy Iratos-pusztát: „IRATOS. *Nagy Iratos*. Szabad pusztá Arad Várm. földes Urai B. Forrai, és Kaszonyi Urak, fekszik Kurtics, Arad, és Varjas között, fölgye igen jó. IRATOS. *Dum Iratos*. Szabad pusztá Csanád Várm. földes Ura a' Kir. Kamara, fekszik Tornyához nem meszsze, és annak filiája. IRATOS. *Kis Iratos*. Szabad pusztá Csanád Várm. földes Ura Szalpek Uraság, ez is Tornyának filiája.” A környékről meg pl. „KURTICS. Oláh falu Arad Várm. földes Ura Kaszonyi, és Marczibányi Uraságok, lakosai ó hitűek, fekszik Matsa, és Szt. Pál, s' az Újfalusi puszták mellett, fölgye jó és termékeny, terem búzát, árpát, a' közel lévő pusztákön szép nyáj juhokat, gulyákat, s' göbolyöket legeltetnek, a' meg maradott fölgyén az Uraságnak, vagynak egynehány katolikus magyarok, a' kik jó kemény, s' zsíros dohány természetéből élösködnek... KÚTAS. Szabad pusztá Arad Várm. földes Ura Márczibány Uraság, fekszik Matsa, Kurtics helységek, Dumegyháza, Iratos, és Lökösházi puszták között.”

1802-ben a 30 elpusztult csanádvármegyei település helyén lévő puszták egyike változatlanul Pusztá Kis Iratos.

FALU A FALU PUSZTA HELYÉN

A mi Iratosunk a mai Nagyfalú nevű községrészen települt újjá. Nagyfalú Kisiratos ófaluja.

Az 1810-es években magasra szöknek a dohányárak, Csanádban is e korban kezdődött a kertészfalvak telepítése. Ez időben a francia háború és a szárazföldi zárlat következtében nem juthatott el az amerikai dohány Európába, szerte az óvilágban új dohányültetvényeket létesítettek. Hazánkban is a termelés a fokozott kereslet és emelkedő árak nyomán újabb lendületet kapott, ráadásul a Habsburg-birodalomnak Magyarország volt a legalkalmasabb dohánytermesztő országa. Ekkor került a földbérleti egyezségekre a dohánynal való fizetség, nőtt meg – főleg az üres, ritka lakosú Délvidéken, Csanád, Békés partosabb, tehát száraz térségein – a dohánytermesztés.

A mai Kisiratos 1818-1819-ben született – a mezőgazdaság föllendülésének, a dohánytermesztés fokozódó jelentőségének köszönhetően – a Salbeck család kamarai bérleményén. „A kutatás hosszú ideig nem méltatta figyelmére a régi Csanád megye keleti határán elterülő, Romániához tartozó Kisiratos

(Dorobanți) falu... Borovszky Samu... nagyot tévedett, amikor telepes lakosságát palócként jellemzi. Egy fiatal romániai folklorista, a kutatás nagy kárára máris elhalálozott Kovács Ferenc igen értékes, itt-ott azonban nem egészen kiforrott módszerek szerint szerkesztett, irodalmi nyelvre átírt gyűjteményében tisztázza Kisiratos színmagyar népének szinte teljes egészében (szegedi) mégpedig gányó eredetét... A falu népe máig a szegedi ö-ző nyelvjárást beszéli” – tudatja az irántunk valamennyire is érdeklődő nagyvilággal Bálint Sándor.

A falurajzíró egyik unokatestvére mindezt így összegzi 1980-ban: „Kisiratoson kincstári és kiráji fődek vótak. Szalbekné alapította a falut. Özvegy vót. Dohántermesztőket, napszámosokat hozott ide a Cömöntküti düllőbe, itt épült az első kisiratosi település. (Majd) Áttelepítette a Régi-temető mellé, ezt beszántották” (KG). Más szerint 260 család alapítja a falut. 1 numerus (telek) 20 magyar hold, meg 2 magyar hold belsőség. Egy hivatalos korabeli irat 200 kertészgazdát emleget. Jelös parasztkántorunk kis irattal íratott Kisiratosról, nagy irattal íratott Nagyiratosról tud, meg arról, hogy Szalbekné annyi földet kapott a faluval, amennyit körbe tudott kocsikázni...

Csanád vármegye népoktatásának történetével foglalkozó könyvben bukkanunk arra, hogy első iskolánk igen hamar fölépült (beásatott az áldott anyaföldbe?). Mert ez volt az első dolga a fajtánknak? Istenháza, tanoda...

Buta paraszt – legalábbis Andreiék, Silviuék (meg mai más idegen, és legalább ennyire idegen jajmagyarok) szerint. Mi szerintünk meg.

„Kis-Iratos községe 1819-ben települ kovácsházi dohánykertészek által. A szerződés csak 10 évre szól. De a lakosság, mihelyt funtusait (fundusait) felépíti, gondoskodik iskoláról. Ez egy padlástalan putri, mint a többi, de hisz a lakosoknak is ilyen van és lehet, hogy 10 év múlva ilyen sem lesz. Ez is bérelt helyiség volt. Csak mikor 8-10 év múlva egy telepes elköltözik, annak hátrahagyott putrijában nyert otthont az iskola. Ekkor már 40-50 tanköteles van. Mikor aztán 1834-ben újabb 21 évre szerződnek a földesúrral a telepesek, gondolhatnak megfelelően iskolaépület emelésére is, amely 1834-ben már fenn is áll (a HD szerint 1839-ben épült) és – egy telepes községbe! – a tantermen kívül két szoba, konyha, kamra és mellék épületekkel ellátott tanítói lakot emelnek. De nem csak külsőleg emelkedik, az iskolai tanítás eredménye is lépést halad a község által hozott áldozatkészséggel. Már 1839-ben az iskolai vizsgálaton jelen levő főszolgabíró midőn a megyéhez intézett jelentésében a járásbeli községek iskoláiban

a tanítást tűrhetőnek mondja, azok közül kiemeli Kis-Iratos, Kevermes, Bittó Kovácsháza és Apácza kertész-községeket, hol a gyermekek nevelésére kellő gond fordítottatik. Ilyenformán születik meg a többi telepes-kertészközségben is a népiskola. Maga a megye is sürgeti, de a lakosság is, midőn magának hajlékot épít, megépíti az iskolát is.”

Iskolát és templomot. Hogy maradhatna anélkül?

Godó Mihály jézustársasági atya a kereszt tövében alapított faluról beszél a templomunk alapításának 100. évfordulóján rendezett ünnepi misén tartott szentbeszédében. A táj nagy tudósa, Bálint Sándor meg mit nem emleget: a Szegedről elvándorlók „Legelőször kőkeresztet és harangot állítottak az építendő templom helyén, hogy áldás legyen itteni életükön.” S mit ad Isten, templomunk előtt máig kőkereszt áll.

Tudósainknak köszönhetően a falualapító kertészek nevét is megismerhetjük. Az első névsorok a falu lakóiról 1820-ból és 1821-ből valók, Kovách Géza Kisiratos-története közli az ekkor készült adójegyzék alapján. Kovách ráadásul a németszentmártoni egyházi anyakönyvekben rátalált a legelső, 1818-as iratosi adatokra is. Eszerint a megtelepedés első esztendejében 5 kisiratosi és 3 almásyiratosi gyermeket kereszteltek Szentmárton templomában: augusztus 3-án Molnár Mihályt (Molnár István és Torma Mária fiát), augusztus 5-én Ujj Mihályt (Ujj Lukács és Gyenes Erzsébet fiát), november 12-én Ujj Erzsébetet (Ujj Lukács és Gyenes Anna leányát), december 8-án Magyar Mátyás és Magyar Ferenc ikertestvérpárt (Magyar Ferenc és ...Zsuzsanna fiait). Almásyiratos első újszülöttei szintén 1818-ból: Márton János, Gószy Pál, Sárközy Anna. Az első kisiratosi lakodalmat ez évben október 5-én a 25 éves Ujj István és a 18 éves Vargha Mária egybekelésével ülhették meg, novemberben pedig a 20 éves Szörfi József feleségül vette a 17 éves Németh Máriát. Már a falualapítás évében három temetés is volt: szeptember 1-én hantolják el az 1 hónapos Hallay Antalt, novemberben a 18 éves György Erzsébetet és a 32 éves Fejes Erzsébetet. S 1821-ben jegyzik föl az első kisiratosi Sarusit, akinek Sarussi József a böcsületös neve.

Azaz a helyi hagyománnyal ellentétben nem 1819-ben, hanem 1818-ben költöztek ide az első családok. Hogy első újszülöttjeikkel, első házasságkötéseikkel, első temetéseikkel megszenteljék az új otthont.

Erdei Aranka (a falurajz szerzőjének csabai gimnáziumi tanára) közli az 1828-1829-es országos összeírásból a békési – és a Békés megyéhez csatolt csanádi – helységek adatait, meglepetésünkre szerepelteti Kisiratosot is. Eszerint Kis Iratoson 258 mindkét

nembeli házas és nem házas, 18 és 60 év közötti adózót lelt az összeíró – majdnem épp 260-at (a népi emlékezet ennyi falualapító családról tud). Honoratior, jobbágy, szolga, szolgáló, iparos, kereskedő, kalmár a faluban nincs, 106 a saját házzal bíró zsellérek száma, 19 a házatlan zsellér (összesen 125, amennyi családfő-név olvasható a leírásban). Jármos ökör nincs, borjas vagy anyatehén 33, ugyanennyi a meddő tehén, 4 a három évnél idősebb tinók és üszők száma, 198 a három évnél idősebb igás és méneslovak száma, és 59 egy évesnél idősebb disznót találtak az összeírók (hasonló korú kecskét egyet sem).

Hogy ennyi volt-e, nem tudható.

Szegény a kertészfalu népe! Ló, tehén, disznó nem jut minden portára.

Szolga egy sem... Mert mind azok voltunk.

KÉT KURTA FALUTÖRTÉNET

Tamás Ágoston plébános 1979-ben írt falutörténetet az új pap, Thury László esperes kérésére. Láthatóan az egyházközség irattárában találtak és a faluban hallottak alapján írta le mindezt a lelkipásztor.

„A történeti feljegyzések szerint a mai Kisiratos helyén a török uralom előtt, sőt a tatárdúlás előtt virágzó magyar község volt. A község neve ismeretlen.

Kisiratos 1819-ben alakult, telepített jobbágyokkal. Ugyanis Petrisi Szálbek György királyi tanácsos 1818-ban feleségének, Török Zsófiának hagyta végrendeletileg a Kis-Iratosi pusztát. Szálbek György még abban az évben meg is halt. Az özvegy – Török Zsófia – mindjárt 1819-ben 260 családot telepített a mai Kisiratos helységekre, különböző vidékekről. Mindnyájan kertészettel foglalkoztak. Minden családnak 19 hold föld jutott – a legelőn kívül. Haszonbérben kapták. Dohányt termeltek. 1826-ban már 800-an vannak a telepen. Nemsokára új telepésekkel gyarapodtak. 1836-ban már 1400-an vannak. Már nagy község. Nagyon érezték a templom hiányát. Eddig Szentmártonról járt ide a pap; biztosan ideiglenes, szűkösen berendezett, kápolnaszerű helyiségben misézett. 1837-ben templomot építenek Török Zsófia segítségével. Papot is kapnak. Nagy Jánosnak hívták. Hogy hová épült az első templom, az első plébánia, azt a feljegyzések nem árulják el, de a hagyomány a jelenlegi tűzoltó helyiséget jelöli meg.

A mai templom 1880-ban épült. Hüggel János volt akkor a pap. A plébánia épület 1882-ben épült a mai templommal szemben.

Ma óvoda... A jelenlegi plébánia 1894-ben épült, Hodosi Etel háza volt.

A kisiratosi emberek már az 1870-es években követelték, hivatalos helyen is, hogy nekik nagy templom kell. A kisiratosiak igényét figyelembe vette úgy a püspökség, mint az állam, tekintettel a hívek számának felszaporodására. Az állam tehát figyelembe vette a kisiratosiaknak ezt a szándékát, egy telket biztosított az egyház számára, a mai úgynevezett Templomkertet. Tehát 1873-ban díjmentesen átadta a kisiratosi egyháznak az 1 hold 920 négyszögöl nagyságú szabad telket. Ezen a telken fekszik a jelenlegi templomunk, amely 1880-ban épült. Ebből az úgynevezett templomkertből közben az egyház adott át a szövetkezetnek, iskolának és az orvosi rendelőnek is. Ezt mindenki tudja.”

A másik – emennél korábbi – kurta falutörténet (románul ’monográfia’) a községünket bekebelező ókirálysági újdák állam egy szem hivatalos nyelvén született. Nézzük, mibe vette községünket az oláh jegyző. Mert hogy 1919 után csakis román lehetett a falu nótáriusa. Rumun a tökéletlenje. Aki persze nem azért ügyefogyott, mert vlach a lelke, hanem mert a hazudozás, az elnyomottak megalázása múltjuk besározásával, jelenük kisajátításával, jövőnk tagadásával igen régi módszer. Hogy fokozhassák... a népünk eltiprásához vezető magyarellenességet. Bennünk meg a... bizonytalanságot, ami éppen nekik – terveiknek – kedvez. Hogy tedd föl a kezed!

Hogyne. Apánk – öreg Kurtucz Mihály – épp esztendeje lépett meg Nagyromániából Kismagyarországra.

1941 októberében kelt *Silviu Andrei jegyző oláh nyelvű*, 2 lapos ’monográfiája’ a ’falujáról’. 1981. március 11-én másoltuk le a plébánián az irattárban lelt becses nyelvemléket – pontosabban papunk fordította a lényegét, mi magunk meg jegyzeteltünk. Valami ilyesmi állt benne . Állt, mert a kéziratnak azóta nyoma veszett: 1992-ben már nem leltük. Valakinek megtetszett. Örökös haszonbérbe vette – fizetség nélkül.

Valakinek szemet szűrt? Még lejárhatja a.

Mit is.

Nem-monográfia nem az ő falujáról.

„Monografia comunei Dorobanți.

Az öregek emlékezete szerint 1800 táján Nógrádból jött a nép, az a rész most átesik Csehszlovákiába. Meggyőződésünk, hogy ez a nép szlovák, csak elmagyarosodott. Barják, Kravec, Moravszki, Katko, Csehorszki, Rabcsánszki, Prunyek.

Mit mondhatunk még róluk? Gyanús e magyar nép eredete.

A plébános (Hodács Ágoston...) azt mondta nekem, hogy ez katolikus nép, magyar, s ezer éve itt él a magyarság!

A Hétvezér... Egy maréknyi kolonistát hoztak ide (ősi dák földünkre, gondolhatta magában, csak visszafogta magát kicsikét a komám – mármint a tiéd), hogy bizonyítsák, mióta vannak itt!

Az iskolában 6 tanító... 1893-ig felekezeti, azóta állami iskola.

1873-ban kolera pusztított, 1903-ban és 1904-ben tűz emészti a falut.

Akommünidején egyedül Sándor Mihály agitált a kommunizmus mellett, de magára maradt, senki sem követte. Ma is él.

Búzát, dohányt, kukoricát, cukorrépát, kendert termesztenek.

Háziipar nem igen van, a kereskedőktől szerzik be.

Jó gazdák, szorgalmasak, tiszták. Nagyon szép állataik vannak. Jó fajta marhát, disznót nevelnek – leginkább mangalicát, s a német jork fajtával keresztezve.

Az itteniek nem értelmesek. Kinézetük ment minden értelemről, kezdeményező szellemről (már nyilván ami rávenné őket a megdákosodásra! – toldhatod meg, teheted hozzá írődeák). Buták, s a szemükben semmi jókedv (mitől lenne 1941 őszén, túl a bécsi magyar-román dél-erdélyi határon), nehéz a tekintetük. (Ahelyett, hogy örülnének nekünk – nekik, a megszállóknak. Silviuéknak, Andreiéknak.) Nem tudnak nevetni, brutálisak, magukba zárkóztak – az ázsiai jellem visszaütése! Vagy mert elmagyarosodott szlávok. (Néhanapján – évtizedekig még – jól elkapják a falusi legények az itt gránicsárkodó olájakat! Adj neki! Csak a fejit, hogy meg ne sántuljon.) Elkorcsosodtak...

Régi szokásaik nincsenek, nincs hajlamuk a művészetre. (Különösképp ha az antanti, mi több, Párizs-környéki hangulatot áraszt. Árasztja azt, amihez semmi közünk.) Alig találni parasztot, aki énekelni, verselni tud. (Nem járt – mert nem hívták – Andrei Silviut parasztlagziba! Coki, szaros, coki.) (A hat Kurtucz-fiúból kettő biztos verselt: Pista, Misa.) (Honnét tudta vóna!) (Honnét.) (S hogy az egyiknek a fia mindezt megírja.) (Persze, honnan.) (Hál' Istennek.)

A központ Kurtics.

Nagyon rosszak az utak.

3840 hold a határa. Szántó és legelő.

Földosztás...”

Kelt, s két aláírás, Silviu (de) Andreié, valamint a bíró Magyar Jánosé. Szögény, mit töhetött vóna?

Mondja azt, hogy NĚ HAZUGGY!

Csuda, hogy lába kelt az okiratnak?

Egyházközségünk háztörténetében olvassuk: „Ezen közönség fogadott ünnepei évenként. 1-ör Május 1-ő napja, az epe mirigy meg szünése hálás emlékezetére szentelve, = fogadatott 1831-ben midőn az ugy nevezett kholera itt ily nagy pusztálása után meg szünt = Nagy pompával tartatik.” Ugyanerről az epejárásról a csanádvármegyei kolerajárványokról szóló könyvben lelünk további (nem akármilyen) adatokat. Hogy értsük, mekkora pusztítást végzett köztünk... otthonalapításunk igencsak törékeny 14. esztendejében.

1831-ben Lutz Ferdinánd a batonyai seborvos (körzetébe 10 000 ember tartozik); kétlovas kocsit kap a megyétől, hogy ne késsen, ha valahová hívják. Közelebb a másik megyében, tán csak Aradon lehetett orvos. Ideküldte viszont a helytartótanács járványorvosnak Tornyá, Iratos, Kevermes *kolerától* való megóvására Illés Henrich Lajos Adolfot (hasonló beosztással a megyében ekkor öten voltak). Veszteglőház imitt-amott – Kisiratos felé sehol -, Batonyán járványkórház, 100 ágyas kórház Makón (meg persze Aradon). A 20.000 lelkes Makónak két orvosa van, s patikája. (Gyógyszertárt Pécskán is találni, a pécskai patikárius ekkor kéri, hogy gyógyszertárt nyithasson járási székhelyünkön. Battonya végül 1833-ban kap gyógyszertárt, patikáriusa Schottz János.) Ez évben Kisiratoson ezer ölenként 6 ór tartja a kolera terjedését megakadályozni szándékozó kordont, amely innen a Bodzási pusztáig tart. (A vármegye határának őrzésére 400 gyalogos, 53 lovas paraszt másnaponként váltva rendeltetett. Az ór fizetése napi 24 krajcár.) (A kordon semmit sem ér, rövidesen bevonják.) E korella-járvány miatt a megyében 3237 ember esett le a lábáról, 2384-en meghaltak. A valóságban ötödével több kolerás volt Csanádban ekkor, csak eleinte nem ismerték föl a betegséget. Elpusztult a megye népének 4 %-a. E kolerajárvány királyi biztosa tájunkon báró Orczy Lőrinc aradvármegyei főispán. Ez volt népünk emlékezetében a „nagykorela”.

Bálint Nagy Istvánnak a Csanád megyei kolerajárványokról szóló könyvéből tudjuk még: a megyében 1832-ben szeptember 2. és október 16. közt 500 a halott (a batonyai járást ez a járvány elkerülte!). 1836-ban a „kis kolera” pusztít. A legtöbben a batonyai járásban betegedtek meg (seborvos Povolny József). Batonyán 390, Tornyán 60, Kevermesen 53 a halottak száma. „...Kevermesen, Iratoson, Palotán... is dühösködni kezdett.” 1855-ben 41, 1866/67-ben 1047 (!) embert vitt el a kolera – más 1844 halálesetről tud. 1873-ban a megyében 2134 embert visz el

a kolera, nálunk 81 embert ragad magával ekkor az epemirígy. Járványorvosunk Skribanek Ede doktor.

Az 1900-as évek elején is volt még néhány kisebb kolerajárvány. Az 1909-es Csanádban csak szórványosan jelentkezett, 1914-15-ben már komolyabb a baj, pl. Királyhegyesen 27-en haltak bele. Valamelyik ekkori (Kisiratost is érintő) kolerajárvány emlékezete: Gergő öcsém regéli 1980-ban, hogy a temető árkában három román meszest ástak el – akkor még tartották a vallást a temetésnél (ők görögkeletiek valának). Vándorkereskedők voltak, itt maradtak a járvány – a vesztegzar – miatt, nem mehettek haza. Máskor így toldja meg: 75 éve kolera vót Kisiratoson! Akkor születött Horváth Károly bácsi, 100 és 1 évet élt, aki a legtöbbet élt itt Kisiratoson. 1970 tájt mondta, hogy amikor ű gyerök vót, akkor vót ez a kolera. Akkor halt mög három szekeres (román mészáros). Ű tizenkét éves vót. Mindön tizedik möghalt! Nem maradtak mög csak az állapotos asszonyok mög a gyerökök.

Gondok, bajok bőven, de 1838-ban a 14 Csanád megyei kertészségből csupán két községnek nem volt – hadiadó – hátraléka: Apácának és Kisiratosnak. 1839-ben a plébánia mellett osztatlan 4 osztályos elemi iskola nyílik, telket az Asszonyság ad, Szalbekné Török Zsófia, épületet, cserepet, bútort a község.

Gyarapodunk, kikerekedünk, amennyire engedik. Ahogy lehet.

Hogy 1843-ban jöjjön az újabb földesúr-kertészközség szerződés. Egyezés, hogyne. A haszonbérrel a földes asszony s a család, valamint a kertészek között.

Amit diktál a...

Ki is? A jegyző csak jegyöz.

EGYEZŐ LEVÉL, 1843

Özvegy Szalbekné és a község egyezségét közli Kovách Géza falutörténete, ennek ellenére fontosnak tartjuk ideiktatását, mert mind az első évtizedekre, mind a következőkre vonatkozóan igen fontos dolgokat rögzít, tesz világossá. Aki a pontos szövegre kíváncsi, megtalálja az említett könyvben, mi a mai nyelvhasználathoz igazítva s némileg rövidítve tesszük közzé.

A levél a plébániai irattárban őrződött meg. Lelvén leltük 1980-ban a plébánián, rögvést írógépbe pötyögtetvén a szövegét; hogy mentsük, ami – még – menthető. Mely így kezdődik: „Eggyező levél. – Melynek ereje: mellett egy részről néhai Szalbek György özvegye: szül. Török Sofia Asszonyság Uricsaládjával egyetemben, mint Kiss Iratosi pusztának örökös birtokossai, másrésről ezen

pusztán megtelepült dohány termeszto kerteszek kozott kovetkezo masolhatatlan egygyessé(g) állapotatott meg u.m.: 1-szor:...”

1. A tulajdonos család haszonbére ad az alább megnevezendő kertészeknek az érintett pusztából 4900 (1100 négyszögölével számolt) holdat a folyó 1843 évi október első napjától kezdve, egész 1859-ik évi október első napjáig, vagyis 16 egymás után következő esztendőkre, minden egy holdat 2 forint 48 krajcár pengőben (három ezüst huszast egy forintba számítva) semmiféle devalváció, vagy más pénzváltozást nem tekintvén oly formán, hogy ezen haszonbérbe adott 4900 holdaknak 13720 pengő forintra rúgó egész haszonbér felét, vagyis 6860 pengő forint mindenkor őszkor a dohány sinor felolvasása alkalmával, másik fele pedig mindenkor dohány által adás alkalmával előre készpénzben lefizettessen. E készpénz fizetésén kívül minden egyes numerussal bíró gazda, aki a legelőn kívül 19 holdat bír, tartozik két mázsa jó szín dohányt, két csirkét és 12 tojást a tulajdonos Uraságnak adni.

2. A szerződő felek a kölcsönös biztosítás érdekében arra kötelezik magukat, hogy a meghatározott 16 év előtt 4 évvel a haszonbérletet illető elhatározásukat közlik a másikkal.

3. A kertész község 400 arannyal viszonzva kedveskedik az Uraságnak azért, mert az lemondott a bérlők részéről addig számára teljesített kötelező fuvarokról.

4. A kibérelt földekből több gyöpöt föltörni semmi szín alatt nem szabad, javítani a földet ellenben trágyázással és más módon továbbra is lehet, birkajárás azonban télen és nyáron tilos. A határok – községhatár, gyeprü? – fenntartása (felügyelete és jó karban tartása) a község számára kötelező.

5. A szerződésben kötelezett 200 kertész gazda egyik a másikért jót áll, a szavatosságot magukra vállalják a szerződési föltételek megtartásáért.

6. A feles kerteszek számát kötelesek a község előljárói az Uraságnak beadni, ők évenként négy nyári napot az Uraságnak szolgálni tartoznak.

7. A szerződő kertész község fő célja a dohánytermesztés, ezért kötelezi magát a község, hogy minden egyes numerosos kertész legalább négy jugerumot (láncot) dohányval beültet, és hogy ezt elérhessék, a község magának fenntartja, hogy a tunya, rest s alkalmatlan lakost kitörülhesse soraiból az Uraság előzetes jóváhagyásával.

8. Malmot, korcsmát, mészárszéket, boltot, és minden Uri jogokat az Uraság magának fenntartja, mindazonáltal a kertészgazdáknak lakodalom vagy temetés alkalmával házaikhoz

barátságos vendéglés végett egy-két akó bort behozni szabad lészen.

9. A szerződő kertészek mint haszonbérlok csak a nagyságos megye honi pénztárába adózhatnak, azonban a megye által rájuk vetendő terheknek ezen szerződésre nézve semmi befolyása nem lehet, ellenkező esetben az Uraság pártfogását ajánlja nekik.

10. Az árendális kertészek elhalálozás esetében a bérlet öröklését az Uraság elfogadja, mindamellett az Uraság a jogaihoz ragaszkodik.

11. Ha az árendális éveken túl a haszonbérlo kertészek akármely okból az érintett pusztán meg nem maradnának, házaikat meg nem tarthatnák, azon esetben tartoznak azokat elbontani s onnan elhordani, és valamint az egész pusztát, úgy azon részt is, hol épületek állottak, hasznavehetővé tenni, s azon esetben az utolsó évben fenntartja magának az Uraság, hogy mind őszi mind tavaszi vetést tétethessen.

12. A haszonbéri évek elteltével a község magának fenntartja a kötetendő új szerződésben mások előtt az elsőbbséget.

13. A haszonbéri évek elteltével az Uraság a kertészeket új szerződés nélkül további maradásra nem kötelezheti, úgy a kertészek is új szerződés nélkül tovább meg nem maradhatnak, s ha időközben a telepítés érdemébe akármilyen értelmű törvény alkottatnék is, e szerződésre nem alkalmazható.

14. Kölcsönös megegyezésből e szerződés a törvényes bíróság előtt aláírattnak és hitelesítettnek fog.

A szerződés két egyenlő példányban kölcsönös aláírással és pecséttel megerősítve mindegyik félnek egy példányban kiadatott. „Kis Iratoson Február 18-án 1843. – Özvegy Szalbekné msk. – Szalbek Jakab mk. és Szalbek György mk. – ph. Faragó Antal mk. – Szabaday János mk. – Kovács János mk. – Tapasztó Mihály mk. – Horváth József mk. – Almásy József mk. – Németh József mk. – László Mihály mk. – Czank József mk. – és az egész község.” A m(aga) k(ezével) mind aláírván. Hitelesítés 1850-ben Aradon.

JOBÁGYVILÁGVÉG

Jobbágy? Hogy lett volna jobbágy a kertész zsellér!

Könnyebb vala a sora; nehezebb.

A jobbágyvilágot, nemes és béres ellentétét, egymással való viaskodását idézi meg A nemes ember kétszáz forintja című népmesénk. Fösvény nemest csap be a bérese: a nemes úr halott testvérét 'föltámasztva' szedi rá, szed ki belőle szép summa pénzt.

E hajdani jobbágyvilágot – iratosi kertész-zsellér világot – idéz föl egy-egy monda s több kincsmonda is. Szalbekék korát.

Mondánkban egy ősz öreg ember a kürtösi határban megjósolta, milyen véres idők jönnek. A vasúti töltésnél dolgozó édesapjuknak ebédet vivő gyereket arra vesz rá az öreg, hogy bedugja az ujját a gyöp három lyukába. A gyerek az elsőben zabot, a másodikban búzát, a harmadikban vért talált.

– A három luk három évet jelönt – mondta az öreg. – Az első évbe zabbul lősz jó termés, a második évbe búzábul olyan termés lősz, amelyet még nem is láttatok, de a harmadik évbe annyi vér fog folyni, hogy nagyon!

Valahol Almásy-Iratos táján lehetett, ott, ahol a valóban nagyon véres 1848-ben látta meg a napvilágot a falurajzító utóbb jeles időjőssá váló dédapja.

VÁLASZT, MÁR AKI

1848-ban volt az első népképviselő-választás. A Csanád megye battonyai körzetéhez tartozó Kisiratoson 5-en szerepelnek a választási névjegyzékben. (Makón 526-an, Apátfalván 210-en, Battonyán 265-en, Dombegyházán 13-an, Kevermesen 6-an – földesurak, kisenemesek, értelmiségiek... Nálunk kisenemes nincs, csak magát kisenőmösnek nevező numerusos kertész, aki zsillér létére (mán ekkor) gazdának hiszi magát.

A battonyai kerülethez tartozó Kisiratos választói ez időben s utóbb:

birtokos kézműves kereskedő jövedelem értelmiségi régi jogon össz.

1848:	-	-	-	-	3	2	5
1861:	-	-	-	23	3	-	26
1865:	-	-	1	52	3	2	58
1869:	-	4	-	92	3	-	99

Jövedelem: 100 ft. biztos évi jövedelem alapján.

Értelmiségi: nem nemes értelmiségi.

Régi jogon: nemes.

Azaz: előbb a két Szalbek (apja s fia?), majd a két Jakabffy (?) szerepelt minálunk a régi jog alapján – nemesként a választójoggal bírók közt. Kereskedő egyszer tűnik föl – a 3 értelmiségi nyilván a pap, a jegyző és a tanító (illetve plébános, káplán, tanító-jegyző...). Kézműves is kerül végre! A gazdáink pedig gyarapodnak gyorsabban, mint a szomszédbeli kevermesiek és dombegyháziak. Bár mindkét csanádi helyen jóval több (16, 8) az iparos.

1872-ben Csanád megye választott törvényhatóságának tagjai közt két kisiratosi: Nemcsik László jegyző és Faragó Mihály

„telepítvényes” – pl. a szomszédos Dombegyháza földbirtokosának, Lonovics Ignácnak a társaságában. A szerző (Géczi L.) 1860-ról szólván azt írja, hogy minden 200 lakos után van 1 képviselője a községeknek a megyei közgyűlésben: nekünk a 2000 lakos után 10.

BACH-KORSZAKI NÉVSOROK

A Bach-korszakbeli helyi közigazgatás alkalmazottainak a fizetését írta össze Géczi Lajos Csanád megyében. A tanulmány a községi tisztségviselők, szolgák és szegődöttek évi fizetését veszi sorra településenként. Eszerint e tekintetben Kisiratoson 1850-ben ez volt a helyzet.

Lovrits István jegyző	200 eft. – ezüstforint (gabonával egybe vetve)
Czank József bíró	24 eft. parázspénz
Faragó József esküdt	12 eft. „
Tóth István „	12 „ „
Tapasztó János „	12 „ „
Gujás Ferenc „	12 „ „
Perlaky József adószedő	12 „ „
Nagy János lelkész	500 eft. (gabonával egybe vetve)
Fodor Antal tanító és kántor	200 eft. (gabonával egybe vetve)

Parázspénznek mondták a tájszótár szerint a készpénzt.

1851-ben Szalbekék eladják Kisiratosot Jakabffyéknek, Varga és Ráth uraknak, majd 1858-ban csereszerződéssel a falu a kincstáré lesz, hogy ezzel gazdátlan maradjon a község, így a templom, a plébánia és az iskola. 1852-ben Bánkútról katonaság által elűzött (eladósodott) kertészcsaládok Kisiratosra és Almásiratosra is menekülnek – közülük 1853-ban Almásiratoson él 17 család.

Faragó bírós a jegyző, Lovrits írja 1856-ban Battonyára a járásnak: „Folyó évi junius 2-án községi barom kuthoz tévelyedvén egy 5-6 éves fiu gyermek, ki magát Miska nevének valja, ez egy zömök forma test alkatu, kerek piros képű, szőke hajú és tellyes fogú, ruházattya egy hosszú ing, kiss kerek otska kalap, nyári szövetből zöld színű mandli, és... fútuzótt kiss Laibli, beszél magyarul. Vallomásából az vehető ki, hogy kovátsházi Attyát Szilágyinak hívják, állítása nyomán Apja s Annya megszökött, és Őtet elcsapták. További intézkedés és köröztetés végett hivatalosan jelentjük.”

A kovátsházi bíró nem ismer ily családot. A bíró utasítja a jegyzőt, hogy „azon talált gyermeket valamely alkalmas, becsületes

házhoz rendes ápolás és ellátás végett oly kijelentéssel adni, hogy az ápolási költségek neki megfognak tesztetni (?)”. Június 27-i irat: „Kisiratoson talált Szilágyi Miska nevezetű gyermeket, Simándi Cs. Kir. Csend Örök Mátsára vittek – ’s állítólag ottan tartózkodó rokonának átt adandók.” A két aláíró: Faragó József és Lovrits István.

...Pár évtizeddel később a Mácsáról Kisiratosra szökő Kurtucz Gergő nevű gyermek jár majdnem hasonlóképpen. Annyiban nem, hogy ő marad, iratosivá válik maga is.

Összeírásra bukkanunk 1857-ből a járási levéltárban, Batonyán (őrzi Gyulán a Békés Megyei Levéltár).

„Kis Iratos községből

Elöljárók

Lovrits István Jegyző

Faragó Josef bíró

Torma János Eskütt

Tapasztó János Eskütt, otthon marad

~~László István~~

Ferenczi J... (?)

Közlakosok

Kovács János

Szécsényi János

Szellelky Gáspár

Rigó János

5 Nagy Mátyás

Óze Mátyás

Németh Mihály

Tóth István

Pap Josef

10 Pap György

Szabadai Josef

12 Búza Antal

Lovasok:

László Antal

fehér ing

Faragó Mihály

’s fehér

Kiss Antal

lábra való

Gulyás Pál

’s lajbli

Buza István

if

kerekkalap

Szenlelki Gáspár

if

Óze Márton

Ferenczi István

Rigó János (Bérese)

10 Lovrits István (Czirkó Pál)

Márton János

Zámbori Ferentz

Krista Mihály

Kisiratos	Kisiratos puszta	összesen
1813 római katolikus	39	1852
1 görög nem egyesült	-	1
16 református	22	38
6 zsidó	-	6
1836	51	1897
1 papok	-	1
4 hivatalnokok	-	4
283 földbirtokosok	10	293
27 gyárosok, iparúzők	2	29
2 kereskedők	-	2
199 mg-i sm-ok	5	204
5 ipari sm-ok	-	5
26 másféle szolga	-	26
21 napszámosok	1	22
68 idegenek	20	88

Valahogy elvultunk... faluban, tanyán. Pappal, jegyzővel, tanítóval, ki tudja még miféle hivatalos emberrel. 293 földbirtokos, minálunk... A pusztainak mondott Szalbek/Jakabffy-szállás valódi uraságai mellett a nemerusos zsellérből lett (kisnömös és nagynömös) gazdák immár – tartozással terhelt, de mégiscsak – saját földdel, gyárosnak aligha mondható szélmalom-tulajdonos a félparaszt-féliparos háziipart és kisipart úzókkal, a kereskedők száma pedig kettőre szaporodott: megjött Kohn?... (aki a legtovább maradt) (...legtovább bírta.) Segédmunkás és másféle szolga is akad már – szerencsére – köztünk, azaz nem vagyunk mindannyian azok, hisz 283-an lehetünk már 'földbirtokosok'...

Haladunk.

Szaladni később kezdtünk.

Ki előbb, ki utóbb. Ki akkor is marad, ha ilyen meg olyan – amolyan – gyerekek potyognak az égből!

Idegöny? Került mán szép számmal.

Ha így haladunk – gondolj az embör fia-lánya kétezör-tizenkettőbe –, nem is olyan sokára mi is azzá válhatunk.

Ígön, ígön! Odahaza.

150 évek gyünnek még addig.

ÖRÖKÖS CSERE

1858-ban erősített meg a földcsere Szalbekék és más urak közt a kincstárral. A mi kontónkra.

Vesztünkre, hasznunkra? Ki tudhatja. Utóbb!

Utóbb könnyű okoskodni.

Mivel ez is napvilágot látott Kovách G. könyvében, a kurta változatnál kurtábban szólunk róla.

Szalbekék a falu egy részét 1851-ben eladták Jakabffy Miklósnak és Jakabffy Tódornak, valamint Varga Ignácnak és Ráth Jánosnak. Rövidesen azonban a maradék kisiratosi Szalbek-birtokot, Varga és Jakabffy birtokát elcserélték a kamara kupai és dombiratosi pusztájával.

Az Örökös cserekötési szerződést a Császári és Királyi Kerületi Pénzügyi Igazgatóság kötötte Szalbek Jakab, Szalbek György, továbbá Varga Ignác, Jakabffy Miklós és Jakabffy Tódor urakkal, miszerint utóbbiaknak a Békés-Csanád megyében fekvő Kis Iratosi puszta magánbirtokukat ugyanezen megyékben fekvő kincstári Kupai pusztával és kiegészítésül a szintén kincstári Dumiratosi puszta egy részével kicserélik.

Szalbek Jakab, Szalbek György, Varga Ignác, Jakabffy Miklós és Jakabffy Tódor urak átadják a kamarának minden jog fenntartása nélkül örökös jószágcsere címen kisiratosi magánbirtokukat, mely az 1856-ban készített, mérnökkel hitelesített térkép szerint északról kelet felé Kutas és Kurtics, Marczibányi Antal Cs. Kir. kamarás birtoka, délről kelet felé Almás-Iratos, Almásy Pál magánbirtokával, délnyugat felé pedig Gróf Nádasdy Leopold és neje, született Tormai Juliánna grófnő nagyiratosi, nyugat felé Glatz Antal s Dulovits András dombegyházai birtokával határos, s hiteles mérnöki felmérés szerint 5590 kishold és 312 négyszögölnyi kiterjedésű területet (holdját 1100 négyszögöllel számítva) foglal magában. Szalbek Jakab és Szalbek György kisiratosi birtokdarabja 620 (1600 négyszögöles) nagyholdat és 200 négyszögölt, Varga Ignác egyik birtoka 412 és fél nagyholdat, másik birtokrésze („párcellája”) 618 nagyholdat és 1200 négyszögölt, Jakabffy Miklós és Jakabffy Tódor 426 nagyholdat és 1100 négyszögölt, valamint 446 nagyhold és 1400 négyszögölt kitevő másik parcellája az ide telepített kertész községgel együtt a kincstár kezébe kerül. (Ami egyrészt 5590 kishold 312/1100 n.sz.öl, másrészt a teljes elcserélt kisiratosi birtok 2524 nagyhold és 1500 négyszögöl? 620 nagyhold 200/1600 Szalbekéké volt, 1031 nagyhold és 400 négyszögöl Vargáé, 873 nagyhold és 900 öl Jakabffyéke...) (Ha jól számoltunk!)

Miután az ekképpen birtokába átadott Kisiratosi jószággal az eddig ott gyakorlott

kisebb királyi és egyéb haszonvételek a kincstárra átmennek, illetőleg arra minden fizetés nélkül átruháztatnak, ugyanannak át adandók

1-ször a Szalbek család kisiratosi birtokrészén lévő kocsmáltatási jog iránt 1852. augusztus 20-ik napján

2-szor a boltjog 1852. szeptember 3-án

3-szor a száraz liszt s úgy nevezett sutu malmok 1852. november 17-én

4-szer a Szalbek család által telepített kisiratosi kertészekkel 1843. február 18-án

5-ször Jakabfy Miklós és Tódor urak kisiratosi birtokrészük iránt Novák Pállal 1853. október 5. kötött szerződések etc etc.

6-szor miután az említett birtokos urak a kupai és dumiratosi (dombiratosi) cserejőszág birtokában 1855. november 1-től bent vannak, ellenben a kincstárnak a kisiratosi pusztá eddig még át nem adatott s így annak jövedelmét sem kapta meg, a tartozás beszolgáltatandó a „cs. kir. hivatali Cassába”. Kelt Aradon január 21-én az 1858. évben.

Ez időben Forray-Nagyiratos lakóinak egy része odébbállt. A nagybánhegyesi pusztára 1859-ben bérlőket telepített a kincstár. Nagybánhegyes (akkor, majd darab ideig még: Tótbánhegyes) első lakói azoknak a Nógrád megyei palóc földművelőknek a leszármazottai, akik a század elején e tájra költöztek. Oltvai azt írja: „1818-ben Szalbek György nagyiratosi pusztájára telepedtek, mint bérlők. A bérösszeget ott nem tudták fizetni, a bánhegyesi pusztára kerültek és a török hódoltság előtt virágzott Bánhegyes falu közvetlen közelében létesítettek telephelyet.” Azaz 1859-ben a nógrádi származású iratosiak egy része – zöme? – elhagyta új otthonát és a bánhegyesi pusztára menekült tovább. A kérdés csak az: a forraynagyiratosiakról, vagy a szalbekiratosiakról van-e itten szó... Mert „palóc” amoda, Forray-Iratoson több, nálunk kevesebb volt.

Mindenesetre 1862-ben elfogják és kivégzik Bogár Imrét, a nagy alföldi betyárt, akiről szép hosszúéneket szerez s énekel sokáig népünk. Az iratosi magyar is.

GYARAPODUNK?

1848–49-ről és az akkori iratosi helyzetről adatot nem nagyon találtunk. Ahogy a jobbágyfölszabadítás helyi következményeiről sem, mert hogy földjüket a földesúrtól bérlő dohánykertészekre e szabadság nem vonatkozott. Érintette viszont őket az 1873-as XXII. törvénycikk, amely intézkedett a telepítvényes falvak ’fölszabadításáról’: ezután a kertész községek is több évtizeden át magas megváltási árat fizettek, hogy örökös faluvá váljanak.

Kevermesen az örökváltság „arany-szerződés”, 1 hold ára 256 forint. Hátráltatta a szerződéskötéseket, hogy a kincstár a törvényben előírt haszonbér átlag húszszorosánál magasabb áron értékesítette a földeket. A kisiratosiak például csak ’felsőbb nyomásra’ irták alá – áll a szakirodalomban. Végül 1875-ben váltják meg a gazdák a földjüket (földbérletüket): átlag családonként 8-13 holdat, holdanként 102 forintért - hogy egy életre eladósodjanak.

Az Alföldön a második katonai térképes fölmérés 1884-85-ban Kisiratoson is sok újdonságot jelez, pl. a kereszt már a helyén a Tódásvégen, a Kis ucca végiben, a Temetőben, a Nagyfalú végén viszont nem mutatja a térképvázlat. „Jakabfy Pusztá” a Snájderdombon, „Jakabfy Tanya” a Szőlős-halmon. „Almágy Wald” (Almágy-erdő) a későbbi Kripta körül, mellette kereszt. „Colonic Almás Irátos” az erdőcske mellett, attól délkeletre két dűlőút után. Almásiratos valóban Kisiratos sarkában... (mert hogy a mieink így is emlegetik a szomszédfalut).

Több Csanád megyei helységben a földbérlet megváltásának fizetésére képtelen hátralékosok ellen 1885-ben végrehajtást rendeltek el, így emiatt Kis-Iratoson 209 telepes odébb állt.

Érdekes kimutatással szolgál az Aradi Iparkamara 1892-ben a kisiratosi postahivatal forgalmáról. Eszerint

1300 bérmentes és bérmentesítetlen levél,
480 levelezőlap,
480 nyomtatvány és áruminta,
900 portómentes egyszerű és ajánlott levél érkezett;
260 ajánlott díjköteles levél,
80 csomag (érk. 120),
300 pénzes levél (érk. 20) feladott.
Utalvány érk. 101 db. 3.098 ft-tal,
felad. 500 „ 12.803 „ .
1 db postai megbízás.
Takarékpénztár és chek-forgalom:
befizetés 343 ft.
kifizetés 23 ft.

Hírlap-előfizetés nincs, távirat sem, mert távírda se.

Valamelyest leleplező: jóval több pénzt küldenek innen, mint amennyit mi kapunk.

A falu – vele a magyarság – kifosztása, tönkretétele javában folyt az áldott emlékeztető hasburgi Ausztria-Magyarországon.

A paraszt, a paraszt... A föld, a föld... Mit nem ér.

Ért, míg ért.

Ma már, lassan, kifosztani sem kell. Tönkreteszi magát. Maradék önmagát.

HÁBORÚBA MENET

...előtti hangulat. Ki érzi, ki nem. Az 1846-os almásyiratosi-pusztai parasztiósdai – három lukas – jósláshoz hasonló jövődölésről eddig nincsen tudomásunk. Ámbátor.

Tán jelzet már valamit, hogy 1903-ban Nánási Mihály asztalosmester szociáldemokrata népgyűlést szervez, azon 205-en vesznek részt. Ami jelzésnek jelzés, de nem elég. Nem eléggé! Nálunk nem gyűjt asztagot az elkeseredett zsellérnép. Ha meg gyűjtött volna... Még inkább ő húzza a rövidebbet. Jó uraink hogy vették volna észre, hogy baj van. Igen nagy baj. Baj lehet!

Ugyanebben az esztendőben, 1903-ban új községi iskola építésébe kezdenek, abból azonnal állami lesz, két új tantermet építenek. Ekkor az örökváltság-tartozás és -törlesztés a megyében: Kisiratoson 420.000 (korona) az esedékessé vált tartozás, a törlesztés 33.528,42 (nálunk 7,7 %, a megyében az átlag 10 %). Talán mert 'gyarapodunk'?

Más igen, más gazdagodott. Hogyne, az ország. A Monarkia évtizedei alatt... Ezzel, azzal, amazzal. Csak közben... Mi ott rohadtunk, ahogy vagyunk. Voltunk. S lennénk...

Az 1910-es népszámlálás Kisiratosra vonatkozó adatait értékelve Kovách Géza falutörténetében erre jut: „Elszomorító, hogy 656 parasztcsalád közül csak 305-nek van valamiféle állata, míg 374 cseléd és napszámos nem rendelkezik saját házzal. A több száz szegény emberből kerülnek ki a környező nagygazdaságok alkalmi munkásai, főleg aratáskor, termény-betakarításkor, továbbá állatgondozók, fogatosok, béresek, cselédek...”

Ki mások: Kis Sarusi dédapám, Sarusi öregapám, meg a többi Sarusi-vő... és családja.

Ki, ki: még hogy a maga cselédje, a nagyuraké is.

Hogy miért támad egyesekben az az ötlet, hogy szét kéne mán verni ezt az egészszet...

Szét is verték – nagy jó uraink az ellenségeinkkel kart karba öltve.

VILÁGÉGÉS, MEGSZÁLLÁS

Sok örömet nálunk nem okozhatott az első világháború kitörése. Mármost a családukbán.

Elgondolható: Kurtucz öregapám 28 évesen úgy ment ki a frontra, hogy odahaza három kisfia várta (Jani, aki 1909-beli, Gergő, aki 1911-es, meg öreganyám Pistikája, aki 1 éves, amikor

ránk borul az első háború)... Őt várta? Hogyne. Meg a betevő falatot. Ami nélküle... A felesége, Boriska 'mama', magára maradvá, bele is rokkan. A következő, megint fiú, csak 1919 végén következhet (Misu lett a neve, mivelhogy édesanyja öccse, aki 18 évesen mocsár alaposan fölkavart vizébe, vagy a futóárkot megtöltő vérbe fulladt, Mihály volt), mert 1918 végén csak hazajött a családfönntartó...

Nagy lelkesedéssel biztos nem mehetett a háborúba, de vitézüll helytállt (marék kitüntetése bizonyítja). Mert a becsület mégiscsak mindennél fontosabb.

– Kása Anti hun van? – kérdezték az emberek.

– Bevonult a Nagykáderhön!

Mert nem vagyunk egyformák.

A frontról sokan megszöktek, cirokban, kukoricásban bujkáltak - ezt jelentette a Nagykáder, fejtegeti szülőatyád rá jó fél évszázaddal. Ezek a nagykáderiek álltak neki fosztogatni, amikor kitört a Károlyi-féle forradalom. S tart valameddig ez a zűr és zavar, mígnem a gazdafiúk csapata rendet nem teremt.

Sarusi Kis Mihályt 18 évesen hurcolták a frontra 'önkéntes'-ként – hogy ott hagyja a fogát: valahol Európában... Valahol, Európában.

Makón 1919. december 20-én összeírják, melyik Csanád megyei község mikor kapott a világháborúban elesettek hozzátartozói, árvái és a megrokkantak után, illetve pártfogói tisztség gyakorlására hadisegélyt. Kisiratos segítésére a megye 1918 januárjában 20, decemberében 108 korona segélyt utalt ki. Kisiratos községben Vetró János 1, György Ilona 1, György Ignác 5 esetben kapott hadisegélyt.

1918 novemberének első fele Csanád megyében: kifosztják a vagyonos kereskedőket és a majorokat. Földosztást követelnek, elűzik a jegyzőket. A fegyveresen leszerelt katonákkal a csendőrök nem bírnak, a „csöndfönntartók” beszorulnak kaszárnyaikba. Főleg a nők lázadtak: éhségüket akarták kielégíteni, szenvedéseikért a gazdagokat okolták. A megyei alispán megjegyzése: egész Csanád megyében mindössze 2 községből jelentheti, hogy a jegyző megmaradt a község szellemi vezetőjének, zavartalanul élvezve a lakosság bizalmát, ez pedig Kisiratos és Kövegy.

Kifosztják a zsidó boltokat, üzleteket és a környező uradalmakat. A szomszédos Kevermesen november 2-án mi nem történik: két zsidó üzletet kirabolnak, a községháza irattárát fölforgatják. Nagylakon, szintén novemberben „Le a zsidókkal, éljen a köztársaság!” jelszó alatt fosztogatnak. A szegénység nálunk is rátamad a környékbeli uradalmakra, nagygazdatanyákra, kereskedésekre – Kohnra is. Fosztogatás, 'őszirózsás forradalom',

előjön a már emlegetett zöldkáder. Gazdafiúkból nemzetőrség alakul, igyekeznek rendet tartani a faluban, míg be nem jönnek a 'még nagyobb rendfőntartók', a havaselvei király katonái.

Öreg Kurtucz Misa (bátya) – apád – regéli 1980 táján: Döme Miklós 1919-ben kommunista vezető volt. A Csatorna-parton lakott, Jani bátyád után a sarkon. Hegedűs Rozi ángyi (Kurtucz Pista bátya felesége) anyjának a második ura. Hámoritól egy nagy szekér búzát hozott haza ökrökkel (dupla kocsi volt, mint a mostaniak, utánfutós, pótkocsis?...).

– Na, az anyád istenit, ezért vagy te kommunista? – mondta neki Tata, Kurtucz Gergő bácsi, aki akkorra hazajött a frontról.

Nagyon nem szerette a kommunistákat. A nagykáderi zöldkádereket különösen nem, mert míg ő, meg a többi tisztességes magyar ember a háború poklát járta, ezek itthon húzták meg magukat. Édes kis sógora, Sarusi Misu helyettük esett el!

Dömét úgy elverték a románok, hogy nem tudott a talpára állni. Pedig jó nagy lábon élt: 46-os lába volt.

Huszonötöt vertek a talpára.

Azt; ez volt a dózecse csincs.

Behozták a maguk Európájával. Be, de még mennyire.

– Nehéz igaznak lönni, de mögéri – összegezte fél évszázaddal később a tapasztalatait Kurtucz tata.

Mi meg csak.

A kommunistáknak nem volt nagy hatásuk a falura, itt nem alakult 'munkástanács', paraszt forradalmi katonatanács, miegyéb vörös terrorszervezet. Az iratos gazdák ugyanakkor féltek a 'magyaroktól', elveszik a földet, románpártiak voltak. Úgy tartották, hogy a magyarok mind kommunisták; ezért féltek tőlük – emlegeti apád. Ugyanezt mondja Árvai sógor ugyanakkor, 1980-ban az oláhokról. Nem '19-ben, '80-ban...

Hogy, sajnos, Magyarországot a magyar gazdák is, meg a románok is a vörös rémuralommal azonosították.

Kaptunk a pofánkra!

Megkaptuk.

Ami járt?

Aligha azt.

Hogy 1919 tavaszán bevonuljon Kisiratosra is az oláh had.

MEGSZABADÍT MAGUNKTÓL A DOROBÁNC EZRED

Amikor a románok megtámadták a kommünt, a Dorobánc nevű ezred szállta meg Kisiratoszt. Innen a név! Van Dorobánc nevű

falu Konstanca mellett is, csak az román és kisebb! – tudod meg kellett-ekorán apádtól, aki megjárta az oláh Dobrudzsát. Oláh megszállás áprilisban.

Gyula április 25-én esett el, az aradi francia csapatok lovassága bevonul Elekre, Tornyára, Pécskára. 26-án elesik Békéscsaba. Április 26-án a vörös magyarok elrendelik Makó – és a megye? - a kiürítését. Kisiratos Szent György hava végén kerül a havaselveiek kezére. Mindenesetre jó (rossz) egy évig, 1920. június 4-ig, a hazánkat megcsonkító trianoni szerződés megkötéséig törvénytelenül tartózkodnak akár ideiglenesen is a faluban a megszállók. Akkortól viszont... európai jogalappal. Az ő Európájuk elképzelése szerint.

Hogy nekünk mi közünk ehhez az Európához... Az övékhez. Mert van másik Európa is.

Költői kérdés.

Azóta is.

Azóta sem.

1920-ban (csanádvármegyei) járási székhelyünkön, Battonyán megkezdí működését a magyar királyi fővámhivatal. Két vámút kialakítására kényszerülünk, az egyik a Battonya-pécskai, a másik a Battonya-tornyai. Mindkettő vasúti és közúti útleveles forgalommal fog működni. Két mellékútra is ráfanyalodunk, hogy teljesen meg ne szűnjön az élet: a Dombegyháza–nagyiratosi, meg a Dombegyháza–kisiratosi (trianoni gyártmányú) átkelőre. Ezek a kisebb határszéli forgalom és a kettős határszéli birtokosok szempontjából bírnak jelentőséggel, vámáruk csak a 2 főúton szállíthatók – olvasható a Battonya-történetben (Keliger).

Csonkamagyarország 1921-ben foglalja törvénybe – köszönjük szépen, megvagyunk! – az országrablást, a trianoni hazaszabdalást. Minálunk vlach 'földosztás' – magyarán földfosztás. El a magyar birtokostól, el a 'megajándékozott' magyar zsellértől! El velünk. Le. Le.

Tria-non.

De nem ám.

A '21-es polgári (?) román földosztás hasonló volt, mint a '45-ös kommunista magyar földosztás. Legalábbis nálunk! Kisiratoson ugyanis előbb valóban kapott több szegény család földet, majd vagy eladni kényszerültek, megszabadulni tőle, mert olyan messze feküdt a falutól a föld, hogy művelni odajárni nem érte meg, vagy ha mégsem adtak oda, elvették erővel. Ahogy később a Marx-hitűek cselekedték velünk: adtak, hogy legyen mit elszedni.

Az öregek emlékezete szerint a község határával délkeleten szomszédos Hámori-dűlőt kiosztotta a román állam az iratosi

szegényeknek, hogy utóbb visszavegyék tőlük s a kürtösi románoknak adják. A legenda szerint az utóbbiak aláíráshamisítással szerezték meg: állítólag azt írták volna alá a kisiratosiak, hogy átadják a földjüket nekik. Más így tudja: „A kurticsi parasztpárti bíró vötte el tőlük! Ēre más oláj, hogy majd ű, ha mögfigetik, visszaszerzi! A pézt Bukarestbe elkötötte, föld nincs. Akkor gyűtt egy gazdagyerök, majd ű! A píz elbaszta. De el ám!” A magyarja...

„ Brădianu, kürtösi, Kokoselnek hívják, mert mindig kiabált. Kokosel eladta az iratosiak földjét Hámorinál. A kürtösiak akkor jól meggazdagodtak. A földosztás az 1920-as években (1921-ben) volt, kaptak valamennyit a mieink is, azt szedte el. 1941 januárjában halt meg” Cocoşel... (öKM 1982). Más így regél: *1921-be kiosztik a magyar birtokokat a magyar parasztoknak! Kokosel kürtösi olá bíró ěvötte: a faluba ělő, oláságát tartó Abrudán Grigor, Gergej segítőt nek! Aláírást hamisítottak! A falu ľemond a földrű! Átadik... Gergejt agyon akarik űtni. Az emlékezők szerint ugyanaz az egykori kürtösi bíró 1939-40-ben vasgárdista vezérként jelent meg újra Kisiratoson azzal, hogy „Elvesszűk a piszkos zsidóktul a földet!”. (Majdnem egyre ment neki: magyar, zsidó? Ahogy a helyzet hozta.)*

A falu tájházalapítójának a tudomása szerint Hámori eredetileg Herschmann volt, zsidó ügyvéd. Anti bácsi úgy tudta, hogy Herschmann László ügyvéd bérelte az ezer holdas birtokot Almásy gróftól.

I. Ferdinánd volt a király, amikor (az 1920-as években) a Hámori-földből ígértek a kisiratosiaknak – kerekíti ki, amennyire tudja, öreg Kurtucz Misa 1980-ban.

A szakirodalom miről nem tud: az 1921-es földbirtok-reform nyomán Nagy-Romániában Erdély és a Részek területén 3 millió nagyhold kisajátítását rendelték el (85 %-a addig magyar kézen volt). Az oláh részesedés az osztásban 78 %, a magyarnak 15 percent jutott. Az is hogy; mint nálunk Iratoson.

Megköszönni még elfelejtettük.

Nagy-Oláhországak.

A nagyromán földreform elsősorban a környék nagybirtokait érinti – összegez Kovách Géza falutörténete. Ezek a birtokok:

gr. Nádasdy család, nagyiratosi uradalom, 3507 kat. h.,

gr. Károlyi Tibor mácsai uradalma, 2881 kh.,

gr. Almásy család, kürtösi határban 2881 kh.,

Justh Gyula tornyai uradalma, 798 kh.,

Purgly család sofronyai és más uradalmi, 3737 kh.,

Jakabffy család kisiratosi uradalma, 561 kh.

Nagyrészt kisajátítás lett a vége.

Kisíratoson 323-an igényeltek földet, közülük 264 parasztesaládot minősítettek méltónak a földbirtoklásra.

A vége a kisemmizésük lett... Alamurján s mások segédletével.

A KÉT HÁBORÚ KÖZT NAGY-OLÁHORSZÁGBAN

1922-től az új állam nyelvén folyik a tanítás a kisíratosi 6 osztályos állami tanodában, magyarul csak a hittanórán lehet megszólalni.

Szép új világ. Ez az volt! Amúgy sem könnyű, de így.

Tata azért ekkorra fölépítette a házát a Kekecsen. Pici telket kapott, hogy arra föl húzhassa az otthonát. A család emlékezete szerint főleg a csempészkedéssel jött össze a rávaló. Meg a kéz keze munkájával.

A Kurtucz gyerekek előtt állt az élet. Hogy, mint.

A tata szerint: keressenek!

– Keressetők!

Mert nem hogy földet hagyjon rájuk, magának sem volt sosem. Azon a talpalatnyin kívül, amire házat rakott a Kekecsön.

Keressetők.

– Keressétők mög a betévő falatra valót.

Persze az ipar mégiscsak más... Paraszt amúgy is löhetsz... Hát tanulj szakmát!

Amellett is túrhatod a földet, ha másképp nem mögy.

Mén, ha a jó Isten mögsegél!

Jani: ácsnak készül. Micsik, az apósa tanítja, Micsik Bözsi néni apja. A katonaságnál is ács, aztán cipészködött. Mert hogy a második háborúban súlyosan megsérült, ülve esetleg, dolgozhat tovább. Fél lábú emberként is gondoskodva a négy gyerekről.

Pista: néhány hónapig asztalos, majd cipészinás, de tata elzavarta keresni: Keressön!

Azon nyomban. A második háborúban ő is megsebesül, kocsmáros, majd kántor.

Gergely is tanult szakmát, csak tata nem engedte, hogy végigvigye. Ű is beállt napszámosnak. Hogy lögyön mit önnie a nagy családnak. (Nagycsalád? A két dédszülem a szomszédban, nagyszüleim, mög a hét gyereök otthon...) (Égyetlen kereső sokáig: tata; a fiúk ahogy nőttek, álltak be a sorba, kenyérkeresőnek.) („Tanulni”. Kinek volt arra ereje?) Gergely a végén éjjeliőr Csabán a volt evangélikus gimnázium melletti házban lévő (cipő?)raktárnál.

Misa volt az egyetlen, akit apjuk az iparba engedett, s ő ott is marad. Ottragad. A mezei dolgot nem bírta, volt, hogy aratáskor rosszul lett, eleredt az orra vére; gyöngé volt a parasztéletre.

Elengedte hát tata Hemmert mesterhön Kürtösre, aki aztán vitte magával Aradra... hogy apánk meg se álljon Konstancáig. Aztán a kényszer (betegség miatt) vissza...

Béla – ezörmestör Mezőhőgyösön! A zsellérembörből 1945 után büszke kiscgazda lett, hogy aztán végigrobotolja a kolhoz-évtizedöket. A1990 után boldogan vötte vissza, ami az üvé: azt a pár holdat. De utálta a kommunistákat... (A Kiscgazdapárt volt a hozzá hasonlók – a velünk egy húron pendölők – reménye.)

Feri? Katonatiszt lett vóna, ha elvöszí azt a román fátát, aki nagyon gyütt rá. Nem, neki magyar asszony köll! Magyar nagylánybul lett magyar mönyecske! Igön jó tartású, dógos, énekös-táncos kedvű, csupaszív embör lett belülle! Egy kekecsi lagziban Béla bátyussal együtt ropta a csüördögölöt a sátor legtetetjén... Aradon gyári munkás lett, a sopfronyai mészárszékön halt bele a dologba (halálosan mögelmelte magát).

Annus nénénk? Mindön parasztasszonyi, gazdasszonyi dógok tudója, a nagycsalád összetartója... Ű marad köztünk legtovább. És persze: otthon, a szülöi házban.

CSAK OLÁHUL!

Hogy másképp.

Numai românește! – azaz Csak oláhul beszélj! Föliatok a közhivatalokban, különösen a második bécsi döntés után.

A román csendörség erős volt, megkenték az embereket, ezért volt csönd. Hamar bejött a huszonöt, a *dózsecse csincs*. „*Gurá bate kúru*”: száj veri a segget. Le kellett hajolni, kezedd megfogni a lábad ujját, és vagy deszkával, ágydeszkával, vagy bikacsökkal (száritott bikafasszal) vertek. Tíznél vagy húsnál eltévesztették és újrakezdték. Az egyik verte, a másik számolta.

„Cserepes” Tóth Jani, kekecsi szomszéd; összeverekedtek a bálban, bevitték őket a csendörségre és jól elverték. A deszkavégre vizes ruhát tekertek, azzal ütötték. Olyan volt, mint a lörügás.

A kisiratosi csendörségen örmester vagy fötörzsörmester volt a parancsnok, meg 3-4 közlegény. ’Dózsecse csincs’... Főleg a kommunistákat verték a kommün után. Innen ered. Elkapták őket, és aki megúsza veréssel, arra járt a 25. Utána azokat is elverték, akik bálban verekedtek.

1940-ben a menekülttáborban (Losoncon, Bakonyoszlopon?) kérdezte a magyar tiszt: – A dózsecse csincs megvan még?

A magyar csendör (Magyarországon)? Az előtte vigyázzba álló (illető) lábujjára eresztette a puskatust – így verik, aki nem

tetszik nekik! Vagy: hasra fektették, a hátára deszkát tettek, és azon sétáltak a csendőrök. Összetört, nem lett belőle ember. (Ki emlékezne minderre: szülőatyád, öreg Kurtucz.)

Kisiratoson a két háború közt a Kásák vitték a prímet, a Tódástól a Nagyfaluig!

Kása Béla – tata nála volt tanyás. A határnál volt tanyája (Kútason), Hajzler mellett, Lőkös felé...

Bolyhos Kása – göndör hajú, ezért bolyhos. (Más szerint a csúfnév a gazdagságára utal.)

Vászon Kása – a végén ő volt a leggazdagabb, „összeszedte a világ faszát”.

Kis Kása – azok szegények voltak, a Malom uccában (laktak).

Kása Pista – az volt a leggazdagabb, az övé a téesz-központ.

(Az 1950–80 közti időben Kása Anti bácsi volt a falu legismertebb Kásája: műkedvelő régész, néprajzi gyűjtő felcser, ő alapítja a tájházat: ő gyűjti össze annak gazdag anyagát.)

– A románok szerették volna, hogy román legyen a kisiratosi bíró. Apámat (Kurtucz Gergő bácsit) bátorították, de nem állt kötélnek. Ő Horthyt várta, hogy az első háborúban kapott kitüntetései után vitézi földet kapjon! Az öreg azt mondta: „Én dolgozni akarok, ilyesmit én nem csinálok.”

Hogy aztán ha fordul a kocka, agyonverjék?

Nem tudni, ez megfordult-e benne. Annyi biztos, hogy józan maradt. És tisztességes.

„Nehéz igaznak lőnni, de mögéri.”

Nem könnyű igazán élni...

Úgy vötte.

Mindhalálíg.

A két háború közt 5 traktor és 5 cséplőgép volt a faluban.

Képeslap fölirata: „Földműves család / Farmer's family / Bauerfamilie – Szécsényi István Erdély első Lanz Bulldog traktorjával – Kisiratos, 1942. aug. 9.” Gazduram apjával, anyjával, a gépeke kormányához ültetve két gyermeke. (Hogy mi lett velük az eredeti román kommunizmusban, gyanítható.)

A falut 1926-ban a bucuriak (Bukorvárott) nem elkeresztelik *Dorobanținak*?

Nem jó nekik az eredeti oláh Iratoșu(l) Mic!

Nekik dák köll! Sosem vót. Sosem látott.

Hajja, jó mögbérmáltak bennünket!

Az, mökkörösztöltek.

Hogy aztán ránk köszöntsön – mint a világon még annyi emberre – a mostani háború.

Mama hiába írta leveleit a három nagyfiának, akik az 1920-as évek végén, '30-as évek elején kerültek sor alá, a katonafiúk nem válaszoltak. Bement a jegyzőhöz, hogy lehet, hogy a fiai nem írnak neki, csak nincs valami baj? Nem érte őket tán bántódás a Román Király Seregében?! A román jegyzővel elbeszélgetve – már amennyiben beszélgetés volt a csak magyarul értő asszony és a magyarral csak itt ismerkedő román jegyző társalgása – kiderült, hogy magyarul címezte meg a fiainak írt levelet. Pontosabban a megadott címre Kurtucz Jánosnak, Kurtucz Gergelynek, Kurtucz Istvánnak küldette volna a levelét! Elfelejtve, hogy a Királyi Román Posta, valamint a Királyi Dák Hadsereg csak a királyi állam államnyelvén hajlandó bárkivel szóba állni, így nem csoda, hogy az anyai sorok nem kerültek a fiak kezébe. Azt követően már tudta, mi a rumunok trianon-európai igazsága: *Curtutinak, Ioannak, Grigorienak, Ștefannak* írta a továbbiakban a leveleit, amelyekre már válasz érkezett. Trianon-Európa nagyobb dicsőségére, az ázsiai horda hunn nemzetség nagyobb, még nagyobb, legnagyobb vereségére. Hogy a veszteséget ne is említsük.

Gergő rumun baka ezért szökött át Ottlakánál fegyverestül Csonka-Magyarországra? Mert az lehet, hogy csonka, de magyar. Ahol a nevét le tudják írni. Hogy a háborúban ő magyar, két testvére román katonaként vérezzen. Ugyanazért. Fölöslegesen. Mert nem a hazáról volt szó.

Ha a hazáért kell szenvedni, maguktól vállalják.

DOHÁNYOS TÖRTÉNETTÖREDEKÖK

Dohányosok vótak (eleink). Lopták az embörök a dohánt, mer mindön levéllel el köllött számolni.

Mögszigorították, mer a csempészök is erősen hordták.

Lopkodott az illető, betötte a dohánt a kutyalyukba (ahogy a kutyaólt nevezte). Gyüött a finánc, kérdözte a gyөрököt is:

– Hova tötte apád a dohánt?!

– A kutya lukába! – vágta rá a kölök.

Csak legyintöttek; mire mennek evvel?! Tán a gyөрököt is nyakon vágták.

„Így jár, aki lop” – kötötték a táblát a dohányos gazda nyakába a csendörök, és kísérték a községházára. Mire odaértek, mán nem vót a zsákba egy szöm dohán sө, mer addigra mind elhullajtotta.

Ěgy szál sĚ vót a hátán.

Más másként tudja! A csöndörök a tolvaj hátára tötték a lĚleplezett (feketĚn tartott) dohány dugárut, és a FaluvĚgtől a tanácsig kiabálhatta a koma:

– Hopp, hopp, így jár, aki dohányt lop!

A csöndér feszítött (mint szaros Pista JĚzus nevenapján) a gyászos díszmőnet Ělin, de a mögöttük haladó gazdaembőr rőn(d) be tőtte a maga dőgát: a központig az utolsó levĚlig elhánta a dohányt. Be velük az út széli portákra!

Be.

A finánc eszin túl köllött járn!

Mi mást tőhettek.

A dohán vót az Ěletük.

Ěletünk.

BĚCSI DŐNTĚS

II. világháború? Hogy s mint, ki tudja, mindenesetre 1940. augusztus 30-án BĚcsben az urak úgy döntöttek, hogy Ěszak-ErdĚly újra Magyarországé, Dél-ErdĚly marad továbbra is Romániában!

Jó, jó, Dél-ErdĚly, meg Ěszak-ErdĚly! Rendben, de mitől Ěszaki meg déli ErdĚly egyik vagy másik fele? Azon túl, hogy. Mi hová foguk tartozni? Hova csapnak megint bennünket.

Az hiányzana, hogy ne vissza Magyarországra.

– Ormai Jőzsef és Ěn 1940. szeptember 5-Ěn hajnalba 5-kor indultunk, 6-kor Ěrtünk ide (Magyarországa). Gál Béla is átjőtt. Asztalos a Templom utcában. (Egy nyáron elvitte hozzá a későbbi falurajzírót, Gál Ěppen a mőhelyĚben dolgozott.) Velem lakott Csabán, aztán visszament.

Szőkik a többi fiatal férfi is: Kevermesre, Dombegyházára, Lőkősházára. Ma is sok kisiratosi Ěl ezekben a falvakban. Ott maradtak a szőkĚs után, hogy közel legyenek az otthonukhoz, a családhoz. Apánk unokatestvérei, KocsisĚk, ők is ott vannak.

Akit besoroztak, szeptemberben szőkik Magyarországra. Mindőn fiú elmőnt!

Elmőnt Gergő, Béla, most Misa...

Majd mind! Űgy a fele a fiatalságnak.

MEGINT HÁBORÚ

1940/41-ben Kokosel – kürtösi oláh bíró volt 1921-ben –
vasgárdista vezér! Kurticson Cocosel. Jön a faluba:

– Elvösszük a piszkos zsidóktul a fődet!

El azoktól.

Le velük!

Már megint ők a hibásak.

Kik lennének. Na, kik?!

Kurtucz Jani bátya regéli az 1960-as években:

– Teleki Pál gróf nem lőtt öngyilkos, hanem amikor leszállt
a vonatrul, egy némöt tiszt fejbelütte! Az angol rádió mondta be.
Magyar embör olyat nem tösz!

Égyet magunk is láttunk... a Gyöpszélön? Küves – detektoros?
– vót. A küvön köllött keresni az adót... Tán a Kekecsön is vót.
Vagy csak járt szájrul szájra?

Hogy kű küvön ne maradjon.

Januárjában Antonescuék leverik a vasgárdát. Murgu rendör két
idegen társával letartóztatja Kokoselt, vizzik Aradra. A régi sorompónál
lelőtték. Azt mondták, meg akart szökni. Hogy el ne árulja őket is!

Mese, mese.

Hogyne: igaz történet.

1944 SZEPTEMBERE

Nem akármilyen hónap Kisiratos életébe... Múltjában.

A régi öregek emlékeiben.

Régi öregök? A mai öregök öregjeinek valamikori előadásában.
Hozzátoldva némi ezzel, azzal.

Szeptember 4-én Dálnoki Veress Lajos, a II. hadsereg
parancsnoka ERDÉLY NÉPÉHEZ fordul: „Erdélyt megtartjuk!...
minden magyar férfi... álljon a hadsereg sorába.”

– A front rohamosan közeledett (Kevermeshez. 1944.
szeptember elején a tanítás megkezdése is elmaradt. A község tele
katonákkal, akik szeptember 13-án elindultak Arad és a Világosi-
hegyek felé. Ettől kezdve állandóan hordták a sebesülteket
a templom melletti iskolában ideiglenesen berendezett
hadikórházba. Néhány nap után a hadikórházat áthelyezték
Kürtösre – regéli Pelle tanító úr Békéscsabán a falurajzírónak a
Krisztus utáni 1980-as években.

12., kedd: támadási parancs (Arad előtt) a magyar egységeknek.

Van, aki viszont így emlékszik:

– 12-én, csütörtökön gyűttek be a magyarok, röggel. Páncélcocskik, gyalogosok...

(„12”, „csütörtök”...) Pista bátyám szerint (is) két hétig voltak itt a magyarok. Ha a tizenkettedike nincs is rendben, a csütörtök igen...

13-án, szerdán a folyóvölgyek alföldi kijárait megszerezni: támadás Arad felé!

13-án déli 12 órakor Kevermesről indulva lépte át a határt a m. kir. 1. gépkocsizó lövész pótezered. „A Vastagh György ezr. vezette egységek Kisiratos-Kürtös térségében hatoltak be R. területére... a páncélosok este vonultak be Aradra.” „A Békéscsaba-Battonya körzetében összpontosított IV. hadtest 20., 8. és 6. hadosztályaival, az 1. m. páncélosadosztály és az 1. póthuszárezred részeivel ugyanezen a napon Arad-Lippa irányába indult meg. A támadást (pécziek, augusztus végén települt át a parancsnokság Békéscsabára!) balszárnya a trianoni határt átlépve Kürtös-Sofronya irányából északról, jobbszárnya pedig Tornyá felől, nyugatról támadt Aradra. A támadások elöl az 1. r. hadsereg védekező-késleltető harcokat folytatva mindenütt visszavonult. Szeptember 13-a estére az 1. m. páncélosadosztály részei bevonultak Aradra” – olvasod a Halmágyi-féle csanádvármögyei hadtörténetben.

Hóbel József (a falurajzíró csabai fodrászmestereinek egyike) ebben a seregben, Világosig, meg vissza. Vastag György levele pedig, az aradi hőstettekről (a tethelyről, a hősi tettek utáni első szabad pillanatban), másolatban a szerző tarisznyájában. Hóbel Józsi bácsi igyekszik helyt állni, Vastag ezredes nemkülönben, csak utóbbi második dolga lenne az aradi zsidóktól megszabadítani a hazát. Az előbbi megússza, utóbbi nem.

14-én veszik számba: az aradi zsákmány 30 sértetlen repülőgép. Az aradi támadást követően Csabáról 30 vagon csendőrt vitt az első vonat Kürtösre, Aradra. A másik szállította a kinevezett vasúti főnököket.

15-én jelenti az MTI: „Az Aradtól észak-nyugatra felvonult román erőket a szerda délelőtti folyamán honvéd csapatok ellentámadással szétverték. Az ellenség üldözése közben csapataink szerdán, 19 órakor bevonultak Aradra.” A harcokban bátorságukkal kitűntek Auerhammer József ezredes, egy lovascsoporth parancsnoka és Vastag György ezredes, egy gépkocsizó lövészezred parancsnoka. Más hír szerint 15-én már Páloson a magyar sereg.

17-én az Ópálos-Aradkövi-Borossebes vonalon a IV. hdts. – ekkor ér Sebeshez meg Lippához az orosz.

18-án az Alföld pereméről általános támadást indít az orosz.

19-én a volt IV. hadtestből s a VII. hadt-ból, másokkal, megalakul a 3. magyar hadsereg (hogy ne kerüljenek a német

parancsnoksága alá, de ezt nem érték el). Kovács Imre szerint e napon Arad már orosz kézen.

19-én, kedden délután futott az első magyar katonai kocsi Aradról (Kevermesen át), Kisiratos felől:

– Jönnek az oroszok! – hallatszott mindenfelé, regéli Pelle F. 1985-ben.

20-án már 15-20 km-re Aradtól az orosz, azaz a világosi arcvonala összeomlott. (Hogy mondta Hóbel Jóska bátyánk? Világosnál az Alföld peremén húzódott a magyar lövészárkok, abban húzták meg magukat a magyar fiúk, ám a rájuk magasodó Világosi-havasról – a vár magasából – úgy lőhették őket az oroszok, ahogy akarták: felülről éppen beláttak a mi futóárkainkba...) E napon Zimánújfalu határában a magyar páncéloshadosztály német légitámogatással 23 szovjet harckocsit semmisít meg.

21-én Aradért folyik a csata – kijárat már csak Dombegyháza-Battonya felé. Mifelénk...

A másnapra virradó éjjel kivonulnak a mieink Aradról, késő éjjel Torna, Battonya közt eléri a nevetéghatárt. Másképpen fogalmazva: szeptember 21-22-én éjjel a IV. magyar hadtest harc nélkül föladta Aradot. Szentpálnál két magyar utóvéd páncélökökkel kiló három T-34-est.

22-én, pénteken a három falu (Dombegyháza, Kevermes, Kisiratos) közt: egész nap csetepaték a Hermina-iskola és a határ között. A góc a Hermina és az Iratosi út. Tanyacserék! (Nálunk a tanyákat cserélgetik, foglalják vissza, majd engedik át, hogy még aznap visszavegyék egymástól a magyarok és az oroszok – ahogy később a Dunántúlon Székesfehérvárt.)

„A 243. (muszka) hadosztály ezalatt Varjastól északra Kisvarjas, Iratos, Kürtös és Mácsa határmenti községeket szintén 22-én este felszabadítva védelembe rendezkedett be. Ezzel a két hadosztály egységei – a másik a 799. ezred – 1944. szeptember 22-én késő este Battonya és Dombegyháztól délkeletre húzódó magyar-román államhatárt elérték” – mármint a szovjetek – írja az Iratost román kézre juttatva fölszabadító Mihail Mihajlovicsecsku Corom, aki utóbb a német följegyzéseket is sorra veszi. A „Dél-Ukrajna” nevű német hadseregcsoporthoz (szeptember 24-től „Dél”) hadműveleti naplójába 22-én jegyezték be: a IV. magyar hadtest Arad föladása után 22-én a Pécska-Kürtös-Mácsa vonalon szerette volna föltartóztatni a szovjeteket, innen visszavonulva délután a Torna-Varjas-Iratos vonalon harcoltak és éjszaka 11-kor jelentik, hogy „a magyarok már a határ mögé mentek vissza”. Más hadibeszámoló szerint 22-én „A II. tartalékhadtest arcvonala este Torna dél – Nagyvarjas keleti szélé – Kisiratosától hat km-re

keletre – Kürtös vonalában húzódott. A német légierő felderítő repülőgépei a magyar főellenállási vonal előtt 60 szovjet páncélost számoltak meg.”

Azaz 22-én éjszaka ürült ki a falu, hogy másnap bejöjjön a bejönni készülő. 23-i, szombati a fölszabadulás: fel. Szaba dulás. Fel, sza, bad, ul, ás. Le.

A 3. magyar hadsereg meg.

– A szarát hagyta maga után.

Ha.

Az ellenállás miatt a szovjet 23-án (szombaton) Battonya és Lévés közt kénytelen megállni és pár napos védelembe berendezkedni.

Huszonharmadika? A 203. sz. hadosztály Elekkel szemben, a 243. hadosztály Kürtös-Mácsa körzetében érte el a határt.

Néhány magyar századot megtizedeltet a parancsnokló tábornok. Ahelyett, hogy. Kiverné a.

23-án a 2. magyar tartalék hadtest a Nagypereg, Battonya, Dombegyháza, Kevermes, Otlaka vonalra vonult vissza.

24-én a szovjet esti összefoglalóban mi nem áll: a 18. harcoksihadtest és a 243. hadosztály Kevermes-Dombegyháza és Battonyától keletre harcol... Ott éppen nálunk... Kisiratos és a két szomszéd falu közt. Innen oda, onnét: kopogott a cseréptetőn a magyar golyó (a mi kekecsi házunkra is potyogott). Az orosz válasza: ágyútűzzel.

Hogy, hogy nem.

Ahogy az öregek máig emlegetik: annyi volt a tank a Töltésen, hogy majd fölborult az út! (Abból a 60-ból vajh mennyi?)

Szeptember 26-án bevonul a szovjet Battonyára, Kevermesre, Lévésre – azaz ekkor lépi át Kisiratost a front. Addig itt lőtte egyik a másikát; benne voltunk nyakig; torkig. Halad tovább; hogy október 6-án azt a csabai házat lője szitává a fölszabadító megszálló had, amelyben öreg Kurtucz Misa kis családja szeretné az egészet túlélni. A családfő mint hontalan erdélyi menekült munkaszolgálatosként ássa a tankcsapdát, féléves egy szem fia a vert falú házban ráborított jó vastag fateknő alá bujtatva vár... valami jobbat, jobbra. Szebb jövőt!

Azt.

Mindannyiunknak.

26-án, kedden délután Kevermesen az első orosz. 3-4 óra tájt lehetett – emlékezik Pelle tanár úr. Puja Frigyes egész másként írja.

Hagyjuk.

Lapozzunk!

Csanád, Csanád.

Së mögye, së sömmi!

Az aradi csata vesztesége a magyaroknál majdnem 5000, az oroszoknál több mint 11.000 katona, 40-nél több magyar, 90 orosz harckocsi (Szabó-Tímár 43).

KÉT HÉT

Két hét? Így emlékeznek. Hogy eddig voltak itt a magyarok. Tartoztunk újra Magyarországhoz. Bekövetkezett, amire 1919 óta vártunk. Nem véletlenül! Mert a magyar szabadság első hete 13-tól, szerdától vasárnapig tartott, s jött a második (szintén csonka) hét, hétfőtől péntekig... (szeptember 18-tól 22-ig). Mert hogy állítólag 23-án, szombaton jön be hozzánk az orosz (mögötte az ott sompolygó oláh katonasággal).

Kurta két hét. Két kurta. Megrövidítve ez is, az is. De hát. Mégiscsak hét!

Nekünk ennyi jutott.

Jani bátyámnak épp elég arra, hogy falujában azonnal nekiálljon megszervezni a kaszáskeresztes pártot! Hogy meghálálja a szabadulást. Amikor meg visszajön az oláh, s az újabb földosztással ő is kap egy kis földet, hálából belépjen a kommunisták romániai pártjába. Hogy amikor aztán bekényszerítik Kurtucz János kisiratosi úgazdát a téesz nevezetű kollektívba – hajaj, kolhozba –, összetépje a tagkönyvét. A politikából neki ennyi elég! Egy életre – a fél lábával, mert a fél lába felét otthagya az odesszai fronton. Mert úgy látszik, a hálából is megárt a sok.

Amíg itt voltak a magyarok, a szegények széthordták a községháza bútorait. Néhány magyart utána a románok elvittek.

Apám (regéli öreg Kurtucz, Gergő tata fia Csabán) kint ült a ház előtti kispadon, amikor menekültek a magyarok (veszi át a szót Annus néném Iratoson). Kérdözte egyiktül:

– Hát elmöntök, fiam?

– Mi az, hogy elmögyünk?! Vigyázzon kend, mit mondd! Bújjon be a házába, mer lélüvöm!

Vót vele egy nagyon okos magyar katona, az nem engögte, hogy bántsa apámat. Azt mondta:

– Vigyázz, hogy mi ki tudjunk mönni a falubul!

A Tódás felé möntek ki.

Utána mondta nekünk tata:

– A magyarok is csak a szarukat hagyták maguk után – szögezte le, amikor azok valóban elmentek.

Mármint a faluban. A falunak.

Sógor folytatja a történetöt.

– Tatát a rományok elvitték magukkal kocsisnak a Tiszáig. Mindig azt mondták Nagyiratoson is, a Tiszáig mönnek! Na, idegyűttek, isznak a Tisza vizébül, mindig a Tiszából akartak inni. Kettő sē maradt mög, beleszorították őket a magyarok a Tiszába.

Itthon öregapám nekiállhatott a lányát védeni. Az oroszoktól. Jöttek, zabráltak a rücskösei, a lányoknak, fiatalasszonyoknak nem volt tőlük nyugtuk. Béla bátyussal Gergő tata leütött egy orosz, a fegyverét elszedték, elhajintották... Annust védve mi másat tehettek.

Gyűttek a magyar tankok a Tódáson befele, a gyalogosok a Kekecsön – űkfoglalták el a pikétöket! Kónéknál vót a csöndőrség. A magyar őrmestör vagy húsz embörrel gyűtt: belűtt az ablakon egy sorozatot, aztán bemöntek. A disznót, jószágot odaadta a népnék. Az embörök széthordtak mindönt.

Tudja, hogy van... – vélekszik a másik sógor, aki akkor épp 13 éves.

Nagyiratosrul a kolonisták beljebb menekültek.

Disznót, zsidónál.

Akkor, '44-ben sokan a magyarokkal möntek Világosig, segítettek a szekerűkkel. Mög vissza. Velük möntek a testvéreim. Most Kevermesön élnek, ott maradtak – emlegeti másvalaki.

Tatánk, mer magukkal vitték az oláhok, a Tiszáig szállította őket. De nagyon oda kíváncsoztak mindig!

Ėgy helybelit a magyarok hülyére vertek, mer besűgó vót, de el is szödte az emböröktül a pézt. Embörccsempész vót! Nagyon mögvámolta őket. Bejelöntötték.

Elég rátarti, gazdag család vót – adja tovább a szót a másik családfő.

Kántor bácsi sem hallgatja el. MÉR TÖNNÉ?

Kocsmáros vótam Sándor Miska kocsmájába. Jutalombul löttem kocsmáros, hogy mögsebösültem a fronton. Amikor begyűttek a magyarok, a kocsmárost keresték. Nem möntem önmagam. Valami csempész vót, ezér. Kérdözte a csendör főhadnagy:

– Hun van!?

– Ėgy hete a temetőbe!

– Haj, de kár, sajnálom!

Reduleszku, kurticsi bitang regáti mögverte és belehalt. Reduleszkunak Kurticson lërakata vót, italér mönt át Sándor Miska, aki vót vagy 130 kiló. Kövér vót, jó be vót rúgva, könnyen lőhetött vele elbánni. Talán feketézés miatt vesztek össze?

A románok nem vötték föl a harcot, szétmöntek. Csála alatt Pécskánál vót harc, mög Aradon is. Aradon mán kint vótak a vörös lobogók, román föliratok, éltették a kommunista pártot. Várták az oroszokat! A Högyaljából várták, ahelyött a magyarok gyűttek be a másik végibe!

Világosnál nagyon sok magyar fiú otthagya a fogát.

Ha akkor az oroszokkal összefog a magyar, együtt gyűnnek vissza a némötre, haj, micsoda világ lönne itt!

Vasárnap lött vóna a búcsú. Én ezér vótam oda italér. Mögvöttem, Aradon a sörgyárba a lërakaton hagytam. 54 ezör lej ára bánta. Amennyi csak a kocsira fölfért. Bor, sör, pálinka. Mire hazagyűttünk ángyoddal, mán nem vót mög az engedély, a magyarok elvötték. Utána mög Aradra beröndöltek a románok, 50 millió lejre büntettek, amér nem nyitottam ki. A magyarok bezáratták a kocsmákat. Majdnem 50 tojás vót (az 50 millió lej); nem köllött a pénz senkinek sē!

Aztán én már nem is nyitottam ki, tudtam, hogy gyűn az államosítás!

A két front közt is vótunk ángyoddal, a magyar és az orosz közt.

Két hétig vótak itt a magyarok; a Kettőskútnál vót a rajvonal, a magyarok a határon túl, hogy végtelenségig nē engedjék át őket. Ágyúval nem lűttek, csak fegyverrel, ide (a Kekecsre) is gyűtt golyó.

Kevés orosz vót, magyar tán egy század, a végin 30 maradt. Aztán éccaka dübörögtek a tankok a Tötésön. Vót egy hét, hogy föntartották a magyarok az oroszokat, sok magyar möghalt!

Égy éccaka itt ült a ház előtt a kispadon a magyar katona. Tata kimönt:

– Fiaim, tán csak nem möntök haza?

– Fogja be a száját, mer lëlüvöm!

A másik lëintötte, nē bántsá, a harmadik mög aszonta:

– Nē féljön, tata, röggelre csak a szarunkat találják!

Vitték őket (a hadifoglyokat) Oroszországba, Kurticson az állomáson kitörték a vagont a magyarok. Tata de sokszor adott ruhát! Átöltöztek, egy éccaka itt, másik éccaka átmöntek Magyarországra.

1944 szeptembörébe általános fosztogatás... A szögényők széthordták a községháza bútorait, széthordták a zsidók portáján található értéköket. Utána néhány magyart elvittek az oláhok.

1944 szeptembörébe kirabolják a románok lakásait, az iskolaigazgatóét is. Októberba az igazgató visszaadi: *ēvöszi a paptul, amit tud.*

– Mi az, nagylány, kell a stafírun?!!... Na, gyerünk vissza!

Szajréztak (a falubeliek), a magyarok – a magyar katonák – nem engedték.

Fosztogatnak.

Jani bátyád megalakította a nemzetőrséget. Majd a kaszaskeresztes pártot. Később a kommunista pártba lépett, amiért földet kapott. Amikor jött a kollektív, otthagya őket. Nem így gondolta – igazít el Jani bátya Misa nevű öccse.

Az oroszok Tódáson Kónig annyian álltak, hogy majd lészakadt a föld. Innét indultak támadásra. A magyarok ágyúval nem lűttek, csak golyóval: a cserepek kopogtak...

Vastaghék? Hogy végül az aradi hős Vastagh hősi halát haljon a csongrádi híderő folyó csatában.

Októberban a román leventeparancsnok visszaadja: kifosztja Hodács esperes, író otthonát. A könyvei ekkor kerültek a parasztok birtokába. A Hodács-könyvtár maradékát a kolhoz szervezésekor takarítják el. Szalonnát, zsírt csomagolnak bele a boltban, könyvekkel gyújtanak be.

Az esztendő végén az oroszok sorra járták a lányos házakat, hogy erőszakoskodjanak. Védve asszonyaikat, lányaikat, nénjüket-húgukat többet agyonverték közülük az emberek. *A Sulyokgyerökök – mama testvérének a fiai – hárok orosz vertek agyon Marosvásárhelyön.*

Agyon verni: fejbe kólintani, vágni.

HŐSI HALOTTAINK

A magyar hősi halottak sírkerti emlékművén ott a névsor.

AZ 1939-44-ES VILÁGHÁBORÚ ÁLDOZATAI

ADLER MIHÁLY, ALMÁSI ISTVÁN, BÁBA ISTVÁN, BÁBA MÁTYÁS, CZANK FERENC, GÁL BALÁZS, GÁL FERENC, GÁL JÁNOS, GÁL PÁL, GÖCZŐ ISTVÁN, HEGEDŰS MÁTYÁS, HORVÁTH SÁNDOR, KATKÓ FERENC, KISS BÉLA, KOVÁCS

MÁTYÁS, KRISTÓF FERENC, MIKLÓS ISTVÁN, ŐZE ANTAL,
PAPP JÁNOS, SÍRKÓ JÁNOS, TORMA JÓZSEF, TÓTH JÁNOS,
VÁGÓ BÉLA, VERTÓ MIHÁLY, EGY ISMERETLEN KATONA.

ÁLLÍTOTTÁK A KISIRATOSI SZERETTEIK 1984

(Vertó nem fordul elő a faluban, Vetró viszont igen. Elütötte a sírköves?)

A háború után állított első emlékmű fakereszt volt azoknak a magyaroknak az emlékére, akiket az orosz az itteni csatározásokban lelőtt. Az öregek emlékezete szerint ők öten voltak. Hogy kik, nem tudni.

A magyar fiúkat koncentrárra vitték, munkaszolgálatra. Futóárokásás... A végén őket is bevetették. Sok iratosi fiú maradt oda.

Nagyiratos és Battonya közt szekérrel 4 óra az út. Árvai sógor, aki Kisiratosra nősült (a falurajzíró nagynénjét, Kurtucz Annust vőtte el), 1980-ban meséli: 10-kor indult, délután 2-re ért oda azzal a Forray-Nagy-Iratos mellett lelőtt magyar honvéddal. Krunci vót a neve.

A kürtösi katolikus temetőben 'majdnem 40' magyar honvéd nyugszik. 2012-ben a közeli halastó iszapját eresztik a sírhantjukra. Szentpálon az oroszok által szeptember 22-én lelőtt 6 magyar honvéd tiszteletére 2011-ben emlékművet állítanak. Gájban 11 magyar katonát temettek el. Arad Alsóvárosi temetőjében 119 magyar és német katona nyugszik – 2 kivételével jeltelen sírban. Magyar katonasírok borítják egész Aradvármegyét.

Kisiratoson a sírkertben a II. világháborús emlékmű egy itteni ismeretlen honvéddáldozatról tud. A többi? Ki tudja, hol porlad. Még hogy névtelenül: kereszt sem jelzi, hol.

KOLHOZVILÁG

A kolhozvilág? A téesz-szervezés? Több halottal, több száz megalázott emberrel. A gazdájának visszaadi a szögénye... Egyik ütötte, másik most visszavágta.

Az '50-es években a falurajz írója Kisiratoson, kántor nagybátyja gyöpszéi házának szomszédságában látott – életében először és utoljára – úgybenevett detektoros rádiót. Mintha küves rádiónak mondták volna... Villanyáram nélkül működött, fülhallgatóval hallgatta az adókat a tulajdonosa... A diódát ércből helyettesítette; a gyanútlan gyermek azt hitte, a kőhöz érő tű mozgásával keres állomást a gazda...

2013-ban regéli a küves rádió után érdeklődőnek Falkus Margit:
– Horváth Károly bátyáé vót! 102 éves, amikor meghalt. Tilos vót hallgatni! Vót, hogy bebújt az ágy alá, hogy ne lássák. Egyszer beszorult, nem tudott kigyünni. Összecsínálta magát. – Bassza mög kend a kurva anyját! – szidta a felesége. Nem szerették a komonisták! Elkobozták tülle. Poharat töttek (az uccán) a falra, úgy hallgatták le. Vallatták a paplak pincéjében, nem vallott. A leborított hordóba besúgó vót; beszélgettek (a lefogott gazdák)... Később mondogatták: a hordónak is van füle!

Vót. Annak igen.

Ott, akkor, vót.

Ma? Ki tudja.

1956-nak csak a híre jut el hozzánk. Majd rövidesen hozzák a történeteket a történetekről a hazajáró magyarországi testvérek. Akiket átsodort az élet Odaátra.

Kevermesen agyonlő a pufajkás horda egy Mák nevű tüntetőt. 2010-ben tudod meg, sógorék révén... a sógorunk volt. A családjá rokon.

Nem csak Iratoson rokon mindenki? Az egész tájon.

Előbb-utóbb minden kiderül.

Hogy miért a szülőházad.

1960-ban román cikk a kisiratosi Kása-féle régészeti gyűjteményről, fordítja 2012. júl. 20-án Almási Loránd. „Dr. Kása Antal” – való, Doktor volt az egyik ragadványneve a falu felcserének – 1960-ban szarmata sírt tárt föl a téesz-udvaron a siló kiásásakor. Később több sírt találtak. A legnagyobb érték, amit ott lelt, egy réz fejsze-csákány fej. Az egyik oldalon fejszeként, a másikon csákányként használhatta egykori tulajdonosa.

„Romániában” hasonló lelet nem került elő.

’Romániában’; még szép.

Magyarországon igen.

Anti bácsi sokfelé ásott. Magunk 1978-ban láttuk először a Kása-féle tájházat, néztük végig – Anti bácsi kalauzolása mellett – a gyűjtemény darabjait. „A rézcsákány a szomszéd házból való”. A szomszéd ház a téesz-székház... (Mert az is Kása-kézen volt, míg el nem kommunizálták a kommunisták a kommunizmus kezdetekor kezdven az elkommunizálást a Kommunisták Romániai Pártja irányításával.)

A falu 1968-ban megszűnt önálló község lenni, hozzácsapják Kürtöshöz. Ez a kisiratosi kolhozvilág csúcsa. Itt tetőzik a nagyromán ár. S ekkoriban veszi kezdetét az Eredeti Dák Kommunizmus.

Ahonnán: aki tud, meglép.

Akkor, amikor.

– Apádnak volt esze...

Mert a Kárpátok Génusza által vezetett ország határőrsége sokkal szigorúbban óvta a magyar-román nevetséghatárt, mint a Rumun Király granicsárjai tették volt ugyanott, a nevetséghatáron.

Idejében tette.

Hogy egy életen át hazajárjon.

Szerencsére volt hová.

A FÓRAI REZESÖK GYÁSZZINDULÓJA

Az ötvenes években még Fórai, Fóraiiratos, Fórainagyiratos (Forray, Forrayiratos, Forraynagyiratos) vót a nép ajkán a ma a románok által Iratoşnak nevezett 'palóc' – azaz nem ö-ző, csakis ë-ző – szomszéd falu. (Űk gyepesiek, mink gyöpösiek...) Az ű rezesbandájuk húzta el egyszer ott a tötthelyön, űnáluk a focipályájukon a gyászindulót a mieink mögcsúfolására!

Hogy esött, hogy nem.

– Ha errül Menzel tud...

Hrabal.

Nem, űk nem. Mink ellenben.

A környékbeli román, vagy éppen vögyös lakosságú falvak csapataival hagyományosan barátságos – mondhatni semleges – a viszony. A mögyei első osztályban szereplő kisiratosi focicsapatnak és közönségének a magyar falvakkal van néha gondja. Korábban egy Kisiratos-Nagyiratos, újabban leginkább a Kisiratos-Majláth(falva) meccs okoz gondot. Labdarúgónak, edzőnek, bírónak, közönségnek... Nē adj Isten rōndōrnek.

A hetvenes években vót a kisiratosi csapat edzője az akkor tornatanárként működő Almási Vince. A polgármester 2013-ban regéli a falurajzírónak, hogy s mint esött velük az a híros nagyiratosi – fóraiiratosi! – eset.

1:1-re állt a Nagyiratoson rōndōzōtt mérkōzés, amikor az utolsó pillanatban gōlt rűgott a vendéglátó csapat. Mire föl kiugrottak a nagyiratosi rezesök a kukoricásbul és rāzōndītōtt a fűvős zenekar a gyászindulóra.

– Mozart? Rimszkij-Korszakov? Beethoven?

Nem, csak amivel a halottul búcsúzunk.

Mondom, nem rekviem. Gyászinduló!

A fórainagyiratosi pályán.

Micsoda szégyōn.

Lefújta a bíró a meccsöt, a közönség betódult a pályára, a győzteseket ölelgette, a vesztesök mögszégyőnülten ballagtak le a pályáról. Mindez végig a gyászinduló ütemei alatt!

– Kikaptunk?

Még hogy, de az a gyászinduló...

Hogy az a k.

Képesők vótak másfél órán át – másfél? és a szünet fertály órája?! – a kukoricásban mögbújni... Por (sár?), szűrös tengőreilevél, tűző nap (farkasordító hideg?), éhös kóbor (csak nem veszött?!), kutya... (A sörösüveg – netán a butykos – persze kéznél löhetött...) Csöndben, mög sem pissenve.

Vót – van máig – min nevetni.

Na aztán hogy hazagyütt a katonaságtul Godó Feri, nyócházi cimbora! (Nyolcház: ucca, nyóc házzal – négy errül, négy amarrul, páros úca, azaz házak szömbe párosával, négyszer kettő – ilyen egyszerű a szalbekiratosiak eszejárása...) (Nem úgy a forraiaké!) (Valószínűleg nem különben.) (Almási a Kekecsön, Godó a bele torkolló Nyóházban nőtt föl, a falurajzíró hova nem, édösapja kekecsi szülői házába jár máig haza – valamikor együtt rúgták a gyöpon a tököt.) Szóval hogy Godó a seregben hallott a dologrul, és – mondanunk sem köll – igöncsak röstellte a dógot! Ha ú ott lött vóla! De nem vót. Ám a visszavágóra már lészörölt, s mit ad Isten, magára húzhatta a csapat mezét, kivonulhatott a focista barátaival a pályára, oszt adj neki!

Nekiesött a két csapat (hun a labdának, hun egymásnak), röndösen hajtottak. A fél falu ott biztatta őket, Hajrá, Dorobánc! (Mer hogy akkor még ez vót a hivatalos nevük! Kisiratos? Csak ha más nem hallja.) Mindez hiába, a Forray nemzetes uram telepöseinek a lészármazottjai állták a sarat, azaz Szalbek uraság és asszonyaság telepösei ükunokáinak a rohamait. Döntetlen! Mán mögint szinte a léfújásig. Mígnem.

Akkor Godó Fercsi gondolt egyet és kicselözve az egész forrairatosi védelmet a gólvonalig vitte a lasztit. Ott ráült a labdára, ránevetött a mögdermedt, mán töhetetlen – mer a tizenégyes táján elfektetött – kapusra, és a sarkával bepöccintötte a bűrt a hálóba.

Szabályos vót, mög köllött adni, de hogy hülyét csinált az ellenfélből, piros lapot kapott. Kiállította a bíró! Joggal, mondja a 2013-as Szent Anna napi búcsúban az elkövető, mer hogy a méltóság így mög úgy.

Emböri méltóság! Amirül még tud az iratosi embör. A nagyvilág: alig.

–Bosszú vót.

Mit löhet tönni: bosszú.

Méltóságon innét és túl.

Szóval hogy éccör a főraiak nem elhúzták a mieink nótáját?...

...Ahhon képest a mi válaszuk...

– Azt ismeröd, hogy:

Iratosi bētyár csárda,

Zsandárokkal körül állva...

SZÓKIK A NÉP

– *Negyven rendőr van Kurticson, sosē vót ennyi Romániába! Elvittek tizenennyóc embört mög legényt, mer nem dógoztak (sēhun), munkanélküliek vótak. Mán azér, mer nem akartak dógozni, és csúnyán összeverték űket.*

– *Mér nem dógozik, mibül éltek?!... – kiabáltak velük.*

– *Kérögettek az apjuktul, anyjuktul... Kérögetnek.*

– *Most mind dógozik.*

Nem előbb, nem utóbb, éppen 1983-ban.

A Tódás és a Kis utca kezdetén álló ház lesz a falu első emeletes épülete, amelynek a falai egyre magasodnak. Pap Jani a tulajdonos, fiatal aradi hentes, ő építi Kisiratos első – máig utolsó? – emeletes házát Bezán Kata néni háza helyén. Berzán Kata a Zsillérön kapott házát; itt sok baj volt vele, odatöttek. *Ettől az évtől (1985-től) oláh tagozattal kísérletöznek.*

1986-ban mit nem kell hallanod!

– *Százharminc aradi indult éccörre Ausztriába! Csak húsznak sikerült, a többi lágerba van. Ezér nem engednek bennünket Magyarországra. Nagyon nehéz útlevelet kapni! Csak ha lēfizeti az embör a főnököt. Én héccáz forintért eredeti Kentöt viszek neki – áruli el odahaza, Csabán, az öcséd, mi nem történik velünk idehaza.*

Jani fiát Ioannak akarták beírni. Jani nem hagyta magát, azért is Jánost kellett beírni.

– *Az orvosok, tanárok elszaladnak, pedig ez a röncör nem tart örökké, és akkor itt maradunk vezetők, értelmiség nélkül. Amikor majd újra löhetne valamit tönni, nem lösz, aki a népön segítsön. A népnek segítsön mögőrizni magyarságát.*

– *Gyávák! Nekünk ez a hazánk, itt köll élnünk!*

1989-ben magyar zászlót ragad, fölkap egy tehörkocsira és a lobogót lengetve száguld végig a falun.

Forradalom! Forradalom van. Vagy mi.

Talpra, magyar!

Talpra.

– *Mögdöglött Csucus! Vége az elnyomásnak! Szabadok vagyunk!*

A falu szélén feszít a Hazafias Gárda (a vlah munkásőrség) egyenruhájában, karján román nemzeti színű szalaggal, vállán puskával az egyik nem régi szekus besúgó.

– *A Hazafias Gárda fegyverei a régi községházán vótak elzárva. Az egyenruhát mindönki otthon tartotta. Ide sě önként állt be az embör. Engöm orvosként foglalkoztattak volna, ha szükség van rá* – regéli körorvosunk, a falurajzító legjobb itteni embere.

1989-re a végsőig feszül a húr. Öcséd szerint az utóbbi két év alatt vagy százan átszöktek Magyarországra. A legtöbben a határ mellett, a szomszédban telepednek le - úgy, mint Trianon óta mindmostanáig.

A falu határában több szökevényt elfognak, jó néhányat félholtra, vagy éppen agyonvernek a határőrök, milicisták, szekusok.

Húsz dorobánci kombájnos átgylt Magyarországra. Egyenként.

– *Anyám vött két tehenet, naponta 30-40 liter tejet mérnek ki a faluba, napi 300 lejt kapunk a tejért. Nem engedöm őket a kolhozba, a tehenökkel foglalkoznak.*

– *Itt nem lösz falurombolás! A házunkbul ki nem mögyünk, dütsék ránk!*

Kürtösön már emelik az emeletes házakat a központban, oda tönnék őket.

Majd ha fagy.

FORRADALOM

1990. január 28-án tör ki a forradalom Kisiratoson.

Éppen ott vagyunk. Ott portyázik a falurajzító egyszemélyes szabadsapat.

Forr a falu.

Kitörni készül.

Egy hete igen hangos volt a népgyűlés!

Három embörnek lööntötték fekete (olaj?) festékkal az ablakát... A kolhozban kommunista vezetők.

Levelet kapott a volt tsz-elnök: rágyújtják a házat! Azzal vádolják, hogy a szemben épült (orvosi?) szolgálati lakás tégláiból húzták föl az ő házat is. *Mi kunyhóba nyomorgunk, ő palotába él...*

Persze sok embernek segített, az elmúlt években csak hozzá fordulhatott bárki segítségért. Neki megvannak a kapcsolatai.

Nagy háza (az Elnök utcájában) szemet szúr a népnek. Meg.

– *Az ű uccájába épült először küvesút!*

Pedig hát: ez itt a Piac(tér), a Fő tér, az új háza mellett a régi posta...

– *Az Elnökhön éccaka három álarcos férfi állított be. Az asszony ijedtibe fögyújtotta a villanyt. Hatalmas neonsüvek vannak (náluk). A nagy fénytől mögijedtek és elszeleltek.*

– *Azon az éjjelön a Piac aszfaltját románul teleírták: Lë Szandával! Lë a kommunistákkal!*

– *Akkoriba valakik löverték a Malomi köröszöt! Nem tudják, románok, magyarok? A beszédjükriül nem derült ki.*

A Régi Elnök, Szanda Antal utóbb a falurajzírónak magyarázza, miért kényszerült arra, amire. Mentené, ami menthető. Apád iskolatársa volt. A becsületről lévén szó. Aminél – lám, már megint –, van-e fontosabb?

Embernek maradni. Ott, igen: az embertelenségben is.

Ha sikerül.

Január 28: népgyűlés Kisiratoson. Délelőtt 10-re. *Kidobolík a gyerökök a pionírdobon, hogy gyűlés lösz!*

Még tart délután 4-kor (oláh idő szerint 5-kor) a gyűlés, amikor a Kis utcáru befordul egy lovaskocsi, tele jókedvű román katonával a Templom utcára. Csudálkoznak, hogy zárva a Csárda! Továbbhajtanak a faluba és kurjongatnak...

– *A népfrontot választik újra! Nem jó a régi. Elegünk van belőlük!*

– *A fõradalom után mindjár mögalakították magukat. Akik benne vótak eddig is vezetésbe.*

– *A Front elnöke Kürtösön lakik. Nem tetszik a népnek, kommunistá vót, csinált pártiskolát.*

– *Az embörök követölik a magyar nyelvű oktatást, a régi szokásokat engedjék, külön néptanács a falunak.*

A következő hónapokban reménykedni kezd a nép: hátha végre valóban jobb lesz!

Az első szabad kisiratosi választáson

273 szavazat az RMDSz-re,

28 a (Nemzeti Mögmentési) Frontra (Iliescuékra),

5 a parasztpártra (Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpártra),

5 a liberálisokra (a Nemzeti Liberális Pártra),

2 az „ökológus”-ra (Ökológiai Pártra),

2 a (Román) Demokrata Agrárpártra,

8 egyéb pártra szavazott.

Kisiratoson ekkor 1573-nak volt választási joga, közülük

1494 szavazott,
1323 érvényes,
171 érvénytelen volt.

Nem volt egyértelmű a képviselőválasztás módja, ezért fordult elő ennyi érvénytelen szavazat.

Jobb lett!

Annyira azért nem, mint szerettük volna. De.

KÜRTÖSNEK NEM KELLÜNK

A forradalmat követő hetekben a községközpontban, Kürtösön nem szolgálják ki a kisiratosiakat. Azazhogy igyekeznek leválasztani bennünket. Ez az ösztönös elhatárolódás magyarázza, hogy az elszakadási népszavazáson a nagy román többség ellenére a szavazók zöme elfogadja, hogy Kisiratos újra önálló legyen?

Cigányasszonyt nem akarnak kiszolgálni az egyik kürtösi üzletben.

– Húst nem adnak neki!

Húst, ami akkora kincs. Mert valahonnan már csak került.

Kisiratosinak, Kürtösön, húst adni... 1989 végén, 1990 legelején...

Kisiratosi? Honnan tudják?

– Kisiratosinak nem adunk! – kapja meg a cigányasszony (mondhatni roma asszonyság) a magáét.

Fölsímték...

Csak hát hogy hagyhatná magát? Odahaza a purdék.

– Én három nyelven beszélek, magyarul, románul, cigányul! Ti csak annyit tudtok: Mú!...

Mondhatni: bú, boci, búúúú.

...Regélik 2014-ben ezt a negyed évszázaddal korábbi esetet. Hogy kapott-e végül húst Kürtösön az iratosi cigánynő, mesélőnk nem említi. Mert jól tudja, nem ez igaz történetünk lényege.

MÖG AMI BELETÉR

2001-ben az első festőtábor a Máltaiban. 2003 márciusában népszavazás a községi önállóságról. 2004: újra önálló község Kisiratos, önkormányzati választás, polgármester Almási Vince tanár. Az RMDSz elsőpró sikere.

Most akkor: kezdhetjük újra.

– Az egészet előlről.

2012-re a falu lakossága a három évtizeddel ezelőtti két és félezerrel másfélezerre apad, s a korábbi két-három személy helyett a helybelieknek már a tizede („Az erősebb kutya viszi a csontot!” jeligére?) vallja magát románnak.

Elölről!

Mindent előlről kezdhethetünk.

Csak azért is?

...Dorobáncon (még) innen, Dorobáncon (már) túl, éppen Kisiratoson.

MAGYAR KRISZTUS, MÉG MINDIG

2014-ben egy asszony (Falkus Juci) azért jön el a könyvbemutatónkra, hogy lássa, ki az a Sarusi Mihály. Mert a Magyar Krisztus miatt őt is nyaggatták.

Az iskolában tanítók közül Gagyí meg Almási tanár bácsinál volt meg aradi magyar paraszt családregényünk, a Magyar Krisztus, amely 1986-ban jelent meg. (A faluban még bizonyosan Almási doktornál, az ő példánya is keltezőkorán tűzre vettetett.) Gagyí a kocsmában emlegette a könyvet, mit nem olvasott a faluról, egy Sarusi nevű csabai írótól, akinek a rokonsága itt él?!

Ez 1987-ben, egy évvel a megjelenés után volt, magyarázza Almási Vince.

Valaki megvitte a hírét a szekus illetékesnek, hogy az eljárást – ellenünk – lefolytathassák.

– Érdemes volna kikérned a szekuritáté anyagából a rólad szóló jelentéseket! – biztat e lehetetlenségre Szabó Jani barátunk (/Tisza-/Mart fü/vé/ről).

Arra lettek volna kíváncsiak az eredeti román komonizmus kürtösi politikai rendőrei, hogy hány tanárnál látták Sarusi könyvét.

Almási Vincét (aki a könyvét az anyósáéknál, Majláton rejtötte el /hogy Miska e könyve soha többé ne kerüljön elő/), Gagyit Lacit is megszorongatták.

Tűvé tették érte a falut?

Érezted, egyhamar nem teheted a lábad Erdély szent földjére! (Hogy 1986 után csak 1989 végén merészkedj ezt megtenni.) Mit kaptál volna...

Hogy tudhattak volna ők bármit is: rólunk?!

...Szemrevételezett (a falunapi könyvbemutatón), majd szó nélkül távozott. Anélkül, hogy rám köszönt volna. Szerencsére másnak csak elkotyogta, mit keresett itt.

Berendelték Kürtösre a kisiratosi magyar tanoda két takarítónőjét is. Kerékpárral hajtottak át. A szekusok faggatták

őket, de nem tudtak semmit (rólunk, illetve a könyvről). Szöröncsére! Az eredeti román komonizmus kürtösi politikai rendőrei – jutalmul – hazavitték őket takszijukkal Kisiratosra.

Hogy kutyagolhassanak vissza Kürtösre a bicajukért.

– Ű vót az?

Ű; ki, ha nem.

Nem a könyvre; ránk volt kíváncsi.

Öcsi Iratosért táncol

(2004. december 5. előtt valamivel)

lassan, csak lassan
megadva a módját
magyarmódját
parasztmódját
hogy lenne paraszt, lett volna paraszt az öregapja?!
iparosmódra
Öreg Kurtucz Miska
Misa, Misu
Csaba vicces borbélyja
Kisiratos Úri Borbéja
tedd, rakd, jelezd,
süvegeddel
lábbal, főleg lábbal, de a testeddel, tartással, minden
porcikáddal
arcizmod rezdülésével, kezed indulásával, ejtésével
pattint, csettint
ölel
csak aprán, korán, ne siess, csak lassú, lassú az tánc,
öcséd Kisiratosért táncol
Öcsi Iratosunkért járja
teszi, mutat, mutati, jelzi, odavágja!
csak lassan, nem elhamarkodni
a magyar ember jogaiért
összefogásunkért
e toborzó ünnepen
Tomi járja, járja a miénket
a magunkét, amely hogy ne lenne a legédesebb
anyaföld-ízű, Atyaúrsten-szagú,
Boldogasszonyanyánk-érzelmű, Öregisten-erejű, Csaba
királyfi-lendületű
magyar, a kutya mindenét ennek az elbitangolt anyaországnak
kurafivilágnak
mustohavilágnak
csak lassan, lassan a testtel!
szépen, legszebben, a leszakított magyarokért
magunkért, hogy ébredjünk föl Trianon-mély, Hazugságház-

meredek, pöceillatú álmunkból
 hogy csonkák lennénk! kicsik volnánk! tizenöt helyett heten,
 nyolcan a marhái
 Csonka-Magyar Meddőnek
 tedd oda, ritka gyönyörűen
 úgy, e'mán döfi, sebesebb, még erősebb, még jobb tartású,
 e'mán igen!
 IGEN!
 soha: Nem
 járjad, a hurutos csőcselék csak lesse
 mit nem csinál ez a Tamás
 Bözsi fia
 Öreg Kurtucz Miska unokája
 Öreg Kurtucz unokája Iratosunkért veri, döngeti, teszi oda a
 mindenét
 perdül, fordul, kerül
 Iratosért, melyről apánk annyi szeretettel beszélt
 mesélt
 regélt
 mással, másból csúfot úz, viccel, Iratosról sosem!
 Iratosról csak szeretettel
 szülőfalujáról csakis
 és vitt, ahogy tehette
 ahogy megengedte a moszkovita komcsik szovjethoni fejedelme
 vitt bennünket három Kurtucz-gyermekek
 hogyne szaladt volna, ahogy tehette
 a kecskéből lött sztalin-tehén névadójának a halála éve táján
 '19-ben magyar állampolgárnak születék
 '20-ban egy tollvonással elvevék
 magyarsághoz
 élethez való jogát
 a kisantanti hullarabló hazudozók nyomán az antanti piszkos
 nagy rablók
 elvették tőle, szüleitől, öregszüléitől
 szülei-nagyszülei testvéreinek gyermekeitől és unokáitól
 édes-testvéreitől, vele együtt a hét Kurtucz-testvértől
 Pista bátyától, Jani bátyától, Gergő bátyától, Miskától,
 apánktól,
 Béla bátyustól, Feri bátyától, Annus nénénktől és
 gyermekeiktől, unokáiktól
 minden fölmenőnk, minden testvérünk,
 valamennyi öcsénk, húgunk iskola-, baj- és munkatársától
 szomszédjától, cimborájától, szeretőjétől

minden iratosítól!
 menekült is
 '40-ben
 hogy Iratosunkat Dél-Erdélybe szabták Bécsben az urak
 kúszott át a falu szélső házatól egy szaladásra förtelmeskedő
 vizesárokkal, embőrlessel, vérebbel
 jó hogy nem szögesdróttal s aknamezővel ékes
 nevetséghatáron
 Maradék-Magyarországra
 hogy legközelebb a háború végén, '44. Karácsonyára
 mehessen haza
 ölelni anyját
 magához vonni családot
 falut
 Kekecset
 – megsimogatni Muki kutyáját, akit '40-ben
 a határról kellett visszazavarni, nehogy miatta megfogja
 a havaselvei királyi grancsár
 s aki 4 hosszú év után a nyakába ugrott –
 megszeretni egy kicsit e drága szögedi nemzetet
 hogy utána aló, mars, vissza a csabai kiscsaládhoz
 melyet egy életem át taníthat Kisiratos-szeretetre
 Erdély-szeretetre
 emberségre
 három Kurtucz-gyermeket Tót-Csabán
 kiknek az anyjuknál, Édesanyánál
 Farkas Bözsikénél jobban kevesen szerették e hont
 Magyar-hazánkat
 Marék-Magyarországot
 jaj!
 szégyellnünk kell a háromszínű magyar zászlót?!
 magunkba fojtani Himnuszunkat!?
 restelni fajtánkat??! a 'román' Kölceyt?
 idehaza, újfent, örök kisebbségben

 – igen? Isten hozott!
 – nem? az ördög úgyis elvisz
 aki nem vesz részt
 a kerítéses túlra szorított
 tőlünk segítséget kérő ötmillió magyar
 voltmagyar, még magyar, s leszmagyar
 emberi jogainak a visszaadására hivatott népszavazáson:
 gyöngye

alig magyar
 aki meg nemmel voksol: rongy mucskos embör
 igent mond, akiben még maradt valami tisztesség
 aki nem szeretné, ha az ellennek lenne igaza
 hogy ganyéból gyüöttünk, ganyéba mögyünk!
 szarba vöszünk
 nem, erre százszor is nem
 magyar-embör-tánca!
 teszi, ropja, sürögje, forogi, csavarintja
 odateszi, vágja, aprítja
 bottal vagy fokossal
 – hol volt, hol nem volt, hun vagy sosemvolt-Magyarország?
 volt, van, lesz
 Szent-Magyarország
 öleli öcséd, öcsi öregapja emlékét
 öregapját, öregapja faluját, öregapja mindenét
 Kisiratost
 melynek szeretetét
 személyesen
 magamaga
 az öreg át nem adhatta
 ennek a fiúnak
 mert véle a hasában állt az öreg sírjához az édesanyja
 s lám, a szeretet, mit nem tesz
 száll a madár ágról ágra
 száll az ének szájrul szájra
 száll a lélek belénk, felénk
 jár a lábad
 értünk
 – Kis
 – Iratos
 – Csanádvármegye
 – Arad

Írók Iratoson

Írók Iratoson? Hogyne, előfordultak. Három-Iratoson különös-képp. Almásy-Iratoson, Forray-Iratoson, Szalbek-Iratoson, valamint a hármuk előzményének számító középkori (kisíratosi illetőségű, mert hogy a mai Kisíratos területén fekvő) Nagyíratoson.

Bizonyos adatok szerint az alábbi írók fordultak meg, illetve éltek valameddig, járhattak itt, szagulhattak bele az iratosi, Csík-ér parti légbe: *Szerémi György* (1490?-1558), *Balassa Bálint* (1554-1594), *Iratosi T. János* (1576?-1648), *Soborsini Forray András* (1718-1788), *Almásy Pál* (1749-1821), *Kászonyi András* (17...-1824), *Perecsényi Nagy László* (1771-1827), *Fábián Gábor* (1795-1877), *Teleki Sándor* (1821-1892), *Almásy Dénes* (1863-1940), *Hodács Ágoston* (1879-1951), *Kovács Ferenc* (1907-1959), *Beke György* (1927-2007), *Bretter György* (1932-1977). Hogy a falurajz-író S. (K.) M.-ről (1944) – ezúttal – szót se ejtsünk.

Szerémi György

Szerémi György, II. Lajos és (Szapolyai) János király – Zápolya – udvari káplánja Magyarország romlásáról című, élete végén írt emlékiratában a nagy parasztháborúról, a mohácsi vészről, a század első felének jobbára általa is átélt eseményeiről tudósít. A szerző 1490 körül az elűzött magyar husziták lélegzetét még őrző szerémségi Kamoncon született, atyja jobbágy, tán ezért akad olyan utód (Geréb László író), aki szerint Szerémi „a fura latin gubában első népi írónk”. A guba bizonyára arra utal, amit más rossz latinságként ró föl neki. Gyulán deák, Aradon kanonok Szerémi, így épp elég jól ismerhette az Alföld e részét is. Nem akkor találkozhatott először Nagyíratossal, amikor 1537-ben ott érte utol a Budáról Temesvárra igyekvő, Székely Dózsa György által Katalin vajdának csúfolt – boszniai rác Zapulia falubeli – János királyt! Az 1800-as években a kisíratosiak nem csak Aradon, Gyulán is rendszeresen vásároltak, s nem lehetett ez másként pár száz évvel korábban sem.

Mint írja: „...a király felkészült, hogy Budáról lemegy Temesvárra. Buda várában kiválasztotta a lator Simon deákat s mellé Pöstyéni Gergelyt, Frangepán Ferenc barátot és

Verbőczy István urat; és sok magyar vitéz maradt velük. A király megparancsolta nekem, hogy ha valami árulás támadna köztünk, bizalmasan közöljem vele levélben; azt a megbízatást adta, hogy Buda várában legyenek.

Simon deák nagyon gyűlölt engem, s azért magamban tanácsot tartottam, hogy ha én írnék valamit a királyhoz őellene, s ő ezt megtudná, mindjárt eldugnának engem a börtön üregeibe. Ezért rögtön a király után mentem, s elértem őt egy faluban, *Nagyiratoson*. Amikor a király meglátott engem, hogy utána mentem Budáról, mindjárt oly haragot keltettem benne, mert nem tartózkodom végig Buda várában lakóhelyemen, hogy csak Petrovytt Péter útján tudtam a kegyet visszanyerni őfelségénél.

A papi révnél keltünk át a Maros folyó vizén, s bementünk Temesvárra mindenszentek előünnepén. Nekem megparancsolta a király, hogy én tartsam az ünnepi főmisét a domonkos szerzeteseknél...”

Két hét múlva Lippára megy a király és kísérete (ott is két hétig pihennek), majd a Makra-hegy alatti Kovászi mezőváros következik, hogy onnan Simándra, tovább Soklóra (Siklóra) s Gyula városába jussanak. Körbe-karikába Iratos körül járt a királyi udvar...

Nagyiratos ekkor Borovszky tudomása szerint népes, 2-300 lelkes falu lehetett.

A szerző halálakor, 1558-ban szülővárosa, Kamonc helyén a törökdúlásnak köszönhetően pár, szalmával fődött viskó árválkodik, a magyar lakosság pedig vagy kardélen, vagy még futás közben, netán északabbra, új helyre menekülve reménykedik abban, hogy onnan nem kell továbbbázkolnia. Iratoson ugyanez 1596-ban következik el: az épp akkor esedékes tatárjárás majdnem mindörökre elpusztítja ezt a magyar helységet is. (A sok egyéb mellett alapvető különbség Kamonc és Iratos sorsa közt, hogy a pusztává tett település helyére költöző rácok mitőlünk idővel távoztak, a mieink pedig visszaköltözköztek.)

Balassi Bálint

Balassa Iratosunkon? Az akkori Nagyiratoson. Az abban a korban hol Ezerszer-Kutas, hol Keczer-Kutas néven is emlegetett (csanádi Nagyiratossal határos) zarándi falu, Kutas – minálunk mai nap Kútas – 21 portájának 1561-ben Balassa János (így hívták Balassi Bálint atyját is), valamint Keczer Ferenc az ura (Fábián, Márki). „Kutas, 1564. még Keczer-Kutas, 1614-ig Balassa Bálinté és Ferenczé, azután Paczót Ferenczé s Balassa Annáé” – írja Márki Sándor. „Kutast 1609-ben Bethlen Gábor fejedelem Balassa Bálint

s Ferencz eleste után Balassa Annának és Paczot Ferenc fiának újonnan conferálja Kutas és Macha helységeket s a Székudvari portiójokat Zarándban”.

Hogy a Balassák közül valamelyiké volt a Nagyiratossal, mai Kisiratossal szomszédos (mi több, részben *iratosi*) Kutas, a tudós jelek szerint több mint valószínű. S a Békés vármegyei legenda szerint a vitéz költő Vég-Gyula várában is szolgált volna; Gyula pedig innen – a kutasi Balassa-udvarházból – csak egy jó lófuttatás... Át éppen Iratoson. Szerémínél láthattuk: Nagy-Iratoson át vezetett az út Budáról Temesvárra (ha vissza nem is föltétlen).

Bizonyára jó nagylány- és menyecskeropogtató hely lehetett Iratosunk! Főleg az efféle belevaló vitézlő férfiúnak, mint Balassa urunk volt.

Iratosi T. János

„Iratosi T. János (? , 1576 táján – Sátoraljaújhely, 1648 vége felé) ref. lelkész. 1603-ban már lelkész volt valahol, de csak 1606 végén szentelték fel a tiszántúli e. k.-ben, ahol 1612 októberében és 1615 februárjában Gyulaházán működött. 1620 körül S.a.ú.h-en lett prédikátor, de már 1622 okt-ben Bodrogszentesen, 1624 nyarán pedig Nagytoronyán lelkészkedett. Azután újból S.a.ú.h-re ment, ahonnan 1628-ban visszatért N.t-ra. Valamikor 1638 után Bodzásújlakra került s még 1645 őszén ott volt, de már 1646 jún-ban S.a.ú.h-i elsőpapi minőségben vett részt a szatmárnémeti nemzeti zsinaton. – Művei: Prédikáció Bedegi Nyáry Ferenc temetésén. (Bártfa, 1624.) Patika szerszámos bolt (Perkinsus V. után ford.) (Lőcse, 1637.) (II. kiad. u.o. 1641.) Az emberi élet boldogul való igazgatásáról (P. V. után ford.). (Lőcse, 1637.) (2. kiad. u.o. 1641.) Ez utóbbinak előszavában érdekes adatok vannak a m.o-i reform. történetéről” – áll Zoványi lexikonában.

Három könyvet adott ki. Az utolsó címe pontosan: „Az ember eletének boldogul való igazgatásának modgyáról. Wilhelmus Perkinsus Angliai Theologusnak irasából Magyar Nyelvre fordittatott Iratosi T. János, Thoronyai Praedikátor által. Lőcsen, Nyomtattatott Brever Lőrincz által, 1637.” (Századok.)

Ha nem lett volna nagytoronyai pap, még azt hihetnők, csanádmegyei Torony-Tornya lelkésze volt Iratosi János. Máshol működött. Ám szülőhelye igencsak minálunk lehetett!

Végre egy író, aki itt látta meg a napvilágot...

Eddig – legalábbis – több sem.

1766-ben írja róla Bod Péter: „IRATOSI JÁNOS. Fordított Magyarúl és adott Világra a' Perkinsius Villám Deák munkái közzül; mellynek az egész titulussa: Az ember életének bódogúl való igazgatásának módjáról; és ismét: Patika Szerszámos Bólt, mellyben sok-féle haláloknak nemei és természeti, és a' bódogúl-való meg-halásnak igaz módja tanítatik Vilhelmus Perkinsius Theologus által, Deákból Magyarra fordítatott Iratosi T. János Pap által Lőtsén. 1641-dik eszt. 12. R. Ebben a' Könyvben, sok ritka jeles dolgok vagynak a' Magyar országi Ekllesiáknak Reformáltatásokról, és a' Reformátorokról, kik itt név szerint rendesen elő-számláltatnak.”

Wilhelmus mi lenne, ha nem Villám jó Bod urunknak? Mert ő még tudott magyarán szólni.

Hogy melyik Iratosról való, nem említik. Mígnem Borovszky Samu meg nem szólal. Csanád vármegye története c. munkájának Nagyiratos középkorát fölrajzoló fejezetét szinte ezzel zárja: „A reformáció elterjedése után *Nagy-Iratos* lakossága is kétségkívül áttért az új hitre s a falu 1560-1596. közt egyik nevezetes ekklázsiája lehetett az alföldnek. Itt született 1580. tájon az egyházi irodalom terén is emléket hagyott Iratosi János, ki az 1606. decz. 3-án tartott szatmári közssinaton ordináltatott lelkészül (Nagy-Toronyára?).”.

Mondhatjuk: (zempléni) Nagy Toronyára. Az Iratos-közei (mitőlünk fél napi járóföldre fekvő, csanádi) Torna helyett.

Az Iratos környéki (aradi, zarándi, csanádi) magyarságot a gyulai Hunyadi-örökös Brandenburgi György örgróf feleségének – a kis Corvin, Corvin János özvegyének –, Frangepán Beatrixnak a halála (1510) után állítja vendégprédikátorai segítségével a protestantizmus pártjára. Luther-követő reformátorokat hív, hogy a század végén

(Nagy-)Iratosunkon már a szívünkhöz – ki tudja, miért – közelebb álló kálvini tanok igehirdetője szülessék, nevelkedjék...

Soborsini Forray András

A (soborsini báró és gróf) Forray család első ismert őse János hadnagy, ki 1658-ban Arad alatt esett el. Forray András: 1718-1788. dec. 10. 1747-ben Arad megye főjegyzője, majd követe (1764, „inkább az ellenzékhez tartozott, de csendesen viselkedett”) s 1767-86. közt alispánja. 1772: a Szent István rend kiskeresztje kitüntettje – megveszi a soborsini uradalmat, kastélyt épít, a lázadók (1784 körül Hóra és Kloska bandája) feldúlván szép

kastélyát és könyvtárát, uradalmát Orszáthy Péternek adta bérbe. 1787. júl. 15.: *Iratos falut* örökáron megvásárolta, amelyet azóta Forray-Iratosnak is neveznek. A családi kriptá Soborsinban épült, az utolsó Forray, Iván gróf, császári királyi kamarás, 1854-ben halt meg – olvashatjuk Márkinál.

„Soborsini Forray András erdélyi tanácsos, a szent István-rend lovagja, 1781-ben adta ki hatalmas kötetben 'Trogus Pompeius Justinusnak negyvennégy könyvből kiválogatott rövid, ékes históriájá'-t", amely az öreg báró fő munkája. Ugyancsak Márki írja: a XVIII. században Aradban csak Forray Andrásnak volt nagyobb könyvtára – nyilván Soborsinban.

„A klasszikusokból való fordításnak egyáltalán multjok volt Aradban. Forray András Arad híres alispánja, 'a magyar literaturát akkor is már, midőn még szunnyadozott, római jeles munkák fordításával, melyeket a magyar nyelv most is jelesebb tulajdonai közé számol, gazdagította' – hangzott el Vásárhelyi János beszéde ifj. Forray Andrásnak csanádi főispánná igtatásakor 1830. júl. 30.”

Gulyás Pál ezt írja a tollforgató Forrayokról: „Forray-család (Soborsini, báró és később grófi család). E családtól legelsőbbben a XVII. sz. közepén tétetik említés. 1658. F. János Rákóczi György seregében hadnagy, Arad várának ostrománál elesik... F. András Arad vármegye alispánja, utóbb Erdélyben királyi tanácsos (megh. 1788). Bár közpályán működött (Bécsnek buzgó híve volt), mégis maradt ideje, hogy a római írókkal foglalkodjék; ennek eredménye Justinus római históriáinak fordítása, melyet 1781. Egerben adott ki. F. András 1780-1830... Csanád vármegye főispánja.” Majd a család újabb tagjával folytatja: „F. Iván gróf, magyar afrikai utazó (1817-52) szül. Soborsinban s a pesti egyetemen jogi tanulmányokat hallgatott. 1839. előbb a horvát tartománygyűlésen, később a pozsonyi országgyűlésen vett részt. 1842. nagy utat tett Egyiptomban és Szíriában, azután visszatérve Nyugot-Európában, 1847. nyerte a grófi rangot... utazásairól tett jegyzeteit és rajzait a család megbízásából Császár Ferenc rendezte sajtó alá s adta ki 1859. Utazási Album. Soborsini gr. F. Iván eredeti rajzai és jegyzetei szerint, Olaszország, Málta, Egyiptom. Ez a mű a maga korában a legjelentékenyebb magyar díszmű volt. Bolti ára 100 frt.”

Almásy Pál

„Almásy Pál (zsadányi és törökszentmiklósi), Aradmegye főispánja (1810-15) és koronaőr, majd szeptemvir és főlovászmester, szül.

1749-ben, meghal. 1821-ben. Tudományos műveltségű férfi volt, ki irodalommal is foglalkozott; 1803-ban mint tartománybizottsági főigazgató vezette a pesti egyetemi tanácskozásokat. Magyarország kereskedelmi és statisztikai viszonyaira vonatkozó német és latin nyelven írt művei a nemzeti muzeum kéziratárában vannak...” – írja a Pallas Lexikon szerzője.

Iratos-pusztá egy része az Almásyaké, ők alapították *Almásy-Iratos* falut. 1806. április 29-30-án iktatták be Almásy Pál aradi főispánt Iratos pusztába – írja Márki. Perecsényi Nagy László munkája a „Lantolag. Azon alkalmatosságra, midőn Zsadányi és Török-Szent-Miklósi Almásy Pál ur Arad vármegyében helyeztetett Iratos nevű, másképpen Sofronya czim alatt lévő nagy pusztába 1806. eszt. bévezetve béiktatódott. Temesvár” – áll Szinnyeinél.

Hogy Almásy Pál főispán járt-e iratosi birtokon? Bizonyára... Sőt, tanyázhatott nálunk – a Vizestől Kurtáig terjedő, lassan benépesedő, újraéledő határban, melyből jó darab az övé. S Iratos (Almásyiratos) dolgos népének – köztük dédszüleinknek, Sarusi Kis Jánosnak és Kakuja Rozáliának – köszönhatték jó uraink, hogy tanulhattak, művelhették az írást, mívelhették bármelyik tudományt, élhettek vármegyei, társadalmi, mi több, nemzet- és államépítő életet. Jó uraink minden könyvlapjának alapanyagát földtúró paraszt és iparos őseink megannyi könnycsöppje s izzadságyöngye tartja máig össze.

Kászonyi András

XVIII. századi útleíró, királyi udvari tanácsos, velencei utazását írja le magyarul és latinul megjelent művében (*Iter Venetum ex Hungaria, Temesvár, 1796, Magyarországból tett velencei utazás, Pozsony-Pest, 1797*). E munka újabb kiadása a Magyar utazási irodalom, 15-18. század című kötetben 1990-ben – írja az Új Magyar Irodalmi Lexikon. Tót-váradai Kászonyi András műve – meglepetésünkre – 2008-ban Budapesten újfönt megjelent, így kézbe vehettük!

Kászonyi bevezetőjében arról ír, hogy régi vágya volt a külföldön szétnézni, s eddig csak könyvekből, meg utazókkal való társalkodásból szerzett némi ismeretet a nagyvilágról. „...rész szerént a köz jó mellett, közel harmintz esztendőig, folyvást viselt terhes szolgálataim, rész szerént pedig házi foglalatosságaim, ezen kívánságomnak tellyesítését mindenkor elleneztek, s öregebb napjaimra azt halasztották.” Mígnem 1795-ben neki nem vágott; „Aradot elhagyván” indul országnak-világnak, s Tergyesztből

(Triesztból) Velentzébe hajózáván „a nevezetesebb helyeket és dolgokat” megtekinthette.

„Írtam Aradon 15. Febr. 1796...” – zárja útleírását Kászonyi András K. Tanácsos és Udvarnok, akit Velencében főtisztviselőhöz méltó módon fogadtak, aki ugyanakkor szabadon ismerkedhetett a Velencei Köztársaság nevű, Napóleonnak köszönhetően rövidesen fölszámolódó birodalom anyavárosának polgáraival. A még szabad Velence leírása ma is élvezetes olvasmány, alföldi magyar embernek különösen.

A Pallas szerzője így tudja: Kászonyi András, „tótvárad (18. sz.). kir. udvari tan. Arad vármegye főjegyzője, majd 1783-1786. alispánja. 1797. igen érdekes könyvben magyarul és latinul írta meg Aradról Velencébe kocsin tett utazását. Megh. 1824”.

Kászonyi András Arad megyében járási főszolgabíró 1740-1780 közt valamikor (tehát Mária Terézia idejében). „Kürtös fele részét 1751. Kászonyi András szerezte meg Horváth János határőrségbeli ezredestől, ki Oroszországba vándorolt ki. A Kászonyiaktól Friebeiszek örökölték”.

Tótvárad Kászonyi József 1746-50. alispánja volt Arad megyének, Tótváradon levő javaihoz megvette Horváth Jánostól Kurticsot, Sofronyát, Iratost, Szentpált, melyekről 1750. jún. 25. végrendeletet is tett, de a királyné csak 1779. hagyta jóvá a vételt. Fia, András Arad megye főjegyzője, 1783-6 alispán, 1772. Kurtics falut és egész Sofronyát kérte adományul, s kapta. 1786. után visszavonultan élt Tótváradon. 1795-i velencei útját latinul s magyarul is leírta. Gyermeke, Károly 1794. szolgabíróságot nyert, s József 1785-ben a nemesek közt szerepel. Öreg Kászonyi túlélte fiait, 1824-ben sírba vitte családját.

Horváth János határőrségi ezredes Kurticson lakott, birtokügyekben gyakran erőszakoskodott, s többször eljár Arad megye gyűléseire. 1751-ben azonban 2 szerb ezreddel kivándorolt Oroszországba, s Kurticsot, Sofronyát, Iratost és Szent-Pált 32 900 ft-on Kászonyi Józsefnek adta el.

A nem mindig egyező adatokat összevetve is csak egybeáll. Kászonyi András 1769-ben aradi szolgabíróként nevezi ki a főispán főjegyzőnek, 1781-ben lemond. 1783-6: Záránd vm-i alispán, 1786-ban lemond másodalispáni hivataláról. Az aradi törvényszék elnöke, 1790-ben követ, 1795-ben királyi tanácsos, s Aradon 1796-ban írja meg úti élményeit.

A kurtai-kurticsi-kürtösi Kászonyi-kastélynak nevezett nemesi udvarház homlokzatán az 1769-es évszám olvasható, a mellette álló katolikus kistemplomon 1772., építtetője Kászonyi András. A kisíratosiaknak s helybéli maradék magyaroknak máig

Kistemplom nevezetű római – nem román, hanem magyar – katolikus istenháza építtetője Kászonyi András (a fölírat szerint Andreae Kaszoni) urunk volt. A Kurticsra szoruló iratosi magyarok – végső – menedéke eme kisdéd istenháza a XXI. században is.

Perecsényi Nagy László

Hogy Perecsényi Nagy járt-e Iratoson nagyúri barátja (pontosabban bizonyára írói tevékenységének támogatója), Almásy Pál Iratos pusztába való 1806-os beiktatásakor, illetve azt követően az ott születő faluban, Almásyiratoson, nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy Szinnyeinél szerepel egy műve, mégpedig 9.-ként megjelent munkájaként a „Lantolag (című). Azon alkalmatosságra, midőn Zsadányi és Török-Szent-Miklósi Almásy Pál ur Arad vármegyében helyheztetett *Iratos* nevű, másképpen Sofronya czim alatt lévő *nagy pusztába* 1806. eszt. bévezetve béiktatódott”.

A perecsényi előnevet viselő Nagy László (1771-1827) költő, író, nyelvész (Vay báró íródeákja, az Arad-hegyaljai Galsa község jegyzője, szolgabíró, az utolsónak mondott jelentős honi latin költő), akinek „Sok m. és lat. költeménye a vm.-i urak előtti tisztelgés” (ÚMIL) – mint az említett iratosi Almásy-féle (lantos?) Lantolag is.

Három-Iratoshoz az Almásy Pált dicsőítő művének köszönhetően kötődik. Meglehet, ezen túlmenően semmi köze hozzánk. Egész életében azzal bajlódott, hogy pénzt szerezzen munkái megjelentetéséhez. Szinnyi József írja: „N(evezett). e század első két évtizedének egyik, vagy épen legtermékenyebb magyar írója, leglelkesebb fordítója volt a classikusoknak s egyik legbuzgóbb követője a classikai mintáknak; ki korának több nevezetes emberével levelezett s írt, munkált és dolgozott a maga rendkívül elszigetelt helyzetében, Arad vármegyének egy eldugott kis falujában (Almás). 1804 október 7. kapta meg Orodiás cz. könyvét, melyet Arad vármegye rendének ajánlott s melyben főképp az aradi vezérférfiakat dicsőítette latin elegiákban. Fáradtságaért, tudós munkájáért, mint keserűen panaszkodik, semmi jutalomban sem részesült, sőt ezen könyvét is ingyen osztogatta szét. Elismerésben csak Bohus Jánostól részesült, ki a szerző érdemeire való tekintetből, elengedte a tizedet azon 45 akó fehér bor után, melyet N. galsai szőlejében szüretelt.”.

Vajh ennyit kapott-e Almásy Páltól? Aligha, hisz neki nemigen tartozhatott (iratosi birtok híján) iratosi tizeddel.

Fábián Gábor

Világosan a Bohus birtok jogtanácsosa, védi a román jobbágyokat, majd táblabíró Aradon, itt is megkeresik, amiért a románok püspökének csúfolják a barátai. 1849-ben bujkál, a szalontai nádasban együtt rejtőzik Arannyal. „Az 1850-es évek elején Kürtösön vásárolt egy 240 hold nagyságú birtokot, azon gazdálkodott” – írja Pávai Gyula a kitűnő aradi folyóiratban, a Szövétnekben (2005/6).

Eszerint megtörténhet, hogy a vörösberényi születésű író s műfordító kurtafehéregyházi-kurticsi-kürtösi udvarházában is írt, s magyarított római szerzőket: Cicerót, Horatiust... Kurta/Kürtös pedig ma (szerintünk) Almásyiratos része, 'tehát' (Nagy-) Iratos.

Hogy Kürtösről ránk nézett, szinte bizonyos.

Teleki Sándor

Emlékezzünk régiekről című emlékiratát a Kriterion 1973-ban jelentette meg. Aradi jó barát, Ujj János hívta föl rá figyelmünket. Nem akármiket ír le Teleki uram arról, hogy 1850-ben mit élt át Aradon és környékén – meglepetésünkre *Szalbek-Iratoson* is!

Fogoly az aradi várban. 1850 februárjában a honvéd törzstiszteket, ha a szabadságharc előtt nem szolgáltak a habsburgi regimentben, besorozzák a császári hadseregbe. Az aradi várparancsnok, Thun tábornok arra biztatja: „be nem soroztatni, aztán nyomot veszteni”. 50 arany ellenében az orvos alkalmatlannak minősíti, és szabad az út – valamennyire – az ezredesnek.

Csernovics Péter, Mácsa ura kevéssel azelőtt szabadult az aradi fogságból.

Érdemes szó szerint idemásolni az emlékirat (mácsai-)iratosi részét.

1850.február...„Mácsa volt a bújdosóknak, menekülteknek „Jóreménység-foka”, s a világító torony rajta Csernovics Péter.

Én csak a nyakamat köszönhetem neki; mert ha ő nincsen: a brünni – mint Jókai mondja: vihodár – operál rajtam, s nem lettem volna soha Nagybánya városa díszpolgára.

Mi is kiköténk a mácsai réven, Péter úrba helyezve reményünk horgonyát. – „Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo!”

Nem is csalódtunk, testvéries szeretettel, szívességgel fogadott.

– Ne féljetelek, a *savanyúságát!* (Ez volt a szavajárása.)
Úgy elduglak benneteket, hogy még vizslával sem akadnak rátok.

Vagy tíz napig nyugodtan voltunk, de utóbb elkezdődött ránk a hajtóvadászat, eleinte még csak piano, hanem aztán forte.

Gróf Thun tábornokot eltették Aradról, jött helyébe Castelitz tábornok; neki nem voltam *bemutatva*.

Itt köszönetet kell mondanom gróf Schweinitz Gyulának, ki akkor táborkari tiszt volt az aradvári állományon, s ki irántunk részvételt és sok szívességgel viseltetett, de őt is eltették, s maradtunk Gergely barátommal ketten – 'solo'.

Csernovicsnak be kellett menni Aradra pár napra.

Alig volt oda pár óráig, midőn látjuk, négylovas fogatú kocsijával vágatni hazafelé. A kocsi megállt a kastély előtt, a lovokról csurgott a tajték, a kocsis kipirulva, alig tudta tartani a lovakat: Csernovics sietve kiugrott a kocsiból. Mi a kastély előtt állottunk.

– A *savanyúságát!* Szaporán fel a kocsira, mindjárt körül leszünk véve: a dragonyosok három felől jönnek!

Mi már a kocsin ülénk.

– Hajts a nagyvágás felé; az iratosi pusztán, a Salbeck úr tanyáján leteszed az urakat, megfordulsz, s jössz szőrmentén haza.

– De méltóságos uram, eldül a ló.

– A *savanyúságát* az apádnak! Tudod, hogy nem szeretem, ha *okoskodnak!* (Ez is szavajárása volt.)

Itt kezdődnek életem legzaklatottabb, legunalmasabb, legsanyarúbb napjai; igazán a '*savanyúságát!*' ..

Behajtánk az iratosi tanyára, s amint eldeklináltuk nevünket, állapotunkat, nagy szívességgel fogadtatánk, házigazda majd kiugrott bőréből örömeiben.

– Hisz mindketten atyámfiaai vagytok a Bánffy-jusson, s legjobb pajtásai

Gyuri fiamnak! Isten hozott nálam benneteket!

Bevitt szobájába, étetett, itatott, pipáztatott, tejbe-vajba fűröszött, csakhogy agyon nem ütött bennünket szívességeivel.

Eredeti, áldott jó ember volt Salbeck Jaki bácsi; roppantul szeretett beszélni, s még sokkal jobban szerette, ha hallgatták, sokszor akkorákat mondott, majd elszédült bele, mentől nagyobbbat mondott, annál jobban forgatta szemeit.

Egy Bécsben történt esetét beszélte el. Én nem állhattam meg, hogy szerényen azt ne mondjam rá:

– Sok lesz tán, Jaki bácsi?!

– Nem hiszed, drága, kedves öcsém? Jó! Jere, menjünk Bécsbe!

– Várjunk talán jobb időre.

– Igazad van; ott felakasztanának, kitelnék tőlök!

Az iratosi Salbeck-tanyán sem maradhatánk hosszasan, ránk jött a dragonyos perzekúció – elláboltunk az iratosi Almássy-tanyára: Csomortányi volt a haszonbérló, ki később az amerikai bankó-ügyben szomorú nevezetességre vergődött. Itt rejtőztek Picketi tábornok és Bánffy János ezredes; első pillanatra láttuk, hogy jobb szerették volna, ha máshova menekszünk, őket is üldözték.

Pár nap múltával Csernovics jött oda, kocsijához egy kis tarka török ménlő volt kötve; engem, s Bethlen Gergelyt félrevitt, s azt monda:

– Aradról jövök, ott már tudják, hogy ti is bujkáltok, ne maradjatok tovább

együtt. Téged, Gergely, viszlek magammal. Neked ezt a kis lovat hoztam, Damjanichtól kapta Arzén fiam ajándékban, pompás kis állat; ezen nem gombol be a zsandár.”

Péter úr a kunágotai pusztára menekíti tovább. Csernovics Péter a haszonbérlóhoz, Novák tanyásgazdához irányítja. Elindul Battonya felé... Kísérője a zsványokkal cimboráló kurticsi zsidókra fenekedik. A téli pusztán, fagyos esőben eltévednek, a nagyiratosi határon, a fűzfáknál kötnek ki. Mácsára jutnak vissza, ahonnan Csernovics kocsisnak öltöztetve menekíti Belgrádnak. S hogy tovább kerekedjék a menekülési karika-túra:

„Iratos felé hajtánk, megálltunk Jaki bácsinál, nem ismert ránk; végre nagy nevetés közt kitalálta a libériás rébuszt. Aggodalma volt, hogy a kokárdás pincserkalap alatt náthát kapok, s azért egy báránybőr sapkát oktrojált rám; fel voltam prémezve tökéletesen. Bethlennek dotált egy őzláb-nyelű bicsakot. E bicsaknak van ám aztán igazán históriája! Ennek a bicsaknak a rejtéjén kávéztunk mi Belgrádtól Sztambulig. Titkát egész utunkon csakis a drinápolyi borbély lángelméje tudta kitalálni, zsenijének hatalmával – nyervén tőlünk két findzsa kávé.

Aradon megállás és minden baj nélkül hajtánk keresztül.

A Maroshoz értünk.”

A híd helyén közlekedő kompnál vizsgálóbírójával, Ernst őrnaggyal akadnak össze. Ernst mindig kész a hatalmasok kedvébe járni, „nyíltan és orozva megharapni az elnyomottat”. Szerencsájukre nem ismeri föl őket.

Jó kis körbe-karikába futás vala ez az 1850 eleji, téli mácsai-iratosi portya... Melyet, hál' Istennek, Teleki Sándor megörökített!

Teleki grófot (Kolozsvár, 1821-Nagybánya, 1892) emlékiróként tartja számon az irodalomtörténet. Hogy milyen ember volt, tán jellemző rá életének néhány pillanata: egy időben Táncsics Mihály a nevelője, németországi egyetemen tanul, Spanyolországban részt vesz az épp akkor esedékes polgárháborúban, Liszt Ferencsel bejárja Oroszországot, Petőfi barátjaként meghívja a költőt koltói kastélyába, töltsé náluk Júliával a mézesheteket! A szabadságharcban közhonvédként kezdi, Bem mellett lett ezredes. Aradról való szökése után a bécsi hóhérkormányzat jelképesen fölakasztatta. Párizsból köztársasági érzelmei miatt III. Napóleon Jersey szigetére száműzte, ahol Victor Hugóval köt barátságot; innen mindkettejüket tovább száműzték más kies helyre. 1859-60-ban a Magyar Légióban küzd Garibaldi oldalán a szabad Olaszországért. 1867-ben térhet haza, hogy birtokán gazdálkodva idehaza írja meg visszaemlékezéseit.

Teleki Sándor Kisiratoson... Szalbek Jaki bátyánk és kertésznépe nagyobb dicsőségére.

Jaki bácsi felesége Bánffy Polyxena bárónő volt. (Bárónő az iratosi pusztán? Akkor ide valóban kastély kellett... Úgy, ahogy népünk emlékezik!!! Legalábbis csinos nemesi udvarház. S ha már lúd- szemben egymással két halom Szálbek-Iratoson –, legyen kövér: mindkét dombon kastély! Legalábbis népünk emlékezetében.) Gyermeük György, '48-as aradi népképviselő, és Albert, akivel 1861-ben kihal a magyar Salbeck ág.

Szalbekék – Salbeck sótárnok leszármazottai – akkorra már rég mivelünk azonosultak! Damjanichcsal, Csernoviccsal, s a többi hasonlóval együtt.

Jó magyarokká ez a táj tette őket?

Ennek a világnak a népe.

A mi fajtánk.

Szalbek- (Almásy-, Forray-) Iratoson innen, Szalbek- (Forray-, Almásy-) Iratoson túl, még Domb- és Dombegyház-Iratos előtt valamivel.

Almásy Dénes

„Almásy Dénes (zsadányi és törökszentmiklósi gr.), cs. és kir. kamarás, v. b. t. t., a felsőház tagja, szül. Kétegyházán (Békés

vm), 1863. márc. 23. – R.k. Szülők: gr. A. Kálmán, gr. Wenckheim Stefánia. 1898. Örökölte a sarkadi hitbizományt, valamint az *iratosi* és tenyői uradalmakat. Tanulmányai befejeztével több utazást tett a külföldön... Az első volt, aki be sem várva a kormányzó felhívását, 500 kat. hold vitézi telket adományozott. – Munkája: A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok. Kétegyháza, 1902” – tudjuk meg Gulyás Pál művéből. Az Új Magyar Lexikon 1936-ban arról tud, hogy a gróf a főrendiház tagja és híres lótenyésztő. A Gyulai ki kicsoda szerint Almásy Dénes (+ Kétegyháza, 1940. augusztus 12.) földbirtokos, főrend, lótenyésztő, apja Almásy Kálmán Ignác, anyja Wenckheim Stefánia Mária.

Ő örökölte az iratosi – nyilván *almásiratosi* – birtokot; eszerint az ő idejében veszett oda ugyanaz, tarolták le (az új tulajdonosok, vagy ő maga?) a századfordulón Almásiratos falut, szalajtották világgá, tették otthontalanná az ottani minapi dohánykertészeket, köztük jó dédszüleimet. Hogy fussanak az akkor már Kis-Iratos nevezetű Szálbek-Iratosra (faluszélen, nagy-nagy szegénységben, annál nagyobb szeretetben) megkapaszkodni.

A gróf elvesztette (Almásy-)Iratost, mi kisiratosi otthont nyertünk. S minő ’véletlen’: nem csak ő kívánhatta vissza ’Erdély’-be Horthyval a magyar államot, hanem nincstelen öregapám, az Almásyiratosról idekerülő Sarusi Kis Borbála embere, Kurtucz Gergely is, aki Erdély visszavételétől az első háborúban szerzett kitüntetéseinek köszönhetően vitézzé avatást, s avval vitézi földet remélhetett... Valamit a semmi helyett.

Almásy; Horthy; Kurtucz (a havaselvei megszállónak Curtuți). Császári-királyi kamarás, kormányzó, tanyásbéres. Lám, mégis volt bennük valami közös.

Hodács Ágoston

Róla *Öten Iratosról* (FŐ, HOGY MÖGVAGYUNK) című falurajzrészben szólunk.

Kovács Ferenc

Hodács paphoz hasonlóan Kovács tanár bácsiról is a *Fő, hogy mögvagyunk* című könyvnyi fejezetben értekezünk.

Beke György

Bekével a falurajzíró 2002 nyarán szerepelt *iratosi* (és aradi) könyvbemutatón, s a Máltai Házban volt szállásuk. Akkor készült

a táj magyar világával foglalkozó riportkönyvének újabb kiadása, e munkájában megjelenik Kisiratos – ahogy más művében is. Ficzy Dénes aradi irodalomtörténész emlegeti 1980-ban, Beke korábban írt a kisiratosi közös gazdaságról, arról, hogy a faluban sosem volt bűncselekmény, a rendőr sakkbajnok lett, mert nem volt dolga... Ez az írása „Benne volt az egyik iskolai olvasókönyvben!”.

Abban az esztendőben jelent meg a Barangolások Erdélyben 4. köteteként a Bartók szülőföldjén című munkája, amely a Temesköz és Arad magyar világáról tudósít. Kisiratosról is hírt adva szól Benedek Sándor áldásos népművelő tevékenységéről, Kovács Ferenc népköltészeti könyvéről, a kisiratosi származék Godó Mihály jézustársasági atya háború utáni kolozsvári működéséről, a múzeumalapító Kása Antalról, a körorvosként Máltai Ház néven betegothont építő Almási Béláról, s említi e falurajz íróját, aki gyanúja szerint Kisiratos „lelki fia”.

Könyvét (pesti lakásán, a közös aradi út előtt) így ajánlotta e sorok rovójának: „Sarusi Miskának, jó barangoló társamnak, baráti szeretettel Beke György”. Hogy Iratoson a Beke kíséretében lévő Zöldi Lászlóval hármásban végigosztozzák az éccakát.

Bretter György

A kiváló kolozsvári tanár kisiratosi szerepléséről (s annak utóéletéről) falurajzunk bevezető dolgozatában írunk. Ő találta azt mondani, hogy „A filozófia: Kisiratos”. Ennyiben maradtunk.

Sarusi (Kurtucz) Mihály

Őt ezúttal – mondtuk volt, kivételesen! – hallgassuk el.

Lönni, vagy nem lönni

Összevissza van, mint a trianoni határ! – mondja az újasszony, panaszolja a szomszédnak, hogy mennyire nem sikerült neki a tészta (-sütés, illetve nyújtás), gyűjjön, segítsen már neki...

Lönni?... – tornyai parasztszínházban.

Tilitoli emlékünkn.

Ahun mindön össze-vissza van, mint a trianoni határ!

Trianoni határmögállapítók

A békeszerződés második része Kurta-Magyarország határait állapítja meg a részletekbe menően. A szerződés úgy rendelkezik, hogy a határokat *a helyszínen határrendező bizottságok fogják kitűzni*, a bizottságokat a szövetségesek állítják össze. „A *bizottságok hatásköre* teljes mértékben *kiterjed* nemcsak a *'helyszínen megállapítandó vonal'* néven megjelölt határvonalrészletek megállapítására, hanem, ha valamelyik érdekelt Állam kéri, s a bizottság azt helyénvalónak találja, *a közigazgatási határok útján megjelölt határvonalrészletek felülvizsgálására is...* A bizottságok mindkét esetben arra fognak törekedni, hogy szigorúan kövessék a szerződésekben foglalt meghatározásokat, *'a lehetőség szerint figyelembe véve a közigazgatási határokat és a helyi gazdasági érdekeket.'*... az utóbbi megállapítások nem jelentették a békeszerződésben lefektetett határok felülvizsgálásának lehetőségét, hanem csak *apróbb, a helyi sajátosságokat figyelembe vevő esetleges módosításokat tettek lehetővé*” – fogalmaz Raffay Ernő Trianon titkai című könyvében. (*Dűtvén* mi magunk az ide különösen vonatkozó megjegyzéseket.)

Gyüttek az urak, gyüttek – hogy marattak vóna otthon. Gyüttek, de nem möntek!

A társaságukban lévő jappán – idegöny (francúz, szerecsöny, miögyéb) – katonák tötték hitelösszé a jelönlétüket.

Magyar-Arad mellyék

Az Arad vármegye... néprajzi leírása című műben térkép a nemzetiségi megoszlásról. Aradot a magyarság északról, északkeletről Szentleányfalvával, Fakerttel, Zimándközzel (és Zimándújfaluvál), nyugatról Gájjal, Szederhállal, Kis- és Nagyvarjassal, Szentpállal, Nagyíratossal öleli át, írja magához, kapcsolja a magyar nyelvterülethez, a tömbmagyarsághoz... Nem „magyar sziget a román tengerben”, mint Várad (avagy Temesvár, Brassó...). Keletről, délről valóban a román tenger magyar szigetekkel.

Magyar Arad; Magyar-Arad.

Hogy épp ott szervezkedjék (szervezkedhessék) az erdélyi román nemzeti tanács. Onnan kiáltsák ki... önmagukat, velünk szemben. Hogy majd Gyulafehérvárt hazudhassák a világnak: ők szabadok, s mi is azok leszünk.

Bucurból jövet; Bucurnak tetszően; Bucurtól fogvást; Bucur szavára; ...intésire.

Hogy mi meg... Tátsuk a szánk. Tátsuk jó nagyra.

2010. Szent Mihály hava 6-án írja Sz. I. tanár úr Sarkad hajdúvárosból: „Mottó: 'Nincs Isten, de ha van is, nem vót ott Bécsbe!'...Fönti mottó Csík öregapám szájából szakott ki 1940. aug. 30-án kísű este, a n a g y v a r n y a si Csernetzki kocsmába, mikor a rádió bemonta az új határokat. A család úgy tuggya, hogy a bécsi döntés három nagyhold főggyibe került az öregnek. Magyarországhon visszacsatoltak, Csík János öregapámtul mög elcsatoltak!!! A három nagyhold mögvesztögetésre mönt el, hogy öregapám né lögyön, ki tuggya meddig, a sziguranca vendége. Hossszúúúúú... Igaz, hogy mán a koléktivizálás után, éccör aszonta, hogy odaatta vóna az egisz főggyit, ha egisz Erdély visszakerül, de legalább Nagyvarnyas. Hallottam öregöktül, hogy Varnyason (is?) a mondóka így járta:

- Hát Arad mögye mögy-é?
- Nem, Arad marad!”

Gazdaérdekbül Románba

A falurajz CSONKA-CSANÁD című (kis kötetnyi) fejezetében írtuk volt: Trianon elvett Csanád vármegyéből négy községet (245 négyzetkilométert 23.326 lakossal); e falvak: Kisíratos, Nagylak, Sajtény, Tornya. Köztük ott a mi falunk, a Szalbeck-Iratosból lett, Dorobánccá tett Kis-Iratos, mely az Iratosi kertek alatt

című népköltési gyűjtemény tanúsága szerint is: Iratos. (A falu népe ma magát inkább dorobáncinak veszi, iratosinak pedig – úgyszintén a román uralom és népbolondítás, névátírás hatására – a nagyiratosit, azaz a forraiiratosit, a néhai forraynagyiratosit.)

Apám – ki 1940-ben tette át magát a nevetséghatáron, mert nem akart 'Dél-Erdély'-ben maradni – jó néhányszor mesélte, hogy s mint esett a falu Romániának ítélése. Óromániához csatolása, Nagyromániába tagosítása. A Csanád megyei faluban ugyanezt – később meggyőződhettem róla – hasonlóképpen tudják.

A világháború után Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része a határaival idáig toladó Romániába esett, mert a gazdák korábban a Trianonban Romániának ítélte, aradvármegyei Kürtöshöz tartozó Kutason terjeszkedtek. (Kútas puszta közvetlenül szomszédos Kisiratossal: a falu utolsó házait akkoriban csak az országút választotta el e hatalmas, de már Arad megyéhez tartozó határrésztől.) A kisiratosiak kérték, hogy Románia adja vissza a földeket. Erre a falut csatolták az Ókirálysághoz.

Máskor így pontosítottak:

– A gazdák kérték át a falut Romániába! Féltek a magyar kommunistáktól, hogy elveszik a földjüket! Az iratosi gazdák úgy tartották, hogy a magyarok mind kommunisták. Akkor románpártiak voltak. Meg aztán Trianont ideiglenesnek hitték! A gazdák rég megbánták!

Mög, hogy a fene esött vóna előbb beléjük.

Esött, utóbb; az elvtársak töttek rulla.

...Csak hát 'ugyanazért' szavaztak inkább Magyarországra az őrvideki németek, mint Ausztriára: nem kellett nekik a kommunista–szociáldemokrata Bécs! Inkább a polgári Budapest. (Igen, a vörös helyett a fehér.) (...a piros-fehér-zöld!) Azaz a kommunistáktól óvakodott Nagymagyarország népe, rájuk mondtak nemet Sopronban, Kisiratoson.

Egyszer hopp, másszor kopp.

...Jappánok Trianon(-palotá)bul

(Otthon maradt) Unokaöcsém regéli (amit a jó atyjától hallott) ... majdnem ugyanúgy:

– Japánok, franciák mérték a határt. (Kisiratoson 'jappán' mindönki, ki nem úgy néz ki, mint az európai embör; ez esetben a francia mögszálló és határszabó egységben szolgáló szerecsön, avagy négerfekete katonák tűnhettek nekik öléggé távol-

keletieknek.) A gazdák földje Arad mögyében Kürtös alatt vót, a határt pedig a Nagyfalú (az öregfalú) alatt a régi (azaz akkori aradi-csanádi) mögyehatárnál akarták möghúzni. A gazdáknak köllött a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarországa maradt vóna. Azt hitték, ez az egész idéglénös, úgyis visszagyün mindön Magyarországhon! Később bánták.

Kevermesön; Anton; Nagyvarnyason; Forraiiratoson... – szól a rege a XXI. század elején is!

Ki hogy járt, kivel hogy babráltak ki. Ezzel az egész tájjal. Az egész itteni magyarsággal.

Minálunk is: családról családra hozzátesznek valamit a közös rémtörténethez.

Gál Mátyás (született 1919-ben, apám egykori osztálytársa) regéli 2010-ben:

– Vót itt egy bíró, Őze – Mátyás, toldja meg a felesége, az 1930-beli Kristóf Ilona. – Csucskóba vagyunk, a falut teljesen (körbeveszi Arad megye). Kisiratos átesött vóna Magyarországra. „Eztet nem löhet, én Aradra járok piacra!” Möhet Batonyára is piacra, mondták neki a falubeliek. „Nem, én Aradra járok!” Apám mindig mondta, azért vagyunk itt, a bíró végett! ... Lőkösházával, Kevermessel, Dombegyházával vagyunk határosak, csucskóban.

S mit ad Isten, Csanád vármegye valóban csucskóban (a kisiratosi beékelődéssel csanádi csücsökként) nyúlik Aradba.

„Buta embör haját tépi, az okos mög óbégat...”

INKÁBB LÖSZÖK ROMÁN NÖMÖS, MINT MAGYAR PARASZT! Állítólag *Búza József, aki eladta Kisiratost*, mondta 1920 táján, amikor a falut a földért eladták a nagygazdák. Állítják többen is. Mert hogy Kisiratost a trianoni urak – ’állítólag’ – Csonka-Magyarországnak ítélték, ám a gazdák földje Kürtössel Nagy-Romániába esett volna, mire föl gazduramék átkérték a községet a bukaresti király birodalmába. E szólássá vált kijelentést máig emlegetik a faluban. Mondhatni mökkapi. Mökkaptuk!

Düllőrül düllőre

...Húzták hazánk új határát Trianonban a térképasztalon az urak; csak húzták, vonták, tolták...; szabták, csonkították tovább a tethelyen.

Ahány határ menti falu, annyi hasonló történet?

Érdemes lenne sorra venni e meséket... Csanádról Aradra, Biharról Szatmárra...

Dülőről düllőre?

...Meglehet, egyszer a levéltárakban kutakodók pontról pontra igazolni fogják azt, amit az ország közepe táján meghúzott japán gyepű mentén népünk tud 'Trianon'-ról.

Történészeink ma még mással vannak elfoglalva.

Hogy e történet végére – a regét bevégezve – a kolhozállam által megkínzott asszony tegyen pontot. (Apja a kollektívba űzők elől menekülve fölakasztotta magát, s ha nem lesz rosszul, neki kell levágnia a kötélről.) „Az első háború után a gazdák kérték át a falut Romániába, mer odaát maratt vóna, elvesztötték vóna a földjüket; hamar mögbánták. A második háború után a kommunisták fordultak ellenünk, ma már a legszívesebben lőtagadnák.” A gazdák hangadói, meg a szegények élharcosai egymással versengve fordultak szembe Kisirattal.

Jó kis század vót – jappánostul – a huszadik! (A XX.)

Ellenállók minálunk is

2010-ben a Szent Anna napi falu-ünnepélyön arról regélnek a helybéliek, hogy a java ellenállt a román megszállásnak!

– Az iskolai archívumból előkerült egy irat, ami szerint 1920. június 4-én, tiltakozásul, mindenféle tevékenységet beszüntettek a tanítók!

– Valaki, nem tudom ki, de utánajárok, ki volt, mindent megpróbált, hogy arrébb húzzák a határt.

– Volt, aki kifeküdt a földre, hogy inkább halva, mint hogy Romániához csatolják.

Kevermesen került elő a kisiratosi ellenállás írásos bizonyítéka.

Az irat másolatát akkor vehettük kézbe, amikor a falurajzíró készült a MAGYAR KRISZTUS című regény megírására; a kevermesiek helytörténésze, Pölle Ferenc adta a kezünkbe az 1980-as évek elején. Addig a helyiek ellenállásáról semmit sem tudtunk. A nép inkább az árulást emlegette, az árulás maradt meg bennünk (majdnem) örökre.

Hogy ellenálltunk volna? Ellenállt a java? Ki hitte volna...

Megint a magyar jellegzetességnek mondott múltiratás! Ahelyett, hogy az igazán fontosat állítanánk gyermekeink elé példának! Hogy igenis Nem!-et mert mondani a kisiratosiak java! Eleje. Az igazi.

Aziratosi igazak. Mert ilyenek is voltak. Sőt... Az a pár pénzeszsák nagygazda a falu ellen szervezkedett, a falu közösségével szemben kérte át a megszállók álladalmába Iratosunkat. A saját földje miatt adta el... a hazáját.

A '20-as évek derekán apámnak már egy szem magyar tanító nem jutott, mert akkorra elűzték valamennyit Kisiratosról. Apámékat szintisza román tantestület okította a magasabb dák tudományokra a színmagyar falu négyosztályos tanodájában. Mert inkább kenyér és otthon nélkül maradtak...

Mi meg: nélkülük!

Kevermesi szakszervezett földmunkások

A szomszédos kevermesiek is megvívták a maguk külön harcát, és a szegényparaszttság követelésére megmenekült egy jó darab föld. Az erről szóló bizonyíték Pelle Ferenc magángyűjteményéből került elő. A MEMORANDUM-nak nevezett (magyarán Emlékiratnak becézhető), az illetékesnek vélt antantszervezethez – határmegállapító bizottmányhoz? – eljuttatott tiltakozó jegyzékben az egész kistáj népének érdekét képviselték a földmunkások.

Az Emlékirat (amelyet kicsit átigazítva közreadtunk aradi paraszt családtregényünkben, a Magyar Krisztusban) így kezdődik, majd folytatódik: „A Kevermes község és a szomszédos határszéli magyar községekben lakó szakszervezett szociáldemokrata földmunkások a jelenleg folyamatban lévő határmegállapításokra a következő észrevételeinket vagyunk kénytelenek kényszerítve megtenni:

Az általános gazdasági helyzet és megélhetés a világháború előtt Magyarországon kielégítő volt. A munkásosztály a jelenlegi demarkáción innen és túl akadály nélkül dolgozhatott, s megkereshette a kenyerét. A mezőgazdasági művelés alatt álló területek kellő időben és jól való megművelése foglalkoztatta a munkásság ezreit. Sajnos ez most megszűnt, mert munkaterületeink nagyrésze tőlünk el lett zárva.

A gazdasági helyzetből kifolyó megélhetési és munka-elosztási viszonyok tették szükségessé, hogy a jelenlegi határ magyar oldalán lévő sűrű lakosságú községek földmunkássága szakszervezetbe tömörülve védelmezze jogait, továbbá a munkahely és bér arányos megosztásával biztosítsa családtagjainak megélhetését a kapitalista tőkével szemben. Szervezetünk ma erősen számottevő. Magyar részen, a határ községekben mintegy 6000 tagot számlál, jogosultaknak érezzük tehát magunkat mi is arra, hogy szavunkat felemeljük és tiltakozzunk a határmegállapító Bizottság, de különösen a szociális Francia Országból kiküldött elnöklő tábornok Úr részrehajló munkája ellen. (Csak nem Petainról,

a későbbi marsallról van szó?... Ő is megjárta e kelet-csanádi, zarándi-békési-aradi tájat?! Nem úrként, hanem rablóvezérként. /A falurajzíró megj./)

A megélhetési viszonyok megkövetelik, és ezt mi el is vártuk, de el is várjuk a Bizottságtól, hogy a most folyó határmegállapítás során figyelembe veszi a gazdasági és munkás megélhetési szempontokat is. Ez nem történt eddig meg, és miért nem? A szervezett munkásság érdekei ellen dolgozik a Bizottság, részrehajlóan kedvezve Romániának.

A trianoni gyártmányú szerződésben K i s i r a t o s magyar község nincs Romániának ítélve, mégis megszállás alatt tartják a legkapitalistább állam katonái. Miért van ez?

Mi, a szakszervezet nevében tiltakozunk az ilyen eljárás ellen, tiltakozásunknak nyomatékos kifejezést is tudunk adni, mi, másutt. Egyelőre mi, itt azt kívánjuk, hogy K i s i r a t o s és a szomszédos N a g y i r a t o s községek lakossága, összes kisbirtok földterületeivel csatoltassék vissza Magyarországhoz, a hol a lakosság megélhetését és boldogulását megtalálja, mert ez Román oldalon nincs biztosítva, amennyiben ott a szervezett munkásságot a sigurancia halálra szokta korbácsolni.

Tudomásunkra jutott, hogy a kapitalista farkast szopó ősök unokái munkaterületünk egy részére, a kevermesi V i z e s p u s z t á ra vetették szemüket, s a magukhoz való csatolásán fáradoznak.

Ezen szándék megvalósítása ellen kényszerítve leszünk mozgósítani úgy a magyarországi szakszervezeteket, mint az internacionális központot. A szervezett munkásság érdekei ellen újabb merényletet elkövetni nem engedünk. Ezen pusztajelenleg is mintegy 160 szervezett helybeli munkatársunkat lát el családotul kenyérrel és munkaalkalommal, ezt mi nem nélkülözhetjük, ez és a következő mélyreható okok miatt:

Amint a csatolt átnézet mutatja, a mi munka és megélhetési területünk kbelül 40 000 katasztrális hold, meglehetősen bővelkedik ártéri vizekben, melyeket a V i z e s p u s z t a szélén – magyar kézen – lévő ármentesítő csatorna és vízszabályozó zsilipek tesznek gazdaságilag megmívelhetővé, ha azok úgy vannak kezelve, amint eddig voltak.

Az eddigi példákból tudjuk, hogy a megszállott területek hasonló vízművei a balkáni kapitalista uralom alatt máris elpusztultak, és virágzó termékeny területek váltak ismét megmívelhetetlenné, ahol nagyon sok munkás társunk és családja szájából vették ki a kenyeret. Mi nem akarunk szaktársaink sorsára jutni, tehát kénytelenek vagyunk egyelőre azt kérni a mélyen tisztelt határmegállapító Bizottságtól, de különösen a szociális francia

köztársaság nagyméltóságú tábornokától, szívlelje meg kérelmünket, és az általunk bemutatott átnézet szerinti árterületet, a szakszervezett munkásság érdekei figyelembe vételével javasolja Magyarországhoz csatolni, mert mi, a kapitalista román uralom kényétől, kedvétől munkaterületeinket tönkre tenni nem engedjük. Szeretnénk mi is minden vasárnap fazekainkban tyúkot főzni.

Figyelmébe ajánljuk az elnöklő tábornok Úrnak a következőket is: *1921. évi október hóban* történtek a kisebbségi felségjogok gyakorlása közben, amelynek gyakorlásáról más nézete van minden mívelt népnek és a népszövetségnek, sőt Wilsonnak is: id. Német Mihály cipészt, if. Márton István cipészt, Maróckai Károlyt, Horváth Jánost *a k i s i r a t o s i román csendőrök az utcán ok nélkül félholtra verték*, utóbbi meg is siketült. Kommunista keresés címén lakásán 6-7 óra között Takács Jánost és fiát verték el, ugyanakkor a csendőrség a templomból kijövő 60-70 éves öreg embereket és asszonyokat, s 10 éven aluli gyermekeket vert el. Kiss Györgyöt és Márton Mártont azért verték puska tussal fejbe, mert nem emeltek elég mélyen kalapot a granicsárok előtt (a la Gessler Schvejben).

id. Hallai Józsefet, Gedő (?) Ferenc Istvánt és Pál fiát, a 70 éves Búza Pált ok nélkül verték puskatussal fél holtra. *A megverték száma 40-nél több.* Azt hisszük, ez elegendő példának arra, hogyan kezelik a kisebbségeket és jogokat Romániában.

Dirlea Vasilie *aradi román szolgabíró* N a g y i r a t o s magyar község lakosaitól *kérvényt akart kicsikarni, melyben a Romániához való csatolásukat kérelmezzék.* Elvtársaink ezt megtagadták, miért e nagyúr elvonta a munka igazolványait, nagyrészüket megverette, s azzal biztatta őket, hogy koldusan fogja Magyarországra átkergetni N a g y i r a t o s t. *Kérjük a Bizottságot, előzze meg e nagyúr munkáját, N a g y és K i s i r a t o s t a fentebbi gazdasági és szociális indokaink alapján csatolja át Magyarországhoz.*

A szakszervezet régóta éberén figyeli a Bizottság munkáját, mellyel megelégedve nincs, mert szociális és gazdasági követelményeket nem vesz figyelembe, különösen az elnöklő tábornok Úr. Ha e munka tovább is így folyik, internacionális szervezetünk alapján a Bizottság kicserélését fogjuk követelni. Központunkhoz, memorandumba foglalva, az eddigi és még felmerülő sérelmeinket be fogjuk adni, ezzel azután a nemzetközi pártirodák és világsajtó is foglalkozni fognak.

Kelt Kevermesen, 1922 évi július hó 8-án
a szakszervezett szociáldemokrata földmunkások nevében
Magyar Béla pártelnök Bálint Lajos párttitkár”

– Ez is az én viskómban született meg, Öreg Tomposnál – mondta az emlékiratot megőrző parasztember, amikor a másolatot (az 1960-as években) átadta Pelle Ferencnek.

– Igaz, hogy a három Iratos nem jött vissza, de *visszajött Vizespuszta, Báró Bánhidi, Gróf Bréda* (majorja s birtoka), *Lökősháza, Gál Jenő* (uradalma) *meg egész a szentmártoni meg a mácsai határig körülbelül negyvenkétezer hold. Kisiratoson az emlékirat után száz embert vertek véresre a csendőrök, azt hitték, ők a fölbujtók, a kisiratosi zsillérek* – toldja meg nekünk Pelle Ferenc, amikor az 1980-as évek elején továbbadja minekünk, hogy bekerülhessen a Magyar Krisztusba. No meg most kised újabb dolgozatunkba.

Pétain marsall az az elnöklő tábornok úr a szociális francia országból? Ez időben – a hírek szerint – Gyulán flangérol... Három-Iratos sáros tájára biztos nem tette a lábát.

Gyulán volt néhány bérenc, aki megtapsolta; mifelénk...

Itt is lett volna pár hazaáruló (még hogy haza-, egyenesen faluáruló!), aki megcsókolja a kezét.

2010-ben újabb érdeklődésünkre Pölle Ferenc így vélekszik: „Kevermesitanárkoromban Tompos József adta át a Memorandum lila indigós másolatát. Az ő Március 15-e utcai házában készült a nevezetes emlékirat. Az eredeti (azaz a lila, ami Tompostól hozzá került) másolatot pár éve átadtam a gyulai levéltárnak.”. A liláról készült ’fekete’ indigós gépelt másolat 1 példánya nála, 1 minálunk. A két aláíró (a másolaton nem szerepelnek, magunk írtuk oda PF közlése nyomán) valóban Magyar Béla pártelnök és Bálint Lajos párttitkár.

Hogy akkor milyen pártelnökök s párttitkárok voltak!... Ezek még népükkel tartottak; valóban az általuk képviseltek érdekében cselekedtek.

Hogy így folytassa B.Csabán a kevermesi Pelle Ferenc (nyugalmazott) tanár és (tevékeny) helytörténész:

– Kevermes és Lökös községhatára volt egy rövid ideig a magyar–román (nevetség)határ. A kevermesi oldalon a falubeliek szőlőföldje, túlsó fele az új határ (1919/20-ban). Tata mesélte, hogy ott szántott. Lóval szántott a szőlőföldjén. Kiért (a kis földjéből) a lóval, a dúlő végébe ívesen fordult, így könnyebb, ezzel átlépte a határt. A román granicsár meglátta, odament, kiabált vele, hogy ha még egyszer átlépi Románia határát, lelövi! Tatám káromkodott, de félt, hogy lelövi...

– Két rövid düllőből álló határsáv volt a kevermesiek szőlőföldje a lökősi községhatáron. A kevermesi szőlőföld két dülleje közt kocs út volt. Kicsi, 1/2, 1/4 holdas szőlőkből állt ez

a két dűlő. A Szőlőföldön túl, a l ö k ö si oldalon volt a hatalmas V á s á r h e l y i – b i r t o k.

– L ö k ö s átkerült, a kevermesiek is ezt kérték, hogy tartozzon Magyarországhoz!

Ők is, és a l ö k ö si birtokosok, Vásárhelyi, Bréda, Bánhidi, Gál (Jenő?) földbirtokosok kérték Magyarországra L ö k ö st!

L ö k ö s h á z a átesött.

Nagyiratos: temető túlfelől

Nagyiratos sem járt jobban! Sőt... Akkor (1919-ben, 1920-ban) egy darabig a temető és a falu közt húzódott idéglenösen a magyar–román’ országhatár’.

– Erre a határon erről temettek egy-két évig. Vagy tíz sír került ide, mire visszakapták a temetőjüket.

Megértőnek mutatkoztak – egy forraynagyiratosi pillanatra – az antanti határkijelölők (Csonka-Magyarország kárára).

– Az első háború után Batonyáról, Kétegyházáról, Magyarcsanádról megkezdődött 200 román család betelepítése, a falu keleti részén kaptak házhelyet. A N á d a s d y – b i r t o k fölosztásakor nem csak rájuk, a görögkeleti parochiára és a román iskolára is gondoltak. (...Írtuk volt a VAGABUNDKORZÓ VII. könyvében.)

Azt mondják, azért telepítették a csonkamagyarországi románokat Nagyiratosra, mert a bíró nem volt hajlandó kérvényezni a Romániához csatolást. Ezzel büntették a falut. Száz év nem telt belé, s lassan többségbe kerülnek.

„Mit tudsz arról, hogy a nagyiratosi trianoni határ néhány hónapig az un. Csatorna partján húzódott..., ezért temetőjük magyar területre került. (A zolájok fontos stratégiai akadálynak tekintették ezt a szép kubikosproduktumot, hogyaszongya itt biztos meg lehet állítani a magyar honvédeket???!!!!????!!) Gondolhatod, mi volt temetéskor???!! Ennek utána kellene nézni, ellenőrizni, mi is volt? Mert erről van egy n a g y v a r n y a si mondás, de a mai öregek csak sejtik, vagy inkább vélik tudni, mi volt” – írja levelében a nagyvarjasi származék sarkadi történelemtanár Sz. István 2010-ben, majd folytatja:) „...Szóval, a nagyiratosi magyar-román határ. Ezt, ha jól emlékszem, a régóta porladó Katkó Antal bácsi, falunk néhai borbélyja, nagy mesélő, mondta el. Hogy abban az időben (1920? 21?) n a g y - v a r n y a si emberek mondogatták: ’Jó a nagyiratosiaknak. Űk legalább magyarnak halnak mög...’ Az öreg gyakran hozzátette: ’Oszť vóťak, akik ezt komolyan is monták.’”

Nagyvarjasi sírdöngölő

Nagyvarnyason a két háború közt a legényök a regutabál után a sírkertben leganyézták bírójuk sírját, amiért '19-ben átvitte a falut Romániába – regéli a csonka országba elszármazott varjasi embörünk, majd – legközelebb – így folytatja: „A nagybátyám mondogatta: átszántott Magyarországnak egy barázdát Romániából!”. Mert amikor a határnál szántott, egy barázdával többet adott – hagyott (szántott) /fordított/ – Csonka-Magyarországnak.

Ha valamennyien legalább ennyit visszaadnánk a hazának... Mindkét ország a helyire kerülne.

Utóbb levelében részletezi nagyvarjasi egykománk: „Kedves, jó, feledhetetlen M. Ferenc körösztapám (kántor, zenész, összatírikus parasztembör) monta eccer két monopol közt : 'Hogy Erdély a zolájoké, az pont ojan, minthogyha hónaptul a szomszédnak két fasza lönne, neköm mög égy sé'. Hát igen... Valahány öreggel beszélgethettem erről, mind azt mondta, hogy ezt képtelenségnek, abszurdnak (ezek az én szavaim) tartották '19-'20-ban. Még utána is. Nagyvarnyason történt, már a harmincas évek végén, mikor a legényeket vitték román katonának. A regutabál után a jócskán bedurragott, elkeseredett-dühös 'vitézjelöltek' kimentek a temetőbe és minden búsmagyar fájdalmukat beléadva, valamennyien leszarták annak a varnyasi bírónak a sírját, aki '19-ben rábeszélte a falut, hogy maradjanak csak román impérium alatt, mert akkor Aradra járhatnak piacolni. Ez döntött. (A bíró maga is hirdette, hogy ugyan, csak pár év és úgyis kihajtjuk ezeket a bocskorosokat! Most is ott vannak és a csizmát is román népviseletnek nyilvánították...)”

Hogy utóbb pontosítson: „Körösztapám nem éppen úgy monta, hogy: Az hogy Romániát Erdélyhő csatolták, olyan mintha a szomszédnak két f...a lönne, neki mög égy sé. Hanem úgy, hogy: 'Az, hogy Erdélyhő csatolták Romániát, pont olyan, mintha Pásztor Karcsi (a szomszéd) gatyájába hordanám a f...mat, oszt csak akkor b...nék, ha neki is kedve van!' Így monta”. És hogy, tette hozzá cimboránk, szégyöllő pontatlanságát.

Máskor ilyeneket üzen nekünk Sz. tanár úr a magyar-román nevetséghatár 'magyar' oldaláról: „... A bátor, páratlan, szinte magyarimádó Gelu Pateanu szavai jönnek elő. Vele a Székelyföldön jöttünk össze néhányan, ahol önkéntes száműzetését (és a szeszféleségeket is) töltötte, mint főállású magyarbérenc. Őt idézném: 'Túlságosan szép és túlságosan tökéletes volt az a ti ezeréves országotok. Mindenki irigyelt titeket. Az emberek

természete már csak ilyen. De ti is vétkesek vagytok, mert nem szerettétek eléggé ezt a csodálatos Hazát, mert elaludt a józan önvédelmi ösztönötök, nem féltetek eléggé, s nem féltettétek eléggé”.

Varnyasi mama Nagy-Magyarországa

Sz. István meséje még tovább: „Kénytelen vagyok most saját családomról, saját emlékeimből felidézni. Hogyan ’avatott be’ nagyanyám (a már említett tornyai születésű Deák Mária, férjezett Csík Mária) ’Nagy-Magyarországba’? Még nem jártam iskolába, 5-6 éves lehettem, de már Csík és Szabó nagytatám jóvoltából dudorásztam, danolgattam a Föl, föl vitézeket, és azt is tudtam, mit üzent Kossuth Lajos, meg hogy 13 vértanú volt, akiket ’régön’ fölakasztottak Aradon, mert nagyon szerették Magyarországot’. Zavaros volt, hogy mink mind magyarul beszélünk, de vannak rományok, akiktől félni kell, mert azok nagyon ’nem szeretik Magyarországot mög minket’. Szülőimet, nagyszülőimet, szomszédokat, ismerősöket mindég a magyar huszárokról, géppuskákról, ágyúkról, háborúkról meséltettem... Meg hogy milyenek ’a’ magyarok? Egyszer aztán nagymama a térdére ültetett, legkedvencebb étellemmel, szilvalekváros palacsintával korrumpált (a nagy ügy érdekében!) és kérdezgetni kezdett:

– Kisfiam, nagyon szeretsz te engem?

A palacsintától is bedrogozva, sziklaszilárd igent mondtam.

– Hát nagytatádat szereted-e?

– Igen.

– Hát anyádat szereted-e?

Hogy lehet ilyet kérdezni.

– Igen.

– Apádat is szereted, ugye? Mongyad, hogy igen, vagy nem.

– Igen!

– Szeretnéd tudni, mekkora volt régen Magyarország?

– Igen

– Azt tudod-e, hogy a milicisták rosszak, oszt elviszik az emböröket a fekete autóval, mögverik, agyonütik?

– Igen.

– Szeretnéd, ha apádat, anyádat, engöm, nagytatádat mög tégöd is elvinnének a milicisták ?

Szinte sírva-bőgve mondtam, hogy NEM!

– El szabad-e mondani valakinek, hogy a lérajzolt mög
léfestött Nagymagyarországot mögmutatom neköd?

– NEEEM!

...és akkor valami titkos helyről előkerült Nagy-Magyarország!
Azt hiszem, akkor láttam először térképet, mindenféle szép
színek, betűk. Nagy-Magyarország kb. akkora volt, mint a
palacsinta a palacsintasütőben...??!! Csalódott lehettem. De az
áldott jó öreglány elővette a buletinjét (szem. ig.) s rámutatott a
fényképére:

– Ki ez itt?

– Hát nagymama! Ki lögyön...

– Ekkora vagyok én? Na látod, Magyarország is milliószor
nagyobb, mint ez a térkép !

Az már csak hab a... palacsintán, hogy a térképbe rejtve ott volt
egy arasznyi pirosfehérvörös pántlika is.

...Úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Akkor még
nem ismertem rá nagymama bátorságára (vakmerőségére?!), és azt
se tudtam, hogy azt a furcsa, jól eső, titkos érzést úgy hívják, hogy
BIZALOM! És felelősség. Az egyetemen, pszichológia rágicsálása
közben magyarázta el Zörgő Benjámin docens-doktor, hogy a
meggyőzés legjobb módja, ha olyan kérdéseket teszünk fel, amire
normális ember igennel válaszol. De mintha Szókratész kollégám is
valami hasonlót művelt volna az ő bábáskodás-módszerével. ...s ezt
egy egyszerű parasztasszony ösztönösen, tapasztalatból, megérzésből
megcsinálta. Mondanom se kellene, senkit nem hurcoltak el, senkit
nem vallattak. S talán (??!!) ekkortájt éreztem először, hogy LE
TUDOM GYŐZNI ÖNMAGAMAT és a BALSORSOT.”

Dombegyház (Lévés)

Gerendeli György dombegyházi könyve nem említ trianoni
hagyományt a szomszédfaluban. Az 1920-as években történeteket
soroló fejezetben találjuk ezt a bekezdést: „A trianoni határ, amely
közvetlen Dombegyháza mellett vonul el, gazdaságilag visszavetette
ezt a vidéket, köztük Dombegyházát is. Ennek a vidéknek községeit
a határ elszakította A r a dtól, ahová irányult a háború előtt egész
Kelet-Csanád gazdasági forgalma. A r a d város szerepét ezen a
téren sok vonatkozásban B é k é s c s a b a vette át.”

Inkább A r a d, mint B a t o n y a, való, gondolhatták a
tehetősek. A szegényebbje messzebb látott? Legalábbis erre
utal a k e v e r m e si szociáldemokrata szervezett mezei
dolgozók harca.

(A nálunk) Lévés(-nek mondott Dombegyháza)? Nem volt megyeszéki, azzá a trianoni urak és a kisantanti rablólovagok útmutatása szerint működő határmegállapító bizottság tette. Az entent háborús bűnös vezérei és az országgyarapító oláh tolvajok, meg a pár (púpos) tál lencséért hazájukat áruló magyar birtokosok tették K i s i r a t o s nyugati szomszédját országhatárszélivé.

Ezért sem okozhatott gondot a határmegállapítás Lévésön. Hozzá már nem nyúltak. Megelégedtek a tőle keletre eső színmagyar falvakkal.

Persze ha a Tiszáig, netán Pestig, ajaj, a Balatonig hajthattak volna! Kerítették vóna Tavunknak oly 'dák' őrnevet, hogy belegebedünk.

Jártak 1919-ben Veszprémben is, de hál' Istennek onnan mehettek... (sajna) a mi csanádi-aradi hazánkba.

Mindamellet a lévésiek pontosan fogalmaztak, amikor a mieinknél gyakoribb granicsár-járőrözés szóba került:

– A románok nagyon vigyáznak a magyar fődre!

El ne vesszen; lába ne keljen; szőrén-szálán a maradék is el ne tűnjön.

Tornya

Előadónk 1900-beli nagyanyja tornyai lány volt. Ő mesélte ezt (többször is) emlékezőnk gyerekkorában.

Tudni kell, hogy Tornyán is van Szentkút. (Csodás jelenés nyomán forrás fakadt, vize és az imádság sok embert meggyógyított azóta.) Ugyanis 1896-ban, a Pünkösöd utáni pénteken egy Dusik Örsike nevű kis libapásztorlány előtt megjelent a Szűzanya. Aztán többször is. Itt, a Szentkútnál volt valamikor 1913-14-ben az immár szokásos litánia, regélőnk nagyanyja is ott járt. „Eccer csak aszongya az égyik asszony, hogy odanézzetek és az égre mutatott. Az ég teljesen be vót borúva, de égy helyön tiszta vót, szépen látták a napsugarakat. Ez a felhőkapu, vagy felhőluk pont úgy nézett ki, mint Nagy-Magyarország! Csudálatosan ragyogott és az embörök félni kezdtek. Éccör csak mindön ódalrul gyünni kezdtek a fekete felhők, oszt elborították Nagy-Magyarországot. Az embörök még hangosabban kezdtek imádkozni, énekölni a Szűz Máriáhon. Aztán mögint fényösödni kezdött az a luk, de már nem lött Nagy-Magyarország, csak égy kisebb fót, ami – így nagyanyám – úgy nézett ki, mint égy pulikutya. Oszt a zembörök, akik ott vótak oszt látták, aszonták hogy jajj Magyarországnak,

nagy baj lössz. Úgy is lött, nemsokára kitört a tizennégyes háború, odalött Nagy-Magyarország, oszt azóta is úgy néz ki, mint egy puli mintha Románia felé fordúna.

Ennyi... Löhet, hogy nagymama látja az én szömemmel és képzeletömmel – de nem köll nagy erőlködés, hogy én is ilyennek lássam Maradék-Magyarországot.”

Hogy Ujj János a r a d i újságíró helytörténész 2010. Pünkösd hava 15-én, dr. Almási Béla k i s i r a t o s i síremlékének avatásán be ne avasson az 1919-es tornyai történésekbe!

Justh Gyulának, a képviselőház elnökének a fia, Justh János intézte el, hogy Tornya Romániába kerüljön. Az új országhatár a csanádi-aradi megyehatárt váltotta volna föl Tornyánál is, így a zömmel magyar lakosságú falu Magyarországon maradt volna. Ám Justh János azt mondta, az ő birtoka kerüljön Romániába! Mert hogy ahol egyszer már volt kommunizmus, ott másodszor is lehet. Nem kér belőle.

Lett, a nevetséghatár mindkét oldalán.

S a végén (már megint) nem mi nevtünk. Bölcs urainknak – bíróinknak, nagygazdáinknak, földbirtokosainknak – köszönhetően.

Az antant hogy ne ugrott volna!

Havasalföld (+Moldva) meg aztán igazán örömmel terjesztette ki egészen idáig a birodalmát. Hogy sajnálkozhassanak maig, miért nem sikerült a Tiszáig (legalább C s a b a, netán G y u l a nyugati széléig) nyújtózkodniuk.

Erre föl ezön esztendő Szent Jakab hava 14-én mit nem ír Szabó tanár úr minekünk! „Kedves jó Urambátyám!... Ha érdekök, pár érdekösség Justh Gyulárul. Szabó nagymamám kislány korába ott szógát, úgy a XX. sz. elején, ú meségette: mindön röggel friss rozskényeret sütöttek, oszt a zurak csak aszt ötték, űk, a szógák mög... fehér kinyért – vót muzijuk, mög mindönféle színdarabokat tanítottak be szógákkal, cselédökkal, bérösökkal, mindönféle maskarába, ahogy nagymama monta. Nem tudom, miket jáccattak a pórnéppel, de majnem hanyatt estem, mikor mama idézte asztat, hogy aszongya : LÖNNI, VAGY NEM LÖNNI!” Majd tovább 20-án az újabb üzenet számítógépen: „...Tornyán ott vót, ahun átmész a Büge hídján oszt ott van a mögmaradt majorsági épület. Ott, a környékin vót. Oszt Szabó öreganyám (születött Kiss Mária) aszt is meséte, hogy muzi is vót. De a színházat emlögette, még ú is benne vót éccör égybe, neki intögetni köllött. Enné többet nem tudok errül. Mög ú jó ismerte Apponyi Albertet – de az nem űtet. Éggyoldalú vót ez, mint a csendőrpertu. Apponyi biztos járt Donáttornyán (Baktornya, azaz TURNU)... Puskel úr könyve jó,

de a végén a legjobb, mikor a mieink visszafoglalták Aradot.”

Péterszabó Ilona tornyai könyvében arról is ír, hogy Justh Gyula a századfordulót megelőző s követő tizedekben községi képviselő, 1896-ban kastélykertje közelében látja szűz Máriát egy libapásztor kislány, 1905-ben díszpolgár, 1922-ben „a néhai Justh birtokból” dr. Just János és Justh Matild 175 kat. holdját bérbe adja a község. Azaz... az a hírhedett Justh-leszármazott hiába igyekezett, a birtok épp az ő okoskodása nyomán – a haza jó részével együtt – elveszett.

Színpad innest, színház amonnast. Paraszt, avagy úri, hunn avagy dák. E tekintetben egyre megy.

A Justh Zsigmonddal és pusztaszentetornyai parasztszínházával foglalkozó könyveket forgatva kiderül: 1891-94 közt játszatott Zsiga bácsi a parasztszínészeivel mindönféle dógokat, köztük Shakespearétól A makrancos hölgyet is – Hamlet dán királyfit nem említik. S hogy Justh Zs. holttestét Cannes-ból Szentetornyára a bátyja, Gyula szállíttatja, és a színházi páholyába temetik Zsiga bácsit.

Míg Szenttornyán a háborút követően az elvtársi világ mindent lerombol – kastélynak, színháznak, Justh-sírnak se híre, se hamva a néhai uradalomban –, a csanádvármegyei Tornyán máig áll valami a valahaiból: „Tornyán ott vót, ahun átmész a Büge hídján oszt ott van a mögmaradt majorsági épület. Ott, a környéken vót” a kastélykert, színházastul.

Gyula folytatta, kipróbálta, vagy valaki a vendégei(k) közül belekapott a zsigmondi kísérltetbe?

LÖNNI, VAGY NEM LÖNNI, EZ ITT A KÉRDÉS!

Mi más, ha nem az.

Elég régóta.

...Ám a tornyai gazda visszaszántott egy barázdát Magyarországnak!

(Ez az ë is 'barázda'; barázdányi – rögnyi? morzsányi? porszemnyi? – magyar nyelv.)

Békéscsaba is az üvék! (...lött vóna)

Még Csabának is A r a d volt az igazi Város... Száz éve a csabai urak ebédidejükben vonatra szálltak, Aradon megkávéztak (-ebédeltek?), s jöttek vissza a hivatalukba...

Majd' el nem csatolták – tán épp erre hivatkozva? – a trianoni nagy-nagy (kis-, kis-) rablók Csabát is! Nála ráadásul még a vasútra is hivatkozhattak!

Hivatkoztak is: kérték a L ö k ö s – C s a b a – K ö t e g y á n beszélést, mert az jár nekik – a Várad-Fiumei Vasút miatt? Okán. Örven. (A kutyik faszába nem – mondják az efféle Csabán; Iratoson picikét másképpen.).

A DECEBÁL GYULÁN című kisrege szerzője G y u l á n túl Csabánkról is ír. Arról, mi nem esett meg velünk – Bcsabán – az első verekedést követő esztendőben. 1919-től 1920-ig. Az oláh bevonulástól az oláh kivonulásig. Egy nagyromán esztendeig Békéscsaba román fölségterületen volt! Ezt erőltették, ezt akarták velünk elhitetni. Benne van a színtiszta igazság e könyvecskében, melynek megjelentetése az 1980-as években lehetetlen volt, évtized múltán kaphattunk csak szót... a Felsőmagyarország Kiadó, azaz Serfőző Simon, no meg az akkori Nemzeti Kulturális Alap jóvoltából. (A mai, '10-es Alap nem támogat magunkfajtat efféle történetekkel.)

1919-ben Szent György hava 26. napján Csabán az oláh! Nyilván azon az alapon vették mindörökre birtokba Csabát, hogy 1816-ban a nyomorúság elől menekülő pár vlach családnak menedéket adtunk. Fődelet, kinyeret, otthont a bajba jutottnak. Hogy ahogy teheti, Csaba csatlakozzék Nagy-Oláhhországhoz! Nyomban, szinte a bevonulás előtt már.

Csaba már 'Romániá'-ban! Álló évig.

A nagyvlachiai 'országos' választáson városunkban tót jelölt, Hrabovszky izgat: Csabájuknak Romániában a helye! Hol máshol lenne, ha nem ott.

B. Csabán a romániai választásra ez az egy párt állít képviselőjelöltet. Úgyhogy Hrabovszky Gyuró-Gyorgye, a csabai szlovák nemzeti párt embere mint bukurvári képviselő állt 1920-ban a bevonuló magyar fiúk elé követelni jogos jussát a csabai szlovák-román, tót-dák (sat.) népnek és nemzetnek és pártnak: ők egyhangúlag követelik B.csabát a Nagy-Román Hazába.

A helybéli pár román értelmiségi majd beleszakad, hogy a hátán cipelje Nagy-Romániába a minapi nagymagyarországi B.Csabát. Az itteniek 0,3 %-a vallotta magát oláhnak, görögkeleti és görögkatolikus vallású 1,3 %; a Nagy-Vlachiához csatlakozást követelő emlékiratot ennél is több helybélivel aláírtatták. (1,4 %-kal? Ki tudja már.) Mindenesetre hogy igazolják Csaba – és G y u l a – őseredeti órómai eredetét, idehurcolták királyukat és királynéjukat is Csaba-nézni, G y u l a-látni.

– B i c h i ş... Milyen őseredeti rumun nevük van! Gratulálunk.

Ők igen, mi meg, b í k í si magyarok... Köpni, nyelni nem tudunk. Hogy a búsba ne!

1920. március 20-án örömnünetet ül Csaba: kivonul az esztendeje bevonuló megszálló rumun had. (Részletek a *Decebál Gyulánban*.) Fut az áruló 'csabai' az 'anyaország'-ába, meg sem áll az elűzött erdélyi magyarok rájuk váró üres (holmival amúgy teli) otthonába. Jól tették. Lett volna itt olyan népítélet; amitől Isten ments. Ám hogy 'mentek', azért hála és köszönet.

Kár, hogy nem beljebb ette őket a fene, a Királyi Romániába (Regátjukba).

Gyula árulói

A békési megyeszékhelyre is fájt a foguk, megtanáltuk írni DECEBÁL GYULÁN című rémregénkben. Nem ok nélkül.

C s a b án, Gyulán a cenzorok a lapokat annyira átsilabizálták, hogy kiszúrták, ha a tollásza-firkásza azt nem merte-merészelte leírni-firkantani a hasábján az újságban Bukarestről szólván, hogy „a román fővárosban”, Budapestről meg hogy „fővárosunkban” mi nem történt (esett meg)... Kijavítva „Bukarestben, fővárosunkban”, „Budapesten, a magyar fővárosban”-ra az ebugatta-ebadta helybéli román idegenvezető tanítócskák, pópácskák s más pernahajderok. Hogy amikor a gazember magyarság kiharcolta, hogy Gyula, C s a b a azért tán mégse!, azazhogy C s a b a, Gyula (B é k és!) maradt a Kárpát-medence népeit fosztogató ázsiai vad csordánál, meg se álljanak havaselvei megbízóikig.

Persze hogy mit kaptak volna, ha elkapják a horthysta fiúk, elgondolhatják kendtek!

Az ülepükre; annyit, amennyit ők verettek; hogy milyen könnyen kaphatók voltak a horthysta fiúk az elagyabugyálásra, Vasas Mihály 1938-as csabai regénye mutatja: a könyv hőségének nővérét minden ok nélkül kikészítik. (Hogy a szerző, ahogy teheti, meg se álljon Olaszhonig.)

Mit nem tudunk meg (még) a *Decebál Gyulán* című kisregényből!

Giula; Julia; Zsúla; Dzsúla; ki tudja, mi nem, mi módon nem szólítottak meg bennünket a havaselvei útonállók.

Gyulára 1919. Szent György hava 24-én tették be a lábukat a havasalföldi király első katonái. Bocskorosokra emlékezünk, pedig a képeken látható, bocskor semmi, csak bevonultak. Dabija tábornok a gyulai székhelyű B é k é s v á r m e g y ét fölszabadító regáti csapatok vezérlő parancsnoka! Hogy folytassuk e díszpintysort: Márkus Mihály – akarja mondani Marcus Mihai – gyulai ügyvéd a nagyromániaiak (Nagyoláországot képviselő) prefektusa. Helybéli a prefektus! Mi lenne. Gyula román. Akarja mondani oláh.

– Román, mondom román!

Rumun.

Add mög a módját.

Helybéli rumun lött Gyula román polgármestere is.

Ne is mondd: Petain, a későbbi marsall Gyulán ünnepelteti magát. Legalábbis úgy tetszik.

Kinek; nekünk nem.

Oláh közigazgatás egy évig a megszállt Békés vármegyében, oláh választás. Gyula és járása nagynemzetgyűlési bukuresti képviselője a k é t e g y h á z i – Domnica Iliana-i – pápa lett 30 (harminc) reá adott voksnak köszönhetően. Csaba Hrabovszky György győzött ennél kevesebb szavazatával (a város és népe fölött). Amúgy Gyula 30 ezres, Csaba 50 ezres; a jelek szerint a nagyromán megszállók főlsszabadítási láza hidegen hagyta B é k é s v á r m e g y é t.

Még hogy B é k é s v á r m e g y é t...

1910-ben Gyulán 22 ezer magyar, 2 ezer román. Elég ok (ürügy) – mentség és magyarázat –...

Ant is bánja

Ant igen, ígön-ígön, ám hogy Anti... (...Anti bátyánk mit szolt mindehhön?!)

Mert hogy a szintén színmagyar, bihari – fekete-Körös-parti – Ant átkerüléséről pedig ezt tudja az ottani (éppen hogy itteni) nép: a határhúzó a trianoni abrosz alapján kettészelték volna a falut. A megértő nemzetközi békeszerződés-végrehajtók megkérdezték a bírót, merről kerüljek meg a községöt; mivel bíró uram földje Romániába került volna, inkább az egész települést átkérte a birtokához. Ahogy nem egy hasonló helyzetbe kerülő helyön mögesött.

Más pontosít. A trianoni útonállók eredeti döntése értelmében Ant fő utcája lett volna a két ország (Csonka-Hunnia és Nagy-Dákórománia) határa. Mire föl a megértő határmegállapítók – ott helyben – rábízták a döntést a bíróra, hová kerüljön az alaposan megijesztett, az 1910-es összeírás szerint 1182 lelkes magyar falu. Ha a hunnivadékok Magyarországa mellett dönt, a falutól keletre eső határ Romániáé lesz, ha a római elődökkel büszkélkedőkre szavaz, a nyugatra eső anti határ is az övék marad. „Éljen Nagy-Románia!” fölkiáltással határozott a helybéli bíró – ami miatt a nép által kiközösített határdöntnök utóbb mély bánatában elemésztette magát. Az ezredfordulón száznál valamivel többen élnek e megráncigált bihari helyen.

Ant, Ant! Hogy nem járt Ant is.

Ha fut a kocsid A r a d és V á r a d közt a főúton, alig járható
düllőút kinézetű, alig észrevehető rozoga utacska vezet a műútról
a faluba. Ezt is jól a határhoz szorították! 'Országhatár' s Körös
közé, úttalanul; levágva, elvágva a világtól.

Ha egyszer magyar a lelkem.

Ha tudta volna se.

Bezzeg bíró urunk...

Most meg csak ürülünk, fogyunk, apadunk... Egészen véletlenül.
'Sorsszerűen'. Valakiknek köszönhetően.

Köszönd, Ant, Trianonnak. A kis, meg a nagy rablóknak. No és
saját uraidnak (vezetőidnek). A római jellegű tizedelést: kilenc,
levágott fejjel, fekve marad, a többi elfuthat.

Cey-Bert szerint a 'Párizs környéki béke' is a földművelő népek
bosszúja egy lovas népen. Aminek – azt mondja – sosem lesz
vége. (Míg az utolsó szabad lovat is be nem darálják virslinek?)

Lökös–Csaba–Kötegyán (...maradt)

...közti tér... ment volna! Itt maradt.

A Magyar Naplóban olvassuk: a (magyar–)román határmeg-
állapító bizottság 1919. március 3-i ülésén a francia és az angol
elképzeléseknek megfelelően, az amerikai ellenkezésre fütyülve
Romániának adta a Lökösháza–Békéscsaba–Kötegyán háromszöget.
Hogy az A r a d – V á r a d – S z a t m á r n é m e t i közti vasútvonal
egy kézen, mégpedig román kézen legyen. Az amerikaiak szerint a
románok, ha vasút kell nekik, építsenek!

Ebből úgy tetszik, a mai A r a d – V á r a d közti vaspálya akkor
még nem volt meg, az aradiak Csabának kerültek, ha V á r a d ra
utaztak. Békéscsabán szállhattak át a Várad–Fiume közti vonal
járataira. Ujj János írja Arad városiasodásáról szóló művében: a
CFR csak 1923-ban építette meg a MÁV-nál még hiányzó Kisjenő
és Szalonta közti szakaszt.

Április 6-án a 'román' bizottmány módosított, mégpedig a javunkra:
a Kötegyán–Békéscsaba–Lökösháza vonal a magyaroké maradhat...
(Kötegyánon át haladt a V á r a d ról induló, Csabán áthaladó, Fiuméba
tartó vonal; C s a b a és Lökös közt szalad a Pestről Oláhország felé
tartó vasút.) Azaz nem véletlen védték a havaselvei király katonái
Békéscsaba visszavonhatatlan bekebelezését egy évig.

Hogy bizonyos Szőr Crowe Eyre ánglus közember – ez esetben
biza közsenki (hogyne, valóságos lord) – állítólag úgy gondolta, 'a
közlekedési vonalak biztonságáért' szemrebbenés és szívfájdalom
nélkül föláldozhatnak „néhány százezernyi magyart”.

Pár százezret? Pár millióval tették ezt... olyanok, akiknek amúgy nemzetközi véstörvényszék előtt kellett volna felelniük az emberiség, emberiesség, emberség ellen elkövetett háborús bűntetteikért. E háborús bűnözők megúszták, mi meg – az áldozatok – vicsoroghatunk.

Talpra, emberek, ébresztő! Bármiféle vicsorítás nélkül. Mosolyogva. Életre készen. Huj, huj, hajrá! CSAK AZÉRT IS.

Édösanyánk Cîioş Nou-ja

Apánk k i s i r a t o s i Iratoşu Mic-ja után édösanyánk Újkígyósból lőtt Cîioş Nou-ja, mi több Chidiuşeni-ja ijesztett ránk akkor! Öregapánkra, öreganyánkra itt és ott... Trianon-szerte! Szerte trianon... Megannyi.

Mert bevonultak a regáti bakák Újkígyósra is, és rögvest kézbe vették (volna) a gyöplőt.

Hogy Ó – K í g y ó s meg – Wenckheimestül – Cîioş Veche névre kereszteltessék! (...fordítottassék.)

B é k é s meg Bichiş. C s o r v á s Ciorvaş.

Ha így ejtik, az ő dolguk, írják, ha akarik. De hogy elrabolják!

Azt; amihez semmi közük.

Azon túl, hogy akarik. Nagyon. A DNYESZTERTŐL A TISZÁIG – hörgötte vala Emineszku Mihályuk. Akárha mi rebegnénk: a Dnyesztortól (Nyeszterfejérvártól, Csöbörcsöktől) az Óperencáig (Lajtán-túli Ó-per-Innig).

Akár a Felső-Tisza-vidéken

A bereki írótábor 2010-es irodalmi estjén emlegetni találjuk LÖNNI, VAGYNEM LÖNNI címen tervezett széptanulmányunkat, hogy utána odajöjjön hozzánk és kiegészítse, a kiteljesítés felé lökje mondandónkat egy férfiú.

– A véletlen is szerepet játszott a határ kijelölésében!

Szent igaz.

S már mondja is, ő mit tud.

A Felső-Tiszánál – nyilván valahol a beregi-szatmári-ugocsai határon – három falut vettek vissza a mieink. Hogy hogyan?... Fölállt egymással szemben – a töltés két oldalán – a magyar és a román sereg, várták a határmegállapító bizottságot. Várják, az antanti urak késnek. Várakozik a két csapat. Egyszer csak megjelenik a magyar tiszt felesége, hozza ételhordóban az urának

az ebédet. Pukkanás hallatszik; a tiszt felesége, jól ismervén a szabályt, ilyenkor hogyan kell viselkedni, hasra vágja magát. Az étel kiborul, a férj pedig a kardjával int a csapatának, előre! A magyar fiúk a megrémült oláhokat három falun át üldözték, mígnem utolérték őket az addigra csak megérkező antantiak. Ott húzták meg a magyar-román nevetséghatárnak ezt az igen kicsi kistájat illető – érintő (szétverő) – szakaszát.

A véletlen is segíthetett.

Ölhetett.

Védhetett.

Teremtőm.

...Hogy utóbb a Magyar Nemzet hozza föl a szatmárvármegyei Zajta község esetét. A trianoni agyrém megszületése után kerek egy hónapig az úgynevezett Romániához tartozott a kis magyar falu, ám kántortanítójuk, Gaál Lajos addig vizsgálgatta a papírokat, míg ki nem derítette, hogy az eredeti döntéshez képest tévedésből toldotta meg a kisantanti tolvajállam Oláhország Zajtával a maga birodalmát. Mit lehetett tenni, a nevetséghatár köveit másfél kilométerrel keletebbre, a falun túl kellett leverni. Cipelhették arrébb – hazafelé véve az irányt, de nem eléggé – a megszállók.

A Magyar Hírlap meg a komáromi hősökre emlékeztet: helybéli férfiak nekiálltak kiverni a cseh légionáriusokat a város északi feléből, mire föl a sokszoros túlerőben lévő megszállók majdnem valamennyiüket legéppuskázták, halomra gyilkolták.

Ha lett volna e honban még néhány véletlenül elsült kapanyél, pár csavaros ésszel megáldott magyar tanító, harangszóval megszállót űző öt-hat kántor, ki tudja, meddig futnak ökelméék!

Vissza, ahonnan jöttek.

Sopron, Szentpéterfa, Balassagyarmat, Kercaszomor...

...A hűség városa!... A leghívebb község!... A legbátrabb város! ...
Bátrak bátra falu!...

A mieink meg: ...a leggyávább falvak?

2010-ig csak az árulókról regélt a falu, 2010-ben kezdi elővenni a népi emlékezet a (k i s i r a t o s i) lélekmély legalsó zugából az igaz történet másik felét. Hogy igenis volt ellenállás.

Azon túl, amit a k e v e r m e s i emlékirat 1922-ben leírt: hány k i s i r a t o s i t vertek félholtra a megszállók.

Magunkhoz térünk?

Talpra állunk? Mégis?

Csak születne több gyermek... S maradnánk. (Hogy maradhassunk.)

Végül is

Trianon?

(Talán mondhatom:) Minket nem darabolt föl, nem csapott le bennünket a testről. Nem szakított el anyánktól, apánktól, gyermeküinktől, testvéreinktől. Egyek maradtunk! A mi nagycsaládunkat nem szabták szét.

Egészséges családot, életre való nemzetet nem lehet 'Párizs környéki parancs'-csal szétirdalni.

A mi családunk – Ú j k í g y ó s o n, K i s i r a t o s o n (s az általunk, a szétrajzottak által belakott helyeken az Arad–Várad–Szeged közti térben) – egy maradt. Ép testben ép lélek: ép családban ép ember.

Anyámé Ú j k í g y ó s, apámé K i s i r a t o s –, a kettő közt a nevetséghatár.

A 7-ből (7 iratosi Kurtucz-gyerekből lett 7 magyarból) 3 odaát ('Magyarország'-on), 4 ideát. Azok Odaát ide húzódtak a határ mellé, hogy első szóra hazafuthassanak, megnézni – megnézni? ölelni! – anyjukat, apjukat, testvéreiket. Mi (apánknak köszönhetően) c s a b a i r a t o s i a k i s...

Minket nem vágott ketté az állami, közigazgatási, rablóbandai, politikai (ejrópai-félázsiai-jenki) 'földrész-röndözés'.

Apánk 1940-ben menekült 'Romániá'-ból – K i s i r a t o s r ó l – 'Magyarország'-ra – B. c s a b á r a –, s hivatalosan először 1953-ban mehetett velünk haza. Ha Sztalin 2032-ben patkol el, hát az unokáink (apánk dédunokái) mentek volna haza először!... Ha addigra marad (maradt volna) bennünk – bennük – elég tartás abból az eredetiből.

Ha rajtunk áll (határ tili-toli ide, határ tili-toli oda), egyben maradunk.

Ép nemzet?

Miért ne lehetne.

Ha mi ezt tudtuk vóna

„Ha mi tudtuk volna, hogy kell Egyiptomot magunkhoz csatolni!...”
(Burundi királya)

„Ha mi azt mertük volna, amit Csehország, Oláhország, Rácország 1918-19-ben merészelt, ma az Atlantitól a Csöndes tengőrig tartana a hazánk!”

(Özbegország hadügyére)

„Lettünk vóna olyan okosak, mint a kis-antant nagyjai!”
(Pamplónai hunn-etruszk-sumér honfi)

Amikor vót a határ tili-toli

Akkortájt; akkoriban; épp akkor.
Ámde. Ámbátor. Hógyisne.
Hogy a csudába ne!
Éppen hogy.

Tornyának Tornya

...csak melyik?

Sz. I. varnyasi származék csonkahazai tanár újabb idehazai beszélgetés alkalmával továbbadja, mi jutott még eszibe az öreganyjárul. Mármint a Lönni, vagy nem lönnit illetően.

Apai öreganyja, Kiss Mária Kaszapörön született 1895-be. Mindég Justhéknál szógált! Míg férhön nem mönt (Varnyasra). Ezön a Tornyán, azon. Szentetornyán, Orosházánál, emezön a Tornyán, Arad alatt, Csanádba.

Tornya, Tornya...

Bármelyik Tornya löhetött!

Itt, Tornyán is játszhattak Justhéknál.

Az új dógó vót (a darabba), hogy intögessön.

Nem hogy új mongya, LÖNNI, VAGY NEM LÖNNI... Másé vót ez a szerep! Esetleg, netán, a dán királyfi mondókáját valaki mögszólaltatta... ezön, azon a Tornyán... az úri társaságnak... a népes – nagyon kíváncsi! – parasztközönség előtt.

Ha éccör mögmaradt benne.

Së írni, së olvasni nem tudott.

– Nyírott szakállú, nyírott bajúszú vót Justh Gyula, emlögette nagyanyám.

(Szóval: ki tudja.)

(Hamlet-előadást nem emlöget a parasztszínházi irodalom.)

Löhet, hogy csak próbálták, de elő nem adták?

...

(Kérdés kérdésre; hogy válasz hunnét lönné?!)

És hát, való, nem ez a kérdésök kérdése? Högynë maradna mög bennünk...

...

Majd újabb levél: „Nem értöm, öreganyám mér emlékezett színdarabokra, mög muzira, mikor Justh Zsigmond 1894-be, 31 éves korába elhunyt, míg öreganyám 1895-be született, és mint említém, tán 7 éves kora táján kezdte szépen ívelő karrierjét a Justh-birtokon, mint libapásztor...”

Justhék ezön a Tornyán folytatták, amit Zsigmond kezdett amoda?

Játékból.

Barázdánkint: vissza

Sz. István tovább regél Tornyáru, a mi Csanád megyénkrül. A mi csanádi magyar világunkrül (az aradvármegyei Varjason). Melyet úgy szét tetszettek... vágni.

– A nagybátyám (Cs. J.) ’visszaszántása’ pontosabban hogy vót? Így vót: kiparancsolták a ’határt’ szántani. Valamikor a hatvanas években. Oszt akkor nagyon eszibe jutott az örökké pofánkba ordibált „nics o brázdö!” (égy borozdát sé!) ősi, dák csatakiáltás. Na b...szom a bocskoros anyátokat, majd mögmutatom én, hogy csak azé is lössz egy brázdö! Kivitt másnap egy féllitör pálinkát. Oszt az ütöt állandójan kísíró granicsárral mögkóstoltatta. Osztán jólelkűen kínágotta, hogy igyon csak, amönnnyi jóesik. Jóesött annak szinte az egísz. Akkor a granicsár léheverödött kicsikét a drága, jó, ősi dák anyafődre, oszt egy darabig ott is maratt. Nagybátyám mög addig küszködött, faroltatta a traktort, káromkodott, még úgy szét nem tapostatta a szent legszélső határborozdát, mint a szart. Na oszt ekkor ’kiigazította’ a határt, a saját szája íze szörint. Ahogy ű monta „csakazé is visszaszántottam egy borozdát Magyarországnak”.

Égy barázdát sé a hazából.

Amit löhet, vissza.

Égyenként; lélőkben; szívvel.

Miképpen a régi öregök mondták: ahogy löhet.

Löhetött vóna!

Igönis löhet.

Dicsértessék, lelköm, dicsértessék.

Csak ami a miénk.

Barázdáru barázdára.

Ám azt, hogy mi a miénk, né a zsebmetsző döntse el.

Hogy visszagyűjön, amit eloroztak tőlünk.

Élet, vagy halál, krumpli vagy fakanál!

A’ vóna csak.

FORRÁS

(zárójelben a rövidítés)

Adatközlő

Almási Béla dr. (1947–2009) orvos, Máltai-ház építtető, tájház-alapító

Almási László (1950–2012) népzeneész kántor

Almási Vince (1949) tanár, 1980–1996 isk.igazgató, 1996-2004 kürtösi alpolgármester, 2004-től kisiratosi polgármester (AV)

Andó Antal (1963) „Agro-Dor” Mezőgazdasági Társulás elnöke

Andó Julianna, Borbálanővér (1925–2002), apáca a Miasszonyunk szegény iskolanővéreknél

Antal Péter (1943–2012) szerszám-géplakatos

Árvai István (1951) gépész (ÁI)

Árvai János, öreg (1924-2001) csődörös

Árvai Jánosné Kurtucz Anna (1928) gazdasszony (ÁKA)

Benedek Sándor (1926) tanár-népművelő

Bérczi Ferenc (1910–2012) kántortanító, iskolaigazgató, festő

Erdős Szászka Péter (1918–1995) szabófalvi népköltő

Falkus(né) (Deme) Margit (1940) főzőasszony–kántor–nótafa

Ficzay Dénes (1921–1985) aradi tanár, irodalomtörténész

Gál Mihályné Kristóf Ilona (1930–2015) gazdasszony

Godó András (1927) földműves

Godó Mihály (1913–1996) jézustársasági atya

Hallai János (1957) alpolgármester

Juhász Zoltán (1932–2005) aradi tanár–újságíró, népköltési gyűjtő

Kása Antal (1919–1991) felcser, műkedvelő régész, tájházalapító (KA)

Kis Sarusi B. I. Sarusi (Kis) B.

Kovács Ferencné Pászthy Mária (1917–1996) aradi–kisiratosi tanárnő

Kurtucz A. I. Árvai J.-né

Kurtucz Béla (1922–2003) földműves

Kurtucz Borbála Erzsébet (1950) néptánc tanár Békéscsabán

Kurtucz Gergely, öreg (1886-1967) földműves

Kurtucz Gergely (1947–2004) gépész (KG)

Kurtucz István (1913–1980) parasztkántor (KI)

Kurtucz János (1909–1968) földműves

Kurtucz Mihály, öreg (1919–1984) fodrászmester (öKM)

Mihály Árpád (Csanádapáca, 1937) szegedi szobrászművész
 öreg Kurtucz G. I. Kurtucz G.
 öreg Kurtucz M. I. Kurtucz M.
 Pelle Ferenc (1927) kevermesi helytörténész (PL)
 Sarusi (Kis) Borbála (1890–1967) gazdasszony (KSB)
 Szabó István (1949) nagyvarjasi(–sarkadi) tanár
 Szanda Antal (1919–2005) tsz-elnök
 Szatmári Pál (1954) kocsmáros gazda
 Thury László (Dézsánfalva, 1928) temesvári kanonok, kisiratos
 plébános 19892–1994 közt
 Torma Béla (1946–2005) földmíves (TB)
 Vajda Noémi (1978) Máltai-ház és tájházvezető
 Zilahi András (Gyorok, 1955) plébános 1994-től

Térkép

- 1780–1784 I. katonai fölmérés – Arcanum számítógépes DVD-térkép, Bp., 2006.
- 1805 Görög Demeter atlasza, B.m. Levéltár. (Csanádi megyelap: 1802.)
- 1819–1869 II. katonai fölmérés – Arcanum-DVD, Bp. 2005.
http://mapire.eu/hu/map/mkf_hun/?zoom=13&lat=46.34462&lon=21.24851
- 1853 földmérési térkép a faluról az Országos Levéltárban.
- 1856 földmérési térkép a faluról az Országos Levéltárban.
- 1858 térkép SZABÓ J.: Békés és Csanádmegye földtani viszonyai és talajnevei (Bp., 1861) c. könyvében.
- 1869–1887 III. katonai fölmérés (Kisiratos: 1884–85) – Arcanum-DVD, Bp., 2007.
- 1882, 1902, 1911 kataszteri fölmérések Kisiratosról a B. m-i Levéltárban.
- 1887 Mezőkovácsháza és Kürtös (környéke), részben helyesbítve 1912-ig. M. Kir. Állami Térképészet, térképlap.
- 1900 Mezőkovácsháza és Kurtics (környéke), Kereskedelmi Minisztérium, térképlap.
- 1931 Battonya és Mezőkovácsháza (környéke), M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet, térképlap.
- 1976 M.o. vízfolyásai és belvízcsatornái. Szerk. OVH vízrend. és vízhaszn. főoszt. Bp.

Könyv, újság, kézirat, világháló

A Békés-Csanád megyei cs. kir. törvényszék elnökének utasítására 1851-ben készített helynévösszeírás. Közli SZABÓ FERENC: Békés megye helységeinek utcanevai a múlt század közepén

- c. dolgozatában – megjelent a Gyulai Erkel F. Múzeum Kiadványai 22. kötetében.
- A Csongrád megyei munkásmozgalom 1917–1919. Szeged, 1969.
- A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban. Szerk. Blazovich L. Szeged, 1996.
- A magyar korona országainak Helységnévtára 1873. Bp.
- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Bp., 1967 (MNYTESz)
- A magyarországi r. katolikus papság egyetemes névtára. Temesvár, 1891
- A makói múzeum füzetek I. Tóth F.
- A Pallas Nagy Lexikona I–XVIII. Bp., 1893–1900
- A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I–II. Bp., 1965
- A szögedi nemzet I. Bálint S.
- A zsidó kultúra lexikona (J.-C. Attias-E. Benbassa). Bp., 2003
- Aczél József: Ősgörög eredetünk és a kun-szkíta nyelv. Pilisszentiván, 2004 (AJ)
- Andó Attila: Kisiratos (Arad megye) – A község története. Dorobánc, 1987. IV. évf. tanítóképzős diák kézírata (HD)
- Andó István: Magyarbánhegyes tört. 1960. Kézirat a Mezőkovács-házi Városi Könyvtárban
- Aracs c. folyóirat (Szabadka). 2011/2.
- Arad megyei útikalauz. Bukarest, 1979.
- Arad vármegye monográfiája. Arad, 1892–1913.
- Márki Sándor: Arad vm. és Arad sz. k. város története I–II. (I/I, I/II.) 1892, 1895
- Simonkai Lajos: Arad... növény és állatvilága. (II.) 1893
- Jancsó Benedek-Somogyi Gyula: Arad... néprajzi leírása. III/1/I. 1912 (Arad)
- Gaál Jenő: Arad... közigazgatási leírása. III/2. 1892
- Somogyi Gyula: Arad sz. k. v. és Aradvm. községeinek leírása (kieg.k.). III/1/II. 1913
- Arany János: Buda halála. Bp. 1900 + Zrínyiász (AJ)
- Arcanum I. Magyar Országos Levéltár
- Az arad-csanádi öntözések. Arad, 1894.
- Az aradi gazdasági egyesület évkönyve, 1912.
- Az aradi vár története. Bp., 1998
- Az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése... A., 1886, 1890, 1891, 1892, 1893
- Az Aradvármegyei Gazdasági Egyesület 1912. évi évkönyve. Arad
- B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. Bukarest, 1977.

- B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar családnevek ... vizsgálata. Bp., 1981.
- Babits Mihály: Az európai irodalom olvasókönyve. Bp., 1978
- Bajkó Árpád-István: A kisíratosi Kurtucz István parasztkántor temetési búcsúztatói. Phd konferencia 2013. Debr., Balassi Intézet, 2013.
- Balázs Géza: A rézfaszú bagoly. Magyar Nyelvőr, 2015/1.222. http://www.martonaron.hu/images/institutes/masz/Phd%20kotet_2013.pdf
- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Bp., 1974 (Bakos)
- Bakos Ferenc: Magyar–román szótár. Bp., 1970 (BakosMR)
- Balázs Géza: A rézfaszú bagoly. Magyar Nyelvőr, 2015/1.
- Barna János-Sümeghy Dezső: Nemes családok Csanádvm-ben. Makó, 1913 (Barna-Sümeghy)
- Battonyai járás szolgabírósági iratai. Békés Megyei Levéltár, Gyula. 1856. jún. 2. (25022–2799), 1857-es összeírás (3449. köteg az 1–200. dobozban) (Battonya) + további iratok
- Bálint Nagy István: Kolerajárványok Csanád vármegyében. Makó, 1928
- Bálint Sándor: A békési magyarság szegedi csoportjai. Az O.házi Szántó K. Múz. Évk. 1963
- Bálint Sándor: A szegedi nép. Bp., 1968 (BSnép)
- Bálint Sándor: A szögedi nemzet. Sz., A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. I. rész: 1974/75-2, II. rész: 1976/77-2, III. rész: 1978/79-2. (BálintSzögedi)
- Bálint Sándor: Adatok Újkígyós népeletéhez. Szeged, 1960 (BS)
- Bálint Sándor: Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei. Sz., A Móra F. Múzeum Évkönyve, 1974/75-2.
- Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösöd. Bp., 1976 (BálintKarácsony)
- Bálint Sándor: Szeged városa. Bp., 1959. (BálintSzeged)
- Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros. Bp., 1983 (BS Sz-Av)
- Bálint Sándor: Szegedi szótár. I–II. Bp., 1957 (BálintSzótár)
- Bálint Sándor: Tombácz János meséi. Bp., 1975 (BSTombácz)
- Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I–II. Bp., 1977
- Beke György: Bartók szülőföldjén 2– Barangolások Erdélyben 4. Bp., 2002
- Bellon Tibor: Nagyikunság. Bp., 1979.
- Berecz Gábor-Sztoi Demeter: Vad és vadászat az Arad vidéki pecséteken – Kürtös.
- Szövétnék, 2010/6.
- Berend Mihály-Jánoska Antal (szerk.): Kártyalexikon A–Z. Bp., 1993 (2. kiad. 2008)

- Békés Megyei Levéltár, Gyula. Csanád megye – Battonyai szolgabíróság iratai
- Békés megyei múzeumok évkönyve 1988. Bcsaba
- Békés néprajza. Szerk. Dankó I. B., 1983
- Békés Megyei Néptűjság c. napilap (Békéscsaba). 1990.
- Békési Élet c. folyóirat (Békéscsaba). 1980/3, 1983/2.
- Bél Mátyás: Hungáriából Magyarország felé. Bp., 1984
- Bihari népmondák. Nagyvárad, 2001.
- Blazovich László: A Körös–Tisza–Maros-köz középkori településrendje. Szeged, 1985
- Blazovich László (szerk.): A Körös–Tisza–Maros-köz települései a középkorban. Szeged, 1996 (Blazovich)
- Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszeben, 1766
- Bodor József: A 100 esztendő kevermesi r. k. plébánia és templom története. K., 1935
- Bohdaneczky Edvin: Csanád vm. nemz. és gazd. viszonyai a XVIII. sz.-ban. Makó, 1940
- Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból. Buk., 1982
- Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I2–II. k. Bp., 18962–7
- Bónus István: Kenyerek c. költ. A Jelen – Orosházi almanach 2001
- Bretter György I. Tamás G. M. bucsujaras.hu (világháló)
- Buda Ferenc: Hatalmam: nyugalom. Bp., 1992
- Búvópatak c. folyóirat (Kaposvár)
- Csanádvármegye Hivatalos Lapja (Makó). 1919. júl. 3.
- Csanád vármegye népoktatásügyi monographiája (Horváth I.). Szeged, 1896
- Csánki Dezső: M.o. történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. k. Bp., 1890
- Csepregi György: Adatok Új Fazekasvarsánd történetéhez. Arad, 1892
- Csongrád Megyei Levéltár, Szeged – 1786-os térkép (1999-es másolat Pelle F-nél)
- Dalbimbó c. folyóirat (Zilah). 2005/1-4.
- Dáczer Károly: Kamarai dohánykertészségek telepítése a Dél-Alföldön (1843-44). Sz., 1998
- Dedinszky Gyula: Írások Békéscsaba tört.-éből, népr.-ából. Gyula, 1993
- Dedinszky Gyula-Zahoran György: Csabai tanyák. Munkaeszközök... Bcsaba, 2005
- Délvidéki magyar néprajz. Újvidék, 1983

- Dobosy László: Az ózdi járás 40 településének ragadványnevei. Bp., 1982.
- Dombegyházi helytörténeti szöveggyűjtemény. Szerk. Gerendeli Gy. D., 1994
- Domokos László: Végtelen, mint a kubikosné nótája. Aracs, 2009/2.
- Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Bp., 1987
- Dörner Egon: Cercetări... Arad megye régészeti emlékei c. dolgozat a román akadémia régészeti intézetének Materiale și Cercetări Arheologice sor. IX. köteteként. Buc., 1970
- Egyházi anyakönyv, Kisiratos. Kása Antal gyűjteménye (a tájházban)
- EMSzT l. Szabó T. A.
- Eperjessy Kálmán: Írások a régi Makóról. M., 1984 (Makói M. Füzetek 36)
- Erdei Aranka: Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban. Gyula, 1987
- Erdei Ferenc: Futóhomok. Bp., 1937
- Erdély története. (Főszerk. Köpeczi B.) Bp., 1986. I.
- Erdélyi István–Sugár Lajos: Ázsiai lovas nomádok. Bp., 1982
- Erdős Szászka Péter: Csángók a XX. században, Bp., 1994 + szóbeli közlés Ethnographia, 1926 (Ethn.)
- Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Bp., 1985
- Édes Jenő: A balatonfelvidéki népnyelv. Bp., 1907
- Életünk c. folyóirat (Szombathely). 2009/112–12.
- Életünk c. katolikus folyóirat (München). 2009/2.
- Falkus Margit kántor halottbúcsúztató verse – Almási L. 62 é. 2012 (kézirat)
- Faragó József-Fábián Imre: Bihari gyermekmondókák. Buk., 1982
- Fábián Gábor: Arad vm. leírása. I. k. Buda, 1835
- Fábián Imre: Bihari találós mesék. Nagyvárad, 1999
- Fábián László: Lucázás. Új Magyarország, 1991. dec. 13.
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, (1839) 1851
- Ficzay Dénes: Válogatott írások. Arad, 2005
- „Föld adta sors” 2001–2006. Bcsaba, 2006.
- Gaál J. l. Arad vármegye
- Gazda József: Így tudom, így mondom. Buk., 1980
- Gerendeli György: Dombegyházi helytörténeti szöveggyűjtemény. D., 1994
- Géczi Lajos: Csanád m. igazg. átszervezése... (1848–54). Tan. Csong. m. tört. X. Sz., 1986

- Glück Jenő: Fejezetek a Horea, Cloșca és Crișan vezette népi felkelés történetéből. Buk., 1986
- Godó Mihály: Önéletrajz – Testamentum. Kolozsvár, 2002
- Google világhálós kereső fordítója
- Góbel Marianne, T.: Szlovák-magyar szótár. Bp., 1979
- Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1939–1995. I, IX, XVI.
- Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp., 1987
- Györffy István: A Fekete-Körös völgyi magyarság. Bp., 1986
- Györkösy Alajos: LatinGyörkösy Alajos: Latin-magyar szótár. Bp., 1986magyar szótár. Bp., 1986
- Gyulai ki kicsoda – világháló: http://gyulai_info.extra.hu/elet/adattar/gyki.htm
- Haan Lajos: Békés vármegye hajdana I–II. Pest, 1870–1877
- Hadrovics László: Szerb–horvát–magyar szótár, Bp., 1957
- Hajdú Mihály: A Magyar Krisztus nyelvjárásiassága. Vál. tan. Bp., 2003
- Hajdú Mihály: Magyar becézőnevek (1770–1970). Bp., 1974 (Hajdú becézőn.)
- Hajdú Mihály: Magyar tulajdonnevek. Bp., 1994.
- Hajdú Mihály: Nyelvészeti és néprajzi közlemények. Orosháza, 2003
- Hajdú Mihály: Válogatott tanulmányok. Bp., 2003.
- Halmágyi Pál: A Makó és környékéért vívott harcok 1944 őszén. M., 1989
- Halotti Beszéd (XII. sz.). Czakó Gábor: És füstből fölszállt a kemence. Életünk, 2009/112–12. (HB)
- Harangozó Imre: A megtartó hagyomány és az Istenes hűség szövegei. Bcsaba, 2004 (HI gyűjtéséből: Kisiratosi Aranyimiatyánk)
- Harangozó Imre: Kígyósi triptychon. Újkígyós, 2009 (HI) + szóbeli közlés
- Harangozó Imre: Örök-emlékezetül... (Újkígyósi helytörténeti tankönyv.) Újkígyós, 2011.
- Határ mentén. Békés és Arad megyék határ menti települései... Bcsaba, 2005
- Havi Közlöny c. egyházmegyei folyóirat (Temesvár). 1880/4.
- Hegedűs Attila: Kismémedi tájszótár. Bp., 1992
- Herman Ottó: Halászélet, pásztorkodás. Bp., 1980.
- Heti Délkelet c. hetilap (Békéscsaba). 1997/15. (HetiD)
- Heti Új Szó c. hetilap (Temesvár). 1989/46.
- Historia Domus (Egyházközség-történet) kézírata a kisiratosi

plébánián. „Az Kis Iratosi Plébániának idő pontokként az később emlékek eredetől fogva leírt története 1837-től kezdve.” Nagy János kezdte vezetni „Az Plébána Eredeti Történetei”-t + iratok (HD)

Hodács Ágoston életműve I. Fő, hogy mög vagyunk c. fejezet
Iancu Laura-megszólaltatás: Magyarfalutól Budapestig. Magyar Napló, 2012/7.

Illyés Gyula: Kúnhalmok. Világháló: <http://terebess.hu/keletkultinfo/illyes.html>

Iratosi kertek alatt I. Kovács

Jancsó B. I. Arad vármegye

Jankovich B. Dénes: Békésmegye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Bcsaba, 1983

Jámbor (Péterszabó) Ilona: Tornya fényben és árnyékban. Arad, 2009

Jároli József: Újkígyós első temploma... A Hónap (Orosháza), 1992/12.

Jászi Oszkár publicisztikája. Bp., 1982. (JO)

Jordánszky Elek: Magyarországban...lévő... Szűz Mária... képeinek... leírása. Bp., 1988

Jókai Mór: Az új földesúr, És mégis mozog a föld. Világháló: mek.oszk.hu (JM)

Județul Arad. (V. Velcea, I. Velcea, O. Mindruț.) București, 1979. Román nyelvű földrajzi monográfia a r. Akadémiai Kiadó gondozásában.

Jung Károly (szerk.): Gombos (Bogojevo). G., 1978

Karácsonyi János–Borovszky Samu: Regestrum Varadiense. Bp., 1903

Kataszteri fölmérés Kisiratosról, 1911 2– a B. m-i Levéltárban, Gyulán

Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz. Bp., 1990
Katonai fölmérés, I–III. I. Magyar Országos Levéltár (Arcanum adatbázis 2006)

Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Bcsaba, 1982

Kálmány Lajos: Alföldi népballadák. Bp., 1954

Kálnási Árpád: Debreceni cívis szólások és közmondások. D., 2008

Kálnási Árpád: Debreceni cívis szótár. D., 2005

Kártyalexikon. (Szerk. Berend M.–Jánoska A.) Bp., Akadémiai Kiadó, 1993

Kászonyi András: Magyarországból tett velencei utazás. (Pozsony-Pest, 1797) Bp., 2008

- Kecskeméty Ármin: A csanádmegyei zsidók története. Makó, 1929
- Kelemen Béla: Román–magyar szótár. Bukarest, 1980
- Keliger Margit: Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig. B., 1994
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok I–XI. Bp., 1911–1932
- Ki kicsoda? A bánsági közélet lexikonja. Temesvár, 1930 (Kibán)
- Kisiratos képekben. 2005
- Kiss Lajos: A szegény emberek élete (Hódmezővásárhely). II. Bp., 1981 (KissHmvh)
- Kiss Lajos: Barangolások földrajzi neveink világában. Magyar Nyelvőr, '85/3.
- Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1983
- Kiss Lajos: Vásárhelyi hétköznapiak. Bp., 1958 (KissHk)
- Kiss Lajos: Vásárhelyi kistükör. Bp., 1964 (Kiss Vh)
- Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp., 1976
- Kóka Rozália: Egy asszon két vétkecskéje. Bp., 2002
- Komáromi Tünde: Rontás és társadalom Aranyosszéken. Kolozsvár, 2009
- Korniss Géza: Békéscsaba város közéletének szereplői. Bcsaba, 1930
- Korom Mihály: Népi demokráciánk születése. Debrecen, 1981
- Kovács Géza: A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése. 1716–1848. Szeged, 1999
- Kovács Géza: Ahol Dózsa és Horea hadai jártak. Bukarest, 1976
- Kovács Géza: Eltűnt települések Arad megyében. Arad, 2004
- Kovács Géza: Fejezetek Pécska nagyközség történetéből. P., 1995
- Kovács Géza: Kisiratos – múlt és jelen. 3 oldalas helyi aprónyomtatvány magyarul és románul. Kisiratos, é. n. (2003?)
- Kovács Géza: Kisiratos – Történeti áttekintés. Arad, 2004 (Kovács)
- Kovács Géza: Majlátfalva. Arad, 2004
- Kovács Géza: Területmérési rendszerek Arad környékén. Népismereti Dolgozatok, Buk., 1980 (KG)
- Kovács Ferenc: A sánta kutya lábán forgó palota – Aradvégi népmesék. Újkígyós, 1997 (KovácsMese)
- Kovács Ferenc: Aradvégi magyar népköltészet. 1959. Kézirat (másolat a Békés Megyei Könyvtárban és a szerzőnél)
- Kovács Ferenc: Aradvégi mondák. Újkígyós, 1995 (KovácsMonda)
- Kovács Ferenc: Iratosi kertek alatt. Bukarest, 1958 (Kovács)
- Kovács Ferenc: Kisiratos község monográfiája. 1949–1959. Kézirat, jegyzetlapokkal, a szerzőnél. (KovácsMonogr.)
- Kovács Imre: Magyarország megszállása. Bp., 1990

- Kovács János: Vásárosdombó mai család- és ragadványnevei. Bp., 1978
- Kozma Pál: Zaránd-vármegye földirati, statisztikai és történeti leírása. Kolozsvár, 1848
- Kölcsey színjátszó tábor (6). Kisiratos, 2012. július 9–19. – aprónyomtatvány
- Köpeczi Béla: Erdély története. Bp., 1986. I.
- Körmendi János: Nagyér (Nagymajláth) története... 1843–1878. Makó, 1980
- Körmendi Lajos: A mama. (Karcagi) Szuperinfó, 2004. nov. 26.
- Körmendi Lajos: Édes otthon. Karcag, 2007
- Körösök Vidéke 1991. Gyula
- Kőváry E. Péter: Barázdákba írt történelem. (Dombegyházi tsz-történet). Bcsaba, 1975
- Králik Jánosné Füzesi Etelka: Újkígyós. Történeti áttekintés. Újk., 1996
- Kristó Gyula: Olvasókönyv Békés megye történetéhez I. Bcsaba, 1967
- Kurtucz István halottbúcsúztatói, 1960–1970-es évek. (A szerző gyűjteményében.)
- Lakatos Ottó: Arad története 1002–1850. A., 1881
- Lipszky János német s latin nyelvű helynévtára. Buda, 1808
- Lówy Árpád válogatott versei. Arad, 1919
- Magyar értelmező kéziszótár I–II. Bp., 1987 (MÉKSz)
- Magyar irodalmi lexikon I. Bp., 1963
- Magyar jezsuiták vallomásai (szerk. Szabó Ferenc). Bp., 1997-
- Magyar katolikus lexikon. (MKL) Világháló:
<http://lexikon.katolikus.hu/H/Hodacs.html>
<http://lexikon.katolikus.hu/P/Pacha.html>
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Salbeck.html>
- Magyar Napló c. folyóirat, Bp., 2010/6.
- Magyar Nemzet c. napilap, Bp., 1987. márc. 28; 2012. szept. 24.
- Magyar néprajz V. – Népköltészet. Bp., 1988
- Magyar néprajzi lexikon I–V. Bp., 1977–1982 (MNL)
- Magyar Nyelv. (Nyelvészeti folyóirat.) Bp., 2001/4., 2007/4.
- Magyar Országos Levéltár, Bp. (MOL). Mikrofilmtár. B 68 jelz. Tekercs: Csanád m.
- községenkénti összeírása 1829-ből. 1853: UC 245:3 + honlap: www.arcanum.hu
<http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/fejer/3036/3051/3210> Arcanum digitized
- historical Maps. Digitized maps of the Habsburg empire. Magyarország, I. katonai fölmérés: 1780–1784. II. katonai fölmérés: 1884–1845. Arcanum adatbázis, 2006

- http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html
 Magyar utazók lexikona. (Szerk. Balázs Dénes.) Bp., 1993
 Magyarország földrajzinév tára II. Békés m. Bp., 1980., térkép és kötet
 Magyarország helységnévtára 1863, 1888, 1893. Bp.
 Magyarországi gazdacímár. Magyarország, Horvát- és Szlavonországok 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek jegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Bp., 1911
 Magyarországi zsidó ételek. Bp., 1984
 Makó monográfiája 5. Makó, 2002.
 Makói füzetek... I. Eperjessy, Tóth
 Manga János: Palócföld. Bp., 1979
 Markó Imre Lehel: Kiskanizsai szótár. Bp., 1981
 Markos Gyöngyi: Bábaság Makón. M. 1988
 Matijevics Lajos: Az utca nyelve. Újvidék, 1979
 Márai Sándor: Napló 1943–1944. 162.
<http://hu.scribd.com/doc/154301335/30299312-Marai-Sandor-Naplo-1943-1944>
 Márki S. I. Arad vármegye
 Márton Gy.–Péntek J.–Vöő I.: A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai. Buk., 1977 (MPV)
 Meleaguri Aradene – ghid turistic. 1972. Térképpel.
 Memorandum. Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége kevermesi helyi csoportja (a határmegállapító antantbizottságnak). 1922. Másodpéldány Pelle Ferenc kevermesi helytörténésznél
 Mikszáth Kálmán: Lapaj, a híres dudás. Tót atyafiak – A jó palócok. Bp., 1968
 Monoki
 Monoki István: Magyar könyvkiadás Romániában (1919–1940). Világháló: oszk.hu
 Mozaikok Csongrád város történetéből. (Évkönyv.) Szeged, 1978–1993
 Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről. Bp., 1927
 Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön. Bp., 1982
 Móra Ferenc: Szél ángyó báránya. Magyar Nemzet, 2009. júl. 18.
 Murádin László: A romániai magyar nyelvjárások atlasza. I–XI. Bp., 1995–2011 (Murádin)
 Murádin László: Állathangutánzó igék nyelvjárási alakja. Mutatvány a nyelvatlaszból. NyITK 1987/1. (MurádinÁllathangut)
 Murádin László: Néhány gazdasági növénynév... (Mutatvány az

- atlaszból.) NyITK 1982/1–2.
(MurádinGazd)
- Murádin László: Néhány növénynév... (Mutatvány az atlaszból.)
Nyelvészeti Tanulmányok, Buk., 1980 (MurádinNövény)
- Murádin László: Virág- és növénynevek – újabb mutatvány a
„Romániai magyar nyelvjárások
atlaszá”-ból. NyITK 1990/1. (MurádinVirág)
- Művelődés c. folyóirat, Kolozsvár. 1979/5. + A kibontakozás
igérete c. 2000. évi válogatás (Szabó T. A. tan.)
- Nagy Gáspár: Anyámmal hófehérülök c. költ.
- Nagy Gyula: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. Bcs., 1975
- Nagy István-Szabó István: Nagyvarjasi harangszó. Nv., 2014
- Nagyiratos helynevei I. Salamon I.
- Nagyiratosi határmenti polgármester-találkozó adattára.
Nagyiratos, 2000
- Napi Délkelet c. napilap (Bcsaba). 1993. dec. 16. 8. Vincze: A
megfejtés a kurgánokban rejlik? Kozmikus erővonalak Bé-
kés megyében (is)
- Népismereti Dolgozatok. Bukarest, 1980
- Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények c. kolozsvári folyó-
irat. 1960/4. + I. Murádin,
Salamon (NyITK) I.
- Nyugati Jelen c. aradi napilap (és évkönyv). 1989– (...2004. máj.
7.-i honlap; 2004. máj. 31... 2011. júl. 4.)
- O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. Bp., 1982
- Olasz–magyar szótár. Bp., 1952
- Oláh Andor: „Új hold, új király”. Bp., 1986
- Oltvai Ferenc: A Csanád vármegyei telepes községek társadalma
és igazgatása a XIX. század első felében. Tan. Csong. m. tört.
II. Szeged, 1978
- Oltvai F.–Balogh Gy.–Mészáros S.: A Tanácsköztársaság Magyar-
bánhegyesen. M., 1979
- Országos Levéltár I. Magyar Országos Levéltár
- Országos Széchényi Könyvtár, világhálós honlap: epa.oszk.hu
- Ortvay Tivadar: M.o. egyházi földleírása a XIV. század elején. Bp.,
1891–1892
- Ortvay Tivadar: Tájékoztatás a csanádi apátságok iránt. Bp., 1875
- Önarckép. Arad, 1982 – Znorovszky A.: Nótafák és nótáőrzők
- Ördög Ferenc: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén.
Bp., 1973.
- Összeírások – 1829 (megyei), 1982 (plébániai), 1975 (magán) – a
szerző gyűjteményében.
- Pallas lexikon I. A Pallas

- Palugyai Imre: Békés–Csanád, Csongrád és Hont vm-k leírása. Pest, 1855
- Páskándi Géza: A sírrablók. Bp., 1989
- Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK), világháló:
<http://penta.hcb.hu/ppek/text/kmjezs01.txt>
- Pelle Ferenc: Az iskolai nevelés és oktatás 150 éve Kevermesen. K., 1987
- Pelle Ferenc: A 150 éves kevermesi római katolikus plébánia és templom tört. K., 1985
- Pelle Ferenc kevermesi helynévgyűjtése a békéscsabai múzeumban, kézirat
- Pesty Frigyes: Békés megye P. F. helynévgyűjtésében l. Jankovich Pesty Frigyes kéziratos helynévtára, Csanád megye, Kis Iratos, 1864 (+ Arad m., Almási Iratos, 1865). OSzK-kézirattár
- Péter László: Szeged utcanévei. Sz., 1974
- Péterszabó Ilona: Tornyó fényben és árnyékban. Arad, 2009
- Pilipkó Erzsébet: Identitás és hit II. Ungvár-Bp., 2009
- Polner Zoltán: Hetvenkedők. Szeged, 1989
- Puja Frigyes: A felszabadult Battonya. Bp., 1979
- Radnai Mikes: A dombegyházi Attila-hagyomány új megvilágításban. Bcsaba, 1981
- Raffay Ernő: Trianon titkai. Bp., 1990
- Rácz Károly: A zarándi (ref.) egyházmegye története. Arad, 1880
- Ráduly János: Hold elejti, Nap felkapja. Bukarest, 1990
- Reizner János: Szeged története I. Sz. 1899
- Réhon József: Carpe diem. Arad, 2013
- Réthy Lipót – A 150 éves Békés m-i nyomdászat megalapítója. Bcsaba, 1997
- Román-magyar szótár (Kelemen B.). Bukarest, 1980
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon III. Bukarest, 1994
- Romániai magyar ki kicsoda 1997. Nagyvárad
- Romániai népszámlálás 1977, 1992, 2011
- Rostás-Farkas Gy.–Karsai E.: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár. Bp., 1991
- Salamon Ida: A kisiratosi dohányteresztés szakszókincse. NyItK, 1977/1. (SI)
- Salamon Ida: Kisiratos helynevei. NyItK, 1979/1.
- Salamon Ida: Nagyiratos magyar helynevei. NyItK, 1980/2.
- Salamon Ida: Szentpál helynevei. NyItK, 1982/1-2.
- Sarusi Mihály: Így vót, ez vót – Alföldi képek. Karcag, 2005 (SMÍgyvót)
- Sarusi Mihály: Lőnni vagy nem lőnni – Kisiratos írói falurajza c. munka fejezetei

- Sántha Attila: Székely szótár. Kézdivásárhely, 2009
- Sávai János: Missziók, mesterek, licenciátusok. Szeged, 1997
- Schematismus Cleri dioecensis Csanadiensis. Temesvár, 1820–1916
- Silviu Andrei: Monografia comunei Dorobanți. Kézirat, 1941. A román nyelvű rövid falutörténet a plébánia irattárában 1980-ban megvolt, később nyoma veszett. Ford. a szerzőnél
- Simonkai L. I. Arad vármegye
- Somogyi Béla: A magyar kártyanyelv szókincse. Bp., 1990
- Somogyi Gy. I. Arad vármegye
- Stoi Demeter–Berecz Gábor: Vad és vadászat az Arad környéki pécseteken – Petris. Szövétnek, 2007/5.
- Sujászky György Euszták: Az aradi rendház naplója (1847–1851). Bp., 2007
- Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára (Penavin O. – Matijevics L.). Újvidék, 1976
- Szabó Árpád: Üzenet a mának. Bukarest, 1974.
- Szabó Ferenc: A Dél-Alföld pusztai csárdái. Ethnographia 1974. 341.
- Szabó Ferenc: Békés megye helységeinek utcanévei a múlt század közepén. Gyula, 1961
- Szabó István: Nagyvarjas. Előadás Szegeden 2013. okt. 12-én a Szögedi Nemzet találkozásán.
- Szövétnek, 2014/2. + Nagyvarjasi harangszó, Nv., 2014 + személyes közlés
- Szabó István–Tímár Imre: Sarkadiak a tűzvonalban 1941–1945. S., 2014
- Szabó László: Jászság. Bp., 1982
- Szabó M. Attila: Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára. Csíkszereda, 2003.
- Szabó T. Attila: Erdélyi magyar szótörténeti tár XIII. Kolozsvár, 2009 (EMSzT)
- Századok c. folyóirat (Bp.). 1867
- Szeged-Felsőváros r. katolikus plébániájának anyakönyvei (Hodács Á.)
- Szegedi szótár I. Bálint S.
- Szelekovszky László: Békés m. kunhalmi. Bcsaba, 1999
- Szelekovszky László: Dombegyház kunhalmi. Bcsaba, 1996.
- Szelekovszky László: Közös történelmi emlékeink a kunhalmok. Dombegyház, 2005
- Szentkláray Jenő: A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898

- Szentpál helynevei I. Salamon I.
- Szerémi György: Magyarország romlásáról. Bp., 1979
- Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp., 1891–1914
- Szinnyei József: Magyar tájszótár I–II. Bp., 1893–1901
- Szövétnek c. folyóirat (Arad) – 2005/6; 2007/5; 2010/6; 2012/5; 2014/5
- Szűcs Sándor: Feljegyzések XI–XII. Karcag-Túrkeve, 2003
- T. Kiss Tamás: Metszetek Dombegyház múltjából és jelenéből. D., 1989
- Takács Lajos: A dohánytermesztés M.o.-on. Bp., 1964
- Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása. Bp., 1908
- Tamás Ágoston: Kisiratos története. A falu 1963–1978 közötti plébánosának kéziratos följegyzése a falu múltjáról. 1979. (A plébánia levéltárában.)
- Tamás Gáspár Miklós: Bretter György: Apátzai-film. Tiszatáj, 1979/1.
- Tanulmányok Csongrád megye történetéből I. Géczi, Oltvai, Vass Tari István: Csurran a csillag. Üllő, 2008
- Tánczos Vilmos: Elejtett szavak. Csíkszereda, 2008
- Teleki Sándor: Emlékezzünk régiokról. Bukarest, 1973
- Temesi Ferenc: Por. Bp., 1986–87
- Tormay Cécile: Bujdosó könyve. Szeged, 2009
- Tóth Béla: Iratos dombon. Bp., 1988
- Tóth Ferenc: Egy makói hagymás család életútja. M., 1982
- Tóth Ferenc: Giba Antal felmérése Makó szállásföldjeiről 1819–1820-ban. M., 1988
- Tóth Ferenc: Makó régi térképei. M. 1992 (benne a Görög-féle 1802-es t.)
- Tőke István: Mosolygó Tisza mente. Újvidék, 1983
- Ujj János: Arad városiasodásának történetéből. A., 2011
- Új magyar irodalmi lexikon I–III. Bp., 1994
- Új magyar lexikon I. Bp., 1936
- Új magyar tájszótár I–V. Bp., 1979–2010 (ÚMTSZ)
- Újkígyós. 200 éve Békés megye szívében. Újk., 2014
- Újkígyós mindennapjai a XIX. sz. első felében. Szerk. Jároli J., Szigeti A. Gyula, 1991
- Vajda Noémi: Öregapám mesélte. Kisiratos, 2013, 2014.
- VargaDávid: Az országperemén. Körösnagyharsányszociográfiája. Bp., 1982
- Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1991) – Arad megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1880–2002

- <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>
Vasárnapi Újság c. hírlap (Bp.) 1858. világháló: epa.oszk.hu (VÚ)
Vass Előd: A szegedi és csongrádi nahije 1548. évi török adóösszeírása. Tan. Cso. m. t. 1979
Vályi András: Magyar országnak leírása I–III. Buda, 1796–1799 + Bp. 2003
Várkonyi Nándor: Dunántúl. Bp., 1975
Várkonyi Nándor: Dunántúli tájköltészet. Világháló: epa.oszk.hu (VN)
Vertics József: Csanád megye térképe (Görög D. kiad.). Makó monográfia 1. M., 1992
Virágh Ferenc: Török hódoltság Gyula térségében. Bcsaba, 1960.
Virt László: Katolikus kisebbség Erdélyben. Budapest–Luzern, 1991
Vörös Lobogó c. aradi magyar napilap (–1989)
Vőfélykönyv. Antal Mihály vőfély (sz. 1941.) 1958-ban írta le füzetébe a v.verseket. A kézirat másolata a szerző gyűjteményében (Vőfélyk.)
Wikipédia világhálós ismerettár
Zeiner Alfréd: Arad multja. A., 1940
Znorovszky A. l. Önarckép
Zoványi Jenő: M.o-i prot.egyháztört. lex. Világháló: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>

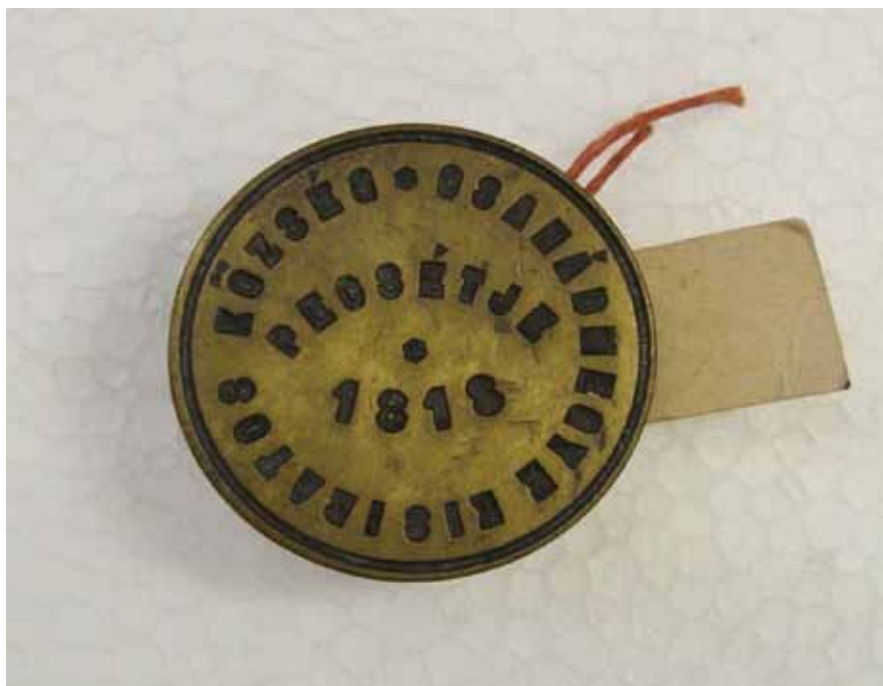
És (egy-két mondat, egy-egy történet erejéig) az említetteken kívül még számos helybéli. *Köszönet valamennyiüknek!*

KÉPMELÉKLET

*Válogatás Sarusi Mihály, Vajda Noémi és mások
fényképgyűjteményéből.*

Szarmata csákány a Nagyfaluból

„Csanádmegye Kisiratos község pecsétje 1818”

A 103 évig élő Horváth Károly háza volt a faluban a legöregebb. (A Malommal szemben, a gyöp akkori szélén állt)

**1904: fiatal gazda, Lévai József a feleségével,
Máriával és kisfiukkal, az ifjabbik Józseffel**

A kisnemesi eredetű makói Dávid család a XX. sz. elején, Rozál leányuk (balról az első) a csanádi megyeszékhelyen katonáskodó szerelmével Kisiratosra szökött

Évszázada ilyen népes volt egy-egy iskolai osztály

I. világháború, 1914: Fodor István az orosz fronton

1917: Kurtucz Gergely és 18 éves 'önkéntes' sógora, Sarusi Kis Mihály, a háború egyik kisoratosi hősi halottja

Lányok liliomos kertben (a második világháború előtt)

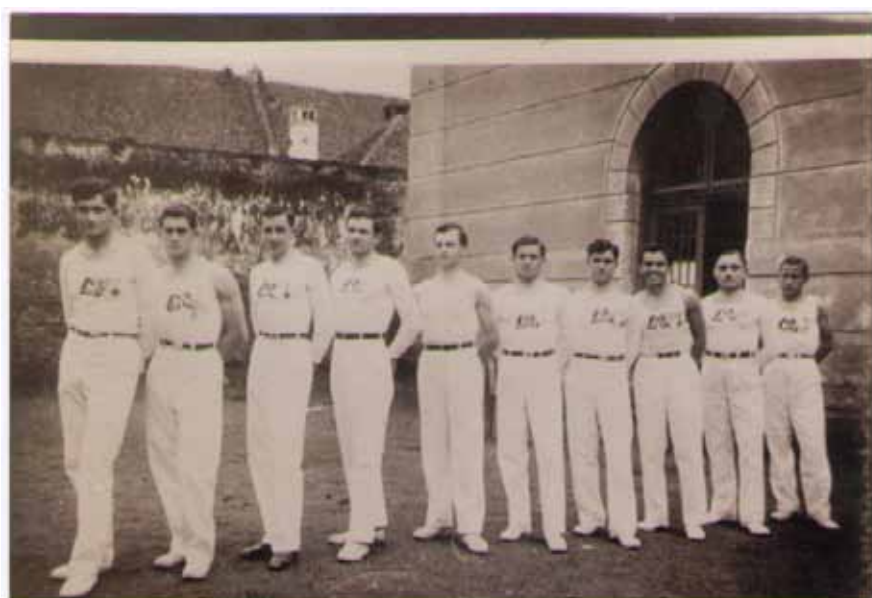
Parasztfiatalok vasárnap délután

Hodács Ágoston esperes-plébános, hittanár, író, műfordító

Disznóvágás, jó két mázsás a jószág; alább nem adja a gazda

*A gyulafehérvári gimnazista – későbbi jézustársasági atya –
Godó Mihály a sor elején (1930-as évek)*

*1938: a konstancai Kaszinó előtt a kisiratosiak Úri Borbélya,
Kurtucz Misu*

Önkéntes tűzoltók a második világháború előtt

1941., herkulesfürdői katonai kórház: felkötött karral Kurtucz István magyar románkatona (a keleti frontról jövet), a későbbi parasztkántor

1943: Faragó Mária és Nagy István lagzija

***Traktor büszke parasztgazda tulajdonosa bemutatót tart
családjának a második világháború idején***

***1944: kozák parádé a falu főterén (mielőtt nekiálltak volna
fosztogatni, vagy már túl voltak rajta?)***

*A második világháború kisiratosi áldozatainak emlékköve
a sírkertben*

Kovács Ferenc és Pászthy Baba

***Parasztgazda udvara,
mielőtt a kolhoz meglovasította volna a pejkóit***

***1954: a Dorobánci Szabó Árpád Kollektív
dolgozó parasztjainak egy csoportja***

1960: Retezár Antal és felesége a határban reggelizik. (Früstök a téesz-földön, vagy még a sajátton?)

Aratás 1961-ben

A kolhoz dinnyeszedői

Kolhozmunkán az asszonyok

Kolhozvezetőség

1967: férj és feleség kettős temetése a Kekecsen (Kurtuczéknál)

***Árvai János csődörös, nemzetközi lovas versenyek győztese
(az 1970-es években)***

Vadászcsapat terítékkel

Nagyfalusi parasztház 1979-ben – utóbb tájház

1979: gulyakút a Gyöpön

1979: a Csürhejárás, háttérben a fasor mögött a Szőlőshalom

1979: gyöpszéli fasor, jobbra hátul traktorállomással

Kis utca végi kereszt, rajta bádog Krisztussal

*Kása Antal, felcserből lett műkedvelő régész,
néprajzi gyűjtő a kincseivel*

***Elsőáldozók 1975-ben Tamás Ágoston plébánossal
és Kántor Kurtuczcal***

Nagyfalu vége, 1980

Búcsúi körmenet 1980-ban, Thury László öspörössel

1983: ebéd kukoricafosztás közben a határban

Öregzsillér, 1985

Vőfélyek 1997-ben

The poster features a central portrait of **Almási Vince** in a dark suit and tie. Below his name is the red RMDSZ logo, a stylized leaf. The text **RMDSZ** is printed below the logo. The main slogan in large yellow script reads **2004 június 6 Egy közös jövő Kezdeté!**. Below this, in large white bold letters, is **Együtt Kisiratosért!**. At the bottom, a white banner contains the text **2004 június 6-án szavazzon az RMDSZ jelöltjeire!**. The poster is flanked by two columns of candidate portraits, each with a name label below it.

Candidate Name	Candidate Name
Almás Gyöngyke	Jéger Haynalka
Fischer Csilla	Dr. László Teréz
Andó László	Szécsényi Károly
Hallai János	Kovács Antal
Andó Antal	Németh Attila
Szanda Antal	Dani Lajos

**2004-es önkormányzati választás:
az RMDSZ kisiratosi csapata**

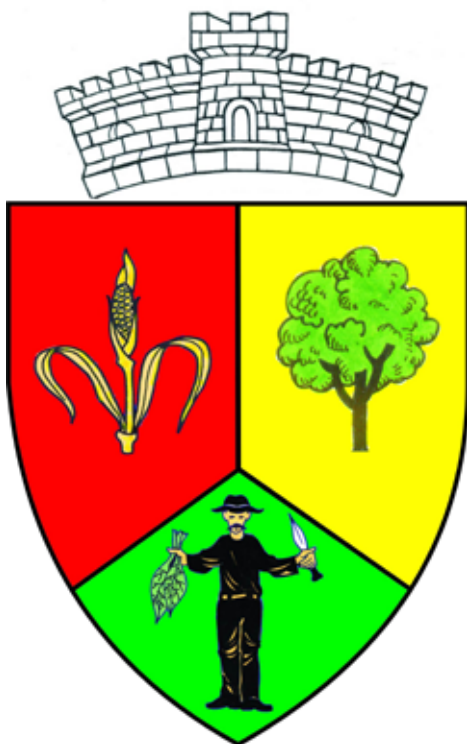
A Szalbek Férfikar 2006-ban

Falunapi könyvbemutató (hívatlanul betoppánó, de a hangulatot valóban fokozó cigánybandával) 2007-ben

**2009: farsang végi maszkajáráson a pártában maradt Tarcsa
Marcsa a Löködi Gyurka nevezetű öreglegénnyel**

2009: Kisiratos címerterve

Tiszta szoba a tájházban

Almási Béla síremléke és mellszobra a tájház udvarán

IJK

Irodalmi Jelen Könyvek